DOCTORIS ANGELICI

DIVI

THOMÆ AQUINATIS

SACRI ORDINIS F. F. PRÆDICATORUM

OPERA OMNIA

PARIS. — IMPRIMERIE Vve P. LAROUSSE ET Cie
19, RUE NOTRE-DAME DES-CHAMPS, 19

DOCTORIS ANGELICI

DIVI

THOMÆ AQUINATIS

SACRI ORDINIS F. F. PRÆDICATORUM

OPERA OMNIA

SIVE ANTEHAC EXCUSA,

SIVE ETIAM ANECDOTA; EX EDITIONIBUS VETUSTIS ET DECIMI TERTII SÆCULI CODICIBUS RELIGIOSE CASTIGATA;
PRO AUTHORITATIBUS AD FIDEM VULGATÆ VERSIONIS ACCURATIORUMQUE PATROLOGIÆ TEXTUUM,
NUNC PRIMUM REVOCATA;
NOTIS HISTORICIS, CRITICIS, PHILOSOPHICIS, THEOLOGICIS, CUNCTAS ILLUSTRANTIBUS CONTROVERSIAS
OCCASIONE DOGMATUM SANCTI AUTHORIS EXORTAS, SOLLICITE ORNATA,

STUDIO AC LABORE

STANISLAI EDUARDI FRETTÉ

Sacerdotis Scholæque Thomisticæ Alumni.

VOLUMEN DECIMUM-NONUM

COMMENTARIA IN ISAIAM PROPHETAM.
(CONTINUATIO)

IN JEREMIAM PROPHETAM EXPOSITIO. — IN THRENOS JEREMIÆ EXPOSITIO. — COMMENTARIUM SUPER MATTHÆUM.
COMMENTARIUM SUPER JOANNEM.

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

M DCCC LXXVI

SANCTI

THOMÆ AQUINATIS

IN ISAIAM PROPHETAM

COMMENTARIA.

(CONTINUATIO.)

CAPUT QUADRAGESIMUM PRIMUM.

Taceant ad me insulæ, et gentes mutent fortitudinem. Accedant et tunc loquantur, simul ad judicium propinquemus. Quis suscitavit ab oriente justum, vocavit eum ut sequeretur se? Dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit. Dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus. Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus ejus non apparebit. Quis hæc operatus est et fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus et novissimus ego sum. Viderunt insulæ et timuerunt, extrema terræ obstupuerunt, appropinquaverunt et accesserunt. Unusquisque proximo suo auxiliabitur, et fratri suo dicet : Confortare. Confortavit faber ærarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis, dicens : Glutino bonum est, et confortavit eum clavis, ut non moveatur. Et, tu, Israel serve meus, Jacob quem elegi, semen Abraham amici mei : in quo apprehendi te ab extremis terræ, et a longinquis ejus vocavi te, et dixi tibi : Servus meus es tu, elegi te, et non abjeci te. Ne timeas, quia ego tecum sum; ne declines quia ego Deus tuus. Confortavi te, et auxiliatus sum tibi, et suscepit te dextera justi mei. Ecce confundentur et erubescent omnes qui pugnant adversum te. Erunt quasi non sint, et peribunt viri qui contradicunt tibi. Quæres eos, et non invenies, viros rebelles tuos : et erunt quasi non sint, et veluti consumptio, homines bellantes adversum te : quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, discensque tibi : Ne timeas, ego adjuvi te. Noli timere, vermis Jacob, qui mortui estis ex Israel. Ego auxiliatus sum tui, dicit Dominus, et Redemptor tuus Sanctus Israel. Ego posui te quasi plaustrum triturans novum, habens rostra serrantia. Triturabis montes et comminues, et colles quasi pulverem pones. Ventilabis, et ventus tollet, et turbo disperget eos, et tu exultabis in Domino, in Sancto Israel lætaberis. Egeni et pauperes quærunt aquas, et non sunt; lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos. Aperiam in supinis collibus flumina, et in medio camporum fontes. Ponam desertum in stagna aquarum, et terram inviam in rivos aquarum. Dabo in solitudinem cedrum, et spinam, et myrtum, et lignum olivæ. Ponam in deserto abietem, ulmum, et buxum simul. Ut videant, et sciant, et recogitent, et intelligant pariter, quia manus Domini fecit hæc, et Sanctus Israel creavit illud. Prope facite judicium vestrum, dicit Dominus; afferte, si quid forte habetis, dixit Rex Jacob. Accedant, et nuntient vobis quæcumque ventura sunt. Priora quæ fuerunt nuntiate; et ponemus cor nostrum, et sciemus novissima eorum; et quæ ventura sunt indicate nobis. Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos. Bene quoque aut male, si potestis, facite; et loquamur, et videamus simul. Ecce vos estis ex nihilo, et opus vestrum, ex eo quod non est. Abominatio est qui elegit vos. Suscitavi ab aquilone, et veniet ab ortu solis. Vocavit nomen meum, et adducet magistratus quasi lutum, et velut plastes conculcans humum. Quis annuntiavit ab exordio ut sciamus, et a principio ut dicamus : Justus es? Non est annuntians : neque prædicens, neque audiens sermones vestros. Primus ad Sion dicet : Ecce adsum, et Jerusalem evangelistam dabo. Et vidi, et non erat ex istis quisquam qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum. Ecce omnes injusti, et vana opera eorum, et ventus et inane simulacra eorum.

Hic incipit eos confortare ad firmam expectationem ex Dei promittentis dilectione. Et dividitur in tres partes. In prima, ostendit divinam dilectionem ex beneficiis quæ patribus exhibuit; in secunda, ex Filio quem eis promisit, XLII cap. : *Ecce servus meus,* etc.; in tertia, consolationes quasi inter diversas angustias prædicit, XLIII cap. : *Et nunc hæc dicit Dominus,* etc. Intendit autem per beneficia primo præstita, confirmationem Judæorum et idolorum confutationem, qui talia suis cultoribus non exhibuerunt; et ideo dividitur prima pars in duas. In prima, disceptat contra idolorum cultores; in secunda, contra ipsa idola, ibi : *Prope facite judicium vestrum.* Prima in duas : primo enim, per beneficia Judæis præstita convincit adversarios; in secunda, per eadem confortat Judæos, ibi : *Et tu Israel serve meus.* Circa primum tria. Primo, convocat gentes ad judicium, prosequens judicii ordinem, ut tacentes audiant, et sic respondeant. *Mutent fortitudinem,* id est confortent se quasi renovati in fortitudinem ad disceptandum mecum. Mich., VI, 2 : *Audient montes* judicium Domini, et fortiora fundamenta terræ.* Secundo, narrat exhibitum beneficium : *Quis vocavit?* ubi narrat multitudinem beneficiorum quantum ad divinam electionem, *ab oriente,* scilicet Chaldæa, *justum,* Abraham. Genes., XII; Job, XXIII, 11 : *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Jer., XIII, 11 : *Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi domum Israel.* Et quantum ad concessam potestatem : *dabit in conspectu ejus,* scilicet quando liberavit Lot, pugnans contra quatuor reges; Gen., XIV; Ps. I, 4 : *Non sic impii, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* Quantum ad exequendi facilitatem : *transibit in pace,* scilicet sine labore; *semita in pedibus ejus non apparebit,* sicut qui leviter incedit, quasi vestigium non derelinquit; vel quia in pedibus est signum viæ, cum derelictum est. Supra, XL : *Current, et non laborabunt.* Quærit auctorem[1] : *Quis hæc operatus est,* et quis, *vocans,* æterna præscientia? Infra, XLIX : *Dominus ab initio vocavit me.* Et ponit responsionem : *Ego Dominus.* Apocal., I, 8 : *Ego sum alpha et omega, principium et finis.* Aliter ad litteram exponitur de Cyro, mystice de Christo. Tertio, ponit quasi gentilium responsum, in quo per idola se defendere credebant. Et primo tangit eorum ad allegata mirabilia visa stuporem : *Videbunt insulæ.* Psalm. LXXVI, 17 : *Viderunt te aquæ, Deus; viderunt te aquæ, et timuerunt. Accesserunt,* ad resistendum. Secundo, ponit mutuam[2] confortationem : *unusquisque.* Job, XLI, 8 : *Una uni* adhærebit.* Tertio, ponit idolorum fabricationem : *Confortabit percutiens,* ferrum malleo, *qui cudebat,* formabit figuram idoli, *dicens : Glutino bonum est,* ad consolidandum idolum; Sap., XIII, 15 : *In pariete ponens illud, et confirmans ferro, ne forte cadat.*

*Audiant fortia.

*Alteri.

Nota super illo verbo : *transibit in pace,* quia Christus transivit in pace. Primo, in pace carnis ad spiritum, quam[3] habuit. Job, V, 24 : *Sciens* quod pacem habeat habitaculum tuum.* Secundo, in pace hominis ad proximum, quam[4] docuit. Infra, LII : *Quam pulchri supra montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem!* Tertio, in pace mundi ad Dominum, quam[5] fecit. Ephes., II, 15 : *Faciens pacem, et reconcilians[6] ambos in uno corpore Deo.*

*Scies.

Et tu Israel, serve meus. In parte[7] ista confortat Judæos ex eisdem beneficiis : et primo, ponitur præteriti beneficii repetitio in electione patrum Jacob et Abraham, quibus ab aliis distincti sunt universaliter. *Jacob.* Psal. CIV, 6 : *Semen Abraham servi ejus, filii Jacob electi ejus.* Rom., XI, 11 : *Ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante[8] dictum est ei, quia major serviet minori, sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Secundo, ponitur futurorum promissio : et primo, quantum ad immunitatem malorum, excludens timorem : tum propter Dei præsentiam : *ne timeas;* Jerem., I, 8 : *Ne timeas a facie eorum, quia ego tecum sum;* tum propter patrum justitiam : *suscepi te,* quasi semen repromissum : *justi mei,* Abraham. Vel *suscepi te,* defendendum, *justi,* Cyri. Ps. XC, 12 : *In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Et ponens etiam hostium amotionem quantum ad eorum confusionem : *ecce confundentur.* Jer., XVII, 18 : *Confundantur qui me persequuntur, et non*

[1] Al. : « actorem. » — [2] Al. : « multam. » — [3] Al. : « quem. » — [4] Al. : « quem. » — [5] Al. : « qui. » — [6] Al. : « reconciliet. » — [7] Al. : « In pace. » — [8] Al. : « vocatione. »

confundar ego. Quantum ad destructionem : *erunt quasi non sint.* Supra, xxx : *Ad perdendas gentes in nihilum.* Et reparationis impossibilitatem : *Quæres eos.* Psalm. xxxvi, 35 : *Vidi impium superexaltatum ;* et infra (ibidem) : *Transivi, et ecce non erat.* Ostendens etiam destructionis rationem : *quia ego Dominus.* Ps. cxliii, 7 : *Emitte manum tuam de alto, erue me de aquis multis, et de manu filiorum alienorum.* Secundo, quantum ad abundantiam bonorum : et primo, contra servitutem, ponens ipsum servitutis jugum : *Noli timere, vermis,* quasi dicat : Qui vel haberis vel calcaris sicut vermis, et pro mortuo computaris. Psal. xxi, 7 : *Ego sicut vermis et non homo, opprobrium hominum et abjectio plebis.* Ponens etiam divinum auxilium. Infra, xlix : *Ego auxiliatus sum tui.* Ponens etiam exaltationis beneficium, quantum ad hostium subjugationem : *Ego posui te.* Supra, xxv : *Et triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur paleæ in plaustro :* quod factum fuit tempore Machabæorum. Et quantum ad eorum exaltationem : *Et tu exultabis.* Cant., i, 3 : *Lætabimur et exultabimus in te.* Secundo, contra paupertatem, ponens primo paupertatis incommodum : *egeni et pauperes.* Supra, xxx : *Erunt super montes rivi fluentium aquarum.* Et in locis desertis : *Ponam desertum,* id est terram vestram primo desertam. Psal. cvi, 35 : *Posuit desertum in stagna aquarum.* Et quantum ad pulchritudinem arborum : *Dabo in solitudinem.* Tertio, ponit beneficii fructum : *ut videant.* Eccli., xxxvi, 2 : *Ut cognoscant quoniam non est Deus nisi tu, ut enarrent magnalia tua.*

Nota super illo verbo : *Suscepi te,* quia Christus suscepit nos primo quasi[1] victor captivum ad liberandum. Gen., xlix, 9 : *Ad prædam, fili mi, ascendisti, requiescens accubuisti ut leo, et quasi leæna.* Secundo, quasi medicus infirmum ad sanandum. Ps. cii, 3 : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Tertio, quasi advocatus reum ad excusandum. I Joan., ii, 1 : *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum.* Quarto, quasi fortis debilem ad defendendum. Infra, lxv : *Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.* Quinto, quasi sponsus sponsam ad congaudendum. Oseæ, ii, 20 : *Sponsabo te mihi in justitia et fide.*

Prope facite judicium vestrum. Hic ponit disputationem contra ipsa idola : et primo, ponit disputationem ; secundo, sententiæ determinationem, ibi : *Et videamus simul.* Circa primum duo facit. Primo, disputat contra idola rationibus naturalibus ; secundo, per rationem a quodam particulari facto sumptam, ibi : *Suscitavi ab aquilone.* Circa primum tria. Primo, convocat ad judicium : *prope,* id est appropinquare ad me, ut simul judicemur ; vos idola, vel idololatræ, *afferte,* id est allegate, *si quid habetis,* ut probetis vos Deo. Psal. lxxxi : *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat.* Secundo, ponit argumentum duplex[2]. Unum sumptum ex divina scientia, quæ plene omnia novit, præterita et futura, quam idola non habent : *Priora quæ fuerunt.* Eccli., xxiii, 29 : *Domino enim Deo antequam crearentur, omnia sunt agnita.* Aliud est sumptum ex divina potentia, quæ potest punire et bene facere : *Bene quoque aut male, si potestis, facite.* Baruch, ult, 33 : *Neque si quid mali patiuntur ab alio, neque si quid boni, poterunt retribuere.* Tertio, concludit eorum defectum quantum ad causam materialem : *Ecce vos,* idola, *ex nihilo,* ex materia creata ; quantum ad formalem : *opus,* id est artificialis forma, quæ figurat in vobis divinitatem, quæ non est ; quantum ad efficientem : *abominatio,* id est abominabilis, vos artifices, *opus vestrum,* scilicet idola, *qui elegit,* cultores. I Cor., viii, 4 : *Scimus quia idolum nihil est.* Jer., x, 14 : *Confusus est omnis artifex. Suscitavi ab aquilone.* Hic sumit quoddam speciale factum : *ab aquilone,* Chaldæum ; *ab oriente,* Persam, qui subjugaverunt primo diversas terras et principes. *Plastes,* figulus, vel *plasma,* factura. Mystice per eum qui ab aquilone, gentilem populum ; per eum qui ab oriente, Christum. Psal. xvii, 43 : *Ut lutum platearum delebo eos.* Secundo, ex hoc sub quæstione proponit argumentum, quod qui hoc potest dicere, est juste dicens Deus, et qui non, non. *Quis annuntiavit?* Infra, xlv : *Congregamini et audite.* Tertio, excludit ab idolis divinitatis judicium : *Non est annuntians,* aliquis ex nobis diis, *neque,* aliquis cultorum, *audiens.* Psal. cxiii, 5 : *Oculos habent, et non videbunt ; aures habent, et non audient.* Quarto, ostendit in vero Deo divinitatis signum. *Primus,* id est singularis

[1] Al. : « quia sicut. » — [2] Al. : « dupliciter. »

Deus noster. *Ecce adsum,* in auxilium, *evangelistam,* annuntiantem futura. Daniel, II, 47 : *Vere Deus vester Deus deorum est.* Vel *primus,* primogenitus Dei filius. Ephes., IV, 11 : *Dedit quosdam quidem prophetas, quosdam autem apostolos, alios vero evangelistas. Et vidi, et non erat ex istis quisquam qui iniret consilium.* Hic ex supra posita disputatione concludit sententiæ determinationem, et per se patet.

Nota super illo verbo : *Quis annuntiavit?* quia movet ad annuntiandum et prædicandum, primo instinctus fidei. Psal. CXV : *Credidi, propter quod locutus sum.* Secundo, stimulus zeli. Jerem., XX, 9 : *Et factum est in corde meo verbum Domini, quasi ignis æstuans.* Tertio, magnitudo præmii. Matth., V, 19 : *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.*

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet. In veritate educet judicium. Non erit tristis neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, et legem ejus insulæ expectabunt. Hæc dicit Dominus Deus creans cœlos et extendens eos, firmans terram et quæ germinant ex ea, dans flatum populo qui est super terram, et spiritum calcantibus eam. Ego Dominus vocavi te in justitia, et apprehendi manum tuam, et servavi te. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vinctum, et de domo carceris sedentes in tenebris. Ego Dominus, hoc est nomen meum; gloriam meam alteri non dabo, et laudem meam sculptilibus. Quæ prima fuerunt, ecce venerunt; nova quoque ego annuntio; antequam oriantur, audita vobis faciam. Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ; qui descenditis in mare et plenitudo ejus, insulæ et habitatores earum. Lætetur desertum et civitates ejus; in domibus habitabit Cedar. Laudate habitatores petræ, de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriam, et laudem ejus in insulis nuntiabunt. Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir prælialor suscitabit zelum. Vociferabitur et clamabit, super inimicos suos confortabitur. Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar. Dissipabo et absorbebo simul, desertos faciam montes et colles, et omne germen eorum exsiccabo. Ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam. Et educam cæcos in viam quam nesciunt, et in semitis quas ignoraverunt, ambulare eos faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem, et prava in recta. Hæc verba feci eis, et non dereliqui eos. Conversi sunt retrorsum : Confundantur confusione qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili : Vos dii nostri. Surdi, audite, et cæci, intuemini ad vivendum. Quis cæcus nisi servus meus, et surdus nisi ad quem nuntios meos misi? Quis cæcus nisi qui venumdatus est? Et quis cæcus nisi servus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? Qui apertas habes aures, nonne audies? Et Dominus voluit ut sanctificaret eum, et magnificaret legem et extolleret. Ipse autem populus direptus et vastatus. Laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerem absconditi sunt. Facti sunt in rapinam, nec est qui eruat; in direptionem, nec est qui dicat : Redde. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat et auscultet futura? Quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus? Nonne Dominus ipse, cui peccavimus? Et noluerunt in viis ejus ambulare, et non audierunt legem ejus. Et effudit super eum indignationem furoris sui et forte bellum, et combussit eum in circuitu, et non cognovit; et succendit eum, et non intellexit.

Hic ostendit divinam dilectionem ex filio quem promisit. Joan., III, 16 : *Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret.* Et primo, ex tanto beneficio ostendit Dei dilectionem; secundo, Judæorum perversitatem, ibi : *Hæc verba feci eis.* Circa primum tria facit. Primo, prædicit filii Dei adventum; secundo, malorum casum, ibi : *Dominus sicut fortis, et egredietur;* tertio, resurrectionem bonorum, ibi : *Et ducam cæcos in viam.* Luc., II, 34 : *Ecce hic positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel.* Circa primum tria. Primo, describit mittendi conditionem; secundo, prædicit missionem, ibi : *Hæc dicit Dominus Deus creans cœlos et extendens eos;* tertio, invitat ad gratiarum actiones, ibi : *Cantate Domino canticum novum.* Circa primum tria. Primo, ostendit gratiæ plenitudinem quantum ad gratiam unionis, ibi : *Suscipiam eum. Servus*[1], secundum humanam naturam. Luc., I, 54 : *Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ.* Quantum ad gratiam capitis : *electus,* ut sit caput Ecclesiæ. *Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus :* Cant., V, 10. Psal. LXIV, 5 : *Beatus quem elegisti et assumpsisti. Complacuit;* Matth., III, 17 : *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Quantum ad gratiam habitualem, quæ fuit in ipso singularis : *Dedi spiritum meum.* Supra, XI : *Requiescet super eum spiritus Domini.* Secundo, ostendit

[1] Al. : « suus. »

judicis æquitatem, quantum ad tria : scilicet judicandi auctoritatem : *judicium gentibus.* Psal. LXXI : *Deus, judicium tuum regi da.* Joan., V, 22 : *Pater omne judicium dedit Filio.* Cui adjungit mansuetudinem : *Non clamabit.* Secundo, ostendit judicis æquitatem : *Neque accipiet personam.* Rom.[1], II, 11 : *Non est personarum acceptio apud Deum.* Cui adjungit pietatem in subveniendo : *Nec audietur foris,* Judæam, *verbum,* prædicationis ejus, ut prius subveniret illis ad quos missus erat. Matth., XV, 24 : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Psal. XCIV, 8 : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Et in dissimulando, *calamum,* scilicet regnum Judæorum, *linum,* sacerdotium. Ezech., XXXIV, 4 : *Quod confractum fuerat* non alligastis.* Tertio, ostendit judicii veritatem : *in veritate.* Psal. XCV, 13 : *Judicabit orbem terræ in æquitate, et populos in veritate sua.* Cui adjungit jucunditatem : *Non erit tristis,* in corde, *turbulentus,* in facie ; semper enim hilaris jucundusque fuit, æqualitatem mentis servans, etsi quantum ad partem sensibilem fuerit propassio tristitiæ, non quidem necessitatis, sed voluntatis. Unde Matth., XXVI, 38 : *Tristis est anima mea usque ad mortem.* Eccli., XXX, 2 : *Jucunditas cordis* sobriam facit animam.* Quarto, ostendit dominii potestatem : *Donec ponat judicium,* ultimum, vel præceptum suum, prædicantibus apostolis ; *legem,* Evangelium. Genes., XLIX, 10: *Ipse erit expectatio gentium.* Infra, LX : *Me enim insulæ expectabunt.* Alii exponunt hæc de Dario rege Persarum, qui mansuetus, justus et quietus fuit, quem Dominus elegit ad liberandum Judæos.

Nota super illo verbo : *Non clamabit,* quia est clamor primus devotæ orationis. Hebr., V, 7 : *Cum clamore valido et lacrymis exauditus est pro sua reverentia.* Secundus attentæ prædicationis. Joan., VII, 37 : *Ultimo festivitatis die clamabat.* Tertius innixæ intentionis. Supra, V : *Expectavi[2] ut faceret uvas, et fecit labruscas.*

Hæc dicit Dominus Deus creans cœlos et extendens eos. Hic prædicit missionem ; et primo, ponit mittentis potestatem quantum ad creationem cœlestium : *creans cœlum ;* quantum ad dispositionem terrestrium, *firmans terram ;* quantum ad animationem viventium : *dans flatum,* naturalis vitæ, *spiritum,* gratuitæ. Zach., XII, 1 : *Dominus extendens cœlum, et fundans terram, et creans spiritum hominis qui est in ipso.* Secundo, prædicit missionem, ponens missi exultationem : *Ego Dominus vocavi te,* filium meum ab æterno, prædestinando te ad unitatem divinæ personæ, *in justitia[3],* id est ut justus sim, implens promissa. Roman., I, 4 : *Qui prædestinatus est filius Dei. Apprehendi manum,* quantum ad operationem ; Joan., XIV, 10 : *Pater in me manens ipse facit opera ; et servavi,* ne morte detinereris. Psal. XV, 10 : *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Dedi te,* quasi mediatorem. Gen., IX, 13 : *Arcum meum ponam in nubibus, et recordabor fœderis mei, quod pepigi tecum. In lucem,* quasi illuminatorem. Supra, IX : *Habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.* Joan., I : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ostendit etiam officii utilitatem contra infidelitatem : *ut aperires.* Joan., IX, 38 : *Ego in judicium in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant.* Contra peccati servitutem : *ut educeres.* Zach., IX, 11 : *Tu autem in sanguine tuo eduxisti* vinctos de lacu.* Tertio, ex missione contra divinæ majestatis singularitatem, quantum ad potentiam : *Ego Dominus.* Ps. LXVII, 5 : *Dominus nomen est illi.* Exod., VI, 3 : *Nomen meum Adonai. Gloriam,* qua Dominus dicor. Luc., II, 14 : *Gloria in excelsis * Deo.* Et quantum ad scientiam : *quæ prima fuerunt.* Infra, XLV : *Et tunc prædixi illud.* Hæc etiam referunt ad Darium. *Cantate Domino canticum novum.* Hic invitat ad gratiarum actiones ; et primo, indicit laudem. Supra, XXIV : *Audivimus gloriam justi.* Vel propter inclusionem maris ; *qui descendunt,* scilicet nautæ, *plenitudo ejus,* scilicet maris, id est omne illud quod impletur laudet Deum. Ps. CVI, 23 : *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo.* Vel propter conversationem in desertis : *levet,* vocem suam in laudem Dei, *desertum,* id est habitatores ejus, maxime quantum ad Israelitas, *in domibus,* more aliarum nationum, qui primo erant vagi per desertum. *Cedar[4],* filius Ismaelis. Supra, XXXV : *Læta-*

* st. (margin)
* rmi- s ris. (margin)
* Testamenti emisisti.
* Altissimi.

[1] Parm. : « Act., X. » Sed legitur Act., X, 34 : *Non est personarum acceptor Deus.* — [2] Al. : « expectavit. » — [3] Al. : « *tristitia* » — [4] Al. : « vel eadem. »

bitur deserta et invia, et exultabit solitudo. Vel propter habitationem in montanis : *Laudate habitatores petræ,* illius civitatis in Palæstina, quæ in petris posita est. Vel cujuslibet montis. Infra, LV : *Montes et omnes colles cantabunt Domino.* Invitat hos de quibus minus videtur quod ad laudandum Deum convertantur. Secundo, prædicit divinæ laudis divulgationem : *Ponent Domino gloriam,* in aliis, non solum in seipsis. Infra, ult. : *Mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes, et ad Africam et ad gentes quæ non noverunt me.* Mystice totum hoc de conversione gentium ad fidem. *Dominus sicut fortis egredietur.* Hic prædicit per Christi adventum futurum casum, et circa hoc quatuor ponit. Primo, potentiam : *Dominus sicut fortis,* ad impugnandum Judæos per Romanos. Exod., XV, 3 : *Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen ejus. Zelum,* ultionis. Prov., VI, 34 : *Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ.* Secundo, ponit iram; *vociferabitur,* per tribulationes quas eis immittet; contra id quod supra (ibidem) dictum est. *Non clamabit,* primo cum mansuetudine veniens. Et contemptoribus indignationem ostendit. Job, XXXVII, 4 : *Tonabit voce magnitudinis suæ, et non investigabitur cum audita fuerit vox ejus.* Tertio, ponit justitiam, quia justum est ut cum diu expectaverit impœnitentes, omnes simul absorbeat : *Tacui, semper silui.* Job, III, 26 : *Nonne dissimulavi, nonne silui, nonne quievi? Patiens fui.* Infra, XXX : *Propterea expectat vos Deus, ut misereatur vestri. Sicut parturiens,* proferam dissimulatum dolorem, sicut mulier conceptum infantem. Vel *sicut parturiens* dolebo de tam gravi pœna. Quarto, ponit pœnam quantum ad homines : *Desertos faciam montes,* majores; *colles,* mediocres; *germen,* populares. Ezech., XXXV, 7 : *Montem Seir desertum et desolatum dabo, et auferam de eo euntem et redeuntem.* Et quantum ad subtractionem omnis doctrinæ vel consolationis, *ponam flumina.* Ps. CVI, 33 : *Posuit flumina in desertum, exitus aquarum in sitim.* Potest etiam hoc referri ad destructionem hostium Judæorum per Darium et Cyrum. *Et educam cæcos in viam quam nesciunt.* Hic ponit reparationem[1] bonorum quantum ad tria. Primo, quantum ad reparationem visus : *Educam cæcos,* scilicet gentiles, *in viam,* Christum, vel legis præceptum, vel etiam Judæos, secundum aliam expositionem. Prov., IV, 11 : *Ducam te per semitam* * *æquitatis.* Secundo, quantum ad illuminationem intellectus : *Ponam tenebras coram eis in lucem*[2]. Luc., I, 79 : *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent.* Tertio, quantum ad directionem affectus : *prava.* Supra, XL : *Erunt prava in directa, et aspera in vias planas.*

* Semi tas.

Nota super illo verbo : *Ponam flumina,* quia est multiplex aqua. Prima effusæ lacrymæ. Jerem., IX, 1 : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum?* Secunda baptismalis munditiæ. Joan., III, 5 : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei.* Tertio, spiritualis gratiæ. Joan., VII, 38 : *Qui in me credit, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Quarta divinæ sapientiæ. Eccli., XXIV, 40 : *Ego sapientia effudi flumina.* Quinto, internæ lætitiæ. Prov., V, 15 : *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui.*

Nota super illo verbo : *Dedi te in fœdus,* quia Christus dicitur datus in fœdus primo conservandæ salutis. Gen., IX, 13 : *Arcum meum ponam in nubibus, et erit signum fœderis mei.* Secundo, explendæ promissionis. II Corinth., I, 20 : *Quotquot promissiones Dei sunt, omnes in illo sunt.* Tertio, divinæ dilectionis. Joan., III, 16 : *Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret.* Quarto, cessaturæ legis. Ps. XXXIX, 7 : *Holocausta et pro peccato noluisti* *[3].

* Ho caust ... n post last

Venumdatus, in servum peccati pro dilectione temporalis boni. III Reg., XXI, 25 : *Venumdatus es ut faceres malum contra Deum. Hæc verba feci eis.* Hic ostendit Judæorum perversitatem; et primo, ponit eos ingratos ad beneficia; secundo, duros ad præcepta, ibi : *Surdi audite, et cæci intuemini ad videndum;* tertio, obstinatos inter flagella, ibi : *Qui est in vobis qui audiat hoc?* Circa primum duo. Primo, ostendit magnitudinem; *hæc verba,* scilicet prædicta beneficia. *Conversi sunt retrorsum,* a me, Jer., XV, 6 : *Tu dereliquisti* * *me, dicit Dominus, retrorsum abiisti.* Secundo, imprecatur ei confusionem; *confundantur.* Ps. XXIV, 4 : *Confundantur omnes iniqua agentes. Surdi audite, et cæci intuemini ad videndum.* Hic ostendit eos duros ad obediendum ad præcepta. Et primo, ostendit eorum duritiam, vocans eos

* Re qui

[1] Al. : « reserationem. » — [2] Al. : « *ponam te.* » — [3] Al. : « et pro peccato offeram tibi. »

* *Illos.* surdos, et cæcos in mente. *Excæcavit eos** *malitia eorum,* Sap., II, 21, quamvis habeant oculos, et aures corporis apertas, *qui apertas.* Jerem., V, 21 : *Audi popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis, et aures, et non auditis.* Supra, VI : *Excæca cor eorum ne intelligant, et aures eorum aggrava, et oculos ejus claude, ne forte videat oculis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.* Secundo, ostendit induratorum stultitiam, propter hoc quod in præceptis eorum utilitatem Dominus intendebat. Unde ponit intentionem Domini : *Et Dominus voluit ut sanctificaret eum,* populum; et ipse populus *magnificaret legem* Dei, in corde suo custodiendo ipsam; et ut Dominus *extolleret* populum. I Thess., IV, 3 : *Hæc est, voluntas Dei sanctificatio vestra.* Secundo, ostendit eorum animi conditionem, quia in seipsis peccabant : *Ipse autem direptus,* a dæmonibus per diversa peccata, et ideo *vastatus,* ab hostibus aliis qui [1] occasionem peccandi præstabant, *laqueus,* id est occasio ad peccandum, *juvenum,* insipientium. Oseæ, V, 1 : *Laqueus facti estis speculationi, et sicut rete expansum super Thabor.* Et quia peccata occultabant, *in domibus carcerum,* id est in secreto cordis. *In corde et corde locuti sunt,* Ps. XI, 3 : Tertio, ponit pœnam : *Facti sunt in rapinam, nec est qui eruat,* bellorum opera, *nec est qui dicat,* orationis instantia. Eccli., ult., 10 : *Circumdederunt me undique, et non erat qui adjuvaret.* Vel incipit ibi pœnam, *in domibus carceris,* ut exponatur ad litteram. *Qui est in vobis qui audiat hoc?* Hic ostendit eos incorrigibiles per flagella, quia etiam causam flagellorum non recognoscunt, et circa hoc tria facit. Primo, inquirit recte sentientem, innuens paucitatem. *Futura,* qui prænuntiet [2] de futuris suppliciis. Oseæ, ult., 10 : *Qui sapiens, et intelliget ista; intelligens, et sciet hoc?* Secundo, determinat veritatem quantum ad pœnæ auctorem : *Quis dedit in direptionem Jacob* [3]*?* I Reg., II, 6 : *Dominus mortificat et vivificat, deducit* [4] *ad inferos et reducit.* Secundo, quantum ad culpam : *Nonne Dominus ipse cui peccavimus* [5]*?* Baruch, IV, 3 : *Justitias ipsius nescierunt, neque ambulaverunt per viam mandatorum Dei.* Et quantum ad pœnam, *et effudit.* Ps. LXVIII, 25 : *Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos.* Effusio abundantiam significat. Tertio, excludit veritatis cognitionem : *et combussit,* scilicet materiali igne per hostium vastationem; *non cognovit,* se adeo pro peccatis suis punitum. Ps. LXXI, 5 : *Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.*

CAPUT QUADRAGESIMUM TERTIUM.

Et nunc hæc dicit Dominus, creans te, Jacob, et formans te, Israel : Noli timere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo. Meus es tu. Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te. Cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te : quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel salvator tuus. Dedi propitiationem tuam Ægyptum et Æthiopiam, et Saba pro te. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis et gloriosus, ego dilexi te. Et dabo homines pro te, et populos pro anima tua. Noli timere, quia ego tecum sum. Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni : Da; et austro : Noli prohibere. Affer filios meos de longinquo, et filias meas ab extremis terræ. Et omnem qui invocat nomen meum in gloriam meam creavi eum, formavi eum, et feci eum. Educ foras populum cæcum et oculos habentem, surdum, et aures ei sunt. Omnes gentes congregatæ sunt simul, et collectæ sunt tribus. Quis in vobis annuntiet istud, et quæ prima sunt audire vos faciet? Dent testes eorum, et justificentur, et audiant, et dicant : Vere vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi, ut sciatis, et credatis mihi, et intelligatis quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. Ego sum Dominus, et non est absque me salvator. Ego annuntiavi et salvavi, auditum feci, et non fuit in vobis alienus : vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus. Et ab initio ego ipse, et non est qui de manu mea eruat. Operabor, et quis avertet illud? Hæc dicit Dominus redemptor vester, Sanctus Israel. Propter vos emisi Babylonem, et detraxi vectes universos, et Chaldæos in navibus suis gloriantes. Ego Dominus sanctus vester, et creans Israel, rex vester. Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, in aquis torrentibus semitam. Qui eduxit quadrigam et equum, agmen et robustum, simul obdormierunt, nec resurgent, et contriti sunt quasi linum, et extincti sunt. Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea. Ponam in deserto viam, et in invio flumina : et glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones, quia dedi in deserto aquas, et flumina in invio, ut darem potum populo meo electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit. Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me, Israel. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, et victimis tuis non glorificasti me. Non te servire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in thure. Non emisti mihi argento calamum, et adipe victimarum tuarum non inebriasti me. Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum ipse qui

[1] Al. : « etiam. » — [2] Al. : « quæ prænuntiat. » — [3] Al. : « quantum ad pœnæ actorem : *Qui sedebit.* » — [4] Al. : « perducit. » — [5] Al. : « *ipse est cui.* »

deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor. Reduc me in memoriam, et judicemur simul; narra si quid habes, ut justificeris. Pater tuus primus peccavit, et interpretes tui prævaricati sunt in me. Et contaminavi principes sanctos, dedi ad internecionem Jacob, et Israel in blasphemiam.

Hic ostendit eis divinam dilectionem per remedia quæ eis inter angustias concessit. Et dividitur in partes tres. In prima, promittit futura remedia, ad ostendendam dilectionem; in secunda, commemorat præterita beneficia, ad confirmandum promissionem, ibi : *Hæc dicit Dominus;* in tertia, excludit merita, ad tollendam præsumptionem, ibi : *Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me Israel.* Circa primum tria facit. Primo, ostendit in eos divinæ dilectionis privilegium; secundo, ex promissis remediis excludit divinæ potestatis consortium, ibi : *Omnes gentes congregatæ sunt simul;* in tertia, ponit dilectionis significationem, ibi : *Hæc dicit Dominus redemptor vester.* Circa primum promittit eis tria remedia. Primo, in pœnis sustentationem, excludens timorem ex divina præsentia : *creans te,* quantum ad substantiæ principium; Deut., xxxii, 6 : *Ipse est pater tuus, qui possedit, et fecit, et creavit te; faciens,* quantum ad formam quam dedit. Gen., ii, 7 : *Formavit Deus hominem de limo terræ. Redemi te,* a malis. Oseæ, xiii, 14 : *De manu mortis liberabo eos, et de morte redimam eos. Et vocavi,* ad gratiam. Rom., ix, 25 [1] : *Vocabo non plebem meam plebem meam.* Ponit promissionem : *Cum transieris per aquas,* Ægyptias, *flumina* Chaldæi; *igne,* Græci; *flamma,* Romani. Non enim ex toto sunt consumpti. Ps. lxv, 12 : *Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium.* Et assignat hujus rationem : *Quia ego Dominus.* Supra, xii : *Vere ipse Deus salvator noster.* Secundo, promittit pœnarum commutationem ut scilicet alios loco ipsius puniat. Et ponit commutationem. *Dedi propitiationem,* id est ut propitientur, quasi pœnis eos affligens qui te ad peccandum [2] sui auxilii spe provocabant. *Saba,* civitas Æthiopiæ. Prov., xi, 8 : *Justus de angustia liberatus est, et tradetur impius pro eo.* Et assignat rationem, scilicet ipsam dilectionem : *ex quo honorabile,* id est feci et reputavi te honorabilem. *Pro te,* pro liberatione tua. Jer., xxxi, 90 : *Si filius mihi honorabilis Ephraim, si puer delicatus.* Tertio, promittit eis a tribulationibus omnimodam liberationem, et circa hoc tria facit. Primo, promittit liberationis beneficium : *Noli timere ab oriente,* quia undique dispersi erant. Supra, xi : *Congregabit profugos Israel.* Secundo, adducit liberationis meritum : *Et omnem qui invocat nomen meum,* adducam, *in gloriam meam,* ut glorificet me, et ut ipse gloriosus appaream. Joel, ii, 32 : *Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Tertio, promulgat liberationis præceptum. *Educ,* o Cyre, *foras,* extra terram captivitatis, *populum,* scilicet Judæorum. Jer., v, 21 : *Audi popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis, et aures, et non auditis* [3]. *Omnes gentes congregatæ sunt simul.* Hic excludit divinitatis consortium. Et primo, ostendit aliorum deorum falsitatem per modum judicii, ponens gentium ad idola consensum : *congregatæ sunt,* in unum errorem. Ps. xiii, 3 : *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt;* petens divinitatis signum [4] : *Quis ex vobis,* id est, quis deorum vestrorum. Vel loquitur ad idola, et petit testimonium : *Dent testes, et justificentur;* juste dicantur dii; et testes *audiant,* ab eis futura, *et dicant,* pro vobis testimonium. Supra, xli : *Non est annuntians neque prædicens, neque audiens sermones vestros.* Secundo, prædicat suæ divinitatis veritatem; et primo, quantum ad scientiam; secundo, quantum ad potentiam, ibi : *Vos testes mei.* Circa primum duo facit. Primo, dat testimonium : *Vere vos testes mei, et servus meus,* populus Jacob, vel Christus. Act., i : *Eritis mihi testes in omni Judæa et Jerusalem.* Ponens cognoscendi modum, *ut sciatis,* quantum ad ea quæ per naturales rationes de Deo sciri possunt; *et credatis,* quantum ad ea quæ supra rationem sunt; *et sic intelligatis,* quia *nisi credideritis, non intelligetis,* supra, vii, secundum aliam *litteram.* Ponens etiam testium dictum, quod ipse sit solus Deus : *Quia ego* solus, *sum,* Deus. *Ante me non est formatus Deus* [5]. Deut., xxxii, 39 :

[1] Parm. : « Oseæ, ii. » Sed Oseæ, ii, 24, legitur : *Et dicam non populo meo : populus meus es tu.* — [2] Al. : « precandum. » — [3] Al. : « et aures non audietis. » — [4] Al. : « signatum. » — [5] Al. : « *formator.* »

Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me. Et quod sit solus Dominus : *Ego sum,* singulariter, *ego sum,* et excellenter. Act., IV, 12 : *Salus non est in aliquo alio.* Secundo, dat divinitatis signum[1]. *Ego annuntiavi ..... et non fuit,* a quo scire possetis. Ps. LXXX, 9 : *Israel, si me audieris, non erit in te deus recens, nec adorabis deum alienum.*

Nota super illo verbo : *Cum ambulaveris in igne, non combureris,* quia Deus liberat suos ab igne multiplici. Primo, carnalis tentationis. Job, XXXI, 12 : *Ignis est usque ad consummationem* devorans.* Secundo, temporalis tribulationis. Ps. XVI, 3 : *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Tertio, æternæ damnationis. Matth., XXV, 41 : *Ite* maledicti in ignem æternum.* Quarto, divinæ indignationis. Deut., XXXII, 22 : *Ignis succensus est in furore meo.* Primo, igne utuntur lascivientes. I Cor., VII, 9 : *Melius est nubere quam uri.* Secundo impatientes. Supra, XIII : *Facies combusta vultus eorum.* Tertio, impœnitentes. Ps. CV, 18 : *Flamma combussit peccatores.* Quarto, superbientes. Deut., XXXII, 22[2] : *Montium fundamenta comburet.*

* Perditionem. — * Discedite.

Item super illo : *Cum transieris per aquas, tecum ero,* quia Deus liberat ab aquis primo voluptatis. Prov., IX, 17 : *Aquæ furtivæ dulciores sunt;* in quibus suffocantur per luxuriam. Secundo, cupiditatis. Exod., XV, 10 : *Submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus,* in quibus suffocantur per avaritiam. Tertio, adversitatis. Psal. LXVIII, 2 : *Intraverunt aquæ usque ad animam meam,* in quibus soffocantur per impatientiam. Quarto, mundanæ potestatis. Apoc., XVII, 15 : *Aquæ super quas sedebat*,* in quibus suffocantur per superbiam.

* Ubi sedet.

Vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus. Hic ostendit veritatem divinitatis quantum ad potentiam; et primo, dat testimonium : *vos testes.* Joan., VIII, 25 : *Ego principum, qui et loquor vobis.* Secundo, dat potentiæ signum in puniendo : *Et non est qui de manu mea eruat.* Deuter., XXXII, 39 : *Non est qui de manu mea possit eruere.* Et in operando : *operabor.* Supra, 14 : *Dominus exercitum decrevit; et quis poterit infirmare? Hæc dicit Dominus redemptor vester, Sanctus Israel.* Hic ponit dilectionis signum, quia pro eis Babylones in navibus gloriantes, propter multitudinem aquarum, destruxit. *Emisi,* iram scilicet. *Hæc dicit Dominus qui dedit in mari viam, et in aquis torrentibus semitam.* Hic commemorat beneficia præterita, quando egressi sunt de Ægypto, in eorum gubernatione. *In mari,* rubro, Exod., XIV : *In aquis torrentibus,* Arnon[3], Numer., XXI : In Jordane, Josue, III. Et quantum ad hostium destructionem : *Qui eduxit quadrigam,* currus Pharaonis. Exod., XVI, 4 : *Electi principes ejus subversi* sunt in mari rubro. Quasi linum,* in momento succensum. Secundo, promittit multo majora, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit futurorum beneficiorum magnitudinem ex priorum comparatione : *Ne memineritis,* quasi dicat : Non sunt digna ut in memoriam habeantur in comparatione futurorum. Ea quæ retro sunt obliviscantur ex horum novitate : *Ecce ego facio nova,* inaudita. Apoc., XXI, 5 : *Ecce nova facio omnia.* Ex eorum deterioratione : *Ponam in deserto,* id est in terra Judæorum, quæ fuit prius deserta, *viam,* euntium ad festivitates; *flumina,* consolationis. Psalm. CVI, 35 : *Posuit desertum in stagna aquarum, et terram sine aqua in exitus aquarum.* Et si exponantur hæc ad litteram de liberatione de captivitate Babyloniæ, dicuntur majora quam liberare de Ægypto, non propter majora miracula, sed quia reges de quorum potestate liberavit eos, potentiores Pharaone fuerunt, vel quia de loco magis distanti venerunt. Si autem referatur ad liberationem factam per Christum, constat quod nihil ita admirabile præcesserat in sæculis præteritis. Secundo, ostendit beneficiorum utilitatem in gentibus : *Et glorificabit me bestia agri,* id est gentilis bestialiter vivens conversus ad Christum, vel videns quomodo Judæos liberat. Psal. CXLVIII, 10 : *Bestiæ et universa pecora, serpentes et volucres pennatæ.* Et in Judæis, *ut darem potum,* doctrinæ et consolationis. Tertio, assignat rationem : *Populum formavi mihi,* scilicet in laudem meam. Proverb., XVI, 4 : *Universa propter semetipsum operatus est Dominus. Non me invocasti, Jacob.* Hic excludit merita Judæorum ac consequenda tanta beneficia, et circa hoc tria facit. Primo, excludit meritum; secundo, dat responsioni locum, ibi : *Reduc me in memoriam* ; tertio, removet quemdam respondendi modum, ibi :

* Submersi.

[1] Al. : « signatum. » — [2] Parm. : « Ps. XVII. » —

[3] Parm. inepte : « Maron. »

Pater tuus primus peccavit. Circa primum tria facit. Primo, excludit meritum : *Non me invocasti,* ut hæc omnia darem; vel quia non toto corde Deo offerebant [1], sed partim Deo, partim idolis, vel quia Deo non offerebant, vel quia spe temporalis retributionis faciebant, vel quia post adventum Christi accepta non fuerunt. Malach., I, 3 : *Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuito?* Psal. XLIX, 13 : *Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?* Secundo, ostendit ipsorum reatum : *verumtamen servire,* quasi dicat : Servilem me ostendistis, cum me offendentes non puniebam. Supra, I : *Facta sunt mihi molesta; laboravi sustinens.* Loquitur more humano. Tertio, ostendit datum gratis beneficium : *ego sum.* Psalm. XXIV, 11 : *Propter nomen tuum propitiaberis peccato meo. Reduc me in memoriam.* Hic responsioni dat locum. *Reduc,* quasi dicat : Recogita quæ tibi fecerim; *narra si quid habes,* ad te excusandum, vel me accusandum, *ut justificeris,* id est ut videaris justus. *Pater tuus primus peccavit.* Hic removet quamdam viam respondendi. Posset enim allegare patrum innocentiam, sed contra hoc dicit. *Pater,* Abraham petens signum de promissione Dei, quasi dubitans, Genes. XV : *Interpretes,* Moyses et Aaron ad aquas contradictionis, Num., XXVII : *Contaminavi,* id est contaminari permisi, *ad internecionem,* quia omnes in deserto mortui sunt, excepto Caleb et Josue. Psal. CV, 6 : *Peccavimus cum patribus nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus.*

Nota super illo verbo : *Reduc in memoriam,* quia reducere debemus Deum in memoriam : primo, quantum ad mirabilia quæ fecit, ad venerandum. Psal. CIV, 5 : *Mementote mirabilium ejus quæ fecit.* Secundo, quantum ad beneficia quæ dedit, ad regratiandum. Eccli., ult., 11 : *Memoratus sum misericordiæ tuæ et operationis* [2] *tuæ quæ a sæculo sunt, quoniam eruis sustinentes te, et liberas eos de manu angustiæ, Domine Deus noster.* Tertio, quantum ad tormenta quæ sustinuit, ad compatiendum. Thren., III, 19 : *Recordare paupertatis meæ, absynthii et fellis.* Quarto, quantum ad præcepta quæ dedit, ad observandum. Psal. CII, 18 : *Memores sunt* [3] *mandatorum ipsius ad faciendum ea.*

CAPUT QUADRAGESIMUM QUARTUM.

Et nunc audi, Jacob serve meus, et Israel quem elegi. Hæc dicit Dominus faciens et formans te ab utero, auxiliator tuus : Noli timere, serve meus Jacob, et rectissime quem elegi. Effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam. Effundam spiritum meum semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam, et germinabunt inter herbas, quasi salices juxta præterfluentes aquas. Iste dicet : Domini ego sum ; et ille vocabit in nomine Jacob; et hic scribet manu sua Domino; et in nomine Israel assimilabitur. Hæc dicit Dominus rex Israel, et redemptor ejus Dominus exercituum : Ego primus, et ego novissimus, et absque me non est deus. Quis similis mei? Vocet, et annuntiet : et ordinem exponat mihi, ex quo constitui mihi populum antiquum : ventura, et quæ futura sunt annuntiet eis. Nolite timere, neque conturbemini. Ex tunc audire te feci, et annuntiavi. Vos estis testes mei. Numquid est deus absque me, et formator quem ego non noverim? Plastæ idoli omnes nihil sunt, et amantissima eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eorum, quia non vident neque intelligunt, ut confundantur. Quis formavit deum, et sculptile conflavit ad nihil utile? Ecce omnes participes ejus confundentur; fabri enim sunt ex hominibus : conveniunt enim omnes, stabunt et pavebunt, et confundentur simul. Faber ferrarius lima operatus est in prunis, et in malleis formavit illud, et operatus est in brachio fortitudinis suæ. Esuriet, et deficiet, non bibet aquam, et lassescet. Artifex lignarius extendit normam, formavit illud in runcina. Fecit illud in angularibus, et in circino tornavit illud, et fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo. Succidit cedros, tulit ilicem, et quercum quæ steterat inter ligna saltus. Plantavit pinum, quam pluvia nutrivit, et facta est hominibus in focum. Sumpsit ex eis, et calefactus est, et succendit, et coxit panes; de reliquo autem operatus est deum, et adoravit, fecit sculptile, et curvatus est ante illud. Medium ejus combussit igni, et de medio ejus carnes coxit. Comedit pulmentum, et saturatus est, et calefactus est, et dixit : Vah, calefactus sum, vidi focum. Reliquum autem ejus deum fecit, et sculptile sibi. Curvatur ante illud, et adorat illud, et obsecrat, dicens : Libera me, quia deus meus es tu. Nescierunt, neque intellexerunt. Obliti enim sunt ne videant oculi eorum, et ne intelligant in corde suo. Non recogitant in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt ut dicant : Medietatem ejus combussi igni, et coxi super carbones ejus panes, coxi carnes, et comedi, et de reliquo ejus idolum faciam, ante truncum ligni procidam? Pars ejus cinis est. Cor insipiens adorabit illud, et non liberabit animam suam, neque dicet : Forte mendacium est in dextera mea. Memento horum, Jacob et Israel, quoniam servus meus es tu. Formavi te, servus meus es tu, Israel, non obliviscaris mei. Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua. Revertere ad me, quoniam redemi te. Laudate cœli, quoniam misericordiam fecit Dominus; jubilate extrema

[1] Al. : « offerebantur. » — [2] Al. : « cooperationis. » — [3] Al. : « sint. »

terræ, resonate montes laudationem, saltus, et omne lignum ejus : quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur. Hæc dicit Dominus redemptor tuus, et formator tuus ex utero : Ego sum Dominus faciens omnia, extendens cœlos solus, stabiliens terram, et nullus mecum; irrita faciens signa divinorum, et ariolos in furorem vertens; convertens sapientes retrorsum, et scientiam eorum stultam faciens; suscitans verbum servi sui, et consilium nuntiorum suorum complens; qui dico Jerusalem : Habitaberis; et civitatibus Juda : Ædificabimini, et deserta ejus suscitabo; qui dico profundo : Desolare, et flumina tua arefaciam; qui dico Cyro : Pastor meus es, et omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jerusalem : Ædificaberis, et templo : Fundaberis.

Hic tertio confutat eos ex idolorum vilitate, ne forte crederent quod per ea possent divinas promissiones impedire. Et dividitur in duas. In prima, excludit timorem; in secunda, ostendit idolorum vilitatem, ibi : *Hæc dicit Dominus rex Israel.* Circa primum tria. Primo, excitat attentionem : *Audi Jacob quem elegi*, reprobato Esau. Mal., I : *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Secundo, excludit timorem : *Hæc dicit Dominus formans te.* Infra, XLIX : *Hæc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi.* Rectissime, quod sonat hoc nomen Israel, quantum ad nominis significationem; sed quasi per etymologiam dicitur vir videns Deum. *Is vir, ra* videns, *el* Deum. Tertio, ponit promissionem : *effundam.* Et primo promittit divinum beneficium quantum ad temporalia : *effundam aquas,* id est consolationes. Ezech., XXXVI, 25 : *Effundam super vos aquam mundam.* Quantum ad spiritualia : *Effundam spiritum ..... benedictionem,* quantum ad bonorum multiplicationem. Joel, II, 28 : *Effundam de spiritu meo* * *super omnem carnem.* Secundo, ponit beneficii fructum quantum ad bona temporalia; *et germinabunt,* id est multiplicabuntur ex abundantia prosperitatis, sicut arbor ad multitudinem aquæ. Supra, XXXV : *Germinans germinabit, exultabit lætabunda et laudans.* Ponit etiam effectum bonorum spiritualium. *Iste dicet Domini ego sum,* quia quilibet se Deo subjectum confitebitur : *Scribet*, cantica, *Domino,* id est ad honorem Domini. Vel *Domini ego sum*[1] portans Scripturam, quod pertinet ad cultum Dei. *Assimilabitur,* alienigena in colendo Deum; vel erit strenuus sicut Jacob. Jer., III, 19 : *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis. Hæc dicit Dominus rex Israel.* Hic ostendit idolorum vilitatem, et circa hoc tria facit. Primo, ostendit idolorum defectum; secundo, ex hoc revocat eos ad suum cultum, ibi : *Mementote horum, Jacob et Israel;* tertio, promittit colentibus se liberationis beneficium, ibi : *Hæc dicit Dominus redemptor tuus.* Circa primum duo facit. Primo, arguit contra idola ex divina operatione; secundo, ex idolorum formatione, ibi : *Quis formavit Deum?* Circa primum duo facit. Primo, proponit suæ deitatis singularitatem : *Ego sum.* Apoc., I, 8 : *Ego sum alpha et omega, principium et finis.* Secundo, adhibet probationem : *Quis similis?* Et circa hoc tria. Primo, ponit divinum actum in annuntiando futura, et ordinem præteritorum : *Non noverim*, prædestinando. Eccli., XXIII, 29 : *Domino Deo nostro omnia sunt agnita, antequam fiant.* Secundo, assignat suæ deitatis signum testibus confirmatum : *noli timere,* quasi dicat : Ne sollicitemini pro me, quasi deficiam probatione meæ divinitatis. Tertio, concludit idolorum defectum : *Numquid est?* Et primo ponit quæstionem : *absque me?* Deuter., XXXII, 39 : *Videte quod ego sim solus, et non sit alius deus præter me.* Secundo, ostendit testium inidoneitatem : *plastæ idoli,* id est factores eorum, *nihil sunt,* nullius potentiæ[2] vel quia intentionem suam non consequuntur, volentes suis manibus deum fingere; vel etiam quia[3] idolum nihil est. *Amantissima,* idola, quæ sunt vel magna et veneranda, vel ex pretiosiori materia. Tertio, ostendit testimonii falsitatem : *ipsi testes,* idolorum, *quia non vident,* et tamen dicunt ea esse deos. *Quis formavit deum?* Hic ostendit quod non sunt dii ex eorum formatione, et circa hoc duo facit. Primo, proponit formationem ad excludendum divinitatem; secundo, formationis modum ad ostendendam vilitatem : *faber ferrarius.* Circa primum duo facit. Primo, proponit formationem, intendens hanc rationem. Quod factum est ab homine, non est Deus, etc. *Quis?* quasi dicat, nullus; *ad nihil,* aliud, *utile.* Baruch, ult., 46 : *Ipsi qui ea faciunt non sunt multi temporis.* Secundo, prædicit operantium confusionem : *Ecce omnes principes ejus,* idolorum cultores, cum venerint

* Spiritum meum.

[1] Al. : « *Deus ego sum.* » — [2] Al. : « *nec sunt* ullius potentiæ. » — [3] Al. : « et sicut etiam »

ad judicium, *stabunt*, quasi judicandi. *Ex hominibus*, id est de numero hominum. Ps. XCVI, 7 : *Confundantur omnes qui adorant sculptilia. Faber ferrarius lima operatus est in prunis.* Hic ostendit eorum vilitatem, ut non solum non sint dii, sed etiam quædam vilia ; et primo proponit modum quantum ad idola quæ fiebant de metallis ; *in brachio suo*, id est fortes ictus percutiens. *Esuriet et deficiet*, quasi diceret : Deus quem facit non potest sibi succurrere, qui tamen factori suo maxime tenetur. Supra, XLI : *Confortabit faber ferrarius percutiens malleo.* Secundo, quantum ad ea quæ fiebant ex ligno[1]. *Artifex lignarius.* Et primo ponit idoli vilitatem, ponens causam efficientem cum instrumentis suis ; *normam*, regulam ad rectificandum ligna, *in runcina*, instrumentum recurvum ex latere ad curvandum ligna, *in angularibus*, id est in figura quadrangulata, vel est instrumentum ad hujusmodi figuras faciendas, *cincino*, id est torno[2]. Quantum ad causam formalem : *et fecit imaginem;* quantum ad materialem : *succidit cedros*, quibus[3] etiam ad viles usus utuntur. Jerem., X, 3 : *Lignum de saltu præcidit, opus manuum artificis.* Secundo, ostendit artificis cæcitatem : *nescierunt. Pars ejus*, ligni de quo factum est idolum, *cinis*, quia combustum. *Forte mendacium est in dextera mea*, id est in operatione. Sap., XIII, 17 : *Non erubescit loqui cum illo qui sine anima est.*

Nota super illo verbo : *effundam spiritum meum*, quia datur spiritus incipientibus primo in principium vivificationis. Ezech., XXXVII, 10 : *Ingressus est in ea spiritus, et revixerunt.* Secundo, in lavacrum[4] renovationis. Tit., III, 5 : *Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde.* Tertio, in privilegium adoptionis. Rom., VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.* Secundo, datur proficientibus primo ad instruendum intellectum. Joan., XIV, 26 : *Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia.* Secundo, ad reficiendum affectum. Eccli., XXIV, 27 : *Spiritus meus super mel dulcis.* Tertio, ad adjuvandum actum. Rom., VIII, 26 : *Spiritus adjuvat infirmitatem.* Tertio, datur perfectis primo in beneficium libertatis. II Cor., III, 17 : *Ubi spiritus Domini, ibi libertas.* Secundo, in vinculum unitatis. Ephes., IV, 3 : *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Tertio, in pignus hæreditatis. Ephes., I, 13 : *Signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ.*

Memento horum, Jacob et Israel. Hic revocat eos ad suum cultum ; et primo assignat rationem, proponens servitutis debitum ; *memento*, id est recogita vilitatem idolorum, *servus*. Jer., LI, 19 : *Non sicut hæc, pars Jacob, quia qui fecit omnia ipse est, et Israel sceptrum hæreditatis ejus, Dominus exercituum nomen illi.* Et quantum ad præstitum beneficium, vel promissum : *Delevi ut nubem, et ut nebulam*, id est facile. Sap., II, 3 : *Transiet vita vestra* tanquam vestigium nubis, et sicut nebula dissolvetur.* Secundo, ponit revocationem : *revertere.* Jer., III, 12 : *Revertere aversatrix Israel ad me, ait Dominus, et non avertam faciam meam a vobis.* Tertio, pro reversione invitat totam creaturam ad gratiarum actionem : *Jubilate extrema terræ.* Ps. LXVIII, 35 : *Laudent illum cœli et terra, mare et omnia quæ in eis sunt. Hæc dicit Dominus redemptor tuus.* Hic revertentibus ad se, promittit liberationis beneficium, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit liberationis beneficium, quod eis contulit : *Redemptor*, a malis, *et formator*, in bonis. Infra, XLIX : *Hæc dicit Dominus formans me ex utero servum sibi.* Quantum ad creaturas, quas fecit : *Ego sum Dominus.* Jerem., X, 12 : *Fecit* terram in fortitudine.* Quantum ad sapientes, quos infatuavit, quorum quidam profitebantur se scire divina : *irrita faciens.* Jer., L, 36 : *Gladius ad divinos ejus, qui stulti sunt;* quidam de rebus mundanis : *convertens sapientes.* I Cor., 20 : *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* Etiam quantum ad promissorum impletionem. *Suscitans*, implens ; *servi*, prophetæ vel Moysis vel Christi. Secundo, promittit liberationem populi ; et primo, quantum ad urbium reædificationem : *Qui dico Jerusalem : Ædificaberis.* Ps. LXVIII, 36 : *Ædificabuntur civitates Juda.* Secundo, quantum ad hostium destructionem : *Qui dico profundo*, id est mari, scilicet Babyloni[5]. Unde supra, XXI : *Onus deserti maris.* Tertio, quantum ad liberationis exaltatio-

* Nostra.

* Facit.

[1] Al. omittitur « ex ligno. » — [2] Al. : « torvo. » — [3] Al. : « quas. » — [4] Al. : « lavacro. » — [5] Al. : « maris Babylonis. »

nem : *Qui dico Cyro, Pastor meus es,* pascens oves meas. Ezech., XXXIV : *Et pascet eas ventus urens.* Quarto, quantum ad templi reintegrationem : *Qui dico Jerusalem : Fundaberis,* quia ejus tempore sola fundamenta jacta sunt. Daniel., IX, 25 : *Ædificabitur iterum Jerusalem.*

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM.

Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam, et aperiam coram eo januas, et portæ non claudentur. Ego anteibo, et gloriosos terræ humiliabo. Portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos et arcana secretorum, ut scias quia ego Dominus qui voco nomen tuum, Deus Israel propter servum meum Jacob, et Israel electum meum. Et vocavi te nomine tuo, assimilavi te, et non cognovisti me. Ego Dominus, et non est amplius. Extra me non est Deus. Accinxi te, et non cognovisti me, ut sciant hi qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est Deus. Ego Dominus, et non est alter, formans lucem et creans tenebras, faciens pacem et creans malum. Ego Dominus faciens omnia hæc. Rorate cœli desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet salvatorem, et justitia oriatur simul. Ego Dominus creavi eum. Væ qui contradicit fictori suo, testa de Samiis terræ. Numquid dicit lutum figulo suo : Quid facis, et opus tuum absque manibus est? Væ qui dicit patri : Quid generas; et mulieri : Quid parturis? Hæc dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus : Ventura interrogate me, super filios meos, et super opus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram, et hominem super eam creavi. Ego et manus meæ tetenderunt cœlos, et omni militiæ eorum mandavi. Ego suscitavi eum ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam. Ipse ædificabit civitatem meam, et captivitatem meam dimittet non in pretio neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum. Hæc dicit Dominus : Labor Ægypti, et negotiatio Æthiopiæ, et Sabaim, viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt. Post te ambulabunt, vincti manicis pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur : Tamen in te est Deus, et non Deus absque te. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator. Confusi sunt et erubuerunt omnes simul, abierunt in confusione fabricatores errorum. Israel salvatus est in Domino salute æterna. Non confundemini, et non erubescetis usque in sæculum sæculi, quia hæc dicit Dominus creans cœlos. Ipse Deus formans terram, et faciens eam, ipse plastes ejus. Non in vanum creavit eam; ut habitaretur, formavit eam. Ego Dominus, et non est alius. Non in abscondito locutus sum, in loco terræ tenebroso. Non dixi semini Jacob : Frustra quærit me. Ego Dominus loquens justitiam, annuntians recta. Congregamini et venite, et accedite simul, qui salvati estis ex gentibus. Nescierunt qui levant signum sculpturæ suæ, et rogant dominum non salvantem. Annuntiate, et venite, et consiliamini simul. Quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc prædixit illud? Numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus justus, et salvans non est præter me. Convertimini ad me, et salvi eritis omnes fines terræ, quia ego Deus, et non est alius. In memetipso juravi, egredietur de ore meo justitiæ verbum, et non revertetur : quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua. Ergo in Domino, dicet, meæ sunt justitiæ et imperium. Ad eum venient, et confundentur omnes qui repugnant ei. In Domino justificabitur et laudabitur omne semen Israel.

Postquam confortavit eos ad summam expectationem promissorum divinorum, in parte ista incipit prosequi divinas promissiones, ad eorum consolationem, et dividitur in duas. In prima, promittit liberationem a malis; in secunda, promittit salvationem in bonis. *Hæc dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus.* Prima in duas. In prima, promittit eis liberationis beneficium; in secunda, excludit omne liberationis impedimentum, cap. L : *Hæc dicit Dominus : Quis est,* etc. Prima in tres. In prima, præsignat eis liberatorem; in secunda, prædicit captivantium et detinentium destructionem, cap. XLVI : *Contractus est Bel ;* in tertia, promittit etiam Judæorum liberationem, cap. XLVIII : *Audite hæc domus Jacob.* Prima in duas. In prima, prænuntiat liberatorem; in secunda, ostendit consequentem utilitatem, ibi : *Hæc dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus.* Prima in tres. In prima, prædicit liberatoris potestatem; in secunda, describit ipsius nativitatem, ibi : *Rorate cœli desuper, et nubes pluant justum :* in tertia, refellit incredulorum contradictionem, ibi : *Væ qui contradicit fictori suo.* Circa primum duo. Primo, ponit fastigium ad quod exaltatus fuit, contra tria quæ solent evadere manus regis, vel propter multitudinem; et quantum ad hoc dicit : *Christo*, id est regi, non propter unctionem, sed propter regiam dignitatem ; quia apud eos reges non ungebantur : *Apprehendi dexteram*, quasi auxiliator operum ipsius, *gentes*, diversas. Deuter., XXVIII, 7 : *Dabit Dominus inimicos* vestros in manus vestras. Vel propter fortitudinem; et quantum ad hoc dicit : *ante ibo*[1], parans victoriæ tuæ locum, immit-

[1] Al. : « *annuntiabo.* »

tendo terrorem tuum adversariis ; *gloriosos*, potentes supra alios, sicut Babylonios ; *portas æreas*, potentissimas civitates. Ps. CVI, 16 : *Contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit.* Vel propter absconsionem, et quantum ad hoc dicit : *Et dabo tibi thesauros*, diversorum regnorum, quorum civitates cepit. Job, XII, 22 : *Revelat profunda de tenebris, et abscondita producit in lucem.* Secundo, ponit beneficii fructum ; et primo, in ipso ; secundo, in aliis, ibi : *Sciant hi qui ab oriente et qui ab occidente.* Circa primum duo. Primo, ponit potestatis fructum a Deo requisitum in Cyro, scilicet suæ cognitionis : *Ut scias quia ego.* Rom., IV, 17 : *Vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt* ; et populi liberationis : *Propter servum meum*, ut scilicet liberes eum de captivitate. Secundo, ostendit[1] illud beneficium ex parte ipsius Cyri, ex parte frustratum : *Et vocavi*, prædicendo nomen tuum ; *assimilavi*, hoc in aliis sanctis meis, quorum nomina prius a Domino prædicta sunt ; *non cognovisti me*, esse tantum Deum verum, permanens in idolis. *Accinxi*, fortitudine. Prov., I, 24 : *Vocavi, et renuistis*, accipere[2] disciplinam. *Ut sciant hi qui ab oriente et qui ab occidente, quoniam absque me non est Deus.* Hic ostendit fructum in aliis ; et primo ostendit quod in aliis quærit suæ cognitionis fructum. *Qui ab oriente*, id est habitantes per totum mundum. Quod completum fuit in hoc quod Cyrus epistolis sui laudem Dei scripsit ubique ; vel quia omnes Deum collaudaverunt videntes Judæorum liberationem. Ps. LXXII,
Cognoscant. 19 : *Sciant* quia nomen tibi Dominus ; tu solus Altissimus super omnem terram.* Secundo, proponit suæ divinitatis argumentum, quod cognosci potest in hoc quod potest affligere et liberare : *Ego Dominus. Lucem*, diem in consolatione ; *malum*,
Si erit. pœnæ. Amos, III, 16 : *Non est* malum in civitate quod Dominus non fecerit.* Eccli., XLII, 25 : *Omnia fecit Dominus duplicia, unum contra unum. Rorate cœli desuper et nubes pluant justum.* Hic describit nativitatem Cyri sub metaphora fructus arboris, ad cujus generationem requiritur humor terræ et pluvia et ros de cœlo ; ita in nativitate Cyri concurrit divina misericordia, intendens populum suum per eum liberare ; et inferior natura, quæ significatur in terra. Unde tria facit. Describit enim ortum : *Rorate* ; nativitatis fructum : *et justitia oriatur* ; et primum nativitatis principium : *ego Dominus. Pluant justum*, neutraliter vel masculine ; vel per cœlum et nubes, prophetæ et alii justi qui ipsum prænuntiando, et lacrymis a Deo[3] poscendo, quodam modo ipsum pluerunt. Psal. LXXI, 6 : *Descendet sicut pluvia in vellus.*

Nota super illo verbo : *Israel electum meum*, quia sancti sunt electi primo per prædestinationem. Ephes., I, 4 : *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Secundo, sunt formati per gratiæ infusionem. Gen., II, 7 : *Formavit Dominus hominem, et inspiravit in eo spiraculum vitæ.* Tertio, recti per dilectionem. Cant., I, 3 : *Recti diligunt te.* Quarto, servi per debitum operationis. Lucæ, XVII, 10 : *Servi inutiles sumus.*

Væ qui contradicit fictori suo. Hic excludit infidelium contradictionem ; et primo sub metaphora artificis lutum fingentis, quia sicut lutum non contradicit figulo, ita nec Judæi deberent Deo contradicere, non credentes posse consurgere qui Babylonios superarent. *De Samiis*, vasis fictilibus, quia hujus ars in Samos civitate inventa est : *absque manibus est?* quasi absque recta operatione manus, vel sicut lagenæ manus habent. Rom., IX, 20 : *Numquid dicet figmentum ei qui fecit illud : Quid me fecisti sic?* Sub metaphora patris generantis : *Væ qui dicit patri* : quia ego sum pater creans Cyrum, et sicut mater concipiens ipsum in proposito ; et ideo non debetis in hoc mihi contradicere, sicut nec matri generanti. Infra, LXVI : *Numquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam? dicit Dominus. Si ego qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero?* Vel loquitur contra illos divinos qui ex ortu Cyri multa prænuntiabant mala futura, dicentes melius esse si non nasceretur. Vel contra illos de Judæis qui dicebant : Ad quid generamus filios, ut in captivitate nascantur? *Hæc dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus.* Hic ponit liberatoris utilitatem ; et primo quantum ad liberationem Judæorum ; secundo, quantum ad conversionem gentium, ibi : *Quia hæc dicit Dominus creans cœlos.* Circa primum tria. Primo, ostendit suam ad prædicendum futura auctoritatem : *Ego*, scilicet Cyro, *plastes*, factor, *filios meos*, Judæos, liberatos, vel alios quoscumque volo nasciturous, et non idola. Secundo,

[1] Al. : « liberet. » — [2] Al. : « accipe. » — [3] Al. : « adeo. »

prædicit liberationem, ostendens suam potestatem, qui promittit : *Ego feci. Militiæ eorum,* scilicet cœlorum, *mandavi,* præsignando suum officium et naturam. Supra, XL : *Qui educit in numero militiam eorum.* Et exequentis directionem : *Ego suscitavi,* ad dignitatem, *eum,* Cyrum (præteritum pro futuro) *ad justitiam,* faciendam de Chaldæis. Proverb., III, 6 : *In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos.* Et promittit liberationem : *Ipse,* scilicet Cyrus, *ædificabit,* promittens, et dans expensas ad ædificium. Infra, LII : *Gratis venumdati estis, et sine argento redimemini. Hæc dicit Dominus : Labor Ægypti.* Hic tertio promittit liberatorum exaltationem quantum ad tria. Primo, quantum ad alienorum adhæsionem : *Labor Ægypti,* divitiæ ipsorum, et ipsi quantum ad multos qui eos secuti fuerunt. Vel loquitur de his qui adhæserunt : *labor,* in idolis cessabit. *Negotiatio,* terrena. Et adhærentium subjectionem : *post te ambulabunt,* tibi subjecti : *junctis manibus,* id est vinculis manuum, quasi ita humiliati coram te sicut hi qui taliter, etc., vel vinculis præceptorum Christi. Ponens etiam veritatis confessionem : *tantum in te,* scilicet hæc dicentes. *Absconditus,* non visibilis sicut dii vestri ; *salvator,* non imbecillis. Psal. XVII, 12 : *Posuit tenebras latibulum suum.* Secundo, ostendit eorum exaltationem quantum ad hostium confusionem : *Confusi sunt* Michææ, ultim. : *Videbunt gentes, et confundentur super omni fortitudine sua.* Tertio, quantum ad Judæorum perpetuam salutem : *Israel salvatus est usque in sæculum.* Ubi sic canitur vel de spirituali Israeli. Soph., III, 15 : *Rex Israel Dominus in medio tui ; non timebis malum ultra. Quia hæc dicit Dominus creans cœlos.* Hic ponit aliam utilitatem quantum ad conversionem gentium, et circa hoc tria facit. Primo, inducit quinque rationes inducentes ad conversionem, quarum prima sumitur ex rerum creatione : *ipse Deus ;* Psal. CLXV, 6 : *Qui fecit cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt.* Secundo, et hominum dilectione, quia dedit eis terram in habitaculum (Ps. CXIII, 16) : *Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Non in vanum.* Tertio, ex veritatis prædicatæ manifestatione : *Non in abscondito,* quasi ea quæ ratio naturalis dictat facienda, vel de prædicatione fidei christianæ. Joan., XVIII, 20 : *Ego palam locutus sum mundo.* Quarto, ex præceptorum utilitate : Psalm. XVIII, 12 : *In custodiendis illis retributio multa.* Quarto, ex præceptorum æquitate : *Ego Dominus.* Infra, LXIII : *Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum. Congregamini, et venite.* Hic secundo injungit Judæis gentium vocationem, commemorans eorum salutem : *congregamini,* quasi ad audiendum præceptum meum, *qui salvati,* liberati a captivitate gentium. Infra, ult. : *Mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare, in Africam et Lydiam.* Ponens etiam vocandorum errorem, scilicet gentium : *nescierunt.* Baruch, ultim. : *Videbitis in Babylonia deos aureos et argenteos et lapideos et ligneos in humeris portari, ostentantes metum gentibus.* Injungens suæ laudis annuntiationem ; *annuntiate,* in qua injungit officium, *consiliamini,* qualiter debeatis alios convertere. Ps. XCV, 3 : *Annuntiate inter gentes gloriam ejus. Quis auditum fecit hoc ab initio ?* Hic ostendit in quo docet eos suæ divinitatis argumentum, ad alios convertendum, scilicet ex præcognitione futurorum, et ponit rationem, et conclusionem : *numquid ?* Eccli., XLII, 19 : *Annuntians quæ præterierunt.* Tertio, invitat gentes ad conversionem ; et primo, ponitur invitatio : *Convertimini.* Zach., I, 3 : *Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, et ego convertar ad vos.* Secundo, prædicit conversionem eorum, ponens signum adorationis : *in meipso,* quia non habeo majorem per quem jurem. *Non revertetur,* sine effectu. Infra, LV : *Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo ; non revertetur ad me vacuum. Curvabitur,* a christianis, qui est modus adorandi Redemptorem, secundum dictum Phil., II, 10 : *In nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum.* Ponens etiam signum jurationis : *jurabit,* quia unusquisque jurat in Deo suo. Psal. LXII, 12 : *Laudabuntur omnes qui jurant in eo.* Ponens etiam signum veræ confessionis : *Ergo in Domino dicet,* id est in persona Domini, *meæ,* scilicet Ecclesiæ Dei ; vel *meæ,* scilicet Dei ; Apoc., I, 6 : *Ipsi gloria in sæcula. Justitiæ,* non legis Judæorum figuræ. Tertio, prædicit incredulorum confusionem : *Ad eum venient,* quasi judicandi. Quarto, credentium salutem : *In Domino justificabitur omne semen,* non solum secundum carnem, sed secundum fidem. Ps. XVIII, 28 : *Qui insurgunt in me confundentur.* Mystice, *rorate cœli,* de Christi nativitate. In quo tria facit, scilicet nativitatis princi-

pium, nascentis ortum et nativitatis fructum. Principium est triplex. Primum cœlum rorans, quasi principium effectivum, scilicet quia trium personarum, propter quod pluraliter dicitur : *cœli*. Pater Filium mittendo. Gal., IV, 4 : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum*. Filius carnem assumendo. Phil., II, 8 : *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem*. Spiritus sanctus conceptionem faciendo. Matth., I, 20 : *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est*. Secundum principium est nubes pluens, quod est principium præparativum; in quo accipitur annuntiantis angeli officium. Job, XXXVII, 11 : *Nubes spargunt*[1] *lumen suum; quæ lustrant cuncta*. Prophetarum vaticinium. Psal. XVII, 12 : *Tenebrosa aqua in nubibus aeris*. Rom., I, 2 : *Quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo*. Justorum desiderium. Psal. CIII, 3 : *Ponis nubem ascensum tuum*. Malach., III, 1 : *Statim veniet ad templum sanctum dominator quem vos quæritis, et angelus testamenti quem vos vultis*. Tertium principium est terra germinans, quod est principium conceptivum, beata Virgo, de qua in Psal. LXXXIV, 13 : *Terra nostra dabit fructum suum*. Cujus aperiatur affectus ad inveniendum gratiæ privilegium. Luc., I, 30 : *Ne timeas, Maria*. Prov., ult., 29 : *Multæ filiæ congregaverunt divitias : tu supergressa es universas*. Intellectus, ad credendum angeli verbum. Luc., I, 45 : *Beata quæ credidisti, quoniam perficientur in te quæ dicta sunt tibi*. Uterus, ad concipiendum Dei Filium. Luc., I : *Ecce concipies in utero, et paries filium*. Sed ortus comparatur rori, pluviæ, et germini. Quia Christus est ros ad refrigerandum. Supra, XVIII : *Sicut nubes roris in die messis*. Pluvia ad fecundandum. Psal. LXXI, 6 : *Descendet sicut pluvia in vellus*. Germen ad fructificandum. Jer., XXIII, 5 : *Suscitabo David germen justum*. Fructus est justitia, quæ cum illo oritur tripliciter : quam opere implevit. Matth., III, 15 : *Sic decet nos implere omnem justitiam;* quam sermone docuit. Infra, LXIII : *Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum;* quam pro munere dedit. I Cor., I, 30 : *Factus est nobis sapientia et sanctificatio et justitia*.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM.

Confractus est Bel, contritus est Nabo, facta sunt simulacra eorum bestiis et jumentis. Onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem contabuerunt, et contrita sunt simul. Non potuerunt salvare portantem, et anima eorum in captivitatem ibit. Audite me domus Jacob, et omne residuum domus Israel. Qui portamini a meo utero, qui gestamini a mea vulva. Usque ad senectam ego ipse, et usque ad canos ego portabo. Ego feci et ego feram, ego portabo et salvabo. Cui assimilastis me et adæquastis et comparastis me et fecistis similem? qui confertis aurum de sacculo, et argentum statera ponderatis. Conducentes artificem ut faciat Deum, et procidunt, et adorant. Portant illum in humeris gestantes, et ponentes in loco suo. Et stabit, ac de loco suo non movebitur. Sed et cum clamaverint ad eum, non audiet; de tribulatione non salvabit eos. Mementote istud, et confundamini : redite prævaricatores ad cor. Recordamini prioris sæculi, quoniam ego sum Deus, et non est ultra Deus, nec est similis mei annuntians ab exordio novissimum, et ab initio quæ nedum facta sunt dicens. Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet. Vocans ab oriente avem, et de terra longinqua virum voluntatis meæ. Et locutus sum, et adducam illud : creavi, et faciam illud. Audite me duri corde, qui longe estis a justitia. Prope feci justitiam meam, non elongabitur, et salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam.

Hic prædicit destructionem hostium eos captivantium, scilicet Babyloniorum, quantum ad duo in quibus gloriabantur. Primo, quantum ad idolorum destructionem; secundo, quantum ad regni cessationem; infra XLVII : *Descende, sede in pulvere, virgo filia Babylon, sede in terra*. Prima in duas. In prima, prædicit idolis Babylonis destructionem quantum ad fractionem statuarum : *Confractus est*. Ezech., VI, 4 : *Demoliar aras vestras, et succidam lucos*. Et quantum ad asportationem metallorum, quia Persæ frustra auri et argenti secum detulerunt. Ponens ex parte asportantium, lassitudinis incommodum : *Bestiis et jumentis*, scilicet equis et camelis, in quibus metalla gravia deferebant. Vel cultoribus vestris, qui sunt bestiæ, imagines bestiarum adorantes. Jer., XVI, 13 : *Servietis diis alienis, ligno et lapidi*. Ponens subventionis defectum ex parte

[1] Al. : « peragunt. »

idolorum; *contabuerunt,* id est defecerunt, scilicet idola. *Portantem,* scilicet bestiam, vel colentem hominem se. Ponens etiam captivitatis opprobrium : *et anima eorum,* scilicet idolorum, metaphorice, id est numen eorum; vel gentilium, quia idola sicut animam suam amabant. Oseæ, x, 6 *: Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori.* Secundo, revocat Judæos ad suam venerationem, relictis idolis : *audite me;* et primo revocat eos ad suum cultum; secundo, revertentibus promittit liberationis beneficium, ibi : *Annuntians ab exordio novissimum.* Circa primum tria. Primo, ostendit eis suam dilectionem ex affectuosa supportatione. *A meo utero,* id est, ita supportavi in mea misericordia affectuose, in deserto, et in aliis locis in quibus contra me peccastis, sicut mater filium. Prov., xxxi, 2 : *Quid dilecte uteri mei?* Job, xxxviii, 29 : *De cujus utero egressa est glacies, et de cœlo gelu quis genuit?* Hebr., i, 3 : *Portans omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens.* Ex supportationis continuitate : *usque ad senectam,* vestram, id est usque ad finem mundi. Psal. lxx, 18 : *Usque ad senectam et senium, Deus, ne derelinquas me.* Ex supportationis ratione : *ego feci,* dignum est ut qui fecit conservet. Deut., xxxii, 11 : *Expandit alas suas, et assumpsit eos, atque portavit in humeris suis.* Secundo, ostendit idolorum vilitatem, ostendens operantium idola fatuitatem, et quantum ad intentionem, quia volunt æquare Deo facturam : *cui assimilastis?* et quantum ad operationem, quia conducebant artifices ad faciendum deum ex auro, quia sicut avari aurum in sæculis reposuerant : *qui confertis.* Jerem., x, 9 : *Opus manuum artificis* universa hæc.* Ostendens etiam operum, scilicet idolorum ipsorum, imbecillitatem, quia per se nec moveri nec stare possunt : *portant illum.* Baruch, ult., 3 : *Videbitis in Babylone deos aureos et argenteos et lapideos.* Ostendens etiam eorum vilitatem : *Sed et cum clamaverint.* Sapient., xiii, 18 : *Pro vita quidem rogat mortuum, et in adjutorem inutilem invocat.* Tertio, concludit revocationem : *mementote,* istud prædictum de dilectione mea et vilitate idolorum, *prioris sæculi,* in quo multa beneficia vobis contuli. Psalm. lxxvi, 6 : *Cogitavi dies antiquos, et annos æternos in mente habui. Annuntians ab exordio novissimum.* Hic promittit conversis ad ipsum liberationem a captivitate. Et circa hoc duo facit. Primo, promittit liberationem, ponens prænuntiantis potestatem : *annuntians novissimum,* quodcumque futurum in novissimis temporibus. Eccli., xlii, 19 : *Annuntians quæ præterierunt et quæ superventura sunt, revelans vestigia occultorum.* Ponit etiam prænuntiationis firmitatem, dicens : *stabit,* implebitur, *voluntas,* hujus placiti. Eccli., xxi, 16 : *Consilium ejus sicut fons vitæ.* Psal. cxiii, 3 : *Omnia quæcumque voluit fecit Dominus.* Et ponit liberationis ordinem. *Vocans,* ab oriente, *avem,* Cyrum, propter velocitatem victoriæ; vel Christum. Supra, xli : *Quis suscitavit ab oriente justum?* Secundo, ibi : *audite me,* promittit liberationis propinquitatem, ponens primo eorum indignitatem, ne suis meritis ascribatur; *duri corde,* ad bene operandum, *longe,* propter multitudinem peccatorum. Eccli., iii, 27 : *Cor durum male habebit in novissimo.* Secundo, prædicit propinquitatem : *prope feci,* id est faciam (præteritum pro futuro) *justitiam,* de Babylonia pro vobis per Cyrum, vel *justitiam* Christi. Infra, lvi : *Juxta est salus mea ut veniat, et justitia mea ut reveletur.* Tertio, ponit loci determinationem : *Dabo in Sion ..... gloriam,* beneficia, unde gloriosus apparebo, vel Christum, qui est gloria Patris. Aggæi, ii, 10 : *Magna est* gloria hujus domus novissimæ, plusquam primæ.*

* *...ous ...ifi... m.*

* *Erit.*

Nota super illo verbo : *Onera vestra pondere gravi,* quia peccatum quemadmodum onus fatigat primo propter sollicitudinem in excogitando. Prov., iv, 16 : *Non enim dormiunt nisi male fecerint.* Secundo, propter laborem in exequendo. Sap., v, 7 : *Lassati sumus in via iniquitatis.* Tertio, propter confusionem in recogitando. Rom., vi, 21 : *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis?* Quarto, propter frustrationem in expectando. Proverb., xi, 7 : *Expectatio sollicitorum peribit.*

Nota super illo verbo : *Redite prævaricatores ad cor,* quia debet homo redire ad cor primo quasi ad judicis solium, ut se discutiat. Psalm. lxxvi, 7 : *Meditatus sum nocte cum corde meo, et exercitabar, et scopebam spiritum meum.* Secundo, quasi ad vitæ principium, ut se custodiat. Proverb., iv, 23 : *Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit.* Tertio, quasi ad divinæ locutionis auditorium, ut diligenter attendat. Oseæ, ii, 14 : *Ducam eam in soli-*

tudinem, et loquar ad cor ejus. Quarto, quasi ad divinorum eloquiorum thesaurum, ut ipsum conservet. Psalm. cxviii, 11 : *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Quinto, quasi ad divinæ pacis et refectionis cœnaculum, propter cujus oppositum de quibusdam dicitur Psalm. xxvii, 3 : *Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.*

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

Descende, sede in pulvere virgo filia Babylon, sede in terra. Non est solium filiæ Chaldæorum, quia ultra non vocaberis mollis et tenera. Tolle molam, et mole farinam : denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, revela cruras, transi flumina. Revelabitur ignominia tua, et videbitur opprobrium tuum. Ultionem capiam, et non resistet mihi homo. Redemptor noster Dominus exercituum, nomen illius Sanctus Israel. Sede tacens, et intra in tenebras filia Chaldæorum, quia non vocaberis ultra domina regnorum. Iratus sum super populum meum, contaminavi hæreditatem meam, et dedi eos in manu tua. Non posuisti eis misericordias. Super senem aggravasti jugum tuum valde, et dixisti : In sempiternum ero domina. Non posuisti hæc super cor tuum, neque recordata es novissimi tui. Et nunc audi hæc, delicata, et habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo : Ego sum, et non est præter me amplius. Non sedebo vidua, et ignorabo sterilitatem. Venient tibi duo hæc subito, in die una, sterilitas et viduitas. Universa venerunt super te propter multitudinem maleficiorum tuorum, et propter duritiam incantatorum vehementem. Et fiduciam habuisti in malitia tua, et dixisti : Non est qui videat me. Sapientia tua et scientia tua, hæc decepit te. Et dixisti in corde tuo : Ego sum, et præter me non est altera. Veniet super te malum, et nescies ortum ejus, et irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Veniat super te repente miseria, quam nescies. Sta cum incantatoribus tuis, et cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum. Stent, et salvent te augures cœli, qui contemplabantur sidera, et supputabant menses, ut ex eis annuntiarent ventura tibi. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos. Non liberabunt animam suam de manu flammæ : non sunt prunæ quibus calefiant, nec focus ut sedeant ad eum. Sic facta sunt tibi in quibuscumque laboraveras. Negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in via sua erraverunt. Non est qui salvet te.

Hic prædicit regni Babylonis destructionem, et circa hoc tria facit. Primo, comminatur dejectionis pœnam; secundo, ostendit culpam, ibi : *Iratus sum super populum meum;* tertio, aufert evasionis fiduciam, ibi : *Stent et salvent te augures cœli.* Circa primum tria. Primo, prædicit eorum dejectionem quantum ad gloriam, quam amiserunt : *Descende,* de altitudine tuæ potentiæ, *sede,* sicut vilis et abjecta, *virgo,* quia non ante vastata; vel propter teneritudinem deliciarum. *Solium,* dignitas regia, mollis sicut reginæ solent esse. Esther, penult., 6 : *Præ teneritudine corpus suum sustentans*.* Quasi dicat : Non eris ulterius regina. Luc., i, 52 : *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.* Secundo, quantum ad ignominiam, quam incurrit : *Tolle molam,* quod erat opus ancillarum, quasi in collo ejus per significati actum, *denuda turpitudinem,* id est membra turpia, vel ab libidinem hostium, vel transiens pedibus tuis flumina. Oseæ, iv, 7 : *Gloriam eorum in ignominiam dabo*.* Et ostendit hujus ignominiæ auctorem : *ultionem capiam,* quamvis potens. *Redemptor noster,* vox populi de ejus servitute liberati. Supra, xxxv : *Dominus ultionem adducet retributionis.* Tertio, quantum ad confusionis verecundiam : *sede tace,* sicut ille qui erubescit non audet loqui, nec coram hominibus apparere. I Reg., ii, 9 : *Impii in tenebris conticescent.* *Iratus sum.* Hic ponit eorum culpam, quæ est causa talis pœnæ : et ponit tres species. Primo, dominii crudelitatem contra Judæos, ponens concessam potestatem : *Iratus sum,* propter peccata eorum, volens eos punire; *contaminavi,* a te contaminari permisi, *hæreditatem,* populum Israel. Supra, xix : *Hæreditas mea Israel.* Jerem., xii : *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam.* Et ponit potestatis abusionem : *Non posuisti eis misericordias. Super senem,* qui est etiam hostibus miserendus. Thren., v, 12 : *Facies senum non erubuerunt.* Secundo, cordis elationem : *Et dixisti,* ponendo superbam cogitationem : *In sempiternum ero domina.* Apocalyps., xviii, 7 : *In corde suo dicit : Sedeo regina.* Ponens etiam superborum fatuitatem, qui non excogitabant futura : *Non posuisti hæc,* quæ tibi supervenient. Eccli., xi, 27 : *In die bonorum ne immemor sis malorum.* Et ibid., vii, 40 : *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in æternum non peccabis.* Et ponit spei frustrationem. *Nunc*

* *Et nimia teneritudine ... ferre non sustinens.*

* *Commutabo.*

audi. Vidua, per privationem regni; *sterilis*, in amissione populi, qui punitus est. *Subito*, ex insperato. Supra, XXX : *Subito dum non speratur veniet contritio ejus.* Oseæ, IX, 14 : *Da eis, Domine, vulvam sine liberis, et ubera arentia.* Tertio, maleficiorum multitudinem : *universa.* Et ponit tria. Primo, maleficia quibus intendit, *maleficiorum*, quia hujusmodi arte abundabant. Deut., XVIII, 11 : *Non sit in te qui divinos consulat.* Secundo, errorem quem ex his incurrit, scilicet pœnæ immunitatem ab his qui negabant divinam providentiam : *et fiduciam*, ut secure peccarent[1]. *Non est, Deus, qui videat me*, peccantem ut puniat. Job, XXIV, 15 : *Oculus adulteri observat caliginem.* Et ponit æternitatem a divinis, qui hoc promittebant. *Sapientia tua*, quantum ad eos qui de divinis se intromittebant; *scientia*[2], quantum ad illos qui de humanis. Jerem., X : *Stultus factus est omnis homo a scientia sua.* Tertio, ponit pœnam quam ex hoc promeruit : *Veniet super te malum, et nescies ortum ejus;* loquitur more astrologorum, qui docent considerare ortus regnorum secundum ortum planetarum. I Thessal., V, 3 : *Cum dixerint : Pax et securitas, tunc superveniet eis repentinus interitus. Sta cum incantatoribus tuis.* Hic excludit evasionis fiduciam, et circa hoc duo facit. Primo, excludit spem de sapientibus, excludens eorum auxilium, quantum ad maleficos : *Sta cum incantatoribus ..... ab adolescentia*, id est, a quo condita fuit, artibus magicis plena fuit. Et quantum ad astrologos : *stent*, contra hostes, si possunt; his enim artibus etiam abundabant. Jerem., X, 2 : *A signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes.* Et comminatur sapientibus incendum : *ecce facti sunt quasi stipula*, scilicet sapientes vobiscum. *Non sunt prunæ, quibus calefiant*, sed quibus tota civitas comburatur, vel quia tempore frigoris combusta fuit civitas, ut simul frigore et igne punirentur. Vel non sunt in te prunæ divinæ sapientiæ. Eccli., XXI, 10 : *Stupa collecta synagoga peccantium, et consummatio illorum flamma ignis.* Secundo, excludit spem de negotiationibus : *negotiatio*, quibus etiam abundabant, vel magi, qui sibi mendacia pro veritate vendebant. Supra, XIII : *Unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combusta vultus eorum.*

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM.

Audite hæc, domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, et de aquis Juda existis, qui juratis in nomine Domini et Dei Israel recordamini, non in veritate, neque in justitia. De civitate enim sancta vocati sunt, et super Deum Israel constabiliti sunt. Dominus exercituum nomen ejus. Priora ex tunc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et addita feci ea; repente operatus sum, et venerunt. Scivi enim quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua, et frons tua ærea. Prædixi tibi ex tunc, antequam venirent indicavi tibi, ne forte diceres : idola mea fecerunt hæc, et sculptilia mea et conflatilia mandaverunt ista. Quæ audisti vide omnia. Vos autem non annutiastis. Audita tibi feci nova ex tunc; et conservata sunt quæ nescis, nunc creata sunt, et non ex tunc; et ante diem, et non audisti ea, ne forte dicas : Ecce ego cognovi ea. Neque audisti, neque cognovisti, neque ex tunc aperta est auris tua. Scio enim quia prævaricans prævaricaberis, et transgressorem ex utero vocavi te. Propter nomen meum longe faciam furorem meum, et laude mea infrenabo te ne intereas. Ecce excoxi te, sed non quasi argentum, elegi te in camino paupertatis. Propter me, propter me faciam ut non blasphemer, et gloriam meam alteri non dabo. Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco. Ego ipse, ego primus et ego novissimus; manus quoque mea fundavit terram, et dextera mea mensa est cœlos. Ego vocabo eos et stabunt simul. Congregamini omnes vos, et audite. Quis de eis annuntiavit hæc? Dominus dilexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, et brachium suum in Chaldæis. Ego, ego locutus sum, et vocavi eum; adduxi eum, et directa est via ejus. Accedite ad me, et audite hoc. Non a principio in abscondito locutus sum. Ex tempore antequam fierent ibi eram; et nunc Dominus Deus misit me, et spiritus ejus. Hæc dicit Dominus Deus redemptor tuus, sanctus Israel. Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via qua ambulas. Utinam attendisses mandata mea. Facta fuisset sicut flumen pax tua, et justitia tua sicut gurgites maris. Et fuisset quasi arena semen tuum et stirps uteri tui ut lapilli ejus. Non interiisset, et non fuisset attritum nomen ejus a facie mea. Egredimini de Babylone, fugite a Chaldæis. In voce exultationis annuntiate, auditum facite hoc, et efferte illud usque ad extrema terræ. Dicite : Redemit Dominus servum suum Jacob. Non sitierunt in deserto cum educeret eos. Aquam de petra produxit eis, et scidit petram, et fluxerunt aquæ. Non est pax impiis, dicit Dominus.

Hic promittit populi liberationem. Et dividitur in duas. In prima, promittit liberationem; in secunda, exequitur liberationis ordinem, infra, XLIX : *Audite insulæ, et*

[1] Al. : « peccantes. » — [2] Al. : « *sciant.* »

attendite populi de longe. Prima in duas. In prima, excitat attentionem, commemorans tria in quibus gloriabantur, scilicet dignitatem generis, qua ex sanctis patribus : *de aquis*, id est semine. Contra quod Matth., III, 9 : *Ne velitis dicere : Patrem habemus Abraham*. Privilegium divinæ cognitionis : *qui juratis*, invocantes nomen ejus, *recordamini*, quantum ad cognitionem *ejus*[1], *non in veritate*, cordis, *neque in justitia*, operis. Supra, XXIX : *Populus hic labiis me honorat cor autem eorum longe est a me*. Cultum sacræ religionis : *De civitate sancta*, scilicet Jerusalem, in qua cultus sacrificiorum, *vocati*, Jerusalem muri. II Machab., V, 19 : *Non propter locum gentem, sed propter gentem locum elegit Dominus*. Secundo, promittit liberationem : *Priora ex tunc annuntiavi*, et circa hoc duo facit. Primo, ostendit Dei promittentis majestatem ex prænuntiatione futurorum; secundo, ex creatione rerum, ibi : *Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco*. Circa primum tria. Primo, assignat prænuntiationis quorumdam futurorum rationem, ponens ipsam prænuntiationem : *priora*, quæ scilicet jam prætererunt, *ex tunc*, quando adhuc erant futura, *repente*, quantum ad alios quibus non sunt prænuntiata. Eccli., XLII, 9 : *Annuntians quæ præterierunt, et quæ superventura sunt; revelans vestigia occultorum*. Ponens hujus rationem[2] quæ sumitur ex eorum conditione, quam primo ponit : *scivi enim*, ab æterno. *Durus* ad resipiscendum a malis; *cervix*, id est cervicositas proprii sensus; *nervus ferreus*, qui non potest flecti, *frons tua*, propter inverecundiam. Act., VII, 51 : *Dura cervice, et incircumcisi cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis*. Deut., XXXI, 27 : *Ego scio contentionem tuam, et cervicem tuam durissimam*. Jer., III, 3 : *Frons meretricis facta est ei, noluit erubescere*. Et deinde ex hoc elicit rationem, *prædixi*, quasi dicat : Quia pronus eras ad idololatriam, *prædixi tibi*, ne beneficia mea idolis ascriberes. Oseæ, II, 5 : *Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi*. Ponens prænuntiatorum manifestationem, *quia audisti*, a me prædicta tibi, *vide*, impleta. Psal. XLVII, 9 : *Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum*. Secundo, assignat rationem absconsionis quorumdam futurorum, ponens primo ipsam absconsionem. Sicut dictum est, quædam futura prædixi; sed quædam futura *conservata sunt*, id est in mea præscientia, *quæ nescio*, quia non tibi revelavi. *Nunc*, id est in tempore, *creata sunt*, id est in effectum producta, *et non ex tunc*, quando præscivi ea; *et ante diem*, impletionis ipsorum, *et non audisti*, nec a me, nec ab idolis. IV Reg., IV, 27 : *Dominus celavit a me, et non indicavit mihi*. Assignat etiam hujus rationem, *ne forte*, quasi dicat : Ideo non revelavi ut sentires defectum tuum, et deorum tuorum, in hoc quod de futuris non potes sentire vel præscire, nisi quæ tibi revelabo. *Cognovi*, propria industria, *nec audisti*, ab idolis, aperta a me. Ps. LXIII, 7 : *Accedet homo ad cor altum, et exaltabitur Deus*. Ponit etiam eorum conditionem, ex qua dicta ratio elicitur : *scio enim*. *Ex ventre*, id est a tempore quando portabam te per desertum sicut in ventre. Exod., XXXII, 9 : *Cerno quod populus iste populus duræ cervicis sit*. *Prævaricatorem ex utero vocavi te*. Tertio excludit quamdam objectionem, ibi : *propter nomen meum*. Posset enim aliquis quærere : Ex quo tam duri sunt, quare ergo eis bona promittis, et fecisti? Et hujus objectionis primo ponit responsionem, commemorans tria beneficia eis exhibita : *Propter nomen meum*, non propter meritum tuum, *longe faciam*, vel feci, liberando a pœnis. Ezech., XXXVI, 22 : *Non propter vos faciam, domus Israel, sed propter nomen meum, quod polluistis in gentibus ad quas intrastis*. *Et laude mea infrenabo te*, id est obligavi te ad cæremonias et laudes meas, ne sacrificia idolis offerens interires. Psalm. XXXI, 9 : *In camo et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te*. *Ego excoxi*, volens purgare per tribulationes, *sed non quasi argentum*, quod purgatur. Tu autem non correctus es. Jerem., VI, 29 : *Frustra conflavit conflator*. *Elegi*, purgans scilicet te per paupertatem, puniens te spolatione rerum. Gregorius : « Quos infirmitas rerum vulnerat, medicina paupertatis sanat. » Et hoc paternæ corrigendo. Secundo, ponit responsionis expositionem : *Propter me ... ut non blasphemer*, ne dicar impotens salvare populum quem elegi mihi; *et gloriam*, ne scilicet idola me fortiora judicentur. Supra, XLII : *Gloriam meam alteri non dabo, et laudem meam*

[1] Al. : « *pius*. » — [2] Al. : « in hujus rationem. »

sculptilibus. Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco. Hic ostendit divinam majestatem ex creatione rerum. Proprium opus *vocabo*, imponens proprium nomen : *stabunt*, parati ad obediendum. Supra XL : *Quis appendit molem terræ tribus digitis? congregamini omnes vos, et audite.* Hic prædicit ipsius prosperitatem ; et primo, ostendit hujus facti aliis absconsionem, *quis de eis?* scilicet idolis ; quasi dicat, nullus. Supra, XLI : *Quis annuntiavit ab exordio, ut sciamus?* Secundo, ipse prædicit ipsius prosperitatem : *Dominus dilexit eum*, scilicet Cyrum, promovens ipsum in regnum, *in Babylone*, capiens ipsam, *brachium*, id est per virtutem meam interficiens eos. Tertio, ostendit prosperitatis rationem ex divino auxilio : *Ego, ego locutus sum, et vocavi eum. Directa*, non simpliciter, sed ad hoc quod Babylonem destrueret ; alias non posset exponi de Cyro, sed tantum de Christo, nec de Jerusalem, quia ille idololatra fuit. Ps., CVI, 7 : *Deduxit eos in viam rectam, ut irent in civitatem habitationis. Accedite ad me, et audite hoc.* Hic promittit liberationem, et circa hoc tria facit. Primo, excitat attentionem, ponens divinam auctoritatem : *Non in abscondito*, sed tunc populus audiebat voces, Exod., XX. *A principio*, legis datæ. *Ex tempore*, præterito, *antequam fierent*, quæ prædicta sunt, *ibi eram*, præsens illis futuris, per idem nunc æternitatis manens in tota successione temporis. Vel in persona filii, *ibi eram*, scilicet in tempore, secundum divinitatem. Ponens prophetæ veritatem ; quia scilicet a Deo missus. *Et nunc me.* Isaiam, vel *me* Christum hominem factum, *Deus*, Pater, *misit, et Spiritus ejus* : unde tres personæ designatur. Infra, LXI : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me : evangelizare pauperibus misit me*[1]. Secundo, ibi : *Hæc dicit Dominus*, ponit captivitatis rationem, ostendens ex parte Dei paratum auxilium. *Docens*, contra ignorantiam, *et gubernas te in via*, operum, contra infirmitatem operandi. Psal. XXXI, 8 : *Intellectum tibi dabo, et instruam te in via hac quam ingredieris.* Ostendens etiam ex culpa Judæorum damnum. *Utinam attendisses mandata mea*, servans ea, *sicut flumen*, abundans, *sicut gurgites.* Psal. LXXX : *Si populus meus audisset me, et Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem, et super tribulantes eos misissem manum meam.* Tertio, ibi : *Egredimini de Babylone*, prædicit liberationem, et circa hoc tria facit. Primo indicit eis a captivitate exitum, ita certus de liberatione ac si esset præsens. *Egredimini*, Apoc. : *Egredimini de illa omnes qui habitatis in illa.* Et inducit quod annuntient Dei beneficium. *Annuntiate*, Jer., L, 28 : *Vox fugientium, et eorum qui evaserunt de terra Babylonis, ut annuntient in Sion ultionem Dei nostri.* Secundo, designat libertatis et consolationis præstitum beneficium, *non sitierunt*, id est, ita in omnibus eis Dominus providit vel providebit, sicut quando egressi sunt de Ægypto. Psal. LXXII, 20 : *Percussit petram, et fluxerunt aquæ.* Tertio, aufert impiis pacis solatium : *Non est pax.* IV Reg., IX, 18 : *Quid tibi et paci? respondit Jehu.*

Nota super illo verbo : *Elegi te in camino paupertatis*, quia paupertas confert multa. Primo, peccatorum recognitionem. Secundo, virtutum conservationem. Eccli., X, 33 : *Pauper gloriatur per disciplinam et timorem suum.* Tertio, cordis quietem. Tob., V, 25 : *Sufficiebat nobis paupertas nostra, ut divitias computaremus hoc quod videbamus, filium nostrum.* Quarto, desiderii impletionem. Psal. IX, 17 : *Desiderium pauperum exaudivit Dominus.* Quinto, divinæ dulcedinis participationem. Psal. LXVII, 11 : *Parasti in dulcedine tua pauperi, Deus.* Sexto, exaltationem. I Reg., II, 8 : *Suscitans* de pulvere egenum.* Septimo, cælestem hæreditatem. Matth., V, 3 : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* * *Suscitat.*

CAPUT QUADRAGESIMUM NONUM.

Audite insulæ, et attendite populi de longe. Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. Et posuit os meum quasi gladium acutum, in umbra manus suæ protexit me, et posuit me sicut sagittam electam. In pharetra sua abscondit me, et dixit mihi : Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor. Et ego dixi : In vacuum laboravi, sine causa, et vane for-

[1] Al. : « *Deus*, Pater. Unde tres personæ designantur, *meminit*; infra, LV : *Spiritus Domini super me, et spiritus ejus, evangelizare pauperibus misit me.* »

titudinem meam consumpsi. Ergo, judicium meum cum Domino, et opus meum cum Deo meo. Et nunc hæc dicit Dominus formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur. Et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit : Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus redemptor Israel, Sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum : Reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et Sanctum Israel, qui elegit te. Hæc dicit Dominus : In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui. Et servavi te, et dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, et possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt : Exite, et his qui sunt in tenebris : Revelamini. Super vias pascentur, et in omnibus planis pascua eorum. Non esurient neque sitient, et non percutiet eos æstus et sol : quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum potabit eos. Et ponam omnes meos montes in viam, et semitæ meæ exultabuntur. Ecce isti de longe venient, et ecce illi ab aquilone, et mari, et isti de terra australi. Laudate cœli, et exulta terra, jubilate, montes, laudem, quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum suorum miserebitur. Et dixit Sion : Dereliquit me Dominus, et oblitus est mei. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum ut non misereatur filio uteri sui? Et si oblita illa fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper. Venerunt structores tui, destruentes te, et dissipantes a te exibunt. Leva in circuitu oculos tuos, et vide : omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, et solitudines tuæ, et terra ruinæ tuæ nunc angusta erunt præ habitatoribus, et longe fugabuntur qui absorbebant te. Ad hæc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ : Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo : Quis genuit mihi istos? Ego sterilis, et non pariens, transmigrata et captiva, et istos quis enutrivit? Ego destituta, et sola, et isti ubi erant? Hæc dicit Dominus Deus : Ecce levabo ad gentes manum meam et ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ. Vultu in terra dimisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies, quia ego Dominus, super quo non confundentur qui expectant eum. Numquid tolletur a forti præda, aut quod captum fuerit a robusto, salvum esse poterit? Quia hæc dicit Dominus : Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvabitur. Eos vero qui judicaverunt te, ego judicabo, et filios tuos ego salvabo. Et cibabo hostes tuos carnibus suis; et quasi musto, sanguine suo inebriabuntur; et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

In parte ista exequitur magis in speciali liberationis ordinem, et circa hoc duo facit. Primo, populus confitetur accepta beneficia; secundo, accipit promissionem de futuris, ibi : *Et ego dixi : in vacuum laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam consumpsi.* Circa primum quatuor beneficia confitetur. Primo, privilegium divinæ electionis; et continuatur ad id quod dixerat supra propheta populo, ut annuntiaret. Unde statim subjungitur vox populi annuntiantis, et dicentis : *Audite. Ab utero,* eligens me in ipsis patribus. Ps. XXI, 12 : *De ventre matris meæ Deus meus es tu, ne discesseris a me.* Secundo, efficaciam orationis : *et posuit os meum,* orationem, *quasi gladium,* penetrantem usque ad aures Dei et viscera misericordiæ. Ephes., ult., 17 : *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Tertio, auxilium divinæ protectionis : *in umbra*, id est sub protectione potentiæ suæ, *sicut sagittam electam,* sagittarius ad conservandum. Psal. XVI, 8 : *Sub umbra alarum tuarum protege me.* Psal. XXVI, 5 : *Abscondit me in tabernaculo suo, protexit me in abscondito tabernaculi sui.* Quarto, gloriam divinæ virtutis : *Et dixit mihi : In te gloriabor,* id est, per magnalia in te ostensa gloriosus apparebo. Supra, XLIII : *Omnis qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum.* Secundum alios hæc est vox Cyri, cujus nomen prænuntiatum est ab Isaia antequam nasceretur, supra XLV : cujus verba comminatoria quasi gladius erant, et protectus est ne avus suus eum interficeret, et servatus quasi electa sagitta ad tempus statutum; cui et[1] annuntiatum est, populum Israel Dei servum esse. Aliter exponitur de Christo, cujus nomen ab angelo prænuntiatum; verbum prædicationis gladius penetrans corda; protectus secundum infirmitatem carnis a potentia divinitatis, et electus inter omnes ad salutem generis humani implendam. Et dicitur *Israel,* quia ex populo Israel secundum carnem natus est. *Et ego dixi : In vacuum laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam consumpsi.* Hic Dominus promittit futura beneficia : et primo, promittit prophetæ Isaiæ exaltationem; secundo, populo liberationem, ibi : *Hæc dicit Dominus, redemptor Israel.* Circa primum duo. Primo, ponitur prophetæ allegatio proponentis laborem suum in prædicando, quamvis ex culpa audientium non sit fructus secutus; et concludit : *Ergo judicium meum,* pro me, *cum Domino,* coram ipso, *et opus meum,* quasi gratum ipsi. Jer., VI, 29 : *Frustra*

[1] Al. deest « et. »

conflavit conflator. Secundo, ponit Dei responsionem : *Et nunc hæc dicit Dominus;* et primo, significatur allegationis attestatio; *et reducam,* quasi dicat : Ad[1] hoc me ex ventre matris eligens, ut revocem populum suum ad ipsum. *Et congregabitur,* ad ipsum per meam prædicationem. *Et* tamen *glorificatus sum.* Habac., III : *Dominus Deus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum.* Secundo, ponitur ipsa responsio : *et dixit,* quasi dicat : Intantum ministerium tuum honorificabo ut non solum in Judæis, sed in omnibus gentibus per te salus mea annuntietur. Rom., III, 29 : *An Judæorum tantum Deus?..... Imo* et gentium.* Hoc etiam plane de Christo exponitur, qui sua prædicatione et mortis consummatione non solum fructum in Judæis fecit, sed gentes etiam illuminavit et salvavit. Similiter etiam de Cyro, licet magis extorte, quia per beneficia secundum intentionem Domini populum ad Dei cultum revocavit, cui a Deo datum est dominium super multas gentes.

* Nonne.

Nota super illo verbo : *audite,* quia verba Dei sunt audienda, quia sunt utilia primo ad intellectus illustrationem. Prov., VI, 23 : *Mandatum lucerna, et lex lux.* Secundo, ad affectus dulcedinem. Ps. CXVIII, 103 : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! Super mel ori meo.* Tertio, ad amoris ascensionem. Jer., XX, 7 : *Factum est verbum Domini in corde meo sicut ignis.* Ps. XI, 7 : *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.* Quarto, ad operis rectitudinem. Ps. XXXIV, 5 : *Dirige me in veritate tua.* Quinto, ad gloriæ adeptionem. Prov., III, 21 : *Custodi legem atque consilium.* Sexto, ad aliorum instructionem. I ad Timoth., III, 16 : *Omnis doctrina divinitus inspirata, utilis est ad docendum.*

Hæc dicit Dominus redemptor Israel. Hic promittit liberationem, et circa hoc duo facit. Primo, promittit liberationem; secundo, excludit eorum dubitationem, ibi : *Et dixit Sion.* Circa primum tria. Primo, ponit liberationem præcedentia, scilicet Judæorum venerationem, quæ fuit causa liberationis, et commemorat pristinam despectionem : *contemptibilem,* propter populi imbecillitatem, *abominatam,* propter cultus singularitatem, *servum,* propter subjectionem diversis gentibus. Supra, XVIII : *Ad gentem divulsam mittam te.* Et ponit ipsam venerationem : *reges videbunt* magnalia mea quæ per te ostendam, *et adorabunt,* sicut ad litteram, Nabuchodonosor Danielem, et Cyrus, et alii principes ejus honoraverunt Esdram. Aliud præambulum est regis liberantis exaltatio, scilicet Cyri : *in tempore placito,* quando placuit mihi salvare populum meum, *exaudivi,* exaltans te in regnum, secundum desiderium tuum. Et exaltationis fructum : *et servavi in fœdus* implendum populi mei. *Revelamini,* id est illuminamini. Vel de Christo, qui fuit in passione contemptus, et quasi servus judicatus. Infra, LIII : *Vidimus eum, et non erat aspectus; et desideravimus eum, despectum, et novissimum virorum;* sed postmodum a regibus adoratus. Psalm. LXXI, 11 : *Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei. In tempore placito,* scilicet tempore gratiæ. II Corinth., VI, 2 : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Secundo, ponit liberationem consequentia, promittens liberatis bonorum copiam : *super vias pascentur,* id est, ita abundanter consolationibus perfruentur sicut oves in pascuis, quando etiam in via præter solitum invenirentur. Ezech., XXXIV, 14 : *Requiescent in herbis virentibus.* Quantum ad malorum carentiam, et defectus : *non esurient;* et nocumenti illati, *æstus,* tribulationis, *et sol,* tyranni facientes[2] ipsam. Psalm. CXX, 6 : *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem.* Et assignat utriusque causam. *Quia miserator eorum teget eos... Aquarum,* consolationum. Psalm. XXII, 1 : *Dominus regit me, et nihil mihi deerit; in loco pascuæ ibi me collocavit.* Tertio, promittit ipsam liberationem, ponens tria : scilicet aliorum præparationem : *et ponam omnes montes,* id est, principes auxiliabuntur vobis ad revertendum. Supra, XL : *Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur.* Ponens etiam captivorum reversionem : *ecce isti de longe venient,* id est ab oriente, *mari,* occidente. Jerem. : *Adducam eos ab aquilone.* Ponit etiam gratiarum actionem : *Laudate cœli.* Psalm. LXVIII, 35 : *Laudent illum cœli et terra, mare et omnia reptilia in eis. Et dixit Sion : Dereliquit me Dominus, et oblitus est mei.* Hic excludit eorum dubitationem; et primo, illam quæ oriebatur ex divina indignatione; secundo, illam quæ ex co-

[1] Al. : « ex. » — [2] Al. : « faciens. »

rum dejectione, ibi : *et dices in corde tuo;* tertio, illam quæ oriebatur ex hostium potestate, ibi : *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum?* Circa primum duo. Primo, ponit dubitationem : *dereliquit*, sine auxilio; et ideo non possum sperare liberationem. Baruch : *Derelicta sum sola*. Secundo, excludit eam per similitudinem matris : *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum?* Tertio, adhibet promissionem de civitatis instauratione; et primo, quantum ad reædificationem murorum, divinum propositum, *ecce in manibus*, quasi dicat : Ita teneo te in memoria sicut qui scribit, aut facit aliud signum in manu sua, ut sit ei memoria alicujus rei. *Muri tui*, quasi jam video reædificationem murorum tuorum. Psalm. LXXXIX, 4 : *Mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna quæ præteriit*. Et expletionis modum : *Venerunt structores*, id est reædificatores, scilicet Zorobabel, et Jesus, et alii, jam in oculis meis, *dissipantes*, Chaldæi. Zach., IV, 9 : *Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam; et scientes quia Dominus exercituum misit me ad vos*. Secundo, quantum ad habitationem virorum, et circa hoc tria facit. Primo, prædicit civium adunationem : *Leva in circuitu oculos tuos*. Baruch, IV, 36 : *Circumspice, Jerusalem, ad orientem, et vide jucunditatem quæ veniet tibi*. Secundo, civitatis rehabitationem, ostendens quod habitabitur. *Vivo ego*, modus juramenti, *velut ornamento vestieris*, sicut sponsa vestibus, sic urbs ornatur civibus. Infra, LXI : *Indue te vestimento salutis*. Ostendens quod habitatoribus implebitur : *quia deserta*, quantum ad habitatores; *solitudo*, quantum ad cultores; *ruinæ*, quantum ad muros destructos. Zach., II, 4 : *Absque muro habitabitur*. Tertio, etiam ostendit quia ab hostibus vacuabitur : *Longe fugabuntur qui absorbebant te*. Tertio, prædicit habitatorum multitudinem. *Ad hæc dicent filii sterilitatis*, id est qui nati sunt quando te sterilem credebant, vacuatam habitatoribus. Infra, LIV : *Dilata locum tentorii tui*. *Et dices in corde tuo?* Hic excludit secundam dubitationem; et primo, ponit admirationem : *et dices*, præ admiratione; *sterilis*, quia non erant in me viri, qui filios generarent; *destituta*, divino auxilio. Infra, LXVI : *Quis audivit unquam tale?* Secundo, excludit dubitationem, ponens modum multitudinis habitatorum : *Hæc dicit Dominus*, quantum ad tria. Primo, quantum ad divinam inspirationem : *ecce levabo manuum*, quasi in signum, *et ad populos exaltabo signum meum*. Supra, XI : *Levabit signum in nationibus*. Secundo, quantum ad honorificam reductionem : *et afferent filios tuos in ulnis*, in quo significatur auxilium quod a gentibus habuerunt. *Reges nutritii*, providentes tibi in necessariis. Baruch, V, 6 : *Adducet Dominus illos*. Tertio, assignat hujus rationem : *Et scies quia ego Dominus*. Psal. XXX, 2 : *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum*. *Numquid tolletur a forti præda?* Hic excludit tertiam dubitationem; et primo, ponit ipsam : *a forti*, Nabuchodonosor; secundo, excludit eam : *quia hæc dicit Dominus;* primo, ponens liberationis beneficium, *et captivitas*, scilicet Judæorum. Job, XXIX, 17 : *Conterebam molas iniqui*. Secundo, liberationis modum, ponens hostium destructionem. *Vos*, scilicet Chaldæos, *judicaverunt*, injuste. Soph., III, 19 : *Ego interficiam omnes qui afflixerunt te*. Et ponit pœnæ determinationem : *et cibabo*, vel propter dissensionem, sicut supra, IX : *Unusquisque carnem brachii sui vorabit;* vel propter mortuorum multitudinem, quia unus cadebat super sanguinem alterius, ac si vellet bibere; vel propter famem. Tertio, ponit liberationis fructum : *Et sciet omnis caro*. Supra, XL (aliis verbis) : *Videbit omnis caro salutare Dei nostri*.

CAPUT QUINQUAGESIMUM.

Hæc dicit Dominus : Quis est hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam, aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram : quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui audiret. Numquid abbreviata et parvula facta est manus mea et non possim redimere, aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum. Computrescent pisces sine aqua, et morientur in siti. Induam cœlos tenebris, et saccum ponam operimentum eorum. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est, verbo. Erigit mane, mane erigit mihi aurem, et audiam quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem : ego autem non contradico, retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellenti-

bus. Faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me. Dominus Deus auxiliator meus; et ideo non sum confusus; ideo posui faciem meam ut petram durissimam, et scio quoniam non confundar. Juxta est qui justificat me. Quis contradicet mihi? Stemus simul. Quis est adversarius meus? Accedat ad me. Ecce Dominus Deus auxiliator meus. Quis est qui condemnet me? Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui? Qui ambulavit in tenebris, et non est lumen ei, speret in nomine Domini, et innitatur super Deum suum. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis. De manu mea factum est hoc vobis; in doloribus dormietis.

Hic incipit removere impedimenta liberationis; et primo, removet impedimenta; secundo, apponit remedia, cap. LIII : *Quis credidit auditui nostro?* Circa primum removet tria impedimenta. Primo, divinorum beneficiorum; secundo, abjectionem personarum, cap. LI : *Audite me qui sequimini quod justum est;* tertio, copiam rerum, cap. LII : *Consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion.* Circa primum tria. Primo, excludit impedimentum; secundo, ponit seipsum in exemplum : *Dominus dedit mihi linguam eruditam;* tertio, concludit salubre consilium, ibi : *Quis ex vobis timens Dominum?* Circa primum duo. Primo, excludit defectum divinorum beneficiorum ex parte divinæ voluntatis; secundo, ex parte divinæ potestatis : *Numquid abbreviata et parvula facta est manus mea?* Circa primum tria. Primo, excludit divinæ voluntatis defectum, quasi non vellet ex seipso Deus benefacere; excludens duplicem modum alienationis, scilicet modum alienandi uxorem, qui erat per libellum repudii, sicut dicitur Deut., XXIV : quod quidem eis permissum est *ad duritiam cordis* ipsorum, Matth., XIX, ibi : *Quis est hic liber repudii matris vestræ quo dimisi eam?*

Sed contra, Jer., III, 8 : *Pro eo quod mœchata esset Israel, dimisissem eam.*

Et dicendum quod Dominus, quantum est in se, non repudiavit eos, sed ipsi per peccata sua Deum dimiserunt.

Excludit etiam modum alienandi possessionem : *aut quis est creditor meus, cui vendidi vos?* quasi dicat : Vos qui estis mea hæreditas. Supra, XIX : *Hæreditas mea Israel. Vendidi,* quoniam potius salvavi. Unde patet ex quo non alienavi vos a dominio meo, quod paratus sum benefacere quantum ex me est. Secundo, ostendit humanæ voluntatis peccatum. Psalm. L, 7 : *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* Rom., VII, 14 : *Ego enim homo carnalis sum, venumdatus sub peccato.* Tertio, ponit argumentum : *quia veni,* per inspirationem; *vocavi,* per prophetas. Prov., I : *Vocavi, et renuistis accipere disciplinam. Numquid abbreviata?* Hic excludit defectum ex parte divinæ potestatis, excludens primo potestatis defectum : *abbreviata,* ut etiam longinquo non subjicere mihi possim; *parvula,* contra potestates. Infra, LIX : *Ecce non est abbreviata manus Domini.* Secundo, ponit divinæ potentiæ signum : *ecce.* Primo, in aquis : *increpatione,* id est jussione, *faciam,* si voluero, sicut feci in exitu Israel de Ægypto; Exod., XIV, de mari rubro. Psalm. CV, 9 : *Increpuit mare rubrum, et exsiccatum est. Ponam flumina,* sicut Arnon, Numer., XXI, et Jordanem, Josue, IV : *Computrescent pisces,* sicut Exod., VII, quando aquæ versæ sunt in sanguinem. Ps. CIV, 29 : *Convertit aquas eorum in sanguinem, et occidit pisces eorum.* Secundo, ostendit signa suæ potentiæ in cœlis : *induam cœlos,* aereos, *tenebris,* sicut in Ægypto factum est, ut habetur Exod., X. Ps. CXLVI, 8 : *Qui operit cœlum nubibus. Dominus dedit mihi.* Hic ponit seipsum in exemplum; et primo, quantum ad beneficii percepti gratiam, tum quantum ad eloquentiam : *Linguam eruditam, ut sciam sustentare,* confortationibus; Job, IV, 4 : *Vacillantes confirmaverunt manus tuæ, et genua debilia roborasti;* tum etiam quantum ad sapientiam : *erigit,* ad attendendum, *mane,* a principio prædicationis meæ, vel a principio ætatis. Vel quia tunc solitus erat orare. Psal. LXII, 7 : *In matutinis meditabor in te. Aperuit,* ad intelligendum. Ps. LXXXIV, 9 : *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Matth., XXV : *Magister vester unus est, Christus.* Secundo, ponit seipsum in exemplum quantum ad obedientiam : *Ego autem non contradico,* sed recipio, et accepto ipsius inspirationem, *retrorsum non abii,* a bono proposito. Supra, XLV : *Væ qui contradicit factori suo.* Ponit etiam obediendi constantiam[1], quia obedientiam pro nullo periculo dimisit : *Corpus meum dedi;*

[1] Al. : « conscientiam. »

id est, exposui me ut talia paterer. Vel forte ad litteram hæc passus est. Sed in Christo plene impletum est : Matth., xxvi et xxvii, Jer., vii, 7 : *Dedi dilectam animam meam in manus inimicorum.* Tertio, ponit seipsum in exemplum quantum ad fiduciam quam in Deo habebat, primo ponens paratam defensionem : *Dominus Deus auxiliator meus.* Jer., xx, 11 : *Dominus mecum est tanquam bellator fortis.* Secundo, fiduciæ securitatem : *Et posui faciem meam ut petram durissimam*, ut timore vel rubore non moverer[1]. Ezech., iii, 9 : *Ut adamantem et silicem dedi te.* Tertio, assignat securitatis rationem ex potestate adjuvantis : *Juxta est qui justificat me*, scilicet Deus. *Quis contradicet?* verbis. *Stemus simul.* Job, xvii, 3 : *Pone me, Domine, juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me. Adversarius*, factis. *Condemnet*, falsis judiciis. Rom., viii, 33 : *Deus qui justificat, quis est qui condemnet?* Iterum ex infirmitate impugnantis : *Ecce omnes quasi vestimentum conterentur*, vetustate, in quo naturalis defectus; *tinea*, in quo violentus. Job, xiii, 28 : *Qui quasi putredo consumendus sum, et quasi vestimentum quod comeditur a tinea.* Ac si diceret : Ex omnibus his sicut ego post accepta beneficia Deo obedio, et in ipso confido, ita et vos. *Quis ex vobis timens Dominum?* Hic concludit ex exemplo suo salubre consilium : et primo, ponit consilium; secundo, ponit consilii contemptum, ibi : *Ecce omnes vos accendentes ignem, accincti flammis.* Consilium autem dat ut in Deo confidant, unde tria facit. Primo, requirit confidentium idoneitatem, quæ est ex timore et obedientia : *servi*, Isaiæ, vel cujuscumque alterius. Ps. xxiv, 12 : *Quis est homo qui timet Dominum?* Secundo, ostendit confidentiæ necessitatem : *qui ambulavit in tenebris*, erroris, vel adversitatis. Joan., xi, 10 : *Qui ambulat* in nocte, offendit.* [* *Si ambulaverit in nocte.*] Tertio, ponit ipsum consilium : *Speret in nomine Domini. Ecce omnes vos accendentes ignem, accincti flammis.* Hic ponit consilii contemptum, ponens tria. Primo, culpam : *accendentes*, peccatis vestris, *ignem*, vobis merentes, *accincti*, quasi ligati in peccatis vestris, vel expediti ad peccatum. Supra, i : *Erit fortitudo vestra ut favilla stupæ.* Secundo, ponit pœnam : *ambulate*, quasi dicat, recipite pœnam. Ps. ix, 17 : *In laboribus* manuum suarum comprehensus est peccator.* [* *Operibus.*] Tertio, ponit punientis potentiam, *de manu*, scilicet potentiæ Dei. *Dormietis*, somno mortis.

Nota super illo verbo : *In iniquitatibus venditi estis*, quia homo pro peccato vendit multa. Primo, animi virtutem. Thren., i, 11 : *Dederunt pretiosa quæque pro vili.* Secundo, cœlestem hæreditatem. III Reg., xxi, 3 : *Propitius sit mihi Dominus, ne vendam hæreditatem patrum meorum.* Tertio, animæ libertatem. Eccli., x, 10 : *Nihil est iniquius quam amare pecuniam.* Quarto, divini amoris honorem. Oseæ, iii, 3 : *Diligit Dominus filios Israel, et ipsi respiciunt ad deos alienos, et diligunt vinacia uvarum.*

Item super illo verbo : *Ego autem non contradico*, nota quod Deo contradicunt primo infideles divinæ veritati. Eccli., iv, 30 : *Ne* contradicas verbo veritatis.* [* *Non*] Secundo, impatientes divinæ correcti. Job : *Quis contradixit ei, et pacem habuit?* Tertio, impœnitentes divinæ bonitati. Oseæ, xi, 7 : *Populus meus pendebit ad reditum meum.*

Nota super illo verbo : *In doloribus dormietis*, quia peccatores dolent in morte primo propter corporalium amissionem. Job, xxvii, 19 : *Dives cum dormierit, nihil secum afferet.* Secundo, propter conscientiæ contradictionem. Sap., v, 3 : *Pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes.* Tertio, propter futuræ gloriæ desperationem. Thren., ult., 16 : *Cecidit corona capitis nostri. Væ nobis, quia peccavimus.* Quarto, propter pœnæ timorem. Psal. xlvii, 7 : *Ibi dolores ut parturientis : in spiritu vehementi conteres naves Tharsis.*

CAPUT QUINQUAGESIMUM PRIMUM.

Audite me qui sequimini quod justum est, et quæritis Dominum. Attendite ad petram unde excisi estis, et ad cavernam laci de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos. Quia unum vocavi eum, et benedixi ei, et multiplicavi eum. Consolabitur ergo Dominus Sion, et consolabitur omnes ruinas ejus, et ponet desertum ejus quasi delicias, et solitudinem ejus quasi hortum Domini. Gaudium et lætitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox

[1] Al. deest « non. »

laudis. Attendit te ad me popule meus, et tribus mea me audite. Quia lex a me exiet, et judicium meum in lucem populorum requiescet. Prope est justus meus, egressus est salvator meus, et brachia mea populos judicabunt. Me insulæ expectabunt, et brachium meum sustinebunt. Levate in cœlum oculos vestros, et videte sub terra deorsum, quia cœli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur, et habitatores ejus sicut hæc interibunt. Salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea non deficiet. Audite me qui scitis justum, populus meus lex mea in corde eorum. Nolite timere opprobrium hominum, et blasphemias eorum ne metuatis. Sicut enim vestimentum sic comedet eos vermis, et sicut lanam sic devorabit eos tinea. Salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea in generationes generationum. Consurge, consurge, induere fortitudinem, brachium Domini. Consurge, sicut in diebus antiquis, in generationibus sæculorum. Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem? Numquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis : qui posuisti profundum maris viam ut transirent liberati? Et nunc qui redempti sunt a Domino, revertentur, et venient in Sion laudantes, et lætitia sempiterna super capita eorum. Gaudium et lætitiam tenebunt, fugiet dolor et gemitus. Ego, ego ipse, consolabor vos. Quis tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum ita arescet, et oblitus est Domini factoris tui, qui tetendit cœlos et fundavit terram; et formidasti jugiter tota die a facie furoris ejus qui te tribulabat, et paraverat ad perdendum? Ubi nunc est furor tribulantis? Cito veniet gradiens ad aperiendum, et non interficiet usque ad internecionem, nec deficiet panis ejus. Ego autem sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, et intumescunt fluctus ejus; Dominus exercituum nomen meum. Posui verba mea in ore tuo et in umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, et fundes terram, et dicas ad Sion : Populus meus es tu. Elevare, elevare, consurge Jerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ ejus. Usque ad fundum calicis soporis bibisti, et potasti usque ad fæces. Non est qui sustentet eam ex omnibus filiis quos genuit, et non est qui apprehendat manum ejus ex omnibus filiis quos enutrivit. Duo sunt quæ occurrerunt tibi. Quis contristabitur super te? Vastitas, et contritio, et fames, et gladius. Quis consolabitur te? Filii tui projecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut orix illaqueatus, pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui. Idcirco audi hæc paupercula, et ebria non a vino. Hæc dicit dominator tuus, Dominus et Deus tuus, qui pugnavit pro populo suo. Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meæ. Non adjicies, ut bibas illum ultra. Et ponam illum in manu eorum qui te humiliaverunt, et dixerunt animæ tuæ : Incurvare ut transeamus; et posuisti ut terram corpus tuum, et quasi viam transeuntibus.

Hic excludit secundum impedimentum, quod posset credi ex ipsa oppressione et humiliatione Judæorum. Et dividitur in tres partes. In prima, excluditur impedimentum dejectionis ex eorum paucitate; in secunda, ex opprimentium potestate, ibi : *Audite me qui scitis justum;* in tertia, ex pœnarum gravitate, ibi : *Ego sum qui conturbo mare.* Circa primum tria. Primo, excitat attentionem, ponens eorum idoneitatem : *Qui sequimini,* bonis operibus, *et quæritis,* recta intentione. Psal. LIII, 11 : *Divites eguerunt et esurierunt; inquirentes autem Dominnm non minuentur omni bono.* Secundo, excludit paucitatis timorem, ibi : *Quia unum vocavi eum.* Tertio, ponit promissionis firmitatem, ibi : *Levate in cœlum oculos vestros.* Circa primum tria. Primo, ponit exemplum : *Attendite ad petram*[1], scilicet Abraham, propter ejus senectutem, *excisi,* quasi violenter, non secundum cursum naturæ; *cavernam,* scilicet Saram, cui desierant fieri muliebria. Gen., XVIII, Rom., IV, 19 : *Non consideravit corpus suum*, cum esset mortuum.* In quo ostenditur quod Deus potens est fecundare. *Quia unum vocavi.* Gen., XII. Et concludit divinæ consolationis beneficium, *Consolabitur,* quantum ad reædificationem civitatum, *omnes ruinas.* Ezech., XIV, 22 : *consolamini, super malo quod induxit** *in Jerusalem in omnibus.* Quantum ad culturam agrorum : *Et ponet desertum,* id est terram vestram, quæ prius erat deserta. Et quantum ad lætitiam hominum : *gaudium.* Supra, XXX : *Canticum erit vobis.* Tertio, executionis modum : *Attendite ad me.* Et primo ponit divinam intentionem, *lex,* præceptum Cyri de liberatione populi, *judicium,* ex justitia Domini promulgata, *in lucem,* consolationem. Supra, IX : *Habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.* Secundo, ponit judicii propinquitatem : *Prope est justus,* scilicet Cyrus, vel Christus. *Egressus,* jam in præscientia mea. Supra, XLVI : *Prope feci justitiam meam, et non elongabitur, et salus mea non morabitur.* Tertio, ponit judicii utilitatem : *brachia,* potentes, *mea,* virtute, Cyrus et Darius. *Insulæ,* diversæ gentes in me sperabunt, videntes populi liberationem. Supra, XLII : *Ponet in terra judicium. Levate in cœlos oculos vestros.* Hic ostendit divinæ promissionis firmitatem per comparationem ad creaturarum mutationem. Unde primo ponit creaturæ mutabilitatem, *languescent,* quantum ad figuram et quantum ad substantiam. Et similiter dicendum de aliis. Psal. CI, 26 : *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli.* Secundo, divinæ promissionis firmitatem : *Salus autem mea in sem-*

* *Suum emortuum.*

* *Consolabimini ..... induxi.*

[1] Al. : « *patrem.* »

piternum erit, quam promitto, vel quia hoc ex me nunquam deerit, cum[1] sim paratus salvare, et justitiam facere. Luc., XXI, 33 : *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Audite me qui scitis justum.* Hic excludit impedimentum quod timeri poterat ex oppressione, quantum pertinet ad potestatem opprimentium, et circa hoc duo facit. Primo, ponitur Domini confortatio ; secundo, prophetæ disceptatio, ibi : *Consurge, consurge.* Circa primum primo excitat attentionem : *Qui scitis justum*, id est justitiam, quam in judiciis meis vobis revelavi. Psal. CXLVII, 20 : *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis. In corde*, in cognitione. Prov., IV, 21 : *Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui.* Secundo, excludit timorem : *Nolite timere opprobrium*[2] *hominum*, qui vos contemptui habent, de sua potentia gloriantes. Psalm. XXI, 7 : *Ego sum vermis, et non homo ; opprobrium hominum, et abjectio plebis.* Tertio, ostendit eorum fragilitatem : *Sicut enim vestimentum sic comedet eos vermis.* Job, XIII, 28 : *Qui quasi vestimentum quod comeditur a tinea.* Quarto, divini auxilii firmitatem : *Salus autem mea in sempiternum erit.* Supra, XLV : *Israel salvatus est ; in Domino salus æterna.*

Nota super illo verbo : *Ponet desertum ejus quasi delicias*, quia sancti habent duplices delicias. Primas gloriæ, quæ consistunt primo in plena Dei visione. Job, XXII, 26 : *Tunc super Omnipotentem deliciis afflues.* Secundo, in perfecta dilectione. Tertio, in copiosa refectione. Quarto, in eminenti auctoritate. Secundas gratiæ, quæ consistunt primo in perceptione divini luminis. Psal. CXXXVIII, 11 : *Nox illuminatio mea in deliciis meis.* Secundo, in proposito vel solicitudine boni operis. Eccle., V, 19 : *Non recordabor** *dierum.* (* Recordabitur.) Tertio, in ornatu virtutum. Cant., VII, 6 : *Quam pulchra es, et quam decora in deliciis!* Quarto, in quiete cordis. Infra, LVIII : *Vocaberis sabbatum delicatum.*

Consurge, consurge. Hic proponitur prophetæ ad Deum disceptatio, qua conqueritur[3] quod hostes populi aliter quam divina fortitudine consumantur. Unde primo ponitur prophetæ petitio ; secundo, Domini responsio, ibi : *Ego, ego ipse consolabor vos.* Circa primum duo. Primo, ponit suam petitionem, in qua invocat divinæ potentiæ brachium : *brachium*[4] *Domini*, id est virtus Dei, *consurge*, quasi a somno. Psal. XLIII, 23 : *Exurge, quare dormis**, *Domine? induere*, (* Obdormis.) sicut miles arma bellica, ad hostes nostros impugnandum. Ps. XCII, 1 : *Induit** *Dominus fortitudinem, et præcinxit se virtute.* (* Indutus est.) Job, XL, 4 : *Si habes brachium sicut Deus.* Allegat etiam divinæ fortitudinis signum in occisione Pharaonis : *Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem*, Pharaonem in divisione maris. Secundo, annuntiat populo suæ petitionis exauditionem : *Et nunc*, sicut fuit in exitu de Ægypto, *qui redempti*, de captivitate Babylonis : *Ego, ego ipse consolabor vos.* Hic ponitur Domini responsio ad populum colloquentis ; et primo promittit consolationem : *consolabor.* II Cor., I, 3 : *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Secundo, excludit hostium timorem, ponens eorum fragilitatem. *Quis es tu? Quasi fenum.* Supra, XL : *Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri.* Tertio, Dei protegentis potestatem : *Et oblitus es Domini factoris tui.* Deut., XXXII, 18 : *Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui?* Quarto, hostis insultationem : *Ubi nunc est furor tribulantis?* Nabuchodonosor vel Sennacherib. Job, XX, 6 : *Si ascenderit in** *cœlum superbia tua, inde detraham te.* (* Usque ad.) Tertio, ostendit consolationis ordinem : *Cito veniet*, scilicet Cyrus, *ad aperiendum*, carcerem captivis, *non interficiet* vos, sicut alii reges Chaldæorum, *nec deficient*, vobis, *panis*, sustentationis *ipsius.* Supra, XXXIII : *Panis ei datus est.* Supra, XLII : *Dedi te in fœdus populi mei. Ego autem sum Dominus Deus tuus.* Hic excludit impedimentem quod posset putari ex eorum dejectione quantum pertinet ad pœnarum magnitudinem ; et primo, ponit Dei confortantis potestatem : *Ego sum qui conturbavi mare*, contra peccatores diversas tribulationem immittens. Psal. X, 8 : *Quoniam*[5] *justus Dominus, et justitias dilexit.* Secundo, prophetæ concessam auctoritatem : *Posui*[6] *verba*, o Isaias. *Ut plantes cœlos*, id est ut prædices[7] majores de populo, *terram*, minores ; vel *plantes*, tuis doctrinis. Tertio, promittit a pœnis libera-

[1] Al. : « quando. » — [2] Al. : « timorem. » — [3] Al. : « quasi conquerens. » — [4] Al. : « et brachium. » — [5] Al. : « sciant quoniam. » — [6] Al. : « posuisti. » — [7] Al. : « prædicas. »

tionem : *elevare*, et circa hoc duo facit. Primo, ponit præteritam affiictionem; secundo, promittit liberationem, ibi : *Ecce tuli de manu tua calicem soporis.* Circa primum tria. Primo, ostendit pœnæ cumulum: *Usque ad fundum,* quasi ad ultimum pœnarum perpessa; *soporis,* id est mortis. Psal. LXXIV, 9 : *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto.* Secundo, excludit omne humanum remedium, scilicet defensionis : *Non est qui sustentet;* liberationis : *Non est qui apprehendat;* compassionis : *Duo sunt quæ occurrerunt tibi.* In rebus *vastitas,* cujus effectus est fames; in persona *contritio,* cujus ultimum est gladius occidens. Jer., XV, 2 : *Qui ad gladium.* Et consolationis : *Quis consolabitur?* Thren., I, 2 : *Non est qui consoletur eam ex omnibus caris ejus.* Tertio, ostendit hujus rationem : *Filii tui projecti,* a terra sua, *in capite viarum,* quasi[1] existentes in via, quando ducebantur in captivitatem; *orix,* animal immundum, id est mus aquaticus, vel animal multum dormiens, scilicet glis, vel quædam avis quæ est in Africa; vel orix origis, animal mundum simile capreo, de quo Deut., XV. Et septuaginta aliter legunt *beta,* quæ est quædam herba cito solis ardore deficiens, vel genus olerum vilissimum. *Idcirco audi hæc paupercula, et ebria non a vino.* Hic promittit liberationem, et circa hoc duo facit. Primo, eorum liberationem : *Inebriamini, et non a vino,* sed amaritudine pœnarum. Thren., III, 15 : *Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absynthio. Qui pugnavit,* in exitu de Ægypto. Exod., XIV, 25 : *Dominus enim pugnavit* pro vobis.* Secundo, hostium, **Pugna* punitionem : *Et ponam illum. Dixerunt animæ tuæ : Incurvare,* sub potestate nostra, adeo te vilem tractantes, sicut lutum quod conculcatur. Psal. XCIII, 5 : *Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hæreditatem tuam vexaverunt.*

CAPUT QUINQUAGESIMUM SECUNDUM.

Consurge, consurge, induere fortitudine tua, Sion; induere vestimentis gloriæ tuæ, Jerusalem civitas sancti, quia non adjiciet ultra ut pertranseat per te incircumcisus et immundus. Excutere de pulvere, consurge, sede Jerusalem. Solve vincula colli tui, captiva filia Sion, quia hæc dicit Dominus. Gratis venumdati estis, et sine argento redimemini. Quia hæc dicit Dominus Deus : In Ægyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi, et Assur absque ulla causa calomniatus est eum. Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores ejus inique agunt, dicit Dominus, et jugiter tota die nomen meum blasphematur. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis : Sion, regnabit Deus tuus. Vox speculatorum tuorum. Levaverunt vocem, simul laudabunt; quia oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion. Gaudete et laudate simul deserta Jerusalem; quia consolatus est Dominus populum suum redemit Jerusalem. Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. Recedite, recedite, excite inde, pollutum nolite tangere. Excite de medio ejus, mundamini qui fertis vasa Domini. Quoniam non in tumultu exhibitis, nec in fuga properabitis. Præcedet enim vos Dominus, et congregabit vos Deus Israel. Ecce intelliget servus meus, exaltabitur et levabitur, et sublimis erit valde. Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum. Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum. Quia quibus non est narratum de eo, viderunt; et qui non audierunt, contemplati sunt.

Hic excludit tertium impedimentum liberationis, quod poterat dubitari, ex[2] inopia rerum, promittens eis gratuitam liberationem. Et dividitur in duas partes : primo enim, prædicit liberationem Judæorum a Babyloniis; secundo, liberationem gentium a peccatis, ibi : *Ecce intelliget servus meus.* Circa primum duo. Primo, prædicit liberationem; secundo liberationis ordinem, ibi : *Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium.* Circa primum tria. Primo, promittit liberationem gratuitam; secundo, assignat liberationis causam, ibi : *Quia hæc dicit Dominus Deus*, etc.; tertio, indicit liberatis lætitiam, ibi : *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem!* Promittitur autem eis liberatio tribus modis. Primo, ab oppressione hostium quantum ad bona quæ recuperaverunt. *Consurge*, a debilitate, qua hostibus resistere non poteras; et ideo dicit : *Induere fortitudine,* sicut armis mi-

[1] Al. : « qui. » — [2] Al. : « et ex. »

litaribus, *Sion*, in qua erat arx ad defensionem civitatis. *Consurge*, a miseria quam incurristi, spoliantibus hostibus; et ideo dicit : *Induere vestimentis gloriæ tuæ*. Gloria civitatis est frequentia civium, pulchritudo viarum, opulentia rerum. Baruch, v : *Exue te, Jerusalem, stola luctus et vexationis tuæ, et indue te decore et honore ejus quæ a Deo tibi est, sempiternæ gloriæ*[1]. Et quantum ad hostes quos evaserunt : *Quia non adjiciet ut transeat*, quasi vastans ac dominans, *incircumcisus*, quantum ad hostes gentiles; *immundus*, quantum ad proditores ex eodem populo. Apoc., XXI, 27 : *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum*. Secundo, promittit liberationem a vilitate inhabitantium, quia derelicti sunt de pauperibus terræ, sicut dicitur IV Reg., ult., et Jer., ult. *Excutere de pulvere*, vilitatis, *consurge*, resistens adversariis tuis, et tunc deinde *sede*, quieta. I Reg., II : *Suscitans** *de pulvere egenum*. Tertio, promittit liberationem a detentione captivorum, præcedentem[2] liberationis beneficium. *Solve vincula*, id est exi de captivitate. Levit., XXVI, 13 : *Confregi catenas cervicum vestrarum ut ambularetis erecti*. Et ostendit liberationis modum : *Quia hæc dicit Dominus : Gratis venumdati estis*, quasi dicat : Nulla beneficia vobis præstiterant qui vos captivaverunt. *Redimemini*, a captivitate Babylonis per Cyrum. Psal. XLIII, 13 : *Vendidisti populum tuum sine pretio. Quia hæc dicit Dominus Deus*. Hic assignat liberationis duas causas, scilicet calumniam populi et blasphemiam Dei. Et primo, allegat calumniam : *In Ægyptum ..... in principio*, in patribus : Gen., XLVI et XLVII; *ut colonus*, et ita aliquod jus habebant opprimendi eos ex beneficiis impensis. *Et Assur*, sub quibus etiam Chaldæi includuntur, *absque ulla causa*, nulla beneficia eis præstans. Si ergo liberationem abegit, *quid mihi est?* id est, quid impedit quod modo non liberem Jerusalem? Secundo, sententiam pronuntiat : *Quia ablatus est*, de terra sua. *Dominatores*, qui sibi dominium usurpaverunt, scilicet Chaldæi. Et quoniam *jugiter tota die nomen meum blasphematur*, quasi non possim populum meum liberare. Ezech., XXXVI, 23 : *Sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes. Propter hoc in die illa*, liberationis, *qui loquebar*, promittens, *adsum*, ad explendum. Baruch, III, 38 : *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est*. Hebr., I, 1 : *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio*, si exponatur mystice de adventu Christi. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem!* Hic indicit liberatis lætitiam, et primo describit lætitiam, quantum ad receptionem nuntiorum, qui venientes de Chaldæa eam nuntiaverunt. *Pulchri*, quia pulchrum et delectabile erat populo talia annuntiantes audire, *super montes*, ut multi audiant, *prædicantis*, publice, *pacem*, a Cyro restitutam, *bonum*, subsidii promissi, *salutem*, a captivitate. *Regnabit*, quia ultra tantum Deus in te regnabit, quia ipsum coles in templo reparato. Secundo, describit lætitiam quantum ad inspectionem speculatorum, qui inde redeuntes videbant, ponens exultationis vocem. *Vox*, lætitiæ resonabit. Act., IV, 24 : *Unanimiter elevaverunt** *vocem ad Deum*. Et lætitiæ rationem : *Quia oculo ad oculum videbunt*, quasi oculis suis videbunt captivos venientes. Supra, XXX : *Oculi tui videbunt, Jerusalem, præceptorem tuum*. Tertio, quantum ad adventum captivorum : *gaudete*. Supra, XXXV : *Lætabitur deserta, et exultabit solitudo*.

* *Suscitat.*

* *Levaverunt.*

Nota super illo verbo : *Induere vestimentis*, quia sancti habent vestimenta virtutum de quibus gloriantur, et ista primo sunt ad protegendum. Infra, LXI : *Induit me Dominus vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdedit me*. Secundo, ad calefaciendum. Prov., ultim., 21 : *Non timebit domui suæ a frigoribus nivis; omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus*. Tertio, ad ornandum. Apoc., III, 18 : *Vestimentis albis induaris, ut non appareat confusio nuditatis tuæ*. Hæc vestimenta primo debent esse candida in honestate operis. Eccle., IX, 8 : *Omni tempore vestimenta tua sint candida*. Secundo, munda in rectitudine intentionis. Supra, IX : *Vestimentum mixtum sanguine erit in combustione, et cibus ignis*. Tertio, odorifera per famæ divulgationem. Cant., IX, 11 : *Odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris*.

Item super illo verbo : *Solve vincula*,

[1] Al. : « indue te decorem et honorem, quæ a Deo est tibi in sempiternam gloriam. » — [2] Al. : « præcedens. »

nota quod sunt vincula a quibus solvit Deus, primo mundanæ[1] sollicitudinis. Job, XXXIX, 5 : *Quis dimisit onagrum liberum, et vincula ejus quis solvit?* Secundo, carnalis amoris. Eccle., VII, 27 : *Inveni amariorem morte mulierem, et vincula ejus plena sunt dolo.* Tertio, perversæ actionis. Psalm. CVI, 14 : *Eduxit eos de tenebris et umbra mortis, et vincula eorum disrupit.* Quarto, pravæ consuetudinis. Supra, V : *Væ qui trahitis iniquitatem ad iniquitatem, et quasi vinculum plaustri peccatum.* Item sunt vincula a quibus Deus non solvit : primo, caritatis. Oseæ, XI, 4 : *In funiculis caritatis traxi eos.* Secundo, divinæ legis. Jerem., II, 20 : *A sæculo confregisti jugum.* Tertio divinæ instructionis. Eccli., VI, 26 : *Subjice humerum tuum, et porta illam, et ne accipiaris* in vinculis ejus.*

Acedieris.

Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium. Hic exequitur liberationis ordinem; et primo, ponit manifestum Dei auxilium. *Brachium*, scilicet virtutem suam, quam omnes in hoc facto advertere potuerunt. Psalm. XCVII, 2 : *Viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.* Secundo, indicit captivis egressum : *recedite,* scilicet de Babylonia, *pollutum,* nolite inter eos pollutos conversari. Apoc., XVIII, 4 : *Exite de illa populus meus.* Tertio, docet egrediendi modum, quantum ad puritatem, *mundamini,* sacerdotes; quantum ad securitatem, *in tumultu exhibitis,* scilicet belli, sicut de Ægypto; quantum ad ductorem[2], *præcedet,* quasi dux, *et congregabit,* quasi pastor. Ezech., XXXVI, 24 : *Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et reducam vos in terram vestram. Ecce intelligent servum meum.* Hic prædicit liberationem gentium a servitute peccati, per Filium Dei factam; primo, describit liberatorem quantum ad gratiæ eminentiam; *intelliget,* quantum ad sapientiæ plenitudinem; *servus,* secundum naturam assumptam, Christus. Philip., II, 7 : *Formam servi accipiens.* Prov., XIV, 35 : *Acceptus est regi minister intelligens. Exaltabitur*, quantum ad virtutum operationem. Psalm. XX, 14 : *Exaltare, Domine, in virtute tua. Elevabitur,* quantum ad ascensionem. Psal. VIII, 2 : *Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos.* Ephes., IV, 10 : *Qui descendit, ipse est et qui ascendit. Et sublimis,* sedens ad dexteram Patris. Supra, IV : *Erit germen Domini in magnificentia et gloria, et fructus terræ sublimis.* Et quantum ad passionis ignominiam; *sicut* enim *obstupuerunt,* exemplis, miraculis et doctrinis; Matth., XII, 23[3] : *Stupebant omnes turbæ super doctrina ejus, et miraculis quæ faciebat. Inglorius erit,* in passione, *et forma,* spiritus sui decor. Psalm. XXI, 7 : *Ego sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis.* Secundo, prædicit liberationem, quantum ad peccatorum remissionem : *iste asperget,* aspersione sanguinis et aqua baptismi. Quantum ad ipsius venerationem : *Super ipsum continebunt reges os suum, tacentes,* ad auscultandum, non præsumentes ad secreta ipsius tractandum. Job : *Principes cessabant loqui.* Et quantum ad veritas cognitionem : *quia quibus,* scilicet gentibus, *non est narratum*[4] per prophetas, *viderunt,* corde, *audierunt* ipsum personaliter prædicantem. Infra, LXV : *Ecce ego ad gentes quæ nesciebant me et quæ non invocabant nomen meum.*

CAPUT QUINQUAGESIMUM TERTIUM.

Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est? Et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti. Non est species ei neque decor. Et vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum, despectum, et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem. Et quasi absconditus vultus ejus et despectus; unde nec reputavimus eum. Vere langores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. Et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo, et humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit; et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum. Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente et obmutescet, et non aperiet os suum. De angustia et de judicio sublatus est. Generationem ejus quis enarrabit? Quia abscissus est de terra viventium. Propter scelus populi mei percussi eum. Et dabit impios pro sepultura, et divites pro morte sua, eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, et voluntas Do-

[1] Al. : « mundæ. » — [2] Al. : « adductorem. » — [3] Al. : « *non erat.* » — [4] Sensus est Matthæi, non textus.

mini in manu ejus dirigetur. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit, et saturabitur. In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est; et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit.

Hic incipit ponere remedia contra dicta impedimenta; et primo, contra peccatum promittit Christi passionem: secundo, contra depressionem promittit exaltationem, cap. LIV : *Lauda sterilis quæ non paris;* tertio, contra paupertatem, gratuitam rerum fruitionem, ibi (cap. LV): *Omnes sitientes venite ad aquas.* Circa primum duo. Primo, ostendit altitudinem mysterii, quia nec auditui facile creditur. *Auditui,* de his quæ de Christo a te audivimus. Habacuc, III, 2 : *Domine, audivi auditum* tuum, et timui.* Nec facile videtur : *et brachium*, scilicet Filius Dei, Dei virtus. Job, XL, 4 : *Si habes brachium sicut Deus?* Secundo, prosequitur ordinem facti; et primo, proponens similitudinem, quantum ad ipsius exaltationem : *et ascendet,* ex ventre matris nascendo, ex morte resurgendo, de mundo in cœlum ascendendo, et in fidem gentium, *sicut virgultum,* quod in altum crescit, et in altum multiplicatur. Supra, XI : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet.* Et quantum ad ipsius humanitatem : *et sicut radix de terra sitienti,* id est de terra sine humore, quæ præ siccitate indecora videtur; sic etiam ipse ortus est de matre absque virili humore. Apoc., ult., 16 : *Ego sum genus et radix David.* Secundo, ponit similitudinis expositionem, ibi : *Non est species ei, neque decor;* et primo, quantum ad humiliationem; secundo, quantum ad exaltationem, ibi : *De angustia et de judicio sublatus est.* Circa primum duo. Primo, describit Christi humilitatem; secundo, humiliati mansuetudinem, ibi : *Oblatus est, quia ipse voluit.* Circa primum tria. Primo, describit humilitatis officium; secundo, humiliati contemptum, ibi : *Et quasi absconditus vultus ejus, et despectus;* tertio, humiliationis fructum, ibi : *Ipse autem vulneratus es, propter iniquitates nostras.* Circa primum duo. Primo, ostenditur ejus humilitas quantum ad absconsionem majestatis : *Non est ei species,* quantum ad affluentiam interiorum bonorum, *neque decor;* quantum ad affluentiam exteriorum; species enim proprie respicit pulchritudinem quantum ad commensurationem membrorum, sed decor quantum ad convenientiam coloris, et aliorum circumadjacentiam. Habeat siquidem speciem, quia *speciosus forma præ filiis hominum,* Psalm. XLIV, 3; sed latebat propter infirmitatem assumptam. Habebat decorem, quia *fortitudo et decor indumentum ejus,* Prov., ult., 25; sed latebat propter paupertatem servatam. Unde Cant., II, 14 : *Sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis, et facies tua decora.* Et ideo nos qui tunc increduli, et postea conversi, in quorum persona loquitur, *vidimus eum,* corporaliter, *et non erat aspectus,* magnificus, secundum quod dicitur quod species Priami digna est imperio. Secundo, ostenditur ejus humilitas quantum ad ostensionem infirmitatis : *et desideravimus eum,* cum desiderio expectantes quasi magnum redemptorem. Aggæi, II, 8 : *Ecce veniet desideratus cunctis gentibus.* Et in dignitate, contra quod *vidimus eum despectum,* inglorium, *novissimum virorum,* propter turpissimum genus mortis. Sap., II, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Magnum etiam in prosperitate, contra quod invenimus eum *virum dolorum,* quasi miserum, et doloribus plenum. Thren., I : *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus.* Magnum etiam in potestate, contra quod invenimus eum *scientem infirmitatem,* per experimentum. II Cor., ult., 4 : *Nam etsi*[1] *crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Et quasi absconditus vultus ejus et despectus.* Hic ostendit humilitati contemptum; et primo, quantum ad majestatem absconsam in subtractione honoris, *quasi absconditus,* latens majestas sub infirmitate carnis. *Unde nec reputavimus eum,* debitum honorem non impendendo, Supra, XLV : *Vere tu es Deus absconditus.* Secundo, quantum ad infirmitatem ostensam, ponens infirmitatis signum : *vere,* sicut verus homo, *languores,* infirmitates, sicut famem, sitim, *tulit*, sustinuit, *dolores,* sensibiles in passione, et tristitiam, *et*[2] *languores*, peccata, abstulit a nobis, vel loco nostri, pœnas sustinuit.

* *Auditionem.*

[1] Al. : « si. » — [2] Al. : « vel. »

I Petr., II, 24 : *Peccata nostra pertulit super lignum.* Ponens etiam contemptum : *et nos reputavimus eum quasi leprosum*, immundum et peccatorem, et ideo *percussum a Deo*, pro peccatis suis quantum ad pœnas, *et humiliatum*, quantum ad ignominias. Job, XXII, 5 : *Propter malitiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates tuas.*

Nota[1] super illo verbo : *Brachium Domini cui revelatum est?* quia Christus est brachium primo ad flagellandum dæmones. Psal. LXXXVIII : *In brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos.* Secundo, ad supportandum debiles. Supra, XL : *In brachio suo levabit agnos.* Tertio, ad defendendum fideles. Sap., V, 17 : *Dextera sua teget eos.*

Item super illo verbo : *virgultum*, quia Christus est virga primo ad percutiendum. Num., XXIV, 17 : *Orietur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.* Secundo, ad sustentandum. Psalm. XXII, 4 : *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt.* Tertio, ad dirigendum. Psal. XLIV, 7 : *Virga directionis, virga regni tui.*

Item super illo verbo : *radix de terra*, quia Christus est radix primo propter absconsionem. Eccli., I, 6 : *Radix sapientiæ cui revelata est?* Secundo, propter nutrimenti ministrationem. Jerem., XVII, 8 : *Erit tanquam lignum quod ad humorem mittit radices.* Tertio, propter totius arboris sustentationem. Rom., XI, 18 : *Non tu radicem portas.*

Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras. Hic ponit humiliationis sive passionis fructum ; et primo, assignat rationem moventem : *Ipse autem*, non sicut putavimus, *est*[2] *vulneratus* spinis, clavis, lancea, *propter iniquitates nostras*, tollendas. *Attritus*, flagellis, alapis. Vel *vulneratus*, quantum ad id quod dixit *percussum* ; *attritus*, quantum ad id quod dixit *humiliatum*. Thren., IV, 20 : *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris.* Secundo, ostendit utilitatem consequentem in reconciliatione pacis : *disciplina pacis*, id est, ipse pro nobis disciplinam correctionis sustinuit, per quam pacem habemus accessum ad Deum. Rom., V, 10 : *Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius.* Et in restitutione perditæ sanitatis, *livore*, quem ex virgis habuit. I Petr., II, 24 : *Cujus livore sanati estis.* Psalm. CII, 3 : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Tertio, ostendit necessitatem imminentem ex parte nostra, quia omnes infirmi ; unde omnes medico indigent, et nullus alius sufficiens remedium præbere poterat. Rom., III, 23 : *Non enim est distinctio : omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei. Omnes nos quasi oves erravimus.* I Petri, II, 25 : *Eratis aliquando sicut oves non habentes pastorem. Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum.* Hic ostendit patientis mansuetudinem, et primo, proponit ipsam mansuetudinem, et primo, quantum ad voluntariam sui oblationem : *oblatus est*, Deo scilicet Patri pro nobis hostia, *quoniam ipse voluit.* Psal. LIII, 8 : *Voluntarie sacrificabo tibi.* Joan., X, 17 : *Ego pono animam meam, et* iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso.* Secundo, quantum ad patientem passionem : *et non aperuit os suum*, quasi contradicens, et contendens ; unde etiam coram Herode nihil respondit, Luc., XXIII. Secundo, ponit similitudinem : *sicut ovis ad occisionem*, quia sine resistentia occisus, *et quasi agnus*, sine contradictione injuriam passus. Jerem., XI, 19 : *Ego quasi agnus qui portatur ad victimam.*

* Ut.

Item notandum super illo verbo : *novissimum*, quia Christus fuit novissimus propter doloris acerbitatem. Thren., I, 12 : *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus.* Secundo, propter mortis turpitudinem. Sap., II, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Tertio, propter impositi criminis magnitudinem. Prov., XXX : *Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum.*

Item super illo verbo : *virum dolorum*, quod Christus fuit plenus doloribus primo propter morbi acerbitatem[3]. Supra, I : *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas.* Secundo, propter gratiarum effusionem. Joan., I, 16 : *De plenitudine ejus nos omnes accepimus, gratiam pro gratia*, etc. Tertio, propter nostram obligationem. II Cor., V, 15 : *In hoc Christus mortuus est ..., ut justificati per gratiam* ipsius hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.* Tit., III, 7.

* Grat

De angustia et de judicio sublatus est.

[1] Al. : « Item nota. » — [2] Al. : « sed. » — [3] Al. : « necessitatem. »

Posita humilitate passionis, hic incipit ponere exaltationis gloriam, quæ est passionis præmium, sicut dicitur Phil., II, 9 : *Propter quod Deus exaltavit illum.* Et primo, quantum ad evasionem periculorum : secundo, quantum ad ultionem hostium, ibi : *et dabit impios pro sepultura* ; tertio, quantum ad justificationem hominum, ibi : *Si posuerit*, etc.; quarto, quantum ad victoriam rebellum, ibi : *Ideo dispertiam*, etc. Circa primum duo ponit. Primo, ponit præmium : *de angustia*, passionis, *de judicio*, injusto, quo ab aliis judicatus est, *sublatus est*, in resurrectione. Prov., XI, 8 : *Justus de angustia liberatus est.* Secundo, ponit meritum, ponens patientis dignitatem, ut ex conditione pœnæ meritum passionis pensetur : *generationem*, æternam quæ de patre sine matre, vel temporalem qua de matre sine patre, *quis enarrabit?* quasi dicat : Nullus naturali ratione, etsi aliqualiter inspiratione divina. Eccli., XLIII,
* Videbit. 35 : *Quis vidit* eum et enarrabit?* Ponens etiam illatam passionem : *Quia abscissus est*, per mortem a Judæis, *de terra viventium*, de hac vita. Jerem., XI, 19 : *Venite, mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium.* Ponens etiam ex parte Dei Patris passionis acceptionem : *propter scelus percussi*, id est percuti permisi. *Et dabit impios pro sepultura.* Hic ponit secundum, scilicet vindictam persequentium; et primo, ponit præmium : *et dabit impios*, Judæos in manus Romanorum, *pro sepultura*, quia ipsum in sepulcro custodiri fecerunt. Secundo, ponit meritum quantum ad vitæ innocentiam : *eo quod iniquitatem non fecit*, quantum ad peccatum operis, *neque dolus in ore*, quantum ad peccatum oris. I Petr., II, 22 : *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus.* Et quantum ad mortis obedientiam : *et Dominus*, Pater, *voluit.* Et ipse obediens fuit Patri usque ad mortem. Phil., II, 8 : *Factus obediens usque ad mortem.* I Corinth., I, 25 : *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Si posuerit pro peccato animam suam.* Hic ponit tertium, scilicet quod per ipsum completa est hominum justificatio; et primo, ponit præmium contra mortis dolorem : *si posuerit*, propria voluntate; Joan., X, 17 : *Ego pono animam meam; videbit semen longævum*, usque ad finem mundi filios sibi regenerari ex virtute mortis ejus. Joan., XII, 24 : *Nisi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Et voluntas Domini dirigetur*, implebitur, *in manu*, in opere ejus. I Thess., IV, 3 : *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra.* Et contra doctrinæ laborem : *Pro eo quod laboravit*, prædicando et discurrendo, *videbit*, gentes ad se conversas, *et saturabitur*, quasi habens quod intendit, Joan., IV : *Cibum habeo manducare quem vos nescitis.* Secundo, ponit meritum quantum ad exercitium prædicationis : *in scientia*, id est doctrina. Rom., V, I : *Justificati gratis ex fide.* Joan., VI, 69 : *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Et quantum ad tormentum mortis, *iniquitates*, id est pœnas pro iniquitatibus. Supra, XLV : *Ego feci, ego feram. Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia.* Hic ponit quartum, scilicet victoriam de hostibus; et primo, ponit hostium subjectionem : *ideo dispertiam*, quasi partem suam ei dabo, *plurimos*, qui credent in ipsum, *et spolia fortium*, id est captivos a dæmonibus, *dividet*, discipulis suis, diversos diversis gentibus præponens. Oseæ, XIII, 15 : *Ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis.* Ps. LXVII, 13 : *Rex virtutum, dilecti dilecti, et speciei domus dividere spolia.* Secundo, ponit subjectionis rationem quantum ad mortem : *Pro eo quod tradidit*, et quantum ad genus mortis : *et cum sceleratis.* Luc., XXIII : *Et crucifixi sunt cum eo duo nequam*[1]. Psalm. LXXXVII, 5 : *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum.* Tertio, subjectorum salvationem. Non enim quasi tyrannus sibi subdit ad vexandum, sed ad salvandum. *Et ipsa peccata multorum*, efficienter, quamvis omnium sufficienter, *tulit*, abstulit, *et pro transgressoribus oravit.* Luc., XXIII, 34 : *Pater ignosce* illis, quia nesciunt* *Dimitte.
quid faciunt.

[1] Sensus est Lucæ, non textus.

CAPUT QUINQUAGESIMUM QUARTUM.

Lauda sterilis quæ non paris, decanta laudem, et hinni quæ non pariebas; quoniam multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende. Ne parcas. Longos fac funiculos tuos, et clavos tuos consolida. Ad dexteram enim et ad lævam penetrabis, et semen tuum gentes hæreditabit et civitates desertas inhabitabit. Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces; non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ oblivisceris, et opprobriis viduitatis tuæ non recordaberis amplius. Quia dominabitur tui qui fecit te. Dominus exercituum nomen ejus, et redemptor tuus Sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur. Quia ut mulierem derelictam et mœrentem spiritu vocavit te Dominus, et uxorem ab adolescentia abjectam. Dixit Deus tuus : Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, et in misericordia sempiterna misertus sum tui. Dixi redemptor tuus Dominus : Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui juravi ne inducerem aquas diluvii ultra supra terram, sic juravi ut non irascar tibi, et non increpem te. Montes enim commovebuntur, et colles contremiscent; misericordia autem mea non recedet a te, et fœdus pacis meæ non movebitur, dixit miserator tuus Dominus. Paupercula, tempestate convulsa, absque ulla consolatione, ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in saphyris. Et ponam jaspidem propugnacula tua, et portas tuas in lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Universos filios tuos doctos a Domino, et multitudinem pacis filiis tuis, et in justitia fundaberis. Recede procul a calumnia, quia non timebis, et a pavore, quia non appropinquabit tibi. Ecce accola veniet, qui non erat mecum; advena quondam tuus adjungetur tibi. Ecce ego creavi fabrum sufflantem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, et ego creavi interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te, non dirigetur, et omnem linguam resistentem tibi in judicio judicabis.

Hic contra rerum dejectionem promittit exaltationis remedium; et primo, promittit multitudinem contra paucitatem; secundo, honoris restitutionem contra confusionem, ibi : *Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces;* tertio, prosperitatem contra pristinam adversitatem, ibi : *Paupercula tempestate convulsa.* Circa primum tria. Primo, prædicit filiorum multitudinem, indicens gratiarum actionis laudem : *O sterilis*, Jerusalem, *quæ non paris*, quia derelicta et deserta, *lauda*, Deum pro concessis beneficiis. Laudantium jucunditatem : *decanta laudem,* est enim canticum, mentis exultatio in vocem prorupta ex jucunditatis magnitudine; *hinni*, in modum equi præ magnitudine vocem ad exprimendum formare non potens. Jer., XXI, 7 : *Exulta in lætitia, Jacob.* Ps. CXLVI, 1 : *Deo nostro sit jucunda decoraque laudatio.* Et promittens filiorum multitudinem, *quoniam multi,* quasi, magis multiplicabuntur filii tui, quamvis sis deserta, quam illarum civitatum quæ viros habent ad generandum. I Reg., II, 5 : *Donec sterilis peperit plurimos, et quæ multos habebat filios infirmata est.* Secundo, exhortatur ad loci ampliationem sub metaphora tentorii : *dilata,* locum, quantum ad solum quo extenditur; *pelles,* quibus tegitur; *funiculos*, quibus paxilli ligantur; *clavos*, quibus tabulæ conjunguntur, vel ipsos paxillos. Et hæc leguntur fuisse in tabernaculo fœderis, Exod., XXVI et XXXVI. Ac præ multitudine hominum oportet majorem habitationem quærere, quam sit terra promissionis. Tertio, prædicit exhortationis impletionem : *Ad dexteram enim, et ad lævam penetrabis,* quasi, undique te dilatabis; quod impletum fuit tempore Machabæorum, quando appositæ fuerunt quædam civitates de regione Samariæ et de aliis regno Judæorum. Gen., XXIV, 60 : *Possideat semen tuum portas inimicorum suorum. Nolite timere, quia non confunderis, neque erubesces.* Hic promittit pristini honoris restitutionem, contra confusionem quam prius sustinuerant. Secundo, promissionis firmitatem : *Sicut in diebus Noe.* Circa primum duo facit. Primo, promittit pristinæ confusionis oblivionem : *non confunderis,* interius, *non erubesces,* exterius. *Non pudebit,* ex consideratione tuæ turpitudinis; *oblivisceris,* præ abundantia gloriæ; *adolescentiæ* quando peccasti in deserto; *viduitatis,* quando fuisti a Deo separata in captivitate Babylonis. Supra, XLV : *Non confundemini, neque erubescetis.* Sophon., III, 11 : *In die illa non confunderis super omnibus* ad inventionibus tuis.* Secundo, promittit pristini honoris restitutionem; et primo, ponit restitutionem quantum ad dominium : *quia dominabitur,* et quantum ad confugium : *mulierem derelictam.* Jerem., III, 1 : *Si dimiserit vir uxorem suam, et aliam duxerit, et recedens ab eo duxerit virum alterum, numquid re-*

* Cuncti-

vertetur ad eum ultra? Secundo, promittit honoris ampliationem quantum ad honorum multitudinem : *Dixit Deus : In modico,* passa es respectu eorum quæ tibi miserendo tribuam. II Corinth., IV, 17 : *Id enim quod in præsenti est, momentaneum est.* Et quantum ad Dei timorem : *in momento,* quasi dicat : Brevi tempore iram meam sensisti respectu ejus quo tui miserebor. Hæc autem omnia quæ dicta sunt mystice exponuntur de vocatione gentium, quia gentilitas prius sterilis, postmodum multos filios congregavit, secundum *Glossam. Sicut in diebus Noe istud mihi est.* Hic ostendit promissionis similitudinem. *Juravi,* id est firmiter statui, si tamen in præceptis meis permanseris, Gen., IX, 9 : *Statuam pactum meum vobiscum, et cum semine vestro post vos.* Secundo, ex creaturarum stabilium operatione : *Montes enim commovebuntur,* quasi dicat : Facilius est montes et colles immutari, quam verba mea cessare. Vel per montes et colles, mundi potentes. Ps. XLV, 3 : *Non timebimus dum turbabitur terra.*

Nota super illo verbo : *lauda sterilis,* quia est sterilitas primo perversæ actionis. Job, XV, 34 : *Congregatio hypocritæ sterilis.* Secundo, sacræ contemplationis, Genes., XXIX : *Rachel erat sterilis.* Tertio, temporalis tribulationis, Supra, XLIX : *Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis.*

Item nota super illo verbo : *dilata tentorium,* quia dilatandum est cor primo propter hospitis magnitudinem. Jerem., XXIII, 24 : *Numquid non cœlum et terram ego impleo? dicit Dominus.* Secundo, propter munerum multitudinem. Infra, LX : *Videbis, et afflues, et dilatabitur cor tuum.* Tertio, propter viæ expletionem. Psalm. CXVIII, 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri.*

Item nota super illo verbo : *in miserationibus magnis,* quia misericordiæ futuræ magnæ sunt, primo quia intrinsecæ. Rom., VIII, 18 : *Existimo quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Secundo, quia æternæ. II Corinth., IV, 18 : *Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna.* Tertio, quia perfectæ. Luc., I, 48 : *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.* Quarto, quia in plures extensæ. Luc., XIV, 16 : *Homo quidam fecit cœnam magnam, et vocavit multos.* Quinto, quia integræ. Apocalyp., XXI, 4 : *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum,*

Paupercula, tempestate convulsa, absque ulla consolatione. Hic promittit prosperitatem contra adversitatem, et commemorat adversitatem pristinam : *paupercula,* Jerusalem spoliata bonis, *tempestate,* adversitate. Supra, XVIII : *Ad gentem convulsam et dilaceratam mittam te.* Secundo, promittit prosperitatem futuram, et quantum ad affluentiam bonorum, proponens metaphoram : *ecce ego sternam,* quasi in pavimento, *lapides,* pretiosos, significans homines virtutibus eminentes, *per ordinem,* unumquemque in ordine suo; et explanans ipsam quantum ad scientiæ divinæ doctrinam, *universos doctos.* Jer., XXXI, 33 : *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam.* Quantum ad pacis abundantiam, *multitudinem.* Psalm. CXVIII, 165 : *Pax multa diligentibus legem tuam.* Et quantum ad operum justitiam, *et in justitia.* Supra, I : *Sion in judicio redimetur; et reducent eam in justitia.* Secundo, quantum ad carentiam malorum, promittens primo periculorum evationem, *recede,* id est recedes, quia calumniam non patieris. Ps. LXXI, 4 : *Humiliabit calumniatorem.* Secundo, extraneorum accessionem[1]. *Ecce accola,* quia multi adhæserunt de gentibus exeuntibus de captivitate. Infra, LVI : *Non dicat filius advena, qui adhæret Domino, dicens : Separatione dividet me Dominus a populo suo.* Tertio, promittens hostium destructionem. *Ecce ego.* Et primo, ostendit promittentis potestatem, proponens similitudinem, *fabrum,* persecutorem qui sufflat in igne tribulationis vasa contraria[2] secundum voluntatem suam; Job, XLI, 12 : *Halitus ejus prunas ardere facit, et flamma de ore ejus egreditur;* et exponens ipsam, *ego creavi.* I Reg., II, 6 : *Dominus mortificat et vivificat.* Secundo, ponit promissionem, *omne vas,* id est omnem filium dissipabit, quantum ad impugnantes verbis. Supra, XL : *Et erunt quasi non sint.*

[1] Al. : « occasionem. » — [2] Al. : « contrarias. »

CAPUT QUINQUAGESIMUM QUINTUM.

Hæc est hæreditas servorum Domini, et justitia eorum apud me, dicit Dominus. Omnes sitientes venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properate, emite et comedite. Venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac. Quare appenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra. Inclinate aurem vestram, et venite ad me; audite et vivet anima vestra, et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebas vocabis. et gentes quæ non cognoverunt te, ad te current propter Dominum Deum tuum et sanctum Israel, quia glorificavi te. Quærite Dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est. Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et miserebitur ejus, et ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ, neque viæ meæ, viæ vestræ, dicit Dominus. Quia sicut exaltantur cœli a terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris. Et quomodo descendit imber et nix de cœlo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit, et dat semen serenti, et panem comedenti; sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo. Non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud. Quia in lætitia egrediemini. Montes et colles cantabunt coram vobis laudem, et omnia ligna regionis plaudent manu. Pro saliuncula ascendet abies, et pro urtica crescet myrtus. Et erit Dominus nominatus in signum æternum quod non auferetur.

Hic adhibet tertium remedium, promittens eorum abundantiam contra pristinam penuriam. Et dividitur in duas partes. In prima, ponit promissionem; in secunda, ostendit promissionis firmitatem, ibi : *Et quomodo descendit imber et nix de cœlo.* Circa primum tria facit. Primo, ostendit eorum quibus promittitur, conditionem : *Hæc est hæreditas,* id est, hæc quæ sequuntur debentur servis Domini, qui et filii sunt, quasi hæreditario jure, *et justitia,* quasi justa merces. Secundo, proponit promissionem, promittens fructuum copiam in necessariis : *omnes sitientes,* id est vos ex Judæis, qui prius præ inopia sitientes eratis, *emite,* sine pretio, *comedite,* panem, et alia necessaria. Joan., VII, 37 : *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat ....., et de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Et in deliciis : *Venite, emite,* quasi, ac si emeretis accipite, *absque argento,* id est minus quam justo pretio, *vinum et lac.* Can., V, 1 : *Bibi vinum meum cum lacte meo.* Et commemorans pristinam inopiam. *Quare appenditis?* quasi dicat : Quare hactenus argentum dabatis, et panem emere non poteratis? Aggæi, I, 6 : *Seminastis multum, et intulistis parum.* Hæc autem mystice exponuntur de aqua divinæ sapientiæ, quæ gratis sitientibus datur, secundum *Glossam.* Tertio, indicit præparationem ad consequendam dictam promissionem : *audite audientes,* et primo, excitat attentionem; secundo, ponit exhortationem : *Quærite Dominum.* Excitat autem attentionem triplici promissione. Primo, promittens attendentibus bonorum copiosam fruitionem : *comedite,* id est reficiam vos diversis bonis, si me audiatis, *in crassitudine,* quantum ad copiam. Supra, I : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.* Secundo, promittens mortis evasionem : *inclinate.* Psal. CXVIII, 93 : *In æternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me.* Tertio, promittens potestatem. Et primo, ponit similitudinem : *Et feriam pactum sempiternum,* sicut David veras promissiones feci, ut in sempiternum semen suum permaneret, sic et vobiscum faciam. Secundo, explicat ipsam, ostendens quid David fecerit : *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.* Psalm. XVII, 45 : *Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi.* Et quid eis facturus sit, subdit : *Ecce gentes vocabis,* ad præceptum tuum implendum, non tuis viribus, *sed propter Dominum.* Supra, XLIX : *Adorabunt propter Dominum, quia fidelis; et sanctum Israel qui elegit te. Quærite Dominum dum inveniri potest.* Hic indicit eis præparationem ad consequendam dictam promissionem; et primo, dat temporis congruitatem quærendi divinum consilium : *Quærite Dominum dum inveniri potest,* antequam adversitas vel mors veniat. Secundo, docet quærendi modum : *Derelinquat impius,* peccans in Deum, *iniquus,* peccans in proximum. Supra, I : *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Tertio, ponit reversionis fructum, scilicet misericordiam : *Et revertatur ad*

Dominum ..., quoniam multus, id est multiplicis misericordiæ, *ad ignoscendum*. Joel, II, 13 : *Convertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus et misericors est, patiens, et multæ misericordiæ et præstabilis super malitia. Quis scit si convertatur et ignoscat, et relinquat post se benedictionem?* Quarto, excludit misericordiæ impedimentum : *non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ*, quasi dicat : Vos impii, ego pius ; vos ultionem cogitatis, ego misericordiam. Ezech., XVIII, 25 : *Numquid viæ meæ non sunt æquæ*, domus Israel, et non magis viæ vestræ pravæ sunt? Et*[1] *quomodo descendit imber et nix de cælo*. Hic ostendit promissionis firmitatem : et primo, ponit divini verbi efficaciam : *ad me vacuum*, id est sine fructu. Oseæ, VI, 3 : *Veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ*. Secundo, ponit continentiam quantum ad lætam remissionem de Babylone : *quia in lætitia*. Psal. CIV, 43 : *Eduxit populum suum in exultatione, et electos suos in lætitia*. Quantum ad aliorum congratulationem : *montes et colles*, potentes et populares, laudantes in vobis Dominum. Vel est hyperbole. *Terra vestra*, vestræ reversioni congratulans. Quantum ad bonorum multiplicatam restitutionem : *pro saliuncula ascendet abies*, id est, priora pauca erant respectu futurarum. Aggæi, II, 10 : *Erit gloria domus hujus novissimæ, plus quam primæ. Saliuncula*, a saliendo dicta, quæ cardus leporinus dicitur. Tertio, ponit consequentem Dei gloriam : *Et erit Deus nominatus*, ubique[2] et semper gloriosus pro liberatione vestra, *in signum æternum*, ad quem confugient sicut ad signum salutis. Supra, XLIX : *Ecce ego levabo ad gentes signum meum*.

* *Via mea non est æqua.*

Item nota super illo verbo : *Omnes sitientes, venite ad aquas*, quod divina doctrina primo dicitur aqua ; et hoc primo, quia infirmos sanat. Eccli., XV, 3 : *Aqua sapientiæ potabit illum*. Secundo, quia inquinatos mundificat. Ezech., XXXVI, 25 : *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*. Tertio, quia sitientes satiat. Joan., IV, 13 : *Si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*. Secundo, dicitur vinum ; et hoc primo, quia pungit arguendo[3]. Supra, I : *Vinum tuum mixtum est aqua*. Secundo, quia incendit exhortando. Psal. CIV, 19 : *Eloquium Domini inflammavit eum*. Tertio, quia inebriat consolando. Infra, ult. : *Inebriamini ab uberibus consolationis vestræ*. Tertio, dicitur lac ; et hoc primo, propter pulchritudinem. Gen., penult., 21 : *Nephtali cervus emissus dans eloquia pulchritudinis*. Secundo, propter dulcedinem. Can., II, 14 : *Sonet vox tua in auribus meis : vox enim tua dulcis*. Tertio, propter sumendi facilitatem. I Petri, II, 2 : *Quasi modo geniti infantes lac concupiscite*.

CAPUT QUINQUAGESIMUM SEXTUM.

Hæc dicit Dominus : Custodite judicium, et facite justitiam, quia juxta est salus mea ut veniat, et justitia mea ut reveletur. Beatus vir qui facit hoc, et filius hominis qui apprehendet istud. Custodiens sabbatum, ne polluat illud ; custodiens manus suas, ne faciat omne malum. Et non dicat filius advenæ qui adhæret Domino, dicens : Separatione dividet me Dominus a populo suo. Et non dicat eunuchus : Ecce ego lignum aridum. Quia hæc dicit Dominus eunuchis : Qui custodierint sabbata mea, et elegerint quæ ego volui, et tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus. Nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit. Et filios advenæ qui adhærent Domino, ut colant eum, et diligant nomen ejus, ut sint ei in servos ; omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud, et tenentem fœdus meum, adducam eos in montem sanctum meum, et lætificabo eos in domo orationis meæ. Holocausta eorum et victimæ eorum placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis. Ait Dominus Deus, qui congregat dispersos Israel : Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus. Omnes bestiæ agri venite ad devorandum, universæ bestiæ saltus. Speculatores ejus cæci omnes, nescierunt universi, canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, et amantes somnia, et canes impudentissimi nescierunt saturitatem. Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam. Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam, a summo usque ad novissimum. Venite, sumamus vinum, et impleamur ebrietate, et erit sicut hodie, sic et cras et multo amplius.

Hic postquam promiserat liberationem a malis, incipit promittere salutem in collatione bonorum. Et dividitur in partes tres. In prima, ponitur salutis præparatio ; in

[1] Al. : « *ecce*. » — [2] Al. : « undique. » — [3] Al. : « arguenda. »

secunda, salutis promissio, cap. LX : *Surge illuminare Jerusalem;* in tertia, salutis collatæ multa discretio, cap. LXIII : *Quis est iste qui venit de Edom?* Prima in duas. In prima, ponitur præparatio ex parte salutem suscipientis ; in secunda, ex parte ipsius salvantis, cap. LIX : *Ecce non est abbreviata manus Domini.* Prima in duas. In prima, dat præparationis salubre consilium; in secunda, excludit inane remedium, ibi (cap. LVIII) : *Clama ne cesses,* etc. Prima in duas. In prima, ponit consilii recipientium diversitatem, quantum ad constitutionem præmiorum ; in secunda, quantum ad evasionem periculorum, cap. LVII : *Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo.* Prima in tres. In prima, ponit consilium ; in secunda, in recipientibus consilii fructum, ibi : *Beatus vir qui facit hoc;* in tertia, in contemnentibus salutis defectum, ibi : *Omnes bestiæ agri venite ad devorandum.* Circa primum duo. Primo, consulit debitam præparationem : *Custodite judicium,* vos prælati, quorum est judicare ; *facite justitiam,* vos subditi, id est omnem virtutem, secundum quod ad alterum conformatur præceptis legis. Michææ, VI, 8 : *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te. Utique facere judicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo.* Secundo, promittit salutis propinquitatem : *quia juxta,* id est prope est, *salus mea,* quia a me salvabimini post captivitatem, *et justitia mea,* quantum ad hostes, de quibus vos vindicabo. Supra, XLVI : *Prope feci justitiam meam, et non elongabitur. Beatus vir qui facit hoc.* Hic ponit fructum consilii in his qui suscipiunt ; et primo, ponit utilitatem, ponens impletionis fructum : *Beatus vir qui facit,* opere explens, *apprehendit,* strenuus aggrediens. Psal. CXI : *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis.* Et implendi modum, quantum ad cæremonialia : *custodiens sabbatum ;* sabbati namque observatio erat moralis quantum ad hoc quod quies in Deo ponatur, et quod aliquando divinis rebus vacetur ab aliis abstinendo, sed cæremonialis quantum ad temporis determinationem. Fuit autem determinatus eis dies septimus, propter opus creationis, quo adhuc nullum dignius præcesserat. Nobis dies primus, sive octavus, propter mysterium resurrectionis, quo natura condita in melius reparatur [1]. Exod., XX, 8 : *Memento ut diem sabbati sanctifices.* Et quantum ad moralia : *custodiens manus.* Psal. XXV, 6 : *Lavabo inter innocentes manus meas.* Secundo, ponit utilitatis universalitatem : *et non dicat ;* et primo excludit quorumdam, qui videbantur indigni, desperationem, vel propter defectum generis, quia non erant de genere Israel. *Quia adhæret,* servant præcepta ejus. *Separatione,* non faciens me participem salutis promissæ. Roman., X, 12 : *Non enim est distinctio Judæi et Græci, nam idem Dominus omnium.* Vel propter defectum virtutis generandi : *Et non dicat eunuchus : Ecce ego lignum aridum,* impotens ad generandum, sicut lignum aridum ad germinandum. Prov., XI, 28 : *Justi quasi virens folium germinabunt.* Secundo, ponit promissionem : *Quia hæc dicit Dominus.* Et primo, ipsis specialiter quantum ad eunuchos : *Qui custodierint,* quantum ad cultum religionis, *elegerint,* quantum ad obedientiam legis, *tenuerint,* quantum ad observantiam promissionis abstinendi a malis ; *muris,* habitationem in muris civitatis meæ, *nomen melius,* quod servi mei et sancti vocabuntur, *a filiis,* id est quasi multos filios generassent. Et quantum ad extraneos : *et filios,* id est dabo privilegia in quibus Judæi gloriantur, *ut colant,* quantum ad spiritualem cultum, *et diligant,* quasi filii, *ut sint ei in servos,* et glorientur in ipsius dominio. Et hæc quidem fuerunt impleta in reversione populi de captivitate ; secundo, plenius [2] in conversione gentium ad fidem Christi, sicut exponit *Glossa.* Secundo, quantum ad omnes generaliter : *Omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud.* Et circa hoc duo facit. Primo enim, ponit promissionem, qua promittit sacri loci restitutionem : *in montem sanctum.* Supra, II : *Venite, ascendamus ad montem Domini.* Et quantum ad sacrificiorum acceptationem : *holocausta.* Malach., III, 4 : *Placebit Deo* [*] *sacrificium Judæ et Jerusalem.* Secundo, ponit expletionis ordinem ; et primo, quantum ad templi venerationem : *quia domus mea.* Joan., II, et Matth., XXI, 13 : *Domus mea domus orationis vocabitur.* Secundo, quantum ad populi congregationem : *Ait Dominus Deus,* Israel [3] : *Congregat,* gentes ei adhærentes. Psal. CXLVI, 2 : *Ædificans Jerusalem Dominus dispersiones Israelis congregabit.*

[*] Domino.

Nota super illo verbo : *et dabo eis nomen*

[1] Al. : « repetatur. » — [2] Al. deest « secundo. » — [3] Al. : « ad eum Israelem. »

melius, quod sancti habent nomen primo ex prædestinatione. Supra, XLIX : *Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei*. Secundo, ex divina adoptione. I Joan., III, 1 : *Videte qualem caritatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur et simus*. Tertio, ex gratiæ infusione. Apoc., II, 13 : *Tenes nomen meum, et non negasti fidem meam*. Quarto, ex mentis renovatione. Apoc., II, 17 : *Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum candidum, et in calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit nisi qui accipit*.

Nota quod nomen Dei est diligendum, primo quia magnum ad timendum. Malach., I, 11 : *Magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus*. Secundo, quia sanctum ad venerandum. Lucæ, I, 49 : *Fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus*. Tertio, quia dulce ad meditandum. Supra, XXVI : *Nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animæ*. Quarto, quia copiosum ad miserandum. Cant., I, 2 : *Oleum effusum nomen tuum*. Quinto, quia efficax ad impetrandum. Joan., XIV, 13 : *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. Sexto, quia virtuosum ad salvandum. Act., IV, 12 : *Non** *est aliud nomen sub cœlo, in quo oporteat nos salvos fieri*. Septimo, quia occultum ad sciendum. Prov., XXX, 4 : *Quod est nomen ejus, et quod est nomen filii ejus si nosti?*

* *Nec.*

Omnes bestiæ agri venite ad devorandum. Hic comminatur contemnentibus salutis defectum ; et primo designat occisionis pœnam : *Omnes bestiæ ad devorandum*, eorum cadavera ; secundo, ponit culpam : et primo prælatorum quantum ad defectum in regimine et prævisione[1] periculorum. *Speculatores;* positi sunt enim prælati ad cavendum populo a periculis, sicut speculator ab hostibus : *nescierunt*, pericula prævidere. Matth., XV, 14 : *Sinite illos : cæci sunt et duces cæcorum*. In correptione vitiorum : *universi canes. Latrare*, contra vitia. Psal. XXXVII, 14 : *Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum*. In admonitione agendorum : *videntes vana*, promittentes eis prospera, cum imminerent adversa, et ita in peccatis nutrientes. Ezech., XXII, 28 : *Prophetæ ejus liniebant eos absque temperamento*. In spoliatione rerum : *et canes impudentissimi;* quasi, sine aliquo pudoris freno subditos bonis suis spoliantes, nunquam satiantur. Psal. LVIII, 7 : *Famem patientur ut canes*. Et quantum ad defectum in scientiæ perfectione : *Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam*, legis et prophetarum. Prov., I, 5 : *Intelligens gubernacula possidebit*. Ps. LXXXI, 5 : *Nescierunt neque intellexerunt; in tenebris ambulant*. Secundo, culpam subditorum, vel communiter omnium ; et primo, quantum ad propriam voluntatem, quod pertinet ad superbiam : *Omnes in viam declinaverunt*. Jerem., XVI, 12 : *Unusquisque ambulat in pravitate cordis sui mali, ut me non audiat*. Secundo, quantum ad eorum cupiditatem, quod pertinet ad avaritiam : *Unusquisque ad avaritiam suam*. Jer., VI, 13 : *A minore usque ad majorem omnes avaritiæ student*. Tertio, quantum ad voluptatem, quod pertinet ad carnis concupiscentiam : *Venite ....., et erit;* id est, si hodie lætamur in talibus, cras multo amplius. Supra, XXII : *Et ecce gaudium et lætitia, occidere vitulos et jugulare arietes, comedere carnes et bibere vinum*.

CAPUT QUINQUAGESIMUM SEPTIMUM.

Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo ; et viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat. A facie enim malitiæ collectus est justus. Veniat pax, requiescat in cubili suo qui ambulavit in directione sua. Vos autem accedite huc, filii auguratricis, semen adulteri et fornicariæ. Super quem lusistis, super quem dilatastis os, et ejecistis linguam? Numquid non vos filii scelesti, semen mendax? Qui consolamini in diis, subter omne lignum frondosum, immolantes parvulos in torrentibus, subter eminentes petras? In partibus torrentis pars tua, hæc est sors tua. Et ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium. Numquid super his non indignabor? Super montem excelsum et sublimem posuisti cubile tuum, et illuc ascendisti, ut immolares hostias. Et post ostium, et retro postem posuisti memoriale tuum : quia juxta me discooperuisti, et suscepisti adulterum. Dilatasti cubile tuum, et pepigisti cum eis fœdus. Dilexisti stratum eorum manu aperta, et ornasti te regio unguento, et multiplicasti pigmenta tua. Misisti legatos tuos procul, et humiliata es usque ad inferos. In multitudine viæ tuæ laborasti, nec dixisti : Quiescam. Vitam manus tuæ invenisti : propterea non rogasti. Pro quo sollicita timuisti? Quia mentita es, et mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo,

[1] Al. : « provisionem. »

quia ego tacens, et quasi non videns; et mei oblita es. Ego annuntiabo justitiam tuam, et opera tua non proderunt tibi. Cum clamaveris, liberent te congregati tui, et omnes eos auferet ventus, tollet aura. Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram, et possidebit montem sanctum meum. Et dicam : Viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. Quia hæc dicit excelsus et sublimis habitans æternitatem, et sanctum nomen ejus, in excelso et in sancto habitans, et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, et vivificet cor contritorum. Non enim in sempiternum litigabo, nec usque ad finem irascar, quia spiritus a facie mea egredietur, efflatus ego faciam. Propter iniquitatem avaritiæ ejus iratus sum, et percussi eum. Abscondi a te faciem meam, et indignatus sum. Et abiit vagus in via cordis sui. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et reduxi eum, et reddidi consolationes ipsi, et lugentibus ejus. Creavi fructum labiorum pacem, pacem ei qui longe est, et qui prope, dixit Dominus, et sanavi eum. Impii autem quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem et lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus.

Hic ostendit diversitatem obedientium divinis consiliis ab illis qui non obediunt, quantum ad evasionem periculorum; et primo, assignat diversitatem; secundo, ponit utriusque partis confirmationem, ibi : *Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram.* Circa primum duo. Primo, promittit justis a periculis quietem; secundo, aufert impiis evasionis spem, ibi : *Vos autem accedite huc, filii auguratricis.* Circa primum duo facit. Primo, ponit justorum tribulationem, quia sine aliqua reputatione occiduntur : *colliguntur*, a præsenti vita, et a terra sua captivi, ac si non essent justi, *a facie malitiæ*, id est a præsentia malorum. Habacuc, I, 13 : *Quare respicis contemptores*, et taces conculcante** impio justiorem se?* Vel *a facie malitiæ*, id est ne in malitiam mutarentur. Sapient., IV, 11 : *Raptus est, ne malitia immutaret cor ejus.* Secundo, promittit eis quietem : *Veniet pax in cubili*, id est, in domo sua securus erit, vel quiete cordis sui. Job, V, 24 : *Scies quoniam* pacem habeat habitaculum tuum. Vos autem accedite huc, filii auguratricis.* Hic aufert injustis evasionis spem; et primo, arguit ipsorum culpam; secundo, aufert evasionis fiduciam, ibi : *Ego autem annuntiabo justitiam tuam.* Circa primum duo. Primo, arguit peccati perversitatem; secundo, in peccato obstinationem, ibi : *In multitudine viæ tuæ laborasti.* Circa primum duo. Primo, arguit in eis blasphemiam, ponens peccati consuetudinem, inquantum in hoc patres suos imitabantur[1] : *filii auguratricis*, quæ contra meum præceptum auguriis intendebat, *adulteræ*, inquantum, me derelicto, adhærebat alienis. Ose., II, 2 : *Judicate matrem vestram, judicate.* Ponens etiam peccati speciem : *Super quem lusistis?* quasi dicat super Deum, blasphemantes ipsum. Secundo, arguit in eis idololatriam; et primo, ponit consuetudinem : *Numquid non filii scelesti?* Supra, I : *Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis.* Secundo, ponit peccati speciem : *qui consolamini.* Aggravat autem in eis peccatum idololatriæ ex tribus. Primo, ex locorum diversitate; secundo, ex divini fœderis violatione, quia *juxta me;* tertio, ex peccandi aviditate : *dilexisti stratum.* Diversitas autem locorum in quibus sacrificabant, ostenditur tripliciter. Primo, quantum ad loca amœna; secundo, quantum ad loca sublimia : *super montem;* tertio, quantum ad loca familiaria : *et post ostium.* Circa primum quatuor. Primo, describit locorum amœnitatem, vel ex umbris arborum : *qui consolamini.* Jer., II, 20 : *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix;* vel ex ubertate aquarum : *immolantes parvulos in torrentibus*, id est filios tuos. Ezech., XVI, 20 : *Tulisti filios tuos et filias tuas quas generasti mihi, et immolasti eis ad devorandum.* Secundo, peccati dilectionem : *in partibus torrentis pars tua*, quasi dicat : Hoc sortem tuam reputasti. Sap., II, 9 : *Ubique relinquamus signa lætitiæ nostræ : quoniam hæc est pars nostra, et hæc est sors nostra.* Tertio, sacrificii oblationem : *et ipsis effudisti libamen*, quantum ad humida; *sacrificium*, quantum ad sicca. Supra, I : *Confundimini ab idolis vestris.* Justam Dei indignationem : *Numquid super his non indignabor?* Jerem., V, 29 : *Numquid non super his visitabo*? dicit Dominus. Super montem.* Hic ponit loca sublimia, in quibus immolabant. *Cubile :* loquitur ad similitudinem meretricis, quæ se amatoribus prostituit. IV Reg., XVII, 10 : *Fecerunt sibi statuas*, et fornicati sunt in eis. *Et post ostium, et retro postem posuisti memoriale tuum.* Hic designat loca familiaria, quia juxta introitum domorum idola ponebant,

* Super iniqua agentes. ** Devorante.

* Quod.

* Non visitabo.

[1] Al. : « imitantur. »

ut in magna memoria haberent. Ezech., VIII, 3 : *Adduxit me in Jerusalem in visione juxta ostium interius, quod respiciebat ad aquilonem, ubi erat statutum idolum cœli** *ad provocandam æmulationem. Quia juxta me discooperuisti, et suscepisti adulterum.* Hic aggravat peccatum ex divini fœderis violatione, quo Deo quasi sponsa conjuncta erat : et sibi loquitur sub similitudine viri cujus mulier adulterum suscipit, et cum eo facit pactum de contrahendo, dimisso viro, in quo significatur quod in templo idola coluit. Ezech., XVI, 32 : *Facta es quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos. Dilexisti stratum eorum manu aperta.* Hic aggravat peccatum ex peccandi sollicitudine : et primo, quantum ad pronitatem peccandi : *manu aperta*[1], id est sine aliquo impedimento. Jer., III, 3 : *Frons meretricis facta est ei, noluit erubescere.* Secundo, quantum ad studium placendi, quia ornabat se : *et ornasti te,* id est thymiama meum proponens in eorum cultum. Prov., VII, 17 : *Aspersi cubile meum myrrha, et aloe, et cinnamomo.* Tertio, quantum ad sollicitudinem invitandi : *misisti legatos*, quia etiam a longinquis terris diversa idola congregabat; et sic *humiliata es usque ad inferos,* id est usque ad profundum peccatorum. Ezech., XXIII, 5 : *Insanivit in amatores suos. In multitudine viæ tuæ laborasti.* Hic ostendit in peccatis obstinationem. Primo, quia non revocabantur peccati labore : *in multitudine*, id est in multiplici cultu idolorum. Sap., V, 7 : *Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis.* Secundo, quia non revocabantur temporali prosperitæ. *Vitam manus tuæ invenisti*, id est, ad manum habebas unde posses vivere; et ideo *non rogasti me,* sed *sollicita*, pro divitiis[2] tuis, idola *timuisti,* mei oblita. Job, XXI, 13 : *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt.* Tertio, quia non es revocata divina expectatione : *Et mei non es recordata. Tacens*, dissimulans, expectans te ad misericordiam. Sap., XI, 24 : *Dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam.* Supra, XLI : *Tacui, semper silui, patiens fui. Ego autem annuntiabo justitiam tuam*, quam facis, vel quam suscipere debes; *opera*, idola. *Congregati*, ex diversis gentibus. Deut., XXXII, 38 : *Surgant, et opitulentur vobis, et in necessitate vos protegant. Qui autem fiduciam habet mei, habitabit terram.* Hic confirmat diversitatem; et primo, quantum ad justos; secundo, quantum ad injustos : *impii autem quasi mare fervens.* Evasionem autem bonorum a periculis confirmat ex tribus. Primo, ex divina mansuetudine, promittens evasionem quantum ad patriæ restitutionem. Qui confidunt in idolis, opera eorum non proderunt eis. *Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram*, promissionis. Ps. XXXVI, 11 : *Mansueti autem hæreditabunt terram.* Et quantum ad viæ expeditionem : *et dicam,* scilicet principibus Medorum : *Viam facite,* liberando, *præbete,* dando licentiam repatriandi, *declinate,* ut nos non impediatis, *auferte,* ut nec alii. Jerem., L, 26 : *Tollite de via lapides. Et in sancto habitans.* Ps. XXI, 4 : *Tu autem in sancto habitas laus Israel.* Et quantum ad divinam pietatem : *Et cum contrito et humili spiritu.* Psalm. L, 19 : *Cor contritum et humiliatum Deus non despicies.* Et[3] assignat rationem, ex culpæ purgatione promittens remissionem : *Non enim in sempiternum litigando.* Psalm. CII, 9 : *Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur.* Et subjungit rationem, ponens expletam in puniendo justitiam : *propter iniquitatem. Abscondi,* ut non adjuvarem. *Abiit vagus,* quasi ovis sine pastore. Job, II : *Numquid timens arguet te, et veniet tecum in judicium, et non propter malitiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates tuas?* Promittens in salvando misericordiam : *vias ejus vidi*, oculo misericordiæ, *ipsi*, quantum ad principes, *lugentibus,* quantum ad Judæos, aut quantum ad advenas adjutores; vel quantum ad terram et habitatores. Psalm. CII, 3 : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Tertio, confirmat ex prophetarum prænuntiatione : *creavi*, quasi ex nihilo eos restituens, *labiorum*, prophetarum qui hæc prædixerunt, *qui longe*, in captivitate dispersi sunt. Ephes., II, 17 : *Et veniens evangelizavit pacem his qui prope, et his qui longe. Impii autem quasi mare fervens.* Hic confirmat quod dixerat de malis per quamdam similitudinem, et primo ponit ipsam. *Fervens*, id est semper fluctuans, *redundat*, ad littus ubi lutum faciunt, et conculcantur. Et concludit propositum : *Non est pax impiis,* ut scilicet salventur.

* Zeli.

[1] Al. : « *apta.* » — [2] Al. : « divinis. » — [3] Al. : « sed. »

Nota super illo verbo : *Justus perit, et non est qui recogitet,* quia in passione Christi homo debet recogitare primo dilectionem, ad reamandum. Can., VIII, 6 : *Pone me ut signaculum super cor tuum.* Secundo, amaritudinem, ad compatiendum. Thren., III, 19 : *Recordare paupertatis et transgressionis meæ, absynthii et fellis.* Tertio, fortitudinem, ad fortiter patiendum. Hebr., XII, 3 : *Recogitate eum qui talem pro vobis sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem ut non fatigemini animis vestris deficientes.* Quarto, utilitatem, ad gratias agendum. Can., VII, 8 : *Ascendam in palmam, et accipiam* fructus ejus.*

*Apprehendam.

CAPUT QUINQUAGESIMUM OCTAVUM.

Clama, ne cesses ; quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum. Me etenim de die in diem quærunt, et scire vias meas volunt, quasi gens quæ justitiam fecerit et judicium Dei sui non dereliquerit. Rogant me judicia justitiæ, et appropinquare Deo volunt. Quare jejunavimus, et non aspexisti ; humiliavimus animas nostras, et nescisti ? Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra, et omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites et contentiones jejunatis, et percutitis pugno impie. Nolite jejunare sicut usque ad hanc diem, ut audiatur in excelso clamor vester. Numquid tale est jejunium quod elegi per diem affligere hominem animam suam ? Numquid quasi contorquere quasi circulum caput suum, et saccum et cinerem sternere ? Numquid istud vocabis jejunium et diem acceptabilem Domino ? Nonne hoc est magis jejunium quod elegi ? Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes. Dimitte eos qui confracti sunt liberos, et omne onus disrumpe. Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam ; cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur. Et anteibit faciem tuam justitia tua, et gloria Domini colliget te. Tunc invocabis, et Dominus exaudiet ; clamabis, et dicet : Ecce adsum. Si abstuleris de medio tui catenam, et desieris extendere digitum, et loqui quod non prodest, cum effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris : orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies. Et requiem tibi dabit Dominus Deus tuus semper, et implebit splendoribus animam tuam, et ossa liberabit. Et eris quasi hortus irriguus, et sicut fons aquarum, cujus non deficient aquæ. Et ædificabuntur in te deserta sæculorum, fundamenta generationis et generationis suscitabis. Et vocaberis ædificator sepium, avertens semitas in quietem. Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, et vocaveris sabbatum delicatum, et sanctum Domini gloriosum, et glorificaveris eum, dum non facis vias tuas, et non invenitur voluntas tua, ut loquaris sermonem, tunc delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hæreditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est.

Hic excludit inutile remedium, quo se præparare ad salutem volebant ; et primo, indicit denuntiationis officium, ponens denuntiandi modum, ut alte et[1] sine timore deprimente : *clama.* Supra, XL : *Exalta in fortitudine vocem tuam qui evangelizas Sion.* Ut continue : *ne cesses.* Infra, LXII : *Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes ; tota die et nocte non tacebunt.* Ut clare et aperte : *quasi tuba.* Oseæ, VIII, 1 : *In gutture tuo sit tuba.* Et denuntiationis verbum : *annuntia scelera,* quantum ad majora ; *peccata,* quantum ad communia. Supra, XVI : *His qui lætantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas.* Secundo, propheta excludit in persona Domini inutile remedium : *me etenim de die in diem quærunt,* et circa hoc duo facit. Primo, excludit remedium in quo confidebant ; secundo, hortatur ad ea in quibus deficiebant, ibi : *nonne hoc est magis jejunium quod elegi?* Circa primum duo. Primo, ostendit confidentiæ eorum præsumptionem quantum ad tria in quibus confidebant, scilicet in sacræ scientiæ inquisitione : *me etenim quærunt,* in Scripturis, *vias ;* præcepta et voluntates meas, *quasi gens,* id est ac si essent parati ad faciendum. Iterum in oratione : *Rogant me judicia,* id est ut judicem pro eis contra adversarios, *appropinquare,* ore. Supra, XXIX : *Appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me.* Iterum confidebant in jejuniorum observatione : *Quare jejunavimus, et non aspexisti,* quasi gratum ; *humiliavimus,* quantum ad circumstantia jejunium, exteriori humiliatione, *et nescisti,* scientia approbationis? Malach., III, 14 : *Vanus est qui servit Deo ; et quod emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus?* Secundo, ostendit bonorum dictorum reprobationem ; et primo, reprobationis causam, quæ est culpa voluptatis : *Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra,* in his quæ carni placent. Eccli., XVIII, 30 :

[1] Al. deest « et. »

Post concupiscentias tuas non eas. Item culpa crudelitatis : *et omnes debitores vestros repetitis :* ad litteram, ut diu possent insistere causis agendis, vel ad ejus consecutivum. Item[1] culpa vanitatis : *Nolite jejunare ut audiatur*, propter laudem hominum. Matth., VI, 6 : *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora patrem tuum.* Vel *ut audiatur,* id est si vultis quod oratio vestra a Deo exaudiatur. Ps. CI, 2 : *Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat.* Secundo, ostendit bonorum insufficientiam : *Numquid tale est jejunium quod elegi?* quia Deus non elegit per se pœnam vestram, neque ad afflictionem carnis, quod tangit in hoc quod dicit : *Per diem*, totam, *affligere.* Neque quantum ad abjectionem exterioris humilitatis, quod tangit in hoc quod dicit : *quasi circulum;* scilicet caput ad pedes inclinare, vel circumducere sicut monachi faciunt, non inquantum ordinatur ad virtutem mentis. Matth., VI, 16 : *Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.* Joel, II, 13 : *Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra. Nonne hoc est magis jejunium quod elegi?* Hic adhibet utile consilium : et primo, quantum ad studium pietatis in proximum; secundo, quantum ad cultum religionis in Deum, ibi, *si averteris a sabbato pedem tuum.* Circa primum duo facit. Primo, ponit pietatis consilium, ut cedant calumniæ : *Colligationes*, falsas causas, quibus astute pauperes obligabant sicut usurarii, *fasciculos,* idem, *deprimentes*, quantum ad pœnas ad quas obligabant. *Qui confracti,* longa servitute, *onus*, servitutis. Matth., XXIII, 4 : *Alligant onera gravia et importabilia; digito autem suo nolunt ea movere.* Et ut intendant misericordiæ, exhortans ad misericordiam quantum ad famelicos, *frange;* id est si modicum habeas; quantum ad vagos, *et egenos;* quantum ad nudos, *cum videris nudum.* Et ponit exhortationis causam, *et carnem,* quia scilicet est ejusdem speciei tecum. Job, V, 24 : *Visitans speciem tuam non peccabis.* Secundo, ostendit consilii fructum : *et erumpet.* Et primo, quantum ad efficaciam meritorum. Tum quantum ad opera virtutum : *quasi mane lumen tuum,* scilicet merita tua clare patebunt in primis, quæ modo a Domino non aspecta conquereris. *Colliget,* de captivitate, vel in misericordiæ protectione. Psal. XXXVI, 6 : *Educet quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridiem.* Tum quantum ad suffragia, *tunc invocabis.* Supra, XXX : *Ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi.* Secundo, quantum ad consecutionem bonorum ; et primo resumit meritum : *Si abstuleris catenam,* qua pauperes opprimis, *digitum extendere*, detrahendo et comminando; *cum effuderis*, per compassionem, *repleveris*, per necessariorum subventionem. Secundo, promittit præmium : *orietur in tenebris lux tua*, id est adversitas in lucem prosperitatis, ignorantia in lucem scientiæ mutabuntur, quantum ad spiritualia. *Et requiem,* quantum ad mala temporalia. Multiplicationem vero bonorum interiorum spiritualium : *implebit splendoribus*, scilicet virtutibus vel consolationibus, *et ossa tua,* quantum ad corporalia. Et bonorum exteriorum : *Et eris quasi hortus*, propter prosperitatem vel omnium bonorum indeficientiam. Num., XXIV, 5 : *Quam pulchra tabernacula tua, Jacob!* Secundo, quantum ad patriæ reædificationem : *et ædificabuntur,* post reditum de captivitate, *deserta sæculorum*, id est civitates, scilicet desertæ in pristinis sæculis, *suscitabis*, superædificando antiquis fundamentis. Supra, XLIV : *Qui dico Jerusalem, habitaberis; et civitatibus Judæ, ædificabimini.* Tertio, quantum ad famæ restitutionem : *Et vocaberis ædificator sepium*, id est impedimentorum peccati, *in quietem*, vel in gentem, *semitas*, scilicet peccati, in quietem convertens. Oseæ, II, 6 : *Sepiam vias tuas spinis. Si averteris a sabbato pedem tuum.* Hic ponit consilium quantum ad cultum religionis in observatione sabbati; et primo, ponit consilium, *pedem,* ne opera prohibita facias. *Vocaberis sabbatum,* id est celebrans hujusmodi sabbatum, quantum ad exercitium bonorum operum. Exod., XX, 8 : *Memento ut diem sabbati sanctifices.* Alia littera habet *vocaveris*, et est sensus idem. Secundo, ponit fructum : *Tunc delectaberis,* quantum ad bona spiritualia; *sustollam*, reducendo in terram tuam, quæ montuosa est; *cibabo,* quantum ad fruitionem bonorum terræ. Job, XXII, 26 : *Tunc super Omnipotentem deliciis afflues.*

Nota super illo verbo, *quasi tuba exalta,* quia prædicatio est tuba, primo quia excitat

[1] Al. : « et cum. »

ad vitæ statum. I Corinth., xv, 52 : *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti.* Secundo, quia hortatur ad bellum. I Corinth., xiv, 8 : *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Tertio, quia nuntiat viri incessum. Supra, xxvii : *Clangetur in tubis.* Quarto, quia vocat ad consilium. Oseæ, viii, 1 : *In gutture tuo sit tuba.* Quinto, quia invitat ad festum. Psal. lxxx, 4 : *Buccinate in neomenia tuba in insigni die solemnitatis vestræ.*

Item nota super illo, *si abstuleris de medio tui catenam,* quia est multiplex catena. Primo, pietatis. Ephes., ult., 20 : *Pro quo legatione fungor in catena ista.* Secundo, iniquitatis. Sap., xvii, 17 : *Una enim tenebrarum catena omnes erant colligati.* Tertio, paupertatis. Job, xxxvi, 13 : *Simulatores et callidi provocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, et vita eorum inter effeminatos.* Quarto, servitutis. Jer., xxviii, 13 : *Catenas ligneas contrivisti, et facies pro eis catenas ferreas.* Quinto, carceris. Eccle., iv, 14 : *De carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum.*

CAPUT QUINQUAGESIMUM NONUM.

Ecce non est abbreviata manus Domini ut salvare nequeat, neque aggravata est auris ejus ut non exaudiat; sed iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret. Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine et digiti vestri iniquitate. Labia vestra locuta sunt mendacium, et lingua vestra iniquitatem fatur. Non est qui invocet justitiam, neque est qui judicet vere; sed confidunt in nihilo, et loquuntur vanitates. Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt. Qui comederit de ovis eorum morietur, et quod confotum est erumpet in regulum. Telæ eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis. Opera eorum opera inutilia, et opus iniquitatis in manibus eorum. Pedes eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem innocentem. Cogitationes eorum cogitationes inutiles. Vastitas et contritio in viis eorum. Viam pacis nescierunt, et non est judicium in gressibus eorum. Semitæ eorum incurvatæ sunt eis; omnis qui calcat in eis, ignorat pacem. Propter hoc elongatum est judicium a nobis, et non apprehendet nos justitia. Expectavimus lucem, et ecce tenebræ; splendorem et in tenebris ambulavimus. Palpavimus sicut cæci parietem, et quasi absque oculis attractavimus: impegimus meridie quasi in tenebris, et in caliginosis quasi mortui. Rugiemus quasi ursi omnes, et quasi columbæ meditantes gememus. Expectavimus judicium, et non est; salutem, et elongata est a nobis. Multiplicatæ sunt enim iniquitates nostræ coram te, et peccata nostra responderunt nobis. Quia scelera nostra nobiscum, iniquitates nostras cognovimus, peccare et mentiri contra Dominum : et aversi sumus ne iremus post tergum Dei nostri, ut loqueremur calumniam et transgressionem. Concepimus, et locuti sumus de corde verba mendacii. Et conversus est retrorsum judicium, et justitia longe stetit. Quia corruit in platea veritas, et æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in oblivionem, et qui recessit a malo, prædæ patuit. Et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est judicium. Et vidit Deus quia non est vir, et aporiatus est, quia non est qui occurrat. Et salvavit sibi brachium suum, et justitia ejus ipsa confirmavit eum. Indutus est justitia ut lorica, et galea salutis in capite ejus. Indutus est vestimentis ultionis, et opertus est quasi pallio zeli. Sicut ad vindictam, quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, et vicissitudinem inimicis suis. Insulis vicem reddet. Et timebunt qui ab occidente, nomen Domini, et qui ab ortu solis, gloriam ejus. Cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, et venerit Sion redemptor, et eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus. Spiritus meus qui est in te, et verba mea quæ posui in ore tuo non recedent de ore tuo et de ore seminis tui, dicit Dominus, amodo, et usque in sempiternum.

Hic ponit præparationem ad salutem percipiendam ex parte ipsius salvantis; et primo, ponit salutis necessitatem; secundo, præparationem, ibi : *Et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus.* Circa primum duo. Primo, in persona Domini necessitatem salutis ostendit, miseriam populi ostendens; in secunda, respondet populus miseriam suam recognoscens, ibi : *propter hoc elongatum est judicium a nobis.* Circa primum duo facit. Primo, ostendit miseriæ causam; secundo, ipsam miseriam, ibi : *Vastitas et contritio in viis eorum.* Circa primum duo. Primo, excludit causam falsam, vel ex defectu virtutis Dei, vel ex defectu cognitionis ipsius, quia præceps non audiret : *Neque aggravata est auris ejus.* Supra, l : *Numquid abbreviata et parvula facta est manus mea ut non possim redimere; aut non est in me virtus ad liberandum?* Secundo, astruit causam veram, scilicet ipsorum culpam. Primo, tangens ipsam in generali : *Sed iniquitates,* quantum ad majora, *diviserunt,* quasi murus, vel nubes interposita, *peccata,* quantum ad communia. Deut., xxxi, 17 : *Ait : abscondam faciem meam ab eis.* Secundo, prosequitur in speciali : *Manus enim vestræ*, et tangit

specialiter peccata in proximum; peccata enim in Deum tetigerat supra LVII, et peccata in seipsum supra LVI. Tangit autem primo injustitiam[1] per quam alios opprimebant, quantum ad operationem. *Manus vestræ sanguine* : innocentum, quos occidistis, *digiti*, quantum ad minores injustitias, vel quantum ad diligentiam operationis. Supra, I : *Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Quantum ad locutionem : *Labia vestra locuta ..... iniquitatem*, ut addatur justitiæ deformitas. Job, VI, 30 : *Non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Et quantum ad justitiæ omissionem : *Non est qui judicet*[2], quantum ad prælatos, quorum est judicare. Jer., V, 1 : *Quærite in plateis ejus an inveniatis virum facientem judicium.* Secundo, tangit astutiam per quam decipiebant; et primo, tangit ipsam, inquantum per astutiam intendebant sui promotionem : *Sed confidunt in nihilo*, in vanis consiliis, vel in idolis, *et loquuntur*, vanitatem cordis verbis exprimentes. Amos, VI, 14 : *Qui lætamini in nihilo.* Et inquantum per ipsam intendebant aliorum oppressionem : *Conceperunt laborem*, id est cum labore[3] excogitaverunt vias nocendi, vel aliis laborem induxerunt[4]; *pepererunt*, expletione operis. Psalm. VII, 15 : *Concepit dolorem, et peperit iniquitatem.* Secundo, adaptat quamdam metaphoram; et primo, ponit ipsam quantum ad ipsam astutiam. Et quantum ad aliorum depressionem : *ova aspidum*, id est consilia venenosa *ruperunt*, in publico, opera scilicet producentes. Deut., XXXII, 33 : *Fel draconum, vinum eorum, et venenum aspidum insanabile.* Et quantum ad suam promotionem : *et telas*, id est cogitationes inutiles ad sui promotionem. Oseæ, VIII, 6: *Quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.* Ponit iterum metaphoram quantum ad effectum astutiæ, quantum ad primum : *Qui comederit*, consentiens factis, *de ovis*, consiliis, *confotum*, diu præparatum sollicite, *in regulum*, quasi a longinquis etiam interficiet quodammodo volantem. Et quantum ad secundum : *telæ eorum*, id est sicut telæ aranearum non valent ad vestimentum, ita eorum consilia ad nihil valent eis, nisi promoveantur. Supra, XIX : *Confundent qui operabantur linum, plectentes, et texentes subtilia*[5]. Secundo, exponit; et primo, quantum ad operationem : *Opera eorum inutilia*, quantum ad unam partem, *opus iniquitatis*, quantum ad aliam. Supra, LVII : *Opera eorum non proderunt eis.* Secundo, quantum ad cogitationes : *Pedes eorum*, id est affectiones quantum ad unam partem. Prov., I, 16 : *Pedes eorum ad malum currunt : cogitationes*, quantum ad aliam. Michææ, II, 1 : *Væ qui cogitatis inutile. Vastitas et contritio in viis eorum.* Hic ostendit eis eorum miseriam; et primo, ponit miseriæ magnitudinem : *vastitas*, quantum ad damnum rerum, *et contritio*, quantum ad damnum personarum, *in viis eorum*, id est pro viis malis suis ab hostibus imminet eis. Secundo, miseriæ æquitatem, ut scilicet talia patiantur qualia aliis faciunt : *viam pacis*, qua alios in pace ponerent; *non est judicium*, rectum, et ideo *semitæ eorum*, id est ea quæ cogitaverunt, *incurvatæ*, id est curvæ eis factæ sunt, quia quod aliis præparabant, ipsi patientur. *Omnis qui calcat*, prosequendo, *ignorat*, scientia experimenti. Psal. XIII, 3 : *Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt. Propter hoc elongatum est.* Hic populus confitetur; et primo, confitetur miseriam quantum ad hostium opprimentium injustitiam : *Elongatum est judicium*, quia Deus non judicat nos de nostris adversariis; contrarium supra, XLVI : *Prope feci justitiam meam.* Quantum ad tribulationum angustiam, sub metaphora tenebrarum ponens ipsam tribulationis obscuritatem. *Expectavimus lucem*, divinam consolationem, *tenebræ*, tribulationis. Et consiliorum difficultatem, *palpavimus*, quasi nescientes quid facere. Supra, XLII : *Quis cæcus nisi servus meus?* Et periculorum læsionem : *impegimus meridie*, in[6] his in quibus erat clara via ad evadendum, *in caliginosis*, in dubiis. Job, V, 14 : *Per diem incurrent tenebras.* Confitentur etiam miseriam[7] quantum ad cordis tristitiam : *Rugiemus quasi ursi*, propter crudelitatem, *quasi columbæ*, propter lasciviam. Nahum, II, 7 : *Gementes ut columbæ.* Et quantum ad salutis absentiam : *Expectavimus judicium*, pro nobis. Secundo, confitetur culpam; et primo, culpæ manifestationem quantum ad Deum : *Multiplicatæ ..... coram te*, in evi-

[1] Al. : « justitiam. » — [2] Al. : « *invocet.* » — [3] Al. : « id est ita laborare. » — [4] Al. : « inducendum. » — [5] Al. : « *Confundantur qui operantur linum, plectentes, et texentes, qui operantur subtilia.* » — [6] Al. : « et. » — [7] Al. : « miseriæ. »

dentia tua. Hebr., IV, 13 : *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Et quantum ad ipsum : *Et peccata nostra responderunt* in pœnis, *nobiscum,* quia non satisfecimus, nec correximus. Secundo, peccatorem diversitatem contra Deum : *peccare,* opere, *mentiri,* locutione, *aversi,* omissione. Et contra proximum locutione : *ut loqueremur calumniam,* contra proximum. Et contra legem. *Transgressionem.* Matth., XV, 19 : *De corde exeunt cogitationes malæ.* Et quantum ad operationem : *Conversum est retrorsus judicium,* Dei ad salvandum nos. *In platea,* in publico injustitias faciebant. *Qui recessit :* non enim solum faciebant mala, sed nolentes facere deprædabantur. Sap., II, 12 : *Circumveniamus justum, quoniam contrarius est operibus nostris. Et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus.* Hic ponit salutis præparationem ex parte salvantis; et primo, ponit præparationis ordinem[1] loquens de Deo secundum humanum modum, ponens ipsius compassionem : *Et vidit Dominus,* oculo misericordiæ, *judicium,* alicujus salvantis. *Vir,* salvans Judæos, *aporiatus,* contristatus vel angustiatus. Ponens etiam armorum assumptionem : *Et salvabit sibi brachium,* id est virtus, ut nihil contra papiatur, vel populum ad cultum suum : *justitia confirmavit,* ut ultionem constanter exequatur. *Indutus est justitia :* sicut enim miles confirmatur armis, ita opus suum confirmatur justitia, et proposito salvandi. Sap., V, 19 : *Induet pro thorace justitiam.* Ponens etiam vindictæ executionem : *insulis,* diversis gentibus, *vicem,* pro malis quæ Judæis fecerunt. Dan., VI, 26 : *Timeant et paveant omnes Deum Danielis.* Secundo, ponit salvationis vel ultionis ministrum[2]. *Cum venerit quasi fluvius,* propter magnitudinem virtutis et fortitudinis, vel Christus minister. Psal. XLV, 5 : *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Tertio, firmitatis pactum : *Hoc fœdus meum,* spiritus prophetiæ. *Seminis tui,* quantum ad alios prophetas et apostolos in quibus ejus spiritus, quasi hæreditas per successionem seminis vadens, Joel, II, 28 : *Effundam de spiritu meo* * super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ.* (* *Spiritum meum.*)

Nota super illo verbo : *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum,* quia peccatum dividit primo a proximo per dissensionem. Luc., XI, 17 : *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur.* Secundo, a seipso per contrariam affectionem. Oseæ, X, 2 : *Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* Tertio, a Deo per aversionem. Jerem., II, 13 : *Me dereliquerunt fontem aquæ vitæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas.* Quarto, a sanctorum collegio per dissimilitudinem. Supra, LVI : *Separatione dividet me Dominus a populo suo.*

Nota super illo verbo : *Semitæ eorum incurvatæ,* quod est curvitas primo culpæ. Supra, LI : *Incurvare, ut transeamus.* Secundo, miseriæ. Ps. XXXVII, 7 : *Miser factus sum ego, et* * incurvatus sum.* (* *Curvatus.*) Tertio, tristitiæ. Baruch, II, 18 : *Anima quæ est tristis super magnitudinem mali, et incedit curva.* Quarto, fraudulentiæ, Eccli., XII, 11 : *Si humiliatus*[3] *vadat curvus, adjice animum tuum, et custodi te ab illo.* Quinto, justitiæ. Job, IX, 13 : *Deus cui resistere nemo potest, sub quo curvantur qui portant orbem.*

Nota super illo verbo : *Quasi fluvius violentus,* quod Christus est fluvius violentus primo propter aquarum multitudinem. Psalm. LXIV, 10 : *Flumen Dei repletum est aquis.* Secundo, propter amoris fervorem. Daniel., VII, 10 : *Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus.* Tertio, propter cursus velocitatem. Psal. XLV, 5 : *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Quarto, propter originis altitudinem. Apoc., XXII, 1 : *Ostendit mihi fluvium aquæ vivæ splendidum tanquam chrystallum, procedentem de sede Dei et Agni.*

CAPUT SEXAGESIMUM.

Surgo, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, et caligo populos : super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide omnes isti congregati sunt, venerant tibi. Filii tui de longe venient, et filiæ tuæ de latere surgent. Tunc videbis et afflues, et mirabitur, et dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi. Inundatio camelorum operiet te, dromedarii

[1] Al. : « diem. » — [2] Al. : « mysterium. » — [3] Al. deest « si. »

Madian et Epha : omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabaioth ministrabunt tibi. Offerentur super placabili altari meo, et domum majestatis meæ glorificabo. Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbæ ad fenestras suas? Me enim insulæ expectant, et naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe. Argentum eorum et aurum eorum cum eis, nomini Domini Dei tui, et Sancto Israel, quia glorificavit te. Et ædificabunt filii peregrinorum muros tuos, et reges eorum ministrabunt tibi. In indignatione enim mea percussi te, et in reconciliatione mea misertus sum tui. Et aperientur portæ tuæ jugiter, die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, et reges earum adducantur. Gens enim et regnum quod non servierit tibi, peribit, et gentes solitudine vastabuntur. Gloria Libani ad te veniet, abies et buxus et pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meæ; locum pedum meorum glorificabo. Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion Sancti Israel. Pro eo quod fuisti derelicta et odio habita, et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam sæculorum, gaudium in generationem et generationem. Et suges lac gentium, et mamilla regum lactaberis. Et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob. Pro ære afferam aurum, et pro ferro afferam argentum, et pro lignis æs, et pro lapidibus ferrum. Et ponam visitationem tuam pacem, et præpositos tuos justitiam. Non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas et contritio in terminis tuis; et occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur : quia Dominus erit tibi in lucem sempiternam, et complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum. Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam. Ego Dominus in tempore ejus subito faciam istud.

Hic ponit salutis promissionem; et primo, quantum ad prosperitatem ; secundo, quantum ad jucunditatem, cap. LXI : *Spiritus Domini super me ;* tertio, quantum ad gloriæ honorem, cap. LXII : *Propter Sion non tacebo.* Circa primum duo. Primo, ponit consolationem in generali sub metaphora luminis, ponens ipsius luminis ortum : *Surge,* de pristina miseria, *illuminare,* id est lumine consolationis ejus resplende. *Gloria Domini,* beneficia in quibus apparet gloriosus. Baruch, IV, 2 : *Ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus.* Vel *Jerusalem,* Ecclesia; *lumen,* Dei Filius. Ponens discretionis in percipiendo lumine judicium : *Quia ecce tenebræ,* tribulationis[1] *populos,* Babylonis, et alios hostes ; *super te autem orietur,* quasi sol illuminans te. Sap., XVII, 20 : *Solis illis superposita erat gravis nox, et imago tenebrarum.* Vel *tenebræ,* infidelitatis et peccatorum, *populos,* infideles. *Orietur,* quasi sol justitiæ ; vel ad litteram, *ejus gloria,* miracula ejus. Ponit etiam luminis effectum : *Et ambulabunt gentes,* ad cognitionem et devotionem Dei, videntes beneficia tibi a Deo data, *in splendore ortus tui,* quasi oriens, rutilans sicut stella. Vel *in lumine,* id est in fide Christi. Secundo, exequitur consolationem per partes ; et primo, promittit multiplicem prosperitatem ; secundo, justitiæ observationem, ibi : *Et ponam visitationem tuam pacem.* Circa primum duo. Primo, ponit prosperitatis statum ; secundo, restitutionis modum, quo scilicet in prosperitatem restaurabuntur, ibi : *Qui sunt isti qui ut nubes volant?* Circa primum tria. Primo, promittit prosperitatem quantum ad congregationem filiorum, qui primo in diversas partes pro captivitate dispersi erant. *Leva in circuitu ... de latere,* de regionibus propinquis, lateribus. Baruch, V, 5 : *Surge* Jerusalem, et sta in excelso, et circumspice ad orientem, et vide collectos filios tuos ab oriente sole usque ad occidentem.* Vel referendum est ad congregationem diversarum gentium sub unitate Ecclesiæ. *Filii,* in fide fortiores, *filiæ,* debiliores, *de latere,* Christi in cruce aperto, unde sacramenta salutis emanaverunt. Vel lac *sugent,* rudioris doctrinæ. Secundo, quantum ad servitium populorum : *Tunc videbis ..... quando conversa,* serviens tibi in mercimoniis, *multitudo maris,* scilicet negotiatores maris, *fortitudo,* reges et principes, tibi pacem ministrantes, et munera. Vel de conversione gentium ad Ecclesiam. Job, XXII, 26 : *Tunc super Omnipotentem deliciis afflues.* Tertio, quantum ad copiam divitiarum ; et primo, quantum ad mercimonia ponens jumenta : *inundatio,* id est abundantia ad similitudinem inundantis aquæ, *camelorum,* quibus mercimonia ferebantur ; in quibus mystice divites ad fidem conversi, qui onus divitiarum projecerunt, et gibbum peccati : *dromedarii*[2], animal camelo minus, sed velocius ; in quo gentes ad fidem velociter conversæ : *Madian et Epha,* regiones ultra mare talibus abundantes. Ponit etiam pretiosa mercimonia : *omnes de Saba,* civitas in extremis

*Exurg

[1] Al. : « tribulationes. » — [2] Al. : « qui per onus divitiarum, et gibbum peccati » *dromedarii,* etc.

Æthiopiæ. Quod etiam impletum est tempore Christi : Matth., II. Psal. LXXI, 10 : *Reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Abrahum et Saba dona adducent.* Secundo, quantum ad munda animalia, secundum quod cedebant in usum ciborum : *omne pecus Cedar*, filius Ismaelis, unde terra nomen habet, pecoribus abundans, *Nabajoth*, alius filius, *ministrabunt*, cedentes in usum tuum, venditi populo qui est in te. Et secundum quod cedebant in usum sacrificiorum : *Offerentur super placabili*, in quo ego placer. Per altare significatur fides ; per arietes duces gregis, apostoli et Ecclesiarum prælati, per pecus simplices. Aggæi, II, 8 : *Implebo domum istam gloria.*

Nota super illo verbo ; *illuminare Jerusalem*, quia Ecclesia illuminatur lumine, primo sacræ doctrinæ. Proverb., VI, 23 : *Mandatum lucerna est, et lex lux.* Secundo, spiritualis intelligentiæ. II Cor., IV, 6 : *Deus qui dixit * lumen de[1] tenebris splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in faciem Jesu Christi.* Tertio, gratiæ. I Joan., I, 7 : *Si autem in luce ambulamus sicut et ipse est in luce, societatem habemus ad invicem.* Quarto, gloriæ. Psal. XXXV, 10 : *In lumine tuo videbimus lumen.* Quinto, lætitiæ. Tobiæ, V, 12 : *Quale gaudium est mihi qui in tenebris sedeo, et lumen cœli non video?* Sexto, divinæ substantiæ. I Tim., ultim., 6 : *Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem.*

Qui sunt isti qui ut nubes volant? Hic ostendit modum veniendi in dictam prosperitatem ; et primo, quantum ad civitatis restaurationem ; secundo, quantum ad populorum extraneorum subjectionem, ibi : *Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te ;* tertio, quantum ad divitiarum multiplicationem : *Pro ære afferam aurum.* Circa primum duo ponit. Primo, restaurationem civitatis quantum ad adunationem habitatorum, ponens veniendi modum sub admiratione. *Ut nubes*, quia velociter sine impedimento, *et quasi columbæ ad fenestras*, id est ad foramina sua, propter idem. Vel referendum est ad gentes quæ ad fidem velociter conversæ sunt. Psalm. LIV, 7 : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et[2] requiescam?* Ponens etiam adveniendum[3] auxilium, quod a gentibus habuerunt : *Me et enim insulæ*, gentes diversæ juxta mare, et etiam remotæ, *expectabunt,* quasi subditæ voluntatis arbitrio, *in principio*, loci in quo captivi detinentur : quia forte aliqui per mare redierunt, vel Dominus sic eos reducere poterat. Vel mystice *insulæ*, diversæ gentes, *naves*, Ecclesiæ, *in principio*, fidei. Ponens etiam venientium thesaurum, quem secum detulerunt, *argentum nomini*, id est ad gloriam et servitium nominis. Psalm. CIV, 37 : *Eduxit eos cum argento et auro.* Mystice *argentum*, eloquentia, *aurum*, sapientia conversorum ad fidem. Secundo, ponit restaurationem civitatis quantum ad ædificationem murorum, *et ædificabunt* ; et primo quantum ad ædificia civitatis ; secundo, quantum ad ædificia[4] templi, *gloria Libani.* Circa primum duo. Primo, ponit civitatis reædificationem : *Et ædificabunt*, præbendo auxilium, *reges*, Cyrus et Darius, præbendo impensas, et licentiam ædificandi. Mystice gentiles Ecclesias Dei ædificant et reges Ecclesiæ serviunt. Et adjungit rationem ex divina miseratione : *in indignatione percussi*, captivavi, *misertus*, liberando. Mystice percussi per excæcationem Judæorum, vel tribulationibus ; *misertus,* per conversionem gentium, vel in pace Ecclesiæ restituta. Supra, LIV : *In momento indignationis abscondi parumper faciem meam.* Secundo, ostendit civitatis reædificatæ securitatem, *et aperientur*, cessante timore hostium, et propter necessitatem venientium ad adorandum in Jerusalem ; et hoc est *ut afferantur.* Mystice *portæ*, ministri qui alios in fidem et Ecclesiam introducunt, parati in prosperis et adversis ad recipiendum conversos ad fidem. Apoc., XXI, 25 : *Portæ ejus non claudentur.* Et assignat rationem. *Gens enim et regnum quod non servierit tibi, peribit.* Hoc non videtur impletum ad litteram, nisi intelligatur, illos Judæos fuisse qui ejus dominium

em

[1] Al. : « in. » — [2] Al. : « ut. »

[3] Al. : « inveniendum. » — [4] Al. : « ædificium. »

recognoscebant, et propterea a populo Dei venerabantur; sed mystice sensus patet. *Gloria Libani ad te veniet*. Hic ponit reædificationem ædificiorum templi : *Gloria Libani*, quæ est *abies*, *locum*, scilicet templum, *pedum*, in quo adoror, sicut reges ad pedes. Mystice per locum Ecclesia, per diversas arbores diversi fideles conversi ad fidem. *Et venient ad te curvi filii eorum qui te humiliaverunt*. Hic ostendit modum consequendi dictam prosperitatem quantum ad subjectionem populorum ; et primo, ponit ipsam subjectionem, *et venient ad te :* quod impletum est temporibus Machabæorum, qui multos de vicinis hostibus subjugaverunt. Mystice filii tyrannorum quondam Ecclesiam persequentium, Ecclesiæ famulantur. Psalm. CIX : *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Secundo, ponit subjectionis rationem : *Pro eo quod fuisti*, justum est ut post angustias consoleris, *in superbiam*, altitudinem, *sæculorum*, per multa sæcula : quod etiam mystice Ecclesiæ convenit. Tob., III, 22 : *Post tempestatem tranquillum facit*. Tertio, ponit subjectionis utilitatem : *Et fruges*, id est pinguedo terræ ad te in mercimoniis deferetur, et oblationibus, *mamilla*, defensione, in auxilio, *regum*, Tyri. Per lac mystice simplicium doctrina, per reges Apostoli. Supra, XLIX : *Erunt reges nutritii tui. Et pro ære afferam aurum*. Hic ponit modum restaurationis quantum ad restaurationem divitiarum, quia multo majora a regibus templo offerentur, quam per Nabuchodonosor ablata sint. Mystice, qui prius erant viles, in Ecclesia efficiuntur pretiosi. Supra, LV *Pro saliuncula ascendet abies, et pro urtica crescet myrtus. Et ponam visitationem tuam pacem*. Hic promittit justitiæ observationem ; et primo in prælatis ; secundo, in subditis, *et complebuntur dies luctus tui*. Circa primum duo. Primo, consolatur eos ex prælatorum rectitudine, tangens justitiam prælatorum, *visitationem*, visitatores et correptores. Mystice de Christo et apostolis. Jer., III, 15 : *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina*. Ponens etiam justitiæ effectum quantum ad absentiam malitiæ : *Non audietur iniquitas*, quia per aliquod tempus leges optime observabantur, II Mach., v : *Vel iniquitas*, idolorum. Mystice ad statum futuræ beatitudinis. Psalm. CII, 12 : *Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras*. Et quantum ad absentiam miseriæ : *vastitas*, quantum ad agros ; *contritio*, quantum ad homines ab hostibus sic collisos ; *portas*, in quibus populus conveniebat ad judicia. Hoc etiam mystice pertinet ad statum futuræ beatitudinis, quando sol multo clarior futurus est quam sit modo et luna, licet non sanctis, quia eorum splendore non egebunt[1]. Apoc., XXI, 23 : *Et civitas non eget sole neque luna ut luceat in ea, quia claritas Dei illuminabit eam, et lucerna ejus est agnus*. Ponit etiam gubernantis æternitatem : *Non occidet sol*, qui est Deus. Psalm. CI : *Tu autem idem es, et anni tui non deficient. Et complebuntur dies luctus tui*. Hoc quantum ad statum subditorum ; et primo, ponit tristitiæ cessationem : *Et complebuntur luctus*, captivitas. Mystice in futura beatitudine. Apoc., XXI, 4 : *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum*. Secundo, ponit justitiæ observationem : *Populus autem tuus omnes justi*, ad glorificandum me. Supra, XLIII : *Omnem qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum. In perpetuum*, quamdiu in justitia permanent. Sed mystice planum est de sanctis beatis. Tertio, seminis multiplicationem : *Minimus erit in mille* ; id est, ex uno tot per successionem nascentur, sicut ex Abraham una gens. Mystice unus de Ecclesia unigeniti, præficietur in prælatum. Sap., III, 8 : *Judicabunt sancti nationes. In tempore ejus*, id est Christi, vel præfinito tempore. *Subito*, quasi non prævisum, istud totum quod dictum est.

Nota super illo verbo : *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columba?* quia apostoli dicuntur nubes primo propter terræ fertilitatem, scilicet ex pluvia.

[1] Al. : « egent. »
[2] Al. : « sicut columbæ. »
[3] Al. : « ut. »

Job, xxxvii, 11 : *Frumentum desiderat nubes.* Secundo, propter luminis diffusionem. Eodem : *Quæ lustrant cuncta per circuitum.* Tertio, propter divinæ voluntatis impletionem. Eodem : *Quocumque voluntas gubernantis duxerit.* Item dicuntur *columbæ* primo propter cordis compunctionem. Nahum, ii, 7 : *Gementes ut columbæ.* Secundo, propter vitæ simplicitatem. Matth., x, 16 : *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Tertio, propter contemplationis altitudinem, vel velocitatem. Psal. liv, 7 : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ et volabo, et requiescam ?* Quarto, propter conscientiæ puritatem. Cant., v, 12 : *Oculi tui sicut columbæ.* Cant. iv, 1 : *Oculi tui columbarum.*

CAPUT SEXAGESIMUMPRIMUM

Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem; ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro ; ut consolarer omnes lugentes, ut ponerem fortitudinem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. Et vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum. Et ædificabunt deserta a sæculo, et ruinas antiquas erigent, et instaurabunt civitates desertas et dissipatas, in generationem et generationem. Et stabunt alieni, et pascent pecora vestra, et filii peregrinorum, agricolæ et vinitores vestri erunt. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini ; ministri Dei nostri, dicetur vobis. Fortitudinem gentium comedetis, et in gloria earum superbietis. Pro confusione vestra duplici, et rubore, laudabunt patrem eorum. Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis. Quia ego Dominus diligens judicium, et odio habens rapinam in holocausto. Et dabo opus eorum in veritate, et fœdus perpetuum feriam eis. Et scietur in gentibus semen eorum, et germen eorum in medio populorum. Omnes qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo. Quia induit me vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdabit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, et sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam et laudem coram universis gentibus.

Hic promittit populo jucunditatem. Et dividitur in duas partes. In prima, gaudium promittit ; in secunda, populus promissionem suscipit, et gratias agit, ibi : *Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo.* Circa primum duo. Primo officium ad annuntiandum gaudium accipit ; secundo, gaudii rationem seu materiam prædicit : *et vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* Circa primum duo. Primo, tangitur prophetiæ donum : *Spiritus Domini super me*, Isaiam, *unxerit*, replens munere prophetiæ. II Petri, i, 21 : *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Vel de Christo, de quo supra x : *Requiescet super eum spiritus Domini.* Et Psalm. xliv : *Unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis.* Secundo tangitur prophetæ vel Christi actus, qui est duplex : scilicet bonis prædicere præmia, *Ad annuntiandum :* Jacobi i, 21 : *In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras :* et miseris conferre remedia. Quantum ad illos qui sunt pusillanimitate dejecti : *Ut mederer contritis corde*, consolando, vel peccata remittendo, si de Christo. Psalm. cxlvi, 3 : *Qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum.* Et quantum ad illos qui erant in captivitate detenti, quibus annuntiat liberationis beneficium : *Et prædicarem captivis*, ad litteram ; vel sub diabolo, et propriis erroribus. Supra xlix : *Ut diceres his qui vincti sunt, Exite.* Et liberationis tempus : *Et prædicarem annum placabilem*, quantum ad liberationem Judæorum, *ultionis*, quantum ad Chaldæos. Vel tempus gratiæ, in quo de diabolo ultionem accepit[1] ejus potestatem reprimens. Joan. xii, 31 : *Nunc judicium*

[1] Al. : « accipit. »

est mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras. Et quantum ad eos qui sunt tristitia absorpti, quibus annuntiat gaudium : *Ut consolarer omnes*, generaliter, *ut ponerem Sion*, specialiter. Eccl. XLVIII, 27 : *Spiritu magno vidit ultima* Et gaudii signum, dum signa tristitiæ vertuntur in signa lætitiæ, et hoc[1] est, *Et darem eis.* Supra XXVIII : *In illa die erit Dominus corona gloriæ. Et vocabuntur in ea fortes justitiæ plantatio Domini ad glorificandum.* Hic prædicit gaudii materiam : et primo quantum ad ædificiorum reparationem ponens reædificantium conditionem : *Vocabuntur in ea*, scilicet Jerusalem, præcepto et permissione Cyri, *fortes justitiæ*, ad faciendum justitiam constantes, non commoti comminationibus adversariorum ; vel Apostoli. Et ædificiorum reparationem[2], *et ædificabunt*, prædicti viri vel Apostoli. Supra LVIII : *Et ædificabuntur in te deserta sæculorum.* Secundo quantum ad possessionum conservationem. *Et stabunt alieni.* Hoc ad litteram potuit impleri, ut aliqui advenæ in his vilibus servitiis occuparentur, sicut de Gabaonitis : vel mystice gentiles, vel prædicatores sancti Ecclesiæ, qui custodiunt et excolunt ipsam Ecclesiam meritis et doctrinis[3].

Nota super illo verbo, *Unxerit me*, quia Christum ungit Deus Pater primo oleo sacerdotalis dignitatis, quasi sacerdotem ad sacrificia offerendum. Eccli. XLV, 18 : *Unxit eum oleo sancto.* Secundo regalis potestatis, quasi regem ad gubernandum. II Reg. XII. 7 : *Ego te unxi regem et principem populi mei.* Tertio immensæ fortitudinis, quasi pugilem ad pugnandum. II Reg. I, 21 : *Quomodo abjectus est clypeus fortium, clypeus Saul et Jonathæ, quasi non* sit unctus oleo?* (* esset) Quarto eminentis jucunditatis, quasi liberalem ad miserendum. Psal. CXI, 5 : *Jucundus homo qui miseretur et commodat.* Psal. XLIV, 8 : *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Item Christum unxit servus devotus primo lacrymis compunctionis. Matth. VI, 17 : *Unge caput tuum, et faciem tuam lava.* Secundo unguento devotionis. Lucæ VII, 46 : *Hæc autem unguento unxit pedes meos.* Tertio oleo puræ intentionis. Eccl. IX, 8 : *Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat.* Quarto oleo laudis et gratiarum actionis. Gen. XXVIII, 18 : *Surgens Jacob mane sumpsit lapidem... et erexit in titulum, fundens oleum desuper.*

Vos autem sacerdotes. Hic prædicit materiam gaudii quantum ad hominum gloriam : et circa hoc tria facit. Primo ostendit gloriæ perfectionem, quia gloriosi in spiritualibus, *Sacerdotes*, quasi vitam sanctam sacerdotio dignam ducentes. Sap. V, 5 : *Quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est. Gloriosi*, etiam in temporalibus : *fortitudinem*, idest reficiemini ac sustentabimini fortitudine Persarum et Medorum. *Superbietis*, exaltabimini. Supra LX : *Quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi.* Mystice Apostoli sacerdotes, quasi gentium magistri, et fortitudine martyrum delectati. Et assignat perfectionis rationem : *Pro confusione :* ex defectu spiritualium et temporalium, confusionem habuistis. *Laudabunt*, vicini videntes, *partem*, recompensationem duplicium bonorum a Deo eis factam. Zachariæ IX, 12 : *Hodie quoque annuntians, duplicia reddam tibi.* Mystice Ecclesia præmia in bonis animæ et corporis recipit pro duplici confusione de gentium et Judæorum infidelitate. Secundo tangit gloriæ durationem, *Lætitia sempiterna.* Verum est quamdiu in justitia permanserint, sicut exponitur Jerem. XVIII. Supra XXXV : *Lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium et exultationem obtinebunt.* Et assignat rationem : *Quia ego Dominus.* Et est sensus : per hoc quod Dominus diligit justitiam, dabit vobis ut sitis justis, ut sic placeatis[4] sibi ; et faciet vobiscum pactum sempiternæ lætitiæ. *A die :* Eccli. XXXIV, 24 : *Qui offert sacrificium ex substantia* pau-* (* pauperum)

[1] Al. : « hæc. » — [2] Al. : « reputationem. »
[3] Al. : « vel mystice gentiles, prædicatores postea simplices Ecclesiæ, et custodiunt etc. »
[4] Al. « placeat. »

peris, quasi qui victimat filium suum in conspectu patris sui. Fœdus perpetuum. Jer. XXXI, 31 : *Et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum.* Tertio gloriæ divulgationem, *Et scietur* ; quod est referendum vel ad Judæos qui fuerunt famosi de cultu religionis, vel ad semen spirituale Apostolorum. *Gaudens gaudebo.* Hic populus promissionem suscipit, et gratias agit. Et circa hoc duo facit. Primo exprimit in persona populi, vel Ecclesiæ, cordis gaudium, *Gaudens.* Habac. III, 18 : *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo*[1]. Secundo confitetur divinum beneficium : et primo sub similitudine vestimentorum, et inquantum divina beneficia protegunt : *Quia induit me vestimentis salutis*, a miseriis. Supra LII : *Induere vestimentis jucunditatis tuæ.* Secundo sub similitudine ornamentorum, inquantum ornant : *Quasi sponsum*, mystice quantum ad perfectos in Ecclesia vicem Christi agentes, *sponsam*, quantum ad imperfectos. Tertio sub similitudine germinum, quantum ad fructum : *Sicut enim terra.* Supra LIII : *Germinans germinabit, et exultabit lætabunda et laudans.*

CAPUT SEXAGESIMUMSECUNDUM

Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor justus ejus, et salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum. Et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur amplius desolata ; sed vocaberis. Voluntas mea in ea, et terra tua inhabitata : quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitatur. Habitabit enim juvenis cum virgine, et habitabunt in te filii tui. Et gaudebit sponsus super sponsam, et gaudebit super te Deus tuus. Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes ; tota die et tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, et ne detis silentium ei, donec stabiliat, et donet ponat Jerusalem laudem in terra Juravit Dominus in dextera sua, et in brachio fortitudinis suæ. Si dedero triticum tuum ultra cibum inimicis tuis, et si biberint filii alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia qui congregant illud, comedent, et laudabunt Dominum ; et qui comportant illud, bibent in atriis sanctis meis. Transite, transite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, et eligite lapides, et elevate signum ad populos. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ. Dicite filiæ Sion : Ecce salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo. Et vocabunt eos, Populus sanctus, redempti a Domino. Tu autem vocaberis quæsita civitas, et non derelicta.

Hic promittit populo gloriæ honorem : et primo ponitur prophetæ petitio ; secundo Domini promissio : *Juravit Dominus.* Circa primum duo. Primo ipse petit secundo alios ad petendum inducit ibi qui reminiscinsini Domini ne taceatis. Circa primum duo. Primo ipse petit ad hoc salvatoris ortum. *Propter Sion*, scilicet utilitatem, vel amorem, *non tacebo*, a precibus apud Dominum : *salvator*, Cyrus : *ut splendor*, in gloria regni. Mystice *non tacebo*, a prædicatione Christi propter contradictionem ; *Sion*, regis ; *Jerusalem*, sacerdotum ; *salvator*, Christus. Secundo ostendit adventus fructum. Primo quantum ad civitatis gloriam, promittens ipsam gloriam in tribus. In dignitate regis : *Et videbunt*, admirantes et venerantes, *justum*, Christum vel Cyrum. Ps. XCVII, 3 : *Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.* In novitate nominis, *Et vocabitur*, more antiquorum, qui ex novis eventibus nova nomina imponebant. Et hoc nomen postea exprimet. Mystice Ecclesia, quæ prius Synagoga. In munimine divinæ protectionis : *Eris corona gloriæ* : quia gloriabitur in te Deus tuus, sicut rex in corona regni[2] *in manu*, idest in protectione sua. Supra V : *Accipient regnum decoris et diadema speciei de manu Domini* : Mystice Ecclesia quasi corona filii Dei, a patre coronatur. Et excludit ignominiam, in quo etiam nomen novum exprimit, *Non vocaberis.* Secundo quantum ad habitantium lætitiam : et quantum ad pueros, *Habitabit*

[1] Al. : « nostro. »

[2] Al. deest : « regni. »

juvenis; et quantum ad viros perfectos, *Et habitabunt*; et quantum ad conjugatos, *Et gaudebit*. Mystice *juvenis cum virgine*, casto, sicut Maria cum Joseph; *sponsus*, Christus, *sponsam*. Ecclesiam. Tertio quantum ad ædificiorum diligentem custodiam, quæ exprimitur II Esdræ IV : *Una manu ædificabant, et alia pugnabant. Super muros... non tacebunt :* loquitur secundum similitudinem vigilum qui custodiunt civitatem : vel per metaphoram designat diligentiam principum, qui populum gubernaverunt, vel prædicatores in Ecclesia. Apoc. IV, 8 : *Requiem non habebant* clamantia* : *Sanctus, sanctus, sanctus. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis.* Hic alios ad similem petitionem inducit. *Ne taceatis*, ab oratione[1] *ei*, Deo I Thess. V, 6 : *Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Juravit Dominus in dextera sua.* Hic Dominus promittit implere petitionem : et primo quantum ad hostium propulsionem, *Si dedero* : supple, non credatis mihi. Prov. XII, 4 : *Qui operatur terram, satiabitur panibus.* Secundo quantum ad captivorum liberationem. Quantum ad præparationem viæ, *Transite*, vos nuntii Cyri et Darii; *Lapides*, impedimenta. Jerem. L, 26 : *Tollite de via lapides.* Vel vos custodes murorum, prædicatores. Quantum ad concessionem lætitiæ, *Elevate signum*, crucis. Supra XI : *Levavit signum in nationibus.* Et quantum ad retributionem justitiæ : *Dicite filiæ*, plebi Judæorum, *salvator*, Deus vel Cyrus, *merces*, ut vobis bona, et hostibus mala reddantur. Mystice de adventu Christi ad judicium. Tertio, ibi, *Et vocabunt*, ponit liberatorum honorem, qui in magna fama sanctitatis habebantur, propter beneficia eis præstita. Mystice de Ecclesia et populo Christiano.

* *dicentia*

Nota super illo verbo, *Propter Sion non tacebo*, quia sancti non tacent primo propter ascensum desiderium. Jer.: *Et factum est in corde meo verbum Domini, quasi ignis exæstuans.* Secundo propter evidens verum. Act. IV, 20 : *Non enim possumus quæ vidimus non loqui.* Tertio propter injunctum officium. I Cor. IX, 16 : *Necessitas mihi incumbit : væ enim mihi est, si non evangelizavero.* Quarto propter expectatum præmium. Gal. ult, 9 : *Bonum facientes non deficiamus : tempore enim suo metemus non deficientes.*

Item nota super illo, *Donec egrediatur ut splendor justus ejus*, quia Christus splendet primo Patris imagine. Heb. : *Cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.* Secundo sanctorum lumine. Psalm. CIX, 3 : *In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te.* Tertio gloriæ plenitudine. Matth. XVII, 2 : *Resplenduit facies ejus sicut sol.* Quarto doctrinæ rectitudine. Supra LX : *Ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.*

CAPUT SEXAGESIMUMTERTIUM

Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ. Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum. Calcavi eos in furore meo, et conculcavi eos in ira mea. Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, et omnia indumenta mea inquinavi. Dies enim ultionis in corde meo, annus retributionis meæ venit. Circumspexi, et non erat auxiliator; quæsivi, et non fuit qui adjuvaret. Et salvabit mihi brachium meum, et indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcavi populos in furore meo, et inebriavi eos in indignatione mea, et detraxi in terram virtutem eorum. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus, et super multitudinem bonorum domus Israel, quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam, secundum multitudinem misericordiarum suarum. Et dixit : Verumtamen populus meus est. filii non negantes : et factus est eis salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus salvabit eos. In dilectione sua et in indulgentia sua ipse redemit eos, et portavit eos,

[1] Al. : « alta ratione. »

et elevavit eos cunctis diebus sæculi. Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt, et afflixerunt spiritum sancti ejus. Et conversus est eis in inimicum, et ipse debellavit eos. Et recordatus est dierum sæculi Moysi, et populi sui? Ubi est qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? Ubi est qui posuit in medio ejus spiritum sancti sui? Qui eduxit ad dexteram Moysen brachio majestatis suæ, qui scidit aquas ante eos, ut facerent sibi nomen sempiternum, qui eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem, quasi animal in campo. Descendens spiritus Domini ductor ejus fuit. Sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ. Attende de cœlo, et vide de habitaculo sancto tuo, et gloriæ tuæ. Ubi est zelus tuus et fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, et miserationum tuarum? Super me continuerunt se. Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos. Tu Domine, pater noster, redemptor noster, a sæculo nomen tuum. Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis, indurasti cor nostrum ne timeremus te? Convertere propter servos tuos, tribus hereditatis tuæ. Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum hostes nostri, conculcaverunt sanctificationem tuam. Facti sumus quasi in principio cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos.

Hic incipit tangere discretionem malorum a bonis in consecutione promissæ salutis. Et dividitur in partes tres. In primo introducit judicem, quasi ad discernendum ; in secunda proponit petitionem, ibi, *Miserationum Domini recordabor ;* in tertia judex pronuntiat sententialiter discretionem, 65 cap. : *Quæsierunt me, invenerunt qui non quæsierunt me*, Circa primum duo, Primo movetur quæstio de persona judicis ; secundo de qualitate habitus, ibi, *Quare ergo rubrum est indumentum tuum ?* Circa primum duo. Primo ponit quæstionem ; secundo responsionem, ibi, *Ego qui loquor justitiam.* Sciendum autem, quod omnes sancti communiter hæc exponunt de Christo. Et quæstio ista est Angelorum, qui quidem ad plenum mysteria incarnationis Christi non intelligebant ; et ideo quasi ignorantes quæsierunt, secundum quod ostendit Hieronymus. Cujus contrarium videtur dicere Augustinus super Genes, ubi dicit, quod Angeli a principio creationis suæ cognoverunt omnia quæ ipse erat facturus, sive rerum rationes seminales rebus indiderit, sive apud se tantum retinuerit ut fierent, quamvis rebus inesset ut fieri possent. Et sic videtur quod hujusmodi mysteria cognoverunt. Ad quod respondet *Glossa* Eph. III, super illud : *Mihi autem omnium sanctorum, etc.* Et dicit, quod majores cognoverunt ; sed minores, quorum est vox ista, ignoraverunt. Dionysius tamen aliter videtur dicere, VII cap. *cœlest. Hier. ;* vult enim quod hæc quæstio sit supremorum Angelorum, qui a Deo immediate illuminationes recipiunt. Unde eis immediate respondetur a Deo : *Ego qui loquor ;* quamvis ipsi propter reverentiam Christi, a se invicem quærerent, sicut discipuli expectantes magistri responsionem. Quamvis autem supremi Angeli sciverint hujusmodi mysteria quantum ad substantiam facti, tamen quantum ad particulares circumstantias non perfecte sciebant. Unde quia melius videntur a superiori et perfectiori intellectu, scilicet divino, quam angelico, ideo super hoc magis illuminari quærebant, ut perfectius intelligerent.[1] Mirantur autem tria. Primo victoriosum adventum : *Qui venit*, in cœlum, *de Edom*, mundo, interpretatur enim sanguineus, vel terrenus ; *de Bosra*, inferno, prius munito custodia dæmonum. *Bosra* quandoque est nomen proprium cujusdam civitatis in terra Moab, quandoque nomen appellativum, et est idem quod terra vel urbs munita. Unde frequenter ponitur pro terra Idumæa munita montibus ; hic autem pro Jerusalem, vel inferno. *Vestibus*, idest membris corporeis, *tinctis*, sanguine passionis. Supra XXXIV : *Ecce super Idumæam descendet, et super populum interfectionis meæ, ad judicium.* Secundo mirantur in ipso decorum aspectum : *Iste formosus*, a forma ; et sic dicitur formosus, propter figuram, idest debitam commensurationem membrorum, *in stola*, habitu humanitatis. I Pet. I, 12 : *In quem desiderant Angeli prospicere.* Tertio mirantur[2] virtuosum incessum, *Gradiens*, in cœlum, non auxilio angelico, sed sua virtute ; quod hactenus fuit inauditum. Heb. I, 3 : *Portans omnia verbo virtutis suæ. Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.* Hic ponit responsionem, et ostendit se judicem : *Qui*

[1] Al. : « Unde etiam melius videntur a superiori intellectu perfectiori, scilicet divino, quam angelico: unde super hoc. »

[2] Al. : « cunctantur. »

loquor justitiam, idest qui habeo auctoritatem judicium gentibus proferendi : Supra XLV : *Ego Dominus loquens justitiam* : et salvatorem : *Et propugnator*, contra dæmones, *ad salvandum*, genus humanum. Exod. XV, 2 : *Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem*. Eodem : *Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen ejus*.

Nota super illo verbo, *Iste formosus*, quia Christus est formosus, primo quia rutilans splendore divinitatis. Heb. I, 3 : *Cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus*. Secundo quia figuratus conformitate unionis. Psal. XLIV, 3 : *Speciosus forma quæ filiis hominum*. Tertio quia distinctus diverso colore virtutis. Cantic. V, 10 : *Dilectus meus candidus et rubicundus... inter ubera mea commorabitur*. Quarto quia vestitus honestate conversationis. Job. XL, 5 : *Esto gloriosus, et speciosis induere vestibus*.

Quare ergo rubrum est vestimentum tuum ? Hic ponit secundam quæstionem de habitu : et primo ponit quæstionem, *Quare ergo ?* ac si diceret : Hujus sanguinis insignia non justi, sed iniqui deferre consueverunt ; non salvatores, sed potius occisores. *Quasi calcantium :* est enim vinum rubrum in partibus illis, quod tingit in modum sanguinis. Secundo ponit responsionem, *Torcular :* et primo assignat roboris rationem ; secundo prosequitur totum rei ordinem, ibi, *Dies ultionis in corde meo*. Circa primum tria. Primo narrat singularem victoriam : *Torcular*, scilicet crucem in qua pondere [1] passionis pressus, hostes, *calcari solus*, patiens, et vincens ; *et de gentibus non est vir mecum*, in auxilium, quia eo relicto omnes fugerunt. Et dicit signanter, *Vir*, propter beatam Virginem, in qua fides nenquam defecit. Can. I, 13 : *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi*. Secundo tangit hostium vindictam : *Calcavi eos*, dæmones, vel Judæos, *in furore*, ira accensa. Ps. XC, 13 : *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. Tertio quasi concludit ruboris causam : *Et aspersus est sanguis*, meus, quia de corpore meo exiens, *eorum*, quia eorum potestati concessus ad effundendum. Loquitur secundum similitudinem victoris, cujus vestes cæde inquinantur. Supra IX : *Vestimentum mixtum sanguine*. *Inquinavi*, eorum reputatione. *Dies ultionis in corde meo*. Hic prosequitur totum rei ordinem : et primo ponit temporis congruitatem : *Ultionis*, quantum ad dæmones *retributionis*, quantum ad justos, quorum merces usque tunc dilata erat. Supra XXXIV : *Dies ultionis Domini*. Secundo proponit salutis necessitatem : *Circumspexi, et non erat auxiliator*, mihi in cruce. Job XIX, 13 : *Fratres* mei elongaverunt a me, et noti mei recesserunt a me*. Ps. CXLI, 5 : *Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me*. Tertio salutis impletionem : *Et salvavit*, idest salutem resurrectionis fecit mihi, vel salutem humani generis, *brachium*, virtus. [2] Ps. XCVII, 1 : *Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus*. Quarto vindictæ expositionem : *Et conculcavi populos*, Judæos per Romanos, *inebriavi*, replevi afflictione, *eorum*, Judæorum, et dæmonum. Supra XXIII : *Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriæ ; et ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ*. Posset autem exponi totum ad litteram, ut induceretur Dominus metaphorice, quasi veniens ad delendos diversos populos hostes Judæorum, et præcipue Idumæos, secundum modum metaphoricum qui habitus est. Supra LIX : *Indutus est justitia ut lorica*. *Miserationum Domini recordabor*. Hic propheta judici qui justitiam locuturus et impleturus venit, petitionem porrigit : et primo inclinat ipsum ad pietatem, commemorans pristina beneficia quæ defecerunt ; secundo pericula quæ incurrerunt, ibi, *Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis ?* Circa primum duo. Primo proponit intentum, *Qui reddidit*, pro nostris meritis, tam in bonis, quam in malis pœnæ, *bonorum*, quæ gratis dedit. Eccli. LI, 11 : *Memoratus sum misericordiæ tuæ, Domine, et operationis* [3] *tuæ quæ a sæculo sunt*. Secundo prosequitur propositum : et primo commemorat be-

* *meos longe fecit a me*

[1] Al. : « scilicet crucem, qua pondere. »

[2] Al. : « virtutis. » — [3] Al. : « cooperationis. »

neficia, quantum ad evasionem periculorum, commemorans singularem electionem : *Et dixit*, scilicet Deus : *Verum tamen*, quamvis ipsi contra me sint[1] *non negantes*, scilicet Abraham. Vel *non negantes*, quia saltem fidem meam tenent. Exod. xv, 2 : *Fortitudo mea Dominus, et laus mea Dominus*. Et quantum ad diligentem protectionem, *In omni tribulatione*. Et ipse *est tribulatus*, tibi per compassionem : vel *non est*, statim, sed distulit etiam tunc,[2] ut quasi videret si corrigerentur : *et Angelum faciei*, idest faciem meam videns, *salvavit*, quasi dux eorum per desertum. Ps. xc, 11 : *Angelis suis mandavit de te ut custodiant te in omnibus viis tuis*. Et quantum ad paternam dilectionem : *In dilectione redemit*, ab Ægypto ; *portavit*, in deserto ; *levavit*, idest exaltavit super alios in terra promissionis. Secundo tangit beneficia quantum ad remissionem culparum : et primo ponit culpam : *Ipsi autem afflixerunt spiritum ejus*, scilicet Dei, vel *sancti*, Moysi, per diversa jurgia. Ps. cv, 32 : *Et vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbaverunt spiritum ejus*. Secundo ponit pœnam : *Et conversus est in inimicum*, scilicet Deus. Thren. ii, 5 : *Factus est Dominus velut inimicus*. Tertio ponit indulgentiam : *Et recordatus*, tandem *Moysi*, qui pro eis oravit. Exod. xxxii, 32 : *Aut dimitte eis, aut dele me de libro in quo me scripsisti*. Ps. civ, 8 : *Memor fuit in sæculum testamenti ejus, verbi quod mandavit in mille generationes*.

Nota super illo verbo, *Torcular calcavi*, quia ex torculari crucis fluxit primo sanguis ad redimendum. I Pet. i, 18 : *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione, sed pretioso sanguine Jesu Christi*. Secundo aqua ad emundandum. Ps. lxxvii, 16 : *Eduxit aquam de petra*. Ezech xxxvi, 25 : *Effundam super vos aquam mundam*. Tertio oleum ad sanandum. Job xxix, 6 : *Petra fundebat mihi rivos olei*. Quarto mel ad solidandum. Deut. xxxii, 13 : *Ut sugeret mel de petra*. Quinto vinum ad confortandum. Prov. iii, 10 : *Vino torcularia redundabunt*.

Ubi est qui eduxit ? Hic plangit eadem beneficia eis subtracta : et primo plangit beneficiorum defectum : *Ubi est qui eduxit?* Moyses, vel Deus, *cum pastoribus*. Maria et Aaron. *Ubi est qui posuit in medio ejus spiritum sancti sui?* Moysi : quod legitur Num. xi : *Ad dexteram*, prospere. *Qui scidit*, ubi est spiritus ? Ps. cxxxv, 13 : *Qui divisit mare rubrum in divisiones*. Et ubi est qui eduxit, *quasi equum* scilicet sine impedimento ? *Descendes*, in offenso curru, *ejus*, populi. Sapien. xix : *Et in mari rubro via sine impedimento*. Secundo inclinat judicis affectum : et primo petit audientiam : *Attende de cœlo*. III Reg. viii, 32 : *Tu exaudies de cœlo sancto tuo*. Secundo provocat ad misericordiam. *Ubi est zelus* ? quo dilexisti nos. Ps. lxxxviii, 50 : *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine ?* Tertio proponit miserendi causam : *Tu enim pater noster, Et Abraham nescivit nos*, adhuc vivus, quia nec nos tunc eramus. Vel etiam modo, nolens orare pro nobis, quia non invocamus ipsum. Vel, secundum Augustinum, quia mortui, etiam sancti, nesciunt quid agatur erga vivos. Sed hoc intelligendum est quantum ad virtutem cognitionis humanæ, non quantum ad irradiationem divini luminis. Deut. xxxii, 6 : *Ipse enim est pater tuus, qui possedit et fecit et creavit te. Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis ?* Hic proponit mala culpæ. *Errare de viis*, mandatis, *fecisti*, permittendo, non immitens gratiam, et non corrigens, *indurasti*, permisisti. Rom. ix, 18 : *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat*. Secundo proponit mala pœnæ : et primo petit misericordiam : *Convertere*, de ira ad misericordiam, *propter servos*, patres nostros. Ps. lxxxix, 13 : *Convertere, Domine, usquequo, et deprecabilis esto super servos tuos*. Thren, ult. 21 : *Converte nos Domine, ad te, et convertemur ; innova dies nostros sicut a principio*. Secundo ponit miseriam quantum ad servitutem : *Quasi nihilum*, idest sine resistentia. Supra. xxvi : *Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te*. Quantum ad sanctorum profanationem. *Hostes nos-*

[1] Al. : « essent. »

[2] Al. : « nunc. »

tri; quantum ad honoris pristini amissionem, *In principio*, in Ægypto, vel etiam ante vocationem Abrahæ. Jer. : *Tu autem in nobis es Domine, et nomen sanctum tuum invocatum est super nos : ne derelinquas nos, Domine.*

CAPUT SEXAGESIMUMQUARTUM

Utinam dirumperes cœlos, et descenderes : a facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent, aquæ arderent igni, ut notum fieret nomem tuum inimicis tuis, a facie tua gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia, non sustinebimus. Descendisti, et a facie tua montes defluxerunt. A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculus non vidit, Deus, absque te quod præparasti expectantibus te. Occurristi lætanti, et facienti justitiam ; in viis tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es, et peccavimus ; in ipsis fuimus semper, et salvabimur. Et facti sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruatæ universæ justitiæ nostræ. Et cecidimus quasi folium universi, et iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos. Non est qui invocet nomen tuum, qui consurgat, et teneat te. Abscondisti faciem tuam a nobis, et allisisti nos in manu iniquitatis nostræ. Et nunc, Domine, pater noster es tu, nos vero lutum; et fictor noster tu, et opera manum tuarum omnes nos. Ne irascaris, Domine, satis, et ne ultra memineris iniquitatis nostræ. Ecce, respice, populus tuus omnes nos. Civitas sancti tui facta est deserta ; Sion deserta facta est. Jerusalem desolata. Domus sanctificationis nostræ et gloriæ nostræ, ubi laudaverunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, et omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. Numquid super his continebis te, Domine; tacebis, et affliges nos vehementer?

Hic porrigit petitionem et primo petit judicis præsentiam ; secundo petit misericordiam, ibi, *Ecce tu iratus es, et peccavimus*. Circa primum duo. Primo ponit petitionem ; secundo petitionis impletionem, ibi, *Descendisti, et a facie tua montes defluxerunt*. Circa primum duo. Primo petit judicis adventum, *Dirumperes* : figurative loquitur, quasi super cœlos habitanti ; vel exinanires temetipsum, deponens[1] majestatem, et carnem assumeres. Ps. CXLIII, 5 : *Inclina cœlos tuos, et descende*. Secundo ponit adventus effectum in creaturis sensibilibus, scilicet in montibus : *A facie tua montes :* quasi dicat non sustinentes præsentiam tuam, si tibi placeret. Vel *montes*, potentes, et superbi. Supra. : *Tabescent montes in fortitudine sua*, in aquis, *Aquæ arderent*, quia totus igneus es, si velles. Sapien. : *Quodam tempore aqua super virtutem ignis exardebat*. Vel per aquas, populi. Apoc. XVII, 15 *: Aquæ multæ, populi multi*. Secundo effectum in hominibus : et primo in gentibus, *A facie tua*. Psal. LXIV, 9 : *Turbabuntur gentes, et timebunt*[2]. Ad litteram, commovebentur. Vel referendum ad conversionem gentium post Christi adventum. Secundo in Judæis *: Cum feceris mirabilia, non sustinebinus*, idest nos, qui securi[3] sumus, videre, et audire præ stupore ; sicut territi fuerunt, Exod. XX : Vel *non sustinebimus*, adventum, credentes etiam in visis miraculis. *Descendisti, et a facie tua montes defluxerunt*. Hic ponit petitionis impletionem : et primo quod ad adventum, *descendisti*, ad judicandum nos : præteritum pro futuro. Vel in uterum virginis. Vel melius secundum litteralem sensum, ponit effectus probationem ; quasi dicat : Si modo descenderes, hæc contingerent quæ etiam contigerunt quando descendisti ut liberares populum tuum de Ægypto, Exod. IV Psal. XVII, 10 : *Inclinavit cœlos, et descendit, et caligo sub pedidus ejus*. Secundo quantum ad effectum. Primo in miraculis : *A facie tua montes defluxerunt*, scopuli Arnon, Num. XXI. Mystice Judæi, vel dæmones. Secundo in beneficiis. Et primo ponit beneficiorum magnitudinem : *A sæculo non audierunt :* quia nunquam similia visa sunt vel audita, qualia Deus Judæis fecit : et sanctis in gloria faciet. I Corinth. II, 9 : *Oculus non vidit, auris non audivit, et in cor hominis non ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se*. Secundo quantum ad benefaciendi promp-

[1] Al. : « despiciens. »
[2] Al. : « turbabuntur gentes a facie tua. »
[3] Al. : « securi. »

titudinem : *Occurristi lætanti*, in auxilium, dum adhuc erat in petendo, vel veniendo ad te : *lætanti*, in te. Mystice Simeoni. Luc. II : *Ecce tu iratus es, et peccavimus.* Hic ponit misericordiam : et primo ostendit petendi necessitatem; secundo porrigit petitionem, ibi, *Et nunc, Domine, pater noster es tu.* Circa primum duo. Primo ostendit necessitatem ex imminentia mali quantum ad culpam ; tum ex malorum perpetratione : *Ecce tu iratus es, et peccavimus* : Præposterus ordo : ideo iratus, quia peccavimus : et omnes *salvabimur*, tua misericordia. Et quantum ad bonorum imperfectionem. *Et facti sumus. Universæ justitiæ* : quia aliis peccatis involuti. Job. IX, 30 : *Si lotus fuero quasi aquis nivis, et fuerint velut mundissimæ manus meæ, tamen sordibus intinges me, et abominabuntur me vestimenta mea.* Et quantum ad pœnam, *Et cecidimus*, interfecti : vel a statu dignitatis. *Abstulerunt*, a terra nostra. Job. XIII, 25 : *Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam.* Secundo ostendit necessitatem quantum ad effectum auxilii : et primo humani : *Non est qui invocet, et teneat te*, pecibus, Cant. III, 4 : *Tenui eum, nec dimittam.* Secundo divini : *Abscondisti faciem tuam*, misericordiæ tuæ, *in manu,* idest in opere ; juxta illud : *Mors et vita, in manu linguæ* : Proverb. XVIII, 21. Deuteron. XXXII, 20 : *Abscondam faciem meam ab eis, et considerabo novissima eorum. Et nunc, Domine, pater noster es tu.* Hic ponit misericordiam : et circa hoc duo facit. Primo petit misericordiam. assignans rationem : *Pater noster es tu.* Jerem. XVIII, 6 : *Sicut lutum in manu figuli, sic nos in manu Dei.* Job. X, 9 : *Memento, quæso, quod sicut lutum feceris me.* Et porrigit petitionem : *Ne irascaris satis*, idest nimis, vel secundum quod merita nostra exigunt. Ps. LXXVIII, 8 : *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum ; cito anticipent nos misericordiæ tuæ.* Secundo proponit miseriam : *Ecce*, Domine, *omnes nos;* sumus, *sancti*, idest sanctuarii templi, scilicet Jerusalem. Thren. I, 10 : *Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia.* Et miratur patientiam : *Numquid super his continebis te, Domine?* Habac. I, 13 : *Quare respicis super iniquitates nostras ?*

Nota super illo verbo, *Quæ præparasti diligentibus te;* quia Deus præparat sanctis primo locum æternæ quietis. Joan. XIV, 2 : *Si quominus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Secundo regnum æternæ dignitatis. Matth. XXV : *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi.* Tertio mensam divinæ refectionis. Psal. XXII, 5 : *Parasti in conspectu meo mensam.* Quarto lucernam æterni luminis. Ps. CXXXI, 17 : *Paravi lucernam Christo meo.*

Item nota super illo verbo, *Quasi pannus menstruatæ universæ justitiæ nostræ*, quia opus justitiæ immundatur inquinamento, primo mortalis maculæ. Eccli. XLVII, 22 : *Dedisti maculam in gloria tua.* Secundo commissæ negligentiæ. Jerem. XLVIII, 10 : *Maledictus homo qui facit opus Domini negligenter.* Tertio intentionis perversæ. Matth. V, 29 : *Si oculus tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te.* Quarto insurgentis superbiæ. Supra. LVII : *Omnes eos auferet ventus.*

CAPUT SEXAGESIMUMQUINTUM

Quæsierunt me qui ante non interrogabant, invenerunt qui non quæsierunt me. Dixi : Ecce ego ad gentes, quæ non invocabant nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. Populus qui ad iracundiam provocat me ante faciem meam semper ; qui immolant in hortis, et sacrificant super lateres ; qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt ; qui comedunt carnem suillam, et jus profanum in vasis eorum. Qui dicunt : Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptum est coram me : Non tacebo, sed reddam, et retribuam in sinu eorum iniquitates vestras et iniquitates patrum vestrorum simul, dicit Dominus ; qui sacrificave-

runt super montes, et super colles exprobraverunt mihi : et remetiar opus eorum primum in sinu eorum. Hæc dicit Dominus : Quomodo si inveniatur granum in botro, et dicatur : Ne dissipes illud, quoniam benedictio est ; sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum. Et educam de Jacob semen, et de Juda possidentem montes meos. Et hereditabunt eam electi mei, et servi mei habitabunt ibi. Et erunt campestria in caulas gregum, et vallis Achor in cubile armentorum populo meo, qui requisierunt me. Et vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis fortunæ mensam, et libatis super eam : numerabo vos in gladio, et omnes in cæde corruetis : pro eo quod vocavi, et non respondistis ; locutus sum, et non audistis ; et faciebatis malum in oculis meis, et quæ nolui elegistis. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus : Ecce servi mei comedent, et vos esurietis ; ecce servi mei bibent, et vos sitietis ; ecce servi mei lætabuntur, et vos confundemini ; ecce servi mei laudabunt præ exultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis, et præ contritione spiritus ululabitis, et dimittetis nomen vestrum in juramentum electis meis. Et interficiet te Dominus Deus, et servos suos vocabit nomine alio : in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, amen : et qui jurat in terra, jurabit in Deo, amen : quia oblivioni traditæ sunt angustiæ priores, et quia absconditæ sunt ab oculis meis. Ecce enim ego creo cœlos novos et terram novam, et non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor ; sed gaudebitis, et exultabitis usque in sempiternum in his quæ ego creo. Quia ecce ego creo Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium : et exultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo ; et non audietur in ea ultra vox fletus et vox clamoris. Non erit ibi amplius infans dierum, et senex qui non impleat dies suos : quoniam puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit. Et ædificabunt domos et habitabunt, et plantabunt vineas, et comedent fructus earum. Non ædificabunt, et alius habitabit ; non plantabunt, et alius comedet. Secundum enim dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt. Electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione : quia semen benedictorum Domini est, et nepotes eorum cum eis. Eritque, antequam clament, ego exaudiam ; adhuc illis loquentibus ego audiam. Lupus et agnus pascentur simul : leo et bos comedent paleas, et serpenti pulvis panis ejus. Non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.

Hic judex, scilicet Deus, dat sententiam de discretione malorum a bonis, in perceptione salutis promissæ. Et dividitur in partes duas. In prima pronuntiat sententiam discretionis ; in secunda determinat modum executionis, cap. LXVI : *Hæc dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo promittit responsionem, ostendens respondendi opportunitatem, *Quæsierunt* ; quasi dicat : Hactenus vos Judæi non quærebatis a me, sed ab idolis. Ex quo quæritis, respondebo. Mystice de conversione gentium, Rom. x, 20 : *Inventus sum a non quærentibus.* Et ponit promissionem : *Dixi : Ecce ego ad gentem* : respondebo scilicet Judæis, vel ad gentes conversas convertar. Cant. VI, 2 : *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi.* Secundo sententiat discretionem, *Expandi manus* : et primo sententiat discretionem malorum a bonis, propter peccata transgressionis ; secundo propter peccata omissionis, *Et vos qui dereliquistis.* Prima in duas. In prima comminatur malis supplicia ; in secunda promittit bonis præmia, ibi, *Hæc dicit Dominus : Quomodo si inveniatur granum in botro etc.* Circa primum duo. Primo arguit transgressionis culpam ; secundo comminatur pœnam : *Isti fumus erunt.* Culpam ipsorum arguit ex tribus. Primo ex beneficiorum magnitudine : *Expandi*, dando multa beneficia, *tota die*, toto tempore ex quo eos mihi assumpsi. Mystice in cruce. Jerem. XVI, 12 : *Unusquisque ambulat viam non bonam.* Secundo ex peccandi continuitate : *Populus ante faciem*, quia *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Hebr. IV, 13. Vel quia in templo idolum ponebant. Deuter XXXII, 21 : *Ipsi me provocaverunt in eo qui non* est* * erat
Deus. Tertio ex peccatorum diversitate vel gravitate, quantum ad quatuor. Primo quantum ad cultum idolorum : *Qui immolant*, idolis, *in hortis*, quia in locis voluptuosis idola colebant, *super lateres*, super altaria ex lateribus constructa, ut ignem sacrificii [1] sustinere possent. Supra. I : *Confundentur ab idolis suis.* Secundo quo ad studium divinationum : *Qui ambulant in sepulcris ;* ut habeant responsiones a mortuis, *et delubris*, templis idolorum a diluendo dictis, quia putabant omnia ablui. Vel propter fontes qui ibi erant ad abluendas hostias. Et sacerdotes *dormiunt*, super pelles hostiarum ad divinandum. Ezech. VI, 6 : *Conterentur delubra vestra.* Tertio quantum ad immunditiam ciborum : *Qui comedunt carnem suillam, et jus profanum,* porcinum. Infra. ult : *Qui comedebant carnem suillam, et abominationem et murem, simul consumentur.* Quarto quantum ad con-

[1] Al. : « sacrificiis. »

temptum justorum, *Qui dicunt*, non[1] adorantibus; idola vel *qui dicunt*, Deo *Recede*. Job. XXI, 14 : *Qui dicunt Deo : Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Isti fumus erunt in furore meo.* Hic comminatur pœnam : et primo pœnæ diuturnitatem, *Fumus*; idest, sicut fumus igne consumentur, et incendentur ira mea. Deut. XXXII, 22 : *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima.* Secundo punitionis certitudinem : *Ecce scriptum est* : quia firmiter in memoria peccatum, et in præfinitione pœna. *Non tacebo*, dissimulans. Jerem. XVII, 1 : *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino.* Supra XLII : *Tacui, semper silui.* Tertio pœnarum multitudinem, quia pro omnibus peccatis patrum : *Sed reddam.* Exod. XX, 5 : *Ego sum Deum zelotes, visitans peccata patrum in filios. Exprobraverunt*, adorando in excelsis idola. Et pro peccatis etiam juventutis ipsorum, *Et remetiar*, quasi commensurabo pœnam culpæ[2]. Supra. XL : *Recepit de manu Domini duplicia. Hæc dicit Dominus etc.* Hic promittit bonis præmia : et primo quantum ad conversationem a malis : *Granum*, uva, *benedictio*, idest placet Deo ut pro benedictione reservetur, *propter servos*, patres vestros, *totum*, genus Judæorum. Supra. XVII : *Erit sicut congregans racemos in vindemia.* Secundo quantum ad promotionem in bonis : et primo quantum ad seminis multiplicationem : *Et adducam de Jacob.* Supra. I : *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus.* Secundo quantum ad hereditatis paternæ restitutionem, *Et hereditabunt.* Ezech. XXXVI, 12 : *Hereditate possidebunt te, et eris hereditas eorum.* Tertio quantum ad pascuorum ubertatem : *Et erunt campestria... et vallis Achor*, ab illo denominata, quia ibi lapidatus, Josue VII. Oseæ : *Dabo eis vallem Achor ad aperiendam spem. Et vos qui dereliquistis.* Hic discernit malos a consolatione bonorum, propter peccata omissionis : et primo comminatur malis supplicia; secundo bonis præmia, *Qui oblivioni.* Circa primum duo. Primo comminatur eis quia Deum dereliquerunt, ponens culpam : *Et vos*, Judæi, *fortunæ*, Deo Ægyptiorum, *mensam :* tangit ritum quo celebrabatur[3], quia in fine anni parabatur sibi mensa, omnibus cibis referta. Deut. XXXII, 15 ; *Dereliquerunt* Deum factorem suum, et recesserunt a Deo salutari suo.* Ponens etiam pœnam, *Numerabo*; quasi dicat : Ut nullus remaneat quin opprimatur. Jer. XLIV, 12 : *Cadent in gladio et in fame.* Secundo quia revocati non obedierunt, ponens culpam : *Pro eo quod vocavi.* Proverbior. I, 23 : *Vocavi, et renuistis accipere disciplinam.* Et comminatur discretionis pœnam primo in satietate corporis : *Propter hoc hæc dicit Dominus Deus : Ecce servi mei comedent, et vos esurietis.* Psal. XXXIII, 11 : *Divites eguerunt et esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.* Secundo in lætitia cordis : *Ecce servi mei lætabuntur.* Tertio in diversitate nominis. Et primo ponit quale futurum[4] sit nomen impiorum : *Et dimittetis juramentum*, ut confirment dicta sua, si non est ita, ita ut accidat mihi sicut illis. Jer. XLIV, 12 : *In gladio et fame morientur; et erunt in jusjurandum, et in miraculum, et in maledictionem, et in opprobrium.* Et deinde ponit quale sit futurum nomen bonorum : *Et servos suos vocabit nomine alio*, scilicet nomine Jesus[5]. *Amen*, fideliter. Supra LXII : *Vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominavit. Quia oblivioni traditæ sunt angustiæ priores.* Hic promittit visa præmia. Et primo in generali quantum ad amotionem malorum, *Quia oblivioni*, non defectu cognitionis, sed successione bonorum. Supra. LIV : *Confusionis adolescentiæ tuæ oblivisceris.* Et quantum ad restaurationem bonorum : *Ecce enim ego creo cœlos novos*, nova : de cœlo auxilia, terrans novam, nova de terra beneficia. Vel ad diem judicii, quando mundus ad gloriam sanctorum innovabitur. Apocal. XXXI, 4 : *Prima abierunt.* Secundo in speciali : *Quia ecce*

* *Dereliquit recessit*

[1] Al. : « sive. »
[2] Al. *exprobraverunt ;* adorando in excelsis. Et pro peccatis etiam idola juventutis etc.
[3] Al. : « celebratur. »
[4] Al. : « fructum. »
[5] Al. *et servos nomine*, scilicet nomine Jesus est nomen.

ego creo Jerusalem. Et primo quantum ad cordium jucunditatem, *Jerusalem*, terrestrem ; sed magis cœlestem *exultationem*, emphatice, ut tota gaudio sit absorpta. Supra xxxv : *Gaudium et lætitiam obtinebunt, et fugiet ab eis dolor et gemitus.* Secundo quantum ad vitæ diuturnitatem : *Non erit amplius qui non impleat :* ante tempus non morieris, sed *puer morietur centum annorum*, idest quando pervenerit ad talem ætatem, *et*, si sit, *peccator*, quamvis tantum vixerit, maledictioni subjacebit. Gen. xxv, 8 : *Mortuus est Abraham in senectute bona.* Mystice, in cœlesti Jerusalem omnes dies suos implebunt, quia nullus morietur. *Puer centum annorum*, idest qui usque ad ætatem senectutis pueriliter vivit, *morietur*, morte æterna. Sap. iv, 8 : *Senectus enim venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata.* Tertio quantum ad bonorum prosperitatem, tum quantum ad securitatem possessionum, *Et ædificabunt.* Amos ult : *Plantabunt vineas, et ædificabunt domos.* Et assignat rationem : *Secundum enim dies ligni* ; idest, quia diu vivent sicut diu durat lignum arboris. *Inveterabunt;* idest, usque ad vetustatem in usum eorum remanebunt. Psal. i, 3 : *Erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum.* Tum quantum ad pacem filiorum : *Neque generabunt in conturbatione,* quasi generantes filios in servitutem hostium. Eccli. xliv, 11 : *Cum semine ipsorum* * *perseverant bona.* Quarto *permanen quantum ad precum exauditionem : *Eritque antequam clament*, etc. Supra xxx : *Ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi.* Quinto quantum ad pacis tranquillitatem, *Lupus et agnus* : quia qui prius tyranni et malefactores, pacifice cum aliis morabuntur, etc.

CAPUT SEXAGESIMUMSEXTUM

Hæc dicit Dominus : Cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi, et quis iste locus requietionis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, et facta sunt universa ista, dicit Dominus. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum et contritum spiritu et trementem sermones meos? Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum ; qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem ; qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat ; qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Hæc omnia elegerunt in viis suis, et in abominationibus suis anima eorum delectata est. Unde et ego eligam illusiones eorum, et quæ timebant adducam eis : quia vocavi, et non erat qui responderet ; locutus sum, et non audierunt : feceruntque malum in oculis meis, et quæ nolui elegerunt. Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum ejus. Dixerunt fratres vestri odientes vos, et adjicientes propter nomen meum : Glorificetur Dominus, et videbimus in lætitia vestra ; ipsi autem confundentur. Vox populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. Antequam parturiret, peperit ; antequam veniret partus ejus, peperit masculum. Quid audivit unquam tale, et quis vidit huic simile? Numquid parturiet terra in die una ; aut parietur gens simul, quia parturivit et peperit Sion filios suos? Numquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam? dicit Dominus : Si ego qui generationem ceteris tribuo sterilis ero? ait Dominus Deus tuus. Lætamini cum Jerusalem, et exultate in ea omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio universi qui lugetis super eam, ut sugatis et repleamini ab ubere consolationis ejus, ut mulgeatis, et deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus. Quia hæc dicit Dominus : Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis ; et quasi torrentem inundantem, gloriam gentium, quam sugetis. Ab ubera portabimini, et super genua blandietur vobis. Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos et in Jerusalem consolabimini. Videbitis et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt. Et cognoscetur manus Domini servis ejus, et indignabitur inimicis suis. Quia ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigæ ejus, reddere in indignatione furorem suum, et increpationem suam in flamma ignis. Quia in igne Dominus dijudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem et multiplicabuntur interfecti a Domino. Qui sanctificabantur, et mundos se putabant in hortis post januam intrinsecus ; qui comedebant carnem suillam, et abominationem, et murem, simul consumentur : dicit Dominus. Ego autem opera eorum et cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis : et venient, et videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum, et mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare, in Africam, in Lydiam, tenentes sagittam ; in Italiam et Græciam, ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino, in equis et in quadrigis, et in lecticis, et in mulis et in carrucis, ad montem sanctum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Dominum. Et assumam ex eis in sacerdotes et levitas, dicit Dominus : quia sicut cœli novi et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus Deus ; sic stabit semen vestrum

et nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato. Veniet omnis caro ut adoret coram facie mea, dicit Dominus. Et egredientur, et videbunt cadavera virorum qui prævaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt usque ad satietatem visionis omni carni.

Hic determinat modum executionis dictæ sententiæ : et primo specialiter quantum ad Judæos; secundo universaliter quantum ad omnes, ibi, *Ego autem opera eorum et cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis.* Prima dividitur in duas. In prima excludit falsam confidentiam; in secunda proponit, et determinat datam sententiam, quantum ad modum executionis, ibi, *Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum ejus.* Circa primum duo. Primo excludit falsam fiduciam a templi sanctitate, ostendens templum non esse Dei locum : tum ex Dei magnitudine quia omnia implet. *Cœlum sedes* dicitur, quia multum participat de bonitatibus ipsius, sicut sedes magnum partem sedentis habet; *terra scabellum*, quia terra minimum participat de bonitatibus ipsius, sicut extrema pars ad scabellum pervenit : vel per cœlum sanctos, per terram terrenos. III Reg. VIII, 27 : *Si cœlum et cœli cælorum* * *non te capiunt.* Jerem. XXIII, 23 : *Cœlum et terram ego impleo.*. Tum ex quiete, quia in loco quiescit unumquodque cujus est locus; Deus autem non quiescit in aliquo, sed omnia in ipso sicut ab ipso facta. *Et quis est locus?* Et dat utile remedium. *Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum?* idest humilem qui se parum reputat quantum ad præsentia, *contritum*, de peccatis præteritis, *trementem*, quantum ad propositum de futuris faciendis. Eccli. XV, 20 : *Oculi ejus ad timentes eum.* Secundo excludit confidentiam quam conceperant ex ritu sacrificiorum : et primo ponit ipsorum reprobationem : *Qui immolat bovem;* ac si diceret : Ita sunt abominabilia ipsorum sacrificia, ac si aliquid contra legem facerant; quia eadem idolis offerebant. *Qui benedicat*, laudat et veneratur. Supra I : *Ne offeratis ultra sacrificium frustra.* Secundo ostendit reprobationis rationem, primo ponens culpam : *Hæc omnia elegerunt*, scilicet sacrificia, ambulantes, *In viis suis*, malis. Prov. II, 14 : *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Secundo comminatur pœnam, *Unde et ego,* Prov. III, 14 : *Illusores ipse deludet.* Job. III, 25 : *Timor quem timebam evenit mihi, et quod verebar accidit.* Tertio arguit peccantium duritiam, *Quia vocavi.* Prov. I : *Vocavi et renuistis. Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum ejus.* Hic exequitur modum executionis dictæ sententiæ : et primo quantum ad præmia bonorum; secundo quantum ad supplicia malorum, ibi, *Et cognoscetur manus Domini servis ejus.* Prima in duas, Primo excitat attentionem : *Audite qui tremitis*, ex reverentia verborum ipsius. Eccli II, 8 : *Qui timetis Dominum credite illi.* Secundo prosequitur promissionem : et primo quantum ad vindictam de irrisoribus, ponens eorum irrisionem : *Dixerunt fratres vestri. Glorificetur*, quasi dicat, nunquam apparebit. Supra V : *Festinus velociter veniet, et non est deficiens neque laborans in eo.* Et prædicens eorum confusionem : *Ipsi autem confundentur*, hoc modo. *Vox populi*, timentis, *vox Domini*, quantum ad hostium tumultus. Soph. I : *Vox diei Domini amara.* Secundo exequitur promissionem quantum ad bonorum abundantiam : Et primo quantum ad populi readunationem, ponens promissionem, *Antequam parturiret;* idest, subito, et simul filii Jerusalem congregabuntur ad ipsam, sicut si mulier subito filium pareret, non præcedente partu. Supra. XXXVII : *Venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi.* Mystice exponitur de partu B. Virginis, et partu Ecclesiæ in conversione fidelium, et de parturitione æternæ generationis. Et inducit admirativam quæstionem : *Quis audivit unquam tale, et quis vidit huic simile?* Et primo ponit responsionem ex persona Domini : *Numquid ego non pariam?* congregans Judæos, vel fideles convertens, vel filium ab æterno generans? Simile Psalm. XCIII, 9 : *Qui plantavit aurem, non audiet; aut qui finxit oculum, non considerat?* Et hæc argumenta tenent, si illud quod perfectionis in creaturis, attribuatur Deo, remoto omni eo quod imperfectionis est. Secundo promittit congregatis immensam

* capere possunt

consolationem. Et primo invitat alios ad congratulationem : *Lætamini cum Jerusalem, et exultate in ea*, sicut in objecto gaudii, ponens conditionem congratulantium quantum ad affectum, *Qui diligitis*, Cant. v, 1 : *Comedite amici, et bibite, et inebriamini carissimi.* Quantum ad affectus signum, *Qui lugetis.* Matth. v, 5 : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Et congratulationis fructum quantum ad participationes lætitiæ, vel pacis, *Ut sugatis*, Cant. 1 : *Meliora sunt ubera tua vino.* Quantum ad participationem gloriæ, *Ut mulgeatis*, quasi mulgentes lac. Job xxii, 26 : *Tunc super Omnipotentem deliciis afflues.* Secundo promittit copiosam collationem pacis : *Quia hæc dicit Dominus : Declinabo. Inundantem.* Et vocatur redundantia sicut fluvius descendens cum magno impetu venit, nec redundat. Et gloriæ, *Et quasi torrentem.* Tertio promittit consolationis plenam perceptionem. Primo quantum ad gentium administrationem : *gloriam gentium, quam sugetis*[1], quia ipsi reges gentium consolabuntur, et sustentabunt vos. Unde sequitur, *Ad ubera.* Mystice loquitur de Apostolis, qui in gloria gentium velociter conversarum delectati sunt, et eas quasi ad ubera blandis admonitionibus portaverunt. Secundo quantum ad divinam protectionem : *Quomodo si cui mater.* Heb. xii, 5 : *Obliti estis consolationis, quæ vobis tanquam filiis loquitur dicens : Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris cum ab eo argueris.* Tertio quantum ad bonorum fruitionem, *Videbitis*, bona a Deo vobis data, *ossa*, vos qui in adversitate sicut ossa arida eratis. Ezech. xxxvii, 4 : *Ossa arida audite verbum Domini.* Vel videbitis divinam essentiam. Eccl. xi, 7 : *Dulce lumen, et delectabile oculi solem videre. Ossa vestra quasi herba germinabunt*, in resurrectione. *Et cognoscetur manus Domini servis ejus.* Hic promittit malis supplicia : et primo comminatur pœnam, ponens judicis indignationem, *Manus*, affligens impios in *servis.* Vel *manus*, consolationis, in *servis*, per effectum. Supra xxvii : *Indignatio non est mihi.* Ponit etiam pœnæ magnitudinem : *Quia ecce Dominus in igne*, quo civitas comburenda erat, vel quo mundus purgandus. Psal. xcvi, 3 : *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Quadrigæ*, exercitus Chaldæorum, in quo quasi venit Deus ; vel Angeli qui cum ipso ad judicium venient. Ponit etiam punitorum multitudinem, *Multiplicabuntur.* Supra xxxiv : *Victima enim Domini in Bosra, et interfectio magna in terra Edom.* Secundo improperat culpam, *Qui sanctificabantur*[2] putantes se mundare ab immundis aquis, vel etiam sacrificiis idolorum, *in hortis*, in quibus idola colebant, vel voluptati se exercebant, una cum mulieribus more pecudum coeuntes. Vel *post januam*, ad litteram, *murem*, glirem, contra legem, Levit. xi : Supra lxv : *Comedent carnem suillam, et jus profanum. Ego autem opera eorum et cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis.* Hic prosequitur modum discretionis[3] quantum ad omnes communiter : et primo indicit[4] universale judicium, *Opera et cogitationes*, pro utrisque judicans, *venio*, in die judicii. Vel diverse regna hostium vestrorum, et in vobis malos destruens. *Venient*, in Jerusalem post vestrum reditum, vel ad judicium, vel ad fidem. Joel. iii, 7 : *Ecce ego suscitabo eos de loco in quo vendidistis eos.* Secundo ponit citationem : *Et ponam in eis*, idest Judæis qui erunt cum Zorobabel et aliis ducibus, *signum*, edictum Cyri, *ad gentes*, ad quas dispersi erant Judæi, *Lydiam, tenentes sagittam*, quia sunt boni sagittarii : *gloriam meam*, quæ apparebit in vestra liberatione. Supra xi : *Levabit signum in nationibus.* Vel *signum* crucis ponit in Apostolis, ut omnes ad Deum convertant, quasi ad judicium præparantes. Tertio ponit judicandorum præparationem : et primo quantum ad bonos ; secundo quantum ad malos : *Et egredientur et videbunt.* Prima in duas. Primo quantum ad Judæos ponens honorificam reversionem : *Adducent in equis*, per quæ significantur sub-

[1] Al. : « quam sugetis in *gloriam gentium.* »
[2] Al. : « *sacrificabantur.* »
[3] Al. : « descriptionis. » — [4] Al. : « inducit. »

sidia, quæ a gentibus reverentes habuerunt. Baruch v, 6 : *Adducet* hos Dominus ad te.* Vel significantur diversæ conditiones eorum qui convertuntur ad fidem, sicut exponit *Glossa*. Secundo reversionis exaltationem primo quantum ad dignitatem, *Et assumam;* quod ad litteram impletum est in Judæis, et etiam in Apostolis. Supra LXI *Vos sacerdotes Domini vocabimini*, *Ministri Dei nostri*, *dicetur vobis.* Secundo quantum ad seminis conservationem : *Quia sicut cœli novi, sic stabit*, in perpetuum. Jer. XXXI, 36 : *Si defecerint leges istæ coram, me dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet.* Vel sancti stabunt in æternum innovati sicut cœlum et terra. Tertio quantum ad gloriæ durationem, *Et erit mensis*; quasi, mensis mensi, et festum festo in vestra prosperitate succedet. Supra XXIX : *Additus est annus ad annum, et solemnitates evolutæ sunt.* Mystice Ecclesia[1] post finem[2] et qui est spiritualis post carnalem. Secundo quantum ad gentiles, *Et venient omnis*, quia de diversis nationibus veniebant Jerusalem ad Dominum adorandum. Ps. LXXXV, 9 : *Omnes gentes venient et adorabunt coram te, Domine.* Vel in die judicii : *Et egredientur, et videbunt cadavera eorum qui prævaricati sunt in me*, Hic ponit secundum judicium quantum ad malos : et primo pœnæ emanationem : *Et egredientur*, venientes Jerusalem, *et videbunt*, in monumentis antiquis, et in campis ossa mortuorum patrum. Supra XXXIV : Interfecti eorum projicientur, et de cadaveribus eorum ascendet fœtor. Vel sancti videbunt damnatos in damnationem cadentes. Secundo ponit pœnæ durationem : *Vermis eorum*, conscientiæ, qua etiam mortui torquebuntur, *et ignis*, inferni. Judith XVI, 21 : *Dabit ignem, et vermes in carnes eorum.* Tertio de pœnis delectationem, quantum ad videntes : *Et erunt usque ad satietatem visionis omni carni*, idest sanctis. Ps. LVII, 11 : *Lætabitur justus cum viderit vindictam.* A quibus pœnis nos liberet, qui incipere, et consummare dedit, Jesus Christus Dominus noster : cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

* illos

[1] Al. : « scilicet triumphans. »

[2] Al. : « scilicet sæculi. »

IN JEREMIAM PROPHETAM EXPOSITIO

PROŒMIUM S. THOMAE

Hic est fratum amator, et populi Israel ; hic est qui multum orat pro populo et universa sancta civitate, Jeremias propheta Dei. II Mach. ult.

Verba ista sunt Oniæ summi Sacerdotis ad Judam Machabæum, in visione Jeremiam commendantis. Ex quibus quatuor possunt accipi circa præsens opus quod præ manibus habetur ; scilicet auctor, materia modus, et utilitas. Circa auctorem tria designat præsens auctoritas ; scilicet officium, affectum et actum. In officio ostenditur prophetalis dignitas : unde dicit : *Jeremias propheta Domini.* In affectu fraterna caritas : unde dicit : *Hic est fratrum amator*. In actu compassionis pietas : unde dicit : *Hic est qui multum orat pro populo, et universa sancta civitate.* Dicitur autem *propheta Dei* ad differentiam aliorum qui non sunt prophetæ Dei. Sunt enim quidam prophetæ cœli, quidam prophetæ diaboli, quidam prophetæ Dei. Prophetæ cœli sunt qui ex figuris cœli in motibus siderum futura conjicere student ; et de istis dicitur Isa. XLVII, 13 : *Stent, et salvet te augures cœli, qui contemplabantur sidera, et supputabant menses, ut ex eis annuntiarent ventura tibi.* Et ad hunc modum prophetiæ reducitur omnis divinatio, quæ fit per aliquos causas vel signa in rebus naturalibus inventa. Prophetæ diaboli sunt qui ex revelatione dæmonum aliqua futura cognoscunt, quæ quidem, ut dicit Augustinus, ipsi dæmones cognoscunt experientia longi temporis, vel perspicacitate naturæ, vel revelatione supernorum spirituum. Et de istis dicitur infra II : *Prophetæ prophetaverunt in Baal, et idola secuti sunt.* Prophetæ autem Dei sunt qui mediantibus Angelis, ut dicit Dionysius, de futuris a Deo illuminationem accipiunt. Unde Cassiodorus dicit, quod prophetia est divina inspiratio rerum eventus immobili veritate denuntians. Et ideo dicitur Luc. I, 76 : *Tu puer propheta Altissimi vocaberis.* etc. Prima prophetia contemnenda est, quia vana : non enim habet immobilem veritatem. Effectus enim recipiunt contingentium a causis proximis, non necessitatem a causis primis. Et ideo dicitur infra x : *A signis cœli nolite metuere.* Secunda est fugienda omnino, quia deceptoria et perniciosa. Zach. XIII, 2 : *Pseudoprophetas, et spiritum immundum auferam de terra.* Tertia est sequenda et tenenda, quia illuminativa. II Petr. I, 19 : *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco.* Dicuntur autem isti sancti prophetæ, prophetæ Dei propter tria. Primo quia a Deo inspirati. Joel. II, 28 : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ.* E contrario de falsis prophetis, qui per spiritum suum loquuntur, dicitur Ezech. XIII, 3 : *Væ prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident.* Secundo quia a Deo missi. Matth. XXIII, 34 : *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas.*

Isa. *Et nunc misit me Dominus, et spiritus ejus.* E contrario de falsis prophetis infra XXIII :*Non mittebam eos, et ipsi currebant; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant.* Tertio quia Deum testificati Act. X, 43 : *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, etc.* Isa. XLIII, 10 : *Vos estis testes mei.* Affectus autem ostenditur fervens fraterna caritate : unde dicit : *Hic est fratrum amator.* Affectus autem prophetarum tripliciter variatur, Quidam enim sunt amatores lucri. Isa LVI, 11 : *Dormientes, et amantes somnia : et canes impudentissimi nescierunt saturitatem*, etc. Quidam amatores favoris humani, de quibus Matth. XXIII, 6 : *Amant primos recubitus in cœnis.* Sed tertii sunt amatores populi, implentes illud Apostoli ad Heb. ult, 1 : *Caritas fraternitatis maneat in vobis, et hospitalitatem nolite oblivisci.* Primi spoliabant divitiis. Michææ III, 5 : *Hæc dicit Dominus super prophetas qui seducunt populum meum, qui mordent dentibus, et prædicant pacem.* Ezech. XIII, 19 : *Violabant me ad populum meum propter pugillum hordei et fragmen panis, ut interficerent animas quæ non moriuntur, et vivificarent animas quæ non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis.* Secundi decipiebant blanditiis. Ezech. XXII, 28 : *Prophetæ ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana et divinantes eis*[1] *mendacium.* Sed tertii instruebant veris doctrinis. Infra III : *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.* In actu autem ipsius, ostenditur pia compassio ejus ad populum suum, ibi, *Hic est qui multum orat.* Est oratio ejus multa, sive magna tripliciter. Primo altitudine contemplationis. Infra XVIII : *Recordare quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis.* In conspectu ejus astare est per contemplationem præsto esse. Secundo fuit magna ex magnitudine compassionis. Thren. II : *Conturbata sunt viscera mea, effusum est in terra jecur meum.* Tertio fluit magna assiduitate temporis, quia ante captionem, et post. Unde Jacobi ult, 16 : *Multum valet deprecatio justi assidua.* Et hæc tria, scilicet prophetalis dignitas, fraternalis caritas, et compassionis pietas, necessaria sunt prophetæ. Cum ergo propheta constituatur quasi medius inter Deum et populum, sicut dicitur Deut. V, 5 : *Ego sequester et medius fui inter Deum et vos :* oportet quod per donum prophetiæ conjungatur Deo, sicut dicitur Sapien. VII, 27 : *Per nationes in animas sanctas se transfert*; et per caritatis vinculum jungatur populo. Ephes. IV, 3 : *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Et sic orando causam populi referant ad Deum, et prædicando causam Dei ad populum. Ex his autem tribus statim apparent alia tria. Ex officio enim patet modus : procedit enim per similitudines et figuras, qui proprius modus prophetarum est. Num. XII, 6 : *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, et per somnium loquar ad illum.* Ex affectu patet utilitas : sicut enim dicitur Eccli. VI, 16 : *Amicus fidelis medicamentum vitæ et immortalitatis.* Est enim finis bene vivere, et ad immortalitatis gloriam pervenire. Sed materia apparet ex actu ; est enim materia secundum sensum historicum captivitas populi, quæ compassionis orationem excitabat. Unde dicitur Baruch III, 1 : *Anima in angustiis et spiritus anxius clamant ad te.*

[1] Al. : « ei. »

PROLOGUS B. HIERONYMI PRESBYTERI IN JEREMIAM

Jeremias Propheta, cui hic prologus scribitur, sermone quidem apud Hebræos Isaia et Osee, et quibusdam aliis prophetis videtur esse rusticior, sed sensibus par est, quippe qui eodem spiritu prophetaverit. Porro simplicitas eloquii, de loco ei in quo natus est, accidit : fuit enim Anathothites; qui est usque hodie viculus tribus ab Jerosolymis distans millibus, sacerdos ex sacerdotibus, et in matris utero sanctificatus, virginitate sua evangelicum virum Christi Ecclesiæ dedicans. Hic vaticinari exorsus est puer, et captivitatem urbis atque Judææ non solum spiritu, sed et oculis carnis intuitus est. Jam decem tribus Israel Assyrii in Medos transtulerant, jam terras earum coloniæ gentium possidebant. Unde in Juda tantum et in Benianim prophetavit, et civitatis suæ ruinas quadruplici planxit alphabeto, quod nos mensuræ metri, versibusque reddidimus. Præterea ordinem visionum, qui apud Græcos et Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus. Librum autem Baruch notarii ejus, qui apud Hebræos nec legitur nec habetur, prætermisimus, pro his omnibus maledicta ab æmulis præstolantes quibus me necesse est per singula opuscula respondere. Et hoc patior, quia vos cogitis. Ceterum ad compendium mali, rectius fuerat modum furori eorum, silentio meo ponere, quam quotidie novi aliquid scriptitantem, invidorum insaniam provocare.

IN HUNC PROLOGUM EXPOSITIO THOMÆ

Hic autem libro Jeremiæ, qui librum de hebræo in latinum transtulit, præmittit proœmium in quo more theorico tria facit. Primo reddit attentos : secundo dociles facit, ibi, *Hic vaticinari exorsus est puer;* tertio benevolos, ibi, *Quod nos mensuræ metri versibusque reddidimus.* Reddit autem attentos dupliciter. Primo ex Scripturæ profunditate; secundo ex scribentis auctoritate, ibi, *Sacerdos ex sacerdotibus.* Circa primum duo facit. Primo commendat profunditatem mysterii, in quo æquat ipsum aliis prophetis, ibi, *Sed sensibus par.* Et causam ostendit, unitatem spiritus inspirantis, ibi, *Quippe qui eodem spiritu prophetaverit.* I Corinth. xiv, 2 : *Spiritus* * *est qui loquitur mysteria.* Job xxxii, 8 : *Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.* Secundo excusat rusticitatem eloquii, ibi, *Porro simplicitas eloquii, de loco ei in quo natus est, accidit.* Et ideo ipse dicit infra I : *Nescio loqui, quia puer ego sum*, Auctoritatem autem scribentis ostendit ex tribus. Primo ex genere simul et dignitate, ibi, *Sacerdos ex sacerdotibus :* unde suum erat docere legem. Malach. ii, 7 : *Labia sacerdotis custodiunt, scientiam, et legem requirunt ex ore ejus.* Secundo ex privilegiata sanctitate : *Et in matris utero sanctificatus.* Unde dicitur cap. i : *Antequam exires de vulva, sanctificavi te.* Tertio ex carnis integritate, *Virginitate*, quæ probatur ex hoc quod dicitur infra xvi : *Non accipies uxorem in loco isto, et non erunt tibi filii. Hic vaticinari exorsus est puer.* Hic reddit dociles, determinans tempus : *Captivitatem urbis non solum spiritu*, futuram, *sed et oculis carnis intuitus est*, præsentem : et determinans materiam, quia scilicet non decem tribubus, sed tantum duabus prophetavit. *Jam*[1] *decem tribus Israel, Assyrii in Medos transtulerant.* iv, enim Reg. xvii, patet, quod decem tribus captivatæ sunt a rege Assyriorum tempore Achaz regis Juda. *Coloniæ*, idest alienigenæ ad incolendam terram adducti. *Planxit*, in Threnis. *Quod nos mensuræ metri, versibusque reddidimus.* Hic reddit benevolos ex persona sua, tribus locis. Primo de bonis a se factis sine arrogantia, dicens : *Quod nos mensuræ*, singulis scilicet versibus litteras ordinatim præscribentes, quantum ad Threnos; per ordinem, quantum ad ipsum librum

* Spiritu loquitur

[1] Al. : « *jam enim*.

Jeremiæ. Secundo crimen illatum diluit, excusans se de Baruch, quam prætermisit. *Librum autem Baruch notarii ejus, qui apud Hebræos nec legitur, nec habetur, prætermisimus.* Tertio ostendit quæ sibi difficultates instent ex contradictione æmulorum : unde primo ponit eorum invidiam. *Pro his omnibus :* secundo ponit assumpti laboris causam, *Et hæc patior, quia vos cogitis. Ceterum ;* quasi dicat : Nisi essent preces vestræ, poteram eorum rabiem nihil transferendo evadere.

JEREMIÆ PROPHETÆ

CAPUT PRIMUM

1. Verba Jeremiæ filii Helciæ, de sacerdotibus qui fuerunt in Anathoth, in terra Beniamin.

2. Quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Josiæ filii Amon regis Juda, in tertiodecimo anno regni ejus. Et factum est in diebus Joakin filii Josiæ regis Juda usque ad consummationem undecimi anni Sedeciæ filii Josiæ regis Juda, usque ad transmigrationem Jerusalem, in mense quinto.

3. Et, factum est verbum Domini ad me, dicens : Priusquam te formarem in utero, novi te ; et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus dedi te. Et dixi : A, a, a, Domine Deus : ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Et dixit Dominus ad me : Noli dicere : Puer sum, quoniam ad omnia quæ mittam te, ibis, et universa quæcumque mandavero tibi, loqueris. Ne timeas a facie eorum, quia tecum ego sum, ut eruam te, dicit Dominus. Et misit Dominus manum suam, et tetigit os meum, et dixit ad me : Ecce dedi verba mea in ore tuo : ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas et disperdas et dissipes, et ædifices et plantes.

4. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Quid tu vides, Jeremia? Et dixi : Virgam vigilantem ego video. Et dixit Dominus ad me : Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbo meo, ut faciam illud.

5. Et factum est verbum Domini secundum ad me, dicens : Quid tu vides? Et dixi : Ollam succensam ego video, et faciem ejus a facie aquilonis. Et dixit Dominus ad me : Ab aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terræ. Quia ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait Dominus, et venient, et ponent unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, et super omnes muros ejus in circuitu, et super universas urbes Juda. Et loquar judicia mea cum eis super omnem malitiam eorum qui dereliquerunt me, et libaverunt diis alienis, et adoraverunt opus manuum suarum. Tu ergo accinge lumbos tuos, et surge, et loquere ad eos omnia quæ ego præcipio tibi. Ne formides a facie eorum, nec enim timere te faciam vultum eorum. Ego quippe dedi te hodie in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum æreum, super omnem terram, regibus Juda, principibus ejus et sacerdotibus, et populo terræ. Et bellabunt adversum te, et non prævalebunt, quia ego tecum, sum, ait Dominus, ut liberem te.

1. Iste liber more aliorum prophetarum in duas partes dividitur : scilicet in titulum, et tractatum, qui incipit ibi, *Et factum est verbum Domini ad me, dicens,* In titulo duo facit. Primo describit auctorem ; secundo prophetiæ tempus, ibi, *Quod factum est.* Describitur autem auctor tripliciter. Primo ex nomine, *Verba Jeremiæ* : supple, hæc sunt. Et interpretatur excelsus Domino, quod competit eminentiæ contemplationis. Secundo ex genere prophetali, *Filii Helciæ :* secundum regulam enim Hieronymi[1] ubicumque prophetæ pater in titulo ponitur, ipse etiam propheta fuit. Et sacerdotali, *De sacerdotibus*, quorum erat sciri legem. Haggæi II, 12 : *Interroga sacerdotem legem.* Tertio describitur ex habitatione propria : *Qui fuerunt in Anatoth.* Acceperunt enim Levitæ in singulis tribubus aliquas villas in quibus morarentur, sicut dicitur Num. xxxv : De istis verbis dicitur Isa. LIX, 21 : *Verba mea*

[1] Al. deest : « enim. »

* recedent de ore tuo non * deficient. Sciendum est autem quod quidam prophetæ intitulantur ab actu interiori : unde dicitur : *Visio Isaiæ* (vel) *Visio Abdiæ :* quidam ab actu exteriori, et isti intitulantur per verbum : sicut hic : quidam a materia comminationis et sic intitulantur per Onus, sicut Habacuc et Nahum.

2. Hic describit prophetiæ tempus, quia sub tribus regibus prophetavit, de quibus habetur IV Reg. xx, et deinceps.

Sed cum supra dixerit, *Verba*, quare hic singulariter dicit, *Verbum?*

Ad quod dicendum, quod verba prophetalia sunt quidem multa in se, sed sunt unum in sua origine, quia a verbo increato originantur.

Sed cum illud verbum sit æternum, ut dicitur Joan. I, quomodo dicitur factum?

Et dicendum, quod non dicitur factum simpliciter, sed ad aliquem ; non quidem mutatione facta in verbo, sed in eo cui per verbum fit revelatio : secundum quem modum dicitur Deus factus refugium nostrum.

Item quæritur, quare non fit mentio de aliis duobus regibus, scilicet Joathan filio Josiæ, et de Joackim filio Joakim, qui et alio nomine Jechonias dictus est.

Et dicendum, quod uterque istorum regnavit tantum tribus mensibus, ut dicitur IV Reg. XXIV. Et quia sacra Scriptura non curat minutias, computantur cum temporibus aliorum regum.

Mense quinto, quo fuit destructus, licet mense quarto capta, ut dicitur infra XXXIX.

Hic incipit tractatus ipsius libri et primo injungitur Jeremiæ prophetandi officium ; secundo ponitur prophetæ jam constituti vaticinium, ibi, *Et factum est*, cap. II. Prima in duas. In prima injungit officium ; in secunda ostendit executionis modum, ibi. *Tu ergo accinge*. Prima in duas, In prima constituitur in prophetali officio ; in secunda designatur sibi prophetiæ suæ materia, ibi, *Et factum est verbum Domini ad me*. Prima in duas. In primo narratur prophetæ præparatio ; in secunda doni prophetalis collatio, ibi, *Et misit Dominus manum suam*. Prima in tres. In prima ponitur præparatio ex parte Domini ; in secunda ponitur contradictio prophetæ, ibi, *Et dixi, A, a, a*; in tertia contradictionis repulsio, ibi, *Et dixit Dominus*. Circa primum tria. Primo ponitur prophetæ præparatio : *Factum est verbum*, vel exterius per subjectam creaturam, vel interius per inspirationem. Psal. LXXXIV, 9 : *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Te formarem :* in ipsa enim natura formante Deus operatur formam, scilicet sicut[1] causa prima in secunda. Job. x, 11 : *Pelle et carnibus vestisti me. Novi*, notitia approbationis. Isa. XLIX, 1 : *Dominus ab utero vocavit me de ventre matris meæ recordatus est nominis mei.* Secundo ponitur privilegiata sanctificatio, *Et antequam*. Eccli. XLIX, 9 : *Male tractaverunt illum qui a ventre matris consecratus est propheta, etc.* Tertio ponitur officii præordinatio. *Et prophetam dedi*, scilicet in mea ordinatione. Isa. XLIX, 6 : *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.*

Circa sanctificationem in utero quatuor videamus. Primo tempus. Et videtur quod ante infusionem animæ possit esse hujusmodi sanctificatio, per illud quod dicit *Glossa* Ambrosii Luc. I : Nondum inerat spiritus vitæ, et jam inerat spiritus gratiæ. Præterea hic dicitur : *Priusquam te formarem in utero novi :* et intelligitur de spirituali notitia, quæ est approbationis : ergo ante formationem gratiam habuit. E contra videtur, quod non, antequam ex utero nascatur, quia dicit Augustinus : Non potest renasci nisi jam natus : nullus autem habet gratiam nisi renatus, quia per gratiam fit quis filius Dei : ergo nec gratiam sanctificationis.

Ad hoc dicendum, quod sanctificatio de qua loquimur, fit per gratiam, cujus subjectum est anima ; et ideo ante infusionem animæ non potest esse ; sed post infusionem, ante nativitatem ex utero, fit ex speciali privilegio. Ad primum dicendum, quod spiritus vitæ dicitur ibi

[1] Al. : « sine. »

aer exterius, libere respiratus. Vel dicitur inesse spiritus vitæ, si de anima accipiatur, quando innotescit. Ad aliud dicendum, quod intelligitur de notitia approbationis, quæ est secundum prædestinationem ad gratiam, et non dicitur secundum præsentem justitiam. Ad aliud dicendum, quod nullus potest renasci lege communi, regeneratione quæ est per sacramenta, antequam sit natus, quia nondum subjacere potest operationibus ministrorum Ecclesiæ, per quos hujusmodi gratia dispensatur. Sed Deus potentiam suam non alligavit sacramentis; et ideo ipse potest speciali privilegio aliquem in utero sanctificare.

Secundo quæritur, quibus conveniat sanctificatio ista. Et videtur quod Christo, de quo dicitur in *Glossa*, quod antequam de vulva exiret, sanctificatus est in utero. Sed contra Sanctificari est de non sancto fieri sanctum : sed ipse nunquam fuit non sanctus : ergo etc. Item videtur quod conveniat rebus inanimatis, per id quod dicitur in Psal. XLV, 5 : *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus.* In contrarium est quod hujusmodi non sunt susceptiva gratiæ.

Et dicendum ad primum, quod non sanctum dicitur dupliciter. Vel privative, et tunc requiritur existentia subjecti; et sic Christo non convenit : aut negative; et sic convenit Christo de non sancto fieri sanctum, quia antequam esset homo, non erat sanctus sanctitate creata. Ad aliud dicendum, quod sanctum dicitur uno modo cultui divino dicatum; et sic res animatæ et inanimatæ sanctificari possunt : aliquando autem sanctum dicitur firmum, vel mundum vel a peccato, vel a carnali actu; et talis sanctificatio est per gratiam, et tantum in hominibus possibilis. Cum autem omnis sanctificatio ordinetur ad illam sanctissimam filii Dei conceptionem, convenienter mater, in cujus utero celebrata est illa conceptio, sanctificata fuit, et Joannes Baptista, qui adhuc clausus utero, clausum in utero ostendit, et Jeremias, qui inter alios expressus modum illius sanctissimæ conceptionis disseruit. Infra XXI : *Creavit Dominus novum super terram : femina circumdabit virum.*

Quæritur tertio de effectu sanctificationis. Et sciendum est, quod sanctificatio ordinatur contra immunditiam peccati originalis, in quo est considerare reatum carentiæ divinæ visionis ex carentia debitæ justitiæ; et hunc totaliter amovit, quantum pertinet ad impedimentum personæ, licet nondum esset solutum pretium quo amoveretur impedimentum naturæ. Est etiam considerare fomitem, qui est pronitas ad omne malum; et hic quidem manet, sicut habitus impeditus non inclinans ad id ad quod est : sed in aliis inclinabat ad veniale, quamvis non ad mortale; in beata autem Virgine ad neutrum horum.

Quarto quæritur de comparatione gratiæ sanctificationis ad gratiam sacramentalem. Et dicendum, quod simpliciter prævalet gratia sanctificationis, quia post gratiam sacramentalem manet inclinatio ad peccatum mortale. Sed secundum quid prævalet gratia sacramentalis, scilicet quo ad impressionem characteris et hujusmodi.

Et dixi. Hic ponitur prophetæ contradictio : et primo ponit suum stuporem, *A*, propter defectum vitæ, *A* propter defectum scientiæ, *A*, propter defectum eloquentiæ. Ezech. IV, 14 : *Et dixi*, *A*, *a a.* Secundo ponit stuporis rationem : et allegat defectum eloquentiæ : *Ecce nescio loqui.* Exodi IV, 10 : *Non sum eloquens ab heri et nudius tertius.* Et ætatem pueritiæ : *Quia puer ego sum,* unde non convenit ætas mea prædicationis officio. Job XXXII, 7 : *Sperabam, quod ætas prolixior loqueretur, et annorum multitudo doceret sapientiam.* Eccli. XXXII, 4 : *Loquere major natu, docet enim te.* Quare autem hic recusavit officium prædicationis, ad quod Isaias se obtulit, Isa. VI : ostendit Gregorius in *Glossa* illa : officium (inquit) prædicationis alii laudabiliter appetunt, ad quod alii laudabiliter coguntur, etc., quia hic ex amore quo ferebatur in Deum, damna contemplationis timebat, et ille per dilectionem proximi, salutem proximorum cupiebat. Nec tamen ille ante purgationem se obtulit, nec iste pertinaciter recusavit. *Et dixit Dominus.* Repellit hanc contradictionem. Et quia ille allegabat pueritiam, promittit tria contra

tres defectus puerorum. Pueri enim sunt inconstantes ; et contra hoc promittit constantiam : *Noli dicere*, te excusando, *ad omnia*, exequendum. Infra x : *Non est hominis via ejus, nec viri est ut ambulet, et dirigat gressus suos*. Ps. III, 6 : *In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos*. Item promittit eloquentiam contra hoc quod pueri sunt elingues, *Et universa*. Sap. x, 21 : *Sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas*. Promittit audaciam contra timiditatem puerorum : *Ne timeas quia tecum sum, ut eruam te*, non quod angustiis careas, sed quod omnia patienter feras. Psal. XXII, 4 : *Non timebo mala, quoniam tu mecum es. Et misit Dominus*. Hic offert prophetiæ donum per modum sacramenti. Unde primo ponitur actio *Misit Dominus*, imaginaria visione, ut humana membra videns puer non expavesceret : per quam signatur liberalitas divinæ bonitatis. Psalm. CIII, 28 : *Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate*. Non autem purgatur ante ignito calculo, ut Isaias : quia propter pueritiam et sanctificationis gratiam peccata nulla habebat. Secundo ponuntur verba : *Et dixit ad me* : quæ tria continent. Primo exprimit donum, *Ecce dedi*. Psalm. LXVII, 12 : *Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa*. Secundo ostendit gradum : *Ecce constitui super gentes*, diversas, quibus prædicavit, quasi mediator inter ipsas et Deum. Exod. VII, 1 : *Ecce constitui te Deum Pharaonis*. Psal. XVII, 44 : *Constitues me in caput gentium*. Tertio exponit officium : *Ut evellas*, mala quantum ad radicem, *destruas*, quantum ad malæ ordinationis machinationem, *disperdas*, malorum adunationem, *dissipes*, mali defensionem, *ædifices* bona quantum ad ordinem, *plantes*, quantum ad radicem. Non enim indigent exteriori munimine quasi sepe. Eccl. XLIX, 9 : *Consecratus est propheta, evertere, eruere et perdere, et iterum ædificare et renovare*.

4. Hic determinat materiam ad quam specialiter prophetandam constituitur : scilicet destructionem Jerusalem, et captivitatem populi. Et primo ostendit prophetiæ certitudinem : secundo ostendit ipsam captivitatem ibi (cap. XXXII), *Et factum est*. Circa primum tria. Primo ponitur propheta excitatio[1] ad videndum. *Quid tu vides ?* quasi dicat : Ex quo propheta es, tuum est videre. I Reg. IX, 9 : *Qui nunc dicitur propheta, olim dicebatur videns*. Secundo ponitur visio, *Et dixi, Virgam*, quasi virgam in manu Domini paratam ad percutiendum, *video*, imaginaria visione. Thren. I : *Vigilavit jugum iniquitatum mearum ; in manu ejus convolutæ sunt, et impositæ collo meo*. Quidam intelligunt virgam vigilantem, virgam latronum ad attrahenda spolia de domibus per fenestras, dum ipsi vigilant aliis dormientibus ; sed primum melius. Tertio ponitur expositio : *Et dixit, Bene* ; quasi dicat : Congruunt veritati. *Vigilabo*, solicitus ero. Isa. LV, 11 : *Verbum quod egredietur de ore meo*.

5. Hic ponit ipsam destructionem civitatis : et primo ponitur excitatio ad videndum : *Quid tu vides ?* ut supra. Secundo visio : *Et dixi : Ollam succensam*, quod signat combustionem civitatis, *et faciem*, fundum, *aquilonis*, unde ignis accendebatur. Ezech. XXIV, 11 : *Pone ollam super prunas vacuam, ut incalescat, et liquefiat æs ejus, et confletur in medio ejus inquinamentum ejus, et consumatur rubigo ejus*. Tertio ponitur expositio : *Et dixit Dominus*, Et primo exponitur in generali : *Ab aquilone*, idest a rege Babylonis, qui ad aquilonem erat respectu terræ sanctæ, *habitatores terræ*, Jerusalem, vel aliarum adjacentium, quæ per ipsum vastatæ sunt. Infra. x : *Ecce veniet commotio magna de terra aquilonis, ut ponat civitates Juda solitudines et habitacula draconum*. Secundo prosequitur totum rei ordinem. Et primo ponitur exercitus convocatio : *Quia ecce ego convocabo*, inspirando, *Regnorum*, subjectorum Nabuchodonosor. Isaiæ V, 26 : *Levabit signum in nationibus procul*. Secundo ponitur civitatis obsidio : *Et veniet... solium*, tentorium, *in introitu portarum*, quasi usque ad muros obsidebunt. Isa. XXII, 7 : *Equites ponent sedes suas in porta, et revelabitur operimentum Judæ*. Vel po-

[1] Al. : « exercitatio. »

nit ipsam captivitatem urbis : et tangitur id quod habetur infra XXXIX : *Ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, et sederunt in porta media.* Tertio ponitur habitantium punitio : *Et loquar judicio,* *judicabo* non verbis, sed pœnis. Ezech. XVI, 38 :* *Judicabunt te judiciis adulterarum, et effundentiam sanguinem. Tu ergo accinge.* Hic docet exercendi modum : et primo ut prompte exequatur : *Accinge lumbos tuos*, quasi qui parat se ad velociter eundum. Job XXXVIII, 3 : *Accinge sicut vir lumbos tuos.* Secundo quod secure : et circa hoc primo excludit timorem. *Ne formides.* Ezech. III, 9 : *Ne timeas eos, neque metuas a facie eorum, quia domus exasperans est.* *timeres* Isaiæ LI, 12 : *Quis tu ut* timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum ita arescet, et oblitus es*[1] *Domini factoris tui, qui tetendit cœlos, et fundavit terram* ; *et formidasti tota die a facie furoris ejus qui te tribulabat, et paraverat ad perdendum ? Ubi est nunc furor tribulantis ?* Secundo promittit fortitudinem ad residendum : *Ego quippe dedi te hodie in civitatem*, ad alios sustendendum, *in columnam.* Isa. L, 4 : *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est, verbo, et ut in se non deficiat. Et in murum aerum.* Ezech. III, 9 : *Ut adamantem et ut scilicet dedi faciem tuam.* Tertio promittit hostium frustrationem : *Et bellabunt, et non prævalebunt,* non poterunt te a veritate avertere. Infra. XV : *Dabo te populo huic in murum aerum fortem ; et bellabunt adversum te, et non prævalebunt, quia ego tecum sum, ut salvem te et eruam te : dicit Dominus.*

Circa prædicta sciendum primo, quod alicujus Deus potest habere notitiam approbationis, ut dictum est. Prævisionis. Eccl. XXIII, 29 : *Domino Deo antequam crearentur, omnia sunt agnita ; sic et post perfectum respicit omnia.* Prædesti- *cognovit* nationis. II Tim. II, 9* : *Novit Dominus qui sunt ejus.* Gratiæ infusionis. Joan X, 27 : *Cognosco oves meas et cognoscunt me meæ.* Specialis familiaritatis. Exod. XXXIII, 12 : *Et teipsum novi ex nomine.* *agnovii* Glorificationis. Eccl. XLIV, 25 :* *Cognovit illum in benedictionibus suis, et dedit ilii hereditatem.*

Item notandum, quod aliquos tangit Dominus corripiendo. Job. XIX, 21 : *Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.* A peccati mundando. Matth. VIII, 3 : *Et Jesus tetigit eum, dicens : Volo mundare.* Gratiam infundendo. Cant. V, 4 : *Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum ejus.* In gratia confortando. Dan. X, 10 : *Et ecce manus tetigit me, et erexit me super genua mea, et super articulos manuum mearum.* Fervorem excitando. Psal. CXLIII : *Tange montes, et fumigabunt.*

Item notandum, quod anima peccatrix dicitur olla propter concupiscentiæ fervorem. Job XLI, 22 : *Fervescere faciet quasi ollam profundum maris, et ponet quasi cum unguenta bulliunt.* Propter operis carnalitatem. Mich. III, 3 : *Ossa eorum confregerunt, et consideru nt sicut in lebete, et quasi carnem in medio ollæ.* Propter maculæ nigredinem, Nahum II, 10 : *Facies omnium sicut nigredo ollæ.*

Item notandum, quod prædicta olla succenditur igne inordinati amoris. Psal. LXXIX, 17 : *Incensa igne, et suffossa ab increpatione vultus tui peribunt.* Iræ, et contentionis. Isa. L, 11 : *Ecce omnes vos accendentes ignem accincti flammis.* Æternæ damnationis. Deuter. XXXII, 22 : *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima.*

Item notandum, quod diabolus dicitur aquilo propter tentationis impetum. Eccl. XLIII, 18 : *Vox tonitrui ejus verberavit terram, tempestas aquilonis, et congregatio spiritus.* Quia impedit boni operis fructum. Cant. IV, 16 : *Surge aquilo, et veni auster perfla hortum meum, et fluent aromata illius.* Quia siccat lacrymarum fluvium. Prover. XXV, 23 : *Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem.*

Item notandum, quod munitur Ecclesia, vel anima, divino auxilio. Zach. II, 5 : *Ego ero eis ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus.* Angelorum præsi-

[1] Al. : « est. »

dio. Isa. XXXIII, 16 : *Munimenta saxorum sublimitas ejus.* Sanctorum Patrum exemplo. Cant. IV, 4 : *Turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis.* Fratrum subsidio. Prov. XVIII, 19 : *Frater qui adjuvatur a fratre quasi civitas firma.* Sacramentorum remedio. Cant. VIII, 10 : *Ego murus, et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.*

CAPUT SECUNDUM

1. Et factum est verbum Domine ad me, dicens : Vade, et clama in auribus Jerusalem, dicens : Hæc dicit Dominus : Recordatus sum tui miserans adolescentiam tuam, et caritatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto, in terra quæ non seminatur. Sanctus Israel Domino, primitiæ frugum ejus. Omnes qui devorant eos, delinquent ; mala venient super eos, dicit Dominus.

2. Audite verbum Domini, domus Jacob, et omnes cognationes domus Israel. Hæc dicit Dominus : Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis ? quia elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem, et vani facti sunt. Et non dixerunt : Ubi est Dominus qui ascendere nos fecit de terra Ægypti, qui transduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem et inviam, per terram sitis, imaginem mortis, et per terram in qua non ambulavit vir, neque habitavit homo ? Et induxi vos in terram Carmeli, ut comederetis fructum ejus, et bona illius. Et ingressi contaminastis terram meam, et hereditatem meam posuistis in abominationem. Sacerdotes non dixerunt : Ubi est Dominus ? et tenentes legem nescierunt me, et pastores prævaricati sunt in me : et prophetæ prophetaverunt in Baal, et idola secuti sunt.

3. Propterea adhuc judicio contendam vobiscum, ait Dominus, et cum filiis vestris disceptabo. Transite ad insulas Cethim, et videte, et in Cedar mittite, et considerate vehementer, et videte si factum est hujusmodi, si mutavit gens deos suos. Et certe ipsi non sunt dii. Populus vero meus mutavit gloriam suam in idolum. Obstupescite cœli super hoc, et portæ ejus desolamini vehementer, dicit Dominus. Duo enim mala fecit populus meus. Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

4. Numquid servus est Israel, aut vernaculus ? Quare ergo factus est in prædam ? Super eum rugierunt leones, et dederunt vocem suam, posuerunt terram ejus in solitudinem. Civitates ejus exustæ sunt, et non est qui habitet in eis. Filii quoque Mempheos et Taphneos constupraverunt te usque ad verticem. Numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore quo ducebat te per viam ? Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam turbidam ? Et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis ? Arguet te malitia tua, et aversio tua increpabit te. Scito, et vide quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum, et non esse timorem ejus apud te : dicit Dominus Deus exercituum.

5. A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti. Non serviam. In omni enim colle sublimi et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.

6. Ego autem plantavi te vineam electam, omne semen verum. Quomodo ergo conversa es mihi in pravum, vinea aliena ? si laveris te nitro, et multiplicaveris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus. Quomodo dicis : Non sum polluta, post Baalim non ambulavi ? Vide vias tuas in convalle, scito quid feceris. Cursor levis explicans vias suas, onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui. Nullus avertet eam. Omnes qui quærunt eam, non deficient ; in menstruis ejus invenient eam. Prohibe pedem tuum a nuditate, et guttur tuum a siti. Et dixisti : Desperavi, nequaquam faciam. Adamavi quippe alienos, et post eos ambulabo. Quomodo confunditur fur quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israel, ipsi et reges eorum, principes et sacerdotes et prophetæ eorum, dicentes ligno, Pater meus es tu ; et lapidi, Tu me genuisti. Verterunt ad me tergum et non faciem, et in tempore afflictionis suæ dicent : Surge, et libera nos. Ubi sunt dii tui quos fecisti tibi ? Surgant, et liberent te in tempore afflictionis tuæ. Secundum numerum quippe civitatum tuarum erant dii tui, Juda.

7. Quid vultis mecum judicio contendere ? Omnes dereliquistis me, dicit Dominus. Frustra percussi filios vestros ; disciplinam non receperunt. Devoravit gladius vester prophetas vestros ; quasi leo vastator generatio vestra.

8. Videte verbum Domini. Numquid solitudo factus sum Israeli, aut terra serotina ? Quare ergo dixit populus meus : Recessimus, non veniemus ultra ad te ? Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ ? Populus vero meus oblitus est mei diebus innumeris.

9. Quid niteris bonam ostendere viam tuam, ad quærendam dilectionem, quæ insuper et malitias tuas docuisti vias tuas, et in alis tuis inventus est sanguis animarum pauperum et innocentum ? Non in fossis inveni eos, sed in omnibus quæ supra memoravi. Et dixisti : Absque peccato et innocens ego sum ; et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego judicio contendam tecum, eo quod dixerit, Non peccavi. Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas !

10. Et ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur. Nam et ab ista egredieris, et manus tuæ erunt super caput tuum, quoniam obtrivit Dominus confidentiam tuam, et nihil habebis prosperum.

1. Hic incipit vaticinium ipsius Jeremiæ jam in prophetali officio constituti ; et dividitur in partes tres. In prima prædicit captivitatem futuram : in secunda plangit jam factam, in Threnis ; in tertia inducit

jam captivatos ad pœnam in libro Baruch. Prima in duas. In prima prædicit captivitatem per modum prophetiæ; in secunda narrat eam per modum historiæ, in cap. LIII : *Filius viginti et unius anni.* Prima in duas. In prima prophetat ad populum Judæorum ; in secunda ad diversos populos gentium, quia illis etiam propheta constitutus est, ut patet ex præcedenti parte ; et hoc cap. 46, *Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra gentes.* Prima in duas. In prima ponitur prophetia ad populum captivandum ante captivitatem ; in secunda ad reliquias captivitatis post captivitatem, cap. XXXIX : *Anno nono Sedeciæ regis Juda.* Prima in duas. In prima ponitur Jeremiæ prædicatio ; in secunda audientium contradictio, cap. XXXIV : *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino.* Prima in duas. Primo ponit comminationem ; secundo consolationem, cap. XXX : *Hoc verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens etc.* Prima in duas. In prima ponit veram comminationem ; secundo excludit falsam consolationem, in c. XXVII. *In principio regni Joakim filii Josiæ Regis Juda.* Prima in duas. In prima ponitur comminatio ad populum universaliter ; in secunda ad majores specialiter, XX cap. : *Et audivit Phassur filius Emmer Sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos.* Prima in duas. In prima ponit comminationem ; in secunda propheta quasi compatiens interponit suam orationem, cap. XIV : *Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis.* Prima in duas. In prima per judicium convincit culpam ; in secunda revocat ad pœnitentiam, cap. III : *Vulgo dicitur etc.* Prima in duas. In prima assignat tantæ dignationis rationem, eo scilicet quod non statim post culpam vindictam inferat, sed judicio contendat, ut revocet ; in secunda prosequitur judicii ordinem, ibi, *Audite verbum Domini, domus Jacob.* Circa primum duo. Primo sumit rationem ex Dei pietate : *Clama*, aperte pronuntia, *Jerusalem*, habitatorem ipsius. Et ponit tria quæ movent ad pietatem. Primum est puritas ætatis, *Adolescentiam tuam*, in qua sponsæ vehementius amantur, *quando secuta es*[1] quando egrediebantur de Ægypto. Oseæ II, 15 : *Et canet ibi juxta dies juventutis suæ, et juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti.* Secundum est memoriam pristini amoris, *Et charitatis*, qua scilicet desponsavi te mihi in legislatione. Infra XXXI : *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.* Tertium est obedientia operis? *Quando secuta es me in deserto, in terra quæ non seminatur* ; quæ seri[2] non potest. Unde nec difficultate itineris retrahebaris, quamvis quidam murmurantes dixerint, Numer. XX, 5 : *Adduxisti nos in locum istum pessimum, qui seri non potest, etc.* Secundo sumit rationem ex populi dignitate : unde primo ponit dignitatem populi, *Sanctus*, quasi dicatus ad cultum Domini, et Domino consecratus. *Primitiæ*, quia te elegit Dominus de cunctis populis, quasi primitias de frugibus. Deuter. VII et XXXII : *Pars autem Domini populus ejus, Jacob funiculus hereditatis ejus.* Oseæ IX, 10 : *Quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum.* Secundo excludit comminationem hostis : *Omnes qui devorant eum :* secundum legem quæ habetur Levit VII, quod primitias solis sacerdotibus comedere licebat. Ps. XIII, 4 : *Qui devorant plebem meam sicut escam panis.*

2. Hic prosequitur judicii ordinem : et primo ponit accusationem ; secundo repellit excusationem, ibi, *Ego te plantavi vineam electam omne semen verum.* Prima in tres. Primo exaggerat culpas eorum ex beneficiorum ingratitudine ; secundo ex facti enormitate, ibi, *Propterea adhuc judicio contendam vobiscum ;* tertio ex mentis obstinatione, ibi, *Numquid servus est Israel, aut vernaculus?* Circa primum tria. Primo purgat se a culpa, ne in ipso[3] videatur ingratitudinis causa : *Quid invenerunt patres vestri in me?* mali scilicet, quia nihil. *Elongaverunt*, longo tempore recesserunt, *vanitatem*, idola, quæ non prosunt cultoribus. Mich. VI, 3 : *Popule meus quid feci tibi, aut quid mo-*

[1] Al. : « *quæsivi.* » — [2] Al. : « fieri. »

[3] Al. : « primo purgat a se culpam, ne in ipsa. »

testus fui tibi? Responde mihi. Secundo ponit beneficiorum abundantiam, præcipue tangens eductionem de Ægypto. Et tangit hoc beneficium tripliciter. Quantum ad locum unde eduxit : *Et non dixerunt, Ubi est Dominus?* quærentes me toto desiderio. *Ascendere*, propter situm terræ. Infra xxxi : *Eduxi eos de terra Ægypti.* Quantum ad viam per quam duxit : *Qui transduxit per desertum... imaginem mortis*, quæ ipso aspectu mortem comminabatur. Deut. viii, 15 : *Ductor tuus fuit in solitudine.* Et quantum ad terram in quam induxit : *Et induxi vos in terram Carmeli*, propter similitudinem fertilitatis, non quod mons iste sit in terra promissionis. Num. xiv, 7 : *Terra quam circuivimus valde bona est.* Tertio ponit ingratitudinis culpam; et primo quo ad omnes communiter : *Et ingressi contaminastis*, idolis, Psalm. cv, 39 : *Infecta*[1] *est terra in sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum.* Secundo quo ad prælatos specialiter. *Sacerdotes*, quorum est ducere in Deum; *tenentes legem*, doctores; *pastores* principes, quorum est ab idololatria revocare. Isa. lvi, 11 : *Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam.*

3. Hic exaggerat culpam eorum ex facti enormitate : et primo proponit quod intendit, scilicet judicium : *Adhuc contendam*, super enormitate, sicut pro ingratitudinem, *cum filiis*, qui malitiam patrum imitantur. Mich. vi, 2 : *Judicium Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur.* Secundo exequitur propositum, ostendens in judicio peccati enormitatem : et primo ex comparatione cultorum : *Transite*, per considerationem, *Cethim*, occidentales ultra Cyprum, vel civitas nominis Cedar, ubi habitant Ismaelitæ. *Si mutavit gens*; quasi dicat, non mutavit. Unde constat quod comparatione aliorum damnati sunt. Ezech. v, 6 : *Contempsit judicia mea, ut plus esset impia quam gentes, et præcepta mea ultra quam terræ quæ in circuitu ejus sunt.* Secundo ex comparatione deorum prorumpens in stuporem, *Obstupescite*; quasi dicat : Si esset possibile, cœli obstupescerent : vel Angeli, qui in cœlis sunt, sicut civitas regis sui. *Portæ ejus*, principaliores in Angelis, qui sunt quasi principes et judices aliorum. Simile Isa. i, 2 : *Audite, cœli, et auribus percipe terra quoniam Dominus locutus est.* Secundo subjungit stuporis rationem. *Duo enim*, contra duas partes præcepti. Exod. xx, 3 : *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti. Non habebis deos alienos coram me, etc.* Et iterum : *Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. Fontem aquæ*, qui veram consolationem eis dare possum. Psal. xxxv, 10 : *Apud te est fons vitæ. Cisternas*, idola, quæ salvare non possunt, *foderunt*, quia ipsi ea fecerunt. Psal. cxiii, 4 : *Simulacra gentium, argentum et aurum opera manuum hominum.*

4. Hic exaggerat culpam ex mentis obstinatione : et primo quia peccatum non recognoscebant; secundo quia multiplicabant, ibi, *A sæculo confregisti jugum meum.* Circa primum tria. Primo sumit ex pœnis culpæ argumentum, excludens servilem conditionem, ne propter hoc videatur juste in servitutem adducta. *Vernaculus*, qui nascitur in domo domini : quasi dicat, non. Joan. viii, 33 : *Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus unquam.*[2] Proponens pœnarum diversitatem quantum ad hominum captivitatem : *Quare ergo factus est in prædam? Leones*, principes Chaldæorum, *vocem*, præcept vel bella. Quantum ad regionis vastationem, *Posuerunt.* Isa. i, 7 : *Terra vestra deserta, civitates vestræ destructæ sunt.* Quantum ad mulierum violationem : *Filii quoque*, civitates Ægypti, *usque ad verticem*, contra naturam abutentes, nulli parcentes membro. Vel spiritualiter per idolatriam usque ad firmos contaminantes. Thren. ult. : *Mulieres in Sion humiliaverunt, et virgines in civitatibus Juda.* Et concludens veram rationem : *non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum? Ducebat*, prospere. Non enim te dereliquit, sed tu ipsum. Dan. ix, 10 : *Quia recessimus a te, et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in lege ejus quam posuit*

[1] Al. : « interfecta. »

[2] Al. : « ultra. »

nobis per servos suos prophetas... stillavit super nos maledictio. Secundo ponitur inutile remedium, quod contra hujusmodi pœnas adhibebant. Ex quo patet quod peccatum non recognoscebant sperantes in auxilio gentium : unde ponit auxilii inquisitionem, *Et nunc quid tibi vis?* quasi dicat : Non sic deberes pœnas[1] vitare, sed Deum placando, *in via Ægypti,* mittens pro auxilio, *aquam,* Nili, *fluminis,* Euphratis, qui est Assyriorum. Isa. xxx, 2 : *Qui ambulatis ut descendatis in Ægyptum, et os meum non interrogastis.* Contra prædictæ culpæ recognitionem, *Arguet,* malitia, quando pro ea pœnas sustinebis. Isa. III, 9 : *Agnitio vultus eorum respondebit eis, et peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt.* Tertio adhibet utile consilium, ut peccatum recognoscant : *Scito malum,* inhonestum, *amarum,* pœnosum. Sophon. I, 14 : *Vox diei Domini amari, tribulabitur ibi fortis.*

5. Hic ostendit, quod peccatum obstinata mente multiplicabant : et primo quantum ad diuturnitatem temporis. *A sæculo;* quasi dicat, a principio legis datæ. Isa. XLVIII, 8 : *Transgressorem ex utero vocari te.* Job XXI, 15 : *Quid est opus ut serviamus ei, et quid nobis proderit, si oraverimus illum?* Secundo quantum ad multitudinem operis, *in omni colle :* in locis altis et amœnis, idolis immolabant. Isa. LXV, 7 : *Sacrificaverunt super montes, et super colles exprobraverunt mihi.* Amœna enim et excelsa semper idolis dedicantur.

6. Hic tollit excusationem : et primo quam possent[2] habere, proponendo cultoris negligentiam : contra quod, *Ego te plantavi electam*[3] ex electis patribus. Isa v, 1 : *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei etc.* Secundo quam possent habere negando culpam, ibi, *Si laveris.* Et primo convincit eos de culpa in Deum; secundo de culpa in proximum, ibi, *Quid niteris bonam ostendere viam tuam?* Circa primum duo. Primo convincit de culpa, ostendens negandi impossibilitatem.[4] *Nitro,* quod calore solis condensatum, sicut sal, sordes lavat : *berith,* quædam herba ad lavandum sordes : et est modus loquendi : quasi dicat : Tota aqua fluminis non faceret te mundam ; idest nulla est tibi excusatio vel purgatio.[5] Prov. xxx, 12 : *Generatio, quæ sibi munda videtur, et tamen non est lota a sordibus suis. Quomodo dicis : Non sum polluta?* Prov. xx, 9 : *Quis potest dicere : Mundum est cor meum, purus sum a peccato?* Et ponit culpæ purgationem, proponens duas circumstantias. Primo locum : *Vide vias,* opera, *in convalle,* filiorum Ennon, ubi idola colebant. Hic locus Siloe fontibus irrigatur, et ibi erat delubrum Baal, secundum Glossam. Infra XXXI : *Dirige cor tuum in viam rectam in qua ambulasti.* Et proponit peccati modum quantum ad peccandi sollicitudinem, *Cursor levis,* quasi expeditus ad peccandum. Prover. I : *Pedes eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.* Quantum ad concupiscentiæ fervorem : *Onager in desiderio,* scilicet coitus, *attraxit ventum,* pro percipit odorem feminæ suæ, *amoris* rei amatæ. Infra XIV : *Onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones.* Quantum ad fortem adhæsionem, *Nullus avertet,* amovendo. Et quantum ad peccandi promptitudinem, *Omnes qui quærunt eam :* quasi de meretrice loquitur, quæ etiam tempore menstruorum amasiis se exhibet. Ezech. XVI, 25 : *Divisisti pedes tuos omni transeunti, et multiplicasti omnes fornicationes tuas.* Secundo convincit eos de mentis duritia : et primo quia non revocantur monitis ; secundo quia non corriguntur flagellis, ibi, *Quid vultis mecum judicio contendere?* tertio quia non flectuntur beneficiis, ibi, *Videte verbum Domini.* Circa primum tria. Primo ponit admonitionem. *Prohibe :* quasi dicat : Cessa a peccatis, pro quibus nudis pedibus et sitiens duceris in captivitatem sicut Isa. xx, 3 : *Sicut ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, sic minabitur rex Assyriorum captivitatem Ægypti, et transmigrationem Æthiopiæ juvenum et senum, nudam et discalceatam discoopertis natibus, ad ignominiam Æ-*

[1] Al. : « pœnam. » — [2] Al. : « possunt. »
[3] Al. : « *elegi,* electus. »
[4] Al. : « possibilitatem. »
[5] Al. : « nunc excusatio vel purgatio. »

gypti. Secundo ostendit populi rebellionem : *Et dixisti : Desperavi, nequaquam faciam*. *Alienos*, idola. Infra XVIII : *Dixerunt : Desperavimus, post cogitationes nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus*. Tertio comminatur confusionem : et primo ponit confusionis similitudinem : *Quomodo confunditur fur quando deprehenditur ; sic confusi sunt*, deprehensi in pœnis ; *ligno*, idolo ligneo, *pater*, deus. Psalm. XCVI, 7 : *Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulacris suis*, Isa I, 29 : *Confundentur ab idolis suis*. Secundo exponit confusionis ordinem, primo ponens divini auxilii destitutionem, *Verterunt*, quasi inobedientes. Zachar. VII, 11 : *Averterunt scapulam recedente et aures suas aggravaverunt, ne audirent legem*. *In tempore afflictionis*. Oseæ VI, 1 : *In tribulatione sua mane consurgent ad me. Venite, et revertamur ad Dominum etc*. Secundo ponit idolorum inutilitatem. *Ubi sunt dii?* Deut. XXXII, 37 : *Ubi sunt dii eorum, in quibus habent fiduciam?* Tertio idolorum multitudinem : *Secundum numerum quippe civitatum tuarum erant dii tui Juda*. Isa. II, 8 : *Repleta est terra ejus equis, et innumerabiles quadrigæ ejus*.

7. Hic ostendit duritiam, quia non corriguntur flagellis. Et primo miratur excusationem : *Quid vultis mecum judicio contendere?* Job IX, 3 : *Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille*. Secundo ostendit eorum incorrigibilitatem quantum ad flagella minorum : *Frustra percussi filios vestros* ; et majorem : *Devoravit gladius vester*, ab hostibus, vestris meritis, in occisionem missus, *prophetas vestros*, falsos, scilicet Baal, et ariolos : et quantum ad omnes communiter : *Quasi leo vastator*, sic vastat ; vel *quasi leo vastator*, sic vastatur : [1] contra leonem enim omnes insurgunt ; sic contra et lupum. Infra VI : *Frustra conflavit conflator malitiæ enim eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos*.

8. Hic ostendit duritiam, quia non flectuntur beneficiis. Et primo proponit beneficia quæ pertinent ad vitæ usum, *Videte*, intelligite. *Numquid solitudo factus sum Israel?* quiaimmo sum vobis pro civitate, et terra uberrima : quia vos defendo, et fructus terræ tribuo. Oseæ VI, 3 : *Veniet nobis quasi imber temporaneus, et serotinus terræ*. Secundo ea quæ pertinent ad ornatum : *Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui?* Isa. LXI, 10 : *Indumento justitiæ circumdedit me*.

9. Hic convincit eos de culpa in proximum : et primo probat culpam ; secundo comminatur confusionis pœnam, ibi, *Et ab Ægypto confunderis*. Circa primum tria. Primo ponit proximorum occisionem, admirans excusationem : *Ad quærendam dilectionem ;* quasi per hæc me possis placare. Ponens occisionem spiritualem : *Quæ insuper docuisti*, malis exemplis. Infra XIII : *Tu docuisti eos adversum te, et erudisti in caput tuum*. Et ponens occisionem corporalem, *In alis*, idest in avibus : loquitur ad similitudinem avis rapacis. *Pauperum*, quos idolis immolasti. Zach. V, 9 : *Vidi, et ecce duæ mulieres egredientes, et spiritus in alis earum, et habebant alas quasi alas milvi*. Secundo culpæ manifestationem : *Non in fossis inveni eos*, quasi occulte a latronibus occisos : *in omnibus*, scilicet collibus, et locis amœnis. Isai. LIX, 14 : *Corruit in platea veritas, et æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in oblivione, et qui recessit a malo, prædæ patuit*. Et miratur excusationem. *Et dixisti*. Job. XI, 4 : *Dixisti : Purus est sermo meus, et mundus sum in conspectu tuo*. Tertio ostendit culpæ iterationem, præmittens excusationis admirationem, *Ecce ego. Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas!* peccata. Thren. I : *Vide, Domine, et considera, quoniam facta sum vilis*.

8. Hic comminatur eis confusionis pœnam : *Et ab Ægypto confunderis*, de cujus auxilio speras, *ab Assur*, quorum auxilium contra decem tribus et Assyrios quæsisti, IV Reg. XVI. *Manus tuæ erunt super caput tuum*, in signum doloris.

[1] Al. *quasi leo* vastat, sic vastatur : vel *quasi leo* vastatur, sic vastatur.

Isa. xxx, 3 : *Erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, et fiducia umbræ Ægypti in ignominiam.*

Notandum, quod peccatum dicitur vanitas, quia phantasticum in eligendo. Ps. xxx, 5 : *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates, et insanias falsas.* Quia transitorium in permanendo. Psalm. LXXVII, 33 : *Defecerunt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione.* Quia fallax in expectando. Eccli. : *Vana spes et mendacium viro insensato, et somnia extollunt imprudentes.* Quia infructuosum in consequendo. Isa. XLIX, 4 : *In vacuum laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam consumpsi.*

Item notandum, quod est fons aquæ sacramentalis munditiæ. Ezech. : *Postquam venerint illuc aquæ istæ, sanabuntur et vivent omnia ad quæ venerit torrens.* Aquæ reficientis doctrinæ. Isa. LV, 1 : *Omnes sitientes venite ad aquas ; et qui non habetis argentum properate, emite et comedite.* Aquæ refrigerantis gratiæ Joan. IV, 14 : *Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Aquæ nitentis gloriæ. Apoc. ult, 2 : *Ostendit mihi fluvium aquæ vivæ splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei et agni.*

CAPUT TERTIUM

1. Vulgo dicitur : Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo duxerit virum alterum ; numquid revertetur ad eam ultra? Numquid non polluta erit et contaminata mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis ; tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te. Leva oculos tuos in directum, et vide ubi non prostrata sis. In viis sedebas expectans eos, quasi latro insidians in solitudine, et polluisti terram in fornicationibus tuis et in malitiis tuis. Quamobrem prohibitæ sunt stillæ pluviarum, et serotinus imber non fuit. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Ego saltem amodo voca me : Pater meus, dux virginitatis meæ tu es. Numquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem ?

2. Ecce locuta es, et fecisti mala, et potuisti. Et dixit Dominus ad me in diebus Josiæ regis : Numquid vidisti quæ fecerit adversatrix Israel ?

3. Abiit sibimet super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicata est ibi. Et dixi, cum fecisset hæc omnia : Ad me revertere ; et non est reversa. Et vidit prævaricatrix soror ejus Juda, quia pro eo quod mœchata esset aversatrix Israel, dimisissem eam, et dedissem ei libellum repudii ; et non timuit prævaricatrix Juda soror ejus, sed abiit, et fornicata est etiam ipsa, et felicitate fornicationis suæ contaminavit terram, et mœchata est cum lapide et ligno. Et in omnibus his non est reversa ad me prævaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio : ait Dominus. Et dixit Dominus ad me : Justificavit animam suam aversatrix Israel comparatione prævasicatricis Judæ.

4. Vade, et clama sermones istos contra aquilonem, et dices : Revertere aversatrix Israel, ait Dominus, et non avertam faciem meam a vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, et non irascar in perpetuum. Veruntamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum prævaricata es. Et dispersisti vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, et vocem meam non audisti : ait Dominus. Convertimini filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester.

5. Et assumam vos, unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina. Cumque multiplicati fueritis, et creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, Arca testamentum Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra. In tempore illo vocabunt Jerusalem solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi. In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israel, et venient simul de terra aquilonis ad terram quam dedi patribus vestris.

6. Ego autem dixi : Quomodo ponam te in filios et tribuam tibi terram desiderabilem, hereditatem præclaram exercituum gentium ? Et dixi : Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.

7. Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israel, dicit Dominus. Vox in viis audita est, ploratus, et ululatus filiorum Israel : quoniam iniquam fecerunt viam suam, et obliti sunt Domini Dei sui. Convertimini filii revertentes, et sanabo aversiones vestras. Ecce nos venimus ad te : tu enim es Dominus Deus noster. Vere mendaces erant colles, et multitudo montium. Vere in Domino Deo nostro salus Israel. Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra, greges eorum et armenta filios eorum et filias eorum. Dormiemus in confusione nostra, et operiet nos ignominia nostra : quoniam Domino Deo nostro peccavimus nos et patres nostri ab adolescentia nostra usque ad diem hanc, et non audivimus vocem Domini Dei nostri.

1. Hic revocat eos ad pœnitentiam ; et primo ponit revocationem ; secundo revocatorum obstinationem, cap. VIII : *Et dices ad eos etc.* Prima in duas. In prima ponit revocationis monita ; in secunda revocationis argumenta, cap. IV : *Si reverteris Israel, ait Dominus, ad me conver-*

tere. Prima in duas. In prima revocat populum : in secunda ponit responsionis fructum, ibi, *Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum*. Prima in duas. In prima revocat a culpa ; in secunda a pœna, ibi, *Vade, et clama sermones istos contra aquilonem*. Prima in duas. In prima revocat monitis ; in secunda exemplis, ibi, *Et dixit Dominus ad me in diebus Josiæ regis*. Circa primum duo facit. Primo revocat eos ex Dei clementia, ad quam probandum proponit vulgare proverbium : *Si dimiserit vir uxorem suam ;* quod ortum habet Deuteur. xxxiii : *Si dimiserit vir uxorem*. Et loquitur secundum permissionem factam de libello repudii, propter duritiam cordis ipsorum, Matth. xix, et interdicebatur reditus, vel ut non proni essent ad dimittendum, vel ne dolo postmodum recipiente, interficerent. Et ex hoc proverbio sumit divinæ clementiæ argumentum : *Tu autem fornicata es cum amatoribus*, idolis. Isa. lv, 7 : *Revertatur ad Dominum, et miserebitur ejus ; et ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum.* Secundo revocat eos ex eorum culpa, primo proponens culpam, determinans locum : *Leva oculos in directum*, recta consideratione, vel undique, *ubi non*,[1] quasi ubique, *prostrata*, sicut meretrix, idololatriæ, Ezech. xvi, 24 : *Fecisti prostibulum in cunctis plateis.* Et peccandi desiderium : *In viis sedebas*, sicut meretrix expectans amasios, et *latro*, expectans quos spoliet. Proverb. vii, 10 : *Et ecce occurrit mulier cum ornatu meretricio præparata ad decipiendas animas.* Oseæ vi, 8 : *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine, et quasi fauces virorum latronum.* Et determinans peccati effectum ; *Et polluisti terram.* Supra : *Contaminastis terram meam, et hereditatem meam posuistis in abominationem.* Et deinde pro culpa ponit pœnam : *Quamobrem prohibitæ sunt stillæ pluviarum*, quarum virtute generatur pluvia vel imber[2] Isa. v, 6 : *Mandabo nubibus ne pluant super vineam meam imbrem.* Et ostendit peccantium inverecundiam, *Frons*. Infra vi : *Quinimmo confusione non estis confusi.* Secundo comminatur pœnitentiam : et primo hortatur ad recognoscendum beneficia, *Ergo*, quasi dicat : Sufficit præteritum tempus etc. *Pater* per creationem, *dux virginitatis meæ tu es ;* quasi dicat : Quando ducebas me per desertum ; tamen virgo eram.[3] Prov. ii, 17 : *Reliquit ducem pubertatis suæ.* Isa. lxiii, 14 : *Spiritus Domini ductor ejus fuit.* Secundo hortatur ut petant misericordiam, et dicant hæc : *Numquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem?* Ps. lxxxiv, 6 : *Numquid in perpetuum irasceris nobis, aut extendes iram tuam a generatione in generationem?*[4]

Hic ostendit eorum contemptum quantum ad peccatum oris : *Ecce locuta es* ; quod exponitur pro verbis superbiæ etc. : quantum ad peccatum operis, *Et fecisti* ; cui respondet illud, *Implesti mala :* quantum ad peccatum cordis, *Et potuisti*,[5] cui illud, *Et ostendisti ;* quasi potentiam tuam in peccato jactasti. Verum hoc non est in hebræo, *Et pro verbis etc.* nec in libris antiquis ; sed videtur expositio Hieronymi. Job xxiv, 23 : *Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, et ille abutitur eo in superbiam.* Isa. v, 22 : *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem.*

3. Hic revocat eos exemplo decem tribuum : et circa hoc tria facit. Primo ponit exemplum ad culpam idololatriæ, *Abiit sibimet*, sequens motus suos, non præcepta mea ; et inobedientiæ, *Et dixi.*[6] iv Reg. xvii, 10 : *Fecerunt sibi statuas et lucos in omni colle sublimi et subter omne lignum nemorosum : et adolebant ibi incensum super aras in morem gentium.* Et quantum ad pœnam, quæ eis innotuit : *Et vidit prævaricatrix soror*, quia ex eisdem patribus ortæ. *Dedissem ei libellum :* servat similitudinem meretricis, in qua fœditas invenitur.

Sed contra. Isa. l, 1 : *Quis est hic libellus repudii?*

Et dicendum, quod Deus non dimittit aliquem, quantum ad se pertinet ; sed

[1] Al. : « nunc. »
[2] Al. : « stillæ. »
[3] Al. : « erat. »

[4] Al. : « in generationem et generationem. »
[5] Al. : « *posuisti.* »
[6] Al. : « *dixit.* »

homo peccans ipsum dimittit : unde *ibidem : In iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.*

Secundo ponit contemptum : *Et non timuit prævaricatrix Juda soror ejus. Cum lapide*, idest idolo lapideo. IV Reg. XVII, 19 : *Sed nec ipse Judas custodivit mandata Domini Dei sui ; verumtamen erravit, et ambulavit in erroribus Israel quos operatus fuerat.* Tertio aggravat reatum : *Et dixit Dominus ad me : Justificavit*, comparative, quia decem tribus pœnam aliarum non viderant, nec corrigebantur. Ezech. XVI, 51 : *Justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es.*

4. Hic revocat eos a pœna captivitatis : et primo revocat ; secundo ostendit revocationis causam, ibi, *Ego autem dixi.* Circa primum duo. Primo ponit revocationem ; secundo revocatorum responsionem, ibi, *Et assumam vos, unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion.* Circa primum duo. Primo revocat illos de decem tribubus, vocans ad revertendum, *Contra aquilonem*, ubi captivi tenentur in terra Assyriorum. Psal. CII, 9 : *Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur.* Et ad peccata recognoscendum, *Verumtamen scito. Dispersisti vias tuas alienis*, quasi multis idolis. Supra II : *Vide vias tuas in convalle, scito quid feceris.* Secundo illos de duabus tribubus *Convertimini*, pœnitendo, *revertentes*, ad me. Vel *revertentes*, a captivitate. Oseæ II, 16 : *Et erit in die illa, dicit Dominus, vocabit me Vir meus, et non vocabit ultra Baalim.*

5. Hic ponit revocatorum responsionem : et primo duarum tribuum, promittens eis restitutionem patriæ : *Unum de civitate*, quia dispersi erant, vel quia non omnes reversi. Ezech. XXXVI, 24 : *Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram.* Et reintegrationem justitiæ in emendatione prælatorum : *Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia,* quantum ad fidem, *doctrina*, quantum ad mores. Isa. I, 26 : *Restituam judicès tuos ut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus.* Tertio quantum ad augmentationem gloriæ, quam signat ex præteritorum oblivione : *Cumque multiplicati fueritis... non dicent ultra : Arca testamenti Domini :* quasi pro nihilo computabunt illud in quo modo gloriamini : quia arca absconsa fuit nec inventa ; sicut dicitur II Mach. I Ex futurorum promissione : *In tempore illo vocabunt Jerusalem*, totam, quod completum fuit in fama sanctitatis in qua habebatur, sicut dicitur I Mach. III. Ezech. XLIII, 7 : *Locus solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum.* Et quantum ad cultus ampliationem : *Et congregabuntur omnes gentes*, ex omnibus aliqui : undique enim veniebant orare in Jerusalem. Vel intelligitur de conversione gentium ad fidem Christi. LXXXV, 9 : *Omnes gentes quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te Domine.* Secundo ponit conversionem decem tribuum : *In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israel :* quia et ex illis qui redierunt, duabus tribubus adjuncti sunt. Quod notatur in hoc quod dicit : *Venient simul.* Infra L : *In diebus illis, et in tempore illo, ait Dominus, venient filii Israel, ipsi, et filii Juda simul, ambulantes et flentes properabunt, et Dominum Deum suum quærent.* Quidam tamen exponunt totum hoc de ultimis temporibus.

6. Hic assignat causam revocationis : et primo ponit quæstionem, *Quomodo ?* idest, quid potest movere quod tot bona tibi conferam, cum in tot peccatis sis ? *In filiis*, idest in multitudine filiorum, *exercituum gentium*, idest ubi ab antiquo exercitus congregabantur, sicut usque hodie, propter ejus delicias. Psal. CV, 24 : *Pro nihilo habuerunt terram desiderabilem.* Item Psalm. XV, 6 : *Funes ceciderunt mihi in præclaris ; et enim hereditas mea præclara est mihi.* Secundo ponit responsionem, *Et dixi ;* idest, prævidens bona quæ facies, hæc tibi promitto. Psalm. LXXXVIII, 27 : *Ipse invocabit me : Pater meus es tu, Deus meus et susceptor salutis meæ.*

7. Hic ponit reversionis fructus : et primo dicit necessitatem revocandi quantum ad ipsorum culpam, *Amatorem*, non virum. Oseæ III, 1 : *Vade, et dilige mu-*

lierem dilectam ad amico, et adulteram. Quantum ad pœnam. *Vox in viis.* Infra xxxi : *Vox in excelso audita est, lamentationis, luctus, et fletus, Rachel plorantis filios suos.* Secundo ponit conversionis utilitatem : *Convertimini*, ut supra, *aversiones*, quibus a Deo aversi estis. Ps. cii, 3 : *Qui sanat omnes contritiones tuas.* Isa. xlv, 22 : *Convertimini ad me, et salvi eritis.* Tertio ponit eorum reversionem : et primo profitetur obedientiam : *Ecce venimus*, sicut tu præcepisti. Oseæ vi, 1 : *Venite, revertamur ad Dominum, quia ipse cepit, et sanabit nos : percutiet, et curabit nos.* Secundo confitentur Dei magnificentiam, confitentes ipsius divinitatem : *Tu enim es.* Exod. xv, 2 : *Iste Deus meus, et glorificabo eum.* Idolorum falsitatem : *Vere mendaces :* quia non conferebant idola quæ ibi colebamus, auxilium quod sperabamus, nec habebant divinitatem quam prætendebant. Isa. : *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.* Et divini cultus utilitatem : *Vere in Domino Deo nostro salus Israel.* Ps. lxi, 8 : *In Deo salutare meum, Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est.* Tertio confitentur culpam et pœnam ipsorum et patrum : *Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra.* Infra xvii : *Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur ; recedentes a te in terra scribentur : quoniam dereliquerunt fontem aquarum viventium, Dominum.*

Nota, quod Deus dicitur pater creatione. Matth. xi, 25 : *Confiteor tibi Pater, Domine cœli et terræ.* Adoptione. Rom. viii, 15 : *Accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba pater.* Instructione. Isa. xxxviii, 19 : *Pater filiis notam faciet veritatem tuam.* Correctione. Proverb. iii, 12 : *Quem enim diligit Dominus corripit, et quasi pater in filio complacet sibi.*

Nota, quod hereditas patriæ cœlestis est præclara splendore divinæ visionis. Sap. vi, 13 : *Clara est et quæ nunquam marcescit sapientia, et facile videtur ab his qui diligunt eam.* Dulcedine divini amoris. Psal. xxii, 5 : *Calix meus inebrians quam præclarus est.* Familiaritate divinæ allocutionis. Sapient. viii, 18 : *Præclaritas in communicatione sermonum ipsius.* Magnificentia operationis. Eccli. xliii, 27 : *Hic præclara opera et mirabilia.* Magnitudine exultationis. Zach. viii, 13 : *Erit domus Juda et domus Israel, benedictio.* Solatio societatis. Ezech. xxx, 9 : *Omnia ligna voluptatis quæ erant in paradiso Dei, etc.*

CAPUT QUARTUM

1. Si reverteris Israel, ait Dominus, ad me convertere. Si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoveberis. Et jurabis, Vivit Dominus, in veritate et in judicio et in justitia : et benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.

2. Hæc enim dicit Dominus viro Juda, et habitatori Jerusalem. Novate vobis novale, et nolite serere super spinas. Circumcidimini Domino, et auferte præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit qui extinguat. Omnia autem hæc mala venient propter malitiam cogitationum vestrarum. Annuntiate in Juda et in Jerusalem : auditum facite, loquimini, et canite tuba in terra, clamate fortiter et dicite : Congregamini, et ingrediamur civitates munitas, levate signum in Sion. Confortamini, nolite stare, quia malum ego adduco ab aquilone, et contritionem magnam.

3. Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levabit. Egr[illegible] de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem. Civitates tuæ vastabuntur remanentes absque habitatore. Super hoc accingite vos ciliciis, plangite et ululate, quia non est aversa ira furoris Domini a vobis. Et erit in die illa, dicit Dominus, peribit cor regis, et cor principum, et obstupescent sacerdotes, et prophetæ consternabuntur. Et dixi : Heu, heu, heu Domine Deus. Ergo ne decepisti populum istum, et Jerusalem, dicens : Pax erit vobis ? Et ecce pervenit gladius usque ad animam.

4. In tempore illo dicetur populo huic, et Jerusalem : Ventus urens in viis quæ sunt in deserto viæ filiæ populi mei, non ad ventilandum, et ad pugnandum. Spiritus plenus ex his veniet mihi. Et nunc ego ; sed loquar judicia mea cum eis.

5. Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus. Velociores aquilis equi illius. Væ nobis, quoniam vastati sumus. Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias. Usquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ ?

6. Vox enim annuntiantis a Dan, et notum fa-

cientis idolum de monte Ephraim. Dicite gentibus : Ecce auditum est in Jerusalem, custodes venire de terra longinqua, et dare super civitates Juda vocem suam. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro, quia me ad iracundiam provocavit : dicit Dominus. Viæ tuæ et cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi : ista malitia tua, quia amara, quia tetigit cor tuum.

7. Ventrem meum, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me. Non tacebo, quoniam vocem buccinæ audivit anima mea, clamorem prælii. Contritio super contritionem vocata est, et vastata est omnis terra. Repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meæ. Usquequo videbo fugientem, audiam vocem buccinæ ? Quia stultus populus meus me non cognovit. Filii insipientes sunt, et vecordes. Sapientes sunt ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.

8. Aspexi terram, et ecce vacua erat, et nihil ; et cœlos et non erat lux in eis. Vidi montes, et ecce movebantur, et omnes colles conturbati sunt. Intuitus sum, et non erat homo, et omne volatile cœli recessit. Aspexi, et ecce Carmelus desertus, et omnes urbes ejus destructæ sunt a facie Domini, et a facie iræ furoris ejus. Hæc enim dicit Dominus : Deserta erit omnis terra ; sed tamen consummationem non faciam. Lugebit terra, et mœrebunt cœli desuper : eo quod locutus sum, cogitavi, et non pœnituit me, nec aversus sum ab eo.

9. A voce equitis et mittentis sagittam, fugit omnis civitas. Ingressi sunt ardua, et ascenderunt rupes : universæ urbes derelictæ sunt, et non habitat in eis homo. Tu autem vastata quid facies? Cum vestieris te coccino, cum ornata fueris monili aureo, et pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris. contempserunt te amatores tui, animam tuam quærent. Vocem enim quasi parturientis audivi, angustias ut puerperæ. Vox filiæ Sion inter morientes, expandentesque manus suas : Væ mihi, quia defecit anima mea, et propter interfectos.

1. Hic ponit argumenta reversionis : et primo sumpta ex beneficiis quæ promittuntur revertentibus, secundo ex pœnis quas comminatur contemnentibus ; ibi, *Hæc enim dicit Dominus, etc.* Circa primum duo. Primo docet revertendi modum : *Si reverteris*, ab idolis, *ad me convertere*. Vel si reverti disponis, toto corde convertaris. Vel si reverteris a captivitate, convertere pœnitendo. Isa. XXI, 12 : *Si quæritis, quærite, convertimini, et venite.* Secundo ostendit conversionis fructum triplicem. Primo securitatis : *Si abstuleris offendicula*, idest idola, in quibus et tu procedens offendis, et me ad iram provocas, *non commoveberis*, idest[1] a patria. Psalm. CXXIV, 1 : *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commovebitur in æternum qui habitat in Jerusalem.* Secundo fructum sanctitatis in ipsis: *Juravit Vivit Dominus*, per Deum scilicet vivum, et non per idola mortua ; *in veritate*, ex parte jurantis, ut vere, et non simulate, vel ad deceptionem jurent ; *in judicio*, quantum ad causam pro qua juratur, ut non temere, sed præcedente debita discussione juretur ; *in justitia*, quantum ad rem de qua juratur, ut sit justa et licita. Isa. LXV, 16 : *Qui jurat in terra, jurabit in Deo, amen.* Tertio ampliationem religionis in gentibus : *Et benedicent gentes,* Dominum, videntes beneficia ipsius in te. Psal. LXV, 8 : *Benedicite gentes Deum nostrum.*

2. Hic sumit argumentum reversionis a pœnis : et primo comminatur pœnas, si reverti noluerit ;[2] secundo excludit falsa remedia, cap. V : *Circuite vias Jerusalem.* Circa primum duo. Primo docet reversionis modum, quantum ad boni operis fructum : *Novale*, terra de novo culta, *novate*, idest, auferte spinas vitiorum, ut munda semina suscipiant arva munda. Matth. XIII, 7 : *Alius cecidit super spinas, et simul exortæ spinæ suffocaverunt illud.* Et quantum ad divinæ religionis cultum, *Circumcidimini*, ut scilicet de corde vestro ritum gentilium amoveatis. Deut. X, 16 : *Circumcidite præputium cordis vestri.* Secundo ostendit imminere periculum : et primo in generali : *Ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea.* Isa. I, 31 : *Succendetur utrumque simul, et non erit qui extinguat.* Secundo in speciali : *Annuntiate in Juda est in Jerusalem.* Et circa hoc tria facit. Primo prædicit hostium adventum ; secundo obsidionis incommodum, ibi, *Vox annuntiantis* ; tertio destructionis damnum, ibi, *Ventrem meum doleo.* Circa primum duo. Primo describit præparationem civium ; secundo adventum hostium, ibi, *Ascendit leo de cubili suo.* Circa primum tria. Primo ponitur annuntiandi præparationem jussio : *Annuntiate :* ponens locum, *in Juda*, idest in tribu illa, *Jerusalem*, quæ est regni metropolis : modum, aperte, *Canite tuba*, ut omnes audiant : et constanter, *fortiter*. Isa. LVIII, 1 : *Clama, ne cesses : exalta in fortitudine vocem tuam.* Secundo inducitur præparatio, *Congregamini.* Infra VI : *Confortamini filii Be-*

[1] Al. : « vel. »

[2] Al. : « noluerint. »

niamin in medio Jerusalem, et in Thecua clangite buccina. Tertio assignatur ratio : *Quia malum ego adduco ab aquilone.* Supra I : *Ab aquilone pandetur omne malum.*

3. Hic ponit adventum hostium : et primo quantum ad exitum de terra sua : secundo quantum ad viæ progressum, ibi, *In tempore illo* ; tertio quantum ad viæ terminum, ibi, *Ecce quasi nubes ascendet.* Circa primum duo. Primo describit hostium venientium conditionem quantum ad fortitudinem : *Leo*, scilicet Nabuchodonosor, *de cubili*, de Babylone. Prov. XXX, 30 : *Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum.* Infra. L : *Ecce quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam.* Quantum ad crudelitatem, *Prædo gentium.* Nahum II, 12 : *Leo sufficienter capit catulis suis, et necavit leænis suis.* Quantum ad intentionem : *Ut ponat terram tuam in solitudinem.* Isa. X, 7 : *Ad conterendum erit cor ejus, et ad internecionem gentium non paucarum.* Et quantum ad intentionis executionem, *Civitates tuæ.* Isa. I, 7 : *Terra vestra deserta, civitates vestræ destructæ sunt.* Secundo ponit Judæorum stuporem et primo communiter omnium : *Super hoc accingite vos ciliciis.* Infra VI : *Accingere cilicio, et conspergere cinere.* Secundo specialiter principum. *Et erit in die illa, dicit Dominus, peribit cor regis, et cor principum*, ut scilicet non possint conveniens consilium resistendi invenire. Isa. XIX, 1 : *Cor Ægypti tabescet in medio ejus.* Tertio specialiter stuporem suum. *Et dixi, Heu. Dicens, Pax erit vobis.* Supra III : *In tempore illo vocabunt Jerusalem solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini Jerusalem.* Non attendens hoc proximum tempus dici, illud in longe post futurum. Infra VIII : *Expectavimus pacem, et non erat bonum ; tempus medelæ, et ecce formido.*

4. Hic describit adventum quantum ad viæ progressum : *Dicetur*, adventus, *ventus urens*, scilicet exercitus Chaldæorum qui totam terram comburet, jam est *in viis quæ sunt in deserto*, quod est inter Chaldæam et Judæam ; quasi dicat : Jam exercitus ad locum illum pervenit, *non ad ventilandum*, ut scilicet quidam captiventur, sicut quando purgatur granum et palea ; sed omnes captivabimini. *Spiritus plenus*, idest indignatio perfecta super vos, *ex his*, scilicet hostibus, *mihi*, idest ad honorem meum. Isa. XXX, 28 : *Spiritus ejus velut torrens inundans usque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum, etc.* Et comminatur per eos executurum se judicium : *Et nunc ego*, quasi non possum me plus tenere : *sed loquar judicia mea cum eis.* Vel *nunc ego*, consolatoria loquar. Supra I : *Loquar judicia mea cum eis super omnem malitiam eorum qui dereliquerunt me etc.*

5. Hic describit adventum quantum ad viæ terminum : et circa hoc tria facit. Primo describit conditionem hostium quantum ad multitudinem : *Quasi nubes*, quæ totam terram operit, *ascendet*, propter situm terræ. Quantum ad impetuositatem, *Et quasi tempestas*, cum magno tumultu. Isa V, 28 : *Rotæ ejus quasi impetus tempestatis.* Et quantum ad velocitatem, *Velociores aquilis equi ejus.* Secundo ponit adventus effectum, *Væ nobis*, ex persona populi. Isa. I, 8 : *Sicut civitas quæ vastatur.* Tertio concludit pœnitentiæ consilium, *Lava a malitia.* Isai. I, 16 : *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.*

6. Hic prædicit obsidionem : et primo obsidionis nuntium, *A Dan*, cujus terra primo occurrebat Chaldæis venientibus Jerusalem, *de monte Ephraim*, quem postmodum inveniebant, *idolum*, idest hostes, quos pro idololatria patiebantur : in quo designatur ordo nuntiorum sibi succendentium. Et determinat quid nuntiatum est, *Concitate gentes*, scilicet cives in medio Jerusalem, præparantes vos ad resistendum ; vel gentes in circuitu, ut ex vestris pœnis territi corrigantur, *Ecce auditum*, frequenter per multos nuntios, et primum per prophetas, *custodes*, scilicet hostes ad obsidendum, *vocem*, ululatus exercitus. Supra II : *Super eum rugierunt leones, dederunt vocem suam.* Secundo determinat obsidendi modum, *Quasi custodes*, sine aliqua resistentia undique obsidentes. Luc. XIX, 43 : *Circumdabunt te inimici tui vallo, circumdabunt*

te, et coangustabunt te undique. Tertio ponit obsidionis meritum : *Viæ tuæ*, idest actiones, *os*, usque ad interiora ossa pervenit, Job. XXII, 5 : *Propter malitiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates tuas etc.*

7. Hic prædicit terræ destructionem : et primo prædicit ipsam destructionem ; secundo destructionis effectum, ibi, *Aspexi terram, et ecce vacua erat et nihil.* Circa primum tria. Primo propheta ostendit suam compassionem : *Ventrem meum doleo*, quantum ad afflictionem affectus, *sensus cordis*, quantum ad perturbationem intellectus. *Non tacebo*, etiam exterius plorans. Thren. II : *Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea.* Secundo prosequitur destructionis ordinem, ponens prælii congressionem : *Quoniam vocem buccinæ audivit anima mea*, Sophon, I, 16 : *Dies tubæ et clangoris.* Regionis vastationem : *Contritio super contritionem :* quia vastatio super obsidionem, vel vastatio una super aliam. Job XVI, 15 : *Concidit me vulnere super vulnus, irruit in me quasi gigas.* Ipsius urbis destructionem quantum ad domos : *Repente vastata sunt tabernacula*, per quæ significantur domus, *pelles* quibus tentoria cooperiebantur. Infra X : *Tabernaculum meum vastatum est, omnes funiculi mei dirupti sunt.* Et quantum ad civium fugam. *Usquequo videbo fugientem?* Chaldæorum exercitum. Thren. I : *Abierunt absque fortitudine, ante faciem subsequentis.* Tertio assignat vastationis rationem, scilicet privationem debitæ scientiæ : *Quia stultus*, quantum ad cognitionem divinorum, *insipientes*, quantum ad experientiam dulcedinis ipsorum ; *vecordes*, quia sine corde quantum ad electionem agibilium. Isa. V, 13 : *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* Et quantum ad sagacitatem fraudulentiæ, *Sapientes sunt*, contra quod Rom. XVI, 19 : *Volo vos sapientes in bono, et simplices in malo.*

8. Hic ostendit effectum destructionis : et primo in regione ; secundo in gente, ibi, *A voce equitis etc.* Circa primum duo. Primo prædicit futuram desolationem communiter quantum ad campestria : *Vacua*, habitatore, *nihil*, privata fructibus, et ædificiis, *non erat lux*, ut videbatur afflictis quibus omnia videntur tenebrosa. Isa VI, 11 : *Et terra relinquetur deserta, et longe faciet Dominus homines.* Et quantum ad montuosa : *Vidi montes, et ecce movebantur*, hyperbolice, quod si possibile foret, etiam montes in tanto tribulatione commoverentur. Vel per montes, habitantes in montibus. Psal. XLV : *Conturbati sunt montes in fortitudine ejus.* Et quantum ad animata : *Intuitus sum, et non erat homo : et omne volatile cœli recessit*, quod scilicet cum habitatore recedit. Isa. L : *Veni, et non erat vir ; vocavi, et non erat qui audiret.* Et specialiter quantum ad fertiles regiones, quæ minus vacuari debebant. *Aspexi, et ecce Carmelus desertus.* Isa I : *Terra vestra deserta, civitates vestræ destructæ sunt.* Secundo confirmat per Domini sententiam : et primo ponit misericordiæ admixtionem : *Hæc dicit Dominus. Consummationem non faciam*, ut scilicet omnes moriantur, sicut dixerat de decem tribubus. Isa. IX : *Consummationem et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* Secundo ponit sententiæ comminationem : *Lugebit terra ;* quasi dicat : Sterilis erit, sicut florens dicitur ridere ; vel quasi compassione ; hyperbolice. Isa XXIV : *Luxit, et defluxit terra, et infirmata : defluxit orbis, et infirmata est altitudo populi terræ.* Tertio divinæ sententiæ firmitatem, *Cogitavi* Isa. XIV : *Hoc consilium quod cogitavi super omnem terram, et hæc manus extenta super universas gentes. Dominus exercituum decrevit ; et quis poterit infirmare ?*

9. Hic ostendit effectum destructionis in plebe Judæorum : et primo ponit timorem, qui significatur ex desertione urbium : *Equitis*, scilicet Chaldæi. Isa. XX : *A facie gladiorum fugerunt, a facie gladii imminentis, a facie arcus extenti, a facie gravis prælii.* Et quantum ad inhabitationem montium : *Ingressi sunt ardua.* Infra XLVIII : *Relinquite civitates et habitate in petra, habitatores Moab, et estote quasi columba nidificans in summo ore foraminis.* Secundo ponit spei frustrationem ab idolis : *Tu autem vastata*

quid facies? Cum vestieris. Ad similitudinem meretricis quæ parat se ut placeat amatoribus, ita ornabant aras idolorum ut eis placerent. *Stibio*, idest unguento crocei coloris, quo mulieres super cilia tingunt, sicut dicitur IV Reg. IX, quia : *Jezabel depinxit oculos suos stibio, et ornavit caput suum etc.* Ps. VII : *Occurrit illi mulier in ornatu meretricio etc.* Et ab amicis, præcipue Ægyptiis, in quibus confidebant. *Contempserunt.* Thren. I : *Omnes amici ejus spreverunt eam.* Tertio ponit dolorem sicut in partu, *Vocem perpueræ*, quæ primo filium parit, et gravius dolet. Et sicut in morte filii, *Inter morientes.* Psal. XLVII : *Ibi dolores ut parturientis, etc.*

Notandum, quod multiplex est circumcisio : scilicet mentis a pravis cogitationibus. Lev. XXVI : *Donec erubescat incircumcisa mens eorum.* Cordis a pravis affectionibus. Roman. II : *Circumcisio cordis in spiritu non littera.* Oris a pravis locutionibus. Exod. VI : *Incircumcisus labiis ego sum.* Auris a detractionibus et pravis verbis. Infra VI : *Incircumcisæ aures eorum, et audire non possunt.* Carnis, significans circumcisionem a carnalibus concupiscentiis. Genes. XVII : *Circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me et vos.*

Item notandum, quod lavatur cor aqua baptismatis Ezech. XVI : *Lavi te aqua, et emundavi sanguinem tuum ex te.* Lacrymis compunctionis. Ps. VI : *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* Vino divini amoris. Gen. XLIX : *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum.* Lacte divini sermonis. Cant. V : *Oculis ejus sicut columbæ super rivulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ.* Ardore correctionis. Isai IV : *Si abluerit Dominus sordem filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii, et in spiritu ardoris.* Sanguine dominicæ passionis. Apoc. VII : *Laverunt stolas suas, et candidas eas fecerunt in sanguine Agni.*

CAPUT QUINTUM

1. Circuite vias Jerusalem, et aspicite, et considerate, et plateis ejus, an inveniatis virum facientem judicium, et quærentem fidem ; et propitius ero ei. Quod si etiam, Vivit Dominus, dixerint; et hoc falso jurabunt. Domine, oculi tui respiciunt fidem. Percussisti eos, et non doluerunt ; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam. Induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti.

2. Ego autem dixi : Forsitan pauperes sunt et stulti, ignorantes viam Domini, et judicium Dei sui. Ibo ergo ad optimates, et loquar eis : ipsi enim cognoverunt viam Domini, et judicium Dei sui. Et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula.

3. Idcirco percussit eos leo de sylva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum. Omnis qui egressus fuerit ex eis capietur, quia multiplicatæ sunt prævaricationes eorum, confortatæ sunt aversiones eorum.

4. Super quo propitius tibi esse potero? Filii tui dereliquerunt me, et jurant in his qui non sunt dii. Saturavi eos et mœchati sunt, et in domo meretricis luxuriabantur. Equi amatores in feminas, et emissarii facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, et in gente tali non ulciscetur anima mea.? Ascendite muros ejus, et dissipate ; consummationem autem nolite facere. Auferte propagines ejus, quia non sunt Domini. Prævaricatione enim prævaricata est in me domus Israel et domus Juda, ait Dominus. Negaverunt Dominum, et dixerunt : Non est ipse, neque veniet super nos malum ; gladium et famem non videbimus Prophetæ fuerunt in ventum locuti, et responsum non fuit in eis. Hæc ergo evenient illis. Hæc dicit Dominus Deus exercituum : Quia locuti estis verbum istud, ecce ego de verba mea in ore tuo in ignem, et populum istum in ligna, et vorabit eos. Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, ait Dominus, gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur. Pharetra ejus quasi sepulcrum patens, universi fortes. Et comedet segetes tuas, et panem tuum devorabit, filios tuos et filias tuas; comedet gregem tuum, et armenta tua ; et comedet vineam tuam et ficum tuam ; et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio. Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem. Quod si dixeritis : Quare fecit Dominus Deus noster nobis hæc omnia? dices ad eos : Sicut dereliquistis me, et servistis Deo alieno in terra vestra, sic servietis diis alienis in terra non vestra.

5. Annuntiate hoc domui Jacob. et auditum facite in Juda, dicentes : Audi popule stulte qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis, et aures, et non auditis. Me ergo non timebitis, ait

Dominus, et a facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit; et commovebuntur, et non poterunt; et intumescent fluctus ejus, et non transibunt illud. Populo autem huic factum est cor incredulum et exasperans. Recesserunt, et abierunt et non dixerunt in corde suo : Metuamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluviam temporaneam et serotinam in tempore suo, plenitudinem annuæ messis custodientem nobis. Iniquitates nostræ declinaverunt hæc, et peccata nostra prohibuerunt bonum a nobis.

6. Quia inventi sunt populo meo impii insidiantes quasi aucupes, et laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros. Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenæ dolo. Ideo magnificati sunt et ditati, incrassati sunt, et impinguati, et præterierunt sermones meos pessime. Causam viduæ non judicaverunt, causam pupilli non direxerunt, et judicium pauperum non judicaverunt.

7. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?

8. Stupor et mirabilia facta sunt in terra. Prophetæ prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit talia. Quid igitur fiet igitur fiet in novissimo ejus?

1. Hic excludit remedia in quibus confidere poterant : et primo hominum sanctitatem; secundo regiæ urbis fortitudinem, cap. VI : *Confortamini*; tertio divini cultus religionem, cap. VII : *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens etc.* Circa primum duo. Primo ostendit eorum malitiam in generali; secundo prosequitur vitia in speciali, ibi, *super quo tibi propitius esse potero?* Circa primum duo. Primo ostendit culpam; secundo comminatur pœnam, ibi, *Idcirco percussit eos leo de sylva.* Circa primum duo. Primo ostendit malitiam prælatorum : secundo subditorum, ibi, *Ego autem dixi etc.* Circa primum duo. Primo proponit Dominus universalem populi malitiam quantum ad pravitatem actionis : *Virum*, etiam unum, *facientem judicium*, idest juste se habentem ad proximum suum, secundum regulam justi judicii, *quærentem fidem*, idest fideliter agere; *et propitius ero ei*, non tantum propter decem, sicut dixit Abraham de Sodomitis, Gen. XVIII. Sed poterat dici : *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum :* Psal. XIII : Et quantum ad perversitatem actionis in his, si qua bona exterius videbantur : *Quod si etiam, Vivit Dominus, dixerint; et hoc falso jurabunt :* quia in corde Dominum non venerabantur, sicut ore ostendebant; vel quia ad litteram perjurabant. Supra IV : *Jurabis, Vivit Dominus, in veritate, et in judicio, et in justitia.* Isa. XXIX : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Secundo[1] propheta confirmat Domini sententiam : et primo ponit sententiæ veritatem : *Domine, oculi mei respiciunt fidem*, idest quod rectum est : quasi dicat : Recte judicasti. Prov. XVI : *Omnes viæ hominum patent oculis ejus, spirituum ponderator est Dominus.* Hab. I : *Mundi sunt oculi tui ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris.* Secundo adjungit populi incorrigibilitatem, quia nec emendatur percussione : *Percussisti*, levibus flagellis, *non doluerunt*, de peccatis suis : *attrivisti*, morte et captivitate. Supra II : *Frustra percussi filios vestros; disciplinam non receperunt* Aggæi II : *Percussi vos vento urente, et ærugine et grandine omnia opera manuum vestrarum; et non fuit in vobis qui reverteretur ad me : dicit Dominus.* Nec confusione : *Induraverunt;* quasi dicat : Non immutantur verecundia. Ezech. *Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, et duro corde.*

2. Hic[2] ostendit malitiam prælatorum contra æstimationem prophetæ : et primo proponit populi ignorantiam, quasi in excusationem ipsorum : *Forsitan pauperes sunt*, illi quos malos in plateis reperi, *ignorantes viam*, per quam incedant[3] *judicium*, quod timeant. I Cor. VIII : *Non in omnibus est scientia.* Secundo proponit prælatorum scientiam, quæ auferebat opinionem culpæ : *Ibo ergo ad optimates, et loquar eis : ipsi enim cognoverunt viam*, per quam incedant, *judicium*, quo inter alios etiam judicent. Sap. VI : *Ad vos, reges sunt hi sermones, ut discatis sapientiam, ne excidatis.* Tertio proponit culpam : *Et ecce magis* quam populus, quia audacius, minus timentes, *simul* cum populo. Psal. *Astiterunt reges terræ et principes convenerunt in unum adversus Dominum. Jugum legis*, vincula præceptorum. Psal. 2 : *Dirumpamus*

[1] Al. : « sed. » — [2] Al. : « hinc. »

[3] Al. : « incederent. »

vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum.

3. Hic comminatur pœnam : et primo determinat pœnam, quantum ad interfectionem virorum, *Leo de sylva*, quasi ferox, Nabuchodonosor propter ferocitatem, in quo regnum Chaldæorum. Quantum ad vastationem regionum, *Lupus ad vesperam*, idest propter velocitatem : sunt enim hora vespertina lupi velociores vacuati cibo, et aspirant ad prædam nocturnam. Vel in lupo regnum Persarum. Quantum ad obsidionem urbis, *Pardus vigilans*, idest Nabuchodonosor propter fraudulentiam, vel regnum Græcorum propter varietatem regnorum, quæ sibi subjecerat. De regno autem Romanorum tacet : quia adhuc in longum imminebat, vel etiam ipsum significat per hoc quod dicit : *Omnis qui egressus*, idest evaserit manus præcedentium, *capietur*. Thren. *Ursus insidians factus est mihi leo in abscondito* Habac. I : *Leviores sunt pardis equi eorum, et velociores lupis vespertinis*. Secundo resumit causam, *Multiplicatæ*[1] *sunt*, quantum ad numerum, *confortatæ* quantum ad usum, *aversiones*, a Deo. Isa. LIX : *Multiplicatæ sunt iniquitates nostræ coram te, et peccata nostra responderunt nobis*.

4. Hic prosequitur peccata eorum in speciali : et primo peccata subditorum; secundo peccata prælatorum, ibi, *Quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes*. Circa primum duo. Primo ostendit populi culpam; secundo peccantium stultitiam, ibi, *Annuntiate*. Circa primum tria. Primo arguit in populo culpam idolatriæ : *Super quo propitius tibi esse potero?* idest, quam rationabilem causam potero invenire vobis parcendi? *Jurant*, eis divinam reverentiam impendentes. Deut. XXXII : *Ipsi provocaverunt me in eo qui non erat Deus; et irritaverunt in vanitatibus suis; et ego provocabo eos in eo qui non est populus*. Secundo arguit culpam luxuriæ, ponens peccati perpetrationem, sive peccandi occasionem : *Saturavi*, affluentiam temporalium bonorum conferens. Unde *Glossa* : Sine cerere e baccho friget venus : amici enim sunt venter et genitalia. *Mœchati*, adulterati, *in domo meretricis;* ex ipso loco turpitudo peccati augetur Ezech. XVI : *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia et saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus; et manum egeno et pauperi non porrigebant; et elevatæ sunt, et fecerunt abominationes coram me : et abstuli eas sicut vidisti*. Ponens etiam concupiscentiæ fervorem : *Equi*[2] *amatores*, quando scilicet sunt in tempore luxuriæ suæ, *emissarii*, quia ad hoc opus jumenta specialiter emittuntur. *Hinniebat*, quasi libidine insaniens. Psal. XXXI : *Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus*. Ponens etiam pœnæ recompensationem, ubi comminatur vindictam : *Numquid super his non visitabo?* corrigens peccata eorum pœnis. *Anima*, affectus. Soph. I : *Visitabo super viros defixos in fœcibus suis*. Et determinat pœnam quantum ad destructionem murorum, *Ascendite*, o Chaldæi : et quantum ad destructionem hominum, *Auferte propagines*, idest filios qui ex his propagantur, sicut ex propagine vites. Deut. XXVIII : *Destruentur muri tui firmi atque sublimes, in quibus habebas fiduciam, in omni terra tua*. Et resumit pœnæ causam : *Quia non sunt Domini*, abalienati ab[3] ipso per peccatum. Isa. XXIV : *Prævaricantes prævaricati sunt, et prævaricatione transgressorum prævaricati sunt*. Tertio arguit in eis peccatum blasphemiæ : et primo ponit culpam quantum ad blasphemiam in Deum : *Negaverunt Dominum*, negantes providentiam ipsius super res inferiores. *Non est ipse*, cujus nutu omnia fiunt *neque veniet*, quamvis contra ipsum peccaverimus. Thren. III : *Quis est iste qui dixit ut fieret, Domino non jubente?* Et Ezech. IX : *Dixerunt : Dereliquit Dominus terram et Dominus non videt*. Et quantum ad blasphemiam in prophetas, *In ventum*, idest in vanum. *Responsum*, divinum. Job. VI : *Ad increpandum tantum eloquia concinnatis, et in ventum verba profertis*. Secundo comminatur pœnam : et primo ponit pœnam contra blasphemiam in prophetas : *Hæc ergo*, quæ sequuntur.

[1] Al. : « *multa*. » — [2] Al. : « et qui. »

[3] Al. : « in »

In ignem, idest dabo verbis tuis efficaciam, ut ipsa verba tua quasi ignes comburant. Infra XXIII : *Numquid non verba mea sunt quasi ignis ardens? dicit Dominus.* Et contra blasphemiam in Deum, determinans hostium conditionem, quia potentes[1] : *Ecce ego de longinquo*, scilicet Chaldæa, *robustam* viribus, *antiquam*, quia ipsis præfuit Nembrot, gigas : unde exercitata ab antiquo in armis. Item ostendit gentem inexorabilem : *Gentem cujus ignorabis linguam.* Item armis munitam, *Pharetra*, quia prompte inde sagittas emittunt ; et quia ibi apparent sanguinolentæ, sicut cadavera in sepulcris. Infra L : *Ecce populus veniet ab aquilone, et gens magna, et reges multi consurgent a finibus terræ, etc.* Et ponit pœnæ inflictionem : *Et*[2] *comedet.* Deut. XXVIII : *Adducet super te Dominus gentem de longinquo, et de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ volantis in impetu, cujus linguam intelligere non possis.* Tamen cum misericordiæ admixtione : *Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem.* Supra IV : *Consummationem autem non faciam.* Secundo resumit pœnæ causam : *Quod si dixeritis.* Infra XVI *Ejiciam vos de terra hac in terram quam ignoratis vos et patres vestri.*

5. Hic ostendit populi peccantis stultitiam : et primo proponit ipsam : *Audi popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos*, exteriores, *non videtis*, corde. Isaiæ VI : *Excæca cor populi hujus.* Secundo probat : et primo ex comparatione insensibilium creaturarum, proponens earum obedientiam, *Me ergo non timebitis ; Arenam*, littus, *commovebuntur :* fluctus scilicet ; idest, quamvis commoveantur Job XXXVIII, : *Circumdedi illud terminis meis.* Et populi inobedientiam. *Populo autem huic factum est cor incredulum.* Ezech. II : *Noli esse exasperans sicut domus exasperatrix est.* Secundo probat ingratitudinem beneficiorum, ponens ingratitudinem, *Recesserunt. Temporaneam*, in principio post seminationem, *serotinam*, tempore maturationis fructuum, *Dominum* ; scilicet *custodientem.* Et beneficiorum cessationem, *Iniquitates vestræ.* Isa LIX : *Peccata vestra diviserunt inter vos et Deum vestrum.*[1]

6. Hic prosequitur culpam prælatorum, quæ est frequenter causa culpæ subditorum ; et ideo dicit : *Quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes.* Et circa hoc duo facit. Primo arguit ipsorum culpam quantum ad violationem justitiæ ; secundo quantum ad perversitatem doctrinæ, ibi, *Stupor et mirabilia facta sunt in terra.* Circa primum duo. Primo ostendit eorum injustitiam quantum ad injustam et fraudulentam oppressionem pauperum, ponens dolum, *Insidiantes.* Psal. X : *Insidiatur ut rapiat pauperem. Plenæ dolo*, divitiis quas dolo conquisierunt. Et doli effectum in multiplicatione divitiarum : *Ideo magnificati*, in honoribus, *dilati*, in divitiis. Infra XVII : *Perdix fovit quæ non peperit, fecit divitias, sed non in judicio.* Et in multiplicatione peccatorum. *Et præterierunt.* Deut. XXXII : *Incrassatus est dilectus et recalcitravit, incrassatus, impinguatus, dilatatus.* Secundo ostendit eorum injustitiam quantum ad justi judicii omissionem, *Causam viduæ.* I : *Pupillo non judicant, et causa viduæ non ingreditur ad eos.*

7. Hic comminatur pœnam. Deut. XXXV : *Reddam ultionem hostibus meis, et his qui oderunt me retribuam.*

8. Hic arguit perversitatem doctrinæ ; et primo ponit admirabilem culpam : *Stupor*, idest stupenda res, *prophetæ prophetabant mendacium*, quorum erat veritatem docere. Ezech. XXII : *Prophetæ ejus liniebant eos absque temperamento videntes vana, et divinantes eis mendacium. Applaudebant*, consentientes mendaciis, quorum erat prophetas corrigere. Infra XXIX : *Dedit te Dominus sacerdotem pro Jojada sacerdote, ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium et prophetantem ut mittas eum in nervum et carcerem. Et nunc quare non increpasti Jeremiam Anathothitem qui prophetat vobis? Et populus meus.* Eccli. X : *Qualis rector civitatis, tales et inha-*

[1] Al. : « potentem. »
[2] Al. : « etiam. »

[1] Al. : « et ipsum Deum. »

bitantes in ea. Secundo innuit admirabilem pœnam : *Quid igitur fiet in novissimo ejus?* scilicet captivitatis, vel mortis. Isa XXVII : *In mensura contra mensuram cum abjecta fuerit, judicabit eam etc.*

Notandum, quod est multiplex paupertas, scilicet terrenæ possessionis. Jacobi II : *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes regni quod repromisit Deus diligentibus se?* Humilitatis. Matth. V : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Afflictionis. Psal. LXVIII : *Ego sum pauper et dolens : salus tua, Domine suscepit me.* Cognitionis. Apoc. III : *Nescis quia tu es pauper.* Imperfectionis. Thren. III : *Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis ejus.*

Item notandum, quod multiplex, est visitatio; scilicet consolationis. Lucæ I : *Visitavit nos Oriens ex alto.* Correptionis Psal. LXXXVIII : *Visitabo in virga iniquitates eorum.* Damnationis. Infra VIII : *In tempore visitationis suæ corruent, dicit Dominus Congregans congregabo eos,ait Dominus.*

Item notandum, quod verbum Dei dicitur ignis, quia illuminat. Psal. CXVIII : *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Quia inflammat. Psal. CIV : *Eloquium Domini inflammavit eum.* Quia intima penetrat. Infra XX : *Et factus est sermo Domini in corde meo quasi ignis æstuans, claususque in ossibus meis.* Hebr. IV : *Vivus est sermo Dei, et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis.* Quia liquefacit. Psal. CXLVII : *Emittet verbum suum, et liquefaciet ea; flabit spiritus ejus, et fluent aquæ.* Quia consumit inobedientes. Isa. XXX : *Labia ejus repleta sunt indignatione, et lingua ejus quasi ignis devorans.* Joan. XV : *Si non venissem, et locutus non fuissem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

CAPUT SEXTUM

1. Confortamini, filii Beniamin, in medio Jerusalem, et in Thecua clangite buccina, et super Bethacarem levate vexillum : quia malum visum est ab aquilone, et contritio magna. Speciosæ et delicatæ assimilavi filiam Sion. Ad eum venient pastores, et greges eorum. Fixerunt in ea tentoria in circuitu, et pascet unusquisque eos qui sub manu sua sunt.

2. Sanctificate super eam bellum, consurgite, et ascendamus in meridie. Væ nobis, quia declinavit dies, quia longiores factæ sunt umbræ vesperi. Surgite, et ascendamus in nocte, et dissipemus domos ejus : quia hæc dicit Dominus exercituum : Cædite lignum ejus, et fundite circa Jerusalem aggerem.

3. Hæc est civitas visitationis, omnis calumnia in medio ejus. Sicut frigidam facit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam. Iniquitas et vastitas audietur in ea coram me semper, infirmitas et plaga.

4. Erudire Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne forte ponam te desertam, terram inhabitabilem. Hæc dicit Dominus exercituum : Usque ad racemum colligent quasi in vinea reliquias Israel. Converte manum tuam quasi vindemiator ad cartallum.

5. Cui loquar, et quem contestabor ut audiat? Ecce incircumcisæ aures eorum, et audire non possunt. Ecce verbum Domini factum est eis in opprobrium, et non suscipient illud.

6. Idcirco furore Domini plenus sum, laborav sustinens. Effunde super parvulum foris, et super concilium juvenum simul. Vir enim cum muliere capietur, senex cum pleno dierum. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri, et uxores pariter : quia extendam manum meam super habitantes terram : dicit Dominus.

7. A minore quippe usque ad majorem, omnes avaritiæ student, et a propheta usque ac sacerdotem, cuncti faciunt dolum. Et curabant contritionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes, Pax, pax; et non erat pax. Confusi sunt, quia abominationes fecerunt; quin potius confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt. Quamobrem cadent interruentes, in tempore visitationis suæ corruent : dicit Dominus.

8. Hæc dicit Dominus : State super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona; ambulate in ea, et invenietis refrigerium animabus vestris. Et dixerunt. Non ambulabimus. Et constitui super vos speculatores. Audite vocem tubæ. Et dixerunt, Non audiemus. Ideo audite gentes, et cognoscite congregatio, quanta ego faciam eis. Audi terra. Ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum ejus : quia verba mea non audierunt, et legem meam projecerunt.

9. Ut quid mihi thus de Saba affertis, et calamum suave olentem de terra longinqua? Holocautomata vestra non sunt accepta, et victimæ vestræ non

placuerunt mihi. Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego dabo in populum istum ruinas, et ruent in eis patres et filii simul, vicinus et proximus peribunt.

10. Hæc dicit Dominus : Ecce populus venit de terra aquilonis, et gens magna consurget a finibus terræ. Sagittam et scutum arripiet : crudelis est, et non miserebitur. Vox ejus quasi mare sonabit, et super equos ascendent, præparati quasi vir ad prælium adversum te, filia Sion. Audivimus famam ejus, dissolutæ sunt manus nostræ. Tribulatio apprehendit nos, dolores ut parturientem. Nolite exire ad agros, et in vineam ne ambuletis : quoniam gladius inimici, pavor in circuitu. Filia populi mei accingere cilicio, et conspergere cinere. Luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum, quia repente veniet vastator super nos.

11. Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scies et probabis viam eorum. Omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter. Æs, et ferrum, universi corrupti sunt. Defecit sufflatorium in igne, consumptum est plumbum. Frustra conflavit conflator, malitiæ enim eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vocate eos quia Dominus projecit illos.

1. Hic excludit secundum remedium in quo confidere poterant, scilicet in fortitudine urbis regiæ, cujus destructionem prophetat in hoc capite : et circa hoc facit duo. Primo ponitur civium præparatio, scilicet ad resistendum. *Confortamini* ut designet quomodo se invicem, advenientibus hostibus, exhortabuntur. Vel irrisorie dicit. *Fili Beniamin*, quia Jerusalem in sorte illius tribus erat quantum ad superiorem, partem : sed quantum ad inferiorem, in tribu Juda. Josue. xv : *Ascenditque per convallem filii Ennon ex latere Jebusæi ad meridiem : hæc est Jerusalem. Et in Thecua clangite buccina, et super Bethatarem,* loca munita prope Jerusalem. Supra iv : *Levate signum in Sion.* Secundo ponit ipsius civitatis destructionem, ibi, *Speciosæ et delicatæ assimilavi filiam Sion.* Et primo ponitur conditio hostium vastantium, sub quibusdam metaphoris ; secundo describuntur aperte et expresse, ibi, *Hæc dicit Dominus.* Circa primum duo. Primo describit urbis obsidionem ; secundo congressionem, ibi, *Sanctificate super eam bellum.* Circa primum tria. Primo describitur civitatis pulchritudo : *Speciosæ*, quantum ad decora ædificia et multitudinem habitantium, *delicatæ*, quantum ad fertilitatem terræ. Ezech. xvi : *Similam et mel et oleum comedisti, et decora facta es vehementer nimis.* Secundo describitur obsidio : *Ad eam venient pastores*, metaphorice, principes Chaldæorum quasi ubertatæ pascuorum illecti. Infra. xii : *Pastores multi demoliti sunt vineam meam, conculcaverunt partem meam. Fixerunt*, ab obsidionem urbis. Tertio describitur exercitus debita ordinatio. *Pascet*, idest gubernabit, *sub manu*, potestate : diversis enim turmis, diversis principes erant.

2. Hic ponitur congressio ad capiendam urbem : et circa hoc tria ponit. Primo congrediendi præceptum, *Sanctificate*, idest formate ; vel sanctum ostendite et justum, quasi Dei voluntate assemptum. Et ex vox principum ad milites. Michææ iii : *Si quis non dederit in ore quippiam, sanctificant super eum prælium.* Secundo ponitur congredientium desiderium, quod ostenditur in tribus. In mutua exhortatione, *Surgite,* vox militum adinvicem, *ascendamus*, ad impugnandum, quamvis in monte sitam : et quia non retrahuntur temporis importunitate neque calore diei, *In meridie*, neque horrore noctis, *in nocte* : et quia conqueruntur de temporis brevitate : *Væ nobis quia declinavit dies*, in qua erat tempus aptum ad bellandum. *Longiores* : quanto enim sol magis appropinquat ad zenith capitis, tanto fit longior umbra in parte opposita. Isa. x : *Confortamini, adhuc dies est, ut in Nobe stetur.* Sed secundum *Glossam*, *Væ nobis*, dicitur ex persona populi timentis noctis insidias, quia etiam in meridie resistere vix valebat. Tertio ostendit agrediendi [1] modum : *Quia hæc dicit Dominus* ; quasi, secure possumus pugnare, quia Domini præceptum est : *Cædite lignum*, ad faciendas machinas, *fundite* [2] *aggerem*, quem fecerant ad defensionem murorum suorum, destruentes ipsum : vel *fundite*, erigentes terram in acervum ad ponendas munitiones contra civitatem. Habac. i : *Ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam.*

3. Hic ponit obsidionis causam ex culpa : et circa hoc tria. Primo ponit malitiæ universalitatem : *Hæc est civitas visitationis*, quasi correctione digna, *omnis calumnia*, omnis calumniandi modus.

[1] Al. : « egrediendi. »

[2] Al. : « fodite. »

Psal. LIV : *Non defecit de plateis ejus usura et dolus*. Secundo cordis obdurationem. *Sicut frigidam facit cisterna aquam suam*, et ita conservat quasi illæsam a calore. Supra II : *Foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas*. Tertio peccati continuitatem. *Iniquitas*. Isa. LIX : *Vastitas et contritio in viis eorum ; viam pacis nescierunt etc. Infirmitas*, quasi pœna respondens prædictis duabus culpis.

4. Hic ostendit destructionem : et circa hoc tria. Primo ponit consilium ad evitandam destructionem ; secundo ponit consilii contemptum, ibi, *Cui loquar et quem contestabor ut audiat;* tertio comminatur destructionis judicium, ibi, *Idcirco furore Domini plenus sum*. Circa primum duo. Primo ponit consilium, *Erudire*, scilicet flagellis præcedentibus castigata. Isa. XXVIII : *Sola vexatio intellectum dabit auditui*. Secundo ponit imminens periculum in amissione divini amoris, *Ne forte*. Ezech. XVI : *Auferetur zelus meus in vastatione regionis*. Psalm. CVI : *Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in siti*. Et in captivitate gentis. *Hæc dicit Dominus exercituum : Usque ad racemum colligetur*, inclusive, quia nec recemus relinquetur. Metaphorice per vineam Judæos : Isa. V : *Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est* : per racemos homines ; per vindemiam captivitatem significans. O Chaldæe, *converte*, servat metaphoram, *quasi vindemiator*, qui collectos racemos [1] in vase, quod cartallum dicitur, ponit, ut ad torcular portet : ita Judæos in carcere concludas, et in Babylonem ducas, Abdias : *Si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi*. Vel *usque ad racemum*, exclusive, quia reliquias populi, scilicet rusticos et viles, ibi dimittent. *Converte*; et significat reversionem ipsorum ad terram suam, quæ ostenditur juxta hoc per cartalli [2] signum.

5. Hic ostendit consilii dati contemptum : et primo propheta quærit idoneum consilii auditorem : *Cui loquar*, fructuosa verba Domini, *contestabor*, adjurabo? in quo significat raritatem [3]. Isa. XXVIII : *Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum?* Secundo ostendit idoneitatem, quia audire noluerunt : *Ecce incircumcisæ*, quasi gentilibus fabulis plenæ. Act. VII : *Dura cervice, et incircumcisis cordibus et auribus*. Et quia etiam audita contemnunt : *Ecce verbum Domini factum est eis in opprobrium*. Infra. XX : *Et factus est mihi sermo Domini in opprobrium et in derisum tota die*.

6. Hic comminatur eis destructionis flagellum : et primo ostendit illis justitiæ zelum : *Furore Domini plenus sum*, igne scilicet zeli pro Domini justitia. Num. XXV : *Zelo meo commotus est contra eos, ut non ipse delerem filios Israel in zelo meo*. Secundo dat hostibus [4] destructionis præceptum : *Effunde*, o Chaldæe, *iram*, scilicet tuam abundanter, *foris*, in plateis et agris. Eccl. XXXVI : *Excita furorem, et effunde iram. Parvulum*, nulli parcatur ætati. Tertio ponit præcepti complementum, et quantum ad personas, et quantum ad possessiones : *Vir enim cum muliere*, uxore. Thren. ult. : *Hereditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos*.

7. Hic ponit causam destructionis : primo avaritiam ; secundo inobedientiam, ibi, *Hæc dicit Dominus* : *State super vias, et videte*; tertio sacrorum abusum, ibi, *Ut quid mihi thus de Saba affertis?* Circa primum tria. Primo ponit culpam, ponens avaritiæ studium in desiderando : *Omnes avaritiæ student*. Isa. LVI : *Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam a summo usque ad novissimum*. Dolum in consequendo : *Et a propheta usque ad sacerdotem, cuncti faciunt dolum*. Ps. XXXVII : *Dolos tota die meditabantur*. Et dolositatis modum, quia adulando, *Et curabant*, scilicet verbis excusando culpas, et excludendo pœnas. Ezech. XIII : *Prophetæ Israel qui prophetant ad Jerusalem, et vident ei visionem pacis : et non est pax, ait Dominus Deus*. Secundo ponit inverecundiam etiam inter pœnas : *Confusi non sunt*, pœnis, *confusione*, salubri, quæ pœnitentiam provocet, Eccli. IV : *Est confusio addu-*

[1] Al. deest : « qui. » — [2] Al. : « cartallum. »

[3] Al. : « caritatem. » — [4] Al. : « dat ad hostes. »

cens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam. Tertio comminatur pœnam : *Quamobrem cadent*, ipsi prophetæ, *inter ruentes*, plebeos, *corruent*, morte, vel captivitate, ipsis sociati in pœnis a quibus non sunt divisi in culpis.

8. Hic ponitur ipsorum inobedientia : et primo ponit culpam, scilicet inobedientiam præcepti de imitatione sanctorum, ponens præceptum : *State super vias*, considerate diversas operationes bonorum et malorum, ut utrorumque progressum et exitum videatis. *Antiquis*, quæ sanctorum vestigiis sunt tritæ. Thren. III : *Scrutemur vias nostras, et quæramus, et revertamur ad Dominum.* Vel *super vias*, prophetas. Præcepti fructum : *Et invenietis refrigerium.* Ps. LXV : *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium.* Matth. XI : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris.* Et præcepti contemptum ; *Et dixerunt, Non audiemus.* Et etiam quantum ad inobedientiam præcepti de obedientia prælatorum : *Et constitui speculatores*, prophetas et principes, *vocem tubæ*, prædicationem ipsorum. Ezech. : *Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me.* Secundo comminatur pœnam, primo excitans audientiam : *Ideo audite gentes, et cognoscite congregatio*, omnium nationum. Isa. I : *Audite cœli, et auribus percipe terra.* Secundo comminatur pœnam : *Ecce ego.* Isa. III : *Fructum adinventionum suarum comedet.*

9. Hic ponit sacrorum abusum, inquantum peccatis polluti, Deo sacrificia offerre præsumebant, quæ propter hoc accepta non erant : et circa hoc duo. Primo ex hoc quod non sunt accepta designat ipsorum culpam. Et quantum ad ea quæ offerebantur in altare thymiamatis : *Ut quid mihi thus de Saba* : regio ubi nascitur thus, *calamum*, cinnamomum, quod ponebatur in thymiamate, cujus compositio habetur Exod. XXXIV : *Longinqua*, scilicet India. Isa. LXVI : *Qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo.* Et quantum ad altare holocaustorum, *Holocaustomata.* Isa. I : *Holocausta arietum et adipem pinguium et sanguinem vitulorum et agnorum et hircorum nolui.* Secundo ponit pœnam. *Propterea hæc dicit Dominus.* Isa III : *Corruet populus vir ad virum, et unusquisque ad proximum*[1] *suum.*

10. Hic describit aperte hostes venientes : et primo describit hostium conditionem ; secundo populi incorrigibilitatem, ibi, *Probatorem dedi te in populo meo robustum.* Circa primum tria. Primo describit hostes gentem fortem multitudine : *Gens magna*, et armis, *sagittam*, crudelem, *crudelis est quasi mare*, ut et[2] voce terreat et intentione : *Et super equos ascendent præparati quasi vir ad prælium.* Infra L : *Ecce populus veniet ab aquilone, gens magna, et reges multi consurgent a finibus terræ. Arcum et scutum apprehendent : crudeles sunt, et immisericordes.* Secundo ponit ex fama, Judæorum timorem : *Audivimus famam ejus, dissolutæ sunt manus nostræ :* præ timore nihil facere possumus. Ps. XLVII : *Ibi dolores ut parturientis.* Et timoris effectum : *Nolite exire.* Deut. XXXII : *Foris vastabit*[3] *eos gladius, et intus pavor.* Tertio hortatur ad pœnitentiæ dolorem : *Filia populi mei, accingere cilicio.* Supra IV : *Super hoc accingite vos ciliciis, et ululate : quia non est aversa ira furoris Domini a vobis.*

11. Hic ostendit populi incorrigibilitatem : et primo inducit prophetæ testimonium, *Probatorem*, ut quasi experimento discas eorum duritiam, dum eos flectere ad bonum non vales. Proverb. XXVII : *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera.* Secundo ponit universale peccatum : *Omnes isti principes declinantes. Æs et ferrum* ; quasi dicat : Non solum sunt immundi, sed tecti sunt immunditia, sicut ferrum, et æs est immunditia argenti. Vel ferrum propter duritiam, æs propter impatientiam, quia tremulum est. Job. XL : *Ossa ejus velut fistulæ æris etc.* Ps. XIII : *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis.* Tertio ponit incorrigibilitatis exemplum : *Defecit sufflatorium* : argentum enim admixtum plumbo in for-

[1] Al. : « populum. » — [2] Al. : « et ut. »

[3] Al. : « vastabunt. »

nace ponitur, et sufflante argentario faeces consumuntur et argentum melioratur, sed plumbum minuitur. Isti autem positi in fornace tribulationis, consumpti malis quasi plumbo, non sunt correcti, *Frustra*, verbum Dei, *conflavit conflator*. Deus, vel prædicator. Eccli. II : *In igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis*. Quarto concludit reprobationis argumentum : *Argentum reprobrum*[1] Thren. ult. : *Sed projiciens repulisti nos, iratus est contra nos vehementer*.

Notandum, quod peccatum dicitur frigus, quia extinguit calorem dilectionis. Matth, XXIV : *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum*. Quia congelat humorem devotionis, Eccli. XLIII : *Frigidus ventus aquilo flavit et gelavit chrystallus ab aqua*. Quia retardat motum bonæ operationis. Prov. XX : *Propter frigus piger arare noluit, mendicabit ergo æstate*[2], *et non dabitur illi*.

Item nota, quod quædam sunt viæ præceptorum. Psal. CXVIII : *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatastati cor meum*. Actionum. Thren. III : *Scrutemur vias nostras, et quæramus, et revertamur ad Dominum*. Virtutum. Prover. IV : *Viam sapientiæ monstrabo tibi, et ducam te per semitas æquitatis*. Doctorum. Ibid. III : *Viæ ejus viæ pulchræ, et omnes semitæ ejus pacificæ*. Ipse Christus, Joan. XIV : *Ego sum via, veritas et vita*.

CAPUT SEPTIMUM

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens : Sta in porta domus Domini, et prædica ibi verbum istud, et dic : Audite verbum Domini, omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Bonas facite vias vestras et studia vestra ; et habitabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes : Templum Domini, templum Domini est. Quoniam si benedixeritis vias vestras et studia vestra, si feceritis judicium inter virum et proximum ejus, advenæ et pupillo et viduæ non feceritis calumniam, nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, et post deos alienos non ambulaveritis in malum vobismetipsis, habitabo vobiscum in loco isto, in terra quam dedi patribus vestris, a sæculo et usque in sæculum. Ecce vos confiditis vobis in sermonibus mendacii, qui non proderunt vobis : furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, et ire post deos alienos quos ignoratis. Et venistis, et stetistis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum, et dixistis : Liberati sumus, eo quod fecerimus omnes abominationes istas. Numquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris ? Ego ego sum, ego vidi, dicit Dominus. Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum a principio, et videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israel. Et nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, et locutus sum ad vos, mane consurgens et loquens, et non audistis ; et vocavi vos, et non respondistis : faciam domui huic, in qua invocatum est nomen meum, et in qua vos habetis fiduciam, et loco quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo ; et projiciam vos a facie mea, sicut projeci omnes fratres vestros, universum semen Ephraim.

2. Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem et orationem et non obsistas mihi quia non exaudiam te. Nonne vides quid isti faciunt in civitatibus Juda, et in plateis Jerusalem? Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas reginæ cœli, et libent diis alienis, et me ad iracundiam provocent. Numquid me ad iracundiam provocant? dicit Dominus. Nonne semetipsos in confusionem vultus sui? Ideo hæc dicit Dominus Deus : Ecce furor meus et indignatio mea conflatur super locum istum, super viros et super jumenta, et super lignum regionis, et super fruges terræ ; et succendetur, et non extinguetur.

3. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel : Holocautomata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes : quia non sum locutus cum patribus vestris, et non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocautomatum, et victimarum ; sed hoc verbum præcepi eis dicens : Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus ; et ambulate in omni via quam mandavi vobis, ut bene sit vobis. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam ; sed abierunt in voluptatibus, et in pravitate cordis sui mali, factique sunt retrorsum, et non in ante, a die qua ingressi sunt patres eorum de terra Ægypti usque ad diem hanc. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas per diem, consurgens diluculo, et mittens : et non audierunt me, nec inclinaverunt aurem suam, sed induraverunt cervicem suam, et pejus operati sunt quam patres eorum. Et loqueris ad eos omnia verba hæc, et non audient te ; et vocabis eos, et non respondebunt tibi. Et dices ad eos : Hæc est gens quæ non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam. Periit fides, et ablata est de ore eorum.

4. Tonde capillum tuum, et projice, et sume in directum planctum : quia projecit Dominus et reli-

[1] Al. : « *reprobatum*. »

[2] Al. : « egestæ. »

quit generationem furoris sui : quia fecerunt filii Juda malum in oculis meis, dicit Dominus. Posuerunt offendicula sua in domo in qua invocatum est nomen meum, ut pollueren eam, et ædificaverunt excelsa Tophet, quæ est in valle filii Ennon, ut incenderent filios suos, et filias suas igni : quæ non præcepi, nec cogitavi in corde meo. Ideo ecce dies venient, dicit Dominus, et non dicetur amplius Tophet, et vallis filii Ennon ; sed vallis interfectionis : et sepelientur in Tophet, eo quod non sit locus. Et erit morticinum populi hujus in cibos volucribus cœli, et bestiis terræ, et non erit qui abigat. Et requiescere faciam de urbibus Juda et de plateis Jerusalem vocem gaudii et vocem lætitiæ, vocem sponsi et vocem sponsæ : in desolatione enim erit terra.

1. Hic excludit tertium remedium in quo poterant confidere, scilicet de cultu divinæ religionis : et primo quantum ad templi sanctitatem ; secundo quantum ad orationis devotionem, ibi, *Tu ergo noli orare pro populo hoc ;* tertio quantum ad sacrificiorum oblationem, ibi, *Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel.* Circa primum duo. Primo ponit quasi salubre consilium, ostendens veram fiduciam : *Sta in porta*, ut saltem religione loci cogantur audire : quasi dicat : Alias audire contemnunt : *Bonas facite vias*, actiones, *studia*, cogitationes, quibus deliberatis de agendis. Isa. XL : *Dirigite viam, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.* Et primo ponit fructum : *Et inhabitabo.* Apoc. XXI : *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis.* Et excludit spem vanam : *Nolite confidere in verbis mendacii,* inquantum scilicet dicebant se propter sanctitatem templi omnes pœnas posse vitare sine emendatione vitæ. *Templum Domini*, sanctum, *templum Domini*, pretiosum, *templum Domini*, a cunctis veneratum. II : Machab. V : *Non propter locum gentem, sed propter gentem locum Deus elegit.* Secundo exponit ipsum : et primo quantum ad primam partem, ostendens quid sit bonas vias facere, resumens consilium, eos ordinando et ad seipsos in actione : *Quoniam si benedixeritis*[1] quasi in mente determinaveritis ; vel direxeritis : et in cogitatione, *Studia vestra* : et ad proximum, quantum ad operationem boni, *Si feceritis* : et in comparatione ad Deum, *Et post Deos alienos non ambulaveritis* : resumit consilii fructum : *habitabo vobiscum,* si volueritis, et audieritis etc. Psal. XIV : *Domine, quis habitabit*[2] *in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo ? Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam etc.* Secundo exponit quantum ad secundam partem : et primo ostendit falsam fiduciam, ponens defectum ex parte culpæ : *Ecce vos confiditis vobis in sermonibus mendacii*, dum dicitis vos posse hæc quæ sequuntur impune committere : *furari*, contra rem proximi, *occidere*, contra personam, *adulterari*, contra id quod est quasi res, et quasi persona, *jurare.* Hic ponit peccata contra Deum. Isa. XXVIII : *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.* Et ponit apparentiam ex parte insufficientis emendæ : *Et venistis, et stetistis coram me in domo hac*, quasi per ingressum templi tantum, satisfacere credentes, decepti fortassis per orationem Salomonis quæ habetur II Paralipom. VI, et III Reg. VII. Et ipse intelligit cum perfecta morum emendatione, domum Domini ingrediendam. *Eo quod fecimus omnes abominationes istas*, idest ab eo. Secundo excludit eam, primo argumento ostendens emendam insufficientem pro culpis : *Numquid ergo speluncam latronum facta est domus ista ?* quasi dicat : Si non purgati domum meam intratis, speluncam latronum eam facitis. Matth. XXI : *Domus mea domus orationis vocabitur : vos autem fecistis illam speluncam latronum.* Et ostendit culpam patentem : *Ego ego*, singulariter, *sum*, ubique omnia videns, *vidi*, peccata vestra. Prov. XVI : *Omnes viæ hominum patent oculis ejus, spirituum ponderator est Dominus.* Secundo excludit exemplo : et primo ponit exemplum de Silo, ubi prius tabernaculum positum fuit : *Ite ad locum meum in Silo.* Psalm. LXXVII : *Et repulit tabernaculum silo tabernaculum suum, ubi habitavit in hominibus.* Secundo adaptat ad propositum, assumens similem culpam : *Et quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, et locutus sum ad vos mane consurgens*, ad modum hominis soliciti, qui summo mane surgit ad explenda opera

[1] Al. : « *benedixeris.* »

[2] Al. : « habitat. »

sua ; vel quia tempus illud congruum est ad contemplandum, et suscipiendum verba sapientiæ, pro corpore jam quietato. *Vocari.* Proverb. I : *Quia vocavi, et renuistis, invocavi, et non fuit qui aspiceret etc.* Et concludit similem pœnam, quantum ad destructionem loci : *Faciam domui huic.* Infra XXVI : *Dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ.* Et quantum ad captivationem populi, *Projiciam vos.* Infra XXIII : *Vos dispersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitasti eos.*

2. Hic excludit remedium orationis : et primo profertur sententia : *Nec*[1] *assumas*, etiam ab eis rogatus, *et non obsistas*, quia oratio sanctorum quodammodo detinet, et excludit Dei sententiam[2]. Sapient. XVIII : *Properans homo sine querela deprecari pro populis, proferens servitutis suæ scutum, orationem, et per incensum deprecationem allegans restitit iræ, et finem imposuit necessitati, ostendens quoniam tuus est famulus :* Isa. XLIV : *Non est qui invocet nomen tuum, qui consurgat, et teneat te.*

Sed contra. Job IX : *Deus cujus iræ resistere nemo potest.*

Respondetur, quod verum est virtutis robore ; sed oratione, et humilitate.

Quia non exaudiam, more curialis domini, qui non vult faciem servi rogantis confundere. IV Reg. XIV : *Lugere te simula, et induere veste lugubri, et ne ungaris oleo etc.* Secundo ponit causam ex culpa, primo proponens culpam, ostendens eam patentem, quia publice factam. *Nonne vides ?* Ezech. XVI : *Fili hominis, notas fac Jerusalem abominationes suas .* et communem quantum ad omnem sexum, et ætatem : *Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas reginæ cœli*, idest lunæ ; vel militiæ, et omnibus astris. Infra XLIV : *Quod si nos sacrificamus reginæ cœli, et libamus ei libamina : numquid sine viris nostris fecimus ei placentas ad colendum eam ?*[3] Secundo ostendit peccantium stultitiam, quia non Deum, sed seipsos offenderunt : *Numquid me ad iracundiam provocant ?* Job XXXV : *Si peccaveris, quid nocebis ei?* Psalm. VII : *Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet.* Tertio comminatur pœnam : *Ideo hæc dicit Dominus.* Supra IV : *Ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit qui extinguat, propter malitiam cogitationum vestrarum.*

3. Hic excludit sacrificiorum fiduciam : et primo excludit sacrificiorum curam, ponens sententiam : *Holocautomata vestra addite victimis vestris ;* quasi dicat : Sicut victimarum major pars cedit in usus vestros, ita holocausta vobis ex toto comedite, quia carnium consumptione non delector. Psalm. XLIX : *Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo ?* Et ponit causam : *Quia non sum locutus.* Non enim Dominus hoc propter se volebat ; sed ut per[4] hoc ab idololatria revocaret. Unde ante adorationem vituli, de quo Exod. XXXIII, nulla præcepta de sacrificiis data sunt. Psalm. XXXIX : *Sacrificium et oblationem noluisti ; aures autem perfecisti mihi. Holocaustum et pro peccato non postulasti. Tunc dixi : Ecce venio.* Secundo arguit moralium inobedientiam ; et primo ostendit culpam ; secundo, comminatur pœnam, ibi, *Tonde capillum tuum.* Circa primum duo. Primo probat inobedientiam quasi per inductionem, ostendens eos inobedientes legi, ponendo legis præcepta : *Sed hoc verbum præcepi*, a principio, quasi principaliter intentum. *Audite vocem meam*, de præceptis moralibus. Ezech. XXXVI : *Eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.* Et præcepti contemptum : *Et non audierunt... factique sunt retrorsum*, semper peccata postea addentes. Isa. LVI : *Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam, a summo usque ad novissimum.* Ostendit etiam eos inobedientes præcedentibus prophetis : *Et misi ad vos omnes servos prophetas.*[5] IV Reg. XVII : *Testificatus est Dominus in Israel, et in*

[1] Al. : « ut. » — [2] Al. : « sapientiam. »
[3] Al. : « ut sacrificemus reginæ cœli, et libemus et libamina sicut etc. »
[4] Al. : « propter. » — [5] Al. : « et misi ad eos. »

Juda per manum omnium prophetarum, et videntium, dicens : Revertimini a viis vestris pessimis, et custodite præcepta mea et cæremonias, juxta omnem legem quam præcepi patribus vestris, et sicut misi ad vos in manu servorum meorum prophetarum. Qui non audierunt, sed indura verunt cervicem suam, juxta cervicem patrum suorum, qui noluerunt obedire Domino Deo suo. Prædicit etiam, eos non obedituros sibi. *Et loqueris... et non audient.* Ezech. III : *Domus Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me : omnis quippe domus Israel attrita fronte est, et duro corde.* Isa. LXV : *Vocavi et non respondistis ; locutus sum, et non audistis, et faciebatis malum in oculis meis, et quæ nolui, elegistis.* Secundo infert conclusionem[1] *Et dices ad eos.* Supra II : *Frustra percussi filios vestros ; disciplinam non receperunt Fides,* Domini. Roman. X : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Vel fidelitas ad proximum. Prov. XX : *Virum fidelem quis inveniet?*

4. Hic comminatur eis pœnam : et primo præsignat eam facto : *Tonde capillum.* Simile Ezech. V : *Tertiam partem pilorum igni combures in medio civitatis, juxta completionem dierum obsidionis ; et assumes tertiam partem, et concides gladio in circuitu ejus ; tertiam vero aliam disperges in ventum. Generationem furoris.* Isa. X : *Ad gentem fallacem mittam eum, et contra populum furoris mea mandabo illi.* Secundo determinat verba : et primo resumit idololatriæ culpam, aggravans eam ex loco sacro : quia fecerunt *offendicula*, idola, *in domo*, scilicet in templo, et loco publico et aperto, *et ædificaverunt quæ non præcepi*, quasi dicat : Non tam gravia præcepi eis. Unde patet quod etiam a me recesserunt. Psal. CV : *Immolaverunt filios suos, et filias suas dæmoniis, carnes filiorum suorum et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan.* Secundo comminatur pœnam : et primo quantum ad interfectionem virorum ; secundo quantum ad effusionem cadaverum, ibi cap. XVIII : *In tempore illo, ait Dominus, ejicient ossa regis Juda.* Tertio quo ad ejectionem remanentium, ibi, *Et eligent magis mortem quam vitam.* Circa primum tria. Primo ostendit interfectionis locum : *Ideo ecce dies venient*, ut ubi peccaverunt, ibi puniantur. Infra XIX : *Ecce dies venient, dicit Dominus, et non vocabitur amplius locus iste Tophet, et vallis filii Ennon, sed vallis occisionis.* Secundo excludit sepulturæ officium : *Et erit morticinum populi hujus in cibos volucribus cœli.* Sepelientur tamen aliqui vel a reliquiis, vel ab hostibus non valentibus sustinere fœtorem. Psalm. LXXVIII : *Posuerunt mortalia servorum tuorum escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ.* Tertio excludit universale gaudium : *Et requiescere faciam.* Thren. ult. : *Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster :* quæ omnia attestantur magnitudinem occisionis.

Nota, quod Deus habitat nobiscum per fidei constantiam. Ephes. III : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris etc.* Per fraternæ dilectionis concordiam. Matth. XVIII : *Ubi fuerint duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Per præceptorum obedientiam. Joan. XIV : *Si quis diligit me sermonem meum servabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Per devotæ contemplationis eminentiam. Apoc. III : *Ego sto ad ostium, et pulso : si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi, intrabo ad eum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum.*

Item nota, quod quoddam est templum historicum. Psalm. CXXXVII : *Adorabo ad templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo.* Allegoricum, ipsa Ecclesia. I Cor. III : *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Typicum, ipse justus. I Cor. VI : *Nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti?* Anagogicum, ipse Deus. Apoc. XXI : *Dominus Deus omnipotens templum illius est, et agnus.*

Item nota, quod vocem Domini debemus audire, illum diligendo caritatis amore, quia bonum nostrum. Deut. VI :

[1] Al. : « confusionem. »

[1] Al. : « præsumit. »

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua. Et serviendo cultus religione, quia Dominus. Deut. x : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi, soli servies.* Psalm. II : *Servite Domino in timore.* Post eum eundo præcepti observatione, quia pater. Supra III : *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Illum quærendo recta intentione, quia finis. Soph. II : *Quærite Dominum omnes mansueti terræ, quia judicium ejus estis operati.* Eum adorando debito honore, quia factor noster est, et Deus. Matth. IV : *Dominum Deum tuum adorabis.*

CAPUT OCTAVUM

1. In tempore illo, ait Dominus : ejicient ossa regis Juda, et ossa principum ejus, et ossa sacerdotum et ossa prophetarum, et ossa eorum qui habitaverunt Jerusalem, de sepulcris suis, et expandent ea ad solem, et lunam, et omnem militiam cœli quæ dilexerunt, et quibus servierunt, post quæ ambulaverunt, et quæ quæsierunt, et adoraverunt. Non colligentur, et non sepelientur : in sterquilinium super faciem terræ erunt.

2. Et eligent magis mortem quam vitam omnes qui residui fuerint de cognatione hac pessima in universis locis quæ derelicta sunt, ad quæ ejeci eos : dicit Dominus exercituum.

3. Et dices ad eos : Hæc dicit Dominus : Numquid qui cadit non resurget, et qui aversus est non revertetur ? Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem aversione contentiosa ? Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti. Attendi, et auscultavi : nemo quod bonum est loquitur Nullus est qui agat pœnitentiam super peccato suo, dicens : Quid feci ? Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens in prælium. Milvus in cœlo cognovit tempus suum, turtur, et hirundo, et ciconia custodierunt tempus adventus sui ; populus autem meus non cognovit judicium Domini.

4. Quomodo dicitis : Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est ? Vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum. Confusi sunt sapientes, perterriti, et capti sunt. Verbum enim Domini projecerunt, et sapientia nulla est in eis.

5. Propterea dabo mulieres eorum exteris, agros eorum heredibus : quia a minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur, a propheta usque ad sacerdotem, cuncti faciunt mendacium. Et sanabant contritiones filiæ populi mei ad ignominiam, dicentes, Pax, pax ; cum non esset pax.

6. Confusi sunt, quia abominationem fecerunt ; quinimmo confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt. Idcirco cadent inter corruentes, in tempore visitationis suæ corruent, dicit Dominus.

7. Congregans congregabo eos, ait Dominus. Non est uva in vitibus, et non sunt ficus in ficulnea ; folium defluxit, et dedi eis quæ prætergressa sunt. Quare sedemus ? Convenite, et ingrediamur civitatem munitam, et sileamus ibi : quia Dominus Deus noster silere nos fecit, et potum dedit nobis aquam fellis : peccavimus enim Domino. Expectavimus pacem, et non erat bonum, tempus medelæ, et ecce formido. A Dan auditus est fremitus equorum ejus, a voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra. Et venerunt, et devoraverunt terram, et plenitudinem ejus, urbem, et habitatores ejus. Quia ecce ego mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio, et mordebunt vos, ait Dominus. Dolor meus super dolorem, in me cor meum mærens. Ecce vox clamoris filiæ populi mei de terra longinqua : Numquid Dominus non est in Sion, aut rex ejus non est in ea ? Quare ergo me ad iracundiam concitaverunt in sculptilibus suis, et in vanitatibus alienis ? Transiit messis, finita est æstas, et nos salvati non sumus. Super contritione filiæ populi mei contritus sum, et contristatus, stupor obtinuit me. Numquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi ? Quare igitur non est obducta cicatrix filiæ populi mei ?

1. Hic comminatur cadaverum effossionem : et primo ponit ipsam effossionem : *Dicent ossa*, credentes aurum, vel aliquid talium invenire. Isa. XIV : *Tu autem projectus es de sepulcro tuo, quasi stirps inutilis, pollutus, et obvolutus cum his qui interfecti sunt gladio, et descenderunt ad fundamenta laci, quasi cadaver putridum.* Secundo effossorum dispersionem : *Et expandent ea.* IV Reg. XVII : *Adoraverunt universam militiam cœli.* Sap. XI : *Per quæ peccat quis, per hæc et torquetur.* Tertio eorum vilitatem. *Non colligentur.* Isa. V : *Facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio platearum.*

2. Hic ostendit oppressionem remanentium significata ex ipsa mortis electione ; quæ quidem in se non est eligibilis, sed inquantum malorum terminus est. Apoc. IX : *In diebus illis quærent homines mortem, et non invenient eam ; et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis.*

3. Hic ostendit eorum obstinationem, et duritiam in peccato :[1] unde dividitur

[1] Al. : « peccatum. »

contra totum præcedens : et primo ostendit obstinationem in peccatis[1] quæ committuntur in Deum, vel in seipsum, et in proximum. Deinde de illis quæ committuntur directe in proximum, cap. IX : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum ?* Circa primum duo. Primo arguit duritiam ; secundo comminatur pœnam, ibi, *Congregans congregabo eos*. Circa primum quatuor. Primo ostendit eorum duritiam quantum ad idolatriam ; secundo quantum ad superbiam, ibi, *Quomodo dicitis : Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est ?* tertio quantum ad avaritiam, ibi, *Propterea dabo mulieres eorum cæteris* ; quarto quantum ad inverecundiam, ibi, *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt etc.* Circa primum ostendit eorum duritiam admirabilem ex tribus. Primo ex communi consuetudine, proponens consuetudinem : *Numquid qui cadit non resurget?* spiritualiter, vel etiam corporaliter, quantum ad conversionem peccati, *qui aversus est*, quantum ad aversionem : quasi dicat : Hæc est consuetudo. Psalm. XL : *Numquid qui dormit non adjiciet ut resurgat ?* Amos V : *Virgo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.* Et concludit admirationem : *Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem,* quantum ad peccatum, *aversione contentiosa* ? quasi contendentes contra Dominum, vel contemnentes ipsum. Deuter. XXXI : *Ego scio contentionem tuam, et cervicem tuam durissimam. Apprehenderunt,* quantum ad conversionem *mendacium* dolum. Isa. XXVIII : *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.* Secundo peccatorum universalitatem, ostendens universalem negligentiam quantum ad bona agenda : *Attendi, et auscultavi, nemo quod bonum est loquitur*, et multo minus agit. Ps. XIII : *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Et universalem impœnitentiam de malis commissis : *Nullus est qui agat pœnitentiam.* Rom. II : *Tu autem secundum duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ.* Et irrefrenatam concupiscentiam : *Omnes conversi sunt.* Eccl. XXX : *Equus indomitus evadet durus, et filius remissus evadet præceps.* Job XV : *Cucurrit adversus Deum recto collo, et pingui cervice armatus est.* Et XL : *Absorbebit fluvium, et non mirabitur, et habet fiduciam quod influat Jordanis in os ejus.* Tertio ex irrationabilium comparatione, ponens eorum cognitionem : *Milvus in cœlo*, idest in aere, *cognovit tempus*, aptum operibus suis, *adventus*, quia transeunt in hyeme ad loca calida et redeunt in vere, et hoc instinctu naturalis æstimationis. Job XII : *Interroga jumenta, et docebunt te ; et volatilia cœli, et indicabunt tibi.* Et ponit populi ignorantiam : *Populus autem meus non cognovit judicium*, sibi superventuræ propitiationis. Isa. I : *Israel autem me non cognovit.*

4. Hic ostendit eorum superbiam ex jactantia sapientiæ : et circa hoc tria. Primo ponit jactantiam : *Sapientes nos sumus.* Isa. V ; *Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes.* Secundo ostendit injustitiam : *Vere mendacium*, vel mala Scripturas exponendo, vel iniquas leges condendo. Isa. X : *Væ qui condunt leges iniquas, et scribentes : injustitiam scripserunt, ut opprimerent in judicio pauperes, et vim facerent causæ humilium populi mei.* Tertio ponit pœnam : *Confusi sunt*, præteritum pro futuro. Job XII : *Adducit consiliarios in stultum finem, et judices in stuporem.* Et resumit causam : *Verbum Domini projecerunt.* Eccl. I : *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis.* Isa. V : *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* Oseæ. IV : *Quia tu scientiam repulisti, ego te repellam ne sacerdotio fungaris mihi.*

5. Hic ostendit avaritiam : et primo ponit pœnam, *hæredibus*, idest qui fortiter, et secure quasi hereditatem propriam tenent. Deut. XXVIII : *Uxorem accipies, et alius dormiet cum ea.* Secundo ponit culpam : et primo avaritia desiderium : *Quia a minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur*, quasi finem. Isa. I : *Omne caput languidum, et omne cor mœrens ; a planta pedis usque ad verticem*

[1] Al. : « peccata. »

non est in eo sanitas. Secundo ponit dolum in consequendo, *A propheta*. Tertio doli modum, *Et sanabant*, Ezech. XIII : *Vivificabant animas eorum, et violabant me ad populum propter pugillum hordei, et fragmen panis, ut interficerent animas quæ non moriuntur, et vivificarent animas quæ non vivunt, mentientes populo meo credenti mendacis.*

6. Hic ostendit inverecundiam : et primo verecundiæ causam, *Confusi sunt;* quasi dicat : Pœnas patiuntur, quibus confundi deberent. Eccl. IV : *Et confusio adducens peccatum*. Secundo ostendit inverecundiam : *Quinimmo confusione non sunt confusi*.[1] Supra III : *Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere*. Tertio pœnam ; *Idcirco cadent inter corruentes*, ut supra VI Thr. I : *Cum caderet populus ejus in manu hostili, et non esset auxiliator*.

7. Hic ponit pœnam supra pœnam prædictam simul : et primo ponit Domini sententiam quantum ad hominum afflictionem, *Congregabo*, in Jerusalem, obsidendo. Infra : *Congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis*. Et quantum ad fructuum direptionem. *Non est uva*, vobis, sed hostibus, qui vestra, vobis videntibus, comedunt. *Prætergressa*, ab eis in manus hostium. Habac. III : *Ficus enim non florebit, et non erit germen in vineis*. Secundo populi miseriam : *Quare sedemus?* Vel ponit eorum præparationem, ponens mutuam exhortationem : *Quare sedemus?* in locis urbium quasi quieti. *Sileamus*, quasi stupentes, vel a tumultu belli. Supra IV : *Congregamini, et ingrediamur*. Et exhortantium rationem, dum prævident pœnam : *Quia Dominus Deus noster silere nos fecit*, stupore. Thren. III : *Replevit me amaritudine*,[2] *inebriavit me absinthio*. Et confitentur culpam, *Peccavimus*. Psal. CV : *Peccavimus cum patribus nostris : injuste egimus, iniquitatem fecimus*. Et recognoscunt expectationis stultitiam : *Et expectavimus*, secundum dicta pseudoprophetarum, *bonum*, meritum pacis. Prov. X : *Expectatio justorum lætitia, spes autem impiorum peribit*. Ponit etiam hostium persecutionem, et famam, *A Dan*. Supra IV : *Vox annuntiantis*. Ponit etiam effectum famæ : *A voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra*, hyperbolice, vel methonimice. Psal. XVII : *Commota est, et contremuit terra*. Et etiam inflictam per eos pœnam : *Et venerunt, et devoraverunt terram, et plenitudinem ejus*, scilicet fructus. Ps. LXXVIII : *Comederunt Jacob ; et locum ejus desolaverunt*. Et excludit medicinam : *Quia ecce ego mittam vobis serpentes*, Chaldæos, *quibus non est incantatio*, quia nullo modo placari poterunt. Psalm. LVII : *Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ, et obturantis aures suas*. Apoc. IX : *Cruciatus eorum ut cruciatus scorpii, cum percutit hominem*. Tertio ponit compatientis misericordiam, et primo super populi afflictionem ponens compassionem, *Dolor*, ex persona Domini ; et est antropospatos : vel ex persona prophetæ. Thren. I : *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor similis sicut dolor meus*. Et populi afflictionem : *Ecce vox*, hostium *de terra longinqua* ; vel populi contra eosdem hostes ; vel de terra captivitatis. Supra IV. *Vocem quasi parturientis audivi*. Et afflictionis rationem : *Numquid Dominus non est in Sion?* Immo ipse Deus posset dare et consilia et auxilia et responsa : unde nullam causam habetis alios deos quærendi. IV Reg. I : *Numquid non est Deus in Israel, ut eatis ad consulendum Beelzebub deum Accaron?* Secundo compassionem super diuturnitatem, ponens afflictionis diuturnitatem : *Transiit messis, finita est æstas, et salvati non sumus*, a famis periculo, quia fructum non recollegimus : ex persona populi. Sic IV Reg. VI : *Unde salvare te possum?* Tertio compassionem : *Super contritione ;* ex persona Domini, ut supra. Isa. LXIII : *Factus est eis salvator in omni tribulatione eorum*. Vel ex persona prophetæ. Thren. II : *Conturbata sunt viscera mea*. Quarto assignat diuturnitatis rationem, quia scilicet a peccato curari noluerunt : *Numquid resina*, per quam medicina pœnitentiæ contra culpam, vel divinæ sapientiæ,

[1] Al. : « *a minimo.* »

[2] Al. : « *in amaritudine.* »

medicus, propheta, vel sacerdos, *non est in Galaad?* ubi vigebat medicinæ studium. Infra IV : *Ascende in Galaad, et tolle resinam, virgo filia Ægypti. Quare igitur non est obducta*, curata, *cicatrix*, peccati ? Isa. I : *Vulnus, et livor, et plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.*

Nota, quod multiplex est silentium : scilicet stuporis. Amos. VIII : *In omni loco projicietur silentium.* Securitatis. Isa. XXXII : *Eritque opus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, et securitas*[1] *usque in sempiternum.* Longanimitatis. Thren. III : *Bonum est præstolari cum silentio salutare Domini.* Et quietis cordis. Eccl. XII : *Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi.*

Item nota, quod fugienda est societas malorum, quia alliciunt verbis. I Cor. XV : *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.* Trahunt exemplis. Ps. XVII : *Cum viro innocente innocens eris, et cum perverso perverteris.* Afficiunt quantum ad famam. Eccl. XIII : *Qui tangit picem inquinabitur ab ea.* Involvunt quantum ad pœnam. Num. XVI : *Recedite a tabernaculis impiorum, et nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum.*

CAPUT NONUM

1. Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? Et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei. Quis dabit me in solitudine diversorum viatorum? Et derelinquam populum meum, et recedam ab eis : quia omnes adulteri sunt, et cœtus prævaricatorum : et extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, et non veritatis. Confortati sunt in terra, quia de malo ad malum egressi sunt, et me non cognoverunt, dicit Dominus. Unusquisque se a proximo suo custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam : quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet, et vir fratrem suum deridebit, et veritatem non loquentur; docuerunt enim linguam suam loqui mendacium, ut inique agerent laboraverunt. Habitatio tua in medio doli; in dolo renuerunt scire me, dicit Dominus.

2. Propterea hæc dicit Dominus exercituum : Ecce ego conflabo, et probabo eos. Quid enim aliud faciam a facie filiæ populi mei? Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est. In ore suo pacem cum amico suo loquitur, et occulte ponit ei insidias. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut in gente hujusmodi non ulciscetur anima mea?

3. Super montes assumam fletum, ac lamentum, et super speciosa deserti planctum : quoniam incensa sunt, eo quod non sit vir pertransiens et non audierunt vocem possidentis. A volucre cœli usque ad pecora transmigraverunt, et recesserunt. Et dabo Jerusalem in acervos arenæ, et cubilia draconum, et civitates Juda dabo in desolationem, eo quod non sit habitator. Quis est vir sapiens qui intelligat hoc, et ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet istud, quare perierit terra, et exusta sit quasi desertum, eo quod non sit qui pertranseat? Et dixit Dominus : Quia dereliquerunt legem meam quam dedi eis, et non audierunt vocem meam, et non ambulaverunt in ea, et abierunt post pravitatem cordis sui, et post Baalim, quod didicerunt a patribus suis.

4. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Ecce ego cibabo populum istum absinthio, et potum dabo eis aquam fellis, et disperdam eos in gentibus, quas non noverunt ipsi, et patres eorum, et mittam post eos gladium, donec consumantur. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contemplamini, et vocate lamentatrices ut veniant ad eas, quæ sapientes sunt; mittite, et properent. Festinent, et assumant super nos lamentum : deducant oculi nostri lacrymas, et palpebræ nostræ defluant aquis : quia vox lamentationis audita est de Sion. Quomodo vastati sumus, et confusi vehementer? Quia dereliquimus terram, quoniam dejecta sunt tabernacula nostra. Audite ergo mulieres verbum Domini, et assumant aures vestræ sermonem oris ejus et docete filias vestras lamentum, et unaquæque proximam suam planctum : quia ascendit mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras, disperdere parvulos de foris, juvenes de plateis.

5. Loquere : Hæc dicit Dominus : Et cadet morticinum hominis quasi stercus super faciem regionis, quasi fœnum post tergum metentis, et non est qui colligat.

6. Hæc dicit Dominus : Non glorietur sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire, et nosse me : quia ego sum Dominus quia facio misericordiam et judicium, et justitiam in terra. Hæc enim placent mihi, ait Dominus. Ecce dies veniunt, dicit Dominus et visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Ægyptum, et super Judam, et super Edom, et super filios Amon, et super Moab, et super omnes, qui attonsi sunt in comam habitantes in deserto : quia omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.

[1] Al. : « securitats.i »

1. Hic ostendit obstinationem ipsorum in peccatis quæ sunt directe in proximum : et primo ponitur ipsius compassio quantum ad pœnam : *Quis dabit?* quasi dicat : Tristitiæ et compassioni non sufficit humor, qui est materia lacrymarum, *aquam*, quantum ad abundantiam, *fontem*, quantum ad indeficientiam. Thren. III : *Divisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.* Et quantum ad culpam : *Quis dabit me in solitudine?* quasi dicat : Mallem in solitudine habitare, quam peccata ipsorum videre, *diversorum viatorum* idest in qua, quamvis nullus habitet, diversi tamen transeunt. Vel in solitudine de diversis viatoribus, per quam scilicet vel nullus, vel rarus transit. Infra XII : *Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam.* Secundo describitur populi conditio : *Quia omnes adulteri sunt* : et primo quantum ad culpam : secundo quantum ad pœnam, ibi, *Propterea hæc dicit Dominus exercituum.*[1] Circa primum duo. Primo ponit peccatum quod est ex violatione alieni thori. *Adulteri sunt.* Supra V. *Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat.* Ex transgressione pacti humani vel divini : *Cœtus prævaricatorum ;* quasi dicat : Ad hoc conjuraverunt. Isa. XXIV : *Prævaricantes prævaricati sunt, et prævaricatione transgressorum prævaricati sunt.* Ex locutione mendacii : *Extenderunt linguam suam quasi arcum* ex quo sagitta dolosi verbi. Oseæ VII : *Reversi sunt ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus*, Secundo exaggerat ipsum : et primo ex augmento culparum : *Confortati sunt in terra*, idest in terrenis peccatis ; vel in terrenis bonis privati cœlestibus. Psalm. LXXII : *Zelavi super iniquos pacem peccatorum videns. De malo ad malum egressi sunt*, peccatum peccato addentes. Oseæ IV : *Maledictum et mendacium, homicidium et furtum et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit.* Secundo ex conditione peccantium, quia etiam inter conjunctos, ad quos magis tenentur opera caritatis extendere. Et primo consulit cautelam : *Unusquisque se a proximo suo custodiat*, qui conjungitur aliqua civili vel spirituali communicatione, *Fratre*, qui conjungitur naturali fœdere. Michææ VII : *Nolite credere amico, nolite confidere in duce.* De secundo assignat causam ex parte fraudulentiæ : et primo ponit fraudis peccatum : *Quia omnis frater supplantans*, alienam rem injuste surripiens. Gen. XXVII : *Supplantavit me en altera vice, primogenita mea, antea tulit et nunc secundo surripuit benedictionem meam.* In modo faciendi, quia *omnis amicus fraudulenter incedet.* Isa. XXXII : *Fraudulenti vasa pessima sunt.* Et in verbo, *Et vir fratrem suum deridebit.* Job. XII : *Qui deridetur ab amico suo sicut ego, invocabit Deum, et exaudiet eum.* Futurum tempus indicat[2] perseverantiam. Secundo assignat rationem, quia assueti ad mendacia, *docuerunt*, per consuetudinem, et studiosi ad mala opera, *laboraverunt.* Prov. IV : *Non enim dormiunt nisi male fecerint, et non capitur somnus ab eis nisi supplantaverint.* Sap. V : *Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus.* Tertio inducit conclusionem : *Habitatio tua*, o Jeremia, vel o Jerusalem, *in medio doli*, idest dolosi populi Ezech. II : *Increduli et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas.*

2. Hic ponitur conditio populi miseranda quantum ad pœnam : et primo ponit sententiam ; secundo determinat pœnam, ibi, *Super montes assumam fletum.* Circa primum duo. Primo ponit sententiam, *Conflabo*, sicut aurum in igne, ut vel sic[3] saltem mundentur. Eccli. XXVII : *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis.* Secundo ostendit sententiæ justitiam : primo excludens misericordiæ viam : *Quid enim aliud faciam a facie filiæ populi mei?* quasi dicat : Non restat aliud nisi ut puniam, omnibus aliis viis expertis. Isa. V : *Quid est quod ultra debui facere vineæ meæ, et non feci ei?* Secundo proponit culpam, *Sagitta*, quæ a longe percutit, et usque ad intima penetrat. Prov. XXVI : *Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima cordis.* Et XXV : *Jaculum*

[1] Al. : « *propter hoc etc.* »

[2] Al. : « vocat. » — [3] Al. : « vel sic ut. »

et gladius et sagitta acuta homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium. Psalm. LXIII : *Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum, et infirmatæ sunt contra eos linguæ eorum.* Psalm. XXVII : *Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.* Tertio concludit pœnam : *Numquid super his non visitabo?* ut supra V.

3. Hic determinat pœnam in speciali : et primo determinat pœnam ; secundo excludit falsam evadendi fiduciam, ibi, *Hæc dicit Dominus : Non glorietur sapiens in sapientia sua.* Circa primum tria. Primo ponit vastationem terrarum. Secundo afflictionem hominum, ibi, *Idcirco hæc dicit Dominus etc.* Tertio abjectionem cadaverum, ibi, *Loquere : Hæc dicit Dominus, etc.* Circa primum duo. Primo determinat destructionem terræ quantum ad possessiones, designans combustionem *Quoniam incensa sunt.* Joel. I : *Ad te Domine clamabo, quia ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendat omnia ligna regionis. Eo quod non sit vir pertransiens.* Supra IV : *Intuitus sum, et ecce non erat homo, et omne volatile cœli recessit.* Et *non audierunt vocem possidentis,* quia jam non ibat illuc. Et quantum ad civitates : *Et dabo Jerusalem in acervos arenæ.* Isa. XVII : *Ecce Damascus desinet esse civitas, et erit sicut acervus lapidum in ruina.* Secundo assignat rationem. Et primo ponitur quæstio : *Quis est vir qui intelligat,* per se, *ad quem verbum oris Domini fiat?* ut per revelationem cognoscat. Isa. XLII : *Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat, et auscultet futura?* Secundo ponitur responsio : *Et dixit Dominus,* quantum ad adversionem, *Quia dereliquerunt,* quasi non assidui ad meditandum, *non audierunt,* quasi prompti ad obediendum, *non ambulaverunt,* quasi efficaces ad implendum. I Mach. I : *Multi de populo Israel definierunt apud se ut non manducarent immunda, et elegerunt magis mori quam cibis coinquinari immundis, et noluerunt infringere legem Dei sanctam ; et trucidati sunt.* Et quantum ad conversionem, *Noluerunt;* idest secuti sunt prava desideria sua, *Baalim,* pluralis numeri, et masculini generis. Eccli. XVIII : *Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere.*

4. Hic comminatur pœnam quantum ad ipsos homines : et primo determinat pœnam quantum ad afflictionem : *Cibabo absinthio,* angustiis quas a Chaldæis perpessi sunt, *potum,* quia auxilium Ægyptiorum vertetur eis in amaritudinem, quo tribulationes se evadere credebant, sicut potu cibus facile traducitur. Thren. III : *Replevit me amaritudine, inebriavit me absinthio.* Et quantum ad captivitatem, *Dispergam ;* et quantum ad occisionem, *Et mittam,* prius. Ezech. V : *Tertiam partem disperges in ventum, et gladium nudabis post eos.* Secundo invitat ad planctus tristitiam : *Hæc dicit Dominus :* et primo invitat lamentatrices secundum consuetudinem Judæorum, ut ad fletum provocent : *Vocate lamentatrices ;* qui mos tangitur infra XXII : *Non concrepabunt ei : Væ domine, et væ inclyte.* Luc. XXIII : *Filiæ Jerusalem nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros.* Secundo ponit præceptum flendi, primo ad populum indicens præsentem luctum : *Deducant oculi nostri lacrymas.* Thren. II : *Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem, et non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.* Et prædicens futurum, quod est quasi materia præsentis : *Quia vox audita est,* spiritu prophetiæ : vel ponit præteritum pro futuro. Infra XXXI : *Vox in excelso audita est.* Et assignat causam. *Quomodo* vox plangentium in Sion *vastati,* quantum ad vastationem regionis, *confusi* quantum ad servitutem? *Dereliquimus,* quantum ad captivitatem. Supra IV : *Væ nobis, quoniam vastati sumus.* Secundo ad ipsas lamentatrices indicens luctum : *Audite ergo mulieres verbum Domini.* Isa. XXXII : *Mulieres opulentæ surgite, et audite vocem meam, etc.* Et determinans causam : *Quia ascendit mors,* idest Chaldæus mortem inferens, in quo designatur velocitas ipsorum et fortitudo, qui non contenti intrare per ostia, per tecta, et fenestras conscendebant. Joel. II : *Domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur.*

5. Hic ponit pœnam quantum ad ipsa cadavera quæ remanserunt inhumata,

Quasi fenum, quod a metente[1] quasi vile quiddam negligitur. Isa. v : *Facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio platearum.*

6. Hic excludit evasionis falsam fiduciam : *Non glorietur* ; quasi per hoc credens se liberari, *in sapientia*, quæ præcipua est inter humana bona animæ, *fortitudine*, præcipua inter humana bona corporis, *divitiis*, quæ præcipua sunt in bonis exterioribus. I Reg. II : *Nolite multiplicare loqui sublimia, gloriantes.* Et ostendit veram fiduciam : *Sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire*, per cognitionem in intellectu, *et nosse*, per experientiam dulcedinis in affectu. Psal. LXI : *In Deo salutare meum, gloria mea, et spes mea in Deo est.* II Cor. x : *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Et assignat causam : *Quia ego sum Dominus qui facio misericordiam*, ut vos liberem, *judicium*, ut hostes opprimam, *justitiam*, ut sit æqualitas, *Placent*, in vobis. Mich. VI : *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te. Utique facere judicium, et diligere misericordiam, et solicitum ambulare cum Deo tuo.* Secundo excludit fiduciam legalium cæremoniarum, et circumcisionis specialiter, quæ præcipua est, quæ etiam ex patribus est : quia est imperfecta, ex carne tantum, et non in corde. Unde simul cum incircumcisis puniuntur. *Ecce dies veniunt.* Act. VII : *Dura cervice, et incircumcisis*[2] *auribus et cordibus, vos semper Spiritui sancto restitistis.*

Nota, quod homo non debet gloriari in sapientia, quia transitoria. Isa. XXIX : *Peribit sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur.* Quia imperfecta. Eccl. VIII : *Intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem eorum quæ fiunt sub sole.* Quia nociva. I Cor. VIII : *Scientia inflat, caritas vero ædificat.* Quia laboriosa. Eccl. I : *In multa sapientia multa indignatio ; et qui addit scientiam, addit et laborem.*

Item non debet gloriari in fortitudine, quia fragilis. Job VI : *Nec fortitudo lapidum, fortitudo mea, nec caro mea ænea est.* Quia frequenter inutilis. Eccl. IX : *Vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam ; sed tempus, casumque in omnibus.* Quia non Domino acceptabilis. Psalm. CXLVI : *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibiis viri beneplacitum erit ei.* Quia peccati occasio. Sap. II : *Sit autem fortitudo nostra lex justitiæ : quod enim infirmum est, inutile invenitur.*

Item non debet gloriari in divitiis, quia transitoriæ. Jac. v : *Divitiæ vestræ putrefactæ sunt, et vestimenta vestra a tineis comesta sunt.* Quia insufficientes. Prov. XVII : *Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit ?* Quia verbum Dei impedientes. Matth. XIII : *Fallacia divitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur.* Quia nocivæ. Eccl. v : *Divitiæ congregatæ in malum domini sui.*

CAPUT DECIMUM

1. Audite verbum quod locutus est Dominus super vos, domus Israel. Hæc dicit Dominus. Juxta vias gentium nolite discere, et a signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes : quia lege populorum vanæ sunt : quia lignum de saltu præcidit opus manus artificis in ascia. Argento, et auro decoravit illud, clavis, et malleis compegit, ut non dissolvatur. In similitudinem palmæ fabricata sunt, non loquentur, portata tollentur, quia incendere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec male possunt facere, nec bene.

2. Non est similis tui, Domine : magnus es tu, et magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te, o rex gentium? Tuum est enim decus. Inter cunctos sapientes gentium, et in universis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insipientes, et fatui probabuntur.

3. Doctrina vanitatis eorum lignum est. Argentum

[1] Al. : « mente. »

[2] Al. : « incircumcisi. »

involutum de Tharsis affertur, et aurum de Ophir, opus artificis et manus ærarii : hyacinthus, et purpura indumentum eorum. Opus artificum universa hæc; Dominus autem Deus verus est. Ipse Deus vivens, et rex sempiternus. Ab indignatione ejus commovebitur terra, et non sustinebunt gentes comminationem ejus.

4. Sic ergo dicetis eis : Dii qui cœlos, et terram non fecerunt, pereant de terra, et de his quæ sub cœlo sunt. Qui facit terram in fortitudine sua, præparat orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit cœlos. Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in cœlo, et elevat nebulas ab extremitatibus terræ. Fulgura in pluviam facit, et educit ventum de thesauris suis.

5. Stultus factus est omnis homo a scientia sua, confusus est artifex omnis in sculptili : quoniam falsum est quod conflavit, et non est spiritus in eis. Vana sunt, et opus risu dignum. In tempore visitationis suæ peribunt. Non est his similis pars Jacob: qui enim formavit omnia, ipse est, et Israel virga hereditatis ejus, Dominus exercituum nomen illi.

6. Congrega de terra confusionem tuam, quæ habitas in obsidione : quia hæc dicit Dominus : Ecce ego longe projiciam habitatores terræ in hac vice, et tribulabo eos, ita ut non inveniantur. Væ mihi super contritione mea, pessima plaga mea. Ego autem dixi : Plane hæc infirmitas mea est, et portabo illam. Tabernaculum meum vastatum est, omnes funiculi mei dirupti sunt. Filii mei exierunt a me, et non subsistunt. Non est qui extendat ultra tentorium meum, et erigat pelles meas.

7. Quia stulte egerunt pastores, et Dominum non quæsierunt, propterea non intellexerunt, et omnis grex eorum dispersus est.

8. Vox auditionis ecce venit, et commotio magna de terra aquilonis, ut ponat civitates Juda solitudinem, et habitaculum draconum.

9. Scio, Domine, quia non est hominis via ejus, nec viri est ut ambulet, et dirigat gressus suos. Corripe me Domine, verumtamen in judicio, et non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. Effunde indignationem tuam super gentes quæ non cognoverunt te, et super provincias quæ nomen tuum non invocaverunt : quia comederunt Jacob, et devoraverunt eum, et consumpserunt illum, et decus ejus dissipaverunt.

1. Hic ostendit populi dignitatem, ut ex hoc appareat eorum culpa gravior, et pœna justior. Et dividitur in tres partes. In prima ostendit eorum dignitatem ex divina majestate; in secunda ex divino fœdere, cap. XI : *Verbum quod factum est a Domino ad Jeremiam;* in tertia ex dimissa adhæsione, vel protectione, cap. XIII : *Hæc dicit Dominus ad me.* Circa primum duo. In primo ostendit dignitatem eorum in comparatione ad alios populos, ex hoc ipso quod verbum Domini colebant; in secunda comminatur pœnam, quia cultum Dei repulerunt per idolatriam, ibi, *Congrega de terra confusionem tuam.* Circa primum duo. Primo ostendit differentiam deorum; secundo ex hoc concludit destructionem cultorum, ibi, *Stultus factus est omnis homo.* Circa primum tria. Primo discernit Deum verum a falsis diis, quantum ad dominii majestatem : secundo quantum ad durationis æternitatem, ibi, *Doctrina vanitatis eorum :* tertio quantum ad divinitatis veritatem, ibi, *Sic ergo dicetis eis.* Circa primum duo. Primo ostendit idolorum vanitatem, et infirmitatem, secundo divinam majestatem, ibi, *Non est similis tui, Domine.* Circa primum duo. Primo proponit præceptum, ut non flectantur ad idololatriam, neque gentium imitatione, *Juxta vias;* neque cœlestium magnitudine, *A signis cœli nolite metuere*, ita scilicet quod in eis divinitatem credatis; vel quod necessitatem habeant super ea quæ dependent ex libero arbitrio. Deut. IV : *Ne forte elevatis oculis ad cœlum, videas solem et lunam et omnia astra cœli, et errore deceptus adores ea, et colas quæ creavit Dominus Deus ut ministerium cunctis gentibus quæ sub cœlo sunt.* Secundo probat propositum, ponens[1] idolorum vanitatem : *Leges populorum*, quibus ad idololatriam se obligant, *vanæ*, quia inutiles, et sine veritate divinæ scientiæ. Sap. XIII : *Vani sunt omnes homines in quibus non subest scientia Dei.* Et hanc vanitatem probat ex substantiæ vilitate quantum ad materiam, *Quia lignum.* Isa. XLIV : *Succidit cedros, tulit ilicem, et quercum, quæ steterat inter ligna saltus.* Quantum ad causam efficientem principalem. *Opus manus*; et instrumentalem, *In ascia.* Sap. XIII : *Infelices sunt, et inter mortuos spes illorum est qui appellaverunt deos opera manuum hominum, etc.* Isa. XLIV : *Fecit illud in angularibus, et in circino[2] tornavit illud, et fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo.* Quantum ad formam decoris. *Argento.* Baruch ult.: *Ligna eorum polita a fabro, ipsa etiam inaurata, et inargentata, falsa sunt, et non possunt loqui* Et compositionis, *Clavis, et malleis.* Isa. XLI : *Confortavit faber ærarius percutiens malleo, eum qui cudebat tunc temporis, dicens : Glutino*

[1] Al. : « proponens. »

[2] Al. : « idcirco. »

bonum est : et confortavit eum clavis, ut non moveretur. Probat etiam ex operis infirmitate, quia non habent operationem sensitivam, neque intellectivam : *In similitudinem palmæ*[1] quæ non[2] intelligit, quamvis decora sit, *et non loquentur*, quantum ad actum rationis, *portata*, scilicet ab aliis, *quia incendere non valent*, quantum ad operationem sensitivæ animæ. Ps. cxiii : *Os habent, et non loquentur ; oculos habent, et non videbunt ; aures habent, et non audient : nares habent, et non odorabunt ; manus habent, et non palpabunt : pedes habent, et non ambulabunt ; non clamabunt in gutture suo.* Tertio concludit intentum : *Nolite ergo timere :* quædam, enim colebantur, ut bene facerent ; quædam, ne male. Isa. xli : *Bene quoque, aut male si potestis facite, et loquemur, et videamus simul.*

2. Hic ostendit divinæ dominationis majestatem : et primo ostendit singularem potentiam ; *Magnus*, in seipso[3], *et magnum nomen*, In hominum opinione. Et ex hoc concludit timorem : *Quis non timebit ?* Supra v : *Me ergo non timebitis, ait Dominus, et a facie mea non dolebitis ?* Secundo ostendit suam singularem scientiam : et primo excludens sapientiæ æqualitatem : *Tuum est enim decus.* Apoc. vii : *Benedictio et claritas et sapientia et gratiarum actio, honor et virtus et fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen.* Secundo ostendens eorum fatuitatem in comparatione ad divinam sapientiam ; *Et in universis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insipientes*, in divinis, *fatui*, in humanis. I ad Cor. iii :*Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum.*

3. Hic ostendit differentiam quantum ad æternitatem ; et primo ostendit idolorum inceptionem quantum ad eorum substantiam, quæ de ligno facta sunt : *Doctrina vanitatis eorum*, sapientum in gentibus, *lignum*, idest idolum de ligno factum, Ab hoc enim sapientia vana ipsorum cernitur. Et quantum ad argentea, *Argentum ;* et quantum ad aurea, *Aurum de Ophir, opus*, scilicet hæc sunt, *artificis*, et opus *manus* ; quasi etiam vile opus. Ps. cxiii : *Simulacra gentium, argentum et aurum, opera manuum hominum.* Et quantum ad eorum ornamenta, *Hyacinthus :* constat enim, illud quod factum[4] est, incepisse. Baruch ult. *Opertis autem illis veste purpurea, extergunt faciem ipsorum propter pulverem domus, qui est plurimus inter eos.* Secundo proponit Dei[5] æternitatem, adjungens veritatem, et majestatem : quia *Deus verus et sempiternus*, Isa xl : *Deus sempiternus, Dominus qui creavit terminos terræ, non deficiet*[6]. Et ex his concludit timorem : *Ab indignatione ejus commovebitur terra ;* quasi dicat : Etiam insensibilia ipsius iram sentiunt : *non sustinebunt* præ timoris magnitudine. Ps. xvii : *Commota est, et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt.*

4. Hic ostendit differentiam quantum ad divinitatis veritatem : quam primo excludit ab idolis, ostendens in eis non esse divinam operationem : *Sic ergo dicetis eis*, cultoribus idolorum. Unde in Hebræo, Chaldæo sermone scriptum est : *Pereant*, idest cultus eorum cesset Ps. xviii : *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Secundo ostendit in Deo esse divinam operationem : et primo quantum ad creationem essentialium partium mundi : *Qui facit terram*, quantum ad infima, *præparat orbem*, quantum ad summa. Prov. iii : *Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cœlos prudentia.* Ps. ciii : *Extendens cœlum sicut pellem, quia legis aquis superiora ejus.* Secundo quantum ad passiones aeris, ut non solum priora a primis esse credantur, sicut quidam Philosophi dicunt ; sed etiam omnium auctor, quasi operans in omnibus. Et primo quantum ad ea quæ fiunt ex materia humida, sicut nubes, et pluviæ : *Ad vocem*, ad præceptum, *ab extremitatibus*, propter abundantiam aquarum in circuitu terræ. Secundo quantum ad ea quæ fiunt ex materia humida et sicca, *Fulgura :* immutat ordi-

[1] Al. : « *plasmæ.* »
[2] Al. : « neque. » — [3] Al. : « seipso. »
[4] Al. : « actum. » — [5] Al.: « ei. »
[6] Al. : « Deus creavit terminos terræ etc. »

nem, quia post fulgura frequenter sequitur pluvia. Tertio quantum ad ea quæ fiunt ex sicca materia : *Et educit de thesauris*, de occultis causis, et locus in quibus generantur. Psal. CXXXIV : *Educens nubes ab extremis terræ, fulgura in pluviam fecit.*

5. Hic concludit destructionem cultorum : et primo ponit idololatrarum ignominiam quantum ad stultitiam : *Stultus factus est*, apparuit, *a scientia sua*, qua idolum finxit. I Cor. I : *Stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi.* Et quantum ad confusionis pœnam, *Confusus est* Ps. XCVI : *Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulacris suis.* Et assignat causam ex idolorum falsitate : *Quoniam falsum est*, vanitate, *vana*, et finitione [1], *In tempore visitationis suæ peribunt.* Sap. XIV : *Quod factum est, cum illo qui fecit, tormenta patietur.* Secundo excludit Judæorum gloriam : *Non est his similis pars Jacob*, Psalm. XV : *Dominus pars hereditatis meæ, et calicis mei, tu es qui restitues hereditatem meam mihi* : quia felicitas cujuslibet est sua pars. Thren. III : *Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum. Virga hereditatis*, quasi sceptrum ipsius, quia hereditarium regnum ipsius est. Vel *Virga*, quasi sors. Deut. XXXII : *Pars autem Domini populus ejus, Jacob funiculus hereditatis ejus.*

6. Hic comminatur eis pœnam, quia hanc dignitatem nos servaverunt : et primo comminatur pœnam ; secundo propheta petit misericordiam ibi, *Scio, Domine, quia non est hominis via ejus.* Circa primum tria, Primo comminatur pœnam ; secundo, pœnæ causam, ibi, *Quia stulte egerunt pastores* ; tertio, pœnæ ordinem, ibi, *Vox auditionis ecce venit.* Circa primum duo. Primo Dominus præsignat pœnam obsidionis : *Congrega*, in urbe, *de terra*, de agris, *confusionem*, idest fructus tuos, qui sunt confusione digni. Supra VIII : *Congregans congregabo eos, ait Dominus.* Et pœnam captivitatis ; *Quia hæc dicit Dominus : Ecce ego longe projiciam habitatores terræ in hac vice*, quasi dicat : Ulterius non parcam : *ita ut non inveniantur*, in urbe : vel quia major pars mortua est. Thren. ult.: *Projiciens [2] repulisti nos.* Secundo populus ex hoc territus plangit futuram pœnam : et primo in generali, plangens pœnam, *Væ mihi.* Infra XXX : *Insanabilis fractura tua*, quia pro peccatis. Et promittit patientiam : *Ego autem dixi : Plane hæc infirmitas mea est*, quasi pro peccatis mihi debita, *et portabo illam*, patienter. Mich. VII : *Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei.* Secundo in speciali quantum ad destructionem domorum : *Tabernaculum*, quia domus ita facile sicut tentoria destructa sunt, *funiculi*, quibus tentoria extenduntur. Supra IV : *Repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meæ*, Et quantum ad afflictionem habitatorum, *Filii mei*, Baruch. V : *Exierunt abs te pedibus ducti ab inimicis. Non est qui extendat*, quasi qui reædificet.

7. Hic assignat communem pœnam per ordinem, quia peccata prælatorum sunt causa cæcitatis ipsorum. Sap. II : *Excæcavit eos malitia eorum.* Et hæc causa destructionis populi. Matth. XV : *Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt.* Ezech. XXXIV : *Dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor et factæ sunt in devorationem omnium bestiarum agri, et dispersæ sunt.*

8. Hic determinat ordinem pœnæ, præsignans hostem ab aquilone venientem. Supra I : *Ab aquilone pandetur omne malum super omnes cognationes terræ.*

9. Hic petit misericordiam : et primo ostendit petendi necessitatem : *Non est hominis via*, quantum ad electionem, *ut ambulet*, quantum ad executionem, *dirigat*, quantum ad ordinationem in finem ; et ita nec in potestate nostra resistere, nec Chaldæi impugnare ; sed totum dependet ex tua dispositione. Psal. XXXVI : *A Domino [3] gressus hominis dirigentur, et viam ejus volet.* Prov. XVI : *Cor hominis disponit viam suam ; sed Domini est dirigere gressus ejus.* Secundo ponit petitionem qua petit populus misericor-

[1] Al. : « fictione. » — [2] Al. : « *perspiciens.* »

[3] Al. : « apud Dominum. »

diam : *Corripe me in judicio*, consuetæ misericordiæ, non condemnationis, de quo in Psalm. CXLII : *Non intres in judicium*[1] *cum servo tuo Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*. *Et non in furore*, secundum debitæ vindictæ mensuram, *ne forte ad nihilum redigas me :* Justum enim esset ut peccans in Deum ab ipso relinqueretur, et sic in nihilum tenderet. Et sic non facit contra præceptum Domini supra XIV : *Tu ergo noli orare pro populo isto*, quia non petit ut non puniantur, sed ne omnino deleantur. Psalm. XXXVII : *Domine ne in furore tua arguas me, neque in ira tua corripias me.* Et petit hostibus iram. *Effunde indignationem* et assignat causam, *Quia comederunt.* Psalm. LXXIII : *Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt et in regna quæ nomen tuum non invocaverunt : quia comederunt Jacob, et locum ejus desolaverunt.*

Nota, quod stultus est homo a scientia Dei : propter cordis elationem. Rom. I : *Dicentes se esse sapientes stulti facti sunt.* Propter inquirendi curiositatem. Act. XXVI *Multæ litteræ ad insaniam te deduxerunt.* Propter scientiæ incertitudinem. Isa. XLVII : *Hæc scientia tua, et sapientia tua decepit te.* Propter operis perversitatem. Sap. II : *Excæcavit enim eos malitia eorum.*

Item nota, quod debet portari divina percussio patienter : propter affectum percutientis. Prov. I : *Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nec deficias, cum ab eo corriperis.* Propter conscientiam criminis. Mich. VII : *Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei*, Propter expectationem muneris. Jac. V : *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se*, Propter inutilitatem murmuris. Thren. *Quid murmuravit*[2] *homo vivens, vir pro peccatis suis.*

CAPUT UNDECIMUM

1. Verbum quod factum est a Domino ad Jeremiam dicens : Audite verba pacti hujus, et loquimini ad viros Juda, et ad habitatores Jerusalem, et dices ad eos : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Maledictus vir qui non audierit verba pacti hujus, quod præcepi patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea, dicens : Audite vocem meam, et facite omnia quæ præcepi vobis, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum, ut suscitem juramentum quod juravi patribus vestris, daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies hæc. Et respondi, et dixi : Amen, Domine. Et dixit Dominus ad me : Vociferare omnia verba hæc in civitatibus Juda, et foris Jerusalem, dicens : Audite verba pacti hujus, et facite illa.

2. Quia contestans contestatus sum patres vestros in die qua eduxi eos de terra Ægypti usque ad diem hanc. Mane consurgens contestatus sum, et dixi : Audite vocem meam ; et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam ; sed abierunt unusquisque in pravitate cordis sui mali. Et induxi super eos omnia verba pacti hujus quod præcepi ut facerent, et non fecerunt. Et dixit Dominus ad me : Inventa est conjuratio in viris Juda, et in habitatoribus Jerusalem. Reversi sunt ab iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire verba mea. Et hi ergo abierunt post deos alienos, ut servirent eis, irritum fecerunt domus Israel et domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.

3. Quamobrem hæc dicit Dominus. Ecce ego inducam super eos mala, de quibus exire non poterunt ; et clamabunt ad me, et non exaudiam eos. Et ibunt civitates Juda, et habitatores Jerusalem, et clamabunt ad eos quibus libant ; et non salvabunt eos in tempore afflictionis eorum. Secundum numerum enim civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et secundum numerum viarum tuarum, Jerusalem, posuisti aras confusionis, aras ad libandum Baalim. Tu ergo noli orare pro populo hoc, et ne assumas pro eis laudem, et orationem : quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me in tempore afflictionis eorum. Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa ? Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es ? Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum. Ad vocem loquelæ grandis exarsit ignis in ea, et combusta sunt fructeta ejus. Et Dominus exercituum, qui plantavit te, locutus est super te malum pro malis domus Israel, et domus Juda, quæ fecerunt sibi ad irritandum me, libantes Baalim.

4. Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, et cognovi; tu ostendisti mihi studia eorum, et ego quasi agnus

[1] Al. : « judicio. »

[2] Al. : « *murmuraverit.* »

mansuetus qui portatur ad victimam. Et non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes : Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium, et nomen ejus non memoretur amplius. Tu autem, Domine sabaoth, qui judicas juste, et probas renes, et corda, videam ultionem tuam ex eis : tibi enim revelavi causam meam. Propterea hæc dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quærunt animam tuam, et dicunt : Non prophetabis in nomine Domini, et non morieris in manibus nostris. Propterea hæc dicit Dominus exercituum : Ecce ego visitabo super eos Juvenes morientur in gladio, filii eorum, et filiæ eorum morientur in fame, et reliquiæ non erunt ex eis : inducam enim malum super viros Anathoth, annum visitationis eorum.

1. Hic ostendit populi dignitatem ex hoc quod cum Deo pacto inito fœderati erant : et primo ponit pactum [1], et transgredientibus comminatur pœnam; secundo disputat de punientis justitia, cap. XII : *Justus quidem tu es, Domine.* Circa primum duo. Primo proponit confœderationem ; secundo fœderis transgressionem, ibi, *Quia contestans contestatus sum.* Circa primum duo. Primo inducitur propheta ad annuntiandum, *Audite* tu, et qui tecum sunt : boni sunt, et ita quasi privilegiati. *Et dices ad eos* [2]. De hoc pacto Ezech. XVI : *Operui ignominiam tuam, et juravi tibi, et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus Deus, et facta es mihi.* Secundo inducitur populus ad observandum : et primo proponit rationes duas, quarum primam sumit a pœna transgredientium, *Maledictus vir.* Deut. XXVII : *Maledictus vir qui non permanserit in sermonibus legis hujus, nec eos opere perfecerit.* Et assignat justitiam : *In die qua eduxi eos de terra Ægypti*; quasi dicat : Justum est puniri illos qui post tot beneficia ingrati sunt : *fornace*, propter afflictionem, *ferrea*, propter duram dominationem. Deut. IV : *Vos autem tulit Dominus, et eduxit de fornace ferrea Ægypti, ut haberet populum hereditarium, sicut est in præsenti die.* Et ponit [3] pacti formam : *Dicens*, in quo aliquid petit, scilicet obedientiam : *Audite*, et aliquid promittit, scilicet divinæ familiaritatis gloriam ; *Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.* Supra VII : *Hoc verbum præcepi eis dicens : Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus etc.* Secundam rationem sumit ex præmio observantium : *Ut suscitem*, quia jam quasi periit captivitate imminente, *lacte*, propter abundantiam amimalium, *melle*, propter abundantiam terræ nascentium. Vel hyperbolice in his duobus abundantia omnium bonorum designatur. Deut. VI : *Multipliceris amplius, sicut pollicitus est Dominus Deus patrum tuorum tibi terram lacte, et melle manantem.* Secundo ponitur prophetæ assensio : *Respondi, Amen*; idest, vere fecisti quod promisisti ; vel fiat hoc quod promittis, Deut. XXVII : *Et dicet omnis populus, Amen*, Tertio inducitur conclusio, ut scilicet observent ; *Et dixit Dominus.* Isa. XL : *Exalta in fortitudine vocem tuam.*

2. Hic ostendit quomodo pactum [4] transgressi sunt : et primo peccando in Deum ; secundo peccando in prophetam, ibi, *Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, et cognovi.* Circa primum duo. Primo proponit culpam ; secundo comminatur pœnam, ibi, *Quamobrem hæc dicit Dominus.* Circa primum tria. Primo ostenditur diligens admonitio, tum ex juratione, *Contestans*, quasi adjurans ; tum ex temporis continuitate, *In die qua eduxi*, tum ex temporis opportunitate, *Mane consurgens*, quando homo magis paratus est ad intelligendum. Supra VII : *Et locutus sum ad vos mane consurgens, et loquens*, Secundo ponitur inobedientis populi transgressio : *Et non audierunt.* Isa. LVI : *Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam, a summo usque ad novissimum.* Tertio ponitur culpæ aggravatio ex obstinatione : *Et induxi super eos* : quia nec per pœnas, nec per beneficia, quæ in pacto legis continebantur eis indicto, correcti [5] sunt. Prov. I : *Quia vocavi, et renuistis : extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret ; despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis : ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo, cum vobis id quod timebatis advenerit.* Ex conjuratione : *Inventa est*

[1] Al. : « pacem. »
[2] Al. : « *dicens etc.* » — Al. : « proponit. »

[4] Al. « pacem. »
[5] Al. : « inducto. »

conjuratio; quasi dicat : Omnes communiter peccant, ac si ad hoc conjurassent : est enim conjuratio, consensus juramento firmatus ad aliquid faciendum. Isa. VIII : *Omnia quæ loquitur populus iste conjuratio est*? Et ex consuetudine, *Reversi sunt*. Oseæ VII : *Reversi sunt ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus*. Quarto inducitur conclusio : *Irritum fecerunt*. Oseæ VI : *Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ipsi prævaricati sunt in me*, Prov. II : *Reliquit ducem pubertatis suæ, et pacti Dei sui oblita est*.

3. Hic contra incorrigibilem culpam comminatur inevasibilem pœnam : et primo ponitur pœna, *Ecce ego*. Isa XXIV : *Qui explicuerit se de fovea, tenebitur laqueo*. Secundo excludit evasionis remedia : et primo quod non juvabuntur orationibus propriis fusis ad Deum : *Clamabunt ad me, et non exaudiam eos*. Proverb. I : *Invocabunt me, et non exaudiam*. Et fusis ad idola : *Et ibunt civitates Juda*. Isa. XLV : *Nescierunt qui levant signum sculpturæ suæ, et rogant dominum non salvantem*. Et adjungit idolorum multitudinem : *Secundum numerum enim civitatum tuarum erant dii tui, Juda*. Ezech. XVI : *Fecisti postribulum in cunctis plateis, ad omnem caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ*. Supra II idem. Neque etiam orationibus alienis : *Tu ergo noli orare pro populo hoc, et ne assumus pro eis laudem*, ut me quasi misericordem laudans, ad misericordiam provoces. I Reg. XVI : *Usquequo tu luges Saul, cum ego projecerim eum, ne regnet super Israel!* Supra VII idem. Secundo quod non juvabuntur sacrificiorum oblationibus, assignans reprobationis rationem : *Quid est quod dilectus?* scilicet populus Juda, *in domo*, in templo colens ibi idola. Ezech. VIII : *Filii hominis, putas ne vides tu quod isti faciunt, abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, ut procul recedant a sanctuario meo?* Et ponit sacrificiorum reprobationem : *Numquid carnes?* scilicet animalium immolatorum. Heb. X : *Impossibile est sanguine hircorum et taurorum auferri peccata*. Tertio ostendit quod non juvabuntur propriis viribus : et circa hoc duo. Primo commemorat pristinam gloriam : *Olivam uberem*, quantum ad abundantiam ramorum, in quo signatur multitudo populi, *pulchram*, quantum ad virorem coloris, in quo prosperitas florens, et virtus animi virens, *fructiferam*, quantum ad copiam fructum, in quo abundantia bonorum operum, et magnorum, *speciosa*, quantum ad compositionem partium, in quo designatur ordinatio debita populi. *Vocavit*, ut talis fama undique de te exiret, Oseæ XIV : *Erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani*. Secundo prædicit futuram pœnam, primo proponens ipsam pœnam : *Ad vocem loquelæ*, idest ad imperium Nabuchodonosor, vinea, idest domus Israel, *exarsit in ea ignis*, ad litteram, *fructeta*, scilicet homines, et ea quæ ad eos pertinebant. Vel *loquelæ grandis*, quia ex tali vocatione grandia de te sensisti, et ideo pœnam meruisti. Is. XXVII : *In prælio gradiar super eam, succendam eam pariter*. Secundo punientis potentiam, *Dominus exercituum*. I Reg. II : *Dominus mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit etc*. Tertio ponit causam, *Pro malis*. Deut. XXXII : *Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, et irritaverunt in vanitatibus suis; et ego provocabo eos in eo qui non est populus, et in gente stulta irritabo illos*.

4. Hic ostendit quomodo transgressi sunt peccando in ipsum prophetam : et hoc quidem quod dicitur, ad litteram convenit Jeremiæ, qui in odium populi venit, propter mala quæ prædicebat; sed persecutio Jeremiæ figurabat passionem Christi, sicut dicit illa *Glossa*. Videtur autem [1] hoc superiori sententiæ contraire, in qua quæ dicta sunt, personæ Christi aptavimus [2] non Jeremiæ, etc. Sed omnes prophetæ in typum salvatoris pleraque gesserunt, et quod in præsenti in Jeremia completum est, hoc in futurum de Domino prophetavit. Circa hoc ergo tria. Primo enim propheta proponit culpam adversariorum : et primo communis culpæ revelationem : *Demonstrasti*, interiori revela-

[1] Al. deest : « autem. »

[2] Al. : « aptamus. »

tionem : *ostendisti*, exterioribus signis, *studia*, machinationes eorum contra me. Isa. VIII : *In forti manu sua erudivit me, ne irem in via populi hujus etc.* Et proponit revelationis necessitatem, quia per se cogitationem scire non poterat, nec suspicari propter suam innocentiam, quæ talia non merebatur. *Et ego quasi agnus, et non cognovi.* Christus etiam secundum hominem in via cognitionem illam accepit a Deo, qua omnia scivit per gratiam unionis, sicut alii accipiunt ea quæ sciunt per gratiam revelationis. Isa. LIII : *Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* I Cor. II : *Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in ipso?* Ps. XCIII : *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Mittamus lignum*, idest taxum, ut sic venenatus moriatur, *eradamus*, ita quod nulla memoria ipsius remaneat, sicut in tabula rasa præcedentis[1] scripturæ. Mystice *mittamus lignum*, idest corpus in Christi lignum crucis : vel *lignum in panem*, idest per lignum crucis scandalum doctrinæ ejus suscitemus, quæ panis est. Isa. LIII : *Quia abscissus est de terra.* Secundo propheta petit vindictam, allegans auctoritatem et potentiam per quam potest : *Tu autem, Domine sabaoth*, idest exercituum[2] : justitiam per quam vult, *Qui judicas juste*, scientiam per quam scit, *Et probas renes*, idest affectiones, *corda*, idest cogitationes, *videam ultionem tuam ex eis*, ex persona Christi, qui scilicet obstinati sunt : pro aliis enim orat. Luc. XXIII : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt.* Thren. III : *Vidisti, Domine, iniquitatem illorum adversum me, judica judicium meum.* Et assignat causam : *Tibi enim revelavi*, non quasi nescienti, sed totam causam meam in te ponens. Ps. LIV : *Jacta cogitatum tuum in Domino; et ipse te enutriet.* Tertio Dominus comminatur pœnam : et primo resumit malitiam : *Propterea hæc dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quærunt animam tuam*, ad interficiendum. Ps. XXXVIII : *Vim faciebant qui quærebant animam meam.* Et addit causam hujus malitiæ : *Et dicunt : Non prophetabis*; quasi, sic solum mortem evadere poteris, si prophetare cesses. Isa. XXX : *Qui dicunt videntibus, Nolite videre.* Secundo comminatur pœnam, primo prædicens visitationem : *Propterea hæc dicit Dominus.* Ps. LXXXVIII : *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum.* Secundo pœnæ determinationem : *Juvenes eorum.* Infra XV : *Qui ad gladium, ad gladium, qui ad famem, ad famem, etc.* Tertio punientis potestatem : *Inducam enim malum*, ego scilicet qui possum. Infra XVII : *Induc super eos diem afflictionis, et duplici contritione contere eos.* Mystice per viros Anatoth, qui interpretatur obedientia, significantur viri Jerusalem, qui quondam Domino obedientes, Christum postea persecuti sunt.

Nota, quod sanctus dicitur oliva propter pinguedinem, in quo devotio. Rom. XI : *Socius radicis, et pinguedinis olivæ factus es.* Propter olei nitorem, in quo contemplatio. Zach. IV : *Isti sunt duo filii olei, qui assistunt dominatori universæ terræ.* III Reg. VI : *Fecit in oraculo duos Cherubim de lignis olivarum, decem cubitorem altitudinis.* Propter foliorum virorem, in quo virtus mentis. Gen. VIII : *Reversa est columba ad vesperam, portans ramum olivæ virentibus foliis in ore suo.* Propter fertilitatem, in quo abundantia bonorum operum. Ps. XXXI : *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in æternum, et in sæculum sæculi.* Propter pulchritudinem, in quo sanctorum gloria. Eccli. XXIV : *Quasi oliva speciosa in campis, et quasi platanus exaltata sum juxta aquas.* Oseæ XIV : *Erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani.*

[1] Al. : « præcedentes. »

[2] Al. : « ut potentiam. Tu autem Domine Sabaoth, idest exercituum, per quam potest. »

CAPUT DUODECIMUM

1. Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum, verumtamen justa loquar ad te. Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur, et inique agunt? Plantasti eos, et radicem miserunt, proficiunt et faciunt fructum. Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum. Et tu Domine nosti me, vidisti me, et probasti cor meum tecum. Congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis. Usquequo lugebit terra, et herba omnis regionis siccabitur? Propter malitiam habitantium in ea, consumptum est animal, et volucre : quoniam dixerunt : Non videbit novissima nostra. Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? Cum autem in terra pacis secura non fueris, quid facies in superbia Jordanis? Nam et fratres tui, et domus patris tui, etiam ipsi pugnaverunt adversum te, et clamaverunt post te plena voce. Ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona.

2. Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam. Dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus; facta est mihi hereditas mea quasi leo in sylva. Dedit contra me vocem, ideo odivi eam. Numquid avis discolor hereditas mea mihi? Numquid avis tincta per totum?

3. Venite, congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad devorandum. Pastores multi demoliti sunt vineam meam, conculcaverunt partem meam. Dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis, posuerunt eam in dissipationem, luxitque super me. Desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet corde. Super omnes vias deserti venerunt omnes vastatores terræ, quia gladium Domini devoravit ab extremo terræ usque ad extremum ejus. Non est pax universæ carni.

4. Seminaverunt triticum, et spinas messuerunt; hereditatem acceperunt, et non eis proderit. Confundemini a fructibus vestris propter iram furoris Domini.

5. Hæc dicit Dominus adversum omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt hereditatem quam distribui populo meo Israel : Ecce ego evellam eos de terra sua, et domum Juda evellam de medio eorum; et cum evulsero eos, convertar, et miserebor eorum, et reducam eos virum ad hereditatem suam, et virum in terram suam. Et erit, si eruditi didicerint vias populi mei, ut jurent in nomine meo. Vivit, Dominus, sicut docuerunt populum meum jurare in Baal ædificabuntur in medio populi mei. Quod si non audierint, evellam gentem illam evulsione, et perditione, ait Dominus.

1. Hic propheta disputat de punientis justitia : et primo ponitur prophetæ disputatio; secundo Domini responsio, ibi, *Reliqui domum meam*. Circa primum tria. Primo captat benevolentiam ex persona judicis : *justus quidem tu es, Domine*. Ps. CXVIII : *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum*. Et ex honestate causæ : *Verumtamen juxta loquar ad te*. Job XIII : *Ad Omnipotentem loquar, et disputare cum Deo cupio*. Et sic uterque eorum tenet locum opponentis. Sed Habacuc tenet locum respondentis, cap. II : *Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem*. Secundo proponit causam quantum ad adversarios, proponens eorum prosperitatem quantum ad temporalium abundantiam : *Quare prosperatur via*, processus, *impiorum*, per infidelitatem, *qui prævaricantur*, contra legem agendo, *et inique agunt*, contra proximum? Job XII : *Abundant tabernacula prædonum, et audacter provocant Deum, cum ipse dederit omnia in manus eorum*. Ps. LXII : *Zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns*. Et quantum ad prosperitatis augmentum, *Plantasti*, in bonis temporalibus : et per similitudinem arboris, *Et radicem miserunt*, confirmatis prosperitatibus, *proficiunt*, sicut arbor crescit, per augmentum prosperitatis, *et faciunt fructum*, implentes opere quod mente disponunt. Job XXI : *Quare impii vivunt, sublimati sunt, confortatique divitiis?* Et proponit eorum iniquitatem; *Prope es tu ori eorum, et longe a renibus*, affectibus, quæ duo simul videntur adversari divinæ justitiæ. Isa. XXIX : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*. In quo datur intelligi, quod imperfectis bonis, imperfectam retributionem recipiunt. Ex parte autem sua dat intelligere justitiam : *Et tu, Domine, nosti*, ab æterno, *vidisti*, quomodo recte ambulo coram te : etsi enim hæc loquar, non tamen in his scandalum patior. Supra I : *Priusquam te formarem in utero, novi te*. Et dat intelligere correctionem, *Probasti :* a pœnis probatus, inventus sum tecum ambulans. Ps. XVI : *Probasti cor meum, et visitasti nocte, igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*. Tertio

ostendit pœnam per modum imprecationis : et primo imprecatur pœnam inflictionem : *Congrega eos;* quasi dicat : Quia justus es, non potest esse quod impios non punias. Ideo ita eos in prosperitatibus exaltas, sicut qui impinguat gregem ad occisionem. Ergo ex quo impinguati sunt, et injusti sunt, *congrega eos;* in quo significatur quod paschali tempore, quando ad festum convenerant in urbe, obsessi sunt. *Sanctifica eos :* loquitur per similitudinem animalium, quæ occidebantur ad immolandum. Isa. XXXIV : *Victima Domini in Bosra, et interfectio magna in terra Edon.* Et excludit pœnæ dilationem, quia tempus est ut puniantur in propriis personis, non in possessionibus, neque in terræ nascentibus : *Usquequo lugebit terra?* Ps. CVI : *Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim; terram fructiferam in salsuginem*[1] *a malitia inhabitantium in ea.* In animalibus : *Consumptum est animal.* Ezech. IX : *Dixerunt : Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt.* Secundo quasi exauditus, contra puniendos ponit insultationem : et primo ex parte hostium quantum ad potentiam : *Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis?* quasi dicat : Si vicinæ gentes quæ pedites pugnant, tibi multum laborem fecerunt, quomodo poteris resistere Chaldæis, et Ægyptiis, qui equis potentes sunt? Job VI : *Qui timent pruinam, irruet super eos nix.* Et quantum ad captivitatis terram : *Cum autem in terra pacis secura fueris;* idest, etsi etiam in terra tua semper pacem habuisses, *quid facies*, quando eris trans Jordanem, cujus gurgites sunt tumentes, quia scilicet superbi sunt? Eccli. X : *Qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur.* Secundo quantum ad sanguine junctos, commemorans pristinam injuriam : *Nam et fratres*, scilicet Idumæi, *et domus*, scilicet Moabitæ et Ammonitæ. Cant. I : *Filii matris meæ pugnaverunt contra me*, Et indicit[2] cautelam : *Ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona*, quasi volentes tibi fœderari ad resistendum Chaldæis. Infra XXVII : *Fac tibi vincula et catenas, et pones eas in collo tuo, et mittes eas ad regem : Edon, et ad regem Moab etc.* Supra IX : *Unusquisque a proximo suo se custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam : quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet, et vir fratrem suum deridebit, et veritatem non loquetur.*

2. Hic ponitur Domini responsio : et primo ponit pœnæ comminationem; secundo pœnæ consolationem, ibi, *Hæc dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo comminatur pœnam quantum ad divini auxilii destitutionem : *Reliqui domum*, scilicet templum, ut non defendam, *hereditatem*, populum Israel. Isa. XIX : *Hereditas autem mea Israel.* Supra IX : *Derelinquam populum meum, et recedam ab eis, quia omnes adulteri sunt, cœtus prævaricatorum, etc.* Et quantum ad hostium oppressionem, *Dedi dilectam*, idest Judæos, quos quasi animam meam diligebam. Secundo ponit culpam, primo significans culpæ magnitudinem : *Facta est mihi hereditas*, scilicet populus, *quasi leo*, ferox ad impugnandum me. *Dedit vocem*, blasphemiæ. Psalm. IX : *Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua.* Secundo miratur animi instabilitatem : *Numquid avis discolor hereditas mea mihi?* quasi dicat, quandoque mihi, quandoque idolis adhærens, *tincta*, sordibus peccatorum, *per totum*, quia omnes mali sunt. III Reg. XVIII : *Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus ipse est Deus, sequimini eum; si autem Baal, sequimini illum.* Vel potest esse sensus. Numquid eam ita caram teneo sicut hujusmodi aves pulchras, ut tandem non abjiciam? ut discoloritas ad decorem referatur. Ezech. XVI : *Vestivi te discoloribus, et calceavi te hyacintho.* Vel hoc quod dicit, *Reliqui domum, etc.*, possunt esse verba prophetæ, qui ut annuntiaret verbum Dei, mortis periculo se exposuit, et domum, et patriam reliquit, et a compatriotibus suis quasi leonibus, et variis dolositate, et plenis malitia, insidias perpessus fuit. Mystice sunt verba Christi, qui domum, et patriam relinquere dici-

[1] Al. : « sanguinem. »

[2] Al. : « incidit. »

tur in mundum veniens, quia ad modum relinquentis se habuit, quando in infirmitate abscondit majestatem. *Hereditatem*, cœlestem patriam.

Prosperantur impii propter hereditatis amissionem. Genes. xxv : *Dedit Abraham Isaac filio suo cuncta quæ possederat, filiis autem concubinarum largitus est munera.* Propter imperfectam remunerationem. Matth. vi : *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* Quia non sunt digni divina correctione. Ezech. xvi : *Requiescet indignatio mea in te, et auferetur zelus meus a te.* Oseæ iv : *Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ, et super sponsas vestras cum adulteraverint.* Hebr. xii : *Si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes : ergo adulteri, et non filii estis.* Propter morbi desperationem. Thren. ii : *Magna est velut mare contritio tua. Quis medebitur tibi?* Infra xxx : *Insanabilis factura tua, pessima plaga tua.* Propter eorum dejectionem. Psal. lxxii : *Verumtamen propter dolos posuisti eis ; dejecisti eos dum allevarentur.* Rom. i : *Propter quod tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt, etc.*

3. Hic comminatur pœnam in speciali : et primo pœnam captivitatis ; secundo pœnam sterilitatis terræ, ibi, *Seminaverunt triticum, et spinas messuerunt.* Circa primum tria. Primo determinat pœnam, designans occisionis magnitudinem, *Ad devorandum*, cadaverum multitudinem. Ezech. xxxix : *Hæc dicit Dominus Deus : Dic omni volucri, et universis avibus, cunctisque bestiis agri : Convenite, et properate, concurrite undique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel, ut comedatis carnes, et bibatis sanguinem. Carnes fortium comedetis, et sanguinem principum terræ bibetis etc.* Hostium afflictionem quantum ad interfectos, *Pastores multi*, idest principes Chaldæorum. Supra vi : *Ad eam venient pastores, et greges eorum. Vineam*, domum Israel. Isa. v : *Vinea enim Domini, domus Israel est.* Vel *pastores*, principes populi, *demoliti sunt*, per occisionem. Et quantum ad oppressos servitute, et captivitate, *Conculcaverunt.* Isa. v : *Auferam sepem ejus, et erit in direptionem.* Et terræ desolationem : *Dederunt portionem... luxitque super me*, quamvis tarde. Oseæ ii : *Et dicet : Vadam, et revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc.* Secundo ponit pœnæ causam : *Desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet*, Dei mandata, et beneficia. Isa. v : *Propter hoc captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* Tertio ponit pœnæ mensuram, primo ostendens multitudinem hostium : *Super omnes vias* ; quasi dicat, omnes vias implent, *deserti*, quod est inter Jerusalem et Babyloniam. Supra iv : *Ventus urens in viis quæ sunt in deserto viæ filiæ populi mei, non ad ventilandum, et ad purgandum etc.* Secundo multitudinem interfectorum, *Quia gladius* vel pestilentiæ, vel etiam Chaldæorum. Deuteron. xxxii : *Gladius meus devorabit carnes.* Tertio consolationis defectum : *Non est pax ;* quasi dicat nullus immunis erit. Isa. lvii : *Non est pax impiis dicit Dominus Deus.*

4. Hic comminatur pœnam sterilitatis : et primo seminis frustrationem, *Seminaverunt* ; quasi dicat, semina corrumpentur. Matth. xiii : *Nonne bonum semen seminasti in agro tuo ? Unde ergo habet zizania ?* Isa. v : *Expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas.* Secundo hereditatis amissionem : *Hereditatem acceperunt, et non proderit*, quia ab hostibus surripietur. Thren. ult.: Hereditas nostra versa est ad alienos. Tertio concludit confusionem, *Confundemini*, scilicet propter defectum fructuum. Isa. xxiv : *Luxit vindemia, infirmata est vitis ; ingemuerunt omnes qui lætabantur corde.*

5. Hic ponit consolationem ex hostium pœna : et circa hoc tria. Primo ponit eorum transmigrationem : *Qui tangunt hereditatem*, lædendo eam. Zach. *Qui tangit vos, quasi qui tangit pupillam oculi mei.* Supra. i : *Ecce constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes, et ædifices, et plantes etc.* Secundo eorum eductionem : *Et cum evulsero, tollam vos de gentibus*, Ezech. xxxvi. Tertio ponit eorum instructionem ex promissione bonorum, si bene fecerint : *Et*

erit, si eruditi didicerint vias populi mei ædificabuntur; quasi dicat: Computabuntur inter populum meum: quod pertinet [1] ad conversionem. Et comminationom pœnarum: *Quod si non audierint, evellam gentem illam evulsione, et perditione,* perpetua. [2] Isa I: *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.*

Nota, quod prælati destruunt populum propter operis perversitatem. Supra X: *Quia stulte egerunt pastores, et Dominum non quæsierunt, propterea non intellexerunt, et omnis grex eorum dispersus est.* Propter doctrinæ falsitatem. Infra L: *Grex perditus factus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus etc.* Propter timoris pusillanimitatem. Zach. XI: *O pastor, et idolum derelinquens gregem: gladius super brachium ejus, et super oculum dexterum ejus.* Propter dominii austeritatem. Ezech. XXXIV: *Cum austeritate imperabatis, et cum potentia, et dispersæ sunt oves meæ etc.* Propter curæ remissionem. Zach. XI: *Suscitabo pastorem in terra [3] qui derelictum non visitabit, dispersum non quæret, et contritum non sanabit, id quod stat non enutriet, et carnes pinguium comedet, et ungulas eorum dissolvet.*

CAPUT DECIMUMTERTIUM

1. Hæc dicit Dominus ad me: Vade, et posside tibi lumbare lineum meum, et pones illud super lumbos tuos, et in aquam non inferes illud. Et possedi lumbare juxta verbum Domini, et posui circa lumbos meos. Et factus est sermo Domini ad me secundo, dicens: Tolle lumbare quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, et surgens vade ad Euphratem, et absconde ibi illud in foramine petræ. Et abii, et abscondi illud in Euphrate, sicut præceperat mihi Dominus. Et factum est post dies plurimos, dixit Dominus ad me: Surge: et vade ad Euphratem, et tolle inde lumbare quod præcepi tibi ut absconderes illud ibi. Et abii ad Euphratem, et fodi, et tuli lumbare de loco ubi absconderam illud; et ecce computruerat lumbare, ita ut nulli usui aptum esset.

2. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Hæc dicit Dominus. Sic putrescere faciam superbiam Juda, et superbiam Jerusalem multam, populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea, et ambulant in pravitate cordis sui, abieruntque post deos alienos, ut servirent eis, et adorarent eos; et erunt sicut lumbare istud, quod nulli usui aptum est. Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel, et omnem domum Juda, dicit Dominus, ut essent mihi in populum, et in nomen, et in laudem, et in gloriam; et non audierunt. Dicas ergo ad eos sermonem istum: Hæc dicit Dominus Deus tuus, Israel: Omnis laguncula implebitur vino. Et dicent ad te: Numquid ignoramus quia omnis laguncula implebitur vino? Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Ecce ego implebo omnes habitatores terræ hujus, et reges qui sedent de stirpe David super thronum ejus, et sacerdotes, et prophetas, et omnes habitatores. Jerusalem ebrietate, et dispergam eos virum a fratre suo et patres et filios pariter: ait Dominus. Non parcam, et non concedam, neque miserebor ut non dispergam eos. Audite, et auribus percipite: nolite elevari, quia Dominus locutus est. Date Domino Deo nostro gloriam antequam contenebrescat, et antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos. Expectabitis lucem, et ponet eam in umbram mortis, et in caliginem. Quod si hoc non audieritis; in abscondito plorabit anima mea a facie superbiæ. Plorabit, et deducet oculus meus lacrymam, quia captus est grex Domini. Dic regi, et dominatrici: Humiliamini, sedete in terra, quoniam descendit de capite vestro corona gloriæ vestræ. Civitates austri clausæ sunt, et non est qui aperiat. Translata est omnis Juda transmigratione perfecta. Levate oculos vestros, et videte, qui venitis ab aquilone. Ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices, cum visitaverit te? Tu enim docuisti eos adversum te, et erudisti in caput tuum. Numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem? Quod si dixeris in corde tuo: Quare venerunt mihi hæc? Propter multitudinem iniquitatis tuæ revelata sunt verecundiora tua pollutæ sunt plantæ tuæ. Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, et vos poteritis bene facere cum didiceritis malum. Et disseminabo eos quasi stipulam quæ vento raptatur in deserto. Hæc sors tua, parsque mensuræ tuæ a me, dicit Dominus, quia oblita es mei, et confisa es in mendacio. Unde et ego nudavi femora tua contra faciem tuam, et apparuit ignominia tua, adulteria tua, et hinnitur tuus, scelus fornicationis tuæ. Super colles in agro vidi abominationes tuas. Væ tibi, Jerusalem, non mundaberis post me. Usquequo adhuc?

1. Hic ostendit populi dignitatem ex divina adhæsione. Et dividitur in duas partes. In prima ponit similitudinem: in secunda similitudinis adaptationem, ibi,

[1] Al.: « proprie. »

[2] Al.: « et comminutionem pœnarum: *Quod si non audierits, perditione*, perpetua. »

[3] Al.: « terram. »

Et factum est verbum Domini ad me. Circa primum tria. Primo significatur populi assumptio ad divinam familiaritatem, ubi ponitur Domini jussio : *Vade*, ad litteram ad locum ubi talia venduntur : quia ipse Deus prior ad populum venit. I Joan. IV : *Non quasi nos dilexerimus Deum; sed quoniam ipse prior dilexit nos. Posside*, a me, scilicet ut proprio jure possideas sicut dominus hereditatem. Isa. XIX : *Hereditas autem mea Israel. Tibi,* in usum tuum, sicut populus in gloriam Dei. Isa XLIII : *Populum istum formari mihi, laudem meam narrabit. Lumbare*, quod lumbis adhæret, in quibus concupiscentia amoris : sic est populus in amorem divinum assumptus. Oseæ XI : *In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis. Lineum*, quod rude de terra tollitur, sed cultu humano decoratur : sic ille populus cultu divino. Ezech. XVI : *Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo etc. Et in aquam non inferes illud.* Job XXXVIII : *Accinge sicut vir lumbos tuos ; interrogabo te, responde mihi. Ubi eras quando ponebam fundamenta terræ ?* etc. Et quia per facta prophetarum, et non solum per verba divina mystice exprimuntur : unde dicitur. Oseæ XII : *In manibus prophetarum assimilatus sum :* ponitur etiam præcepti impletio, *Possedi*; in quo notatur prophetæ obedientia. Gen. VI : *Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulavit, etc.* Secundo significatur populi repulsio : *Et factus est sermo Domini ad me secundo dicens. Tolle*, a te; sic abjiciam populum a me : *vade ad Euphratem*, per quem significatur potentia Assyriorum et Chaldæorum, per quos captivatus est populus. Isa. VIII : *Adducet super eos Dominus aquas fluminis fortes et multas, regem Assyriorum, et omnem gloriam ejus. Et ascendet super omnes rivos ejus, et fluet super universas ripas ejus, et ibit per Judam inundans, et transiens usque ad collum veniet. Absconde :* sic populus, quasi aquis absconsus, absorbebitur : infra LI : *Absorbuit me, quasi draco replevit ventrem suum teneritudine mea, et ejecit me, in foramine*, ne cum aqua defluat; in quo significatur quod de populo reliquiæ futuræ essent, et non totus periret. Supra IV : *Consummationem autem non faciam.* Tertio significatur populi reductio : ubi primo significatur ipsa reductio : *Et factum est post dies plurimos,* ad significandum quod multis annis in captivitate erunt. Infra XXIX : *Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. Tolle inde :* sic ego reducam populum. Ezech. XXXVI : *Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram.* Secundo significatur populi dispositio : *Et ecce computruerat :* sic populi potentia, et pulchritudo consumpta erat. Ezech. XV : *Numquid utile erit ad opus? Etiam cum esset integrum non erat aptum ad opus, quanto mahis cum illud ignis devoraverit et combusserit, nihil ex eo fiet operis ?*

2. Hic ponitur similitudinis adaptatio : et circa hoc duo facit. Primo adaptat similitudinem quantum ad pœnam : *Sic putrescere faciam*, ut omnis vigor, et decor pertranseat. Joel. I : *Computrescent jumenta in stercore suo.* Et quantum ad pœnæ causam, scilicet inobedientiam, *Populum justum.* Exod. XXXIII : *Dixit Dominus ad Moysen : Loquere filiis Israel. Populus duræ cervicis es etc. Et erunt sicut lumbare.* Isa. XXX : *Comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida.* Et quantum ad divinæ familiaritatis gratiam : *Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel.* Deuter. XXX : *En Domini Dei tui cœlum est, et cœlum cœli, terra, et omnia quæ in ea sunt, tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, et amavit eos, elegitque semen eorum post eos; idest vos de cunctis gentibus. sicut hodie comprobatur.* Secundo prosequitur specialiter pœnæ ordinem : *Dices ergo :* et circa hoc duo. Primo ostendit imminens periculum, ponens exemplum : *Omnis laguncula,* idest quilibet de populo, *implebitur vino* [1], tri-

[1] Al. : « *viro.* »

bulationis. Isa. XLI : *Triturabis montes, et comminues, et quasi pulverem tolles.* Exempli contemptum, *Et dicent.* Job XII : *Quis enim hæc quæ nostis ignorat?* Et ipsius expositionem :*Et dices ad eos :* quantum ad cordis cæcitatem, *Ebrietate*[1] ut quid agant ignorent. Isa. XXIX : *Fluctuamini, et vacillate, inebriamini, et non a vino, etc.* Et quantum ad captivitatem, *Et dispergam*, ne se mutuo consolentur. Oseæ XIII : *Consolatio abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres dividet.* Quantum ad sententiæ severitatem : *Non parcam et non concedam*, quasi ad movendum eos, quia obstinati vel convincendum, quia aperte mali. Prov. VI : *Zelus, et furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.* Secundo dat eis utile consilium ad evadendum, ut scilicet humiliéntur, *Audite;* et primo ad totam plebem proponens consilium contra superbiæ vitium : *Nolite elevari*, per superbiam. *Locutus est*, hoc consilium, vel pœnas quas prædixi. Psal. LXXIV : *Nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui adversus Deum*[2] *iniquitatem*; et contra Dei præceptum : quæ sunt initia omnis peccati : *Date Domino deo vestro gloriam.* Deuteronom. XXXII : *Date magnificentiam Deo notro : Dei perfecta sunt opera et omnes viæ ejus ju-dicia.* Resumens imminens periculum cæcitatis cordis, *Antequam contenebrescat*,[3] idest, antequam superveniant vobis tribulationes, in quibus nesciatis quid facere. Joan. XII : *Ambulate dum lucem habetis, ut non tenebræ vos comprehendant.* Captivitatis : *Antequam offendant*, ducti in captivitatem, *ad montes caliginosos*, scilicet Babyloniæ propter altitudinem, vel ex defectu visus, vel ex multitudine vaporum. Isa. XIII : *Super montem caliginosum levate signum, exaltate vocem etc.* Et sententiæ severitatis : *Expectabitis lucem*, idest divinam consolationem, et non habebitis[4]. Supra VIII : *Expectavimus pacem, et non erat bonum; tempus medelæ, et ecce formido.* Et designans pœnam contra consilii contemptum, ponens prophetæ compassionem : *Quia si non audieritis, in abscondito plorabit anima vestra;* quasi, ne offendantur victores. Isa XXII : *Recedite a me, amare flebo. Nolite incumbere ut consolemini me super vastitate filiæ populi mei.* Ezech. XXIV : *Non plangetis neque flebitis; sed tabescetis in iniquitatibus vestris.* Et compassionis rationem : *Plorans plorabit, et deducet oculus meus lacrymas, quia captus est grex Domini.* Infra L : *Grex perditus factus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus.* Secundo dat idem consilium ad regem, invitans ad humilitatem, *Hic regi*, scilicet Jechoniæ, *et dominatrici*, scilicet matri ejus, quia cum matre se tradidit Nabuchodonosor. IV Reg. penul.: *Sedete in terra*, in signum humilitatis. Isa XLVII : *Descende, sede in pulvere virgo filia Babylon, sede in terra,* Et assignat rationem ex regni amissione : *Quoniam de capite descendit corona*, Thren. ult.: *Cecidit corona capitis nostri.* Ex urbium obsidione : *Civitates austri*, quia sors Judæ ad austrum erat. Josue XV : *Qui aperiat*, obsidionem solvens, scilicet Ægyptius. Et ex populi captivitate, *Translata est.* Thren. I : *Migravit Judas propter afflictionem, et multitudinem servitutis, habitavit inter gentes, nec invenit requiem.* Tertio ponit idem consilium ad regiam civitatem : et primo inducit ad humilitatem; secundo miratur obstinationem, ibi, *Væ tibi Jerusalem.* Inducit autem ad humilitatem ex quatuor. Primo ex hostium potestate, proponens hostium potentiam, *Levate*, per considerationem, *qui venitis ab aquilone*, contra fortes. Supra. VI : *Ecce populus venit de terra aquilonis, gens magna consurget a finibus terræ.* Et excludens subditorum fiduciam *Ubi est grex?* quasi multitudo populi quæ tibi erat subjecta; quasi dicat : Civitas regalis et sacerdotalis non poterit tibi prodesse. Ezech. XXXIV : *Ecce ego ipse super pastores. Requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultra non pascant gregem meum, nec pascant amplius pastores semetipsos; et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit*

[1] Al. : « *ebrietates.* » — [2] Al. : « eum. »

[3] Al. : « *tenebræ.* » — [4] A.. : « habetis. »

ultra eis in escam. Et assignans causam quare in manus hostium tradatur, tollens excusationem. *Quid dices?* ad excusationem tui. Job IX : *Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei.* Et assignans rationem, *Tu enim docuisti*, dum eos in auxilium tuum vocans, conditiones tuas éos scire fecisti. Supra II : *Insuper malitias tuas docuisti vias tuas.* Vel tangit ostensionem thesauri ab Ezechia factam nuntiis regis Babylonis. Isa. XXXIX. Secundo ex dolorum afflictione, comminans dolorem : *Numquid non dolores apprehendent te?* Supra IV : *Vocem quasi parturientis audivi, angustias ut puerperæ.* Et assignans rationem ex peccatorum multitudine : *Quia si dixeris in corde tuo : Quare venerunt mihi hæc?* in pœnam. *Verecundiora*, turpissima peccata, *plantæ* affectiones. Job XXII : *Propter malitiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates tuas.* Vel tangit hic quod ducti sunt in captivitatem pedites, et etiam in transitu fluviorum oportebat eos membra turpia denudare, et nudi pedes; et ideo plantæ eorum polluebantur luto et pulvere. Isa. XLVII : *Denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, revela crura, transi flumina; revelabitur ignominia tua, et videbitur opprobrium tuum.* Et ex peccantium[1] obstinatione : *Si immutare*; quasi dicat, difficiliter potestis converti, *Æthiops*, propter naturalem infectionem peccati, *pardus*, propter dolositatem, vel diversitatem peccatorum, *cum didiceritis*, propter consuetudinem. Prov. XXII : *Proverbium est : Adolescens juxta viam suam, et cum senuerit non recedat ab ea.* Tertio inducit ad humilitatem ex futura captivatione, comminans captivitatis dispersionem : *Et disseminabo.* Psal. LXXXII : *Deus meus, pone illos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti.* Et Psal. LVIII : *Disperge illos in virtute tua.* Et assignat rationem : *Hæc sors tua*, tibi pro peccatis tuis debita, *in mendacio.* Isa. XVII : *In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit judicabit eam; etc.* Quarto ex peccatorum revelatione. Et primo ponit comminationem : *Et ego nudavi*, turpitudinem peccatorum tuorum, *contra faciem*, ut temetipsam[2] recognosceres. *Et apparuit*, etiam aliis. Ezech. XVI : *Nudabo ignominiam tuam coram eis, et videbunt omnes turpitudinem tuam.* Et assignat rationem : *Super colles in agro vidi abominationes tuas*; quasi dicat : Quia publice peccasti, publice punieris. Supra II : *In omni colle sublimi, et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Ultimo admiratur obstinationem : *Væ tibi. Usquequo post me*, venis[3] vel post me ambulare te jactas? Psal. IV : *Filii hominum usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Nota, quod vinum mystice aliud est bonum, aliud malum. Est enim bonum vinum sapientiæ contemplationis. Prov. IX : *Bibite vinum quod miscui vobis.* Divini amoris. Cant. VIII : *Dabo tibi poculum ex vino condito*[4] *et mustum malorum granatorum meorum.* Compunctionis. Psal. LIX : *Potasti nos vino compunctionis.* Est autem vinum malum fraudulentæ deceptionis. Deut. XXXII : *Fel draconum vinum eorum, venenum aspidum insanabile.* Carnalis delectationis. Apoc. XVIII. 18 : *De vino iræ fornicationis ejus biberunt omnes gentes, et reges terræ cum illa fornicati sunt.* Divinæ indignationis. Apoc. XII : *Si quis adoraverit bestiam, et imaginem ejus, et acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua; hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius.*

Item notandum, quod Spiritus Sanctus dicitur auster propter calorem. Job. XXXVII : *Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra austro?* Propter splendorem. Habac. III : *Deus ab austro veniet, et sanctus de monte Pharam. Operuit cœlos gloria ejus.* Propter volatus elevationem. Job. XXXIX : *Numquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum?* Propter pluviarum multiplicationem. Psal. CXXV : *Converte Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in austro.* Propter arborum fructificationem. Cant. IV : *Veni auster, perfla in hortum meum, et fluent aromata illius.*

[1] Al. : « et expectantium. »
[2] Al. : « temetipsum. »
[3] Al. : « venias. »
[4] Al. : « conditum. »

CAPUT DECIMUMQUARTUM

1. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis. Duxit Judæa, et portæ ejus corruerunt, et obscuratæ sunt in terra, et clamor Jerusalem ascendit. Majores miserunt minores suos ad aquam ; venerunt ad hauriendum, non invenerunt aquam, reportaverunt vasa sua vacua : confusi sunt, et afflicti, et operuerunt capita sua. Propter vastitatem terræ, quia non venit pluvia in terram, confusi sunt agricolæ, operuerunt capita sua. Nam et cerva in agro peperit, et reliquit : quia non erat herba. Et onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones, defecerunt oculi eorum, quia non erat herba.

2. Si iniquitates nostræ responderint nobis, Domine, fac propter nomen tuum, quoniam multæ sunt aversiones nostræ. Tibi peccavimus, expectatio Israel, salvator noster in tempore tribulationis. Quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus, et fortis qui non potest salvare? Tu autem in nobis es, Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos. Hæc dicit Dominus populo huic, qui dilexit movere pedes suos, et non quievit, et Domino non placuit: Nunc recordabitur iniquitatum eorum, et visitabit peccata eorum. Et dixit Dominus ad me : Noli orare pro populo isto in bonum. Cum jejunaverint, non exaudiam preces eorum ; et si obtulerint holocaustomata, et victimas, non suscipiam ea : quoniam gladio, et fame, et peste ego consumam eos.

3. Et dixi : A, a, a, Domine Deus, prophetæ dicunt eis : Non videbitis gladium, et fames non erit in vobis; sed pacem veram dabit vobis in loco isto. Et dixit Dominus ad me : Falso prophetæ vaticinantur in nomine meo. Non misi eos, et non præcepi eis neque locutus sum ad eos. Visionem mendacem, et divinationem fraudulentam, et seductionem cordis sui prophetant vobis. Idcirco hæc dicit Dominus de prophetis qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes : Gladius, et fames non erit in terra hac : in gladio et fame consumentur prophetæ illi, et populi quibus prophetant, erunt projecti in viis Jerusalem præ fame, et gladio, et non erit qui sepeliat eos : ipsi, et uxores eorum, filii, et effundam super eos malum suum. Et dices ad eos verbum istud : Deducant oculi mei lacrymam per noctem et diem, et non taceant : quoniam contritione magna contrita est virgo filia populi mei, plaga pessima vehementer. Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio ; et si introiero in civitatem, ecce attenuati fame. Propheta quoque, et sacerdos abierunt in terram quam ignorabant.

4. Numquid projiciens abjecisti Judam, aut Sion abominata est anima tua ? Quare ergo percussisti nos, ita ut nulla sit sanitas? Expectavimus pacem, et non est bonum ; et tempus curationis, et ecce turbatio. Cognovimus, Domine, impietates nostras, iniquitates patrum nostrorum, quia peccavimus tibi. Ne des nos in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam solii gloriæ tuæ : recordare ne irritum facias fœdus tuum nobiscum. Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant ; aut cœli possunt dare imbres, nisi tu volueris? Nonne tu es Dominus Deus noster, quem expectavimus? Tunc enim fecisti omnia hæc.

1. Hic incipit propheta interponere orationem suam pro eis ad Deum, ut in aliquo misericordiam consequantur, saltem post aliqua flagella. Et dividitur in duas partes, in prima ponitur quædam disceptatio prophetæ cum Domino, ad impetrandum, postmodum in secunda[1] ponitur finalis determinatio, cap. xv : *Et dixit Dominus, ad me, etc.* Circa primum duo. In prima ponitur populi afflictio, quæ est orationis occasio ; in secunda ponitur prophetæ cum Deo disceptatio, ibi, *Si iniquitates nostræ.* Circa primum duo. Primo ponit prophetiæ titulum, hoc est *verbum*, interioris revelationis, *quod factum est de sermonibus*, exterius annuntiandis, *siccitatis*, quæ imminente captivitate eis supervenit. Vel *de sermonibus siccitatis*, idest de siccitate sermonibus digna. Secundo prosequitur siccitatis incommodum : et primo quantum ad afflictionem hominum, quantum ad potus penuriam, ponens tristitiam : *Luxit Judæa*, afflicta siti. Isa xiv : *Luxit vindemia, et infirmata est vitis, et ingemuerunt omnes qui lætabantur corde. Portæ*, judices qui in portis sedebant, *corruerunt*, a pristina lætitia, *obscuratæ sunt*, idest involutæ tenebris tribulationis. Thren. ii : *Defixæ sunt in terra portæ ejus, perdidit, et contrivit vectes ejus.* Vel quia præ nimia siccitate muri dissolvebantur, et ita cadentibus portis, propter aquæ defectum reparari non poterant. *Clamor*, conquestionis et planctus. Isa. xxiv : *Clamor erit super vino in plateis, deserta est omnis lætitia, translatum est gaudium terræ.* Et assignat tristitiæ causam : *Majores*

[1] Al. : « ad impetrandum post modum. In secunda. »

miserunt minores suos ad aquam. Isa XLI : *Egeni et pauperes quærunt aquas, et non sunt, lingua eorum siti aruit*. Et quantum ad sterilitatem terræ, plagam in possessionibus : *Confusi sunt, et afflicti, et operuerunt capita sua*, in signum confusionis. Supra XII : *Confundemini a fructibus vestris propter iram furoris Domini*. Et in cultoribus : *Quia non venit*. Joel. I : *Confusi sunt agricolæ, ululaverunt vinitores super frumento et hordeo, quia periit messis agri, vinea confusa est, et ficus elanguit*. Secundo ponit afflictionem sylvestrium animalium, quantum ad cervos : *Nam et cerva in agro peperit, et reliquit*; quæ multum circa custodiam filiorum sollicitatur. Job. XXXIV : *Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes, cervas observasti?* Et quantum ad onagros, *Et onagri*, qui tamen diu sitim sustinent : Psalm. CIII : *Expectabunt onagri in siti sua* : *in rupibus*, in quibus magis stat ventus, *traxerunt*, in sitis refrigerium, *quasi dracones*, qui propter sitim ventum trahunt. Supra. II : *Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui*.

2. Hic incipit orare ad Deum pro populo : et primo inducit argumentum misericordiæ ex divina conditione; secundo ex prophetarum prænuntiatione, ibi, *Et dixi, A, a a;* tertio ex pristina populi dilectione, ibi, *Numquid projiciens abjecisti Judam ?* Circa primum duo. Primo ponit prophetæ orationem, in qua proponit tria, misericordiam confitens : *Si iniquitates nostræ responderint*, in pœnam. Isa. LIX : *Multiplicatæ sunt iniquitates nostræ coram te, et peccata nostra responderunt nobis etc*. Ps. XLV : *Adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis*. Deinde proponit constantiam : *Quare quasi colonus futurus es in terra ?* ac si dicat : Indignum constantiæ tuæ est ut vineam tuam relinquas, quasi colonus alienum agaum, *quasi viator*, domum tuam, quasi viator nocturnum hospitium. *Quare futurus est quasi vir vagus ?* hereditatem tuam, quasi homo vagus, et indeterminatæ mansionis, proprium habitaculum. Supra XII : *Reliqui domum meam dimisi hereditatem meam*. Proponit etiam potentiam : *Et fortis qui non potest salvare ;* [1] quasi dicat : Indecens est potentiæ tuæ ut non salves quos semel in protectionem suscepisti. Num XIV : *Dicent Ægyptii : Non poterat introducere populum in terram pro qua juraverat :* idcirco occidit eos in solitudine. Et proponit ei debitam esse illorum curam : *Tu autem in nobis*, quasi in hereditate, *et nomen tuum*, sicut sub nomine regis, subditi defenduntur. II Corinth. VI : *Inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus*. Et concludit : *Ne derelinquas nos*, ne tua constantia et potentia blasphemetur. Psal. XXVI : *Ne derelinquas me Domine, neque despicias me, Deus salutaris meus*. Secundo ponitur Domini responsio : *Hæc dicit Dominus*. Et primo proponit culpam : *Qui dilexit movere pedes*, affectus, propter inconstantiam in bono, et de malo in malum. Prov. VII : *Mulier vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis*. Vel mittens in Ægyptum pro auxilio. Isa. XXX : Ægyptus frustra et vane auxiliabitur. Ideo clamavi super hoc : Superbia tantum est ; quiesce. Secundo comminatur pœnam : *Tunc recordabitur*, pœnam inferens. Psal. LXXXVIII : *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum*. Tertio excludit remedia : et primo orationum. *Et dixit Dominus* : *Noli orare pro populo isto in bonum*. Supra VII : *Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem et orationem, et non obsistas mihi : quia non exaudiam te*. Secundo jejunii, *Cum jejunaverint*. Isa LVIII : *Quare jejunavimus, et non aspexisti; humiliavimus animas nostras, et necisti?* Tertio sacrificii. *Si obtulerint*, Malach. I : *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra*.

3. Hic sumit argumentum a prophetarum prænuntiatione : et primo ponitur prophetæ allegatio, *A, a, a*, pro triplici pœna, quam immediate tetigerat. *Propheta*, falsi, *pacem veram*, diuturnam, et non simulatam ab hostibus. Supra. IV : *Ergo ne decepisti populum istum, et Je-*

[1] Al. : « *et ut vir*. »

rusalem dicens : *Pax erit vobis? Et ecce pervenit gladius usque ad animam.* Secundo ponitur Domini responsio : *Et dixit Dominus.* Et primo ostendit prophetarum falsitatem, quantum ad actionem quam assumunt : *Non misi,* ad exequendum, *non præcepi*, injungendo officium, *neque locutus sum*, inspirando prophetiæ donum. Infra XXIII : *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant*; *non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant.* Et quantum ad pacem quam prædicabant : *Visionem mendacem, seductionem cordis*, idest verba excogitata ad seducendum. Ezech. XIII : *Vident vana, et divinant mendacium, dicentes, Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos.* Secundo comminatur pœnam tam prophetis prædicantibus, quam populo credenti : *Ideo hæc dicit Dominus.* Isa. IX : *Erunt qui beatificant populum istum seducentes, et qui beatificantur præcipitati.* Tertio annuntiatur populo prophetæ compassio : *Et dices ad eos* : *Deducant oculi mei vel vestri lacrymam.* Et sic indicitur planctus pœnitentiæ. Thren. II : *Deduc quasi torrentem lacrymas.* Cujus ratio assignatur : *Quoniam contritione*, propter multitudinem occisorum, *pessima*, propter incorrigibilitatem, *vehementer*, propter continuitatem. Isa. XXX : *Comminuam eos sicut conteritur lagena figuli, contritione pervalida.* Et assignat contritionis modum, quantum ad pœnam occisionis : *Si egressus,* foris, *et si introiero*, per considerationem. Thren. I : *Foris interficiet eos gladius, et intus pavor*, *juvenem simul, et virginem*, *lactentem cum homine sene.* Quantum ad captivitatem, *Propheta quoque*, Supra IX : *Disperdam eos in gentibus, quas non noverunt ipsi, et patres eorum.*

4. Hic sumit argumentum ex pristina populi dilectione : et circa hoc tria. Primo miratur dilecti populi repulsionem, admirans odium : *Numquid projiciens abjecisti Judam*? quasi dicat, mirum videtur. Thren. ult. : *Sed projiciens repulisti nos*, *iratus es contra nos vehementer. Ut nulla sit sanitas.* Isa. XIV : *Plaga insanabili subjicientem in furore gentes.* Secundo ponit recognitionem pœnæ, *Expectavimus.* Supra VIII : *Expectavimus pacem, et non erat bonum; tempus medelæ, et ecce formido.* Et culpæ, *Cognovimus.* Psalm. L : *Iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper.* Tertio ponitur petitio : *Ne nos des.* Psal: XLIII : *Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his qui in circuitu nostro sunt.* Quarto petitionis ratio ex templi sanctitate. *Solii gloriæ*, scilicet propitiatorii, et arcæ, in quibus gloriosum te miraculis, et revelationibus ostendisti. Infra XVII : *Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel.* Et idolorum debilitate : *Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant; aut cœli possunt dare imbres*, per se quasi causæ primariæ? Job. III : *Quis est pluviæ pater, aut quis genuit stillas roris?* Ex Dei potestate : *Nonne tu es Dominus Deus noster? Fecisti hæc,* pluvias, et omnia hujusmodi. Supra X : *Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in cœlo, et elevat nebulas ab extremitatibus terræ.*

Notandum, quod quædam est pax falsa. Sapien. XIV : *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Quædam fraudulenta. Psal. XXVII : *Qui loquuntur*[1] *pacem cum proximo, mala autem in cordibus eorum.* Quædam transitoria. I Thess. ult. : *Cum enim dixerint, pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.*

Item notandum, quod mystice triplex est solium. Quoddam est solium gloriæ; et hoc quadrupliciter, scilicet naturæ sublimitate. Isa VI : *Vide Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, et plena erat omnis terra majestate ejus.* Pacis tranquillitate. Supra III ; *Vocabunt Jerusalem solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem etc.* Scientiæ profunditate. Ezech. X : *Et vidi, et ecce in firmamento quod erat super caput Cherubin quasi lapis saphirus, et quasi species similitudinis solii apparuit super eum.* Durationis æternitate. Thren. ult. : *Tu autem, Domine, in æternum permanebis, solium tuum in generationem et genera-*

[1] Al. : « loquitur. »

tionem. Aliud est solium clementiæ, præparantis ad Dei obedientiam. Isa. XXII : *Figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriæ domui patris sui ; et suspendam super eum omnem gloriam patris sui*. Ad justitiæ sententiam. Prov. XVI : *Justitia firmatur solium regis*. Ad proximorum misericordiam. Isa. XVI : *Et præparabitur in misericordia solium, et sedebit super eum in veritate in tabernaculo David*. Ad humilitatis gratiam. Ezech. XLIII : *Locus solii mei, et locus vestigiorum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum*. Quoddam vero est solium justitiæ præparantis ad disceptandum. Job. XIII : *Quis mihi tribuat ut cognoscam, et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus ?* [1] Ad malum corrigendum. Prov. XX : *Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo*. Ad incorrigibiles condemnandum. III Reg. ult. : *Vidi Dominum sedentem super solium suum, et omnem exercitum cœli assistentem ei a dextris et a sinistris*. Ad bonos defendendum. Isa. IX : *Super solium David, et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in judicio, et justitia, amodo et usque in sempiternum*.

CAPUT DECIMUMQUINTUM

1. Et dixit Dominus ad me : Si steterint Moyses, et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Ejice illos a facie mea, et egrediantur. Quod si dixerint ad te, Quo egrediemur ? dices ad eos : Hæc dicit Dominus : Quid ad mortem, ad mortem ; et qui ad gladium, ad gladium : et qui ad famem, ad famem ; et qui ad captivitatem, ad captivitatem. Et visitabo super eos quatuor species, dicit Dominus : gladium ad occisionem, et canes ad lacerandum, et volatilia cœli, et bestias terræ ad devorandum, et dissipandum : et dabo eos in fervorem universis regnis terræ, propter Manassem filium Ezechiæ regis Juda, super omnibus quæ fecit in Jerusalem.

2. Quis enim miserebitur tui Jerusalem ; aut quis contristabitur pro te ; aut quis ibit ad rogandum pro pace tua ? Tu dereliquisti me, dicit Dominus, retrorsum abiisti. Et extendam manum meam super te, et interficiam te. Laboravi rogans. Et dispergam eos ventilabro in portis terræ interfeci, et perdidi populum meum ; et tamen a viis suis non sunt reversi. Multiplicatæ sunt mihi viduæ ejus super arenam maris. Induxi eis super matrem adolescentis vastatorem meridie : misi super civitates repente terrorem. Infirmata est quæ peperit septem, defecit anima ejus. Occidit ei sol, cum adhuc esset dies : confusa, est, et erubuit. Et residuos ejus in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait Dominus.

3. Væ mihi, mater mea. Quare genuisti me virum rixæ, virum discordiæ in universa terra ? Non fœneravi nec fœneravit mihi quisquam. Omnes maledicunt mihi. Dicit Dominus : Si non reliquiæ tuæ in bonum, si non occurri tibi in tempore afflictionis, et in tempore tribulationis adversum inimicum. Numquid fœderabitur ferrum ferro ab aquilone, et æs ? Divitias tuas, et thesauros tuos in direptionem dabo gratis in omnibus peccatis tuis, et in omnibus terminis tuis. Et adducam inimicos tuos de terra quam nescis : quia ignis succensus est in furore meo, et super vos ardebit.

4. Tu scis, Domine, recordare mei, et visita me, et tuere me ab his qui persequuntur me. Noli in patientia tua suscipere me. Scito quoniam sustinui pro te opprobrium. Inventi sunt sermones tui, et comedi eos ; et factum est mihi verbum tuum in gaudium, et in lætitiam cordis mei : quoniam invocatum est nomen tuum super me, Dominus Deus exercituum. Non sedi in concilio ludentium, et gloriatus sum a facie manus tuæ. Solus sedebam, quoniam comminatione replesti me. Quare factus est dolor meus perpetuus, et plaga mea desperabilis renuit curari ? Facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium.

5. Propter hoc hæc dicit Dominus : Si converteris, convertam te, et ante faciem meam stabis : et si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. Convertuntur ipsi ad te, et tu non converteris ad eos. Et dabo te populo huic in murum æreum fortem, et bellabunt adversum te, et non prævalebunt : quia ego tecum sum, ut salvem te, et eruam te, dicit Dominus. Et liberabo te de manu pessimorum, et redimam te de manu fortium.

1. Hic ponitur finalis et sententialis repulsio orationis prophetæ pro populo : et primo ponitur orationis repulsio ; secundo ostenditur populi obstinatio, quæ, est causa hujus, cap. XVII : *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino*. Circa primum duo. Primo interdicit prophetæ ne pro populo oret ; secundo præcipit ut eorum, quasi excommunicatorem, consortium vitet, cap. XVI :

[1] Al. : « mala. »

Et factum est verbum Domini ad me dicens. Circa primum duo. Primo ponitur repulsio orationis prophetæ pro populo orantis; secundo quasi desperans de salute populi, pro seipso orationem fundit, ibi, *Væ mihi, mater mea.* Circa primum duo. Primo repellitur oratio; secundo ponitur repulsionis ratio : *Quis enim miserebitur tui, Jerusalem?* Circa primum duo. Primo ponitur repulsio orationis : *Si steterint Moyses et Samuel*, qui efficaces fuerunt in orando, eo quod de populo soliciti et pro inimicis exoraverunt. De Moyse habetur Exod. XXII : De Samuele I Reg. XII : *Anima*, affectus ; ac si dicat : Non est ex defectu orantis quod oratio non exauditur, sed ex defectu populi pro quo oratur. Ezech. XIV : *Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel et Job, ipsi in justitia sua liberabunt animas suas.* Et infra ibidem : *Et si fuerint tres viri in medio ejus, non liberabunt filios, neque filias; sed ipsi soli liberabuntur.* Secundo repulsio gentis, pro qua orabatur, et primo quantum ad terminum a quo : *Ejice*, ostende ejectos esse, *a facie*, ut me non videant, et mea præsentia non defendantur. Genes. IV : *Ecce ejicis me hodie a facie terræ, et a facie tuo abscondar, etc.* Secundo quantum ad terminum ad quem, ponens quadruplex periculum : *Quod si dixerint ad te, Quo egrediemur? dices ad eos... Qui ad mortem, pestilentiæ*; quasi dicat : Diversi his diversis pœnis subjacebunt. Ezech. X : *Tertia pars tui peste morietur, et fame consumetur in medio tui; et tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo; tertiam vero partem tui in omnem ventum dispergam, et gladium evaginabo post eos.* Et excludit consolationis remedium, sepulturæ contra mortuos : *Et visitabo quatuor species*, dictas, scilicet mortem, gladium, famem et captivitatem[1]. Et superaddam canes. Supra. VII : *Erit morticinum populi hujus in cibum volucribus cœli, et bestiis terræ; et non erit qui abigat.* Et misericordiæ quantum ad captivos : *Et dabo eos in fervorem*, idest in fervens odium, *propter Manassem*, qui multa mala fecit, IV Regum XXI. Unde eodem XXIII : *Verumtamen non est aversus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor ejus contra Judam, propter irritationes quibus provocaverat eum Manasses.* Punitur autem populus pro peccatis regis, tum quia malus pro peccatis populi regnare permittitur. Job XXXIV : *Qui regnare facit hominum hypocritam propter peccata populi :* tum quia populus sequitur peccata regis. Eccl. X : *Qualis rector civitatis, tales et inhabitantes in ea.* Proverb. XXIX : *Princeps qui libenter audit verba mendaci, omnes ministros suos habet impios.*

2. Hic assignatur repulsionis ratio : et primo ponitur quæstio admirationis; et excluditur primo misericordia judicis : *Quis miserebitur?* secundo satisfactio alicujus compatientis : *Aut quis contristabitur?* tertio oratio mediatoris alicujus : *Aut quis ibit ad rogandum?* ex quo Deus repulit, et in tot peccatis es. Oseæ I : *Voca nomen ejus absque misericordia : quia non addam ultra misereri domui Israel; sed oblivione obliviscar eorum.* Secundo assignat rationem repulsionis : et primo ex ingratitudine, ponens culpam : *Tu dereliquisti.* Isa I : *Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum.* Et pœnam : *Et extendam manum meam super te.* Isa. IX : *In omnibus his non est aversus furor ejus; sed adhuc manus ejus extenta.* Secundo ex obstinatione : et primo quia non flectuntur precibus, ponens culpam, *Laboravi rogans;* quasi dicat : Toties rogavi ut converteremini; quasi dicat. Laborassem, si possibile fuisset. Isa. XLIII : *Servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.* Et pœnam : *Et disperdam eos ventilabro*, exercitu Chaldæorum, quasi paleas de aerea, *in portis terræ*, idest usque ad extrema terræ : porta enim est extrema pars domus, vel civitatis. Luc. III *Cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* Secundo quia non corriguntur flagellis : et primo ponit duritiam, ponens flagella in generali :

[1] Al. : « scilicet gladium etc. »

Interfeci et perdidi, captivando. Supra II : *Frustra percussi filios vestros; disciplinam non receperunt.* Et in speciali quantum ad mulieres, quæ sunt magis miserabiles et flebiles in amissione virorum : *Multiplicatæ sunt mihi viduæ ejus super arenam*, hyperbolice; quasi dicat, innumerabiles. Isa. IX : *Pupillorum ejus, et viduarum non miserebitur.* Et in amissione filii [1] unigeniti : *Et induxi vastatorem*, interfectorem filii, *meridie*, in quo potentia hostium, qui non ex insidiis, sed aperte pugnant, *repente*, in quo impotentiæ ad resistendum, quia non præcaverunt. Isa. XXX : *Subito dum non speratur, veniet contritio ejus, etc.* Et etiam quantum ad mortem plurium filiorum simul ponens mortem prolis, *Infirmata*, filiis orbata, qui fortitudo sunt [2] matris. I Reg. II : *Donec sterilis peperit plurimos, et quæ multos habebat filios, infirmata est.* Et tristitiam matris : *Defecit anima*, propter mentis stuporem. *Occidit ei sol*, lætitiæ, propter tristitiæ dolorem, quæ obscurum facit cor, *confusa*, intus, *erubuit*, extra, deficiente hoc in quo gloriabatur. Amos VIII : *Occidet sol meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis.* Secundo comminatur pœnam, *Et residuo* [3], scilicet a prædictis flagellis. Deut. XXVIII : *Tradet te Dominus corruentem ante hostes tuos, et per unam viam egredieris contra eos et per septem fugiet, et dispergeris per omnia regna terræ.*

3. Hic propheta quasi desperans de populo, orat pro seipso. Et primo ponitur ipsius conquestio, propones adversariorum discordiam; *Væ mihi*; idest, imminet ex hoc quod natus sum. *Rixæ*, idest propter quem rixa sit, eo quod vitia, et mala prænuntio, *discordiæ*, aliis me impugnantibus, et aliis defendentibus [4]. Hoc etiam in Christo completum est. Job X : *Quare de vulva eduxisti me, qui utinam consumptus essem, ne oculus me videret?* Excludit discordiæ causam, quæ maxime solet ex contractibus oriri. *Non fœneravi. Omnes maledicunt.* Ps. CVIII : *Maledicent* [5] *illi, et tu benedices. Qui insurgunt in me confundantur, servus autem tuus lætabitur.* Secundo ponitur Domini consolatio : *Dicit Dominus.* Et primo quantum ad salutem propriam in promotione sui, et suorum in bonis : *Si non reliquiæ*, idest qui adhærent tibi non enim habuit filios ut infra XVI, *in bonum*, erunt. Aposiopesis, supplendum, non mihi credatur. Et quantum ad liberationem a malis : *Si non occurri*, paratus ad auxilium. II Cor. II : *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Secundo quantum ad adversariorum afflictionem, comminans hostem implacabilem. Et primo excludit hostium concordiam, quia cum propheta concordare voluerunt : *Numquid* Judæorum populus, qui est *ferrum*, propter duritiam, *et æs*, propter impatientiam, *fœderabitur ferro ab aquilone*, idest a Chaldæis? quasi dicat, non. Supra VI : *Æs, et ferrum universi corrupti sunt. Defecit sufflatorium in igne, consumptum est plumbum.* Vel tu ferrum, dura prædicans illis, qui sunt ferrum et æs, fœderari non potes. Joan. XV : *Nolite mirari si odit vos mundus; scitote quoniam me priorem vobis odio habuit.* Secundo excludit confœderationis fiduciam, tum ex muneribus : *Divitias tuas, et thesauros tuos in direptionem dabo gratis*; quasi dicat, nihil tibi proderunt, *in omnibus*, idest pro omnibus. Nahum II : *Diripite argentum, diripite aurum, et non est finis divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.* Tum etiam ex precibus : *Et adducam*, quasi dicat : Non poteritis eos rogare, quia non intelligent. Isa. VI : *Levabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terræ.* Tertio assignat causam : *Quia ignis succensus est.* Deuter. XXXII : *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima, devorabitque terram cum germine suo, et montium fundamenta comburet.*

4. Hic ponitur prophetæ petitio : et primo ponitur ipsius oratio; secundo Domini responsio, ibi, *Propter hoc, hæc dicit Dominus.* Circa primum tria. Primo ponit divinæ consolationis solatium, pro-

[1] Al. : « filiorum. » — [2] Al. : « est. »

[3] Al. : « *residuum.* » — [4] Al. : « descendentibus. »
[5] Al. : « maledicetur. »

ponens divinam cognitionem, *Tu scis*, quid patior, et quid feci. *Recordare*, per effectum misericordiæ. Thren. III : *Recordare paupertatis et transgressionis meæ, absinthii et fellis.* Petit consolationem. *Et visita me*, consolando. Job X : *Visitatio tua custodivit spiritum meum.* Et excludit dilationem : *Noli in potentia*, Eccl. V : *Altissimus enim est patiens redditor.* Secundo allegat meritum, proponens opprobrium quod pro Deo sustinuit patienter, ponens illatam injuriam ; *Scito*, effectu te scire ostende, *propter te*, dum mandatis tuis obediens, dura populo nuntiabam. Ps. LXIII : *Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam.* Et spiritualem patientis lætitiam : *Inventi sunt,* quasi opere expleti, *et comedi*, delectatus in eis. Ps. CXVIII : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! Super mel ori meo.* Ponens etiam causam : *Quoniam invocatum est nomen tuum super me*, dum scilicet dicor propheta Domini. Supra XIV : *Nomen tuum invocatum est super nos.* Proponit etiam consortium quod vitavit prudenter, ponens solitudinem : *Non sedi in concilio ludentium*, multo minus iniquorum, ne gravitatem, cordis deponerem, et ut mandatis tuis vacarem. Tob. III : *Numquam cum ludentibus miscui me neque cum his qui in levitate ambulant participem me præbui.* Ponens interiorem exaltationem : *Et gloriatus sum a facie manus tuæ*, corrigentis. II Cor. XII : *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis.* Vel *manus* consolantis spiritualibus donis. Ponens etiam solitudinis rationem : *Solus sedebam, quoniam comminatione replesti me*, quasi dicat : Tot amaritudinibus opprimebar quod non vacabat mihi ludere. Thren. III : *Replevit me amaritudine.* Tertio miratur inflicti doloris aculeum, ponens dolorem : *Quare factus est dolor meus perpetuus?* quasi dicat : Unde est quod post tantas preces, post tot merita tribulatio non recedit? Infra XXX : *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* Secundum Judæos, loquitur in persona Jerusalem. Et adjungit consolationem : *Facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium;* quasi dicat : In hoc tamen consolabor, quod cito transituræ sunt hujusmodi angustiæ, sicut aquæ infideles quæ ex pluviis congregantur. Psal. LXVIII : *Intraverunt aquæ usque ad animam meam.* Vel hoc dicit propter dolum adversariorum.

5. Hic ponitur Domini exaudientis responsio. Et primo promittit promotionem in beatis, quantum ad vitæ rectitudinem : *Si converteris*, alios ad me a peccatis, *convertam te*, ab angustiis, *stabis*, per vitæ rectitudinem, vel contemplationis eminentiam. III Reg. XVII : *Vivit Dominus in cujus conspectu sto.* Jac. ult. : *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, liberabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum.* Et quantum ad prædicationis auctoritatem : *Et si separaveris pretiosum a vili*, distinguendo scilicet opera mala a bonis, *os meum,* quia per te loquar. Matth. X : *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in nobis.* Secundo quantum ad liberationem a malis : et primo a malis culpæ : *Convertentur*[1] *ipsi ad te;* quasi dicat ; Ipsi imitabuntur te, et non tu eos. I Cor. IV : *Rogo vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Secundo a malis pœnæ : et primo promittit fortitudinem : *Et dabo te populo huic in murum æreum fortem.* Supra I : *Dedi te in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum æneum super omnem terram, regibus Juda, et principibus ejus, et sacerdotibus, et populo terræ; et bellabunt adversum te, et non prævalebunt : quia ego tecum sum, ait Dominus, ut liberem te.* Secundo promittit defensionem, *Et bellabunt.* Psal. XXII : *Nam si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Tertio promittit liberationem, *Et liberabo.* Isa. XLIII : *Noli timere, quia redemi te, et vocari te nomine tuo.*

Notandum, quod sancti gloriantur in bono virtutis. In tribulationum passione. Rom. V : *Non solum autem, sed et gloriamur*[2] *in tribulationibus.* In proximorum conversatione.[3] II Corinth. VII : *Multa mihi fiducia est apud vos, multa gloriatio*

[1] Al. : « *et convertentur.* »

[2] Al. : « gloriantur. » — [3] Al. : « conversione. »

pro vobis. In conscientiæ puritate. II Cor. I : *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ*. Item gloriantur sancti in Deo, in divina dilectione ostensa per passionem. Galat. ult. : *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*. In divina cognitione. Supra IX : *In hoc glorietur, qui gloriatur, scire, et nosse me*. In divina imitatione. Eccli. XXIII : *Magna gloria est sequi Dominum; longitudo enim dierum assumetur ab eo*.

CAPUT DECIMUMSEXTUM

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Non accipies uxorem, et non erunt tibi filii, et filiæ in loco isto. Quia hæc dicit Dominus super filios, et filias, qui generantur in loco isto, et super matres eorum, quæ genuerunt eos, et super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac : Mortibus ægrotationum morientur. Non plangentur, et non sepelientur ; in sterquilinium super faciem terræ erunt. Et gladio, et fame consumentur, et erit cadaver eorum in escam volatilibus cœli, et bestiis terræ. Hæc enim dicit Dominus : Ne ingrediaris domum convivii, neque vadas ad plangendum, neque consoleris eos : quia abstuli pacem meam a populo isto, dicit Dominus, misericordiam et miserationes. Et morientur grandes, et parvi in terra ista, non sepelientur, neque plangentur, et non se incident, neque calvitium fiet pro eis. Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo ; et non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo et matre. Et domum convivii non ingrediaris, ut sedeas cum eis, et comedas, et bibas : quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Ecce ego auferam de loco isto in oculis vestris, et in diebus vestris vocem gaudii, et vocem lætitiæ, vocem sponsi, et vocem sponsæ.

2. Et cum annuntiaveris populo huic omnia verba hæc, et dixerint tibi : Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud ? quæ iniquitas nostra, aut quod peccatum nostrum, quod peccavimus Domino Deo nostro ? dices ad eos : Quia dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus, et abierunt post deos alienos, et servierunt eis, et adoraverunt eos, et me dereliquerunt, et legem meam non custodierunt. Sed et vos pejus operati estis, quam patres vestri. Ecce enim ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali, ut me non audiat. Et ejiciam vos de terra hac in terram quam ignoratis vos, et patres vestri, et servietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. Propterea, Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra : Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Ægypti ; sed Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra aquilonis, et de universus terris ad quas ejeci eos ; et reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos. Et post hæc mittam eis multos venatores, et venabuntur eos de omni monte et de omni colle et de cavernis petrarum : quia oculi mei super omnes vias eorum. Non sunt absconditæ a facie mea, et non fuit occultata iniquitas eorum ab oculis meis. Et reddam primum duplices iniquitates, et peccata eorum, quia contaminaverunt terram meam in morticinis idolorum suorum et abominationibus suis impleverunt hereditatem meam. Domine, fortitudo mea, et robur meum, e refugium meum in die tribulationis : ad te gentes venient ab extremis terræ, et dicent : Vere mendacium possiderunt patres nostri, vanitatem, quæ eis non profuit. Numquid faciet sibi homo deos ? Et ipsi non sunt dii. Idcirco ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam, et virtutem meam ; et scient quia nomen mihi Dominus.

1. Hic interdicit Dominus prophetæ, damnati populi consortium : et primo ponit sententiam ; secundo assignat causam, ibi, *Et cum annuntiaveritis etc*. Circa primum duo. Primo interdicit sibi consortium matrimonialis conjugii, ponens jussionem : *Non accipies uxorem*. I Cor. VII : *Solutus est ab uxore ? Noli quærere uxorem*. Et assignans rationem ex universitate punitorum, quia nulli ætati, nulli parcetur sexui : *Quia hæc dicit Dominus super filios et filias*. Infra LI : *Collidam in te virum, et mulierem, et collidam in te senem, et puerum, et collidam in te juvenem, et virginem*. Ex diversitate pœnarum, comminans mortem ex causa interiori, *Mortibus ægrotationum*, pestilentia scilicet, et diuturnis languoribus. Et adjungit congruam sepulturam : *Non plangentur*. I Cor. XI : *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi*. Infra XXV : *Non plangentur, et non colligentur, neque sepelientur : in sterquilinium super faciem terræ jacebunt*. Ex causa exteriori : *Et gladio*, ex insultu hostium, *fame*, ex defectu necessariorum. Et adjungit congruam sepulturam : *Et erit cadaver eorum in escam volatilibus cœli*. Supra XIV : *Erunt projecti in viis præ fame, et gladio, et non erit qui sepeliat eos, ipsi, et uxores eorum, filii, et filiæ eorum*. Secundo interdicit consortium socialis convivii : *Hæc enim dicit*

Dominus. Et primo interdicit convivium tristitiæ, quod in consolationem[1] pro mortuis fieri solet : ubi ponitur prohibitio, *Ne ingrediaris*, neque plangens, neque sicut consolans. Secundo assignatur ratio ex ablatione pacis : *Quia abstuli pacem meam*, quam scilicet ad eos habebam, indignatus eis : vel quam, me auctore, ad invicem, et ad alios habebant. Isa. LVII : *Non est pax impiis, dicit Dominus.* Ex comminatione mortis, *Morientur.* Job III : *Parvus et magnus ibi sunt : et servus liber a domino suo.* Ex cessatione officiosi funeris, quia carebunt obsequio sepulturæ, *Non sepelientur.* Supra VIII ; *Non colligentur, et non sepelientur*; *in sterquilinium super faciem terræ erunt.* Planctum etiam familiæ : *Neque plangentur neque se incident*, vulnerantes, quod Judæis prohibitum est. Deuter. XIV : *Non vos incidetis, nec facietis calvitium super mortuo.*[2] Sed Job tonso capite cadens in terram etc. Job I, non peccavit, quæ gentilis erat. Carebunt etiam convivio parentelæ, quod a consanguineis lugentibus fieri solet : *Et non frangent.* Prov. ult. : *Date siceram mœrentibus, et vinum his qui amaro sunt animo. Bibant, et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius.* Secundo interdicit convivium lætitiæ. Et primo ponitur prohibitio : *Et domum convivii non ingrediaris*, neque propter societatem, neque propter comestionem. I Cor. V : *Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut rapax ; cum hujusmodi nec cibum sumere.* Secundo ponitur ratio : *Quia hæc dicit Dominus.* Thren. ult. : *Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster.* Infra XXV, idem.

2. Hic assignatur causa prædictæ pœnæ : et primo ponitur quæstio : *Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud ?* Prover. XXX : *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit : Non sum operata malum.* Secundo ponitur Domini responsio : *Dicet ad eos.* Et primo ponit culpam in transgressione patrum : *Quia dereliquerunt.* Supra II : *Me dereliquerunt fontem, aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.* In imitatione filiorum, ne possent se excusare per id quod dicitur Ezech. XVIII : *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt. Sed et vos pejus operati estis.* Matth. XXIII : *Implete mensuram patrum vestrorum.* Secundo comminatur pœnam : et primo ponit pœnæ comminationem quantum ad captivitatem : *Et ejiciam vos*; et quantum ad servitutem : *Et servietis diis,* serviendo eorum cultoribus. Thren. I : *Migravit Judas propter afflictionem, et multitudinem servitutis ; habitavit inter gentes, nec invenit requiem.* Deut. XXVIII : *In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui.* Secundo promittit consolationem, ponens juramentum quasi signum : *Propterea ecce dies*; quasi dicat : Hoc majus beneficium reputabitis, quam quod liberati estis de Ægypto ; et illius quasi obliti, hoc semper in memoriam habebitis. Isa. XLIII : *Ne memineritis priorum et antiqua ne intueamini.* Infra XXIII, idem. Et explicans beneficium, *Et reducam.* Ezech. XXXVI : *Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris ; et reducam vos in terram vestram.* Tertio ponit captivitatis conditionem, *Ecce ego :* et primo describit captivitatem Babyloniorum, *Piscatores*, scilicet Chaldæos, qui quasi in mari prosperitatis, et voluptatis viventes, eos ceperunt. Habac. I : *Facies homines quasi pisces maris, et quasi reptilia non habentia ducem.* Et Romanorum : *Et post hæc mittam venatores*, scilicet Romanos, qui eos quasi bestias pro crudelitate homicidii venati sunt. Thren. III : *Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis.* Secundo assignat captivitatis rationem, ponens cognitionem culpæ : *Quia oculi mei super omnes vias eorum.* Prov. XVI : *Omnes viæ hominum patent oculis ejus, spirituum ponderator est Dominus.* Et comminationem pœnæ. *Et reddam primum*, idest ante dictam consolationem, *duplices*, scilicet quantum ad cultum idolorum ; propter quod sequitur : *Quia*

[1] Al. : « consolatione. »

[2] Al. : « mortuum. »

contaminaverunt : Et quantum ad perversitatem morum, *et abominationibus suis impleverunt hereditatem meam.* Psal. cv : *Infecta*[1] *est terra in sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum.* Tertio ponit captivitatis utilitatem, scilicet conversionem gentium ; vel eorum qui cum Judæis sub Zorobabel in Jerusalem reversi sunt ; vel eorum qui ad fidem Christi sunt conversi : quia *cæcitas ex parte contingit*[2] *in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret :* Rom. xi. Circa quod tria facit. Primo ponitur prophetæ exultatio, designata in confessione divinæ laudis : *Domine fortitudo mea*, ad alios debellandum, *robur*, ad perseverandum, *refugium*, si deficiam. Psal. xvii : *Diligam te, Domine fortitudo*[3] *mea, Dominus firmamentum meum, et refugium meum.* Secundo ponitur gentium conversio. *Ad te gentes venient.* Isa. xlii : *Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ.* Peccati confusio : *Vere mendacium*, scilicet idolum, quod divinitatem, et auxilium mentitur. Supra iii : *Vere mendaces erant colles, et multitudo montium.* Et pristini erroris confutatio : *Numquid faciet sibi homo deos ? Et ipsi non sunt dii*, scilicet homines facientes. Sapien. xv : *Quomodo enim sibi similem homo poterit Deum fingere ?* Tertio assignat conversionis bonum : *Idcirco*, idest ut gentes convertantur, *eis*, Judæis, *per vicem hanc ;* quasi dicat, ulterius non parcam, *manum*, correctionis. Vel *eis*, gentibus, *manum*, Christum, Psalm. ix : *Cognoscetur Dominus judicia faciens, in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.* Item Psal. cxliii : *Emitte manum tuam de alto, eripe me, et libera me de aquis multis, de manu filiorum alienorum.*

Notandum, quod quædam est manus divinæ dispositionis. Sap. vii : *In manu ejus et nos, et sermones nostri, et omnis sapientia, et operum scientiæ disciplina.* Divinæ liberalitatis Psal. ciii : *Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate.* Divinæ protectionis. Isa. xlix : *Sub tegumento manus suæ protexit me.* Divinæ correctionis. Psal. xxxviii : *A fortitudine manus tuæ ego defeci in increpationibus.* Divinæ liberationis. Job. v : *Percutit, et manus ejus sanabunt.* Divinæ operationis. Eccli. xxxvi : *Glorifica manum, et brachium dexterum.* Et divinæ condemnationis. Ad Hebr. x : *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.*

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM

1. Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, et in cornibus ararum eorum. Cum recordati fuerint filii eorum ararum suarum, et lucorum suorum, lignorumque frondentium in montibus excelsis, sacrificantes in agro : fortitudinem tuam, et omnes thesauros tuos in direptionem dabo, excelsa tua propter peccata in universis finibus tuis. Et relinqueris sola ab hereditate tua quam dedi tibi, et servire faciam te inimicis tuis in terra quam ignoras, quoniam ignem succendisti in furore meo, usque in æternum ardebit. Hæc dicit Dominus : Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus. Erit enim quasi myricæ in deserto, et non videbit cum venerit bonum ; sed habitabit in siccitate, in deserto, in terra salsuginis, et inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus. Et erit quasi lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, et non timebit cum venerit æstus. Et erit folium ejus viride, et in tempore siccitatis non erit solicitum, nec aliquando desinet facere fructum. Pravum est cor hominis, et inscrutabile : quis cognoscet illud ? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes, qui do unicuique juxta viam suam, et juxta fructum adinventionum suarum.

2. Perdix fovit quæ non peperit : fecit divitias, et non in judicio. In dimidio dierum suorum derelinquet eas, et in novissimo suo erit insipiens. Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel, Domine, omnes qui te derelinquunt confundentur, recedentes a te in terra scribentur : quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium, Dominum. Sana me, Domine, et

[1] Al. : « interfecta. »
[2] Al. : « contingit. »
[3] Al. : « fortitudine. »

sanabor, salvum me fac, et salvus ero : quoniam laus mea tu es.

3. Ecce ipsi dicunt ad me : Ubi est verbum Domini? Veniat. Et ego non sum turbatus te pastorem sequens, et diem hominis non desideravi, tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit. Non sis tu mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis. Confundantur qui me persequuntur, et non confundar ego ; paveant illi, et non paveam ego. Induc super eos diem afflictionis; et duplici contritione contere eos.

4. Hæc dicit Dominus ad me : Vade, et sta in porta filiorum populi mei, per quam ingrediuntur reges Juda, et egrediuntur, et in cunctis portis Jerusalem ; et dices ad eos : Audite verbum Domini, reges Juda, et omnis Juda, cunctique habitatores Jerusalem, qui egredimini per portas istas. Hæc dicit Dominus : Custodite animas vestras, et nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem, et nolite ejicere onera de domibus vestris in die sabbati, et omne opus non facietis. Sanctificate diem sabbati, sicut præcepi patribus vestris. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam ; sed induraverunt cervicem suam ne audirent me, et ne acciperent, disciplinam. Et erit, si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati, et si sanctificaveritis diem sabbati, ne faciatis in eo omne opus; ingredientur per portas civitatis hujus, reges et principes sedentes super solium David, et ascendentes in curribus, et equis ipsi, et principes eorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem : et habitabitur civitas hæc in sempiternum. Et venient de civitatibus Juda, et de circuitu Jerusalem, et de terra Beniamin, et de campestribus, et de montuosis, et ab austro, portante, holocaustum, et victimam, et sacrificium, et thus, et inferent oblationem in domum Domini. Si autem non audieritis me, ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati ; succendam ignem in portis ejus, et devorabit domos Jerusalem, et non extinguetur.

1. Hic ostenditur explicite populi obstinatio, quæ est reprobationis causa : unde primo ostendit eorum obstinatam malitiam ; secundo consummata pœnam, XIX cap. : *Hæc dicit Dominus etc*. In prima duo. In prima ponuntur obstinationis causæ ; secundo probatur ipsa obstinatio per experimentum, XVIII cap : *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino*. Prima in duas. In prima ponit causas obstinationis, in secunda revocat eos ad cultum pristinæ religionis, ibi, *Hæc dicit Dominus etc*, Circa primum duo. Primo tangit unam causam, scilicet affectum iniquitatis, ponens culpam, in qua ponit exemplum : *Peccatum Juda*, duarum tribuum, *scriptum est*, idest affectui eorum ita profunditus impressum, præcipue idolatriæ, sicut scriptura, quæ fit ferreo stylo, *in ungue,* idest in adamante, qui est lapis politus ad modum unguis. Zach. VII : *Cor suum posuerunt ut adamantem, ut non audirent legem, et verba quæ misit Dominus exercituum in spiritu suo sancto per manum prophetarum priorum*. Vel *peccatum*, idest sententia pro peccato. Et exponit peccati affectum : *Exaratum*, idest profundatum, *super latitudinem*, idest super cor dilatatum in affectione peccati : unde cor sic dilatatum est loco adamantis, et cornua *ararum*, idest idolorum, sunt loco styli ferrei. Præceperat enim Deus ut ex altari procederent quatuor cornua, in quibus penderet craticula, Exod. XXVII : Et simile fecerant in aris idolorum. Oseæ VIII : *Multiplicavit sibi Ephraim altaria ad peccandum, factæ sunt ei aræ in delictum*. Ponit etiam affectus signum in successione prolis : *Cum recordati fuerint filii eorum*, in affectu retinentes, in diversitate loci, *ararum*, quæ in civitatibus construebantur. Supra II : *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix*. Et adjungens pœnam, scilicet bonorum direptionem quæ pertinent ad necessitatem vitæ, *Fortitudinem*, idest bona, in quibus putabas te fortem esse, sicut arena, castra. Supra XV : *Divitias tuas, et thesauros in direptionem dabo gratis in omnibus peccatis tuis, et in omnibus terminis tuis*. Idest, cum malitia tua ita consummata fuerit ut filii patres imitentur, in omnibus locis idola colentes, tunc *fortitudinem tuam, et omnes thesauros tuos in direptionem dabo*. Et bonorum quæ pertinent ad cultum idolatriæ, *Excelsa tua*, in quibus idola colebant. Ezech. VI : *Ecce ego inducam super vos gladium, et disperdam excelsa vestra, et demoliar aras vestras, et confringentur simulacra vestra, et dejiciam interfectos vestros ante idola vestra*. Comminatur etiam captivitatem : *Relinqueris*, o Jerusalem, *ab hereditate*, a populo tibi subjecto. Vel, o gens, a terra, dum in captivitatem ibis. Thren. I : *Quomodo sedet sola civitas plena populo, facta est quasi vidua domina gentium, princeps provinciarum facta est sub tributo?* Comminatur et servitutem : *Et servire faciam te inimicis tuis*. Deut. XXVIII : *Servies inimico tuo quem immittet tibi Dominus, in fame, et siti, et nuditate, et omni penuria ; et ponet jugum ferreum*

super cervicem tuam, donec te conterat. Et tangens proximam pœnæ causam, scilicet divinam iram, quæ est voluntas puniendi : *Quoniam ignem succendisti.* Deut. xxxii : *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima.* Secundo tangit aliam causam, scilicet fiduciam impunitatis : *Maledictus homo qui confidit in homine.* Promittebant autem sibi impunitatem ex tribus. Primo ex potentia amicorum, scilicet Ægyptiorum : et hanc primo tollit. Secundo ex multitudine divitiarum, et hanc, ibi, *Perdix fovit quæ non peperit.* Tertio ex incredulitate divinarum comminationum ; et hanc ibi, *Ecce ipsi dicunt ad me ; Ubi est verbum Domini ?* Circa primum duo. Primo ponit discretionem eorum qui confidunt in Domino et in hominibus ; secundo inducit discretionis auctorem ibi, *Pravum est cor hominis.* [1] Circa primum duo. Primo ponitur maledictio eorum qui confidunt in auxilio humano, ubi ponit maledictionem : *Maledictus*, quasi malo [2] addictus. *Et ponit carnem brachium*, idest fortitudinem ; in quo ponitur spei irrationabilitas, quia per carnem signatur humana fragilitas. *Et a Domino recedit* ; in quo ostenditur ratio maledictionis : licet enim confidere in homine sub Deo, non tamen ut relinquatur Deus. Et hoc dicitur propter Judæos, qui, Deo contempto, in Ægyptiis spem ponebant. Isa. xxxi : *Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, et super equitibus, quia prævalidi sunt ; et non sunt confisi super Sanctum Israel, et Dominum non requisierunt.* Psalm. cxlv : *Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus.* Et ponit maledictionis similitudinem : *Erit enim quasi myricæ*, quæ viles habentur. Simmachus : *Quasi lignum infructuosum in solitudine Non videbit:* quia ante liberationem de captivitate, fere omnes mortui sunt. *Sed habitabit ;* in quo ostenditur horror loci captivitatis, non quod in se malus esset, sed eis qui in servitute opprimebantur, *in siccitate, in deserto*, quod non colitur, [3] sed est sicci aeris, qui facit arbores infructuosas, *salsuginis*, quantum ad siccitatem terræ, ex adustione humoris a sole. Ps. cvi : *Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim.* Secundo ponitur benedictio eorum qui confidunt in divino auxilio. Et primo ponit benedictionem : *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus*, ut scilicet in quocumque confidit, confidenti ratio sit Deus. Ps. ii : *Cum exarserit in brevi ira ejus, beati omnes qui confidunt in eo.* Isa xxx : *Beati omnis qui expectant eum.* Secundo ponit similitudinem sumptam ex arbore, primo quantum ad radicum firmitatem : *Et erit quasi lignum*, in quo figuratur firmitas divinæ protectionis. Ps. i : *Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo.* Secundo quantum ad foliorum viriditatem : *Et erit folium ;* in quo significabitur prosperitas temporalis, et viror spiritualis : Proverb. xi : *Justi quasi virens folium germinabunt.* Tertio quantum ad fructuum ubertatem : in quo significatur copia bonorum operum : *Nec aliquando desinet facere fructum.* Apocal. xxi : *Per menses singulos reddens fructum suum.* Et quia Judæi possent dicere, non posse fieri discretionem præmiorum pro diversitate cogitationum ; ideo consequenter inducit hujus discretionis auctorem. Et primo ponit quæstionem, *Pravum est,* idest multis malitiis involutum. Proverb. xx : *Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri, sed homo sapiens exhauriet illud.* Secundo ponit responsionem : et ponit duo quæ sufficientem faciunt discretionem judicii : scilicet scientiam : *Ego Dominus scrutans corda* ; quantum ad cogitationes, *renes*, quantum ad affectiones. Rom. viii : *Qui scrutatur corda scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.* Et justitiam : *Qui do unicuique juxta viam suam*, quantum ad cordis dispositionem, *fructum*, quantum ad opus exterius. Isa iii : *Dicite justo, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet.*

2. Hic tangit secundum, unde scilicet

[1] Al. : « *pravum est etc.* »

[2] Al. : « male. » — [3] Al. : « colligitur. »

spes impunitatis proveniebat, scilicet divitiarum abundantiam : et primo tangit fiduciam malorum, quæ est in divitiis, sub similitudine perdicis, quæ ova aliena furatur, et super ea incubat, et tandem a pullis deseritur, tangens, injustam congregationem, *Perdix fovit*, Et exponit : *Fecit divitias, et non in judicio.* Habac II : *Væ ei qui multiplicat non sua. Usquequo et aggravat contra se densum lutum.* Et ipsarum amissionem : *In dimidio dierum suorum derelinquet eas :* quia in juventute morietur : vel quia adhuc ipso vivente eas amittet, diripientibus Chaldæis. *In novissimo,* idest in divino judicio, vel in morte, quando invenientur ei divitiæ nihil profuisse, *erit insipiens,* idest apparebit. Ps. XLVIII : *Et relinquet alienis divitias suas, et sepulcra eorum domus illorum in æternum.* Job. XII : *Ipse novit decipientem, et eum qui decipitur.* Secundo ponit spem justorum, quæ est in cultu divino : *Solium gloriæ*, idest expectatio et fiducia populi Israel est templum,[1] et arca, et propitiatorium, in quibus intelligitur cultus divinus ; quod dicitur *solium gloriæ altitudinis :* ibi enim gloria Domini in revelationibus apparebat a principio legis datæ, *locus sanctificationis*, idest in quo sanctificamur, vel quem sanctificasti coram nobis, et pro nobis. Supra XIV : *Solii gloriæ recordare*, *ne irritum facias fœdus tuum nobiscum.* Et adjungit pœnam discendentium ab hac fiducia, ponens pœnam : *Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur, recedentes a te, in terra,* captivitatis, *scribentur*, quasi cives perpetuo ibi manentes ; vel cum illis qui terrena sapiunt, vel in terremam corruptionem descenderunt : de quibus Psalm. XLVIII : *Vocaverunt nomina sua in terris suis.* Et assignat causam : *Quia dereliquerunt fontem aquæ vivæ.* Supra II : *Me dereliquerunt.* Tertio porrigit petitionem suam ad eum qui est sua expectatio : *Sana me*, a languoribus peccati, et angustiæ quibus involvor, *salvum me fac*, conservando in bonis, *laus mea*, quem laudo, vel in quo laudor. Ps. XL : *Ego dixi : Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi.*

3. Hic est tertium, unde eis fiducia impunitatis proveniebat, quia divinis comminationibus non credebant : et circa hoc tria. Primo ponitur incredulorum insultatio : *Ubi est verbum?* quasi dicat, non venient. Isa. V : *Qui dicitis : Festinent, cito veniat opus ejus, ut videamus, et appropriet, et veniat consilium Sancti Israel, et sciemus illud.* Amos V : *Væ desiderantibus diem Domini. Ad quid enim vobis ?* Secundo ponitur prophetæ excusatio quantum ad constantiam mentis : *Et ego non sum turbatus,* propter eorum contradictionem, *sequens*, implens quod mihi præcepisti, *diem*, præsentem vitam, quia etiam[2] paratus mori ; vel prosperitatem et gloriam præsentem. II Corinth. IV : *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judices, vel ab humano die.* Et quantum ad veritatem prædicationis : *Tu scis... rectum in conspectu tuo fuit,* quamvis non eorum. Job XVI : *In cœlo est testis meus.* Tertio ponitur ipsius petitio : et primo petit salutem : *Non sis tu mihi*, quasi dicat : Solum indignationem tuam timeo. Job IX : *Aufert a me virgam suam, et pavor ejus non me terreat.* Matth. X : *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ; sed potius timete eum qui potest animam, et corpus perdere in gehennam.* Secundo petit incredulis afflictionem in corde ex confusione[3] de culpa, *Confundantur.* Psalm. XXXIX : *Confundantur et revereantur, qui quærunt animam meam ut auferant eam.* Et timore pœnæ, *Pavent*, Proverb. X : *Pavor his qui operantur malum.* Proverb. XVII : *Cum enim sit timida nequitia, data est in omnium condemnationem.* Et in corpore : *Induc super eos diem afflictionis*, in vita, *contere*, per mortem, *duplici*, gladio et fame, vel anima et corpore.

4. Hic revocat eos ad cultum pristinæ religionis quantum ad mandatum de observatione sabbati, quod levissimum est, ut magis eorum obstinatio ostendatur : et circa hoc duo facit. Primo determinat prædicationis locum, *In porta*, ut quasi inviti cogantur audire. II Timoth. ult. : *Insta opportune, importune argue, obse-*

[1] Al. : « tempus. » — [2] Al. : « ecce. »

[3] Al. : « in corde confusionem. »

cra, increpa. Filiorum, ipsi enim sunt populus meus ; sed filii populorum sunt. *Per quam ingrediuntur* : ipsa enim specialis porta erat juxta domum regiam, per quam reges urbem ingrediebantur. Supra VII : *Sta in porta domus Domini, et prædica ibi verbum istud etc.* Secundo proponit[1] prædicationis verbum : *Et dices ad eos* : et circa hoc tria facit. Primo ponit præceptum, petens auditum, *Audite*. Psalm. II : *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram.* Promulgans præceptum : *Hæc dicit Dominus : Custodite*, a peccato, *portare*, extra civitatem, *pondera*, mercium, *et opus*, servile pertinens vel ad servitutem culpæ, vel ad servitutem pœnæ : quia etiam ab illis, quæ peccata non erant, tenebantur abstinere, a quibus omnibus nos non tenemur abstinere, sed secundum præceptum Ecclesiæ ordinantis de hoc. *Sanctificate*, ut bonis operibus vacetis. Exod. XX : *Memento ut diem sabbati sanctifices.* Nehemiæ ult.: *Vidi in Juda calcantes in sabbato, portantes acervos, et onerantes super asinos vinum et uvas et ficus et omne onus, et inferentes in Jerusalem die sabbati. Et contestatus sum etc.* Et ponit præcepti contemptum : *Et non audierunt.* Supra VII : *Non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed abierunt in voluptatibus, et pravitate cordis suis mali, etc.* Secundo promittit obedientibus præmium : *Et erit, si audieritis* : quantum ad tria ; in quibus civitas gloriosa erat : scilicet in dignitate regni ; et quantum ad hoc, *Ingredientur*. Isa. I : *Restituam judices tuos ut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus.* In multitudine populi ; et quantum ad hoc, *Et habitabitur :* Isa. LXII : *Non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur amplius desolata.* Et quantum ad religionem templi : *Et venient de civitatibus Juda, de circuitu Jerusalem, et de terra Benjamin, et de campestribus, et de montuosis, et ab austro*, etiam ab Ægypto. Isa LX : *Offerentur super placabili altari meo, et domum majestatis meæ glorificabo.* Tertio comminatur contemnentibus incendium : *Si autem non audieritis... succendam ignem in portis*, quia portas intrantes Chaldæi ignem miserunt in civitatem. Isa. I : *Succendetur utrumque simul, et non erit qui extinguat.*

Nota, quod sancti fructificant per sapientiæ contemplationem. Eccl. VI : *Quasi is qui arat, et qui seminat, accede ad eam, et sustine bonos fructus illius.* Per caritatis fervorem. Cant. V : *Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum.* Per laudis confessionem. Heb. XIII : *Per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo, idest fructum labiorum confitentium nomini ejus.* Per meritoriam operationem. Psal. LXXXIV : *Etenim Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum.* Per proximorum conversionem. Joan. XV : *Ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat.*

Item notandum, quod sequitur aliquis Christum per carnis integritatem. Apoc. XIV : *Virgines enim sunt, et sequuntur agnum quocumque ierit.* Per cordis intentionem. Philip. III : *Sequor si quo modo comprehendam.* Per tribulationis passionem. I Petr. II : *Christus passus est pro nobis vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Per mandatorum observationem. Job. XXIII : *Vestigia ejus secutus est pes meus, viam ejus custodivi et non declinavi ex ea.* Per gloriæ receptionem. Eccli. XXIII : *Magna gloria est sequi Dominum ; longitudo enim dierum assumetur ab eo.*

[1] Al. : « proponens. »

CAPUT DECIMUMOCTAVUM

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens : Surge et descende in domum figuli, et ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, et ecce ipse faciebat opus super rotam, et dissipatum est vas quod ipse faciebat a luto in manibus suis. Conversusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis ejus ut faceret. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Numquid sicut figulus iste non potero vobis facere, domus Israel ? ait Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos, domus Israel, in manu mea.

2. Repente loquar adversus gentem, et adversus regnum, ut eradicem, et destruam, et disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo quod locutus sum adversus eam agam et ego pœnitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei. Et subito loquar de gente et de regno, ut ædificem, et plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono quod locutus sum ut facerem ei. Nunc ergo dic viro Juda, et habitatori Jerusalem, dicens : Hæc dicit Dominus : Ecce ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem. Revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras, et studia vestra.

3. Qui dixerunt : Desperavimus : post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus. Ideo hæc dicit Dominus : Interrogate gentes. Quis audivit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel ? Numquid deficiet de petra agri nix Libani, aut evelli possunt aquæ erumpentes, frigidæ, et defluentes? Quia oblitus est mei populus meus, frustra libantes, et impingentes in viis suis, et in semitis sæculi, ut ambularent per eas in itinere non trito ut fieret terra eorum in desolationem, et in sibilum sempiternum. Omnis quis qui præterierit per eam, obstupescet, et movebit caput suum. Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico ; dorsum, et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum.

4. Et dixerunt : Venite, et cogitemus contra Jeremiam cogitationes : non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, nec sermo a propheta. Venite, et percutiamus eum lingua, et non attendamus ad universos sermones ejus. Attende, Domine, ad me, et audi vocem adversariorum meorum. Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animæ meæ ? Recordare quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis. Propterea da filios eorum in famem, et deduc eos in manus gladii. Fiant uxores eorum absque liberis, et viduæ, et viri earum interficiantur morte. Juvenes eorum confodiantur gladio in prælio, audiatur clamor de domibus eorum. Adduces enim super eos latronem repente, quia foderunt foveam ut caperent me, et laqueos absconderunt pedibus meis. Tu autem, Domine, scis omne consilium eorum adversum me in mortem : ne propitieris iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur. Fiant corruentes in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis.

1. Hic ostendit obstinationem ipsius populi quasi per experimentum : et primo quia contemnunt prædicationem ; secundo quia persequuntur prædicatorem, ibi, *Et dixerunt : Venite, et cogitemus contra Jeremiam cogitationes.* Circa primum duo. Primo ponitur prædicatio revocans eos ad pœnitentiam ; secundo ponitur contemnentium desperatio, ibi, *Qui dixerunt : Desperavimus : post cogitationes enim nostras ibimus.* Circa primum duo. Primo designat Dominus prophetæ revelationis locum : *In domum figuli*, ut ex ipsius operis similitudine prophetia sumeretur : in quo significatur quod descendenti in considerationem suæ infirmitatis, verba Domini revelantur. Prov. III : *Cum simplicibus sermocinatio ejus. Descendi*, accessi in inferiorem partem civitatis, ubi hujusmodi artifices morabantur. Secundo ponitur revelatum verbum. Et primo ponit similitudinem ; secundo ex similitudine sumit rationem, ibi, *Repente loquar adversus gentem.* Circa primum duo. Primo ponitur factum figuli, unde similitudo sumitur, ponens vasis destructionem : *Et ecce ipse faciebat opus super rotam*, Eccli. XXXVIII : *Figulus sedens ad opus suum, et convertens pedibus suis rotam, qui in solicitudine positus est semper propter opus suum, et innumera est omnis operatio ejus.* Et destructi vasis restaurationem : *Conversusque fecit illud vas alterum.* Sapien. XV : *Figulus mollem terram premens, laboriose fingit ad usus nostros unumquodque vas, et de eodem luto fingit quæ munda sunt in usum vasa, et similiter quæ his sunt contraria.* Secundo ponit similitudinis adaptationem : *Et factum est verbum Domini ad me.* Et primo ponitur quæstio : *Numquid sicut figulus iste non potero vobis facere, domus Israel?* Isa. LXIV : *Et nunc Domine, pater noster es tu, nos vero lutum ; et fictor noster tu, et opera manuum tuarum omnes nos.* Secundo responsio : *Ecce sicut lu-*

tum : Sapien. VII : *In manu ipsius et nos, et sermones nostri, et omnis sapientia, et operum scientiæ disciplina.*

2. Hic sumit rationem ex prædicta similitudine.

Sed objicitur contra id quod dicitur hic, illud quod habetur Num. XXIII : *Non est Deus ut homo ut mentiatur, neque ut filios hominis ut mutetur.* Sed hoc non potest esse sine mendacio, quod aliquis dicat futurum quod non eveniat, neque sine mutatione, si pœnitentiam agat. Ergo etc.

Ad quod dicendum quod est duplex prophetia secundum Hieronymum in *Glossa super Matth.* cap. I, scilicet prædestinationis in his quæ non dependent ex libero arbitrio, sed tantum ex Dei dispositione, quæ immutabilis est ; et ideo hanc necesse est omnibus modis evenire. Alia est præscientiæ de his etiam quæ libero arbitrio non subjacent, sed procedunt a Deo secundum quod Deus præscit finaliter eventum uniuscujusque rei. Et sic etiam sententia divina non mutatur, facta mutatione in homine, sed non in Deo. Et ideo pœnitentia accipitur non secundum mutationem divinæ dispositionis, sed divinæ sententiæ prolatæ secundum causas inferiores. Et ideo dicit, *Repente, et subito*, loquens de Deo ad similitudinem hominis : dicitur enim aliquis repente loqui, quando sine præmeditatione loquitur. Hoc autem convenit quando tantum ad præsens, omissa[1] futuri consideratione, respicit.

Circa hoc ergo duo facit. Primo ponit divæ sententiæ revocabilitatem in malis, ponens sententiæ pronuntiationem, *Ut eradicem*, auferendo omnem firmitatem. Supra I : *Constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes, et ædifices et plantes.* Et sententiæ revocationem : *Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo... agam et ego pœnitentiam.* Oseæ XI : *Conversum est in me cor meum, pariter conturbata est pænitudo*[2] *mea.* Et in bonis, ponens sententiæ promulgationem, *Et subito.* Job XXII : *Si reversus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis, et longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo.* Et revocationem, si fecerit malum. Ezech. XVIII : *Si averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem juxta omnes abominationes quas operari solet impius numquid vivet ? Omnes justitiæ ejus quas fecerat, non recordabuntur : in prevaricatione qua prevaricatus est, et in peccato suo quod peccavit, in ipsis morietur.* Secundo inducit cognitionem : et primo proponit excogitatam pœnam : *Nunc ergo dic viro Juda... Hæc dicit Dominus, Ecce ego fingo*, sicut figulus, *malum*, pœnæ. Isa. XLV : *Ego Dominus faciens pacem, et creans malum.* Secundo concludit pœnitentiam : *Revertatur unusquisque a via sua mala, et vias*, opera, *studia*, cogitationes, *dirigite*, recta facite. Ezech. XXXIII : *Convertimini a viis vestris pessimis.*

3. Hic ponitur contemnentium desperatio : et primo ponitur desperatio, *Desperavimus.* Supra II : *Dixisti* : *Desperavi, nequaquam faciam : adamavi quippe alienos, et post eos ambulabo.* Secundo ponitur desperantium condemnatio : *Ideo hæc dicit Dominus*, Et primo arguit in eis horribilem culpam in comparatione gentium : *Interroga gentes.* Supra II : *Transite ad insulas Cethim, et videte, et in Cedar mittite, et considerate vehementer, et videte si factum est hujusmodi, si mutuavit gens deos suos. Et certe ipsi non sunt dii.* Ezech. V : *Contempsit judicia mea, ut plus esset impia quam gentes, et præcepta mea ultra quam terræ quæ in circuitu ejus sunt.* Ex similitudine insensibilium, quæ ordinem sibi a Deo præfixum tenent : *Numquid deficiet de petra agri nix Libani?* Et notandum quod Libanus est mons magnus, et habet in summitate magnam latitudinem, in qua sunt agri, et speluncæ petrarum, in quas, quia radius solis non pervenit, conservantur nives perpetuo. *Aut evelli possunt aquæ erumpentes*, ut non fluant de Libano, et aliis altis montibus? quias dicat, non. Eccl. III : *Didici quod omnia opera quæ fecit Deus perseverent in perpetuum. Non possumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Dominus ut timeatur.* Ex conditione operum, quia

[1] Al. : « amissa. »

[2] Al. : « plenitudo. »

inutilia : *Frustra libantes*, scilicet idolis. Rom. VI : *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis?* Quia nociva, *Et impingentes*, idest offendentes. Isa. LIX : *Impegimus in meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui.* Quia turpia, *In semitis sæculi*, scilicet idolatriæ, post quas sæculum totum vadit. Job XXII : *Numquid semitam sæculorum custodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui, qui sublati sunt ante tempus suum, et fluvius subvertit fundamentum eorum qui dicebant Deo : Recede a nobis, et scientiam viarum tuarum nolumus.* Et difficilia : *Ut ambularent per eas in itinere non trito*, a sanctis patribus. Vel quia vana peccata excogitabant. Sap. V : *Ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus.* Numer XX : *Via trita gradiemur.* Secundo comminatur stupendam pœnam. Primo quantum ad terræ, desolationem :*Ut fieret terra eorum in desolationem.* Ut consecutive. Thren. I : *O vos omnes qui transitis per viam attendite, et videte, si est dolor sicut dolor meus.* Secundo quantum ad gentis destructionem : *Sicut ventus*, qui omnes fruges desiccat, *inimico*, Babylonico. Supra IV : *Ventus urens in viis quæ sunt in deserto viæ filio populi mei, non ad ventilandum, et ad purgandum.* Tertio divini auxilii cessionem. *Dorsum*, ad modum hominis irati. Deut. XXXII : *Abscondam faciem meam ab eis, et considerabo novissima eo.* Ps. LXXIII : *Ut quid, Domine, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ?*

4. Hic ostenditur eorum obstinatio ex eo quod persequebantur prædicatores eorum in figuram persecutionis Christi : et primo ponitur adversariorum persecutio, ponens persequendi consilium, *Venite.* Sapient. II : *Dixerunt impii cogitantes apud se non recte.* Et infra ibidem : *Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris etc.* Persecutionis argumentum : *Non enim peribit lex*, legis dispositio, *sermo*, divinæ revelationis ; quasi, falso hoc futurum prædixit. E contra Ezech. VII : *Peribit lex a sacerdote, et consilium a senioribus.* Et persequendi modum, *Lingua*, detrahendo, et accusando. *Non attendamus*, quasi timentes comminationes ipsius. Psalm. LXIII : *Exacuerunt ut gladium linguas suas, firmaverunt sibi sermonem nequam.* Eccl. XXVIII : *Flagelli plaga livorem facit, plaga autem linguæ comminuet ossa.* Secundo ponitur prophetæ oratio : et primo petit audientiam : *Attende, Domine, ad me*, idest ad mea merita. Thren. III : *Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me.* Secundo proponit ingratitudinis culpam, ponens ingratitudinem : *Numquid redditur pro bono malum?* quasi dicat : Non est consuetum, non est justum. *Foveam*, deceptionem, ut tolllerent vitam meam. Psalm. CVIII : *Posuerunt adversum me malo pro bonis, et odium pro dilectione mea.* Et ingratitudinis probationem, *Recordare*- II Mach. ult.: *Hic est fratrum amator, et populi Israel; hic est qui multum orat pro populo, et universa sancta civitate, Jeremias propheta Dei.* Tertio imprecatur pœnam : et primo pœnæ inflictionem quantum ad pueros : *Propterea da filios.* Supra XV : *Qui ad gladium, ad gladium ; et qui ad famen, ad famen : et quia ad captivitatem, ad captivitatem.* Quantum ad matrimonio utentes : *Fiant uxores eorum absque liberis.* Osea IX : *Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia.* Et quantum ad viros bellicoros I *Juvenes eorum confodiantur gladio in prælio, audiatur clamor*, Planctus. Isa. XV : *Clamorem contritionis levabunt.* Secundo pœnæ occultationem, ut præcavere non possint : *Adduces latronem*, Nabuchdonosor, qui subito super eos veniat. Abdias : *Si fures intrassent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?* Et assignat rationem : *Quia foderunt foveam* ; quasi dicat : Justum est ut decipiantur qui me decipere voluerunt. Psalm LVI : *Laqueum paraverunt pedibus meis, et incurvaverunt animam meam.* Et inducit probationem : *Tu autem, Domine, scis.* Thr. III : *Vidisti, Domine, iniquitatem illorum adversum me, judica judicium meum.* Secundo excludit sententiæ revocationem, excludens misericordiam : *Ne propitieris*, mundando a culpa, *non deleatur*, liberando a pœna. Psalm. CVIII : *In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in cons*

spectu Domini, et peccatum matris ejus non deleatur. Et imprecatur pœnam : *Fiant corruentes abutere eis*, idest in malum utere, vel contra consuetudinem clementiæ tuæ Isa. III : *Ruit Jerusalem, et Judas concidit : quia lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus.*

Notandum, quod est quidam sibilus bonus divinæ inspirationis. Zach. x : *Sibilabo eis, et congregabo illos quia redemi eos.* Humilis confirmationis, III Reg. XIX : *Post ignem sibilus auræ tenuis.* Compassionis. Infra XLIX : *Omnis qui transibit per eam stupebit, et sibilabit super omnes plagas ejus.* Item est sibilus malus iniquæ persuasionis. Sapient. XVII : *Serpentum sibilatione commoti, tremebundi peribant.* Insultationis. Thren. II : *Omnes transeuntes per viam sibilaverunt, et moverunt capita sua super filiam Jerusalem : Hæccine est urbs, dicentes, perfecti decoris, gaudium universæ terræ?* Et stuporis. Infra XXV : *Ponam eos in stuporem, et sibilum in solitudines sempiternas.*

Item super illud verbum, *Ut loquerer pro eis bonum*, nota, quod Christus loquitur pro nobis bonum ad impetrandum veniam. Luc. XXIII : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Ad excusandam culpam. I Joan. II : *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum*; et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Ad Heb. XII : *Accessistis ad testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.* Ad impetrandam gloriam. Joan. XVII : *Volo ut ubi ego sum et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi.*

CAPUT DECIMUMNONUM

1. Hæc dicit Dominus : Vade, et accipe lagunculam figuli testeâm a senioribus populi, et a senioribus sacerdotum, et egredere ad vallem filiorum Ennon, quæ est juxta introitum portæ fictilis; et prædicabis ibi verba quæ ego loquor ad te, et dices : Audite verbum Domini, reges Juda, et habitatores Jerusalem. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Ecce ego inducam afflictionem super locum istum, ita ut omnis qui audierit illam, tinniant aures ejus, eo quod dereliquerint me, et alienum fecerint locum istum : et libaverunt in eo diis alienis, quos nescierunt ipsi, et patres eorum, et reges Juda : et repleverunt locum istum sanguine innocentum, et ædificaverunt excelsa Baalim ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim : quæ non præcepi, nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum. Propterea ecce dies venient, dicit Dominus et non vocabitur amplius locus iste Tophet, et vallis filii Ennon, sed vallis occisionis. Et dissipabo consilium Juda et Jerusalem in loco isto, et subvertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, et in manu quærentium animas eorum : et dabo cadavera eorum esca volatilibus cœli, et ponam civitatem hanc in stuporem, et in sibilum. Omnis qui præterierit per eam obstupescet, et sibilabit super universa plaga ejus. Et cibabo eos carnibus filiorum suorum, et carnibus filiarum suarum; et unusquisque carnes amici sui comedet in obsidione, et in angustia in qua concludent eos inimici eorum, et qui quærunt animas eorum.

2. Et conteres lagunculam in oculis virorum qui ibunt tecum, et dices ad eos. Hæc dicit Dominus exercituum : Sic conteram populum istum, et civitatem istam, sicut conteritur vas figuli quod non potest ultra, instaurari. Et in Tophet sepelientur, eo quod non sit alius locus ad sepeliendum. Sic faciam loco huic, ait Dominus, et habitatoribus ejus; et ponam civitatem istam sicut Tophet. Et erunt domus Jerusalem, et domus regum Juda, sicut locus Tophet, immundæ; omnes domus in quarum domatibus sacrificaverunt omni militiæ cœli, et libaverunt libamina diis alienis.

3. Venit autem Jeremias de Tophet, quo miserat eum Dominus ad prophetandum, et stetit in atrio domus Domini, et dixit ad omnem populum : Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel : Ecce ego inducam super civitatem hanc, et super omnes urbes ejus, universa mala quæ locutus sum adversum eam : quoniam induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos.

1. Hic comminatur consummatam pœnam : et primo designat prædicationis locum : *Ad vallem filiorum Ennon, quæ est juxta introitum portæ fictilis*, ubi figuli habitabant; *et prædicabis ibi verba quæ ego loquor ad te.* Ezech. III : *Audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me.* Secundo ponit prædicationis verbum : et primo in loco a Deo præfinito; secundo in templo, ibi, *Venit autem Jeremias de Tophet.* Circa primum duo. Primo prædicit eam verbo; secundo præsignat eam facto ibi, *Et conteres lagun-*

culam. Circa primum primo comminatur pœnam in generali, petens audientiam : *Dices, Audite*. Ps. II : *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram Tinnient*, quasi ex commotione cordis præ stupore, sicut ex commotione magni soni. I Reg. III : *Ecce ego faciam verbum in Israel, quod quicumque audierit, tinnient ambæ aures ejus*. IV Reg XXI : *Ecce ego inducam mala super Jerusalem, et Judam, ut quicumque audierit, tinniant ambæ aures ejus*. Et assignans causam, culpam populi : *Eo quod dereliquerunt me*. Isa I : *Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum*. Et culpam regis quantum ad simplex homicidium : *Et reges Juda*. IV Reg. XXI : *Sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleretur Jerusalem usque ad os*. Et quantum ad homicidium junctum sacrilegio. *Et ædificaverunt excelsa Baalim*. Ps. CV : *Effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaam*. Secundo ponit pœnam in speciali : et primo quantum ad mala, quæ passi sunt in urbis captione, ponens interfectionem hominum : *Propterea ecce dies venient;* ubi designat occisorum multitudinem, *et non vocabitur amplius locus iste Tophet*. Supra VII idem. Consilii dissipationem : *Et dissipabo consilium Juda*, quod debellare Nabuchodonosor cogitaverat, *in loco isto*, quia ibi occisi sunt : Job V : *Apprehendit sapientes in astutia sua, et consilium pravorum dissipat*. Et occisionis speciem : *Et subvertam eos gladio*. Ezech XXI : *Hic est gladius occisionis magnæ, qui obstupescere eos fecit, et corde tabescere, et multiplicat ruinas*. Et ponens abjectionem cadaverum : *Et dabo cadavera eorum escam volatilibus cœli*. Ps. LXXVIII : *Posuerunt mortalia servorum tuorum escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ*. Et ponens destructionem urbium : *Et ponam civitatem hanc in stuporem*. Supra XVIII, idem. Secundo pœnam quam passi sunt in obsidione : *Et cibabo eos carnibus filiorum suorum* Deute. XXVIII : *Comedes fructum uteri tui, et carnes filiorum tuorum, et filiarum tuarum, quas dederit tibi Dominus Deus tuus, in angustia, et vastitate, qua opprimet te hostis tuus*. Thren. IV : *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, facti sunt cibus eorum in contritione filiæ populi mei*.

2. Designat prædictam pœnam facto : et primo ponit factum : *Conteres lagunculam*. Isa. X : *Ecce dominator Dominus exercituum confringet lagunculam in terrore, et excelsi statura succidentur, et sublimes humiliabuntur*. Secundo facti significatum : *Et dices ad eos*, Primo quantum ad populi occisionem : *Sic conteram*. Isa. XXX : *Comminuetur sicut conteritur lagena figuli, contritione pervalida*. Secundo quantum ad sepulturæ locum : *Et in Tophet sepelientur*, propter occisorum multitudinem [1]. Supra VII, idem. Tertio quantum ad urbis destructionem, *Sic faciam*, sicut Tophet, immundam, et sine domibus. *In quarum domatibus*, idest in summitatibus domorum, quæ planæ erant, et in eis idola colebant. Isa XXII : *Ascendisti et tu omnis in tecta clamoris plena, urbs frequens, civitas exultans*.

3. Postquam dixerat prædicta in valle Tophet ad populum, revertitur ad templum, ut annuntiaret ea populo qui ipsum sequi noluit [2]. Et planum est. Act. VII : *Dura cervice, et incircumcisis [3] cordibus, et auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis; sicut et patres vestris, ita et vos*.

[1] Al. : « vel occisionis multitudinem. »
[2] Al. : « voluit. »
[3] Al. : « incircumcisi. »

CAPUT VIGESIMUM

1. Et audivit Phassur filius Emmer sacerdos qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos. Et percussit Phassur Jeremiam prophetam, et misit eum in nervum, quod erat in porta Benjamin superiori in domo Domini. Cumque illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Jeremiam de nervo, et dixit ad eum Jeremias : Non Phassur vocavit Dominus nomen tuum, sed Pavorem undique : quia hæc dicit Dominus : Ecce ego dabo te in pavorem, te, et omnes amicos tuos, et corruent gladio inimicorum suorum; et oculi tui videbunt. Et omnem Judam dabo in manu regis Babylonis, et traducet eos in Babylonem, et percutiet eos gladio. Et dabo universam substantiam civitatis hujus, et omnem laborem ejus, omneque pretium, et cunctos thesauros regum Juda dabo in manu inimicorum eorum; et diripient eos, et tollent, et ducent in Babylonem. Tu autem Phassur, et omnes habitatores domus tuæ, ibitis in captivitatem, et in Babylonem venies, et ibi morieris, ibique sepelieris tu, et omnes amici tui, quibus prophetasti mendacium.

2. Seduxisti me, Domini, et seductus sum ; fortior me fuisti, et invaluisti. Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me : quia jam olim loquor vociferans iniquitatem, et vastitatem clamito. Et factus est mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die. Et dixi : Non recordabor ejus, neque loquar ultra in nomine illius. Et factus es in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis; et defeci, ferre non sustines. Audivi enim contumelias multorum, et terrorem in circuitu : Persequimini, et persequamur eum : ab omnibus viris qui erant pacifici mei, et custodientes latus meum : si quo modo decipiatur, et prævaleamus adversus eum, et consequamur ultionem ex eo. Dominus autem mecum est tanquam bellator fortis : idcirco qui persequuntur me, cadent et infirmi erunt, et confundentur vehementer : quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquam delebitur. Et tu Domine exercituum probator justi, qui vides renes, et cor, videam, quæso, ultionem tuam ex eis : tibi enim revelavi causam meam. Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animam pauperis de manu malorum.

3. Maledicta dies in qua natus sum ; dies in qua peperit me mater mea, non sit benedicta. Maledictus vir qui annuntiavit patri meo, dicens : Natus est tibi puer masculus, et quasi gaudio lætificavit eum. Sit homo ille ut sunt civitates quas subvertit Dominus, et non pœnituit eum. Audiat clamorem mane, et ululatum in tempore meridiano : quia non me interfecit a vulva, ut fieret mihi mater mea sepulcrum, et vulva ejus conceptus æternus. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem, et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei ?

1. Finita comminatione contra populum, incipit comminatio contra principes. Et primo ponitur comminatio prophetæ contra principes; secundo conspiratio principum contra prophetam, infra XXVI : cap : *In principio regni Joakim filii Josiæ regis Juda.* Circa primum duo. Primo comminatur contra principes Judaici populi; secundo contra illos, et alios, infra XXV cap : *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino.* Prima in duas. In prima comminatur contra principes in summo dignitatis gradu constitutos; in secunda contra omnes comminatur, infra XXIII : cap : *Væ pastoribus qui dispergunt, et dilacerant gregem.* Circa primum duo. Primo comminatur contra summum in dignitate spirituali, scilicet contra summum sacerdotem; secundo contra summum in dignitate temporali, scilicet contra Regem, infra XXI cap : *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino.* Circa primum duo. Primo ponitur comminatio contra summum sacerdotem ; secundo propter pericula quæ ex hoc prophetæ imminebant, ponitur ipsius conquestio, ibi, *Seduxisti me, nomine.* Circa primum duo. Primo ponitur comminationis occasio ex prophetæ persecutione : ubi ponitur persecutionis ratio : *Prophetantem sermones istos,* contra civitatem : hoc enim erat officium summi sacerdotis, ut scilicet falso prophetantes corriperet. Infra XXIX : *Dedit te Dominus sacerdotem pro Jojade sacerdote, ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium, et prophetantem, ut mittas eum in nervum, et in carcerem, etc.* Prophetæ persecutio : *Et percussit et misit eum in nervum,* in carcerem, genus tormenti ad detinendum captivos, *Benjamin,* quæ ducebat in tribum Benjamin ; erat enim civitas sita in confinio duarum tribuum. *Superiori,* quia forte plures erant portæ ducentes in terram illam, *in domo Domini ;* unde in illa porta exercebatur judicium de prophetis, et de ministris templi, et ibi claudebantur in carcere. Thren. III : *Circumædificavit adversum me ut non egrediar, aggravavit compedem meum.* Et prophetæ liberatio : *Cum-*

que illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Jeremiam de nervo. Act. IV : *Factum est autem in crastinum, ut congregarentur principes eorum, et seniores, et scribæ in Jerusalem.* Psalm. LXVII : *Qui educit vinctos in fortitudine.* Secundo ponitur comminatio : et primo ponitur pœnæ designatio ex immutatione[1] nominis : *Et dixit ad eum :* loquitur ad modum hominis timidi, qui undique circumspicit. Prov. X : *Pavor his qui operantur malum.* Secundo ponitur pœnæ comminatio : *Quia hæc dicit Dominus :* et primo quantum ad ipsius amicos : *Te, et omnes* nens prædicationis verbum, quo arguebat aperte culpas, et comminabitur pœnas : *Quia jam olim loquor vociferans iniquitatem, et vastitatem,* quæ tamen nundum venit. Isa XVI : *His qui lætantur super murum cocti lateris, loquimini plagas suas.* Et consequens opprobrium : *Et factus est mihi sermo Domini in opprobrium,* idest opprobrii causa, Act. XXVI : *Festus Paulo dixit : Multæ litteræ ad insaniam te deduxerunt.* Tertio resignat injunctum officium *Et dixi.* Et primo abjicit officium, *Non recordabor,* idest, non cogitabo ulterius loqui ad populum nolebat enim margaritas ante porcos spargere. Matth. VII : *Nolite sanctum dare canibus.* Secundo officium abjectum resumit : *Et factus est quasi ignis ;* quanto enim magis quis exterius a verbis abstinet, magis intus fervorem amoris sentit. Ps. XXXVIII : *Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis. In ossibus,* in intimis mentis, *defeci,* a proposito, *ferre non sustinens,* interius incendium, *Audivi enim contumelias muliorum.* Hic conqueritur de officio assumpto, ex eo quod persecutiones sustinebat. Et primo ponitur adversariorum persecutio : et primo ponit persequentium multitudinem, *Multorum,* quibus resisti non potest. *Persequimini ;* in quo notatur ipsorum conjuratio. Ponit etiam familiaritatem : *Ab omnibus viris qui erant pacifici mei ;* in quo notatur imminens periculum Abdias : *Omnes viri fœderis tui illuserunt tibi, invaluerunt contra te viri pacis tuæ.* Secundo ponitur prophetæ confortatio, ponens divinum auxilium : *Dominus autem mecum,* ad defendendum. Isa. L : *Dominus Deus auxiliator meus, et ideo non sum confusus.* Et ipsius officium : *Et idcirco cadent,* quia persequuntur. Isa. XL : *Deficient pueri, et laborabunt, et juvenes infirmitate cadent. Confundentur,* quia opprobria dixerunt, *quia non intellexerunt,* idest intelligere noluerunt, *opprobrium,* æternæ damnationis, vel futuræ captivitatis. Psal. XXXIX : *Confundantur, et revereantur qui quærunt animam meam ut auferant eam. amicos.* Ps. LXXVII : *Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt.* Secundo quantum ad subditos, ponens captivitatem hominum : *Et omnem Judam.* Thren. I : *Migravit Judas propter afflictionem, et multitudinem servitutis ; habitavit inter gentes, nec invenit requiem.* Et direptionem bonorum : *Et dabo universam substantiam civitatis hujus.* Isa XXXIX : *Auferentur omnia quæ in domo tua sunt, et quæ thesaurizaverunt patres tui usque ad diem hanc, in Babylonem. Non relinquetur quicquam, dicit Dominus.* Tertio quantum ad ipsius domesticos : *Tu autem Phassur, et omnes habitatores domus tuæ, ibitis in captivitatem et omnes amici tui quibus prophetasti mendacium ;* promittens prospera. Isa. XXII : *Quasi pilam mittet te Dominus in terram latam et spatiosam. Ibi morieris, etc.* Amos VII : *Filii tui, et filiæ tuæ in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur, et tu in terra polluta morieris, et Israel captivus migrabit de terra sua.*

2. Hic ponitur prophetæ conquestio : et primo plangit injuctum officium, secundo nativitatis ortum. Circa primum duo. Primo plangit injunctum officium propter consecutam irrisionem ; secundo propter persecutionem, ibi, *Audivi enim contumelias multorum.* Circa primum tria. Primo quasi conquerendo notificat injunctionis modum, *Seduxisti ;* idest occasionem deceptionis ex verbis tuis accepi : credebam enim me prophetaturum contra gentes, et non contra Judæos a quibus persecutionem patior. Non autem vult imponere crimen deceptionis in

[1] Al. : « imitatione. »

Deum, quia blasphemaret. *Invaluisti*, imponens officium mihi renitenti, ut supra I. Et hoc præcipue quia fructum prædicationis suæ non vidit. Isa. XLIX : *In vacuum laboravi, sine causa et va e fortitudinem meam consumpsi.* Secundo proponit prædicationis eventem, ponens irrisionem : *Factus sum in derisum omnes subsannant*[1] rugatione nasi, irrisionem propalantes. Thren. III : *Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die.* Et assignat rationem, po-Tertio ponitur petitio : ubi captat benevolentiam, commendans justitiam, *Probat r*, idest approbator vel inquisitor et discussor : scientiam, *Qui videt renes*, quantum ad affectiones, *et corda*, quantum ad cogitationes. Supra XVII : *Ego Dominus scrutans cor, et probans renes, qui do unicuique juxta viam suam, etc.* Petit vindictam : *Videam, quæso, ultionem meam ex eis :* assignat causam : *tibi enim revelavi*, non hoc ignoranti, sed totam causam meam in te ponens. Supra XI : *Tibi enim revelavi causam meam.* Quarto ponitur gratiarum actio, *Cantate Domino.* Psal. LXXI : *Quia liberavit pauperem a potente, pauperem cui non erat adjutor.*

3. Hic plangit nativitatis suæ ortum.

Sed objicitur contra hoc quod hic dicitur. Sanctorum enim est gloriari in tribulationibus, ut dicitur ad Rom. V, ergo videtur quod Jeremias non debuerit pro tribulationibus in maledictionem prorumpere. Præterea dies creatura Dei est; maledicere autem creaturæ Dei, est peccatum : ergo etc. Præterea dies transitorium quid est, et huic pœnam maledictionis aptare stultum est : ergo etc. Præterea nullus debet innocenti maledicere : sed ille homo in hoc quod Jeremiam non interfecit, innocens fuit : ergo peccavit ipsi maledicendo.

Ad primum dicendum, quod tribulationes in se consideratæ malæ sunt inquantum contrariantur naturæ bonæ, ut dicit Augustinus : et sic eas abhorrere naturali odio, peccatum non est. Si tamen propter eas ratio a sua rectitudine deducerentur, hoc esset peccatum. Consideratæ autem secundum quod promovent in bonum, sic sancti in ipsis gloriantur, sicut infirmus in sectione per quam sanatur. Ad secundum dicendum, et ad tertium, quod diei in sua natura consideratæ non maledicit, quia hoc esset stultum et peccatum, sed inquantum mala est, prout scilicet aliquid mali in ipsa accidit ; sicut et contra dies festus agitur propter aliquod bonum quod die illo accidit : et hoc significat illa maledictio ; Gregorius tamen respiciens ad naturam ipsius diei dicit quod ad litteram non potest intelligi. Et similiter dicendum ad ultimum, quod non maledidit illis hominibus nisi inquantum relationem habent ad suum actum. Unde per hoc dat intelligere horrorem suum, hyperbolice loquens, et tædium vitæ suæ propter angustias quas patiebatur.

Circa hoc ergo duo facit. Primo ponit maledictionem contra nativitatis tempus : *Maledicta dies.* Job III : *Pereat dies in qua dictum est : Conceptus est homo.* Contra nativitatis nuntium : *Maledictus vir qui annuntiavit patri meo, dicens : Natus est tibi puer masculus et quasi gaudio lætificavit eum.*[2] Gen. XXI : *Gaudium fecit mihi Dominus, et quicumque audierit, corridebit mihi.* Et explicat maledictionis modum : *Sit homo ille ut sunt civitates quas subvertit Dominus.* Isa. XXV : *Posuisti civitatem in tumultum, urbem fortem in ruinam.* Et contra vitæ ministrum, qui scilicet vitam conservavit : *Audiat clamorem*, scilicet mortis *Ut fieret mihi mater mea sepulcrum*, quasi non computatus esset inter homines, *conceptus æternus*, qui scilicet numquam ad debitum partum pervenisset. Job III : *Quare non in vulva mortuus sum, egressus ex utero non statim perii.* Secundo ponitur maledictionis ratio : *Quare de vulva egressus sum ?* Supra XV : Væ mihi, mater mea, quare genuisti me virum rixæ, virum discordiæ, in universa terra ? I Mach. II : *Væ mihi, ut quid natus sum videre contritionem populi mei, et contritionem civitatis sanctæ, et sedere illic cum datur in manibus inimicorum ?*

Nota super illo verbo, *Seduxisti me*,

[1] Al. : « *subsannabant.* »

[2] A *maledictus vir... gaudium.* »

Domine, et seductus sum ; fortior me fuisti, et invaluisti, quia Dominus seducit trahendo persuasionibus. II Cor. ult. : *Cum essem astutus, dolo vos cepi.* Alliciendo consolationibus. Apocal. x : *Cum devorassem eam, amaricatus est venter meus.* Confortando promissionibus. Supra IV : *Ergo ne decepisti populum istum, et Jerusalem, dicens : Pax erit vobis ? Et ecce pervenit gladius usque ad animam.* Invalescit autem Dominus corrigendo. Isa. VIII : *In forti manu sua erudivit me, ne irem in via populi hujus.* A noxiis retrahendo. Oseæ II ; *Sepiam viam tuam spinis, et sepiam eam maceria.* Amore alligando. Oseæ XI : *In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis.*

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM

1\. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando misit ad eum rex Sedecias Phassur filium Melchiæ, et Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem, dicens : Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonosor rex Babylonis præliatur adversum nos : si forte faciat Dominus nobiscum secundum omnia mirabilia sua, et recedat a nobis. Et dixit Jeremias ad eos : Sic dicetis Sedeciæ : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Ecce ego convertam vasa belli quæ in manibus vestris sunt, et quibus vos pugnatis adversum regem Babylonis et Chaldæos qui obsident in circuitu murorum, et congregabo ea in medio civitatis hujus ; et debellabo ego vos in manu extenta, et in brachio forti, et in furore, in indignatione, et in ira grandi, et percutiam habitatores civitatis hujus.

2\. Homines et bestiæ pestilentia magna morientur. Et post hoc ait Dominus : Dabo Sedeciam regem Juda, et servos ejus, et populum ejus, et qui derelicti sunt in civitate hac a peste et gladio et fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, et in manu quærentium animam eorum : et percutiet eos in ore gladii, et non flectetur, neque parcet, miserebitur. Et ad populum hunc dices : Hæc dicit Dominus Deus Ecce ego do coram vobis viam vitæ, et viam mortis. Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio et fame peste ; qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldæos, qui obsident vos, vivet, et erit ei anima sua quasi spolium. Posui enim faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in bonum, ait Dominus. In manu regis Babylonis dabitur, et exuret eam igni. Et domui regis Juda : Audite verbum Domini, domus David. Hæc dicit Dominus : Judicate mane judicium, et eruite vi oppressum de manu calumniantis, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit qui extinguat propter malitiam studiorum vestrorum. Ecce ego ad te habitatricem vallis solidæ atque campestris, ait Dominus ; qui dicitis : Quis percutiet nos, et quis ingredietur domus nostras ? Et visitabo super vos juxta fructum studiorum vestrorum, dicit Dominus, et succendam ignem in saltu ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus.

[2] Al. : « *inimici.* »

1\. Hic ponitur comminatio contra reges, qui obtinent summum gradum in potestate sæculari : et primo secundum quod reges puniuntur per pœnam populi ; secundo secundum quod puniuntur in propria persona, XXII cap. : *Hæc dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo ponitur regis interrogatio vel petitio : *Interroga ;* quasi dicat, quære divinum responsum, *et ora pro nobis.* Hic Phassur non est idem qui supra, qui ex alio patre natus. Isa. XXXVII : *Dies tribulationis et correctionis, et blasphemiæ dies hæc* : quia venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi. Et infra ibid. : *Leva ergo orationem pro reliquiis quæ repertæ sunt.* Secundo ponitur prophetæ responsio : *Et dixit Jeremias.* Et primo comminatur pœnam quantum ad tempus ante civitatis captionem, contra tria in quibus confidebant : scilicet in armorum munitione : *Ecce convertam* ; quasi dicat : Arma quæ contra hostes assumpsistis, in vosipsos convertentur, quia contra vos invicem pugnabitis. Psalm. VII : *Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet.* Vel *convertentur*, quasi sine fructu. Confidebant etiam in murorum fortitudine ; contra quod dicit : *Et Chaldæos, qui obsident in circuitu murorum* ; quasi dicat, non impedientibus muris. Thren. IV : *Non crediderunt reges terræ, et universi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hostis, et inimicus*[1] *per portas Jerusalem.* Confidebant etiam in divina protectione ; contra quod dicit : *Et debellabo ego vos in manu extenta*, idest potentia mea ad

[1] Al. deest : « quantum. »

vindictam parata, *forti*, cui resisti non potest, *furore*, quantum ad pessimos, *indignatione*, quantum ad minus peccantes, *in ira grandi*, contra mediocres.

2. Hic tangit modum impugnationis. Ezech. xx : *In manu valida, et in brachio extento, et in furore effuso regnabo super vos, et adducam vos in desertum populorum, et judicabor vobiscum ibi, facie ad faciem.* Et quantum ad tempus post urbis captionem : *Et post hoc*, comminans pœnam, *dabo Sedeciam.* Thren. I : *Dedit me Dominus in manu de qua non potero fugere.* Et excludit misericordiam. *Et non flectetur,* precibus, vel muneribus, *neque parcet*, propter pristinam amicitiam, *neque miserebitur*, ex compassione miseriæ. Proverb. VI : *Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cujusque precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.* Et hoc quia pactum non servavit. Ezech. XVII : *Qui dissolvit pactum, numquid effugiet ?* Secundo proponit eis salutis viam quantum ad populum : [1] *Et ad populum hunc dices.* Et primo dat eis eligendi libertatem : *Ecce ego do coram vobis viam vitæ, et viam mortis.* Eccl XV : *Ante hominem vita et mors, bonum et malum : quod placuerit ei, dabitur illi.* Ponis disjunctionem : *Qui habitaverit* [2] *in urbe hac morietur... qui autem egressus fuerit... vivet.* Isa LI : *Egredimini de medio ejus, populus meus, ut salvet unusquisque animam suam ab ira furoris Domini.* Et assignat rationem : *Posui enim faciem meam super civitatem hanc.* Supra I : *Ollam succensam ego video.* Et ad regem : *Et domui regis Juda*, scilicet dices, ponens consilium : *Judicate mane.* Psal. LXXXI : *Eripite pauperem, et egenum de manu peccatoris liberate.* Et ponit imminens periculum : *Ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea.* Deut. XXXII : *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima.* Tertio excludit falsam fiduciam, ponens confidentiæ causam : *Ecce ego ad te*, idest arcem Jerusalem, *habitatricem vallis solidæ, atque campestris* : erat enim Jerusalem in latere montis versus vallem Arnon : ergo pars erat in valle. Vel dicitur despective, sicut Isa. XXII : *Onus vallis visionis etc.* Et etiam ex monte habebat soliditatem, fortitudinem et firmitatem ; et ex fructiferis vallibus habebat fertilitatem. Et superbam audaciam : *Qui dicitis* ; *Quis percutiet nos ?* Abdias II : *Qui dicis in corde tuo : Quis detrahet me in terram ?* Et comminatur pœnam : *Et visitabo, et succendam ignem in saltu*, infructuosum populum. Joelis I : *Ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis.*

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM

1. Hæc dicit Dominus : Descende in domum regis Juda, et loqueris ibi verbum hoc, et dices : Audi verbum Domini, rex Juda, qui sedes super solium David, tu, et servi tui, et populus tuus, qui ingredimini per portas istas. Hæc dicit Dominus : Facite judicium, et justitiam, et liberate vi oppressum de manu calumniatoris ; et advenam, et pupillum, et viduam nolite contristare, neque opprimantis inique, et sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus hujus reges sedentes de genere David super thronum ejus, et ascendentes currus, et equos, ipsi, et servi, et populus eorum. Quod si non audieritis verba hæc in memetipso juravi, dicit Dominus, quia in solitudinem erit domus hæc. Quia hæc dicit Dominus super domum regis Juda : Galaad, tu mihi caput Libani : si non posuero te solitudinem, urbes inhabitabiles. Et sanctificabo super te interficientem virum, et arma ejus ; et succident electas cedros tuas, et præcipitabunt in ignem, et pertransibunt gentes multæ per civitatem hanc, et dicet unusquisque proximo suo : Quare fecit Dominus sic civitati huic grandi ? Et respondebunt : Eo quod dereliquerint pactum Domini Dei sui, et adoraverint deos alienos, et servierint eis. Nolite flere mortuum, neque lugeatis super eum fletu. Plangite eum qui egreditur ; quia non revertetur ultra, nec videbit terram nativitatis suæ. Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Josiæ regem Juda qui regnavit pro Josia patre suo, qui egressus est de loco isto : Non revertetur huc amplius, sed in loco ad quem transtuli eum ibi morietur, et terram istam non videbit amplius.

[1] Al. : « *habitat.* »

2. Væ qui ædificat domum suam in injustitia, et cœnacula sua non in judicio. Amicum suum opprimet frustra, et mercedem non reddet ei. Qui dicit : Ædificabo mihi domum latam et cœnacula spatiosa; qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque synopide. Numquid regnabis, quoniam confers te cedro ? Pater tuus numquid non comedit et bibit, et fecit judicium, et justitiam, tunc cum, bene erat ei ? Judicavit causam pauperis, et egeni in bonum suum. Numquid non ideo quia cognovit me ? dicit Dominus. Tui vero oculi, et cor ad avaritiam, et ad sanguinem innocentem fundendum, et ad calumniam et ad cursum mali operis. Propterea hæc dicit Dominus ad Joakim filium, Josiæ, regem Juda : Non plangent eum : Væ frater, et væ soror ; non concrepabunt ei : Væ Domine, et væ inclyte; Sepultura asini sepelietur, putrefactus, et projectus. extra portas Jerusalem. Ascende Libanum, et clama, et in Basan da vocem tuam, et clama ad transeuntes : quia contriti sunt omnes amatores tui. Locutus sum ad te in abundantia tua ; et dixisti, Non audiam. Hæc est via tua ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam. Omnes pastores tuos pascet ventus, et amatores tui in captivitatem ibunt. Et tunc contunderis, et erubesces ab omni malitia tua, quæ sedes in Libano, et nidificas in cedris. Quomodo congemuisti cum venissent tibi dolores, quasi dolores parturientis ?

3. Vivo ego, dicit Dominus, quia si fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda annulus in manu dextera mea, inde evellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, et in manu quorum tu formidas faciem, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu Chaldæorum. Et mittam te, et matrem tuam quæ genuit te, in terram alienam in qua nati non estis, ibique moriemini : et in terram ad quam ipsi levant animam suam ut revertantur illuc, non revertentur. Numquid vas fictile, atque contritum vir iste Jechonias ? Numquid vas absque omni voluptate? Quare abjecti sunt ipsi, et semen ejus, et projecti sunt in terram quam ignoraverunt?

4. Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Hæc dicit Dominus : Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur : nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultra in Juda.

1. Hic ponitur comminatio contra reges secundum quod in persona propria puniuntur : et circa hoc tria facit. Primo enim ponitur annuntiandi præceptum, et designat prædicationis locum, *Descende :* quia templum ubi propheta stabat ad orandum, in eminentiori situm erat. Act. x : *Descende, et vade cum eis*[1] *nihil dubitans, quia ego misi illos.* Secundo dat salutis consilium, petens auditum, *Audite.* Psal. II : *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram.* Proponens consilium ut faciat bonum, servans justitiam : *Hæc dicit Dominus ; Facite judicium*, executionem justitiæ : quod proprie regis, et judicis est. Sap. I : *Diligite justitiam qui judicatis terram.* Et impediendo calumniam : *Et liberate vi oppressum.* Psal. LXXXI : *Eripite pauperem, et egenum de manu peccatoris liberate.* Et ut vitet malum quantum ad injustam[2] ablationem rerum : *Et advenam, et pupillum, et viduam nolite contristare.* Exod. XXII : *Advenam non contristabis ; neque affliges eum.* Et quantum ad occisionem innocentium : *Et sanguinem innocentem ne effundatis.* Exod. XXIII : *Insontem et justum non occides, quia adversor impium.* Et ponit consilii fructum, proponens præmium servantibus : *Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus hujus reges de genere David.* Supra XVII, idem. Et pœnam contemnentibus : *Quod si non audieritis verba hæc, in memetipso juravi*, quia majorem non habeo. Hebr. VI : *Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum. In solitudinem.* Isa. I : *Desolabitur sicut in vastitate hostili. Domus*, regia, vel templum. Tertio prædicit imminens periculum : et primo in regiam urbem, tangens gloriam : *Quia hæc dicit Dominus super domum*,[3] scilicet Jerusalem : *Tu mihi caput* ; idest, tu fuisti mihi caput in toto regno, sicut Galaad caput in planitie quæ est in summitate Libani, ubi Laban invenit Jacob, Gen. XXXI. Psal. LXXXVI : *Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.* Prædicit futuram pœnam, ponens pœnæ inflictionem quantum ad desolationem urbium : *Si non posuero*,[4] quasi dicat, non credatur mihi, *urbes*, tibi subditas. Joel. II : *Quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti.* Et quantum ad occisionem hominum, ponens interficientem : *Et sanctificabo ;* quasi dicat : Ad meum præceptum implendum deputabo. Simile Isa. XIII : *Ego mandavi sanctificatis meis, et vocabo fortes meos in ira mea, etc.* Et interfectionem : *Et succident cedros*, idest majores de populo, ut servetur metaphora. Zach. XI : *Aperi, Libane, portas, et comedet ignis cedros tuas : ulula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt.*

[1] Al. : « *hic.* » — [2] Al. : « injustitiam. »

[3] Al. : « *solium.* » — [4] Al. : « *proposuero.* »

Ponens etiam pœnæ inflictæ stuporem : *Et pertransibunt gentes* : ubi ponit interrogationem stupentium : *Quare fecit Dominus sic civitati huic?* et responsionem audientium : *Et respondebunt*. Deut. XXIX : *Et dicent omnes gentes : Quare sic fecit Dominus terræ huic? Quæ est ira furoris ejus immensa? Et respondebunt : Quia dereliquerunt pactum Domini quod pepigit cum patribus eorum, etc.* Secundo ponitur comminatio contra regiam stirpem : et primo contra Joakim[1] filium Josiæ, ibi, *Quia hæc dicit Dominus*, secundo contra Joatham[2] filium Josiæ, ibi, *Væ qui ædificat domum suam in injustitia;* tertio contra Jeconiam filium Joakim, ibi, *Vivo ego, dicit Dominus*. Et de his habetur IV. Reg. XXIV. Circa primum duo. Primo ponitur comminatio : ubi interdicit luctum pro Josia occiso : *Nolite flere mortuum*, scilicet Josiam. Eccli. XXII : *Modicum plora super mortuum, quoniam requievit.* Et indicit planctum pro Joatham a Pharaone captivato ; *Plangite eum.* Job XX : *Oculus qui eum viderat non videbit, neque ultra intuebitur eum locus suus.* Fletus autem dicitur cum emissione lacrymarum ; luctus addit quamdam solemnitatem ; sed planctus adhuc addit conquestionem per verba. Secundo ponitur comminationis confirmatio per sententiam divinam : *Quia hæc dicit Dominus ad Sellum*, Joakim, quia omnes filii Josiæ dicti sunt Sellum, idest consummatio, eo quod in ipsis regnum finitum sit. Isa. XXII : *Quasi pilam mittet te Dominus in terram latam, et spatiosam*, Et secundum hoc tota prophetia istius capituli facta est temporibus Joakim ; et dicit captivitatem Joatham quasi præteritam, et prædicit aliorum captivitatem quasi futuram. Sed Hieronymus vult quod istud quod dictum est, exponatur de Sedecia, et quod hucusque prophetia facta sit temporibus Sedeciæ a principio II capitis, et deinceps super Joakim.

2. Hic ponitur comminatio contra Joakim. Et primo arguit culpam injustæ ædificationis, ponens injustum ædificium : *Væ ei qui ædificat*, scilicet Joakim filio Josiæ, *cœnacula*, cameras, et proprie illas ad quas ascenditur scalis vel gradibus, a cœnando dictas. Eccli. XXI : *Qui ædificat domum suam impensis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hyeme. Amicum suum opprimet frustra*, petens scilicet auxilium ad ædificandum. Levitic. XIX : *Non remaneat merces mercenarii tui apud te usque mane.* Ponens etiam ædifici ornatum : *Qui dicit : Ædificabo mihi domum latam... laquearia*, quæ cameris elevatis in solarium observatione[3] succedunt, *synopide*, colore rubeo dicto a Synope civitate Persarum. Secundo excludit falsam fiduciam, qua promittebat sibi prosperitatem, quam pater suus Josias habuerat ponens stultam comparatione : *Numquid regnabis, quoniam confers te cedro*? patri tuo. Psal. XXXVI : *Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani.* Et ostendit eorum discretionem, proponens patris justitiam : *Pater tuus comedit* ; et tamen propter abundantiam non deseruit justitiam ; et ideo prospere sibi successit. Job XXIX : *Cumque sederem quasi rex, circumstante ;*[4] *eram tamen mærentium consolator*. Et proponens filii injustitiam : *Tu vero oculi*, quantum ad cognitionem, *et cor*, quantum ad affectionem cordis, *ad avaritiam,* quantum ad injustam rerum ablationem, *calumniam*, falsam criminis impositionem, ut tali occasione opprimeret, *ad cursum mali*, quasi dicat. Quod corde conceperas, opere explebas. Genes. VI : *Cuncta cogitatio humani cordis intenta est ad malum omni tempore.* Tertio comminatur pœnam *Propter hoc dicit Dominus.* Et primo quantum ad ipsum regem, privatione planctus : *Non plangent*, consanguinei, *non concrepabunt*, simul concordantes subditi. Supra XVI : *Non plangentur, et non sepelientur* : *in sterquilinium super faciem terræ erunt.* Et privatione sepulturæ : *Sepultura asini sepelientur :* quia projectus bestiis devorandus. Isa. XIV : *Omnes reges gentium, universi dormierunt in gloria, vir in domo sua ; tu autem projectus es de sepulcro tuo, quasi stirps inutilis, pollutus, et obvolutus cum his qui*

[1] Al. : « pro Sellum. »
[2] Al. : « pro Joachim, et infra. »

[3] Al. : « forte, obsecratione. »
[4] Al. : « quasi ex circumstante exercitu. »

interfecti sunt gladio, et descenderunt ad fundamenta laci. De illo autem Joakim diversa in diversis inveniuntur iv enim Reg. xxiv, dicitur, quod *immisit Dominus latrunculos vicinarum gentium contra ipsum, qui interfecerunt ipsum; et dormivit cum patribus suis.* II vero Paral. xxxvi, dicitur, quod ascendit contra eum rex Babyloniæ, et duxit eum in Babyloniam quasi captivum. Josephus autem dicit, quod cum ingressus esset civitatem Nabuchodonosor, vel Nabuzardam, fregit pactum, et interfecit multos juvenes, cum quibus et Joakim. Hic autem dicitur, quod fuit insepultus. Et ideo ad concordiam omnium horum sciendum est, quod iste Joakim substitutus fuit a Pharaone Joatham fratri suo, et regnavit post cum rege Ægypti. Tandem VIII anno regni ejus, venit Nabuchodonosor contra eum, et tradidit se sibi. Et factus est ei tributarius duobus annis. In decimo autem anno rebellavit. Unde Nabuchodonosor venit contra eum, et captivum ducebat in Babyloniam : cui in via confœderatus est, et reversus est in Jerusalem. Sed Nabuzardam, congregatis latrunculis vicinarum gentium, intravit Jerusalem, et frangens pactum, interfecit eum : quo sepulto in sepulcris regiis a populo terræ, Nabuzardam indignatus fecit eum effodi, et projici bestiis devorandum. Secundo contra principes ipsius ponens eorum contritionem : *Ascende Libanum*, montem templi, *in Basan,* quæ subjacet monti Jerusalem. Isa xl : *Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion. Amatores*, principes et defensores. Ponens etiam hujus rationem ex inobedientia : *Locutus sum ad te in abundantia tua*, idest quando bonis a me traditis abundabas. Supra vi : *Audite vocem tubæ. Et dixerunt, Non audiemus.* Et ex antiqua consuetudine : *Hæc est via*, scilicet inobedientia, *ab adolescentia*, scilicet a tempore quo egressa est de Ægypto. Isa. xlviii : *Transgressorem ex ventre vocari te.* Supra ii : *A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti : Non serviam.* Et ponit contritionis modum et ordinem : *Omnes pastores tuos*, idest principes, *pascet ventus,* dispersionis in captivitatem, *amatores,* Ægyptii. Oseæ xii : *Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum.* Tertio comminatur contra ipsam civitatem regalem, confusionem : *Et tunc confunderis... quæ sedes in Libano,* [1] in quo designatur superbia. Roman. vi : *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis?* Et dolorem. *Quomodo congemuisti cum venissent tibi dolores, quasi dolores parturientis?* præteritum pro futuro. [2] Psal. xlvii : *Ibi dolores ut parturientis.*

3. Hic ponitur comminatio contra Jechoniam : et primo comminatur captivitatem; secundo sterilitatem, ibi, *Terra, terra, terra.* Circa primum duo. Primo ponitur captivitatis comminatio quia comminatur dignitatis amissionem, et divini auxilii destitutionem : *Si fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda annulus in manu :* quantumcumque in loco murato [3] ut, quamvis rex populi mei; *evellam*, privando ipsum dignitate sua, et auxilio meo. Apocalyp. ii : *Amovebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris.* Comminatur etiam hostium servitutem : *Et dabo te.* Thren. i : *Dedit me Dominus in manu de qua non potero effugere.* Comminatur etiam captivitatem : *Et mittam.* Baruch. iii : *Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es? Inveterasti in terra aliena.* Secundo ponitur comminationis admiratio : *Numquid vas fictile, atque contritum vir iste Jechonias?* quasi, nullam soliditatem virtutis, vel potentiæ habens, *Voluptate*, quia Dominus in ipso non delectatur. Eccli. xxi : *Cor fatui quasi vas confractum et omnem sapientiam non tenebit.*

4. Hic comminatur sterilitatem, quæ nec tenebit fructum præsentis prosperitatis : *Terra, terra, terra*, quasi dicat : Ex quo homines non audiunt, saltem insensibilia obediant. Vel est methonimia, continens pro contento. Et dicit ad majorem expressionem; vel propter tres partes terræ. Deut. xxxii : *Audiat terra verba oris mei. Scribe*, quasi sententiam,

[1] Al. : « *et tu qui sedes.* »

[2] Al. : « *quomodo congemuisti*, præteritum pro futuro... *parturientis.* »

[3] Al. : « mutato. »

quæ scripto traditur, ut in memoria conservetur. Supra XVII : *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino. Sterilem*, quia mente non concipiet ea quæ sibi forent utilia. *Non prosperabitur*, in operibus suis. Erit etiam sterilis, quantum ad fructum successionis in dignitate regali. *Nec enim erit vir*, qui sit purus homo : Christus enim de semine ejus fuit, sed fuit Deus et homo, Matth. I. Nec illo regnandi modo rex fuit, sed regnat æternaliter ad dexteram Dei patris. *Potestatem habeat*, quasi regiam. Quia Zarobabel nepos ejus. Rex populi non fuit. Infra XXXVI : *Non erit ex eo qui sedeat super solium David etc.*

Nota super illud, *Nolite flere super mortuum*, quod non multum plorandum est super mortuum propter planctus inutilitatem. Eccli. XXXVIII : *Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam a te.* Propter mortis communitatem. II Reg. XIV : *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur, in terram, quæ non revertuntur.* Propter culpæ immunitatem. Sapien. IV : *Raptus est ne malitia mutaret intellectum illius, aut ne fictio deciperet animam illius.* Propter laboris quietem. Apocalyp. XIV : *Amodo jam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis.* Propter gloriæ consecutionem. II Corinth. V : *Scimus enim, quod si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, sed æternam in cœlis.*

Item super illud, *Omnes pastores tuos pascet ventus*, nota, quod pastores Ecclesiæ quandoque pascit ventus elationis, Isa. LVII : *Omnes eos auferet ventus, tollet aura.* Ventus nimiæ expectationis. Eccli. XXXIV : *Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum, sic et qu attendit ad visa mendacia.* Ventus captivitatis. Ezech. V : *Tertia partem disperges in ventum, et gladium nudabis post eos.* Et futuræ damnationis. Supra XVIII : *Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico ; dorsum et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum.*

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM

1. Væ pastoribus qui dispergunt et dilacerant gregem pascuæ meæ, dicit Dominus. Ideo hæc dicit Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascunt populum meum : Vos dispersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitastis eos.

2. Ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum, ait Dominus. Et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero eos illuc, et convertam eos ad rura sua ; et crescent, et multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos. Non formidabunt ultra, et non pavebunt, et nullus quæretur ex numero, dicit Dominus. Ecce dies veniunt dicit Dominus ; et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.

3. Propter hoc ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicent ultra : Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Ægypti ; sed, Vivit Dominus, qui eduxit, et adduxit semen domus Israel de terra aquilonis, et de cunctis terris ad quas ejeceram eos illuc, et habitabunt in terra sua.

4. Ad prophetas : Contritum est cor meum in medio mei, contremuerunt omnia ossa mea. Factus sum quasi vir ebrius, et quasi homo madidus a vino, a facie Domini, et a facie verborum sanctorum ejus : quia adulteriis repleta est terra quia facie maledictionis luxit terra, arefacta sunt arva deserti : factus est cursus eorum malus, et fortitudo eorum dissimilis.

5. Propheta namque, et sacerdos polluti sunt et in domo mea inveni malum eorum, ait Dominus. Idcirco via eorum eris quasi lubricum in tenebris, impellentur enim, et corruent in ea. Afferam enim super eos mala, annum visitationis eorum, ait Dominus. Et in prophetis Samariæ vidi fatuitatem, et prophetabant in Baal, et decipiebant populum meum Israel. Et in prophetis Jerusalem vidi similitudinem adulterantium, et iter mendacii. Et confortaverunt manus pessimorum, ut non converteretur unusquisque a malitia sua. Facti sunt mihi omnes ut Sodoma, et habitatores ejus quasi Gomorrha. Propterea hæc dicit Dominus exercituum ad prophetas : Ecce ego cibabo eos absinthio, et potabo eos felle. A prophetis enim Jerusalem egressa est pollutio super omnem terram.

6. Hæc dicit Dominus exercituum : Nolite audire verba prophetarum qui prophetant vobis, et decipiunt vos. Visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. Dicunt his qui blasphemant me : Locutus est Dominus, Pax erit vobis : et omnibus qui ambulant in pravitate cordis sui dixerunt : Non veniet super vos malum. Quis enim affuit in consilio Domini, et vidit, et audivit sermonem ejus?

Quis consideraverit verbum illius, et audivit? Ecce turbo dominicæ indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet. Non revertetur furor Domini usque dum faciat, et usque dum compleat cogitationem cordis sui. In novissimis diebus intelligetis consilium ejus. Non mittebam prophetas, et ipsi currebant; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. Si stetissent in consilio meo, et nota fecissent verba mea populo meo, avertissem utique eos a via sua mala, et a cogitationibus suis pessimis.

7. Putasne Deus e vicino ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe? Si occultabitur vir in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus. Numquid non cœlum et terram ego impleo? dicit Dominus. Audivi quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes : Somniavi, somniavi. Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui? Qui volunt facere ut obliviscatur populus meus nominis mei, propter somnia eorum, quæ narrat unusquisque ad proximum suum; sicut obliti sunt patres eorum nominis mei propter Baal. Propheta qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petram?

8. Propterea ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur verba mea, unusquisque a proximo suo. Ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui assumunt linguas suas, et aiunt : Dicit Dominus. Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium : dicit Dominus qui narraverunt ea, et seduxerunt populum meum in mendacio suo, et in miraculis suis; cum ego non misissem eos, nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.

9. Si igitur interrogaverit te populus iste, vel propheta, aut sacerdos dicens : Quod est onus Domini? dices ad eos : Vos estis onus. Projiciam quippe vos, dicit Dominus. Et propheta, et sacerdos, et populus qui dicit, Onus Domini; visitabo super virum illum, et super domum ejus. Hæc dicetis unusquisque ad proximum, et ad fratrem suum : Quid respondit Dominus, et quid locutus est Dominus? Et onus Domini ultra non memorabitur, quia onus erit unicuique sermo suus. Et pervertistis verba Dei viventis, Domini exercituum, Dei nostri. Hæc dices ad prophetam : Quid respondit tibi Dominus et quid locutus est Dominus? Si autem onus Domini dixeritis; propter hoc hæc dicit Dominus : Quia dixistis sermonem istum, Onus Domini, et misi ad vos dicens : Nolite dicere, Onus Domini : propterea ecce ego tollam vos portans, et derelinquam vos, et civitatem quam dedi vobis, et patribus vestris, a facie mea, et dabo vos in opprobrium sempiternum et ignominiam æternam, quæ nunquam oblivione delebitur.

1. Hic ponitur comminatio contra omnes principes in generali : et primo ponitur comminatio contra malos principes; secundo ponitur discretio bonorum a malis, ibi, *Ostendit mihi Dominus*, cap. XXIV : Prima dividitur in duas. Primo ponitur comminatio contra præminentes in populo ex auctoritate regiminis, scilicet prælatos; secundo contra præeminentes in populo ex privilegio divinæ revelationis, scilicet prophetas, ibi, *Ad prophetas : Contritum est cor meum in medio mei :* Circa primum duo. Primo arguit culpam; secundo comminatur pœnam, ibi, *Ecce ego visitabo.* Circa primum, duo. Primo ponitur populi dispersio : *Dispergunt*, expellendo de terra sua, *dilacerant*, occidendo, vel spoliando; vel propter tyrannidem quam in eos exercebant; vel quia fuerunt occasio ut populus hæc ab hostibus pateretur, dum in peccatis viventes, populum a peccatis non retrahebant. Infra L : *Grex perditus factus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus.* Secundo ponitur pastorum increpatio. *Ideo hæc dicit Dominus* : *Ejecistis*, occasionaliter, vel propter tyrannidem. Ezech. XXXIV : *Cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora : donec dispergerentur foras.*

2. Hic comminatur pœnam : et primo ponitur contra pastores comminatio, *Visitabo.* Supra XXI : *Visitabo super vos juxta fructum studiorum vestrorum.* Secundo ponitur consolatio dispersi gregis, *Ergo congregabo :* ubi primo ponit congregationem. Ezech. XXXIV : *Educam eas de populis, et congregabo eas de terris, etc.* Et status prosperitatem, *Et crescent.* Genes. I : *Crescite, et multiplicamini, et replete terram.* Secundo promittit eis prælatorum emendationem : et primo promittit eis solicitos principes, ponens pastorum solicitudinem : *Et suscitabo*, quando jam in nihilum decideritis, *pastores.* Esdram, et alios secundum quosdam. Sed melius Apostolos. Supra III : *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.* Et solicitudinis utilitatem, scilicet securitatem : *Non formidabunt*, quantum ad signa timoris exterius, *et non pavebunt*, interius, *et nullus quæretur ex numero*, quasi dicat : Nullus de numero Ecclesiæ timebit, vel deficiet ex negligentia Apostolorum. Vel refertur ad numerum prædestinatorum. Joan. XVII : *Nemo ex eis periit nisi filius perditionis.* Ista tamen securitas non perficitur in vita ista, sed perficietur quando *perfecta caritas foras*

mittet timorem : I Joan. IV[1], consummabitur autem in futuro. Secundo promittit eis optimum regem, ostendens temporis congruitatem : *Ecce*, propter certitudinem, *dies*, gratiæ. II Corinth. IV : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*. Venientis regis conditionem quantum ad nobilitatem generis : *Et suscitabo David germen justum*. Infra XXXIII : *Germinare faciam David germen justitiæ, et faciet judicium, et justitiam in terra*. Quantum ad auctoritatem dignitatis : *Et regnabit rex*, non solum super Judæos, sed etiam super omnes reges. Luc. I : *Et regnabit in domo Jacob in æternum*. Dan. VII : *Cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient*. Quantum ad sapientiam cordis : *Et sapiens erit*, immo ipsa sapientia. Corinth. I : *Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam*. Et quantum ad executionem juris : *Et faciet judicium*, in primo adventu contra diabolum, qui dicebatur princeps mundi : Joan. XII : *Nunc judicium est mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras*, scilicet in tenebras exteriores ; in secundo vero contra omnes, puniendo per generalem sententiam. Joan. V : *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit filio. Et justitiam*, quam docuit servandam. Matth. V : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum*. Et ad implendum auxilium gratiæ : unde ponit adventus utilitatem, quantum ad salutem a pœnalitate : *In diebus illis salvabitur :* in primo adventu particulariter ; in secundo adventu universaliter, quando omnis Israel salvus fiet : Rom. XI. Isa. X : *Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiæ convertentur ex eo*. Et quantum ad securitatem : *Et Israel habitabit confidenter*. Et hoc exponendum est ut supra. Isa. XXXII : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis justitiæ, et in requie opulenta. Juda* dicit, quantum ad duas tribus ; Israel, quantum ad decem, ad significandum quod in fide Christi concordes erunt. Oseæ I : *Et ponent sibimet caput unum, etc.*

3. Hic ostendit beneficii magnitudinem ex hoc quod ob hoc beneficium oblivioni tradetur pristinum beneficium : et potest referri ad liberationem factam per Cyrum[2] ; vel melius ad liberationem factam per Christum. Isa. XLIII : *Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini.*

4. Hic ponitur comminatio contra prophetas, sicut titulus ipse declarat : et primo ponitur comminatio contra prophetas ; secundo contra prophetarum visiones[3], ibi, *Si igitur interrogaverit te populus iste etc.* Circa primum duo. Primo ponit prophetarum deceptionem ; secundo ponit deceptionum diversitatem, ibi, *Hæc dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo ponit effectum deceptionis in populo ; secundo ponit decipientium prophetarum peccatum, ibi, *Propheta namque, et sacerdos polluti sunt.* Circa primum duo. Primo ponitur prophetæ compassio super futura contritione, quam designat per contritionem cordis : *Contritum est cor meum ;* per tremorem corporis : *Contremuerunt omnia ossa mea ;* sicut solet turbatis accidere ; per impedimentum cognitionis : *Factum sum quasi vir ebrius* qui non habet usum rationis : et hoc ex magnitudine stuporis, *madidus a vino*, qui habet quidem rationis usum, sed impeditum propter multam potationem, *a facie Domini*, a præsentia revelationis ipsius qui mihi se iratum contra Judæos dicit, *verborum sanctorum ejus*, quibus mihi culpam ipsorum notificavit, et pœnam prædixit. Psalm. XXI : *Dispersa sunt omnia ossa mea, factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei.* Isa. XXIX : *Obtupescite et admiramini, fluctuate, et vacillate, inebriamini, et non a vino, movemini, et non in ebrietate etc.* Secundo ponitur populi dissipatio : et primo quantum ad culpæ magnitudinem : *Quia adulteriis,* idololatria scilicet, et aliis peccatis, *repleta est terra*, Judæorum. Isa. II : *Repleta est terra ejus idolis etc.* Secundo

[1] Al. : « sed perficitur, quoniam perfecta caritas foras mittit timorem. »

[3] Al. : « Titum. »

[3] Al. : « irrisiones. »

quantum ad pœnæ inflictionem : quia *a facie maledictionis*, scilicet divinæ, *luxit*, sterilis facta. Isa. XXIV : *Luxit et defluxit terra, et infirmata est etc.* Tertio inquantum ad obstinationem : *Factus est cursus eorum malus,* quia ad malum parati sunt pro peccatis. Proverb. I : Pedes eorum ad malum currunt. *Dissimilis*, fortitudini sanctorum patrum, qui in servitio Dei seipsos exercebant. Prov. XV : *Cor stultorum dissimile erit.*

5. Hic ponitur malitia prophetarum quasi causa malitia populi : et primo in generali ponens culpam : *Polluti sunt,* diversis criminibus, *in domo mea*, scilicet templo, vel populo. Supra XI : *Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa?* Et subjungens pœnam : *Idcirco via eorum erit quasi lubricum;* idest corruent in peccatis suis sicut in tali via. Psalm. XXXIV : *Fient viæ illorum sicut tenebra et lubricum.* Et exponens ipsam : *Quia afferam mala*, pœnæ. Supra XI : *Inducam super viros Anathoth annum visitationis eorum.* Secundo in speciali : et primo ponit culpam quantum ad prophetas decem tribuum : *Et in prophetis Samariæ vidi fatuitatem*, quia in excelsis [1] idola colebant, sicut illi quos occidit Elias, III Reg. XVIII. Isa. IX : *Propheta docens mendacium, ipsa est cauda.* Et prophetarum duarum tribuum : *Et in prophetis Jerusalem vidi similitudinem :* quia indirecte populum ad idololatriam provocabant, cum mendaciter prospera idololatris promittebant. Ezech. XIII : *Violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, et fragmen panis, ut interficerent animas quæ non moriuntur, et vivificarent animas quæ non vivunt.* Secundo ponit iram divinam : *Facti sunt mihi omnes ut Sodoma*, scilicet prophetæ : in tanta abominatione [2] eos habeo *et habitatores ejus*, scilicet Jerusalem. Isa. I : *Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei vestri populus Gomorrhæ.* Tertio comminatur pœnam : *Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego cibabo eos absinthio.* Supra IX : *Ecce ego cibabo populum istum absinthio et potum dabo eis aquam fellis.* Et assignat causam quare specialiter prophetis comminatur : *A prophetis enim Jerusalem egressa est pollutio super omne terram.* Dan. XIII : *Egressa est iniquitas de Babylone a senioribus judicibus, qui videbantur regere populum.*

6. Hic ponit diversos modos deceptionis : et primo exponit ipsos ; secundo summatim eos colligit, ibi, *Propterea ecce ego ad prophetas.* Circa primum duo. Primo ponit modum decipiendi per verba ficta, quando scilicet nihil videbant, sed fingebant se visionem a Domino accepisse;secundo ponit modum decipiendi per somnia vana, dum somniis phantasticis quasi divinis revelationibus adhærebant, ibi, *Putas ne Deus e vicino ego sum?* Circa primum tria. Primo ponitur prohibitio ad populum, ne tales pseudoprophetas audiant, eis obediendo et credendo : *Nolite audire.* Deuter. XIII : *Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, et prædixerit signum atque portentum, et evenerit quod locutus est, et dixerit tibi : Eamus, et sequamur deos alienos quos ignoras, et serviamus eis; non audies verba prophetæ illius, aut somniatoris etc.* Secundo inducitur pro causa prophetarum deceptio quantum ad præsumptam auctoritatem, qui se nuntios Dei mentiebantur : *Visionem cordis sui loquuntur.* Ezech. XIII : *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident etc.* Quantum ad falsam promissionem : *Dicunt his qui blasphemant.* Supra VI : *Curabant contritionem filiæ populi mei, cum ignominia dicentes : Pax, pax, et non erat pax.* Et quantum ad erroneam probationem : *Quis enim affuit?* Quia enim Isa. XL, dicitur : *Quis consiliarius ejus fuit?* volebant debilitare comminationes prophetarum, ne eis crederetur, quasi divina consilia ignorantibus : perverse intelligentes, quia per verbum illud non excluditur cognitio divini consilii per revelationem, sed per humani ingenii comprehensionem. *Et vidit*, quasi præsens, *considerari*, quasi absens. Matth. XXII : *Erratis nescientes Scripturas.* Se-

[1] Al. : « quia excelsa idola. »

[2] Al. : « in tantas abominationes. »

cundo ostendit eorum falsitatem : et primo quantum ad falsam promissionem, ponens pœnam : *Ecce turbo*, dispergens captivatos *tempestas*[1] gravis afflictionis, *super caput impiorum*, quibus pacem promittebant : unde constat eos non esse bonos prophetas. Deuter. XVIII : *Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locutus.* Psal. XCVI : *Ignis ante ipsum præcedet et inflammabit in circuitu inimicos ejus.* Et excludit misericordiam : *Non revertentur.* Isa. LV : *Sic erit verbum quod egredietur de ore meo : non revertetur aa me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ nisi illud.* Et inducit pœnæ effectum : *In novissimis*, quando pœnas sustinueritis, *intelligetis*[2] per experimentum. Psalm. IX : *Cognoscetur Dominus judicia faciens.* Secundo quantum ad præsumptam auctoritatem : *Non mittebam.* Supra XIV : *Non misi eos, et non præcepi eis, neque locutus sum ad eos.* Tertio quantum ad falsam probationem : *Si stetissent in consilio meo*, sicut veri prophetæ, *avertissem*, populum, vel ipsos prophetas. Supra XV : *Si converteris, convertam te.*

7. Hic ponit alium modum deceptionis per somnia : et circa hoc tria. Primo inducit probans divinum testimonium, ostendens testem idoneum, quia habet scientiam remotorum : *E vicino,* ut tantum quæ in cœlis sunt cognoscam, ubi sedes mea dicitur ; vel etiam bona, et non mala quæ a me longinqua sunt. Sap. VIII : *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.* Et quia habet scientiam occultorum : *Et si occultabitur vir in absconditis*, cogitationum vel locorum. Eccl. XVI : *Non dicas : A Deo abscondar, et ex summo quis mei memorabitur ?* Et probat utrumque : *Numquid non cœlum et terram*, et ita non est a mea cognitione remotum, *impleo ?* quasi interius penetrans ; et ita non est mihi occultum. Isa. ult.: *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Audivi.* Eccl. XXXIV : *Vana spes et mendacium viro insensato, et somnia extollunt imprudentes.* Secundo increpat deceptionis vitium quantum ad culpæ continuitatem : *Usquequo istud ?* Psal. IV : *Filii hominum usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium ?* Et quantum ad intentionem operis vel operantis : *Qui volunt facere ut obliviscatur populus meus nominis mei.* Ezech. XXIII : *Violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, et fragmen panis, ut interficerent animas quæ non moriuntur, et vivificarent animas quæ non vivunt, mentientes populo meo, etc.* Tertio inducit veræ doctrinæ præcepta : *Propheta qui habet somnium narret ;* quasi dicat, quicumque gradus prophetalis visionis. Rom. XII : *Unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei.* Et ponit rationem : *Quid paleis ad triticum ?* quasi dicat : Verba mei sunt triticum ad reficiendum. Supra XIV : *Inventi sunt sermones tui, et comedi eos ; et factum est mihi verbum tuum in gaudium et lætitiam cordis mei.* Psal. CXVIII : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo.* Et *ignus*, ad accendendum. Psal. CXVIII : *Ignitum eloquium tuum vehementer.* Et iterum CIV : *Eloquium Domini inflammavit eum. Malleus*, ad emelliendum dura corda. Oseæ VI : *Propter hoc dolavi in prophetis, et occidi eos in verbis oris mei.* Et ideo non sunt miscenda spinis. II Cor. VI : *Quæ societas luci ad tenebras ; aut quæ*[3] *conventio Christi ad Belial !*

8. Hic recolligit tres modos deceptionis. Et primus est ex Scripturæ depravatione : *Qui furantur verba mea*, quasi ad alium sensum quam prophetæ veri voluerint. Joan. X : *Qui non intrat per ostium in ovile ovium, ille fur est et latro.* Secundus est ex verborum fictione : *Ad prophetas*, idest contra eos, *qui assumunt linguas suas*, fingentes verba, Supra IX : *Docuerunt linguas suas loqui mendacium, ut inique agerent laboraverunt.* Tertius est ex somniorum adhæsione : *Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium.... in miraculis*, ampullosis verbis. Isa. LVI : *Videntes vana, dormientes, et amantes somnia.*

9. Hic comminatur contra propheta-

[1] Al. : « tempore. » — [2] Al. : « *intellige.* »

[3] Al. : « quæ autem. »

rum irrisiones ; sicut enim Isaiæ temporibus irridebant : *Manda, remanenda, expecta, reexpexta, etc.* Isa. XXVIII, ita modo verbum quod Isaias adinvenerat quasi ad designandum pœnæ gravitatem, scilicet onus Domini, irridebant. Unde circa hoc tria facit. Primo increpat irridentem populum, comminans pœnam quantum ad interrogantes : *Si interrogaverit*, irrisorie, *dices ad eos : Vos estis onus,* ut per quæ quis peccat per hæc et torqueatur. Sapient. XI. Isa. I : *Facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens etc.* Et quantum ad colloquentes : *Et propheta.* Ps. LXXXVIII : *Visitabo in virga iniquitates illorum, et in verberibus peccata eorum.* Secundo prohibet irrisiones verborum : et primo ponitur præceptum, in quo ostenditur modus loquendi : *Hæc dicetis.* Et prohibetur irrisio : *Quia onus Domini... onus erit*, idest pro verbis suis gravi pœnæ obligatur. Matth. XII : *Ex verbis tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.* Et assignatur irrisionis ratio, *Et pervertistis ;* quasi dicat : Ideo prohibeo, quia in derisum pervertistis. Et concludit. *Hæc dices.* Ezech. XXXIII : *Audiunt sermones tuos, et non faciunt eos, quia in canticum oris suis vertunt illos.* Tertio comminatur pœnam : et primo pœnam captivitatis : *Ecce ego tollam vos :* loquitur ad similitudinem ejus qui grave pondus in altum tollit, ut fortius cadere faciat. Apocal. XVIII : *Sustulit unus Angelus fortis lapidum quasi molarem magnum, et misit in mare dicens : Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra non invenietur.* Secundo pœnam confusionis : *Et dabo vos in opprobrium :* et potest referri ad pœnam succensionis : vel ad ignominiam qua in captivitate delati sunt[1]. Et ignominia dicitur peccatum, vel opprobrium non dignum nominari. Supra XX : *Confundentur vehementer, quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquam delebitur.*

Nota super illud, *Ecce dies veniunt etc.*, quod tempus gratiæ dicitur dies propter luminis apparitionem. Rom. XIII : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit : abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis.* Propter solis calorem. II Reg. XI : *Cras erit vobis salus.* Propter itineris securitatem. Joan. XI : *Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt ; si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.* Propter vigilantiam et sobrietatem. I Thess. V : *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt, et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.*

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM

Ostendit mihi Dominus : et ecce duo calathi pleni ficis positi ante templum Domini, postquam transtulit Nabuchodonosor rex Babyloni Jechoniam filium Joachim regem Juda, et principes ejus, et fabrum, et inclusorem de Jerusalem, et adduxit eos in Babylonem. Calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis. Et calathus unus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eo quod essent malæ. Et dixit Dominus ad me : Quid tu vides Jeremia? Et dixi : Ficus, ficus bonas, bonas valde, et malas, malas valde, quæ comedi non possunt, eo quod sint malæ. Et factum est verbum Domini ad me dicens : Hæc dicit Dominus Deus Israel. Sicut ficus hæ bonæ, sic cognoscam transmigrationem Juda, quam emisi de loco isto in terram Chaldæorum in bonum : et ponam oculos meos super eos ad placandum ; et reducam eos in terram hanc ; et ædificabo eos, et non destruam ; et plantabo eos, et non evellam, et dabo eis cor ut sciant me, quia ego sum Dominus. Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, quia revertentur ad me in toto corde suo. Et sicut ficus pessimas quæ comedi non possunt, eo quod sint malæ, hæc dicit Dominus, sic dabo Sedeciam regem Juda, et principes ejus, et reliquos de Jerusalem, qui remanserunt in urbe hac, et qui habitant in terra Ægypti. Et dabo eos in vexationem, afflictionemque omnibus regnis terræ, in opprobrium, et in parabolam, et in proverbium, et in maledictionem in universis locis ad quæ ejeci eos : et mittam in eis gladium, et famem, et pestem, donec consumantur de terra, quam dedi eis, et patribus eorum.

Hic ponitur distinctio malorum principum a bonis, sub quadam similitudine : et primo ponitur similitudinis ostensio,

[1] Al. : « qua in captivitate deleti sunt. »

ponens visionem, *Ostendit*, imaginaria visione, vel argumentali, ut de ficubus quæ ante templum vendebantur, prophetia sumeretur. Simile supra XVIII, de argumento figuli. Num. XII : *Si quis fuerit inter vos propheta, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. Postquam transtulit Nabuchodonosor... inclusorem*, argentarium, qui lapides argento, vel auro includit. Et hoc habetur secundum historiam IV Reg. XXIII, Isa. III : *Ecce dominator Dominus exercituum auferet a Jerusalem, et ab Juda validum et fortem omne robur panis, et omnis robur aquæ, etc.* Et visorum distinctionem, ponens bonas ficus : *Et unus calathus ficus bonas habebat nimis*, per quas boni significantur Oseæ IX : *Quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus vidi patres eorum.* Michææ VII : *Ficus præcoquas desideravit anima mea.* Et ponens malas : *Et calathus unus ficus habebat malas nimis :* per quas significantur mali de populo. Supra II : *Quomodo conversa es mihi in pravum vinea aliena ?* Secundo ponitur visionis expositio ; ubi ponitur Domini interrogatio, quæ est excitatio ad videndum : *Et dixit Dominus ad me.* Supra I, idem. Et propheta responsio : *Et dixi, Ficus.* Sic Gen. XLI, de spicis et vaccis in somnio Pharaonis. Tertio ponitur visionis expositio : *Et factum est verbum Domini ad me.* Et primo quantum ad bonos, adaptans similitudinem in promissione prosperitatis in generali *: Sicut ficus hæ bonæ, sic cognoscam transmigrationem Juda,* notitia approbationis. I Tim. II : *Novit Dominus qui sunt ejus.* Et prosequitur in speciali quantum ad bona corporis, ut reducat ad locum proprium : *Et ponam oculos.* Ezech. XXXVI : *Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et reducam vos in terram vestram.* Et ut restituat in prosperitatis statum : *Et reducam, et ædificabo*, in altum elevans, sicut fit in ædificio, *et non destruam*, ubi peccaverint ; sicut infra XLII : *Ædificabo vos, et non destruam, plantabo, et non evellam.* Et plantabo, in bonis confirmando. Infra XXXI : *Vigilabo super vos, ut ædificem, et plantem, ait Dominus.* Et quantum ad bona animæ.[1] promittens Dei cognitionem : *Et dabo eis cor ut sciant me.* Exech. XXXVI : *Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri.* Et obedientiæ subjectionem : *Et erunt mihi in populum.* Apoc. XXI : *Ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* Secundo quantum ad ficus malas : *Et sicut ficus pessimæ.* Et primo comminatur eis afflictionem in terra sua : *Sic dabo Sedeciam.* Supra XV : *Dabo eos in fervorem universis regnis terræ, propter Manassem filium Ezechiæ regis Juda, super omnibus quæ fecit in Jerusalem.* Secundo confusionem in terra captivitatis : *In opprobrium*, quantum ad peccatum culpæ, *in parabolam*, in similitudinem locutionem, vestra pœna in exemplum recitabitur*, in proverbium*, quia ex his quæ vobis acciderint sumetur proverbium ad instructionem aliorum, *in maledictionem*, quantum ad imprecationem pœnæ pœnitentialiter. Vel quia dicet quilibet alteri maledicens. Sic faciat tibi Deus, sicut fecit illis. Ps. LXXVIII : *Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio, et illusio his qui in circuitu nostro sunt.* Tertio pœnam occisionis : *Et mittam in eis gladium.* Supra XV : *Qui ad mortem, ad mortem ; et qui ad gladium, ad gladium ; et qui ad famem, ad famem etc.*

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM

1\. Verbum quod factum est ad Jeremiam de omni populo Juda in anno quarto Joakim filii Josiæ regis Juda, ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis. Et locutus est Jeremias propheta ad omnem populum Juda, et ad universos habitatores Jerusalem, dicens : A tertiodecimo anno Josiæ filii Ammon regis Juda usque ad diem hanc ; ipse est tertius et vigesimus annus ; factum est verbum

[1] Al. deest : « animæ. »

Domini ad me, et locutus sum ad vos de nocte consurgens, et loquens ; et non audistis. Et misit Dominus ad vos omnes servos suos prophetas, consurgens diluculo, mittensque, et non audistis, neque inclinastis aures vestras, ut audieritis cum diceret : Revertimini unusquisque a via sua mala, et a pessimis cogitationibus vestris ; et habitabitis in terra quam dedit Dominus vobis, et patribus vestris, a sæculo et usque in sæculum. Et nolite ire post deos alienos, ut serviatis eis, adoretisque eos, neque me ad iracundiam provocetis in operibus manuum vestrarum ; et non affligam vos. Et non audistis me, dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum, in malum vestrum.

2. Propterea hæc dicit Dominus exercituum : Pro eo quod non audistis verba mea, ecce ego mittam, et assumam universas cognationes aquilonis, ait Dominus, et Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum, et adducam eos super terram istam, et super habitatores ejus, et super omnes nationes quæ in circuitu illius sunt; et interficiam eos, et ponam eos in stuporem, et in sibilum et in solitudines sempiternas. Perdamque ex eis vocem gaudii, et vocem lætitiæ, vocem sponsi, et vocem sponsæ, vocem molæ, et lumen lucernæ. Et erit universa terra ejus in solitudinem, et in stuporem ; et servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis. Cumque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, et super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, et super terram Chaldæorum, et ponam illam in solitudines sempiternas. Et adducam super terram illam omnia verba mea quæ locutus sum contra eam, omne quod scriptum est in libro isto, quæcumque prophetavit Jeremias adversum omnes gentes : quia servierunt eis cum essent gentes multæ, et reges magni. Et reddam eis secundum opera eorum, et secundum facta manuum suarum.

3. Quia sic dicit Dominus exercituum Deus Israel; Sume calicem vini furoris hujus de manu mea, et propinabis de illo cunctis gentibus ad quas ego mittam te ; et bibent, et turbabuntur, et insanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu Domini, et propinavi cunctis gentibus ad quas misit me Dominus, Jerusalem, et civitatibus Juda, et regibus ejus, et principibus ejus, ut darem eos in solitudinem, et in stuporem, et in sibilum, et in maledictionem, sicut est dies ista Pharaoni regi Ægypti, et servis ejus, et principibus ejus, et omni populo ejus, et universis generaliter cunctis regibus terræ Ausitidis, et cunctis regibus terræ Philisthim, et Ascaloni, et Gazæ, et Accaron, et reliquiis Azoti, et Idumeæ, et Moab et filiis Ammon, et cunctis regibus Tyri, et universis regibus Sidonis, et regibus terræ insularum qui sunt trans mare, et Dedan, et Thima, et Buz, et universis qui attonsi sunt in comam, et cunctis regibus Arabiæ, et cunctis regibus occidentis qui habitant in deserto, et cunctis regibus Zambri, et cunctis regibus Elam, et cunctis regibus Medorum, cunctis quoque regibus aquilonis de prope, et de longe, unicuique contra fratrem suum, et in omnibus regnis terræ quæ super faciem ejus sunt. Et rex Sesach bibet post eos.

4. Et dices ad eos : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Bibite, et inebriamini, et vomite, et cadite, neque surgatis a facie gladii quem ego mittam inter vos. Cumque noluerint accipere calicem de manu tua ut bibant, dices ad eos : Hæc dicit Dominus exercituum : Bibentes bibetis quia ecce in civitate in qua invocatum est nomen meum, ego incipio affligere ; et vos quasi innocentes, et immunes eritis? Non eritis immunes. Gladium enim ego voco super omnes habitatores terræ, dicit Dominus exercituum.

5. Et tu prophetabis ad eos omnia verba hæc, et dices ad illos : Dominus de excelso rugiet, et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam. Rugiens rugiet super decorem suum. Celeuma quasi calcantium continetur adversus omnes habitatores terræ. Pervenit sonitus usque ad extrema terræ, quia judicium Domino cum gentibus : judicatur ipse cum omni carne. Impios tradidi gladio, dicit Dominus. Hæc dicit Dominus exercituum : Ecce afflictio egredietur de gente in gentem, et turbo magnus egredietur a summitatibus terræ, et erunt interfecti Domini in die illa a summo terræ usque ad summum ejus. Non plangentur, et non colligentur, neque sepelientur : in sterquilinium super faciem terræ jacebunt.

6. Ululate pastores, et clamate, et aspergite vos cinere optimates gregis : quia completi sunt dies vestri ut interficiamini : et dissipationes vestræ, et cadetis quasi vasa pretiosa. Et peribit fuga a pastoribus, et salvatio ab obtimatibus gregis. Vox clamoris pastorum, et ululatus optimatum gregis : quia vastavit Dominus pascua eorum, et conticuerunt arva pacis a facie iræ furoris Domini. Dereliquit quasi leo tabernaculum suum : facta est terra eorum in desolationem a facie iræ columbæ, et a facie iræ furoris Domini.

1. Hic ponitur comminatio universalis contra omnium gentium principes : et dividitur in duas partes. In prima ponitur comminatio ; in secunda comminationis revelatio, ibi, *Quia sic dicit Dominus, etc.* Circa primum duo. Primo ponit prophetiæ titulum : *Verbum quod factum est ad Jeremiam*, ex quo colligitur, quod prophetia precedentem visionem tempore præcedit. Secundo ponitur comminationis prophetia, ibi, *A tertio decimo anno Josiæ.* Et primo assignat comminationis causam ; secundo comminatur pœnam, ibi, *Propterea hæc dicit Dominus exercituum.* Causam autem assignat ex innobedientia, propter quam ipsi aliis gentibus in pœna connumerati sunt : quam aggravat ex tribus. Primo ex parte ipsius prophetæ prædicantis, quia in prædicatione continuus : *A tertio decimo anno Josiæ*, a quo usque ad finem vitæ, et regni sui, cum regnaverit 31 annis sunt 18 annis quibus additis quatuor anni Joakim, et tribus mensibus quibus regnavit Joathan, invenitur annus prædicationis Jeremiæ quo hæc gesta sunt, XXIII. *De nocte consurgens*, ad modum ejus qui solicitus est ad explendum quodlibet opus. Prover. VI : *Discurre, festina, suscita amicum tuum, etc.* Secundo ex parte

ipsius mittentis, qui ex multitudine nuntiorum invenitur solicitus : *Et misit Dominus* Supra vii : *Misi ad vos omnes servos meos prophetas per diem, consurgens diluculo, et mittens : et non audierunt me* ; *etc.* Ad designandam autem divinam solicitudinem, nominat diluculum, nominat et noctem, quia Deus luxit in tenebris. Hæc sunt illæ tenebræ, de quibus Joan. iii, dicitur quod Nicodemus venit ad Jesum nocte ; etc. Ex parte admonitionis, quæ honesta est[1] in se, utilis quantum ad promissam veniam. Unde primo inducit pœnam de malis præteritis, ponens præceptum : *Revertimini unusquisque a via sua mala.* Isa. lv : *Derelinquit impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et miserebitur eis, et ad Deum nostrum ; quoniam multus est ad ignoscendum.* Et promissum : *Et habitabitis in terra.* Isa. i : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis.* Secundo indicit cautelam pro malis futuris, ponens præceptum : *Nolite ire post deos alienos*, quantum ad idolatriam, *neque me ad iracundiam provocetis*, quantum ad peccata moris. Exod. xx : *Non habebis deos alienos coram me etc.* Et præcepti contemptum : *Et non audistis.* Deut. xxxii : *Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat* Deus, *et irritaverunt in vanitatibus suis.*

2. Hic comminatur pœnam : et primo quam Babyloni inflixerunt, describens hostem : *Ecce ego mittam, et assumam servum*, inquantum ministerium divinæ voluntatis exercebat. Supra vi : *Ecce populus venit de terra aquilonis, gens magna consurgit a finibus terræ.* Et describens pœnam imminentem quantum ad interfectionem homium : *Et interficiam eos, et ponam eos in stuporem, et in sibilum, et in solitudines sempiternas.* Et quod nunquam reparentur, sed quasi ad similitudinem sempiternarum solitudinum redigantur. Supra xix : *Ponam urbem hanc in stuporem, et in sibilum. Omnis qui præterierit per eam obstupescet, et sibilabit super universa plaga ejus.* Et quantum ad cessationem humanorum officiorum in gaudiis, *Perdamque*, et in vitæ commodis, *vocem molæ*, Supra xvi : *Auferam de loco isto in oculis vestris, et in diebus vestris, vocem gaudii, et vocem lætitiæ, vocem sponsi, et vocem sponsæ.* Et describens etiam pœnam duriorem : *Et servient septuaginta annis :* tantum enim regnum Chaldæorum duravit. Isa. lvii : *Non in perpetuum irascar, quia spiritus a facie mea egredietur, etc.* Secundo ponit pœnam quam Chaldæi sustinuerunt : *Cumque impleti fuerint septuaginta anni.* Et primo ponit comminationem, *Visitabo.* Apoc. xiii : *Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem ibit, et qui gladio occiderit, oportet eum gladio occidi.* Secundo comminationis certitudinem : *Et adducam omnia quæ locutus sum contra eam.* Isa. xiii, xxi, xlvi et xlvii : *Prophetavit Jeremias :* infra l et li : *Quia servierunt* ; tamen ipsi in superbiam abusi sunt Dei beneficio. Tertio ostendit pœnæ æquitatem : *Et reddam eis.* Psalm. xxvii : *Secundum opera manuum eorum tribue illis, redde retributionem eorum ipsis, quoniam non intellexerunt opera Domini ; et in opera manuum eorum destrues illos, et non ædificabis eos.*

3. Hic ponitur prædictæ comminationis revelatio sub imaginaria visione : et primo ponit visionem ; secundo exponit, ibi, *Et tu prophetabis ad eos omnia verba hæc.* Circa primum duo. Primo mitit eum ad propinandum ; secundo invitantur illi quibus propinabatur ad bibendum, ibi, *Et dices ad eos.* Circa primum duo. Primo Dominus porrigit poculum secundum quod sibi videbatur visione imaginaria : *Sume calicem vini.* Videbatur sibi quod Dominus extensa manu calicem sibi porrigeret. Per vinum signatur divina indignatio per calicem potestas tyrannorum, per quos hæc indignatio in gentes diffundenda erat. *Propinabis*, non quasi pœnam infligens, sed quasi denuntians. Psal. lxxiv : *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto.* Infra. li : *Calix aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram* ; *de vino ejus biberunt gentes, et ideo commotæ sunt.* Secundo ponit potationis effectum : *Et bibent*, sustinendo afflictionem,

[1] Al. omittitur : « est. »

turbabuntur, interius timore, et dolore, *insanient*, exterius, adinvicem pugnando more ebrii. Isa. XXIV : *Amara erit potio bibentibus illam.* Tertio propheta exequitur injunctum officium, *Et accepi.* Et primo propinat Judæis, *Jerusalem.* Ezech. IX : *A sanctuario meo incipite.* I Petr. IV : *Tempus est ut judicium incipiat a domo Dei.* Secundo amicis adventitiis, incipiens ab Ægyptiis, de quibus confidebant : *Pharaoni Ausitidis*, quæ alio nomine dicitur terra Hus, in confinio Idumææ et Arabiæ : *et reliquiis*, hoc dicit pro Geth, quæ est quinta civitas Philisthinorum : *et omnibus regnis.* Isa. XIV : *Hoc est consilium quod cogitavi super omnem terram, et hæc est manus extenta super universas gentes.* Tertio ipsis Babylonis : *Et rex Sesach*, idest Babyloniæ, quæ hebraice dicitur Babel. Unde ad occultandum nomen, transposuit vocales, et immutavit consonantes in eis conjunctas, secundum consuetudinem Hæbræorum, qui docent pueros primam litteram cum ultima retrogradiendo dicere, et secundam cum penultima, et sic deinceps. Unde pro duplici *beth*, quæ est secunda littera apud Hebræos posuit *sin*, bis, quæ est penultima : et pro *lamed*, posuit *caph*, quæ ei, secundum primam computationem, conjungitur. I Corinth. XV : *Novissime*[1] *inimica destruetur mors.*

2. Hic invitatur ad bibendum : et circa hoc tria. Primo ponitur invitatio : *Bibite :* sustinendo pœnas, *inebriamini*, præ abundantia, quasi amittentes rationis usum, ut nesciatis quid faciatis, *vomite*, divitias amittite, *cadite*, in mortem et captivitatem. Et loquitur ad similitudinem ebrii. Job XX : *Divitias quas devoravit evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus :* Isai. XXIX : *Obstupescite et admiramini, fluctuate et vacillate* ; *inebriamini, et non a vino, movemini, et non ab*[2] *ebrietate, etc.* Secundo ponitur coactio : *Cumque noluerint bibentes bibetis*, idest velitis, nolitis. Apoc. XIV : *Si quis adoraverit bestiam, et imaginem ejus, et acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius.* Tertio assignatur coactionis ratio, primo ex exemplo : *Quia ecce in civitate*, scilicet Jerusalem. I Petr. IV : *Si autem primum a nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Evangelio ?* Infra XLIX : *Ecce quibus non erat judicium, ut biberent calicem, bibentes, bibent ; et tu quasi innocens relinqueris ? Non eris innocens, sed bibens bibes.* Secundo ex Domini edicto[3]. *Gladium*, qui est idem quod potio. Ezech. XXI : *Ejiciam gladium meum de vagina sua, et occidam in te justum et impium.*

3. Hic ponitur expositio visionis : et primo contra gentes, secundo contra gentium principes, ibi, *Ululate pastores.* Circa primum duo. Primo ponit comminationem, ponens divinam indignationem : *Dominus de excelso*, idest de altitudine sui judicii, *rugiet*, terribiliter quasi leo iratus. Amos. III : *Leo rugiet : quis non timebit ?* Pœnæ universalitatem : *Super decorem*, idest templum ; quasi dicat : Incipiet a templo, et procedet ira ipsius in omnem terram. *Celeuma quasi calcantium :* cantus vindemiantorum, per quem signatur gaudium victorum in depopulatione terrarum ; qui significatur per calcatores, quia effundunt sanguinem humanum, sicut illi sanguinem uvæ. Unde Isa. LXIII : *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum. Calcavi eos in furore meo, et conculcavi eos in ira mea : et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, et omnia indumenta mea inquinavi.* Infra XLVIII : *Nequaquam calcator uvæ solitum celeuma cantabit.* Et ponit pœnæ æquitatem, ponens judicium : *Judicium Domini cum gentibus*[4] Mich. VI : *Judicium Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur.* Et judicii modum : *Impios tradidi.* Isa. I : *Quia si me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos, quia os Domini locutum est.* Secundo ponit pœnæ processum[5], et ordinem : *Hæc dicit Dominus.* Et primo ponit pœnæ processum : *Ecce egredietur* ; quia una gens aliam impugnabit, et ipsa ab alia impugnabi-

[1] Al. : « novissima. » — [2] Al. : « in. »
[3] Al. : « ex dominio dicto. »
[4] Al. : « *quia in Domino.* »
[5] Al. : « præceptum. »

tur, et sic deinceps; *a summitatibus*, a maxime potentibus, sicut Chaldæis, græcis etc. Eccli. x : *Regnum a gente in gentem transfertur propter injustitias et injurias, et contumelias, ac diversos dolos.* Infra xxx : *Ecce turbo Domini furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet.* Secundo ponit tribulationis effectum, quia privabuntur vita : *Et erunt interfecti Domini*, idest a Domino. Supra xii : *Gladius Domini devorabit ab extremo terræ usque ad extremum ejus.* Et carebunt sepultura : *Non plangentur, neque colligentur, neque sepelientur.* Supra xvi, idem.

6. Hic comminatur contra principes gentium; et primo quantum ad personas, præsignans pœnam, *Ululate*, quasi non valentes dolorem verbis exprimere, sed elevatione vocis. Isa xxxiv : *Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe de sanguine agnorum et hircorum, et de sanguine medullatorum arietum, etc. Optimates*, qui sunt divites et principes in populo. Et excludit salutis viam : *Et peribit fuga.* Thren. i : *Abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.* Secundo quantum ad subjectas terras, *Vox clamoris.* [1]. Et primo ponit per similitudinem devastationem urbium : *Quia vastavit Dominus pascua eorum*, idest civitates et villas, servans metaphoram gregis, *conticuerunt*; quasi dicat : In nihilum redacti sunt, ut de eis sermo non fiat, *arva pacis*, quæ tempore pacis præclara erant. Joel i : *Ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis.* Et quantum ad destructionem templi : *Dereliquit umbraculum* [2], templum scilicet Deus, *quasi leo*, quo custodiente nullus audebat accedere. Supra xii : *Reliqui domum meam.* Secundo ponit expositionem : *Quia facta est terra eorum in desolationem a facie iræ columbæ*, scilicet Dei, qui sine commotione punit. Vel Jerusalem, quæ pro amissione Dei irascitur. Vel Nabuchodonosor, propter superbiæ stultitiam. Oseæ vii : *Ephraim quasi columba seducta* [3] *non habens cor.* Vel quia habebat columbam in arvis. Vel quia sicut mansuetus præceptum Domini executus est. Vel per antiphrasim, quia crudelis erat.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM

1. In principio regni Joakim filii Josiæ regis Juda, factum est verbum istud a Domino, dicens.

2. Hæc dicit Dominus : Sta in atrio domus Domini, et loqueris ad omnes civitates Juda, de quibus veniunt ut adorent in domo Domini, universos sermones quos ego mandavi tibi ut loquaris ad eos. Noli subtrahere verbum, si forte audiant, et convertantur unusquisque a via sua mala, et pœniteat me mali quod cogitavi facere eis propter malitiam studiorum eorum. Et dices ad eos : Hæc dicit Dominus : Si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea quam dedi vobis, ut audiatis sermones servorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte consurgens, et dirigens, et non audistis : dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ.

3. Et audierunt sacerdotes et prophetæ, et omnis populus Jeremiam loquentem verba hæc in domo Domini. Cumque complesset Jeremia loquens omnia quæ præceperat ei Dominus ut loqueretur ad universum populum apprehenderunt eum sacerdotes et prophetæ, et omnis populus dicens : Morte moriatur. Quare prophetavit in nomine Domini, dicens : Sicut Silo erit domus hæc, et urbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator? Et congregatus est omnis populus adversus Jeremiam in domo Domini.

4. Et audierunt principes Juda verba hæc, et ascenderunt de domo regis in domum Domini, et sederunt in introitu portæ domus Domini novæ. Et locuti sunt sacerdotes, et prophetæ ad principes, et ad omnem populum, dicentes : Judicium mortis est viro huic; quia prophetavit adversus civitatem istam, sicut audistis auribus vestris. Et ait Jeremias ad omnes principes, et ad universum populum, dicens : Dominus misit me ut prophetarem ad domum istam, et ad civitatem hanc omnia verba quæ audistis. Nunc ergo bonas facite vias vestras, et studia vestra, et audite vocem Domini Dei vestri, et pœnitebit Dominum mali quod locutus est adversum vos. Ego autem ecce in manibus vestris sum; facite mihi quod bonum, et rectum est in oculis vestris. Verumtamen scitote, et cognoscite, quod si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, et contra civitatem

[1] Al. : « *clamans.* » — [2] Al. : « *tabernaculum.* »

[3] Al. : « deducta. »

istam, et habitatores ejus. In veritate enim misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba hæc. Et dixerunt principes, et omnis populus ad sacerdotes et ad prophetas : Non est viro huic judicium mortis, quia in nomine Domini Dei nostri locutus est ad nos.

5. Surrexerunt ergo viri de senioribus terræ, et dixerunt ad omnem cœtum populi loquentes : Michæas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Juda, et ait ad omnem populum Juda dicens : Hæc dicit Dominus exercituum : Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem in acervum lapidum erit, et mons domus Domini in excelsa sylvarum. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Juda, et omnis Juda? Numquid non timuerunt Dominum, et deprecati sunt faciem Domini, et pœnituit Dominum mali quod locutus fuerat adversum eos? Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras. Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Urias filius Semei de Cariathiarim, et prophetavit adversus civitatem istam, et adversum terram hanc, juxta omnia verba Jeremiæ. Et audivit rex Joakim, et omnes potentes, et principes ejus verba hæc, et quæsivit rex interficere eum. Et audivit Urias, et timuit, fugitque, et ingressus est Ægyptum. Et misit rex Joakim viros in Ægyptum, Elnathan filium Achobor, et viros cum eo in Ægyptum. Et eduxerunt Uriam de Ægypto, et adduxerunt eum ad regem Joachim, et percussit cum gladio, et projecit cadaver ejus in sepulchris vulgi ignobilis. Igitur manus Ahicam filii Saphan fuit cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, et interficerent eum.

1. Hic ponitur conspiratio principum contra prophetam. Et dividitur in tria. Primo ponit titulum ; secundo prophetiam, ibi, *Hæc dicit Dominus* ; tertio epilogat, ibi cap. XXVII : *In principio regni Joachim.* Titulus per se patet.

2. Hic ponitur prophetia : et dividitur in tres partes. In prima ponitur persecutionis occasio ; in secunda ponitur persecutio, ibi, *Et audierunt sacerdotes etc* ; in tertia ponitur liberatio, ibi, *Et audierunt principes etc.* Occasio autem fuit ex prædicatione : unde primo designat prædicationis locum : *Sta in atrio*, Supra VII : *Sta in porta domus Domini, et prædica ibi universos sermones.* Secundo quantum ad emendationis fructum : *Noli subtrahere verbum ;* quantum ad emendationem culpæ, *Et convertatur* ; et quantum ad remissionem pœnæ. *Et pœniteat.* Supra XVIII : *Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo propter quod locutus sum adversus eam, agam et ego pœnitentiam super mala quod cogitavi ut facerem ei.* Tertio ponit prædicationis verbum, *Et dices.* Supra VII : *Faciam domui huic in qua invocatum est nomen meum, et in qua vos habetis fiduciam, et loco quem dedi vobis, et patribus vestris, sicut feci Silo : et projiciam vos a facie mea, sicut projeci omnes fratres vestros, universum semen Ephraim.*

3. Hic ponitur persecutio : et circa hoc quatuor ponit. Primo prædicationis auditum. *Et audierunt.* Ezech. XXXIII : *Audiunt sermones tuos, et non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos.* Secundo iniquum consilium : *Cumque complesset Jeremias apprehenderunt eum sacerdotes.* Sap II : *Morte turpissima condemnemus eum.* Amos V : *Odio habuerunt corripientem in porta, et loquentem perfecte, abominati sunt.* Tertio suæ nequitiæ argumentum : *Quia prophetavit;* quasi dicat : Videtur falsum dicere, cum Dominus locum istum elegerit. III Reg. ult.: *Ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, sed malum.* Quarto populi concursum : *Et congregatus est omnis populus.* Eccli X : *Qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea.* Ibidem. VII : *Non te immittas in populum, neque alliges duplicia peccata.*

4. Hic ponitur liberatio : et circa hoc duo. Primo ponitur principum judicium pro liberatione Jeremiæ*:* secundo popularis furoris sedatio per verba seniorum, ibi, *Surrexerunt ergo viri de senioribus terræ.* Circa primum tria. Primo ponit principum provisionem ; *Et ascenderunt in domum Domini* ; seditionem comprimere, *novæ*, quia de novo facta erat ad tenendum judicia sacerdotum, et eorum quæ ad cultum religionis pertinebant. Deut. XVI : *Judices et magistros constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi per singulas tribus tuas, ut judicent populum justo judicio, nec in alteram partem declinant etc.* Secundo ponit partium disceptationem quantum ad accusationem ; *Et locuti sunt sacerdotes.* Et nituntur imponere quasi crimen blasphemiæ ut occidatur. Similiter Act. VI : *Homo iste non cessat loqui verba adversus locum sanctum et legem.* Et quantum ad defensionem ; *Et ait Jeremias.* Respondet autem prudenter, quia excusat culpam ; *Dominus misit me;* unde non sum culpandus de his quæ dixi. Eccl. IV : *Ne reverearis proximum tuum in casu suo, nec retineas verbum in tem-*

pore salutis. Isa XLVIII : *Et nunc misit me Dominus, et spiritus ejus*. Et mitigat iram, ostendens remedium ; *Nunc ergo bonas facite vias vestras*. Supra XVIII : *Revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras, et studia vestra*. Respondet humiliter, quia confitetur potentiam : *Ego autem ecce in manibus vestri sum*. Prov. XV : *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem*. Respondet etiam constanter, quia prohibet injuriam : *Verumtamen scitote*. Gen. IV : *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Et quia confirmat sententiam : *In veritate enim misit me Dominus*. Act. IV : *Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate*. Tertio ponitur sententiæ promulgatio, *et dixerunt*. Et primo sententia promulgatur per principes ; *Non est huic viro judicium mortis*. Luc. XXIII : *Ecce nihil dignum morte actum est ei*. Secundo sententia confirmatur per seniores, quorum est antiqua facta scire. Job XII : *In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia*.

5. Hic ponitur repressio furoris populi contra Jeremiam, per verba seniorum. Et primo proponunt exemplum justi ad imitandum circa factum Michææ, ponentes ipsius prædicationem ; *Michæas*, unus de duodecim prophetis minoribus, *de Morasthi*, ad differentiam Michææ filii Yela, de quo III Reg. ult.: *Sion* Michææ III : *Audite principes Jacob, et duces domus Israel*. Supra. IX : *Et dabo Jerusalem in acervos arenæ, et cubilia draconum, et civitates Juda dabo in desolationem, eo quod non sit habitator*. Et populi conversionem : *Numquid morte condemnavit eum?* quasi dicat, non Supra VI : *Interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, et ambulate in ea : et invenietis refrigerium animabus vestris*. Et inducunt conclusionem : *Itaque non faciamus*. Psal. VII : *Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet*. Secundo proponunt exemplum injustitiæ ad cavendum, ne malis mala adjungant ; *Fuit quoque vir prophetans*. Et primo ponitur ipsius prædicatio ; *Et prophetavit*. I Cor. XIV : *Non enim est Deus dissensionis, sed pacis*. Et ideo omnes idem dicebant. Secundo ponitur persecutio, et fuga ; *Et audivit fugitque*. Matth. X : *Si persecuti vos fuerint in una civitate, fugite in aliam*. Tertio ipsius interfectio ; *Et misit rex* ; quia Ægyptiis fœderatus erat. Ideo autem iste occisus est, et Jeremias liberatus, quia Deus aliquos permittit occidi de sanctis ad condemnationem malorum, et exemplum patientiæ bonorum, Jacobi ult.: *Exemplum accipite fratres*[1] *exitus mali, et longanimitatis, et laboris, et patientiæ, prophetas qui locuti sunt in nomine Domini*. Similiter Act. XII, Jacobus occiditur, Petrus liberatur. Tertio ponitur sententiæ executio de liberatione Jeremiæ : *Igitur manus Ahicam filii Saphan fuit cum Jeremia*. Et planum est.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM

1. In principio regni Joakim filii Josiæ regis Juda, factum est verbum istud ad Jeremiam a Domino, dicens : Hæc dicit Dominus ad me : Fac tibi vincula, et catenas, et pones eas in collo tuo, et mittes eas ad regem Edom, et ad regem Moab, et ad regem filiorum Ammon, et ad regem Tyri, et ad regem Sidonis, in manu nuntiorum qui venerunt Jerusalem ad Sedeciam regem Juda ; et præcipies eis ut ad dominos suos loquantur : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Hæc dicetis ad dominos vestros : Ego feci terram, et homines, et jumenta quæ sunt super faciem terræ in fortitudine mea magna, et in brachio meo extento, et dedi eam ei qui placuit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor regis Babylonis servi mei. Insuper et bestias agri dedi ei, ut serviant illi. Et servient ei omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus, donec veniat tempus terræ ejus, et ipsius : et servient ei gentes multæ, et reges magni. Gens autem, et regnum quod non servierit Nabuchodonosor regi Babylonis, et quicumque non curvaverit collum suum sub jugo regis Babylonis : in gladio et in fame et in peste visitabo super gentem illam, ait Domi-

[1] Al. : « terrens. »

nus, donec consumam eos in manu ejus. Vos ergo nolite audire prophetas vestros, et divinos, et somniatores, et augures, et maleficos, qui dicunt vobis: Non servietis regi Babylonis : quia mendacium prophetant vobis, ut longe faciant vos de terra vestra, et ejiciant vos et pereatis. Porro gens quæ subjecerit cervicem suam sub jugo regis Babylonis, et servierit ei, dimittam eam in terra sua, dicit Dominus, et colet eam, et habitabit in ea.

2. Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum secundum omnia verba hæc, dicens : Subjicite colla vestra sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus ; et vivetis. Quare moriemini tu et populus tuus, gladio et fame et peste, sicut locutus est Dominus ad gentem quæ servire noluerit regi Babylonis? Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis : Non servietis regi Babylonis : quia mendacium ipsi loquuntur vobis : Quia non misi eos, ait Dominus, et ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, ut ejiciant vos ; et pereatis tam vos quam prophetæ qui vaticinantur vobis.

3. Et ad sacerdotes, et ad populum istum locutus sum, dicens : Hæc dicit Dominus : Nolite audire verba prophetarum vestrorum, qui prophetant vobis dicentes : Ecce vasa Domini revertentur de Babylone nunc cito : mendacium enim prophetant vobis. Nolite ergo audire eos, sed servite regi Babylonis, ut vivatis. Quare datur hæc civitas in solitudinem? Et si prophetæ sunt, et est verbum Domini in eis, occurrant Domino exercituum, ut non veniant vasa quæ derelicta fuerant in domo Domini, et in domo regis Juda, et in Jerusalem, in Babylonem. Quia hæc dicit Dominus exercituum ad columnas, et ad mare, et ad bases, et ad reliqua vasorum, quæ remanserunt in civitate hac, quæ non tulit Nabuchodonosor rex Babylonis, cum transferret Jechoniam filium Joakim regem Juda de Jerusalem in Babylonem, et omnes optimates Juda et Jerusalem. Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel ad vasa quæ derelicta sunt in domo Domini, et in domo regis Juda et Jerusalem. In Babylonem transferentur, et ibi erunt usque ad diem visitationis suæ, dicit Dominus ; et afferri faciam ea, et restitui in loco isto.

1. Hic præmissio claro titulo, excludit falsas consolationes prophetarum : 7te primo in generali ; secundo descendendo ad quosdam speciales prophetas, cap. XXVIII : *Et factum est in anno illo.* Circa primum duo. Primo excludit consolationes prophetarum gentilium ; secundo prophetarum Judæorum, ibi, *Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum.* Circa primum duo. Primo præsignat prophetiam facto : *Fac tibi vincula*, in signum servitutis gentium, *in manu nuntiorum*, qui missi fuerant ad confœderandum se regi Jerusalem, vel ad resistendum Nabuchodonosor. Oseæ XII : *Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum.* Ezech. III : *Et tu filii hominis, ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis, et non egredieris de*[1] *medio eorum etc.* Secundo exprimit eam verbo, *Et præcipies.* Inducit autem eos ad subdendum se regi Babylonis contra consilium prophetarum tripliciter. Primo ex Nabuchodonosor potentia, quam ostendit duobus modis. Primo ex divina concessione, ponens rerum creationem : *Ego feci terram*, quantum ad opus creationis et dispositionis, *homines*, quantum ad opus ornatus, *brachio*, quod dicit applicationem potentiæ ad opus. Isa. XLII : *Firmans terram, et quæ germinant ex ea.* Et concludens concedendi auctoritatem : *Et dedi eam ei*, homini, vel cuicumque. Daniel IV : *Dominatur excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit dat illud.* Et ostendens concessionem factam a Deo Nabuchodonosor, quantum ad homines : *Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor.* Dan. V : *Deus altissimus regum, magnam gloriam, et honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo. Et propter magnificentiam quam dederat ei, universi populi, tribus, et linguæ tremebant, et metuebant eum etc.* Et quantum ad bestias : *Insuper et bestias*, et est locutio hyperbolica. Vel per bestias significantur feroces homines, qui sub eo fuerunt. Vel quia subjectis hominibus, etiam bestiæ eis subjectæ illi subduntur. Unde Dan. IV : bestiæ requiescebant sub umbra arboris, per quam significabatur Nabuchodonosor. Alio modo ostendit potentiam ejus ex gentium subjectione, *Et servient.* Eccl. III : *Omnia tempus habent.* Tertio inducit eos ex rebellium pœna, ponens pœnam rebellium : *Gens autem, et regnum.* Et ideo Rom. XIII : *Necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.* Et excludit consilium prophetarum : *Vos ergo nolite audire prophetas*, quos dicunt gentiles per fulgorem intelligentiæ agentis in animas ipsorum, etiam futura posse præscire, *divinos*, qui in templis idolorum, *somniatores* qui ex somniis, *augures*, qui ex garritu avium, *maleficos*, qui ex conjuratione dæmonum futura prædicunt. Supra XXIII : *Nolite audire verba prophetarum qui prophetant*

[1] Al. : « in. »

vobis, et decipiunt vos. Visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini etc. Et assignat pro causa, prophetarum mendacium : *Quia mendacium prophetant*, et imminens periculum, *ut longe faciant*, et est *ut* consecutivum. III Reg. ult.: *Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum*. Tertio inducit eos ex obedientium gratia, quam a Domino consequentur : *Porro gens*. Infra XL : *Nolite timere servire Chaldæis : habitate in terra, et servite regi Babylonis, et bené erit vobis.*

2. Quia illi nuntii possent dicere, quare talia suæ genti intentæ ad rebellionem non dixit ; hic respondet se eis eadem dixisse. Et primo ponitur admonitio ipsius ad regem ; secundo ad sacerdotes, et ad plebem, ibi, *Et ad sacerdotes, et ad populum istum locutus sum.* Circa primum duo. Primo ponit bonum consilium, ponens ipsum : *Subjicite colla* I Pet. II : *Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis.* Et proponens imminens periculum : *Quare moriemini*? Supra XXI : *Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, et fame, et peste ; qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldæos, qui obsident vos, vivet, et erit ei anima sua quasi spolium.* Secundo excludit falsum consilium prophetarum : *Nolite audire*, tribus de causis. Primo propter fallacem promissionem, *Quia mendacium.* Ezech. XXII : *Prophetæ ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana, et divinantes eis mendacium ; dicentes : Hæc dicit Dominus, cum Dominus non sit locutus.* Secundo propter præsumptam auctoritatem : *Quoniam non misi.* Supra XXIII : *Non mittebam*[1] *eos, et ipsi currebant ; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant.* Tertio propter pœnam imminentem : *Ut ejiciant vos*, occasionaliter. Oseæ IV : *Corrues tu hodie et corruet etiam propheta tecum.*

3. Hic ponitur admonitio ad sacerdotes, et ad plebem : et primo excludit falsum consilium : *Nolite audire... Ecce vasa*, quæ asportata fuerunt in Babylonem cum Jechonia : IV Reg. XXIV. Et assignat causam : proponens prophetarum mendacium : *Mendacium enim prophetant vobis :* servitutis fructum, *Ut vivatis :* rebellionis periculum : *Quare datur hæc civitas in solitudinem ?* Supra XXI : *Qui egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldæos, qui obsident vos, vivet etc.* Secundo petit veritatis indicium : *Et si prophetæ sunt ;* quasi dicat : Faciant quod minus est, scilicet quæ remanserunt non absportari, occurrendo Deo orationibus, ut credatur eis quod majus est, scilicet asportata reportari. Ezech. XIII : *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini.* Tertio proponit manifestum falsitatis argumentum per locum a majori, quia quod magis videtur non fiet, ut scilicet relicta vasa remaneant ; nec ergo quod minus, ut scilicet asportata referantur. *Quia hæc dicit Dominus ad columnas,* duas quæ fecit Salomon in porticu, *et ad bases*, earum, *et ad mare*, vas in quo servabatur aqua ad ablutionem sacerdotum, quod erat positum supra duodecim bases ; de quibus omnibus habetur III Reg. VII. Et resumit : *Quia hæc dicit Dominus*, propter vasa templi, quia non moverat nisi vasa quæ erant in porticu. I Mach. II : *Vasa gloriæ ejus captiva adducta sunt.* Et promittit in longum tempus futurum, eorum reportationem : *Et afferri faciam ea*, temporibus Cyri. I Esdr. V. Cyrus rex protulit vasa sacra Domini, quæ transtulit Nabuchodonosor de Jerusalem, et consecravit ea idolo suo. Et proferens ea Cyrus rex Persarum tradidit Mithridato, qui erat super thesauros ipsius, per hunc autem tradita sunt Sassabasar[2] præsidi Judææ.

[1] Al. : « *timebam.* »

[2] Al. : « Salmanasaro. »

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM

1. Et factum est in anno illo, in principio regni Sedeciæ regis Juda, in anno quarto, in mense quinto, dixit ad me, Hananias filius Azur propheta de Gabaon, in domo Domini, coram sacerdotibus, et omni populo, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Contrivi jugum Regis Babylonis. Adhuc duo anni dierum, et ego referri faciam ad locum istum omnia vasa domus Domini, quæ tuiit Nabuchodonosor rex Babylonis de loco isto, et transtulit ea in Babylonem. Et Jechoniam filium Joakim regem Juda, et omnem transmigrationem Juda, qui ingressi sunt in Babylonem, ego convertam ad locum istum, ait Dominus : conteram enim jugum regis Babylonis.

2. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam, in oculis sacerdotum, et in oculis omnis populi, qui stabat in domo Domini. Et ait Jeremias propheta : Amen, sic faciat Dominus. Suscitet Dominus verba tua quæ prophetasti, ut referantur vasa in domum Domini, et omnis transmigratio de Babylone ad locum istum. Verumtamen audi verbum hoc quod ego loquor in auribus tuis, et in auribus universi populi : Prophetæ qui fuerunt ante me, et ante te ab initio, et prophetaverunt super terras multas, et super regna magna de prælio, et de afflictione, et de fame. Propheta qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum ejus, tunc scietur propheta, quem misit Dominus in veritate.

3. Et tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiæ prophetæ, et confregit eam. Et ait Hananias in conspectu omnis populi, dicens : Hæc dicit Dominus : Sic confringam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum de collo omnium gentium. Et abiit Jeremias propheta in viam suam.

4. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, postquam confregit Hananias propheta catenam de collo Jeremiæ prophetæ, dicens : Vade et dices Hananiæ : Hæc dicit Dominus : Catenas ligneas contrivisti, et facies pro eis catenas ferreas. Quia hæc dicit Dominus, exercituum Deus, Israel : Jugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum, ut serviant Nabuchodonosor rex Babylonis, et servient ei : insuper et bestias terræ dedi ei. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam : Audi Hanania : non misit te Dominus, et tu confidere fecisti populum istum in mendacio. Idcirco hæc dicit Dominus : Ecce ego mittam te a facie terræ : hoc anno morieris : adversus enim Dominum locutus es. Et mortuus est Hananias propheta in anno illo mense septimo.

1. Hic descendit specialiter ad quosdam falsos prophetas : et primo ad quemdam qui prædicebat relictis in Jerusalem ; secundo ad quosdam qui prophetabant captivis[1] in Babylonia, cap. XXIX : *Et hæc sunt verba libri quem misit Jeremias propheta.* Circa primum duo. Primo ponitur falsa consolatio falsi prophetæ ; secundo falsitatis improbatio per Jeremiam, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum duo. Primo ponitur falsa consolatio, quam falsus propheta fecit verbo ; secundo quam fecit facto, ibi, *Et tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiæ.* Circa primum duo. Primo ponitur falsa consolatio ; secundo Jeremiæ responsio, ibi, *Et dixit Jeremias etc.* Circa primum duo. Primo ponit falsæ prophetiæ titulum, in quo designatur tempus : *In anno quarto*, propheta, *Hananias propheta*, opinione, locus, *in domo Domini.* Supra XXIII : *In domo mea inveni malum eorum, ait Dominus.* Secundo ponit falsum consolationis verbum : *Hæc dicit Dominus :* et primo promittit libertatem, *Contrivi*, destruxi : propter certitudinem dicitur[2] in præterito : *imperium*, quod conterendum quidem erat, sed non tunc. Isa. X : *Computrescet jugum a facie olei.* Secundo prædicit impletionis propinquitatem : *Adhuc duo anni dierum*, ne credantur anni annorum, sicut illud Ezech. IV : *Diem pro anno : diem, inquam, pro anno dedi tibi.* Et primo quantum ad reportationem vasorum : *Et ego referri faciam ad locum istum omnia vasa Domini*, de quorum captione Thren. I : *Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus etc.* Secundo quantum ad liberationem principum suorum, *Et Jechoniam*, contra id quod supra capite præcedenti dictum est. Supra XXII : *Terra terra, terra, audi sermonem Domini.*

2. Hic ponitur Jeremiæ responsio, et primo demonstrat suum affectum, optans impleri quod ipse dicebat, *Amen*, idest fiat. Michææ II : *Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loqueretur.* Nec obstat quod sciebat Dominum contrarium velle, quia hæc optatio sub conditione intelligenda est, scilicet si

[1] Al. : « captivitatis. »

[2] Al. : « dicit. »

Deus vellet, et quia in hoc suam voluntatem divinæ conformat quod vult quod Deus esse vult. Secundo ne videatur falsitati consentire, proponit veritatis signum : *Verumtamen audi.* Et sumitur hoc signum Deut. XVIII : *quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locutus.*

Sed ipse videtur a contrario sensu arguere : et videtur quod non valeat, quia est destructio antecedentis ; et propterea contrarium habetur Deut. XIII : *Si surrexerit in medio tui prophetes, aut qui somnium vidisse se dicat, et prædixerit signum atque portentum, et evenerit quod locutus est, dixerit tibi : Eamus, et sequamur deos alienos quos ignoras, et serviamus eis : non audies verba prophetæ illius, aut somniatoris etc.*

Et dicendum, quod argumentum efficax est ad ostendendum ejus falsitatem ; et hoc ipse intendit.

3. Hic confirmat prophetiam suam facto : et circa hoc tria. Primo ponit facti similitudinem ; *Tulit et fregit*, in signum fractionis imperii Babyloniæ ; secundo exponit similitudinem : *Et ait Hananias.* Hoc longe post futurum erat. Infra XXX : *Conteram jugum illius de collo tuo, et vincula ejus disrumpam.* Tertio designatur Jeremiæ humilitas, quia patienter, et libenter sustinuit et abiit. Psalm. XXXVII : *Factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.*

4. Hic ponitur falsitatis improbatio : et primo excludit falsam consolationem, facti similitudine, *Contrivisti*, tu Hananias ; et tu Jeremias, *facies*, in signum augmentationis pœnæ. Job VI : *Qui timent pruinam, irruet super eos nix.* Et similitudinis expositionem : *Quia hæc dicit Dominus* ; ac si diceret : Jugum servitutis durius erit quam præsignificatum sit. Eccl. XXVIII : *Jugum illius jugum ferreum est, et vinculum illius vinculum aereum est.* Secundo ponitur comminatio contra ipsum prophetantem : et primo ponitur culpæ repressio : *Et dixit Jeremias... Non te misit.* Isa. XXIV : *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.* Secundo ponitur pœnæ comminatio : *Idcirco emittam te ;* idest, tollam per mortem Psalm. XVIII : *Non sic impii, non sic, sed tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* Tertio ponitur prophetiæ impletio : *Et mortuus est mense septimo :* unde non supervixit nisi duobus mensibus. I Thess. V : *Dum dixerint, Pax, et securitas ; tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugient.*

CAPUT VIGESIMUMNONUM

1. Et hæc sunt verba libri quem misit Jeremias propheta de Jerusalem ad reliquias seniorum transmigrationis, et ad sacerdotes, et ad prophetas, et ad omnem populum quem traduxerat Nabuchodonosor de Jerusalem in Babylonem, postquam egressus est Jechonias rex, et domina, et eunuchi, et principes Juda, et Jerusalem, et faber, et inclusor de Jerusalem, in manu Elasa filii Saphan, et Gamariæ filii Helciæ, quos misit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Babylonem, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel omni transmigrationi quam transtuli de Jerusalem in Babylonem : Ædificate domos, et habitate, et plantate hortos, et comedite fructum eorum. Accipite uxores, et generate filios, et filias, et date filiis vestris uxores, et filias vestras date viris, et pariant filios, et filias : et multiplicabimini ibi, et nolite esse pauci numero, et quærite pacem civitatis ad quam transmigrare vos feci, et orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit pax vobis. Hæc enim Dicit Dominus exercituum Deus Israel : Non vos seducant prophetæ vestri, qui sunt in medio vestrum, et Divini vestri, et ne attendatis ad somnia vestra, quæ vos somniatis : quia falso ipsi prophetant vobis in nomine meo, et non misi eos, quia hæc dicit Dominus : Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. Ego enim scio cogitationes quas cogito super vos, dicit Dominus, cogitationes pacis, et non afflictionis, ut dem vobis finem et patientiam. Et invocabitis me et vivetis ; et orabitis me, et ego exaudiam vos ; et quæretis me, et invenietis. Cum quæsieritis me in toto corde vestro, inveniar a vobis, dicit Dominus. Et reducam captivitatem vestram, et congregabo vos de universis gentibus, et de cunctis locis ad quæ expuli vos, dicit Dominus. Et reverti vos faciam de loco ad quem transmigrare vos feci. Quia dixistis : Suscitabit nobis Dominus prophetas in Babylone. Quia hæc dicit

Dominus ad regem qui sedet super solium David, et ad omnem populum habitatorem urbis hujus, ad fratres vestros, qui non sunt egressi vobiscum in transmigrationem.

2. Hæc dicit Dominus exercituum : Ecce mittam in eos gladium, et famem, et pestem, et ponam eos quasi ficus malas, quæ comedi non possunt, eo quod pessimæ sint, et persequar eos in gladio, et in fame, et in pestilentia. Et dabo eos in vexationem universis regnis terræ, in maledictionem, et in stuporem, et in sibilum, et in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego ejeci eos : eo quod non audierint verba mea, dicit Dominus, quæ misi ad eos per servos meos prophetas de nocte consurgens, et mittens ; et non audistis, dicit Dominus. Vos ergo audite verbum Domini, omnis transmigratio quam emisi de Jerusalem in Babylonem.

3. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel ad Achab filium Coliæ, et ad Sedeciam filium Maasiæ qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter : Ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonosor regis Babylonis ; et percutiet eos in oculis vestris. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Judæ, quæ est in Babylone, dicentium : Ponat te Dominus sicut Sedeciam, et sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in ignem.

4. Pro eo quod fecerunt stultitiam in Israel, et mœchati sunt in uxores amicorum suorum, et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis.

5. Ego sum Judex, et testis, dicit Dominus.

6. Et ad Semeiam Nehelamiten dices : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel. Pro eo quod misisti in nomine tuo libros ad omnem populum qui est in Jerusalem, et ad Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem, et ad universos sacerdotes, dicens : Dominus dedit te sacerdotem pro Jojade sacerdote ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium et prophetant me, ut mittas eum in nervum, et in carcerem. Et nunc quare non increpasti Jeremiam Anathothiten, qui prophetat vobis ? Quia super hoc misit in Babylonem ad nos, dicens: Longum est : ædificate domos, et habitate, et plantate hortos, et comedite fructus eorum. Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Jeremiæ prophetæ.

7. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens : Mitte ad omnem transmigrationem, dicens: Hæc dicit Dominus ad Semeiam Nehelamiten : Pro eo quod prophetavit vobis Semeias, et ego non misi eum, et fecit vos confidere in mendacio ; dcirco hæc dicit Dominus : Ecce ego visitabo super Semejam Nehelamitem, et super semen ejus. Non erit ei vir sedens in medio populi hujus, et non videbit bonum quod ego faciam populo meo, ait Dominus : quia prævaricationem locutus est adversus Dominum.

1. Hic excludit falsas consolationes prophetarum, qui consolabantur captivos in Babylonia : et primo excludit falsas consolationes ; secundo invehit contra ipsos falsos consolatores, ibi, *Hæc dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo ponit prophetiæ titulum, in quo tria assignat : scilicet prophetandi modum, quia per modum epistolæ ; *Verba libri*, idest epistolæ Isa. xxx : *Ingressus scribe ei super buxum, et in libro diligenter extra illud. Et erit in die novissimo in testimonium usque in æternum.* Prophetiæ tempus, *Postquam egressus :* iv Reg. xxiv. Isa. iii : *Ecce dominator Dominus exercitum auferet ab Jerusalem et a Juda validum et fortem, omne robur panis, et omne robur aquæ; et fortem et virum bellatorem, judicem et prophetam, etc.* Et prophetiæ nuntium : *In manu Elasa filii Saphan, et Gamaria filii Helciæ, quos misit*, ut pacem cum Chaldæis faceret, tertius ad mortem falsi consolatoris Hananiæ, et comminatione Jeremiæ. Prov. xix : *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.* Secundo ponit prophetiæ verbum : *Hæc dicit Dominus :* et circa hoc duo. Primo dat eis consilium bonum, et salubre, ut intendant his quæ pertinent ad usum necessitatis : *Ædificate domos*, quod facere negligebant, credentes cito redire, secundum promissa falsorum prophetarum. Psalm. cvi : *Seminaverunt agros, et plantaverunt vineas, et fecerunt fructum nativitatis.* Item ut intendant his quæ pertinent ad successionem prolis : *Accipite uxores.* Gen. i : *Crescite, et multiplicamini, et replete terram.* Et ut intendant his quæ pertinent ad tranquillitatem pacis : *Et quærite pacem.* Baruch. i : *Orate pro vita Nabuchodonosor regis Babylonis, et pro vita Balthassar filii ejus etc.* I Tim. ii : *Obsecro primum omnium fieri obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et omnibus qui in sublimitate constituti sunt, ut quietam, et tranquillam vitam agamus in omni pietate, et castitate, etc.* Secundo excludit consilium falsum, et inutile : *Hæc enim dicit Dominus :* et primo excludit vanam fiduciam quam ex prophetarum promissione conceperant ; secundo excludit stultam pœnitentiam, ibi, *Quia hæc dicit Dominus etc.* Circa primum tria. Primo excludit falsorum prophetarum dictum, qui in brevi liberationem promittebant : *Non vos seducant prophetæ*, qui ex nomine Domini vobis loquuntur, *et divini*, qui dæmonum responsa aptant. Ezech. xii : *Væ prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident.* Secundo dicit liberationis tempus quantum ad consolationem : *Quia*

hæc dicit Dominus, Visitabo, consolans vos, et hostes affligens. Supra xxv : *Cum impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, et super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, etc.* Et quantum ad patriæ restitutionem, *Et suscitabo*, implebo. Eccl. xxxvi : *Suscita prædicationes, quas locuti sunt in nomine tuo prophetæ priores.* Tertio ponit liberationis modum, primo promittens pristinæ prosperitatis statum quantum ad tranquillitatem pacis : *Ego enim scio ;* quasi non alius. I Cor. ii : *Quæ sunt Dei nemo scit nisi spiritus Dei.* Isa. lxiv : *Oculus non vidit absque te quæ præparasti expectantibus te. Cogitationes pacis,* quam vobis præparo, *finem*, captivitatis, *patientiam*, laborum, ut facilius toleretis. Psalm. xxvii : Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Et quantum ad exauditionem orationis : *Invocabitis*, ore, *et ibitis,* mente, *adorabitis*, corpore. Vel *ibitis*, ad templum. Isa. xxx : *Ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi.* Alia littera habet : *Invocabitis me, et vivetis* ; *et orabitis me, et ego exaudiam vos.* Et planus est sensus. Et quantum ad auxilium divinæ protectionis, *Quæretis*, desiderio et precibus, *et invenietis*, paratam ad auxilium ; quasi dicat, meipsum offeram. Joan. xiv : *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Isa. liii : *Quærite Dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est.* Secundo promittit proprium nativitatis locum, *Et reducam.* Ezech. xxxvi : *Tollam quippe vos de gentibus et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram. Quia dixistis :* quasi dicat : Non fuit necessarium vobis scribere, quia in falsis prophetis confiditis.

2. Hic excludit falsam pœnitentiam : possent enim propter longam captivitatem pœnitere de hoc quod se tradiderant, videntes alios adhuc in Jerusalem remansisse ; et ideo contra remanentes comminatur gravem pœnam mortis. *Ecce mittam.* Supra xxi : *Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio et fame et peste ; qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldæos qui obsident vos, vivet etc.* Et afflictionis, *Et ponam ;* idest non invenient gratiam in me, neque in illis a quibus captivi tenentur, sicut neque ficus male placent colligentibus. Supra xxiv : *Sicut ficus pessima quæ comedi non possunt, eo quod sint mala, hæc dicit Dominus ; sic dabo Sedeciam regem Judæ, et principes ejus, et reliquos de Jerusalem qui remanserunt in urbe hac et qui habitant in terra Ægypti etc.* Et assignat causam : *Eo quod non audierint*, scilicet ut se traderent Nabuchodonosor, et a peccatis cessarent. Supra xi : *Mane consurgens contestatus sum, et dixi : Audite vocem meam. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam ; sed abierunt unusquisque in pravitate cordis sui mali etc.* Secundo inducit intentam conclusionem : *Vos ego audite Verbum Domini*, ne scilicet pœnam patiamini, quia mihi in hoc obedistis. Prov. iv : *Audite filii disciplinam patris.*

3. Hic invehitur contra [1] ipsos falsos prophetas : et primo contra quosdam assertores falsitatis ; secundo contra quemdam impugnatorem veritatis, ibi, *Et ad Semeiam etc.* Circa primum tria. Primo comminatur pœnam ; secundo arguit culpam, ibi, *Pro eo quod fecerint stultitiam in Israel ;* tertio arguit judicii justitiam, ibi, *Ego sum judex et testis.* Circa primum tria. Primo ponitur ipsorum depressio in culpa, *Tradam eos*, ut scilicet occasionem puniendi habeat quos primo in potestate habebat. Thren. i : *Dedit me Dominus in manu de qua non potero effugere.* Secundo ponitur pœnæ inflictio, *Et percutiet.* Infra xxx : *Insanabilis fractura, pessima plaga tua.* Tertio ponitur consequens maledictio : [2] *Et assumetur ex eis.*

Dicunt autem Hebræi, hos esse duos senes de quibus habetur Dan. xiii. Unde ex hoc loco volunt ostendere illud fabulosum esse. Ibi enim dicuntur a populo occisi, hic autem a Nabuchodonosor. Et præterea ibi dicuntur lapidati, hic igne occisi.

Et dicendum ad primum, quod utrum-

[1] Al. : « invehit. »

[2] Al. : « maledictio. »

que potest esse verum : quia Nabuchodonosor occidit auctoritate, a Daniele convictos, et populus executione sententiæ. Ad secundum dicendum, quod quælibet pœna dicitur ignis propter afflictionem, et hoc præcipue propter similitudinem culpæ adulterii. Oseæ VII : *Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus a coquente.* Job XXXI : *Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina.*

4. Hic ponit culpam : et primo adulterium : *Stultitiam*, idest rem stultam, *et mœchati sunt.* Daniel. XIII : *Sic faciebatis filiabus Israel, et illæ timentes loquebantur vobis.* Supra V : *Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat.* Secundo mendacium : *Et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter :* dicebant enim proximam esse liberationem, et Christum de eis esse nasciturum, ut sic mulieres in adulterium deciperent. Supra XXIII : *Non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant.*

5. Hic ponit judicii justitiam, *Judex*, ad infligendam pœnam, *testis*, ad convincendam culpam : quia divino nutu, et miraculose deprehensi sunt. Daniel. XIII : *Suscitavit Dominus spiritum pueri junioris, cui nomen Daniel etc.*

6. Hic invehitur contra impugnatorem veritatis, quia cum esset pseudopropheta, et populi vicinam liberationem promitteret, iratus contra Jeremiam propter epistolam quam in Babylonem misit, scripsit in Jerusalem litteras ad principem sacerdotum contra Jeremiam. Et circa hoc duo. Primo ponitur veritatis impugnatio; secundo ponitur contra ipsum comminatio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum duo. Primo ponit tenorem epistolæ : *Pro eo quod misisti.* Est defectuosa locutio ; quasi, patieris, quod postmodum quibusdam interpositis dicet. In qua epistola tria facit. Primo commemorat prædecessoris exemplum : *Dominus dedit te pro Jojade*, qui interfecit falsos sacerdotes ut tu similiter facias de Jeremia falso propheta. IV Reg. XI. Secundo commemorat officium : *Ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium*, qui a spiritu immundo arreptus prophetæ actum usurpat. Pertinebat enim ad sacerdotis officium discernere inter spiritus. I Joan. IV : *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint : quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum etc.* Quædam etiam accusat, scilicet epistolam Jeremiæ : *Quia super hoc misit in Babylonem* : quia non est contentus nobis mala prædicere. Amos V : *Odio habuerunt corripientem in porta, et loquentem perfecte abominati sunt.* III Reg. ult. : *Ego odi eum, quia non prophetat mihi bonum, sed malum, Michæas filius Jemia.* Secundo ostendit quomodo pervenit ad notitiam prophetæ. *Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Jeremiæ prophetæ :* ut improperaret sibi. Supra XX : *Factus est mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die.*

7. Hic ponitur contra ipsum comminatio. Et primo arguit culpam : *Pro eo quod prophetavit.* Isa. XXVIII : *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.* Et dirigitur sermo ad captivos per quamdam aliam epistolam. Secundo comminatur pœnam : *Idcirco hæc dicit Dominus.* Et primo quantum ad filios : *Non erit ei vir* ; quasi dicat : Non relinquet in populo superstitem. Exod. XX : *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me.* Secundo quantum ad ipsum ! *Et non videbit bonum quod ego faciam populo meo.* Supra XVII : *Erit enim quasi myricæ in deserto, et non videbit cum venerit bonum.* Tertio resumit causam : *Quia prævaricationem locutus est adversus Dominum :* quia verbis suis prævaricatus est contra Dominum loquens, promittens prospera, Domino prædicente adversa. Job XXXIX : *Numquid qui contendit cum Deo, tam facile conquiescit ?*

CAPUT TRIGESIMUM

1. Hoc verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens : Hæc dicit Dominus Deus Israel, dicens : Scribe tibi omnia verba quæ locutus sum ad te, in libro. Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, et convertam conversionem populi mei Israel et Juda, ait Dominus, ad convertam eos ad terram quam dedi patribus eorum, et possidebunt eam.

2. Et hæc verba quæ locutus est Dominus ad Israel, et ad Judam : quoniam hæc dicit Dominus : Vocem terroris audivimus : formido, et non est pax. Interrogate, et videte si generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum quasi parturientis, et conversæ sunt universæ facies in auruginem? Væ, quia magna dies illa, nec est similis ejus, tempusque tribulationis est Jacob, et ex ipso salvabitur. Et erit, in die illa, ait Dominus exercituum, conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula ejus disrumpam. Et non dominabuntur ei amplius alieni : sed servient Domino Deo suo et David regi suo quem suscitabo eis. Tu ergo ne timeas, serve meus Jacob, ait Dominus, neque paveas, Israel, quia ecce ego salvabo te de terra longinqua, et semen tuum de terra captivitatis eorum. Et revertetur Jacob, et quiescet, et cunctis affluet bonis et non erit quem formidet : quoniam tecum ego sum, ait Dominus, ut salvem te. Faciam enim consummationem in cunctis gentibus in quibus dispersi te ; te autem non faciam in consummationem, sed castigabo te in judicio, ut non tibi videaris innoxius.

3. Quia hæc dicit Dominus : Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. Non est qui judicet judicium tuum, ad alligandum curationem tuam : utilitas non est tibi. Omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quærent. Plaga enim inimici percussi te, castigatione crudeli. Propter multitudinem iniquitatis tuæ dura facta sunt peccata tua. Quid clamas super contritione tua? Insanabilis est dolor tuus. Propter multitudinem iniquitatis tuæ, et propter dura peccata tua feci hæc tibi. Propterea omnes qui comedunt te devorabuntur, et universi hostes tui in captivitatem ducentur. Et omnes qui te vastant vastabuntur, cunctosque prædatores tuos dabo in prædam. Obducam enim cicatricem tibi, et a vulneribus tuis sanabo te, dicit Dominus. Quia ejectam vocaverunt te : Sion hæc est, quæ non habebat requirentem. Hæc dicit Dominus : Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor. Et ædificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis laus, voxque ludentium, et multiplicabo eos, et non minuentur ; et glorificabo eos, et non attenuabuntur ; et erunt filii ejus sicut a principio, et cœtus ejus coram me permanebit. Et visitabo adversum omnes qui tribulant eum, et erit dux ejus ex eo. Princeps de medio ejus producetur. Et applicabo eum, et accedet ad me. Quis enim iste est qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi? ait Dominus. Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.

4. Ecce turbo Domini furòr egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat, et compleat cogitationem cordis sui. In novissimo dierum intelligetis ea.

1. Post comminationem hic incipit consolationem ponere : et primo ponit consolationem ad omnes communiter ; secundo specialiter ad civitatem regiam, scilicet Jerusalem, cap. XXXIII : *Et factus est verbum Domini ad Jeremiam secundo.* Prima in duas. Primo consolatur eos verbo ; secundo designat consolationem facto, cap. XXXII : *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino*. Prima in duas. In prima consolatur eos ex evasione adversitatis ; in secunda ex promissione prosperitatis cap. XXXI : *In tempore illo dicit Dominus.* Prima in duas. In prima promittit liberationem in generali : in secunda prosequitur promissionem in speciali, ibi, *Et hæc verba quæ locutus est Dominus.* Circa primum duo facit. Primo Dominus ponit ad prophetam prophetiæ conservandæ præceptum : *Scribe tibi omnia*, quæ prædicta sunt, et quæ sequentur, quorum revelationem jam intus susceperat, ut diu conservarentur ; in quo significat non cito implenda. Isa. VIII : *Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis : Velociter spolia detrahe, cito prædare.* Habac. II : *Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum.* Secundo promittit liberationis beneficium : *Ecce enim convertam*, idest revocabo de terra captivitatis, quantum ad terminum a quo, *conversionem*, quia non omnes, sed tantum illos qui tali conversione erunt digni, *Israel*, decem tribus, quantum ad illos qui ad Ezechiam regem in Jerusalem venerunt. II Paral. XXX : *Nam cum eis captivati sunt, et eis redeuntibus redierunt.* Vel referendum est ad conversionem factam ad fidem Christi, *Et convertam*, quantum ad terminum ad quem. Psal. CXXV : *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati.*

2. Hic prosequitur liberationis partes : et primo promittit eis liberationem ab hostium servitute : secundo a multiplici destructione quam sustinuerunt, ibi,

Quia hæc dicit Dominus. Circa primum duo. Primo proponit oppressionem pristinam, quam designat proponens hostium timorem : *Vocem terroris audivimus*, ante a prophetis prænuntiatam : *formido et non est pax*, aliquo auxilium ferente. Job xv : *Sonitus terroris semper in auribus illius : et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur.* Timoris expressionem ex gestu corporis : quia ad similitudinem parturientium manus ad lumbos convertebant præ stupore : *Interrogate.* Psal. XLVII : *Ibi dolores ut parturientis.* Et ex immutatione ruboris : *Et conversæ sunt in auruginem*, quæ est color niger permixtus rubedini, contingens iratis. Et ex vento urente. Isa. XII : *Facies combustæ vultus eorum.* Joel. II : *Omnes vultus redigentur in ollam.* Proponit etiam timoris, et anxietatis magnitudinem : *Væ quia magna*, magnitudine tribulationis, *dies*, captionis Jerusalem. Soph. I : *Vox diei Domini amara; tribulabitur ibi fortis. Dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustiæ; dies calamitatis, et miseriæ : dies tenebrarum, et caliginis, dies nebulæ et turbinis; dies tubæ, et clangoris, etc.* Secundo promittit salutem futuram : et primo promittit liberationem : *Et ex ipso salvabitur*, scilicet tempore, quamvis malo. Oseæ I : *Salvabo eos in Domino Deo suo.* Secundo salutis modum et ordinem, promittens liberationem a servitute excludens hostium imperium, *Et erit in die illa... conteram jugum*, ipsum Nabuchodonosor. *Et non dominabitur*, quod impletum est temporum Simonis. I Mach. in fine. Vel referendum ad liberationem factam per Christum de potestate dæmonum. Isa. IX : *Jugum enim oneris ejus, et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris ejus superasti.* Et promittens optatum imperium : *Sed servient*, idest alicui qui erit vobis sicut David, sicut Simoni et Jonathæ. Vel Zorobabel, qui fuit de stirpe David. Vel Christo. David autem imperium erat eis maxime desideratum propter prosperitatem, et pacem quam tempore ipsius habuerunt, et quia non oppresserat eos servitute, sicut Salomon. Exech. XXXVII : *David servus meus princeps eorum in perpetuum.* Providet etiam liberationem a captivitate, excludens timorem : *Tu ergo ne timeas.* Isa. XLIII : *Noli timere, quia ego tecum sum. Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te.* Et ponens liberationem quantum ad terminum a quo : *Quia ecce ego salvabo te de terra longinqua.* Zachar. VIII : *Ecce ego salvabo populum meum de terra orientis, et de terra occasus solis, et adducam eos : et habitabunt in medio Jerusalem, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, in veritate et in justitia.* Et quantum ad terminum ad quem : *Et revertetur et quiescet*, quantum ad pacis tranquillitatem, *et in cunctis*, quantum ad rerum ubertatem. Isa. XXXII : *Sedebit populus meus in multitudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta.* Tertio ostendit salutis auctorem : et primo ponit salvatoris præsentiam : *Quoniam tecum ego sum.* Supra XX : *Dominus mecum est tamquam bellator fortis : idcirco qui persequuntur me cadent, et infirmi erunt, et confundentur vehementer, quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquam delebitur.* Secundo in hostes vindictam : *Faciam enim consummationem* : ad finem consumptionis perducet eos. Isa. X : *Consummationem et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* Tertio ad vos conservationis misericordiam : *Te autem non faciam in consummationem*, ut scilicet non sint tuæ reliquiæ. Supra V : *Verumtamen in diebus illis, ait Dominus non, faciam vos in consummationem.* Quarto infert moderatam pœnam ad castigandum : *Castigabo te in judicio.* Supra X : *Corripe me, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me, in judicio, æquitatis.*

3. Hic promittit liberationem a destructione, et afflictione magna quam sustinuerant : et circa hoc duo. Primo proponit præcedentem destructionem, ostendens ipsius magnitudinem, quia quasi hæc erit castigationis quantitas ut in virtute humana reparari non possit : *Fractura*, quæ dicit interruptionem continuitatis, et significat destructionem hominum, vel civitatum, *insanabilis*, quantum in se est, licet Deus salvare possit, propter magnitudinem *pessima*, propter pro-

funditatem. Thren. II : *Magna est velut mare contritio tua : quis medebitur tui ?* Excludens etiam humani auxilii subventionem, sive per judicium [1] justitiæ judicantis de injuria illata : *Non est qui judicet*, contra hostes, *ad alligandum*, sicut qui curant plagas ligant emplastra super ipsas. Isa. LIX : *Vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est judicium.* Sive secundum affectum amicitiæ subvenientis : *Utilitas non est tibi*, ab amicis scilicet, quia vere medicum offendisti. Thren. I : *Omnes amici ejus spreverunt eam, et facti sunt ei inimici.* Ostendens etiam pœnæ æquitatem, assignans pœnæ causam : *Plaga enim inimicis*, qui percutit ad mortem, quia est insanabilis, *crudelis* quia profunda. *Propter multitudinem* : unde oportuit esse magnam plagam, quæ omnia apostemata comprehenderet : *dura*, quantum ad obstinationem ; et ideo opportuit eam esse vehementem : et profundam quæ usque ad intima penetraret. Thren. II : *Factus est Dominus velut inimicus, præcipitavit Israel, præcipitavit omnia mœnia ejus, dissipavit munitiones ejus, et replevit in filia Juda humiliatum et humiliatam.* Et excludit murmurantium querelam : *Quid clamas ?* murmurando. Non possunt sanari nisi pulvere mordacissimo, quo putridas carnes et insanabiles amputarem. Thren. III : *Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis ?* Secundo promittit liberationem : et primo promittit subventionis beneficium quantum ad vindictæ judicium, contra injuriam illatam in personis, quia non est alius qui liberet, *Qui comedunt*, occidendo, *hostes*, captivantes te. Supra II : *Omnes qui devorant eum, derelinquunt mala venient super eos, dicit Dominus.* Et contra injuriam illatam in rebus : *Et qui te vastant*, quantum ad bona immobilia [2] *prædatores*, quantum ad mobilia. Isa. XXXIII : *Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis ?* Et quantum ad curatoris amicabilem affectum, ponens curationem, *Obducam* : idest, ita perfecte curabo quod nec vestigium appareat præcedentis plagæ. Psal. CXLVI : *Qui sanat contritos corde, et alligat contritione, eorum.* Hæc sub Zorobabel, quando Assyrios, idest Ninivem, vastaverunt Babylonii et Chaldæi, et ipsos Medi et Persæ. Et tunc obducta est cicatrix, etc. Et assignat rationem : *Quia ejectam vocaverunt te*, scilicet hostes. Proverb. XXIV : *Cum ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, et in ruina ejus ne exultet cor tuum ; ne forte videat Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam.* Insultatio enim hostium est causa divinæ miserationis. Secundo ostendit subveniendi modum : *Hæc dicit Dominus :* et primo quantum ad modum auxiliandi : *Ecce ego convertam ;* secundo quantum ad modum vindicandi : *Ecce turbo Domini furor egrediens.* Circa primum primo promittit restaurationem ædificiorum omnium generaliter : *Convertam*, idest restituam ad statum pristinum, *tabernaculorum*, domorum. Isa. LXI : *Ædificabunt deserta populorum, et ruinas antiquas erigent, et instaurabunt civitates desertas, et dissipatas in generationem et generationem.* Et quantum ad principalia specialiter : *Et ædificabitur civitas*, idest Jerusalem. Isa. XLIV : *Qui dico Jerusalem, Habitaberis ; et civitatibus Juda, ædificabimini ; et deserta ejus suscitabo.* Secundo promittit prosperitatem hominum quantum ad cordis jucunditatem : *Et egredietur de eis laus.* Isa. LI : *Gaudium, et lætitia invenietur in ea, et gratiarum actio, et vox laudis.* Quantum ad populi multitudinem : *Multiplicabo eos et non minuentur*, quantum in me est, et nisi ex culpa eorum proveniat. Psalm. CXXXVIII : *Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur.* Vel intelligendum de his qui ad Christum convertuntur. Et quantum ad hominis exaltationem : *Et glorificabo*, vel corporaliter, vel spiritualiter quantum ad virtutis sanctitatem, *et erunt filii ejus sicut a principio*, idest similes sanctis patribus, *coram me*, per vitæ munditiam. *Et visitabo*, quia defendam eos, et vindicabo. Job XXIX : *Quis mihi tribuat ut sim juxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me ?* Tertio quantum ad rectorum bonitatem, ponens primo ipsorum propinquitatem

[1] Al. : « Inducium. »

[2] Al. deest : bona. »

quia ex eodem genere : *Et erit dux ex eo*. Hoc refertur ad Zorobabel, vel ad Christum. Oseæ II : *Dabo eis vinitores ejus ex eodem loco*. Secundo eorum sanctitatem, *Et applicabo eum, et accedet*, per justitiam, *Quis enim iste est qui applicet cor suum?* in quo ostenditur auctor applicandi, quia nullus applicatur nisi a Deo tractus. Joan. VI : *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*. Tertio tangit justitiæ utilitatem : *Et eritis mihi in populum*. Eccli. X : *Qualis est rector civitatis, tales et inhabitantes in ea*.

4. Hic ponit modum vindictæ : et primo comminatur pœnam, *Ecce turbo*, ut dispergat, sicut commotio aeris pulverem, per captivitatem, *procella*, ut absorbeat per mortem, sicut fluctus maris, *impiorum*, qui afflixerunt Judæos, et qui de malis non sunt emendati, *conquiescet*, quasi pœna permanens. Isa. XXX ; *Erit transitus virgæ fundatus quam requiescere faciet Dominus super eum*. Secundo excludit misericordiam : *Non avertet iram*. Isa. III : *In omnibus his non est aversus furor Domini*; *sed adhuc manus ejus extenta*. Tertio promittit scientia horum : *In novissimis intelligetis ea*, quando scilicet omnia ista contigerint. Psalm. IX : *Cognoscetur Dominus judicia faciens in operibus manuum suarum comprehensus est peccator*.

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM

1. In tempore illo dicit Dominus : Ero Deus universis cognationibus Israel, et ipsi erunt mihi in populum. Hæc dicit Dominus : Invenit gratiam in deserto populus qui remanserat a gladio. Valet ad requiem suam Israel? Longe Dominus apparuit mihi. Et in caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Rursumque ædificabo te, et ædificaberis virgo Israel. Adhuc ornaberis tympanis tuis, et egredieris in choro ludentium. Adhuc plantabis vineas in montibus Samariæ. Plantabunt plantantes, et donec tempus veniat, non vindemiabunt : quia erit dies in qua clamabunt custodes in monte Ephraim : Surgite, et ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum.

2. Quia hæc dicit Dominus : Exultate in lætitia Jacob : et hinnite contra caput gentium, personate, et canite, et dicite : Salva, Domine, populum tuum, reliquias Israel. Ecce ego adducam eos de terra aquilonis, et congregabo eos ab extremis terræ, inter quos erunt cæcus, et claudus, et prægnans, et pariens simul, cœtus magnus revertentium huc. In fletu venient, et in misericordia reducam eos. Et adducam eos per torrentes aquarum in via recta, et non impingent in ea : quia factus sum Israeli pater, et Ephraim primogenitus meus est.

3. Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis quæ procul sunt, et dicite : Qui dispersit Israel congregabit eum, et custodiet eum sicut pastor gregem suum. Redemit enim Dominus Jacob, et liberavit eum de manu potentioris. Et venient, et laudabunt in monte Sion, et confluent ad bona Domini, super frumento, et vino, et oleo, et fetu pecorum et armentorum eritque anima eorum quasi hortus irriguus, et ultra non esurient. Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes, et senes simul. Et convertam luctum eorum in gaudium, et consolabor eos, et lætificabo a dolore suo. Et inebriabo animam sacerdotum pinguedine, et populus meus bonis adimplebitur, ait Dominus.

4. Hæc dicit Dominus : Vox in excelso audita est, lamentationis, luctus, et fletus Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt. Hæc dicit Dominus : Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis : quia est merces operi tuo, ait Dominus. Et revertentur de terra inimici, et est spes novissimis tuis, ait Dominus, et revertentur filii tui ad terminos suos.

5. Audiens audivi Ephraim transmigrantem : Castigasti me, Domine, et eruditus sum, quasi juvenculus indomitus. Converte me, et convertar, quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim convertisti me, egi pœnitententiam, et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum. Confusus sum, et erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ.

6. Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer delicatus, quia ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus. Idcirco conturbata sunt viscera mea super eum, miserans miserebor ejus, ait Dominus.

7. Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines ; dirige cor tuum in viam rectam in qua ambulasti.

8. Revertere virgo Israel, revertere ad civitates tuas istas. Usquequo deliciis dissolveris filia vaga? Quia creavit Dominus novum super terram : femina circumdabit virum.

9. Hæc dicit Dominus Deus Israel : Adhuc dicent verbum istud in terra Juda, et in urbibus ejus, cum convertere captivitatem eorum : Benedicat tibi Dominus pulchritudo justitiæ, mons sanctus. Et habitabunt in eo Judas, et omnes civitates ejus simul, agricolæ, et minantes greges : quia inebriavi animam lassam, et omnem animam esurientem saturavi. Ideo quasi de somno suscitatus sum, et vidi, et somnus meus dulcis mihi.

10. Ecce dies venient, dicit Dominus, et seminabo domum Israel, et domum Juda semine hominum, et semine jumentorum. Et sicut vigilavi super eos ut evellerem, et demolirer, et dissiparem, et disperderem, et affligerem ; sic vigilabo super eos, ut ædificem, et plantem, ait Dominus. In diebus, illis

non dicent ultra : Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt : sed unusquisque in iniquitate sua morietur. Omnis homo qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus. Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum : non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt : et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel. Post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum : omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus : quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.

11. Hæc dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ, et stellarum in lumine noctis ; qui turbat mare, et sonant fluctus ejus, Dominus exercituum nomen illi : Si defecerint legis istæ coram me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet ut non sit gens coram me cunctis diebus. Hæc dicit Dominus : Si mensurari poterunt cœli sursum, et investigari fundamenta terræ deorsum ; et ego abjiciam universum semen Israel propter omnia quæ fecerunt, dicit Dominus.

12. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et ædificabitur civitas Domino a turre Hanameel usque ad portam anguli. Et exibit ultra normam mensuræ in conspectu ejus super collem Gareb, et circuibit Goatha, et omnem vallem cadaverum et cineris, et universam regionem mortis, usque ad torrentem Cedron, et usque ad angulum portæ equorum orientalis. Sanctum Domini non evelletur, et non destruetur ultra in perpetuum.

1. Hic consolatur eos ex promissione prosperitatis : et circa hoc duo facit. Primo promittit prosperitatem gentis ; secundo ampliationem civitatis, ibi, *Ecce dies veniunt esc.* Prima in tres. In prima consolatur decem tribus ; in secunda duas, ibi, *Hæc dicit Dominus, etc.*, in tertia utrasque, ibi, *Ecce dies venient, etc.* Prima in duas. In prima ponitur destructi populi restauratio ; in secunda restaurationis ordo, ibi *Quia hæc dicit Dominus : Exultate in lætitia Jacob.* Circa primum tria. Primo promittit eis restaurationem ad religionis cultum : *In tempore illo*, vel post reditum de Babylone, *universis*, quantum ad illos de decem tribubus, qui duabus adhæserunt ; vel quantum ad omnes, quia omnis Israel salvus fiet, postquam plenitudo gentium introierit : ad Rom. XI. Apoc. xx : *Ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* Secundo promittit restaurationem ad nativitatis locum, promittens revocationis beneficium : *Populus qui remanserat a gladio*, Babylonis, *in deserto*, in terra captivitatis, in qua a Deo deserti videbuntur, per quam purgati ad terram suam redierunt, sicut per desertum ad terram promissionis quondam, *invenit gratiam*, idest hanc misericordiam apud Deum, quod *vadet ad requiem*, idest ad terram suam, in qua pacifice requiescet : quod potest mystice exponi quantum ad pacem quam tempore Simonis Machabæi habuerunt : I Mach. xiv. Isa xiii : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta.* Determinans revocationis tempus : *Longe*, antequam futurum fit, *apparuit*, revelans futuram liberationem. Supra xxviii : *Confrigam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum de collo omnium gentium.* Habac. ii : *Adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur.* Et ostendens revocantis affectum : *In caritate perpetua dilexi te*, quasi dicat : Non ad tempus, sed in perpetuum tibi bona largitus est, *attraxit*, ad locum tuum, *miserans*, misericordiam exterius beneficio complens. Oseæ xi : *In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Supra ii : *Recordatus sum tui, miserans adolescentiam tuam, et caritatem desponsationis tuæ.* Tertio promittit revocationem [1] ad prosperitatis statum : et primo promittit prosperitatem quantum ad reparationem gentis : *Rursumque ædificabo*, secundum metaphoram qua [2] dicitur domus Israel. Supra xxiv : *Ædificabo eos, et non destruam ; plantabo eos, et non evellam.* Quantum ad jucunditatem cordis : *Virgo Israel, ornaberis tympanis tuis*, idest ornata incedes ludens ad tactum tympani. Isa xxx : *Lætitia cordis, sicut qui pergit tibia, ut intret in montem Domini ad fortem Israel.* Et quantum ad tranquillitatem pocis : *Adhuc plantabis vineas in montibus Samariæ*, propter tres civitates quæ additæ sunt Judæis : I Mach. x : *Plantabunt donec tempus veniat ;* quasi dicat : Propter ti-

[1] Al. : « recordationem. »

[2] Al. : « quia. »

morem hostium non præoccupabunt tempus vindemiæ. Isa LXV : *Plantabunt vineas, et comedent fructus earum.* Secundo assignat prosperitatis rationem : *Quia erit*[1] *dies* ; in quo significatur reversio ad cultum Dei, ad quem mutuo se exhortantur. *In Sion*, et non in Bethel ad vitulos Jeroboam : III Reg. XII Et Isa. II : *Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias, et ambulabimus in semitis ejus.*

2. Hic prosequitur operationis ordinem : et circa hoc duo. Primo inducit eos ad exultationem : *Exultate in lætitia.* Psal. LXXX : *Exultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob.* Ad quam exultationem exprimendam indicit hostium insultationem : *Et hinnite,* insultantes, *contra caput gentium*, idest regem Babyloniæ, vel assyriorum, qui captivavit vos. Habac, II : *Numquid non repente consurgent qui mordeant te, et suscitabuntur lacerantes, te, et eris in rapinam eis ?* Et etiam divinam laudem, *Personate*, in psalteriis, et hujusmodi. Secundo ponit liberationis ordinem : *Ecce ego adducam eos*, describens reversionis terminum a quo, *de terra aquilonis*, et revertentium cætum, *inter quos ?* quasi dicat : Nullus vel aliqua corporis infirmitate a reditu impedietur; hoc quia securi venient. Isa XXXV : *Erit saliens sicut cervus claudus.* Et etiam reversionis modum, *In fletu :* quidam propter lætitiam reversionis, et quidam videntes terræ vastitatem. I Esdr. III : *Nec poterat quisque cognoscere vocem clamoris lætantium, et vocem fletus populi Et in misericordia reducam eos,* a rubore mentis. Isa. LIV : *In miserationibus magnis congregabo te. Per torrentes aquarum*, per quas navigantes faciliter vadunt, et juxta eos sunt viæ bonæ; in quo excluditur labor itineris, et tædium. Prov. III : *Ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget.* Tertio assignat rationem ex paterno affectu, quod ad eos movetur : *Quia factus sum pater :* unde sicut pater non possum dimittere quin eorum miserear. Inter omnes enim populos primogenitus Israel : Exod. IV : Filiis autem Joseph data sunt primogenita, sicut dicitur I Paral. V, in quo Ephraim Manassi prælatus est : Gen. XLVIII : unde relinquitur Ephraim primogenitum esse.

3. Hic ponitur divulgatio liberationis. Et primo excitat gentes ad attentionem. *Audite*, ut omnes in ipso confidant qui taliter liberare potest. Isa XLIX : *Audite insulæ, et attendite populi de longe.* Secundo prænuntiat populi liberationem, non impediente divina indignatione, quia *qui dispergit Israel congregabit eum.* Isa. XL : *Sicut pastor gregem suum pascet in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, fetas ipse portabit.* Nec impediente detinentium potestate : *Redemit*, quondam ab Ægyptiis, et *de manu potentioris,* scilicet Chaldæi. Psal. LXXI : *Liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor.* Tertio promittit liberatis prosperitatem : et primo quantum ad omnes promittit religionis debitam observantiam : *In monte Sion*, non in Bethel ad vitulos. Isa LI : *Qui redempti sunt a Domino revertentur, et venient in Sion laudantes, et lætitia sempiterna super capita eorum.* Et temporalium bonorum affluentiam, ponens bonorum fertilitatem quantum ad terræ nascentia quæ in cibum nostrum producuntur, et condiuntur, quantum ad animalia. *Et confluent, et laudabunt*, Deum, *super frumento et vino.* Genes. XXVII : *Frumento, vino, et oleo stabilivi eum.* Et possidentium satietatem : *Eritque anima eorum quasi hortus irriguus*, qui pluviam non expectat. Hoc potest intelligi de bonis spiritualibus collatis per Christum ; quod nunc ex parte, in futuro ex toto complebitur. Apoc. VII : *Non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus æstus.* Et cordis lætitiam, quantum ad signa lætitiæ : *Lætabitur virgo.* Supra XXX : *Egredietur de eis laus, voxque ludentium, et multiplicabo eos etc.* Et quantum ad cessationem tristitiæ : *Convertam luctum eorum in gaudium.* Tob. III : *Post tempestatem tranquillum facis, et post lacrymationem et fletum, exultationem infundis.* Secundo specialiter quantum ad sacerdotes : *Inebriabo,*

[1] Al. : « ecce. »

idest abundanter satiabo, *pinguedine*, abundantia oblationum et sacrificiorum, *et populus adimplebitur*, ut Deo offerre possit. Hoc autem spiritualiter intelligitur de pinguedine devotionis. Psal. LXII : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, et labiis exultationis laudabit os meum.*

4. Hic ponitur gentium consolatio. Et primo inducit matris fletum : *Rachel*, quæ fuit mater Joseph, *plorantis*, destructionem filiorum suorum. Figurative loquitur, secundum quod[1] dicitur hyperbolice, in parentes mortuos tristitiam redundare de filiorum adversitate. Vel quia in Romana captivitate juxta sepulcrum Rachelis Judæi captivi ducti sunt, et venditi. Vel quia figurative dicitur plorare pueros juxta se occisos, cum ipsa juxta Bethleem sepulta sit, sicut habetur Gen. XXXV, *Lamentationis*, quæ fit verbis dolorem exprimentibus, *fletus*, quantum ad emissionem lacrymarum, *luctus*, quantum ad quamdam observantiam in expressione doloris, sicut fit in mutatione vestium, et hujusmodi. Supra III : *Vox in viis audita est, ploratus, et ululatus filiorum Israel*; *quoniam iniquam fecerunt viam suam, obliti sunt Domini Dei sui.* Excludit consolationis remedium : *Et nolentis consolari super eis, quia non sunt*, reversi cum aliis, quia ad nihilum redacti sunt. Oseæ. XIII : *Consolatio abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres divident.* Secundo impendit consolationis remedium : *Hæc dicit Dominus ; Quiescat vox*, quantum ad lamentationem, *oculi*, quantum ad fletum. Apoc. XXI : *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum : et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra : quia prima abierunt.* Tertio promittit liberationis beneficium : et primo quantum ad terminum a quo, quia *merces*, in quo ostenditur per meritum sanctorem patrum eos liberatos. *Inimici,* Chaldæi. Isa. XL : *Ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo.* Secundo quantum ad terminum ad quem : *Et est spes novissimis*[2] ad significandum quod in novissimis temporibus revertentur ad veram fidem, et forte etiam ad terram suam mortuo Antichristo. Proverb. X : *Expectatio justorum lætitia, spes autem impiorum peribit.*

5. Hic ponitur pœnitentium susceptio, cui præmittitur confessionis cognitio, *Audiens audivi*, idest misericorditer exaudivi. Exod. III : *Videns vidi afflictionem populi mei qui est in Ægypto, et clamorem ejus audivi.* Et subditur confessio : *Castigasti me, Domine, et eruditus sum quasi juvenculus,* qui difficile corripitur, et multis verberibus. Isa. XXVIII : *Sola vexatio intellectum dabit auditui.* Secundo ponitur petitio : *Converte me, et convertar.* Thren. ult.: *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur* : *innova dies nostros sicut a principio.* Tertio assignatur petitionis ratio ex pœnitentia quam inchoavit. Unde primo ponit pœnam : *Postquam enim convertisti*, infundendo gratiam, *postquam ostendisti*, flagellis peccata, *percussi femur meum*, interiorem dolorem exteriori percussione designans, ad modum hominis dolentis. Vel *percussi femur*, voluptates, carnales reprimendo. Job ult. : *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te.* Secundo pœnitentiam, quia ex pœna quam sustinuit peccatum recognoscens, confusionem passus est, quæ signum pœnitentiæ fuit : *Confusus sum*, interius, *erubui*, exterius, *quoniam sustinui*[3] *opprobrium*, idest pœnam, et confusionem pro peccatis *adolescentiæ meæ.* Et nominat adolescentiam, tempus ante conversionem ; quasi dicat, quod ex ignorantia peccavit. Job XIII : *Scribis contra me amaritudinem, et consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ.*

6. Hic suscipit pœnitentem. Et primo ponitur divina miseratio ; secundo pœnitentis instructio, ibi, *Statue tibi speculam* ; tertio ipsius revocatio, ibi, *Revertere virgo Israel.* Circa primum duo. Primo ponit misericordiæ rationem ex parte populi : *Si filius honorabilis mihi Ephraim ;* quasi dicat : Numquid non filius honorabilis? propter jus primogenituræ : *si puer delicatus*, propter teneritudinem ætatis, quia Joseph quasi minimus filio-

[1] Al. : « sed hoc. » — [2] Al. : « *in novissimis.* »

[3] Al. : « *sustinuisti.* »

rum Jacob, et Ephraim minor filiorum Joseph. Et hæc duo provocant patres magis ad miserandum. Oseæ XI : *Puer Israel, et dilexi eum, et ex Ægypto vocavi filium meum.* Ponit etiam rationem ex parte Dei : *Quia ex quo locutus sum;* quasi dicat : Non decet ut verba Dei irritentur : *recordabor,* verborum. Num. XXIII : *Dixit, et non faciet, locutusque est, et non implebit?* Secundo ostendit miserationem : *Idcirco conturbata sunt viscera mea,* antropospatos, in quo interior compassio, *miserans,* in quo exterior subventio. Oseæ XI : *Conversum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo*[1] *mea.*

7. Hic ponitur pœnitentis instructio : *Statue tibi speculam,* ut consideres prospera quæ nuntiatur vel viam per quam redeas, *amaritudines,* solicitudinem de reditu. *Dirige,* considera viam per quam venisti ut per eam redeas ; vel melius *speculum* contemplationis. *Amaritudines,* pro peccatis præteritis. *In viam rectam,* idest in viam justitiæ, per quam patres tui ambulaverunt. Apoc. II : *Memor esto unde excideris, et age pœnitentiam, et prima opera fac.*

8. Hic ponitur revocatio ipsorum in terram suam : et primo ponitur revocatio : *Revertere usquequo deliciis dissolveris filia vaga?* Hoc dicitur quantum ad illos qui absorpit deliciis Chaldæorum, in terram promissionis reverti nolebant, qui recte propter mollitiem mulieres vocantur. Supra III : *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te.* Secundo ponitur revocationis ratio ex Christi incarnatione, quæ omnes inducere debet ut a deliciis recedant : *Quia creavit Dominus novum super terram*; quia sola divina virtute agente, conceptio illa facta est : *Femina,* propter fragilis sexus conditionem, *circumdabit*[2], in utero suo, *virum,* Christum ab initio conceptionis suæ perfectum in scientia et gratia. Unde ad terram in qua novum hoc evenire debet, debetis properare, Ephes. IV : *Induite novum hominem qui secundum Deum creatus est, in justitia et sanctitate veritatis.* Zach. VI : *Ecce vir, oriens nomen ejus : et subter eum orietur : et ædificabit templum Domino.*

9. Hic ponitur consolatio specialiter ad duas tribus : et primo ponitur læta annuntiatio, quia annuntiat religionis sanctitatem : *Adhuc dicent,* Dominum, et templum ipsius laudantes, non idola : *Pulchritudo justitia, mons sanctus,* idest mons Sion : ex eo enim doctrina legis, et judicium in tutum regnum diffundebatur, propter sacerdotes, et reges, qui ibi morabantur. Psalm. CXLIV : *Magnus Dominus, et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis.* Vel *mons,* idest Christus. Dan. II : *Lapis excisus de monte.* Promittit etiam pacis securitatem, *Et habitabunt,* Isa. LXII : *Non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur amplius desolata; sed vocaberis voluntas mea in ea, et terra tua inhabitabitur.* Promittit etiam bonorum ubertatem : *Quia inebriavi,* abunde replevi, *animam lassam,*[3] pristinis tribulationibus. Psal. CVI : *Quia satiavit animam inanem, et animam esurientem satiavit bonis.* Secundo ponitur annuntiantis exultatio : *Ideo quasi de somno suscitatus sum,* divina scilicet revelatione, *dulcis,* propter visam prosperitatem, Possunt etiam esse verba populi, et somnus significat præcedentem miseriam, *dulcis,* inquantum misericordiam consequitur. Psalm. III : *Ego dormivi, et soporatus, sum, et exsurrexi, quia Dominus suscepit me.* Eccl. V : *Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat.*

10. Hic consolatur communiter utrosque. Et primo ponitur promissio ; secundo promissionis confirmatio, ibi, *Hæc dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo promittit bona temporalia, quantum ad hominem : et jumentorum multiplicationem, *Seminabo,* quasi seminando multiplicabo. Zach. II : *Absque muro habitabitur Jerusalem præ multitudine hominum, et jumentorum in medio ejus.* Quantum ad destructorum reparationem : *Sic vigilavi,* diligenter explevi quæ comminatus fueram, *ut evellerem,* tollendo

[1] Al. : « plenitudo. » — [2] Al. : « *circumdedit.* »

[3] Al. : « *lapsam.* »

omne presidium, in quo sicut in radice firmabantur, *demolirer*, idest destruerem, quantum ad occisionem hominum, et desolationem civitatum, *dissiparem*, sepem auxilii humani et angelici, auferendo, *disperderem*, captivitatem in diversa loca, *affligerem*, gravi onere servitutis captivatos. Zach. VIII : *Sicut cogitavi ut affligerem vos cum ad iracundiam provocassent patres vestri me, dicit Dominus, et non sum misertus ; sic conversus cogitavi in diebus istis ut benefaciam domui Juda, et Jerusalem.* Et quantum ad pœnæ immunitatem pro peccatis patrum : *In diebus illis.* Ezech. XVIII : *Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud in terra Israel dicentes : Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt?* Secundo promittit bona spiritualia : *Ecce dies veniet :* et primo promittit fœderis innovationem : *Dies*, scilicet gratiæ, *fœdus novum*, novum testamentum, hoc est Evangelium. *Dominatus*, crudeliter, et potestative ulciscendo. Isa. LV : *Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles.* Secundo ponit pacti tenorem : *Sed hoc erit pactum Dabo legem meam*, Evangelium, *in visceribus*, non in tabulis lapideis. Oseæ : *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Tertio ponit pacti utilitatem primo quantum ad obedientiam : *Et ero eis in Deum.* Ezech. XXXVI, idem. Secundo quantum ad sapientiam : *Et non docebit ultra vir proximum suum ;* in quo excludit docendi necessitatem. Et hoc quidem impletur in præsenti tempore, quantum ad hoc quod non per prophetiæ rationes, et humanas inventiones in divinam veritatem venimus, neque etiam per Judaicas traditiones, sed in futuro ex toto complebitur. Matth. XXIII : *Nolite vocari Rabbi : unus est enim magister vester.* Et assignat rationem : *Omnes enim cognoscent me.* Isa LIV : *Ponam omnes filios tuos doctos a Domino, et multitudinem pacis filiis tuis.* Joan XV : *Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Tertio quantum ad peccatorum munditiam : *Quia propitiabor iniquitati eorum.* Psalm CII : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.*

11. Hic ponitur promissionis confirmatio : et primo confirmat ex creaturarum immutabilitate, proponens promittentis potestatem : *Qui dat solem in lumine diei.* Psal. CXXXV : *Qui fecit luminaria magna, solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis.* Quasi dicat : Qui hæc fecit immobilia, etiam promissionem suam firmare potest. Et comparationem : *Si defecerint leges istæ*, quasi dicat : Sicut non deficient usque ad finem mundi, ita nec semen Israel quantum ad illos qui salvantur. Isa. ult.: *Sicut cœli novi, et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus Deus, sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum.* Secundo ex creaturarum immensitate : *Hæc dicit Dominus.* Et primo proponit mensurandi impossibilitatem : *Si mensurari poterunt cœli sursum*, humano ingenio. Isa XL : *Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit?* Secundo proponit promissionem : *Et ego abjiciam* ; quasi dicat : Sicut illud est impossibile, ita et istud : *universum semen*, quia aliquos ex eis abjecit. Thren. III : *Non enim humiliavit ex corde suo, et abjecit filios hominum.*

12. Hic promittitur urbis reparatio : et primo promittitur reædificatio : *Et ædificabitur.* Isa. XLIV : *Qui dico : Jerusalem, habitaberis ; et civitatibus Juda, ædificabimini ; et deserta ejus suscitabo.* Secundo ponitur ampliatio : *A turre Hanameel ;* quam quidam[1] dicebant esse in Anathoth, quod Hieronymus in *Glossa* excludit : *usque ad portam anguli*, ubi duo muri conjungebantur, *ultra normam*, pristinam, *super collem Gareb*, qui interpretatur scabies, ubi forte leprosi extra urbem morabantur, *Goatha*, qui interpretatur gens peccatrix, ubi morabantur illi qui pro aliquo peccato immundi erant, *vallem cadaverum*, ubi erant populi sepulcra, *cineris*, ubi projiciebantur cineres mundi, sicut de sacrificiis ; vel immundi, sicut de domibus leprosorum, et hujusmodi, *mortis*, ubi malefactores

[1] Al. : « quidem. »

occidebantur, *usque ad angulum portæ equorum orientalis :* non enim undique poterant equi ascendere propter montis asperitatem. Isa. LIV : *Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende.* Tertio ponitur duratio : *Sanctum Domini non evelletur*, idest sanctuarium, scilicet templum, vel tota civitas, quæ Domino sanctificata erat. Supra III : *Vocabunt Jerusalem, solium Domini et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem.* Isa XXXIII : *Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur.* Judæi exponunt hoc de aurea Jerusalem, quod Hieronymus improbat in *Glossa*, et exponit de Ecclesia quæ in se et perfectos et imperfectos et peccatores colligit, qui significantur per loca immunda extra civitatem. Potest etiam aliter dici, id impletum fuisse sub Esdra : unde habetur Nehemiæ III : *Quia inceperunt ædificare Hanameel*, Et ad litteram, forte aliquod spatium civitati addiderunt. Quod dicitur in perpetuum manere, intelligitur, si non peccaverint. Supra cap XVIII : *Si fecerit malum in oculis meis ut non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono quod locutus sum ut facerem ei.*

CAPUT TRIGESIMUMSECUNDUM

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino in anno decimo Sedeciæ regis Juda : ipse est annus octavus decimus Nabuchodonosor. Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem, et Jeremias propheta erat clausus in atrio carceris, qui erat in domo regis Juda : clauserat enim eum Sedecias rex Juda, dicens : Hæc dicit Dominus ; Ecce ego dabo civitatem istam in manus regis Babylonis, et capiet eam ? Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldæorum, sed tradetur in manus regis Babylonis, et loquetur os ejus cum ore illius, et oculi ejus oculos illius videbunt ; et in Babylonem ducet Sedeciam, et ibi erit donec visitem eum, ait Dominus. Si autem dimicaveritis adversum Chaldæos, nihil prosperum habebitis. Et dixit Jeremias : Factum est verbum Domini ad me, dicens : Ecce Hanameel filius Sellum patruelis tuus veniet ad te dicens : Eme tibi agrum meum, qui est in Anathot : tibi enim competit ex propinquitate ut emas. Et venit ad me Hanameel filius patrui mei secundum verbum Domini ad vestibulum carceris, et ait ad me : Posside agrum meum quod est in Anathoth in terra Beniamin : quia tibi competit hereditas, et tu propinquus es tu possideas. Intellexi autem quod verbum Domini esset. Et emi agrum ab Hanameel filio patrui mei, qui est in Anathoth. Et appendi ei argentum septem stateres, et decem argenteos : et scripsi in libro et signavi et adhibui testes, et appendi argentum in statera ; et accepi librum possessionis signatum, et stipulationes, et rata, et signa forinsecus.

2. Et dedi librum possessionis Baruch filio Neri filii Maasiæ in oculis Hanameel patruelis mei, et in oculis testium, qui scripti erant in libro emptionis, et in oculis omnium Judæorum qui sedebant in atrio carceris. Et præcepi Baruch coram eis, dicit Dominus exercituum Deus Israel : Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum, et librum hunc qui apertus est, et pones illos in vase fictili, ut permanere possint diebus multis. Hæc enim dicit Dominus exercituum Deus Israel : Adhuc possidebuntur domus, et agri, et vineæ, in terra ista.

3. Et oravi ad Dominum postquam tradidi librum possessionis Baruch filio Neri, dicens : Heu, heu, heu, Domine Deus. Ecce tu fecisti cœlum, et terram in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento. Non erit tibi difficile omne verbum, qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos. Fortissime, magne, et potens, Dominus exercituum nomen tibi. Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu, cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundum vias suas, et secundum fructum adinventionum ejus.

4. Qui posuisti signa, et potenta in terra Ægypti usque ad diem hanc, et in Israel, et in hominibus, et tibi fecistis nomen sicut est dies hæc. Et eduxisti populum tuum Israel de terra Ægypti in signis, et in portentis, et in manu robusta, et in brachio extento, et in terrore magno ; et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum ut dares eis, terram fluentem lacte et melle. Et ingressi sunt, et possederunt eam. Et non obedierunt voci tuæ, et in lege tua non ambulaverunt : omnia quæ mandasti eis ut facerent. non fecerunt ; et evenerunt ei omnia mala hæc. Ecce munitiones extructæ sunt adversum civitatem, ut capiatur, et urbs data est in manus Chaldæorum, et in manus regis Babylonis, qui præliantur adversus eam, a facie gladii, et famis, et pestilentiæ : et quæcumque locutus es acciderunt, ut tu ipse cernis.

5. Et tu dicis mihi, Domine Deus : Eme agrum argento, et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chaldæorum ?

6. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens : Ecce ego Dominus Deus universæ carnis. Numquid mihi difficile erit omne verbum ? Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego tradam civitatem istam in manus Chaldæorum, et in manus regis Babylonis, et capient eam, et venient Chaldæi præliantes adversum urbem hanc, et succendent

am igni, et comburent eam, et domos in quarum domatibus sacrificabant Baal, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me. Erant enim fili Juda jugiter facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua : filii Israel qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit Dominus. Quia in furore, et in indignatione mea facta est mihi civitas hæc, a die qua ædificaverunt eam usque ad diem istam, qua auferetur de conspectu meo, propter malitiam filiorum Israel, et filiorum Juda, quam fecerunt, ad iracundiam me provocantes ipsi, et reges eorum, et principes eorum, et sacertes et prophetæ eorum, vir Juda, et habitatores Jerusalem. Et verterunt ad me terga, et non facies, cum docerem eos, et erudirem diluculo, et nollent audire ut acciperent disciplinam. Et posuerunt idola sua in domo in qua invocatum est nomen meum, ut pollucrent eam, et ædificaverunt excelsa Baal, quæ sunt in valle filii Ennon, ut initiarent filios suos, et filias suas Moloch : quod non mandavi eis, nec ascendit in cor meum ut facerent abominationem hanc, et in peccatum deducerent Judam. Et nunc propter ista, hæc dicit Dominus Deus Israel ad civitatem hanc, de qua vos dicitis, quod tradetur in manus regis Babylonis in gladio, et in fame, et in peste : Ecce ego congregabo eos de universis terris ad quas ejeci eos in furore meo, et in ira mea, et in indignatione grandi : et reducam eos ad locum istum, et habitare eos faciam confidenter. Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et bene sit eis, et filiis eorum post eos. Et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me, et lætabor super eis cum bene eis fecero.

7. Et plantabo eos in terra ista, in veritate, in toto corde meo, et in tota anima mea ; quia hæc dicit Dominus : Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum quod ego loquor ad eos. Et possidebuntur agri in terra ista, de qua vos dicitis, quod deserta sit, eo quod non remanserit homo, et jumentum, et data sit in manus Chaldæorum. Agri ementur pecunia, et scribentur in libro, et imprimetur signum, et testis adhibebitur in terra Beniamin, et in circuitu Jerusalem, in civitatibus Juda, et in civitatibus montanis, et in civitatibus campestribus, et in civitatibus quæ ad austrum sunt : quia convertam captivitatem eorum, ait Dominus.

1. Hic consolatur eos facto. Et primo designat prophetiæ tempus ex regis tempore : *In anno decimo Sedeciæ regis Juda : ipse est annus octavus decimus Nabuchodonosor*, ut colligitur ex his quæ dicta sunt supra cap. XXV : *Quia quartus annus Joakim erat primus Nabuchodonosor*. Ex urbis obsidione : *Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem*. Isa. XXIX : *Circumdabo quasi sphæram in circuitu tuo*, *et jaciam contra te aggerem*, *et munimenta ponam in obsidione tuam*. Et prophetæ carcerem, ponens carceris miseriam : *Et Jeremias propheta erat clausus in atrio carceris*. Thren. III : *Circumædificavit adversum me ut non egrediar, aggravavit compedem meum*. Et assignat causam : *Quare vaticinaris ?* quia prædicabat urbis captionem : *Ecce ego dabo civitatem istam in manus regis Babylonis*. Regis captivitatem : *Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldæorum*. Et bellorum adversitatem. *Si autem dimicaveritis... nihil prosperum habebitis*. Supra XXI : *Debellabo ego vos in manu extenta*, *et in brachio forti*, *et in furore*, *et in indignatione*, *et in ira grandi*, *et percutiam habitatores civitatis hujus*. Unde hoc capitulum, secundum historiam, est illi continuandum. Secundo ponitur propheticum factum. *Et dixit Jeremias :* et primo ponitur emptio ; secundo facti expositio, ibi, *Et dedi librum possessionis Baruch ;* tertio expositionis confirmatio, ibi, *Et oravi ad Dominum*. Circa primum tria. Primo ponitur venditoris invitatio ad emendum, ponens revelatum sibi invitationis verbum : *Ecce Hanameel veniet ad te... Tibi enim competit*. Ne tribus commiscerentur, præceperat Dominus ut possessiones venderentur illis qui essent de eadem cognatione, Num. XI, quod præcipue in possessionibus Levitarum observabatur. Ponit etiam invitantis adventum : *Et venit ad me Hanameel filius patrui mei*, *secundum verbum Domini*, quod non potest incassum ire. Num. XXIII : *Dixit*, *et non faciet ; locutus est*, *et non implebit*[1] *?* Secundo ponitur emptio, *Intellexi*, prophetali spiritu ; alias stultum videbatur tali tempore agrum emere : in quo etiam notatur prophetæ obedientia. Supra XVII : *Ego non sum turbatus te pastorem sequens, et diem hominis non desideravi*, *tu scis*. Et ponitur pretii solutio : *Et appendi*, in statera ponderis, *septem stateres*, idest siclos, quorum quilibet habet viginti obolos, Ezech. XLV : *Argenteos*, idem quod stateres. Tertio ponitur emptionis confirmatio : *Scripsi in libro*, *et signavi*, sigillis venditoris, et testium, *stipulationes*, quando uno interrogante, et alio respondente, roboratur contractus, *rata,* idest ratificatio venditionis. Isa. VIII : *Adhibui mihi testes fideles etc.*

2. Hic ponitur emptionis expositio. Et

[1] Al. : « implebitur. »

primo tradit librum *in oculis omnium Judæorum qui sedebant in atrio carceris*, qui venerant ad consolandum et consultandum, quia res ad omnes pertinebat. Ezech. XII : *Egredieris vespere coram eis sicut egreditur migrans.* Secundo indicitur diligens custodia : *Et præcepi Baruch coram eis dicens : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum, et librum hunc qui apertus est*, idest non sigillatus, ut quando mitterent, inspici posset. Oseæ XII : *In manibus prophetarum assimilatus sum.* Tertio assignantur in custodiam : *Et pones illos in vase fictili. Hæc dicit Dominus.* Hoc est quod Jeremias supra dixit se intellexisse verbum Dei. Zach. VIII : *Vinea dabit fructum suum, et terra dabit germen suum, et cœlum dabit rorem suum, etc.*

3. Hic ponitur expositionis confirmatio : quia enim verbis prophetæ non credebant, impetrat divinam super hoc revelationem, ut dubitationi eorum satisfaciat : unde primo ponitur prophetæ oratio ; secundo Domini responsio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum tria. Primo commendat divinam justitiam ; secundo proponit juste inflietam pœnam ; ibi, *Qui posuisti signa* ; tertio miratur præcepti præteriti causam, ibi, *Et tu dicis mihi, Domine Deus.* Justitia autem si adsit, facit hominem velle justa : unde ad executionem ipsius duo alia requiruntur, videlicet scire, et posse : unde ad perfectam executionem justitiæ ostendit perfectionem scientiæ, et potentiæ. Et primo potentiæ, ponens rerum creationem : *Ecce tu fecisti.* Supra XXVII : *Ego feci terram, et homines, et jumenta quæ sunt super faciem terræ in fortitudine mea magna, et in brachio meo extento ; et dedi eam ei qui placuit in oculis mei.* Et commendat potentiæ perfectionem : *Non erit tibi difficile omne verbum*, ex quo tam magna fecisti. Luc. I : *Non erit impossibile apud Deum omne verbum.* Et subjungit justitiæ executionem mixtam cum misericordia : *Qui facit misericordiam*, reddens bonis præmia, *in millibus*, idest usque in mille generationes, *in sinu filiorum*, saltem in unam generationem, ut misericordia pœnæ præemineat. Exod. XX : *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartum generationem eorum qui oderunt me.* Et prorumpit in potentiæ condemnationem, ex quo potentia in misericordiæ justitiam vertitur : *Fortissime*, inquantum omnia sustentat. Hebr. I : *Portans omnia verbo virtutis suæ.* Job IX : *Si fortitudo quæritur, robustissimus est. Magne*, inquantum virtutem ejus multitudo creaturarum non exhaurit, quin infinita adhuc producere possit, *potens*, ad omnia faciendum. Sapient. XII : *Subest enim tibi cum volueris, posse. Dominus exercituum*, quantum ad gubernationem, et præcipue rationalium, cœlestium, terrestrium et infernorum. Job XXV : *Numquid est numerus militum ejus?* Secundo ostendit perfectionem scientiæ, primo communicans scientiæ perfectionem : *Magnus consilio*, idest perfectus in sapientiæ dispositione, *et incomprehensibilis cogitatu*, humano. Job XXXVI : *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Rom. XI : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus.* Secundo ponit justitiæ executionem : *Cujus*[1] *oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam.* Job XXXIV : *Oculi ejus super vias hominum, et omnes gressus eorum considerat.*

4. Hic ponit pœnam Judæis inflictam ex divina justitia : quæ ut ostendatur justa, tria facit. Primo ponit beneficiorum exhibitionem in liberatione miraculosa : *Usque ad diem hanc*, tua signa complentur. Vel tua fortitudo in salutem Israel, et aliorum apparet. Ps. LXXVII : *Fecit mirabilia in terra Ægypti, in campo Thaneos.* Et in habitatione opulenta : *Et dedisti eis terram hanc.* Lev. XX : *Possidete terram eorum quam dabo vobis in hereditatem, terram fluentem lacte et melle.* Secundo ponit ingratitudinem : *Et ingressi sunt.* Deut. XXXII : *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit : incrassa-*

[1] Al. : « ejus. »

tus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo. Isa. I : *Filios enutrivi, et exaltavi ; ipsi autem spreverunt me.* Tertio pœnæ inflictionem : *Et evenerunt.* Habac, I : *Ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam.*

5. Hic miratur divinam jussionem : *Et tu dicis mihi... Eme agrum?* quod mirum est, cum non sit nunc tempus emendi. Ezech. VII : *Qui emit non lætetur, et qui vendit non lugeat : quia ira super omnem populum ejus.*

6. Hic ponitur Domini responsio. Et primo proponit potentiam suam : *Numquid mihi difficile erit omne verbum?* Gen. XVIII : *Quare risit Sara uxor tua dicens : Numquid vero paritura sum anus? Num Deo quicquam est difficile?* Secundo ostendit ex tali potentia juste inflictam pœnam, prædicens pœnam : *Propterea hæc dicit Dominus.* Supra XIX : *Erunt domus Jerusalem, et domus regum Juda sicut locus Tophet, immundæ.* Et subjungit culpam, ostendens culpæ continuitatem : *Erant enim facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua,* quando exierunt de Ægypto. Supra III : *Peccavimus nos, et patres nostri ab adolescentia nostra usque ad diem hanc.* Ostendens etiam culpæ universalitatem : *Quia in furore, et in indignatione mea facta est mihi civitas hæc a die qua ædificaverunt eam.* I Paral. XI : *Propter malitiam.* Isa. III : *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas.* Supra XXI : *Posui faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in bonum, ait Dominus.* Ostendens etiam culpæ gravitatem quantum ad divinum contemptum, *Et verterunt ad me terga,* per inobedientiam, ad modum contemnentium. Zach. VII : *Verterunt ad me scapulas recedentes, et aures suas aggravaverunt, ne audirent.* Quantum ad sacrilegium in pollutione templi : *Et posuerunt idola.* Supra XI : *Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa?* Et quantum ad sacrilegium junctum homicidio : *Et ædificaverunt excelsa.* Psal. CV : *Immolaverunt filios suos, et filias suas dæmoniis.* Tertio promittit misericordiam. Et primo tangit desperationem : *Et nunc propter ista, hæc dicit Dominus :* quia quantum ad omnia potens sum : sicut potenter punivi, ita potenter liberabo. *Dicitis,* desperando, *quod tradatur,* Supra XV : *Qui ad gladium, ad gladium ; et qui ad famem, ad famem ; et qui ad captivitatem, ad captivitatem.* Secundo ponit promissionem : *Ecce ego vos :* Et primo promittit revocationem . *Congregabo :* Ezech. XXXVI : *Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram.* Et promittit revocatis securitatem : *Et habitare eos faciam confidenter.* Supra XXIII : *In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter.* Secundo promitti reversis prosperitatem : et primo quantum ad bona spiritualia ; secundo quantum ad temporalia, ibi, *Et plantabo eos in terra ista.* Circa primum tria. Primo promittit sanctitatem, scilicet obedientiam ad Deum : *Et erunt mihi in populum.* Apoc. XXI : *Ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* Et concordiam ad proximum : *Et dabo eis cor unum.* Act. IV : *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una.* Secundo sanctitatis firmitatem : *Et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere,* quantum ad fructum sanctitatis quem tetigerat, *timorem* quantum ad sanctitatis donum. Isa. LV : *Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles.* Tertio sanctitatis acceptationem : *Et lætabor,* idest acceptabo bona eorum Psal. CIII : *Lætabitur Dominus in operibus suis.*

7. Hic promittit bona temporalia : et primo firmam patriæ habitationem : *Et plantabo,* ut non facile evellantur, *in veritate,* sine simulatione, *corde,* quantum ad cognitionem, *anima,* quantum ad voluntatem. Supra XXIV : *Ædificabo eos, et non destruam ; plantabo eos, et non evellam.* Et confirmat per similitudinem : *Quia hæc dicit Dominus : Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum.* Baruch. IV : *Qui adduxit super vos mala, ipse vos eripiet de manibus inimicorum vestrorum.* Secundo promittit li-

beram rerum possessionem[1] ponens possessionis plenitudinem : *Et possidebuntur agri.* Isa. XXXIV : *Usque in æternam possidebunt eam : in generatione et generationem habitabunt in ea.* Secundo contractuum libertatem : *Agri ementur pecunia.* Psal. CXXV : *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati.*

CAPUT TRIGESIMUMTERTIUM

1. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam secundo, cum adhuc clausus esset in atrio carceris, dicens : Hæc dicit Dominus qui facturus est, et formaturus illud, et paraturus, Dominus nomen ejus. Clama ad me, et exaudiam te ; et annuntiabo tibi grandia, et firma quæ nescis. Quia hæc dicit Dominus Deus Israel ad domos urbis hujus, et ad domos regis Juda quæ destructæ sunt, et ad munitiones, et ad gladium venientium ut dimicent cum Chaldæis, et impleant eas cadaveribus hominum quos percussi in furore meo, et in indignatione mea, abscondens faciem meam a civitate hac propter omnem malitiam eorum. Ecce ego obducam eis cicatricem et sanitatem, et curabo eos, et revelabo eis deprecationem pacis et veritatis. Et convertam conversionem Juda, et conversionem Jerusalem, et ædificabo eos sicut a principio et emundabo illos ab omni iniquitate sua in qua peccaverunt mihi ; et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me. Et erit mihi in nomen et in gaudium et in laudem, et in exultationem cunctis gentibus terræ quæ audierunt omnia bona quæ ego facturus sum eis : et pavebunt et turbabuntur in universis bonis et in omni pace quam ego faciam eis

2. Hæc dicit Dominus : Adhuc audietur in loco isto (quem vos dicitis esse desertum, eo quod non sit homo, nec jumentum : in civitatibus Juda ; et foris Jerusalem, quæ desolatæ sunt absque homine, absque habitatore, et absque pecore) vox gaudii, et vox lætitiæ vox sponsi, et vox sponsæ, et vox dicentium : Confitemini Domino exercituum, quantum bonus Dominus, quoniam in æternum misericordia ejus, et portantium vota in domum Domini. Reducam enim conversionem terræ sicut a principio, dicit Dominus.

3. Hæc dicit Dominus exercituum : Adhuc erit in loco isto deserto absque homine, et absque jumento, et in cunctis civitatis ejus habitaculum pastorum, et accubantium gregum in civitatibus montuosis, et in civitatibus campestribus, et in civitatibus quæ ad austrum sunt, et in terra Beniamin et in ciricuitu Jerusalem, et in civitatibus Juda, adhuc transibunt greges ad manum numerantis, ait Dominus.

4. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo verbum bonum, quod locutus sum ad domum Israel, et ad domum Juda. In diebus illis, et in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ, et faciet judicium, et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster, Quia hæc dicit Dominus : Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domus Israel.

5. Et de sacerdotibus, et de levitis non interibit vir a facie mea, qui offerat holocaustomata, et incendat sacrificium, et cædat victimas omnibus diebus.

6. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens ; Hæc dicit Dominus : Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo ; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus et levitæ, et sacerdotes ministri mei. Sicut enumerari non possunt stellæ cœli, et metiri arenæ maris, sic multiplicabo semen David servi mei, et levitas ministros meos.

7. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens : Numquid non vidisti quid populus hic locutus sit dicens : Duæ cognationes quas elegerat Dominus abjectæ sunt : et populum meum despexerint, et quod non sit ultra gens coram eis? Hæc dicit Dominus : Si pactum meum inter diem et noctem et leges cœlo et terræ non posui ; equidem et semen Jacob, et David servi mei projiciam, ut non assumam de semine ejus principes seminis Abraham, Isaac et Jacob. Reducam enim conversionem eorum, et miserebor eis.

1. Hic ponitur consolatio specialiter ad duas tribus, et præcipue quantum ad Jerusalem, ubi erat sedes regni, et sacerdotii : et circa hoc duo. Primo ponit prophetiæ titulum, in quo ponit Prophetæ carcerem : *Cum adhuc clausus esset in atrio carceris*, a Sedecia. Secundo respectu præcedentis visionis secundo factæ, promittentis auctoritatem : *Hæc dicit Dominus*, *facturus*, sicut artifex præparando materiam, *formaturus*, ducendo ad complementum formæ, *paraturus*, ordinando ad finem : *Dominus nomen ejus :* quia ipse singulariter Dominus omnium est. Psal. LXXXII : *Quoniam nomen tibi Dominus tu solus altissimus super omnem terram.* Promissionis firmitatem, et magnitudinem : *Clama ad me*, pro populo orans, *et exaudiam te*, non ut mala non inferam ; sed ut post mala illata liberem. Et sic non est contrarium

[1] Al. : « professionem. »

ei quod supra VII, dictum est : *Tu ergo noli orare pro populo hoc, et non assumas pro eis laudem, et orationem, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te. Quia nescit*, idest non posset humana conjecturatione suspicari. Isa. XLVIII : *Audita tibi feci nova ex tunc, et conservata sunt quæ nescis.* Secundo ponit prophetiæ verbum : et primo ponitur promissio quo ad populum ; secundo quo ad regnum, et sacerdotium, ibi, *Ecce dies veniunt.* Circa primum tria. Primo promittit inflictæ plagæ curationem ; secundo cordis jucunditatem, ibi, *Hæc dicit Dominus : Adhuc audietur in loco isto ;* tertio pacis tranquillitatem, ibi, *Hæc dicit Dominus exercituum, etc.* Circa primum tria. Primo tangit vulnus inflictum : *Quia hæc dicit Dominus*, ad destructionem ædificiorum, *ad domos.* Thren. II : *Præcipitavit Dominus, nec pepercit, omnia speciosa Jacob, destruxit in furore suo munitiones virginis Juda, et dejecit in terram.* Et quantum ad occisionem hominum : *Et ad gladium venientium*, in auxilium in Jerusalem, vel de gentilibus, vel de regno duarum tribuum, *et impleant*, occasionaliter, quia ex eis fiduciam assumentes, resisterunt hostibus, et interfecti sunt, *Abscondens faciem*, idest subtrahens protectionem. Ezech. XXXIX : *Scient gentes quoniam in iniquitatibus suis capta sit domus Israel, et quod dereliquerit me, et quod absconderim faciem meam ab eis.* Secundo promittit curationis beneficium in generali : *Ecce ego obducam eis cicatricem.* Supra XXX : *Obducam cicatricem tibi ; et a vulneribus tuis sanabo te.* Et in speciali quantum ad orationis exauditionem : *Et revelabo*, implendo intentum, *deprecationem*, quia a me pacem adinvicem et veritatem religionis petiverunt. Isa. XXXIX : *Fiat tantum pax et veritas in diebus meis.* Quantum ad patriæ restitutionem, *Et convertam.* Supra XXX : *Convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor.* Quantum ad peccati remissionem, secundum purgationem a culpa, *Et emundabor.* Ezech. XXXVI : *Mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos.* Et secundum absolutionem a pœna : *Et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum.* Psal. CII : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Tertio ponit liberationis fructum quantum ad divinam gloriam : *Et erit mihi in nomen.* Supra XXXII : *Lætabor super eis, cum bene eis fecero.* Isa XLIII : *Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.* Quantum ad amicorum lætitiam : *Et in exultationem cunctis gentibus terra.* Psalm. XLVII : *Fundatur exultatione universæ terræ, mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni.* Quantum ad invidorum angustiam, *Et pavebunt*, Isa. XXVI : *Videant et confundantur zelantes populi, et ignis hostes tuos devoret.*

2. Hic promittit ejus jucunditatem : et primo temporalem, *Vox gaudii.* Supra XXV ; *Perdam ex eis vocem gaudii et vocem lætitia, vocem sponsi et vocem sponsæ, vocem molæ, et lumen lucernæ.* Secundo spiritualem expressam divinis laudibus : *Vox dicentium : Confitemini Domino.* Isa. LI : *Gaudium, et lætitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox laudis.* Tob. XIII : *Per omnes vicos ejus, Alleluia cantabitur.* Et in oblationibus ; *Et portantium vota in domum Domini*, Isa. XIX : *Colent eum in hostiis, et in muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent.* Tertio assignat rationem : *Reducam enim conversionem terræ.* Thr. ult.: *Innova dies nostros sicut a principio.*

3. Hic promittit eis pacis tranquilitatem, quam significat per securam patriæ habitationem : *Transibunt greges ad manum numerantis ;* quasi dicat. Tantam securitatem potientur quod oves suas libere numerare poterunt. Ezech. XXXIV : *In pascuis uberrimis pascam eos et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum.*

4. Hic ponitur consolatio quantum ad regnum, et sacerdotium : et primo promittitur utriusque restitutio ; secundo ponitur promissionis confirmatio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum duo. Primo promittit restaurationem regni ; secundo sacerdotii ibi, *Et de sacerdotibus, et de levitis non interibit vir.* Circa primum tria. Primo designat temporis congruitatem : *Ecce dies veniunt*, scilicet gratiæ, *et suscitabo*,

implebo, *verbum bonum*, quod promisi de regni restauratione. Oseæ I : *Et congregabuntur filii Juda, et filii Israel pariter, et ponent sibimet caput unum, et ascendet de terra.* Quod impletum est in Christo. Secundo regni conditionem quantum ad regiminis nobilitatem : *In diebus illis germinare faciam David germen justitiæ*, Christum, qui est ipsa justitia. Isa. XI : *Egredietur virga de radice esse, et flos de radice ejus ascendet. Et faciet judicium :* in primo adventu pro mundo, in secundo de mundo, *justitiam*, docens verbo, implens in se facto, et in aliis gratiæ dono. Psalm. CXVIII : *Feci judicium, et justitiam.* Et quantum ad regiminis utilitatem in populi salutem : *In diebus illis salvabitur Juda*, quantum ad eos qui crediderunt in primo, et credent in secundo adventu. Oseæ I : *Salvabo eos in Domino Deo suo.* In pacis securitate : *Et Israel habitabit confidenter.* Isa. XXXII : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ et in requie opulenta.* Et in veræ fidei confessione : *Et hoc est nomen... Dominus justus noster* Psalm. CXVIII : *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum.* Tertio ponit regni durationem : *Quia hæc dicit Dominus, Non interibit de David vir*, Christus et regnum [1] ipsius. Dan. VIII : *Potuetas ejus potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.*

5. Hic ponit restaurationem sacerdotii. Et sicut regnum restauratur in ipso Christo, et in membris ejus, ita et sacerdotium. Ipse enim sicut rex, ita et sacerdos est. Psal. CIX : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Et membra sua reges et sacerdotes fecit. Apoc. V : *Fecisti*[2] *nos Deo nostro regnum et sacerdotes.* Eph. V : *Seipsum obtulit hostiam Deo in odorem suavitatis.* Et membra ipsius, spirituales hostias Deo offerre facit. Ezech. XLIV : *Sacerdotes et levitæ filii Sadoch, qui custodierunt cæremonias sanctuarii mei, cum errarent filii Israel a me : ipsi accedent ad me, ut ministrant mihi, et stabunt in conspectu meo, ut offerant mihi adipem et sanguinem : ait Dominus Deus.*

6. Hic ponitur promissionis confirmatio : et primo ex creaturarum duratione : *Et irritum potest fieri pactum meum cum die*, quasi dicat : Non potest esse irritum usque ad finem mundi. Psalm. LXXXVIII : *Ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cœli.* Secundo earum multitudinem : *Sicut enumerari non possunt stellæ cœli*, nisi a solo Deo, ita et numerus electorum soli Deo est cognitus. Gen. XXII : *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, et velut arenam quæ est in littore maris.*

7. Hic repellit hostium irrisionem. Et primo ponitur insultatio : *Quæ cognationes*, scilicet regalis, et sacerdotalis, vel decem et duarum tribuum. Psalm. LXX : *Qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in unum dicentes : Deus dereliquit eum, persequimini, et comprehendite eum, quia non est qui eripiat.* Secundo ponitur improbatio : *Hæc dicit Dominus.* Rom. XI : *Numquid repulit Deus populum suum ? Absit, etc.*

CAPUT TRIGESIMUMQUARTUM

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando Nabuchodonosor rex Babylonis et omnis exercitus ejus, universaque regna terræ, quæ erant sub potestate manus ejus, et omnes populi bellabant contra Jerusalem, et contra omnes urbes ejus, dicens : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Vade et loquere ad Sedeciam regem Juda, et dices ad eum. Hæc dicit Dominus : Ecce ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, et succendet eam igni. Et tu non effugies de manu ejus, sed comprehensione capieris, et in manu ejus traderis : et oculi tui oculos regis Babylonis videbunt, et os ejus cum ore tuo loquetur, et Babylonem introibis. Attamen audi verbum Domini, Sedecia rex Juda. Hæc dicit Dominus ad te : Non morieris in gladio, sed in pace morieris, et secundum combustiones patrum tuorum regum priorum, qui fuerunt ante te, sic comburent te, et Væ, domine, plangent te :

[1] Al. : « membrum. »

[2] Al. : « fecit. »

qua verbum hoc ego locutus sum, dicit Dominus. Et locutus est Jeremias propheta ad Sedeciam regem Juda universa verba hæc in Jerusalem. Et exercitus regis Babylonis pugnabat contra Jerusalem et contra omnes civitates Juda, quæ reliquæ erant, contra Lachis et contra Azecha : hæc enim supererant de civitatibus Juda urbes munitæ.

2. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, postquam percussit rex Sedecias fœdus cum omni populo in Jerusalem, prædicans ut dimitteret unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam, Hebræum, et Hebræam liberos, et nequaquam dominaretur eis, idest in Judæo, et fratre suo. Audierunt ergo omnes principes et universus populus, qui inierant pactum ut dimitteret unusquisque servum suum et ancillam suam liberos, et ultra non dominaretur eis. Audierunt igitur, et dimiserunt. Et conversi sunt deinceps, et retraxerunt servos suos et ancillas suas, quos dimiserant liberos, et subjugaverunt in famulos et famulas.

3. Et factum est Verbum ad Jeremiam a Domino, dicens : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Ego percussi fœdus cum patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de domo servitutis, dicens : Cum completi fuerint septem anni, dimittat unusquisque fratrem suum Hebræum, qui venditus est ei, et serviet tibi sex annis, et dimittes eum a te liberum. Et non audierunt patres vestri me, nec inclinaverunt aurem suam. Et conversi estis vos hodie, et fecistis quod rectum est in oculis meis, ut prædicaretis libertatem unusquisque ad amicum suum : et iniistis pactum in conspectu meo, in domo in qua invocatum est nomen meum super eam. Et reversi estis, et commaculastis nomen meum, et reduxistis unusquisque servum suum et unusquisque ancillam suam, quos dimiseratis ut essent liberi, et suæ potestatis, et subjugastis eos ut sint vobis servi et ancillæ. Propterea hæc dicit Dominus : Vos non audistis me ut prædicaretis libertatem unusquisque fratri suo, et unusquisque amico suo : ecce ego prædico libertatem, ait Dominus ad gladium, ad pestem et ad famem, et dabo vos in commotionem cunctis regnis terræ. Et dabo viros qui prævaricantur fœdus meum, et non observaverunt verba fœderis quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem conciderunt in duas partes, et transierunt inter divisiones ejus : principes Juda, et princeps Jerusalem, eunuchi et sacerdotes et omnis populus terræ, qui transierunt inter divisiones vituli : et dabo eos in manus inimicorum suorum, et manus quærentium animas eorum ; et erit morticinum eorum in escam volatilibus cæli, et bestiis terræ. Et Sedeciam regem Juda, et principes ejus dabo in manus inimicorum suorum, et in manus quærentium animas eorum, et in manus exercituum regis Babylonis, qui recesserunt a vobis. Ecce ego præcipio, dicit Dominus, et reducam eos in civitatem hanc, et præliabuntur adversus eam, et capient eam, et incendant igni : et civitates Juda dabo in solitudinem, eo quod non sit habitator.

1. Quia Judæi adeo obstinati erant quod nec terrebantur tristibus, nec flectebantur lætis, decenter ejus comminationem et consolationem, et tertio contradictionem audientium ostendit : et primo in transgressione sententiæ ; secundo in destructione scripturæ, cap. XXXVI : *Et factum est in anno quarto Joakim filii Josiæ regis Juda ;* tertio in persecutione prophetæ, cap. XXXVII : *Et regnavit rex Sedecias filius Josiæ pro Jechonia filio Joakim.* Circa primum duo. Primo convincuntur de transgressione, facto ; secundo, exemplo, XXXV cap.: *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino.* Ostendit autem eos transgressores ex hoc quod etiam pactum quod ipsi cum Deo fecerant de liberatione servorum secundum legem, non servaverunt. Dividitur autem in partes duas. Primo ponitur quoddam alleviamentum malorum post fœderis pactionem ; secundo ponitur comminatio post pacti initi trangressionem, ibi, *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino.* Circa primum duo. Primo ponit prophetiæ titulum, in quo describit tempus : *Quando Nabuchodonosor.* Supra I : *Ecce ego congregabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait Dominus; et venient et ponent unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, etc.* Secundo ponit prophetale verbum : *Hæc dicit Dominus :* et facit tria. Primo ponit comminationem pro culpis præteritis quantum ad destructionem civitatis : *Ecce ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, et succendet eam igni.* Psalm. LXXIII : *Incenderunt igni sanctuarium tuum, in terra polluerunt tabernaculum nominis tui.* Et quantum ad captivitatem regis : *Et tu non effugies,* Thren. II : *Non fuit in diebus furoris Domini qui effugeret et relinqueretur.* Secundo ponit pro pacto inito remunerationem *: Attamen audi... Non morieris.* Hoc quidem non fuit impletum, quia in pacto non mansit, fuitque confusione mortuus quoniam[1] medicinam laxativam in convivio acceperat. Habac. II : *Væ qui potum dat amico suo, miscens fel suum, et inebrians ut aspiciat nuditatem ejus.* Et tamen quantum ad hoc potest dici impletum quod non fuit[2] hostili gladio interfectus. Supra XXII : *Non plangent eum, Væ, frater, et væ, soror. Non concrepabunt ei. Væ, domine, et væ, inclyte.* Tertio tangit imminentem

[1] Al. : « quando. »

[2] Al. deest : « non. »

tribulationem, ut promissio sit acceptior: *Quia verbum hoc ego locutus sum.* Habac. I : *Ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem et capiet eam.*

2. Hic ponitur comminatio post pacti transgressionem : et primo ponitur pacti transgressio ; secundo contra transgredientes comminatio ibi, *Et factum est verbum ad Jeremiam a Domino.* Circa primum tria. Primo ponitur pactio : *Postquam percussit rex Sedecias fœdus*, et etiam postquam fregit, *ut dimitteret unusquisque*, secundum legem. Exod. XXI : *Si emeris servum Hebræum, sex annis serviet tibi*; *in septimo egredietur liber gratis.* Et Levit. XXV, prohibetur quod retineant de fratribus suis ut servos, neque opprimant per potentiam in servitute famulorum ; sed quasi mercenarii, et coloni sint[1]. Secundo ponitur pacti ad tempus observatio : *Audierunt igitur, et dimiserunt.* Psal. CV : *Cito fecerunt, obliti sunt operum ejus, et non sustinuerunt consilium ejus.* Tertio ponitur pacti transgressio : *Et conversi sunt deinceps.* Oseæ VII : *Reversi sunt ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus.*

3. Hic comminatur contra transgredientes. Et primo ponit culpam patrum, ponens pactionem : *Ego percussi fœdus.* Supra XXXI : *Non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt etc.* Et transgressionem : *Et non audierunt.* Supra XI : *Non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed abierunt, in pravitate cordis sui mali.* Et culpam filiorum, ponens pactionem : *Et conversi*, a transgressione patrum, *in domo*, in templo. Isa. LXIV : *Domus sanctificationis nostræ, et gloriæ nostræ, ubi laudaverunt te patres nostri, etc. Et transgressi estis, et commaculastis nomen meum*, transgrediendo. Exod. XX : *Ne assumas nomen Dei tui in vanum.* Ezech. XXXVI : *Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis, in gentibus ad quas intrastis.* Secundo comminatur pœnam : *Propterea hæc dicit Dominus :* et circa hoc duo. Primo ponit comminationem communiter quantum ad omnes, prædicens occisionem : *Ecce ego prædico libertatem*, ut libere occidamini. Supra XV : *Qui ad gladium, ad gladium ; qui ad famen ad famen* ; *et qui ad captivitatem, ad captivitatem.* Et reliquiarum servitutem : *Et dabo viros... vitulum ;* idest, quod pactum per divisionem vituli firmaverunt sacrificando Deo. Unde inolevit iste usus loquendi : Percutere, vel ferire fœdus. Thren. I : *Dedit me Dominus in manu de qua non potero effugere.* Prædicit etiam devorationem cadaverum : *Et erit morticinum eorum in escam volatilibus cœli.* Ps. LXXIII : *Posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cœli carnes sanctorum tuorum bestiis terræ.* Et quantum ad principes specialiter: *Et Sedeciam regem Juda, et principes ejus.* Deut. XXVIII : *Ducet te Dominus, et regem tuum quem constitues super te, in gentem quam ignoras tu, et patres tui. Qui recesserunt a vobis*, aut alieni habebantur[2]. Infra XXXVII : Secundo ponit expletionis ordinem : *Ecce ego præcipio.* Supra XII : *Dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis, posuerunt eam in dissipationem, luxitque super me.*

CAPUT TRIGESIMUMQUINTUM

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino in diebus Joakim filii Josiæ regis Juda, dicens : Vade ad domum Rechabitarum, et loquere eis, et introduces eos in domum Domini in unam exedram thesaurorum, et dabis eis bibere vinum. Et assumpsi Jezoniam filium Jeremiæ filii Habsaniæ, et fratres ejus, et omnes filios ejus, et universam domum Rechabitarum, et introduxi eos in

[1] Al. : « erunt. »

[2] Al. : « aut alienus habebatur. »

domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan filii Jegedeliæ hominis Dei, quod erat juxta gazophylacium principum super thesaurum Maasiæ filii Sellum, qui erat custos vestibuli. Et posui coram filiis domus Rechabitorum scyphos plenos vino, et calices, et dixi ad eos : Bibite[1] vinum. Qui responderunt : Non bibemus vinum, quia Jonadab filius Rechab pater noster præcepit nobis, dicens : Non bibetis vinum vos, et filii vestri usque in sempiternum : et domum non ædificabitis, et sementem non seretis, et vineas non plantabitis, nec habebitis ; sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, ut vivatis diebus multis super faciem terræ, in qua vos peregrinamini. Obedivimus ergo voci Jonadab filii Rechab patris nostri in omnibus quæ præcepit nobis, ita ut non biberemus vinum cunctis diebus nostris, nos, et mulieres nostræ, filii, et filiæ nostræ ; et non ædificaremus domus ad habitandum et vineam et agrum et sementem non habuimus ; sed habitavimus in tabernaculis, et obedientes fuimus juxta omnia quæ præcepit nobis Jonadab pater noster. Cum autem ascendisset Nabuchodonosor rex Babylonis ad terram nostram, diximus : Venite, et ingrediamus Jerusalem a facie exercitus Chaldæorum, et a facie exercitus Syriæ, et mansimus in Jerusalem.

2. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Vade, et dic viris Juda et habitatoribus Jerusalem : Numquid non recipietis disciplinam ut obediatis verbis meis? dicit Dominus. Prævaluerunt sermones Jonadab filii Rechab quos præcepit filiis suis ut non biberent vinum ; et non biberunt usque ad diem hanc, qua obedierunt præcepto patris sui. Ego autem locutus sum ad vos de mane consurgens, et loquens ; et non obedistis mihi. Misique ad vos omnes servos meos prophetas, consurgens diluculo, mittensque, et dicens : Convertimini unusquisque a via sua pessima, et bona facite studia vestra, et nolite sequi deos alienos, neque colatis eos, et habitabitis in terra quam dedi vobis, et patribus vestris. Et non inclinastis aurem vestram, neque audistis me. Firmaverunt igitur filii Jonadab filii Rechab præceptum patris sui quod præceperat eis ; populus autem iste non obedivit mihi. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Ecce ego adducam super Judam, et super omnes habitatores Jerusalem universam afflictionem, quam locutus sum adversum illos : eo quod locutus sum ad illos, et non audierunt ; vocavi illos, et non responderunt mihi Domui autem Rechabitarum dixit Jeremias : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Pro eo quod obedistis præcepto Jonadab patris vestri, et custodistis omnia mandata ejus, et fecistis universa quæ præcepit vobis : propterea hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab stans in conspectu meo cunctis diebus.

1. Hic convincit eos de transgressione, exemplo quorumdam obedientium. Et primo ponitur obedientiæ experimentum ; secundo ponitur inobedientium condemnatio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum tria. Primo ponitur experiendi jussio a Domino ad prophetam : *Vade ad domum Rechabitarum*, qui dediti erant studio Scripturæ, et ideo a vino abstinebant, de quibus I Paral II : *Cognationes scribarum habitantium in Jabes, canentes atque resonantes, et in tabernaculis commorantes. Illi sunt Cinæi qui venerunt de Calore patris domus Rechab. Exedram*, quasi cameram extra principalem ædem. *Dabis,* probans eorum obedientiam. Supra VI : *Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scies, et probabis vias eorum. Et assumpsi... et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium,* in quo divitiæ templi conservabantur. *Gaza*, divitiæ, *Phylaxa*, conservatio in græco dicitur. *Maasiæ*, qui tempore David hoc ministerium acceperat : I Paralip. XXIV : *Vestibuli*, atrii. Quia enim domus ante cameram principum, ubi vestes custodiuntur, vestibulum dicitur, inolevit usus ut omne atrium, vestibulum dicatur. *Calices*, ad aquam. *Bibite vinum*, ut experimentum sumat mysteriorum. Proverb. IX : *Comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.* Tertio ponitur obedientiæ protestatio, *Qui responderunt.* Et primo inducitur paterna jussio de non bibendo vino, *Non bibetis.* Eccl. II : *Cogitavi a vino abstrahere carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam.* Et de paupertate, ne solicitudine temporalium, sapientiæ studium intermitterent : *Et domum non ædificabitis.* II Corinth. VI : *Tamquam nihil habentes et omnia possidentes.* Secundo ponitur adimpletio : *Obedivimus ergo.* Prov. III : *Fili mi ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum custodiat. In tabernaculis.* Sapient. XI : *In locis desertis fecerunt casas.* Tertio excusatur necessaria transgressio : *Cum autem ascendisset Nabuchodonosor etc.*

2. Hic ponitur inobedientium condemnatio. Et primo comparantur diversa merita ; ubi ponitur inobedientiæ admiratio : *Numquid non recepietis disciplinam?* etiam flagellis, et exemplis. Supra II : *Frustra percussi filios vestros ; disciplinam non susceperunt.* Ponitur etiam admirationis ratio, *Prævaluerunt* ; quasi dicat : Majorem efficaciam habuerunt sermones

[1] Al. : « bibe. »

patris carnalis quam patris spiritualis. Hebr. XII : *Patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, et reverebamur eos; num multo magis obtemperabimus patri spirituum, et vivemus?* Et comparationis probatio : quia illis obedientibus hi non obedierunt : *Ego autem locutus sum ad vos.* Supra VII : *Locutus sum ad vos mane consurgens et loquens, et non audistis* ; *vocavi vos, et non respondistis mihi.* Secundo promittuntur diversa præmia. Et primo promittit inobedientibus pœnam : *Idcirco hæc dicit Dominus.* Proverb. I : *Quia vocavi et renuistis; extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret; despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis; ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id quod timebatis advenerit etc.* Secundo obedientibus misericordiam : *Domui autem Rechabitarum dixit Jeremias.* I Reg. XV : *Melior est obedientia quam victimæ; et auscultare quam offerre adipem arietum.*

CAPUT TRIGESIMUMSEXTUM

1. Et factum est in anno quarto Joakim filii Josiæ regis Juda, factum est verbum hoc ad Jeremiam a Domino, dicens : Tolle volumen libri, et scribes in eo omnia verba quæ locutus sum tibi adversum Israel et Judam, et adversum omnes gentes, a die qua locutus sum ad te, ex diebus Josiæ usque ad diem hanc : si forte audiente domo Juda universa mala quæ ego cogito facere eis, revertatur unusquisque a via sua pessima ; et propitius ero iniquitati, et peccato eorum. Vocavit ergo Jeremias Baruch filium Neriæ, et scripsit Baruch ex ore Jeremiæ omnes sermones Domini quos locutus est ad eum, in volumine libri.

2. Et præcepit Jeremias Baruch, dicens : Ego clausus sum, nec valeo ingredi domum Domini. Ingredere ergo tu, et lege de volumine in quo scripsisti ex ore meo verba Domini, audiente populo in domo Domini in die jejunii, insuper et audiente universo Juda, qui venient de civitatibus suis. Leges eis, si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini et revertatur unusquisque a via sua pessima : quoniam magnus furor, et indignatio est, quam locutus est Dominus adversus populum hunc. Et fecit Baruch filius Neriæ juxta omnia quæ præceperat ei Jeremias propheta, legens ex volumine sermones Domini in domo Domini. Factum est autem in anno quinto Joakim filii Josiæ regi Juda in mense nono, prædicaverunt jejunium in conspectu Domini omni populo in Jerusalem, et universæ multitudini quæ confluxerat de civitatibus Juda in Jerusalem. Legitque Baruch ex volumine sermones Jeremiæ in domo Domini in gazophylacio Gamariæ filii Saphan scribæ in vestibulo superiori, in introitu portæ novæ domus Domini, audiente omni populo.

3. Cumque audisset Michæas filius Gamariæ filii Saphan omnes sermones Domini ex libro, descendit in domum regis ad gazophylacium scribæ : et ecce ibi omnes principes sedebant : Et sama scriba, et Dalaias filius Semeiæ, et Elnathan filius Achobor, et Gamarias filius Saphan, et Sedecias filius Hananiæ, et universi principes. Et nuntiavit eis Michæas omnia verba quæ audivit legentem Baruch ex volumine in auribus populi. Miserunt itaque omnes principes ad Baruch, Judi filium Nathaniæ filii Selemiæ filii Chusi, dicentes : Volumen ex quo legisti audiente populo, sume in manu tua, et veni. Tulit ergo Baruch filius Neriæ volumen in manu sua, et venit ad eos. Et dixerunt ad eum : Sede, et lege hæc in auribus nostris. Et legit Baruch in auribus eorum.

4. Igitur cum audissent omnia verba, obstupuerunt unusquisque ad proximum suum, et dixerunt ad Baruch : Nuntiare debemus regi omnes sermones istos. Et interrogaverunt eum, dicentes : Judica nobis quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore ejus. Dixit autem eis Baruch : Ex ore suo loquebatur, quasi legens, ad me omnes sermones istos, et ego scribebam in volumine atramento. Et dixerunt principes ad Baruch : Vade, et abscondere tu, et Jeremias ; et nemo sciat ubi sitis. Et ingressi sunt ad regem in atrium. Porro volumen commendaverunt in gazophylacio Elisamæ scribæ, et nuntiaverunt, audiente rege, omnes sermones. Misitque rex Judi ut sumeret volumen, qui tollens illud de gazophylacio Elisamæ scribæ, legit, audiente rege et universis principibus, qui stabant circa regem.

5. Rex autem sedebat in domo hyemali in mense nono, et posita erat arula coram eo plena prunis. Cumque legisset Judi tres pagellas vel quatuor, scidit illud scalpello scribæ, et projecit in ignem qui erat super arulam, donec consumeretur omne volumen igni qui erat in arula. Et non timuerunt neque sciderunt vestimenta sua rex, et omnes servi ejus, qui audierunt universos sermones istos. Verumtamen Elnathan et Dalaias et Gamarias contradixerunt regi ne combureret librum ; et non audivit eos.

6. Et præcepit rex Jeremiel filio Amelech et Saraiæ filio Ezriel, et Selemiæ filio Abdeel ut comprehenderent Baruch scribam, et Jeremiam prophetam. Abscondit autem eos Dominus.

7. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam postquam combusserat rex volumen, et sermones quos scripserat Baruch ex ore Jeremiæ, dicens : Rursum tolle volumen aliud, et scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Joakim rex Juda. Et ad Joakim regem Juda dices : Hæc dicit Dominus : Tu combussisti volumen illud dicens : Quare scripsisti in eo annuntians : Festinus veniet rex Babylonis, et vastabit terram hanc, et cessare faciet ex illa hominem et jumentum? Propterea hæc dicit Domi-

nus Deus contra Joakim regem Juda : Non erit ex eo qui sedeat super solium David, et cadaver ejus projicietur ad æstum per diem, et ad gelu per noctem. Et visitabo contra eum, et contra semen ejus, et contra servos ejus iniquitates suas, et adducam super eos, et super habitatores Jerusalem, et super viros Juda omne malum quod locutus sum ad eos, et non audierunt. Jeremias autem tulit volumen aliud, et dedit illud Baruch filio Neriæ scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jeremiæ omnes sermones libri quem combusserat Joakim rex Juda igni, et insuper additi sunt sermones multo plures quam antea fuerant.

1. Hic primo ponitur scripturæ descriptio ; secundo scripturæ destructio, ibi, *Rex autem sedebat in domo hyemali*; tertio restauratio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam*. Circa primum tria. Primo ponit scribendi præceptum : *Tolle volumen*. Habac. II : *Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum*. Secundo ponit scripturæ fructum : *Si forte audiente domo Juda*. Ezech. XXXIII : *Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, et custodierit omnia præcepta mea, et fecerit judicium et justitiam; vita vivet et non morietur*. Tertio scripturæ ministrum : *Vocavit ergo Jeremias Baruch*. Apoc. I : *Quod vides scribe in libro, et mitte septem Ecclesiis quæ sunt in Asia*.

2. Hic primo[1] ponitur denuntiatio ad plebem ; secundo ad principes, ibi, *Cumque audisset Michæas* ; tertio ad regem, ibi, *Igitur cum audissent omnia verba*.[2] Circa primum primo ponitur denuntiandi præceptum : *Ego clausus sum*. II Tim. II : *Labora sicut bonus miles Christi Jesu*. Phil. I : *Ut plures et fratribus in Domino, confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui*. Secundo ponitur denuntiandi modus quantum ad locum, *In domo Domini*, qui est locus devotionis. Isa. LVI : *Domus mea domus orationis vacabitur cunctis populis, ait Dominus Deus*. Quantum ad tempus, *In die jejunii*, quod est tempus contritionis. Isa. LVIII : *Nonne hoc est magis jejunium quod elegi ? Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes. Dimitte eos qui confracti sunt, liberos, et omne onus disrumpe. Frange esurienti panem tuum et egenos, vagosque induc in domum tuam. Cum videris nudum, operi eum et carnem tuam ne despexeris*. Quantum ad audientes, *Audiente populo*. Quantum ad advenas : *Insuper et audiente universo Juda, qui veniunt de civitatibus suis*. Tertio ponit denuntiationis fructum, ponens utilitatem : *Si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini*, idest acceptetur. Et consequentem[3] sanctitatem : *Et revertatur unusquisque a via sua pessima, quoniam magnus furor, et indignatio est*. IV Reg. II : *Magna ira Domini succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba libri hujus, ut facerent omne quod scriptum est nobis*. Quarto ponitur præcepti complementum quantum ad actum : *Et fecit Baruch*. Hebr. ult. : *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis*. Quantum ad tempus. *Factum est autem in anno quinto Joakim*. Joel. II : *Sanctificate Ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos et sugentes ubera*. Quantum ad locum : *Legitque Baruch... in introitu portæ novæ*, quam fecerat Joas. II Paral. XXVII : *In vestibulo superiori*, idest in superiori parte atrii, in quo sacerdotes immolabant. II Esdræ IX : *Legerunt in volumine Domini Dei sui quater in die, et quater in nocte*.

3. Hic ponitur denuntiatio ad principes : et primo ponitur de scriptura prophetiæ, facta significatio ad principes : *Et nuntiavit eis Michæas*. Apoc. ult. : *Qui audit dicat : Veni*. Secundo scripturæ petitio : *Miserunt itaque omnes principes ad Baruch... dicentes Volumen ex quo legisti populo sume in manu tua* : mystice, in operatione. Eccle. IX : *Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare : quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas*. Apportatio, *Tulit ergo*. Tertio ponitur scripturæ recitatio : *Et dixerunt ad eum : Sede, et lege hæc in auribus nostris*. Act. XX : *Non enim subterfugi quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis*. Et lectionis effectus : *Igitur cum audissent omnia verba, obstupuerunt*. Supra XXIII : *Numquid non verba mea sunt quasi ignis ardens, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petras ?*

[1] Al. deest : « primo. » — [2] Al. : « *dixi etc.* »

[3] Al. : « consequentia. »

4. Hic ponitur denuntiatio ad regem et primo ponitur denuntiationis præparatio : exponunt enim denuntiandi propositum : *Nuntiare debemus :* quia ipse potest peccata populi corrigere. Proverb. xx : *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Perscrutantur editionis modum : unde primo ponitur quæstio : *Et interrogaverunt eum, dicentes : Indica nobis quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore ejus ;* ut ex modo scirent, utrum divino spiritu edita scriptura esset. I Joan. iv : *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus an ex Deo sint : quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.* Et ponitur responsio : *Dixit autem Baruch* : *Ex ore suo loquebatur quasi legens*, sine impedimento et præmeditatione. Matth. x : *Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini : non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis.* Supra i : *Ecce dedi verba mea in ore tuo, etc.* Et datum absconsionis consilium, *Abscondere*, timentes de pertinacia et crudelitate regis. III Reg. xviii : *Numquid non indicatum est tibi domino meo quid fecerim, cum interficeret Jezabel prophetas Domini, quod absconderim de prophetis Domini centum viros, quinquagenos, et quinquagenos in speluncis, et paverim eos pane et aqua ? Et nunc tu dicis : Vade et dic domino tuo : Adest Elias, ut interficiat me ?* Secundo ponitur denuntiatio : *Et ingressi sunt.* Sapient. vi : *Ad vos ergo, o reges, sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, ne excidatis.* Tertio ponitur scripturæ recitatio : *Misitque rex Judi* ; [1] Job. xxix : *Cumque sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen mærentium consolator.*

5. Hic ponitur scripturæ destructio : et circa hoc duo. Primo ponitur scripturæ destructio ; secundo scribentium persecutio, ibi, *Et præcepit rex Jeremiel.* Circa primum tria. Primo ponitur dispositio ad destructionem : *Posita erat arula coram eo plena prunis in domo hyemali :* [2] habebat enim propter delicias domos speciales ad hyemem et æstatem. Amos iii : *Percutiam domum hyemalem cum domo æstiva, et peribunt domus eburneæ, et dissipabuntur ædes multæ.* Secundo ponitur destructio : *Cumque legisset Judi tres pagellas*, parvas paginas, *scalpello*, cultello, quo parabat pennam. Isa. xxx : *Auferte a me viam, declinate a me semitam, cesset a facie vestra Sanctus Israel.* Et sic fecerunt quod facere non debuerunt, omiserunt etiam quod facere debuerunt. *Et non timuerunt*, exemplo Josiæ. IV Reg. xxii : *Cum audisset rex verba libri legis, scidit vestimenta sua, etc.* Tertio ponitur principum contradictio : *Verumtamen Elnathan, et Dalajas, et Gamarias contradixerunt regi.* Simile ii : Reg. ult. : *Obtinuit sermo regis verba Joab, et principum ejus, etc.*

6. Hic ponitur scribentium persecutio : et primo ponitur iniquum præceptum. *Ut comprehenderent* ; secundo ponitur divinum auxilium : *Abscondit autem eos Dominus ;* et fecit quod inveniri non possent. Psalm. xxxiii : *Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur.*

7. Hic ponitur scripturæ restauratio : et primo ponitur restaurandi præceptum, *Rursum tolle.* Supra i : *Pugnabunt adversum te, et non prævalebunt, quia ego te cum sum, ait Dominus, ut liberem te.* Secundo destruenti comminatur interitum, ibi, *Et ad Joakim regem Juda dices.* Unde arguit culpam : *Tu combussisti.* Prov. xxix : *Viro qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus, et eum sanitas non sequetur.* Et comminatur pœnam : *Propterea hæc dicit Dominus :* regalis successionis terminationem : *Non erit ex eo qui sedeat super solium David.* Supra xxii : *Non erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultra in Juda.* Cadaveris abjectionem : *Cadaver ejus projicietur*, sepultura asini. Isa. xiv : *Tu autem projectus es de sepulcro tuo quasi stirps inutilis, pollutus et obvolutus, cum his qui interfecti sunt gladio, et descenderunt usque ad fundamenta laci.* Subditorum destructionem quantum ad

[1] Al. : « *misit itaque.* »

[2] Al. : « *in domo hac.* »

domesticos : *Visitabo contra eum et contra semen ejus.* Psalm. LXXXVIII : *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum.* Et quantum ad alios : *Et adducam super eos, et super habitatores Jerusalem, et super viros Juda omne malum.* Isa. XLV : *Ego Dominus, et non est alter, formans lucem et creans tenebras, faciens pacem et creans malum. Ego Dominus faciens omnia hæc.* Tertio ponit præcepti complementum : *Jeremias autem tulit volumen aliud.* Sap. VII : *Sapientia autem vincit malitiam.*

CAPUT TRIGESIMUMSEPTIMUM

1. Et regnavit rex Sedecias filius Josiæ pro Jechonia filio Joakim, quem constituit regem Nabuchodonosor rex Babylonis in terra Juda. Et non obedivit ipse, et servi ejus, et populus terræ verbis Domini quæ locutus est in manu Jeremiæ prophetæ. Et misit rex Sedecias Iuchal filium Selemiæ, et Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem ad Jeremiam prophetam, dicens : Ora pro nobis Dominum Deum nostrum. Jeremias autem libere ambulabat in medio populi : non enim miserant eum in custodiam carceris. Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Ægypto : et audientes Chaldæi qui obsidebant Jerusalem hujuscemodi nuntium, recesserunt ab Jerusalem.

2. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, dicens : Hæc dicit Dominus Deus Israel. Sic dicetis regi Juda, qui misit vos ad me interrogandum : Ecce exercitus Pharaonis, qui egressus est vobis in auxilium, revertetur in terram suam in Ægyptum, et redient Chaldæi, et bellabunt contra civitatem hanc, et capient eam, et succendent eam igni. Hæc dicit Dominus : Nolite decipere animas vestras, dicentes : Euntes abibunt, et recedent a nobis Chaldæi ; quia non abibunt. Sed et si percusseritis omnem exercitum Chaldæorum, qui præliantur, adversum vos, et derelicti fuerint ex eis aliqui vulnerati ; singuli de tentorio suo consurgent, et incendent civitatem hanc igni.

3. Ergo cum recessisset exercitus Chaldæorum ab Jerusalem propter exercitum Pharaonis, egressus est Jeremias de Jerusalem ut iret in terra Beniamin, et divideret ibi possessionem in conspectu civium.

4. Cumque pervenisset ad portam Beniamin, erat ibi custos portæ per vices, nomine Jerias filius Selemiæ filii Hananiæ.

5. Et apprehendit Jeremiam prophetam, dicens : Ad Chaldæos profugis? Et respondit Jeremias : Falsum est, non fugio ad Chaldæos. Et non audivit eum, sed comprehendit Jerias Jeremiam, et adduxit eum ad principes. Quamobrem irati principes contra Jeremiam, cæsum eum miserunt in carcerem qui erat in domo Jonathan scribæ : ipse enim præpositus erat super carcerem. Itaque ingressus est Jeremias in domum laci, et in ergastulum et sedit ibi Jeremias diebus multis. Mittens autem Sedecias rex tulit eum, et interrogavit eum in domo sua abscondite, et dixit : Putas ne est sermo a Domino? Et dixit Jeremias, Est ; et ait : In manus regis Babylonis traderis. Et dixit Jeremias, ad regem Sedeciam : Quid peccavi tibi, et servis tuis, et populo tuo, quia misisti me in domum carceris? Ubi sunt prophetæ vestri, qui prophetabant vobis, et dicebant : Non veniet rex Babylonis super vos ; et super terram hanc? Nunc ergo audi, obsecro, Domine mi rex : valeat deprecatio mea in conspectu tuo, et ne me remittas in domum Jonathæ scribæ, ne moriar ibi. Præcepit ergo rex Sedecias ut traderetur Jeremias in vestibulo carceris, et daretur ei torta panis quotidie, excepto pulmento, donec consumerentur omnes panes de civitate. Et mansit Jeremias in vestibulo carceris.

1. Hic ostenditur contradictio ex prophetæ persecutione : et primo ponitur persecutio ipsius propter falsam suspicionem ; secundo propter veram prædicationem, cap. XXXVIII : *Audivit autem Saphatias filius Mahan.* Circa primum tria. Primo ponit suspicionis occasionem ; secundo ponit suspicionem, ibi, *Cumque pervenisset ad portam Beniamin ;* tertio persecutionem, ibi, *Et apprehendit*[1] *Jeremiam prophetam.* Circa primum duo. Primo ponitur occasio sumpta ex prophetæ verbo ; secundo occasio sumpta ex ipsius facto, ibi : *Cumque pervenisset etc.* Circa primum duo. Primo ponitur consultatio ; secundo ponitur prophetæ displicens illis responsio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum tria. Primo describit consultantium conditionem : *Quem constituit regem Nabuchodonosor :* I Reg. XXIV : *Et non obedivit*, ut tributum regi Babylonis solveret, et a peccatis cessaret. Matth. XXII : *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo. Servi*, familiares, *populus.* Eccli. X : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus, et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea.* Secundo ponitur consultatio : *Et misit rex... di-*

[1] Al. : « *comprehendit.* »

cens : Ora pro nobis, ut indicet nobis quid agere debeamus ut[1] ab hostibus liberemur. Isa. XXXVII : *Leva ergo orationem pro reliquiis quæ repertæ sunt*. Tertio ponitur consultantis ratio : fiduciam enim sumpserant ex prophetæ libertate, quem nondum afflixerant : *Jeremias autem ambulabat in medio populi* : et ex obsidionis solutione : *Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Ægypto :* exiverat enim rex Ægypti ut liberaret Judæos. Quo devicto tamen exercitus rediit. Isa. XXXVI : *Ecce confidis super baculum arundineum confractum istum : super Ægyptum, etc.*

2. Hic ponitur prophetæ responsio. Et primo excludit Ægyptiorum anxilium : *Ecce exercitus Pharaonis*. Isa. XXX : *Ægyptus frustra et vane auxiliabitur*. Secundo prædicit Chaldæorum reditum : *Et redient Chaldæi. Nolite decipere*, falsa spe. Thren. I : *Vocavi amicos meos, et ipsi deceperunt me*. Tertio excludit impedimentum : *Sed si percusseritis*. Deut. XXXII : *Quomodo persequebatur unus mille, et duo fugabant decem millia ? Nonne ideo quia Dominus Deus tuus vendidit eos et Dominus couclusit illos ?*

3. Hic ponit occasionem sumptam ex facto : *Et divideret ibi possessionem*, quam emerat : idest distingueret ab aliis agris : vel distribueret aliis, ut ipse sine solicitudine remaneret. II Corinth. VI : *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes*.

4. Hic ponitur falsa suspicio. Psalm. XXVI : *Insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi*.

5. Hic ponitur persecutio in tribus. In captione. Thren. III : *Venatione ceperunt*. In flagellatione, *Cæsum*, Simile Act. VIII : Hebr. XI : *Ludibria, et verbera experti*. Et in carceratione : *Itaque ingressus est Jeremias in domum laci*. Psal. LXXXVIII : *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum. Ergastulum*, et est proprie carcer in quo damnatur quis ad aliquod opus. Secundo ponitur liberatio, *Mittens :* et circa hoc tria. Primo ponitur liberationis occasio, ponens regis interrogationem : *Putasne est sermo a Domino?* scilicet prænuntians futura, tibi revelatus. Isa. VIII : *Numquid non populus a Deo suo requirit visionem pro vivis ac mortuis?* Et ponit responsionem : *Et dixit Jeremias*. III Reg. XIV : *Ego autem missus sum ad te durus nuntius*. Secundo ponitur liberationis petitio : *Et dixit Jeremias ad regem :* ubi monstrat injustam pœnam : *Qui peccavi?* Job. VI : *Non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit*. Excusat impositam culpam : *Ubi sunt prophetæ vestri ?* quasi dicat : Patet eorum falsitas, et mea veritas. Jam enim exercitus Chaldæorum reversus erat, quem illi reversurum negaverant. Supra XXVIII : *Propheta, qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum ejus, tunc scietur propheta quem misit Dominus in veritate*. Et petit misericordiam : *Nunc ergo audi, obsecro*. Proverb. XV : *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem*. Eccli VI : *Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat inimicos ; et lingua eucharis in bono homine abundabit*. Tertio ponitur petitionis impetratio : *Præcepit ergo rex Sedecias ut traderetur Jeremias in vestibulo carceris, et daretur ei torta panis quotidie, excepto pulmento*, quod addi noluit, *vestibulo*, idest atrio.

CAPUT TRIGESIMUMOCTAVUM

1. Audivit autem Saphatias filius Mathan, et Gedelias filius Phassur, et Juchal filius Selemiæ, et Phassur filius Melchiæ sermones quos Jeremias loquebatur ad omnem populum, dicens : Hæc dicit Dominus : Quicumque manserit in civitate hac morietur gladio et fame et peste ; qui autem profugerit ad Chaldæos, vivet, et erit anima ejus sospes, et vivens. Hæc dicit Dominus : Tradendo tra-

[1] Al. : « et. »

detur civitas hæc in manu exercitus regis Babylonis, et capiet eam. Et dixerunt principes regi : Rogamus ut occidatur homo iste : de industria enim dissolvit manus virorum bellantium, qui remanserunt in civitate hac, et manus universi populi, loquens ad eos universa verba hæc, siquidem homo iste non quærit pacem populo huic, sed malum. Et dixit rex Sedecias : Ecce ipse in manibus vestris est, nec enim fas est vobis quicquam negare. Tulerunt ergo Jeremiam, et projecerunt eum in lacum Melchiæ filii Amelech, qui erat in vestibulo carceris, et submiserunt Jeremiam funibus in lacum, in quo non erat aqua, sed lutum. Descendit itaque Jeremias in cœnum. Audivit autem Abdemelech Æthiops, vir eunuchus qui erat in domo Regis quod misissent Jeremiam in lacum Porro rex sedebat in porta Beniamin. Et egressus est Abdemelech de domo regis, et locutus est ad regem, dicens : Domine mi rex, male fecerunt viri isti omnia quæcumque perpetrarunt contra Jeremiam prophetam, mittentes eum in lacum, ut moriatur ibi fame : non sunt enim panes ultra in civitate. Præcepit itaque rex Abdemelech Æthiopi, dicens : Tolle tecum hinc triginta viros, et leva Jeremiam prophetam de lacu, antequam moriatur. Assumptis ergo Abdemelech secum viris, ingressus est domum regis, quæ erat sub cellario, et tulit inde veteres pannos et antiqua vestimenta quæ computruerant, et summisit ea ad Jeremiam in lacum per funiculos. Dixetque Abdemelech Æthiops ad Jeremiam : Pone veteres pannos, et hæc scissa, et putrida sub cubitu manuum tuarum, et super funes. Fecit ergo Jeremiam sic. Et extraxerunt Jeremiam funibus, et eduxerunt eum de lacu. Mansit autem Jeremias in vestibulo carceris.

2. Et misit rex Sedecias, et tulit ad se Jeremiam prophetam ad ostium tertium, quod erat in domo Domini. Et dixit rex ad Jeremiam : Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid. Dixit autem Jeremias ad Sedeciam : Si annuntiavero tibi, numquid non interficies me? Et si consilium dedero tibi, non me audies. Juravit ergo rex Sedecias Jeremiæ clam, dicens : Vivit Dominus, qui fecit nobis animam hanc, si occidero te, et si tradidero te in manus virorum istorum qui quærunt animam tuam. Et dixit Jeremias ad Sedeciam : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas hæc non succendetur igni, et salvus eris tu, et domus tua. Si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tradetur civitas hæc in manus Chaldæorum, et succendent eam igni, et tu non effugies de manu eorum. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam : Solicitus sum propter Judæos qui transfugerunt ad Chaldæos, ne forte tradar in manus eorum ; et illudant mihi. Respondit autem Jeremias, et dixit ei : Non te tradent. Audi quæso, vocem Domini, quam ego loquor ad te ; et bene tibi erit, et vivet anima tua. Quod si nolueris egredi, iste est sermo, quem ostendit mihi Dominus : Ecce omnes mulieres quæ remanserunt in domo regis Juda, educentur ad principes regis Babylonis, et ipsæ dicent : Seduxerunt te, et prævaluerunt adversum te viri pacifici tui, demerserunt te in cœno, et in lubrico pedes tuos, et recesserunt a te. Et omnes uxores tuæ, et filii tui educentur ad Chaldæos ; et non effugies manus eorum, sed in manu regis Babylonis capieris, et civitatem hanc comburet igni. Dixit ergo Sedecias ad Jeremiam : Nullus sciat verba hæc, et non morieris. Si autem audierint principes quia locutus sum tecum, et venerint ad te, et dixerint tibi : Indica nobis quid locutus sis cum rege ; ne cœles nos, et non te interficiemus ; et quid locutus est tecum rex : dices ad eos : Prostravi ego preces meas coram rege, ne me reduci juberet in domum Jonathan, et ibi morerer. Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam, et interrogaverunt eum. Et locutus est eis juxta omnia verba quæ præceperat ei rex. Et cessaverunt ab eo : nihil enim fuerat auditum.

3. Mansit vero Jeremias in vestibulo carceris usque ad diem quo capta est Jerusalem. Et factum est ut caperetur Jerusalem.

1. In parte ista ostenditur persecutio prophetæ propter veram prædicationem : et dividitur in tres partes. Primo ponit prædicationem, *Loquebatur :* quamvis enim esset in carcere, multi tamen veniebant ad eum ; in quo comminatur remanentibus mortem : *Quicumque manserit in civitate hac, morietur.* Et promittebat fugientibus salutem : *Qui autem profugerit vivet.* Urbis captionem : *Tradendo tradetur.* Et hæc tria posuit supra xxi : unde videtur continuari, secundum historiæ ordinem, ad illud. Secundo ponit persecutionem : ubi ponit principium impiam petitionem : petunt enim mortem : *Et dixerunt principes.* Sap. ii : *Circumveniamus justum quoniam contrarius est operibus nostris.* Accusant prædicationem : *De industria enim dissolvit manus virorum :* quod est contra officium prophetale. Isa. xxxiv : *Confortate manus dissolutas, et debilia genua roborate.* Et pervertunt intentionem : *Siquidem homo iste non quærit pacem.* Gal. iv : *Ergo inimicus factus sum, verum dicens vobis?* Nolebat autem Jeremias auferre cor resistendi ; sed propter bonum, et salutem populi, ex jussu Domini, illa dicebat. Ponit etiam stultam regis exauditionem : *Et dixit rex Sedecias.* Unde non excusatur, quamvis minus peccaverit. Joan. xix : *Propterea qui tradidit me tibi, majus peccatum habet.* Ponit etiam solicitam executionem : *Tulerunt ergo Jeremiam, et projecerunt eum in lacum*, cisternam sine aqua. Psalm. lxxxvii : *Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, et in umbra mortis.* Et designat prophetæ intromissionem *: Descendit itaque Jeremias in cœnum.* Psalm lxviii : *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia.* Tertio ponitur liberatio. Hic duo ponit. Primo quod liberatur a carcere ; secundo quod liberatur a mortis timore, ibi, *Et misit rex Sedecias*,

et tulit ad se Jeremiam. Circa primum quatuor. Primo describit petentem, *Abdemelech*, idest servus regis significans ; quod dicit propter humilitatem. Rom. I : *Paulus servus Christi Jesu, etc. Æthiops*, propter carnis mortificationem. Psalm. LXVII : *Æthiopia prævenient manus ejus Deo.* Cant. I : *Nigra sum, sed formosa. Vir*, propter animi virtutem, *eunuchus*, propter castitatem. Matth. XIX : *Sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui erat in domo regis,* Philip. III : *Nostra conversatio in cœlis est.* Sap. III : *Spado qui non est operatus per manus suas iniquitatem, nec cogitavit adversus Deum nequissima : dabitur enim illi fidei donum electum, et sors in templo Dei acceptissima.* Secundo ponit petitionem, designans petitionis locum : *Porro rex sedebat in porta Beniamin,* quæ scilicet ducebat in tribum Beniamin. Et ponit petitionem, *Et egressus est Abdemelech de domo regis, et locutus est ad regem* : *Non sunt enim panes ultra in civitate;* quasi dicat : Ex quo inclusus est, panis defecit. Vel non erat necessarium includi, cum omnes obsessi, et in penuria simus. Sap. XI : *Per quæ quis peccat, per hæc et torquetur.* Tertio ponitur impetratio : *Præcepit itaque rex.* Quarto ponitur executio : *Assumptis ergo Abdemelech secum viris ingressus est domum regis et tulit inde veteres pannos, et antiqua quæ computruerant*, propter tribulationes quas sustinuerunt. Heb. ult.: *Mementote præpositorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.* Vel quia, ad litteram, molliores sunt. *Per funiculos*, præceptorum Dei. Eccl. IV : *Funiculus triplex difficile rumpitur. In vestibulo carceris*, idest in atrio. Dicitur enim vestibulum, domus ante cameram regis, ubi custodiuntur vestes : unde omne atrium, vestibulum dicitur.

2. Hic liberatur a timore mortis, concessa sibi securitate a rege. Et primo ponitur securitatis pactio; secundo pacti observatio, ibi, *Mansit vero*[1] *Jeremias in vestibulo carceris.* Circa primum duo. Primo ponitur mutua petitio. Petit enim rex divinum responsum, vel consilium, *Interrogo.* III Reg. ult.: *Iterum atque iterum te adjuro ut non loquaris mihi nisi quod verum est in nomine Domini.* Et propheta petit securitatis promissum : *Dixit autem Jeremiam ad Sedeciam.* Luc. XXII : *Si vobis dixero, non credetis mihi etc.* Potest enim legi interrogative vel remissive. Secundo ponitur mutua solutio. Primo enim rex dat securitatis promissum : *Juravit ergo rex Sedecias Si occidero*, male mihi accidat. Isa. XLII : *Ego Dominus vocavi te in justitia, et apprehendi manum tuam et servavi te.* Secundo propheta dat salutis consilium. Et circa hoc quatuor facit. Primo ponitur salubris prophetæ exhortatio : *Et dixit Jeremias.* Et datur regi optio eligendi bonum vel malum. Eccl. XV : *Ante hominum vita et mors, bonum et malum, et quod placuerit ei, dabitur illi.* Secundo ponitur regis excusatio : *Et dixit rex Solicitus sum propter Judæos*, quorum bona destruxerat propter hoc quod a Chaldæos confugerant. Supra IX : *Unusquisque a proximo suo se custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam : quoniam omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet.* Tertio ponitur responsionis exclusio : *Respondit Jeremias:* In qua excludit timorem, si consilium audiat : *Non te tradant.* Isa I : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.* Ponit comminationem, si audire contemnat : *Quod si nolueris.* Comminatur autem mulierum insultationem : *Ecce omnes mulieres dicent.* Insultando autem improperant stultum amicorum consilium : *Seduxerunt*, quantum in se fuit, *et prævaluerunt*, quia eis credidisti, *pacifici tui*, qui pacem tibi promittebant. Isa. III : *Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant.* Consequens damnum : *Demerserunt te in cœno*, peccati, *in lubrico*, pœnæ. Psalm. XXXIV : *Fiant viæ illorum tenebræ et lubricum.* Et eorum recessum : *Et recesserunt a te.* Eccli. VI : *Est amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.* Comminatur etiam cap-

[1] Al. : « *ergo.* »

tionem familiæ : *Et omnes uxores.* Isa. XXXIX : *De filiis tuis qui exibunt de te*[1] *quos genueris, tollent, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis.* Et personæ propriæ : *Et tu non effugies.* Thren. II : *Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret et relinqueretur.* Comminatur etiam urbis captionem : *Et civitatem hanc comburet igni.* Amos. I : *Succendam ignem in muro Rabaa, et devorabit ædes ejus.* Quarto petitur a rege consilii dati occultatio : *Dixit ergo Sedecias*[2] *ad Jeremiam.* Et circa hoc tria facit. Primo petit occultari consilium, *Nullus sciat.* Tob. XII : *Sacramentum regis abscondere bonum est; opera autem Dei revelare et confiteri honorificum est.* Secundo docet celandi modum : *Si autem audierint principes,* ut veritatem taceat, et falsum non dicat. Prov. X : *Qui moderatur labia sua prudentissimus est.* Tertio ponitur petitionis complementum : *Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam.* Prov. XI : *Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana; qui autem amicus est, cœlat amici commissam.*

3. Hic ponitur petitionis observatio, *In vestibulo* non missus in lacum, secundum petitionem suam.

CAPUT TRIGESIMUMNONUM

1. Anno nono Sedeciæ regis Juda mense decimo venit Nabuchodonosor rex Babylonis, et omnis exercitus ejus ad Jerusalem et obsidebant eam. Undecimo autem anno Sedeciæ, mense quarto, quinta mensis, aperta est civitas, et ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, et sederunt in porta media : Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, et omnes reliqui principes regis Babylonis. Cumque vidisset eos Sedecias rex Juda, et omnes viri bellatores, fugerunt, et egressi sunt nocte de civitate per viam horti regis, et per portam quæ erat inter duos muros, et egressi sunt ad viam deserti. Persecutus est autem eos exercitus Chaldæorum et comprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Jerichuntinæ, et captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath : et locutus est ad eum judicia. Et occidit rex Babylonis filios Sedeciæ in Reblatha in oculis ejus, et omnes nobiles Juda occidit rex Babylonis. Oculos quoque Sedeciæ eruit, et vinxit eum compedibus, et duceretur in Babylonem. Domum quoque regis, et domum vulgi succenderunt Chaldæi igni, et murum Jerusalem subverterunt. Et reliquias populi qui remanserunt in civitate, et profugos qui transfugerant ad eum, et superfluos vulgi qui remanserant, transtulit Nabuzardan magister militum in Babylonem.

2. Et de plebe pauperum qui nihil penitus habebant dimisit Nabuzardan magister militiæ in terra Juda, et dedit eis vineas, et cisternas in die illa. Præceperat autem Nabuchodonosor rex Babylonis de Jeremia, Nabuzardan magistro militum dicens : Tolle illum, et pone super eum oculos tuos, nihilque ei mali facias; sed ut voluerit sic facies ei. Misit ergo Nabuzardan princeps militiæ, et Nabusezban, et Rabsares, et Neregel, et Sereser, et Rebmag, et omnes optimates regis Babylonis, miserunt, et tulerunt Jeremiam de vestibulo carceris, et tradiderunt eum Godoliæ filio Ahicam filii Saphan ut intraret in domum, et habitaret in populo. Ad Jeremiam autem factus fuerat sermo Domini, cum clausus esset in vestibulo carceris, dicens : Vade, et dic Abdemelech Æthiopi, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Ecce ego inducam sermones meos super civitatem hanc in malum, et non in bonum : et erunt in conspectu tuo in die illa. Et liberabo te in die illa, ait Dominus : et non traderis in manus virorum quos tu formidas, sed eruens liberabo te; et gladio non cades, sed erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait Dominus.

1. Hic ponitur instructio reliquiarum populi, post ipsius populi captivitatem. Et dividitur in tres partes. In prima ponitur captivatio : in secundo reliquiarum conservatio, cap. XL : *Sermo qui factus est ad Jeremiam a Domino;* tertio reliquiarum instructio, cap. XLII : *Et accesserunt omnes principes bellatorum* Circa primum duo. Primo ponitur populi captivatio; secundo quorumdam liberatio, ibi, *Et de plebe pauperum qui nihil penitus habebant.* Circa primum tria. Primo ponit obsidonem, *Et obsidebant.* Isa. XXIX : *Circumdabo quasi sphæram in circuitu tuo, et jaciam*[3] *contra te aggerem, et munimenta ponam in obsidionem tuam.* Secundo ponit captionem urbis : *Undecimo anno, mense quarto,* scilicet Julio. Tamen combusta est mense quinto, septi-

Al. : « utero. » — [2] Al. : « rex. »

[3] Al. : « faciam. »

ma die mensis; sicut habetur II Reg. ult.: *Quinta mensis*. Contra II Reg. ult. dicitur, quod nona mensis. Et potuit esse quod quinta die cœperunt homines fugere præ fame; et nona, civitas aperta est, custodibus ablatis. Et quia primo ceperunt antemurale; et tunc habebant urbem quasi captam; et postea ceperunt urbem : unde sequitur : *Sederunt in porta media*, idest in medio duorum murorum; vel quæ erat inter duas portas ex eadem parte civitatis. Supra I : *Ponet unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, et super muros ejus in circuitu, et super universas urbes Juda.* Ponit etiam captionem regis designans fugam : *Cumque vidisset eos Sedecias rex Juda, et omnes viri bellatores, fugerunt, et egressi sunt nocte de civitate per viam horti regis, et per portam quæ erat inter duos muros*, qui conjungebantur muro civitatis juxta domum regis, et cingebant hortum regium, inter quos erat et via, et porta secundum æquidistantiam ab utroque. Thren. I : *Facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua, abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.* Et subjungit captionem : *Persecutus est autem eos exercitus Chaldæorum.* Thren. IV : *Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli.* Tertio ponit captorum condemnationem : et primo regis, et principum, in occisionem, *Et captum*, regem, *adduxerunt ad Nabuchodonosor*, scilicet in sententiæ pronuntiationem : *Et locutus est ad eum judicia.* Ezech. X : *Judicabo te judiciis adulterarum, et effundentium sanguinem.* Et executionem sententiæ principum, *Et occidit.* Sap. VI : *Potentes potenter tormenta patientur.* Et oculorum cæcitatem : *Oculos quoque Sedeciæ eruit ut duceretur in Babylonem.* IV Reg. XXVI, idem. Secundo condemnationem urbis in destructionem : *Domum quoque regis, et domum vulgi succenderunt Chaldæi igni.* Thren. II :*Præcipitavit omnia mœnia ejus dissipavit munitiones ejus.* Tertio condemnationem plebis in transmigrationem : *Et reliquias populi transtulit Nabuzardan magister militum in Babylonem.* Baruch. IV : *Delicati mei ambulaverunt vias asperas : ducti sunt enim ut grex directus ab inimicis.*

2. Hic ponit quorumdam liberationem. Primo *pauperum qui nihil penitus habebant. Et dedit eis vineas, et cisternas*, quia terra penuriam in aquis patitur. Supra. V : *Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem.* Secundo liberationem justorum. Primo prophetæ, ponens jussionem : *Præceperat*, et executionem : *Misit ergo in domum*, suam. Proverb. XI : *Justus de angustia liberatus est et tradetur impius pro eo.* Ibid. X : *Quod timet impius, veniet super eum, desiderium suum justis dabitur.* Et cap. XVI : *Cum placuerint Domino viæ hominis, etiam inimicos ejus convertet ad pacem.* Secundo liberationem eunuchi : *Ad Jeremiam autem factus fuerat sermo Domini.* Et primo promittit liberationem ab hostium dominio : *Et non traderis.* Sap. X : *Custodivit illum ab inimicis, et a seductoribus tutavit illum.* Secundo ab occisionis gladio : *Et gladio non cades.* Psal. XC : *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit.* Supra. XVII : *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.* Eccl. II : *Crede Deo, et recuperabit te, et dirige viam tuam, et spera in illum.*

CAPUT QUADRAGESIMUM

1. Sermo qui factus est ad Jeremiam a Domino, postquam dimissus est a Nabuzardan magistro militiæ de Rama, quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium qui migrabant de Jerusalem, et Juda, et ducebantur in Babylonem. Tollens ergo princeps militiæ Jeremiam, dixit ad eum : Dominus Deus tuus locutus est malum hoc super locum istum, et adduxit, et fecit Dominus sicut locutus est, quia peccastis Domino, et non audistis vocem ejus, et factus est vobis sermo hic. Nunc ergo ecce solvi te hodie de catenis quæ sunt in manibus tuis. Si placet tibi ut venias mecum in Babylonem, veni,

et ponam oculos meos super te. Si autem displicet tibi venire mecum in Babylonem, reside. Ecce omnis terra in conspectu tuo est. Quod elegeris, et quo placuerit tibi ut vadas, illuc perge : et mecum noli venire, sed habita apud Godoliam filium Ahicam filii Saphan, quem proposuit rex Babylonis civitatibus Juda. Habita ergo cum eo in medio populi, vel quocumque placuerit tibi ut vadas, vade. Dedit quoque ei magister militiæ cibaria, et munuscula, et dimisit eum. Venit autem Jeremias ad Godoliam filium Ahicam in Masphat, et habitavit cum eo in medio populi qui relictus fuerat in terra.

2. Cumque audissent omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant per regiones, ipsi et socii eorum, quod præfecisset rex Babylonis Godoliam filium Ahicam terræ, et quod commendasset ei viros et mulieres et parvulos et de pauperibus terræ qui non fuerant translati in Babylonem : et venerunt ad Godoliam in Masphat, et Ismahel filius Nathaniæ, et Johanan, et Jonathan, filii Caree, et Sareas filius Thanehumet, et filii Ophi, qui erant de Netophati, et Jezonias filius Maachati, ipsi, et viri eorum. Et juravit eis Godolias filius Ahicam filii Saphan, et comitibus eorum, dicens : Nolite timere servire Chaldæis. Habitate in terra, et servite regi Babylonis et bene erit vobis. Ecce ego habito in Masphat, ut respondeam præcepto Chaldæorum, qui mittuntur ad vos. Vos autem colligite vindemiam et messem et oleum, et condite in vasis vestris, et manete in urbibus vestris, quas tenetis. Sed et omnes Judæi qui erant in Moab, et in finibus Ammon et Idumæa, et in universis regionibus, audito quod dedisset rex Babylonis reliquias in Judæa, et quod præposuisset super eos Godoliam filium Ahicam filii Saphan : reversi sunt, inquam, omnes Judæi de universis locis ad quæ profugerant, et venerunt in terram Juda ad Godoliam in Masphat, et collegerunt vinum, et messem multam nimis.

3. Johanan autem filius Caree, et omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant in regionibus, venerunt ad Godoliam in Masphat, et dixerunt ei : Scito quod Baalis rex filiorum Ammon misit Ismahel filium Nathaniæ percutere animam tuam. Et non credidit eis Godolias filius Ahicam. Johanan autem filius Caree dixit ad Godoliam seorsum in Masphat, loquens : Ibo, et percutiam Ismahel filium Nathaniæ nullo sciente, ne interficiat animam tuam, et dissipentur omnes Judæi qui congregati sunt ad te, et peribunt reliquiæ Juda. Et ait Godolias filius Ahicam ad Johanan filium Caree : Noli facere verbum hoc : falsum enim tu loqueris de Ismahel.

1. Posita destructione urbis, et populi captivitate, ponit reliquiarum salutem. Et primo ponitur populi congregatio ; secundo congregati populi disturbatio, cap. XLI : *Et factum est in mense septimo.* Circa primum duo. Primo ponitur congregatio ; secundo quarumdam insidiarum revelatio, quæ pacem populi perturbabant, ibi, *Johanan autem filius Caree.* Circa primum tria. Primo ponitur congregatio populi quantum ad prophetam ; secundo quantum ad principes, ibi, *Cumque audissent omnes principes exercitus venerunt ad Godoliam* ; tertio quantum ad plebem, ibi, *Sed et omnes Judæi.* Circa primum quatuor. Primo ponitur liberationis prænuntiatio [1], *Sermo qui factus est ad Jeremiam.* Cum nullus sermo sequatur, intelligitur hoc primum sermone revelatum quod postea opere narratur expletum. Psalm, LXVIII : *Exaudivit pauperes, et vinctos suos non despexit.* Secundo ponitur prophetæ liberatio : *Tollens ergo princeps militæ Jeremiam.* Et assignat rationem, veritatem scilicet prophetæ : *Dominus Deus tuus locutus est*, per te. Amos. III : *Non est malum in civitate quod Dominus non fecerit.* Et ponit [2] liberationem : *Nunc ergo ecce solvi te hodie de catenis.* Psalm. CVI : *Eduxit eos de tenebris, et umbra mortis, et vincula eorum disrupit.* Tertio datur ei optio, utrum vadat in Babylonem, vel cum Godolia remaneat, vel quocumque placeat, pergat : *Si placet.* Genes. XV : *Ecce terra in conspectu tuo etc.* Proverb. IV : *Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum.* Et ponitur provisio sibi facta : *Dedit quoque* [3] *ei magister militiæ cibaria.* Jud. XIV : *De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo.* Quarto ponitur prophetæ electio : *Venit autem Jeremias ad Godoliam.* Ideo non in Chaldæam, ivit, quia illi habebant ad consolationem Danielem et Ezechielem. Isa. VI : *Ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem ; ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro ; ut consolarer omnes lugentes, et ponerem consolationem lugentibus Sion.*

2. Hic ponitur congregatio principum: et primo ponitur eorum congregatio : *Cumque audissent omnes principes exercitus... venerunt ad Godoliam.* Eccl. X : *Rex insipiens perdet populum suum, et civitates inhabitabuntur per sensum prudentium.* Secundo ponitur congregatorum assecuratio : *Et juravit eis Godo-*

[1] Al. : « pronuntiatio. »

[2] Al. : « excludit. » — [3] Al. : « *ergo.* »

lias... Nolite timere II Petri II : *Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis.* Tertio ostendit securitatis modum, *Ecce ego ;* quasi dicat : Ego sustinebo totum onus, ut vos in pace sitis. I Cor. IV : *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo.* Isa. LIII : *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.* Joan. X : *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis. Sed et omnes Judæi qui erant in Moab etc.* Hic ponitur congregatio plebis. Ps. CXLVI : *Dispersiones Israelis congregavit.*

3. Hic ponitur insidiarum machinatio : et primo facta a principibus communiter : *Scito quod Baalis*, qui adhuc Chaldæis resistebat[1]. *Et non credidit*, credens dolosis verbis Ismahelis. Prov. XIV : *Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos.* Secundo facta a quodam specialiter, *Johanam.* Et primo excogitatio *Ibo.* Prov. XI : *In bonis justorum exaltabitur civitas, et in perditione impiorum erat laudatio.* Secundo ponitur repulsio : *Et ait Godolias.* Supra XI : *Et non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes : Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium.*

CAPUT QUADRAGESIMUMPRIMUM

1. Et factum est in mense septimo, venit Ismahel filius Nathaniæ filii Elisama de semine regali, et optimates regis, et decem viri cum eo ad Godoliam filium Ahicam in Masphat, et comederunt ibi panes simul in Masphat. Surrexit autem Ismahel filius Nathaniæ, et decem viri qui cum eo erant, et percusserunt Godoliam filium Ahicum filii Saphan gladio, et interfecerunt eum quem præfecerat rex Babylonis terræ. Omnes quoque Judæos qui erant cum Godolia in Masphat, et Chaldæos qui reperti sunt ibi, et viros bellatores percussit Ismahel.

2. Secundo autem die postquam occiderat Godoliam, nullo adhuc sciente, venerunt viri de Sichem, et de Silo, et de Samaria octoginta viri rasi barba, et scissis vestibus, et squallentes et munera, et thus habebant in manu ut offerent in domo Domini. Egressus ergo Ismahel filius Nathaniæ in occursum eorum de Masphat, incedens, et plorans ibat. Cum autem occurrisset eis, dixit ad eos : Venite ad Godoliam filium Ahicam. Qui cum venissent ad medium civitatis, interfecit eos Ismahel filius Nathaniæ circa medium laci, ipse, et viri qui erant cum eo. Decem autem viri reperti sunt inter eos, qui dixerunt ad Ismahel : Noli occidere nos, quia habemus thesauros in agro, frumenti, et olei, et mellis. Et cessavit, et non interfecit eos cum fratribus suis.

3. Lacus autem in quem projecerat Ismahel omnia cadavera virorum quos percussit propter Godoliam, ipse est quem fecit rex Asa propter Baasa regem Israel : ipsum replevit Ismahel filius Nathaniæ occisis.

4. Et captivas duxit Ismahel omnes reliquias populi qui erant in Masphat, filias regis, et universum populum qui remanserat in Masphat, quos commendaverat Nabuzardan princeps militiæ Godoliæ filio Ahicam. Et cepit eos Ismahel filius Nathaniæ, et abiit ut transiret ad filios Ammon. Audit autem Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malum quod fecerat Ismahel filius Nathaniæ : et assumptis universis viris profecti sunt ut bellarent adversum Ismahel filium Nathaniæ ; et invenerunt eum ad aquas multas, quæ sunt in Gabaon. Cumque vidisset omnis populus qui erat cum Ismahel, Johanan filium Caree, et universos principes bellatorum, qui erant cum eo, lætati sunt. Et reversus est omnis populus, quem receperat Ismahel, in Masphat, reversusque abiit ad Johanan filium Caree. Ismahel autem filius Nathaniæ fugit cum octo viris a facie Johanan, et abiit ad filios Amon. Tulit ergo Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum qui erant cum eo, universas reliquias vulgi, quas reduxerat ab Ismahel filio Nathaniæ de Masphat, postquam percussit Godoliam filium Ahicam ; fortes viros ad prælium, et mulieres, et pueros, et eunuchos, quos reduxerat de Gabaon, et abierunt, et sederunt peregrinantes in Chamaam, quæ est juxta Bethleem, ut pergerent, et introierunt Ægyptum a facie Chaldæorum. Timebant enim eos, quia percusserat Ismahel filius Nathaniæ Godoliam filium Ahicam quem præposuerat rex Babylonis in terra Juda.

1. Hic ponitur congregati populi disturbatio per nequitiam Ismahelis : et primo ponitur quorumdam fraudulenta occisio ; secundo cadaverum intumulatio, ibi, *Lacus autem in quem projecerat Ismahel omnia cadavera virorum... ipse est quem fecit rex Asa ;* tertio aliorum violenta captivatio, ibi, *Et captivas duxit.* Circa primum duo. Primo ponit si-

[1] Al. : « residebat. »

mulatæ pacis dolum : *De semine regali*, propter quod invidia movebatur adversus eum quem videbat Judæis præpositum, se a regno excluso. Eccli. VI : *Est amicus socius mensæ, et non permanebit in die necessitatis.* Secundo ponit patratum ducis homicidium : *Surrexerunt*, de mensa, *decem viri, et percussent*[1], aliis nihil tale suspicantibus. II Reg. III : *Nequaquam ut mori solent ignavi mortuus est Abner.* Tertio ponit occisionem familiarium : *Omnes quoque Judæos qui erant cum Godolia... percussit.* Eccli. X : *Ab una scintilla augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis.*

2. Hic ponit occasionem peregrinorum : et primo describit eorum conditionem quantum ad luctum, *Rasi barba*, Thren. I : *Sacerdotes ejus gementes.* Baruch. IV : *Adduxit mihi Deus luctum magnum etc.* Et quantum ad votum : *Munera*, habebant, *thus*, quod in omni oblatione offerebatur. Levit. II : *In domo Domini, idest in loco templi.* Isa. XIX : *Colent eum in hostiis, et muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent.* Secundo ponit occisionem, præmittens dolum in tristitiæ simulatione : *Egressus et plorans*, Eccli. XII : *Et si humiliatus vadat curvus, adjice*[2] *animum tuum, et custodi et ab illo.* Et in fraudulento consilio : *Cum autem occurisset.* Prover. XXVI : *Lingua fallax non amat veritatem, et os lubricum operatur ruinas.* Et subjungit homicidium : *Qui cum venissent ad medium civitatis, interfecit eos Ismahel.* Thren. III : *Lapsa est in lacum vita mea, posuerunt lapidem super me.* Oseæ IV : *Sanguis sanguinem tetigit.* Tertio ponit quorumdam liberationem, propter promissionem divitiarum quas se habere dicebant : *Decem autem viri*, Prov. XIII : *Redemptio animæ viri divitiæ multæ : qui autem pauper est, increpationem non sustinet.*

3. Hic ponit cadaverum intumulationem, *Asa rex.* III Reg. XVI : dicitur, quod Asa fecit construi Gabaa Benjamin in Masphat, de his quæ præparaverat Basaa ad ædificandum contra ipsum Rama : et forte fecit in munitionem loci cisternam aliquam. Psal. LXXXVII : *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sine adjutorio inter mortuos liber.*

4. Hic ponit captivationem. Et primo ponitur remanentium captivatio, *Reliquias*, quia quosdam interfecerat qui erant de Godoliæ familia. Isa. V : *Dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino.* Secundo ponitur liberatio, præmittens liberantium præparationem, *Audivit,* Prov. XXIV : *Erue eos qui ducuntur ad mortem, et qui traduntur ad interitum liberare ne cesses.* Et subjungit captivorum liberationem : *Cumque vidisset omnis populus qui erat cum Ismahel, Johanam... lætati sunt.* Proverb. XI : *In bonis justorum exaltabitur civitas, et in perditione impiorum erit laudatio.* Et subdit captivantis evasionem : *Ismahel autem fugit cum octo*, duobus interfectis. Isa. XXXIII : *Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis ?* Tertio ponit eorum timorem : et circa hoc duo. Primo ponit timoris signum, scilicet propositum fugiendi : *Tulit ergo Johanam.* Prov. XXVIII : *Fugit impius, nemine persequente.* Secundo ponit timoris incitativum : *Timebant enim eos.* Sap. XVII : *Semper enim præsumit sæva, perturbata conscientia.* Job XV : *Cum pax sit, ille semper insidias suspicatur.*

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM

1. Et accesserunt omnes principes bellatorum, et Johanan filius Caree, et Jechonias filius Oziæ, et reliquum vulgus a parvo usque ad magnum, dixeruntque ad Jeremiam prophetam : Cadat oratio nostra in conspectu tuo, et ora pro nobis ad Dominum Deum tuum pro universis reliquiis istis, quia derelicti sumus pauci de pluribus, sicut oculi tui nos intuentur : et annuntiet nobis Dominus Deus tuus viam per quam pergamus, et verbum quod faciamus. Dixit autem ad eos Jeremias propheta :

[1] Al. : « *prævaluerunt.* »

[2] Al. : « abjice. »

Audivi. Ecce ego oro ad Dominum Deum vestrum. secundum verba vestra. Omne verbum quodcumque responderit mihi, indicabo vobis, nec celabo vos quicquam. Et illi dixerunt ad Jeremiam : Sit Dominus inter nos testis veritatis et fidei, si non juxta omne verbum in quo miserit te Dominus Deus tuus ad nos, sic faciemus, sive bonum est, sive malum. Voci Domini Dei nostri ad quem mittimus te, obediemus, ut bene sit nobis cum audierimus vocem Domini Dei nostri.

2. Cum autem completi essent decem dies, factum est verbum Domini ad Jeremiam. Vocavitque Johanan filium Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, et universum populum a minimo usque ad magnum, et dixit ad eos : Hæc dicit Dominus Deus Israel, ad quem misistis me, ut prosternerem preces vestras in conspectu ejus : Si quiescentes manseritis in terra hac, ædificabo vos; et non destruam ; plantabo, et non evellam. Jam enim placatus sum super malo quod feci vobis. Nolite timere a facie regis Babylonis, quem vos pavidi formidatis. Nolite metuere eum dicit Dominus, quia vobiscum sum ego, ut salvos vos faciam, et eruam de manu ejus. Et dabo vobis misericordias, et miserebor vestri, et habitare vos faciam in terra vestra. Si autem dixeritis vos : Non habitabimus in terra ista, nec audiemus vocem Domini Dei nostri, dicentes : Nequaquam, sed ad terram Ægypti pergemus, ubi non videbimus bellum, et clangorem tubæ non audiemus, et famem non sustinebimus : et ibi habitabimus. Propter hoc nunc audite verbum Domini, reliquiæ Juda. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Si posueritis faciem vestram ut ingrediamini Ægyptum, et intraveritis, ut ibi habitetis, gladius quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Ægypti, et fames pro qua estis soliciti, adhærebit vobis in Ægypto, et ibi moriemini. Omnesque viri qui posuerint faciem suam ut ingrediantur Ægyptum, ut habitent ibi, morientur gladio, et fame, et peste. Nullus de eis remanebit, nec effugiet a facie mali quod ego afferam super eos. Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Sicut conflatus est furor meus, et indignatio mea super habitatores Jerusalem, sic conflabitur indignatio mea super vos, cum ingressi fueritis Ægyptum. Et eritis in jusjurandum, et in stuporem, et in maledictum, et in opprobrium ; et nequaquam ultra videbitis locum istum. Verbum Domini super vos, reliquiæ Juda : Nolite intrare in Ægyptum. Scientes scietis quia obtestatus sum vobis hodie, quia decepistis animas vestras. Vos enim misistis me ad Dominum Deum nostrum, dicentes : Ora pro nobis ad Dominum Deum nostrum, et juxta ommia quæcumque dixerit tibi Dominus Deus noster, sic annuntia nobis, et faciemus. Et annuntiavi vobis hodie, et non audistis vocem Domini Dei vestri super universis pro quibus misit me ad vos. Nunc ergo scientes scietis, quia gladio, et fame, et peste moriemini in loco ad quem voluisti intrare, ut habitaretis ibi.

1. Hic incipit populi congregati instructio. Et dividitur in partes duas. Primo ponitur populi instructio generalis ; secundo specialis ; secundo specialis Baruch, cap. XLV : *Verbum quod locutus est Jeremias ad Baruch*. Circa primum duo. Primo ponitur prophetæ instructio ; secundo populi contradictio, ibi cap. XLIII : *Factum est autem, cum complesset Jeremias loquens ad populum*. Circa primum duo. Primo ponitur instructionis petitio ; secundo ponitur instructio, ibi, *Cum autem completi essent decem dies*. Circa primum duo. Primo petunt orationis suffragia : ubi ponitur petitio : *Cadat oratio nostra in conspectu tuo* ; quasi dicat : Locum habeat apud te. Eccli. XXXV : *Oratio humiliantis se nubes penetrabit, et donec propinquet non consolabitur, et non discedet donec Altissimus aspiciat*. In quo captant benevolentiam. *Et ora pro nobis* ; ubi petunt beneficium. Isa. XXXVII : *Leva ergo orationem pro reliquiis quæ repertæ sunt. Qui derelicti sumus pauci* : in quo flectunt ad misericordiam. Deuter. XXVIII : *Remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra cœli præ multitudine, Et annuntiet* : in quo expetitur orationis fructus. *Dominus*. Isa. VIII : *Numquid non populus a Deo suo requiret visionem pro vivis, ac mortuis? Viam*, quia non in Ægyptum ire decreverant. Supra X : *Non est hominis*[1] *via ejus, nec viri est ut ambulat, et dirigat gressus suos*. II Paral. XX : *Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui ut oculos nostros dirigamus ad te*. Ponitur etiam prophetæ promissio, ibi, *Dicit*. Promittit autem orationes, *Ecce ego*. I Reg. XII : *Absit ad me peccatum hoc in Domino, ut cessem orare pro vobis*. Et denuntiationem : *Omne verbum quodcumque responderit mihi, indicabo vobis*. Act. XX : *Non enim subterfugi quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis*. Secundo promittunt obedientiam, quam tamen servaturi non erant : *Et illi dixerunt*. Simile Exod. XIX : *Cuncta quæ locutus est nobis Dominus, faciemus*.

2. Hic ponitur instructio : et circa hoc tria. Primo inducit revelantis auctoritatem : *Hæc dicit Dominus*, quasi mediator inter vos, et Deum, deferens orationes vestras ad Deum et responsum ipsius ad vos. Deut. V : *Ego sequester, et medius fui inter Deum et vos in tempore*

[1] Al. : « *in homine*. »

illo, ut annuntiarem vobis verba ejus. Secundo hortatur ad quietem dupliciter. Excludendo mala divinæ punitionis, ponens promissum : *Ædificabo,* bona conferendo, *plantabo,* confirmando. Et excludens impedimentum : *Jam enim placatus sum.* Exod. XXXII : *Et placatus est Dominus ne faceret malum adversus populum suum.* Psal. CII : *Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur.* Et excludit timorem hostilis persecutionis faciens securitatem : *Nolite timere.* Isa LI : *Quis tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum ita arescet?* Et promittit auxilii opem : *Quia vobiscum sum,* Supra XX : *Dominus mecum est tanquam bellator fortis. Idcirco qui persequuntur me cadent, et infirmi erunt, et confundentur vehementer : quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod numquam delebitur.* Isa. L : *Dominus Deus auxiliator meus, et ideo non sum confusus.*

Explicit expositio litteralis S. Thomæ super Jeremiam, quam morte præventus complere non potuit.

IN THRENOS JEREMIÆ EXPOSITIO

PROŒMIUM S. THOMÆ

Ecce manus missa est ad me, in qua erat liber involutus. Et expandit illum coram me ; qui erat scriptus intus et foris : et scriptæ erant in eo lamentationes et carmen, et væ. Ezech. 2.

Ex verbis istis quatuor possunt accipi circa præsens opus lamentationum Jeremiæ, scilicet auctor, modus, utilitas et materia. In auctore designatur benignitas : unde dicit : *Ecce manus missa est.* Hæc manus sapientia Dei est, qua omnia facta sunt, sicut dicitur in Psal. ciii : *Omnia in sapientia fecisti.* Ipsa est quæ intellectum aperit ad videndum. Ezech. xl : *Facta est super me manus Domini, et adduxit me illuc in visionibus Dei.* Ipsa est quæ linguam expedit ad loquendum. Jerem. i : *Misit manum suam, et tetigit os meum, et dixit Dominus ad me : Ecce dedi verba mea in ore tuo.* Ipsa est quæ manum dirigit ad scribendum. Dan. v : *Apparuerunt digiti quasi hominis scribentis* ; qui sunt prophetæ, et alii doctores in quibus sapientiæ dona dividimus, ut totum quod homo tradendo divinam sapientiam, exterius agit ministerio, ipsa interius perficiat auctoritate. Isa. xxvi : *Omnia opera nostra operatus est in nobis.* II. Corinth. iii : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Hæc quidem sapientia tam alta est, ut dum nos in infimo sumus, nihil ab ipsa possemus accipere, nisi nobis mitteretur. Et ideo benignitas auctoris designatur in missione manus. Rom. xi : *O altitudo divitiarum sapientiæ, et scientiæ Dei.* Mittitur quasi nobis proposita tripliciter. In rerum creatione, ex quibus perpenditur. Rom. i : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sap xiii : *A magnitudine speciei, et creaturæ, poterit*[1] *horum creator videri.* Mittitur etiam interna inspiratione. Sap. vii : *Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei, et prophetas ipsa constituit.* Missa est eminentissime in incarnatione, quando coram oculis corporalibus, invisibilis sapientia apparuit. Sap. ix : *Mitte illam de cœlis sanctis tuis. et a sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit, et mecum laboret, ut*[2] *sciam quid acceptum sit coram te omni tempore.* In modo ostenditur difficultas ; unde sequitur : *In qua erat liber involutus.* Est idem iste liber involutus ornatu verborum : unde et metrice descriptus et rethoricis est ornamentis coloratus. Prover. xv : *Lingua sapientum ornat scientiam.* Est etiam involutus profunditate mysteriorum. I Corinth. xiii : *Spiritus enim loquitur mysteria.* Et Apostolis[3] dicitur in persona omnium qui sacras Scripturas ediderunt : *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei.* Matth. xiii. Est etiam involutus varietate similitudinum, sicut et ceteri prophetarum libri. Proverb. i : *Animad-*

[1] Al. : « poterat. » — [2] Al. : « et. »

[3] Al. : « ad Apostolos. »

vertet parabolam et interpretationem, verba sapientum, et ænigmata eorum. Oseæ. xii : *Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum.* Et hoc signatum est per tria involumenta quibus vasa sanctuarii involvebantur, Num. iv. Per velum enim quod diversis coloribus, et pulchra varietate erat distinctum, ut dicitur Exod. xxvi, significatur diversitas similitudinum. Per pelles, et pallium hyacinthini coloris, significantur cœlestia mysteria, quibus quasi imprægnatus est liber iste. Per pallium purpureum significatur ornatus verborum. Hæc enim involutio Spiritus sancti explicatur a sacris expositoribus : quia sacræ Scripturæ eodem spiritu sunt expositæ quo sunt editæ, sicut dicit Augustinus. Et ideo sequitur : *Expandit illum coram me.* Deus enim aperit Scripturarum verba : unde dicitur Luc. ult.: *Aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas.* Revelat occulta mysteria. Dan. ii : *Vere Deus noster Deus deorum, et Dominus regum, revelans mysteria.* Explicat similitudinem. Ps, xvii : *Præ fulgore in conspectu ejus nubes transierunt.* In multiplicitate etiam ostenditur utilitas ; unde sequitur : *Qui erat scriptus intus et foris*, utrobique enim sapientiam scriptam continet : scilicet in cortice litteralis sensus, et in abditis sententialis intelligentiæ, ut sit verum quod dicitur Joan. x : *Ingredietur et egredietur et pascua inveniet.* In materia ostenditur diversitas : unde sequitur : *Et erant scriptæ in eo lamentationes, et carmen et væ.* Deplorat Josiæ necem ; et quantum ad hoc continet *lamentationes.* II Paral. xxxv : *Universus Juda et Jerusalem luxerunt eum, Jeremias maxime, cujus omnes cantores, et cantatrices usque in præsentem diem lamentationes super Josiam replicant.* Deplorat populi conculcationem ; et quantum ad hoc continet *carmen.* Ezech. xxxii : *Fili hominis cane carmen lugubre super multitudine.* Deplorat etiam Jerusalem, et totius civitatis vastationem ; et quantum ad hoc continet *væ.* Jer. iv : *Væ nobis, quia vastati sumus.* Vel possunt hæc tria ad triplicem sensum referri, quo liber iste in Glossis exponitur : ut *væ* referatur ad sensum typicum, tropologigum vel moralem, quo deplorat peccati servitutem. Infra ult.: *Cecidit corona capitis nostri : væ nobis, quia peccavimus. Carmen* refertur ad sensum mysticum, quo deplorat Ecclesiæ viduitatem. Psal. xxxix : *Immisit in os meum canticum novam, carmen Deo nostro. Lamentationes*, quantum ad sensum historicum, quo deplorat Judæorum captivitatem. Jerem. ix : *Vox lamentationis audita est de Sion : Quomodo vastati sumus, et confusi vehementer?* Et ab hoc liber iste denominatur, unde alio nomine dicitur *Threni*, quod in græco sonat lamentationem : quamvis a quibusdam dicuntur *Threni*, quasi *Terni*, quia quasi ternis versibus sub una littera procedit in principio libri : unde tribus ordinibus litterarum variatur. Primo sub una littera tres clausulas usque ad tertium capitulum, ubi tribus clausulis singulis eamdem litteram præponit. In quarto capitulo duas clausulas sub eadem littera concludit.

Notandum, quod in Hebræo in singulis litteris per ordinem incipiunt distinctiones singulæ, sicut vocantur, sicut apud nos in illo hymno : A solis ortus cardine. Et secundum hujuscemodi interpretationem litterarum, singulæ litteræ consonant sententiæ clausularum, quibus præponuntur.

TRENORUM JEREMIÆ PROPHETÆ

PROŒMIUM

Et factum est, postquam in captivitatem redactus est Israel, et Jerusalem deserta est, sedit Jeremias propheta flens; et planxit lamentatione hac in Jerusalem, et amaro animo suspirans, et ejulans dixit :

CAPUT PRIMUM

1. **Aleph.** Quomodo sedet sola civitas plena populo! facta est quasi vidua domina gentium! princeps provinciarum facta est sub tributo!

2. **Beth.** Plorans ploravit in nocte, et lacrymæ ejus in maxillis ejus : non est qui consoletur eam ex omnibus caris ejus : omnes amici ejus spreverunt eam, et facti sunt ei inimici.

3. **Ghimel.** Migravit Judas propter afflictionem, et multitudinem servitutis : habitavit inter gentes, nec invenit requiem : omnes persecutores ejus apprehenderunt eam inter angustias.

4. **Daleth.** Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem : omnes portæ ejus destructæ : sacerdotes ejus gementes; virgines ejus squalidæ; et ipsa oppressa amaritudine.

5. **He.** Facti sunt hostes ejus in capite, inimici ejus locupletati sunt : quia Dominus locutus est super eam propter multitudinem iniquitatum ejus : parvuli ejus ducti sunt in captivitatem ante faciem tribulantis.

6. **Vau.** Et egressus est a Sion omnis decor ejus : facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua; et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.

7. **Zain.** Recordata est Jerusalem dierum afflictionis suæ, et prævaricationis omnium desiderabilium suorum, quæ habuerat a diebus antiquis, cum caderet populus ejus in manu hostili, et non esset auxiliator. Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata ejus.

8. **Heth.** Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est : omnes, qui glorificabant eam, spreverunt illam, quia viderunt ignominiam ejus; ipsa autem gemens conversa est retrorsum.

9. **Teth.** Sordes ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui : deposita est vehementer, non habens consolatorem. Vide, Domine, afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.

10. **Joth.** Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus : quia vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus præceperas ne intrarent in ecclesiam tuam.

11. **Caph.** Omnis populus ejus gemens, et quærens panem. Dederunt pretiosa quæque pro cibo ad refocillandam animam. Vide, Domine, et considera, quoniam facta sum vilis.

12. **Lamech.** O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus; quoniam vindemiavit me ut locutus est Dominus in die furoris sui.

13. **Mem.** De excelso misit ignem in ossibus meis, et erudivit me : expandit rete pedibus meis, convertit me retrorsum : posuit me desolatam, tota die mœrore confectam.

14. **Nun.** Vigilavit jugum iniquitatum mearum : in manu ejus convolutæ sunt, et impositæ collo meo : infirmata est virtus mea : dedit me Dominus in manu de qua non potero surgere.

15. **Samech.** Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei : vocavit adversum me tempus ut contereret electos meos : torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda.

16. **Ain.** Idcirco ego plorans, et oculus meus deducens aquas : quia longe factus est a me consolator, convertens animam meam : facti sunt filii mei perditi, quoniam invaluit inimicus.

17. **Phe.** Expandit Sion manus suas, non est qui consoletur eam : mandavit Dominus adversum Jacob in circuitu ejus, hostes ejus; facta est Jerusalem quasi polluta menstruis inter eos.

18. **Sade.** Justus est Dominus, quia os ejus ad iracundiam provocavi : audite, obsecro, universi populi, et videte dolorem meum : virgines meæ, et juvenes mei abierunt in captivitatem.

19. **Coph.** Vocavi amicos meos, et ipsi deceperunt me. Sacerdotes mei, et senes mei in urbe consumpti sunt : quia quæsierunt cibum sibi ut refocillarent animam suam.

20. **Res.** Vide, Domine, quoniam tribulor, conturbatus est venter meus : subversum est cor meum in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum. Foris interficit gladio, et domi mors similis est.

21. **Sin.** Audierunt quia ingemisco ego, et non est qui consoletur me. Omnes inimici mei audierunt malum meum, lætati sunt, quoniam tu fecisti. Adduxisti diem consolationis, et fient similes mei.

22. **Thau.** Ingrediatur omne malum eorum coram te : et vindemia eos sicut vindemiasti me propter iniquitates meas : multi enim gemitus mei, et cor meum mœrens.

Huic autem operi præmittitur prooemium, in quo describitur tempus : *Post-*

quam in captivitatem. Auctor. *Sedit Jeremias*, more plangentis, quasi in terra. Isa. XLI : *Descende, sede in pulvere, virgo filia Babylon.* Materia : *Planxit lamentatione.* Jerem. IX : *Super montes assumam fletum ac lamentum, et super speciosa deserti planctum :* quoniam incensa sunt, eo quod non sit vir pertransiens. Auctoris affectus : *Amaro animo.* Infra III : *Replevit me amaritudinibus, et inebriavit me absynthio.*

1. Dividitur iste liber in partes duas. In prima Propheta deplorat populi miseriam ; in secunda, oratione convertit se ad divinam misericordiam, cap. V : *Recordare, Domine, quid acciderit nobis.* Prima dividitur in tres. In prima plangit miseriam servitutis ; in secunda miseriam destructionis, II cap. : *Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion ;* in tertia miseriam obsidionis, IV cap. : *Quomodo obscuratum est aurum ?* Prima in duas. In prima deplorat propheta gentis suæ dejectionem ; in secunda inducit plebis, vel civitatis, conquestionem, ibi, *O vos omnes qui transitis.* Prima in duas. In prima plangit servitutem ; in secunda prosequitur per partes, servitutis magnitudinem, ibi, *Migravit Judas, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit populi servitutem, seu abjectionem quantum ad amissionem gloriæ ; secundo quantum ad violationem amicitiæ, ibi, *Plorans ploravit etc.* Ostendit autem gloriam suam ex tribus. Primo quia populosa civibus : *Quomodo sedet*, vilis et dejecta, *sola*, desolata habitatoribus. Baruch IV : *Ego autem derelicta sum sola, exui me stola pacis. Plena*, quondam. III Reg. IV : *Juda et Israel innumerabiles.* Isa. XXII : *Urbs frequens, civitas exultans.* Secundo quia honorata principibus : erat enim civitas regalis et sacerdotalis : *Facta est quasi vidua*, regibus, vel sacerdotibus. Isa. XLVII : *Venient tibi duo hæc simul in una die : sterilitas, et viduitas. Domina gentium*, quondam ei subditarum. Ezech. V : *Ista est Jerusalem in medio gentium posita.* Tertio dilata [1] tributis : *Princeps provinciarum*, quas tributarias fecerat. II Reg. VIII : *Factus est Moab, et Siria, David serviens sub tributo.* Vel in quas Salomon regnum suum diviserat, singulis singulos præpositos præpones. III Reg. IV : Facta [2] est sub tributo, Chaldæorum. Proverb. XII : *Manus fortium dominabitur, quæ autem remissa est, tributis serviet.*

Huic autem versui præponitur littera *Aleph*, quæ interpretatur doctrina, ad ostendendum quod quia populus caruit doctrina Dei in observatione, quam tenebat in cognitione, ideo captivatus est, Isa. V : *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* Sciendum est etiam, quod cum plerumque utatur coloribus, et locis rethoricis in hac lamentatione, est quartus locus conquestionis.

Allegorice *civitas*, præsens Ecclesia, *plena populo*, ex diversis gentibus congregata, *domina gentium*, fidei obedientium, *princeps provinciarum*, diversarum Ecclesiarum, quibus vivendi viam [3] decernit, *facta est sola*, destituta Angelorum custodia, vel auxilio, *vidua*, subtracta sponsi præsentia, *tributaria*, tyrannis exposita.

Moraliter *civitas*, anima, *plena populo*, bonarum affectionum, *domina gentium*, vitiorum, *princeps provinciarum*, sensuum, *desolata*, bonorum suffragiis, *vidua*, sponsi amplexibus, *sub tributo*, vitiorum.

2. Hic plangit violationem amicitiæ : et primo ostendit amicorum necessitatem : *Plorans*, quasi continue diversis adversitatibus pressa Jerusalem, *in nocte*, privatim, propter timorem hostium, vel in adversitate, *in maxillis*, quia non erat qui abstergeret. Ps. VI : *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* Secundo auxilii subtractionem : *Non est qui consoletur eam*, auxilium contra hostes præbens, *ex omnibus caris*, Ægyptiis, et aliis eis fœderatis. Eccl. IV : *Vidi calumnias quæ sub sole geruntur, et lacrymas innocentum, et consolatorem neminem.* Tertio affectus immutationem : *Omnes amici.* Job XIX : *Fratres meos longe fecit a me, et noti mei quasi alieni recesserunt a me.*

[1] Al. : « data. » — [2] Al. : « *jam.* »

[3] Al. : « vitam. »

Huic præponitur littera *Beth,* quæ interpretatur domus, quia domus Jacob est plorans. [1] Tertius decimus conquestionis locus.

Allegorice. Ecclesia plorat adversitates, *in maxillis,* prælatis, *ex omnibus caris,* Angelis sanctis, *spreverunt,* conformantes se divinæ justitiæ.

Moraliter anima plorat, *in nocte,* peccata, *in maxillis,* conscientia, in qua loquitur hominis operatio : *ex omnibus caris,* privatis affectionibus, *spreverunt,* affectus pravæ delectationis.

3. Hic prosequitur miseriam servitutis per partes, ut ostendat ipsius magnitudinem. Et dividitur in duas partes. In prima plangit ipsam quantum ad hominum oppressionem ; secundo quantum ad bonorum direptionem, ibi, *Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus.* Prima in duas. In prima plangit oppressionis miseriam ; in secunda ostendit miseriæ rationem, ibi, *Peccatum peccavit Jerusalem.* Circa primum duo facit. Primo plangit eorum miseriam quantum ad præsentia quæ sustinebant ; secundo quantum ad præterita quæ recogitabant, ibi, *Et recordata est Jerusalem dierum afflictionis suæ.* Circa primum tria ponit. Primo miseriam servitutis quantum ad fugientes ; secundo quantum ad remanentes, ibi, *Viæ Sion lugent etc.* ; tertio quantum ad captivos, ibi, *Facti sunt hostes ejus in capite.* Circa primum tria ponit : Primo fugam : *Migravit,* fugiens a terra sua ad terras vicinas, *propter afflictionem,* in personis, *et multitudinem servitutis,* in tributis, quam in terra sua Chaldæis patiebantur. Isa. XVI : *Habitabunt apud te profugi mei. Moab esto latibulum eorum.* Ibid. XXI : *Qui habitatis terram austri, cum panibus occurrite fugienti : a facie enim gladiorum fugerunt, a facie gladii imminentis.* Secundo plangit fugientium imminentem angustiam : *Habitabit inter gentes,* Moabitas et Ismahelitas, *nec invenit requiem,* quia ibi quoque angustiam passa est ab illis. Deut. XXVIII : *In gentibus quoque illis non quiesces : neque erit requies vestigia pedis tui.* Tertio prædicit angustias, superveniente hostium potentia : *Omnes persecutores,* Chaldæi, *apprehenderunt eam inter angustias,* quas ab illis ad quos fugerant patiebantur, sicut in Ægypto. Jerem. XLII : *Gladius, quem vos formidatis, apprehendet vos in terra Ægypti, et fames pro qua estis soliciti, adhærebit vobis.* Ezech. VI : *Qui quærunt eam non deficient, in menstruis ejus quærent eam.*

Huic versui præponitur littera *Ghimel,* quod interpretatur plenitudo : quia ex multitudine peccatorum passi sunt plenitudinem miseriæ. Matth. XXIII : *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Luc. VI : *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Decimus conquestionis locus.

Allegorice *Judas,* Ecclesia, quæ Christo conjungitur, *migravit,* de hostibus in hostes, apud quos requiem petit, *et non invenit,* sed ab omnibus ad libitum opprimitur.

Moraliter *Judas,* anima quæ Deum confiteri debet, *migravit,* ad vitia, *inter gentes,* vitia, vel dæmones, *requiem,* illudentibus vitiis, vel dæmonibus, *persecutores,* dæmones, *apprehenderunt,* in morte.

4. Hic plangit miseriam remanentium, primo quantum ad peregrinos quibus frequentabatur. *Viæ Sion lugent,* luctum excitant, *ad solemnitatem,* triplicem, Pascha, Pentecosten, Scenopegia. Isa. XXXIII : *Dissipatæ sunt viæ, cessavit transiens per semitam, irritum factum est pactum.* Secundo quantum ad personas quibus civitas ornabatur, scilicet principibus : *Omnes portæ ejus destructæ,* quia judicia in portis fiebant. Isa. III : *Mærebunt atque lugebunt portæ ejus, et desolata in terra sedebit.* Sacerdotibus : *Sacerdotes ejus gementes.* Joel. II : *Inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes.* Virginibus : *Virgines ejus squalidæ,* et deturpatæ. Job. XXX : *Squallentes calamitate et miseria, et manducabant herbas arborum.* I Mach. I : *Et ingemuerunt principes.* Tertio quantum ad populum, quo replebatur : *Et ipsa,* plebs, vel civitas, *oppressa amaritudine.* Ruth I : *Valde amaritudine me replevit Omnipotens.*

Huic præponitur littera *Daleth,* idest

[1] Al. omittitur : « est. »

tribulatum,[1] quia plangit destructionem templi, habentis tabulata cedrina et deaurata, ut dicitur III Regum vi. Octavus locus conquestionis.

Allegorice *viæ*, ducentes ad cœlum, *Sion*, prophetæ et prædicatores, *ad solemnitatem*, cœlestis patriæ : *portæ*, prælati Ecclesiæ, introducentes, *sacerdotes*, qui sacra ministrant, *virgines*, quæ in Ecclesia primum gradum obtinent : isti omnes pro peccatis concutiuntur, quibus concussis, et ipsa plebs subdita, amaritudine repletur. Unde Exod. xxxii : *Moyses tabulas fregit*.

Moraliter *viæ* sunt animæ virtutes, *ad solemnitatem*, contemplationis, *portæ*, sensus, *sacerdotes*, animæ in sanctitate divinæ religionis, *virgines*, in puritate conscientiæ ; quibus concussis, ipsa anima vitiorum amaritudine opprimitur.

5. Hic plangit oppressionem quantum ad captivos : et primo plangit captivitatem minorum ; secundo majorum, ibi, *Et egressus est a filia Sion omnis decor ejus*. Circa primum tria proponit. Primo hostium exaltationem in potentia : *Hostes*, scilicet Chaldæi, *in capite*, quasi principantes ipsis. Et quantum ad divitias : *Locupletati sunt*. Deut. xxviii : *Ipse erit in caput, et tu eris in caudam*. Secundo assignat exaltationis rationem : *Quia Dominus locutus est*, quasi sententias contra ipsam, inspirans gentibus ad veniendum, vel prædicens per Moysen. Et hoc *propter multitudinem iniquitatum*[2] : Jerem. xxviii : *Loquar adversus gentem, et adversus regnum, ut destruam et disperdam illud*. Tertio proponit captivitatem, *Parvuli ejus*, idest parvuli de populo. Isa. vi : *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam*.

Huic præmittitur littera *De* ; idest, ista sunt judicia quæ Dominus per Moysen dixerat. Est octavus locus conquestionis. Hoc quod dicitur, *Propter multitudinem*, est prima pars assumptæ conditionis generalis, quæ dicitur concessio.

Allegorice *hostes*, hæretici, deficiente scientia in Ecclesia, *facti sunt in capite*, prævalentes in contentionibus, *lucupletati*, eloquentia. *Dominus locutus est*, permissive, *parvuli*, incipientes *in captivitate*, ab Ecclesia adducti.

Moraliter *hostes*, dæmones, *in capite*, intentionem corrumpentes, *locupletati*, multiplicitate peccatorum, *locutus*, permittens, *parvuli*, motus et affectus, *tribulantis*, dæmonis. Psal. xii : *Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero*.

6. Hic plangit majorum captivationem ; et circa hoc tria facit. Primo proponit ornamentorum amissionem : *Egressus est a filia Sion*, idest Jerusalem, *omnis decor*, quantum ad vasa quæ ablata sunt, et thesauros, et principes, et sacerdotes cum Joachim nepote Josiæ : IV Reg. xxiv. Ezech. xix : *Auferentur vasa decoris tui*. Secundo indigentia victualium : *Facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua*, nec sibi, nec populo ; quia defecit etiam panis in civitate, quando obsidebatur, tempore Sedeciæ, sicut dicitur Jerem. xxxiv. Isa. v : *Nobiles ejus interierunt fame, et multitudo ejus siti exaruit*. Tertio ponit captivitatem principum : *Et abierunt absque fortitudine*, non potentes resistere, *ante faciem subsequentis*, fugientes, sicut legitur Jerem. ult. Fugati sunt principes in campis Jerichuntinis, Psal. xxxvii : *Dereliquit me virtus mea*.

Huic versui hi præponitur littera *Vau*, quæ interpretatur, *et* ; quasi, etiam hæc adjuncta sunt superioribus in vindictam nostram a Domino. Et est quintus conquestionis locus.

Allegorice ab Ecclesia *filia* cœlestis *Sion*, aqua exemplata est, quandoque egressus est decor fidei, *et principes*, prælati vadunt in diversos errores, *ante faciem subsequentis*, diaboli, vel hæretici fidem pervertentis, *non invenientes*, in Scripturis, *pascua*, verbi Dei et Domini Jesu Christi.

7. Hic deplorat miseriam ex præteritorum memoria : et primo tangit memoriam præteritorum, idest *afflictionis* præteritæ, quæ memorata excitat tædium, *prævaricationis*, idest peccatorum, quæ excitant conscientiæ remorsum, *desiderabilium*, idest prosperitatum, quæ causant et in-

[1] Al. : « tabularum. »

[2] Al. : « *peccatorum*. »

cendunt concupiscentiæ desiderium. Isa. xxxviii : *Recogitabo tibi annos meos in amaritudine animæ meæ.* Secundo proponit passionem præsentium malorum : *Cum caderet populus ejus in manu hostili.* Psal. xxi : *Tribulatio proxima est, et non est qui adjuvet.* Tertio contemptum hostium : *Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata ejus*, et omnia quæ ad cultum religionis pertinebant. I Machab. i : *Dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbata ejus in opprobrium, honores ejus in nihilum.*

Expositiones litterarum loci rhetorici, et sensus mystici sufficienter tanguntur in *Glossis.*

8. Hic ostendit causam tantæ miseriæ : et primo proponit ipsum peccatum ; secundo peccati progressum, ibi, *Sordes ejus in pedibus ejus.* Circa primum duo facit. Primo proponit peccatum, *Peccatum*, anthonomasice infidelitatis et idololatriæ. Proverb. xiv : *Miseros facit populos peccatum.* Secundo ponit peccati effectum. Primo instabilitatis miseriam : *Propterea instabilis facta est ;* idest, non stetit in terra sua, sed captivata est, et fugit in alias regiones. Isa. lvii : *Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest.* Secundo confusionis ignominiam : *Omnes qui glorificabant eam*, benedicebant tempore prosperitatis, *spreverunt illam, quia viderunt ignominiam*, adversitatis. Job. xxix : *Auris audiens beatificabat me, et oculus videns, testimonium reddebat mihi.* Tertio cordis tristitiam : *Ipsa autem gemens conversa est retrorsum*, a prosperitate, qua in Deo proficiebat. Psal. xxxix : *Convertantur retrorsum, et erubescant qui volunt mihi mala.*

9. Hic ponit peccati progressum : et primo ponit culpam : *Sordes*, scilicet peccatorum, *in pedibus,* scilicet in affectibus, quasi ad progrediendum in peccato, *finis*, scilicet mortis, vel judicii divini. Eccli. vii : *Memorare novissima tua, et in æternum non peccabis.* Secundo ponit pœnam : *Deposita est*, a statu dignitatis, *vehementer*, idest in extremam miseriam. Psal. lviii : *Disperde illos in virtute tua, et depone eos.* Tertio exposcit misericordiam : *Vide, Domine*, scilicet misericordiæ affectu. Psal. cxviii : *Vide humilitatem meam, et eripe me, quia legem tuam non sum oblitus.*

10. Hic plangit servitutem quantum ad expoliationem bonorum, quam ab hostibus victoribus patiebantur : et primo ponit bonorum expoliationem quantum ad ea quæ hostes auferebant. Secundo quantum ad ea quæ ipsimet destruebant, ibi, *Omnis populus ejus gemens.* Circa primum duo ponit. Primo bonorum direptionem : *Hostis*, Chaldæus victor, *desiderabilia,* scilicet thesauros domus Dei et domus regiæ et omnium aliorum. Isa. lxiv : *Omnia desiderabilia vestra versa sunt in ruinas.* Secundo ponit istorum prophanationem, *Quia vidit*, scilicet plebs Judæorum ; ac si diceret : Hoc ordine potuit fieri ut omnia auferrentur, etiam quæ in templo erant. I Mach. ii : *Sancta in manu extranæorum* [1] *facta sunt.* Vel aliter. *Vidit*, scilicet Dominus, *gentes*, sacerdotes verbo, sed gentiliter viventes, quando in templo idolum posuerunt, *de quibus præceperas.* Levit. xxii, quod homo etiam de stirpe Aaron in quo est macula, non vescatur de sanctificatis Domino. Et sic, quia contra hæc fecerunt, ducti sunt in captivitatem, secundum quod culpa est causa pœnæ.

11. Hic ponit spoliationem bonorum quantum ad ea quæ ipsimet distrahebant : et primo ponit distrahendi necessitatem, scilicet ex defectu necessariorum : *Quærens panem.* Psal. ci : *Percussus sum sicut fenum, et aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum.* Secundo ponit ipsam distractionem : *Dederunt pretiosa ad refocillandam*, non ad satiandam, *animam*, vilem vitam. Sic legitur de Ægyptiis. Genes. xlviii. Tertio provocat Deum ad pietatem : *Vide, Domine.* Jer. ii : *Quam vilis facta es nimis iterans vias tuas !* Et hoc ultimum ponitur ex persona ipsius civitatis vel plebis, quæ quasi propheta proponente miseriam suam, audiens sustinere amplius non possit in verba [2] lamentationis singultans prorumpit.

12. Hic ponitur conquestio ex parte ip-

[1] Al. : « exorantium. »

[2] Al. : « sed in verba. »

sius civitatis et plebis : et primo conqueritur ad astantes de severitate judicis ; secundo ad judicem de crudelitate hostis, ibi, *Vide, Domine, quoniam tribulor*. Circa primum duo facit. Primo proponit severitatem judicis in generali ; secundo prosequitur in speciali, ibi, *Abstulit omnes magnificos meos*. Circa primum tria facit. Primo proponit Dei indignationem, inquantum puniendo vindicavit ; secundo proponit disciplinæ divinæ severitatem, inquantum puniendo erudivit, ibi, *De excelso misit ignem* ; tertio proponit justitiæ rigorem, inquantum puniendo officium judicis exercuit, ibi. *Vigilavit jugum iniquitatum mearum*. Circa primum tria facit. Primo ponitur invocatio : *O vos omnes qui transitis per viam*, regionis hujus desertæ. Jer. XXII : *Pertransibunt gentes per civitatem hanc ; et dicet unusquisque proximo suo : Quare fecit Dominus sic civitati huic grandi ?* Secundo proponitur doloris magnitudo, *Attendite* ; dum enim suum considerat dolorem, nullum similem putat. Maximus etiam fuit, quia maxima amissa ; spiritualia scilicet et temporalia. Jerem. VIII : *Super contritione Jerusalem contritus sum*. Tertio ponitur Dei indignatio, quæ est ratio doloris, quia *vindemiavit*, captivatis, et interfectis habitatoribus, sicut vineam racemis. Isa. V : *Vinea Domini exercituum, domus Israel est*. Psal. LXXIX : *Vindemiaverunt eam omnes qui prætergrediuntur viam*. *Locutus est*, comminando per prophetas.

13. Hic ponit severitatem disciplinæ, inquantum quasi magister duris castigationibus erudivit : et primo ponit severitatem in corrigendo commissa : *De excelso*, idest in alto consilio suo, *misit ignem*, afflictionis, vel quo civitas et castrum, ad litteram, combusta sunt, *in ossibus*, idest in potentibus et munitionibus ; et sic per gravia flagella *erudivit me*. Isa. XXVIII : *Et tantummodo vexatio sola dabit intellectum*. Secundo ostendit severitatem in cavendo futura : *Expandit rete*, idest impedimentum quo a peccato retraxit. Oseæ II : *Sepiam viam tuam spinis*. Tertio ostendit severitatem, subtrahendo consolationis beneficia : *Posuit me desolatam* ; quasi dicat : Nullam consolationem post flagella adhibuit, sicut solet magister pueris facere. Baruch IV : *Adduxit mihi Deus luctum magnum*.

14. Hic ostendit rigorem justitiæ ipsius Dei, inquantum judex est : et circa hoc tria facit. Primo ponit diligentem peccatorum considerationem : *Vigilavit*, quasi vigilanter consideravit,[1] *jugum*, afflictionis, mihi pro peccatis meis manibus imponendum. Jer. I : *Quid tu vides Jeremia ? Virgam vigilantem ego video*. Secundo ponit duram pœnæ afflictionem : *Convolutæ sunt*, scilicet iniquitates, ad modum catenæ, indissolubili vinculo, *impositæ*, dum pro his pœnam patior. Psal. XXXVII : *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me*. Tertio excludit evasionem, tum propter debilitatem, *Infirmata est ;* tum propter hostis potestatem : *Dedit me Dominus in manu*, Chaldæorum. Psalm. XXX : *Infirmata est in paupertate virtus mea*.

15. Hic prosequitur miseriam servitutis per partes : et primo quantum ad primam captivitatem sub Joakim nepote Josiæ, de quo IV Regum penult. Secundo de ultima quæ fuit sub Sedecia, de qua 4 Reg. ult. et Jer. ult. ibi, *Expandit Sion manus suas*. Circa primum duo facit. Quia primo plangit hominum captivationem ; secundo consolationis subtractionem, ibi, *Idcirco ergo plorans, et oculus meus deducens aquas*. Circa primum tria facit. Primo ponit captivitatem eorum qui erant eminentes dignitate, *Magnificos*, principes, quorum est magna facere : quia, alii remanentibus, ipsi captivati sunt. Isa. III : *Auferet Dominus a Juda et Jerusalem validum et fortem*. Secundo eos qui erant eminentes in virtute : *Vocavit adversum me tempus*, aptum destructioni, *ut contereret electos*, virtute præeminentes. Psal. LXXIV : *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo*. Exod. XXXII : *Ego autem in die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum*. Eccle. III : *Omnia tempus habent*. Tertio eorum afflictionem, qui præeminebant puritate, vel etiam pietate, *Torcular*,

[1] Al. : « considerat. »

idest afflictionem, *virgini* ad litteram; vel ipsi plebi, quæ usque tunc quasi virgo fuerat; quæ fuit etiam captivata. Jerem. xxv : *Celeuma quasi calcantium concinetur*[1] *adversus omnes habitatores terræ.*

Hic debet præscribi littera secundum Glossam; sed melius est quod in sequenti præscribatur, quia per tres vadit.

16. Hic plangit consolationis subtractionem : et primo ponit doloris planctum, *Plorans.* Jer. IX : *Quis dabit capiti meo aquam?* Secundo doloris materiam : *Quia longe factus est a me consolator*, Ægyptius, *convertens*, a miseria quam patior, in pristinam prosperitatem. Psal. LXXXVII : *Longe fecisti notos meos a me.* Tertio ponit illius effectum : *Facti sunt filii mei perditi.* Ex defectu enim auxilii secuta est potestas adversarii, et captivitas populi. Jer. L : *Grex perditus factus est populus meus.*

17. Hic plangit secundam[2] captivitatem, quæ facta est sub Sedecia, quando universaliter populus captivatus est : et circa hoc tria facit. Primo plangit obsidionem; secundo captivitatem, ibi, *Justus est Dominus etc.*; tertio famis consumptionem, ibi, *Vocavi amicos meos.* Circa primum tria facit. Primo ponit defectum amicorum qui adjuvare debuerant, et prohibere obsidionem : *Expandit Sion manus suas*, quasi petens auxilium ab Ægyptiis. Infra ult. : *Ægypto dedimus manum, et Assyriis.* Vel a Deo. Isa. I : *Cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos.* Secundo ponit adventum hostium : *Mandavit*, juste dispensando, *in circuitu*, per modum obsidionis, *hostes*, Chaldæos. Isa. X : *Contra populum furoris mei mandabo illi ut auferat spolia.* Tertio vilitatem[3] obsessorum : *Facta est Jerusalem quasi polluta*, ad quam nullus accedit ad defendendum. Jerem. II : *Omnes qui quærunt eam non deficient.*

18. Hic plangit captivitatem : et circa hoc tria facit. Primo confitetur judicis justitiam : *Justus est Dominus.* Dan. IX : *Justus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis quæ facit.* Secundo captat auditorum benevolentiam, provocans eos ad compassionem : *Audite obsecro.* Jer. IV : *Audite, civitates Sion.* Tertio plangit captivitatis miseriam : *Virgines meæ et juvenes mei*, qui potuerunt propter robus ætatis, famis mortem evadere, *abierunt in captivitatem.* Jer. LI : *Implevit ventrem suum teneritudine mea, et ejecit.*

19. Hic plangit consumptionem eorum qui fame in obsidione mortui sunt : et primo præmittit amicorum deceptionem, *Amicos*, Ægyptios, quia non adjuverunt, sicut sperabam. Isa XXX : *Ægyptus frustra et vane auxiliabitur; ideo clamavi super hoc.* Secundo ponit consumptionem ex hoc occasionatam : *Sacerdotes*, de quibus videtur magis indignum, *consumpti fame.* Isa. V : *Nobiles enim interierunt fame.* Tertio assignat consumptionis rationem : *Quia quæsierunt*, ad refocillandum, non ad satiandum; et non invenerunt. Vel assignat in hoc rationem culpam eorum : quia quæsierunt sibi non populo. Ezech. XXXIV : *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos.*

20. Hic incipit conqueri ipsi judici : et circa hoc tria facit. Primo exponit propriam miseriam; secundo accusat adversariorum culpam, ibi, *Audierunt quia ingemisco ego*; tertio petit vindictam, ibi, *Ingrediatur omne malum eorum coram te.* Circa primum tria facit. Primo excitat attentionem : *Vide Domine.* Psal. XXX : *Miserere mei, Domine, quoniam tribulor.* Secundo proponit dolorem sub metaphora doloris interioris, et angustiæ cordis, *Conturbatus :* quam exponit : *Quoniam amaritudine plena sum.* Jer. IV : *Ventrem meum doleo.* Ruth. I : *Valde amaritudine me replevit Omnipotens.* Tertio assignat doloris rationem : *Foris interficit gladius.* Deut. XXXII : *Foris vastabit eos gladius, et intus pavor.*

21. Hic accusat aliorum culpam : et circa hoc tria facit. Primo accusat adjutoris defectum : *Audierunt*, scilicet Ægyptii, et alii, de quibus confidebam. Jer. XXXI : *Vox in excelso audita est, lamentationis fletus et planctus.* Secundo accusat inimicorum gaudium : *Omnes inimici mei audierunt malum meum, lætati sunt.* Psal. XII : *Qui tribulant me, exultabunt*

[1] Al. : « *continetur.* » — [2] Al. : « secundo. »

[3] Al. : « utilitatem. »

si motus fuero. Tertio quasi securus de divina justitia, prædicit eorum interitum : *Adduxisti diem*, hoc est adduces, propter certitudinem, *consolationis*, mihi *similes*, dolores et afflictiones. Isa. LXV : *Ecce servi mei comedent, et vos esurietis*.

22. Hic petit vindictam : et primo reducit culpam in memoriam : *Ingrediatur omne malum*, peccatum. Psal. CVIII : *In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini, et peccatum matris ejus non deleatur*. Secundo petit pœnam, *Vindemia*.[1] Supra : *Vindemiavit me Dominus, ut locutus est, in die furoris sui*. Tertio assignat causam : *Multi enim gemitus mei*, propter mala quæ ab ipsis patior. Jerem. VIII : *Dolor meus super dolores*.

CAPUT SECUNDUM

1. ALEPH. Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion : projecit de cœlo in terram inclytam Israel : et non est recordatus scabelli pedum suorum in die furoris sui.

2. BETH. Præcipitavit Dominus, nec pepercit, omnia speciosa Jacob : destruxit in furore suo munitiones virginis Juda, et dejecit in terram : polluit regnum, et principes ejus.

3. GHIMEL. Confregit in ira furoris sui omne cornu Israel : avertit retrorsum dexteram suam a facie inimici : et succendit in Jacob quasi ignem flammæ devorantis in gyro.

4. DALETH. Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmavit dexteram suam quasi hostis : et occidit omne quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiæ Sion : effudit quasi ignem indignationem suam.

5. HE. Factus est Dominus velut inimicus : præcipitavit Israel, præcipitavit omnia mœnia ejus : dissipavit munitiones ejus, et replevit in filia Juda humiliatum et humiliatam.

6. VAU. Et dissipavit quasi hortum tentorium suum ; demolitus est tabernaculum suum : oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabbatum ; et in opprobrium, et in indignationem furoris sui regem, et sacerdotem.

7. ZAI. Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ : tradidit in manus inimici muros turrium ejus. Vocem dederunt in domo Domini, sicut in die solemni.

8. HETH. Cogitavit Dominus dissipare murum filiæ Sion : tetendit funiculum suum, et non avertit manum suam a perditione : luxitque antemurale, et murus pariter dissipatus est.

9. TETH. Defixæ sunt in terra portæ ejus : perdidit, et contrivit vectes ejus : regem ejus, et principes ejus in gentibus. Non est lex, et prophetæ ejus non invenerunt visionem a Domino.

10. Joth. Sederunt in terra, conticuerunt senes filiæ Sion : consperserunt cinere capita sua, accincti sunt ciliciis : abjecerunt in terram capita sua virgines Jerusalem.

11. CAPH. Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea : effusum est in terra jecur meum super contritione filiæ populi mei, cum deficeret parvulus, et lactens in plateis oppidi.

12. LAMECH. Matribus suis dixerunt : Ubi est triticum, et vinum ? cum deficerent quasi vulnerati in plateis civitatis, cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum.

13. MEM. Cui comparabo te, vel cui assimilabo te filia Jerusalem ? Cui exæquabo te, et consolabor te, virgo filia Sion ? Magna est enim velut mare contritio tua : quis medebitur tui ?

14. NUN. Prophetæ tui viderunt tibi falsa, et stulta ; nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te ad pœnitentiam provocarent : viderunt autem tibi assumptiones falsas et ejectiones.

15. SAMECH. Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam : sibilaverunt, et moverunt capita sua super filiam Jerusalem : Hæccine est urbs, dicentes, perfecti decoris, et gaudium universæ terræ ?

16. PHE. Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui : sibilaverunt, et fremuerunt dentibus suis, et dixerunt : Devorabimus ; en ista est dies quam expectabimus, invenimus, vidimus.

17. AIN. Fecit Dominus quæ cogitavit, complevit sermonem suum, quem præceperat a diebus antiquis : destruxit, et non pepercit : et lætificavit super te inimicum, et exaltavit cornu hostium tuorum.

18. SADE. Clamavit cor eorum ad Dominum super muros filiæ Sion : Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem : non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.

19. COPH. Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum : effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini : leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum.

20. RES. Vide, Domine, et considera quem vindemiaveris ita : ergo ne comedent mulieres fructum suum, parvulos ad mensuram palmæ ? si occiditur in sanctuario Domini sacerdos et propheta ?

21. SIN. Jacuerunt in terra foris puer et senex : virgines meæ et juvenes mei ceciderunt in gladio. Interfecisti in die furoris tui ; percussisti, nec misertus es.

22. THAU. Vocasti quasi ad diem solemnem qui terrerent me de circuitu ; et non fuit in die furoris Domini qui effugeret, et relinqueretur : quos educavi et enutrivi, inimicus meus consumpsit eos.

1. Hic plangit destructionem civitatis, populi, et totius regionis. Et dividitur in duas partes. In prima deplorat destructio-

[1] Al. : « *Devindemia.* »

nem ; in secunda excludit populi desperationem, III cap. : *Ego vir videns paupertatem meam.* Prima in duas. In prima plangit destructionis miseriam ; in secunda convertit se ad impetrandam divinam misericordiam, ibi, *Clamavit cor eorum ad Dominum.* Circa primum duo facit. Primo plangit in generali destructionem ; secundo in speciali, ibi, *Præcipitavit Dominus.* Circa primum admiratur destructionem propter multiplicem gloriam quæ præcesserat, et primo quantum ad prærogativam divinæ cognitionis, de qua Ps. CXLVII, *Non fecit taliter omni nationi:* et contra hoc dicit : *Quomodo obtexit caligine*, ignorantiæ vel tristitiæ, Isa. LIX : *Impegimus in meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui.* Secundo quantum ad potentiam regalis dignitatis ; contra quod I Esdræ IV : *Reges fortissimi fuerunt in Jerusalem, qui dominati sunt omni regioni quæ trans flumen est.* Contra quod dicit : *Projecit de cœlo*, hoc est de culmine dignitatis et potestatis ; vel de cœlesti conversatione. Apocal. VI : *Stellæ cœli ceciderunt de cœlo.* Tertio quantum ad cultum divinæ religionis. Psalm. CXLIII : *Beatus populus cujus Dominus Deus ejus.* Contra quod dicit : *Non est recordatus*, in bonum, *scabelli*, templi, in quo adorabatur, sicut rex ad scabellum pedis. Ezech. XLIII : *Locus solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum.*

2. Hic prosequitur in speciali ea quæ circa destructionem acciderunt : et primo plangit destructioni adjuncta ; secundo destructionem consequentia, ibi, *Cui comparabo te ?* Circa primum duo facit. Primo plangit destructionem ædificiorum communium ; secundo eminentium, ibi, *Et dissipavit quasi hortum etc.* Circa primum duo facit. Primo plangit destructionem ædificiorum, quæ pertinent ad robur regis ; secundo eorum, quæ pertinent ad usum populi, ibi, *Tetendit arcum suum etc.* Circa primum duo facit. Primo plangit destructionem ; secundo resistentium impotentiam, ibi, *Confregit in ira furoris sui.* Circa primum tria facit. Primo plangit eorum destructionem quæ sunt ad decorem : *Omnis speciosa.* Joel. I : *Ignis comedit speciosa deserti.* Secundo eorum quæ pertinent ad fortitudinem : *Destruxit munitiones.* Isa. XXV : *Munimenta sublimium murorum tuorum concident*[1] *et humiliabuntur, et detrahentur in*[2] *terram usque ad pulverem.* Jer XXXIII : *Hæc dicit Dominus ad domos urbis hujus, et ad domos regis Juda, quæ destructæ sunt.* Tertio concludit regni deturpationem : *Polluit regnum.* Ezech. XXVIII : Polluerunt decorem tuum : interficient et detrahent te, et morieris in interitu occisorum in corde maris.

3. Hic ostendit resistendi impotentiam : et primo excludit robur humanum, *Cornu*, idest potestatem. Psalm LXXIV : *Omnia cornua peccatorum confringam.* Secundo auxilium divinum, *Avertit*, quasi a defensione, qua prius eos descendebat. Psal. LXXIII : *Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam ?* Tertio concludit terræ incendium : *Et succendit.* Isa. XLII : *Succendit eum, et non intellexit.*

4. Hic plangit destructionem eorum quæ pertinent ad usum populi : et primo eorum quæ pertinent ad decorem ; secundo eorum quæ pertinent ad defensionem, ibi, *Factus est Dominus velut inimicus.* Circa primum tria facit. Primo ostendit divinam indignationem : *Tetendit arcum*, idest judicium, vel exercitum Chaldæorum, ut quasi a longinquis feriret, *firmavit*, ad percutiendum, *dexteram*, ut feriat de prope. Psal. VII : *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit*[3] ; *arcum suum tetendit, et paravit illum.* Secundo ponit pœnæ inflictionem : *Occidit*, destruxit, *omne quod pulchrum erat*, homines, ædificia et alia hujusmodi. Num. XXIV : *Quam pulchra tabernacula tua Jacob !* Tertio ostendit pœnæ magnitudinem : et quantum ad copiam sine numerum, *Effudit :* et quantum ad acerbitatem, *Quasi ignem* ; vel quantum ad speciem, quia civitas combusta fuit Deut. XXXII : *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima.* Ps. LXVIII : *Effunde super eos iram tuam.*

5. Hic plangit destructionem ædificio-

[1] Al. : « coincidere. » — [2] Al. : « ad. »

[3] Al. : « vibravit. »

rum pertinentium ad defensionem : et circa hoc tria facit. Primo tangit Dei indignationem, *Velut inimicus*, quasi in pugna suum adjuvans inimicum. Isa. LXIII : *Conversus est eis in inimicum, et ipse debellavit eos.* Secundo ædificiorum destructionem : *Præcipitavit omnia mœnia.* Ps. LXXXVIII : *Destruxisti omnes sepes ejus.* Tertio concludit populi humiliationem, *Et replevit*, idest multiplicavit. Ps. XLIII : *Humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster.*

6. Hic plangit destructionem ædificiorum principalium : et primo templi ; secundo domus regiæ, ibi, *Cogitavit Dominus dissipare murum filiæ Sion.* Prima in duas. In prima tangit destructionem ipsius templi ; secundo eorum quæ erant in templo. ibi, *Replevit Dominus altare suum.* Circa primum tria facit. Primo tangit templi destructionem : *Tentorium*, quod in deserto factum, in Sylo positum fuerat, *tabernaculum*, quod Salomon ædificaverat, *quasi hortum*, qui facile destruitur. Psal. LXXVII : *Repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum ubi habitavit in*[1] *hominibus.* Jer. XXVI : *Dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem.* Secundo festorum templi cessationem : *Oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabbatum* ; quasi, non placent sicut ante. Isa. I : *Calendas vestras et solemnitates vestras odivit anima mea.* Tertio ministrorum reprobationem : *Et in opprobrium*, scilicet dedit, *regem*, ad quem pertinebat templi defensio, *et sacerdotem* ad quem pertinebat administratio. Job XII : *Ducit sacerdotes eorum inglorios, et optimates supplantat.*

7. Hic tangit destructionem ædificiorum quæ in templo erant : et primo altaris pertinentis ad religionem : *Altare*, holocaustorum, *repulit*, tradens illud hostibus ad profanandum, *sanctificationi*, sacrificiis placationis, quæ offerebantur. I Mach. IV : *Viderunt sanctificationem desertam, altare profanatum. Tradidit in manus.* I Mach. II : *Sancta facta sunt in manu extraneorum.* Tertio templi ab hominibus combustionem : *Vocem dederunt*, blasphemiæ, vel tumultus bellici, *sicut in die solemni*, consueverant sacerdotes laudantes Deum. Isa. ult.: *Vox populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentes retributionem inimicis suis.*

8. Hic tangit destructionem accis Sion : et primo ponit divinam deliberationem : *Cogitavit;* quasi, cogitans statuit, non statim implens, *filiæ Sion*, arcis vel ipsam Jerusalem. Isa. XIV : *Hoc consilium quod cogitavi super omnem terram etc.* Secundo justum judicium : *Tetendit funiculum*, quasi ad metiendum justitiam suam, ut pœna culpæ æquaretur, *non avertit*, quia nihil dimisit de pœna justa. Isa. XXXIV : *Extendetur super ipsam mensura*[2], *ut redigatur in nihilum.* Tertio ostendit justitiæ effectum : *Luxitque antemurale*, idest destructum ad luctum provocavit, sicut supra I : *Viæ Sion lugent.* Isa. XXI : *Luxit et defluxit terra, et infirmata est; defluxit orbis.*

9. Hic plangit destructionem hominum : et primo eorum quorum miseria est valde miserabilis secundum gradum dignitatis ; secundo quorum est miserabilis propter reverentiam conditionis, ibi. *Sederunt in terra, conticuerunt senes;* tertio illorum quorum est miserabilis propter defectum ætatis, ibi, *Defecerunt præ lacrymis oculis mei.* Circa primum duo. Primo quantum ad principes sæculares præmittit parabolam vel metaphoram : *Defixæ sunt in terra*, idest tribulationibus implicati, ut facile evelli non possint. Psal. LXVIII : *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Porta*, reges, quorum erat potestas judicii, quod in portis exercebatur, *Perdidit*, captivando, *et contrivit,* in captivitatem redigengo, *vectes*, principes, quibus, confirmatur regnum, sicut vectibus portæ. Et exponit : *Regem ejus, et principes ejus in gentibus*, inter gentes. Psal. CVI : *Contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit.* Isa. III : *Mærebunt atque lugebunt portæ ejus, et desolatæ erunt.* Secundo quantum ad principes spirituales, scilicet sacerdotes : *Non est lex,* per sacerdotes

[1] Al. « cum. »

[2] Al. : « mensuram. »

edocenda. Malach. II : *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt de ore ejus.* Et prophetas : *Et prophetæ ejus non invenerunt visionem a Domino.* Psal. LXXIII : *Jam non est propheta, et nos non cognoscet amplius.*

10. Hic plangit destructionem eorum qui sunt miserabiles propter reverentiam conditionis : primo senum : *Sederunt in terra, conticuerunt*, quæ sunt signa magnæ tristitiæ. Job II : *Sederunt cum eo in terra sex diebus; et nemo loquebatur ei verbum : videbant enim dolorem esse vehementem.* Secundo quantum ad virgines : *Filiæ Sion*, quæ erant in arce ; vel juxta templum, filiæ sacerdotum, *consperserunt*, in signum tristitiæ ; *virgines Jerusalem*, quantum ad illas quæ habitabant in civitate, *accinctæ sunt ciliciis* ; *abjecerunt in terram,* præ confusione et timore, *virgines Juda*, quantum ad illas quæ per regnum undique habitabant. Isa. III : *Erit pro suavi odor fœtor, et pro zona funiculus, et pro crispanti crine calvitium.*

11. Hic plangit illos qui sunt miserabiles propter defectum ætatis : et primo tangit eorum mortem ; secundo mortis ordinem, ibi, *Matribus suis dixerunt.* Circa primum duo facit. Primo ostendit suam compassionem ex lacrymarum effusione, *Defecerunt*, quasi ultra non valentes flere. Jerem. IX : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum ?* Ex [1] viscerum commotione, *Conturbata sunt;* quasi, tantum doleo, sicut est dolor conturbationis [2] viscerum, vel quia pervenit usque ad intima cordis. Jerem. XXXI : *Conturbata sunt viscera mea super eum.* Quantum ad jecoris effusionem : *Effusum est in terra jecur meum;* idest, ita doleo ac si effusum esset vel quia amor meus cujus sedes in epate est, ad terram projectus est, illis quos amabam prostratis. Oseæ XIII : *Rumpam interiora jecoris, et consumam eos.* Secundo compassionis misericordiam : *Super contritione oppidi*, idest Jerusalem, quia vilis facta est, vel cujuscumque alterius. Jerem. LI : *Collidam in te senem et puerum, juvenem et virginem.*

12. Hic exponit ordinem mortis, ut magis misericordiam excitat : et primo illorum petitionem a matribus : *Ubi est triticum et vinum?* quasi, defecit : date nobis ad comedendum : Infra IV : *Parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis.* Secundo petendi necessitatem : *Cum deficerent*, præ fame morerentur, *in plateis*, quasi omnibus videntibus, et non valentibus proferre remedium. Jer. XXI : *Omnis qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, peste et fame.* Tertio amarissimam mortem : *Exhalaverunt animas suas in sinu matrum suarum.* II Reg. IV : *Posuit eum illa super genua sua usque ad meridiem, et mortuus est.*

13. Hic ponuntur consequentia destructionem, quæ scilicet solent provenire post peractum negotium : et primo excludit plagæ curationem ; secundo ponit videntium admirationem, ibi, *Plauserunt* [3] *super te manibus omnes transeuntes per viam ;* tertio judicis commendationem, qui talem vindictam intulit, ibi, *Fecit Dominus quæ cogitavit.* Circa primum duo facit. Primo ostendit plagam incurabilem ; secundo assignat causam, ibi, *Prophetæ tui viderunt tibi falsa.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod non potest leniri consolationibus ex comparatione aliorum, quod solet esse afflictis aliqualis consolatio : *Cui comparabo ?* Similitudo plus est quam comparatio : quælibet enim distantia ejusdem rationis comparabilia sunt, dummodo in infinitum non distent : nec tamen similia, si eamdem qualitatem participent, nec omnia habeant æqualia ; sed tantum illa quorum unum in participatione qualitatis alterum non excedit. Excedit autem in hoc plagas aliorum, quod et temporalem, et spiritualem gloriam amisit, qua aliæ gentes caruerunt [4]. *Consolabor ;* quasi dicat : Nihil alii pejus vel simile tibi passi sunt. Supra I : *Adduxisti diem consolationis, et fient similes mei.* Secundo ostendit quod non potest sanari medicinis, propter suam magnitudinem : *Magna velut mare*, quod latissimum est et inquietum. Jerem. XXX : *Insanabilis plaga tua.*

[1] Al. : « et. » — [2] Al. : « turbationis. »

[3] Al. : « *plauserunt.* »

[4] Al. : « excedit plagas aliorum, qua et tempo-

14. Hic assignat causam incurabilitatis, quia scilicet medici suo tempore curare neglexerunt, scilicet prophetæ. Et primo ostendit falsitatem prophetarum quantum ad falsa quæ prædicabant : *Viderunt,* videre se dicebant, *falsa et stulta :* quia stultum erat credere quia Deus peccatores non puniret. Ezech. xxii : *Prophetæ ejus liniebant eos absque temperamento.* II Pet. ii : *Fuerunt enim pseudoprophetæ, sicut et in vobis*[1] *erunt magistri mendaces.* Et quantum ad ea quæ reticebant : *Nec aperiebant iniquitatem tuam.* Isa. lviii : *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam : annuntia populo meo scelera eorum.* Secundo exponit cujusmodi falsa videbant : *Viderunt autem tibi assumptiones,* scilicet onera deprimentia, sicut onus assumptum in altum magis comprimit. Mich. iii : *Hæc dicit Dominus super prophetas qui seducunt populum meum. Ejectiones,* liberationes. Jer. xxviii : *Confringam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum.* Vel *assumptiones,* quod Deus vos ad se sumet, *ejectiones,* quod adversarii eorum ejicientur.

15. Hic ponit admirationem videntium ; et primo amicorum ; secundo inimicorum, ibi, *Aperuerunt super te os suum omnes.* Circa primum ponit compassionis amicorum admirationem expressam quatuor signis. Plausu manuum, *Plauserunt omnes transeuntes per viam,* terræ tuæ, videntes terræ vastitatem : sibilo, *Sibilaverunt;* motu capitis, *Et moverunt capita sua :* verbo, *Hæccine est urbs perfecti decoris,* quia in spiritualibus et temporalibus ; erat enim civitas regalis et sacerdotalis *gaudium universæ terræ?* quia conveniebant undique in solemnitatibus. Psalm. xlvii : *Fundatur exultatione universæ terræ, mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni.* Isa. xxii : Urbs *frequens, civitas exultans.* Jerem. xxii : *Pertransibunt gentes multæ per civitatem hanc ; et dicet unusquisque proximo suo : Quare fecit Dominus sic civitati huic grandi?*

16. Hic ponit insultationem hostium : *Aperuerunt,* accusando, *inimici,* Idumæi, Moabitæ et alii, *sibilaverunt,* detrahendo, *fremuerunt,* comminando : *Devorabimus,* insultando. Psalm. 21 : *Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens et rugiens.* Jer. 51 : *Comedit me, devoravit me Nabuchodonosor rex Babylonis.* Ps. 34 : *Dixerunt : Euge euge animæ nostræ : viderunt oculi nostri.*

17. Hic ponit Judicis commendationem. Et primo ponitur constantia in proposito : *Fecit Dominus quæ cogitavit.* Isa. xiv : *Hoc est consilium quod cogitavi.* Secundo ostenditur verax in verbo, *Complevit :* præceperat enim destructionem populi *a diebus antiquis,* Deut. xxviii. Vel etiam per priores prophetas. Num. xxiii : *Dixit, et non faciet : locutus est, et non implebit?* Tertio ostenditur justus in facto : *Destruxit,* Judæam, *et non pepercit,* quasi deserens rigorem justitiæ, *cornu,* potestatem. Psal. lxxxviii : *Exaltasti dexteram deprimentium eum.*

18. Hic convertit se ad petendam judicis misericordiam per orationem. Et primo invitat ad orandum ; secundo ponit orationem, ibi, *Vide, Domine, et considera.* Circa primum duo. Primo docet præparare locum orationi per lacrymas ; secundo docet orandi modum, ibi, *Consurge lauda.* Circa primum tria facit. Primo ponit planctus rationem ; *Cor eorum,* scilicet hostium, *clamavit,* blasphemans, *ad Dominum,* idest contra eum, *super muros,* quasi destructio civitatis esset occasio blasphemiæ, quasi Deus non fuerit potens defendere. Exod. xvi : *Non contra nos, sed contra Dominum est murmur vestrum.* Vel *cor eorum,* scilicet Judæorum : ut dolorem cordis in lacrymosam orationem prodire doceat. Psalm. cxviii : *Clamavi in toto corde : Exaudi me, Domine.* Secundo invitat ad lacrymarum multitudinem : *Deduc quasi torrentem lacrymas.* Jerem. ix : *Deducant*[2] *oculi nostri lacrymas, et palpebræ nostræ defluant aquis.* Tertio invitat ad luctus continuitatem : *Per diem ac noctem,* idest in prosperis et in adversis : vel, ad

ralem et spiritualem gloriam amisit, quæ aliæ gentes caruerunt in hoc. »

[1] Al. : « nobis. »
[2] Al. : *dederunt.* »

litteram, omni tempore, actu, vel habitu. Jerem. xv : *Deducant oculi mei*[1] *lacrymam per diem ac noctem.*

19. Hic docet orandi modum : et circa hoc duo facit. Primo docet modum orandi quantum ad tempus : *Consurge*, de somno, *lauda Deum,* per orationem, *in nocte*, quando magis vacat tempus, et propter temporis quietem, *in principio vigiliarum ;* vigiliæ noctis distinguebantur secundum custodias illorum qui civitatem custodiebant, sicut dicitur Cant. III : *Invenerunt me vigiles qui custodiebant civitatem.* Et erant quatuor. Prima vocatur conticinium, quando tegitur ignis. Secunda vocatur intempestum circa mediam noctem, quia tempus illud non est opportunum ad aliquid faciendum : dicitur enim tempestum apud antiquos, opportunum. Tertia galli cantus. Quarta dicitur antelucanum. Dicit ergo, quod surgat *in principio vigiliarum*, idest in prima vigilia ; vel in principio cujuslibet vigiliæ. Isa. XXVI : *Anima mea desideravit te in nocte, sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te.* Et quantum ad devotionem cordis, *Effunde sicut aquam* ; quasi, liquefiat amore et devotione, sicut aqua congelata. Ps. XLI : *Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam.* Et quantum ad devotionis signum, *Leva ad eam.* I Timoth. II : *Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione.* Secundo ponit materiam orationis, *Pro animabus*, idest pro separatione animarum a corporibus : vel anima pro vita ipsa ponitur : *compitorum*, idest quatuor viarum quæ in unam concurrunt. Supra hoc cap.: *Cum deficeret parvulus, et lactens in plateis oppidi.*

20. Hic ponit orationem : et primo provocat ad misericordiam ex pœnæ crudelitate ; secundo ex ipsius universalitate, ibi, *Jacuerunt in terra foris puer et senex* ; tertio ex evadendi impossibilitate, ibi, *Vocasti quasi ad diem solemnem.* Circa primum duo ponit. Primo attentionem : *Quem vindemiaveris* ; quasi dicat : Nullum alium præter me : vel, Quis sicut ego ? quia ex patribus electus. Supra I : *Vindemiavit me Dominus in ira furoris sui.* Secundo ponit pœnæ crudelitatem contra naturalem pietatem : *Ergo ne comedent muliere fructum suum ?* quasi dicat : Numquid hoc sustinebis? Quod impletum legitur in obsidione romanorum in Josepho et Egesippo, et IV Reg. V et VII, in obsidione Samariæ. Infra IV : *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos.* Et etiam contra religionis honestatem : *Si occiditur in sanctuario Domini sacerdos et propheta ?* quasi dicat : Numquid sustinebis quod occidatur? Ezech. IX : *a sanctuario meo incipite.*

21. Hic ponit pœnæ universalitatem : et circa hoc tria facit. Primo ponit pœnam omnibus communem : *Jacuerunt*, mortui, vel dejecti, *foris*, idest in plateis, vel extra civitatem. Jerem. LI : *Collidam in te senem et puerum, juvenem et virginem.* Secundo punientis indignationem, *Interfecisti*, tua auctoritate, quamvis Chaldæi ministerio. Isa. LXIII : *Calcavi eos in furore meo, et conculcavi eos in ira mea.* Tertio excludit[2] miserationem : *Percussisti, nec misertus es* : Deut. XXXII : *Ego occidam, et ego vivere faciam : percutiam, et ego sanabo.* Job. V : *Percutit manus ejus, et sanabit ; in sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum.*

22. Hic proponit evadendi impossibilitatem : et circa hoc tria facit. Primo ponit obsidionem : *Quasi ad diem solemnem* ; idest, sicut ad solemnitates consueverunt Judæi venire, ita nunc te inspirante venerunt ad obsidendum. Isa. XXIX : *Circumdabo quasi sphæram in circuitu tuo, et jaciam contra te aggerem, et munimenta ponam in obsidione tua.* Secundo evadendi impossibilitatem : *Non fuit qui effugeret.* Isa XLI : *Suscitavi ab aquilone, et venient a solis ortu.* Tertio comprehensorum destructionem : *Quos educavi et enutrivi, inimicus meus consumpsit eos.* Baruch. IV : *Nutrivi illos cum jucunditate.*

[1] Al. « *in.* »

[2] Al. « concludit. »

CAPUT TERTIUM

1. Aleph. Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis ejus. Aleph. Me minavit, et adduxit in tenebras, et non in lucem. Aleph. Tantum in me vertit, et convertit manum suam tota die.

2. Beth. Vetustam fecit pellem meam, et carnem meam, contrivit ossa mea. Beth. Ædificavit in gyro meo, et circumdedit me felle, et labore. Beth. In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos.

3. Gimel. Circumædificavit adversum me ut non egrediar, aggravavit compedem meum. Gimel. Sed et cum clamavero, et cum rogavero, exclusit orationem meam. Gimel. Conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subvertit.

4. Daleth. Ursus insidians factus est mihi, leo in abscondito. Daleth. Semitas meas subvertit, et confregit me, posuit me desolatam. Daleth. Tetendit arcum suum, et posuit me quasi signum ad sagittam.

5. He. Misit in renibus meis filias pharetræ suæ. He. Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die. He. Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absynthio.

6. Vau. Confregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere. Vau. Et repulsa est anima mea, oblitus sum bonorum. Vau. Et dixi : Periit finis meus, et spes mea a Domino.

7. Zain. Recordare paupertatis, et transgressionis meæ, absynthii, et fellis. Zain. Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea. Zain. Hæc recolens in corde meo, in Deo sperabo.

8. Heth. Misericordiæ Domini quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes ejus. Heth. Novi diluculo, multa est fides tua. Heth. Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum.

9. Teth. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. Teth. Bonum est præstolari cum silentio salutare Domini. Teth. Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua.

10. Joth. Sedebit solitarius, et tacebit, quia levavit se super se. Joth. Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes. Joth. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.

11. Caph. Quia non repellet in sempiternum Dominus. Caph. Quia si abjecit, et miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum. Caph. Non enim humiliavit ex corde suo, et abjecit filios hominum.

12. Lamech. Ut contereret sub pedibus suis omnes vinctos terræ. Lamech. Ut declinaret judicium viri in conspectu vultus Altissimi. Lamech. Ut perverteret hominem in judicio suo, Dominus ignoravit.

13. Mem. Quis est iste qui dixit ut fieret. Domino non jubente? Mem. Ex ore Altissimi non egredientur nec mala, nec bona? Mem. Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis?

14. Nun. Scrutemur vias nostras, et quæramus, et revertamur ad Dominum. Nun. Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cœlos. Nun. inique egimus, et ad iracundiam provocavimus; idcirco tu inexorabilis es.

15. Samech. Operuisti in furore, et percussisti nos : occidisti, nec pepercisti. Samech. Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. Samech. Eradicationem, et abjectionem posuisti me in medio populorum.

16. Phe. Aperuerunt super nos os suum omnes inimici. Phe. Formido, et laqueus facta est nobi vaticinatio, et contritio. Phe. Divisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.

17. Ain. Oculus meus afflictus est, nec tacuit, eo quod non esset requies. Ain. Donec respiceret, et videret Deus de cœlis. Ain. Oculus meus deprædatus est animam meam in cunctis filiabus urbis meæ.

18. Sade. Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis. Sade. Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me. Sade. Inundaverunt aquæ super caput meum; dixi, Perii.

19. Coph. Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo. Coph. Vocem meam audisti, ne avertas aurem tuam a singultu meo, et clamoribus. Coph. Appropinquasti in die quando invocavi te; dixisti : Ne timeas.

20. Res. Judicasti, Domine, causam animæ meæ, Redemptor vitæ meæ. Res. Vidisti, Domine, iniquitatem illorum adversum me, judica judicium meum. Res. Vidisti omnem furorem, universas cogitationes eorum adversum me.

21. Sin. Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me. Sin. Labia insurgentium mihi, et meditationes eorum adversum me tota die. Sin. Sessionem eorum et resurrectionem eorum vide; ego sum psalmus eorum.

22. Thau. Reddes eis vicem, Domine, juxta opera manuum suarum. Thau. Dabis eis scutum cordis, laborem tuum. Thau. Persequeris in furore, et conteres eos sub cœlis, Domine.

1. Hic post multarum pœnarum enumerationem, excludit populi desperationem. Et dividitur in partes tres. In prima ponit desperationem provocantia; in secunda accipiendæ fiduciæ argumenta, ibi, *Recordare paupertatis;* in tertia, assumpta fiducia, convertit se ad petendam misericordiam, ibi, *Scrutemur vias nostras.* Circa primum tria. Primo proponit afflictionem; secundo assumit reprobationem, ibi, *Et repulsa est anima mea*; tertio concludit desperationem, ibi, *Et dixi* : *Periit.* Circa primum duo. Primo ponit afflictionem quam ex percussione manus sustinuerunt; secundo affligendi modum, ibi, *Ursus insidians.* Circa primum tria. Primo ponit divinæ passionis flagellum; secundo percussionis effec-

tum, ibi, *Vetustam fecit pellem meam;* tertio excludit evasionis remedium, ibi, *Circumædificavit.* Circa primum tria. Primo ponit percutientis indignationem : *Ego vir videns paupertatem meam.* Loquitur Jeremias in persona sua, quia etiam cum aliis afflictus fuerat, vel in persona populi, cujus miseriam suam reputabat. Apoc. III : *Nescis quia cæcus es, et pauper, et miser, et miserabilis.* Allegorice de Christo et Ecclesia, Moraliter de anima. Secundo ponit consolationis subtractionem : *Me minavit et adduxit in tenebras*, tribulationum, *et non in lucem*, consolationis : quia post flagella non adhibuit consolationem solito more Job III : *Circumdedit me Deus tenebris.* Tertio flagellorum conditionem : *Tantum in me* morem afflictorum sequitur, qui solum suas plagas considerant *vertit et convertit*, percutiens et iterum percutiens. Isa. VIII : *In manu forti erudivit me.*

Et in hoc capitulo tribus clausulis, singulis per ordinem præscribitur eadem littera, et aliis tribus singulis sequens.

2. Hic ponit effectum divinæ percussionis, sicut livor est effectus virgæ : et circa hoc tria facit. Primo consumptionem virium in toto populo, quia *pellem*, in qua plebs, quasi exterius circumstans, *carnem*, in qua delicati et teneri, *ossa*, in quibus fortes de populo bellatores ; idest, totum vetustate tabescit. Baruch. III : *Quid est, Israel, quo in terra inimicorum es? Inveterasti in terra aliena.* Secundo obsidionem jam debilitatorum : *Ædificavit in gyro meo,* idest exercitum obsidentem, *felle*, idest exercitu, qui mihi laborem, et fel intulit. Job VII : *Numquid mare ego sum, aut cetus, quia circumdedisti me carcere?* Tertio jam captorum carcerationem : *In tenebrosis*, carcere, *quasi mortuos*, illos qui morti adjudicati sunt. Psal. CXLII : *Posuit me in obscuris sicut mortuos sæculi.* Possunt etiam ex persona Jeremiæ intelligi, qui præ multis angustiis et in corpore consumptus, et in carcere reclusus est.

3. Hic excludit evasionis remedium primo propter hostium obsidionem : *Circumædificavit,* idest exercitum obsidentem, *compedem*, idem significat quod obsidio ; sicut eis qui mittuntur in carcecere, ut non possint effugere. Psalm. LXXXVII : *Traditus sum, et non egrediebar.* Job XIII : *Posuisti in nervo pedem meum, observasti omnes semitas meas.* Secundo propter orationis exclusionem : *Sed et cum clamavero, et rogavero, exclusit orationem meam.* Psal. XXI : *Clamabo per diem, et non exaudies.* Tertio propter consiliorum impeditionem : *Conclusit vias*, consilia evadendi, *lapidibus*, gravibus impedimentis. Oseæ II :*Sepiam vias tuas spinis.*

4. Hic ostendit affligendi modum : et primo quia insidiose ; secundo quia aperte, ibi, *Tetendit;* tertio quia copiose, ibi, *Replevit me.* Circa primum duo facit. Primo ponit insidias hostium : *Factus est mihi*, Nabuchodonosor pugnans contra me ex insidiis, *sicut ursus*, in quo crudelitas, et *leo*, in quo potestas ejus designatur. Oseæ XIII : *Ego ero eis quasi leæna sicut pardus in via Assyriorum.* Secundo excludit insidias, vel consilia ipsorum, quibus insidias hostium repellerent : *Semitas meas subvertit :* Supra II : *Posuit me desolatam, tota die mærore confectam. Tetendit.* Hic ostendit, quod publice et patenter ipsam afflixit : et circa hoc tria facit. Primo ponit propositionem, *Arcum*, judicium, vel exercitum hostium, *quasi signum,* ad quod omnes publice sagittant. Psalm. VII : *Arcum suum tetendit.* Job. XVI : *Confregit me, et posuit me quasi signum ad sagittam.*

5. Hic secundo ponit pœnæ afflictionem, *In renibus*, in quo designatur luxuria populi, *filias*, sagittas, vel pœnas diversas de providentia ejus exeuntes. Job XXX. *Pharetram suam aperuit, et afflixit me.* Tertio ponit puniti delusionem : *Factus sum in derisum omni populo.* Hoc est impletum Jer XX : *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me :* sicut etiam populus ab aliis derisui habitus est. *Replevit me.* Hic ostendit, quod copiose : et primo quantum ad multitudinem pœnarum : *Replevit amaritudinibus*, [1], angustiis diversis, *inebriavit*, abundanter intulit. Jerem. XLI. Secundo

[1] Al. : « *amaritudine.* »

ibi, *Confregit*, quantum ad numerum punitorum.

6. Hic prosequitur afflictiones : *Dentes*, bellatores, quibus defendebantur, sicut bestia dentibus, *ad numerum*, ut nullus remaneret, *cinere*, vilitate[1] Job IV : *Dentes catulorum leonum contriti sunt.* Ps. CI : *Cinerem tanquam panem manducabam. Et repulsa est anima mea.* Hic assumit reprobationem. *Repulsa*, a misericordia Dei. Psalm. LXXXVIII : *Tu autem repulisti et despexisti. Oblitus sum*, per experientiam malorum. Eccl. XI : *Malitia unius horæ oblivionem facit luxuriæ magnæ. Et dixi.* Hic concludit desperationem ; quasi dicat : Quia in augustiis sum, et Dominus repulit me ut non adjuvet[2], *dixi*, in corde meo ex persona desperantium. *Periit finis*, quasi : non consequar quod expectabam. Jerem. II : *Desperavi, nequaquam faciam.* Malach. III : *Et dixistis : Vanus est qui servit Deo.*

7. Hic ponit argumenta ad excludendam desperationem : et primo ex divina misericordia; secundo ex divina justitia, ibi, *Ut contereret*[3] *sub pedibus omnes vinctos terræ;* tertio ex divina potentia, ibi, *Quis est iste qui dixit ut fieret, Domino non jubente?* Circa primum duo facit. Primo ostendit divinam misericordiam quantum ad collationem beneficiorum ; secundo quantum ad revelationem pœnarum, ibi, *Quia non repellet*[4] *in sempiternum.* Circa primum tria ponit. Primo præteritorum beneficiorum memoriam ; secundo præsentium experientiam, ibi, *Misericordiæ Domini quia non sumus consumpti* ; tertio quantum ad expectationem futurorum, ibi, *Bonus est Dominus sperantibus in eum.* Circa primum tria. Primo propheta inducit Deum ad considerationem malorum quæ sustinuerunt, dicens : Domine, qui dissimulans oblitus nostri videris, *recordare*, liberans, *paupertatis*, quantum ad spoliationem bonorum, *trangressionis.* culpæ, quæ est causa tantæ, miseriæ, *absinthii*, quantum ad amaritudinem et afflictionem hominum. Infra ult.: *Recordare, Domine, quid acciderit nobis.* Secundo reducit seipsum[5] in memoriam beneficiorum quæ receperunt : *Memoria memor ero*, scilicet beneficiorum, *et tabescet*, deficiet ex admiratione, vel desiderio, Ps. XLI : *Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam.* Tertio concludit fiduciam, *Hæc recolens*, scilicet beneficia. Eccl. ult.: *Memoratus sum misericordiæ tuæ, Domine.*

8. Hic ponit experientiam divinæ misericordiæ in præsenti : et primo ponitur ipsius recognitio : *Misericordiæ Domini;* quasi, non puniens ac si immisericors, quia citra condignum punivit, non ad nihilum redigens nos. Jer. X : *Corripe me, Domine, verumtamen in judicio, non in furore, ne forte ad nihilum redigas me.* Secundo ponitur hujus a Domino approbatio : *Novi diluculo*, idest aperte, ego Dominus. *Multa est fides tua*, idest Jeremiæ, qui inter supplicia recognoscis beneficia. Matth. XV : *Magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* Tertio ponit intentam conclusionem : *Pars mea Dominus*, quia ipsum mihi, aliis spretis, in partem elegi. Ps. XV : *Dominus pars hereditatis meæ, et calicis mei.*

9. Hic ostendit divinam misericordiam ex expectatione futurorum : et primo ponit expectationem ; secundo expectationis conditionem, ibi, *Sedebit solitarius, et tacebit.* Circa Primum tria facit. Primo ponit expectationis fructum, *Bonus*, quasi propria bona diffundens, Ps. LXXII : *Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde!* Secundo ponit expectandi modum : *Bonum est præstolari cum silentio*, patienter, sine murmure. Isa XXX : *In silentio et spe erit fortitudo vestra.* Tertio expectationis tempus : *Bonum est viro cum portaverit jugum*, timoris Domini et amoris, *ab adolescentia,* ut fervens ætas deprimatur, et facilius ad bona assuescat. Prov. XXII : *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.*

10. Hic ponit expectantis conditionem : et primo quantum ad altitudinem contemplationis : *Solitarius*, ut non impe-

[1] Al. : « utilitate. »
[2] Al. : « adjuver. »
[3] Al. : « *et conteret.* »
[4] Al. : « *repulit.* » — [5] Al. : « seipsam. »

diatur, *tacebit,* a tumultibus cogitationum, et desideriorum : *quia* per hoc *levavit*[1] *se supra se*, et ad divina consideranda. Oseæ II : *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Vel in hoc ostendit expectantis dejectionem, quia manet ad expectandum : *Sedebit solitarius et tacebit*, quia abjectus, et *levabit*[2] superbiendo. Secundo quantum ad humilitatem locutionis : *Ponet in pulvere, os suum*, humiliter loquens. Isa. XXIX : *De humo audietur eloquium tuum.* Tertio quantum ac patientiam tribulationis : *Dabit percutienti se maxillam*, paratus[3] dare. Matth. V : *Si quis percusserit te in una maxilla, præbe ei et alteram. Saturabitur*, delectabitur, quasi per hoc veniam sperans. Rom. V : *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus nostris.* Isa. L : *Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus.*

11. Hic ostendit divinam misericordiam quantum ad relaxationem pœnarum : et primo ponit a pœnis absolutionem : *Non repellet*, quia non semper puniet. Psal. XCIII : *Non repellet Dominus plebem suam.* Isa XXVIII : *Non in perpetuum triturans triturabit illum, nec vexabit illum.* Secundo sumit ad hoc rationem ex divina pietate : *Quia abjecit et miserebitur :* pii enim patris est, postquam percusserit ad corrigendum, consolari. Tob. III : *Si in correctione fuerit, ad misericordiam tuam pervenire licebit.* Et ex hominum amore : *Non enim humiliavit ex corde suo*, idest deposuit ab amore suo. Psal. XXXV : *Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt.*

12. Hic sumit argumentum a divina justitia : et primo excludit ab ipsa tyrannicam oppressionem : *Dominus ignoravit*, practice, *ut contereret*, quasi tyrannus, qui præter judicium opprimit, *vinctos*, afflictos. Psal. LXVIII : *Exaudivit pauperes Dominus, et vinctos suos non despexit.* Secundo excludit judicis perversitatem : *Ut declinaret*, scilicet a rectitudine, supple. *Dominus ignoravit.* Job XXXIV : *Vere Deus non condemnabit frustra, nec Omnipotens subvertet judicium.* Tertio excludit in judicio perversam intentionem, sicut est in illis qui sub pallio justitiæ alios opprimere intendunt : *Ut perverteret in judicio*, idest per judicium, *Dominus ignoravit.* Prov IV : *Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus.*

13. Hic sumit argumenta a divina potentia, qua omnia gubernat et providet : et primo contra illos qui derogant divinæ providentiæ, infideliter blasphemando : *Quis est iste qui dixit ut fieret* aliquid, et si non omnia, sine Dei providentia? in quo excluditur hæresis illorum qui dicunt, quod providentia Dei extendit se usque ad universalia, et incorporalia, sicut corpora cœlestia, et etiam usque ad homines propter conformitatem naturæ humanæ ad Deum, ut dicit Rabbi Moyses : alia autem particularia non cognoscit Deus : *Ex ore Altissimi*, idest sententia, *bona*, prospera, *mala*, adversa : in quo excludit errorem illorum qui dicunt omnia a casu fieri, et etiam qui dicunt a Deo non esse aliquam pœnam, sicut dicit Tullius. Joan. I : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Isa XLV : *Ego Dominus faciens bona et creans mala.* Secundo loquitur contra eos qui derogant per impatientiam murmurando : *Quid murmuravit*, idest quare, *pro peccatis suis*, idest pro his quæ pro peccatis suis patitur? Sapien. I : *Custodite vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a detractione parcite linguæ.*

14. Hic jam, assumpta fiducia, convertit se ad petendum divinam misericordiam : et circa hoc duo facit. Primo ponit præparationem ad orationem ; secundo ponitur oratio, ibi, *Nos inique egimus.* Circa primum duo. Primo paratur locus orationi per vitæ emendationem : *Scrutemur*, discutiendo peccata præterita, *et quæramus*, Dominum, desiderio cordis, et petentes auxilium : quo accepto, *revertamur*, bene operando. Jer. II : *Vide vias tuas in convalle, scito quid feceris.* Secundo paratur locus per devotionem : *Levemus corda.* I Tim. II : *Volo viros orare in omni loco levantes manus suas. Nos inique egimus.* Hic incipit oratio : et primo captat benevolentiam ; secundo accusat culpam, ibi, *Vidisti, Domine, iniqui-*

[1] Al. : « *levabit.* » — [2] Al. : « *levavit.* »

[1] Al. « parabitur. »

tatem ; tertio petit vindictam, ibi, *Reddes vicem, etc.* Circa primum tria. Primo captat benevolentiam ex persona sua, et populi conquerentis, secundo ex persona adversarii, ibi, *Aperuerunt super nos os suum omnes inimici* ; tertio ex persona judicis, ibi, *Invocavi nomen tuum, Domine*. Benevolentiam autem ex persona sua et populi captat proponendo sua incommoda : unde circa primum duo facit. Primo ponit populi afflictionem ; secundo suam compassionem, ibi, *Oculus meus afflictus est*. Circa primum duo. Primo confitetur culpam, ne sequens pœna vergat in judicis crudelitatem : *Inique*, peccando contra proximum, *ad iracundiam*, peccando in Deum, *inexorabilis*, quia non flexibilis ad orationes nostras. Jer. VII : *Tu ergo noli orare pro populo isto, neque assumas pro eis orationem et laudem, quia te non exaudiam*. Joan IX : *Peccatores Deus non exaudit ; sed si quis cultor Dei est, hunc exaudit*. Secundo proponit peccatum.

15. *Percussisti nos*, primo tribulationibus diversis, et ad ultimum *occidisti*. Prov. VI : *Quia zelus, et furor viri non parcet in die vindictæ*. Secundo quantum ad peccantium orationis repulsionem, *Opposuisti nubem*, idest peccata nostra, apponens ea contra orationem nostram. Isa. LIX : *Peccata vestra diviserunt inter vos et Deum vestrum*. Tertio quantum ad ipsorum dispersionem, *Eradicationem*, quasi eradicatos a firmitate protectionis tuæ, et indignatione tua plenos. Sap. IV : *A nimietate ventorum eradicabuntur, confringentur rami inconsummati*.

16. Hic captat benevolentiam ex parte adversarii, excitans contra ipsum indignationem ex malis quæ sibi intulit. Et primo ponitur præparatio ad capiendum ; secundo ipsa captivatio, ibi, *Venatione ceperunt me*. Circa primum tria. Primo hostium præparatio, *Aperuerunt*, quasi præparati ad devorandum. Psal. XXI : *Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens et rugiens*. Secundo ponitur prophetarum deceptio, per quos contra hostes muniri debuerunt : *Formido*, causa formidinis ante captivitatem, *et laqueus*, in captivitate, *contritio*, post captivitatem' *vaticinatio*, falsorum prophetarum. Isa. XXIV : *Formido et fovea, et laqueus super te qui habitator es terræ*. Tertio ponitur sua compassio, *Divisiones*, quasi pro singulis miseriis plorans. Psal. CXVIII : *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei*.

Sciendum tamen, quod isti tres versus, secundum quosdam, debent præponi præcedentibus, ut *Phe* littera sit ante *Ain*, præter solitum morem.

17. Hic ponitur prophetæ compassio : et primo quantum ad exteriorem planctum : *Oculus meus afflictus est*, lacrymans, *nec*[2] *tacuit*, a lacrymis, *requies*, a tribulationibus populo. Jer. IX : *Dederunt oculi mei lacrymas, quia vox lamentationis audita est de Sion*. Et planctus terminus,[1] *Donec respiceret*, misericordiæ oculo. Psalm. CI : Quoniam prospexit de excelso sancto suo. Secundo quantum ad interioris doloris aculeum : *Oculus meus*, videns deprædationem terræ, *deprædatus est animam meam*, spolians eam lætitia, vel plangens totum dolorem cordis exterius traxit.

18. Hic ponitur afflictio in quam inciderunt : et primo ponitur ipsa captio : *Venatione ;* quasi, insidiis, ingeniis, et viribus operantes, *inimici*, scilicet Chaldæi, *gratis*, quia scilicet nihil eos læseram, nihil mihi profuerant. Isa. LII : *Assur absque ulla causa calumniatus est eum*. Jer. XVI : *Post hæc mittam venatores multos et venabuntur eos*. Secundo ponitur captorum incarceratio : *Lapsa est in lacum*, carceris et captivitatis, *vita mea*. Psal. LXXXVII : *Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, et in umbra mortis*. Tertio incarceratorum afflictio : *Inundaverunt*, multiplicatæ sunt, *aquæ*, tribulationum, *dixi*, desperans et impatiens. Jonæ II : *Omnes gurgites tui super me transierunt*.

19. Hic captat benevolentiam ex judicis persona : et primo ostendit ejus misericordiam ad miseros ; secundo ostendit ipsius justitiam, ibi, *Judicasti, Domine, causam animæ meæ*. Circa primum tria ponit. Primo miserorum orationem : *In-*

[1] Al. : « *non.* »

[2] Al. : « terminans. »

vocavi, alias in angustiis existens, *de lacu novissimo*, de maximis tribulationibus ; sicut in Ægypto ; et in libro judicum frequenter. Eccli. LI : *Invocavi Dominum patrem Domini mei, ut non derelinquat me.* Secundo ponit orationis misericordem exauditionem : *Vocem meam audisti,* ita et nunc *ne avertas.* Psal. VI : *Exaudivit orationem meam Dominus, orationem meam suscepit.* Tertio commemorat post auditam orationem, confortationem : *Appropinquasti in die,* confirmans me auxilio tuo ; ita et nunc. Job XVII : *Pone me juxta te.* Isai XLI : *Ne timeas, serve meus, quia ego tecum sum, ne declines.*

20. Hic commendat judicem de justitia, *Judicasti,* in præteritis temporibus ; ita nunc fac. Psal. XLII : *Judica me Deus, et discerne causam meam. Vidisti.* Hic, captata benevolentia judicis, proponit accusationem contra adversarium : et primo accusat iniquitatem operis : *Vidisti, Domine ;* quasi dicat : Non possunt[1] negare tibi notum. Supra I : *Intret omne malum eorum coram te, et vindemia eos, sicut vindemiasti me.* Secundo accusat furorem cordis : *Vidisti omne furorem.* Jerem. XVIII : *Venite, cogitemus contra Jeremiam cogitationes.* Tertio accusat peccatum oris : *Audisti opprobrium.*

21. Hic accusat peccatum ejus, et primo quantum ad opprobriorum irrogationem : *Audisti opprobrium* ; quasi dicat : Non indiget probatione. Dan. IX : *Jerusalem, et populus tuus opprobrium sunt omnibus per circuitum nostrum.* Secundo quantum ad comminationes, *Labia insurgentium.* Psal. XXXVII : *Qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates.* Tertio quantum ad irrisionem et insultationem : *Sessionem*, quia sedent in concilio ad me destruendum, *resurrectionem*, exaltationem, *psalmus eorum*, quia de me irrisoria cantica faciunt. Et possunt omnia hæc intelligi in persona prophetæ, vel in persona populi, ut prius dictum est. Job XXX : *Nunc in eorum canticum versus sum, et factus sum illis in proverbium.* Psal LXVIII : *In me psallebant qui bibebant vinum.*

22. Hic petit vindictam de adversariis : et propter securitatem exauditæ orationis ponit magis prædicendo quam orando : unde duo facit. Primo prædicit justam peccatorum retributionem, *Reddes vicem*, idest pœnas. Psal. XXVII : *Secundum opera eorum tribue illis, redde retributionem eorum ipsis.* Secundo ponit pœnæ determinationem : et primo quantum ad durationem, *Dabo eis laborem tuum*, idest peccatum in quo te laborare fecerunt. Isa I : *Laboravi sustinens : scutum cordis* ; idest, pro peccato eorum retribues scutum cordis, scilicet duritiam, ut non penetrentur[2] sagittis gratiæ tuæ in gladio verbi tui. Job XLI : *Corpus illius quasi scuta fusilia.* Secundo quantum ad pœnam corporis : *Persequeris*, diversis afflictionibus, tandem *conteres*, per mortem et æternam damnationem, *sub cœlis*, qui in cœlis esse voluerunt. Jerem. XVII : *Induc super eos diem afflictionis, et duplici contritione contere eos, Domine Deus noster.* Psal. LXXXII : *Ita persequeris eos in tempestate tua, et in ira tua turbabis eos.*

CAPUT QUARTUM

1. ALEPH. Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum ?

2. BETH. Fili Sion inclyti, et amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli ?

3. GIMEL. Sed et lamiæ nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos. Filia populi mei crudelis, quasi struthio in deserto.

4. DALETH. Adhæsit lingua lactentis ad palatum ejus in siti : parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis.

5. HE. Qui vescebantur voluptuose, interierunt in viis : qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

6. VAU. Et major effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subversa est in momento, et non ceperunt in ea manus.

[1] Al. : « possum. »

[2] Al. : « penetrent. »

7. Zai. Candidiores Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, saphyro pulchriores.

8. Heth. Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt cogniti in plateis : adhæsit cutis eorum ossibus, aruit, et facta est quasi lignum.

9. Teth. Melius fuit occisis gladio quam interfectis fame : quoniam isti extabuerunt consumpti a sterilitate terræ.

10. Joth. Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos : facti sunt cibus earum, in contritione filiæ populi mei.

11. Caph. Complevit Dominus furorem suum, effudit iram indignationis suæ, et succendit ignem in Sion, et devoravit fundamenta ejus.

12. Lamech. Non crediderunt reges terræ, et universi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hostis et inimicus per portas Jerusalem.

13. Mem. Propter peccata prophetarum ejus, et iniquitates sacerdotum ejus, qui effuderunt in medio ejus sanguinem justorum.

14. Nun. Erraverunt cæci in plateis, polluti sunt sanguine : cumque non possent intrare, tenuerunt lacinias suas.

15. Samech. Recedite, polluti, clamaverunt eis, recedite, abite, nolite tangere ; jurgati quippe sunt et commoti dixerunt inter gentes : Non addet ultra ut inhabitet in eis.

16. Phe. Facies Domini divisit eos, non addet ut respiciat eos. Facies sacerdotum non erubuerunt neque senum miserti sunt.

17. Ain. Cum adhuc subsisteremus defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cum respiceremus attenti ad gentem, quæ salvare nos non poterat.

18. Sade. Lubricaverunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum, appropinquavit finis noster, completi sunt dies nostri, quia venit finis noster.

19. Coph. Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli : super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.

20. Res. Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris ; cui diximus : In umbra tua vivemus in gentibus.

21. Sin. Gaude et lætare, filia Edom, quæ habitas in terra Hus : ad te quoque perveniet calix ; inebriaberis, atque nudaberis.

22. Thau. Completa est iniquitas tua, filia Sion, non addet ultra ut transmigret te. Visitabit iniquitatem tuam, filia Edom ; discooperiet peccata tua.

1. Hic principaliter plangit miseriam obsidionis. Et dividitur in partes duas. In prima plangit populi miseriam ; in secunda arguit insultantium lætitiam [1] ibi, *Gaude et lætare, filia Edom*. Circa primum duo. Primo plangit populi afflictionem ; secundo resistendi impotentiam, ibi, *Cum adhuc subsisteremus*, [2] *defecerunt oculi nostri*. Prima in duas. In prima plangit populi miseriam in generali ; secundo exequitur per partes, ibi, *Sed et lamiæ nudaverunt*. Circa primum duo. In prima ponit metaphoram ; in secunda exponit, ibi, *Filii Sion inclyti*. Fuerunt Judæi eminentes in tribus. In subtilitate divinæ cognitione Psalm CXLVII : *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis*. Ideo dicit, *Aurum*. Prov. XX : *Est aurum, et multitudo gemmarum, et vas pretiosum labia scientiæ*. Et hoc *obscuratum est*, indifidelitatis ignominia. Isa V : *Captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam*. Eminebant secundo in pulchritudine honestatis. Eccl. XLIV : *Pulchritudinis studium habentes, pacificantes in domibus suis*. Et ideo dicitur, *Color optimus*, quasi mutatus est in nigredinem peccati et tristitiæ. II Mach. III : *Facies, et color immutatus est*. Tertio eminebant in cultu religionis : ideo dicitur, *Lapides sanctuarii dispersi sunt per caput platearum*, diversarum gentium. I Mach. IV : *Tulerunt lapides contaminationis in locum immundum*.

2. Hic exponit quod supra dixerat : *Inclyti*, quia ex genere sanctorum, *auro primo*, optimo, [3] scilicet sapientia. Sap. VII : *Omne aurum in comparatione illius arena est exigua. In vasa testea*, idest populum fragilem, et vilem. Isa. LXIV : *Et nunc, Domine, pater noster es tu, nos vero lutum*.

3. Hic prosequitur miseriam per partes : et primo ponit afflictionem obsidionis quantum ad famem ; secundo civitatis captionem et destructionem, ibi, *Complevit Dominus furorem suum ;* tertio civium captorum irrisionem, ibi, *Recedite polluti etc.* Circa primum quatuor. Primo tangit famem parvulorum ; secundo famem delicatorum, ibi, *Qui vescebantur voluptuose, interierunt in viis* ; tertio famem Deo consecratorum, ibi, *Candidiores nive ;* quarto immensam famem ipsarum matrum, ibi, *Manus mulierum misericordiam coxerunt filios*. Circa primum duo. Primo famem lactentium ; secundo parvulorum et adolescentum, ibi, *Parvuli petierunt panem*. Circa primum duo. Primo defectum lactis ; secundo defectus effectum, ibi, *Adhæsit lingua lactentis ad palatum ejus, Lamiæ*, monstra quædam habentia

[1] Al. : « lætitia. » — [2] Al. : « *sustineremus*. »

[3] Al. deest : « optimo. »

corpora feminea, pedes equinos, a laniando dicta, quia filios suos laniant. *Crudelis quasi struthio*, de quo Job XXXIX : *Induratur ad filios suos quasi non sint sui : frustra laboravit nullo timore cogente.* Et comparantur his mulieres Jerusalem, non propter crudelitatem affectus, sed propter similitudinem actus : quia lac filiis non præbebant, quod erat ex defectu nutrimenti.

4. Hic ponit effectum, scilicet sitim puerorum : *Adhæsit lingua lactentis ad palatum ejus*, propter siccitatem. *Parvuli*, qui jam crescentes solido cibo uti poterant, nec lacte egebant Amos VIII : *Deficient virgines pulchræ, et adolescentes in siti.* Supra II : *Matribus suis dixerunt : Ubi est triticum, et vinum ?*

5. Hic ponit famem delicate nutritorum : et primo ponit famis afflictionem; secundo ponit comparationem, ibi, *Et major effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum.* Fames autem ostenditur duobus signis : morte, *Interierunt*, et vilium comestione : *Qui nutriebantur in croceis*, ab ore subtractis cibariis, *amplexati sunt stercora;* idest, avide sumpserunt vilia cibaria. Vel ad litteram. IV Reg. VII simile. Job VI : *Animæ esurienti etiam amara dulcia esse videntur.*

6. Hic exaggerat pœnam in comparatione ad pœnam Sodomorum : *Major effecta est :* major in pœna ostensa. Et major fuit culpa propter ingratitudinem, et propter sanctorum profanationem ; et major pœna, quia diuturnior. Ezech. XVI : *Non fecit Sodoma soror tua, ipsa et filiæ ejus, sicut fecisti tu, et filiæ tuæ.* Matth XI : *Terræ Sodomorum remissus erit in die judicii quam tibi.* Job IX : *Si flagellat, occidat semel, et de pœnis innocentum non rideat.*

Glossa : Moraliter de peccato simulationis, quod est majus peccatum peccato Sodomorum.

Contrarium est quod dicitur Isa. III : super illud, *Peccatum suum sicut Sodoma prædicaverunt :* in *Glossa* : Secunda tabula post naufragium est peccatum abscondere.

Ad quod dicitur, quod absconse peccare est conditio allevians. Peccatum vero simulationis vitium majus est, quando per hujusmodi quæritur deceptio et gloria apud alios. Et quidem majus dicitur non simpliciter, sed quantum ad effectum deceptionis, vel quantum ad materiam : quia circa spiritualia peccatur, in quibus qui falsitatem facit plus est accusandus quam qui violat numisma, ut dicit Philosophus.

7. Hic describit famem consecratorum Deo, scilicet Nazaræorum : de quorum consecratione legitur Num. VI. Et primo eorum pulchritudinem ; secundo ex fame consecutam turpitudinem, ibi, *Denigrata est super carbones facies eorum;* tertio ponit pœnæ comparationem, ibi, *Melius fuit occisis gladio quam interfectis fame.* Ad pulchritudinem autem corporalem hominis requiritur aspectus decens quo ad hilaritatem vultus : et quantum ad hoc dicit : *Sapphyro pulchriores;* qui quidem cœlestis coloris existens mentem lætificat. Requiritur etiam debitus color duplex : scilicet rubor ; et quantum ad hoc dicit, *Rubicundiores :* et candor ; et quantum ad hoc dicit, *Candidiores.* Et quia, ut dicit Philosophus, albus color maxime receptivus est aliorum, oportet quod sit candor sine macula ; et quantum ad hoc dicit, *Nitidiores.* Et sunt locutiones hyperbolicæ, nec tamen falsæ, quia figuratæ, quibus aliud dicitur, et aliud significatur. Et, ad litteram, decori erant propter vitæ munditiam et abstinentiam, sicut legitur de Daniele et sociis ejus. Deut. XXXIII : *Benedictio ejus qui apparuit in rubo.*

8. Hic ponit turpitudinem ex fame sequentem quantum ad coloris mutationem : *Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt agniti*, propter deturpationem : et quantum ad desiccationem pinguedinis, *Adhæsit cutis eorum ossibus.* Nahum II : *Facies omnium sicut nigredo ollæ, ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum.* Job VII : *Cutis mea aruit.*

9. Hic ponit comparationem, *Extabuerunt*, defecerunt diu afflicti. Eccl. XXX : *Melior est mors quam vita amara.*

10. Hic ponit immensam famem matrum quæ præ nimietate famis filios suos comederunt. Supra II : *Ergo ne come-*

dent mulieres fructum suum, et parvulos suos?

11. Hic plangit captivitatem et destructionem civitatis : et primo ponit destructionem ; secundo facti admirationem, ibi, *Non crediderunt reges terræ;* tertio assignat destructionis rationem, ibi, *Propter peccata prophetarum. Complevit,* pœnam inducens, *effudit,* propter copiam, *succendit ignem,* propter pœnæ determinationem, quia civitas combusta fuit, *fundamenta,* quidquid forte ; vel quia usque ad fundamenta domus destructæ sunt. Deu. XXXII : *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima.*

12. Hic ostendit factum esse admirabile, quia prius erat incredibile : *Non crediderunt,* quando erant in ea reges potentes, et divina protectione munita, *hostis,* apertus violenter, *inimicus,* latens fraudulenter. Isa. XXIII : *Quis cogitavit hoc super Tyrum quondam coronatam?* Ibid. XXX : *Subito dum non speratur venit contritio ejus.*

13. Hic assignat rationem destructionis, ut admiratio cesset et primo prælatorum culpam : *Prophetarum et sacerdotum,* qui populum gubernare debebant. Dan. XIII : *Egressa est iniquitas a senioribus, qui videbantur regere populum.*

14. Secundo ponit insufficientem emendam, quia abstinentes tantum ab ingressu templi, se satisfacere credebant : *Erraverunt,* vagantes per plateas, *cæci : Excæcavit enim eos malitia eorum :* Sap. II. *Intrare,* templum, *lacinas suas,* vestes scissas ad modum joculatorum, a lacero laceras, dictas : in quo ostenditur quod a voluptatibus non cessabant. Vel secundum aliam litteram, *lascivias,* et planius est. Isa. LIX : *Manus vestræ pollutæ sunt sanguine, digiti vestri iniquitate.* Vel potest exponi de illis qui excæcati corporaliter fuerunt ab hostibus capti, qui domos per se intrare non poterant, nisi ductoris fimbrias tenerent ; et tenet se cum sequente.

15. Hic ponit civium captorum irrisionem ab hostibus : et primo improperat eis sanctorum prophanationem : *Clamaverunt,* scilicet hostes, *eis,* scilicet Judæis, *recedite,* in captivitatem[1] de loco sancto, *nolite tangere,* sancta vos immundi. Lev. XXI : *Omnis qui habuerit maculam de semine Aaron, non accedet offerre hostiam.* Secundo improperat eis Dei indignationem quantum ad divini auxilii destitutionem : *jurgati sunt,* hostes contra Judæos, *et commoti,* utrique[2], isti objurgando, et illi dolendo *Ut inhabitet,* Deus vos defendens. Psal. LXX : *Dicentes : Deus dereliquit eum.*

16. Et quantum ad pœnæ inflictionem, cum dicit : *Facies Domini,* præscientia, *divisit,* in gentes dispersit. Psalm. LIV : *Divisi sunt ab ira vultus ejus.* Tertio improperat eis seniorum irreverentiam, et sunt verba hostium cum Judæis : *Facies sacerdotum non erubuerunt.* Isa. III : *Tumultuabitur puer contra semen, et ignobilis contra nobilem.* Vel possunt esse verba prophetæ de hostibus.

17. Hic excludit evadendi facultatem, excludens[3] quatuor per quæ possent evadere. Primo auxilium amicorum : *Cum adhuc subsisteremus,* expectaremus, *auxilium nostrum vanum,* scilicet Ægyptiorum. Isa. XXX : *Ægyptus frustra et vane auxiliabitur.*

18. Secundo excludit propriarum virium : *Lubricaverunt;* quasi, præ debilitate non poteramus firmiter stare, ac si viæ essent tenebrosæ et lubricæ[4]. Psal. XXXIV : *Fiant viæ illorum tenebræ et lubricum, et Angelus Domini persequens eos.* Jer. XXIII : *Viæ illorum erunt quasi lubricum in tenebris.* Et ideo *appropinquavit finis,* scilicet captivitatis, vel mortis, et tandem *completi sunt dies nostri.* Ezech. VII : *Finis venit, venit finis.*

19. Tertio excludit fugæ remedium. Tangit historiam hic quæ dicitur Jer. ult., quod Chaldæi comprehenderunt Sedeciam fugientem per viam solitudinis. Locutio hyperbolica. Habac. I : *Volabunt quasi aquila festinans.*

20. Quarto excludit protectionem regum : *Spiritus oris nostri,* quo respira-

[1] Al. : « captivitate. » — [2] Al. : « utique. »
[3] Al. : « concludens. »
[4] Al. : « ac si tenebræ lubricæ. »

bamus inter angustias, *Christus Dominus*, Josias, *captus est*, interfectus est ab Ægyptiis, IV Reg. XXIV, *pro peccatis nostris*, quia ipse justus erat. Vel potest exponi de Sedecia, secundum consequentiam historiæ. Vel melius de Christo. Isa. LIII : *Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras. In umbra*, protectione. Can. II : *Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi.*

21. Hic comminatur insultantibus, et præcipue Idumæis : quibus primo comminatur ; et secundo Judæos consolatur, ibi, *Completa est iniquitas tua.* Circa primum duo. Primo excludit lætitiam, *Gaude,* irrisorie. II Reg. I : *Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Ascalonis. Filia Edon*, plebis Idumæorum, *in terra Hus.*

Contra. Deut. II : *In possessionem Esau dedi montem Seir.* Præterea. Hus fuit primogenitus Nachor, Gen. XXII.

Et dicendum, quod non est mentio de homine Hus, sed de terra Hus, quæ alio nomine dicitur Ausitidis, ut dicit *Glossa.* Jer. XXV : *Cunctibus regibus terræ Ausitidis*, quæ est in confinio Idumæorum et Abrahum.

Secundo comminatur pœnam : *Ad te quoque perveniet calis* ira Dei, *inebriaberis*, miseria repleberis, *nudaberis,* spoliaberis omnibus bonis. Jerem. XLIX : *Ecce quibus non erat judicium ut biberent calicem, bibentes bibent.*

22. Hic consolatur Judæos : et primo ex eorum liberatione : *Completa est iniquitas tua*, pœnis purgata, *non addet*, pro peccatis præteritis, nisi peccata iteres. Isa. XL : *Completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas illius.* Secundo ex hostium punitione. *Visitabit*, quasi judex, vel ipsas inquirens vindictas, *discooperiet*, manifestans per pœnas. Jerem. XLIX : *Ego discooperui*[1] *Esau, revelavi abscondita ejus.*

CAPUT QUINTUM

Recordare, Domine, quid acciderit nobis, intuere, et respice opprobrium nostrum. Hereditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos, Pupilli facti sumus absque patre, matres nostræ quasi viduæ. Aquam nostram pecunia bibimus, ligna nostra pretio comparavimus. Cervicibus nostris minabamur, lassis non dabatur requies. Ægypto dedimus manum, et Assyriis, ut saturaremur pane. Patres nostri peccaverunt, et non sunt ; et nos iniquitates eorum portavimus. Servi dominati sunt nostri, non fuit qui redimeret de manu eorum. In animabus nostris afferebamus panem nobis, et facie gladii in deserto. Pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis. Mulieres in Sion humiliaverunt, et virgines in civitatibus Juda. Principes manu suspensi sunt, facies senum non erubuerunt. Adolescentibus impudice abusi sunt, et pueri in ligno corruerunt. Senes defecerunt de portis, juvenes de choro psallentium. Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster. Cecidit corona capitis nostri. Væ nobis, quia peccavimus. Propterea mæstum factum est in dolore cor nostrum ; ideo contenebrati sunt oculi nostri. Propter montem Sion, quia disperiit, vulpes ambulaverunt in eo. Tu autem, Domine, in æternum permanebis : solium tuum in generationem et generationem. Quare in perpetuum oblivisceris nostri, et derelinques nos in longitudine dierum? Converte nos, Domine, ad te, et convertemur ; innova dies nostros sicut a principio. Sed projiciens repulisti nos, iratus es contra nos vehementer.

Hic propheta, post multiplicia lamenta, convertit se ad orationis remedium ; et primo exponit populi miseriam : secundo petit misericordiam, ibi, *Tu autem, Domine, etc.* Prima in duas. Primo exponit miseriam populi, quantum ad mala quæ incurrerunt ; secundo quantum ad bona, quæ amiserunt, ibi, *Senes defecerunt de portis.* Circa primum duo. Primo excitat attentionem, *Recordare*, attende ad miserias meas. Supra III : *Recordare paupertatis, et transgressionis meæ. Recordare*, quasi dicat, in notitia tene, *intuere*, idest, notitia recondita considerationem defige, *respice*, cogitando et discutiendo. Secundo ibi, *Hereditas nostra versa est ad alienos*, ponit populi afflictionem : et primo in generali ; secundo descendendo ad speciales perso-

[1] Al. : « *discooperiam.* »

nas, ibi, *Mulieres in Sion humiliaverunt*. Circa primum duo. Primo excludit ea quibus contra miserias sustentabantur, scilicet proprias possessiones, quæ in potestate hostium transierunt, *Hereditas nostra versa est ad alienos*. Supra I : *Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus*. Jer. VI : *Et transibunt domus eorum ad alteros, et agri, et uxores pariter*. Et divinam protectionem : *Pupilli facti sumus*, quia[1] destituti divina, quasi paterna consolatione. *Matres nostræ*, synagogæ, *quasi viduæ*, quarum Deus (*sic*)[2] sponsus dicebatur. Isa. IX : *Pupillorum et viduarum ejus non miserebitur : quia omnis hypocrita est et nequam*. Secundo ibi, *Aquam nostram pecunia bibimus*, prosequitur speciales miserias quas patiebantur : et primo servitutem ; secundo afflictionem, ibi, *In animabus nostris afferebamus panem nobis*. Circa primum duo. Primo ponit populi servitutem ; secundo exaggerat ipsam, ibi, *Patres nostri peccaverunt, et non sunt*. Circa primum duo. Primo ponit servitutem quam patiebantur quantum ad bona ipsorum : *Aquam nostram pecunia bibimns* hostibus tyrannice nos opprimentibus. Deut. II : *Aquam emptam haurietis, et bibetis*. Secundo ponit servitutem quantum ad proprias personas : et primo coactam : *Cervicibus nostris minabamur ;* quasi, in percussione cervicum persistere in via nolebamus ; vel ligati cervicibus. Deut. XXVIII : *In gentibus quoque illis non quiesces, nec erit requies tibi*. Secundo ponit servitutem personalem voluntariam, quia[3] inopia compulsi se aliis in servos vendebant, vel simpliciter, vel ad tempus ; et hoc est, *Ægypto dedimus manum*, quasi eis nos subjugantes. I Reg. II : *Repleti prius, pro panibus se locaverunt*. Vel *dedimus manum*, auxilium postulantes. Jer II : *Quid tibi in via Ægypti, ut bibas aquam turbidam? Patres nostri peccaverunt*. Hic exaggerat servitutem : et primo ex conditione servientium, quia pro peccatis aliorum puniuntur, *Et non sunt*, quia sunt mortui. *Portavimus*, pœnam eorum sustinentes.

Sed contra. Ezech. XVIII : *Quid est quod inter vos vertitis parabolam in proverbium dicentes : Patres nostri comederunt uvas acerbas, et dentes filiorum obstupuerunt*.

Solutio. Exod. XX : *Ego sum Deus zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem*. Deut. XXXII : *His qui oderunt me retribuam*.

Secundo exaggerat ex conditione dominantium *Servi dominati sunt*, sicut Moabitæ, et Idumæi, et alii vicini, quorum prius dominati fuerant. Prov. XXX : *Per tria mala movetur terra... Per servum, cum regnaverit, per stultum, cum saturatus fuerit cibo ; per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta. In animabus*. Hic ponit afflictionem famis : et ostendit primo penuriam, *In animabus*, idest in periculo animarum nostrarum, scilicet vitæ nostræ, fugientes in deserto a facie gladii Babylonis : vel quod onerantes se victualibus, periculis se exponebant, ut hostes insequentes in deserto effugerent : vel quia nimio labore ad conquirendum cibum corpus suum consumebant. Isa. XXI : *Qui habitatis in terra austri cum panibus occurrite fugienti*. Secundo ponit famis effectum[4] : *Pellis nostra exusta*, fame desiccata, *tempestatum*, quia obsessi et fugientes famem passi sunt diu. Oseæ VII : *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente*. Job. IX : *Pelli meæ, consumptis carnibus, adhæsit os meum. Mulieres*. Hic descendit ad speciales personas : et primo ad mulieres, *Humiliaverunt*, corrumpendo eas. Deut. XXVIII : *Uxorem accipies, et alius dormiet cum ea : filiæ tuæ tradentur alteri populo, videntibus oculis tuis*. Secundo quantum ad principes : *Principes manu suspensi sunt*, quasi in eculeo ad manifestandum divitias suas. Deut. XXVIII : *Adducet super te gentem de longinquo, et de extremis finibus terræ, in similitudinem aquilæ cum impetu, cujus intelligere linguam non possis, gentem procacissimam quæ non deferat seni, nec miseratur parvuli*. Tertio quantum ad juvenes : *Adolescentibus impudice*

[1] Al. : « quasi. » — [2] Al. : « Deus. »

[3] Al. : « quæ. » — [4] Al. : « officium. »

abusi sunt. Joel. III : *Posuerunt puerum in prostibulo, et puellam vendiderunt pro vino, ut biberent. Senes defecerunt de portis.* Hic ponit miseriam quantum ad bona quæ defecerunt : et primo quantum ad officia personarum : *De portis defecerunt*, quasi ad exercendum judicia in portis ; *de choro*, quasi non choreizant : quod erat officium dominorum. I Mach. II : *Trucidati sunt senes ejus in platea et juvenes ejus ceciderunt gladio.* Secundo quantum ad exercitium gaudiorum, *Defecit gaudium.* Amos VIII : *Convertam festivitatem vestram in luctum, et omnia cantica vestra in planctum.* Tertio quantum ad gloriam dignitatum : et primo quantum ad gloriam regni, *Cecidit corona.* Job XIX : *Spoliavit me gloria mea, et abstulit coronam de capite meo.* Secundo quantum ad gloriam templi, ponens super hoc tristitiam. *Propterea mæstum factum est in dolore cor nostrum ; ideo contenebrati sunt oculi nostri*, præ multitudine lacrymarum. Jer. VIII : *Dolor meus super dolorem.* Et tristitiæ causam : *Propter montem Sion,* ubi templum, *vulpes ambulaverunt*, quasi in locis desertis. Mich. III : *Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum. Tu autem, Domine.* Hic jam convertit se ad petendum. Et primo confitetur ipsam majestatem quantum ad æternitatem substantiæ : *In æternum permanebis :* et quantum ad durationem regalis gloriæ : *Solium tuum in generationem et generationem.* Ps. CI : *Tu autem, Domine, in æternum permanebis, memoriale tuum in generationem et generationem.* Secundo miratur indignationem : *Quare in perpetuum oblivisceris nostri?* Isa. XLIX : *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui?* Tertio porrigit petitionem : *Converte nos, Domine.* Jer. XXXI : *Converte me, Domine, et convertar, quia tu es Dominus Deus meus.*

Sed contra. Zach. I : *Convertimini ad me.*

Et dicendum, quod utrumque est verum propter hoc quod ad opus meritorium exigitur liberi arbitrii præparatio, et gratiæ infusio.

Innova dies nostros. Job XXIX : *Quis tribuat ut sim juxta menses pristinos, secundum dies quando Deus custodiebat me?* Quarto ponit petendi necessitatem : *Sed projiciens repulisti nos.* Jer. XIV : *Numquid projiciens abjecisti Judam, aut Sion abominata est anima tua? Quare ergo percussisti nos, ut nulla sit sanitas?*

Expliciunt expositiones in Job, Psalmos, Cant. Canticorum Isaiam et Jeremiam.

IN MATTHÆUM EVANGELISTAM EXPOSITIO

ARGUMENTUM

Matthæus ex Judæa sicut in ordine primus ponitur, ita Evangelium in Judæa primus scripsit; cujus vocatio ad Dominum ex publicanis actibus fuit, duorum in generatione Christi principia præsumens; unius cujus prima circumcisio in carne, alterius cujus secundum cor electio fuit. Ex utrisque enim patribus Christus. Sicque quaterdenario numero triformiter posito, principium a credendi fide in electionis tempus porrigens, et ex electione usque in transmigrationis diem dirigens, atque a transmigrationis die usque in Christum definiens, decursam adventus Domini ostendit generationem, et numero satisfaciens et tempori; ut et se quod esset ostenderet, et Dei in se opus monstrans, etiam in his quorum genus posuit, Christi operantis a principio testimonium non negaret. Quarum omnium rerum tempus, ordo, numerus, dispositio vel ratio, quod fidei necessarium est, Deus Christus est, qui factus ex muliere, factus sub lege, natus ex virgine, passus in carne, omnia in cruce fixit; ut triumphans ea in semetipso, resurgens in corpore, et patris nomen in patribus filio, et filii nomen patri restituens in filiis, sine principio, sine fine, ostendens unum se cum patre esse, quia unus est. In quo Evangelio utile est desiderantibus Deum, sic prima vel media vel perfecta cognoscere, ut et vocationem Apostoli, et opus Evangelii, et dilectionem Dei in carne nascentis per universa legentes intelligant, atque id in eo in quo reprehensi sunt et apprehendere appetunt, recognoscant. Nobis enim in hoc studio argumenti fuit, et fidem factæ rei tradere, et operantis Dei intelligendam diligenter esse dispositionem quærentibus non tacere.

Matthæus ex Judæa etc. Evangelio Matthæi Hieronymus præmittit[1] prologum, in quo tria facit : primo enim ipsum auctorem describit; secundo Evangelii mysteria aperit, ibi, *Duorum in generatione Christi principia præsumens;* tertio suam intentionem ostendit, ibi, *Nobis autem in hoc studio argumenti fuit.* Auctorem vero ipsum describit ex quatuor. Primo ex nomine, cum dicit, *Matthæus;* secundo ex origine[2], cum dicit, *ex Judæa;* tertio ex scribendi ordine, ibi, *Sicut in ordine primus ponitur;* quarto ex vocatione, ibi, *Cujus vocatio ad Dominum;* idest ad Christum. De hoc Matth. IX, 9, et Luc. V, 27.

Et nota, quod *Glossa* interlinearis quæ dicit « *Primus;* idest, ante quem nullus etc., » videtur velle quod alii post Matthæum scripserint in Judæa : quod non est verum; solus enim Matthæus scripsit in Judæa, Marcus in Italia, Lucas in Achaia, Joannes in Asia.

Consequenter ipsius Evangelii mysteria aperit; et primo aperit mysteria circa principium Evangelii; secundo ostendit eadem mysteria requirenda esse et in medio et in fine. ibi, *In quo Evangelio utile est etc.* In principio autem Evangelii duo tanguntur. Primo ponitur quasi quidam titulus, cum dicitur, *Liber generationis;* secundo generationis cujusdam series describitur, cum dicitur, *Abraham genuit Isaac, etc.* Primo ergo ponit mysteria tituli, vel quæ tanguntur in titulo; secundo mysteria generationis, ibi, *Sicque quaterdenario.* In titulo autem dicitur, *Liber generationis Jesu Christi;* ubi tanguntur duo principia, scilicet David et Abraham. Et hoc quia Abrahæ prius datum est præceptum de circumcisione Rom. IV, 11. : *Signum accepit circumcisionis : signaculum justitiæ fidei quæ est in præputio, ut sit* ipse *pater omnium credentium.* David autem[3] electus est a

[1] Al. : « præmittit primo. »

[2] Auctorem vero ipsum describit primo ex origine cum dicit : « Matthæus ex Judæo; » secundo ex scribendi ordine, ibi, *Sicut in ordine;* tertio ex vocatione, ibi : Cujus vocatio ad Dominum, idest ad Christum. »

[3] Parm. habet : Reg. XIII, 14. Sed in hoc loco legitur aliter : « *Quæsivit sibi Dominus virum secundum cor suum.* »

Domino[3]. Act. xiii. 22. Inveni virum secundum cor meum. Unde propter hoc isti duo tanguntur, ut denotetur quod Christus traxit originem ex circumcisis patribus et electis. Et hoc est *duorum* hominum vel *duorum* principiorum[1]; idest duo principia, scilicet David et Abraham. Consequenter ponit mysteria quæ tanguntur in genealogia; et primo tangit mysteria ipsius Evangelii vel Evangelistæ; secundo ipsius Christi, ibi, *Quarum omnium rerum etc.* Et est mysterium quod Evangelista genealogiam Christi per tres tesseradecades distinxit. Quarum prima est ab Abraham usque ad David; secunda a David usque ad transmigrationem, tertia usque ad Christum, ut ostenderet Christum esse et de circumcisis et de electis et de transmigrantibus. Et hoc est, *triformiter posito,* idest tripliciter repetito, supra in genealogia, *a credenti fide*, idest ab ipso Abraham, qui fuit primum exemplar credendi; *in electionis tempus porrigens*, idest usque ad ipsum David deducens : *et ab electione*, idest ab ipso David, *in transmigrationis diem dirigens; et a transmigrationis die usque in Christum definiens;* patet*, decursam*, idest breviter et curiose tactam *adventus Domini ostendit generationem, et numero*[2] *satisfaciens et tempori.* Patet.

Quarum omnium rerum etc. Nota, quod in hac generationis serie quatuor tanguntur : *Tempus*, *numerus, ordo*, *et dispositio*, *sive ratio :* quia ab Abraham usque ad David etc. Omnia ista nil aliud ostendunt nisi quod Deus Christus est. Hoc enim intendit secundnm dispositionem et rationem allegoricam, quod Christus est Deus. *Quod est fidei necessarium*, scilicet quod *Christus Deus est*, idest in omnibus non est plus de necessitate fidei nisi quod Christus est Deus. *Qui factus ex muliere etc.* Nota et expone et signa capitula. *Et omnia in cruce fixit*, idest peccata, secundum quod de medio tulit quod adversum nos chirographum erat. Item melius, Christus secundum Deum et hominem, qui est omnia, secundum illud Joan. xii, 32 : *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Philip. ii, 10. *Ut in nomine Domini omne genuflectatur cœlestium, terrestrium et infernorum. Ut triumphans ea in semetipso :* quia per trophæum crucis omnia sibi subjecit, et de quolibet triumphavit.

Et patris nomen in patribus filio.

Ad evidentiam autem hujus notandum, quod in serie generationis ponuntur quidam patres et quidam filii, sicut patet. Item ponitur ibi quidam pater sine patre, sicut Adam ; quidam filius sine filio, sicut Jesus. Item ponuntur quidam qui sunt patres et filii, sicut omnes intermedii. Per hoc autem mystice designatur, quod in Trinitate est pater et filius, sicut in hac genealogia sunt quidam patres, quidam filii. Item per hoc quod primus pater non habet patrem in hac serie, nec ultimus filius filium, ostenditur quod isti sunt ab æterno. Item per hoc quod unus et idem in persona est pater et filius respectu diversorum, tangitur quod isti sunt unum, non quidem in persona, sed natura. Ex hoc est quod dicit : *Et patris nomen restituens filio in patribus;* idest, quod filius habeat patrem ; *in patribus*, idest per hoc quod ponuntur ibi quidam patres : *et nomen restituens patri*, idest quod pater, habeat filium; et hoc *in filiis*, idest per hoc quod ponuntur ibi aliqui filii sine principio et sine fine : quia pater primus non habet patrem, nec ultimus filius filium.

Ostendens se unum esse cum patre, idest unius naturæ : *quia unus*, in persona, scilicet pater et filius, respectu tamen diversorum, in dicta genealogia. Nota interlinearem quæ dicit : *Unus*, Christus, quod nihil est dictum.

Consequenter ostendit consimilia mysteria requirenda esse in dicto Evangelio, non solum in principio, sed etiam in medio et fine. Et hoc est, *in quo Evangelio*, scilicet Matthæi, *utile est desiderantibus Deum sic*, idest eodem modo sicut diximus, cognoscere *prima*, idest principium, *vel media, vel perfecta*, finem et consummationem : *ut et vocationem Apostoli* etc. Scriptum est Philip. iii, 12 : *Sequor autem si quo modo comprehen-*

[1] Al. : « principia. »

[2] Al. : « ut numero. »

dam. Nobis autem. Hic ostendit intentionem suam, scilicet quod intendit quod ea quæ hic dicuntur vera sunt in historia, et tamen spiritualiter intelligenda. *Nobis autem fuit hoc*, idest hæc intentio, *in studio argumenti*, idest prologi.

EVANGELIUM MATTHÆI

CAPUT PRIMUM

1. Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.

2. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam et fratres ejus. Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Jesse. Jesse autem genuit David regem.

3. David autem genuit Salomonem, ex ea quæ fuit Uriæ. Salomon autem genuit. Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abias autem genuit Asa. Asa autem genuit Josaphat. Josaphat autem genuit Joram. Joram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Joathan. Joathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Josiam. Josias autem genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione Babylonis.

4. Et post transmigrationem Babylonis, Jechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ, de qua natus est Jesus qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ad Abraham usque ad David, generationes quatuordecim : et a David usque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim : et a transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim. Christi autem generatio sic erat. Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens : Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam : quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.

5. Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem : Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium ; et vocabunt vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus.

6. Exurgens autem Joseph a somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, et accepit conjugem suam. Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum : et vocavit nomen ejus Jesum.

1. Inter Evangelistas Matthæus præcipue versatur circa humanitatem Christi : unde, secundum Gregorium, per hominem significatur in figura quatuor animalium. Per humanitatem autem Christus in mundum introivit, progressus est, et exivit : et ideo dividitur totum Evangelium in tres partes. Primo enim agit Evangelista de Christi humanitatis in mundum ingressu; secundo de ejus processu; tertio de ejus egressu. Secunda pars incipit cap. III, 1, ibi, *In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ.* Tertia, cap. XXI, 1 : *Et cum appropinquassent Hierosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti.* In prima parte duo facit. Primo describitur Christi generatio; secundo ipsius generationis subditur manifestatio, cap. II, 1. ibi, *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Juda in diebus Herodis regis.* In prima parte tria facit. Primo enim quasi titulus totius libri præponitur, cum dicitur, *Liber generationis Jesu Christi;* secundo patrum series texitur, *Abraham genuit Isaac;* tertio cum dicitur, *Christi autem generatio sic erat*, generatio Christi in speciali describitur. Titulus autem qui præmittitur est iste, *Liber generationis Jesu Christi.*

Et videtur esse oratio imperfecta : po-

nitur enim ibi nominativus sine verbo; sed non est. Matthæus enim Evangelium Hebræis conscripsit ; et ideo in scribendo, morem Judæorum servavit. Consuetum est autem apud Hebræos sic loqui; sicut cum dicitur, Visio Isaiæ filii Amos, subauditur, Hæc est ; nec oportet apponere : ita hic cum dicitur, *Liber generationis*, subauditur, Hic est. Et hic etiam modus loquendi consuetus est apud nos : si enim velimus aliquem librum intitulare, dicitur, Priscianus major, vel minor : nec opportet apponere, Hic est, vel, incipit.

Item[1] quæritur, cum parva particula istius libri sit de generatione Christi, quare intitulavit librum suum sic.

Et dicendum, quod Matthæus qui scripsit Hebræis, in scribendo modum Hebræorum servavit. Consuetum est autem apud Hebræos, libros suos a principio intitulare; sicut dicitur Genesis, quia ibi agitur de generatione : unde Gen. v, 1 : *Hic est liber generationis Adam.* Et liber Exodi, quia in prima parte agitur de exitu filiorum Israel de Ægypto.

Sed quæritur quare additur, *Jesu Christi*. Et dicendum quod, secundum Apostolum, I Corinth. xv, 22 : *sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur*. Viderat autem Matthæus librum primum veteris Testamenti, in quo agitur de generatione, in quo[2] dictum est cap. v, 1 : *Hic est liber generationis Adam*. Ut ergo novum Testamentum, in quo agitur de regeneratione et restauratione, ei responderet per oppositum, dicit : *Liber generationis Jesu Christi*, ut ostenderet quod idem est auctor utriusque[3].

Hic autem quæritur de hoc quod hic dicitur, *Liber generationis Jesu Christi* : contrarium enim habetur Isaiæ LIII, 8, ubi dicitur : *Generationem ejus quis enarrabit?* Sed sensus est, secundum Hieronymum, quod in Christo est duplex generatio. Scilicet divina, quæ enarrari non potest : quia et si aliquo modo dicimus filium genitum, sed modum quo gignitur, nec homo nec Angelus potest comprehendere. Alia autem est humana, de qua agit. Sed tamen in hac etiam generatione sunt multa difficilia. Et ideo, secundum Remigium, perpauci sunt qui possint eam enarrare.

Item quæritur de hoc quod dicit, Generationis, cum hic plures texantur generationes. Sed dicendum, quod licet multæ enumerentur generationes, omnes tamen introducuntur propter unam, scilicet propter generationem Christi, de qua inferius hoc cap. : *Christi autem generatio sic erat.*

Describitur autem ille cujus generatio texitur, primo a nomine, cum dicitur, *Jesu;* secundo ab officio, cum dicitur *Christi;* tertio ab origine, cum dicitur, *Filii David, filii Abraham.* Quamvis autem fuerint et alii qui vocati sint Jesus, sicut Jesus filius Nave, de quo Eccli. XLVI, 1 : *Fortis in bello Jesus Nave successor Moysi in prophetis :* et alius circa ædificationem templi, de quo in Zach. III : isti tamen fuerunt Jesus nominales et figurales, inquantum scilicet figurabant istum. Ille Jesus introduxit populum Israel in terram promissionis : sed iste Jesus, idest Salvator noster, non in terram carnalem, sed introducit nos in cœlestem. Heb. XII, 2. Ipsum enim habemus *auctorem et consummatorem* in sanguine ejus etc. Et recte dicitur Jesus, quod nomen convenit ei secundum utramque naturam; scilicet divinam et humanam. Secundum quidem humanam in carne sua passus est, et explevit mysterium nostræ redemptionis : et cum passio illa non haberet efficaciam nisi ex virtute divinitatis adjunctæ, propter hoc dicitur infra hoc cap : *Vocabitur nomen ejus Jesus : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.*

Sed quæritur quare dicit, *Christi.* Nonne sufficisset *Jesu?* Respondeo, hoc ideo factum esse, quia, ut dictum est, et alii vocati sunt Jesus.

Ab officio autem describit eum, cum dicit, *Christi*, idest uncti. Nota autem

[1] Al. : « item cum quæritur. »

[2] Al. : « quod. »

[3] Al. : « Ut ergo novum Testamentum, in quo agitur de responsione, et resalutatione, quæ ei responderet per oppositum dicit : *Liber generationis Jesu Christi* ; ut ostenderet quod idem est auctor utriusque. »

tres unctiones in veteri lege. Unctus enim est Aaron in sacerdotem, Levit. cap. VIII. Unctus est Saul a Samuele in Regem, I Reg. X. Et David, I Reg. XVI. Unctus est et Elisæus in prophetam, III Reg. XIX : Quia ergo Christus fuit verus Sacerdos, in Psal. CIX, 4 : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, et Rex et Propheta; ideo dicitur recte Christus, propter tria officia quæ ipse exercuit.

Filii David, filii Abraham. Hic est duplex quæstio; scilicet de numero, et de ordine.

Ad primum, quare istos duos nominavit, propter illam rationem quæ in Prologo dicta est, quod[1] Abraham propheta fuit. Genes. XX, 7, dixit Dominus ad Abimelech regem Geraræ : *Redde* uxorem viro suo, quia propheta est :* Item fuit sacerdos, Genes. XV, 9, dum implevit officium sacerdotis, offerendo scilicet hostiam Domino : *Sume inquit mihi vaccam triennem* etc. David autem propheta fuit, sicut patet Act. II, 30. Fuit etiam Rex, sicut patet II Reg. II, 4. Quia ergo Christus fuit rex et Propheta et Sacerdos; ideo recte dicitur filius istorum. Si enim solum Abraham nominasset, non signaretur quod Christus Rex fuisset. Item si solum David, non denotaretur in Christo sacerdotalis dignitas : et ideo utrumque posuit. Ad secundum dicendum, quod, secundum Hieronymum, David præponitur et commutatur ordo propter necessitatem texendi genealogiam : si enim primo diceret, *Filii Abraham;* secundo, *Filii David*, oporteret secundo repetere Abraham ut continuaretur ordo genealogiæ. Secundum Ambrosium[1] autem dicendum quod David præponitur ratione dignitatis : ad David enim facta est repromissio de ipso capite, cum dicitur Psal. CXXXI, 11 : *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Sed ad Abraham de membris, scilicet de Ecclesia : unde Genes. XXII. 18 : *In semine tuo benedicentur* omnes gentes terræ.*

* *viro suo uxorem*

* *Benedicentur*

Hic notandum, quod multi fuerunt errores de Christo. Quidam enim erraverunt circa ejus divinitatem, sicut Paulus Samosatenus, Photinus et Sabellius; quidam circa humanitatem; et quidam circa utramque; alii autem erraverunt circa ejus personam. Circa humanitatem ejus primus erravit Manichæus, qui dixit, eum non verum corpus sed phantasticum accepisse. Contra quod est quod dicit Dominus, Luc. ult. 39, *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Secundo post eum erravit Valentinus, qui dixit, eum corpus cœleste, secum attulisse; non de virgine assumpsisse, sed per eam sicut aquam per canale transisse. Sed contra est quod dicitur Roman. I, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Tertius error fuit Apollinaris, qui dixit, eum tantum accepisse corpus, et non animam; sed loco animæ habuisse divinitatem. Sed contra est quod frequenter[2] dicitur Joan. XII, 27 : *Nunc anima mea turbata est.* Sed propter hoc ipse idem mutavit postea opinionem, et dixit, Christum habuisse vegetabilem et sensibilem, non tamen rationalem; sed loco ejus divinitatem. Sed tunc sequeretur inconveniens, quod Christus non esset plus homo quam unum brutum. Hos autem errores quasi quadam sorte diviserunt sibi quatuor Evangelistæ. Marcus enim et Joannes principaliter errores illos qui sunt circa divinitatem destruxerunt; unde Joannes in principio statim dixit I, 1 : *In principio erat Verbum.* Et Marcus exorsus est sic I, 1 : *Initium Evangelii Jesu Christi filii Dei* : non dixit, Filii Abraham. Matthæus autem et Lucas illos qui circa ejus humanitatem sunt errores destruunt in principio. Unde nota, quod in hoc quod dicitur, *Filii David, filii Abraham*, omnes errores qui fuerunt circa Christi humanitatem excluduntur. Filius enim non dicitur alicujus aliquis nisi per generationem univocam, quæ est secundum convenientiam in specie. Quantumcumque enim aliquid generetur ex homine, nisi participet[3] eamdem specie naturam, nunquam dicitur filius; sicut patet de pediculis, et hujusmodi. Si igitur Christus est

[1] Al. : « Quæ dicta in Prologo. Dictum est quod etc. »

[2] Al. participaret. »

[3] Non frequenter hisce terminis, sed solummodo apud Joannem loco citato; non infrequenter tamen quoad eumdem sensum sub aliis terminis.

filius David et Abraham, oportet eum habere eamdem naturam, ratione ejusdem speciei; non autem haberet eamdem naturam secundum speciem, si non haberet corpus verum et naturale; nec si illud de cœlo attulisset; nec etiam si careret anima sensitiva sive rationali; unde patet exclusio omnis erroris.

2. Propositio titulo, hic series genealogiæ texitur; et dividitur in partes tres, secundum tres quaterdenarios quibus dicta genealogiæ series texitur. Primus quaterdenarius est ab Abraham usque ad David, qui procedit per Patriarchas. Secundus procedit a David usque ad transmigrationem Babylonis, qui procedit per reges. Tertius a transmigratione Babylonis usque ad Christum, qui incipit a ducibus, et procedit per personas privatas. Secunda ibi, *David autem Rex genuit Salomonem*. Tertia ibi, *Et post transmigrationem Babylonis etc*. Prima dividitur in tres : primo enim ponuntur patres qui fuerunt ante ingressum in Ægyptum; secundo ponuntur illi qui fuerunt in ipso exitu, et terræ promissionis ingressu; tertio illi qui fuerunt post ingressum terræ promissionis. Dicit ergo primo : *Abraham genuit Isaac*.

Hic considerandum est, antequam ulterius procedamus, quod duo Evangelistæ generationem Christi secundum carnem prosequuntur; scilicet Lucas et Matthæus, sed differenter : et hæc differentia attenditur quantum ad quinque : primo enim differunt quantum ad situm; secundo quantum ad ordinem; tertio quantum ad modum; quarto quantum ad terminum; quinto quantum ad personas numeratas. Primo dico quod differunt quantum ad situm; quia Matthæus generationem Christi in principio Evangelii incipit texere; Lucas autem non in principio, sed post baptismum : et ratio hujus est, secundum Augustinum, quoniam Matthæus generationem Christi carnalem suscepit describendam; et ideo statim in principio debuit eam ponere : Lucas autem maxime intendit commendare in Christo personam sacerdotalem : ad sacerdotem autem pertinet expiatio peccatorum; et ideo post baptismum, in quo fit peccatorum expiatio, convenienter a Luca ponitur Christi generatio. Secundo autem Lucas et Matthæus in texendo genealogiam Christi differunt quantum ad ordinem : quia Matthæus texit Christi generationem incipiendo ab Abraham, et descendendo usque ad Christum; Lucas autem incipit a Christo, et ascendendo procedit usque ad Abraham, et etiam ultra. Et ratio est quia, secundum Apostolum, in Christo fuerunt duo; scilicet humilitas suscipiendi defectus naturæ nostræ, et potestas divinitatis et gratiæ, per quam nos ab hujus defectibus expiavit. Rom. VIII, 3 : Misit *Deus filium suum** *in similitudinem carnis peccati* propter primum; *et de peccato damnavit peccatum in carne* propter secundum. Matthæus ergo qui intendit generationem Christi carnalem, per quam descendit usque ad infirmatis nostræ assumptionem, congrue ejus generationem descendendo describit. Sed Lucas qui in ipso commendat sacerdotalem dignitatem, per quam Deo reconciliamur, et ipsi Christo unimur, congrue ascendendo procedit. Tertio differunt quantum ad modum; quia in enarratione genealogiæ Matthæus utitur hoc verbo *Genuit*, sed Lucas hoc verbo *Fuit*. Et hoc est quia Matthæus in tota enarratione sua non ponit nisi patres carnales : sed Lucas ponit multos patres secundum legem, sive per adoptionem. Præceptum enim fuit in lege quod si aliquis moreretur sine filiis, quod frater ejus acciperet sponsam ejus, et generaret sibi filios : unde filii illi non erant ejus qui generabat; sed per quamdam adoptionem imputabantur priori : unde Lucas qui ponit multos filios genitos per adoptionem, non dicit, *Genuit*, sed *Fuit* : quia quamvis ipsi eos non generassent, eorum tamen per quamdam adoptionem erant. Matthæus autem, qui ponit solum patres carnales, dicit, *Genuit*. Ratio autem hujus est, quia, sicut dictum est, Matthæus versatur maxime circa Christi humanitatem : et quia secundum hominem natus est ex patribus carnalibus, ideo in genealogia Matthæi nullus ponitur qui non fuerit pater carnalis. Lucas autem commendat maxime in Christo sacerdotalem dignitatem, per quam adoptamur in filios Dei; et ideo non solum carnales, sed

* *mittens*

etiam legales patres posuit. Quarto differunt quantum ad terminum; quia Matthæus generationem suam incipit ab Abraham, et procedit usque ad Christum; Lucas autem a Christo non solum usque ad Abrahrm, sed etiam usque ad Deum. Cujus ratio potest sumi ex hoc quod Matthæus scripsit Hebræis : Hebræi autem maxime gloriabantur de Abraham; Joan. VIII. 33 : *Semen Abrahæ sumus* : qui fuit primum credendi principium; et ideo Matthæus ab Abraham incepit. Lucas autem scripsit Græcis, qui nihil de Abraham sciebant, nisi per Christum : si enim non fuisset Christus, nihil unquam scivissent de Abraham : et ideo Lucas incepit a Christo, et terminavit non solum in Abraham, sed in Deum. Quinto differunt quantum ad personas enumeratas; quia serie genealogiæ Lucæ nulla prorsus de mulieri fit mentio in tota serie mentio; in Matthæo autem aliquæ interponuntur mulieres. Cujus ratio est, secundum Ambrosium Sup. Luc. Lib. III, 4, 36, Pat. Laj. t. XV, col. 1604 : quia Lucas, sicut dictum est, commendat maxime sacerdotalem dignitatem; in sacerdote autem maxima requiritur puritas. Matthæus autem ejus texit generationem carnalem; et ideo ibi ponuntur aliquæ mulieres.

Notandum tamen, quod in tota genealogia Matthæi non ponuntur nisi mulieres peccatricés, vel quæ in aliquo fuerant peccato notatæ : sicut Thamar quæ fornicata est, Genes. XXXVIII, et Ruth, quæ fuit idolatra, quia gentilis; et uxor Uriæ, quæ fuit adultera, II Reg. XI. Et hoc ad designandum, secundum Hieronymum, quod ille cujus genealogia texitur, intravit propter peccatores redimendos. Alia ratio tangitur ab Ambrosio, *Ubi Supra*, scilicet ut tolleretur confusio Ecclesiæ. Si enim Christus ex peccatoribus nasci voluit, non debent infideles irridere, si peccatores ad Ecclesiam veniant. Alia ratio potest assignari, credo secundum Chrysostomum, ut ostendatur imperfectio legis; et quod Christus venit legem implere. Per hoc enim quod tanguntur quædam mulieres peccatrices, denotatur quod illi qui erant maximi in lege, erant peccatores; sicut David et Judas : et in hoc designat imperfectionem aliorum. Si enim isti fuerunt peccatores, multo magis et alii. Rom. III, 23 : *Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei.* Et ideo isti ponuntur in generatione Christi, ut designetur quod ipse legem impleverat. Nota tamen, quod istæ mulieres quamvis fuerint omnes peccatrices, non tamen pro tempore illo quo texitur earum genealogia; sed jam erant mundatæ per pœnitentiam.

Dicit ergo : *Abraham genuit Isaac.* Notandum primo, quod hic duo sunt consideranda secundum litteram, sive sensum litteralem. Primo, quod per patres istos positos designatur Christus; secundo, quod etiam ista referuntur et possunt referri ad instructionem nostram. Dicit ergo primo : *Abraham genuit Isaac;* et hoc habetur Genes. XXI : *Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam et fratres ejus.*

Hic quæritur, cum Abraham alium habuerit filium quam Isaac, scilicet Ismael; et similiter Isaac; quare non fit mentio de eis, sicut hic dicitur : *Judam et fratres.* Item quare magis exprimitur Judas ex nomine quam alii.

Ratio est, quia Judas et fratres ejus sub cultura unius Dei permanserunt; et ideo de eis fit mentio in generatione Christi; non autem Isaac et Ismael; nec Jacob et Esau. Ad secundum, quod hoc fuit ut impleri ostenderetur in Christo prophetia Jacob, Genes. XLIX, 10 : *Non auferetur sceptrum de Juda et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est : et ipse erit expectatio gentium. — Manifestum est quod de* * *Juda ortus est Dominus* ut dicitur Heb. VII, 14; et ideo fit magis mentio de ipso quam de aliis.

Judas autem genuit Phares etc. Hic quæritur, cum Dominus non sit natus de Zaram, sed de Phare, quare fit mentio de eo. Item quare nominaliter exprimitur : prius enim dixit fratres ejus : quare ergo expressit nomen Zaram?

Et dicendum, secundum Ambrosium, *Ubi. Sup.* n. 29 : quod hoc in mysterio factum est. Ad cujus evidentiam nota, historiam quæ habetur Gen. XXXVIII, quod in partu Thamar prior apparuit Zaram, in cujus manu obstetrix ligavit

* *Et Jud ortus si*

filum coccineum dicens v. 28, 29. *Iste egredietur prior*; et ideo vocavit nomen ejus Zaram. *Postea* * *illo retrahente manum egressus est alter,* * *dicente obstetrice : Quare propter te divisa est maceria ?* Zaram autem, qui prior apparuit, significat populum Judæorum, in cujus manu obstetrix filum coccineum ligavit, hoc est circumcisionem, quæ fiebat cum sanguinis effusione. Sed illo retrahente manum etc, egressus est alter; quia *cæcitas ex parte contigit in* * *Judæis* Rom. xi, 25. Sic enim populus gentilis divisus intravit in lucem fidei, egressus de vulva ignorantiæ et infidelitatis.

* *illo vero*
* *dixit quæ mulier : quare divisa est propter te...*
* *in Israel*

Secundo notandum, quod per patres positos in generatione Christi signatur Christus ratione vel nominis, vel facti, vel alicujus alterius, sicut per se patet. Abraham enim interpretatur pater multarum gentium; et significat Christum, de quo Heb. ii, 10; *Qui multos filios in gloriam adduxerat*. Item Abraham ex præcepto Domini exivit de terra sua, Genes. xii. Et Christus est qui dixit Hierem. xii, 7 : *Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam etc*. Similiter Abraham, qui risit dicendo : Nunc risum fecit mihi * Dominus; Gen. xxi, 6. Et Christus[1] est, in cujus nativitate non solum uni personæ, sed toti mundo gaudium nuntiatur. Luc. ii, 10 : *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis* [2] *hodie salvator, qui est Christus Dominus*. Similiter per Jacob, et ratione interpretationis et ratione facti; sicut patet in hoc quod supposuit lapidem, idest duritiem crucis, capiti suo. Similiter per Judam et Phares, qui interpretatur divisio; ipse enim dividet *oves ab hædis;* infra xxv, 32. [3]

* *Deus*

Moraliter autem in istis generationibus designatur status nostræ justificationis, secundum sex quæ requiruntur ad justificationem. Scilicet fides per Abraham justificatum ex fi idei justitia; alibi enim ipse principium dicitur fidei, Rom. iv, 11, 2 : *Ut sit pater omnium credentium per præputium*. Isaac spes, quia interpretatur risus. Rom. xii, 12 : *Spe gaudentes*. Jacob caritas, qui duxit duas uxores; Liam quæ interpretatur laborans, et Rachel; idest duas vitas, quæ sunt in caritate, secundum duo præcepta; contemplativa enim delectatur in Deo; activa autem est per quam subvenitur proximo. Judas confessio, quæ duplex est : fidei; Rom. x, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem :* et peccatorum; *Confitemini alterutrum peccata vestra :* Jac. * v, 16. Ex hoc autem sequitur duplex effectus; scilicet destructio vitiorum, quæ per Phares designatur; et origo virtutum, quæ significatur per Zaram. Et ista oriuntur de Thamar, quæ interpretatur amaritudo. Isaï. xxxviii, 15 : [4] *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ*.

Phares autem genuit Esron. Hic ponitur series genealogiæ patrum qui nati sunt in Ægypto, vel in exitu ejus; sicut enim per Phares, qui interpretatur divisio, significatur Christus, infra xxv, 32 : *Separabit* * *agnos ab hædis*; ita per Esron, qui interpretatur sagitta, vel atrium. Dicitur enim sagitta propter efficaciam prædicationis, quæ audientium corda penetravit. Psal xliv, 6 : *Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis*. Atrium autem propter latitudinem caritatis, qua non solum amicos, sed etiam inimicos dilexit. Rom. v, 10 : *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo* [5] *per mortem filii ejus*. Isa. liii, 12 : *Ipse pro transgressoribus rogavit*. Et idem Luc. xxiii : 34 : *Pater dimitte illis : non enim sciunt quid faciunt*.

* *eos ab invicem sicut Pastor segregat oves ab hædis*

Esron autem genuit Aram. Aram autem interpretatur electus, vel excelsus. Isa. xlii, 1. *Ecce* * *puer meus, et ipse est excelsus super omnes*. Ephes. i. 21 : Ipsum constituit *super omnem principatum*.

* *Ecce servus meus suscipiam eum electus meus... judicium gentibus proferet*

Aram autem genuit Aminadab, qui interpretatur spontaneus. Ipse est enim [6] in cujus persona dicit Psalm. liii, 8 : *Voluntarie sacrificabo tibi, et confitebor nomini* * *tuo, quoniam bonum est, Domi-*

* *tuo Domine*

[1] Al. : « et ideo. » — [2] Al. : « nobis. »
[3] Id est apud S. Matthæum.

[4] Non ut in Parm : Psalm. xxxviii, 25.
[5] Al. : « deo. » — [6] Al. deest : « enim. »

ne. Et Isa. LIII, 7 : *Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum*. Joan. VI, 38 : * *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me.*

** Descendi de cælo nõn ut faciam.. sed voluntatem ejus*

Aminadab autem genuit Naasson, qui interpretatur augurium, vel serpentinum ; quia Christus non solum præsentia, sed etiam præterita et futura cognovit. Heb. IV, 13 : *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus*. Item serpentinum propter prudentiam : prudentia enim attribuitur serpenti. Infra x,[1] 16 : *Estote prudentes sicut serpentes*. Job XII, 16 : *Ipse novit decipientem, et eum qui decipitur.*

Nota quod ille Naasson fuit in tempore Moysi, et exivit cum eo de Ægypto, et fuit unus princeps in tribu Juda in deserto, sicut habetur in Num. I, 7. Sed advertendum, quod Exodi XIII, 18, ubi nostra littera habet : * *Filii Israel ascenderunt armati de Ægypto*. Aquila transtulit, Instructi, propter æquivocationem ; melior est autem littera Septuaginta : Filii Israel quinta generatione exierunt de Ægypto.

** armati ascenderunt Filii Israel de terra Egypti*

Sed contra, Naasson iste non fuit quintus a Jacob, sed septimus, sicut patet computando Jacob, Judam, etc. usque ad Naasson : ergo non quinta, sed septima generatione.

Sed dicitur, quod non est computandum per tribum Juda, sed per tribum Levi, sub cujus ductu exierunt filii Israel de Ægypto, Ps. LXXVI, 21 : *Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moysi et Aaron*. Et patet quod tantum sunt quinque generationes : Jacob enim genuit Levi, Levi autem genuit Caath, Caath genuit Aniram[2]. Aniram autem genuit Moysen et Aaron, sicut patet Exod. II, et sub Moyse exierunt de Ægypto.

Ubi nota, quod inter omnes tribus magis multiplicabatur[3] tribus Juda ; et hoc quia ex ea erant Reges futuri, qui debebant pugnare. Inter omnes autem minus multiplicabatur tribus Levi ; et hoc quia præordinata[4] erat ad officium divinum, et sacerdotium, ad quod pauciores sufficiebant. Et ideo vult quod etiam computando per tribum Juda sit verum quod dicitur Gen. XV, 16 : *Quinta generatione revertentur huc*. Dicit ergo Hieronymus, illud quod ibi dicitur, intelligendum esse computando per tribum Levi ; quod autem hic dicitur, per tribum Juda. Phares enim ipse cum Jacob et Juda patre suo intravit in Ægyptum. Et ideo istæ generationes non sunt computandæ a Jacob, sed a Phares, qui et ipse intravit in Ægyptum. Et patet quod Naasson fuit quintus a Phares. Similiter Levi ipse intravit in Ægyptum cum patre suo Jacob. Et ideo a Levi et non a Jacob computandæ sunt generationes, Clarum autem est quod Moyses fuit quartus a Levi.

Naasson autem genuit Salmon. Salmon interpretatur sensibilis ; et significat Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.

Moraliter hic notandum, quod sicut in prima generatione significatur ordo nostræ justificationis quantum ad statum incipientium, ita in ista secunda generatione, quæ similiter continet quinque, significatur profectus proficientium. Primum enim quod sequitur ex[5] quo homo est justificatus a peccato, est quod ipse habet zelum animarum. Et ideo bene Phares genuit Esron, qui interpretatur sagitta, propter efficaciam prædicationis, qua penetrantur corda auditorum. Isa. XLIX, 2. *Posuit me quasi sagittam electam*. Et ita adapta alia.

Salmon autem genuit Booz etc. Hic ponuntur patres qui fuerunt nati post ingressum terræ promissionis : Salmon enim fuit genitus in deserto, et intravit cum Josue in terram promissionis, et accepit uxorum Rahab meretricem, de qua genuit Booz, Booz interpretatur fortis. Hier. XVI, 19 : *Dominus fortitudo mea, et robur meum*. Rahab autem interpretatur fames, vel latitudo : et significat Ecclesiam ; quia ad ipsam pertinet illa beatitudo, Matth. v, 6 : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam ; quoniam ipsi saturabuntur*. Interpretatur etiam latitudo, quia Ecclesia per totum orbem dilatata est. Isa, LIV, 2 : *Dilata locum tentorii tui, et*

[1] Apud S. Matthæum.
[2] Al. : « Levi autem genuit Aniram. »
[3] Al. : « multiplicatur. »
[4] Al. : « ordinata. »
[5] Al. : « est. »

pelles tabernaculorum] tuorum extende. Item interpretatur impletus : quia impetu prædicationis reges et philosophos convertit. Item significat Ecclesiam ratione facti. Rahab filum coccineum misit in fenestram, per quem liberata est a subversione. Jericho. Josue xv, 21 : *Fenestra nostra est os;* filum ergo in fenestra est confessio passionis Christi, per quam Ecclesia liberata est a morte. Item ratione conjugii ; quia sicut Rahab juncta est in matrimonio Salmon, qui fuit princeps in tribu Juda, sic Christus desponsavit sibi Ecclesiam. II, Corinth. xi, 2 : *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.*

Sed hic quæritur, Secundum litteram, cum Rahab fuerit meretrix, quomodo tanto principi, qui erat major inter alios, desponsata est?

Et est dicendum, quod Rahab maximum quid fecit, eo quod contempto populo suo et ritu paterno, cultum Dei Israel elegit : et ideo quasi pro maximo honore nobilissimo principi data fuit.

Booz autem genuit Obed ex Ruth. Hoc habetur Ruth ultim. cap. Obed interpretatur serviens, vel servitus ; et significat Christum, de quo per prophetam : *Servire me fecistis in peccatis vestris* [1] Isa. xliii, 24. Ruth autem significat Ecclesiam de gentibus natam ratione loci ; fuit enim Moabitis. Moab interpretatur, ex patre. Joan. viii, 44 : *Vos ex patre diabolo estis.* Et iterum ratione conjugii, ut patet in *Glossa.*

Sed quæritur quare istæ mulieres hic nominantur, cum fuerint peccatrices.

Hieronymus assignat rationem de Ruth, ut scilicet impleretur vaticinium Isa. xvi, 1 : *Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ, de petra deserti.* Petra deserti est, scilicet mali, et significatur Ruth Moabitis. Ambrosius autem assignat rationem dicens : Futurum enim erat ut Ecclesia congregaretur de gentibus infidelibus ; et ideo poterat erubescere et confundi, nisi viderent Christum etiam de peccatricibus nasci. Unde ut tolleretur eorum erubescentia et confusio, nominandæ sunt.

Sed quæritur : Deut. xxiii, 3, dicitur : *Moabitæ et Ammonitæ non intrabunt ecclesiam.* Cum ergo Ruth fuerit Moabitis, quomodo recepta est in ecclesiam?

Sed dicendum per Apostolum ad Gal. v, 18, quod qui spiritu ducuntur non sunt sub lege. Semper enim in lege magis debet observari intentio legislatoris quam verba legis ; quæ enim fuit causa quare prohibuit Dominus ut non intrarent ecclesiam? Quia scilicet invenit in eis idolatriam, ne scilicet pertraherent Judæos ad idololatriam. Unde ista, quæ jam erat conversa, non erat idololatra [2] et ideo non erat subjecta prohibitioni.

Obed autem genuit Jesse. Ruth ult. Jesse autem interpretatur sacrificium vel incendium ; et significat eum qui obtulit semetipsum hostiam Deo in odorem suavitatis.

Sed quæritur, cum iste alio nomine vocatus sit Isai, sicut patet I Reg. in multis locis, et illud nomen esset solemnius [3], quare non nominavit eum Evangelista sic.

Et dicendum, quod hoc fuit ut ostenderetur in Christo impletum esse quod dictum est per prophetam Isa. xi, 2 : *Egredietur virga de radice Jesse.*

Jesse autem genuit David Regem. David interpretatur manu fortis, et aspectu desiderabilis, quæ omnia competunt Christo, sicut patet : ipse enim fortis est qui diabolum superavit Luc. xi, 22 : *Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet,* Item ipse, *speciosus forma præ filiis hominum.* Psal. xliv, 3.

Sed hic quæritur, cum plures alii fuerint Reges, quare solus iste dicitur rex?

Et dicendum, quod iste primus rex fuit in tribu Juda, de qua ortus est Dominus : quamvis enim Saul fuerit Rex ; ipse tamen fuit de tribu Benjamin. Secunda ratio ; quia alii propter meritum ipsius David regnaverunt. Psalm. lxxxviii, 30 : *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cœli.* Tertia ratio, ut ostenderetur impleta prophetia Hiere xxiii, 5 : *Suscitabo David germen*

[1] Al. : « Servire me fecisti peccatis tuis. »

[2] Al. : « idololatria ». — [3] Al. : « solemnium. »

justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra. Isa IX, 7 : *Super solium David et super regnum ejus sedebit etc.* Moraliter vero in ista generatione designatur fructus perfectorum, sicut in aliis fructus incipientium et proficientium. Primum enim quod requiritur in homine perfecto, est quod ipse sit fortis ad aggrediendum adversa, ut scilicet non retardetur propter aliquam difficultatem ; et hoc significatur per Booz : interpretatur enim fortis. Isa XL, 31 : *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem ; assument pennas sicut aquilæ ; current, et non laborabunt ; ambulabunt, et non deficient.* Proverb. ult, 10 : *Mulierem fortem quis inveniet ?* Secundum est humilitas servientis, ut quanto scilicet magnus est, tanto humiliet se in omnibus : et hoc significatur per Obed, qui et ipse interpretatur serviens, vel servitus. Luc. XXII, 26 : *Qui major est vestrum fiat sicut minister.* Tertium est fervor caritatis, quod significatur per Jesse, qui interpretatur incensum, vel incendium. Ps. CXL, 2 : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo etc.* Et ex hoc pervenitur ad regnum et ad gloriam : quia Jesse genuit David Regem. Apoc. V, 10 : *Fecit nos Deo nostro regnum, et Sacerdotes Deo patri suo.*[1] I Pet II, 9 : *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.*

3. Posita serie genealogiæ patrum,
ove.. r .cucurrit per Patriarchas, hic ponit
ron. Et p..trum, quæ procedit per reges.
generationes .. duo. Primo ponuntur reges
Levi autem gen.. Israel sine commixtione
Aniram[2]. Aniram au..ndo ponuntur reges
et Aaron, sicut patet E..unctionem alienæ
se exierunt de Ægypto. ..*m genuit Oziam.*

Ubi nota, quod inter om.. o : Lucas enim
gis multiplicabatur[3] tribus . Christi ascen-
quia ex ea erant Reges futu.. utem descen-
bant pugnare. Inter omnes au..hristum per
multiplicabatur tribus Levi ; et ..e quædam
præordinata[4] erat ad officium d
et sacerdotium, ad quod paucior..st. Lucas
ciebant. Et ideo vult quod etiam ..os patres
originis

per propagationem, sed secundum legalem adoptionem : Matthæus autem nullum ponit qui non fuerit pater carnalis. Et verum est quod secundum carnem Dominus descendit a David per Salomonem, et non per Nathan ; et tamen, secundum Augustinum, non vacat a mysterio quod Matthæus a David per Salomonem descendit ad Christum ; Lucas autem a Christo ad David per Nathan ascendit. Matthæus enim generationem Christi carnalem susceperat describendam, secundum quam Christus usque ad similitudinem carnis peccati descendit : et ideo recte Matthæus in ejus generatione a David per Salomonem descendit, cum cujus matre ipse David peccavit. Lucas autem, qui maxime commendare intendit in Christo sacerdotalem dignitatem, per quam fuit peccatorum expiatio, recte per Nathan ad David ascendit, qui fuit vir sanctus.

Nota tamen quod, secundum eumdem Augustinum in libro *Retractationum*, non est intelligendum quod idem fuit Nathan propheta qui eum reprehendit, et filius quem genuit ; sed solum quod fuerunt similes in nomine.

Secundo quæritur quare Bersabee non nominatur ex nomine, sicut Thamar, Rahab et Ruth.

Et dicendum, quod aliæ, quamvis per aliquod tempus fuerint peccatrices, tamen postea fuerunt conversæ et pœnitentes ; hæc autem turpiter peccavit crimen adulterii, et in consensu homicidii : et ideo propter verecundiam subticetur ejus nomen.

Nota tamen, quod in Scriptura recitantur aliquando peccata magnorum, sicut David et aliorum ; et hoc quia diabolus non solum parvos et inferiores, sed etiam magnos prostravit : adversarius enim noster est. Et ideo propter cautelam recitantur, ut qui stat videat ne cadat. Alia ratio est ne aliquis putaret eos plusquam homines esse. Si enim aliquis solam in eis perfectionem consideraret, decipi posset per idololatriam : sed cum videt eos per peccatum corruisse, non credit jam aliquid amplius ab homine in eis esse.

[1] Apud S. Matthæum.
[2] Al. : « Levi autem genuit Aniram. » et sacerdotium Deo et patri suo. »

Nota etiam hoc, secundum Gregorium, quod aliquando factum litterale est malum, et significatum est bonum ; aliquando vero factum bonum, et significatum malum. Urias enim fuit vir bonus et justus, nec de aliquo in Scriptura repr ehenditur ; et tamen significat diabolum. Bersabee autem fuit peccatrix ; et tamen rem bonam significat, scilicet Ecclesiam, ut notat *Glossa* II Reg. xii, et etiam *Glossa* quæ dicitur exponere figuram secundum sensum allegoricum. Urias enim interpretatur lux mea Deus, et significat diabolum qui lucem divinitatis appetivit. Isa xiv, 14 : *Ero similis Altissimo.* Bersabee interpretatur puteus septem, vel puteus societatis ; et significat Ecclesiam de gentibus, propter septiformem gratiam baptismalem. Hanc sibi desponsaverat primo diabolus ; sed David, idest Christus, abstulit eam ab eo, et copulavit sibi, et ipsum diabolum interfecit. Aliter Bersabee significat legem, per cujus vias populus inductus est, qui non vult ingredi in domum per spiritualem intelligentiam ; et ideo defert litteras mortis suæ : quia *littera occidit :* II Cor. iii, 6. Sed David, idest Christus, abstulit a Judæis legem, quando docuit eam spiritualiter intelligendam.

Salomon autem genuit Roboam etc. Sicut autem David interpretatur manu fortis, vel aspectu desiderabilis, ita Salomon pacificus : et hoc est rectum, quia ex fortitudine operationis bonæ provenit pax conscientiæ. Psal. cxviii, 165 : *Pax multa diligentibus legem tuam.* Contingit autem quod ex pace conscientiæ homo velit alios ad bonum venire : unde Salomon genuit Roboam, qui interpretatur impetus : quia impetu prædicationis movetur habens pacem conscientiæ ad dilatandum nomen Christi ; sicut legitur de Apostolis Isa. xxvii, 6 : *Qui ingrediuntur impetu ad Jacob*[1] *florebit, et germinabit Israel, et implebunt faciem orbis semine.* Utrumque autem significat Christum, quia ipse est pax. Item ipse Roboam, qui populum impetu prædicationis convertit.

Roboam autem genuit Abiam, qui interpretatur pater Deus : quia ex hoc quod homo studet ad profectum aliorum spiritualem vel corporalem per opera misericordiæ, efficitur dignus paternitate Dei, ut infra v, 44 : *Benefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii patris vestri, qui in cœlis est etc.* Et Luc. vi, 36 : *Estote misericordes.* Hoc etiam competit Christo, cui dicitur Heb. i, 5 : *Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium.*

Abias autem genuit Asa, qui interpretatur attollens : quia quandoque homo ex hoc quod efficitur pater et superior aliorum, incurrit quamdam negligentiam securitatis : ideo *Abias genuit Asa*, ut scilicet homo sit in continuo profectu, et attollat se semper ad majora. Hoc etiam competit Christo, qui dicitur attollens, idest crescens. Luc. xi, 40 : *Puer autem crescebat.* Vel attollens, quia abstulit peccata mundi.

Asa autem genuit Josaphat, qui interpretatur judicans ; quia ex hoc quod semper crescit homo spiritualis, efficitur judicans, I Corinth. ii, 15 : *Spiritualis homo omnia dijudicat.* Et hoc Christo competit, quia Pater omne judicium *dedit Filio.* Joan. v, 22.

Josaphat autem genuit Joram, qui interpretatur habitans in excelsis : quia ille qui judex constituitur, debet in excelsis habitare. Isa. xxxiii, 16 : *Iste in excelsis habitabit.* Quomodo autem hoc sit, dicit Apostolus Phil. iii, 20 : *Nostra conversatio in cœlis.* Et hoc competit Christo, quia *excelsus super omnes gentes Dominus* : Psal. cxii, 4.

Joram autem genuit Oziam. Hic est quæstio litteralis. Nam I Paral. iii, 11, dicitur quod Joram genuit Ochoziam, Ochozias autem genuit Joram, Joras autem genuit Amasiam, qui et Azarias dicitur, Amasias autem genuit Oziam. In duobus ergo videtur Evangelista in genealogiæ serie defecisse. Primo, quia Joram non genuit Oziam, sed Amasias ; secundo, quia omisit tres generationes.

Et dicendum ad primum, quod generare aliquem alium potest intelligi dupliciter. Mediate, vel immediate. Immo-

[1] Al. : « Qui ingrediuntur impetu a Jacob. »

diate, sicut pater carnalis immediate generat filium ; et sic Joram non genuit Oziam. Alio modo mediate, sicut nos dicimur filii Adam : et sic filius potest dici genitus ab avo vel proavo, quia ab ipso per generationem mediatam descendit. Quare autem omisit tres reges, triplex ratio assignatur. Prima ab Hieronymo, qui dicit sicut scriptum est Exod. xx, 5 : *Dominus visitat peccata patrum in tertiam et quartam generationem, his qui patrum sceleris efficiuntur imitatores.* Joram autem duxit uxorem filiam Jezabel, scilicet Athaliam, quæ traxit eum ad idololatriam. Ochozias etiam magis quam pater idololatriæ deditus fuit. Et similiter Joras, qui cum scelere idololatriæ etiam Zachariam filium Joiadæ occidit. Ei ideo isti tres quasi indigni excluduntur a generatione amittere nomen posteritatis in genealogia Christi usque in quartam generationem, facta expiatione peccati. Augustinus in *Quæstionibus novi et veteris Testamentip* aliam assignat rationem. Dicit enim, quod quidam fuerunt boni, et bonos invenerunt patres, sicut Isaac et Jacob : quidam mali, et tamen bonos invenerunt patres, sicut Salomon, qui peccator fuit, et tamen David virum justum et sanctum habuit patrem : quidam nec boni fuerunt nec bonos patres habuerunt, sicut fuerunt isti tres, ut patet per prædicta. Joram peccavit : et peccatum ejus continuatum fuit usque ad Oziam, qui pene nihil mali fecit, nisi quod incensum adolevit ; continuatio autem peccati, causa vel ratio est destructionis. Et ideo isti tres qui in peccato idololatriæ permanserunt, excluduntur a genealogia Christi. Ratio autem mystice assignatur propter tres quaterdenarios, per quos Matthæus genealogiam Christi describere intendit. Ozias autem interpretatur robustus Domini, et signat Christum, de quo in Psalm. cxvii, 14 : *Fortitudo mea et laus Dominus factus est mihi in salutem etc.* Mystice autem *Joram genuit Oziam*, quia qui in excelso habitant, debent esse fortiter operantes.

Nota, quod sub hoc Ozia prophetavit Isaias, ut patet Isa. i. Propter enim peccatum principum, et regum, et etiam populi, abstulit Deus prophetiam et doctrinam ; unde sub rege bono cœpit iterum emanatio prophetiæ.

Ozias autem genuit Joathan, qui interpretatur profectus ; et significat Christum, per quem Ecclesia proficit quotidie. Et sic bene *Ozias genuit Joathan*, quia qui fortiter operantur, sunt in continuo profectu. Psalm. lxxxiii, 8 : *Ibunt de virtute in virtute.*

Joathan autem genuit Achaz, qui interpretatur comprehendens, quia per continuum profectum virtutum venit homo ad cognitionem Dei. Psalm. cxviii, 104 : *A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis.* Psalm lxiii, 10 : *Annuntiaverunt opera Dei* ostendendo in opere *et facta ejus intellexerunt.* Propter quod Paulus ad Philip. iii, 12 : *Sequor, si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu.* Et competit Christo qui solus perfecte divinitatem comprehendit, Luc. x, 22 : *Nemo novit Patrem nisi Filius.*

Achaz autem genuit Ezechiam, idest fortis Dominus ; quia talis habet fortitudinem a Domino. II Reg. xxii, 2 : *Dominus fortitudo mea et robur meum.* Et hoc competit Christo, qui fortis est in prælio.

Ezechias autem genuit Manassen : et interpretatur oblivio ; quia qui tam perfecte Deum cognoscit, istorum temporalium obliviscitur. Psalm. xliv, 11 : *Obliviscere populum tuum et domum patris tui.* Gen. xli, 51 : *Oblivisci me fecit Dominus Deus omnium laborum meorum.* Et hoc Christo convenit, de quo dicitur Ezech. xviii, 21 : *Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, omnium iniquitatum ejus quas operatus est, non recordabor.* [1]

Manasses autem genuit Amon : idest fidelis et nutriens, quia vere est ille fidelis qui contemnit temporalia. Secundum enim Gregorium, fraus et filia avaritiæ ; et ideo qui temporalia perfecte contemnit, jam non curat de infidelitate. Unde recte *Manasses genuit Amon.* Hoc etiam interpretatur nutriens ; quia qui temporalia contemnit, debet inde nutrire pauperes

[1] Al. : « Si conversus fuerit peccator, omnium iniquitatum ejus non recordabor. »

per misericordiam. Infra XIX, 21 : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes :* ecce contemptus : *et da pauperibus :* ecce nutrimentum. Hoc autem Christo competit, qui vere fidelis est. Ps. CXLIV, 13 : *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis.* Et iterum nutritius. Oseæ XI, 3 : *Ego, qui*[1] *nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, et nescierunt quod curarem eos.* Infra XXIII, 37 : *Quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti ?*

Amon autem genuit Josiam, qui interpretatur salus Domini, vel incensum ; quia ex hoc consequitur homo salutem quod etiam temporalia obliviscitur, et Christi. Chrysostomus aliam assignat rationem. Præcepit enim Dominus IV Reg. 9, Jehu filio Nansi, quod ipse extirparet domum Achab ; qui diligens fuit in executione præcepti, et tamen a cultura deorum non recessit : adoravit enim vitulos conflatiles : et quia diligenter perfecit Domini imperium destruendo domum Achab, dictum est ad eum, quod filii ejus usque in quartam generationem sederent super thronum domus Israel : unde sicut Jehu meruit regnum Israel usque in tertiam vel quartam generationem ; ita per oppositum Joram qui commiscuit se feminis gentilibus, et transtulit iniquitatem domus Israel ad domum Juda, debuit largitur, sive distribuit. Vel incensum hoc competit Christo. Psal. LXXVII, 12 : *Qui operatus est salutem in medio terræ... Et se obtulit sacrificium Deo in odorem suavitatis :* Ephes V, 2.

Josias autem genuit Jechoniam et fratres ejus, qui interpretatur præparatio Domini, vel resurrectio ; et significat Christum, qui præparavit nobis locum, Joan. XIV, et qui dicit Joan. XI, 22 : *Ego sum resurrectio et vita.* Et per hanc venimus ad resurrectionem.

Hic autem[2] triplex est quæstio secundum litteram. Primo quæritur quomodo dicatur Josias genuisse Jechoniam ; et tamen non ipsum, sed patrem ejus Joakim genuit.

Et ad hoc est duplex responsio. Secundum enim Chrysostomum, cui consentit Augustinus, nomen Joakim prætermittitur omnino, et hoc quia non per divinam ordinationem regnavit, sed per Pharaonis potentiam, qui ipsum in regno instituit, incarcerato primogenito fratre ejus Joathan, qui regnaverat ante eum. Et ad hoc nota historiam, IV Reg. XXII. Et II Paral. XXXVI. Habuit etiam Josias tres filios, Joathan,[3] Joakim, qui et Eliacim, et Sedeciam. Si enim, ut dicit Augustinus, illi tres Reges removentur de genealogia, quia per idololatriam depravati sunt : quanto magis iste, qui non per Deum vel prophetam, sed per gentilis hominis positionem institutus est in regno ? Sententia est, non verba Hieronymi, ut vult et ei consentit Ambrosius. Ubi Sap. II, 16. Quod uterque dictus est Joackim, et ille qui ponitur in fine quaterdenarii, et qui ponitur in principio tertii ; et uterque Jechonias et Joakim idem sunt. Unde notandum, quod Josias tres habuit filios, Joakim, qui et Eliacim, Joathan et Sedeciam. Mortuo autem Josia regnavit pro eo Joathan, medius scilicet filius ; quo capto a Pharaone rege Ægypti, et incarcerato, constituit fratrem ejus primogenitum Joakim, regem, imponens ei tributum. Postea Nabuchodonosor rex Babylonis, superato rege Ægypti, obsedit Hierusalem, et cepit Joakim, quem sub tributo remisit in Hierusalem. Postea autem cum vellet Joakim rebellare contra regem Babylonis confisus de auxilio regis Ægypti, ascendit Nabuchodonosor Hierusalem, et cepit eum et occidit, et constituit filium ejus pro eo Joachim, quem et Jechoniam nominavit nomine patris. Quo facto, timens Nabuchodonosor, ne iste memor mortis patris confœderaretur cum rege Ægypti, rediit in Hierusalem, et obsedit eam, et Jechonias vel Joachim iste, filius scilicet alterius, de conscilio Hieremiæ tradidit se regi Nabuchodonosor et uxorem et filios ; et isti proprie dicuntur transmigrasse in transmigrationem. Nabuchodonosor vero constituit regem loco ejus Sedeciam fratrem patris ejus, et ip-

[1] Al. : « quia. »

[2] Al. : « hic enim. »

[3] Al. : « Zacha. »

sum Joakim duxit in Babylonem, et ille est de quo dicitur post : *Et post transmigrationem.*

Sed quare nominatus est Jechonias, cum nomen ejus fuerit Joachim? Et dicendum, quod istud nomen impositum fuit a propheta, scilicet Hieremia, Hier. XXII, 24 : *Hæc dicit Dominus : Si fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda, annulus in manu dextera mea, inde evellam eum.* Et infra 28 : *Numquid vas fictile atque contritum vir iste Jechonias?* Et ideo potius nominatur ab Evangelista tali nomine, ut ostendatur Evangelistam concordare cum propheta.

Nota etiam, quod quamvis idem sit nomen, diversimode tamen scribitur. Primi enim Joakim nomen scribitur per k, et videtur dici Joakim ; sed secundi scribitur per gimel, unde dicitur Joachim ; et ideo diversas habent interpretationes. Primum enim interpretatur resurrectio : secundum vero præparatio Domini.

Secundo quæritur quare dicitur ; *Jechoniam et fratres ejus.* Multi enim fuerunt de regibus qui fratres habuerunt ; sed nunquam dicitur vel fit mentio de fratribus.

Et dicendum, secundum Ambrosium, quod ubicumque fit mentio de fratribus, sicut cum dicitur : *Judam et fratres ejus : et Phares et Zaram de Thamar :* hoc significat quod æquales fuerunt in sanctitate vel malitia. Isti autem tres omnes sunt mali. Aliter potest dici, quod ideo quia istorum fratrum quilibet regnavit, sicut patet per ea quæ dicta sunt : sic autem non fuit de fratribus aliorum regum.

Tertio quæritur de hoc quod dicitur *In transmigratione.* Videtur falsum, quia Josias nunquam transmigravit.

Et dicendum, hoc accipiendum esse secundum præscientiam divinam, secundum quam ordinatum erat eos quos tunc generabat, transmigrandos esse. Vel dicendum, quod *in transmigratione* idem est ac prope transmigrationem [1], sive jam imminente.

4. Hic ponitur tertius quaterdenarius generationis Christi, qui procedit per personas privatas. De isto Jechonia, sicut dictum est supra, fuit duplex opinio. Hieronymus enim et Ambrosius, *Ubi Supra* II, 46 : Volunt quod alter fuerit ille qui ponitur in fine primi quaterdenarii, et vocatus est Joakim ; alter vero qui dictus est Joakim : secundum vero Augustinum, *ut supra.* Ista enim transmigratio filiorum Israel significat translationem fidei ad gentes. Act. XIII, 46 : *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei.* In illa transmigratione facta est quasi quædam reflexio Judæorum ad gentes. Unde quasi quidam constituitur angulus ; et ideo Jechonias iste significat Christum, qui factus est lapis angularis, in seipso utrumque copulans, populum Judæorum et gentium. Psal. CXVII, 22 : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

Sed hic quæritur. Hier. XXII, 30, dicitur : *Scribe virum istum* Sedeciam *virum sterilem, qui in diebus suis non prosperabitur ; nec enim erit qui sedeat de semine ejus super solium David.* Quomodo ergo dicitur Christus descendisse a David per Sedeciam, cum de Christo scripserit sic Isa. IX, 2 : *Super solium David et super regnum ejus sedebit ?*

Et dicendum secundum Ambrosium, *Ubi Sup.* II, 43, 44. Quod cum Christus [2] dicitur sedere super solium, intelligitur [3] de regno spirituali, non corporali, nisi inquantum per regnum David corporale, significatur spirituale.

Salathiel autem genuit Zorobabel. Contra, I Paral. III, dicitur, quod filii Jechoniæ fuerunt Asir, Salathiel, et Melchiram, et Phadaja. Phadaja autem filios habuit Zorobabel et Semei. De Abiud autem nulla prorsus fit ibi mentio. Ergo videtur quod male dicit Evangelista, quod Salathiel genuit Zorobabel, et quod Zorobabel genuit Abiud.

Ad hoc tripliciter respondetur in *Glossa.* Una responsio, quod in libro Paral. multa depravata sunt vitio scriptorum, præcipue de his quæ pertinent ad numerum et ad nomina. Unde istis generationibus vitiatis prohibet Apostolus intendere, quæ magis quæstionem quam utilitatem inducunt :

[1] Al. : « idest prope transmigrationem. »

[2] Al. : « quod Christus. » — [3] Al. : « intelligit. »

I Tim. 1. Alia est responsio, quod Salathiel binomius fuit : vocatus est enim Salathiel et Caphadara ; et ideo liber Paralip., dicit Zorobabel filium Capha, Evangelista vero filium Salathiel. Nulla est ergo contrarietas. Tertia est responsio, et verior, quod Salathiel et Caphadara fuerunt fratres, sicut dicit Liber Paralip. Caphadara autem genuit filium quem vocavit eodem nomine, scilicet Zorobabel, et iste genuit Abiud. Dicendum etiam quod Liber, Paral. narrat genealogiam ipsius Capha, Evangelista generationem Salathiel, quia de eo erat Christus nasciturus.

Notandum autem, quod de illis qui fuerunt ab Abiud usque ad Joseph, nulla fit mentio in libris sacræ Scripturæ, sed ex annalibus Hebræorum, quos Herodes pro magna parte comburi fecit, ut occultaretur ignobilitas sui generis, accepta sunt. Patet littera : sensum mysticum prosequamur.

Nota ergo quod in hac parte genealogiæ ponuntur tres ordines. Primus est ordo doctorum, et continet quatuor generationes : ante orationem enim requiritur præparatio, secundum illud Eccli XVIII, 23 : *Ante orationem præpara animam tuam :* et ideo de Jechonia, qui interpretatur præparatio Domini, sequitur Salathiel, qui interpretatur petitio mea ; et designant[1] Christum, qui in omnibus *exauditus est pro sua reverentia* : Hebr. V, 7. Oratio autem debet præcedere doctrinam, secundum illud ad Eph. VI, 19 : *Orate ut detur sermo in apertione oris mei.* Et ideo Salathiel sequitur Zorobabel, qui interpretatur magister Babel, idest confusionis : quia per doctrinam et prædicationem Apostolorum revocatæ sunt gentes ad Deum verum, et hoc fuit ad confusionem idolatriæ. Et hoc competit principaliter Christo, qui dicit : *Vocatis me Magister et Domine ; et bene dicitis :* Joan. XIII, 13. Per doctrinam autem, et prædicationem acquirit[2] homo patris dignitatem ; unde patres dicuntur eorum qui instruuntur spiritualiter. I Cor. IV, 15 : *Nam et si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres : in Christo enim Jesu per Evangelium filii sumus.* Et ideo sequitur : *Zorobabel autem genuit Abiud*, qui interpretatur pater meus iste, et hoc competit Christo. Psal. LXXXVIII, 27 : *Ipse invocabit me : Pater meus es tu.*

Abiud autem genuit Eliacim. Hic designatur ordo incipientium, scilicet auditorum. Primum autem quod fit per prædicationem in auditore, et quod debet prædicator intendere, est quod resurgat[3] a vitiis ad virtutes, secundum illud Eph. V, 4 : *Surge qui dormis.* Et ideo *Abiud genuit Eliacim*, qui interpretatur resurrectio ; et competit Christo, qui dicit Joan. XI, 26 : *Omnis qui credit in me, habet vitam æternam.* Non autem resurgens potest pervenire ad statum justitiæ nisi per auxilium Dei ; et ideo postquam resurrexit indiget homo auxilio Dei, secundum illud Psal. CXX, 2 : *Auxilium meum a Domino.* Et ideo sequitur : *Eliacim autem genuit Azor*, qui interpretatur adjutus. Et hoc etiam competit Christo, de quo in Psal. XXVI, 9 : *Adjutor meus esto, Domine.* Et per hoc auxilium devenitur ad justitiam : unde *Azor genuit Sadoch*, qui interpretatus justus. Rom. I, 22 : *Justitia Dei per fidem Jesu Christi in omnes, et super omnes qui credunt in eum.* Consummatio autem justitiæ sive finis est caritas. *Finis justitiæ Christus, finis præcepti est caritas :* I Tim. I, 5. Tantum sunt duo præcepta, scilicet dilectio Dei et proximi, I Joan. IV, 21 : *Et hoc mandatum habemus a Deo ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum.* Et ideo *Sadoch* sequitur *Achim ; et Achim Eliud*, Achim interpretatur frater meus : unde signat dilectionem proximi. Psal. CXXXII, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum !* Hoc competit Christo, qui caro et frater noster est. Et quia dilectio proximi non potest esse sine dilectione Dei, ideo sequitur : *Eliud autem genuit Achim.* Eliud interpretatur Deus meus. Psal. XVII, 2 : *Diligam te, Domine.* Et hoc competit Christo. Psal. XXXIII, 15 : *Deus meus es tu.*

Achim autem genuit Eleazar etc. Hic

[1] Al. : « signant. »

[2] Al. : « requirit. » — [3] Al. : « resurgant. »

designatur ordo proficientium. Non potest autem profici sine auxilio divino : unde primum quod requiritur ad proficiendum, est auxilium divinum : et ideo *Eliud* recte sequitur *Eleazar*, qui interpretatur, Deus meus adjutor. Psal. LXXXVII, 6 : *Beatus vir cujus est auxilium abs te.* Sed quia Deus multis modis potest juvare ad salutem, ut removendo prohibentia, et dando occasiones, potissimum adjutorium est per donum gratiæ suæ. I Cor. XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum.* Et ideo *Eleazar*, idest adjutorium Dei, sequitur *Mathan*, qui interpretatur donum, scilicet gratiæ divinæ. Et hoc competit Christo, qui est etiam donans. Joan. III, 16 : *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret.* Ephes. IV, 8 : *Dedit dona hominibus.* Sed quia homo posset tantum confidere de dono gratiæ, quod ipse incideret in negligentiam non cooperando per liberum arbitrium gratiæ, ideo sequitur *Jacob,* qui interpretatur luctator. Propter hoc I Cor. XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum :* et sequitur : *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* II Corinth. VI, 1 : *Hortamur vos ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* Nunc autem sequitur *Joseph*, idest augmentum, quia per gratiam et liberi arbitrii conatum venit homo ad augmentum. Prov. IV, 8 : *Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem.* Unde *Jacob genuit Joseph virum Mariæ.*

Sed hic oritur duplex quæstio. Primo enim quæritur de contrarietate quæ videtur esse inter Lucam et Matthæum : Lucas enim dicit, quod Joseph fuit Heli, qui fuit Mathat; Matthæus autem dicit, quod fuit Jacob : ergo videtur esse contrarietas inter eos.

Sed dicendum est ad hoc, quod duo fuerunt de eadem stirpe, sed non de eadem familia, scilicet Mathan, et Mathat : fuerunt enim de stirpe David ; sed unus descendit de stirpe David per Salomonem, scilicet Mathan ; alius per Nathan, scilicet Mathat. Accepit ergo Mathan uxorem Hesta nomine, ex qua genuit Jacob : mortuo autem Mathan, quia lex non prohibebat viduam nubere, nupsit fratri ejus Mathat, qui genuit de ea Heli : unde Jacob et Heli fuerunt fratres de eadem matre, sed non de eodem patre. Accepit autem Heli uxorem, et mortuus est sine liberis : unde Jacob, ut suscitaret semen fratri suo, accepit eamdem uxorem, et genuit Joseph : unde Joseph fuit filius Jacob secundum adoptionem. Et ideo Matthæus qui ponit in genealogia Christi solum patres carnales, dicit Joseph filium Jacob ; Lucas autem, qui ponit multos qui non fuerunt patres carnales, dicit eum filium Heli. Ratio autem hujus diversitatis dicta est superius.

Notandum autem, quod quando frater accipiebat uxorem fratris ut suscitaret nomen ejus, non est ita intelligendum quod filius ille qui generabatur, vocaretur nomine fratris defuncti : Booz enim qui accepit Ruth, ut suscitaret semen Elimelech, genuit filium, quem non vocavit Elimelech, sed Obed : sed pro tanto dicitur suscitare nomen ejus, quia filius ille ei adscribebatur secundum legem. Nec est hoc inconveniens; quia, sicut dicitur in ecclesiastica historia, ipsi Apostoli et Evangelistæ fuerunt instructi a proximis parentibus Christi de genealogia Christi : qui eam partim memoria, partim ex dictis libris Paralip., corde tenebant.

Secunda quæstio est : Matthæus intendit scribere generationem Christi : cum ergo Christus non fuerit filius Joseph, sed solum Mariæ ; ad quid necesse fuit protendere generationem Christi ab Abraham usque ab Joseph?

Ad quod dicendum, quod consuetum fuit apud Judæos, et est usque hodie, accipere uxorem de tribu sua : unde Num. XXXVI, 9, dicitur quod accipiat uxorem quisque de tribu et cognatione sua. Et quamvis hoc non necessario observaretur, tamen ex consuetudine observabatur : unde Joseph Mariam tanquam sibi propinquissimam duxit uxorem. Et ideo, quia erant de eodem genere, per hoc quod ostenditur Joseph a David descendisse, ostenditur etiam, Mariam et Christum de semine David fuisse. Sed unde potest haberi hoc quod Joseph et Maria fuerint de eadem tribu? Patet ex hoc quod habetur Luc. II, 4, quia cum debuisset fieri descriptio, ascendit ipse Joseph

et Maria in civitatem David, quæ est Bethlehem : unde per hoc quod eam duxit secum, patet quod de eadem erant familia.

Sed quæritur quare per Mariam non ostendit Christi generationem ex David. Dicendum, quod non est consuetum apud Hebræos nec etiam gentiles, genealogiam texere per mulieres : unde Christus qui venerat pro salute hominum, voluit in hoc imitari vel observare mores hominum; et sic non per feminas ejus genealogia describitur, præcipue cum sine periculo veritatis posset per viros ejus genealogia cognosci.

Virum Mariæ. Hieronymus : Cum audieris virum, suspicio non oriatur nuptiarum.

Contra. Nonne fuit verum matrimonium? Dicendum, quod sic, quia ibi fuerunt tria bona matrimonii. Proles, ipse Deus; fides, quia nullum adulterium; et sacramentum, quia indivisibilis conjunctio animarum. Quid ergo dicendum? Hoc intelligitur quantum ad nuptiarum complementum, quod est per carnalem copulam. Ideo autem, ut dicit[1] Augustinus, nominatur vir Mariæ, ut ostendatur matrimonium esse inter pari voto continentes.

Sed quomodo fuit matrimonium? Votum enim impedit matrimonium contrahendum, et dirimit contractum. Cum ergo Beata Virgo voverit virginitatem, nullum videtur fuisse matrimonium. Præterea. Consensit in carnalem copulam, si fuit matrimonium.

Sed dicendum, quod Beata Virgo angebatur inter duo. Ex una enim parte angebatur propter maledictum legis, cui subjacebat sterilis; ex alia parte angebatur propter propositum servandæ castitatis : et ideo virginitatem proposuit, nisi Dominus aliter ordinaret : unde divinæ dispositioni se commisit. Quod dicitur quod consensit in carnalem copulam, dicendum quod non : sed in matrimonium directe; in carnalem autem copulam quasi implicite, si Deus voluisset.

De qua natus est Jesus qui vocatur Christus. Hic duplex error excluditur. Unus qui dicit, Christum fuisse filium Joseph : et hoc excluditur per hoc quod dicitur, *De qua*. Si enim fuisset filius Joseph, dixisset, De quo : vel saltem, De quibus. Alius excluditur error, scilicet Valentini, qui dicit Christum non assumpsisse corpus de Beata Virgine; sed de cœlo apportasse, et per Beatam Virginem sicut per carnale transisse. Contra est quod dicitur, *De qua*. Si enim ita esset sicut dixit, dixisset Evangelista non *De qua*, sed Per quam vel A qua, vel Ex qua, vel aliquid tale. Hæc enim propositio *de* semper notat consubstantialitatem; non autem hæc præpositio *ex* : unde potest dici : Ex mane fit dies; et quod arca procedit ex artifice; nunquam dicitur, De artifice : Unde per hoc quod dicit *De*, denotat[2] quod de corpore Beatæ Virginis formatum est corpus Christi. Gal. IV, 4 : *Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege*. Hic cavendus est error Nestorii, qui duas in Christo personas posuit; et ideo non concedit Deum natum vel passum; nec alia quæ sunt Dei, ut esse[3] ab æterno, vel creasse stellas, attribuit homini. Unde in quadam sua epistola accipit istam auctoritatem ad confirmationem sui erroris : *De qua natus est Jesus*. Non dicit Deus, sed *Jesus* : quod est nomen hominis, et *Christus*. Sed secundum hoc nulla esset unio in Christo, nec Christus diceretur unus.

Unde nota, quod in Christo, quia fit unio duarum naturarum in una persona, fit communicatio idiomatum, ut illa quæ sunt Dei attribuantur homini, et e converso. Et potest poni exemplum qualecumque de duobus[4] accidentibus in subjecto, sicut pomum dicitur album et saporosum. Et quantum ad saporosum dicitur album, ratione qua pomum est album, et e converso.

Qui vocatur Christus. Nota. Simpliciter dicitur Christus sine additione, ad denotandum quod oleo invisibili unctus est, non materiali, sicut reges vel prophetæ in lege. Psal. XLIV, 3 : *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis*.

Omnes ergo generationes. Posita gene-

[1] Al. : « ideo autem dicit. »
[2] Al. : « unde per hoc quod dicit, denotat. »

[3] Al. : « vel. esse. » — [4] Al. : « tribus. »

ratione Christi, hic concludit numerum generationum. Et dividit eas per tres quaterdenarios. Primus quaterdenarius est ab Abraham usque ad David inclusive, ut scilicet David numeretur in illo primo quaterdenario; et hoc est, *Omnes ergo generationes*. Secundus quaterdenarius protenditur a David exclusive, ita scilicet quod ipse David non numeretur, sed incipiatur a Salomone, et terminatur ad transmigrationem Babylonis; et hoc est : *Et a David usque ad transmigrationem Babylonis*. Tertius incipit a transmigratione Babylonis, et terminatur in Christum; ita quod Christus sit quaterdenarius.

Sed quæritur quare Evangelista ita diligenter et attente distinxit generationem Christi per tres quaterdenarios.

Chrysostomus assignat rationem : quia in istis tribus quaterdenariis semper facta est aliqua mutatio in populo Israel. In primo enim quaterdenario fuerunt sub ducibus; in secundo sub regibus, in tertio sub Pontificibus. Et ipse Christus est Dux est Rex et Pontifex. Isa. XXXIII, 22 : *Dominus Judex noster, Dominus Legifer noster, Dominus Rex noster*. Et de ejus Sacerdotio dicitur in Psal. CIX, 4 : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Aliam rationem assignat ipse, ut scilicet ostenderetur necessitas adventus Christi. In primo enim quaterdenario petierunt regem contra voluntatem Dei, et legem transgressi sunt; in secundo autem propter peccata sua ducti sunt in captivitatem; sed in tertio per Christum ab omni culpa et miseria et servitute peccati spirituali liberamur. Hieronymus tertiam assignat rationem : quia per istos signantur tria tempora, quibus omnium hominum vita ducitur. Per primum enim quaterdenarium signatur tempus ante legem, quia in illo ponuntur aliqui patres qui fuerunt ante legem; per secundum, tempus sub lege, quia omnes illi qui ponuntur sunt sub lege : per tertium autem, tempus gratiæ, quia terminatur ad Christum, per quem scilicet *gratia et veritas facta est* : Joan. I, 17. Congruit etiam ista distinctio mysterio, quia quaterdenarius est numerus compositus ex quatuor et decem. Per decem ergo, vetus intelligitur testamentum, quod datum est in decem mandatis : per quatuor autem, Evangelium, quod in quatuor libris distinguitur. Tres autem quaterdenarii designant fidem Trinitatis. Unde per hoc quod Matthæus genealogiam in tres quaterdenarios dividit, designatur quod per novum et vetus testamentum in fide Trinitatis pervenitur ad Christum. De numero autem generationum est duplex opinio. Secundum enim Hieronymum, qui dicit quod aliud est Jechonias in fine primi quaterdenarii et in principio secundi, sunt XLII generationes : tot enim faciunt quaterdenarii tres. Sed, secundum Augustinum, non sunt nisi XLI, et quod Christus sit ille unus; et hoc competit mysterio. Quadragenarius enim numerus consurgit ex ductu quatuor in decem, et e converso : secundum autem Platonicos, quatuor est numerus corporum : corpus enim componitur ex quatuor elementis. Decem autem est numerus qui consurgit ex aggregatione numerorum linealium : unus enim, duo, tres et quatuor faciunt decem. Et quia Matthæus intendit declarare quomodo Christus linealiter descendit ad nos, ideo per XL generationes venit ad nos Christus. Lucas autem qui intendit in Christo commendare sacerdotalem[1] dignitatem, cui competit expiatio peccatorum : infra XVIII, 22 : *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies, etc.*, ponit generationes LXXVII. Consurgit enim iste numerus ex ductu septem in undecim : septies enim 11 sunt LXXVII. Per XI ergo intelligitur transgressio decalogi; per septem autem septiformis gratia, per quam fit remissio peccatorum. Quod autem, secundum Hieronymum, sunt XLII generationes, etiam non vacat a mysterio, quia per illas duas intelliguntur duo præcepta caritatis, vel duo testamenta, novum et vetus.

Christi autem generatio sic erat. Posita genealogia Christi in generali, hic describitur generatio ejus in speciali. Et dividitur in tres partes. Primo ponit

[1] Al. : « sacerdotem. »

quemdam[1] titulum! secundo Evangelista describit generationis modum, ibi, *Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph;* tertio probat generationis modum, ibi, *Joseph autem vir ejus.* Dicit ergo, *Christi autem.* Hoc dupliciter legitur : secundum Chrysostomum enim, est quasi quidam prologus dicendorum ; sed secundum Remigium, est quidam epilogus dictorum[2]. Primo modo legitur sic : Ita dictum est de genealogia Christi, quomodo Abraham genuit Isaac etc. per carnalem admixtionem. *Sed Christi generatio sic erat :* supple, sicut dicetur in sequentibus. Secundo modo legitur sic, ut sit epilogus præcedentium : Ita Abraham etc., usque ad Christum. *Christi autem generatio sic erat :* supple, ut ab Abraham per David et alios protenderetur ad Christum.

Consequenter describit generationis modum, et primo describit personam generantem, cum dicit : *Cum esset desponsata;* secundo ipsam Christi generantem, cum dicit : *Antequam convenirent, inventa est in utero habens;* tertio generationis auctorem. *De Spiritu sancto.* Personam generantem describit a tribus. Primo a conditione, cum dicit, *Desponsata Joseph;* secundo a dignitate, *Mater ejus;* tertio a proprio nomine, *Maria.* Dicit ergo : *Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph.*

Sed hic statim oritur quæstio. Cum Christus voluerit nasci de virgine, quare voluit matrem suam desponsari?

Ratio, secundum Hieronymum, triplex assignatur. Prima est ut credibilius esset testimonium virginitatis[3] ejus. Si enim non fuisset desponsata, et diceret se esse virginem cum esset impraegnata, non videretur ob aliud dicere nisi ut celaret crimen adulterii. Sed cum desponsata erat, non habebat necesse mentiri. Et ideo magis esset credendum ei. Psal. cxvii, 5 : *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.* Alia ratio est ut haberet præsidium viri, sive cum fugeret in Ægyptum, sive cum inde rediret. Tertia[4] fuit ut partus ejus diabolo celaretur, ne scilicet, si ipse sciret, impediret passionem ejus, et fructum nostræ redemptionis. I Cor. ii, 8 : *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Exponitur de dæmone ; idest, non crucifigi permisisset.

Sed contra. Diabolus numquid non cognoscit an ista est virgo? Virginitas enim ejus erat in carne non corrupta : ergo diabolus potuit scire eam esse virginem.

Sed dicendum, secundum Ambrosium, Sup. Luc. lib. ii, n. 3, qui etiam istam rationem assignat, quod diaboli possunt aliqua subtilitate naturæ, quæ tamen non possunt nisi divina permissione. Unde diabolus ejus virginitatem cognosceret, nisi a diligenti consideratione divinitus fuisset prohibitus. Secundum Ambrosium Ubi Sup. n. 1, assignatur triplex ratio. Prima est propter honorem matris Domini conservandum. Maluit Dominus de ortu suo homines dubitare quam de pudicitia matris : et ideo voluit eam desponsari ut tolleretur suspicio adulterii. Ipse enim venerat legem adimplere, non solvere. Matth. v, 17 : *Non veni solvere, sed adimplere.* Exod. xxii, 12, dicitur : *Honora patrem tuum et matrem tuam.* Alia ratio est ut virginibus notatis de adulterio auferretur excusatio. Si enim mater Domini non fuisset desponsata, et tamen gravida, possent similiter se per eam excusare. Psal. cxl, 4 : *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis.* Tertia ratio, Ubi sup. n. 7, quia Christus Ecclesiam sibi desponsavit, quæ virgo est. II Cor. ii, 2 : *Despondi enim vos.* Et ideo de virgine desponsata nasci voluit in signum quod Ecclesiam sibi desponsavit[5].

Cum ergo esset desponsata. Sed cui? Joseph. Secundum Chrysostomum, Joseph fuit faber lignarius ; et signat Christum qui per lignum crucis omnia restauravit, cœlestia etc.[6]

Mater ejus, idest Dei. Hic ostenditur ejus dignitas. Nulli enim creaturæ hoc concessum est, nec homini, nec Angelo, ut esset pater aut mater Dei ; sed hoc fuit

[1] Al. : « quidem. » — [2] Al. : « dicendorum. »
[3] Al. : « virginitas. » — [4] Al. : « tertio. »

[5] Al. : « ecclesiam desponsavit. »
[6] Al. : « cœlo etc. »

privilegium gratiæ singularis, ut non solum hominis, sed Dei mater fieret : et ideo in Apoc. xii, 1, dicitur : *Mulier amicta sole, quasi tota repleta divinitate.* Quod negavit Nestorius : et hoc quia divinitas non fuit accepta a virgine. Contra quem Ignatius martyr pulchro exemplo utitur ad ostendendum quod fuit mater Dei. Constat, inquit, quod in generatione hominum communium mulier dicitur mater; et tamen mulier non dat animam rationalem, quæ a Deo est, sed ministrat substantiam ad corporis formationem. Sic igitur mulier dicitur mater totius hominis, quia id quod sumptum est de ea unitur animæ rationali. Similiter cum humanitas Christi sumpta sit de Beata Virgine, propter unionem ad divinitatem dicitur[1] Beata Virgo non solum mater hominis, sed etiam Dei; quamvis ab ipsa non sumatur divinitas : sicut nec in aliis anima rationalis sumitur a matre.

Maria, proprium nomen : interpretatur maris stella vel illuminatrix, et suo sermone domina : unde in Apoc. xii, 1, describitur luna sub pedibus ejus.

Antequam convenirent etc. Hic objicit Elvidius : si antequam convenirent ! ergo aliquando convenerunt. Unde iste negavit virginitatem matris Christi. Non ante partum, nec in partu; sed post partum dicit quod fuit cognita a viro.

Et respondet Hieronymus, quod sine dubio hoc quod dicitur *Antequam*, semper importat ordinem ad futurum. Sed hoc potest esse dupliciter : vel secundum rationem, vel secundum intellectus acceptionem. Si enim dicatur : Antequam comederem in portu Romæ, navigavi[2] ad Africam; non est intelligendum quod postquam navigarim ad Africam, comederim; sed quia proposueram comedere, et præventus navigatione non comedi. Ita est hic : non est ita intelligendum quod postea realiter convenirent, sicut dicit impius ille; sed quia ex hoc ipso quod sibi desponsata erat secundum communem opinionem, licebat eis aliquando convenire, quamvis nunquam convenerint[3] Remigius aliter exponit, ut intelligatur de solemni celebratione nuptiarum. Ante enim erat, et fiebat per aliquos dies desponsatio, et interim sponsa non erat sub custodia viri; postea autem fiebat solemnis celebratio nuptiarum, et tunc traducebatur ad domum viri. De his nuptiis loquitur[4] Evangelista hic; et secundum hoc non habet locum objectio Elvidii. Nota proprietatem verbi. Proprie enim illud inventum dicitur, de quo non sperabatur nec putabatur; et Joseph tantam habebat opinionem de pudicitia Mariæ, quod præter æstimationem ejus fuit quod invenit eam gravidam.

In utero habens : supple, ab ipso Joseph, qui, sicut dicit Hieronymus, maritali licentia pene omnia secreta ejus rimabatur.

De Spiritu sancto. Hic tangitur auctor conceptionis. Hoc autem legendum est divisim ab illo præcedenti. Non enim legendum est aut intelligendum quod Joseph invenerit eam habentem in utero de Spiritu sancto; sed solum quod invenit eam gravidam. Et ne oriretur auditoribus interim suspicio adulterii, addidit, *De Spiritu sancto*, idest de virtute Spiritus sancti, non de substantia, ne filius Spiritus sancti credatur. Luc. i, 35 : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Quamvis autem, secundum Augustinum, indivisibilia sint opera Trinitatis, et ideo ipsam conceptionem non solum Spiritus sanctus, sed etiam Pater et Filius operati sint; tamen per quamdam appropriationem Spiritui sancto attribuitur : et hoc tribus rationibus. Prima ratio est, quia Spiritus sanctus amor est. Hoc autem fuit signum maximi amoris, quod Deus Filium suum incarnari voluerit. Joan. iii, 16 : *Sic Deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret.* Secunda, quia Spiritui sancto attribuitur gratia. I Cor. xii, 4 : *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus.* Et hoc[5] fuit maxima gratia. Tertia ratio assignatur in gestis Nicæni Concilii; et est quod in nobis est duplex verbum : verbum cordis, et verbum vocis. Verbum cordis est ipsa conceptio intellectus, quæ occulta est homi-

[1] Al. : « dicetur. » — [2] Al. : « naviganti. »

[3] Al. : « convenirent. » — [4] Al. : « sequitur. »
[5] Al. : « et fuit. »

nibus, nisi quatenus per vocem exprimitur, sive per verbum vocis. Verbo autem cordis comparatur Verbum æternum, ante incarnationem, quando erat apud Patrem, et nobis absconditum; sed verbo vocis comparatur Verbum incarnatum quod jam nobis apparuit, et manifestum est. Verbum autem cordis non conjungitur voci nisi mediante spiritu; et ideo recte incarnatio Verbi, per quam nobis visibile[1] apparuit, mediante Spiritu sancto facta est.

Nota hic quatuor rationes quare Christus de virgine nasci voluit. Quarum prima fuit quia[2] peccatum originale contrahitur in prole ex commixtione viri et mulieris : unde si Christus natus fuisset de concubitu conjugali, peccatum originale contraxisset : hoc autem esset inconveniens, cum ipse ad hoc venisset in mundum ut peccata nostra tolleret : unde peccati contagione infici non debuit. Secunda, quia Christus præcipuus fuit doctor castitatis. Infra xix, 12 : *Sunt eunuchi qui se castraverunt propter regnum cœlorum.* Tertia propter puritatem et munditiam. *In malevolam animam non introibit sapientia :* Sap. i, 4. Unde decuit ut venter matris ejus nulla corruptione pollueretur. Quarta propter proprietatem verbi : quia sicut verbum sine corruptione cordis emanat a corde, ita Christus de virgine nasci voluit et debuit sine corruptione.

Joseph autem vir ejus cum esset justus. Postquam posuit generationis modum, hic confirmat ipsum per testimonium. Cum enim supra dixerit Evangelista, quod mater Jesu inventa est in utero habens, et quod hoc erat de Spiritu sancto, posset aliquis credere quod Evangelista hoc apposuisset ob gratiam Magistri; ideo hic Evangelista confirmat generationis modum supradictum. Et primo prænuntiatione prophetica : *Hoc autem factum est;* secundo revelatione angelica, ibi, *Exurgens autem Joseph.* In prima parte sunt tria. Primo introducitur persona cui facta est revelatio; secundo persona revelans ibi, *Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit;* tertio ponuntur verba revelationis, ibi, *Joseph filii David.* Persona autem cui fit revelatio commendatur ex duobus : scilicet ex hoc quod est justus; et ideo non mentiretur : secundo ex hoc quod sponsus, sive vir; et ideo crimen in ea non pateretur. Proverb. vi, 34 : *Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ.* Dicit ergo ita : *Inventus est* a Joseph *habens in utero. Sed Joseph vir ejus, cum esset justus et nollet eam traducere.* Hic est duplex sanctorum sententia, Hieronymi videlicet et Augustini. Augustinus enim vult quod Joseph qui non erat præsens quando facta est annuntiatio angelica, rediens, et inveniens eam gravidam, habuit suspicionem adulterii.

Sed tunc statim oritur quæstio. Quomodo justus erat, si eam quam suspectam habebat de adulterio, nolebat traducere, idest crimen ipsius propalare? In hoc enim videbatur ei in peccato consentire; et Rom. i, 32, dicitur, quod *non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, digni sunt morte.*

Sed ad hoc est triplex responsio. Prima est secundum Chsysostomum, quod duplex est justitia. Una enim est justitia quæ est virtus cardinalis, quæ dicitur justitia specialis; alia est justitia legalis, quæ includit omnem virtutem et pietatem et clementiam et hujusmodi. Quando ergo dicitur quod Joseph justus erat, intelligendum est de justitia generali, ut justitia accipiatur pro pietate. Unde quia justus erat, idest pius, noluit eam traducere. Alia est responsio Augustini, qui dicit, quod duplex est peccatum; scilicet peccatum occultum et peccatum manifestum : peccatum enim occultum non est publice arguendum, sed aliter est ei remedium adhibendum. Suspicio ergo adulterii, quam habuit Joseph, erat suspicio peccati occulti, et non manifesti : quia ipse solus sciebat : et iterum si alii scirent eam gravidam, non possent opinari nisi quod de ipso esset : et ideo crimen ejus non debuisset propalasse. Tertia vero responsio est Rabani, quod etiam Joseph justus fuit et pius. In hoc enim quod pius, non voluit crimen propalare;

[1] Al. : « visibilis. »

[2] Al. : « qua. »

sed in hoc quod voluit eam dimittere, apparuit justus. Sciebat enim quod *qui tenet adulteram, stultus et insipiens est :* ut dicitur Prov. XVIII, 22. Secundum autem Hieronymum et Origenem, non habuit suspicionem adulterii. Noverat enim Joseph pudicitiam Mariæ : legerat in Scriptura quod virgo concipiet, Isa. VII ; et cap. XI, 1 : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet etc.* Noverat etiam Mariam de David generatione descendisse. Unde facilius credebat hoc in ea impletum esse, quam ipsam fornicatam fuisse. Et ideo indignum reputans se tantæ cohabitare sanctitati, voluit occulte dimittere eam, sicut Petrus dixit ; *Exi a me Domine, quia homo peccator sum :* Luc. V, 8. Unde nolebat eam traducere, idest ad se ducere, et in conjugem accipere, se indignum reputans : vel, secundum aliorum sententiam, ignorans finem, ne tanquam reus haberetur, si celaret, et secum eam teneret.

Hæc autem eo cogitante. Hic persona revelans introducitur, et tanguntur tria. Primo enim tangitur tempus ; secundo persona revelans introducitur, *Ecce Angelus* ; tertio revelationis modus exprimitur : *Apparuit in somnis Joseph.* Dicit ergo : *Hæc autem eo cogitante*, idest dum ista secum in mente revolveret, *ecce Angelus Domini apparuit.* Nota quod duo commendantur hic de Joseph [1] ; scilicet sapientia, et clementia. Sapientia quidem in hoc quod ipse antequam ageret deliberavit. Prov. IV, 25 : *Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos ;* hoc est, nihil facias sine judicio et deliberatione rationis. Item clementia sive pietas in hoc quod factum ejus non propalavit, vel promulgavit : contra multos qui statim illud quod habent in corde volunt exterius publicare. Proverb. XXV, 28 : *Sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.* Et ideo meruit instrui, sive consolari : unde sequitur : *Ecce Angelus Domini apparuit* ; quasi, in promptu sit adjutorium Dei : Psal. IX, 10 : *Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione.* Psalm. LIII, 6 : *Ecce enim Deus adjuvat me, et Dominus susceptor est animæ meæ.*

Angelus Domini : nihil enim melius potuit excusare quam ille qui conscius erat virginitatis servatæ : unde ille idem Angelus qui missus est ad Mariam, Luc. I, creditur missus ad Joseph. Psalm. XXXIII, 8 : *Immittit Angelus Domini in circuitu timentium eum,* [2] scilicet Mariæ et Joseph, ut ipsam liberaret ab infamia, et Joseph in perturbatione non dimitteret.

Sed hic quæritur quare non a principio facta est Joseph revelatio, antequam ita perturbaretur. Item quare Maria ei non revelavit annuntiationem angelicam quæ sibi facta fuerat?

Et dicendum ad primum, quod hoc fecit ut testimonium ejus esset credibilius. Sicut enim Dominus Thomam Apostolum permisit dubitare de sua resurrectione, ut scilicet dubitans palparet, et palpans crederet, et credendo infidelitatis in nobis vulnus amoveret ; sic permisit Dominus Joseph de pudicitia Mariæ dubitare, ut dubitans revelationem angelicam acciperet, et accipiendo firmius crederet. Ad hoc quod quæritur secundo, dicendum, quod si Maria ei dixisset, ipse non credidisset.

Apparuit ei in somnis. Ecce modus revelationis. Nota quod apparere proprie est illius rei quæ de natura sua est invisibilis, tamen in potestate sua est ut videatur ; sicut est Deus, vel Angelus. Illa enim quæ de sui natura habent ut videantur, proprie apparere non dicuntur. Unde dicitur apparitio divina, vel angelica : unde proprie loquitur : *Apparuit in somnis.*

Sed hic quæritur quare in somnis. Ratio redditur in *Glossa*, quia Joseph quodammodo dubitans erat : unde quasi quodammodo dormiebat : ideo recte in somnis dicitur Angelus apparuisse ei. Alia ratio potest assignari melior. Sicut enim dicit Apostolus, I Cor. XIV, 22, *Prophetia data est fidelibus, signa autem infidelibus.* Proprie autem revelatio quæ dicitur prophetica fit in somnis. Num

[1] Al. : « a Joseph » — [2] Parm. : « Ambrosii. »

[3] Al. : « etiam. »

XII, 6 : *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Et ideo quia Joseph justus erat et fidelis, ipsi tanquam fideli debuit fieri apparitio quæ competit credentibus, scilicet revelatio quasi prophetica. Quia vero apparitio corporalis est miraculosa, talis apparitio sibi non competebat, cum ipse crederet, et esset fidelis.

Sed tunc quæritur quare Mariæ facta est visibilis apparitio, cum ipsa esset fidelissima.

Et dicendum est, quod mysterium Incarnationis a principio revelatum est Virgini Mariæ, quando difficilius erat ad credendum ; et ideo oportuit quod sibi fieret apparitio visibilis : ipsi vero Joseph non est revelatum a principio, sed magis quando jam pro magna parte erat impletum, cum jam videret alvum ejus intumescere : unde facilius poterat credere, et ideo sufficiebat sibi apparitio quæ fit in somnis.

Joseph fili David. Hic revelationis verba ponuntur. Et dividitur in tres partes, secundum tria quæ facit Angelus. Primo enim Mariæ et Joseph prohibet divortium : secundo incarnationis aperit mysterium, cum dicit, *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est ;* tertio ipsius Joseph futurum prænuntiat obsequium, quod scilicet puero exhibebat, ibi, *Pariet autem filium.* Dicit igitur, *Joseph.* Vocat eum ut reddat eum attentum ad audiendum, et ut revocet eum ad seipsum. Hoc commune est in Scriptura, quod scilicet quando præmittitur apparitio quæ est de superius, requirit in auditore quamdam mentis elevationem et attentionem. Ezech. II, 1 : *Fili hominis sta super pedes tuos, et loquar tecum.* Et infra 8 : *Fili hominis, audi quæcumque loquor ad te, et noli esse exasperans.* Habac II, 1. *Super custodiam meam stabo. Fili David.* Ideo genus exprimit ut avertat illud quod dicitur Isa. VII, 13 : *Audite domus David : numquid parum est molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo ? etc.* Signum enim datum fuit non uni personæ, sed toti tribui sive domui : unde quia de hoc debebat eum instruere, jubetur in expressione generis sui, vaticinium prophetæ ad memoriam reducere. *Noli timere*, Omnis apparitio, sive sit boni vel mali Angeli, timorem quemdam incutit ; et hoc quia talis apparitio est inconsueta, et quasi extranea naturæ hominis ; et ideo ponit hominem quasi extra se. Sed in hoc est differentia : quia apparitio mali Angeli terrorem incutit, et in ipso terrore hominem dimittit, ut scilicet hominem quasi extra se positum facilius pertrahat ad peccatum ; sed boni Angeli apparitio, quamvis terrorem incutiat, tamen statim subditur conclusio, et assecutio consolationis, ut scilicet homo ad se redeat, et quæ sibi dicuntur advertat. Unde Luc. I, ubi dicitur quod apparuit Angelus Zachariæ, statim sequitur v, 13 : *Ne timeas Zacharia :* et similiter in eodem v, 30 : *Ne timeas Maria.* Unde post apparitionem factam Joseph, statim subditur consolatio. Duplicem habebat iste timorem, scilicet Dei, et etiam peccati, ne scilicet Mariæ cohabitando peccaret tanquam conscius peccati ; et ideo, *Ne timeas*, subditur, scilicet metu peccati, *accipere Mariam conjugem tuam.* Nota, quod conjux dicitur, non propter matrimonium, sed propter desponsationem. Consuetudo enim est Scripturæ et sponsas vocare conjuges, et conjuges sponsas.

Sed quæritur quomodo jubet eam accipere, cum eam nondum dimisisset. Et dicendum, quod licet eam corporaliter non dimisisset, tamen in animo eam dimiserat : et ideo jubetur eam accipere. Vel *ne timeas accipere*, quantum ad solemnitatem, et nuptiarum celebrationem.

Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Hic aperit incarnationis mysterium : et nota, quod cum tria ibi fuerint, scilicet ipsa virgo concipiens, Filius Dei conceptus, et virtus activa Spiritus sancti ; duo bene exprimit Angelus, scilicet concipientem, et conceptionis auctorem ; sed tertium ipsum Dei Filium conceptum, non exprimit nisi indefinite : *Quod enim*, inquit, *in ea natum est*. Et hoc ut denotetur quod ipsum est ineffabile, et incomprehensibile, non solum homini, sed etiam ipsis Angelis. *Quod enim*, inquit, *in ea natum est :* non dicit,

De ea, quia nasci de matre est in lucem prodire : in matre nasci est ipsum concipi. *De Spiritu sancto est*. Hoc est ergo testimonium angelicum, quod inducit Evangelista ad probandum quod supra dixerat : *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto*.

Nota, quod in conceptione aliarum mulierum, in semine viri est virtus formativa, cujus subjectum est semen : et per hanc virtutem formatur fetus, et vegetatur in corpore mulieris. Hanc autem supplevit virtus Spiritus sancti ; et ideo aliquando invenitur dictum a sanctis, quod Spiritus sanctus fuit ibi pro semine : aliquando tamen dicitur, quod non fuit ibi semen. Et hoc est quod in semine viri sunt duo ; scilicet ipsa corpulenta substantia, quæ descendit a corpore viri, et ipsa formativa virtus. Dicendum ergo quod Spiritus sanctus fuit pro semine quantum ad virtutem formativam : sed non fuit ibi pro semine quantum ad corpulentam substantiam : quia non de substantia Spiritus sancti facta est caro Christi, vel conceptio ejus : et ideo patet quod Spiritus sanctus non potest dici pater Christi, quia nec secundum divinam naturam nec secundum humanam. Secundum divinam naturam quidem, quia quamvis Christus sit ejusdem gloriæ cum Spiritu sancto, Filius tamen secundum divinam naturam nihil accipit[1] a Spiritu sancto ; et ideo non potest dici filius ejus : filius enim aliquid accipit a patre. Similiter nec secundum humanam, quia pater et filius debent convenire in substantia : Christus autem quamvis sit conceptus virtute Spiritus sancti, non tamen de substantia Spiritus sancti.

Sed contra hoc quod dicitur, *De spiritu sancto*, est quod Prov. IX, 1, dicitur quod *sapientia ædificavit sibi domum*. Ergo videtur quod ipsamet divina sapientia, idest dei Filius, sibi humanam naturam univit ; et ita non est facta virtute Spriritus sancti.

Sed duplex est responsio, secundum Augustinum. Prima, quod verbum illud quod scribitur Proverb. IX, intelligitur de Ecclesia, quam Christus in sanguine suo fundavit. Alia est quod indivisa sunt opera Trinitatis ; et ideo illud quod facit Filius, facit etiam Spiritus sanctus ; sed tamen per quamdam appropriationem attribuitur Spiritui sancto. Et ratio hujus dicta fuit superius.

Pariet autem[2] *filium*. Hic prænuntiat obsequium, quod exhibebit Joseph puero jam nato : et facit tria. Primo enim prænuntiat Virginis partum ; secundo præmonstrat obsequium ab ipso Joseph puero exhibendum, cum dicit, *Et vocabis nomen;* tertio aperit nomen impositum ipsi puero[3], cum dicit, *Jesum*. Dicit ergo, *Pariet :* ita concepit de Spiritu sancto quidem primo ; sed *pariet filium :* non dicit, Tibi, quia ipse puerum non genuit. Luc. I, 13, Dictum est Zachariæ : *Uxor tua pariet tibi filium :* quia ipsum Zacharias genuit. Vel ideo non dicit, Tibi, ut ostendatur quod pro omnibus natus est : non solum tibi vel ipsi pariet filium, sed toti mundo. Luc. II : *Ecce annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus in civitate David etc*. Sed quia Joseph posset dicere : Ita concepit ipsa de Spiritu sancto[4] et pariet filium ; quid ergo ad me ? in nullo sum ei necessarius : ideo subdit ipsius Joseph obsequium. *Vocabis nomen ejus*. Consuetudo erat apud Hebræos, et est hodie, quod die octavo circumcidebant puerum, et tunc imponebant ei nomen ; et hoc factum est per Joseph : unde in hoc opere minister fuit. Unde dicitur ei : *Vocabis :* non dicitur, Impones, quia jam est sibi impositum. Isa. LXII, 2 ; *Vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominavit. Jesum*, Hoc est nomen a Deo impositum. Et reddit causam : *Ipse enim salvum faciet populum suum*, quem sibi acquisivit sanguine suo, hoc est populum ejus. Dan. IX, 26. dicitur : *Noe erit populus ejus qui est eum negaturus*. Unde est populus Domini per fidem. I Petr. II, 9 : *Vos estis genus, electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. A peccatis*

[1] Al. : « accepit. »
[2] Al. . « *quidem*. »

[3] Al. : « tertio ipsi puero aperit nomen impositum. »

eorum. In libro Judicum frequenter dicitur, quod talis vel talis salvavit Israel : sed a quibus? ab inimicis carnalibus. Hic autem *a peccatis*, remittendo peccata, quod soli Deo competit. Luc. v, 24 : *Ut autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.*

Nota, quod hic confunditur Nestorius, qui dicebat, quod illa quæ Dei sunt, ut esse ab æterno, esse omnipotens, vel hujusmodi, non conveniunt illi homini. Ecce quod ille idem homo qui natus est de virgine, qui vocatur Jesus, *ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Unde cum peccata dimittere non possit nisi solus Deus, oportet dicere quod iste homo sit Deus, et quod ea quæ Dei sunt, ei verissime conveniunt.

5. Præmiserat Evangelista, quod mater Dei inventa est in utero habens de Spiritu sancto, et hoc supra probavit per angelicam revelationem ; hic probat per prophetiæ prænuntiationem : unde dicit : *Hoc totum factum est ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam.* Et sciendum, quod ista particula dupliciter potest introduci hic. Chrysostomus enim vult quod totum hoc dixerit Angelus, et prophetiam introduxerit. Et ratio est, quia ipse, ne quod prænuntiabat videretur novum, subito voluit ostendere quod ab antiquo prænuntiatum erat. Isa. XLVIII, 3 : *Qui fecit jam quod futurum est*, Secundum aliam translationem. Alii dicunt et credo melius quod istud, scilicet *Hoc totum factum est etc.* sunt verba Evangelistæ : nam ibi terminantur verba Angeli : *Et ipse salvum faciet etc.* Et inducit ea Evangelista propter tria. Primo ut ostendat quod vetus Testamentum est de Christo. Act. x, 43 : *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.* Secundo ut facilius Christo credant. Joan. v, 46 : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi : de me enim ille scripsit.* Tertio ad ostendendum conformitatem veteris et novi Testamenti. Col. II, 17 : *Quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Sed ad hoc quod sciatur quid in ista prophetia contineatur, sciendum quod tria annuntiat Angelus. Primo enim dixit : *Quod in ea natum est etc.* secundo, *Pariet filium;* tertio, *Vocabitur nomen ejus Jesus*, Ista per ordinem in prophetia continentur. Et primum probat quod dicit, *Ecce virgo* ; secundo, *Pariet autem* ; tertio, *Et vocabitur.* Ergo de Spiritu sancto erat quod per virginitatem concepit. Et hoc est quod dicitur in prophetia : *Ecce virgo concipiet.* Isa. XXXV, 2 : *Germinans germinabit, et exultabit lætabunda et laudans etc.* Item *virgo pariet filium*, quia in pariendo, in nullo læsa est virginitas. Isa. XI, 1 : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet etc.* Christus quidem flos est : ergo in nullo læsa est virginitas Sequitur : *Et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Sed quæritur quare non consonat hoc cum verbis Angeli, dicendo, *Et vocabitur Jesus ?*

Dicendum, quod ista repromissio facta fuit Judæis qui ex adventu Christi salutem haberent, Et Jesus salvator interpretatur, quod idem est quod Emmanuel, nobiscum Deus. Est enim Deus nobiscum quatuor modis. Per naturæ assumptionem. Jo. I, 14 : *Verbum caro factum est.* Per naturæ conformitatem, quia in omnibus similis. Phil. II, 4 : *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Per conversationem corporalem. Bar. III. 38 : *Post hoc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Per spiritualem conversationem. Infra, ult., 20 ; *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

Sed quærendum circa litteram, cur Evangelista non utitur eisdem verbis cum propheta, sed utitur nomine Jesu.

Sed dicendum, quod eodem spiritu loquebatur. Tamen Hieronymus dicit, quod ideo Evangelista dixit, *Habebit*, quia jam de facto loquebatur.

Item quærendum cur in Isaia dicitur, *Et vocabitur* : hic autem dicitur, *Et vocabunt.* Sed Hieronymus dicit, quod hic dicitur, *Vocabunt*, quia quod primo Angeli vocaverunt annuntiando, Luc. II, postea Apostoli vocaverunt prædicando et magnificando ; *ut in nomine Jesu omne genu flectatur* : Phil. II, 10

Quod est interpretatum Nobiscum Deus. Sed quæritur quis apposuit hanc interpretationem prophetiæ, *Nobiscum Deus*: propheta, an Evangelista. Et videtur quod non Evangelista, quia hoc non indiguit, quia scripsit in Hebræo.

Sed dicendum uno modo, quia Emmanuel est nomen compositum, ideo Evangelista illud etiam in Hebræo interpretatus est. Vel dicendum, quod ille qui primo transtulit de Hebræo interpretatus est.

Et notandum, quod in *Glossa* dicitur quod triplex est species prophetiæ : scilicet prædestinationis, præscientiæ, et comminationis : et differunt. Prophetia enim dicitur prænuntiatio eorum quæ sunt procul, idest futurorum. Sed futurorum quædam sunt quæ solus Deus facit ; quædam vero, et si Deus facit, tamen fiunt per nos, et per alias etiam creaturas ; quædam autem sunt quæ nullo modo Deus facit, ut mala. Prænuntiatio illorum quæ solus Deus facit, vocatur prophetia prædestinationis, sicut conceptus Virginis : unde illud Isa. VII, 14 : *Ecce virgo concipiet*, est prophetia prædestinationis. Sed ea quæ fiunt a causis secundis possunt dupliciter considerari. Primo secundum quod sunt in præscientia Dei ; verbi gratia de Lazaro. Si enim aliquis consideret causas naturales, diceret quod nunquam sugeret, et verum diceret ; cum tamen deberet resuscitari secundum ordinem divinæ præscientiæ. Ergo quando prophetia est prænuntiatio, secundum quod est in præscientia divina, semper impletur ; quando autem secundum ordinem causarum inferiorum, non semper, sicut patet Isa. XXXVIII, 1, quando Isaias ad Ezechiam dixit : *Dispone domui tuæ, quoniam morieris tu, et non vives etc.*

Sed numquid prophetia imponit necessitatem præscientiæ? Et dicendum quod non, quia prophetia est quoddam signum divinæ præscientiæ, quæ non imponit necessitatem rebus præscitis, quia considerat futura in sua præsentialitate. Quidquid enim agitur est Deo præsens, quia ejus intuitus se extendit ad omne tempus. Si enim video aliquid præsens, non imponit necessitatem meus intuitus, sicut quando aliquem sedere video. Et hoc modo istas prophetias quæ in isto libro inducuntur intelleximus. Considerandum est enim tres errores fuisse. Unus Manichæorum dicentium, quod in toto veteri Testamento non invenitur prophetia de Christo : et quicquid inductum est in novo Testamento de veteri, totum est ex corruptione, Contra quod Rom. I, 1 : *Paulus servus Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis.* Et quod loqnatur de Judæorum prophetiis, patet infra IX, 5 : *Quorum patres ex quibus est Christus secundum carnem etc.* Alius fuit Theodori dicentis, quod nihil eorum quæ inducuntur de veteri Testamento, sunt ad litteram de Christo, sed sunt adaptata, sicut quando inducunt illud Virgilii : Talia pendebat[1] memorans, fixusque manebat : hoc enim adaptatum est de Christo. Et tunc illud, *Ut adimpleretur*, debet sic exponi, quasi diceret Evangelista : Et hoc potest adaptari. Contra quod Luc. ult., 44 : *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi et prophetis et psalmis de me.* Et sciendum quod in veri Testamento aliqua sunt quæ referuntur ad Christum ; et de eo solo dicuntur ; sicut illud : *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium.* Isa. VII, 14 : Et illud Psal. XXI, 2 : *Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti ? etc.* Et si quis alium sensum litteralem poneret, esset hæreticus, et hæresis damnata est. Sed quia non solum verba veteris Testamenti, sed etiam facta significant de Christo, aliquando dicuntur aliqua ad litteram de aliquibus aliis ; sed referuntur ad Christum, inquantum illa gerunt figuram Christi : sicut de Salomone dicitur Psal. LXXI, 8 : *Et dominabitur a mari usque ad mare etc.* Hoc enim non fuit impletum in eo. Tertius error fuit Judæorum.

Sciendum autem quod Judæi specialiter objiciunt contra istam auctoritatem, quia in Hebræo non habetur *Virgo*, sed

[1] Al. : « pendebant. »

Alma, quod idem est quod adolescentula. Unde ad litteram non sunt dicta de Christo, sed de Emmanuel, vel de quodam filio Isaiæ secundum alios.

Sed contra hos objicit Hieronymus. Et quod de filio Isaiæ non potuerit dici, probatur, quia jam erat natus, quando hoc dictum fuit. Item non invenitur aliquis famosus fuisse tempore illo, qui vocaretur Emmanuel. Item non est signum quod juvencula pariat. Unde dicit Hieronymus, quod alma est æquivocum, et significat quandoque ætatem, quandoque absconditam; et tunc significat virginem studiose conservatam; et sic significat hic.

Item objiciunt Judæi quod illud datum fuit ut signum, Isa. VII, 3 : *Venient duo reges contra Achaz etc.* Et promisit quod liberarentur ab his dando hoc signum ad Achaz.

Sed dicendum, quod dedit hoc signum non solum ad Achaz, sed etiam ad domum David, quia dicit : *Audite ergo domus David;* quasi dicat propheta : Dominus adjuvabit te contra istum regem, quia ipse multo majora faciet, quia non solum ipsius liberatio erit, sed totius mundi. Sed revertamur ad litteram. *Hoc totum factum est.*

Sed contra. Angelus multa præmiserat, scilicet *Quod in ea natum est etc. Pariet etc.* Et iterum, *Vocabitur etc.* Hoc vero non totum factum erat.

Sed dicendum uno modo, secundo Rabanum, ut *Hoc totum factum etc.*, referatur ad præterita facta, quod Angelus apparuit virgini, et dixit illa verba, *hoc totum factum fuit,* ad conservationem virginis, ut ly *ut* teneatur causaliter : vel refertur ad ea quæ prænuntiaverat, et potest dici totum factum propter prædestinationem. Vel dicendum, quod Evangelista scribebat quando totum factum erat, et ideo refertur ad id. Unde ly *ut* teneatur consecutive, quia non voluit Deus incarnari propter hoc ut impleretur prophetia, quasi vetus Testamentum dignius sit novo; sed consecutum est ad prophetiam hoc quod Christus incarnaretur.

6. Supra probavit Evangelista, quod mater Dei de Spiritu sancto concepit, ex duobus; scilicet ex revelatione Angeli, et ex prænuntiatione prophetæ. Hoc idem intendit ostendere ex obedientia Joseph, qui non acquievisset verbis Angeli ut Mariam susciperet in sponsam, nisi cognovisset eam imprægnatam de Spiritu sancto. Et circa hoc duo facit. Primo ponitur obedientia ipsius sponsi ad Angelum; secundo describitur obedientiæ modus, ibi, *Et accepit.* Et nota quod quia per inobedientiam primi hominis prolapsi sumus in peccatum : Rom. V, 19 : *Per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi :* ideo in principio reparationis nostræ proponitur obedientia.

Et possumus quatuor notare quæ sunt necessaria ad obedientiam. Primum est ut sit ordinata. Et dico ordinata, quia primo deserenda sunt vitia, et postea obediendum est ad operationem virtutum. Hierem. IV, 3 : *Novate vobis novale, et nolite serere super spinas etc.* Et ideo hic dicitur, quod Joseph *exurgens a somno*, pigritiæ scilicet, et dubietatis. De hoc somno dicitur Ephes. V, 14 : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Secundum vero est quod debet esset festina; et hoc est quod dicitur Eccli. V, 8 : *Non differas de die in diem, non tardes converti ad Dominum. Subito enim veniet ira illius.* Et ideo hoc hic dicitur quod statim *fecit sicut præcepi ei.* Et *Glossa :* Quisquis a Deo monetur, solvat moras, surgat a somno, faciat quod jubetur. Tertium vero quod debet esse perfecta, ut non solum quod jubetur, sed eo modo quo jubetur, fiat, et quæ eis imperatur : unde hic dicitur, *Sicut præceperat. Glossa :* Perfecta obedientia. Col. III, 20 : *Filii obedite parentibus per omnia.* Quartum quod debet esse discreta, ut obediatur cui obediendum est, et in quo, ut non fiat aliquid contra Deum : unde dicit quod *fecit sicut præcepit ei Angelus*, non malus, sed *Dei.* I Joan. IV, 1 : *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint : quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum etc.*

Et accepit. Hic ostenditur in quibus obedivit : et ponuntur tria. Primo obedientia quam exhibuit ad Angelum; secundo reverentia quam exhibuit ad matrem; tertio obsequium quod exhibuit

Christo nato. Angelus præcepit Joseph : *Noli timere accipere Mariam conjugem tuam*. Et fecit Joseph sicut præcepit etc. Ubi patet quod invenit mulierem bonam.

Sed numquid non habebat eam in domo? Quare ergo dicit : *Exurgens... accepit?*

Respondet Chrysostomus : Quia eam non ejecerat a domo, sed a corde. Vel quia primo ducebatur, sed postea celebrandæ sunt nuptiæ : et tunc dicitur et est conjux. Et ne aliquis suspicaretur quod copula carnalis interveniret, subjungit : *Et non cognoscebat eam*.

Ubi sciendum, quod hoc verbum *cognoscere* dupliciter accipitur in sacra Scripurta. Quandoque pro agnitione. Joan. XIV, 7 : *Et a modo cognoscetis eum, et vidistis eum*. Aliquando pro carnali copula, sicut Gen. IV, 1 : *Adam vero cognovit uxorem suam Hevam etc*, scilicet carnaliter.

Sed objicitur, quia non dicitur simpliciter, *Cognoscebat etc.* sed *Donec peperit filium suum*. Ergo postea cognovit : unde etiam dixit Elvidius : Quamvis virgo concepit Christum, tamen postea habuit alios filios ex Joseph.

Et ideo dicit Hieronymus, quod *donec* aliquando significat aliquid finitum et determinatum, sicut si dicam : Non veniam donec comedo : quia postea significo me venturum. Quandoque significat infinite et indeterminate : v. g., I Corinth. XV, 25 : *Oportet et illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus*. Numquid postea non regnabit? immo : sed utitur Scriptura tali modo loquendi, quia intendit removere illud quod potest esse dubium. Dubium enim esse poterat utrum regnaret quando non posuerat inimicos sub pedibus. Item dubium esse poterat cum Beata Virgo peperisset, an ante partum fuisset cognita a Joseph, quia primum nulli debebat venire in dubium. Scilicet quoniam Angeli decantaverunt : *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis :* Luc. II, 14 : et ideo hoc intendit Evangelista. Et argumentatur optime Hieronymus contra Elvidium : Tu dicis, Elvidi, quod ante non cognovit Joseph, quia fuit admonitus in somnis ab Angelo. Si ergo admonitio in somnis tantum valuit quod non conjungeret se Mariæ ; quanto magis Angelorum cognitio, pastorum, et Magorum adoratio? Chrysostomus autem accepit cognitionem pro agnitione intellectuali. *Non cognoscebat*, scilicet quantæ dignitatis esset ; sed postquam peperit cognovit. Alii dicunt, quod accipitur pro agnitione sensibili ; et sic est satis probabilis horum opinio. Dicunt enim quod Moyses ex locutione Domini habuit tantam claritatem in facie ut filii Israel non possent intendere in faciem ejus : II Cor. III, 7 : Ergo si ex consortio Dei[1] hoc habuit Moyses, multo magis hæc Beata Virgo, quæ portavit eum in utero, habuit tantam claritatem in facie quod Joseph non cognoscebat eam. Sed prima expositio est magis litteralis.

Item dicit Elvidius quod littera dicit : *Donec peperit filium suum primogenitum*. Primum dicitur respectu posterioris : ergo habuit alios.

Respondet Hieronymus, quod consuetum est in sacra Scriptura quod primogeniti vocantur illi quos alii non præcedunt. Exod. XIII, dicitur quod primogeniti Judæorum offerrentur Domino. Quærit Hieronymus : Numquid oportebat expectare quod non offerrentur donec nasceretur secundus? Ergo primogeniti dicuntur quos alii non præcedunt ; et sic intelligitur hic.

Sequitur obsequium. Lucas II, cap. plenius exequitur hoc ; sed Matthæus breviter tangit. Ita enim vult Spiritus sanctus, quod quæ unus dixit, alius taceat. *Vocavit nomen ejus Jesus*. Istud quidem nomen non parum celebre fuit apud antiquos, et desideratum. Gen. XLIX, 2 : *Salutare tuum expectabo, Domine*. Et Habac. III, 18 : *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo*.

[1] Al.: « verbi. »

CAPUT SECUNDUM

1. Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente venerunt Hierosolymam dicentes : Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum.

2. Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei. In Bethlehem Judæ : sic enim scriptum est per Prophetam : Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis : et mittens illos in Bethlehem, dixit : Ite, et interrogate diligenter de puero : et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum. Qui cum audissent regem, abierunt.

3. Et ecce stella quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer. Videntes autem stellam gavisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus, et procidentes adoraverunt eum : et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham. Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

4. Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens : Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum, et esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum et matrem ejus nocte, et secessit in Ægyptum ; et erat ibi usque ad obitum Herodis : ut adimpletetur quod dictum est a Domino per Prophetam diceutem : Ex Ægypto vocavi filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam, dicentem : Vox in Rama audita est, ploratus, et ululatus multus : Rachel plorans filios suos, et noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto dicens : Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel : defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui consurgens accepit puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire : et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ : et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam : Quoniam Nazaræus vocabitur.

1. Supra egit Evangelista de Christi generatione, hic intendit manifestare ejus nativitatem : et primo, testimonio Magorum ; secundo testimonio innocentium, ibi, *Qui cum recessissent*. Circa primum tria ponuntur : Primo enim annuntiatur Christi nativitas ; secundo inquiritur persona. Secundum ibi, *Audiens autem Herodes ;* tertium ibi, *Tunc Herodes*. Circa primum tria facit : primo enim proponitur Christi nativitas, cui testimonium perhibetur ; secundo inducuntur testes ; tertio ponitur testimonium. Secundum ibi, *Ecce Magi ;* tertium ibi, *Ubi est qui natus est ?* Circa primum quatuor tanguntur : nativitas, nomen nati, locus, et tempus. Primum ibi, *Cum ergo natus esset*. Et notandum, quod Lucas plenius exequitur nativitatem ; sicut e converso Matthæus plenius exequitur de adoratione Magorum quam Lucas. Nomen tangitur ibi, *Jesus*. Locus ibi, *In Bethlehem Judæ ;* non Judææ, quia Judæa vocatur tota regio populi Israelitici ; sed *Judæ :* ista est terra illa quæ venerat in sortem Judæ. Dicitur Bethlehem Judæ ad differentiam alterius Bethlehem quæ est in tribu Zabulon, de qua Josue XIX. Et nota quod ista tria verba, *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ in diebus Herodis regis*, congrue ponuntur : Bethlehem enim significat Ecclesiam, in qua natus est Jesus, qui est verus panis ; de quo Joan. VI, 35 : *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi*. Nulli ergo provenit salus nisi sit in domo Domini. In his salvator natus est Christus. Isa. LX, 18 : *Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio etc*. Et addidit[1] *regis*, ad differentiam alterius Herodis : hic enim fuit sub quo natus est Christus, Ascalonita ; alius autem qui Joannem occidit, fuit filius hujus Herodis, et non fuit rex.

Sed quæritur quare Scriptura facit mentionem de isto tempore. Et dicendum, propter tres rationes. Primo ut

[1] Al. : « et addit. »

completam ostendat esse prophetiam Jacob. Genes. penult., 10 : *Non auferetur sceptrum de Juda et dux de femore ejus donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium.* Herodes enim fuit primus alienigena qui regnavit in Judæa. Secunda ratio est quod major morbus indiget majori et meliori medico : populus autem Israel tunc erat in maxima afflictione sub gentili dominio, et ideo indigebat maximo consolatore. In aliis enim afflictionibus suis mittebantur eis prophetæ ; sed nunc propter magnitudinem, afflictionis mittebatur eis prophetarum Dominus. Psalm. xciii, 19 : *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.*

Inde ponuntur testes, ibi, *Ecce Magi :* et describuntur tripliciter ; a possessione, a regione, et a loco, ubi testimonium dederunt. De primo dicit, *Ecce Magi*, qui secundum usum loquendi vocantur incantatores ; sed lingua Persica vocat Magos philosophos et sapientes. Isti quidem venerunt ad Jesum, quia gloriam sapientiæ quam possidebant recognoverunt a Christo. Et sunt quidem primitiæ gentium, quia primo venerunt ad Christum. Et impletur, secundum Augustinum, in istorum adventu illud Isa. viii, 4 : *Antequam sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum etc.* Ante enim quam Christus loqueretur eripuit fortitudinem Damasci, et divitias, et spolia Samariæ, idest idololatriam. Dimiserunt enim illi idolatriam, et munera obtulerunt.

Item considerandum, quod ad Christum venerunt aliqui ex Judæis, scilicet pastores ; aliqui ex gentibus, scilicet Magi : ipse enim Christus est lapis angularis, qui fecit utraque unum. Et quare Magi et pastores? Quia pastores magis simplices, et isti magis peccatores, ad significandum pro Christus utrosque recipit[1].

Quot autem fuerint illi Magi, Evangelista non dicit. Videtur autem secundum munera, quod fuerunt tres reges[2], quamvis plures alii in eis repræsentabantur. Isa. lx, 3 : *Ambulabant gentes in lumine tuo.*

De secundo, scilicet regione dicit, *Ab oriente.*

Et notandum, quod quidam *ab oriente* exponunt a finibus orientis : sed tunc quomodo in tam paucis diebus venissent? Et[3] respondetur ut quidam dicunt quod miraculose venerunt ; alii quod dromedarios habuerunt. Chrysostomus tamen dicit, quod stella apparuit eis per duos annos ante nativitatem, et quod tunc se paraverunt, et venerunt Hierosolymam in duobus annis et tredecim diebus. Aliter autem potest exponi ut dicatur : *Ab oriente*, idest a quadam regione quæ erat prope Hierusalem a parte orientali. Dicuntur enim isti fuisse de secta Balaam, qui dixit Num. xxiv, 17 : Orietur stella ex Jacob : qui Balaam habitabat juxta terram promissionis in parte orientali.

Sequitur de loco : *Hierosolymam venerunt.* Sed quare venerunt Hierusalem? Duplex est ratio. Una, quia erat civitas regia : unde regem Judæorum in regia civitate quærebant. Item hoc factum fuit ex divina dispensatione, ut primo testimonium ferretur de Christo in Hierusalem : ut adimpleretur prophetia Isa. ii, 3 : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem.* Consequenter ponitur testimonium, ibi, *Ubi est qui natus est?* in quo tria dicunt. Primo denuntiant regis nativitatem ; secundo afferunt[4] nativitatis signum, ibi, *Vidimus enim stellam ejus;* tertio profitentur pium propositum, ibi, *Et venimus adorare.* Dicunt[5] ergo, *Ubi est?* Considerandum autem, quod isti Magi sunt primitiæ gentium, et præfigurant in se statum nostrum : isti enim aliquid supponunt, scilicet Christi nativitatem ; et aliquid quærunt, scilicet locum. Et quidem nos fide tenemus Christum ; sed aliquid quærimus, scilicet spe : videbimus enim eum facie ad faciem. II Cor. v, 7 : *Per fidem ambulamus, et non per spem.*

Sed quæstio est. Cum ipsi audissent

[1] Al. : « recepit. » — [2] Al. : « greges. ».

[3] Al· deest : « et. » — [4] Al. : « offerunt. » — [5] Al. : dici.

Regem esse in Hierusalem, quomodo ista dicebant ? Omnis enim qui alium regem profitetur in civitate regis, se exponit periculo. Sed certe hoc zelo fidei faciebant : unde in istis nuntiabatur fides illa intrepida, infra x, 28 : *Nolite timere eos qui occidunt corpus.*

Consequentur proponunt signum hujus nativitatis, *Vidimus.* Et nota quod in istis verbis fuit occasio duorum errorum. Quidam, sicut Priscilianistæ, dixerunt, omnes actus hominum fato agi et regi. Et confirmant per hoc : *Vidimus enim stellam ejus.* Ergo natus est sub aliqua stella. Alius error Manichæorum, qui reprobant fatum ; et per consequens istud Evangelium : quia dicebant quod Matthæus introducit fatum. Sed excluditur error utriusque.

Sed antequam procedamus ad expositionem litteræ, oportet primo videre quid est fatum, et quomodo sunt hæc credenda, et quomodo non. Nota ergo quod videmus multa in rebus humanis per accidens et casualiter accidere. Contingit autem aliquid casuale et fortuitum esse relatum ad causam inferiorem, quod relatum ad causam superiorem non est fortuitum : sicut si aliquis dominus mittat tres ad quærendum aliquem, et unus nesciat de alio[1] ; si occurrant sibi invicem, est eis casuale : sed si referantur ad intentionem domini, non est casuale. Sed secundum hoc fuit duplex opinio de fato. Quidam dixerunt quod ista casualia non reducuntur in aliam causam superiorem ordinantem ; et isti sustulerunt fatum, et ultra hoc omnem providentiam divinam. Et fuit, secundum Augustinum, hæc opinio Tullii. Sed dicemus, quod ista casualia reducuntur in causam superiorem ordinantem. Sed cum fatum dicatur a *for faris*, quasi quoddam pronuntiatum et prolocutum ; a qua causa sit ista ordinatio, est differentia. Quidam enim dixerunt quod est ex virtute corporum super cœlestium : unde dicunt fatum nihil aliud esse quam dispositio siderum. Alii ista contingentia reducunt in providentiam divinam. Sed primo modo negandum est esse fatum. Actus enim humani non reguntur secundum dispositionem corporum cœlestium ; quod patet ad præsens, cum multæ sint ad hoc rationes efficaces. Primo, quia impossibile est quod virtus corporalis agat supra virtutem incorpoream : quia nihil inferius in ordine naturæ agit in superiorem naturam. In anima autem sunt quædam potentiæ elevatæ supra corpus ; quædam potentiæ sunt organis affixæ, scilicet potentiæ sentitivæ et nutritivæ : et corpora quidem cœlestia, quamvis directe agant supra corpora inferiori et mutent ea per se, per accidens tamen agunt in potentiis organis affixis nullo modo agunt necessitando, sed inclinandum tantum. Dicimus enim istum hominem iracundum, idest pronum ad iracundiam, et hoc ex causis cœlestibus ; sed directe electio ut sic in voluntate est. Unde nunquam potest fieri tanta dispositio in corpore humano quin superabundet judicium liberi arbitrii : unde quicumque poneret liberum arbitrium sub corporibus cœlestibus de necessitate, poneret sensum ab intellectu non differre. Secundo, quia per hoc excluditur omnis cultus divinus : quia tunc omnia essent ex necessitate ; et sic tunc etiam regimen reipublicæ destrueretur : quia nec oporteret consiliari, neque aliquid providere, et hujusmodi. Tertio, quia nos attribueremus Deo malitias hominum ; quod esset ipsum infamare qui creator est stellarum. Patet ergo quod hoc dicere est contra fidem omnino. Et ideo dicit Gregorius : Absit a fidelium cordibus ut fatum aliquid esse dicatur. Si autem vis vocari fatum divinam providentiam, tunc aliquid est. Sed, sicut dicit Augustinus, quia nihil commune debemus habere cum infidelibus, non hoc nomen ei imponere debemus. Unde dicit : Linguam corrigas, sententiam teneas. Non ergo potest dici : *Vidimus stellam*, idest a qua tota vita ejus dependeat : quia, secundum Augustinum, tunc stella non sequeretur generatum, quia tunc Christus magis diceretur fatum stellæ, quam e converso.

Et notandum, quod ista stella non fuit de primis causatis : quod patet ex qua-

[1] Al. : « de aliquo. »

tuor. Primo ex motu, quia nulla stella movetur de septemtrione in meridiem. Regio autem Persarum unde isti Magi veniebant, est posita ad septemptrionem. Item aliæ nunquam quiescunt : ista autem non continue movebatur. Tertio ex tempore, quia in die nulla lucet ; ista autem de die præbebat lucem Magis. Quarto ex situ, quia non in firmamento ; quod patet quia isti per eam determinate distinxerunt domum. Ergo dicendum, quod ista specialiter creta fuit ad servitium Christi. Et ideo dicit : *Vidimus stellam ejus*, idest ad obsequium ejus factam.

Quidam autem dicunt, quod ista stella fuit Spiritus sanctus, qui, sicut super baptizatum apparuit in specie columbæ, ita et nunc in specie stellæ. Alii dicunt, quod fuit Angelus. Sed dicendum est, quod vera stella fuit. Et voluit ostendi sub indicio[1] stellæ, primo, quia conveniebat ei : est enim rex cœlorum ; et ideo per cœleste indicium voluit manifestari. Psal. XVIII, 1 : *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum*. Judæis quidem per Angelos, per quos legem acceperant : Gal. III, 19 : *Lex data est per Angelos :* gentilibus per stellam, quia per creaturas in cognitionem Dei venerunt. Rom. I, 20 : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*. Secundo, quia congruebat his quibus demonstrabatur, scilicet gentilibus, quorum vocatio promissa fuit Abrahæ in similitudinem stellarum. Gen. XV, 5 : *Suspice cœlum, et numera stellas, si potes, etc*. Unde tam in nativitate quam in passione factum est signum in cœlo, quod omnibus gentibus Christum notum fecit. Item congruebat omnibus, quia ipse est salvator omnium. Sed dicit, *In oriente :* quod exponitur dupliciter, secundum Rabanum, sic. Stella existens in Judæa, apparuit illis gentibus in oriente. Vel nos vidimus stellam in oriente. Istud melius dicitur. Unde hoc cap.: *Ecce stella quam viderant in oriente, antecedebat eos*. Item patet ex hoc quod ista secundum situm erat propinqua terræ, quia aliter non distinxisset locum : ergo non potuisset videri a tam remota regione.

Consequenter ponitur pium propositum : *Et venimus adorare*.

Hic est duplex quæstio. Dicit enim Augustinus : Numquid isti erant curiosi quod quandocumque fieret aliquod indicium per aliquam stellam quærerent regem natum? Hoc enim stultum fuisset.

Sed dicendum, quod non præstaverunt obsequium regi terreno, sed cœlesti : in quo virtus divina ostenditur affuisse, quia aliter si terrenum regem quæsissent, totam devotionem amisissent, quando vilibus pannis invenerunt involutum.

Sed quærit iterum Augustinus : Quomodo ex stella potuerunt scire quod homo Deus natus esset? Et respondet, quod hoc fuit Angelo revelante. Qui enim ostendit eis stellam, misit Angelum qui hoc revelaret. Leo Papa dicit, quod sicut exterius oculi replebantur lumine istius stellæ, ita interius radius divinus[2] revelabat.

Tertia ratio, quia isti erant de stirpe Balaam, qui dixit Num. XXIV, 17 : *Orietur stella ex Jacob*. Unde habuerunt a prophetia ejus. Et ideo videndo tantam claritatem stellæ, suspicati sunt quod rex cœlestis natus esset ; et ideo quærebant. Et hoc est, *Et venimus adorare*. In hoc impletum est illud Psal. LXXI, 2 : *Et adorabunt eum omnes Reges, omnes gentes servient ei*.

2. Prænuntiata Christi nativitate per Magos, hic inquirit de loco nativitatis : et ponuntur tria. Primo ponitur motivum ad inquirendum ; secundo imponitur inquisitio ; tertio veritatis inventio. Secundum ibi, *Et congregans ;* tertium ibi, *At illi dixerunt ei : In Bethlehem Judæ*. Motivum fuit turbatio Herodis. Unde, *Audiens*. Et signanter vocat Herodem regem, ut ostendat esse alium a rege quem quærebant. Fuit autem triplex causa turbationis. Prima processit ex ambitione quam habebat circa custodiam regni sui, propterea quia alienigena erat. Sciebat enim vel audiverat illud Daniel. XI, 44 : *In diebus regnorum Israel suscitabit Deus*

[1] Al. : « judicio. »

[2] Al. : « divinum. »

cœli regni quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur etc. Sed in hoc decipiebatur quia regnum illud spirituale erat. Joan. VIII, 36 : *Regnum meum non est de hoc mundo.* Unde Herodes turbabatur timens amissionem regni sui : sed magis turbabatur diabolus timens regni sui destructionem[1] totalem. Joan. XII, 31 : *Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras.*

Et nota, quod homines sicut dicit Chrysostomus in sublimibus constituti, ex levi verbo contra prolato conturbantur. Psalm. LXXXVIII, 6 : *Exaltatus autem, humiliatus sum, et conturbatus.* Humiles autem nunquam timent.

Secunda causa processit ex timore Romani[2] Imperii. Statutum enim erat a Romano Imperio quod nullus Deus aut Rex diceretur sine eorum consensu : unde timebat ; sed iste timor mundanus erat, qui prohibetur. Isa LI, 12 : *Quis tu ut timeas ab homine mortali, et filio hominis, qui quasi fenum ita arescet?* Tertia ex rubore verecundiæ. Verecundabatur enim coram populo ut alius rex vocaretur, similis in hoc Sauli, qui dixit I Reg. XV, 30 : *Peccavi, sed rogo honora me coram senioribus populi mei et coram Israel etc.* Sed mirum quod sequitur : *Et omnis Hierosolyma cum illo.* Videbatur enim quod deberent gaudere. Sed sciendum, quod triplicem causam turbationis habuerunt. Prima fuit ipsorum iniquitas : iniqui enim erant, quibus semper detestabilis est conversatio justorum. Prover. XIII, 19 : *Detestantur stulti eos qui fugiunt mala.* Secunda ut placerent Herodi, Eccli. X, 2 : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* Tertia quia timebant ne Herodes hoc audito amplius desæviret in gentem Judæorum.

Mystice autem in hoc significatur quod iste terrenus erat. Gregorius : Rex terræ turbatus est, cœli rege nato, quia nimirum terrena altitudo confunditur cum cœlestis celsitudo aperitur.[3] Isa. XXIV, 21 : *Erubescet luna, et confundetur sol cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, et in Hierusalem* : Et notandum quod, sicut dicit Augustinus : Quid autem erit tribunal judicantis, quando superbos reges cuna terrebat infantis? Pertimeant reges ad dexteram patris sedentem, quem rex impius timuit matris ubera lambentem.

Et congregans. Hic ponitur inquisitio. Et, sicut dictum est, Herodes solicitus erat inquirere et propter timorem Romanorum : unde inquisivit veritatem. Sed ad habendam[4] certitudinem de aliquo tria requiruntur ab inquirentibus. Creditur enim multitudini, auctoritati, et litteratis. Unde congregavit multos, et auctoritatem habentes, et sapientes. Et hoc est quod dicit, *Congregans omnes*, quantum ad primum. Sap. VI, 29 : *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. Principes Sacerdotum*, quantum ad secundum. Malach. II, 7 : *Labia sacerdotum custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus. Et scribas*, quantum ad tertium : non ad scribendum tantum dicitur, sed ad interpretandum legis scripturam : per istos quidem volebat investigare veritatem. Eccli. XXXII, 13 : *In medio magnatorum loqui non præsumas, et ubi sunt senes non multum loquaris. Sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur.* Magi regem vocaverunt ; sed ipsi Christum quærebant. Sciebant enim ex conversatione cum Judæis regem Judæorum legitimum inungi.

Sed quæritur : Aut ipse credebat prophetiæ, aut non. Si credebat quod non poterat impediri quin ipse regnaret : quare ergo interfecit pueros? Si non credebat, quare ergo quærebat?

Sed dicendum, quod non perfecte credebat, quia ambitiosus erat ; et ambitio hominem cæcum reddit.

At illi dixerunt : In Bethlehem Judæ. Hic invenitur veritas : et primo ponitur veritas ; secundo confirmatur ejus prophetia, ibi, *Et tu Bethlehem terra Juda.*

Et sciendum, quod Christus voluit nasci in Bethlehem propter tria. Primo ad vitandam gloriam : propter hoc enim elegit duo loca : unum in quo nasci voluit, scilicet Bethlehem ; alium in quo passus fuit, scilicet Hierusalem. Et hoc est contra illos qui gloriam quærunt, qui volunt

[1] Al. : » detractionum. » — [2] Al. : « humani. »

[3] Al. : « prædicatur. » — [4] Al. : « sciendam. »

nasci in sublimibus locis, et nolunt pati in loco honoris. Joan. VIII, 50 : *Ego gloriam meam non quæro*. Secundo ad confirmationem suæ doctrinæ, et ostentationem suæ veritatis. Si enim natus fuisset in aliqua magna civitate, virtus suæ doctrinæ potuisset adscribi humanæ virtuti. II Corin. VIII, 9 : *Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi*. Tertio ad ostendendum se esse de genere David. Luc. II, 3 : *Joseph et Maria ibant in Bethlehem ut profiteretur ibi, eo quod essent de domo et familia David*. Competit etiam mysterio, [1] quia Bethlehem interpretatur domus panis : et Christus est ille *panis vivus, qui de cœlo descendit* : Joan. VI, 51.

Consequenter confirmatur veritas. Unde *Et tu Bethlehem terra Juda*. Ex ista prophetia duo possumus considerare. Magi enim aliquid annuntiabant, et aliquid quærebant. Et ex ista prophetia ostenditur utrumque. Quia quantum ad primum dicit, *Et tu Bethlehem* ; quantum ad secundum dicit : *Ex te enim exiet dux*. Et ita confirmatur nativitas Christi duplici testimonio, scilicet stellæ, et prophetiæ : quia in ore duorum vel trium testium est veritas. Deut. XIX, 15 : *In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum*.

Et nota, quod quando jam erant omnes fideles data sunt signa corporalium ; quando jam erant fideles data est prophetia. I Corinth. XIV, 22 : *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus ; prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus*.

Et sciendum, quod Judæi dupliciter defecerunt in prolatione prophetiæ : quia ibi Mich. v, 2 : dicitur : [2] *Et tu Bethlehem Ephrata* : et iterum quia non est ibi : *Nequaquam minima es*. Et potest assignari duplex ratio quare mutaverunt. Uno modo potest dici, quod hoc fecerunt ex ignorantia. Alio modo potest dici quod isti usi sunt scienter aliis verbis, et dicunt sententiam : quia cum Herodes esset alienigena, non intellexisset auctoritatem prophetæ ; et ideo dixerunt illud quod notum erat Herodi : unde dicunt : *Terra Juda*, et *Nequaquam minima es* : idest, tu non es minima inter millia hominum Juda : vel *In principibus Juda*, idest inter principales civitates Juda. *Ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel*. De isto duce habetur Dan. IX, 25 : *Usque ad Christum ducem*. Et Psal. XXX, 5 : *Dux mihi eris*. Regit enim populum Israel non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter. Rom. XI, 1 : *Numquid Deus repulit populum suum ? etc*. Psal. LXXIX, 2 : *Qui regis Israel intende, qui deducis velut ovem Joseph*. Et nota quod truncant caudam auctoritatis, scilicet. *Et egressus ejus sicut ab initio, a diebus æternitatis* : per quod insinuatur quod non debebat esse rex terrenus, sed cœlestis : quod si scivisset Herodes, non fuisset impius : unde fuerunt causa necis illorum. Item ex illa etiam cauda patet esse falsam interpretationem Judæorum, qui exponunt de Zorobabel : quia non convenit ei. *Et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis*. Item non in Judæa, sed in Babylone natus est.

Consequenter inquiritur de persona nati, cum dicit : *Tunc Herodes vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis*. Et primo ponitur inquisitio ; secundo inventio inquisiti, ibi, *Invenerunt eum etc.* ; tertio veneratio inventi, ibi, *Et procidentes adoraverunt eum*. Ad inquirendum personam ex duobus moti sunt. Ex persuasione Herodis, et ex ductu stellæ. Unde circa primum ponitur exhortatio ; secundo studium Magorum in mutatione stellæ, ibi, *Qui cum audissent regem, abierunt*. Circa primum tria ponuntur. Primo enim inquirit tempus ; secundo annuntiat locum, ibi, *Et mittens illos in Bethlehem* ; Tertio injungit officium inquisitionis, ibi, *Ite et interrogate diligenter de puero*. Dicit ergo : *Tunc Herodes*. Ubi considerandum, quod Judæi sciebant locum, sed non tempus. Unde confutantur a Domino. Luc. XIX, 45 : *Eo quod non cognovisti tempus visitationis tuæ* : Et Isa I : *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui ; Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit*. Ergo inquiritur tempus. Et dicit Chrysostomus, quod per biennium ante apparuit istis [3] stella. Alii

[1] Al. : « in mysterio. »

[2] Al. : « non dicitur. » — [3] Al. : « ista. »

autem quod in ipsa die nativitatis. Annuntiat locum, ibi, *Et mittens.* Jungit officium inquisitionis, ibi, *Ite, et interrogate etc.* Et admonet duo : et ad hoc quod impleant præmittit tertium. Quantum ad primum dicit : *Ite etc.* Et quærit insidiose ad occidendum, sicut illi quibus dicitur Joan. VII, 34 : *Quæretis*[1] *me, et non invenietis.* Quantum ad secundum dicit sic : *Cum inveneritis renuntiate mihi :* et hoc propter malum etiam dicebat. Eccli. XIII, 14 : *Ex multa loquela tentabit te.* Quantum ad tertium dicit : *ut et ego veniens adorem eum :* et quidem dolose promittit Dei cultum. Hierem. IX, 8 : *Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta est.* Psal. XXVII, 3 : *Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.*

Et nota, quod cum Magi profiterentur regem, iste vocat puerum, quia ex abundantia cordis os loquitur. Nota etiam, quod petit a Judæis ubi Christus nasceretur, volens experiri et tentare utrum gauderent.

Consequenter ponitur studium Magorum. Duo injunxerat : quod inquirerent, et reverterentur. Sed unum fecerunt Magi : unde, *Qui cum audissent regem, abierunt.* Aliud autem non fecerunt. Tales quidem debent esse auditores, quod bona addiscant, mala vero relinquant. Infra, XXIII, 3 : *Quæ dicunt facite, secundum opera eorum nolite facere, etc.*

3. Supra Evangelista posuit unum motivum Magorum, scilicet persuasionem Herodis ; hic ponit aliud motivum Magorum ad inquirendum Christum, scilicet ducatum stellæ : et circa hoc duo facit : Primo enim ponit ducatum stellæ ; secundo effectum lætitiæ hujus ducatus, ibi, *Videntes autem stellam gavisi sunt gaudio magno valde.* Et nota, quod stella primum exequitur suo motu, quia directe ducebat Magos ad Christum : item manifestat suo statu pueri locum, ibi, *Usque dum veniens staret supra ubi erat puer.* Unde quantum ad primum dixit : *Antecedebat eos.*[2] Ex hoc autem quod dicit : *Ecce stellla quam viderant in oriente, antecedebat eos*, datur intelligi quod quando Magi declinaverunt in Hierusalem, stella disparuit ; recedentibus autem ab Herode, apparuit. Disparuit autem propter tria. Primo, propter confusionem Judæorum ; qui cum instructi essent in lege, ut Christum quærerent, et gentes non essent instructæ ; tamen gentes quærunt, et Judæi contemnunt. Unde impletur illud Isa. LV, 5 : *Gentes quæ te non cognoverunt, ad te current.* Secundo propter Magorum instructionem : non enim solum per stellam Dominus voluit se eis manifestare, sed etiam per legem ; ut sic adjungeretur cognitioni creaturarum cognitio legis. *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum :* Deuteron. XIX, 15. Isa VII, 20 : *Ad legem*[3] *magis, et ad testimonium.* Tertio propter instructionem nostram : et instruimur de duobus, secundum Glossam. Primo quod qui humanum auxilium quærunt deseruntur a divino : illicitum est enim humanum auxilium quærere, non quærendo divinum. Isa XXXI, 1 : *Væ qui descenditis in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes, habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, et super equitibus, quia prævalidi nimis, et non sunt confisi super Sanctum Israel, et Dominum non requisierunt.* Secundo instruimur quantum ad hoc quod nos, qui fideles sumus, non debemus quærere signa sicut isti, qui videntes stellam gavisi sunt etc. Sed debemus esse contenti doctrinis prophetarum, quia signa data sunt infidelibus. In hoc etiam est duplex mysterium. Stella enim significat Christum. Apoc. ult. 16, *Ego sum radix David, stella splendida et matutina.* Unde per istam stellam intelligere possumus gratiam Dei : quam amittimus, cum ad Herodem, idest diabolum, accedimus. Ephes. V, 8 : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Item cum ab Herode, id est diabolo, recedimus, stellam, id est Christi gratiam, invenimus. Simile Exod. XIII, 21 : ubi dicitur, quod, *Dominus præcedebat Israel quando exivit de Ægypto in specie ignis, etc.* Hic autem præcedebat in specie stellæ.

[1] Al. : « quæritis. »
[2] Al. : « *usque dum veniens.* »

[3] Al. : « Numquid ad legem ? »

Usque dum veniens staret supra ubi erat puer. Duo intelligimus hic. Unum, quod ista stella non erat multum alta, quia aliter non discrevissent domum pueri. Aliud, quod stella completo officio suo redacta est in suam materiam. *Ubi erat puer*. Frequenter puerum vocat, ut scias illum esse de quo dicitur Isa. IX, 6 : *Puer natus est nobis*.

Consequenter ponitur effectus ducatus hujus, quantum ad Magos : unde, *Videntes autem stellam gavisi sunt, etc*. Gavisi sunt propter spem quam recuperaverunt : timebant enim quia de longinquis partibus venerunt amittere quod sperabant. Rom. XII, 12 : *Spe gaudentes*. Item addit, *Gaudio*. Aliqui enim gaudent, et non gaudent, quia lætitia humana non est perfectum gaudium. Prov. XIV, 13 : *Extrema gaudii luctus occupat*. Verum autem et perfectum gaudium de Deo est. Isa LXI, 10 : *Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo*. Tertio addit, *Magno*, quia isti [1] magna jam cognoscebant de Deo, quia Deum incarnatum, et multum misericordem. Isa XII, 6 : *Exulta et* lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui *Sanctus Israel*. Quarto addit, *Valde*, quia intense gaudebant. Recuperaverant enim quod amiserant. Luc. XV, 10 : *Gaudium erit Angelis Dei, etc*.

Consequenter igitur de inventione pueri : unde *Et intrantes domum, invenerunt puerum*. Et tangit tria : *domum* : quam si quæratur qualis erat, ostenditur Luc. II. Item si quæratur qualis puer, in nullo ab aliis differebat, sicut dicunt sancti. Quantum ad apparentiam, non loquebatur, infirmus videbatur, et hujusmodi. Item si quæratur qualis Mater, respondetur qualis est uxor carpentarii. Et hoc ideo dico, quia si isti quæsivissent regem terrenum, videndo ista scandalizati fuissent ; sed videntes vilia, et considerantes altissima, moti sunt ad admirationem, et adoraverunt eum. Et hoc est *Et procidentes adoraverunt eum*.

Sed quare non fit mentio de Joseph ? Dicendum quod divina dispensatione factum est quod non adesset, ne istis qui primitiæ gentium erant, daretur suspicio pravæ opinionis.

Consequenter tangitur reverentia quam exhibuerunt ad puerum, ibi, *Et procidentes*. Et fuit triplex : in adorando, offerendo, et obediendo. Dicit ergo : *Et procidentes adoraverunt eum*, tamquam Deum in homine latentem. Psal. LXXI, 9 : *Coram illo procident Æthiopes*. Item offerendo, reverentiam exhibuerunt : unde : *Et apertis thesauris suis :* consuetudo enim erat apud Persas quod semper cum munere adorabant : et hoc est : *Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham*. Psalm. LXXI, 10 : *Reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent*. Isa LX, 6 : *Omnes de Saba venient aurum, et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes*.

Mystice considerandum est, quod isti non in via, sed tunc primo aperuerunt thesaurum, quando venerunt ad Christum. Similiter nos bona nostra in via non debemus manifestare : unde reprehenditur hoc infra, 25, de virginibus : et XIII, 44 : dicitur : *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum*.

Obtulerunt ei munera, etc. Aliqui assignant rationem istorum munerum litteralem : et dicunt isti quod tria invenerunt ; domum sordidam, puerum infirmum, et matrem pauperem. Et ideo obtulerunt aurum ad sustentationem matris, myrrham ad sustentationem membrorum pueri, thus ad tollendum fœtorem. Sed dicendum, quod aliquid mystice hic prætenditur, et potius ista tria ad tria referuntur quæ offerre debemus ; scilicet fidem, actionem, et contemplationem. Quantum ad fidem dupliciter. Primo quantum ad ea quæ in Christo concurrunt Scilicet regia dignitas. Hierem. XXIII, 5 : *Regnabit rex, et sapiens erit, etc*. Et ideo in tributum obtulerunt aurum. Sacerdotii magnitudo ; et ideo thus in sacrificium. Hominis mortalitas ; et ideo myrrham. Item quantum ad fidem Trinitatis, quia

[1] Al. : « addidit. *Magna*, quia ista. »

designantur in nobis personæ Trinitatis. Secundo possunt referri ad actionem nostram. Per aurum enim potest signari sapientia. Prover. II, 5 : *Si quasi thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini*. Per thus oratio devota. Psal. CXLII. *Dirigatur, Domine, oratio mea sicut incensum in conspectu tuo etc.* Per myrrham mortificatio carnis. Col. III, 5 : *Mortificate membra quæ sunt super terram*. Can. V, 5 : *Manus meæ distillaverunt myrrham*. Quantum autem ad contemplationem, per ista tria possunt significari vel tres sensus sacræ Scripturæ ; scilicet litteralis, sub quo comprehenditur allegoricus, anagogicus et moralis. Vel tres partes Philosophiæ ; scilicet moralis, logica et naturalis. Omnibus enim his debemus uti ad servitium Dei.

Consequenter ponitur quomodo reverentiam exhibuerunt in obediendo : unde : *Et responsio accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.*

Sed quomodo responsum acceperunt qui non interrogaverunt. Sed dicendum, quod Dominus respondet aliquando interrogationi mentali, et isti intus quærebant quid placeret Deo de reversione, Exod. XIV, 15 : *Quid clamas ad me?* Sed numquid sunt revelationes immediate a Deo? Dionysius probat quod non, nisi mediantibus Angelis. Quare ergo non nominat Angelum? Sed dicendum, quod quandocumque Scriptura facit mentionem de Deo et non de Angelo, hoc fit per quamdam excellentiam illius manifestationis. Gal. III, 19 : *Lex ordinata per Angelum in manu mediatoris*. Act. VII, 37 : *Hic est Moyses qui dixit filiis Israel : Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris : tamquam meipsum audietis, etc.* Unde quod dicit *Glossa*, quod hoc fuit immediate per Deum, refertur ad modum loquendi Scripturæ.

Per aliam viam reversi sunt in regionem suam. In hoc ostenditur quod ad regionem nostram paradisum, a qua per peccatum expulsi sumus, per obedientiam pervenimus. Prover. IV, 27 : *Vias quæ a dextris sunt novit Dominus, perversæ vero sunt quæ a sinistris*. Chrysostomus hic dicit, quod isti reversi egerunt sanctam vitam, et postea facti sunt coadjutores S. Thomæ Apostoli ; tamen nihil de eis invenitur scriptum in sacra Scriptura post recessum eorum.

4. Supra habitum est quomodo nascenti Christo Magi testimonium perhibuerunt ; nunc autem agitur quomodo innocentes testimonium perhibent, non loquendo, sed moriendo : et circa hoc tria facit Evangelista : primo enim ponitur occultatio Christi ; secundo interfectio puerorum, ibi, *Tunc Herodes* ; tertio ponitur reditus ipsius Christi, ibi, *Defuncto Herode*. Circa primum tria facit : primo enim ponitur admonitio Angeli ; secundo ostenditur obedientia Joseph ; tertio impletio prophetiæ. Secundum ibi, *Ut adimpleretur*. Circa primum tria tanguntur. Primo ponitur tempus apparitionis ; secundo describitur ipsa apparitio, et modus apparitionis, ibi, *Ecce Angelus ;* tertio ponitur ipsa admonitio facta per Angelum, ibi, *Surge et accipe puerum*. Tempus describitur ibi, *Qui cum recessissent*. Et intelligendum, quod non statim post recessum Magorum facta est ista apparitio ; quia totum quod dicitur Luc. II, 6, debet interponi, scilicet de purificatione : *Postquam impleti sunt dies, etc.* Non enim Herodes statim cogitavit de interfectione puerorum. Unde cum dicit, *Qui cum recessissent*, debet interponi tota historia purificationis. Consequenter ponitur ipsa apparitio ; unde : *Ecce Angelus apparuit in sommis etc.* In somnis dicitur apparere, quia tunc homines ab actibus exterioribus cessant ; et talibus fit revelatio per Angelos. Psal. IV, 9 : *In pace in idipsum dormiam et requiescam*. Prover. III, 24 : *Quiesces, et suavis erit somnus tuus*. In ista admonitione tria ponuntur. Primo enim persuadet Angelus fugere ; secundo determinat moram ; tertio assignat causam. Dicit ergo, *Surge*.

Et nota quod, sicut dicit Hilarius, Beata Virgo ante nativitatem ab Angelo nominatur conjux, supra, I, 5 ; sed post nativitatem mater : et hoc propter duo. Primo ad commendationem Virginis : sicut enim virgo concepit, ita virgo peperit. Secundo propter dignitatem ejus ; erat enim mater Dei, qua dignitate nulla major, et denominatio fit a digniori. Item

quod, sicut dicit Chrysostomus, puer non venerat propter matrem, sed potius e converso : et ideo dicit : *Accipe puerum et matrem ejus etc.*

Sed quare *Fuge in Ægyptum?* Nonne dicit Psal. XVIII, 15 : *Dominus adjutor meus, et redemptor meus?*

Sciendum, quod propter tria fugit. Primo ad manifestandam suam humanitatem : sicut enim divinitas in stella apparuit, ita humanitas in fuga. Phi. II, 7 : *In similitudinem hominum factus.* Secundo propter exemplum : illud enim exemplo ostendit[1] quod verbo docuit. Infra X, 23 : *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Tertio propter mysterium : sicut enim voluit mori ut nos a morte revocaret, ita voluit fugere, ut fugientes a facie sua propter peccatum revocaret. Ps. CXXXVIII, 7 : *Quo ibo a spiritu tuo?*

Et esto ibi. Sed quare potius in Ægyptum[2] quam alibi in aliam regionem?

Dicendum propter duas rationes. Prima est, quia proprium est Dei ut memor sit misericordiæ in ira : Habac, III, 8 : Dominus enim iratus fuit contra Ægyptios persequentes filios Israel : quia filii Israel erant primogenitus Dei. Et ideo datum est ei ut obsequeretur Unigenito. Isa. XIX, 1 : *Eece Dominus ascendet nubem levem, et ingredietur Ægyptum, etc.* Ibid. IX, 2 : *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.* Joan. I, 14 : *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiæ et veritatis.* Secunda, quia ipse induxerat tenebras in Ægypto, ideo voluit eam primo illuminare : et ideo bene ibi fugit. Isa. IX, 2 : *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.*

Nota, quod quando[3] aliquis vult fugere peccatum, primo debet excutere pigritiam. Ephes. V, 14 : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Secundo debet accipere fiduciam a matre et filio, scilicet Christo. Eccli. XXIV, 24 : *In me ominis spes vitæ et virtutis.* Tertio debet fugere a peccato adjutus auxilio matris et pueri. Psal. LIV, 8 : *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.*

Subdit causam hujus fugæ : *Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum.* Deceptus fuit Herodes, quia voluit perdere qui venerat regnum suum communicare. Luc. XXII, 29 : *Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Secundo quia eum qui[4] non gloriam mundanam quærebat. Heb. XII, 2 : *Qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem.*

Qui consurgens. Hic ponitur executio mandati Angelici; et ponit eam quantum ad fugam, et quantum ad moram. Unde *Qui consurgens accepit puerum et matrem ejus.* Et fit mentio de tempore : unde dicit. *Nocte*, propter timorem et tribulationem, secundum illud Isa. XXVI. 9 : *Anima mea desideravit te in nocte*, idest in tribulatione, in tribulationibus enim recurrendum est ad Deum Oseæ VI, 1 : *In tribulatione sua mane consurgent ad me. Qui consurgens.* Tunc adimpletum est illud Isa. XIX, 1 : *Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Egyptum :* quod ad litteram impletum est. *Et erat ibi.* Dicitur quod septem annos fuit ibi, et habitavit in civitate Heliopolim.

Quantum autem ad mysterium, per Joseph signantur prædicatores, hoc est Apostoli, qui ponuntur ad expellendas tenebras per doctrinam; qui recedentes a Judæis conversi sunt ad gentes. Act. XIII, 16 : *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. Et esto ibi usque dum dicam tibi;* idest, usquequo finiatur infidelitas Judæorum. Rom. II. 25 : *Cæcitas ex parte contigit in Israel.*

Consequenter adhibet testimonium prophetiæ : unde dicit : *Ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam.* Istud est, secundum translationem Hieronymi, Oseæ XI, 1 : In translatione autem Septuaginta non est ita ; sed *Ex Ægypto vocavi filium ejus.*

Videtur hic esse quæstio; quia non videtur hoc facere ad propositum, quia

[1] Al. : « docuit. » — [2] Al. : « in Ægypto. »

[3] Al. : « nota quando. » — [4] Al. : « secundo qui. »

præmittitur ibi, Puer Israel etc. et sic loqui videtur de vocatione Israel de Ægypto.

Sed dicendum, quod in omnibus auctoritatibus quæ in Evangeliis vel in epistolis ponuntur de Christo, quædam distinctio notanda est : quia quædam dicuntur specialiter de Christo, sicut illud Isa. LIII, 7 : *Tamquam ovis ad occisionem ducetur :* quædam autem dicuntur de quibusdam secundum quod duxerunt figuram Christi, et sic est ista auctoritas. Isti enim non fuerunt filii Israel, nisi inquantum similitudinem gesserunt veri filii unigeniti ; et hoc est *Ex Ægypto vocavi filium meum*, scilicet specialem.

Tunc Herodes. Hic agitur de interfectione puerorum : et circa hoc duo facit. Primo ponitur occasio interfectionis ; secundo ponitur interfectio, ibi, *Et mittens occidit omnes pueros;* tertio inducuntur prophetiæ, ibi, *Tunc impletum est.* Occasio fuit ira Herodis : unde : *Tunc Herodes iratus est*[1]. Jac. I, 20 : *Ira viri justitiam Dei non operatur.* Et notandum quod quando aliquis Rex amissionem regni suspicatur, cito irascitur et accenditur[2] *Videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde.* Et dicitur iratus valde propter duo : quia quando aliquis irascitur, de modica occasione fortiter accenditur : unde quia in suspicione erat amissionis regni, et illusus fuit a Magis, *iratus est valde.* Eccli. XI, 34 : *A scintilla una augetur ignis. Et mittens.* In ira ista fuit crudelitas[3] quantum ad tria : quantum ad locum, quantum ad multitudinem, et quantum ad tempus. Quantum ad multitudinem : ut unum quæreret, omnes occidit : unde dicitur : *Et mittens occidit omnes pueros.* Et nota quod dicit Augustinus, quod iste nunquam profuisset tantum obsequio, quantum profuit odio.

Sed quæritur, cum non habuerint liberum arbitrium, quod modo dicti sunt mori pro Christo.

Sed sicut dicitur Joan. III, 17 : *Non misit Deus filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Nunquam enim Deus permisisset eos occidi, nisi fuisset eis utile ; unde dicit Augustinus, quod idem est dubitare utrum profuerit illis ista occisio quod est dubitare utrum pueris prosit baptismus. Passi sunt enim ut martyres ; et Christum moriendo confessi sunt[4], quamvis non loquendo. Apoc. VI, 9 : *Vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei.*

Secunda crudelitas est, quia occidit *in omnibus finibus* : timebat enim ne fugeret, scilicet ad aliquam civitatem. Et contigit ei sicut bestiæ vulneratæ, quæ[5] non attendit quem vulnerare debeat. Proverb. XXVIII, 15 : *Leo rugiens, et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.* Tertia quantum ad tempus : unde, *A bimatu*, idest duorum annorum.

Et nota, quod Augustinus dicit, quod illo anno quo Christus natus est, Innocentes sunt occisi. Sed quare dicit : *A bimatu et infra?* Dicunt quidam, quod[6] stella apparuit per duos annos ante : Herodes dubitabat utrum a tempore stellæ natus fuisset ; et ideo dicit : *Secundum tempus quod exquisierat a Magis.* Alii autem dicunt, quod isti non sunt occisi eodem anno, sed post duos annos.

Sed quare tantum distulit? Triplex ratio redditur a diversis. Una est, quia a principio putabat quod Magi fuissent decepti, et quod nihil invenissent. Sed postquam audivit multa verba de Christo a Zacharia et Simeone et Anna ; tunc motus fuit ad quærendum. Alii dicunt, quod hoc fecit ex cautela : timebat enim ne puerum quem quærebat parentes occultassent. Unde primo voluit eos assecurare. Alii quod occupatione impeditus : quia misit post Magos usque ad Tharsum Ciliciæ, et fecit incendi naves eorum. Item fuit occupatus, quia citatus fuit Romæ, accusatus a filiis. Et sic post reversionem incepit sævire. Et dicit : *Et infra etc. ;* quia cogitavit illum esse tantæ potentiæ quod posset commutare faciem suam.

[1] Al. : « iratus tyrannus. »
[2] Al. : « et notandum, quod quando aliquis irascitur, cito accenditur. »
[3] Al. : « mira crudelitas. »
[4] Al. : « passi sunt enim propter Christum : unde et martyres moriendo confessi sunt. »
[5] Al. : « bestiæ quæ vulnerata. »
[6] Al. : « dicunt quod. »

Per istam occisionem significatur occisio martyrum, quia pueri per humilitatem et innocentiam. Infra xix, 14 : *Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire.* Item infra xviii, 3 : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum.*

In Bethleem, et in omnibus finibus ejus : quia per totum mundum occiduntur. Act. i, 8 : *Eritis mihi testes*, scilicet moriendo. Duo anni sunt duplex caritas Dei et proximi : *quia fides sine operibus mortua est.* Jac. ii, 20[1].

Et nota quod nato Christo, statim persecutio sævit, quia statim quando quis convertitur ad Christum, incipit tentari. Eccli. ii, 1 : *Filii accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et in timore, et præpara animam tuam ad tentationem.*

Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam. Posita occisione puerorum, hic more suo Evangelista prophetiam annuntiantem ponit, quæ est Hier. xxxi, 15 : *Vox in Rama audita est lamentationis, luctus et fletus; Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt.*

Et notandum quod, sicut dicit Hieronymus, ubicumque per Apostolos et Evangelistas introducitur aliqua auctoritas veteris Testamenti, non oportet introducere verbum ex verbo semper; sed sicut dedit eis Spiritus santus, aliquando sensum ex sensu in usu nostro. Ita habemus Hier. xxxi, 15 : *Vox in excelsis audita est lamentationis, luctus et fletus, Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt.* Et sensus idem est.

Et considerandum, quod quantum ad hanc auctoritatem pertinet, ista est una de illis quæ introducuntur in Evangelio, quæ tamen sensum litteralem habet, qui est figura ejus quod fuit in novo testamento. Unde ad intellectum ejus consideranda est quædam historia quæ legitur Judicum xxi, ubi dicitur quod propter peccatum commissum circa uxorem Levitæ fere tota tribus Beniamin extincta est; et dicitur quod ibi fuit maximus planctus, ita quod fuit auditus de Gabaa[2] usque in Rama longe a Bethlehem per duodecim milliaria. Hoc dicitur Rachel plorare, quia mater fuit Beniamin : et est locutio figurativa, scilicet ad exprimendum magnitudinem doloris. Sed hæc est prophetia de præterito. Alio modo est de futuro dupliciter : quia uno modo potest referri ad captivitatem Israel, qui quando in captivitatem ducebantur, dicuntur in via juxta Bethlehem plorasse : et tunc dicitur Rachel plorasse, quia sepulta erat ibi, Genes. xxxi. Et dicitur hoc eodem modo loquendi quo locus dicitur plorare mala quæ in loco[3] accidunt. Vult ergo dicere propheta, quod sicut maximus dolor et luctus fuit quando extincta est tribus Beniamin, ita futurus est maximus alius tempore captivitatis. Tertio modo exponitur sic. Evangelista assumit factum[4] de occisione Innocentum, et exaggerat istum dolorem quadrupliciter. Ex diffusione doloris, ex multitudine doloris, ex materia, et inconsolabilitate. Dicit ergo : *Vox in Rama* : quædam civitas est in tribu Beniamin, Josue xviii, et potest accipi pro civitate Liæ. Hic autem accipitur pro excelso; et potest dupliciter exponi. Primo sic. Vox in excelso prolata, *audita est*, quia vox quæ in loco alto est, longe lateque diffunditur. Isa xlix : *Supra montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam.* Vel audita est in excelso, idest in cœlo apud Deum. Eccli xxxv, 21. *Oratio humiliantis se nubes penetrabit, et donec propinquet non consolabitur, et non discedet donec Altissimus aspiciat.* Et iterum v, 18 : *Nonne lacrymæ viduæ*[5] *ad maxillam descendunt, et exclamatio ejus super deducentes eas?*

Ploratus. Hoc potest referri ad fletum infantium occisorum. *Et ululatus multus.* Hoc ad matrum ploratus[6] Vel utrumque ad pueros : *Ploratus*[7]. inquantum elevabantur a militibus: *ululatus*, inquantum jugulabantur. Major est dolor matrum quam filiorum. Item matrum erat dolor

[1] Al. in Edit. an. 1527, hic ponitur sententia quæ suo loco seq. pag. restituta est sub nota.

[2] Al. : « Gralva. »

[3] Al. : « in Christo. » — [4] Al. deest : « factum. »

[5] Al. : « et iterum lacrymæ viduæ, etc. »

[6] Sententia suo loco restituta ex Edit. an 1527, quæ in cæteris tamen deest.

[7] Al. : « *planctus.* »

assiduus, puerorum fuit brevis; propter quod dicit Zach. xii, 10. *Plangent eum quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* Item ex materia doloris, quia de morte filiorum. Unde Rachel plorat.

Sed objicitur, quia Bethlehem non erat in tribu Beniamin, sed in tribu Juda qui fuit filius Liæ.

Et solvitur tripliciter. Primo, quia Rachel sepulta fuit juxta Bethlehem, Genes. xxxv. Et ita ploravit pueros eo modo quo aliquis locus dicitur plorare. Hierem. ii, 12 : *Obstupescite cœli super hoc, et portæ ejus desolamini vehementer, dicit Dominus.* Vel aliter. Supra habitum est quod Herodes occidit pueros in Bethlehem et in omnibus finibus ejus etc. Bethlehem autem erat in confinio duarum tribuum, scilicet Judæ et Beniamin ; unde de pueris Beniamin occisi sunt; et sic cessat objectio, sicut exponit Hieronymus. Augustinus autem aliter exponit : et dicit quod consuetudo est quod quando alicui aliqua prospera succedunt, ille quando adversitates veniunt, magis dolet. Lia et Rachel sorores fuerunt, et isti qui occisi sunt fuerunt de filiis Liæ. Et sic corporaliter occisi sunt, ne æternaliter punirentur, ut[1] in facto Gabaa. Dicitur ergo plorare videns filios suos occidi et damnari. Vel per Rachel Ecclesia signatur : quia interpretatur videns Deum; et Ecclesia per fidem videt; quæ plorat filios suos occisos, non quia occisi sunt, sed quia per ipsos poterat alios acquirere. Vel non plorat propter occisos, sed propter occidentes.

Sequitur de inconsolabilitate doloris. *Et noluit :* et exponitur illud multipliciter. Primo ut referatur ad populum qui tunc erat. Consolatio enim debetur quamdiu speratur aliquod remedium; sed quando non speratur, non est consolatio, sicut patet in infirmo desperato; et ideo dicit, ut referatur ad opinionem : matrum. *Quia non sunt*, quia scilicet non apparent. Gen. xxxvii, 20 : *Puer non comparet.* Vel *noluit consolari quia non sunt*, idest ac si non essent. Consolatio enim non debetur nisi de malis ; unde secundum hoc refertur ad opinionem Ecclesiæ, quæ habet eos tanquam regnarent ; unde sicut de regnantibus gaudet de eis. Thess. iv, 12 : *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent.* Vel *noluit consolari*, de præsenti ; sed expectat consolationem in futuro. Infra v, 5 : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.*

Consequenter agitur de revocatione Christi; unde : *Defuncto Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph :* et primo ponitur apparitio Angeli, secundo mandatum Angeli; tertio executio mandati Angeli. Circa primum tria ponuntur. Primo describitur tempus ; secundo persona ; tertio modus apparitionis. Dicit ergo, *Defuncto Herode :* non ille qui fuit in morte Christi, quia ille fuit filius istius : *ecce apparuit.*

Notandum, quod omnis turbatio Ecclesiæ secundum mysterium terminatur per mortem persecutorum Prob. xi, 10 : *quia in perditione impii erit laudatio.* Item nota, quod infidelitate Judæorum terminata, Christus redibit ad eos. Rom. xi, 26 : *Et tunc omnis Israel salvus fiet.*

Ecce apparuit. Notandum quod talis est ordo Angelorum et hominum, ut divinæ illuminationes non fiant nobis nisi per Angelos. Hebr. i, 14 : *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis.* Unde etiam Christus, secundum quod homo, voluit per Angelos nuntiari. Modus, ibi, *In somnis Joseph in Ægypto.* Mandatum, ibi, *Surge et accipe puerum.* Non dicit filium, non conjugem, sed puerum, ut designetur dignitas pueri, et integritas matris. In hoc significatur quod Joseph non fuit ei datus ad carnalem copulam, sed ad ministerium et custodiam.

Consequenter assignat causam : *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.*

Sed quæritur quare dicit *sunt;* non enim nisi Herodes mortuus erat.

Hoc solvitur dupliciter. Primo, quia iste tot mala fecerat quod Judæi gaude-

[1] Al. deest : « ut. »

bant de morte ejus : qui præsentiens mandavit adhuc vivens sorori suæ quod nobiliores de Judæis interficeret in morte sua ; et isti quæsiverant animam pueri cum Herode ; et hoc est *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri*. Vel aliter, Mos est sacræ Scripturæ ponere plurale pro singulari ; unde *mortui sunt* idest mortuus est, etc. ; unde in hoc quod dicit : *Qui quærebant animam pueri*, destruitur error Apollinaris, qui dixit, quod divinitas erat in Christo loco animæ.

Ponitur executio hujus mandati : *Qui consurgens accepit puerum et matrem ejus*. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo reversus est in terram Israel ; secundo quam partem vitavit ; tertio qua parte declinavit, ibi, *Et admonitus in somnis secessit in partes Galilææ*. Dicit ergo : *Qui consurgens*. Notandum, quod Angelus non dixit : Vade in terram Juda, vel in Hierusalem ; sed universaliter, *In terram Israel*, sub qua etiam Galilæa potest comprehendi. Unde potest dici, quod Joseph intravit fines terræ quam habitabat Judas.

Consequenter ponitur quam partem vitavit, ibi, *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Judæa*.

Et notanda est hic historia Herodis. Iste Herodes habuit sex filios : et ante mortem suam occidit Alexandrum et Aristobulum, in morte autem sua mandavit ut occideretur Antipater : unde tres remanserunt, inter quos Archelaus primogenitus fuit et usurpavit sibi regnum ; sed tandem accusatus a Judæis apud Cæsarem Augustum, ablatum fuit ei regnum ; et divisum fuit in quatuor partes ; et duas habuit Archelaus, duas alias alii diviserunt sibi, ita quod unam tetrarchiam habuit Herodes, aliam Philippus, sicut habetur Luc. IV. Iste Archelaus missus est in exilium post novem annos regni sui.

Et admonitus in somnis. Dixerat primo Angelus, quod iret ad terram Israel ; sed quia Joseph nondum intellexerat, ideo Angelus, qui prius indeterminate revelaverat, nunc determinat ; et hoc est, *Et admonitus secessit in partes Galilææ*.

Sed contra. Sicut Archelaus in Judæa, ita Herodes in Galilæa regnabat. Sed dicendum, quod hoc fuit statim post mortem Herodis, quando Archelaus tenebat totum ; quia postmodum facta est divisio.

Sed tunc etiam quæritur quare non timuit Archelaum. Dicendum, quod in Hierusalem erat sedes regni ; unde ibi quasi semper morabatur.

Sed quæritur quare Luc. II, 41, dicitur quod singulis annis ducebant puerum in Hierusalem. Et solvit Augustinus, quod secure ducebant per turbam magnam, quæ tunc ascendebat ; sed periculum fuisset si ibi diu moratus fuisset.

Item quæritur quare innuit Evangelista, quod quasi per accidens venit Joseph in Nazareth, sed in Luc. II, 39, dicitur, quod in Nazareth habuit proprium domicilium. Sed dicendum, quod Angelus dixerat ei quod iret in terram Israel, quæ stricte accepta non continebat Galilæam nec Nazareth : et sic intellexit Joseph ; et ideo non proponebat ire in Nazareth.

Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam : Quoniam Nazaræus vocabitur. Hoc non invenitur scriptum ; sed potest dici, quod ex multis locis colligitur. Nazarenus igitur interpretatur sanctus, et quia Christus dicitur sanctus. Dan. IX, 24. *Donec ungatur sanctus* : ideo signanter dicitur ; *per Prophetam*. Vel potest dici, quod per Nazarenum interpretatur floridus. Et hoc habetur Isa. 11 : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet*. Et convenit cum eo[1] quod dicitur Cant. v, 1 : *Ergo flos campi, et lilium convallium*.

[1] Al. : « et ideo venit cum eo. »

CAPUT TERTIUM

1. In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ, et dicens : Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos ; esca autem ejus erat locustæ, et mel sylvestre. Tunc exibat ad eum Hierosolyma et omnis Judæa et omnis regio circa Jordanem ; et baptizabantur ab eo in Jordane confitentes peccata sua. Videns autem multos Pharisæorum et Saducæorum, venientes ad baptismum suum, dixit eis : Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira ? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ. Et ne velitis dicere intra vos : patrem habemus Abraham. Dico enim vobis quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam ; qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare ; ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni. Cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum ; paleas autem comburet igni inextinguibili.

2. Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Joannes autem prohibebat eum, dicens ; Ego a te debeo baptizari ; et tu venis ad me ? Respondens autem Jesus dixit ei : Sine modo : sic enim decet nos implere omnem justitiam. Tunc dimisit eum. Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua ; et ecce aperti sunt ei cœli, et vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam et venientem super se. Et ecce vox de cœlis dicens : Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

Supra egit Evangelista de ingressu Christi in mundum ; nunc autem agit de ejus processu, qui quidem est attendendus secundum processum suæ doctrinæ ; ad hoc enim venit, Joan. XVIII. Circa doctrinam autem duo considerantur : primo enim ponitur præparatio ad doctrinam ; secundo ponitur ipsa doctrina, cap. V. Ad doctorem autem evangelicæ doctrinæ duo requiruntur. Primo ut sit velatus sacris mysteriis ; secundo ut probatus sit virtutibus : et sic duo præmittuntur ante doctrinam, scilicet baptismus ejus, et tentatio, cap. 4 : Circa primum duo facit. Primo introducitur Joannis baptismus, ibi, *Exhibet ad eum Hierosolyma* ; secundo instructio baptizatorum, ibi, *Videns autem multos.* Invitantur autem dupliciter a Joanne ; scilicet verbo, et exemplo. Secundum ibi, *ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum etc.* Circa doctrinam Joannis tria facit, sive tanguntur. Primo persona doctoris introducitur ; secundo ponitur doctrina ; tertio confirmatio. Secundum ibi, *Pœnitentiam agite;* tertium ibi, *Hic est enim de quo dictum est.* Circa personam quinque ponuntur : scilicet tempus, persona, officium, studium, et locus. Primum ibi, *In diebus illis etc.* Et notandum, quod tempus prædicationis Lucas describit per Principes Reipublicæ et Judæorum. Illud ergo quod dicit Lucas, exprimitur hic, dum dicit : *In diebus illis.* Nec debet hoc referrri ad dies de quibus facta est mentio, scilicet ad tempus infantiæ Christi ; non enim est intelligendum hoc fuisse in diebus illis in quibus Christus reversus est de Ægypto. Sed hoc sic ponitur, quia Christus habitavit continue in Nazareth. Luc. II, 40 : *Puer autem crescebat et confortabatur plenus sapientia* ; *et gratia Dei erat in illo.* Secundo ponitur persona, ibi, *Venit Joannes :* venit, idest apparuit qui primo occultus erat. Hic est de quo Joan. I : *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.*

Sed quare Christus voluit ejus testimonium, cum haberet testimonium operum ?

Dicendum, quod propter tria. Primo propter nos, qui ducimur in cognitionem spiritualium per ea quæ sunt similia nobis. Joan. I, 7 : *Hic venit ut testimonium perhiberet de lumine.* Et quare ? ut omnes crederet per illum. Secundo propter malitiam Judæorum, quia non solum Christus sibi testimonium perhibet, secundum quod ipsi dicebant. Joan. III, 26 : *Tu de te ipso testimonium perhibes ;* sed etiam alius, Joan. V, 33. *Vos misistis*

ad Joannem, et testimonium perhibet veritati. Tertio ad ostendendum æqualitatem Christi ad Patrem : quia sicut Pater prænuntios habuit, scilicet prophetas, ita Christus. Luc. I, 76 : *Tu puer propheta Altissimi vocaberis : præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.*

Tertio ponitur officium baptizandi. Hoc fuit speciale ejus officium ; quia primus baptizavit, et fuit ejus baptismus præparatorius ad baptismum Christi ; quia si Christus novum ritum adjunxisset, statim potuissent homines scandalizari. Et ideo prævenit Joannes, ut præpararet homines ad baptismum. Joan. I, 31 : *Ut manifestetur in Israel*[1]. Quarto ponitur studium ; quia *venit,* ut diligenter prædicaret ; et hoc est *Prædicans baptismum.* Christus quidem baptizaturus ista adjunxit, Mattth. ult. 19. *Ite docete omnes gentes, baptizantes eos*[2] *in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Joannes autem in utroque præparavit viam.

Et notandum, quod Joannes in trigesimo anno hoc fecit, in qua ætate David etiam factus est Rex, et Joseph gubernacula regni Ægypti suscepit. Gen. XLII : per quod datur intelligi, quod ad nullum officium debet aliquis assumi ante perfectam ætatem.

Quarto ponitur[3] locus, *In deserto.* Prædicavit autem in deserto propter quatuor. Primo ut quietius audirent : in civitate enim multi curiosi[4] impedientes convenissent, sed in deserto non nisi studiosi ibant. Eccle. XII, 2 : *Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno.* Secundo, quia congruebat suæ prædicationi, quia ipse pœnitentiam prædicabat. Talis autem debet esse locus pœnitentiæ, vel corporaliter vel mentaliter. Psal. LIV, 8 : *Ecce elongavi fugiens et mansi in solitudine.* Tertio ad designandum conditionem Ecclesiæ, quæ per desertum significatur. Datur enim intelligi, quod non est in synagoga prædicatio salutis, sed in Ecclesia. Isa. LIV : *Lætare sterilis quæ non paris, decanta laudem, et hinni quæ non pariebas ; quoniam multi filii desertæ magis quam ejus quæ habebat virum : dicit Dominus.* Quarto ad designandam conditionem Judææ, quæ jam derelinquebatur a Deo. Infra, XXIII, 38 : *Ecce relinquetur vobis domus vesera deserta.*

Sequitur, *Pœnitentiam agite, etc.* Joannes annuntiat quamdam novam vitam, sicut dicit Augustinus in lib. *de Pœnit :* Nullus qui suæ voluntatis arbiter constituitur, potest novam vitam inchoare, nisi pœniteat veteris vitæ. Quære in *Glossa.* Et ideo primo monet ad pœnitentiam, secundo annuntiat salutem, ibi, *Appropinquabit enim regnum cælorum.* Item *pœnitentiam agite,* per quam est remissio peccatorum. Chrysostomus : Nato filio Dei, Deus misit præconem in mundum.

Et notandum, quod aliud est pœnitentiam agere, et pœnitere, Ille pœnitet qui peccata deflet, et flenda non committit. Et sciendum, quod totum refertur ad propositum mentis, ut scilicet dicatur : Et flenda non committit, idest proponit non committere, hoc enim requirit pœnitentia. Pœnitentiam autem agere est satisfacere pro peccatis. Luc. III, 8 : *Facite fructus dignos pœnitentiæ.*

Et fit hic quæstio. Cum omnia peccata dimittantur in baptismo, quare Joannes prænuntians baptismum Christi, incepit a pœnitentia ?

Et respondetur in *Glossa,* quod triplex est pœnitentia ; scilicet ante baptismum, quia oportet ut doleat de peccatis quando accedit ; secunda post baptismum de mortalibus ; tertia de venialibus, Hic agitur de pœnitentia quæ est post baptismum ; unde Petrus dixit, Atc. II, 38 : *Pœnitentiam agite, scilicet ut sitis parati ad salutem consequendam.*

Appropinquabit. Et nota quod nunquam in Scriptura veteris Testamenti invenitur promissum regnum cœlorum ; sed primo Joannes nuntiat ; quod pertinet ad dignitatem ejus. Regnum autem cœlorum in Scriptura quatuor modis accipitur. Quandoque enim dicitur ipse Christus habitans in nobis per gratiam. Luc,

[1] Al. : « Israel in eo. »
[2] Al. deest : « eos. » — [3] Al. : « et ponitur. »
[4] Al. : criminosi. »

XVII, 21 : *Regnum Dei intra vos est.* Et dicitur regnum cœlorum, quia per inhabitantem gratiam inchoatur nobis via cœlestis regni. Secundo sacra Scriptura Infra 21, 43. *Auferetur a vobis regnum Dei*, idest sacra Scriptura. Et dicitur regnum, quia lex ejus ducit ad regnum. Tertio dicitur præsens Ecclesia militans. Infra XIII, 47. *Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti, etc.* Et dicitur regnum cœlorum, quia ad modum cœlestis Ecclesiæ est institutum. Quarto dicitur regnum cœlorum cœlestis curia. Infra 8, 2 : *Venient ab oriente et occidente, et recumbent eum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum.* Ante tempus autem Joannis non fiebat mentio nisi de regno Jebusæorum. Exo. III, sed modo promittitur regnum cœlorum suæ Ecclesiæ[1].

Consequenter ponitur confirmatio hujus prædicationis : *Hic est de quo dictum est per Isaiam prophetam etc.* Et, sicut dicit Augustinus, istud potest dupliciter exponi. Primo quod hoc, scilicet *hic est de quo scriptum est*, sint verba Evangelistæ, et tunc sensus est planior. Secundo illud introducitur a Matthæo velut sint verba Joannis pœnitentiam agentis ; unde, *Hic est*, idest ego sum ; et loquitur de se sicut de alio, sicut Joan. 1, loquitur de alio sicut de se. Sed non est vis cujus sint verba, quia sensum eumdem habent. Hic est ergo de quo scriptum est, Is XL, 3 : *Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.* Tria ponuntur, per quæ confirmantur tria prædicta. Primo prænuntiatur locus prædicationis Joannis, quia *vox clamantis in deserto;* secundo adventus regni cœlorum ; unde : *Parate viam;* tertio pœnitentiam, ibi, *Rectas facite semitas ejus.* Dicit ergo : *Vox clamantis in deserto.* Et dicit, *Vox*, propter tria Primo, quia, sicut dicit Gregorius, vox verbum præcedit ; et Joannes, Christum. Luc. I. 7 : *Ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ.* Secundo, quia per vocem verbum cognoscitur ; vox enim verbum deducit in cognitionem ; ita Joannes Crhistum. Joan. I, 31 : *Ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Tertio, quia vox sine verbo non facit animi certitudinem. I Cor. XIV, 8 : *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Et revelatio divinorum mysteriorum non facta est per Joannem nisi inquantum annuntiavit Christum ; sed per Christum verbum. Joan. I, 18 : *Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Igitur *Vox clamantis;* et potest intelligi dupliciter. Primo Christi clamantis, qui in Joanne loquebatur. II ad Cor. XIII, 3 : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Ita etiam clamavit in omnibus prophetis ; unde semper dicitur : *Factum est verbum Domini ad Hieremiam, vel Isaiam etc.* Et tamen nullus est dictus vox, quia non immediate præcesserunt Christum. Mal. III, 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos quæritis, et Angelus testamenti quem vos vultis.* Vel *vox clamantis*, idest Joannes clamans. Sciendum, quod clamor fit ad surdos ; et tales erant Judæi. Isai. XLII, 18 : *Surdi audite, et xæci intuemini ad videndum. Quis cæcus, nisi servus meus ; et quis surdus, nisi ad quem nuntios meos misi?* Secundo ex indignatione Ps. CV, 40 : *Iratus est furore Dominus in populum suum, et abominatus est hereditatem suam.* Tertio ad distantes. Et isti elongati a Deo, *Parate viam Domini.* Et videtur magis fuisse consonum quod dixisset : Parate viam vestram ad suscipiendum Dominum. Et sciendum, quod nos adeo eramus infirmi, quod non poteramus accedere ad Dominum, nisi ipse veniret ad nos. Et ideo supra dixit Joannes ; *Appropinquabit enim regnum cœlorum.* Et hoc est, *Parate.* Sed quæ est ista via? Fides, quæ est per auditum. Eph. III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Gregorius : Via fidei, devotus auditus est. Amos IV, 12 : *Præpara te in occursum Dei tui Israel. Rectas facite.* Fides est communis, est una ; sed dirigit in diversis operibus ; et

[1] Al. : « sive cœleste. »

ideo, *Rectas facite*. Tunc autem sunt rectæ istæ viæ operum quando non discordant a lege divina, quæ est regula actuum humanorum; sicut secundum voluntatem figuli est regula bonitatis in vasis fictilibus, ut haberi potest Hier. XVIII. Vel hoc, scilicet *parate*, pertinet ad caritatem, quæ est de necessitate salutis. Isa. XXXVI, 21: *Hæc via: ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram*. Ergo via intelligitur totum illud quod pertinet ad communem salutem. I Corinth. XII, 31: *Adhuc excellentiorem vobis viam demonstro*. Semitæ vero sunt[1] observationes consiliorum; quæ semitæ dicuntur esse rectæ, quia non propter inanem gloriam debent fieri. Infra 6, *Non faciatis justitiam coram hominibus, ut videamini ab eis*. Proverb. III, 27: *Viæ ejus, viæ pulchræ, et omnes semitæ ejus pacificæ*.

Consequenter ostenditur quomodo Joannes testimonium perhibuit Christo in vita, ibi, *Ipse autem Joannes*. Sed quis perhibuit testimonium de Joanne, qui perhibebat testimonium Christo? Et dicendum, quod vita sua; quia, sicut dicit Chrysostomus, nullus idoneus testis alterius est, nisi sit testis suus, et hoc bona vita. Eccli XIX, 27. *Amictus corporis et risus dentium et ingressus hominis enuntiant de illo*. Unde hic describitur austeritas ejus in vita et cibo. Et hoc est *Ipse autem erat indutus pilis camelorum etc.* Alii de lana; Joannes de pilis. Reputabat enim vestimentum de lana mollitiem, quæ non convenit prædicatori. Item *zona pellicea*. Illud dupliciter exponitur. Hieronymus dicit, quod tunc temporis Judæi habebant cingulum de lana, sed Joannes reputans ad mollitiem, accipit de pellibus, imitans Eliam, sicut dicitur IV Reg. 1. Rabanus exponit sic, et dicit, quod Joannes accipiebat pelles crudas, non paratas, et utebatur eis, ut refrenaret libidinem; et hoc est *Et zonam*. Sed sive sic exponatur in utroque tamen austeritas vitæ intelligitur. *Cibus autem ejus locusta, et mel silvestre*. Hic cibus non paratus, [2] sed quem natura ministrabat; et sunt locustæ animalia quædam apta ad comedendum. *Et mel silvestre*. Hoc dupliciter potest intelligi. Proprie enim silvestre dicitur illud quod non reconditur in alveis artificiose factis, sed invenitur in silvis in aliquibus arboribus. Alii dicunt quod est canna mellis, et quoddam quod invenitur in cannis valde dulce; tamen in omnibus his nihil aliud habetur, nisi quod simplicibus erat contentus. I Tim. VI, 8: *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti sumus*.

Consequenter, agitur de baptismo; unde dicitur *Tunc exibant*. Et tangit tria. Primo quomodo visitabatur a turbis, secundo quomodo turbæ baptizabantur; et tertio quomodo confitebantur peccata sua. Quantum ad primum sciendum, quod tria sunt quæ invitabant homines ad exeundum ad Joannem. Primo nova prædicatio. Nunquam audiverant fieri mentionem de regno cœlorum, et ideo mirabantur. Job XXXVIII, 33. *Numquid nosti ordinem cœli; et pones rationem ejus in terra?* Joannes primo[3] docuit quod ratio regni cœlorum non esset ponenda in terra. Secundo propter vitam; unde dicit, *Tunc exibant*; videntes scilicet vitam ipsius. Jac. II, 18: *Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam*. Tertio, quia Judæa privata erat instructione prophetarum. Ps. LXXIII, 9: *Signa nostra non vidimus, jam non est propheta*. Et ideo *exibant* a Judæa ad videndum; et hoc est, *Tunc exibant et baptizabantur ab eo in Jordane*.

Sed quare in Jordane? Quia in Jordane primo fuit præfiguratus baptismus, IV Reg. II, ubi dicitur de Eliseo, quod[4] transivit per Jordanem, et Elias raptus est in cœlum. Item ibi fuit mundatus a Naaman leprosus, qui significat mundatum a peccatis in baptismo. Item quia ipsa interpretatio convenit baptismo; interpretatur enim descensus, et significat humilitatem quam homo debet habere in baptismo. I Pet. II, 2: *Quasi modo geniti infantes, rationabiles et sine dolo lac concupiscite*.

[1] Al. deest: «sunt.»
[2] Al.: «paratur.»
[3] Al.: «Joan. II, primo.»
[4] Al.: «quando.»

Tertium ponitur ibi, *Confitentes peccata sua*. Causa quare confessio est inducta, supra est ostensa, quia de necessitate salutis. Jac. 5, 16 : Confitemini alterutrum peccata vestra. Et dicit *Glossa*, quod ideo inducta est, ut homo habeat erubescentiam. Sed sciendum, quod erubescentia est causa concomitans, sed principalis est propter virtutem clavium ; nullus enim posset ligare vel solvere, nisi sciret quid ligandum vel solvendum esset ; unde, sicut nullus potest amovere necessitatem clavium, ita nullus posset amovere confessionem vocalem.

Sed quæritur an accedens ad baptismum confiteri teneatur. Videtur quod non indigeat virtute[1] clavium, cum omnia dimittantur peccata in baptismo.

Sed dicendum, quod tenetur saltem in generali ; et hoc facit quando abrenuntiat satanæ et omnibus pompis ejus ; in hoc enim profitetur se esse satanæ obligatum.

Videns autem multos. Ostenso quod multi a Joanne baptizabantur, hic agit de instructione eorum ; et circa hoc duo facit. Primo ponuntur qui sunt qui instruantur ; secundo ponitur eorum instructio, ibi, *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Dicit ergo ; *Videns autem multos Pharisæorum et Saducæorum*. Sciendum, quod apud Judæos sunt aliquæ sectæ, inter quas istæ duæ erant præcipuæ. Pharisæi enim dicebantur, quasi a communi vita divisi, propter suas[2] observantias. Isti in multis bene dicebant ; tamen deficiebant, quia, ut dicitur, omnia provenire ex necessitate ponebant. Alii, scilicet Sadducæi, dicebantur justi propter quasdam speciales observantias legis, qui non recipiebant prophetas, nec dicebant animas post corruptionem corporis resuscitari, nec spiritum esse. Utrique autem ex ipso nomine notabantur[3], quia Phares divisionem significat, quæ opponitur caritati. Et hi omnino erant divisi ab aliis[4], quasi haberent superabundantem Spiritum sanctum ; hoc enim bonum esset. Alii etiam, scilicet Sadducæi, sibi justitiam usurpabant ; contra quos Rom. 10, 3 : *Ignorantes enim justitiam Dei, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti*. Et tamen quamvis magis justi apparerent, tanquam ad magistrum ad Joannem veniebant. Isa. 49, 7 : *Reges videbunt et consurgent Principes et adorabunt propter Dominum quia fidelis est, et Sanctum Israel qui elegit te*. Isti ergo hic convenienter instruuntur ; unde : *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Et notandum quod instructio debet variari secundum conditiones auditorum. Simplicibus enim sufficit ea quæ ad salutem pertinent breviter loqui ; sed sapientibus debent singula explicari. Quod innuit Apostolus II Corinth. III, 1 : *Non potui vobis loqui tanquam spiritualibus, sed quasi carnalibus*. Ita fecit Joannes ; breviter turbas admonuit de pœnitentia, et annuntiavit regnum cœlorum. Ista duo hic explicat per singula Pharisæis ; unde primo exhortatur ad pœnitentiam : secundo nuntiat de appropinquatione regni cœlorum, ibi, *Ego quidem baptizo vos etc*. Circa primum duo facit. Primo ponit inductivum ad pœnitentiam ; secundo removet ea quæ possent a pœnitentia retrahere, ibi, *Et ne velitis dicere intra vos : Patrem habemus Abraham*. Circa primum duo facit. Primo ponit inductionem ad pœnitentiam ; secundo ponit perfectæ pœnitentiæ modum, ibi, *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*. Duo autem sunt quæ inducunt ad pœnitentiam. Recognitio proprii peccati. Isaiæ LVIII, 1 : *Annuntia populo meo scelera eorum*. Secundo timor divini judicii. Ista duo annuntiat Joannes ; unde dicit : *Progenies viperarum*. Et notandum, quod in sacra Scriptura dicitur filius alicujus ad imitationem. Ezechiel. XIV, 45 : *Pater vester Amorrhæus*. Jo. VIII, 44 : *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestris vultis facere*. Isti similes erant viperis : et ideo dicit : *Progenies viperarum*. Et sunt similes in tribus, secundum Chrysostomum. Natura enim illius est quando mordet aliquem, recurrere ad aquam ; et si invenit, non moritur.

[1] Al. : « et hoc virtute. »
[2] Al. : « duas. » — [3] Al. : « vocabantur. »
[4] Al. : « unde hi sunt qui omnino erant divisi ab aliis. »

Unde Joannes perpendens intentionem eorum, quare veniebant ad aquam baptismi, dixit : *Progenies viperarum.* Sed quomodo venenati veniebant ad baptismum? Quia Joannes promittebat remissionem peccatorum ; unde faciebat intrare aquam deponentem [1] pravam intentionem ; ideo dicit : *Agite pœnitentiam. Et baptizabantur ab eo.* Secunda proprietas est quod nascendo occidit parentes : unde dicitur quasi vi pariens ; et isti similiter. Infra, XXIII, 31 [2] : *Quem prophetarum non occidistis ?* Tertia ratio est, quia est pulchra exterius [3], interius habens venenum : Isti etiam pulchri sunt exterius quadam simulata justitia, interius habentes peccata. Infra, XXIII, 27 : *Væ vobis quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia.* Et secundum hoc progenies viperarum sonat in malum. Ambrosius exponit aliter, et dicit, quod prudentia serpentibus ascribitur. Infra X, 16 : *Estote prudentes sicut serpentes.* Unde Joannes commendans eos de prudentia, quia veniebant ad baptismum, dicit : *Progenies viperarum.* Primum ergo quod inducit ad pœnitentiam est recognitio proprii peccati ; secundum est timor divini judicii. Prov. XV, 27 : *Per timorem Domini declinat omnis a malo.* Job. XIX, 29 : *Scitote esse judicium.* Et hoc est quod dicit : *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira ?* Et sciendum quod Ambrosius et Chrysostomus exponunt de præteritis : Rabanus de futuris ; unde dicit, *Quis demonstravit ?* Et secundum Ambrosium sic : *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* quasi diceret : Quis demonstravit ut recederetis a malo? quasi dicat : Nullus, nisi Deus. Ps. LXXIV, 8 : *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Secundum Chrysostomum sic : *Progenies viperarum*, quia retinent voluntatem peccati, *quis demonstravit vobis fugere*, sicut vos vultis ? Non, quia dixit Isaias I, 16 : *Lavamini et mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Non, quia dixit David, Psalm. L, 4 : *Amplius lava me, Domine, ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me.* Et post : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies* [4] Rabanus de futuro sic, quasi diceret : Bonum est quod agatis pœnitentiam, quia aliter *quis demonstrabit?* Ps. CXXXVIII, 8 : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* ! Ira de Deo non accipitur pro affectu mentis, sed pro effectu ; unde ejus ira est ultio.

Præmissis his duobus ducentibus ad pœnitentiam, consequenter concludit Evangelista ; *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ.* In arbore fructus sunt post flores : et si flores non sequantur fructus arbor illa nihil valet. Flos enim quidem pœnitentiæ apparet in contritione ; sed fructus est in executione. Eccli. XXIV, 23 : *Flores mei fructus honoris et honestatis.*

Et notandum, quod alius est fructus justitiæ et alius pœnitentiæ : plus enim requiritur a pœnitente [5] quam ab eo qui non peccat. Est autem triplex fructus dignus pœnitentiæ. Primus est ut puniat in se quod commisit ; et hoc judicio sacerdotis. Hier. XXXI, 19 : *Postquam convertisti me egi pœnitentiam ; et postquam ostendisti mihi percussi femur meum;* idest carnem meam afflixi. Secundus est, ut fugiat peccata et occasiones peccati : unde dicitur, quod satisfacere est causas peccatorum excidere. Eccli. XXI, 1 : *Fili peccasti, ne adjicias iterum ; sed et de pristinis deprecare ut tibi dimittantur... Quasi a facie colubri fuge peccatum.* Eccli XXI, 1 : Tertius est ut tantum [6] studeat ad bene agendum quantum studuit ad peccandum. Rom. VI, 19 : *Humanum dico propter infirmitatem carnis nostræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem ; ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem.*

Consequenter excludit impedimentum pœnitentiæ cum dicit : *Et ne velitis dicere*

[1] Al. : « deponentes. »
[2] Matth. XXIII, 31 : *Qui prophetas occiderunt.* »
[3] Al. : « pulchritudo. » — [4] Al. : « despiciet. »
[5] Al. : « ad pœnitentem. » — [6] Al. : « tunc. »

intra vos : Patrem habemus Abraham. Duplex impedimentum est pœnitentiæ. Præsumptuositas de se, et desperatio de divino judicio. Primo removet primum, secundo secundum, ibi, *Jam enim*[1] *securis ad radicem arborum posita est.* Circa primum duo facit. Primo excludit impedimentum ; secundo assignat rationem, ibi, *Dico enim vobis.* Dicit ergo : *Et ne velitis dicere intra vos : Patrem habemus Abraham.* Isti secundum carnem erant de genere Abrahæ ; unde poterant credere, quod quantumcumque peccarent, Deus misereretur eis propter Abraham. Exod. xxxii, 11 : *Cur, Domine, irascitur furor tuus ?* Et post : Recordare Abraham, Isaac et Jacob *servorum tuorum, etc.* Et ideo excludit hoc Joannes : *Et ne velitis dicere.* Et est modus loquendi ; quasi diceret : Non dicatis hoc, quia non valebit vobis. Roman. ix, 8 : *Non qui filii sunt carnis, hi filii Dei ; sed qui filii sunt promissionis æstimantur in semine, etc.* Isti enim multum gloriabantur de Abraham ; sed Dominus dicit Joan. 39 : *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.* Contra tales dicit Chrysostomus : Quid prodest, ei quem mores deturpant, generatio clara ? Et est etiam hoc in spiritualibus.

Consequenter assignat rationem : *Dico enim vobis* magis est enim magnum imitari patrem, quam nasci ex eo. *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Legitur Josue iv, quod quando populus Israel transivit Jordanem siccis pedibus, in memoriam miraculi, mandavit Josue quod extraherentur duodecim lapides ex fundo fluminis, et ponerentur extra, et duodecim de lapidibus exterioribus ponerentur intus. Joannes autem in illo loco baptizans, eos ostendit Potest autem intelligi dupliciter. Ad litteram primo. Hoc enim est primum fidei fundamentum, credere omnipotentiam Dei. Job xlii, 2 : *Scio quia potes, et nulla te latet cogitatio.* Vel possumus intelligere per lapides, gentiles, qui dicuntur lapides propter duo : primum quia lapides adorant ; secundo propter duritiem : et licet lapides sint duri, tamen diu conservant impressionem ; et licet etiam ædificium ex eis factum tarde fiat, tamen forte est et durabile. Unde gentiles quamvis fuerint duri ad accipiendum fidem Chsisti, tamen tenuerunt fortiter. Hoc significatur Ezech. xi, 19 : *Auferam a vobis cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et spiritum meum ponam in medio vestri.* Secundum autem Hieronymum, in verbis istis videtur reducere ad memoriam prophetiam Isa. li, 2 : *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos etc.* Nominat enim petram Abraham propter impotentiam generandi, et Saram propter sterilitatem ; quasi dicat : Deus, qui fecit potentem Abraham et fecundam Saram, *potens est de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Jam enim securis ad radicem arborum posita est.* Possent enim dicere : Nec credimus quod aliqua ira superveniat nobis ; et ideo hoc removet dicens, *Jam enim.* Unde primo ponit judicium ; secundo ponit sententiam judicii. Dicit ergo : *Jam enim.* Dupliciter enim aliqui pœnitere nolunt. Ex desperatione judicii, quia non credunt judicium esse. Eccli. v, 1 : *Ne dixeris, Est mihi sufficiens vita.* Job xix, 29 : *Fugite a facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est : et scitote esse judicium.* Aliqui autem ex mora. II Pet. iii, 9 : *Non tardat Deus promissionem suam, sicut quidam æstimant ; sed patienter agit propter nos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti.* Sed utramque Joannes excludit.[2] Primo primam, cum dicit, *Jam enim securis ;* secundo secundam, cum dicit, *Posita est ;*[3] quasi dicat, non tardabit. Et tripliciter intelligitur hoc. Chrysostomus dicit, quod per securim intelligitur districtio divini judicii, quæ quandoque per securim, quandoque per arcum et gladium designatur. Psal. vii, 13 : *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit ; arcum suum tetendit, et paravit illum.* Hieronymus : Per securim prædicatio Evangelii intelligitur : quia sicut per doctrinam Evangelii aliqui ducti sunt ad vitam, ita contemptores ad mortem. Hier. xxiii, 29 : *Nonne verba*

[1] Al. : « *jam nunc.* »

[2] Al. : « sed per utramque Joannes excludit. »

[3] Al. : « *Jamque.* »

mea sicut ignis, et quasi malleus conterens petram? Luc. II, 34 : *Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur, etc. Jam enim securis ad radicem arborum posita est* ; quasi dicat : In promptu est ut veniat. Secundum Gregorium, per securim Redemptor noster intelligitur, qui velut ex manubrio et ferro, ex humanitate et divinitate constat ; cujus humanitas, quia patienter expectat, quasi tenetur ; divinitas quasi ferrum incidit. Securis ergo ad radicem ponitur ; quia judicium fit per Deum et hominem.[1] Et dicit, ad radicem, propter duo. Quia in radice fit præcisio universalis, ejus etiam[2] quod est in ramis. Item quia quod a radice[3] exciditur, non germinat : quasi diceret : Universalis erit extirpatio malorum.

Sequitur ergo, et ponit primo universalitatem, dicens, *Omnis arbor* ; quasi dicat : Tam Judæus quam Gentilis.[4] Rom. II, 2 : *Non est acceptio personarum apud Deum.* Item culpam :[5] quia non facit fructum : propter solam enim omissionem fit punitio. Infra, XXV, 42 : *Esurivi, et non dedistis mihi manducare.* Tertio ponit duplicem pœnam : scilicet temporalem : *Excidetur*, scilicet ex hac vita. Luc. XIII, 7 : *Ecce tres anni sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio : succide ergo illam.* Et post : *Ut quid terram occupat ?* Et hoc est *Excidetur*, cum prosperitate terrena. Item ponit pœnam æternam : Unde dicitur, *In ignem mittetur.* Isaiæ LXVI, 24 : *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur.* Et infra XXV, 41 : *Ite maledicti, in ignem æternum.*

Ego quidem baptizo. Supra Joannes exhortatus fuit ad pœnitentiam explendam ; modo intendit facere quod frequenter dixerat, scilicet annuntiare regnum cœlorum : et circa hoc duo facit. Primo ponitur præparatio ad regnum ; secundo agitur de prænuntiatione regni, ibi, *Qui autem post me venturus est.* Regnum illud Christus est, de quo Luc. XVII, 21 : *Regnum Dei intra vos est.* Præparatio quidem est baptismus : unde, *Ego quidem*, quod mirabile est vobis, *baptizo*, in aqua sola, scilicet quia sum purus homo : unde non poterat nisi corpus lavare : nec poterat dare Spiritum sanctum, cum nondum esset solutum pretium pro peccato. Hebr. IX, 22 : *Non enim fit remissio sine sanguine.* Item Spiritus sanctus nondum descenderat, nec Christus tactu suæ carnis aquam sanctificaverat. Quare ergo baptizabat? Propter tria. Primo ut præveniret Christum, baptizando. Luc. I, 76 : *Præibit ante faciem Domini parare vias ejus.* Secundo ut congregatis hominibus haberet opportunitatem prædicandi de Christo. Joan. I, 31 : *Ut manifestaretur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Tertio ut ad baptismum Christi præpararet. Unde consuetudo est in Ecclesia ut prius catechumeni fiant qui baptizari debent, scilicet ut fiat quædam præparatio, et accipiant quoddam signaculum, per quod idonei reputantur. Et hoc est quod dicit : *Ego baptizo* ; ut scilicet sciatis vos aptos esse, qui a Christo baptizari intenditis.

Nota, quod Magister in IV *Sententiarum* dicit, quod baptizati a Joanne non baptizabantur a Christo, nisi illi qui ponebant spem suam in Joanne. Sed hoc falsum est ; unde dicit : *Ipse vos baptizabit.*

Item nota, quod Augustinus movet quæstionem. Si post baptismum Joannis rebaptizabantur, quare non rebaptizabantur post baptismum hæreticorum ?

Dicendum, quod Joannes baptizabat in persona sua ; hæretici in persona Christi ; unde baptismus Christi judicandus est.

Consequenter agitur de regno ; et primo ostendit dignitatem ipsius ; secundo officium ejus, ibi, *Ipse vos baptizabit.* Dicit ergo : *Qui post me venit*, nascendo, baptizando, prædicando, moriendo, ad

[1] Al : « secundum hoc ergo tenetur ad radicem : intelligitur humanitas et divinitas ; per ferrum judicium enim fit per Deum hominem. »
[2] Al. deest : « ejus etiam. »
[3] Al. : « in radice. »

[4] Al. : « sequitur. » Omnis arbor. Ponit universalitatem : unde Omnis arbor, quasi tam Judæus quam Gentilis.
[5] Al. : « deinde. »

inferos descendendo. Sed hic de duobus tantum loquitur;[1] videlicet de prædicatione et baptismo; unde dicit: *Qui post me venit*, ad baptizandum et docendum. Luc. I, 17: *Ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ: fortior me est*, et fortior ejus baptismus. I Reg. II, 2: *Non est sanctus ut est Deus.* Job IX, 19: *Si fortitudo quæritur, robustissimus est.* Et ne sic credatur quod sit comparatio inter eos, dicit: *Cujus non sum dignus calceamenta portare*; quasi dicat: Incomparabiliter me dignior est, ut exponit Chrysostomus, ita ut ei officium non debeam exhibere.

Sed sciendum, quod in aliis tribus Evangeliis non est sic: quia illic dicitur *solvere*, hic *portare*. Unde dicit Augustinus, quod Joannes voluit tantum suam humilitatem et Christi excellentiam ostendere; et tunc idem significatur in omnibus: unde dicit, quod hoc fuit per Spiritus sancti inspirationem, quod in talibus Evangelistæ dissonent in verbis, ut documentum accipiamus, quod non mentimur, si eumdem sensum[2] cum aliis loquimur, quamvis non eadem verba dicamus. Si vere mysticum aliquid significare voluit, tunc differentia est in verbis Matthæi et aliorum. Et possunt in corrigia calceamenti duo significari: quia per calceamentum humanitatem. Psalm. LIX, 10: *In Idumæam extendam calceamentum meum.* Corrigia est unio, qua[3] humanitas ligata est divinitati. Et quia non reputabat se sufficientem ad explicandum mysterium unionis, ideo dicit: *Cujus non sum dignus calceamenta portare.* Vel mos erat apud Judæos, Deuteron. XXV, quod si quis nollet accipere uxorem fratris sui, deberet solvere corrigiam ab illo qui uxorem accipiebat. Sponsa Christi Ecclesia est: tunc ergo Joannes reputabat se indignum esse accipere sponsam Christi. Vel aliter secundum Hilarium: calceamentum portant quippe nuntiatores humanitatis Christi per mundum, quod fuit reservatum Apostolis. Isa. LII, 7: *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem!* Ergo Joannes dicit se non esse dignum portare calceamentum, quod Apostolis erat reservatum. Majus enim officium est evangelizare, quam baptizare. I Corin. I, 17: *Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare.*

Numquid ergo majores Apostoli Joanne? Non merito, sed officio novi testamenti. Et secundum hunc sensum dicitur infra XI, 11: *Qui minor est in regno cælorum major est illo.*

Vel aliter secundum Chrysostomum, pedes Christi sunt Apostoli, et alii ejus famuli, inter quos Joannes erat. Calceamentum est infirmitas eorum, quia sicut decor pedum non cognoscitur quamdiu teguntur calceamento, ita decor Apostolorum. II Corin. XII, 9: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Cujus non sum dignus calceamenta portare*: quia nec ipse nec Apostoli se dignos reputant ut sint ministri Evangelii Christi. II Corinth. III, 4: *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est.*

Si ergo diversa significat secundum mysterium, quid horum dixit Joannes?

Dicendum, secundum Augustinum, quod si verba Joannis ad diversa referuntur, sic utrumque dixit. Vel quod Joannes turbis prædicans quandoque dixit illud, quandoque aliud.

Consequenter agit de officio Christi: et primo de officio baptizandi; secundo de officio judicandi, ibi: *Cujus ventilabrum in manu sua.* Dicit ergo: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni.* Multi libri habent, *Et igne*; sed loquuntur more Græcorum, qui carent ablativo. Et dicit: *Spiritu sancto et igni*: in quo datur intelligi quod baptismus Christi habet amplius quam baptismus Joannis, quia addit super illud: quia Christus in aqua et spiritu. Joan. III, 5: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

Sed nota quod cum dicit,[4] *Baptizabit*

[1] Al.: « est loqui. »
[2] Al.: « eodem sensu. »
[3] Al.: « qui. »
[4] Al.: « sed nota quod dicit. »

vos in Spiritu sancto, insinuat habendam esse affluentiam Spiritus sancti; quam habentes totaliter abluuntur. Act. I, 5: *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto.* Insinuat etiam facilem immutationem.

Et igni. Istud multipliciter exponitur. Hieronymus dicit, quod idem designatur per Spiritum sanctum et ignem. Luc XII, 49: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* idest Spiritum sanctum. Et ideo etiam in igne apparuit. Act. II, 3: *Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tamquam ignis.* Secundum Chrysostomum, per ignem significatur præsens tribulatio, quæ purgat peccata. Eccli. XXVII, 6: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis.* Sed sciendum, quod dicit, istud baptisma esse necessarium, quia baptismus Spiritus sancti continet mentem ne vincatur a tentationibus, sed non totaliter tollit germina carnis; et ideo necessaria est tribulatio, quia caro tunc attrita non germinabit concupiscentiam. Necessarius ergo est ignis qui reficiat carnem. Vel per ignem intelligitur purgatio futura in purgatorio. I Cor. III, 13: *Quale sit opus, ignis probabit.* Hilarius autem exponit de igne inferni: et dicit quod duo intendit in hoc quod dicit: *Ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni:* salutem scilicet quam efficit in præsenti, et in futuro. In futuro, purgabit per ignem inferni, inquantum attrahet malos; et hoc consonat ei quod sequitur: *Paleas autem comburet igni inextinguibili.*

Consequenter agitur de judiciaria potestate: *Cujus ventilabrum in manu ejus:* et primo tangitur judiciaria potestas; secundo judicii effectus; tertio judicii modus. Dicit ergo: *Cujus ventilabrum:* et utitur similitudine. Area dicitur Ecclesia; fruges, fideles, qui congregabuntur per Angelos. Luc. X, 2: *Rogate dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.* Joan IV, 34: *Qui misit me ut perficiam opus ejus.* Ventilabrum, judiciaria potestas Christi, quæ discernet triticum a paleis. Joan. V, 42: *Pater omne judicium dedit Filio.* Act. X, 42: *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum. Permundabit*, idest perfecte mundabit: primo per tribulationes, quæ sunt quasi quidam ventus, qui si non est, paleæ sunt cum tritico; ita etiam quamdiu sunt in Ecclesia, non discernuntur boni a malis: et sicut per minorem ventum paleæ tenues expelluntur, et per fortem grossæ; ita in Ecclesia, si crescat tribulatio, etiam qui firmi videntur, cadunt. Luc. VIII, 13: *Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.* Secundo per sententias prælatorum, quando scilicet excommunicantur. I ad Corinth. V, 13: *Auferte malum ex vobis ipsis.* Tertio in die judicii quando se gregabuntur boni a malis. Infra, 25: *Et congregabit in horreum suum*, scilicet paradisi, *triticum*, idest electos. Psalm. CV, 47: *Salvos nos fac*[1] *Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus. Paleas autem comburet.* Et nota, quod differentia est inter paleas et zizania. Aliud enim est semen palearum et zizaniorum: quia palearum est idem semen cum tritico. Unde per zizania possumus intelligere schismaticos, qui non communicant nobiscum in sacramentis; per paleas, fideles, licet malos.[2] Sed utriusque igni comburentur. *Igni inextinguibili.* Isa. ult. 24: *Ignis eorum non extinguetur.* Et dicit, *Inextinguibili*, ad differentiam ignis purgatorii. De hoc igne infra, XXV, 41: *Ite maledicti in ignem æternum etc.*

2. Supra introduxit Evangelista Joannem baptizantem; nunc introducit Christum ad baptismum Joannis venientem: et circa hoc duo facit. Primo ponit ea quæ præcesserunt baptismum; secundo consequentia ad baptismum, ibi, *Baptizatus autem Jesus.* Circa primum ponuntur quatuor. Primo mira Christi humilitas; secundo humilitatis admiratio; tertio Christi satisfactio admirationi; quarto Joannes satisfactioni consentit. Secundum ibi, *Joannes autem prohibebat eum:* tertium ibi, *Respondens autem Jesus:* quartum ibi, *Tunc dimisit eum.* Circa primum quatuor ponuntur: tempus, personæ, loca, et officium. Tempus, cum dicit, *Tunc*, scilicet Joanne lumen suum

[1] Al.: « Salva nos. »

[2] Al.: « scilicet mali. »

habente. Sicut enim sol oritur adhuc apparente lucifero, ita Christus Joanne prædicante et baptizante, Luc. I. Job. XXXVIII, 32 : *Numquid producis luciferum tempore suo, et vesperum super fines terræ consurgere facis?* Vel tunc, quando Christus fuit in trigesimo anno, Luc. III, ut daret intelligi quod officium prædicationis et prælationis non debet aliquis sumere ante perfectam ætatem. Vel tunc quando secundum cursum aliorum multa peccata poterat perpetrasse. Unde noluit statim baptizari, sed multo tempore legem servavit, quasi constitutus sub lege; et ut Judæi non haberent causam scandali, quia non venit solvere legem : infra, V. Sed posset alicui videri quod ideo Christus terminasset legem, quia non potuisset legem implere : et ideo voluit diu observare, et ideo non ita cito baptizatus est. Ponuntur personæ cum dicitur : *Venit Jesus ad Joannem*, dominus ad servum, creator ad creaturam. Infra XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Loca, *A Galilæa.* Ista mystice conveniunt baptizatis, quia Galilæa significat transmigrationem : oportet enim baptizatos transmigrare de vitiis ad virtutes. I Petr. II, 1 : *Deponentes omnem malitiam et omnem dolum, et simulationes et invidias, et omnes detractiones.* Item, *In Jordanem.* Jordanis interpretatur descensus; et significat humilitatem, quæ debet esse in baptizando ad gratiam percipiendam Jacob. IV, 6 : *Humilibus autem dat gratiam.* Ponitur officium, *Ut baptizaretur.* Deus voluit baptizari a Joanne, quatuor rationibus. Primo ut baptismus Joannis conservaretur, quia illi aliqui detrahebant, infra XXI. Secundo, ut suo tactu totam consecraret aquam. Et ideo baptismus dicitur fieri de fontibus Salvatoris. Isa. XIII, 3 : *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Tertio, ut demonstraret in se veram conditionem hominis : quia sicut fuit in similitudinem carnis peccati, Roman. VIII, ita voluit mundari quasi peccator. Quarto, ut aliis imponeret necessitatem baptizandi. Prius enim voluit servare quæ imposuit. Act. I, 1 : *Cœpit Jesus facere et docere.* Contra illos de quibus infra XXIII, 4 : *Alligant onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum; digito autem suo nolunt ea tangere.*

Consequenter ponitur admiratio. Et nota tria. Primo enim Joannes recusat honorem sibi oblatum; secundo confitetur suam humilitatem; tertio suam infirmitatem. Secundum ibi, *Joannes autem prohibebat eum.* Eccli. VII, 4 : *Noli quærere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris.* Tertium ibi, *Ego a te debeo baptizari.* Cognoscebat enim quod interius baptizaret : et ideo dicit, *Baptizari*, idest ab originali peccato mundari. Ita dicit *Glossa.*

Sed contra, quia erat sanctificatus in utero. Sed dicendum, quod ante adventum Christi aliqui quodammodo mundati sunt quantum ad infectionem personæ per circumcisionem, et hujusmodi; sed quantum ad culpam et infectionem totius naturæ, nullus mundatus fuit ante passionem Christi.

Et tu venis ad me? Psal. CXXXVIII, 6 : *Mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est, et non potero ad eam.*

Consequenter ponitur Christi satisfactio. Nota quod Joannes unum fecerat, quia prohibebat, et duo dixerat : *Ego a te debeo baptizari; et tu venis ad me?* Et tamen Christus ad unum non respondit : ad hoc scilicet, *Ego a te*; sed respondit ad hoc quod prohibetur; unde, *Sine modo.* Et dicit, *Modo*, quia, secundum Chrysostomum, Joannes postmodum baptizatus est a Christo, non solum baptismo flaminis, sed etiam aquæ. Vel, *Sine modo*, hoc dicit, quia postmodum baptizatus est Joannes baptismo Spiritus sancti. Vel, *Sine modo*, ut baptizer baptismo aquæ, quia alio baptismo habeo baptizari, scilicet baptismo passionis. Luc. XII, 50 : *Baptismo habeo baptizari; et quomodo coarctor usque dum perficiatur?* Et isto etiam Joannes baptizatus est a Christo, inquantum mortuus est pro justitia; quod idem est quod mori pro Christo. Vel, *Sine modo,* quando gero formam servilem, implere me humilitatis officium; quia quando apparebo gloriosus, tunc baptizabo in baptismo gloriæ.

Consequenter respondet Christus admirationi, et dicit : *Sic enim decet nos im-*

plere omnem justitiam : quod exponitur tripliciter. Primo : *Sic decet nos implere omnem justitiam*, scilicet per baptismum. Futurum enim erat quod Christus impleret omnem justitiam, et legis, et naturæ : sed voluit per istam viam implere, quia sine baptismo non impletur. Joan. III, 3 : *Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.* Remigius sic exponit, *Sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Decet me dare exemplum hujus sacramenti, in quo datur plenitudo omnis justitiæ, quia datur plenitudo gratiæ, et aliarum virtutum. Psal. LXIV, 10 : *Flumen Dei repletum est aquis*, scilicet gratiarum. Vel sic. *Sic enim decet etc.*, idest decet me habere perfectam humilitatem. Primus gradus est non præferre se pari, et subjicere se majori; quod quidem est necessitatis. Secundus cum subjicit se æquali. Perfecta autem quando prælatus se subjicit inferiori, et hoc est, *Sic enim decet etc.*, idest perfectam humilitatem implere. Sed cum esset inter eos talis altercatio; Christus vicit; unde, *Tunc dimisit eum*; hoc est, permisit ut ab eo baptizaretur. *Glossa : Vera est humilitas, quam non deserit obedientia :* pertinaciter enim resistere, superbiæ est. I Reg. XV, 23 : *Quasi seclus idololatriæ nolle acquiescere.* Sic enim laudantur Hieremias et Moyses qui finaliter consenserunt.

Consequenter cum dicit, *Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua*, ponuntur quatuor consequentia ad baptismum. Et sciendum, quod sicut Christus in suo baptismo dedit exemplum baptizandi aliis, ita in consequentibus baptismum, dedit intelligere quæ nos consequamur. Sunt autem quatuor consequentia; scilicet ascensus Christi, aperitio cœli, apparitio Spiritus sancti, et protestatio Patris. Primum ibi, *Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua.* Et ad litteram hoc dicit, quia fluvius habebat alveos altos. In hoc tamen significatur quod illi qui baptizantur, ascendunt per bona opera. Et dicit, *Statim*, quia immediate baptizati in Christo induunt Christum. Gal. III, 27 : *Quicumque enim in Christo baptizati estis. Christum induistis.* Item adipiscuntur hereditatem cœlestem. I Pet. I, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem in hæreditatem incorruptibilem.* Et hoc est, *Et aperti sunt cœli.* Hoc non est intelligendum corporaliter, sed imaginaria visione. *Et aperti sunt ei cœli.* Et significat hoc quod humano generi clausum erat cœlum per peccatum. Gen. III, 24 : *Et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubin, et flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ.* Dicitur quod posuit Seraphim, sed apertum est per Christum.

Sed quæritur quare aperti sunt ei cœli, cum semper fuerint ei aperti?

Et dicendum, secundum Chrysostomum, quod Evangelista loquitur secundum communem modum locutionis; quia merito baptismi ejus aperti sunt nobis : sicut rex amico suo petenti pro alio gratiam, dicit; Concedo hoc vobis.

Et sciendum, quod tria sunt hominum genera qui statim ad cœlum evolant post mortem. Baptizati, ut hic. Martyres; unde Act. VII, 55 : *Ecce video cœlos apertos, et Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei.* Et qui peregerunt pœnitentiam. Act. X, 19, dicitur, quod *Petro oranti apertum est cœlum.*

Consequenter ponitur apparitio Spiritus sancti : unde : *Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se.* Hoc est quod competit baptizatis, qui accipiunt Spiritum sanctum in se. Joan. III, 6 : *Quod natum est ex spiritu, spiritus est* : idest, spiritualis est. *Et vidit*, non imaginaria visione; alias ipse solus vidisset, *Spiritum Dei*, idest columbam. Et sciendum, quod nihil corporale dicitur de Deo secundum substantiam suam, sed vel per imaginariam visionem : Isa. VI, 1 : *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum etc.* vel per significationem; I Corinth. X, 4 : *Petra autem erat Christus :* vel per assumptionem in unitatem personæ. Joan. I, 14 : *Verbum caro factum est.* Nullo autem istorum modorum Spiritus sanctus dicitur columba. Quod non per imaginariam visionem, patet, quia communiter ab omnibus visa est. Non per significationem; quia non primo extiterat. Non per assumptionem in unitatem

personæ. Et ideo est quartus modus, qui est quando de novo formatur aliqua species ad repræsentationem divinorum effectuum, sicut in Exod. III, 2, apparuit Dominus in igne et rubo : et in legislatione, in fulgure et tonitruo, Exod. XIX. Unde columba fuit ad repræsentandam influentiam Spiritus sancti. Et hoc est : *Et vidit Spiritum Dei descendentem.* Apparuit autem in specie columbæ propter quatuor. Primo propter caritatem, columba enim est animal amorosum. Chrysostomus : Alia dona habet etiam servus diaboli in simulatione quæ habet servus Dei in veritate; solam caritatem sancti Spiritus non potest immundus spiritus imitari. Cant. V : *Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea.* Secundo propter innocentiam, et simplicitatem. Infra X, 16 : *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Tertio, quia habet gemitum pro cantu : et homo sanctificatus per Spiritum sanctum debet gemere pro peccatis. Naum. II, 7 : *Et ancillæ ejus minabantur gementes ut columbæ.* Quarto propter fecunditatem; unde etiam præcipiebatur in lege ut offerrent columbam. Et hoc convenit baptizatis : quia, sicut dicit Joan. III, 6 : *Quod natum est ex spiritu, spiritus est. Descendentem sicut columbam.* Semper emanatio donorum divinorum a Deo in quacumque creatura est per descensum, quia creatura non potest recipere nisi per descensum in illam. Jac. I, 17 : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum. Et venientem super se.*

Nota. Missio visibilis semper est signum missionis invisibilis, et significat aut gratiam de novo acceptam, aut augmentum gratiæ, sicut in Apostolis, quando in linguis apparuit Spiritus sanctus, significavit augmentum gratiæ. Item missio talis vel significat gratiam tunc factam, aut prius factam. In Christo autem non significavit novum effectum, quia ab instanti conceptionis suæ fuit plenus gratia et veritate. Sed gratia quæ fuit ante super se, fuit inquantum homo, non inquantum Deus.

Consequenter cum dicit, *Et ecce vox de cœlo dicens*, ponitur protestatio Patris : *Hic est Filius meus.* Nota, quod baptismus non solum facit spiritualem, sed etiam filios Dei. Joan. I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Et sciendum, quod ista vox *quasi* exprimit illud quod columba significavit. *Dilectus*, non sicut aliæ creaturæ. Sap. II, sed tanquam filius naturalis. Joan. V, 20 : *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit, et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.* Hoc enim significat Psalm. II, 7 : *Dominus, dixit ad me : Filius meus es tu; ego hodie genui te.* Sed quia sancti etiam diliguntur ab eo, addit, *Filius*, per quod distinguit filium, secundum unum intellectum, ab aliis : *In quo mihi complacui.* In quocumque enim relucet bonum alicujus, in illo aliquid complacet sibimet : sicut artifex sibi complacet in pulchro artificio suo, et sicut si homo videat suam pulchram imaginem in speculo. Bonitas divina est in qualibet creatura particulari, sed nunquam tota perfecta nisi in Filio et Spiritu sancto : et ideo totum[1] non complacet sibi nisi in Filio, qui tantum habet de bonitate quantum Pater. Et hoc est : *In quo;* idest, ego complaceo mihi in ipso. Joan. III, 35 : *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.*

Sed nota, quod contrarietas quædam videtur esse inter istum Evangelistam et alios; quia Marcus I cap. et Lucas III, cap. dicunt : *Tu es Filius meus dilectus.* Matthæus vero : *Est Filius meus dilectus :* et *In te.* Sed eadem est sententia, quia quod dicitur. *Tu es*, hoc directe videbatur dici ad Christum : sed dicebat propter alios, quia Christus certus erat de dilectione Patris. Et ideo Matthæus expressit intentionem dicentis, et dicit : *Hic est etc.* Unde demonstrat quasi aliis dictum esse. Ita dixit Augustinus.

Item quæritur quare Matthæus et Marcus dicunt. *In quo mihi;* Lucas vero. *In te.* Augustinus dicit, quod Pater in Filio complacet sibi; et hominibus. Propter hoc ergo quod dicitur. *In quo*, significat quod complaceat sibi in hominibus. Unde complaceat aliis mihi, idest ad honorem

[1] Al. : « totus. »

meum, quia aliqui videntes Filium, glorificaverunt Patrem. Vel secundum utrumque sensum : *In quo mihi complacui*; idest, placitum meum fuit implere salutem hominum : et hoc est *In te*, idest per te.

Et nota, quod in isto baptismo non solum repræsentatur finis, et fructus, sed etiam forma baptismi, quæ est, *In nomine Patri et Filii et Spiritus sancti :* Infra, ult. Filius enim fuit in carne, Pater in voce, Spiritus sanctus in columbæ specie. Et nota, quod hoc quod seorsum fuit, non pertinet ad divisionem operationis personæ de Trinitate, cum, sicut est communis essentia, ita operatio; sed hoc dicitur propter appropriationem quamdam : quia tota Trinitas illud, et columbam creavit, et carnem creavit; sed referuntur ista ad diversas personas.

CAPUT QUARTUM

1. Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo. Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator dixit ei : Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens dixit : Scriptum est : Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnaculum templi, et dixit ei : Si filius Dei es, mitte te deorsum : Scriptum est enim : Quia Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait illi Jesus rursum : Scriptum est : Non tentabis Dominum Deum tuum. Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde, et ostendit ei omnia regna mundi et gloriam eorum, et dixit ei : Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Tunc dixit ei Jesus : Vade satana : scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Tunc reliquit eum diabolus et ecce Angeli accesserunt, et ministrabant ei.

2. Cum autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam : et relicta civitate Nazareth, venit, et habitavit in civitate Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephtalim : ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam : Terra Zabulon, et terra Nephtalim, via maris trans Jordanem Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam : et sedentibus in regione umbræ mortis lux orta est eis. Exinde cœpit Jesus prædicare, et dicere : Pœnitentiam agite : appropinquabit enim regnum cœlorum. Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare : erant enim piscatores. Et ait illis : Venite post me; et faciam vos fieri piscatores hominum. At illi continuo relictis retibus, secuti sunt eum. Et procedens inde vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedœi et Joannem fratrem ejus in navi cum Zebedæo patre eorum reficientes retia sua : et vocavit eos. Illi autem statim relictis retibus et patre, secuti sunt eum.

3. Et circuibat Jesus totam Galilæam, docens in synagogis eorum, et prædicans evangelium regni, et sanans omnem languorem et omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio ejus in totam Syriam; et obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus, et tormentis comprehensos, et qui dæmonia habebant, et lunaticos, et paralyticos; et curavit eos. Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, et Decapoli, et de Hierosolymis, et de Judæa, et de trans Jordanem.

1. Supra ostensum est, quod Christus se præparavit ad doctrinam, baptismum accipiendo; nunc autem tentationem superando. Circa hoc duo facit. Primo ponitur victoria quam de tentatione habuit; secundo quomodo discipulos ad doctrinam audiendam vocavit, ibi *Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ.* Circa primum tria facit. Primo præmittit quædam præambula de tentatione; secundo ponitur tentationis insultus, ibi, *Et accedens tentator dixit*; tertio victoria, ibi, *Tunc reliquit eum diabolus.* Ponuntur autem tria præambula; scilicet locus, jejunium, et famis experientia. Quantum ad primum, quatuor tanguntur; tempus, et locus, ductor, et finis hujus ducatus. Tempus. *Tunc*, quando scilicet jam declarabatur voce paterna quod esset filius Dei. In quo datur intelligi, quia illis tentatio imminet qui efficiuntur filii Dei per baptismum. Eccli. II, 1 : *Filii accedens ad servitutem Dei sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem.* Istud desertum erat inter Hierusalem et Hiericho, ubi multi occidebantur : de quo Luc. x, 30 : *Homo quidam descendit ab Hierusalem in Hiericho, et incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis abierunt semivivo relicto.*

Et nota quinque rationes, quare quis post acceptam spiritualem gratiam tentatur. Prima, ut accipiat experimentum suæ justitiæ. Eccli. xxxiv, 9 : *Qui non est tentatus qualia scit?* Secundo ad reprimendam superbiam. II Corinth. xii, 7 : *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ qui me colaphizet, etc.* Tertio ad confundendum diabolum, ut sciat quanta sit virtus Christi, ut superare non possit[1]. Hujus exemplum habetur Job. i, 8 : *Numquid considerasti servum meum Job? etc.* Quarto, ut fortior reddatur, sicut milites fortes redduntur per experientiam, Judic. iii, *Quare voluit dimittere hostes cum filiis Israel?* Quinto, ut suam dignitatem cognoscat : quia quando diabolus aggreditur aliquem, hoc cedit ad honorem, quia diabolus sanctos aggreditur. Job. xl, 10 : *Cibus ejus fenum... Et habet fiduciam quod influat Jordanis in os ejus.*

Sequitur de loco : *Tunc ductus est Jesus in desertum.* Hoc convenit præcedentibus et subsequentibus : quia conveniens fuit quod post baptismum desertum intraret. Hoc significatur in populo Israelitico, qui post transitum maris rubri, qui fuit figura baptismi; in terram promissionis venit per desertum et solitudinem[2]. Ita baptizati vitam solitariam et quietam debent quærere, corpore mundum derelinquendo, vel mente. Oseæ ii, 14 : *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Ps. liv, 8 : *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Conveniens enim erat ut exiret in desertum[3], quasi ad singulare certamen cum diabolo. Chrysostomus : Ille in desertum vadit, qui exit extra fines idest voluntatem carnis et mundi, ubi non est locus tentationis[4]. Quomodo enim de libidine tentatur, qui tota die est cum uxore? Sed qui non exeunt a voluntate carnis et mundi, non sunt filii Dei, sed filii diaboli, qui etiam uxorem propriam habentes, appetunt alienam : sed filii Dei habentes Spiritum sanctum, ducuntur in desertum, ut tententur cum Christo, de quo sequitur : *Ductus est a Spiritu*, intellige sancto.

Sed ille qui ducit, major est eo qui ducitur : ergo Spiritus sanctus major Christo.

Respondendum. Si referatur ad Jesum secundum quod est filius Dei, sic est æqualis Spiritui sancto : et aliquis potest alium ducere, vel imperio, et sic est major; vel exhortatione, et sic est par. Joan. i Andreas duxit Petrum ad Jesum[5] : et sic ductus est Jesus. Hilarius refert ad Christum, secundum quod homo : scilicet Spiritus sanctus[6] hominem quem repleverat, exponit tentationi. Homines enim tunc ducuntur a Spiritu sancto, quando caritate moventur, sic quod non motu proprio moventur, sed alieno, quia sequuntur impetum caritatis. II Cor. v, 14 : *Caritas Dei urget nos.* Et sic filii Dei aguntur a Spiritu sancto, ut tempus hujus vitæ quæ plena est tentationibus. Job. vii, 1 : *Tentatio est vita hominis super terram*, transeant eum victoria per Christi virtutem. Ipse enim tentari voluit, ut sicut morte sua vicit nostram, sic tentatione sua superaret omnes tentationes nostras. Hebr. iv, 15 : *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.* Gregorius dicit, quod est triplex tentationis gradus : scilicet per suggestionem, delectationem, et consensum. Prima ab extrinseco est, et potest esse sine peccato : secunda est ab intrinseco, in qua incipit esse peccatum : qui quidem perficitur per consensum. Primus gradus potuit esse in Christo, non alii. Et nota, quod diabolus non fuisset ausus accedere ad tentandum Christum, nisi prius Christus accesisset ad eum[7].

Consequenter ponitur secundum præambulum scilicet jejunium : *Et cum jejunasset, etc.* quod convenit et præteri-

[1] Al. : « ut eum superare non possit. »
[2] Al. deest : « per desertum et solitudinem. »
[3] Al. : « in deserto. »
[4] Al. : « Ille in desertum vadit qui exit extra fines carnis et mundi, qui non est ibi locus tentationis. Quia qui non jejunat, non tentatur de gula. Si sunt aliqui etiam formam uxoris habentes, non sunt isti filii Dei, sed diaboli. *Ductus* a Spiritu sancto. Quæstio. Ille qui ducit major est eo qui ducitur : ergo Spiritus sanctus major Christo. »
[5] Al. : « et Andreas duxit etc. Spiritus. »
[6] Al. : « scilicet Christus sanctus. »
[7] Al. : « ad Deum. »

tis et futuris. Præteritis, quia convenienter aliquis post baptismum jejunat, cum post baptismum non sit[1] otio vacandum, sed exercendum in bonis operibus. Gal. v, 13 : *Vos autem fratres in libertatem vocati estis*. Libertas autem vera non est committenda carnali vitæ. Item futuris competebat ut is jejunaret quem diabolus erat tentaturus : quia *hoc genus dæmoniorum non ejicitur nisi per orationem et jejunium* ; infra xvii, 20 : *Quadraginta diebus*. Ad litteram hoc intelligendum est. Et addit, *Et noctibus*, ne crederent aliqui quod comedere liceret in nocte, sicut Saraceni faciunt.

Et sciendum, quod hic numerus præfiguratur in veteri Testamento in Moyse et Elia. Exod. xxiv, et III Reg. xix. Et latet in hoc mysterium, quia numerus hujusmodi consurgit ex denario ducto[2] per quaterdenarium. Denarius significat legem, quia in decem præceptis tota lex continetur. Quaternarius significat compositionem carnis, quia caro composita est ex quatuor elementis. Quia igitur nos per suggestionem carnis transgredimur legem divinam, justum est ut carnem nostram affligamus diebus quadraginta. Secundum autem Gregorium, hic numerus est ad jejunandum ab Ecclesia institutus, quod per hoc decimas solvimus totius anni. A prima enim dominica usque ad Pascha, sunt triginta sex dies jejunabiles, qui sunt decima pars ipsius anni, sex diebus exceptis. Et ideo ab antiquo a quibusdam addita fuit dies media, quia jejunabant usque ad mediam noctem sabbati sancti.

Tertium additur, quia *postea esuriit*. Non legitur hoc de Moyse et Elia, qui homines erant. Sed Christus esurire voluit ut suam humanitatem demonstraret : quia aliter diabolus ausus non fuisset accedere ad tentandum eum. Phil. ii, 7 : *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*.

Consequenter insultus tentationis ponitur, et est triplex. Primus de gula ; secundus de inani gloria ; tertius de ambitione. Secundum ibi, *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem* : tertium ibi, *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde*. Circa primum duo facit. Primo ponit insultum diaboli ; secundo quomodo Christus respondit, ibi, *Qui respondens etc*.

Et accedens tentator dixit. Hoc enim poterat effici, ut ipse ad Jesum accederet in aliqua forma corporea. Et est triplex tentatio : quia Deus tentat ut instruat. Gen. xxii, 1 : *Tentavit Deus Abraham*. Quandoque homo, ut addiscat, sicut regina Saba tentavit Salomonem[3], III Reg. x, 1, ubi de ea dicitur : *Sed et regina Saba, audita fama Salomonis, venit tentare eum in ænigmatibus*. Diabolus tentat ut decipiat. I Thes. iii, 5 : *Ne forte tentaverit vos is qui tentat*. Quicumque vult tentare de scientia, primo de communibus tentat. Communia autem totius generis humani vitia sunt vitia carnis, et præcipue gula. Item qui vult obsidere castrum, incipit a debiliori parte ; homo autem habet duas partes, carnalem et spiritualem ; diabolus ex parte debiliori semper tentat. Unde primo de vitiis carnalibus tentat, sicut patet in primo parente, quia primo tentavit de gula. Sed notanda est mira astutia tentando. *Si filius Dei es*. Ita enim directe de uno tentavit quod ex obliquo de altero. Unde in primo homine suadebat quod comederet de ligno, quod ad peccatum carnale, scilicet gulæ, directe pertinebat ; sed latenter inducebat ad superbiam et avaritiam, quæ sunt peccata spiritualia. Unde dixit : *Et eritis sicut dii*. Gen. ii. Ita in Christo. Audierat enim quod Christus venturus esset in mundum, et hic videbatur esse filius Dei. Sed in dubitationem venerat utrum hic esset ille de quo erat prophetatum, quia nihil inveniebat in eo. Joan. xiv, 30 : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quicquam*. Unde suggerebat quod homini esurienti delectabile est. Item induxit ad appetendum ea quæ sunt Dei. Et hoc est : *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Eccle. viii, 4 : *Sermo illius potestate plenus est*. Et Ps. xxxii, 6 : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*.

[1] Al. : « est. » — [2] Al. : « conducto. »

[3] Al. omittitur : « tentavit Salomonem. »

Ergo potest ejus verbo lapis mutari. Ergo volebat inclinare ad hoc quod si faceret, sciret esse filium Dei. Si non, inducebat ad arrogantiam. Et notandum, quod multi homines sunt qui consentiunt peccatis carnalibus, æstimantes, quod non debeant amittere statum spiritualem. Sed si in hoc quod tentatur consentiens homo, non amitteret spiritualitatem, levis esset tentatio. Ita persuadere voluit mulieri diabolus, et Christo, promittens spiritualia. *Qui respondens dixit : Scriptum est : Non in solo pane vivit homo.* In ista responsione dat tria documenta quæ facienda sunt tentato [1]. Primum ut recurrat ad Scripturæ medicinam. Psalm. CXVIII, 2 : *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Unde dixit, *Scriptum est.* Secundum documentum ut homo nihil faciat ad arbitrium diaboli. Vegetius : Nihil unquam sapiens dux debet facere ad arbitrium sui hostis, etiam si bonum videatur. Et ideo Dominus cum posset sine peccato lapides in panem commutare, noluit, quia ille suggerebat. Tertium est quod non debet facere sine utilitate, ad ostentationem suæ virtutis, quia hoc est vanitas. *Qui respondens dixit : Scriptum est; Non in solo pane vivit homo.* Notandum, quod diabolus ad duo nitebatur [2]. Primo ducere in affectum carnalium, item præsumptionis. Christus autem contra utrumque primo vitat jactantiam ; quasi dicat : Tu vocas filium Dei, ego nomino hominem : unde : *Non in solo pane vivit homo.* Item trahit diabolus in affectum carnalium : *Dic ut lapides isti panes fiant.* Hic trahit se in affectum spiritualium : *Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei;* quasi dicat : Non tantum vita corporalis affectanda est, quantum vita spiritualis, quæ conservatur per cibum spiritualem. *Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Joan. II, 69 : *Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Ps. CXVIII, 23 : *In æternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me.* Et dicit, *In omni verbo :* quia tota spiritualis doctrina est a Deo : sive ab homine, sive a Deo dicatur. Et iterum, *De ore.* Quia prædicator os Dei. Hier. XV, 19 : *Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Vel aliter. *Non in solo;* idest, non vivit solum homo per panem, sed etiam verbo idest imperio Dei potest conservari sine aliquo cibo.

Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem. Posita prima tentatione, de qua diabolus victus fuit ; nunc ponitur secunda, scilicet de inani gloria. Et ordo congruus est, quod postquam diabolus se victum videret vitio carnali, tentaret de inani gloria, vel superbia : quia superbia bonis operibus insidiatur, ut pereant [3] : Augustinus in *Regula.* Circa istam ergo tentationem tria facit. Primo ponitur locus tentationis ; secundo insultus, sive conatus tentantis, ibi, *Si filius Dei es, mitte te deorsum ;* tertio resistentia Christi, ibi, *Ait ei Jesus.* Sed sciendum, quod Lucas posuit tertiam tentationem ; hic e converso. Sed non est vis, secundum Augustinum : quia omnia quæ narrantur hic, et in Luca narrantur ; nec ponitur in Luca vel hic quæ fuit prima vel secunda. Rabanus vero dicit, quod Lucas attendit ad ordinem historiæ ; et ideo sic ordinavit, secundum quod factum est. Matthæus vero naturam tentationis secutus est; quia post tentationem de gula, et de inani gloria, sequitur tentatio de ambitione. Ita enim fuit tentatus Adam. Quia primo de gula unde Gen. XII, 17 : *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris.* Secundo de gloria ibid. III, 5 : *Eritis sicut dii.* Tertio de avaritia, sive ambitione : ibid. *Scientes bonum et malum.*

Sed quare dicit, *Tunc assumpsit?* Hoc enim nomen *assumptio* vim importat.

Et respondet Hieronymus, quod hoc dicit Evangelista secundum opinionem diaboli : quia quod Christus sustinuit ex virtute, diabolus accepit quasi faceret sua potentia

Dicit *Sanctam :* vel quia ibi agebantur sancta, temporalia scilicet sacrificia, et hujusmodi : vel dicit propter sanctitatem patrum eorum qui ibi fuerunt. Unde

[1] Al. : « in ista responsione de tentato dat tria documenta quæ facienda sunt. »

[2] Al. : « nitebatur. »

[3] Al. : « pereat. »

ex antiqua consuetudine vocat *sanctam*, licet cessaverit. Isa. I, 12 : *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii?* Sed potest dici : *Vocaberis civitas justi, urbs fidelis, etc.*

Sed sciendum quod Marc. I, 13, dicitur, *quod erat in deserto quadraginta diebus et quadraginta noctibus, et tentabatur a satana.* Ex quo videtur quod omnes tentationes fuerint in deserto. Ergo non videtur verum esse quod dicitur : *Tunc assumpsit eum diabolus.*

Et est hic duplex responsio. Quidam dicunt, quod omnes tentationes fuerunt in deserto, et quod fuerunt secundum imaginariam visionem, scilicet quod Christus ita imaginabatur, ipso etiam permittente. Alii dicunt, quod fuerunt secundum visionem corporalem, et quod diabolus apparuit ei in specie corporali. Hoc videtur innui, quia dicit, quod *assumpsit eum in sanctam civitatem.* Quidam dicunt, quod hoc ideo ad desertum pertinet, quia Hierusalem deserta erat a Deo. Sed dicendum melius, quod illud quod dicitur Marc. I, 13, non est intelligendum quod omnes tentationes fuerint in deserto, nec etiam ipse hoc dicit ; sed quod tentabatur a satana. Et ideo sciendum quod prima tentatio fuit in deserto, aliæ duæ extra desertum.

Sed quæritur quomodo assumpsit. Dicunt quod deportavit eum supra se. Alii et melius quod exhortando induxit ad hoc quod iret ; et Christus ex dispositione suæ sapientiæ ivit in Hierusalem.

Et statuit eum super pinnaculum templi, etc. Sciendum quod legitur III Reg. VI, quod Salomon fecit tria tabulata[1] in templo cum tecto plano, et quædam pinnacula juxta templum per quæ poterant homines ascendere. Et de hoc dicitur hic : *Et statuit eum super pinnaculum templi.* Utrum autem accesserit in primum vel secundum vel tertium, hic non dicitur ; sed certum est quod aliquod ascendit.

Sed numquid homines non videbant quando diabolus Christum portabat?

Dicendum, secundum illos qui dicunt quod cum portabat, quod Christus sua virtute faciebat quod videri non posset. Vel dicendum, quod diabolus in figura hominis erat ; et consuetudo erat quod homines sic ascenderent.

Et dixit ei : Si filius Dei es, mitte te deorsum. Semper diabolus duabus sagitis percutit : ex una parte enim inducit inanem gloriam, ex alia parte homicidium : et hoc est : *Si filius es etc.* Sed certe ista consequentia Christo non convenit, quia ei competit ascendere. Joan. III, 13 : *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo.* Et dicit, *Mitte*, quia ejus intentio est semper præcipitare, sicut ipse præcipitatus est. Apoc. XII, 4 : *Cauda draconis trahebat tertiam partem stellarum cœli, et misit eam in terram.* Notat etiam diabolus infirmitatem suam, quia nullus nisi volens ab eo vincitur : unde dicit, *Mitte*, non præcipitat. Isa. XLI, 23 : *Incurvare et transeamus.*

Sed quare supra pinnaculum? *Glossa :* Quia in illo loco docebant. Unde significat quod diabolus magnos de inani gloria tentat. Contra quod Apostolus I Thessalon. II, 6 : *Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a nobis neque ab aliis.* Et dicit : *Mitte te deorsum etc.;* quia homines qui quærunt gloriam, oportet quod intantum persuadeant ut ostendant Dei filiationem in multis humilem. Et ideo dicit Tullius in libro *de Officio :* Cavenda est gloriæ cupiditas, eripit enim animi libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esset contentio.

Consequenter inducit auctoritatem, *Scriptum est.* Et utitur ista non ut doceat, sed ut decipiat ; et ex hoc sumitur argumentum, quod sicut ipse transfigurat se in Angelum lucis, ita et sui ministri, qui utuntur auctoritate sacræ Scripturæ ad simplices decipiendum. II Petr. ult.: *Indocti et instabiles depravant Scripturas ad suam ipsorum perditionem.* Unde hoc præfigurabat diabolus in se sicut in capite. *Quia Angelis suis mandavit de te.*

Nota quod tribus modis depravat quis auctoritatem sacræ Scripturæ. Aliquando sicut cum dicitur de uno et exponitur de alio, sicut si dicitur de uno justo, ei ex-

[1] Al. : « tabernacula. »

ponitur de Christo. Verbi gratia : *Qui potuit transgredi, et non est transgressus* : Eccli. xxxi, 10. Item Joan. xiv: 28 : *Pater major me est :* hoc dicitur de Christo, secundum quod homo : unde si exponatur de eo secundum quod filius Dei, depravatur auctoritas : Ita diabolus hic dicit, *Angelis*, quia Psalm. xc dicit hoc de membro Christi, qui indiget custodia Angelorum : quod patet, quia subdit : *Ne forte offendas.* Hoc enim non potest dici de Christo, quia non poterat offendere occasione alicujus peccati. Secundo modo depravat quando inducit quis auctoritatem ad aliquid ad quod non est auctoritas. Sicut illud Prov. xxv, 21, et Rom. xii : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, etc.* Si enim aliquid facit alicui ut ille puniatur a Deo, hoc facit contra sensum auctoritatis. Ita diabolus : quia Scriptura intendit quod homo justus ita per Angelos custoditur quod in periculo non incidat : Psalm ix, 10 : *Adjutor in opportunitatibus in tribulatione :* diabolus autem exponit quod homo periculo[1] se ingerat; quod est Deum tentare. Tertio modo quando illud quod est pro se, de auctoritate accipit, et aliud quod est contra se, dimittit; quod est mos hæretici. Ita fecit hic diabolus, quia dimisit illud quod subditur, quod erat contra eum, scilicet : *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem :* Psal. xc, 13 : Unde factus est exemplar omnium Scripturas depravantium.

Ait illi Dominus. Non violentia, sed sapientia se defendit. Sap. vii, 30 : *Sapientia non vincit malitia.* Et ideo contra auctoritatem ponit auctoritatem, quæ exponit præmissam; quasi dicat : Tu dicis ut projiciam me, ut videam an Deus eripiat me ; sed hoc prohibetur in Scriptura : unde : *Non tentabis Dominum Deum tuum :* Deut. vi, 16. Vel aliter. Tu tentas, et tentando contra auctoritatem facis. Non debet autem uti auctoritate sacræ Scripturæ, qui contra auctoritatem facit. Et Scriptura dicit : *Non tentabis etc.* Sed tu tentas Dominum Deum tuum, qui sum ego. Joan. xiii, 13 : *Vos vocatis me, Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim.* Tamen prima est magis litteralis.

Consequenter ponitur tertia tentatio, scilicet de ambitione vel de avaritia : unde : *Tunc assumpsit super montem excelsum valde.* Et ponitur insultus tentationis[2]; secundo resistentia Christi, ibi, *Tunc dicit ei Jesus : Vade satana.* Tentat autem diabolus dupliciter : facto, et verbo. Unde, *Hæc omnia tibi dabo etc.* In facto duo consideranda sunt : quia primo assumpsit in montem ; secundo ostendit omnia regna mundi. Dicit ergo, *Tunc assumpsit.* De assumptione dictum est supra : sed hoc, scilicet *In montem*, potest dupliciter exponi. Rabanus dicit, quod iste mons erat in deserto, quia secundum eum omnes tentationes in deserto fuerunt. Dicitur autem excelsus in comparatione ad aliquos qui in circuitu erant. Chrysostomus autem dicit, quod duxit eum ad majorem montem de mundo ; et hoc videtur littera sonare, cum dicitur, *Excelsum valde.* In hoc autem significatur, quod diabolus semper ad superbiam erigit, sicut et ipse superbus est. Hierem. xiii, 16 : *Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos.* Unde etiam dicitur mons[3]. Hierem. i, 15 : *Ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait Dominus.*

Et ostendit ei omnia regna mundi. Sciendum, quod regnum mundi dupliciter accipitur. Primo spiritualiter ; et sic diabolus dicitur regnare in eo. Joan. xii, 31 : *Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras.* Secundo ad litteram dicitur regnum mundi, secundum quod unus regnat super alium. Hoc autem quod hic dicitur, videtur quibusdam quod dicatur de regna diaboli : unde *ostendit omnia regna mundi*, scilicet super quæ regnabat, *et gloriam eorum etc.*; quia quando perfecte regnat super homines, facit eos etiam gloriari. Prov. ii, 14 : *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Psal. li, 3 : *Quid gloriaris in malitia?* Et hic est ultimus gradus peccati. Alii exponunt de regno carnali.

Sed tunc quæritur quomodo potuit os-

[1] Al. : « in periculo. »

[2] Al. : deest « tentationis. » — [3] Al. : « meus. »

tendere omnia regna mundi. Remigius dicit, quod miraculose, quia omnia regna in ictu oculi ostendit, sicut etiam de beato Benedicto legitur, quod ostensus est ei totus mundus in uno intuitu. Sed sciendum, quod istæ duæ non videntur bonæ expositiones; quia non oporteret dicere quod *assumpsit in montem excelsum valde;* quia totum hoc potuisset fieri in valle. Unde dicit Chrysostomus aliter : *Ostendit ei :* non quod ostenderit ei singula regna, sed ad quam partem singulum regnum esset ; et non solum hoc, sed *ostendit gloriam eorum ;* hoc est expressit ei temporalem gloriam mundi. Oseæ. IV, 7 : *Gloriam eorum in ignominiam commutabo.* Philip. III, 19 : *Gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt. Et dixit ei : Hæc omnia tibi dabo.* In istis verbis duo facit. Unum promittit, et aliud expetit ; et in promissione est mendax, in expetitione superbus. Diabolus in primis exploravit si esset filius Dei ; modo credens jam deprehendisse quod non esset, dicit : *Hæc omnia tibi dabo etc.*, ubi mendax est, quia hæc non erant in potestate sua. Proverb. VIII, 15 : *Per me principes regnant, et potentes decernunt justitiam.* Daniel. IV, 14 : *Donec cognoscant viventes quoniam dominatur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit dabit illud.* Alias non dixisset : *Hæc omnia tibi dabo :* nullus enim malus regnat nisi permissione divina. Job XXXIV, 30 : *Qui regnare fecit hominem hypocritam propter peccata populi.* Expetiit aliud : unde, *Si cadens adoraveris me.*

Nota tria. Primo, quod diabolus semper in id quod in principio appetiit, perseverat. Isa. XIV, 13 : *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.* Et propterea inducit ad idololatriam homines, volens usurpare sibi quod Dei est. Item nota, quod nullus adorat diabolum nisi cadat, sicut et ipse cecidit ; Dan. III, 4 : *Cadentes adoraverunt statuam auream.* Et ideo dicit : *Si cadens adoraveris me.* Tertio nota hic esse avaritiam : unde promittit regnum, in quo intelligitur abundantia divitiarum, et excellentia honorum ; et petit quod cadat, quia ambitiosi semper humiliant se ultra debitum. Unde Ambrosius : Lib. IV *Sup. Luc.* n. 3. Habet ambitio domesticum... domesticum scelus... sublimi simulata humilitate, fit vilior periculum ; curvatur [1] obsequio, ut honore donetur ; et dum vult esse sublimis fit dejecta.

Consequenter ponitur deprehensio [2] hostis : unde, *Tunc dicit ei Jesus.* Et circa hoc duo facit. Primo cohibet tentationem ; secundo inducit auctoritatem, ibi, *Scriptum est, etc.* Dicit ergo : *Tunc dicit ei Jesus.*

Nota, quod Christus audierat multas injurias ; sed non curavit. Sed hoc, *Si cadens adoraveris me*, non sustinuit : quia primæ cedebant in injuriam sui ; sed hoc ad injuriam Dei. Unde Chrysostomus : Injuria propria toleranda est : injuriam Dei dissimulare nimis est impium. Et ideo dicit : *vade*[3] *satana.* II Reg. XIX, 10 : *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum : quia dereliquerunt pactum suum filium Israel.* Psal. LXVIII, 10 : *Zelus domus tuæ comedit me.* Item quod non est in potestate diaboli ut tentet [4] quantum Deus permittit : unde dicit, *Vade ;* quasi dicat : Nolo quod amplius tentes. I Cor. X, 13 : *Fidelis Deus, qui non patietur*[5] *vos tentari super id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.* Job XXXVIII, 2 : *Hucusque venies et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.* Et notandum quod Dominus quasi similia verba dixit Petro, infra 16. Sed ibi dixit, *Retro :* unde alia est sententia hic et ibi : quia satan interpretatur adversarius. Voluit ergo Dominus, quod Petrus iret post eum, qui volebat impedire passionem ; sed hic dicit, *Vade* tantum : quia diabolus eum sequi non potest ; et ideo dicit, *Vade*, scilicet ad infernum. Infra XXV, 41 : *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo*

[1] Al. : « curatur. »
[2] Al. : « deprehensus hostis. »
[3] Al. : « *Vade retro etc.* »
[4] Al. : « quod tentet. » — [5] Al. : « patitur. »

et angelis ejus. Scriptum est, Deuteronomii VI, 16. Et inducit frequenter tales auctoritates ex Deuteronomio, ut significet doctrinam novi Testamenti per Deuteronomium significari. Quod insequitur, *Dominum Deum*, hoc dupliciter inferri potest; quasi dicat : Tu diabole dicis, quod cadens adorem te; sed lex dicit : *Dominum Deum tuum adorabis*. Unde potest induci ad hoc quod purus homo non debet adorari. Vel accipiendum est quod loquatur de se tanquam de Deo : *Dominum Deum tuum adorabis etc.* quasi dicat : Magis debes adorare me, quam e converso : quia *scriptum est etc.* Prima tamen est magis litteralis.

Et nota, quod duo dicit, scilicet *adorabis et servies :* et est inter ista differentia. Homo enim dupliciter se habere debet ad Deum : quia debet ei subjectus esse, et debet se in eum erigere, sicut in ultimum finem. Quantum ad primum debemus ei omnem obedientiam. Act. V, 29 : *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*. Tunc enim sumus ei subjecti quando omnem ejus voluntatem facimus. In Deum autem erigimur dupliciter : quia aliquando [1] trahimus nos ad ipsum : Psalm. XXXIV, 6 : *Accedite ad eum et illuminamini, et facies vestræ non confundentur :* aliquando [2] alios ad ipsum trahimus. I Corinth. III : *Dei enim sumus coadjutores*. Utrumque istorum demonstramus sensibiliter : quia dum prostrationes facimus, admonemus nos quod debemus esse subjecti Deo : et ideo dicit, *Dominum Deum*. Psalm. LXXI, 11 : *Omnes gentes servient ei*. Item in hoc quod offerimus sacrificia et laudes, significamus hoc quod mentem nostram debemus elevare in ipsum; et ad hoc pertinet servitus : et hoc est, *Et illi soli servies*. Et est duplex servitus : quædam quæ debetur soli Deo; et ista in græco dicitur latria : et hæc est duplex. Quædam enim est adoratio quæ soli Deo debetur, quæ est ut ei præ omnibus serviatur; alia servitus est ut in ipsum tendamus sicut in ultimum finem. Aliqua enim est adoratio vel servitus quæ solum subjectorum est; sicut quando superioribus serviunt inferiores. Rom. XIII, 1 : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subjecta sit*. Sed non debet illi obedire super omnia, quia nunquam contra Deum. Similiter nulla creatura est quæ debeat haberi sicut finis ultimis. Psalm. CXLV, 3 : *Nolite confidere in principibus, filiis hominum, in quibus non est salus*. Hier. XVII, 5 : *Maledictus homo qui confidit in homine*. Est etiam servitus secunda quæ debetur prælatis, quæ in græco vocatur dulia.

Consequenter ponitur victoria Christi; et insinuatur in duobus. In recessu diaboli : *Tunc reliquit eum diabolus*. Jac. IV, 7 : *Resistite diabolo et fugiet a vobis*. Et sicut consuetudo erat apud antiquos quod quando aliqui victoriam habebant, venerabantur; ita hic celebratur triumphus Christi ab Angelis; unde : *Et ecce Angeli accesserunt et ministrabant ei*. Non dicit, Descenderunt, quia semper cum eo erant; etsi ad horam recesserunt de ejus voluntate, ad hoc ut diabolus locum tentandi haberet. Exhibebant enim ministerium in exterioribus, scilicet in miraculis et aliis corporalibus, quæ fiunt meditantibus Angelis; in interioribus enim non indigebat. In hoc significatur quod homines qui vincunt diabolum, merentur ministerium Angelorum. Luc. XVI, 22 : *Factum est ut moreretur mendicus, et portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ*. Et sciendum quod diabolus reliquit Christum usque ad tempus; quia post usus est Judæis tanquam membris suis ad eum impugnandum etc.

2. Supra Evangelista ostendit quomodo Christus examinatus est et approbatus, scilicet vincendo diabolum; hic ostendit quomodo Christus docere incepit : et circa hoc tria facit. Primo enim describitur locus in quo prædicat; secundo ostendit quomodo ministros suæ prædicationis elegit, ibi, *Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres;* tertio quomodo turbam ad audiendum induxit, ibi, *Et circuibat Jesus totam Galilæam*. Circa primum describit tempus, locum, et modum prædicandi. Secundum ibi, *Secessit in Galilæam etc.* Tertium ibi, *Et*

[1] Al. : « vel quando. »

[2] Al. : « vel quando. »

exinde cœpit Jesus prædicare. Tempus istud publicæ prædicationis Christi fuit post incarcerationem Joannis; unde dicit : *Cum autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset*, a Deo scilicet[1], quia ipso permittente.

Et notandum hoc pro intellectu Evangeliorum, quod hic videtur quædam contrarietas esse inter Joannem et alios tres : quia illi dicunt quod Christus descendit in Capharnaum post incarcerationem Joannis; Joannes vero dicit, quod descendit in Capharnaum ante incarcerationem Joannis; quæ tamen in Galilæa erat. Respondetur, quod Joannes qui ultimus fuit, supplevit ea quæ ab aliis prætermissa sunt.

Sed quare prætermiserunt? Dicendum, quod licet Christus aliqua fecerit primis duobus annis, pauca tamen fecerat respectu eorum quæ facta sunt ultimo anno. Ergo dicendum, quod Joannes loquitur de his quæ fecit primo et secundo, et aliqua de tertio; isti vero quæ facta sunt ultimo anno.

Item quæritur quot annis Christus prædicaverit. Quidam dicunt quod duobus annis et dimidio, ut dimidius computetur ab Epiphania usque ad Pascha, licet non sit completus. Joannes enim non fecit mentionem nisi de triplici Pascha; quia post baptismum dicit quod ivit in Hierusalem, Joan. II : postea facit mentionem de Pascha quando factum fuit miraculum de quinque panibus; et post unus annus fuit usque ad passionem. Sed ista opinio non videtur vera pro tanto, quia non concordat opinioni Ecclesiæ; tenet enim Ecclesia quod tria miracula sint facta in die Epiphaniæ; scilicet de adoratione Magorum, de baptismo, de conversione aquæ in vinum. Oportet ergo dicere quod a baptismo usque ad conversionem aquæ in vinum fuerit annus unus. Unde videtur quod Christus tribus annis prædicavit; quia usque ad miraculum de vino fuit unus annus; et inde ad Pascha fuit medius alius : a purificatione alius usque ad passionem. Ita enim sint Ecclesia. Et secundum hoc dicendum, quod Joannes parum dicit de primo anno; de secundo vero dicit aliquid, scilicet quomodo descendit Capharnaum; et de quæstione quæ fuit de purificatione inter ipsum Christum et Judæos.

Sciendum etiam, quod Joannes circa Pascha occisus fuit : quia legitur Joan. VI, quod quando factum fuit miraculum de quinque panibus, quod Pascha proximum erat. Et Matth. XIV, dicitur, quod Christus, audita morte Joannis, secessit in Galilæam. Patet ergo quod Joannes decollatus fuit circa Pascha; et Christus publice prædicationem non tenuit nisi per unum annum.

Deinde agitur de loco, cum dicitur : *Secessit in Galilæam.* Et primo agitur de loco provinciæ; secundo de civitate. Dicit ergo, *Secessit.* Ista secessio non est prima de qua Joannes dicit; sed post unum vel duos annos hoc fuit : quia hanc tacent Evangelistæ. Secessit autem propter duo. Primo ut differret tempus passionis suæ. Joan. VII, 6 : *Tempus meum nondum advenit.* Secundo propter exemplum nostrum, ut scilicet persecutiones fugeremus Joan. XV, 20 : *Si me persecuti sunt, et vos persequentur.* Sed mystice declarat quod prædicatio Christi transitura erat ad gentes : quia Judæi persequebantur gratiam Dei, Act. XIII, 46 : *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repulistis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.* Veniens autem in Galilæam, venit primo in Nazareth, sicut dicit Lucas; et ibi intravit in synagogam et docuit cap. IV, 18 : *Spiritus Domini super me.* Et inde duxerunt eum Judæi ad supercilium montis, et voluerunt eum præcipitare, et post Christus fugit, et venit in Capharnaum, et ibi statim curavit dæmoniacum, de quo Marc. I. Sed hoc Matthæus omittit. Nazareth autem interpretatur flos : per hoc intelliguntur doctores legis qui non veniunt ad maturitatem. Capharnaum enim interpretatur villa pulcherrima, et significat Ecclesiam. Cant. VI, 3 : *Pulchra es, amica mea etc.* Capharnaum est maritima ad litteram, quia juxta lacum quemdam dulcem. Judæi enim omnem congregatio-

[1] Al. : « *Cum autem etc. Traditus*, Deo scilicet. »

nem aquarum apellant mare. Et mystice, quia Ecclesia posita est juxta tribulationes mundi. *In finibus Zabulon et Nephtalim :* Galilæa enim divisa erat ; et una pars erat in tribu Zabulon et Nephtalim : inde enim electi sunt Principes Ecclesiæ, scilicet Apostoli.

Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam. Nota quod hic non dicitur sicut Isa. IV, 1. Sed ponitur sensus tantum. Isaias sic :[1] *Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephtalim, et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam, etc.* Et exponitur tripliciter secundum Hieronymum. Primo sic. Primo tempore alleviata est per prædicationem Christi a peccatis : et novissime, via quæ juxta mare Galilææ, aggravata est onere peccatorum : quia post prædicationem Christi, persecuti sunt Apostolos. Vel aliter. *Primo tempore.* Tangit[2] historiam : quia rex Assyriorum Teglatphalassar, qui primo venit super terram Judæorum, primo duxit in captivitatem illas tribus. Et hoc est : *Primo tempore alleviata est* : quia tunc peccatores fuerunt primo in captivitatem ducti. *Et novissimo etc.*, quia postea totus populus ductus fuit in captivitatem *(a)*.

Sed quid ad propositum ? Dicendum, quod ubi primo incepit persecutio, ibi prius Dominus voluit dare consolationem.

Vel aliter. *Primo tempore*, idest tempore prædicationis Christi, *alleviata etc.*, idest onere peccatorum exonerata per prædicationem Christi : *et novissime aggravata est*, idest condensata Christi prædicatio, et multiplicata per Paulum, qui ibi prædicavit. Evangelista enim non ponit nisi sensum in constructione. *Terra Zabulon et terra Nephtalim, via maris trans Jordanem, idest*, juxta mare. Et dicit, *Terra*, idest populus ; ut omnes sint nominati. Et dicit, *Galilææ gentium*, quia Galilæa dividitur in duas partes : una gentium, alia Judæorum : et tunc divisa erat secundum quod dicitur III Reg. IX, quia Salo-

[1] Al. : « sed ponitur sensus tantum Isaiæ, sic. »
[2] Al. deest : « tangit. »

(a) Mathias Dorinck hanc reprobat expositionem quæ intelligit illam Isaiæ prophetam de duabus captivitatibus Hæbræorum, quarum prima fuit facta per Teglatphalassar, qui captivavit duas tribus cum dimidia quæ erat trans Jordanem respectu Jerusalem, et de tribu Zabulon et Nephtalim quæ erant citra Jordanem, tantum quod posset æquiparari dimidiæ tribui, de qua captivitate dicitur IV Reg. XV ; et Secunda fuit facta per Salmanasar, nono anno Oseæ, qui captivavit residuos ex decem tribubus qui erant citra Jordanem respectu Judeæ, et de hac habetur IV Reg. XVIII. Mathias Dorinck dicit hanc expositionem esse incompetentem propter quatuor :

1. Quia implicat contraria saltem in modo loquendi : quia primam captivitatem nominat alleviationem, et secundam aggravationem, cum tamen fuerint ejusdem rationis :

2. Quia si loqueretur de secunda captivitate, cum dicitur : *Et novissimo aggravata est, etc.*, non fieret ibi mentio de Galilæa quæ in prima captivitate fuit captivata, saltem in magna parte, sed magis de Samaria quæ erat civitas metropolis regni ; et principaliter fuit obsessa et capta per Salmanasar :

3. Quia Matthæus dicit hanc prophetiam fuisse completam ad litteram in Christo : *Et, relicta civitate sua Nazareth, venit et habitavit in civitate Capharnaum maritima in finibus Zabulon et Neptalim, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam etc.*

4. Cum omnes Expositores Catholici dicunt quod necesse est de Christo intelligi illud quod dicitur : *Ecce virgo concipiet etc.*, eo quod dicit Matthæus : *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem : Ecce Virgo habebit in utero, etc.*, eadem necessitate compellitur quilibet doctorum catholicus exponere de Christo quod dicitur hic : *Primo tempore alleviata* etc., cum Matthæus dicat hoc impletum esse in Christo.

Respondetur :

1. Ad primum. In prima captivitate terra fuit alleviata, idest minorata habitatoribus suis, non penitus expoliata, et novissime in secunda captivitate aggravata, idest totaliter vastata et expoliata, quod est aggravatio respectu primæ captivitatis, sicut prima captivitas est alleviatio respectu secundæ :

2. Ad secundum non dicit textus non solam Galilæam fuisse captivatam in secunda captivitate, sed viam maris, idest regionem per quam itur ad mare quod est trans Jordanem Galileæ, et illa via transibat non solum per Galilæam, sed etiam per aliquam partem septem tribuum cum dimidia. Insuper in prima captivitate non fuit tota consumpta, in secunda fuit depopulata penitus.

3. Ad tertium. Non probatur efficaciter ex textu Matthæi debere exponi ad litteram de Christo textum Isaiæ ab illa parte : *Primo tempore*, usque ad illam : *Populus qui ambulabat* ; sed solummodo dicit Evangelista terram Zabulon et Nephtalim illuminatam fuisse a Christo juxta prophetiam Isaiæ : Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam. Insuper idem textus aliquando potest duas expositiones ad litteram habere.

4. Ad quintum. Ex eo quod unus textus exponitur ad litteram de aliquo non sequitur sic exponi debere textus antecedentes, vel sequentes ; nam, Isidoro teste, aliquando scriptura simul contexit sermones qui ad diversa referuntur.

mon, propter ligna quæ rex Tyri misit ad eum in ædificationem templi, dedit ei viginti oppida : qui cum esset gentilis, posuit gentiles ad habitandum, et ideo[1] dicitur *Galilæa gentium* : et erat in tribu Nephtalim, licet alia in tribu Juda. Alia littera : *Trans Jordanem Galilææ*, idest in comparatione ad Galilæam. Sed prima expositio melior est.

Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Duo dicit : *Qui ambulabat*, et *Qui Sedebat*; qui enim est in tenebris a principio quæ non sunt multum condensæ, nec stupefit[2] ab eis, vadit ; maxime quando sperat invenire lucem ; et dum stupefactus est a tenebris, stat. Ista est differentia inter Judæos et gentiles ; quia Judæi, quamvis essent in tenebris, non tamen totaliter oppressi erant ab eis, quia non omnes colebant idola ; sed sperabant Christum venturum, et ideo ambulabant. Isa. L, 10, 10 : *Quis ambulavit in tenebris, et non est lumen ei ? Speret in nomine Domini, etc.* Gentiles vero non expectabant, et ideo non erat spes de luce. Et iterum oppressi erant tenebris, quia idola colebant : quia secundum Psalm. LXXV, 2. *Notus in Judæa Deus*, et ideo stabant. Et hoc est quod dicitur : *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Lux Judæorum non magna. II Pet. I, 19 : *Habemus propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, sicut lucernæ lucenti in caliginoso loco.* Sed ista magna sicut solis lux. Malach. IV, 2 : *Vobis autem timentibus nomen Domini, orietur sol justitiæ : Et sedentibus*, idest gentibus, *in regione umbræ mortis.* Mors est damnatio in inferno ; Psalm. XLVIII, 15 : *Mors depascet eos.* Umbra mortis est similitudo futuræ damnationis, quæ est in peccatoribus.[3] Magna autem pœna eorum qui in inferno sunt, est separatio a Deo ; et quia peccatores jam separati sunt a Deo, ideo similitudinem habent futuræ damnationis, sicut et justi similitudinem habent futuræ beatitudinis. II Cor. III, 18 : *Nos autem gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem.* Et nota quod gentibus lux orta est, quia ipsi non iverunt ad lucem, sed lux venit ad eos. Jo. III, 19 : *Lux venit in mundum. Orta est eis.* Et illa terra est in confinio Judæorum et Gentium, ut ostenderet quod utrosque vocavit. Isa. XLIX, 6 : *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas ;* et post : *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.*

Exinde cœpit Jesus prædicare. Posito loco ubi Christus primo prædicare incepit, hic ponitur modus prædicandi. *Exinde*, scilicet post superationem[4] gulæ, inanis gloriæ, et ambitionis, sive avaritiæ, *cœpit prædicare* ; tales enim convenienter prædicare possunt. Et sic impletur illud Act. I, 1 : *cœpit Jesus facere et docere.* Vel *exinde*, idest post incarcerationem Joannis, incepit publice prædicare : prius enim occulte, et quibusdam, Joan. I : scilicet Petro, Andreæ, Philippo, et Nathanael ; sed hic publice. Noluit autem primo prædicare publice, ut daret locum prædicationi Joannis ; aliter nihil valuisset : sicut lumen stellarum offuscatur per lumen solis. Significatur autem per hoc quod cessantibus figuris legis, incepit prædicatio Christi, I Corinth XIII, 10 : *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Per Joannem enim significatur lex. Infra XI, 13 : *Lex et prophetæ*[5] *usque ad Joannem.*

Pœnitentiam agite. Notandum, quod eadem verba dicit hic Christus quæ Joannes, propter duo. Primo enim admonet nos de humilitate, ut scilicet nullus dedignetur verba ab aliis dicta prædicare, cum ipse fons ecclesiasticæ scientiæ eadem prædicaverit. Secundo, quia Joannes est vox ; ipse vero verbum : idem autem significatur per verbum et vocem ; nisi quia verbum est expressivum vocis.

Circa hoc autem duo facit. Unum admonet, aliud promittit. Primum ibi, *Pœnitentiam agite* ; secundum ibi, *Appropinquabit enim regnum cœlorum.*

Sed quare non admonuit de justitia in

[1] Al. : « qui cum essent gentiles ad habitandum, ideo etc. »
[2] Al. : « ne stupefiat. »
[3] Al. : « quæ est peccatoribus. »
[4] Al. : « separationem. »
[5] Al. : « prophetiæ. »

principio suæ prædicationis, sed ad pœnitentiam? Dicendum quod causa fuit, quia prius admonuit de justitia per legem naturæ et Scripturæ; sed transgressi erant. Isa. XXIV, 5 : *Transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum.* In hoc enim dat intelligere quod omnes peccatores invenit. I Tim. I, 15 : *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Rom. III, 23 : *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei.* Et hoc est *Pœnitentiam agite.* Promittit autem aliud : unde : *Appropinquabit enim regnum cœlorum.* Ista promissio in duobus differt a promissione veteris testamenti. Quia ibi temporalia, hic cœlestia et æterna. Isa. I, 19 : *Si me audieritis, bona terræ comedetis.* Item ibi regnum Chananæorum et Jebusæorum; hic regnum cœlorum. Unde *Appropinquabit,* in vos, *regnum cœlorum.* Et ideo doctrina Christi dicitur novum testamentum : quia facta est ibi nova pactio inter nos et Deum de regno cœlorum. Hier. XXXI, 31 : *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum.* Secundo, quia vetus lex simul cum promissione habebat comminationem. Isa. I, 19 : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis : quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos.* Et Deut. XXVIII idem habetur : ubi multæ benedictiones promittuntur his qui legem servaverint, et multas comminatur Moyses maledictiones transgressoribus. Et hoc ideo est, quia vetus erat lex timoris, nova vero amoris Augustinus : Brevis differentia; timor et amor. Heb. XII, 18 : *Non enim accessistis ad tractabilem et accessibilem ignem et turbinem et caliginem et procellam et tubæ sonum et vocem verborum, quam qui audierunt excusaverunt se, ne eis fieret verbum.* Et ideo dicit : *Appropinquabit regnum cœlorum,* scilicet beatitudo æterna. Et dicit, *Appropinquabit,* quia ille qui dabat, ad nos descendit, quia nos non poteramus ascendere ad Deum.

Ambulans autem etc. Postquam incepit prædicare, voluit suæ prædicationis habere ministros; unde hic advocat ad se eos. Et circa hoc duo facit, secundum quod duo paria ministrorum advocat : quia primo Petrum et Andream; secundo Jacobum et Joannem. Circa primum quatuor facit : primo enim describitur locus vocationis; secundo ponitur conditio vocatorum, ibi, *Erant enim piscatores;* tertio vocatio, ibi, *Et ait illis;* quarto ipsorum obedientia perfecta, ibi, *At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum.* Dicit ergo : *Ambulans juxta mare Galilææ.* Locus congruus : quia, sicut dicit *Glossa,* piscatores vocaturus ambulat juxta mare.

Quantum autem ad mysterium, sciendum quod stare Dei significat æternitatem et immobilitatem; ipsius ambulare, temporalem nativitatem. Per hoc ergo quod ambulans discipulos vocavit, significatur quod per mysterium suæ incarnationis nos ad se traxit. Psal. VII, 7 : *Exurge, Domine, in præcepto quod mandasti idest disposuisti implendum et synagoga populorum circumdabit te.* Et dicit, *Galilææ,* per quod intelligitur turbulentia hujus mundi. Isa. LVII, 20 : *Cor impii quasi mare fervens quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem et luctum.* Christus similitudinem habuit peccatoris. Rom. VIII, 2 : *Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, etc.*

Consequenter vocatorum describitur conditio : et primo quantum ad numerum; secundo quantum ad nomina; tertio quantum ad actum, quarto quantum ad officium. Dicit ergo, *Vidit duos,* non oculo corporis tantum, sed etiam mentis; visus enim ejus est respectus[1] misericordiæ : unde Exod. III, 7 : *Videns vide afflictionem populi mei qui est in Ægypto, etc.* Et nota, quod idem significatur per *duos* et *fratres :* utrumque enim ad caritatem pertinet, quæ consistit in dilectione Dei et proximi. Et ideo binos eligit, et binos ad prædicandum misit : et voluit significari per hoc caritas spiritualis : quia caritas firmatur magis quando in natura fundatur. Psal. CXXXII, 1 : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum. Simonem qui vocatur*

[1] Al. : « respectu. »

Petrus; nunc scilicet, sed non tunc; quia Christus postea imposuit ei hoc nomen, sed primo promisit, Joan. I, : *Tu vocaberis Cephas*; sed imposuit, Matth. XVI, 18 : *Tu es Petrus. Et Andream.* Ista nomina debet habere quilibet prædicator; Simon enim interpretatur obediens; Petrus agnoscens; Andreas fortitudo. Et prædicator[1] debet esse obediens, ut alios possit ad hoc invitare. Prov. XXI, 28 : *Vir obediens loquetur victorias:* agnoscens, ut alios sciat instruere. I Corin. XIV, 19 : *Volo quinque verba sensu meo loqui, ut alios instruam* : fortis, ut non terreatur comminationibus. Hierem. I, 18 : *Dedi te hodie in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum æreum.* Ezech. III, 8 : *Dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum : ut adamantem et ut silicem dedi faciem tuam.*

Sequitur : *Mittentes rete in mare.*

Quærit Chrysostomus quare Dominus captavit istam horam; et dicit, ut daretur exemplum quod nunquam debemus omittere[2] servitium Dei propter occupationes. Vel ideo quia per hunc actum præfigurabatur actus futurorum prædicatorum; quia per verba prædicantium quasi per retia trahuntur homines.

Ponitur officium : *Erant enim piscatores.* Et sciendum, quod inter omnes homines, piscatores sunt simpliciores; et Dominus de simplicissimo statu voluit habere homines, et illos eligere, ut non imputaretur sapientiæ humanæ id quod factum fuit per eos. I Corinth. I, 26 : *Videte vocationem nostram, fratres : quia non multi sapientes, secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.* Et ideo non elegit Augustinum aut Cyprianum oratorem; sed Petrum piscatorem. Et de piscatore lucratus est et imperatorem et oratorem.

Et ait. Hic ponitur vocatio : circa quam tria consideranda sunt. Primo enim invitat, secundo ducatum promittit; tertio præmium. Dicit ergo, *Venite.* Hoc ex sola liberalitate divina est, ut ad se trahat. Eccli. XXIV, 26 : *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini.* Infra. XI, 28 : *Venite ad me omnes qui laborati et onerati estis, et ego reficiam vos. Post me*; quasi dicat : Ego vado, et vos venite post me : quia ego ero dux vester. Prov. IV, 2 : *Viam sapientiæ monstrabo tibi, et ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum.* Psal. CXXXVIII, 17 : *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. Faciam*, quasi commutabo vestrum officium in majus. De istis dicitur Hier. XVI, 16 : *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos, etc.* Et dicit, *Faciam,* quia frustra laborat prædicatio exterius, nisi adsit interius gratia Redemptoris. Non enim virtute sua trahebant homines, sed operatione Christi : et ideo dicit, *Faciam.* Ista quidem est maxima dignitas : unde Dionysius: Nihil dignius in officio hominum quam Dei cooperatorem fieri. Dignitas enim sola in sua claritate consistit. Ad illam autem dignitatem magis appropinquant qui sic illuminantur quod alia illuminent. Quamquam vero illuminent homines qui sequuntur Christum, et quantum ad justitiam magna faciunt : sed tamen asserunt dignitatem Christi quantum ad unum tantum : vita autem prædicatorum quantum ad duo. Dan. XII, 3 : *Qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

Ponitur eorum obedientia. *At illi, relictis retibus et navi, secuti sunt eum.* Et ostendit obedientiam eorum quantum ad tria. Primo quantum ad promptitudinem, quia non distulerunt : unde, *At illi.* Contra illos de quibus Eccli. v, 8 : *Ne differas de die in diem.* Gal. I, 15 : *Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam; ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini.* Isa. L, 5 : *Dominus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico; retrorsum non abii.* Secundo quantum ad expeditionem, quia relique-

[1] Al. : « prædicatio. »

[2] Al. : « amittere. »

runt : quia non pensandus est census, sed affectus ; quia omnia dimittit qui quicquid habere potest, dimittit.

Sed quæ necessitas relinquendi omnia? Chrysostomus : Nullus potest possidere divitias, et perfecte ad regnum cœlorum venire. Sunt enim impedimentum virtutis : diminuunt enim solicitudinem æternorum : propter quod non perfecte potest homo inhærere divinis. Et ideo dimittenda sunt. I Corinth. IX, 25 : *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet etc.*

Tertio quantum ad executionem, quia secuti sunt eum. Non est enim nimis magnum dimittere omnia : sed perfectio consistit in sequela ipsius quæ est per caritatem. I Corinth. XIII, 3 : *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas; et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero ; nihil mihi prodest.* Non enim consistit per se in exterioribus perfectio, scilicet paupertate, virginitate, et hujusmodi : nisi quia ista sunt instrumenta ad caritatem. Et ideo dicit : *Et secuti sunt eum.*

Consequenter agitur de alia vocatione : *Et procedens inde, vidit alios duos fratres ; Jacobum, Zebedæi et Joannem fratrem ejus.* Et primo describuntur vocati, secundo ponitur vocatio, ibi, *Et vocavit* : tertio obedientia vocatorum, ibi, *Illi autem, relictis rectibus et patre, secuti sunt eum.* Vocati quadrupliciter describuntur. Quantum ad numerum, nomina, pietatem, et paupertatem. Dicit ergo : *Et procedens inde vidit duos fratres.* Nota quod a principio vocavit fratres ; et quamvis multos alios vocavit, tamen de istis specialiter fit mentio, quia præcipui erant, et quia binos vocavit eos. Lex enim nova in caritate fundatur. Unde et in veteri testamento duos fratres vocavit, Aaron et Moysen, quia etiam ibi dabatur mandatum de caritate. Et quia perfectior est nova, ideo in principio vocatur duplex numerus fratrum : *Jacobum, Zebedæi et Joannem fratrem ejus.* Per istos quatuor designatur doctrina quatuor Evangeliorum, vel quatuor virtutes : quia per Petrum, qui interpretatur agnoscens, virtus prudentiæ ; per Andream[1] qui interpretatur virilis, seu fortissimus, virtus fortitudinis ; per Jacobum, qui interpretatur supplantator, virtus justitiæ ; per Joannem propter virginitatem, virtus temperantiæ. Ponitur pietas, quia erant cum Zebedæo patre. Chrysostomus : Admiranda est eorum pietas, quia pauperes arte piscatoria panem quærunt, et tamen senem patrem non derelinquunt. Eccli. III, 8 : *Qui timet Deum honorat parentes.* Paupertas designatur in hoc, quia reficiebant retia sua. Nihilominus per istos qui mittebant retia, signantur illi qui in prima ætate negotiantur in mundo ; per istos qui jam miserunt et reficiebant, significantur illi qui diu negotiati sunt in mundo, et sunt jam per peccatum absorpti, et vocantur ad Christum. Thren. III, 27 : *Bonum est viro cum portaverit jugum Domini ab adolescentia sua.*

Et vocavit eos, interius et exterius. Rom. VIII, 30 : *Quos prædestinavit hos et vocavit.* Vocare interius nihil aliud est quam præbere auxilium humanæ menti cum vult convertere nos.

Sequitur de obedientia : *Illi autem, relictis retibus et patre, secuti sunt eum.* Nota, quod duo superiores navem tantum, isti autem reliquerunt retia, navem, et patrem ; in quo significatur quod propter Christum debemus omittere omnes terrenas occupationes, quæ designantur[1] per rete. II, Tim. II, 4 : *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus* : divitias sive possessiones, quæ designantur per navem : infra XIX, 21 : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo ; et veni sequere me* : affectum carnalem, qui per patrem. Psal. XLIV, 2 : *Obliviscere populum tuum et domum patris tui.* Mystice vero per Zebedæum significatur mundus, qui interpretatur fluxus vehemens.[2]

Sed hic est quæstio : videtur enim quod isti peccaverunt dimittendo patrem senem et pauperem, quia filii tenentur subvenire parentibus. Et generaliter quæ

[1] Al. : « per Andream qui interpretatur fortitudo, virtus fortitudinis. »

[1] Al. : « quod designatur. »

[2] Al. : « fugiens. »

ritur utrum alicui liceat dimittere parentes in ultima necessitate, intrando religionem.

Dicendum, quod consilium nunquam præjudicat præcepto; sed hoc, scilicet : *Honora patrem tuum et matrem tuam*, Exod. xx, 12, est præceptum; et ideo si pater nullo modo possit vivere nisi adjutus a filio, filius non debet intrare religionem. Sed hic casus non erat in Zebedæo, quia poterat se juvare, et habebat necessaria.

Item est quæstio litteralis : Matthæus enim videtur hic contrarius Joanni et Lucæ : Joannes enim I cap. dicit eos vocatos juxta Jordanem : hic dicit juxta mare Galilææ. Item Lucas v, dicit, quod simul vocavit Petrum et Andream, Jacobum et Joannem, licet de aliis duobus non fiat mentio, quia creditur quod ibi fuerint. Item ibi dicitur quod omnes simul, hic quod seorsum.

Sed sciendum, quod trina fuit vocatio Apostolorum. Primo enim vocati sunt ad Christi familiaritatem; et illud dicitur Joan. I; et hoc in primo anno prædicationis Christi. Nec obstat quod dicitur post Joan. II, 2. *Ascenderunt cum eo discipuli ejus in Cana Galilææ*[1]; quia secundum Augustinum non tunc erant discipuli, sed futuri erant; sicut si dicatur quod Paulus Apostolus natus fuerit in Tharso Ciliciæ, cum tunc non esset Apostolus. Vel dicendum, quod loquitur de aliis discipulis, qui vocantur omnes credentes in Christo. Secundo vocati fuerunt ad discipulatum, et de ista dicitur Luc. 5. Tertia vocatio fuit ut totaliter Christo adhærerent; et de ista hic dicitur : quod patet, secundum Augustinum, quia Luc. v, 2, de hoc habetur : Et[2], *subductis ad terram navibus :* ergo habebant navim, et curabant de ea, quasi ad eam redituri; hic vero dicit : *At illi, relictis omnibus etc.* Et ideo dicendum, quod de ultima sequela loquitur hic.

3. Consuetudo est apud reges, quod congregato exercitu procedunt ad bellum; ita Christus congregato exercitu Apostolorum, procedit ad pugnandum contra diabolum per officium prædicationis, ad expellendum eum de mundo. Unde hic agitur de doctrina et prædicatione Christi : et ponitur primo Christi prædicatio; secundo effectus prædicationis, ibi, *Abiit opinio ejus in totam Syriam, etc.* Circa primum tria tangit. Primo solicitudinem docentis, et modum docendi, et propositæ doctrinæ confirmationem. Et solicitudo ostenditur in duobus : quia non quærebat propriam quietem : unde *circuibat;* Rom. XII, 4 : *Solicitudine non pigri.* Secundo, quia non erat acceptator personarum, terrarum, vel villarum; sed *circuibat totam Galilæam*, absque differentia. Marc. I, 38 : *Eamus in proximas civitates, ut et ibi prædicem.* Psalm. CII, 22 : *In omni loco dominationis ejus.* Modus, ibi, *In synagogis docens.* Duo dicit, *Docens* et *prædicans;* docens quæ agenda sunt in præsenti, prædicans de futuris; vel docens ea quæ pertinent ad instructionem morum : Isa. XLVIII, 17 : *Ego Dominus docens te utilia;* prædicans futura : ibid. LII, 7 ; *Quam pulchri super montem pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem!* Vel docens naturales justitias. Quædam enim in theologia traduntur quæ naturalis ratio dictat, scilicet justitia et hujusmodi; et quantum ad hoc dicit, *Docens.* Quædam vero quæ excedunt rationem : sicut mysterium Trinitatis, et hujusmodi; et quantum ad hoc dicit, *Prædicans.*

Sed objicitur de hoc quod dicit *Glossa*, quod doceret naturales justitias, ut est castitas, et humilitas, et hujusmodi. Naturales enim virtutes non videntur posse dici virtutes; quia virtutes sunt per gratiam.

Et dicendum, quod inclinatio et inchoatio est naturalis; sed profectio, qua gratus homo redditur, est ex gratia, politica, et ex assuetudine.

In synagogis eorum. Nota duo. Primum quia quærebat[3] multitudinem, ut prædicatio magis proficeret. Psalm. XXXIV, 18 : *Confitebor tibi in Ecclesia magna.* Item quia solum Judæis prædicabat. Act.

[1] *Joan.* II, 2 : « Vocatus est autem et Jesus, et discipuli ejus ad nuptias. »

[2] Al. : « at illi etc. »

[3] Al. : « quærebant. »

XIII, 46 : *Vobis primum oportuit prædicari verbum Dei. Et prædicans evangelium regni :* non fabulas et curiosa ; sed quæ ad Dei regnum pertinebant, et ea quæ hominibus proficerent.

Consequenter confirmatur prædicatio miraculis. Marc. ult. 20 : *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Unde, *Sanans.* Languor potest referri ad infirmitates corporales, infirmitas ad infirmitatem animæ : non enim minores sunt infirmitates animæ quam corporis. Vel per languores, graves infirmitates et diuturnas ; per infirmitates, quamcumque aliam. Psal. CII, 3 : *Qui sanat omnes infirmitates tuas.* Eccli. x, 13 : *Brevem languorem præcidit medicus.* Datur intelligi etiam hoc, quod prædicatores debent suam doctrinam confirmare per opera ; et si non per miracula, per vitam virtuosam. Rom. XV, 18 : *Non audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium in verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.*

Et abiit opinio ejus in totam Syriam. Hic ponitur effectus prædicationis ; et est triplex : scilicet fama circa exemplum, fiducia quam homines de eo habebant, et devotio qua homines eum sequebantur. Dicit ergo : *Abiit opinio ejus in totam Syriam.* Syria est regio a Capharnaum usque ad mare magnum : unde et in terra gentilium divulgatum est. Hoc etiam pertinet ad prædicatores, ut habeant testimonium bonum ; Eccli. XLI, 15 : *Curam habe de bono nomine.* II Timoth. II, 5 : *Solicite autem cura te ipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.* Per Syriam autem potest intelligi superbia mundi, quia sic interpretatur : et fama Christi per totum mundum diffusa est. Fiducia ibi, *Et obtulerunt ei omnes male habentes* : sciebant enim quod sanare poterat. Hierem. XVII, 14 : *Sana me Domine et sanabor ; salvum me fac et salvus ero.* Et dicit primo : *Abiit opinio ejus etc.*: et post *Obtulerunt ei, etc.*; quia quando aliquis habet famam de sanctitate, homines facilius detegunt ei conscientiæ vulnus. *Variis languoribus et tormentis comprehensos.* Per istas graves infirmitates designantur infirmitates spirituales. Per languores possunt intelligi diuturnæ infirmitates ; et signatur infirmitas diu perseverans, Eccli. x, 2. *Languor prolixior gravat medicum.* Et quia aliqui gravantur infirmitate, aliqui vero acerbitate doloris, hoc significatur cum dicit : *Et tormentis comprehensos.* Et significantur illi qui habent conscientiam gravatam remordentem : Psalm. XVIII, 5 : *Circumdederunt me dolores mortis, dolores inferni circumdederunt me.*

Et qui dœmonia habebant. Et hoc est quod dicitur Luc. VI, 18 : *Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur.* Per hos intelliguntur illi qui colebant idola. Psal. XCV, 5 : *Omnes dii gentium dæmonia.* I Corinth. x, 20 : *Nolo vos socios fieri dæmoniorum.* Lunatici proprie dicuntur qui patiuntur infirmitatem cujusdam amentiæ in defectu lunæ ; et tunc arripiuntur a dæmonibus. Et diabolus tunc magis affligit, propter duas rationes. Unam assignat Hieronymus, et est, ut infamet creaturam Dei ; et hoc etiam fit in effectibus magicæ artis, qua invocantur dœmones sub certis constellationibus, et dæmones veniunt ad hoc ut extollant creaturam, et inducant ad idololatriam. Secunda ratio est melior, quia diabolus non potest aliquid nisi per virtutes corporis. Non est autem dubium quod corpora inferiora immutantur secundum diversas immutationes corporum superiorum ; et ideo tunc diabolus invocatus libenter venit quando videt superiora corpora operari ad illum effectum pro quo invocatur. In defectu autem lunæ, sicut patet[1], humiditates deficiunt ; et ideo defectus lunæ facit ad talem infirmitatem, quando terra non abundat humoribus : et ideo diabolus tunc magis vexat. Et hoc est, *Et lunaticos.* Per istos possumus intelligere inconstantes Eccli. XXVII, 14 : *Homo sanctus in sapientia manet sicut sol : nam stultus sicut luna mutatur* qui habent propositum caste vi-

[1] Al. : « sicut post. »

vendi, sed vincuntur passionibus, secundum illud Rom. VII, 15 : *Non enim quod volo bonum hoc facio, sed quod odi malum illud ago.*

Et paralyticos : Paralytici proprie dicuntur qui habent membra resoluta, ita quod non possunt habere officium membrorum. Per istos significantur ignorantes. Et isti omnes a Christo curantur : unde, *Et curavit eos*, scilicet perfecte.

Consequenter ponitur tertius effectus, scilicet devotio sequentium : unde : *Et secutæ sunt eum turbæ multæ.* Psal. VII, 8 : *Exurge, Domine, in præcepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te.* Sciendum autem quod diversimode aliqui sequebantur. Quia quidam studio salutis, scilicet spiritualis, scilicet Apostoli : unde supra hoc cap. *Relictis omnibus sequuti sunt eum.* Et infra XIX, 27 : *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.* Quidam studio salutis corporalis, Luc. VI, 17 : *Turba copiosa plebis ab omni Judæa, et Hierusalem, et maritima, et Tyri et Sidonis, qui venerant ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis.* Quidam curiositate tantum videndi miracula Joan. VI, 2 : *Et sequebantur eum multi, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.* Alii ad insidiandum, ut Pharisæi, et Scribæ : Hier. XX 10 : *Audivi contumelias multorum et terrorem in circuitu.*

De Galilexa. [2]. Provincia est ubi Christus præcipue prædicabat, et interpretatur transmigratio. Per hoc significantur illi qui debent transmigrare de vitiis ad virtutes. *Et decapoli.* Regio est ubi sunt decem villæ ; et significantur illi qui student ad observantiam decem mandatorum. *Et de Hierosolymis.* Hierosolyma interpretatur visio pacis ; et significat illos qui desiderio pacis ad Christum veniunt. Psalm. CXVIII, 165 : *Pax multa diligentibus nomen tuum. Et de Judæa.* Judæa interpretatur confessio ; et significat illos qui per peccatorum remissionem ad Christum veniunt. Psalm. CXIII, 1 : *Facta est Judæa sanctificatio ejus. Et de trans Jordanem :* et significantur illi qui per baptismum ad Christum veniunt : in Jordane enim fuit figuratus baptismus.

[2] *Et de Galilæa etc.*

CAPUT QUINTUM

1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem; et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus. Et aperiens os suum docebat eos, dicens :

2. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent : quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam : quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes : quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde : quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici : quoniam filii Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam : quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

3. Beati estis cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me. Gaudete et exultate : quoniam merces vestra, copiosa est in cœlis : sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

4. Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi.

5. Non potest civitas abscondi supra montem posita. Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.

6. Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas. Non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum et terra, jota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum ; qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.

7. Dico autem vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis : Non occides; qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te ; relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo : et tunc veniens offeres munus tuum. Esto consentiens adversario tuo cito dum es cum eo in via : ne tradat te adversarius judici ; et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrantem.

8. Audistis quia dictum est antiquis : Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et projice abs te : expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum corpus tuum mittatur in gehennam ignis. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, et projice abs te : expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam. Dictum est autem : Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari ; et qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis : Non perjurabis, reddes autem Domino juramenta tua. Ergo autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei est : neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Hierosolymam, quia civitas est magni regis ; neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester, Est est, Non non : quod autem his abundantius est, a malo est.

9. Audistis quia dictum est : Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo ; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram ; et ei qui vult tecum in judicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium ; et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo. Qui autem petit a te, da ei ; et volenti mutuari a te, ne avertaris. Audistis quia dictum est : Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos : ut sitis filii patris vestri qui in cœlis est ; qui solem suum oriri facit super bonos et malos ; et pluit super justos et injustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne et ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut et pater vester cœlestis perfectus est.

Videns autem Jesus turbas. Hic Dominus suam doctrinam proponit : et dividitur in partes tres. In prima ponitur doctrina Christi ; in secunda ponitur virtus doctrinæ ; in tertia finis ad quem perducit. Secundum in cap. XIII ; tertium in cap. XVII. Prima dividitur in tres. In secunda instruuntur ministri doctrinæ ; in tertia confunduntur adversarii. Secunda in cap. X, tertia in cap. XI. Prima dividitur in duas. In prima proponitur doctrina Christi ; in secunda confirmatur per miracula, in cap. VIII. Prima in duas. In prima præmittitur quasi quidam titulus ad doctrinam ; in secunda explicatur ipsa doctrina, ibi, *Beati pauperes spiritu*. Circa primum tria facit. Primo describit

locum ubi doctrina fuit proposita ; secundo auditores doctrinæ ; tertio ponit modum docendi. Secundum ibi, *Et cum sedisset* ; tertium ibi, *Et aperiens os suum docebat eos.* Dicit ergo : Ita dixi quod secuti sunt etc. *Videns autem Jesus turbas.* Ista littera duplicem intellectum habere potest. Primo sic : *Ascendit*, ad docendum turbas, scilicet non fugiens. Unde Chrysostomus dicit, quod sicut artifex quando videt præparatam materiam delectatur operari ; ita sacerdos delectatur prædicare quando populum videt congregatum. Et ideo *ascendit.* Psal. xxxiv, 18 : *Confitebor tibi in ecclesia magna.* Vel aliter. *Ascendit*, fugiens scilicet turbas, ut securius discipulos doceret. Eccli. ix, 17 : *Verba sapientium audiuntur in silentio.*

Et notandum, quod legitur quod Christus habebat tria refugia : Quandoque enim fugiebat ad montem, sicut dicitur hic ; et Jo viii, 1 : *Jesus autem perrexit in montem Oliveti.* Aliquando ad navem : Luc. v, *Cum turbæ multæ*[1] *irruerent in eum ascendens in unam navim, quæ erat Simonis sedens docebat.* Tertium in desertum. Marc. vi, 31 : *Eamus seorsum in desertum.* Et satis convenienter. In tribus enim homo potest habere refugium ad Deum. In protectione divinæ altitudinis, quæ per montem significatur. Psal. cxxiv, 1 : *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion.* In societate ecclesiastica, quæ per navem designatur. Psal. cxxi, 3 : *Hierusalem quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.* In solitudine religionis, quæ per desertum accipitur per contemptum temporalium. Oseæ ii, 4 : *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Psalm. liv, 8 : *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Ascendit autem in montem propter quinque rationes. Prima ad ostensionem suæ excellentiæ ipse enim est mons, de quo Psal. lxvii, 16 : *Mons Dei, mons pinguis.* Secunda ad ostendendum quod doctor hujus doctrinæ debet ad eminentiam vitæ conscendere. Isa. xl, 9 : *Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion.* Chrysostomus : Nemo potest in valle consistere, et de cœlo loqui, etc. Tertia ratio ad ostendendum altitudinem[2] Ecclesiæ, cui doctrina proponitur. Isa. ii, 2 : *Erit mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles.* Quarto ad ostendendum perfectionem hujus doctrinæ : quia perfectissima. Psalm. xxxv, 7 : *Justitia tua sicut montes Dei.* Quinto ut congrueret ista veteri legislationi, quæ data fuit in monte ; Exod. xix et xxiv.

Consequenter ponuntur auditores : *Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus.* Duo possunt notari in sessione ejus. Humiliatio. Psal. cxxxviii, 2 : *Tu cognovisti sessionem meam.* Quando erat in altitudine divinæ majestatis, non poterat capi ejus doctrina ; sed tunc cœperunt homines capere quando se humiliavit. Vel hoc pertinet ad dignitatem magisterii. Infra xxiii, 2 : *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi.* Ad studium enim sapientiæ requiritur quies. *Accesserunt ad eum discipuli ejus*, non tantum corpore, sed animo. Psal. xxxiii, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini.* Deuter. xxxiii, 3 : *Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius.* Et nota quod quando Dominus prædicavit turbis, stetit. Luc. vi, 17 : *Descendens Jesus de monte stetit in loco campestri.* Sed hic quando discipulis, sedit. Ex hoc inolevit consuetudo quod turbis prædicatur stando, religiosis sedendo.

Et aperiens os suum docebat eos. Hic ponitur modus doctrinæ. In hoc quod dicit, *Aperiens*, significatur quod diu ante tacuerit. Et demonstrat quod magnum et longum erat facturus sermonem, sicut dicit Augustinus ; vel quod magna et profunda dicturus erat : sic enim consueverunt facere homines. Job. iii, 1 : *Post hoc Job aperuit os suum, et maledixit diei suo.* Et dicit, *Suum :* prius enim aperuit ora prophetarum. Sap. x, 2 : *Sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas.* Ipse enim est sapientia Patris.

Sed hic est quæstio. Hic enim sermo

[1] Al. : « quod cum turbæ etc. »

[2] Al. : « multitudinem. »

ponitur quantum ad multa etiam Luc. vi. Sed videtur hic et ibi contrarietas, sicut patet in textu.

Et ponit Augustinus duas solutiones. Una est quod iste est alius sermo ab illo : ipse enim primo ascendit in montem, et fecit hunc sermonem discipulis ; et postea descendens invenit turbam congregatam, cui eadem prædicavit, et multa recapitulavit ; et de hoc dicitur Luc. vi. Vel aliter dicendum, quod unus mons erat, et habebat planitiem in latere ; illam planitiem elevabat monticulus alius[1] Unde Dominus ascendit in montem, idest in planitiem illius montis. Et primo ascendit superius, et convocavit discipulos ; et ibi elegit duodecim Apostolos, sicut patet in Luca : et postea descendens invenit turbam congregatam, et venientibus discipulis sedit, et habuit sermonem istum ad turbas et discipulos. Et hoc videtur verius : quia Matthæus dicit in fine sermonis cap. vii, 28, quod *mirabantur turbæ super doctrina ejus.* Tamen quodcumque accipiatur, non est contrarietas.

2. Posuit supra Evangelista quasi brevem titulum doctrinæ Christi ; nunc ponit ipsam doctrinam et effectum ejus, scilicet admirationem turbarum. Considerandum autem, quod, secundum Augustinum, in isto sermone Domini tota perfectio vitæ nostræ continetur. Et probat per id quod Dominus subjungit finem ad quem ducit, scilicet repromissionem aliquam. Id autem quod maxime homo desiderat, est beatitudo. Unde Dominus hic tria facit. Primo præmittit præmium quod consequitur istos qui istam doctrinam accipiunt ; secundo ponit præcepta, ibi, *Nolite putare quoniam veni solvere legem;* tertio docet quomodo aliquis potest pervenire ad observandum ea, ibi, *Petite, et accipietis.* Circa primum duo facit ; quia hujus doctrinæ aliqui sunt observatores tantum, aliqui ministri. Primo ergo describit beatitudinem observantium: secundo ministrantium, ibi, *Beati estis cum maledixerint vobis.*

Notandum autem, quod hic ponuntur plura de beatitudinibus ; sed nunquam aliquis in verbis Domini posset ita subtiliter loqui, quod pertingeret ad propositum Domini. Sciendum tamen quod in istis verbis includitur omnis plena beatitudo. Omnes enim homines appetunt beatitudinem, sed differunt in judicando de beatitudine. Et ideo quidam istud, quidam illud appetunt. Invenimus autem quadruplicem opinionem de beatitudine. Quidam enim credunt quod in exterioribus tantum consistit, scilicet in affluentia istorum temporalium. Psalm. cxliii, 15 : *Beatum dixerunt populum cui hæc sunt.* Alii quod perfecta beatitudo consistit in hoc quod homo satisfaciat voluntati suæ : unde dicimus : Beatus est qui vivit ut vult. Eccl. iii, 12 : *Et cognovi quod non esset melius nisi lætari etc.* Alii dicunt quod perfecta beatitudo consistit in virtutibus activæ vitæ. Alii quod in virtutibus contemplativæ vitæ, scilicet divinorum et intelligibilium ; sicut Aristoteles. Omnes autem istæ opiniones falsæ sunt ; quamvis non eodem modo. Unde Dominus omnes reprobat. Opinionem illorum qui dixerunt, quod consistit in affluentia exteriorum, reprobat : unde dicit, *Beati pauperes;* scilicet quasi, non beati affluentes. Opinionem vero eorum qui ponebant beatitudinem in satisfactione appetitus, reprobat cum dicit, *Beati misericordes.* Sed sciendum quod triplex est appetitus in homine. Irascibilis, qui appetit[2] vindictam de inimicis ; et hoc reprobat cum dicit, *Beati mites.* Concupiscibilis, cujus bonum est gaudere et delectari. Hoc reprobat cum dicit, *Beati qui lugent.* Voluntatis, qui est duplex secundum quod duo quærit. Primo quod voluntas nulla superiori lege coerceatur[3] : secundo quod possit restringere alios ut subditos : unde desiderat præesse et non subesse. Dominus autem contrarium ostendit quantum ad utrumque : et quantum ad primum dicit, *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam ;* quantum autem ad secundum dicit, *Beati misericordes.* Ergo et illi qui ponunt beatitudinem in exteriori affluentia, et qui in satisfactione appetitus, errant. Illi autem qui ponunt beatitudinem in actibus activæ vitæ, scilicet moralibus,

[1] Al. : « monticulis aliis. »

[2] Al. : « petit. » — [3] Al. : « coarcetur. »

errant, sed minus, quia illud est via ad beatitudinem : unde Dominus non reprobat tanquam malum; sed ostendit ordinatum ad beatitudinem; quia vel ordinantur ad seipsum, sicut temperantia et hujusmodi; et finis eorum est munditia cordis, quia faciunt vincere passiones : vel ordinantur ad alterum, et sic finis eorum est pax et hujusmodi. Opus enim justitiæ est pax. Et ideo istæ virtutes sunt viæ in beatitudinem, et non ipsa beatitudo. Et hoc est *Beati mundo corde*; *quoniam ipsi Deum videbunt.* Non dicit, Vident, quia hoc esset ipsa beatitudo. Et iterum. *Beati pacifici :* non quia pacifici, sed quia in aliud tendunt : *quoniam filii Dei vocabuntur.* Illorum autem opinio qui dicunt quod beatitudo consistit in contemplatione divinorum reprobat Dominus quantum ad tempus, quia alias vera est : quia ultima felicitas consistit in visione optimi[1] intelligibilis, scilicet Dei. Unde dicit, *Videbunt.*

Et notandum, quod secundum Philosophum, ad hoc quod actus contemplativi faciant beatum, duo requiruntur. Unum substantialiter, scilicet quod sit actus altissimi intelligibilis, quod est Deus. Aliud formaliter, scilicet amor et delectatio. Delectatio enim perficit felicitatem, sicut pulchritudo juventutem. Et ideo Dominus duo ponit : *Deum videbunt* et *filii Dei vocabuntur.* Hoc enim pertinet ad unionem amoris. I Joan. III, 1 : *Videte qualem caritatem dedit nobis pater, ut filii Dei nominemur et simus.*

Item notandum, quod in istis beatitudinibus quædam ponuntur ut merita, et quædam ut præmia. Et hoc in singulis. *Beati pauperes spiritu :* ecce meritum : *quoniam ipsorum est regnum cœlorum :* ecce præmium; et sic in aliis.

Et notandum est etiam aliquid circa meritum in communi, et aliquid circa præmium in communi. Circa meritum sciendum, quod Philosophus distinguit duplex genus virtutis : unum communis, quæ perficit hominem humano modo; aliud specialis, quam vocat heroicam, quæ perficit supra humanum modum. Quando enim fortis timet ubi est timendum, istud est virtus; sed si non timeret, esset vitium. Si autem in nullo timeret confisus Dei auxilio, ista virtus esset supra humanum modum; et istæ virtutes vocantur divinæ. Isti ergo actus sunt perfecti; et virtus etiam, secundum Philosophum, est operatio perfecta. Ergo ista merita vel sunt actus donorum, vel actus virtutum secundum quod perficiuntur a donis. Item nota, quod actus virtutum sunt illi de quibus lex præcipit; merita autem beatitudinis sunt actus virtutum : et ideo omnia quæ præcipiuntur, et infra continentur, referuntur ad istas beatitudines. Unde sicut Moyses primo proposuit præcepta, et post multa dixit, quæ omnia referebantur ad præcepta proposita : ita Christus in doctrina sua primo præmisit istas beatitudines, ad quas omnia alia reducuntur. Circa præmium[2] autem notandum, quod Deus est præmium eorum qui ei serviunt. Thren. III, 24 : *Pars mea Dominus, dixit anima mea : propterea expectabo eum.* Psal. XV, 5 : *Dominus pars hereditatis meæ et calicis mei.* Gen. XV, 7 : *Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldæorum, ut darem tibi terram istam, et possideres eam.* Et sicut Augustinus dicit in II *Confess.* Anima cum recedit a te, bona quærit extra te. Homines autem diversa quærunt; sed quicquid inveniri potest in qualibet vita, totum Dominus repromisit in Deo. Aliqui enim ponunt summum bonum affluentiam divitiarum, per quam possunt pervenire ad maximas dignitates : Dominus promittit regnum quod complectitur utrumque; sed ad hoc regnum dicit perveniri per viam paupertatis, non divitiarum : unde, *Beati pauperes.* Alii perveniunt ad istos honores per bella : Dominus autem dicit : *Beati mites etc.* Alii consolationes quærunt per voluptates; Dominus dicit : *Beati qui lugent.* Aliqui nolunt subdi : Dominus autem dicit : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* Aliqui volunt vitare malum opprimendo subditos : Dominus dicit : *Beati misericordes etc.* Aliqui ponunt visionem Dei in contemplatione veritatis in via : Dominus autem promittit in patria : unde, *Beati mundo*

[1] Al. : « optime. »

[2] Al. : « primum. »

corde etc. Et notandum, quod ista præmia quæ Dominus hic tangit, possunt dupliciter haberi : scilicet perfecte et consummate ; et sic in patria tantum : et secundum inchoationem et imperfecte; et sic in via. Unde sancti habent quamdam inchoationem illius beatitudinis. Et quia in hac vita non possunt explicari illa sicut erunt in patria; ideo Augustinus exponit secundum quod sunt in hac vita. *Beati* ergo *pauperes spiritu*, non spe tantum, sed etiam re. Luc. XVII, 21 : *Regnum Dei intra vos est.* Unde istis præmissis, accedamus ad litteram.

In istis beatitudinibus duo facit Evangelista. Primo ponuntur ipsæ beatitudines; secundo manifestatio beatitudinum; ibi, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam : quoniam ipsorum est regnum cœlorum :* hoc enim est declarativum omnium beatitudinem. Virtus autem tria facit : quia rem ovet a malo ; operatur et facit operari bonum; et disponit ad optimum. Primo ergo determinat de primo, ibi, *Beati pauperes :* de secundo, ibi, *Beati qui esuriunt :* de tertio, ibi, *Beati mundo corde*, determinat. Removet autem virtus a tribus malis ; cupiditatis, crudelitatis, sive inquietudinis, et voluptatis noxiæ. Primum notatur ibi, *Beati pauperes;* secundum ibi, *Beati misericordes*; tertium ibi, *Beati qui lugent.* Dicit ergo : *Beati pauperes.* Dupliciter legitur. Primo sic. *Beati pauperes*, idest humiles, qui se æstimant pauperes : illi enim sunt vere humiles, qui se pauperes æstimant, non solum in exterioribus, sed etiam in interioribus. Psal. XXXIX, 18 : *Ego autem mendicus sum et pauper :* contra illud Apoc. III, 17, *Dicis quia dives sum et locupletatus et nullius egeo; et nescis quia tu es miser et miserabilis et pauper et cæcus et nudus etc.* Et tunc hoc quod dicit, *Spiritu*, potest tripliciter legi. Spiritus enim aliquando dicitur superbia hominis. Isa. II, 22 : *Quiescite ab homine cujus spiritus in naribus est, quia excelsus reputatus est ipse.* Isa. XXV, 4 : *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem.* Et dicitur superbia spiritus : quia sicut per flatum inflantur utres, ita per superbiam homines. Col. II, 18 : *Inflatus sensu carnis suæ.* Ergo *beati pauperes*, scilicet hi qui parum habent de spiritu superbiæ. Vel accipitur spiritus pro voluntate hominis : quidam enim sunt necessitate humiles : et isti non sunt beati : sed qui humilitatem affectant. Tertio accipitur pro Spiritu sancto : unde, *Beati pauperes spiritu*, qui humiles sunt per Spiritum sanctum. Et istæ duæ quasi ad idem redeunt. Et dicit, *pauperes spiritu :* quia humilitas dat Spiritum sanctum. Isa. LXVI, 2 : *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos?* Istis pauperibus repromittitur regnum, in quo intelligitur, summa excellentia. Et licet istud retribuatur cuilibet virtuti; specialiter[1] tamen datur humilitati : quia *omnis qui se humiliat exaltabitur :* infra XXIII, 12 : Et Prover. XXIX, 33 : *Humilem spiritum suscipiet gloria.* Vel aliter, secundum Hieronymum. *Pauperes spiritu*, ad litteram, in abdicatione rerum temporalium. Et dicit, *Spiritu :* quia quidam pauperes necessitate sunt, sed non debetur illis beatitudo ; sed illis qui voluntate. Et isti dicuntur dupliciter : quia etsi aliqui divitias habent, tamen non habent eas in corde. Psal. LXI, 11 : *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere.* Aliqui nec habent affectant; et istud securius est ; quia mens trahitur a spiritualibus ex divitiis. Et isti dicuntur proprie pauperes spiritu : quia actus donorum qui sunt supra humanum modum, sunt hominis beati : et quod homo omnes divitias abjiciat, ut nec aliquo etiam modo appetat, hoc est supra humanum modum. Istis autem repromittitur regnum cœlorum : in quo notatur non solum altitudo honoris, sed affluentia divitiarum. Jac. II, 5 : *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide?*

Et nota, quod Moyses primo promisit divitias, Deuter. XXVIII, 1 : *Faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus quæ versantur in terra.* Et infra v, 3 : *Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro.* Et ideo ut distinguat Dominus legem veterem a nova, primo ponit bea-

[1] Al. : « spiritualiter. »

titudinem in contemptu divitiarum temporalium.

Item, secundum Augustinum, nota, quod ista beatitudo pertinet ad donum timoris : quia timor, maxime filialis, facit habere reverentiam ad Deum : et ex hoc contemnit homo divitias. Ponit Isaias beatitudines descendendo. Isa. xi, 1 : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini.* Christus e converso, a dono timoris, scilicet a paupertate incipit : quia Isaias prænuntiavit[1] adventum Christi ad terram; Christus autem de terra sursum trahebat.

Beati mites. Hæc est secunda beatitudo. Sed ne aliquis dicat quod sufficit paupertas ad beatitudinem, ostendit quod non sufficit ; immo requiritur mansuetudo, quæ temperat circa iras, sicut temperantia circa concupiscentias. Ille enim est mitis qui, nec irritatur. Hoc autem poterit fieri per virtutem, ut scilicet non irascaris nisi causa justa; sed si habeas etiam causam justam et non provocaris, hoc est supra humanum modum : et ideo dicit, *Beati mites*. Pugna enim est propter abundantiam exteriorum rerum ; et ideo nunquam esset turbatio, si homo divitias non affectaret ; et ideo qui non sunt mites, non sunt pauperes spiritu. Et propterea statim subjungit, *Beati mites*. Et nota, quod hoc in duobus consistit : primo quod homo non irascatur ; secundo quod si irascatur, iram temperet. Ita dicit Ambrosius : Prudentis est, iræ motus temperare ; nec minor virtus dicitur temperate irasci, quam omnino non irasci est ; pluriumque hoc levius, illud fortius existimo, etc. Chrysostomus dicit : Inter multas promissiones æternas ponit unam terrenam. Unde, ad litteram, terram istam possident mites. Multi enim litigant, ut possessiones acquirant ; sed frequenter vitam et omnia perdunt. Sed frequenter mansueti totum habent. Ps. xxxvi, 11 : *Mansueti hereditabunt terram.* Sed melius exponitur, ut referatur ad futurum. Et potest tunc exponi multipliciter. Hilarius sic, *possidebunt terram*, idest corpus Christi glorificatum : quia erunt conformes in corpore suo illi claritati. Isa. xxxiii, 17 : *Videbunt regem in decore suo, oculi ejus cernent terram de longe.* Philip. iii, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Vel aliter, ista terra modo est mortuorum, quia[2] subjecta est corruptioni ; sed *liberabitur a corruptione*, secundum Apostolum, Rom. viii, 21 : Ergo ista terra quando erit clarificata et liberata a servitute corruptionis, vocabitur terra viventium. Vel per terram intelligitur cœlum empyreum, in quo sunt beati : et vocatur terra, quia sicut se habet terra ad cœlum, ita cœlum illud ad cœlum Sanctæ Trinitatis. Vel *possidebunt terram*, idest corpus suum glorificatum Augustinus exponit metaphorice, et dicit quod per hoc intelligenda est quædam soliditas sanctorum in cognitione primæ veritatis. Psal. xxvi, 13 : *Credo videre bona Domini in terra viventium.*

Ista secunda beatitudo adaptatur dono pietatis : quia illi proprie irascuntur qui non sunt contenti divina ordinatione.

Beati qui lugent, etc. Positæ sunt duæ beatitudines per quas abstrahimur[3] a malo cupiditatis et crudelitatis ; hic ponitur tertia, per quam abstrahimur a malo noxiæ voluntatis vel judicatis. Et hoc est *Beati qui lugent.* In veteri testamento terrena promittebat et terrenam jucunditatem. Hier. xxxi, 17 : *Confluent ad bona Domini super frumento, vino et oleo, etc.* Post. v, 13 : *Lætabitur virgo in choro, juvenes et senes simul.* Sed per contrarium Dominus ponit beatitudinem in luctu. Notandum autem quod non quicumque ploratus luctus dici potest ; sed ille quo quis mortuum plorat sibi dilectum. Dominus enim per excessum loquitur hic. Sicut supra, *Beati pauperes;* ita hic de maximo luctu mentionem facit : sicut enim nullam[4] recipiunt consolationem hi qui mortuum plorant ; ita Dominus vult vitam nostram in luctu esse. Hier. vi, 26 : *Luctum unigeniti fac tibi, planctum*

[1] Al. : « pronuntiavit. » — [2] Al. : « quæ. »

[3] Al. : « abstrahitur. » — [4] Al. : « sicut illius. »

amarum, etc. Et potest iste luctus tripliciter exponi. Primo pro peccatis non solum propriis, sed etiam alienis : quia si lugemus mortuos carnaliter, multo magis spiritualiter. I Reg. XVI, 1 : *Usquequo tu luges Saul? etc.* Hierem. IX, 1 : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.* Ponitur autem satis congrue ista beatitudo post præmissam : posset enim quis dicere : Sufficit non facere malum : et verum est a principio ante peccatum; sed post commissum peccatum, non sufficit nisi satisfacias. Secundo potest accipi de luctu pro incolatu præsentis miseriæ. Psalm. CXIX, 5 : *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Istud est irriguum superius et inferius, de quo Josue XV, 19 : *Pro peccatis plorate, et pro cœlestis patriæ incolatu,* Tertio, secundum Augustinum, pro luctu quem habent homines de gaudiis sæculi, quæ dimittunt veniendo ad Christum. Homines enim aliqui sæculo moriuntur, et sæculum moritur eis. Gal. ult. 4. *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Nos autem sicut de mortuis lugemus, ita illi lugent : quia non potest esse quin in dimittendo, aliquem dolorem sentiant. Isti autem triplici luctui triplex consolatio respondet : quia luctui pro peccatis datur remissio peccatorum, quam petebat David dicens, Psal. L, 13 : *Redde mihi lætitiam salutaris tui.* Dilationi cœlestis patriæ et incolatui præsentis miseriæ respondet consolatio vitæ æternæ, de qua Hierem. XXXI, 13 : *Convertam luctum vestrum in gaudium, et consolabimini.* Tertio luctui respondet consolatio divini amoris : quando enim aliquis dolet de amissione rei dilectæ, consolationem recipit si aliam[1] rem magis dilectam acquirit : unde homines consolantur quando pro temporalibus rebus recipiunt spirituales et æternas; quod est Spiritum sanctum recipere : quare dicitur Paraclitus; Joan. XV. 26. Per Spiritum sanctum enim, qui est amor divinus, homines gaudebunt. Joan. XX, 16 : *Tristitia vestra convertetur in gaudium.*

Et notandum, quod ista beatitudo appropriatur dono scientiæ : quia illi lugent qui miserias aliorum cognoscunt : unde de quibusdam talem scientiam non habentibus dicitur Sapien. XIV, 22 : *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appelant.* E converso. Eccl. I, 18 : *Qui addit scientiam, addit et laborem.*

Et notandum, quod ista præmia ita ordinantur, quod semper secundum addit super primum. Primo enim dixit : *Beati pauperes : quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Postea : *Quoniam ipsi possidebunt terram :* plus enim est possidere quam habere tantum. Item postea : *Quoniam ipsi consolabuntur :* plus enim est consolari quam possidere. Aliqui enim possident ista, sed non delectantur in eis.

Consequenter positis beatitudinibus quæ pertinent ad remotionem mali, hic ponitur beatitudo quæ pertinet ad operationem boni. Est autem duplex bonum nostrum : justitiæ scilicet, et misericordiæ ; et ideo duo ponit. Quantum ad primum dicit : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* Justitia tripliciter sumitur, secundum Chrysostomum et Philosophum. Quandoque enim pro omni virtute ; et dicitur omnis virtus justitia legalis quæ præcipit de actibus virtutum : unde inquantum homo obedit legi, implet opus omnium virtutum. Alio modo secundum quod est specialis virtus, de quatuor cardinalibus, quæ opponitur avaritiæ vel injustitiæ ; et est circa emptiones, venditiones, conductiones. Quod ergo dicit hic, *Qui esuriunt justitiam,* potest intelligi generaliter, vel specialiter. Si intelligatur de generali, hoc dicit propter duas rationes. Prima Hieronymi, qui dicit, quod non sufficit quod homo justitiæ opus operetur, nisi cum desiderio operetur. Psal. LIII, 8 : *Voluntarie sacrificabo tibi, etc.* Et alibi Psal. XLI, 3 : *Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum, etc.* Amos VIII, 11 : *Mittam tamen in terram istam, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei.* Ergo est esuries quando cum desiderio operatur quis. Alia

[1] Al. : « illam. »

ratio. Justitia est duplex; perfecta, et imperfecta. Perfectam in mundo habere non possumus : quia *si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est* : I Joan. I, 8 et Isa LXIV, 10 : *Omnes justitiæ nostræ quasi pannus menstruatæ*. Sed hanc habemus in cœlo. Isa. LX, 21 : *Populus tuus omnes justi, in perpetuum hereditabunt terram*. Sed desiderium justitiæ possumus hic habere; et ideo dicit : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam etc*. Et est simile illud quod Pythagoras fecit. Tempore enim Pythagoræ illi qui studebant vocabantur sophi, idest sapientes. Pythagoras autem noluit vocari sophos, idest sapiens, sed Philosophus, hoc est sapientiæ amator. Ita vult Dominus quod sui sint et vocentur amatores justitiæ. Si autem intelligatur de justitia speciali[1], quæ est quod homo reddat unicuique quod suum est, convenienter dicitur : *Beati qui esuriunt, etc*. Quia esuries et sitis proprie avarorum est, quia nunquam satiantur qui aliena injuste possidere desiderant. Unde ista esuries de qua dicit Dominus, opponitur huic, scilicet avarorum. Et vult Dominus quod ita anhelemus ad istam justitiam quod nunquam quasi satiemur in vita ista, sicut avarus nunquam satiatur. *Beati* ergo *qui esuriunt et sitiunt justitiam : quoniam ipsi saturabuntur*. Conveniens præmium ponitur, *Saturabuntur :* et primum in æterna visione ; videbunt enim Deum per essentiam. Psalm. XXVI, 15 : *Satiabor cum apparuerit gloria tua*. Ibi enim nihil restabit ad desiderandum. Psalm. CXII, 1 : *Qui replet in bonis desiderium tuum*. Proverb. XXI : *Desiderium suum justis dabitur*. Secundo in præsenti. Et hæc est duplex. Una est in bonis spiritualibus, hoc est in impletione mandatorum Dei. Joan. IV, 34 : *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus*. Et de isto exponit Augustinus. Alio modo accipitur de saturitate rerum temporalium. Homines injusti nunquam saturantur : sed homines qui habent terminum suum ipsam justitiam, ultra non procedunt. Prov. XIII, 25 : *Justus comedit, et replet animam suam*.

Ista beatitudo, secundum Augustinum, reducitur ad donum fortitudinis : quia quod homo juste operetur, hoc pertinet ad fortitudinem. Item superaddit aliquid præmio supra posito, quia saturari est implere totaliter desiderium.

Item nota, quod primo dicit : *Beati qui lugent* : homo enim quando infirmus est non appetit comedere ; sed tunc appetere incipit quando jam incipit sanari. Et ita est in spiritualibus, quod quando homines sunt in peccato, non sentiunt famem spiritualem ; sed quando dimittunt peccata, tunc sentiunt. Et ideo statim subdit : *Beati misericordes :* quia justitia sine misericordia crudilitas est; miseicordia sine justitia, mater est dissolutionis. Et ideo oportet quod utrumque conjungatur, secundum illud Prov. III, 3 : *Misericordia et veritas non te deserant etc*. Psalm. LXXXIV, 11 : *Misericordia et veritas obviaverunt sibi etc*.

Beati misericordes : quoniam ipsi misericordiam consequentur. Misericordem esse est habere miserum cor de miseria aliorum : tunc autem habemus misericordiam de miseria aliorum quando illam reputamus quasi nostram. De nostra autem dolemus et studemus repellere : ergo tunc vere misericors es quando miseriam aliorum studes repellere. Est autem duplex miseria proximi. Prima in istis rebus temporalibus ; et ad istam debemus habere miserum cor. I Joan. IV. 17 : *Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necesse habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?* Secunda qua homo per peccatum miser efficitur : quia sicut beatitudo est in operibus virtutum, ita miseria propria in vitiis. Prov. XIV, 34 : *Miseros facit populos peccatum*. Et ideo quando admonemus corruentes ut redeant, misericordes sumus. Infra IX, 36 : *Videns autem Jesus turbas, misericordia motus est*. Isti ergo misericordes beati. Et quare? *Quoniam ipsi misericordiam consequentur*. Et sciendum, quod semper dona Dei excedunt merita nostra. Eccli. XXXIII, 11 : *Quo-*

[1] Al. : « spirituali. »

niam Dominus retribuens est, et septies tantum retribuet tibi. Ergo multo major est misericordia quam Dominus impendet nobis, quam illa quam impendimus proximo. Ista misericordia inchoatur in hac vita dupliciter. Primo[1], quia relaxantur peccata. Psalm. CII, 3 : *Qui propitiatur omnibus inquitatibus tuis.* Secundo, quia removet defectus temporales, ita quod solem suum facit oriri. Perficietur tamen in futuro, quando omnis miseria, et culpæ et pœnæ removebuntur. Ps. XXXV, 6 : *Domine, in cœlo misericordia.* Et hoc est : *Quoniam ipsi misericordiam consequentur.*

Ista beatitudo reducitur ad donum consilii : quia hoc est singulare consilium ut inter pericula hujus mundi misericordiam consequamur. I Tim. IV, 8 : *Pietas ad omnia utilis est.* Dan. IV, 24 : *Consilium meum regi placeat.*

Sic ergo positi sunt actus virtutum quibus removemur[2] a malo et operamur bonum; nunc ponuntur actus quibus disponimur ad optimum : unde, *Beati mundo corde etc.* Ista beatitudo in duobus consistit : in visione Dei, et dilectione proximi : unde primo ponit beatitudinem quæ pertinet ad visionem Dei; secundo beatitudinem quæ pertinet ad dilectionem proximi, ibi, *Beati pacifici etc.* Dicit ergo : *Beati mundo corde : quoniam ipsi Deum videbunt.*

Hic primo est quæstio litteralis. Habemus enim quod Deus videri non potest. I Joan. IV, 12 : *Deum nemo vidit unquam.* Et ne aliquis diceret, quod quamvis nullus videat in præsenti, videbit in futuro, removet hoc Apostolus I Tim. ult. 16 : *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.*

Sed sciendum, quod circa hoc sunt diversæ opiniones. Aliqui enim posuerunt quod nunquam Deus per essentiam videatur; sed in aliqua refulgentia suæ claritatis : sed hoc reprobat *Glossa* super illud Exod. XXXIII, 20 : *Non videbit me homo et vivet :* propter duo. Primo, quia hoc repugnat auctoritati sacræ Scripturæ. I Joan. III, 2 : *Videbimus eum sicut est.* Item I Corinth. XIII, 12 : *Videmus nunc per speculum in ænigmate tunc autem facie ad faciem.* Item rationi : quia beatitudo hominis est ultimum hominis, in quo quietatur desiderium ejus. Naturale autem desiderum est quod homo videns effectus inquirat de causa : unde etiam admiratio philosophorum fuit origo Philosophiæ, quia videntes effectus, admirabantur et quærebant causam. Istud ergo desiderium non quietabitur donec perveniat ad primam causam, quæ Deus est, scilicet ad ipsam divinam essentiam. Videtur ergo per essentiam. Alii plus etiam erraverunt ponentes contrarium : quia dixerunt, quod non solum videbimus oculo mentis, sed etiam corporis, essentiam Dei; et quod Christus videt oculo corporali essentiam divinam. Sed hoc non convenit : quod patet primo ex auctoritate quæ hic ponitur; quia non diceret : *Beati mundo corde*; sed, Beati qui habent mundos et puros oculos. Ergo dat intelligere, quod non videtur nisi corde, idest intellectu; sic enim accipitur hic cor, sicut et Ephes. I, 18 : *Illuminatos oculos cordis vestri.* Secundo, quia sensus corporis non potest nisi in suum objectum. Si autem dicatur quod tunc habebit majorem potentiam; dicendum, quod tunc non esset visio corporalis; quia oculus corporalis, non videt nisi colores, essentiam autem per accidens, secundum Augustinum, libro ult. de *Civitate Dei*, cap. XIX. Sicut cum video vivens, possum dicere quod video vitam, inquantum video quædam indicia quibus indicatur mihi vita sua. Ita erit in visione divina : quia tanta erit refulgentia in cœlo novo et terra nova, et corporibus glorificatis, quod per ista dicemur[3] videre Deum quasi oculis corporalibus. Ergo *beati mundo corde etc.* Solvitur vero[4] illud, *Deum nemo vidit unquam*, tripliciter. Primo, quia non visione comprehensiva; secundo, oculis corporalibus; tertio, in hac vita : quia si alicui datum fuerit quod viderit in hac vita Deum, hoc fuit quia totaliter alienatus est, et elevatus supra sensus corporales. Et ideo dicitur : *Beati mundo corde :* quia sicut

[1] Al. deest : « primo. » — [2] Al. : « removemur. »

[3] Al. : « diceremus. » — [4] Al. : « ergo. »

oculus videns colorem oportet quod sit depuratus, ita mens videns Deum. Sap. I : *In simplicitate cordis quærite illum : quoniam invenitur ab his qui non tentant illum : apparet autem his qui fidem habent in illum.* Fide enim purificatur cor. Act. xv, 9 : *Fide purificans corda eorum.* Et quia visio succedet fidei, ideo dicitur : *Quoniam ipsi Deum videbunt. Beati mundo corde*, qui scilicet habent munditiam generalem ab alienis cogitationibus, per quam cor eorum templum Dei sanctum est, in quo Deum contemplandum vident. Templum enim a contemplando dici videtur. Specialiter vero *beati mundo corde*, idest qui habent munditiam carnis [1] : nihil enim ita impedit spiritualem contemplationem sicut immunditia carnis : *Pacem sequimini; et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum :* Heb. xii, 14. Et ideo quidam dicunt, quod virtutes morales proficiunt ad vitam contemplativam, et præcipue castitas. Et secundum hoc, *Beati mundo corde*, potest intelligi [2] de visione viæ : sancti enim qui habent cor repletum justitia, vident excellentius quam alii qui vident per effectus corporales. Quanto enim effectus sunt propinquiores, tanto Deus magis cognoscitur per illos. Unde sancti qui habent justitiam, caritatem, et hujusmodi effectus, qui sunt simillimi Deo, cognoscunt magis quam alii. Psal. xxxiii, 9 : *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.*

Beati pacifici : quoniam filii Dei vocabuntur. Hic ponitur septima beatitudo. Et, sicut dictum est; virtutes ad optimum disponentes disponunt ad duo : scilicet ad visionem Dei, et dilectionem. Et sicut munditia cordis disponit ad visionem Dei, ita pax ad dilectionem Dei disponit, qua filii Dei nominamur et sumus; et sic disponit ad dilectionem proximi : quia sicut dicitur I Joan. xiv, 20, *qui non diligit fratrem suum* [3] *quem videt; Deum quem non videt quomodo potest diligere ?* Et notandum quod hic ponuntur duo præmia beatitudinis; videlicet [4]. *Beati pacifici*, et, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam :* et omnia præcedentia reducuntur ad ista duo, et sunt effectus omnium præcedentium. Quid enim agitur per paupertatem spiritus, per luctum, per mansuetudinem, nisi ut mundum cor habeatur? Quid per justitiam et misericordiam, nisi ut pacem habeamus? Isa. xxxii, 17 : *Fructus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, et securitas usque in sempiternum. Beati* ergo *pacifici.* Sed videndum est quid sit pax, et quomodo ad eam possimus pervenire. Pax est tranquillitas ordinis. Ordo autem est parium dispariumque sua loca cuique tribuens dispositio. Ergo pax est in hoc quod omnes teneant sua loca. Unde debet mens hominis primo Deo subjecta esse. Secundo motus et vires inferiores, quæ sunt nobis et brutis communes, subjectæ esse homini; per rationem enim homo præest animalibus. Gen. i, 26 : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et præsit piscibus maris, et volatilibus cœli, et bestiis, universæque terræ, omnique reptili quod movetur in terra.* Tertio ut homo pacem habeat ad alios : quia sic totaliter erit ordinatus. Ista autem ordinatio non potest esse nisi in hominibus sanctis. Psal. cxviii, 165 : *Pax multa diligentibus nomen tuum.* Isa. xlviii, 22 : *Non est pax impiis.* Pacem enim interiorem habere non possunt. Sap. xiv, 22 : *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Pacem talem mundus dare non potest. Joan. xiv, 27 : *Non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Item non sufficit totum hoc, sed debent inter discordes pacem facere. Prover. xii, 20 : *Qui ineunt pacis consilia sequitur eos gaudium.* Tamen sciendum quod ista pax hic inchoatur, sed non perficitur : quia nullus potest totaliter habere motus brutales rationi subjectos. Rom. vii, 23 : *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi*

[1] Al. : « et ideo dicitur quod visio succedet fidei: *Beati ergo mundo corde*, qui scilicet habent munditiam generalem : eorum templum Dei sanctum est: templum a contemplando dicitur. Vel *beati mundo rcode*, idest qui habent munditiam carnis. »

[2] Al. : « et sciendum, quod hoc, scilicet *Beat mundo corde* potest intelligi etc. »

[3] Al. : « qui odit fratrem suum. »

[4] Al. : « unde. »

mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Unde vera erit in vita æterna. Ps. IV, 9 : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Phil. IV, 7 : *Pax Dei exsuperat omnem sensum. Quoniam filii Dei vocabuntur*, triplici ratione. Prima est, quia habent officium filii Dei : ad hoc enim Filius dicitur venisse in mundum ut congregaret dispersos. Ephes. 14 : *Ipse enim est pax nostra.* Col. I, 20 : *Pacificans in sanguine crucis ejus sive quæ in terris, sive quæ in cœlis.* Secundo, quia per pacem cum caritate pervenitur ad regnum æternum, in quo omnes filii Dei vocabuntur. Sap. V, 5 : *Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.* Eph. IV, 3 : *Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Tertio, quia per hoc homo assimilatur Deo, quia ubi est pax, non est aliqua resistentia : Deo autem nullus resistere potest. Job. IX, 4 : *Quis restitit*[1] *ei, et pacem habuit?*

Et notandum quod istæ beatitudines sibi invicem superaddunt : plus enim est misericordiam consequi quam saturari : quia saturari est impleri eo quod est sibi proportionatum, sed misericordia superabundat. Item non omnes qui misericordiam accipiunt, admittuntur a rege ad videndum regem. Item plus est esse filium regis, quam regem videre. Et tamen sciendum, quod per omnia ista unum præmium designatur.

Sed quare ita Dominus[2] per multa voluit significare illud? Dicendum, quod omnia quæ in inferioribus divisa sunt, in superioribus congregantur. Et quia in rebus humanis ista inveniuntur dispersa, et nos manuducimur[3] per sensibilia; ideo Dominus per multa significavit illud præmium æternum.

Ista autem septima beatitudo adaptatur dono sapientiæ ; sapientia enim facit esse filios Dei. Item notandum, quod in septima beatitudine ponitur pax, sicut in die septima requies ; Gen. II.

Consequenter ponitur octava beatitudo, quæ designat perfectionem omnium præcedentium : tunc enim homo in omnibus illis perfectus est, quando nullam deserit propter tribulationes. Eccli. XXVII, 8 : *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis. Beati* ergo *qui persecutionem patiuntur etc.*

Sed aliquis forte audiens, *Beati pacifici*, dicet hos non esse beatos propter persecutionem : quia persecutio pacem turbat vel totaliter tollit. Sed certe non interiorem, sed exteriorem. Psalm. CXVIII, 165 : *Pax multa diligentibus legem tuam, etc.*

Ipsa autem persecutio, non facit beatum[4], sed ejus causa : unde dicit, *Propter justitiam.* I Petr. III, 14 : *Si quid patimini propter justitiam, beati.* Chrysostomus : Non dicit a paganis, et pro fide, sed propter justitiam.

3. *Beati estis cum maledixerint vobis homines, etc.* Supra ab illo, *Beati pauperes spiritu etc.*, instruxit generaliter ea quæ erant perfectionis; hic sermonem ad discipulos dirigit : ubi primo monet eos ad passionum tolerantiam, quod *opus perfectum habet;* Jac. I, 3 : secundo ad executionem sui officii diligentem[5], ibi : *Vos estis sal terræ.* Insuper prima in tres. Primo monet ad persecutionum patientiam considerando causam propter quam patiuntur; secundo considerando præmium quod ex passionibus consequuntur, ibi, *Gaudete et exultate*; *quoniam merces vestra copiosa est in cœlis*; tertio exemplo prophetarum quos sic patientes imitantur, ibi, *Sic enim persecuti sunt prophetas.* Tria autem monet sustinenda; duo in præsentia, scilicet contumelias in verbis, et injurias in factis; et unum in absentia, scilicet detractiones, sive morsiones ex odio cordis. Dicit ergo : *Beati estis ;* idest causa assumendæ beatitudinis adest vobis, *cum maledixerint vobis homines*, idest peccatores. *Glossa :* Ex odio cordis in faciem contumelias dixerint. Hieronymus : Ubi Christus in causa est, optanda est maledictio. I Pet. IV, 14. *Si exprobramini in nomine Christi, beati. Et persecuti vos fuerint*, vim inferendo, vel injuriando, secundum *Glossam. Et dixerint omne malum adversum*

[1] Al. : « resistit. »
[2] Al. : « ita quod Dominus. »
[3] Al. : « manducamur. »
[4] Al. : « pacem. »
[5] Al. : « ad executionem sui officii diligentiam. »

vos, scilicet famam vestram lædendo in absentia per omnia genera verborum malorum. Et sic est triplex persecutio; scilicet cordis, operis et oris. *Mentientes;* hoc dicit, quia non est gloria, de quo vere mala dicuntur : *propter me*, idest occasione mei, cui inhæretis. Chrysostomus : Qui mendaciter blasphematur, et propter Deum, beatus est; sed si alterum deest, non est merces beatitudinis. *Gaudete et exultate : quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Ecce secundum, scilicet consideratio præmii quod consequuntur : unde dicit : *Gaudete*, *Glossa*, mente, *et exultate*, corde, *in illa die*, scilicet quando sustinueritis illa. Rabanus : Nescio quis nostrum hoc possit implere, ut laceretur opprobriis fama nostra, et exultemus in Domino. Hoc qui vanam sectatur gloriam implere non potest. Eleganter enim in quoddam volumine legimus, quod si non quæras gloriam, non dolebis cum inglorius fueris. Chrysostomus : Quantum quisque de laude hominum lætatur, tantum de opprobrio tristatur. Et infra : Qui quærit tantum gloriam apud Deum, non timet confundi in conspectu hominum.

Sed est hic quæstio. Quare hujusmodi additur persuasio, dicens : *Gaudete*, *exultate*, *etc.*, et in præcedentibus beatitudinibus non?

Responsio. Hæc beatitudo est circa tolerantiam passionum, quod est difficilimum in comparatione ad alia supra posita : propter quod indiget persuasione. Vel hoc addit, ne Apostolos quasi novitios cito terreat : quos alloquitur, cum dicit : *Beati estis etc. Quoniam merces vestra copiosa est in cœlis*, scilicet Deus in se. Gen. xv, 1 : *Ego merces tua magna nimis.* Item copiosa respective. Ad Rom. viii, 18 : *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* II Corinth. iv, 17 : *Id quod in præsenti momentaneum est et leve tribulationis nostræ*, *supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Copiosa est*, quia secundum numerum tribulationum erit et numerus consolationum. Psal. xciii, 19 : *Secundum multitudinem dolorum meorum consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* II Corinth. i, 1 : *Sicut abundant passiones Christi in vobis*, *ita per Christum abundat consolatio vestra.* Lucas dicit vi, 33 : *Multa est in cœlo.* Et dicit, *In cœlis*, pluraliter propter multitudinem gaudiorum. *Glossa* : In superioribus partibus mundi.

Contra, dicit Beda : Cœlos non hic dici puto superiores partis aeris.

Responsio. Mundus hic dicitur cœlum empyreum cum tota machina mundiali, et non tantum id quod includitur per primum mobile, ut volebant philosophi : unde superiores partes mundi dicuntur quia est supra mundum istum.

Sic enim persecuti sunt prophetas. Hic ponitur tertium, quod scilicet debent sufferre passiones exemplo prophetarum : unde : *Sic*, idest per contumelias, injurias, et verba maligna, *persecuti sunt prophetas.* Jac. v, 10 : *Exemplum accipite*, *fratres*, *exitus mali et longanimitatis*, *laboris et patientiæ*, *prophetas qui locuti sunt in nomine Domini. Qui fuerunt ante vos;* et ideo exempla eorum vos invitant. Gregorius : Si facta præcedentium recolamus, gravia non sunt quæ sustinemus. Hebr. penult., 1 : *Itaque habentes tantam nubem testium*, *deponentes omne pondus et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.*

4. *Vos estis sal terræ.* Hæc est secunda pars, ubi monet diligentiam habere in executione sui officii : et primo in forma exequendi, quæ sub ratione exempli informantis, eis ostenditur; secundo in modo docendi, qui eis præscribitur, ibi, *Sic luceat lux vestra.* Exemplum informans designatur in varietate similitudinum, quarum duæ sunt per affirmationem, ubi ostenditur ad quod debent esse, quia ad condiendum exemplo vitæ, ibi, *Vos estis sal terræ;* secundo ad lucendum, vel illuminandum verbo doctrinæ, ibi, *Vos estis lux mundi.* Inter condimenta nihil sale utilius; inter visibilia nihil luce clarius. Duæ autem aliæ dicuntur per negationem, in quibus ostenditur ad quod debent non[1] esse, quia nec in absconsione vitæ vel personæ : unde

[1] omittitur : « non. »

dicit : *Non potest civitas abscondi supra montem posita* : neque in occultatione doctrinæ vel gratiæ : unde dicit : *Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio.* Inter præsidia nihil civitate manifestius ; inter ustensilia nihil lucerna convenientius. Ergo debent esse sol in vita et moribus ; lux in doctrinis et prædicationibus : civitas in præsidiis et defensionibus ; lucerna in accensionibus. Beda docet ut sale condiant animas ad incorruptionis sanitatem, ut illuminent ad veritatis intelligentiam, ut acquisitos, ab hostibus defendant, defensos ad amorem deitatis accendant : Dicit ergo : *Vos estis*, idest esse debetis, *sal terræ*. *Glossa :* Sal optimum condiens terrenos exemplo vitæ. Hieronymus : Sal appellantur Apostoli, quia per ipsos universum hominum genus conditur. Notantur autem hic tria. Primo eorum et omnium apostolicorum virorum officium, cum dicit : *Vos estis sal terræ;* secundo eorum periculum, cum dicit : *Quod si sal evanuerit;* tertio eorum supplicium, cum dicit : *Ad nihilum valet ultra.* Comparantur autem sali ratione consuetudinis. Ratione virtutis primo, quia habet virtutem saporativam, quia cibos condit : sic sermo apostolicus mentes insipidas condiebat. Col. IV, 6 : *Omnis sermo vester in gratia semper sit sale conditus.* Secundo habet vim arefactivam : unde Augustinus : Stal sterilem terram facit : sic Apostoli, destructo regno peccati, germen vitiorum compescebant. Sap. III, 13 : *Felix sterilis et incoinquinata, quæ nescivit torum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum.* Tertio habet virtutem restrictivam : unde Augustinus : Sal carnes desiccat : sic ipsi carnales concupiscentias retringebant. I Pet. II, 11 : *Obsecro vos abstinere a carnalibus desideriis.* Quarto habet virtutem mundificativam : unde Augustinus : Sal a vermibus et putredine servat : sic prædicatio verbi divini arcet a putredine vitiorum. Rom. VI, 12 : *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus.* Quinto habet virtutem sanativam, sicut habes IV Reg. II, quod Eliseus sale in vas novum misso sanavit aquas Hierico : sic infuso sale sapientiæ cœlestis in corde Apostolorum, sanatæ sunt aquæ, idest populi. Psalm. CVI, 20 : *Misit verbum suum, et sanavit eos.* Secundo comparantur sali ratione originis. Nam sal ex aqua maris et calore ignis vel solis conficitur ; et Apostoli ex aqua tribulationis et calore dilectionis facti sunt. Psalm. LXV, 12 : *Transivimus per ignem et aquam.* Thren. I, 13 : *De cœlo misit ignem in ossibus meis.* Tertio ratione consuetudinis, quia usus ejus in omni sacrificio erat. Lev. II, 13 : *Omnis victima sale salietur.* Sic honesta conversatio erat, et in occulto et in aperto, et coram Deo et coram proximo. Rom. XII, 17 : *Providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus.*

Quod si sal evanuerit, in quo salietur ? Hic ostenditur eorum periculum : unde dicit : *Quod si sal*, idest prædicator, vel prælatus, vel doctor, *evanuerit.* Evanescere dicitur sal tripliciter : scilicet liquefactione, quod fit per humidum et frigidum ; secundo infatuatione ; tertio evanescit quando omnino deficit. Expone ergo tripliciter sic. *Si evanuerit*, idest frigore, sive timore adversitatis, vel humiditate prosperitatis si dissolverit, *in quo salietur ?* idest, in quo populus bonis moribus informabitur ? Vel *si evanuerit*, idest infatuetur ; deviando a veritate, *in quo*, idest per quem, populus erudietur ? secundum Bedam. Thren. IV, 4 : *Parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis.* Vel *si evanuerit*, idest omnino defecerit, *in quo salietur ?* idest, per quem modum pœnitentiæ condietur populus ? Hier. XXX, 12 : *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* De omnibus his Hieronymus : Evanescit sal cupiditate effluens, timore succumbens, errore subvertens, prosperis elatus, adversis depressus. *Ad nihilum valet ultra.* Hic notatur eorum supplicium : ubi tria ponuntur. Primo valoris annihilatio per substractionem gratiæ. I Cor. XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum, etc.* Et quantum ad hoc dicit : *Ad nihilum valet ultra :* quia, ut dicit Beda, suo unctu germinare prohibet, et fecundare non sinit. Unde Luc. XIV, 35 : *Neque in terra neque in sterquilinio utile est.* Secundo gloriæ amissio ex defectu negligentiæ : unde subditur :

Nisi ut mittatur foras, idest extra Ecclesiam, vel extra paradisum, vel ab officio docendi removeatur. Apoc. 15 : *Foris canes et venefici et impudici et homicidæ et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium.* Joan. xv, 6 : *Mittetur forat sicut palmes, et arescet.* Tertio damnatio gehennæ ex cumulatione nequitiæ : unde subditur ; *Et conculcetur ab hominibus*, idest a dæmonibus : dæmon enim aliquando dicitur homo, sicut Psal. cxvii, 6 : *Non timebo quid faciat mihi homo : Glossa*, idest diabolus. Vel *conculcetur ab hominibus* idest, simul cum aliis calcetur, vel subtus alios in profundum inferni projiciatur. Malach. ult. 3 : *Calcabitis impios* ; Job. xx, 25 : *Vadent*[1] *et venient super eum horribiles.* Vel *conculcetur ab hominibus* ; idest, irrideatur a carnalibus hominibus. Oseæ iv, 9 : *Sicut populus, sic et sacerdos. Glossa* : Irrideatur ab hominibus. Sed ille qui persecutionem patitur, irridetur ab hominibus : ergo calcatur.

Contra. Augustinus et Rabanus : Non calcatur qui persecutionem patitur. Responsio. Calcari non dicitur nisi qui inferior est ; et ideo ille qui persecutionem patitur, licet in terra multa sustineat in corpore, et a malis irrideatur ; tamen quia fixus est in cœlo corde, non dicitur calcari.

Vos estis lux mundi etc. Hic ostenditur quod debent illuminare verbo doctrinæ : in qua possunt notari tria, quæ debet habere prædicator verbi divini. Primum est stabilitas, ut non deviet a veritate ; secundum est claritas, ut non doceat cum obscuritate ; tertium est utilitas, ut quærat Dei laudem, et non suam. Primum notatur cum dicitur. *Vos*, discretive, scilicet qui estis derivati a me, qui sum prima lux : Joan. viii, 12 : *Ego sum lux mundi : estis,* idest esse debetis. Ecce stabilitas quæ notatur in verbo substantivo, in quo excluditur lucis defectio, contra illos qui prædicant falsitatem ; et lucis fictio contra illos qui se transfigurant in Angelum lucis, II Cor. xi, 14 : et lucis diminutio, contra illos qui timore vel adulatione non reprehendunt vitia. Deinde notatur claritas cum dicitur, *Lux : Glossa :* Per quos omnes illuminantur a tenebris ignorantiæ. Comparantur autem luci ratione essentiæ, ratione actus, ratione virtutis, sive efficaciæ. Nam ejus essentia est cœlestis : unde Basilius in *Hexameron* : Lux est natura sibi per omnia similis, et simplex. Eccli. xxiv, 6 : *Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens.* Et ipsi conversatione debent esse cœlestes. Phil. iii, 20 : *Nostra conversatio in cœlis est.* Item non inquinatur ab immunditiis. Sap. vii, 25 : *Nihil inquinatum in illam incurrit.* Et ipsi debent esse mundi. Eccle. ix, 8 : *Omni tempore vestimenta tua sint candida.* Item omnibus est communicabilis. Job xxv, 3 *Super quem non splendet lumen ejus ?* Et prædicatores se debent omnibus exponere. Luc. vi, 30 : *Omni petenti te tribue.* Secundo ratione actus, qui, secundum Basilium, est tenebras illuminare, vias dirigere, latibula manifestare, differentias rerum ostendere. Et ipsi prædicatores debent illuminare in credendis, dirigere in operandis, vitanda manifestare, et modo comminando, modo exhortando hominibus prædicare. Tertio ratione suæ efficaciæ : lux enim ingerit delectationem. Eccle. xi, 7 : *Dulce est lumen, et delectabile est oculis*[2] *videre solem.* Item terræ fecunditatem. Eccli. xliii, 4 : *Radios igneos exsufflans etc.* Item viventibus cognitionem. Philosophus : Homo generat hominem et sol. Præter hæc ; secundum Basilium, veniente luce diei, ægritudines alleviantur, homines a somno excitantur, aves garriunt, bestiæ ad latibula sua fugiunt. Sic luce Apostolorum mundus est ædificatus exemplis, inflammatus doctrinis, fecundatus bonis operibus, alleviatus peccatis, excitatus a negligentiis, animatus ad contemplationem cœlestium, ereptus de potestate dæmonum. Deinde notatur utilitas, dum dicit, *Mundi*, idest universaliter. Psal. xviii, 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum.*

Quæritur autem hic quare præmiserit

[1] Al. : « vivent. »

[2] Al. : « hominibus. »

sal luci. Responsio Chrysostomi : Quia prius vita quam doctrina : vita enim ducit ad scientiam veritatis.

5. *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Hæc est pars ubi ostenditur quod non debent esse in absconsione vitæ : unde dicit : *Non potest civitas abscondi. Glossa :* Idest soliditas Apostolicæ doctrinæ, vel sancta vita ipsorum munita virtutibus. Hierem. I, 18 : *Dedi te in civitatem munitam. Abscondi*, idest celari, *supra montem posita,* idest sita super Christum vel Ecclesiam. Quare non potest celari? Quia ipse mons manifestat eam, secundum Glossam Chrysostomi : Omni tuba documenta sunt operum clariora, vitaque munda ipsa est luce fulgentior, nec obscurari poterit etiam si innumeri fuerint obloquentes. Et notandum, quod ex virtute verbi, *supra montem*, notantur tria, quia est secura, quod indicat constantiam : quia est inexpugnabilis, quod indicat patientiam : quia est in firmo et immobili loco sita, quod indicat perseverantiam. Deinde ponit quod non debent esse in absconsione doctrinæ : unde dicit : *Neque accendunt*, scilicet viri sancti, *lucernam*, idest doctrinam prædicationis, vel fervorem doctrinæ : nam in lucerna est ignis et lumen ; sic et in prædicatione debet esse fervor spiritus interius, et lumen boni exempli exterius. Sicut dicitur, quod Joannes *erat lucerna ardens et lucens :* Joan. v, 35. *Sub modio*, idest in abscondito ; *sed super candelabrum*, idest in manifesto. *Glossa* Bedæ : Idest super Ecclesiam quasi diceret : Non ideo data est doctrina prædicationis ut celetur sub modio timoris, vel commodo vitæ præsentis. Modius enim, secundum Isidorum lib. *Ethymolog.* XVII, est vas in quo mensuratur ; et id quod mensuratur, secundum Bedam. Mystice Christus lucernam incarnationis suæ non inclusit *sub modio*, idest mensura legis, vel in terminis unius gentis, *sed super candelabrum ;* idest Ecclesiam, *ut luceat omnibus qui in domo sunt*, idest in Ecclesia vel in mundo.

Sed est hic quæstio cur Apostoli, sive apostolica doctrina, dicuntur civitas, cum potius sint fundamentum, et Ecclesia sit civitas cujus sunt fundamentum.

Responsio : dicuntur civitas, quia sub Christo fuerunt initiatores Ecclesiæ. Vel nomine totius intelligitur pars, nomine civitatis fundamentum : mons enim super quem civitas ponitur, Christus est : de quo Isa. II, 2 : *Erit novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes.*

Deinde dicit : *Sic luceat lux vestra coram hominibus.* Et est secundum ab illo loco, *Vos estis sal terræ.* Ubi informat eos quo ad modum docendi ; et hunc modum describit quo ad tria. Primo quo ad doctrinæ manifestationem : unde dicit : *Sic luceat lux vestra,* idest doctrina, *coram hominibus.* Rom. XII, 17 : *Providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus.* Secundo quo ad manifestatæ doctrinæ per opera bona confirmationem ; unde subdit : *Ut videant opera vestra bona Glossa :* Opera requiro ut videantur ; et sic doctrina confirmetur. Jac. XI, 12 : *Sic loquimini, et sic facite.* Chrysostomus : Nomen Dei per eos[1] blasphematur qui non faciunt quod docent.

Sed contra hoc videtur esse quod infra VI, 3 dicitur : *Cum facis eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Item : *Ora patrem tuum in abscondito ; et pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.*

Responsio. Bona opera prohibet fieri in manifesto, quantum ad laudem hominum. Hic autem requirit fieri ut confirmetur doctrina, et Deus glorificetur, secundum *Glossam.* Si enim doctrina est bona, et prædicator malus ; tunc ipse est occasio blasphemiæ doctrinæ Dei. Unde Bernardus : Lingua magniloqua, et manusotiosa, doctrina lucida et vita tenebrosa, est res monstruosa.

Tertio quo ad rectam intentionem : unde addit : *Et glorificent patrem vestrum : Glossa :* In vobis et non vos, quia ejus opus est : *qui in cœlis est.* Gregorius : Sic opus sit in publico, ut intentio

[1] Al. : « os. »

maneat in occulto ; ut de bono opere proximis præbeamus exemplum, et tamen pro intentione qua soli Deo placere quærimus, semper optemus secretum.

6. *Nolite putare quoniam veni solvere legem.* Hæc est tertia pars a principio hujus capituli, ubi tacitæ quæstioni respondet. Unde Beda : Quia poterant æstimare quod vetera præcepta vellet abolere, ante interrogata prius occurrit, dicens : *Nolite putare etc.* Ubi tria facit. Primo dicit se non velle legem destruere, sed implere ; secundo docet eam implendam fore, ibi, *Amen dico vobis etc.;* tertio ad ejus impletionem incipit alios provocare, ibi, *Qui ergo solverit etc.* Dicit ergo: *Nolite putare*, idest opinari, *quia veni*, idest quod venerim, *solvere legem aut prophetas.* Per hæc duo comprehendit totam continentiam veteris legis ; quia lex principaliter erat ad declinandum a malo, prophetia ad faciendum bonum, illa operandorum, et hæc credendorum. Solvere autem est uno modo secundum Bedam, non facere quod illa spiritualiter dicit. Vel solvere est non intelligere quod illa declaravit [1] secundum *Glossam.* Unde Christus non venit solvere, quia spiritualiter implevit. Propter quod dicit : *Non veni solvere*, legem, *sed adimplere*, idest perfectæ implere. Implevit autem primo moralia, caritatis dulcedine condiendo, quia plenitudo legis est dilectio. Rom. XIII, 10 ; Joan. XV, 11 : *Hoc est præceptum meum ut diligatis invicem sicut dilexi vos.* Secundo cæremonialia, figurarum velamen detegendo. Infra XXVII, 51 : *Velum templi scissum est.* Apoc. V, 9 : *Dignus est agnus aperire librum, et solvere signacula ejus ;* idest observationes figurarum in lege. Tertio prophetias in se completas ostendendo. Luc. ult., 25 : *Oportet impleri quæ scripta sunt in prophetis de me.* Quarto promissiones confirmando. Ad Gal. III, 16 : *Abrahæ dictæ sunt promissiones.* Quinto judicialia per misericordiam temperando. Joan. VIII, 11, de adultera [2] : *Nec ego te condemnabo.* Sexto consilia addendo. Infra XIX, 21 : *Vade et vende omnia, etc.* Septimo promissiones omnes eis [3] factas de Spiritus sancti missione et Filii incarnatione etc. persolvendo. Ad Heb. VIII, 8 : *Consummabo testamentum novum.* Joan. XIX, 30 : *Consummatum est. Amen dico vobis etc.* Ecce secundum, ubi ostendit quod ex parte sui implenda est : unde dicit, *Amen :* assertivum veritatis est. Unde secundum Augustinum, nomen Hebræum est, et interpretatur verum vel vere ; secundum Hieronymum, vere, vel fideliter, vel fiat. *Dico vobis, donec*, idest antequam, *transeat cœlum et terra.*

Contra. Eccle. I, 4 : *Terra autem in æternum stat.* Responsio. Non dicuntur cœlum et terra transire secundum substantiam, sed secundum formam : unde II Pet. III, 10 : *Adveniet dies Domini sicut fur, in quo cœli cum magno impetu transient, et elementa calore solventur.* Unde, *Donec transeat cœlum et terra ;* idest, elementa mutentur de hac mutabili forma ad immutabilitatem, secundum *Glossam.*

Iota unum. Iota unum est decima littera græca, et est minima ceteris litteris, ut dicit Augustinus, quia uno ductu fit. Apex est aliqua distinctio ipsius litteræ, idest quædam virgula in summitate. Hebræi autem diversa elementa significant per eamdem figuram ; sed per quosdam punctos supra vel infra positos distinguunt. Unde illi puncti vocantur apices ; et, secundum Rabanum, iota significat decalogum ; secundum Hieronymum, significat ea quæ minima putantur in lege, sicut forte erant aliquæ figuræ. Apex significat minimam particulam præcepti, vel minimum significativum legis, secundum Rabanum. Vult ergo dicere, quod *iota unum*, idest unum de decem mandatis, *aut unus apex*, idest minimum significativum in lege, *non præteribit a lege donec omnia fiant ;* idest, non remanebit quin impleatur et perficiatur. *Glossa :* In capite vel in corpore. Isa. XXVIII, 22 : *Consummationem et abbreviationem audivi a Domino. Qui ergo solverit etc.* Hic provocat ad ejus impletionem, dicens : *Qui solverit unum de mandatis istis minimis.*

Contra, Joan. X, 35 : *Non potest solvi Scriptura.* Responsio. Non solvitur sim-

[1] Al. : « depravavit. » — [2] Al. : « de meretrice. » [3] Al. : « ei. »

pliciter, sed in aliquibus : unde Rabanus : Mandata solverit in seipso, et non in ipsis. Solvuntur autem tripliciter ; scilicet non agendo, non credendo, alios in errorem trahendo. Minima mandata sunt moralia vel legalia aliqua, quia minus sunt significatione, vel minima quantum ad remunerationem, in comparatione ad illa quæ Christus dixit. Unde Chrysostomus : Mandata Moysi in actu facilia sunt, ut non occidas ; et ideo in remuneratione modica, et in peccato magna ; sed mandata Christi, ut non irascaris, in actu difficilia ; et ideo in remuneratione magna, et in peccato minima.

Minimus vocabitur in regno cœlorum. Contra. Cassiodorus : Qui majora negligens docere præsumpserit, consequens est ut non jam minimus in cœlo, sed in gehennæ supplicio maximus habeatur.

Responsio. Non habebitur, ut dicit Cassiodorus, sed vocabitur, quia erit eo indignus, ut dicit Augustinus. Unde *minimus vocabitur in regno cœlorum*, idest nullus, quia non erit ibi. Vel ipse non existens in regno vocabitur minimus, idest despectissimus et vilissimus, ab his qui sunt in regno. Vel secundum *Glossam, minimus*, idest despectissimus in Ecclesia.

Contra. Immo minimus est qui male facit et male docet. Responsio. Qui male facit et male docet non est in Ecclesia quo ad hoc opus : et ideo non vocatur in regno cœlorum nec magnus nec parvus : sed qui male facit et bene docet est in Ecclesia quo ad aliquod opus, sed minimus in illa : *Qui autem fecerit*, idest servaverit, *et docuerit* sic esse faciendum, *hic magnus vocabitur*, scilicet merito in Ecclesia militante, et magnus præmio, *in regno cœlorum*, idest in Ecclesia triumphante. Augustinus : Non dicit determinate. Qui fecerit minima ; sed indeterminate, ut ostendat quod majora et minima oportet eum facere qui in regno cœlorum vult magnus esse.

7. *Dico autem vobis etc.* Hæc est secunda pars a principio hujus capituli principalis, in qua ad impletionem novæ legis monet : et hæc pars dividitur in duas. Primo monet ad impletionis executionem ; secundo monet ad executionis rectam intentionem, cap. VI : *Attendite etc.* Circa primum duo facit. Primo monet ad impletionis perfectionem, explanando præcepta ; secundo addendo consilia, ibi, *Dictum est : Oculum pro oculo etc.* Circa primum duo. Primo monet ad abundantem justitiam ; secundo ostendit modum abundantis justitiæ, ibi, *Audistis quia dictum est antiquis.* Dicit ergo : *Dico autem vobis*, idest hic prædico ; unde attendite diligenter, *quia nisi abundaverit justitia vestra.* Chrysostomus : Justitiam vocat universalem virtutem. Augustinus : Non solum legis præcepta, sed etiam illa quæ addo.

Contra. Act. XV, 10 : *Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.* Exod. XVII, 12 : *Erant manus Moysi graves.* Quomodo ergo dicit, *Abundaverit ?*

Responsio. Quia[1] specialiter hoc dicitur discipulis, et per consequens omnibus ; et extendendum[2] est non solum ad exteriorum operum exhibitionem, sed etiam[3] ad animi cohibitionem. Levior autem est, quia est lex amoris, et amor omnia facit levia.

Item videtur ex hoc, quod moderni teneantur ad majorem justitiam quam antiqui. Contra. Cœlibatus Joannis non præfertur conjugio Abrahæ.

Responsio. Ad justitiam majorem non tenentur ; sed abundare in justitia dicuntur, quia quod occulte dictum est antiquis, expressum est modernis : unde ibi figura, hic veritas.

Item super illud, *Plusquam scribarum*, Chrysostomus : Non iniquorum, quia non ei quæ non erat comparasset illam justitiam quæ erat : plus enim et minus ejusdem generis sunt. Ergo scribæ erant justi.

Responsio. Talis justitia erat apparens : unde non ei quæ non erat, idest quæ non esse videretur.

Plusquam Scribarum et Pharisæorum : quia justitia horum erat in præsumptione suæ actionis, et in judicio alterius ; sicut patet de illo Luc. XVIII, 12 : *Jejuno*

[1] Al. deest : « quia. » — [2] Al. : « retorquendum. »

[3] Al. deest : « etiam. »

bis in sabbato. Secundo, quia erat in ostentatione operis, non in rectitudine intentionis. Tertio, quia erat in lotione, et exteriori munditia, non in opere. Quarto, in afflictione corporis per jejunia, et non in mandatorum observatione. Quinto, quia erat in minoribus observantiis, relictis gravioribus legis. Quasi ergo dicat : Non solum si minima, quemadmodum Pharisæi faciunt, impleveritis, sed etiam illa quæ addo ad perfectionem, *non intrabitis in regnum cœlorum*, idest in Ecclesiam triumphantem. Prover. xv, 5 : *In abundanti justitia virtus maxima est.*

Audistis quia dictum est antiquis, etc. Hic ostendit modum abundantis justitiæ. Abundans autem justitia est ordinans omnem motum animæ. Propter quod dividitur in tres, Primo docetur ordinari in suis motibus virtus irascibilis, sive animativa ; secundo concupiscibilis, sive affectiva, ibi, *Dictum est antiquis : Non mœchaberis etc.;* tertio rationalis, sive intellectiva, ibi, *Dictum est antiquis : Non perjurabis, etc.* Item prima describitur in duas. Primo ponit prohibitionem legis circa actum ex indebita inordinatione irascibilis erga proximum ; secundo ponit superadditionem ipsius prohibitionis secundum perfectionem evangelicam, ibi, *Dico autem vobis etc.* Circa primum iterum duo facit : quia primo replicat prohibitionem ; secundo pœnam legis, ibi, *Qui autem occiderit*, *reus erit judicio.*

Quærit autem primo Chrysostomus quare non incipit a primo mandato. Responsio. Incipit a generalissimis passionibus, scilicet furore et concupiscentia, quæ destruunt caritatem : nam concupiscentia destruit amorem Dei, furor amorem proximi.

Juxta hoc quæritur, cum rationalis sit prior in modo quam irascibilis et concupiscibilis, quare non prius ordinatur quam ipsæ. Responsio. Procedit ab inferiori ad superius : quia doctrina levior et universalior. Motus autem iræ et concupiscentiæ sunt motus virtutis animalis, quæ inferiori est rationali.

Item cum motus iræ sequatur ad motum concupiscentiæ, quare non prius ordinatur virtus concupiscibilis, quam irascibilis? Responsio. Prior est natura, et conservatio ejus quam multiplicatio ; sed ira est contra conservationem naturæ, et ideo primo admonet iram, deinde ordinat concupiscentiam quæ est ad multiplicationem naturæ.

Dicit ergo : *Audistis quia dictum est.* Non dicit, Dixi, vel Pater meus ; sed simpliciter, *Dictum est*, ne sermo ejus repelleretur. *Antiquis*, quibus data est lex Exod. xx, 13 : *Non occides.* Ecce prohibitio actus, qui est destructio naturæ ; qui provenit ex furore iræ. Chrysostomus : Nihil ita malitiam et errorem inducit et radicat, ut amoris destructio. *Qui autem occiderit, reus erit judicio*, idest punitione legis, quæ est pœna talionis, de qua Exod. xx, quæ est occisio actualis. *Ego autem dico vobis ;* quasi dicat : Lex data punit actualiter ; sed dico quod judicio legis cœlestis, non solum qui occidit, sed etiam qui irascitur, reus est. Unde hæc est pars ubi ponitur superadditio, ex qua ordinatur irascibilis in suis motibus. Est autem ira et ad proximum, et ad adversarium, quæ est discordia, quam ibi prohibet, *Esto consentiens adversario tuo.* Insuper ira ad proximum est vel subita, vel inveterata, quæ est idem quod odium, quam ibi removet, *Si offers munus tuum etc.* Ira subita est duplex : vel intus latens, vel exterius apparens. Et hæc duplex, scilicet cum apparet exterius per signum confusum, quando quis prorumpit in vocem indignationis, quam removet, ibi, *Qui dixerit fratri suo Racha etc.* Vel per signum determinatum, sicut quando prorumpit in sermonem, exprimendo affectionem irascibilis cum certa malitia, quam removet, ibi, *Qui autem dixerit Fatue etc.*; per hoc enim exprimitur discreta indignatio procedens a ratione. Quantum ad primum, scilicet prohibitionem iræ latentis, quæ est motus indignationis, sive malevolentiæ, dicit : *Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo,* idest quicumque motum malum ad nocendum proximo habuerit et retinuerit, secundum Rabanum, *reus erit judicio*, idest dignus accusatione. Unde secundum Augustinum, hoc judicium habet condemnatio-

nem, et pœnam incertam. Unde qui habet voluntatem nocendi tantum in animo, debet judicare se reum. Et hæc ira radix est homicidii, de quo supra. Unde Chrysostomus : Radix occisionis est ira. Qui radicem abscindit destruit ramos.

Sed hic est quæstio. Si enim omnis qui irascitur fratri suo, reus est judicio, cum sancti irascuntur malis, peccant, cum nullus excipiatur.

Responsio. Duplex est ira. Per zelum[1], et hæc non est peccatum ; et talem habent sancti : et est ira per consensum ; et de tali dicitur hic : *Qui irascitur etc.* Unde *Glossa :* Ira est omnis malus motus[2] animi ad nocendum.

Qui autem dixerit ecce prohibitio iræ per signum indignationis expressivum *fratri suo*, per naturæ communionem, vel per fidem, sicut sunt Christiani, vel per possibilitatem ad fidei unitatem ; et sic sunt fratres Judæi, vel Gentiles : *Racha*, idest, qui motum in voce indignationis proruperit.[3] Unde Hieronymus : Racha Hebræum est, quod interpretatur cenos, idest inanis aut vacuus, quem nos possumus nuncupare absque cerebro : in quo notatur affectus indignantis. *Reus erit judicio. Glossa :* Id est consensu in judicium de danda sententia in eum : quasi dicat : Dignum est ut sententia proferatur contra eum.

Glossa : Dignus accusatione : quod supra dictum est de homicidio : ergo semper talis peccat mortaliter.

Responsio. Ira quæ est motus animi est duplex : vel subita, vel cum deliberatione. Si subita, veniale : unde Hieronymus : Si subitus motus cui non consentitur, propassio est. Si cum deliberatione, mortale : unde Hieronymus : Accedente consensu, passio mors in domo.

Qui autem dixerit Fatue. Ecce tertius gradus iræ, scilicet quæ est per signum certum expressivum malitiæ : unde dicit : *Qui autem dixerit Fatue ;* idest, qui usque ad convicium processerit, quod est ex certa malitia ; *reus erit gehennæ ignis* ; idest, punietur æterna pœna. Gehenna, secundum Hieronymum dicitur a *Ge*, quod est terna, et *Ennon*, qui est locus juxta Hierusalem, ubi Judæi idolis immolabant. Sed tempore captivitatis repletus est locus ille cadaveribus mortuorum : cui comparat Christus infernum, vocando pœnam æternam gehennam.

Sed est hic quæstio : quia Paulus ad Gal. III, 1, dicit : *O insensati Galatæ etc.* Item Luc. ult., 25 : *O stulti et tardi corde ad credendum.*

Respondeo secundum Chrysostomum. Cum dicit, *Racha et Fatue*, intelligendum est sine causa : nam hoc dicere non est peccatum, cum causa subest.

Contra hoc Hieronymus inquit : In quibusdam codicibus additur. *Sine causa*, in veris autem non est : et ita penitus tollitur. Unde radendum est, *Sine causa*, quia ira viri justitiam Dei non operatur.

Responsio. Intelligit de ira quæ est inordinatus motus animi ad nocendum cum consensu.

Item quæritur quare ita gravat peccatum linguæ : Responsio secundum Chrysostomum : Omnis sermo vanus qui dicitur, immundo spiritu dictante profertur. Vanum ergo dicentes, non tantum ideo peccamus quia aliquem lædimus, sed quia locum damus in nobis immundis spiritibus agendi quod volunt.

Notandum autem circa supradicta, quod judicium, concilium et gehenna exprimunt pœnam infernalem, sed plus et minus secundum qualitatem culpæ. Unde Gregorius : Circuit gradus culpæ, circuit ordo sententiæ : quia in judicio adhuc causa dicitur,[4] in concilio jam sententia apta definitur ; in gehenna vero ea quæ de concilio sententia egreditur, completur. Propter hoc dicitur Levit. XIX, 17 : *Non oderis fratrem tuum in corde tuo.* Et ad Ephes. IV, 26 : *Sol non occidat super iracundiam vestram.* Qui ergo motum nocendi habet in animo, debet judicare se reum ; si autem prodeat in contumeliam adversus fratrem, eget reconciliatione : si autem non judicat se reum, nec fratri vult reconciliari, ex con-

[1] Al. : « cœlum. »
[2] Al. : « omnis motus. »
[3] Al. : « prorupit. »
[4] Al : « ducitur »

temptu perseverans in odio, reus erit gehennæ.

Si ergo offers. Hic prohibet iram inveteratam, ex qua odium nascitur, et concludit a majori, secundum Rabanum, sic. Si non licet fratri tuo irasci, multo fortius non licet detinere iram, unde nascatur odium : ergo *si tu offers*, idest offerre [1] proponis, *ad altare*. Hoc multipliciter exponitur, secundum quod altare aliquando accipitur pro materiali templo, sicut in Psal. xxv, 6 : *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum. Domine.* Aliquando pro Christo. Thren., II, 7 : *Repulit Dominus altare suum*, idest Christum, scilicet in passione. Aliquando pro cordis devotione, et hoc est templum interius, secundum Augustinum. Quantum ad primum, *Si offers munus tuum*, idest oblationem, *ad altare,* materiale, ad litteram, vel munus boni operis, secundum *Glossam*, *ad altare*, idest Christum. Vel secundum Augustinum, *Munus tuum*, idest orationes, psalmos, hymnos, et hujusmodi, *ad altare*, idest in corde, quod est templum ubi oblaturus es ; *et ibi*, scilicet in Ecclesia vel in corde, *recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te.* Hoc potest intelligi dupliciter : scilicet de lædente et læso. De lædente sic, secundum Augustinum : *Si recordatus fueris*, idest si in mentem, et notitiam tibi venerit quod *frater tuus*, quem læsisti, *habet aliquid adversum te*, scilicet pro contumeliæ affectione, pro corporali læsione, pro temporalium subtractione, pro famæ denigratione ; *relinque ibi*, scilicet coram altare, sive coram Deo, *munus tuum*, *et vade*, si absens est, non pedibus corporis, ut dicit Augustinus, sed animo humili te prosternas in conspectu ejus cui oblaturus es ; si præsens est, revocandus est ad amorem petendo veniam ab eo. Vel si *frater tuus*, qui te læsit, *habet aliquid adversum te*, idest unde adversatur tibi, *vade reconciliari fratri tuo*, dimittendo rancorem sibi. Ex hoc enim quod dicens : Si *frater tuus habet aliquid adversum te*, non apponit, *juste*, dat intelligere quod etiam ille cui injuria facta est, debet quærere amicitiam. Unde Crysostomus : Si pro gloria salutis tuæ jubeat te Dominus amicitiam facere, multo magis debes rogare ut duplicem gloriam consequaris : unam, quia innoxius es ; alteram, quia prior rogasti. *Et tunc veniens*, quasi placens Domino, qui prius non placebas, *offeres munus tuum.* Chrysostomus : Si cogitatu offendisti, [2] cogitatu reconciliare ; si verbis, verbis ; si factis, factis. Et iterum : Nisi quem factis læsisti, factis placaveris ; sine causa oras ad Dominum, sine causa eleemosynas facis de rebus quibus alios expoliasti. Quid enim prodest, si alius pro te orat ad Dominum, et alius adversum te interpellat ad Dominum ? Eccli. xxxiv, 23 *: Dona iniquorum non probat Altissimus.*

Et nota hic quatuor quæ requiruntur ad dationem, [3] sive oblationem : scilicet mentis hilaritas : unde dicit, *Si offers.* Eccli. xxxv, 11 : *In omni dato hilarem fac vultum tuum.* Secundo rei proprietas : unde dicit : *Munus tuum.* Prover. III, 9 : *Honora Deum de tua substantia.* Tertio loci opportunitas, *Ad altare.* Quarto proximorum caritas : unde dicit, *Et recordatus fueris.* I Corinth. XIII, 3 : *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas*, *caritatem autem non habuero*, *nihil mihi prodest.* Stultus est qui copiam ciborum perdit pro denario salis, idest caritatis, quæ dat omnibus saporem et decorem, ut aurum aliis metallis. *Esto consentiens adversario tuo.* Supra prohibuit habere iram, sive discordiam cum fratribus ; hic removet habere discordiam cum adversario, dicens : *Esto consentiens,* idest benevolus vel benignus, ut habetur ex græco, sicut dicit Hieronymus, *adversario tuo.*

Contra, diabolus est adversarius : ergo est sibi consentiendum. [4]

Responsio. Loquitur de illo qui nobiscum est in via ; sed diabolus non est in via, nec potest esse ; sed est in devio æterno. Unde, *Adversario tuo,* secundum Chrysostomum, idest homini adversanti, sive inimico ad litteram. Rom. XII, 18 :

[1] Al. : « differre. »
[2] Al. : « ostendisti. »
[3] Al. : « damnationem. »

[4] Al. adversario tuo : « ergo est tibi consentiendum. »

Si fieri potest, cum omnibus pacem habentes.

Dum, idest donec, *es cum eo in via*, idest in statu merendi. Joan. IX, 4 : *Venit tempus quando non licet operari.* Vel adversarius noster est Deus, de quo Exod. XXIII, 7 : *Ego Dominus qui adversor impium.* Vel sermo divinus, qui adversatur peccare volentibus. II Tim. ult., 16 : *Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum.* Vel conscientia[1] remordens, de qua Psal. XLIX, 21 : *Arguam te, et statuam contra faciem tuam.* Et sic iterum omnibus istis modis exponitur. Unde, *Esto consentiens adversario tuo*, idest Deo et divino sermoni, secundum Augustinum et Bedam; quibus est consentiendum in spe promissi, in timore supplicii, in opere præcepti, in declinatione prohibiti. *Cito*, idest sine mora. Eccli. v, 8 : *Ne tardes converti ad Dominum. Dum es cum eo*, idest cum quo recte graderis, *in via*, scilicet Christi, sive mundi. Psal. CXXVIII, 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri cum dilatasti cor meum. Ne forte tradat te*, secundum Augustinum, ne forte causa sit occasionaliter ut[2] tradaris. Et dicit, *Forte*, secundum Glossam, ne auferatur pœnitentiæ locus.[3] Si enim obiisset adversarius antequam consentiret, sive esset benevolus, videretur quod damnaretur, dicendo simpliciter, *Ne tradat te adversarius*, idest sermo divinus, vel Deus, vel conscientia remordens *judici*, *Glossa :* In manus Christi. Joan. v, 22 : *Omne judicium dedit Filio. Et judex*, idest Christus : Hierem. XXIX, 23 : *Ego sum judex, et testis : tradat te ministro*, *Glossa :* Idest Angelo, qui colligit zizania ad comburendum : infra XIII, Psal. CIII, 4 : *Qui facit Angelos suos spiritus.* Vel *ministro*, idest exactori diabolo. Isa. XIV, 4 : *Quomodo cessavit exactor ? Et in carcerem mittaris*, idest in abyssum inferni. Isa. XXIV, 22 : *Claudentur in carcere.* Apoc. XX, 2 : *Misit illum in abyssum, et clausit. Amen dico tibi*, idest certe scias, *quia non exies inde donec Glossa :* Idest nunquam. Unde Augustinus : *Donec* non significat hic finem pœnæ, sed continuationem miseriæ ; quasi dicat : Semper solves, et nunquam persolves. Sicut in Psal. 109, 1 : Sede a dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ; idest, semper sedebis. *Reddas novissimum quadrantem*, idest minutissima peccata, secundum Bedam et Rabanum ; quia nihil remanebit impunitum. Est enim quadrans genus nummi habens duo minuta. Vel, secundum Augustinum et Hieronymum, per quadrantem voluit intelligere terrena peccata : nam quadrans novissimum est terra, quæ quarta pars elementorum hujus mundi est, et ea novissima ab igne :[4] quasi dicat : Quia noluisti esse ignis per caritatem, aereus per boni operis strenuitatem, aqueus per baptismatis sanctificationem ; sed fuisti terrenus inhærendo terrenis ; *non exibis inde :* quia nunquam persolves peccata quæ de terra contraxisti.

8. *Audistis quia dictum est antiquis : Non mœchaberis etc.* Supra ordinavit irascibilem respectu suæ passionis ; hic ordinat concupiscibilem respectu passionis quæ est in radice, scilicet in virtute generativa. Ponuntur autem hic duo. Primo ordinatio concupiscibilis circa suum motum ; secundo confirmatio ipsius matrimonii dati in ejus remedium, ibi, *Dictum est : Quicumque dimiserit uxorem suam.* Insuper in prima[5] primo monet concupiscentiæ inordinatum motum ; secundo tollit occasionem, sive provocationem ad ipsum, ibi, *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te.* Prima duo continet ; scilicet justitiam legis veteris, quæ consistebat tantum in opere exteriori ; deinde explanationem novæ, quæ consistit etiam in interiori, ibi, *Ego autem dico vobis etc.* Dicit ergo : *Audistis quia dictum est antiquis*, idest Judæis sub præceptis legis degentibus multo tempore jam elapso. Unde Chrysostomus : Dicendo, *Antiquis*, ostendit multum tempus ex quo mandatum hoc acceperunt. *Non mœchaberis*, idest non illegitime commisceberis mulieri. Mœchia enim proprie est illicita commixtio maris et feminæ.

[1] Al. : « conscientiam. »
[2] Al. : « ne. »
[3] Al. : « ne auferat pœnitentiæ locum. »
[4] Al. : « nam quadrans novissimum est terra ab igne. »
[5] Al. : « insuper prima. »

Quærit hic Chrysostomus quare non dicit de primo mandato. Responsio. Quia incipit a generalissimis passionibus, ut dictum est supra.

Ego autem dico vobis; id est, ad hoc mandatum, quod solum in actu putatis esse servandum, addo, et explano esse servandum in voluntate, secundum Augustinum. *Quia omnis qui viderit mulierem;* idest, qui visum infixerit in mulierem.

Est autem quæstio hic quare præter alios sensus solum visum nominat. Responsio. Quia visus magis est in promptu; vel, secundum Bedam, in visu omnem motum animi ad delectationem[1] intelligit.

Item hic quæritur quare non dicit, Concupierit, sed, *Omnis qui viderit*. Responsio. Quia concupiscere est aliquando subito, et non deliberate; et sic est veniale, et est propassio, secundum Hieronymum. Sed videre ad concupiscendum est cum deliberatione; et ideo mortale, et est passio, secundum Hieronymum.

Juxta hoc[2] quæritur quare non dicit ad mœchandum, sed solum ad concupiscendum. Responsio. Ut det intelligere quod non solum operatio vel consensus ad operandum, est damnabilis, sed etiam intentio vel consensus ad delectandum.

Ad concupiscendum eam; secundum Augustinum et Hieronymum, idest ut eam eo fine videat ut concupiscit interius, ut faceret si facultas se offerret. *Jam mœchatus est eam in corde suo*: idest, mœchiæ reus est, quia[3] jam transivit in affectum cordis, secundum Rabanum. Gregorius: Non licet intueri quod non licet concupisci. Thren. III, 2: *Oculus meus deprædatus est animam meam*. Secundum Augustinum, nomine mœchantium, omnem carnalem delectationem intelligit; et cum dicit, *Viderit*, visus pro omni motu qui est ad delectationem, non solum corporalis, sed etiam interior, qui est in concupiscentia,[4] ponitur, ut dicit Beda. *Quia si oculus tuus etc.* Hic removet provocantia ad ipsum motum; quæ sunt duo principaliter; scilicet visus et tactus. Primum removet dum dicit: *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te;* deinde secundum, ibi, *Et si dextra manus tua scandalizat te*. Dicit ergo: *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te;* quasi dicat: Supra prohibui vobis mœchiam in actu et voluntate; sed et plus prohibeo, scilicet omnem occasionem provocantem ad ipsum: unde dico: *Quod si oculus tuus dexter etc.* Hoc exponitur multipliciter a Sanctis, secundum Hieronymum, Bedam, et Hilarium. *Oculum* dicit visum et affectum mentis: unde Hieronymus: Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem etiam sensum in diversa volventem, oculum nuncupavit. Et Hilarius: In oculo et dextro intelligitur affectus quorumlibet animorum. Secundum Augustinum et Rabanum et Chrysostomum, oculus dexter potest hic accipi pro amicis et consiliariis, qui quasi iter in agendis demonstrant. Unde Chrysostomus: *Dexter*, apposuit, ut discas, quoniam non de membris est sermo, sed de his qui familiariter ad nos se habuerint. Item secundum Augustinum et Bedam et Hieronymum, pro parentibus et propinquis potest accipi oculus dexter. Vel secundum unam *Glossam*, pro vita contemplativa. Intelligendum est ergo sic: *Si oculus tuus*, idest sensus et cogitatio, *dexter*, idest sub specie bonæ intentionis, *scandalizat te*, illicita concupiscendo, *erue eum*, scilicet malum usum ejus frangendo, *et projice abs te*, scilicet ipsum ex toto annihilando. Unde Chrysostomus: Erat mulier religiosa, et[5] respexi, et dixi: Debeo visitare illam assidue, ut instruam illam, et confirmem in bono; bonus est iste respectus, et oculus dexter: sed dum assidue visito, decidi in laqueum desiderii ejus; ecce respectus bonus et dexter oculus factus est mihi in scandalum. Ejiciam ergo illum bonum respectum qui generaturus est malum. Et[6] concludit infra: Omne ergo bonum quod nos vel alios

[1] Al.: « motum animi, ac delectationem. »
[2] Al.: « hic. »
[3] Al.: « quæ. »
[4] Al.: « est concupiscentia, »
[5] Al. omittitur: « et. »
[6] Al.: « etiam. »

scandalizet, præscindere debemus a nobis. Item *si oculus dexter*, idest amicus et consiliarius in divinis, scandalizet, trahendo in hæresim ; talis est eruendus reprobando ; projiciendus, manifeste contra dicendo. Item si parentes scandalizant, vitæ sanctitatem impediendo, talis oculus eruendus est resistendo, projiciendus a se separando. Item si vita contemplativa scandalizat, in tædium vel arrogantiam vertendo, eruendas est, aliquando diminuendo ; projiciendas, ad activam transeundo. *Expedit enim tibi* ; idest, magis est necesse et utile tibi, *ut pereat unum membrorum tuorum*, idest sensus talis, vel consiliarius, vel propinquus, vel contemplatio. Unde *Glossa :* Ille quem habes ut membrum, [1] quam totum corpus tuum eat [2] in gehennam ; idest, quam tu totaliter, in anima et corpore, mittaris in infernum. *Glossa* : Melius est illo præciso salvari, quam cum illo damnari.

Contra. Secundum Canones, quicumque tali occasione absciderit sibi membrum, irregularis est. Præterea alia *Glossa* Chrysostomi et Augustini : Nullum membrum ad litteram erui præcipitur. Contra : In *vitis Patrum* hoc legitur factum fuisse.

Responsio ad primum. Quod nullum membrum intendit debere præcidi propter hoc ; sed vocat præcidere vel eruere, usum vel actum hujusmodi a se per studium pii laboris amovere, ut supra dictum est. Ad secundum quod objicitur de *vitis Patrum*, respondetur, quod hoc excusatur per Spiritum sanctum, quo inspirante creditur fuisse factum ; sicut dicit Augustinus de Samsone in libro de *Civitate Dei*, quod non aliter excusatur, nisi quia Spiritus sanctus latenter hoc jusserit, qui per eum miracula faciebat.

Et si dextera manus tua, idest operatio vel tactus exterior cum bona intentione, vel amicus qui tibi ministrat in bonis. Vel, secundum Chrysostomum, *Dextera manus*, voluntas animæ ; sinistra, voluntas corporis. Hæc autem corporea, ut dicit idem, [3] organum est illius manus.

Sed quæritur quare non mentionem fecit de oculo sinistro et manu sinistra, cum contigat et per illam pati scandalum.

Responsio. Removendo unum quod videbatur minorem præstare occasionem, removet et id quod majorem dat occasionem. Vel, secundum Chrysostomum, ut intelligas quod non de membris corporalibus loquitur, sed loquitur de familiaribus vel amicis, ut supra dictum est.

Scandalizat te, idest sit occasio ruinæ tuæ, sive scandali, *abscinde eam*, scilicet dimittendo, vel fugiendo. Unde Chrysostomus : Ad litteram nullum membrum in homine abscidi præcipitur ; sed per studium pii laboris, si nocet, est revocandum et removendum, et etiam longe a se faciendum, ut nec in memoriam habeatur. Unde addit, *Et projice abs te*, scilicet ex toto relinquendo. *Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum corpus tuum eat in gehennam. Glossa:* Idest melius est tibi illo præciso salvari quam cum illo damnari.

Dictum est etc. Hic ponitur secundum, scilicet confirmatio matrimonii dati in remedium concupiscentiæ. Unde, cum supra removerit illicitam commixtionem contra matrimonii legem, hic removet illicitam conjunctorum separationem. Et per hoc confirmatio matrimonii est contra hæreticos. Dicuntur autem hic duo. Primo legis Moysi permissio ; secundo legis novæ justitia, et prohibitio, ibi, *Dico autem vobis*. Dicit ergo : *Dictum est :* non dicit a quo, vel quibus, per hoc significans ipsos esse quasi alienos a Deo, quibus hoc dicebatur. Deuteron. XXIV, ubi scripsit Moyses, quod si uxor non placeret viro propter aliquam fœditatem, dimittat eam. *Quicumque dimiserit uxorem suam*, idest dimittere voluerit ; et hoc fuit permissum a Moyse, non præceptum : unde Marc. X, 4 : *Moyses permisit libellum repudii scribere et dimittere. Det ei libellum repudii*. Hoc fuit præceptum sub ista conditione, si dimitteret. Et in libello repudii ut dicunt scripta erat causa divortii, et dos quam dabat ei, et licentia quam ha-

[1] Al. : « unum membrum. »
[2] Al. : « erat. »
[3] Al. deest : « idem. »

bebat nubendi alii. Unde, secundum Chrysostomum, abdicabat a se, ut non esset in ejus potestate ad eam reverti.

Quæritur autem hic quare hoc permisit Moyses, cum non esset ei indictum a Domino.

Responsio secundum Ambrosium et Chrysostomum. Permisit, ne odio, vel alia causa habita in uxorem contingeret majus malum, scilicet occisio ejus. Unde Ambrosius : Melius est enim dividi, quam odio sanguinem fundi.

Sed notandum, quod est multiplex permissio. Primo concessionis licitæ, ut Prior concedit te visitare parentes. Secundo dispensationis, quando permittit quod tibi non licet comedere,[1] ut comedere carnes. Tertio tolerantiæ, ut quando permittitur inter duo mala minus malum ne fiat majus ; et talis fuit permissio Moysis : dicitur enim permisisse, quia toleravit, ne majus malum facerent, scilicet homicidium, ut supra dictum est. Et ideo dicit Dominus, quod hoc præcepit Moyses ad duritiam cordis eorum, infra XIX, 8. Et talis permissio permittenti peccatum non est, quia hoc facit ut resistat majori malo. Quarto indulgentiæ, quando permittitur aliquid cujus oppositum melius est : sicut Apostoli secundas nuptias, I Corinth. VII, permiserunt ; cum tamen melior esset continentia vidualis. Quinto sustinentiæ, sicut Deus permittit mala fieri, ut eliciat bona.

Ego autem dico vobis etc., idest, id determinando, uxorem non dimittendam ex qualibet causa : et toleratum a Moyse, ne majus malum fieret, scilicet homicidium. Sic astringo, et explano. *Quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis*, scilicet corporalis, viri vel mulieris, *facit eam mœchari*, quia illa nubit alteri. Et hoc non est conjugium, sed adulterium. Unde addit : *Et qui dimissam duxerit, adulterat :* quia debet manere innupta, vel viro reconciliari, ut dicit *Glossa*. Quod si ipsam dimittat ob causam fornicationis, ut dicit Augustinus, ipse non facit eam mœchari, sed ipsa, cujus est reatus. Nec dimittens sic, potest illa vivente aliam ducere, ut tangitur I Corinth. VII.

Nota, quod qui dimittit sive repudiat, quatuor mala facit, ut dicit Chrysostomus. Quia quantum ad Deum existit homicida ; secundo dimittit non fornicantem ; tertio facit eam adulteram ; et quarto accipientem facit adulterari. Item adulterans quatuor peccata committit. Exheredat filios ; fidem violat, virum dimittit, et ex adulterio fornicatur. Propter hoc dicitur Isa. L, 1 : *Quis est hic liber repudii matris vestræ quo dimisi eam ?* Eccli. XXIII, 32 : *Omnis mulier relinquens virum suum peccabit.* Item nota super illud : *Excepta causa fornicationis etc. Glossam* Augustini et Chrysostomi : Causa fornicationis est, si uxor cogat ad idololatriam, vel avaritiam, vel ad alias illicitas concupiscentias. Non enim fornicatio est tantum stupri, sed generaliter quæ a lege Dei aberrare facit. Ergo spiritualis fornicatio solvit matrimonium. Contra, Hieronymus : Si mulier peccat in animam suam, non est polluta viro ; quasi dicat : Propter hoc quod peccat tantum in animam suam, non peccavit contra virum. Et sic per hoc non debet solvi matrimonium.

Responsio. Vinculum matrimonii consideratur tripliciter. Vel quantum ad mutuam continentiam, vel quantum ad reddendum debitum carnale, vel quantum ad cohabitationem mutui servitii. Primum vinculum non solvit nisi mors alterius, vel utriusque : quia consummato matrimonio, alter contrahere, altero vivente, non potest. Secundum vinculum solvitur in carnali fornicatione, cum distinctione tamen ; nam quædam spiritualis fornicatio corrumpit facientem tantum ; sicut superbia, ira, et similia : alia corrumpit[2] cohabitantem, sicut hæresis, vel furtum, et similia. Quantum ergo ad primum modum non debet solvi vinculum cohabitationis. Quantum ad secundum debet solvi manente illa fornicatione spirituali, ut si diceret mulier se nolle[3] habitare cum viro, nisi faceret furtum, vel talia hujus-

[1] Al. : « concedere. »
[2] Al. : « alia quæ corrumpit. »
[3] Al. : « ut si diceret se nolle. »

modi. Sunt autem sex casus, qui continentur his versibus :

Simile, prostituens, vis, mors, et credita forma.
Si convertatur, post novit, mittere nequit.

In istis casibus non licet dimittere uxorem fornicantem. Primus est similitudo, idest si ipse vir convincitur fornicari. Secundus prostitutio, hoc est si ipse vir prostituat ipsam. Tertio est violentia, hoc est quando ab altero opprimitur per violentiam : et intelligitur de violentia absoluta, et non de illa quæ est per metum. Quartus est credita forma, hoc est quando ab alio cognita est sub specie viri sui, quem putabat virum suum. Quintus est mors, hoc est cum credit probabiliter virum suum mortuum, et alteri nubit, et viro redeunte statim recedit a priori. Sextus est conversio ; hoc est, fidelis ab infideli, secundum ritum suæ sectæ, dimittatur. Postea utroque converso ad fidem cogitur per Ecclesiam eam recipere. Septimus est reconciliatio, hoc est cum reconciliavit eam sibi post commissum adulterium, vel publice adulterantem retinuit. In istis casibus nequit vir mittere, idest dimittere uxorem fornicantem. Et sic intelligitur *Glossa* Augustini et Chrysostomi.

Quæritur autem hic utrum similis causa sit in viris, si dimittantur ab uxoribus suis causa fornicationis.

Responsio Hieronymi : Quidquid viris dicitur redundat in feminas ; neque enim adultera uxor dimittenda, et vir mœchus retinendus. Aliæ sunt leges Cæsaris, aliæ Christi. Apud illas in viris frena pudicitiæ laxantur ; apud Christum, quod non licet feminis, æque non licet viris : quia eadem servitus pari conditione censetur.

Item super illud, *Facit eam mœchari*, quæritur quare non dicit : Et mulier si nubat alteri, adulterat.

Responsio. Mulier, ut dicit Chrysostomus, imbecillis est : propterea per minas quas in virum dimittentem eam facit, vult emendare illius stultitiam. Sicut habens filium prodigum, illum dimittens increpat eos qui faciunt eum talem, et prohibet eos non convenire, neque apparere sibi.

Iterum audistis quia dictum est antiquis. Supra ordinavit irascibilem et concupiscibilem ad suas passiones ; hic ordinat rationalem respectu veritatis. Est autem duplex veritas : creata et increata. Ordinat ergo virtutem[1] rationalem ad veritatem increatam per debitam reverentiam et honorificationem. Secundo ad veritatem creatam per rectam interpretationem, ibi, *Sit autem sermo vester, Est est, Non non.* In primo dicuntur duo. Quia primo ponit justitiam legis, quæ consistit in duobus ; scilicet in evitatione perjurii, et solutione præstiti juramenti, ibi, *Redde autem Domino juramenta tua.* Secundo justitiam Evangelii, quæ consistit in duobus : in prohibitione assiduitatis juramenti, cum dicit : *Ego autem dico vobis, non jurare omnino :* et in prohibitionis explanatione, cum dicit : *Neque per cœlum, etc.* Dicit ergo : *Iterum audistis, quia dictum est antiquis, Non perjurabis ;* idest, non perjurium committes. Unde Lev. XIX, 14 : *Non pejerabis, ne polluas nomen Dei tui.*

Quærit autem Chrysostomus quare furtum præteriens, ad falsum testimonium transcendit.

Responsio. Quoniam qui furatur, quandoque pejerat[2], et non e converso. Quoniam qui non vult mentiri, vel jurare, nunquam eliget[3] furari. Et per hoc id avertit. Vel dicendum, quod furtum puniebatur in lege, mendacium autem non. Et ideo ne putetur licitum, hic prohibet.

Reddes autem domino juramenta tua. Hieronymus : Idest si jurare contigerit, per creatorem jurabis, non per creaturam. Unde *Domino* dicit ; non idolo vel creaturæ : quia, ut dicit Chrysostomus, qui Domino non reddit juramenta sua, sed elementis, dupliciter peccat : primo quia non reddit Deo jus suum ; secundo quia deificat per quod jurat, et sic idololatriam committit.

Glossa Hieronymi : Sicut victimas Leo

[1] Ordinat per virtutem.
[2] Al. : « qui furatus est qui perjurat. »
[3] Al. : « qui novit mentiri, vel jurare, neque eliget. »

immolare jussit, ne eas idolis immolarent; sic parvulis concessum est jurare per Deum. Ergo si parvulis, non licet hoc perfectis. Contra. Apostolus juravit. Rom. I, 9 : *Testis est mihi Deus, etc.* Et Angelus Apoc. x, 6.

Responsio. Parvulos dicit qui veritatem dicunt, seu humiles Deum timentes. Vel parvulis, idest pro parvulis, hoc est pro istis temporalibus.

Ego autem dico vobis : idest occasione perjurii etiam juramenta prohibeo, mandans vobis *non jurare omnino*, idest ex qualibet causa, sive sine legitima causa : quia cum sine causa juratur, attestatio prima veritatis contemnitur, quia assumitur, in vanum : quod prohibetur. Exod. xx, 7 : *Non assumes nomen Dei tui in vanum.*

Contra. Psal. CIX, 4 : *Juravit Dominus, et non pænitebit eum.* Ad Hebr, VI, 16 : *Omnis controversiæ finis ad confirmationem est juramentum.*

Responsio. Prohibet jurare omnino, idest assidue. Vel omnino, in sensu composito [1], idest in omni casu. Debent autem in juramento tria esse. Materia debita, scilicet veritas; forma debita, scilicet justitia ; et finis rectus : unde, secundum Augustinum et Gregorium et Origenem, non penitus jurare prohibuit, sed occasione perjurii, quod perfectius est, docuit. Secundum Alexandrum. Hoc præcipitur solum Apostolis in primitiva Ecclesia, ne imperfecti haberentur. Vel cum dicit, *Non jurare omnino*, prohibetur affectus jurandi, non effectus. Sicut Jac. v, 12 : *Ante omnia fratres nolite jurare,* idest non appetatis. Unde Hieronymus : Christus omnino jurare prohibet, ne quis quasi bonum appetat jusjurandum, et assiduitate jurandi labatur in perjurium. Item Augustinus in libro de *Mendacio* dicit : *Omnino non jurare ;* idest, quantum in te est, non ames, neque cum aliqua delectatione appetas. Item idem Augustinus : Juratio non est bona, non tamen est mala cum est necessaria.

Contra. Augustinus in *Sermone de periculo* Falsa juratio perniciosa, vera periculosa, nulla secura. Si periculosa, ergo mala.

Responsio. Periculosa dicitur respectu jurantis, non quia mala, sed quia de facili potest omitti aliqua conditio juramenti, quæ est triplex, juxta illud Hierem. IX, 2 : *Jurabis, Vivit Dominus, in veritate, in judicio, et justitia.* In veritate jurat qui secundum veritatem rei, et conscientiæ ; in justitia qui licite ; in judicio qui pro causa sufficiente.

Neque per cœlum. Chrysostomus : Qui per cœlum jurat, cœlum deificat : et per cœlum intelligit omnem creaturam superiorem naturalem. *Glossa* : Non juremus per creaturas.

Contra. Joseph juravit per salutem Pharaonis. Genesis XLII, 15. Responsio. Juravit, potestatem ejus a Deo atque salutem cognoscens. Ergo non fuit per creaturam jurare, sed per Deum, in cujus manu salus est omnium.

Quia thronus Dei est. Isa. ult., I : *Cœlum mihi sedes est : neque per terram*, per quam intelligitur omnis creatura naturalis inferior : *quia scabellum pedum ejus est.* Isa. ibid. *Terra scabellum pedum meorum.* Et, ut dicit Augustinus, in cœlo dicitur Deus sedere, terramque, calcare, non quod membra sic locata habeat ; sed quia in corpore mundi maxima species est cœli, minima terræ. Propter quod in cœlo dicitur sedere, quia in magna sua potentia relucet.

Deinde comprehendit creaturam, artificialem, dicens : *Neque per Hierosolymam.* Consuetudo erat Judæis jurare per Hierusalem, et templum, et hujusmodi. *Quia est civitas magni regis.* Psal. LXXVI, 14 : *Quis Deus magnus, sicut Deus noster? Neque per caput tuum juraveris.* Per hoc intelligitur omnis creatura quæ est idem quod nos. Augustinus : Cum quis per salutem meam jurat, salutem suam Deo obligat. Cum per filios meos, oppignorat Deo, ut hoc eveniat in caput eorum quod exit de ore ejus. *Quoniam non potest unum capillum album facere aut nigrum,* scilicet naturaliter ; quasi dicat : Non est opus tuum, sed Dei. Unde Augustinus : Jurare per quaslibet creaturas est creatorem earum testem adhibere. Propter [2] hæc omnia dicitur Eccli. XXIII, 9 : *Jurationi non assuescat os*

[1] Al. : « ut compositum est. »

[2] Al. : « per. »

tuum. Chrysostomus : Nemo est qui frequenter juret qui aliquando non perjuret. *Sit autem sermo vester sit, Est est, Non non.* Hæc est secunda pars ubi ordinat rationalem veritatem creatam per rectam interpretationem, scilicet quando veritas exprimitur verbo secundum quod concipitur in animo. Unde dicit : Ita prohibui non jurare etiam cum oportet loqui : *sit autem;* idest, sed *sermo vester sit, Est est;* idest sermo vester habens existentiam rei[1], *sit, Est est;* idest proferatur secundum veritatem conscientiæ : *Non non;* idest, de re quæ non est, proferatur non esse. Unde Rabanus : *Est est, Non non :* bis dicit, ut quod ore dicis operibus comprobes ; quod verbis negas, factis non confirmes. *Quod autem his abundantius est,* idest, illud quod asseritur, vel negatur supra simplicem veritatem rei, sicut per juramentum ; *a malo est :* non dicit quod malum sit, ut dicit Augustinus ; sed a malo, scilicet non tuo, sed ex infirmitate compellentis te jurare, aut incredulitate.

Unde nota, quod jurare licet multis de causis. Primo pro veritate confirmanda incredulis. II Cor. I, 18 : *Fidelis Deus, quia sermo qui fuit apud nos, non fuit in illo est et non.* Secundo pace præ reformanda ; ut Jacob juravit Laban, Gen. XXXI. Tertio pro amicitia contrahenda. Gen. XXVI, 28 : *Dixerunt viri Geraræ ad Isaac : Sit juramentum inter nos.* Quarto pro veritate manifestanda. Deut. XIX, 15 : *In ore duorum vel trium testium stat omne verbum.* Quinto pro fidelitate servanda. II Reg. V, 3 : *Venerunt seniores Israel ad regem, et percussit cum eis fœdus.* Sexto pro obedientiæ et subjectionis recognitione. Sic viri Galaad Jephte Judic. XI, 10. Septimo pro consuetudine Ecclesiæ servanda, ut Canonici ; sicut juraverunt filii Israel se Domino servituros. Et hæ septem causæ sunt propter bonum introducendum. Item aliæ duæ causæ sunt propter malum amovendum ; scilicet sicut juratur in contestatione litis, ut calumnia sopiatur. Ad Hebr. VI, 16 : *Omnis controversiæ finis ad confirmationem est juramentum.* Alia causa est ad infamiam purgandam. Deut. XXI, 1 : *Quando inventum fuerit cadaver hominis occisi, et ignorabitur cædis reus ; egredientur majores natu, et judices tui... Et dicent : Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi viderunt. Propitius esto populo tuo Israel, quem redemisti Domine.*

Audistis quia dictum est : Oculum pro oculo. Hæc est secunda pars ab illo loco, *Dico autem vobis etc.*, in qua monet ad impletionis perfectionem, addendo consilia. Et primo ponit consilia respectu judicialium ; secundo respectu moralium, ibi, *Audistis quia dictum est: Diliges proximum suum.* Prima in duas. Primo ponit veteris legis justitiam: secundo novæ legis perfectionem, quæ consistit in duobus : scilicet in mali illati perpessione, et in beneficentiæ operatione, ibi, *Qui autem petit a te, da ei.* In patiendo autem malum illatum dupliciter aut in corpore aut in re, ibi, *Si quis voluerit tecum in judicio contendere;* aut in operatione, ibi, *Si quis te angariaverit mille passus.* Ad patientiam mali illati in corpore monet[2] secundum duplicem gradum. Uno modo ad non appetendum vindictam ; alio modo esse paratum ad plura sustinenda, ibi, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam.* Dicit ergo : *Audistis quia dictum est.* Non dicit quibus, ut innuat illos esse duros corde. *Oculum pro oculo, dentem pro dente;* in quo lex talionis erat injuriæ illatæ statuta, ut Augustinus dicit Exod. XXI, et Deut. XIX.

Sed quæritur quare legem talionis concessit Moyses. Responsio. Moyses vidit eos temerarios in injuriis et vindictis faciendis : et ideo cum non posset aliter eos retrahere, pœnam vindictæ voluit temperare, ne supra modum illatas injurias vindicarent, sed ad plura pro pari parem redderent talionem.

Item super illud *Glossa* Augustini : Lex modum ultionis constituit. Contra, Levit. XIX, 18 : *Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum.* Responsio. Talionis erat lex judici in præcepto, et hoc ut facerent zelo justitiæ, et non zelo vindictæ ad malorum cohibitio-

[1] Al. : « Dei. »

[2] Al. : « movet. »

nem, et sic intelligit Augustinus. Sed quia erat permissa injuriatio secundum paritatem, putabant Judæi se posse ulcisci, et ideo inhibetur in Levitico.

Item ibidem Augustinus : Injustorum justitia est ; non quia iniqua est ultio quam lex statuit. Ergo ultio erat licita. Responsio. Ultio amore justitiæ erat licita ipsi judici, non amore vindictæ. Unde sic intelligitur *Glossa*. Ultio justa injustorum, idest vindictam injuste exigentium.

Ego autem; quasi dicat : illis sic concessum est : *ego autem dico vobis*, idest dicendo moneo vos, *non resistere malo;* idest, non velitis repellere injuriam illatam ulciscendo, vel animo ulciscendi. Unde cum dicit, *Malo*, intelligit de malo temporali, sive pœnæ, ut dicit Augustinus et Hieronymus : et non de malo culpæ, cui usque ad mortem resistendum est. Chrysostomus : Præcepit istud, non ut nobis mutuo oculos eruamus, sed ut potius innocentes custodiamus, vel contineamus manus ; sicque[1] comminatione tali impetum frenavit injuriæ. Item idem : Iracundia per iracundiam non compescitur. Et intelligi debet de malo pœnæ : quod est tripliciter, ut Augustinus dicit ; in cruciatu corporum, damno rerum, et angariis operum.

Quæritur autem utrum non resistere malo, sit præceptum vel consilium. Responsio. Injuria quam appelat hic malum, aut est particularis et privata, aut publica. Si publica, tunc repelli debet jussu principis. Roman. III, 4 : *Dei minister est, vindex in iram ei qui male agit.* Item Augustinus : Fortitudo quæ a barbaris defendit patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena justitia est. Et sic præceptum est subditis, non solum principibus. Vel potest esse injuria particularis : et tunc injuria repelli potest tripliciter. Vel impediendo, sicut Paulus, qui per milites impedivit injurias Judæorum. Vel arguendo, sicut Dominus fecit danti ei alapam, Joan. XVIII : Et sic licet omnibus tam perfectis quam imperfectis. Vel repellitur cogente necessitate, sicut quando non potest vitari læsio nec per fugam, nec per aliud impedimentum : et tunc aut repellitur sine armis, et hoc modo permittitur clericis, et laicis ; aut cum armis, et sic non licet clericis, et si laicis forte liceat flagrante maleficio cum moderamine inculpatæ tutelæ, ut dicit lex. Et sic est in præcepto clericis, laicis autem in consilio. Aut repellitur animo ulciscendi, sive vindictæ libidine ; et sic omnibus est prohibitum, et præceptum. Et sic intellectum multipliciter, *Non resistere malo*, est in præcepto, vel in consilio.

Si quis te percusserit in dexteram maxillam, ad litteram, *præbe ei et alteram;* idest, paratus sis sustinere patienter. Rabanus : Non tantum non repercutias, sed si vult alteram ferire, patienter feras. Et hoc congruebat Apostolis pro tempore illo : nam quia fundaturi erant Ecclesiam, voluit eos debere sustinere primos impetus persecutorum, ut homines videntes eorum patientiam, converterentur ad fidem. Unde Chrysostomus : Si diligenter imspexeris quam illi fuerunt legis auditores, et in qua conversatione degentes, et quando hæc præcepta susceperint ; facile intelliges, maxime miraberis legislatoris sapientiam. Vel *præbe ei et aliam : Glossa :* Totum corpus ad affligendum. Hieronymus : *Aliam*, idest dexteram, quia justus totus est dexter. Ambrosius : Quid tam mirum quam percutienti maxillam præbere? Nonne omnis impetus indignantis frangitur, ira sedatur, et per patientiam ille qui injuriatur ad pœnitentiam revocatur? *Et ei qui vult tecum in judicio Glossa*, altercationis *contendere*, idest contentiose agere, *et tunicam tuam tollere*, idest vestes viliores, *dimitte ei et pallium*, idest vestes pretiosiores, sive exteriores, priusquam contentiose agas et fraudulenter. Et secundum hoc inhibitum est omnibus causam movere contra aliquem cum fraude, et contentione. Unde de isto judicio dicit Chrysostomus : Omne judicium irritatio est cordis. Si semel in judicium ingressus fueris, jam non cogitas ut veritas causæ appareat, sed ut quoquo modo victor existas. Vel potest esse monitio

[1] Al. : « sic quod. »

quo ad perfectos : quia quamvis infirmis sit licitum movere causam contra proximum sub judice, dummodo sit sine fraude ; tamen hoc non licet perfectis litem cum proximo habere. Unde Chrysostomus : Qui te venerari debuerat propter dignitatem filii, judicat te propter necessitatem causæ, et perdis dignitatem Christi propter negotium mundi. Unde solent dici hi versus :

Expedit infirmis, licet absque dolo, sine lite,
Prælatisque licet, non expedit anachoritæ :
Non licet ut per eum sint res in jure petitæ.

Triplex autem est causa qua possunt ablata repeti ab aliquibus vice perfectorum. Prima est malorum refrenatio. Job. xxix, 27 : *Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius auferebam prædam.* Gregorius : Non solum cura debet esse ne nostra subtrahant, sed ut rapientes non sua, semetipsos non perdent. Secunda est pacis conservatio. Isa. xxxii, 17 : *Erit opus justitiæ*[1] *pax.* Tertia est pauperum consolatio, quibus data sunt illa bona temporalia ad sustentationem.

Et quicumque. Ecce tertium, scilicet monitio in angaria operum[2] : angaria enim est exigentia indebiti servitii, vel operis in propria persona ; unde dicit : *Et quicumque te angariaverit;* idest, servire te coegerit corporaliter, verbi gratia, ut vadas cum eo *mille passus, vade cum eo et alia duo;* idest adhuc sis paratus ut amplius patiaris. Augustinus : Historialiter hoc nec in Jesu nec in suis invenimus impletum. Exponitur ergo, *Vade*, secundum Augustinum, non tam pedibus, quam parato affectu et animo ; quasi dicat : Si quis cogit te servire, et solatium impendere, paratus esto compassionis affectu multo plura impendere. *Et qui petit a te, da ei.* Hic ponitur perfectio in beneficentiæ exhibitione ; quod fit dupliciter ; scilicet sine remunerationis spe, donando indigentibus, et absque usuris mutuum concedendo petentibus. Quantum ad primum dicit : *Qui petit a te*, rem, vel correctionem, *da ei. Glossa :* Quæ honeste, et juste possunt dari. Honeste dicit, quia res ita posset esse necessaria, quod honeste non posset dari. Juste, quia aliena res non potest dari juste. Augustinus : Ita des ut nec tibi noceas, nec alii. Est autem triplex donum quod maxime debemus dare : scilicet de corde compassionem. Isa. lviii, 10 : *Cum effuderis esurienti animam tuam, etc.* Gregorius : Plus est compati ex corde quam dare : quia qui compatitur, de seipso dat ; qui de pecunia, de alieno. Secundo de ore, dulcis verbi con[illegible]tionem. Eccli. xviii, 16 : *Nonne ardorem [illegible]frigerabit ros ?* Tertio de manu temporalem substantiam. Deut. xv, 11 : *Præcipio ut aperias manum fratri tuo egeno.*

Quæritur autem hic an ad hoc teneantur omnes, et semper. Responsio. Datum potest esse, temporale, vel spirituale. Si temporale, vel est de obsequio in opere ; et sic tenetur quilicet ad indigentem. Exod. xxiii, 5 : *Si videris asinum odientis te jacentem sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo.* Vel est de rebus ; et tunc vel est de superfluis ; vel de necessariis. Ad superflua tenentur clerici. Unde Ambrosius : Non majoris est criminis habenti tollere, quam cum possit, indigentibus denegare. De necessariis autem, vel superfluis, in casu tenetur quilibet, scilicet posito in extrema necessitate. Unde Hieronymus super id Rom. xii, 20 : *Si esurierit inimicus tuus. Quisquis in quacumque necessitate morituro succurrere poterit, si non fecerit, occidit.* Si autem non sit dives, cum non possit dare temporalia, tene ad affectum[3]. Unde *Glossa :* Si deest facultas, da affectum. Si autem est spirituale, tunc vel est compassio de corde, vel dulcis verbi de ore, vel sapientiæ de mente ; et obligat tam pauperes quam divites. Unde Hieronimus : In plerisque pauperibus hoc stare non potest : sed etiam divites si semper dividunt, semper dare non poterunt. Præceptum ergo intelligitur de illa pecunia, secundum Hieronymum, quæ dando non deficit, idest de sapientia, sed quanto plus data fuerit, tanto amplius duplicatur.

Et volenti mutuare a te, ne avertaris.

[1] Al. : « ejus justitiæ. »
[2] Al. : « eorum. »
[3] Al. : « ad effectum. »

Ecce secundum genus præstandi, secundum Chrysostomum, scilicet cum redditurο commodamus. Unde dicit : *Et volenti mutuare a te*, idest volenti a te accipere mutuo, *ne avertaris : Glossa :* Idest ne alienes voluntatem. Chrysostomus : Similis est pecunia usurarii morsui aspidis. Percussus enim ab aspide quasi delectatus vadit in somnum, et per suavitatem soporis moritur, quia tunc venenum latenter per omnia membra decurrit. Sic qui sub usura accipit, sub tempore quasi beneficium sentit ; sed usura per omnes ejus facultates decurrit, et totum convertit in debitum. *Audistis quia dictum est : Diliges proximum tuum etc.* Hic ponit consilia respectu moralium. Et quia moralia complentur in dilectione proximi. Rom. XIII, 8 : *Qui diligit proximum legem implevit :* ideo monet ad dilectionem cujuslibet tibi proximi, et conformis in natura, sicut sunt et inimici. Dicuntur autem hic tria. Primo legis antiquæ reprobatio ; secundo Judæorum facta traditio, ibi, *Et odio habebis inimicum tuum ;* tertio legis evangelicæ perfectio, ibi, *Ego autem dico vobis ; Diligite inimicos vestros.* Ubi quatuor tangit : scilicet inimicorum dilectionem ; secundo monitionis suæ rationem, ibi, *Ut sitis filii patris vestri ;* tertio suæ rationis approbationem, ibi, *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis ?* quarto perfectionis conclusionem, ibi, *Estote, ergo vos perfecti.* Dicit ergo : *Audistis quia dictum est* Levit. XIX, 18 : *Diliges proximum tuum*, scilicet affectu et effectu, *et odio habebis inimicum tuum.* Istud nunquam invenitur in lege, sed additio est ex parte Judæorum. Putabant enim hoc forte addendum ex multis quæ in lege dicta sunt. Nam Deus præcepit ut delerent Amalecitas, et Exod. XXIII, 22. dicitur : *Inimicus ero inimicis tuis.* Et sic de aliis. Et ideo contra hoc ponitur evangelica perfectio, quæ consistit in tribus : in actu cordis, operis et oris. quantum ad actum cordis dicit : *Ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros :* ad litteram, consulendo, auxiliando, beneficia largienda. Augustinus, *de vera Religione* : Quid ei nocebit qui bene uti etiam inimicos potest ? Ejus enim præsidio, atque merito inimicitias non timescit, cujus præcepto et dono diligit inimicos.

Quæritur autem si omnes ad hoc tenentur. Responsio. Omnes tenentur ad hoc affectu, et etiam effectu in necessitate, ut dictum est supra. Perfecti vero extra necessitatem debent diligere inimicos perfecte affectu et effectu. Affectu autem possunt diligere inimicos generalis Ecclesiæ.

Benefacite, in effectu operis. *his qui vos oderunt :* tum ex naturæ conformitate ; Isa. LVIII, 7 : *Carnem tuam ne despexeris* ; tum ex Dei et proximi caritate. Rom. XII, 20 : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum.* Chrysostomus : Si bene feceris inimico, tibi amplius benefecisti. *Et orate*, verbo oris, *pro persequentibus vos,* per apertam injuriam, *et calumniantibus*, per apparentem injustitiam. Vel *persequentibus*, facto, *calumniantibus*, idest falso criminantibus verbo. Hoc fecit Stephanus, Act. VII. Et Christus, Lucæ XXII, 34 : *Pater ignosce illis : non enim sciunt quid faciunt. Ut sitis filii patris vestri.* Hic ponitur monitionis ratio ex duplici exemplo, scilicet divino et humano. Quantum ad exemplum divinum dicit : Ita debetis diligere, *ut sitis filii patris vestri*, idest imitatione. Unde Rabanus : Filii non degeneres. Carnales filii si similes sunt patribus, nullam laudem merentur ; si dissimiles, nullum vituperium : quia non est potestate hominis quam[1] accipiat corporis qualitatem. Filii autem spirituales, si similes, laudandi ; si dissimiles, vituperandi : quia in potestate cujuslibet est mensuram justitiæ faciendi. *Qui in cœlis est*, per operis sui majorem reducentiam. Vel *in cœlis*, secundum *Glossam*, idest in electis et sanctis per gratiam. *Qui solem suum.* Ecce exemplum humanum. Et dicit signanter, *Suum,* idest quem ipsemet fecit, contra hæreticos. *Facit oriri super bonos, et malos* ad litteram, secundum Rabanum ; *et pluit super justos, et iniustos*, similiter ad litteram. Vel per solem potest signi-

[1] Al. : « quod. »

ficari influentia divinæ bonitatis, per pluviam manifestatio veritatis; quasi dicat [1] : Si es similis patri cœlesti, benefacies bonis et malis. *Si enim diligitis eos qui vos diligunt etc.* Hic probat rationem, et admonitionem suam exemplo publicanorum ; quasi dicat : Non est perfectio tantum diligere amicos : *quia si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis ?* quasi dicat, nullam. Infra vi, 2 : *Recepistis mercedem vestram. Nonne et publicani hoc faciunt?* quasi dicat : Qualis in vobis erit perfectio, si in dilectione non superatis exemplum publicanorum, qui imperfecti sunt. Secundum Rabanum, dicuntur publicani qui vectigalia publica vel negotia sæcularia vel lucra sectantur. Et, ut idem dicit, Publicanus nomen traxit a Publio rege, qui primus eos ordinavit. *Et si salutaveritis fratres vestros tantum* [2] ; idest, si tantum oraveritis pro his qui aliqua affinitate, vel amicitia conjuncti sunt vobis ; nam salutatio, ut dicit *Glossa*, est quædam species orationis : *quid amplius facitis?* idest, quid plura facietis quam gentes, sive gentiles, qui ex quodam humano affectu hoc faciunt? quasi dicat : In hoc non eritis gentilibus perfectiores. *Nam et ethnici :* Rabanus, idest gentiles, sive, gentilibus dediti : εθνος græce, gens latine : *hoc faciunt*, idest humano affectu suis compatiuntur, et pro suis orant. Chrysostomus : Si indignum est ut te qui in eodem est [3] honore contemnat, quanto indignius est a te Deum contemni? *Estote ergo.* Hic ponitur conclusio ; quasi dicat : Monui vos ad perfectionem evangelicam : *ergo estote perfecti : Glossa :* In caritate Dei, et proxim : *sicut et pater vester cœlestis perfectus est. Glossa : Sicut* imitationem notat ; non æqualitatem ; quasi dicat : Hoc quod dixi faciatis, ut mereamini esse filii patris cœlestis per adoptionis gratiam.

Et nota, quod duplex est perfectio ; scilicet gloriæ, et viæ. De prima ad Eph. v, 13 : *Donec occuramus omnes in virum perfectum etc.* Perfectio viæ vel est naturæ, de qua Gen. ii, 1 : *Perfecti sunt cœli, et terra, et omnis ornatus eorum :* vel est gratiæ : et hæc est duplex ; vel status, vel meriti. Perfectio meriti est multiplex. Prima cordis. Is. xxxviii, 3 : *Memento quomodo ambulaverim coram te in veritate et corde perfecto.* Secunda oris. Jac. iii, 2 : *Si quis verbo non offendit, hic perfectus est vir.* Tertia operis ; et hæc est multiplex. Prima innocentiæ, Eccli. xxxi, 8 : *Beatus vir qui inventus est sine macula, etc.* Et sequitur : *Qui probatus est in illo, et perfectus inventus est.* Secunda excellentiæ vitæ. Gen. vi, 9 : *Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis.* Ad hanc tenentur clerici super laicos. Tertia obedientiæ. Gen. xvii, 1 : *Ambula coram me, et esto perfectus.* Quarta patientiæ. Jac. i 4 : *Patientia opus perfectum habet.* Quinta perseverantiæ. I Pet. i, 13 : *Sobrii et perfecti. Glossa : Constanter perseverando.* Sexta est caritatis. I Joan. iv, 18 : *Perfecta caritas foras mittit timorem.* Ad hanc tenentur omnes. Perfectio status est duplex. Primo ordinis. Deut. xxxiii, 8 : dicitur Levitis : *Perfectio tua, et doctrina tua viro sancto tuo.* Secunda prælationis. Luc. vi, 4 : *Perfectus erit omnis si sit sicut magister ejus.* Tertia religionis. Infra 19, 21 : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus etc,*

[1] Al. : « quia si dicat. »
[2] Al. : « *Et si salutaveritis fratres vestros;* sup. *tantum.* »
[3] Al. : « es. »

CAPUT SEXTUM

1. Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis : alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cœlis est. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis et in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua : ut sit eleemosyna tua in abscondito : et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

2. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis et angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito : et pater tuus, qui videt in abscondito reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt : putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

3. Sic ergo vos orabitis : Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris et ne nos inducas in tentationem ; sed libera nos a eorum, dimittet et vobis pater vester cœlestis de malo. Amen. Si enim dimiseritis hominibus peccata licta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.

4. Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans, sed patri tuo qui est in abscondito : et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

5. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt nec furantur. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et et cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? Nemo potest duobus dominis servire : aut enim unum odio habebit, et alterum diliget ; aut unum sustinebit, et alterum comtemnet. Non potestis Deo servire et mammonæ. Ideo dico vobis : Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia cœli, quæ non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea ; et pater vester cœlestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Si enim fenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Nolite ergo solliciti esse dicentes : Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei, et justitiam ejus ; et hæc omnia adjicientur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. Sufficit diei malitia sua.

1. *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.* Hæc est pars secunda ab illo loco, *Dico autem vobis etc.* in qua postquam monuit ad executionem evangelicæ perfectionis, monet ad executionis rectam intentionem. Et dividitur in duas. Primo monet ad simplicitatem sanctæ intentionis ; secundo ad puritatem sanctæ conversationis, ibi cap. VII, *Attendite a falsis prophetis.* Simplicitas sanctæ intentionis debet esse affectu et effectu : contra duplicitatem effectus, de qua Eccli. II, 14 : *Væ peccatori ingredienti terram duabus viis :* et contra duplicitatem affectus, de qua Jac. I, 8 : *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus operibus suis.* Primam ergo removet in hoc capitulo ; et duplicitatem effectus removet, ibi, *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.* Duplicitas affectus[1] est cum quis quod est bonum ex genere, facit ex mundano favore. Removet ergo primo apetitum mundani favoris ab omnibus operibus generaliter ; secundo specialiter, ibi, *Cum ergo facis eleemosynam.* Insuper primo ponit mundani favoris exclusionem ; secundo subjungit rationem, ibi, *Alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum.* Dicit ergo : *Attendite*, idest cauti et attenti estote, *ne justitiam vestram*, *Glossa :* Idest, opera justitiæ vestræ : *faciatis, Glossa*, eo fine, *coram hominibus, ut videamini ab eis* ;

[1] Al. : « effectus. »

idest, ut humanum favorem appetatis. Augustinus : Non prohibet videri ut Deus laudetur; sed videri ut ipsi laudentur. Chrysostomus : Sicut lampas abscondi non potest, sic nec opus justitiæ celari. *Alioquin;* quasi dicat, quod si ita non feceritis, *non habebitis mercedem apud patrem vestrum, qui in cœlis est. Glossa :* Quia humanus favor vobis deputatur pro cujus mercedis amore [1] fit. Aggæi I, 6 : *Qui mercedes congregavit, misit eas in sæculum pertusum.* Hieronymus. Non virtus, sed causa virtutis apud Deum mercedem habet. *Cum ergo facis eleemosynam.* Hæc est secunda pars, ubi removet specialiter humani favoris appetitum a bonis operibus. Unde Augustinus in *Glossa :* A toto descendit in partes. Sunt autem tria bona opera maxime, scilicet eleemosyna, oratio, et jejunium. Eleemosyna contra oculorum concupiscentiam; oratio contra superbiam vitæ; jejunium contra concupiscentiam carnis. Prima ordinat ad proximum; secunda ad Deum; tertia ad seipsum. Excludit ergo appetitum favoris humani, primo ab eleemosyna; secundo ab oratione, ibi. *Et cum oratis etc.*; tertio a jejunio, ibi, *Cum autem jejunatis etc.* In prima dicuntur quatuor. Primo ponit favoris exclusionem; secundo ejus rationem ibi, *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam;* tertio dandi modum et discretionem, ibi, *Te autem faciente* quarto danti promissionem, ibi, *Et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Dicit ergo : *Cum ergo facis eleemosynam,* idest opera misericordiæ, *noli ante te tuba canere,* ad litteram, secundum Anselmum, forte canebant ut omnes venirent, quasi ad spectaculum cum eleemosynas dabant. Vel tuba canere est pompam vanæ laudis appetere : unde Rabanus : Ante se tuba canit qui ante alios vult laudari. Vel, ut dicit Chrysostomus, tuba est omnis actus vel sermo, per quem ipsa operis jactantia designatur. Et sic aliquando ipsa etiam absconsio tuba est. *Sicut hypocritæ faciunt.* Hypocrita, ut dicit Augustinus, est qui simulat quod non est : unde dicitur ab *hypo* quod est sub, vel supra, et *crisis* aurum, quasi supra aureatus, intus luteus. *In synagogis,* ut videantur a sapientibus, *et vicis,* ut videantur a turbis : et per hoc notatur vana eorum intentio. *Ut honorificentur ab hominibus;* idest, eo fine ut honorent eos homines. Ecce vanæ pompæ appetitus. Chrysostomus : Non est ingrata Deo quæ ab hominibus visa est eleemosyna; sed quæ ad hos est facta ut ab hominibus visa sit. *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* Hic ponit exclusionis rationem. *Amen dico vobis,* idest certe sciatis, *receperunt mercedem suam. Glossa :* Idest merces sua laus humana est. *Te autem faciente eleemosynam.* Hic tertio ostenditur modus faciendi eleemosynam : unde dicit : *Te autem faciente eleemosynam,* idest cum opus aliquod misericordiæ facis, *nesciat sinistra tua.* Per sinistram intentio perversa designatur vanæ laudis, per dexteram intentio sancta implendi præcepta Dei, ut dicit Augustinus : unde *nesciat sinistra tua,* idest non se immisceat perversa intentio laudis, vel ineptæ lætitiæ, vel elationis, *quid faciat dextera tua,* idest cum præcepta Dei implere contenditis; quasi dicat : Quod agit virtus, nesciat elatio, vel vana gloria. *Ut sit eleemosyna tua in abscondito,* idest in secreto conscientiæ, secundum *Glossam.* In conscientia dicitur fieri eleemosyna quando propter Deum fit; non quia abscondatur aliquando ab hominibus. Unde Chrysostomus : Qui propter Deum facit eleemosynam, neminem videt in corde suo nisi Deum, propter quem facit; et ideo si præsentibus aliquibus faciat, tamen animus ejus non videt illos, etsi videatur ab eis. Potest et e contrario fieri ut nemo sit præsens, tamen ille in corde suo gerit personas quibus vult ostentare. Eleemosyna in abscondito fit quæ nullis miscetur tenebris. Lux intus est; tenebræ extra. *Et pater tuus.* Ecce quartum, scilicet facienti promissio. Unde dicit : *Et pater tuus, qui videt in abscondito* idest qui est discretor intentionum : ad Heb. IV, et I Reg. XVI, 7 : *Homo videt quæ foris patent; Deus autem intuetur cor? reddat tibi,* scilicet mercedem. Eccli. V,

[1] Al. : « mercede. »

4 : *Altissimus est patiens redditor*. Chrysostomus : Impossibile est ut bonum opus in abscondito dimittat Deus, quia gloria ejus est. Si vis ergo directiones tuas videre, absconde eas. Si enim studueris nunc latere, tunc Deus famose prædicabit toto orbe terrarum præsente.

2. *Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ*. Hic secundo removet appetitum humani favoris ab oratione. Et continet tria. Primo excludit humani favoris appetitum ; secundo docet orandi modum, ibi, *Tu autem cum oraveris ;* tertio orationis debitam subjungit formam, ibi, *Sic ergo orabitis etc*. Prima continet tria. Primo removet ab oratione, hypocritarum ostentationem ; secundo ostentationis modum et finem, ibi, *Qui amant in synagogis et angulis platearum stantes orare :* tertio subdit eorum condemnationem, ibi, *Amen dico vobis*, *receperunt mercedem suam*. Dicit ergo : *Et cum oratis*, scilicet ex affectu mentis.

Sed hic est quæstio litteralis ; quare non dixit : Cum oras, singulariter, sicut superius ; et, Cum facis etc. Responsio. Pluraliter dicit, *Cum oratis* quia omnium est orare ; quia ad hoc non exigitur res temporalis, nisi cordis intentio. Sed eleemosynam dare non est omnium. Vel dicendum, quod oratio dupliciter fit : in communi, sicut in choro ; et solitario, etc. *Non eritis sicut hypocritæ*, foris lucentes, intus fœtentes infra XXIII : *Qui amant*.

Sed quæritur quare non dicit, Qui orant. Responsio Chrysostomi. Qui revera non orant, sed amant videri ac si orarent.

Juxta hoc quæritur quare non similiter dixit de eleemosyna. Responsio. Quia licet dent eleemosynam mala intentione, dant tamen ipsam rem.

In *synagogis*, ubi conveniunt sapientes, *orare*, ut videantur. *Stantes*. Hoc dicit, quia mos Judæorum est ut stando orent : quia stando legem acceperunt. Exod. XIX, 17 : *Steterunt ad radicem montis etc. Et in angulis platearum* : supple amant orare. Chrysostomus : Quærunt se abscondere ut dupliciter laudentur : primo quia orant ; secundo quia latenter orant. *Ut videantur ab hominibus*. Ecce vana intentio Chrysostomus : Non intendunt exaudiri ; sed videri. Item idem : O insania vanitatis ! Esse nolunt quod desiderant apparere. Mendaciter orant cum non orent ; et mendaciter laudantur cum non sint laudabiles. Speciem vacuam religionis vendunt et verbum vacuum laudis emunt. Finito verbo, finitur et bonum quod positum erat in Verbo. Unde bene subjungit : *Amen dico vobis;* quasi dicat, pro certo sciatis ; *receperunt mercedem suam Glossa* : Laudem humanam, sed a me recipient æternam pœnam. *Tu autem cum oraveris etc*. Hæc est secunda pars, ubi dat orandi modum : et primo ostendit debitum modum, secundo excludit ab ipso modo ritum gentilium, sive multiloquium, ibi, *Orantes autem nolite multum loqui*. Prima in duas. Primo dat orandi modum : secundo subdit promissum. ibi. *Et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*. Modus autem orandi consistit in tribus. Primo in secreto meditationis, secundo in exclusione pravæ affectionis, ibi, *Et clauso ostio* ; tertio in rectitudinem intentionis, ibi, *Ora Patrem tuum in abscondito*. Dicit ergo : *Tu autem cum oraveris*, *intra in cubiculum tuum*, idest secretum mentis et arcanum, ut dicit Augustinus et Rabanus, per actum secretæ meditationis. Chrysostomus : Deus non voce clamosa pulsandus est, sed consciencia recta placandus : quia non est vocis, sed cordis auditor. Vel[1] *intra in cubiculum* ad litteram. Et signanter[2] dicit, *Cubiculum,* quia tunc anima debet ab exterioribus quiescere cum orat ; et tunc est tempus convenientius, et locus secretior. Chrysostomus : Per diem mille te circumdederunt causæ, et non permiserunt te esse secretum orationi. Sed quando ad lectum perveneris, dic animæ tuæ : Anima quomodo expendimus diem? Quid boni vel mali fecimus? Roga Deum prius, et sic animæ tuæ soporari permitte. Sic faciebat Judith. VIII, sic Petrus, Act. X, et Tobias, III. *Et clauso ostio;* idest, exclusa omni prava affectione et mundana, vel sensibus exte-

[1] Al. : « *tu*. »

[2] Al. : « significanter. »

rioribus clausis, ut dicit *Glossa*, Isa. xxvi, 20 : *Vade populus meus in cubicula tua, et claude ostia tua super te. Ora patrem. Glossa :* Qui oratur in spiritu, et veritate. Joan. ix, 23 : Ora non de mundanis. Isidorus : Longe est a Deo animus qui in cogitationibus sæculi fuerit occupatus. Hieronymus : Aliud est narrare nescienti, aliud rogare scientem. Illic indicium, hic obsequium. *In abscondito,* idest cordis intimo. Chrysostomus : Orans nil novi faciat quod aspiciant homines, nec voce clamet, nec manus expandat, nec impudenter oculos tollat ad cœlum, ut notabilis fiat. *Et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Ecce promissum subdit dicens : *Et pater tuus, qui videt in abscondito*, idest qui intuetur cor. Hebr. iv, 13 : *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus : reddet tibi.* Non dicit, Dabit : quia jam se debitorem constituit, idest pro certo retribuet tibi mercedem. Chrysostomus : Intende Dei philantropiam, idest amorem quod habet ad homines, et misericordiam Dei cum admiratione considera, cum pro his quoque quæ a nobis rogatur bonis, mercedem se pollicetur daturum. *Orantes autem nolite multum loqui.* Hic excludit ab oratione multiloquium : ubi primo ponit multiloquii prohibitionem ; secundo prohibitionis rationem, ibi, *Nolite ergo assimilari eis.* Dicit ergo : *Orantes autem nolite multum loqui;* idest, in verbis nolite confidere.

Contra I Thess. ult., 17 : *Sine intermissione orate.* Præterea Dominus multum stetit in oratione, infra xxvi, et Luc. vi.

Responsio secundum Augustinum. Damnat multiloquium de infidelitate, sed non orationes quas in cordis puritate sancti faciunt. Unde Anselmus : Non est peccatum orare cum cordis devotione per multiloquium.

Sicut ethnici faciunt : gentiles enim multiplicabant[1] verba in orationibus primo ut indicarent intentionem suam dæmonibus quos adorabant : quia aliter non potuissent cognoscere. Unde Augustinus ; Gentilibus erat necessaria verborum multiplicitas propter dæmones. Secundo ut dæmones absentes ad se revocarent ; et huic causæ alludit Elias III Reg. xviii, 27 : dicens sacerdotibus Baal cum diu orassent : Clamate voce majore : Deus enim vester est, et forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut forte dormit : ut excitetur. Tertio ut verborum persuasione inclinarent eos ad miserendum : unde subdidit : *Putant enim quod in multiloquio exaudiantur ;* idest, opinantur quod in multitudine verborum persuasibilium preces eorum effectui mancipentur. Et quia illi ita faciunt : *ergo vos*, mei fideles, *nolite assimilari eis*, scilicet in multiloquio, ut credatis Deum inclinari persuasibilibus verbis. Isidorus : Non in multiloquio exaudiuntur homines, quasi pluribus verbis conentur Deum inflectere. Item ut putetis Deum vestrum ignorare quod petitis : *Scit enim pater vester quid opus sit vobis.* Ecce ratio prohibitionis ; quasi dicat : Non oportet vos multis verbis orare ; sed rebus, et cordis affectu simplici : dicit Rabanus : *quia scit pater vester quid opus*, idest quid necesse, *sit vobis antequam petatis.*

Quare ergo oportet orare? Responsio. Non ut doceas, sed inflectas : ut familiaris efficiaris, ut humilieris, ut peccatorum tuorum rememoreris.

Et signanter dicit, *Pater vester*[2]. Chrysostomus : Dicendo, *Pater*, et veniam peccatorum, et pœnarum interitum, et justificationem, et sanctificationem, et liberationem, et filiorum adoptionem, et hereditatem Dei et fraternitatem cum Unigenito copulatam, et sancti Spiritus dona largissima, uno sermone significavit.

Quærunt hic Hieronymus et Rabanus. Si novit Deus antequam petamus, ad quid scienti petimus? Responsio. Multiplex est causa quare scienti loquimur et oramus. Prima ut nos profiteamur et sciamus habere nos ab eo quod petimus. Unde Rabanus : Non est opus narrare, sed obsecrare. Secunda ut exemplum præstetur. Unde Rabanus : Vult Deus rogari, ut bonitas ejus derivetur ad populos. Tertia ut mens nostra excitetur. Un-

[1] Al. : « multiplicant. »

[2] Al. : « *noster.* »

de Hieronymus : Nos tempore orandi excitamus. Quarta ut devotio excitetur astantibus. Hieronymus : Loquimur, non ut nostræ faciamus indicium voluntatis, sed ut excitemus obsequium piæ devotionis. Quinta, ut desiderium accendatur. Sexta ut cor purgetur. De his duobus *Glossa* interlinearis : Verbis cor accenditur, et precibus serenatur. Septima ut animus occupatus circa sancta verba retrahatur a superfluis cogitationibus.

3. Dominus dixit : *Sic orabitis;* non hoc orabitis. Non prohibet aliud ab hoc orare, sed docet sic orare. Unde hæc oratio habet tria : est enim brevis, perfecta, et efficax. Brevis est, ut omnes possent capere tam docti quam indocti. Item ut daret fiduciam de facile impetrando. Unde Isa. x, 23 : *Verbum abbreviatum faciet Dominus.* Item perfecta est : ipse enim Deus tradidit hanc, et Dei perfecta sunt opera. Item efficax : unde Apostoli dicebant : Doce nos orare. Ipse autem sic dixit : *Sic orabitis : Pater noster qui es in cœlis etc.* Et in hac oratione sicut in oratione rhetorum, duo facit. Primo captat benevolentiam : secundo docet quid petendum. Captat benevolentiam, sed alio modo quam captet homo hominis [1] benevolentiam, ut scilicet flectat eum ad se. Captamus autem nos Dei benevolentiam ut elevemur ad eum. Requiruntur duo ad dantem, quod possit, et velit. Et ut velit, dicit, *Pater :* si enim est pater, vult utilitatem filiorum. Quod possit ostendit subdens : *Qui es in cœlis :* si enim est in cœlis, potest quod vult. Hoc autem quod dicit, *Pater noster*, valet ad fidei instructionem. Et removet duos errores, qui destruebant orationem. Quidam enim dicebant, Deum non habere curam de humanis, ut habetur Ezech. ix, 9 : *Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt.* Quidam autem dixerunt, quod habet curam, et providet de omnibus : sed providentia dat necessitatem rebus ; et sic non oportet orare, quia si providet Deus, ita erit. Sed istas opiniones destruit cum dicit, *Pater;* si enim est pater, providet filiis, ut habetur Sap. xii, 13 : *Non est autem alius Deus quam tu, cui est cura de omnibus.* Item pater dicitur ad filium, ut dominus ad servum. In eo enim quod ipse pater est, dicimus nos liberos : non enim dicitur pater aliarum. Si ergo sumus liberi, habemus libertatem arbitrii [2] : ego aliquid est a nobis [3]. Per hoc vero quod dicit, *Qui es in cœlis*, ostendit omnia impetrabilia, quando ipse ibi immobilis est [4]. Quia sicut ipse qui est in cœlis, disposuit effectus produci ex causis, ita providit talem petitionem nobis dari. Unde valet [5] ad sublevandum spem. Luc. xi, 13 : *Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester cœlestis ? etc.* Item *Pater* valet ad excitandum caritatem : naturale enim est quod a patre diligatur filius [6]. Ephes. vi, 7 : *Filii obedite parentibus vestris in Domino.* Item invitamur ad imitandum. Supra v, 45 : *Ut sitis filii patris vestris.* Item ad humilitatem provocamur [7]. Malach. i, 6 : *Filius honorat patrem, et dominum servus. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus ? Et si Dominus ergo sum, ubi est timor meus ?* Item dicens, *Pater noster*, affectus ordinatur ad proximum [8] : quia si unus pater omnium, non debet contemnere quis proximum ratione generis. Item dicit, *Pater noster :* non dicit, Pater meus : quia Christus voluit servare quod sibi proprium est, quia quadam singularitate est filius Dei. Unde dicit, Joan. xx, 17 : *Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum :* quia aliter meum, aliter vestrum. Item docuit pro toto populo orare. Chrysostomus : Dulcior est apud Deum oratio quam non transmittit necessitas, sed fraternitas. Secundo ad captandum benevolentiam dicitur [9], *Qui es in cœlis*, non pro corporali loco : quia *cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus* : Hierem. xxiii, 24 : sed propter eminentiam.

[1] Al. : « hoc. »
[2] Al. : « homini. »
[3] Al. : « libertatem liberi arbitrii. »
[4] Al. omittitur : « est. »
[5] Al. : « ostendit quod non sunt omnia immobilia, quia ipse immobilis. »
[6] Al. : « secundo valet. »
[7] Al. : « item ad caritatem excitandam : naturale est quod pater diligat filium. »
[8] Al. : « item invitamur ad imitandum. Item ut ad humilitatem provocemur. »
[9] Al. : « item affectus ordinatur ad proximos.

Unde per hoc infirmis providetur, ut considerent per id quod supremum est in corporibus, quod Deo debent obsequi. Propter hoc versus orientem oramus, quia ab oriente vertitur cœlum. Et sicut cœlum supra corpus, ita Deus supra spiritum. Unde sicut corpus convertitur ad cœlum, ita spiritus convertitur ad Deum. Ut ergo spiritus revocetur a terrenis, dicit : *Pater noster*, *qui es in cœlis*. Aliter per cœlos, sancti intelliguntur. Isa. II, 2 : *Audite cœli*, *et auribus percipe terra*. Psal. XXI, 4 : *Tu autem in sancto habitas*. Dat enim fiduciam impetrandi, quia non longe sunt a nobis. *Sanctificetur nomen tuum*. Hic captata benevolentia accedit ad petitiones. Sed omnis petitio habet desiderium : unde in hac oratione [1] continetur omne quod homo desiderare potest : et eo ordine quo petere debet : homo [2] enim desiderat consequi bonum, et vitare malum. Quatuor autem petuntur desideranda. Desiderium enim tendit in finem : unde in unoquoque quod primo desiderandum est, est finis. Finis autem est Deus ; unde honor Dei primo est petendus ; et hoc tangitur : *Sanctificetur nomen tuum*. Item petenda sunt quæ ad nos pertinent : et primum est gloria Dei ; et hæc tangitur : *Adveniat regnum tuum*. Item virtutes et merita bona ; et hoc tangitur : *Fiat voluntas tua etc*. Item subsidia mortalis vitæ, sive temporalia [3] sive spiritualia ; et hoc tangitur : *Panem nostrum quotidianum :* sive intelligas panem temporalem, sive spiritualem vel sacramentalem. Item malum est vitandum. Contra bona sunt quædam impedimenta. Contra primum non est impedimentum, quia semper est honorandus Deus, sive velis, sive nolis habere. Beatitudinem impedit peccatum : ideo petit : *Dimitte nobis debita nostra etc*. Virtutes etiam et operationes bonas impedit tentatio ; ideo dicitur : *Et ne nos inducas in tentationem*. Habere necessaria hujus vitæ impedit malum ; ideo dicitur : *Sed libera nos a malo*.

Sanctificetur nomen tuum. Semper sanctificatum est : quomodo ergo petimus ? Exponitur sic. Sanctificetur ; idest, quod in se sanctum est, manifestetur in nobis ; non quod accrescat sibi, sed nobis accrescit manifestatio gloriæ suæ. Aliter Chrysostomus, *Sanctificetur etc*. idest, sanctificetur ex operibus nostris ; idest, det nobis talia opera facere, ut sanctificetur etc. Secundum Cyprianum, *Sanctificetur ;* idest, sanctifica nos in nomine tuo. Isa. VIII, 14 : *Et erit vobis in sanctificationem*. Sed sanctificari est ut qui non sunt sancti sanctificentur, et ut sancti in sanctitate perseverent, et si quidem sanctificati non sint, contrarium amoveatur.

Sequitur : *Adveniat regnum tuum* ; idest, fac nos ad regnum tuum pervenire, ut dicitur infra XXV, 34 : *Venite benedicti*, *percipite paratum vobis regnum a constitutione mundi*. Aliter Augustinus in *sermone Domini in monte* : Deus regnare incepit cum mundum redemit. *Adveniat*, idest, veniat consummatio regni tui. Luc. XXI, 31 : *Prope est regnum Dei*. Vel sic, *Adveniat regnum tuum ;* idest, regnes in nobis, non peccatum. Unde Rom. VI, 12 : *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*. Sed non potest venire quis ad regnum cœleste nisi fiat cœlestis ; ideo petimus ut fiamus cœlestes. *Fiat voluntas tua sicut in cœlo ;* idest, fac nos cœlestes. Unde petimus ut voluntas Dei impleatur per nos ; et hoc frustra, nisi a Deo esset ; ideo dicitur : *Fiat voluntas tua :* quia Deus operatur in nobis. Sed quid ? *Sicut in cœlo et in terra ;* idest, sicut Angeli faciunt voluntatem in cœlo, sic nos terreni faciamus in terra. Vel aliter. *Fiat voluntas tua*, sicut in Christo [4], sic in Ecclesia. Unde : *Fiat voluntas tua in cœlo*, idest in Christo, *et in terra*, idest Ecclesia. Vel aliter. Per cœlum sancti, per terram peccatores. Unde, *Fiat voluntas tua etc*. idest, converte peccatores ut serviant tibi ut justi. Unde Psalm. XVII, 29 : *Illuminans lucernam meam*, *Domine*, *illumina tenebras meas*. Vel aliter ; quia spiritus comparatus ad carnem, ita contrariatur. Unde Apostolus : *Video aliam legem in membris meis*

[1] Al. : « petitione. »
[2] Al. : « hic. »
[3] Al. : « mortalia. »

[4] Al. : « *Fiat voluntas tuas ;* idest, fiat voluntas sicut in Christo etc. »

repugnantem legi mentis meæ. Rom. VII, 23. Unde, *Fiat etc.*, idest, sicut spiritus concordat voluntati tuæ, sic et caro.

Et nota quod dicitur, *Sanctificetur nomen tuum;* et non Sanctificemus. Et hoc est, quia ad salutem requiritur persona Dei, et liberum arbitrium. Sed si in prima persona peteretur, jam videretur quod solum ad liberum arbitrium pertineret.

Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Postquam docuit petere gloriam et beatitudinem et operationes virtutum; hic docet petere quæ sunt necessaria ad præsentem vitam, cum dicit: *Panem nostrum etc.* Hoc autem exponitur quatuor modis. Primo exponitur de pane qui est Christus, qui dicit de seipso. Joan. VI, 52: *Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Sed dicit *nostrum*, quia non cujuscumque, sed fidelium solum. Isa. IX, 5: *Parvulus natus est nobis etc.* Unde ex quo quis baptizatus est, jus habet in isto[1] pane. Sed hoc quod dicit, *Supersubstantialem*, loco ejus habetur in Græco *Usion*, idest peculiarem; et quod fit supersubstantialis habetur ad Ephe. I, 20: *Constituens ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem principatum, potestatem, et virtutem, et dominationem.* Iste panis est quotidianus, qui quotidie debet sumi non a quocumque, sicut in libro *de Ecclesisticis dogmatibus* dicit Augustinus, quod quotidie recipere nec laudo, nec vitupero: sed in Ecclesia quotidie debet sumi a fidelibus; et percipiatur, si non sacramentaliter, tamen spiritualiter. Sed Orientales aliam consuetudinem habent: quia in aliquorum Ecclesiis non celebratur nisi semel in hebdomada. Et Augustinus in *Sermone Domini in monte dicit*, quod illud sustinetur.

Da nobis. Sed qualiter dicitur, *Da nobis*, si nostrum est? Cyprianus. *Da nobis*, idest da ita vivere quod per peccatum non reddamur non idonei ad habendum istum panem. Non enim datur ei qui indigne recipit: sed assumit in damnum suum. *Qui enim manducat, et bibit indigne, judicium sibi manducat, et bibit;* ut habetur I ad Corinth. XI, 19.

Sed quid est quod dicit, *Hodie?* Dicendum, quod hodie aliquando accipitur pro præsenti die, aliquando pro tota vita nostra. Unde, *Da nobis hodie*; idest, ut in tota vita nostra possimus percipere; quia in hac vita tantum est necessarius: in alia enim, habita veritate, non indigebimus. Unde in hac vita, et nunc peculiaris est, tunc continuus. Alia expositio, ut per panem Deus, vel divinitas intelligatur. Luc. XIV, 15: *Beatus qui manducat panem in regno cœlorum.* Psal. LXXVII, 25: *Panem Angelorum manducavit homo.* Unde, *Da nobis hodie*: da ut in præsenti vita possimus ea frui. Item aliter potest exponi de pane sapientiæ. Unde Prov. IX, 9: *Venite comedite panem meum.* Ille enim comedit panem sapientiæ qui inquirit documenta salutis, qui facit divina præcepta. Quarto exponitur de pane corporali. Dixerat: *Sanctificetur nomen tuum;* et *Fiat voluntas tua etc.* Unde docuerat nos cœlestes esse. Sed memor fragilitatis nostræ, docet nos petere terrena ad vitam necessaria. Unde I ad Tim. VI, 8: *habentes alimenta et quibus tegamur his contenti sumus.* Idem petiit Patriarcha Jacob Gen. XXVIII, 20: *Si dederit mihi panem quo vescar, et vestes quibus operiar etc.* Sed dicit, *Nostrum*, quia de proprio, non de rapina. Alia ratio quare dicit nostrum, quia hoc datur ad necessitatem. Unde debemus accipere ut communia, ut dicebat Job XXXI, 17: *Si comedi bucellam panis solus.*

Sed quid est quod dicit, *Supersubstantialem?* Hoc ideo dicit, quia ut dicit Augustinus in lib. *de orando Deum ad Probam* id quod est præcipuum in vita hominis est panis. Eccli. XXIX, 28: *Initium vitæ hominis aqua et panis.* Unde per hunc omnia quæ sunt substantialia ad vitam intelliguntur.

Sed dicit, *Quotidianum*, idest pro hac vita brevi: si enim peteret ad longum tempus, contrariaretur petitioni suæ, quæ dixit: *Adveniat regnum tuum*, idest ad nos veniat[2]. Si ergo longa petitio esset, contrariaretur orationi præcedenti. Item ut superfluitatem tollat, quia quod

[1] Al.: « de isto. »

[2] Al.: « veniet. »

necessarium est ad diem : contra quosdam qui plus expendunt in uno prandio quam necesse esset in multis diebus. Item dicit, *Da nobis.* Chrysostomus : Temporalia habent boni et mali, boni ad utilitatem, mali ad damnum : boni igitur a Deo, mali a diabolo. Alia ratio. Sicut si aliquis offerret panem sacerdoti ad sanctificandum, postea peteret a sacerdote jam sanctificatum : sic dicitur, *Da nobis*, idest sanctifica nobis ; et sanctificatur per orationem. Et quia noluit ut petatur ad longum tempus, ideo dicit, *Hodie :* vel *hodie*, idest in vita ista.

Sed quæritur quare Dominus prohibuit solicitudinem : unde dicit : *Nolite soliciti esse etc.* Hic autem docet petere. Sed homo licite potest desiderare quæ necessaria sunt ad vitam, et non solum quæ ad vitam sed quæ ad statum : quia plura sunt necessaria regi quam comiti : unde licet hæc petere. Sed aliud est desiderare, et aliud solicitum esse.

Item videtur quod non petendum sit nisi ad unum diem, quia dicit, *Hodie.* Solutio. Non intendit[1] quin cogites de futuro ; sic enim periret populus Dei, quia sic non esset congregandum in æstate quod comedendum est in hieme ; sed solicitudinem removet de futuro.

Sequitur : *Et dimitte nobis debita nostra etc.* Hic intendit ponere petitiones quæ fiunt ad remotionem mali : et primo magis principalis, quod magis impedit. Hoc autem est peccatum ; ideo dicit : *Et dimitte nobis debita nostra :* quia contra eum peccavimus : nos enim indigemus de bono Dei. Hieronymus : Indignum est quod agamus aliquid contra Deum. Quando tu peccas, tu usurpas quod Dei est : quia voluntas Dei est regula omnium. Si ergo dimittis voluntatem Dei pro voluntate tua, usurpas quod Dei est. Ideo *dimitte nobis*, peccata. Et hoc ille petebat Psal. XXXVIII, 14 : *Dimitte mihi ut refrigerer prius quam abeam, et amplius non ero.* Et per hoc duos errores excludit. Error scilicet Pelagii, qui dicebat, quod sine peccato poterat homo vivere : et hoc est falsum, quia esset aliquis qui non posset dicere hanc orationem ; sed hanc Dominus dedit omnibus : omnes ergo peccatum habent. Et Joannes in prima canonica, cap. I, 8 : *Si dixeremus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.* Item alius error, quod si quis peccavit, non potest agere pœnitentiam ; sed hoc non doceret Dominus petere, nisi vellet remittere. Unde Joan. I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri :* quod non fieret, nisi remitterentur peccata. *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Debitores dicuntur duobus modis : vel quia peccant contra nos ; vel quia aliquid nobis debent, ut pecuniam, et hujusmodi. Non ergo docet ut dimittam debita pecuniæ, sed debitum quo peccavit quis contra me ; vel etiam si offendit me pro solvenda pecunia, offensam teneor dimittere, non pecuniam. Indignum enim esset quod peterem misericordiam, si remittere non vellem. Unde Eccli. XXVIII, 1 : *Homo homini servat iram, et a Deo petit medelam.*

Sed sunt multi qui nolunt dimittere, debent ne dicere : *Pater noster etc ?* Quidam enim subtrahebant verbum illud, *Sicut et nos etc.*, sed talis omittens peccat, quia formam Ecclesiæ non servat. Dicendum ergo, quod licet sit in peccato, debet dicere : quia debet facere quicquid boni potest, quia licet non sint meritoria ad vitam æternam, tamen sunt proficua ad impetrandam gratiam. Item oratio dicitur in persona Ecclesiæ : unde licet ipse non remittat, tamen Ecclesia remittit.

Item quærit Augustinus si solum illis qui remittunt offensas Dominus remittit. Et vult Augustinus quod eo tenore dimittamus quo dimittit Dominus. Dominus enim rogantibus dimittit : qui ergo paratus est roganti dimittere, fructum recipit orationis.

Et ne nos inducas in tentationem. Cyprianus exponit sic. *Et ne nos ;* idest, non sinas nos perduci in tentationem. Tentatio enim utilis est. Sed ille inducitur in tentationem qui tentationi succumbit. Multi volunt igne calefieri, sed non igne comburi. I Corinth. X, 13 : *Fidelis Deus, qui non permittit vos tentari ultra*

[1] Al. : « solummodo non intendit. »

quam possitis. Et per hoc amovetur error Pelagii, qui dicebat, quod homo poterat perseverare per liberum arbitrium. Et hoc amovet cum docet non consentire tentationi. Ad Phil. II, 13 : *Deus operatur in nobis velle, et perficere pro bona voluntate*. Ultimum est, *Sed libera nos a malo*, præsenti vel futuro, pœnæ vel culpæ, Unde Augustinus, in hoc verbo : Omnis homo lacrymas fundit. Ita dicebat ille, Psal. LVIII, 2 : *Eripe me de inimicis meis Deus meus*. Sequitur autem *Amen*, idest ita fiat. Hebræum est. Datur securitas impetrandi, si tales fuerimus quod dimittamus etc. In Græco adduntur tria verba : *Quoniam tuum regnum et veritas et gloria*. Et hæc tria tribus præmissis respondent. Vel sic. Tu potes, quia tuum regnum, tua est virtus quæ potest donare : item totum ad gloriam Dei. Ps. CXIII, 1 : *Non nobis, Domine, non nobis; sed nomini tuo da gloriam*.

4. *Cum autem jejunatis etc*. Hæc est tertia pars ab illo loco, *Cum facis eleemosynam etc*., in qua excludit appetitum humani favoris a jejunio. Ubi primo excludit a jejunio modum indebitum; secundo subjungit modum jejunandi debitum, ibi, *Tu autem cum jejunas etc*. In prima dicuntur tria. Primo dissuadet hypocritarum simulationem; secundo ponit suæ ostentationis perversam intentionem, ibi, *Exterminant enim facies suas*; tertio subjungit eorum condemnationem, ibi, *Amen dico vobis*, *quia receperunt mercedem suam*. Dicit ergo : *Cum jejunatis*, *nolite fieri sicut hypocritæ*. Per hoc quod dicit, *Nolite*, prohibet non solum facere, sed velle : quia in voluntate radix merendi, et demerendi est. *Tristes* : signanter dicit fieri tristes et non esse : quia ista tristitia, sive simulatio, solum in apparentia est. Chrysostomus : Dum fingunt se jejunare, non sunt tristes, sed fiunt. *Exterminant*. Ecce perversa intentio : quia exterminant, idest extra proprios terminos humanæ conditionis ponunt, secundum Augustinum et Rabanum ; *facies suas*, in quibus magis apparent boni, Augustinus : Sicut de nitore vestium jactantia, sic de nimio squalore, et macie. *Ut appareant hominibus*, qui vident solum exteriora, I Reg. XVI : *Jejunantes*, idest abstinentes. Isidorus super Amos : Qui cibis abstinent, et mala agunt, dæmones imitantur quibus culpa adest, et cibus abest. Chrysostomus : Si quis jejunat et tristem se facit hypocrita est. Quanto nequior est qui non jejunat, sed in facie sua argumentis quibusdam fingit venalem pallorem? *Amen dico vobis*. Hic subjungitur eorum condemnatio : unde dicit : *Amen*, idest vere, *dico vobis*, *receperunt mercedem suam*, non Dei, idest laudem quam intendebant. Gregorius in *Homilia* : Incassum caro atteritur, si a suis voluptatibus animus non refrenatur. *Tu autem cum jejunas*, *unge caput tuum*. Hic subdit debitum jejunandi modum : et primo hortatur ad ipsum, secundo ponit promissum, ibi, *Et pater tuus etc*. Quantum ad primum dicit : *Tu autem cum jejunas unge caput tuum*, quadrupliciter. Primo caput, idest mentem oleo nitoris conscientiæ, ne diabolus per capillos, idest cogitationes, teneat. Esther II, 12 : virgines oleo mirrhyno ungebantur. Secundo oleo caritatis. Hoc inunguntur pugiles, idest activi boni. Infra XXV, 4 : *Prudentes virgines acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus*. Item oleo compassionis, et misericordiæ, quo debent inungi prælati. Eccle IX, 8 : *Oleum de capite tuo non deficiat*. Chrysostomus : Caput tuum Christus est. Esurientem ciba, sitientem pota : et sic caput tuum unxisti oleo misericordiæ, qui clamat in Evangelio : Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Item oleo spiritualis lætitiæ, quo inunguntur reges, idest contemplativi. Exod. XVII, 19 : *Sanctificabis vasa tabernaculi oleo*. Unde Hieronymus et Augustinus : Palæstinis mos erat caput ungere. Ergo *caput unge*, idest hilarem et festivum te exibe, *et faciem tuam lava*. Chrysostomus : Facies est conscientia. Lava ergo faciem tuam quadruplici lotione. Primo per veram contritionem. Hiere. IV, 14 : *Lava a malitia cor tuum*, *Hierusalem*, *ut salva fias*. Secundo per confessionem Isa. I, 16 : *Lavamini*, *mundi estote*, *etc*. Tertio per tribulationum perpessionem. Apoc. VII, 14 : *Laverunt stolas suas*, *et dealbaverunt eas in sanguine agni*. Quarto per devotam orationem.

Gen. xviii, 4 : *Afferam pauxillum aquæ ut laventur pedes vestri.* Vel *lava faciem* idest intellectum a curiositate, et affectum ab illicito amore. *Ne videaris hominibus jejunans.* Non prohibet simpliciter videri, sed velle videri ; quasi dicat : Ne velis favorem vel laudem pro jejunio ab hominibus captare. *Sed patri tuo*, per creatione m, et recreationem, et conservationem *qui est in abscondito. Glossa* : idest in corde per fidem. Isa. xlv, 15 : *Vere tu es Deus absconditus. Et pater tuus* ecce promissum *qui videt in abscondito*, idest in humili et pura conscientia, *reddet tibi.* Sapien. x, 17 : *Reddet Deus laborem sanctorum suorum.*

5. Postquam docuit nos de jejunio, docet nos de eleemosyna, et dicit : *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.*

Sed videtur quod hoc non sit verum : quia regibus convenit thesaurizare. Sed dicendum, quod per thesauros intelligit abundantiam ; et hæc duplex : necessaria, et superflua. Quod non est necessarium uni, est necessarium alteri. Et ideo cum rex multis indigeat, multa potest congregare. Uni simplici peccatum esset quod non est regi, quia indiget defendere regnum. Item prohibet his qui videntur habere fiduciam in eis. Unde i ad Tim. ult. : *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, nec sperare in incerto divitiarum suarum.* Baruch. iii, 16 : *Ubi sunt principes gentium, qui argentum fabricant*, sive thesaurizant, *et aurum in quo confidunt homines ?* Item prohibet propter instabilitatem, quia cito amittuntur. Et ponit tria quæ in divitiis habentur : metalla, et hæc rubigine consumuntur : vestes, et hæc tineis ; et quædam quæ neutro modo, ut lapides pretiosi. Alia littera habet, *Nec commestura.* Unde tripliciter destruuntur. Aut ex principio intrinseco, et sic tinea quæ innascitur vestibus : unde, *Ubi ærugo et tinea* : aut ex luxuria possidentis ; ideo *commestura* ; quandoque ab extraneis : unde dicit : *Ubi fures non effodiunt.*

Si aliquis dicat, quod hæc non fiunt ; dicendum, et si non fiant, tamen sæpe contingit ; et si non contingit, possibile tamen est contingere : ideo arguit eas incertas esse.

Item exponitur mystice. Ærugo apparet, tinea latet : unde per æruginem peccata corporalia, per tineam spiritualia. Item quædam sunt peccata quæ per seipsos faciunt homines, quædam quæ cum alio ; et illa magis nocent. Dicit : *Nec fures effodiunt.* Vel dicit propter thesauros absconditos. Item per æruginem superbi. Eccli. xii, 10 : *Sicut æramentum æruginat nequitia eorum.* Tinea corrodit vestimenta ; et hæc significat exteriora opera, quæ per invidiam corroduntur. Proverb. xxv, 20 : *Sicut tinea vestimento, et vermis ligno* ; *ita tristitia viri nocet cordi.* Item fures per vanam gloriam ; fures, idest dæmones, qui [1] cum non possint decipere homines per alia peccata, decipiunt per vanam gloriam. Item ponit stabilitatem divitiarum cœlestium, ubi dicit : *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo.* Et hic Augustinus : Thesaurizate vobis *in cœlo*, non in aliquo loco corporali, sed *in cœlo*, idest in spiritualibus bonis ; idest, abundantiam honorum meritorum acquirite. Et dicit, *Vobis*, non Deo, quia nihil accrescit ei. Job xxxv, 7 : *Si justa egeris, quid donabis ei : aut quid de manu tua accipiet ?* Docet autem Dominus unde hoc acquiritur, scilicet per eleemosynam, dicens Luc. xviii, [2], 22 : *Vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo.* Ibi enim, idest in cœlo, nulla erit [3] corruptio : quia *corruptibile hoc induet incorruptionem.* I Corinth. XV Sequitur : *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Docet contrariam conclusionem [4] esse nocivam : et hoc quia cordis distractionem habet : quia si terrena diligis, ibi erit cor tuum ; ubi enim amor ibi oculus ; oculi stultorum in finibus terræ. Sed quia pauci sunt qui considerent istud, ideo ostendit quantum sit periculum, per exemplum. *Lucerna corporis tui.* Et hoc primo exponitur de oculo corporali : sicut enim lucerna [5] dirigit gressus hominis, sic oculus :

[1] Al. : « quia. »
[2] Al. : « docet autem Dominus hoc, dicens Lucæ xviii. »
[3] Al. : « ibi enim nulla est. »
[4] Al. : « docet, hanc conclusionem. »
[5] Al. : « sicut lucerna. »

unde *si oculus tuus fuerit simplex*, idest fortis ad videndum, *corpus totum erit lucidum*, idest dirigetur ad faciendum; *si nequam*, idest lippus et obscurus, *totum corpus tuum tenebrosum erit;* idest omnia opera tua fient ad modum tenebrarum. *Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt?* Lumen quod in te est, est cor et mens : si ergo ad terram dirigatur, et omnes sensus hominis ad terram dirigentur. Aliter exponitur de oculo spirituali. Lumen enim inducit ad probandum, sicut hominis ratio. Prover. xx, 27 : *Lucerna Domini spiraculum hominis.* Unde *si oculus tuus fuerit simplex*, sic quod ratio tua dirigatur in Deum, *totum corpus tuum*, inest omnia membra tua, a peccato servabuntur : si non, involventur in operibus tenebrarum. Vel *lucidum*, in resurrectione sanctorum. Infra xiii, 43 : *Tunc justi fulgebunt sicut sol.* Item per oculum significatur intentio. Unde qui vult operari, aliquid intendit : unde si intentio tua sit lucida, idest ad Deum directa, totum corpus, idest operationes tuæ erunt lucidæ. Et hoc intelligitur in simpliciter bonis. Item per oculum intelligitur fides : unde si simplex est, ita quod tendat in Deum, idest non vacillet etc. Ad Rom. xiv, 23 : *Quod non est ex fide, peccatum est.* Item per oculum significatur prælatus, qui est oculus subditorum. Unde cum prælati boni dirigunt plebes, tota populi congregatio lucet virtutibus etc. Eccl. x, 2 : *Secundum judicem populi sic et ministri ejus.* Sequitur : *Nemo potest duobus dominis servire etc.* Quia dixerat quod thesaurizatio distrahit a Deo, ideo fugienda dicitur, quia non solum distrahit, sed alienat a Deo : quia *nemo potest duobus dominis servire.* Servus est qui ipsum quod est, alterius est ; sed impossibile est quod animus feratur ad duos fines simul et semel dico contrarios et dissentientes. Item nota quod quidam dominantur ut subditi dirigantur ; quidam autem ut timeantur. Dominus et divitiæ sunt contrarii domini ; ideo *non potestis Deo servire et mammonæ.*

Sed nota, quod aliud est habere divitias ut dominus, aliud ut servus. Habet enim ut dominus, qui bene utitur illis, et inde facit fructum ; sed ille est servus divitiarum qui fructum inde non accipit. Eccl. v, 12 : *Est aliud malum quod vidi sub sole. Divitiæ conservatæ in malum domini sui.* Omne autem in quo quis ponit[1] finem suum Deus suus est : unde qui ponit finem suum in divitiis, Deus suus est, sicut dicitur de illis *quorum Deus venter est.* Phil. iii, 19.

Non potestis Deo servire et mammonæ. Per mammonam potest intelligi diabolus qui præest divitiis, et quasi Deus suus est ; non quia possit dare, sed quia nititur divitiis homines decipere : unde sicut est quidam spiritus fornicationis, sic est spiritus divitiarum. Aliter exponit Augustinus : *Nemo potest etc.*, scilicet contrariis : sed Deus et diabolus contrarii sunt. Quæ conventio Christi ad Belial ? II ad Corin. vi, 15 : et in lib. III Reg. xviii, 21 : *Quid claudicatis in duas partes ?* Et sequitur : *Aut unum sustinebit*, idest diabolum. Et non dicit, Diliget, quia diabolus naturaliter diligi non potest. Deus naturaliter diligitur, diabolus vero sustinetur, sicut ponit exemplum Augustinus. Si aliquis cupit ancillam alicujus, servit ei amore ancillæ, non ipsius : unde sustinet servitium domini propter ancillam. Sic aliquis sustinet servitium diaboli propter divitias.

Item posset aliquis dicere : Non pono finem in divitiis superfluis, sed necessariis. Et hoc prohibet Dominus dicens : *Ideo dico : Ne soliciti sitis animæ vestræ etc. :* non quia anima manducet, sed quia homini convenit, anima existente in eo. Vel *animæ;* idest vitæ animæ. Et destruitur hic error Euticharum, qui dicebant quod viri apostolici non debebant laborare. Sed hos reprehendit Paulus dicens, II Thessal. iii, 10 *: Qui non vult laborare, non manducet.* Secundum ergo Apostolum omnes tenentur.

Sed quæro, aut est consilium, aut præceptum. Si præceptum, ergo omnes tenentur ; si consilium, constat quod non omnes, quia ad consilia non tenentur nisi homines perfecti.

[1] Al. : « quod quis ponit. »

Dico quod aliquid est præceptum [1] propter se, aliquid propter aliud : ut cum aliquis cepit crucem ut eat ultra mare, quod eat ultra mare tenetur : sed non potest ire nisi quærat navem : unde quærere est ei necessarium. Sic omnes tenentur ad conservandum vitam, ideo tenentur ad omnia quæ faciunt ad istum finem : unde tenetur quilibet qui non habet unde conservet vitam, laborare ut conservet.

Quid ergo dicit : *Nolite soliciti esse etc.* Dicendum, quod solicitudo nominat providentiam cum studio ; studium autem est vehemens applicatio animi. In ista autem vehementi applicatione potest esse peccatum, quando scilicet ponit animum ibi ut ad finem : et sic non debemus soliciti esse. Et ideo habetur Prover. II, 7 : *Expectatio solicitorum peribit.* Item potest esse quod mens intendat ad superflua acquirenda ; et sic prohibetur, ut habetur Eccle. II, 4 : *Dixi ego in corde, Vadam, et affluam divitiis.* Item solicitudo potest esse, quia animus nimis solicitatur ad temporalia acquirenda, et necessaria. Et de hoc habetur I ad Corinth. II. Item quidam soliciti sunt cum quodam timore et desperatione, quia timent sibi deficere ; et hæc solicitudo prohibetur.

Sequitur : *Nonne anima plus est quam esca ?* Docuit vitare sollicitudinem etiam necessariorum. Ponit rationes : et primo talem. Qui dedit majora, dabit minora ; sed Deus dedit animam et corpus, ergo qui dedit hæc, servabit ea. *Respicite volatilia cœli etc.* Est hæc alia ratio. [2] Qui providet minoribus, providebit majoribus ; sed Deus providet brutis : ergo etc. Primo deducit in cibo ; secundo in vestimento. Docet ergo vitare solicitudinem, dicens : *Respicite*, idest considerate, *volatilia cœli*, quia ex his est sapientia. Unde Job XII, 7 : *Interroga jumenta, et docebunt.* Unde cum non habeant operationem ad acquirendum panem, attamen etc. Et tria dicit, quo ad tria quæ requiruntur ; scilicet serere, metere, et congregare. Et quantum ad hoc tria dicit : *non serunt neque metunt, neque congregant in horrea ; et tamen pater vester cœlestis pascit illa.* Et dicit, *Vester*, non illorum, quia proprie pater est rationalis creaturæ. *Pascit ea* : de quo in Psalm. CXLVI, 9 : *Qui dat jumentis escam ipsorum etc. Nonne vos magis pluris estis illis*, idest majoris valoris ? Homo enim omnibus præponitur, ut habetur Gen. I, 26 : *Faciamus hominem* : et sequitur : *ut præsit piscibus maris, et volatilibus cœli.* Et non est intelligendum quin apostolici viri non congregent ; sed est intelligendum quod Deus in congregatione, a tribulatione liberat justos, ut Danielem liberavit de lacu leonum, et tres pueros de fornace. Et non dico quod existentes in tribulatione non debeant facere ut eruantur, quia præcepit Dominus ut ex una civitate fugerent in aliam ; sed est intelligendum, quod si faciant isti quod in se est, quod liberabit eos Dominus. Et ista exempla inducuntur ad sciendum quod Dominus habet providentiam de omnibus, et dat unicuique secundum modum suum. Avibus enim dedit quomodo necessaria acquirerent : dedit enim eis naturalem instinctum quo moverentur ad inquirendum unde viverent : ideo non debemus esse nos nimis sollicìti. *Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum ?* Hic probat experimento, quod sicut providet avibus, ita et nobis. Quædam enim est pars animæ quæ subjacet rationi, ut motiva et sensitiva ; [3] quædam quæ non, ut augmentativa et nutritiva : [4] et in his convenit homo cum brutis : et sicut providet brutis in augmento et nutrimento, sic et hominibus. Unde augmentum non est nobis ex nobis, sed ex Deo : unde de providentia Dei non debetis desperare. *Considerate lilia agri etc.* Instruxit nos de cibo ; modo de vestimento : unde *habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.* I ad Tim. VI, 8. Dicit ergo : *Considerate lilia agri.* Consideratio creaturarum debet esse ad laudem Dei. Psalm. CXLII, 5 : *Meditabor in omnibus operibus tuis etc. Non laborant neque nent.* [5] Ad vestimentum enim requiritur et opus virorum et mulierum. Ideo ad amovendum

[1] Al. : « docet quod est præceptum. »
[2] Al. : « est hæc est alia ratio. »
[3] Al. : « ut motiva sensitiva. »
[4] Al. : « ut augmentiva nutritiva. »
[5] Al. : « *nec alia non laborant* »

opus virorum dicit, *Non laborant*; ad excludendum opus mulierum dicit, *Neque nent. Dico enim quod neque Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis :* quia et si ars imitetur naturam, non tamen consequitur : unde nunquam ars faceret colores ita puros, sicut in natura fiunt in floribus. Et dicit, *In gloria*, quia inter notos[1] apud Judæos Salomon gloriosior fuit ; et tamen vestimentum non potuit ita adaptari ei sicut lilio. Item dicit Chrysostomus, quod lilium habet ista sine solicitudine : Salomon autem saltem oportuit præcipere. Hieronymus retorquet ad resurrectionem : quia per lilia Angeli ; et sicut Angeli non indigent vestimento, sic in resurrectione, qui reformabit corpus, providebit de vestimento. *Si enim fenum agri etc.* Hic commutat lilium in fenum ;[2] et argumentatur, quia si minoribus providet, providebit et nobis, qui potiores sumus quo ad dignitatem substantiæ, quia nos super ista sumus. Item quo ad durationem, quia nos æterni quo ad animam ; istud vero *hodie est, et cras in clibanum mittitur etc.* Isai XL, 7 : *Exsiccatum est fenum, et cecidit flos.* Item quo ad finem, quia homo est propter beatitudinem ; fenum vero propter usum hominis. Psal. CXLVI, 8 : *Qui producit in montibus fenum, et herbam servituti hominum etc.* Et ad vilem usum, scilicet ut in clibanum mittatur, quo ad aliquas terras ubi fit ignis de stipulis. Et si hoc *sic vestit*, idest dat necessarium ornatum, *quanto magis vos modicæ fidei?* Vel sic ut per fenum intelligantur infideles. Si ergo infidelibus, qui parati sunt ad clibanum ignis, multo magis electis. *Nolite ergo soliciti esse etc.* Hic concludit de utraque ; et debes exponere solicitudinem quatuor modis, ut superius dictum est. Vel sic. Si vivis in aliqua societate, non sis solicitus de cibo ampliori, vel vestimentis amplioribus ; immo esto in eis quasi unus ex eis, *Hæc enim omnia gentes inquirunt :* quia ibi ponunt finem, quia credunt in eis esse beatitudinem. Et si hoc non credant, ponunt ibi magnam solicitudinem, quia non credunt providentiam divinam. Et quia in ordinatione ad finem duo requiruntur, scilicet scientia et voluntas ; dicit : *Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis.* Unde scit, quia Deus : item, quia pater, vult. Quid ergo facietis ? Dicit tria. *Primum quærite regnum Dei*, tamquam finem, quia regnum est beatitudo. Regnum dicitur a regendo : tunc enim homo regitur, quando voluntati regentis subditur. Hoc autem erit in cœlo : unde Luc. XIV, 15 : *Beatus qui manducat panem in regno Dei.* Item justitia perducit ad regnum. Proverb. VIII, 20 : *In viis justitiæ ambulo, in medio semitarum judicii, ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam etc.* Et ideo dicit, *Et justitiam ejus :* et dicit ejus, et non hominis, quia per justitiam propriam nullus potest venire ad regnum. Tertio dicit : *Et hæc omnia adjicientur vobis ;* quasi, ultra forum hæc adjicientur. Proverb. X, 13 : *Non affliget Dominus fame animam justi.* Non ergo debemus hæc temporalia quærere ; et hoc verum est tamquam finem aut mercedem. Unde non debemus evangelizare ut comedamus, sed potius e converso.

Sed contra hoc objicit Augustinus de Paulo, quia dicit. II Corinth. XI, 27 : *In fame et siti et nuditate laboravi.* Et respondet, quod sicut medicus aliquando abstrahit cibum et potum infirmo ut curet eum ; sic Dominus, qui habet providere, permittit hominem pati, vel ut curetur si curanda sunt aliqua vel ut alii exemplum recipiant.

Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Sed hoc non videtur, quia nullus tenetur ad majorem perfectionem quam Christus[3] et Apostoli : sed Christus habuit loculos ; Apostoli etiam congregabant. Augustinus exponit sic. *In crastinum*, idest futurum, cogitando nimis de temporalibus, scilicet ibi finem ponendo, vel etiam superflua congregando. Vel, secundum Hieronymum, *Nolite soliciti esse in crastinum*, verum est de his quæ ad Deum pertinent, faciendo quæ in nobis sunt. Non enim debemus dimittere laborare, si timeamus de pluvia, vel hujusmodi, quæ ad Deum pertinent. Vel sic. Nolite illam solicitudinem quam debetis in futuro habere, acci-

[1] Al. : « natos. » — [2] Al. : « et fenum. »

[3] Al. : « Christi. »

pere in præsenti ; sicut tempore messium accipere curam de vindemiis non est competens. Quare? *Sufficit enim diei malitia sua*, idest tribulatio et angustia, quam habet homo in die, sufficere debet ei, non autem accipere eam quam debet habere in futuro etc.

CAPUT SEPTIMUM

1. Nolite judicare, et non judicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini; in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini ; et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo: Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo : et ecce trabs est in oculo tuo? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos. Petite, et dabitur vobis ; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis : omnis enim qui petit accipit, et qui quærit invenit, et pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris ; quanto magis pater vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se? Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis. Hæc est enim lex, et prophetæ. Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!

2. Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit. Non potest autem arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Ideo ex fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum ; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Multi dicent mihi in illa die : Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis : Quia numquam novi vos. Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui audit verba mea hæc et facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædificavit domum suam supra petram : et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit : fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc et non facit ea, similis erit viro stulto qui ædificavit domum suam super arenam : et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti ; et irruerunt in domum illam ; et cecidit, et fuit ruina ejus magna. Et factum est, cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina ejus. Erat autem docens eos sicut potestatem habens, et non sicut Scribæ eorum et Pharisæi.

1. Implevit legem quo ad præcepta et quo ad promissa ; nunc quo ad judicia. Primo ergo ordinat ut non sit temerarium judicium, et dicit : *Nolite judicare etc.*, idest ex amaritudine odii. Amos VI, 13 : *Convertisti judicium in amaritudinem.* Vel sic. *Nolite*, quantum ad ea quæ nostro judicio non sunt commissa. Domini est judicium, nobis commisit judicare de exterioribus, de interioribus vero sibi retinuit. Nolite ergo judicare de eis. I Corinth. IV, 5 : *Nolite judicare ante tempus.* Hier. XVII, 9 : *Pravum est cor hominis ; et quis cognoscet illud?* Nullus enim debet judicare de aliquo quod sit malus homo : dubia enim in meliorem partem interpretanda sunt. Item judicium debet esse congruum quantum ad personam judicantis : unde si es in eodem peccato vel majori, non debes judicare. Ad Roman. II, 1 : *In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas.* Item non prohibetur prælatis, sed subditis : unde non debent judicare nisi subditum. Sed Chrysostomus, *Nolite judicare etc.* : idest nolite judicare vosmetipsos vindicando.[1] Unde si remittitis, non inde judicabimini ; immo[2] ratione hujus misericordiæ, misericordiam consequemini. Sequitur ratio. *In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini* ; idest, pro quo judicio judicaveritis judicabimini. Psalm. VII, 17 : *Convertetur dolor ejus in caput ejus etc.* Et infra XXVI, 52 : *Qui percusserit gladio, gladio peribit.* Vel sic. Timere debent qui judicant, ne hoc judi-

[1] Al. : « judicando. »

[2] Al. : « unde. »

cio Dominus permittat eos puniri, ut in Isa. xxxiii, 1 : *Væ tu qui prædaris ; nonne et tu prædaberis ? In qua mensura etc.* Hic ponit rationem sub similitudine judicii. Judex enim est sicut regula animata. Cum enim vis æquare duo, defers ad regulam ; et quod superabundat de uno resecas ; sic si aliquis habeat de alieno plusquam debeat habere, id resecat, [1] et reddit unicuique quod suum est : idest, pro ista mensura remetietur nobis.

Sed objicitur. Aliquis peccat temporaliter, et inde punitur æternaliter : videtur, quod non sit æquum judicium.

Dico, quod in peccato duo sunt consideranda : duratio et offensa : et in offensa duo ; scilicet aversio et conversio. Ex parte conversionis, culpa finita est : ex parte aversionis, infinita, quia avertitur a Deo qui est infinitus. Cum ergo avertat se ab infinito, infinite puniri debet. Item ex parte durationis est duo considerare ; scilicet actum, et maculam. Actus momentaneus est, macula infinita, idest æterna ; ideo infinite, idest æternaliter puniri debet. Unde si a dæmonibus posset deseri macula, possent liberari a culpa et pœna. Similiter a parte pœnæ est acerbitas, et hæc est finita ; item duratio, et hæc est infinita.

Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides ? Hic dicit, quod non debet esse judicium inordinatum. Inordinatum enim est quando ab aliquo incipit, non plene examinata causa aut gravitate delicti. In judicando enim duo sunt necessaria : cognitio causæ, et judicium. De primo Job xxix, 16 : *Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam etc. Quid autem vides festucam*, leve peccatum, *in oculo*, idest in conscientia fratris ; *trabem autem*, idest grave peccatum, *in oculo tuo non vides ?* Per trabem et festucam docet considerare quantitatem peccatorum. Sæpe enim qui gravia peccata committunt reprehendunt eos qui levia ; sicut contingit in judicandis religiosis, cum aliqui qui gravia faciunt, quæ vident levia in religiosis judicant gravia ; sed absorbentur illa sicut una gutta aquæ in multitudine vini. Item contingit quod aliquis ex infirmitate peccet leviter, et aliquis judex malus, qui vellet [2] punire illum ex odio considerat festucam in oculo illius, non autem trabem in oculo suo. *Quomodo ergo,* idest, qua fronte dicere potes. *Frater sine ejiciam festucam de oculo tuo?* Verecundari debes. [3] Chrysostomus : Quo animo eiligit homo magis alium quam se ? Si enim corrigis eum animo correctionis, prius corriges te ; sed hoc facis odio, vel inani gloria ; ideo etc.

Sed quæritur utrum qui in peccato mortali est, possit alium corrigere. Dico, quod aut aliquando fuit in peccato, aut non. Si nunquam fuit in peccato, debet timere ne cadat, ideo invite debet corrigere : si aliquando in peccato fuit, cum mansuetudine corripere debet. Et ideo forte Dominus permisit Petrum cadere, qui debebat esse pastor Ecclesiæ, ut mitius se haberet cum peccatoribus. Et de Christo dicit Paulus Hebr. iv : *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia pro similitudine absque peccato.* Si autem subjacet peccato ; aut est publicum, aut occultum. Si occultum, aut ex infirmitate, quia displicet ei quod peccat ; et sic corripere potest ; quia quod corripit in alio, corripit in seipso. Si ex malitia, nunquam debet corripere. Si autem publicum, non debet arguere cum severitate, sed mansuete seipsum conjungere illi. Unde contra peccatores non est objurgandum cum asperitate.

Sequitur : *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo.* Incipit Dominus arguendo, sicut inferius contra servum nequam etc. Augustinus : Ostendit quod intendit reprehendere eum qui assumit auctoritatem quæ non est sua. Ps. xlix, 6 : *Peccatori autem dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam etc. Ejice primum,* jejunando, orando, *trabem de oculo tuo;*

[1] Al. : « sicut si aliquis habeat de alieno plusquam debeat habere, ideo resecat.

[2] Al. : « et male affectus vellet. »

[3] Al. : « debet. »

et tunc poteris videre festucam in oculo fratris tui. Sequitur : *Nolite sanctum dare canibus :* in quo ostendit quod judicium debet esse discretum.

Notandum ergo quid per sanctum, et quid per margaritas. Augustinus : Sancta sunt inviolata et immaculata conservanda ; margaritæque prætiosæ non debent contemni. Per canes, qui lacerant dentibus hæretici significantur. Per porcos, qui conculcant pedibus, immundi. Sancta ergo dare canibus est sancta hæreticis ministrare. Item si aliquid spirituale dicatur, et istud contemnitur, porcis datur. Vel per sancta, ecclesiastica sacramenta, per margaritas, mysteria veritatis[1]. Canis est animal totaliter immundum. Porcus partim immundus, partim non. Per canes infideles, per porcos mali fideles. *Nolite* ergo *sanctum dare canibus;* idest sacramenta dare infidelibus. Margaritæ, idest sensus spirituales, non debet porcis dari : I Corinth. II, 14 : *Animalis homo non percipit ea quæ Dei sunt :* idest, ne forte contemnant. Proverb. XXVII, 7 : *Anima satiata conculcat favum.* Unde *diversi*, ad peccata, *dirumpunt*, qui contemnunt, vel calumniam inferunt.

Sed quare? Nonne Christus multa bona dixit infidelibus, et illi dirumpebant verba sua? Dico, quod hoc fecit propter bonos qui cum malis erant, qui inde proficiebant.

Petite, et dabitur vobis. Dedit suam doctrinam, quæ est completa et perfecta ; hic docet qualiter possit impleri. Ad hoc autem est necessaria oratio, et diligens attentio. Primo ergo docet petere ; secundo dat securitatem ad impetrandum, ibi, *Aut quis, ex vobis etc.* Dicit ergo. *Petite.* Et in hoc vide duas falsas opiniones amoveri. Primam, scilicet superborum, qui putant suis viribus præcepta complere. Sed dicit, quod necesse est petere a Deo, *quid enim habes quod non accipisti?* 1 Cor. IV, 7. Item amovet opinionem multorum qui dicunt, quod Deus non curat de orationibus, et quod non impetrarent si peterent. Ideo addit : *Et accipietis.* Item addit : *Quærite et invenietis.* Et hoc exponitur primo ut in istis duobus nihil addatur, sed tantum exprimatur modus[2]. Requiritur enim ad petendum sollicita attentio ; item fervens devotio. Et hæc duo innuit[3], cum dicit, *Quærite*, idest orate. Vel *petite*, sicut qui aliquid quærunt, totam intentionem ibi ponunt. Unde ad illud pertinet quod sponsa dicit in Cant. III, 1 : *Quæsivi quem dilexit anima mea. Et invenietis.* Psalm. XXVI, 4 : *Unam petii a Domino, hanc requiram.* Item *quærite*, ad modum pulsantis : quia qui clamat ad ostium, si non exaudiatur, fortiter pulsat. Cant. VII, 2 : *Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.* Secundo exponitur juxta Augustinum referendo ad ea quæ Christus dicit de seipso Joan. XIV,[4] 6 : *Ego sum via, veritas, et vita.* Si vis per hanc viam ire, pete ab eo ut vias tuas dirigat, dicens cum Psalm. XXIV,[5] 4 : *Vias tuas Domine demonstra mihi, et semitas tuas edoce me.* Si vis veritatem cognoscere, quære, et invenies. Sed non sufficit viam nosse et veritatem quærere, nisi veniamus ad vitam ; idest[6], ut in illam ingrediaris, pulsa. Unde exod. XV, 17 : *Introduces eos, et plantabis in monte hereditatis tuæ.* Sed juxta eumdem, longe melius ad instantissimam petitionem omnia ista referuntur[7]. Item aliter exponitur referendo[8] ad diversos actus. *Petite* orando, *quærite* studendo, *pulsate* operando. *Omnis enim qui petit accipit etc.*

Dicet aliquis : Tu dicis quod petamus. Credo quod dicitur istud sanctis hominibus ; sed non sum de numero istorum. Ideo dicit : *Omnis qui petit accipit etc.* Sed videtur falsum esse ; quia scribitur Joan. IX, 31 : *Scimus quia peccatores Deus non audit.*

Et Augustinus solvit id. Si peccatores Deus non audit, quomodo dictum est de Publicano, quod dicebat Luc. XVIII, 13 : *Propitius esto, Domine, mihi peccatori?*

[1] Al. : « dignitas veritatis. »
[2] Al. : « sed tantum modus. »
[3] Al. : « hic duo innuit. »
[4] Al. : « Secundum vero Augustinum retorquetur d ea quæ Christus dicit de seipso. »
[5] Al. : « unde in Psal. XXIV. »
[6] Al. : « nisi venimus ad vitam : unde etc. »
[7] Al. omittatur sententia : « Sed juxta » usque « ad referuntur. »
[8] Al. : « retorquendo. »

Unde addit : *Peccatores non audit*, scilicet volentes remanere in peccatis. Sed sciendum, quod oratio est meritoria, et impetratoria ; et potest esse meritoria etiam si non sit impetratoria.

Sed quid est quod dicit quod *omnis qui petit accipit?* Videtur esse falsum, quia non semper accipitur quod petitur.

Dico, quod in quatuor casibus petit homo et non exauditur. Quia vel petit quod non expedit. Infra xx, 22 : *Nescitis quid petatis.* Ideo petenda sunt nesessaria ad salutem. Item secundo quia non bene petit. Jacob. v, 3 : *Petitis et non accipitis, eo quod non bene petatis.* Ideo petendum est pie, idest cum fide. Item humiliter : unde Luc. I, 48 : *Respexit humilitatem ancillæ suæ.* Item pie, idest devote. Item non aliquando auditur, cum[1] pro alio oratur cujus merita contradicunt. Hiere. xv, 1 : *Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum etc.* Item non exauditur, quia non perseverat. Luc. XVIII, 1 : *Quia oportet semper orare*, et perseveranter : quia Dominus vult quod crescant vota. Item contingit quod Dominus exaudit, sed non videtur : quia dat Dominus ad utilitatem, non ad voluntatem, ut accidit Paulo. Augustinus : Bonus Dominus qui sæpæ non tribuit quod petimus, ut tribuat quod mallemus ; et quia nos vocamus eum patrem, tribuit nobis quod pater filio. Ideo subdit : *Quis ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei?* Per panem intelligitur Christus. Joan. VI, 51 : *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi etc.* Item panis est sacra doctrina. Eccli. xv, 3 : *Cibabo illum pane vitæ et intellectus.* Item caritas. Isa. xxx, 23 : *Erit panis terræ uberrimus et pinguis.* E contrario lapis est diabolus. Job. XLI, 15 : *Indurabitur cor ejus quasi lapis.* Item dicitur obduratio ; unde dicitur Ezech. XXXVI, 26 : *Auferam a vobis cor lapideum, et dabo cor carneum.* Item dicitur falsa doctrina. Job. XXVIII, 3 : *Lapidem caliginis et umbram mortis dividit torrens etc.* Unde si quis petit a Deo, ut a patre, panem, idest Christum, non dabit diabolum. Similiter *si piscem.* Piscis vivit in aquis, et est intelligentia in dogmatibus[2]. Joan. IV, 14 : *Qui biberit ex hac aqua, non sitiet amplius.* Et ibid. 14, *Erit fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam.* Item per aquas tribulationes. Unde per pisces, viventes in aquis tribulationis. Vel piscis dicitur fides, quæ latet sub aqua, idest custodia spiritus. Sed per serpentem falsa doctrina hæreticorum. Dicit ergo : *Et si petierit piscem, non dabit ei serpentem.* Alius Evangelista ponit tertium, scilicet ovum. Ita quod per panem caritas, per piscem fides, per ovum spes. Infert : *Ergo si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?*

Sed dicet aliquis : Hoc dixit Apostolis, qui non erant mali. Et solvit Chrysostomus : Quia immo ad comparationem bonitatis divinæ. Isa. LXIV, 6 : *Omnes justitiæ*[3] *nostræ quasi pannus menstsuatæ.* Hieronymus dicit : Et si non omnes mali secundum actum, tamen omnes mali secundum pronitatem ad malum. Unde habetur Gen. VI, 5 : *Quia cuncta cogitatio humani cordis intenta est ad malum omni tempore.* Et Hier. XVI, 12 : *Ecce enim unusquisque ambulat post pravitatem cordis sui.* Augustinus : *Si ergo vos, cum sitis mali :* non dicitur, Vos estis mali ; sed *Cum sitis mali;* daretis filiis temporalibus temporalia bona, quæ reputatis bona, multo magis ergo pater vester qui est summe bonus. Et hoc est quod sequitur : *Quanto magis pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se*, si vultis accipere? *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis :* idest, aliis dimittite, si vultis ut dimittatur vobis. Aliqui apposuerunt *omnia bona;* sed non oportet, quia dicit, *Vultis* : voluntas autem bonorum, et cupiditas malorum ; ideo non est necessarium addere *bona.* Unde quod tibi vis fieri, aliis facias. *Hæc est enim lex et prophetæ :* et non dicit : Tota lex et pro-

[1] Al. : « quia. »
[2] Al. : « et est abundantia dogmatum. »
[3] Al. : « munditiæ. »

phetæ, sicut in primis præceptis. Infra XXII, 40 : *Ab illis enim duobus tota lex pendet et prophetæ. Intrate per angustam portam.* Ne forte crederet aliquis, eo quod dixerat, *Petite et accipietis*, quod homo totum haberet a Deo sine operibus bonis ; ideo docet[1] quod hoc etiam fit per opera bona. Primo ergo ponit admonitionem ; secundo rationem. Dicit ergo, *intrate;* idest, conemini ad intrandum. Augustinus exponit dupliciter. Christus porta est. Joan. X, 9 : *Ego sum ostium :* quia sine ipso non venitur ad regnum. Hæc porta est angusta per humilitatem : quia humiliavit se usque ad mortem. Unde Isa. X, 23 : *Verbum abbreviatum faciet Dominus super terram.* Unde *intrate per angustam portam,* idest per Christi humilitatem. Luc. ult. 26 : *Oportuit enim Christum pati, et ita intrare in gloriam suam;* et sic nos oportet. Unde per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Item hæc porta dicitur caritas. Psalm. CXVII, 20 : *Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam.* Hæc est arctata lege divina : et per hanc debemus intrare servando legem et præcepta. Deinde assignat rationem : *Quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem.* Et describit duas portas : unam latam, aliam strictam. Lata describitur, quia lata diabolus, lata præsumptio superbiæ. Infra XVI, 18 : *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Hæc porta lata est, quia latum est quod omnes recipit : non enim est quod eam repleat[2]. Item hæc porta dicitur iniquitas, sive vitium. Et hæc est lata, quia multipliciter contingit. Dicitur enim virtus uno modo, vitium autem multifarie. Oseæ IV, 2 : *Maledictum et mendacium et homicidium et furtum et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit etc.* Item est via lata ; et hoc est opus peccati. Hier. II, 18 : *Quid tibi vis in via Ægypti?* Item hæc via est spatiosa, quia in sui principio videtur esse lata, sed post angustatur, quia exitus ejus est ad perditionem : quia *stipendia peccati mors est.* Rom. VI, 23 : *Et multi sunt qui intrant per eam.* Hic tangit numerum, quia ad litteram *stultorum infinitus est numerus.* Eccle. I, 15 : *Angusta est porta, ei arcta via quæ ducit ad vitam.* Hæc est contraria præcedenti, et hæc est arcta, quia arctata secundum regulam legis, et est via contra viam. Prover. IV, 27 : *Vias enim quæ a dextris sunt, novit Dominus ; perversæ vero sunt quæ sunt a sinistris etc.*

Sed potest quæri quare via caritatis est arcta : quia videtur quod sit lata. Proverb. XI, 2 : *Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris nos arctabuntur gressus tui.* Via autem peccatorum est via stricta : unde Sapien. VII, 5 : *Ambulavimus vias difficiles.*

Dicendum, quod est via carnis et rationis. Via caritatis in via carnis est stricta via, in via rationis e contra. Et est exemplum de Pædagogo : quia quanto plus diligit puerum, magis arctat gressus suos. Unde viæ caritatis in via carnis arctantur, in via rationis e contrario. Psal. CXVIII, 120 : *Confige timore tuo carnes meas.*

Et pauci sunt qui inveniunt eam. Hic facit mentionem de difficili et rara inventione in via spiritus ; et in via carnis non. Et est ratio : quia via carnis est delectatio, et hæc est in promptu ; via vero spiritus est occulta : unde Psalm. XXX, 20 : *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Quia enim est in occulto, ideo et pauci inveniunt eam. Sed et aliqui inveniunt et retrocedunt ; de quibus dicitur Luc. IX, 62 : *Nemo mittens manum suam ad aratrum, et aspiciens retro, aptus est regno Dei.*

2. Docet cautelas, a quibus cavendum sit. Describuntur autem a professione : quia prophetæ.

Sed potest quæri, de quibus prophetis, quia lex et prophetæ usque ad Joannem : unde in templo illo non erant prophetæ de Christo, quia in ipso finiuntur. Ideo dicendum quod prophetæ sunt doctores in Ecclesia et prælati.

Sed quid est quod dicit, *Falsi?* Falsi dicuntur qui non mittuntur. De talibus dicitur Hier, XXIII, 21 : *Non mittebam eos,*

[1] Al. : « quia forte crederet aliquis quod dixerat, *Petite etc.* Ne crederet quod totum haberet a Deo sine operibus bonis. Ideo docet etc. »

[2] Al. : « quod repleat. »

et ipsi currebant. Item falsi dicuntur qui mendacium dicunt : unde Hiere, II, 8 : *Prophetæ ejus prophetaverunt in Baal.* Si etiam multi fuerunt pseudoprophetæ in populo : sicut et in novis erunt magistri mendaces.

Attendite, idest diligenter cavete : quia occulti sunt, et a laqueis occultis cavendum est. Unde malignitas eorum intrinsecus latet. Dicit ergo : *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium etc.* Oves sunt fideles. *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus :* Psalm. XLIX, 3 : Vestimenta autem eorum sunt jejunium, eleemosynæ, quibus se tegunt. II ad Tim. III, 5 : *Habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Sed sciendum, quod si lupi se tegant pellibus ovium, non tamen propter hoc ovis perdit pellem suam : sic licet illi mali bonis operibus tegantur, tamen multum boni proficiunt. *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Hoc principaliter exponitur de hæreticis, ex consequenti de malis prælatis. Unde habetur super illud Joan. x, 2, *Ego sum pastor bonus :* Dicitur quod quidam est pastor, qui gubernat et regit; quidam lupus, qui perniciem intendit ; quidam mercenarius, qui commodum proprium quærit : unde pastor est amandus, lupus fugiendus, mercenarius tolerandus. Quod ergo dicitur, quod *intrinsecus autem sunt lupi rapaces*, intelligitur de his qui habent intentionem pervertendi plebem ; et lupi sunt dicendi. Item mercenarii, scilicet mali Christiani, qui dispergunt malo exemplo, qui vitam habent malam, quantum ad effectum, habent modum lupi. Act. xx, 29 : *Quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.* Et dicit, *Intrinsecus*, quia malam habent intentionem occidendi plebem. *A fructibus eorum cognoscetis eos etc. A fructibus*, idest operationibus.

Sed videtur contra : quia habent vestes ovium et vestes sunt opera : ergo ab eis cognoscentur. Chrysostomus : Fructus est confessio fidei. Unde si confitetur fidem, non est hæreticus. Ad Eph. v. 9 : *Fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate etc.* Si autem exponatur de simulatoribus, tunc sic exponitur, quod per exteriora opera. Unde ad Gal. v, 22 : *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium et pax etc.*

Sed quæres : Qualiter possunt cognosci? Dicendum, quod potest vix aliquis hypocrita esse ita compositus quin appareat aliquid malitiæ vel verbo vel facto. Prov. XXVII, 19 : Quomodo *in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.* Et Seneca : Nemo potest diu fictam ferre personam. In duobus autem maxime manifestantur. In his quæ subito agenda occurunt : quia in his quæ cum deliberatione quis facit, cavet sibi. Item in tribulationibus. Eccli. VI, 8 : *Est amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.* Item manifestantur quando non possunt consequi quod volunt, vel cum jam consecuti sunt : unde principatus virum ostendit[1].

Numquid colligunt de spinis uvas? Per uvas ex quibus fit vinum, intelligitur spiritualis lætitia : quia *vinum lætificat cor hominis.* Psal. CIII, 15. Per ficus dulcedo ecclesiasticæ pacis quæ est caritas. Hæc non possunt nasci de tribulis, idest peccatoribus, quia *spinas et tribulos germinabit tibi.* Gen. III, 18. Et hoc probat per exemplum. *Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit.* Ex hoc Manichæi assumpserunt duas naturas, scilicet bonam et malam. Sed hoc non est verum : quia videmus de mala creatione bonum fructum, et e converso. Unde ad hoc debes intelligere quod arbor est principium fructus. Sed principium est duplex. Principium naturæ et principium moris. Principium naturæ est anima ; et quicquid inde procedit naturaliter, totum bonum est. Principium autem moris est voluntas ; ideo si voluntas fuerit bona, et opus bonum, cum habeat voluntatem bonam cum intentione bona : quia si vellet furari pro eleemosyna danda etsi voluntas bona est, non tamen intentio est recta. Sed quid fiet de arbore mala? *Omnis arbor quæ fructum non fa-*

[1] Al. : « cognoscit. »

cit excidetur : quia si non facit, vel si omittit facere cum possit, excidetur. Unde Joan. xv, 6 : *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet; et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet.* Unde Luc. xiii, 7, dicitur de ficulnea, quam scilicet præcepit Dominus succidi[1] et tolli : *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* Concludit : *Ergo a fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnes qui dicunt mihi, Domine, Domine etc.*

Posita doctrina, ostendit quod oporteat eam observare, quia nihil aliud sufficit ad salutem. Et circa mandata, sive doctrinam Dei, quatuor sunt necessaria, sive laudabilia ; ut ore confiteamur, confirmetur miraculis, et audiatur verbum Dei, et exequatur opere. De primo, ad Rom. x, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* De secundo. Marci ult., 20 : *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item ut audiatur. Joan. viii, 47 : *Qui ex Deo est verba Dei audit.* Item quarto requiritur quod faciat. Jac i, 22 : *Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Unde vult ostendere quod tria sine quarto non proficiunt ; unde dicit : *Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine etc.*

Sed videtur hoc esse contrarium Apostolo dicenti : Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto : sed qui habet Spiritum sanctum intrat in regnum cœlorum.

Solvit Augustinus, quod dicere dicitur multipliciter. Communiter, et stricte et proprie. Et stricte non est aliud nisi manifestare affectum et voluntatem ; et sic dicitur ab Apostolo loc. cit : Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. Et hoc nihil aliud est quam credere Dominum, et obedire. Item communiter, idest ore qualitercumque nuntiare : de quo habetur Hierem. xvi, 13 : *Populus hic labiis me honorat* ; *cor autem eorum longe est a me.* Vel sic : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine etc.* Ingeminat verbum hoc, [2] *Domine, Domine*, ad significandum quod duplex est confessio ; scilicet vocis, et laudis : quarum neutra sufficit. Ideo Isai. xxvi, 13 : *Populus hic labiis me honorat ; cor autem eorum longe est a me.* Quis ergo intrabit? Non qui dicit, *Domine, Domine* ; *sed qui fecerit voluntatem patris mei etc.* iii, Joan II, 13 : *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo etc*, Unde nemo potest ascendere, nisi descendat ut Christus, de quo dicitur Joan. vi, 38 : *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* Unde oportet facere voluntatem Dei, Thess. iv, 3 : *Hæc est enim voluntas Dei sanctificatio vestra.* Unde dicebat David Psal. cxlii, 10 : *Doce me facere voluntatem tuam.* Et etiam sicut Dominus docuit orare : *Fiat voluntas tua.* Sed notandum, quod per hoc quod dicit, *Regnum*, tangitur remuneratio æterna : unde dicit, *Intrabit.* Illud enim regnum in bonis spiritualibus est, non in bonis exterioribus ; ideo dicit, *intrabit.* Ideo Cant. i, 4 : *Introduxit me rex in cellaria sua.* Item dicit, *Cælorum* : quia licet aliquis hic divitias habeat, vel honores, hoc totum est propter illud. Unde in sublimibus erit renumeratio. Sed posset aliquis dicere quod facere miracula sufficit ad salutem. Istud excludit : quia *multi dicent mihi in illa die : Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* Et dicit *Multi*, significans eos qui ab unitate recedunt, quia sunt sub multitudine : quia *stultorum infinitus est numerus* : Ecclesiast. i 15. Item introducit hoc ad noticiam ejus quod dixerat, quod *omnis arbor quæ fructum non facit, abscindetur.* Et non dixerat a quo ; ideo, dixit, *Mihi*, tanquam judici constitutio : quia *omne judicium dedit Pater Filio.* Joan. v, 22. Item dicit, *In illa die.* Dies terminum nominat, sed non secundum temporis qualitatem : quia dies judicii aliquando nox dicitur. Aliquando autem dies dicitur, aliquando nox : quia incertum est quando veniet : unde infra xxv, 6 : *Media nocte clamor factus est : ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Diem dicit Apostolus, i ad Corinth. iv, 3. Et in Psal. xxxvi, 6 . *Et educet quasi lumen justitiam meam, et judicium meum tamquam meridiem. Domine*

[1] Al. : « scindi. »

[2] Al. : « verbum hic. »

Domine. Multiplicat ad significandum majorem confusionem et timorem. Sap. 5, 2 : Turbabuntur enim timore horribili. *Nonne in nomine tuo ejecimus dæmonia?* Hæc est potestas supernaturalis. Job. XLI, 24 : *Non enim est potestas super terram quæ huic scilicet potestati diaboli valeat comparari.*

Sed tunc quæritur qualiter qui ejiciunt dæmonia fiunt reprobi. Respondet Chrysostomus, quod isti mentiuntur. Alia responsio est, quod aliquando fuerunt boni et fecerunt miracula, post facti sunt mali. Sed hoc non potest stare ; quia dicit Dominus : *Nunquam novi vos.* Alio modo dicendum, quod dicunt, *In nomine tuo*, non in nomine Spiritus sancti. Quidam enim in virtute Spiritus sancti, quidam non. Ut enim habetur Hierem. II, 8, quidam prophetaverunt in nomine Baal. Item quidam per artes magicas.

Sed quæritur qualiter dæmones faciunt miracula. Dico, quod non possunt ; sed faciunt aliqua quæ viduntur miracula. Non tamen sicut miracula. Illa dicuntur miracula quando effectus patent, causæ latent. Unde potest esse aliquod mirum apud quosdam minus scientes quod non est apud sapientes, ut patet de eclipsi. Unde cum dæmones veriori modo cognoscant naturalia, possunt facere quæ nobis videntur miracula. Aliter secundum Hieronymum. Quia secundum quod dicit, inter dona Spiritus sancti quædam sunt quæ gratis data sunt : sola caritas est quæ distinguit inter filios Dei et filios diaboli. I Corinth. XII, 7 : *Unicuique datur manifestatio ad utilitatem*, vel ad profectum bonitatis ejus, vel Ecclesiæ, ut fides quam prædicat manifestetur. Et sic etiam aliquando prælatus male vivens potest miracula facere.

Et tunc confitebor illis, quia non novi vos ; idest, non approbavi, nec etiam cum faciebatis miracula. II ad Timoth. II, 19 : *Novit Dominus qui sunt ejus.* Dicit, *Non novi vos ;* cum dicit, *Discedite a me*, quia nunquam approbati estis. *Omnis ergo qui audit etc.* Ostendit quod sine operibus nihil sufficit, nec etiam auditus verbi Dei : quia auditus ordinatur ad fidem. Rom. X, 17 : *Fides autem ex auditu.* Auditus enim non sufficit. Et hoc dupliciter manifestat : quia proponit eventum ejus qui audit et facit, et ejus qui audit et non facit, sub similitudine. Et primo facit tria. Primo ponit ædificationem : secundo impugnationem, ibi, *Et descendit pluvia etc.*, tertio immutabilitatem, ibi, *Et non cecidit etc.* Dicit ergo quod non sufficit auditus : auditus enim est necessarius ; Joan. VIII, 47 : *Quia qui ex Deo est, verba Dei audit* : sed non sufficit Rom. II, 13 : *Non enim auditores verbi, sed factores justificabuntur*[1] Item bene dicit, *Verba mea hæc :* quia quicquid ad salutem pertinet, ibi continetur. Unde *qui audit verba hæc, et facit, assimilabitur viro sapienti.* Et non dicit quod sit sapiens ; sed *Assimilabitur.* Et potest hæc similitudo intelligi de corporali ædificatore, et sic plana est littera ; vel potest intelligi spiritualiter ; et sic iste vir est Christus. Eccle. VII, 29 : *Virum unum de mille reperi.* Domus Christi est Ecclesia : scit enim qualiter oportet ædificare : unde de ipso, Proverb. IX, 1 : *Sapientia ædificavit sibi domum.* Et Proverb. XIV, 1 *: Mulier sapiens ædificat domum suam supra petram.* I, Corinth, X, 4 : *Petra autem erat Christus.* Unde Christus super se ædificat : ipse enim fundamentum : unde I ad Corinth. III, 2 : *Fundamentum aliud nemo ponere potest præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.* Hoc enim est fundamentum veritatis æternæ. Hoc autem est omnino immobile. Psal. CXXIV, 1 : *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion.* Sequitur impugnatio hujus domus : *Et descendit pluvia.* Pluvia doctrina intelligitur ; et est bona et mala pluvia. Ergo quæ irruit est mala doctrina. Genes. XIX, 24 : *Dominus pluit super Sodoman sulphur et ignem.* Item flumina sunt bona et non bona. Isa. XVIII, 2 : *Diripuerunt flumina terram ejus.* Et per hoc significantur sapientes qui reputant se sapientes esse. Ista flumina ex pluviis generantur. Per ventos dæmones. Unde in Canonica Judæ XII : *Nubes sine aqua, quæ a ventis circumferuntur etc. Et irruerunt in domum* idest in Ecclesiam, *et non cecidit. Non*

[1] Al. : « glorificabuntur. »

nim dirumpentur funiculi ejus in æternum, Isa. xxxiii, 20. Et quare? *Fundata erat super petram*, idest Christum. Consequenter ponit similitudinem, ponens eventum illius qui audit, et non facit : et circa hoc primo ponit ædificationem ; secundo impugnationem, ibi, *Et descendit pluvia etc.* tertio ruinam, ibi, *Et cecidit etc.* Dicit : *Et omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto*, qui cecidit a lumine sapientiæ. Unde Eccle. iv, 16 : *Melior est servus sapiens quam senex infatuatus.* Item stultus est diabolus. Domus quam ædificat, est congregatio infidelium : unde Psalm. lxxiii, 30 : *Repletæ sunt terræ domibus iniquitatum.* Et iste *super arenam.* Per arenam infideles, qui infructuosi sunt. Item propter numerositatem. *Stultorum enim infinitus est numerus* : Ecclesiast. i, 15. Item arena non adhæret, sic isti semper in jurgio sunt. Fundat ergo supra arenam ; idest, finem, qui est quasi fundamentum ; scilicet intentionem suam firmat super bonum temporale. *Descendit pluvia*, idest bona doctrina, *venerunt flumina*, idest sacri doctores ; *flaverunt venti*, idest Angeli : Psal. ciii, 4 : *Qui facit Angelos suos spiritus : et irruerunt in domum illam, et cecidit.* Apoc. xiv, 8 : *Cedicit, cedicit Babylon*, scilicet per prædicationem. *Et fuit magna ejus ruina.* Si velimus adaptare similitudinem, dicendum est sic, quod homo debet ædificare sicut Christus. Et hoc docet Apostolus i Corinth. iii, 10 : *Unusquisque videat quomodo superædificet etc.* Aliquis enim ædificat habitaculum Dei : quidam e contrario, ut infra ; et, ut habetur I Corinth. iii ; quidam super stipulam ædificant. Fundamentum enim est illud super quod ponit aliquis intentionem suam. Quidam enim audiunt ut sciant, et hi ædificant super intellectum ; et hæc est ædificatio super arenam : unde Jac. i, 33 : *Qui audit et non facit, similis est consideranti vultum nativitatis suæ in speculo.* Unde super mutabile ædificant. Quidam autem audit ut faciat et diligat ; et hic ædificat super petram, quia super firmum et stabile. Prover xxii, 6 : *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab illa.* Istud enim fundamentum est super caritatem. Apostolus, Rom. viii, 35 : *Quis nos separabit a caritate Christi?*

Sed hic potest quæri quare fundamentum quod est in intellectu, instabile et non firmum est, sed quod in affectu. Ratio est, quia intellectus est universalium : non enim potest scire multa nisi in universali ; ideo vagando circa universale non est stabilitas. Sed operationes et affectus sunt circa particularia, et circa consuetudinem bonam : ideo si tentatio veniat, adhæret ei quod consuevit, scilicet operationi bonæ ; ideo resistit.

Sed tunc[1] quæritur quid intelligat per pluviam. Ideo dicendum, quod diabolus nunquam tentat primo in majoribus ; sed primo in minoribus, deinde procedit ad majora. Unde per pluviam cogitatio prava. Tentat ergo in cogitatione prava ; et si consentit, tentat postea in majori ; et sic postea augmentatur. Et ex istis fiunt flumina. Et post totis viribus irruit, et necessario cadit. Eccli. xix, 1 : *Qui spernit modica, paulatim decidit.* Vel sic. *Pluvia* tentatio carnis, *flumina* tentatio mundi, *venti* tentatio diaboli. Vel secundum Augustinum, *pluvia* superstitiosa doctrina, cui inhærens gravissime cadit, et hæc facta est ruina magna ; sed non magna quando titubat et non cadit : quia cum accidit tentatio, timet et dolet. Quidam vero totaliter. Psalm. cxxxvi, 7 : *Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.* Vel dicitur ruina magna, quia impœnitens est cor. Job xxi, 13 : *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt.*

Et factum est cum consummasset Jesus verba hæc, mirabantur turbæ. Ponitur effectus. Erat enim triplex modus hominum qui sequebantur Dominum Jesum. Quidam enim mirabantur et scandalizabantur, ut Pharisæi, de quibus infra xv. Quidam mirabantur sed non scandalizabantur, ut turbæ. Quidam vero, ut perfecti non mirabantur.

Sed quærendum de hoc quod dicit, *Turbæ*, quia non erant ibi turbæ. Et po-

[1] Al. : « nunc. »

test dici, quod factus est sermo et turbæ et discipulis ; sed in monte sub cacumine montis erat quædam planities. Discipuli ergo erant in cacumine cum Christo ; sed turbæ in planitie. Vel potest dici, quod primo discipulis, et post turbis. Vel potest dici : Secutæ sunt eum turbæ discipulorum.

Sed quæ erat ratio admirationis ? Quia *erat docens tanquam potestatem habens*. Unde in eo impletur quod dicitur Eccle. VIII, 4 : *Sermo illius potestate plenus est*. Unde *Quasi potestatem habens*, quia ut dominus loquebatur, vel sicut legislator. Vel *sicut potestatem habens*, cum virtute penetrandi cor. Unde dicitur Ps. LXVII, 34 : *Dabit voci suæ vocem virtutis*. Vel cum potestate faciendi miracula : quia quod dicebat, miraculis confirmabat.

Augustinus dicit, quod omnia quæ dicuntur in hoc sermone debent reduci ad septem dona et ad beatitudines : quia quod primo dicitur, *Non occides*, hoc pertinet ad donum timoris, et ad beatitudinem paupertatis. Istud autem quod sequitur, *Esto consentiens adversario*, pertinet ad donum pietatis, per quod impletur mansuetudo. Illud autem, *Non mœchaberis etc.*, pertinet ad donum scientiæ, per quam impletur beatitudo luctus. Istud de sustinendo, ad donum fortitudinis, quo impletur, et ad beatitudinem, *Beati qui esurient et sitiunt justitiam etc.* Illud autem quod dicitur, *Diligite inimicos vestros*, ad donum consilii, quo impletur beatitudo misericordiæ. Per[1] illud vero quod sequitur in IV cap. de non habendo solicitudinem usque ad *intrate per angustam portam*, intendit mundare cor : unde pertinet ad donum intelligentiæ, et ad beatitudinem quæ est munditia cordis : unde : *Beati mundo corde : quoniam ipsi Deum videbunt*. Quicquid autem sequitur, ad bonum sapientiæ.

CAPUT OCTAVUM

1. Cum autem descendisset Jesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ. Et ecce leprosus veniens adorabat eum, dicens : Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens Jesus manum, tetigit, eum, dicens, Mundare. Et confestim mundata est lepra ejus. Et ait illi Jesus : Vide, nemini dixeris ; sed vade, ostende te sacerdoti et offer munus tuum quod præcepit Moyses in testimonium illis.

2. Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum, et dicens : Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur. Et ait illi Jesus : Ego veniam, et curabo eum. Et respondens Centurio ait : Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum ; sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites : et dico huic : Vade, et vadit ; et alii : Veni, et venit ; et servo meo : Fac hoc, et facit. Audiens autem Jesus miratus est, et sequentibus se dixit : Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum ; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores. Ibi erit fletus et stridor dentium. Dixit Jesus Centurioni : Vade, et sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.

3. Et cum venisset Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febricitantem, et tetigit manum ejus ; et dimisit eam febris, et surrexit, et ministrabat eis. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes ; et ejiciebat spiritus verbo ; et omnes male habentes curavit : ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes nostras portavit. Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit discipulos ire trans fretum. Et accedens unus scriba, ait illi : Magister, sequar te quocumque ieris. Et dicit Jesus : Vulpes caveas habent, et volucres cœli nidos ; filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Alius autem de discipulis ejus ait illi : Domine, permitte me primum ire, et sepelire patrem meum. Jesus autem ait illi : Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus ; et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operietur fluctibus. Ipse vero dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, et suscitaverunt eum, dicentes : Domine, salva nos, perimus. Et dicit eis Jesus : Quid timidi estis modicæ fidei ? Tunc surgens imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt, dicentes : Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei ?

4. Et cum venissent Jesus trans fretrum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia de monumentis exeuntes, sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamaverunt, dicentes : Quid nobis et tibi, Jesu fili Dei ? Venisti huc ante tempus torquere nos ? Erat autem non longe ab illis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes :

[1] Al. deest : « per. »

Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis, Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare, et mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt, et venientes in civitatem nuntiaverunt hæc omnia, et de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu ; et viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum.

1. Posset videri quod ex jactantia loqueretur Dominus ; ideo auctoritatem suam signis commendat. Primo ergo ponuntur signa quibus liberantur homines a corporalibus periculis ; secundo a spiritualibus, cap. IX. Circa primum duo facit. Primo ponit signa quibus homines liberantur a periculis provenientibus ex intrinsecis causis, ut lepra secundo ex extrinsecis, ut tempestate, ibi, *Et ascendente eo in naviculam*. Commendat auctoritatem : quia statim, quia absens, quia perfecte, quia multos. Quia statim in leproso, quia absens in servo Centurionis, quia perfecte in socru Petri, quia multos in aliis multis.

Circa primum tria. Primo testes miraculi introducuntur ; secundo infirmus inducitur, ibi, *Et ecce leprosus ;* tertio auxilium præbetur ; ibi, *Et extendens Jesus manum, tetigit eum, dicens : Volo. Mundare*. Dicit ergo : *Cum autem descendisset Jesus de monte etc*. Mons iste est cœlum. Psal. LXVII, 17 : *Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo*. Unde postquam descendit de cœlo, *secutæ sunt eum turbæ*. Phil. II, 7 : *Exinanivit semetipsum formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo*. Vel per montem altitudo doctrinæ. Psalm. XXXV, 7 : *Justitia tua sicut montes Dei*. Cum esset in monte, idest cum altam duxit vitam, secuti sunt eum discipuli sui. *Et cum descendisset, secutæ sunt eum turbæ*. I ad Corinth. III, 1 : *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus*. Secundo persona infirmi introducitur : et ponuntur duo. Primo infirmitas ostenditur ; secundo solicitudo adhibetur. Infirmitas, quia est leprosus ; et hoc significat spirituales infirmitates. Quædam enim infirmitates, sunt intra latentes, ut febres ; quædam vero, etsi sunt ab intra, ejus tamen effectus patet exterius, ut lepra. Ille ergo leprosus est cujus mala voluntas manifestatur per malum actum. Isa. LIII, 4 : *Et nos putavimus eum quasi leprosum*.

Sed quæstio est : quia in Luca habetur, quod cum veniret Capharnaum, mundavit leprosum. Dicendum, quod Matthæus sequitur historiam, quia cum iret in Capharnaum, in via apparuit leprosus.

Sequitur solicitudo : quia primo venit, secundo adoravit : unde dicit, *Ecce leprosus*. Sic peccator per fidem venit, sed adorat per humilitatem. Psal. XXXIII, 19 : *Humiles spiritu salvabit Deus*. Item confitetur Christi potentiam, cum dicit : *Domine, si vis, potes me mundare*. Item vocat Dominum. Si Dominus est, potest salvare. In Psalm. XCX, 3 : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus*. Item confidit de Dei misericordia. Misericordem non oportet petere, sed solum indigentiam ei monstrare : sic iste : *Domine, si vis, potes me mundare*. Unde Psalm. XXXVII, 10 : *Domine ante te omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus*. Item ostendit sapientiam Christi : quia non petit nisi voluntatem suam : quia melius scit quid opus sit tibi quam ipse. Ideo sapientiæ Christi dimisit. Deinde tangit auxilium. Primo sanat, secundo instruit. Primo tangitur opus, secundo effectus, ibi, *Et confestim mundata est lepra ejus*. Christus tria facit curando. Extendit manum quando auxilium impendit. Psal. CXLIII, 1 : *Emitte manum tuam de alto, et eripe me*. Aliquando extendit manum, sed non tangit. Isai. LXV, 2 : *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum etc*. Aliquando tangit ; et hoc est quanda immutat, ut in Psalm. CXLIII, 5 : *Tange montes* (idest superbos) *et fumigabunt*, per compunctionem.

Sed quare tetigit cum esset prohibitum in lege ? Hoc fecit ut monstraret se esse supra legem. Legitur de Elisæo quod non tetigit Naaman, sed misit eum ad Jordanem. Unde iste qui tetigit videtur solvere legem. Sed secundum veritatem non solvit, quia prohibitum fuit propter contagionem : quia igitur infici non potuit, tangere potuit. Item tetigit, ut humanitatem monstraret : quia non sufficit peccatori subdi Deo quantum ad divinitatem, sed et quantum ad humanitatem.

Volo : Mundare. Hieronymus dicit, quod quidam[1] male exponunt. Volunt enim quod ly *mundare* sit infiniti modi ; sed hoc non est verum ; immo quia dixerat, *Si vis*, respondit, *Volo*, et ly *mundare* est imperativi modi. Unde imperavit qui dixit, et facta sunt.

Item tetigit, ut daret doctrinam de virtute quæ est in sacramentis : quia non solum requiritur tactus, sed verba : quia cum accedit verbum ad elementum, fit sacramentum. Et per hoc exclusit[2] tres errores, quando tetigit. Ostendit enim corpus verum contra Manichæos. Quod[3] dicit, *Volo*, dicit contra Apollinarem. Per hoc quod est *mundare* ostendit Deum verum contra Photinum.

Et sequitur effectus : *Et confestim mundata est lepra ejus*, et curatus est. Chrysostomus dicit, quod citius quam posset dici hoc verbum : *mundare :* quia istud in tempore dicitur, illud vero in instanti. *Et ait illi.* Hic instruit : eum : parum enim esset sanare nisi instrueret eum. Psal. XXXI, 2 : *Intellectum tibi dabo, et instruam te.* Primo injungit ei taciturnitatem.: *Nemini dixeris.* Chrysostomus : Quia sciebat quod Judæi calumniabantur de factis suis, ideo[4] dixit : *Nemini dixeris.* Vel aliter. Quia hoc dixit ad exemplum : quia non enim supra docuerat abscondere opera bona, ideo dat exemplum, quod minus in bonis operibus gloriari debet. Sequitur : *Sed vade, ostende te sacerdotibus.* Et quare hoc dicit? Quia tetigerat leprosum, ne penitus videretur fractor legum. Ad sacerdotes mittitur, ut habetur Levit. XIV : *Et offer munus tuum*, etc. Quare? Quia hoc erat præceptum legis, quod sanatus a lepra offerret duos pullos turturum.

Sed secundum hoc videtur, quod cum Dominus præceperit, adhuc sit tenendum. Dicendum, quod figuræ non debebant cessare donec penitus veritas manifestaretur. Hoc autem non fuit nisi post resurrectionem.

In testimonium illis : et hoc exponitur dupliciter. *Moyses præcedit in testimonium illis.*[5] Et per hoc docet quod præcepta Moysi erant in testimonium Christi, sicut habetur Joan. V, 46 : *Si crederetis*[6] *Moysi, crederetis forsitan et mihi.* Vel aliter. *In testimonium illis*, idest contra illos qui viderunt miracula, et non crediderunt. Vel *in testimonium illis*, scilicet curationis tuæ. Quia cum receperint oblationem tuam, non poterunt negare.

Item secundum mysticum intellectum tria a Christo injunguntur. Ut erubescat de peccato, contra illos de quibus dicitur. Isa. III, 9 : *Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt.* Unde Eccli IV, 25 : *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam.* Item debet ostendere sacerdoti confitendo. Jac. V, 16 : *Confitemini alterutrum peccata vestra.* Et hic videtur Dominus injungere confessionem. Et confestim sanatus est : quia in ipsa contritione quando dolet et proponit confiteri et abstinere, remittitur peccatum, juxta illud Psalm. XXXI, 5 : *Dixi : Confitebor adversum me justitiam meam ; et tu remisisti iniquitatem peccati mei.* Item injungitur satisfactio, cum dicit : *Offer munus tuum.* Item docet observare mandata, cum dicit : *Sicut præcepit Moyses.*

2. *Cum autem introisset Capharnaum.* Hic ostenditur virtus Christi ex absentia. Et primo designatur pietas Centurionis cum fide ; secundo humilitas, ibi, *Et respondens Centurio etc.* Circa primum duo : quia designatur primo pietas Centurionis ; secundo ostenditur Christi benignitas. Et circa primum tria. Primo locus ponitur ; secundo oratio describitur, ibi, *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus* ; tertio exauditio ponitur, ibi, *Et ait illi Jesus.* Locus primo : *Cum autem introisset Capharnaum*, qui interpretatur villa pinguedinis, scilicet villa gentium, quæ pinguedine devotionis defluxit. Psal. LXII, 6 : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Deinde *accessit.*

Sed hic potest quæri : quia Lucas posuit quod misit sacerdotes. Augustinus dicit, quod non personaliter venit; sed quod

[1] Al. : « quidem. »
[2] Al. : « excludit. »
[3] Al. : « quia. » — [4] Al. deest : « ideo. »

[5] Al. « Quia Moyses præcepit in testimonium illius. »
[6] Al. : « credideritis. »

dicitur quod venit, totum refertur ad intentionem : quia ille facit rem cujus auctoritate fit. Chrysostomus aliter : quia dicit quod iste constitutus erat super centum milites, et ideo erat præpositus. Unde Judæi volentes adulari propter benevolentiam habendam, dixerunt ei, Domine nos ibimus et impetrabimus vobis. Tunc ut satisfaceret eis, permisit eos abire ; sed post ipse secutus est eos.

Istud miraculum differt [1] a primo in tribus. Quia primum Judæo fuit factum, secundum Gentili ; per quod datur intelligi, quod non solum pro Judæis, sed pro Gentibus Christus venit. Item in primo Judæus per se accessit, iste non. Et hoc quia miseretur Dominus aliquorum per propriam devotionem, quorumdam per aliorum intercessionem. Item iste Centurio potest intelligi aliquis Angelus præsidens ibi ad salutem gentium, vel primitiæ gentium. Item ille fuit leprosus, in quo immunditia quiescit. Paralytici autem sunt qui non possunt membra movere. Leprosi sunt intemperati, et [2] paralytici sunt incontinentes. Et sunt paralytici qui ex infirmitate peccant ; leprosi qui ex certa malitia. Per Centurionem potest intelligi mens. Ad Ephes. IV, 23 : *Renovamini spiritu mentis vestræ*. Et iste dicit : *Domine*, *puer meus*, idest servus meus. Et in hoc ostenditur benignitas Centurionis, quia ita pro servo orat : unde facit illud quod dicitur in Eccli. XXXIII, 31 : *Si fuerit tibi servus fidelis*, *sit tibi sicut anima tua*. Et iste servus dicitur inferior pars animæ. Dicit ergo quod *jacet*, *et male torquetur*, et loquitur ex affectu : quia quando aliquis diligit aliquem, reputat parvam ægritudinem valde magnam. Jacet ergo inferior pars animæ, quando non potest se erigere : Galat. V, 17 : *Caro concupiscit adversus spiritum :* et torquetur. Homines lascivi gaudent : *lætantur enim cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis*. Prov. II, 14. Sed isti torquentur, quia cum peccent ex infirmitate, cum ceciderint dolent. Et ita torquentur ex dolore. *Et ait illi Jesus* : *Ego veniam*, *et curabo eum;* idest, non loquar. Unde nota, quod nullus auderet tantum petere quantum Dominus dare dicit : *Veniam*, *et curabo eum :* quia præsentia Christi est causa salutis.

Sed notandum, quod ad filium Reguli noluit ire, et ad servum ivit ; quod esset contra multos qui nolunt visitare nisi magnos. Contra illud Eccli. IV, 7 : *Congregationi pauperum affabilem te facito*.

Sequitur : *Et respondens Centurio*. Posita fuit cum fide benignitas Centurionis ; nunc tangitur humilitas cum fide. Primo ergo ponitur humilitas et fides ; secundo benignitas Christi, ibi, *Audiens autem Jesus miratus est*. Circa primum tria facit. Primo confitetur suam indignitatem, ibi, *Sed tantum dic verbo* ; secundo Christi potestatem ; deinde inducit similitudinem, ibi, *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus*. Obtulerat se Dominus benignum. Sed quia iste gentilis erat, reputavit se indignum, dicens : *Domine*, *non sum dignus etc*. Sic etiam Petrus dixit, Luc. V, 8 : *Recede a me*, *quia homo peccator sum*. Et dicit Augustinus, quod confitendo se indignum, reddidit se dignum. Et sicut iste dicit, sic et nos debemus dicere : Non sum dignus ut intres in corpus meum. Deinde tangitur fides Centurionis confitentis potestatem Christi : *Dic tantum verbo*, *et sanabitur puer meus:* quia, [3] ut habetur Sap. XVI, 12, *non herba*, *non malagma sanavit eos*, *sed sermo tuus*, *Domine*. Et in Psalm. CVI, 20 : *Misit verbum suum*, *et sanavit eos*. Deinde inducit similitudinem ; et probat a minori : et describit ordinem primo ; secundo potestatem, et dicit : *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus etc*. Et tangitur ordo ; quia quidam sunt superiores ita quod non habent superiorem se ; quidam sunt superiores ita quod habent superiorem se ; quidam vero inferiores qui non habent inferiores se ; quidam ergo sunt medii : et de istis erat iste, quia erat sub Tribuno, [4] sed habebat sub se milites. Habebat enim sub se quosdam, quorum erat gubernator ; et isti erant milites :

[1] Al. : « aufert. »
[2] Al. : « quia. »

[3] Al. : « quia *dic tantum verbo*, *et sanabitur puer meus*, ut habetur etc. »
[4] Al. : « tributo. »

unde dicit : *Et dico uni, Vade, et vadit ; et alii, Veni, et venit :* in quo commendatur nobis obedientia. Ad Heb. XIII, 4 : *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis.* Item alios habebat servos quibus cibaria ministrabat. Eccli. XXXIII, 25 : *Cibaria et virga et onus asino ; panis et disciplina et opus servo. Et servo meo, Fac hoc, et facit :* unde vult arguere a minori : quia si ego qui sum in potestate constitutus, hæc possum ; quanto magis Dominus dominantium potest etc.

Sed videndum quod rationales creaturæ sunt liberæ, et sunt sicut milites. Job XXV, 3 : *Numquid est numerus militum ejus ?* Et ideo dicitur Dominus exercituum. Sed creatura irrationalis habet subjectionem servilem, quia non habet liberi arbitrii facultatem. Vult ergo dicere : Quia tibi natura obedit, dic naturæ, et obediet tibi, quia sermo tuus judicio plenus est. Videndum est, quod istud duplex dominium invenitur in anima ; anima enim præsidet corpori ; ratio vero irascibili et concupiscibili. Prima est dominativa potestas, quia ad imperium animæ movetur corpus ; secunda præest aliis quadam imperativa potestate, et dominativa vel regali : unde habent aliquid de motu suo. Et hæc sunt quasi milites. Jac. IV, 1 : *Unde bella et lites in vobis ? Nonne ex concupiscentiis, quæ militant in membris vestris ?* I Pet. II, 11 : *Hortamur vos abstinere a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam.* Debemus ergo dicere huic, *Vade*, idest malis moribus ; *et veni*, scilicet bonis moribus ; et *servo* huic, *Fac hoc.* Unde corpus debemus operi applicare, ut *sicut exhibuimus membra nostra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem ; ita nunc exhibeamus membra nostra servire justitiæ in sanctificationem :* ut habetur Rom. VI, 19.

Audiens autem Jesus miratus est etc. Hic tangitur Christi benignitas. Sed quid est quod dicit, *Admiratus est*? Quia admiratio non cadit in Deo : quia non fit nisi ex ignorantia causæ, quæ non potest[1] esse in Deo. Item est apprehensio magnitudinis effectus, quod fit ex imaginatione et phantasia alicujus effectus magni ; et sic potest cadere etiam in Christo : unde admiratus est, idest magnum reputavit ; et hoc turbis sequentibus ostendit, [2]et commendavit eum : unde sequentibus se dixit ; *Non inveni tantam fidem in Israel.*

Sed quid est ? Nonne in Abraham, Isaac et Jacob fuit major fides ? Dicendum, quod immo ; sed quod hic dicitur, intelligitur pro tempore illo. [3]

Sed tunc est quæstio de Apostolis, et Martha et Maria. Et dicendum quod iste majoris fidei erat, quia nullum præambulum viderat, sicut isti qui miracula viderant. Item Petrus venit ad vocem Andreæ, Andreas ad vocem Joannis. Item in verbo Marthæ fuit aliquid dubietatis, quia dixit Joan. XI, 21 : *Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus ;* quasi absens non posset. [4] Sed in verbo istius nihil fuit dubietatis. Aliter exponit Chrysostomus. Quia magnum et parvum aliquando dicuntur non absolute, sed in comparatione ; sicut dicuntur in domo multi, in theatro pauci. Unde, *Non inveni tantam fidem in Israel*, scilicet per comparationem illius gentilis. Deuteron. XXVIII, 43 : *Advena qui tecum moratur in terra, ascendet super te, eritque sublimior.*

Dico autem vobis. Occasione hujus agit de comparatione Judæorum et Gentilium : et primo de vocatione Gentilium ; secundo de reprobatione Judæorum. *Dico quod multi ab oriente et occidente venient etc.* Et dicitur istud in comparatione ; quia *multi sunt vocati, pauci vero electi :* infra XX, 16 : *Ab oriente et occidente ;* ita quod per hoc totus mundus intelligatur. Vel *ab oriente*, in tempore prosperitatis ; *et occidente*, scilicet in tempore adversitatis. Vel *ab oriente*, in tempore juventutis ; *et occidente*, in tempore senectutis. *Et recumbent.* Iste recubitus opulentia est rerum spiritualium, scilicet in contemplatione. Luc. XXII, 29 : *Ecce dispono vobis regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Et Isa. LXV, 13 :

[1] Al. : « et sic non potest. »
[2] Al. : « et sic admiratus est, idest magnum admirandum reputavit, cum turbis frequentibus ostendit. »
[3] Al. deest : « illo. »
[4] Al. : « quasi non absens posset. »

Ecce servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis etc.

Sed quare *cum Abraham, Isaac et Jacob?* Quia Gentiles per fidem justificantur, sicut Judæi, ut habetur Rom. IV, et Gen. XII. Item istis facta est repromissio : quia *in semine tuo benedicentur omnes gentes*. Gen. XV, 18 : *Ideo isti recumbent cum patribus suis*.

Sequitur : *Filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores*. Hic ostendit reprobationem Judæorum ; et describit pœnam damni : quia amittent bona, et incurrent mala. Dicit autem *Filii regni*, quia in illis Deus regnabat.[1] Psal. LXXV, 2 : *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus*. Item figuris legis servi erant.[2] Item facta est eis promissio, ut habetur Rom. 4 : *Ejicientur in tenebras exteriores*. Et hæc est pœna damni. Consequenter enumerat mala quæ incurrent : quia primo quo ad intellectum incurrerunt[3] tenebras interiores, ejicientur postea *in tenebras exteriores* : quia tunc erunt totaliter alienati a Deo qui est lux vera. Et hoc est quod dicitur Tob. IV, 11 : *Eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animas ire in tenebras*. Item quantum ad effectum, *ibi erit fletus*. Fletus nuntiat dolorem. Isa. LXV, 14 : *Ecce servi mei lætabuntur, et vos confundemini*. Item ostenditur passio in corpore, quia *stridor dentium* : habebunt enim corpora in resurrectione. Prov. XIX, 29 : *Parata sunt derisoribus judicia, et mallei, et ferrum*. Quæ judicia doloris pertinent ad concupiscibilem, stridor ad irascibilem. Vel, secundum Hieronymum, utrumque pertinet ad pœnam corporalem : quia resurrectio non erit solum in anima, sed in corpore ; quia erit et multus calor et multum frigus. Job XXIV, 19 : *Transibunt ab aquis nivis ad calorem nimium*.

Ostenditur autem[4] Dei benignitas, cum dicit : *Et dixit Jesus Centurioni : Vade, et sicut credidisti fiat tibi*. Sed sequitur effectus : *Et sanatus est puer : quia sermo ejus virtute plenus est*. Eccl. VIII, 4 :

3. *Et cum venisset Jesus in domum Simonis Petri etc.* Commendata est virtus Christi in curatione leprosi, commendata est etiam in curatione festina servi Centurionis ; hic commendatur in curatione perfecta. Primo ergo describit curationis locum ; secundo infirmitatis modum ; tertio declarat Christi auxilium ; quarto curationis effectum. Dicit ergo : *Cum venisset etc.* Non tangit Evangelista, quando hoc fuit factum. Sed et Lucas et Marcus transeunt ad alia.

Sed sciendum, quod ubi Evangelistæ ponunt statum, vel aliquid ad ordinem pertinens, signum est quod ad continuationem historiæ pertinet, Ubi vero non, signum est quod ad continuationem memoriæ ; unde secundum quod recolebant, scribebant.

Venit in domum Petri. Et tria possumus considerare. Honorem quem intulit discipulis suis, quia noluit ire ad domum Centurionis, ivit tamen ad domum pauperis piscatoris. Unde Ps. CXXXVIII, 17 : *Nimis honorati sunt amici tui, Deus*. Item informavit in humilitate, quia nihil plus placet Domino. Jac, I, 21 : *In mansuetudine percipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras etc*. Tertio in hoc ostenditur reverentia quam habuit Dominus ad Petrum : quia se obtulit, licet Petrus non rogaret, *Vidit socrum* : *vidit*, oculo scilicet mentis. Exod. III, 7 : *Vidi afflictionem populi mei in Ægypto. Socrum Petri*. Per hoc potest intelligi synagoga. *Qui operatus est Petro in Apostolatu circumcisionis* scilicet in Judæis[5] *operatus est et mihi inter gentes*. Ad Gal. II, 8 : Hæc febricitabat, scilicet synagoga, febre scilicet invidiæ. Vel per istam socrum intelligitur anima æstuans igne concupiscentiæ. *Et tetigit manum ejus*. Hic tangit curationem.

Quærit Chrysostomus quare curavit servum Centurionis solo verbo, istam vero tactu. Et respondet, propter familiaritatem : et in hoc etiam magis ostendebat suam humilitatem ; ideo[6] in tactu auxilium dedit. Psal. LXXII, 23 : *Tenuisti*

[1] Al. : « repugnabat. »
[2] Al. : « item figuris servi erant regni. »
[3] Al. : « et primo quo ad intellectum incurrerunt tenebras interiores, deinde ejicientur. »
[4] Al. : « Et ostenditur. »
[5] Al. : « scilicet Judæi. »
[6] Al. : « ideo. »

manum dexteram meam. Sequitur. *Et surrexit* Consuetudo est febricitantium, quod quando incipiunt sanari, debiliores sunt quam in infirmitate : sed talis non fuit curatio Domini ; immo plenam sanitatem reddidit : *quia Dei perfecta sunt opera :* Deuteron. III, 4. Aliter enim curat Dominus, aliter natura. Ideo sequitur, *Et ministrabat. Vespere autem facto.* Hic confirmatur Dei potestas per multitudinem curatorum. Primo ergo tangit Evangelista multitudinem ; secundo subjungit auctoritatem Scripturæ, ibi, *Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam*. Dicit ergo quod curavit dæmoniacos et male habentes. Et possunt intelligi per dæmoniacos, peccantes ex malitia : et per male habentes, peccantes ex ignorantia. Unde dicit, *Vespere autem facto :* quare nota hoc non factum fuisse die sabbati, in quo habebant pro inconvenienti curare ; sed in vespere, finito sabbato, *obtulerunt ei multos dæmonia habentes*. Vel dicitur, *Vespere*, quia Salvator noster vespere venit. *Orientur sol et occidit*, scilicet Christus : Eccl. I, 45 ; *Ejiciebat*, sola increpatione : unde ad solam vocem ejus fugiebant dæmones. Item *male habentes*, ita quod conveniat ei illud quod dicitur in Actibus x, 38 : *Liberavit omnes oppressos a diabolo*. Unde notandum, quod non omnia miracula Christi posuerunt Evangelistæ, sed magis vulgata. Et quia videretur mirabile quod tot curaret, ideo confirmat auctoritatem quæ habetur Isa. LIII, 4 : Infirmitates nostras ipse accepit, et ægrotationes nostras portavit. Et quamvis non ita sit in serie textus, exponamus prout jacet. *Infirmitates nostras ipse accepit*, idest abstulit, ita quod infirmitates accipiantur pro levibus peccatis : *et ægrotationes* idest majora peccata *portavit*, idest asportavit : vel cum ipse sit Dei virtus et sapientia, infirmitates nostras, scilicet passionis et mortis. Unde passibilitatem accepit ad tollendam infirmitatem, et ægrotationem nostram etc. I Pet. II, 24 : *Qui peccata nostra pertulit in corpore suo, ut peccatis nostris mortui, justitiæ vivamus*.

Sed cum Isaias dixerit de peccatis, quæritur quare hoc de infirmitatibus corporalibus dicatur. Et hoc est, quia plerumque ex peccatis spiritualibus causantur ægritudines corporales.

Videns autem Jesus turbas. Quia posita sunt miracula contra peccata interiora, hic ponit miracula contra peccata exteriora, scilicet contra procellam. Et primo ponit præambulum ad miraculum, scilicet de introitu navis ; deinde miraculum, ibi, *Tunc surgens imperavit ventis et mari ;* tertio effectum, ibi, *Et facta est tranquilitas magna*. Circa primum primo ponit præceptionem, secundo mandati adimpletionem. Circa primum tria. Primo præcipit[1] ut sequantur, secundo unum se ingerentem repellit ; tertio alium discipulum arguit. Dicit ergo : *Videns Jesus turbas etc*.

Sed quare intravit navem? Hoc fecit propter duo. Primo ut ostenderet infirmitatem humanæ naturæ ; secundo ut placeret discipulis. Unde aliquando cum discipulis ascendit in montem, aliquando in desertum, aliquando in navem. Item ut nobis daret exemplum, ne favores hominum quæreremus. Item ad tollendam invidiam Judæorum. Isa. XLII, 2 : *Linum*[2] *fumigans non extinguet*.

Sequitur repulsio : *Et accedens unus scriba*. Et videtur quod iste valde devote accessit. Et quare repulit? Hieronymus : Quia non habebat bonam fidem. Et hoc patet quia solum vocavit eum magistrum ; sed veri discipuli vocabant eum Dominum : unde in Joan. XIII, 13 : *Vos vocatis me Magister et Domine*. Item ex mala intentione volebat eum sequi, ut faceret signa, ut dicitur de Simone mago. Item dicit Chrysostomus, quod in alio peccavit, scilicet in superbia : quia seorsum traxit se : unde reputabat se digniorem aliis. Hilarius interrogative legit : *Magister sequar te?* Culpa istius est, quia quod certum erat, interrogavit ; et quod debebat facere, posuit sub dubio. Sequitur : *Vulpes foveas habent*. Hieronymus exponit ad litteram, quod Deus ad intentionem respondit, ut sæpe facit. Volebat sequi, sed intendebat lucrum :

[1] Al. : « præcepit. »

[2] Al. : « Lignum. »

et Dominus contra hoc allegat paupertatem; ideo dicit : *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet :* ut habetur II Corinth. VIII, 9 : *Qui egenus factus est cum dives esset etc.* Secundum Augustinum, notat eum de triplici vitio. De vitio dolositatis : quia dulcedinem habebat in ore, et venenum in corde; habetur Psal. XIII, 3 : Item notavit eum de superbia, cum dixit[1] *Volucres cœli*, per quos superbia intelligitur. Vel *volucres*, dæmones[2], ut habetur infra XIII, 4, ubi dicitur, *Et venerunt volucres et comederunt ea.* Item de infidelitate : quia non erat in caritate quæ habitat[3] in nobis per fidem. Sequitur : *Alius autem de discipulis ejus ait illis.* Primus se ingessit, sed alter se excusavit[4]. Et ponitur reprobatio, excusantis, ibi, *Jesus autem ait illi etc. Domine, permitte me primum ire, et spelire patrem meum.* Et magna est differentia inter istum et præcedentem. Iste vocavit eum Dominum; ille vocavit eum magistrum. Item ille dolum allegavit, iste pietatem : quia præceptum erat de honoratione patris. Unde dilationem petiit, Simile habetur III Reg. XIX, de Elisæo. Sequitur istius reprehentio *Sequere me :* quia qui vult sequi Christum, non debet dimittere sequi propter aliud negotium temporale : unde Psal. XLIV, 2 : dicitur : *Obliviscere populum tuum et domum patris tui.* Item hoc præcepit ei, quia erant alii qui poterant sepelire. Ideo dixit : *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Item quia accidit, ut sæpe, quod qui impeditur aliquo uno negotio; cum unum aliud trahat, cito ruit in aliud; sic si iste ivisset sepelire patrem, haberet fortassis post cogitationes de testamento patris; et ita forte totaliter retraheretur. Isa. V, 18 : *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis.* Unde hoc non fuit crudelitatis. Ut si videamus aliquem affectum nimis de morte patris, prohibetur a funere propter periculum, ut habetur Eccli. XXX, 25 : *Multos occidit tristitia.* Sed dicit, *mortuos*, in plurali, quia mortuus erat duplici morte; scilicet morte infidelitatis et morte corporis. Unde mortuus erat et in corpore et in anima. Unde dat quatuor documenta. Primum scilicet, ut qui vocatus est ad statum perfectionis, non cognoscat patrem carnalem per affectionem inordinatam. Infra XXIII, 9 : *Unus est enim pater vester qui in cœlis est.* Secundum est quod inter fideles et infideles retrahitur germanitatis affectus. Unde Luc. XIV, 26 : *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem et uxorem et filios et fratres et sorores, adhuc et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Et hoc verum est ubi pater et mater retrahunt a Deo. Tertium est quod infidelium mortuorum non est facienda memoria apud sanctos. Quartum est quod omnis qui vivit extra Christum, mortuus est, quia ipse est vita, secundum Gregorium.

Et ascendente eo in naviculam. Positum est præceptum Domini de transfretatione; hic ponitur executio præcepti. Erant enim manifestata miraculain terra : vult manifestare in aquis, ut ostentdat se esse dominum terræ et maris. Per istam naviculam intelligitur Ecclesia, vel crux Christi : unde de ista potest dici illud Sap. XIV, 5 : *Exiguo ligno committunt animas suas.* Discipuli Domini sequuntur eum in Ecclesia per obsequium mandatorum; item sequuntur eum ascendentem in crucem. Ad Gal. VI, 14 : *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.*

Deinde subjungitur miraculum : et primo ponitur periculum imminens; secundo discipulorum interpellatio, ibi, *Et accesserunt;* tertio eorum exauditio, ibi, *Et dicit eis Jesus.* Periculum tangitur ex procella, et Christi dormitione : *Et ecce motus factus est magnus etc.* Sicut sancti dicunt, non est facta tempestas ex intemperie aeris, sed ex divina ordinatione provenit. Et hoc factum est multiplici ratione. Primo, ut discipuli, qui specialiter dilecti et vocati erant, humilia saperent, et non se extollerent : et hoc significabat futurum periculum, quod imminere debebat tempore passionis, et post,

[1] Al. : « dicit. »
[2] Al. : « unde per volucres dæmones. »
[3] Al. : « habitabat. »
[4] Al. : « protinus se ingessit, sed aliter se excusavit. »

ut ait Paulus Apostolus II ad Cor. I, 8 : *Gravati sumus supra virtutem, ita ut nos tæderet etiam vivere.* Item alia causa, ut scirent in periculis vivere, et vincere, ut habetur Rom. VIII, 37 : *In omnibus his superamus propter eum qui dilexit nos.* Item Chrysostomus exponit, quia ipsi erant prædicaturi quæ de Christo viderant ; ideo ut magis in ipsis experti essent miraculis, et essent certiores, voluit Dominus eos pati. Unde in Psal. LXV, 16 : *Venite, et narrabo opera Domini.* Citius enim[1] poterant recordari de hujusmodi quæ sibi evenerunt. *Ipse vero dormiebat :* et hoc ut ostenderet se verum hominem : sic enim erat in omnibus, ut ubi volebat ostendere divinitatem, semper ostendebat aliquid humanitatis. Dormiebat, quia *habitu inventus est ut homo :* Philip. II, 7 : Secundum enim divinitatem non dormiebat. Unde Psal. CXX, 7 : *Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel.* Item dormiebat, ut constituerentur inter timorem et spem. Item ut ostenderet singularitatem, quia in tanta tempestate manebat securus. Prover. VIII, 28 : *Quando librabat fontes aquarum, quando circumdabat mari terminum suum et legem ponebat aquis.* Sequitur interpellatio discipulorum : *Accesserunt discipuli etc.* Tantus enim erat ventus quod oportuit eum evigilare. Et totum istud dictum fuit in figura de Jona : quia Jonas in navi dormiebat ; et nautæ evigilaverunt eum ad interpellationem, isti vero ad salvandum : unde dicunt : *Domine, salva nos, perimus.* Et primo confitentur potestatem ejus, dum dicunt, *Domine.* Psal. LXXXVIII, 10 : *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas.* Item petunt auxilium, quia sciebant ipsum esse salvatorem, Isa. XXXV, 4 : *Ipse veniet, et salvabit nos.* Item periculum terrenorum exprimunt. Et hic signatur mors Christi in dormitione, qui et excitatus est per resurrectionem. Vel dicitur dormire in tribulationibus et tentationibus sanctorum ; et tunc precibus sanctorum evigilat[2]. Unde dicitur Psal. XL, 2 : *Exurge, quare obdormis Domine?* Item dormit in pigris. Unde excitandus est, ut admonet Paulus ad Eph. V, 14 : *Exurge qui dormis, et exurge a mortuis ; et illuminabit te Christus.* Sequitur quo modo subvenit : *Quid timidi estis modicæ fidei?* Videtur quod non essent modicæ fidei, quia dicebant, *Salva nos ;* sed vere modicæ fidei fuerunt ; qui non credebant quod etiam dormiens posset salvare. Vel *modicæ fidei,* quia si ipsi haberent magnam fidem , ipsi possent imperare mari. *Tunc surrexit, et imperavit ventis* ; tempestas enim oritur ex ventis ut ex causa efficiente, ex aquis ut ex causa materiali : et utrique[3] imperavit. Unde Psal. CVI, 25 : *Dixit, et stetit spiritus procellæ.* Et hoc est quod dicitur : *Es facta est tranquillitas magna.* Sed consuetudo est quod quando fit tempestas, duobus diebus mare non sedatur totaliter. Ideo ut appareat perfectum miraculum, statim facta est tranquillitas magna : quia *Dei perfecta sunt opera.* Deut. XXXII, 4 : *Porro homines mirati sunt etc.* Hic ponitur effectus, scilicet admiratio turbarum. Quod dicit *homines,* non intelligatis Apostolos, quia nunquam Apostoli sic appellantur, sed per homines intellige nautas. Vel, secundum Hieronymum, si etiam intelligas homines, idest Apostolos, potest esse, quod dubitare potuerunt ut homines, dicentes : *Qualis est hic?* Hic Chrysostomus addit *Homo :* quia enim ipsum viderant, ideo dubitabant. *Quia venti et mare obediunt ei :* quia omnis creatura suo creatori obedit. Ps. CXLVIII, 8 : *Ignis, grando, nix glacies, spiritus procellarum, quæ faciant verbum ejus,* non quia animam rationalem habeant, sed quia ad modum obedientis se habent. Ut manus et membra animæ obediunt, quia statim moventur ad ejus nutum ; sic omnia Deo obediunt.

4. Sequitur : *Et cum venisset Jesus trans fretum.* Quia[4] posita miracula quibus Dominus liberavit multos a periculis exterioribus, hic ponuntur quibus fit liberatio a periculis interioribus sive spiritualibus : et primo ponitur miraculum ; secundo effectus. ibi, *At illi exeuntes*

[1] Al. : « Cujus enim. »
[2] Al. : « evigilatur. »
[3] Al. : « utrobique. »
[4] Al. : « sed quia. »

abierunt in porcos[1]. Et circa primum primo[2] ostenditur malitia dæmonum quantum ad sævitiam quam in homines exercent; secundo quantum ad impatientiam, ibi, *Et ecce clamaverunt*[3] *etc.* tertio quantum ad nequitiam, quia animalibus brutis nocuerunt, ibi, *Dæmones autem rogabant eum etc.* Circa primum primo locus describitur; secundo sævitia dæmonum declaratur. Erat quædam regio quæ dicebatur regio Gerasenorum. Gerasa interpretatur colonum ejiciens, vel advena appropinquans : quia prope gentiles. *Occurrerunt ei duo habentes dæmonia.* Ostenditur sævitia, primo quia opprimebant eos ; secundo quia homines decipere nitebantur.

Sed quæritur quare alii Evangelistæ non faciunt mentionem nisi de uno; iste de duobus. Dicendum, quod sine dubio duo fuerunt, sed unus fuit magis famosus.

Et erant sævi, quia nocebant non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter. Unde in monumentis habitabant[4], ut inducerent hominibus terrorem. Unde error fuit quem quidam posuerunt, quod dæmones aliquam animam reducerent in corpus mortuum; ut legitur de Simone mago : sed nihil erat, sed fingebant dæmones ad homines decipiendum. Unde dicit Porphyrius, quod genus dæmonum est fallax. Unde isti magi maxime utuntur corporibus mortuorum : quare habitabant dæmones in sepulcris. Isa. XXXV, 4 : *Qui habitant in sepulchris, et in delubris idolorum dormiunt.* Erant enim tam sævi, ut nemo posset[5] transire per viam illam, quia *in via hac qua ambulabam absconderunt superbi laqueum mihi.* Psal. CXLI, 4 : superbi idest dæmones. Sed ostenditur eorum impatientia, quia Christi præsentiam non ferebant : unde dicitur, *Clamaverunt ;* et in hoc ostenditur impatientia. Isa. LXV, 14 : *Clamabitis præ dolore cordis, et præ contritione spiritus ululabitis.* Item fatentur Dei potentiam, dicentes : *Quid nobis et tibi, Jesu filii Dei ?* Vere nihil[6], quia nulla convenientia Christi ad Belial. Sed quare hoc dicebant? Quia graviter puniebant homines; et audierant qui Christus deberet eis potestatem amovere. Unde voluerunt[7], dicere : Etsi aliis nocuimus, tibi non nocuimus ; quare non debes nos gravare. Item confitentur filium Dei. Et in hoc confunduntur Ariani : quia si non sanctis credunt, saltem dæmonibus credant.

Sed contra, quia videtur quod non cognoverunt eum : quia I ad Corinth. II, 8 : *Si cognovissent, nunquam regem gloriæ crucifixissent etc.* Sed dicendum, quod quando Dominus volebat, humanitatem ostendebat, ita quod se eis occultabat.

Quare venisti ante tempus torquere nos? Sciunt dæmones quod in die judicii dæmones debent suscipere majus tormentum[8], cum dicetur infra XXV, 41 : *Ite maledicti in ignem æternum.* Item credunt aliqui quod dæmones usque in diem judicii non patiuntur pœnam sensus, sed pœnam damni[9]. Et hoc pro isto verbo, quia *venisti ante tempus.* Sed contra hoc est quod dicit Damascenus : Hoc hominibus mors quod Angelis casus. Sed homines cum moriuntur statim recipiunt pœnam sensus, sic Angeli[10] qui ceciderunt. Quidam dicunt quod ignem suum semper secum portant.

Sed quomodo potest hoc fieri, quia iste ignis corporeus est? Dicendum, quod licet hic ignis sit corporalis, habet tamen aliquid spirituale : unde cruciat per modum cujusdam alligationis. Spiritus enim excedit naturam corporis ; sed Deus alligat spiritus corporibus ; sicut cum alligatur anima corpori dat corpori ut moveatur, secundum voluntatem animæ : sicut si datur aliqua prælatura alicui in aliqua Ecclesia, ipso non existente in eadem ; sic licet iste ignis sit corporeus, ratione spiritualitatis potest agere.

Torquere nos etc. Magnum tormentum reputant quod non possint hominibus nocere : sed si essent in inferno, non

[1] Al. : « *at illi etc.* »
[2] Al. deest : « primo. »
[3] Al. : « *et exclamaverunt.* »
[4] Al. : « habitant. »
[5] Al. : « poterat. » — [6] Al. : « nulla. »
[7] Al. : « voluit. »
[8] Al. : « tormentorum. »
[9] Al. : « pœnam damni, sed pœnam sensus. »
[10] Al. : « non statim recipiunt pœnam sensus, sicut Angeli etc. Vide I, p., q. LXIV, a. IV, *ad* III. »

possent ita nocere; et ita tormentum eis magnum est intrare in infernum. *Erat autem non longe ab eis grex multorum porcorum pascens.* Hic tangitur malitia: quia non solum hominibus nocent, sed et brutis. *Grex porcorum:* unde patet quod hoc non erat in Judæa, quia Judæi non utuntur porcis. *Si ejicis nos, mitte nos in porcos.*

Sed quare non petierunt quod mitteret eos in homines? Quia ipsi videbant eum solicitum circa curam hominum. Sed quare in gregem porcorum? Quia erant magis vicini. Item quia est animal valde immundum. Unde ad designandam immunditiam permisit intrare in porcos. Et hoc videtur significari Job XL, 22: *Numquid multiplicabit ad te preces*[1], *aut loquetur tibi mollia?*

Sequitur Christi concessio: *Et ait illis, Ite.* Sed videtur Dominus audisse dæmones. Dicendum, quod non audivit, sed ex sua sapientia sic fieri permisit et ordinavit, ut ostendatur malitia dæmonum: quia nisi Dominus cohiberet, ita ruerent in homines, sicut ruerunt in porcos. Sed quando Dominus permittit aliquid[2] dæmonibus, non totaliter permittit, sed imponit eis frenum, ut in Job. Unde ad hoc designandum permisit eos ruere in porcos. Item ad designandum quod nihil possunt nisi ex Dei permissione. Item ut homo suam dignitatem cognosceret, cum[3] ad salutem unius hominis tot millia porcorum permiserit interfici.

Sequitur executio mandati. *Et magno impetu abiit totus grex præceps in mare;* in quo denotatur quod nullus a diabolo totaliter potest extingui nisi porcum[4] se exhibeat, idest totaliter immundum. Unde habetur Apoc. XVIII, 21: *Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna* II Petr. II, 13: *Ili velut irrationabilia pecora peribunt, percipientes mercedem injustitiæ, etc.* Sequitur pastorum admiratio: unde, *Pastores fugerunt... et nuntiaverunt hæc omnia.*

Unde profecti nuntiaverunt triste et lætum. Triste de porcis; sed lætum de dæmoniaco curato. Per istos pastores signantur principes synagogæ, qui propter temporalia quantumcumque possunt contradicunt Christo. Consequenter sequitur totius populi admiratio: *Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu, et viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum.* Et quare? Quia multa damna eis fecerat; immo timebant quod si plus ibi moraretur quod plura eis faceret damna. Sic aliqui propter detrimentum temporale, timent esse cum Christo: ut habetur Isa XXXIV, 2: *Declinate a me semitam: cesset a facie nostra Sanctus Israel.* Vel aliter. Quia non ex malitia, sed ex devotione, quia indignos se reputabant. Simile dixit Petrus Luc. V, 8: *Recede a me, quia homo peccator sum.*

CAPUT NONUM

1. Et ascendens Jesus in naviculam, transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Videns autem Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili: remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua; an dicere, Surge, et ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata; tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam: et surrexit, et abiit in domum suam. Videntes autem turbæ timuerunt, et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

2. Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio Matthæum nomine; et ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani, et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus. Et videntes Pharisæi dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester? Ait Jesus audiens ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite, quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium. Non enim veni vocare justos, sed peccatores.

[1] Al.: « porcos. »
[2] Al.: « aliquibus. »
[3] Al.: « ut. »
[4] Al.: « paratum. »

3. Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis, dicentes : Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter ; discipuli autem tui non jejunant? Et ait illis Jesus : Numquid possunt filii sponsi lugere quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus ; et tunc jejunabunt. Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus : tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit. Neque mittunt vinum novum in utres veteres : alioquin rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt: et ambo conservantur.

4. Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, et adorabat eum, dicens : Domine, filia mea modo defuncta est. Sed veni impone manum tuam super eam, et vivet. Et surgens Jesus sequebatur eum, et discipuli ejus. Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus. Dicebat enim intra se : Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero. At Jesus conversus, et videns eam, dixit : Confide filia. Fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora. Et cum venisset Jesus in domum principis, et vidisset tibicines, et turbam tumultuantem, dicebat : Recedite : non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum. Et cum ejecta esset turba, intravit, et tenuit manum ejus, et dixit : Puella surge. Et surrexit puella, et exiit fama hæc in universam terram illam.

5. Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci clamantes, et dicentes : Miserere nostri, fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci ; et dicit eis Jesus : Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei : Utique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens : Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis Jesus, dicens ? Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmonium habentem : et ejecto dæmonio, locutus est mutus; et miratæ sunt turbæ dicentes : Nunquam apparuit sic in Israel. Pharisæi autem dicebant : In principe dæmoniorum ejicit dæmones.

6. Et circuibat Jesus omnes civitates et castella, docens in synagogis eorum, et prædicans Evangelium regni, et curans omnem languorem et omnem infirmitatem. Videns autem turbas misertus est eis: quia erant vexati et jacentes, sicut oves non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis : Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam.

1. Supra posuit miracula contra pericula corporalia ; hic ponit miracula contra pericula spiritualia : et secundum hoc duo facit. Primo ostendit quomodo subvenit sibi occurrentibus ; secundo quomodo inquirit quos salvet, ibi, *Et circuiat Jesus omnes civitates et castella*. Circa primum primo ponit remedium contra peccatum ; secundo contra mortem, ibi, *Hæc illo loquente ad eos etc.* Circa primum primo ponit remedium contra peccatum remittendo; secundo peccatores ad se trahendo, ibi, *Et factum est discumbente eo in domo etc.* Et primo ponit quædam præambula ad beneficium ipsum, ibi, *Ut autem sciatis etc.* Et primo ponitur locus ; secundo devotio offerentium, ibi, *Et ecce offerebant ei paralyticum.* Dicit ergo : *Ascendens Jesus in naviculam transfretavit.* Et continuatur hæc pars : quia rogabant eum ut ab eis discederet, ideo ascendit navim. Unde dat intelligere, quod si dicant aliqui : *Recede a nobis viam, mandatorum tuorum nolumus* Job XXI, 14 : statim recedit. Unde *ascendit naviculam.* Hæc navicula significat crucem, vel Ecclesiam. *Et venit civitatem suam*, scilicet in civitatem gentium, quæ sibi datæ sunt. Unde in Psal. II, 8 : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam.*

Sed est questio, quare Marcus et Lucas dicant istud esse factum in Capharnaum ; hic vero habetur quod in Nazareth, quæ erat civitas sua.

Dicendum, quod quædam erat civitas Christi ratione nativitatis; et hæc erat Bethlehem : quædam ratione educationis ; et hæc erat Nazareth ; quædam ratione conversationis, et operationis miraculorum ; et sic Capharnaum. Ideo bene dicitur, *In civitatem suam.* Unde dicitur Luc. IV, 23 : *Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua*[1]. Augustinus aliter solvit : quia Capharnaum inter alias civitates Galilææ erat magis famosa : unde erat quasi Metropolis. Et sicut si aliquis esset de aliqua villa juxta Parisios, diceretur quod esset de Parisius propter notitiam loci ; sic Dominus quia erat de finibus Capharnaum, dicebatur inde esse. Vel aliter : quia prætermittunt aliquid Evangelistæ : unde aliquid potest addi, quod videlicet transivit per Nazareth, et venit in Capharnaum. Et tunc obtulerunt ei.

Ecce offerebant ei paralyticum. Hic tangitur devotio afferentium : unde in Marco tangitur, quod quia non poterant transire, posuerunt per tegulas. Iste paralyticus significat peccatorem in peccato

[1] Al. « quanta audivimus miracula quæ fecisti in Capharnaum, fac hic in patria tua. »

jacentem : unde sicut non potest paralyticus se movere, sic nec iste. Illi autem qui portant eum, sunt illi qui suis monitionibus portant eum ad Deum.

Videns autem Jesus fidem illorum etc. Ponit beneficium : ubi possumus tria videre. Primo quid movit Jesum ; secundo quid sit quod requiritur ; tertio[1] disceptationem contra beneficium. Curat aliquando Dominus aliquem propter fidem suam : aliquando propter preces suas, et aliorum. *Videns ergo fidem illorum dixit.* Unde dicitur Marc. XI, 24 : *Quicquid orantes petitis, credite quia accipietis, et fiet vobis. Confide fili.* Quid ergo requiritur? Fides. Ps. CXXIV, 1 : *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion ; non commovebitur in æternum qui habitat in Hierusalem.* Et act. XV, 9 : *Fide purificans corda eorum. Remittuntur tibi peccata tua.* Hic tangitur beneficium. Sed quid est quod iste petebat sanitatem corporis, et Dominus dat sanitatem animæ? Ratio est, quia peccatum erat causa ægritudinis ; sicut in Psal. XV, 4 : *Propter iniquitates eorum multiplicatæ sunt infirmitates eorum.* Unde fecit Deus sicut bonos medicus, qui causam curat. Deinde ponit disceptationem contra beneficium, ibi, *Et cum cognovisset Jesus cogitationes eorum etc.* Dicit ergo : *Ecce quidam de scribis dicebant infra se : Hic blasphemat.* Et quare mirabantur? Quia videbant hominem et non videbant Deum : solius autem Dei est dimittere peccata : ideo dicebant eum blasphemum, juxta illud Job XXXIV, 18 : *Qui dicit regi apostata, qui vocat duces impios etc. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Hic confutat eos tripliciter : sua cognitione, verbo, et facto. Cognitione : quia sicut[2] soli Deo pertinet dimittere peccata, sic cognoscere secreta cordis. Psalm. VII, 11 : *Scrutans corda et renes Deus. Cum vidisset* : quia solus scit cogitationes hominum. Et primo reprehendit eorum nequitiam : *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* quia blasphemum eum dicebant. Isa. I, 16 : *Auferte mala de cogitationibus vestris. Quid est facilius etc.* Hic ponit confutationem. Sed videtur male arguere Dominus ; quia arguit a minori affirmando. Facilius enim videtur sanare corpus, quam sanare animam. Sed exponit sic Hieronymus. Facilius est dicere quam facere : verum quantum ad factum, fortius est animam quam corpus sanare ; sed quantum ad potestatem, eadem est potestas utrobique. Sed si ad dictum referatur, videmus quod mendaces cito mentiuntur, ubi non possunt deprehendi. In his enim quæ apparent, deprehendi possunt, sed non in his quæ latent. Unde in his audacter loquuntur ubi deprehendi non possunt. Facilius est ergo dicere, si non possistis cognoscere. Ideo : *Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.* Ostendit facto. Et primo ponitur finis operationis ; secundo modus ; tertio efficientia : unde dicit : Et propter hoc *ut sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata; tunc ait paralytico : Surge, tolle lectum tuum et vade in domum tuam.* Per hoc manifestat se Deum. Supra I, 21 : *Ipse enim est qui salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Dicit : *Quod filius hominis* et dicit *In terra*, et elidit duplicem errorem ; scilicet Nestorii, et Photini. Dicebat Nestorius, quod Filius hominis et Filius Dei erant duo supposita, nec poterat dici de uno quod dicitur de altero : unde non poterat dici : Iste puer creavit stellas. Ideo dicit, *Hominis :* quia Dei est dimittere peccata. Item contra Photinum, qui dicebat, quod Christus acceperat initium de Virgine Maria, et merito acquisivit divinitatem : et nitebantur super illud, infra XXVIII, 18 : *Et data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* ideo dicit, *In terra* : unde Baruch III, 38 : dicitur : *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est : Habet potestatem.*

Videtur quod per hoc non ostendatur ; quia etiam ipsi Apostoli habebant potestatem. Sed dicendum, quod ipsi habebant per viam administrationis, non auc-

[1] Al. : « unde possumus videre quid movit Jesum, quod sit quod requiritur. »

[2] Al. : « confutat eos, tripliciter. Sua cognitione : quia sicut etc. »

toritatis. Hoc autem quod dicitur, *Ut autem sciatis etc.* dupliciter potest legi : vel ut sint verba Evangelistæ, et ita fuit narratoria : vel sint verba Christi dicentis, *Ut sciatis etc.*, et sic oratio est imperfecta, quia ipsi dubitabant. Ideo ut sciatis quia ego habeo potestatem dimittendi peccata, *ait paralytico : Surge etc.* Unde verbo curavit ; quod proprium est Dei, juxta illud Psal. XXXII, 9, *Dixit et facta sunt.*

Tria habebat infirmus. Jacebat in lecto, portabatur ab aliis, ire non poterat, Quia ergo jacebat, dicit, *Surge :* quia portabatur, præcepit ut portaret, *Tolle lectum tuum :* quia ire non poterat, dixit, *Et ambula : Dei enim perfecta sunt opera.* Deut. XXXII, 4 : Similiter peccatori in peccato jacenti dicitur, *Surge*, a peccato per contritionem : *tolle lectum*, per satisfactionem : Michææ VII, 9 : *Iram Domini portabo, quia peccavi ei : et vade in domum tuam*, in domum æternitatis, vel in conscientiam propriam. Sap. VIII, 16 : *Intrans in domum meam, conquiescam in illa.*

Sequitur executio : *Surrexit, et abiit. Videntes autem turbæ*, non scribæ, quia isti dedignabantur, *timuerunt.* Habac. IV, 2 : *Domine audivi auditum tuum, et timui.* Sed quo timore? Quia, *glorificaverunt Deum :* quia omnia in Deum retulerunt. Psal. CXIII, 1 : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Qui dedit potestatem talem hominibus.* Unde isti non contemnunt, sicut scribæ. Sed quia dicitur. *hominibus*, ideo Hilarius exponit : *Qui dedit talem potestatem hominibus*, ut fiant filii Dei : ut in Joan. I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

2. Hic ponitur primo conversio peccatorum ; secundo disceptatio Pharisæorum, ibi, *Et videntes Pharisæi dicebant discipulis ejus.* Et primo dicit, qualiter quemdam vocavit ad disciplinam ; secundo quomodo multos ad familiaritem, ibi, *Et factum est discumbente eo in domo etc.* Dicit ergo : *Cum transiret inde Jesus.* Quare transivit? Quia insidiabantur ei, ideo nolebat turbas[1], ut dicitur Eccl. VIII, 13 : *Non incendas carbones peccatorum. Vidit hominem.* Vere hominem, quia peccatorem. Psal. LXXXI, 7 : *Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis. Sedentem in telonio.* Telonius vectigalium[2] : unde erat locus ubi vectigalia recipiebantur. Unde erat in quodam statu ubi vix homo vivere potest sine peccato. *Matthæum nomine.* Alii appellant eum Levi, ad servandum honorem ejus, ut non noscatur ille esse peccator : sed ipse vocat se Matthæum, quia *justus in principio accusator est sui*, dans intelligere quod Dominus non est acceptator personarum. *Et dixit ei : Sequere me.* Et hoc magnum est quod moveat Dominus ad sequelam. *Et surgens secutus est eum.* Unde potuit dicere illud Job XXIII, 2 : *Vestigia ejus secutus est pes meus, viam ejus custodivi, et non declinavi ab ea.*

Sed objicitur quod hoc non potest esse quod ad unum verbum iste secutus est eum. Et dicendum, quod fama Jesu ita divulgata erat quod jam beatum se reputabat qui sequebatur eum ; ideo ad unum verbum iste secutus est eum. Unde ostenditur obedentia quia statim secutus est eum.

Sed quare non statim vocavit a principio? Dicendum, quod iste sapiens erat sapientia sæculi[3] Tardavit autem Dominus vocare eum, donec miracula provocarent. Vel dicendum, quod istud dictum est per reiterationem : quia iste fuit in prædicatione Domini in monte.

Sed quare ergo sic ponit Matthæus? Dico, ratione humilitatis : quia enim miraculum reputavit vocationem ejus, ideo inter miracula recitavit.

Sed quare plus fit mentio de vocatione Petri et Andreæ et Matthæi, quam aliorum? Dicendum, quod inter viliores homines fuerunt piscatores. Item inter peccatores, illi maxime qui vectigal recipiebant. Et ideo specialiter fit mentio, ad cognoscendum quod Deus non est personarum acceptator.

Sequitur : *Et factum est eo discumbente in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus.* Hic tangitur quo-

[1] Al. : « turbari. » — [2] Al. : « vectigal. »

[3] Al. : « servili. »

modo multos vocavit ad familiaritatem : unde dicit : *Et factum est etc.* Alii dicunt quod fecit et convivium ; iste vero tacet Et verum est quod fecit : unde invitavit multos, ut ad Deum traherentur : quia cortina cortinam trahit, Exod. xxxvi, Unde signum est quod aliquis firmiter conversus est ad Dominum, quando alios trahit, quos magis diligit. Unde dicit quod *multi publicani discumbebant, et peccatores cum Jesu* : quia *si quis aperuit mihi, intrabo, et cœnabo cum eo, et ipse mecum* : Apocalyp. iii, 20. *Et videntes Pharisæi etc.*

Dictum est qualiter Dominus peccatores invitat ad sequelam, et ad convivium recipit ; hic ponitur disceptatio : primo [1] de societate ; secundo de convivio, ibi, *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis.* Circa primum primo ponitur quæstio ; secundo responsio, ibi, *Ait Jesus etc.* Dicit ergo : *Et videntes Pharisæi dicebant discipulis ejus.* Notandum, quod isti Pharisæi erant malitiosi, unde volebant schisma ponere inter discipulos et Jesum : unde discipulis, Jesum accusabant, et discipulos et Jesu. Unde volentes erga discipulos accusare Jesum, dicunt : *Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester ?* Isti sunt de numero illorum de quibus habetur Prov. vi, 16 : *Sed sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus, scilicet qui seminat inter fratres discordias.*

Sed quæritur quare Lucas dicit istud esse dictum de discipulis. Et respondet Augustinus, quod eadem est sententia utrobique, licet verba differant : quia totum imputabant doctrinæ magistri. Unde Lucas refert ad verba, sed Matthæus ad sententiam.

Sed videtur quod isti recte arguebant, quia sunt vitanda peccatorum consortia. Sed notandum, quod aliquando sunt vitanda peccatorum consortio propter superbiam et contemptum, ut isti, sicut habetur Isa. lxv, 5 : *Non appropinques mihi, quia immundus est.* Alii vero vitant consortia propter peccatorum utilitatem [2], ut erubescant, et sic convertantur ; et sicut dicit Paulus I ad Corinth. vi, 5 : *Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam.* Item aliquis vitat propter cautelam sui, timens ne pervertatur. Eccli. xxii, 1 : *Qui tangit picem coinquinabitur ab ea.* Et in Psal. xvii, 27 : *Cum perverso perverteris.* E contrario similiter aliqui commorantur cum [3] peccatoribus ad sui probationem : unde tentatio est sui probatio, ut habetur Eccli. xxvii, 6. Et II Pet. ii, 18 : *Aspectu enim et auditu justus erat habitans apud eos* [4]. Et Cant. ii, 2 : *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Et ibi dicit *Glossa :* Non fuit bonus, qui malos tolerare non potuit. Item aliqui inter malos commorantur propter conversionem, ut Paulus dicit I Corinth. ix, 19 : *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem.* Sed differentia est : quia peccatoribus perseverantibus et pœnitere nolentibus non oportet communicare. De illis vero de quibus speratur, distinguendum est ex parte illius qui habitat : quia aut est firmus, aut infirmus. Si infirmus, habitare cum eis non debet : si firmus, competens est ut cum eis habitet, ut eos ad Deum convertat. Item Jesus medicus erat certus, ideo cum esset cum eis periculum non timebat ; ideo etc.

Sed sequitur Jesu responsio. Et ponit rationes tres. Primo ex similitudine dicit : *At Jesus audiens dixit : Non est opus valentibus medicus.* Et vocat se Dominus medicum, et bene. Psal. cii, 3 : *Qui sanat omnes infirmitates tuas*, scilicet tam animæ quam corporis [5]. Ideo tangit infirmitates et animæ et corporis : unde dicit : *Non est opus valentibus medicus etc.* Valentes dicuntur qui ex superbia reputant se valere : de quibus Apoc. iii, 17, dicitur : *Dicis : Dives sum et locupletatus, et nullius egeo ; et nescis quia tu es miser, et miserabilis, pauper, cæcus et nudus.* Et talibus non est opus medicus, *sed male habentibus*, idest peccatum recognoscentibus ; sicut dicebat David Psal. l, 5 : *Iniquitatem meam ego cognosco etc.* Secundo inducit auctorita-

[1] Al. deest : « primo. »
[2] Al. : « vilitatem. »
[3] Al. omittitur : « cum. »
[4] Al. : « erit habitum inter illos. »
[5] Al. : « qui propitiatur Dominus omnibus infirmitatibus tuis, animæ quam corporis etc. »

tem, dicens : *Euntes autem discite quid est;* quasi dicat : Vos non intelligitis Scripturas ; sed ite, et discite quid est : *Misericordiam volo, et non sacrificium.* Hoc scribitur Oseæ vi, 6. Et dupliciter exponitur. Primo ita quod intelligatur unum alii præferri : quia magis volo misericordiam, quam judicium : unde præfertur sacrificium sacrificio. Sacrificium est agnus item misericordia : talibus enim hostiis miseretur [1] Deus. Quid ergo istorum melius? Prover. xxi, 3 : *Facere misericordiam et judicium magis placet Deo quam victimæ.* Vel ita quod unum approbetur, reliquum vero reprobetur. *Misericordiam volo, sed non sacrificium,* quod faciatis. Unde Isa. i, 15 : Holocausta nolui [2], quia, *manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Vel aliter : *Misericordiam volo; et non sacrificium.* Illud enim dicitur aliquis velle quod vult propter se et non propter aliud : sicut se medicus diceret : Volo sanitatem ; et sic in operibus quæ offerimus Deo, quædam offerimus propter se, ut diligere Deum et proximum ; alia vero propter ista. Michæ vi, 8 : *Indicabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te. Utique facere judicium, et diligere misericordiam.* Tertio inducit Dominus aliam rationem ex suo officio : ut si aliquis legatus missus esset et uteretur suo officio, si prohiberetur ab alio, diceret : Stultus es, quia prohibes quod ad me pertinet. Venerat Dominus ad salvandum peccatores : unde dictum est cap. i, 21 : *Et vocabis nomen ejus Jesum : hic enim salvum facies populum suum a peccatis eorum.* Et ideo dicit : *Non veni vocare justos, sed peccatores.* Lucas addit, ad pœnitentiam. Et justa est hæc additio : quia non venit vocare peccatores ut remanerent in peccatis, sed ut amoveantur ab eis.

Sed potest quæri de justis, quia nullus justus nisi solus Deus, quia omnes sumus peccatores. Item videtur falsum quod dicit, quia Joannes justus fuit, Simeon justus, Zacharias justus ; et tamen eos vocavit.

Dicendum, quod distinguendum est de justitia : quia justus aliquis dicitur qui peccato non est obnoxius ; et sic non est justus quisquam, quia omnes vel mortali vel veniali vel originali sunt obnoxii saltem quantum ad reatum : et istud penitus delevit : quia Joan. v, 40, *Ipse venit ut vitam habeant.* Unde non venit vocare justos inquantum justos, sed inquantum peccatores [3]. Item dicitur justus qui non est obnoxius peccato mortali : unde non venit vocare justos ad pœnitentiam, sed ad majorem justitiam. Vel sic. *Non veni vocare justos*, idest qui de sua justitia confidunt ; *sed peccatores*, qui pœnitent, ignorantes suam justitiam.

3. Hic ponitur quæstio de convivio ; et sequitur responsio, ibi, *Et ait Jesus.*

Sed tunc est hic quæstio litteralis, quare Marc. ii, et Luc. vi, videtur quod ab aliis facta fuerit quæstio : ubi dicitur Luc. iii, 18 : *Quare discipuli Joannis et Pharisæorum jejunant, tui autem discipuli non jejunant?* Ergo discipuli non dixerunt.

Augustinus solvit. Ita erat quod Pharisæi insidiabantur Christo : unde aliquando secum Herodianos traxerunt ; modo vero assumpserunt discipulos Joannis. Unde potuit et ab aliis et a discipulis peti.

Sed unde hoc quod jejunabant? Respondetur hic ex traditionibus suis, vel ex lege, sicut habetur quod in die propitiationis tenebantur jejunare. Et Zach. viii, 19 : *Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium et lætitiam, et in solemnitates præclaras.* Item discipuli Joannis jejunabant exemplo magistri sui, qui magnæ fuit austeritatis. Discipuli vero Christi non jejunabant.

Et ait illis Jesus. Hic respondet Jesus, et subtiliter. Primo assignat causam a parte sua ; deinde a parte discipulorum. Circa primum duo facit. Primo determinat tempus epulandi ; secundo jejunandi, ibi, *Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus ; et tunc jejunabunt.* Dicit ergo : *Numquid possunt filii sponsi*

[1] Al. : « promeretur. »
[2] Al. : « noluit. »
[3] Al. : « sed peccatores. »

lugere quamdiu cum illis est sponsus? Ubi iste dicit lugere, alius dicit *jejunare*. Licet enim jejunium quamdam habeat lætitiam spiritualem, tamen, ut habetur Hebr. XII, 2, *Omnis disciplina in præsenti quidem videtur esse non gaudii, sed mœroris.* Unde est jejunium spiritualis lætitiæ, ut habetur Daniel. IX, 3 : *Posui faciem meam ad Dominum Deum meum deprecari et rogare in jejunio, sacco et cinere.* Item est luctuosum et afflictionis, ut quando propter dolores. Respondet Dominus de utroque. Sponsus Christus est : quia enim habet sponsam sponsus est. Ipse enim est sponsus totalis Ecclesiæ, et primordium. Aliud habuit primordium lex vetus, et aliud lex nova : lex enim vetus primordium habuit in timore : lex nova in amore : unde Rom. VIII, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.* Et Heb. XII, 22 : *Accessistis ad montem Sion, et civitatem Dei viventis Hierusalem.* Quia igitur primordium novæ legis fuit in amore, ideo discipulos suos nutrire debuit in amore quodam; ideo se sponsum nominat, et discipulos filios : quia ista sunt nomina amoris. Unde bonum est quod conservem eos : et ideo nolo aliquid grave eis imponere, ne abhorreant, et sic retrocedant. Et ideo qui in religionibus sunt, non sunt gravandi. Unde Ambrosius in *libro de Similitudinibus* reprehendit eos qui novitios graviter onerant. Et hoc est quod Christus dicit : *Numquid possunt filii sponsi lugere? etc.*, quasi dicat : Non oportet quod jejunent; sed magis in quadam dulcedine vivere et amore; ut sic legem meam recipiant in amore, ut habetur ad Rom. VI, : *Qu modo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Unde a Pascha usque ad Pentecostem non sunt jejunia : quia tunc recolit Ecclesia novitatem legis. *Venient autem dies etc.* Et hoc ad litteram. *Venient dies,* quando scilicet vobis procurantibus, *auferetur ab eis sponsus*; *et tunc jejunabunt.* Et hoc prædixit eis, dicens, Jac. XVI, 20 : *Vos plorabitis; mundus autem gaudebit.* Illi enim qui ante Christum fuerunt, desideraverunt Christi præsentiam, ut Abraham et Isaias, et alii prophetæ. Item post mortem ejus desiderata fuit ab Apostolis : unde Petrus quasi in continuo dolore erat propter absentiam Christi ; et Paulus dicebat : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo* ad Philip. 1, 23. Unde tunc erat tempus jejunandi. Alia ratio quare in præsentia non tenentur jejunare : quia jejunium eligendum est inquantum castigat carnem, ne contra spiritum invalescat : sed cum erat præsens, custodiebat eos ab excessu : ideo non oportebat eos jejunare, Unde in Joan. XVII, 12 : *Pater, cum eram cum eis, conservabam eos.* Sed Joannes Baptista non habebat hanc virtutem ; ideo jejunare debebant ejus discipuli. Sed quando Christus ablatus fuit, eos oportuit jejunare. Unde Paulus dicit I Corinth. IX, 27 : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo etc. Nemo autem mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus.* Hic ponit aliam rationem a parte discipulorum ; et ponit duo exempla. Unum secundum Augustinum, aliud secundum Hieronymum. Unde secundum Augustinum, vult dicere : Dictum est quod in præsentia Christi non debebant jejunare discipuli, nec etiam ex conditione sua, quia imperfectis gravia injungi non debent. Igitur cum isti sint imperfecti, eis jejunium injungi non debet. Ut istud ergo significet, tangit sub metaphora panni et vini. Quia justitia consistit in operibus exterioribus et in novitate affectionis, ideo duo exempla ponit. Dicit ergo : *Nemo mittit etc.* ut si vellet jungere novum pannum, non ponet *commissurum,* idest depetiaturam, *panni rudis*, idest novi, *in vestimentum vetus,* quia tolleret ejus pulchritudinem : sic si aliquis imperfectus habet aliquam consuetudinem vitæ suæ, si vis imponere ei aliud jugum, recedit ab eo quod consueverat, *et efficitur pejor scissura,* ut habetur infra. *Neque mittunt vinum novum in utres veteres.* Ponit hic aliud exemplum de vino : quasi dicat : Discipuli mei sunt quasi utres veteres. Vinum novum est lex nova, ratione novitatis : unde cum recepissent Spiritum sanctum, dixerunt eos musto madere. Act. II, 13. Unde : *Neque mittunt vinum novum in utres veteres : alioquin rumpuntur utres.* Unde

si homini veteri, qui aliquando habet aliquam consuetudinem, imponis novum vivendi modum, rumpitur cor per intolerantiam. Item *effunditur vinum*, idest non custoditur, *et utres pereunt;* quia conculcaverunt mandata Dei, et ideo pereunt. *Sed vinum novum in utres novos mittunt*, doctrinam spiritualem innovans per affectum, ut dicit Apostolus I Corinth. II, 13 : *Spiritualibus spiritualia comparantes.* Proverb. II, 10 : *Si introierit sapientia cor tuum, et scientia animæ tuæ placuerit, custodiet te, et prudentia servabit te, ut eruaris a via mala, et ab homine qui perversa loquitur etc.* Hieronymus aliter exponit : quia institutum Pharisæorum vocat vestimentum vetus, novum doctrinam evangelicam ; quasi dicat : Non est bonum ut servent documenta vestra, quia sic facerent scissuras veteres ; et sic novam doctrinam recipere non possent : sicut videmus quod facilius recipit doctrinam suam qui non est imbutus contraria doctrina quam qui est imbutus. Et ideo non est bonum quod vestra imbuantur doctrina.

4. Posuit miracula quibus adhibentur remedia contra pericula peccati ; hic ponit illa quibus adhibentur remedia contra pericula mortis. Et dividitur in partes duas : quia primo[1] narrat quomodo vitam restituit ; secundo quomodo opera vitæ, ibi, *Et transeunte inde Jesu.* Circa primum primo ponitur invitatio ad miraculum peragendum ; secundo indicium, ibi, *Et ecce mulier etc.;* tertio miraculi præparatio, ibi, *Et cum ejecta esset turba.* Circa primum quatuor facit. Primo describitur tempus invitationis ; secundo persona invitans ; tertio invitatio : quarto admissio invitationis. Dicit ergo : *Hæc illo loquente*, scilicet in domo Matthæi.

Sed est objectio : quia Marcus et Lucas alio ordine recitant, scilicet quod iste accessit ad Jesum postquam transfretaverat.

Augustinus solvit, quod quando ponitur in Evangelistis aliquid ad tempus pertinens, si statim ponitur, repræsentatur tunc ordo historiæ ; et ideo cum dicitur hic, *Hæc eo loquente*, significatur ordo historiæ : sed in Marco et Luca refertur ad ordinem memoriæ suæ. Vel potest dici, quod fuit aliquis locus medius ubi[2] istud accidit : aliquando enim non dicunt utrum statim, post, vel quando factum quid sit.

Sequitur : *Ecce princeps.* Hic ponitur persona invitans, scilicet princeps synagogæ, et dicitur Jairus illuminans, vel illuminatus. In Gen. XXIII, 6 : *Princeps Dei est apud nos.* Sequitur invitatio ; et duo facit. Primo exhibuit reverentiam, quia personaliter *accessit*, et *adoravit.* Item potestatem confitetur, quia dicit, *Domine.* Iste princeps significat antiquos patres, quia isti accesserunt per desiderium et credentes Christum venturum adoraverunt. Ps. CXXXI, 7 : *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Item confitebantur : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* Psal. XCIX, 3.

Sequitur periculum : *Filia mea modo defuncta est.* Contrarium habetur in Luca et in Marco : quia ibi Mar. V, 23, dicitur : *Filia mea in extremis est.* Et cum esset in via, occurrerunt ei famuli etc.

Solvit Augustinus : quia quando iste Jairus recessit, jam erat in extremis, et credebat quod eam non inveniret vivam : ideo magis petebat ut veniret et resuscitaret eam, quam ut curaret : unde dicit : *Filia mea modo defuncta est etc.*, quasi dicat : Credo quod jam mortua sit. Alii igitur dixerunt secundum quod fuit ; sed Matthæus ad intentionem retulit. Ideo Augustinus dat bonum documentum, quod non est necessarium quod eadem verba referantur, sed sufficit quod solum intentio dicatur.

Sed quare dixerunt famuli ibid. XXXV : *Noli vexare magistrum?* Videtur hoc fuisse incredulitatis. Dicendum, quod hoc verum esset si hoc dicerent ex intentione domini ; sed ipsi nesciebant ejus intentionem Chrysostomus sic exponit. Consuetudo est aliquorum quando volunt movere ad pietatem, quod exaggerant malum : ideo ut magis moveret eum, dixit, *Defuncta est.*

Ista filia est synagoga, quæ filia est

[1] Al. : « dividitur quia primo etc. »

[2] Al. : « ut. »

principis, scilicet Moysi, quæ mortua est per infidelitatem, Luc. xix, 42 : *Nunc autem abscondita est ab oculis tuis etc.* Sed videtur esse in isto fides infidelitati conjuncta : quia quod credebat quod resuscitaret, erat[1] fidei ; sed quod credebat quod absens non posset, hoc erat infidelitatis. Unde iste videtur similis Naaman, qui dixit : *Putabam quod egrederetur ad me, et stans invocaret nomen Domini Dei sui, et tangeret manu sua locum lepræ, et curaret me etc.* IV Reg. v, 11.

Sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet. Mystice hic significatur appetitus patrum de venturo[2] Christo : unde dicebant : *Veni, impone manum tuam*, idest Christum, ut in Psal. CXLIII, 7 : *Emitte manum tuam de alto. Et surgens Jesus secutus est eum. Surgens,* scilicet a prandio. Hic habetur documentum misericordiæ Christi, quia ad petitionem illius, statim ivit, ut habetur Isa xxx, 19 : *Statim ut audierit, respondebit tibi Dominus.* Item dat exemplum prælatis de solicitudine, quod statim soliciti sint ad subveniendum peccatis. Item dat documentum obediendi, quia discipulos secum duxit, ut habetur Heb. XIII, 17 : *Obedite præpositis vestris.* Sed non duxit Matthæum, quia adhuc infirmus erat.

Et ecce mulier. Dat exemplum virtutis. Et tria facit. Primo describitur ejus infirmitas ; secundo commendatio mulieris, ibi, *Dicebat enim intra se etc. ;* tertio benignitas Christi sanantis, ibi, *At Jesus conversus etc.* Dicit ergo : *Et ecce mulier.* Ut habetur Lev. XII, mulier quæ patiebatur fluxum sanguinis, immunda erat, et non habitabat cum hominibus : ideo non accessit in domo, sed in via. Et hæc significat gentilitatem, quæ ingressa est in plenitudinem Judæorum, ut habetur ad Rom. XI, 25 : *Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret.* Hæc, scilicet synagoga, habet fluxum sanguinis, scilicet errorem immolatitii sanguinis. Vel potest retorqueri ad peccata carnalia : unde *caro et sanguis regnum Dei non possidebunt :* I ad Cor. XV, 50. Hæc mulier *patiebatur duodecim annis :* et filia principis erat duodecim annorum : unde hæc incepit pati quando filia principis nata fuit. *Accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus.* Hic ponitur commendatio ipsius mulieris ex ipsius humilitate, et ex fide quæ maxima est ad impetrandum[3]. *Accessit, et tetigit fimbriam*, a retro. Quare a retro? Quia immunda reputabatur : unde quicquid tangebat, immundum erat secundum legem ; ideo timebat ne repudiaret eam. Item non est ausa tangere nisi fimbriam. Præcipiebatur in lege quod in quatuor angulis vestis portarent fimbrias, et ibi habebant tympana ad memoriam mandatorum Dei, et ut sic ab aliis dignoscerentur : et hanc vestem Christus habebat. Mystice hoc significat gentilitatem, quæ accessit per fidem ; sed retro, quia non ipso vivente. Item tetigit vestimentum, scilicet humanitatem, et solum fimbriam, quia per Apostolos tantum. *Dicebat enim intra se : Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero.* Hilarius dicit : Multa est virtus Christi : quia non solum in animam, sed ex anima in corpus, et ex corpore in vestes redundat. Et sic omnia quæ tetigerunt Christi corpus habere debemus in reverentiam. Psal. CXXXII, 2 : *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam, barbam Aaron ; quod descendit in oram vestimenti ejus etc.* Quod descendit in barbam, idest divinitas in carnem ; et in oram vestimenti, idest in Apostolos[4]. *Salva ero :* sic si fecerimus et ei adhæserimus, salvi erimus. Joel. II, 32 : *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini salvus erit.*

At Jesus conversus, et videns eam, dixit, Confide filia. Hic ponitur Christi benignitas. Et primo ostenditur facto : quia conversus ad eam. Et quare? Ne diffideret : quia enim furtive accesserat, non credebat quia converteretur ad eam. Item ut traheretur ad exemplum fides istius item ut se Deum ostenderet : unde conversus est conversione misericordiæ, et vidit eam oculo pietatis. Zach. I, 3 : *Convertimini ad me, et ego convertar ad*

[1] Al. : « est. »
[2] Al. : « veniendo. »
[3] Al. : « imperandum. »

[4] Al. : « idest divinitas in carne, quod descendit in barbam, idest in Apostolos, et in oram vestimenti. »

vos. Item ostenditur ejus benignitas verbo, cum dicit, *Confide.* Quia timens accessit, ideo blande eam alloquitur. Isa. xxx, 15 : *Si revertimini et quiescatis, salvi eritis.* Item vocat eam filiam, ne diffidat. Joan. I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Item dat spem : *Fides tua te salvam fecit.* Unde nostra salus ex fide est, ut habetur ad Rom. III. Et sequitur effectus : *Et salva facta est mulier ex illa hora :* et non ex hora qua Christus dixit, sed ex hora qua tetigit.

Et cum venisset Jesus in domum principis, et vidisset tibicines etc. Hic ponitur resuscitatio. Et quatuor facit. Primo mortis indicia describuntur ; secundo datur spes, ibi, *Recondite etc.;* tertio ponitur resuscitatio ; quarto ponitur effectus. Dicit ergo : *Cum venisset... et vidisset etc.* Et quare venerunt tibicines ? Turba venit sicut solet fieri etiam de mortuis modo ; sed tibicines, quia fuit consuetudo quod veniebant tibicines, et cantabant lugubria, ut alios excitarent ad fletum, ut habetur Hier. XIX, 17 : *Contemplamini, et vocate lamentatrices, et veniant.* Hi tibicines sunt falsi doctores : *lingua enim eorum adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus.* Isa, III, 8 : Turba autem populus Judaicus. Exod. XXIII, 2 : *Non sequeris turbam ad faciendum malum.* Hanc suscitavit Dominus in domo. Tres enim mortuos suscitavit Dominus : Puellam in domo, juvenem in porta, Lazarum in sepulchro. Quidam enim peccato moriuntur, sed non extra feruntur ; et hoc est per consensum in peccatum, sed non exeunt ad extra per opera. Quidam autem extra fertur ad actum, et hic significatur per eum quem suscitat in porta. Quidam vero ex consuetudine jacet in sepulchro, qui significatur per Lazarum. Hæc igitur puella significat peccatorem qui est in peccato occulto, scilicet in mente. Tibicines sunt qui fovent eum in peccato. Ps. x, 3 : *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ.* Turba est cogitationes. Et hanc sanat Dominus : unde dicit : *Recedite, non est mortua.* Hic dat spem. *Non est mortua,* scilicet sibi ; *sed dormit,* quia est ita sibi facile[1] resuscitare, sicut alicui aliquem excitare a somno. Simile habetur Joan. XI, 11 : *Lazarus amicus noster dormit. Non est mortua.* Et quare dixit hoc modo ? Quia deridebant eum. Sed quare voluit derideri ? Hoc fuit ut non possent contra miraculum dicere. Unde primo adversarios faciebat confiteri, ut post contradicere non possent. *Et cum ejecta esset turba, intravit.* Et quare ejecta fuit turba ? Quia videre non fuit digna. Turba sunt Judæi qui non convertuntur. Et moraliter, ad hoc quod anima suscitetur, oportet quod turba cogitationem expellatur ; et tunc intrat Dominus. *Intravit, et tenuit manum ejus etc.* Psal. XI, 16 : *Dextera Domini fecit virtutem.* Tenet manum peccatoris quando adjutorium ei præbet. *Et surrexit puella,* scilicet ad vitam : sic nos per Dei adjutorium a peccato. Sequitur divulgatio in omnem terram.

5. Supra ostensum est qualiter vitam restituit ; hic tangitur quomodo dedit officia vitæ : et primo tangitur quomodo visum restituit ; secundo quomodo loquelam, ibi, *Egressis autem illis, etc.* Et primo quatuor facit. Primo ponitur petitio cæcorum : secundo examinatio credentium ibi, *Et dicit eis Jesus etc.;* tertio exauditio, ibi, *Tunc tetigit oculos eorum;* quarto instructio illuminatorum, ibi, *Et comminatus est.* Circa petitionem istorum quinque notare possumus, quæ faciunt petitionem exaudibilem. Primo, quia congruum tempus elegerunt ad petendum, quia *transeunte eo :* et in hoc significatur tempus incarnationis, quod est tempus miserendi. Unde in Psal. CI, 14 : *Quia venit tempus miserendi ejus.* Et ideo melius exauditi fuerunt, ut habetur Heb. V, 7 : *Exauditus est pro reverentia sua.* Item ad hoc ut impetrarent, *secuti sunt eum ;* qui enim Deum non sequuntur obediendo, non impetrant *Duo cæci.* Isti duo cæci sunt duo populi, scilicet Judæorum, et Gentilium : cæci enim sunt qui fidem non habent. De talibus dicitur Isa, LIX, 10 : *Palpavimus sicut cæci parietem.* Item requiritur fervor devotionis, cum dicitur, *Clamantes,* ut

[1] Al. : « ita facile. »

habetur in Psal. cxix, 1 : *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me.* Item humilitas petentium, cum dicitur : *Dicentes : Filii David miserere nostri :* ut habetur Dan. ix, 17 : *Exaudi Deus noster orationem servi tui.* Item tangitur fides eorum, quia filium David nominant ; et hæc est necessaria ; ut habetur Jac. i, 6 : *Postulet in fide, et nihil hæsitans.* Deinde petentes examinat, Primo facto, differendo exauditionem eorum : tunc enim firma fides ostenditur quando statim non impetratur. Habac. ii, 3 : *Si moram fecerit, expecta eum, quia veniet.* Unde duxit eos usque ad domum. *Cum autem venisset domum etc.* Per domum istam intelligitur Ecclesia, quia ista est domus Dei, vel cœlum. Psalm. cxiii, 16 : *Cœlum cœli Domino.* Item examinavit eos verbo : *Creditis quia hoc possum facere vobis?* Et hoc non petit quasi ignorans ; sed ut meritum eorum augeatur. Rom. x, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Item petit ut ostendatur fides aliis, ut sciant quia juste illuminavit. Item petit ut ad majora promoveat : magnum enim professi erant, quia filium David : sed non sufficiebat ; ideo magis ab eis petit. *Creditis quia possum hoc facere?* scilicet propria potestate, quod solius Dei est. *Dicunt ei : Utique Domine.* Unde modo Dominum vocant, quod est proprium solius Dei.

Sequitur exauditio. Et primo ponitur curatio ; secundo curationis effectus, ibi, *Et aperti sunt oculi eorum.* Ponitur curatio, cum *tetigit oculos eorum, dicens :* unde tetigit, et dixit[1]. Utrumque tamen per se sufficiebat ; tamen utrumque fecit, ut significaretur quod cæcitas per Verbum incarnatum illuminatur. Joan. i, 14 : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis ; et vidimus gloriam ejus.* Unde dicit : *Secundum fidem vestram fiat vobis :* quia merito fidei illuminantur qui sine fide sunt cæci. Sequitur effectus : *Et aperti sunt oculi eorum.* Primo ergo dat lumen ; et ita implevit illud Joan. i, 4 : *Et vita erat lux hominum.* Isa. xxxv, 4 : *Ipse veniet, et salvabit nos*[2]. Sequitur instructio : unde dicit : *Et comminatus est.*

Et quare hoc? Alibi enim dicitur Luc. ix, 60 : *Vade ad tuos, et annuntia regnum Dei.* Chrysostomus : In bonis nostris duo possumus considerare : quod Dei est, et quod nostri. Quod nostri est, debemus latere : quod Dei est, debemus manifestare ; ut Paulus Philip. ii. *Quærentes non quæ nostra sunt, sed quæ Jesu Christi.* Supra v, 26 : *Ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.* Unde dicit : *Videte ne quis sciat,* ut doceat vitare vanam gloriam. *Illi autem,* non immemores beneficii accepti, *exeuntes diffamaverunt eum,* ut habetur Isa. lxiii, 7 : *Miserationum Domini recordabor.*

Sed numquid peccaverunt isti, quia contra præceptum Domini fecerunt? Dico quod non, quia bona fide fecerunt, et ut ostenderent quantum sanctitatis exhibeat Dominus.

Egressis illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum. Supra Dominus restituit visum cæco ; nunc muto restituit loquelam. Et sufficienter junguntur ista, quia locutio est signum visionis interioris. Isa. xxxv, 4 : *Ipse veniet, et salvabit nos. Et tunc aperientur oculi cœcorum, et aures surdorum patebunt.* Et in hoc tria facit. Primo describitur infirmus ; secundo tangitur curatio, ibi, *Et ejecto dæmonio, locutus est mutus ;* tertio curationis effectus, ibi, *Et miratæ sunt turbæ.* Dicit ergo : *Egressis autem illis etc.* Ab isto non quæritur fides, sicut a præcedentibus, quia iste erat obsessus a dæmonio, ideo non erat compos mentis : et ideo non quæsivit de fide ejus. Et iste significat gentilem populum, qui mutus est ad laudem. Psal. lxxviii, 6 : *Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt.* Item habent dæmonium, quia dæmonibus immolant. Psal. xcv, 5 : *Omnes dii gentium dæmonia.* Primo ergo ut bonus medicus curavit causam ; secundo morbum : quia primo ejicit dæmonium ; et sic *ejecto dæmonio, locutus est mutus.* Sic gentilis dum liberatus est ab idolorum servitute, *lo-*

[1] Al. : « dicens, *Tetigit*, et dixit. »

[2] Al. : « omittitur tota hæc auctoritas Isaiæ. »

cutus est mutus, scilicet laudem Dei : *ut omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris etc.* Phil. II, 2. Sequitur effectus : *Et miratæ sunt turbæ :* unde mirabantur super his quæ videbant. Et quia mirabantur, ideo dicebant : *Nunquam apparuit sic in Israel.* Verum est quod Moyses fecit miracula, et alii ; sed talis non fuerat, scilicet qui tot faceret ; item qui solo tactu ; item qui statim : ita quod ei conveniat : *Quis similis tui in fortibus, Domine, quis similis tui?* ut habetur Exod. XV, 11 : Et Joan. X, 25 : *Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me.* Item curam per fidem, quod lex non poterat facere ; ut habetur ad Rom. VIII, 2 : *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis :* quod impossibile est legi. *Pharisæi autem dicebant.* Pharisæi, idest divisi, quia perverse interpretabantur, ut Eccli. XI, 33 : *Bona in malum vertent.* Unde dicebant : *In principie dæmoniorum ejicit dæmones.*

Hic dicit Augustinus quod est notandum, quod Christus idem miraculum bis fecit. Et hoc patet, quia diversimode dicunt Evangelistæ : unde cum invenimus quasi contraria, possumus referre ad unum vel ad aliud, dicendo aliud esse miraculum.

6. Ostensum est qualiter subvenerat occurrentibus ; hic tangit quod ad eos ibat. Et hic duo tangit. Primo qualiter impendit quibusdam effectum ; secundo quomodo affectum, ibi, *Videns autem turbas, misertus est eis.* Et circa primum primo ostendit ubi impendit auxilium ; secundo quod docuit ; tertio quod fecit. Dicit ergo : *Et circuibat Jesus omnes civitates et castella.* In quo datur prædicatoribus exemplum, quod non sint contenti prædicare in uno loco tantum. Joan. XV, 16 : *Posui vos ut eatis, et fructum afferatis etc. Omnes civitates et castella.* Et bene illud ordinatur cum præcedentibus. Quia dixerant quod in principe dæmoniorum ejiciebat dæmonia ; ideo manifestat se non habere dæmonium, ut ei conveniat Psal. CXIX : *Cum his qui oderant pacem eram pacificus, dum loquebar illis impugnabant me gratis.* Sequitur quid annuntiabat : duo enim faciebat, quia in synagogis erat *docens et prædicans. Docens* quæ ad fidem, *prædicans* quæ ad mores. Item coram multis, quia in synagogis. In Psal. XXXIX, 10 : *Annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna.* In quo etiam differt a doctrina hæreticorum, quæ est in occulto. Secus doctrina Christi. Joan XVIII, 20 : *Nihil in occulto locutus sum vobis.* Item tangit quæ docet, quia *Evangelium regni.* Joan. XVIII, 37 : *In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati etc.* Unde cœlestia docebat. Isa. XLVIII, 17 : *Ego Dominus docens te utilia.* Postea ostenditur facto quid fecit : *Curans omnem languorem, et omnem infirmitatem. Languores*, quo ad graves infirmitates ; *infirmitates*, quo ad leves. In Psal. CII, 3 : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis; qui sanat omnes infirmitates tuas.* Et quare hoc ? Ut confirmaret miraculo quod dicebat verbo ; ut in Marc. ult. 20 : *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item ut ostenderet exemplum prædicatoribus, ut facerent et docerent. Act. I, 1 : *Cœpit Jesus facere et docere.*

Videns autem Jesus turbas, misertus est illis. Hic ostendit qualiter Dominus quibusdam impendit affectum ; et hoc contra quosdam : opinio enim fuit quod nullus sufficiebat affectus ; sed requirebatur effectus ; sed hic dicit : *Videns Jesus turbas, misertus est illis.* Et primo tangit quomodo miserebatur ; secundo ponit exemplum. Et primo ponit misericordiam Christi, secundo causam. Dicit ergo : *Videns etc.*, scilicet pia consideratione, *misertus est eis*, quia proprium est ei misereri. Psal. CXLIV, 9 : *Miserationes ejus super omnia opera ejus.* Istud visum desiderabat David dicens Psal. XXIV, 16 : *Respice in me et miserere mei.* Et quibus misertus est ; quia *vexati* a dæmonibus, item *jacentes* scilicet prostrati ab infirmitatibus. Vel *vexati* erroribus, *jacentes* peccatis, *sicut oves non habentes pastorem.* Unde Prov. XI, 14 : *Ubi non est gubernator, populus corruet.* Et Ezech. XXXIV, 5 : *Dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset eis pastor.* Et in eodem ver. II : *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos.* Ut Zach. XI, 17 : *O pastor, et idolum*

derelinquens gregem. Tunc dicit discipulis suis. Hic inducit aliquos ad miserendum : et primo assignat causam ; secundo inducit ad effectum, ibi, *Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam.* Et ponit duas causas. Primo multitudinem tendentium ad bonum ; secundo paucitatem doctorum, ibi, *Operarii autem pauci.* Multi convenerant ; ideo dicit : *Messis quidem multa.* Messis non dicitur quando frumentum florescit, vel cum est in spica ; sed tunc quando jam dispositum est ut colligatur :[1] sic homines jam dispositi erant ad credendum per effectum prædictorum. Simile habetur Joan. IV, 35 : *Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam albæ sunt jam ad messem. Et operarii pauci*, scilicet boni : unde Apostolus I Corinth. III, 9 : *Dei enim adjutores sumus.* Impendete[2] ergo quod vestrum est. Et quid ? *Rogate dominum messis ut mittat operarios in messem suam.* Quando habemus defectum, debemus recurrere ad Deum ; cum officium prædicationis non nisi precibus impetretur : qui enim mittit operarios est Dominus : unde dicitur Joan. IV, 38 : *Ego misi vos.* Et rogat ut rogetur, ut nobis accumulet meritum, dum pro salute aliorum oramus. Item talem ordinem posuit, ut sanctitas aliorum aliis prosit ; ut I Petr. IV, 10 : *Unusquisque ut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei etc.* Unde vult ut quicquid gratiæ et sanctitatis receperunt, allis impendant ; et ipse rogatus exaudit. Rogat enim ut ipse rogetur ut eos mittat. Rom. X, 15 : *Quomodo prædicabunt nisi mittantur ?* acquiritur enim auctoritas ; item gratia : unde II Corinth. V, 13 : *Caritas Christi urget*[3] *nos.* Item *rogate dominum messis ut mittat operarios*, non quæstuarios, qui corrumpunt malo exemplo, *in messem suam*, scilicet in messem Dei. Quæstuarii enim non mittuntur in messem Dei, sed in messem suam : quia non quærunt gloriam Dei, sed commodum suum.

CAPUT DECIMUM

1. Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et omnem infirmitatem, Duodecim autem discipulorum nomina sunt hæc. Primus Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus, Philippus, et Bartholomæus, Jacobus Zebedæi, et Joannes frater ejus ; Thomas, et Matthæus publicanus, et Jacobus Alphæi, et Thaddæus, Simon Chananæus, et Judas Iscariotes, qui et tradidit eum. Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, et dicens : In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis ; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit regnum cœlorum : infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones ejicite. Gratis accepistis ; gratis date. Nolite possidere aurum neque argentum neque pecuniam in zonis vestris. Non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. Dignus est enim operarius cibo suo. In quamcumque autem civitatem aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit, et ibi manete donec exeatis. Intrantes autem in domum, salutate eam dicentes : Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam : si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros ; exeuntes foras de domo vel civitate excutite pulverem de pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii, quam illi civitati.

2. Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos : et ad præsides, et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini : dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini ; sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient : et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel donec veniat Filius hominis. Non est discipulus super magistrum, nec servus magistrum, nec servus dominum suum. Sufficicit discipulo ut sit sicut magister ejus, et servo sicut dominus ejus. Si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis do-

[1] Al. : « colligant. »
[2] Al. : « impendentes. »

[3] Al. : « movet. »

mesticos ejus? Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertum quod non reveletur, et occultum quod non sciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam. Nonne duo passeres asse veneunt; et unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui in cœlis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui in cœlis est. Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam: et inimici hominis domestici ejus. Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam et sequitur me, non est me dignus. Qui invenit animam suam, perdet illam; et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Qui recipit vos, me recipit; et qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet; et qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet. et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

1. Supra proposuerat doctrinam suam: hic ministros instruit. Et describuntur numero, potestate, et nominum positione. Numero: unde dicit, *Convocatis duodecim*. Et quare dicit duodecim? Ut ostenderetur conformitas novi et veteris testamenti: quia in veteri duodecim Patriarchæ; et isti similiter duodecim. Secunda ratio ut ostenderetur virtus et effectus [1] futurus per eos. Iste enim numerus ex partibus quatuor et tribus in se ductis componitur, ut quater ter, vel ter quater. Per trinarium Trinitas designatur; per quaternarium mundus. Ideo signatur quod in totum mundum debebat eorum prædicatio extendi: unde Dominus, Mar. ult., 15: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ etc.* Item ad signandum perfectionem; quia duodenarius consistit ex duplicitate senarii: senarius enim perfectus est numerus: quia ex omnibus partibus aliquotis: consurgit enim per unum, duo, et tria; et istæ partes simul junctæ sunt sex: unde tot vocavit [2] ad signandum perfectionem. Supra v, 48: *Estote perfecti sicut et pater vester perfectus est.* Sequitur de potestate eorum: quia *dedi eis potestatem etc.*, scilicet ut ipsi faciant vel facere possint, sicut ipse fecit. Et non solum quæ fecit, sed majora. Joan. xiv. Non est enim scriptum quod ad umbram Christi curarentur infirmi, sicut scriptum est quod ad umbram Petri multi curabantur, Act. v, 15: *Immundorum spirituum, ut ejicerent eos.* Unde noluit quod ipsi ejicerent sicut ipse: sed ipse verbo proprio, ipsi vero nomine Christi: unde Marc. ult., 17: *In nomine meo dæmonia ejicient etc.* Et non solum ut dæmonia ejicerent, sed ut *omnem languorem curarent;* ut habetur Marc. ult., 18: *Super ægros manus imponent, et bene habebunt.*

Sed si quæras quare modo prædicatoribus non datur ista potestas; respondet Augustinus, quia in promptu est maximum miraculum, scilicet quod totus mundus conversus est. Aut ergo facta sunt miracula; et sic habeo propositum: si non, hoc est maximum, [3] quia per duodecim vilissimos homines piscatores totus mundus conversus est.

Sequitur nominum positio. Et quare? Ne si veniret aliquis pseudopropheta qui diceret se esse Apostolum, crederetur ei; et propter hoc reprobata est epistola fundamenti, scilicet Manichæi.

Et notandum, quod iste semper binos combinat. Et quare? Quia numerus binarius est numerus caritatis. Item ubicumque ponit aliquem qui duobus nominibus vocatur, ponit aliquid per quod notetur differentia. Item sciendum, quod non servat ordinem dignitatis; tamen Petrus semper ponitur primus, qui etiam dicitur *Simon*, idest obediens: unde dicitur Proverb. xxx, 28: *Vir obediens loquetur victoriam.* [4] *Petrus* a petra dicitur propter ejus firmitatem; et Cephas, quod Sirum nomen est, non Hebræum. *Andreas* virile: unde dicitur Psal. xxvi, 14: *Viriliter age, et confortetur cor tuum.* Item *Philippus* os lampadis: talis debet esse prædicator. In Psal. cxviii, 40: *Ignitum eloquium*

[1] . : « vel effectus. »

[2] Al.: « aliquotis: unde sunt sex bis tria: unde tot vocavit etc. »

[3] Al.: « si non est, hoc est maximum. »

[4] Al.: « victorias. »

tuum vehementer. Bartholomæus filius suspendentis aquas : et iste dicitur Christus : de quo Job xxvi, 8 : *Qui ligat aquas in nubibus suis.* Item *Jacobus Zebedæi*, qui occisus est ab Herode, qui supplantator dicitur. Et *Joannes*, qui gratia dicitur, I Cor. xv, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum.* Iste non sequitur ordinem dignitatis, sicut Marcus. Item *Thomas et Matthæus.* Alii non ponunt *Publicanus.* sed iste posuit causa humilitatis. Item alii præponunt Matthæum Thomæ : iste e contrario. Thomas abyssus dicitur, propter profunditatem fidei. Matthæus donatus, ut habetur Ephes. iv, 32 : *Donantes invicem, sicut et Christus donavit nobis. Jacobus Alphæi*, ad differentiam alterius. Iste frater Domini dicitur, quia consobrinus, *Et Thaddæus*, frater Jacobi, et dicitur Judas, qui scripsit epistolam ; et interpretatur cor. Prover. iv, 23 : *Omni custodia serva cor tuum.* Item *Chananæus*, a Cana villa. *Et Judas Iscariotes*, ad differentiam alterius Judæ : et dicitur vel a villa vel a stirpe de tribu Issachar, qui mors dicitur. *Qui tradidit eum.* Et quare posuit ? Ut daret documentum, quod dignitas status non sanctificat hominem. Item est alia ratio, ad notandum quod vix contingit quin in multa congregatione sit aliquis malus. Et ideo ita ponitur ut ostendatur quod boni aliquando non sunt sine malis. Cant. ii, 2 : *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Et Augustinus : Non est domus mea melior quam domus Domini. *Hos duodecim* elegit Deus, et posuit divulgatores sacræ Scripturæ.

Præcipiens eis, et dicens etc. Hic ponit eorum instructionem. Et primo instruit eos verbo ; secundo exemplo, ibi cap. xi, 1 : *Et factum est cum consummasset Jesus etc.* Verbo tripliciter. Primo de officio suo ; secundo de sumptibus ; tertio de periculis. Secundo ibi, *Nolite possidere aurum neque argentum;* tertio ibi, *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum.* Circa officium quatuor mandat. Primo quo vadant ; secundo quid dicant, ibi, *Euntes autem prædicate dicentes etc. ;* tertio quid faciant, ibi, *infirmos curate etc.* ; quarto quo fine, ibi, *Gratis accepistis, gratis date.* Et primo dicit quo non vadant ; secundo quo vadant, ibi, *Sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel.* Et circa primum duo dicit. Primo : *In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis.* Isti erant medii inter Gentiles et Judæos : de quibus habetur IV Reg. xvii : et isti retinuerunt partim ritum Judæorum, partim Gentilium ; et isti multum erant contrarii Judæis. Unde prohibet ne vadant ad simpliciter Gentiles, nec ad mediocres istos.

Sed contrarium videtur quod dixit infra xxviii, 19 : *Ite, docete omnes gentes.* Et Isa. xl, 5 : *Et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.* Quid ergo dicit : *In viam gentium ne abieritis ?*

Dicendum, quod missi sunt ad utrosque ; sed ordo debebat observari : quia primo Judæis. Et una ratio est, quia primo fieri debet quod justitia exigit, quam quod ex misericordia provenit ; sed justitia erat quod primo Judæis prædicarent, quia istud ex promissione [1] habebant ; ut habetur Rom. xv, 8 : *Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem ad confirmandas promissiones patrum.* Gentibus autem tenebatur ex misericordia : ut enim habetur Rom. xi, 17, Gentiles oleastri sunt ab oliva recepti, scilicet a fide antiquorum patrum : unde ibi dicitur : *Tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis olivæ factus es.* Primo ergo oliva nutrienda erat, ut aliquid acciperet [3] ab ea ; postmodum oleaster inserendus, Roman. xi. Item volens fideles in fidem patrum introducere primo voluit Judæis prædicari fidem. Secunda ratio fuit, quia Dominus infundit omnibus id ad quod sunt dispositi ; sed multi Judæorum erant jam dispositi per fidem. Et sicut ignis primo agit in ea quæ sunt prope ; sic Dominus ex caritate primo voluit in his qui [4] prope erant. Unde dicitur Isa. lvii, 19 : *Venient ut annuntient pacem his qui prope, et pacem his qui longe sunt.* Item si ad Gentiles primo

[1] Al. : « prædicaret, quia istud ex permissione. »
[2] Al. : « ut habetur. »
[3] Al. : « acciperetur. »
[4] Al. « quæ

ivisset, Judæi, qui multum habebant Gentiles odio, reprobassent eum ex indignatione. Ideo in Act. xiii, 46 : *Vobis primò oportuit prædicari regnum Dei.* Unde dicit : *In viam gentium ne abieritis;* Idest ne appropinquetis ad viam quæ ducit ad gentes, ut non loquantur de vobis. Sed non dicit, In viam Samaritanorum. Et mystice qui sunt discipuli Dei non debent ire in viam gentium, nec hæreticorum. Unde Hier. ii, 18 : *Quid tibi vis in via Ægypti ut bibas aquam turbidam?*

Sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Et quare oves? quia magis perierunt ex culpa Pharisæorum, quam ex culpa ipsorum. Unde Psal. xcix, 3 : *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Et I Pet. ii, 25 : *Eratis sicut oves errantes; sed conversi estis ad pastorem et episcopum etc.* Sed quid facient discurrentes? *Euntes autem prædicate.* Joan. xv, 16 : *Posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat etc.* Et mittit eos sicut ipse missus est, scilicet ad prædicandum. Unde *prædicate dicentes etc.* Et sicut Jesus inceperat. Supra iv, 17 : *Agite pœnitentiam :* sic præcepit. Inceperat : *Agite pœnitentiam : appropinquabit enim regnum cœlorum.* Psal. cxviii, 155 : *Longe enim a peccatoribus salus;* sed modo est [1] prope per passionem Christi. Heb. ix, 12 : *Per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa.* Unde dicit, *Appropinquabit*, scilicet per passionem meam : unde in eis [2] fundatur per participationem gratiæ, *Totum enim regnum Dei intra vos est.* Luc. xvii, 21. Sed possent dicere : Quomodo confirmabimus quæ dicemus? Certe miraculis, sicut ipse fecit. Unde dicit : *Infirmos curate etc.*

Sed si quis diceret : Quare non facit modo miracula ecclesia? dicendum, [3] quod miracula facta sunt ad probationem fidei; sed jam fides approbata est. Et ideo sicut qui faceret unam demonstrationem ad probandum aliquam conclusionem, non esset alia probatio necessaria, sic ibi. Unde maximum miraculum est conversio totius mundi : ideo non oportet quod fiant alia : et sicut facta fuerunt alia miracula corporalia, ita fiunt quotidie spiritualia : quia infirmi spiritualiter curantur. Infirmi enim sunt qui peccato agitantur, qui proni sunt ad peccatum. Rom. xiv, 1 : *Infirmum autem in fide assumite.* Et isti a Domino sanantur. Qui autem consentiunt, mortui sunt, quia separantur a Deo. Et isti resuscitantur a Domino, ut Ephes. v, 14 : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Item leprosi mundantur : leprosi enim dicuntur qui sunt infectivi aliorum : quia lepra est morbus contagiosus; et isti aliquando curantur. IV Regum v, dicitur quod lepra Naaman adhæsit Glezi. Item dæmones ejiciuntur; dæmones enim sunt quorum peccatum jam transiit ad effectum, de quibus dicitur Proverb. ii, 14 : *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Et ut habetur de Juda, Joan. xiii, 27, quod intravit in eum satanas etc. Et isti aliquando curantur.

Et quia possent dicere Apostoli : Modo erimus divites; si facimus miracula, habebimus multa : et de hac causa voluit Simon Magus facere miracula : hanc causam excludit Dominus dicens : *Gratis accepistis, gratis date.* Magnum est facere miracula, sed majus est [4] virtuose vivere. Unde amovet ab eis superbiam : quia potest superbia accidere duobus modis. Vel ex cupiditate, vel ex meritis. Una enim est maxima superbia, quando aliquis bonum quod habuit, sibi ascribit. Ideo excludit : quia *accepistis.* I ad Corinth. iv, 7 : *Quid habes quod non accepisti?* Item non debetis superbire, quia non ex meritis, sed *gratis.* Qui enim ex meritis, non gratis recipit. Item cupiditatem excludit ; *Gratis date*, idest non propter aliquod temporale. Pretium enim rei vel majus est vel æquale. Illud enim quod per pretium tradis, non est ita in corde tuo fixum, sicut pretium quod recipis. Nihil autem est dono Dei æquale vel majus. Sapien. 7, 9 : *Non comparavi illi lapidem pretiosum : quoniam omne aurum in comparatione illius, arena est exigua. Nolite possidere aurum etc.* Quia

[1] Al. : « sunt. »
[2] Al. : « in eos. »
[3] Al. : « et dicendum. »
[4] Al. : « magis. »

possent dicere : Unde ergo vivemus ? ideo de sumptibus instruit illos : et primo prohibet[1] ne sumptus deferant ; secundo docet a quibus accipient, ibi, *In quamcumque autem civitatem aut castellum intraveritis etc.* Dicit ergo : *Nolite possidere aurum.*

Et notanda sunt verba quæ sequuntur : quia dicit iste, *Nec calceamenta* : Marcus dicit vi, 9 : *Calceatos[2] sandaliis*. Item dicit : ***Nec virgam;*** Marcus dicit, quod virgam : ideo hæc verba sunt dubia et difficilia. Quod enim dicit, *Nolite etc.*, aut est consilium. Sed istud certum est quod est præceptum : quia ita dicitur : ***Jesus præcipiens eis etc.*** Sed Apostoli et fuerunt Apostoli, et fuerunt fideles. Aut ergo fuit eis præceptum inquantum fideles, aut inquantum Apostoli. Si inquantum fideles : ergo ad hoc tenentur omnes fideles : et hæc fuit quædam hæresis, ut ait Augustinus, quæ dicebat, quod nullus posset salvari, nisi hi qui nihil possident : et hæc fuit hæresis Apostolicorum. Item alia hæresis fuit, quod nullus salvaretur nisi discalceatus pergens : et hæc fuerunt hæreses, non quia malum præciperent, sed quia non observantibus præcludebant viam salutis. Si autem præcipitur eis inquantum Apostolis ; tunc omnes prælati qui sunt successores Apostolorum ad hæc tenentur. Sed esto quod isti non male fecerunt, nonne Paulus malefecit qui portabat, et accipiebat a quibusdam ut aliis daret ? Ideo difficultatem habent hæc verba. Et ideo dicendum, quod fuit una via, secundum Hieronymum, exponendo ad litteram, quod præcepit aliquid propter officium Apostolatus ; et non quod sit de necesitate simpliciter, sed secundum illud tempus. Unde ante passionem præcepit nihil ferre. In passione autem, Luc. xxii, 35, dicit : *Quando misi vos sine baculo et pera, numquid aliquid defuit vobis ?* Et sequitur : *Sed nunc qui habet sæculum emat similiter et peram ; et qui non habet, vendat tunicam, et emat gladium.* Unde ante passionem missi sunt ad Judæos : apud autem Judæos erat consuetudo quod suis debebant providere magistris : ideo nihil ferre præcepit cum mitteret eos ad Judæos. Sed ista non erat consuetudo in gentibus : ideo cum missi sunt ad gentes, data est eis licentia portandi sumptus. Portabant igitur quando prædicabant aliis quam Judæis. Et quia quædam sunt ad necessitatem ; alia quibus emuntur necessaria : et hoc est quod dicitur, quod quædam sunt divitiæ artificiales, ut vestes et calceamenta : ideo utrumque prohibet. Dicit ergo : ***Nolite etc.*** Quia omnis pecunia vel est de auro vel de argento vel ære : ideo prohibet ne possideant aurum nec argentum : unde dicebat Petrus Act. iii, 6 : ***Argentum et aurum non est mihi ; quod autem habeo, hoc tibi do.*** Et quare hoc Deus præcepit ? Una ratio est, quia Dominus mittebat pauperes ad prædicandum : ideo posset aliquis credere quod non prædicarent nisi propter quæstum. Ut igitur ista suspicio amoveatur, ideo præcepit nihil portare. Item ad tollendum solicitudinem quia si essent circa hoc nimis soliciti, impediretur verbum Dei. Item prohibet divitias, quæ[3] subveniunt in necessitate. Et quia possent dicere : Non feremus aurum non argentum : sed peram possumus, ubi portabimus ova et panem quæ sunt necessaria ad victum : et istud prohibet : *Non peram in via.* Et quare hoc prohibuit ? Dicit Chrysostomus, ut ostenderet eis virtutem suam : quia sine his poterat eos mittere : unde in Luc. xxii, 35 : *Quando misi vos sine baculo et pera, numquid aliquid defuit vobis ?* Ergo fecit ut ostenderet virtutem suam. Item quantum ad vestimentum : *Neque duas tunicas :* non quod non haberent nisi unam tunicam ; sed quod non haberent duo paria vestimentorum ; ita quod unum reconderent, et aliud induerent. Unde nomine unius tunicæ intelligit unum vestimentum. Luc. iii, 2 : ***Qui habet duas tunicas, det unam non habenti. Neque calceamenta.*** Et quare prohibuit ? Duplex est causa, eadem ratione qua aurum et argentum. Dominus mittebat eos, ut apud omnes, pauperes reputarentur. Unde Apostolus, I Cor. i, 26 : ***Non multum potentes elegit Deus.*** Ideo voluit quod abjecti essent : pauperes enim in partibus

[1] Al. : « et prohibet. »

[2] Al. : « calceari. » — [3] Al. : « quia. »

orientis vadunt discalceati : utuntur tamen quibusdam quæ sandalia dicuntur, et fiunt de paleis. Ideo volebat ut irent sicut pauperes illius patriæ. Alia ratio, quia, sicut docuit Plato quod homines non multum cooperirent nec pedes nec caput ; ut firmaret eos ut magis robusti essent ad sustinendum, præcepit[1] eos ire discalceatos. Sed *neque virgam*. Et quæ est ratio? Aliqui enim equis utuntur ; alii vero virga sustinentur : ideo illud minimum etiam prohibuit, ut in ipso totaliter confiderent, secundum illud Psalm. XXII, 4 : *Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt*. Unde quod dicit aliter [2], quod virgam portent, non fuit præceptum nisi pro loco et tempore observandum. Augustinus per aliam viam vadit, dicens, quod hæc non sunt præcepta nec consilia ; sed sunt permissiones ita quod abstinere magis est consilium quam implere. Unde sensus est : *Nolite etc.*, idest, non est negotium ut alia calceamenta possideatis præter hæc quibus estis calceati. *Neque virgam*, idest nihil, sicut dicitur, Neque festucam. Et quare? *Dignus est enim operiarus mercede sua etc.* Quia vos habetis potestatem accipiendi ab aliis ; et ideo non est necessarium ut portetis. Unde quando aliquid est permissum, si non fiat, non est peccatum ; quicquid autem plus fit, supererogationis est. Unde et Paulus, quamvis posset ab aliis recipere, nihil accipiebat et istud erat supererogatio, ut dicit Augustinus, quia permissis non uti, est supererogationis. Unde Paulus, I ad Cor. IX, 15 : *Melius est mihi mori quam evacuare gloriam meam*. Et quare? Quia non utebatur isto permisso : *Dignus est enim mercenarius etc.*

Sed quid est quod aliter dicit, quod ferant virgam[3]? Dicit Augustinus, quod non est inconveniens quod quædam aliquando dicantur mystice, aliquando ad litteram. Unde quod hic dicit Matthæus, dicit ad litteram quod virgam non ferant ; quod vero Marcus dicit, mystice intelligitur, quod scilicet non ferant temporalia, sed habeant potestatem accipiendi ab aliis. Unde : *Dignus est enim operarius cibo suo*. Istud *enim* non est ibi casuale. Isti operarii sunt, de quibus dictum est supra : *Rogate dominum messis ut mittat operarios in messem suam*.

Tertia expositio est : *Nolite possidere aurum*, idest sæcularem sapientiam ; *argentum*, eloquentiam sæcularem ; *non peram*, idest solicitudinem ; *nec duas tunicas*, idest duplicitatem ; *nec calceamenta* idest terrenorum affectionem : fiunt enim calceamenta de pellibus animalium mortuorum.

In quamcumque civitatem aut castellum intraveritis etc. Supra Dominus ordinavit quod Apostoli victualia secum non deferrent : et ratione probavit : quia *dignus est operarius mercede sua;* nunc determinat modum qualiter accipere debent : et primo dat modum ; quia debent a volentibus dare accipere ; secundo quid fiat volentibus. Circa primum tria facit : Primo docet eligere hospitem ; secundo prohibet mutare hospitium ; tertio mandat quod hospes salutetur. Dicit ergo : Dictum est quod *Dignus est operarius cibo suo*. Ut sciatis a quo debetis accipere, ne credatis quod domus cujuslibet vobis sit concessa ; ideo *in quamcumque civitatem aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit*. Et hoc ne propter infamiam hopitis vestra predicatio contemnatur ; ut habetur I ad Timoth. III, 7 : *Oportet autem illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt*. Secunda ratio, quia si bonus aliquis fuerit, facilius vobis necessaria ministrabit. Et in hoc providet eis. Tertia ratio est ut excludatur suscipio quæstus : quia cum viderent homines tales pauperes non accipientes nisi a bonis, signum erat eis quod propter quæstum non prædicabant. Istas duas expositiones ultimas ponit Chrysostomus, primam Hieronymus. Et hoc dicit Apostolus, I Thess. II, 5 : *Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, neque in occasione avaritiæ* [4]. Item dicit : *Quis in ea sit dignus* : et hoc est, quia magnum ei reputatur qui tales hospites recipit. Unde Abrahæ mag-

[1] Al. : « ideo præcepit. »
[2] Al. : « alter. »
[3] Al. : « sed quid est quod ferant virgam? »
[4] Al. : « Non fuimus causa avaritiæ aliquando. »

num reputatum est quod hospites recepit ; ut habetur ad Hebr. ult., 2 : *Hospitalitatem nolite oblivisci : per hanc enim quidam placuerunt, Angelis hospitio receptis. Et ibi manete.* Hic docet de stabilitate hospitii. *Ibi manete*; idest, non transite de hospitio in hospitium. Et quare ? Ne sit tristitia hospiti ; et si dignus sit, recipiet vos libenter ; et ita cum tristitia dimittet. Hierem. xviii, 20 : *Numquid redditur pro bono malum ?* Secunda ratio est ne incurrant notam levitatis, quæ non convenit prædicatori. *In populo gravi laudabo te* : Psal. xxxiv, 15. Item ut evadant notam gulæ : quia si dimitterent malum hospitium pro bono, imputaretur gulæ. Ideo Dominus dicit, quod antequam intrent, petant quis fuerit in ea dignus. *Intrantes autem domum salutate eam.* Hic notatur salutatio hospitis. Et primo ponit salutationem ; secundo effectum, ibi : *Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam.* Oportebat enim quod eis qui temporalia ministrabant, spiritualia ministrarent ; et non solum spiritualia, sed quæ sunt necessaria ad salutem, dicendo : *Pax huic domui etc.* Et iste erat modus salutandi congruus : quia mundus erat in guerra ; in Christo autem mundus est reconciliatus. Isti enim legati erant Domini ; et ad quid ? certe ad pacem : ideo congrua erat hæc salutatio. Sequitur effectus quo ad bonos, et quo ad malos. *Et si quidem fuerit domus illa digna etc.* Possumus dicere quod domus illa habebit inde quamdam vim benedictionis. Unde Apostoli, sive Episcopi in prima versione ad populum dicunt, Pax vobis. Unde dicitur Numer. vi, 27 : *Invocabunt nomen meum super filios Israel*[1], *et ego benedicam eis etc. Si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos.* Sed quid est quod dicit ? Nonne dixerat quod primo interrogarent ? Ideo ostendit quod in talibus inquisitionibus falluntur homines. *Homo enim videt quæ patent, Dominus autem intuetur cor :* ut habetur I Reg. xvi, 7 : Non enim adhuc ita perfecti erant quod possent cognoscere quis esset dignus. *Pax vestra revertetur ad vos :* et hoc est quod aliquis aliquando orat, et laborat pro salute alterius, et tamen effectum non consequitur : et tamen quod facit non attitim, sed in ipsum redit. Unde *revertetur ad vos*, idest fructus referetur ad vos.

Et quicumque non receperit vos. Hic agitur de his qui non recipiunt. Et primo docet eos quid facere debeant ; secundo quid a Deo recipient. Dicit ergo : *Et quicumque non receperit vos.* Et ponit duas culpas. Unam quod eos non receperant : aliam quia missi erant ad prædicandum, quia verbum Dei non audiebant. Ideo *exeuntes foras de domo vel civitate :* quia aliquando recipiebantur in civitate, sed non in domo ; aliquando vero nec in civitate, sicut habetur in Actibus Apostolorum. Quid ergo faciendum ? *Excutite pulverem de pedibus vestris.* Et hoc leguntur Paulus et Barnabas fecisse ad litteram, ut habetur Act. xiv, 51 : Et quare hoc mandat Dominus ? Pulvis enim adhæret pedibus : unde hoc præcepit ad ostendendum quod laborem itineris incassum fecerant : et hoc erat eis in pœnam ; quasi dicat : Inde[2] estis damnabiles. Tamen dicit Apostolus, Philip. xi, 16 : *Non in vacuum laboravi.* Item alia ratio est, quia minimum quod potest haberi, est pulvis : ideo voluit ut excuterent, in signum quod nihil haberent de eis. Tertia ratio quia per pulverem significantur temporalia, per pedes effectus : ad significandum quod in effectibus eorum nihil debet remanere temporale. Quarta causa est mystica. Pedes sunt affectus eorum : quantumcumque enim sunt sancti prædicatores, oportet quod aliquo pulvere affectus eorum moveatur vel ex aliqua vanagloria etc., ut habetur Joan. xiii, ubi dicitur, quod Dominus lavit pedes discipulorum, et dixit ver. 10 : *Qui mundus est, non indiget nisi ut pedes lavet, et est mundus totus.* Unde indigebant lotione quo ad venialia. Et quare hoc præcepit Dominus ? Ad ostendendum quod prædicator committit se periculo. Unde si non credunt ei, hoc in damnationem eorum revertitur. Sed quid est ? Nonne habebunt pejus ? Immo *dico vobis : Tolerabi-*

[1] Al. : « super Israel. »

[2] Al. : « idest. »

lius erit[1] *terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii, quam illi civitati.* Quia, sicut habetur Joan xv, 22 : *Si non venissem et locutus non fuissem eis, peccatum non haberent.* Magis enim peccant qui audiunt et non implent, quam qui nunquam audierunt. Ideo forte quod illi Sodomitæ non audierunt, ideo tolerabilius erit eis Item isti licet immundi, hospitales tamen erant. Unde quantum ad hoc tolerabilius erit eis.

Sed contrarium habetur Gen. XIX : quod peccatum Sodomorum est gravissimum peccatum, ut patet ex pœna. Et dicendum, quod in genere peccatorum carnalium illud [2]est gravissimum. Istud autem, quod immediate est contra Deum sicut idololatria, illo est gravius. Vel dicendum, quod non comparat peccatum ad peccatum, sed ad circumstantiam : quia peccabant isti quibus fuerat prædicatum, illis vero non. Item redarguit quosdam hæreticos, qui dicebant, quod omnia peccata erant paria, et omnes pœnæ, et merita omnia, et omnia præmia. Ideo hoc excludit cum dicit : *Tolerabilius etc.* quia quibusdam peccatoribus erit deterius.

2. Supra instruxit Dominus de officio suo, et de necessariis ad victum ; modo vero instruit de periculis imminentibus : et circa hoc duo facit. Primo ponitur instructio in figura ; secundo exponit illam figuram, ibi, *Cavete autem ab hominibus.* Circa primum primo prænuntiat pericula ; secundo quomodo in periculis se habere debent, ibi, *Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Dicit ergo : *Ecce ego mitto vos.* Quia dixerat : *In quamcumque civitatem intraveritis etc.*, et tunc quod *dignus est operarius cibo suo :* possent credere quod omnes deberent eos recipere. Ideo istud excludit[3], quasi dicat, non sic erit : *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum :* unde mitto vos ad pericula. Et hoc dicit propter duo : ne imputaretur ejus ignorantiæ vel impotentiæ quod non posset tueri : item dixit eis ne putarent se deceptos. Et comparat eos ovibus propter mansuetudinam, persecutores vero lupis propter rapacitatem. Ipse enim Christus ovis fuit ; de quo Isaiæ LIII, 7 : *Quasi ovis ad occisionem ducetur*[4]. Et discipuli oves. Psalm. XCIV, 7 : *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Sed ut non credatis quod hoc non sit ex mea voluntate, *mitto vos in medio luporum.* Joan, XX, 21 : *Sicut misit me Pater, ego mitto vos.* Et quare voluit sic Deus mittere ad pericula? Hoc fuit ad manifestationem suæ virtutis : quia si misisset aliquos armatos, illud imputaretur violentiæ ejus, non virtuti Dei. Ideo pauperes misit. Magnum enim fuit quod per pauperes et despectos et inermes, tot fuerint conversi ad Dominum, sicut dicit Apostolus I Corinth. I, 26 : *Non multum potentes elegit et nobiles Deus ; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus etc*

Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Hic ostendit quomodo se debeant habere. Et quia duo mala poterant accidere : quia si Apostoli consensissent eis, posset eis malum accidere ; si contradixissent, posset similiter : ideo ad duo monet eos ; ad prudentiam videlicet et simplicitatem, ut non inferant mala. Unde, quia mitto *vos, estote prudentes.* Vult eos habere prudentiam serpentis. Prudentia serpentis in hoc consistit quod semper vult defendere caput. Caput Christus est, quem servare jubet. Unde II ad Tim. ult., 7 : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.* Item debent servare caput : I Corinth. XI, 3 : quod est principium totius. Prov. IV, 23 : *Omni custodia serva cor tuum.* Item alia prudentia est serpentis : quia quando veterascit transit per foramen arctum, et expoliat vestem sive pellem ; sic nos debemus facere in nostra conversatione. Et dicit Apostolus ad Col. III, 9 : *Expoliantes veterem hominem cum actibus suis etc.* Item debemus habere prudentiam serpentis in prædicatione : quia, sicut habetur Gen. III, propter astutiam serpentis dejectum est genus humanum, quia invasit fragiliorem sexum ; item ostendit ei li-

[1] Al. : « *fiet.* »
[2] Al. : « istud. »
[3] Al. : « concludit. »
[4] Al. : « ductus est. »

gnum. Sic prædicatores debent peccatores convertere per magis aptos ; item debent suadere de ligno crucis, ut sicut ille profecit in ligno ad malum, itasti [1] proficiant ad bonum. *Et simplices sicut columbæ.* Comparaverat autem eos ovi, quia non remurmurat, item non nocet ; hic comparat columbæ, quia non habet iram in corde. Item simplices contra dolositatem, quæ aliud gerit in corde, aliud in ore ; juxta illud Psalm. xxvii, 3 : *Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus suis.* Contra tormenta habere patientiam et simplicitatem. Proverb, xi, 3 : *Simplicitas justorum diriget eos.*

Post exponit pericula dicens : *Cavete autem ab hominibus etc.* Et primo in generali ; secundo in speciali. Quia isti sunt simplices, possent credere quod mittebat eos in medio luporum, ita quod hoc diceret ad litteram ; ideo exponit : *Cavete ab hominibus.* Unumquodque enim debet nominari ab eo quod principalius inest ei : unde videndum quod principalius movet in homine. Si ratio, homo est ; si ira, ursus vel leo est ; si concupiscentia, tunc non est homo, sed potius porcus vel canis. Unde licet sint homines per naturam, tamen lupi sunt per affectionem. In Psalm. xlviii, 13 : *Homo autem cum in honore esset, non intellexit : comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Et alibi, Psalm, xxxi, 9 : *Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus. Tradent enim vos etc.* Primo tangit [2] quibus tradentur ; secundo a quibus tradentur, ibi, *Tradet autem frater fratrem etc.* Et primo ostendit quod dictum est ; secundo eos confortat, ibi, *Cum tradent vos etc.* Et primo dicit quibus sunt tradendi ; secundo quid sequatur ex ista traditione, ibi, *Et in synagogis suis flagellabunt vos.* Circa primum sic. Talis erat mos apud Judæos quod si aliquis primo diceret vel faceret contra legem, primo vocabatur ad concilium, et reprehendebatur ; sed si secundo, cum reprehensione flagellabatur ; sed si tertio, vel occidebatur, cum esset eis potestas, vel occidendus tradebatur ei cui potestas inerat. Et istud factum est, sicut dicitur Actor. iii et v : ibi enim dicitur quod loquentibus Apostolis ad populum, comminati sunt eis ; et post hoc cum adhuc loquerentur, cæsis nuntiaverunt, quod non loquerentur ; et tertio lapidaverunt Stephanum, et Jacobum Herodi tradiderunt. Ideo cavete, quia *tradent vos in conciliis suis* Psal. xv, 4 : *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Et ad præsides et reges ducemini*, ut ad Herodem et multos alios. Sed magnam debetis habere consolationem, quia *propter me*, scilicet quem diligitis. Augustinus : omnia quasi inania et quasi nulla facit amor. Item *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam etc.*, supra v, 10. Et quid inde sequetur? Hoc erit *In testimonium illis*, idest contra illos, idest Judæos, et gentes. Quia enim tradent vos in conciliis, ideo hoc erit in testimonium contra illos. Item quia ante reges et præsides, hoc similiter erit contra illos. Unde infra xxii, 34 : *Ecce ego mitto ad vos sapientes et scribas, et ex illis occidetis et flagellabitis in synagogis vestris etc.* Vel sic : *In testimonium illis*, scilicet Judæis, *et gentibus*, quia mitto vos ad eos, testes fidei meæ ad Judæos et gentes : unde martyr idem est quod testis : quia per passionem vestram eritis testes passionis meæ. Actor. i, 8 : *Et eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ etc. Cum autem tradent nos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini etc.* Possent dicere Apostoli : Nos sumus piscatores insipientes : erimus stupefacti. Et non est mirum : quia Moyses, qui instructus in lege erat, cum mandaret Dominus quod accederet ad Pharaonem, dixit : *Impeditioris linguæ sum.* Exod. iv, 10. Ideo ut hoc excludat, dicit : *Cum autem tradent vos etc.* Et tria facit. Primo excludit stuporem ; secundo promittit sapientiæ donum, ibi, *Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini ;* tertio auctorem doni, ibi, *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Nolite

[1] Al. : « ista. »

[2] Al. : « primo enim tangit. »

ergo cogitare de hoc. Et duo exclusit. Et quantum ad id quod dicitur; et quantum ad modum loquendi. Primum pertinet ad sapientiam, secundum ad eloquentiam.

Sed videtur esse contra hoc, quod Apostolus Petrus dicit in canonica sua I Petr. III, 15 : *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est, fide et spe.* Chrysostomus solvit, quod quando aliquis habet necessitatem respondendi, et habet tempus deliberandi, non debet expectare divinum auxilium; sed[1] Apostoli cum erant in tribulatione non habebant tempus, quare debebant se committere Filio Dei : sic etiam est quod cum aliquis habet facultatem, debet facere quod potest; sed certe si non habet tempus, debet se committere Filio Dei; sed non debet, tentare Deum, si habeat tempus cogitandi. Ideo Dominus non dixit solum, *Nolite cogitare;* sed dicit : *Cum tradent vos... nolite cogitare etc.* Et sequitur ex illa promissione : *Dabitur enim vobis in illa hora :* quia *in manu Dei sunt omnes sermones nostri ;* Sapient. VII, 16. Et Exod. IV, 12 : *Ego ero in ore tuo, doceboque quid loquaris.* Et Luc. XXI, 15 : *Ego dabo vobis os et sapientiam.*

Et quis est auctor? Certe Spiritus sanctus : *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Simile est quod habetur II Corinth. XIII, 3 : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?*

Sed quid est quod videbantur isti arreptitii? Notandum, quod omnis actio quæ ex duobus causatur, quorum unum est principale agens, secundum vero instrumentale, debet denominari a principaliori. Isti fuerunt agentes instrumentaliter, Spiritus sanctus principaliter : ideo tota actio debet denominari a Spiritu sancto. Sed videndum, quod aliquando movet Spiritus perturbando rationem, aliquando movet confortando. Unde hæc differentia est inter motum diaboli et Spiritus sancti. Homo enim non est Dominus nisi per rationem, per quam est liber : unde quando homo secundum rationem non movetur, tunc est motus arreptitius. Quando cum ratione, tunc dicitur motus a Spiritu sancto. Motio enim diaboli perturbat rationem. Isti autem, licet a Spiritu sancto loquerentur; tamen remanebat in eis ratio; et ideo etiam a se loquebantur, non sicut arreptitii. Unde reducit eos ad veritatem propheticam, ut habetur II Petr. I, 19 : *Et habemus firmiorem propheticum sermonem.*

Sed possent dicere Apostoli : Quis tradet nos? Non habemus inimicitias. Primo ergo ostendit a quibus tradentur; secundo consolationem adhibet, ibi, *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Aliquis potest male cavere persecutione sibi prænuntiata in universali tantum : ideo prænuntiat in singulari. Et duo dicit quod ad primum. *Tradet autem frater fratrem.* Istud secundum litteram aliquando accidit quod pater tradidit filium, et e converso, et frater fratrem, aut propter timorem aut propter odium : quia tanta est virtus fidei quod inter homines[2] qui non sunt ejusdem fidei, vix firma sit amicitia. Et hoc est quod dicit : *Tradet enim frater fratrem etc.* Unde dicitur et Hierem. IX, 4 : *Unusquisque in fratre suo non habeat fiduciam.* Et ob hoc est est necessarium quod caveant, et propter læsionem quam homo patitur, et propter amissionem amicitiæ. In Psal. LIV, 13 : *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique.* Item plus, quia non ibitis ad familiares, sed ad extraneos. Et hoc non valebit; quia *eritis odio omnibus hominibus.* Unde in Joan. XVI, 10 : *Venit hora in qua omnis qui occiderit vos, reputabit se obsequium præstare Deo.* Sed numquid fuit hoc verum? Nonne multi fuerunt qui recipiebant eos? Ideo dicebat de hominibus qui humanitus videbant. Alii vero qui Dei erant, eos recipiebant. Sed causa hujus assignatur Joan. XV, 18 : *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat, diligeret; quia vero de mundo non estis, ideo odit vos mundus.* Item promisit Dominus consolationem : quia *propter nomen meum.* Hoc enim dulce vobis debet esse pro nomine meo pati, ut ha-

[1] Al. : « similiter. »

[2] Al. : « quod inter tot homines. »

betur I Petr. iv, 14 : *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis.* Item alia ratione confortat eos : quia ad magnum fructum eorum debebat venire tribulatio. Quia enim prævidit multos cadere, ideo monet ad perseverantiam : quia *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Unde II Tim. ult., 7 : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi*; *in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* Unde in Levitico dicitur, quod cauda offerebatur, idest finis.

Cum autem[1] *persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Supra docuit pericula, in quo exposuit quod dixerat : *Ecce ego mitto vos etc.*, nunc autem docet quomodo se habere debent. Et dividitur hæc pars : quia primo docet cavere mala et periculum quo ad prudentiam; secundo docet habere æquanimitatem in periculis, ibi, *Nolite ergo timere.* Circa primum primo docet vitare periculum corporale; secundo spirituale, ibi, *Non est discipulus super magistrum.* Circa primum duo facit. Primo innuit malum periculorum ; secundo ad tacitam objectionem respondet, ibi, *Amen dico vobis etc.* Dicit ergo : Ita dictum est quod *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Et non propter hoc tentationibus exponatis vos ; immo *cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam* : et hoc infirmis expedit, ne incaute se exponentes deficiant. Prov. xiv, 15 : *Astutus considerat gressus suos; stultus transilit et confidit.* Item docet etiam perfectos, et si non propter ipsos, tamen propter aliorum salutem, ut habetur ad Phil. i, 24 : *Manere autem in carne necessarium est propter vos.* Istud autem ostendit Dominus quando propter Herodem fugit in Ægyptum, ut habetur supra xi. Item hoc fecerunt discipuli, sicut habetur Actor. viii.

Sed contra hoc objicitur quod habetur Joan. x, quod *mercenarius fugit et dimittit oves :* ergo videtur quod ad ipsos non pertineat, sed ad mercenarios.

Respondet Augustinus, quod persecutio aut imminet singulari personæ : et tunc declinare et dimittere aliquos debet pes quos fiat salus : si autem toti Ecclesiæ, oportet quod vel tota Ecclesia fugiat ad loca tutiora, ut jam factum est; vel quod aliqui fugiant, et aliqui firmi remaneant, aut pastor cum grege remaneat.

Sequitur : *Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis.* Respondet tacitæ objectioni. Possent dicere : Tu mittis nos ad Judæam : si ejiciant, quo ibimus? Dico, dato quod ab una civitate expellant vos, *fugite in aliam;* et non poteritis peragrare civitates Judææ, *donec veniat Filius hominis;* idest, donec resurgat a mortuis ; et tunc mittet vos ad gentes, ut habetur infra ult., 19 : *Ite, docete omnes gentes.* Hilarius aliter exponit : dicit enim, quod loquitur de secunda missione, scilicet cum dicit : *Cum persequentur vos*, scilicet, de Judæa, fugite ad gentes, sicut habetur Act. xiii, 46 : *Vobis oportebat primum prædicare regnum Dei; sed quia repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimus nos ad gentes.* Sed possent dicere : Quare vis quod dimittamus nostros? Quia non poteritis consummare usque in finem : tunc consummabuntur filii Israel. Mystice sic. Cum persequentur vos hæretici cum auctoritatibus suis, eos auctoritatibus repellite : non enim consummabuntur donec manifestetur veritas.

Non est enim discipulus super magistrum. Hic monet eos ne deficiant : et primo exemplo; secundo beneficio, ibi, *Ne ergo timueritis eos;* tertio ex divino judicio, ibi, *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Primo hortatur ne deficiant exemplo : et primo ponit similitudinem; secundo applicat ad propositum. Et primo inducit quod est inconveniens; secundo quod perfectum est. Dicit ergo : *Non est discipulus super magistrum.* Possent enim dicere : Tu dicis quod erimus odio omnibus hominibus, quomodo poterimus tot odia sustinere? Dederat eis Dominus magnam sapientiam et magnam potestatem : unde sapientiæ debetur honor, potestati reverentia : ideo Dominus ponit

[1] Al. : « *enim.* »

se in in exemplum quoad utrumque. *Non est discipulus super magistrum*, inquantum discipulus : unde si honorem mihi non exhibuerunt, qui debetur magistro, nec vobis. Item *nec servus major domino*, et hoc inquantum ad dominium. Unde Joan. XIII, 13 : *Vos vocatis me Magister et Domine; et bene dicitis, sum etenim etc.* Debet autem esse gloriæ unicuique, si sit sicut Dominus ejus, vel magister : ideo subdit : *Sufficit discipulo ut sit sicut magister ejus.* Sicut enim est in rebus, quod unumquodque perfectum est quando potest generare sibi simile; sic etiam tunc est perfectus discipulus cum est persimilis magistro; similiter et de servo. Ideo non debet vobis esse grave si sitis sicut et ego : unde habetur I Pet. II, 11 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Et Eccl. II, 12. *Quis est qui possit sequi dominum suum?* Deinde vocat eos domesticos : *Si patrem familias vocaverunt Beelzebub, quanto magis domesticos ejus?* Et vocat eos domesticos ad majorem familiaritatem; unde magnum est donum pati pro Christo, ut habetur Jac. I, 2 : *Magnum gaudium existimate fratres cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur.* Et Act. V, 41 : *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.* Unde non est magnum, domesticum pati pro amico. Ad Eph. II, 19 : *Vos estis cives sanctorum, et domestici Dei.* Unde *si patrem familias vocant Beelzebub*, non est mirum si vobis opprobria dicunt.

Quid autem dicitur Beelzebub? Sciendum, quod Ninus fuisse dicitur filius Beli : unde imaginem patris fecit honorari, et vocavit Bel. Deinde postmodum translatum est ad aliam linguam, et dictum est Beelzebub. Zebub, idest musca : sacrificabatur enim isti cum multo cruore, ubi congregantur multæ muscæ.

Ne ego timueritis eos etc. Hic hortatur ne deficiant in tribulationibus ex beneficio. Et primo eos confortat; secundo similitudinem dat; tertio ad propositum applicat. Dicit ergo : Persequentur vos; sed ne timeatis : quia non debetis timere nisi malum; sed magnum bonum est portare quod Dominus portavit. Unde Paulus ad Galat. ult., 17, gloriabatur dicens : *Stigmata Domini mei in corpore meo porto.*

Nihil est enim opertum quod non reveletur. Istud potest ad præcedentia referri, vel ad sequentia. Ad præcedentia sic : Isti vocabunt vos Beelzebub : sed non est curandum, quia in fine patebit malitia eorum. Ideo non timeatis, quia *nihil opertum quod non reveletur;* ut habetur I Corinth. IV, 5 : *Nolite itaque ante tempus judicare, quousque veniat Dominus, qui revelabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. Et occultum.* Differt opertum et occultum : quia occultum dicit aliquid non manifestum, sicut est illud quod alius habet in corde, secundum illud supra 9, 4 : *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Opertum autem est etiam aliquid quod, et si sit manifestum, operitur tamen per aliquid aliud. Vel potest exponi sic. Non timeatis, quia si statim non pateat veritas vestra, tamen postea patebit. Deinde instruit eos Dominus sicut instruitur advocatus : quia primo docetur qualiter debeat allegare antequam proferat ante alios; sic Dominus discipulos elegerat ad seminandum verbum suum omni populo; ideo primo in occulto volebat eos docere, dicens : *Quod vobis ico in tenebris, dicite in lumine.* Duo sunt sensus disciplinales : auditus et visus. Quod in tenebris dicitur occultum est, similiter quod in auribus auditur. *Quod vobis dico in tenebris, dicite in lumine :* quia in lumine omnia manifestantur. Item occultum est quod in aure auditur ; ideo dicit : *Et quod in aure auditis, prædicate super tecta.*

Sed contra hoc videtur quod dicitur in Joan. XVIII, 20 : *In occulto locutus sum nihil.* Sed hoc intelligendum est sic. Nihil locutus sum in occulto quod non possit dici in manifesto. Vel sic. *Quod dico vobis in tenebris*, idest inter Judæos, qui tenebræ sunt. Unde Eph. V, 8 : *Eratis aliquando tenebræ.* Vel quod dico vobis, qui estis tenebræ *dicite in lumine.* I ad Corinth. IV, 5 : *Qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.*

Et quod in aure auditis, prædicate super tecta. Proverb. x, 14 : *Sapientes abscondunt scientiam.* Et Job v, 27 : *Quod auditum est, mente pertracta. Super tecta :* quia in aliquibus regionibus mos est quod tecta sunt plana, ita quod et ibi potest fieri manifestatio omnibus. Mystice super tecta prædicat qui carnem sibi subjiciens, aliis prædicat. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Supra ostendit quod non debebant discedere a confessione veritatis, tum propter exemplum, tum propter beneficium ; nunc ostendit quod non debent[1] discedere ex divino judicio, quia facta subsunt[2] justitiæ divinæ. Vel potest aliter continuari. Docuit qualiter vitandæ sunt persecutiones ; nunc autem docet quod propter aliquid non desistant ab executione officii. Tria autem poterant impedire : opprobria, timor mortis, affectus carnalis. Docuit ergo quod non desistant propter opprobria ; nunc autem quod non propter timorem mortis ; deinde quod non propter affectum carnalem, ibi, *Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram.* Unde secundum hoc, primo docet quia non timendi sunt qui occidunt corpus, ne prædicatio veritatis dimittatur ; secundo non sunt timendi, quia parum possunt, ibi, *Animam autem non possunt occidere ;* tertio ostendit qui sunt timendi, quia qui multum possunt. Primo ergo dicit : *Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Et quare ? Quia corpus in se necessitatem habet moriendi : unde non facit quod non sit aliquando futurum. Rom. VIII, 10 : *Si in vobis est Christus, corpus quidem mortuum est propter peccatum.* Item, quia occisio corporis propter gloriam est optabilis : unde Rom. VIII, 24 : *Quis me liberabit de corpore mortis hujus ?* Item quia brevis est et momentanea. II Corinth. IV, 11 : *Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur.* Et ideo *nolite timere.* Isa. LI, 12 : *Qui es tu timeas ab homine*[3] *mortali, et filio hominis, qui quasi fenum arescit. Animam autem non possunt occidere.* Hic tangit quod parum possunt, quia animam non possunt occidere : unde spiritus semper vivit[4]. Eccli. XV, 18 : *Ante hominem vita et mors, bonum et malum ; quod placuerit dabitur ei.* Sicut enim corpus vivit per animam, ita anima per Deum ; et ita Deus est vitæ animæ. Non sunt ergo timendi, quia parum possunt. *Nolite* ergo *eos timere ; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.* Si dicitis quod illi sunt timendi qui corpus occidunt ; potius ille timendus est qui potest etiam animam perdere.

Et notandum, quod nomen *gehennæ*, ut dicit Hieronymus, non habetur in Scriptura, tamen assumitur a Salvatore a Hierem. XIX, 6, ubi dicitur : *Ecce dies veniunt, et non vocabitur locus iste amplius vallis filiorum Ennon*[5] *sed vallis occisionis.* Unde Ennon vallis est a radice montis Hierusalem ; quæ erat vallis pinguissima, et vocabatur vallis Ennon. Contingit autem quod locus ille esset consecratus idolo ; et ideo quia ad voluntates conversi sunt, comminatus est Dominus quod occiderentur, et quod non vocaretur locus Ennon, sed coriandrum, idest sepulcrum mortuorum ; ideo vocat locum istum gehennam. Unde dicit : Non solum timete eos qui occidunt corpus, *sed prius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam :* quia Deo non est serviendum propter timorem pœnæ, sed propter amorem justitiæ, ut habetur Rom. VIII, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.*

Et notandum, quod hic excludit duos errores. Quidam enim dicebant quod anima, mortuo corpore, perit ; et hoc destruit, cum dicit : *Qui potest animam mittere in gehennam :* unde patet quod post corpus remanet. Item erat positio quorumdam, quod non esset resurrectio, sicut habetur I ad Cor. XV. Et hoc excludit : quia si corpus et anima mittitur in gehennam, constat quod erit resurrectio : et hoc habetur Apoc. XX, 9 : *Mittentur in resurrectione in stagnum ignis et sulphuris.*

[1] Al. : « quod debent. »
[2] Al. : « sua sunt. »
[3] Al. : « qui timeas ab omni. »

[4] Al. : « *animam autem non potest occidere :* unde spiritus semper vivit. »
[5] Al. : « Hermon. »

Nonne duo passeres asse veneunt? Ita dictum est, quod isti non sunt timendi quia non possunt etc. Item non sunt timendi, quia illud parum quod possunt, non possunt nisi ex divina providentia. Et primo ponit divinam providentiam circa aves; secundo circa homines, ibi, *Vestri autem et capilli capiti omnes numerati sunt;* tertio indicit eis securitatem : *Nolite ergo timere etc.* Dicit ergo : *Nonne duo passeres*, per passeres dat intelligere omnes aves parvas, *asse veneunt?* Et in hoc notat vilitatem, quia duo habentur pro asse : quia sicut unitas est minimum in numeris, ita as in ponderibus. Sed nota, secundum Augustinum, quod aliquid dicitur valere dupliciter : aut secundum dignitatem naturæ; et sic unus passer dignior est quam denarius : vel secundum quod ad usum nostrum refertur; et sic dignior est denarius.

Sed objicitur quod Lucas ponit quinque passeres et duas asses. Dicendum, quod pauca est differentia : si duo habentur pro asse et quinque pro duobus, non est magna differentia.

Et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro : sine providentia Patris. Et quare dicit hoc? Quia consonat verbum istud verbo legis, Lev. XIV, quod cum aliquis curabatur a lepra offerebat duos passeres : et unus immolabatur, alter vero cum ligno cedrino et hyssopo intingebatur in sanguine occisi, et aspergebatur mundandus; et sic vivus dimittebatur. Vult ergo quod duo accipiuntur, et unus non occiditur; et hoc non fit sine providentia Dei. Hilarius sic exponit. Per duos passeres intelliguntur corpus et anima; et dantur pro asse, idest pro modica delectatione. Isai. L, 1 : *Ecce in iniquitatibus venumdati estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.* Et istorum unus solus cadit in terram, scilicet corpus. Anima autem tendit ad judicium.

Sed objicitur, non erat est cura Deo de bobus : ergo nec de passeribus. Dicendum, quod Deo est cura de omnibus, ut habetur Sap. XII, 13 : *Non est alius Deus quam tu cui cura est de omnibus.* Sed sciendum, quod providet omnibus secundum modum suæ naturæ. Hæc autem est diversitas in rebus creatis, quod quædam sunt naturaliter liberæ, aliæ vero non. Illa dicitur creatura libera in cujus potestate est quod faciat quod vult : non libera quæ hoc non habet. Unde providet rationalibus tanquam liberis; sed providet aliis tanquam servis. Sicut paterfamilias aliter providet liberis, aliter servis; liberis providet propter seipsos; sed servis secundum quod sunt in usum dominorum, et etiam secundum quod unusquisque magis aptus est ad serviendum : sic divina misericordia rationalibus distribuit propter seipsos, quia totum fit propter bonum eorum, vel propter malum. Unde eis omnia sunt vel præmia[1] vel pœnæ meritorum. Quæ autem irrationalibus fiunt, vel ad salutem hominum fiunt, vel ad completionem universi, ut habetur III Reg. XIII, quod quidam propheta occisus est a leone, et hoc propter culpam. Mus occiditur a catto ad servandum bonum universi. Hic est enim ordo universi ut unum animal vivat de alio. Ideo consequenter ostendit aliam curam habere de hominibus et brutis, cum dicit : *Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt.* Ostendit quod differentia est providentiæ Dei ex quo diversimode providet. Dixerat enim quod de passeribus non cadit unus in terram sine Patre; hic vero dicit quod nedum vos non cadetis, sed nec capilli vestri : et hic notat providentiam circa minimos actus : quia omnia quæ in ipsis sunt, ordinantur ad eos, et de his providet Dominus.

Sed notandum quod dicit, *Numerati sunt.* Sed ratio est, quia consuetum est quod illud quod vult aliquis sibi retinere, illud numerat : quod vult autem dispensare, alii tradit. Unde hæc est differentia inter providentiam rationabilium et aliorum : quia talis creatura capax Dei est, aliæ vero non. Item quæ numeramus, nobis conservare volumus; et ideo non dixit superius quod passeres numerati sunt, quia non in perpetuum durant : sed homines ita sunt ut in perpetuum durent, quia anima perpetua est.

[1] Al. : « sunt præmia. »

Sed hic est quæstio. Si capilli numerati sunt, nonne totum in resurrectione reintegrabitur quod de capillis abscinditur? Et si hoc, indecens erit longitudo.

Dicunt aliqui, quod non perit materies; sed quod erit superfluum in una parte cedet in aliam partem. Sed dato quod nihil fuerit diminutum, quid inde fiet? Ideo intelligendum est quod fuit hic triplex opinio. Quidam dixerunt quod non resurget nisi quod est de veritate humanæ naturæ. Alii vero, quod non resurget nisi quod decisum est ab Adam quod sic multiplicatum est in tantam magnitudinem. Alii vero quod non solum quod ab Adam, sed etiam quod decisum est a proximo parente. Unde quicquid additur quod est de veritate humanæ naturæ, resurget; sed quod pertinet ad quantitatem partium, non resurget. Sed contra hoc videtur, quod calor agens in humidum nutrimentale agit etiam in radicale: et ita homo non consumit unum quin consumat alterum, cum permisceantur ad invicem. Ideo aliter dicendum videtur, quod quicquid est de veritate, remanebit solum quantum ad complementum pertinet. Apello autem illud quod est de veritate humanæ naturæ, carnem secundum speciem; aliud autem, carnem secundum materiam. Caro autem secundum speciem resurget, non secundum materiam.

Sed quid est dictu carnem secundum speciem? Dicendum, quod partes hominis possunt considerari aut quantum ad formam, aut quantum ad materiam. Quantum ad formam super manent. Si autem consideremus materiam subtractam, aliquod fluit, et refluit, ut patet in igne. Si autem igni addantur ligna, ignis secundum speciem manet idem; tamen fluit materia secundum subtractionem lignorum. Unde resurget quod magis perfectum est. Unde non dicit: Capilli vestri ponderati sunt; sed, *Numerati sunt*[1]: unde non resurgent in pondere, sed in forma.

Nolite ergo timere etc. Hic ostendit securitatem ex quo non possunt nisi parum, et illud quod possunt, non possunt sine Dei providentia: *Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos: Omnia enim subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi*, ut habetur in Ps. VIII, 8. Et Gen. I, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram:* et sequitur: *Et præsit volatilibus cœli, et piscibus maris, et bestiis, universæque terræ, omnique reptili quod movetur in terra.*

Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo. Hic tangit utilitatem quæ provenit ex ipsius confessione; secundo damnum quod provenit ex negatione, ibi, *Qui autem negaverit me coram hominibus negabo et ego eum coram Patre meo.* Dicit ergo: Ita volo quod moriamini et patiamini. Et quare? Certe propter utilitatem vestram: quia *qui me confitebitur coram hominibus etc.* Et elidit errorem cujusdam, qui dicebat non esse necessarium confiteri fidem nisi coram Deo in corde, non autem ore coram hominibus: quod hic patet falsum: quia *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem:* Rom. x, 4: *Confitebor illum coram Patre meo*, scilicet cum habebo accessum ad Patrem, quando dicetur infra xxv, 34: *Venite benedicti Patris mei etc.* Sed possent dicere: Tu es in terra, hoc potest parum valere; ideo addit, *Qui est in cœlis;* et ille habet potestatem, *Qui autem negaverint*, verbo, ut Petrus, vel facto, sicut illi de quibus dicitur ad Titum I, 16: *Quidam ore confitentur se nosse Deum; factis autem negant: negabo et ego vos*, quando dicet, sicut habetur supra VII, 23: *Nunquam novi vos*, idest nunquam approbavi vos.

Nolite arbitrari quod venerim pacem mittere in terram etc. Supra monuit discipulos quod non desisterent a prædicatione veritatis nec propter opprobria nec propter timorem mortis; nunc autem monet quod non desistant etiam propter affectum carnalem. Et primo ostendit quod imminet[2] eis separatio ab affectu carnali; secundo quomodo debent se habere, ibi, *Qui amat patrem aut matrem*

[1] Al. deest: « sed *Numerati sunt.*

[2] Al.: « eminet. »

plus quam me, non est me dignus. Circa primum tria facit. Primo excludit intentionem opinatam; secundo suum proponit propositum; tertio exponit. Secunda ibi, *Non veni pacem mittere;* tertia, ibi, *Veni enim separare hominum adversum patrem suum etc.* Dicit ergo : Possent ita opinari : Quid est, Domine, quod tot evenient nobis? In adventu tuo credebamus habere pacem. Et ideo dicit : *Nolite arbitrari etc.* Sed quid est quod dicit? Nonne habetur Luc. II, 14, quod nato Domino cecinerunt Angeli : *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis?* Et ipse Episcopus cum primo vertitur ad populum, dicit, Pax vobis; et supra nuntiavit Dominus pacem. Ideo dicendum, quod duplex est pax, videlicet bona et mala. Nomine pacis concordia significatur. Est pax mala, de qua habetur Sap. XIV, 12 : *Sed in magno*[1] *viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Ista pax est carnalium affectuum : istam non veni ponere. Unde Apoc. VI, 4 : *Datum est ei ut sumeret pacem de terra.* Est et pax bona, de qua Ephes. XI, 14 : *Ipse est pax nostra qui fecit utraque unum.* Et ideo Angeli cecinerunt. Luc. II, 14 : *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Ideo *non veni mittere pacem, sed gladium.* De ratione gladii est dividere. Iste gladius est verbum Dei. Heb. IV, 12 : *Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti.* Unde etiam *gladium spiritus quod est verbum Dei.* Eph. ult., 17. Iste gladius missus est in terram. Et quidam crediderunt, quidam non. Et ideo fit bellum, ut habetur ad Gal. IV, 9 : *Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis etc.* Unde venit separare istam divisionem. Venit ergo mittere gladium etc., scilicet verbum; sed partim : quia quidam crediderunt et hoc ex eo fuit; quidam vero non, et hoc ex malitia sua. Hoc tamen causatur etiam ab eo, quia permittit, sicut habetur ad Rom. I, 26 : *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.*

Sed posset aliquis dicere : Venisti separare. Inter quos venisti? Nonne inter diversos et extraneos? Et ostendit, quod non, sed inter conjunctissimos. *Veni enim*, inquit, *separare hominem adversus patrem etc.* Duplex est enim maxima conjunctio : quædam est conjunctio naturalis : quædam domestica vel œconomica : ideo contra utramque mittit gladium. Amicitia naturalis fundatur super actum naturalem; et hic est generatio, vel conjunctio maris et feminæ. Domestica vel œconomica super affinitatem[2]. Contra primam ergo veni separare hominem adversus patrem.

Sed est quæstio. Dictum est supra : *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Sed lex præcipit : Honora patrem tuum etc. Solutio. Dico, quod debes ei obedire ubi non retrahit, a Dei honore[2]; sed ubi retrahit non teneris obedire.

Et filiam adversus matrem suam. Et hoc quantum ad generationem. *Et nurum adversus socrum suam.* Et in hoc communicat nova lex veteri, ut habetur Exo. XXXII, ubi dicitur ver. 26. *Si quis est Domini, conjungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi : quibus ait : Ponat vir gladium super femur suum :* et sequitur : *Et occidat unusquisque fratrem suum amicum.* Et illud reputatum est ad laudem Levitarum ut habetur Deu. XXXIII, 8, ubi dicitur: *Levi quoque ait : Perfectio tua et doctrina a viro sancto tuo.* Et sequitur : *Qui dixit patri suo et matri suæ, Nescio vos; et fratribus suis, Ignoro vos : et nescierunt filios suos.*

Sed est quæstio : quia hic enumerat sex personas; in Luca vero non enumerantur nisi tres. Et dicendum, quod idem est utrobique : quia eadem est mater et socrus[3] uxoris ejus. Item ponit quæ ad familiaritatem pertinent, ubi dicit : *Et inimici hominis domestici ejus etc.* Et habetur Hier. XX, 10 : *Et audivi contumelias multorum, et terrorem in circuitu : Persequimini, et persequemur eum : ab omnibus viris qui erant pacifici mei.* Et videte quia totum istud habetur Michææ

[1] Al. : « sed etiam magno. »
[2] Al. : « amore. »

[3] Al. : « et sorores. »

VII, 6 : *Filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus contra socrum suam, et inimici dominis domestici ejus.*

Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Hic ostendit quomodo in ista divisione se debeant habere. Si vis recipere gladium Domini, oportet quod dividaris ab istis quos dixit. Sed diceret aliquis : Nolo dividi a patre, et hujusmodi : ideo dicit : *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.* Hortatur Dominus ut omni amori carnali præponatur. Et primo ponit exhortationem ; secundo utilitatem inde sequentem, ibi, *Qui recipit vos, me recipit.* Et ponit tres gradus. Naturale enim est quod homo diligat patrem, sed magis naturale quod pater filium diligat ; item plus naturale quod diligat seipsum. Quare ergo pater plus diligit filium quam e converso ? Assignat quidam rationem, quia pater habet plus scire de filio si sit filius, quam filius de patre. Item quanto aliquis diutius adhæret, alicui, tanto magis radicatur in amore ejus. Item alia ratio, quia unusquisque magis diligit se quam alium : sed filius est quædam pars separata ab eo, pater autem non est pars filii : ideo etc. Item naturale est quod unumquodque diligat facturam suam. Sed diversitas est secundum aliquos ; quia quo ad aliquid filius magis diligit patrem. Naturaliter enim fit descensus a patre in filium : tamen naturaliter filius subditus est patri : ideo pater naturaliter diligit filium, etiam pater spiritualis, ut habetur I Cor. IV, 14 : *Non ut confundam vos hoc scribo, sed ut filios carissimos moneo.* Sed filii naturaliter subjecti sunt patri ; ideo naturaliter honorant patrem : et magis irascuntur de injuria patri illata quam sibi : et magis appetunt gloriam patri quam sibi. Prov. XVII, 6 : *Gloria filiorum patres eorum.* Unde *qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus* : quia ipse est Deus ; Deus autem præ cunctis est diligendus. Job XXXII, 21 : *Non accipiam personam viri, et Deum homini non æquabo.* Deus enim ipsa bonitas est, ideo magis amandus. Non est ergo me dignus qui amat patrem aut matrem plus quam me. *Et qui amat filium aut filiam etc.* Quare diligit filius patrem ? Dicendum, quod quicquid habet filius, habet a patre : habet enim a patre nutrimentum et doctrinam. Et hoc non potest filius dare patri. Sed quare filius recipit a patre, abundantius recipit a Deo. Ipse enim docet nos, ut habetur Job XXXV, 11 : *Qui docet nos super jumenta terræ, et super volucres cœli erudit nos etc.* Item pascit nos, ut dicitur in Gen. de Jacob. Item conservat nos in perpetuitatem. Et hoc magis habet a Deo homo quam filius a patre : ideo semper magis est diligendus Deus. *Scio quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum meum :* Job XIX, 25. *Et qui non accipit crucem suam.* Ita dictum est quod qui amat patrem etc.: immo dico plus ; qui amat seipsum plusquam me, non est me dignus. Quia nihil potest replere totum affectum nisi Deus. Et ideo Deut. VI, 5 : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua.* Unde dicit : *Qui non accipit crucem suam et sequitur me, non est me dignus.* Intelligit, quod qui non est paratus etiam mortem pati propter veritatem, et illam maxime mortem, scilicet mortem crucis ; *non est me dignus.* Immo etiam debet gloriari de cruce, sicut habetur ad Gal. ult., 14, *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini.* Et in hoc prænuntiat mortem suam, et modum mortis. I Pet. II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Item aliter exponitur. Quia ille crucem accipit qui carnem affligit, ut habetur ad Gal. V, 24 : *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, et concupiscentiis suis etc.* Item crux fertur in corde, quando contristatur pro peccato, ut dicebat Apostolus 2 ad Cor. XI, 29 : *Quis scandalizatur, et ego non uror ?* Item non sufficit istud, nisi sequatur Dominum : unde ; *Et sequitur me.* Si jejunas, si compateris proximo, non propter me, *non es me dignus.* Magnum est enim sequi Dominum, ut habetur Eccli. XIII, 38 : *Gloria magna est, sequi Dominum.* Sed possent dicere : Quid

inde habebimus? Ideo ostendit pœnam inobedientium : unde dicit : *Qui invenit animam suam, perdet eam.* Anima sumitur pro vita. Aliquis quando est in periculo amittendi denarios, consuevit dicere, Amisi denarios ; et sic liberetur a periculo, dicit se invenisse denarios. Similiter si aliquis est in periculo corporis, et aliqua occasione liberatur, dicit invenisse vitam suam. Qui ergo invenit vitam suam, et in periculo fuerit propter me, et neget me ut inveniat vitam, *non est me dignus. Et qui perdiderit animam*, idest vitam ; idest, si exposuerit se morti propter me, *inveniet eam*. Prov. VIII, 25 : *Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino. Qui recipit vos, me recipit.* Hic ponit remedium. Tu dicis quod ita faciamus. Unde poterimus vivere? Da nobis indulgentiam. Sicut Papa dat legatis indulgendi, ita dat Dominus mercedem recipientibus eos. Et ponit tria ; quorum duo pertinent ad minores. Dicit ergo : *Qui recipit vos, me recipit :* quia Deum habebunt, quia vos estis membra mea, quia membrum de membro. Unde *me recipit*. Sed possent dicere : Tu es pauper : non est magnum recipere pauperem, sive te. Immo *qui me recipit, recipit eum qui me misit.* Quia, sicut habetur Joan. V, 23 : *Qui honorificat Filium, honorificat et Patrem meum.* Magnum est Deum habere hospitem, sicut Abrahæ reputatum est ad laudem, ut habetur Heb. XIII. Item aliud consequetur, scilicet mercedem prophetæ. Unde *qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet.* Duo excellentia sunt in propheta. Scilicet prophetia. Joel. II, 28 : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ.* Item donum justitiæ. I ad Cor. I, 30 : *Ex ipso autem vos estis, qui factus est nobis sapientia et justitia. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ*[1]. Potest sic intelligi. *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ*, idest eo quod propheta est, *mercedem prophetæ recipiet.* Vel aliter. Tu dicis quod recipiamus Apostolos. Sed venient aliqui pseudoprophetæ, vel pseudoapostoli ; ideo dicit : Non facio vim de veritate, sed de nomine. Quia qui in nomine prophetæ recipit, mercedem habebit. Et quam? Eamdem quam haberes si verum prophetam reciperes. Unde dicit, *Mercedem prophetæ*, idest quam haberet pro propheta. Item non facit vim quis sit ille, utrum unus, vel alter. Qui enim recipit prophetam, recipit mercedem prophetæ : quia propheta inde pronior est ad exercendum opus suum : quia *non solum qui faciunt, mercedem recipiunt, sed etiam qui facientibus consentiunt ;* ut habetur Rom. I, 32. Unde si cooperaris ad bonum, de bono illo recipis mercedem : si ministras subsidia vitæ, accipis mercedem : quia aliter non posset officium implere. Et idem est quod sequitur : *Qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet.* Sed posset dicere aliquis : Si veniret Petrus vel Elias, libentor recipere eum ; ideo subdit : *Et quicumque potum dederit uni ex minimis*, idest fidelibus, ut habetur infra XXV, 40 : *Amen dico vobis, quod uni ex his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis etc.*, quasi dicat : Non curo utrum magni vel parvi sint. Posset aliquis dicere : Pauper sum ; non habeo quid dare : ideo addit : *Calicem aquæ frigidæ :* non dicit aquæ calidæ propter inopiam lignorum, ne posset se sic excusare : unde vult dicere : Quicquid minimum feccrit, habebit mercedem suam. Et hoc confirmat dicens : *Amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Isa. XL, 10 : *Ecce Dominus veniet :* et sequitur : *et merces ejus cum illo, et opus illius coram illo.*

[1] Al. : « *in nomine meo etc.* »

CAPUT UNDECIMUM

1. Et factum est cum consummasset Jesus præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, ut doceret, et prædicaret in civitatibus eorum. Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi mittens duos de discipulis suis, ait illi : Tu es qui venturus es, an alium expectamus ? Et respondens Jesus, ait illis : Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur : et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Illis autem abeuntibus cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne : Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre ? Prophetam ? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est : Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista. Qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo. A diebus autem Joannis Baptistæ usque nunc, regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. Omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt : et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat.

2. Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt : Cecinimus vobis, et non saltastis ; lamentavimus, et non planxistis. Venit enim Joannes neque manducans neque bibens ; et dicunt : Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens ; et dicunt : Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Et justificata est sapientia a filiis suis.

3. Tunc cœpit exprobrare civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent pœnitentiam. Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida : quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis : Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii quam vobis. Et tu Capharnaum, numquid usque in cœlum exaltaberis? Usque in infernum descendes. Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die judicii quam tibi. In illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi Pater Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.

1. His dictis, transiit Dominus, ut doceret et prædicaret ; et hoc propter tria. Una ratio est ut quod verbo dixerat, monstraret exemplo. Act. I, 1 : *Cœpit Jesus facere et docere.* Item ut ostenderet quod etiam impiis est prædicandum. Unde ad Rom. I, 14 : *Sapientibus et insipientibus debitor sum.* Item ut aliis daret, locum prædicandi, ut habetur I Corinth. XIV, 30 : *Quod si aliquid fuerit revelatum sedenti, prior taceat. Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi.* Posita est doctrina Christi et confirmata, et instructi sunt prædicatores ; hic confutantur rebelles. Et primo confutat discipulos Joannis ; secundo scribas, ibi, *Illis autem abeuntibus etc.* Circa primum tria facit. Primo dubitantes confutat ; secundo arguit turbas, ibi, *Cui autem similem æstimabo generationem istam* ? tertio persolvit gratias de fide Apostolorum, ibi, *In illo tempore respondens Jesus dixit etc.* Circa primum primo ponitur quæstio ; secundo quæstionis solutio, ibi, *Et respondens Jesus etc.* Dicit ergo : *Cum audisset in vinculis opera Christi.* Ponitur occasio quare misit istos. Idem habetur Luc. VII, tamen alio ordine. Dicit ergo quod erat in vinculis, [1] ut supra IV. Tunc incepit Jesus miracula facere. Et hoc erat conveniens, ut sol non appareret, dum nubes essent. Infra hoc cap. *Lex et prophetæ usque ad Joannem. Opera*, idest miracula, *Christi*, *mittens duos de discipulis suis*, *ait illi.*

Quidam volunt ex hoc condemnare Joannem, quia dubitavit an esset Christus : et constat quod dubius in fide est infidelis. Ambrosius super Lucam dicit, quod hæc quæstio non fuit infidelitatis, sed pietatis : non enim loquitur de adventu

[1] Al. : « tamen alio ordine : dicit enim quod erat in vinculis. »

in mundum, sed de adventu ad passionem. Unde miratur si venerat ad patiendum, sicut dixit Petrus : *Propitius esto tibi Domine.*[1] Infra XVI, 22. Sed contra dicit Chrysostomus, quia Joannes a principio præscivit, cum dixit. *Ecce agnus Dei.* Joan. I, 29. Constat ergo quod scivit eum fore hostiam immolandam : unde commendatur hic a Domino, quod sit plusquam propheta ; sed prophetæ noverunt futura. Alia ratio est Gregorii, quod non est quæstio de adventu in mundum, nec ad passionem, sed de descensu ad inferos ; quia Joannes propinquus erat eundo[2] ad inferos, ideo voluit certificari : *Tu es qui venturus es etc.*

Sed contra hoc objicit Chrysostomus. Apud illos qui sunt apud inferos non est status pœnitentiæ : unde videtur quod frustra diceret istud. Sed hoc non est contra Gregorium ; quia voluit non ut nuntiaret captivis conversionem, sed justis, ut gauderent. Alia responsio. Legimus quod Dominus multoties interrogaret, non quia dubitaret, sed ut calumniam tolleret, ut in Joan. XI, 34, interrogavit de Lazaro : *Ubi posuistis eum* ? non quia ignoraret, sed ut illi qui ostenderent sepulcrum, non possent negare nec calumniari : ideo sic fuit de Joanne, quia discipuli ejus calumniabantur de Christo ; ideo ipse misit, non quia ipse dubitaret, sed ne ipsi calumniarentur, sed confiterentur. Sed quare non ante miserat ? Quia ante semper erat cum eis, et ideo certificabat eos; sed cum voluit discedere ab eis, voluit quod ipsi per Christum essent certi.

Dicit ergo : *Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* Verum est quod patres nostri expectaverunt te ; ut habetur Exod. IV : *Et respondens ait illis etc.* Hic tangitur Christi responsio. Joannes habuit multos discipulos, ut habetur Joan. IV. Erat ergo inter eos contentio : quia videntes opera Christi, præferebant Christum Joanni. Item videntes abstinentiam Joannis, præferebant Joannem Christo. Unde primo quæstionem ponit ; secundo commendat Joannem. Circa primum respondet secundum adventum ad passionem. Veniet tempus quo Deus passurus est, et multi scandalizabuntur, quia *Judæis scandalum,* I Cor. I, 23. Unde respondet quando hoc erit. Secundum Chrysostomum ostendere vult quod ille venit quem prophetæ prædixerunt. Unde per prophetas tria erant promissa. Aliquando promittebatur adventus Dei ; in aliquibus adventus novi doctoris ; in aliquibus adventus sanctificationis et redemptionis. Quomodo ergo cognoscemus quod iste veniet ? Et respondet eo modo quo respondetur Isa. XXXV, 4 : *Ecce Deus veniet, et salvabit nos etc.* Unde videbitis ista miracula. *Nuntiate* ergo *Joanni quæ audistis*, in doctrinis, *et vidistis*, in miraculis. Item promittebatur doctor. Joel. II, 22 : *Filii Sion exultate :* et sequitur : *quia dedit vobis doctorem justitiæ, Cæci vident, etc.* Et hoc ad litteram. Item, si quæris quando veniet. Isa. LXI, 1 : *Spiritus Domini super me, ad annuntiandum mansuetis misit me*, vel ad evangelizandum ; et hoc significatur, cum dicitur : *Pauperes evangelizantur*. Aliquid proprium voluit significare ; quasi dicat : Veniet ponere novam doctrinam. *Pauperes evangelizantur*, idest evangelizatur paupertas : unde supra V, 3 : *Beati pauperes spiritu etc.* Et Luc. IV, 18 : *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me.* Item veniet aliquis sanctificatus sanctificans peccatores. Unde Isa. VIII, 13 : *Dominum exercituum, ipsum sanctificate.* Unde aliquibus promittebatur sanctificatio ; quibus sanctificatis alii scandalizabuntur : unde dicitur : *Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me.* Unde ad Hebr. ult., 12 : *Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per proprium sanguinem populum, extra portam passus est.* Ideo ostendit signa de adventu.

Et si moraliter loquamur, per hoc significatur totus processus sanctificationis hominis. Primo enim peccatori accidit cæcitas, quando ratio obtenebratur. Psal. LVII, 9 : *Supercecidit ignis, et non viderunt solem.* Et Isa. XLIII, 8 : *Educ foras populum cæcum, et oculos habentem.* Claudus dicitur quando ad diversa mens trahitur,

[1] Ibi : « *Absit a te Domine.* »

[2] Al. : « de eundo. »

ut dicitur III Reg. xviii, 21 : *Ut quid claudicatis in duas partes?* Item fit ulcerosus in insidiis et leprosus, quia tunc retrahi non potest, et alios inficit. Et post surdus efficitur, quia castigatio non auditur. Ulterius moritur, Ephes. v, 14 : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Et omnes istos sanat Dominus. Ultimo fit pauper spiritu, ita quod non est in eo sanitas. Psal. xxxvii, 8 : *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea.* Et istos Dominus sanat, et sanati in quamdam soliditatem mentis conscendunt, ubi est vera pax : *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Psal. cxviii, 65.

Illis autem abeuntibus etc. Hic satisfacit dubitationi turbarum. Turbæ autem audierant testimonium Joannis de Christo, sed modo videbantur dubitare. Tria enim poterant habere in corde : quia triplici ratione mutat aliquis verbum suum : vel propter animi levitatem, vel propter aliquod commodum, vel quia ex humano spiritu, quando nesciat veritatem, et post cognoscat illam. Psal. xciii, 11 : *Scit enim Deus quoniam cogitationes hominum vanæ sunt.* Ideo primo excludit [1] ab eo levitatem ; secundo appetitum commodi ; tertio ostendit eum propheticam habere veritatem. Dicit ergo : *Illis abeuntibus etc.* Docet nos Dominus magnam curialitatem : quia noluit Joannem laudare discipulis suis præsentibus, sicut nec aliquem in sua præsentia, sicut habetur Prover. xxvii, 2 : *Laudet te alienus, et non os tuum ; extraneus, et non labia tua.* Quia si bonus est qui laudatur, erubescit ; si malus est, adulatur : *Cœpit Jesus dicere ad turbas : Quid existis in desertum videre ?* Numquid existis ad videndum *arundinem ?* Non Sed existis videre hominem firmum. Arundo autem de facili movetur : unde animus cito mutabilis, ventus reputatur. Ad Ephes. iv, 14 : *Ut non simus jam parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento. Sed quid existis videre?* Omnes enim divitiæ ad aliquam utilitatem pertinent corporis ; et hoc vel in cibo vel in vestitu : et constat quod in nullo horum facit vim. Non est ergo credendum quod pro aliquo commodo hoc dicat : unde dicit : *Quid existis videre? Hominem mollibus vestitum?* Et quare non facit mentionem de cibo? Quia non poterat esse dubium. [2] Vestiebatur autem de pilis camelorum. Unde *qui mollibus vestiuntur*, non sunt in deserto, *sed in domibus regum.* Aliter exponitur secundum Chrysostomum. Aliqui ex natura leves fiunt, aliqui ex deliciis, ut Osee iv, 11 : *Fornicatio et vinum et ebrietas* [3] *auferunt cor.* Primum amovet per prius dictum ; secundum per hoc quod dicit, *Mollibus vestitum?* ideo non est inconstans ex deliciis vitæ.

Sed hic potest fieri quæstio de deliciis vestitus, utrum sit peccatum : quia si non est peccatum, non imputaretur illi diviti qui *quotidie induebatur purpura et bysso.* Luc. xvi, 19. Respondet Augustinus, quod talia non sunt consideranda sed affectus utentis. Quilibet enim debet indui ad modum simul conviventium ; ideo magis enucleanda est consuetudo. Nam in aliquibus terris omnes aut plures induuntur serico. Unde aliqui strictius induunt, aliqui latius ; et utroque modo distinguitur. Si restrictius : aut intentione bona, et hoc est bonum ; aut propter vanam gloriam, et hoc malum. Si latius : aut propter superbiam, et hoc malum ; aut propter significationem, ut pontifex et sacerdos, et hoc bonum.

Mystice per homines qui mollibus vestiuntur, significantur adulatores : ille enim mollibus vestitur qui verbis blandis molitur, ut in ore homines superbi quærant [4] gloriam. Et Prover. xxix, 12 : *Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.*

Sed dicerent : non est inconstans, sed humano spiritu loquitur ; ideo hoc amovet : *Sed quid existis videre? Prophetam etc.* Unde testimonium perhibet quod non humano spiritu sed prophetico loquebatur : unde primo ostendit eum esse prophetam ; secundo plusquam prophetam. Fuit [5] enim propheta, ut habetur Luc. i,

[1] Al. : « ideo excludit. »

[2] Al. : « et quare non facit mentionem de cibo, quia poterat esse dubium. »

[3] Al. : « fornicatio, et ebrietas. »

[4] Al. : « quærunt. »

[5] Al. : « dicitur »

76 : *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis etc.* Item extollit eum super prophetas dicens : *Dico vobis : Etiam plusquam Prophetam :* et hoc quantum ad tria. Primo quia prophetæ est futura prædicere. Iste autem non solum futura, sed etiam præsentia ostendit, dicens Joan. XXIX : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Item non dicitur solum propheta, sed etiam Baptista, ut sup. III. Item præcursor, ut habetur Luc. I, 76 : *Præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.* Item quantum ad modum : miraculosius enim egit quam propheta ; quia iste ex utero prophetavit, alii non, ut habetur Luc. I, 44 : *Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit infans in gaudio in utero meo. Hic est enim de quo scriptum est.* Hic probat Dominus excellentiam Joannis : et primo per auctoritatem, secundo per specialia ejus privilegia, ibi, *Amen dico vobis etc.* Dicit ergo : Dixi quod est plusquam propheta, de quo habetur Mal. III, 1 : *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam tuam ante te etc.* In hæc auctoritate ponuntur excellentiæ Joannis : quia primo vocat eum Angelum : Angelus enim est supra prophetam : quia sicut sacerdos est medius inter prophetam et populum, sic propheta inter Angelos et sacerdotes. Angelus autem inter Deum et prophetas : unde Zacharias dicit : *Angelus qui loquebatur in me :* Zachar. I, 9. Angelus est nomen officii, non naturæ : unde Joannes Angelus dicitur ex officio : differentia est enim inter Angelum et prophetam, quia Angeli manifeste vident : unde habetur infra XVIII, 10, ubi dicitur : *Dico enim vobis quia Angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.* Angeli semper vident faciem Dei, prophetæ vero non. Unde sicut Angeli semper vident faciem Patris, sic Joannes specialiter Christum vidit ; et ideo quia specialiter, ideo dicit *meum.* Item dicit, *Ante faciem meam.* Quando rex vadit, præcedunt multi, sed magis familiares præcedunt faciem suam : sic Joannes honorabilior dicitur, quia missus ante faciem ejus : tanto enim honorabilior, quanto propinquior. Item iste præparabat viam, quia baptizabat ; unde dicit : *Qui præparabit viam ante te. Amen dico vobis etc.* Supra commendavit Dominus Joannem per auctoritatem prophetæ ; nunc intendit eum commendare propriis verbis, et auctoritatem prophetæ exponit. Et tria facit. Primo commendat ipsum quantum ad differentiam omnis ordinis et status. Et primo secundum differentiam cœlestium et terrestrium ; secundo quantum ad differentiam legis et Evangelii ; tertio quantum ad differentiam præsentis sæculi et futuri. Et primo ostendit eum excellentem inter terrestres ; secundo ostendit eum minorem inter cœlestes, ibi, *Qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo.* Dicit ergo : Dictum est quod Joannes est Angelus, et ut in forma breviter comprehendam, *dico vobis : inter natos mulierum non surrexit major.* Proprie locutus est cum dixit, *Surrexit*, quia omnes nascuntur filii iræ, ut habetur ad Ephes. II, 3 : *Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri.* Quicumque ergo potest ad statum gratiæ pervenire, surgit. Unde, *Inter natos mulierum etc.* Et significanter loquitur, ut ab hac universalitate excludatur Christus : quia mulier corruptionem sonat, sed femina sexum : unde si alicubi invenitur filius mulieris, ut in Joan. XIX, 26 : *Mulier, ecce filius tuus*, sexum tunc nominat, non corruptionem.

Sed quid est quod dicit : *Inter natos mulierum non surrexit major?* Est ne propter hoc major omnibus? Dicit Hieronymus, quod non sequitur : Si non surrexit major, ergo est major. Chrysostomus autem[1] dicit, quod major est omnibus. Secundum ergo[2] primam expositionem dico quod argumentum illud in Angelis, ubi est ordo, valorem haberet, quod ille quo non est alius major, est maximus ; sed inter homines non habet veritatem : quia inter homines non est ordo secundum naturam, sed solum secundum gratiam. Item si dicatur major omnibus patribus veteris testamenti, non est inconveniens. Ille enim major et excellentior est qui ad majus officium est assumptus. Abraham enim major est inter patres,

[1] Al. : « ergo. »

[2] Al. : « enim. »

quo ad probationem fidei; Moyses vero quod ad officium prophetiæ, ut habetur Deut. ult. 10 : *Non surrexit propheta ultra in Israel sicut Moyses.* Omnes isti præcursores Domini fuerunt; nullus autem fuit in tanta excellentia et favore : ideo ad majus officium est assumptus. Luc. I 15 : *Erit enim magnus coram Domino.*

Qui autem minor est in regno cælorum major est illo. Occasione istorum verborum quidam locum calumniandi invenerunt. Volunt enim omnes patres veteris testamenti damnare. Si enim major est aliis, sequitur quod alii non sunt de numero salvandorum : quia per regnum cælorum præsens Ecclesia designatur. Si ergo Joannes non fuit de præsenti Ecclesia, non fuit de numero electorum : ergo minus alii. Et hæc opinio est erronea : quia constat quod id quod Dominus dicit, in laudem Joannis introducitur.

Potest autem hæc locutio exponi tripliciter. Primo ut per regnum[1] cælorum ordo beatorum intelligatur : et qui inter illos est minor, major est quolibet viatore. Et ideo præsentem statum appellat Dominus pueritiam : unde I ad Cor. XIV, 11 : *Cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli :* unde nominat viatores parvulos. Et hoc verum est intelligendo de majoritate actuali : actu enim major est qui comprehensor est. Secus de majoritate virtuali; sicut una parva herba major dicitur virtute, licet alia major sit quantitate. Aliter potest exponi, ita quod per regnum cælorum præsens Ecclesia designetur. Et hoc est quod minor non dicitur universaliter, sed minor tempore. Supra III. Et Joan. I, 15 : *Qui post me venit, ante me factus est.* Unde ille qui minor est, major est illo. Vel aliter potest exponi, quod aliquis dicitur major dupliciter. Vel quantum ad meritum; et sic multi Patriarchæ sunt majores aliquibus novi testamenti : sicut dicit Augustinus, quod cælibatus Joannis non præfertur conjugio Abrahæ. Aut comparando statum ad statum, sicut virgines meliores sunt conjugatis, non tamen quælibet virgo melior quolibet conjugato : unde Joannes habet istam dignitatem, quod est in quodam confinio; quia major viatoribus, sed minor comprehensoribus : unde tenet locum medium.

A diebus autem Joannis usque nunc etc. Hic commendatur quantum ad distinctionem novi et veteris testamenti : et notatur excellentia Joannis, quia est principium novi testamenti, et finis veteris. Ita dixi, quod *qui minor est in regno cælorum, major est illo :* et hoc pertinet ad hoc quod ipse est principium novi testamenti : sed *a diebus Joannis Baptistæ*, idest a prædicatione Joannis, *regnum cælorum vim patitur.* Hoc tripliciter exponitur. Scitis quod in raptu quædam violentia est, et quidam conatus : unde oportet quod peccator ad hoc quod possit venire ad regnum cælorum, assurgat ad spiritualia, et conetur multum. Aliter exponitur. Scitis, quod rapina est proprie quando alienum præter voluntatem domini rapitur : prædicatio salutis missa est Judæis, et per Christum ubique. Ipse dicit infra XV, 24 : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Et cum ad eos mitteretur, non receperunt; tamen illi quibus non mittebatur, propter humilitatem rapiebant. Unde supra VIII, 12 : *Multi veniens ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cælorum : filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores etc.* Et infra XXI, 43 : *Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus.* Ideo isti violenter rapiunt. Et hæc est expositio Hilarii. Tertia expositio est : Illud quod rapitur, cum festinatione rapitur : unde Job. VI, 15 : *Sicut torrens qui raptim transit in convallibus :* et hoc propter motus velocitatem. Et quia prædicatio ita commoverat corda omnium, videbatur festinus cursus : ideo dicit, *Vim patitur,* quia per modum cujusdam festinationis tendunt ad regnum : unde ab ipsi incepit Evangelium, et ipse est finis legis : unde Christus dicit : *Omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt* : quia omnes prophetæ propter Christum : et inceperunt impleri

[1] Al. : « ut regnum. »

a prædicatione Joannis. Unde Luc. ult., 44 : *Oportet impleri quæ scripta sunt de me.* Et hoc *usque ad Joannem.*

Sed quid est? Numquid post Joannem non fuerunt prophetæ? Nonne legimus infra XXIII, 23 34 : *Ecce mitto ad vos prophetas, sapientes , et scribas, etc.*

Dicendum, quod propheta ad duo mittitur. Ad confirmandam fidem, et corrigendos mores. Proverb. XXIX, 18 : *Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus.* Ad confirmandam fidem, ut habetur I Petr. I, 10 : *de qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt, scrutantes in quod vel in quale tempus significaret in eis spiritus Christi.* Unde prophetia de istis duobus serviebat. Sed jam fides fundata est, quia jam promissa per Christum sunt completa. Sed ad corrigendos mores nunquam deficit nec deficiet prophetia. Habet ergo excellentiam Joannes, quia in medio veteris et novæ legis : unde missus est ante faciem quasi simul cum Christo.

Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est. Hic ponit excellentiam Joannis quo ad distinctionem præsentis et futuri. Elias enim fuit præcursor Domini sicut Joannes : unde Malach. IV, 5 : *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, etc. Et Joannes est Elias.*

Sed quid est quod dicit Dominus? Quia interrogatus Joannes si esset Elias, dixit quod non. Per hoc autem amovetur quædam hæresis, quæ posuit transmigrationem animæ, quod anima videlicet exibat de uno corpore, et intrabat aliud corpus; ideo anima Eliæ intraverat Joannem, ut dicebat. Sed hæc opinio falsa est, quia ipse negavit quod esset Elias. Christus autem dixit quod Joannes erat Elias, propter triplicem similitudinem. Primo, quia sicut Angelus dicitur similis Angelo, quia pares in officio ; sic Elias et Joannes pares sunt officio, quia uterque præcursor. Luc. I, 76 : *Ipse præibit ante faciem Domini parare vias ejus etc.* Item quantum ad conversationem : quia vitam austeram duxit, ut habetur III Reg. 19. Item quantum ad persecutionem : quia sicut ille persecutus est a Jezabel, ita iste ab Herode. Unde, *si vultis accipere*, secundum quod accipi debet, *ipse est Elias.* Et ut ipsi intelligant quod istud dictum est mystice, subdit : *Qui habet aures audiendi, audiat ;* idest, qui habet aures spiritualiter, audiat et intelligat.

2. Hic prorumpit in increpationem turbarum : et primo ponit quæstionem ; secundo quamdam similitudinem : tertio eam exponit. Procedit ergo sic. Ita comparatur Joannes Eliæ ratione officii ; sed cui comparabo hanc generationem? Et quare dicit hoc hic? Hoc dicit sicut aliquis quando alicui fecit quicquid boni potuit, et ipse est ingratus, nescit cui comparare eum : sic Dominus omnia bona fecerat generationi huic : unde Isa. V, 4 : *Quid ultra debui facere vineæ meæ, et non feci ei?* Cui ergo potero comparare tantam malitiam?

Notandum, quod generatio aliquando in Scripturis pro congregatione bonorum accipitur, aliquando malorum, aliquando utrorumque[1]. Pro congregatione bonorum, ut in Psal. III, 2 : *Generatio rectorum benedicetur.* Pro congregatione mala, infra XII, 39 : ubi dicitur : *Generatio mala et perversa.* Pro utrisque, Eccle. I, 4 : ubi dicitur : *Generatio præterit, generatio ventura est ; terra autem in æternum stat.*

Similis est pueris sedentibus in foro etc. Hic ponit quamdam similitudinem : et potest exponi secundum planum litteræ, vel secundum mysticum sensum. Primo ponit similitudinem de pueris ; secundo adaptat eam, ibi. *Venit Joannes neque manducans neque bibens etc.*

Notandum enim, quod naturale est homini[2] quærere delectationes, et semper quærit illas, et nisi abstrahatur per solicitudines, statim ruit in malas delectationes : sed pueri non habent solicitudines, ideo vacant circa illa quæ sibi competunt, hoc est ludere. Item notandum, quod homo naturaliter sociale est, et hoc quia naturaliter unus alio indiget, unde delectatur in convictu : unde Philosophus, I *Politic.* : Omnis homo qui solitarius est, aut est melior homine, et est

[1] Al. : « utrumque. »

[2] Al. : « hominibus. »

Deus : aut pejor homine, et est bestia. Unde dicitur, *Sedentibus in foro*, quia nullus per se vult ludere, sed in foro ubi fit congregatio multorum. Item notandum, quod naturale est homini quod delectatio ejus sit in aliqua repræsentatione : unde si videamus aliquid bene sculptum[1], quod bene repræsentet quod debet ; tunc delectamur : ideo pueri qui delectantur in ludis, semper ludos suos faciunt cum aliqua repræsentatione vel belli, vel hujusmodi. Item notandum, quod ad duas passiones terminantur omnes animi affectus : scilicet vel ad gaudium, vel ad luctum.

Qui clamantes etc. Hoc est ita videndum. Ponamus quod sint pueri ex una parte et alii ex alia, ita quod quidam debeant cantare, alii saltare ; unum isti facere, alii eis respondere. Si isti canerent, et illi eis non responderent secundum formam suam, injuriarentur eisdem ; unde *dicunt : Cecinimus vobis, et vos non saltastis*. Item nihil ita immutat animam sicut cantus : unde computat Boetius in *Musica* sua de quodam qui coram Pythagora cum alio litigabat, et cantu alii loquebantur. Tunc Pythagoras facit mutari cantum, et ille quievit : unde omnes exercebantur in musica. Ideo notandum, quod quidam cantus est propter gaudium, sicut habetur Eccli. XL, 20 : *Vinum et musica lætificant cor :* ideo dicitur : *Cecinimus*, idest cantum gaudii diximus, *et non saltastis*. Item consuetudo est, quod sicut aliqui immutantur ad gaudium, ita quidam ad fletum : unde Hierem. IX, 17 : *Vocate lamentatrices, et assumant super nos lamentum etc.* Ideo dicunt : *Lamentavimus,* idest cantus lugubres fecimus, *et vos non planxistis*. Mystice per pueros significatur populus veteris legis : inter quos quidam fuerunt provocatores ad gaudium spirituale, ut David Psal. XXXII, 1 : *Exultate justi in Domino*. Quidam ad luctum, ut Joel II, 13 : *Convertimini ad Dominum in toto corde vestro in jejunio, fletu et planctu, etc.* Unde possunt dicere : *Cecinimus*, idest incitavimus vos ad spiritualem lætitiam, et non suscepistis : *lamentavimus*, idest invitavimus ad pœnitentiam, et vos non acquievistis.

Venit Joannes etc. Hic adaptat similitudinem : et primo adaptat ; secundo rationes assignat. Dupliciter homines attrahuntur ad bonam vitam : quidam enim per speciem sanctitatis, quidam autem per viam familiaritatis. Dominus et Joannes, diviserunt sibi duas vias. Joannes, immo Dominus per Joannem, elegit viam austeritatis ; per se elegit viam lenitatis : et tamen per nullum sunt conversi : unde dicit *: Venit Joannes non manducans neque bibens :* et hoc ad litteram, quia multum abstinens fuit : *et dicunt* : *Dæmonium habet :* sicut hypocritæ bonum in malum convertunt. *Venit Filius hominis manducans et bibens*, idest differenter utens cibis ; et non valet ei ; quia non creditis, immo dicitis : *Ecce homo vorax, potator vini, publicanorum amicus :* contra illud Prov. XXIII, 20 : *Noli esse in conviviis potatorum etc.*

Hic notandum, quod qui observaret facta hominum, nunquam aliquid bene faceret[2] Eccle. XI, 4 : *Qui observat ventos non seminat, et qui considerat nubes nunquam metet.*

Sed hic est quæstio. Quare elegit Dominus pro se vitam leniorem, ut per Joannem asperiorem monstraret? Ista ratio est, quia Dominus confirmabat actus suos miraculis ; Joannes autem non faciebat[3] ideo si nullam haberet excellentiam, non approbaretur ejus testimonium : sicut videmus in sanctis, quia unus habet excellentiam in uno, alius in alio ; ut Augustinus habuit excellentiam in doctrina, Martinus in miraculis. Item alia ratio ; quia Joannes purus homo erat ; ideo abs tinebat se a carnalibus desideriis : Christus autem Deus erat ; ideo si austeritatem duceret, non ostenderentur esse homo ideo humanam vitam magis assumpsit. Item Joannes fuit finis veteris testamenti, cui gravio imponebantur ; sed Christus fuit initiumnovæ legis, quæ procedit per viam mansuetudinis.

Et justificata est sapientia. Istud potest

[1] Al. : « stultum. »
[2] Al. : « considerat. »
[3] Al. : « Joannes non faciebat. »

dupliciter legi. Uno modo retorquendo[1] ad utrumque quod dictum est de Joanne et Christo; et tunc est sensus: quando homo facit quod debet, et alius non corrigitur, tunc salvat animam suam et[2] justificatur in sermonibus suis. *Justificata est sapientia*, hoc est Filius Dei, sive Christus; idest, justa apparuit filiis suis, quia exhibuit Judæis quod debuit: abstinentiam per Joannem, mansuetudinem per Christum. Vel aliter potest dici. Ita dicant filii diaboli, quod *vorax et potator vini;* sed filii sapientiæ intelligunt, quod non est vita in cibo et potu, sed in æqualitate animi, utendo cibo pro loco et tempore[3], et abstinendo similiter quando decet; ita quod non excedant in multo, nec deficiant in pauco, ut dicit Apostolus ad Philip. IV, 12: *Ubique et in omnibus institutus sum, et satiari et esurire, et abundare et penuriam pati.* Ideo plenam[4] justitiam non videretur ostendere, si totaliter abstineret quia credetur tota justitia esse in abstinentia: sed in hoc non consistit, sed in animi æqualitate. Et nota, quod dicit, *Sapientia;* quia uti cibis vel abstinere secundum moderationem sapientiæ est ut abstineat quando debet et ubi debet:

3. Supra satisfecit discipulis Joannis: nunc exprobrat non credentibus: et duo facit. Primo describitur factum Domini; secundo verba ipsius, ibi, *Væ tibi Corozaim etc.* Dicit ergo primo: *Tunc cœpit exprobrare civitatibus etc.* Exprobratio est respectu beneficiorum, et respectu datorum. Magnum enim beneficium fecerat Dominus, quia sui præsentia eos illustraverat: unde ingrati erant, et ideo merito exprobrabiles: unde Michaæ VI, 6: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi?* quasi dicat, nihil. Et non exprobravit eis quod peccata egissent, sed quod pœnitentiam non fecissent: unde eis conveniebat quod dicitur Job XXIV, 23: *Dedit ei locum pœnitentiæ, et ipse abutitur eo in superbiam.* Et Rom. II, 4: *An ignoras quod benignitas Dei te ad pœnitentiam adducit?*

Sed hic est quæstio litteralis, quia Lucas istud alio ordine ponit: ponit enim in missione discipulorum; iste hic. Respondet Augustinus. Videtur quod Lucas magis ordinem servet historiæ: hic autem seriem memoriæ.

Sed tunc objicitur, quod hic dicitur: *Tunc:* ergo videtur quod hic magis series texatur[5] historiæ. Respondet Augustinus, quod *tunc* tempus indefinitum dicit. Vel aliter potest dici, quod bis dixit hæc verba; et ideo potuit esse et tunc secundum istum, et tunc secundum Lucam.

Væ tidi Corozaim etc. Hic ponuntur verba Domini. Et primo fit sermo de civitatibus suffraganeis; secundo de metropoli, ibi, *Et tu Capharnaum etc.* Et primo comparat culpam ad culpam; secundo pœnam ad pœnam, ibi[6], *Veruntamen dico vobis etc.* Dicit ergo: *Væ tibi Corozaim etc.* Istæ autem sunt civitates sive villæ in Galilæa, ubi multa signa Dominus fecerat, et tamen non erant conversæ. Ideo dicit: *Væ tibi etc.*

Sed quid est quod facit Dominus? Immo scriptum est Rom. XII, 14: *Nolite maledicere etc.* Dicendum, quod est maledicere formaliter et materialiter. Formaliter nullus debet maledicere, sed materialiter potest. Unde notandum, quod quædam conjuncta sunt secundum sensum[7], quæ tamen possunt separari secundum intellectum; ut in pomo est odor et sapor, quæ non possunt separari secundum sensum[8], licet secundum intellectum. Similiter velle istum non puniri, et velle ordinem justitiæ, non possunt simul esse nisi secundum intellectum. Unde si maledico isti quia delector in ejus malo, malum est. Si autem non pro malo ejus, sed[9] pro ordine justitiæ; sic est bonum. Unde verbum Domini non erat verbum delectantis, sed opus justitiæ nuntiantis.

Væ tibi Corozaim. Corozaim interpretatur ministerium in eum. Bethsaida domus fructuum. Cui plus committitur, ab eo plus exigitur. Et quare plus ei exhibuit? Quia ibi suum ministerium imple-

[1] Al.: « uno retorquendo. »
[2] Al.: « et tunc. »
[3] Al.: « utendo cibo, loco, et tempore. »
[4] Al.: « ideo quia. »
[5] Al.: « quod magis series texatur. »
[6] Al.: « secundo pœnam, ibi. »
[7] Al.: « tactum. »
[8] Al.: « tactum. » — [9] Al.: « seu. »

vii : ideo *revelata est ira Dei de cælo super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in injustitia retinent* : Rom. i, 18. Bethsaida domus fructuum. Si igitur multum fructum fecit ibi Dominus, et non faciunt pœnitentiam, quid erit eis? Isai. vi, 4 : Expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas. *Væ tibi... quia si in Tyro et Sidone factæ sunt in vobis, olim in cicilio et cinere pœnitentiam egissent. Olim*, idest a longinquis temporibus.

Et notate modum pœnitentiæ, quia in cinere et cilicio : quia duo inducunt ad pœnitentiam. Unum recordatio delictorum, et hoc significatur in cilicio quod fit de pilis caprarum : istud enim animal immolabatur pro peccato. Aliud est consideratio mortis, et conditio humanæ fragilitatis : unde dicitur Gen. iii, 19 : *Pulvis es, in pulverem reverteris*. Et Job ult. Ideo reprehendo me, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.

Verumtamen dico vobis : Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii quam vobis. Hic comparat culpam ad culpam : quia si inventi sunt graviores in culpa, deterius erit eis : quia quod audierunt, non fecerunt ; ideo gravius erit : secundum quod dicitur Joan. xv, 22 : *Si non venissem et non eis locutus fuissem, peccatum non haberent.*

Notandum, quod ex istis verbis tres errores excludit. Quidam dicebant omnia peccata paria, et similiter supplicia. Hoc excludit cum dicit, quia istis erit deterius quam Tyro et Sidoni. Item quidam dixerunt, quod non salvabuntur nisi quos præscivit quia si prædicaretur eis, converterentur. Hoc excludit cum dicit quod Tyro et Sidoni male erit ; sed tamen deterius istis, quibus nuntiatum est regnum Dei Unde Augustinus in libro *Perseverantiæ* : Non remunerat Dominus pro his quæ fecisset, sed pro his quæ fecit. Item removet tertium errorem : quia dicebant quidam, quod Dominus misit prophetas et prædicatores Judæis, et non aliis ; quia sciebat quod alii non reciperent. Sed hoc excludit, quia si prædicaretur eis, pœnitentiam agerent.

Sed tunc restat quæstio : quia si Judæi non credebant, videretur quod Dominus non bene fecisset, cum non misit ad eos, si illi credidissent. Dicit Gregorius, quod scire secreta Dei, non est hominis ; tamen secundum quod videtur, quia promissum erat patribus, ideo ad confirmandas promissiones patrum primo prædicavit Judæis. Item ut ostenderetur justior eorum condemnatio, ideo eis prædicavit, et pos taliis discipulos misit. Remigius solvit sic : quia licet ex Tyro et Sidone plures credidissent in majori multitudine ; tamen apud eos erant aliqui perversi[1] qui nondum erant parati ad credendum · ideo non misit primo ad eos. Tertiam expositionem ponit Augustinus : quod præscivit Dominus, quia si credidissent, non perseverassent in tempore passionis ; et ideo ad eos non misit. Alia est expositio Augustini, quia prædestinatio est præscientia beneficiorum Dei[2]. Unde quæcumque pertinent ad salutem, sunt effectus prædestinationis prædestinatis[3]. Unde diversimode distribuit Dominus dona sua : quia quibusdam dat eo, docile, et pronitatem ad bene agendum[4] ; sed hoc non sufficit nisi sit instructor. Item aliquando est instructor, sed cor est durum. Et sicut illis non sufficit[5] facilitas ad credendum, sic istis nocet[6] cor durum, Unde quærere quare istum elegit, non illum, fatuum est quærere. Unde Augustinus. Quare trahat hunc et non illum, noli judicare, si non vis errare. Unde melius est ut totum torqueatur ad ordinationem Dei quam ad humana merita.

Et tu Capharnaum numquid usque in cœlum exaltaberis? In parte ista exprobrat civitati solemniori : et primo exprobrat superbiam, et hoc quia magni magis superbiunt ; secundo exprobrat eorum impœnitentiam, ibi. *Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes etc.* Circa primum primo exprobrat superbiam ; secundo minatur pœnam. Dicit ergo : *Et tu Ca-*

[1] Al. : « hæretici. »
[2] Al. : « prædestinatio est beneficiorum Dei. »
[3] Al. : « effectus in prædestinatis. »
[4] Al. : « distribuit Dominus dona sua, et pronitatem ad bene agendum. »
[5] Al. : « et sic non sufficit. »
[6] Al. : « sic nec isti nocet. »

pharnaum etc. Et est ibi duplex littera. Una interrogative : *Numquid usque in cœlum exaltaberis ?* Alia littera : *Tu es quæ exaltata es usque in cœlum :* quia a Domino exaltata est, et præsentia Domini, et multis meritis. Luc. IV, 23 : *Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua.* Item a teipsa exaltata es : unde tu numquid exaltaberis per superbiam vel doctrinam meam? quatumcumque exaltata fueris, tamen *ad inferos descendes.* Job, XX, 28 : *Detrahetur in die furoris Domini : hæc est pars hominis impii a Deo.* Unde tu quæ videris tangere cœlum, detraheris ad infernum. Unde propria pœna superbi est dejectio. Isa. XIV, 14 contra illum qui dicebat : *Ascendam ad astra cœli,* sequitur : *Ad infernum detraheris.* Consequenter arguit de impœnitentia. Et primo comparat quantum ad culpam ; secundo quantum ad pœnam. Dicit ergo : *Quia si in Sodomis etc.* Et quare hoc dicit? Ad significandum libertatem arbitrii : quia ante hominem vita et mors. Nullus illos monuit. Quamvis enim Loth inter illos esset, tamen non fecit miracula. Sed isti viderunt Dominum docentem et miracula facientem ; ideo etc. Capharnaum interpretatur villa dulcissima, et per hanc interpretatur Hierusalem. *Verumtamen dico vobis.* In die judicii gravior erit pœna tua quam illius terræ quæ subversa est. Vel potest intelligi de habitantibus. Luc. XII, 47 : *Servus sciens voluntatem domini sui et non faciens, vapulabit multis.*

In illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater etc. Supra Dominus redargueral infidelitatem turbarum ; nunc gratias agit de fide discipulorum et aliorum credentium. Et primo reddit gratias Patri tanquam auctori ; secundo ostendit eamdem potestatem se habere, ibi, *Omnia enim mihi tradita sunt a Patre meo.* Dicit ergo : *In illo tempore,* scilicet quo accidit etc. *respondit* : sed cui respondit? Convenit ei quod dicitur Job XV, 2 : *Numquid sapiens respondet quasi in ventum loquens?* non. Unde respondet tacitæ objectioni. Posset enim dicere aliquis : Isti non credunt quibus prædicasti ; alii autem credidissent, si prædicatum fuisset illis. Ideo respondet et responsione redarguit quosdam qui causas electionis inquisierunt, quare videlicet illi elevati sunt in cœlum, et isti demersi sunt in profundum[1] : ut Origenes, qui ponebat, quod electio ex meritis est. Sed hic reprobat hoc, ostendens, quod hoc attribuendum est divinæ voluntati. Dicit ergo : *Confiteor tibi Pater etc.*

Notandum, quod triplex est confessio. Scilicet fidei : unde Rom. X, 10, dicitur : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Item confessio peccatorum. Jac. V, 16 : *Confitemini alterutrum peccata vestra.* Item confessio gratiarum actionis, de qua Psal. CV, 1 : *Confitemini Domino, quoniam bonus etc.* De hoc intelligitur : *Confiteor tibi, Pater cœli et terræ.* Duæ hæreses excluduntur. Hæresis scilicet Sabellii, qui non distinguit Filium a Patre : unde dicit : *Confiteor tibi Pater etc.* Sic confitetur auctoritatem Patris, etc. Item quia ejusdem naturæ. Ideo dicit Patrem suum contra Arium[2]. Et vere Dominus, quia pater cœli et terræ. Et in Psal. XCIX, 3 : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus : ipse fecit nos, et non ipsi nos.* Et dicitur Pater, non quia eum creavit, sed quia eum genuit. Psal. LXXXVIII, 27 : *Ipse invocavit me : Pater meus es tu.* Et quare gratias agit? Agit gratias super quamdam distinctionem; et ponit sic[3] : *Quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Unde hic considerare oportet qui sint parvuli, et qui sapientes, et qui prudentes. Tripliciter autem dicuntur aliqui parvuli. Ad litteram parvuli dicuntur abjecti : unde in Abdia II : *Ecce parvulum dedi te : contemptibilis tu es valde.* Item dicitur parvulus humilitate, quia parva de se sentit. Unde Dominus infra XVIII, 3 : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini ut parvuli*[4], *non intrabitis in regnum cœlorum.* Item simplicitate ; unde Apostolus. I ad Cor. XIV, 20 : *Malitia parvuli estote.* Unde potest illud intelligi : quia revelasti ea parvulis et abjectis piscatoribus. Et quare? Apostolus reddit ra-

[1] Al. : « qui causas electionis inquisierunt, et isti demersi sunt in profundum. »

[2] Al. deest : « contra Arium. »

[3] Al. : « et gratias agit super quamdam distinctionem sic. »

[4] Al. : « *sicut parvulus iste.* »

tionem, dicens I Corinth. I, 27 : quod despecta mundi elegit Deus, ut fortia quæque confundat. Augustinus exponit : *Parvulis*, idest humilibus, non de se præsumentibus : ubi enim humilitas, ibi sapientia. Hilarius exponit de simplicibus. In simplicitate quærite illum : Sap. I, 1. E contrario sapientes et prudentes : quia in carnali sapientia student. Hier. IX, 23 : *Non glorietur sapiens in sapientia sua*. Istis non revelavit, sed rusticis non confidentibus de sapientia sua. Eccle. VII, 24 : *Dixi : Sapiens efficiar; et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat*. Quare Apostolus ad Rom. x, 3 : *Ignorantes autem Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti*. Item per sapientes intelligit superbos jactantes se; et talibus non revelavit. Ad Rom. I, 22 : *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*. Item dicit sapientes, secundum carnem viventes, quæ carnis sunt quærentes, non quæ Dei : Phil. II, 21. Item *sapientes sunt ut faciant mala, et bene facere nescierunt:* Hier. IV, 22. *Et revelasti*. Ad Ephes. IV, 17 : *Ut non ambuletis sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui*. Unde abscondisti a sapientibus, revelando parvulis. Sapientiam abscondit a sapientibus, non apponendo gratiam. Unde dicitur ad Rom. I, 28 : *Tradidit eos in reprobum sensum*.

Sed quid est quod gratias reddit, quod abscondit? Dico, quod hoc non facit ut gaudeat de cæcitate eorum, sed de judicio Dei, quia ita sapienter ordinat. Et quare? Hic non est quærenda causa : in talibus enim Dei voluntas pro causa est.

Ita Pater, quia sic placitum est ante te. Artifex bene potest assignare causam quare lapides quosdam in fundamento, quosdam superius posuit. Sed quod hunc posuerit hic, alium ibi, non est alia causa nisi voluntas sua. Sic quod Dominus aliquos salvet, hoc est ad suam misericordiam; quod hos damnet, ad justitiam. Sed quare circa illum sic misericorditer agit potius quam circa alium, hoc solum pertinet ad suam voluntatem. Unde ad Rom. IX, 18 : *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat*. Unde sic facit propter beneplacitum. In Psal. CXVIII, 108 : *Beneplacitum fac Domine etc.*[1] *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Egerat gratias Patri, quia secreta parvulis revelat. Posset aliquis credere, quod non posset ipse revelare; unde hoc removens, primo tangit magnitudinem suæ potestatis; secundo invitat ad se; quasi dicat : Ecce sum potens : venite ergo ad me etc. Et primo duo facit. Primo ponit æqualitatem Filii ad Patrem; secundo spiritualiter applicat ad id de quo agebatur, ibi, *Et nemo novit Filium nisi Pater*. Dicit ergo : Posset dicere aliquis : Numquid omnia potest; Respondet : *Omnia tradita sunt mihi*. Et attende æqualitatem, sed tamen a Patre originem; quod est contra Sabellium.

Sed quid est quod dicit *Omnia?* Tripliciter potest exponi. *Omnia*, hoc est supra omnem creaturam. Infra ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra*. Vel *omnia*, idest electi et prædestinati, qui specialiter sunt dati. Joan. XVII, 6 : *Tui erant, et eos tradidisti mihi*. Item *omnia*, scilicet intrinseca, idest omnem perfectionem divinitatis. Joan. V, 26 : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic Filio dedit vitam habere in semetipso*. Et non debemus intelligere carnaliter : quia si dedit, sibi etiam retinuit. Et hæc expositio est : Augustini et Hilarii. Sed posset aliquis dicere : Quomodo dedit? Ideo addit modum, cum dicit : *A Patre meo*. Unde per generationem hoc recepit,

Et nemo novit Filium nisi Pater. Modo specialiter ad propositum adaptat : et non solum quantum ad æqualitatem ad Patrem, sed etiam quantum ad consubstantialitatem. Substantia enim Patris superat omnem intelligentiam, cum ipsa essentia Patris dicatur incognoscibilis sicut substantia Filii. Unde hic notatur æqualitas, et confunditur Arius qui dicit Patrem invisibilem, Filium autem visibilem. *Et nemo novit Filium nisi Pater*.

Sed quid est? Nonne sancti noverunt? Dicendum, quod attingendo, vel fide; sed comprehendendo non cognoscunt.

[1] Al. ibi : « Voluntaria oris mei fac, Domine. »

Sed quid est? Nonne Spiritus sanctus cognoscit? Immo. Sed notandum, quod dictiones exclusivæ aliquando adduntur nominibus divinis essentialibus, aliquando personalibus. Et cum adjunguntur personalibus, non excludunt illud quod idem est in natura : unde addita Patri non excludit Filium. Unde ubi dicitur : *Regi immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria* : I Tim. I. 17 : non excluditur alius in natura. Similiter cum dicit hic, *Nisi Filius*, non excluditur Spiritus sanctus, qui idem est in natura. Sed cum dicit, *Nemo novit etc.*, intelligitur nullus homo nisi Filius. Et ita habetur quod novit Filius Patrem. Sed hoc est contra Origenem. Cognoscit enim per comprehensionem. Quia ergo perfecte cognoscit, et est cognoscibilis, ideo habet potestatem revelandi sicut Pater ; ideo dicit : *Et cui voluerit Filius revelare*. Manifestatio enim fit per verbum. Joan. XVII, 18 : *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus*, Ibid. I, 6 : *Deum nemo vidit unquam*. Sed ipse novit : ergo manifestare potuit. Illud ergo quod dixerat de Patre, sibi attribuit. Dixerat enim : *Abscondisti hæc a sapientibus, et revelasti ea parvulis :* sic etiam et Filius potest, ex quo habet eamdem potestatem.

Venite ad me omnes, etc. Venite ad mea beneficia. Et primo ponitur invitatio ; secundo necessitas invitationis ; tertio utilitas. Dicit ergo : *Venit ad me :* quod verbum etiam Sapientiæ est, Eccli. XXIV, 26 : *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini*. Unde appropinquate ad me indocti : quia vult se communicare. Sed quæ est necessitas? Quia absque me homines laborant nimis. *Qui laboratis*. Specialiter hoc potest convenire Judæis, quia laborabant in oneribus legum et mandatorum; ut habetur Act. XV, 10 : *Hoc est onus quod nec nos nec patres nostri portare potuimus*. Item generaliter quantum ad omnes qui laborant propter humanitatis fragilitatem. Psal. LXXXVII, 16 : *Pauper sum ego et in laboribus a juventute mea. Et onerati estis*, onere scilicet peccatorum. Psalm. XXXVII, 5 : *Iniquitates meæ sicut onus grave gravatæ sunt super me*. Et quid habebimus si veniamus ad te? *Ego reficiam vos*. Joan. VII, 37 : *Si quis sitit, veniat ad me et bibat*. Consequenter exponit invitationem : et primo exponit; secundo rationem assignat, ibi, *Jugum enim meum suave est*. Circa primum sic. Posuerat invitationem, et ad quid ; nunc vult ostendere quæ sit illa invitatio, dicens : *Tollite jugum meum super vos*. Sed quid est? Tu dicis quod vis nos reficere et a nobis auferre laborem, et statim præcipis ferre jugum? Credebamus esse sine jugo. Dico quod verum est, sine jugo peccati. Isa. IV, 9 : *Jugum enim oneris ejus, et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris ejus superasti*. Non quod sitis sine lege Dei, sed sine jugo peccati. Psal. II, 3 : *Projiciamus a nobis jugum ipsorum*. Oseæ ult., 2 : *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum : quoniam corruisti in iniquitate tua, etc.* Ad Rom. VI, 18 : *Liberati a peccato, servi facti estis justitiæ. Tollite* ergo *jugum meum*, scilicet documenta evangelica. Et dicitur jugum : sicut enim jugum colla boum ad arandum jungit et ligat, sic doctrina evangelica utrumque populum ligat ad jugum suum. Et quid est illud : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde?* Tota enim lex nova consistit in duobus ; in mansuetudine, et humilitate. Per mansuetudinem homo ordinatur ad proximum. Unde Ps. CXXXI, 1 : *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus*. Per humilitatem ordinatur ad se et ad Deum. Isa. LXVI, 2 : *Super quem requiescet spiritus meus nisi super quietum et humilem*[1]? Unde humilitas facit hominem capacem Dei. Item dixerat : *Et ego reficiam vos*. Quæ est ista refectio? *Invenietis requiem animabus vestris*. Corpus enim non reficitur quamdiu afficitur; et quando ulterius non afficitur; tunc dicitur refectum. Et sicut fames in corpore, sic desiderium in mente; unde impletio desiderium est refectio. Psal. CII, 5 : *Qui replet in bonis desiderium tuum*. Et hæc requies animæ.

[1] Ibi : « Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum et contritum spiritu, et trementem sermones meos? »

Eccli. LI, 35 : *Modicum laboravi, et inveni multam requiem.* Sic in mundo mansueti non quietantur : unde *invenietis requiem* sempiternam, scilicet impletionem desideriorum. Sed non miremini si invito vos ad jugum, quia jugum meum non est onus. Quare? *Jugum enim meum suave est* et delectabile. Psal. CXVIII, 113 : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! Et onus meum leve.* Et hæc possunt retorqueri ad duo. Jugo tenentur boves, sed onus portatur : unde jugum retorquetur ad præcepta negativa, onus ad affirmativa.

Sed videtur hoc esse falsum : quia onus legis novæ videtur gravissimum, sicut supra V, 21, dictum est : *Audistis quia dictum est antiquis, Non occides... Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio :* et sic videtur quod gravius onus sit. Item dictum est supra. VII, 14 : *Arcta est via quæ ducit ad vitam.* Item Apostolus. II Cor. XI, 23 : *In laboribus plurimis.* Unde videtur jugum gravissimum.

Ideo duo sunt consideranda [1] : effectus doctrinæ, et actus circumstantia ; et in omnibus est levis in effectu doctrina Christi, qui immutat cor, quia facit nos non amare temporalia, sed magis spiritualia. Qui enim amat temporalia, modicum amittere est ei magis grave, quam ei qui amat spiritualia, amittere multum. Lex vetus non prohibebat illa temporalia, ideo grave erat eis amittere; sed modo, et si in principio aliquantulum grave, post tamen parum. Prov. IV, 11 : *Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non coarctabuntur gressus tui.* Item quantum ad actum lex onerabat actibus exterioribus. Lex autem nostra est in voluntate solum : unde ad Rom. XIV, 11 : *Regnum Dei non est esca et potus* [2]. Item lex Christi jucundat : unde Apostolus ad Rom. XIV, 17 : *Justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto.* Item quantum ad circumstantiam : quia multæ sunt adversitates : unde *qui pie in Christo Jesu volunt vivere, persecutionem patientur etc.* II ad Timoth. III, 12. Sed istæ non sunt graves, quia condiuntur condimento amoris : quia quando aliquis amat aliquem, non gravat eum quicquid patitur pro illo : unde omnia gravia et impossibilia, levia facit amor : unde si quis bene amat Christum, nihil est ei grave ; et ideo lex nova non onerat.

CAPUT DUODECIMUM

1. In illo tempore abiit Jesus per sata sabbato ; discipuli autem ejus esurientes cœperunt vellere spicas, et manducare. Pharisæi autem videntes dixerunt ei : Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatis. At ille dixit eis : Non legistis quid fecerit David quando esuriit et qui cum eo erant : quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo major est hic. Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes. Dominus enim est Filius hominis et sabbati. Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridam ; et interrogabant eum dicentes : Si licet sabbatis curare, ut accusarent eum. Ipse autem dixit illis : Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam, et si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit et levabit eam? Quanto magis melior est homo ove? Ita licet sabbatis benefacere. Tunc ait homini : Extende manum tuam : et extendit, et restituta est sanitati sicut altera. Exeuntes autem Pharisæi consilium faciebant adversus eum quo modo perderent eum. Jesus autem sciens recessit inde ; et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes. Et præcepit eis ne manifestum eum facerent : ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Ecce puer meus quem elegi ; dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, et judicium gentibus nuntiabit. Non contendet neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus. Arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium : et in nomine ejus gentes sperabunt.

2. Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens, cæcus et mutus, et curavit eum, ita ut loqueretur

[1] Al. : « ideo notandum quod tria sunt consideranda. »

[2] Al. : « Lex Dei non est esca, cibus, et potus. »

et : et stupebant omnes turbæ, et dicebant: Numquid hic est filius David? Pharisæi autem audientes dixerunt : Hic non ejicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Jesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis : Omne regnum divisum contra se desolabitur ; et omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit. Et si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est : quomodo ergo stabit regnum ejus? Et si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiet. Qui non est mecum, contra me est ; et qui non congregat mecum, spargit. Ideo dico vobis : omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus ; spiritus autem blasphemiæ non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei ; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro. Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum ; aut facite arborem malam, et fructum ejus malum : siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii. Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.

3. Tunc responderunt ei quidam de scribis et Pharisæis, dicentes : Magister, volumus a te signum videre. Qui respondens ait illis : Generatio mala et adultera signum quærit : et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus ; sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam : quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plusquam Jonas hic. Regina austri surget in judicio cum generatione ista, et condemnabit eam : quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plusquam Salomon hic. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem, et non invenit. Tunc dicit : Revertar in domum meam unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam, et ornatam. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes habitant ibi : et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus. Sic erit generationi huic pessimæ.

4. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus et fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam : Ecce mater tua et fratres tui foris stant quærentes te. At ipse respondens dicenti sibi, ait : Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos dixit: Ecce mater mea et fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater soror et mater est.

1. Supra audistis quomodo Dominus satisfecit discipulis, et increpavit eos ; hic ostendit quomodo Pharisæi reprimuntur. Et duo facit. Primo ostendit quomodo redarguit Pharisæos : secundo quomodo commendantur discipuli. Et primo duo facit. Primo ostendit quomodo confutantur detrahentes discipulis ; secundo quomodo detrahentes Christo, ibi, *Et cum inde transisset etc.* Circa primum primo ponitur occasio reprehensionis ; secundo reprehensio, ibi, *Pharisæi autem videntes etc.* ; tertio Christi excusatio, ibi, *At ille dixit eis etc.* Ponitur autem duplex occasio : una ex parte Christi ; secunda ex parte discipulorum, ibi, *Discipuli autem ejus esurientes cœperunt vellere spicas.* Ex parte Christi dicit : *In illo tempore abiit Jesus per sata sabbato.* Sciebat Dominus quod discipuli hoc facturi essent ; et tamen elegit Dominus hoc fieri, ut jam inciperet solvere sabbatum, ut habetur supra XI, 13 : *Lex et prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt.*

Sed notandum est quod dicitur, *In illo tempore :* quia quod hic ponitur designatio temporis, videtur pertinere ad ordinem historiæ ; sed Lucas et Marcus alio ordine recitant : unde post illud quod respondet Dominus discipulis Joannis, ponitur istud ; unde videntur omnia præcedentia ante mortem Joannis facta ; hic vero post. Et hoc patet per omnia quæ dicuntur usque ad XIV cap. quæ continuantur, et hic fit mentio mortis Joannis : ideo intelligendum est quod imminente passione, misit Joannes discipulos, et tunc decollatus est ; et tunc hæc facta sunt post ejus mortem.

Abiit Jesus per sata sabbato. Per hujusmodi sata intelliguntur sacræ Litteræ. Sator Christus est : infra XIII, 37 : *Ipse est qui seminat.*[1] Item populus credentium. *Discipuli autem esurientes cœperunt vellere spicas.* Hic duo consideranda sunt. Primo necessitas, quia esurientes. Et quare? Quia pauperes erant : unde I ad Cor. IV, 4 : *Usque ad hanc horam et esurimus et sitimus, etc.* Secunda ratio, quia quotidie impediti erant propter turbas : unde vix habebant locum comedendi, ut habetur Mar. VI. Sed quomodo satisfecerunt? Datur nobis exemplum abstinentiæ : unde isti non magna fercula quæsierunt,

[1] Al. : « Qui seminat bonum semen, est Filius hominis. »

sed spicas, juxta illud I Tim. vi, 8 : *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti sumus.*[1] Mystice in avulsione spicarum intelligitur multiplicitas intellectus Scripturarum, vel conversio peccatorum. Deinde ponit reprehensionem Pharisæorum : *Pharisæi autem videntes dixerunt ei : Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatis.* Discipuli duo mala faciebant : primo[2] quia spicas alienas vellebant ; secundo quia sabbatum violabant. Sed Pharisæi de primo non reprehendebant, quia illud erat permissum in lege : Deut. xxiii : ideo quia përmissum erat non calumniabantur, sed quia in sabbato, calumniabantur. Et per hoc destruitur hæresis Hebræorum qui dicebant, legalia debere servari cum Evangelio. Et quia Paulus huic sententiæ contrariatur, ideo reprobant Paulum. Contra istos arguit Hieronymus, qui etiam discipuli non servabant. *At ille dicit eis.* Hic ponitur excusatio : et primo quibusdam exemplis ; secundo auctoritate, ibi, *Si autem sciretis.* Circa primum duo facit. Primo ponit exemplum in quo aliqui sunt excusati propter sanctitatem, ibi, *Aut non legistis in lege etc.* Dicit ergo : *At ille dicit etc.* Lev. xxiv, legitur quod de pura farinula fiebant duodecim panes, et isti ponebantur in mensa propositionis in sabbato, et in alio sabbato amovebantur, et ponebantur alii, et illi primi comedebantur a filiis Aaron. Item habetur I Reg. xxi, quod quando David fugit ad Achimelech, divisit illis panes illos. Et hoc est quod dicit : *Nonne legistis quid fecerit David quando esuriit?* Iste enim David erat homo bonus, de quo dicit Dominus, quod invenit hominem juxta cor suum : I Reg. xiii, 8. Sed diceret aliquis : Ipse David erat propheta, ideo potuit accipere. Ideo addit : *Et qui cum eo erant.* Panes propositionis dicebantur qui in sabbato offerebantur, quibus non licebat uti secundum præceptum, ut habetur Levit. xxiii. Sed quid ad propositum ? Quia quando hoc fecit, sabbatum erat.[3] Et hoc patet quia ibi dicitur : Non habeo panes nisi quos abstuli de mensa Domini : et hoc non faciebat nisi in sabbato. Item in die Calendarum fiebat festum neomeniæ : ideo si in sabbato accideret, violabatur ex necessitate.

Sed adhuc videtur quod non violavit, quia comedere in sabbato non est peccatum : unde videtur quod non violavit. Sed Chrysostomus dicit, quod violavit magis sabbato, quia illos panes accepit quos nemini licebat esse, propter necessitatem. Sabbatum autem invenitur violatum a Machabæis propter necessitatem.

Item notandum, quod dicit Chrysostomus, quod quædam sunt præcepta quæ præcipiuntur propter se ; et hæc nulla necessitate frangi possunt ; quædam vero non propter se, sed propter figuram ; ideo talia loco et tempore possunt : sicut jejunium potest modo dimitti in necessitate. Ille autem panis alterius panis erat figura, scilicet panis altaris ; qui non solum a sacerdote, sed etiam ab alio populo percipitur : ideo David figurat ibi populum. Unde Apoc. v, 10 : *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes.*

Item ponitur aliud exemplum, quod ponitur propter sanctitatem. Et hoc ibi : *Nonne legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant?* In Levit., præceptum erat, quod oblatio duplicaretur in sabbato, quia solebat fieri in aliis diebus ; et tamen in templo fiebat et in sabbato, quia fiebat ad obsequium templi et Dei : unde excusabantur sacerdotes. Unde istud exemplum applicatur, quia Apostoli totaliter erant dediti majori quam templo, scilicet Christo : unde dicit : *Nonne legistis quia sacerdotes violabant sabbatum?* nisi esset propter templum: *Dico autem vobis, quoniam templo major est hic.* Hic ponitur adverbium loci, cujus obsequio ipsi faciunt. Et quod insit aliquid majus templo, patet, quia corpus suum templum est. Item videndum, quod in primo exemplo non ponit quod sit sine crimine ; in secundo ponit quod si aliquis frangit sabbatum propter necessitatem, non tamen propter hoc omnino caret crimine ; sed si propter Deum,[4] penitus

[1] Al. : « simus. »
[2] Al. deest : « primo. »
[3] Al. : « sed quid ad propositionem, quia quando homo fecit, sabbatum erat. »
[4] Al. : « sed propter Deum. »

excusatur a crimine. Deinde argumentatur ex exemplis. Et primo, quia misericorditer agendum est cum discipulis suis : *Quia si sciretis quid est, Misericordiam volo et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes.* Et quomodo intelligendum est, dictum est superius. Prov. XXXI, 3 : *Misericordiam facere et judicium magis placet Domino quam victimæ etc.* Est etiam argumentum aliud quod eos facit innocentes, scilicet obedientia : unde hæc possunt, quia præcipio eis, *quia Filius hominis* ita se consuevit nominare *est dominus sabbati :* et legislator non subjacet legi. Isa. XXXIII, 22 : *Ipse est legifer noster*, ideo habet potestatem, quia habet auctoritatem.

Et cum transisset inde, venit ad synagogam eorum etc. Supra positum est, quomodo Dominus repulit Pharisæos derogantes discipulis ; hic quomodo repulit se impugnantes. Adversabantur enim primo insidiando ; secundum detrahendo ; tertio tentando. Et secundo hoc repulit eos tripliciter. Secundo ibi, *Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens ;* tertio ibi, *Tunc responderunt ei quidam de Scribis et Pharisæis.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo insidiabantur doctrinæ Christi ; secundo quomodo vitæ Christi, ibi; *Exeuntes autem Pharisæi consilium faciebant adversus eum.* Circa primum duo facit. Primo ponitur insidiosa interrogatio ; secundo Christi responsio, ibi, *Ipse autem dixit.* Circa primum tria facit. Primo locus describitur ; secundo occasio ; tertio interrogatio. Dicit ergo : *Et cum transisset inde, venit in synagogam.* Secundum litteram ita discipuli vellebant spicas, quos excusavit Jesus. Unde cum dicit, *Et cum transisset*, videtur eodem die inde transisse. Sed hoc excluditur Luc. VI, quia in alio sabbato : propter hoc non est intelligendum, [1] quod statim : unde dicit : *Venit in synagogam*, ut in Joan. XVIII, 20 : *Ego semper docui in templo et in synagoga, quo omnes Judæi conveniunt ; et in occulto locutus sum nihil.* Et in Psalm. XXXIX, 10 : *Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna. Et ecce homo manum habens aridam.* Sequitur occasio interrogationis : quia *interrogabant* [2] *eum etc.* Dicitur quod iste fuit cœmentarius, et habebat manum aridam. Per istum significatur genus humanum, cujus manus aruit per originale peccatum ; vel quilibet peccator, cujus manus et virtus operativa aruit : et quandoque dextera, quia impotentes ad agendum bonum, quamvis potentes ad malum. Tum ponitur interrogatio ; secundo responsio. Dicit ergo : *Et interrogabant si licet sabbato curare.* Videbant hominem potentem ; ideo petierunt si licebat sabbato curare. Et hoc petebant tentantes, ut habetur Eccli. XIII, 14 : *Ex multa loquela tentabit te.* Non enim animo discendi, sed potius accusandi petebant, ut habetur in Psal. XXVII, 3 : *Loquebantur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.*

Sed hic est quæstio : quia Mar. III, habetur quod Dominus interrogavit ; hic autem dicitur quod illi interrogaverunt. Respondet Augustinus, quod utrumque factum est : quia quando ille stetit in medio et petiit sanari, ipsi interrogaverunt ; et Dominus fecit eum surgere, et tunc interrogavit. Vel aliter, quia illi observabant eum : unde parabant se ad petitionem ; et tunc petiit, quia ipse sciebat quod petebant ut accusarent eum.

Ipse autem dixit eis. Hic ponitur responsio : et primo respondet verbo ; secundo, facto ibi. *Tunc ait homini : Extende manum tuam.* In primo tria facit. Primo allegat consuetudinem ; secundo comparationem, ibi, *Quanto magis melior est homo ove?* tertio inducit conclusionem, ibi. *Itaque licet sabbatis benefacere.* Dicit ergo primo : *Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam ; et si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit et levabit eam?* Consuetudo erat apud eos quod si ovis caderet in foveam, quod eam die sabbati sublevabant : intantum enim erant avaritiæ dediti, quod præponebant damnum temporale damno spirituali. Unde conveniebat eis quod dicitur Eccli. X, 9 : *Avaro nihil est scelestius.* Et sequitur post parum : *Animam enim*

[1] Al. : « eligendum. »

[2] Al. : « offerebant. »

suam venalem habet : quia scilicet se exponit[1] periculo et damno æterno pro modico lucro temporali. Secundo ponitur comparatio : *Quanto magis melior est homo ove ?* Incomparabiliter, quia omnia sunt propter hominem : homini enim est commissum dominium omnium, ut habetur Gen. I, 26 : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram :* et sequitur : *ut præsit piscibus maris, et volatilibus cœli, et bestiis terræ.* Et sic quod est ad imaginem, præest, sicut homo ovi. Ex his concludit : *Itaque licet benefacere,* scilicet hominibus prodesse. Isai. 1, 16 : *Quiescite agere perverse, discite benefacere.* Quia scriptum est Exo. xx, 10 : *Opus servile non facietis in eo :* opus servile est peccatum : ideo licet benefacere.

Sed tunc est quæstio. Licet ne omnia bona opera facere in sabbato? Tunc enim liceret arare. Ideo dicendum, quod opus servile potest intelligi ad litteram; et mystice opus servile est peccatum. Joan. v,II, 34 : *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Item servile opus est in quo magis exercetur corpus quam anima. Anima enim habet dominari corpori. Ideo consiliari non est opus servile. Unde possumus videre quæ excusant a sabbato. Dominus enim excusat discipulos ratione necessitatis : unde necessitas excusat. Item illa quæ ad cultum Dei ordinantur immediate, ut thurificare, etc. Item illa quæ pertinent ad salutem corporis, ut facere medicinam, emplastra, etc. Unde isti vituperantur, quia arctant præceptum legis.

Tunc ait hominis : Extende manum tuam. In parte illa respondet facto, et hoc fuit eum curare : non enim curaret, nisi licitum esset. Sequitur curatio : *Et restituta est sanitati sicut altera.* Mystice homo qui habet manum aridam, idest impotentem ad bene agendum, non potest melius curari quam extendendo manum suam in sublevationem pauperum. Unde Dan. IV, 24 : *Peccata tua eleemosynis redime.* Et eccle. IV, 33 : *Ignem ardentem extinguit aqua, eleemosyna resistit peccatis.* Et ibid. XVIII, 36 : *Non sit manus tua porrecta ad accipiendum et collecta ad dandum.*

Et nota, quod primo habebat sinistram sanam, et restituta est sicut altera, dextra : et hoc est[2] quia primo sunt homines potentes ad malum, ut habetur Isai. v, 22 : *Væ qui potentes estis ad faciendum malum;* sed post sanantur per gratiam, et tunc sunt proni ad bene agendum. Rom. VI, 9 : *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete servire justitiæ in sanctificatione etc.*

Exeuntes autem Pharisæi etc. Hic ostendit quomodo insidiabantur ei : et primo ponuntur insidiæ ; secundo ejus declinatio, ibi, *Jesus autem sciens recessit inde* : tertio auctoritas ibi, *Ut impleretur quod dictum est per Isaiam prophetam.* Dicit ergo, *Exeuntes*, scilicet a synagoga : ut impleretur quod habetur in Psalm. LIII, 3 : *Synagoga potentium quæsierunt animam meam.* Exierunt ergo ut male agerent, sicut Job I, 12 : *Egressus est Satan a facie Domini. Consilium fecerunt,* idest congregationem, quomodo illum perderent et occiderent, quia verbis eum vincere non poterant. Psal. I, 1 : *Beatus vir qui non ibiit in consilio impiorum.*

Jesus autem sciens recessit inde. Hic ponitur quomodo insidias declinavit : et primo tangitur declinatio ; secundo fructus. Unde recessit : et quare? Quia nondum erat tempus patiendi. Item recessit ut suis occasionem daret fugiendi, ut dictum est supra, x. Item ut se hominem monstraret. Item reliquit eos ut non incitaret eos. Illud enim boni prædicatoris est, cum videt homines motos et incitatos, quod dimittat eos, ut videtur Eccl. VIII, 13 : *Non incendas carbones peccatorum arguens eos, et ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum. Et secuti sunt eum multi :* unde accessit ad eos qui eum diligebant, qui eum libenter audiebant. Unde Joan. x, 3 : *Oves meæ vocem meam audiunt. Et curavit eos.* Ponitur curatio, Sapien. XVI, 12 : *Non ergo herba neque malagma sanavit*

[1] Al. : « scilicet exponit. »

[2] Al. : « scilicet et hoc. »

eos, sed sermo tuus, qui sanat omnia. Et in Ps. CVI, 26 : *Misit verbum suum, et sanavit eos.* Et quomodo? *Præcepit eis ne manifestum eum facerent.* Et quare? Ut daret nobis exemplum vitandi humanam gloriam, sicut habetur supra VI. Item ut parceret Pharisæis, qui de factis suis calumniabantur : *Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam.* Hic introducit auctoritatem, quæ habetur Isa XLII, 1. Et sciendum, quod alii Apostoli dicunt auctoritates secundum Hebraicam veritatem, alii secundum expositionem LXX, alii sensum solum verbis exprimebant. Et tria facit. Primo describit naturam humanam, cum dicit : *Ecce puer meus* : quia puer fuit. Luc. II, 43 : *Puer autem Jesus remansit in templo.* Vocatur autem puer vel a puritate, quia peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus etc. I Pet. II, 22 : vel secundum quod puer dicitur servus : unde *Ecce puer*, servus per servilem formam. Philip. II, 7 : *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. Electus quem elegi.* Nota, quod in unoquoque homine sancto sunt tria : divina electio, dilectio, et effectus, qui est gratia; et hoc aliter in homine, aliter in Deo. In homine præcedit gratia; secundo diligit; tertio elegit. In Deo vero est e converso. Et hoc est, quia voluntas in homine non est causativa hujus effectus, quæ est gratia; sed amor et voluntas Dei est causa gratiæ; ideo primo eligit[1] quem vult esse bonum; secundo diligit, deinde gratiam adjungit : unde secundum hoc tria ponit. Primo electionem, etc. In originali non est ly *electus*. Dicit ergo : *Ecce puer meus quem elegi etc.*, et hoc quantum ad duplicem electionem : quæ omnino Christo conveniunt, secundum humanam naturam. Ad duo enim est electus. Scilicet ad hoc quod sit Filius Dei, ut habetur Rom. I, 4 : *Qui prædestinatus est Filius Dei etc.* et Psal. LXIV, 5 : *Beatus quem elegisti et assumpsisti.* Item est electus ad opus redemptionis humanæ, ut Joan. III, 16 : *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret etc.* Item elegit ut diligat : unde dicitur, *Dilectus meus;* si enim aliquos diligit, multo magis unigenitum suum. Unde Joan. III, 34 : *Non ad mensuram datus est ei spiritus.* Et si diligat aliquos, istum tamen speciali dilectione : unde dicit : *In quo complacuit animæ meæ*, idest voluntati meæ; et hæc est specialis dilectio, quia voluntas non quiescit nisi ubi invenit placitum. Nihil autem placet nisi per gratiam; et nihil gratum defuit Christo : unde supra, III, 17 : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Deinde ponit gratiæ collationem : *Ponam spiritum meum super eum* : ut habetur Joel. II, 28 : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.* Sed in Christo non solum de spiritu, sed totum spiritum effudit, ut habetur Joan. III, 34 : *Non ad mensuram datus est ei spiritus.* Et Isa. XI, 2 : *Requiescet super eum spiritus Domini.* Et hoc inquantum habet formam servi. Sed quid faciet? quod officium habebit? *Judicium gentibus nuntiabit;* idest, docebit gentes judicia Dei. Antiquitus gloriabantur Judæi se esse populum Dei peculiarem : unde dicebant Ps. CXLVII. 20 : *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Sed illud dictum est gentibus. Unde *nuntiabit gentibus*, materialiter, quia potestatem judicandi accepit super gentes. Act. X, 42 : *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum.* Et Joan. V, 22 : *Pater omne judicium dedit Filio.* Item est ne idoneus? Quia in judicio duo sunt necessaria; clementia, et justitia. Et utrumque ostendit : et primo quod clementiam habeat. Et quia clementia potest esse in verbis, secundo in factis : quia aliqui etsi non possint aliquid, conqueruntur verbo : ideo hæc amovet ab eo : unde dicit, *Non contendet.* I Pet. III, 23 : *Cum malediceretur, non maledicebat.* Et bene congruit ei quod dicitur Proverb. XX, 3 : *Honor est homini qui separat se a contentionibus.* Item aliqui non contendunt, sed murmurant. Sed hoc non faciet iste, quia *non clamabit.* Unde Isa. LIII, 2 : *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os*

[1] Al. : « elegit. »

suum. Clamor ex affectione procedit. Et Apostolis præcipit ad Ephes. IV, 31 : *Omnis indignatio et clamor auferatur a vobis.* Aliqui non clamant, sed conqueruntur. Et hoc amovetur : *Nec aliquis in plateis audiet vocem ejus.* In plateis vocem emittunt qui ambulant in viis peccatorum. Tren. IV, 1 : *Dispersi sunt lapides sanctuarii.* Proverb. I, 20 : *Sapientia dat vocem in plateis.* Tamen iste inter eos non audietur. Vel aliter per plateas intelligimus gentiles, quoniam sunt extra sanctuarium. Et licet Christus sustineat prædicari gentibus, tamen in propria persona non prædicavit eis. Unde in plateis non audietur[1], idest inter gentiles. Ita ergo erat patiens in verbo. Item in facto. *Arundinem quassatam non confringet.* Et hoc dupliciter : potest enim legi primo specialiter quantum ad Judæos ; secundo generaliter quantum ad omnes. Quantum ad Judæos duo erant in eis ; scilicet regia potestas, et sacerdotalis dignitas. Regia potestas significatur per arundinem, quæ jam quassata erat, quia Romanis erant subditi ; ideo facile erat et ita quassare arundinem. Et bene signatur per arundinem, quia arundo mobilis est, ut habetur supra XI, 7 : *Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Et linum fumigans non extinguet*[2]. Per linum fumigans sacerdotium significatur : unde sacerdotes lineis vestibus induebantur. Item fumigans, fumus enim extinguitur per ignem. Item fumus fit per debilem ignem, qui plus resolvit quam consumat ; et hinc generatur fœtor. Hi ergo erant sicut linum[3] fumigans, quia non totaliter fidem amiserant ; nec tamen tantum habebant quod cohiberent se a malis. Unde quamvis possit juste extinguere, tamen linum fumigans non extinguet. Item alio modo exponitur quo ad omnes, ita quod per arundinem quassatam intelligantur peccatores. Per linum fumigans, quod aliquantulum habet calorem, intelliguntur qui non in peccato sunt, sed tepidi sunt ad opus bonum, et habent aliquid gratiæ. Unde vult dicere : Neque peccatoribus præcludit viam salutis. Unde ipse dicit, Ezech. VIII, 23 : *Numquid voluntatis meæ est mors impii?*[4]. Item si aliquis habet gratiam, non extinguet eam. Unde in hoc datur nobis exemplum quod non debemus gratiam alicujus, quam Dominus dedit ei, extinguere, sed potium fovere. Item non faciet judicium, *donec ejiciat ad victoriam judicium.* Et hoc potest legi specialiter de Judæis, scilicet quando omnes vicerit, quia imponebant quod in Beelzebub dæmonia ejiciebat : et confutavit eos, tunc imposuit judicium super eos. Et hoc impletum est per Titum et Vespasianum. Et non solum istud fiet, sed ipsis destructis, *in nomine ejus gentes sperabunt.* Unde Gen. XIX, 10 : *Ipse erit expectatio gentium.* Vel aliter. Ita sustinet voluntatem, et neminem judicat ; sed cum inimica mors destruetur, tunc omnes gentes adhærebunt ei ; et hoc erit in die judicii.

2. Supra repulit Dominus eos qui calumniabantur et suæ doctrinæ et suæ vitæ ; hic vero repellit eos qui suis miraculis detrahunt. Et primo ponitur miraculum ; secundo perversitas detrahentium ; tertio coufutatio eorum. Secunda ibi : *Et stupebant omnes turbæ etc.* Tertia ibi, *Jesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis etc.* Circa miraculum duo ponuntur. Primo ponitur multiplex infirmitas ; secundo perfecta curatio, ibi, *Et curavit eum, ita ut loqueretur et videret.* Dicit ergo : *Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens.* De hoc habetur Luc. II, sub aliis verbis. Sed non est inconveniens : quod recitatur in uno, subticetur in alio. Per istum significatur gentilitas, vel peccator, qui dæmonium habet inquantum servus : *quia qui facit peccatum, servus est peccati :* Joan. VIII, 34. Iste est cæcus privatus lumine gratiæ : unde Isa. LIX, 10 : *Palpavimus sicut cæci parietem, et quasi absque oculis attrectavimus, etc.* Item mutus a confessione fidei. In Ps. XXXVIII, 3 : *Obmutui et silui a bonis, etc.* Et alibi Ps. XXXI, 3 : *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea.* Sequitur perfecta curatio : *Et curavit eum,* expel-

[1] Al. : « in plateis audietur. »
[2] Al. : « *et lumen fumigans non extinguet.* Per lumen fumigans etc. »
[3] Al. : « lumen, *et sic deinceps.* »
[4] Al. : « Nolo mortem peccatoris. »

lendo mutitatem, *ita ut loqueretur;* expellendo cæcitatem, ita ut *videret*. Unde datur perfectio sanitatis. Ps. CII, 3 : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis*[1], *qui sanat omnes infirmitates tuas*. Unde illum non dimisit nec cæcum nec mutum. Sequitur effectus miraculi, scilicet turbarum admiratio : *Et stupebant omnes turbæ etc.* Item eorum confessio : unde *dicebant*, idest confitebantur : *Numquid iste est filius David?* Promissum erat in prophetis, quod Christus de semine David nasceretur. Hier. XXIII, 5 : *Suscitabo David germen justum*. Sed videtur impletum quod supra dictum est, cap. II, 25 : *Quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, etc.* Unde turbæ confitebantur. *Pharisæi autem videntes dixerunt : Hic non ejicit dæmonia nisi in Beelzebub*, qui est Deus Accaron, ut habetur IV Reg. I, qui dicitur Deus muscarum propter turpissimum ritum sanguinis immolatitii, ratione cujus multæ muscæ congregabantur. Ideo credebant illum dæmonem principem dæmoniorum ; ideo credebant in potestate illius posse ejici dæmonia. Hierem. V, 5 : *Ibo ad optimates, et loquar eis*. Et paulo post : *Et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula*.

Jesus autem cogitationes eorum etc. In parte ista repellit Dominus detrahentes : et primo arguit contra dicta ; secundo contra dicentes, ibi, *Ideo*[2] *dico vobis, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus ; spiritus autem blasphemia non remittetur*. Dictum redarguit quadruplici argumento. Secundum ibi, *Et si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est*. Tertium autem ibi, *Quomodo ergo stabit regnum ejus ?* Quartum ibi, *Qui non est mecum, contra me est*. Primum expressissime ponitur : *Omne regnum contra se divisum desolabitur*. Primo ponit majorem, cum dicit, *Omne regnum etc.* Triplex est communitas : domus sive familiæ, civitatis, et regni. Domus est communitas consistens ex his per quos fiunt communes actus : ideo consistit ex triplici conjugatione ; ex patre et filio ; ex marito et uxore ; ex domino et servo. Communitas civitatis omnia continet quæ ad vitam hominis sunt necessaria : unde est perfecta communitas quantum ad mere necessaria. Tertia communitas est regni, quæ est communitas consummationis. Ubi enim esset timor hostium, non posset per se una civitas subsistere ; ideo propter timorem hostium necessaria est communitas civitatum plurium, quæ faciunt unum regnum. Unde sicut vita in quolibet homine, ita pax in regno : et sicut sanitas nihil est nisi temperantia humorum, sic pax est cum unumquodque retinet ordinem suum. Et sicut recedente sanitate tendit homo ad interitum, sic de pace : si a regno descendit, tendit ad interitum. Unde ultimum quod attenditur est pax. Unde Philosophus : Sicut medicus ad sanitatem, sic defensor reipublicæ ad pacem. Ideo dicit : *Omne regnum in se divisum desolabitur*. Oseæ X, 2 : *Divisum est cor eorum, nunc interibunt*. Isa. III, 5 : *Tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem. Et si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est*. Ejectio importat actionem violentam ; ideo oportet quod ubi est contradictio, sit divisio : quia *inter superbos semper sunt jurgia :* Prov. XIII, 10.

Sed posset quis dicere : Non est ejectio, quia voluntarie exit. Sed hoc non habet locum, quia talis exitus non est ejectio, sed fit ex obedientia, alio imperante : unde hic esset voluntarius exitus. Sed quod involuntarie exeant, apparet per hoc quod dictum est supra, quod inceperunt gemere et clamare supra VIII, 29 : *Quid nobis et tibi Jesu Filii Dei*[3] *? Venisti huc ante tempus torquere nos ?* Ergo est divisio.

Quomodo ergo stabit regnum ejus ? Quod ad propositum Hieronymus exponit sic. *Quomodo stabit regnum ejus ?* quasi dicat : Regnum diaboli stat in peccatoribus usque ad diem judicii, quia tunc evacuabitur omnis potestas. Unde si hoc esset, jam esset finis mundi. Rabanus sic. *Quomodo stabit regnum ejus ?*

[1] Al. : « nostris, et nostras. »
[2] Al : « *item*. »

[3] Al. : « *Filii David etc.* »

Quia si pugnatur contra eum : ergo est in casu, ergo a regno suo debetis cavere. Hilarius. *Quomodo stabit?* quasi dicat : De potestate mea est quod ego faciam quod unus expellat alium : ergo ego destruo regnum diaboli, et ex hoc debetis mihi adhærere. *Si ego in Beelzebub.* Hic ponitur secunda ratio. Si ego ejicio : aut hoc facio virtute dæmonis, aut virtute Spiritus sancti : quid autem horum sit, non debetis mihi detrahere. Et primo prosequitur primam ; secundo secundam, ibi. *Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones etc.* Dicit ergo : *Si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt?* Hieronymus exponit dupliciter. Uno modo de exorcistis, de quibus habetur Act. XIX, quod quidam exorcistæ ejiciebant dæmonia in nomine Jesu Christi. Unde *si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt?* quasi dicat : filii vestri ejiciunt. Si ergo de his non calumniamini, nec de me debetis calumniari. Ideo accipitis personam. Unde *judices vestri erunt.* Quia ego ejicio in virtute Dei, ideo ipsi judicabunt ; sicut infra de Regina austri, quod ipsa judicabit. Vel potest exponi de Apostolis. *Filii vestri*, idest Apostoli. Appellat autem eos filios eorum, et non discipulos, ut magis moveantur ad eos. Item ut derogantes eis seipsos redarguant : quia si isti qui filii vestri sunt, ejiciunt, similiter vos faceretis, si præpararetis vos. Ideo quia isti sunt conscii quod hoc facio potestate mihi tradita, non in Beelzebub : *Ideo judices vestri erunt,* non solum comparatione, sed auctoritate : sicut habetur infra XIX, 28 : *Sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei*, quasi dicat : Stultus est qui repellit a se quæ in bonum suum cedunt ; hoc autem, scilicet expellere dæmones, redit in bonum vestrum : inde ergo potestis colligere quod in Spiritu sancto : quia digitus Dei est Spiritus sanctus, sicut[1] Filius manus. Nec tamen est inde aliqua invocatio, sed solum fit istud ex auctoritate. Unde *si in spiritu Dei ejicio dæmones etc.* Sed quare dicitur ejectio dæmonum fieri in Spiritu sancto? Quia ei amor et bonitas appropriatur ; ideo repellere diabolum nulli bene ita convenit sicut personæ Spiritus sancti. *Pervenit in vos.* Luc. XVII, 21 *Regnum Dei intra vos est.* Et quod fit a Christo, potestis cognoscere, et hoc est vestra utilitas : ideo dicit, *in vos.* Vel aliter *regnum Dei*, idest dominium Dei in hominibus. Ad Corinth. XV, 35. *Oportet autem illum regnare donec ponat inimicos sub pedibus ejus.* Si ergo dæmones jam suppeditari incipiunt, jam pervenit in vos regnum et dominium Dei. *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis? etc.* Hic ponitur tertia ratio, per quam Dominus dicta Pharisæorum confutare intendit : et est argumentum ex his quæ accidunt erga homines : quia cum aliquis est potens in domo sua, non potest inde ejici, nec vasa ejus disrumpi, nisi fortior superveniat ; sed Christus spoliat vasa diaboli, expellendo eum ab hominibus, in quibus est ut in vasis propriis : ergo Christus fortior est eo. Et hanc rationem ponit sub his verbis. *Fortis.* Iste est diabolus qui fortis dicitur ex virtute. Job XLI, 24 : *Non est potestas quæ huic valeat comparari.* Et fortior efficitur per consensum ; quia qui consentit, dat vires supra se. Isa. XIX, 2 : *Pugnabit vir contra fratrem, civitas contra civitatem : et tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium.* Domus ista est mundus, vel congregatio peccatorum : non quia mundum creavit, sed quia ei consentiendo[2] obedivit. Unde Joan. XII, 31, dicitur princeps hujus mundi. Vasa ejus sunt homines. Vas dupliciter accipitur. Vas alicujus dicitur, quod plenum est illo[3] ; ut dicitur vas aquæ, quia plenum est aqua, vel vas olei, quia plenum est oleo : sic aliqua vasa diaboli, quia pleni diabolo : et hoc secundum corpus, ut obsessi a diabolo ; secundum animam vero illi quorum corda sunt in plenaria voluntate diaboli, ut dicitur, de Juda. Aliquando vasa dicuntur

[1] Al. : « sic. »
[2] Al. : « quia consentiendo. »
[3] Al. : « vas alicujus, quod plenum est illo. »

quælibet instrumenta ad quodcumque officium deputata : unde dicitur[1] vas diaboli qui occasionem peccandi aliis tribuit. Et quocumque modo sumatur, diripit Christus vasa diaboli. Ad Colos. II, 15 : *Expolians principatus et potestates, transduxit confidenter palam triumphans illos in seipso etc.* Hoc tamen non sufficit, nisi alliget fortem : unde : *Nisi prius alligaverit fortem.* Quæ est hæc alligatio? Quia potestas nocendi, quam habet a seipso, cohibetur a Deo. Unde ex virtute naturæ suæ potest multa facere ; sed ex virtute Dei cohibetur, sicut homo ligatus cohibetur ne impleat quod vult. Unde Ps. CXLIX, 8 : *Ad alligandos reges eorum in compedibus.* Et tunc domum ejus diripiet, quia eo ligato homines ligati disrumpentur : Ps. XCIX, 45 : *Captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto salvabitur. Qui non est mecum, contra me est.* Hic ponitur quarta ratio ; et hic dat firmitatem omnibus. Posset enim aliquis dicere : Si per victoriam auferres, posset procedere ratio ; sed non facis per violentiam, sed per passionem : ideo non est signum quod alligaveris. Ideo ponit quartam rationem. Ratio talis est. Quæ conveniunt in uno aliquo, opus simile habent : unde qui opera similia faciunt, non se adinvicem impediunt. Sed ego contraria opera facio eis. Ideo *qui non est mecum, contra me est.* Primo ponit rationem in generali ; secundo exemplificat in speciali. Dicit ergo : *Qui non est mecum, etc.* Et diabolus apparet quod non est mecum, quia contrarius est operibus meis. II ad Cor. VI, 15 : *Quæ conventio Christi ad Belial?* Quod autem sit contra eum, habetur Eccli. XXXIII, 15 : *Contra vitam mors, et contra virum justum peccator :* sic contra hominem diabolus, qui est pater peccati. Sed in quo contrariatur ei? *Et qui non congregat mecum, spargit :* Dominus enim congregat. Isa. XL, 11 : *In brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit eos : fœtas ipse portabit.* Diabolus autem dispergit. Unde Joan. X, 12 : *Lupus rapit et dispergit oves.*

Sed Luc. IX, 50, habetur, *Qui non est adversus vos, pro vobis est, etc.* Hic autem dici videtur contrarium. Chrysostomus dicit, quod utrumque particulariter dictum est : unde non intelligitur universaliter, sed in casu et specialiter, quod qui non habet pactum mecum, contra me est. Unde ibi vocabat discipulos, hic diabolos. Vel aliter possumus dicere, quod aliter est de Deo et de homine. Constat quod Deus naturalis est finis in quem omnia tendunt ; ideo qui non est cum Deo, oportet quod sit separatus ab eo. Unde III Reg. XVIII, 21 : *Ut quid claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum.* Sed de homine ad hominem non est ita ; quia qui non est pro me, non propter hoc contra me est.

Ideo dico vobis, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus. Postquam confutavit dictum ipsorum, hic invehitur contra eos. Primo ex gravitate peccati ; secundo ex mala intentione ; tertio ex futuro judicio. Secunda ibi, *Aut facite arborem bonam etc.* Tertia ibi, *Dico autem vobis etc.* Circa primum facit duo. Primo præmittit quasdam sententias generales ; secundo explicat, ibi, *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis etc.* Dicit ergo : Ita factum est sicut dicitis ; *ideo dico vobis etc.* Et ponit duas sententias. Primo de remissione generaliter peccati : *Dico : Omne peccatum*, scilicet facti, *et blasphemia*, scilicet dicti, *remittetur hominibus*, scilicet si pœniteant. Unde in Psal. CII, 3 : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Et alibi, Psalm. XXXI, 1 : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Et in hoc destruitur opinio Novatii, qui dicebat, quod non omnia peccata sint remissibilia : hic autem dicitur quod omne peccatum est remissibile. Secundo ponit speciale, quod non remittitur, dicens : *Spiritus autem blasphemiæ non remittetur*, idest voluntas blasphemandi, scilicet quando ex certa malitia blasphemat. Et hæc dicta sunt generaliter. Deinde accedit ad speciem, et exponit ; et primo primum dictum exponit. Ita dictum est, quod omne peccatum etc. : quod hoc sit verum, os-

[1] Al. : « dicuntur. »

tendo de isto ; quia blasphemia quæ est contra Filium, remissibilis est. Unde *quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei*, scilicet si pœniteat. *Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum*, verbum, *non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro*. Et, ut dicit Augustinus, hæc verba ita sunt difficilia quod non sunt fortiora verba in Evangelio. Dicendum ergo, quod triplex est modus exponendi. Quidam exponunt ad litteram : quia ipsi videbant ipsum miracula facientem, et opera Spiritus sancti, et dicebant eum habere spiritum immundum; ideo blasphemabant contra Spiritum sanctum. Et in hoc diversa est expositio. Quidam dicunt, quod utrumque debet referri ad personam Filii. Sed Filio duplex est natura ; et spiritus est, et sanctus est. Unde Filius dicitur Spiritus sanctus non secundum quod sumitur in ratione unius vocabuli ; et sic exponit Hilarius. Et est sententia : Quicumque dixerit verbum contra Filium et contra humanam naturam motus ex infirmitate, habet excusationem ; sed quicumque dixerit contra divinam, hic non habet rationem veniæ. Alii exponunt de Spiritu sancto, secundum quod est tertia in Trinitate persona. Unde quicumque dixerit contra Filium hominis, idest humanam naturam, remittetur ei ; sed qui contra Spiritum sanctum operantem, hic non habet veniam. Hæc videtur plena expositio, et hanc videtur dicere textus.

Sed Augustinus objicit sic. Constat quod omnes pagani blasphemant, quia non credunt Spiritum sanctum esse in Ecclesia. Item multi sunt hæretici ; et tamen istis non præcluditur via veniæ. Item multi Judæi etc. Sed posset aliquis dicere : Intelligendum est post acceptam fidem. Sed ad hoc : Si hoc sic est, est ne neganda ei pœnitentia, si pœniteat? Item non dicit, Quicumque Christianus ; sed generaliter, *Quicumque*. Quomodo ergo solverit?

Augustinus solvit dupliciter. Una est expositio in *Sermone Domini in monte :* et illam retractat. Aliam vero ponit in libro de verbis Domini. Unde intelligere debetis, quod peccatum in Spiritum sanctum non dicitur blasphemia Spiritus sancti, sed accipitur ex modo peccandi. Spiritui sancto attribuitur bonitas, caritas, et amor : bonitati malitia respondet, caritati invidia. Si quis ergo cognoscens veritatem, ex malitia deroget veritati, peccat in Spiritum sanctum. Item si aliquis videat opera sanctitatis in aliquo, et ex invidia deroget : invidia enim sanctitatis, non personæ, peccatum irremissibile est : non quia impossibile sit quod remittatur ; sed quia tanta labes est peccati, quod ex divina justitia fit quod non pœniteat. Unde illi qui dicebant quod in Beelzebub dæmonia ejiciebat, non peccabant in Spiritum sanctum, ut ait Augustinus, quia ad profundam malitiam non venerant, etc. Sed hoc incepit dicere, non quia hoc facerent, sed ut ipsi qui inceperant, caverent, ne ad hunc statum venirent. Hunc sensum reprobat et retractat Augustinus : quia sic esset aliquis status pro quo non esset orandum : quod non est verum in via. Ideo aliter exponit in *libro de verbis Domini :* et est talis : Notate quod non dixit : Quicumque dixit verbum blasphemi ; sed, *Verbum*, infinite. Sed tale quod infinite ponitur, non universaliter tenetur, sed aliquando particulariter, ut Joan. xv, 22 : *Si non venissem, et locutus non fuissem eis, peccatum non haberent,* non simpliciter sive universaliter, sed non haberent peccatum infidelitatis. Ita similiter qui dixit, *Verbum*, non quodcumque verbum, sed tale verbum est, quod si dicatur, irremissiile est. Quod autem sit illud, dicit Augustinus. Spiritus sanctus caritas est, per quam membra Ecclesiæ capiti Christo uniuntur ; et omne peccatum remittitur per Spiritum sanctum. Quod et si remittit tota Trinitas, tamen Spiritui sancto appropriatur propter amorem. Ille ergo qui habet cor impœnitens, loquitur contra Spiritum sanctum. Unde ipsa impœnitentia opponitur caritati Spiritus sancti. Unde non quicumque quodcumque verbum dixerit, sed istud verbum, scilicet verbum impœnitentiæ ; istud[1] irremissibileest. Et dicit, *Verbum*, non Verba, quia

[1] Al. : « et istud. »

consuetudo est in Scriptura, multa verba unum verbum dicere. Unde in Isa. Dominus sæpe dicit : Dices verbum meum ; licet multa verba ei diceret. Unde non contradicit quod dictum est supra, ibi, *Dico vobis, omne peccatum et blasphemia etc.;* quia qui contra Spiritum sanctum dixerit verbum, blasphemat. Unde quidam magister interrogatus quid esset peccatum in Spiritum sanctum, dixit : Impœnitentia thesaurizat sibi iram.

Sed quid est quod non remittitur neque in hoc sæculo neque in futuro ? Numquid aliqua peccata remittentur in futuro ? Augustinus dicit, quod non. Ergo non dicitur quod aliqua in præsenti et alia in futuro remittantur ; sed ideo quod si hic remittitur peccatum ut valeat in futuro. Vel aliter : quia[1] quædam peccata, scilicet mortalia, in præsenti remittuntur ; sed alia, scilicet venialia, in futuro : sicut si aliquis moritur in aliquo veniali, constat quod remittatur[2]. Unde aliqua misericordia erit in futuro, quia tunc adhuc erit viator.

Chrysostomus valde plane exponit ; et dicit, quod hic loquitur de duplici blasphemia, contra Filium hominis, et Spiritum sanctum. Isti blasphemabant Filium hominis, quia dicebant quod potator erat vini. Item alia eorum blasphemia erat contra Spiritum sanctum, quia dicebant quod in Spiritu dæmoniaco ejiciebat dæmones. De prima habebant excusationem quia non sciebant. Sed de hoc quod contra Spiritum sanctum dicebant, non habebant excusationem, quia sciebant per Scripturas ; et ideo non remittetur.

Sed quid[3] est quod dicit : *Neque in hoc sæculo neque in futuro?* Dicitur hoc, quia aliquod peccatum punitur in hoc sæculo, aliquod in alio, aliquod hic et ibi. Quoddam in hoc sæculo tantum, ut patet in pœnitentibus. Quoddam in futuro tantum, ut illi de quibus dicitur Job XXI, 13 : *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt.* Quod vero hic et in futuro, est peccatum in Spiritum sanctum : unde *non remittetur neque in hoc sæculo neque in futuro :* non quia fiat remissio in futuro, sed quia pœna erit in futuro. Unde sensus est quod non remittetur quin pœnam patiatur in hoc sæculo et in futuro. Sic loquuntur Sancti de peccato isto.

Notandum autem, quod Magister *in Sententiis*, distin. XLIII, lib. II, ponit distinctionem, et assignat sex species peccati in Spiritum sanctum : desperationem, præsumptionem, impœnitentiam, obstinationem, impugnationem veritatis agnitæ, et invidiam fraternæ gratiæ. Unde dicitur in Spiritum sanctum peccare qui contra appropriata Spiritui sancto peccant. Patri appropriatur potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas. Ille ergo in Patrem dicitur peccare qui ex infirmitate peccat ; ille in Filium qui ex in ignorantia ; ille in Spiritum sanctum qui ex malitia.

Sed sciendum, quod peccare ex malitia est quando quis voluntariæ peccat[4], quod est ex certa malitia. Et hoc dupliciter : vel quia habet inclinationem ad peccatum, vel quia non habet. Quando enim aliquis homo peccata committit multa, ex hoc relinquitur in eo habitus peccandi, et sic peccat ex electione. Item aliquis peccat, quia removetur id per quod retrahebatur a peccato. Retrahitur autem a peccato per spem vitæ æternæ ; unde qui non sperat in vitam æternam, peccat ex certa malitia. Ad Eph. IV, 19 : *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ.* Unde qui peccat ex inclinatione, peccat in Spiritum sanctum, scilicet ex hoc quod recedit ab eo quod retrahit a peccato. Hoc autem fit sex modis. In Deo enim sunt misericordia et justitia. Ex contemptu misericordiæ fit desperatio ; ex contemptu justitiæ præsumptio. Item ex parte adversionis, quia convertit se ad bonum fragile, sic fit obstinatio. Item ex parte aversionis, quia non proponit ad Deum reverti, fit impœnitentia. Item ex parte remedii, scilicet spei et caritatis, fit impugnatio veritatis agnitæ, et invidentia fraternæ dilectionis. Hæc sunt peccata in Spiritum sanctum. Si ergo fit impœnitentia actualis, sic non remittitur ; non quia non remittatur omnino, sed quia

[1] Al. : « quod. »
[2] Al. : « remittetur. »
[3] Al. : « quidem. »
[4] Al. : « quando voluntarie peccat. »

non facile remittitur, quia non habet aliquam rationem remittendi, sed ex sola gratia Dei : ut si aliquis habeat febrem, utpote tertianam, habet unde sanari potest ; sed si habet emitriteum, non habet unde sanari possit ; de se, quia non sanatur nisi ex divino adjutorio.

Sequitur : *Aut facite arborem bonam et fructum ejus bonum, aut facite arborem malam et fructum ejus malum.* Supra Dominus confutavit Pharisæorum ritum prout erant contra ipsius opera loquentes, ostendens gravitatem peccati : nunc contra ipsos dicentes[1] pravam ejus esse doctrinam. Et primo ponit similitudinem ; secundo adaptat ; tertio rationem assignat. Secunda ibi, *Progenies viperarum etc.* Tertia ibi, *Ex abundantia cordis os loquitur.* Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem, secundo inducit probationem, ibi, *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur*[2] Dicit ergo : *Aut facite arborem bonam et fructum ejus bonum etc.* Istud dupliciter exponitur. Una expositio secundum Chrysostomum et Hieronimum, alia secundum Augustinum. Secundum Joannem Chrysostomum sic exponitur. Vult ostendere vituperationem eorum esse irrationabilem : unde comparat actus ad vitam, sicut fructus ad arborem. Si aliquis videt fructum bonum, judicat arborem esse bonam ; similiter e converso, si malum. Isti videbant actus Christi, puta expellere dæmones, et hoc erat bonum : ideo valde irrationabile est quod dicitis. Et optime procedit ab effectu in causam, ut dicit Apostolus Rom. I, 20 : *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur etc.* Unde vult dicere : Aut vos, scilicet Pharisæi, facite, idest concedatis[1], quia si fructus bonus est, quod arbor bona est ; aut facite, idest dicite, quod fructus malus est, et ita arbor mala. Et hoc non potestis dicere. Augustinus autem refert ad intentionem. Isti dicebant, quod in Beelzebub dæmonia ejiciebat. Vult ergo ostendere ex qua radice hoc processerit ; quia ex malitia cordis ; ideo dicit, *Aut facite.* Hic ponuntur duo : unum meritorium ut fiat, *Facite etc.*, et date operam et studium ut sitis arbor bona ; quod non potest homo sine præparatione. Unde facite ut sitis arbor bona ; et tunc erit fructus bonus, et verba bona. Quod autem sequitur, est ut caveant ; scilicet, *Aut facite arborem malam et fructum ejus malum :* aut studebitis malitiæ ; et sic eritis arbor mala et fructus malus. Hierem. II, 21 : *Ego plantavi te vineam meam electam ; quomodo conversa es mihi in pravum, vinea aliena?* Secundum autem utramque lecturam convenit probatio quæ sequitur : *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur etc.*, quia per fructum malum mala. *Progenies viperarum etc.* Et hoc diversimode subditur præmissis, secundum diversas expositiones. Secundum Augustinum est quædam applicatio ad propositum sic. Dictum est : *Aut facite etc.* Et vos facitis, malum. Vos estis arbor mala, mala facitis, quia non potestis bona loqui. Secundum expositionem aliorum ostendit ex quo procedat hæc malitia ; et vocat Pharisæos progenies viperarum, quia qui a pueritia malitiam habent, firmius tenent ; ideo malitia viperæ dicitur malitia eorum. Prov. XXII, 6 : *Adolescens juxta viam suam, cum senuerit non recedet ab ea.* Ideo pluries qui parentes habent malos, promptiores sunt ad malum. Hier. XIV, 20 : *Cognovimus iniquitates patrum nostrorum.* Unde bonum est quod homo a consuetudine subdat se bono operi. Item natura serpentum est quod cum lingua venenum ejiciunt : sic mali faciunt. Job XX, 16 *: Occidit eum lingua viperæ.* Et in Ps. CXXXIX, 4 : *Acuerunt linguas suas sicut serpentis.* Ideo dicit : *Quomodo potestis bona loqui?* Non dicit bona facere, sed *loqui*, quia filii estis viperæ, quæ nocet lingua , ideo cum sitis imitatores patrum sceleris, quomodo potestis bona loqui ? quasi dicat, non potestis. Et assignat rationem : et primo in generali ; secundo in speciali, ibi, *Bonus homo de bono thesauro profert bona etc.* Dicit ergo *:* Ita non potestis loqui. Unde? *Quia mali estis.* Quare ? *Quia ex abundantia cordis os loquitur* : quia vox est signum intellectus. Dicit, *Ex abun-*

[1] Al. : « dicens. »

dantia cordis quia secundum Chrysostomum, cum aliquis ex malitia loquitur, signum est quod major malitia sit in corde, quia de hoc quod intus retinet, nullum timet. Dum ergo aliquid ex malitia profert, signum est quod magis sit intus, quod proferre non audet. Ideo dicit : ***Ex abundantia cordis os loquitur.*** Et ex abundantia malitiæ interius os loquitur : et hoc est in bono et in malo. Unde Hier. xx, 9 : *Factus est sermo Domini in me quasi ignis etc.* Item in malo similiter : quia aliqui ex malitia concipiunt aliquid quod non possunt retinere. Job xxxii, 18 : *Coarctat me spiritus uteri mei etc.* ***Bonus homo de bono thesauro profert bona.*** Quod dixerat : *Ex abundantia cordis os loquitur :* exponit in particulari. Verbum quod egreditur de cogitatione, est sicut donum quod egreditur de thesauro. Unde si cogitatio est bona, verbum est bonum, et e contrario. Bonus thesaurus est scientia, veritatis et timor Domini. Isai. xxxiii 6 : *Divitiæ salutis sapientia et scientia, timor Domini ipse thesaurus est.* Item malus thesaurus est mala cogitatio ; et de hoc non procedit nisi malum. Prov. x, 2 : *Nil proderunt thesauri impietatis*, Videte : quod de verbis ibi dicitur, istud etiam intelligitur de operibus : sicut enim cogitatio est radix sermonis, ita intentio operationis ; ideo si intentio est bona, opus est bonum. Unde ibi *Glossa* : Tantum facis quantum intendis.

In bono videtur habere instantiam. Ponatur quod aliquis velit furari ut det eleemosynam ; actus est malus, et intentio bona : ergo etc. Dico. Intentio et voluntas quandoque distinguuntur, quando scilicet in uno et eodem aliud est voluntas et intentio. Voluntas est de objecto volito, intentio de fine : voluntas est sicut si volo ire ad fenestram ut videam transeuntes, hæc est intentio, quasi extra tentio : unde oportet quod voluntas et intentio unum sint. Unde possumus large considerare intentionem et voluntatem ; et sic in isto. Si voluntas est mala, actus est malus ; tamen si excludatur, et sumatur proprie, non est verum.

Sed posito quod intentio et actus voluntatis unum sint, quid inde? Est dicendum, quod principalitas meriti consistit circa caritatem, ex consequenti circa meritum aliarum virtutum : meritum enim respicit præmium essentiale, penes quod consideratur caritas. Sic unumquodque opus quod in majori fit caritate, magis habet de merito. Sola caritas habet Deum pro objecto et fine : unde meritum caritatis respondet præmio substantiali ; meritum aliarum virtutum præmio accidentali. Quia igitur caritas informat intentionem, quanto aliquis ex majori caritate aliquid intendit, tantum facit ; sed quantum ad præmium accidentale non.

Dico autem vobis etc. Dominus istos reprehendit propter gravitatem peccati et propter malitiam eorum ; nunc propter futurum judicium, quod fide tenemus. Dicitur enim Job. xix, 29 : *Fugite a facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est ; et scitote esse judicium.* Eccl. xii, 14 : *Cuncta quæ fiunt*[1] *adducet Dominus in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum sit.* Item II ad Corinth. v, 10 : *Omnes enim nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum.* Unde ibi erit examinatio, quia reddet unusquisque rationem de factis suis ; ideo addit etiam de verbis, dicens[2] : *Dico autem vobis quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.* Et hoc dicitur Sap. i, 8 : *Qui loquitur iniqua, non poterit latere.* Et subditur, quod sermo obscurus in vacuum non ibit.

Sed quid est quod dicit : *De verbo otioso ?* Verbum otiosum dupliciter dicitur. Uno modo omne verbum malum dicitur otiosum : quia illud dicitur otiosum, quod non consequitur finem : sicut si aliquis quærit hominem et non invenit, dicitur otiose quæsisse. Verbum autem datur ad instructionem : quando ergo proficit, non est otiosum. Ad Ephes. iv, 29 : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat : sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus etc.* Et

[1] Al. : « fient. »

[2] *Dico autem vobis, de omni verbo etc.*

secundum Chysostomum respicit ad propositum : quia dixerant in Beelzebub etc. Istud verbum erat perniciosum ; ideo etiam otiosum[1], secundum Hieronymum. Differt quidem perniciosum et otiosum : quia perniciosum est quod nocumentum infert ; otiosum vero quod non affert utilitatem. Gregorius dicit quod otiosum dicitur quod caret pia utilitate vel necessitate. Unde quodlibet verbum quod profertur leviter dicitur otiosum, nisi habeat piam utilitatem vel piam necessitatem.

Sed constat quod isti dixerant[2] verbum perniciosum : quare ergo non facit mentionem nisi de otioso? Quia vult arguere a minori : quia si de otioso oportet reddere rationem, multo magis de pernicioso.

Deinde ostendit rationem : *Ex verbis enim tuis justificaberis etc.* In judicio mundi aliquando innocentes puniuntur, et mali liberantur : quia judicium fit secundum dicta testium. In judicio Dei ex homine ipso seipsum accusante, scilicet ex sui confessione. Unde ut non credas quod judiceris per ea quæ alii dicent de te, sed per ea quæ tu dices de te ; ideo dicit : *Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.* Sicut Luc. XIX, 22 : *Ex ore tuo te judico, serve nequam.*

3. Supra Dominus confutavit detrahentes suis miraculis et doctrinæ ; hic arguit tentantes : et hic duo facit. Primo ponitur interrogatio tentativa ; secundo reprobatio, ibi, *Respondens ait illis.* Dicitur ergo : *Tunc responderunt*, hoc est, postquam multa miracula viderant, et postquam multa verba sapientiæ audierant ; ita quod impletum est in eo quod dicitur Eccl. XXII, 9 : *Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam. Magister, volumus a te signum videre. Magister* dicunt tentando. Psal. XXVII, 3 : *Loquuntur pacem in ore suo, mala autem in cordibus eorum. Volumus a te signum videre.* Nonne multa signa viderant? Ita ; sed alius Evangelista sic exponit dicens Luc. XI, 16[3] : *Volumus signum de cœlo videre;* sicut legitur lib. I Reg. cap. XII, quod Samuel fecit tonitruum ; et Elias, qui fecit ignem descendere, IV Reg. I. Proprium enim Judæorum est signum petere, ut habetur I Corinth. I, 22 : *Judæi signum petunt.* Sed cum signa dedisset terrena, non credebant ; etiam si daret cœlestia, non crederent. Joan. III, 12 : *Si terrena dixi vobis et non creditis ; quomodo si dixero cœlestia, credetis? Qui respondens ait illis etc.*

Consequenter repellit eos, et duo facit. Primo petitionem negat ; secundo indignitatem ostendit, ibi, *Viri Ninivitæ etc.* Primo designat quod quærebant ; secundo denegat[4]. Dicitur ergo : *Qui respondens ait illis : Generatio mala et adultera signum quærit.* Malos enim dicit quia insidiatores erant. Dicitur quis malus, quia nocet proximo. Generatio ergo mala, et iniqui filii. Dicitur adultera generatio. Isa. LVII, 3 : *Vos autem accedite huc filii auguratricis, semen adulteri et fornicariæ.* Ita ergo ista generatio iniquitati subjecta, *signum quærit ; sed non dabitur ei nisi signum Jonæ Prophetæ.* Isa. VII, 2 : *Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra etc.* Petebat ergo signum de cœlestibus ; sed non erant digni videre. Hoc enim dedit Apostolis suis, qui viderunt eum ascendentem, qui gloriam Dei viderunt in monte. Sed istis non dabitur nisi signum in inferno quantum ad animam, et de terra quantum ad corpus. Unde *non dabitur ei nisi signum Jonæ Prophetæ.* Unde signatur mors Christi, et ostenditur caritas Dei : sicut dicit Apostolus ad Rom. V, 8 : *Cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est etc.* Item ostenditur potestas resuscitantis, ut habetur I ad Corinth. XV. Et hæc sunt signa eorum quæ in nobis esse debent. Per mortem Christi significatur nobis quod nos mori debemus peccato ; per resurrectionem vero quod nos debemus a peccato resurgere. *Et sicut Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus*, scilicet secundum veritatem, *sic Filius*

[1] Al. : « dicitur otiosum. »
[2] Al. : « dixerunt. »
[3] Ibi : « Signum de cœlo quærebant ab eo. »
[4] Al. : « denegant. »

hominis erit in corde terræ. Et in hoc confunditur error Manichæi dicentis, quod non in veritate mortuus est. Et dicit, *in corde terræ:* quia sicut cor hominis est in profundo, ita Christus in profundo terræ. Vel *in corde terræ*, idest in corde terrenorum, et discipulorum, quid esperabant de eo, ut habetur Luc. ult., cap. XXI: *Nos autem*[1] *sperabamus, quod ipse esse tredempturus Israel. Tribus diebus et tribus noctibus.*

Sed hic est quæstio litteralis. Videtur hoc esse falsum : quia hora nona expiravit, et sepultus est in vespere; resurrexit autem in mane tertiæ diei.

Dicit Augustinus, quod aliqui voluut dicere, quod computanda est hora qua positus fuit in cruce; unde primam noctem dicunt illam tenebrositatem quæ apparuit; secunda fuit nox diei veneris; tertia diei sabbati. Sed secundum Augustinum, non valet : posset tamen nobis suppetere[2], si tota die dominica fuisset in sepulcro. Ideo aliter dicendum, quod dies naturalis pro die et nocte, sumitur pro spatio XXIV horarum. Sed, sicut dicit Augustinus, in Scriptura aliquando sumitur pars pro toto. Sic ergo dicendum quod Christus per synecdochen fuit tribus diebus et tribus noctibus in sepulcro, quia sexta pro tota die et etiam pro præcedenti nocte sumitur. De die vero secunda non est dubium ; tertia vero nox pro nocte et die sequenti. Tamen si secundum veritatem inspicimus, fuit duabus noctibus et unō die integro, ad signandum quod suum simplum destruxit nostrum duplum. In nobis erat pœna et culpa; in eo pœna solum : ideo etc.

Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista. Hic ponit indignitatem.

Hic est quæstio litteralis. Nonne multa miracula fecit? Nonne Lazarum resuscitavit, et multa alia? Quid est ergo *Non dabitur ei nisi signum Jonæ Prophetæ?*

Respondeo. Non dabitur tale signum quale petebant; vel non dabitur signum ad utilitatem eorum : sciebat enim quod non reverterentur, quia indurati erant. Sed signa fecit propter fideles et electos, quales post multi fuerunt.

Viri Ninivitæ etc. Hæc est indignitas. Et primo præferuntur gentiles; secundo ponitur ratio, ibi *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine etc.* Videte. Aliquis est bonus vel quia non peccat, vel quia pœnitet. Primo ergo præfert eos qui pœnituerunt, scilicet gentiles; secundo qui peccatum non fecerunt, ibi, *Regina austri etc.* Comparaverat Dominus resurrectionem suam Jonæ; ideo possent credere quod isti accideret sicut Ninivitis qui liberati sunt; sed isti non solum non fuerunt liberati, sed fuerunt etiam dispersi. Unde *viri Ninivitæ surgent.* In verbis istis excluditur unus error Judæorum, quod resurrectio erit ante judicium, et quod in medio reædificabitur Hierusalem. Et adducunt pro se quod dicitur Isa. XXV, 6 : *Faciet Dominus in monte hoc convivium pinguium.* Alii dixerunt, quod justi et martyres resurgent ante alios per mille annos; et adducunt pro ipsis, quod dicitur Apoc. XX, 1 : *Vidi Angelum descendentem de cœlo habentem clavem abyssi et catenam magnam in manu sua :* et sequitur : *et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui vocatur diabolus, et ligavit eum ut non amplius gentes decipiat, donec consummentur mille anni.* Utrumque excluditur cum dicit : *Surgent cum generatione ista*, simul boni et non boni : *et condemnabunt*; comparatione non auctoritate : quia inter condemnandos resurgent. Ezech. V, 5 : *Ista est Hierusalem : in medio gentium posui eam, et in circuitu ejus terras : contempsit judicia mea ut plus esset impia quam gentes, et præcepta mea ultra quam terræ quæ in circuitu ejus sunt.* Et in quo condemnabunt? *Quia pœnitentiam egerunt*, isti vero noluerunt facere pœnitentiam. Dominus incepit prædicationem suam a pœnitentia. Joannes similiter; et non audierunt. Hier. VIII, 6 : *Nullus est qui agat pœnitentiam super peccato suo.* Item illi fecerunt pœnitentiam in una prædicatione Jonæ : Jesus autem multas prædicationes eis fecerat; et tamen non

[1] Al. : « enim. »

[2] Al. : « non suppetere. »

sunt conversi. Joan. xv, 24 . *Si opera non fecissem quæ nullus alius fecit, peccatum non haberent.* Item conversi sunt in prædicatione unius Prophetæ; sed isti non solum habuerunt Prophetam, sed Filium Dei. Unde habetur Hebr. I, 1 : *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et sæcula*, Et sequitur : *Ecce plusquam Jonas hic :* ut habetur ad Hebr. III, 3 : *Amplioris gloriæ enim iste præ Moyse dignus est.* Ergo Ninivitæ præferuntur, quia pœnitentiam egerunt. *Regina austri surget in judico cum generatione ista, et condemnabit eam*, scilicet in sapientia, quam isti noluerunt recipere. De ista habetur III Reg. x, 24, quod venit audire sapientiam Salomonis. Per istam signatur Ecclesia ex fidelibus. Psal. XLIV, 10 : *Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate etc.* Regina dicitur, quia regere se debet. Prover. xx, 8 : *Rex qui sedet in solio judicii dissipat omne malum intuitu suo etc.* Et dicitur *austri*, ratione Spiritus sancti. Cant. IV, 16 : *Surge aquilo et veni auster, perfla hortum meum etc.* Ista regina surget in judicio cum generatione ista. Nota, quod non dicitur quod non peccaverit, sed non fuit rebellis. Quare? Quia *venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis*; sicut habetur III Reg x, 24 : *Et non oportuit quod vos veniretis a finibus terræ, quia hic est* Unde : *Ecce plusquam Salomon hic* : quia ille rex temporalis erat et peccator; iste vero innocens et æternus. Dan. VII, 14 *: Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum æternum, quod non corrumpetur.*

Cum autem immundus spiritus exierit ab homine etc. Ostendit supra, gentiles esse potiores Judæis; hic vult confirmare exemplo : et primo ponit exemplum, secundo adaptat, ibi, *Sic erit generatione huic pessimæ.* Exemplum ponit de spiritu immundo.

Notare debetis: quod aliquando ponitur exemplum ex re gesta, aliquando ex parabola. Et quando ponitur ex re gesta, oportet quod unumquodque seorsum exponatur, ita quod utrumque indiget expositione sua; sicut hic positum est exemplum de Jona. Aliquando ponitur exemplum de parabola, ut cum dicitur [1] : *Simile est regnum cœlorum ete.*

Hic non oportet ponere quid sit in regno cœlorum. Possumus ergo dicere secundum Hieronymum, quod sit similitudo et parabola; et sic est unus sensus : vel ex re gesta, secundum Augustinum; et sic est duplex sensus. Immundus spiritus exit ab homine dupliciter : quia hominem aliquando torquet corporaliter, aliquando spiritualiter. Unde videndum quomodo impleatur homo spiritu immundo, quomodo corporaliter, et quomodo spiritualiter; tertio quomodo pertineat ad propositum. [2] Quatuor ergo dicuntur. Primo liberatio a spiritu immundo, secundo iterata vexatio; tertio gravitas; quarto secundæ vexationis occasio. Dicit ergo : *Si spiritus immundus exierit ab homine.* Omnis res quæ commiscetur viliori [3] rei, immunda dicitur; quæ puriori, purior : ut si argentum plumbo jungatur, fit vilius; sic spiritus creatus, si adhæreat inferiori se, dicitur spiritus immundus. Et iste exit aliquando ab homine quem corporaliter vexat, aliquando quem spiritualiter, ut in baptismo. Consequenter ponitur iterata vexatio et occasio : et primo ex parte dæmonis; secundo ex parte eorum qui vexantur. Ex parte dæmonis primo quantum ad illos alios, secundo quantum ad istos. Hæc enim est consuetudo dæmonis quod non potest quiescere nisi noceat, quia ab initio peccatum dilexit. Unde cum ab aliquo expellitur, quærit ubi vexet. Unde dicit : *Ambulat per loca arida, quærens requiem, et non invenit.* Unde aliquando requiem non invenit. In quibus autem inveniat, dicit Job. XL, 16 : *Sub umbra dormit, in secreto calami, in locis humentibus.* Loca humentia sunt corda voluptatibus dedita; loca arida sunt qui contemnunt voluptates, qui a prosperitatibus declinant. Et de

[1] Al. : « ut dicitur. »
[2] Al. : « quia hominem aliquando torquet corporaliter, aliquando spiritualiter; tertio quomodo pertineat ad propositum. »
[3] Al. : « vili. »

hoc, Ezech. xxxvii, 2 : *Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra.* Dicit, *Ambulat*, et explorat quemcumque hominem quem decipiat. Unde per hoc quod dicitur, *Ambulat*, solicitudinem ostendit I Pet. v, 8 : *Sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem devoret. Quærens requiem, et non invenit*, nisi in locis humentibus. Ita fuit de Judæis : quod exiens a Judæis ivit ad gentiles, qui aridi sunt ab humore gratiæ divinæ ; sed non invenit requiem, quia expulsus est, quia verbum Dei receperunt. *Tunc dicit : Revertar in domum meam, unde exivi.* Ex verbo isto potestis colligere, quod si diabolus aliquando expellitur ab aliquo, quia agit pœnitentiam, non tamen totaliter dimittit eum : sicut de Christo legitur Luc. 4, quod dimisit ad tempus. Hoc ergo est intelligendum ut semper solliciti sint homines ne revertatur. Et hoc est quod dicit : *Revertar etc. Et veniens invenit eam vacantem.* Hic ponitur occasio ex parte ejus qui secundo affligitur. Si volumus ad Judæos retorquere, planum est, quod cum expelleretur a gentibus, rediit ad Judæos. Unde triplex ponitur occasio. Scilicet otiositas : unde dicit, *Vacantem* : Eccli. xxxiii, 29 : *Multam malitiam*[1] *docuit otiositas.* Ideo Hieronymus : Semper aliquid boni facito, ut te diabolus inveniat occupatum. Unde, *Vacantem*, idest otiosum. Thren. i, 7 : *Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata sua. Scopis mundatam* : quia quod mundatur scopis, non mundatur nisi quia leviter adhæret. Unde idem est scopare quod leviter mundare ; et inde scopatio, imperfecta mundatio. Item *ornatam*, et hoc est superficialis ornatus. Mundatio perfecta debet cum igne fieri, sicut habetur in lege, quod vasa igne debebant mundari. Item illud quod ornatur, aliam habet ex se pulchritudinem, aliam ex ornatu tantum : de qua in Psal. cxliii, 12 : *Filiæ eorum compositæ, circumornatæ, ut similitudo templi etc.* Sed qui volunt esse securi, debent habere pulchritudinem interiorem. Psal. xliv, 14 : *Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus, in fimbris aureis, circumamicta varietatibus.* Sed quando fit ornatus solum in exterioribus, non relinquitur a dæmonibus : ita est de Judæis : quia ipsi[2] servabant sabbata, in quibus magis vacabant a bonis quam a malis. Item totam curam ponebant in minimis legis : *Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus nequiores se.* Hic ponitur de secunda vexatione graviori ; et ostenditur gravior primo quantum ad numerum ; secundo quantum ad durationem ; tertio quantum ad effectum. Quantum ad numerum, quia *assumit septem.* Secundum Chrysostomum, exponitur ad litteram : quia cum aliquis cadit et non cavet, tunc deterius accidit ei. Joan. v, 14 : *Ecce sanus factus es jam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat.* Secundum Augustinum, *assumit septem* ; et hoc dupliciter. Aliquando enim pœnitens agit pœnitentiam, sed negligenter se habet ; et tunc fit proclivior. Rom. i, 28 : *Propter quod tradidit illos Dominus in reprobum sensum.* Et per hoc quod dicit *septem*, universitas vitiorum signatur. Aliter secundum Beatum Augustinum. Aliqui peccant aliquo peccato, et in statu pœnitentiæ addunt simulationem. Et sicut septem sunt dona Spiritus sancti, sic septem simulationes. Unde primo erant vitia simplicia, tunc adduntur simulationes vitiorum, quæ sunt deteriores : et dicuntur septem vel propter universitatem vitiorum, vel propter sabbatum. Et qui hoc modo peccant, fient perseverantiores in malo ; unde dicit : *Et intrantes habitant ibi :* quia inde recedere nolunt. Hier. viii, 5 : *Populus in Hierusalem aversus est aversione contentiosa : apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.* Si exponatur de Judæis, patet quod habitat in eis, et discedere ab eis non vult. *Et fiunt novissima illius hominis pejora prioribus.* Hic ponitur aggravatio quantum ad effectum. Ad litteram, qui magis punitur, magis aggravatur. Unde II Pet. 21 : *Melius erat viam veritatis non cognoscere, quam post agnitionem retrorsum reverti.* Item quantum ad Judæos : quia pejus egerunt blasphemando Christum quam colendo idola. Ideo sequitur : *Sic erit ge-*

[1] Al. : « multa mala. »

[2] Al. : « ibi. »

nerationi huic pessimæ : quia deterius erit eis quam unquam fuerit eis in Ægypto.

4. In parte præcedente Dominus confutavit adversarios ; nunc commendat discipulos credentes, etc., præsentia assumpta matris et fratrum. Primo ponitur præsentia ; secundo denuntiatio ; tertio discipulorum commendatio. Dicit ergo : *Adhuc eo loquente.*

Sed hic est quæstio litteralis, quare Luc. II, ubi ponuntur eadem verba quæ dicta sunt, non ponuntur verba quæ sequuntur ; sed subditur ver. 17 : *Factum est autem cum loqueretur, extollens vocem quædam mulier de turba etc.* Et ita videtur esse contrarietas.

Solvit Augustinus : Quod absque dubio ita dictum est, ut Matthæus narrat, quod adhuc eo loquente, idest dum esset in narratione etc. Sed potest esse quod contigerit quod Lucas dicit, et quod iste. Et potest esse quod Lucas præoccupet, vel ad ordinem suæ memoriæ referat.[1]

Ecce mater ejus et fratres stabant foris etc. De matre nulla dubitatio quin sit illa de qua dictum est 1 capit. De fratribus autem potest esse quæstio. Et quia fit mentio de fratribus : ideo est occasio hæresis,[2] quod cum virgo genuisset Jesum, Joseph cognovit Mariam, et genuit inde filios ; quod hæreticum est, quia post partum virgo inviolata permansit. Fuit etiam opinio, quod isti essent filii Joseph de alia uxore. Sed hoc nihil est : quia credimus quod sicut mater Jesu fuit virgo, sic Joseph ; quia virgini virginem commendavit, et sicut in fine, sic etiam et in principio. Qui sunt ergo isti fratres? Hieronymus dixit, quod fratres dicuntur multis modis. Aliqui enim fratres natura, sicut supra I : *Jacob genuit Judam et fratres ejus.* Aliquando fratres qui sunt unius gentis. Deuter. XVII, 15 : *Non poteris constituere regem qui non sit frater tuus.* Aliquando religione, ut omnes Christiani, ut infra XXIII. Et in hoc inolevit consuetudo quod homines ejusdem religionis dicuntur fratres. Aliquando homines de una parentela, ut Josue II, 12 : *Detisque mihi signum ut salvetis patrem meum et matrem et fratres.* Aliquando omnes homines qui ab uno patre, scilicet Deo. Malach. II, 10 : *Numquid non est pater unus omnium? Numquid non Deus unus creavit nos? Quare ergo unusquisque despicit fratrem suum?* Nullo istorum modorum dicuntur hic fratres Domini ; ideo uno modo dicuntur fratres, quia consanguinei. Unde Genes. XIII, 8, *dixit Abraham ad Lot : Fratres enim sumus :* quamvis Lot nepos esset Abraham. Sic isti fratres erant, quia consobrini erant. Consequenter ponitur denuntiatio præsentiæ eorum : *Dixit autem ei quidam : Ecce mater tua et fratres tui foris stant quærentes te.* Quare hoc dixerit, et qua necessitate, exponitur in Luca : quia tanta erat multitudo quod non poterant intrare. Mystice per matrem significatur synagoga : unde Cant. III, 2 : *Egredimini, et videte regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua. Et fratres*, idest Judæi, qui foris stant, derelinquentes Christum. Job VI, 15 : *Fratres mei dereliquerunt me.* Quærunt, sed non inveniunt, ut habetur Rom. IX, 31 : *Israel sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. At ille respondens etc.* Ponitur responsio Christi. Et duo facit. Primo confutat interrogantem, secundo commendat discipulos, ibi, *Et extendens manum etc.* Dicit autem ipse : *Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei?* Ex isto loco quidam negaverunt Christum sumpsisse carnem vere, sed phantastice. Unde exponebant : Non est hæc mater mea, neque hi fratres mei ; quod est contra Apostolum, ad Gal. IV, 4 : *Misit Deus filium suum factum ex muliere etc.* Item ad Rom. I, 3 : *Qui factus est ex semine David, secundum carnem.* Item Dominus eam recognovit in cruce : *Mulier, ecce filius tuus*, ut habetur Joan. XIX, 26.

Chrysostomus : Quare inquit Dominus : *Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei?* Et dicit duo, quorum unum est sanum, aliud non. Dicit enim quod mater et fratres aliquid humanum passi sunt, quia[3] videntes Christum prædicantem et turbam sequentem, elationem habuerunt ;

[1] Al. : « refert. » — [2] Al. : « hæretici. »

[3] Al. deest : « quia. »

ideo volebant quasi quamdam gloriam habere : ideo Dominus voluit ostendere, quod illud quod faciebat, non habebat ex eo quod assumpserat ex matre, sed ex patre. Hæc positio partim sana est. Nam quantum ad fratres sana est, quia sic habetur Joan. VII, 5 : *Neque enim fratres ejus credebant in eum.* Sed de matre Domini non sana est, quia creditur quod nunquam peccavit nec mortaliter nec venialiter. De ea namque dicitur Cant. IV, 7 : *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.* Et Augustinus : Cum de peccato agitur, nullam prorsus volo de ea fieri mentionem. Solvit ergo aliter Hieronymus, quod iste qui denuntiavit, insidiose denuntiaverat. Volebat enim explorare, an ita intenderet spiritualibus quod non curaret de temporalibus. Ideo affectui respondet. Unde nec matrem plus dilexisset nisi plus spiritualitatis habuisset. Unde dicit : *Quæ est mater mea?* Non eam matrem esse negat ; sed intendit prohibere inordinatum affectum. Unde supra X, 37 : *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus.*

Consequenter ponitur commendatio discipulorum. Et primo commendat discipulos : secundo universaliter omnes credentes. Dicit ergo : *Et extendens manum in discipulos dicit : Ecce mater mea*, quasi dicat ; Plus diligo istos quam affectus matris meæ vel fratres ; præponendus enim est affectus Spiritus sancti. Et non solum extendit ad istos, sed ad omnes. Unde dicitur : *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror et mater est.* Habebat enim generationem cœlestem et temporalem : unde præponit[1] cœlestem temporali. Illi enim qui faciunt voluntatem Patris mei, illi attinent ei secundum generationem cœlestem. Unde Joan. VIII, 39 : *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.* Ipse enim venit ut faceret voluntatem ejus, ut habetur Joan. IV, et XX. *Frater* dicit, quantum ad firmiores ; *et soror*, quantum ad debiliores.

Sed quid est quod dicit, *Et mater est?* Dicendum, quod quilibet fidelis, qui facit voluntatem Patris, scilicet qui simpliciter obedit, ille frater est : quia similis est ei qui voluntatem Patris implevit. Qui autem non solum facit, sed alios convertit, generat Christum in aliis, et sic fit mater. Sicut e contra occidit Christum in aliis qui provocat eos ad malum. Apostolus ad Gal. V, 19 : *Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis.*

CAPUT DECIMUMTERTIUM

1. In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare. Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam ascendens sederet : et omnis turba stabat in littore : et locutus est eis multa in parabolis, dicens : Ecce exiit qui seminat seminare ; et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam ; et venerunt volucres, et comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam ; et continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ, sole autem orto æstuaverunt, et quia non habebant radicem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas ; et creverunt spinæ, et suffocaverunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam ; et dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. Qui habet aures audiendi, audiat. Et accedentes discipuli dixerunt ei : Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis : Quia vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum, illis autem non est datum. Qui enim habet dabitur ei, et abundabit : qui autem non habet, et quod habet auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt neque intelligunt ; et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis : Auditu audietis et non intelligetis ; et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Vestri autem beati oculi, quia vident ; et aures vestræ, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt. Vos ergo audite parabolam seminantis. Omnis qui audit verbum regni et non intelligit, venit malus, et rapit quod seminatum est in corde ejus : hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, et continuo cum gaudio accipit illud : non habet autem in se

[1] Al. : « præponderat. »

radicem, sed est temporalis. Facta autem tribulatione et persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit : et sollicitudo sæculi istius, et fallacia divitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, et intelligit, et fructum affert ; et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum.

2. Aliam parabolam proposuit illis, dicens : Simile factum est regnum cœlorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit. Cum autem crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania. Accedentes autem servi patrisfamilias dixerunt ei : Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis : Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei : Vis, imus, et colligimus ea? Et ait : Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul et triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem ; et in tempore messis dicam messoribus : Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.

3. Aliam parabolam proposuit eis, dicens : Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo : quod mininum quidem est omnibus seminibus ; cum autem creverit, majus est omnibus oleribus, et fit arbor, ita ut volucres cœli veniant, et habitent in ramis ejus. Aliam parabolam locutus est eis. Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum. Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis ; ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem : Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi. Tunc dimissis turbis, venit in domum ; et accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes : Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait : Qui seminat bonum semen, est Filius hominis ; ager autem est mundus ; bonum vero semen, hi sunt filii regni : zizania autem filii sunt nequam ; inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus ; messis vero consummatio sæculi est ; messores autem Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburuntur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, et stridor dentium. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

4. Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum. Iterum simile est regnum cœlorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam. Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti. Quam, cum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, et stridor dentium. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam. Ait illis : Ideo omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. Et factum est cum consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde : et veniens in patriam suam docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur, et dicerent : Unde huic sapientia hæc et virtutes? Nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus et Joseph et Simon et Judas? Sorores ejus nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista? Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis : Non est Propheta sine honore nisi in patria sua et in domo sua. Et non fecit virtutes multas propter incredulitatem illorum.

1. Supra proposita est doctrina evangelica, et confutati sunt adversarii ; hic ostendit virtutem evangelicæ doctrinæ : et primum verbis ; secundo factis in cap. XIV. Et circa primum primo ponuntur circumstantiæ doctrinæ ; secundo Christi doctrina ; tertio effectus. Secunda ibi, *Ecce exiit qui seminat seminare ;* tertia ibi, *Intellexistis hæc omnia?* Et primo ponit quatuor circumstantias ; scilicet locum, tempus, dispositionem audientium, et dispositionem loquentis. Tempus tangit cum dicit, *In die illo :* ex quo datur intelligi quod tangit ordinem rei gestæ. Aliter enim non posset intelligi, nisi ly *die* sumatur pro tempore. Deinde tangitur circumstantia loci : *Sedebat secus mare etc.* Et hoc potest exponi secundum expositionem litteralem, et mysticam. Litteralem tangit Chrysostomus. Quia enim supra dixerat quod loquente eo ad turbas, dixit quidam : *Ecce mater tua etc.*, ibi exposuerat Chrysostomus quod aliquid humanum senserant ; ideo Dominus voluit exire, ut eorum, scilicet fratrum, nequitiam reprimeret. Et exivit etiam ut matri honorem deferret. Unde Exo. xx, 12 : *Honora patrem et matrem tuam.* Mystice per domum Judææ intelligitur, de qua exiens propter infidelitatem, venit ad mare, scilicet ad gentes quæ turbatæ erant[1] per infidelitatem. Infra XXIII, 38 : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta :* sicut Hier. XII, 7 : *Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum ejus.* Mare dicitur

[1] Al. : « qui turbati erant. »

mundus. Psalm. CIII, 25 : *Hoc mare magnum et spatiosum manibus, illic reptilia quorum non est numerus etc.* Vel aliter, per domum intelligitur interior mens. Sap. VIII, 16 : *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.* Unde aliquando exit de secreto contemplationis ad publicum doctrinæ. *Et congregatæ sunt ad eum turbæ.* Hic ponit auditores. Cum enim mens exit ad publicum doctrinæ, tunc multi possunt audire et proficere. Eccli. ult., 31 : *Appropinquate ad me indocti, et congregate vos in domum disciplinæ.* Deinde ponitur dispositio docentis, et audientium : unde dicitur : *Ita ut in naviculam ascendens sederet.* Et quare in naviculam? Potest esse ratio litteralis, quia multi auditores erant; ideo voluit eos habere ante faciem, ut melius intelligerent. Omnia enim ante ipsum. Job XIII, 4 : *Ecce omnia vidit oculus meus.* Alia ratio mystica est, quia per navem Ecclesia ex gentibus collecta significatur : ubi sedet[1] per fidem, et docet eos qui stant in littore, scilicet catechumenos, qui parati sunt ad fidem. Vel aliter, quod Jesu in mari, auditores autem in littore stant, in hoc dat exemplum prædicatoribus, quod scilicet non exponant subditos suos periculis. Et hoc significatur Exo. XIII, quod cum Moyses educeret populum suum, non eduxit eos per viam terræ Philistiim, reputans ne forte pœniterent, et revertreentur in Ægyptum. Ideo Jesus in turbine sedit, alios autem extra dimisit : ideo dicitur : *Et omnis turba stabat in littore.* Sequitur modus doctrinæ : *Et locutus est eis multa in parabolis.* Ratio duplex est. Una est, quia per hujusmodi parabolas absconduntur sacra ab infidelibus, ne blasphement : supra enim dictum est cap. VII, 6 : *Nolite sanctum dare canibus;* ideo quia multi blasphemabant, ideo voluit loqui in parabolis. Unde Luc. VIII, 10 : *Vobis datum esse nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis.* Secunda ratio est, quia per hujusmodi parabolas homines rudes melius docentur. Unde homines, scilicet rudes, quando divina sub similitudinibus explicantur, melius capiunt et retinent. Ideo Dominus loqui voluit in parabolis ut melius memoriæ commendarent : quia enim noverat quod digni doctrinam suam reciperent, voluit eam sic tradere ut magis memoriter tenerent. In Psal. LXXVII, 2 : *Aperiam in parabolis os meum.* Et quare multas proposuit parabolas? Ratio una est : quia in multitudine hominum diversi diversimode sunt affecti : ideo diversificare debuit, ut congrueret diversis affectibus. Alia ratio est, quia spiritualia semper sunt occulta; ideo per temporalia non plene manifestari possunt, ideo per diversa habent manifestari. Job XI, 5 : *Utinam loqueretur Deus tecum, et aperiret labia sua tibi, ut ostenderet tibi secreta sapientiæ. Exiit qui seminat seminare etc.* Hic ponitur parabolica doctrina. Et intendit tria. Primo ponit impedimentum evangelicæ doctrinæ; secundo profectum; tertio dignitatem. Secunda ibi, *Simile est regnum cœlorum fermento etc.* Tertia ibi, *Simile est regnum cœlorum homini quærenti bonas margaritas etc.* Circa primum primo ponit impedimenta ab intra; secundo quæ ab extra, in sequenti parabola. Prima in tres : quia primo ponitur parabola; secundo assignatur; tertio exponitur. Secunda ibi, *Et accedentes discipuli etc.* Tertia ibi, *Vos ergo audite parabolam seminantis.* In prima tria facit. Primo describitur studium seminantis; secundo impedimentum seminis; tertio fructus. Secunda ibi, *Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam etc.;* tertia ibi, *Alia vero ociderunt in terram bonam etc.* Dicit ergo : *Exiit qui seminat seminare.* Qui exit est Christus. Exit enim tripliciter. Ab occulto Patris, non mutans locum. Item exiit a Judæa ad gentes. Item a profunda sapientiæ ad publicum doctrinæ. *Exiit* ergo *qui seminat,* scilicet semen doctrinæ. Unde Christus seminat, sicut baptizat, ut habetur Joan. IV. Semen enim est principium fructus. Unde omnis bona operatio est a Deo. Philip. I, 6 : *Qui incipit in nobis opus bonum, perficiet, etc.* Et in hoc removetur error dicentium, quod initium boni operis est a nobis; quod

[1] Al. : « sedit. »

falsum est. Unde Gregorius : In vanum laborat prædicator, nisi intus insit gratia Salvatoris. Unde dicit : *Exiit qui seminat seminare etc.* Videtur ista involvere verba, sed non involvit : quia seminator exit aliquando ad seminandum, et aliquando ad metendum : sic Christus in principio exit ad seminandum. Prov. xi, 18 : *Seminanti justitiam merces fidelis. Exiit* ergo *qui seminat seminare* et quid ? *semen suum.* Quidam enim exeunt seminare iniquitatem. Job. iv, 8 : *Vidi eos qui operantur iniquitatem, et seminant dolores, et metunt*[1] *eos.* Sed iste exiit seminare semen suum. Istud semen est Verbum Dei, quod procedit essentialiter. Unde est Verbum Patris. Eccli. i, 5 : *Fons sapientiæ Verbum Dei.* Sed quid facit ? Similes ei a quo procedit, quia facit filios Dei. Psal. lxxxi, 6 : *Ego dixi : Dii estis, et Filii excelsi omnes.* Joan. x, 35 : *Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est.* Et ibid. cap. i, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Exiit ergo etc.* Sed videamus de impedimento seminis. Tripliciter enim impeditur, quia tria requiruntur. Requiritur enim quod memoria conservetur. Unde Prover. vi, 21 : *Liga eas in corde tuo jugiter.* Secundum est quod radicetur per amorem. Psal. cxviii, 140 : *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud.* Tertio requiritur solicitudo. I ad Tim. vi, 2 : *Sectare justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem, etc.* Hæc tria per tria tolluntur. Memoria per vanitatem ; amor, sive caritas, per duritiam ; solicitudo per germinationem vitiorum. Unde dicit : *Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam.* Via patens est omni viatori[2] ; sic cor ; quod cuilibet exponitur cogitationi, Ezech. xvi, 25 : *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ, et abominabilem fecisti decorem tuum.* Unde quando in corde vano et instabili cadit verbum Dei, cadit secus viam, et subjacet duplici periculo. Sed Matthæus non ponit nisi unum, scilicet *volucres cœli comederunt illud.* Lucas vero ponit duo : videlicet quia conculcatur, item rapitur a volucribus. Sic quoniam vani recipiunt verbum Dei, conculcatur per vanam cogitationem, vel pravam societatem. Quare multum gaudet diabolus, quando potest auferre et conculcare semen istud. Habac. [3] i, 15 : *Quare respicis*[4] *contemptores, et taces impio conculcante justiorem se ?* Secundum est cordis duritia. Job. pen., xv : *Cor ejus indurabitur quasi lapis, et stringetur quasi malleatoris incus*[5]. Et hoc opponitur caritati, quia amoris est liquefacere. Cant. v, 6 : *Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est.* Durum enim est quod est in se constrictum, et propriis metis arctatum. Amor facit transferre amantem in amatum : unde diffunditur. Dicit ergo : *Alia ceciderunt in petrosa loca, etc.* Ezech. xxxvi, 26 : *Auferam a vobis cor lapideum, et dabo vobis cor carneum.* Aliqui enim sunt qui ita habent cor privatum omni amore quod omni carne carent ; aliqui vero habent bonum affectum, sed parum habent : unde non habent profundum. Habere profundum est, quum finis et affectus est profundus. Ille ergo habet profundum amorem qui omnia diligit propter Deum, et nihil præponit amori Dei. Unde aliqui bene delectantur in Deo, sed magis in aliis rebus ; et isti non[6] sunt liquefacti : et tales non habent terram multam. Et per terram significatur mollities. Unde sumitur pro mente indurata. Sequitur *Et continuo exorta sunt etc.*, quia illi qui profunde cogitant, diu cogitant ; sed qui non profunde, statim in opus prorumpunt : unde cito exeunt. Isa. xviii, 5 : *Ante messem enim totus effloruit, et immatura perfectio germinavit*[7]. Unde cito audiunt, sed non radicantur in illo ; quia non habent[8] altitudinem terræ amoris et caritatis. Ad Ephe. iii, 18 : *In caritate radicati et fundati etc.* Tertium est destructio fructus : quia si magis amat divitias, cum tempus venit tribulationis, accipit quod magis amat. Unde *sole orto æstuaverunt etc.*

[1] Al. : « et metent. »
[2] Al. : « vianti »
[3] Al. : « et quare multum gaudet diabolus quando potest auferre, et conculcare semen istud. »
[4] Al. : « quare non respicis. »
[5] Al. : « intus. »
[6] Al. deest : « non. »
[7] Al. : « germinabit. » — [8] Al. : « habebant. »

scilicet per impotentiam. Apoc. XIII, 1 : *Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi, hoc est patientia justorum. Et quia non habebant radicem, aruerunt*, quia Deus non erat radix. Psal. XXI, 16 : *Aruit tamquam testa virtus mea.* Aliquando in Scriptura petra accipitur pro bono, aliquando pro malo. Similiter terra, et sol. Unde aliqui sunt qui afficiuntur bene, sed post negligenter se habent. Non autem sic[1] Paulus, qui dicebat I Corin. XXVII : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo etc. Alia autem ceciderunt in spinas.* Spinæ autem sunt sollicitudines, iræ, rixæ, et hujusmodi. Hierem. IV, 3 : *Nolite serere super spinas.* Prov. XXIV, 30 : *Per agrum hominis pigri transivi* : et sequitur : *et operuerant superficiem ejus spinæ. Et creverunt spinæ, et suffocaverunt ea.*

Sed posset aliquis dicere : Stultitia fuit seminantis. Potest dici, quod si fieret sermo de terra sensibili, verum esset ; sed fit mentio de spirituali, ideo non valet, quia ad diversas materias retorquetur.

Positis impedimentis agitur de seminis fructu. *Alia ceciderunt in terram bonam, et dederunt fructum.* Terra quæ non secus viam, quæ non petrosa, quæ non spinosa, est terra bona, scilicet cor bonum ; et si ibi seminatur, fructum affert. Psal. LXXXIV, 13 : *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum.* Sed quem? *Aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum.* Quidam retorquent istud ad præmium quod est in cœlo : quia quidam habent centesimum, etc. Sap. IV, 15 : *Bonorum labiorum gloriosus*[2] *est fructus.* Alii retorquent fructum trigesimum ad fidem Trinitatis, sexagesimum ad fructum boni operis, centesimum ad contemplationem cœlestium. Sed hoc non potest esse, quia auditor est qui facit fructum. Item præmium recipitur. Unde oportet retorqueri ad perfectionem justitiæ. Fructus igitur est proprie ultimum quod expectatur in arbore ; sic[3] fructus justitiæ qui habetur ex prædicatione. Et hæc est centesima etc. : quia triplex est perfectio, minor, major, et media ; ita quod centesima martyrum, sexagesima virginum, trigesima est conjugatorum. Et quare? Quia etc. Sed perfectio virginum sexagesima, quia tunc debent[4] vacare a malitia ; ideo hæc perfectio est virginum[5], et quiescentium, qui separati sunt a mundo. Per trigesimum perfectio militantium in hac vita, quia tales apti sunt ad bellum. Alii assignant per computationem in manu etc., ut in *Glossa* habetur. Aliter potestis secundum numerum numerorum. Semen enim fructificat in perfectione. Videatis ergo quod semen est mandatum Dei ; trigesimus numerus ex trinario componitur ; sexagesimus ex sex et decem ; centesimus ex ductu denarii in seipsum. Ternarius est numerus completus, et habet communem perfectionem : senarius similiter est numerus perfectus, quia nihil deest ei, habet enim perfectionem integritatis. Denarius est numerus perfectius, quia est primus limes numerorum : unde habet perfectionem finis. Sic triplex est perfectio. Communis justitia ; et sic est perfectio trinarii, quæ habetur per tricenarium numerum : sed cum plus habet ultra communem, tunc dicitur facere sexagesimum fructum : sed quando perfectus est, et jam prægustat suavitatem, tunc pervenit ad centesimum fructum. Vel aliter, secundum Augustinum, secundum quod tripliciter homines se habent ad tentationes. Quidam enim graviter tentantur, sed resistunt fortiter, et hi habent fructum trigesimum : alii parum tentantur, sed surgunt ; et hi habent sexagesimum : centesimum vero habent qui jam in quieta pace manent. Et quia hoc parabolice dictum est, ideo subdit : *Qui habet aures audiendi*, scilicet cordis, interius *audiat* per intellectum. *Et accedentes discipuli etc.* Supra posita est parabola ; hic assignatur ratio ; et circa hoc ponuntur duo hic. Primo ponitur interrogatio discipulorum ; secundo responsio, ibi, *Qui respondens etc.* Dicit ergo : *Accedentes discipuli dixerunt ei.*

[1] Al. : « sicut. »
[2] Al. : « bonus. »
[3] Al. : « sicut. »

[4] Al. : « debebant. »
[5] Al. : « ideo perfectio virginum etc. »

Incidit quæstio litteralis : quoniam ipse erat in navicula, quomodo ergo accesserunt ad eum? Sciendum, quod ipsi erant in navicula cum Christo. Accesserunt autem per solicitudinem mentis, vel etiam corporaliter : quia cum parum distarent ab eo, venerunt magis prope : vel cum essent extra, venerunt ad eum. Sic nos, si velimus accedere ad eum, illuminabimur. Psal. xxxiii, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini.* Et duo attenduntur. Primo datur exemplum non importune interrogandi : unde dum doceret turbas, non interrogaverunt eum, Eccle. iii, 7 *Tempus tacendi, et tempus loquendi : Quare in parabolis loqueris eis?* Item hic considerandum est, quod debet semper fieri quod de salute hominum est : unde sequitur responsio : *Qui respondes ait illis.* Et primo ponitur Dei ordinatio ; secundo quædam ratio assignatur. Dicit ; Ideo dico quod in parabolis loquor, quia *vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum, illis autem non est datum :* in quibus verbis tria ponuntur. Primo quod quidam sunt intelligentes, quidam non : et non est attribuendum alicui, sed Deo ordinanti : ideo datum est vobis, aliis non. Et ideo est divina ordinatio. Item magnæ utilitatis est, quia est quædam notificatio beatitudinis : unde magna est utilitas, inquantum dat vobis cognitionem de mysteriis divinis. Hier. ix, 12 : *Quis est vir sapiens qui intelligat hoc, et ad quem verbum*[1] *oris Domini fiat, ut annuntiet illud?* Item est signum divini amoris : Joan. xv, 15 : *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Item hoc fit ex dono, non ex merito. Philip. i, 29 : *Quia vobis datum est pro Christo non solum ut in eum* credatis, sed ut etiam pro illo patiamini. Et hoc est *mysterium regni cœlorum*, Dei, et hoc a Deo, I ad Corinth. iv, 7 : *Quid autem habes quod*[2] *non accepisti? Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit.* Aliquid enim est quod habet homo cui datur. Et quid est illud? Dicendum, quod quatuor sunt præparatoria ad hoc quod detur aliquid. Primum est desiderium. Unde si vis habere scientiam, præoccupat desiderium, ut habetur Sap. vi, 21 : *Concupiscentia sapientiæ deducit ad regnum perpetuum.* Et supra vii, 7 : *Petite et accipietis.* Unde *qui habet*, desiderium, *dabitur et abundabit quia ipse est qui dat abundanter omnibus, et non improperat :* Jac. i, 5 : *Qui autem non habet*, et si aliquam videatur habere aptitudinem ad sapientiam, vel justitiam, et sit tepidus, id quod videtur habere, et non habet, *auferetur ab eo.* Unde Chrysostomus : *Si vides tepidum, debes admonere quod desistat, et si non vult, dimitte eum.* Apoc, iii, 16 : *Utinam calidus esses, aut frigidus : sed quia tepidus es, et nec frigidus nec calidus, incipiam te emovere ex ore meo.* Secundum quod requiritur est studium : et hæc est expositio. Unde qui habet bonum ingenium et non studet, non proficiet : unde qui habet studium, illi dabitur sapientia, et abundabit. Prov. xi, 4 : *Si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam; tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies. Qui autem non habet* studium, quod videtur habere, scilicet ingenium naturale, non proficiet, sed *auferetur ab eo.* Tertium quod requiritur est caritas[3] ; quia caritas omnium virtutum radix est, et omnium bonorum operum. Apostolus ad Eph. iii, 17 : *In caritate radicati et fundati.* Unde si habes, scilicet caritatem, prorumpes in omne opus bonum. Apostolus I Cor. xiii, 4 : *Caritas patiens est, benigna est.* Unde si non habes, totum siccatur. Unde quodcumque bonum habet homo sine caritate, nihil est : quia *qui non diligit, manet in morte :* Joan. iii, 14. Quartum quod requiritur, est fides, quia qui fidem non habent, alia bona parum valent. Sap. i, 2 : *Apparet autem eis qui fidem habent in illum.* Et Rom. x, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et qui non habet justitiam fidei, id quod videtur habere, sive naturale, sive morale, auferetur ab eo. Apostolus ad Rom. xiv, 13 : *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Dico ergo quod

[1] Al. : « sed et verbum. »
[2] Al. : « quid. »
[3] Al. : « tertium est quod requiritur caritas. »

datum est vobis, quia vos habetis fidem, illis autem non est datum.

Sed hic cavendum est de quodam errore, quia videtur quod ex studio, et bonis naturalibus possemus acquirere gloriam æternam. Sed Paulus dicit I Corinth. IV, 7 : *Qui habes quod non accepisti?* Unde et desiderium, et studium, et caritas, et fides, omnia hæc sunt a Deo.

Ideo in parabolis loquor eis etc. Hic adaptat ad propositum, et duo facit. Primo applicat quantum ad Judæos; secundo quo ad Apostolos, ibi, *Vestri autem beati oculi etc.* Et primo duo facit. Primo adaptat, ne ex odio videretur dicere; secundo inducit auctoritatem, ibi, *Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ*[1]. Notate, quod monens ad salutem, manifestat doctrinam suis aptibus. Unde Act. I, 1 : *Cœpit Jesus facere et docere.* Et Joan. XV, 24 : *Si opera non fecissem quæ nullus alius fecit, peccatum non haberent.* Item ibi, 22 : *Si locutus non fuissem eis, peccatum non haberent.* Unde ante sine parabolis locutus est eis : sed modo post operationem miraculorum, *in parabolis loquor eis, quia videntes non vident.* Vident miracula, non vident effectum. Vel sic. *Videntes*, scilicet exterius, *non vident* interius. Isa. XLIII, 8 : *Educ foras populum cæcum, et oculos habentem; surdum, et aures ei sunt etc. Et audientes non audiunt, nec intelligunt.* Audiunt verba quibus excitari deberent ad bonum; tamen non audiunt, id est non habent effectum. Ezech. II, 7 : *Si forte audiant, et quiescant.* Et ibid. XXXIII, 31 : *In canticum*[2] *oris sui vertunt illos.* Et quid est quod non vident? Quia non intelligunt. Psal. LXXXI, 5 : *Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Consequenter inducitur auctoritas Isaiæ prophetæ : *Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis : Auditu audietis, et non intelligetis etc.* quod scribitur Isa. VI, 9; sed ibi dicitur imperative[3], hic prænuntiative, ibi : *Audite audientes, et nolite intelligere; et videte visionem, et nolite cognoscere.* Et tanguntur tria. Primo Judeorum duritia; secundo causa; tertio illius causæ effectus. Secunda ibi, *Incrassatum est enim cor populi hujus.* Tertia ibi. *Ne quando videant etc.* Et quia duo dixerat, scilicet de auditu et de visu, ideo duo dicit : *Audietis*, auditu scilicet exteriori, audietis doctrinam Christi, *et non intelligetis* mysteria. Psal. XXXV, 4 : *Noluit intelligere ut bene ageret.* Oseæ, IV, 5 : *Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Et videntes videbitis et non videbitis.* Videbitis carnem Christi visu exteriori, et non considerabitis virtutem ejus. *Palpavimus sicut cæci parietem et quasi absque oculis attrectavimus etc.* Isai. LIX, 10. Sequitur ratio : *Incrassatum est enim*[4] *cor populi hujus etc.* Quia enim de auditu fecerat mentionem, et intelligere proprie est mentis ideo[5]; *cor populi hujus*, idest mens, *incrassatum est*, idest excæcatum. Quare? Quia sicut ad visionem corporalem puritas requiritur, sic ad spiritualem. Unde intellectus dicitur vis superior, quoniam maxime spiritualis. Incrassatur intellectus quando applicatus grossis et terrenis; sed quando abstrahitur, subtiliatur; sicut in Apostolis, II ad Corinth. IV, 18 : *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Unde isti non considerabant nisi terrena : *Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus Dei*[6] : Apostolus I ad Corinth. II, Deut. XXXII, 15 *Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo.* Item sciendum quod quando homo audit quæ non placent, non potest de facili intelligere : ergo isti male intelligebant, quia eis non placebant verba sua. Ideo dicitur : *Et auribus graviter audiverunt.* Joan. VI, 6 : *Durus est hic sermo, et quis potest hunc audire? Et oculos suos clauserunt etc.* Contingit quod aliquis habet oculos, et non videt, quia claudit oculos : unde ipse sibi facit impedimentum. Aliqua vero sunt ita occulta, ut nisi multum infigat intuitum, non potest videre : sed si res sit in medio, sicut paries, non potest homo non videre nisi claudat oculos. Ideo si Dominus non fecisset miracula

[1] Al. : « *ut impleretur etc.* »
[2] Al. : « in canticis. »
[3] Al. : « interrogative. »
[4] Al. : « *et incrassatum etc.* »
[5] Al. : « unde. »
[6] Al. : « quæ Dei sunt. »

aperta, non esset mirum si non crederent ; sed apertissima[1] fecit : ideo ipsi cognoscerent, nisi clauderent oculos. Dan. XIII, 9 : *Declinaverunt oculos suos, ut non viderent cœlum etc.*

Unde notandum, quod in ista obduratione causa per se est homo, Deus vero non indurat nisi in non impartiendo gratiam. Deus ergo indurat, quia non dat gratiam : sed homo, quia imponit sibi impedimentum lumini : ideo istis imputatur quod oculos clauserunt.

Ne quando videant oculis. Hic ponitur damnum quod consequuntur : unde potest intelligi dupliciter. Ita quod ly *ne quando* referatur ad totum sequens, ut sit sensus : Ita clauserunt oculos, ne quando etc. et hoc modo intelligitur quod sit ex eorum malitia : quidam enim peccant ex infirmitate, quidam ex industria, sive ex certa malitia : unde isti hoc attendentes clauserunt oculos ne intelligant ; unde tacita est eorum malitia. *Ne convertantur sanem, eos*, scilicet si convertantur. Hierem. III, 14 : *Convertimini filii revertentes etc.* Et hæc expositio est Chrysostomi. Et ponuntur tria : *ne videant, ne audiant, ne corde intelligant,* et respondent tribus supradictis. Augustinus aliter exponit, dicens : *Ne quando videant*, cum modo non videant oculis, *et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et semen eos.* Unde dicit Augustinus, quod possent hæc verba habere duplicem sensum. Quia aliquando ponitur *ne quando* pro eo quando est ut possit accidere, ut habetur III ad Tim. II, 25 : *Nequando det illi Deus pœnitentiam ad cognoscendum veritatem.* Aliquando vero ponitur pro eo quod est ne possit contingere, idest hoc contingeret, nisi argueremus etc.

Et quid est ergo quod dicit, *Incrassatum est*? Solvit Augustinus, quod aliquando contingit quod homo superbus est, et videtur ei quod sit valde bonus ; et permittit Dominus cadere in alia peccata, ut sanet eum a superbia sua. Tales sunt præsumptuosi, de quibus Rom. x, 3 : *Ignorantes Dei justitiam, suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Quia igitur isti superbi erant, ideo permisi ut exæcarentur, ut videant, et audiant, et sanem eos. Et hæc expositio habetur ex littera Marc. IV, Sed littera Joan. XII, 40, contradicit quia ibi dicit : *Propterea non poterant credere, quia Isaias dixit*[2] *: Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.* Non ergo sunt excæcati ut crederent, sed ut non crederent.

Sed secundum Augustinum, hic est quæstio gravis : quia si excæcati sunt ut non credant, ergo non debet eis imputari. Solvit. Augustinus. Possumus dicere, quod hoc quod excæcati sunt, ex præcedentibus peccatis meruerunt. Rom. I, 21 : *Obscuratum est insipiens cor eorum : dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* Et sequitur post : *Propter quod Deus tradidit eos etc.* Ideo propter peccata induravit, et aures aggravavit, non indurando, sed non impartiendo propter peccata eorum. Et possumus aliter dicere, secundum Augustinum. *Incrassatum est cor populi hujus*, ut non videant, et convertantur, scilicet statim, sed permanentes crucifigant Christum, et post videntes miracula convertantur, Et dicit Augustinus, quod videtur hæc sententia extorta, si non videmus ita accidisse de facto. Aliqui enim non reducuntur ad humilitatem nisi in grave peccatum cadant ; sic Dominus istis fecit.

Vestri autem beati oculi qui vident, et aures vestræ quæ audiunt etc. Supra ostendit Dominus miseriam Judæorum, qui videntes non videbant : hic ostendit beatitudinem Apostolorum, qui videbant et audiebant. Et primo ostendit beatitudinem ; secundo signum ostendit, ibi, *Amen quippe dico vobis etc.* Dicit ergo, quod videntes non vident, *sed vestri oculi sunt beati.* Sed si istud referatur ad oculos : exteriores, et aures, ita beatificantur oculi Judæorum sicut Apostolorum. Ideo dicit Hieronymus, quod oportet intelligere duplices oculos : scilicet exteriores, qui-

[1] Al. : « apertissime. »

[2] Al. : « Propterea non poterunt credere, quia Isaias dicit etc. »

bus communiter omnes viderunt et de eis non loquitur, vel interiores quibus Apostoli soli viderunt. Ad Eph. v, 17 : *Det vobis spiritum sapientiæ et revelationis in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis.* Unde similiter et sunt aures quædam exteriores, quædam interiores, de quibus supra : *Qui habet aures audiendi, audiat.* Isai. L, 5 : *Dominus mihi aperuit aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Beatitudinem tribuit in videndo : quia hæc beatitudo in via non consistit nisi in participatione beatitudinis æternæ quæ consistit in visione : in visione enim Dei est gloria hominis. Hierem. IX, 23 : *Non glorietur sapiens in sapientia sua ; et* sequitur : *sed glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Deinde ponit signum. *Amen quippe dico vobis etc.* Dicit Augustinus : Beatus est qui habet omnia quæ vult. Unde beati quibus sunt data omnia quæ antiqui voluerunt, scilicet prophetæ, et justi. Quilibet enim justus rex est : unde habetur Prov. XX, 8 : *Rex qui sedet in solio, dissipat omne malum.* Et hoc est ideo quia *cupierunt videre quæ videtis.* Si ergo illi desideraverunt et non habuerunt, et vos habetis : ergo jam quamdam participationem beatitudinis percipitis.

Sed quid est quod dicit, *Et non viderunt ?* Nonne habetur Joan. VIII, 16 : *Abraham desideravit videre diem meum : vidit, et gavisus est.* Item. Psal, VI, 1 : *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum. Et idem de passione unde cap* LIII, 2 : *Vidimus eum non erat aspectus.*

Una solutio est quod aliqui viderunt, aliqui non. Sed, ut dicit Hieronymus, periculosum est hoc dicere. Vel aliter, quod viderunt, sed non ita manifeste. Ad Ephes. III, 5 : *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis.* Vel aliter, quod totum referatur ad visionem, et auditum præsentiæ corporalis : quia videre in carne desiderabile fuit justis. Exemplum habetur in Simeone, Luc. II, 10 : Unde vestri oculi sunt beati, qui viderunt etc.

Et nonne Judæi viderunt? Dico, quod de ipsis dicitur quod non vident, quia solum exterius vident.

Sed contrarium habetur in Joan. XX, 29, ubi dicitur : *Beati qui non viderunt, et crediderunt.* Dicendum, quod est beatitudo rei, quæ habetur per participationem ; et beatitudo spei, quæ habetur in merendo. Unde beati qui non viderunt beatitudine spei, sive meriti ; et beati qui vident beatitudine rei, sive participationis ; unde de Abraham dicitur, Joan. VIII, 36 : *Exultavit ut videret diem meum vidit, et gavisus est.*

Vos autem audite parabolam seminantis etc. Hic ponitur expositio. Et primo concludit quod ipsi erant digni ; secundo exponit. Dicit ergo : *Vos autem audite etc.*, quia scilicet estis digni vos audire, et non solum audire, sed per me audire, Prover. I, 5 : *Audiens sapiens sapientor erit. Omnis qui audit verbum regni etc.* Hic exponit : et quia fecerat mentionem de duplici terra : ideo primo exponit quod dixerat de terra mala ; secundo de terra bona, ibi, *Qui vero in terram bonam seminatus est etc.* Item in terra mala posuerat tres differentias : quia quædam secus viam, quædam in petrosa, quædam in spinosa. Et hoc exponit.

Et ad hujus intellectum debetis scire, quod audire verbum Dei debet habere effectum unum, ut infigatur in corde : unde : *Beatus qui in lege Domini mediatur die ac nocte.* Psal. I, 2. Alibi, Psal. CXVIII, 11 : *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Item alius effectus est ut perducatur in opus. In quibusdam enim impeditur primus ; in quibusdam secundus. De primo ponitur[1] : et sciendum quod littera habet interpositionem. et debet sic intelligi. *Omnis qui audit verbum regni. et non intelligit. venit malus, et rapit quod seminatum est in corde ejus.* Et hic est[2] qui est secus viam Et quare non intelligit ? Quia venit malus homo etc. unde : *Omnis qui audit verbum regni*, idest Christi prædicanti regnum cœlorum ; quia Christus solum regnum : Dei prædicavit : Moyses enim terrenum regnum prædicavit. Unde Petrus, Joan. VI, 69 : *Domine, ad quem*

[1] Al. : « de primo ponitur. »

[2] Al. : « et hoc est »

ibimus? Verba vitæ æternæ habes. Aliqui, sicut infideles, non audiunt. Isai. LXV, 12 : *Locutus sum, et non audivistis etc. Aliqui sunt qui audiunt. Beati qui audiunt verba Dei. Luc.* XI, 28 : *Sed non intelligit : Glossa* : Quia audit non ex affectu : unde non recondit in corde. Psal. XXXV, 4 : *Noluit intelligere ut bene ageret.* Et quid erit de isto? Capitur a furibus, quia detinetur mens a cogitationibus, et ita rapitur ; et hoc est quod dicit : *Venit malus*, scilicet diabolus, quia malus non natura, sed perversitate, *et rapit*, scilicet occulte, seducendo, et inducendo vanam cogitationem, *quod seminatum est in corde ejus*, scilicet semen : *hic est qui seminatus est*[1] *secus viam.* Seminatus, aliquando nominat quod seminatur, aliquando agrum qui seminatur : unde cum dicit, *Quod seminatum est*, intelligitur semen ; cum vero dicitur. *Qui seminatus est*, intelligitur ager. Homo enim dicitur ager, de quo agro habetur Prover. XXIV, 27 : *Diligenter exerce agrum tuum etc.* Et quomodo secus viam? Quoniam non custoditur ; contra illud Prover. IV, 23 : *Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit.* Sic homo dicitur seminatus secus viam, qui verbum recipit[2], sed non custodit. Secundus effectus est producere in opus. unde Jac. I, 22 : *Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Effectus autem iste impeditur per prospera et adversa. De eo qui impediter per adversa dicit : *Qui autem super petrosa seminatus est etc.* Primo ergo ponit principium boni ; secundo occasionem mali, ibi, *Non habent autem in se radicem* ; tertio malum, ibi, *Facta autem tribulatione etc.* Petra est malum cor, in quod non potest penetrare verbum, sicut in terra petrosa ; et ubi est parum de terra ; sic aliqui non exponunt cor suum penetrabile. Tunc enim dicitur penetrabile, quando nihil præponit verbo, ita quod verbum habeat ut radicem principalem. Unde Ezech. XI, 19 : *Auferam a vobis cor lapideum etc. Hic verbum audit, et continuo cum gaudio suscipit illud ;* ideo delectatur de justitia, et pronus fit ad bonum. Ad Galat. III, 5 : *Qui tribuit vobis Spiritum sanctum, operatur in vobis virtutes.* Et sic delectatur : sed non potest figi, quia *radicem non habet*, quia in lapide seminatur. Radix autem caritas est. Ad Ephes. III, 17 : *In caritate radicati et fundati etc. Sed temporalis est*, et ad tempus gaudet. Eccli. VI, 10 : *Est amicus socius mensæ, et non permanebit in die necessitatis.* Hæc est ergo occasio, quia non habet radicem. Et quomodo est? Quia male figitur[3]. Unde dicit : *Facta tribulatione et persecutione propter verbum etc.* et quando occurrunt adversantes contra fidem, et tribulationes per interiores vel exteriores adversitates, propter doctrinam verbi, vel propter fidem, *continuo scandalizantur ;* quia a fide resiliunt. Psal. CXVIII, 165 : *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Ille qui perseverat, est amicus : Et dicit, *Continuo :* quia etsi caritatem habeant, ex multa tribulatione possent scandalizari. Sed quando continuo ex prava tribulatione quis scandalizatur non est radicatus in caritate. Unde I ad Cor. X, 13 : *Fidelis Deus, qui non permittit hominem tentari ultra quam possit; sed faciet etiam cum tentatione proventum.* Et ad Heb. XII, 4 : *Nondum enim restistitis usque ad sanguinem.* Et secundum Hieronymum, *Continuo*, quia distanter inter istum et illum. *Qui autem seminatus est in spinis etc.* Hic ponitur impedimentum bene fructificandi, quod aliquando fit ex prosperitatibus, et aliquando ex adversitatibus ; unde dicit : *Qui autem in spinis seminatus est, hic est qui audit verbum Dei.* Istæ spinæ sunt solicitudines hujus sæculi : sicut enim spinæ pungunt, et non sinunt hominem quiescere, sic nec istæ solicitudines. Ideo nolite seri super spinas. *Solicitudo hujus sæculi, et fallacia divitiarum suffocat verbum. Solicitum*, quo ad futura, *fallacia divitiarum*, quo ad præsentia ; unde cum abundant divitiæ, fallaces sunt. I ad Tim. VI, 17 : *Divitibus hujus sæculi præcipue non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum.* Item cum de-

[1] Al. : « *Hoc est quod seminatum est.* »
[2] Al. : « eorum recipit. »
[3] Al. : « male finiunt. »

siderantur, fallunt quantum ad satietatem, quia non satiant. Item solicitant. Ideo Dominus Apostolis suis prohibet : *Nolite soliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis :* supra vi, 31 : *Suffocat verbum.* Superius dixit, *Aruit*, hic, *Suffocat*. Scitis enim quod candela potest extingui vel propter defectum humoris, et tunc arescit; aliquando propter superfluitatem, et tunc suffocatur; sic et vita naturalis [1], quæ fundatur in calido et humido, potest deficere propter abundantiam humoris, vel propter defectum. Similiter tribulationes aliquando subtrahunt humores consolationis præsentis; et tunc redditur instabile, et arescit; aliquando accrescunt, et tunc suffocatur, ideo semen est sine fructu : unde dicit : *Et sine fructu efficitur*. Ad Rom. vi, 21 : *Quem ergo fructum habuistis in illis in quibus nunc erubescitis?* Et sequitur : *Servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum* [2] *in sanctificationem*. Ad Eph. v, 9 : *Fructus enim lucis in omni bonitate, et justitia, et veritate. Qui vero in terram bonam seminatus est etc.* Exposita triplici differentia ad malum, subjungit ad bona, quam distinguit per tres effectus : quia primo *audit*, item plus *et intelligit*, item *fructum affert*, *et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum*. Exponatur sicut supra.

Sciendum tamen, quod Augustinus lib. II, cap. xxxii, *de Civit. Dei*, ponit expositionem quorumdam qui volebant sic interpretari, quia in die cum Dominus veniet ad judicium, multi sancti orabunt pro multis; et secundum quod erunt meliores, plures eis dabuntur. Unde quibusdam dabuntur triginta, quibusdam sexaginta, quibusdam centum. Sed hoc est contra fidem; quia peccata mortalia non dimittentur, quia sine caritate non possunt dimitti; unde mortalia contraria sunt caritati, venialia non : ideo etc.

2. Supra posuit parabolam in qua ostendebatur impedimentum evangelicæ doctrinæ ab extrinseco : hic ponitur alia parabola, in qua ponitur impedimentum de audienda doctrina, quod est ab intrinseco : quia in hac ad nos trahuntur ea de quibus ingenia solent solicitari. Primo ergo docet de origine boni, et mali : secundo de processu, tertio de fine. Secundum ibi, *Cum autem crevissent etc.* Tertium ibi : *Et in tempore messis dicam messoribus etc.* Circa primum notantur duo. Primo de origine boni; secundo mali ibi : *Cum autem dormirent homines etc.* Dicit ergo : *aliam parabolam proposuit illis.* Et quibus eis? Dico non Apostolis tantum, sed etiam turbis. Unde cum primam in navi exposuisset Apostolis, convertit se ad turbas. *Aliam*, non alteram : quis non solum proposuit duas parabolas, sed plures. Alterum vero unum de duobus dicitur. Plures autem posuit, ut pluribus dispositionibus subveniret. Quidam enim afficiuntur in uno, quidam in alio. *Simile factum est regnum cœlorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo.* In regno continetur rex, et hi qui reguntur. Et isti sunt homines cœlestes, qui facti sunt æquales Angelis. Psal. xc, 11 : *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis suis. Homini qui seminavit bonum semen.* Tres parabolæ ponuntur consequenter de semine. Prima de semine seminato; secunda de semine inspirato; tertia de semine multiplicato. Secundum intentionem litteræ, aliter quam supra accipitur semen. Seminatur enim semen quod seminatur in homine, et hoc est verbum Dei, sicut habetur Luc. xxii. Hic autem accipitur ipse homo, in quo seminatur. Et hoc patet, quia infra dicit quod semen istud sunt filii regni : unde non est alia facienda expositio ab ea quam Dominus fecit [3]. Et dicitur semen, quia sicut semen est principium propagationis, sic homines boni fundamentum totius fidei : unde ex Apostolis tota Ecclesia pullulavit. Unde Isa. i, 9 : *Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus.* Et istud fuit bonum semen, de quo Isa. vi, 13 : *Semen sanctum erit id quod steterit in ea* Istud seminavit Christus : et ubi? *In agro suo*, idest in mundo : mundus

[1] Al. : « de vita naturali. »
[2] Al. : « in sanctificatione. »

[3] Al. : « expositio quam Dominus fecit. »

enim dicitur ager, in quo sunt boni, ac mali, quem Dominus per creationem edidit : unde Joan. I, 10 : *Mundus per ipsum factus est*. Et in Psal. XLIX, 11 : *Pulchritudo*[1] *agri mecum est. Cum autem dormirent homines etc*. Habito de origine boni, hic agit de origine mali : et primo ponitur occasio malitiæ illatæ ; secundo ordo. Et primo ponitur occasio duplex. Unde est ex parte custodum ; secunda ex parte seminantis. Ex parte custodum dicit : *Cum autem dormirent homines etc.*, idest, præpositi humani generis, qui positi sunt ad custodiendum, *dormirent*, scilicet per dormitionem mortis. Sancti scilicet Apostoli qui noverunt quod hæretici in Ecclesia miscuerunt se tritico : unde Paulus Act. XX, 29 : *Scio quod post decessum meum intrabunt lupi rapaces in vos, non parcentes gregi*. Deinde ponitur alia occasio ; unde dicit, *Venit inimicus etc.*, id est diabolus. Psal. LXXIII, 23 : *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper :* eorum qui te oderunt, idest dæmonum. Hæc autem inimicitia est secundum perversitatem voluntatis.

Sed est quæstio. Est ne hoc verum quod aliqua res odiat Deum ? Dicendum, quod amor non est nisi rei cognitæ. Dupliciter autem potest cognosci Deus ; in se, vel in suis effectibus. In se impossibile est quin ametur. Quicquid enim amatur, amatur sub specie boni. Cum ergo sit prima bonitas, odiri non potest. Sed in effectibus suis non est impossibile. Dæmones enim inquantum sunt, eum amant a quo sunt. Sed aliqui effectus displicent eis, quod scilicet contra voluntatem suam puniantur, quod non ad voluntatem suam puniant homines, et similia.

Sequitur de ordine : *Et superseminavit zizania*. Singula verba habent magnam significationem. Videamus ergo quid est quod seminatur, et qualis est ordo. Quod seminatur est zizania, quæ similis est tritico, et lolium vocatur. Quid significatur per zizaniam ? Filii nequam, et omnes qui iniquitatem diligunt, specialiter hæretici. Tria sunt genera malorum ; pravi catholici, schismatici et hæretici. Mali catholici per paleas significantur, de quibus supra III, 12 : *Paleas comburet igni*[2] ; schismatici per aristas ; hæretici per zizaniam. Seminantur ergo in agro, idest in hoc mundo. Item zizania habet similitudinem cum tritico : sic isti prætendunt speciem boni, ut habetur I Tim. I, 7 : *Volentes esse legis doctores, et non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant*.

Et nota, quod dicitur supra, *Seminavit*, et hic non : quia prius fuerunt catholici quam hæretici. Diabolus enim videns Ecclesiam dilatari, invidit, et seminavit corruptivum, et movit corda hæreticorum, ut magis noceret : unde *ex nobis erant* secundum quod habetur in I Canonica Joan. II, 19, *sed ex nobis non erant : quia si ex nobis fuissent, permansissent utique nobiscum*. Item dicit, *In medio tritici*. Non curat diabolus quod aliqui sint hæretici inter gentiles, quia omnes possidet ; sed in medio tritici, et fidelis populi. Et hoc est quod dicitur Job IV, 18 : *Et in Angelis suis reperit pravitatem*. Et Augustinus dicit, quod nulla societas est ita bona quin aliquis sit pravus : unde in societate Apostolorum unus fuit malus, scilicet Judas. Item dicit, *Et abiit* : ubi signatur malitia dæmonis. *Abiit;* idest, occultum se reddidit. Quando enim instigat, non semper cooperatur. Si enim ad votum omnia succederent, de facili posset discerni ; ideo aliquando malitiæ suæ cedit. Psal. IX, 9 : *Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua*.

Consequenter agitur de processu boni et mali. *Cum autem crevisset herba*. Et ut intelligatis, tria considerantur. Primo ponitur manifestatio bonorum a malis ; secundo zelus bonorum contra malos ; tertio tolerantia. Dicit ergo : *Cum crevisset herba et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania etc.*: a principio enim quando seminatur, non apparet, sed cum crescit herba. Et hoc potest ad utrumque referri : et ad triticum, et ad zizaniam. Augustinus exponit de tritico : quia cum homo parvus est, non potest discernere ; sed quando crescit, et facit fructum, et

[1] Al. : « plenitudo. »

[2] Al. : « *Paleas comburit ignis.* »

sit spiritualis, tunc cognoscit. I ad Corinth. II, 15 : *Spiritualis discernit omnia.* Chrysostomus exponit de zizania : quia primo non apparet, quia hæretici primo abscondunt scientiam, quia primo aliqua bona dicunt, et prædicant laicis, et post inferunt aliqua mala de clericis; quæ libenter audiuntur : et sic avertunt populum a dilectione clericorum, et sic per consequens Ecclesiæ. Sed post cum suscipiunt doctrinam, manifestant malitiam. Primo enim non dicunt nisi levia, sed post se manifestant, et doctrinam suam, quæ intelligitur per vinum : de quo vino dicitur Prover. XXIII, 31 : *Ingreditur blande; retro autem mordebit ut coluber. Accedentes autem servi patrisfamilias etc.* Hic ponitur de zelo bonorum contra malos. Et primo inquirunt de origine mali ; secundo moventur zelo ad extirpationem malorum, ibi, *Servi autem dixerunt etc.* Dicit, *Accedentes autem etc.* Primo videndum qui sint isti servi. Infra dicit de messoribus : sed isti non servi, sed Angeli. Isti sunt homines boni. Et hoc non est inconveniens, cum Dominus dicatur et ostium et ostiarius. *Accedentes autem servi*, per fidem : Psalm. XXXIII, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini* : *dixerunt : Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo?* Nonne Apostoli bonam doctrinam seminaverunt? Ita utique. *Vidit Dominus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona :* Gen. I, 31 : *Unde ergo habet zizania?* Quæstio similis habetur Hierem. II, 21 : *Ego plantavi vineam electam* : *quomodo conversa es mihi in pravum, vinea aliena?* Respondet Dominus, *et ait illis : Inimicus homo hoc fecit.* Et notate quod hoc non ex prima origine, sed de hoc quod in hominibus est a diabolo. Sapient. II, 24 : *Invidia diaboli intravit mors in orbem terrarum.* Homo dicitur diabolus per defectum a deitate. Psalm. IX, 20 : *Exurge Domine, non confortetur*[1] *homo.* Hic homo dicitur inimicus propter consummatam malitiam. Genes. III, 15 : *Inimicitias ponam inter te et ipsum. Servi autem dixerunt.* Hic dicitur quod servi moventur zelo ad extirpationem malorum. *Vis imus, et colligimus ea?* Dicuntur hic de ipsis duo laudabilia, quia moventur ad destruendum malum. I ad Corinth. v, 13 : *Auferte malum ex vobis ipsis.* Item aliud laudabile, quia hoc facere nolunt proprio motu, sed jussu Domini. Unde Tob. IV, 20 : *Omni tempore benedic Deum, et omnia consilia tua in ipso permaneant. Et ait illis.* Nota, hoc est tertium, scilicet de sustinentia malorum : de hoc Eccle. VIII, 11 : *Etenim quia cito non profertur contra malos sententia, filii hominum absque timore perpetrant mala.* Et primo ostendit propositum ; secundo rationem assignat ; tertio ponit terminum sustinentiæ, quia semper non sustinebit. Dicit ergo, *Non ;* idest, non volo quod colligatis adhuc. II Pet. ult., 9 : *Non tardat Dominus promissionem suam, sed patienter expectat. Ne forte.* Hic ponit rationem.

Et prima fronte notare debetis, quod bonum est magnum, et victoriosum supra malum : quia bonum potest esse sine malo, malum autem non sine bono : ideo sustinet Dominus multa mala, ut veniant, vel etiam ne pereant multa bona ; ideo dicit : *Ne forte colligentes zizania*, idest malos, vel hæreticos etc., *eradicetis simul et triticum.*

Quatuor de causis contingit quare mali non debeant eradicari propter bonos. Una causa est, quia per malos excitantur boni : I Corinth. XI, 19 : *Oportet hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.* Prover. XI, 29 : *Qui stultus est serviet sapienti.* Si non fuissent hæretici, non claruisset scientia sanctorum, Augustini, et aliorum. Unde qui vellet malos eradicare, eradicaret et multa bona. Item contingit quod qui modo malus est, postea bonus fit, ut Paulus. Unde si occisus fuisset Paulus, careremus doctrina tanti magistri ; quod absit. Ideo si vis eradicare, eradicabis simul et triticum, scilicet eum qui erit triticum. Psalm. LXVII, 23 : *Dixit Dominus : Ex Basan convertam in profundum maris.* Tertia ratio, quia aliqui videntur mali, et non sunt ; ideo si velles evellere malos, statim multos bonos extirpares. Et hoc apparet, quia noluit Deus quod colligeren-

[1] Al. : « non prævaleat. »

tur, donec ad perfectam maturitatem pervenirent. Unde I ad Corinth. iv, 5 : *Nolite ante tempus judicare.* Quarta ratio est, quia aliquis quandoque est magnæ potestatis ; ideo si excludatur, trahit multos secum, et sic cum illo malo multi pereunt. Ideo congregatio non excommunicatur, nec princeps populi, ne cum uno multi cadant. De tali intelligitur quod dicitur in Apoc. xii, 4 : quod draco traxit tertiam partem stellarum secum etc. Et Genes. xviii, 25 : *Absit a te ut hanc rem facias, et occidas justum cum impio.* Sed numquid semper parcetur eis? Non, sed usque ad tempus : unde dicit : *Sinite utraque crescere usque ad messem etc.* Similis sententia habetur Apocalyp. ult., 3 : *Qui nocet, noceat adhuc; et qui in sordibus est, sordescat adhuc.*

Sinite utraque crescere usque ad messem. Contra istam sententiam objicitur, quia dicitur Isa. i, 16 : *Auferte malum cogitationum vestrarum etc.* I Corinth. v, 7 : *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi etc.* Quid ergo dicit, *Sinite etc?*

Chrysostomus dicit, quod loquitur de occisione. Unde hæretici non sunt occidendi, quia inde multa mala sequerentur. Augustinus in epistola quadam dicit, quod fuit sibi visum aliquando quod non deberent occidi, sed post experimento didicit quod multi convertuntur per violentiam. Dominus enim quosdam violenter trahit, sicut traxit Paulum. Unde iste coacte conversus plus profecit quam omnes alii qui voluntarie crediderunt. Et hanc opinionem vel quæstionem tractavit Augustinus[1]. Unde, secundum sententiam Chrysostomi, si non possit sine periculo, non debet fieri, sed ubi majus periculum timetur. Et hoc patet inducendo in omnibus, quia etsi mali sunt, prosunt ad exercitationem. Quia tamen majis timendum est ne evangelica doctrina per eos in aliis pereat, ideo etc. Item aliqui qui modo sunt mali, fiunt post boni. Verum est quod statim non debent occidi, sed sicut habetur ad Tit. iii, 10 : *Hæreticum post primam et secundam monitionem devita.* Ad aliud quod tertio opponitur, quia scilicet multi videntur mali qui sunt boni ; verum est, si fieret indiscrete, sicut habetur I ad Tim, iv. Item quod dictum est, quod princeps populi excommunicari non debet : si videas quod majus sit scandalum si excommunicetur quam in eo quod delinquit, non debet excommunicari : sed si aliquid egisset quod esset ad periculum fidei, sine dubio excommunicari debet, quodcumque inde accidat damnum.

Et in tempore messis dicam messoribus etc. Supra Dominus exposuit parabolice originem boni et mali, et processum utriusque ; hic agitur similitudine utriusque. Et primo ponitur tempus finis ; secundo ponuntur ministri ; tertio modus et ordo : quorum unumquodque ordinatur ad finem. Tempus tangitur, cum dicitur : *In tempore messis etc.* Tempus messis est tempus collectionis fructus qui expectatur ex seminibus. Duplex est autem collectio : una in Ecclesia præsenti, alia in cœlesti : et ideo duplex est messis. Quædam congregationis fructuum in præsenti. De hac Joan. iv, 35 : *Levate oculos vestros, et videte regiones quoniam albæ sunt jam ad messem.* Item tempus messis in triumphanti Ecclesia : unde infra eodem dicitur quod messis est consummatio sæculi : ergo usque ad illud tempus differtur. Qui sunt ministri? Messores. Unde, *Dicam messoribus.* Messores primæ messis fuerunt Apostoli : ipsi enim collegerunt, et converterunt totum mundum ; de quibus Joan. iv, 38 : *Misi vos metere quod non seminastis.* In secunda messe messores erunt[2] Angeli. Apocalyp. xiv, 15 : *dictum est cuidam Angelo : Mitte falcem tuam, et mete : quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ etc.* Quæ enim mediante Deo fiunt, credendum quod fiant minis-

[1] Epist. xciii. al. xlviii. ad Vincentium ubi num. v, *sic ait :* « Putas neminem debere cogi ad justitiam etc., et Paulum ad cognoscendam et tenendam veritatem magna violentia Christi cogentis esse compulsum etc., et putas nullam vim adhibendam esse homini ut ab erroris pernicie liberetur, cum Christum audias dicentem : Nemo venit ad me, nisi quem Pater adtraxerit. »

[2] Al. : « erant. »

terio Angelorum. Unde dicitur de Angelis, Ps. cii, 21 : *Ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus.* Sed videamus ordinem, et quo modo assequantur finem, et quem finem. Et primo de malis; secundo de bonis. De malis sciendum, quod primo colliguntur ; secundo alligantur ; tertio comburuntur. In primo est separatio malorum a bonis. Quamdiu durat tempus istud, mali cum bonis sunt, zizania cum tritico *lilium inter spinas*, ut habetur in Cant. ii, 2. Infra xxv, 2 : *Cum venerit Filius hominis, separabit bonos a malis, hædos ab agnis.* Unde dicit : *Colligite primum zizania etc.* Modo quasi indiscrete accidunt bona et mala bonis et malis. Et hoc est quod dicitur Eccle, ix, quod hoc *pessimum est inter omnia quæ sub cœlo fiunt, quia eadem cunctis eveniunt.* Sed tunc bona reddentur[1] bonis, et mala malis. Ne ergo involvantur, oportet quod separentur, et alligentur : unde, *Et alligate ea.* In alligatione perpetuitas pœnæ signatur. Psal. cxlix, 8 : *Ad alligandos reges eorum in compedibus etc.* Infra xxii, 13 : *Ligatis manibus et pedibus projicite eum in tenebras exteriores :* quod signat impœnitentiam, et irrevocationem æternæ damnationis. *In fasciculos.* Omnes erunt separati a visione Dei ; pœna damni erit æqualis omnibus ; ideo ponentur in fasciculos, sicut habetur Levit xiii, ubi docetur discernere inter sanguinem et sanguinem, inter lepram et lepram. Et Isa. xxvii, 8 : *In mensura contra mensuram.* Et ad quid? *Ad comburendum ;* idest, igni æterno tradentur. De isto dicitur Luc. xxvi, 24 : *Quia crucior in hac flamma.*

Deinde cum dicitur : *Triticum autem congregate in horreum meum*, ponitur finis bonorum : et e contrario tria ponuntur, scilicet puritas, et unitas, et tranquillitas. Puritas, cum dicitur, *Triticum.* Sed notate, quod zizania fuit colligata, ideo non fuit excussa, triticum vero fuit excussum. Et hoc significat quod mali cum suis inquinamentis in infernum mittentur, sed boni penitus erunt purgati. Isa xlv, 8 : *Via sancta vocabitur, non transibit per illam pollutus.* Item est inter eos unitas. Unde *congregate.* Inter malos semper sunt jurgia : ideo non habent unitatem ; sed boni congregantur. Psal. xlix, 5 : *Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia etc.* Et infra xxiv, 28 : *Ubi corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* Item erit inter eos tranquillitas : unde dicit, *In horreum meum.* Horreum fit ad conservationem messis : sic illa patria erit horreum sanctorum, ubi erunt cum laude et lætitia sempiterna, ut habetur Isa. xxxv, 10.

3. Per duas ostendit impedimentum evangelicæ doctrinæ. Sed quia posset aliquis dicere : Si ita est quod ita impeditur, quod quædam secus viam, quædam super petram etc. videtur[2] quod non possit[3] proficere ; ideo subdit de profectu parabolice, quod scilicet profecerit propter duo. Primo propter parvitatem[4] apparentem ; secundo propter occultationem. Ideo duas parabolas ponit. Secunda ibi, *Aliam parabolam locutus est eis.* Tertio confirmat modum per auctoritatem prophetæ, ibi, *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis.* Circa primum primo agit de seminatione ; secundo de parvitate[5] seminis ; tertio de magnitudine fructus. Secundum ibi, *Quod minimum quidem est omnibus seminibus.* Tertium ibi, *Quod cum creverit, majus est omnibus oleribus.* Dicit ergo : *Simile est regnum cœlorum grano sinapis etc.* In regno est rex, princeps, subditi, et etiam incarcerati ; item divitiæ etc. Ideo ad hæc omnia possumus assimilare regnum. Quod ergo dicit quod *simile est regnum cœlorum grano sinapis*, potest exponi, sicut dicit Hieronymus, quod per granum sinapis doctrina evangelica intelligitur. Et quare? Quia granum istud fervidum est ; item venena repellit. Et hoc significatur, quia doctrina evangelica per fidem facit fervescere. Infra xvii, 19 : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic. Transi hinc, et transibit ; et nihil impossibile erit vobis.* Item excludit errores : unde utilis est ad arguendum, ut

[1] Al. : « redduntur. »
[2] Al. : « et ita videtur. »
[3] Al. : « posset. »
[4] Al. : « pravitatem. »
[5] Al. : « pravitate. »

habetur II ad Timoth. III, *Quod accipiens homo seminavit*. Homo iste est Christus, qui seminavit istud semen : vel quilibet [1] homo qui doctrinam evangelicam seminat. *In agro suo*, idest in corde suo, quando ei præbet assensum. Christus seminavit, quia fidem dedit in qua salvi sumus. Ephes. II, 8 *Gratia enim* [2] *salvati estis per fidem, et non ex vobis, Dei enim donum est.* Item quilibet qui obedit, seminat in agro, idest in corde. Prov. XXIV, 27 : *Diligenter exerce agrum tuum.* In isto agro sunt diversa semina, quæ sunt diversa dogmata. Dogmata Hieronymi et Augustini magna videntur, et confirmantur magnis argumentis. Similiter doctrina legis. Sed doctrina legis evangelicæ modica apparuit, quia prædicabat Deum passum, crucifixum, et hujusmodi. Et quis posset hoc credere? I ad Cor. I, 18 : *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est ; his autem qui salvi fiunt*, *idest nobis*, *virtus Dei est*. Et ideo dicit : *Quod minimum quidem est omnibus seminibus :* unde primo minima apparuit. Sequitur magnitudo. Et primo ponitur magnitudo ; secundo confirmatur, ibi, *Cum autem creverit*, idest pullulaverit, *majus est omnibus oleribus :* quia doctrina evangelica magis fructificavit quam doctrina legis, quia doctrina legis non fructificavit nisi inter Judæos. Unde dicebatur Psal. CXLVII, 20 : *Non fecit taliter omni nationi*, *et judicia sua non manifestavit eis*. Non enim fuit aliquis philosophus qui aliquam patriam potuerit totam convertere ad suam doctrinam. Si enim aliquis philosophus, sicut Plato, dixisset quod talis et talis veniet, non crederetur ei. Psalm. CXVIII. 85 : *Narraverunt mihi iniqui fabulationes*, *sed non ut lex tua*. Major est ergo in soliditate, in generalitate, et in utilitate, In soliditate, *Et fit arbor :* quia aliæ doctrinæ sunt olera mollia nihil firmum, habentia, quia rationi humanæ subjecta. Sap. IX, 14 : *Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ*. Sed hæc est arbor firma. Psalm. VIII, 89. *In æternum*, *Domine*, *permanet verbum tuum*. Luc. XXI, 33 : *Cœlum et terra transibunt*, *verba autem mea non transibunt*. Ideo sicut hæc arbor se habet ad alias arbores, ita hæc doctrina ad alias. *Ita ut volucres cœli veniant, et habitent in ramis ejus.* Item præest in generalitate doctrinæ [3] : quia hæc scientia multos ramos habet, et exhibet homini quæ sunt necessaria ad vitam. Unde si sunt conjugati, habent per istam qualiter se regere debent ; sic clerici quomodo vivant, et sic de aliis : ideo diversa dogmata sunt diversi rami. Item præest utilitate : quia volucres habitant in ramis ejus, idest omnes qui habent animum in cœlis. Ad Philip. III, 20 : *Nostra conversatio est in cœlis.* Isti veniunt, et meditantur, et quiescunt. Qui enim habitant in terra, non sunt volucres. II ad Corin. IV, 18 : *Non contemplantibus nobis* [4] *quæ videntur*, *sed quæ non videntur : quæ enim videntur*, *temporalia sunt : quæ autem non videntur æterna sunt.* Chrysostomus exponit de Apostolis, quos comparavit grano sinapis, quia erant spiritu [5] ferventes : et istud *seminavit homo,* idest Christus, *in agro*, idest in Ecclesia, ex quo tota fructificatio accidit Ecclesiæ : et fuerunt modici, et abjecti : nulla enim scientia divulgata est per tam dejectos homines. Unde Apostolus I Corinth. I, 27 : *Non multi sapientes*, *sive potentes*, *non multi nobiles ; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes etc. Sed cum creverit, majus est* effectum *omnibus :* quia Apostoli majorem fecerunt fructum. Alexander convertit unam partem mundi ad se, Roma similiter ; sed numquam tantum sicut isti, qui tantum fecerunt, *ut volucres cœli*, idest boni, *requiescant in ramis*, idest in doctrinis eorum. Zach. VIII, 23 : *Apprehendent fimbriam* [6] *viri Judæi dicentes : Ibimus vobiscum : audivimus enim quoniam Deus vobiscum est.* Hilarius exponit de Christo, qui fuit granum sinapis propter fervorem, quia plenus Spiritu sancto, quod *seminavit* postea in morte, *in agro*, idest in populo, quod minimum fuit proter contemptum infidelium. Isa. LIII, 2 : *Vidimus eum*, *et non erat ei*

[1] Al. : « vel hoc quilibet. »
[2] Al. : « quoniam enim. »
[3] Al. : « doctrinas. »
[4] Al. : « vobis. »
[5] Al. : « spiritui. »
[6] Al. : « zonam, et fimbriam. »

aspectus; et desideravimus eum : despectum, et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem. Et majus est omnibus oleribus, idest omnibus perfectis I Job. LVIII, 17 : *Non adæquabitur ei aurum.* Et comparantur perfecti oleribus, quia olus datur infirmis. Qui infirmus est, olera manducet. Sed doctrina Christi perfectis datur ; et sic fit arbor. Et hoc significatur per arborem, de qua habetur Dan. IV. *Aliam parabolam locutus est eis.* Hic ponitur parabola de profectu, et ostenditur mirabilis, quia de semine occulto : unde dicit : *Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum.*

Notate, quod non est inconveniens, idem aliquando in bonum, aliquando in malum interpretari ; sicut petra aliquando interpretatur Christus, aliquando contrarium, ut duritia. Ezech. XXXVI, 26 : *Auferam a vobis cor lapideum de carne vestra.* Ita fermentum aliquando interpretatur in malum, inquantum habet corruptionem. I ad Corinth. V, 7 : *Expurgate vetus fermentum etc.* Item ibid : *Non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azimis sinceritatis et veritatis.* Sed secundum quod habet fervorem et virtutem dilatandi, sic sonat in bonum.

Quid ergo significatur per illud? Significantur quatuor. Chrysostomus dicit, quod istud fermentum sunt Apostoli. *Mulier*, divina sapientia, *abscondit* eos, *in farinæ satis tribus ;* idest, in tribulationibus oppressit. Sed primo accepit : unde Joan. XV, 19 : *Ego vos elegi de mundo ut eatis.* Quos misit inter fideles, posuit in farinæ satis tribus. Satum est mensura, et valet modium[1] et dimidium ; idest, in tribus mensuris farinæ. Et quare in tribus? Ponitur finitum pro infinito, quia inter multas gentes. Vel propter tres partes mundi, quia ad omnes missi. Vel propter gentes, quæ a tribus filiis Noe ortæ sunt. *Donec fermentatum est totum ;* idest, donec omnes convertentur ad Deum. Psalm. XVIII, 5 : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Vel aliter, secundum Augustinum, per fermentum fervor caritatis significatur : quia sicut fermentum dilatat, sic caritas. Psal. CXVIII, 32 : *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Mulier*, ratio, vel anima, *abscondit in tribus*, idest in toto corde, in tota anima, in totis viribus. Vel per tria sata, tres status, scilicet prælatorum, contemplativorum, et activorum, qui per Noe, Job et Daniel intelliguntur. Vel possunt referri ad fructum centesimum, sexagesimum,[2] et tricesimum. Hieronymus exponit de doctrina evangelica, quam *mulier*, id est sapientia, *abscondit in tribus satis*, quæ sunt spiritus et anima, vel irascibilis et concupiscibilis, et rationalis. Vel aliter per mulierem intelligitur fides ; per tria sata, tres personæ in divinis. Hilarius exponit de Christo, qui est fermentum quod per providentiam patris in mundo absconsum est in lege triplici, lege naturæ, lege mosaica et lege evangelica.

Ecce omnia locutus est Jesus in parabolis etc. Positis diversis parabolis ad turbas, hic confirmat, vel approbat per auctoritatem prophetæ. Et dividitur in tres : quia primo ponitur consuetudo Christi circa parabolicam lectionem ; secundo adhibetur auctoritas ; tertio ponitur præcedentium expositio. Secunda ibi, *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam ;* tertia ibi, *Tunc dimissis turbis, venit in domum.* Dicit ergo : *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas.* Quare ergo turbis loqueretur in parabolis, ratio est duplex : quia in turba permixti erant aliqui fideles, et aliqui infideles : item aliqui benigni, ut aliqui maligni. Propter malignos et infideles loquebatur sicut non intelligerent, ut supra dictum est, ut videntes non videant. Propter fideles, ut melius capiant, melius retineant. Et hoc habetur Marc. IV. Paulus I ad Corinth. VII, 1 : *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.*

Et sine parabolis non loquebatur eis. Hoc videtur falsum : quia in sermone Domini in monte, et in multis aliis, non

[1] Al. : « modicum. »

[2] Al. : « quadragesimum. »

loquebatur in parabolis. Chrysostomus sic solvit : quod verum est de ista tota locutione, quia istam totam prædicationem ad turbas parabolice locutus est. Augustinus sic, quod ideo non sine parabolis, quia aliquam locutionem non est locutus ad turbas quin permiscuerit aliquam parabolam. Unde in sermone Domini in monte permiscuit, ubi dixit cap. VI, 3 : *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Et dicit, quod si aliquando inveniatur sine parabola, dicendum quod Evangelistæ non secundum ordinem narraverunt : unde et si non sit scripta, parabola intelligi debet, propter hoc[1] quod ibi dicit quod *sine parabolis non loquebatur eis*, et nisi commisceret parabolas.

Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem Psal. LXXVII, 2 : *Aperiam in parabolis os meum.* Dupliciter locutus est Dominus humano generi. Primo in prophetis ; secundo in seipso. Isa. LII, 6 : *Ecce ego qui loquebar, ecce adsum.* Utrobique parabolice locutus est, in prophetis multipliciter, et per seipsum similiter.[2] Quod enim factum est in prophetis, signum fuit ejus quod faciendum erat[3] per Christum : unde dicit :[4] Ego Dominus, qui aperui os prophetarum in parabolis, aperiam in meipso. *Eructabo abscondita a constitutione mundi.* In aperitione oris manifestatio secretorum, ut supra. Eructatio ex intimis est : tunc eructat quando de profundo sapientiæ emittit. Psal. XLIV, 2 : *Eructavit cor meum verbum bonum.* Sapientia Domini abscondita est. Job XXVIII, 21 : *Abscondita est ab oculis omnium viventium.* Joan I, 18 : *Deum nemo vidit unquam : unigenitus*[5] *Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Eructavit abscondita, et quæ fuerunt occulta a mundi constitutione. Ad Ephes. III, 5 : *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, et prophetis in spiritu.* Vel aliter. Eructabo ea quæ sunt a constitutione mundi, quæ sunt abscondita. Et quare ? Quia ipse est a constitutione mundi, et ipse nobis revelavit seipsum per ea quæ fecit. Rom. I, 20 : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.*

Tunc dimissis turbis, venit in domum. Hic exponitur una de præmissis parabolis : et primo describitur locus ; secundo discipulorum interrogatio ; tertio expositio. Dicit ergo : *Tunc dimissis turbis, venit in domum.* In quo datur nobis exemplum, quod si velimus secreta investigare, debemus in secretum intrare. Sapien. VIII, 16 : *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.* Eccli. XXXII, 15 : *Præcurre in domum tuam, et illic avocare,*[6] *et illic lude, et age conceptiones tuas, et non in delictis et verbo superbo etc. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes : Edissere nobis parabolam zizaniorum agri etc.*, quia de ista magis dubitabant. Aliquando præ reverentia accedere non audebant, ut habetur Joan. IV, 27, quod nemo dixit ei, quare cum muliere loqueretur etc. Sed hic specialem audaciam acceperunt, quia audierant : *Vobis datum est nosse mysteria regni cœlestis.* Sic si aliquid mysticum velimus acquirere, debemus ad eum accedere. Psal. XXIII, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini. Qui respondens ait.* Hic ponitur expositio parabolæ zizaniæ : et primo quo ad primam seminationem ; secundo quo ad superseminationem ; tertio quo ad utrumque. Et primo exponit quid sit seminator, quid ager, quid semen. *Qui seminat bonum semen, est Filius hominis.* Nominat se Filium hominis tum propter humilitatem, tum ut repellat hæreticos futuros : quidam enim Deum esse negaverunt, quidam vero hominem. Unde dicit se Filium hominis, quod ad hominem pertinet ; et seminare spirituale, ad Deum pertinet. Psal. IV, 7 : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Ager est mundus*, quem ipse creavit : unde supra dixit, *In agro suo.* Joan. I, 2 : *In propria venit etc.* Item ibidem : *Mundus per ipsum factus est. Bonum vero semen hi sunt filii regni*, ex quo aliii propagati sunt qui fuerunt boni filii. *Quod si filii, et heredes :*

[1] Al. : « parabola intelligi debet, quod propter hoc etc.»

[2] Al. : « et per seipsum similiter hic. »

[3] Al. : « signum est quod faciendum erat. »

[4] Al. : « dicitur. »

[5] Al. : « Dominum nemo vidit unquam nisi Unigenitus etc. »

[6] Al. : « ad vocare. »

Ad Rom. VIII, 17. Deinde exponit quod ad superseminationem pertinet, et dicit quid sit semen : *Zizania autem filii sunt nequam.* Isa. I, 4 : *Væ populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis.* Deinde quis seminator, dicens : *Inimicus autem qui seminavit ea est diabolus*, qui induxit peccatum. Sap. II, 24 : *Invidia diaboli intravit mors in orbem terrarum.* Consequenter agitur de distinctione : et tria facit. Primo ponitur tempus ; secundo ministri ; tertio distinctio. Tempus ponit : *Messis vero consummatio sæculi est.* Sicut est dictum, collectio prima facta est per Apostolos, de qua Joan. IV, 35 : *Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem.* Alia vero in qua erit fructus collectio, de qua ad Gal. ult., 8 : *Quæ seminaverit homo, hæc et metet. Messores vero Angeli sunt.* Sicut enim in præsenti Ecclesia ministri boni sunt homines, sic tunc erunt Angeli. Consequenter ponit finem utriusque, ibi, *Sicut ergo colliguntur zizania etc.* : et primo quo ad malos ; secundo quo ad bonos ; tertio excitat ad spiritualem sensum. Dicit ergo : *Sicut zizania colliguntur, et igni comburuntur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos* hæc verba ostendunt eum esse hominem et Deum *et colligent de regno ejus omnia scandala.* Retorquet ad peccata quæ fiunt in proximum. Quod autem sequitur, *Et eos qui faciunt iniquitatem*, refert ad alia peccata. Quod autem dicitur, *Regnum,* intelligitur præsens Ecclesia, quia in triumphanti non sunt scandala ; et homo sciet per tribulationem præcedentem finale judicium. Augustinus dicit, quod non legimus quod mali sunt ad remunerandum bonos : sed boni inveniuntur aliquando punire malos. Quod ergo dicit, *Omnia*, intelligendum est in præsenti Ecclesia, immittendo tribulationes, per quas etiam boni et mali puniuntur. Chrysostomus exponit per regnum cœlestem patriam. Et quod dicitur, *Omnia scandala*, non intelligitur quod ibi sint, sed quod non sint : unde colligent et separabunt malos a bonis, ne sint cum eis, *et mittent eos in caminum ignis.* Pœna damni est carentia divinæ visionis : sed tangitur pœna sensus cum dicitur : *Et mittet eos in caminum ignis.* Apoc. penul. 27 : *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum. Et mittet eos*, idest, Filius hominis potestate judicatoria. *In caminum ignis.* Unde dicetur infra XXV, 41 : *Ite maledicti in ignem æternum. Ibi erit fletus et stridor dentium.* Hoc expositum est : tamen potest ex hoc haberi quod damnati et in anima et in corpore punientur : unde supra X, 28 : *Eum timete qui potest animam et corpus mittere in gehennam.* Fletus enim pertinet ad oculos, stridor ad dentes ; oculi autem et dentes sunt membra corporalia : in quo significatur veritas resurrectionis. Item per fletum, qui ex fumo cito generatur, significatur pœna ignis, per stridorem dentium frigus. Job XXIV, 19 : *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium.*[1] Vel aliter, quod fletus ex tristitia, stridor ex ira : unde Act. VII, 54, dicitur, *quod stridebant dentibus in eum.* Isa. pen., 14 : *Servi mei gaudebunt præ exultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis, et præ contritione cordis ululabitis.* Luc. VI, 25 : *Væ vobis qui ridetis, quia plorabitis.* Item in stridore signatur impatientia et rixa, Apoc. XVI, 10 : *Qui manducaverunt linguas suas propter impatientiam sustinendi. Tunc isti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum.* Hic exponit quo ad bonos : et in eis erit duplex fulgor, scilicet in anima, per quem Deum videbunt. Psalm. XXXV, 10 : *In lumine tuo videbimus lumen*, scilicet increatum. Isa. VIII, 2 : *Et implebit splendoribus animam tuam.* Et derivabitur ad corpus. Ad Phil. III, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Sap. III, 7 : *Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundineto discurrent etc.* Quod dicit, *sicut sol*, non est intelligendum absolute per omnimodam æqualitatem ; majorem enim habebunt splendorem ; sed quia in istis sensibilibus quod magis splendet, est sol Convenit autem cum sole, quia sicut sol non mutatur, sic nec justus. Eccl. XXVII, 12 : *Homo sanctus in sapientia manet sicut sol, stultus autem ut luna mutur.* Deinde excitat ad

[1] Al. : « Transibunt ab aquis nimium frigidis ad calorem nimium. »

spiritualem sensum : *Qui habet aures audiendi*, scilicet interiores, *audiat*, scilicet intelligendo. Isa. I, 5 : *Dominus aperuit mihi aurem.*

4. Supra Dominus parabolice, ostendit doctrinæ evangelicæ et impedimentum et profectum ; nunc autem ostendit ejus dignitatem per quasdam parabolas, quas discipulis exposuit. Dignitas ostenditur quantum ad tria. Quantum ad copiositatem, quantum ad pulchritudinem, quantum ad ejus communitatem.[1] Secunda ibi, *Iterum simile est regnum cœlorum homini negotiatori etc.* Tertia ibi, *Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare etc.* Dico ergo, quod copia doctrinæ evangelicæ est in similitudine thesauri ; quia sicut thesaurus est copia divitiarum, sic doctrina evangelica. Isa. XXXIII, 6 : *Divitiæ salutis sapientia et scientia ; timor Domini ipse est thesaurus ejus.* Circa istud sic procedit. Primo ponitur thesaurus absconditus ; secundo inventio ; tertio acquisitio etc. Secunda ibi, *Quem qui invenit etc.* Tertia ibi, *Et præ gaudio illius vadit etc.* Iste thesaurus multipliciter potest exponi. Secundum Chrysostomum, est evangelica doctrina, de qua II ad Cor. IV, 7 : *Habemus hunc thesaurum in vasis fictilibus :* qui absconditus est in agro hujus mundi, scilicet ab oculis immundorum. Supra XI, 15 : *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus.* Secundum Gregorium, dicitur cœleste desiderium. Isa. XXXIII, 6 : *Timor Domini ipse est thesaurus ejus.* Iste est absconditus in agro disciplinæ spiritualis : quia exterius videtur contemptibilis, interius vero dulcedinem habet. Prov. XXIV, 27 : *Diligenter exerce agrum tuum.* Secundum Hieronymum, est verbum Dei, de quo ad Coloss. II, 3 : *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.* Quem abscondit in agro sui corporis, quia latebat in carne. Isa. II, 7 : *Et non est finis thesaurorum ejus.* Ideo aliter intelligitur sacra doctrina, quæ absconditur in agro Ecclesiæ. Sap. VII, 14 : *Infinitus enim thesaurus est hominibus. Quem qui invenit homo abscondit.* Invenitur in omnibus per fidem. Non enim potest in aliquibus esse nisi per fidem. Sap. I, 2 : *Invenitur ab his qui non tentant illum, apparet autem eis qui fidem habent in illum.* Sed oportet quod abscondatur, secundum quod dicitur Psal. XVIII, 2 : *In corde meo abscondi eloquia tua.* Quod autem absconditur, non debet esse ex invidia, sed ex cautela. Quare autem abscondi debeat, multiplex est ratio. Una, quia magis fructificat et proficit, quia magis exardescit, sicut enim ignis conclusus magis calefacit, sic verbum[2] quando est absconditum. Hier. XX, 9 : *Factum est verbum Domini quasi ignis æstuans, claususque in ossibus meis ; et defeci, ferre non sustinens.* Et in Psal. XXXVIII, 4 : *Concaluit cor meum, et in meditatione mea exardescet ignis intra me.* Item est quod absconditur ob inanem gloriam : si enim fumigat exterius, subjacet periculo. Ideo Dominus supra VI, 6 : *Ora patrem tuum in abscondito.* Item quia sic tutius custoditur : quando enim est in publico, tunc invenit qui rapit. Isa. XXXIX, 4 : *Qui ostendit thesauros nuntiis regis Babylonis.* Et subditur : *Ecce venient dies, et auferentur omnia quæ in domo tua sunt.*

Sed quid est quod dictum est supra V, 15 : *Luceant opera vestra bona ?* Solvitur ob distinctionem temporum : quia quando primo invenitur, bonum est quod abscondatur ; sed quando homo confirmatus est, et tunc bonum est quod manifestetur. Eccli. XLI, 17 : *Thesaurus invisus, et sapientia abscondita, quæ utilitas in utrisque ?* Gregorius dicit, quod debet esse apertus in effectu[3], absconditus in corde. Unde dicit sic : Opus sit in publico, quamquam intentio manet in occulto.

Præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet. Hoc est tertium de acquisitione, quia gaudet. Job III, 21 : *Quasi effodientes thesaurum, gaudentque vehementer, cum invenerint sepulcrum.* Quando per fidem invenerit, *præ gaudio vadit*, et incipit proficere, *et vendit omnia*, idest contemnit, ut spiritualia ha-

[1] Al. : « quantum ad copiositatem, quantum ad ejus communitatem. »

[2] Al. : « sicut ignis conclusus magis calefacit, sicut verbum etc. »

[3] Al. : « effectum. »

beat, *et emit agrum illum;* hoc est vel bonam societatem sibi exquirit, vel emit sibi otium quod non habet, scilicet pacem spiritualem. Ad Philip. III, 8 : *Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifacerem.* Cant. VIII, 7 : *Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam etc.*

Iterum simile est[1] *regnum cœlorum homini negotiatori etc.* Hic ostenditur pulchritudo, vel claritas. *Simile est regnum.* Ista parabola exponitur multipliciter. Chrysostomus et Hieronymus exponunt de evangelica doctrina. Multæ sunt doctrinæ falsæ. Istæ non sunt margaritæ. Homo ergo qui quærit diversas doctrinas, invenit unam, scilicet evangelicam doctrinam, quæ una est propter veritatem. Virtutes enim multæ sunt, sed veritas[2] una. Unde Dionysius dicit, quod virtus dividit, sed veritas unitatem[3] dat : unde ad designandum veritatem vocat una. Item dicitur una propter diversam doctrinam Prophetarum. *Abiit et vendidit,* idest, omnes doctrinas, et prophetarum et philosophorum pro ista dimisit. Prov. XXV, 12 : *Inauris aurea et margarita fulgens qui arguit sapientem, et aurem obedientem etc.* Gregorius istam dicit esse cœlestem gloriam : quia bonum est naturaliter desiderabile, et homo semper vult commutare minus bonum pro majori bono. Summum bonum hominis est gloria cœlestis : hanc cum invenerit, debet omnia dimittere pro ista. Psal. XXVI, 4 : *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.* Augustinus tripliciter exponit *Simile est regnum cœlorum etc.*, idest, quærenti bonos homines a quibus informetur : quia unus pollet in una virtute, alius in alia. Et cum invenerit eam, scilicet Christum, in quo omnes virtutes sunt in summo : *abiit etc.* Item aliter per bonas margaritas signantur diversa præcepta, et omnia ad vitam necessaria. Et dum invenerit unam, idest unum mandatum, scilicet caritatis, *abiit etc.* Joan. XIII, 34 : *Mandatum novum do vobis ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem etc.* Et Apostolus, Rom. XIII, 10 : *Plenitudo legis est dilectio.* Item aliter per margaritas intelliguntur diversæ scientiæ, quas quærendo invenimus principium omnium scientiarum, scilicet verbum Dei : de quo Eccli. I, 5 : *Fons sapientiæ verbum Dei.* Unde debes omnia vendere pro isto ; et terrena, et animam, et corpus : quia cum vendis ista, teipsum habes et es dominus tui. Ad Philip. III, 8 : *Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* Unde omnia debes dare pro isto lucro, sicut dabat Paulus. II Corinth. V, 14 : *Unus pro omnibus mortuus est, ut et qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit.*

Item simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare etc. Sic ponitur alia parabola ; secundo ponitur expositio non quantum ad totum, sed quo ad partem, ibi, *sic erit in consummatione sæculi.* Et in ista duo fiunt. Primo ponitur communitas hujus doctrinæ ; secundo distinctio, ibi, *Cum impleta esset etc.* Dicit ergo : *Simile est regum cœlorum sagenæ.* Ista sagena est quoddam instrumentum quod circumdat magnam partem maris : unde potest per eam significari vel doctrina vel Ecclesia : quia primi doctores fuerunt piscatores. Supra IV, 19 : *Erant enim piscatores.* Hæc ponitur in mari, idest in mundo. Psal. CIII, 25 : *Hoc mare magnum, et spatiosum etc. Et ex omni genere piscium congreganti.* Ecce communitas. Lex enim non erat data nisi uni genti[4]. Psal. CXLVII, 20 : *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Lex evangelica congregat omnes. Ad Rom. I, 4 : *Græcis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum.* Et Marc. ult., 15 : *Ite, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Sed numquid idem erit finis omnium? Modo omnes simul sunt in sagena, sed in fine omnes separabuntur : unde dicit : *Quam cum impleta esset;* idest, quando tot electi intraverint ut sit completus numerus electorum ; *educen-*

[1] Al. : « *item simile est etc.* »
[2] Al. : « necessitas. »
[3] Al. : « odorem. »
[4] Al. : « ungenti. »

tes, et secus littus sedentes etc. Per littus finis mundi significatur : quia non erit apud sanctos turbulentia, sed erunt in quiete bona. Et dicit, *Sedentes*, quod pertinet ad judiciariam potestatem. Infra XIX, 28 : *Vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Elegerunt bonos in vasa sua*, idest[1] in cœlestia habitacula. Joan. XIV, 2 : *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Et dicit *vasa* pluraliter propter diversitatem retributionum. Luc. XVI, 9 : *Recipiant vos in æterna tabernacula. Malos autem foras miserunt :* quia omnes immundi ejicientur. *Sic erit in consummatione sæculi.* Hic exponit parabolam. Et notandum, quod exponit solum quo ad malos.

Sed tunc est quæstio quare magis exponit de malis quam de bonis. Dicendum, quod fecerat mentionem de sagena, qua quando pisces capiunt, mali ejiciuntur et vivunt, boni autem occiduntur, et comeduntur ; ideo posset aliquis dicere, quod ita esset ex parte ista : ideo ut excludat illud, exponit dicens : *Exibunt Angeli*, non quod discedant ab intimis contemplationis[2], quia ubicumque sunt, contemplantur Deum ; sed quia progrediuntur ad exterius ministerium. Daniel. IX, 22, dicitur de quodam Angelo : *Egressus sum ut docerem te.*

Et separabunt malos de medio justorum. Modo mali sunt inter bonos, zizania in medio tritici, lilium inter spinas : sed separabuntur ex communione bonorum, et ex hoc ex mala excommunicatio : ista tamen signum illius, sed tamen alia : quia Ecclesia sæpe decipitur, sed tunc non erit deceptio. Hæc est de qua dicit Apostolus I Cor. XVI, 22 : *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema*[3]. Unde dicitur : *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* Sequitur de pœna sensus : *Et mittens eos in caminum ignis.* Hoc exponitur ut supra.

Sed est quæstio quare iteravit[4] hoc Dominus ; quia videtur idem esse quod parabola de zizania. Dicendum, quod idem est quantum ad aliquid, quia hic per sagenam intelliguntur et boni et mali : unde significat eos qui non sunt præcisi ab Ecclesia. Sed per zizaniam significantur illi qui sunt præcisi per diversitatem dogmatum, et hi non sunt de Ecclesia.

Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam. Postquam Dominus complevit parabolicam doctrinam, et quo ad discipulos, hic determinat de effectu : et primo in discipulis ; secundo in turbis, ibi. *Et factum est etc.* Effectus in discipulis fuit intellectus : unde tria ponuntur. Primo examinatio ; secundo professio : tertio designatio eorum ad futurum officium.

Notandum autem, quod cum multa locutus esset ad turbas, et discipulos, quia futuri erant magistri, ideo oportebat quod intelligerent. Et nota, quod de tribus examinabantur. Primo de intellectu : *Intellexistis hæc omnia?* Item de amore. Joan. ult *Simon amas me plus his?* Item de possibilitate ad passionem. Infra XX, 22 : *Potestis bibere calicem quem ego biturus sum?* Psal. XCI, 14 : *Bene patientes erunt ut annuntient.* Licet autem humilitatis sic[5] quod homo non se extollat, ingratus tamen est, si beneficium non recognoscat. Isa. LXIII, 7 : *Miserationum Domini recordabor.* Ideo respondent, et dicunt ei, *Etiam.* Ibi ponitur professio eorum attribuentium sermoni Christi. Psal. CXVIII, 130 : *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.*

Ideo omnis scriba doctus etc. Hic ostendit officium quod imminebat eis quasi jam examinatis. Et hæc conclusio dupliciter potest sequi ex præmissis. Primo retorquendo hoc quod dictum est de thesauro. Potest ergo esse sensus, ut Dominus velit istud exponere. Vos dicitis quod intelligitis. Si intelligitis, potestis scire quod thesaurus est sacra doctrina. De isto thesauro poteritis proferre nova et vetera.

[1] Al. : « et. »
[2] Al. : « idest ibunt ab intimis contemplationis. »
[3] Al. : « Qui non dilexit, anathema sit de medio justorum. »
[4] Al. : « intravit. »
[5] Al. : « licet humilitatis sit. »

Et notandum quod isti dicuntur scribæ, quia possunt conferre in regno cœlorum et in doctrina sacra, ubi nova vetera continentur. Et dicuntur scribæ per idoneitatem, quia scribæ, idest docti. Dan. XII 34 : *Porro docti intelligent.* Infra XXIII, *Ecce ego mitto ad vos sapientes et scribas.* Item dicuntur scribæ ex officio, quia sunt notarii Christi, quia scripserunt mandata Christi in tabulis cordis sui. Proverb. V, 21 : *Liga mea in corde tuo jugiter.* Item in cordibus aliorum. Unde Apostolus II ad Cor. III, 2 : *Epistola vestra scripta est in cordibus nostris.*

Similis est patrifamilias, scilicet Christo. Ipse enim est Dominus, ut habetur supra XIII, 52 : *Qui profert de thesauro nova et vetera* officia novæ legis. Nova enim lex novos sensus addit super veterem, et Christus hos exposuit, et ideo debet nobis sufficere ut sit similis Christo, sicut supra X, 25, habetur : *Sufficit discipulo si*[1] *sit sicut magister ejus.* Vel potest dici : Simile est cuicumque alii patri, qui profert de scientia divinitus sibi data nova et vetera. Non sic Manichæi, quia non proferabant vetera. Cant. VII, 13 : *Omnia nova et vetera servavi tibi.* Ergo potest referri de expositione parabolæ. Secundum Augustinum sic exponitur. *Ideo omnis scriba doctus etc.* Vos intellexistis qualiter locutus sum turbis parabolice, et exercitati estis, ut quod parabolice dictum est, secundum sensum spiritualem intelligatis. Unde debetis intelligere, ut ea quæ in veteri lege leguntur, sciatis exponere per novam. Unde quæ in veteri dicuntur, sunt figuræ novi testamenti. Unde Apostolus I ad Cor. I, 2 : *Omnia in figura contingebant eis.* Et hæc revelata sunt in passione. Unde infra XXVII, dicitur quod patiente Domino velum templi scissum est. Unde Christus ante passionem in parabolis locutus est, ut auditis his intelligant, ea quæ in veteri testamento dicuntur, esse dicta in figura aliarum rerum, licet essent res gestæ. *Omnis ergo scriba doctus in regno cœlorum similis est hominis patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.* Vel, secundum Gregorium, quod vetera referantur ad omnia ea quæ ad peccatum referuntur, nova quæ ad gratiam Christi : unde nova dicuntur præmia vitæ æternæ, vetera pœnæ inferni. Ille ergo profert nova et vetera qui non solum præmia, sed pœnam etiam inferni considerat.

Et factum est cum consummasset Jesus parabolas istas etc. Hic ponitur effectus in turbis duplex : scilicet et admirationis, et scandalizationis.. Et primo locus describitur : secundo admiratio ; tertio improbatio. Dicit ergo : *Factum est cum consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde.* Notandum, quod non videtur quod statim transierit[2]. Unde non servat ordinem historiæ ; sed transivit, quia ad intelligendum non erant idonei ; ideo ad alia se transtulit, secundum illud Eccli. XXXII, 6 : *Ubi auditus non est, non effundas sermonem.* Et XXII, 9 : *Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam. Et veniens in patriam suam.* Patria sua aliquando dicitur. Nazareth, ubi nutritus est, et ibi fecit pauca miracula ; aliquando Bethlehem, in qua natus est ; aliquando Capharnaum, quia miracula fecit ibi. *Et docebat in synagogis eorum etc.* Sequitur admiratio : et primo ponitur admiratio ; secundo causatur effectus. Dicit : *Ita ut mirarentur.* Non erat mirum si mirabantur : Psalm. CXVIII, 29 : *Mirabilia testimonia tua.* Admirabantur unde illæ virtutes essent : admiratio enim ex hoc causatur, quod videtur effectus, et nescitur causa. Isti effectum manifestum videbant, sed causam nesciebant ; unde dicebant : *Unde huic sapientia et virtutes ?* Sed hæc stulta admiratio : quia I ad Cor. II habetur, quod ipse est Dei virtus et sapientia. Sed non cognoscebant, ideo admirabantur. Et ponunt admirationem suam, et cognitionem suam : unde dicebant. *Nonne hic est fabri filius ?* Ipse enim putabatur filius Joseph, qui non erat faber ferrarius[1], sed lignarius ; quamvis etiam posset dici filius fabri, *qui fabricatus est auroram et solem* : Psal. LXXIII,

[1] Al. : « *quod.* »
[2] Al. : « transierunt. »

[1] Al. : « qui non erat ferrarius. »

16 : *Nonne mater ejus dicitur Maria?* Omnia noscebant quæ erant humanitatis. De Maria habetur supra I, 18 : *Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph, etc. Et fratres ejus Jacobus et Joseph, Simon et Judas.* Elvidius intellexit istos esse filios Mariæ. Sed hoc falsum est, sed fuerunt consobrini ejus. Vel dicuntur fratres, quia de cognatione Joseph, qui putabatur esse pater Jesu. Gen. XIII, 8 : *Non sit contentio inter me et te : fratres enim sumus :* dixit Abraham ad Lot ; cum tamen Lot esset filius fratris : et eodem modo intelligendum est quod sequitur : *Et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt?* Ideo ex his quæ secundum carnem erant, in admirationem prodibant, dicentes : *Unde ergo huic omnia ista?* Sed notandum, quod admiratio quandoque habet debitum effectum, scilicet Dei glorificationem, ut supra III, aliquando vero scandalizationem : unde dixit : *Et sic scandalizabantur in eo.* Sed quæ est ratio quod admiratio aliquando pariat gloriam, aliquando scandalum? Ratio est, quia quidam ea quæ audiunt, interpretantur in pejus : ideo tales necessario scandalizantur. In Canonica Judæ X : *Quæcumquidem ignorant, blasphemant.* Sed aliqui qui sunt bene dispositi, semper in melius interpretantur. De primis erant isti ; ideo eos reprehendit : et primo verbo ; secundo facto, cum dicit : *Jesus autem dixit eis : Non est propheta sine honore nisi in patria sua.* Dominus seipsum prophetam nominat : nec mirum, quia Moyses etiam ipsum prophetam nominaverat Deut. XVIII, 15 : *Prophetam suscitabit tibi de gente tua, et de fratribus tuis etc.* Et potest dici quod propheta dicitur esse qui aliquid dicit quod est supra humanum intellectum per revelationem ; et sic Jesus dicitur propheta, quia mens ejus illuminata est ab Angelis et Deo. Vel potest dici aliquis propheta a *procul*, et *phanos* quod est illuminatio : et sic Jesus non potest dici propheta. *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei etc.* Num. XII, 2 : Sic habet textus. Sed si fuerit aliquis propheta, loquatur in ænigmatibus. Sic non fuit Christus propheta, quia dixit quæ vere scivit. Eccli. XXXIV, 9 : *Qui multa didicit, narrabit intellectum.* In prophetis veteris testamenti non invenimus aliquem honoratum a suis, sed magis ab alienis, ut legitur in Hieremia, qui fuit captus a suis, sed civitate capta, ab extraneis liberatus. Sic etiam fuit de Christo ; qui ab extraneis honorabatur, a suis despiciebatur.

Et quæ est ratio quare nullus in patria sua honoratur? Una ratio est, quia quando est in patria sua, multi qui cognoscunt infirma sua, semper reducunt in memoriam infirma : hoc enim est a malitia hominum, ut magis infirma cogitent quam perfecta. Alia potest assignari, quia dicit Philosophus, quod populus multum paralogizatur : quia credunt quod in aliquo pares, in omnibus pares sint : unde quando aliquis est in patria sua, cum vident eum parem sibi in aliquo vel in genere, vel aliis, credunt quod non possit esse major : ideo bene dicit : *Non est propheta sine honore nisi in patria sua et domo sua.* Unde sequitur : *Et non fecit ibi multas virtutes :* non quia non potuerit, quia omnipotens erat ; sed non fecit, quia ad hoc faciebat ut sibi crederetur sed ipsi eum despectui habebant, quia in malum interpretabantur ; ideo non erant dispositi ad fidem : aliquas tamen fecit, ut inexcusabiles redderentur : et ideo dicit, *Non multas*, quia aliquas. Et hoc propter incredulitatem eorum.

CAPUT DECIMUMQUARTUM

1. In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Jesu, et ait pueris suis : Hic est Joannes Baptista, ipse surrexit a mortuis ; et ideo virtutes operantur in eo. Herodes enim tenuit operantur in eo. Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Joannes : Non licet tibi habere eam. Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant. Die autem natalis Herodis, saltavit filia Herodiadis in

medio, et placuit Herodi : unde cum juramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. At illa præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ. Et contristatus est rex ; propter juramentum autem, et eos qui pariter recumbebant, jussit dari ; misitque, et decollavit Joannem in carcere. Et allatum est caput ejus in disco, et datum est puellæ, et illa attulit matri suæ. Et accedentes discipuli ejus tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud, et venientes nuntiaverunt Jesu. Quod cum audisset Jesus, secessit inde in navicula in locum desertum seorsum. Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus. Et exiens vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum.

2. Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes : Desertus est locus, et hora jam præteriit : dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas. Jesus autem dixit eis : Non habent necesse ire ; date illis vos manducare. Responderunt ei : Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces. Qui ait eis : Afferte mihi illos huc. Et cum jussisset turbam discumbere super fenum, acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in cœlum, benedixit, et fregit, et dedit discipulis panes ; discipuli autem turbis. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt : et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis. Et statim compulit discipulos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto, solus erat ibi. Navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus, erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare. Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, quia phantasma est. Et præ timore clamaverunt : statimque Jesus locutus est eis, dicens : Habete fiduciam, ego sum, nolite timere. Respondens autem Petrus dixit : Domine, si tu es, jube me ad te venire super aquas. At ipse ait, Veni. Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquam ut veniret ad Jesum. Videns vero ventum validum, timuit. Et cum cœpisset mergi, clamavit dicens : Domine, salvum me fac. Et continuo Jesus extendens manum apprehendit eum, et ait illi : Modicæ fidei, quare dubitasti ? Et cum ascendisset naviculam, cessavit ventus. Qui autem in navicula erant, venerunt, et adoraverunt eum, dicentes : Vere Filius Dei es. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth. Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes, et rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.

1. Supra ostendit Dominus virtutem evangelicæ doctrinæ sub quibusdam parabolis : hic ostendit factis : et tria facit. Primo ostendit ad quos effectus se extendat, per similitudinem sanctorum ; secundo ostendit sufficientiam evangelicæ doctrinæ ; tertio quomodo in puritate conservanda sit. Secundum in cap. xv, tertium in xvi. Circa primum primo ponitur falsa opinio ; secundo occasio ; tertio improbatur opinio. Secunda ibi, *Herodes tenuit Joannem, etc.* Tertia ibi, *Quod cum audivisset Jesus, secessit inde.* Dicit ergo : *In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam ejus.* Et non est retorquenda ad illum diem, sed ad tempus[1] in generali : quia Marcus et Lucas non eodem ordine narrant, quia istud narrant post missionem discipulorum, ut habetur Marc. vi, Unde incertum est qui servent ordinem historiæ. Tamen quod dicitur, *In illo tempore,* dicitur ut denotetur negligentia Herodis ; quia post miracula tunc primo audivit famam de Jesu. Hæc enim desidia solet esse in divitibus, quod non curant de parvis rebus. I Tim. ult., 17 *: Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere neque sperare in incerto divitiarum etc. Audivit Herodes tetrarcha,* ad differentiam Herodis regis, sub quo natus est Christus, ut habetur supra cap, ii. Unde illo defuncto reversus est Christus de Ægypto. Iste Herodes fuit filius ejus, et fuit tetrarcha. Pater ejus constitutus est rex a Romanis ; et habuit sex filios ; quorum duos interfecit in vita sua, alium primo genitum inter fecit in morte, cum jam faceret se proferri in regem, patre ad huc vivente. Ipso mortuo, Archelaus accepit sibi regnum, et sequens malitiam paternam, non potuit tolerari a Judæis. Tunc accesserunt ad Romanos, et divisum est regnum in quatuor parte. Duæ partes traditæ sunt Archelao, alia Herodi, et alia pars Philippo. Unde iste erat tetrarcha et princeps super quartam partem regni. *Audivit famam Jesu.* Ex hoc reprehensibilis erat quod[2] tanto tempore jam vixerat, et miracula fecerat, et tamen tunc primo audivit. Unde impletur illud Job xxviii, 22 : *Perditio et mors dixerunt : Auribus nostris audivimus famam ejus. Et ait pueris suis : Hic est Joannes Baptista etc.* Aliqui dixerunt quod ipse tenuit dogma de transfusione animarum. Plato enim et Pythagoras posuerunt, quod anima exeunte ab uno corpore subintrat aliud corpus. Hanc opinionem Herodes tenens, ut dicunt, credebat quod anima Joannis transisset in animam Christi. Sed

[1] Al. : « sed tempus. »

[2] Al. : « quando. »

hoc non potest esse : quia parum ante interfecerat eum ; Jesus autem erat triginta annorum : unde hoc non credidit. Item jam miracula fecerat ante decollationem et ante incarcerationem, ut habetur Joan. III. Herodes tamen laudandus est, quia resurrectionem credidit, de qua Job XIV, 14 : *Putas ne homo mortuus rursum vivat?* Item aliam bonam conditionem habuit, quod credidit quod fiat resurrectio in meliori statu ; ideo credidit quod tunc operaretur miracula, quæ ante resurrectionem non fecerat ; ideo dicit : *Et ideo virtutes operantur in eo* : quia ad altiorem statum [1] advenit unde resurgent homines in meliori statu. Unde Apostolus I Cor. XV, 43 : *Seminatur in infirmitate, resurget in virtute.*

Sed hic est quæstio ; quia dicit Lucas cap. IX, 7 : quod audivit et dubitavit : unde dixit ; *Joannem ego decollavi* : hic autem dicit sine dubitatione, dum dicit, *Hic est Joannes*.

Solvit Augustinus, quod non a se, sed audivit ab aliis. Unde cum primo audivit ; dubitavit, sed crescente fama consensit. Unde Lucas primum recitavit, sed secundum Matthæus. Vel aliter potest dici, quod etiam Matthæus dubitationem Herodis tangit, ita quod legatur interrogative : *Hic est Joannes*.

Herodes enim [2] *tenuit Joannem.* Hæc facta sunt ante : unde non sequitur ordinem, sed ex incidenti determinat de morte Joannis.

Sed est quæstio quare Evangelistæ ex incidenti determinant de Joanne : et hoc quærit Chrysostomus. Solvit autem quia principaliter facta Christi intenderunt, alia vero solum secundum quod referebantur ad Christum.

Ideo hic ex consequenti determinat mortem Joannis : et primo determinat incarcerationem : secundo mortem, ibi, *Die autem natalis etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit incarcerationem ; secundo causam ; tertio decollationem. *Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem.* Tangit ordinem : quia primo comprehendit eum, ligavit, et incarceravit. Sic autem fuit de Christo. Causam tangit, cum dicit : *Propter Herodiadem uxorem fratris sui.* Herodes et Philippus fuerunt fratres. Philippus habuit filiam Aretæ regis Arabum. Hic habuit inimicitias cum illo rege Arabum, et etiam cum fratre suo Herode, ita quod rex Arabum in odium Philippi accepit filiam suam, et concessit eam Herodi.

De ipso Joanne debetis intelligere quod homo fuit magnæ virtutis : unde de ipso dicitur Luc. I, 17 : *Ipse veniet in virtute Eliæ.* Item notare debetis, quod etiam martyr dicitur, quia propter redargutionem fidei mortuus est, quia pro veritate ; et Christus veritas est.

Dicebat enim Herodi : *Non licet tibi habere eam.* Sciendum quod Antipater pater Herodis regis alienigena fuit, sed proselytus fuit : unde filii sui Judæi fuerunt. Sed præceptum erat in lege quod vivente fratre, alter non haberet uxorem fratris. Ideo Joannes quasi æmulator legis dicebat : *Non licet tibi habere eam. Et volens eum occidere, timuit populum.* Aliquando accidit quod cum quis non vult vitare peccatum, cadit in majus. Oseæ IV, 2 : *Homicidium et furtum et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit.* Unde cum noluit vitare adulterium, incurrit homicidium. Et cum voluit, *timuit populum.* Commotio populi multum est timenda. Eccli. XXVI, 5 : *A tribus timuit cor meum : zelaturam civitatis, et collectionem, populi, et calumniam mendacem.* Item timor Domini aufert malam voluntatem ; sed timor hominis non ; licet faciat differre. Ideo quia non potuit propter timorem populi, distulit. *Die autem natalis etc.* Hic de occisione tria facit : quia non potuit propter timorem populi. Primo ponuntur præcedentia ; secundo occisio ; tertio subsequentia. Circa primum ponuntur præcedentia tria : quia saltatio, promissio, petitio. Dicit ergo : *Die autem natalis etc.* Consuetudo apud antiquos erat quod celebrarent diem natalis, contra illud Eccle. VII, 2 : *Melior est dies mortis, quam dies nativitatis.* Non legitur quod aliqui celebraverint diem natalis nisi iste, et Pharao rex Ægypti : unde *die na-*

[1] Al. : « advenerit. »

[2] Al. : « *ante.* »

talis filia Herodiadis, sic vocabatur, *saltavit in medio*, idest in triclinio et in hoc culpabilis redditur, quia in lascivia oblitus est aulam regiam, in qua non debebant hæc fieri *et placuit Herodi* : contra illud Eccli. IX, 4 : *Cum saltatrice non sis assiduus.* Et sequitur : *Unde cum juramento pollicitus est etc.* Ecce incauta promissio, et temerarium juramentum. Eccli. XXIII, 9 : *Jurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. Et præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ.* Hic ponitur petitio mulieris. Mulieres aliquando sunt piæ, et mobilem affectum habent : unde quando sunt piæ, maxime sunt piæ, sed quando sunt crudeles, maxime sunt crudeles, Eccli. XXV, 22 : *Non est caput nequius supra caput colubri; non est ira super iram mulieris.* Et ibidem dicitur : *Brevis omnis malitia super malitiam mulieris.* Vix enim cogitaret homo quæ cogitat perversa mulier. Mater ergo petiit ut saturaret iram suam. Item timebat ne aliquando Herodes propter verba Joannis converteretur, et dimitteret eam. *Et contristatus est rex propter jusjurandum.* Hic determinatur quomodo occiditur. Chrysostomus: « Hic datur exemplum quod honestas etiam ab impiis honoratur : ut habetur Sap. VIII. »

Hieronymus dicit, quod modo est contristatus qui ante voluit interficere, sed timuit populum. Quare ergo dicit quod est contristatus? Solvit. Consuetudo est hominum ut recitent quod videtur hominibus : sicut dicebant Christum filium Joseph, quia ita putabant, ut habetur Luc. III. Unde dicit, *Contristatus*, quia ita videbatur hominibus.

Sequitur executio : et primo ponitur præceptum ; secundo executio. *Propter jusjurandum, et propter simul discumbentes.* In hoc stultus fuit, quia de re inhonesta non est timendum juramentum : quia eo quod juro, sum perjurus. Hier. IV, 2 : *Jurabitis in judicio* scilicet cum discretione, *in justitia et veritate.* Item si jurasset quod in semel faceret, intelligi debebat in honestis. Unde quod in se facere non debuit, alii nec præcipere debuit. Zach. VIII, 17 : *Juramentum mendax ne diligatis. Et propter simul discumbentes*, ut omnes faceret homicidii participes, omnes enim rogabant pro puella, *jussit dari, misitque, et decollavit Joannem.* Hic ponitur executio. Hic adimpletur quod dixerat Joan. III, 39 : *Illum oportet crescere, me autem minorari :* quia Christus in cruce extensus, iste decollatus. Item decollatio Joannis signum fuit, quod auctoritate legis debebant amittere Christum[1], et legem.

Consequenter ponuntur subsequentia decollationis[2] : et primo ponitur redditio promissi ; secundo sepultura. Dicit ergo : *Et allatum est caput ejus in disco.* Et in hoc reprehensibilis fuit Herodes, quia crudelitatem exercuit inter voluptates. Unde dicitur quod quidam balivus amabat quamdam meretriculam : et cum esset in gremio, dixit illa quod nunquam vidit hominem interfici. Et cum esset in prandio, fecit adduci quemdam morte dignum, et fecit coram illa decollari : quod sciverunt Romani, et exul factus est a Roma. Sic iste etiam missus fuit in exilium. *Et accedentes discipuli ejus tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud.* Hic agitur de sepultura Joannis, et computatur inter opera misericordiæ ; et tamen videtur quod misericordia ad mortuum non pertineat ; quia si ad eum pertineat, videtur quod non sit verum quod dicit Dominus : *Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Quare ergo computatur inter opera misericordiæ? Dicendum, quod etsi non serviatur ei secundum effectum[3] quem modo habet, servitur tamen ei secundum affectum quem modo habet cum mortuo : unde *tulerunt corpus ejus, et sepelierunt* : dicitur quod apud Sebastem, cum sit ibi prope. Post videns Julianus Apostata multos venientes ad ejus reliquias, fecit eum comburi, excepto capite. *Et venientes nuntiaverunt Jesu.* Unde discipuli Joannis qui primo calumniabantur Jesum, Joanne mortuo redierunt ad Jesum, et fuerunt ei familiares. Sic aliqui in tempore tribulationis convertuntur ad

[1] Al. : « scilicet Christum. »
[2] Al. : « collationis. »
[3] Al. : « affectum. »

Christum. Oseæ vi, 1 : *In tribulatione sua mane consurgent ad me.*

Et cum audisset Jesus, secessit in navicula in locum desertum seorsum. Supra posita est opinio Herodis de Christo, et occasione hujus, introducta est narratio de Joanne ; nunc autem ostenditur opinio Herodis esse falsa. Duo dixerat : quia Christus erat Joannes quem occiderat ; item quod resurgens virtutes operabatur. Dicit ergo : *Quod cum audisset Jesus, secessit inde in navicula etc.*

Quare secessit? Assignat quatuor rationes Hieronymus. Prima, ut parceret inimicis suis, ne ex homicidio in homicidium ruerent. Oseæ iv, 2 : *Sanguis sanguinem tetigit.* Item ut passionem differret ; unde ipse dicit, Joan. vii, 6 : *Tempus meum nondum advenit.* Item ut nobis exemplum daret, ne nos ingeramus passionibus : non enim est virtus se passionibus ingerere, sed præsumptio[1]. Unde supra x, 33 : *Si persecuti fuerint vos in una civitate*[2], *fugite in aliam.* Item ut ostenderet quanta devotione audiebant turbæ verbum Dei, quia etiam in periculo sequebantur eum. Deut. xiii, 3 : *Tentat vos Dominus Deus vester, ut palam sciat utrum diligatis eam.*

Item notandum, quod quatuor ponit quæ turbam debeant retrahere a sequela Christi. Primum est quod secessit in navicula ; item quod in locum desertum ; item quod non erant ibi aliqua nemora, quia erat desertum ; item non juxta viam, ad quam homines libenter se divertunt ; sed iste secessit seorsum. Hoc autem fecit ut magis devotio turbæ sit approbanda. Item Chrysostomus dicit, quod secessit ut hominem approbaret ; ideo noluit secedere nisi nuntiata morte Joannis.

Sequitur : *Et cum audissent turbæ etc.* Hic agitur de mirabilibus : et primo tangitur devotio turbarum ; secundo tanguntur mirabilia. Dicit ergo : *Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus :* ubi tangitur devotio turbarum, et pauperum hominum, qui devotionis causa Dominum sequuntur. Oseæ vi, 1 : *In tribulatione sua mane consurgent ad me. Et exiens vidit turbam multam etc.* Hic tangit mirabilia quæ operatus est Dominus exiens de deserto ; et recte ; quia dum in cœlis erat, non quærebant eum turbæ : Joan. xvi, 23 : *Exivi a Patre, et veni in mundum. Vidit turbam* : unde excitatur ad misericordiam : unde sequitur : *Et misertus est eis* : unde statim fecit eis misericordiam. Psal. lxxxv, 15 : *Miserator*[3] *et misericors Dominus, patiens, et multæ misericordiæ, et verax.* Sequitur effectus hujus misericordiæ : *Et curavit languidos eorum*, scilicet gratis, et non rogatus. Psal. cvi, 20 : *Misit verbum suum, et sanavit eos.*

2. Postquam exclusit Herodis opinionem, hic tangit doctrinæ Christi virtutem. Triplex enim est virtus ejus : reficit, liberat, et infirmos sanat. Prima igitur virtus ostenditur, quia pascit turbas ; secunda, quia discipulos a periculis maris liberat ; tertia, quia multos sanat. Secunda ibi, *Et statim impulit discipulos ascendere in naviculam.* Tertia ibi, *Et cum transfretassent etc.* Circa primum tria : quia primo ponitur voluntas reficiendi ; secundo distributio cibi ; tertio plenitudo refectionis. Secunda ibi, *Jesus autem dixit eis etc.* Tertia ibi, *Et manducaverunt omnes etc.* Dicit ergo : *Vespere autem facto*, scilicet solis occubitu, per quod significatur mors Christi, quia tunc tradidit corpus suum in cibum : unde I Corinth. xi, 24 : *Hoc facite in meam commemorationem.* Et ver. 26 : *Mortem Domini annuntiabitis donec veniat.* Deinde inducit necessitatem ex loco : *Desertus est locus.* Hic videtur illa eadem fieri quæstio quæ habetur in Psal. lxxvii, 19 : Nam quomodo poterat Domiminus mensam parare in deserto? Item si juxta villam esset locus, potuisset credi quod inde habuisset cibos ; sed locus erat desertus. Item ponitur necessitas ex hora, quia dicit : *Et hora jam præteriit*, qua possint sibi acquirere cibos. *Dimitte turbas.* Ex hoc videtur quod discipuli ita fuerunt intenti suavitati sermo-

[1] Al. : « præsumptionis. »
[2] Al. : « *in unam civitatem.* »
[3] Al. : « et miserator. »

nis Christi quod magis delectabantur in audiendo Christum quam in procurando sibi victum : unde parum curabant de corporis refectione. Habetur enim Luc. xxi, 27 : *Erat autem diebus docens in templo, noctibus autem morabatur in monte.* Item alia occasio, quia jam vespere erat. De ista fame habetur Amos viii, 11 : *Mittam famem in terra : non famen panis, neque sitis, sed audiendi verbum Domini.* Et in hoc significatur devotio turbarum, item dilectio, et reverentia ad Christum : quia non recesserunt ab eo quamvis vespere esset.

Sed hic est quæstio litteralis : quia in Joanne habetur, quod Jesus interrogavit Philippum ; hic autem habetur, quod discipuli interrogaverunt Christum.

Solvit Augustinus. Non est hoc inconveniens, quod id quod unus dimisit, alter dicat. Unde primo dixerunt illi Christo ; secundo elevans oculos Jesus interrogavit discipulos.

Jesus autem dixit eis. Hic ponit distributionem cibi ; et circa hoc tria facit. Primo ponitur imperium Christi ; secundo quantitas ciborum ; tertio modus, et ordo distribuendi. Secunda ibi, *Responderunt ei etc.* Tertia ibi, *Afferte mihi illos etc.* Duo dixerant. Primo ut dimitteret turbas ; item quod quæreret escas sibi ; et ad hæc duo respondet Christus : Vos dicitis : *Dimitte turbas* [1] ; sed *non habent necesse ire :* quia hic est *qui dat escam omni carni* : Psalm. cxxxv, 25. Item vos dicitis, quod quærant escas ; sed non est necesse, quia vos potestis dare escas cœlestes ; unde dicit : *Date illis vos manducare.* Unde datur exemplum quod spirituales escæ præponendæ sunt carnalibus. Sequitur quantitas ciborum : *Responderunt ei : Non habemus nisi quinque panes et duos pisces.* Ex hoc possumus notare, quod Apostoli ita erant dediti sermoni Dei quod non curabant etiam de cibis quærendis. Ad Rom. xiii, 14 : *Et carnis curam ne feceritis.* Mystice per quinque panes doctrina legis. Eccli. xv, 3 : *Pavit eos pane vitæ et intellectus.* Per duos pisces doctrina Psalmorum et Prophetarum importatur ; vel, secundum Hilarium, per duos pisces doctrina Prophetarum, et Joannis Baptistæ ; vel duæ personæ excellentes in lege, scilicet regalis, et sacerdotalis. *Qui ait : Afferte mihi illos.* Hic ponitur præsentatio ; secundo dispositio turbarum, tertio oratio ; quarto distributio. Unde dicit, *Qui ait.* Ipse, qui omnipotens erat, creare [2] poterat panes novos, sed voluit ex factis panibus reficere.

Sed quæ est causa ? Ratio litteralis secundum Chrysostomum est, ut confutaret hæresim Manichæorum, qui has creaturas a diabolo dixerunt [3] factas, contra illud quod scribitur I ad Tim. iv, 4 : *Omnis creatura Dei bona est.* Unde si a diabolo essent, in eis tanta miracula non fecisset. Item ut ostenderet se dominum in terra et in mari. Ille qui in Gen. i, 2 : dixit : *Germinet terra herbam virentem* : et qui dixit ibid. 20 : *Producant aquæ reptile animæ viventis etc.* Ille idem plures multiplicat. Item ad designandum quod legem veterem non reprobavit, sed in novam convertit : ideo dicit : *Afferte mihi ;* quia quæ in veteri lege scripta sunt, ad novam debent referri. Unde ipse dixit, Joan. v, 46 : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi.*

Et cum jussisset turbam discumbere super fenum etc. Hic ponitur dispositio hominum ; quia fecit sedere super fenum. Isa xl, 6 : *Omnis caro fenum.* Sedere ergo super fenum non est nisi carnem mortificare. Ad Coloss. iii, 5 : *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram.* Item per fenum significatur lex. Quia isti erant Judæi, sublevabantur per legem ; ideo noluit eos sedere in terra. *Acceptis quinque piscibus et duobus piscibus etc.* Notandum, quod Dominus faciens miracula aliquando orat, aliquando non orat. Aliquando orat, ut hic, ut verum hominem se ostendat ; aliquando etiam majora facit, et non orat, ut Deum se ostendat. *Aspiciens in cœlum benedixit. In cœlum*, scilicet ad Patrem. Psal. cxx, 1 : *Levavit oculos meos in montes, unde veniat auxilium mihi. Benedixit :* quia

[1] Al. : « vos dimittite turbas. »
[2] Al. : « unde creare. »
[3] Al. : « dixit. »

mari, periculis in falsis fratribus. Unde per sermonem Dei omnia benedicuntur. Nota, quod nostrum benedicere non est factivum, sed significativum : Dei autem benedicere[1] est factivum ; unde benedictio ad multiplicationem pertinet : unde Gen. I, 22 : *Benedixit, et dixit; Crescite et multiplicamini et replete terram.* Consequenter agitur de distributione : *Fregit, et dedit discipulis suis :* in quo significatur quod prima distributio facta est discipulis a capite Christo. I ad Corinth. XI, 3 : *Omnis viri caput Christus est.* Sed fregit, ut notaret suam distributionem. Isa. LVIII, 26 : *Frange esurienti panem tuum. Et dedit discipulis,* quasi mediatoribus. Infra XXVI, 26 : *Accipite, et comedite.* I ad Corinth. XI, 28 : *Et sic probet se homo ut de pane illo edat, et de calice bibat etc. Discipuli autem dederunt turbis,* ut distributores.

Sed quomodo multiplicati sunt? Dicendum, quod fragmenta multiplicata sunt. Et dicunt quidam hoc posse fieri naturaliter : sicut enim materia se habet ad quamlibet formam, ita se habet ad quamlibet quantitatem. Sed hoc stultum est quod materia se habeat ad quamlibet quantitatem materialem : hoc enim non potest fieri nisi per rarefactionem : hæc autem rarefactio determinata est in naturalibus. Quidam dicunt quod multiplicat, sicut ex paucis granis multa grana ; sed ibi per naturam, hic per operationem Christi. Unde manus Christi fuerunt quasi terra, fragmenta quasi semina ; unde sicut semina multiplicantur, sic fragmenta. Sed non solum ita, sed per conversionem alterius materiæ in ipsam, hoc miraculum factum est.

Sequitur de plenitudine refectionis : et hoc quantum ad duo : quantum ad saturitatem, et quantum ad residuum. Unde dicitur : *Manducaverunt omnes et saturati sunt :* secundum illud Psal. XXI, 27 : *Edent pauperes, et saturabuntur etc. Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos.* Hic tangitur plenitudo refectionis sub multitudine reliquiarum.

Sed quare voluit Dominus colligi reliquias? Litteralis causa est quam ponit *statim impulit eos intrare naviculam.* Chrysostomus. Voluit primo quod colligerent discipuli, ne videretur phantasma ; item ne ab eis daretur oblivioni. Et quod tulerunt duodecim cophinos, hoc fuit secundum numerum duodecim Apostolorum, ut quilibet tolleret suum, ita quod essent in memoria omnium. Mystice per fragmenta intelligitur sensus spiritualis, qui a turbis non capitur, sed est in cophinis, idest in sapientibus. I ad Corinth. I, 26 : *Videte vocationem vestram, fratres; quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes etc.*

Deinde ponitur numerus manducantium : *Fuit autem numerus manducantium quinque millia virorum :* ut de uno pane mille, secundum Hilarium. Hoc etiam post ascensionem factum est, quando ad vocem Apostolorum uno die quinque millia conversi sunt. *Exceptis mulieribus et parvulis ;* qui sunt ignorantes et computari[2] non sunt digni. Simile habetur in lib. Machabæorum, quod parvuli et mulieres non computantur ad bellum.

Item notate, quod illud miraculum statim factum est post occisionem Joannis, et erat prope Pascha, et Christus jam prædicaverat per annum ; et revoluto anno passus est Christus.

Et statim impulit Jesus discipulos. Hic figuratur virtus doctrinæ Christi, quia liberativa est a periculis, quia discipulos a periculis liberavit. Unde tria facit. Primo ponitur occasio subeundi periculum; secundo periculum, tertio liberatio. Secunda ibi, *Et dimissa turba, ascendit in montem etc.* Tertia ibi, *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans supra mare.* Occasio periculi fuit præceptum Christi : frequenter enim volentes obtemperare voluntati Dei, periculis exponuntur, ut ait Apostolus II ad Corinth. XI, 26 : *Periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitatibus, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. — Unde statim impulit eos intrare naviculam.*

[1] Al. : « benedictio. »

[2] Al. : « computati. »

Unde statim facto miraculo voluit separari a turbis. Et hoc fecit triplici ratione. Primo ut ostenderet miraculi veritatem, ne propter ejus præsentiam illud accidisse[1] dicerent : ipse enim veritas est, ut habetur Joan. XIV. Secundo ut doceret nos inanem gloriam vitare ; ideo post facta miracula recedit. Joan. VIII, 50 : *Ego gloriam meam non quæro.* Item ut discretionis virtutem ostenderet[2] ; discretionis enim est separare se, et quiescere. Sapien. VIII, 16 : *Intrans in domum meam conquiescam cum illa.* Sed notandum, quod utitur impulsione, quia durum erat eis separari a Christo, ut dicit Petrus. Joan. VI, 69 : *Domine ad quem ibimus ? Verba vitæ æternæ habes.* Item ostendit affectum turbarum, scilicet cum quo ardore sequebantur eum. Cant. I, 2 : *Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te.*

Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Sequitur de periculo ; et ostenditur periculum ex tempore, ex loco, ex vento. Et primo ponitur absentia Christi ; quia cum esset cum discipulis, *ascendit in montem solus orare.* Ipse venerat plantare fidem nostram ; ideo operabatur aliquando humanum, aliquando divinum. Quod enim panes multiplicavit, hoc Dei fuit ; quod oravit, humanum fuit ; non quod indigeret, sed ut exemplum daret : omnis enim Christi actio nostra est instructio. Joan. XIII, 15 : *Exemplum dedi vobis, ut sicut facio, ita et vos faciatis.* Et dat nobis exemplum quomodo orandum : et ad orationem requiritur quíes mentis, elevatio, solitudo. Quies ostenditur, quia *dimissa turba,* quæ designat cogitationes perturbantes cum[3] quibus non potest homo orare ; ideo ostium cordis claudere docet. Supra VI, 6 : *Cum autem oraveris, intra cubiculum etc.* Item elevatio. Thren. III, 28 : *Sedebit solitarius, et levabit se supra se.* Item solitudo. Oseæ II, 14 : *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Per montem intelligitur cœlum ; cœlo enim nihil excelsius. Et dimissis turbis, idest dimissis mortalibus, ivit in cœlum ; et ipse solus ascendit, et propria virtute. Michææ II, 13 : *Ascendit ante eos pandens iter.* Item ascendit orare. Ad Hebr. 7, 23 : *Per semetipsum accedens*[4].

Sed hic videtur esse quæstio : quia Joannes videtur dicere quod pavit turbas in monte, ut habetur Joan. IX : hic autem dicitur quod post refectionem turbarum ascendit in montem. Sed respondetur, quod in monte pavit, sed post in altiorem locum montis ascendit.

Item est alia quæstio ; quia habetur Joan. V, quod ipse fugit, quia voluerunt eum facere regem ; hic autem dicitur quod ascendit orare. Augustinus dicit quod eadem potest esse causa et fugiendi et orandi.

Post describitur periculum ex tempore, quia nox erat, et in nocte majus est periculum maris : ideo dicit : *Vespere autem facto.* Et significatur ejus passio, quia in passione solus ascendit. Actor. I, 9 : *Videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Navicula autem in medio maris jactabatur fluctibus.* Per naviculam significatur Ecclesia, per mare mundus. Psal. XIII, 21 : *Hoc mare magnum, et spatiosum manibus.* Et hæc Ecclesia, Christo ascendente[5], remansit in mari, et in periculis maris mundi. Quando enim aliquis magnus impugnat Ecclesiam, tunc agitatur fluctibus. Psal. LXXXVII, 8 : *Et omnes fluctus tuos induxisti super me.* Sed quia Christus orat, non potest submergi ; quamvis fluctuet et elevetur. Genes. VII, 17 : *Et elevaverunt arcam in sublime a terra.* Item agitatur a vento. Iste ventus est impetus diabolicæ incitationis. Job. I, 19 : *Quia venit ventus a regione deserti, et concussit quatuor angulos domus.* Isa. XXV, 4 : *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem.*

Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans supra mare. Posito periculo, ponitur liberatio a periculo : et circa hoc duo facit. Primo penitus auxilium ; secundo effectus. Secunda ibi, *Qui*

[1] Al. : « illudisse. »
[2] Al. : « ostendat. »
[3] Al. : « perturbantes eum, quibus etc. »

[4] Al. : « ascendens. »
[5] Al. : « descendente. »

autem in navicula erant venerunt, et adoraverunt eum. Tria pericula posuerat. Primo obscuritatem noctis, periculum maris, periculum venti. Et contra primum ponit visitationem suam; contra secundum certitudinem sui, ibi, *Statimque Jesus locutus est etc.;* contra tertium porrigit manum : *Et continuo Jesus extendens manum, apprehendit eum*[1]. Item tranquillitatem maris : *Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus.* Circa primum ponitur sua visitatio; secundo effectus suæ visitationis, ibi, *Videntes autem eum supra mare ambulantem, turbati sunt.* Dicit ergo : *Quarta vigilia noctis venit ad eos.* Hic tangitur et adventus ejus, et tempus, quia *quarta vigilia.* Hieronymus dicit, quod antiqui dividebant noctem in quatuor partes. In prima quidam vigilabant, in secunda alii, in tertia alii, et in quarta alii; et illi qui vigilaverant quiescebant. Unde dicit quod in quarta vigilia etc., quia tota nocte fuerant in mari. *Venit ad eos ambulans supra mare.* Et quare? Assignat Chrysostomus rationem litteralem, dicens, quod tantum tardavit ut magis desideraretur. Isa. XXVI, 9 : *Anima mea desideravit te in nocte.* Item ut discerent quod si statim non haberent auxilium, quod non desisterent, quoniam oportet semper orare. Mystice per quatuor horas significantur quatuor status. Primo status legis; secundo status Prophetarum : tertio tempus gratiæ; quarto ascensus in cœlum : in quo statu cessavit tempestas. Unde in quarta vigilia venit sicut in fine noctis : unde Jac. ult., 8 : *Patientes estote et vos, et confirmate corda vestra, quoniam adventus Domini appropinquabit.* Sed qualiter venit? *Ambulans supra mare.* Et quare sic voluit venire? Ut se ostenderet dominum maris. Psal. LXXXVIII, 10 : *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas.* Item ut ostenderet illusores potestatis hujus sæculi : diabolus enim semper illudit potestati hujus sæculi[2]. Psal. CIII, 26 : *Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* Sed istam potestatem Dominus fregit. Psalm. LXXIII, 4 : *Tu confregisti capita draconis.* Et significat quod Ecclesia non potest tribulationes sustinere nisi secundum quod voluit ipse.

Opinio fuit hic, quod in hac vita Dominus accepit quatuor dotes subtilitatis in nativitate, impassibilitatis quando jejunavit quadraginta diebus, vel transubstantiando sacramentum Eucharistiæ; agilitatis hic, claritatis in transfiguratione. Sed hoc non credo : credo enim quod miraculose fecit.

Et videntes eum. Hic ponitur effectus præsentiæ Christi, scilicet turbatio discipulorum : unde ponitur turbatio, ponitur causa, ponitur signum : et dicit : *Et videntes eum turbati sunt etc.* Debetis scire, quod quando auxilium divinum est magis propinquum, permittit Dominus magis affligi, ut tunc magis cum devotione et gratiarum actione recipiatur auxilium ejus. Item magis timor crevit, quia frequenter ex timore homines convertuntur. Et quare? Quia crediderunt phantasma esse : unde, *Dicentes quia*[3] *phantasma est*, non credentes esse verum corpus de virgine. Mystice enim significatur quod antequam Christus veniat, multi multa phantastica dicent, ut habetur infra 24. *Et præ timore clamaverunt :* clamor enim est signum timoris, sicut etiam in omni tribulatione ad Dominum debemus clamare. Psal. CXIX, 1 : *Ad Dominum, cum tribularer, clamavi, et exaudivit me.*

Statimque locutus est eis etc. Hic ponitur auxilium. Quia in obscuritate erant, ideo certitudinem dat : et tria facit. Primo certificat verbis; secundo petit signum Petrus factis : tertio conceditur ei. Tria posuerat : turbationem timoris, falsitatem opinionis, item desperationem; et contra ista tria facit, quia *statim locutus est eis.* Unde quando quis clamat ad Dominum, si opus est, statim venit. Isai. XXX, 19 : *Ad vocem clamoris tui,*[4] *statim cum audierit, respondebit tibi.* Item, quia erant desperantes, dicit eis, *Nolite timere.* Item habetur Joan. XVI, 33 : *In mundo pressuram habebitis; sed confidite, quia ego vici mundum*; in me autem quietem. Item

[1] Al. : « *Videns autem etc.* »

[2] Al. deest hæc sententia : diabolus etc. usque sæculi. »

[3] Al. : « crediderunt phantasma esse, dicentes : quia. »

[4] Al. : « Ad vocem meam. »

quia phantasma credebant, ideo dicit eis, *Ego sum.* Et quare dicit sic? Quia ex modo loquendi suo poterant certificari. Joan. x, 3 : *Oves meæ vocem meam audiunt.* Item ut se verum Deum ostenderet. Simile habetur Exod. III, 13 : *Qui est, misit me* : dixit, Moyses. Item contra hoc quod turbati erant, dixit : *Nolite timere.* Isa. LI, 12 : *Quis es tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum ita arescit?* Et Prover. XXVIII, 1 : *Justus autem quasi leo confidens absque terrore erit. Respondens Petrus dixit : Domine, si tu es, jube me ad te venire super aquas.* Quia auxilium contulerat verbis, ideo Petrus petit signum factis. Petrus autem in persona totius fiducialiter petiit, et dixit : *Si tu es, jube me ad te venire.* Hic est magna fiducia Petri. Non dixit, Ora pro me, sed dixit : *Jube ad me venire :* quia ipse confessus est inf. XVI, 16. *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Unde ex fide quam jam conceperat, audacter confidit in ejus potestate. Esther XIII, 9 : *Domine, in potestate tua cuncta sunt posita, et non est qui resistere possit voluntati tuæ.* Et hoc dixit ex solo desiderio, non ut tentaret, nec ex infidelitate. I ad Thess. I, 3 : *Memores fidei vestræ, operis et laboris etc.* Deinde ponitur signum, unde dixit, *Veni. Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam, ut veniret ad Jesum.* Et hoc contra Manichæos, qui dixerunt, quod Christus non habebat verum corpus : quia si Christus non habebat, quia ambulabat super aquas ; sic nec Petrus. Per hoc quod post quartam vigiliam adhuc imminebat periculum, significatur quod in quarto adventu quod erit purgandum, purgabitur in electis. Psal. XCVI, 3 : *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Videns autem ventum validum etc.* Hic ponitur tertium auxilium, quia liberavit Petrum a submersione : et primo ponitur causa ; secundo petitio Petri ; tertio auxilium Christi. *Videns autem ventum validum, timuit.* In mari ventus non habet continuum impetum : similiter nec in terra : unde interpellabatur quando Petrus intravit mare ; sed cum fuit super mare, flavit fortiter, et tunc *timuit.* Ex hoc est considerandum quod dicit, quod periculosius erat supra mare quam in navi ; ideo Dominus aliquando fortes in periculo maris submergi permittit. Unde Apostolus I ad Corinth. x, 12 : *Qui existimat se stare, videat ne cadat.* Sed quare permisit in periculo? Primo præcepit ire, ut virtus ejus ostendatur, quia uterque ambulabat ; et hoc viderunt discipuli. Sed quod permiserit mergi Petrum, hoc fecit ut experiretur quid posset de se. Unde quod ivit supra mare, hoc fuit virtute Christi, quod autem cœpit mergi, hoc fuit infirmitatis Petri : sicut Paulus II ad Corinth. XII, 7 : *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ qui me colaphizet.* Permisit etiam Dominus Petrum mergi, quia futurus erat pastor. Voluit ergo et virtutem ostendere, et infirmitatem. Item hoc fecit ad compescendam æmulationem discipulorum : quia enim viderunt ejus periculum, cessavit æmulatio eorum. *Et cum cœpisset mergi, clamavit : Domine, salvum me fac.* Simile habetur in Psalm. LXVIII, 2 : *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Et continuo Jesus extendens manum apprehendit eum.* Christus duo facit : quia et auxilium impendit, et infidelitatem arguit. Auxilium impendit, quia manum porrigit. Psal. CXLIII, 7 : *Emitte manum tuam de alto, libera me, et eripe me de aquis multis.* Et Job. XIV, 15 : *Operi manuum tuarum porriges dexteram.* Deinde de infidelitate eum arguit, et ait illi : *Modicæ fidei, quare dubitasti?* In quo significatur quod si fidem certam habuisset, submergi non potuisset : ideo stabiles esse debemus in fide. Idem habetur supra VIII, 26 : *Quid timidi estis modicæ fidei? Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus.* Hic ponitur quartum auxilium contra ventum. Psal. CVI, 25 : *Dixit, et stetit spiritus procellæ.* Unde signum est quod cum Christus est cum suis, nil perversi habent. Unde Apoc. VII, 16 : *Non esurient neque sitient ultra.*

Sequitur liberationis effectus : *Qui autem in navicula erant, venerunt, et adoraverunt eum,* scilicet discipuli, vel nautæ. Supra VIII, 27 : *Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei? Vere Filius Dei*

es. Per hoc autem significatur quod quando Dominus cum fidelibus est, tunc veraciter credunt. I Joan. II, 28 : *Filioli, manete in eo, ut cum apparuerit, habeamus fiduciam, et non confundamur ab eo in adventu ejus.*

Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth. Hic ponitur virtus Christi : et primo describitur locus ; deinde devotio hominum ; et post virtus operativa. Dicit ergo : *Et cum transfretassent venerunt in terram Genesareth*, qui locus est ex alia parte maris, et interpretatur ortus : unde post periculum venerunt ad refrigerium. Deinde sequitur devotio turbarum : *Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes etc.* : quia, non solum suos infirmos obtulerunt, sed miserunt pro extraneis. Unde cum cognovissent per famam et per doctrinam, miserunt pro infirmis, et obtulerunt ei : unde omnes credebant in eum ; tantæ erat virtutis sermo ejus. Et hoc significatur Isa. ult. *Mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentem in mare etc.* Item devotio etiam demonstratur : quia non solum petebant quod imponeret manus, sed tantum *rogabant ut fimbriam vestimenti ejus tangerent.* Per fimbriam significantur minima præcepta ; vel caro Christi : vel sacramentum baptismi. *Et quicumque tetigerunt*, scilicet per fidem, *salvi facti sunt.* Unde Mat. ult., 16 : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.*

CAPUT DECIMUMQUINTUM

1. Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis scribæ et pharisæi, dicentes : Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum ? Non enim lavant manus suas cum panem manducant. Ipse autem respondens ait illis : Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram ? Nam Deus dixit : Honora patrem et matrem : et, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis : Quicumque dixerit patri vel matri : Munus quodcumque est ex me, tibi proderit ; et non honorificabit patrem suum, aut matrem suam, et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Isaias dicens : Populus hic labiis me honorat ; cor autem eorum longe est a me. Sine causa autem colunt me docentes doctrinas et mandata hominum. Et convocatis ad se turbis, dixit eis : Audite, et intelligite. Non quod intrat in os coinquinat hominem ; sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Tunc accedentes discipuli ejus dixerunt ei : Scis quia pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt ? At ille respondens ait : Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos : cæci sunt, et duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. Respondens autem Petrus, dixit ei : Edissere nobis parabolam istam. At ille dixit : Adhuc et vos sine intellectu estis ? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur ? Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem : de corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Hæc sunt quæ coinquinant hominem ; non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem.

2. Et egressus inde Jesus, secessit in partes Tyri et Sidonis. Et ecce mulier Chananæa a finibus illis egressa, clamavit dicens ei : Miserere mei Domine fili David : filia mea male a dæmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli ejus rogabant eum, dicentes : Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait : Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. At illa venit et adoravit eum, dicens : Domine adjuva me. Qui respondens ait : Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. At illa dixit : Etiam Domine : nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Jesus ait illi : O mulier, magna est fides tua : fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia ejus ex illa hora.

3. Et cum transisset inde Jesus, venit secus mare Galilææ, et ascendens in montem sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, et alios multos, et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos : ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes : et magnificabant Deum Israel. Jesus autem convocatis discipulis suis, dixit : Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, et non habent quod manducent ; et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli : Unde ergo nobis in deserto panes tantos ut saturemus turbam tantam ? Et ait illis Jesus : Quot panes habetis ? At illi dixerunt : Septem, et paucos pisciculos. Et præcepit turbæ et discumberent super terram. Et accipiens septem panes et pisces, et gratias agens, fregit, et dedit discipulis : et discipuli dederunt populo, et comederunt omnes, et saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum, extra parvulos et mulieres. Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.

1. Supra Dominus sub figuris virtutem suæ doctrinæ ostendit : nunc ostendit sufficientiam ejus. Ostenditur autem dupliciter. Primo quod non requirit observantias legis ; secundo quod non solum uni genti Judæorum data sit, sed et gentilibus, ibi, *Egressus inde Jesus secessit in partes Tyri et Sidonis*. Circa primum tria facit. Primo tanguntur circumstantiæ accusationis ; secundo accusatio ; tertio expositio. Secunda ibi, *Quare discipuli transgrediuntur traditiones seniorum ?* Tertia ibi, *Non enim levant manus suas cum panem manducant*. Aggravatur autem malitia eorum ex tribus. Primo ex tempore, quia tunc quando hæc signa faciebat et miracula, ipsi faciebant signa iniquitatis : unde malignabantur. Supra. xi, 25 : *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus etc.* Item redditur aggravatio ex loco : quia cum Judæis essent diffusi per Judæam, illi tamen qui erant in Hierusalem, erant sapientes ; et tamen erant deteriores. Isa. xxvi, 10 : *In terra sanctorum iniqua gessit, non videbit gloriam Domini*. Item aggravatur ex conditione personarum, quia de magnis venerunt scribæ, qui erant magis litterati, et Pharisæi, qui reputabantur magis sancti. Hier. v, 5 : *Ibo ad optimates, et loquar eis : ipsi enim cognoverunt viam Domini*. Deinde ponitur id in quo accusabant eos : *Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum ?* Præceptum erat, ut habetur Deut. iv, 2 : *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo*. Unde addentes traditiones, contra legem faciebant : non quod non[1] liceret constituere aliquid ; sed quod ita præcipiebant observari sicut legem Domini. *Non enim lavant manus suas etc.* Hic exponitur quæ sunt eorum traditiones. Hoc tamen exponitur magis Marc. vii, 2 : ibi enim dicitur, quod *cum vidissen quosdam de discipulis ejus, communibus manibus, idest non lotis, manducare panes, vituperaverunt*. Et potest hoc esse ad litteram, quia non lavabant manus. Quare ? Quia ita sollicili erant verbo Dei, quod etiam tempus non habebant : unde ex solicitudine circa spiritualia non se lavabant eo modo sicut Judæi : sicut habetur. Marc. vii, quod omnes Judæi nisi crebro lavent manus, non manducant. Ideo discipuli non lavabant secundum ritum eorum. Unde carnaliter intelligebant quod dicitur Isa. i, 16 : *Lavamini, mundi estote*. Unde ipsi ad litteram intelligebant, lavantes quod erat exterius, et non quod interius. *Ipse autem respondens, ait illis*. Dominus duo facit : quia non respondet excusando discipulos, sed ostendit quod ipsi non sunt digni qui reprehenderent[2] eos. Supra vii, 5 : *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo*. Constat quod transgredi mandatum Dei est gravius quam traditiones hominum ; et ideo qui transgrediebantur mandata Dei, in majoribus delinquebant. Ideo primo ostendit eos transgressores legis ; secundo, quod mandatum transgrediuntur. Dicit ergo : *Quare vos transgredimini mandatum Dei*, et non observatis, *propter traditionem vestram ?* Rom. x, 3 : *Ignorantes Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti*. Isa. iii, 8 : *Lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus*. Deinde cum dicit, *Nam Deus dixit etc.* ponit quod est istud mandatum, quod est scilicet de honoratione parentum. Et primo ponit mandatum ; secundo pœnam : unde dicit : *Nam Deus dixit* xx, 12 : *Honora patrem et matrem tuam*. Et notandum, quod honor non est nisi reverantia exhibita in testimonium virtutis. Iste enim exhibet reverentiam qui quæ necessaria sunt administrat : unde non solum tenetur homo assurgere, sed etiam necessaria ministrare Eccli. ii, 21 : *Qui timent Dominum, custodient mandata illius*. Et quod debeatur talis honor patet, quia Tobias mutuavit Gabelo, quod agere præceperat Dominus. Exod. xxii, 12, statim addit pœnam : *Ut sis longævus super terram*. Item Levit. xx, 9, addit pœnam transgressoribus. *Qui maledixerit patri suo, et matri suæ, morte moriatur*. Et sic in benedictione non solum intelligitur quod ore benedicas, sed etiam quod benedictionem impendas. Prov. xx, 20 : *Qui maledixit patri suo et matri, extin-*

[1] Al. deest : « non. »

[2] Al. : « quia reprehendebant. »

guetur lumen ejus in mediis tenebris. Sed quia posuit incitativum ex parte pœnæ, quare non posuit præmium ex obedientia? Quia homines magis terrentur a pœna quam desiderent præmium : nam et brutum a pœna terretur. Ex hoc enim habetur, quod si qui detrahunt patri et, matri eis detrahere, sunt digni morte : quare non sunt digni morte : ergo qui movent alios sunt digni accusatione. Ergo vos non estis digni accusare eos. *Vos autem dicitis etc.* Hic tangit quomodo transgrediuntur. Et primo hoc ostendit ; secundo auctoritatem ponit. Et circa primum ostendit ritum suum ; secundo quid sequebatur. Dicit : *Vos dicitis : Quicumque dixerit patri vel matri etc.* Multis modis hoc legitur. Uno modo ut sit constructio perfecta ; et tunc sic : *Quicumque*, idest quivis, *dixerit*, idest dicere poterit. Alio modo ut sit imperfecta, sic : *Quicumque dixerit etc.*, supple, servat mandatum, et est immunis a pœna. Quid est hoc dictum? Tripliciter exponitur. Rabanus dicebat, quod spirituale bonum præferendum est temporali : ideo dicebant his qui habebant patres pauperes, ut dicerent eis : Pater, non displiceat tibi si non do tibi necessaria ; quia munus quod offero, proficit tibi spiritualiter. Sed hoc non erat verum, secundum illud Eccli. xxxiv, 23 : *Dona iniquorum non probat Altissimus.* Et Prover. xxviii, 24 : *Qui subtrahit aliquid a patre suo et a matre, et non dicit hoc esse peccatum, particeps homicidæ est.* Ideo si aliquis habet patrem vel matrem, et non possent vivere sine eo ; qui diceret ei, Vade ultra mare vel intra religionem, in hanc sententiam incidit. Alia est expositio. Hieronymus autem legit interrogative, idest, *Numquid proderit tibi*? Habetur Levit. xxii, quod alienigena non poterat sumere quæ consecrata erant Domino : ideo filios qui habebant patres pauperes, monebant quod offerent Deo. Et si patres vellent sustentari ex eis, dicerent eis : Si aliquid accipias ex illo quod Deo debeo offerre, numquid proderit tibi? Non : immo magis erit tibi in damnationem. Augustinus sic exponit. Dicebant Judæi, quod pueri dum erant sub tutela patris, eis tenebantur. Unde quando parvi sunt filii, patres offerunt pro filiis, et valet eis ; sed quando liberi arbitrii sunt, tunc non valet devotio aliena ; unde dicebant, quod omnis qui ad hunc statum potest pervenire, et patri suo dicere : *Munus quod ex me est, tibi proderit* : non tenebatur patri. Sed ex ista doctrina sequuntur duo inconvenientia. Unum contra proximum, aliud contra Dominum. Contra proximum, quia qui sic diceret, et qui sic instructus est, non honorificat patrem suum. Unde Rom. I, 30 : *Inventores malorum, parentibus non obedientes.* Et sequitur : *Qui talia agunt digni sunt morte.* Item contra Deum : unde dicit : *Et irritum fecistis mandatum Dei;* quasi dicat, Non solum fecistis contra proximum, immo etiam *irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritæ.* Proprie dicebantur hypocritæ qui intrabant theatrum, et habebant unam personam, et simulabant aliam cum larvis. Istis ergo Hypocritæ sunt, qui exterius aliud prætendunt quam habeant interius : unde interius intendebant lucra, exterius movebant homines ad offerendum Deo. Job xxxvi, 13 : *Simulatores et callidi provocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti fuerint. Bene prophetavit de vobis Isaias.* Hoc habetur. Isa. xxix. Primo ponit duplicitatem eorum secundo inutilitatem servitii, ibi, *Sine causa autem colunt me.* Dicit ergo : *Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me.* Et hoc litteram, quia honorabant labiis[1], sed corde longe erant a Deo : quia Christum in nomine Dei venientem non recipiebant. Vel sic : *populus hic labiis me honorat etc.* quod enim dicunt, quod homo debet offere Deo, videtur quod honorent Deum ; *cor autem eorum longe est :* quia non tendebant ad honorem Dei, sed ad cupiditatem : unde quanto cupiditas major, tanto caritas minor. Hoc habetur Hier. xii, 2 : *Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.* Sed numquid ista fictio valet eis? Non, quia non placet Domino : unde sequitur : *Sine causa autem colunt me.*

[1] Al. : « labia. »

Sed quid est hoc dictum? Jejunare est doctrina hominum, et canones sunt traditiones hominum : numquid qui hæc docent, sine causa colunt Deum? Intelligendum est in prejudicium mandatorum Dei Job XXXII, 21 : *Deum homini non æquabo* Act. V, 9 : *Obedire oportet magis Deo quam hominibus* Quare? Quia Deus decipi non potest. Isa. I, 13 : *Ne offeratis sacrificium frustra.* Ex hoc habemus quod homo magis debeat sibi conscientiam facere de transgressione mandati, quam de transgressione ecclesiasticæ constitutionis.

Et convocatis ad se turbis, dixit eis etc. Supra ostendit Dominus, Pharisæos calumniantes esse indignos quod reprehenderent discipulos, quia majoribus erant involuti peccatis : nunc autem prætermittens eos, instruit alios : ut impleatur quod dictum est supra XI, 25 : *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et primo instruit turbas; secundo discipulos, ibi : *Tunc accedentes discipuli etc.* Et circa primum duo facit. Primo præparat ad audiendum ; secundo dat doctrinam suam. Secunda ibi, *Non quod intrat in os coinquinat hominem.*

Notandum, quod ad audiendum aliquem alium requiritur attentio, per quam homo ad interiora revocetur, et in se congregetur. Et hoc facit, cum dicit, *Et convocatis eis* : quia oportet quod ad ipsum congregemur. Psalm. XXXIII, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini.* Secundo necessaria est diligentia in audiendo : ideo dicit, *Audite.* Prover. I, 5 : *Audiens sapiens, sapientior erit.* Item requiritur intellectus : unde dicit. *Et intelligite.* Psal. XCIII, 8 : *Intelligite insipientes in populo, et stulti aliquando sapite.*

Consequenter proponit altissimam doctrinam, quæ est perfectio moralis vitæ : unde notandum, quod aliquid immutatur ab exteriori, ut aqua calefit ab igne : aliquid ab interiori, ut homo mutatur per peccatum. Quantumcumque enim moveatur exterius, non est peccatum nisi consentiat homo interius. Job XXXVII, 9 : *Ab interioribus pervenit tempestas.* Unde primo ostendit quod non ab exterioribus secundo quod ab interiori. Dicit ergo : *Non quod intrat per os, coinquinat hominem.*

Contra, illud objicitur quod habetur per veterem legem : habetur enim Lev. XI, quod multa cibaria prohibentur, unde homines fiebant immundi.

Respondet Augustinus *contra Faustum*, dicens, quod aliquid dicitur immundum dupliciter. Uno modo secundum naturam suam ; et sic nulla sunt immunda secundum illud I ad Timoth. IV, 4 : *Omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.* Item aliquid potest esse immundum secundum significationem ; et sic potest aliqua res esse signum immunditiæ[1] et munditiæ : ut si accipiamus porcum et agnum in sua natura, utrumque est bonum ; tamen sua significatione porcus significat immunditiam, agnus innocentiam : ideo quantum ad significationem unum est mundum, aliud immundum. Et quia ante adventum Christi erat tempus in quo vivebant sub figuris, quia non adhuc patebat veritas ; ideo illæ observantiæ erant servandæ, et cadebant sub præcepto. Sed quia in adventu Christi veritas manifestabatur, cessabat figura ; ideo etc.

Sed iterum restat alia quæstio : quia habetur Act XV quod Apostoli præceperunt quod conversi abstinerent a suffocato et sanguine : ergo videtur quod veritate manente debeant teneri illæ observantiæ.

Antiqui dixerunt, quod istud ad litteram intelligendum est quod adhuc ab istis abstinendum est, quia immunda sunt. Sed hoc nihil est quia contradicit auctoritati Apostoli ad Tit. I, 15 : *Omnia munda mundis.* Aliqui dixerunt, quod istud partim ad litteram intelligendum est, partim moraliter : quod enim dicitur de fornicatione, illud ad litteram prohibuerunt ; quod autem a sanguine, hoc intelligendum est, quod sanguis innoxius non effunderetur ; quod vero dicitur de suffocato, sic intelligendum erat ut nullus alii calumniam inferret. Sed non debet sic intelligi, quamvis sit expositio vera. Versabatur enim quæstio, utrum gentiles conversi tenerentur ad ista quæ prohibuerunt Apostoli : ideo oportet intelligi se-

[1] Al. : « signum munditiæ. »

cundum quod Judæis erat consuetum. Ideo aliter dicendum est, quod Apostoli aliquid considerabant [1], et prohibebant, vel quia secundum se illicitum, vel quia occasio scandali : unde fornicationem quasi illicitam prohibuerunt ; sanguinem autem ne scandalum aliis facerent, ut scilicet scandalum tolleretur. Et hoc sonant verba Apostoli I ad Corinth. VIII, 9 : *Videte autem ne hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis.*

Item si objicitur : Ponatur quod aliquis in quadragesima comedat carnes, nonne coinquinatur? dicendum, quod non ex cibo, sed ex violatione præcepti Rom. XIV, 17 : *Regnum Dei non est esca et potus.*

Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Hic videtur tangere solum peccata quæ ex ore procedunt, et hæc coinquinant. Luc. XIX, 22 : *Ex ore tuo te judico, serve nequam.* Et supra VII, 2 : *Ex ore tuo judicaberis* [2]

Sed dicendum, quod proprium officium oris est dicere. Est autem duplex dicere : exterius ore corporali, et interius ore mentis, de quo Psalm. XIII, 1 : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus.* Sic ergo os potest intelligi os cordis, scilicet mens hominis ; et sic omne peccatum est ex ore, quia nunquam est peccatum nisi ex propositio mentis. Sic ergo *quod procedit ex ore*, scilicet cordis, *hoc coinquinat :* quia peccatum adeo est voluntarium, quod si non sit voluntarium, non est peccatum.

Tunc accedentes discipuli ejus etc. Hic instruit de scandalo vitando, et de principali quæstione, ibi, *Respondens autem Petrus.* Circa primum duo. Primo ponitur quæstio discipulorum, secundo Christi responsio. Hic intelligendum quod Pharisæi et discipuli audierunt hoc verbum, in quo intelligebant, quod omnes suas traditiones subverteret, non autem præcepta Domini : ideo abominantes nihil dixerunt, sed turbationem habuerunt : ideo discipuli dixerunt : *Scis quia Pharisæi, audito verbo hoc, scandalizati sunt.*

Hoc verbum *scandalum* frequenter invenitur in Scripturis : unde videndum quid significet. Scandalum in græco idem est quod offendiculum, ut lapis in via : unde offendiculum dicitur ubi est occasio ruinæ. Sed aliquando aliquis scandalizat active, aliquando passive. Active scandalum dicitur quando est aliquod factum quod est non solum in se malum, sed etiam aliis offendiculum : ideo scandalum dicitur dictum vel factum minus rectum præbens occasionem ruinæ. Et non dicitur cogitatum, quia oportet quod sit patens. Imo non dicit malum, sed minus rectum, quia oportet quod habeat speciem mali. I Thessal. V, 22 : *Ab omni specie mali abstinete vos.* Item est scandalum passivum ; ut si aliquis bonum verbum dicat, vel oret, alius scandalizetur, et accipiat sibi occasionem ruinæ. Unde Dominus non scandalizavit, sed ipsi ceperunt occasionem. Unde dixerunt [3] discipuli sui, quod Pharisæi inde ceperunt scandalum ; et hoc prænuntiatum erat per Isa. VIII, 14 : *Et erit vobis in sanctificationem : in lapidem autem offensionis, et in petram scandali.*

At ille respondens ait. Hic ponitur responsio Domini, et ostendit eorum scandalum contemnendum : primo quia alieni a Deo ; secundo quia nocivi hominibus, ibi, *Sinite eos : cæci sunt, et duces cæcorum.* Dicit ergo : *At ille respondens ait : Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur.* Ex verbis istis illi qui posuerunt duas naturas, voluerunt confirmare errorem suum : quia malam naturam a malo Deo dixerunt, bonam a bono. Unde dicunt : Si aliquis de mala creatione sit, et si videatur facere bona, non potest perseverare. Sed non est sic. Nam, ut dicit Hieronymus, contrarium habetur Hiere. II, 21 : *Ego te plantavi vineam electam, omne semen verum : quomodo ergo conversa es in amaritudinem ?* Hoc ergo patet quod non est a Deo. Sic ergo conversa est per istam plantationem non natura, sed aliquid superveniens intelligitur, et hoc est perversa voluntas : unde natura semper remanet,

[1] Al. : « non considerabant. »
[2] Ibi : *In quo enim judicaveritis, judicabimini.*

[3] Al. : « dixerant. »

sed voluntas perversa eradicatur : unde potest ista plantatio intelligi de traditione hominum, quæ est eradicanda, si sit contra Deum; sed traditio quæ est a Deo, nunquam est eradicanda. Unde *omnis plantatio*, idest traditio quæ non est a Deo Patre meo, *eradicabitur*. Et hoc habetur Act. v, 39 : de Gamaliele qui dixit : *Si fuerit hoc a Deo, non poteritis contradicere*. Hoc patet etiam in omnibus. Videbis aliquem qui bona opera facit fundata in caritate, ad Ephes. III, 17 : *In caritate radicati et fundati* : et hæc non possunt eradicari. Sed alia quæ non habent bonum fundamentum, ut dare eleemosynam propter vanitatem, eradicantur. Unde Eccli. XIV, 20 : *Omne opus corruptibile in fine deficiet, et qui facit illud, corruet in illo*. Unde sic intelligendum est Sap. VII : *Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas*.

Contra hoc habetur I ad Cor. III, 6 : ubi dicit Paulus : *Ego plantavi Apollo rigavit*. Ergo Paulus eradicabitur. Dico, quod Paulus non plantavit ut principalis, sed ut minister.

Sequitur : *Sinite illos : cæci sunt*. Hic ostendit scandalum eorum contemnendum[1], quia nocivi sunt hominibus. Et primo docet contemnendum, secundo præsumptionem eorum ; tertio nocumentum. Circa primum. Dicitis quod ita scandalizentur ; *sinite eos*, et non curetis.

Sed numquid non est curandum de scandalo? Nonne Dominus ut vitaret scandalum misit Petrum ad mare, ut solveret tributum ? Dicendum, quod scandalum aliquando oritur ex veritate : unde illud vitandum est scandalum quod potest vitari sine præjudicio veritatis, vitæ, vel doctrinæ, vel justitiæ : unde judex non debet dimittere judicium, si aliquis inde scandalizantur. Sed tamen distinguendum : quia aliqui scandalizantur ex infirmitate, aliqui ex certa malitia. Scandalum pusillorum vitandum est, veritate servata ; et tamen potest homo differre, vel remittere. Sed si ex malitia, non : et sic isti scandalizantur. Unde si non ex malitia scandalizarentur, non dixisset Dominus, *Sinite illos*, sed potius, instruite eos. Ad Titum III, 10 : *Hæreticum hominem post secundam monitionem devita*. Hier. v, 9 : *Curavimus Babylonem, et non est curata*.

Et quare *cæci sunt ?* Spiritualiter cæci sunt ignorantes. Isa. LVI, 10 : *Speculatores ejus omnes cæci*. Et quia ex certa malitia, non solum sunt cæci, sed etiam *duces cæcorum*, et magistri. Job XIX, 4 : *Si ignoravi, mecum erit ignorantia mea*. Quod sint duces cæcorum, hoc est bonum ; sed quod cæci, hoc est malum. *Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt*. Job XL, 6 : *Absconde eos in pulvere*, scilicet quantum ad corpus.

Respondens autem Petrus. Instruit eos hic de principali quæstione : ubi tria facit ; quia primo ponitur petitio Petri, secundo increpatio ; tertio doctrina. Secunda ibi, *At ille dixit : Adhuc et vos sine intellectu estis?* tertia ibi, *Non intelligitis etc*[2]. Dicit ego : *Respondens autem Petrus dixit ei : Edissere nobis parabolam hanc*. Petrus consuetus erat audire parabolas multas ab eo ; ideo credebat quod loqueretur parabolice : vel quia Petrus nutritus erat in observantiis legalibus sicut dixit in Actibus Apostolorum cap. I : *Absit a me Domine : nunquam coinquinatum intravit in os meum*. Ideo credebat quod ad litteram non diceret, sed parabolice. Prov. I, 6 : *Animadvertet parabolam, et interpretationem, et verba sapientium, et ænigmata eorum. At ille dixit : Adhuc et vos sine intellectu estis?* Dominus enim omnibus in Petro respondit, qui pro omnibus loquebatur. Hic reprehendit eos. Sed quare ? Una ratio est quam ponit Hieronymus : quia quod palam dictum est, parabolice dictum putant. Sicut enim reprehendendus est qui manifestat occulta, sic e converso qui occultat manifesta. Psalm. XXXI, 9 : *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus*. Alia ratio est Chrysostomi : quia videbatur zelare pro Judæis, quia nutritus in legis doctrina ; ideo videbatur inde tristari. Consequenter exponit : et primo exponit quod dixerat, scilicet *Quod intrat in os* ; secundo secundum quod dixerat, scilicet *Sed quod exit de ore, hoc*

[1] Al. : « vitandum. »

[2] Al. : « *Nolite etc.* »

coinquinat hominem : tertio concludit intentionem. Dicit ergo : *Non intelligitis quod omne quod in os intrat, in ventrem vadit, in secessum emittitur ?* Et quare sic dicit Dominus ? Dicit Chrysostomus, quod loquitur eis quasi assuetis in observantiis legis. Erat autem intentio legis, quod dum cibus erat in ore indigestus, immundus [1] erat ; sed cum digestus, mundus : unde semper dicitur in lege : *Immundus erit usque ad vesperum.* Ideo ponamus quod servari debeant istæ observantiæ, non tamen reddunt [2] hominem immundum, nisi ad tempus : unde quod transit, non potest immundare eos. Vel aliter. Nihil potest immundare animam quod non contingit eam : cibus autem non contingit animam ; et hoc est signum, quia *in ventrem vadit, et in secessum emittitur.*

Sed, sicut dicit Hieronymus, contra hoc objiciunt aliqui, dicentes Dominum esse ignarum naturalis scientiæ, quia non totum in secessum transmittitur. Unde quidam volentes sic intelligere, quod totum emittatur, volunt quod nihil convertatur in humanam naturam ; sed solum quod tractum est ab Adam, multiplicetur, et hoc solum resurget ; unde quod ex cibis est, secundum eos non resurget. Unde et artifices plumbum ponunt cum auro, ut plumbum consumatur, aurum conservetur. Sic resistunt cibi ne calor naturalis consumat illud quod est de virtute naturæ. Sed hoc videtur impossibile ; quia non potest aliquid majus fieri nisi per rarefactionem ; quia nihil aliud est rarefieri, nisi assumere majorem quantitatem. Item homo communiter se habet cum animalibus in sensitiva et in nutritiva, in vegetativa cum plantis : sed sic est quod ista augentur et nutriuntur ex nutrimento : ergo et homines eodem modo augentur et nutriuntur. Quid est ergo quod dicit, quod *in secessum emittitur ?*

Dicit Hieronymus, quod non solum intelligitur superfluitas immunda ; immo quocumque modo fiat, sive per fimum [3] sive alio modo. Et hoc etiam secundum Philosophum, quia licet secundum speciem maneat, tamen secundum materiam fluit ; ut si ignis in specie remaneat, sed materia consumitur. Potest etiam sic dici. *Omne quod intrat in os, in ventrem vadit,* aliquid : unde aliquando in Scriptura totum pro parte sumitur.

Quæ autem procedunt de ore : jam [4] dictum est quod per os intelligitur mens : *de corde exeunt, et ea coinquinant hominem :* quia peccata cordis sunt cogitationes et affectus. Isa. I, 16 : *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Item ponit peccata quæ sunt contra præcepta secundæ tabulæ : *Homicidia, adulteria, fornicationes, furta.* Item peccata oris contra proximum, *Falsa testimonia, blasphemiæ,* contra præcepta primæ tabulæ. Unde hæc sunt quæ coinquinant hominem, quia hæc a mente procedunt. *Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem.* Hic concludit, et ponit hanc conclusionem, ut principali intentioni respondeat. Item, quia discipuli non erant intelligentes ; ideo concludit quod contra traditionem solum dicebatur.

2. Supra ostensa est sufficientia ejus doctrinæ, quia observantiam legis non requirit ; hic ostendit quod non coarctatur ad unum populum, sed etiam ad salutem gentilium sufficit. Ostenditur autem triplex effectus in gentilibus. Primo in liberatione a potestate dæmonis ; secundo ab infirmitatibus peccatorum ; tertio in spirituali refectione. Secunda ibi, *Et cum transisset inde Jesus, venit secus mare Galilææ.* Tertia ibi, *Jesus autem, convocatis discipulis suis, dixit.* Ostenditur ergo liberatio a potestate dæmonum, quia mulierem obsessam a diabolo liberavit. Primo locus describitur ; secundo instantia mulieris ; tertio exauditio. Secunda ibi, *Et ecce mulier Chananæa etc.* Tertia ibi, *Tunc respondens* [5] *Jesus, ait illi etc.* Dicit ergo : *Et egressus venit in partes Tyri et Sidonis.* Tyrus et Sidon sunt duæ civitates gentilium. Quia a Judæis re-

[1] Al. : « et immundus. »
[2] Al. : « non reddent. »
[3] Al : « fumum. »
[4] Al. : « quia. »
[5] Al. : « *et respondens etc.* »

pellebatur, ideo ad gentes secessit, secundum illud Act. xiii, 46 : *Vobis oportebat*[1] *primum loqui regnum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.* Et primo ostendit Dominus eminere conversionem observatorum legis ; secundo transitum ad gentes, quod significatum fuit Act. x, ubi dicitur quod cum Petrus esset apud Cornelium, vidit linteum etc., et dictum est ei ver. 15 : *Quod Deus purificat, tu ne immundum dixeris etc. Et ecce mulier.* Hic ponitur instantia mulieris : circa cujus petitionem tria significantur. Primo pietas ; secundo fides ; tertio humilitas ; et hæc necessaria sunt ad impetrandum. Secunda ibi, *At illa venit, et adoravit eum.* Tertia ibi, *At illa dixit, Etiam Domine.* Primo ponitur interpellatio ; secundo adjutorium discipulorum, ibi, *Et accedentes discipuli ejus rogabant eum.* Circa primum primo ponitur pietas mulieris ; secundo taciturnitas Christi, ibi, *Qui non respondit ei verbum.* Dicit ergo : *Et ecce mulier Chananæa etc.*

Sex possumus notare. Primo conversio petentis. Eccli. xviii, 23 : *Ante orationem præpara animam tuam, et noli esse quasi homo qui tentat Deum.* Præparat enim animam, quando a vitiis se mundat. Isa. i, 15 : *Cum multiplicaveritis orationes, non exaudiam vos : manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Et hoc designatur per hoc nomen, *Chananæa*, quæ idem est quod mutata. Psal. 76, 11 : Hæc est mutatio dexteræ excelsi. Item qui convertitur, debet non solum vitare peccatum, sed etiam occasionem peccati. Eccli. xxi, 2 : *Quasi a facie colubri fuge peccatum.* Secunda notanda est devotio, quia clamabat. Clamor magnum affectum designat. Psal. cxix, 1 : *Ad Dominum, cum tribularer, clamavi.* Tertio notatur pietas, quia alienam miseriam suam reputabat : unde dicit, *Miserere mei :* et hoc est magna misericordia. Job xxx, 25 : *Flebam super eum qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi.* Item tangitur humilitas, quia petiit ex confidentia misericordiæ Dei. Dan. ix, 4 : *Custodiens pactum, et misericordiam diligentibus te,* et custodientibus mandata tua. Quarto tangitur fides quæ necessaria est ad petitionem. Jac. i, 6 : *Postulet autem in fide nihil hæsitans.* Item confitetur divinam naturam in eo, in hoc quod dicit, *Domine.* Psal. cix, 3 : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* Item humanam, *Filii David,* qui[2] ex semine David. Rom. i, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Item expositio propriæ necessitatis. *Filia mea male,* idest graviter, *a dæmonis vexatur.* Et potest esse typus totius Ecclesiæ gentilium : vel cujuslibet pro conscientia quæ a dæmonio vexatur, cum contra conscientiam operatur. Luc. vi, 18 : *Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur.* Et dicit, *Male,* in quo aggravat peccatum. II, Paral. ult., *Peccavi, Domine, peccavi, et iniquitatem meam agnosco, ne simul perdas me cum iniquitatibus meis.*

Consequenter ponitur taciturnitas Christi : *Qui non respondit ei verbum.* Sed hoc videtur mirabile quod fons pietatis tacuit. Et assignatur triplex ratio. Prima ne videretur ire contra illud quod supra x, 5 dixerat : *In viam gentium ne abieritis.* Ideo prompte noluit exaudire ; nihilominus tamen quia multum institit, accepit quod petivit. Ideo datur intelligi quod propter instantiam petitionis impetratur quod supra legem est : erat enim de lege quod soli Judæi salvarentur. Sed ista per instantiam suam impetravit quod erat supra legem. Secunda ratio est ut magis cresceret devotio. Habac. i, 2 : *Usquequo clamabo, et non exaudies ; vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis ? Quare ostendisti mihi iniquitatem et dolorem, videre prædam et injustitiam*[3] *contra me ?* Tertia ratio ut daret occasionem discipulis, ut et ipsi intercederent pro ea : quia quantumcumque sit aliquis bonus, indiget tamen orationibus aliorum.

Statim sequitur intercessio discipulorum : et primo ponitur eorum petitio ;

[1] Al. : « oportebit. »
[2] Al. : « quia. »
[3] Al. : « justitiam. »

secundo Christi responsio. Dicit ergo : *Et accedentes discipuli ejus rogabant eum.* Et quare accesserunt ? Una ratio est quia nesciebant quare tantum retardabat; secunda moti erant misericordia ; item non poterant pati mulieris importunitatem. Luc. XI, 8 : *Si perseveraverit pulsans ; dico vobis, et si non dabit illi surgens eo quod amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios.* Discipuli non dicunt, Sana eam, sed, *Dimitte eam ;* idest, dicas ei : Nihil faciam tibi. Et iste est modus loquendi : quoniam cum intendimus unum, dicitur contrarium.

Sed objicitur : quia Marci VII, dicitur quod ingressa est in domum, et ibi petiit. Quid est ergo quod hic dicitur, *Quia clamat post nos?* Augustinus dicit, quod sine dubio primo in domo fuit, et ibi dixit, *Miserere mei :* et tunc recessit Jesus, et illa secuta est eum.

Tum[1] sequitur responsio Christi ; *Ipse autem respondens etc.* Satis videbatur mulier pietatem ostendisse ; sed hæc videbatur naturalis : ideo Dominus exigebat possessionem fidei : ideo abjiciebat eam ; et dixit : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Hebræorum erat peculiaris : unde dicebant Psal. XCIV, 7 : *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Et illæ oves perierant, quia abducti erant per diversas observantias : unde supra IX, 26 : *Videns turbas misertus est eis, quia erant vexati et jacentes, sicut oves non habentes pastorem.* Psal. CXVIII, 176 : *Erravi sicut ovis quæ periit.*

Sed quid est quod dicit : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Nonne habetur Isa. XLIX, 6 : *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ?* Ergo non solum ad Judæos missus est, sed et ad gentes.

Dicendum, quod ad omnes missus est, ut omnes in unum congregaret ; sed missus est primo ad Judæos ut Judæos ad gentes transferret. Rom. XV, 8 : *Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.*

At illa venit, et adoravit : unde ingerit se. Et primo ponitur professio istius ; secundo responsio. Ponitur professio, quia Deum recognovit, quia eum adoravit : licet enim haberet repulsus Apostolorum, tamen ingessit se, et adoravit. In hoc Deum recognoscit. Deuter. VIII, 19 : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Psal. LXV, 4 : *Omnis terra adoret te, Deus. Adjuva me.* Non dicit, Ora pro me ; sed, *Tu adjuva me,* quia potes. Psal. CXX, 2 : *Auxilium meum a Domino, qui fecit cœlum et terram. Qui respondens dixit , Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.* Hoc additur ad probandum humilitatem, quia jam constabat satis de fide ; ostendens excellentiam Judæorum ad gentes. Tunc enim probatur humilitas, quando patitur quod exprobretur gens sua : unde dicit : *Non est bonum etc.* Judæi vocabantur filii : unde Isai. I, 2 : *Filios enutrivi et exaltavi ; ipsi autem spreverunt me :* quia ipsi instructi erant in mandatis Dei. Joan. X, *panis est doctrina.* Eccli. XIII, 3 : *Cibavit eos pane vitæ et intellectus.* Panis iste potest dici miracula Domini, vel documenta legis. Hic ergo panis fidelibus, scilicet Judæis, debetur[2]. *Non est ergo bonum sumere panem filiorum,* idest Judæorum, qui jamdiu sunt filii, *et mittere canibus,* scilicet gentilibus : quia sicut canis est animal immundum, sic gentes. Unde supra, VII, 6 : *Nolite sanctum dare canibus.* Unde non adhuc totaliter repudiaverunt ; sed, sicut dicit Hieronymus, conveniens est quod Judæi canes dicantur[3], secundum illud Psal. XXI, 17 ; *Circumdederunt me canes multi.* Et Eph. IV, 28 : *Nos autem filii sumus.*

At illa dixit, Etiam Domine. Hic tangitur mira humilitas mulieris, et sapientia. Visus est contumeliam inferre genti suæ ; sed humilitatis est quod concedit contumeliam dictam. Unde dicit, *Etiam Domine.* Item major ostenditur humilitas, quia ipse Dominus dixerat *canes* ;

[1] Al. : « tunc. »

[2] Al. : « Hunc ergo panem qui fidelibus, scilicet Judæis, debetur. »

[3] Al. : « conveniens est quod Judæi canes dicuntur. »

sed ista dixit *catellos :* unde dicit : *Nam et catelli edunt de micis.* Item Dominus vocaverat filios Judæos, sed ista dominos ; unde dicit : *Quæ cadunt de mensa dominorum.* Et humiliter ita scivit compellere Dominum ; quasi dicat : Non peto, Domine, quod tot beneficia conferas nobis quot Judæis, sed de micis des nobis. Eccli. xxxv, 21 : *Oratio humiliantis se penetrat cœlos.* Et Psal. ci, 18 : *Respexit in orationem humilium.* Ideo Dominus exaudivit. *Tunc respondens Jesus, ait illi etc.* Et tria facit. Primo ponitur ejus commendatio ; secundo exauditio ; tertio effectus. Quando se humiliat dicit : *Magna est fides tua.* Magna, quia magna credit. Item propter rectitudinem. Jac. i, 6 : *Postulet autem in fide nihil hæsitans.* Item magna propter fervorem : unde infra, xvii, 19 : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc ; et transibit.* Ideo sequitur exauditio : *Fiat tibi sicut vis.* Psal. cxliv, 19 : *Voluntatem timentium se faciet.* Sequitur effectus : *Et sanata est filia ejus ex illa hora.* Unde principio Gen. i, 3 : dixit : *Fiat lux, et facta est lux,* Sic et hic, *Fiat tibi.* Illud enim verbum fuit verbum æternum. Eccle. viii, 4 : *Sermo ejus potestate plenus est.*

3. Supra confirmata doctrina evangelica per liberationem gentilium a potestate demonum per virtutem Christi, nunc confirmat per liberationem ab infirmitatibus spiritualibus per hoc quod multos curavit. Et tria facit. Primo ponitur locus ; secundo oblatio ; tertio liberatio. Secunda ibi, *Et accesserunt ad eum turbæ multæ etc.* Tertia ibi, *Et curavit eos.* Describitur primo locus in generali : quia *cum transisset*, scilicet de regione gentilium, *venit juxta mare*, quod erat in Judæa, quod aliquando vocatur Genesareth, aliquando mare Galilææ. Per hoc quod revertitur ad Judæos, significatur quia reliquiæ Israel salvabuntur. Ad Rom. xi, 5 : *Sic ergo et in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei salvæ factæ sunt.* Deinde describitur locus in speciali, dicens : *Et ascendens in montem, sedebat.* Per montem significatur altitudo verbi. Psal. xxxv, 7 : *Justitia tua sicut montes Dei.* Sed Jesus non stabat, sed sedebat ; quia, nisi descendisset, non cognovissemus : secundum illud Psal. cxliii, 5 : *Domine, inclina cœlos*[1] *tuos, et descende.* Item per montem altitudo gloriæ, ut habetur Gen. xix, 17 : *In monte salvum te fac etc.*, ad significandum quod ibi est vera quies, non hic. Ad Hebr. xiii, 14 : *Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus :* idest futuram expectamus.

Sequitur oblatio : *Et accesserunt ad eum turbæ multæ etc.* Et primo ponitur quantum ad multitudinem turbarum ; secundo quantum ad oblationem infirmorum ; tertio quantum ad modum. Circa primum : *Tunc accesserunt ad eum turbæ multæ.* Psalm. lxxxv : 9, *Omnes gentes quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine.* Et non accesserunt vacui : quia *secum habentes mutos, cæcos, claudos, etc.* Et in hoc significatur quod qui convertuntur ad Dominum, debent offerre alios Domino ; et hoc est quod dicit : *Habentes mutos, cæcos, claudos, et debiles. Debiles* latine significat defectum virtutis ; sed græce dicitur qui habet manum debilem : sicut enim claudus dicitur qui in pedibus læsus est, sic debilis qui manum aridam habet. Per istos significantur diversa genera morborum spiritualium. Per mutos significantur illi qui Deum laudare non possunt, de quibus Isa. lvi, 10 : *Canes muti non valentes latrare.* Claudi dicuntur qui nunquam firmiter ambulant ad bonum, sed cito ad malum convertuntur. III Reg. xviii, 21 : *Quare claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum.* Per cæcos significantur infideles, qui privati sunt lumine fidei. Isa. lix, 9 : *Palpavimus tenebras.* Per debiles, qui habent aridam manum, significantur illi qui habent debile cor. Psalm. xxi, 16 : *Aruit tanquam testa virtus mea. Et alios multos.* In hoc magnam fidem ostendebant, quia non solum suos, sed alios. Item ostendunt devotionem suam ex modo : aliquando enim rogaverunt ut manum apponeret, ut supra ix ; aliquando autem

[1] Al. : « oculos. »

ut fimbriam tangerent, ut supra eodem, scilicet IX et XIV. Sed modo sufficiebat ponere ad pedes ejus. Et per hoc mystice datur intelligi nobis, quod peccatores quos convertimus, non debemus nobis subjicere, secundum quod habetur I Corinth. IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi*[1] *et dispensatores mysteriorum Dei.*

Sequitur de curatione : et primo ponitur curatio ; secundo admiratio ; tertio effectus. Dicit ergo : *Et curavit eos.* Psal. CVI. 20 : *Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interioribus eorum.* Et alibi, Psal. CII, 3 : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus nostris, qui sanat omnes infirmitates nostras.* Et sequitur admiratio : *Ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos etc.* Hic ponitur effectus. Istud prædictum erat Isa. XXXV, 5 : *Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt etc.* Et in Psal. CVIII, 3 : *Mirabilia opera tua.*

Sed quæritur. Quare non facit mentionem de debilibus? Quia non erat actus oppositus, cui possit respondere[2].

Sed videte[3] quod aliqui visis miraculis blasphemabant, ut habetur supra. XIV. Sed isti collaudabant : unde *magnificabant Deum Israel.*

Jesus autem, convocatis discipulis etc. Hic ostenditur doctrina Christi laudabiliis per refectionem bonorum : et primo ponitur motivum : secundo materia ; tertio distributio ; quarto refectio. Secunda ibi, *Et dicunt ei discipuli etc*, Tertia ibi, *Et præcepit turbæ ut discumberent;* quarta ibi, *Et comederunt omnes, et saturati sunt.*

Notandum, quod motivum istud ponitur post præmissa, quia infirmi non possunt cibari, quia *omnem escam abominata est anima eorum.* Psal. CVI, 18 : Ideo oportet quod antequam cibentur, sanentur : sic etiam in spiritualibus. Augustinus : « Palato infirmo pœna est panis, qui sano est amabilis. » Et ideo Dominus post sanationem, cibat.

Et notandum, quod primo convocat discipulos, ut reddat attentos, ut sint memores miraculi. Item ut det exemplum nobis quod quantumcumque sit homo magnus, debet se comportare minoribus. Eccl. III, 20 : *Quanto major es, humilia te in omnibus.*

Unde *convocatis discipulis suis, dixit : Misereor turbæ etc.* Hoc fuit motivum : unde ostendit humanitatem convenientem divinitati. Misericordia est passio, quia misericors est miserum cor habens, quia reputat alienam miseriam suam. Sed misericordia maxime Deo convenit. Psal. CII, 8 : *Miserator et misericors Dominus, longanimis, et multum misericors.* Et quam reputat ut suam, repellere debet ut suam. Unde Dominus inquantum repellit miseriam dicitur misericors. Sed ponitur motivum miserendi triplex. Primo ponit perseverantiam ; secundo inopiam, tertio periculum imminens. Primo ponitur perseverantia, cum dicitur : *Quia triduo jam perseverant mecum.* Ex quo potestis cognoscere quod qui cum Christo perseverant, pane suo reficiuntur ; quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* Infra. XXIII, 13. Per triduum potestis intelligere confessionem sanctæ Trinitatis : unde infra ult. 19 : *Euntes in universum mundum, baptizate in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Vel triplicem actum, scilicet cordis, oris, et operis. Item triplex tempus sæculi ; scilicet tempus legis naturæ, legis mosaicæ et legis gratiæ, et gloriæ in fine. Psalm. XVI, 15 : *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Vel per triduum, triduum mortis Christi. Unde illi triduo sustinent Dominum qui conformarunt se morti Christi. Oseæ VI, 3 : *Vivificabit nos post triduum, et in die tertia suscitabit nos.* Unde per mortem Christi expectamus justificationem. Ad Gal. ult. 17. *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro portantes.* Secundum quod tangitur est inopia : unde dicit, *Non habent quid manducent.* Sed quare per triduum expectavit? Ne possent calumniari quia[4] refecti essent cibo quem secum portaverant. Secundum mysterium, illorum miseretur qui suam miseriam cognoscunt. Apoc. III, 17 :

[1] Al. : « ut Dei ministros. »
[2] Al. : « reddere. »
[3] Al. : « videtur. »
[4] Al. : « qui. »

Nescis quia miser es, et miserabilis et pauper et cæcus et nudus etc. Tertium est periculum. *Et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via :* deficiunt enim in via qui verbo Dei non reficiuntur. Deut. VIII, 3 : *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Eccl. XIII, 2 : *Cibavit eum pane vitæ et intellectus.*

Et dicunt ei discipuli etc. Hic ponitur materia. Et primo quo modo dedit; secundo quanta materia aderat. Unde dicit : *Et dicunt : Unde ergo in deserto panes tanti?* Hic tarditas et oblivio discipulorum reprehenditur, quia supra Dominus satiaverat ex quinque panibus quinque millia. Unde ex tarditate et oblivione reprehenduntur. Secundum mysterium in hoc gratia Dei et misericordia significatur, qui indignis mysteria sua revelat, et per eos sacramenta ministrat. Hierem. I, 16 : *Nescio loqui, Domine, quia puer sum. Cui Dominus : Noli dicere quia puer ego sum.* Exod. IV, 1 : *Imperditionis sum linguæ, et tardioris etc.* Isa. III, 3 : *Nam sum mendicus, et in domo mea non est panis : nolite me constituere principem populi.* Deinde ponitur quanta materia aderat : unde : *Ait illis Jesus : Quot panes habetis?* Et non petiit ut ignorans, sed ut miraculum ostenderetur; unde et paucos pisciculos supra in alio miraculo commemorari fecit. Et dicitur quod quinque panes habebant, et duos pisces, in quibus doctrina legis significabatur; et illi panes erant hordeacei : hic sunt septem, et non dicuntur hordeacei : in quibus significatur lex nova septiformi gratia Dei[1] informata. Item in illa duo tantum fuerunt pisces; in hac autem multi pisciculi. *Vos elegit Deus pauperes in mundo, divites in fide* : Jac. II, 5. Et in Psal. VIII, 9 : *Volucres cœli et pisces maris, qui perambulant semitas maris*, idest hujus mundi. *Et præcepit turbæ ut discumberent super terram.* Hic ponitur dispositio : et primo disponit; secundo materiam accipit; tertio gratias agit, et frangit, et distribuit. Dicit ergo, *Et præcepit.* In alia refectione habetur quod fecit super fenum recumbere. Per fenum temporalia significantur : unde Isa XL, 6 : *Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri.* Unde in veteri lege erat fundamentum super temporalia, in nova solum super stabilitatem gloriæ. Eccle. I, 4 : *Terra autem in æternum stat.* Vel per fenum significatur quod supra temporalia debemus sedere. Unde possessio non prohibetur, sed dilectio, sive allectio. I Joan. II, 15 : *Nolite diligere ea quæ in mundo sunt. Et accipiens septem panes :* in quo significatur quod quicquid de spiritualibus administratum est aliis, primo fuit in Christo : unde Act. I, 1 : *Cœpit Jesus facere et docere.* Omnia spiritualia in eo fuerunt. Unde Joan. III, 34 : *Non dedit ei Deus spiritum ad mensuram. Et gratias agens fregit, et dedit discipulis :* unde dedit nobis exemplum ut gratias agamus. I ad Thessal. V, 18 : *In omnibus gratias agentes.* Deinde quia non omnibus omnia, ut habetur I ad Corinth. ult. Item I ad Corinth. XII, 4 : *Divisiones gratiarum sunt.*

Consequenter sequitur ordinata distributio : quia *et dedit discipulis, et discipuli dederunt populo :* primo discipulis, qui erant mediatores. Deuter. V, 5 : *Ego sequester et medius fui inter Deum et vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus etc.* Et I ad Corinth. IV, 5 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.*

Consequenter ponit quo ad plenitudinem refectionis ex abundantia reliquiarum, et ex numero manducantium : *Et comederunt omnes.* Posset aliquis dicere quod de pauco pane possunt multi accipere ita quod quilibet parum : sed non sic; immo *saturati sunt :* unde usque ad saturitatem manducaverunt. Psal. LXXVII, 29 : *Manducaverunt, et saturati sunt omnes.* Item multæ fuerunt reliquiæ : quia *tulerunt septem sportas.*

Sed quare, cum pauciores panes fuissent, plures reliquiæ remanserunt, cum scilicet saturaverit quinque millia de quinque panibus? Potest dici, quod idem sunt vel plus, septem sportæ quam duodecim cophini. Chrysostomus dicit, quod diversa fecit miracula, et modo diverso,

[1] Al. : « septiformis gratiæ Dei. »

ut discipuli magis memores essent. In primo miraculo tot fuerunt reliquiæ[1] quot Apostoli ; hic autem secundum numerum panum : in quo significatur quod spirituales homines refici debent septiformi gratia Dei. I ad Corinth. II, 14 : *Animalis enim homo non percipit ea quæ Dei sunt.*

Sequitur numerus comedentium : *Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum.* Supra fuerunt quinque millia, quia vacabant quinque sensibus, vel propter quinque libros Moysis ; hic autem quatuor propter quatuor virtutes cardinales, vel propter quatuor Evangelistas. *Extra parvulos et mulieres.*

Sed quare excipiuntur isti? Quia imperfecti et infirmi a vera doctrina excluduntur. Ad Ephes. IV, 13 : *Donec occurramus omnes in virum perfectum etc.*

CAPUT DECIMUMSEXTUM

1. Et accesserunt ad eum Pharisæi et Sadducæi tentantes, et rogaverunt eum, ut signum de cœlo ostenderet eis. At ille respondens ait illis : Facto vespere dicitis : Serenum erit, rubicundum est enim cœlum ; et mane : Hodie tempestas, rutilat enim triste cœlum. Faciem ergo cœli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis ? Generatio mala et adultera signum quærit ; et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Et relictis illis, abiit. Et cum venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis : Intuemini, et cavete a fermento Pharisæorum et Sadducæorum. At illi cogitabant inter se dicentes : Quia panes non accepimus. Sciens autem Jesus dixit : Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis? Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum, et quinque millia hominum, et quot cophinos sumpsistis ; neque septem panum, et quatuor millia hominum, et quot sportas sumpsistis? Quare non intelligitis quia non de pane dixi vobis : Cavete a fermento Pharisæorum et Sadducæorum? Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina Pharisæorum et Sadducæorum.

2. Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi, et interrogabat discipulos suos, dicens, Quem dicunt homines esse Filium hominis? At illi dixerunt: alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Hieremiam, aut unum ex prophetis. Dicit illis Jesus : Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit : Tu es Christus Filius Dei vivi. Respondens autem Jesus dixit ei : Beatus es Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cœlorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.

3. Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus. Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymam, et multa pati a senioribus, et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere. Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens : Absit a te, Domine ; non erit tibi hoc. Qui conversus dixit Petro : Vade post me, satana, scandalum es mihi : quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum. Tunc Jesus dixit discipulis suis : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam ; qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Quid enim prodest homini si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis ; et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis venientem in regno suo.

1. Supra Dominus ostendit sufficientiam evangelicæ doctrinæ, quia nec observantiis legalibus indiget, item quia non solum uni populo est necessaria ; hic ostendit puritatem, et excellentiam. Primo ostendit eam puram servandam ab omni traditione ; secundo per altitudinem fidei omnes opiniones humanas transvolare, ibi, *Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi.* Circa primum primo describitur calumniosa tentatio ; secundo confutat ; tertio cavendum docet. Secunda ibi, *At ille respondens ait illi etc.* Tertia ibi, *Et cum venissent discipuli ejus trans fretum etc.* Circa primum primo commemorat locum ; secundo ponitur tentativa interrogatio.

Notandum, quod sicut supra quando paverat de quinque panibus turbas, dimisit, et sic hic. In hoc primo datur exemplum prædicatoribus quando non se ingerant, sed revertantur. Job. XXXIX, 5, de onagro. *Quis dimisit onagrum liberum, et vincula ejus quis solvit? etc.*

[1] Al. : « primo primi miraculi, in quo tot reliquiæ etc. »

Ascendit in naviculam, ne sequeretur eum turba. Unde ponitur impedimentum quare non possent eum sequi. Unde *ascendit in naviculam*, idest in mentem, quæ agitatur fluctibus hujus mundi. Sapien XIV, 3 : *Quoniam dedisti in mari viam, et inter fluctus semitam :* ostendens quod debet ibi intrare, ut ibi requiescat. *Et venit in fines Magedan*. Magedan, poma interpretatur, et per hunc locum sacra Scriptura significatur, ubi poma simul cum aliis fructibus crescunt. Cant. VI, 10 : *Descendi ut viderem poma convallium.*

Sequitur tentiva interrogatio : *Et accesserunt Pharisæi et Sadducæi tentantes, et rogaverunt eum.* Eccli. XIX, 23 : *Est qui nequiter se humiliat, et interiora ejus plena sunt dolo. Ut signum de cœlo ostenderet eis.* Et petierunt signum de cœlo. Habetur Joan. VI, 49 : *Patres vestri manducaverunt manna*[1] *in deserto :* unde panem de cœlo dedit eis. Et I ad Corinth. I, 22 : *Judæi signa petunt.* Et in Psal. LXXIII, 9 : *Signa nostra non vidimus etc.* Tunc reprehendit eos ; et primo de ignavia ad credendum divina. Si enim aliquis defectum habet ex natura sensuum, excusationem habet ; sed cum habet sapientiam in terrenis, et ignaviam in spiritualibus, reprehendendus est. Sap.. XIII, 1 : *Vani sunt omnes filii hominum, in quibus non est scientia Dei.* Et primo ostendit solertiam in terrenis ; secundo ignaviam in spiritualibus. Dicit ergo : *At ille respondens ait : Vespere facto etc.* Hoc habet sensum litteralem et mysticum. Litteralem, quia ex aliqua dispositione poterant cognoscere signum serenitatis. *Dicitis : Serenum erit, rubicundum est enim cœlum.* Item tempestatis, quia dicitis : *Hodie erit tempestas, rutilat enim triste cœlum :* quia tristitiam designat. Quando enim aer est turbidus, non sunt homines ita læti. Rubedo enim serotina est signum serenitatis. Ratio est, secundum Philosophum, ex diffusione radiorum solis super vapores. Quando enim vapores sunt multi, tunc radii non possunt penetrare, et tunc fit color niger in aere ; quando vero subtiles, penetrant. Sed quando quod est igneum dominatur, tunc apparet color rubeus, ut apparet in flamma ; quia cum magis elevatur, magis apparet rubedo in ea. Ideo significatur quod vapores non sunt multi, et significatur serenitas. Sed cum mane aliquando resolvitur in rorem vel in pluviam, est signum tempestatis. Secundum mysterium, per vespere significatur passio Christi. Vespere sol occidit ; sic Christus vespere mundi passus est. Malach. III, 2 : *Quis poterit cogitare diem adventus ejus, et quis stabit ad videndum eum ? Ipse enim quasi ignis conflans.* Psalm. XXIX, 6 : *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Unde rutilans apparuit in vespere, et significavit tranquillitatem. Job. III, 22 : *Post tempestatem tranquillitatem facis, et post lacrymationem et fletum, exultationem infundis.* In resurrectione, quæ per mane[2] significatur, apparuit rubedo in martyribus, et significat tempestatem peccatoribus. Vel per mane significatur mane diei judicii, quem præcedet rubor. Psalm. XCVI, 3 : *Ignis ante ipsum præcedet.* Unde estis instructi in istis terrenis : *Faciem cœli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis* scire? Duo sunt tempora : unum respondet adventui primo, aliud adventui secundo. Quædam signa præcesserunt primum adventum. Isa, XLIV, 8 : *Rorate cœli desuper, et nubes pluant justum ; aperiatur terra, et germinet Salvatorem.* Et cap. XLV, 15 : *Vere tu es Deus absconditus.* Sed in fine Deus manifeste veniet, et apparebunt signa de cœlo. Sed non est tempus. Vel aliter : *Faciem cœli dijudicare nostis etc.*, quasi dicat : Vos quæritis signum adventus. Superfluum est signum petere, ubi sunt multa signa. Supra XI, 5 : *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur etc.* Hoc signum dederat Isa. XXXV, 4 : *Ipse Dominus veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum etc.*

Quidam ex auctoritate ista arguunt, quod debemus satagere ad cognoscendum secundum adventum. Augustinus autem exponit de primo adventu. Primus adventus certissimus est, quia est ad salu

[1] Al. : « uvam. »

[2] Al. : « per quam mane. »

tem ; salus per fidem, fides per cognitionem : ideo necessarium est ut agnoscatur. Sed secundus est ad renumerandum ; ideo occultatur, ut homines magis sint soliciti.

Deinde denegat signum petitum : unde dicitur : *Generatio mala et adultera signum quærit.* Dicitur autem generatio mala, quia recedit a Deo ; malum enim est per recessum a Deo : *Dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo :* ut habetur Deut. XXXII, 15 : Sed adultera, quia alii se copulavit. Psalmus : *Si derelinquam te in vita mea.* Isa. LV, 6 : *Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas. Signum petit;* et non debet habere : quia *signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ :* quia sicut Jonas in ventre ceti fuit tribus diebus et tribus noctibus, ita etc. ut supra XII, habitum est.

Sed quare magis ponit signum resurrectionis quam aliud signum? Dicendum, quod per resurrectionem nobis salus advenit. Rom. X, 9 : *Si credideris in corde tuo quod Christus resurrexit, salvus eris :* quia resurgendo vitam reparavit, quia per resurrectionem Christi resurgemus. Ideo istud signum datum est fidelibus, et omnia alia retorquentur ad istud, quia scilicet resuscitavit Lazarum etc. Unde istis non est datum aliud signum. Discipulis autem suis dedit signum de cœlo, cum ostendit eis gloriam suam, ut habetur infra XVII. Sic ergo ostendit eorum ignaviam.

Sequitur pars in qua confutat facto discedendo ab eis : *Et relictis illis, abiit:* non enim habitat cum malignis. Sap. I, 3 : *Separat se a perversis*[1]. Postquam confutavit, docet eos vitari. Et primo ponitur occasio ; secundo doctrina ; tertio malus intellectus discipulorum ; quarto reprehensio ; quinto effectus. Dicit : *Et cum venissent discipuli ejus trans fretum etc.* In hoc admirari debemus mentes discipulorum, quia non solent homines oblivisci nisi eorum de quibus parum curant : unde cum obliti essent panes, parum curabant de eis : sed solum de spiritualibus. *Qui dixit : Intuemini et cavete etc.* Hic ponitur doctrina. Per fermentum intelligit doctrinam corruptam : unde non intelligit doctrinam legis, sed traditiones Pharisæorum, quæ vocantur fermentum : quia sicut ex modico fermento totum corrumpitur, sic ex modico errore tota vita corrumpitur : sicut de via a qua parum homo recedit, postmodum elongatur : unde Philosophus in I *Cœli* dicit, quod parvus error in principio, magnus fit in fine. Spiritualis intellectus est panis, non fermentum. Unde per panem vera doctrina intelligitur. Eccle. XIII : *Cibavit eum pane vitæ et intellectus.* Unde dicitur : *Intuemini et cavete :* quia falsa doctrina est periculosa. Dum enim manet fides in homine, non est periculum ; sed quando fundamentum ablatum est, non est spes. Psalm. CXXXVI, 7 : *Exinanite usque ad fundamentum in ea.* Fundamentum est fides. Ad Titum ult., 10 : *Hæreticum hominem post primam, et secundam admonitionem devita.* Quia falsa doctrina habet colorem, ideo dicit, *Intuemini*, idest diligenter considerate. Proverb. IV, 25 : *Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.*

Consequenter ponitur intellectus discipulorum. *At illi cogitabant etc. :* quia enim supra septem sportas fragmentorum acceperant, et non secum tulerant, credebant quod diceret : Non accepistis panes ; sed nolo quod a Pharisæis accipiatis panes ; quia animales erant, *et animalis homo non percipit quæ Dei sunt :* I Corinth. II, 14 : In isto intellectu in duobus poterant reprehendi. Primo quia non intelligebant ; item in eo quod de virtute Dei diffidebant. De primo non reprehendit eos, sed de secundo. Dicit ergo : *Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis?* quasi dicat. Intelligitis carnaliter quod spiritualiter debetis intelligere. *Non recordamini quinque panum et quinque millia hominum, et quot cophinos sumpsistis?* Nonne ergo qui tot pavi, possum vos pascere? *Quare non intelligitis quia non de pane dixi vobis :* scilicet materiali, sed potius spirituali, qui panis doctrina dicitur in Joan. VI, 64 : *Verba quæ locutus sum vobis,*

[1] Ibi : « Perversæ enim cogitationes separant a Deo. »

spiritus et vita sunt. Tunc intellexerunt etc. Hic ponitur correctio : unde correcti sunt ex sermone ejus. Psalm. CXVIII, 130 : *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.*

2. Supra Dominus docuit, doctrinam evangelicam conservandam puram a fermento Judæorum : hic autem docet eminentiam doctrinæ : et primo quantum ad fidem utriusque naturæ, scilicet Deitatis, et humanitatis ; secundo quantum ad fidem passionis, ibi, *Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis etc.;* tertio quantum ad fidem judiciariæ potestatis, ibi, *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui.* Circa primum primo exquiritur opinio turbarum de Christo ; secundo fides discipulorum, ibi, *Vos autem quem me esse dicitis?* Circa primum primo ponitur locus ; secundo interrogatio Christi, ibi, *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* tertio responsio Petri, ibi, *At illi dixerunt etc.* Dicit ergo : *Venit Jesus in partes Cæsareæ :* et non solum hoc, sed addidit, *Philippi;* quia duæ Cæsareæ fuerunt, scilicet Cæsarea Traconis, ubi missus est Petrus ad Cornelium ; alia hæc, quæ dicitur aliter Paneas. Prima ab Herode constituta est in honorem Cæsaris Augusti ; istam construxit Philippus in honorem Tiberii.

Sed quare fecit hic istam quæstionem Dominus? Dicendum, quod hæc civitas in finibus Judæorum erat sita ; ideo antequam de fide petere vellet, a Judæis eos extraxit. Similiter[1] habetur quod Dominus educens Judæos de Ægypto, non eduxit eos per sata Philistinorum, ut habetur Exod. XIII.

Consequenter ponitur interrogatio : *Et interrogabat discipulos suos etc.* Sapiens quando interrogat docet, ut dicit Hieronymus. Unde in multis instruimur, ut simus soliciti quid de nobis dicatur : ut malum, quod corrigamus ; si bonum, ut conservemus et multiplicemus. Unde *curam habe de bono nomine ; hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni :* Eccl. XLI, 15. Unde Christus interrogavit quid de ipso diceretur. Item qui divinitatem cognoscunt, dicuntur dii : Psal. LXXXI, 6 : *Ego dixi, Dei estis :* hi vero qui humanitatem, dicuntur homines : unde dicitur : *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Sed ut dicit Hilarius, Christus solum homo videbatur, ideo voluit quod cognoscerent quod esset aliud quam simplex homo : unde ipse ex hoc dat intelligere, aliud esse in eo. Item ostenditur humilitas Christi, quia se hominis filium confitetur, secundum illud supra XI, 29 : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde.*

Consequenter ponitur opinio turbarum : *At illi dixerunt : Alii Joannem Baptistam etc.* Diversi de Christo senserunt diversa. Pharisæi blasphemabant Christo, sed turbæ Prophetam dicebant : unde Luc. VII, 6 : *Propheta magnus surrexit in nobis.* Dicebant eum Joannem ratione auctoritatis, quia Joannes pœnitentiam prædicabat, supra III, 2 : *Agite pœnitentiam : appropinquavit regnum cœlorum.* Ideo credebant ipsum esse Joannem, quia similiter Christus incipiebat : *Agite pœnitentiam : appropinquavit regnum cœlorum,* ut supra IV, 17. Item habebant in reverentiam Eliam prophetam. Malach. ult., 5 : *Ecce ego mittam Eliam prophetam antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Unde credebant esse Eliam propter potestatem sermonis, et virtutem prædicationis. Eccl. XLVIII, 1 : *Et surrexit Elias propheta quasi ignis; quia verbum ipsius quasi facula ardebat.* Et de Christo dicitur supra VII, 29, quod *erat docens tamquam potestatem habens.* Item propter eminentiam vitæ credebant eum esse Hieremiam, de quo Dominus ait : *Antequam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de ventre, sanctificavi te :* Hierem. I, 5. Et ibid. 10, habetur, quia honoratus erat gentibus. Sic in reverentia ab extraneis Christus habebatur, a Judæis vero blasphemabatur : ideo Hieremiæ comparabant eum.

Sed quomodo Eliam dicebant? Quia habetur IV Reg. II, quod raptus est, et quod adhuc viveret, et erat promissus Judæis ad salutem, ut habetur Malach.

[1] Al. : « simile. »

ult. Quia quidam posuerunt transcorporationem; et ideo secundum hanc opinionem posset esse quod anima Eliæ intrasset aliud corpus.

Dicit eis Jesus : Vos autem quem me esse dicitis? Hic exquiritur fides discipulorum : et primo ponitur interrogatio ; secundo responsio ; tertio approbatio. Secunda ibi, *Respondens Petrus*. Tertia ibi, *Respondens autem Jesus etc. Dicit eis Jesus : Vos autem quem me esse dicitis?* quasi dicat : Ita dicunt turbæ ; sed quia magis est vobis commissum, ideo magis a vobis exigitur. Vidisti miracula, ideo magis debetis opinari.

Sed quare petiit? Nonne sciebat? Immo sciebat, sed volebat quod mererentur ex confessione. Rom. x, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Unde magis sunt meritoria, quanto magis sequestrata, et quasi turbis infima scientibus, majora non respondeant, ideo etc.

Respondens autem Petrus dixit : Tu es Christus Filius Dei vivi. Ipse respondet pro se et pro aliis ; sed ipse frequentius respondet : et in hoc perfecta fides tangitur, quia tangitur fides humanitatis, *Tu es Christus*, idest unctus. Et constat quod unctus est oleo Spiritus sancti. Unctio non convenit ei secundum divinitatem, quia ab ipsa procedit, sed secundum humanitatem. Hoc ergo dicit ut humanitatem Christi aliter æstiment quam turbæ.

Quæritur autem quare Prophetam eum dicebant. Ungebatur Propheta, ut habetur de Elisæo ; ungebantur reges, ut habetur de Saule ; item Sacerdotes, ut habetur in Levitico. Et omnia hæc in nomine Christi, importantur : quia et rex dicitur, ut Hierem. xxiii, 5 : *Regnabit rex, et sapiens erit.* Item Sacerdos. Psalm. cix, 4 ; *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Item Propheta. *Prophetam suscitabit Deus de gente tua, et de fratribus tuis etc.* Deuteron. xviii, 15.

Item non solum confessus est humanitatem, sed testudine penetrata, usque ad divinitatem transcendit, dicens : *Tu es Filius Dei.* Alii enim dicebant eum blasphemum. Unde Joan. x, 33 : *Non de bono opere lapidamus te, sed de blasphemia : quia homo cum sis, facis teipsum Deum.* Sed iste Filium Dei recognoscit. Et dicit, *Vivum*, ad excludendum errorem gentilium, qui quosdam homines mortuos dicebant deos, ut Jovem etc., ut habetur Sapient. xiii. Item quidam elementa, et cetera mortua, ut terram, ignem etc., ut habetur Sapien. xiii : sed iste Filium Dei vivi dicit[1]. Sed sciendum, quod cum dicitur Deus vivus et homo vivus, de homine dicitur per participationem vitæ, sed de Deo dicitur quia fons vitæ. Psalm. xxxv, 10 : *Apud te est fons vitæ.* Et in Joan. xiv, 6 : *Ego sum via, veritas et vita.*

Respondens Jesus etc. Hic primo approbat[2] confessionem ejus ; secundo mandat tacendam, ibi, *Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quod ipse esset Jesus Christus.* Circa primum primo approbat istam confessionem per commendationem confitentis ; secundo per remunerationem, ibi, *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus etc.* Unde dicit : *Respondit Jesus ; Beatus es Simon Barjona. Bar* idem est quod filius ; *Jonas*, idem quod columba suo nomine : unde Barjona, idest filius columbæ. Et videtur respondere responsio Christi confessioni Petri. Quia confessus erat eum Filium Dei ; Jesus autem dicit eum filium columbæ, scilicet Spiritus sancti, quia hæc confessio non potuit fieri nisi a Spiritu sancto. Sed creditur quod primo dicebatur Bar Jona, idest Joannis filius ; sed per corruptionem scripturæ ita dictum est.

Sed quid est? Numquid alii non confessi sunt Filium Dei? Immo legitur de Nathanaele, Joan. 1. Item illi qui in navi, supra 9. Quare ergo hic beatificatur Petrus, et non alii? Quia alii filium adoptivum confessi sunt, hic autem filium naturalem ; ideo hic præ ceteris beatificatur, quia primus confessus est divinitatem.

Origenes dicit : Videtur quod ante non confessus fuerit. Sed quomodo misit eos prædicare? Respondet, quod a principio non prædicabant ipsum esse Christum ;

[1] Al. : « Filium dicit. »

[2] Al. : « hic approbat. »

sed pœnitentiam prædicabant. Item potest esse quod prædicabant Christum ; sed hic primo ipsum esse Filium Dei : ergo hic specialiter remunerat.

Beatus es Simon Barjona etc.; quia beatitudo est in cognitione. Joan. xvii, 3 : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum.* Sed duplex est cognitio : una quæ est per naturalem rationem, alia quæ supra rationem. Prima non facit beatitudinem, quia dubia est : unde non satiat intellectum ; sed beatitudo debet satisfacere appetitui naturali ; et hoc habebitur in patria. Isa. lxiv : *Oculus non vidit nec auris audivit quæ præparavit Dominus diligentibus se.* Ergo in hac vita quanto aliquis magis potest percipere de hac cognitione, magis est beatus. Proverb. iii, 13 : *Beatus qui invenit sapientiam.* Unde dicit, *Beatus es*, quia incipit esse beatus. *Quia caro et sanguis non revelabit tibi.* Hoc potest exponi ita quod caro et sanguis sumantur pro amicis carnalibus. Ad Galat. i, 16 : *Continuo acquievi carni et sanguini.* Unde : *Caro et sanguis non revelavit tibi;* idest, non habuisti ex traditione Judæorum, sed ex revelatione Dei. Item in Christo erat caro, et sanguis, et divinitas ; ideo quia Petrus non respexit ad carnem et sanguinem, ei dicitur, *Beatus es*[1], quia non judicas secundum quod caro et sanguis revelat, sed secundum quod Pater meus. Vel non habes ex naturali industria, sed ex Patre meo : *Nemo enim cognovit Filium nisi Pater :* Luc. x, 22. Illius enim est manifestare, cujus est cognoscere. Unde ibid : *Nemo novit, nisi cui Pater*[2] *voluerit revelare.* Dan. ii, 28 : *Est Deus in cœlo revelans mysteria.*

Et ego dico tibi, quia tu es Petrus etc. Hic dat confessionis remunerationem, Confessus erat humanitatem et divinitatem ; ideo dat Dominus remunerationem : primo dat nomen, secundo potestatem. Circa primum primo dat nomen ; secundo nominis rationem, ibi, *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Et ad hoc venit in hunc mundum ut Ecclesiam fundaret. Isa. xxviii, 16 : *Ecce ego ponam in fundamento Sion lapidem probatum angularem pretiosum, in fundamento fundatum.* Iste signatus est per lapidem quem supposuit Jacob capiti, et unxit, ut habetur Gen. xxviii. Iste lapis est Christus, et ab ista unctione omnes dicti sunt Christiani : unde non solum dicimur Christiani a Christo, sed a petra. Ideo specialiter imponit nomen : *Tu es Petrus*, a petra, quæ est Christus. Licet secundum Augustinum, videatur quod modo non fuerit impositum, sed a principio. Joan. i, 42 : *Tu vocaberis Cephas.* Vel potest dici, quod tunc fuit promissum, hic datum. In hujus signum rei, *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Proprietas petræ est quod ponatur in fundamento ; item ut det firmitatem. Supra vii, 24 : *Similis est homini qui ædificat domum suam super petram.* Unde potest exponi de Christo. *Et super hanc petram*, idest Christum, ut sit fundamentum, et ut fundata firmamentum recipiat. Augustinus in libro *Rectractationum* dicit, quod multipliciter exposuit, et reliquit audientibus ut acciperent quam vellent. Vel ut demonstret ly *hanc petram* Christum. I ad Corinth. x, 4 : *Petra autem erat Christus.* Et alibi, I ad I Corinth. iii, 2 : *Fundamentum aliud nemo potest ponere nisi id quod positum est, quod est Christus Jesus.* Alia expositio. *Super hanc petram*, idest super te petram : quia a me petra trahes tu quod sis petra. Et sicut ego sum petra, ita super te petram ædificabo etc.

Sed quid est ? Est ne Christus et Petrus fundamentum ? Dicendum, quod Christus secundum se, sed Petrus inquantum habet confessionem Christi, inquantum vicarius ejus. Ad Ephes. ii, 20 : *Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu*[1]. Apocalyp. xxi, 4 : *Fundamenta civitatis duodecim, et in ipsis duodecim nomina Apostolorum, et Agni.* Ideo Christus secundum se est fundamentum ; sed Apostoli non secundum se, sed per concessionem Christi, et auctoritatem datam a Christo. Psal. lxxxvi, 1 : *Fundamenta ejus in montibus sanctis.* Sed spe-

[1] Al. : « unde, » « *Beatus es.* »
[2] Al. : « Filius. »

[1] Al. : « angulari Christo Jesu. »

cialiter Petri domus, quæ est fundata super petram, non diruetur, ut supra vii. Sic ista impugnari potest, expugnari non potest.

Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Hier. :, 19 : *Bellabunt adversus te, et non prævalebunt.* Et qui sunt portæ inferi ? Hæretici : quia sicut per portam intratur in domum, sic per istos intratur in infernum. Item tyranni dæmones, peccata. Et quamvis aliæ Ecclesiæ vituperari possint per hæreticos, Ecclesia tamen Romana non fuit hæreticis depravata quia supra petram erat fundata. Unde in Constantinopoli fuerunt hæretici, et labor Apostolorum amissus erat : sola Petri Ecclesia inviolata permansit. Unde Luc. xxii, 32 : *Ego rogavi pro te Petre, ut non deficiat fides tua.* Et hoc non solum refertur ad Ecclesiam Petri, sed ad fidem Petri, et ad totam occidentalem Ecclesiam. Unde credo quod occidentales majorem reverentiam debent Petro quam aliis Apostolis.

Et tibi dabo claves regni cœlorum. Hic ponitur secundum donum quod Petro dedit Christus secundum humanitatem. Fundavit enim Ecclesiam in terris, et Petrum Vicarium suum instituit, ut introduceret in Cœlum. Ad Hebræos x, 19 : *Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi.* Unde Christus vicarium suum Petrum instituit, ut introduceret in cœlum illud ministerium dedit, unde claves dedit. Clavis enim introducit : unde Petrus habet ministerium introducendi. Et duo facit. Primo claves committit ; secundo usum docet. *Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis etc.* Sed videamus quæ sunt claves. Domus quando est serata, impedit introitum ; clavis vero removet impedimentum. Regnum cœlorum habebat impedimentum, sed non ex parte sua. Apocalyp. iv, 1 : *Vidi, et ecce ostium apertum :* sed impedimentum erat ex parte nostra, scilicet peccatum, quia *nihil coinquinatum intrabit in illam.* Ista impedimenta removit Christus per suam passionem : quia *lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo :* Apocalyp. i, 5. Et hanc communicavit ut per ministerium peccata tollerentur, quod expletur per virtutem sanguinis Christi : unde sacramenta virtutem habent a virtute passionis Christi. Unde dabo tibi ministerium etc. Isa. xxii, 22 : *Dabo super te claves David.* Sed dicit, *Tibi dabo* : nondum enim erant fabricatæ ; res autem non potest dari antequam sit. Fabricandæ autem hæc erant in passione : unde in passione fuit eorum efficacia. Unde hic promisit, sed post passionem dedit, cum dixit Joan. xxi, 17 : *Pasce oves meas.*

Sed quare dicit claves ? Quia absolvere est removere obstaculum. Duo enim sunt ; quia duo requiruntur : potestas, et scientia.

Sed quid est ? Numquid non aliqui sacerdotes sunt qui non habent scientiam ? Intelligatis quod habent scientiam, quia nullus clavem scientiæ habet nisi sacerdos. Non dicitur auctoritas discernendi. Unde est aliquis judex qui non habet scientiam primo modo, et non secundo modo, quia non habet auctoritatem. Unde scientia hic dicitur auctoritas discernendi ; et sacerdos quilibet hanc habet ut discernat in absolvendo.

Consequenter ponit usum clavium : *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis.* Sed videtur quod inconvenienter ponatur ; quia usus clavis non est ligare, sed aperire. Dico quod clavium conveniens iste usus est. Ipsum enim cœlum apertum est. Apocalyp. iv : *Vidi ostium apertum.* Unde non est necessarium ut aperiatur ; sed ligatus qui debet introire, oportet quod solvatur.

Sed hic vitandi sunt aliqui errores. Primus tangitur in *Glossa ;* quia quidam usurpaverunt quod possent omnes quos vellent, absolvere, et introducere in regnum cœlorum. Sed hoc non potest stare, quia solius Dei est immutare voluntates. Alius error est quod sacerdos non ligat, sed ostendit esse absolutum. Sed istud derogat virtuti sacramenti, eo quod sacramenta novæ legis efficiunt quod figurant, sacramenta vero veteris legis non. Unde si nihil efficeret, non esset sacramentum novæ legis. Tertio aliqui dicunt, quod in peccato sunt tria : culpa, et reatus, et pœna. A duobus absolvitur homo per contritionem ; sed quando homo

ab his absolutus est, remanet obligatus ad pœnam temporalem quam per se tollere et evitare homo non sufficit ; ideo dantur claves quæ minuunt aliquid de ista pœna, et ligant quantum ad pœnam aliquam. Tamen videtur mihi quod hoc non sit bene dictum : quia sacramentum novæ legis dat gratiam, sed gratia non ordinatur contra pœnam, sed contra culpam. Unde dico, quod sic est in sacramento isto confessionis, sicut in sacramento baptismi, quod habet virtutem spiritualem instrumentalem, secundum quam mundat a culpa. Unde Augustinus : Quæ est virtus aquæ ut carnem abluat et culpam tollat ? Sic dico, quod in sacerdote est quædam vis spiritualis instrumentalis, a qua dicitur minister ; et sic ministerialiter operatur remissionem, sicut aqua baptismi.

Sed hic facit difficultatem : quia modo solum pueri veniunt ad baptismum : et si accedat adultus, aut venit fictus, aut non. Fictus venit quando sine innovatione mentis ; et tunc non remittitur culpa : non fictus venit quando cum proposito confessionis ; unde requiritur gratia, sive propositum conversionis ; et istud est ex gratia. Gratia autem tollit culpam : unde in sacramento baptismi veniens adultus, si præparat se, recipit remissionem culpæ. Sic in sacramento pœnitentiæ, ad quod soli adulti accedunt, non est contritus nisi habeat in proposito se subjicere discretioni et judicio sacerdotis. Si non est contritus, non consequitur effectum, sicut nec in baptismo. Sed potest accidere, quod aliquis accedit non totaliter contritus, qui virtute gratiæ collatæ in sacramento perfecte efficitur contritus ; ideo intelligendum est : *Quodcumque solveris ;* idest, si ministerium absolutionis adhibes. Et dicit, *Quodcumque ;* quia non solam culpam, sed pœnam. *Solutum erit in cœlis ;* idest, habebitur tamquam absolutum in cœlis, sicut est de baptismo : unde debet dicere sacerdos, Ego te absolvo, sicut Ego te baptizo.

Sed potest quis quærere qualiter ligat. Sciendum, quod sacerdos minister est Dei, et actio ministri dependet ab actu Domini : unde eo modo quo Dominus ligat et solvit, sic sacerdos ministerialiter. Solvit Deus infundendo gratiam, ligat non infundendo : sic sacerdos solvit sacramento, ministrando sacramentum ; ligat vero non adhibendo. Aliter dicitur quod per cœlos præsens Ecclesia designatur ; unde : *Quodcumque ligaveris*, excommunicatione, *vel solveris*, *erit solutum*, *vel ligatum*, quo ad administrationem sacramentorum Ecclesiæ. Unde volunt, quod ista administratio, hæc ligatio et absolutio sit super terram, ita quod non se extendat ad mortuos. Sed hoc reprobatur ; quia non solum se extendit ad vivos, sed etiam ad mortuos : unde si ad utrumque referatur, sensus est : *Quodcumque ligaveris super terram*, tunc dico existens super terram, *erit ligatum et in cœlis.*

Sed est alia quæstio, quia alibi habetur. Joan. xx, 23 : *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis :* hic vero solum hoc dicit Petro.

Dicendum, quod immediate dedit Petro, alii vero a Petro recipiunt ; ideo ne credantur ista solum dici Petro, dicit : *Quorum remiseritis etc.* Et hac ratione Papa, qui est loco Sancti Petri, habet plenariam potestatem, alii vero ab ipso.

3. Supra posita est confessio Petri de divinitate Christi ; hic mandat taciturnitatem ad tempus, ne scilicet dicerent quod ipse esset Christus.

Sed hic videtur quæstio. Quia supra Dominus miserat discipulos ad prædicandum regnum Dei, quomodo hic prohibet ? Secundum superficiem litteræ potest dici quod non præcepit supra quod annuntiarent Christum, sed regnum Dei. Sed quia annuntiatio regni Dei includit in se annuntiationem Christi, ideo quod præcepit supra, videtur hic prohibere.

Hieronymus dicit, quod illud quod ante prædicaverat non prohibet : quia ante præceperat prædicari Jesum, hic præcipit ne dicant eum Christum. Christus enim est nomen dignitatis, Jesus nomen Salvatoris. Unde supra I, 21 : *Et vocabis eum Jesum.* Origenes respondet quod Apostoli ante loquebantur de Christo, ut de magno viro ; sed de Christo voluit subticeri, ut post eis magis appareret ; sicut aliquando præmittitur doctrina, ut habeant tempus discernendi. Vel dicendum, quod illud supra x, 7 : *Euntes autem prædicate*,

non debet retorqueri ad tempus ante passionem, sed post. Unde ibi tangitur quod trahentur ante reges et præsides etc., et non fuit hoc factum ante passionem.

Sed quare Dominus nunc mundavit istud tacendum? Futurum enim erat ut populi viderent eum patientem : et quando aliqui percipiunt confusionem ab aliquo magno, ad scandalum magis incitantur, ideo etc.

Chrysostomus dicit : Si quod plantatur evellatur, non potest ita cito plantari. Unde si plantata fuisset fides, et evulsa fuisset in passione, post non fuisset tam cito plantata : unde multa non sunt dicenda propter scandalum vitandum. Et quod hæc sit causa, patet ; quia statim suam passionem annuntiat ; unde subditur : *Et exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymam et multa pati.*

Et circa hoc tria facit. Primo prænuntiat passionem ; secundo discipulum arguit, ibi, *Qui conversus dixit Petro etc.* ; tertio docet fidem, ibi, *Tunc Jesus dixit discipulis suis etc.* Et circa primum duo facit : quia primo prænuntiat passionem ; secundo resurrectionem, ibi, *Et tertia die resurgere.* Et circa primum tangit locum, auctores, ac consummationem. Dicit ergo : *Et exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis.* Locutus est de passione hic, et XVII et XX cap.

Sed ante hoc tempus non prænuntiaverat ; sed quare modo cœpit? Quia Apostolis manifestavit. Sed quare non ante? Quia si antequam fides esset confirmata in eis, prænuntiasset passionem, forte dimisissent eum ; sed hunc verum Deum credebant, ideo etc.

Et dicit *ostendere*, non dicere : quia hæc dicuntur quæ manifestantur visibiliter, ostenduntur quæ intelliguntur ; ideo Judæis dicebat, discipulis ostendebat. Lucæ ult., 26 : *Nonne oportuit Christum pati, et sic intrare in gloriam suam?* Unde quod dicit *Oportet*, tangit locum.

Et quare *Hierosolymam?* Tangit rationem. Sed quod dicit, *Hierosolymam*, prima ratio est, quia ibi erat templum Dei, ubi fiebant sacrificia. Sacrificia autem veteris legis fuerunt figura istius sacrificii, quod fuit in ara crucis ; ideo voluit quod ubi erat figura, pateret veritas. Eph. V, 2 : *Et tradidit semetipsum, sacrificium et oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis etc.* Alia ratio est, quia prophetæ passi sunt in Hierusalem, ut infra XXIII, 37 : *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt.* Voluit igitur ibi pati ad ostendendum quod mors eorum fuit signum passionis Christi. Item Hierusalem dicitur visio pacis ; sed ipsa passio pacifica fuit. Ad Colos. I, 20 : *Pacificans quæ in cœlis et quæ in terris sunt.* Item ut per istam viam esset nobis via ad Hierusalem supernam. Ad Gal. IV, 26 : *Illa autem quæ sursum est Hierusalem mater nostra, libera est.*

Sed a quibus? *A senioribus :* et hoc est quia eis procurantibus passus est. Ille facit rem cujus auctoritate fit : unde magis eum interfecerunt quam milites. Unde per hoc malitia populi significatur ; quia qui videntur meliores, inveniuntur deteriores. Aliquis enim retrahitur a peccato propter ætatem, aliquis propter scientiam, aliquis propter dignitatem ; tamen ætas eos non retraxit, quia *a senioribus ;* non scientia, quia *a scribis ;* non dignitas, quia *a principibus sacerdotum.* Hier. V, 5 : *Ibo ad optimates, et loquar eis : ipsi enim cognoverunt viam Domini, et judicium Dei sui. Et ecce magis hi confregerunt jugum.* Item quædam abjectio et humiliatio fuit ; quia quando aliquis patitur a plebeiis, non est magnum ; sed quando a sapientibus et ab his qui boni videntur, magna est abjectio : unde Joan. XVIII, 35 : *Gens tua et principes tradiderunt mihi.* Item passus est usque ad mortem ; ideo dicit, *Et occidi.* Act. X, 39 : *Quem occiderunt suspendentes in ligno.* Dan. IX, 26 : *Occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est.* Sed adjungitur gaudium resurrectionis : *Et tertia die resurgere.* Oseæ VI, 1 : *Tertia die resuscitabit nos.*

Et assumens eum, cœpit increpare illum. Hic increpat discipulum obviantem. Et primo ponitur obviatio ; secundo responsio Christi, ibi, *Qui conversus dixit Petro etc. Et assumens*, vel in aspectu,

vel ad se sumens, ne videretur præsumptuosus, quod[1] Dominum ante alios reprehenderet, dixit : *Absit a te, Domine : non erit tibi hoc.* Dominus collaudaverat ejus confessionem, et dederat ei potestatem, quia eum Filium Dei esse cognoverat : ideo putabat, quod si occideretur, quod fides sua frustraretur, et quod non esset Deus ; et ideo increpavit eum. Habebat in corde quod Filius Dei erat, et non advertebat quod Deus non est increpandus, ut dicitur Job xv, 3 : *Arguis eum qui non est tibi æqualis, et loqueris quod tibi non expedit.* Sed servabat adhuc aliquam fidem divinitatis : quia in Marco habetur : *Propitius sis tibi, Domine, et noli te tradere in mortem. Qui conversus dixit : Vade retro post me, satana.* Hic ponitur responsio. Hunc locum sic exponit Hilarius. Diabolus videns quod ipse nuntiaverat passionem suam, et cognoscens testimonia prophetarum, incitavit Petrum ad hoc ut dissuaderet. Ideo videns Dominus quod non suo instinctu loqueretur, increpavit eum : ideo dixit Petro : *Vade post me*, ita quod sit ibi punctus. Et ad satanam dixit : *Satana, scandalum es mihi.* Hieronymus dicit, quod non credit quod instinctu diaboli locutus sit Petrus, sed pietatis affectu : unde ignoranter dixit. Unde tria facit : quia primo ponitur admonitio ; secundo increpatio ; tertio causæ assignatio. Admonitio ; quia, *Vade,* Petre. Unde est eadem sententia quæ dicta est supra iv, 10 diabolo, *Vade retro, satana.* Vel *Vade post me*, sequere me. Satanas est idem quod adversarius : unde qui consilio divino contradicit, satanas dicitur. *Scandalum mihi es ;* idest, vis impedire meum propositum.

Sed nonne diligentibus Deum non est scandalum? Origenes dicit, quod perfectis non est scandalum : unde non scandalizantur. Sed potest aliquis eis ponere scandalum. Unde Petrus scandalum assumpsit, sed Christus non. Vel sic, quia reputat scandalum membrorum esse suum Unde Paulus ii, Corinth. ii, 29 : *Quis scandalizatur, et ego non scandalizor ?* Quia ergo posset aliis scandalum esse. dixit : *Scandalum mihi es :* non propter me, sed propter membra mea.

[1] Al. ; « quando. »

Sed quid est? Supra dixerat : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ;* hic autem appellat eum satanam.

Hieronymus dicit, quod quæ promiserat Dominus, nondum habebat. Sed quia in futurum hæc habebat, ideo potuit propter hæc eum vocare satanam. Chrysostomus dicit, quod voluit ostendere quid homo potuit per se, et quid ex gratia Dei : quia supra ex gratia Dei recognovit Christi divinitatem : sed ubi retraxit Deus suam gratiam, apparuit humanitas et defectus, intantum quod satanam appellaret eum. Ita Dominus vult aliquando viros perfectos cadere, ut suam humanitatem cognoscant. Et quod ita debeat intelligi, satis concordat illud quod sequitur. Unde dat causam : *Quia non sapis quæ Dei sunt.* Prius enim dixerat : *Tu es Filius Dei :* ibi sapiebat secundum divinitatem hic vero sapit quod hominis est, I ad Corinth. ii, 14 : *Animalis enim homo non percipit quæ Dei sunt.* Prov. xiii, 16 : *Qui fatuus est aperiet stultitiam.* Petrus refugit carnis mortem, sed spiritus Dei non : unde Joan. xv, 13 : *Majorem caritatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis.*

Tunc Jesus dixit discipulis suis. Huic exhortatur ad passionis imitationem : et primo ponit exhortationem ; secundo rationem ; tertio confirmat. Secunda ibi, *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam* ; tertia ibi, *Quid prodest homini si mundum universum lucretur ? etc.* Ita Petrus volebat impedire passionem : sed ipse invitat eos dicens : *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me ;* quasi dicat : Oportet quod sitis parati ad passionem Christi imitandam. Imitantur speciali modo martyres corporaliter ; sed spiritualiter spirituales homines, spiritualiter pro Christo morientes. Unde potest legi de cruce corporali. Chrysostomus: Sic ergo cum dixit, Petre, *Vade post me*, intelligatis quod soli Petro dixerit ; cum vero dixit : *Qui vult venire etc.*, omnes vult venire ad se. Et dicit. *Vult*, quia magis trahitur qui voluntarie trahitur quam qui violenter. Psal. liii, 8 : *Voluntarie sacrificabo tibi.* Ideo

tria dicit : quod abneget, quod tollat crucem, quod sequatur me. Chrysostomus dicit, quod loquitur per similitudinem. Si haberes filium, et videres eum male tractari, si non curares, tu abnegares ; sic si vis passionem Domini sequi, oportet quod abneges te, et pro nihilo te reputes, Psal. xxxvii, 15 : *Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones*. Et prov. xxiii, 35 : *Verberaverunt me, et non dolui ; traxerunt me, et non sensi. Et tollat crucem suam, et sequatur me :* quod paratus sit pati crucem, sive mori morte acerbissima et turpissima Sap. ii, 20 *Morte turpissima condemnemus eum*. Unde homo debet esse paratus pati quamcumque mortem propter Deum. Pati propter sua scelera, est turpe ; sed propter Deum non. Unde I Pet. iv, 15 : *Nemo patiatur ut homicida aut fur*[1] *aut maledicus, ut alienorum appetitor. Si autem ut Christianus, non erubescat : glorificet autem Deum in isto nomine.* Secundum Gregorium intelligitur de mortificatione spirituali. Est enim abnegatio sui ipsius tripliciter. Primo quando abnegat statum peccati præcedentis. Rom. vi, 2 : *Existimate vos mortuos peccato*. Item si non est in peccato, et transferret se ad statum perfectum. Ad Phil. iii, 12 : *Si quo modo occuram ad resurrectionem quæ est ex mortuis : non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim ; sequor autem si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu*. Item qui proprium affectum abnegat. Ad Gal. ii, 19 : *Ego autem per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam : Christo confixus sum cruci*. Et ii, ad Cor. v, 14 : *Si unus mortuus est, et omnes mortui sunt. Tollat crucem*. Crux a cruciatu dicitur. Spiritualiter cruciatur cujus mens cruciatur propter proximi compassionem, ut Apostolus Rom. xii, 15 : *Flere cum flentibus*. Cruciatur similiter quis per pœnitentiam. Ad Gal. v, 24 : *Qui Christi sunt, carnem suam, crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. Et sequatur me.* Multi compatiuntur, sed Deum non sequuntur. Qui compatitur, et in peccato est, non sequitur : quia venit Christus peccata destruere. Item si affligis te propter vanam gloriam, Deum non sequeris. Supra vi, 16 : *Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes : exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam.* Hic redditur ratio suæ admonitionis ; et est ratio a magnitudine retributionis. Et hoc dupliciter potest legi : est enim duplex salus : salus scilicet animæ et hæc est justorum ; salus corporis, et hæc omnium, etiam jumentorum. Psalm. xxxv, 7 : *Homines et jumenta salvabis, Domine*. Unde dicamus : *Qui voluerit animam suam salvam facere*, vitam corporalem non abnegando, non tollendo crucem, *perdet eam*. Supra dixit, *Qui vult :* hic, *Qui*[2] *voluerit*. Unde sicut illud dupliciter interpretari poterat, similiter istud. *Qui voluerit animam suam*, quæ est principium vitæ corporalis, *salvam facere*, scilicet quod non occidatur, vel quod non compatiatur, *perdet eam*. Psal. lxxii, 27 : *Perdes omnes qui fornicantur abs te. Qui autem perdiderit,* vel tradendo in mortem, vel abnegando delectationes, *propter me, inveniet eam*. Eccli. li, 35 : *Modicum laboravi, et inveni multam requiem*. Vel sic. *Qui voluerit animam suam salvam facere*, et illam ad salutem[3] æternam ducere. Isa. xli, 6 : *Salus mea in sempiternum erit : perdet eam*, vel sustinendo mortem, vel abnegando carnalia. *Qui autem perdiderit propter me*, scilicet qui carnalia desideria dimiserit, *inveniet eam*, scilicet vitam. ii, Corinth. xiii, 4 · *Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus cum eo*.

Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiatur? Hic confirmat per rationem. Posset aliquis dicere : Non curo magis volo vitam hanc præsentem quam aliam. Et hoc excludit. Primo per vitam illam inæstimabilem ; secundo per damnum animæ irrecompensabilem. Dicit ergo : *Quid prodest etc*, idest, quid proficiunt tibi ista temporalia, si animam perdis? Naturale est homini quod magis di-

[1] Al. : « Nolite pati sicut fur etc. »
[2] Al. : « si. »
[3] Al. : « et ad illam salutem. »

ligit finem quam ea quæ sunt ad finem, ut corpus quam divitias. Unde naturale est quod omnia exponuntur pro salute corporis. Si contrarium fiat, perversitas est passionis. Sic et naturale est plus animam diligere quam corpus : unde sapiens est qui magis vellet corporaliter pati, quam sustinere confusionem magnam. Si ergo ita est ; magis debet optare salutem animæ quam corporis, etiam si totum mundum posset habere. Sed *quid prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* quasi dicat : Inæstimabile damnum est animæ detrimentum. Item posset dicere : Si habeo et perdo, potero recuperare ; ideo excludit Dominus : *Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* quasi dicat, nullam. Prov. VI, 35 : *Non accipiet pro redemptione dona plurima.*

Sed numquid non potest redimi ? Dan. IV, 24 : *Peccata tua eleemosynis redime.* Dicendum quod hic loquitur quantum ad perfectam perditionem ; quia non posset recuperare nisi primo invenisset ; sed quando est contritus, reinvenit. Gregorius aliter : Duplex est tempus Ecclesiæ : prosperitatis, et adversitatis. In adversitate adversa, in prosperitate prospera.

Filius autem hominis venturus est in gloria Patris sui. Hic agit de judiciaria potestate. Et primo ponitur judiciaria potestas ; secundo tacitæ objectioni respondet. Forte tu dices : Ad quid sequar et tollam crucem ? etc. Quia judicium Filii hominis est, et potestas. Joan. V, 27 : *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Non doleas ergo quia patiatur, quia *venturus est in gloria* : non doleas quod reprobatur a senioribus, quia *venturus est in gloria Patris sui ;* nec quod ante multos, quia *cum Angelis suis.* Phil. II, 2 : *Omnis lingua confiteantur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Et infra, XV, 31 : *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ etc.* Tunc reddet, et restituet unicuique secundum opera sua. Deinde respondet tacitæ objectioni : *Amen dico vobis ;* quasi dicat : Dixi vobis quod venturus est Filius hominis etc. Sed nolite mirari. Quare ? Volo vobis ostendere, quia *sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem.* Peccatores absorbentur morte, sed justi gustant mortem. Isti autem erant Petrus, Joannes, et Jacobus. *Donec videant Filium hominis venientem in regno suo.* Hoc fuit signum gloriæ futuræ. Eos autem non nominavit propter invidiam, quia magis his quam aliis. Item propter importunitatem ; quia importuni essent, si nihil eis ostenderet. Aliter potest dici, quod regnum Dei est Ecclesia ; ideo est aliquis qui non gustabit mortem, sicut Joannes, *donec videat Filium hominis venientem in regno suo :* idest, donec dilatetur Ecclesia ; quia tantum vixit quod vidit Ecclesiam dilitari, et multas Ecclesias ædificari.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM

1. Et post dies sex assumpsit Jesus Petrum et Jacobum et Joannem fratrem ejus, et duxit illos in montem excelsum seorsum ; et transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix. Et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias cum eo loquentes. Respondens autem Petrus, dixit ad Jesum : Domine, bonum est nos hic esse : si vis, faciamus hic tria tabernacula ; tibi unum, Moysi unum, et Eliæ unum. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde. Et accessit Jesus, et tetigit eos, dixitque eis : Surgite, et nolite timere. Levantes autem oculos suos, neminem viderunt nisi solum Jesum. Et descendentibus illis de monte, præcepit eis Jesus, dicens : Nemini dixeritis visionem donec Filius hominis a mortuis resurgat. Et interrogaverunt eum discipuli, dicentes : Quid ergo scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primum venire ? At ille respondens ait eis : Elias quidem venturus est, et restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias jam venit, et non cognove-

runt eum, sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sic et Filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli quia de Joanne Baptista dixisset eis.

2. Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens : Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patitur ; nam sæpe cadit in ignem, et crebro in aquam. Et obtuli eum discipulis tuis, et non potuerunt curare eum. Respondens autem Jesus ait : O generatio incredula et perversa, quousque ero vobiscum ? Usquequo patiar vos ? Afferte huc illum ad me. Et increpavit illum Jesus, et exiit ab eo dæmonium, et curatus est puer ex illa hora. Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secreto, et dixerunt: Quare nos non potuimus ejicere illum ? Dixit illis Jesus : Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis : si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc, et transibit : et nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus non ejicitur nisi per orationem, et jejunium. Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Jesus : Filius hominis tradendus est in manus hominum, et occident eum, et tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer. Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, et dixerunt ei : Magister vester non solvit didrachma. Ait, Etiam. Et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus dicens : Quid tibi videtur, Simon ? reges terræ a quibus accipiunt tributum, vel censum : a filiis suis, an ab alienis ? Et ille dixit, Ab alienis. Dixit illi Jesus : Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore ejus invenies staterem : illum sumens, da eis pro me et te.

1. In parte præcedenti ostendit virtutem doctrinæ evangelicæ etc.: hic ostenditur finis, qui est gloria futura ; et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo demonstrata est in transfiguratione : secundo quomodo perveniri possit ad eam, in 18 cap. *in illa hora etc*. Circa primum duo. Primo demonstratur futura gloria ; secundo præcipit celationem ; tertio ponit dubitationem. Secunda, ibi, *Et descendentibus illis de monte etc.*, tertia ibi, *Et interrogaverunt eum discipuli etc*. Circa primum tria. Primo ponuntur circumstantiæ transfigurationis ; secundo transfiguratio ; tertio effectus. Secunda ibi, *Et transfiguratus est ante eos*, Tertia ibi, *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam*. Ponit autem tres circumstantias, scilicet tempus, discipulos, locum. Tempus ponit cum dicit, *Post dies sex*.

Sed hic est quæstio litteralis, quare statim cum dixit : *Sunt quidam de hic stantibus etc*., non statim transfiguratus est. Solvit Chrysostomus. Primo ut accenderet desiderium Apostolorum ; secundo ut mitigaret invidiam eorum, quia forte post verbum istud turbati fuerunt.

Sed quid est quod hic habetur[1] *Post sex dies* ; in Luca IX, 28 habetur, *Post octo dies ?* Planum est quod Lucas numerat diem quo dixit, et diem transfigurationis ; Matthæus vero dies solum intermedios ; ideo remoto primo et ultimo non remanent nisi sex dies. Per sex dies significantur sex ætates, post quas speramus venire ad gloriam futuram. Item in sex diebus perficit opera sua ; ideoque post sex dies vult Dominus se ostendere ; quia nisi elevemur ad Deum super omnes creaturas quas Dominus his sex diebus creavit, non possumus pervenire ad regnum Dei.

Item *assumpsit Petrum, Jacobum et Joannem*. Quare non omnes ? Ad designandum quod non omnes qui vocati sunt, pervenient. Unde infra XX, 16 : *Multi sunt vocati, pauci vero electi*. Et quare tres tantum ? Ad designandum quod nulli pervenient nisi in fide Trinitatis. Marc. XVI, 16 : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, hic salvus erit*. Sed quare plus istos quam alios ? Ratio est, quia Petrus magis fervidus erat. Joannes, quia specialiter dilectus erat. Item Jacobus, quia præcipuus debellator erat adversariorum Fidei : unde Herodes eum occidit primo, quia magnum aliquid credidit facere pro Judæis, ut in Act. XII, 2 : *Occidit autem Jacobum etc*. Sequitur : *cum videret quia placeret Judæis etc*.

Et duxit eos in montem excelsum seorsum etc. Quare in montem ? Ad designandum quod non inducitur ad contemplandum nisi qui aecendit in montem, ut in Gen. XIX, 17, de Lot : *In monte salvum te fac*. Et dicit, *Excelsum valde*, propter altitudinem contemplationis. Isa. II, 2 : *Elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi, et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini*. Quia super omnem altitudinem scientiæ et virtutis erit illa altitudo gloriæ. Item *seorsum*, quia se separaverunt

[1] Al. : « quod enim hic habetur. »

a malis. Infra xxv, 22 : *Separabunt*[1] *eos sicut agnos ab hædis.*

Sequitur transfiguratio : *Et transfiguratus est ante eos :* et primo ponitur transfiguratio ; secundo testimonium, ibi, *Adhuc eo loquente etc.* Circa primum ponitur transfiguratio ; secundo modus ; tertio Petri admiratio. Dicit ergo : *Et transfiguratus est*, idest figuram mutavit, *ante eos.* Transfigurari idem est quod a propria figura mutari : ut habetur II ad Cor. xi, 14, quod *satanas transfigurat se in Angelum lucis.* Ideo non est mirum si justi transfigurentur in figuram gloriæ ; ideo transfiguratus est, quia quod suum est deposuit. Aliqui dixerunt quod aliud corpus assumpsit : quod falsum est : sed in figura quisquis immutetur de exteriori aspectu, dicitur transfiguratio : sicut cum aliquis est sanus, est rubicundus ; cum infirmus est fit pallidus, et sic dicitur transfiguratus ; sic Christus, quia in alia forma quam appareret apparuit, quia corpus ejus non erat lucidum, sed tantum claritatem accepit, ideo[2] dicitur transfiguratus ; ideo sequitur : *Et resplenduit facies ejus sicut sol :* ubi[3] tangitur modus : et primo demonstratur quantum ad claritatem faciei ; secundo quantum ad nitorem vestium ; tertio quantum ad testimonium[4]. Dicit ergo : *Et resplenduit facies ejus sicut sol.* Hic futuram gloriam revelavit, ubi erunt corpora clara et splendentia. Et hæc claritas non erat ab essentia ; sed ex claritate interioris animæ plenæ caritate, Isa. lviii, 8 : *Tunc erumpet quasi mane lumen tuum* : et sequitur : *et gloria Domini colliget te.* Unde erat quædam refulgentia in corpore. Anima enim Christi videbat Deum, et super omnem claritatem, a principio suæ conceptionis. Joan. i, 14 : *Vidimus gloriam ejus.*

Si ergo in beatis aliis derivatur claritas ab anima ad corpus, quare non in Christo, qui Deus erat et homo? Dicendum : quod quia Deus erat, ordo humanæ naturæ erat in sua potestate. Hic autem est ordo quod partes sibi communicent : ut læso corpore compassio sit in anima, et ex anima afficiatur corpus. Sed hic ordo subjectus erat Christo : unde ita perfectum erat gaudium in parte superiori quod non egrediebatur extra : unde et perfecte erat viator et perfecte comprehensor : unde quando volebat, non fiebat refluxus ; sed quando volebat, refluxus fuit, et apparuit splendidus.

Sed nonne dos fuit in Christo? Quidam dicunt quod sic, et quod omnes dotes accepit in via. Dotem subtilitatis in nativitate, agilitatis in undarum calcatione, claritatis hic, impassibilitatis in administrando sacramentum altaris. Ego autem hoc non credo : quia dos est quædam proprietas ipsius gloriæ. Unde quod super mare ambulavit, quod resplenduit, totum fuit ex virtute divina, quia dos gloriæ repugnat viatori ; sed habuit aliquam similitudinem, quia *resplenduit facies ejus sicut sol.* Apoc. i, 1, 16 *: Facies ejus sicut sol refulget in virtute sua.*

Sed potest objici quia justi fulgebunt sicut sol ergo splendor Christi major non erit aliis Dico quod sic : sed quia in his sensibilibus non est clarius cui possit comparari, ideo soli comparatur[5].

Vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix. Hic de vestimentis. Hoc apparet[6] quod non fuit per mutationem Christi, nec per dotem ; quia vestimenta non sunt perceptiva dotis. Per vestimenta significantur sancti. Isa. xlix, 18 : *Vivo ego, dicit Dominus, quia his omnibus sicut ornamento vestieris.* Et dicit : *Facta sunt alba sicut nix.* Nix habet candorem et frigiditatem ; sic sancti habent candorem gloriæ. Sap. iii, 7 : *Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundineto discurrent.* Item habebunt refrigerium ab ardore concupiscentiæ. In Psal. lxvii, 15 : *Nive dealbabuntur in Selmon.* Vel per vestimenta intelligitur littera sacræ Scripturæ.

Et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias. Et quare apparuerunt? Chrysostomus assignat rationes. Prima ratio est ad confirmandum fidem discipulorum.

[1] Al. : « quia separabunt. »
[2] Al. : « et ideo. »
[3] Al. : « ibi. »
[4] Al. : « tertio testimonium. »
[5] Al. : « comparat. »
[6] Al. : « hic apparet. »

Quæsierat supra XVI, 13 : *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Et dixerunt : *Alii Eliam etc.* Ut vero ostenderet differentiam sui ad illos, ideo voluit eos adducere. Psal. LXXXV, 8 : *Non est similis tui in diis, Domine.* Secunda ratio est ad confutandum Judæos. Dicebant enim, quod erat transgressor legis : item dicebant, quod erat blasphemator, ut habetur Joan. x, 33 : *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia.* Ideo quia Elias omnibus prophetis sanctior fuit, Moyses legislator; coram Moyse et Elia ostendit quia non erat Deo contrarius, nec transgressor legis. Tertia ratio est, ut ostendat se judicem vivorum et mortuorum : quia Elias vivus erat, Moyses mortuus. Quarta ratio est ad certificationem Petri : quia Petrus increpaverat Dominum de morte, ideo ostendit quod non sunt increpandi qui exponunt se morti, invocando istos duos; quia Elias morti se exposuit coram Jezabel, similiter Moyses exposuit se propter legem. Quinta ratio est, quia duo erant in eo quod voluit ostendere in his duobus : scilicet mansuetudo, quam ostendit in Moyse; exemplum zeli Dei, quem ostendit in Elia, de quo dicitur Eccli. XLVIII. 1 quod *surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat.* Sexta ratio assignatur in *Glossa :* quia omnis lex et prophetæ testimonium dixerunt Christo. Unde Luc. XXIV, 44 : *Omnia oportet impleri de me quæ sunt in lege et prophetis.*

Sed tunc est quæstio. De Elia non est mirum si ibi fuit, quia est vivus; sed de Moyse est quæstio quomodo ibi erat. Quidam dixerunt, quod Angelus fuit ibi lœo ipsius : sed hoc nihil est quia Moyses fuit ibi in anima solum. Sed qualiter visus est? Dicendum, quod sicut Angeli videntur.

Sequitur affectus Petri : *Respondens autem Petrus dixit etc.* Et possumus exponere torquendo ad carnalitatem, vel ad devotionem. Chrysostomus retorquet ad carnalitatem. Supra Christus dixerat se passurum, et Petrus[1] increpaverat eum, cum reprehendit eum. Unde apparuerunt Moyses et Elias loquentes de passione ejus. Ideo cum audivit Petrus referre, non poterat audire. Unde non voluit se opponere; ideo cogitavit quod si ibi maneret, evaderet mortem; ideo ne cito recederent, dixit : *Faciamus hic tria tabernacula.*

Et quare dixit : *Moysi unum, et Eliæ unum?* Quia videbat eum affectuosum ad mortem, volebat quod isti impedirent mortem ejus. De Elia legitur IV Regum I quod quando misit rex quinquagenarium, fecit descendere ignem de cœlo. Item legitur de Moyse. Numer. XVI, quod quando jurgium occurrit in tabernaculo, quod descendit nubes. Ideo cogitavit quod per Moysen poterat impetrari nubes, et per Eliam ignis. Alii vero reducunt ad devotionem Petri. Et secundum hoc duo facit : quia primo tangit affectum; secundo consilium, ibi, *Si vis etc.* Dicit ergo : *Domine, bonum est nos hic esse.* Ex nimio fervore, videns gloriam, ita affectus erat quod nunquam voluisset separari, si Deus voluisset. Et quid erit de illis qui in gloria erunt perfecta? Unde existentes in illa beatitudine nunquam volent separari. Psal. LXXII, 28 : *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Secundo dat consilium, et sicut dicit Luc. IX, 23 : *nesciens quid diceret.* Unde dicit : *Si vis, faciamus hic tria tabernacula;* quia voluntatem nostram debemus submittere voluntati divinæ, ut supra VI, 10 : *Fiat voluntas tua etc.* Unde in isto bene dixit Petrus; in alio vero male : quia credidit quod gloria sine morte posset haberi : quod est contra illud II Cor. v, 1 : *Scimus enim, si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificatam habemus domum non manufactam, sed æternam in cœlis.* Item quia credidit in hoc mundo esse gloriam sanctorum, quæ non est hic, sed in cœlis, Supra v, 12 : *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Item quia credidit quod domibus indigerent; sed non indigent hic, sed habent in cœlis; ut Apoc. XXI, 3 : *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Item quia tria tabernacula voluit fieri : unum enim sufficit Pa-

[1] Al. : « Christus. »

tri et Filio et Spiritui sancto. Item quia comparavit Christum alii : non autem sic debet fieri. Job xxxii, 21 : *Deum homini non æquabo*, petre, omnes habent unum tabernaculum, quod est fides.

Sequitur testimonium *Et adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos etc.* Petrus insipienter loquebatur ; ideo indignus fuit responsione. Volebat materiale testimonium : ideo voluit Dominus ostendere quod sancti non indigent. Item per nubem ostendere se voluit. Psal. lxvii, 35 : *Magnificentia ejus in nubibus.* Sed aliquando apparet nubes clara, aliquando nubes tenebrosa. Exod. xix, dicitur quod apparuit nubes caliginis ; sed hic apparet lucida, quia significat consolationem gloriæ, quia tunc protegentur ab omni æstû. Apoc. xxi, 4 : *Absterget Deus omnem lacrymam ad oculis sanctorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra : quoniam prima abierunt.* Sequitur testimonium ex voce Patris : unde : *Et vox de nube dicens etc.* Sed quare de nube ? ad significandum quod est vox Patris. Dominus habitat in nube. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Tangitur Christi dignitas ex proprietate filiationis, ex perfectione dilectionis, et ex conformitate operationis. Unde dicit : *Hic est*, quasi singularis, *Filius.* Alii sunt filii per adoptionem. Psal. lxxxi, 6 : *Ego dixi : Dii estis, et filii excelsi omnes.* Sed iste est verus filius, scilicet singulariter, ut I Joan. v, 20 : *Filius Dei venit, et dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum.* Item aliter, *Dilectus.* Dilectio nostra est ex bonitate creaturæ. Non enim est res bona, quia diligo eam ; sed quia res bona est, diligo eam. Sed dilectio Dei est causa bonitatis rerum : et sicut Deus perfudit bonitatem in creaturis per creationem ; sic[1] in Filio per generationem, quia totam Filio communicat bonitatem : unde creaturæ benedicuntur per participationem, sed Filio totum dedit. Joan. iii, 35 : *Pater diligit Filium, et omnia posuit in manibus ejus.* Unde ipse amor procedit a Patre diligente Filium, et Filio diligente Patrem. Sed contingit quod alicui datur aliquid, et non bene utitur datis ; ideo non datori complacet : sed Deus dedit isti plenitudinem, et bene usus est eis : ideo sibi complacuit : unde dicit : *In quo mihi bene complacui.* Item habetur supra xii, 18 : *In quo*[2] *mihi complacuit et in quo requiescit animus meus.* Quia ergo talis est, *ipsum audite.* Unde insinuat eum datum doctorem omnium. Deut. xviii, 15 : *Prophetam suscitabit Dominus de gente vestra : ipsum sicut me audite.* Vel ipsum audite, non Moysen, non Eliam nisi secundum quod Christum docent[3], vel doctrinam Christi.

Notate, quod Christus habuit testimonium de cœlo a Patre, de inferno a Moyse, et ab Elia de paradiso, a discipulis de terra : ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et infernorum : Philip. ii, 20. Item notandum, quod duplex est regeneratio ; una in baptismo, alia quando ab omni inquinamento spiritus mundabimur. Unde in baptismo designatus est Jesus per columbam, quæ est animal[4] simplex, ad designandum simplicitatem : est etiam animal fecundum, ad designandum aliam regenerationem. Apparuit in nube lucida, ad designandum claritatem, et extinctionem omnis concupiscentiæ. Isa. iv, 5 : *Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, et ubi invocatus est, nubem per diem, et fumum, et splendorem ignis flammantis per noctem.*

Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt. Posita transfiguratione, hic ponitur effectus in discipulis : et primo ponitur timor ; secundo confortatio Christi contra timorem ; tertio effectus. Secunda ibi, *Et accessit Jesus etc.* Tertia ibi, *Levantes autem oculos suos neminem viderunt.* Dicit ergo, *Et audientes.* Audierunt vocem Patris de nube, sicut dicitur II Petr. i, 18 : *Hanc vocem audivimus cum essemus in monte.* Et ponit signum timoris, quia *ceciderunt in faciem suam.*

Sequitur timor : *Et timuerunt valde.*

[1] Al. deest : « sic. »

[2] Ibi : *In quo bene complacuit anima mea Ponam spiritum meum super eum.*

[3] Al. : « doceat. »

[4] Al. : « anima. »

Sed quare timuerunt? Ponit Hieronymus tres rationes. Prima quia cognoverunt se errasse, sicut dicitur de Adam Genes. iii, 10 : *Domine, audivi vocem tuam, et timui, quia nudus eram.* Item quia nube erant involuti, cognoverunt majestatis divinæ præsentiam. Exod. xiii, 21 : *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis etc.* Et naturale est quod unusquisque ex eo quod non consuevit, stupescat. Item propter vocem de nube. Deut. v, 26 : *Quid est omnis caro ut audiat vocem*[1] *Dei viventis?* Et ex hoc fortitudo eorum defecit, quia *ceciderunt in faciem suam.*

Sed notandum, quod aliter cadunt impii, aliter sancti. Impii cadunt retrorsum, ut habetur I Reg. iv, de Heli, qui cum audisset rumores de arca Domini, cecidit de sella[2], et fracta cervice expiravit. Sed sancti in facies suas. Apocal. vii, 2 : *Qui ceciderunt in facies suas.* Et ratio est, quia non videmus quod retro est. Eccle. ii, 14 : *Sapientis oculi in capite ejus.*

Consequenter ponitur confortatio Christi : Et confortat eos facto, et verbo. Facto contra timorem et casum. Contra timorem, per ejus præsentiam, quia *accessit Jesus.* Psal. xxii, 4 : *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et supra xiv, 27 : *Ego sum, nolite timere.* Item confortat per contactum, quia dat lasso virtutem : Isa. xl, 29. In Daniele legitur cap. x, 10 : *Manus ejus tetigit me, et erexit.* Unde dicit : *Et tetigit eos.* Item confortat contra casum : unde : *Dixitque eis, Súrgite.* Eph. v, 14 : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Item contra timorem : *Nolite timere.* Timor ille erat pusillanimitas ; et illi qui surgunt a peccato, timorem deponunt, quia *perfecta caritas foras mittit timorem :* I Joan. iv, 18.

Consequenter sequitur effectus confortationis : *Levantes autem oculos suos neminem viderunt nisi solum Jesum.* Et iste est effectus confortationis divinæ : quia a Christo confortati non vident nisi Jesum, nec in ullo gaudent vel confortantur nisi in ipso. Ad Philip. i, 21 : *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.* Item *neminem viderunt nisi solum Jesum :* quia recedente umbra legis et doctrina prophetarum, quæ per Moysem et Eliam designantur, sola doctrina Christi tenetur. Vel, secundum aliam litteram, *solus remansit,* ne vox videretur essse prolata ad Moysem vel Eliam. Unde ipsis non apparentibus, certum fuit quod ad eum vox prolata fuit.

Consequenter ponitur mandatum de differenda hujus visionis revelatione : unde dicit : *Et descendentibus illis de monte præcepit Jesus dicens : Nemini dixeritis visionem.* Sed quæ est ratio? Triplex est. Prima, quia, ut dicit Hieronymus, futurum erat quod Christus pateretur, et quod Judæi scandalizarentur : I ad Cor. i, 23 : *Judæis quidem scandalum:* ideo si audissent istud, magis scandalizati fuissent : unde reputassent nihil fuisse : unde magis essent tardi ad credendum resurrectionem. Remigius sic exponit : quia si nuntiasset, nunquam implevisset quod desiderabat, et sic frustratus esset suo desiderio : quia habetur Luc. xxii, 15 : *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum.* Hilarius exponit sic : quia spiritualem gloriam non decebat nuntiari nisi per viros spirituales : sed ipsi nondum erat spirituales. Joan. vii, 39 : *Nondum erat eis spiritus datus.*

Et interrogaverunt eum etc. In parte ista satisfacit petitioni discipulorum. Et primo ponitur petitio ; secundo responsio ; tertio effectus. Secunda ibi, *At ille respondens etc.:* tertia ibi, *Tunc intellexerunt etc.* Apostoli videntes eum transformari, credebant quod ex tunc inciperet regnare. Intellexerant enim[3] quod Elias debebat prius venire, Malach. ult. Et quia eum viderant, credebant quod jam venisset, et appropinquaret regnum ejus, ut habetur Malach. ult., 1 : *Ecce enim dies veniet etc*[4]. Et ibid. 5 : *Mittam vobis Eliam prophetam antequam veniat dies Domini magnus et horribilis etc.* Sed istud nesciebant ex Scriptura, quia simplices erant, sed sciebant ex dictis scriba-

[1] Al. : « quis est ille homo qui audit vocem etc. »
[2] Al. : « de sella Domini. »

[3] Al. : « intellexerunt autem. »
[4] Al. : « ut habetur : *Ecce regnum veniet etc.* « Malach. ult. »

rum. Unde dicunt : *Quid ergo scribæ dicunt quod Eliam oporteat primum venire?* Scribæ, qui ex lege noverant, ita dicebant, sed pervertebant Scripturam. Est enim duplex adventus Christi : scilicet gloriæ, et de hoc adventu intelligitur quod Elias præcedat illum ; sed est alius adventus in carne. Unde ipsi pervertentes exponebant de isto. Huic dubitationi Dominus satisfacit : et primo tangit adventum futurum ; secundo præteritum : unde dicit : *At ille respondens ait illis : Elias quidem venturus est.* Unde de duplici Elia loquitur. Quia de Elia in propria persona venturo : et hic venturus est ad annuntiandum viam justitiæ. *et restituet omnia,* et convertet corda hominum ad Christum, convertet Judæos ad fidem patriarcharum, qui habuerunt fidem de Christo : quia, ut habetur[1] Rom. xi, 25, *cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret ; et sic omnis Israel salvus fieret.* Augustinus aliter exponit. *Restituet omnia*, quia veniente Antichristo omnes seducentur ; sed mortuo Antichristo omnes restituentur ad fidem per prædicationem Eliæ. Origenes sic : *Restituet :* quia si aliquis debet quod non solvit, debet restituere. Sed quilibet debitor est mortis : et quia Elias nondum est mortuus, cum veniet restituet omnia, et reddet debitum mortis. Additur de alio Elia. *Dico autem vobis, quia Elias jam venit.* Quis est iste? Joannes Baptista : non quod ipse sit in persona, sicut habetur Joan. i, 21, cum petebatur ab eo : *Elias es tu ? Respondit, non :* sed in spiritu et virtute[2] : quia sicut Elias secundi adventus erit præcursor, ita Joannes primi adventus. Item sicut Elias contradicebat Jezabel, sic Joannes Herodiadi : et sicut Elias fuit eremi cultor, sic Joannes : unde de ipso dicitur Luc. i, 7 : *Ipse præcedet eum in spiritu Eliæ,* non quia transeat spiritus Eliæ in Joannem, ut aliqui posuerunt ; sed eamdem virtutem habebit. *Et non cognoverunt eum*, idest, non approbaverunt, ut habetur infra xxi, ubi quæsivit Dominus si baptismus Joannis est de cœlo, vel de terra : quia si de cœlo dixissent, credere debuissent. *Sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt :* quia eum male tractaverunt, non secundum quod justitia exigebat : sed laceraverunt eum. Simile habetur de Hieremia Eccli. xlix, 9 : *Nam male tractaverunt eum qui a ventre matris consecratus est propheta. Sic et Filius hominis passurus est ab eis.* Joannes præcursor fuit Christi quantum ad nativitatem : quia sicut Joannes ex muliere veteri et sterili supra naturam, sic Christus ex virgine supra naturam. Item in prædicatione, quia incepit prædicare. *Agite pœnitentiam*, sic et Christus. Item quantum ad baptismum. Ideo requirebatur quod esset præcursor quantum ad passionem : quia sicut ipse propter justitiam occisus est, sic et Christus. Unde : *Sic Filius hominis passurus est ab eis.*

Sed a quibus eis? Videtur quod non ab eis a quibus Joannes : quia Joannes ab Herode, Christus a scribis. Sed potest dici quod ab eisdem : quia Joannes ab Herode, et Judæis consentientibus, sed Christus a scribis consentiente Herode : unde in partibus illis erat, et oblatus fuit ei. Psal. ii, 2 : *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.* Vel sic *passurus est ab eis*, ita quod ly *eis* faciat simplicem relationem : quia omnes sunt in una generatione a quibus passus est Joannes et Christus.

Consequenter ponitur effectus hujus sermonis : *Tunc intellexerunt discipuli quia de Joanne Baptista dixisset eis :* quia sermo Domini lucidus est eis. *Declaratio sermonum tuorum illuminat et intellectum dat parvulis :* Psal. cxviii, 130.

2. Hic præmunit tranquillitatem gloriæ, quæ impugnatur per oppressionem dæmonum, et infestationem hominum : et primo præmunit primam cessare, per curationem lunatici ; secundo secundam. Et circa primum primo ponitur curatio lunatici ; secundo præmunit passionem, ibi, *Conversantibus autem eis in Galilæa etc.* ; tertio de solutione tributi, ibi, *Et*

[1] Al. : « quia habetur. »

[2] Al. : « veritate. »

cum venissent Capharnaum etc. Circa primum primo sanat ; secundo satisfacit dubitationi, ibi, *Dixit illis Jesus etc.* Circa primum facit duo. Primo ponitur petitio patris. Secundo satisfactio, ibi, *Afferte huc illum ad me.* Circa primum tria facit : quia primo ponitur tempus ; secundo indicatio infirmi ; tertio petitio. Tempus ponitur cum dicit : *Et cum venisset ad turbam.* Petrus allectus dulcedine gloriæ, semper vellet esse in monte ; sed Christus ex caritate quam habuit ad turbas, quia *caritas non quærit quæ sua sunt* I Cor. XIII, 5, voluit descendere de monte ut turbæ haberent accessum ad eum. Unde cum venisset, *accessit ad eum homo genibus provolutus.* Si non descendisset, non venisset ad eum homo ille. Et accessit humiliter, quia genibus provolutus : quia *exaudit Deus orationem humilium.* Psal. CI, 18. Per istum genus humanum potest significari. Philip. II, 10 : *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et infernorum.* Deinde ponitur petitio. Non petit,[1] sed infirmitatem exponit : sufficit enim misericordi miseriam exponere. Primo exponit infirmitatem ; secundo accidentia ; tertio quod remedium non inveniebat. Dicit ergo : *Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est.* Notandum quod multi pro se rogant, ut supra de muliere habente fluxum sanguinis ; aliquando aliquis pro alio rogat, ut hic ; aliquando vero aliquem curat non rogatus, sicut in spirituali infirmitate, ut habetur de Publicano, Luc. XVIII ; aliquando vero ad petitionem alterius aliquis curatur, ut habetur Jac. ult. : *Orate pro invicem ut salvemini ;* aliquando sine oratione, ut in conversione Pauli, Act. IX.

Sed quid est quod dicitur quod lunaticus est ? Lunaticus proprie est qui secundum statum lunæ alienatur. Sed videtur quod iste non esset lunaticus, sed dæmoniacus ; quia infra habetur, quod exivit dæmonium ab eo.

Potest dici, quod non est verbum Evangelistæ, sed patris decepti, qui credebat eum esse lunaticum : vel quia supra IV cap., habetur quod lunaticos curavit, et isti erant dæmoniaci. Aliqui dicunt, ut aliqui medici, quod non erant alienati a dæmone, sed ex mala complexione, vel corporis dispositione ; et hoc quia crescente luna crescit omne humidum. Sic cum cerebrum humidissimum sit, luna patiente defectum, defectum patitur et ipsum cerebrum ; et ita tales[2] deficientes patiuntur luna deficiente. Sed hoc est[3] contra fidem, quia expresse Scriptura dicit eos dæmoniacos. Et hoc patet, quia ex spiritu loquuntur : quia multo ignorantes patiuntur sic, et tamen loquuntur de Scripturis. Ideo dicendum, quod spiritus maligni intendunt multipliciter insidiari hominibus, et infamare volunt eos ; ideo aliqui dæmones inducunt infirmitates et vexationes, secundum quod vident impressionem stellarum ad hoc convenientem, ut inducant homines ad errorem, ut credant quod solum ex influentia stellarum accidat eis ut male patiantur.

Et male patitur. Hic ponuntur accidentia. In qualibet infirmitate sunt diversi status : quia quidam habent febrem magis gravem ; alii magis debilem ; sic etiam iste multum gravabatur. *Quia sæpe cadit in ignem, et crebo in aquam ;* ideo in magno erat periculo. Unde notandum, quod Dominus non retrahit manum suam in periculis. Unde jam esset mortuus, nisi Deus manum suam extendisset, ut de Job legitur, cap. I. Quamvis Satan eum multum cruciaret, tamen præcipit ei Dominus ut in animam manum non mitteret. Per istum significatur ratio instabilis, de quo in Eccli. XXVII : *Stultus ut luna mutatur. Et cadit quandoque in ignem,* scilicet iræ.[4] Deut. XXXII, 27 : *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima. Crebro in aquam,* scilicet cupiditatis. *Effusus es sicut aqua, ne crescas :* Gen. XLIX, 4 : *Obtuli discipulis tuis, et non potuerunt curare eum.* Hic tangitur nequitia istius, quia voluit accusare discipulos. Eccli. XI, 33 : *Qui in electis ponit maculam.* Unde Dominus increpat. *Respondens Jesus ait : Generatio in-*

[1] Al. : « petiit. »
[2] Al. : « malos. »
[3] Al. : « et hoc est. »
[4] Al. deest : « scilicet. »

credula et perversa. Unde ponitur responsio : et duo facit. Primo increpat vitium ; secundo exhibet beneficium Dicit ergo : *Respondens Jesus etc.* Iste volebat diffamare discipulos ad turbas, et etiam Jesum, quod non haberet istam potestatem, et multi in hoc consentiebant ; ideo Christus invehitur contra totam gentem, et arguit eos de infidelitate, dicens, *Generatio incredula*, quia hoc non erat propter impotentiam discipulorum, sed propter incredulitatem eorum. Item de perversitate, *Et perversa*, quia culpam suam Apostolis imponebant. Deut. XXXII, 5 : *Generatio prava atque perversa, hæccine reddis Domino popule stulte et insipiens ? Quousque ero vobiscum ?* Et duo Christus proponit. Primo eorum impœnitentiam,[1] secundo divinam patientiam, quia non est conveniens societas justi ad injustum. Eccli. XIII, 21 : *Sicut communicat lupus agno, sic peccator justo.* II Corinth. VI, 15 : *Quæ conventio Christi ad Belial ?* Unde vult dicere : Mea societate potimini, et tamen mihi et discipulis meis detrahere non cessatis. Et, sicut dicit Hieronymus, Dominus hoc non dicit ut iratus, sed loquitur ad modum medici qui venit ad infirmum, qui non vult servare mandata sua, qui dicit : Quamdiu visitabo te qui non vis servare mandata mea ? Ideo dat exemplum prælatis, quod licet eis contrarientur homines, tamen beneficia conferant, sicut ipse, qui istius filium curavit, qui sibi et discipulis detrahebat. Unde dicit : *Afferte huc illum ad me.* Et primo ponitur curandi modus, secundo effectus. Primo ponitur actor, scilicet Christus ; unde dicit : *Afferte eum ad me.* Homines multipliciter peccant. Quidam ex ignorantia, quidam ex infirmitate, quidam ex malitia. Qui ex ignorantia, per hominem instrui potest : qui ex infirmitate, scilicet ille qui per incontinentiam peccat, qui de peccato dolet, et deducitur passionibus, iste non per quemcumque potest sanari, sed necessarium est quod adducatur ad Jesum, qui sanat omnes infirmitates nostras. Et hæc est via, quia *increpavit eum*, quia per peccatum suum hoc ei acciderat. Proverb. VI, 2 : *Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus.* Vel *increpavit eum*, scilicet dæmonem. Sequitur effectus : *Et exivit ab eo dæmonium, et curatus est puer ex illa hora :* quia *ipse dixit, et facta sunt :* Psal. CXLVIII, 5.

Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secreto etc. Supra Dominus curavit lunaticum : hic satisfacit quæstioni discipulorum. Et primo ponitur quæstio ; secundo responsio, ibi, *Dixit illis Jesus etc.* Ad hoc autem quod petitionem intelligatis, scire debetis quod supra X, Dominus dederat potestatem eis ejiciendi dæmonia : unde dubitabant ne gratiam datam propter culpam amisissent, ideo *accesserunt ad Jesum etc.* Sed quare secreto ? Non propter verecundiam, sed quia magnum audire debebant, et secreta omnibus dici non debebant. Supra XIII, 2 : *Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, illis autem non est datum. Dixit eis Jesus.* Hic respondet ; et primo satisfacit ; secundo proponit generale documentum, ibi, *Hoc autem genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium.* Circa primum primo quæstioni respondet ; et secundo responsionem manifestat, ibi, *Amen quippe dico vobis etc.* Quæsierant : *Quare non potuimus ejicere illum ?* Dominus respondet : *propter incredulitatem vestram.* Ubi considerandum est, quod antequam Spiritum sanctum recepissent in tanta plenitudine, qua repleti sunt omnes Spiritu sancto, Act. II, aliqua infirma patiebantur. Unde Dominus eos redarguit, Luc. ult., 25 : *O stulti et tardi corde ad credendum !* Nec mirum : quia dum Dominus fuit in monte, illi qui præcipui fuerant in fide, scilicet Petrus, Jacobus, et Joannes absentes erant. Debilitas enim fidei est causa non faciendi miracula : quia miraculorum operatio[2] est ab omnipotentia, quia fides innititur omnipotentiæ : unde ubi est infirmitas fidei, est defectus miraculorum. Unde habetur supra XIII, quod in patria sua non fecit Christus nisi pauca miracula propter eorum incredulitatem. Aliquando fiunt miracula propter exigentiam petentis, ut supra XV, habetur de muliere Chananæa : aliquando ad manifestandum

[1] Al. : « pœnitentiam. »

[2] Al. : « opera. »

sanctitatem alicujus sancti ; et hoc habetur IV Regum xiii, ubi dicitur, quod cum latrunculi Syriæ venissent in terram Israel, ejecerunt corpus mortuum juxta Eliseum, et revixit : non quia meruisset mortuus, sed ad manifestationem sanctitatis Elisei. *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis etc.* Hic manifestat suam responsionem. Et ponitur quædam conditionalis, cujus antecedens est ; *Si habueritis fidem etc.* ; consequens est : *Dicetis monti huic, Transi, et transibit.* Aliqui dicunt quod fides comparata grano sinapis sit parva fides ; quasi dicat : Si habueritis aliquam fidem, dicetis etc. Sed hoc improbat Hieronymus : quia dicit Apostolus I Corinth. xiii, 2 : *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam.* Unde perfecta fides requiritur ad translationem montium. Per hoc quod dicit, *Sicut granum sinapis*, triplex perfectio designatur fidei. Invenimus enim in grano fervorem, fecunditatem, parvitatem. Granum antequam conteratur, nullum fervorem habere videtur ; cum conteritur fervere incipit ; sic homo fidelis, antequam probetur, despectibilis videtur ; quando vero atteritur, tunc apparet ejus sanctitas. I Pet. i, 7 : *Modicum nunc si contristari oportet, ut probatio fidei vestræ multo pretiosior sit auro, quod per ignem probatur.* Item invenimus in grano fecunditatem, supra xiii, quod quamvis sit parvum, crescit in segetem magnam, ita quod volucres cœli habitant ibi. Ad Hebr. ii, ubi narrantur opera fidei, et sequitur ver. 33 : *Sancti per fidem vicerunt regna etc.* Item invenimus parvitatem : et potest per hoc designari humilitas fidei. Tunc enim agnoscitur quis[1] humilis in fide, quando acquiescit sermonibus Dei. I ad Timoth. vi, 3 : *Si quis non acquiescit sermonibus Dei, superbus est.* Sic e contrario qui acquiescit sermonibus, humilis est. Vult ergo dicere : *Si habueritis fidem*, et si fidem ferventem, indeficientem, in operibus fecundam, si parvam et humilem, *dicetis monti huic, Transi, et transibit.*

Hic est quæstio, quam movent infideles. Non invenitur quod Apostoli unquam hoc fecerint. Respondit Chrysostomus : Et si non invenitur de Apostolis, invenitur tamen de apostolicis viris. Legitur enim in *libro Dialog. Beati Gregorii*, quod cum quidam vellet construere Ecclesiam, non habens locum ad ædificandum, præcepit monti quod cederet ei, et cessit. Vel forte fecerunt, sed non est scriptum. Vel potest dici, quod si non fecerunt, non fuit propter impossibilitatem, sed quia locus non se obtulit. Unde facta sunt miracula ad necessitatem aliquando, aliquando ad utilitatem ; et quia non fuit necesse, ideo non fecerunt. Vel ponitur mons pro diabolo. *Transi hinc*, idest ab hoc corpore, *et transibit.* Vel secundum Augustinum, intelligitur de spiritu superbiæ.

Et nihil impossibile erit vobis. Et quid est ? Erunt ne omnipotentes ? Non : quia ille solum omnipotens vere est qui ex propria virtute omnia potest. Ipsi autem non ex propria virtute ; sed sicut aliter præcipit rex et servus : quia rex proprio nomine ; servus nomine regis. *Hoc autem genus dæmoniorum* ly *hoc* non demonstrat solum genus lunatici, sed omne genus dæmoniorum *non ejicitur nisi per orationem et jejunium.*[2] Chrysostomus dicit, quod quanto anima est magis elevata, tanto dæmonibus est magis terribilis. Ipse enim Christus demonibus est terribilis : unde qui Christo conjuncti sunt,[3] sunt terribiles ei. Elevatio autem mentis impeditur per gravitatem carnis, impeditur per crapulam et ebrietatem. Unde in Luc. xxi, 14 : *Videte ne gravetur cor vestrum in crapula et ebrietate.* Unde non potest habere mentem ad Deum qui aggravatus est ebrietate ; ideo ad elevationem mentis requiritur jejunium. Unde in Tob. xii, 8 : *Bona est oratio cum jejunio.* Item Dan. ix, 3 : *Ego Daniel dedi cor meum ut orarem in jejunio.* Ideo, sicut dicit Origenes, ad hoc quod expellatur spiritus, non est insistendum convivationibus, sed orationibus et jejuniis. Vel per lunaticum instabilitas carnis designatur ; vel ille qui deducitur per diversa desideria. *Qui sæpe cadit in ignem*

[1] Al. deest : « quis. »
[2] Al. : « quod *non ejicitur etc.* »
[3] Al. : « qui conjuncti sunt. »

et aquam, talis non curatur nisi in jejunio et oratione. Ad Gal. v, 17 : *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem*. Oportet ergo ut debilites carnem, et confortes spiritum : sed spiritus confortatur per orationem, quia oratio est ascensus mentis ad Deum ; caro vero debilitatur per jejunium. Vel, quia non cessat spiritus adversus carnem, ideo ut cesset talis pugna, requiruntur operationes bonæ, quæ significantur per orationem, et abstinentia mali, quæ significatur per jejunium.

Conversantibus autem illis in Galilæa etc. Supra figurata est tranquillitas gloriæ per liberationem a potestate dæmonum. Ista liberatio est peracta per mortem Christi. Ad Hebr. II, 14 : *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, idest diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti*. Ideo statim subjungit de prænuntiatione passionis. Et primo ponitur prænuntiatio ; secundo effectus, ibi, *Et contristati sunt vehementer*. Dominus noster ante cap XVI prænuntiaverat passionem suam, et modo etiam, et in sequentibus. Et quare toties? Quia quæ prævidentur, minus commovent ; ideo quia futurum erat quod discipuli scandalizarentur in morte Domini, ideo voluit eis sæpe prænuntiare, ut minus scandalizarentur. Sed semper addit aliquid. Prius tetigit de occisione, sed non de traditione; hic vero tangit de traditione, dicens : *Filius hominis tradetur*. Et recte dicit, *Filius hominis :* quia etsi ille qui traditur, sit Dominus gloriæ, tamen[1] secundum quod Filius hominis traditur. Unde Augustinus : Licet aliqua dicantur de Filio Dei et Filio hominis, tamen distinguitur, quia infirma de humana natura dicuntur, stabilia[2] de natura divina. Sed non dicit a quibus traditus est, quia tradidit se. Ad Gal. II, 20 : *Qui tradidit semetipsum pro me*. Traditus est a Patre, *qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus*[3] *tradidit illum :* Rom. VIII, 32. Item traditus est a Juda. Supra X, 4 : *Qui et tradidit eum*. Item a dæmonibus. Joan. 13, habetur quod diabolus posuit in cor ut traderet eum Judas. Et Sapien. II, 12 *Venite occidamus justum*[4]. *Et tertia die resurget*. Oseæ VI, 3 : *Vivificabit*[5] *nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus*. Sequitur effectus : *Et contristati sunt*. Attendebant et mortem et resurrectionem ; sed non videbant utilitatem. Joan XVI, 6 : *Quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum*.

Et cum venissent Capharnaum. Completa tranquillitate gloriæ, ponit solutionem tributi, Isa, XIV, 4 : *Quievit tributum*. Job. III, 19 : *Servus liber est a domino suo*. Unde tria facit. Primo ponit exactionem tributi ; secundo libertatem filiorum ; tertio solutionem tributi. Dicit : *Et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus etc.* Didrachma duplex drachma dicitur. Unde quilibet Judæus debebat quolibet anno duplex drachma.

Sed unde erat illud tributum? Quidam dicunt quod ex lege. Exod. XIII. Quod propter hoc quod Dominus occiderat primogenita Ægypti, ideo statuit quod omnia primogenita essent sua, et quod filii redimerentur. Post præcepit quod ad servitium Levitæ præpararentur. Et post mandavit quod numerarentur Levitæ. Et inventi sunt plures primogeniti quam Levitæ. Tunc præcepit quod pro redemptione solveretur pretium. Hieronymus dicit, quod non ex lege Dei, sed Imperatoris, Judæa nuper tributaria erat Romanorum, ut pro capite censum solveret. Et hoc videtur verius : quia infra dicitur : *Reges terræ a quibus accipiunt tributum?* Ideo loquitur de tributi imperiali.

Sed quare in Capharnaum? Quia a quocumque recipiebatur in civitate sua ; sed Capharnaum erat civitas principalis Galilææ.

Sed quia Christum in reverentiam habebant, ideo non accedunt ad eum, sed ad Petrum ; et non petierunt eum nisi cum mansuetudine : *Magister vester non solvit didrachma*. Deinde ponitur Petri responsio : *Et ait, Etiam :* idest, verum

[1] Al. : « sed. »
[2] Al. : « quæ stabilita. »
[3] Al. : « pro omnibus. »
[4] Vv : « Circumveniamus ergo justum. »
[5] Al. : « visitabit. »

est quod non solvit. Chrysostomus dicit, quod ne inquietaretur dixit, *Etiam* solvit. Sequitur Christi interrogatio, deinde Petri responsio. In interrogatione duo sunt consideranda; scilicet quod non expavit denuntiationem ejus, quia cum esset in tali statu, ad quamdam indignitatem tenebatur; et aliqui sunt ita dispositi quod cum vident aliquod infirmum in magno, statim scandalizantur. Ne ergo scandalizentur, ideo *prævenit*, ideo cum infirmitate apposuit aliquod magnum, scilicet quod absens sciret quod dictum erat Petro : *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus :* ad Hebr. IV, 13. Item notandum quod Petro judicium committit, quia frequentius ei loquebatur, dicens : *Quid tibi videtur, Simon ?* Job. XII, 11 *: Nonne auris verba dijudicat? Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum?* Differentia est inter tributum et censum : tributum enim de agris et vineis; census autem de capite datur. Unde in signum suæ subjectionis debet aliquid homo subjectus; et hoc sensus dicitur. Et hoc vult argumentari, quod cum filii regum non solvant tributum, quod ipse non tenetur : ipse enim est Rex regum, per quem omnes regnant. Item secundum carnem erat ex semine regio. *Qui factus est ex semine David secundum carnem :* Rom. I, 3. Chrysostomus dicit, quod ex hoc possumus considerare quod sit filius naturalis, quia prius dicitur qui naturalis est. *At ille dixit, Ab alienis.* Deinde ponitur Christi responsio, quia reges filiis suis parcunt. Isa. IV, 15 : *Quare populum meum atteritis, et facies pauperum commolitis?* Justum enim videtur : qui enim præsidet, curam debet habere de subditis : ideo ei servire debent subditi sicut membra corpori : sicut enim membra corporis ex sibi proprio serviunt toti corpori, sic quilibet subditus ex propriis bonis debet servire communitati. Ideo concludit Dominus : *Ergo filii liberi.* Origenes uno modo sic. Ergo filii regum terræ sunt liberi, sed filii Dei sunt liberi apud Deum.

Sed quid facit hoc ad propositum? Aut loquitur secundum carnem de filiis, et sic ipse non erat filius secundum carnem. Si secundum spiritum, tunc omnes Christiani erunt liberi. Sed hoc est contra Apostolum : *Reddite omnibus debita, cui tributum tributum :* Rom. XIII.

Dico, quod istud veritatem habebat de illo qui per naturam erat filius. Ille enim vere erat liber; sed liberi [1] secundum spiritum, eo modo habent libertatem quo filiationem per conformitatem ad Christum, qui *est primogenitus in multis fratribus :* Rom. VIII, 29, inquantum conformes primogenito liberi sunt. Ad Philipp. III, 21 : *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.*

Ut autem non scandalizemus eos etc. Verum est quod Dominus liber est; sed quia formam servi accepit, ut habetur ad Phil. II, ideo non recusavit solvere; et in hoc dedit exemplum humilitatis.

Et in hac solutione tria laudanda et admiranda notantur. Primo ejus mansuetudo, unde ipse est mitis, secundum quod ipse testatur supra XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Ille proprie dicitur mitis qui nullum vult offendere. I ad Corinth. X, 32 : *Sine offensione estote* [2] *Judæis et Gentibus et Ecclesiæ Dei.*

Sed contra hoc objicitur. Supra XV, 12, habetur quod discipuli dixerunt : *Domine scis quia Judæi scandalizantur in verbo isto?* Et Dominus dixit : *Sinite eos; cæci sunt, et duces cæcorum.* Non curavit tunc de scandalo; hic vero curat. Unde dicendum quod scandalum aliquando oritur ex veritate; et tunc non est curandum; aliquando ex infirmitate vel ignorantia, et tale est curandum. Sed si ipse non solvisset [3] scandalum eorum ex ignorantia esset, quia ipsi Deum non cognoscebant.

Item admiranda est paupertas Christi, quia ita pauper fuit quod non habuit unde solveret. II Corinth. VIII, 9 : *Qui* [4] *cum dives esset, egenus factus est, ut illius inopia vos divites essetis.*

[1] Al. : « sed qui liberi. »
[2] Al. : « Nullus offensionis estote. »
[3] Al. : « sed ipse non solvisset. »
[4] Al. : « quia. »

Potest quis objicere : Nonne loculos[1] habebat? Verum est ; sed omnia data erant in usus pauperum. Rapinam arbitrabatur[2], quod erat ad usus pauperum, in alios usus expendere. Chrysostomus dicit, quod solvit, ut dum solveret tributum, ex una parte ostenderet ejus potentiam, ex altera parte mysterium.

Vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit tolle, et aperto ore ejus, invenies staterem. In statere illo erat imago Cæsaris ; et significat diabolum, qui nihil habebat in eo. Joan. XIV, 80 : *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quicquam.* Ideo quia de suo nihil habebat, ideo de suo solvere noluit.

Item ejus providentia : ideo dicit, quod mirari debemus, quomodo potuit scire quod statim occurreret piscis qui haberet staterem in ore. Si autem non fuit, sed creavit de novo, est mirandum ; sed si duxit ad hamum, magnæ providentiæ fuit. Per istum piscem qui primus venit ad hamum, primus[3] martyr intelligitur Beatus Stephanus, qui habuit staterem in ore qui didrachma valebat, et duplex ; et significat ipsum Stephanum qui vidit ipsam divinitatem et humanitatem. Vel potest intelligi Adam. Item nota, quod si aliquis sæpe loquitur de divitiis et de moneta, staterem habet in ore : unde qui convertit talem, accipit piscem qui habet staterem in ore. Item significatur humilitas : unde : *Illum sumens da illi pro me et pro te.* Et in hoc quod tributum solutum fuit pro Petro et pro ipso, significatur quod per passionem Christi, ipse sibi gloriam resurrectionis acquisivit : Phil. II, 9 : *Propter quod exaltavit eum Deus :* Petrus et alii redempti sunt a pœna et culpa. Vel aliter, quia passus est pro se, ut corpori suo acquireret gloriam resurrectionis : pro populo, ut lavaret eum a peccatis. Ipse enim Apoc. I, 5 : *lavit nos a peccatis in sanguine suo.*

CAPUT DECIMUMOCTAVUM

1. In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes : Quis putas major est in regno cœlorum ? Et advocans Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum, et dixit : Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cœlorum. Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit. Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris. Væ mundo a scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala : verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit. Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te. Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedem habentem mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te. Bonum tibi est unum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis : dico enim vobis, quia Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est. Venit enim Filius hominis salvare quod perierat.

2. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, et erraverit una ex eis, nonne relinquit nonagenta novem in montibus, et vadit quærere eam quæ erravit? Et si contigerit ut inveniat eam ; amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam supra nonaginta novem quæ non erraverunt. Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cœlis est ut pereat unus de pusillis istis. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem non te audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo : et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo qui in cœlis est. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit : Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei ? Usque septies ? Dicit illi Jesus : Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

3. Ideo assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis.

[1] Al. : « oculos. »
[2] Al. : « arbitrabitur. »
[3] Al. : « prius. »

Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus venumdari, et uxorem ejus, et filios, et omnia quæ habebat, et reddi. Procidens autem servus ille, orabat eum dicens : Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis qui debebat ei centum denarios, et tenens suffocabat eum, dicens : Redde quod debes. Et procidens conservus ejus, rogabat eum, dicens : Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Ille autem noluit ; sed abiit, et misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conservi ejus quæ fiebant, contristati sunt valde ; et venerunt, et narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi : Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me : nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? Et iratus dominus ejus, tradidit eum tortoribus, quo ad usque redderet universum debitum. Sic et Pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

1. Supra Dominus monstravit futuram gloriam in sua transfiguratione ; hic de profectione [1] ad illam gloriam agit. Et dividitur in duo : quia primo docet quomodo perveniendum est ad eum ; secundo reprehenduntur quidam inordinate petentes excellentiam in gloria : quæ incipit in xx cap. Circa primum primo docet quomodo perveniendum est ad illam gloriam per viam communem ; secundo quomodo per viam perfectionis : quod incipit cap. 19. Primo quia per humilitatem pervenitur ad gloriam, ideo primo ostendit humilitatis modum : secundo prohibet inferre scandalum, ibi, *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis etc.;* tertio docet quod illatum est dimmittendum, ibi, *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te* [2]. Circa primum primo ponitur interrogatio discipulorum ; secundo responsio Christi. Occasio interrogationis sumitur ex hoc quod dictum est Petro quod iret ad mare, et staterem inventum in pisce solveret pro ipso et pro Petro : unde videbatur eum aliis prætulisse. Et quia erant adhuc infirmi, ideo aliquem zelum et invidiæ motum passi sunt. Sed videte, quod quando duxit tres solum in montem, non ita moti sunt sicut hic cum solum prætulit. Unde quærebant : *Quis putas major est in regno cœlorum?* cum non per majoritatem perveniatur ; sed per spiritum humilitatis. Ad Phil. II, 3 : *In humilitate superiores sibi invicem arbitrantes etc.* In ista petitione est hoc imitandum, quod non erant cupidi de terrestribus, sed de cœlestibus. II ad Corinth. IV, 18 : *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur etc.*

Sed quid est? Nonne quærenda est excellentia in regno cœlorum? Dicendum, quod habere eminentiam in regno cœlorum est dupliciter. Aut ita quod reputemus nos idoneos, et hoc est superbia, et contra Apostolum Phil. II, 3 : *In humilitate superiores sibi invincem arbitrantes etc.* Sed appetere majorem gratiam, ut major nobis sit gloria, non est malum, ut I ad Corinth. XII, 31 : *Æmulamini charismata meliora.* Item Apostoli sciebant quod in gloria erant diversæ mansiones, sicut stella differt a stella in claritate ; ideo quærebant, quia credebant unum majorem alio, contra hæreticos aliquos qui contrarium posuerunt.

Consequenter ponitur responsio Christi et ponit factum Christi : et dictum. Unde dicit : *Et advocans Jesus parvulum.* Quis sit iste parvulus exponitur tripliciter. Chrysostomus exponit vere parvulus [3] : quia passionibus erat immunis, ut exemplum humilitatis præberet, ut infra XIX, 14 : *Sinit parvulos venire ad me.* Et dicitur quod iste fuit beatus Martialis. Aliter exponitur, quod Christus se parvulum reputans, statuit se in medio, dicens : *Nisi efficiamini sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum cœlorum.* Luc XX, 27 : *Ego sum in medio vestrum sicut qui ministrat.* Aliter quia per parvulum intelligitur Spiritus sanctus, qui [4] facit parvulos, quia est spiritus humilitatis Ezech. XXXVI, 27 : *Ponam spiritum meum in medio vestri.* Item notandum est verbum Domini. Et primo tangit necessitatem, secundo efficaciam. Dicit : *Amen dico vobis, nisi conversi fueritis,* ab ista scilicet elatione immunes ; Zach. I, 3 : *Convertimini ad me etc.*, *et efficiamini ut parvu-*

[1] Al. : « perfectione. »
[2] Al. : « *si autem expectaverit etc.* »
[3] Al. : « quod vere parvulum. »
[4] Al. : « quia. »

lus iste, non ætate, sed simplicitate. I ad Corinth. xiv : *Nolite parvuli effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Multæ sunt conditiones parvulorum. Non magna appetunt. Rom. xii, 16 : *Non alta sapientes.* Sunt immunes a concupiscentia. Supra v, 28 : *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Et talem concupiscentiam non habent pueri. Item non recordantur inimicitiæ : unde *nisi efficiamini sicut parvulus iste*, scilicet imitatores proprietatum parvulorum, *non intrabitis in regnum cœlorum.* Nullus enim intrabit nisi humilis. *Humiles spiritu suscipiet gloria.* Prov. xxix, 23 : Vel *non intrabitis in regnum cœlorum*, idest in doctrinam Evangelii, sicut infra xxi, 43 : *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.* Introitus enim est per fidem : unde *nisi efficiamini*, et si non credideritis, *sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum :* quia Marci ult., 16, *Qui non crediderit, condemnabitur.* Proverb. xxix, 23 : *Humilem spiritu suscipiet gloria. Et qui susceperit unum parvulum talem ;* idest, quicumque est imitator puerilis innocentiæ, hic major est ; quia quanto humilior, tanto altior : quia *qui se humiliat exaltabitur :* Luc. xviii, 14.

Sed potest esse quæstio : videtur enim quod hoc non sit verum ; quia perfectio est in caritate : ergo ubi major caritas, ibi major perfectio.

Dicendum, quod caritatem necessario comitatur humilitas. Et potestis hoc videre si consideretis quis sit humilis. Sicut[1] enim in superbia sunt duo, affectus inordinatus, et æstimatio inordinata de se ; ita e contrario est in humilitate, quia propriam excellentiam non curat. Item non reputat se dignum. Istud de necessitate sequitur ad caritatem. Omnis homo capit excellentiam quam diligit : ergo quanto magis habet homo de humilitate, tanto magis diligit Deum, et magis excellentiam sui contemnit, et tanto minus sibi attribuit : sic quanto homo plus habet de caritate, habet etiam magis de humilitate.

Et qui susceperit unum parvulum talem, me suscipit. Ex quo parvuli sunt tam idonei, non sunt scandalizandi : unde *Et qui scandalizaverit etc.* Et primo ostendit quod non sunt scandalizandi propter pœnam ; secundo propter divinam providentiam. Secunda, *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis.* Primo dicit quod non est inferendum scandalum pusilis ; secundo quod non est negligenter vitandum, ibi, *Si autem manus tua etc.* Et primo ponit pœnam in speciali ; secundo in generali, ibi. *Væ mundo a scandalis etc.* Videndum quod duplex est pœna ; scilicet pœna damni, et pœna sensus. Utramque tangit : *Qui susceperit unum talem.* non propter ipsum, sed propter me, *me suscipit.* Sequitur : *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis etc.*

Si sit talis, constat quod major est ; et quomodo qui major est scandalizabitur? Perfecti enim non scandalizantur. Chrysostomus dicit, quod scandalizare idem est quod injuriam inferre ; et hæc potest perfecto et imperfecto inferri. Origenes dicit, quod aliqui sunt effecti parvuli, aliqui in fieri. Illi qui effecti sunt parvuli sunt illi qui ad perfectionem pervenerunt : hi non possunt scandalizari. Illi qui sunt in fieri, quia imperfecti sunt, possunt scandalizari ; sicut sunt qui conversi sunt de novo. Hieronymus dicit, quod licet non scandalizentur, aliquis tamen potest eos scandalizare, quia est scandalum activum et passivum. Dominus videtur tangere omnes Apostolos, et specialiter Judam tangit, sicut infra xxvi, 31 : *Omnes vos scandalum patiemini etc.*

Et quæ est hæc pœna? *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus.* Item, sicut diict Hieronymus, loquitur Dominus secundum modum Palæstinorum qui non habebant molendina in aqua, sed habebant molendina cum equis. Unde mola asinoria dicitur quam equus vel asinus ducere potest. *Et demergatur in profundum maris.* Et hæc erat pœna quæ inferebatur ei qui furtum fecerat : quia mola hujusmodi suspendebatur in collo ejus, et projiciebatur in mare : quod etiam in Beato Clemente factum

[1] Al. : « sic. »

est, licet non quia fur esset etc. Unde dignus est pœna æternæ. Unde melius est quamcumque pœnam temporalem sustinere in præsenti, quam sustinere pœnam æternam. Ad Hebr. x, 31 : *Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis*. Et Dan. xiii, 23 : *Melius est mihi absque opere incidere in manus hominum, quam peccare in conspectu Domini.*

Aliter mystice : et hoc tripliciter. Uno modo per molam cæcitas gentilium intelligitur, quia animalia quæ ponuntur ad ducendum hanc molam, sunt cæca. Judic. xvii, scribitur, quod eruerunt oculos Sampsoni[1], et fecerunt eum molere. Unde expediret Judæis, quod nunquam vidissent Christum, et essent projecti in profundum maris, idest in profundum infidelitatis. Unde ii Pet. ii, 21 : *Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti*. Aliter per molam asinariam intelligitur vita activa. Et contingit quod aliquis ad vitam contemplativam transit, et cum est ibi, scandalizat contemplationem, quia non sapit sibi : ideo expedit sibi *ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et projiciatur in profundum maris*, idest in profundum causarum temporalium. Augustinus, dicit sic, *Expedit*, idest congruit. Et est pœna congrua ei *ut mola*, idest cupiditas sæculi quia qui scandalizat, cupidus est, *suspendatur in collo*, idest in affectu, *et demergatur in profundum*, scilicet cupiditatum.

Væ mundo a scandalis. Posita pœna[2] in speciali, ponitur in generali. Et tria facit. Primo prænuntiat in generali ; secundo subjungit necessitatem ; tertio tollit excusationem : quia illis qui scandalizant expedit ut suspendatur mola asinaria in collo eorum etc. *Væ mundo a scandalis*. Per mundum intelliguntur mundi amatores, quia quantum aliquis conjungitur mundo, tanto magis scandalum patitur : unde Dominus : *In me pacem habebitis, in mundo pressuram :* Joan. xvi, 33 : *Væ mundo,* et amatoribus mundi. *Necesse est enim ut veniant scandala.* Quidam hæretici crediderunt, quod esset necessitas absoluta quod peccata contingerent ; et ex præscientia divina, et ex natura stellarum induceretur necessitas. Sed hoc est falsum, quia Deo imputaretur, qui est auctor naturæ. Chrysostomus dicit, quod necesse est quod ita eveniat, ut necessitas divinæ providentiæ sit necessitas conditionata[3] ; unde necessarium est quod si prævidit istum peccaturum, peccabit ; sed non sequitur quod necessario peccet. Origines dicit, quod necessitas præsupponit malitiam dæmonum, et infirmitatem hominum : unde *necesse est quod veniant scandala* : quia necesse est quod diabolus homines decipiat, et homo ei obediat, et ita ex suppositione malitiæ diaboli et infirmitatis hominum, accidit hæc necessitas. Alii exponunt : *Necesse est*, idest utile, quia per scandala probantur homines. I, ad Corinth. xi, 19 : *Nam oportet hæreses esse ut qui probati sunt, manifesti fiant in nobis*. Vel, secundum Haymonem, loquitur de scandalo crucis. I ad Corinth. I. 23 : *Nos prædicamus Christum crucifixum ; Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.*

Sed objicitur. Si necesse est, ergo immunes sunt a peccato, cum ita sit necesse evenire. Non dico quod hoc sit necesse necessitate absoluta : quia *væ homini illi per quem scandalum venit.* Unde licet dæmones instigent, tamen imputatur ei ad pœnam. Rom. vi, 13 : *Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato*. Specialiter dicitur de Juda qui tradidit illum. Tu dicis, quod *væ homini illi per quem scandalum venit* : unde non est pusillis inferendum scandalum. Et quamvis non debeat inferri, tamen non debent esse negligentes in vitando scandalum ; immo aliquis potest vitare per aliquod utile ad actionem vel cognitionem vel supportationem.

Unde ponit sub similitudine membrorum corporis : *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te*. Non tamen intelligatis, quod debeant abscindi membra corporis ;

[1] Al. : « exuerunt oculos Samsonis. »
[2] Al. : « posita enim pœna. »
[3] Al. : « et necessitas conditionata. »

sed per membra intelliguntur amici et proximi. Est enim homo homini necessarius ad operandum, ad supportandum, ad docendum. Quod corrigit in agendis, est manus ; quod supportat, est pes : unde Job. xxix, 15 : *Oculus fui cæco, et pes claudo.* Unde *si manus tua*, idest ille qui dirigit operationem tuam, *vel pes*, idest ille qui sustentat te, *scandalizat te*, idest occasio peccati est tibi, *abscinde eum, et projice abs te.* Et reddit causam : *Bonum est tibi etc.* : quia melius est quodcumque malum temporale pati, quam mereri pœnam æternam. Item aliquis est tibi necessarius ad docendum, unde est tibi oculus : unde *Et si oculus scandalizat te, erue eum.* Et reddit causam : *Melius est tibi etc.* Vel potest referri ad totam Ecclesiam : quia oculi sunt prælati ; manus diaconi, pes homines simplices : unde magis est deponendus prælatus vel diaconus abscindendus, quam Ecclesia scandalizetur. Vel per oculum accipitur contemplatio, per manum operatio, per pedem processio ; unde si vides quod hæc contemplatio vel operatio vel processio sit tibi occasio peccati, abscinde eam, et projice a te.

Videte ne contemnatis unum ex pusillis istis. Supra docuerat vitare scandalum propter pœnam ; hic autem docet vitare ex consideratione divinæ providentiæ : et circa hoc duo facit. Primo proponit ; secundo rationem assignat, ibi, *Dico enim vobis etc.* Ita dixi quod *qui scandalizaverit unum ex his pusillis, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus etc. Videte ne contemnatis* : parvitas enim cito facit ad contemptum. *Ecce parvulum in gentibus dedi te, contemptibilem inter homines.* Hier. XLIX, 15.

Sed quæritur de quibus pusillis hic loquitur. Dicendum de pusillis qui pusilli sunt reputatione hominum, sed magni apud Deum. Isti sunt amici Dei. Luc. x, 16 : *Qui vos spernit, me spernit.*

Sed contra hoc objicitur, quia tales non scandalizantur nec pereunt, et tamen habetur infra in hoc cap., quod *venit Filius hominis salvare quod perierat.*

Dicendum, sicut solvit Origenes, quod per parvulos intelliguntur humiles, qui perfecti sunt ; et tales non scandalizantur, et tamen interdum deficiunt. Vel quamvis non scandalizentur omnes, tamen aliquis scandalizatur. Secundum Hieronymum, intelligitur de parvulis in Christo, sicut de novo conversis ad Christum. Et tunc continuatur cum parte præcedenti.

Ita dictum est, quod pars scandalizans abscinda est : et tunc pusilli et infirmi et peccatores quamvis non scandalizandi, non tamen sunt contemnendi : *Dico enim vobis quod Angeli eorum semper vident faciem Patris mei.* Hic assignatur ratio ex divina providentia. Primo quantum ad ministerium Angelorum ; secundo quantum ad ministerium Christi [1], ibi, *Venit enim Filius hominus salvare quod perierat.* Ita dictum est quod non contemnatis, quia illi de quibus Dominus habet tantum curam, non sunt contemnendi. *Dico vobis, quod Angeli eorum.* Quare eorum ? Quia deputati sunt custodiæ eorum : quia, sicut dicit Hieronymus, unicuique homini deputatus est Angelus ad sui custodiam. Psal. xc, 11 : *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Hebr. I, 14 : *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis.* Isti habent officium, quod divina deferunt, et nuntiant nobis ; item orationes nostras ad Deum deportant, et præsentant. Apocalyp. VIII, 4 : *Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo.* Unde si Dominus ita large eis providet quod vult eis serviri per Angelos, non sunt contemnendi. In Eccli. xxxv, de vidua dicitur, quod ejus lacrymæ ascendunt a maxilla usque ad cœlum. Vel *Angeli eorum*, quia sunt concives eorum, quia una est societas Angelorum et hominum : unde sunt concives civitatis cœlestis : unde tanta est dignitas, quia *semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.*

Et hic quatuor possunt designari. Continuitas visionis, quia semper vident. Posset aliquis dicere quoniam aliquando

[1] Al. : « primo quantum ad mysterium Angelorum ; secundo quantum ad mysterium Christi. »

mittuntur in ministerium, quare non semper vident faciem Dei ; et ideo *semper* dicit. Item notatur sublimitas visionis eorum. Nos videmus aliqua de summis, sed in quadam obscuritate et per creaturas, ut habetur ad Roman. I, 20 : *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*. Sed Angeli in quadam altitudine : unde dicit, *In cœlis*. Item notatur manifesta visio. *Videmus enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* : I Corinth. XIII, 10. Non est dicendum quod habeat faciem corporalem ; sed dicitur facies, ejus aperta visio. Cum enim aliquis videtur in speculo, non aperta visione videtur ; sed quando in faciem, tunc aperte videtur. Sic Deus in speculo videtur per creaturas ; sed quando in se et per seipsum, tunc erit visio faciei ad faciem. Chrysostomus dicit, quod notatur quædam excellens jucunditas, quia isti sunt viri perfecti : si Angeli sunt administratores eorum, denotatur esse[1] quædam major jucunditas eorum quam Angelorum. Unde vident eum assistentem sibi : unde non solum visio est dos, sed etiam comprehensio. Ad Philip. III, 12 : *Sequor autem si quo modo comprehendam.*

Sed quare dicit : *Patris mei qui in cœlis est?* Ad excludendum errorem eorum qui ponebant Angelos, idest dæmones : unde dicebant, quod Angeli in cœlo sunt, dæmones in medio ; et ideo sunt medii, et administratores nostri. Ideo ad hoc excludendum dicit : *Semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.* Item alia ratio est ad promovendum nostrum desiderium ; quod si ipsi vident, et nos videbimus : hoc enim sperare debemus. Sed ne videatur esse parum, quod Angeli ad custodiam hominum deputati sunt, probat hoc etiam per ministerium Christi : et primo hoc probat ; secundo adducit similitudinem. Dicit ergo quod pusilli non sunt contemnendi, quia *Filius hominis venit salvare quod perierat.* I ad Timoth. I, 15 : *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Supra I, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.*

2. Hic ponitur similitudo : et primo ponitur diligens inquisitio ; secundo gaudium de invento ove. Unde dicit : *Quid vobis videtur?* Ita dictum est quod *Filius hominis venit salvare quod perierat*, quia pastor quærit ovem perditam. *Si alicui fuerint centum oves.* Per centenarium universitas rationalis creaturæ significatur : nonaginta novem, idem est numerus qui novem, sed solum multiplicatus, quia novem multiplicata per decem, faciunt nonaginta ; qui numerus, scilicet novem, deficit a denario in unitate : unde per istas oves, omnes rationales creaturas significat. Joan. X, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt.* In Psal. XLIX, 3 : *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Per ovem quæ erravit significatur humanum genus. Et quare significatur per ovem quæ erravit? Quia per unum hominem omnes erraverunt. I Pet. II, 25 : *Eratis sicut oves errantes. Nonne relinquit nonagintanovem in montibus?* Non est littera, *In deserto*, sed *in montibus*, sicut habetur in græco. Hoc tripliciter exponitur. Primo, quia istæ nonagintanovem significant Angelos, qui relicti sunt in montibus, idest in cœlestibus. Ezech. XXXIV, 12 : *Pascam eos in montibus Israel.* Vel per nonagintanovem significantur justi, per ovem perditam peccatores ; et sic reliquit in montibus, idest in altitudine justitiæ. Psal. XXXV, 7 : *Justitiæ tuæ sicut montes Dei.* Vel per nonagintanovem, superbi, per ovem humiles. Unde : *Non relinquit nonagintanovem in montibus* idest in superbia sua, *et vadit quærere eam quæ erravit?* Psal. CXVIII : 176 : *Erravi sicut ovis quæ periit : require servum tuum, Domine.*

Consequenter agitur de gaudio : *Et si contigerit quod inveniat eam etc.* Hic etiam triplex ratio potest assignari. Quod Dominus gaudeat de bonis, habetur Soph. III, 17 : *Gaudebit super te Deus tuus in lætitia.* Si per nonaginta significentur Angeli, per ovem homo, plana est ratio : quia dignus erat homo reparatio-

[1] Al. : « in esse. »

ne. Ad Hebr. II, 16 : *Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.* Si per nonaginta intelligamus justos, similiter plana est ratio : quia dux plus diligit militem qui cadit in bello, et post viriliter pugnat semper, quam illum qui nunquam cecidit, et semper tepide pugnat. Sic cum aliquis peccavit, et post fortiter resurgit, et semper viriliter se habet, plus eum diligit. II ad Corinth. VII, 9 : *Gaudeo quia contristati estis ad pœnitentiam.* Ideo plus gaudet Dominus de eo etc., cum majoris est[1] zeli. Tamen non est extendendum ad omnes : quia potest habere justus tantum zelum, quod plus placet Deo quam in pœnitente [2]. Secundum etiam tertiam expositionem patet ratio : quia plus gaudet de eo qui recognoscit peccatum, ut patet de publicano et pharisæo. Concludit ergo : *Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis.* Minus dicit, et plus significat : quia voluntas ejus est ut salventur. I ad Timoth. II, 4 : *Qui vult omnes homines salvos fieri.* Si enim non vellet, non mitteret Angelos. Ezech. XVIII, 23 : *Nunquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus?*

Si ergo peccaverit in te frater tuus etc. Hic agitur de scandalo dimittendo : et primo ponitur ordo ; secundo numerus, ibi, *Tunc accedens Petrus ad eum etc.* Circa primum tria. Primo ponit secretam admonitionem ; secundo testimonium, ibi, *Si autem non te audierit etc.*; tertio annuntiationem, ibi, *Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ.* Circa primum primo dat suum documentum ; secundo assignat rationem dati, ibi, *Si autem te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* Ita dixit quod non sunt contemnendi pusilli. Sed quid faciendum est si aliquis scandalizat? Hic docet : *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum.* Notate primo, quod dicit, *peccaverit* : unde loquitur de peccato perpetrato. Unde aliter procedendum est in peccato perpetrato, aliter in perpetrando : quia perpetratum non potest esse non perpetratum : unde in perpetrando est operam dare quod non fiat. Isa. LVIII, 6 : *Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes etc.* Unde in perpetrando non oportet quod servetur talis ordo, in perpetrato oportet. Item dicit, *In te* : *Glossa* : Si injuriam vel contumeliam intulerit tibi. Unde vult dicere quod peccatum factum contra nos, remittamus ; sed peccatum quod fit contra Deum, nos remittere non possumus, ut dicit *Glossa* I Regum II, 25 : *Qui peccaverit contra Deum, quis orabit pro eo?* Item debes præcipue curare injurias factas ab eo[3] qui tecum est in eadem societate : de aliis etiam habenda est cura, sed non tanta. I Corinth. V, 12 : *Quid nobis de eis qui foris sunt judicare? Vade, et corripe eum inter te et ipsum solum.* Dominus discipulos ad perfectam solicitudinem et correctionem ducit. Supra VII, Dominus dixerat, quod si aliquis offenderet fratrem, quod relinqueret munus ante altare etc.: hic autem plus procedit : quia non solum ille qui læsit, sed qui læsus est : unde *si peccavit in te, vade etc.* Psal. CXIX, 7 : *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus.* Et numquid primo remittes? Non, sed primo debes corripere : unde non jubet cuique dimittere, sed pœnitenti. Item dicit, *Corripe*, non Increpa ; vel Exaspera : et breviter ostende. Si cognoscit, tunc debes dimittere : unde *Instruite eos in spiritu lenitatis.* Ad Galat. VI, 1.

Sed numquid peccat qui hanc correctionem dimittit? Augustinus : Si non corripis, pejor factus es tacendo, quam ille peccando[4].

Sed cum hoc sit verum quod omnes corripere teneantur, diceret aliquis quod solis prælatis convenit ex officio, aliis vero ex caritate. Aliquando Dominus permittit bonos cum malis puniri. Quare? Quia non corripuerunt malos. Tamen dicit Augustinus, quod aliquando debemus desistere si times ne propter correctionem istam non emendentur, sed deteriores reddantur. Item si times ne inducat persecutionem Ecclesiæ, non peccas[5]. Si

[1] Al. : « sunt. »
[2] Al. : « tantum velum quod plus placet Deo, quod non est in pœnitente. »

[3] Al. : « a fratre illius. »
[4] Al. : « increpando. »
[5] Al. : « petas. »

vero desistis, ne lædaris in temporalibus, ne molestia tibi accidit, vel hujusmodi, peccas. Proverb. IX, 8 : *Argue sapientem, et diliget te.*

Corripe eum inter te et ipsum solum. Et quare? Quia ista correctio fit ex caritate : caritas autem est amor Dei et proximi. Si amas, debes salutem ejus diligere. Sed in hoc duo sunt attendenda ; scilicet conscientia, et bona fama. Si vis ergo eum salvare, debes famam suam salvare : hoc autem facies corrigendo inter te et ipsum. Si ante omnes corripis, famam ejus tollis ; tamen conscientia præponenda est famæ. Tamen frequenter accidit quod quando homo videt publicari peccatum suum, ita fit effrons quod omni peccato se exponit. Hierem II, 20 : *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Eccli. IV, 25 : *Est confusio peccatum adducens.*

Sed contra hoc objicitur, quod habetur I Tim. V, 20 : *Peccantem coram omnibus argue.* Et hoc est verum, si publice delinquatur. Est enim aliquis peccans publice, et tunc publice increpandus est ; et aliquis secretus, et tunc secreto est increpandus : et hoc patet, quia dicit Augustinus, quod si te solo sciente peccaverit, *corripe eum inter te et ipsum solum.*

Quod si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Ad quid hoc dicit? Propter tria. Ut scias quo fine debeas corripere : quia si propter teipsum corripis, nihil facis : quia ubi privata est emenda, non est correctio meritoria ; sed si propter Deum, tunc valet. Item hoc est ad quod debes intendere, scilicet menti fratris inserere correptionem et doctrinam. Item posset aliquis dicere, quod perdere fratrem suum non esset justum. Sed si ita esset, non dixisset : *Lucratus es fratrem tuum.* Item *lucratus es*, quia ipse est commembrum tuum : et sicut membrum membro compatitur, sic et tu fratri tuo. Item *lucratus* quia tibi ipsi lucraris salutem. Jac. IV, 11 *Qui judicat fratrem suum, detrahit legi, et judicat legem* : unde ibid, VI, 20 : *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, liberat animam ejus a morte, et operit multitudinem peccatorum.*

Si autem te non audierit, adhibe tecum unum vel duos. Hic inducit testimonium : *Adhibe unum vel duos etc.* Deuter XIX, 15 : *In ore duorum vel trium testium stet omne verbum.*

Sed hic est quæstio. Quare statim non inducit testes? Dicendum, quod sic debet mundari conscientia quod non lædatur fama : unde si primo et per se potest, bene quidem ; si non, tunc advocet testes. Et Hieronymus dicit, quod unum primo, et post duos. Et quare? Ut sint testes correctionis factæ : quia si ulterius procedit, non est tibi imputandum. Hieronymus dicit, quod etiam ad aliud, ut scilicet convincat de peccato[1] : quia aliqui sunt ita pertinaces quod non recognoscunt : ideo debes testes adducere, ut convincas eum de facto. Vel forte iterabit injuriam. Vel, secundum Augustinum, ad convincendum eum.

Sed contra hoc videtur esse quod Augustinus dicit, quod antequam duobus ostendat, debet ostendere præposito, et hoc est ostendere Ecclesiæ. Ergo videtur pervertere ordinem.

Dico, quod potest ostendi prælato vel ordine judiciario, vel ut personæ privatæ. Intendit ergo Augustinus, quod debet ostendi præposito primo ut personæ privatæ, ut tanquam persona privata det operam correctioni : unde dicit : *Si eos non audierit, dic Ecclesiæ.*

Hic ponitur denuntiatio. Et primo denuntiat : secundo ponitur sententia ; tertio efficacia. Secunda ibi[2], *Si autem Ecclesiam non audierit etc.* Tertia ibi, *Amen dico vobis etc.* Dicit : *Si autem non audierit eos, dic Ecclesiæ*, idest toti multitudini, ut confundatur ; ut qui noluit sine confusione corripi, cum confusione corripiatur. *Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam :* Eccli. IV, 25. Vel *Ecclesiæ*, idest judicibus, ut corrigatur. Deuter. XXI, 18 : *Si aliquis habeat filium contumacem et protervum, qui non audierit patris ac matris imperium, et coercitus*

[1] Al. : « a peccato. »

[2] Al. deest : « ibi. »

audire contempserit; apprehendent eum, et ducent ad seniores civitatis illius, et ad portam judicii etc. Deinde additur pœna : *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Ethnici sunt gentiles et infideles; publicani, qui tributa recipiunt, qui sunt publici peccatores. Unde quasi separati excommunicentur per sententiam Ecclesiæ : quia Ecclesiam non audierunt : unde pro sola contumacia potest homo excommunicari. *Amen dico vobis etc.* Hic ponitur efficacia hujus sententiæ. Quia posset aliquis dicere : Quid curo ego, si Ecclesiæ dicatur, et sim excommunicatus? ideo ostendit efficaciam istam : *Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo : et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo.* Supra dicta sunt Petro hæc; hic autem dicitur toti Ecclesiæ. Et dicitur alligare, vel quia non solvit, vel quia excommunicat. Origenes dicit, quod hic dicit, *In cœlo :* cum autem Petro locutus est, dixit, *In cœlis*, ad designandum quod Petrus habet universalem potestatem. Hic autem dicit, *In cœlo*, quia universalis non est eis potestas, sed in aliquo loco : quia Petro universalem potestatem dedit.

Iterum dico vobis etc. Hic ponit efficaciam orationis. Et primo hoc facit; secundo rationem dat, ibi, *Ubi enim sunt duo etc.* Dicit : *Iterum dico vobis etc.*

Sed contra potes objicere, quia multa petimus quæ non obtinemus. Hoc contingit primo propter indignitatem petentium : unde dicit : *Duo ex vobis :* scilicet qui secundum evangelium vivitis. Jac. IV, 3 : *Petitis et non accipitis, eo quod male petatis.* Item quia non consentiunt, quia non habent vinculum pacis. Impossibile est enim preces multorum non exaudiri, si ex multis orationibus fiat quasi una. II Corinth. I, 11 : *Ut ex multarum personis facierum ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis*[1]. Item quia quidam petunt quod non expedit eis ad salutem : petitio enim debet esse de re utili. Infra xx, 22 : *Nescitis quid petatis.*

Fiet illis a Patre meo, qui est in cœlis, idest in altis : vel *in cœlis*, idest in nobis. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum :* congregatione sanctorum, non terrenorum. Psal. cx, 1 : *In consilio justorum et congregatione, magna opera Domini. Ubi* ergo *duo vel tres.* Caritas non est in uno, sed in pluribus : unde I Joan. IV, 16 : *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Ideo *ego sum in medio eorum.*

Tunc accedens Petrus dixit ad eum : Domine, quoties peccabit in me frater meus et dimittam ei? Supra docuit quo ordine sit dimittendum, quia post correctionem, et emendam; hic agit de numero, quoties sit dimittendum. Primo ergo ponitur Petri interrogatio; secundo Christi responsio; tertio adhibetur similitudo. Secunda ibi, *Dicit illi Jesus etc.* Tertia ibi, *Assimilatum est regnum cœlorum.* Dicit ergo, *Tunc accedens. Tunc*, scilicet audito hoc verbo, *si peccaverit in te frater tuus etc.*, tunc motus fuit Petrus, an semel, an pluries dimitteret, et dixit : Quoties peccaverit in me frater meus, nonne dimittam usque septies? quasi dicat : Usque septies, infirmitatis est, sed plus malitiæ. Ideo petiit, si dimitteret usque septies. Item sciebat illud quod dictum est IV Reg. V : quod Eliseus præcepit Naaman, quod septies lavaret se in Jordane : ideo cogitavit quod septies dimittere deberet : *Dixit ei Jesus : Non dico tibi septies, sed septuagies septies.* Uno modo potest teneri hoc, quod dicit[2], *Septies*, aggregative, ut sit sensus : non septies, sed septuaginta vicibus. Vel potest teneri multiplicative, ita quod septem vicibus septuaginta; et sic exponit Hieronymus. Secundum primam expositionem, quæ est Augustini, datur intelligi[3] quod totum debemus condonare, sicut Christus omnia condonavit. Ad Col. III, 13 : *Donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet*

[1] Al. : « Ut ex multarum personis facierum quæ in nobis donationis per multos agantur gratiæ Dei pro nobis. »

[2] Al. : « dico. »

[3] Al. deest : « datur intelligi. »

querelam; sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos. Vel potest dici, quod ponitur numerus finitus pro infinito, sicut in Psalmis : *Verbum quod mandavit in mille generationes* : Psalm. CIV, 9. Secundum Hieronymum, eadem est causa ; tamen additur ratio numeri. Per sex enim perfectio significatur : per centenarium, qui multiplicatur per denarium, decalogus significatur. Primus numerus qui a denario recedit, est undecimus. Et quia per sex universitas significatur, ideo universitas peccatorum significatur ; quasi dicat : Omnia quæcumque frater tuus peccaverit[1] contra te, dimitte ei. Unde, secundum Hieronymum, videtur quod velit dicere, quod plus remittere potest quam ipse possit offendere.

3. Hic ponitur similitudo. Et tria facit. Primo innuitur divina misericordia ; secundo tangitur ingratitudo, ibi, *Egressus autem servus ille etc.;* tertio ingratitudinis pœna, ibi, *Videntes autem conservi ejus etc.* Circa primum ponitur examinatio debitorum ; secundo magnitudo debiti, ibi, *Et cum cœpisset rationem ponere : oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta ;* tertio justitia exigendi, ibi, *Cum autem non haberet unde redderet etc.;* quarto debili remissio, ibi, *Misertus autem dominus servi illius etc.* Dicit ergo : Quia semper debetis esse parati ad remittendum, ideo debetis hanc similitudinem intelligere. *Regnum cœlorum* est lex regni ; ipsum Verbum Dei est justitia et veritas : I Corinth. I, 30 : *Qui factus est nobis sapientia et justitia et sanctificatio et redemptio.* Istud ergo assimilatum est homini regi, quando Verbum caro factum est. Vel per regnum, præsens Ecclesia designatur, ut supra XIII, 41 : *Colligent de regno ejus omnia scandala.* Et bene dicitur regnum, si consideremus omnia quæ sunt in regno. In regno est rex, servi, et hujusmodi. *Homini regi.* Iste rex est Deus, sive intelligatur de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu sancto. *Qui voluit ponere rationem cum servis suis.* Per servos Domini, intelliguntur prælati Ecclesiæ quibus commissa est cura animarum. Luc. XII, 42 : *Fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam.* Quid est ergo rationem ponere de commissis, nisi quod obligant se[2] ut rationem reddant? Ad Hebr. XIII, 17 : *Ipsi pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri.* Quia etiam unicuique anima sua commissa est, ideo quilibet potest dici servus : unde Job I, 8 : *Numquid considerasti servum meum Job ? etc.* Unde positus est quilibet ut reddat rationem de omnibus : nam etiam de quolibet verbo otioso oportet reddere rationem, supra XII. *Et cum cœpisset ponere rationem.* Finis hujus rationis erit in die judicii ; principium quando primo inducit aliquam tribulationem. I Pet. IV, 19 : *Itaque et hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas.* Ezech. IX, 6 : *A sanctuario meo incipite.* Item tangitur diligens examinatio meritorum. Thren. III, [3] 40 : *Scrutemur vias nostras :* per quod intelligitur examinatio conscientiarum. Et in ista examinatione oblatus est ei servus *qui debebat decem millia talenta.* Si ad prælatos referimus hæc talenta, peccata subditorum intelligimus : quia quoties peccat subditus per negligentiam suam, efficitur debitor talentorum. Unde dicitur III Regum XX, 39 : *Erit anima tua pro anima sua.* Vel potest dici, quod mille est numerus perfectus, quia est cubicus. Item per decem intelligitur numerus decalogi. Item per talentum gravitas peccati. Zachar. V, 6 : *Et ecce talentum plumbi portabatur etc.* Unde significatur homo habens multitudinem maximorum criminum : unde quando Deus vult ponere rationem, et examinare conscientiam suam, invenit massam criminum. I Paral. ult.: *Peccavi super arenam maris.* Cum autem fit hæc examinatio debiti, petuntur tria. Primo significatur causa examinationis, vel causa pœnæ ; secundo describitur pœna ; tertio fructus pœnæ. Aliquis punitur quando ex seipso non habet unde satisfaciat : unde dicit : *Cum*

[1] Al. : « peccavit. »
[2] Al. : « unde obligant se. »
[3] Al. : « Item Thren. III, etc. »

autem non haberet unde redderet : quia totum quod habet non sufficit. Unde Michææ VI, 6 : *Quid signum offeram Domino? etc.* Ideo *cum non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus venumdari etc.;* quia cum Dominus facit rationem cum homine, et non habet homo unde solvat, et considerat justitiam Dei, quæ est pœna, jubet quod venumdetur. Quando venumdatur, pretium peccati est pœna : pretium est quod aliquis accipit pro eo : et sic venumdatur quando pœna infligitur. Isa. L, 1 : *In iniquitatibus vestris venumdati estis. Et uxorem et filios.* De uxore generat filios. Filii autem sunt opera, uxor concupiscentia, vel radix peccati. *Et omnia quæ habebat,* quæ sunt Dei dona. Oseæ II, 8 : *Dedi ei frumentum et vinum et oleum, et argentum*[1] *multiplicavi, et aurum etc.* Punitur ergo pro uxore et filiis, et donis sibi datis. Sapien. XIV, 9 : *Similiter autem odio sunt Deo impius et impietas ejus.* Psal. CVIII, 9 : *Fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua.*

Procidens autem servus ille, rogabat eum dicens. Hic ponitur misericordia domini. Et primo ponitur provocativum misericordiæ. Quod enim multum provocat misericordiam, est oratio : unde quando homo sentit se in periculo, debet recurrere ad orationem. Eccli. XXI, 1 : *Filii peccasti : non adjicias ultra, sed et de pristinis deprecare ut tibi dimittantur.* Commendatur autem hujus humilitas, item commendatur discretio; item commendatur justitia. Humilitas, quia *procidens.* Psalm. CI, 18 : *Respexit Dominus in orationem humilium.* Unde *rogabat eum.* Origenes scribit, *Orabat eum.* Item tangitur discretio ejus, quia non petiit totum sibi dimitti debitum, sed tantum petiit tempus : unde dicit : *Patientiam habe in me;* idest, da mihi tempus ut possim satisfacere. Sic petebat Job X, 20 : *Dimitte me paululum ut plangam dolorem meum.* Item tangitur justitia : *Et omnia reddam tibi.* Psal. L, 21 : *Tunc imponent super altare tuum vitulos.* Item ponitur miseratio domini relaxantis. *Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei.* Unde dolor pœnitentis non causat remissionem, sed misericordia Domini : unde ad Roman. IX, 26 : *Non est currentis, sed miserentis Dei. Misertus autem Dominus etc.* Notate quod Dominus plura dat quam homo audeat petere, ut[1] in illa oratione dicitur : Qui merita supplicum excedis et vota. Unde *dimisit eum,* idest absolvit, et *debitum,* peccati, *dimisit.* Potest enim esse tanta contritio quod totum dimittat.

Sequitur ingratitudo : *Egressus autem servus ille etc. :* et ponuntur quinque quæ aggravant ingratitudinem ejus. Primo enim aggravatur ex tempore[2] : quia si post novem vel decem annos accidisset, non esset mirum; sed quia eodem die deliquit, ingratus efficitur : sicut de peccatore, qui quando sunt dimissa ejus peccata, in eodem die ad peccata regreditur. Unde dicitur, *Egressus.* Jac. I, 24 : *Consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit.* Item ex simulatione : quoniam in consideratione domini humilis fuit, sed egressus statim ostendit qualis esset. III Reg. XXII, 22 : *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus.* Item ostenditur ex cognatione : quoniam *invenit unum de conservis suis.* Eccl. XXVIII, 3 : *Homo homini servat iram, et a Deo petit medelam.* Item ex parvitate debiti : quia *debebat centum denarios;* unde in numero erat differentia, quia ipse decem millia. In pondere : quia ille denarios, et ipse talenta : unde peccata quæ in Deum committuntur sunt et plura, et gravia magis quam peccata quæ in hominem, quæ levia sunt, quia ex infirmitate : unde differens ibi est gravitas, sicut inter talenta et denarios. Gravius enim esset centum percutere quam unum famulum. Item designatur crudelitas in exigendo : quia *tenebat eum,* quia trahebat in causam, et vexabat eum, *et suffocabat eum,* et respirare non dimittebat. Item ex crudelitate, quia noluit remittere. Unde primo ponitur supplicatio debitoris, secundo crudelitas ipsius, ibi, *Ille autem noluit etc.* Notandum, quod omnia quæ

[1] Al. : « unguentum. »

[2] Al. deest : « ut. »

ille servus fecit domino, iste fecit ei : unde *procidens rogabat*. Supra dicitur, *Orabat*; hic *Rogabat* : quia supra reddebat honorem qui debetur Deo ; hic autem tangit honorem qui debetur homini; ideo dicit, *Rogabat*. Sed nihil valuit ei : unde dicitur : *Ille autem noluit*. Prover. XII, 10 : *Viscera impiorum crudelia. Et misit eum in carcerem*, idest in tribulationem, *donec redderet debitum*, idest ad hoc ut redderet debitum. Prov. VI, 34 : *Ira et furor viri non parcent in die vindictæ*.

Videntes autem conservi ejus. Hic tanguntur quatuor. Primo ponitur reprobatio istius peccati ; secundo objurgatio peccati ex parte Dei, ibi, *Tunc vocavit illum Dominus suus;* tertio pœna, ibi, *Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus;* quarto applicatur similitudo, ibi, *Sic et Pater meus cœlestis faciet vobis etc.* Dicit ergo : *Videntes autem conservi ejus etc.* Videmus enim, quod si patiatur unum membrum, compatiuntur alia : unde videntes homini affligi, compatiuntur ei naturaliter. Psal. CXVIII, 158 : *Vidi prævaricantes, et tabescebam*. Unde *contristati sunt. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus*[1] : ad Roman. XII, 15. *Et venerunt, et nuntiaverunt domino suo*, idest divinam justitam imploraverunt. *Desiderium*[2] *pauperum exaudivit Dominus, præparationes cordis eorum audivit auris tua :* Psal. IX, 17.

Consequenter ponitur objurgatio : *Tunc vocavit eum Dominus suus etc.* Vocat Dominus per mortem. Job. XIX, 16 : *Vocabis me, et ego respondebo tibi. Et ait illi*. Primo exprobrat malitiam ; secundo beneficium collatum ; tertio commemorat quod debuit facere. Dicit ergo, *Serve nequam*. Superius cum deberet ei, non dixit ei opprobrium; sed nunc cum facere debuit quod non fecit, dixit, *Serve nequam :* quia quod homo peccet, hoc humanum est ; sed si perseveret, hoc diabolicum est. *Omne debitum dimisi tibi*. Hic exprobrat beneficium illatum, quod supra non fecerat : *Numquid non oportuit et te miserere conservi tui?* quasi dicat : Tu recepisti magna, et non vis impendere parva? *Et iratus Dominus etc.* Et primo agit de pœna, per quam fit separatio a Deo. Quando supra dominus jussit venumdari, non dixit quod esset iratus, quia monitiones non sunt ex divina justitia, sed ex misericordia ; sed objurgatio est ex ira Dei Proverb. XIX, 12 : *Sicut fremitus leonis, ita et ira regis.* Secundo quia subjicitur dæmonibus : unde *tradidit eum tortoribus*. Eccli. XXXIII, 14 : *Reddet illis secundum judicium suum*. Item tangitur pœnæ perpetuitas : *Quoadusque redderet universum debitum :* et hoc erit in infinitum. Si enim pœna cessare non debet donec fiat satisfactio debiti; et nullus sine gratia potest satisfacere ; qui decedit sine caritate, non poterit satisfacere.

Sic et Pater meus cœlestis faciet vobis. Hic adaptat similitudinem. Pater est Deus, sicut supra VI, 9[3] *Pater noster qui es in cœlis. Faciet vobis;* idest, non remittet peccata vestra. *Nisi remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris*. Hic videtur innuere quod peccata dimissa redeant ; sicut vult Origenes, quod dimissa redeunt in aliquibus, sicut in apostasia. Item si dolet pœnituisse[4]. Sed hoc non videtur, eo quod remissio efficaciam habet a sacramentis ; ideo peccata et manifesta et occulta remittuntur. Dicuntur autem redire per ingratitudinem.

[1] Al. : « ex timore. »

[2] Al. : « Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. »

[3] Al. : « et desiderium. »

[4] Al. : « pœnitentiæ »

CAPUT DECIMUMNONUM

Et factum est cum consummasset Jesus sermones istus, migravit a Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem, et secutæ sunt eum turbæ multæ, et curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, et dicentes. Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa? Qui respondens ait eis : Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos? Et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Dicunt illi : Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii et dimittere? Ait illis : Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras : ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mœchatur; et qui dimissam duxerit : mœchatur. Dicunt ei discipuli ejus : Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis : Non omnes capiunt v erbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt; et sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus; et sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere capiat. Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, et oraret. Discipuli autem increpabant eos. Jesus vero ait eis : Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire : talium est enim regnum cœlorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde. Et ecce unus accedens ait illi; Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam? Qui dixit ei : Quid me interrogas de bono? Unus est bonus Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Dicit illi, Quæ? Jesus autem dixit : Non homicidium facies : Non adulterabis : non facies furtum : non falsum testimonium dices : honora patrem tuum et matrem : diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens : Omnia hæc custodivi a juventute mea; quid adhuc mihi deest? Ait illi Jesus : Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo; et veni sequere me. Cum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis : erat enim habens multas possessiones. Jesus autem dixit discipulis suis. Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cœlorum. Et iterum dico vobis : Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum. Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes : Quis ergo poterit salvus esse? Aspiciens autem Jesus dixit illis : Apud homines hoc impossibile est : apud Deum autem omnia possibilia sunt. Tunc respondens Petrus dixit ei : Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te : quid ergo erit nobis? Jesus autem dixit illis : Amen dico vobis quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum vel fratres aut sorores aut patrem aut matrem aut uxorem aut filios aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi.

Supra ostensum est quomodo veniendum est ad vitam æternam per communem viam; hic docet quomodo veniendum est per viam perfectionis, quæ tangitur quantum ad duo; quantum ad continentiam, et quantum ad paupertatem voluntariam. Circa primum duo facit. Primo agit de adventu; secundo de continentia, ibi, *Dicunt ei discipuli etc.* Circa primum tria facit. Primo ponitur tentatio Pharisæorum; secundo solutio Christi; tertio objectio contra solutionem. Secunda, *Qui respondens ait eis;* tertia, *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii?* Circa primum tria. Primo describitur locus[1]; secundo occasio ad tentandum : tertio tentatio. Dicit ergo : *Et factum est*, quia dictum ejus est factum. *Ipse enim dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt :* Psal. XXXII, 9. *Cum consummasset sermones istos*, scilicet de vitando scandalum, *migravit a Galilæa in fines Judææ trans Jordanem.* Judæa aliquando sumitur pro tota terra quam habitant Judæi : aliquando pro terra quæ in dotem tribus Judæ cessit : et sic dividitur contra alias, et sic hic accipitur : oportebat enim transire per Judæam qui volebat ire in Hierusalem, quæ erat in tribu Beniamin in finibus Judææ.

Sed quare migravit a Galilæa? Propter tria. Ut daret prædicatoribus exemplum, quod non est solum in uno loco prædicandum, sed in multis. Unde Luc. IV, 43 : *Quia aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei.* Item quia jam imminebat tempus passionis, ideo accedere volebat ad locum ubi pati debebat. Ad Ephes.

[1] Al. : « circa primum primo describitur locus. »

v, 2 : *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.* Vel voluit redire ad Judæos, ut significaret quod in fine converteretur ad convertendum Judæos.

Et secutæ sunt eum turbæ. Signum est devotionis turbarum, quia secutæ sunt eum, sicut filii patrem peregrinantem. Joan. x, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt. Et curavit eos.* Oseæ vi, 2 : *Percutiet, et sanabit nos*[1]. Aliquando Dominus curabat, aliquando signa faciebat. Signa, ut confortaret. In Act. i, 1 : *Cœpit Jesus facere et docere.* Posset aliquis credere, quia transivit ad Judæos, quod dereliquerit gentes ; ideo ad designandum quod non dereliquit, dicit[2] : *Secutæ sunt turbæ*, idest ad salutem : quia cum essent oleaster, inserti sunt, et facti sunt olivæ : Rom, xi. Vel quod sunt secutæ trans Jordanem, significatur quod per baptismum peccata remittuntur. *Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes.* Et in hoc reprehenduntur : quia cum turbæ sequerentur, Pharisæi insidiabantur. Hierem. v, 5 : *Ibo ad optimates, et loquar eis.* Unde accesserunt dicentes : *Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa ?* Apparet in istis primo malitiosa astutia, quia venerunt ad Christum, ut Christo calumniam inferrent : quia aut diceret quod esset dimittenda, aut non. Si diceret, quod sic, videretur sibi contrarius, quia ipse erat prædicator castitatis. Si diceret quod non, accusabimus eum, quia hoc est contra Moysen legislatorem. Sicut dicit Chrysostomus, arguuntur de incontinentia : quia si aliquis libenter audiat loqui de separatione uxoris, incontinens est : unde quia isti de divortio loquebantur, ostendebant se incontinentes. Dominus dederat causam propter quam dimitteretur, scilicet propter turpitudinem. Sed isti non solum ex hac causa petebant, sed utrum ex quacumque causa : unde volebant habere postestatem liberam dimittendi uxorem. Ideo sequitur responsio : *Qui respondens ait eis.* Dominus dat optimum modum respondendi : quia quando quærit aliquis ut addiscat, statim dicenda est veritas ; sed ei qui quærit ut calumnietur, non statim dicenda est veritas ; sed primo dicenda sunt aliqua quæ negari non possunt. Ideo primo Dominus interrogat de lege : unde primo assumit verba Scripturæ, secundo dicit quomodo ad propositum facit : tertio principale propositum concludit. Et circa primum tria facit. Primo ostendit societatem maris et feminæ quam Deus instituit ; secundo affectum quem indidit ; tertio modum quo conjunxit. Intendit probare quod conjunctio maris et feminæ est a Deo instituta. *Non legistis, quod qui fecit hominem, ab initio masculum et feminam fecit eos ?* Hoc enim legitur Genes. i, 27 : *Et creavit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam.* Non est hoc intelligendum, ut aliqui intellexerunt, quod primo fecerit hominem masculum et feminam, et post separaverit eos ; sed primo fecit unum hominem, et in illo fecit unde fieret mulier.

Sed quare voluit Dominus sic fieri ; scilicet ex viro et muliere multitudinem hominum ? Respondeo, ut significaretur quod forma matrimonii ex Deo esset : item ut magis se diligerent.

Sed tunc quærit Chrysostomus quare non semper sic facit ut simul nascatur[3] vir et mulier. Respondet, quia si ita esset, videretur necessitas utendi matrimonio. Et quia Dominus vult esse licitum uti matrimonio vel non uti, et non esse necessarium ; primo creavit masculum et feminam, ad significandum, quod licitum erat matrimonium : post vero ut sine muliere nasceretur masculus, et e converso, ut liberam habeant facultatem et utendi matrimonio et non utendi.

Secundum hoc excluditur duplex error. Quidam enim dicebant, matrimonium non esse a Deo ; et hoc excludit : quia si masculum et feminam fecit eos, et constat quod nihil frustra fecit : ergo nec aliquid horum, et non nisi ad societatem matrimonii. Alii dixerunt, quod si non peccasset homo, Deus feminam non fecisset, immo alio modo multiplicarentur homines. Sed hoc nihil est : quia ante

[1] Al. : « eos. »
[2] Al. : « Ideo dicit. »

[3] Al. : « nasceretur «

peccatum creati sunt. Et singulariter dicit masculum et feminam, ut unus unam habeat.

Propter quod relinquet homo patrem, et matrem. Hic ponitur quem affectum indidit. *Et dixit.* Quis dixit? Ille qui fecit. Sed hoc non videtur, quia videtur quod Adam dixerit. Augustinus dicit, quod immisit Dominus soporem in Adam; et tulit unam de costis ejus. Sopor iste fuit extasis, unde ibi revelavit multa bona : unde Dominus ei revelavit etiam quod hic dicitur : unde supra x, 20, dictum est : *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in nobis.* Quia ergo Adam dixit Deo imperante, ideo dicitur quod Deus dixerit. Unde Esdræ II, capit. IV : *Homo reliquit patrem qui nutrivit eum, et adhæret uxori.*[1]

Quæ est ratio? Frater et soror nascuntur ex uno, et dividunt se ; sed vir et uxor ex diversis, et tamen non dividunt se? Dicit Chrysostomus, quod hoc est ex ordinatione divina. Item naturaliter omnis causa habet reductionem ad effectum, ut succus a radice ad ramos ; unde patres magis diligunt filios quam e converso : ideo vir et uxor, etsi sint ex diversis, uniuntur tamen in effectum unum.

Et erunt duo in carne una : Hieronymus : Scilicet in carne prolis. Et hic est fructus matrimonii. Chrysostomus exponit : *in una carne*; idest, in uno carnali affectu ; sicut et in spirituali affectu[2] fit unitas : ut in Act. IV, 32 : *Erat autem credentium cor unum et anima una.* Vel *erunt duo in carne una*, idest in uno carnali opere. Philosophus dicit, quod homo et mulier in opere illo sic semper se habent, quod sicut virtus activa et passiva semper in effectum conjunguntur, sic in actu illo actio et passio conjunguntur. *Itaque jam non sunt duo, sed una caro.* Deinde principale intentum concludit :[3] *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet*[a]: quia ex Dei voluntate actum est. Si est ex Deo, non potest homo separare : quia si Deus conjunxit, Deus separet. Potest enim separatio fieri a Deo, vel ab homine : et hoc vel propter voluntatem, vel ut aliquam aliam habeat, et non valet : vel propter consensum mutuum, ut Deo liberius serviat ; et sic est a Deo.

Dicunt illi ; Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere? Hic ponitur objectio eorum contra generalem legem : aperiunt enim quod erat in mente : *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere?* Non mandavit Moyses dimittere, sed indirecte prohibere voluit : quia Moyses voluit quod non di-

[1] Al. unde Gen. II, 24 : « Relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ. »

[2] Al. : « effectu. »

[3] Al. : « principalem communionem concludit. »

(a) S. Thomas dicit in 1a 2æ, q. CII. a. 5, 3m quod matrimonium fuerit in veteri lege prout est in officium naturæ, non autem prout est sacramentum conjunctionis Christi et Ecclesiæ. — Sed contra, Matthias Dorinck dicit :

1. Ecclesia, ut B. Gregorius ait, incœpit ab Abel justo :

2. Vetus Testamentum frequenter ostendit synagogam Dei desponsatam, quæ desponsatio est in una sponsa usque ad novissimum justum.

3. Secundum Magistrum et doctores, lib. IV, matrimonium fuit sacramentum ante peccatum : igitur alicujus sacræ rei signum, et nonnisi conjunctionis Dei ad animam justam, quæ est Ecclesia vel in Ecclesia.

Respondetur.

Cum S. Thomas dicit quod in veteri Lege nondum facta fuerat conjunctio Christi ad Ecclesiam, loquitur ut communiter Doctores loquuntur de Christo et Ecclesia : de Christo secundum quod nominat subsistens in duabus naturis, divina scilicet, et humana ; de conjunctione Christi et Ecclesiæ quæ facta est mediante Incarnatione, per quam factum est unum corpus Ecclesiæ secundum conformitatem naturæ, cujus Christus est caput. Item loquitur de conjunctione spirituali quæ fit per novitatem gratiæ in sacramentis ex opere operato collatæ, qui modus conjunctionis non fuerat ante Christi Incarnationem. Item loquitur de Ecclesia prout dicit multitudinem fidelium nova lege gratiæ et novis gratiæ sacramentis adunatam. Sed Matthias Dorinck accipit « Christum » pro supposito Filii Dei, non ut subsistit in natura humana, et « Ecclesiam » generaliter pro quacumque fidelium congregatione, et « conjunctionem » pro unione animæ ad Deum per gratiam communiter dictam. — Ad illud quod dicitur ex auctoritate Magistri et doctorum : verum est matrimonium fuisse sacramentum, id est, ut communiter loquimur, sacræ rei signum, conjunctionis scilicet Dei ad animam, immo Christi ad Ecclesiam tempore plenitudinis gratiæ realiter fiendæ, et hoc expresse docet S. Thomas, dicens, 1a 2æ, q. II, a. 7, sacramentum primum hominem non ignorasse, et idem sentit 3, q. I, a. 3, et multum expresse q. LXI, a. II, 3m. Sed non ideo sequitur quod matrimonium, ut est sacramentum novæ Legis, fuerit ante peccatum ; alias non fuisset institutum a Christo. Unde dicendum quod matrimonium fuit institutum in statu innocentiæ, non secundum quod est sacramentum, sed secundum quod est in officium naturæ. Ex consequenti tamen aliquid significabat futurum circa Christum et Ecclesiam, sicut et omnia alia in figura Christi præcesserunt.

mitteretur nisi daretur libellus repudii; et hoc magis pertinebat ad prohibitionem; quia libellus non fiebat nisi per manum communem : unde remittebat ad sapientes, ut viderent si haberent causam quare deberent dimittere eas.

Et ait illis. Hic objectioni respondet. Et primo ponit responsionem; secundo confirmationem : quia Dominus probat non esse dimittendam ex auctoritate Dei, quæ major est; ideo contra Dei auctoritatem non est auctoritas Moysi.

Sed contra, nonne Dominus dedit legem per Moysen? Videte, sicut dicit Apostolus, I ad Cor. VII, 25 : *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do.* Unde aliquando dicebat quod a Domino acceperat, aliquando ex industria sibi inspirata : sic et Moyses. Istud autem permisit, non quod audisset a Domino, sed ab inspiratione divina, non tamen auctoritate firmata.

Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. Ipsi dixerant, quod Moyses mandavit; sed non mandavit, sed permisit. De duritia eorum habetur Actor. VII, 51 : *Dura cervice, et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis.*

Hic solet esse quæstio, utrum illi [1] peccent mortaliter qui uxores dimittunt. Quidam dixerunt, quod dimittentes peccabant mortaliter. Permissio enim quatuor modis accipitur. Dicitur permitti aliquid quando contrarium non præcipitur, ut minus bonum permittitur, quia majus bonum non præcipitur; ut Apostolus dicit I Corinth. VII, 6 : Secundum indulgentiam dico vobis. Item quandoque per provationem prohibitionis; et sic peccata venialia sunt permissa. Quandoque autem per privationem impedimenti; et sic omnia mala quæ fiunt in præsenti, dicuntur aliquando etiam permissa, quia pœna non adhibetur. Ideo Judæis quædam permissa fuerunt quæ erant mortalia peccata, quia pœna non fuit eis inflicta. Sed istud habet locum in mundanis rebus : sic enim videmus quod secundum leges humanas non punitur fornicatio simplex : unde si lex vetus solum inspiciat ad vitam præsentem, sic solutio est bona. Sed quia quamvis secundum corticem ad vitam pertineat præsentem, tamen secundum medullam pertinet etiam ad vitam æternam Exod. XV, 15 : *Dedi eis præcepta mea* : et Dominus dicit juveni, infra : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata :* ideo dicunt alii : quod male provisum esset populo illi, si quod peccatum ignoraret, cum tamen scriptum sit, Isa. LVIII, 1 : *Nuntia populo peccata eorum.* Ideo dicit Chrysostomus, quod a peccato abstulit peccati culpam. Et licet inordinatum quid esset, noluit tamen quod eis imputaretur ad culpam, ut Dominus Oseæ præcepit ut faceret filios fornicationis : unde permissio non fuit ex præcepto, sed ad vitandum majus malum.

Ab initio autem non fuit sic. Unde actuale fuit, non ab initio institutum : unde post multos annos nullus dimisit uxorem. *Dico autem vobis etc.* Hic inducit legem. Primo pro viro; secundo pro muliere. Dicit ergo : *Quicumque dimiserit uxorem suam etc.* Sed excipitur fornicatio.

Sed videte, [2] quod duplex est fornicatio; scilicet corporalis, et spiritualis : unde propter utrumque potest dimittere, ut habetur I ad Corinth. VII, 11 : *Si unus infidelis, alter fidelis, potest dimittere fidelis infidelem :* Notandum, quod per nullum impedimentum sequens potest dissolvi vinculum matrimonii, quia significat unionem Christi et Ecclesiæ : unde, cum unio Christi et Ecclesiæ dissolvi non possit, nec unio matrimonii. Sed propter fornicationem potest a consortio separari, et non debet eam secum retinere, [3] ne videatur esse conscius turpitudinis; sed pro aliis turpitudinibus non potest, ut pro ebrietate. Item si vult hominem inducere ad infidelitatem, potest dimittere eam.

Sed quare fit mentio magis de fornicatione corporali quam de spirituali? Quia est contra fidem matrimonii : et fidem frangenti fides non est servanda. Alia ra-

[1] Al. : « de ista solet esse quæstio, utrum isti etc. »

[2] Al. : « videtur. »

[3] Al. « dimittere. »

tio est quam ponit Origenes : quia supra v, 31, dixit Dominus : *Qui dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari ;* et ideo dat ei occasionem mœchandi : sed postquam ipsa peccavit, non dat ei occasionem mœchandi ; ideo post potest dimittere, non ante.

Et qui aliam duxerit mœchatur. Sed quare non, nisi aliam ducat ? Quia eadem res per ea quæ solvitur ligatur : unde quando homo habet uxorem separatam, et non aliam, adhuc spes remanet quod uniri possint, vel per consimile peccatum, vel per animorum consensum. Sed quando aliam duxit, tunc cor totaliter separavit, et assensum ab ea. Alia ratio : quia si præter fornicationem posset dimittere uxorem suam ; aliquando accideret quod homo imponeret uxori suæ crimen, ut ab ea separaretur, et alii conjungeretur. Ideo Dominus voluit quod non haberet aliam : unde expresse prohibet quod non habeat homo diversas uxores : quia, una dimissa, et alia accepta, mœchatur.

Et qui dimissam duxerit mœchatur. Hic ponit legem quantum ad mulierem : unde non vult quod uxor dimissa habeat virum.

Sed quare prohibet viro ne contrahat cum ea, et non mulieri ? Respondeo, quod mulieres magis ad malum præcipites sunt. Hier. iii, 3[1] : *Frons mulieris meretricis facta est tibi.* Ideo per istam prohibitionem præcipitaretur ad mala majora. Ideo præcipit viro quod non contrahat, non autem prohibet mulieri.

Sed quid ? Nonne licebat ei quæ repudiata erat, accipere alium ? Dicunt quidam quod non, quia adhuc manebat vinculum. Et inducunt illud quod habetur Deuteron. xxiv, quod non poterit reverti ad priorem, quia polluta est : sed nisi peccasset, redire posset. Alii dicunt, quod poterat alteri nubere, sed non isti ; quia si posset ad eum[2] redire, facilius repudiaret eam.

Quid ergo dicis quod polluta est ? Dico quod est polluta isti, quia[1] ad eum redire non potest. Vel potest intelligi de immunditia legis ; quia sacerdos non poterat eam habere.

Dixerunt ei discipuli : Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Postquam Dominus egit de insolutione matrimonii, hic tractat de perfectione continentium : et circa hoc duo facit. Primo ponit sententiam discipulorum ; secundo sententiam Christi, ibi, *Qui dixit illis etc.* Dicit ergo : *Dixerunt discipuli : Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.* Moti sunt ad hoc dicendum quia audierant quod non poterat uxor dimitti nisi ab unam causam, cum tamen multæ aliæ causæ reddant matrimonium onerosum, ut aliqua immunditia, ut lepra, et hujusmodi ; ita quod impleatur illud quod in Eccli. xxv, 23 dicitur : *Commorari leoni et urso melius est quam cum muliere nequam.* Item multam affert solicitudinem. I ad Corinth. vii, 28 : *Si virgo nubat, cogitat quæ sunt mundi.* Ideo ex hoc arguunt quod expedit cuilibet homini non nubere. Ideo Dominus temperat : quia contingit esse aliquid melius dupliciter : vel simpliciter, vel secundum quid : sic continere aliquibus competit, aliquibus non : quia, ut dicit Apostolus, I Corinth. vii, 9, *Melius est nubere, quam uri.* Approbat sententiam discipulorum : et primo dictis ; secundo factis, ibi, *Tunc oblati sunt ei parvuli.* Et primo approbat continentiam ; secundo assignat differentias continentium, ibi, *Sunt enim eunuchi etc.* ; tertio difficultatem, ibi, *Qui potest capere capiat.* Dicit ergo : *Qui dixit illis : Non omnes capiunt istud verbum.* Ita dicitis, quod non expedit nubere : verum est aliquibus, sed non est verum quo ad omnes : quia non omnes habent tantam virtutem quod abstineant ; *sed quibus datum est* : quia aliquibus datum est non ex proprio facto, sed dono gratiæ. Sapien. viii, 21 : *Scivi quod aliter non possum esse continens, nisi Deus det.* Quod enim homo in carne vivat præter carnem, non hominis est, sed Dei. I ad Corinth. vii, 7 : *Volo omnes homines esse sicut me ipsum ; sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.*

[1] Al. : « item tertio. »
[2] Al. : « ad eam. »

[1] Al. : « quod polluta est, quia etc. »

Et quia possent credere quod omnes continere possent, ideo dicit : *Sunt enim eunuchi etc.* Unde distinguit, quod est continentia in aliquibus ex natura, aliquando ex violentia, aliquando ex voluntate. Ideo tria genera eunuchorum tangit : quia quidam per naturam, *qui a matris utero sic nati sunt.* Sicut aliqui monstruose nascuntur propter defectum manus, sic et aliqui sine genitalibus ; et hoc ex Dei providentia : quia si omnia secundum communem cursum naturæ acciderent, attribueretur totum naturæ, et non divinæ providentiæ. Unde Sapient. VIII, 8 : *Signa et monstra scit antequam fiant.* Item quidam per violentiam, ut illi qui castrantur a tyrannis vel barbaris : vel qui castrantur propter custodiam mulierum : *qui sunt facti ab hominibus :* quos scilicet vel crudelitas hominum castravit, vel conservantia mulierum. Et hoc dicit Hieronymus quod scit, quia pueri acciperentur et castrarentur, et ponerentur in domo Nabuchodonosor. Quidam vero voluntate, ut dicit : *Et sunt eunuchi qui castraverunt seipsos propter regnum cœlorum.* Quidam male intellexerunt verbum istud, dicentes, scindenda esse genitalia ; et leguntur hoc quidam fecisse, ex quibus dicitur fuisse Origenes. Sed istud reprobatum est, et separari debent a clero Capit. Ex parte, et Capitul. Significavit, extra de corp. vit. Unde datur[1] occasio errori Manichæorum, qui creaturam corporalem dixerunt esse causam mali. Item datur occasio errori gentilium, quia quidam in sacrificiis suis eunuchantur. Item hoc factum non est in utilitatem : quia tales, etsi actum non habent, a concupiscentia, tamen non sunt immunes. Unde Eccli. XX, 2 : *Concupiscentia spadonis devirginavit juvenculam.* Ideo melius est quod homo sibi frenum imponat quam membrum abscindat, ut malas cogitationes et desideria refrenet[2]. Isa. I, 16 : *Auferte malas cogitationes a cordibus vestris. Qui castraverunt seipsos,* continuæ castitati se dederunt ; et hoc *propter regnum cœlorum.* Aliquando enim membrum per actum intelligitur, ut supra 18, 9 : *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice ab te.* Sic hic membra genitalia pro actu accipiuntur : unde ille se castrat qui castitati se dedicat. Vel, secundum Hieronymum, quod continentiam servantes sic nati sunt, frigiditate scilicet naturæ, ita quod non moventur ad actum illum. Unde dicuntur eunuchi propter actum eunuchorum, quem habent propter naturam quam ex utero habent. Quia aliqui habent aliquam dispositionem ad aliquam virtutem naturaliter, sicut Job ad misericordiam, qui dicit, capit. XXXI, 18 : *Ab infantia mecum crevit miseratio.* Quidam vero ex voluntate, vel propter simulationem, vel doctus ab hæreticis, est factus ab hominibus. II Timoth. III, 5 : *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Quidam vero propter præmium vitæ æternæ. Primi duo, scilicet qui vel naturaliter vel violenter castrantur, non habent meritum vitæ æternæ, sed solum tertii.

Sed numquid est verum de primis, quod non mereantur? Dico, quod merentur quantum ad voluntatem, licet non mereantur quantum ad actum : quia licet non possint facere, possunt tamen velle posse facere.

Qui potest capere capiat. Posita differentia continentiæ, hic ponitur exhortatio, ut dicit Hieronymus. Facit Dominus sicut facit dux in exercitu, qui quando est capienda civitas, dicit : Qui intrabit civitatem, dabitur ei hoc vel illud ; sicut dicit David Joab. Sic qui potest capere, et continere, capiat, et non retrahat se. Apostolus I Corinth. XII, 31 : *Æmulamini charismata meliora.*

Sed quid est quod dicit? Nonne tenetur quisque ad virginitatem servandam? Videtur quod sic, quia homo ad meliora tenetur. Dicendum, quod non est præceptum, sed consilium, sicut dicit Apostolus I ad Corinth. VII, 25 : *De virginibus præceptum Domini non habeo*[3] ; *consilium autem do.*

Sed quid est? Nonne tenetur homo ad meliora? Dico, quod distinguendum est, quod melius est quantum ad actum, vel

[1] Al. : « unde quia datur. »

[2] Al. : « refrenans. »

[3] Al. : « mandatum non habeo. »

quantum ad effectum. Non tenetur ad meliora quo ad actum, sed quo ad affectum : quia omnis regula et omnis actus determinatur ad finitum et certum : et si tenetur ad melius, tenetur ad incertum. Unde quantum ad actus exteriores, quia non tenetur ad incertum[1], non tenetur ad meliora; sed quantum ad affectum, tenetur ad meliora. Unde qui non semper vellet esse melior, non posset sine contemptu velle.

Sed quid est quod dicit : *Qui potest capere capiat?* Aut enim potentia naturali; et sic nullus potest : aut potentia gratiæ ; et sic quilibet potest : quia dicitur Lucæ xi, 9 : *Petite, et accipietis.* Item gratia Dei omnia potest.

Dico, quod ly *potest* includit potestatem voluntatis; est enim voluntas firma, et infirma. Constat autem, quod homo cum habet voluntatem firmam, non timet multos impulsus; sed quando non, ex facili impulsu labitur. Unde qui potest per firmitatem voluntatis capere, capiat, et non a natura, sed a Deo. Unde qui hoc a Deo habet, consulimus quod hoc capiat, et contineat. Vel qui potest secundum opportunitatem temporis, vel conditionis temporis, ut Abraham : unde cœlibatus Joannis non præfertur conjugio Abrahæ. Item secundum conditionem : quia qui conjugatus est, non potest continere : unde excluduntur vel ratione temporis, vel conditionis.

Tunc oblati sunt ei parvuli. Hic ostendit quod dixit, facto. Et primo ponitur parvulorum oblatio; secundo zelus discipulorum; tertio satisfactio Christi. Secunda ibi, *Discipuli autem increpabant eos;* tertia ibi, *Jesus autem ait eis etc.* Dicit ergo : *Tunc oblati sunt ei parvuli.* Dominus commendaverat castitatem; et quia in parvulis est castitas et puritas, ideo videntes quod puritas placeret ei, obtulerunt ei parvulos, *ut manus eis imponeret et oraret.* Notandum, quod consuetudo erat quod pueri offerebantur antiquis, et benedicebant, et orabant, in signum quod benedictio est a Deo. Item experti quod tactum[2] haberet salutarem, quia leprosum curaverat et multos alios, ideo etc. Item parvulos offerebant, quia credebant quod qui tangeretur ab eo, de cetero a dæmonibus non infestaretur; ideo Ecclesia accepit in consuetudinem, quod parvulis exhibeantur sacramenta Ecclesiæ ut magis confirmentur.

Discipuli autem increpabant eos. Hic tangitur zelus discipulorum. Sed quare increpabant? Quia credebant eum ut verum hominem fatigari ex frequentia hominum; ideo volentes parcere labori ejus etc. Alia ratio, quia magnam opinionem habebant de Christo : ideo videbatur eis quod inhonestum erat quod parvuli accederent ad eum. Origenes. Quia per hoc significatur, quod in Ecclesia sunt quidam parvuli rudes. Per discipulos perfecti significantur : unde tales dedignantur cum vident parvulos, scilicet istos rudes venire ad Christum, ignorantes quod omnes homines vult salvos fieri. Apostolus Rom. i, 14 : *Græcis et barbaris debitor sum.*

Consequenter utrisque satisfacit : et primo, zelo justitiæ; secundo satisfacit devotioni offerentium. Dicit ergo : *Sinite parvulos venire ad me*, idest humiles, sive paucos. I ad Corinth. xix, 20 : *Nolite parvuli esse sensibus, sed malitia parvuli estote. Et nolite prohibere*, scilicet paucos propter innocentiam : non enim sunt prohibendi imperfecti venire ad perfectionem. *Talium est enim regnum cœlorum.* Dicit *talium*, non horum, scilicet qui ita sunt puri per innocentiam. Supra xviii, 3 : *Nisi efficiamini sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum cœlorum* Job xxii, 29 ; *Qui humiliatus fuerit, erit in gloria.* Consequenter devotioni sastisfacit : *Cum imposuisset eis manus :* per quod virtutes confortat : Isa. xl, 29 : *Qui dat lasso virtutem Abiit inde.* Aliquando apponit, et abit : quia aliqui ita fortes sunt quod non retrocedunt. Vocavit[3] Petrum et Andream, et mansit cum eis. Joan. vii. Quia igitur isti adhuc imperfecti erant nec habiles ad sequendum eum, ideo *abiit inde.*

Et ecce unus accedens etc. Hic agit de perfectione paupertatis : et quia duplex est via, via communis, et specialis, ut

[1] Al. : « certum. » — [2] Al. : « factum. »

[3] Al. : « et vocavit. »

est continentia ; via prima est via salutis, secunda perfectionis : ideo primo de prima ; secundo de secunda. Et primo ponitur interrogatio : secundo Christi responsio ; tertio responsionis expositio. Interrogatio ponitur : *Et ecce unus accedens ait illi : Magister bone*. De isto diversa est opinio : quia Hieronymus dicit, quod erat perversus corde ; et hoc patet, quia abiit tristis : unde si bono corde accessisset, non abiisset tristis Chrysostomus dicit, quod a passione avaritiæ, detinebatur ; ideo ferre non potuit : et hoc patet, quia non causa tentandi venit : quia quando aliqui veniebant ad Jesum causa tentandi, Dominus semper respondebat eorum malitiæ ; Ut quid me tentatis? vel hujusmodi ; sed nullum ponit hic : unde patet quod non tentator erat, sed imperfectus, qui ad Deum accedebat ut perficeretur. Psal. xxxii, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini. Magister bone etc.* Vocat eum magistrum, quasi scientem. Talis enim debet esse magister qui sciat. Item vocat bonum. De ratione boni est se communicare : unde Sapien. vii, 13 : *Sine invidia communico*. Ipse enim vere bonus est. Psalm. cxviii, 68 : *Bonus es tu, et in bonitate tua doce me justificationes tuas. Quid boni faciam ut habeam vitam æternam ?* Audierat multa de vita æterna. Bene audierat. Psal. xxxvi, 27 : *Declina a malo, et fac bonum :* sed in lege non audierat promitti vitam æternam, sed temporalem tantum. Isa. i, 19 : *Bona terræ comedetis.*

Qui dicit ei : Quid me interrogas ? Hic ponit responsionem. Primo respondet, ut in Marco x, 18 habetur : *Quid me dicis bonum ?* Hic autem : *Quid me interrogas.* Utrumque potest intelligi. Sed quod Matthæus dicit : *Quid me interrogas?* non habet calumniam ; secundum vero id quod dicit Marcus assumpserunt Ariani errorem, dicentes, quod Pater est bonus per essentiam, Filius per participationem ; ideo ponebant Filium inæqualem Patri. Sed notandum quod dicit : *Unus est bonus Deus.* Sed nomine Dei Pater et Filius et Spiritus sanctus intelligitur : unde ab hoc excluditur alia creatura, quia non per essentiam bona est.

Sed quare respondent sic? Dicit Hieronymus, quod respondet ad mentem ipsius qui illam bonitatem commendabat quæ solet esse in homine : quia magis adhærebant traditionibus hominum quam Dei, sicut supra xv, 6, dicitur : *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras.* Ideo reprehendit eum, quia petebat ab eo tanquam ab homine bono, non autem tanquam a Deo.

Sed quid est quod dicit : *Quid me interrogas de bono*? Hoc dicit tanquam cognoscens ejus affectum : quia non habebat animum ad obediendum bono ; et omne bonum temporale est imperfectum et umbra respectu boni divini. Isa. lxiv, 6 : *Omnes justitiæ vestræ tanquam pannus menstruatæ.* Unde omnia ista bona sunt a Deo ; ideo si vis habere ea, pete ab eo : ipse enim solus est bonus. Psal. cxxxv, 1 : *Confitemini Domino, quoniam bonus.* Ideo recurre ad Deum.

Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Quidam enim habent vitam imperfectam, quidam perfectam, et quidam totaliter extra vitam sunt, ut qui in peccato sunt, vel infideles : *quia justus ex fide vivit* : Hebr. x, 38. Quidam igitur habent vitam inchoatam et imperfectam, ut justi in hoc mundo ; illi vero perfectam qui jam sunt in vita æterna : unde : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata :* quia introducitur homo per mandata. Ezech. x, 11 : *Dedi eis mandata mea, et judicia mea ostendi eis.*

Sed numquid mandata sufficiebant ad salutem ? Dico quod non, nisi ex fide Mediatoris, et caritate : unde Apostolus ad Gal. ii, 21 : *Si ex lege est justitia, ergo frustra mortuus est Christus* Item Prov. vii, 2 : *Serva mandata mea, et vives.*

Dicit illi, Quæ ? Sequitur responsionis expositio, in qua mandata replicat. Et primo ponit mandata ; secundo radicem, ibi, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Dicit ergo : *Jesus autem dixit : Non homicidium facies etc.* Et quare non facit mentionem de mandatis primæ tabulæ? Quia pronum videbat ad dilectionem Dei : ideo non fuit necesse. Item hæc sunt prævia ad dilectionem. Et primo ponit negativum, secundo affirmativum. Primo incipit a majori : *Non homicidium facies*, quod est contra vitam in actu :

non adulterabis quod est contra vitam in potentia : *non furtum facies*, quod est contra bona personæ : *non falsum testimonium dices*, quod est contra personam, Item affirmativum ponit : *Honora patrem tuum et matrem*. Deinde ponit radicem : *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Roman. XIII, 8 : *Qui diligit proximum, legem implevit.*

Dicit ei adolescens : Omnia hæc custodivi a juventute mea. Postquam Dominus tradidit doctrinam communis salutis, hic tradit doctrinam perfectionis : et primo tradit doctrinam ; secundo necessitatem hujus doctrinæ ; tertio præmium observationis. Secunda ibi, *Jesus autem dixit discipulis suis ;* tertia ibi, *Respondens Petrus etc.* Et primo ponitur occasio doctrinæ dandæ ; secundo promulgatio ; tertio effectus. Secunda ibi, *Dixit ei Jesus etc ;* tertia ibi, *Cum audisset adolescens verbum, abiit tristis.* Occasio promulgandi hanc doctrinam est petitio adolescentis. Et primo confitetur se observatorem legalium ; secundo petit quæ sit perfectio ad quam pervenire possit, ibi, *Quid adhuc mihi deest ?* Dicit ergo : *Omnia hæc custodivi a juventute mea* : et dicit *Omnia*, quia non sufficit unum facere tantum, nisi omnia serventur. Jacob. II, 10 : *Qui offenderit in uno, factus est omnium reus.* Item dicit, *A juventute.* Prov. XXII, 6 : *Adolescens juxta viam suam ; et cum senuerit, non recedet ab ea.* Unde conveniebat ei quod dicitur Job XXIII, 12 : *A via labiorum non recessi.*

Utrum autem verum dixit, est quæstio. Hieronymus dicit, quod mentitus est : quod patet, quia ante hoc immediate præcedit : *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Si sic dilexisset, non abiisset tristis cum Dominus dixit : *Vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus.* Chrysostomus dicit, quod verum dixit quod legalia servaverat : et confirmatur per illud quod habetur in Marc. x, 21 : quod cum intuitus esset eum Jesus: dilexit eum quod non fecisset, nisi bonus esset. Est enim duplex via. Una sufficiens ad salutem : et hæc est dilectio Dei et proximi cum sui beneficio, sine suo gravamine, secundum quod habetur I ad Corinth. VIII 3 : *Qui diligit Deum, cognitus est ab eo :* et hanc servaverat. Alia est perfectionis, ut diligere proximum cum sui detrimento ; et hanc non servaverat : ideo cum nuntiata fuit ei, *abiit tristis.* Prima non fuit contentus ; ideo petiit *: Quid mihi deest adhuc ?* Quilibet tenetur facere hanc quæstionem, secundum quod dicitur, Psal. XXXVII, 5 : *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi.* Ipse enim solus scit quid desit nobis. *Imperfectum meum viderunt oculi tui :* Psal. CXXXVIII, 16.

Dicit ei Jesus : Si vis perfectus esse vade etc. Primo ponitur studium ; secundo via ; tertio, quia difficilis, ponitur præmium ; quarto consummatio perfectionis. Dicit ergo[1] : *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes et da pauperibus.* Debemus enim niti ad perfectionem. Heb. VI, 1 : *Intermittentes inchoationis Christi sermonem ad perfectum feramur.*

Sed quærit Origenes. Perfectio legis est dilectio : sed dixerat : *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Quare ergo dixit : *Si vis perfectus esse,* cum jam perfectus esset?

Dicunt quidam, quod in quibusdam libris non ponitur illud : *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Et hoc patet, quia in Marco non ponitur. Aliter potest dici, quod illud dixit, sed non hoc ordine : quia in Evangelio Nazaræorum ita est : *Dominus dixit : Non homicidium facies etc.*, usque ad illud de dilectione. Et post sequitur : *Hæc omnia etc.* Et deinde sequitur : *Diliges proximum etc.* Tamen plana est solutio : quia duplex est dilectio proximi : scilicet dilectio secundum viam communem ; et dilectio perfectionis. Unde dicit : *Vade, et vende omnia etc.* non partem, sicut fecerunt Ananias et Saphira, ut habetur in Act. V. *Et da pauperibus*, non divitibus I ad Cor. XIII, 3 : *Si distribuero facultates meas in cibos pauperum.* Psal. CXI, 9 : *Dispersit, dedit pauperibus.* Et non uni, sed pluribus.

[1] Al. : « dicitur. »

Sed quid est? Nonne statim talis esset perfectus? Videtur quod non, quia adhuc passiones sunt in eo : ergo non est perfectus in virtute. Origenes dicit, quod statim perfectus est, sicut illi perfecti sunt quibus bona sua distribuit. II ad Corinth. VIII, 14 : *Vestra abundantia inopiam illorum suppleat, et illorum abundantia inopiæ vestræ sit supplemento.* Unde perfectio illorum transit in illum, sicut *qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet* : supra X, 41. Unde via perfectionis non est *Vade, et vende omnia quæ habes;* sed tantum hoc quod sequitur : *Et da pauperibus.* Alias responsio est. *Si vis perfectus esse;* non quod statim sis perfectus, sed quoddam principium habebis perfectionis : quia exoneratus istis, poteris facilius contemplari cœlestia. Augustinus dicit, quod vigiliæ et hujusmodi sunt instrumenta perfectionis; sed in hoc quod sequitur est perfectio : *Et sequere me.* Unde supra IV, 20 : *Petrus et Andreas, relictis omnibus, secuti sunt eum.* Et sic etiam Matthæus supra IX. Sed cum dimittis hæc omnia, melior usus est dare pauperibus, et in hoc considerandus est proximus. Unde si non est in illo perfectio, in quo consistit? Dicendum, quod in perfectione caritatis: Coloss. III, 14 : *Super omnia caritatem habentes, quæ est vinculum perfectionis.* Unde dilectio Dei est perfectio, sed dimissio rerum est via ad perfectionem. Et quomodo? Augustinus, in lib. LXXXIII æstu; Rom. dicit quod augmentum caritatis est diminutio cupiditatis; perfectio caritatis, nulla cupiditas. Ille ergo perfectus est in caritate qui diligit Deum usque ad contemptum sui et suorum. Unde difficile et quasi impossibile est quod aliquis possideat divitias quin eis alliciatur. Et hoc patet de Gregorio, de quo legitur, quod cum cogitasset melius se famulaturum Christo sub specie sæculari, cœperunt contra eum tot succrescere, ut non jam specie tantum, sed etiam mente retineretur; ideo nihil est quod animum tam liberum faciat sicut quod non occupetur circa divitias. Et hæc est via perfectionis. Unde aliud est esse perfectum, et habere statum perfectionis. Quicumque habet caritatem perfectam usque ad contemptum sui et suorum, perfectionem habet. Status perfectionis duplex est : prælatorum, et religiosorum; sed æquivoce : quia status religiosorum est ad acquirendum perfectionem : unde isti dictum est : *Si vis esse perfectus*, et si vis ad perfectionis statum venire. Status autem prælationis non est ad acquirendum sibi, sed ad habitum communicandum : unde Dominus, Joan. ult. 17, dixit Petro : *Petre, si diligis me, pasce oves meas :* et non dixit : *Si vis perfectus esse etc.* Unde talis est differentia inter perfectionem religiosorum et prælatorum, qualis inter discipulum et magistrum; unde discipulo dicitur : Si vis addiscere, intra scholas ut addiscas. Magistro dicitur : lege, et perfice. Unde securior est status religiosorum, quia ignorantia non imputatur eis sicut prælato. Unde sicut ridiculum esset magistro quod nihil sciret, sic etc. Sed dato quod uterque faciat quantum ad eum pertinet, et bene utatur officio suo; dico quod non est comparatio nisi sicut inter discipulum et magistrum; unde in statu perfectiori est prælatus, etiamsi des Eliam, vel quemcumque.

Sed est quæstio. Si prælatus est perfectus, nonne tenetur omnia vendere? Dico, quod istud sequeretur, si in hoc quod est, *Vade, et vende omnia quæ habes*, esset perfectio : sed non est; sed est via et præambulum ad acquirendum perfectionem : ideo non oportet quod vendat ea quæ habet. Sed quia hoc raro contingit quod quis perfectionem cum divitiis habeat; ab eo qui venit ad perfectionem, relinquenda[1] sunt omnia. Ideo dat Dominus quod facilius est. Unde si prælatus esset idoneus, et curam bene ministraret, dico quod esset perfectior. Sicut aliquis potest dicere : Volo intrare scholas, ut addiscam. Sed præsumptuosum est dicere, cum nihil sciat, velle se esse magistrum : unde Augustinus *de Civitate Dei :* Status superior, sine quo populus regi non potest, etsi decenter[2] administretur, indecenter tamen appeti-

[1] Al. : « ei relinquenda. »

[2] Al. : « decedenter. »

tur. Item est aliud esse prælatum, et in statu prælati.

Numquid in statu perfectionis sunt sacerdotes plebei, vel curati ? Dico, quod non sunt in statu, quia non faciunt statum. Omnis status cum solemnitate datur, ut ordo episcopatus, et religio. Cum autem datur plebania, non datur cum solemnitate : unde statum non habent perfectionis ; quod patet quia aliquibus committitur cura et administratio ; et si non sit promotus, potest dimittere et uxorari, et aliquando factus est religiosus. Episcopus autem non dimitteret episcopatum, nisi de licentia superioris : curatus potest intrando religionem. Si autem esset in statu perfectiori, jam caderet a statu, et sic peccaret : unde perfectionem potest habere secundum actum, sed non statum ; quia non datur status nisi cum solemnitate.

Vade ergo, *et vende omnia quæ habes, et da pauperibus ;* quia per istud, magnum habebis præmium, quia præmium respondet merito. *Et habebis thesaurum in cœlo.* In thesauro duo sunt : stabilitas, et abundantia. Habebis thesaurum, et abundantiam spiritualium. Psal. CXI, 3 : *Gloria et divitiæ in domo ejus.* Isa. XXXIII, 6 : *Et erit fides in temporibus tuis, divitiæ salutis, sapientia et scientia. Et veni, sequere me.* Hic est finis perfectionis : unde illi sunt perfecti, qui toto corde sequuntur Deum. Unde Gen. XVII, 1 : *Ambula coram me, et esto perfectus. Et sequere me* ; idest, imitare vitam Christi : unde supra XVI, 24 : *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.* Imitatio enim est in solicitudine prædicandi, docendi, curam habendi. Unde Chrysostomus : Dictum est Petro, Sequere me, scilicet in suscipiendo curam totius mundi. Job. XXIII, 11 : *Vestigia ejus custodivit pes meus.*

Cum autem audisset adolescens verbum, abiit tristis. Ostenditur affectus, quia *abiit tristis.* Hoc accidit cum desideramus aliquid, et non possumus habere ut optamus : unde iste desiderabat perfectionem, et audivit quid per hoc debebat habere ; et quia cupidus erat, abiit tristis. Et quare? *Erat enim habens multas possessiones.* Augustinus : Ille qui dimisit voluntatem habendi, est magni meriti, quia imputatur ei quod habere potuit ; sed majoris meriti est dimittere quod jam acquisivit ; quia difficilius est quod evellantur quæ jam sunt unita, quam quæ non sunt unita. Et hoc patet, quia iste qui habebat, separari non poterat.

Jesus autem dixit discipulis suis. Hic ponitur ratio prædictæ doctrinæ ; et primo assignatur ratio ; secundo satisfacit admirationi discipulorum, ibi, *Auditis autem his, discipuli mirabantur valde.* Dicit ergo : *Jesus autem dixit discipulis suis etc.* Occasio dicendi verbum istud fuit, quia ille *abiit tristis :* quia dixerat : *Vade, vende quæ habes etc. Quia difficile dives intrabit in regnum cœlorum :* non dicit impossibile. Et dicit, *Dives,* non qui habet divitias, quia quidam habent, et non amant eas ; quidam autem habent et amant, et confidunt in eis. Hi qui habent et non amant, possunt ingredi in regnum cœlorum. Si enim hoc non esset, non diceret Paulus I ad Tim. VI, 17 : *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum.* Sed qui habet et amat, difficile est etc. Supra XIII, 22 : *Solicitudo sæculi hujus et fallacia divitiarum suffocant verbum.* Proverb. XXVIII, 20 : *Qui festinat ditari, non erit innocens.* Eccli. XXXI, 8 : *Beatus dives qui inventus est sine macula, qui post aurum non abiit etc.* Sed hoc est difficile ; ideo sequitur ibid : *Quis est hic, et laudabimus eum ? Fecit enim mirabilia in vita sua.* Addit aliquid quod ad impossibilitatem videtur pertinere : unde dicit : *Et iterum dico vobis : Facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum cælorum.* Supra Dominus dixerat, quod divitem erat difficile intrare in regnum cælorum ; hic quod impossibile, sicut impossibile est quod camelus per foramen acus transeat. Unde accipere divitem, qui habet divitias et non amat, difficile est. Illum autem qui amat et in eis confidit, impossibile est intrare in regnum cælorum. Quod enim camelus non possit intrare per foramen acus, hoc est ex natura : quod autem dives qui amat divitias non possit intrare in regnum cælorum, hoc est ex

divina justitia ; sed prius possent omnia subverti, quam divina justitia immutari. Alii, sicut Hieronymus : Non designatur impossibilitas, sed difficultas. In quadam *Glossa* invenitur, cujus auctor ignoratur, quod Hierosolymis erat porta quæ vocabatur foramen acus, per quam non poterant cameli onerati transire : ita non potest dives intrare in regnum cœlorum, nisi exoneret se ex affectu divitiarum. Sed facilius est quod camelus exoneretur quam dives hunc affectum deponat. Chrysostomus mystice exponit. Per camelum significantur gentes, qui peccato idololatriæ onerati sunt : per divites Judæi; acus autem Christus ; foramen acus est passio. Unde facilius fuit gentilem populum transire per passionem Christi, quam Judæos ; quia non poterant venire nisi dimittendo cæremonias legis, et hoc ipsi non facerent. Unde quæsitum est a dæmone, quod est gravius peccatum, et dixit, habere de alieno. Cui responsum est, Tu mentiris. Immo, dicit, quia alios peccatores sæpe amitto, istos autem non amitto. Vel sic. *Facilius est etc.*, ut per divitem intelligamus superbum, per camelum Christum ; per foramen acus, Christi passionem : ideo facilius fuit camelum transire per foramen acus, quam superbum humiliari.

Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes : Quis poterit ergo salvus esse? Supra Dominus assignavit rationem suæ doctrinæ ; hic satisfacit admirationi discipulorum. Et primo ponitur admiratio : secundo satisfactio, ibi, *Aspicien autem Jesus dixit illis*. Dicit ergo : *Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes : Quis poterit salvus esse ?*

Sed hic est quæstio litteralis. Cum plures sint pauperes quam divites, et divites difficile sit salvari ; quomodo dicunt : *Quis poterit salvus esse ?* Respondetur, quod intellexerunt, quod intelligeret etiam de pauperibus qui sunt divites voluntate : quia plures sunt pauperes qui voluntate sunt divites. Item ipsi jam erant effecti soliciti pro toto mundo ; ideo ingruebat eis illa solicitudo, quæ habetur II ad Corinth. XI, ut soliciti erant rectores omnium creaturarum.

Aspiciens autem Jesus dixit eis : Apud homines hoc impossibile est etc. Hic satisfacit admirationi dicens : *Apud homines hoc impossibile est ; apud Deum autem omnia possibilia.*

Sed quid est quod dicit ? Videtur enim quod perit liberum arbitrium, si impossibile est apud homines. Verum est quod homo a se habet ut possit peccare ; sed resurgere, et opera salutis facere, hoc non habet a se sine auxilio gratiæ Dei . ipse enim Deus est qui ista potest[1]. Ad Rom. IX, 6 : *Non est currentis nec volentis, sed miserentis Dei.* Unde Job XLII, 1 : *Scio quod omnia potes, et apud te non est impossibile.* Unde secundum potentiam humanam impossibile est hominem salvum fieri : quia potentia humana non immutat voluntatem ; sed solius Dei est immutare eam, sicut habetur Philip. II, 13 : *Qui operatur in nobis velle et perficere.*

Consequenter determinat de præmio perfectorum. Et primo ponitur interrogatio ; secundo responsio, ibi, *Jesus autem dixit illis.* Petrus audierat paupertatem laudari, et audierat : *Vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus.* Audierat etiam quod difficile est divites intrare in regnum cœlorum ; ideo reputabat Petrus magnum fecisse, quia omnia dimiserat : unde dicit : *Tunc respondens Petrus, dixit ei : Ecce nos reliquimus omnia.* Et quia non solum illud audierat, *Vade et vende*, sed ulterius, *Et sequere me ;* ideo addit Petrus : *Et secuti sumus te.* Relinquere omnia non facit perfectionem, sed relinquere omnia et sequi Christum : quia multi Philosophi reliquerunt omnia. Sed reliquerat Petrus navem et rete ; sed Petrus magis de affectu suo laudatur quam de eo quod reliquit : quia ita prona voluntate dimisit quod etiam totum dimisisset, si habuisset. Item sciebat quod Christus sciebat suam voluntatem ; ideo dicit[2] : *Ecce nos reliquimus omnia etc.* Per quod dedit exemplum,

[1] Al. : « verum est quod non potest homo sine auxilio gratiæ Dei : unde a se habet homo peccare; sed resurgere opera salutis facere, hoc non a se sine gratia Dei : ipse enim Deus est qui in ista potest. »

[2] Al. : « ideo ergo dicit. »

quod non reputentur[1] pauca dimisisse qui dimiserunt quod habebant, etiamsi pauca haberent. Et dicit Hieronymus, quod dimittere non facit perfectionem, sed sequi Dominum : et multipliciter aliquis sequitur Deum. Mente per contemplationem. Oseæ vi, 3 : *Sciemus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum.* Unde illi Deum sequuntur qui Deum habent præ oculis, et Deum cognoscunt per modum contemplationis. Item sequitur[2] Dominum per observantiam mandatorum. Joan. x, 17 : *Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me.* Item per imitationem operis. Job xxxiii, 11 : *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Item per contemptum sui et suorum. Supra xvi, 24 : *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.* Item per puritatem mentis et corporis. Apocal. xiv, 4 : *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt, et sequuntur agnum quocumque ierit.* Ad istam sequelam disponit voluntaria paupertas.

Jesus autem dixit illis : Amen dico vobis etc. Hic agit de præmio perfectionis : et primo ponit præmium perfectionis Apostolorum ; secundo perfectionis aliorum ; tertio excludit quamdam objectionem. Secunda ibi, *Et omnis qui reliquerit etc.* Tertia ibi, *Multi autem erunt primi novissimi etc.* Dicit ergo : *Amen dico vobis etc.* Quia enim voluit esse certum quod dixerat, ideo veritatem dixisse profitetur, dicendo, *Amen.* Et ut ostenderet quod perfectio non est in hoc, *Vade, et vende omnia quæ habes;* sed in hoc, *Sequere me* ; ideo dicit : *Quod vos qui secuti estis me, in regeneratione... sedebitis super sedes duodecim etc.* Regeneratio duplex est. Una quæ est spiritus, quæ fit per gratiam in baptismo, de qua I Pet. i, 3 : *Regeneravit nos in spem vivam.* Item est regeneratio corporis : sicut enim spiritus per gratiam regeneratur, sic et in resurrectione resuscitabit corpora nostra : ad Philip. iii, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Quidam exponunt de prima regeneratione, et punctant sic : *Vos qui secuti estis me in regeneratione*, idest regenerati estis per gratiam, *sedebitis etc.* Chrysostomus eodem modo, sed non punctat sic : unde dicit, quod promisit eis præmium in præsenti sic. *Vos qui secuti estis me... sedebitis.* Præsens Ecclesia est fides Christi. In Ecclesia ista sunt diversi status hominum : et quamvis omnes virtutes necessariæ sint ad salutem, tamen unus laudabilior est in actu unius virtutis quam alterius, alii in fide, alii in castitate, alii in caritate. Et sicut in diversis fidelibus, sic et in Apostolis : quia Petrus ferventissimus zelator fidei fuit, sed Joannes in castitate polluit :[3] sic qui fervent[4] in fide sunt sedes Petri, in castitate Joannis, et sic de aliis. Sed omnes sunt sedes Christi, quia omnes virtutes fuerunt in eo ; ideo promisit eis quod ipsi essent futuri pastores Ecclesiæ. Aliter, secundum Augustinum, accipitur de regeneratione, scilicet pro resurrectione. *Amen dico vobis, in regeneratione*, idest in resurrectione, cum revocabuntur secundum corpus et animam, *sedebitis*, scilicet in sede majestatis, idest judiciariam potestatem habebitis, *judicantes duodecim tribus Israel* : quia sicut dedit Deus Filio judicium, sic et datur his qui secuti sunt eum.

Sed quid est quod dicit : *Super tribus Israel?* Numquid alios non judicabunt ?[5] Quare ergo plus dicit : *Super duodecim tribus Israel?* Intelligitur tota plebs fidelium totius mundi : quia intravit gentilitas in pinguedinem olivæ, et facta est consors promissionis factæ patribus. Illi autem qui sunt infideles non judicabuntur : nam dicit Gregorius, quod quidam damnantur et non judicantur,[6] ut infideles ; quidam autem damnantur et judicantur, ut qui crediderunt et perversi fuerunt. Et, ut ponit Hieronymus, aliter condemnantur hostes, aliter qui in fide permansit ; quia hostes condemnantur absentes, alii vero præsentes. Ideo *judicabitis duodecim tribus Israel.* Quia Apostoli conversati sunt cum Judæis, ideo dicitur, quod judicabunt duodecim tribus.

[1] Al. : « reputant. »
[2] Al. : « sequi. »
[3] Scil. : « pollens fuit. »
[4] Al. : « servant. »
[5] Al. : « alios judicabunt. »
[6] Al. : « judicabuntur. »

Et quomodo? Comparatione, quia eos monuerant. Possent dicere : Quomodo crederemus quod tu esses Deus, qui eras mortaliter[1] vivens inter nos? etc. Sed dicit Dominus : Vos eratis sapientes in lege, et non credidistis ; isti erant piscatores, et crediderunt.

Chrysostomus quærit quid magnum datum sit Apostolis. Nonne hoc datum etiam est Ninivitis, et reginæ Austri? supra XI, 41. Dicit Chrysostomus, quod ipse modus ostendit auctoritatem judicandi esse datam Apostolis : quia judicantes auctoritate. Judicant sedendo, advocati et accusatores condemnant stando : ideo ad designandum quod Apostoli judicabunt auctoritate, dicit.[2] *Sedebitis*. De Ninivitis vero dicit loc. cit. : *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam.*

Sed hic est quæstio : quia aliqui damnabuntur, et non judicabuntur : sic aliqui salvabuntur, et non judicabuntur, ut Apostoli, et apostolici viri ; alii vero salvandi judicabuntur, et merita eorum discutientur : et qualiter judicabunt?

Dicunt aliqui, per comparationem. Sed hoc non sufficit : quia sic etiam regina Austri judicabit. Quidam dicunt, quod per judicium Christi. Sed hoc non sufficit : quia sic omnes sancti approbabunt. Psalm LVII, 11 : *Lætabitur justus cum viderit vindictam*. Item dicunt quidam, per quamdam venerabilem justitiam, quia elevabuntur justi in aera Christo obviam, et erunt assessores Christi. Sed hoc etiam non sufficit, quia dicit ; *Sedebitis et vos judicantes*. Dicunt quidam, quod judicabunt sicut liber judicat : judicat enim, quia ibi scriptæ sunt leges, quæ illum judicant, sicut corda Apostolorum et justorum, qui custodierunt mandata Dei, erunt liber eos condemnans. Mortui judicati sunt libris apertis :[3] Apoc. XXXII. Sed plus est, quia aliud exercebunt. Unde in Psalm. CXLIX, 6 : *Gladii ancipites in manibus eorum*. Quomodo judicabunt? Videte. Erit judicium mentale, quia virtute divina fiet quod singulis ad memoriam omnia peccata sua reducantur. Unde deceptus fuit Lactantius, qui ponit resurrectionem fieri ante judicium per mille annos. Istud ergo erit mentale judicium, quia per virtutem divinam reducentur ad memoriam ea quæ fecit unusquisque. Sed non est inconveniens quod aliquis recipiat ab aliquo lumen aliquod : quia Angeli a Deo recipiunt, et homines ab Angelis : ideo non est mirum quod homines illuminentur ad Apostolis, qui pleni erunt ; ideo non solum judicabunt, sed etiam quoddam lumen ab eis alii justi recipient. Sed differenter Christus et Apostoli : quia Christus auctoritate, illi vero sicut promulgatores. Sicut lux per Angelos data est, sic executio judicii fiet per Angelos, quia ecce Angeli dicuntur Job. XXXVI, 6 : *Pauperibus judicium dabitur* qui justitiam secuti sunt, et omnia dimiserunt.

Et quare judicabunt? Una ratio, quia peccata de mundo sunt : unde illi qui debent judicare, debent esse de extra mundum ; et tales sunt Apostoli, et apostolici viri. Unde Joan. XV, 9 : *Elegi vos de mundo*. Item dicit Philosophus, quod virtuosus est judex omnium hominum, sicut gustus omnium gustabilium. Sicut ergo qui vult aliquid gustare, dat ad gustandum ei qui habet gustum sanum ; sic cum virtuosus habeat gustum sanum, ideo ipse regula est omnium actuum ; ideo perfecti viri ut regula judicabunt. Item alia ratio : quia sunt alieni a mundo, ideo magis ferventer sequuntur Christum. Isti ergo debent magis judicare, quia de rebus contemplandis incalescunt. Psalm. XXXVIII, 4 : *Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis*. Ideo etiam quia magis assueti, sunt magis ferventes. Item quia erant pauperes et magis abjecti : sed meritum abjectionis est exaltatio, ideo exaltabuntur. Ideo dicit : *Sedebitis judicantes etc.*

Sed numquid Judas judicabit? Non, quia istæ promissiones semper sunt sub conditione ; ideo Dominus dicit : *Vos qui secuti estis me etc.* Unde qui secutus fuerit, et perseveraverit, judicabit etc.

Sed si isti judicant, quid faciet Paulus? Si jam sedes plenæ sunt, ubi ergo Paulus? Augustinus dicit, quod per duode-

[1] Al. : « moraliter. » — [2] Al. : « ideo dicit. »

[3] Al. : « libri aperti. »

cim significatur universitas, quæ per septem volvitur. Numerus ergo duodenus fit ex multitudine septem, quia septenarius numerus consistit ex tribus et quatuor, et ter quatuor sunt duodecim, vel quater tria ; ideo per istum numerum significatur universitas electorum.

Et omnis qui reliquerit domum vel fratres etc. Posito præmio Apostolorum, hic ponitur aliorum. Et sunt hic quæstiones.

Prima quare Apostolis nihil temporale promisit, aliis vero aliquod temporale, quia *centuplum accipiet etc.* Et hoc patet, quia in Marco habetur quod centuplum in præsenti. Secundum Chrysostomum, promissum fuit Apostolis aliquid temporale, quia judicium in Ecclesia Dei, ut prius dictum est. Vel aliter, quia allicitur unusquisque secundum illud ad quod afficitur. Unde qui dimisit mundum et ea quæ sunt in mundo, non alliciunt eum ea quæ sunt in mundo ; sed alii qui [1] alligati sunt rebus sæcularibus, alliciuntur per eas. Ideo Apostolis, quia totum dimiserant, nihil temporale promisit ; sed aliis, quia habent affectum ad temporalia : ideo Apostolis judicium promisit. Vel, secundum Origenem, quod dictum est, *In regeneratione*, hoc est præmium eorum qui [2] omnia reliquerunt propter Christum.

Sed posset aliquis dicere : Nolo omnia propter te dimittere, sed dimittam unam domum, vel unum agrum etc. Dico quod si aliquid relinquis, aliquid habebis ; sed si omnia, judex eris.

Sed est alia quæstio. Dixit, *Domum ;* et de hoc non est dubium ; sed dicit, *Patrem aut matrem etc.* Qui jubet dimitti patrem aut matrem, jubet peccatum. Item ipse præcepit quod non dimittatur uxor ; quod honorentur parentes.

Dicendum, quod in istis duo considerantur. Naturalis affinitas : et hæc non est contemnenda, sed bene faciendum est eis, si indigent. Aliquando vero retrahunt a servitio Dei : unde tunc sunt sicut membrum scandalizans, et tunc abscindendum est illud membrum : et ideo præcepit hæc relinquere. Item alia ratio, quia Dominus prævidit tempus futuræ persecutionis, quod insurgeret frater contra fratrem ; ideo vult hominem separari ab eis.

Alia quæstio est, cum dicit, *Centuplum accipiet etc.*, quomodo intelligatur. Quidam dixerunt, quod sancti resurgent ante judicium per millle annos, et tunc Christus habebit regnum completum. Et tunc qui dimisit domum, habebit centuplum. Hieronymus improbat, quia non habebit centum patres etc. Item turpitudo significatur, quia non habebit centum uxores. Ideo dicit Augustinus, quod intelligitur quo ad spiritualia. Unde nos elegit Dominus pauperes in hoc mundo, et heredes regni : unde intelligitur gratia Dei, quæ ponderat omni eo quod dimittis, et in infinitum ; ideo ponit finitum pro infinito. Unde *centuplum accipiet*, idest aliquid quod valet centuplum. Origenes dicit, quod etiam ad litteram est intelligendum. Tu dimittis agrum, ex providentia Dei erit quod invenies multos ad servitium tuum : unde conveniet eis illud [3], II Corinth. vi, 10 : *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.* Item fratres invenies, idest omnes viros spirituales. Item præter hanc, *vitam æternam*, Joan. x, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis.*

Consequenter introducitur incidens : *Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi.* Illi qui relinquunt aliquid propter Christum, vel omnia ; si negligenter vivant, habebunt ne istud præmium ? Dico quod non, quia imperfecte assumpserunt, et non erunt primi, sed novissimi. Vel aliter, quia possent dicere : *Vos qui reliquistis omnia etc.*, judicabimus sic. Qui per superbiam elevati erant primi, sunt novissimi. Origenes dicit, quod potest intelligi de his qui veniunt ad Christum, et tepide vivunt ; post veniunt alii ferventes, et fervore suo transcendunt alios. Vel primos vocat qui ex Christianis nati sunt, qui novissimi facti

[1] Al. : « quia. »
[2] Al. : « quia. »

[3] Al. deest : « illud. »

sunt respectu aliorum qui fuerunt ex gentibus vel Judæis. Vel potest referri ad homines vel Angelos : quia qui primi sunt in ordine Angelorum, facti sunt novissimi per culpam ; et novissimi, idest homines, fient primi et superiores.

CAPUT VIGESIMUM

1. Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, et dixit illis. Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa horam sextam et nonam, et fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis : Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei : Quia nemo nos conduxit. Dicit illis : Ite et vos in vineam meam. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi : acceperunt autem et ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, dicentes : Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus? At ille respondens uni eorum, dixit : Amice, non facio tibi injuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

2. Et ascendens Jesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis : Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum et crucifigendum, et tertia die resurget. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo. Qui dixit ei, quid vis? Ait illi : Dic ut sedeant hi duo filii mei unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Jesus dixit : Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Dicunt ei, Possumus. Ait illis : Calicem quidem meum bibetis; sedere autem ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Jesus autem vocavit eos ad se, et ait : Scitis quia principes gentium dominantur eorum, et qui majores sunt potestatem exercent inter eos. Non ita erit inter vos; sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister; et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus ; sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa. Ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes : Domine, miserere nostri, fili David. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes : Domine, miserere nostri, fili David. Et stetit Jesus, et vocavit eos ; et ait : Quid vultis ut faciam vobis? Dicunt illi : Domine, ut aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Jesus tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, et secuti sunt eum.

1. Supra Dominus egit de perventione ad regnum per viam communis salutis, et per viam perfectionis ; et quia quidam credunt indebite pervenire, ideo repelluntur. Et primo illi qui intendunt venire propter temporis antiquitatem ; secundo qui propter carnis originem[1]. Secunda ibi, *Et ascendens Jesus Hierosolymam etc.* Primum ergo proponitur sub parabola patrisfamilias, et conductorum. Primo ponit parabolam ; secundo concludit id ad quod prodest parabola, ibi, *Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi.* Parabola duas habet partes. Primo agit de conductione ; secundo de remuneratione. Secunda ibi, *Cum sero autem factum esset etc.* Circa primum ponuntur quatuor conductiones[2], quæ sunt invitationes operariorum ad operandum. Secunda ibi, *Et egressus circa horam tertiam etc.* Tertia ibi, *Iterum autem exiit circa horam sextam etc.* Quarta ibi, *Circa undecimam vero exiit*[3]. Circa primum tria tangit. Primo tangitur conducens ; secundo ponuntur conducti ; tertio modus conducendi. Secunda ibi, *Qui exiit primo mane conducere operarios.* Tertia ibi, *Conventione autem facta etc.* Iste paterfamilias Deus est, cujus familia est totus orbis, sed specialiter creatura rationalis. Et dicitur paterfamilias ex similitudine gubernationis. Sapien. XIV, 3 : *Tu autem, pater, gubernas omnia sapientia. Qui exiit primo mane conducere operarios in vineam*

[1] Secundo propter carnis originem.

[2] Al. : « conditiones. »

[3] Al. : « *circa horam undecimam etc.* »

suam. Hic agit de conductis. Primo quæritur quæ vinea, qui operarii, quare conducti. Quid est vinea ista? Secundum Chrysostomum justitia est : et quot virtutes producit, tot palmites emittit. Cant. VIII, 13 : *Vinea mea coram me est :* Gregorius : Per vineam significantur sancta Ecclesia. Esa. V, 7 : *Vinea Domini exercituum domus Israel est.* Et diversi palmites. Operarii vero sunt qui ab Adam descenderunt ; unde omnes homines. Gen. II, 15 : *Posuit*[1] *Dominus Adam in paradiso, ut operaretur, et custodiret illum.* Debet enim unusquisque operari justitiam et excolere eam, et habere curam de proximo. Eccli. XVII, 12 : *Deus mandavit unicuique de proximo suo.* Spiritualiter prælati sunt operarii. Isa. LXI, 3 : *Et vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* Dicuntur autem conducti qui pro merito operari debent, et quasi mercenarii. Job VII, 1 : *Militia est vita hominis super terram, et sicut mercenarii dies ejus.* Sicut enim mercenarius non statim accipit mercedem, sed expectat, sic nos in vita ista. Sed ad hoc quod sit bonus mercenarius, oportet quod laboret ad commodum domini sui ; sic si laboremus in vinea Ecclesiæ, totum referre ad Deum debemus. Unde I Corinth. X, 31 : *Omnia ad gloriam Domini facite.* Item primo excolit, et post comedit : et sic oportet quod primo excolamus et præparemus aliorum salutem ; post temporalia quæramus. Supra VI, 33 : *Primum quærite regnum Dei, et omnia hæc adjicientur vobis.* Luc XVII, 8 : *Præcinge te, et ministra mihi ; donec manducem et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes*[2]. Item tertio requiritur quod tota die occupetur in labore ; sic cultor vineæ Domini modicum tempus expendat in his quæ ad ipsum pertinent ; sed necessarium est quod expendamus totum tempus in servitio Dei : I ad Corinth. XV, 58 : *Abundantes in opere Domini semper.* Item verecundatur apparere coram Domino nisi bene fecerit ; sic etiam non debet hic apparere coram Domino nisi cum opere bono. Exod. XXIII et XXIV 20 : *Non apparebis coram me vacuus.* Sed videamus quid sit mane. Totum tempus[3] hujus sæculi est unus dies. Psal. LXXXVIII, 4 : *Mille anni tamquam dies hesterna quæ præteriit.* Diversæ horæ sunt diversæ ætates. Prima ab Adam usque ad Noe, et in illo tempore monuit Dominus et per apparitiones ire in vineam justitiæ. Vel potest dici, quod tota vita hominis est unus dies. Mane hujus diei est pueritia. Pueritia enim virens est sicut herba : unde aliqui vocantur a pueritia, sicut vocati sunt a pueritia Hieremias, Daniel, et Joannes Baptista. Ideo dicit : *Qui exiit primo mane etc.*

Consequenter determinatur de modo conductionis : unde dicit : *Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno.* Per denarium istum significatur vita æterna, quia denarius ille valebat decem denarios usuales. Item habebat impressam similitudinem regis. Unde quod significatur per istum denarium, consistit in observatione decalogi. Supra XIX, 17 : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Item habet similitudinem Dei. 1. Joan. 3, 2 : *Cum apparuerit, similes ei erimus.*

Consequenter agit de secunda conductione[4]. *Et egressus circa horam tertiam etc.* Si accipiamus diem unum, totum sæculum, sicut prima hora significat tempus ab Adam usque ad Noe : sic secunda a Noe usque ad Abraham. Antequam promissiones factæ sint de Christo, tunc per Angelos monuit multos, et habuit multos etiam qui monebant alios. Sed si ad vitam unius hominis, hora tertia diei sol incipit calescere sic in adolescentia incipit irradiare sol intelligentiæ. Item incipit tunc calere. Jac. I, 11 : *Exortus est cum ardore* Et istos invenit *in foro, et otiosos.* Istud forum secundum istud, est vita præsens. Forum autem dicitur locus[5] in quo litigatur. forum dicitur in quo venditur et emitur ; et significat vitam præsentem, quæ litigiis plena est, emptione et venditione. I Joan. V, 29 : *Mundus totus in maligno*

[1] Al. : « quia posuit. »
[2] Al. : « ministra mihi etc. et post comedes et bibes. »
[3] Al. : « templum. »
[4] Al. : « conditione. »
[5] Al. : « istud forum est vita præsens. Forum dicitur locus etc. »

positus est. Et isti otiosi erant, quia jam partem vitæ suæ amiserant. Dicuntur enim otiosi non solum qui male faciunt, sed etiam qui bonum non agunt. Et sicut otiosi non consequuntur[1] finem, sic nec isti. Finis hominis est vita æterna : qui ergo operatur eo modo quo debet, habebit eum, si otiosus non fuerit. Eccl. XXXIII 29 : *Multa mala docuit otiositas. Et dicit eis : ite et vos in vineam meam.* Quia Deus secundum justitiam retribuit. I Reg. XXVI, 23 : *Deus retribuet secundum justitiam.* Cum istis non convenit de denario [2]. Quare cum primis, et non cum istis? Ratio est secundum quod refertur ad ætatem sæculi. Quia Adam peccaturus erat, ideo posset excusari si non scivisset suam remunerationem ; sed scivit, quia gustavit. Item ei qui meliores habet sensus suos, magis innotescit veritas. Cum ergo sensus meliores Adam habuerit, verius ei innotuit. Sed cum aliis non convenit, quia semper plusquam promittat solvit. Isa. LXIV, et I Cor. II, 9 : *Oculus non vidit absque te, quæ præparasti diligentibus te.* Item primi conducti fuerunt ad totam diem : ergo totam mercedem debent habere : ideo promittitur eis denarius diurnus, qui erit plena merces. Sed aliter non dat totam Deo ; ideo non convenit cum eo, quia poterat esse quod ferventius operabitur, et sic magis retribuetur ; vel ita negligenter, quod non merebitur ; ideo dicit : *Et quod justum fuerit dabo vobis ;* quia si recuperent tempus amissum, habebunt mercedem plenam. I ad Cor. III, 13 : *Uniuscujusque opus manifestum erit ; et dies Domini declarabit.* Item primos invitavit ad eundum, sed isti spontanee iverunt ; quia in pueris non est discretio ; ideo si faciant aliquod bonum, plus videtur esse a Spiritu sancto quam a discretione ; sed in adolescentia homo movetur proprio consilio. Item de primis dicitur quod misit eos ; de istis quod spontanee iverunt.

Iterum autem exiit circa horam sextam et nonam. Secundum quod dies dicitur sæculum, sic hora sexta fuit ab Abraham usque ad David, et nona a David usque ad Christum. Sed quare conjungit duas horas? Quia tunc fuit populus distinctus, scilicet Judaicus et Gentilis. Unde potest dici quod hora sexta est juventus, quia sicut in medio die est sol in sui perfectione, sic homo in juventute ; nona autem hora est senectus. Et conjungit istas duas quia idem est modus vivendi in utraque.

Circa vero undecimam horam exiit. Ponitur quarta conductio[3] ; et tria facit. Primo reprehendit ; secundo excusat[4] ; tertio invitantur. Secunda ibi, *Dicunt ei* [5] *: Quia nemo nos conduxit.* Tertia ibi, *Ite et vos in vineam meam.* Dicit ergo : *Circa undecimam vero horam exiit.* Nona hora est tempus Christi. Unde I Joan. XI, 18, dicitur : *Filioli, novissima hora est.* Et ad Hebr, I, 1 : *Olim loquens Deus patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio.* Isa, III, 6 : *Ecce ego qui loquebar adsum*[6]. Vel potest dici senium, sive decrepita ætas ; quia quidam in peccato perdurant usque ad ætatem decrepitam. Psal. LXXXIX, 6 : *Vespere decidat, induret, et arescat. Et invenit alios stantes.* Alios invenit in foro, istos non. Ratio est, secundum Philosophum, quia differentia est inter adolescentes et senes : quia adolescentes toti sunt in spe ; senes non in spe, sed in memoriis. Unde illi in foro inveniuntur primi quasi volentes acquirere ; isti autem inveniuntur stantes, quasi non volentes acquirere, sed acquisitum observare. Item vidit primos, et non increpavit istos autem vidit, et increpavit ; quia primi adhuc infirmi sunt, et dominantur passiones in eis ; ideo excusandi sunt, quod non expendunt tempus in servitio Dei ; sed senes abundant sensibus, ideo ipsos increpat. *Quid hic statis tota die otiosi?* Prov XII, 11 *: Qui sectatur otium stultissimus est.* Et XXVIII, 19 *: Qui sectatur otium implebitur egestate.* Sequitur eorum excusatio *: Dicunt ei : Quia nemo nos conduxit.* Si referamus ad statum sæculi, sic isti significant gentilem populum, qui non serviunt Deo, sed idolis. Sed excusantur, quia prophetas non habuerunt, sicut Judæi. Unde Psal. XLVII, 20 : *Non*

[1] Al. : « consequentes. »
[2] Al. : « cum denario. »
[3] Al. : « conditio. »
[4] Al. : « excusant. »
[5] Al. : « *dicit eis*. »
[6] Al. : « ecce adsum. »

fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis. Vel secundum quod refertur ad ætatem hominis, significatur quod quibusdam non datur occasio revertendi ad Deum usque ad senium. Et ratio est, quia omnia tempus habent. Vel potest contingere ex dispensatione divina, quia *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum :* Rom VIII, 28. Unde novit Dominus quod si ante vocasset eos, non stetissent. Tunc ergo conducuntur quando consentiunt, et efficaciter magis resurgunt. Unde dicit : *ite et vos in vineam meam.* Unde licet sint decrepiti, vult tamen omnes salvos fieri, I ad Tim. XI. Item primis præmium promisit, istis non quia illis debebatur, quia mane serviunt ei : istis autem debetur ex sola misericordia. Sapien. IV, 13 : *Consummatus in brevi, complevit tempora multa.*

Cum sero factum esset etc. Hic agit de remuneratione. Et ponitur primo remuneratio ; secundo murmuratio ; tertio responsio. Circa primum duo facit. Primo ponitur tempus, secundo persona committens ; tertio persona cui committitur. Tempus ponitur : *Cum sero factum esset etc.* Et potest intelligi vel de fine ætatis, vel de fine sæculi. Psal. XXIX, 6 : *Ad vesperum demorabitur fletus* : quia deficit lux mundi. Et dicitur, *Sero*, quia in mundo isto fiet judicium. *Dixit dominus vineæ procuratori suo.* Dominus est tota Trinitas : *dixit procuratori*, Christo. Et datur ei potestas resuscitandi, potestas judicandi, et tangitur ordo judicii. Tangitur potestas, *Voca operarios ;* idest, mortuos ressuscita. Joan. V, 28. *Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.* Potestas judicandi. *Redde illis mercedem :* idest, sis judex ; unde dat potestatem judicandi. Joan. V, 27 : *Dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Consequenter tangitur ordo : *Incipiens a novissimis usque ad primos.* Et hoc potest retorqueri 'ad ætatem sæculi. *Incipiens a novissimis,* scilicet ad his qui sacramentis imbuti sunt ; unde major gratia eis data est quam primis. Ephe. III, 5 : *Aliis generationibus non est agnitum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus.* Unde abundantius collata fuit eis, licet aliqua persona in veteri testamento habuerit quo ad aliquid majorem gratiam. Joan. VII, 39 : *Nondum erat spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus :* non quia non datus fuerit Spiritus sanctus, sed quia tunc abundantius. Vel potest retorqueri ad ætatem hominis : quia qui in decrepita sunt ætate, citius moriuntur, et citus remunerantur. Vel potest esse quod ex fervore recuperent rem prius amissam, ut legitur de latrone. Quantum ad utrumque dicit Chrysostomus, quod illud homo facit liberalius quod facit ex misericordia, quam quod alio modo : ideo designatur quædam gratificatio et gaudium. Luc. XV, 10 : *Gaudium est in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente.* Deinde sequitur executio : *Cum venissent qui circa undecimam horam venerant*, vel Christiani, vel homines in decrepita ætate, *receperunt singulos denarios.* Apostolus I Corinth. IV, 8 : *Quilibet propriam mercedem accipiet, secundum suum laborem. Venientes autem et primi* non retorqueatis ad tempus sæculi, quia Judæi *arbitrati sunt quod plus essent accepturi ;* eo quod plus habebant in alio sæculo. *Acceperunt autem et illi singulos denarios*, quia singulas stolas habuerunt.

Sed quid est? Nonne omnes æqualiter habebunt gloriam? Dico quod quantum ad aliquid erit par retributio, quantum ad aliquid non : quia beatitudo potest considerari quantum ab objectum, et sic est una omnium beatitudo ; vel quantum ad participationem objecti, et sic non omnes æque participabunt, quia non ita clare videbunt. Joan. XIV, 2 : *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Et est simile sicut si multi vadant ad aquam, et unus ferat majus vas quam alter : fluvius totum se exponit, non tamen omnes deferunt æqualiter. Sic qui animam habet caritate magis dilatatam, magis accipiet etc. Eccli. XI, 24 : *Benedictio Dei in mercedem justi festinat, et in honore veloci processus illius fructificat.*

Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias dicentes : Hi novissimi una hora fecerunt etc. Supra posita est remuneratio ; hic ponitur quorumdam murmuratio.

Sed hic est quæstio duplex : quia dicit

quod accipientes singulos denarios murmurabant. Per denarium intelligitur vita æterna. Est ne credendum quod accepta remuneratione aliquis murmuret? Non enim videtur, quia tunc esset ibi peccatum, ut habetur I ad Cor x, 10 : *Neque murmuraveritis.*

Chrysostomus dicit quod non est vis facienda in eo quod dicitur, sed propter quod dicitur. Unde intelligendum est quod tanta erit remuneratio quod si possibile esset, murmurarent. Vel potest intelligi in mundo isto. Gregorius dicit, quod ista murmuratio nihil aliud est quam remunerationem differri : quia sancti qui ultimo venerunt, statim receperunt præmium, sed primi diu expectaverunt. Unde II ad Cor. vi, 13 : *Eamdem habentes remunerationem tanquam filiis dico, dilatamini et vos etc.* Unde illi murmurant, quia statim non acceperunt; isti autem non, quia statim. Hilarius et Hieronymus dicunt sic. Aliquando Scriptura loquitur de toto numero populi, aliquando ex persona bonorum, aliquando malorum, ut dicitur Hier. xxvii, quod omnis populus insurrexit in eum, et omnis populus liberavit. Hic accipitur omnis populus pro parte populi. Sic in primo tempore aliqui fuerunt boni, et non omnes : ideo attribuitur aliquid ratione bonorum, aliquid ratione malorum : non quod tunc, sed ante murmurabant : quia populus Judæorum murmuravit contra gentilem, quod æquaretur ei.

Est et alia quæstio. Quid est quod dicit : *Qui portavimus pondus diei et æstus?* Quia non portaverunt nisi quantum vixerunt, et moderni similiter. Quid ergo est quod dicitur?

Tripliciter respondetur. Prima responsio est, quod spes quæ differtur affligit animam. Aliqui in principio mundi fuerunt qui portaverunt pondus : quia sciverunt suam retributionem differri; ideo dicuntur portasse pondus diei. Vel potest referri ad Judæos, qui portaverunt pondera legis : de quo pondere dicit Petrus, Act. xv, 20 : *Hoc est onus quod nec nos nec patres nostri portare potuimus.* Gentiles autem tale pondus non portaverunt, quia legi subjecti non fuerunt. Vel, secundum Gregorium, quia primi homines longiori tempore vixerunt, unde vivebant nonagentis annis, ideo gravius pondus tulerunt.

Ait ille respondens uni illorum, dixit. Hic ponitur reprehensio. Et primo ostendit suam justitiam, et suam misericordiam; secundo remunerationis æquitatem. Circa primum tria. Primo negat injustitiam; secundo inducit pactum; tertio inducit retributionem factam. Dicit ergo; *At ille respondens uni illorum* : et adde, et omnibus, quia omnes unam causam habebant : *dixit*, *Amice.* Amicum vocat, quia ipsum ad se traxerat. Deut. iv, 7 : *Elegit semen eorum post eos. Non facio tibi injuriam* : quia quod meum est do istis, non quod tuum est; ideo non facio tibi injuriam. Job viii, 3 : *Numquid Omnipotens subvertit judicium?* Deinde commemorat pactum : *Nonne ex denario convenisti mecum :* idest, pro salute consequenda. Gen. xv, 1 : *Ego Dominus mercès tua magna nimis. Tolle quod tuum est,* idest quod ex promissione mea habes, *et vade*, in gloriam. II ad Tim. i, 12 : *Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem.* Quidam exponunt sic. *Tolle quod tuum est*, idest damnationem pro murmure, *et vade*, in ignem æternum. Sed hoc non potest esse : quia dicit quod acceperunt singulos denarios. Consequenter ponit misericordiam impensam, dicens : *Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi.* Et circa hoc duo facit. Primo ponit misericordiam; secundo facultatem miserendi : *Volo autem huic novissimo*, idest gentili, *dare sicut et tibi.* Ad Rom. iii, 9 : *Quid ergo? Præcedimus? Nequaquam.* Sed possent isti dicere : Tu non potes. Immo dicit : *Aut non licet mihi quod volo facere?* quia licet uniquique facere voluntatem suam de suo. Si enim esset debitor alterius, non liceret ei facere, similiter si esset sub altero; sed ipse est Dominus, ideo potest plus dare. Balivus enim non potest dare aliquid nisi secundum merita : rex autem potest sine meritis : sic[1] Deus, qui est

[1] Al. : « sed. »

omnium Dominus, potest. Psal. CXIII, 2 : *Omnia quæcumque voluit fecit.* Ad Rom. IX, 19 : *Voluntati ejus quis resistit?* Hic[1] notandum, quod in eo quod ex misericordia datur, non est acceptio personarum, quia de eo quod pure meum est possum dare cui volo absque acceptione personæ. Unde dicit : *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* Constat quod murmur præcedens non fuit ex defectu Domini, sed ex misericordia alii impensa; ideo ex misericordia, et bonitate : sed nequam est proprie qui de bonitate dolet; ideo dicit : *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* eo quod circa te justitiam ostendi, circa alterum misericordiam? Constat autem istud esse ex bonitate. Et supra VI, 22 : *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.* De bonitate Domini in Psal. LXXII, 1 : *Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde!*

Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Hic concludit id pro quo tota parabola inducta est. Et primo ponit conclusionem; secundo removet falsam opinionem. Dicit : *Sic erunt novissimi primi.* Dupliciter potest legi, secundum Chrysostomum. Idest, novissimi primis æquabuntur[2], ita quod non erit differentia : et hoc respondet huic quod dictum est, quod singuli receperunt singulos denarios, nec erit differentia secundum tempus. Vel aliter, idest illi qui sunt novissimi, erunt primi. Deut. XXVIII, 44 : *Adrena erit super te, et erit in caput, tu in caudam.* Vel aliqui qui erat primi, propter negligentiam fient novissimi; et hoc præcedenti respondat, quia inceperunt a novissimo. Sed posset aliquis dicere : Nonne omnes primi salvabuntur? Dicit : *Multi sunt vocati, pauci vero electi :* quia qui fide credunt omnes vocati sunt, sed illi electi qui bona opera faciunt; et isti sunt pauci, ut supra VII, 14 : *Arcta est via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.*

2. In parte præcedenti repulit Dominis intendentes venire ad gloriam propter temporis antiquitatem; hic repellit eum uni intendit venire propter originem. Primo ergo ponitur occasio petitionis; secundo petitio, tertio responsio. Occasio fuit denuntiatio passionis Christi. Et primo denuntiat locum; secundo passionem; tertio resurrectionem. Dicit : ***Et ascendens Jesus Hierosolymam etc.*** Supra XIX, dictum est, quod relicta Galilæa venit in Judæam, et non statim ascendit Hierosolymam, sed postmodum imminente passione. Unde dicit, ***Et ascendens;*** idest, cum erat in promptu ascendendi. Hierosolyma erat locus altus. ***Accepit duodecim discipulos secreto etc.*** Et quare dicit, *Secreto*? Propter duo. Primo quia magna eis ostendere volebat, ideo omnibus non erant communicanda. Supra XIV, 2 : *Vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum.* Item propter vitandum scandalum : quia viri qui nundum perfecti erant aversi fuissent ab eo si audissent mortem ejus; mulieres provocatæ fuissent ad lacrymas. Item sciendum quod Judas nondum malum conceperat; ideo Dominus eum a societate non repulit. ***Et ait illis : Ecce ascendimus Hierosolymam etc.*** Hic notatur firmitas sui propositi : unde, ***Ecce;*** idest, sum in eodem proposito, et in eadem voluntate, quia non mutor. Eccli. XXVII, 12 : *Stultus ut luna mutatur, sapiens autem in sapientia manet sicut sol.* Item propria voluntate. Isa. LIII, 7 : *Oblatus est, quia ipse voluit.* Tangit locum, quia *Hierosolymam.* Lucæ XIII, 33 : *Non capit prophetam perire extra Hierusalem.* Et quare? Quia erat locus legalis[3], et sacerdotalis : et utrumque conveniebat Christo; quia sicut sacerdos verus debebat immolare[4] pro populo, sic et Christus hostiam obtulit pro mundo. Item per passionem regnum acquisivit. Item Hierosolyma interpretatur visio pacis. Ad Colos. I 20 : *Pacificans per sanguinem crucis sive quæ in terris sive quæ in cœlis sunt.* Consequenter prænuntiatur passio. Et frequenter commemoravit suam passionem, ut eam reduceret ad memoriam. Et tangit tria ad passionem pertinentia. Quia passus est a discipulo traditionem : *Et Filius hominis tradetur*, scilicet a disci-

[1] Al. : « item. »
[2] Al. : « æquabantur. »

[3] Al. : « legis. »
[4] Al. : « immolari. »

pulo. De ista traditione habetur infra xxvii, 10 : et in Psal. xl, 10 : *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.* Item a principalibus sacerdotum et scribis condemnationem ; unde : *Et condemnabunt eum morte.* Job xxxiv, 17 : *Quomodo tu eum qui justus est, in tantum condemnas?* Sap. ii, 30 : *Morte turpissima condemnemus eum. Et tradent eum gentibus* : quia Judæi in manus gentium eum tradiderunt unde dixit Pilatus Joan. xviii, 35 : *Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi.* Et tria tangit quæ fecerunt ei, contra tria quæ maxime appetunt homines : scilicet honorem, quietem et vitam. Contra honorem, illusus est : unde dicit, *Ad illudendum.* Hier. xx, 7 : *Factus sum in derisum tota die.* Et in Psal, xxxvii, 12 : *Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt.* Contra quietem, flagellatus est; unde, *Ad flagellandum.* Isa. i, 6 : *Faciem meam dedi percutientibus, et genas meas vellentibus.* Item contra tertium, occisus : unde, *Et crucifigendum.* Ad Philip. ii, 8 : *Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Deinde agit de resurrectione : *Et tertia die resurget.* Hoc autem fecit Deus Pater : unde Act. ii, 24 : *Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Et tertia die.* Secundum Augustinum significatum est, quod suum simplum destruxit nostrum duplum. Oseæ vi, 3 : *Vivificabit nos post duos dies, et die tertia suscitabit nos.*

Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi. Hic ponitur petitio occasionata. Et primo ponitur petitio in generali; secundo explicatur, ibi, *Ait illi etc.* Dicit ergo : *Tunc accessit*[1] *ad eum mater filiorum Zebedæi.* Filii isti fuerunt Joannes et Jacobus, mater eorum fuit Salome : unde Salome nomen est mulieris. In Marco habetur quod filii petierunt; hic habetur quod mater : sed verum est quod mater petiit inducta a filiis. *Adorans,* quia cum humilitate petiit : sciebat enim quod semper Deo placet humilis deprecatio. Psal. ci, 18 : *Respexit in orationem humilium.* Et Judith. ix, 1 : *Et posternens se Domino, clamabat ad Dominum. Et petens aliquid,* dari, *ab eo;* idest, rogo te[2] ut des id quod volo. Et hæc petitio non est admittenda, et qui hoc concedit, fatue concedit. Legitur de Herode, quod istud concessit filiæ Herodiadis, et non revocavit. Salomon autem matri concessit; sed quia sapiens fuit, incautum promissum revocavit. Ideo Christus sapientior his, noluit concedere nisi exprimeretur. Supra xii, 42 : *Et ecce plusquam Salomon hic.* Ideo sequitur explicatio petitionis : *Et ait illi : Dic ut sedant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram, in regno tuo.*

Sed est quæstio, unde hæc mulier hoc conceperat. Audierat de passione et resurrectione : unde aliquid carnale conceperat, quod statim cum gloria deberet esse in Hierusalem; ideo petere voluit filiis suis eminentiam. Item audierat quod duodecim erant judicaturi, ideo præponere suos volebat : unde ad litteram intelligebat. Et sciendum, quod Jacobus et Joannes magis honorabantur a Christo post Petrum; ideo Petrum voluerunt excludere. Aliter dicit Chrysostomus, quod ista petiit aliquid spirituale, et in hoc fuit laudanda : quia matres plus petunt temporale quam spirituale : unde mater si videat filium peccantem, non tantum dolet quantum si videt infirmantem : unde per dexteram spiritualia significantur, terrena per sinistram. Vel possumus intelligere per dexteram et sinistram, activam vitam et contemplativam; ideo petit istos perfici in utraque vita. Cant. ii, 6 : *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.*

Respondens autem Jesus dixit. Hic ponitur responsio, deinde murmur aliorum, ibi, *Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus.* Et circa primum tria facit. Primo increpat eorum stultitiam; secundo examinat eorum promptitudinem, ibi, *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* tertio repellit petitionem, ibi, *Sedere autem ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis.*

[1] Al. : « explicatur dies etc. » *Tunc accessit etc.*

[2] Al. deest : « te. »

Sed quid est? Ipsi non petebant, sed mater. Novit Dominus, quod illa petebat inducta ab illis, ideo eis respondet, sicut supra XVI, 23, dixerat Dominus Petro : *Nescis quid dicis.*

Nescitis qui petatis ; quasi dicat : Temporalia non debetis petere, sed excellentiam spiritualem. Vel si intelligerent spirituale, petebant quod super omnem creaturam haberent eminentiam : quia sedere a dextris nulli creaturæ convenit, ut habetur ad Hebr. I, 13 : *Ad quem Angelorum dixit aliquando ; Sede a dextris meis ?* Unde sedere a dextris excedit omnem creaturam. Vel aliter, secundum Hilarium. *Nescitis quid petatis*, quia jam concessi vobis quod petitis, quia dictum est supra XIX, 28 : *Sedebitis super sedes duodecim etc.* Vel aliter, *Nescitis :* quia vocavi vos ad dexteram, et vos petitis quod unus sit ad sinistram [1]? Vel diabolus sicut per mulierem ad sinistram traxerat hominem, volebat istos per mulierem reducere ad sinistram. Sed hoc non potuit, ex quo salus per mulierem facta est. Vel *nescitis*, quia de præmio contenditis sine merito præcedente ; ideo considerare debetis, quod ad præmium non venitur nisi per meritum ; ideo volo vos primo examinare si potestis pati etc. Unde dicit : *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Hic examinat eos, et provocat eos ad passionem leviter, quia passionem nominat calicem. De isto dicitur in Psal. CXV, 13 : *Calicem salutaris accipiam.* Et sequitur : *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* Et dicitur calix, quia inebriat. Item dicit : *Quem ego bibiturus sum.* I Petr. II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. Dicunt ei, Possumus.* Et quare sic respondent? Propter tria. Primo ex amore ad Christum, quia ita adhærebant Christo quod mors eos ab ipso separare non posset, sicut dixit Petrus, infra XXVI, 35 : *Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Item ex ignorantia, quia vires suas non considerabant : quia quibus aliquando ante factum videtur leve, in ipso actu deficiunt. Item dixerunt ex cupiditate assequendi quod petierant. Unde credebant statim assequi quod petebant ; ideo statim concedunt : *Possumus* hoc est cupiditate.

Consequenter repellit petitionem. Et primo futuram passionem prænuntiat ; secundo respondet ad petitionem. Dicit ergo ; *Calicem meum bibetis.*

Sed quid est? Verum est quod Jacobus bibit ? unde in Act. XII, 2 : *Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio.* Sed Joannes est mortuus, sine calice passionis.

Sed dicendum, quod non bibit usque ad mortem, sed flagellatus fuit, in oleo positus, et relegatus. Item multas pœnas passus est ; et sic non fuit immunis a potu calicis.

Sedere autem ad dexteram. Hic respondet ad petitionem gloriæ. Si dixisset Dominus, Dabo vobis, tristati essent alii ; si negasset, ipsi effecti essent tristes : ideo dixit : *Sedere autem ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.* Ex hoc loco argumentati sunt Ariani, quod non est æqualis dignitas Patris et Filii. Hieronymus et alii exponunt, quod ipse dat cum Patre. Unde vult dicere : *Non est meum dare vobis ;* quasi dicat : Eminentia dignitatis non datur personæ, sed merito ; et hoc secundum prædestinationem divinam. I Cor. II, 9 : *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se.* Joan. XIV, 3 : *Si abiero, et paravero vobis locum etc.* Unde ex quo parat Pater, et ipse. Vel *non est meum dare vobis,* sine meritis ; sed personis ex merito acquirentibus ; sed meum ex prædestinatione, quæ est mihi a Patre meo. Et Augustinus sic. Salome erat soror matris Christi ; et quia credebant impetrare per personam magis conjunctam, ideo credebant quod deberet eis dare, quia conjuncti ei erant secundum carnem. Sed in ipso in una persona erant duæ naturæ : unde dicit : *Non est meum*, scilicet secundum potestatem quam habeo a Patre ; ideo dabo secundum quod disposuit Pater meus.

[1] Al. : « quod unus ad sinistram. »

Audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Supra Dominus repressit indiscretam petitionem discipulorum ; hic ponit indignationem aliorum. Et primo ponitur indignatio ; secundo reprimitur verbo ; tertio facto. Secunda ibi, *Jesus autem vocavit eos ad se, et ait.* Tertia ibi, *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* Considerandum, quod sicut ex quadam elatione duo fratres superiores esse volebant, sic ex quadam elatione isti indignati sunt. Proverb. I, 10 : *Inter superbos semper sunt jurgia.*

Sed quare de duobus fratribus? Qui non ipsi petierunt, sed mater. Sed intellexerunt discipuli ex verbis Domini, quod mater petierat ad vocem eorum.

Sed quare non ante[1] sunt indignati? Dicit Chrysostomus quod reverebantur magistrum : unde expectabant sententiam Domini. Sed quando audierunt magistrum reprehendentem, tunc indignati sunt.

Consequenter reprehendit eos : et primo ponit in medium exemplum gentilium ; secundo docet exemplum non esse sequendum, ibi, *Scitis quia principes gentium dominantur eorum ;* tertio ponit quod est imitandum, ibi, *Non ita erit inter vos.* Dicit ergo : *Jesus autem vocavit eos*, dans humilitatis exemplum. Supra II, 29 : *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Et ait : *Scitis quia principes gentium dominantur eorum.* Apud Judæos gentiles abominabiles erant, ut habetur supra XVIII, 17 : *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus* : unde horrorem incutit : *Principes gentium dominantur eorum :* ut notetur quod hoc exemplum non est imitandum. Sed notandum, quod duplex est præeminentia, scilicet dignitatis, et potestatis ; et utramque tangit, cum dicit : *Principes gentium dominantur eorum etc.* Illi sunt principes qui ex officio præsunt.

Sed quid est? Numquid dominari est malum? Dominari aliquando dicitur pro præesse ; et sic non accipitur hic : aliquando prout correlative se habet ad servum : unde idem est quod serviliter sibi servum subjicere ; et sic sumitur hic. Principes enim instituti sunt ad hoc ut bonum procurent subditis. Si vero volunt eos in servitutem redigere, tunc abutuntur, quia utuntur liberis ut servis. Liber enim est qui est causa sui, servus qui causa alterius. Et quia hoc consuetum est[2] apud gentiles, et adhuc est apud aliquos, ideo dicit : *Principes gentium dominantur eorum ;* idest, in servitutem redigunt subditos. Ezech. XXII, 27 : *Principes tui in medio ejus quasi lupi rapaces.*

Item aliqui habent eminentiam non in dignitate, sed in potestate, ut aliqui nobiles. Et consuetum est quod qui potestatem habent, non utuntur ad beneficium, sed *potestatem exercent in eos*, scilicet ad opprimendum, non ad justitiam. Sed Dominus illam consuetudinem non vult in Ecclesia sua, ideo dicit : *Non ita erit inter vos;* idest, non debet aliquis esse inter vos quasi dominativus. I Pet. v, 3 : *Neque ut dominantes[3] cleris. Sed quicumque.* Contra hæc duo, dicit duo : *Sed quicumque voluerit inter vos major fieri;* et istud refertur ad secundum dictum, scilicet, *Et qui majores sunt potestatem exercent inter eos,* idest sic desideret quis habere præsidentiam in Ecclesia Spiritus sancti ut sit sicut minister. I Petr. IV, 10 : *Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores :* ut quantum plus habebis, plus in utilibus expendas. Ideo *qui voluerit major fieri inter vos*, idest in Ecclesia, fiat ut minister, idest minister in necessitate aliorum. Quantum autem ad id quod dicitur : *Principes gentium dominantur eorum*, dicit : *Et quicumque voluerit inter vos primus esse, erit vester servus;* idest, si aliquis desiderat habere primatum in Ecclesia, sciat quod illud non est habere dominium, sed servitutem. Servi enim est quod totum se ad servitium domini impendat : sic[4] prælati Ecclesiæ totum quicquid habent, quicquid sunt, subditis debent. I ad Cor. IX, 19 : *Cum essem liber ex omnibus, om-*

[1] Al. deest : « ante. »
[2] Al. : « quia consuetum est. »
[3] Al. : « Numquid dominari nos? »
[4] Al. : « sicut. »

nium me servum feci. II ad Cor. IV, 5 : *Nos autem servos vestros per Jesum.* Unde, secundum Chrysostomum, miserum est. Ita ergo dictum est, quod non est agendum secundum consuetudinem gentilium. Quia ergo possent dicere, Quid sequemur? dicit : Sequimini me, et ostendit se ministrum, dicens : *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.*

Sed contra. Nonne habetur supra IV, 2, quod *accesserunt Angeli, et ministrabant ei?* Unde Joan. XII, 2, dicitur, quod Martha ministrabit. Dico, quod licet ministratum fuerit ei, non tamen ad hoc venit. Sed ad quid? Ut ipse ministraret : idest abundantiam gloriæ aliis impenderet, Apostolus Rom. XV, 8 : *Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis.* Et in Luc. XXII, 27 : *Ego sum in medio vestrum sicut qui ministrat.*

Sed dices : Est ne servus, cum sit princeps? Ita. Servus enim dicitur qui accipitur in pretium ; et ipse fecit se pretium, et dedit se redemptionem pro multis : unde *venit ministrare, et dare animam*, idest vitam corporalem, *redemptionem pro multis.* Non dicit pro omnibus : quia quantum ad sufficientiam, pro omnibus ; quantum vero ad efficientiam, pro multis, scilicet pro electis. Unde Joan. XV, 13 : *Majorem caritatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis*[1] *suis.* Hier. XII, 7 : *Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum ejus. Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa.* Repressa est indignatio discipulorum verbo : hic reprimit facto, ministerium in aliquos exercendo. Et primo ponitur devotio aliorum : secundo Christi miseratio, ibi, *Et stetit Jesus, et vocavit eos.* Circa primum primo ponitur devotio turbæ ; sécundo cæcorum, ibi, *Ecce duo cæci etc.* Dicit ergo : *Et egredientibus illis ab Hierico, secutæ sunt eum turbæ multæ.* Quia multi sequebantur, ideo erat Dominus solicitus, sicut multa seges est solicitudo colligentis. Sed secundum mysterium, Hierico defectus dicitur : et significat defectum mundi. Unde nisi venisset Dominus ad istos defectus homines non venissent ad eum. Unde *secutæ sunt turbæ*, quasi oves ejus. Joan. X, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me.* Sequitur devotio cæcorum : *Ecce duo cæci etc.* Et primo ponitur devotio ; secundo constantia, ibi, *Turba autem increpabat eos ut tacerent.*

Sed hic est quæstio : quia in Luc. XVIII, legitur, quod unus cæcus fuit tantum qui occurrit ei ; et hic dicitur quod duo, qui Domino exeunte de Hierico occurrerunt ei in exitu. Sed Marcus convenit cum Luca, quod erat tantum unus ; et ita Matthæus discrepat ab utroque.

Augustinus dicit, quod iste cæcus, de quo Lucas scribit, fuit alius ab his, quia occurrit ei antequam intraret Hierico. Sed Marcus et Matthæus dicunt, quod egrediente de Hierico. Sed quod Marcus non dixerit duo, sicut Matthæus, ratio est quia unus erat magis notus et famosus, et propter famam miraculum erat magis famosum. Et hoc patet, quia nominat eum, quod vocatur Barthimæus ; et non nominantur in Scriptura nisi homines multum noti.

Per istos cæcos significantur duo populi ; scilicet populus Judæorum, et populus Gentilium, qui sedebat secus viam, quæ est Christus. Isa. XXX, 21 : *Hæc est via, ambulate per eam.* Vel significantur conversi ex utroque populo, qui sedent secus viam, idest Christum. Joan. XIV, 6 : *Ego sum via, veritas, et vita.* Audierunt per prædicationem, quod transiret secundum naturam humanam Jesus, ut mortem subiret, ut curaret infirmos ; ideo *exclamaverunt dicentes : Domine miserere nostri fili David.* Causa exauditionis non fuit altitudo vocis, sed fervor devotionis. Psal. CXIX, 1 : *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me.* Item fatentur ipsum esse Deum et hominem. Deum, quia dicunt, *Domine.* Psal. XCIX, 3 : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* Et petunt quod est proprium Deo, scilicet *Miserere nostri.* Psal. CXLIV, 9 : *Miserationes ejus super omnia opera ejus.* Item dicunt, ex semine David ; et in hoc confitentur humanitatem.

Consequenter ponitur constantia co-

[1] Al. : « ponat pro amicis. »

rum : et primo ponitur impedimentum ; secundo constantia. Dicit ergo : *Turba autem increpabat eos ut tacerent*, ut possibile erat : quia in ista turba aliqui erant qui venerabantur Christum, et hi increpabant eos, quia vile reputabant quod viles personæ ad tantum virum accederent ; illi vero qui Christo derogabant, increpabant, quia audiebant id quod audire nolebant : dolebant enim quod vocabant eum filium David. Hier. XXIII, 5 : *Suscitabo David servum meum*. Mystice significatur quod aliqui excæcati per peccatum, clamant ad Dominum : *Miserere nostri;* sed turba cogitationum carnalium et hominum carnalium increpant eos venire ad Christum. Job XX, 1 : *Ideo cogitationes variæ succedunt sibi, et mens in diversa rapitur.* Sed homo contra hoc debet esse constans, et viriliter pugnare, et laborare, sicut docet Apostolus II ad Tim. II, 3 : *Labora sicut bonus miles Christi Jesu.* Sed verbum Dei non alligatur verbis hominum ; et ideo sequitur : *At illi magis ac magis clamabant.*

Et stetit Jesus. Hic ponitur misericordia Domini, et ostenditur, quia stetit. Et quare stetit ? Quia via lapidosa erat, et cavernosa ; ideo stare voluit, quia si procederent, forte lædi possent. Secundum mysterium, quia veniendo in mundum commovit ad petendum, sed salutem dedit stando. Unde per incarnationem homines promoventur, sed per eum docentem et perseverantem sanantur. Sequitur, *Vocavit eos.* Sed quare vocavit ? Ut alii facerent eis viam ; et significat illos quos Dominus vocat per prædestinationem. Ad Rom, VIII, 29 : *Quos præscivit et prædestinavit.* Item exquirit voluntatem : *Quid vultis ut faciam vobis ?* Non petiit ut ipse sciret, sed ut daret intelligere quod pie petentibus satisfecit. Psal. CXLIV, 19 : *Voluntatem timentium se faciet. Dicunt illi : Domine, ut aperiantur oculi nostri.* Et hoc est justum ut quilibet peccator hoc petat. Psal, CXVIII, 18 : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia tua.* Et alibi, Psal. XII, 4 : *Illumina oculos meos.* Confitebantur Deum, dicendo, *Domine ;* et hominem, vocando filium David : ideo misertus est eorum. Omnia enim ex sua misericordia facit. Thren. III, 22 : *Misericordia Domini est quod non sumus consumpti. Tetigit oculos eorum, et confestim viderunt.* In hoc quod tetigit oculos eorum, et confestim viderunt, tangitur humanitas et divinitas Christi. Quod enim tetigit, opus fuit humanitatis ; sed quod statim illuminavit, fuit opus divinitatis. Ipse Dominus tangit per gratiam, sed illuminat per gloriam. Psal. CXLIII, 5 : *Tange montes, et fumigabunt.* Sequitur : *Et secuti sunt eum :* unde non fuerunt ingrati. Multi enim antequam habeant beneficium, sequuntur Dominum ; sed accepto beneficio dimittunt eum ; contra illud Eccli. XXIII, 38 : *Magna est gloria sequi Dominum.*

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM

1. Et cum appropinquassent Hierosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti, tunc Jesus misit duos discipulos, dicens eis : Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum eum ea : solvite, et adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet : et confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem : Dicite filiæ Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subjugalis. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Jesus, et adduxerunt asinam et pullum ; et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere ecerunt. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Alii autem cædebant ramos de arboribus, et sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David : benedictus qui venit in nomine Domini : Hosanna in altissimis. Et cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas dicens : Quis est hic? Populi autem dicebant : Hic est Jesus propheta a Nazareth Galilææ. Et intravit Jesus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum et cathedras vendentium columbas evertit. Et dicit eis : Scriptum est : Domus mea, domus orationis vocabitur : vos autem fecistis illam speluncam. latronum. Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo ; et sanavit eis. Videntes autem principes

sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes, Hosanna filio David, indignati sunt, et dixerunt ei : Audis quid isti dicunt? Jesus autem dixit eos : Utique. Nunquam legistis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem ? Et relictis illis abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane autem revertens in civitatem, esuriit ; et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum : et ait illi : Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuo ficulnea. Et videntes discipuli, mirati sunt, dicentes : Quomodo continuo aruit ? Respondens autem Jesus, ait eis : Amen dico vobis, si habueritis fidem et non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis, sed et si monti huic dixeritis, Tolle et jacta te in mare, fiet. Et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis.

2. Et cum venissent in templum, accesserunt ad eum principes sacerdotum et seniores populi, dicentes : In qua potestate hæc facis ; et quis tibi dedit hanc potestatem? Respondens Jesus, dixit eis : Interrogabo vos et ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Joannis unde erat : e cœlo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes : Si dixerimus, E cœlo, dicet nobis : Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam : omnes enim habebant Joannem sicut prophetam. Et respondentes Jesu, dixerunt, Nescimus. Ait illis et ipse : Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio. Quid autem vobis videtur ? Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum dixit : Fili, vade hodie operari in vineam meam. Ille autem respondens ait, Nolo. Postea autem pœnitentia motus. Accedens autem ad alterum dixit similiter. At ille respondens ait, Eo domine ; et non ivit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei, Primus. Dicit illis Jesus : Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei. Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei ; publicani autem et meretrices crediderunt ei : vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei. Aliam parabolam audite. Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et ædificavit turrim, et locavit eam agricolis, et peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus. Et agricolæ, apprehensis servis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus ; et fecerunt illis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens : Verebuntur forte filium meum. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra se : Hic est heres : venite, occidamus eum ; et habebimus hereditatem ejus. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi : Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Dicit illis Jesus : Nunquam legistis in Scripturis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli : A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris? Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur ; super quem vero ceciderit, conteret eum. Et cum audissent principes sacerdotum et Pharisæi parabolas ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret : et quærentes eum tenere, timuerunt turbas : quoniam sicut prophetam eum habebant.

1. Supra divisum est Evangelium Matthæi in tres partes. In prima ponit introitum Christi in mundum usque ad tertium capitulum; in secunda de processu in mundo ; in tertia de egressu. Completis agit igitur duabus primis partibus, hic agitur de tertia. Et dividitur : quia primo agitur de quibusdam præambulis ; secundo de passione Christi, et hoc XXVI capitulo. Et primo ponitur provocatio persecutorum ; secundo confortatio discipulorum, et hoc XXIV. Confortaverat discipulos prædicans futura. Inde provocati fuerunt quidam per ejus gloriam, cui invidebant ; de hoc agitur in isto capitulo : aliqui per ejus scientiam ; et de hoc XXII capitulo. Prima dividitur in duas : quia primo agitur de gloria Christi ; secundo de persecutorum indignatione, ibi, *Videntes autem principes sacerdotum et scribæ etc.* Circa primum tria. Primo ponitur gloria Christi quæ fuit in via exhibita ; secundo quæ in civitate ; tertio de ea quam potestative accepit de templo. Secunda ibi, *Et cum intrasset Hierosolymam.* Tertia ibi, *Et intravit Jesus in templum Dei.* In via a duobus ei gloria impensa fuit ; scilicet per discipulos, et per ministerium turbarum. Secunda ibi, *Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via.* Et circa primum tria. Primo ponit mandatum de ministerio ; secundo ponitur ratio ; tertio mandati executio. Secunda ibi, *Hoc autem totum factum est etc.* Tertia ibi, *Euntes autem discipuli etc.* Circa primum tria. Primo ponitur locus ; secundo personæ quibus fit ; tertio mandatum. Locus ponitur cum dicit : *Et cum appropinquassent Hierosolymis etc.* Paulatim Evangelista narravit accessum Christi ad Hierusalem. Primo narravit quomodo a Galilæa venerat, et quomodo per Hierico, et quomodo ibi cæcos illuminaverat [1], quæ erat in confinibus. Post dicit : *Cum appropinquassent Hierosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti.* Et dicitur sic, quia ibi multæ

[1] Al. : « illuminat. »

sunt olivæ, et distat a Hierusalem per unum milliare. Bethphage erat vicus sacerdotalis, quia sacerdotes serviebant templo per hebdomadas. In die autem sabbati sacerdos recedens a templo veniebat usque illuc, quia non debebat ire nisi per mille passus. Illi etiam qui ibant ad templum in die sabbati, inde recedebant. Vel Bethphage idem est quod domus maxillarum, quia hostiæ maxilla erat portio sacerdotis. Moraliter Hierusalem interpretatur visio pacis, et significat societatem bonorum. Psal. CXXI, 3 : *Hierusalem quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.* Unde volens appropinquare Hierusalem, venit per Betphage, et per domum confessionis. Rom. X, 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem.* Bethphage sita est in monte Oliveti, ubi est abundantia olei. Isa. V, 1 : *Vinea facta est in cornu olei.* Per oleum significatur misericordia, quia habet proprietatem lætificandi. Psal. CIII : *Ut exhilaret faciem ejus in oleo.* Sic misericordia exhilarat. *Hilarem enim datorem diligit Deus :* II Corinth. IX, 7. Item valet oleum ad lucernas accendendas. Dominus præcepit quod oleum lucidissimum offerretur ei. Item utile est ad sanandum dolores, et significat gratiam. Spiritus sancti quæ sanat. Unde dicitur Luc. X, quod Samaritanus infudit oleum et vinum. *Tunc misit duos discipulos suos, dicens illis* : et significavit missionem Apostolorum in hunc mundum. Joan. XX, 21 : *Sicut misit me pater, et ego mitto vos.* Sed duos, ut significaret caritatem, quæ consistit saltem inter duos. Unde alibi, Luc. X, 5 : *Misit eos binos et binos.* Vel significat vitam activam et contemplativam. Vel duos ordines prædicantium, scilicet Judæorum et Gentilium, Unde Apostolus, Gal. II, 8 *Qui operatus est Petro in Apostolatu, operatus est mihi inter gentes.* Vel duos qui mittendi erant ad gentes, scilicet Petrum et Philippum. Et facit tria. Primo mandat eis salutarem discursum ; secundo dat mandatum de salute ; tertio de contradicendo. Dicit ergo : *Ite in castellum quod contra vos est.* Ad litteram, quoddam erat castellum quod ex opposito erat, ad significandum mundum in quem misit eos Dominus. Mar. ult., 15 : *Euntes in universum mundum prædicate Evangelium omni creaturæ.* Et iste erit[1] contra. Joan. XV, 19 : *Elegi vos de mundo ; ideo vos mundus odit.* Dicit ergo : *Ite in castellum quod contra vos est.* Aliquid præcepit et aliquid prænuntiat. Præcipit *Ite etc.*, et prænuntiat: *Et invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea.* Alii non faciunt mentionem de asina. Utrumque[2] invenerunt. Moraliter per asinam et pullum significantur homines brutaliter viventes, quia quantum ad hoc similes sunt bestiis. Psalm. XLVIII, 13 : *Homo cum in honore esset, non intellexit ; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Per asinam significatur Judæa, per pullum populus gentilis. Et quare per asinam significatur populus Judaicus Quia triplex est proprietas asini. Primo quia est animal stultum, unde dicitur asinus, idest insensatus. Sic homo insensatus est relinquens legem Domini. Deut. XXXII, 6 : *Popule stulte et insipiens.* Item est oneribus deputatus ; sic populus Judaicus oneribus legis est gravatus, ut dixit Petrus, Actor. XV, 10 : *Hoc est onus quod nec nos nec patres nostri ferre potuerunt.* Item asinus est animal ignobile ; sic illi ignobiles dicuntur qui contemnunt mandata Domini. Sed *ligatam,* vinculis scilicet ignorantiæ. Sap. XVII, 2 : *Una enim catena tenebrarum omnes erant ligati.* Item erant ligati vinculo peccati. Prover. V, 22 ; *Iniquitates suæ capiunt impium. Solvite, et adducite mihi.* Hic inducit populi salvationem. Solvite a vinculis ignorantiæ per doctrinam. Psalm. CVI, 14 : *Eduxit eos de tenebris et umbra mortis.* Item, solvite a vinculis peccatorum : unde Petro dixit supra XVI, 19 : *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.* Et in XXXI, 1 : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Unde isti populum convertentes adduxerunt ad Jesum. I, ad Corinth. I, 13 : *Numquid Paulus crucifixus est?* Isa LXVI, 19 : *Annuntiabunt gloriam meam in gentibus.* Sed, si-

[1] Al. : « erat. »

[2] Al. : « utramque. »

cut dicit Apostolus ad Titum I, 19 : *Oportet episcopum habere doctrinam, ut sit potens exhortari in doctrina sana* : unde quod dicit, *Solvite*, hoc ad doctrinam pertinet ; quod vero sequitur, *Et si quis aliquid vobis dixerit, dicite etc.* ad potestatem pertinet. Unde *si quis dixerit*, contradicendo ; idest, si quis voluerit contradicere, *dicetis quia Dominus his opus habet, et confestim dimittet eos.* In hoc ostenditur virtus Christi ; quia non propter Apostolos dimisissent, nisi hoc fieret opere Christi invisibiliter cor immutantis. Unde dabat intelligere quod ipse erat Deus ; quia solius Dei est immutare cor hominis in manu ejus. Item quia dicit, *Confestim*, dat intelligere quod sicut illi statim dimittebant, ipsi etiam statim dimitterent. Vel ad litteram, quia parum tenebit, et statim dimittet, quia solum indiget ad diem.

Sed quæstio est secundum mysticam expositionem. Nonne dicitur : Bonorum nostrorum non indiget ? dico quod non indiget nisi ad nostram necessitatem, et ad suam gloriam. Joel II, 32 : *Quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Omne quod invocat nomen meum.

Hoc autem totum factum est etc. Hic ponitur ratio mandati. Ne crederet aliquis quod hoc factum esset sine ratione, ideo rationem ostendit : *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam etc.* Istud dicit per Zachariam cap. IX, 9. Sed ly *ut* non tenetur causaliter, sed consecutive. Non enim facit quia Propheta dixerat, sed potius e conversio, finis enim prophetiæ est Christus. *Dicite filiæ Sion etc.* Annuntiate filiæ Sion, hæc dicitur plebs Hierusalem, quæ subjecta erat monti Sion. Item significatur tota Ecclesia, quia Sion specula interpretatur. *Annuntiate studia ejus inter gentes* : Psal. IX, 12 : Prænuntiatur dignitas : *Ecce rex tuus.* Isti Judæi diu passi fuerant tyrannos, unde expectabant regem, sicut dictum est Hier. XXXV, 5 : *Regnabit rex, et sapiens erit.* Et ponit quatuor quæ dignitatem regis[1] commendant ; consequenter quatuor quæ in tyrannis inveniuntur. Primo affinitas, quia magis afficitur homo ad magis conjunctos. Deut. XVII, 15 : *Non poteris super te facere regem, nisi sit frater tuus.* Unde dicit : *Ecce rex tuus*, idest de gente tua. Sed quandoque reges degenerant in tyrannos, quia quærunt utilitatem suam, quod est contra morem regis : ideo dicitur, *Venit tibi*, idest ad utililitatem tuam. Habac. III, 13 : *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Mansuetus.* Mansuetudo pertinet ad regem ; quia infligere pœnam, ferocitatis est. Prover. XX, 28 : *Misericordia et justitia custodiunt regem.* Ideo David a populo dilectus fuit, quia mansuetus fuit. Item requiritur humilitas, quia Dominus superbos respuit : ideo dicit : *Sedens super asinam.* Supra XI, 29 : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.*

Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Jesus. Postquam positum est mandatum, hic ponitur executio mandati. Et primo in generali *Euntes discipuli.* Ecce datur obedientiæ mandatum. Exod. XXIX, 35 : *Omnia quæ præcepit Dominus faciemus.* Deinde in speciali : *Et adduxerunt asinam et pullum.* Per hoc significatur quod converterunt et Judæos et Gentiles, ut habetur ad Rom. I, 14 : *Græcis ac barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum. Et imposuerunt super eos vestimenta sua.* Vestimenta sunt virtutes eorum. Ad Col. III, 12 : *Induite vos ergo sicut electi Dei sancti et dilecti viscera misericordiæ.* Vestimenta imposuerunt, quia in exemplum aliis fuerunt, ut dicitur ad Phil. III, 17 : *Imitatores mei estote, fratres, et observate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram. Et eum desuper sedere fecerunt.* Secundum litteram dicitur quod super utrumque, quia super corda Judæorum et Gentilium.

Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Postquam determinavit de ministerio discipulorum, determinat de gloria turbarum ; et primo de gloria quam exhibent ei in opere ; secundo quam exhibent ei verbo, ibi : *Turbæ autem... clamabant.* Et primo *straverunt vestimenta ;* secundo *ramos de ar-*

[1] Al. : « laudis regis. »

boribus. Et quare? Ad faciendum ei honorem, sicut magnis hominibus venientibus sternitur via. Item quia via erat lapidosa. Ideo ne læderetur, sternebant. Secundum mysterium, discipuli straverunt vestimenta super asinam, quæ significant virtutes quas a Deo acceperunt, et istas communicaverunt Gentilibus et Judæis. Sed vestimenta turbæ sunt legalia, quæ propter Christum sunt dipersa. Ad Phil. II, 7 : *Quæ fuerunt mihi lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta.* Item per vestimenta, corpora. Apoc. III, 4 : *Habes paucos in Sardis qui custodierunt vestimenta sua.* Illi ergo qui in via straverunt vestimenta, fuerunt primi martyres. Rom. XII, 19 : *Non defendentes vosmetipsos, carissimi, sed date locum iræ. Alii cædebant ramos de arboribus.* Isti sunt rami qui fructificare debebant, per quos significantur sancti Patres. Ille ergo ramos abscidit, qui eos ad Christum convertit. Psal. I, 3 : *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. Turbæ autem quæ precedebant et quæ sequebantur, clamabant.* Hic ponitur honor exhibitus ei verbo. Sed a quibus? A præcedentibus et sequentibus scilicet ab his qui ante adventum fuerunt et post; et utrique petunt salutem, et habent a Christo. II ad Corinth. VI, 13 : *Eamdem habentes remunerationem.* Turbæ autem salutem petebant; unde *clamabant dicentes : Hosanna fitio David etc.* Hæc salus incipitur in præsenti, et perficietur in futuro. Supra I, 21 : *ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Unde dicebant : *Hosanna etc.* Multi dicunt, quod significat redemptionem. Sed idem est quod obsecro salve : *Anna* affectum dicit obsecrantis. Psal. XI 2 : *Salvum me fac.* Et istam petunt a filio David, Ita scriptum est Hier. XXIII, 5 : *Suscitabo David germem justum.* Et sequitur : *In diebus illis salvabitur Juda.* Et poterit hoc facere, quia filius David? Non, sed quia *venit in nomine Domini.* Quare? Quia venit confitens Dominum. Joan. V, 43 : *Ego veni in nomine Patris mei et non suscepistis me.* Est ergo una salus, liberatio a peccatis. Isa. XXXV, 4 : *Ipse veniet, et salvabit nos.* Item alia salus, per quam liberantur ab omni pœna. Isa. LI, 8 : *Salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea non deficiet.* Et hoc *in excelsis*; idest, des primo salutem in terris, et postea in cœlis.

Et cum intrasset Hierosolymam etc. Hic agitur de gloria ei exhibita in civitate. Et primo ponitur admiratio turbarum : *Et commota est universa civitas,* idest admirata. Isa. XL, 5 : *Tunc videbis, et afflues, et mirabitur et dilatabitur cor tuum.* Psal. XLIX, *Commovisti terram, et conturbasti eum. Dicens : Quis est hic?* Et non est mirum si isti mirantur, quia etiam Angeli mirati sunt in sua ascensione, dicentes : *Quis est hic qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* Isa. LXIII, 1. Ponitur responsio : *Populi autem dicebant : Hic est Jesus propheta a Nazareth Galilææ.* Propheta actum denuntiationis significat. *A Nazareth,* quia ibi nutritus erat, et inde magis notus et ideo dicebatur Nazaræus.

Et intravit Jesus in templum Dei, et ejecit ementes et vendentes. Supra ostendit Evangelista gloriam quæ Christo exhibita est in via, et quæ in civitate; nunc autem de gloria quantum ad ea quæ facta sunt in templo. Et tria sunt gesta in templo, quæ pertinent ad gloriam Christi quia primo purgavit templum : secundo infirmos curavit; tertio ora infantium aperuit. De istis per ordinem determinavit Evangelista. Circa primum primo ponitur visitatio templi; secundo purgatio : tertio reprehensio Judæorum. Secunda ibi, *Et ejiciebat omnes vendentes et ementes;* tertia ibi, *Dixit eis etc.* Dicit ergo : *Et intravit Jesus in templum Dei etc.*

Sed quare intrans civitatem, statim venit ad templum? Una ratio, quia venerat ut hostia immolanda, ideo primo venit ad locum immolationis; iste erat dies statutus in quo agnus præsentari debebat, ut legitur Exo. XII, quod luna decima debebat occidi quartadecima luna Sed occisus est in die jovis in sero : ergo oblatio fieri debuit in ramis palmarum. Secunda ratio, quia ostendit se esse filium reverendi Patris, ut reverentiam Patri exhiberet, venit ad domum Patris sui. Malach. I, 6 : *Si ego pater, ubi honor meus?* Et in hoc datur nobis religionis exemplum, ut cum in civitatem aliquam

venimus, quod primo templum adeamus. Psal. v, 8 : *Adorabo ad templum sanctum tuum.* Item egit ut bonus medicus, qui primo obviat causæ morbi. Unde ægritudo et causa corruptionis spiritualis a templo procedit : quia si sacerdos est corruptus, de facili corrumpetur populus. Ideo primo adivit templum, ut curationem adhiberet primo circa templum Ezech. IX, 6 : *A sanctuario meo incipite.*

Ad intellectum istorum debetis intelligere, ut legitur Exod. XIII, quod omnes filii Israel semel in anno habebant comparere coram Domino ; et non debebant apparere vacui, sed debebant offerre oblationes suas. Et ita erat quod illi qui de prope habitabant, adducebant secum animalia sua, ut sic lucrarentur. Item quia aliqui non habebant pecuniam, ideo habebant nummularios qui accomodarent non habentibus, ut[1] sic non possent se excusare ab oblatione. Sed quia prohibitum erat quod non accomodarent ad usuram, ideo usuram non recipiebant, sed munuscula quæ coliba dicuntur, scilicet uvas passas, vel hujusmodi. Item quia aliqui erant pauperes, qui non poterant habere animalia grossa, nec eis credebatur[2] ; ideo habebant ministros qui vendebant columbas et turtures, ne alicui deficeret oblatio. Unde Dominus non reprehendebat oblationes, sed cupiditatem eorum. Dicit ergo : *Et ejiciebat ementes et vendentes*, ad litteram. Vendentes erant ministri sacerdotum. Item habebant nummularios : ideo *mensas nummulariorum evertit, et cathedras vendentium columbas* ; idest sedilia in quibus sedebant. Mystice in templo, idest in Ecclesia, sunt qui lucris temporalibus inhiant, qui de Ecclesia ejiciuntur : quia *qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum*[3] *diaboli* : I ad Tim. VI, 9 : Nummularii possunt dici diaconi, quibus datur administratio temporalium, ut habetur Act. VI. Unde cum officium dispensationis retorquent ad quæstum, debent ejici ab Ecclesia. Per columbam intelligitur Spiritus sanctus : unde vendentes columbas sunt prælati vendentes dona spiritualia, ut ordinem, vel hujusmodi. Act. VIII, 20 : *Pecunia tua tecum sit in perditionem.* Item potest exponi quod unusquisque est templum Dei. I ad Corin. III, 16 : *Nescitis quia templum Dei estis vos?* Unde debet unusquisque expellere a se venditionem et emptionem, ut non serviat Deo propter divitias ; item avaritiam, quæ per nummularios ; item simoniæ pravitatem ; evellere etiam appetitum simoniæ a corde, qui per cathedras significatur.

Sed hic est quæstio litteralis : quia habetur in Joan. II, quod ante traditionem Joannis factum fuit istud miraculum ; hic autem habetur quod imminente passione. Dicit Augustinus, quod bis factum est istud miraculum : ideo magis sunt culpabiles, cum alias reprehensi fuissent.

Item cum esset homo despectibilis et humilis, quomodo hoc potuit facere contra voluntatem sacerdotum et magnorum? Hieronymus dicit, quod hoc est unum maximum miraculum quod Dominus fecerit, et quod virtus quædam radiabat a vultu suo, per quam terrebat homines quando volebat.

Et dixit eis : Scriptum est etc. Hic reprehendit eos : primo in hoc quod pertinet ad dignitatem templi ; secundo per hoc quod pertinet ad usum : *Scriptum est*, scilicet Isa. LVI, 7 : *Domus mea domus orationis est.* Expositio hujus habetur III Reg. VIII, 27, ubi dicitur[4] : *Cum cœli cœlorum capere te non possunt, quanto magis domus hæc quam ædificavi tibi?* Unde non dicitur domus Domini quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum. Sicut aliquis Dominus habet locum ubi petitiones recipit et exaudit : sic templum est locus ibi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra[5] specialiter dicitur Dominus, quia ibi habitat corporaliter in sacramento Christus Deus. Psal. CXLVII, 20 : *Non fecit taliter omni nationi.* Unde Augustinus in *Regula* : In oratione nihil aliud fiat, nisi ad quod deputatum est.

[1] Al. : « et. »
[2] Al. : « crederetur. »
[3] Al. : « et laqueos. »

[4] Al. : « unde dicit. »
[5] Al. : « vestra. »

Consequenter reprehendit eos quantum ad usum. *Vos autem fecistis eam speluncam latronum* : quia ea quæ religionis sunt[1], in quæstum convertunt : et latrones in speluncis latitant, ut spolient transeuntes, et sibi acquirant quod non est suum.

Accesserunt autem ad eum cæci et claudi. Hic ponitur quod ad gloriam Christi pertinet quantum ad infirmorum curationem. Cæci vero qui in templo sunt, significant eos qui excæcati sunt per ignorantiam. Isa. LIX, 10 : *Palpavimus sicut cœci parietem.* Claudi dicuntur qui per vias ambulant iniquorum. III Reg. XVIII, 28 : *Ut quid claudicatis in duas partes?* Et isti accedunt ad Christum in templo, et sanat eos. Et congruit huic facto locus : per quod significatur quod morbi spirituales non curantur nisi in Ecclesia. Facto ostendit, quia pueri clamaverunt, supra : *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Isa. XXXV, 4 : *Ecce Dominus veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi eorum*.*

* *cæcorum*

Sequitur indignatio sacerdotum : unde dicit : *Videntes autem principes sacerdotum et scribæ... indignati sunt.* De talibus dicitur II ad Tim. III, 13 : *Semper proficiunt in pejus.* Et primo ponitur reprehensio ; secundo inquisitio ; tertio responsio. Circa primum tria. Primo ponitur causa indignationis ; secundo ponitur indignatio ; tertio ponitur confutatio. Unde : *Videntes mirabilia quæ fecit*, scilicet cæcos illuminari etc.: et non minus fuit quod ementes et vendentes ejecit. Hoc enim videntes, dicebant ad eum conversi ; *Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea :* Psal. CXIII, 129 : Item videntes *pueros clamantes Hosanna etc.*, debebant moveri ad reverentiam. Supra XI, 15 : *Abscondisti ea a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Mar. IV, 12 : *Ut videntes non videant.* Unde isti pueri laudabant ; sed isti sapientes indignati sunt, et dixerunt ei : *Audis quid isti dicunt?* quasi dicerent, Non est justum quod homo purus sustineat laudari ut Deus. Act. XII, quia Herodes sustinuit ut honoraretur ut Deus, ideo percussus est ab Angelo, et consumptus vermibus expiravit : in quo datur nobis exemplum quod si laudamur supra nos, quod non debemus sustinere. Sed ipse non poterat laudari supra se, quia ipse Deus erat. Sequitur reprobatio : et primo reprobantur verbo ; secundo facto : *Jesus autem dixit eis, Utique.* Dominus valde sapienter respondet. Intendebant quod si reprimeret pueros, quod ipsi haberent propositum ; si non, haberent accusationem ergoa eum. Sed Dominus ita sapienter respondet quod nec pueros reprobavit, nec ipsi habuerunt unde calumniari possent. Unde dixit, *Utique*, audio, sed nihil contra me dicunt. Sed David dicit Psal. VIII, 4 : *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem.* Non dicit, Dixisti, sed *Perfecisti :* quia quod tales pueri laudant Deum, hoc est divina inspiratione : *quia Dei perfecta sunt opera :* Deut. XXXII, 4. Unde non ex industria, sed a Spiritu sancto. Sap. X, 21 : *Qui linguas infantium facit disertas.*

Sed quomodo dicit infantes? Quia tales non possunt loqui, ergo nec laudare. Dico, quod non dicuntur infantes propter ætatem, sed propter simplicitatem : quia a malitia immunes. Apostolus I Corinth. XIV, 20 : *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Item lactentes dicuntur, quia a miraculis commovebantur. In miraculis commoveri est quidem ut lac, quia lac absque difficultate bibitur ; sic isti cum dulcedine per miraculum adducuntur ad fidem. Ad Heb. V, 12 : *Facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo.*

Et relictis illis abiit foras extra civitatem in Bethaniam. Hic confutat facto. Et primo facto quod fit circa se ; secundo facto quod fit circa ficulneam. Dicit ergo quod *relictis illis abiis foras.* Et derelictio illa fuit signum quod ipsi derelinquerent eum. Hier. XLI, 9 : *Curavimus Babylonem, et non est curata.* Et transit in Bethaniam, in domum obedientiæ ; ibi enim moratur Jesus, ad Rom. VI. *Et mansit ibi* ; quia in obedientibus sibi manet. Act. V, 29 : *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Et non solum in Bethaniam,

[1] Al. : « qui ea quæ religiosis sunt. »

sed in quemcumque obedientem. Unde Joan. xiv, 15 : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Et sequitur : *Et mansionem apud eum faciemus. Mane autem revertens in civitatem, esuriit.* Hic ponitur confutatio sub quodam figurali facto : et primo ponitur factum secundo discipulorum admiratio. Circa primum primo ponitur occasio miraculi faciendi ; secundo sterilitas arboris ; tertio maledictio ; quarto effectus. Dicit ergo : *Mane revertens in civitatem, esuriit.* Per hoc significatur solicitudo quam habebat de salute Judæorum. Unde mane venit sicut operarius solicitus de dicta sua, sicut supra xx, 1 : quod *simile est regnum cœlorum patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Esuriit*, et corporaliter et spiritualiter : quia semper desiderat facere voluntatem Patris. Joan. iv, 34 : *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me.* Item corporaliter. Sed quomodo ? Cum esset Deus, omnia in potestate sua habebat : unde quando volebat, jejunabat. Unde supra iv, 2 : *Jejunavit quadraginta diebus et noctibus* ; seu quando voluit, *esuriit. Et videns fici arborem.* Sed quare magis in ficu hoc miraculum fecit? Quia arbor humidissima est. Unde quod statim aruit, evidentissimum fuit miraculum. Et significat Judæam propter duo : tum quia ficus profert grossos, qui citius maturescunt ; et isti fuerunt Apostoli, qui majores fuerunt. Item fructus iste sub uno cortice multa habet grana ; sicut sub una lege fuerunt multi. Et ista erat *secus viam*, idest Christum, quia in expectatione fuit, et non voluit ad viam venire. Ipse enim est via. Joan. xiv, 6 : *Ego sum via, veritas, et vita.* Et Isa. xxxvi, 21 : *Hæc via, ambulate per eam. Venit ad eam.* In Marco habetur quod venit ad videndum si aliquid inveniret.

Sed quid est? Tunc non erat tempus ficuum. Dicendum, quod aliquando Scriptura aliquid ponit non quod ita sit, sed propter aliquem effectum : unde non venit ut quæreret, sed venit propter suspicionem discipulorum, unde venit propter miraculum exercendum. Venit ad eam, quondo visitavit Judæam. Luc. I, 18 : *Visitavit nos oriens ex alto.* Ista habet folia, scilicet observantias legales. Sed non fructum. Sic aliqui quamdam speciem honestatis habent ; licet interius mali et perversi sint.

Sequitur maledictio : *Et ait illi : Nunquam ex te fructus nascatur.* Videtur quod injuste egerit, quia non erat tempus ficuum. Item videtur quod intulerit injuriam possessori. Vide[1] quod sicut verba Domini sunt quædam figura, sic facta. Aliquando Dominus vult manifestare suam doctrinam, et tunc manifestat eam in hominibus ; aliquando suam potentiam punitricem, et tunc manifestat eam in aliis. Unde exercuit ibi potestatem, ut ostenderet quod Judæa sterilis futura esset, sicut habetur Rom. xi, Sic aliquando contingit quod aliqui mali interius, exterius autem virentes, siccantur a Domino, ne alios corrumpant. I Timoth. iv, 8 : *Homines corrupti mente, et reprobi circa fidem : sed ultra non proficient.* Luc. xiii, 7 : *Ecce tres anni sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio. Abscinde eam.* Sequitur effectus : *Et arefacta est continuo ficulnea.* Psal. xxi, 16 : *Aruit tanquam testa virtus mea* quia in tempore discipulorum Judaismus aruit, et post legalia aruerunt crescente Evangelio. *Et ipsi facti sunt abominabiles, terra fructifera versa est in amaritudinem a malitia inhabitantium in ea* Psal. cvi, 34.

Et videntes discipuli mirati sunt. Hic primo ponitur admiratio : secundo admirationis satisfactio. Dicit : *Et videntes discipuli mirati sunt.* Sicut mirantur homines quando videtur animus bonus, et cito arescit ; sic isti mirantur quomodo tam cito aruit. *Respondens autem Jesus etc.* Hic satisfacit : et primo ostendens virtutem fidei : unde dicit : *Amen dico vobis.* Supra eamdem sententiam posuit ; sed hic exponit : unde dicit : *Si habueritis fidem et non hæsitaveritis* : quare fides firma debet esse sine hæsitatione : Jac. i, 6 : *Postulet autem in fide nihil hæsitans. Non solum de ficulnea facietis.* Ipse enim per fidem inhabitat in homine, et

[1] Al. : « unde. »

operatur in homine; ideo sicut ipse facit et ille in quo habitat. *Si dixeritis monti huic, tolle et jacta te in mare, fiet.* Quidam dicunt, quod nunquam factum est. Dicit Hieronymus quod multa fecerunt Apostoli quæ scripta non sunt. Item si non legitur ab eis factum, legitur ab aliis viris apostolicis fuisse factum, ut de quodam Gregorius narrat, ut dictum est supra. Item Dominus non dixit quod fieret, sed quod posset, si necessitas esset; sed necessitas non se obtulit. Spiritualiter per montem intelligimus diabolum. Unde si diabolo dixeritis : *Jacta te in mare*, idest in infernum, *ita fiet.* Vel *in mare*, idest in malos homines. Vel per mare superbia. Psal. LXXXIX, 2 : *Antequam montes fierent, aut formaretur terra et orbis, a sæculo et usque in sæculum tu es Deus.* Unde si dixeritis superbo : *Tolle*, a justis, *et jacta te in mare*; idest in malos homines. Vel per montem Christus : unde *si dixeritis monti huic*, idest Christo, *Tolle te,* scilicet a Judæis, *et jacta te in mare*, idest in gentiles, qui sunt mare[1] per turbulentiam. Act. XIV, 46 : *Quia indignos vos reputatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.* Item tangit fidei virtutem quantum ad orationem : quia *quæcumque petieritis in oratione credentes accipietis.* Supra VII 7 : *Petite, et accipietis.*

2. Hic reprehendunt inquirendo. Et primo ponitur inquisitio ; secundo confutatio, ibi, *Respondens Jesus dixit eis.* Circa primum duo. Et primo ponuntur interrogationes; secundo Christi responsiones. Et primo ponitur interrogatio Judæorum : secundo Christi, ibi : *Respondens autem Jesus dixit eis : interrogo vos etc.* Dicunt ergo : *In qua potestate hæc facis?* Ipse ejecerat ementes et vendentes de templo ; item fecit miracula : ideo petunt in qua potestate hæc faciat. Chrysostomus dicit, quod in mundo erat duplex potestas, scilicet regia et sacerdotalis : unde quantum ad primum petunt : Unde profiteris hanc potestatem habere? Item quantum ad secundum : Quis dedit tibi hanc potestatem? Habes ne a sacerdote, vel a Deo? Sic enim erat quod filii succedebant sacerdotibus in potestate. Quis dedit tibi? Non habes hoc a Cæsare, non a sacerdote. Unde Chrysostomus : Omnis homo, qualis est opinio de aliquo apud eum, talem eum existimat. Ideo quia ipsi non habebant opinionem bonam de Christo, ideo etc. Vel ad factum miraculorum potest retorqueri. Est potestas Dei, et potestas diaboli. Job XLI, 24 : *Non est potestas in terris quæ huic valeat comparari.* Unde *in qua potestate hoc facis*, Dei[2], an diaboli? Sed Origenes objicit, quod si in potestate diaboli faceret, non diceret. Ideo aliter exponit ; quia dicit quod potestas Dei multiplex est : quædam in generali, multæ in speciali, ut quædam ad hoc, quædam ad illud. Unde petunt in qua potestate, idest in quo gradu potestatis, ut de prophetis. Quidam enim habuerunt unam potestatem, quidam aliam. Secundum Chrysostomum, quando aliquis interrogat ut discat, tunc ei respondenda est veritas ; sed quando ut tentet, tunc reprehendendus est, et confutandus. Sic Dominus, quia sciebat quod tentabant, dixit : *Interrogabo vos et ego unum sermonem. Baptismus Joannis unde erat : e cœlo, an ex hominibus?* Baptizavit Petrus, nec dicitur baptismus Petri : et baptizavit Joannes, et dicitur baptismus Joannis : quia in baptismo Joannis totum factum erat hominis : sed in baptismo Petri remittebantur peccata, quod per hominem fieri non poterat. Joan. I, 33 : *Ille super quem videris spiritum descendentem et manentem super eum, ille est qui baptizat in Spiritu sancto* : Licet enim Joannes baptizaret, non tamen a se : unde Joan. I, 33 : *Ipse qui me misit baptizare in aqua, dixit mihi etc.*

Consequenter agitur de responsionibus. Et primo de responsione Judæorum; secundo de responsione Christi. Verum est quod minores crediderunt; sed Pharisæi indignati sunt: ideo si dicerent quod ex hominibus, sequeretur eorum confusio. Item omnes habebant Joannem sicut prophetam. Supra XI, 7 : *Quid existis in desertum videre? etc. Et respondentes dixerunt, Nescimus.* Mentiuntur. Psal. XXVI, 12 : *Mentita est iniquitas sibi.* Consequenter poni-

[1] Al. : « mare. »

[2] Al. : « an Dei. »

tur responsio Christi : *Nec ego dico vobis.* In quo habetur exemplum, quod qui non vult dicere quod scit, quod Dominus abscondit alia ab eo : unde Sap. VII, 13 : *Sine fictione didici, et sine invidia communico.*

Quid autem vobis videtur ? Homo quidam habebat duos filios etc. Supra Dominus inquisitionem repressit sua interrogatione ; hic inquirentes redarguit : et primo de inobedientia, secundo de malitia : et hoc, secundum duas parabolas, quarum secunda aliam exponit et declarat. Circa primum duo. Primo ponit parabolam : secundo expositionem, ibi, *Dicit illis Jesus etc.* Circa primum tria. Primo committit audientibus judicium ; secundo narrat factum ; tertio requirit sententiam. Dicit : *Quid vobis videtur ?* Magnum est testimonium pro eo quod judicium adversariis committit. Job VI, 29 : *Respondete, obsecro, absque contentione, et quod justum est judicate.* Deinde proponit factum : *Homo quidam habebat duos filios.* Iste homo, Deus est ; duo filii sunt duo populi. Eccli. XXXIII, 15 : *Intuere in omnia opera Altissimi, duo contra duo, num contra unum.* Vel duo genera hominum, justi et peccatores. Non dicuntur justi quicumque, sed qui profitentur se justos ; et peccatores non quicumque, sed qui pœnitentiam agunt. Vel isti duo filii sunt clerici et laici. Agitur ergo de obedientia : et primo ponitur mandatum ; secundo recusatio ; tertio impletio. *Et accedens ad primum.* Primus est populus gentilium, qui incepit a Noe, sicut populus Judæorum ab Abraham. Item primus dicitur gens laicorum, quia clerici sunt propter laicos ad informandum eos. Unde accessit ad primum, idest ad populum gentilem per internam inspirationem, vel per manifestationem Angelorum. *Dixit, Fili, vade operari hodie in vineam meam.* Vinea Dei justitia est. Operare ergo in vinea, idest opera fac justitiæ. Et dicit, *Hodie*, quasi per totum tempus vitæ tuæ. Et quando dixit ? Quando interius inspiravit dando lumen rationis. Psal. IV, 6 : *Multi dicunt : Quis ostendit nobis bona ? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Consequenter ponitur recusatio : *Ille autem respondens ait, Nolo.* Hoc nihil aliud est quam contemnere mandata Dei. Job XXI, 14 : *Scientiam viarum tuarum nolumus.* Post sequitur adimpletio : *Postea autem pœnitentia motus, abiit.* Hier. XXXI, 19 : *Postquam convertisti me, egi pœnitentiam.* Sequitur inobedientia secundi ; et primo ponitur mandatum ; secundo transgressio. Dicit : *Accedens ad alterum*, hoc est Judaicum populum, vel ad clerum,[1] vel qui justos se dicunt, *dixit similiter. At ille respondens ait, Eo dominè.* Profitetur justitia se servaturum. Unde dicit populus Judaicus Exod. XXIV, 35 : *Omnia quæcumque præceperit Dominus faciemus.* Sic etiam dicunt clerici, et quicumque religiosi. Unde promisit ire. *Et non ivit.* Malach. II, 8 : *Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos ; irritum fecistis pactum ; dicit Dominus exercituum.* Tunc expetit sententiam : *Quis ex duobus voluntatem fecit patris ?* Primus non promisit, sed fecit ; secundus promisit, sed non fecit. *Quis ex istis fecit voluntatem patris*? Respondent, et dicunt ei, *Primus :* quia *melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere :* Eccli. V, 4. Et II Pet. II, 21 : *Melius est viam veritatis non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum arbire :* est enim ibi duplex peccatum ; peccatum inobedientiæ, et transgressio voti. Consequenter adaptat parabolam : et primo ponit praeeminentiam Gentilium ad Judaeos, vel laicorum ad clericos ; secundo rationem assignat. Dicit illis : *Amen dico vobis, quod publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei.* Simile dictum est supra XX, 16 : *Et erunt novissimi primi.*

Chrysostomus quærit quare magis ponit publicanos et meretrices quam alios. Respondet, quod per publicanos intelligit peccatores. Peccatum publicanorum est avaritia : quia cum tributa recipiunt, multa sibi acquirunt, et ultra quam commissum sit sibi, rapiunt. Sed peccatum hominum est avaritia ; peccatum mulierum est luxuria, cum sint otiosæ ; et multa mala docuit otiositas. Ezech. XVI, 46 : *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, abundantia panis, et otium.*

[1] Al. deest : « vel ad clerum. »

Præcedent vos in regno Dei; idest, magis appropinquant ad regnum. Supra XII, 41 : *Viri Ninivitæ præcedent vos etc.* Sequitur ratio. Et primo dicit, quod Judæi inobedientes fuerunt ; secundo quod publicani obedierunt ; tertio quod non secuti sunt eum. Dicit : *Venit Joannes ad vos in via justitiæ*, quia in justitiæ viam duxit : vel *in via justitiæ*, quia viam justitiæ observavit, scilicet viam pœnitentiæ, *et non credidistis.* Dicebant enim ei Joan. I, 21 : *Elias es tu?* Et cum dixisset, Non, dixerunt : *Quid ergo baptizas? Publicani autem et meretrices crediderunt ei.* Et hoc habetur supra III, quod venerunt ad Joannem ut baptizarentur. *Vos autem videntes*, alios scilicet converti, et implere quod mandaverat, *nec pœnitentiam habuistis, ut postea crederetis ei.* Hic enim est pessimus qui de facto suo non pœnitet. Hierem. VIII, 6 : *Nullus est qui agat pœnitentiam de peccato suo, dicens, Quid feci?*

Aliam parabolam audite. Dominus interrogaverat de baptismo, et noluerunt respondere ; modo autem occulte interrogat ut non percipiant : ideo disserit parabolam, et facit duo. Primo ponit parabolam ; secundo exquirit eorum sententiam, ibi, *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* Circa primum duo. Primo ponitur beneficium exhibitum ; secundo ponitur requisitio recompensationis, ibi, *Cum autem tempus fructuum appropinquasset etc.*; tertio ponit ingratitudinem, ibi, *Et agricolæ apprehensis servis ejus etc.* Circa primum tria. Primo ponitur plantatio vineæ ; secundo ejus ornatio ; tertio ejus locatio. Dicit ergo : *Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam etc.* Simile ponitur Isa. V, 1, ubi dicitur : *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei.* Hic autem dicit quod paterfamilias plantat vineam. Dicunt aliqui quod ibi invehitur contra vineam : unde dicit ibid. IV : *Quid ultra debui facere vineæ meæ?* hic autem contra agricolas. Ideo dupliciter exponitur secundum Hieronymum et Chrysostomum. Vinea dicitur populus Judaicus. Isa. V, 7 : *Vinea Domini, domus Israel est.* Quod contra agricolas : quia quantum ad præsens hujus malitia non processit ex populo, sed ex principibus. Joan. VII, 48 : *Numquid aliqui ex principibus crediderunt in eum?* Ideo non contra vineam. Hæc vinea non est domus Israel, sed justitia Dei, quæ occulte tradita est in sacra Scriptura : unde dicit : *Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam*, idest populum Judaicum. Psal. LXXIX, 9 : *Vineam de Ægypto transtulisti.* Vel justitiam posuit in doctrina legis. *Et sepem circumdedit ei*, ad protectionem [1] vineæ : unde quæ ponuntur ad custodiam, sive sint orationes sanctorum, vel custodia Angelorum, dicuntur sepes. Unde Oseæ II, 6 : *Sepiam viam tuam spinis.* Si autem vinea dicatur justitia, sepe dicit occulta verba Scripturæ. Secundum enim mysticum intellectum occulta Scripturæ non sunt pandenda cuilibet : quia non est sanctum dandum canibus, supra VII. *Et fodit in ea torcular.* Torcular ponitur ut exprimatur vinum caritatis. Si intelligatur per vineam Judaicus populus, intelligitur per torcular altare holocaustorum. Item intelliguntur martyres, qui pro fide sanguinem fuderunt. Isa. LXIII, 3 : *Torcular calcavi solus.* Vel potest etiam intelligi ordo prophetarum, in quibus vinum sapientiæ est expressum. Vel potest dici profunditas sacræ Scripturæ. Item totus fructus vineæ congregatur in torculari ; sic quidquid potest animus, totum debet congregare ad laudem Dei. *Et ædificavit turrim.* Per turrim templum intelligitur. Michææ IV, 8 : *Et tu turris nebulosa gregis, usque ad te veniet potestas prima.* Vel cognitio Dei. Proverb. XVIII, 10 : *Turris fortissima nomen Domini.* Consequenter de locatione : *Et locavit eam agricolis ;* idest, super certa mercede constituit. Agricolæ sunt Moyses et Aaron, qui gubernaculum habuerunt. Job XXXI, 39 : *Si afflixi animam agricolarum ejus.* Gregorius : Qui præponuntur populo. *Profectus est peregre*, Dominus, non mutando locum, sed hominem in suo arbitrio relinquendo. Eccli. V, 14 : *Deus ab initio creavit hominem, et reliquit eum in manu consilii sui :* idest, suo arbitrio dimisit.

[1] Al. : « procreationem. »

Unde dicitur peregre proficisci, quando non ad quamcumque culpam pœnam infligit. Vel non ita manifeste apparuit sicut prius, scilicet cum apparuit in rubo. Exod. III. *Cum autem tempus fructuum appropinquasset.* Quicumque facit aliquem fructum, expectat beneficium ; et sic Dominus expectat ut reddatur ei beneficium ad suam gloriam. Quantum ad unum hominem, fructus non est in pueritia, sed in plena ætate : unde cum venit ad adolescentiam, tunc petit fructus. Sic cum populus fuit plantatus, et lex data, petiit fructum ; et non cognoverunt eum. Hier. VIII, 7 : *Milvus in cœlo cognovit tempus suum ; populus autem meus non cognovit judicium Domini. Misit servos suos*, idest prophetas, *ad agricolas*, idest ad Judæos, *ut acciperent fructus ejus ;* idest, ut inducerent homines ad bene agendum. Infra XXIII, 34 : *Misi ad vos prophetas*, *sapientes*, *et scribas*, *et ex illis occidetis etc.* Post hoc agitur de malitia : et primo quantum ad primos ; secundo quantum ad secundos ; tertio quantum ad tertios. Et *agricolæ*, *acceptis servis ejus*, *alium ceciderunt*, ut Michæam, *alium occiderunt*, ut Isaiam, *alium lapidaverunt*, ut Naboth. Hebr. XI, 37 : *Lapidati sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt. Iterum*[1] *misit alios :* item singulariter misit prophetas, ut Moysen, et Aaron, et alios ; sed post tempora David misit multos cuneos prophetarum : vult enim Dominus pugnare misericordiam suam contra malitiam eorum. Unde : *Et fecerunt eis similiter.* Deut. XXXI, 27 : *Vos semper contentiose contra Dominum egistis.* Sequitur tertio : *Novissime autem misit ad eos filium suum etc.*, quod fuit malitiæ consummatæ. Et tria facit. Primo ponitur misericordia domini ; secundo malitia eorum ; tertio executio pravi propositi. *Novissime autem misit ad eos filium suum.* Ad Heb. I, 1 : *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime locutus est nobis in Filio. Misit ad eos filium suum, dicens : Forte verebuntur filium meum.*

Sed quid est quod dicit, *Forte ?* Numquid ignorabat ipse ? Hieronymus dicit, quod iste modus loquendi dubius significat libertatem arbitrii, ut ostenderet quid futuri essent : quia qui non honorificat filium, non honorificat patrem. Vel dicit sic, quia aliqui reveriti sunt eum.

Consequenter ponitur propositum malitiæ : et primo ponitur requisitio ; secundo propositum ; tertio malitia. *Agricolæ autem videntes filium*, *dixerunt intra se ; Hic est heres : venite*, *occidamus eum*, *et habebimus hereditatem ejus :* ipse enim filius vere heres est patris, quia quod petit obtinet. Ps. II, 8 : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam.* Item est heres quia[2] quæcumque habet pater, habet et ipse : non enim dicitur heres sicut aliquis alius qui decedente patre habet hereditatem : sed quia semper quod est patris, ipsius etiam est.

Sed contra. *Si cognovissent*, *nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* I Corinth. II, 8. Verum est, si cognovissent vere ; sed cognoverunt per conjecturam ([a]).

[1] Al. : « *item.* »

[2] Al. : « quare. »

([a]) Juxta S. Thomam, 3, q. XLVII, a. 5, in populo Judæorum duo erant, minores, dumtaxat scientes quæ sunt de necessitate salutis, et majores, qui cognoverunt Christum esse prophetam a Deo promissum et missum, ex scripturis quæ de tempore et de signis adventus ipsius loquuntur. Non tamen ipsum Christum cognoverunt esse deum.

Matthias Dorinck tenet quod majores Judæorum cognoverunt Christum esse Deum ;

1. Quia Christus ait, Joann. XV : *Nunc autem viderunt et oderunt me et Patrem meum.* Quod autem videtur, manifeste cognoscitur.

2. Quia super hæc verba : *Agricolæ videntes filium dixerunt intra se : hic est hæres*, Hieronymus dicit : manifeste probat Dominus his verbis Judæorum Principes non per ignorantiam, sed per invidiam Dei Filium crucifixisse.

3. quia scripturæ expresse loquuntur de Divinitate Christi. Jerem. XXIII : *Ecce dies veniunt*, etc., in qua auctoritate, ubi ponitur « Dominus » habetur in Hæbræo nomen : « Tetragrammaton » quod nullo modo potest dici, nisi de vero Deo. Item. Isai. IX : *vocabitur Deus fortis*, etc., quæ auctoritas, etiam secundum Hebræos, intelligitur de Christo, in qua fit expressa mentio de ejus divinitate.

S. Thomas respondet expresse, 3, q. XLVII, a. 5, quod et auctoribus non refertur ad divinitatem neque ad personam Christi, sed ad miracula quæ ante Judæos fecerat, unde non dicit : *Viderunt me*, sed simpliciter : *Viderunt*, scilicet opera ; unde ex invidia et odio processit quod eum non cognoverunt esse Filium Dei.

Ad secundum respondet S. Doctor, quod Principes cognoverunt Christum esse heredem, et filium Dei per excellentiam gratiæ singularis, non per naturam ; non enim poterant mente concipere

Sequitur propositum : *Venite, occidamus eum*. Sap. II, 20. *Morte turpissima condemnemus eum*. Et quod est propositum? *Habebimus hereditatem ejus*. Sciebant enim ex lege quod debebat dominari super Judaicum populum : unde timebant ne imponeret super eos jugum legis, et traditiones eorum destrueret; ideo noluerunt pati jugum Christi : unde passi sunt jugum Romanorum. Unde Joan. XI, 48 : *Ne forte veniant Romani, et tollant locum nostrum et gentem*. Consequenter ponitur executio : *Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt :* quia extra portam civitatis crucifixerunt eum, et sic quasi alienum a vinea occiderunt. Isa. LIII, 7 : *Quasi ovis ad occisionem ductus est*. Quod eum extra vineam ejecerunt, habetur in Joan. IV, quod quicumque confiteretur nomen Christi, fieret extra synagogam. Consequenter requirit eorum sententiam : *Cum ergo venerit Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* Ita subtiliter petit Dominus ut judicent contra se, sicut Natham fecit David, quando peccavit cum Bersabee. Ponitur sententia : *Malos male perdet*, idest perditione in præsenti[1] et in futuro. Et dicunt, *Male*, idest acerbe. Supra VII, 2 : *In ea mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis*. Sap. VI, 7 : *Potentes potenter tormenta patientur. Malos male perdet, et vineam suam,* idest populum suum, *locabit aliis agricolis*, idest Apostolis, *qui reddant fructum temporibus suis*. Ps. I, 3 : *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo*. Job XXXIV : *Conteret multos et innumerabiles; et stare faciet alios pro eis*.

Et hic est quæstio quare in Marco Dominus respondit; hic Judæi. Solutio. Dico, quod primo dixit Dominus, postea ipsi dixerunt. Item Luc. XX, habetur quod cum Dominus hoc diceret, ipsi dixerunt, Absit. Responsio vera est : quia primo ipsi dixerunt; post intelligentes quod contra eos esset, dixerunt, Absit. Item verum est quod principes dixerunt. Et quamvis perciperent quod contra eos esset, non contradicebant; sed populus dixit, Absit.

Dicit illis Jesus. Hic ponitur confirmatio : et primo ponitur auctoritas; secundo expositio. Dicit : *Nunquam legistis in scripturis* istud legitur in Ps. CXVII, 22 : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Et ponit quatuor. Primo ponit reprobationem; secundo dignitatem ; tertio causam ; quarto admirationem. Dicit : *Lapidem etc.* Lapis Christus est, qui dicitur lapis ex multis similitudinibus. Isa. XXVIII, 16 : *Ecce ego ponam in fundamentis Sion lapidem angularem etc.* Ædificantes sunt Apostoli. Unusquisque videat quomodo ædificet. Unde lapis *quem reprobaverunt*, idest ejecerunt, *hic factus est*, idest constitutus, *in caput anguli*, idest in caput Judæorum, et Gentilium. Unde ipse factus est caput Ecclesiæ. Sed possent dicere : Ipse fecit se caput : ideo dicit : *A Domino factum est istud*. Psal. CXVII, 16 : *Dextera Domini fecit virtutem etc.* Et qualis est ista exaltatio? *Et est mirabile in oculis nostris*. Heb. I, 5 : *Aspicite in gentibus, et videte et admiramini, et obstupescite : quia opus factum est in diebus vestris quod nemo credet cum narrabitur*. Tanta enim fuit dignitas quod non factum[2] fuisset nisi gratia Dei hoc fecisset. Ad Eph. II, 8 : *Gratia estis salvati a Christo*. Consequenter exponit, et ponit duas conclusiones. Primo quod dictum est de parabola ; secundo sumitur de hoc

quod crucifigerent eum, si ipsum esse Filium Dei per naturam cognoverant.

Ad tertium respondetur quod licet sreipturæ sacræ quæ mentionem expressam de Divinitate Christi faciunt, sint secundum verum intellectum satis evidentes fidelibus ad ejusmodi mysterium ostendendum, ex illis tamen non sumitur efficax argumentum ad hoc quod Principes Judæorum tale mysterium de divinitate Christi cognovissent, quia hoc mysterium in tantum capacitatem humanam excedit, quod raro vel numquam sine auxilio Dei speciali intelligi potest. Unde præmissas auctoritates Majores Judæorum varie poterant exponere non valentes tantam excellentiam capere, nisi quibus fiebat divina de eo revelatio. Poterant enim putare quod essent intelligendæ similitudinarie, sicut cum Deus in scriptura sacra appellatur leo vel agnus. Mysterium Incarnationis Christi expressius ponitur in novo Testamento quam in veteri, et tamen multi hæretici totum novum Testamentum recipientes, illud pro suis erroribus exponunt, et aliqui negant divinitatem in Christo, ut Arrius.

[1] Al. : « perditione præsenti. »

quod dictum est in auctoritate. Dicitur ergo : *Ideo dico vobis, quod auferetur a vobis regnum*, idest sacra Scriptura, quia amittetis intellectum sacræ Scripturæ. Joan. XII, 40 : *Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.* Vel prælationem super Ecclesiam fidelium, quia translata est gloria eorum. *Et dabitur genti facienti fructum ejus.* Isa. LV, 4 : *Ecce testem populis dedi eum, ducem ad præceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebas vocabis, et gentes quæ te non cognoverunt, ad te current.* Sed quomodo datus est eis? Superius dictum est, quod locavit ; hic autem quod datur : quia cum non facit fructum, dicitur conductus, sive mercenarius ; sed cum datur, tunc fructum facit. Ponit duplicem pœnam. *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur.* Exponitur secundum Hieronymum, sic. Ille cadit super lapidem Christum qui[1] fidem tenet de eo, idest de Christo ; sed cadit per peccatum, quod contra eum facit. Ideo peccatores cadunt, quia non habent caritatem. *Super quem vero ceciderit, conteret eum.* Cadit autem Christus super infidelibus. Hæc est differentia : quia quando vas cadit super lapidem, non confringitur vas propter lapidem, sed propter modum casus, secundum quod magis cadit ab alto ; sed quando lapis cadit supra vas, confringit illud secundum magnitudinem lapidis. Sic homo cum cadit super lapidem Christum, tunc confringitur secundum magnitudinem peccati ; quando vero fit infidelis, totaliter conteritur. Vel aliquis cadit super lapidem, quando proprio arbitrio peccat ; sed tunc scilicet lapis super eum cadit, quando Christus punit eum ; et tunc totus comminuitur. Psal. XVII, 43 : *Comminuam eos sicut pulverem ante faciem venti.* Sequitur tempus malitiæ. *Et cum audissent, cognoverunt quod de ipsis diceret.* Et sequitur malitia : *Et volentes eum tenere, timuerunt turbas, quia sicut prophetam eum habebant.* Et planum est.

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM

1. Et respondens Jesus, dixit iterum in parabolis eis dicens : Simile factum est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo : et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias, et nolebant venire. Iterum misit alios servos, dicens : Dicite invitatis : Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata : venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt ; et abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam ; reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est ; et missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, et civitatem illorum succendit. Tunc ait servis suis : Nuptiæ quidem paratæ sunt ; sed qui invitati erant non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias. Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes, quos invenerunt, malos et bonos : et impletæ sunt nuptiæ discumbentium. Intravit autem rex ut videret discumbentes, et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali : et ait illi : Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris : Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores : ibi erit fletus et stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

2. Tunc abeuntes Pharisæi consilium inierunt ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes : Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo : non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis quid tibi videtur : Licet ne censum dari Cæsari an non? Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait : Quid me tentatis, hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Jesus Cujus est imago hæc et superscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo. Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.

3. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogaverunt eum, dicentes : Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit, non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres : et primus uxore ducta defunctus est, et non habens semen reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter secundus et tertius usque ad septimum. Novissime autem omnium et mulier defuncta est. In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Jesus ait illis : Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent neque nubentur, sed erunt

[1] Al. : « quando. »

sicut Angeli Dei in cœlo. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo dicente vobis : Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac et Jacob? Non est Deus mortuorum, sed viventium. Et audientes turbæ mirabantur in doctrina ejus.

4. Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum, et interrogavit eum unus ex eis legis doctor tentans eum : Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Jesus : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua : hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic. Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ. Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus, dicens : Quid vobis videtur de Christo, cujus filius est? Dicunt ei : David. Ait illis : Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens : Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Et nemo poterat ei respondere verbum; neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

1. Dictum est supra, quod Christi persecutores provocati sunt ad occidendum eum tribus de causis : ex ejus gloria, ex ejus sapientia qua confutabat eos, ex ejus justitia qua arguebat eos. Qualiter autem provocati sunt ex gloria Christi, dictum est : nunc autem dicendum qualiter ex sapientia. Et primo inquantum eorum damnationem præmonstrat; secundo inquantum disputando confutat, ibi, *Tunc abeuntes Pharisæi consilium inierunt ut caperent eum in sermone.* In ista parabola, in qua determinatur de reprobatione Judæorum et vocatione gentium, primo ponitur instructio nuptiarum; secundo de vocatione Judæorum, et recusatione; tertio de vocatione gentium. Secunda ibi, *Et misit servos suos vocare invitatos.* Tertio, ibi, *Tunc ait servis suis etc.* Dicit ergo. *Et respondens Jesus dixit.* Cui respondit? Non est dictum quod alicui loqueretur. Sed eum tenere volebant : ideo non verbis, sed malitiæ eorum respondit; ideo *in parabolis dicit eis. Simile est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo.* Hic ponitur parabola de nuptiis, et similis parabola ponitur Luc. XIV. Et non videtur eadem, secundum Gregorium : quia ibi fit mentio de cœna, hic de nuptiis. Item nullus exclusus est ab illa cœna, hic autem est aliquis exclusus : unde alia est parabola. Per illam convivium cœleste intelligitur, per istam convivium quod fit in terra. Et ideo illud dicitur cœna, quia ab eo nullus excluditur, ab isto aliquis excluditur. Potest dici, secundum aliquos, quod eadem est parabola, quia antiquitus prandium et cœna idem appellabatur : quia non solebant comedere homines nisi[1] usque ad nonam. Vel potest dici, quod Lucas dicit quod Matthæus tacuit. Sed credo, quod alia est. Circa istam videamus, quis est iste homo rex. Et dicitur quod iste est Deus, et intelligitur persona Patris, quia dicit, *Filio suo.* Sed quare dicit, *Homini regi?* Ratio est, ut dicit Origenes, quia rex dicitur a regendo. Nos autem non possumus nec sumus capaces regni ejus secundum quod est, sed regit nos secundum modum nostrum. Deuter. XXXII, 2 : *Sicut aquila provocans pullos ad volandum.* Et ideo dicitur, *Homini regi*, quia regit nos humano modo. Sed cum videbitur sicuti est, tunc erit rex, quia tunc secundum se reget. Unde Apostolus, I Corinth. XIII, 12 : *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Dicit : *Simile est regnum cœlorum homini regi.* Sicut enim in regno sunt multa, est enim rex, regnum[2], et qui serviunt; sic in illo regno; ideo *simile est homini regi, qui fecit nuptias filio suo.* Filius est Christus, de quo dicitur I Joan. ult., 20 : *Ut simus in vero Filio ejus.* Hic est verus Deus, et vita æterna. Quæ sunt istæ nuptiæ quadrupliciter potest exponi. Primo per unitatem naturæ humanæ ad divinam, ut humana natura sit sponsa. Thalamus fuit uterus Virginis. Psalm. XVIII, 6 : *Ipse enim tanquam sponsus procedens de thalamo suo*[3]. Et hæc expositio habet aliquid dubietatis : quia posset credi quod non[4] alia esset persona Patris, alia Filii. Unde potest dici quod iste sponsus est Verbum incarnatum, sponsa Ecclesia : unde Apostolus Eph. V, 32 : *Sacramentum hoc magnum est : ego autem dico in Christo et Ecclesia.* Item ipsius Verbi ad

[1] Al. deest : « nisi. »
[2] Al. : « regum. »
[3] Al. : « sponsus de thalamo. »
[4] Al. deest : « non. »

animam nostram. Fit enim anima particeps gloriæ Dei per fidem ; et sic fiunt nuptiæ nostræ. Oseæ II, 20 : *Sponsabo te in fide.* Item nuptiæ erunt in communi resurrectione. Hujus autem resurrectionis Christus est via. Joan. XIV, 6 : *Ergo sum via.* Tunc erunt nuptiæ, quando mortale nostrum absorbebitur [1] a vita, ut habetur I ad Corinth. XIII. Sed si loquamur secundum Gregorium, oportet exponere de præsentibus, secundum quod Ecclesia Christo et anima nostra Deo per fidem desponsatur.

Sequitur de vocatione Judæorum : et primo ponitur duplex vocatio; secundo excusatio, ibi, *illi autem neglexerunt etc.* [2] Circa primum duo facit secundum duas vocationes ; unde dicit : *Et misit servos suos vocare invitatos.* Et secundum quod dicit ibi Origenes : duplex ex ibi littera : quia quædam littera habet, *Misit servum suum ;* quædam, *Servos suos.* Si sit littera, *Servum*, sic tria sunt consideranda. Primo invitatio ; secundo vocatio ; et tertio alia invitatio. Fuerunt ergo Judæi invitati in patriarchis : unde dictum est Abrahæ Gen. XXII, 18 : *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Ad Galat. III, 7 : *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus etc.* Primum fuit missus Moyses. Num. XII, 6 : *Non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. Et sequitur : Quare non timuistis eum? Et nolebant venire.* Deuter. XXXI, 27 : *Adhuc vivente me, et egrediente vobiscum, semper contentiose egistis erga Dominum.* Secunda vocatio est per prophetas, de quibus Amos III, 7 : *Non faciet Dominus verbum nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas.* Vel potest esse littera, *Servos;* et tunc per primos significantur prophetæ, quibus semper Judæi rebelles fuerunt. Actor. VII, 51 : *Vos semper Spiritui sancto restitistis.* Per secundos Apostoli, quibus dictum est supra X, 5 : *In viam gentium ne abieritis.* Vel per primos prophetas, primos Apostolos; per secundos, successores Apostolorum.

Iterum misi talios servos. Hic ponitur alia invitatio : et ponitur augmentum benignitatis ex parte invitantis, et augmentum malitiæ ex parte excusantis. In prima vocatione nihil promisit ; in ista vero promittit, quia dicit : *Dicite invitatis : Ecce prandium meum paravi.* Istud prandium est spiritualis refectio. Prov. IX, 2 : *Sapientia immolavit victimas, miscuit vinum, et posuit mensam suam, misit ancillas ut vocarent ad arcem. Tauri mei et altitia mea occisa sunt.* Et hoc dictum potest exponi, secundum Origenem, quod [3] est dispositio sapientiæ Dei. Tauri dicuntur rationes fortes. Isa. VIII, 2 : *In forti manu sua erudivit me.* Altilia dicuntur quasi alita bene. Altilia dicuntur proprie aves saginatæ, quæ nutriuntur et impinguantur et significant subtiles sensus ; et fiunt saginatæ quando sacris sensibus multiplicantur, quibus anima saginatur. Psal. LXII, 6 : *Sicut ex adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Quicquid enim necessarium est, invenitur in sacra Scriptura. Ideo *omnia sunt parata.* Psal. XVIII, 8 : *Lex Domini immaculata convertens animas.* Hæc est invitatio Sapientiæ. Prov. IX, 5 : *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.* Vel significat refectionem spiritualem. Per tauros significantur exempla sanctorum, quæ Dominus præparavit in exemplum, Jac. V, 10 : *Accipite in exemplum exitus mali et longanimitatis et laboris et patientiæ prophetas.* Unde tribulationes sanctorum ponit in exemplum. Secundum Gregorium, per tauros significantur patres veteris testamenti : quia taurus ferit cornibus, et in tempore patrum semper quærebatur vindicta, et præcipiebatur [4] oculum dari pro oculo. Per altilia patres novi testamenti, qui omnia dimiserunt pro Christo, et impinguantur sapientia Dei, occisi propter Deum ; et utrique occisi sunt. *Omnia parata sunt, venite ad nuptias.* Passus est Christus, aperuit cœlos, misit Apostolos. Vel per tauros intelliguntur sacerdotes veteris testamenti, quia taurus est animal immolatitium ; per altilia prophetæ qui impinguati sunt sapientia Dei. *Sed*

[1] Al. : « absorbetur. »
[2] Al. *Rex autem etc*

[3] Al. omittitur : « quod. »
[4] Al. : « præcipiebat. »

illi, scilicet indurati in malitia, *neglexerunt*. Quidam dimittunt ex negligentia, quidam autem ex malitia, qui persequuntur prædicatores : unde dixit : *Illi autem neglexerunt*. Et quæ fuit causa? Quia *abierunt unus in vineam*[1] *suam*, *alius ad negotiationem suam*. Videbantur habere justam causam exterius ; sed Dominus non recipit : quia nulla temporalia debent detinere deveniendo ad Deum. Secundum Hilarium, per hoc quod dicit, *In vineam suam*, significat appetitum humanæ gloriæ : Joan. XII, 43 : *Dilexerunt magis gloriam hominum quam gloriam Dei*. Hier. V, 4 : *Ego autem dixi : Forsitan pauperes sunt et stulti*, *ignorantes viam Domini*, *et judicium Dei sui*. Per hoc quod dicit, *Alius in negotiationem suam*, signatur appetitus avaritiæ. Hier. 6, 13 : *A majori usque ad minorem omnes avaritiæ student*. Secundum Chrysostomum, quidam habent occupationem laborando propriis manibus, alii in negotiationem, idest in proprium officium suum. Sequitur : *Reliqui vero tenuerunt servos suos*, idest Apostolos, *et contumeliis affectos occiderunt* : quia multos occiderunt ex veteri et novo testamento. Unde infra XXIII, 34 : *Mitto ad vos sapientes et scribas*, *et ex illis occidetis etc*. Et non facit hic mentionem de morte sua, sed solum discipulorum : quia satis superius fecerat mentionem.

Tunc sequitur punitio eorum : *Rex vero cum audisset iratus est etc*. Supra posuit pœnam spiritualem ; hic autem ponit temporalem ; unde supra dicebatur, *Homini regi ;* hic autem dicitur, *Rex :* Quia nomen hominis ad pietatem pertinere videtur, regis[2] vero ad punitionem ; ideo hic solum dicitur rex. Sap. XIV, 17 : *Hos quos in palam homines honorare non poterant*, *propter hoc quod longe essent*, *a longinquo figura eorum allata*, *evidentem imaginem regis*, *quem honorare volebant*, *fecerunt : ut illum qui aberat tanquam præsentem colerent sua solicitudine*. *Rex autem iratus*.

Notandum, quod quando ira attribuitur Deo, non commotionem significat, sed vindictam : quia irati punire solent, unde ira punitio vocatur[3]. Quod est notandum contra hæreticos, quia solent objicere, Deum veteris testamenti non esse bonum, quia præcipit punitiones etc.

Unde *missis exercitibus suis perdidit homicidas illos*. Exercitus sunt spiritus Angelici, vel cives romani qui sub Tito et Vespasiano occiderunt multos. Psal. XXIII, 1 : *Domini est terra et plenitudo ejus*. *Et civitates illorum succendit*, quia combustæ sunt. Isa. I, 7 : *Civitates vestras ignis comburet*. Vel potest mystice intelligi, scilicet corpora eorum, vel congregationes hæreticorum.

Sequitur vocatio gentium, et ponitur examinatio : et tria facit. Primo ponitur mandatum ; secundo executio ; tertio effectus. Secunda ibi, *Et egressi servi ejus etc*. Tertia ibi, *Et impletæ sunt nuptiæ discumbentium*. Circa primum duo facit. Primo assignat rationem præcepti ; secundo ponit præceptum. Dicit ergo : *Tunc ait servis suis : Nuptiæ quidem paratæ sunt ; sed qui invitati erant non fuerunt digni*. *Nuptiæ quidem præparatæ sunt ;* idest, Filius incarnatus est, secundum illud Isa. V, 4 : *Quid ultra potui facere tibi, vinea mea? Sed qui fuerant invitati*, *indigni fuerunt* idest, indignos se reddiderunt. Et quomodo? Sicut dicitur ad Rom. X, 3 : *Ignorantes Dei justitiam*, *et suam volentes statuere*, *justitiæ Dei non sunt subjecti*. Et Act. XIII, 46 : *Sed quoniam repellitis illud*, *et indignos vos judicastis vitæ æternæ*, *ideo convertimur ad gentes*. Unde per delictum Judæorum salus facta est gentibus. Apoc. III, 11 : *Tene quod habes*, *ne alter accipiat coronam tuam*. Sequitur mandatum : *Ite ergo ad exitus viarum etc*. Per vias intelliguntur diversa dogmata, quia ista sunt viæ quædam, quæ ducunt nos ad veritatem. Gentiles sunt in exitibus dogmatum. Unde *ite ad exitus viarum*, idest ad illos qui hærent erroneis dogmatibus. Vel aliter Isa. IX, 2 : *Populus qui ambulabat in tenebris*, *vidit lucem*. Unde per vias intelliguntur actiones bonæ, de quibus Proverb. IV, 27 : *Vias quæ a dextris*

[1] Pro *villam*. — [2] Al. : « rex. »

[3] Al. : « vocabatur. »

sunt, novit Dominus : per exitus, quæcumque possunt concurrere ad actiones. *Et quoscumque inveneritis vocate ad nuptias.* Unde infra ult., 19 : *Ite, docete omnes gentes etc.*

Sequitur executio *Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes.* Marc. ult. 20 : *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante.*

Sed quid est quod dicit, *Bonos et malos*? Potest dici, quod illos qui primo mali, et post boni. Vel potest dici cum dicit, *Bonos et malos*, quod loquitur comparative, quod inter illos aliqui sunt boni secundum virtutes civiles. Vel *bonos et malos* quia postquam congregati fuerint, commiscentur boni et mali.

Et impletæ sunt nuptiæ discumbentium, idest fidelibus. Supra XIII, 48, simile ponitur : *Quam cum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Intravit autem rex etc.* Hic ponitur examinatio congregatorum : et primo ponitur examinans ; secundo examinatio ; tertio condemnatio. Examinans intravit : intrat enim quando exerce judicium super eos. Gen. XVIII, 21 : *Intrabo, et videbo.* Et hoc in finali judicio ; item in morte ; item quando imminens tribulationes Ecclesiæ. Sed quis est examinatus? *Vidit hominem non habentem vestem nuptialem.* Quæ est ista vestis? Christus. Quia sumus Christi, Christum induamus. Apostolus Rom. XIII, 14 : *Induimini Dominum Jesum Christum.* Quidam enim induunt Christum per sacramentum. Gal. III, 27 : *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Quidam sunt in Christo per caritatem et amorem. Col. III, 15 : *Super omnia autem caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore.* Item per mortis rememorationem. Item per operum conformitatem. Ad Rom. XIII, 14 : *Induimini Dominum Jesum Christum.* Habere ergo vestem nuptialem est induere Christum per operationem bonam, per conversationem[1] sanctam, per caritatem veram : et si unum deficiat, malum. Tunc sequitur examinatio. Deinde dicit qualiter defecit. Dicit ergo, *Amice.* Amicum vocat per fidem, vel quia ipse amavit eum. Vel potest dici, quod ubicumque vocat aliquem amicum, improperando dicit : unde improperat amorem quo amavit eum. *Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?*

Sed posset dicere aliquis : Qua occasione punivit illum, quia vocavit bonos et malos? Sed noluit quod mali venirent nisi pararent se, et disponerent se ut essent boni.

Deinde sequitur qualiter defecit : unde sequitur : *At ille obmutuit :* quia non potest habere sufficientem rationem peccator quare vestem nuptialem contempsit. Job IX, 3 : *Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei.* Et concluditur sententia parabolæ. Ponitur pœna duplex : pœna damni, et pœna sensus. Nam in mundo tripliciter perficitur ; per intellectum cogitando ; per affectum tendendo in summum bonum, item per actum : ideo tripliciter punitur. Unde *dixit rex ministris : Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores.* Per pedes intelliguntur affectus mali. In mundo isto pedes habent, sed non ligatos, quia possunt fieri boni ; sed post ligabuntur, quia post redire non poterunt. Eccli. IX, 10 : *Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare : quia nec opus nec ratio nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.* Item modo potest homo proficere in cogitando veritates, sed tunc non : ideo dicitur : *Mittite eum in tenebras exteriores :* modo enim aliqui peccatores non sunt tenebrosi quantum ad cognitionem exteriorem, licet quo ad cognitionem interiorem : sed tunc habebunt tenebras exteriores. Vel ad litteram, quia non solum quo ad animam, sed quo ad corpus, quia separabuntur a societate sanctorum. Tunc sequitur pœna sensus : *Ibi erit fletus et stridor dentium.* Fletus procedit ex tristitia, stridor ex ira. In Act. VII, 54 : *Stridebant dentibus in eum.* Aliqui flent pro peccatis, et humiliantur, et mundantur.

[1] Al. : « conversionem. »

Ibi erit tristitia, sed ad humilitatem : sed vertetur in iram. Item stridor propter impatientiam : quia *superbia eorum qui te oderunt ascendit semper :* Psal. LXXIII, 23. Vel potest dici in resurrectione, quia non solum in anima, sed etiam in corpore punientur; vel quia calorem et frigora patientur, Job XXIV, 19 : *Transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium.* Deinde concludit : *Multi sunt vocati, pauci vero electi :* quia quidam nolunt venire, quidam non habent vestem nuptialem. Unde supra VII, 14 : *Arcta est via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.*

2. Supra Dominus confutavit Pharisæos per parabolam; secundo hic manifestat disputando : et primo respondendo ; secundo objiciendo, ibi, *Congregatis autem Pharisæis, interrogavit etc.* Et respondet Dominus triplici quæstioni. Primo de solutione tributi : secundo de resurrectione ; tertio de lege. Secunda ibi, *In illo die accesserunt ad eum Sadducæi.* Tertia ibi, *Pharisæi autem audientes etc.* Circa primum tria facit. Primo ponitur interrogatio ; secundo responsio ; tertio effectus. Secunda ibi, *Cognita autem Jesus nequitia eorum etc.* Tertia ibi, *Et audientes mirati sunt.* In ista interrogatione tria sunt consideranda. Primo interrogantium intentio ; secundo ministri interrogantes ; tertio interrogatio. Intentio interrogantium aperitur cum dicitur : *Abeuntes inierunt*, idest inter se, *consilium*, scilicet stultum, fecerunt *ut Jesum caperent in sermone.* Et hoc erat stultum, quia ipse erat Verbum Dei, et Verbum Dei non est comprehensibile. Eccli. XLIII, 29 : *Multa loquimur et deficimus in verbis.* Fuit autem consilium impium. Ps. I, 1 : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit.* Et Gen. penul., 6 : *In consilium eorum non veniat anima mea.* Ministri describuntur cum dicit : *Et mittunt discipulos suos cum Herodianis.* Sed quare non iverunt? Ratio est, quia dolose interrogare voluerunt : unde si ivissent, non haberet locum dolus : sed ipsi etiam discipuli dolosi erant. Eccli. X, 2 : *Secundum judicem populi sic et ministri ejus. Cum Herodianis.*

Qui sunt isti Herodiani? Secundum quod in Luca tangitur, sub Herode facta est Judæa tributaria Romanis. Iste filius Antipatris alienigenæ constitutus est Rex a Romanis ; ideo voluit compellere Judæos reddere censum Romanis. Unde Herodiani, idest famuli deputati ad colligendum[1] institutionem Herodis. Sed iste jam mortuus erat, et dimisit tres filios. Unus fuit Herodes, et iste erat tunc præsens, sicut dicitur in Luc. XXIII, quod fuit etiam in morte Domini : ideo facile fuit quod famuli sui irent cum aliis.

Sed quare iverunt cum Herodianis? Una ratio, quia Herodiani zelabant pro Imperatore : ideo discipuli Pharisæorum secum duxerunt eos, ut si diceret quod esset solvendum tributum, accusarent eum ad Pharisæos : si diceret quod non, tunc Herodiani caperent eum. Item isti non cognoscebantur; ideo credebant[2] quod non perciperet : unde faciebant contra illud Psal. XXV, 4 : *Non sedi in consilio vanitatis, et cum iniqua agentibus non introibo.* Vel aliter, quia cum Judæa facta esset tributaria Romanis, divisi sunt, quia quidam dicebant quod plebs Deo dedicata non debebat esse homini tributaria ; alii vero dicebant, quod quia pro pace militabat[3] omnium, quod omnes debebant Cæsari dare tributum. Ideo illi qui dicebant solvi tributa Cæsari, dicebantur Herodiani.

Positis ministris, ponitur interrogatio ; et primo ponitur adulatio ; secundo interrogatio, ibi, *Dic quid tibi videtur.* Homines mali ab adulatione incipiunt. *Loquuntur bona, mala autem in cordibus suis :* Ps. XXVIII, 3. Et primo commendant personam, secundo doctrinam, tertio constantiam. Personam commendant ex auctoritate et virtute. Ex auctoritate, cum dicunt, *Magister.* Et licet mentirentur secundum cor suum, quia non eum magistrum putabant, sed seductorem, ut habetur infra XXVII, 63 : *Recordati sumus quod seductor ille dixit, quia die tertia*

[1] Al. : « deputati sunt ad colligendum. »
[2] Al. : « ideo quia credebant. »
[3] Al. : « militabant. »

resurgam : tamen in veritate erat magister, ut infra XXIII, 8 : *Unus est Magister vester.* Item : *Scimus quia verax es.* Verax est qui veritatem loquitur ; et hoc est proprium Dei, et ejus qui Deo conjunctus est. Ps. CXV, 2 : *Ego dixi in excessu meo : Omnis homo mendax.* Rom. III, 4 : *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.* Christus autem est Deo conjunctus per unionem, et ideo verax est. Et sic commendatur ab auctoritate ; deinde a virtute. *Et viam Dei in veritate doces.* Primo oportet quod sciat quæ doceat. Sap. VII, 13 : *Quam sine fictione didici, et*[1] *sine invidia communico.* Item aliqui docent, sed non utilia ; sed iste docet utilia, scilicet viam Dei. Isa. XLVIII, 17 : *Ego sum Deus tuus, docens te utilia.* Item aliqui docent quæ Dei sunt, sed non in veritate, ut hæretici ; iste autem docet in veritate. De isto[2] in Psal. XXIV, 4 : *Vias tuas Domine demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate etc.* Item commendant de constantia, unde dicunt : *Non est tibi cura de aliquo :* non prætermittis timore alicujus quod debes dicere vel facere. Isa. LI, 12 : *Quis tu ut timeas ab homine mortali ?* Et quare *? Non enim respicis personam hominum,* scilicet contra Deum. Ille enim accipit personam qui ratione hominis dimittit dicere veritatem quam debet dicere. Deut. I, 17 : *Non accipietis personam cujusquam.* Et videte qualiter malitiosi erant. Quæstio habebat duo membra : scilicet quod non solverent, ad honorem Dei pertinebat ; quod solverent, ad favorem hominum. Unde voluerunt quod favorem Dei, quæreret, et viam Dei doceret ; et sic si diceret quod non, quod magis volebant, statim caperetur ab herodianis. Sequitur interrogatio ; *Dic ergo nobis... licet ne censum dari Cæsari, aut non ?* Census erat tributum quod pro capite dabatur. Sequitur responsio : *Cognita autem Jesus malitia eorum, ait.* Et primo respondet ad mentem eorum ; secundo ad verba, ibi, *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari.* Quia hominis est respondere ad verba, Dei autem respondere ad mentem ; ideo quia Christus erat Deus et homo, ideo ad utrumque respondet. *Scrutans corda et renes Deus :* Psal. VII, 2. *Hypocritæ.* Et bene dicit hypocritas, quia hypocritæ sunt proprie qui aliud in ore habent, aliud in corde. *Quid me tentatis ?* Hoc enim erat prohibitum, Deut. VI, 16 : *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Item isti blande allocuti sunt Christum ; Christus autem aspere respondit : quia respondit ad cor eorum, non ad verba. Item datur nobis exemplum, quod non debemus adulatoribus credere. Prov. XXIX, 12 : *Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros suos habet impios.* Item quando vult aliquid respondere, non potest melius confutare opponentem, quam secundum verba sua. Unde primo ponit quæstionem ; secundo ex responsione elicit veritatem. Et primo quærit de numismate ; secundo de forma. Sensibiliter enim volebat ostendere intentum. Prov. XIV, 6 : *Doctrina prudentum facilis.* Dicit : *Ostendite mihi numisma census,* idest denarium qui pro censu datur. Iste denarius valet decem usuales ; et quilibet solvit unum denarium. Deinde quærit de forma : *Cujus est imago hæc et superscriptio ?* In qualibet enim denarii publici forma[3] ponitur inscriptio ; sic erat in isto. Dicunt, *Cæsaris.* Intelligatis non Cæsaris Augusti, sed Tiberii Cæsaris. Et debetis intelligere : quod Dominus interrogabat, non erat ex ignorantia, sed potius ex dispensatione. Bene erat tantæ ætatis, et tantum inter homines conversatus fuerat, quod bene noverat formam denarii : sed petiit ad significationem. Consequenter concludit veritatem : *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo :* quasi dicat : Vos estis Dei, et Cæsaris ; et habetis in usu vestro et quæ Dei sunt, et quæ Cæsaris. Habetis divitias[4] naturales a Deo, scilicet panem et vinum : et de his date Deo. Habetis ista artificialia, ut denarios, a Cæsare ; et hæc Cæsari reddite. Mystice sic. Nos habemus animam quæ est ad imaginem Dei, ideo eam Deo reddere debemus ;

[1] Al. omittitur : « et. »
[2] Al. : « istis. »
[3] Al. : « in quolibet enim denario publici forma. »
[4] Al. : « et divitias. »

secundum ea quæ a mundo habemus, pacem cum mundo habere debemus. Etiam sancti viri hic elevati a mundo, quia tamen in mundo cum aliis conversantur, debent pacem requirere Babylonis, ut habetur Baruch I. Et hoc est quod omnia quæ sunt carnis, quæ sunt mundi, vel hominum cum quibus conversantur, reddant Deo. Sequitur effectus : *Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.* Mirum fuit, quia statim sapientia sua visa, debuissent esse conversi ; sed non potuerunt capere, et recesserunt. Psalm. CXXXVIII, 6 : *Mirabilis facta est scientia tua ex me : confortata est, et non potero ad eam.*

8. Hic ponitur secunda interrogatio. Et tria facit. Primo ponitur interrogatio ; secundo responsio ; tertio effectus. Secunda ibi, *Respondens autem Jesus etc.* Tertia ibi, *Et audientes turbæ mirabantur.* Circa primum primo ponitur dispositio, et conditio interrogantis ; secundo interrogatio. Dicit ergo. *In die illo.* Et quare in die illo ? Non sine ratione, quia cum viderunt illos confusos, non sine præsumptione quæsierunt eum. Sed secundum Chrysostomum, concordati erant ad invicem quod caperent eum in sermone, et quilibet volebat honorem victoriæ : ideo illis confusis, isti accedere voluerunt. Job XIX, 12 : *Venerunt latrones ejus, et fecerunt sibi viam per me.* Duæ enim erant sectæ : Pharisæi, idest divisi, et Sadducæi, idest justi. Et hi errabant in dogmatibus : quia non recipiebant prophetias, nec credebant resurrectionem : item credebant quod mortuo corpore totus homo moreretur ; et hoc est quod dicit : *Qui dicunt non esse resurrectionem.* Sequitur interrogatio. Et ponit legem ; secundo casum ; tertio interrogationem. Dicunt ergo : *Et interrogaverunt eum dicentes : Magister, Moyses dicit : Si quis mortuus fuerit non habens filium etc.* Deut. 25. Quæ fuit causa legis? Populus carnalis fuit : unde nil nisi temporalia quærebat. Lex ergo illa promisit. Manifestum enim est, quod homo non potest durare in se, ideo consolatio est ei quod maneat in suo simili, scilicet in filio ; et hoc natura desiderat ut quod non potest in se salvari, salvetur in suo simili. Unde contingebat quod aliquis sine filio moreretur ; ideo subvenit huic casui Moyses secundum hanc legem, ut frater suus haberet uxorem suam : nec ponebatur extraneus, qui nihil pertineret ad eum ; item non haberet tantam curam de domo et familia sicut frater : et hoc est quod dicit : *Et suscitaret semen fratri suo :* idest, generet filium qui habeat hereditatem illius. Posita lege, ponunt casum : *Erant apud nos septem fratres, et primus, uxore ducta, defunctus est, et non habens semen reliquis uxorem suam fratri suo etc.* Potest esse quod talis casus accidit, vel quod ipsi confinxerunt[1]. Tamen, secundum Augustinum, per septem fratres homines mali signantur, qui in septem ætatibus moriuntur sine fructu. Apostolus Rom. VI, 21 : *Quem fructum habetis* vel habuistis *in his in quibus nunc erubescitis ?* Ista mulier est mundana conversatio. Psal. CI, 27 : *Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes sicut vestimentum veterascent.* Unde quærunt : Omnes mortui sunt, et omnes eam habuerunt : cujus uxor erit in resurrectione, quæ omnium esse non poterit ? Ista opinio non est bona, et est contra Pharisæos : quia credebant quod resurrectio debet esse quantum ad hanc vitam, quod quisque rehabeat uxorem suam, et possessionem suam etc. Unde dicunt : *Cujus erit uxor ?* quia non potest esse uxor omnium. Ista opinio reprobatur in Job VII, 10 : *Non revertetur in domum suam.* Unde non resurget ad eumdem modum vivendi.

Sequitur responsio. Et primo ostendit errorem, et causam ; secundo insinuat veritatem : unde dicit : *Respondens Jesus ait, Erratis;* idest erroneam opinionem habetis. Sap. II, 21 : *Cogitaverunt et erraverunt : excæcavit enim eos malitia eorum.* Et quæ est causa erroris? *Nescientes Scripturas.* Unde non meditabantur in mandatis Dei. Psal. CXVIII, 100 : *Super senes intellexi, quia mandata tua quæsivi.* Unde qui meditatur in mandatis Dei, potest vitare errores. Unde Joan. V,

[1] Al. : « confecerunt. »

39 : *Scrutamini Scripturas.* Isti autem non scrutabantur, ideo errabant, sicut faciunt aliqui qui male intelligunt. Item aliqui nescientes virtutem Dei, volentes virtutem Dei metiri secundum inferiora. Rom. I, 20 : *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. In resurrectione neque nubent neque nubentur.* Manifestat propositum. Et quia duo dixerat, scilicet quod nesciebant Scripturas nec virtutem Dei ; ideo primo declarat quod virtutem Dei ignorabant ; secundo quod Scripturas.

Et cum primo dixerit de Scripturis, quare hoc secundo declaratur? Chrysostomus respondet, quia cum aliquis disputat cum aliquo qui errat ex malitia, primo debet allegare auctoritatem ; quando cum eo qui ex ignorantia, primo debet proponere rationem, et post auctoritatem. Sic facit Dominus.

Primo rationem proponit : unde dicit : *In resurrectione neque nubent neque nubentur.* Primum secundum litteram verum est : *Neque nubent etc.* ; quia tunc non erit necessarium sicut nunc est. Hieronymus : Aliter accipiunt nubere secundum latinum, aliter secundum græcum : quia proprie nubere, secundum latinum, mulierum est, unde dicitur esse neutrum passsivum ; sed secundum græcum, viri nubent, idest ducunt uxores; mulieres nubentur, non nubent. Ideo dicit : *Non nubent*, viri, *nec nubentur*, mulieres. Cum enim nuptiæ sint ad prolis procreationem ut conservetur homo in esse suo simili, qui non potest in seipso conservari ; ideo cum resurrectio fiat ad immortalitatem, tunc non erunt necessariæ nuptiæ. Ideo isti errabant, et virtutem Dei ignorabant. *Sed sunt sicut Angeli in cœlo.* Ille status est status præmii, et finis istius vitæ. Job. XIV, 14 : *Putasne homo mortuus rursum vivat?* Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea : et illa immutatio erat præmium. Vita illa erit refulgentium intellectu.

Sed quare erunt similes Angelis? Quia erunt immunes a passionibus : quia nunc homo habet intellectum annexum sensibus, et in hoc excedunt Angeli ; sed tunc depurabitur, ideo similes erunt Angelis. Reg. XIV, 17 : *Sicut enim Angelus Domini, sic est Dominus meus rex, ut nec benedictione nec maledictione moveatur.* Unde qui habent animum a passionibus elevatum, similes sunt Angelis. Passiones autem quæ magis faciunt homines bestiales, sunt passiones venereorum, quæ exercentur per conjugium ; ideo tunc nec nubent nec nubentur.

Item quidam dixerunt, quod non omnes resurgent, sed solum homines : sed hoc Augustinus destruit dicens, quod sexus resurget ; sexus autem non salvatur in homine solum. Hanc opinionem tollit, cum dicit : *Nec nubent nec nubentur* : ex quo[1] datur intelligi quod uterque sexus ; sed *nec nubent nec nubentur.*

De resurrectione autem mortuorum etc. Postquam ostendit quod ignorabant virtutem Dei, hic ostendit quod ignorabant Scripturas. Unde *non legistis quod dictum est a Domino dicente vobis : Ego sum Deus Abraham, Isaac, et Jacob?* Hoc scribitur Exod. III, 6 :

Sed quærit Hieronymus, cum aliæ auctoritates sint magis expressæ de resurrectione, ut habetur Isa. VI, et Ezech. XXIII, et Dan. XII, quare istam quæ ambigua est, posuit? Respondet, quod non recipiebant prophetas, sed quinque libros Moysi.

Et quomodo facit ad propositum? Dicit : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob.* Deus dicitur aliquorum in colendo eum. Isti ergo colunt eum ; sed colere Deum non est mortuorum, sed viventium : ergo Abraham, Isaac et Jacob vivunt ; sed non secundum corpus : ergo secundum animam. Sed quid valet hoc ad resurrectionem? Valet, quia isti dicebant animam non esse ; ipse autem ostendit animam remanere ; et si anima remanet, ergo et resurrectio, quia naturaliter anima inclinatur ad corpus.

Sed quid est quod dicit, quod *non est Deus mortuorum?* Verum est secundum corpus. Est tamen etiam Deus mortuorum, quia vivunt secundum spiritum.

[1] Al. : « qua. »

Rom. xv, 4 : *Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus*. Item est contra hæreticos qui damnant patres veteris testamenti : quia hic dicit, quod vivunt secundum animam. Item dicit singulariter, quia in aliis gentibus quilibet Deum suum habebat. *Audi Israel : Dominus Deus tuus unus est* : Deut. vi, 4.

Sequitur effectus, quia mirabantur : *Et audientes turbæ mirabantur in doctrina ejus*. Psal. cxviii, 129 : *Mirabilia testimonia tua, Domine*.

4. Supra Dominus respondit quæstioni factæ de solutione tributi, quæstioni etiam de resurrectione; hic autem respondet quæstioni de comparatione mandatorum divinorum ; et duo facit ; quia primo ponitur interrogatio, secundo responsio, ibi, *Ait illis Jesus etc*. Circa primum duo facit. Primo describit nequitiam interrogantium ; secundo interrogationem, ibi, *Magister, quod est mandatum magnum in lege?* Nequitiam describit quantum ad tria. Primo quantum ad impudentiam[1] ; secundo quantum ad excogitatam malitiam ; tertio quantum ad fraudulentiam. Quantum ad impudentiam, cum dicitur : *Audientes quod silentium imposuisset*. Jam confutaverat Pharisæorum discipulos, et Sadducæos : unde ex hoc satis poterant ei credere, et erubescere. Unde Chrysostomus : Livor et ira impudentiam nutriunt, et causas[2]. Sed isti non propter hoc dimiserunt quin adhuc interrogarent eum. Isa. lvi, 11 : *Canes impudentissimi nescierunt saturitatem*. Et significatur quamvis hoc audirent, non tamen siluerunt. Aliquis servat silentium sponte, et hoc est prudentis : item aliquis servat, quia imponitur ei silentium, et hoc est imprudentis. Eccli. xx, 6 : *Est tacens, non habens sensum loquelæ ; et est tacens, sciens tempus aptum*[3] Eccli. iii, 7 ; *Est tempus tacendi, est tempus loquendi*. Item tangitur excogitata malitia, quia, ut melius convincant eum, simul congregantur. Psal. ii, 2 : *Principes convenerunt in unum adversus Dominum. Convenerunt in unum*. Potest dici, quod Pharisæi et Sadducæi convenerunt, quamvis[4] in sectis differrent, tamen in unum ad tentandum Dominum. Vel Pharisæi convenerunt in unum adversus Dominum. Item fraudulentia significatur : quia cum in multitudine essent congregati, noluerunt quod omnes interrogarent, sed unus : ut si ille vinceretur, alii non confutarentur ; et si iste vinceret, omnes in eo gloriarentur. *Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum* : quia non animo addiscendi. Job xvi, 11 : *Aperuerunt in me ora sua, et exprobrantes percusserunt maxillam meam*.

Hic potest esse objectio litteralis : quia Marcus dicit x, 21 quod *Dominus intuitus eum dixit*[5] *: Non longe es a regno Dei*. Et quomodo hic dicitur quod tentat eum?

Solvit Augustinus, quia primo venit causa tentandi ; sed cum Christus satisfaceret ei, consensit ei. Et ideo quod tentavit eum, debet referri ad principium ; quod non longe est a regno Dei, debet retorqueri ad finem. Et sic non fuit mirum si verba Domini animum ejus mutaverunt.

Sciendum autem, quod aliqui tentant eo quod non sunt certi ; quia, secundum quod dicit Sapiens Eccli. xix, 4, *qui cito credit, levis est corde*. Iste cum multa audisset de Christo, voluit experiri si talis esset. Et hæc tentatio non esset mala : unde dicit : *Magister; quod est mandatum magnum in lege*? Hæc tamen quæstio videbatur calumniosa. Calumniosa, quia omnia mandata Dei sunt magna. Prov. vi, 23 : *Mandata lucerna, et lex lux*. Item indeterminate quæsivit, quia omnia sunt magna, ut si responderet de uno objiceret de alio. Item fuit præsumptuosa, quia non deberet de magno quærere qui minimum non implevit. Job. xv, 14 : *Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitans, attonitos habes oculos?* Et poterat esse quod esset controversia super hac quæstione inter eos : quia aliqui dicebant, salutem esse in aliquibus exterioribus : unde Isa. xxix, 13 : *Populus hic*

[1] Al. : « imprudentiam » et sic infra.

[2] Al. : « causant. »

[3] Al. : « est tacens, sciens tempus apti temporis. »

[4] Al. : « quia quamvis. »

[5] Ibi : « Intuitus eum, dilexit eum, et dixit ei Unum tibi deest. »

labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Sed respondet Dominus, quod solum est in interioribus : unde sequitur responsio : *Ait Jesus ei : Diliges Dominum tuum etc.* Et non solum respondet ad quæstionem propositam, sed veritatem docet. Et primo docet quod sit primum ; secundo quod ei est simile ; tertio rationem assignat. Secunda ibi, *Secundum autem simile est huic etc.* Tertia ibi, *In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ.* Dicit ergo : *Diliges Dominum Deum tuum etc.* Istud scribitur Deut. VI, 5 : Item Dominus per Moysen dicit Deut. x, 14 : *Numquid Dominus petit a te nisi ut timeas et diligas eum?* Ergo duo præcipit, timorem scilicet et dilectionem.

Et quare non respondet Dominus de timore sicut de dilectione? Dicendum, quod quidam timent Deum, quia[1] timent pati ab eo, ut qui timent pœnam gehennæ, vel qui timent amittere aliquid quod habent a Deo ; et hic est timor servilis, quia illud diligit in quo timet puniri. Alius est qui ipsum Deum timet propter se, qui timet eum offendere ; et talis timor est ex amore, et ex hoc timet quod amat. Ergo principium est amor. I Joan. IV. 16 : *Deus caritas est ; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et ideo dicit : *Diliges Dominum*, non timeas : quia Deus diligendus est sicut primum diligibile, quia ipse finis primus est ; sed quæcumque alia diliguntur propter finem. Qui ergo diligit Deum ut finem, diligit in toto corde. Joel. II, 12 : *Convertimini ad me in toto corde vestro.* Et quantumcumqûe nitamini, non poteritis eum comprehendere, quia Deus major est toto corde.

Sed quid est quod dicit : *Ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et in tota mente tua?* Chrysostomus exponit sic. Quia in dilectione sunt duo. Unum quod est principium ; secundum quod est dilectionis effectus, et sequela dilectionis. Principium dilectionis est duplex : dilectio enim potest fieri ex passione, et ex judicio rationis. Ex passione, cum nescit homo vivere sine eo quod diligit ; ex ratione secundum quod diligit ut ratio dictat. Dicit ergo quod ille ex toto corde diligit qui diligit carnaliter, ille ex anima qui ex judicio rationis. Et nos Deum utroque modo debemus diligere. Carnaliter, ut cor carnaliter afficiatur circa Deum : unde in Psal. LXXXIII, 3 : *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum.* Tertium est sequela dilectionis : quia illud quod diligo, libenter video, libenter de eo cogito, libenter facio quod ei placet : Joan. XIV, 28 : *Qui diligit me, sermones meos servabit* : et totum refero[2] in ipsum. Psal. LXXXIII, 2 : *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.* Et possumus addere illud quod Marcus XII, 33 addit[3] : *Et in omni fortitudine tua* : quia qui Deum diligit, totum se transfert in illum, et fortitudinem expendit in ipsum. Augustinus sic distinguit inter cor et animam et mentem, secundum tria quæ procedunt ex ipsis. De corde exeunt cogitationes, ut habetur supra XV ; ex anima vita procedit ; ex mente scientia et intelligentia. Unde quod dicit, *ex toto corde*, intelligendum est, ut omnes cogitationes in ipsum referamus ; quod *ex tota anima*, ut tota vita : quod *ex tota mente*, ut tota scientia referatur in eum : idest, ut scientiam captives in obsequium ejus. II Cor. 10, 5 : *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Magistralis quædam *Glossa* exponit, quod anima est imago Dei secundum suas potentias, secundum memoriam, intelligentiam, et voluntatem : ita quod illud quod dicitur, *ex corde*, ad intelligentiam referatur : quod dicitur *ex anima*, ad voluntatem : quod *ex mente*, ad memoriam : ita ut perfecte Deo vivatur. Origenes sic exponit. *Diliges Deum ex tota anima*, ita ut sis paratus animam tuam ponere pro eo si necesse est. Joan. XIII, 37 : *Animam meam ponam pro te.* Sed differentia est inter mentem et cor. Mens enim dicitur a metiendo : cor sumitur pro simplicitate intellectus ; mens vero quoad prolationem, quia per sermo-

[1] Al. : « qui. »
[2] Al. : « referet. »
[3] Al. : « Lucas addit. »

nem metitur intellectus sive cogitatio : unde vult dicere, quod in locutionibus et in meditationibus Deum totaliter diligamus.

Hoc posito subdit : *Hoc est primum et maximum mandatum.* Maximum capacitate : istud enim est, in quo omnia continentur, quia in isto dilectio proximi continetur, secundum quod I Joan. iv, 21, dicitur : *Qui diligit Deum, diligit et fratrem suum.* Et ideo maximum. Item primum origine, maximum dignitate et capacitate. Non primum in Scriptura, quia in Scriptura primum mandatum fuit : *Dominus Deus tuus Deus unus est :* Deut. vi, 4. Et quare? Quia omnis inclinatio appetitivæ virtutis est in amore; ideo habemus mandatum quod colamus Deum in dilectione. Ad Rom. xiv, 10 : *Plenitudo legis dilectio est.* Ad Ephes. iv, 17 : *In caritate radicati et fundati.*

Secundo ponit secundum mandatum : *Secundum autem simile huic est : Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Voluit significare quod in mandatis est ordo. Et quæ est causa? Constat quod mandata sunt de actibus virtutum; virtutes autem habent ordinem, quia una dependet ab alia; et sicut virtutes, sic et mandata.

Sed quare dicit quod est simile primo? Quia quando diligitur homo, cum homo sit ad similitudinem Dei, diligitur Deus in illo : ideo simile est primo mandato, quod est de dilectione Dei.

Sed quid intelligit nomine proximi, cum dicit, *Diliges proximum?* Istud satis signatur in parabola Luc. x, 16 : ubi quæritur : *Quis tibi videtur quod fuerit ejus proximus?* Et respondetur : *Qui fecit*[1] *misericordiam in eum.* Unde qui debet facere misericordiam nobis, vel nos ipsi, sub nomine proximi continetur. Sed non est aliqua rationalis creatura cui non debeamus misereri, et e converso; et ideo sub nomine proximi continetur homo et Angelus. Et quod dicit, *Sicut teipsum,* non intelligitur quantum teipsum, quia hoc esset contra ordinem caritatis; sed *sicut teipsum,* idest eo fine quo teipsum, vel eo modo quo teipsum. Eo fine[2] quia te non debes diligere propter te, sed propter Deum, sic etiam proximum. Apostolus I Corinth. x, 31 : *Omnia in gloriam Dei facite.* Item in eo quod teipsum diligis, diligis te in eo in quo vis tibi bonum, et tale bonum quod sit secundum te et legem Dei; et hoc est bonum justitiæ. Sic etiam et proximo debes optare bonam justitiam : unde debes eum diligere, vel quia justus est, vel quia justus fit. Item debes eum diligere eo modo quo teipsum : quia cum dico, Diligo istum, dico, Volo bonum ei. Unde actus dilectionis cadit super duo : vel super ipsum qui bonus est, vel super ipsum bonum quod volo sibi : unde diligo istum, quia volo ipsum esse bonum mihi. Unde aliquis diligit bona temporalia, quia scit ea bona esse sibi. Aliqui vero diligunt aliquid, quia bonum est in se : sic debes diligere teipsum, et etiam proximum.

Consequenter assignat rationem quare ista duo sint maxima mandata : *In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ :* tota doctrina legis et prophetarum dependet ab his. Finis in appetibilibus se habet sicut principium in speculativis : procedit enim scientia a principiis ad conclusiones ; et sic tota scientia ex principiis judicatur, sicut et in omnibus operabilibus totum dependet a fine. Quia ergo dilectio est finis : I ad Tim. i, 5 : *Finis præcepti est caritas;* ideo ab istis dependent omnia alia ; et hæc est expositio Augustini. Origenes sic exponit: In his, idest in observantia istorum, dependent intellectus legis et prophetarum : quia qui hæc observat, meretur intelligentiam legis et prophetarum. Eccl. ii, 10 : *Qui timetis Dominum, diligite, et illuminabuntur corda vestra.* Psalm. cxviii, 104 : *A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis.*

Congregatis autem Pharisæis interrogavit eos Jesus. Postquam responderat eis, ipse voluit objicere ; et facit duo. Primo ponitur interrogatio ; secundo ejus effectus, ibi. *Nemo poterat ei respondere verbum.* Circa primum primo proponit interrogationem ; secundo responsionem ; tertio objicit contra. Dicit ergo : *Congre-*

[1] Al. : « fecerit. »

[2] Al. : « ideo fine. »

gatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus. Congregati autem erant ad tentandum : unde ponit interrogationem : *Quid vobis videtur de Christo, cujus filius est?* Hæc quæstio difficillima erat, et congrua. Difficillima, quia habetur Isa. LIII, 8 : *Generationem ejus quis enarrabit?* Erat etiam congrua, quia habebant opinionem quod esset purus homo, et non credebant ipsum esse Deum : quia sic non tentarent eum, quia scriptum est, Deut. VI, 16 : *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Ideo ut ostendat se Deum, dicit : *Quid vobis videtur de Christo?* Sequitur responsio : *Dicunt ei, David.* Christi enim erat duplex generatio : una secundum carnem, alia secundum divinitatem, secundum quam est Filius Dei Patris, de qua dicitur Psal. II, 7 : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ideo ipsi respondent de generatione secundum carnem, cum dicunt, *David.* Hier. XXIII, 5 : *Suscitabo David germen justum.* Et ad Rom. I, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Et isti insufficienter responderunt, quia insufficienter cognoscebant eum. Tunc objicit ut eis det intelligere aliam generationem : *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis?* Psalm. CIX, 1. Habetur in lege quod pater major est filio ; non ergo filius dominus est patris. Ergo vel Christus non est filius David, vel in eo est aliquid majus David, cum vocet eum Dominum. Sed forte dicerent, quod David fuit deceptus : quod removet, quia in spiritu hoc dicit, unde *Spiritu sancto Dei locuti sunt homines :* II Petr. I, 21.

Possumus autem tria videre in auctoritate ista Psalmi. Primo præeminentiam ad sanctos, æqualitatem ad Patrem, et dominium super rebelles. Præeminentiam ad sanctos, cum dicit : *Dixit Dominus Domino meo. Dominus*, scilicet Pater, *Domino* scilicet Filio : ipse enim Filius habet dominum super omnes sanctos. Nullus enim sanctus illuminatur nisi a lumine vero ; ipse autem [1] est lumen verum. Joan. I, 4 : *Vita erat lux hominum.* Si ergo ipse est, cujus participatione omnes sancti lumen recipiunt, præeminentiam habet ad omnes sanctos, in eo quod dicitur Psal. CIX, 4 : *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum.* Unde ipse originaliter est splendor omnium sanctorum. Item æqualitas Patris tangitur, cum dicitur : *Sede a dextris meis :* non quod sint sedes locales, sed metaphorice, quia honorabilior locus est sedere a dextris. Dicere enim est emittere verbum. Quod ergo dixit Dominus. *Sede a dextris meis*, quid est aliud nisi quod generando [2] me Verbum, dedit mihi potestatem, æqualitatem, et auctoritatem? Potest etiam exponi de temporalibus, idest in potioribus bonis ; sed non est ad propositum. Dominus enim semper videtur a dextris, ut in Marc. ult. V : *Viderunt juvenem sedentem a dextris.* Et Stephanus, Actor. VII, 55, *Vidit Jesum sedentem a dextris virtutis Dei.* Et quid fiet de inimicis ejus? Ei omnes subjicientur : unde subdit : *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Isti vel sunt penitus infideles, vel hi qui noluerunt obedire et subesse : unde istos ponet *scabellum pedum tuorum :* scabellum enim est quod ponitur sub pedibus ; illud autem quod est sub pedibus, totaliter ei subjicitur ; non autem illud quod est in manu. Quidam ponuntur scabellum ad punitionem, quidam ad salutem. Ad punitionem qui nolunt facere ejus voluntatem ; ad salutem qui faciunt ejus voluntatem.

Sed objiciunt Ariani : Ergo non est æqualis Patri. Dico, quod legitur utrumque : et quod subjicitur Patri, et quod est æqualis Patri. I ad Corinth. XV, 21 : *Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus.* Item Christus sibi omnia subjiciet. Phil. III, 3 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Unde illud dicit ad demonstrandum unitatem potestatis : unde omnia quæ potest Pater, eadem potest et Filius.

Sed quid est quod dicit : *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Ergo videtur quod postquam supposuerit

[1] Al. : « enim. »

[2] Al. : « nisi generando. »

inimicos, quod ultra non sedebit a dextris. Dicendum, quod *donec* aliquando importat tempus determinatum, aliquando infinitum : hic vero importat infinitum.

Sed diceret aliquis : Nunc multi rebellant Christo? Ita, verum est quod multi rebellant : et ideo poterat esse dubium de tempore quando multi rebellarent ; ideo voluit Christus exprimere.

Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Ergo Dominus est, et filius : quia filius est secundum carnem, quia ab ipso traxit originem, et Dominus secundum divinitatem.

Et nemo poterat respondere ei verbum. Hic ponitur effectus, et est duplex : quia Christus et fuit respondens, et opponens : quia opponens, *nemo poterat respondere.* Job IX, 3 : *Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille.* Item quia in respondendo confutaverat eos, ideo sequitur : *Nec ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.* Ideo potestis videre, quod isti non interrogabant ut eos doceret, sed ut eum tentarent. Deuter. XXXII, 7 : *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi.*

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM

1. Tunc Jesus locutus est ad turbas et ad discipulos suos, dicens : Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite ; secundum opera vero eorum nolite facere : dicunt enim, et non faciunt. Alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum ; digito autem suo nolunt ea movere. Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus. Dilatant enim philacteria sua, et magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cœnis, et primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem nolite vocari Rabbi. Unus est enim magister vester ; omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram : unus est enim pater vester qui in cœlis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus. Qui major est vestrum, erit minister vester. Qui autem se exaltaverit humiliabitur, et qui se humiliaverit exaltabitur.

2. Væ autem vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines. Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes : propter hoc amplius accipietis judicium. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum ; et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos. Væ vobis duces cæci, qui dicitis : Quicumque juraverit per templum, nihil est ; qui autem juraverit in auro templi, debitor est. Stulti et cæci : quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque juraverit in altari, nihil est? quicumque autem juraverit in domo quod est super illud, debet. Cæci : quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, et in omnibus quæ super illud sunt ; et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in ipso. Et qui jurat in cœlo jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham et anethum et cyminum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem. Hæc oportuit facere, et illa non omittere. Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis et paropsidis ; intus autem pleni estis rapina et immunditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id quod deforis est, mundum. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis : quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia. Sic et vos a foris quidem paretis hominibus justi ; intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate. Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ qui ædificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis : Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?

3. Ideo dico vobis : Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas, et ex illis occidetis et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequimini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus qui effusus est super terram a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt : quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo donec dicatis : Benedictus qui venit in nomine Domini.

Supra ostensum est quomodo Pharisæi et Scribæ provocati sunt ex gloria Christi, et etiam ex sapientia ejus, quia colli-

serat eos ; nunc autem ostendit quomodo ex justitia qua eos arguebat. Et duo facit. Primo instruit aliquos ; secundo redarguit. Secunda ibi, *Væ autem vobis Scribæ et Pharisæi.* Circa primum duo facit. Primo ostendit eorum dignitatem ; secundo aperit eorum intentionem in usu auctoritatis, ibi, *Omnia opera sua faciunt ut videantur ab hominibus.* Circa primum tria facit. Primo commendat eorum auctoritatem ; secundo docet exhibere obedientiam cum cautela ; tertio assignat rationem. Secunda ibi, *Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate, et facite etc.* Tertia ibi, *Dicunt enim, et non faciunt.* Dicit ergo : *Tunc Jesus locutus est ad turbas etc.* Ita continuandum est. Dominus intantum eos confutavit quod nec interrogare audebant, nec respondere sciebant. Sed, secundum quod dicit Chrysostomus, inutilis est sermo qui redarguit et non instruit : ideo convertit se ad turbas, et ad discipulos suos, ut eos instruat. Sciendum autem, quod quidam audiunt eum ut discipuli, quidam ut turbæ. Ut discipuli, qui veritatem percipiunt mente. Joan. VIII, 31 : *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.* Ut turbæ, qui veritatem mente apprehendere non possunt. Ideo quandoque convertit sua verba ad turbas, quandoque ad discipulos, quandoque ad utrosque, et diversimode : quia ad discipulos alta dicendo, ut habetur Joan. XV, 15 : *Quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis :* quandoque vero ad turbas profert parabolas, sicut habetur supra. Utrisque autem loquitur de necessitate salutis : et talia sunt hæc verba : *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi.* Cathedra proprie est magistrorum : et ideo illi super cathedram dicuntur sedere qui sunt successores Moysi. Eccli. XXIV, 33 : *Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum.* Unde illi qui Moysis legem docebant, sedebant super cathedram Moysi. Et in lege continebantur quædam ad fidem pertinentia, et quædam ad bonos mores. Ad fidem pertinentia erant ea in quibus præfigurabatur Christus : unde ipse dicit, Joan. V, 46 : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi.* Item continebantur præcepta moralia. Eccli. XXIV, 33 : *Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum.*

Sed notandum, quod supra cathedram sedent et Scribæ, et Pharisæi, et discipuli Christi. Scribæ qui solam litteram considerant ; Pharisæi qui aliquantulum de sensu suo interiori ; discipuli Christi qui totum perpendunt : et non dicuntur discipuli Moysi, sed Christi. Luc. ult., 27 : *Incipiens a lege et prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.*

Tunc monet eos ad obedientiam cum cautela ; et facit duo. Primo hortatur ad obediendum ; secundo ad cavendum : *Omnia quæcumque dixerint vobis, servate* scilicet in corde, *et facite*, in opere. Deuteron. XVII, 9 : *Venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem* : et post : *et facies quæcumque dixerint :* et sequitur : *sequerisque sententiam eorum.* Et Apostolus Heb. ult., 9 : *Obedite præpositis vestris.* Et hoc est contra Manichæos, qui dicebant legem veterem non esse bonam. Et patet quod sit bona, quia Dominus præcepit eam servari.

Sed potest quis objicere : Ergo debemus legalia observare ; quod est contra doctrinam Apostolorum, Actor XV. Sciendum quod semper auctoritas servanda est legislatoris secundum intentionem ejus : sed legislator aliqua dicit ut semper servanda, et talia semper debent servari ; aliqua vero dicit quæ sunt velut umbra, ut habetur ad Colos. II, 17 : *Quæ sunt umbra futurorum.* Moralia ergo sunt mandata secundum intentionem legislatoris, ut semper serveatur ; sed legalia pro tempore tantum, scilicet pro tempore ante Christum : unde ante tempus illud debent servari, post non : quia qui servaret, injariam Christo faceret. Et ponit Augustinus exemplum. Si diceret aliquis, Ego comedam cras, hæc vox est signum hujus rei. Et si postquam comedisset, diceret illud idem, non bene diceret. Sic cum ista legalia essent signa Christi venturi, posteaquam Christus venit, qui servaret ea, non bene servaret : unde *omnia quæ dixerint vobis*, secundum intentionem legislatoris, *facite*.

Secundum vero opera eorum nolite facere. Hic docet cautelam. Debetis scire,

quod prælatus preficitur, ut doceat non solum doctrina, sed etiam vita. Et debemus nos ei concordare quantum ad ea quæ docet : quia, secundum quod dicitur ad Gal. I, 9 : *Si quis evangelizat vobis præter id quod accepistis, anathema sit.* Similiter etiam debemus ei conformari in vita. Debet enim esse vita ejus nobis in exemplum, sicut vita Christi : unde I Corinth. IV, 16 : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Isti vero non dissonant a doctrina, sed a vita ; ideo doctrina eorum est attendenda, sed vita cavenda.

Dicunt enim, et non faciunt. Hic assignat rationem. Et primo ponit rationem ; secundo exponit, ibi, *Alligant autem opera gravia etc.* Tu dicis : Quæ dixerint vobis facite : quia dicunt : Vos debetis benefacere ; *sed non faciunt :* et ideo non debetis facere secundum opera eorum : quia qui doces non furandum, furaris. Psal. XLIX, 16 : *Peccatori enim dicit Deus : Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Alligant enim onera gravia et importabilia etc.* Dominus enim vult exaggerare malitiam eorum, quia *dicunt et non faciunt.* Si simpliciter dicerent et non facerent, adhuc istud tolerabile esset ; sed non sufficit illis, quia adjiciunt præceptis Dei, gravissima onera : et ideo notatur præsumptio eorum, quia alligant alia onera super onera a Deo imposita, quia faciunt novas observantias : sicut habetur in Marco cap. VII, quod prohibebant comedere panem, nisi frequenter lavarentur[1] manus : contra illud Isa. LVIII 6 : *Disolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes.* Item notatur crudelitas eorum qui imponunt onera, contra illud I Joan. v, 3 : *Quia mandata Dei levia sunt. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve :* supra XI, 29. Item notatur eorum indiscretio : quia si forti grave imponerent, non esset magnum ; sed debilibus imponunt onera importabilia. Illud enim non potest portari, quod superat vires portantis. In Actor. XV, 10 *Hoc est onus quod nec nos nec patres nostri portare potuimus.* Item notatur eorum nimia severitas : quia si imponerent onus et darent indulgentiam, adhuc sufficeret ; sed ex quadam violentia præcipiunt[2]. *Imponunt in humeris hominum :* unde excedunt in dicendo. Item excedunt in non faciendo : quia sunt aliqui homines qui non volunt perficere totum, tamen volunt aliquid perficere. Item sunt aliqui qui[3] etsi nolunt facere aliquod difficile, volunt tamen aliquid leve. Item aliqui sunt qui etsi non faciunt, habent tamen voluntatem faciendi. Sed qui nihil istorum vult, in malitia superexcedit : unde dicit : *Digito autem suo nolunt ea movere* ; unde non solum non faciebant, sed nolebant ea saltem digito suo movere, idest ea inchoare. Item nec etiam levia facere, quæ per digitum significantur. Ideo debetis facere quæ docent, sed non sequendi sunt quo ad onera, quia nec minimum faciunt. Chrysostomus dicit ; Tales sunt qui magna dicunt, et parva faciunt : et tales sunt similes exactoribus tributorum, qui aliis magna faciunt solvere plus quam tributa exigant, ipsi autem sui nihil solvunt. Non te videam magna docentem, sed parva facientem. Unde magis parcet tibi Dominus si declinas ad misericordiam, quam ad severitatem.

Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus. Hic intentionem proponit ; et facit duo. Primo aperit eorum intentionem ; secundo monet discipulos ad eorum vitationem. Et primo intentionem proponit ; secundo exponit, ibi, *Dilatant enim phylacteria sua etc.* Quæ est ratio quare dicunt et non faciunt? Quia sunt incorrigibiles. Causa autem quare homo sit difficilis ad corrigendum, vel incorrigibilis, est quærere gloriam propriam : unde Chrysostomus : Tolle gloriam inanem de clero, et sine labore alia omnia vitia resecabis. Unde ab isto incipit, dicens : *Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus.* Joan. XII, 43 : *Dilexerunt gloriam hominum magis quam gloriam Dei.* Unde dicit : *Omnia vero opera sua faciunt*, quia

[1] Al. : « lavarent. »
[2] Al. : « præceperunt. »
[3] Al. deest : « qui. »

non solum unum, sed omnia, *ut videantur ab hominibus :* contra illud quod dicitur supra VI, 16 : *Nolite fieri sicut hypocritæ ;* ibid. 16 : *Nolite ergo assimilari eis.* Sequitur expositio : *Dilatant enim phylacteria sua etc.* Et facit duo. Primo dicit quod faciunt ; secundo quod requirunt : *Amant enim primos recubitus in cœnis etc.* Quid faciunt? Onerosa non faciunt, sed aliqua quæ exterius patent, bene faciunt. Unde Bernardus : Portant vestes sanctitatis, et hoc non est onerosum, quod ostendebant in phylacteriis et in fimbriis. Dicitur enim Deut. VI, 8 : *Ligabis ea in manu tua*[1] *et ante oculos tuos.* In manu, idest in completione operis, et ante oculos tuos, idest in consideratione tua. Ideo isti volentes gloriam, ut viderentur zelatores mandatorum Dei, scribebant mandata in cedula, et ponebant ante oculos, et illud phylacteria vocabant ; et dilatabant magis ista, ut magis viderentur ab hominibus : unde dicitur : *Dilatant enim phylacteria sua.* Item de fimbriis legitur Numer. XV, quod [2] præcepit Dominus ut facerent fimbrias, quia voluit ut discerneretur populus Judaicus ab aliis populis. Et isti ut magis ostenderent se religiosos, magnificabant fimbrias, et alligabant spinas, ut viderentur se pungere, ut recordarentur se esse Judæos. Non ergo exhibent nisi exteriora. Supra, VII, 13 : *Veniunt ad vos in vestimentis ovium.* Et quid requirunt? *Ut videantur ab hominibus.* Hæc autem gloria in tribus ostenditur. In primatu, in reverentia exhibita, et in laude nominis[3] : qui enim quærit gloriam quærit unum istorum, vel omnia. Isti autem quærebant primatum in loco sacro, et in loco communi : unde in loco communi dicit : *Amant autem primos recubitus in cœnis* : volebant enim sedere in capite mensarum, contra illud Luc. XIV, 8 : *Cum invitatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco.* Et dicit, *Amant*, quia non reprehenditur auctoritas, sed inordinatas appetitus. Quidam enim sunt in primo loco corporaliter, qui tamen in corde sedent in novissimo ; et e converso aliquis sedet in novissimo loco ut dicatur : Vide, ille est humilis, et sic etc., sed in primo in corde[4], quia inde quærit gloriam. Item quærunt primatum in loco sacro, quia in Ecclesia : unde dicit : *Et primas cathedras in synagogis* : contra illud Eccl. VII, 4 : *Noli quærere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris.* Item appetunt reverentiam : unde dicit : *Et salutationes in foro ;* idest, ut salutentur et honorentur ab hominibus, ut amoveatur capucium coram ipsis, et flectantur genua ante eos ; et appetunt *vocari ab hominibus rabbi :* idest, quod laudentur ut magistri. Origenes refert illud ad illos qui dignitates appetunt in Ecclesiis : est enim quædam dignitas archidiaconorum, diaconorum, sacerdotum, episcoporum. Diaconi sunt ut præsint mensis, Act. VI, unde illi appetunt primos recubitus, qui appetunt locum diaconorum. Item cathedra proprie sacerdotum est ; ideo illi amant cathedras qui amant locum sacerdotum. Qui autem debent esse magistri, sunt proprie episcopi ; unde illi volunt vocari rabbi, qui amant esse episcopi.

Vos autem nolite vocari rabbi. In parte ista arcet ab imitatione gloriæ : secundo invitat ad humilitatem, ibi, *Qui major est vestrum, erit minister vester.* Notandum autem, quod qui primatum habet, debet instruere et gubernare ; quorum primum est proprium magistri, secundum patrum ; et ideo primo prohibet inanem gloriam quantum ad utrumque. Secundum ibi, *Et patrem nolite vocare vobis super terram.* Circa primum primo ponit documentum ; secundo rationem assignat. Dicit ergo : *Vos autem nolite vocari rabbi* : Contra quod est illud I ad Tim. V, 17 : *Qui bene præsunt presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina.* Potest dici *Nolite ;* idest, non ambiatis : et subjungit rationem : *Unus est enim magister vester etc*, scilicet Deus. Psal. LXXXIV, 9 : Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.

Sed quid vult dicere? Dicendum, quod ille proprie dicitur magister qui doctri-

[1] Al. : « ligabis in manu tua. »
[2] Al. deest : « quod. »
[3] Al. : « et reverentia exhibita in laude nominis. »
[4] Al. : « sed in primo corde. »

nam habet a se, non ille qui traditam a alio aliis dispergit : et sic solum unus est magister, scilicet Deus, qui proprie doctrinam habet ; sed ministerio multi sunt magistri, Si quæris auctoritatem, quæris quæ Dei sunt ; sed si ministerium, quæris quod humilitatis est : unde subditur : *Qui major est vestrum, erit minister vester;* reputabit[1] se ministrum. Chrysostomus dicit, quod sicut unus est Deus per naturam, multi per participationem ; sic etiam unus magister est naturaliter, multi ministerialiter.

Sed quomodo potest homo scire quod a se non habeat doctrinam? Patet, quia sic esset in ejus voluntate dare doctrinam cui vellet : sed non potest : immo solius Dei est, qui interius cor illuminat. Et est exemplum manifestum in sanitate : quia medicus sanat, quia aliqua exterius ministrat ; sed natura principaliter sanat, medicus vero quædam adjuvamenta ministrat ; et sanat medicus sicut natura, reducendo scilicet ad medium. Sic est de scientia, quia principium est nobis a natura, scilicet intellectus : unus qui docet adhibet quædam auxilia doctrinæ, sicut medicus ad sanitatem, sed solus Deus operatur in intellectu : unde *unus est magister vester :* unde non debetis vocari magister.

Item ostendit quod non ament auctoritatem patris : *Vos autem omnes fratres estis :* et hoc ostendit ex æquali conditione. In magisterio non fecit differentiam in qualite conditionis, sed in paternitate conditionem apponit, unde dicit : *Vos omnes fratres estis* : quia a me patre. Malach. ult. 5 : *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam :* et post : *et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum.* Item estis filii mei per regenerationem. I Pet. I, 3 : *Qui regeneravit nos in spem vivam resurectionem Jesu Christi.* Unde unus non habet auctoritatem super alium. Et sequitur : *Et patrem nolite vocare vobis super terram :* quia enim estis filii patris superni, ideo non debetis habere patrem in terris. Ille proprie dicitur patrem habere in terris qui hereditatem quærit in terris ; et ille habet patrem in cœlis qui hereditatem quærit in cœlis. I Petr. I, 4 : *Qui regeneravit nos in hereditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcessibilem, conservatam in cœlis.*

Quare ergo in monasteriis majores dicuntur patres? Dicendum, quod est quantum ad auctoritatem. Eph. III, 4 : *Potestis intelligere prudentiam meam in ministro Christi etc.*

Unus enim est pater vester. Supra 6, 9 : *Pater noster qui es in cœlis* Item *nec vocemini magistri, quia magisier vester unus est Christus.* Unde Christus magisterium sibi attribuit, quia Christus Verbum est : et ideo ipsius est docere, quia nullus docet nisi per verbum. Item est magister quantum ad naturam humanam quia missus est ut doceret. Joan. I, 18 : *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ille nobis enarravit* Item. ibid. XIII, 13 ; *Vos vocatis me Magister et Domine.*

Qui major est vestrum, erit minister vester. Postquam retraxit a superbia, hortatur ad humilitatem : et primo ponit hortationem, secundo assignat rationem. Et hoc potest sic continuari. Chrysostomus : Vos non debetis patres vocari, nec magistri : unde hoc non debetis ambire, sed magis humilitatem. Unde *qui major est vestrum, erit minister vester ;* idest debet se exhibere ministrum. Unde I Corinth. IV, 1 : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Vel aliter : ita dixerat : *Nolite vocari rabbi :* Unde dicerent ei : Vis quod non sit prælatio in terra? Dicit Dominus : Hoc non volo, sed volo quod qui major est vestrum : sit sinister vester ; idest, non se existimet ut superiorem, sed ut ministrum. II Corinth. IV, 5 : *Nos autem servos vestros per Jesum.* Et hoc est quod dicitur Luc. XXII, 27 : *Quis major est, qui ministrat, an qui recumbit? etc.* Deinde assignat rationem : *Qui autem se exaltaverit humiliabitur, et qui se humiliaverit*[2] *exaltabitur.* Unde in cantico Virginis, Luc. I, 52 : *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.*

2. Postquam instruxit discipulos et turbas de cautela quam habere debebant

[1] Al. : « reputabat. »

[2] Al. : « *humiliat.* »

super doctrina Judæorum ; hic convertit sermonem ad scribas, increpando eos. Primo increpat de simulatione religionis, cum irreligiosi essent ; secundo de simulatione puritatis, cum impuri essent ; tertio de simulatione pietatis, cum impii essent. Secundo ibi, *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ qui mundatis quod deforis est calicis etc.* Tertia ibi, *Væ vobis qui ædificatis sepulcra prophetarum etc.* In his quæ ad religionem spectant, quædam a sacerdotibus debentur populo, quædam e converso. Primo ergo ponit malitiam eorum in his quæ a sacerdotibus ; secundo in his quæ a populo, ibi, *Væ qui dicitis : Quicumque juraverit etc.* Sacerdos debet subdito jam converso aliquid, et aliquid non converso. Non converso, ut convertat ipsum : converso doctrinam. Malach. II, 7 : *Labia sacerdotis docent sapientiam.* Item debet ei suffragia. Ad Hebr. x, 1 : *Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum.* Et isti mala agebant in utroque : unde primo arguit eos de primo ; secundo de secundo, ibi, *Væ vobis qui comeditis domus viduarum etc.* In istis omnibus increpationibus designat se esse Filium ejus qui veterem legem dedit. Deuter. XVI, et XVIII, dantur maledictiones qui in lege non remanserit, et post dantur benedictiones. Sed quia venerat ut solveret maledicta legis, ideo primo datæ sunt superius benedictiones, ubi dictum est supra v, 3, 4 : *Beati pauperes, Beati mites etc.* Circa finem vero suæ doctrinæ dat maledictionem. Ideo male reprehendunt qui reprehendunt veterem legem propter hoc quod ibi continebantur maledictiones : quia sicut in veteri lege, ita et in nova. Sicut enim in lege non maledicebantur nisi qui legem præteribant, sic nec hic : Prov. III, 2 : *Disciplinam Domini non abjicias.*

Sed quid est quod dicit : *Qui clauditis regnum cælorum ante homines ?* Regnum cælorum dicitur beatitudo vitæ æternæ. Supra v, 20 : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Item sacra Scriptura dicitur regnum. Supra XXI, 43 : *Auferetur a vobis regnum Dei*, idest intellectus sacræ Scripturæ. Ad utrumque regnum Christus ostium est. Joan. x, 9 : *Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet.* Quid est ergo claudere regnum, nisi quod isti claudebant per malam doctrinam et malam vitam ? Non clauditur nisi quod apertum est. Doctrinæ de Christo apertæ erant ; sed isti claudebant : quia obscuras eas faciebant. Habetur Isa. XXXV, 5 : *Dominus ipse veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt.* Quando Dominus faciebat ista miracula, aperta erat hæc Scriptura, sed ipsi claudebant dicentes : *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia :* Luc. XI, 15 : Item ipsi claudebant per malam vitam, quando per malum exemplum inducebant ad peccandum. Psal. I, 1 : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Ille proprie in cathedra pestilentiæ sedet qui officium docendi accipit, et per malam vitam populum corrumpit. Per injustam etiam sententiam judex hominem perimit, tamen injustam sententam in vanum projicit. Data est enim potestas ligandi et solvendi ad ædificationem, non ad destructionem. Unde potest eis dici : *Væ vobis... quia clauditis regnum cælorum ante homines.* Item quicumque impedit introitum ad regnum, non est dubium quin male agat ; unde sequitur : *Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare ;* idest, alios converti. Unde Malach. II, 8 : *Recessistis a via et scandalizastis plurimos.*

Væ vobis... qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes. Hoc est secundum væ, in quo tangitur simulatio quantum ad orationem. Et primo arguit de voracitate, cum dicit : *Qui comeditis domo viduarum :* quia quicquid faciebant, totum ad gulam retorquebant, ita quod eis convenit illud II Mach. VI quod totum templum luxuriis et comessationibus erat plenum. *Domos viduarum*, idest facultates viduarum. Sed quare magis domos viduarum quam aliorum ? Ratio est, quia magis intendunt seducere mulieres ; quia viri sapientiores sunt et dis-

cretiores, nec ita cito decipiuntur. Item mulieres habent affectum magis proclivem ad largiendum. I ad Tim. ii, 10 : *Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per bona opera.* Item *domos viduarum :* quia mulier quæ habet virum, habet eum ut caput, et ut consiliarium ; ideo non ita decipitur. Item conjugata non habet potestatem domus suæ, sed vidua habet : ideo magis potest dare quam conjugata ; et ideo magis faciebant quæstum circa eas quam circa alias, cum magis esset eis dandum : unde bene convenit eis illud Ps. xcv, 6 : *Viduam et advenam interfecerunt.* Et hoc in oratione : *Orationes longas orantes*, propter simulationem sanctitatis ; et sic retorquebant orationem ad quæstum, et quæstum ad gloriam : unde reprehendi poterant, quia gulosi, quia deprædatores, item quia simulabant sanctitatem : et ideo sequitur : *Et propter hoc amplius accipietis judicium :* idest, amplius peccatis. Et quare ? Quia si aliquis rapit per arma diaboli, peccat ; et si per arma Dei, peccat dupliciter, quia peccat contra Deum, et contra proximum. Vel *amplius accipietis judicium :* quia accipitis ab eis quibus debebatis dare. Vel *amplius*, sicut habetur Luc. xii, 47 : *Servus sciens voluntatem Domini et non faciens, vapulabit plagis multis.*

Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum. Et hoc dupliciter exponitur : ut referatur ad tempus post Christum, et ante Christum. Si ad tempus post, sic loquitur futura et præsentia. Prævidit enim quod per totum mundum Judæi essent dispergendi, et quod converterent ad legem suam, et perverterent a Christo quos possent : et ideo dicitur : *Circuitis mare et aridam etc.* Dicuntur proselyti qui convertuntur a gentibus ad fidem eorum, vel a Christanis : et quia[1] prævidebat istos aliquos ad fidem suam conversuros de Christianis ; ideo hoc dicit : et dicit, *Unum*, quia paucissimi conversi sunt. Ideo intrarunt illam maledictionem, quæ habetur Oseæ ix, 10 : *Quasi uvas in deserto inveni Israel. Et cum factus fuerit*, scilicet Judæus, *facitis eum filium gehennæ duplo quam vos :* quia est primo Gentilis, et post Judæus : et tunc habet[2] duplicia peccata, scilicet gentilitatis, et Judæorum : quia cum sit Judæus, fit particeps[3] occisionis Christi. Si autem fuerit Christianus, et post Judæus, efficitur in duplo pejor : quia maculat donum Spiritus sancti quod acceperat in sacramentis. Item particeps fit peccatorum Judæorum. Joan. viii, 44 : *Vox ex patre diabolo estis.* Potest etiam referri ad tempus ante Christum, quia ante Christum convertebant aliquos ad fidem suam. Et hoc patet, quia quilibet diligit magis se quam alium : ergo si converterent alios propter salutem animæ, magis deberent de sui ipsius salute curare ; sed non curabant, sed hoc faciebant totum propter quæstum, quia volebant quod oblationes argumentarentur : unde futilis[4] erat doctrina eorum. *Et cum factus fuerit, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos :* quia primo convertebatur ad Judaismum, et scandalizabatur, et sic post[5] iterato convertebatur. Unde II Pet. ii, 21 : *Melius est viam justitiæ non agnoscere, quam post agnitam regredi.* Item aliter. Antequam esset Judæus, abstinebat a malis, saltem propter laudem hominum ; sed post, non : unde ad Rom. ii, 14 : *Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, hujusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex.* Unde accipiebant exemplum a malis.

Væ vobis duces cæci. In hoc ostendit quomodo sunt simulatores sanctitatis in his quæ prælatis debentur. Et primo de oblationibus ; secundo de decimis, ibi, *Væ vobis... qui decimatis mentham etc.* Videte : primo ponit traditionem eorum ; secundo arguit tribus rationibus. Prima pars, ubi ponitur traditio cum ratione, habet duas partes. Secunda ibi, *Et quicumque juraverit in altari etc.* Isti totam religionem trahebant ad quæstum, ut traherent homines ad offerendum. In templo erat multum aurum positum : unde

[1] Al. : « et ideo. »
[2] Al. omittitur : « habet. »
[3] Al. : « cum sunt Judæi, fiunt participes. »
[4] Al. : « subtilis. »
[5] Al. : « si post. »

dicebant, quod[1] si aliquis juraret per templum, nihil debebat ; sed qui jurabat per aurum, obligabat se ad tantum pro quo jurabat. Item secunda traditio erat, quod erat ibi altare, et offerebantur multa super altare : unde dicebant quod qui jurabat per altare, nihil solvebat ; qui autem per oblationem, obligabat se ad valorem oblationis. Et quare? Ut lucrarentur ex pœnis, et ut elevarent per sanctitatem oblationem, et ut incitarentur homines ad magis offerendum. Et primo ponit primam partem ; secundo secundam. Circa primum duo facit. Primo proponit traditionem ; secundo improbationem, ibi, *Stulti et cæci etc*. Dicit ergo : *Væ vobis duces cæci etc*. Item habetur supra xv, 14 : *Cæci sunt, et duces cæcorum.* Isa. LVI, 10 : *Speculatores ejus cæci omnes. Qui dicitis : Quicumque juraverit per templum Dei, nihil est ;* quia impossibile est quod istud aliud templum faciat : *qui autem juraverit in auro templi*, idest per aurum, *debitor est*, scilicet illius auri. Consequenter ponit improbationem : *Stulti et cæci : quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum ?* Constat quod illud quod est in templo, ratione templi sanctum est : unde qui aliquid in templo furatur, sacrilegium committit : unde majus est jurare per templum quam per aurum. Chrysostomus : Contra quosdam qui dicunt quod jurare per Deum, nihil est. Unde qui jurant per Deum, credunt nihil jurare : sed cum jurant[2] per sancta Dei Evangelia, credunt magnum esse. Unde potest eis dicit : Quid majus est, Deus[3] vel Evangelium? Constat quod Deus ; et hoc verum est simpliciter ; secus cum aliqua circumstantia additur quæ aggravat peccatum : quia qui jurat per sancta Evangelia Dei, juravit cum quadam deliberatione et solemnitate ; et ideo gravius peccat. Deinde ponit secundam partem traditionis : *Et quicumque juraverit in altari, nihil est ; qui autem juraverit in dono quod est super illud, debet.* Tunc ponit reprobationem : *Cæci, quid majus est, donum, an altare quod sanctificat donum ?* Non enim sanctificatur donum nisi per altare. *Qui ergo juraverit in altari, jurat in eo, et in omnibus quæ super illud sunt.* Hic ponit aliam rationem. Templum continet aurum, et non e converso ; similiter altare continet donum, et non e converso : unde qui jurat per templum, jurat per aurum quod est in templo ; et qui jurat in altari, idest per altare, jurat per id quod est in eo. Item sequitur alia ratio : *Et qui juraverit in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in ipso.* Isti dicebant : Qui jurat in templo, nihil jurat. Sed ipse vult ostendere, quod qui jurat per templum, jurat per Deum : quia non jurat per templum nisi sanctificatum ; et non est sanctificatum nisi Deo : ergo qui jurat per templum, jurat per Deum. Deinde ponitur alia ratio : *Et qui jurat cœlo*, idest per cœlum, non jurat per eum nisi quia thronus Dei, et quia manifestatur ibi potentia Dei : unde *qui in cœlo jurat, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum.* Psal. x, 5 : *Deus in templo sancto suo : Dominus, in cœlo sedes ejus.* Et istud inducitur ibi secundum similitudinem. Sed mystice, secundum Origenem[4], facit mentionem de templo, de auro, et de altari, in quibus significatur vita contemplativa et gloriosa. Per aurum contemplativa significatur, per quod significatur subtilis sensus excogitatus ipsius Scripturæ : quia quantumcumque videatur rationabilis, nihil est nisi sit in templo, idest nisi confirmetur in sacra Scriptura. Per altare signatur cor, in quo debet esse ignis devotionis. Levit. VI, 12 : *Ignis in altari meo non deficiet.* Per oblationes servitia, et oblationes, quæ nisi a corde sancto vel ab altari sancto exeant, non possunt valere. Supra VI, 22 : *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.* Per thronum vita gloriosa signatur. Ibi Deus est qui est excedens universa. Vel per altare et templum intelligimus Christum : ipse enim se nominat templum ; Joan. II, 29 : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus reædificabo illud.* Item dicitur altare, ad Heb. ult. 10 : *Ha-*

[1] Al. deest : « quod. »
[2] Al. : « sed jurant. »
[3] Al. : « vel Deus. »
[4] Al. : « sed secundum ministerium Origenis. »

bemus altare, de quo edere non habent potestatem qui in tabernaculo deserviunt. Unde quicquid boni facimus, nisi sit in templo hoc, idest Christo, sanctificatum. non valet : unde totum contemptibile est nisi referatur ad Christum.

Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham et anethum et cyminum. Hic reprehendit eos de decimis ; et tria facit. Primo ponit eorum consuetudinem ; secundo inducit doctrinam ; tertio ponit quamdam similitudinem. Secunda ibi, *Hæc*[1] *oportuit facere.* Tertia ibi, *Duces cæci, excolantes calicem etc.* Unde dicit : *Væ vobis Scribæ et Pharisæi :* et superaddit, *hypocritæ*, quia principalis intentio erat simulatio : *qui decimatis mentham, anethum, et cyminum.* Potest intelligi, vel decimas datis, vel qui decimas exigitis : unde plurimi erant sacerdotes et levitæ, ad quos pertinebat decimas exigere, quæ eis debebantur, ut habetur Num. XVIII, et Deut. XIV : ideo diligentissimi erant ad exigendum, ideo usque ad minima exigebant, ut de cymino et anetho. *Et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, misericordiam, et fidem.* Quædam enim debebantur sacerdotibus propter se, ut decimæ ex quibus debebant vivere ; ad[2] quædam vero tenebantur propter Deum, ut facere judicium et misericordiam : unde Dominus ab eis ista requirebat, scilicet judicium et misericordiam. Psal. C, 4 : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine.* Item vult fidem propter gloriam suam : unde illa ad quæ tenebantur propter Deum, non curabant: unde dicit· *Et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, misericordiam, et fidem.* Sed de decimis ad quæ tenebantur propter se, bene curabant, secundum illud Phil. II, 2 : *Omnes quærunt quæ sua sunt, non quæ Dei.* E contrario facit caritas, quæ *non quærit quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi :* I Cor. XIII, 5. Item potest dici : Væ vobis qui decimas datis, quia datis de minimis, de mentha, et cymino, et hujusmodi, et hoc ut appareatis religiosi ; sed de interioribus non curatis, quia nec misericordiam nec judicium nec fidem diligitis. Supra XII, 7 : *Si sciretis quid est, Misericordiam volo et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes.* Origenes dicit, quod per mentham et cyminum etc., possunt quædam intelligi, quæ ad honestatem religionis pertinent : unde misericordia, judicium et fides sunt sicut cibi, alia vero minima sunt sicut condimentum : unde sicut faciebant majorem vim in condimento suo in parando cibum quam in cibo, sic et isti magis faciebant vim in hoc quod flecteretur genu coram eis quam in eis quæ ad Deum pertinebant.

Hæc oportuit facere, et illa non omittere. Quia dixerat, *Væ vobis qui decimatis*, posset aliquis dicere, quod prohiberet Dominus dare decimas : ideo[3] dicit quod immo, cum dicit : *Hæc oportuit facere, et illa non omittere ;* quasi dicat : Non peccatis[4] in istis, sed in omittendo ea ad quæ magis tenemini : ideo et *hæc oportuit facere,* idest decimas exigere, *et illa*, scilicet judicium, justitiam, et fidem, *non omittere.*

Sed hic potest esse quæstio de decimis. Videtur Dominus ponere necessitatem solvendi decimas : unde in toto novo testamento non ita expresse fit mentio sicut hic. Sed numquid ex præcepto legis habetur ? Non : quia in lege quædam moralia continentur, quædam cæremonialia, quædam judicialia. Moralia per omne tempus servanda sunt, et ab omnibus · cæremonalia a certis hominibus et certis temporibus, ut circumcisio ; hæc erant solum in figura : item quædam judicialia, ut si quis furaretur ovem, reddat quadruplum : ideo quæritur de decimis, utrum decimæ sint præceptum morale. Et videtur quod non : quia moralia sunt de lege naturali. Illud autem solum est de lege naturali quod ratio naturalis suadet ; sed non plus suadet dare decimam quam nonam vel undecimam etc.: ergo non est de jure naturali. Item si decimæ sint cæremoniales, ergo peccant qui solvunt eas.

Ad hoc dixerunt qui ante nos fuerunt,

[1] Al. : « *et hoc.* »
[2] Al. omittitur : « ad. »
[3] Al. : « immo. »
[4] Al. : « peccastis. »

quod quædam sunt pure moralia, quædam pure cæremonialia, quædam habent aliquid de morali et aliquid de cæremoniali. *Non occides*, pure morale est. Similiter, *Dominum Deum tuum adorabis etc.* Si dicas : *Quartadecima luna ad vesperam offeres agnum :* istud pure cæremoniale est. Sed si dicitur : *Memento quod diem sabbati sanctifices :* aliquid habet naturale vel morale, et aliquid cæremoniale. Morale, scilicet quod ratio naturalis suggerit, scilicet quod habeat aliquod tempus ad quod vacat, vel in quo vacet ad orandum Deum. Sed quod die sabbati vel dominico, etc., judiciale est : unde dicunt quod præceptum de decimis partim cæremoniale est, partim morale. Sunt enim ad sustentationem pauperum, et eorum qui vacant servitio Dei, vel prædicationi : qui enim servit communitati, convenit[1] ei de communitate vivere ; et hoc est de jure naturali. Sed quod decimam partem, hoc est cæremoniale.

Sed numquid tenentur modo? Dico quod determinatio ad quemlibet principem qui habet potestatem legem constituendi, pertinet : unde in potestate Ecclesiæ est constituere vel decimam, vel nonam, vel hujusmodi : unde tenentur, non quia sit de jure naturali, sed ex constitutione Ecclesiæ.

Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. In parte ista ponit similitudinem : unde dicit, *Excolantes culicem.* Qui excolat cum difficultate transglutit : unde vult dicere, quod magnam curam ponunt in minimis, et parvam in magnis. Vel per culicem peccata minima intelliguntur, per camelum grandia : unde faciunt vim in parvis peccatis ; et hoc est quod dicit : *Camelum autem transglutientes.*

Væ vobis Scribæ et Pharisæi, qui mundatis quod deforis est calicis et paropsidis. Supra Dominus increpuit Pharisæos de simulatione quam exterius prætendebant, quam non habebant in corde, sed ad quæstum retorquebant ; hic de simulatione puritatis quam exterius ostendebant. Et hic primo quantum ad appetitum temporalium bonorum, vel quantum ad peccata carnalia ; secundo quantum ad spiritualia. Et primo agit de primo ; secundo de secundo, ibi, *Væ vobis... quia similes estis sepulcris dealbatis.* Circa primum duo facit : primo enim arguit eorum simulationem ; secundo proponit sacram doctrinam, ibi, *Pharisæe cæce etc.* Dicit ergo : *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis etc.* Notate quod istud potest intelligi dupliciter. Uno modo quod sit locutio propria ; et vult tangere morem Pharisæorum, qui ponebant magnam curiositatem in mundando exteriora, ut habetur supra VII, quia servabant munditiam urceorum et vasorum : unde *væ vobis*, qui magnam solicitudinem imponitis in mundando vasa, sed non corda : unde sequitur : *Intus autem,* idest in corde, *pleni estis rapina et immunditia.* Hieronymus vult quod sit figurativa locutio : unde vult quod intelligatur munditia omnis quæ foris ostenditur. In paropside cibus ministratur, in calice potus. Homo autem paropsis[2] dicitur. Cibus autem in quo Deus delectatur, sunt bona opera quæ facit. Joan. IV, 34 : *Cibus meus est ut faciam voluntatem Patris mei.* Constat quod usus calicis, et paropsidis non est in superficie exteriori, sed interiori. Ille ergo mundat calicem exterius qui parat corpus suum exterius. Vos autem estis hujusmodi : *Intus autem pleni estis rapina et immunditia.* Et duo ponit, rapinam et immunditiam ; quia duo sunt genera peccatorum : carnalia quæ consummantur in delectatione carnis, ut gula et luxuria ; alia quæ in delectatione spiritus, ut superbia et avaritia : quia avaritia quantum ad objectum, se tenet cum peccato carnali ; quantum ad completionem, quia completur in delectatione mentis, scilicet in cupiditate pecuniæ, se tenet cum spirituali : unde reprehendit avaritiam, cum dicit, *Rapina.* Rapina autem proprie est quando accipitur alienum ; sic proprie avarus detinet alienum : unde opponitur justitiæ. Isa.

[1] Al. : « qui enim servit communitati Dei, convenit etc. »

[2] Al. : « paropsidis. »

III, 34 : *Rapina pauperum in domo vestra.* Item *pleni immunditia*, quantum ad gulam et luxuriam. Anima redditur impura per passionem ; nulla autem passio ita deprimit rationem, sicut gula et luxuria. Eph. v, 3 : *Fornicatio et immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.*

Tunc reducit ad sanam doctrinam : *Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis.* Tota puritas exterior est a puritate interiori, ut habetur supra VI, 22 : *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.* Ideo docet quod mundet cor ; et sic erit totum mundum : unde dicit : *Pharisæe cæce etc.* Sapien. II, 21 : *Excæcavit eos malitia eorum : munda quod interius est :* quia quodcumque fiat exterius, dummodo fiat ex bona voluntate, totum bonum est. Proverb. IV, 23 : *Omni diligentia serva cor tuum.* Item potest intelligi intellectus sacræ Scripturæ. Eccli. XV, 3 : *Cibavit eum pane vitæ et intellectus :* in quo propinatur sapientia. Panis sapientiæ est verbum vitæ : unde quidam volunt ornare verbum exterius, et de sapientia non curant. Et isti mundant quod deforis est.

Væ vobis... quia similes estis sepulcris dealbatis. Hic arguit eos quantum ad peccata spiritualia : et primo ponit similitudinem, secundo exponit. Sepulcrum dicitur ubi mortuum corpus quiescit. Mortua corpora sanctorum templum Dei sunt, in quibus Deus habitat. I Corinth. III, 17 : *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Corpus est habitaculum animæ, et anima est thronus Dei ; ita sicut corpus est habitaculum animæ, ita anima Dei. Psal. x, 5 : *Dominus in templo sancto suo etc.* Corpus vero peccatoris est sepulcrum, quia mortuum continet, quia anima per peccatum moritur ; ideo mali sepulcrum dicuntur. Psal. XIII, 3 : *Sepulcrum patens est guttur eorum.* In sepulcro est corpus mortuum intus, tantum aliquando exterius est aliqua imago, quæ videtur in facie vivere. Apocal. III, 1 : *Nomen habes quod vivas, et mortuus es.* Et ideo dicit : *Quæ foris apparent speciosa*, propter decorem exterius appositum, *intus autem plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia*, idest omni putredine, et omni immunditia. Post hoc exponit : *Sic et vos foris quidem apparetis hominibus justi ;* idest, homines vos judicant justos ; *intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate.* Comprehendit peccata carnalia, avaritiam et gulam, sicut dictum est supra, sub qua vana gloria continetur. Joan. XII, 43 : *Dilexerunt magis gloriam suam quam Dei.* Item sub iniquitate, omnia peccata spiritualia.

Tunc cum dicit, *Væ vobis... qui ædificatis sepulcra prophetarum*, arguit eos de simulatione pietatis ; et duo facit. Primo ponit simulationem eorum ; secundo crudelitatem, ibi, *Itaque testimonio estis vobismetipsis etc.* Item simulant dupliciter : factis et verbis : unde primo redarguit eos de factis, secundo de verbis. Secundo ibi, *Et dicitis : Si fuissemus etc.* Dicit ergo : *Væ vobis qui ædificatis sepulcra prophetarum.*

Sed quid est ? Numquid ipsi male faciebant ? Nonne nos hoc bene facimus, qui corpora sanctorum in capsis argenteis et aureis ponimus ? Dicunt aliqui, quod non reprehenduntur de opere[1] sed de intentione : quia mala erat eorum intentio : faciebant enim ut memoria sceleris patrum suorum ad memoriam redigeretur hominum : unde consuetudo erat quod quando aliquod novum accidebat, quod fiebat aliquid ad memoriam illius : unde volebant quod audacia parentum, qui ausi fuerunt interficere prophetas, esset in memoriam omnium. Sed hæc expositio non consonat litteræ ; ideo aliter dicendum, quod non vituperantur propter hoc, sed quia non faciebant hoc nisi ut exterius ostenderent signa pietatis, sicut supra dicitur, quod decimabant mentham et cyminum.

Item *ornatis sepulcra justorum.* Ornabant sepulcra, et tamen habebant animum ad interficiendum propter simulationem. Similiter dicit Chrysostomus est temporibus nostris, quod si aliquis faciat multa bona, ornet sepulcra, manum ha-

[1] Al. : « reprehenduntur opera. »

beat largam, et hujusmodi, si in lapidibus ædificet, et intendat vanam gloriam, nec [1] ambulet in viis Domini ; non prodest ei. Item ostendebant verbo pietatem : *Et dicitis : Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum.* Commune est quod in factis aliorum omnes sunt judices austeri : unde si videmus aliquem peccantem, judicamus grande peccatum, nostrum autem peccatum attenuamus ; ideo isti filii malitiam patrum suorum cognoscebant, suam autem non. Supra VII, 5 : *Ejice primo trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.*

Tunc ponit crudelitatem eorum : et primo in generali ; secundo in speciali : et ponit pœnam temporalem, ibi, *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas.* Circa primum primo describit origenem ; secundo imitationem mali ; tertio minatur pœnam. Dicit : *Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt.*

Sed quid mali erat eis, quia non erat in potestate eorum ? Ideo videtur quod non debebat eis imputari. Videte : aliquando filius non imitatur [2] peccata patris, aliquando imitatur malitiam paternam. Si non sequitur malitiam paternam, non ei imputatur. Aliquando accidit quod habet bonum patrem et malam matrem, et e converso ; et sequitur bonitatem patris vel matris. Sed si uterque malus, raro accidit quin imitetur malitiam eorum. Et ratio est, quia filii malorum assuescunt malis [3] a principio, et ei quod assuescunt in juventute, fortius adhærent ; et ideo magis sunt proclives ad malum. Item parentes mali cum vident filios aliquod malum agere, non castigant eos : quare peccatum eorum aggravatur, ita quod peccata parentum redundant in filios. Exod. XX, 5 : *Ego sum Deus zelotes vindicans peccatum patrum in filios.* Ideo dicit : *Quia filii estis eorum*, qui habetis malitiam eorum. Sapien. III, 12 : *Nequissimi filii eorum.* Unde estis filii per imitationem ; et hoc est quod sequitur : *Implete mensuram patrum vestrorum.* Non est imperativum, sed nuntiativum : *Implete ;* idest, implebitis, quasi ut homo loqueretur ; idest interficietis me. Joan XIII, 27 : *Quod facis, fac citius.* Vel potest esse permissivum ; [4] idest, non impediemini per me ; idest, aliquando voluistis, sed non permisi, de cetero non impediam : ideo *implete mensuram patrum vestrorum.*

Sed quid est quod dicit, *Implete* ? Videndum, quod omnia quæ eveniunt, ex certo Dei judicio eveniunt. Sed in illo Dei judicio non statim solvitur pœna, donec totaliter exaggeretur, et veniat ad cumulum : unde quantum ad judicium Dei non adhuc erat impleta culpa eorum. Unde interfecerunt prophetas : et non est adhuc impleta culpa, sed in me complebitur. Ideo *implete mensuram patrum vestrorum.* Isa. XXVII, 8. *In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit, judicabis eam.* Vel *implete.* Patres peccaverunt, sed vos implete. Tunc aliquis implet quando pervenit ad tantum quantum patres sui. Ideo patres vestri occiderunt prophetas, et vos implete. Vel potest dici, quod illi peccaverunt servos interficiendo ; isti autem filium interficiendo : unde impleverunt nequitiam patrum. Sed Dominus voluntarie se obtulit, et non se opposuit. Item non improperat eis peccatum suum, sed solum suorum, quia boni pastoris est ut injuriam suorum reputet suam.

Tunc subjungit de pœna : *Serpentes, genimina viperarum etc.* Et videtur quod satis congrue loquitur de culpa. Serpens animal venenosum est, et occidit veneno suo : sic isti serpentes dicuntur, quia prophetas occiderunt. De vipera etiam dicitur quod pariendo moritur : unde fetus corrodit viscera matris : sic cum ipsi essent mali, vituperabant [5] patres. Unde vos tales *quomodo effugietis judicium gehennæ ?* Secundum judicium hominum evaditis, sed secundum judicium Dei quomodo evadetis ? [6]. Unde oportet habere cor mundum. Job XIX, 29 : *Fugite a facie gladii.*

[1] Al. : « non. »
[2] Al. : « filius etiam imitetur. »
[3] Al. : « mala. »
[4] Al. : « permissum. »
[5] Al. : « vituperabant. »
[6] Al. : « evaditis. »

2. In parte ista ponit crudelitatem eorum, et addit pœnam temporalem : et primo primum facit ; secundo pœnam addit. Et primo ponit beneficium ; secundo culpam ; tertio magnitudinem pœnæ. Unde dicit : *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas etc*. Et potest referri ad illud quod immediate sequitur, vel ad illud totum quod sequitur. Si ad totum, sic planiorem habet sensum. Ita dico quod estis impleturi, et quod estis serpentes etc. *Unde mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas, et ex illis occidetis :* quia tales estis qui occidere consuevistis. Vel aliter, ita quod ad totum referatur. Dominus vult quod judicium non solum sit justum, sed quod appareat justum, ut exempla alii accipiant. Unde si aliquis habeat bonum propositum, Dominus remunerat eum de bono proposito, et inde dat voluntatem exercendi opus bonum : sic e contrario cum aliquis habeat propositum malum, et sit plenus mala voluntate ; secundum quod dicitur Oseæ II, 6 : *Sepiam viam spinis :* excitat iram Dei, et ex ira Dei est ut manifestetur malitia sua. Ideo *mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas ; et vos occidetis*. Et dicit, *Ecce*, quia in promptu est, quia misit Apostolos : unde Actor. I, 8 : *Et eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ*.

Sed notate, quod in hoc quod dicit, *Mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas*, diversa dona Spiritus sancti significat. *Alii datur donum sapientiæ, alii genera linguarum etc.* I Corinth. XII, 10. Omnia ista dona habuerunt Apostoli. Habuerunt donum prophetiæ in dicendo futura. Joel. II, 28 : *Effundam de spiritu meo super omnes gentes, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ*. Item sapientiæ, quia omnia cognoscebant, Luc. XXI, 15 : *Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri*. Item fuerunt scribæ, quia intellectum Scripturæ habuerunt. Luc ult. 45 : *Aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas*.

Et quare hoc prædicit ? Ut discipuli cogitantes quod audierunt, facilius sustineant. Item ad convincendam malitiam eorum, quia sicut patres eorum prophetas occiderunt, sic isti Apostolos : unde, *Ex illis occidetis*, ut habetur Actor. XII, 2, quia *Herodes occidit Jacobum fratrem Joannis gladio, videns quia placeret Judæis*. Alii fuerunt crucifixi : unde, *Et crucifigetis* : hæc enim erat mors vilissima ; ideo hac morte occiderunt Christum, secundum illud Sap. II, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum*. *Et flagellabitis*. Actor. V, dicitur, quod cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu. *Et persequemini*. Istud manifestum est quo modo Paulum persecuti sunt. Et supra X, 23 : *Si persecuti fuerint vos in una civitate, fugite in aliam*.

Ulterius ponitur pœna, quæ quia videbatur gravis, ideo confirmat : *Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam*. Dicit : *Ut veniat super vos omnis sanguis justus a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ*. Quis sit iste Abel notum est, quia iste occisus est a Cain fratre suo. Sed de isto Zacharia, quis fuerit non habetur. Legitur quod tres fuerint Zachariæ. Quidam filius Barachiæ, qui fuit undecimus inter prophetas. Sed de isto non potest intelligi, quia non erat adhuc altare. Alius pater Joannis, et cujus fuerit filius non invenitur : sed dicit Chrysostomus, quod fuit occisus propter Christum, quia in templo erat locus virginum. Et dum sederet Virgo Maria in loco virginum, expellere voluerunt eam Judæi a loco ; quod prohibuit Zacharias, eam defendens ; et propter hoc occisus fuit. Alius dicitur filius Jojadæ, quem occidit Joas in atrio templi, ideo inter templum et altare : unde concordat locus, sed nomen dissonat. Sed tamen dicit Hieronymus, quod interpretatur benedictus Domini, et designatur sanctitas patris ejus Jojadæ sacerdotis. Et dicit quod ipse vidit Evangelium Nazarenorum, et ibi continebatur, *Filius Jojadæ*.

Sed quare sub isto Zacharia incipit, potest esse quæstio litteralis. Ratio autem videtur esse, quia etsi [1] præcedentia ma-

[1] Al. deest : « ratio autem videtur esse. »

gis frequentia, ista tamen inveniebantur in Scriptura. Vel aliter, quod Abel pastor, Jojadas sacerdos : ideo per istos duos significantur laici et clerici : unde omnis pœna pro occisione hominum veniet super vos. Vel aliter, quia quidam activi, quidam contemplativi : unde utrique signantur per istos.

Sed *Amen dico vobis, quod omnia venient super generationem istam.* Sed quomodo potest esse quod omnia veniant super generationem istam? Punitur ne unus pro alio? Ezech. XVIII, 20 : *Filius non portabit iniquitatem patris.* Quomodo ergo *super generationem istam?*

Hieronymus solvit : quod consuetum est in Scriptura quod tota generatio bonorum pro una generatione sumitur, de qua in Psal. CXI, 2 : *Generatio rectorum benedicetur.* De generatione malorum supra XII, 39 : *Generatio mala signum quærit.* Chrysostomus dicit sic. Aliqui peccant, sed Deus non statim vindicat : unde in Psal. VII, 12 : *Numquid irascitur per singulos dies?* Aliqui vero nunquam cum peccant corriguntur, sed in pejus mutantur. II ad Tim. III, 13 : *Mali autem homines et seductores in pejus proficient :* et tunc expectat Dominus donec compleatur malitia eorum. Unde isti, in quibus complebitur malitia, portant pondus totius quantum ad temporalem pœnam ; tamen quantum ad æternam, quilibet suam : unde tanta erit quod videbitur quod pro omnibus patiantur. Unde Exod. XXXII dicitur, quod istud peccatum servetur usque in diem ultionis. Sicut fuit plenitudo bonorum his qui credunt in Christum, sic plenitudo malorum his qui occiderunt Christum. Ideo dicit : *Venient omnia super generationem istam.* Sed quæ ista pœna? Destructio civitatis Hierusalem. Et quoniam intendit loqui de excidio civitatis, ideo convertit se ad civitatem, dicens : *Hierusalem, Hierusalem.* Et primo ponit delictum ; secundo commemorat beneficia ; tertio prænuntiat pœnam. Secunda ibi. *Quoties volui congregare filios tuos... et noluisti?* Tertia ibi, *Ecce relinquentur vobis domus vestra deserta.* Dicit ergo : *Hierusalem, Hierusalem :* et designat ista geminatio affectum miserantis : unde dicitur Luc. XIX, 41 : *quod videns civitatem flevit super eam. Quæ occidis prophetas.* Actor. VII, 52 : *Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri?* Et dicit, *Quæ occidis*, non quæ occidisti ; ideo adhuc in malitia perseverabant. Hæc est illa Hierusalem de qua habetur Ezech. V, 6 : *Ista est Hierusalem : in medio gentium posui eam, et in circuitu ejus terras, et contempsit judicia mea.* Possent se excusare : Non habuimus qui diceret nobis ; ideo dicit, *Et lapidas eos qui ad te missi sunt.* Unde misi prophetas et multa auxilia, et non cognovistis. *Quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?* Designatur in hoc perpetuitas divinitatis ejus, secundum quod ipse dicit. Joan. VIII, 58 : *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Unde ipse Christus misit prophetas, patriarchas, et Angelos ; quandocumque misit, voluit congregare etc. Illi congregantur qui ad Dominum convertuntur, quia in eo uniuntur peccatores ; disperguntur qui ab unitate separantur. Unde : *Volui congregare quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas.* Dicitur quod non est animal aliquod ita compatiens pullis[1] sicut gallina. Gallina defendit a milvo, et vitam exponit pro eis, et congregat sub alas. Sic Christus compatitur nobis : *Vere languores nostros ipse tulit :* Isa. LIII, 4. Item milvo, idest diabolo, se exposuit. Deuter. XXXI, 27 : *Adhuc vivente me et ingrediente vobiscum, semper contentiose egistis contra Dominum.*

Sed contra. Dominus voluit, et isti noluerunt : ergo prævaluit mala voluntas eorum voluntati Dei. Unde dicendum : Quoties volui, feci ; sed te invito feci cum feci : unde tua voluntas impedivit quod non facerem. Vel quod misit prophetas, signum fuit quod voluit congregare : *et noluisti.*

Tunc sequitur pœna : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Totus populus honorabatur propter Hierusalem, et Hierusalem propter templum ; ideo dicitur : *Relinquetur domus*, idest templum, vel

[1] Al. : « pupil. »

habitatio. Psalm. LXVIII, 23 : *Fiat habitatio eorum deserta*. Vel dicitur domus deserta quando caret proprio habitatore. Psal. x, 5 : *Dominus in templo sancto suo*. Unde dicitur relinquere per habitationem ; ideo *non videbitis me amodo etc.*, quia fui vobiscum per potentiam divinitatis, et post fui corporaliter ; sed recedam a vo bis. Sed jam *relinquetur domus vestra deserta, et non me videbitis amodo*, nec corporaliter, scilicet post passionem, nec spiritualiter.

Sed numquid est hoc verum, quod nulli Judæorum viderunt eum, cum tamen multi conversi fuerint ad eum ? Ideo dicit : *Donec dicatis : Benedictus qui venit in nomine Domini :* quia quando confitebimini, tunc videbitis per fidem. Vel aliter designat occulte secundum adventum. Videbant ipsum corpore, sed istam visionem non habebant usque ad secundum adventum ; in quo poteritis dicere, et recognoscetis, quod ego sum *benedictus qui venit in nomine Domini.*

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM

1. Et egressus Jesus de templo, ibat. Et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis : Videtis hæc omnia ? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes : Dic nobis, quando hæc erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi ? Et respondens Jesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat : multi enim venient in nomine meo, dicentes : Ego sum Christus : et multos seducent. Audituri enim estis prælia, et opiniones præliorum : videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri ; sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum ; et erunt pestilentiæ et fames et terræmotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabantur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem : et multi pseudoprophetæ surgent, et seducent multos : et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem hic salvus erit. Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus : et tunc veniet consummatio.

2. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto; qui legit intelligat. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes ; et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua; et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro ; sed propter electos breviabuntur dies illi.

3. Tunc si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus aut illic : nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis : Ecce in deserto est, nolite exire ; Ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente et paret usque in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis, Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur ; et tunc parebit signum Filii hominis in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa et majestate. Et mittet Angelos suos cum tuba et voce magna ; et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cœlorum usque ad terminos eorum. Ab arbore autem fici discite parabolam ; cum jam ramus ejus tener fuerit et folia nata scitis quia prope est æstas. Ita et vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in januis. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant. Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. De die autem illa et hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, nisi Pater solus. Sicut autem in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes, et nuptui tradentes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes : ita erit et adventus Filii hominis. Tunc duo erunt in agro ; unus assumetur, et unus relinquetur Duæ molentes in mola : una assumetur, et una relinquetur. Duo in lecto : unus assumetur, et unus relinquetur.

4. Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. Ideo et vos estote parati, quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est. Quis putas est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore ? Beatus ille servus, quem cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem. Amen dico vobis quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo : Moram facit dominus meus venire, et cœperit percutere conservos suos, manducet autem et bibat cum ebriosis : veniet dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua ignorat, et dividet

eum ; partemque ejus ponet cum hypocritis : illic erit fletus et siridor dentium.

1. Supra posita est multiplex provocatio Judæorum ; nunc ponitur præparatio per instructionem discipulorum Christi. Instruuntur autem de periculis. Et primo ponitur interrogatio discipulorum : secundo responsio Christi, ibi, *Et respondens Jesus dixit eis.* Circa primum duo. Primo ponitur occasio interrogationis ; secundo interrogatio, ibi, *Sedente autem eo super montem Oliveti etc.* Occasio fuit duplex. Prænuntiatio destructionis templi ; quam quidem prænuntianionem fecit facto et verbo, quia egressus est de templo. Supra cap. proximo : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta ;* et hoc ostendit, quia exivit : unde quia corporaliter exivit, ideo ostendit quia spiritualiter. Joan. VIII, 59 : *Jesus autem abscondit se et exivit de templo.* Cum peccator non vult corrigi, exit Dominus ab eo ; Thren. I, 6 : *Egressus est a filia Sion omnis decor ejus.* Tunc ponitur interrogatio, ibi, *Et accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes ;* secundo responsio, ibi, *ipse autem respondens etc.* Ita *ibat ;* sed tunc *accesserunt discipuli, ut ostenderent ædificationes templi,* ut videret quam pulchra est domus, quam decora : unde in alio loco, scilicet Marc. XIII, 1, habetur : *Vide quales lapides, et quales structuræ.*

Sed quærit Origenes : Nonne alias ibi fuerat, et nonne bene sciebat ? Solvit : quod non petebant ut eum docerent, vel quasi nesciret, sed ut remedium inveniret destructioni. Ita Christianus est templum Dei, ut habetur ad Philip. II ; discipuli autem sunt intercessores, ne destruatur templum hoc.

Tunc respondet Dominus : Videntur vobis ista magna. Isa. XXIII, 9 : *Dominus exercituum cogitavit hoc ut detraheret superbiam omnis gloriæ etc.* Unde subdit : *Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem.*

Est ne hoc verum ? Tempore Chrysostomi non adhuc totum evenerat, sed sperabatur quod veniret. Vel potest dici, quod non vult dicere nisi quod destrueretur. Vel dicendum, quod sicut secundum[1] Dei provisionem aliquando restauratum est templum, sic secundum Dei provisionem, incipiente confirmatione legis novæ, destructum est templum ne sacrificia fiant in templo ; unde si non fuisset destructum, multi facti Christiani cæremonias facerent, et ad templum redirent : unde dispensatione divina factum est ut destructum sit : et hoc habetur Luc. XXI, 6, ubi de templo dicitur : *Venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.* Sic etiam contingit quod aliquis ædificatus per bonas virtutes, si cadat per aliquod peccatum mortale, si negligens fuerit, et non solicitus, totaliter cadit, et destruitur. Psal. CXXXVI, 7 : *Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.* Unde vult dicere quod non solum templum, sed etiam pertinentia, quæ erant umbra, ut habetur ad Hebr. X, 1 : *Umbram habens lex futurorum bonorum.*

Posita occasione, ponitur interrogatio. Et debemus notare, quod exivit et ivit ad montem Oliveti, et significat Ecclesiam in qua olivæ uberes sunt plantatæ. Psal. LI, 10 : *Ego sicut oliva fructifera.* Et inde instruit discipulos. Dixerat destruendum templum ; ideo tria quærunt. Primum de templo ; secundum de adventu ; tertium de fine sæculi ; unde dicunt : *Dic nobis quando hæc erunt,* scilicet consummatio tuæ comminationis, et de adventu tuo, *et quod signum adventus tui ;* item de fine sæculi, *et consummationis sæculi.* In Luca solum tangitur de una questione, scilicet de destructione Hierusalem : quia non credebant quod deberet destrui nisi post adventum secundum ; unde dicebant, Act. I, 6 : *Si in tempore hoc restitues regnum Israel ?* In Marco cap. XIII, dicitur quod solum miserunt Petrum et Joannem et Jacobum et Andream : quia isti primo vocati sunt, et magis habebant fiduciam accedendi ad eum. In quo habemus exempla, quod illi qui diutius Deo adhærent in contemplatione, sunt Deo magis familiares. Deut. XXXIII, 3 : *Et qui*

[1] Al. : « quod secundum. »

appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina ejus.

Isti discipuli quæsierunt de adventu ; et iste duplex est. Ultimus, qui est ad judicandum : et iste erit in consummatione sæculi : de isto habetis Act. I, 11 : *Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, ita veniet.* Alius est adventus confortans mentes hominum, ad quos venit spiritualiter. Infra hoc cap. : *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus*[1], idest in prædicatoribus, quia per prædicatores venit Deus in hominum mentes. Unde dubium est ad quid debet referri. Tamen dicit Augustinus, quod totum debet referri ad adventum spiritualem. Aliqui vero quod ad secundum adventum. Quidam autem exponunt de destructione Hierusalem, et de ultimo adventu.

Primo ergo respondet quantum ad destructionem ; secundo quantum ad secundum adventum, ibi, *Sicut enim fulgur exit ab oriente.* Circa primum duo. Primo prænuntiat quæ antecedentia sunt ad destructionem ; secundo ipsam destructionem ; ibi, *Cum ergo videritis abominationem desolationis etc.* Ista præambula erant et ex parte extraneorum et eorum qui in Ecclesia continentur. Primo ergo ex parte extraneorum, secundo ex parte eorum qui in Ecclesia, ibi, *Et multi pseudoprophetæ surgent, et seducent multos.* Circa primum duo. Primo præmittit[2] pericula spiritualia ; secundo corporalia, ibi, *Audituri enim estis prælia, et opinione præliorum.* Dicit ergo : ita quæritis de consummatione : tamen ante debetis esse solliciti de vobis, quod non decipiamini : ideo dicit : *Videte ne quis vos seducat.* Ad Ephes. v, 15 : *Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis. Multi venient in nomine meo, dicentes : Ego sum Christus.* Aliquis venit ut missus a Christo ; sic venerunt discipuli : alii vero dicuntur venire in nomine Christi, qui dicunt se esse Christum, usurpantes sibi nomen quod non datur alii. Phil. II, 9 : *Datum est ei nomen quod est super omne nomen.* Unde multi seductores venient, qui venient a seipsis. Christus autem non a seipso, sed a Deo : unde Joan. VII, 28 : *A meipso non veni.* Licet autem hoc de Antichristo specialiter dictum sit, tamen potest dici de multis aliis ; unde quia veritati non adhæserunt, dati sunt erroribus. Et hoc accidit in Simone mago, quia libros scripsit, et appellavit se librum Dei, Deum magnum[3], omnia Dei, et multos seduxit. Illorum enim est seduci qui divisi sunt in errores : quia *stultorum infinitus est numerus :* Eccle. I, 15. Unde veritas congregat, error autem dividit ; et hoc est periculum. Potest etiam ad secundum adventum referri. Ista enim accident circa diem judicii.

Audituri enim estis prælia etc. Hic primo[4] ponit pericula ; secundo confortat. Dicit ergo : Ita dictum est : *Videte, ne quis vos seducat... quia audituri estis prælia etc.* Et hoc statim post passionem. Statim enim missi fuerunt[5] in Judæam ab Imperatore pessimi tyranni, qui mirabiliter eos gravabant, ita quod quasi ferre non possent : unde *audituri estis prælia, et opiniones præliorum :* quia in præliis multum valent opiniones : unde frequenter contingit quod pauci debellant multos. Hier. VII, 16 : *A Dan auditus est fremitus equorum ejus ; a voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra.* Et *videte.* Possent aliqui credere quod esset statim finis mundi : unde dicitur, quod tanta fuit tribulatio quod credebant finem mundi venisse ; ideo dicit : *Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum finis ;* quasi sit destructio post passionem, usque ad quinquagesimum annum.

Sed posset aliquis dicere : Tu dicis quod audituri sumus prælia : semper fuerunt prælia. Respondet : Nunquam vidistis talia. *Consurget enim gens in gentem*, scilicet gens Romanorum contra gentem Judæorum, *et regnum*, scilicet Romanorum, *contra regnum* Judæorum. *Et erunt pestilentiæ etc.* Possent dicere : Ista prælia a casu fiunt, et non est Dei vindicta. Sed quod fiant a Dei vindicta, hoc patet, quia non solum ista mala infli-

[1] Al. : « *videbitis Angelos venientes in nubibus.* »
[2] Al. : « præeminent. »
[3] Al. : « Deus magnuslis. »
[4] Al. deest : « primo. »
[5] Al. : « fuerant. »

gentur a populo, sed a Deo : quia *erunt pestilentiæ*, quæ ex corruptione æris proveniunt, *et fames, et terræmotus per loca.* Et hæc omnia acciderunt ante destructionem Hierusalem. Diceret aliquis : Omnia ista fuerunt a casu, non fuerunt indicativa[1] doloris : immo : unde dicit : *Hæc autem omnia initia dolorum.* Isa. XIII, 8 : *Quasi parturientes dolebunt.* Sic exponit Chrysostomus. Sed secundum quod refertur ad consummationem sæculi, sic exponit Origenes : Sic debemus considerare de mundo sicut de uno homine : quia cum tendit ad mortem, incipiunt debilitari virtutes vitales. Sic in ostensione universalis commutationis immittet Dominus aliquam particularem immutationem, ita quod non habebunt aliquam virtutem ; et tunc erunt pestilentiæ, quia corrumpetur aer, qui servit nobis in duobus. Item corrumpetur terra, quæ servit nobis in cibum, quia germinat herbas et grana, unde cibus nascitur : et hæc debilitabitur, ita quod erit fames in terra. Item terra sustentat nos, et contra hoc terra inquietabitur : unde fiet terræmotus. Prima duo universalia, sed hoc ultimum erit particulare, quia fiet per loca. Et quare non fiet universaliter per totum mundum ? Ut homines videntes, redeant ad cor et convertantur. Item contingit quod ex penuria rerum accidit fames : et tunc propter famem exurget gens contra gentem : et hoc poterit esse circa finem mundi. Aliter tamen potest esse quod aliquando exsurgent gens contra gentem, non propter penuriam, sed propter vanam gloriam. Aliquando convenit propter injustitias hominum. Aliquando propitiatur Deus, et coarctat malos Angelos per bonos Angelos, ut Ezech. XIII, 5 : *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini.* Unde stat mundus per orationem bonorum. Et tunc, scilicet in fine mundi, *refrigescet caritas*, et tunc erunt multa mala, quia tunc Angeli boni dimittent dæmones, qui habent nocere terræ et mari ; ideo quia potestatem habent super terram et mare, commovebunt totam terram. Et quod hoc possunt, habetur Job I. Hieronymus dicit, quod potest dici de adventu Domini quo venit quotidie in Ecclesiam. Secundum enim quod hæretici impediunt ipsa bona ipsius Ecclesiæ, tunc accidunt *pestilentiæ*, spirituales, *et fames*, scilicet, indigentia boni documenti, Amos 5, alias7, *et terræmotus*, idest, homines qui sunt solidi, movebuntur.

Tunc tradent vos in tribulationem. Tunc ponit quædam præambula, quæ futura erant in Ecclesia. In Ecclesia futura erant prospera, et adversa. Et primo ponit adversa ; secundo prospera, ibi, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe.* Adversa autem nuntiat dupliciter, ab exterioribus, et interioribus. Deut. XXXII, 25 : *Foris vastabit eos gladius, et intus pavor.* Et tangit tria pericula. Tribulationem, occisionem, et odium. Possent dicere : Verum est, quod mundus hoc patietur : sed quid ad nos ? Immo dicit ; et ideo dicit, *Vos ;* quasi dicat, non eritis immunes, sed tribulabimini, ad litteram. II ad Corinth. VI, 4 : *In tribulationibus, in necessitatibus etc.* Item *occident vos*, sicut patuit, quod occiderunt Stephanum et Jacobum : unde dicit, Psal. XLIII, 22 : *Æstimati sumus sicut oves occisionis.* Item *eritis odio omnibus gentibus*, idest Judæis. Vel *omnibus* qui diffusi sunt per universum mundum. Supra V, 10 : *Beati qui tribulationem patiuntur propter justitiam.* Et ponit consolationem ; quia cum omnes patiantur, hoc patiemini, *propter nomen meum.* Hier. XLV, 4 : *Ecce quos ædificavi ego destruo :* et post : *et tu quæris gaudia*[*] ? Origenes dicit, quod referendum est ad secundum adventum : quia ita erit universalis persecutio, quod omnes mali persequentur bonos ; et propter hoc dicit, *Tunc.* Consuetudo enim erat quod cum accidebant mala, dicebant hoc esse propter peccatum Christianorum, unde insurgebant contra eos : unde *tunc tradent vos in tribulationem. Et tunc scandalizabuntur multi.* Hic ponit pericula ab interioribus. Est enim triplex scandalum quod patiemini, scilicet infirmorum : item mutuam læsionem ; item debilitatem : unde dicit : *Tunc scandalizabuntur multi*, quia etiam multum

[*] *grandia*

[1] Al. : « vindicativa. »

perfecti scandalizabantur : unde supra xviii, 7 : *Necesse est ut veniant scandala.* Unde etiam electi turbantur, cum vident scandala : unde dicebat Paulus II Corinth. xi, 29 : *Quis scandalizatur, et ego non uror? Et invicem tradent.* Ex hoc patebit tribulatio. Supra x, 21 : *Tradet autem frater fratrem in mortem etc.* Et non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter : quia aliqui sunt principium erroris ; et ex hoc sequetur quod *odio habebunt invicem. Et multi pseudoprophetæ surgent et seducent multos.* Tales sunt qui in Ecclesia multos seducunt. II Petr. ii, 15 : *Fuerunt et pseudoprophetæ in populo.* Item I Joan. ii, 18 : *Antichristi multi facti sunt. Ex nobis prodierant, sed non erant ex nobis.* Unde hæc mala accident, quod fratres corrumpent, quod *malos seducent.* Item[1] tertium, quia non tantum hoc facient, sed etiam corrumpent : unde deficient : *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Apocal. ii, 4 : *Sed habeo adversum te pauca, quia caritatem tuam pristinam reliquisti.* Potest dici refrigescere, quia cum vident alios relinquentes caritatem, et ipsi refrigerantur, licet non penitus pereant : et in multis, sed non in omnibus, quia semper fuit fervida in Apostolis. Rom. viii, 35 : *Quis separabit nos a caritate Christi? Eribulatio, angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* Unde ita erit in multis, sed non in omnibus ; quia *qui perseveraverit usque in finem*, scilicet præsentis vitæ, *hic salvus erit.* Idem[2] habetur supra x.

Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo mundo. Supra Dominus prædixit adversa in Ecclesia futura ; nunc autem prædicit prospera : quia Apostoli qui ex Judæis nati erant, æmulabantur carnem suam. Ad Rom. ix, 2 : *Tristitia mihi est magna, et continuus dolor cordi meo.* Ideo ad eorum consolationem, quia multo plures erant vocandi ad fidem, dicit[3] : *Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe.* Ipse enim incipiens prædicationem dixit supra iv, 17 : *Pœnitentiam agite : appropinquabit enim regnum cœlorum*, Hoc autem *prædicabitur in universo orbe :* non enim lex nova determinata est uni populo, sicut lex vetus. Marc. ult., 15 : *Prædicate Evangelium omni creaturæ.* Et dicit Chrysostomus, quod hoc fuit impletum ante excidium urbis Hierusalem ; et hoc probat per Apostolum, ad Rom. x, 18 : ubi dicit Apostolus : *In omnem terram exivit sonus eorum.* Ideo[4] videbatur diffusa doctrina evangelica per totum orbem. Item per aliam auctoritatem, quæ habetur ad Coloss. I, 9 : *Prædicatio Evangelii fructificat.* Et non est mirum, quia unus Apostolus, scilicet Paulus, tantum ampliavit quod pervenit Roman et Hispaniam : unde expletum est quod habetur Isa. lvii, 9 : *Misisti legatos tuos procul.* Et ideo dicit Chrysostomus, quod in hoc est admiranda virtus Christi, quod infra spatium quadraginta annorum ita crevit doctrina ejus quod totum mundum implevit unde bene dicit : *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe.* Sed numquid omnes credent? Non ; sed quidam sic, quidam non. Et quod quidam credent, hoc erit in testimonium contra eos qui non credent, ut Hieronymus dicit, *In testimonium omnibus gentibus.* Ad Rom. i, 5 : *Accepimus gratiam et apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus : ita ut sint inexcusabiles. Et tunc*, scilicet quando omnes gentes credent, *veniet consummatio*, idest destructio Hierusalem ; et de hoc potest intelligi quod dicitur Ezech. vii, 3 : *Nunc finis super te, et immittam furorem meum in te.* Fecit enim signa, divulgavit Evangelium, nec credere voluerunt : ideo accidit eis quod dicitur Malach. i, 10 : *Munus non accipiam de manu vestra.* Augustinus vult quod non debeat referri ad consummationem Hierusalem, sed mundi : unde dicit : *Prædicabitur*, scilicet ante finem mundi, *in testimonium*[5] *omnibus gentibus*, quia non omnes credent ; *et tunc veniet consummatio*, idest finis mundi. Et hoc est unum signum quod donec sit divulgata prædicatio Evangelii per universum orbem, non veniet finis.

[1] Al. : « iterum. »
[2] Al. : « item. »
[3] Al. : « ideo. »

[4] Al. : « jam. »
[5] Al. : « scilicet *in testimonium.* »

Non autem adhuc venerat, ut dicit Augustinus, ad quosdam barbaros in Africa. Et respondet ad illud : *In omnem terram exivit sonus eorum* : Psal. XVIII, 5 : quod posuit præteritum pro futuro. Et ad illud quod scribitur ad Coloss, dicit, quod adhuc non ad plenum fructificabat, sed jam incipiebat. Et potest sic distingui, quod diffusio per Evangelium potest dupliciter intelligi. Vel quo ad famam tantum, et sic completa fuit ante excidium urbis : licet enim aliqui non recepissent, tamen nulla gens fuit ad quas non pervenisset fama. Si autem intelligatur diffusio cum effectu, tunc verum est quod dicit Augustinus, quod nondum venit in omnes gentes.

2. Jam destructionem posuit ; in parte ista ponit quod veniet consummatio : et ponit quædam præambula. Et primo ponit prophetiam ; secundo admonitionem, ibi, *Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes* ; tertio rationem admonitionis, ibi. *Erit enim tunc tribulatio*[1] *magna.* Ita dixit : *Veniet consummatio. Cum ergo videritis abominationem desolationis etc.* Quid est quod vocat abominationem? Potest dici quod abominatio dicitur, exercitus Romanorum ; et dicuntur abominationes desolationis, quia fuerunt desolatores terræ[2]. Vel per abominationes idola : et de duplici idolo potest dici. Legitur quod Pilatus introduxit aquilam in templum, quod erat signum Romanorum, quod Judæi abominationem dicebant ; unde tunc cum videritis idolum positum in loco sancto, tunc potestis cognoscere impletionem prophetiæ Danielis de destructione Hierusalem. Vel potest dici, quod Hierusalem destructa fuit dupliciter. Primo a Tito et Vespasiano ; et tunc combustum fuit templum, et tunc adhuc dimissi fuerunt aliqui. Postmodum adhuc aliqui rebellaverunt ; et tunc Adrianus, qui successit Trajano, destruxit penitus, et dedit legem quod nullus Judæus ibi de cetero habitaret, et vocavit civitatem nomine suo, item posuit in sacro loco idolum : unde illud idolum quod posuit Adrianus, potest dici abominatio : unde cum hoc videritis etc. De hac dejectione satis habetur Thren. II. *Qui legit intelligat.* Et quare hoc dicit? Quia in illa prophetia Danielis multa dicuntur de passione Christi. Sunt enim hæc verba observanda : unde ibi dicitur : *Occidetur Christus... et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.* Dan. IX, 26 et 27. Unde qui videt, intelligat quod talia acciderunt. *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.* Ponit admonitionem utilem : et primo ponit eam ; secundo excludit impedimenta fugæ. Quædam enim sunt impedimenta evitabilia, quædam inevitabilia. Dicit : *Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes. Tunc*, scilicet in tempore Vespasiani. Tunc temporis quidam dictus Agrippa dominabatur in montibus, et iste obediebat Romanis, nec rebellabat eis : unde cum aliæ gentes haberent guerram, iste et gens sua in pace erat : unde ex Dei providentia admoniti fuerunt fideles qui erant in Judæa quod recederent, et irent ad regnum istius Agrippæ ; et sic fecerunt : unde *tunc qui in Judæa sunt*, scilicet fideles, *fugiant in montes.* Zach. II, 6 : *Fugite a terra aquilonis etc.* Tunc removet impedimenta fugæ ; et quia quædam impedimenta sunt evitabilia, quædam non, ideo primo ponit pericula evitabilia, secundo inevitabilia, ibi, *Væ prægnantibus etc.* Quæ sunt vitabilia sunt negotia terrenorum ; et istorum quædam accidunt in civitate, quædam extra : ideo utrumque ponit. Secundum ibi, *Et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam.* Dicit ergo : *Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua* ; idest, quicumque habitat in civitate, etiam si in domo, non revertatur tollere etc. Item *et qui in agro, non revertatur*, in domum, *tollere tunicam suam*, scilicet quæcumque sint necessaria : quia cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua. Et quare hoc dicit? Quia imminente festo Paschæ convenerunt multi in Hierusalem. Quod sciens Titus obsedit civitatem, cum ita essent congregati : unde vult dicere : Ita cito accidet istud malum quod non poterit aliquis sibi cavere. Item ponit im-

[1] Al. : « *et erit tribulatio.* »

[2] Al. deest : terræ. »

pedimenta inevitabilia : et quia erant quædam inevitabilia virtute hominum et simpliciter, quædam licet inevitabilia, tamen virtute Dei vitabilia ; ideo primo de primo ; secundo de secundo, ibi, *Orate autem ut non fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato.* Illud, quod cum est, nullo modo vitari potest, est onus filiorum : quamvis enim posset alicui dici, Salva animam tuam, posset dicere : Quomodo possum dimittere filium ? Ideo hoc exponit : *Væ prægnantibus et nutrientibus* : quia tales non poterant fugere, quia nec illis erat dicendum quod abortum procurarent, nec nutrientibus ut filios occiderent ; et sic impletur quod dicitur Luc. XXIII, 29 : *Beata ubera quæ non lactaverunt.* Item alia sunt impedimenta ubi non potest homo ponere remedium nisi per Deum. Aliquod enim tempus est ineptum vel per naturam, vel per legem. Per naturam ut tempus hiemale, quia tunc impeditur homo fugere propter asperitatem temporis. Item propter legem, ut si accidat in sabbato, quia Deus præcepit quod non irent ultra unum milliare. Et quia istud non est in potestate nostra, sed Dei : ideo *orate ne fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato* : quia in talibus ad Deum solum est recurrendum. Unde Oseæ, VI, 1 : *Venite et revertamur ad Dominum, quia ipse cepit et salvabit*[1] *nos. Orate quod non fiat in hieme*, quia impedit fugam naturaliter, propter discrimen viæ, *nec sabbato*, quia impedit secundum legem Dei. Item notate quod dicit, *Sabbato :* in quo designat quod in die festo fuerunt debite interfecti. Unde necessitas fugiendi ? Ex magnitudine tribulationis. Unde primo ponit tribulationem, et magnitudinem tribulationis[2] ; secundo ponit causam, ibi, *Et nisi breviati fuissent dies illi etc.* Dicit ergo : *Erit enim tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi.* Et hoc satis potest perpendere[3] qui legit historiam Josephi, quod multi fame mortui sunt. Item erant seditiones in civitate, ita quod ipsi se invicem interficiebant : unde cum Titus, qui erat mitissimus, vellet eis parcere, ipsi nolebant. Item erant latrones inter eos, qui interficiebant multos. Et quædam mulier comedit filium suum : unde fuit talis tribulatio qualis nunquam visa est. Et hoc dicit Lucas cap. XXI : *Erit tribulatio, et cadent in ore gladii.*

Sed numquid erit major in tempore Antichristi ? Sic, sed non erit inter Judæos. Et quærit Chrysostomus, propter quod peccatum accidit : quia nec pœna Sodomorum fuit tanta : unde non esset pœna gravior, nisi peccatum gravius.

Et quia possent dicere, quod ista acciderant eis propter peccata Christianorum ; ideo dicit quod non : unde : *Nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro.* Augustinus dicit, quod quidam sic exposuerunt, quod dies tunc facti sunt breviores, sicut tempore Josue longior. Sed contra dicit Psal. CXVIII, 91 : *Ordinatione tua perseverat dies.* Ideo dupliciter potest dici. Primo, quod dies tribulationis sunt breviati, primo in numero : unde si durasset tempus illud, omnes essent interfecti, quia nullus remansisset. Et quare ? Quia Romani dominabantur per totum orbem, et jam Judæi dispersi sunt per universum mundum ; ideo si durasset tempus illud, interfecti fuissent ubique terrarum. Vel dicuntur dies breviati quando mala breviantur. Et quare breviantur ? *Propter electos* : non quod exciderit[4] verbum Dei. Multi enim conversi erant de populo illo, et rogabant pro populo, ut relinqueretur semen. Isa. 9 : *Nisi Dominus reliquisset semen, quasi Sodoma essemus etc.*

Tunc ponit Chrysostomus duas considerationes quare hoc dicatur : quia ibi erant aliqui discipuli ; item Joannes adhuc ultra vixit : ideo dicit quod Joannes non fecit mentionem de hoc in Evangelico suo, quia scripsit post hoc factum ; unde dixisset præterita. Sed Matthæus et Lucas, qui ante scripserunt, fecerunt mentionem, quia tunc erat futurum. Ideo dicit quod manifestum fuit miraculum, cum Romani impugnarent Judæos, et quasi tota gens Judæorum pateretur ex-

[1] Al. : « et salvavit. »
[2] Al. : « retributionis. »
[3] Al. : « perpendi. »
[4] Al. : « excideret. »

cidium, quod tam pauci Judæi poterant ire per universum orbem ad convertendum quasi totum mundum ; et hæc fuit mirabilis virtus Christi.

Hilarius exponit, quod referuntur hæc verba ad finem mundi. *Cum videritis abominationem*, hanc, nominat Antichristum. II ad Thessal. II, 2 : *Nec terreamini nec per spiritum nec per sermonem, quasi instet dies Domini, ne quis vos seducat ullo modo.*

Et tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes : quia Judæi deficient ; unde fugient terram Judæorum, et convertentur ad montes Christianitatis. *Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua.* Vult dicere quod perfecti non moveantur a sua perfectione : unde tangit contemplativam vitam, quæ signatur per tectum unde tales a sua contemplatione non debent recedere. Item *qui in agro*, tangit vitam activam. Tales non revertantur ad pristinam vitam, sed maneant in suo proposito. Et quid per prægnantes ? Homines graves peccatis. Homines nutrientes sunt homines imperfecti : unde vult dicere quod væ[1] hominibus oneratis peccatis, et non confirmatis. Secundum Augustinum, prægnantes sunt qui concipiunt male agere : nutrientes qui jam opere complent. Ut quid dicit, *Hieme et sabbato ?* Per hiemem signatur tristitia, per sabbatum lætitia : unde ne fiat in hieme per tristitiam absorbentem, vel sabbato per lætitiam animum elevantem. Vel per sabbatum otium bonæ operationis, per hiemem refrigerationem caritatis. *Et nisi breviati fuissent dies illi* : quia parum durabit ; et si duraret, *non salva fieret omnis caro*, idest omnis carnalis. Item possunt referri ad adventum Christi per Ecclesiam : et sic dicit Origenes, quod sicut verbum Evangelii divulgatum est adveniente ipso, sic falsa doctrina divulgabitur adveniente Antichristo ; et sicut Christus habuit suos prophetas sic et Antichristus. Tunc qui in civitate, fugiant ad montes perfectæ justitiæ. Prægnantes dicuntur qui adhuc percurrant verbum salutis, nutrientes qui aliquid jam fecerunt. *Orate ergo*, ut non impediantur per desidiam et torporem. *Erit tunc tribulatio magna*, quia erit perversio doctrinæ christianæ per falsam doctrinam. *Et nisi essent dies breviati*, scilicet documento doctrinæ, per additamenta veræ doctrinæ, *non fieret salva omnis caro ;* idest, omnes converterentur[2] ad falsam doctrinam.

3. Postquam Dominus respondit interrogationi discipulorum de destructione civitatis, hic incipit respondere his quæ ad secundum adventum pertinent. Iste autem adventus est adventus ad judicium ideo dividitur : quia primo proponit signa, et modum veniendi : secundo tractat de judicio, infra XXV, 1 : *Simile est regnum cœlorum decem virginibus.* Circa primum duo facit. Primo præmittit signa præcedentia Christi adventum ; secundo agit de ipso, ibi, *Et videbunt Filium hominis etc.* Circa primum duo : quia duo præcedentia erunt : primo[3] ex parte elementorum ibi, *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur etc.* Circa primum duo facit. Primo præmittit quamdam admonitionem secundo rationem hujus admonitionis, ibi. *Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ.* Dicit ergo : *Tunc si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus etc.* Notandum quod ly *tunc* non dicit tempus determinatum, sed tempus confusum : quia hoc non statim factum est post destructionem Hierusalem, sed expectatur futurum in fine. Simile habetur supra III cap. quod habitavit Dominus in Nazareth unde Nazarenus dicitur, et sequitur cap. III, 1 : *Tunc venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ*, non quod tunc venerit, quia fuerunt forte viginti anni inter duo tempora : unde tenetur pro tempore confuso. Sic hic. Futurum enim est, quod multi seductores venient, et dicent, Antichristum esse Deum. *Tunc si quis dixerit vobis : Ecce hic est Christus, aut illic : nolite credere.* II ad Thess. II, 2 : *Non terreamini neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, quasi per nos missam, quasi instet dies Domini.*

Deinde cum dicit, *Surgent enim pseu-*

[1] Al. : ut. » -- [2] Al. : « verterentur. »

[3] Al. : « et. »

dochristi et pseudoprophetæ, assignat rationem admonitionis. Et primo ponit rationem ex necessitate ; secundo ex falsitate doctrinæ, ibi, *Sicut enim fulgur exit ab oriente etc.* Circa primum tria facit. Primo introducit seductores ; secundo vehementiam seductionis ; tertio admonitionem. Dicit ergo : Tu dicis, quod aliqui erunt qui dicent se Christum ; sed numquid alii erunt ? Ita : *Surgent enim pseudochristi*, idest qui dicent se Christos, et hoc factum est ante destructionem Hierusalem. I Joan. II, 18 : *Sed audistis quod venit Antichristus, unde antichristi facti sunt multi. Et pseudoprophetæ :* sicut enim Christus habuit veros prophetas, qui prænuntiaverunt eum, sic Antichristus falsos : et hoc est quod dicitur I Joan. IV, 1 : *Multi pseudoprophetæ exeriunt in mundum.* Sed numquid facient isti miracula et effectus ? Unde *dabunt signa et prodigia.* II ad Thess. II, 9 : *Cujus adventus est secundum operationem satanæ.* Apocalyp. XVI, 13 : *Et vidi de ore draconis, et de ore bestiæ, et de ore pseudoprophetæ exire spiritus tres immundos in modum ranarum.*

Sed est quæstio Numquid dæmones possunt facere miracula ? Dicendum quod non, si proprie sumatur miraculum : quia miraculum proprie non est quod fit præter ordinem alicujus causæ particularis, sed quando præter ordinem totius creaturæ : et hoc fit per solam virtutem divinam. Sed bene possibile est quod creatura superior non contineatur in ordine creaturæ inferioris : unde aliquid fit per virtutem superiorum quod non fit per virtutem elementorum. Sic in hominibus aliquis facit per artificium aliquid quod mirum videtur aliis. Sic de dæmonibus, quia subtilioris sunt intelligentiæ : ideo sicut artifices aliqui aliquid faciunt quod videtur mirum aliis, sic et dæmones aliqua faciunt naturaliter quæ videntur nobis mira.

Sed quomodo fiet istud ? Opinio fuit Avicennæ quod natura corporalis obedit ad nutum intelligentiis [1], unde ad apprehensionem immutatur corpus. Sed Augustinus istud amovet, quia non obedit ad nutum alicujus creaturæ, sed solius Dei. Ideo dicendum, quod in rebus naturalibus sunt virtutes determinatæ ad procreandum aliqua ut ranas, et hujusmodi. Istas virtutes noverunt melius dæmones quam alii. Et hoc probat Augustinus : quia ignis qui descendit super oves Job, fuit naturalis. Potest enim excitare corpora, et congregare, ut faciant talia miracula. Illa vero miracula quæ non procedunt ex virtute alicujus rei naturalis, hæc non possunt facere, scilicet ut mortuus suscitetur : unde talia non faciunt nisi in præstigiis, ut Simon magus fecit movere caput : unde ista quæ non fiunt ex virtute naturæ, non possunt : unde *dabunt signa magna*, idest quæ homines reputant magna.

Sed quis erit effectus ? *Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Et dicit Origenes, quod sermo dictus est per exaggerationem : quia quicumque homo est in hac vita, si secundum se consideretur, seduci potest ; tamen comparando ad electionem Dei, ut sit sensus, electum seduci, hoc est impossibile : ideo aggravando dicit, quod tanta erit vis quod nisi præservarentur ex prædestinatione divina, seducerentur [2]. Vel dicendum, quod non vere electi, sed electi secundum apparentiam I ad Tim. I, 19 : *Quam quidam repellentes* [3], *circa fidem naufragaverunt.* Isa. XIX, 14 : *Dominus miscuit spiritum vertiginis in medio ejus, et errare fecerunt Ægyptum. Ecce prædixi :* quia, secundum Gregorium, minus nocent jacula quæ prævidentur. Amos III, 7 : *Non faciet Dominus verbum, nisi revelaverit secretum suum.* Unde *si dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire.* Posita necessitate in generali, ponit magis in speciali. *Si dixerint vobis, Ecce in deserto etc.* Notandum quod vera doctrina fit in publico. Supra X, 27 : *Quod dico vobis in occulto, dicite super tecta.* Sed falsa semper quærit angulos. Prover. I, 20 : *Sapientia dat vocem in plateis.* Unde veritas est lumen, et quærit in lumine videri ; sed si fuerit per-

[1] Al. : « intelligentis. »
[2] Al. : « quod seducerentur. »
[3] Al. : « rebellantes. »

versum dogma, quærit occulta. Prover. IX. 14 : *Sapientia sedet in foribus.* Et sequitur : *Aquæ furtivæ dulciores sunt.* Unde desertus est locus occultus, quia caret hominibus, vel quia est interclusus : unde *si dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire.* Et quid vult dicere? Isti infideles et hæretici, dum sunt fideles in societate, vel congregatione, non possunt decipere : sed nituntur quod a societate separentur, et tunc decipiunt : hoc est quod vult dicere : *si dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire*[1] : nolite a bona societate, vel congregatione separari. Item *si in penetralibus*, quia semper intendunt locum secretum, nec doctrinam in publico audent dicere : unde Joan. XVIII, 20 : *Ego palam locutus sum mundo. Nolite credere :* quia qui cito credit, levis est corde. Eccli. XIX, 4. Secundum Hieronymum, potest retorqueri ad tempus ante destructionem ; sed melius est ut retorqueatur ad finem. Item potest intelligi de seductione facta in Ecclesia. Pseudochristi dant[2] documentum mendacii ; et dicitur unum documentum, quia omnia in uno uniuntur et quolibet mendacium habet suos prophetas : unde dicunt : *Hic est Christus aut illic.* Ezech. XIII, 6 : *Perseveraverunt confirmare sermonem.* Et aliquando volunt confirmare per scripturas apocryphas, aliquando per occultos sensus Scripturæ. Quando per apocryphas, dicunt quod in deserto est ; quando per occultos sensus, dicunt quod in penetralibus. Vel secundum Augustinum, vera doctrina duo habet : quia et idem in omni loco et publice proferri debet : et ab istis deficit *Hic est Christus ;* idest, in hac terra, et non in alia. Item quia doctrina sua non est publica, ideo dicunt. *In penetralibus est* : unde *nolite credere.*

Sicut enim fulgur exit ab oriente etc. Hic aliam rationem assignat, quia falsum dicunt quod Christus veniet occultus ; sed non est verum, immo veniet manifestus. Et ponit duas rationes. Unam ex manifestatione Christi, aliam ex congregatione sanctorum. Dicit : *Nolite credere* quod non veniat manifestus : *sicut enim fulgur exit ab oriente, et paret usque ad occidentem, ita erit adventus Filii hominis.* Psal. XLIX, 3 : *Deus manifeste veniet.*

Sed numquid veniet sicut fulgur qui modo videatur hic, et post versus orientem? Ideo non intelligatis quod sic solum manifestetur in uno oriente, sed in omnibus. Si velimus referre ad mysterium, fulgur est adventus veritatis. Nolite ergo quærere occultum dogma, quia veritas manifestatur per totum mundum. Vel oriens principium, occidens finis : unde veritas dogmatis semper habet concordantiam a principio usque ad finem. Verum enim dogma totam Scripturam recipit. Quidam non recipiunt vetus testamentum ; quidam non recipiunt prophetas ; et ita non possent confirmari per alias scripturas. Sed vera doctrina a principio nascentis. Ecclesiæ usque ad finem habebit confirmationem : unde dicit infra ult., 20 : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ. Posset enim aliquis dicere : Isti dicunt : *Hic est Christus, aut illic :* quomodo cognoscemus quando veniet? Ostendit autem quod non indigebit quærere, quia manifestus fiet adventus ejus, quandoquidem et alii congregabuntur ; et erit simile ei quod accidit cum quidam petiit a domino suo multum celante consilium suum de movendo castra, et dixit : Quando movebis[1] castra? Et ille ; Nonne audies tubam? ad quid petis? Sic dicitur hic. Tu dicis quod erit hic vel illic : scio quod *ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ.* Notate, quod in Hebræo habetur, *Anathe*, quod idem est quod cadaver : unde voluit signare passionem Christi, quia tunc veniet Christus ostendens signa passionis ; et loquitur per similitudinem : *Ubi fuerit corpus etc.* I ad Thess. IV, 16 : *Occurremus in nubibus obviam Christo.* Sed quidam sunt aquilæ, quidam vultures et corvi. Sed non dicit vultures vel corvi, sed *aquilæ*, per quas sancti signantur. Isa. XL, 31 : *Assument*

[1] Al. : « *credere.* »
[2] Al. : « est. »

[1] Al. : « movebitis. »

pennas ut aquilæ, volabunt et non deficient. Sic, ut dicit Hieronymus, ubicumque fit memoria Christi passionis, viri sancti debent congregari per jugem memoriam passionis ejus. Ad Hebr. x, 32 : *Memoramini pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum.*

Et quia non solum erunt hæc manifesta per tribulationes ; ideo ait : *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur etc.* Et agit de signis sumptis ab aliis rebus quæ supra nos sunt. Et primo ponit signa, secundo effectus. Secunda ibi, *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* In his autem quæ supra nos ostendit, triplex est ordo : corpora cœlestia, Angeli, Christus. Ad Ephe. i, 21 : *Constituit eum super omnem potestatem et principatum etc.* Quantum ergo ad primum dicit : *Statim autem post tribulationem dierum illorum*, quando scilicet veniet Antichristus. *Statim*, quia non diu post, quia multis esset in periculum ; et hoc est contra illos qui fabulam ponunt de mille annis. *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum.* Et quid est ? Hoc dictum habet sensum litteralem, et mysticum. Secundum quod ad ultimum adventum refertur, habet sensum litteralem , secundum quod ad alium, mysticum.

Sed videtur objici quod dicit quod sol obscurabitur, quia dicitur Isa. xxx, 26 : *Et erit lux lunæ sicut lux solis, et lux solis septempliciter.* Unde ad hoc videndum debetis distinguere tria tempora. Tempus ante adventum, tempus in adventu, et post adventum. Ante adventum Christi hujusmodi observationes fient, de quibus hic dicitur, et Joel. ii, 31 : *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* In Christi adventu non mutabuntur secundum substantiam, sed secundum comparationem : quia tanta erit claritas Christi et sanctorum quod nec apparebit claritas eorum. Isa. xxiv, 23 : *Erubescet luna, et confundetur sol.* Sed post diem judicii augebitur claritas lunæ et stellarum. Et tunc erit verum quod dicitur Isa. xxx, 26 : scilicet quod *solis lumen erit septempliciter sicut lumen septem dierum.*

Sed videtur falsum quod dicitur quod stellæ cadent de cœlo, quia una stella major est tota terra. Rabanus solvit per litteram Marc. xiii, 25, quod *stellæ erunt decidentes in lumine*, idest, in lumine minoratæ. Sed unde ista minoratio poterit esse ? Ex duobus est quod lumen alicujus luminaris minoratur : vel in seipso, vel propter interpositum aliquod, ut si nubes interponatur ; ut cum eclipsatur luna, minuitur lumen ejus : unde dicit Origenes, quod dupliciter potest intelligi. Primo quod hoc interpositum erit ignis, qui ante Christum præcedet, et consumet omnia usque ad medium spatium aeris, quantum scilicet elevatæ sunt aquæ diluvii : quem ignem sequetur multus fumus, ita quod tenebrabuntur luminaria cœli. Vel potest dici, quod quidam tenebant, ista corpora esse corruptibilia ; et sicut elementaria[1] immutabuntur, ita et ista. De istis tribus habetur una auctoritas Apocal. vi, 13 : *Sol factus est niger tamquam saccus cilicinus, et luna tota facta est sicut sanguis, et stellæ de cœlo ceciderunt.*

Stellæ cadent de cœlo. Stellæ de cœlo videntur cadere quando suo lumine privantur. Sic ergo erit immutatio in corporibus cœlestibus. Item in Angelis : unde dicit : *Et virtutes cœlorum movebuntur*, idest virtutes quæ Deo ministrant. Et dicit Augustinus, quod omnia corpora administrantur per spiritum vitæ ; unde dicuntur moveri in effectu, quia in adventu Domini cessabit motus cœli : unde illæ dicuntur moveri quando illa quæ ad suum officium pertinent, in alium statum mutantur. Vel Angeli movebuntur, non commotione timoris, sed admirationis, quia admirabuntur virtutem Christi. Vel commovebuntur commotione gaudii super glorificatione sanctorum. De hoc potest accipi quod dicitur Job. xxvi, 2 : *quod columnæ cœli contremiscunt et pavent ad motum ejus.*

Et tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo. Hic ponitur signum Filii homi-

[1] Al. : « elementa. »

nis super Angelos existentis. Filii signum, idest signum victoriæ Christi, quia quando totus mundus innovabitur, signabitur quod obtinuit victoriam omnium per passionem suam; quod modo non apparet. Vel apparebit signum crucis, ad ostendendum quod tota ista gloria est per passionem ejus. Item significabitur quod omnem judicariam potestatem acquisivit per passionem suam. Job XXXVI, 29 : *Si voluerit nubes extendere quasi tentorium suum etc.* Et sequitur : *Per hæc enim judicat populos.* Item apparebit ad confundendum malos, qui Christum noluerunt sequi. Item signum crucis erit clarius quam sol.

Sed quis erit effectus? *Tunc plangent omnes tribus terræ*, videntes tantam Christi potestatem, quam despexerunt, et tantam sapientiam, cui non obedierunt, et tantam claritatem sanctorum : unde dicent illud quod dicitur Sap. v, 3 : *Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum, et in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, et finem illorum sine honore. Ecce nunc quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.* Item tribus cœli, idest illi qui portaverunt imaginem cœli. Isa. XL, 18 : *Cui similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei?* Imputabunt sibi ipsis quod talia sustinent, Apocalyp. I, 7 : *Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt, et plangent se super eum omnes fines terræ.* Et Zach. XII, 10 : *Aspicient ad me quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum ut doleri solet in morte primogeniti.* Hæc est litteralis expositio; sed si referatur ad secundum adventum, tunc tantum exponitur mystice. Origenes : Per solem diabolus signatur, per lunam Antichristus. De his dicitur. Job XXXI, 27 : *Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare, et lætatum est in abscondito cor meum.* Vidi, idest approbavi solem; idest, ea quæ videntur habere claritatem et sanctitatem, et qui virtutem, tunc apparebunt. I ad Corinth. IV, 5 : *Illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.* Unde tota doctrina, tota claritas tunc apparebit, quia imago Christi apparebit in omnibus. Vel per solem Ecclesia signatur : unde Ecclesia propter tribulationes videbitur non lucere.

Et quare dicit, *Post tribulationem*? Respondet Origenes : Et post, et simul.

Item stellæ, idest illi qui post videbantur splendere. *Virtutes cœli*, idest sancti, *movebuntur.*

Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli etc. Supra Dominus prænuntiaverat quæ futura erant ante secundum adventum; hic autem prænuntiat ipsum adventum : et circa hoc tria facit. Primo ponit suum adventum; secundo certitudinem adventus; tertio incertitudinem horæ vel diei. Secunda ibi, *Ab arbore fici discite parabolam.* Tertia ibi, *De die autem illa et hora*[1] *nemo scit.* Circa primum duo facit. Primo ponit adventum, sive apparitionem Filii hominis; secundo congregationem sanctorum ad ipsum, ibi, *Et mittet Angelos etc.* Et attendite quod ubi fecit mentionem de adventu, duo posuit : videlicet quod manifestus esset adventus, et quod sancti congregarentur : unde dicit : *Sicut enim fulgur*[2]... *ita erit et adventus Filii hominis.* Et hoc ad manifestationem. Item dixit : *Ubi corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* Et hæc duo vult magis explanare. Et quomodo veniet? *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli.* Et qui videbunt? Omnes homines. Ipse enim ad judicandum veniet. Habet enim naturam humanam et divinam. Secundum divinam non videbitur nisi a mundo corde etc., secundum quod dicitur supra v, 8 : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* : sed secundum humanam naturam videbunt eum etiam mali. Luc. III, 6 : *Videbit omnis caro salutare Dei nostri.* Ideo *videbunt Filium hominis*, quia idem est Filius hominis et Dei; sed non videbunt ut Filium Dei, sed ut Filium hominis. Joan. v, 27 : *Dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.*

Sed potest esse quæstio utrum tam

[1] Al. : « *Dies autem et hora etc.* »

[2] Al. : « *Et sicut fulgor etc.* »

boni quam mali sint eum visuri in specie gloriosa. Et dicendum quod sic. Et ratio assignatur Isa. xxvi, 10, ubi disputans Dominus cum propheta, dicit : *Non videbit gloriam Domini.* Et respondet propheta : *Domine, exaltetur manus tua, ut non videant.* Cui respondit Dominus : *Videant, et confundantur.* Unde boni videbunt ad lætitiam, mali ad cruciatum et tristitiam : quando enim aliquis timet puniri, quanto magis potestas judicis contra ipsum apparet major, magis affligitur ; sic quanto Christus apparebit gloriosior, tanto magis cruciabuntur mali. Et hoc signatur cum dicitur : *Venientem in nubibus cœli.* Et hoc respondit huic quod supra dixerat, quod *sicut fulgur... ita erit et adventus Filii hominis.* In fulgure duo sunt, splendor et terror. Splendor aliquam jucunditatem repræsentat, sed terror fit ex sono ; et nubes ad refrigerium fit. Isa. xviii, 4 : *Et erit sicut nubes rorida in die messis ;* quæ tunc jucunda est. Item nubes habet obscuritatem, et quando spissa est, est terribilis propter fulgura et pluvias quæ ex nubibus oriuntur : et hoc convenit terrori impiorum. Psal. xcvii, 2 : *Nubes et caligo in circuitu ejus.* Item competit quod in nubibus veniat, ad designandum divinitatem Christi, quia majestas Dei apparuit in nube, Exo. xvi, 10 : unde dicitur III Reg. viii, 12 : *Dixit Dominus quod habitaret in nebula.*[1] Ideo in nubibus veniet. Item competit ad ostendendum humanitatem ejus : quia sicut habetur Act. i, 5 : *Videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum, et audierunt Angelos dicentes : Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, sic veniet.* Ut ergo ostendatur quod sit ille idem qui in nube sublatus est, apparebit in nube. Competit etiam ad significandum glorificationem. Quando enim transfiguratus est, apparuit nubes lucida, et tunc fuit una ; sed tunc erunt plures, quia tunc solum tribus apparuit, sed tunc pluribus apparebit. Apocalyp. i, 7 : *Ecce veniet in nubibus, et videbit eum omnis oculus.* Et quid erunt istæ nubes? Non erunt nisi quædam claritates redundantes ex corpore Christi et aliorum sanctorum. Origenes dicit, quod erunt Angeli assumentes non solum intelligibiliter, sed veraciter ministrantes. In primo enim adventu venit humilis : Zach. ix, 9. *Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus.* Sed post veniet *in nubibus cœli cum virtute multa et majestate.* In primo enim adventu duo fuerunt : habuit enim infirmitatem, et ignominiam. Infirmitatem, quia dicit Apostolus, II Cor. xiii, 4 : *Crucifixus est ex infirmitate.* Ignominiam, secundum quod habetur Isa. lii, 14 : *Sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum.* Consequenter ad hæc duo, duo dicit. Consequenter ad infirmitatem ponit virtutem : unde de ista dicitur infra ult. 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra :* et hæc data est ei per generationem, inquantum Filius Dei. Sed ipse promeruit inquantum homo ; et hoc manifestabitur quando omnes Angeli et omnia elementa ministrabunt ei. Item contra ignominiam dicit quod veniet in majestate, quasi judex vivorum et mortuorum.

Tunc veniet, *et mittet Angelos suos cum tuba et voce magna.* Hic agit de congregatione sanctorum ; et tria ponit. Primo ponit ministros ; secundo congregatos ; tertio unde congregantur. Ministri sunt Angeli, ut habetur Psal. cxi : *Ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus.* Sed dicit : *Cum voce magna et tuba.* In resurrectione triplex virtus operabitur. Primo virtus divina. Secundario virtus humanitatis Christi, quia sua resurrectio est causa nostræ resurrectionis, ut dicit Apostolus, I ad Cor. xv, 22 : *Sicut in Adam omnes mortui sumus, ita in Christo omnes resurgemus.* Item operabitur ibi virtus angelica ad quædam præambula, scilicet ad colligendos pulveres. Et hæc tria tangit. Virtutem angelicam, cum dicit, *Mittet angelos ;* virtutem Dei, cum dicit, *Cum tuba;* virtutem humanitatis in hoc quod dicit, *Et in voce magna.* De ista habetur in Joan. v, 25 : *Omnes qui audierint vocem Filii Dei, vivent.* Et oportebit quod illa vox sit magna, quia *dabit voci suæ vocem virtutis ;* Psal. lxvii, 34. Per tubam bene signatur divinitas,

[1] Al. : « habitaret Dominus in nebula. »

quia major est vox tubæ quam vox humana. Apoc. XI, 12 : *Et audierunt vocem magnam de cœlo dicentem eis, Ascendite huc.* Et paulo post : *Et septimus Angelus tuba cecinit, et factæ sunt voces magnæ in cœlo.* Et notate, quod tuba satis ei congruit, quia Num. X, mandavit Dominus Moysi duas tubas fieri : et clangebant tubis ad concilium, ad festa, ad pugnam, et ad commotionem castrorum : et sic erit in judicio, quia erit ibi concilium, idest adunatio omnium sanctorum : quia *non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum :* Psal. I, 6. Item erit tunc solemnitas sempiterna. Item erit ibi pugna contra malos, ut habetur Zach. ult. 14 : *Sed et Judas pugnabit adversus Hierusalem.* Item erit ibi commotio castrorum, quia sancti transferentur ad vitam sanctorum, Zach. II, 11 : *Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa.* Item quidam modo congregantur, sed non omnes ; sed tunc omnes. Infra XXV, 32 : *Congregabuntur ante eum omnes gentes.* Hic congregantur solum electi, quia solum congregantur ut regnent cum ipso. Psal. XLIX, 5 : *Congregate illi sanctos ejus.* Unde dicit : *Et congregabunt electos ejus.* Sed unde congregabuntur? *A quatuor ventis cœli, a summis cœlorum usque ad terminos eorum.* Venti cœli distinguuntur per quatuor partes mundi. Ab oriente provenit subsolanus, ab occidente favonius, a septentrione boreas, a meridie auster ; et sub his omnes alii continentur : unde *a quatuor ventis cœli;* idest ab omnibus partibus mundi. Sequitur : *A summis cœlorum usque ad terminos eorum.* Istud potest dupliciter exponi. Origenes dicit sic. *Congregabuntur.* Posset aliquis dicere, quod solum ista congregatio esset vivorum, et non mortuorum : quod removet, ad ostendendum quod etiam mortui congregabuntur : ideo dicit : *A summis cœlorum etc.* Scitis quod sancti ascendunt in cœlos, et quidam sunt inferiores, quidam superiores : quia secundum modum meritorum erit modus præmii. Unde hoc est quod dicit Augustinus quod *a quatuor ventis*, hoc est propter corpora ; quod *a summis cœlorum*, hoc dicit propter animas. Remigius dicit sic : et est in *Glossa. Congregabo etc.* Posset aliquis credere quod solum esset congregatio ab extremis terræ : sed quid erit de meditullio terræ ? unde *usque ad terminos eorum.* Et vult dicere, quod non solum fiet congregatio ab extremis terræ, sed a cœlo, idest a meditullio mundi.

Ab arbore fici discite parabolam. Hic docet de certitudine adventus sui. Magna dixerat, et a quibusdam incredibilia : modo tripliciter certificat. Primo similitudine ; secundo assertione ; tertio ratione. Secunda ibi, *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio donec omnia fiant.* Tertia ibi, *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.* Dicit ergo : *Ab arbore fici discite parabolam.* Dicit Chrysostomus : Quando vult Deus ostendere aliquid, semper inducit similitudinem naturalem. Arbores in hieme vitam habent, tamen occulte, unde non producunt folia neque fructus : sed in principio veris incipiunt pullulare, et tunc apparet vita : sic etiam sancti modo non apparent, ut habetur ad Colos. III, 3 : *Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo*[1] *:* sed tunc vita sanctorum apparebit, eorum scilicet qui non seducentur tempore Antichristi : tunc veniet[2] æstas, idest æterna retributio. Psal. CXXV, 6 : *Euntes ibant et flebant mittentes semina sua :* et sequitur : *venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Unde dicit : *Ab arbore fici discite parabolam.* Per ficum signatur synagoga ; de qua habetur Luc. XIII, 6 : *Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua. Cum jam ramus ejus tener fuerit, et folia nata ; scitis quia prope est æstas.* Et hoc potest exponi sic. Ramus tener, Antichristus est, cujus potestas parum durabit ; et sicut folia multum adhærent ei, tunc potestas ejus manifestabitur. Vel potest exponi in bono. Per ramum virtus et fortitudo sanctorum. Quando Ecclesia incipiet finiri, virtus Christi et sanctorum apparebit, qui sustinebunt eam. Cant. II,

[1] Al.: « in gloria. »

[2] Al. . « veniat. »

13 : *Ficus protulit grossos suos. Ita et vos cum videritis hæc omnia;* idest cum videritis signa præcedentia evenire, *scitote quod prope est in januis.* Sicut dicitur aliquid esse prope, quando est in januis. Jac. v, 4 : *Ecce merces operariorum vestrorum, quæ defraudata est a vobis, vobis clamat, et clamor eorum in aures Domini sabaoth introivit.*

Notate quod Augustinus facit vim in hoc quod dicit, *Omnia*, cum dicit, *Cum videritis hæc omnia etc.* Supra dixerat quod Dominus prope est : sed quid est? Semper enim Dominus prope est. Ideo dicit : Si velimus, dicamus quod nihil pertinet ad finem mundi, sed ad adventum Christi per Ecclesiam; unde quod dictum est : *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus*, idest in prædicatoribus, *cum virtute magna*, quoniam dat Dominus verbum evangelizantibus virtute multa; et tunc veniet cum majestate, quoniam dant ei reverentiam. Tamen secundum expositionem aliorum, referre ad finem mundi possumus; et aliter dicere, secundum quod Augustinus exponit, dat intelligere aliquid quod prope est, idest aliqua esse signa quod prope est : unde quod dictum est. *Videbunt etc.*, refertur ad omnia supra dicta, scilicet ad signa, fulgura, et terræmotus.

Manifestat ergo per similitudinem, nunc manifestat per assertionem, scilicet cum juramento, dicens : *Amen dico vobis;* idest infallibiliter verum est, *quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant.* Dicit Origenes : Quasi in promptu esset quod audietis. Posset enim aliquis credere hæc esse dicta de destructione Hierusalem, et quia tunc completa sunt ad destructionem, quia multi supervixerunt usque ad tempus illud : unde *non preteribit generatio hæc*, idest homines nunc viventes, *donec omnia fiant.* Sed magnum esset omnia dicta ad destructionem Hierusalem referre; ideo aliter dicendum, quod omnes fideles sunt una generatio. Psal. xxiii, 61 : *Hæc est generatio quærentium Dominum* : et præmiserat, quod *Domini est terra.* Unde vult dicere : *Non præteribit generatio hæc;* idest non cessabit fides Ecclesiæ usque ad finem mundi, contra aliquos qui dicebant quod duraret usque ad tempus aliquod : quod Dominus redarguit dicens, infra ult., 20 : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Et tunc ponit rationem : *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt*; quasi dicens : Facilius est cœlum et terram transire quam verba. Isa. xl, 8 : *Verbum autem meum manet in æternum.* Et Psal. xxii, 6 : *Verbo Domini cœli firmati sunt.* Unde Verbum est causa cœli; et causa semper validior est suo effectu; ideo etc. Et non dicitur quod cœlum et terra transeant quia esse desinant; sed quia transibunt in alium statum. Apoc. xxi. 1 : *Vidi cœlum novum et terram novam.* Secundum Origenem, boni per cœlum signantur, per terram mali. Isa. i, 2 : *Audite cœli, et auribus percipe terra.* Utrique transibunt, boni in vitam æternam, mali in ignem æternum. Et quod dicitur verbum Dei non præteriri, non dicitur quod non transeat secundum substantiam; sed verbi, secundum id cujus est : unde hoc, ut dicit Origenes, habet præter alia, quia non præteribit verbum Domini; verba autem Moysi et aliorum prætereunt : unde verba Moysi sunt signa præsentis Ecclesiæ; sed verba Christi prænuntiant statum vitæ æternæ : unde verba Moysi transeunt; idest, quod promisit Moyses, transit; quod Christus, non, quia promisit futuram gloriam, quæ non transit. Item verbum Christi secundum quod est de terrenis et temporalibus transit.

De die autem et hora illa nemo scit. In parte autem ista determinat de incertitudine temporis; et circa hoc duo facit. Primo ponit temporis incertitudinem; secundo hortatur ad similitudinem; tertio ostendit eventum futurum. Secunda ibi, *Sicut in diebus Noe etc.;* tertia ibi, *Tunc duo erunt in agro.* Dicit quod *videbunt Filium hominis.* Tu dicis indeterminate; dicas[1] nobis determinate si est verum. *De die autem et hora nemo scit, neque Angeli cœlorum.* Quod dicit de

[1] Al. : « dicat. »

Angelis cœlorum, manifestum est, et non habet magnam dubietatem : quia est cognitio naturalis in eis, et hæc non se extendit nisi ad ea quæ secundum cursum naturæ fiunt ; judicium autem non fiet nisi secundum voluntatem Dei. Item est alia cognitio gloriæ, et sic tantum sciunt sicut quibus Dominus vult revelare : et istud sibi retinuit. Malach. III, 2 : *Ecce veniet Dominus : et quis poterit scire adventum ejus ?* I ad Thes. v, 2 : *Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet.*

Sed est quæstio hic, secundum Hieronymum : quia dicit Marcus cap. XIII, 26 : *Nec etiam Filius hominis :* ex quo videtur Arius suam hæresim confirmare : quia sit Pater scit quod nescit Filius, ergo major est eo. Ideo potest dici quod Filius scit, et quod dies judicii secundum aliquam rationem determinatus est : et quicquid determinatur a Deo, suo Verbo æterno determinatur, ideo impossibile est quin Verbum sciat.

Sed quare dicitur nescire ? Augustinus et Hieronymus dicunt quod consuetus modus loquendi est dicere nescire aliquid ; quando non facit illud scire : sicut dicitur Gen. XXII, 12 : *Nunc cognovi quod timeas Deum;* idest, cognoscere feci : ideo dicitur Filius nescire, quia non facit scire. Alio modo dicit Origenes, quod Christus et Ecclesia sunt sicut caput et corpus : quia sicut caput et corpus sunt sicut una persona, ita Christus et Ecclesia. Sed Christus aliquando accipit formam Ecclesiæ, ut in illo Psal. XXI, 2 : *Deus Deus meus respice in me.* Unde quod dicitur quod Christus non scit, intelligitur quod Ecclesia non scit : unde Dominus Act. I, 6 : *Non est vestrum*[1] *scire tempora vel momenta etc.*

Notate, quod dicit Augustinus quod ipse volebat ostendere ex quibusdam signis quod adventus judicii non possit sciri determinate, quia non determinat quodcumque tempus. Probatio dicit, quod non possit sciri ; quia sicut est in ætatibus hominis, ita est in ætatibus mundi : unde sicut ultima ætas hominis non habet terminum certum, sed aliquando protenditur plusquam aliæ, sic et de ultima parte mundi[2] dici debet, quod non habet certum terminum, et poterit plus durare quam omnes aliæ partes.

Sicut autem fuit in temporibus Noe, ita erit et adventus Filii hominis. Supra Dominus posuit incertitudinem horæ sui adventus ; nunc autem adhibet similitudinem : et primo ponit eam ; secundo exponit, ibi, *Sicut enim erant in diebus ante diluvium etc*[3]. Proponit autem similitudinem convenientem, quia dum loqueretur de fine mundi, quievit in fine mundi. Proponit ergo de alia similitudine. Legitur enim duplex consummatio, Una per aquam, II Petr. II, 5 : *Et originali mundo*[4] *non pepercit, sed octavum Noe justitiæ præconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens.* Unde dicitur satis convenienter quia prima consummatio fuit ad amputanda peccata carnalia : unde dicitur Gen. VI, 2 : *Videntes filii Dei filias hominum quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant.* Ideo contra ardorem hujus concupiscentiæ, debuit esse consummatio per aquam. In fine autem mundi peccatum erit, quia refrigescet caritas, sicut supra dictum est ; ideo ignis convenienter erit in pœnam : unde dicit : *Sicut in tempore Noe*, scilicet quod finis fuit incertus, sicut habetur Gen. VI, 13 : *Finis universæ carnis venit coram me.* Unde sicut illi qui adhæserunt Noe, salvati fuerunt, sic in adventu Filii hominis, qui adhærebunt Filio Christo, salvi fient. Secundo exponit istam similitudinem quantum ad incertitudinem : *Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes etc.* In verbis istis duo tangere videtur : unum scilicet desperationem de futuro adventu, et causam ejus. Causa autem quod homo non speret futurum adventum est, quia versatur in curis carnis, quoniam ambulat secundum ejus concupiscentias. Jac. v, 5 : *Epulati estis super terram, et in luxuriis vestris enutristis corda vestra.* Ideo vacabunt

[1] Al. : « nostrum. »
[2] Al. omittitur : « mundi. »
[3] Al. : « *Sicut autem etc.* »
[4] Al. : « si in originali mundi. »

lasciviæ, quæ duas habet partes, scilicet *in comessationibus et ebrietatibus, in cubilibus et impudicitiis* : ad Rom. xiii, 13. Quantum ad primum dicit : *Comedentes et bibentes* : non quod comedere et bibere sit peccatum ; sed ponere ibi finem suum est peccatum. Quantum ad secundum dicit : *Nubentes*, et *nuptui tradentes etc.* Et sequitur : *Et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes*, scilicet qui non adhæserunt Noe, qui erat figura Christi : *ita erit adventus Filii hominis.*

Sed habetur Luc. xxi, 26 : *Arescentibus hominibus præ timore.* Et supra hoc eodem habetur quod *sol obscurabitur.* Quomodo ergo securi erunt homines ut comedant et luxurientur?

Duplex est responsio. Dicit Hieronymus, quod verum est quod circa tempora Antichristi multæ erunt tribulationes, et hoc ad probationem electorum ; et post restituentur tranquillitati, et in illa tranquillitate mali vacabunt lætitiæ : unde Lucas loquitur secundum statum tribulationis ; Matthæus autem secundum tempus quod immediate præcedet adventum Dei. Item aliter : quia quidam sunt boni, quidam mali. Et universaliter Ecclesia patietur tribulationem, et boni punientur a malis : unde dicitur supra x, 22 : *Odio eritis omnibus hominibus propter nomen meum.* Unde illi qui patientur, erunt boni ; qui vero exercebunt hujusmodi tribulationes, erunt mali. Quod ergo dicitur hic, *Comedentes et bibentes etc.*, intelligitur quo ad malos : *Arescentibus*[1] *hominibus præ timore,* hoc intelligitur quo ad bonos. Vel sic. Cum frequenter accidat quod boni emendantur per tribulationem, mali autem non : ideo mali arescent, boni autem non.

Tunc duo erunt in agro : *unus assumetur, et alter relinquetur.* In parte ista ponit eventum hujus incertitudinis. Et quis erit? Quia continget quod homines in uno officio assumpti, quod unus assumetur, et alter relinquetur. Et potest hoc exponi, secundum Chrysostomum, quod non velit aliud dicere, quam quod in omni conditione hominum et omni officio quidam erunt reprobi, quidam electi. Qui boni, assumentur ; qui mali, relinquentur. Quomodo? Sicut dictum est supra xiii, quia venient Angeli, et assument bonos, scilicet ad Christum. Item quidam sunt deliciose viventes, quidam vero quædam officia exercentes. Item laborantium quædam sunt officia ad homines pertinentia, quædam ad mulieres : labor hominum est proprie in agris. *Tunc* ergo *erunt duo in agro* uno, litteraliter, scilicet laborantes : *unus assumetur*, tanquam electus, *alter relinquetur*, tanquam reprobus. Item *duæ erunt molentes in mola una : una assumetur, altera relinquetur.* Hoc est officium mulierum. Solebat esse quod mulieres molerent, et loquitur secundum consuetudinem terræ ubi non est aqua ; et nunc molitur[2] cum equis vel cum hominibus ; sed tunc erat officium mulierum. Isa. xlvii, 2 : *Tolle molam, et mole farinam.* Unde duæ erunt molentes, idest exercentes officium suum. Et tunc *Una assumetur* exponitur[3] ut prius. Item *duo in lecto uno : unus assumetur, et unus relinquetur.* Chrysostomus dicit, quod divites non laborant, sed quiescunt ; ideo assignantur per illos qui in lecto jacent ; et de istis *unus assumetur, et alter relinquetur.* Potest etiam exponi allegorice, et hæc est expositio Hilarii. Per agrum asssignatur mundus ; sicut supra dictum est. Per duos homines populus fidelium et infidelium. De istis unus assumetur, scilicet populus fidelium, alter relinquetur, sciliciter infidelium. Item lex vetus per molam assignatur, quæ gravis et ponderosa est. Act. xv, 10 : *Hoc est onus quod nec nos nec patres nostri ferre potuimus.* Et eorum qui veterem legem recipiunt, aliqui recipiunt Christum, alii non. Omnes illi dicuntur in mola molere qui veterem legem recipiunt : et illi quidem assumuntur qui veterem legem cum nova recipiunt ; illi vero qui non, relinquuntur. Item qui Christum recipiunt sunt sicut jacentes in lecto, quia per lectum signatur memoria passionis ; et de talibus qui-

[1] Al. : « quod arescentibus. »
[2] Al. : « tunc moletur. »
[3] Al. : « exponit. »

dam assumuntur, quidam relinquuntur. Quidam enim conformant se passioni per bona opera, quidam non. Potest aliter exponi, ut ad tres status fidelium referatur ; quia sunt tria genera hominum, quidam contemplativi, quidam prælati, quidam activi. Nullus status securus est, quin aliqui damnentur in statu aliquo. Status contemplationis per lectum significatur. De hoc in Cant. I, 15 : *Lectulus noster floridus*. Et tamen aliqui in hoc statu damnantur. Status activorum per molentes in mola signatur, quia ponderositatem habent, et sunt soliciti. Luc. x, 41 : *Martha, Martha solicita es, et turbaris erga plurima.* Unde involvuntur in sæcularibus, et ideo[1] inter eos aliqui damnantur. Per agrum in quem homines exeunt ad laborandum, signantur prælati. Cant. VII, 11 : *Veni dilecte mi, egrediamur in agrum.* In talibus quidam assumuntur, et quidam relinquuntur.

2. Postquam Dominus posuit incertitudinem horæ, monet ad vigilantiam : et primo monet omnes ; secundo specialiter prælatos, ibi, *Quis putas est fidelis servus et prudens ? etc.* Circa primum tria facit, Primo proponit admonitionem ; secundo similitudinem ; tertio concludit propositum. Secunda ibi, *Illud autem scitote etc.;* tertia ibi, *Et vos estote parati etc.* Dicit ergo : Ita dico quod dies est incertus, et nullus potest confidere de suo statu, quia de quolibet unus assumetur, et alter relinquetur ; ideo debetis esse diligentes et soliciti. *Vigilate ergo.* Et, ut dicit Hieronymus, ideo voluit Dominus incertum ponere terminum, ut homo semper expectaret. In tribus enim homo delinquit : quia vacant ejus sensus, item quia vacat a motu, item jacet homo : ideo *vigilate*, ut sensus vestri eleventur per contemplationem. Cant. v, 2 : *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Item *vigilate*, ne in morte torpeatis : Ille enim vigilat qui se exercet in operibus bonis. I Pet. ult., 8 : *Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret.* Item *vigilate*, ne jaceatis per negligentiam. Prov. VI, 6 : *Usquequo piger dormies ?* Sed quid dicit? *Quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.* Hoc dicebat Apostolis, et non habetur alibi quod ita expresse se vocet Dominum, sicut hic, et in Joan. XIII, 13 : *Vos vocatis me Magister et Domine; et bene dicitis, sum etenim.*

Sed posset aliquis dicere, quod Dominus loquebatur Apostolis ; Apostoli autem[2] non erant victuri usque ad finem mundi : quomodo ergo dicit : *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit ?*

Dicit Augustinus, quod istud necessarium est etiam Apostolis, ei eis qui ante nos erant, et nobis, quia Dominus venit dupliciter. In fine mundi veniet ad omnes generaliter : item venit ad unumquemque in fine suo, scilicet in morte. Joan. XIV, 18 : *Non relinquam vos orphanos ; veniam ad vos.* Ergo duplex est adventus : in fine mundi, et etiam in morte. Et utrumque voluit esse incertum. Et isti adventus sibi respondent : quia talis invenitur quis in secundo, qualis fuerit in primo. Augustinus : Imparatum invenit illum mundi novissimus dies, quem imparatum invenit suus ultimus dies. Item potest exponi de alio adventu, scilicet invisibili, quando venit in mentem. Job IX, 11 : *Si venerit ad me, non percipiam.* Unde ad multos venit, et non percipiunt : unde multum debetis vigilare, ut si pulsaverit, aperiatis ei[3]. Unde Apocal. III, 20 : *Ego sto ante ostium, et pulso : si quis aperuerit*[4] *mihi, intrabo ad eum, et cœnabo cum illo.*

Illud autem scitote, quod si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret illa hora, et non sineret perfodi domum suam. Sed quia nescit qua hora, oportet quod tota nocte vigilet. Quis est iste paterfamilias? Domus anima est. In ista debet homo quiescere. Sapien. VIII, 16 : *Intrans in domum meam* idest in conscientiam meam *conquiescam cum illa.* Paterfamilias ratio est. Prov. XX, 8 : *Rex qui sedet in solio, dissipat omne malum intuitu suo.* Aliquando fur perfodit do-

[1] Al. : « tamen. »
[2] Al. deest : « autem. »

[3] Al. : « quia si pulsaverit, quod aperiatis ei. »
[4] Al. : « apparuerit. »

mum suam. Fur est aliqua persuasio falsæ doctrinæ, vel tentatio aliquo. Et dicitur fur, sicut habetur Joan. x, 1 : *Qui non intrat per ostium in ovile ovium, ille fur est et latro*. Ostium proprie dicitur naturalis cognitio, seu[1] jus naturale. Quisquis ergo per rationem intrat, per ostium intrat ; sed qui intrat per ostium concupiscentiæ, vel iræ, vel hujusmodi, est fur. Fures consueverunt in nocte venire. In Abdia v : *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?* Unde si de die veniant, non timentur. Sic quando homo est in contemplatione divinorum, tunc non venit tentatio ; sed quando remisse se habet, tunc venit : ideo bene dicit Propheta, Psal. LX, 9 : *Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me*. Unde debemus vigilare, quia nescimus quando veniet Dominus, scilicet ad judicium. Vel possumus referre ad diem mortis. I ad Thessal. v, 3 : *Cum enim dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. Et vos estote parati : quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est.* Dicit Chrysostomus, quod homines soliciti circa temporalia, vigilant de nocte. Et si pro temporalibus vigilant, multo magis vigilandum est pro spiritualibus. Apocal. III, 3 : *Si non vigilaveris, veniam ad te tanquam fur.*

Quis putas est fidelis servus et prudens quem constituit Dominus super familiam suam? Hic specialiter admonet ad vigilandum prælatos : et primo alliciendo præmiis ; secundo terrendo suppliciis. Circa primum tria facit. Primo ponit idoneitatem boni prælati ; secundo officium ; tertio præmium. Idoneitas est quod sit fidelis et prudens. In quolibet bono opere duo sunt necessaria : ut intentio constituatur in debito fine, item quod accipiat vias congruas ad illum finem : ideo in officio prælationis hæc duo sunt necessaria. Primo quod figat intentionem in debito fine, quem quidam constituunt in seipsis, de quibus dicitur Ezech. XXXIV, 2 : *Væ pastoribus qui pascunt se :* quia illi qui in recto fine intentionem constituunt, non intendunt quod sibi utile sit, sed quod multis, ut salvi fiant[2]. Et hoc totum propter gloriam Dei recte operantur. Qui autem quærit quod suum est, non : unde oportet quod sit fidelis. I Corinth. IV, 2 : *Jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Item debet esse prudens : quia potest esse quod aliquis quærit gloriam Dei, sed non secundum scientiam. Prælati enim est corripere vitia. Posset ergo ita increpare quod posset inducere in peccatum. Ideo oportet quod sit prudens. Supra IX, 16 : *Estotes prudentes sicut serpientes.*

Et notate quod nominat servum, quia differentia est inter liberum et servum : quia omnis actio servi retorquetur in Dominum, non liberi : sic omnis actio prælati referri debet in Deum. Sic Paulus vocabat se servum, cum dicebat[3] II Corinth. IV, 5 : *Nos autem servos vestros per Jesum.*

Sed quare dicit : *Quis putas est fidelis servus et prudens?* Quia pauci sunt fideles. Phil. II, 21 : *Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi.* Prov. XX, 6 : *Virum autem fidelem quis inveniet?* Et si pauci fideles, pauciores et prudentes ; ideo sic dicit Dominus, notans paucitatem.

Deinde tangit eorum officium ; *Quem constituit Dominus super familiam suam.* Et tria agit. Primo agit de sui institutione super officium suum, cum dicit *Quem constituit Dominus* : non quod ipse procuret vel muneribus vel precibus. Ad Hebr. V, 4 : *Nullus assumat sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, sicut Aaron.* Deinde tangit super quod constitutus est, quia *super familiam suam,* scilicet super Ecclesiam suam, non super temporalia ; secundum quod dicit Apostolus. II Tim. II 4 : *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus.* Item oportet eum esse prudentem, ut vigilet circa Ecclesiam, non circa alia quæ extra Ecclesiam sunt. I Cor. V, 11 : *Quid ad nos de his quæ foris sunt?* Item tan officium prælati : *Ut det illis cibum in tempore* : cibum scilicet doctrinæ, boni exempli, et tem-

[1] Al. omittitur : « seu. »
[2] Al. : « sed quod multi salvi fiant. »
[3] Al. : « dicit. »

poralis subsidii : ideo Dominus Joan. ult. 15, 16, 17 dicit Petro ter : *Pasce*, *pasce*, *pasce oves meas*. Pasce verbo, pasce exemplo, pasce temporali subsidio ; habetur ultimo, sed tamen *In tempore*. Eccl. III, 1 : *Omnia tempus habent*[1]. Item Joan. XVI, 12 : *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*. Si enim vult dicere verba, quando non competit, perdit.

Sequitur de præmio : et primo dicit quod est istud ; secundo in quo sit. Quod est præmium? Beatitudo : unde dicit ; *Beatus*, sive in morte, sive in fine mundi, *quem cum venerit Dominus*, *invenerit sic facientem*, scilicet administrantem, ut dictum est, Psal. CXVIII, 1 : *Beati immaculati in via*, *qui ambulant in lege Domini*. Et quare sunt beati? *Amen dico vobis*, *quoniam super omnia bona sua constituet eum*. Hoc tripliciter exponitur. Uno modo ut ostendatur in quo consistat omnis beatitudo : beatitudo enim in aliquo bono consistit : sed omnia bona Dei sunt. Numquid ergo in aliquo istorum est beatitudo? Beatitudo est in illo bono quod est super omnia bona. Non enim est aliquis beatus nisi in illo bono quod Deus est : unde *super omnia bona sua constituet eum;* idest beatificabitur in illo, scilicet in Deo, qui est super omnia. Secundo modo exponi potest quod hoc dicit ad ostendendum præeminentiam quam habebunt boni prælati. Luc. XII, 37, habetur, quod *faciet eos discumbere;* sed hic habetur quod *super omnia bona sua constituet eum :* quia inter omnia præmia, maximum est præmium boni prælati. Supra V, 19 : *Qui fecerit et docuerit*, *hic magnus vocabitur*. Dan. XII, 3 *: Qui docti fuerint*, *erunt sicut splendor firmamenti*, *et qui ad justitiam erudiunt plurimos*, *quasi stellæ in perpetuas æternitates*. Et hoc[2] est *super omnia bona sua*, idest super omnia præmia sanctorum. Tertio modo potest exponi per unionem ad Christum : quia sicut in hoc mundo non perveniet ad statum perfectionis nisi qui sequitur vestigia Christi, sic nec tunc nisi qui[3] conjuncti fuerint Christo : et habebunt dominium super omnia inquantum voluntas sua sit conformis voluntati divinæ. Luc. XXII, 29 : *Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum*. Et Apocal. II, 28 : *Qui vicerit*, *dabo ei stellam matutinam*.

Si autem dixerit malus ille servus corde suo etc. Postquam allexit ut sint vigilantes per præmia, hic terret per supplicia. Et primo ponit culpam ; secundo pœnam, ibi, *Veniet Dominus etc*. In culpa duo sunt : scilicet causa culpæ, et ipsa culpa ; et tamen utrumque culpa est. Causa culpæ est desperatio de adventu : *Si dixerit : Moram facit Dominus meus venire*. Augustinus dicit, quod aliquis posset dicere hoc, nimio desiderio, et hoc demonstrabat qui dicebat Psal. XLI, 3 : *Quando veniam et apparebo ante faciem Dei mei?* Aliquando dicitur propter desperationem de cito veniendo. Ezech. XII, 22 : *Fili hominis*, *quod est proverbium istud in terra Israel dicentium : In longum differentur dies, et peribit omnis visio? Non enim diu turbabit*. II Pet. III, 9 : *Non tardat Dominus promissionem suam*. Unde hæc est radix omnium. Sed quæ sunt quæ consequuntur inde? Unum crudelitatis, aliud voluptatis. Quantum ad primum dicit : *Et cœperit percutere conservos suos*, quia reputat sibi subjectos ut servos : contra illud, I Pet. V, 3 : *Sed voluntarie*, *neque dominantes in cleris*. Et non solum sufficit ei, sed etiam percutit, et affligit. Mich. III, 10 : *Qui ædificatis Sion in sanguinibus*. Vel percutiunt fratres, quos servos reputant, malo exemplo. Item istud non sufficit eis, sed convertunt se ad voluptates : *Manducet autem*, *et bibat cum ebriosis;* idest, habebit societatem cum voluptuosis, si ipse est voluptuosus. Et quid erit inde? Ponit judicium. Primo enim ponit judicium ex insperato ; secundo pœnam. Dicit : *Veniet Dominus servi illius in die qua non sperat :* quia credit aliquando homo esse securus de longa vita, et tamen subito deficit. I ad Thessal. V, 2 : *Dies Domini sicut fur veniet*. Isa. XXX, 13 : *Subito dum non spe*

[1] Al. : « deest hæc sententia Ecclesiastæ. »
[2] Al. : « hæc »
[3] Al. deest : « qui. »

ratur, veniet contritio ejus. Et quid fiet inde? Sequitur triplex pœna. *Et dividet eum*, non, ut dicit Hieronymus, ut dividat gladio, sed a societate bonorum. Infra xxv, 32 : *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis.* Et hæc est maxima pœna. Dicit Origenes sic. In homine tria sunt : est anima, corpus, spirituale donum. Et hæc in bonis prælatis non dividentur, sed in malis prælatis. Spirituale donum dividetur, quia accipiet spirituale donum quod eis dederat ; corpus autem et anima mittentur in ignem. Item alia pœna est quod annumerabitur iniquis : unde dicit : *Partemque ejus ponit cum hypocritis.* Hypocritæ sunt simulatores, qui unum profitentur, et aliud agunt : unde partem ejus ponet cum talibus. Et sic accipitur Psal. x, 7 : *Sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum.* Item adhuc ista non sufficiunt, sed erit alia pœna : quia *ibi erit fletus, et stridor dentium.* Job xxiv, 19 : *Transibunt enim a frigore nivium ad calorem nimium.* Unde fletus ex fumo generatur, stridor dentium ex frigore. Dicit Origenes, quod possumus hinc considerare quod male dicunt qui dicunt quod prælati mali non sunt prælati.

Item notate quamdam similitudinem quam ponit Augustinus. Removeamus ab oculis illum servum de quo fit sermo, et ponamus tres servos qui diligant adventum Domini. Unus dicat : Dominus meus cito veniet, et ideo vigilabo. Alius dicat : Dominus tardabit, sed volo vigilare. Alter dicat : Nescio quando veniet, et ideo volo vigilare. Quis[1] istorum melius dicit? Respondet Augustinus, quod primus male decipitur : quia si putat quod cito veniat, et postea tardat, est in periculo ne præ tædio dormiat. Secundus potest decipi, sed non est in periculo. Sed tertius bene facit, qui sub dubio semper expectat ; ideo malum est determinare aliquod tempus.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM

1. Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampadas suas, exierunt obviam sponso et sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ, et quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt. Media autem nocte clamor factus est : ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornaverunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt : Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes dicentes : Ne forte non sufficiat nobis et vobis, ite potius ad vendentes, et emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, et clausa est janua. Novissime vero veniunt et reliquæ virgines, dicentes : Domine, domine, aperi nobis. At ille respondens ait : Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate ergo, quia nescitis diem neque horam.

2. Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua : et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem ; et profectus est statim. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque. Similiter et qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, et abscondit pecuniam domini sui. Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens : Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus ejus : Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam : intra in gaudium domini tui. Accessit autem et qui duo talenta acceperat, et ait : Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi Dominus ejus : Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam : intra in gaudium domini tui. Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait : Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti ; et timens abii, et abscondi talentum tuum in terra : ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus ejus dixit ei : Serve male et piger, sciebas quia meto ubi non semino, et congrego ubi non sparsi : oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis, et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur, et abundabit ; ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo. Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores : illic erit fletus, et stridor dentium.

3. Cum autem venerit Filius hominis in majestate

[1] Al. : « quid. »

sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes; et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis; et statuet oves quidem a dextris suis, hœdos autem a sinistris. Tunc dicet Rex his qui a dextris ejus erunt : Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare ; sitivi, et dedistis mihi bibere ; hospes eram et collegistis me ; nudus, et operuistis me ; infirmus, et visitastis me ; in carcere eram, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei justi dicentes : Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te ; sitientem, et dedimus tibi potum ? Quando autem te vidimus hospitem, et collegimus te ; aut nudum, et cooperuimus te? Aut quando te vidimus infirmum aut in carcere, et venimus ad te? Et respondens Rex dicet illis, Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet et his qui a sinistris erunt : Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et Angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare ; sitivi, et non dedistis mihi potum ; hospes eram, et non collegistis me ; nudus, et non operuistis me ; infirmus et in carcere, et non visitastis me. Tunc respondebunt ei et ipsi dicentes : Domine, quando te vidimus esurientem aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis dicens : Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.

1. Supra actum est de adventu Domini ad judicium ; hic agitur de ipso judicio : unde dividitur istud capitulum in duas partes. In prima parte loquitur de judicio per quasdam parabolas ; in secunda manifeste et explicite formam judicii demonstrat, ibi, *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua.* Circa primum duo facit. Primo ponitur quædam parabola, in qua aliqui excluduntur a regno propter defectum interiorem ; in secunda quod quidam excluduntur propter negligentiam exterioris operationis, ibi, *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos.* Prima est de virginibus, quæ solent animos hominum exercere. Et in hac tria consideranda sunt. Primo ponitur præparatio aliquorum se disponentium ut regnent cum Christo ; secundo ponitur excitatio ad judicium ; tertio adventus judici . Secunda ibi, *Media autem nocte clamor factus est ;* tertia ibi, *Dum autem irent emere, ecce sponsus venit.* Circa primum primo tangit studium præparantium ; secundo eorum somnium, ibi, *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt.* Circa primum duo facit. Primo ponit quod est commune omnibus se præparantibus ; secundo distinctionem in his qui se præparant, ibi, *Quinque autem ex eis erant fatuæ, et quinque prudentes.* Circa primum quatuor considerantur communia quantum ad omnes : numerus, status, officium, et finis intentus.

Numerus tangitur, quod decem erant : *Simile est regnum cœlorum decem virginibus.* Sed quare decem ? Triplex ratio est. Una quidem, quia decem est numerus universitatis : in numerando procedimus usque ad decem, et post incipimus ab uno : unde per decem, per unum et per centum universitas significatur. Vel, secundum Hilarium, omnes obsistunt decem præceptis observandis, vel obligantur ad ea. Vel decem [1] propter quinque sensus duplicatos. Sunt enim duplicati uno modo, secundum Gregorium, quia quinque sunt in viris, et quinque in mulieribus : et sic decem. Secundum Hieronymum, duplicantur secundum quod ad diversos sensus referuntur. Sunt quidam sensus exteriores, et quidam interiores. De visu interiori dicitur Joan. IV, 12 : *Deum nemo vidit unquam.* De gustu dicitur Psal. XXXIII, 9 : *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* De olfactu dicitur Cant. I, 3 : *In odorem unguentorum tuorum currimus.* Et sic sunt omnes decem qui ad judicium veniunt.

Status tangitur cum dicitur, *Virginibus.* Sed quare dicuntur virgines? Triplex est ratio. Secundum Chrysostomum, intelligitur de his qui integritatem carnis servant. Sed quare magis facit mentionem de virginibus? Dicit, quod supra XIX, 12, locutus est de virginibus, ubi dicit, quod *sunt quidam eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere capiat.* Ideo cum virginitas sit tantum bonum quod non cadit sub præcepto, sed sub consilio, secundum quod habetur I Corinth. VII, 25 : *De virginibus præceptum, non habeo, consilium autem do :* si isti damnantur, multo magis et alii. Vel virgines dicuntur qui ab illecebris quinque sensuum

[1] Al. : « per decem. »

abstinent. Secundum Hieronymum et Origenem, virgines dicuntur fideles qui non admittunt corruptelam, secundum quod dicit Apostolus, II ad Corinth. XI, 2 : *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.*

Sequitur videre[1] studium : *Quæ accipientes lampades suas.* Lampades sunt vasa luminis. Unde, secundum Hilarium, possumus intelligere animas illuminatas lumine fidei, quod in baptismo receperunt. Isa. LVIII, 8 : *Tunc erumpet quasi mane lumen tuum.* Vel per lampades opera signantur, secundum Augustinum : opera enim vestra debent esse lucerna. Supra V, 16 : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui cœlis est.* Ergo accipere lampades, est præparare animam, vel disponere ad bona opera.

Quartum quod ponitur est quod *exierunt obviam sponso et sponsæ.* Quis est sponsus, et quæ est sponsa? Dupliciter exponitur secundum duplex matrimonium. Unum divinitatis ad carnem, quod celebratum est in utero virginis : *ipse enim tanquam sponsus procedens de thalamo sao.* Psal. XVIII, 6. Sponsus ipse filius est, sponsa humana natura : unde nihil aliud est exire obviam sponso et sponsæ, nisi servire Christo. Item est matrimonium Christi et Ecclesiæ. Joan. III, 29 : *Qui habet sponsam, sponsus est.* Ergo præparantes lampades intendunt ut placeant sponso, idest Christo et sponsæ, idest matri Ecclesiæ. Et sic in istis conveniunt. Ponuntur etiam duo[2], in quibus discrepant : in interiore discretione, et exteriori solicitudine. Quantum ad primum dicit : *Quinque autem ex eis erant fatuæ, et quinque prudentes.* Prov. X, 23 : *Sapientia est viro prudentia.* Ille prudens est qui quæ facit, non vult pro nullo perdere. Ideo dictum est supra X, 16 : *Estote prudentes sicut serpentes.* Vel sic fatui sunt qui divertunt a Deo, vel per malam intentionem et non rectam, vel per falsam doctrinam. Prov. IX, 13 : *Mulier stulta et clamosa, plenaque illecberis, et nihil omnino sciens, sedit in foribus domus suæ.* Secundum Origenem, qui habet unam virtutem habet omnes : unde non potest esse unus sensus ordinatus quin sint alii ordinati. Item sicut etiam dicitur Jac. I, 20 : *Qui delinquit in uno, factus est omnium reus.* Item, discrepant quantum ad exteriorem solicitudinem : quia *quinque fatuæ acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum.* Omnes istæ bene volebant habere lampades accensas, quia ipse qui lumen est, vult sibi serviri cum lumine ; sed[3] lumen non potest nutriri sine oleo : stultus enim esset qui crederet servare lumen in lampade, et non poneret oleum. Per oleum quatuor significantur, secundum Hieronymum. Per oleum significantur pona opera. Et quare? Fides est lumen animarum quo accenduntur lampades. Per bona opera fides nutritur. I ad Timoth. I, 18 : *Hoc præceptum commendo tibi, fili mi Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* De isto potest accipi quod dicitur Proverb. XXI, 20 : *Thesaurus desiderabilis, et oleum in habitaculo justi, et imprudens[4] homo dissipabit illud.* Alio modo per oleum misericordia signatur. Et sic dicit Chrysostomus : unde habetur Luc. X, 34, *quod Samaritanus infudit vinum et oleum.* Per vinum severitas signatur, per oleum opus misericordiæ. Vult ergo quod qui intendit continentiam servare, et non fecerit misericordiam, stultus est : unde dicit Jac. II, 13 : *Judicium sine misericordia ei qui non fecerit misericordiam.* Item per oleum signatur interior lætitia ; de quo in Psal. CIII, 15 : *Ut exhilaret faciem in oleo.* Et alibi in Psal. XLIV, 8 : *Unxit te Deus oleo lætitiæ.* Multi sunt qui exterius abstinent, et quærunt intus gaudium, scilicet conscientiæ, et ibi habent secum oleum. Alii vero non quærunt gaudium conscientiæ, sed gloriam hominum ; et isti non habent oleum. Secundum Origenem, per oleum sancta doc-

[1] Al. : « videte. »
[2] Al. : « tria. »
[3] Al. deest : « sed. »
[4] Al. : « impudens. »

trina signatur. Cant. 1, 2 : *Oleum effusum nomen tuum.* Oleum justitiæ rectam doctrinam signat. Psalm cxviii, 2 : *In corde meo abscondi eloquia tua.* Unde virgines dicuntur qui continentiam servant, qui faciunt misericordiam, qui gaudium interius quærunt, qui rectam doctrinam assumunt.

Sequitur de somno repentino. Ponitur causa somni et somnus. Causa somni est mora. Quando enim aliqui expectant aliquem, et maxime de nocte, cito dormiunt : unde per hoc spatium signatur spatium inter adventum Christi in carne, et adventum ad judicium ; unde dicit : *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt.* Secundum omnes Expositores exponitur de morte.

Sed quare dicitur mors somnus? Hoc est propter spem resurrectionis. Sicut enim qui dormit intendit evigilare, sic qui dormit morte, intendit resurgere. I Thessal. 4, 12 : *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent.*

Sed quid est dormitio et dormitatio? Exponit Gregorius. Dormitatio est proprie via ad somnum : unde per dormitationem possumus intelligere longiorem vitam, per somnum mortem. Secundum Originem, intelligitur de somno pigritæ. Prov. vi, 9 : *Usquequo piger dormies, quando consurges de somno tuo?* Unde *moram autem faciente sponso*, vel ad judicium, vel ad mortem, *dormitaverunt omnes, et dormierunt* : vix enim sunt aliqui qui longo tempore vivant quin torpescant. Vel qui totaliter negligunt, dormiunt ; qui vero aliquo modo aliqualiter desistunt a primo fervore, dormitant.

Tunc sequitur excitatio ; secundo effectus ; tertio petitio fatuarum virginum : quarto responsio sapientum. Dicit ergo : *Media nocte clamor factus est : ecce sponsus venit.* De ista dicit Origenes aliter quam alii, et magis secundum litteram. Alii omnes exponunt excitationem istam referendo ad finale judicium ; et secundum hoc iste clamor erit tuba, vel vox Christi. I Thessal. iv, 15 : *Quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo.* I Corinth xv, 52 : *Canet tuba..... et mortui qui in Christo sunt resurgent primi* : I Thes. iv, 15.

Et quare media nocte? dicit Hieronymus, quod Hebræus dicit quod sicut Angelus in media nocte descendit ad interficiendum primogenita Ægypti, sic venturus est Dominus in media nocte. Unde solebat esse consuetudo apud eos quod non dimittebatur populus usque ad mediam noctem. Augustinus dicit, quod non est propter rationem temporis, sed solum est propter occultationem. I ad Thess. v : *Dies Domini sicut fur de nocte.*

Sed quid est quod dicit : *Ecce sponsus venit exite obviam ei?* Qui tunc omnes resurgent ei obviam. Joan. v, 25 : *Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus.* Amos, iv, 2 : *Præpara te, Israel, in occursum Dei tui*, Origenes refert ad præsentem vitam. Et hoc quando homo detinetur inani gloria, et fit clamor per prædicatorem, vel per internam inspirationem. Tunc revertitur ad Christum Isa. xl, 9 : *Exalta in fortitudine vocem tuam qui evangelizas Hierusalem.*

Tunc sequitur effectus : *Tunc surrexerunt omnis virgines illæ, et ornaverunt lampades suas.* Ad litteram, facto clamore per tubam, vel per vocem Christi, omnes resurgent. Unde Joan. v, 25 : *Omnes enim qui in monumentis sunt vocem ejus audient.* Sed quid fecerunt? *Ornaverunt lampades suas.* Sed quid est hoc? Erit ne tempus? Dicendum, quod ornare lampades nihil aliud est quam dinumerare opera quæ fecerunt, ut possint congruam rationem reddere. Unde habebunt solicitudinem quando audient vocem Filii Dei : ut infra : *Quando vidimus te esurientem, et pavimus ; sitientem, et dedimus tibi potum? etc.* Secundum Originem, est planior littera. Quia si ad præsentem vitam referatur, quando fit clamor per prædicatorem, vel internam inspirationem, tunc surgunt a negligentia, et tunc incipiunt surgere ad corrigendum facta sua.

Tunc sequitur petitio fatuarum : *Fatuæ autem sapientibus dixerunt : Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Istæ erant fatuæ quoad aliquid

et quo ad aliquid non : quia aliquid habebant de lumine fidei, unde dicunt : *Quia lampades nostræ extinguuntur :* si enim nihil haberent fidei, dicerent, Extinctæ sunt : unde cognoscunt quod non possunt ignem sine oleo conservare. Et quid est hoc dictum ? Sive intelligatur per oleum opus misericordiæ, sive justitiæ, idem est sensus : quia illi resurgentes qui non habent[1] hæc opera in abundantia, petunt suos defectus suppleri per eos qui habuerunt magis abundanter. Sed hoc non poterit fieri, quia unicuique erunt sua necessaria. Ad Galat. ult., 5 : *Onus*[2] *suum unusquisque portabit.* Et quia videbant quod non poterat valere lumen fidei sine opere misericordiæ, petebant ab aliis qui fecerant opera misericordiæ. Augustinus sic exponit : Consuetum est quod quando aliquis[3] præoccupatur in aliquo, solet recurrere ad illud in quo sperat. Istæ habebant exterius fiduciam, quia laudem aliorum quærebant : unde dicunt : *Date nobis de oleo vestro*, idest de laude vestra ; idest, laudetis nos de opere nostro. Sed istud non valebit eis, secundum quod habetur ad Roman. II, 15 : *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum.* Job XVI, 20 : *Ecce enim in cœlo est testis meus, et conscius meus in excelsis.* Unde confidunt in humano favore, qui prodesse non potest. Secundum Originem, contingit quod aliqui in rebus vanis expenderunt vitam[4] suam ; et cum recognoscunt recurrunt ad alios, et petunt orationes et beneficia eorum. Et in hoc non sunt fatui, si incipiunt reverti ad Dominum.

Responderunt prudentes, dicentes etc. Hic ponitur responsio sapientum : et in ista responsione duo ponuntur. Et primo ponitur responsio repudiandi ; item ponitur quoddam consilium, ibi, *Ite potius ad vendentes.* Et quæ est ratio ? *Ne forte non sufficiat nobis et vobis.* Unde quia oleum misericordiæ, vel interius gaudium, vel exteriora opera non sufficiunt nobis et vobis, sicut dicitur I Petr. IV, 18 : *Si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi parebunt ?* Et Apostolus Rom. VIII, 18 : *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* : et Isa. LXIV, 6 : *Omnes justitiæ vestræ, tanquam pannus menstruatæ :* quia ergo non sufficit nobis et vobis : *ite potius ad vendentes, et emite vobis.*

Sed numquid erit tempus quod requirant sibi oleum ? Ideo intelligendum quod istud magis dicitur per modum improperii quam per modum consilii, quasi dicerent[5]. Debuissetis ivisse. Secundum Chrysostomum, isti vendentes sunt pauperes, quia mercantur regnum. Luc. VI, 6 : *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Unde dicunt, *Ite*, idest ire debuissetis, secundum Augustinum ; dicitur enim per modum improperii. Venditores olei sunt adulatores ; unde videntes quod istæ petunt auxilium, dicunt : *Ite potius ad vendentes, et emite vobis ;* quasi dicerent : Vos nunquam quæsistis nisi oleum idest laudem humanam ; modo eatis ad mundum, et ematis illud testimonium quod semper quæsistis. Secundum Origenem, plana est littera, quia vult quod totum in mundo isto contingat. Aliquando accidit quod peccator videt justum, et petit quid debeat facere. Sed aliqui sunt ita sapientes quod sibi sufficit sapientia sua, sed non sufficit sibi et aliis. Unde tales dicunt illis qui ab eis petunt consilium : Non habemus tantum de doctrina spirituali quod possimus nobis et vobis sufficere ; ideo ite ad doctores Ecclesiæ, et ad sapientes, qui vendent vobis. De ista habetis Isa. LV, 1 : *Omnes sitientes venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properate, emite, et comedite.*

Sed quomodo sine argento venditur ? Dico quod sapientia venditur sine argento Et quod est pretium ejus ? Quod[2] homo libenter studeat, hoc est pretium sapientiæ. Prover. II, 4 : *Si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem, et scientiam Dei invenies.*

Dum autem irent emere, venit sponsus. Dicit Augustinus, quod quidam referunt istud ad statum præsentis vitæ ; sed non

[1] Al. : « quia isti resurgentes qui habebunt. »
[2] Al. : « opus. »
[3] Al. : « aliquid. »
[4] Al. : « viam. »
[5] Al. : « diceret. »

potest stare cum eo quod dicitur : *Et clausa est janua.* Ideo Origenes etiam hoc exponit de futuro adventu. Et tria facit. Primo ponitur adventus judicis ; secundo receptio bonorum ; tertio exclusio malorum. Dicit ergo : *Dum irent emere, venit sponsus* ; idest, dum haberent solicitudinem quomodo excusarent se in judicio, venit Dominus ad judicium. Sed Origenes dicit, quod quidam sunt qui venient ad consilium, vel ad sacerdotes, et cum deliberatione ut convertantur, et tunc in adventu moriuntur. Unde tunc venit sponsus, quando homo moritur.

Sed quid est quod hic dicitur, *Veniente sponso*, cum supra dixerit, *Exierunt obviam sponso et sponsæ?* Ratio est, quia in judicio sponsa, idest caro Christi, erit assumpta in glorificationem. Vel si referamus ad Ecclesiam, tunc perfecte ipsa unietur ipsi sponso per adhæsionem. Unde Apostolus I Corinth. vi, 17 : *Qui adhæret Deo, unus spiritus est cum illo.*

Et sequitur : *Et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias.* Istæ nuptiæ sunt regnum cœlorum, de quo Apoc. xvii, 14 : *Quoniam Dominus dominorum est, et rex regum, et qui cum illo sunt vocati, et electi, et fideles. Et* statim *clausa est janua :* quia nulli postea aperietur Modo autem aperitur : unde Ps. xxiii, 7 : *Attollite portas, Principes, vestras.* Et Apoc. iv, 1 : *Post hæc vidi, et ecce ostium apertum in cœlo.* Sed tunc claudetur.

Consequenter ponitur repulsio malorum : et dicuntur tria. Primo exprimitur negligentia ; quia tarde veniunt : unde dicitur : *Novissime autem veniunt*[1]. Unde signat eos qui tardam pœnitentiam agunt. Sapient. v, 3 : *Dicentes intra se, pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes.* Desiderium tangitur cum dicunt : *Domine, domine, aperi nobis.* Unde in hoc quod dicunt eum Dominum, dicunt aliquid per quod deberent impetrare. Per hoc autem quod geminant, signatur quod ex angustia petant : unde dicitur supra vii, 21 *: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum.* Desiderium autem eorum tangitur cum dicitur *: Aperi nobis.* Sequitur repulsio : *At ille respondens ait : Amen dico vobis, nescio vos ;* idest, non approbo vos : *novit enim Dominus qui sunt ejus :* ii ad Timoth. ii, 19 *:* sicut artifex nescit opus quod discordat ab arte sua. Consequenter concludit *: Vigilate itaque*, et orate, *quia nescitis diem neque horam.*

2. Supra posuit Dominus parabolam de judicio, in qua reprobatur aliquis propter hoc quod bonum spirituale interius susceptum non conservat; hic vero ponit parabolam, in qua quis bona suscepta non multiplicat : unde dividitur : quia primo de distributione donorum agit ; secundo de usu eorum ; tertio de judicio utentium. Secunda ibi, *Abiit autem qui quinque talenta acceperat etc.;* tertia ibi, *Post multum vero temporis etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit necessitatem distribuendi ; secundo distributionem ; tertio recessum distribuentis. Necessitatem ostendit in hoc quod dicit : *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua.* Ubi debetis notare, quod iste homo Christus est. Et possumus dicere, quod peregre proficiscebatur tripliciter : quia pergebat in locum, qui quamvis sit sibi proprius per divinitatem, scilicet in cœlum, tamen peregrinus erat secundum carnem, quia nulla caro ibi ascenderat. Unde Joan. iii, 13 : *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.* Item proficiscebatur in cœlum, quia in mundo peregrinus existens, in cœlum proficiscebatur. Hier. xiv, 4 : *Quare futurus es quasi colonus in terra, et quasi viator declinans ad manendum?* Item potest intelligi spiritualiter. Nunc enim peregrinatur a nobis, quoniam nos peregrinamur ab eo. II ad Corinth. v, 6 : *Dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Quando autem videbimus eum, tunc non erimus sicut peregrini, sed sicut cives et domestici Dei.

Et notandum, quod[2] sicut dicit Origenes, ubi ponitur *sicut* debet jungi aliquid, nisi ponatur in similitudine, sicut

[1] Al. : « *venerunt.* »

[2] Al. deest : « quod. »

habetur supra xxiv, 27 : *Sicut enim fulgur exit ab oriente, ita erit adventus Filii Dei*. Sed hic non ponitur in similitudine, et non ponitur postea aliud : propter hoç debet sic legi : Aliquis peregre proficiscens sicut homo : quia Christus et Deus et homo est. Unde secundum quod Deus, non peregrinatur, quia *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus*, ad Heb. iv, 13. Peregre autem proficiscitur sicut homo. Joan. i, 14 : *Vidimus eum tamquam unigenitum a Patre*, idest, sicut unigenitum a Patre. Et hoc fuit necesse ex quo peregre profisceretur, quod curam committeret de suis ; et hoc facit cum dicit : *Vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua*. Et primo tangitur liberalitas dantis, secundo diversitas donorum, item discretio dandi. Dandi liberalitas in duobus tangitur : eo quod prævenit eos quibus dedit ; item eo quod abundanter dedit. Eo quod prævenit, quia qui expectat dare diminuit de liberalitate sua ; non sic autem Dominus. In Psal. xx, 4 : *Domine prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis*. Unde *vocavit servos suos*, non illi ipsum : unde Joan. xv, 16 : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos*. Rom. viii, 29 : *Quos præscivit, hos et prædestinavit*. Item tangitur liberalitas, quia de suo : *Dedit bona sua,* non aliena. Aliqui bene sunt liberales de alieno, sed non de suo ; iste autem de suo : unde de isto potest intelligi quod dicitur in Psal. lxvii, 19 : *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, dedisti*[1] *dona hominibus*.

Consequenter ponitur diversitas donorum : *Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum*. Omnes istos dividit per tres, in fructum trigesimum, sexagesimum et centesimum : quia omnis multitudo dividitur in summum et infimum et medium. Ista talenta sunt diversa dona gratiarum : sicut enim talentum pondus dicitur metalli, sic gratia pondus est quod inclinat ipsam animam : unde amor est pondus animæ. Apostolus I Corinth. xii, 4 : *Divisiones gratiarum sunt*. Unde ista dona dividuntur ita quod non æqualiter dantur omnibus. Ad Eph. iv, 7 : *Unicuique nostrum*[2] *data est gratia secundum mensuram donationis Christi*. Et hoc est quod dicit : *Uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum*.

Et quæ est ratio hujus numeri? Possumus dicere, quod aliquis ita superabundat quod habet mensuram dupli ; aliquis vero ita quod ultra duplum : unde qui accipit duo, se habet ad illum qui unum[3], sicut proportio dupli ; qui autem quinque, se habet ultra proportionem dupli. Unde vult dicere quod aliquis accipit quinque, qui accipit secundum mensuram incomparabilem. Possumus etiam[4] dicere, quod ista dona sunt eloquia Dei, verba sapientiæ : frequenter enim sapientia divitiis comparatur. Isa. xxxiii, 6 : *Divitiæ salutis sapientia*.

Quid est quod dicit quod *uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum?* Origenes dicit[5] quod illi dedit quinque talenta qui omnia quæ in Scriptura dicuntur, ad spiritualem intellectum refert : unde dictum est[6] supra : Sicut sunt quinque sensus corporales, sic sunt quinque spirituales. Sic Dominus Apostolis dedit. Luc. xxiv, 45 : dicitur quod *aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas*. Et in Daniele. i, 17, dicitur, quod *dedit Deus pueris intelligentiam in omni Scriptura*. Qui autem sunt illi qui duo accipiunt? Secundum Origenem, dualitas numerus est materiæ : unde omnis numerus est ex binario et unitate ; unde binario attribuitur materia, unitati forma. Unde illi dicuntur duo recipere qui minus recipiunt, quia nesciunt se in omnibus regere ; sed aliquid habent in quo sciunt, quia sunt boni ædificatores, vel hujusmodi. Unde, secundum Origenem, plus accipit qui recipit unum, quam qui duo. Secundum Gregorium et Hieronymum est e converso : quia per quinque talenta intelliguntur quinque sensus : unde ille recipit quinque talenta qui gratiam a Deo recipit circa temporalia, circa quæ operatio sensuum versatur. Per duo autem talenta intelliguntur sensus et intellectus solum : unde ille unum recipit, qui

[1] Al. : « dedit. »
[2] Al. : « vestrum. »
[3] Al. : « duo. »
[4] Al. : « enim. »
[5] Al. deest : « dicit. »
[6] Al. : « dicit dictum est. »

gratiam intellectus recipit, non gratiam operandi. Secundum Hilarium, ille recipit quinque qui Christum invenit in quinque libris Moysi ; ille autem duo qui gratiam novi et veteris testamenti veneratur, qui in Christo veneratur naturam divinam et humanam ; unum autem recipit Judæus, qui in solis legalibus gloriatur.

Deinde sequitur ratio : *Unicuique secundum propriam virtutem.* Si hoc referatur ad illud quod talenta sint eloquia, plana est expositio, quia debent dari secundum majorem capacitatem. Joan. xvi, 12 : *Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo.* Et Apostolus I Corinth. iii, 2 : *Tamquam parvulis in Christo lac potum dedi vobis, non escam.* Ideo magis subtilibus magis subtilia dedit.

Si autem referamus ad bona gratiarum secundum quod quidam dixerunt[1], quod secundum bona naturalia daret bona gratuita : unde secundum quod magis habet homo de bonis naturalibus, habet etiam de bonis gratuitis. Et hoc verum fuit in Angelis, at[2] in hominibus non. Et quæ est ratio ? Quia in Angelis una est natura spiritualis : ideo ad quod moventur, totaliter moventur, secundum totalitatem virtutis : ideo quantum valet conatus eorum, tantum capiunt. Sed homo est ex duabus contrariis naturis, quarum una retrahitur ab alia a suo corpore : unde non tantum datur ei nisi quantum homo cum isto bono naturali habet de studio.

Item alius error fuit qui dixit, quod initium gratiæ fuit a nobis. Et contra hoc objicit Augustinus per verbum Apostoli II Cor. iii, 5 : qui dicit, *quod non sufficientes sumus cogitare aliquid ex nobis quasi ex nobis.* Sed quod est prius principium quam cogitatio ? Et si cogitatio a nobis non est, ergo nec operatio. Unde qui plus conatur, plus habet de gratia ; sed quod plus conetur, indiget altiori causa. Thren. v, 21 : *Converte nos ad te, et convertemur.*

Si autem quæris quare unus magis habet de gratia quam alter ? Dico, quod hujus rei est causa proxima, et causa prima. Proxima est major conatus istius quam illius. Causa prima est electio divina. Eccli. xxxiii, 7 : *Quare dies diem superat, et lux lucem, et annus annum, et sol solem ? A Domini scientia separati sunt.* Et quæ est ratio hujus ? Videte quod aliter est de agente universali et particulari. Agens particulare præsupponit sibi aliquid, et secundum hoc diversimode operatur : ut artifex aliam formam dat uni materiæ, et aliam alii. Sed si posset facere materiam, diceretur quod talis fecit talem materiam ut induceret formam secundum voluntatem suam. Sic Dominus, cum sit creator omnium, creavit istum ut sic eum faceret : unde intelligitur ut intelligatur capacitas naturæ cum conatu.

Tunc ponitur recessus dantis cum dicit : *Et profectus est statim.* Et potest intelligi quod iste peregre proficiscebatur, quia cum Apostolis dixisset : *Accipite Spiritum sanctum.* Joan. ult. xxii, et Petro dixisset, Joan. xxi, 17 : *Pasce oves meas :* statim profectus est : unde dicebat, Joan. xiii, 32 : *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.* Et statim ascendit. Vel potest dici quod profectus est non recedendo ; sed quia relinquit eos sub arbitrio, quia non compellit eos uti donis datis.

Abiit autem qui quinque talenta acceperat etc. Hic ponitur de usu donorum, et hoc quantum ad tres servos : et primo quantum ad primum : secundo quo ad secundum ; tertio quo ad tertium : unde dicit : *Abiit autem qui quinque talenta acceperat.* Designatur hic profectus virtutis. Psal. lxxxiii, 8 : *Ibunt de virtute in virtutem.* Et hoc habetur Gen. xxvi, 13 : *Ibat crescens, et proficiens.* Virtus enim proficit per exercitium operationis : nisi enim operetur, deficit ; et ideo dicit, *Operatus est.* Unde dicitur Proverb. xiii, 4 : *Anima operantium impinguabitur. Et lucratus est alia quinque.* Et quomodo ? Dupliciter proficit aliquis : uno modo in seipso, alio modo in alio. In se, si habeat

[1] Al. : « referamus ad bona gratiarum, quia quidam dixerunt etc. »

[2] Al. : « et. »

intelligentiam Scripturarum ita ut proficiat; si caritatem, ut proficiat aliis. Profectus est ut proficiat in alio [1], ut quod accepit, communicet. I Petr. iv, 10 : *Unusquisque gratiam quam accepit, in alterutrum administrantes.* Unde si quod accipis communicas, totidem lucraris. Unde dicit, quod *superlucratus est alia quinque :* quia vix est quod aliquis conferat ad aliquem id quod non habet I ad Corinth. xi, 23 : *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis.* In eo autem quod habet, in eo proficit. Apostolus I Corinth. xv, 10 : *Gratia ejus in me vacua non fuit.* Secundum Hilarium, ille lucratur quinque qui proficit in quinque libris Moysi, ut Christum lucretur. *Similiter qui duo acceperat,* scilicet qui proficit intellectu et operatione, *lucratus est alia duo,* idest præmiationem quo ad utrumque. Vel duo, quia non solum proficit prædicando viris, sed etiam mulieribus ; secundum Gregorium. Secundum Origenem, quod illud quod acceperat secundum rationem naturalium, ad intellectum referat. *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram etc.* Quid autem est fodere in terram ? Tripliciter exponitur, secundum Gregorium. Ille thesaurum abscondit qui donum acceptum abscondit in peccatis carnis, vel temporalibus : unde qui potest in temporalibus proficere, et convertit se ad terrena, abscondit pecuniam domini sui in terra. De talibus dicitur in Psal. xvi, 11 : *Oculos suos statuerunt declinare in terram.* Secundum Origenem, habet aliquis donum intellectus, et tamen vult religiose vivere, et sibi solum vivere ; cum tamen multis possit proficere ; iste abscondit in terra. Job xii, 7 : *Opera Dei revelare et confiteri honorificum est.* Talis enim pecunia est ad multiplicandum, non abscondendum. Hilarius : Qui sunt qui recipiunt unum ? Judæi, qui puram litteram recipiunt. Isti abscondunt pecuniam in terra, idest in carne Christi, qui propter carnem non possunt credere ipsum esse Deum. Unde Apostolus I Corinth. i, 23 : *Nos autem prædicamus Christum Jesum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.*

Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum. Hic agitur de judicio : et primo ponitur ratio adventus judicis ; secundo de judicio, ibi, *Et posuit rationem cum eis.* Notandum, quod de operibus et donis debemus Deo reddere rationem. Supra xii, 36 : *De omni verbo quod locuti fueritis, oportebit reddere rationem* [2]. Et supra xviii, 23 : *Simile est regnum cœlorum homini qui voluit ponere rationem cum servis suis.* Et primo ponitur in speciali : *Et posuit rationem cum eis :* quia quilibet tenetur reddere rationem primo [3] in sua morte ; secundo in die judicii quando oportebit nos astare ante tribunal Christi. Cum ergo dicit, *Post multum vero temporis venit dominus,* potest referri ad utrumque. Si enim ad diem judicii, datur intelligi quod magna est mora inter adventum Christi et diem judicii : contra illud quod crediderunt quidam tempore Apostoli : unde II ad Thessal. ii, 2 : *Non terreamini quasi instet dies Domini.* Sed si ad diem mortis, dicit Origenes: *Consideretis quod vix fuerit aliquis utilis in Ecclesia qui parum vixerit.* Et hoc probat de Petro, cui dixit Dominus, Joan. xxi, 18 : *Cum autem senueris, extendes manum tuam, et alius te cinget.* Item de Paulo qui adolescens fuit in sui conversione, et post factus est senex ; unde ad Philemonem, *Ut Paulus senex etc.* Unde cum dicitur, *Post multum vero temporis,* datur intelligi quod dat Dominus longum spatium ad bene agendum. Et de hoc intelligitur quod dicitur Prov. iii, 2 : *Longitudinem dierum et annos vitæ et pacem apponet tibi.*

Et accedens qui quinque taltenta acceperat, obtulit alia quinque etc. Hic agitur de tribus servis : et primo de primo ; secundo de secundo ; tertio de tertio. In primo duo facit. Primo ponitur ratio reddita ; secundo remuneratio debita, ibi, *Ait illi Dominus ejus etc.* Ex parte istius primo ponit securitatem, fidelitatem, humilitatem, et strenuitatem, sive solicitu-

[1] Al. : « in alia. »
[2] Ibi : « *Omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines reddent rationem de eo in die judicii.* »
[3] Al. omittitur : « primo. »

dinem. Securitatem tangit, quia non expectavit quod dominus vocaret eum, sed ingessit se. Unde dicit, *Accedens*. Hanc securitatem habebat Paulus per sanguinem Christi. Ad Heb. x, 19 : *Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi.* II Corinth. iii, 12 : *Habentes talem spem, multa fiducia utimur.* Item notatur fidelitas, quia *obtulit alia quinque*. Infidelis quidem esset qui de bonis domini sui aliquid sibi attribueret : unde iste totum obtulit domino. Si ergo feceris aliquod bonum, si aliquem convertisti, et tibi attribuis, non Deo ; non es fidelis. I Paralip. xix, 14 : *Tua sunt omnia, et quæ de manu tua accepimus dedimus tibi.* Item notatur humilitas confessionis doni, quia cognoscebat ab eo recepisse. I Corinth. iv, 7 : *Quid habes quod non accepisti ?* Unde iste confitetur donum, dicens : *Domine, quinque talenta tradidisti mihi etc.* Item tangit strenuitatem, sive solicitudinem : *Ecce alia quinque superlucratus sum.* Unde bene dicebat cum Apostolo, I Corinth. xv, 10 : *Gratia Dei in me vacua non fuit.* Sequitur remuneratio debita ; et in ista facit quatuor : quia primo ponitur congratulatio ; secundo commendatio meritorum ; tertio æqualitas judicii ; quarto magnitudo præmii. Congratulatio tangitur cum dicit : *Ait illi dominus ejus : Euge serve bone et fidelis etc.* Unde dicitur Isa. lxii, 5 : *Ecce gaudebit super te Dominus tuus.* Unde exultanti animo recipit eum, cum dicit, *Euge*. Euge vox est exultationis.[1] Sequitur commendatio : et primo commendat de humilitate cum dicit, *Serve*, quia recognoscebat se esse servum ejus. Luc. xvii, 10 : *Cum omnia bene feceritis, dicite : Servi inutiles sumus.* Item commendat eum de bonitate per hoc quod dicit, *Bene*, quia proprie bonum est diffusivum sui : unde bonus multiplicavit bonitatem. Item a fidelitate, quia non sibi retinuit sed domino obtulit : unde dicitur, *Et fidelis*. I Corinth. iv, 2 : *Jam quæritur inter dispensatores ut fidelis*[2] *quis inveniatur.* Et supra xxiv, 45 : *Quis putas est fidelis servus et prudens ?* Unde approbat eum, dicens, *Fidelis. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat ;* II Corinth. x, 18. Deinde ponit æqualitatem, ut præstet æquitatem judicii, dicens : *Quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam.* Ista pauca sunt omnia quæ sunt in vita ista, quia quasi nihil sunt in comparatione ad cœlestia. Unde vult dicere : Quia fuisti fidelis ratione bonorum quæ sunt præsentis vitæ, *super multa te constituam :* idest, dabo tibi spiritualia, quæ sunt super omnia bona ista. Luc. xvi, 10 : *Qui fidelis est in minimo, et in majore fidelis est.* Sequitur magnitudo præmii : *Intra in gaudium domini tui.* Gaudium enim est præmium. Joan. xvi, 22 : *Videbo vos, et gaudebit cor vestrum.*

Et posset dicere aliquis : Nonne visio est præmium, vel aliquod aliud bonum ? Dico quod si alia res dicatur præmium, gaudium tamen est finale præmium. Sicut possem dicere, quod est finis gravium locus inferior ; item quiescere in illo loco : et illud est magis principale. Sic gaudium nihil aliud est quam quies animi in bono adepto : unde ratione finis dicitur gaudium præmium.

Et quare dicit, *Intra in gaudium*, non Accipe ? Dicendum, quod duplex est gaudium : de bonis exterioribus, et de bonis interioribus. Qui gaudet de bonis exterioribus, non intrat in gaudium, sed intrat gaudium in ipsum :[3] qui autem gaudet de spiritualibus, intrat in gaudium. Cant. i, 5 : *Introduxit me rex in cellaria sua.* Vel aliter. Quod est in aliquo, continetur ab illo, et continens majus est. Quando ergo gaudium est de aliquo quod minus est quam cor tuum, tunc gaudium intrat in cor tuum ; sed Deus major est corde : ideo qui gaudet de Deo, intrat in gaudium. Item intrat *in gaudium domini*, idest de Domino, quia Dominus veritas est. Unde nihil aliud est beatitudo quam gaudium veritatis. Vel sic. *Intra in gaudium domini tui ;* idest, de eo gaude, quo gaudet,[4] et de quo gaudet Dominus tuus, scilicet de fruitione sui ipsius. Tunc ergo gaudet homo ut Dominus, cum fruitur ut

[1] Al. : « Euge ecce vox est exaltationis. »
[2] Al. : « quis fidelis. »
[3] Al. : « in gaudium ipsum. »
[4] Al. : « unde eo quo gaudet. »

Dominus : unde dicit Dominus Apostolis Luc. XXII, 30 : *Statui vos ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo*, idest, ut sitis beati in quo sum beatus.

Accessit autem et qui duo talenta acceperat. Supra actum est de judicio quantum ad primum servum, qui quinque talenta acceperat, hic agitur de judicio quantum ad secundum servum, qui duo talenta acceperat. Quantum ad litteram, nihil differt a primo, nec est aliquid dicendum nisi quod dictum est de primo : et ideo non oportet iterare, quia et iste eamdem commendationem et idem præmium recepit[1] sicut qui quinque talenta acceperat. In quo datur intelligi, secundum Origenem, quod qui parvum donum a Deo recipit, et bene utitur secundum posse suum, tantum accipit et meretur quantum qui magnum. Hoc enim solum requirit Dominus ab omni homine quod ei serviat in toto corde suo, ut habetur Deut. XVI.

Sed hoc potest habere dubietatem. Ponatur quod aliquis habeat magnam mensuram bonorum, alter parvam. Si operatur iste secundum paucam caritatem quam accepit, tunc merebitur tantum quantum qui plus accepit : quod videtur quod non possit esse, quia sic mereretur tantum vel plus qui minus habet de caritate quam qui plus. Et ideo distinguendum est : quia quædam sunt bona quæ perficiunt, et eliciunt actum voluntatis, et inclinant ; quædam autem quæ non. Donum quod inclinat voluntatem et elicit actum, est caritas. Non potest ergo esse qui plus habet de caritate quin majori nixu utatur, et melius. Sed sunt alia dona quibus potest aliquis uti secundum majorem et minorem caritatem, ut scientia, et hujusmodi. In talibus qui majori conatu utitur, quantum ad præmium magis meretur : unde dicitur Luc. XXI, quod paupercula mulier plus misit in gazophylacium quam illi qui plus apposuerunt, quia usa est secundum totum posse suum.

Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait. Hic determinatur de judicio mali servi : et primo ponitur ratio ; secundo condemnatio quam suscepit, ibi, *Respondens autem dominus ejus, dixit ei.* Mirabilem rationem proposuit. Primo enim blasphemiam proposuit ; inde negligentiam assumpsit ; tertio innocentiam conclusit. Et sic non poterat valere syllogismus. Blasphemiam, cum dicit : *Domine, scio quod homo durus es* : negligentiam cum dicit : *Abii, et abscondi talentum etc.* : innocentiam, cum dicit : *Ecce habes quod tuum est.* Et consideremus quod dicit quod *accessit.* Dictum est supra de illo qui quinque talenta acceperat, quod *accessit*, idest fiduciam habuit ; sed iste non accessit cum fiducia, sed per violentiam. Vel aliter : quia aliqui in his quæ male faciunt, videtur eis bene fecisse. Prov. XXVI, 16 : *Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.* Unde visum fuit ei quod bene fecisset. Secundum Origenem, videtur æstimatio de Deo alicui sicut de homine duro, a quo se abstrahit aliquis propter duritiam. Eccli. IX, 18 : *Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi.* Et ideo sicut qui cognoscit hominem durum, non vult ei servire, sic cogitant aliqui de Deo quod sit homo durus. Et secundum hoc iste servus habebat tres malas opiniones de Deo. Primo quod Deus non esset misericors ; secundo quod ei aliquid accresceret a bonis nostris ; tertio quod non omnia essent a Deo : et omnes istæ opiniones procedebant ab una radice mala, quia cogitabat quod Deus esset quasi unus homo : et hoc signatur cum dicit : *Scio quod homo durus es ;* idest, æstimo te esse hominem ; quod non est verum, ut habetur Num. XXIII, 19 : *Non est Deus ut homo.* Isa. LV, 9 : *Sicut exaltantur cœli a terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris*, Et dicit, *Durus*, quia homo durus non flectitur. Et dicitur de tali, Job XLI, 15 : *Cor ejus indurabitur ut malleatoris incus.* Sed non sic est Dominus ; quia *miserator et misericors Dominus :* Psal. CX, 4. Duritia solet accidere ex avaritia, Prov. XXIX, 4 : *Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam.* Ideo ita æstimat quod sit durus, et ita avarus ; et ideo attribuit ei quæ sunt avari. *Metis*

[1] Al. : « recipit. »

ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti; idest, ita durus es quod aliena rapere non cessas : quod tamen falsum est. Job. xxxv, 7 : *Porro si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?* Et in Psalm. xv, 2 : *Bonorum meorum non eges.* Unde in hoc imponebat ei quod indigeret bonis nostris. Tertium erat quod esset aliquod bonum quod non esset a Deo ; ut sunt aliqui qui ea quæ habent de patrimonio, vel de studio, non dicuntur habere a Deo. Et hoc est quod dicit : *Ubi non seminasti :* contra illud Jac. i, 17 : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum.* Item aliqui æstimantes ipsum esse durum, extrahunt se a servitio suo. Unde aliqui, qui possunt multum proficere, dicunt : Si audirem confessiones, et facerem prædicationes,[1] fortassis male accideret mihi. Tales Deum durum reputant. Item aliqui dicunt : Si intrarem religionem, fortassis peccarem, et esset deterius. Isti reputant Deum durum, qui credunt si adhæserint Deo quod deficiat eis. Tales sunt similes his qui desperant de Dei misericordia. Ista allegabat iste servus. Et tamen ista vera sunt, et habent fulcimentum ab auctoritate. Est enim durus cum peccatoribus, et benignus recurrentibus ad eum. Sapien. xi, 11 : *Hos quidem tamquam pater monens probasti, illos autem tamquam rex durus interrogans condemnasti.* Thren. iii, 25 : *Bonus est Dominus animæ quærenti eum.* I Paral. xxx, 18 : *Dominus bonus propitiabitur cunctis qui requirunt in toto corde Dominum Deum patrum suorum.* Ergo durus est cum peccatoribus, et misericors bonis ; et non est dubium quod timeri debet ne contemnatur : unde ad Hebr. x, 31 : *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Sed inquantum est misericors, debemus sperare quod si se dat aliquis servitio suo, quod non cadet ; et si ceciderit, resurget. Item quod dicit, *Metis ubi non seminasti*, licet falsum sit, tamen quo ad aliquem sensum, verum potest esse : quia non requirit propter se, sed propter nostram utilitatem : quia ipse metit gloriam suam, quam non seminavit. Item *congregas ubi non sparsisti.* Qui enim metit, accipit in multitudine ; ille autem qui congregat, ex multis recipit. Sic vult Dominus quod sua gloria ex diversis hominibus crescat. Unde Apostolus, II ad Corinth. i, 14 : *Gloria vestra sumus, sicut vos nostra, in die Domini nostri Jesu Christi.* Similiter quod dicit, *Metis ubi non seminasti*, quo ad aliquid veritatem habet : quia homo seminat, et Deus colligit. Joan. iv, 37 : *Alius est qui seminat, alius qui metit. Ego misi vos metere ubi non laborastis.* Homo enim seminat opera sua, et Deus metit ad gloriam suam. Ad Galat. ult., 8 : *Quæ seminaverit homo, hæc et metet.* Et Dominus dicit, Joan. xiv, 3. *Veniam, et accipiam vos ad meipsum.* Si enim facis eleemosynam, tu seminas, et Dominus metit, quia sibi fortasse reputat. Unde ipse dicit, infra in hoc capitulo : *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Item, sicut supra dictum est cap. xiii, semen est verbum Dei. Unde aliquando colligit Deus fructus boni operis, ubi non est seminata prædicatio. Rom. ii, 14 : *Homines qui legem non habent, ipsi sibi sunt lex.* Tertio modo quod quædam mala fiunt ab homine, sicut mala carnis, ex quibus malum colligi debet ; de quo ad Galat. ult., 8 : *Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem.* Attamen Deus facit venire ad bonum aliquid, ut[2] bonum justitiæ, humilitatis, vel hujusmodi. Unde iste servus primo blasphemus fuit. Deinde tangitur negligentia sua, *Timens abii.* Psalm. xiii, 5 : *Trepidaverunt timore ubi non erat timor.* Verum est quod timendus est Deus, ut evitetur peccatum, secundum quod habetur Job iii, 23 : *Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum.* Unde quod non peccet homo, hoc debet facere ex amore, non timore. Ideo sequitur : *Abscondi talentum tuum in terra* : quia ex timore : quia timor servilis multa mala facit. Tunc concludit : *Ecce habes quod tuum est* : unde conservavit scientiam, et non multiplicavit. Et hoc non sufficit, quia oportet multipli-

[1] Al. : « si audio confessiones, et facio prædicationes. »

[2] Al. : « et. »

care. I ad Corinth. IX, 16 : *Si non evangelizavero, non est mihi gloria.*

Respondens autem Dominus ejus, dixit ei. Hic ponitur condemnatio servi. Et sicut in aliis servis, primo commendavit eos, deinde posuit æquitatem judicii, et postea præmium ; sic in isto, primo vituperat eum ; secundo ponit æquitatem judicii : tertio pœnam. Secunda ibi, *Sciebas quia meto ubi non semino etc.* Tertia ibi, *Tollite itaque ab eo talentum.* Dicit ergo : *Serve male et piger.* Servum vocat, quia propter timorem dimisit, et servorum est timere serviliter : et ideo ad Rom. VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore.* Item eum malum vocat, quia malum dixerat de domino suo. Supra XII, 35 : *Malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala.* Item vocat eum pigrum, quia operari noluit. Prov. XX. 4 : *Propter frigus piger arare noluit :* propter frigus scilicet timoris. *Sciebas quia meto ubi non semino etc.* Nunc arguit eum de culpa : et primo proponit quod sciebat ; secundo quid facere oportebat ; tertio quid inde sequeretur. Dicit ergo : *Sciebas quod meto ubi non semino ;* et tamen non operabaris : quamvis habeatur Luc. XII, 47 : *Servus sciens voluntatem Domini sui, et non faciens, plagis vapulabit multis.* Item dixerat quod erat durus, et quod colligebat ubi non seminabat. Dominus bene confitetur quod ipse metit ubi non seminat ; sed non confitetur quod sit durus : quia quod requirit ab homine, hoc non facit propter duritiam, sed propter misericordiam, ut bonum suum multiplicetur. *Oportuit ergo te pecuniam meam committere nummulariis.* Et sequitur : Sicut tu dicis quod meto ubi non seminavi, et colligo ubi non sparsi. Sed quia hæc facio, multo magis volo quod pecunia mea multiplicetur. Et loquitur secundum similitudinem illorum qui pecuniam tradunt ad multiplicationem. Pecunia ista sunt verba Dei. Unde in græco habetur *Argyreon.* Per argentum enim, quod sonorum est, signatur verbum Dei. Psal. XI, 7 : *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.* Nummularii possunt dici dupliciter, propter duplex officium : quia officium habent ut probent pecuniam utrum sit bona ; item ut exhibita pecunia lucrentur. Secundum primum nummularii sunt auditores, qui debent probare quod audiunt. Job XII, 11 : *Nonne auris verba dijudicat ?* Item illi qui multiplicant, ut Apostoli, qui aliis dederunt donum Spiritus sancti, constituendo Episcopos, etc. Ad Titum I, 5 : *Hujus gratia dimisi te Cretæ, ut constituas per civitates presbyteros etc. Et ego veniens, recepissem utique quod meum est :* unde istud bonum sequeretur.

Et quod est illud bonum ? Triplex. Cum Dominus dat tibi intellectum, et tu studes ad operandum, multiplicas. Jacob. I, 22 : *Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Item quando dat Dominus virtutem, et studes ad bene utendum. I Petr. II, 2 : *Quasi modo geniti infantes, rationabiles sine dolo lac concupiscite, ut in ea crescatis in salutem.* Item ut quod in te habes, aliis studeas impartiri.

Consequenter ponit pœnam : et circa hoc duo facit. Primo ponit pœnam damni : secundo sensus. Circa primum primo ponit pœnam damni ; secundo generalem sententiam, ibi, *Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Dicit ergo : *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta.* Sicut dicit Gregorius, ille [1] qui quinque talenta acceperat, est ille qui scientiam habet de terrenis, quæ subjacent quinque sensibus ; qui autem unum, est qui habet intellectum sine opere. Accidit ergo quod qui habet intellectum exercitat se in illo. Psalm, CXVIII, 104 : *A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis.* Aliquando e converso accidit quod aliquis habet donum intellectus, et occupat se in terrenis, et totum amittit. Apocal. III, 11 : *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam.* Vel potest dici, quod ille qui quinque talenta recipit, magis accepit ; et secundum quod magis laboravit, magis accepit. Unde unus accepit talentum alterius, quia sanctus homo non solum gaudebit de suis bonis, sed de omnibus quæ facta sunt

[1] Al. : « quod ille. »

per quoscumque ; et ita accipiet coronam istius, et sic talentum ejus.

Consequenter ponitur generalis sententia : *omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Istud potest exponi quadrupliciter. Primo sic, secundum Gregorium. Ab eo qui non habet, non posset aliquid auferri ; sed contingit quod aliquis habet dona gratuita, et non habet caritatem : unde omnia auferentur ab eo, quia non habet[1] ad sui utilitatem. I ad Corinth. XIII, 1 : *Si linguis hominum loquar et Angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.* Unde si habeat homo caritatem, dantur ei multa bona, quia accipiet bonum alterius, quia gaudebit de bono alterius sicut de suo. Chrysostomus exponit de doctrina. Qui habet gratiam docendi, et non exercitat se, amittit illam. Alter, qui non habet, et exercitat se acquirit eam, ita ut sit doctor. Hieronymus exponit sic. Aliquis habet ingenium, et dat se otio, efficitur rudis et hebes ; aliquis autem non habet ingenium, et exercitat se, et acquirit ingenium ; et ita habenti studium datur scientia et ingenium, et non habenti, etiam illud quod habet, scilicet ingenium, auferetur ab eo. Item, secundum Hieronymum, exponitur de fide, quia habenti fidem dabitur gratia. Ad Eph. II, 8 : *Gratia estis salvati per fidem.* Unde qui non haberet fidem, etsi haberet alia, sine fide, nihil valerent. Hilarius autem exponit de populo Judæorum et Gentilium, quia Judæi videbantur habere legem Dei, et noluerunt obedire, unde facti sunt alieni ; populus autem Gentilium recepit quod non habebat, et intravit in benedictionem olivæ.

Consequenter agit de pœna sensus. Duo autem sunt sensus, visus scilicet, et tactus : ideo ponit primo pœnam visus ; secundo tactus, cum dicit : *Et inutilem servum mitte in tenebras exteriores.* Et notate, quod non punitur[2] propter malum quod fecerit, sed propter bonum quod omisit. Unde supra VII, 19 : *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur.* Et alibi, Joan. XV, 2 : *Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum.* Et dicitur servus inutilis, quia bonum quod habet non expendit in utilitatem aliorum : ut si intellectum habuit, et non expendit in usum bonum, alios docendo ; si pecuniam, et non exercuit opus misericordiæ. *Mitte in tenebras exteriores.* Origenes dicit, quod quidam ante eum dixerunt, quod damnati a toto mundo ejicientur : unde dicunt infernum esse extra totum mundum. Et innitebantur illi quod dixit Job. XVIII, 18 : *De orbe transferet eos Deus.* Ipse autem sic exponit. *In tenebras,* quia ignorant. Psal. LXXXI, 5 : *Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Et sequitur pœna tactus : *Illic erit fletus et stridor dentium.* Hoc est expositum supra cap. XXIV.

3. Supra Dominus præmisit diversas parabolas pertinentes ad judicium : hic autem manifeste de suo judicio agit : et tria facit. Primo agit de adventu judicis ; secundo de congregatione judicandorum ; tertio de judicio. Secunda ibi, *Et congregabuntur ante eum omnes gentes ;* tertia ibi, *Et dicet rex etc.* Circa primum quatuor sunt consideranda. Primo tangitur conditio judicis venientis ; secundo dignitas ; tertio ministri ; quarto judiciaria auctoritas. In hoc quod dicitur, *Cum venerit Filius hominis*, non est dubium quin[3] idem sit Filius Dei.

Sed quare potius nominat Filium hominis quam Filium Dei ? Una ratio est, quia inquantum Filius hominis judicabit. Joan. V, 27 : *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Et hoc propter tria. Primo ut ab omnibus videatur : in forma enim divinitatis non poterit videri nisi a bonis : unde si ab omnibus videri debeat, debet videri in forma hominis. Apocalyp. I, 7 : *Videbit eum omnis oculus.* Item propter meritum Christi : hoc enim ipse meruit per suam passionem. Ad Philipp. II, 8 : *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem Crucis : propter quod et Deus exaltavit illum.* Item ut appareat judicaturus in forma in qua judicatus fuit. Job XVI, 22 : *Utinam sic ju-*

[1] Al. : « habuit. »

[2] Al. : « ponitur. » — [3] Al. : « quoniam. »

dicaretur vir cum Deo, quomodo judicatur[1] *filius hominis cum collega suo.* Item ex Dei clementia, ut homines ab homine judicentur. Ad Hebr. IV, 15 : *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris.* Iste ergo erit Filius Dominis.

Et cujus erit dignitatis? Veniet *in majestate sua :* Luc. XXI, 27 : *Videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.* Sed quid per majestatem potest intelligi? Dicendum, quod divinitas : quia licet appareat in forma hominis, tamen apparebit cum divinitate. Unde Apostolus I Thessal. IV, 15 : *Dominus in jussu et in voce Archangeli et in tuba Dei descendit de cœlo.* Et de hoc dicitur etiam Actor. IX. Vel *in majestate*, idest in gloria, quia suum corpus erit gloriosum ; et veniet cum societate gloriosa : unde supra XVI, 27 : Filius *hominis venturus est cum gloria.* Et ideo subdit : *Et omnes Angeli cum eo.* Hic agit de ministris ; et potest intelligi de cœlestibus spiritibus. Psalm. CIII, 4 : *Qui facit Angelos suos spiritus.* Et quare veniet cum istis? Quia custodes sunt hominum. Psalm. XC, 11 : *Angelis suis Deus mandavit de te.* Ideo aderunt tanquam testes : quia boni custodiam suam receperunt, mali autem non, sed repulerunt. Isa. I, 7 : *Curavimus Babylonem, et non est curata.* Vel *omnes Angeli*, idest prædicatores, vel doctores veritatis. Malach. II, 7 : *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus.* Idest competit judiciaria potestas, ut dicit Augustinus. Isa. III : *Dominus ad judicium veniet, et omnes sancti ejus cum eo.* Proverb. ult., 23 : *Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ.* Tunc sequitur judiciaria potestas : *Tunc sedebit super sedem majestatis suæ.* Non debemus intelligere secundum sedem corporalem ; sed sedes ejus homines sancti sunt, et Angeli. In eis sedebit, quia per eos judicium exercebit. De hominibus dicitur supra XIX, quod sedebunt super sedes duodecim, etc. De Angelis dicitur Colos. I, 16 : *Sive throni, sive dominationes etc.* Et in Psalm. LXXIX, 3 : *Sedes super Cherubim.* Et Psalm. IX, 5 : *Sedisti*[2] *super thronum qui judicas justitiam.*

Consequenter ponitur congregatio ; secundo divisio. Dicit ergo : *Et congregabuntur omnes gentes.* Per gentes non solum gentes signantur, sed omnes homines qui nati sunt ad Adam usque ad finem mundi. II ad Corinth. V, 10 : *Omnes non manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque quod gessit in corpore, sive bonum, sive malum.* Inter istos etiam parvuli nati : quia, etsi nihil habeant proprio merito, habent tamen aliquid, scilicet vel culpam ex peccato primi hominis, vel gratiam ex sacramento Christi.

Unde notandum, quod non omnes isti congregabuntur ad idem ; sed erit quadruplex genus eorum qui comparebunt in judicio. Quidam enim comparebunt ut judicentur per discussionem meritorum; sed istorum quidam damnabuntur, quidam salvabuntur. Quidam vero ut sine discussione sententiam recipiant. Judicari enim dupliciter dicitur : scilicet vel sententiam recipere, quia omnes vel præmiabuntur vel punientur[3] ; vel dicitur judicari, per discussionem meritorum reddere rationem. Et hæc discussio non erit necessaria omnibus : quia peccata et merita illorum præcipue discutientur qui fuerunt conjuncti cum Christo per fidem ; illi enim qui totaliter alieni sunt a Christo, non indigent discussione : secundum quod dicitur Joan. III, 18 : *Qui non credit, jam judicatus est.* Gregorius ponit exemplum. Qui inimicum suum accipit in bello, non expectat judicium, sed jam judicatus est : sic etc. Item ali qui sunt qui nihil habent commune cum mundo, quia omnia dimiserunt propter Christum ; et isti apparebunt ut judices : unde supra XIX, 28 : *Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Qui sunt ergo qui judicabuntur? Fideles qui implicati sunt sæcularibus : quorum quidam sunt eis bene utentes, ut habetur I ad Timoth.

[1] Al. : « judicaretur. »
[2] Al. : « sedes. »
[3] Al. : « ponuntur. »

VI, 18 : *Divitibus præcipue bene agere, divites in fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare etc.* Qui autem detinentur, et eis involvuntur, damnabuntur.

Sed quæ est necessitas? Nonne omnes in morte recipiunt quod meruerunt? Ad quid ergo judicabuntur? Notandum, quod præmium quod justo Dei judicio datur hominibus, est duplex. Primum est stola animæ, et secundum stola corporis. Quantum ad stolam animæ, in morte recipitur; sed tunc gloriam corporis simul recipient. Unde quantum ad animam omnes simul recipient corpora : sed quantum ad pœnam, omnes simul damnabuntur. Unde in Isa. XXIV, 22 : *Congregabuntur congregatione unius fascis :* quia unum sunt in peccato. Istam congregationem possumus intelligere congregationem localem, quia omnes congregabuntur in uno loco. Joel. III, 2 : *Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat;* quia qui salvantur, per passionem Christi salvantur; et qui damnantur, per contemptum passionis ejus damnantur; ideo ubi facta fuit passio Christi, ibi fiet judicium. Et intelligendum est, quod boni in aere occurrent ei obviam; aliqui vero in terra manebunt, secundum Origenem. Ista congregatio non erit localis, sed dispersi erunt, et in locis singulis congregabuntur. Et hoc vult illud quod est dictum supra XXIV, 27 : *quod sicut fulgur exit ab oriente et paret usque in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis :* quia ubicumque erunt[1], erunt ibi præsentes. Unde vult quod erit congregatio spiritualis, quia modo quidam disperguntur ab eo, quidam se tenent cum eo; sed tunc omnes congregabuntur. Isa. XL, 5 : *Videbit omnis caro salutare Dei nostri.*

Tunc agit de separatione. *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis.* Et primo ponitur secundum nomen; secundo secundum situm, ibi, *Et statuet oves quidem a dextris etc.* Dicit ergo : *Et separabit eos ab invicem.*

Notate, quod quamdiu mundus durat, mali sunt bonis permixti. Vix autem est aliqua societas, quin aliqui sint mali. Cant. II, 2 : *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Sed in illo judicio mali erunt ad unam partem, boni ad aliam : Eccl. XXXV : *Judicabit*[2] *inter oves et hædos.*

Sed quare bonos vocat oves? Hoc est propter quatuor. Invenimus enim in ovibus innocentiam. II Reg. XXIV, 17 : *Isti qui oves sunt, quid fecerunt?* Item patientiam. Isa LIII, 7 : *Tamquam ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Item Psal. XLIII, 22 : *Æstimati sumus sicut oves occisionis.* Item obedientiam, quia ad vocem pastoris congregantur. Joan. X, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt.* Item affluentiam fructuum. Sicut ex ove plures fructus percipimus, sic multi sunt fructus bonorum. Ezech. XXXIV, 3 : *Lac comedebatis, et lanis cooperiebamini.* Item per hœdos intelligit peccatores, quia est animal per præcipitia vadens, item ad coitum fervidum; et contrarias habet proprietates; item pro peccato offerebatur.

Consequenter ponitur divisio quo ad situm : *Et statuet oves quidem a dextris, hœdos autem a sinistris.* Quid intelligitur per dexteram, et quid per sinistram? Potest dici, quod ad litteram ita fiet, quod boni ad partem unam, et mali ad aliam constituentur. Vel quia dextera pars nobilior est, ideo qui sunt boni, situm habebunt nobiliorem, quia occurrent Christo in aere. Origenes retorquet istud ad finalem remunerationem : quia qui intentionem suam direxerunt ad Deum, erunt a dextris, idest remuneratione æterna. Eccl. X, 1 : *Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius.* Item Prov. IV. 24 : *Vias quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt quæ sunt a sinistris.*

Tunc dicet Rex his qui a dextris ejus erunt etc. Hic agitur de judicio. Et primo promulgatur sententia quo ad bonos, secundo quo ad malos; tertio ponit complementum. Circa primum tria facit. Primo ponitur sententia; secundo admiratio salvandorum; tertio satisfactio.

[1] Al. : « erant. »

[2] Al. : « judicabo. »

Secunda ibi, *Tunc respondebunt ei justi.* Tertia ibi, *Et respondens Rex dicet illis.* Circa primum duo facit. Primo invitat ad præmium ; secundo comparat ad meritum. Dicit ergo : *Tunc dicet Rex.* Et vocat eum Regem, quia Regis est judicare. Prov. xx, 8 : *Rex qui sedet in solio dissipat omne malum intuitu suo.*

Sed est quæstio : Numquid fiet per vocalem sententiam ? Quidam dicunt quod verbo tenus, et quod multum tempus tenebit judicium ; et hoc dixit Lactantius, quod durabit mille annis. Sed hoc non est verum ; sec hoc ad interiorem locutionem referri debet[1] : et inducit in cognitionem hominum, quia boni digni gloria, mali pœna. Unde quod isti dicent, non erit vocale, sed secundum interiorem instinctum : et hoc dicit Augustinus quod divina virtute erit, quod unicuique occurret quod fecit. Et hoc patet per Apostolum, Rom. ii, 15 : *Testimonium reddente illis conscientia eorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus*[2], *in die cum judicabit Dominus occulta hominum.* Ideo ad interiorem locutionem debet referri.

Et videtur tria tangere : quia ponitur invitatio, causa sententiæ, et ipsum præmium. Invitatio : *Venite benedicti Patris mei.*

Sed quare dicit, *Benedicti Patris mei?* Quia non erit nobis secundum nostrum meritum, sed secundum quod confirmamur merito Christi. Unde Apoc. iii, 21 : *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedit cum Patre meo in throno ejus.* Luc. xxii, 29 : *Ecce ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum;* ego inquantum homo, inquantum fruor Verbo. Item quantum ad corpus. Ad Philip. iii, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ, Venite,* idest conformamini. I Joan. iii, 2 : *Cum apparuerit, similes ei erimus.*

Sed numquid boni modo non[3] sunt conjuncti Deo? Dico quod sic per caritatem non plenam. Item per fidem ænigmaticam ; sed tunc congregabuntur in caritate plena, in fide non ænigmatica. *Quia nunc corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.* Sap. ix, 15.

Causa hujus præmii est duplex. Causa damnationis est ex homine ; causa salutis ex Deo. Oseæ xiii, 9 : *Ex te perditio tua, Israel; ex me tantummodo auxilium tuum.* Unde causam salutis invenimus temporalem in æternam. Temporalis est appositio gloriæ, et hoc tangitur : *Venite benedicti Patris mei.* Dicere suum, est facere : unde Psal. xxxii, 9 : *Ipse dixit, et facta sunt.* Unde ejus benedicere, est gratiam infundere : unde dicit, *Patris,* quia non est ex nobis, sed ex Deo. Jac. i, 17 : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Item alia causa est Dei prædestinatio : et hoc notatur cum dicit : *Paratum vobis regnum.* Unde Apostolus ad Rom. viii, 30 : *Quos prædestinavit, hos et vocavit.* Isa. lxiv, 4 : *Oculus non vidit, nec auris audivit, quæ præparavit Deus diligentibus se.* Et dicit, *A constitutione mundi.*

Sed quomodo est hoc? Nonne ipse elegit eos ab æterno? *Ipse elegit nos ante mundi constitutionem* : Ad Eph. i, 4. Et dicendum, quod elegit ab æterno, sed a constitutione mundi manifestavit.

Sed quid est præmium illud quod tangit : *Possidete paratum vobis regnum* et quod est istud regnum? Istud regnum est regnum cœlorum. Psal. cxliv, 13 : *Regnum tuum, Domine, regnum omnium sæculorum.* Qui possidet Deum, possidet regnum. Apoc. v, 10 : *Et fecistis nos Deo nostro regnum et sacerdotes.*

Sed diceret aliquis : Nolo regnare, sufficit mihi quod non damnet. Hoc non potest esse. Vel eris rex et habebis regnum, vel eris damnatus.

Et dicit, *Possidete,* idest intrate in possessionem. Intrare autem in possessionem proprie convenit ei qui jus habuit ; istud autem jus habuimus ex ordinatione divina. Item ex acquisitione Christi, qui

[1] Al. : « deberet. »
[2] Al. : « cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. »
[3] Al. deest : « non. »

nobis hoc acquisivit. Item ex gratia sua. Ephes. I, 14 : *Qui est pignus hereditatis nostræ.* Item dicitur possessio quæ pacifice habetur : unde plenarium dominium signatur. Modo habemus Deum, sed non quiete, quia inquietatur homo multis modis; sed tunc quieta erit possessio. I Pet III, 9 : *In hoc vocati estis ut benedictionem hereditate possideatis.* Supra XVIII, 29 : *Et vitam æternam possidebitis.*

Esurivi, et dedistis[1] *mihi manducare etc.* Supra posita est sententia de præmio; hic posita est de merito. Ex quo considerare debemus quod duplex est causa beatitudinis. Una ex parte Dei, idest[2] benedictio Dei; alia ex parte nostra, idest meritum, quod est de libero arbitrio : non enim debent homines esse desides, sed cooperari gratiæ Dei, ut dicitur I ad Cor. XV, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia Dei in me vacua non fuit.*

Sed cum sint multa bona merita, solum fit mentio de operibus misericordiæ. Et ex hoc aliqui acceperunt occasionem errandi, dicentes, quod solum per opera misericordiæ salvantur, vel damnantur per omissionem eorum : ita quod si commiserit aliquis multa peccata, et exerceat se in operibus misericordiæ, salvabitur, juxta illud Dan. IV, 24 : *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum.* Contra illud quod habetur ad Rom. I, 32 : *Qui talia agunt* scilicet peccata *digni sunt morte.* Et ad Gal. VI, 21, post enumerationem peccatorum carnalium dicit : *Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Ideo istud non est tenendum. Sed posset esse quod aliquis abstinet et pœnitet; et sic per eleemosynam potest liberari. Eleemosynam enim debet homo incipere a se. Eccl. XXX, 24 : *Miserere animæ tuæ, placens Deo.*

Et quare magis fit mentio de istis operibus quam de aliis? Dicendum, secundum Gregorium, quod proponit ista tamquam minora. Si enim ista quæ dictat natura, non faciunt, nec alia multo magis. Et hoc consonat verbis Evangelii; quia isti dicunt : *Quando vidimus te esurientem, et pavimus? etc.*, quasi dicant : Istud est modicum. Et cum magis parum reputant, Dominus magis exaltat dicens : *Quod fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Augustinus dicit, quod omnes peccant in mundo, non tamen omnes damnantur : sed qui non pœnitent nec satisfaciunt. Sed qui pœnitet, et promittit satisfactionem per opera misericordiæ, salvatur. Origenes dicit, quod sub operibus misericordiæ omnia bona sunt dicta, vel prætermissa propter prætermissionum hujusmodi operum. Et significatur quia eleemosyna non solum proximo fit, sed et sibi ipsi. Si enim pascit esurientem, multo magis pascere debet se esurientem ; et sic de aliis operibus. Item non solum sunt eleemosynæ corporales, sed etiam spirituales ; ideo quicquid facit homo vel ad suam utilitatem, vel proximi, totum sub opere misericordiæ continetur. Unde omnes vel sub his continentur, vel sub contrario. Septem sunt opera misericordiæ, sed sex solum tanguntur. Ista septem habentur per versum :

Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo.

De sepultura vero hic non tangitur. Sed quare? Ad excludendum errorem quorumdam qui dixerunt quod animæ non consequuntur requiem donec corpus condatur. Sed hoc non est verum : quia nihil recipit anima a corpore quando est separata. Ponit ergo sex quæ impenduntur contra defectum. Et quia est defectus quidam generalis, quidam specialis ; primo agit de generali, secundo de speciali. Et quia quidam generaliter ab exteriori, quidam ab interiori : primo tangit defectus a patre interiori, secundo ab exteriori. Dicit ergo : *Esurivi, et dedistis mihi manducare.* Hoc habetur Isa. LVIII, 7 : *Frange esurienti panem tuum. Sitivi, et dedistis mihi bibere* : quia propter me dedistis proximo. Unde supra X, 42 : *Qui dederit calicem aquæ frigidæ uni ex minimis meis, non perdet mercedem suam.* De istis duobus Prov. XXV, 21 : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum ; si sitierit, da*

[1] Al. : « *non dedistis.* »

[2] Al. omittitur : « idest. »

ei aquam bibere. Item sunt defectus ab exteriori; et hi sunt duo, scilicet a tegumento conjuncto, et separato. Dicit ergo : *Hospes eram, et collegistis me.* Ad Heb. ult., 2 : *Hospitalitatem nolite oblivisci : per hanc enim latuerunt quidam Angelis hospitio receptis.* Quantum ad tegumentum conjunctum dicit : *Nudus* fui, *et operuistis me.* Job. xxxi, 19 : *Si despexi prætereuntem, eo quod non haberet indumentum;* et sequitur : *si non benedixerunt mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum calefactus est.* Isa LVIII, 7 : *Cum videris nudum, operi eum.* Item quidam sunt particulares defectus; et horum quidam sunt naturales, quidam ab exteriori. Defectus naturalis et ab intrinseco[1] est infirmitas : unde dicit : *Infirmus, et visitastis me.* Quantum ad exteriorem defectum dicit : *In carcere eram, et venistis ad me.* Et potest per carcerem intelligi quælibet tribulatio. Ad Heb. x, 34 : *Nam et vinctis compassi estis.*

Tunc respondebunt justi dicentes. Hic ponitur responsio mentalis. Bonorum mentium est quod ea quæ propter Deum faciunt, parva reputent. Luc. XVII, 10 : *Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, quia servi inutiles sumus.* Et ad Rom. VIII 18 *; Existimo quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Unde dicent quod ignorantes fecerunt, et hæc dicent parva reputantes. Unde *: Quando vidimus te esurientem, et pavimus? etc.* Unde hoc dicent admirantes.

Et respondens rex dicet illis. Huic admirationi satisfacit : quia quando humiliat se, et Deus exaltat hunc : quando homo se vilificat, et Deus collaudat. Unde : *Quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Supra x, 40 : *Qui vos recipit, me recipit :* quia caput et membra sunt unum corpus. Et dicit, *Fratribus*, quia fratres sunt qui Dei faciunt voluntatem : unde supra XII, 48, dicitur quod extendens manus in discipulos dixit : *Hi sunt fratres mei.* In quo notatur quod bonis dandum est. Eccli. XII, 4 : *Da bono, et non recipias peccatorem.*

Et numquid dandum est peccatori? Dandum est, cum fuerit in extrema necessitate; sed magis et prius justis; ideo dicit, *Fratribus meis :* multi enim veniunt, qui non fratres Dei sunt. Unde I Joan. IV, 3 : *Omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est.* Unde ceteris paribus melius debemus facere bonis; tamen ad indigentiam etiam malis dandum est in tempore necessitatis, non propter fomentum peccati, sed naturæ. Numquid omnes sunt fratres Dei? Ita, sed quidam secundum naturam, quidam secundum gratiam. Secundum naturam omnes, boni et mali. II Cor. XI, 26 *: Periculum in falsis fratribus.* Secundum gratiam autem soli boni. Rom. VIII, 29 : *Ipse est primogenitus in multis fratribus.* Et his principaliter est miserendum et subveniendum. Unde Apostolus ad Galat. VI, 10, dicit : *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.*

Sed quare dicit eos minimos?[2]. Hoc dicit quantum ad opinionem vulgi. Constat quod homines qui propter Deum parvi sunt, minimi reputantur : Jac. III. Item minimi propter humilitatem. Supra XI, *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et loquitur a minori : quia possent dicere aliqui : Si fecissem pari[3], vel aliquibus de magnis hoc, credo quod redderetur. Ideo Dominus dicit, quod non solum majoribus, sed imperfectis; ideo dicit, *Minimis.*

Tunc dicet rex et his qui a sinistris erunt. Hic ponitur condemnatio malorum : et primo ponitur condemnatio; secundo excusatio eorum; tertio confutatio. Et circa primum primo ponit sententiam; secundo pœnam. Dicit ergo : *Discedite a me maledicti.* Hæc sententia differt a prima : quia dixit in prima : *Venite benedicti Patris mei etc.;* hic autem non dicit : Maledicti Patris mei : quia benedictio nostra a Deo est, maledictio autem a nobis. Et ad Hebr. v, et

[1] Al. : « ab extrinseco. »
[2] Al. : « inimicos. »
[3] Al. : « patri. »

Deut. xxiii, vertit benedictionem in maledictionem. Item differentia est : quia supra dixit : *Possidete paratum vobis regnum etc.*, hic autem dicit : *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo, et angelis ejus.* Et quæ est ratio? Dicit Origenes, quod pœnas non fecit propter homines, sed homines fecit propter bonum ; sed ipsi acquirunt sibi mortem manibus suis. Isa. xxxi, 7 : *In die illa abjiciet vir idola auri et argenti sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ.*

Sed potest aliquis dicere : Nonne etiam fecit Dominus diabolum bonum? Notate, quod loquitur Dominus de præparatione secundum quod manifestatur ab origine mundi. Sed diabolus ab initio peccavit : unde Angelo qui quantum ad naturam creatus est bonus, non paravit, sed peccato.

Esurivi. Hic non est aliud dicendum nisi quod diversimode loquitur ad bonos et ad malos : quia supra dixit explicite unumquodque per se hic, multa conjungit ista duo, dicendum, quod ad modum boni judicis procedit, qui invite condemnat, et large remunerat ; unde verba remunerationis dilatat, verba condemnationis abbreviat.

Tunc respondebunt ei et ipsi. Et notate, quod sicut boni abbreviant bona, ita mali culpas : unde dicunt : *Domine, quando vidimus te esurientem aut sitientem? etc.* Totum simul dicunt : in quo datur intelligi, quod non libenter discutiunt conscientias suas, contra illud Isa. xlvi, 8 : *Redite prævaricatores ad cor.* Unde cum oportet redire, redeunt ad valde breve.

Tunc sequitur confutatio : *Amen dico vobis, quamdiu non fecistis etc.* Simile habetur Luc. x, 16 : *Qui vos spernit, me spernit.* Zach. ii, 8 : *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

Et ibunt hi in supplicium æternum etc. Posita sententia, ponitur effectus. *Et ibunt hi in supplicium æternum.* Supra dixerat quod in ignem æternum, quia stare posset quod esset ignis æternus, et tamen non æterne cruciaret, ideo dicit, *In supplicium. Justi autem in vitam æternam.* Joan. xvii, 3 : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Quod autem sit supplicium æternum, habetur Dan. xii, 2 : *Multi de his qui dormiunt in pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam, alii in opprobrium, ut videant semper.* Apocal. xx, 15 : *Missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et pseudoprophetæ cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum.* Isa. ult. 24 : *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur.*

Quæ est causa hujus supplicii? Quidam, ut Origenes voluerunt quod non esset æternum supplicium, unde ponunt quod omne supplicium, terminatur : unde dicit, quia quod dictum est hic, dictum est propter exaggerationem. Sed Augustinus arguit. Si hoc ita est, ergo quod dicitur quod justi ibunt in vitam æternam similiter diceretur secundum exaggerationem. Sed hoc dicitur secundum diuturnitatem, ut etiam concedit Origenes : et hoc est detestabile quod in eadem Scriptura sit talis diversitas. Sed quod hoc non possit esse, patet sic : quia hoc exigit[1] justitia ut culpæ pœna respondeat æqualis. *In qua enim mensura mensi fueritis, remetietur vobis :* supra vii, 1.

Sed quomodo post mortem tantam dilationem habebit supplicium æternum? Respondet Gregorius dicens, quod Deus judex est voluntatis : unde qui non retinuit voluntatem a peccato usque ad mortem, peccavit in suo æterno : ideo dignum est quod Deus puniat in suo æterno. Augustinus dicit sic. Videmus quod pœna debet esse aliqualis culpæ : et sic est etiam in justitia humana, quod si quis peccat contra societatem civitatis, judex non intendit mortem, nisi ut separet a societate civitatis perpetuo. Sed qui contra Deum intendit excludere eum a societate cœlestis curiæ. Secundum Hilarium, culpæ debetur pœna ; sed culpa non debetur nisi per caritatem : ergo quamdiu homo non habet caritatem, justum est quod semper sit in pœna. Ex quo ergo caritatem non habuit in

[1] Al. : « existit. »

hac vita, necesse est quod semper maneat in pœna.

Item objicitur quod sancti orabunt, et ipsi exaudientur; ergo etc. Dicit Gregorius quod dum sunt in via, sancti pro eis exaudiuntur, sed non post.

Item objicitur. Deus non delectatur in pœna, quomodo ergo sine fine affliget? Dicendum, quod etsi non delectatur, tamen hoc facit ad justitiam suam conservandam.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM

1. Et factum est cum consummasset Jesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis : Scitis quia post biduum pascha fiet, et Filius hominis tradetur ut crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, et consilium fecerunt ut Jesum dolo tenerent et occiderent. Dicebant autem : Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Cum autem esset Jesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi : et effudit super caput ipsius recumbentis. Videntes autem discipuli indignati sunt, dicentes : Ut quid perditio hæc? Potuit enim istud venumdari multo, et dari pauperibus. Sciens autem Jesus, ait illis : Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Nam semper pauperes habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes ad principes sacerdotum, et ait illis : Qui vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? at illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.

2. Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes : Ubi vis paremus tibi comedere pascha? At Jesus dixit : Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei : Magister dicit : Tempus meum propre est : apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Jesus, et paraverunt pascha. Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis. Et edentibus illis, dixit : Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde, cœperunt singuli dicere : Numquid ego sum, Domine? At ipse respondens ait : Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo. Væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetus Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Juda qui tradidit eum, dixit : Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi, Tu dixisti.

3. Cœnantibus autem eis, accepit Jesus panem, et benedixit; ac fregit, deditque discipulis suis, et ait, Accipite et comedite : hoc est corpus meum.

4. Et accipiens calicem, gratias egit, et dedit illis dicens : Bibite ex hoc homines : hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

5. Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim : Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens autem Petrus, ait illi : Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus : Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt. Tunc venit Jesus in villam quæ dicitur Gethsemani, et dixit discipulis suis : Sedete hic, donec vadam illuc, et orem. Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, et mœstus esse. Tunc ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, et vigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, et dicens : Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes; et dicit Petro : Sic non potuisti una hora vigilare mecum? Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abiit, et oravit dicens : Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, et invenit eos dormientes; erant enim oculi eorum gravati. Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eumdem sermonem dicens. Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis : Dormite jam, et requiescite : Ecce appropinquavit hora : et Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce appropinquavit qui me tradet.

6. Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus missi a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens : Quemcumque osculetus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Jesum' dixit, Ave Rabbi; et osculatus est eum. Dixitque illi Jesus : Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt, et manus injécerunt in Jesum, et tenuerunt eum. Et ecce unus ex his qui erant eum Jesu extendens manum exemit gladium suum, et percutiens servum principis sacerdotum, amputavit auriculam ejus. Tunc ait illi Jesus : Converte gladium tuum in locum suum : omnes enim qui acceperint, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum? Quomodo ergo implebuntur Scripturæ? Quia sic oportet fieri. In illa hora dixit Jesus turbis : Tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam docens in templo,

et non me tenuistis. Hoc autem totum factum est ut adimplerentur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt.

7. At illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ et seniores convenerant. Petrus autem sequebatur eum a longe usque in atrium principis sacerdotum : et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem. Principes autem sacerdotum et omne concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent, et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt : Hic dixit : Possum destruere templum Dei, et post triduum reædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi : Nihil respondens ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi : Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus Filius Dei. Dicit illi Jesus : Tu dixisti. Verumtamen dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens : Blasphemavit : quia adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam, quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt : Reus est mortis. Tunc exspuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt. Alii autem palmas in faciem ejus dederunt, dicentes : Prophetiza nobis, Christe : quis est qui te percussit? Petrus vero sedebat foris in atrio : et accessit ad eum una ancilla dicens : Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus, dicens : Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi : Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento, quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro : Vere et tu ex illis es : nam et loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari et jurare, quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit ; et recordatus est Petrus verbi Jesu quod dixerat : Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare.

1. Postquam posuit Evangelista præparatoria passionis, hic accedit ad passionem Christi. Et dividitur in duas partes : qua primo narratur passio quantum ad ea quæ facta sunt a Judæis ; secundo quantum ad ea quæ a Gentilibus, cap. XXVII, 1, *Mane autem facto etc.* Circa primum duo facit. Primo ponitur prænuntiatio dominicæ passionis ; secundo narratur passio et ordo ibi, *Tunc abiit unus de duodecim.* Prænuntiatur passio tripliciter : verbo Christi ; consilio inimicorum ; tertio facto et obsequio. Secunda, *Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi ;* tertia, *Cum autem esset Jesus in Bethania.* Circa primum primo ponit ordinem prænuntiationis, et ipsam prænuntiationem. Ordinem : *Et factum est cum consummasset Jesus sermones hos omnes.* Et dicit[1] sic, quia ipse solus est qui consummare potest. Nos incipere possumus, sed non consummare, juxta illud Eccl. IV : Multa dicimus, et deficimus. Item dicit, *Sermones hos,* scilicet quos a principio suæ prædicationis dixerat, ex quo dixerat supra IV, 17 : *Pœnitentiam agite etc.* Vel sermones quos dixerat de prænuntiatione gloriæ : quia passio fuit exaltatio gloriæ. Phil. II, 9 : *Propter quod exaltavit illum Deus, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Item non dicit solum omnes, sed *hos omnes,* quia omnia ad utilitatem credentium et fidei est locutus. *Scitis quia post biduum pascha fiet.* In ista prænuntiatione non simpliciter prænuntiat, sed dicit ; *Post biduum pascha fiet.* Et hoc factum est ad designandum quod non quæcumque passio est passio Christi, sed quæ signatur per paschale sacrificium. Et dicit, *Post biduum.* Et secundum hoc debetis considerare, quod verba hæc dicta fuerunt luna decimatertia, idest feria tertia, quia luna decimaquinta celebrabatur pascha. Sed habetur in Joan. XII, quod Dominus venit in Bethaniam, et hoc in die sabbati. Et alio die venit in Hierusalem, et ibi ejecit vendentes et ementes. Et in die lunæ rediit, et vidit ficum arentem, cui maledixit. Et secundum Marcum, in die martis rediit, et tunc in illo die constituit omnes parabolas illas. Et illo die cum consummasset sermones hos, dixit : *Scitis quia post biduum pascha fiet.* Hoc nomen *Pascha,* secundum quod dicit Hieronymus, a pascendo dicitur ; sed proprie dicitur phase, quod est transitus. Quadruplex autem est transitus, secundum quod pascha quadrupliciter accipitur. Secundum historiam celebrata est pascha, quando exterminator percussit primogenita Ægypti : tunc præcepit Dominus quod manducarent phase, Exod. XII, 1. Item secundum allegoriam est transitus Christi per mortem. Et de isto, Joan. XIII,

[1] Al. : « et item dicit. »

1 : *Sciens Jesus quod Jam hora esset ut transiret de hoc mundo ad Patrem etc.* Item est moralis, sive typicus, secundum quod de carnali conversatione transitur ad spiritualem. Eccl. XXIV, 26 : *Transite ad me, omnes qui concupiscitis me.* Item transitus generalis est, secundum quod dicitur quod cœlum et terra transibunt etc. Unde post duos dies, scilicet post doctrinam veteris et novæ legis. Secundum græcum dicitur a pascui, quod est pasci : unde congrue sciens Christus quod transiret a mundo ad Patrem, dixit : *Et Filius hominis tradetur ut crucifigatur.* Non dicit a quo tradetur, quia traditus est a Patre. Rom. VIII, 32 : *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Item a seipso. Ad Ephes. V, 2 : *Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis etc.* Item a Juda. Hic : *Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam?* Item a Judæis Pilato. Joan. XVIII, 35 : *Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi.* a Pilato gentibus : unde dicitur Joan. XIX, 16 : *Tradidit eum ad crucifigendum.*

Tunc congregati sunt principes sacerdotum etc. In parte ista ponitur perversum consilium Pharisæorum : et primo ponitur consilium de Christi passione : secundo de dilatione, ibi, *Dicebant autem : Non in die festo.* Circa primum notare possumus, quod peccatum Judæorum aggravatur ex tempore : quia *tunc*, imminente paschali festivitate. Isa. LVIII, 13 *Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo.* Sed, ut credo, non ad diem immediatum refertur, sed circa illud tempus : quia Joan XI, 13, habetur quod *collegerunt consilium, et ex illa die cogitaverunt ut interficerent eum.* Et tunc dicitur quod recessit Jesus in regionem juxta desertnm. Unde non fuit hoc immediate factum. Vel potest dici, quod bis fuit factum. Item aggravatur ex multitudine : unde dicitur : *Congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi.* Isa. I, 14 : *Solemnitates vestras odivit anima mea : ecce enim manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Item ex conditione peccantium, quia erant de majoribus[1] ; unde dicitur : *Principes sacerdotum.* Hier. V, 5 : *Ibo ad optimates, et loquar eis :* et post : *et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula.* Et Psal. II, 2 : *Astiterunt reges terræ et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.* Item ex loco, quia *in atrio principis sacerdotum.* Unde isti debebant alios cohibere a malitia, ipsi autem faciebant. Dan. XIII, 5 : *A senioribus egressa est iniquitas.*

Sed numquid erant multi principes? Præceperat enim Dominus quod esset unus solus summus sacerdos ; sed non sufficiebat eis : unde propter cupiditatem, sacerdotium diviserant. Item jam amiserant, et a Romanis sacerdotium emebant. Vel vocat principes illos qui ante eum fuerant principes, et illum qui illius anni fuerat princeps.

Item tangitur illud de quo consiliabantur : *Ut Jesum dolo tenerent.* Et hoc erat fatuum, eum credere dolo tenere qui[2] omnia sciebat. Hier. IX, 8 : *Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est.*

Dicebant autem : Non in die festo. Hic agitur de dilatione :et ponitur consilium, et ratio. *Dicebant autem : Non in die festo.* Posset aliquis dicere, quod hoc dicerent ex devotione ; ideo hoc tollit dicens : *Ne forte tumultus fieret in populo :* sciebant enim quod multi habebant eum ut prophetam, quidam vero ut Christum : ideo dissensio erat in populo, sicut habetur Joan. VII et IX ; ideo timebant ne tollerent eum a manibus suis. Hoc isti cogitabant ; sed aliud cogitabat Christus : unde illi duo cogitabant ; scilicet quod eum volebant occidere, et quod non in die festo crucifigeretur, ad significandum quod ista immolatio succedebat immolationi agni paschalis.

Cum autem esset Jesus in Bethania. Hic ponitur prænuntiatio per factum mulieris : et primo ponitur factum ; secundo reprehensio ; tertio excusatio. Secunda ibi, *Videntes autem discipuli, indignati sunt;* tertia ibi, *Sciens autem Jesus.* Circa primum quatuor facit. Primo locus describitur ; secundo persona ; tertio fa-

[1] Al. : « de manibus. »

[2] Al. : « quia. »

cultas ; quarto opus. Primo duplex locus ponitur ; scilicet generalis, et specialis. Generalis, cum dicit, *Cum esset Jesus in Bethania;* specialis, cum dicit, *In domo Simonis leprosi.*

Notate, quod tunc non erat leprosus, sed curatus fuerat a Christo : si enim esset, non remansisset Christus cum eo : cum esset illud prohibitum in lege : et tamen utrumque ad mysterium attinet[1]. Bethania domus obedientiæ dicitur : unde per hoc significatur ejus obedientia. Phil. II, 8 : *Factus est obediens usque ad mortem.* Ideo competit ei esse[2] in domo leprosi. Isa. LIII, 4 : *Et nos reputavimus eum ut leprosum.* Et ob hoc potius ibi venit. Alia ratio potest esse litteralis, scilicet ut illa haberet fiduciam veniendi ad Christum, quia iste erat cognatus Mariæ : et curatus erat ab eo a lepra corporali, et ipsa veniebat ut curaretur a lepra spirituali. Et notandum, quod nullus alius dicitur venire ad Christum pro salute spirituali, excepta ista : ideo laude digna fuit.

Accessit ad eum mulier. Ecce persona. Matthæus et Marcus dicunt hoc accidisse in eodem loco ; Joannes et Lucas non. Lucas enim loquitur de ista cap. VII, et Joan. XII. Est ergo quorumdam opinio, ut fuit Origenis, quod fuerunt mulieres plures, Loquamur de primis duabus. Expresse dicit Hieronymus, quod illa de qua loquitur Lucas, non fuit soror Lazari : quia de illa dicitur quod pedes unxit, de ista dicitur quod pedes et caput. Ambrosius *super Lucam* dicit quod utrumque potest dici : quod sit eadem, vel diversa. Si dicimus quod eadem, possumus dicere : Et si eadem, non tamen ejusdem meriti ; sed peccatrix non est ausa caput tangere, sed post habita fiducia caput unxit. Et Augustinus probat quod sit eadem : quia Joan. XI, 5, antequam accedat ad istud factum, dicit : *Erat autem Maria soror Lazari, quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis.* Ideo videtur quod illa de qua Lucas loquitur, sit eadem cum illa quæ est soror Lazari. Origenes dicit, quod non est eadem illa de qua Lucas loquitur, et illa de qua Joannes loquitur. Et potest probari ratione temporis : quia illud legitur factum antequam iret in Hierusalem : hoc factum est cum dicit : *Scitis, quia post biduum pascha fiet.* Item ex loco ; quia illa in domo Marthæ, de qua in Joanne. Hæc autem in domo Simonis. Item per hoc quod ibi pedes, hic caput ungit. Quartum est quod ibi Joan. XII, 5, Judas dixit : *Ut quid perditio hæc?*[3]. Hic autem quod omnes discipuli. Augustinus dicit, quod eadem mulier est : et respondet ad rationes Origenis. Ad primam dicit, quod Matthæus non servat ordinem historiæ, sed recitat : quia ex hoc casu assumpsit Judas occasionem peccandi, cum vidit unguentum effundi. Quod objicit de loco, Augustinus non solvit. Potest tamen sic solvi : quia iste homo erat magnæ auctoritatis, et potestatem habens, et domus una eorum, quia cognatus ejus erat. Aliter quomodo verum esset quod dicitur Joan XII, 2 : *quod fecerunt ibi cœnam*[4]... *et Lazarus erat unus de discumbentibus?*

Accessit ergo mulier habens alabastrum unguenti. Alabastrum est genus marmoris quod est translucens, et fiunt inde fenestræ : et de ista petra fiebant quædam vasa ubi conservabantur unguenta, sicut modo fiunt de terra contrita, quia ex sui frigiditate erant conservativa : unde alabastrum, idest vas de alabastro, plenum unguento. Et dicitur hic *Pretiosi,* alibi quod nardi pistici : pistis Græcæ, fidelis latina. Unde pistici, idest non sophisticati. Consequenter effectus ponitur : *Et effudit super caput ejus discumbentis.*

Sed hic est quæstio duplex. Quomodo Christus sustinuit, quia videtur ad lasciviam pertinere? Ad hoc respondit Augustinus de *Doctrina Christiana* Aliter existimatur in persona communi, aliter in persona prophetica : quia in persona communi secundum factum, sed in prophetica secundum suam significationem. In persona communi significaret lasciviam ; in persona prophetica significationem. Expositio allegorica, quia significat

[1] Al. : « ministerio attinet. »
[2] Al. : « quod esset. »
[3] Ibi. : « Quare hoc unguentum non venit trecentis denariis, et datum est egenis. »
[4] Al. deest : « cœnam. »

sepulturam Christi, quia antiquitus corpora solebant inungi. Marci xiv, habetur quod prævenit corpus inungere in sepulturam. Item mystice unguentum significat quodcumque opus bonum. Istud autem opus dupliciter potest fieri : quia quoddam est quod non fit propter Deum, sed propter justitiam naturalem, ut opus gentilis ; et hoc est unguentum, sed non pretiosum ; si propter Deum, sic est pretiosum unde pedes ungit quando bonum opus facit propter utilitatem proximi ; sed quando ad gloriam Dei, tunc ungit caput.

Sed quid est quod dicit Joannes quod pedes, et Matthæus quod caput? Augustinus dicit, quod utrumque.

Sed quid est quod dicit Marcus, quod fregit alabastrum? Dicit Augustinus, quod sicut accidit aliquando quod aliquis effundit sic ut nihil remaneat, et post frangit ; sic fecit ista : et effudit, et fregit. Vel si vult aliquis calumniari, potest dici, quod primo pedes, deinde caput unxit.

Tunc sequitur increpatio mulieris. *Videntes autem discipuli, indignati sunt.* Sed hic opponitur, quia Joan. xv, dicitur quod solus Judas dixit : iste quod omnes. Duplex est responsio, secundum Hieronymum : quia illud quod dicitur hic quod discipuli dixerunt, dicitur per synecdochem : *discipuli :* idest unus ex discipulis ; et hic modus consuetus est in Scriptura. Heb. xi, 37 : *Secti sunt*, quia unus sectus, scilicet nonnisi Isaias. Vel potest dici quod omnes, quia, secundum quod dicit Augustinus, Judas omnes excitavit. Item quod alii excitati propter inopiam pauperum ; iste vero motus fuit propter avaritiam : unde dicunt ; *Ut quid perditio hæc?*

Sed quare hoc dicebant? Audierant[1] Dominum multum commendasse misericordiam. Supra xix, 21 : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus.*

Sciens autem Jesus ait illis. Hic ponitur excusatio mulieris : et duo facit. Primo excusat et commendat ; secundo præmium ejus tangit : *Amen dico vobis etc.* Et primo excusat : secundo objectioni discipulorum respondet : tertio exponit quod dixerat. Dicit ergo : *Quid molesti estis huic mulieri?* Dominus semper est advocatus hujus mulieris : quia Luc vii 39 : Pharisæus accusabat eam de peccato : unde dicebat : *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum etc.* et Dominus excusavit eam per dilectionem. Item Luc. x, etiam Martha accusabat eam de otio ; et Dominus excusabat eam per contemplationem. Hic discipuli de unguenti effusione, et Dominus excusat eam ex devotione, dicens : *Quid molestis estis huic mulieri?* Job vi, 27 : *Super pupillum irruitis, et subvertere nitimini amicum vestrum. Opus bonum operata est in me.* Prov. iii, 27 : *Noli prohibere aliquem bene facere ; si potes, tu ipse bene fac.* Chrysostomus : Aliquando contingit quod aliquis facit bonum opus ex genere, et forte melius facere potuisset : unde aliter est agendum ante factum, et post factum. Unde post factum, de facto commendandus est ; sed si veniret ante factum, consulendum esset ei quod faceret quod melius est. Unde credendum, quod si a Domino petiisset ante consilium, dixisset ei quod daret[2] pauperibus. *Nam pauperes semper habebitis vobiscum etc.* Hic ponitur responsio ad objectionem eorum, quia illi dicebant quod poterat dari pauperibus. *Me autem non semper habebitis.* Verum est secundum præsentiam corporalem, sed semper erit secundum præsentiam spiritualem. Unde dicit infra ult., 20 : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Et quid fecit? *Mittens autem hoc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.*

Sed quid est? Numquid intendit sepelire Christum? Non. Sed, sicut dicit Augustinus, Spiritus sanctus sicut monet ad loquendum, ita aliquando ad operandum : unde scriptum est, Rom. viii, 14 : *Qui spiritu Dei aguntur, non sunt sub lege.* Unde accidit quod a Spiritu sancto instruatur aliquis ad aliquem sensum quem non intendebat. Sic ista bonum opus intendebat, sed Spiritus sanctus illud ordinabat ad sepulturam.

[1] Al. : « audierunt. »

[2] Al. : « dedisset. »

Dicit : *Bonum opus operata est in me.* Posset aliquis dicere quod dare proximo esset bonum opus. Verum est, sed non tantum quod prædicetur per universum mundum : ideo subdit : *Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur in memoriam ejus*, idest in commendationem ejus. Hieronymus dicit, quod iste crucifigendus prænuntiat Evangelium narrandum in universo mundo ; et tamen non erat adhuc divulgatum cum Matthæus scripsit. Item notate, quod multi voluerunt divulgari nativitatem suam per universum mundum, et deleta est memoria eorum ; factum tamen hujus non est deletum. Prov, x. 7 : *Memoria justorum cum laudibus.* Et Psal, cxi, 7 : *In memoria æterna erunt justi.*

Tunc abiit unus de duodecim. Supra posuit triplicem prænuntiationem[1] dominicæ passionis ; sic intendit ad narrationem : et duo facit. Primo præmittit præparatoria ; secundo agit de ipsa passione, ibi, *Adhuc eo loquente etc.* Sunt autem tria præparatoria. Primo ponitur tractatus proditionis ; secundo institutio communionis dominicæ ; tertio de oratione Christi. Secunda ibi, *Die autem azymorum etc.* Tertia ibi, *Tunc venit Jesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani.* Circa primum tria. Primo describitur persona proditoris ; secundo tractatus proditionis : tertio solicitudo. Dicit ergo, *Tunc.* Intelligatis quod non refertur ad immediate præcedens, quia de ista muliere per transpositionem dictum est ; sed retorquetur ad illud quod dictum est, quod *congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi... ut Jesum dolo tenerent et occiderent. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Scarioth..* Et describitur persona ejus ex tribu. Ex officio, quia unus erat de duodecim specialiter vocatis. Joan. vi, 71 : *Nonne vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?*

Sed quare futurum malum et proditorem voluit eligere? Prima ratio potest esse[2] ad significandum quod nullum condemnat propter suam prædestinationem, vel salvat, sed propter præsentem justitiam ; unde si damnaret propter suam prædestinationem, non imputaretur alicui. Item propter consolationem hominum : sciebat enim esse futurum quod multi deciperentur in electionibus ; sicut de Philippo accidit, qui elegit Simonem magum ; ideo Dominus permisit inter discipulos proditorem esse. Alia potest esse ratio, ut nullus vituperaretur si aliquis esset malus, cum in primo collegio unus fuerit malus.

Item describitur ex nomine persona proditoris : *Qui dicebatur Judas.* Inter discipulos vocati fuerunt hoc nomine duo ; tamen unus fuit malus ; per quod significatur, quod quidam confitentes Deum sunt boni, quidam mali. De bonis Ps. cxiii, 2 : *Facta est Judæa sanctificatio ejus.* De malis dicitur ad Titum I, 16 : *Confitentes se nosse Deum, factis autem negant.* Item describitur a patria, *Scarioth.* Est villa quædam, et interpretatur memoria mortis, quia peccatum Judæ in memoria habetur. Et potest ad illud referri quod dicitur Hierem. xvii, 1 : *Peccatum Judæ scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino. Ad principes sacerdotum*, qui Christum habebant interficere, obliviscens illius quod dictum est Ps. I, 1 : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum etc.* Et in Gen. xlix, 6, dicit Jacob : *In consilium eorum non descendat anima mea. Et ait illis.* Hic ponitur tractatus proditionis : et primo ponitur tractatus ; secundo consummatio. Et primo consideranda est cupiditas ejus ; secundo præsumptio. Cupiditas, cum dicit : *Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam ?* Propter pecuniam, omnem amicitiam contempsit. Eccli. x, 10 : *Nihil est iniquius quam amare pecuniam : hic enim animam suam venalem habet.* Iste enim, quia non refrenavit cupiditatem, incidit in proditionem. Quia enim vidit quod fraudatus erat pretio unguenti, ideo voluit recuperare in prodendo Christum. Item tangitur præsumptio, cum dicit : *Et ego eum vobis tradam.* Magna præsumptio fuit eum tradere qui omnia sciebat. Item loquitur iste ut valde male

[1] Al : « posuit ejus triplicem prænuntiationem. »

[2] Al : « prima ratio est. »

sentiens de Deo : quia quando aliquis vult vendere rem quam diligit, imponit ei pretium ; sed quando habet rem de qua vult se expedire, dicit : Date mihi quod placet. Sic dicit iste ; *Quid vultis mihi dare?* idest, date quod vultis. *Pro nihilo habuerunt terram desiderabilem* : Psalm. cv, 24 : *Et isti constituerunt ei triginta argenteos.* Dicit Origenes, quod simili modo faciunt qui pro temporali commodo Deum dimittunt. Habitat enim in nobis per fidem ; sed tunc dimittimus quando nimis temporalibus adhæremus : unde dicit : *At illi constituerunt ei triginta argenteos.*

Sed quare ita expressit? Quia ita significatum erat per illud Zach. ii, 12 : *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis.* Et non est dicendum, quod Joseph venditus fuit triginta denariis ; sed Scriptura vult quod solum viginti argenteis, idest denariis.

Sed quid vult dicere quod triginta ? intelligendum est. Iste numerus componitur ex quinque et sex, unde quinquies sex sunt triginta. Per quinque significantur quinque libri Moysi, vel temporalia, quæ subjecta sunt quinque sensibus ; unde signatur, quod post legem Moysi in sexta ætate fieret salus. *Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.* Hic ponitur solicitudo. Et quare hoc faciebat? Ut facilius et occultius facinus perpetraret, sicut est de peccantibus, quia *qui male agit odit lucem.* Joan. iii, 20 : et Job xxiv, 10 : *Oculus adulteri observat caliginem.*

2. Tunc agit de constitutione sacramenti : et quia nova succedunt veteribus, ut[1] dicitur Levit. xxvi, 10 : *Novis supervenientibus vetera projicietis :* primo agit [2] de veteri ; secundo de novo. Circa primum duo[3]. Primo ponitur præparatio paschæ ; secundo ponitur prænuntiatio proditoris, ibi, *Et edentibus illis dixit etc.* Et circa primum primo tempus designatur ; secundo præparatio convivii ; tertio institutio sacramenti. Dicit ergo : *Prima die azymorum.*

Et hic potest esse objectio : quia hic dies erat prima dies paschæ. Et videtur contra hoc quod dicitur in Joan. xiii, 1 : *Ante diem festum paschæ etc.* Dicunt græci, Matthæum, Lucam et Marcum errasse, et quod Joannes correxit eos, quia fuit facta ante diem paschæ : unde dicunt quod Dominus passus est decima quarta luna, et cœnam fecit decima tertia : unde dicunt quod Dominus confecit non in azymo, sed in fermentato [4]. Et hoc nituntur confirmare pluribus argumentis. Primo, quia dicitur Joan. xviii, 28 : *quod non introierunt, ut non contaminarentur, sed manducarent pascha.* Et ita die passionis debebant comedere pascha. Item alia ratio eorum, quia mulieres præparàverunt aromata ; ideo etc. Sed hoc non potest stare, quia Dominus non fregit cæremonias. Non enim invenitur quod præveniretur pascha ; invenitur tamen quod prolongaretur. Et dato quod præveniretur, hoc non est pro Græcis, quia scriptum est quod pascha debebat comedi cum azymis, et lactucis agrestibus. Si ergo aliter fecisset, contra legem fecisset. Ideo secundum quod tres Evangelistæ dicunt, hoc fuit factum decimaquarta luna, et tunc erat necesse comedere pascha.

Quid ergo respondendum ad id quod dicit Joanes : *Ante diem festum paschæ?* Dicendum, quod consuetudo fuit quod incipiunt diem a vesperis, et sic dies paschalis a vesperis incipiebat. Et hoc habetur in Exod. xii, 14 : *Decimaquarta luna*[5] *ad vesperum celebrabitis pascha.* Et ex tunc non inveniebatur fermentatum in domibus Judæorum usque ad vigesimum primum diem. Unde si computamus a vespere quartædecimæ lunæ, præparatio fuit facta ante diem paschæ, tamen erat decimaquarta luna. Vocat ergo Joannes diem illum azymorum, et diem paschæ decimamquintam lunam.

Quod tu dicis secundo ex Joan. loc. cit. quod non introierunt prætorium ut non contaminarentur etc., Chrysostomus solvit, et dicit, quod Dominus non prætermisit aliquid de legalibus observantiis : unde pascha comedit decimaquarta luna,

[1] Al. : « et. »
[2] Al. : « primo ergo. »
[3] Al. deest : « duo. »
[4] Al. : « in fermento. »
[5] Al. : « quod xiv luna. »

Sed isti principes inhiarunt ad interfectionem Christi, propter quod distulerunt, et tunc non celebraverunt, et hoc contra legem suam. Vel per pascha intelliguntur [1] azymi.

Quod dicunt de mulieribus, dicit Augustinus, quod habebant multas solemnitates ; sed sabbatum solemnior erat solemnitas ; unde non licebat sabbato præparare cibaria ; quod tamen licebat in aliis festis, sed in die sabbati non. Ideo tunc ita accidit quod festivitas paschæ accidit in die veneris, et sequebatur sabbatum ; ideo tunc præparaverunt, et in die sabbati quieverunt. Ideo possumus dicere, quod decimaquarta luna celebravit pascha.

Sequitur sollicitudo discipulorum. *Accesserunt discipuli ad Jesum dicentes : Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Et primo ponitur inquisitio ; secundo mandatum ; tertio impletio. Dicit : *Accesserunt discipuli ejus.* Sed qui discipuli? Dicit Remigius, quod ex obsequio Judas, ut celaret proditionem suam. Tamen Leo Papa dicit, quod etiam alii : *Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Per hoc designatur quod Christus non habebat ibi domum, nec aliquis de societate ; ideo signatur paupertas ejus : unde supra 8, 20 : *Filius autem hominis non habet ubi reclinet caput suum.*

At ille dixit. Hic ponitur mandatum. Et primo denuntiat hospitem ; secundo passionem ; tertio exposcit locum ad convivandum. Dicit ergo : *Ite in civitatem ad quemdam.* Et notare debetis, quod non erat hospitatus in civitate, sed in Bethania.

Sed quid est quod dicit, *Quemdam?*[2] Dicit Augustinus, quod Dominus aliquem certum nominavit ; sed quia non erat necessarium nominare, Matthæus prætermisit nominare. Chrysostomus dicit, *Ite ad quemdam*, idest ad quemcumque : quia voluit ostendere suam virtutem, ut non turbarentur de passione. Ita enim erat divulgata fama ejus quod jam sententiatum erat quod qui reciperet eum, fieret[3] extra synagogam. Unde voluit dare intelligi, quod non reciperet eum aliquis nisi immutaret cor ejus. Proverb. XXI, 1 : *Cor regis in manu Domini, et quocumque voluerit inclinabit illud.*

Et dicite ei etc. Prænuntiat passionem, ut non turbentur : unde dicit, *Tempus :* non quodcumque dicitur, sed determinatum a Patre. Secundum istum modum dicitur Joan. VII, 6 : *Tempus meum nondum advenit, tempus autem vestrum semper est paratum. Apud te facio pascha* idest, celebrabo paschale convivium apud te. Et addit, *Cum discipulis meis :* ad denotandum, quod non occulte, sed publice. Secundum Chrysostomum, istud dixit, quia volebat quod præpararentur cibaria sufficientia et sibi et discipulis.

Sed quid est quod ipse celebravit, et nos non debemus celebrare?[4]. Quia Joan. XIII, 15, dicitur : *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis.* Ad hoc respondet Augustinus, quod sicut Christus passus est ut a morte nos redimeret, sic legem voluit observare, ut nos a lege absolveret.

Tunc sequitur executio : *Et fecerunt discipuli sicut præceperat*[5] *eis Jesus etc.* Similiter habetur Exod. XXIV, 3 : *Omnia verba quæ præcepit Dominus faciemus.* Consequenter agitur de convivio : *Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis ejus.* Et dicitur, *Vespere*, quia, sicut præcipitur Exod. XVI, 12 : *Decimaquarta luna*[6] *ad vesperam celebrabitis pascha.* Vel *vespere*, quia tendit ad occasum. Zach. XIV, 7 : *Et in tempore vesperi erit lux.* Vel signatur verus transitus Christi, scilicet finis : ad vesperum enim est finis diei.

Et edentibus illis dixit etc. Hic ponitur de prænuntiatione proditoris. Et primo designat ex societate : secundo ex auctoritate ; tertio ex propria voce. Secunda ibi, *At ille respondens etc.* Tertia ibi, *Tu dixisti.* Et circa primum primo ponitur prænuntiatio, secundo effectus, *Et contristati sunt.* Unde dicit : *Et edentibus illis dixit : Amen dico vobis, quod unus vestrum me traditurus est. Amen dico :* affirmat, quia magnum dicebat, *quod unus*

Al. : « intelligitur. »
[2] Al. : « quidam. »
[3] Al. : « quod fieret.
[4] Al. : « et nos celebrare debemus. »
[5] Al. : [illegible]
[6] Al. : « quod XIV luna. »

vestrum : quos elegi esse columnas Ecclesiæ Eccli. vi, 10 : *Est amicus socius mensæ, et non permanet in die necessitatis.* Et in Hier. ix, 4 : *In omni fratre tuo non habeas fiduciam.* Tunc sequitur effectus ; et est duplex effectus, tristitia, et dubitatio. Quantum ad tristitiam dicit, *Et contristati.* Et quare? Contristabantur de morte Christi, quia amarum erat eis carere tali duce, tali patrono. Item tristabantur de tali scelere quod erat futurum. Hier. ix, 1 : *Quis dabit oculis meis fontem lacrymarum?* Tunc ponitur dubitatio ; *Cœperunt singuli dicere.*

Sed quare dubitabant? Nonne unusquisque erat certus ad se? Responsio. Instructi erant discipuli, quia homines sunt cito proni ad peccatum : unde Apostolus I Corinth. x, 12 : *Qui stat, videat ne cadat.* Item dubitabant, quia magis ei credebant, quam propriæ conscientiæ. Simile est illud quod dicitur I Corinth. iv, 4 : *Nihil mihi conscius sum; sed non tamen in hoc justificatus sum.*

At ille respondens ait : Qui intingit manum in paropside, hic me tradet. Hic ponitur prænuntiatio ex verbo prophetico. Et primo ponit prænuntiationem propheticam ; secundo necessitatem passionis ; tertio pœnam proditoris. Dicit ergo : *At ipse respondens ait.* De hoc potest intelligi illud Psalm. xl, 10 : *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem. Qui intingit manum in paropside.* Marcus dicit, *In catino.* Paropsis dicitur vas quadrangulare, et dicitur quasi latera paria habens ; catinus dicitur vas fictile ad recipiendum liquores : unde in catino reponebantur liquores, in paropside sicca : unde poterat ibi esse utrumque. Vel dicebatur paropsis, sed ex officio catinus.

Et quid est quod dicit : *Qui intingit manum in paropside?* Dicendum, quod consuetudo apud antiquos erat quod multi comedebant[1] ex una scutella, et forte vas accipiebant. Unde omnes admirantes retraxerunt manum, præter Judam, ut magis excusaret se : et ideo erat verbum dubium, quia simul intingebat cum omnibus : ideo noluit eum tegere, ne fieret magis peccator. Vel potest dici, quod duo et duo sedebant, et istum secum posuerat, ut ipsum retraheret. Sed multi per amicitiam non retrahuntur.

Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo. Quid est quod dicit, quod tu traderis? Dicit : *Filius hominis vadit,* scilicet propria voluntate. *Oblatus est, quia ipse voluit ;* sicut scriptum est Isa. liii, 7. Unde prædicta fuit passio a prophetis, ut habetur Luc. ult, 27 : *Et incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant.* Et ita Filio hominis nihil nocet, quia fit quod ipse disposuit.

Sed dicet aliquis : Si vadit ex propria voluntate, ergo non est imputandum Judæ. Dicendum, quod immo, quia hoc mala voluntate faciebat, quod Filius spontaneus agebat.

Ideo sequitur pœna : *Væ autem homini illi per quem Filius hominis tradetur.* Sicut supra xviii, 7 : *Necesse est ut veniant scandala ; væ autem homini illi per quem scandalum venit.* Et tangitur magnitudo pœnæ : *Bonum erat illi, si natus non fuisset.* Ex hoc sequitur occasio erroris. Dicunt enim quidam, quod non existenti non infertur pœna ; ideo dicunt quod melius est simpliciter non fuisse : quod est contra Apostolum, ad Rom. ix. Unde, secundum Hieronymum, dicendum quod loquitur secundum communem modum loquendi ; idest, minus nocumentum ; idest, majus tormentum sentit quam si natus non fuisset. Et ad hoc videtur facere quod dicitur Eccle. iv, 2 : *Laudavi magis mortuos quam viventes.* Et hoc est contra Augustinum in libro de *libero Arbitrio.* Quod nihil est, non potest eligi. Item quod eligimus, est propinquius felicitati ; sed quod non est, non est propinquum felicitati. Quid est ergo dicendum? Potest ne aliquis magis eligere non esse, quam pœnale esse? Ideo dicendum, quod non esse dupliciter potest accipi : vel secundum se, vel per comparationem ad aliud. Secundum se, dico quod non est eligibile, ut dicit Augustinus ; sed per

[1] Al. : « comedant. »

comparationem ad aliud, est eligibile, ut dicit Hieronymus. Quia hoc non est aliquid in natura, sed secundum apprehensionem animæ accipitur ut aliquid, ut non sedere. Sed electio accipitur ab eo quod est apprehensum ; ideo carere malo, accipit ut bonum. Quando ergo eligit non propter se, sed inquantum exclusivum mali, sic eligit, ut dicit Philosophus. Per hoc patet responsio ad secundum. Dico ergo, quod illud quod magis removet a malo, recipitur ut magis propinquum felicitati : unde homini febrienti, carere febre, videtur esse felicitatem, quia sub miseriis videtur non esse : unde melius est non esse, quam sub miseriis esse.

Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit : Numquid ego sum, Rabbi? Notandum, quod simulatorie hoc dixit : unde quia tardavit quærere, significavit[1] quod erat tristis, sed simulavit. Item alii vocant ipsum Dominum, sed iste Magistrum. Utrumque tamen erat. Joan. XIII, 13 : *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim. Ait illi, Tu dixisti.* Notate mansuetudinem Domini. Supra XI, 29 : *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde.* Et hoc ut nobis exemplum mansuetudinis daret : unde dicit, *Tu dixisti*, idest confessus es. Vel tu dicis ista, non assero ego ; sed tu dicis. Unde non est verbum asserentis : nolebat enim eum revelare ; quasi dicat : Non assero, sed tu dicis.

3. Supra posuit Evangelista celebrationem veteris paschæ ; hic ponitur institutio sacramenti altaris. Et primo instituitur sacramentum ; secundo prænuntiatur futurum scandalum discipulorum, ibi, *Tunc dixit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini.* Primo duo facit. Primo instituitur paschale sacramentum ; secundo hymnus gratiarum actionis, ibi, *Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti.* Et circa primum duo facit. Primo ponitur institutio sacramenti sub specie panis ; secundo sub specie vini, ibi, *Et accipiens calicem gratias egit etc.* Circa primum primo tangit facta Christi ; secundo verba ibi, *Accipite, et comedite : hoc est corpus meum.* In factis quinque sunt notanda. Primo ponitur tempus ; secundo designatur materia ; tertio benedictio ; quarto fractio ; quinto communicatio, sive distributio. Tempus tangitur cum dicit : *Cœnantibus autem eis etc.*, idest, dum essent in cœnando, idest dum cœnarent.

Et quare hoc constituit in ipsa cœna, et non ante ? Duplex est ratio. Quia voluit Dominus quod istud succederet veteri sacramento, sicut veritas figuræ ; ideo post constitutionem veteris sacramenti, novum constituit. Levit. XXVI, 10 : *Novis supervenientibus vetera projicietis.* Item propter aliud, quia voluit ut infigeretur memoriæ : quæ enim ultimo audiuntur, altius infiguntur memoriæ. Thren. III, 19 : *Recordare paupertatis et transgressionis meæ, absinthii, et fellis.*

Quare ergo constituit Ecclesia quod homines jejuni istud sacramentum reciperent ? Dicendum, quod hoc est ad reverentiam sacramenti : conveniens enim est quod ante cibum sumatur. Et hoc intelligendum est eodem die. Cum enim dies a media nocte incipiat, non debet recipere quicquam a media nocte usque ad perceptionem hujus sacramenti

Sed quæsierunt aliqui, si quodcumque intrat in os, solvat sumptionem sacramenti, ut si bibit aliquis aquam. Intelligendum est, quod duplex est jejunium : scilicet[2] jejunium Ecclesiæ, et jejunium naturæ. Jejunium Ecclesiæ non solvit potus aquæ, sed jejunium naturæ solvit : quia etsi aqua per se non nutriat, cum aliis nutrit. Et debetis intelligere, quod aquam recipit et potum, si aliquis lavet os, et transglutiat unam guttam casualiter : non tamen propter hoc debet dimittere, immo computatur cum saliva. Similiter de cibo dico, quod si quis animum[3] comedit in sero, et remanserit aliquid in dentibus, si casu transglutiat,[4] non propter hoc debet dimittere. Item aliqui conscientiam faciunt, quod si non dormiunt non recipiant. Hoc non habet

[1] Al. : « signavit. »
[2] Al. : « quod jejunium, scilicet etc. »
[3] Al. : « ut si asinum. »
[4] Al. : « de dentibus si a casu transglutiat. »

locum, quia non fuit de constitutione Ecclesiæ. Unde non facit ad rem utrum[1] dormiat vel non dormiat.

Accepit Jesus panem etc. Hic tangitur materia. Notandum, quod istud sacramentum, quantum ad aliquid, veteri sacramento attinet, sicut veritas figuræ. Sacramentum illud sumebatur ut cibus, quia mandatum erat quod comederent agnum ; et istud, quod loco ejus sumitur, debet sumi ut cibus. Et sicut ille erat vere cibus, ita et iste agnus Joan. vi, 51 : *Caro mea vere est cibus.* Unde falsa est illa opinio quæ ponebat, quod solum erat ibi Christus sub signo : quia si ita esset, quid plus haberet istud signum quam illud ? Sed illud erat signum tantum ; hoc autem est figura et veritas.

Sed numquid est irreverentia, quia aliquis comedat corpus Domini ? Dicendum, quod differt iste cibus ab aliis cibis, quia alii cibi convertuntur in corpus nostrum : unde si Christus ita converteretur, irreverentia esset. Sed non est sic, immo e converso, ut dicit Augustinus : Non tu me mutabis in te, sed tu mutaberis in me. Unde illud sacramentum finis et perfectio omnium est sacramentorum: et ratio est, quia esse quod est per essentiam, est finis et perfectio eorum quæ per participationem. Alia enim sacramenta Christum continent per participationem, in isto autem est Christus secundum substantiam : ideo dicit Dionysius, quod nullum est sacramentum quod non perficiatur in Eucharistia : unde si adultus baptizetur, debet ei dari Eucharistia. Debet ergo sumi in cibo, ut veritas respondeat figuræ.

Et quare non sub specie propria ? Una ratio est ratione meriti fidei, quia fides non habet meritum ubi humana ratio præbet experimentum. Item ut parcatur sumentibus, quia non est consuetum quod caro humana comedatur. Item ut defendatur a derisionibus infidelium.

Et quare sub tali specie ? Quia voluit celebrari ab omnibus ubique terrarum ; ideo voluit eis dare materiam quæ communis est omnibus. Communis autem cibus est panis, et communis potus hominum est vinum : unde panis et vinum sunt cibus principalis, alia potius quasi edulia. Item in aliis sacramentis in unctione non quodcumque oleum accipitur, sed commune, quod dicitur oleum ex multis uvis : sic unitas Ecclesiæ ex multis fidelibus.[2] Et sic patet quod nostra sacramenta magis sunt antiqua quam sacramenta veteris legis : quia sacramenta veteris legis habuerunt initium a Moyse et Aaron ; sed sacramenta novæ legis a Melchisedech ; qui[3] obtulit Abraham panem et vinum. Ideo dicitur Christus factus *sacerdos secundum orindem Melchisedech :* Psal. cix, 4.

Consequenter agitur de benedictione : et hæc benedictio refertur ad tria. Ad materiam, quia benedixit fructum terræ, in quo significatur quod maledictio Adæ revocata est per Christum, quando dixit ei Genes. iv, 17 : *Maledicta terra in labore tuo... spinas et tribulos germinabit tibi.* Item refertur quantum ad illud quod continebatur in illo, scilicet Christum. Supra xxi, 9 : *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Item ad fructum sacramenti, quia per istum benedicuntur fideles, et transit a capite ad membra. Prover. x, 6 : *Benedictio Domini super caput justi.*

Deinde tangitur fractio, *Et fregit :* et tria significat. Primo significat mysterium futuræ passionis, quia in passione perforata sunt membra, secundum illud Psalm. xxi, 17 : *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea.* Et hoc factum est, quia ipse voluit. Isa. liii, 7 : *Oblatus est, quia ipse voluit.* Item significatur quod frangatur ab unitate in multitudinem : unde significat incarnationem ; quia cum ipsum Dei Verbum simplex esset, venit in istam multitudinem, non relinquendo simplicitatem. Item signatur effectus, quem in diversos intulit : quia secundum Apostolum I Corinth. xii, 24. *Divisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus.*

Item ponitur distributio : *Dedit discipulis suis.* Eccli. xxix, 33 : *Ex his quæ*

[1] Al. deest : « utrum. »
[2] Al. : « ex multitudine fidelium. »
[3] Al. : « cui. »

n manu habes, ciba singulos. Et dicit, *Discipulis*, quia nulli non baptizato debet dari hujusmodi sacramentum. Sicut non conficeret sacerdos nisi consecratus, sic non debet [1] alicui illud administrari nisi baptizato. Item non est dandum nisi fidelibus, immo infideles non debent admiti ad videndum istud sacramentum. Unde in primitiva Ecclesia, quando multi erant catechumeni, recipiebantur in Ecclesia usque ad Evangelium, et tunc expellebantur.

Item, cum dicat quod *discipulis suis*, quæritur utrum Judas ibi fuerit. Omnes dicunt quod simul dedit omnibus, et etiam Judæ ; et hoc ut eum sua benignitate a peccato revocaret. Item ut daret Ecclesiæ documentum ut dum esset occultus peccator, quod non prohiberetur a receptione hujus sacramenti : homines enim non habent judicare de occultis. Hilarius hic dicit, quod non fuit Judas, quia jam exierat. Et vult probare per illud quod dicitur in Joan. XIII, 25 : cum petierunt discipuli : *Quis est qui tradet te ? Quibus dixit : Cui tradidero bucellam intinctam.* Ideo ostendit quod jam exierat. Sed magis tenendum est quod alii dicunt.

Et ait : Accipite, et comedite : hoc est corpus meum. Hic ponuntur verba. Et in istis verbis tria facit. Primo hortatur ad recipiendum ; secundo ad comedendum ; tertio denuntiat veritatem. Dicit : *Accipite, et comedite.* Et quod dicit, *Accipite*, ad spiritualem receptionem debet referri, quia non debet accipi nisi in fide et caritate, Joan. VI, 55 : *Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo.* Item inducit ad comestionem, *Comedite*, non solum spiritualiter, sed etiam sacramentaliter. Cant V, 1 : *Comedite amici, et bibite.* Item designat veritatem : *Hoc est corpus meum.* Forma sacramenti continetur in his verbis, quæ sunt verba Domini, quia in verbis Domini sacramentum conficitur. Unde si verbum Eliæ tantum virtutem habuit quod faceret ignem de cœlo descendere, multo magis verbum Dei poterit transmutare unum corpus in aliud.

Tunc quæritur utrum virtus sit in verbis. Et non est dubium quod sic : unde dicitur Psal. LXVII, 34 : *Dedit voci suæ vocem virtutis.* Eccle. VIII, 4 : *Quia sermo ejus potestate plenus est.* Unde sacerdos peragit in persona Christi, et non utitur verbis in persona propria, sed in persona Christi.

Sed quæ est hæc virtus ? Quomodo tanta est virtus ? Ideo dicunt aliqui quod nulla est ibi virtus, sed potestas Christi solum, quæ ibi assistit. Et hoc non videtur, quia sacramenta novæ legis efficiunt quod figurant.

Sed quam virtutem habuit ? Dicendum, quod est causa agens principalis, et hæc virtutem habet in se manentem ; item causa instrumentalis, et hæc non operatur per virtutem in se manentum, sed ab alio transeuntem : unde sacramenta sunt causæ, non sicut causæ principales, sed instrumentales ab alio transeuntes.

Sed tunc quæritur quod est de facto : utrum istud, *Accipite, et comedite etc.* sit de forma sacramenti. Et dicendum, quod solum illud, *Hoc est corpus meum*, est de forma sacramenti. Unde intelligendum, quod aliter est de sacramento hoc, et de aliis sacramentis : quia consecratio materiæ aliquando est de necessitate sacramenti, aliquando non : ut in baptismo consecratio materiæ non est de necessitate baptismi ; sed in unctionibus nulla fit unctio, nisi oleum benedicatur. In aliis etiam sacramentis non percipitur sacramentum in benedictione, sed in infusione : quia oleum et aqua [2] cum sint inanimata, non continent gratiam : unde cum gratia sit finis sacramenti, non potest inferri nisi per susceptionem sacramenti. Sed in isto sacramento continetur ille qui est plenitudo gratiæ, ideo non perficitur in nobis, sed in consecratione materiæ : unde dato quod nullus acciperet, non minus esset sacramentum : unde usus est consequens, et non est de necessitate. Unde in aliis illud est de forma quod pertinet ad usum : istud non pertinet ad usum, sed ad materiæ sanctitatem :

[1] Al. : « nisi consecratus non debet etc. »

[2] Al. : « eidem et aqua. »

unde istud quod dicitur, *Accipite, et comedite*, quod pertinet ad usum, non est de forma.

Item solet esse quæstio utrum Dominus confecerit sub his verbis. Et videtur quod non : quia dicit ibi : *Accepit panem, et benedixit* : ergo videtur quod in benedictione consecraverit. Ideo dixerunt aliqui quod non consecravit primo verbis, sed spirituali virtute. Et hoc potuit facere propter virtutem excellentiæ, quia poterat veritatem sacramenti sine sacramento tradere, quia virtutem suam non alligaverat sacramentis : unde hoc potuit facere per virtutem excellentiæ. Alii dicunt, quod primo in occulto dixit, et post in publico. Melius dicitur quod semel dixit, et non bis, et in his verbis consecravit : unde debet ita legi quod illud quod dicitur : *Ait : Accipite, et comedite* : referatur ad præcedentia : unde sic dicendo dixit : *Hoc est corpus meum*.

Hic quæritur quid demonstret hoc pronomen *hoc*. Dixerunt quidam, quod demonstrat non ad sensum, sed ad intellectum, quia non est nisi ad substantiam panis, et non est nisi ad significandum : unde sensus est : *Hoc est corpus meum* ; idest, signatum per hoc, est corpus meum. Et hoc non potest stare : quia sacramenta novæ legis efficiunt quod signant ; ideo nihil aliud facit nisi quod signat ; et signat corpus Christi, et sic solum est corpus Christi sub signo. Alii dicunt quod ly *hoc* demonstrat ipsam substantiam corporis. Sed quomodo est hoc ? Est ne statim corpus Christi cum dicit. *Hoc* ? Constat quod non, quia si moreretur sacerdos, non esset consecratum nisi expleret. Ideo dicunt alii quod ly *hoc* retardat suam significationem, et demonstrat illud quod erit post prolationem istius verbi *meum*. Istud etiam non competit : quia sic idem videretur dicere, ac si diceret : Corpus meum est corpus meum : et Deo[1] non competit. Alii dicunt, quod verba proferuntur materialiter, non significative. Et hoc non potest stare : quia dicit Augustinus : Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. Quid ergo ? Dicendum, quod recitative dicuntur[2], et simul recitative et significative. Quare ? Quia ipse loquitur in persona Christi, et peragit ac si Christus esset præsens : aliter verba non accederent ad propriam materiam. Quid ergo ? Dicendum, quod aliter est in verbis sacramentalibus, et verbis aliis humanis : quia verbum humanum est solum significativum, sed divinum significativum et factivum. Unde verba sacramentalia habent virtutem a virtute divina. Unde simul dicit, et ex virtute divina facit. Ideo non solum est illud verbum[3] significativum, sed etiam factivum. Et primo facit, secundo significat. In factione enim materiali ita est quod præexistit aliquod commune in qualibet transmutatione, et illud commune est sub uno termino transmutationis, et in fine sub alio. Verbi gratia, ponitur quod de nigro fiat album, in ista transmutatione erat corpus, sed in principio erat sub nigredine, et post sub albedine. Unde quo ad aliquid est simile, quo ad hoc scilicet quod est aliquid commune ; sed dissimile, quia non eodem modo : quia in aliis transmutationibus materialibus commune est subjectum, et differens forma ; hic autem est contrarium, quia commune est accidens, differens est substantia ; unde substantia transmutatur, commune accidens manet.

Quid ergo demonstrat ly *hoc?* Dicendum, quod sensus est : *Hoc est corpus meum* ; idest, contentum sub accidente, est corpus meum ; vel hoc fit quod contentum sub accidentibus sit corpus meum. Unde in fine posuit nomen, sed in principio pronomen, quod substantiam indeterminatam significat ; sed per nomen forma determinata : unde in principio non est forma, sed in fine.

Sed quomodo est ibi corpus Christi ? Una fuit opinio quod simul cum corpore Christi substantia panis manebat : unde quod dicit, *Hoc est corpus meum*, refertur ad corpus solum. Alii dicunt, quod transit panis in præjacentem materiam, et advenit ibi corpus Christi, præter hoc quod substantia panis transeat in corpus Christi. Improbatur autem hoc sic. Quia sic vide-

[1] Al. : « et ideo. » — [2] Al. : « dicunt. »

[3] Al. : « istud verbum *est*. »

tur quod aliquid incipiat esse ubi non primo fuit, quod non potest esse nisi vel mutetur secundum locum, vel quod aliquid convertatur in ipsum. Sicut si dicatur : Hic non est ignis. Quod[1] ergo post sit ibi, hoc non potest esse nisi quod ibi aliunde apportetur, vel quod aliquid quod ibi sit, in ignem mutetur. Sed secundum istam opinionem tollitur modus conversionis : ergo non est nisi mutatio localis. Sed impossibile est idem corpus esse in diversis locis ; ideo etc. Ideo aliter dicendum, quod corpus incipit ibi esse, non per motum localem, sed per conversionem alterius in ipsum ; et in hoc manet forma, et transit subjectum. Unde mutatur subjectum in subjectum, quod est principium individuationis, non propter hoc quod simul cum substantia panis sit corpus Christi, vel annihiletur substantia panis ; sed per hoc quod transmutetur per conversionem in ipsum.

Sed qualiter poterit esse in tam parvo loco ? Dicendum, quod aliquid est ibi de vi sacramenti, et istud ibi principaliter est ; aliquid vero per concomitantiam. Illud est ibi de vi sacramenti in quod terminatur conversio. Et quia panis convertitur in corpus Christi, illud quod significatur, est corpus Christi, et non est sine anima, nec sine divinitate ; nec tamen panis convertitur in animam vel divinitatem, sed sunt ibi per concomitantiam. Unde si aliquis in triduo celebrasset, cum anima esset separata a corpore, non esset ibi anima. In pane enim duo sunt, substantia et accidentia. Accidentia manent, substantia transit. Illud ergo ibi est principaliter in quod terminatur transmutatio ; sed terminatur in substantiam : ergo substantia est principaliter, sed accidentia per concomitantiam : dimensiones autem sunt accidentia. Nec corpus Christi in sacramento comparatur ad locum per dimensiones proprias, sed per dimensiones panis præexistentes.

Item *fregit*. Sed numquid in qualibet parte est totum corpus ? Dico quod sic. Et debetis intelligere quod dicitur aliter esse in loco, quam locatum in loco : quia locatum comparatur ad locum sub suis dimensionibus, sed non sic hic. Ideo notandum, quod ubicumque est aliqua differentia quantitatis, non facit differentiam in substantia. Sed si sit aliquod sequens quantitatem, dividitur secundum quantitatem. Sed anima non habet a quantitate suam totalitatem accipere, sed habet suam totalitatem in qualibet parte : unde corpus Christi non comparatur ad corpus illud secundum quantitatem, sed solum secundum substantiam ; ideo sicut anima est in qualibet parte corporis, sic Christus in qualibet parte hostiæ.

Quid ergo erit de istis accidentibus ? Dicendum, quod manent absque subjecto ex virtute divina. Et quo modo potest hoc esse, cum accidentia dependeant a substantia ? Dicendum, quod Deus est principium essendi : unde potest producere effectum separatum a subjecto, et sine principiis : ideo cum principium substantiæ sit conservare accidentia in esse, potest Deus absque suis principiis conservare.

Si quæris utrum sit verum de omnibus accidentibus ; dicendum, quod omnia accidentia referuntur ad substantiam mediantibus dimensionibus : unde quodammodo individuantur ; ideo dimensiones sunt sine subjecto, sed qualitas in dimensionibus est ut in subjecto. Unde sensus est : *Hoc*, idest contentum sub his accidentibus, quæ accidentia manent in dimensionibus, quia substantia, quæ primo suberat his accidentibus, mutatur in corpus Christi.

4. Supra actum est de institutione novi sacramenti quantum ad sacramentum corporis Domini ; hic agitur de institutione ejusdem quantum ad sacramentum sanguinis. Et circa hoc duo facit. Primo ponuntur facta Christi : secundo dicta, ibi, *Bibite ex hoc omnes*. Circa primum tria facta ponuntur. Primo quod accepit calicem ; secundo quod gratias egit ; tertio quod discipulis dedit : unde dicit : *Et accipiens calicem etc.*, per quod signatum est, quod non fuit institutum quod agatur sub una specie, sed sub duabus.

[1] Al. : « quia. »

Et quæ est ratio hujus? Una ratio est, quia tria sunt in hoc sacramento. Unum quod est sacramentum tantum, aliud quod est res tantum, aliud quod est sacramentum et res. Sacramentum tantum, sunt species panis et vini; res tantum, est effectus spiritualis; res et sacramentum, est corpus contentum. Si ergo consideremus sacramentum tantum, sic bene competit ut corpus signetur sub specie panis, sanguis sub specie vini, quia signatur ut indicans refectionem spiritualem; sed refectio est proprie in cibo et potu, ideo etc. Item si sumatur ut res et sacramentum, ad hoc competit quod illud sacramentum est rememorativum dominicæ passionis. Et non potuit melius significare quam sic, ut significetur sanguis ut effusus[1] et separatus a corpore. Item quantum ad id quod sumitur ut res tantum : quia sanguis pertinet ad animam : non quia sanguis sit anima, sed in sanguine vita conservatur : unde signatur quod cum illud sacramentum sit ad salutem fidelium, quod panis offertur pro salute corporis, sed sanguis pro salute animæ. Prov, IX, 5 : *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis :* quia refectio ista est[2] in pane et vino. Item alia ratio, quia totus Christus continetur in corpore. Quæ est ergo necessitas quod sanguis per se? Ideo est accipiendum quod dictum est supra, quod aliud est ibi ex vi sacramenti directe, aliud est naturali concomitantia. Sub panis specie continetur corpus Christi de vi sacramenti; sed sanguis per concomitantiam. In sanguine vero e converso, quia sanguis est de vi sacramenti, sed corpus per concomitantiam. Unde sanguine Christi effuso in terram, si fuisset celebratum, non fuisset sanguis nisi seorsum. Ideo quia hæc non intellexerunt quidam, dixerunt quod formæ istæ continuantur : unde dicunt quod cum consecratur corpus, non est ibi sanguis donec vinum fuerit consecratum. Sed hoc non est ita : quia si moreretur sacerdos antequam consecraret vinum, esset in hostia et corpus et sanguis.

Item dicit, *Accipiens calicem*, et non dicit, Accipiens vinum; ideo quidam dixerunt, quod debebat fieri in aqua. Et hoc excluditur, quia sequitur : *Non bibam de genimine vitis etc.* Secundo patet, quod fuit vinum et aqua mixtum. Et hujus ratio est ex parte sacramenti, quia celebrandum est ut Dominus instituit. Sed in terra calida consuetudo est quod non bibatur vinum sine aqua : ideo non est credendum quod in puro vino confecerit. Competit et contento, quia illud sacramentum est rememorativum dominicæ passionis; sed a latere Christi exivit sanguis et aqua, ut habetur Joan. XIX. Item ad significandum effectus, et hoc dupliciter : quia istud significat memoriam passionis Christi : ergo inducit in nos effectus passionis Christi. Effectus autem est duplex : abluere, et redimere. Redemit nos per sanguinem suum. Apoc. V, 9 : *Redemisti nos Deo in sanguine tuo.* Item abluit sordes. Apocal. I, 5 : *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et hæc erant necessaria, ut ablueret et redimeret. Et ablutio signatur per aquam, redemptio per vinum. Item per aquam populus. Apocalip. XVII, 1 : *Aquæ multæ populus multus.* Et per istud sacramentum populus unitur Christo : ideo per istam admixtionem signatur populum uniri Christo.

Sed quid fit de illa aqua? Dicunt aliqui quod manet. Alii dicunt quod convertitur in vinum; quia cum ponatur purum, species mutantur, et ita totum est conversum; et ita pertinet ad mysterium, quia in hoc unitas ecclesiastica continetur.

Item in hoc quod dicit, *Accipiens,* signatur quod voluntarie sustinuit passionem: unde in Psalm. CXV, 13 : *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.*

Item gratias egit. Et de quo? De duobus : de signo, et signato. De signo, quia de effectu; de signato, quia de passione. In quo signatur quod non solum de bonis gratias reddere debemus, sed etiam de malis ei adversis. I ad Thessal. V, 18 : *In omnibus gratias agentes.* Ad Rom. VIII, 28 : *Diligentibus Deum omnia cooperan-*

[1] Al. : « ut sanguis effusus. »

[2] Al. omittitur : « est. »

tur in bonum. Item gratias egit de institutione hujus sacramenti, quia virtute divina hoc faciebat : unde in Joan. v, 30 : *A meipso facio nihil.* Ideo gratias agit Deo Patri. Joan. xi, 41 : *Gratias ago tibi, quoniam audisti me.* In quo datur nobis exemplum, quod si Christus gratias egit, qui erat Patri æqualis, quod nos gratias agere debemus. Item gratias egit de effectu, quia effectus est salus totius mundi. Et hoc non poterat facere nisi ex divinitate. Joan. vi, 46 : *Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quicquam.*

Sequitur, *Et dedit*, ut sumerent in sacramento : et per hoc significavit quod fructus suæ passionis debebat per alios aliis ministrari : unde Apostoli possunt comparari pullis aquilæ, de quibus dicitur Deut. xxxii, 11 : *Sicut aquila provocans pullos suos ad volandum, et super eos volitans.* Tunc injungit usum : et primo ponit usum ; secundo verba consecrationis sanguinis ; tertio resurrectionem prænuntiat. Dicit ergo : *Bibite ex hoc omnes.* Cant. v, 1 : *Bibite et inebriamini, carissimi.* Unde signatur quod Christiani possunt communicare[1] loco et tempore. *Hic est sanguis meus etc.* Hæc sunt verba consecrationis. Et notate, quod in his verbis est differentia cum his quibus utitur Ecclesia. Ecclesia addit : *Hic est calix.* Item ubi dicit, *Novi testamenti*, Ecclesia addit, *Novi, et æterni testamenti.* Item ubi dicit, *Qui pro multis*, Ecclesia addit, *Qui pro vobis etc.* Unde ergo Ecclesia habet istam formam? Dicendum, quod, sicut dicit Dionysius, non fuit intentio Evangelistarum tradere formam sacramentorum, sed eas tamquam secretas servare : unde non intendebant nisi historiam narrare. Unde ergo habet Ecclesia? A constitutione Apostolorum : unde dixit Paulus I Corinth. xi, 34 : *Cetera, cum venero, disponam.*

Sed est quaestio. Cur dicit : *Hoc est corpus meum*, vel *Est sanguis?* Quare non dicit : Hoc convertitur in corpus, aut in sanguinem? etc. Sed duplex est ratio. Prima est, quia formæ sacramentorum debent signare quod efficiunt. Illud quod efficiunt, est quod convertatur in corpus Christi : sed ultimus effectus est quod sit corpus, ideo ultimus effectus signari debet : ideo debet signari quod hoc sit corpus, non autem quod convertatur in corpus. In hac autem forma est aliquid simile cum veteri, aliquid dissimile. Simile[2] in hoc, sicut habetur Exod. xxiv, 8, quod cum legisset Moyses legem, immolavit vitulos, et obtulit sanguinem, et dixit : Hic est sanguis fœderis Domini : sic iste sanguis oblatus est pro salute populi. Ad Hebr. xix, dicitur, quod semel in anno Pontifex solus introibat non sine sanguine quem offert pro sua et populi ignorantia. Ostenditur autem differentia quantum ad quatuor. Primo in hoc quod sanguis ille est vitulorum, iste Christi : ideo iste est efficax ad remittendum. Ad Hebr. ix, 13 : *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ conspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis ; quanto magis sanguis Christi emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi?* Item ille dicebatur sanguis testamenti, sed iste dicitur testamentum. Item accipitur testamentum communiter, et proprie. Communiter pro quocumque facto, quia ita solebat esse quod in omni facto adducebantur testes. Proprie dicitur testamentum quando aliquid legatur in morte, secundum quod dicit Apostolus, quod testamentum in morte testatoris firmatur. Utroque modo competit hic, quia pactio fuit ibi : et fiebat sanguine, quia in confœderatione pacis antiquitus effundebant sanguinem ; ideo dicebatur sanguis fœderis. Item secundum quod ad mortuos dicitur, sic erat quoddam pactum inter Deum et homines in veteri et in nova lege, sed differenter : quia primo de temporalibus, scilicet veteris legis, sicut patet quod promisit eis terram Amorrhaeorum, ideo sunt vetus, quia non innovabantur homines, sed magis inveterabantur ; istud autem testamentum est de cœlestibus, et de supernis. Ideo supra iv, 17 : *Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Ideo dicit, *Novi testamenti;* ibi vero Exod.

[1] Al. : « communicari. »

[2] Al. : « similiter. »

XXIV, 8. dicebatur : *Hic est sanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his etc.* Hier. XXXI, 31 : *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum.* Unde : *hic est enim sanguis meus novi testamenti* ; idest, dedicatus ad novum testamentum, in quo debemus habere fiduciam. Ad Hebr. x, 19 : *Habemus fiduciam per sanguinem Christi.* Item pro morte competit : quia[1] per mortem Christi confirmata est repromissio. Item alia differentia : quia ista addit, *Novi et æterni testamenti*, quod potest referri vel ad hereditatem æternam, vel ad Christum, qui æternus est. Alia differentia est : quia in illa loc sit, habetur : *quod pepigit vobiscum;* unde ad illos solum restrictum est illud testamentum ; sed istud etiam ad gentes. Isa. LII, 15 : *Ipse asperget* scilicet sanguine suo *gentes multas. Pro multis* ; et pro multis, et pro omnibus : quia si consideretur sufficientia I Joan. II, 2 : *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris ; non*[2] *pro nostris autem tantum, sed et pro totius mundi.* Sed si consideremus effectum, non habet effectum nisi in his qui salvantur; et hoc ex culpa hominum. Sed Ecclesia addit, *Pro vobis*, idest Apostolis, quia ipsi ministri sunt hujus sanguinis, et per istos derivatur ad gentes. Item ponitur, *in remissionem peccatorum*, quia ille non poterat remittere peccata.

Dico autem. Hic ponitur consolatio, secundum Chrysostomum. Quia fecerat mentionem de effusione sanguinis, per quem signatur passio, ideo consolatur eos, et prænuntiat gloriam suam. Et potest quatuor modis exponi. Exponit sic Chrysostomus, quod Dominus prænuntiaverat passionem, ideo vult eos lætificare. *Non bibam amodo de genimine vitis*, idest de vino, *usque in diem illum etc.* Hoc regnum appellat regnum resurrectionis : tunc accepit regnum novum, idest novo modo. Quod post biberit cum eis, patet Act. x.

Sed quare dicitur novo modo? Quia ante aliter comedit, et post : quia ante comedit ex necessitate, sed post resurrectionem non propter necessitatem, sed ut demonstraret resurrectionis veritatem.

Hieronymus dicit sic, quod per vineam signatur populus Judæorum. Isa. v, 7 : *Vinea Domini exercituum domus Israel est.* Hier. II, 21 : *Ego plantari te vineam electam, omne semen verum. Dico autem vobis, quod amodo non bibam;* idest non gaudebit anima mea de populo isto; *usque in illum diem, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.* Regnum signat præsentem Ecclesiam, *novum*, idest innovatum per fidem : quia tunc convertentur, et tunc gaudebo cum eis. Multi enim sunt conversi, et multi convertentur. Remigius exponit sic, et dicit quod hoc referendum est ad cæremonias paschales; idest, non celebrabo de cetero hujusmodi cæremonias usque ad statum Ecclesiæ, cum gaudebo de innovatione Ecclesiæ. Augustinus sic : In hoc quod dicit *novum*, opponitur veteri. Vetustas autem duplex est[3] : pœnæ et culpæ ; et hæc derivata est ab Adam, ut habetur ad Rom. VI. Christus autem vetustatem habuit pœnæ, non culpæ. Unde suum simplum solvit nostrum duplum. Dicit ergo : *Non bibam*, de vetustate pœnæ, *usque etc.* : quia depositurus erat corpus illud ; et assumpsit in resurrectione corpus glorificatum : et promittit Apostolis quod ipsi etiam assument : et signat quod non sunt diversæ naturæ, quia corpus quod assumet, erit ejusdem naturæ, sed alterius gloriæ.

5. Posita institutione novi sacramenti, hic prænuntiatur futurum scandalum discipulorum : et primo præmittitur locus ; secundo prænuntiatio, ibi, *Et dixit illis.* Et hoc competit præmissis, et ei quod sequitur : unde cum utroque potest ordinari. Dicit ergo : *Et hymno dicto.* Per hoc, exemplum duorum nobis dat : quia primo fuit cœna, et prandium materiale, post quod gratias debemus reddere, et Deum laudare. Psal. XXI, 27 : *Edent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum.* Item post illud fuit cœna sacramentalis,

[1] Al. : « pro morte competit : Et quia etc. »
[2] Al. : « et non. »
[3] Al. : omittitur : « est. »

post quam etiam debemus gratias agere. Unde post illud, hymnum dixit : unde illud quod post communionem dicitur in Missa, repræsentat istum hymnum ; ideo fideles debent expectare usque ad finem Missæ ut hymnum istum audiant. Et hoc est quod Joan. XVII, 1, dicitur : *Pater clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te.* Et hoc dicto *exierunt in montem Oliveti :* mons enim Oliveti pinguedinem significat, quia olivæ pingues sunt : unde spiritualem pinguedinem significat. In Genes. XLIX, 20 : *Pinguis panis ejus.* Unde signat pinguedinem gratiæ et gloriæ cœlestis in quam provehitur. Psal. LXVII, 16 : *Mons Domini mons pinguis.* Oleum membra fessa quietat, dolorem mitigat, igni pabulum et claritatem præstat. Sic erit in gloria, quia amovebitur omnis labor, omnis dolor ; omnis aderit claritas. Item quod dicit, *In montem Oliveti*, convenit prænuntiationi futuræ. Per oleum misericordia signatur : sicut enim supernatat aliis liquoribus, sic misericordia. Psal. CXLIV, 9 : *Miserationes ejus super omnia opera ejus.* Item in monte scandalum ostenditur, ut misericordia signetur prævia. *Cum ceciderit justus, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam :* Psal. XXXVI, 24.

Tunc dicit... Omnes vos scandalum patiemini in me. Hic ponitur scandalum : et primo in generali ; secundo in speciali, ibi, *Respondens autem Petrus etc.* Circa primum duo facit. Primo prænuntiat : secundo ne videatur fortuitum, auctoritatem inducit, ibi, *Scriptum est enim : Percutiam pastorem, et dispergentur oves.* Et in isto verbo aggravatur peccatum discipulorum ex multis. Primo ex universitate, *Omnes vos.* Isa, I 6 : *A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas.* Item materia tangitur : *Scandalum patiemini in me.* I ad Corinth. I, 23 *Nos prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum.* Judæi, quia non quærebant nisi infirmitatem carnis, scandalum passi sunt. Item aggravatur peccatum appropinquatione temporis, quia post tantas monitiones, post sacramenti susceptionem : unde jam obliti erant quæ fecerat eis : unde bene comparati sunt viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo : *consideravit enim se, et abiit*[1] *et statim oblitus est qualis fuerit* : Jac. I, 24. Item quia in nocte, quia *qui ebrii sunt, et qui dormiunt, in nocte dormiunt :* I ad Thess. V, 7 : sic etiam qui scandalizantur. Tunc subjungit auctoritatem : *Scriptum est enim : Percutiam pastorem, et dispergentur oves.* Et scribitur Zach. XIII, 7. Et dicitur ibi : *percute pastorem* scilicet Christum *et dispergentur oves* : hic autem dicitur, *Percutiam* : et satis convenienter, quia Propheta desiderabat quod istud fieret : ideo dixit, Percute pastorem ; sed Christus in propria persona loquitur : et in isto dic prænuntiat primo passionem Christi, secundo scandalum, cum dicit, *Percutiam pastorem.* Iste pastor est Christus. Joan. X, 11 : *Ego sum pastor bonus.* Et I Pet. II, 25 : *Conversi estis ad pastorem et episcopum animarum vestrarum.* Et iste percussus est, quia Deus tradidit eum : *quia proprio Filio non pepercit* : Rom. VIII, 32 : et hoc propter peccata nostra. Isai. LIII, 8 : *Propter scelus populi mei percussi eum.* Item prænuntiat scandalum : *Et dispergentur oves.* Oves sunt fideles. Joan. X, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt.* Et sic Deus passus est ut dispergerentur, ut post congregaret. Psal. CXLVI, 2 : *Dispersiones Israelis congregabit.* Joan. XL, 16 : *Altas oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere.*

Tunc prænuntiat gaudia resurrectionis *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam* : quia licet Pater resuscitaverit eum, sicut alibi dicitur. Act. II, 24 : *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni* : tamen propria virtute surrexit, quia virtus Patris est virtus filii : ad Corinth. ult., 4 : *Sed si crucifixus est propter infirmitatem nostram, vivit tamen ex virtute Dei.* Item contra illud quod dixerat quod dispergentur oves, dicit : *Præcedam vos in Galilæam.* Oves enim sequuntur pastorem : unde pastor congregat vocando eas nominatim : ideo

[1] Al. : « consideravit, et abiit. »

dicit *Præcedam*. Vel potest referri ad illud quod dicit, *Postquam resurrexero*. Quia possent aliqui credere quod multum esset tempus usque ad resurrectionem suam, ideo dixit quod non multum : quia[1] *præcedam vos in Galilæam*. Consuetudo ejus erat quod parum moraretur in Judæa, sed cito transibat in Galilæam. Vult ergo dicere : Ante[2] resurgam quam possitis venire in Galilæam : ut ostenderet se esse illum qui apparebit eis : ideo satis potuerunt certificari. Item quod dicit quod præcedet, securitatem dat. Quia in Judæa persecutionem patiebantur, ideo dicit quod præcedet in Galilæam, ut removeat eos a timore.

Et dicit Chrysostomus quod non est intelligendum quod primo apparuerit in Galilæa. Sed hic apparuit, sed non primo, immo in Hierusalem. Quare ergo magis dicit, *In Galilæam?* Galilæa interpretatur transmigratio : unde significatur quod per resurrectionem transibimus a vita mortali ad immortalem : in ista nos præcessit, quia Christus est primitiæ dormientium. Item signatur transmigratio discipulorum ad gentes : et in hoc Christus præcessit, corda movendo.

Respondens autem Petrus. Hic ponitur prænuntiatio de scandalo Petri : et primo ponitur occasio : secundo prænuntiatio ; tertio excusatio. Secunda ibi, *Ait ei Jesus etc.* Tertia ibi, *Ait ei Petrus etc.*

Sic est quæstio litteralis : quia videtur quod Petrus hoc dixerit postquam recessissent de cœnaculo ; sed Luc xxii, videtur dicere quod antequam recessissent, et huic consonat Joan. xiii.

Augustinus solvit quod Petrus hoc ter dixit : et sic concordant omnes etc., quia si consideremus narrationem, ex pluribus causis hoc dicit. Hic motus fuit ex hoc quod scandalum prænuntiavit. Luc. xxii, 32, dixerat Dominus : *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua.* Et tunc dixit Petrus : *Domine tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire.* Sed in Joanne dictum est alia de causa : quia Joan. xiii, 33, dixit Dominus : *Quo ego vado, vos non potestis venire modo.* Tunc dixit Petrus : Animam meam ponam pro te. Ideo ter dixit : ideo potest esse quod bis dixerit[3] in cœnaculo, sed semel dixit extra, sicut hic dicitur. Et potest esse quod ex fervore dicebat et non considerabat virtutes suas. Tamen in tribus deliquit. Primo, quia non potius Domino credidit quam sibi, cum tamen scriptum sit ad Rom. iii, 4 : *Solus Deus verax, omnis homo mendax.* Item, quia prætulit se aliis : unde dixit : *Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.* Unde reputabat se aliis firmiorem ; et incidit in illud quod dicitur Luc. xviii, 2 : *Non sum sicut ceteri hominum.* Item quia attribuebat sibi quod non debebat, cum scriptum sit Joan. xv, 15 : *Sine me nihil potestis facere.* Quia ergo arroganter locutus est, ideo magis permisit eum cadere. Et hoc facit Deus quia multum odit Deus superbiam. Job. xl, 6 : *Et respiciens omnem arrogantem, humiliat.*

Ait illi Jesus : Amen dico tibi quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Quia putare poterat quod diceret comminatorie, ideo dico tibi ; *Amen ;* idest, corde tibi dico, *quia antequam gallus in hac nocte cantet ter me negabis.* Et aggravatur ejus culpa ex propinquitate temporis, quia *in hac nocte.* Item ex multitudine, quia *ter.* Sicut ter præsumpserat, ita ter negavit post præsumptionem. Job. xxxi, 27 : *Si lætatum est in abscondito cor meum.*

Sed quæstio est de hoc, *Antequam gallus cantet, ter me negabis :* Quia in Marco xiv habetur, quod antequam gallus bis vocem dederit. Secundum Augustinum potest solvi quod secundum historiam verum est quod Marcus dicit. Et quod Matthæus dicit, potest sic solvi : quod homo dicitur facere quando facit in propositio, sicut supra v, 28 : *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Sic Petrus in suo proposito negavit ter, vel etiam pluries : ex quo timorem concepit quod sufficiens erat ad negandum ter, vel pluries ; ideo dicit quod ter negavit, quia jam conceperat se ter vel pluries negaturum. Unde Matthæus dixit quod inte-

[1] Al. deest : « quia. »

[2] Al. : « idest ante. » — [3] Al. : « dixerat. »

rius intendebat ; sed Marcus quod exterius gessit. Vel potest aliter dici, quod quando dico : Ego faciam istud[1] infra tale tempus : tunc non oportet quod in illo factum sit, sed sufficit quod inceptum fuerit. Unde quod dixit quod ter esset negaturus, non oportebat quod ante galli cantum completum esset, sed inchoatum.

Sequitur excusatio Petri : *Ait ei Petrus etc.* Excusat se Petrus, *quia si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Et tamen timuit, quia ad vocem ancillæ negavit. Hieronymus dicit, quod nescivit quid diceret : quia solus Christus moriturus erat, ut solus esset redemptor. Isa. LXIII, 3 : *Torcular calcavi solus.*

Deinde ponit affirmationem, scilicet aliorum : *Similiter et omnes discipuli dixerunt.* Unde dixerunt sicut et Petrus ; tamen alii meliorem causam habebant quam Petrus se excusandi, quia alii sine assertione.

Tunc venit Jesus in villam quæ dicitur Gethsemani. In ista parte ponitur præparatio quæ est per orationem : et tria facit. Primo ponitur propositum orandi ; secundo necessitas orandi ; tertio differentia. Secunda ibi, *Et assumpto Petro etc.* Tertia ibi, *Et progressus pusillum, procidit in faciem suam.* Circa primum duo facit. Primo ponitur locus ; secundo prænuntiat propositum, *Et dixit discipulis suis.* Dicit ergo : *Tunc venit Jesus in villam quæ dicitur Gethsemani.* Contrarium videtur quod dicitur in Joan. XVIII, 1 : *quod egressus Jesus venit trans torrentem Cedron.* Unde notandum, quod villa erat in pede montis Oliveti, unde idem erat locus ; et veniebat ibi post cœnam quasi ad spatiendum. Tunc prænuntiat propositum orandi : *Et dixit discipulis suis : Sedete hic, donec vadam illuc, et orem.* Simile habetur Gen. XXII, 5 : Dixit Abraham ad pueros suos : *Expectate hic cum asino, et ego et puer illuc usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos.*

Sed hic movet Damascenus quæstionem. Oratio est ascensus in Deum ; intellectus autem Christi conjunctus erat Deo : quomodo ergo indigebat Deus, qui faciebat[2]? Unde dicatur, quod ipse orabat non propter se, sed propter nostram utilitatem. Et hæc duplex est : quia oravit ut daret nobis exemplum, ut in tribulatione recurramus ad Dominum. Psal. CXIX, 1 : *Ad Dominum cum tribularer clamavi.* Item ut ostenderet se esse ab alio et quod ab alio, habebat : unde dicit Joan. V, 30 : *Non potest Filius a seipso facere quicquam.* Et ibid. VIII, 28 : *Ego a meipso facio nihil.* Item ad excludendum errorem : quia dicebant aliqui quod non esset eadem virtus Patris et Filii. Joan. VIII, *Ego honorifico Patrem meum.* Dat Ergo exemplum orandi, et quomodo sit orandum. Prima enim conditio orationis est quia debet esset humilis oratio : quod signatur, quia ivit in vallem. Judith IX, 16 : *Humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.* Item debet esse devota : unde in Gethsemani, scilicet in in villa pinguedinis Psal. LXII, 6 : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Item quod sit solitaria ; sicut supra VI, 6 : *Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora patrem tuum.*

Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedæi etc. Hic prænuntiat necessitatem orationis : et hæc erat tristitia. Et primo ponit testes tristitiæ ; secundo ostendit tristitiam ; tertio repellit. Secunda ibi, *Cœpit constristari et mœstus esse* ; tertia ibi, *Sustinete hic, et vigilate meum.* Dicit ergo : *Et assumpto Petro, et duobus filiis Zebedæi etc.* Tres secum assumpsit. Et quare istos præ aliis? Una ratio : quia isti firmiores erant ; et quia omnes scandalizabat infirmitas, ideo magis istis infirmitatem suam voluit monstrare quam aliis. Item ostenderat eis gloriam ; ideo volebat quod sicut viderant gloriam, ita viderent infirmitatem, ut cognoscerent quod nec infirmitas gloriam, nec gloria absorberet infirmitatem.

Sequitur ostensio infirmitatis : et primo facto ; secundo verbo. Et secundum hoc tria facit : quia primo dicitur secundum quæ Christus tristatus est ; secundo qua-

[1] Al. : « quod dicendo quando ego faciam istud etc. »

[2] Al. : « quomodo ergo indigebat ? Deus erat qui faciebat. »

re tristatus est ; tertio quomodo tristatus sit. Quo ad primum *cœpit contristari et mœstus esse*. Hic cavendi sunt duo errores : quia quidam dixerunt quod tristatus est secundum divinitatem : et hoc non potest esse, quia passibilis erat ; sed divinitas non erat passibilis. Item opinio Arianorum, alias Eunomii, erat quod in Christo non erat anima, sed Verbum loco animæ. Et quare hoc dicebat? Ut omnia quæ ad defectum pertinent, ad Verbum referrentur, ut ostenderetur minor Patre. Et hoc falsum est. Ideo passus est secundum quod pati potuit, idest secundum animam. *Tunc ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem.* Non dicit, Ego sum tristis : quia *ego* est ostensivum personæ : sed non tristabatur inquantum Verbum, sed secundum animam : ideo excluditur error et Arii, et Apollinaris ; item Manichæi, qui ponit eum non vere passum. Unde patet secundum quod tristatus est.

Sed quare tristatus est? Diversa sunt verba Sanctorum. Quia Hilarius et multi alii dixerunt, quod non tristatus est propter se nec propter mortem suam, sed propter scandalum discipulorum. Et hoc vult probare per hoc quod assumpsit eos. Damascenus dicit, quod tristabatur pro seipso. Et quare? Quia tristitia inest ex hoc quod caremus eo quod naturaliter amamus. Anima naturaliter vult uniri corpori : et istud fuit in anima Christi, quia comedit, et bibit, et esuriit. Ergo separatio erat contra naturale desiderium ergo separari erat ei triste. Tamen possumus intelligere quod aliquid inest animæ secundum se, et aliquid inest animæ per comparationem ad aliud sicut amara potio secundum se considerata dolorosa est, sed relata ad finem nostræ salutis, est causa gaudii. Sicut aliquid est rationis ut natura est et aliquid rationis inquantum ratio ; ista mors Christi erat materia tristitiæ secundum quod considerabatur secundum se ; sed secundum quod referabatur ad rationem, referendo ad finem, sic gaudebat. Ideo verba Hilarii et Hieronymi intelliguntur referendo ad finem.

Item quæritur quomodo tristitia cadit in Christo. Ideo notandum, quod quandoque tristitia accidit secundum passionem, aliquando secundum pro passionem. Secundum passionem, quando aliquid patitur et immutatur ; sed quando patitur et non immutatur, tunc habet propassionem. Sed quandoque hujusmodi sunt in nobis, ita quod ratio immutatur, et tunc passiones sunt completæ, quando autem ratio non immutatur[1], tunc est propassio. Sed in Christo nunquam fuit ratio immutata ; ideo fuit propassio, et non passio : unde signanter dicit Evangelista, *Cœpit tristari.* Item dicit Augustinus, quod nos habemus tristitiam ut contractam, Christus autem ut assumptam. Illud enim contrahitur quod nascendo per originem habetur. Sed Christus assumpsit naturam nostram ut voluit ; ideo non fuit necessitas quod passibilitatem acciperet ut tristitiam, sed a voluntate. Item notandum quod dicit Damascenus : quia in nobis motus passionum[2] prævenit rationem, quia aliquando est in nobis passio, et aliquando propassio : in Christo autem non fuit nisi propassio, et nunquam fuit in Christo quod motus insurgeret in inferioribus viribus animæ, immo suberant totaliter inferiores vires rationi ; et quando volebat, permittebat agere inferiores vires secundum quod eis erat naturale. Ideo alius Evangelista dixit, quod turbavit seipsum, quia isti motus non potuissent accidisse, nisi secundum quod voluit.

Tunc ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem. Notate, quod dicit, *Usque ad mortem*, per quam satisfaciam pro isto scandalo et pro aliis. Vel secundum aliam expositionem. Non credatis quod in perpetuum debeat durare : quia quamdiu corpus erit passibile, et hoc est usque ad mortem, tristis est anima mea ; et tunc glorificabitur.

Deinde excludit alios : *Sustinete hic, et vigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, et dicens.* Supra tetigit causam tristitiæ ; hic autem agit de ordine orationis Christi. Et quia ter oravit, ideo dividitur hæc

[1] Al. : « immutata. »

[2] Al. : « actionum. »

pars in tres secundum tres orationes. Et circa primum duo facit. Primo ponit orationem orantis; secundo increpat discipulorum defectum, ibi, *Et venit ad dispulos etc.* Et in prima primo ponit conditionem orantis; secundo tenorem orationis. Triplex autem conditio commendatur: quia primo notat solicitudinem; secundo humilitatem; tertiò devotionem. Solicitudinem, quia *progressus pusillum :* quia etiam ab illis quos elegerat se separavit. Supra VI, 6 : *Cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso otio ora patrem tuum in abscondito.* Sed notate, quod non multum, sed pusillum; ut notaret quod non longe est ab invocantibus eum. Psal. CXLIV, 18 : *Prope est Dominus omnibus invocantibus.* Item ut viderent eum orantem, et formam acciperent; ideo sequitur humilitas : *Et procidit in faciem suam :* unde exemplum humilitatis ostendit. Et primo propter humilitatem communem, quia humilitas necessaria est ad orationem. Eccl. XXXV, 21 : *Oratio humiliantis se nubes penetrabit.* Item propter humilitatem specialem, scilicet Petri, quia dixerat : *Si oportuerit me mori tecum me, non te negabo.* Ideo Dominus procidit, ut signaret quod non debebat de sua virtute confidere. Supra XI, 29 : *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde.* Item signatur conditio pietatis, sive devotionis[1], cum dicit, *Pater mi :* necessarium enim est oranti ut ex devotione oret : unde dicit, *Pater mi*, quia ipse singulariter Filius, non autem per adoptionem, Joan. ult., 17 : *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum;* quasi, aliter meum, et aliter vestrum.

Consequenter tenorem orationis subjungit : *Si possibile est, transeat a me calix iste.* Ista oratio tripliciter potest exponi : et quocumque modo exponatur, duo sunt consideranda. Primo considerare debetis in communi quantum ad omnes : quia, secundum Damascenum, oratio est ascensus mentis in Deum : unde oratio est secundum mentem, vel secundum superiorem rationem; sed tamen infra Deum constitutam, supra tamen humanam naturam, vel sub divina voluntate. Quid ergo debet intelligi? Secundum quod est cum superior ratio descendit ad ista inquantum decet, tamen quod semper subdatur rationi divinæ; et hoc notatur cum dicitur : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu :* quia superior ratio sequitur voluntatem naturæ, non tamen simpliciter; idest, si relata superiori, non repugnat. Unde vult dicere : Volo quod impleatur quod volo, st non repugnat tuæ justitiæ; sed volo tuam justitiam impleri. Et in hoc docet exemplum qualiter affectiones debemus ordinare, quia ita debemus ordinare quod non a regula divina dissonent. Unde non est grave quod aliquis quod grave est naturæ refugit, dum tamen ordinet ad voluntatem divinam. Item potest exponi, secundum Chrysostomum et Origenem, ita, quod per calicem significetur passio Christi, de quo in Psal. CXV, 13 : *Calicem salutaris accipiam etc.* Constat quod Christus habuit naturalem hominis voluntatem; hoc autem est quod mortem refugiat : ideo ut hominem se ostendat, petit transire calicem a se; et hæc est ita naturalis, quod petitionem non amovit ab eo. Item dixit : *Si possibile est, transeat calix*, idest passio; sed non absolute dico, sed si possibile. Et quia posset aliquis credere quod dubitaret an esset Deo possibile : ideo ostendit quod est possibile : quia *omnia tibi possibilia sunt :* Marc. XIV, 36 : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu;* idest, si congruit justitiæ tuæ, volo : ideo dicit : *Non sicut ego volo.* Unde duas tangit voluntates : unam quam habebat a Patre[2] inquantum Deus, quam unam habebat cum Patre[3]; et in hoc confunditur error multorum : item aliam voluntatem inquantum homo, et istam voluntatem in omnibus submittebat Patri, in hoc dans nobis exemplum, quod voluntatem nostram voluntati Dei submittamus. Joan. VI, 38 : *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me, Patris.* Secundum Hieronymum, non petebat sim-

[1] Al. : « conditionis. »
[2] Al. : « unam habebat a Patre. »
[3] Al. omittitur : « quam unam habebat cum Patre. »

pliciter ; sed ut iste calix transiret videbat se passurum a Judæis. Volebat igitur quod transiret, idest quod ita redimeret mundum quod non esset delictum Judæorum. Rom. xi, 11 : *Delictum Judæorum salus est gentibus.* Hilarius vero dicit sic. Non rogat Dominus ut non moriatur, sed rogat ut calix in alios transeat ; quasi dicat : Accipiam calicem cum fiducia. Rogo ut discipuli mei sine diffidentia accipiant. Sed quare dicit, *Si possibile est ?* Quia hoc videtur contra naturam quod mortem sine dolore accipiant : unde vult dicere : Ego vellem alios non pati, si possibile esset : sed fiat sicut vis, idest secundum tuam ordinationem.

Et venit ad discipulos suos. Hic increpat discipulorum defectum. Et primo ponitur defectus ; secundo increpatio ; tertio admonitio ; quarto causa admonitionis. Cum orasset, *venit ad discipulos, et invenit eos dormientes.* Et istud habet rationem secundum litteram, quia jam pars noctis transierat, ideo somno erant gravati. Item causa erat, quia tristes erant, et tales facile subrepit somnus. Prover. xvii, 22 : *Spiritus tristis desiccat ossa.* Item signatur quod Christo ascendente pro nobis ad passionem, multi dormiere, sicut *dormitaverunt omnes et dormierunt :* supra v, 5. *Et dicit Petro : Sic non potuistis una hora vigilare mecum ?*

Sed quare magis dixit Petro ? Ratio est, quia Petrus magis se jactaverat quod assisteret ei in necessitatibus ; ideo jam erat futurum præsagium casus sui. *Non potuistis una hora vigilare mecum ?* Et quæ est ratio quod omnibus postea dixit? Quia omnes promiserant cum Petro : unde dictum est supra : *Similiter autem et omnes dixerunt.*

Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem. In ista parte subjungitur. Vos de vobis confiditis, sed vos debetis refugere ad suffragia orationis : unde *orate ne intretis in tentationem.* Unde supra vi, 13, in oratione communi docet hoc petere : *Et ne nos inducas in tentationem.* Et præmittit vigilantiam ad præparationem. Eccli. xviii, 23 : *Ante orationem præpara animam tuam*, idest, necessaria est prudentia. Supra x, 16 : *Estote prudentes sicut serpentes. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma ;* quasi dicat ; Quod promittis, ex promptitudine est spiritus, sed tamen non est necessaria oratio propter spiritum, sed propter carnem, quæ infirma est ; ideo necessaria est vigilantia. Simile est quod Apostolus dicit Rom. viii, 10 : *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, sed spiritus vivit propter justificationem.*

Sed notandum, quod omnium caro est infirma, sed non omnium spiritus est promptus. In malis siquidem sicut caro est infirma, ita et spiritus. E contrario in bonis, quia spiritum habent promptum ; et ideo in resurrectione spiritus reddit corpus promptum. Vel potest esse duplex infirmitas. Una mala quæ inclinat ad peccatum, secundum quod dicit Apostolus ad Rom. vii, 18 : *Non habitat in carne mea bonum.* Alia infirmitas bona, secundum quod carnalis defuit secundum promptitudinem, secundum quod dicitur in Cant. v, 8 : *Nuntiate dilecto, quia amore langueo.* Et ex ista causa debet homo vigilare, sicut dicit Origenes, sicut qui habet magnum thesaurum, diligenter vigilat ut illud custodiat.

Iterum secundo abiit, et oravit. Hic secundo orat. Secundum Chrysostomum, ad hoc secundo orat ut firmius veritatem humanæ naturæ ostendat. Unde in Gen. xli, 32 : *Quod secundo vidisti, firmitatis indicium est*, quod autem dicit : *Si non potest transire calix hic nisi bibam illum, fiat voluntas tua ;* potest tripliciter exponi. Primo sic. Supra sub conditione petierat : hic autem, quia fuit certificatus quod non poterat esse quin illum biberet, ideo petit ut fiat voluntas ejus : quasi dicat : Si non potest esse quin transiturus sim ad gloriam immortalitatis : quia mortalitas non erat contracta, sed assumpta : ideo sive peteretur, sive non, erat transiturus ad gloriam immortalitatis. Sed non poterat transire a se et a membris : unde si non biberet, non transiret a membris. Vult ergo dicere : Si non potest transire a me et a membris, *fiat voluntas tua.* Psal. xxxix, 9 : *Ut facerem voluntatem tuam Deus meus volui.* Secundo exponit sic Hieronymus :

Si non potest fieri quod veritas transeat ad gentes, nisi Judæi excedant, *fiat voluntas tua :* eorum enim delicto, salus gentibus facta est. Hilarius sic exponit. Si non potest fieri quod alii sancti bibant calicem passionis nisi exemplo meo, *fiat voluntas tua ;* quia alii sancti ex passione Christi exemplum ceperunt. Vult ergo dicere : Si non potest transire a me in discipulos, nisi ego bibam, ut fortiores efficiantur ad bibendum, *fiat voluntas tua.*

Consequenter ponitur secunda dormitio discipulorum : *Et venit iterum, et invenit eos dormientes : erant enim oculi eorum gravati;* summo, idest propter somnum, et propter tristitiam. Psal. xxx, 10 : *Turbatus est in ira oculus meus.*

Et relictis illis, iterum abiit et oravit tertio. Hic de tertia agit oratione : et duo facit. Primo ponit ordinem ; secundo concessionem somni, ibi, *Tunc venit*[1] *ad discipulos etc.* Dicit : *Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eumdem sermonem dicens.* Sed quid signat quod ter oravit? Ter oravit, ut nos a malis præsentibus, præteritis et futuris liberaret. Item ut orationem nostram doceret ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum dirigendam : unde in orationibus Ecclesiæ semper dicitur : Gloria Patri et Filio et Spiritu sancto. Item ut trina oratione trinam Petri negationem liberaret. Luc. xxxii, 32 : *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua.* Item ter oravit contra tres timores. Est enim timor contra concupiscentiam : est enim triplex concupiscentia, curiositatis, superbiæ, et carnis ; et ista triplex tangitur I Joan. ii, 16 : *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbiæ vitæ.* Isti triplici concupiscentiæ triplex timor respondet ; scilicet concupiscentiæ carnis, timor doloris : concupiscentiæ oculorum, timor paupertatis ; concupiscentiæ superbiæ, timor opprobii et ignominiæ. Et hæc passus est Christus, non quia indigeret, sed pro nobis. *Tunc venit ad discipulos suos, et dixit illis.* Et primo indulget somno ; secundo excitat, ibi, *Surgite eamus.* Primo dat licentiam ; secundo causam assignat, ibi, *Ecce appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur.* Christus prima vice invenit eos dormientes, et increpavit eos ; secundo invenit eos dormientes, et tacuit ; tertio invenit eos dormientes, et somnum concessit. Quæ est ratio? Ratio litteralis est, quia prælatis datur forma correctionis : quia quando venit ad aliquem, et invenit dormientem, nescit si ex negligentia ei accidit, vel ex infirmitate. Et potest indulgere. Item quia post resurrectionem invenit dormientes, et eis exprobavit, Luc. xxiv, 25 : *O stulti et tardi corde ad credendum.* Item visitavit post acceptum Spiritum sanctum, et tunc nihil dixit, quia adhuc erant infirmi, quia adhuc legalia observabant, ut dicitur de Petro ad Gal. ii. Sed ultimo in suo adventu visitabit et dimittet eos in quiete sancta et pacifica. Psal. iv, 9 : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Secundum Augustinum, concedit eis et supra negavit ; sed alius est hic somnus et supra. Quia est somnus aggravationis, et de hoc loquitur supra : unde dicitur : *Erant oculi eorum gravati,* somno : et hoc est increpandum : hic autem somnus est somnus quietis, et iste permittetur. Item est somnus propter turbationem, et hic prohibetur. De isto dicitur ad Eph. v, 14 : *Surge qui dormis, et exurge*[2] *a mortuis.* Aliquando enim est somnus[3] propter quietem corporis ; sed tamen anima vigilat. *Ego dormio, et cor meum vigilat :* Can. v, 2. Item quia laboraturi erant, ideo oportebat quod quiescerent. Tunc causam assignat : *Ecce appropinquavit hora.* Non hoc habuit ex aliqua necessitate facere, sed ex ordinatione divina. Joan. vii, 30 : *Quærebant eum, et non poterant manus injicere in eum, quia nondum venerat hora ejus.* Sed hæc hora venerat. Joan. xiii, 1 : *Sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Sed possent dicere : Si hora est ex ordinatione divina, ergo non pec-

[1] Al. : « *et venit etc.* »
[2] Al. : « resurge. »

[3] Al. omittitur : « est somnus. »

cant occidentes eum. Ideo cum hoc ponit peccatum : *Et Filius hominis tradetur in manus peccatorum* ; idest, non faciunt hoc sic ex ordinatione divina, sed ex impletione voluntatis suæ. Hier. xii, 7 : *Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum ejus.* Tunc ponit excitationem : et primo ponit eam ; secundo necessitatem, ibi, *Ecce appropinquavit hora.* In hoc autem quod dicit, *Surgite*, promptitudinem suam ostendit : unde Joan xviii dicitur, quod occurit eis. Et quare? *Ecce appropinquat qui me tradet.* Prope erat : non quod oculo corporali videret, sed ipso spiritu, oculo scilicet divinitatis.

Sed quomodo dixit eis, *Surgite*, cum licentiasset eos dormire? Solvit Augustinus, quia improperando dixerat ; quasi dicat : Dormiatis quantum volueritis, *ecce appropinquavit hora etc.* Et dicit Augustinus, quod istud sufficeret, nisi melius occurreret ; ideo dicit aliter quod isti dormierunt aliquantulum, et cum dormissent, dixit, *Surgite eamus.*

6. Supra posita sunt præparatoria ad passionem, scilicet institutio sacramenti et oratio Christi : hic autem ponit passionem quantum ad ea quæ a Judæis sunt illata. Et primo ostendit quo modo capitur ; secundo quo modo examinatur ; tertio quo modo condemnatur. Secunda ibi, *Principes autem sacerdotum et omne concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum.* Tertia ibi, *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua.* Circa primum tria facit. Primo agit de proditione ; secundo de captione. Tertio quo modo ductus est post captionem. Secunda ibi, *Tunc accesserunt, et manus injecerunt in Jesum* ; tertia ibi, *At illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham.* Circa primum tria facit. Primo describit personam proditoris ; secundo signum proditionis ; tertio complementum. Secunda ibi, *Qui autem tradidit eum, dedit illis signum.* Tertia ibi, *Et confestim accedens ad Jesum, dixit, Ave Rabbi.* Describit proditorem ex tribus. Primo ex nomine ; secundo ex dignitate ; tertio ex societate. Ex nomine : *Adhuc eo loquente, ecce Judas etc.* Loquente scilicet verba hæc, quibus eis fiduciam adhibebat, *ecce Judas,* qui dicitur confitens. Duo fuerunt Judæ, quorum unus est malus, alter bonus, ad signandum quod quidam confitentes in Ecclesia futuri erant boni ; Rom. x, 10 : *Ore autem confessio fit ad salutem :* quidam futuri mali ad Tit. i, 10 : *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Consequenter describitur ex dignitate. *Unus ex duodecim :* quia licet in tanta esset dignitate constitutus, in tantum tamen[1] scelus cecidit. In quo datur exemplum quod nullus de statu suo debet confidere [2]. Apostolus I Corinth. x, 12 : *Qui stat, videat ne cadat.* Joan. vi, 71 : *Nonne vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Et quare elegit eum, cum sciret ipsum futurum malum? Ratio una est, ut daret exemplum prælatis ut non desolarentur. Item describitur ex societate : *Et cum eo venit turba multa etc.* Sicut habuit crudelem animum, ita crudelem societatem, quia omne animal sibi simile appetit. Et hoc describitur, quia *multa.* In hoc notatur quod erant stulti, stulti enim sunt in multitudine. Eccle. i, 15 : *Stultorum infinitus est numerus.* Et ipsi bene stulti erant, quia sapientiæ contradicebant. Item erant armati, quia *cum gladiis et fustibus.* Et quæ est ratio? Origenes dicit, quod multi credebant in eum, et ideo timebant ne eum turba ab eis raperet. Item quia dicebant, supra xii, quod in Beelzebub dæmonia ejiciebat ; ideo ut nulla potestas tueretur eum, venerunt armati. Item describitur ab auctoritate, quia *missi erant a principibus sacerdotum et senioribus populi :* unde instructi erant eorum auctoritate, ita ut nullus eis contradiceret, ut impletum sit quod dicitur in Psal. ii, 2 : *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus.*

Consequenter agitur de signo proditionis ; *Qui autem tradidit eum, dedit eis signum, dicens etc.*

Sed hic est quæstio. Cum esset notus in Judæa, quare petebant signum? Ratio duplex potest esse. Una, quia audierat

[1] Al. deest : « tamen. »

[2] Al. : « se confidere. »

Judas quod Christus transfiguratus erat in monte, et credebat hoc esse factum arte magica; ideo prævenire voluit per osculi signum, antequam posset se transfigurare. Hanc expositionem ponit Hieronymus. Origenes autem dicit sic : quia sicut manna in deserto unicuique sapiebat id de quo opinabatur, sic Christus apparebat unicuique secundum quod habeat opinionem de ipso; ideo fuit necessarium quod signum daret. Dedit mirabile signum, quia *quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.* Signum amicitiæ fecit signum proditionis. Proverb. XXVII, 6 : *Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula inimici.*

Et confestim accedens ad Jesum, dixit, Ave Rabbi : et osculatus est eum. Hic ponitur complementum proditionis. Et primo signa demonstravit; secundo cœpit agere. Et ostendit primo dicto, cum dicit, *Ave Rabbi;* secundo facto, *Et osculatus est eum.* Simile habetur II Reg. XX, 1, quod Joab tenuit mentum Amasæ, et interfecit eum.

Sed quare non venit statim ad eum, sed primo salutavit? Una ratio est propter reverentiam magistri. Item primo salutavit eum, quia timebat ne priusquam eum manifestaret, se primo posset transfigurare.

Dixitque illi Jesus : Amice, ad quid venisti? Et potest illico legi interrogative, tunc potest legi quod per opprobrium dictum est; ac si dicat : Tu ostendis amicitiam per osculum; et venisti perdere me? secundum illud Psal. XXVII, 3: *Loquuntur pacem in ore suo, mala autem in cordibus eorum.* Et dixit, *Amice.* Quoties amicum aliquem vocat, improperando loquitur : unde dictum est supra XXII, 12 : *Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem?* Et alibi. XX, 13 : *Amice, non facio tibi injuriam.* I Joan. IV, 19 : *Non enim prius dileximus eum, sed ipse prior dilexit nos.* Vel potest legi remissive; et non est verbum increpatorium, sed permissivum, *Amice, ad quid venisti :* secundum illud Joan. XIII, 27 : *Quod facis, fac citius.* Et vocat eum amicum quantum est de se : quia *cum his qui oderunt pacem, eram pacificus :* Ps. CXIX, 7. Et licet sciret eum osculaturum esse, tamen occurrit ei.

At illi tenentes[1], *manus injecerunt in Jesum.* Nunc agitur de captione. Et primo ponitur severitas captionis; secundo testimonium; tertio reprehensio discipuli. Circa primum tria facit : quia primo dicit quomodo ministri eum capiunt; secundo quomodo quidam discipulus impedire volebat; tertio quod Christus reprehendit eum. Dicit ergo : *At illi tenentes, injecerunt manus in Jesum.* Isa. I, 15 : *Manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Ipse enim tradidit se. Hier. XII, 7 : *Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum ejus.* Tunc ponitur quomodo unus discipulus invasit invadentes. *Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu, extendens manum exemit gladium suum.* Quis fuit iste? Dicendum quod Petrus : unde sicut supra XVI, voluit passionem Crhisti impedire, sic et hic. Unde habuit occasionem? Ex eo quod habetur Luc. XXII, ubi Dominus præcepit, quod emant gladios; et hoc intelligentes crediderunt quod gladii essent necessarii; unde habebant cultellum ad incidendum agnum. Ideo Petrus habuit unum. *Percutiens servum principis sacerdotum, amputavit ei auriculam.* Non credatis quod habuit tempus deliberationis quod auriculam amputaret; sed projecit ictum; et cum vellet percutere eum ad mortem, accidit quod auriculam amputavit. Nomen istius erat Malchus, qui interpretabatur rex. Et signat abscissionem regni a populo Judaico, et tamen factus est servus principum sacerdotum, idest Romanorum : huic Petrus abscidit auriculam. Per auriculam, auditus signatur; et hic est duplex : scilicet dexter, per quem signatur vita æterna; sinister, per quem temporalis. *Amputavit auriculam ejus* : quia a populo Judæorum doctrinam spiritualium amputavit; et hoc factum fuit occasionaliter quod gentes receperint dexteram, quia Petrus primo prædicavit gentilibus; et ita amputavit dexteram trahendo gentiles ad fidem. *Tunc ait illi Jesus : Converte gladium tuum in locum suum.* Hic ponitur repre-

[1] Pro *tunc accesserunt etc.*

hensio. Et primo reprehendit Petrum; secundo ministros : *In illa hora dixit Jesus turbis etc.* Et primo ponit admonitionem; secundo rationem admonitionis assignat. *Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Dicitur : *Tunc ait Jesus : Converte gladium tuum in locum suum.* Venerat ut voluntarie pateretur, ideo nolebat defendi. Et in hoc dabat exemplum ut martyres potientes pro Christo non defenderent se. Deinde rationem assignat : et primo ex pœna; secundo ex voluntate Christi; tertio ex auctoritate. Secunda ibi, *An putas quia non possum rogare Patrem meum etc.*: tertia ibi, *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ?* Primo mitigat ex terrore pœnæ, dicens : *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.*

Sed movet quæstionem Augustinus : quia non omnes qui gladio feriunt, gladio pereunt, sed aliquando febre : ideo potest exponi tripliciter, secundum quod triplex est gladius. Est gladius materialis, de quod in Psal. xxxvi, 14 : *Gladium evaginaverunt peccatores.* Item divinæ sententiæ, de quo Hier. xix, 7 : *Subvertam eos gladio.* Item divini verbi, Eph. vi, 17 : *Et gladium spiritus accipite, quod est verbum Dei.* Potest ergo intelligi de omnibus istis. De gladio materiali : quia qui gladio perimit, gladio peribit, idest suo, non alieno. Unde Psalm. xxxvi, 15 : *Gladius eorum intret in corda ipsorum.* Item potest exponi de gladio condemnationis, de quo habetur Gen. iii, quod Dominus gladium versatilem posuit ante paradisum : unde qui alios condemnant, divina sententia condemnabuntur. Vel aliqui propria auctoritate accipiunt quod non habent ab alio, et tales gladio pereunt.

An putas quod non possum rogare Patrem meum etc. Hic assignat rationem ad mitigandum animum Petri, dans intelligere quod voluntarie patiebatur, et quod poterat effugere. Et quia videbat eum præsumentum, ideo dicit : *Non possum rogare Patrem meum?* Et non dicit, non possum vocare, vel adducere, sed rogare. Dicit enim verba hominis, quia orare hominis est. *Et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum?* Et istud dictum est secundum infirmitatem animi Petri. Ita Petrus se habebat quod deberet eum defendere, et indigeret auxilio hominum; ideo vult dicere quod si auxilio hominum posset defendi, multo magis Angelorum : sed non erat necesse, quia magis Angeli sustentantur per ipsum.

Sed quid est quod dicit : *Duodecim legiones Angelorum?* Dicendum, quod societas apud Græcos dicitur phalanga, apud Romanos legio; et habebat sex millia hominum : unde duodecim legiones sunt septuaginta duo [1] millia, et tot sunt linguæ hominum, sicut habetur ex Gen. xi. Unde vult dicere : Si omnes homines insurgerent contra me, posset Dominus mittere contra quamlibet linguam mille Angelos : et si unus Angelus destruxit tot millia, ut patet Isa. xxxvii, multo magis mille poterunt occidere unam linguam. Job xxv, 3 ; *Numquid est numerus militum ejus?* Et Dan. vii, 10 : *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei.* Remigius dicit sic, Quicumque faciunt voluntatem Dei, possunt dici Angeli, idest nuntii. Isa. xviii, 2 : *Ite Angeli veloces ad gentem convulsam et dilaceratam.* Quicumque enim obsequuntur Deo, Angeli dicuntur. Psal. ciii, 4 : *Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.* Potest ergo per legionem intelligi legio Romanorum : unde Dominus posset adducere et provocare legiones Romanorum ad destruendos Judæos, sicut post sub Tito et Vespasiano factum fuit. Ex isto loco destruxerunt quidam opinionem illorum qui dicebant, quod non poterat Dominus facere nisi quod facit : quia si poterat legiones convocare quas non convocavit, constat quod potest facere multa quæ non facit.

Quomodo ergo implebuntur Scripturæ? Hic ponitur tertia ratio quare non debet impedire : quia ita Scripturæ dixerunt, et ideo sic oportet fieri. Et non dicit quæ Scripturæ, quia omnes prophetæ dixerunt, vel occulte, vel manifeste. Unde

[1] Al. : « septuaginta. »

Luc. ult. 29 : *Nonne oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam?*

In illa hora dixit Jesus turbis. In parte ista redarguit ministros ; et duo facit. Primo commemorat factum ; secundo irrationabilitatem facti, cum dicit : *Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me.* Job. xvi, 10 : *Infremuit contra me dentibus :* quia exierunt ac si esset latro ; sed ipsi magis veniebant ut latrones. Latro latet ut non capiatur ; sed Christus offert se in manifesto. Et latrones si nocere volunt, non nocent in publico ; sed Christus se offerebat. Unde dicit : *Quotidie apud vos eram docens in templo, et non me tenuistis* : ideo venistis ut ad latronem. Ut enim daret opportunitatem, exivit civitatem. *Quotidie apud vos eram docens in templo.* Simile habetur Joan. xviii, 20 : *In occulto locutus sum nihil.* Et dicit, *Docens in templo.* Hæc erat consuetudo sua semper ut doceret in templo. *Et non me tenuistis* : unde patet quod sicut ad latronem venistis.

Consequenter ponitur testimonium : *Hoc autem totum factum est, ut implerentur Scripturæ Prophetarum.* Et non dicit quorum, quia quasi in omnibus habetur. Psal. xxi, 17 : *Foderunt manus meas et pedes meos, et dinumeraverunt omnia ossa mea.* Et Isa. liii, 3 : *Reputavimus eum novissimum virorum, virum dolorum.* Et dicit, *Ut implerentur.* Ly *ut* potest teneri causative, et sic non tenetur hic ; vel consecutive, et sic accipitur hic. Quia enim Prophetæ dixerunt, non accidit ; sed ideo prædixerunt, quia accidere debebat ; unde sensus est : *Ut adimplerentur ;* idest, hoc facto adimpletum est quod per Prophetas prædictum erat.

Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt : ita quod compleretur quod dicitur in Psalm. xxxvii, 12 : *Dereliquerunt me amici mei et proximi mei.*

Sed quare non a principio dereliquerunt? Respondet Hieronymus : Quia scriptum est, Joan. vii, 30, quod *quærebant eum, et nemo misit in eum manum, quia nondum venerat hora ejus.* Unde a principio credebant quod se liberare posset, et se defenderet ; sed cum viderunt quod captus esset, et quod non vellet se defendere, fugerunt, et dereliquerunt eum.

7. Supra actum est de captione Christi ; nunc agitur quo sit ductus ; et describitur locus, et societas convenientium ad locum. Dicit ergo : *At illi,* scilicet qui tenuerunt eum, *duxerunt* eum *ad Caipham.* Iste Caiphas erat pontifex anni illius secundum Hieronymum : secundum quod habetur Joan. xi, 49 : *Cum autem esset pontifex anni illius.* Jam enim sacerdotium non secundum legis præceptum agebatur. Mandaverat Dominus quod Aaron et filii ejus essent sacerdotes jure hereditario, ita quod mortuo uno remaneret alter sacerdos. Sed post, ambitione crescente, non potuerunt pati ; sed subjecta Judæa Romanis, iste Caiphas emerat sacerdotium a Judæis, emerat a Pilato ; ideo iniquus erat princeps : et non mirum, si iniquus judex sive princeps, iniquum facit judicium. Et hoc convenit mysterio : quia sicut passio Christi erat oblatio veri sacrificii, sic et locus congruere debebat, ut Christus, qui est sacerdos in æternum, in domo pontificis offerretur. Caiphas investigator interpretatur ; et potest referri ad malitiam qua Christum condemnavit.

Sed hic est quæstio : quia Joan. xviii, dicitur quod primo ductus est ad Annam. Et hoc intelligendum est esse verum : convenerant enim ad domum Annæ, et ibi congregati erant : et in hoc apparet malitia eorum : quia cum intenti esse deberent solemnitati, erant intenti malitiæ : ita quod bene conveniebat eis quod dicitur Isa. i, 14 : *Solemnitates vestras odivit anima mea.* Unde completum est quod dictum est Psal. ii, 2 : *Convenerunt adversus Deum, et adversus Christum eju .*

Petrus autem sequebatur eum a longe. Actum est de loco ; hic agitur de Petro perveniente. Primo ducitur, deinde Petrus pervenit. Et tria facit : quia primo tangit modum : secundo quomodo sequens pervenerit. Quod pervenerit, hoc erat fervoris ; quod a longe, hoc erat timoris : unde significabatur quod in fide Petri fundata Ecclesia secutura erat Christum, tamen a longe : quia Christus

passus est pro Ecclesia, non pro se; Petrus autem et Ecclesia passa est pro se. Item tangitur locus : quia *usque in atrium principis sacerdotum* : non enim ausus est intrare domum, ne videretur esse de discipulis Jesu. Quomodo autem intravit, tacet Matthæus, sed narrat Joannes XVIII, 15 : quia *discipulus quidam notus erat pontifici, et introduxit Petrum.*

Sequitur societas : *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem* : et hoc faciebat vel ex curiositate, vel ex pietate. Et hæc tria jam erant quædam dispositiva ad casum Petri. Quod a longe sequebatur, hoc disponebat, quia significabat quod non erat firmus : qui enim firmus est debet appropinquare. Unde dicitur Jac. IV, 8 : *Appinquate Deo, et appropinquabit vobis. In domo enim est sedes Dei et agni*, ut habetur Apocal. ult. 3. In domo enim erat perfecta caritas : unde Petrus non appropinquavit ad caritatem Christi.

Item non pervenerat ad malitiam Judæorum : ideo tepidus erat; ideo accidit ei id quod dicitur in Apocalyp, III, 16 : *Quia tepidus es, ejiciam te de ore meo.* Item quia famuli mali. Eccli. X, 2 : *Secundum judicem populi, sic et minister ejus.* Et ideo non fuit mirum si cecidit, quia in mala societate mansit : quare Psal. XVII, 16 : *Cum sancto sanctus eris*..... et cum perverso perverteris.

Tunc sequitur examinatio Christi : et primo per testes; secundo per propriam confessionem, ibi. *Et surgens princeps sacerdotum ait illi etc.* Circa primum tria facit. Primo designatur perversum studium principum; secundo defectus; tertio falsum testimonium. Dicit ergo : *Principes autem sacerdotum quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent.*

Sed est quæstio quare non sine testimonio eum morti tradebant. Una causa est, quia hypocritæ quærunt quod videtur esse bonum, sed veritatem non quærunt; sic isti quærebant ut viderentur non a se facere : unde contra legem faciebant. Exod. XX, 16 : *Non loquaris contra proximum tuum falsum testimonium.* Si non licet loqui, nec quærere. Alia ratio erat, quia non habebant auctoritatem occidendi, et ideo quærebant ut ipsum tradere possent principi.

Et non invenerunt, cum tamen multi falsi testes accessissent, esse defectus, in quo designatur innocentia Christi, ut posset dicere Psalm. XXV, 1 : *Ego in innocentia mea ingressus sum.* Semper enim insidiati sunt Christo; sed non invenerunt aliquid mali. Unde implevit illud quod habetur I Petr. II, 15 : *Benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.* Tunc sequitur falsum testimonium : *Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt.*

Sed hic est quæstio quare dicantur falsi testes : quia manifestum est Christum dixisse : Joan. II. Secundum Hieronymum, non solum falsus dicitur qui dicit quod nescit, sed qui dictum ad falsum refert intellectum. *Hic dixit : Possum destruere templum Dei*[1], *et post triduum reædificare illud.* Sed non intelligebat de templo materiali, sed de templo corporis sui. Item non solum est falsum : testimonium quo ad sensum, sed quo ad vocem : quia dixerat Joan. II, 19 : *Solvite templum hoc;* et non dixit : *Possum solvere templum Dei;* quasi dicat; Vos Judæi solvite templum, idest Christum, et post triduum resuscitabo illud. Non dixit : Et post triduum reædificabo : quia reædificare magis ad materiale templum pertinet, sed excitare magis ad corpus : unde falsi testes erant tam ratione vocis, quam ratione significationis.

Item est quæstio. Quare non accusant eum de violatione sabbati? Respondit Chrysostomus, quod quia sæpe accusaverunt eum de hoc, et semper excusaverat se, et excusationem confirmaverat miraculis, ideo cogitabant quod non valeret eis. Item judex non erat Judæus : ideo sciebant quod non reciperet hanc accusationem.

Tunc sequitur examinatio per propriam confessionem. Et primo ponitur

[1] Al. : [illegible].

interrogatio quantum ad testificationem : secundo quo ad principale. Secunda ibi, *Et princeps sacerdotum ait illi etc.* Dicit ergo : *Surgens princeps sacerdotum ait illi : Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur ?* Quod surrexit, fuit ex impatientia et furore, audiens quod Christus non convincebatur ; et quod dicit, *Nihil respondes etc.* non dicit ut excusaret eum, sed ut caperet eum in sermone. Isa. xxxii, 6 : *Stultus fatua loquetur, et cor ejus iniquitatem. Jesus autem tacebat.* Sed quare tacebat? Propter tria. Ut doceret nos cautelam. Sciebat enim quod, quicquid[1] ille diceret, totum ad calumniam referrent ; et in tali casu coram insidiatoribus est tacendum. Psal. xxxviii, 2 : *Posui ori custodiam, cum consisteret peccator adversum me.* Alia ratio erat, quia tunc non erat tempus docendi, sed patientiam habendi. Et ita completum est quod dicitur Isa. liii, 7 : *Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet*[2] *os suum.* Tertia ratio est ut doceret nos constantiam, quando aliquis de aliquo accusatur injuste. Isa. li. 7 : *Opprobrium hominum ne metuatis.* Tunc sequitur quæstio de principali : *Princeps autem sacerdotum ait illi : Adjuro te per Deum vivum, ut dicas mihi, si tu es Christus Filius Dei.* Et primo ponitur inquisitio, secundo Domini responsio. Videns princeps quod non posset capere, adjuravit eum ; et hoc ut in sermone caperet. Et hoc habetur Joan. x, 24 : *Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam.* Apud enim Judæos pro magno habebatur adjurare. Adjurare enim est ad juramentum cogere. Sicut enim Christiani non debent jurare nisi ex necessitate, sic nec debent uti adjuratione, sed loco adjurationis debent uti oratione. Tunc sequitur responsio : *Dixit illi Jesus, Tu dixisti.* Notate quod cum aliquid fuit contra eum, tacuit ; sed statim cum adjurata fuit potestas Patris, respondit : unde gloriam Patris semper quæsivit. Joan. viii, 50 : *Ego gloriam meam non quæro.* Et circa hoc primo ponit responsionem ; secundo manifestationem. Dicit ergo : *Dixit ei Jesus, Tu dixisti.* Potest exponi ut Christus non asserat, sed relinquat[3] in dubio. Supra vii, 6 : *Nolite sanctum dare canibus.* Vel potest assertive legi. *Tu dixisti* ; idest verum est : et patet, quia dicitur in Marc. xiv, 62 : *Ego sum.* Tunc evidentiam ostendit : *Verumtamen dico vobis : amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei.* Et vult evidenter ostendere quod ipse sit Filius Dei, secundum duas auctoritates. Una est in Psalm. cix, 1 : *Dixit Dominus Domino meo : sede a dextris meis.* Et per hanc ostenderat supra xxii, quod Christus erat Filius Dei. Alia est Daniel. vii, 7 : *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat etc.* Ita, dico, dicit, scilicet, *Tu dixisti* ; sed non nosti veritatem. Attende, quia veritas manifestabitur[4] : quia *videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei.* Quia dixit sedentem a dextris, exponit Chrysostomus, quod sessio a dextris signat dignitatem regiam, Isa. ix, 7 : *Super solium David, et super regnum ejus sedebit.* Vel sedere a dextris est esse in plena beatitudine virtutis, vel in bonis potioribus. Dextera enim nobilior pars est, ideo majorem dignitatem significat : non quia majorem habebat potestatem, sed æqualem. Infra ult., 18 : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Item de ejus potestate dicit : *Venientem in nubibus cœli.*

Sed quid est quod dicit : *Amodo videbitis etc.* Notandum, quod id quod dicit, *In nubibus*, potest referri ad adventum ultimum, vel quotidianum. Adventus ultimus erit in nube. Actor. i, 11 : *Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.* Et supra xxiv dicitur quod veniet in nubibus. Alio modo potest exponi de adventu quotidiano, de quo Job. ix, 11 : *Si venerit ad me, non videbo eum.* Et iste adventus est in nubibus, idest in Apostolis et sacris doctoribus. De istis dicitur Isa. lx, 8 : *Qui sunt isti qui ut nubes volant?* Isti dicuntur nubes, quia in altum ascendunt. Item nubes fecundæ

[1] Al. : « ut quidquid. »
[2] Al. : « aperuit. »
[3] Al. : « reliquit. »
[4] Al. : « manifestabatur. »

sunt. Primum pertinet ad altitudinem vitæ, secundum ad fecunditatem doctrinæ. Et sunt nubes cœli, idest cœlestes, quia portaverunt imaginem cœlestem. Sed quid est, *Amodo videbitis?* idest, statim post passionem aliquos convertit ad finem, alios per operum evidentiam. Unde aliqui conversi sunt propter eorum fidem, quidam propter bonam operationem. Item si referatur ad ultimum adventum, dicit Origenes : Totum tempus mundi comparatum ad æternitatem nihil est, sicut unum momentum. Psal. LXXXIX, 4 : *Mille anni ante oculos tuos, sicut dies hesterna quæ præteriit.* Ideo dicit, *Amodo*, quia nihil est tempus usque ad judicium respectu æternitatis. Verumtamen postquam a me recideritis, non restat nisi quod manifeste me cognoscetis, quia veniam in nubibus cœli. Et tunc cognoscetis me esse Filium hominis. Similis modus loquendi habetur supra XXIII, 39 : *Non me videbitis amodò, donec dicatis : Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua. Hic ponitur condemnatio. Et primo ponitur quomodo condemnatur ; secundo quomodo a discipulo negatur. Et primo agit de condemnatione ; secundo de delusione. Circa primum duo facit : quia primo princeps eum condemnat ; secundo exquirit sententiam. Condemnans autem ostendit culpam et facto et verbo. Facto, quia *scidit vestimenta sua.* Eodem furore scidit vestimenta sua quo paulo ante surrexit de sede sua : consuetum enim erat quod qui audiebant blasphemiam scindebant vestimenta sua, in signum quod non poterant audire. Verum quod hæc duo fecit, aliquid significabatur : quod surrexit de solio, obstendebat[1] quod amitteret sacerdotium ; et quod scidit vestimenta sua, significabat quod transferri debebat. Ad Hebr. VII, 12 : *Translato sacerdotio, necesse est quod translatio legis fiat.* Vestis Christi non fuit scissa. Joan. XIX, 24 : *Non dividamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit.* Unde significabat abolitionem. Et hoc signatur I Reg. XV, 28 : *Scidit Dominus regnum Israel a te hodie.* Sic scissum est a Judæis, et datum est membris Christi. Tunc imponit culpam, *Blasphemavit.* Quia hoc dixerat, reputabat eum blasphemum : unde Joan. X, 33 : *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia : quia homo cum sis, Filium Dei te facis :* et tali debebatur mors. Tunc manifestat culpam : *Quid adhuc indigemus testibus?* Tunc exquirit sententiam : *Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt : Reus est mortis*, secundum judicium legis. Et hoc esset verum, si esset blasphemus ; sed non erat : ideo male judicant, quia auctorem vitæ morti condemnant. I Corinth. XV, 22 : *Sicut enim mors per Adam in omnes homines, sic et vita per Jesum.*

Tunc expuerunt in faciem ejus etc. Post condemnationem Christi agitur de illusione ; et satis convenienter, quia Christus peccata nostra tulit, ut Isa. LXII. Homo autem per peccatum in mortem est traditus, quando dictum est ei, Gen. II, 17 : *Quacumque hora comederitis, morte moriemini.* Item proprium honorem amisit, quia *homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus :* Psal. XLVIII, 13. Et ideo Christus redemptor mortem et opprobria primo facto sustinuit ; secundo verbo, ibi, *Prophetiza nobis Christe.* In prima conspuitur, et colaphis cæditur ; in secunda in facie percutitur. Quantum ad primum dicitur : *Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt.* Secundum quod habetur ex verbis, istud fiebat in signum mandati Dei contempti. Unde habetur Deut. XXV, si aliquis nolebat accipere uxorem fratris, quod conspuebant in faciem suam. Item propter contemptum mandati paterni. Sic de Maria sorore Moysi. Unde spuebant in faciem ejus, quia blasphemum reputabant. Isa. L, 6 : *Faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me.* Item *colaphis cædebant*, ad modum ebrii vel stulti. Isa. LIII, 3 : *Vidimus eum novissimum virorum ;* idest, ita despectus videbatur ac si esset novissimus omnium virorum. *Alii autem palmas in faciem dederunt*, in irreverationem. Thren. III, 30 : *Dabit percutienti se maxillam.* Mystice, secundum Augus-

[1] Al. : « ostendebatur. »

tinum, adhuc hoc aliqui faciunt : quia spuere in faciem, nihil aliud est quam contemnere præsentiam gratiæ Christi. Ad Hebr. x, 29 : *Quanto magis putatis majora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, quo sanctificatus est, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit?* Sed proprie colaphizat qui caput manui supponit : et tales sunt qui magis dignitatem suam inquirunt, quam Christi honorem. De talibus dicitur Joan. III, 19, *quod dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* Illi autem qui faciem percutiunt sunt illi qui quodammodo præsentiam ejus demoliri contendunt, [1] ut sunt Judæi. De his Isa. xxx, 21 ; *Cesset a facie nostra Sanctus Israel.* Tunc improperia ingerunt verbo : *Prophetiza nobis, Christe: qui est qui te percussit?* Et hoc dicebant illudendo, quia nullus eorum pro propheta eum habebat ; et non erat necessarium, infamia enim eorum manifesta erat. Unde hoc noluit dicere. Job XVI, 2 : *Et exprobrantes percusserunt maxillam meam.*

Petrus autem sedebat foris. Hic agitur de negatione Petri. Lucas autem alio ordine refert : quia primo ponit negationem Petri quam illusionem Christi ; Matthæus autem e contrario. Et non est contrarietas, quia dum illuderetur, simul factum est ; ideo non refert si ante vel post ponatur. Et notandum, quod cum ducebatur, non negat ; sed quando illuditur, negat ; ad significandum quod quidam magis timent opprobria quam verbera, contra illud Isa. LI, 7 : *Nolite timere opprobria hominum, et blasphemias eorum nolite metuere.* Et circa hoc primo ponitur negatio ; secundo pœnitentia Petri : *Et continuo gallus cantavit ; et recordatus est Petrus verbi Jesu.* Prima dividitur in tres secundum tres negationes. Secunda ibi' *Exeunte autem illo januam etc.* Tertia ibi, *Et post pusillum accesserunt qui stabant etc.* Et primo ponitur locus ; secundo occasio ; tertio negatio. Dicit ergo : *Petrus autem sedebat foris*, scilicet extra locum ubi Christus patiebatur. Illi enim qui a Christo se elongant, cito confunduntur. Hier. XVII, 13 : *Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur.* E contrario in Psal. XXXIII, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur.* Qui enim est extra passionem Christi, de facili labitur. Tunc ponitur excitativum ad denegandum : *Et accessit ad eum una ancilla dicens : Et tu cum Jesu Galilæo eras.* Et convenit casus Petri casui primi hominis. Eccli. XXV, 33 : *A muliere initium peccati.* Sic Petrus ad vocem mulieris Christum negavit : in quo Dominus præsumptionem ejus humiliare voluit, quia non ad vocem viri, sed mulieris. *Et tu cum Jesu Nazareno eras.* Hoc solebat ei esse gloriosum, sed modo est ei terribile : et ideo negavit : *At ille negavit coram omnibus, dicens : Nescio quid dicis.* Si volumus aggravare culpam Petri, possumus aggravare ex tribus. Aggravatur, quia statim ad modicum terrorem negavit. Lev. XXVI, 36 : *Terrebit eos sonitus folii volantis.* Item quia non erubuit coram omnibus. Item ex mendacio, quia dixit : *Nescio quid dicis*, et *Non novi hominem :* contra illud Eccli. IV, 24 : Ne confundaris dicere verum. *Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi : Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit.* Hic ponitur secunda negatio : et primo tangitur locus ; secundo incitativum ; tertio negatio. Quantum ad historiam, secundum Marcum cap. XIV, post primam negationem gallus cantavit, et tunc exivit januam, et vidit eum ancilla, et negavit. Sed videtur contrarius [2] aliis, quia videntur alii dicere quod sedentes dixerunt ; et Lucas dicit quod unus de sedentibus. Quid ergo hic dicitur quod ancilla? Notandum, secundum Augustinum, quod quando negaverat, exivit. Et dum esset in exeundo, dixit ei ancilla etc., et tunc negavit : quod audiens Petrus reversus est intus. Tunc illi qui audierant ab ancilla, petierunt idem. Et potest esse quod unus qui cognoscebat eum, magis urgebat eum : *Et iterum cum juramento negavit, quia non novi hominem :* contra illud Eccli. XXIII, 9. *Jurationi ne assuescat os tuum.* Tunc sequitur tertia negatio.

[1] Al. : « contemnunt. »

[2] Al. : « contrarium. »

Et primo describitur tempus : secundo incitativum ; tertio negatio. Dicit ergo : *Et post pusillum.* Lucas XXII, 59 dicit, quod *facto intervallo quasi unius horæ.* Et hoc procurabat diabolus ut respirationem non haberet. Unde dicunt ei : *Et tu ex illis es :* et hoc probant : *Nam et loquela tua manifestum te facit.*

Sed constat quod omnes Judæi erant : quomodo ergo dicit : *Nam et loquela tua manifestum te facit ?* Solvit Hieronymus, quod in eadem lingua sæpe diversa locutio fit, sicut patet in Francia et Picardia et Burgundia, et tamen una loquela est. Sic Galilæi aliquam differentiam habebant a Hierosolymitanis. Sic et cuilibet potest dici : *Nam et loquela tua manifestum te facit :* quia, ut dicitur Luc. VI, 45, *ex abundantia cordis os loquitur :* quia cum homo est carnalis, cito prorumpit in verba carnalia ; cum spiritualis, in verba spiritualia.

Tunc cœpit detestari et jurare etc. Aliqui sunt qui volunt excusare Petrum, quod non peccavit. Unde cum dixit, *Non novi hominem*, verum est hominem, sed hominem et Deum. Et hoc non est bonum, quia imponit mendacium Christo : quia dixerat Christus : *Tu me negabis.* Ideo melius est dicere, quod Petrus potius mentitus est quam Christus. Item notandum, quod non solum negavit Christum, sed negavit se esse Christianum. Unde in una negatione dixit, *Non novi eum*, scilicet non sum Christianus. Item notandum, quod qui cito non se retrahit a malo, de malo cito in pejus vadit. Eccli. XIX, 1 : *Qui spernit modica, paulatim defluit.* Unde negationi perjurium addidit, perjurio blasphemiam. Unde Gregorius : Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit. Item notandum, quod signatur triplex tentatio qua tentatur homo. Tentatur a concupiscentia carnis. Jac. I, 14 : *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua.* Item tentatur a cupiditate terrenorum. Sap. XIV, 2 : *Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit.* Item a dæmonibus ; et hoc signatur per illam negationem in qua dicitur, *Post pusillum accesserunt qui stabant.* Ad Ephes. VI, 12 : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.* De istis tribus habetur I Joan. II, 6 : *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Vel aliter, secundum Augustinum, dicendum est, quod per istas tres negationes omnium hæreticorum error signatur. Quidam enim Christi divinitatem negabant, ut Photinus ; quidam autem humanitatem, ut Eunomius ; quidam utrumque, ut Arius, qui inæqualem Patri dicebat Filium. Item, secundum Origenem, signatur persecutio quam habitura erat Ecclesia. Prima fuit a Judæis, in qua multi mortui sunt ; secunda a gentibus, in qua multi martyres facti sunt ; tertia ab hæreticis, quæ multos seduxit, [1] et aliqui etiam mortui sunt.

Item notandum, quod inveniuntur quædam scripta, quæ videntur excusare Petrum quod non peccavit mortaliter : quia dicit Bernardus : Sopita fuit in eo caritas, non extincta. Dicendum, quod mortaliter peccavit ; non tamen fuit ex malitia, sed timore mortis. Et hoc voluit dicere Bernardus, quod sopita fuit etc.

Et continuo gallus cantavit. Hic agitur de pœnitentia Petri : et primo ponitur motivum, sive excitativum ; secundo pœnitentia ejus, ibi, *Et egressus foras flevit amare.* Tanguntur duo, quibus fit excitatio. Primo cantus galli : unde : *Et continuo gallus cantavit.* Per gallum prædicator signatur, qui homines peccatores excitat ad pœnitentiam. Unde Apostolus, I Corinth. XV, 34 : *Evigilate justi, et nolite peccare.* Et ad Ephes. V, 14 : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis et illuminabit te Christus.* Secundum est memoria Petri : *Et recordatus est Petrus verbi Jesu quod dixerat etc.* Psalm. XXI, 28 : *Reminiscentur et convertentur ad Dominum omnes fines terræ.* Et hæc duo frequenter accidunt ad vocem prædicatoris : quia qui oblitus est Deum per peccata, ad vocem prædicatoris revertitur. De illo gallo dicitur in Job. XXXVIII, 36 :

[1] Al. : « induxit. »

Quis dedit gallo intelligentiam? Item Lucas. XXII, 61 ponit tertium, quia *Dominus respexit Petrum.* Apostolus ad Rom. III, 24 : *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Thren. V, 21 : *Converte nos Domine ad te, et convertemur.* Post agitur de pœnitentia Petri : *Et egressus foras flevit amare.* Et est pœnitentia commendabilis ex tribus ; et primo quia cito, quia statim egressus. Eccli. V, 8 : *Ne tardes converti ad Dominum.* Item quia prudens, quia declinavit a consortio eorum quia induxerant eum ad negandum ; sic et pœnitentes debent occasionem vitare peccandi. II ad Corinth VI, 17 : *Exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis ; et ego recipiam vos.* Item quia efficax et vera. Hier. VI, 26 : *Luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum.* Isa. XXXVIII, 15 : *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.*

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM

1. Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent. Et vinctum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Tunc videns Judas qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens : Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt : Quid ad nos? Tu videris. Et projectis argenteis in templo recessit, et abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt : Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem : Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati ; quem appretiaverunt a filiis Israel ; et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Jesus autem stetit ante præsidem ; et interrogavit eum præses, dicens : Tu es rex Judæorum? Dicit illi Jesus, Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus : Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer. Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum quem voluisset. Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus : Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus, dicens : Nihil tibi et justo illi : multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent. Respondens autem præses ait illis : Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam. Dicit illis Pilatus : Quod igitur faciam de Jesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes, crucifigatur. Ait illis præses : Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lavit manus coram populo, dicens : Innocens ego sum a sanguine justi hujus ; vos videritis. Tunc dimisit illis Barabbam ; Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.

2. Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem ; et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei. Et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus ; et genu flexo ante eum illudebant ei, dicentes : Ave rex Judæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem : hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum : et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem : Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eum. Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam : Hic est Jesus rex Judæorum. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, et unus a sinistris. Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes : Vah qui destruis templum Dei, et in triduo illud reædificas, salva temetipsum : si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum scribis et senioribus dicebant : Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult : dixit enim, Quia Filius Dei sum. Idipsum autem et latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram usque ad horam nonam : et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna, dicens : Eli, Eli, lamma sabacthani, hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes et audientes dicebant : Eliam vocat iste. Et continuo currens unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere. Ceteri vero dicebant : Sine, videamus an veniat Elias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum

templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum, et terra mota est, et petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt; et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. Centurio autem et qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terræmotu et his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes : Vere Filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutæ erant Jesum a Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Joseph mater, et mater filiorum Zebedæi. Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa nomine Joseph qui et ipse discipulus erat Jesu. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus. Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda, et posuit illud in monumento suo novo quod exciderat in petra, et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, et abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene et altera Maria, sedentes contra sepulcrum. Altera autem die, quæ est post Parasceven, convenerunt principes sacerdotum et Pharisæi ad Pilatum, dicentes : Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens : Post tres dies resurgam. Jube ergo custodiri sepulchrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli ejus, et furentur eum, et dicant plebi : Surrexit a mortuis : et erit novissimus error pejor priore. Ait Pilatus : Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, munierunt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus.

1. Supra Evangelista narravit quod passus est Christus a Judæis; hic narrat quod passus est a gentilibus : et quatuor facit. Primo tangit quomodo traditus est gentibus; secundo quomodo examinatur; tertio quomodo condemnantur; quarto quomodo patitur. Secunda ibi, *Jesus autem stetit ante præsidem etc.* Tertia ibi, *Per diem solemnem consueverat præses etc.* Quarta ibi, *Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in prætorium etc.* Circa primum duo. Primo narrat de assignatione, qua traditus est in manibus gentilium; secundo de morte et peccato traditoris, ibi, *Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset.* Circa primum tria. Primo motivum assignat; secundo modum; tertio factum. Causa fuit consilium habitum de morte : et secundum hoc tria tangit, ex quibus aggravatur eorum peccatum. Primo ex solicitudine : et hoc tangit cum dicit : *Mane autem facto, consilium inierunt :* quia cum tota nocte solicite essent in illusione, tamen mane convenerunt. Unde bene soliciti erant. Job xxiv, 14 : *Mane primo consurgit homicida.* Item aggravatur ex communitate : quia *omnes principes.* Si enim unus vel duo, excusabile esset; sed omnes convenerunt. Isa. i, 6 : *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas.* Ideo dicit, *Omnes principes.* Ezech. xi, 2 : *Fili hominis, hi sunt viri qui cogitant iniquitatem, et tractant consilium pessimum.* Item ex crudelitate : quia multa alia cogitare poterant, sed cogitabant *quomodo eum morti traderent.* Prov. i, 16 : *Pedes eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.* Sed quomodo? *Vinctum adduxerunt.* Hæc erat consuetudo quod tales vincti adducerentur, et signarentur morti condemnati. Et signavit quod sicut mortem nostram sua[1] morte destruxit, sic vincula peccatorum vinculis suis destruxit. *Et tradiderunt Pontio Pilato.* Et quare? Triplex est ratio. Una litteralis erat, quia vicarius erat Imperatoris, et Judæi non habebant judicium sanguinis. Propter quod dicunt in Joan. xviii, 31 : *Nobis non licet interficere quemquam.* Item ex intentione ipsorum. Ipsi enim nolebant occulte interficere, sed manifeste, ut fama divulgaretur, secundum quod habetur Sap. ii. 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Tertia causa est, quia pro omnibus voluit mori, ideo voluit ut omnes congregarentur, tam Judæi quam Gentiles; ita quod impletum est illud Psal. ii, 5 : *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum. Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esses etc.* Hic agitur de pœnitentia et morte Judæ. Et circa hoc duo facit. Primo narrat de proditione; secundo quid factum sit de pretio, ibi *Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt.* Circa primum primo agitur de pœnitentia; secundo de desperatione, ibi, *Et projectis argenteis in templo, recessit.* Circa primum tria facit. Primo ponitur motivum; secundo pœnitentia, tertio effectus. Motivum : *Tunc videns quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos.* Potuit esse quod credidit Judas quando vendidit eum, quod non occide-

[1] Al. deest : « sua. »

retur, sed quod flagellaretur ;ideo videns quod damnatus esset, pœnituit.

Sed est quæstio quando traditus fuit præsidi, quomodo videre potuit quod esset damnatus. Hieronymus dicit quod hoc vidit oculo mentis, quia ex quo vidit quod a Judæis damnatus erat, et traditus Pilato, cogitavit quod Pilatus judicaret ad voluntatem eorum, scilicet Judæorum. Origenes dixit, quod quidam dixerunt : Videns Judas quod esset damnatus, scilicet ipse Judas, ex isto motus fuit ad pœnitentiam. Unde *pœnitentia ductus retulit triginta argenteos*. Et hæc pœnitentia non fuit vera pœnitentia ; habuit tamen aliquid pœnitentiæ : quia pœnitentia debet esse media inter spem et timorem : Judas autem timorem et dolorem quidem habuit quia de peccato præterito doluit ; sed spem non habuit. Et talis est pœnitentia impiorum, Sapien. v, 3 : *Pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes.*

Et quare ductus pœnitentia? Notandum, quod dicit Origenes quod aliquando accidit quod diabolus impellit hominem ad peccandum, aliquando homo ; sed aliter et aliter : quia homo ut libidinem compleat, diabolus ut perdat. Et si diabolus immisit, non habuit ex creatione ; et ideo pœnitere potuit. Et hoc est contra Manichæos, qui dicunt quod duplex est creatio, bona et mala ; et qui sunt de creatione mala, non possunt bene agere, et e converso. Et secundum eos, Judas fuit de creatione mala. Quomodo ergo potuit pœnitere? Dicit ergo, quod hoc quod desperavit, non fuit nisi quia negligens fuit.

Sequitur effectus. Effectus pœnitentiæ est ut peccator studeat emendare. Peccaverat, quia vendiderat Christum ; fecerat enim quod in se erat ; ideo *trigenta denarios retulit*. Et primo ponitur retractatio ; secundo pœnitentia, ibi, *Peccavi tradens sanguinem justum*. *Retulit* ergo *triginta argenteos;* et in hoc retractavit, dicens. *Peccavi:* idest vere deliqui. In hoc autem quod dicit, *Tradens sanguinem justum*, etsi bene dicit, non complete tamen, quia potest retorqueri ad hominem justum. Unde Hier. xxvi, 15 : *Si occideritis me, anguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos.* Unde dicit Hieronymus quod si rectam fidem habuisset, non desperasset : debuit enim dicere, Tradens Deum. In hoc ergo quod dixit, *Tradens sanguinem justum*, minoravit ejus potestatem, et ostendit se non habere rectam fidem.

Tunc ponitur Judæorum obstinatio : *At illi dixerunt : Quid ad nos?* Iste justum confitebatur, et tamen dicunt, *Quid ad nos?* Hier. iii, 7 : *Populus meus non cognovit judicium Domini. Tu videris;* idest, non sequimur conscientiam tuam. Remigius : Quid ad nos? Tu primo vendidisti, et post justum confiteris, Quis videris apud nos qui ita mutas sententiam? Mutare enim de malo in bonum, bonum est ; de malo autem in malum, malum. Eccli. xvii, 12 : *Justus in æternum stat, stultus autem ut luna mutatur.*

Tunc ponitur desperatio. Desperatus enim de bonis temporalibus nihil curat ; et sic facit iste, quia *projectis argenteis in templo recessit* non habuit curam de pecunia *et abiens laqueo se suspendit.* Unde habetur Act. i, 18, quod suspendit se, et crepuit per medium.

Et quare? Dicit Origenes, quod accidit, quia diabolus præcipitat aliquem in peccatum, et licet det spatium, tamen vult præcipitare in aliud. Et hoc caveri voluit Apostolus, dicens II Corinth. ii, 7 : *Ne forte abundantiore tristitia absorbeatur qui ejusmodi est.* Sic Judas ad tantam absorptionem venit, quod *abiens laqueo se suspendit.* Psal. lxviii, 16 : *Neque absorbeat me profundum.* Origenes narrat opinionem quorumdam dicentium, quod quia Judas audierat loqui de resurrectione ideo credebat Christo occurrere, et ideo laqueo se suspendit.

Quærit Augustinus quando hoc fuit. Quia si velimus considerare, vix inveniemus tempus ante passionem quo istud acciderit, quia principes occupati fuerunt tota die circa mortem Christi. Item in sequenti die sabbatum fuit, et non recepissent ipso die pecuniam. Ideo videtur Augustinus velle, quod istud fuit post resurrectionem. Tamen potest dici, quod etsi aliqui ad Pilatum accesserant, et morti vacabant Christi, tamen aliqui in templo remanserunt, et his tradidit Judas triginta denarios.

Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt etc. Ostendit quid fuerit de pecunia Judæ factum. Et primo dicitur quomodo excluditur a corbona; secundo in quid expensa fuit dicitur. Dicit ergo : *Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt : Non licet eos mittere in corbonam etc.* Notandum, quod in corbonam ponebatur oblatio gratificationis, vel donum gratiæ. Unde quædam erant voluntaria quæ offerebantur, alia ex debito. Voluntaria in corbonam mittebantur, alia vero alibi, Eccli. xxxiv, 23 : *Dona iniquorum non probat Altissimus Non licet* ergo *ponere in corbonam, quia pretium sanguinis est.* Et in hoc verificatur verbum Domini, supra xxiii, 24 : *Transglutientes camelum, et excolantes culicem.* Nolebant hanc pecuniam mittere in corbonam, sed de morte Filii Dei bene tractabant. Tunc narrat quid inde factum est. Et dicit primo factum; secundo quid inde sit factum. Dicit : *Consilio autem inito etc.* Quare hoc fecerunt? Dicendum, quod Deus sic procuravit ut istud factum in memoria haberetur. Unde *emerunt agrum figuli in sepulturam peregrinorum*, non eorum qui erant de patria, sed alienorum. Secundum mysterium congruit, quia per sanguinem Christi accelerabatur non solum justificatio, sed quies mortis Apoc. xiv, 13 : *Amodo jam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis.* Vel potest esse quod peregrini sunt qui non habent ibi mansionem propriam. Psal. cxix, 5 : *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Isti autem consepeliuntur Christo. Apostolus, Rom. vi, 4 : *Consepulti estis Christo.* Ager iste, sancta Ecclesia est. Unde supra xiii, 44 : *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro.* Iste figulus est Christus. Unde dicitur Hier xviii, 6 : Sicut lutum in manu figuli, sic et vos, domus Israel, in manu mea. Tunc ponitur confirmatio facti; et primo ex nomine : *Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem;* scilicet, usque ad illud tempus in quo scriptum est istud Evangelium. Tunc confirmat ex auctoritate : *Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam.*

Sed est quæstio quare dicit : *Per Hieremiam prophetam dicentem* : quia verba, secundum quod ibi jacent, non sunt scripta in tota sacra Scriptura. Tamen simile habetur Zach. xi, 12 : *Appenderunt mercedem meam triginta argenteis.* Est ergo quæstio quare ponitur per Hieremiam, cum dictum sit per Zachariam. Augustinus dicit, quod alicubi invenitur scriptum per Prophetam, et non per Hieremiam, tamen videtur quod ille sit Hieremias sicut habetur in littera. Hieronymus tangit solutionem quod prophetæ scripserunt aliquos libros qui canonizati sunt apud Judæos. Unde aliqui sunt libri prophetarum qui non sunt in canone Bibliæ, sicut Judas nominat quædam in Canonica sua, et etiam Apostoli omnes istos receperunt. Unde dicit, quod quidam attulit ei librum Hieremiæ, ubi ista verba scripta erant verbo ad verbum; et Evangelista scripsit secundum quod in apocrypho invenit. Augustinus solvit : contingere aliquando quod volens exprimere nomen unius auctoris, occurit nomen alterius; ideo potest esse quod cum vellet scribere Zachariam, scriberet Hieremiam. Sed multi erant tunc Judæi qui legem noverant : quare non correxerunt? Quia cogitaverunt quod divinitus esset dictum, quia a Spiritu sancto omnes prophetæ locuti sunt, et non habent efficaciam verba prophetæ nisi a Spiritu sancto; ideo ut insinuarent hoc mysterium, non correxerunt. Alia solutio quam innuit, est, quod licet non sint verba Hieremiæ, tamen est ibi quoddam factum simile, ut habetur Hier. xxxii, quod recepit mandatum quod emeret agrum. Vel Spiritus sanctus sic movit Matthæum ad idem factum, sicut movit Hieremiam. Sed si volumus, possumus accipere[1] verba Hieronymi in libro *de optimo genere Interpretationis*, qui dicit quod Christi pedisequus non incurrit aliquam notam falsitatis : officium est enim boni interpretis non considerare verba, sed sensum. Ideo iste posuit sensum quorumdam

[3] Al. : *sed si volumus accipere.*

scriptorum in Hieremia, quorumdam in Zacharia ; sicut habetur in Marco, quod ponit auctoritatem Isaiæ, cujus una pars est Malachiæ, alia Isaiæ. Sic et Matthæus conjunxit duas sententias, quarum una a Zacharia, altera a Hieremia ponitur cap. XXXII. Quod enim est in Zacharia XI, 12 : *scilicet quod appenderunt* idest acceperunt *triginta argenteos ;* in Hieremia non invenitur : sed quod agrum emit, quod signabat factum toti populo, *Sicut constituit mihi Dominus*, Hoc expresse habetur ex eo quod præcepit Hieremiæ, ubi supra, quod agrum emeret. Ideo secundum primam partem, in Zacharia habetur ; secundum secundam in Hieremia.

Jesus autem stetit ante præsidem ; et interrogavit eum præses. Supra enarravit Evangelista quomodo Dominus assignatus est in manu gentium : hic autem agit de examinatione : et circa hoc tria facit. Primo narrat quomodo ante terrenum judicem sistitur ; secundo quomodo examinatur ; tertio quomodo accusatur. Dicit ergo : Ita dictum est de Juda, cum tradidisset præsidi Jesum. Jesus ergo stetit ante præsidem, idest tanquam reus et accusandus. Job XXXVI, 17 : *Causa tua*[1] *quasi impii judicata est : causam judiciumque recipies.* Per hoc enim meruit ut fieret judex vivorum et mortuorum. Tunc sequitur examinatio : et primo ponitur interrogatio ; secundo responsio, ibi, *Dicit illi Jesus*[2]. Pontifices in multis accusabant eum ; scilicet de subversione legis, et quia regem se dicebat. Unde Pilatus non curavit quærere de transgressione legis, sed potius de eo quod videbatur tangere læsionem majestatis ; scilicet. *Tu es rex Judæorum*? quia Joan. XIX, 12, habetur : *Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Tunc sequitur responsio : *Dicit ei Jesus*, *Tu dicis.* Dicit Hieronymus, quod Christus sic moderatur sermonem suum quod non affirmat nec negat ; sed dicit : *Tu dicis.* Proverb, XVI, 27 : *Qui moderatur sermones suos, prudens est.* Item nota, secundum Hilarium[3] quod supra XXVI, 63, interrogatus a principe Judæorum : *Si tu es Christus Filius Dei :* dixit, *Tu dixisti*, et respondit per præteritum : cum autem respondit gentili, respondit per præsens. Et in hoc significatur quod confessio Christi a Judæa est de præterito, quia facta est per prophetas. Hier. XXIII, 5 : *Regnabit rex*, *et sapiens erit.* Sed loquens ad gentilem, dicit, *Tu dicis,* quia gentilitas confitebatur.

Consequenter agitur de accusatione : et primo ponitur accusatio ; secundo inductio ad respondendum, ibi, *Dixit autem Pilatus.* Dicit ergo : *Et cum accusaretur a principibus sacerdotum*, *nihil respondit.* Super quibus accusaretur, tacet Matthæus, sed Lucas hoc dicit cap. XXIII. Hæc est consuetudo Evangelistarum, quia quod unus omittit, alter narrat. Unde ibi dicitur quod seduceret turbas etc., et quod prohibebat dari censum Cæsari ; item regem se diceret. Et hoc est falsum secundum intentionem suam : quia intendebant de regno temporali ; sed ipse dicit, Joan. XXVIII, 36 : *Regnum meum non est de hoc mundo.* Sed Christus nihil respondit. Tunc impletum est quod dictum est per Isa. LIII, 7 : *Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Et cap. XLII, 2 : *Non audietur foris vox ejus. Tunc dicit ei Pilatus.* Ex tunc conabatur Pilatus eum liberare ; ideo conabatur ut responderet : unde dicebat : *Non audis quanta adversum te dicunt testimonia?* Et primo ponitur incitatio, *Non audis etc.* Hoc autem dicebat quia volebat dimittere eum. Ipsi enim qui erant accusatores, erant testes ; et ideo noluit respondere. Quare autem non respondit, potest esse ratio ex parte Christi, quia noluit excusare passionem suam : poterat enim eam excusare loquendo ; ideo noluit loqui. *Oblatus enim est, quia voluit :* Isa. LIII, 7 . Item ut daret nobis exemplum, quia cum malediceretur, non maledicebat. Item quia tot signa Judæi viderant quod converti poterant ; et ideo reputavit eos indignos. Eccli. XXXII, 6 : *Ubi non est auditus, non effundas sermonem.*

[1] Al. : « Hier. LXVI : « Causa autem tua etc. »
[2] Al. : « *et interrogavit eum etc.* »

[3] Al. : « Item secundum Hilarium. »

Et notandum, quod in multis loquitur et in multis silet : quia si semper loqueretur, excusaret se ; item si semper taceret, pertinax videretur. Pilato autem quandoque respondet, quandoque non ; sed Judæis nunquam respondet : quia Pilatus ignorabat, ideo veritatem aliquando dicebat ; sed Judæi obstinati erant.

Tunc ponitur admiratio Pilati : *Ita ut præses miraretur vehementer*. Et quare miratur? Quia audiebat eum facundissimum : et hoc est quod dicit David, Psal. xxxvii, 4 : *Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum ;* idest ac si essem ignorans.

Et notate quod dicit, *Vehementer* : quod enim aliquis sapiens nihil respondeat, mirum est ; sed quod in tali causa ubi adjudicatur morti, non respondeat, hoc vehementer est admirandum. Item quia non videbat eum perterritum ; in tali enim casu solent homines etiam perterreri.

Tunc agitur de damnatione ; et primo ponitur diversum studium volentium condemnare, ibi, *Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam*, tertio condemnatio, ibi, *Tunc dimisit illis Barabbam*. Circa primum primo ponitur studium principium ad condemnandum. Circa primum primo ponit quasdam opportunitates : secundo tractat de ejus liberatione ; tertio dat causam. Secunda ibi, *Congregatis ergo illis, dixit Pilatus*. Tertia ibi, *Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum*. In prima ponit duas opportunitates. Dicit ergo : *Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum*. Ista consuetudo non erat ex lege imperatoris, sed ex voluntate ejus, ut redderet populum sibi magis devotum. Quia in solemnitate debebant magis esse jucundi, nolebat quod illa die esset causa tristitiæ. Sic et Romæ in illo die quo imperator intrabat, nullus adjudicabatur morti. Item de novo acquisiverat præfecturam, ideo volebat sibi eos esse devotos. Aliquid tamen simile legitur in veteri Testamento, scilicet quod Saul liberavit Jonatham, qui adjudicatus erat morti : I Reg xiv. Deinde ponit opportunitatem ex quodam latrone, qui dicebatur Barabbas, qui interpretatur filius patris, scilicet diaboli. Joan. viii, 44 : *Vox ex patre diabolo estis. Congregatis autem illis, dicit Pilatus : Quem vultis dimittam vobis ?* Hic facit Pilatus contra consuetudinem Judæorum : quia non solebat eos rogare, sed ipsi rogabant eum. Sed hoc faciebat quia quærebat eum dimittere : et videtur inducere, quia videbatur ei quod deberent præeligere Christum quam Barabbam : quia iste erat reus læsæ majestatis, et multis nocuerat. Item ex eo quod Christum nominat, dicens ; *An Jesum, qui dicitur Christus ?* Christus enim dicitur unctus : unde regem appellabat eum ; ideo credebat, quod Christum deberent accipere. Eccli. xv, 18 : *Ante hominem vita et mors*, Sic Pilatus ante eos posuit bonum et malum ; et ipsi acceperunt malum, ideo eos semper sequitur malum. Deinde ponit causam : *Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum*. Ex quo sciebat. Audierat enim multa bona de eo, et videbat eum constantem : unde *sciebat quod per invidiam tradidissent eum*. Sicut enim invidia diaboli fuit inimica primo homini, sic debuit esse invidia istorum inimica Christo. Sic enim Joseph ex invidia traditus est a fratribus : Genes. xxxii.

Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eam uxor ejus. Supra posuit Evangelista unam causam quare Pilatus nitebatur dimittere eum ; hic autem ponit aliam causam, scilicet admonitionem uxoris : et primo ponitur admonitio ; secundo causa admonitionis, ibi, *Multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Sedente autem eo pro tribunali*. Sicut dicit quædam *Glossa*, tribunal est sedes judicum. Proverb. xx, 8 : *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo*. Cathedra proprie doctorum. Supra xxiii, 2 : *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi*. Et dicitur a tribunis, quia primo tribuni electi sunt a Romanis ad facienda judicia. Et dicit, *Pro tribunali* ; et est iste modus loquendi græcus. Aliquando enim *pro* accipitur pro *ante ;* sicut exercitus est pro castris, idest ante castra. Aliquando pro *in ;* unde *pro tribu-*

nali, idest in tribunali. *Misit ad eum uxor ejus dicens.* Erat ista mulier gentilis, et signat Ecclesiam gentilium, quæ suscepit Christum, ut I ad Corinth. I. *Nihil tibi et justo illi*; idest non pertinet ad te judicare, immo ipse debet esse judex vivorum et mortuorum. *Multa enim passa sum hodie per visum propter eum.* Hic ponitur causa; et est modus loquendi talis; quando enim abstrahitur quis a sensibus, aliqua secundum imaginationem apparent; et consuetum est quod visio refertur ad id quod apparet, cum sit alienatio a sensibus. Hoc autem fit aliquando in vigilia, aliquando in somno. Quando in vigilia, visio dicitur : unde Num. VI, 20, dicitur : *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnum loquar ad illum.* Hic autem ponitur propheta pro utroque.

Notandum, quod hujus causa quandoque corporalis intrinseca est, ut quando superabundat sanguis, fit apparitio corporum rubeorum, et sic de aliis. Aliquando ex causa extrinseca, ut ex frigore somniat aliquis quod sit in nive. Aliquando autem fit a causa spirituali; et hoc vel a Deo per bonum Angelum, et de hoc Job XXXIII, 15 : *Per somnum in visione nocturna aperit aures virorum.* Et hæc vera sunt, et veritatem habentia : non tamen multum debet confidere. Eccli. XXXIV, 7 : *Ne dederis in illis cor tuum : multos enim errore fecerunt somnia.* Aliquando fiunt a dæmonibus, qui possunt imprimere in phantasiam, quia est virtus corporalis : unde divinationes et hujusmodi prohibentur in lege. Deuteron. XVIII, 10 : *Non inveniatur in te qui somnia observet, vel auguria etc.*

De hac visione possumus dicere quod facta est a Deo per bonos Angelos; vel a diabolo, quia erat ad impediendum passionem; quia in passione erat peccatum occisionis, et sic fiebat per Angelos bonos; sed ex passione sequitur fructus; ideo diabolus jam percipiens eum esse Deum, et timens per passionem potestatem amittere, sicut in mente Judæ posuerat ut eum traderet sic et molo voluit impedire; non quia vellet impedire peccatum, sed potius passionis fructum.

Tunc ponit studium Judæorum volentium occidere Christum : *Principes autem sacerdotum et seniores*[1] *persuaserunt populis ut peterent Barabbam.* In utroque enim se ostendunt abominabiles; quia principes, qui alios corrigere deberent. Prover. XVII, 15 : *Qui justificat impiam, abominabilis est.* Similiter eo quod seniores. Dan. XIII, 5 : *Egressa est iniquitas a senioribus populi.*

Respondens autem Præses ait illis. Hic ponit conatum quo conabatur Pilatus dimittere eum : et primo ostendit quibus verbis egerit ad liberationem; secundo quibus factis, ibi, *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret.* Tribus modis est conatus liberare eum. Primo ex comparatione; secundo ex dignitate; tertio ex innocentia. Ex comparatione, quia comparavit eum malo actori, respondens scilicet petitioni populi, vel istis principibus qui instigabant eum : *Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam.* Quod et populo improperat Petrus, Actor. III, 13 : *dicens de Christo : Quem vos quidem tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos autem sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis etc.* Dicit ergo Pilatus : *Quid ergo faciam de Jesu qui dicitur Christus?* Hic allegat dignitatem. *Quid faciam de Jesu*, quasi dicat : Injuriosum erit vobis si illum occidatis, *qui dicitur Christus.* Sed isti vereri non potuerunt; immo dicunt omnes, *Crucifigatur* : hæc enim erat mors turpissima. Ideo completur quod dicitur Sap. II, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Isa. III, 8 : *Lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum. Ait illis Præses : Quid enim mali fecit?* Hic allegat innocentiam ejus, intendens eum liberare, quasi utens illo quod dicitur Hier. II, 5 : *Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis?* Et Joan. VIII, 46 : *Quis ex vobis arguet me de peccato? At illi magis clamabant, Crucifigatur.* Unde flecti non poterant, secundum Hier. VIII, 5 : *Apprehenderunt mendacium, et*

[1] Al. : « et seniores populi etc. »

noluerunt reverti. Unde pertinaces erant in malitia.

Videns autem Pilatus quod nihil proficeret. Hic intendit liberationem ejus per factum : et primo ponitur factum ; secundo populi obligatio ad pœnam. Dicit : *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret*. Per hoc dat intelligere quod multa alia dixerat, et quod nihil proficiebat. *Accepta autem aqua, lavit manus suas*. Hæc erat consuetudo quod quando quis volebat se ostendere innocentem, lavabat manus : sic et iste : unde dixit : *Ego innocens sum a sanguine justi hujus etc*. Secundum hunc modum habetur in Psal. xxv, 6 : *Lavabo inter innocentes manus meas*. Et vere ipse fuisset innocens, si in sua sententia permansisset ; unde vocat eum justum. *Vos videritis*, idest quid vobis accidere debeat. Unde Joan. xviii, 31 : dicitur : *Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum*. Tunc sequitur obligatio ad pœnam : *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros*. Et ita fiet quod sanguis Christi expetitur ab eis usque hodie : et bene convenit illis quod dictum est Gen. iv, 10 : *Sanguis fratris tui Abel clamat ad me de terra*. Sed sanguis Christi efficacior est quam sanguis Abel. Apostolus ad Hebr. xii, 24 : *Habemus sanguinem melius*[1] *clamantem quam sanguis Abel*. Hier. xxvi, 15 : *Verumtamen si occideritis me, sanguinem innocentem, tradetis contra vosmetipsos*. *Tunc dimisit Barabbam*. *Dimisit*, idest absolvit a sententia mortis. *Jesum vero flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur*. Et quare flagellatum ? Hieronymus dicit, quia consuetudo erat Romanorum quod adjudicatus morti primo flagellabatur. Et sicut dicitur Joan. xix, ipse flagellavit : unde completur in eo quod habetur in Psal. xxxvii, 18 : *Ego autem in flagella paratus sum*. Quidam dicunt quod flagellavit ut moverentur ad pietatem, et sic flagellatum dimitterent.

2. Postquam habitum est de condemnatione, hic agitur de passione et morte ; secundo de sepultura, ibi, *Cum sero autem factum esset etc*. Circa primum duo facit : quia primo narrat quæ indigne pertulit ; secundo quæ magnifice fecit, ibi, *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt*. Prima pars in tres. In prima agit de illusione militum ; secundo de crucifixione ; tertio de crucifixi derisione per Judæos facta. Secunda ibi, *Et postquam illuserunt ei*. Tertia ibi, *Prætereuntes autem blasphemabant eum*. Circa primum primo describuntur illusores ; secundo illusio. Dicit ergo : *Milites congregaverunt universam cohortem*. Cohors societas militum dicitur : et quilibet qui habebat judiciariam potestatem, habebat cohortem militum ad exercendum judicium. Prætorium dicitur esse locus, ubi exercebantur judicia : unde congregati sunt ad eum et Gentiles et Judæi, ut nulli essent immunes : quia omnes debebat redimere. Ideo competit quod habetur Rom. xi, 32 : *Conclusit Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur*. Et in Psal. cxvii, 10 : *Circuierunt me sicut apes*. *Et exeuntes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei*. Hic describitur illusio : et primo quo ad habitum ; secundo quantum ad honorem ; tertio quantum ad opprobrium. Secunda ibi, *Et genu flexo ante eum, illudebant ei*. Tertia ibi, *Exeuntes autem invenerunt hominem Cyranæum, nomine Simonem etc*.

Notandum, quod licet accusassent eum de multis, tamen non propter aliud patiebatur nisi quia regem se dicebat, sicut habetur Joan. xix, 12 : *Si eum dimittis, non es amicus Cæsaris*. Unde ex hac causa magis timuit. Ideo volentes illudere, imponunt ei signa regis. Consuetudo enim est quod reges purpura induantur : et isti loco hujus, veste coccinea eum induerunt. Item solent habere coronam ; et loco hujus fecerunt coronam spineam. Item solent habere sceptrum ; et loco hujus dederunt ei baculum arundineum. Dicit ergo : *Et chlamydem coccineam circumdederunt ei*, idest rubeam.

Sed quid est quod Marcus dicit cap. xv, 17 : quod *eum purpura induerunt ?* Augustinus solvit, quod hoc dixit propter similitudinem coloris. Vel potest dici

[1] Al. : « magis. »

quod quamvis esset coccinea, tamen habebat aliquid de purpura.

Per hoc quod propriis vestibus exuitur, et alienis induitur, reprehenduntur hæretici qui dixerunt eum non esse verum hominem. Ista chlamys potest signare carnem Christi sanguine proprio cruentatam. *Ipse enim vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra :* Isa. LIII, 5 : Vel signat sanguinem martyrum, qui laverunt stolas suas in sanguine agni : vel peccatum gentilium. *Et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus.* Unde pro corona gloriæ imposuerunt ei coronam contumeliæ. Isa. XXIII, 18 : *Coronate eum corona tribulationis.* Per istas spinas signantur aculei peccatorum, quibus conscientia vulneratur : et istas Christus accepit pro nobis, quia pro peccatis nostris mortuus est. Vel potest referri ad maledictum Adæ, ubi dictum est Gen. III, 18 : *Spinas et tribulos germinabit tibi.* Unde signatum est quod solvebatur ista maledictio. Et loco sceptri *arundinem in dextera ejus.* Et signatur potestas dæmonum, secundum Origenem, quam Christus de manibus eorum eripuit. IV Reg. XVIII, 21 : *Non confidas in baculo arundineo.* Potest enim signari inanitas gentilium, quam sibi tamen Christus assumpsit. Psal. II, 8 : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam.* Et bene comparantur arundini : quia sicut arundo fertur in omnem ventum, sic gentilitas in omnem errorem. Item arundine utebatur ad scribendum : item ad venenosa occidendum. Sic Christus fideles ad se trahit et ascribit, sed persecutores ad mortem.

Tunc agitur de illusorio honore, et istum exhibebant facto : unde dicitur : *Et genu flexo ante eum, illudebant ei.* Et licet hoc fecerint illudendo, tamen signabat quod omne genu ante eum flecti debebat. Phil. II, 10 : *In nomine Jesu omne genu flectatur.* Unde illudebant verbo, dicentes ei : *Ave rex Judæorum.* Et signantur per istos illi qui *voce confitentur se nosse Deum, factis autem negant :* ad Tit. I, 16. Item varias contumelias intulerunt, quia inspuerunt in faciem ejus. Isai. L, 6 : *Faciem meam non averti a conspuentibus in me.* Item *percutiebant caput ejus,* tanquam stultus esset. Et qui sunt illi qui caput Christi percutiunt ? Caput Christi est Deus, ut habetur I Cor. XI. Illi ergo caput Christi percutiunt, qui divinitatem Christi blasphemant. Per arundinem sacra Scriptura signatur. Tales errorem suum per sacram Scripturam confirmant.

Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem. Post illusionem agitur de crucifixione. Et circa hoc duo facit. Primo determinat de loco crucifixionis ; secundo de habitu, et de his quæ in loco sunt acta. Et primo narrat quomodo Christus ductus est ad locum ; secundo quomodo crux est delata, tertio quomodo pervenerunt ad passionem, *Et postquam illuserunt exuerunt*[1] scilicet chlamydem quam ei induerant.

Notate, quod illuditur in veste aliena, sed ducitur in propria ; per quod signatur, quod non erat ei proprium illud, sed occidi : quia ut habetur ad Phil. II, 7, *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem.* Ibi enim apparuit virtus Psal. CXVII, 16 : *Dextera Domini fecit virtutem.* Isa. LIII, 7 : *Quasi ovis ad occisionem ducetur.*

Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum. Hic agitur de delatione crucis. Et per hoc signatur quod noluit pati in civitate, sed extra. Et ratio assignatur ad Hebr. ult., 12, ubi dicitur : *Propter quod, ut Jesus sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Competit etiam figuræ : quia, sicut habetur Lev. XVI, quod hircus, qui pro peccato debuit immolari, extra castra mittebatur ; sic et Christus, quia erat hostia populi. Item ad nostram ædificationem, ut det nobis intelligere quod exire debemus ad eum extra conversationem nostram. Ad Hebr. ult., 13, *Exeamus ergo ad eum extra castra, improperium ejus portantes.* Item passus est extra portam, ut virtus passionis non in-

[1] Al. : « *cruentes.* »

cluderetur ad unam gentem. Joan. xi, mortuus est ut omnes gentes congregaret in unum.

Hunc angariaverunt ut tolleret crucem. Hic videtur discordia : quia Joan. xix, 17, habetur quod *exivit bajulans sibi crucem.* Hic est quædam solutio secundum Hieronymum, quod primo portavit, sed post incedentes obviaverunt Simoni, et angariaverunt etc. Origenes dicit, quod e converso fuit, quod Simon primo portavit, et post Christus. Et ratio est mystica, quare primo tulit crucem. Unde supra xvi, 24 : *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me etc.* Et notandum quod iste Simon extraneus erat ; et signat gentilem populum, qui crucem Domini tulit. I Corinth. i, 18 : *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia, his autem qui salvi fiunt, idest nobis, virtus Dei est.* Et Simon dicitur obediens ; et gentilis populus obedivit. Psal. xvii, 45 : *Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi.* Et veniebat de villa. Villa latine, pagos dicitur græce. Unde ille de villa venit qui de paganismo venit. Convenit ei quod dicit Cyranæum, quod interpretatur hereditas pretii. Psal. ii, 8 : *Postula ad me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam.* Et quod dicit quod coegerunt eum, signat illos qui exterius crucem ferunt ; interius autem coacte ferunt : quia non propter Deum, sed propter mundum. Ad Gal. v, 24 : *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.*

Consequenter ponitur locus : *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est calvariæ locus.* Calvaria dicitur apud homines denudatum, sicut patet in cæmeteriis : unde dicitur in græco « cranios » Et dicunt aliqui quod in illo loco sepultus fuit Adam. Hieronymus istud improbat, quia sepultus fuit in Hebron, ut habetur in Josue xiv.

Et quare ibi passus est ? Notandum, quod in qualibet civitate est aliquis locus ubi solent damnati cruciari : unde ibi erat locus damnatorum.

Tunc narratur quid actum est in sua crucifixione : et primo[1] ponitur potatio ejus ; secundo crucifixio ; tertio alia quæ facta sunt. Et circa primum primo ponitur quid sit oblatum ; secundo quomodo se habuit ad oblatum. Dicit ergo : *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum.* Voluerunt quod omnes sensus ejus paterentur. Visus passus est per sputa et vigilias ; auditus per blasphemias et verba irrisoria ; tactus, quia flagellatus : ideo voluerunt quod et gustus pateretur. Et completum est quod in Psal. lxviii, 22 : *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* Et Hier. ii, 21 : *Quomodo conversa es*[2] *in pravum, vinea aliena ?*

Sed est quæstio : quia in Marc. cap. xv, habetur quod dederunt ei vinum myrrhatum. Dicendum, quod myrrha amarissima est, et vinum felle mixtum est[3] amarum. Sed consuetudo est omne amarum nominari sub specie fellis. Unde secundum veritatem vinum erat myrrhatum, sed tamen ad similitudinem fellis dicitur. Et per hoc significabatur quod amaritudinem peccatorum nostrorum tulit.

Postea ponitur quo modo se habuit : quia *cum gustasset, noluit bibere.*

Sed quid est quod dicit Marcus quod accepit, hic autem dicit quod gustavit? Potest dici, quod non accepit nisi ad gustandum ; et hoc signat, quia gustavit mortem : quia enim cito surrexit, vix visus est mortuus, quia fuit *inter mortuos liber.* Psal. lxxxvii, 6.

Postquam autem crucifixerunt eum etc. Sed potest quæri quare magis ista morte voluit mori. Una ratio est ex parte crucifigentium ; quia volebant quod per hoc infamaretur, secundum illud Sap. ii, 20 : *Morte turpissima condemnemus eum.* Et hæc est crucis. Item ex parte ordinationis Dei : quia Christus voluit esse noster magister, ut daret nobis exemplum patiendi mortem : unde passus est mortem ut per mortem liberaret nos, ut habetur ad Hebr. xi. Sed multi sunt qui bene volunt pati mortem, sed mortem abjectam refugiunt ; ideo Dominus dedit

[1] Al. deest : « primo. » — [2] Al. : « est. »

[3] Al. omittitur : « est. »

exemplum ne quodlibet genus mortis refugerent. Item competebat redemptioni, quia ad satisfactionem pro peccato primi hominis; sed primus homo peccavit in ligno; ideo Dominus in ligno pati voluit. Sapien. xiv, 7 : *Benedictum lignum per quod fit justitia.* Item Christus exaltandus erat per passionem; ideo exaltari voluit per passionem in cruce. Item volebat corda nostra trahere ad se. Joan. xii, 32 : *Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Item ut corda nostra elevarentur.

Diviserunt sibi vestimenta sua. Hic ponuntur quæ facta sunt in contumeliam crucifixi : et primo ponitur divisio vestimenti; secundo superpositio tituli; tertio associatio. Circa primum primo ponit factum; secundo prophetiam. Dicit ergo, *Diviserunt.* Chrysostomus dicit, quod hoc factum fuit in magnum vituperium. Consuetudo enim[1] erat quod condemnatus non denudabatur nisi vilissimus homo : ideo ut magnam contumeliam inferrent ei, denudaverunt ipsum, ut instruamur quod nos ab omni affectu actuum carnalium debemus nos denudare. Quando hoc factum sit? Matthæus transit, sed Joannes narrat cap. xix, quod quilibet miles accepit partem suam de alia veste; sed super tunica inconsutili miserunt sortem. Tunc ponitur prophetia : *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam.* Ly ut non ponitur causative, sed consecutive : quia Christo patiente accidit impleri istud quod dictum erat. *Et sedentes servabant eum etc.*, ut scilicet non sepeliretur. Psal. xxi, 19 : *Ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me.*

Tunc sequitur titulus : *Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam etc.* Et attendendum, quod illud quod ad ignominiam fecerunt ex ordinatione cessit ad honorem ejus. Unde *imposuerunt causam ipsius*, idest causam pro qua patiebatur : Apoc. xix, 16, habetur scriptum : *rex regum, et Dominus dominantium.* Quod ergo dicit, *rex Judæorum*, hoc pertinet ad honorem, quia futurus erat rex super omnes gentes. Psalm. ii, 6 : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.*

Tunc ponitur societas : *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones.* Hæc fuit societas, quia in medio duorum latronum, ut malefactor. Unde Isa. liii, 12 : *Et cum iniquis deputatus est.* Sed *unus a dextris, alter a sinistris.* Crucem accepit ut judex : sicut enim in judicio quidam a dextris, quidam a sinistris; sic hic. Unde per hoc signatur judex vivorum et mortuorum. Ad Phil. ii, 9 : *Propter quod exaltavit illum Deus, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et infernorum.* Job xxxvi, 17 : *Causa tua quasi impii judicata est : causam judiciumque recipies.* Item per hoc quod unus a dextris, alius a sinistris, signatur quod pro omnibus Christus passus est; sed tamen aliqui credunt, aliqui non. I ad Corinth. i, 23 : *Nos autem autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.* Vel potest dici quod quidam crucem patiuntur propter Deum, et hi a dextris; quidam autem non propter Deum, sed propter mundum, et hi a sinistris.

Tunc agitur de illusione crucifixi : *prætereuntes autem blasphemabant eum :* et primo agitur de ea quæ a populo, secundo de ea quæ a principibus; tertio de illa quæ a latronibus. Circa primum primo describit blasphemos; secundo blasphemias. Primo ergo describit quia *prætereuntes*, idest præter viam euntes. De talibus dicitur Isa. xxx, 11 : *Declinate a me semitam, cesset a facie nostra*[2] *Sanctus Israel.* Item describuntur, quia *movebant capita :* et hoc faciebant ad delusionem. Per caput significatur ratio, per pedes affectus : unde primo moverunt affectus ad malum, post movent capita, quia infatuantur in peccatis. In tribus irrident eum. Primo in verbis : secundo de operibus quæ fecit : tertio de dignitate quam sibi appropriavit. De primo dicit : *Vah qui destruis templum Dei etc.* Vah est interjectio derisionis. Jam enim erat divulgatum, et non volebant credere :

[1] Al. deest : « enim. »

[2] Al. : « vestra. »

unde de his dicitur Hier. VIII, 5 *Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.* Quasi dicerent : Si vis reædificare templum, reædifica te. Sed non poterat reædificare, nisi primo solveretur ; ideo primo voluit quod solveretur, quia de templo corporis sui hoc dixerat. Deinde ex opere : *Salva teipsum ;* quasi dicerent : Salvasti alios, salva te. Sed non vere salvasti alios, nec poteris te salvare. Item ex dignitate, quia *si Filius Dei es, descende nunc de cruce.* Hæc conditionalis non est bona : immo potius, si Filius Dei est, debet esse obediens Patri. Ipse enim factus est *obediens usque ad mortem :* Phil. II, 8. Item potius deberent dicere : Si Filius Dei es, ascende, et non descende. Joan. III, 13 : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.* Utuntur eodem verbo quo diabolus usus est tentans eum supra IV, 6 : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Non est enim Filii Dei descendere. Unde persuasione diaboli loquebantur, volentes impedire passionem ejus.

Tunc sequitur de illusione principum : *Similiter et principes sacerdotum illudentes etc.* Unde non solum populus, sed principes illudebant ei. Aliquis non facit vim si a minimis condemnatur, sed derisionem majorem tolerare non potest : naturaliter enim homo appetit honorari ; honor autem fit in testimonium virtutis : unde delusio fit propter opprobrium. Et describuntur isti ex auctoritate, quia principes ; item ex doctrina, quia scribæ ; item ex vita, quia Pharisæi, qui præeminebant in vita. Hier. v, 5 : *Ibo ad optimates, et loquar eis : ipsi enim cognoverunt viam Domini, et judicium Dei sui. Et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula.* Et tria dicunt. Primo improperant miracula quæ fecit ; secundo regiam dignitatem ; tertio quod Filium Dei se fecit. Quantum ad primum dicunt : *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere.* Volebant dicere : Si alios salvos fecit, se poterit salvare ; sed se non potest : ergo nec alios salvos fecit. Sed nos e contrario debemus arguere : Alios salvos fecit, ergo se salvare potest ; sed se potuit salvare resurgendo : ergo et nos poterit salvare. Ad Heb. v, 9 : *Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.* Unde isti non intendebant nisi salutem temporalem. Christus autem voluit ostendere quod salus æterna præponenda est : unde dicunt : *Si rex Israel est, descendat nunc de cruce.* Hic improperant regiam dignitatem, et faciunt falsam promissionem, et faciunt malam consequentiam : quia si rex Israel est, non debet descendere, quia per crucem debet ascendere. Psalm. XCV, 10 : *Dominus regnavit a ligno.* Et in Isai. IX, 6 : *Factus est principatus,* idest crux, *super humerum ejus.* Item facit quod majus est, quia surrexit de sepulcro, et tamen non crediderunt : unde mendaces erant. Hier. XXIII, 16 : *Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos :* et sequitur : *visionem enim cordis sui loquuntur vobis.* Item improperant quod dixit se Filium Dei. *Confidit in Deo, liberet eum, si vult.* Psal. XXI, 9 : *Speravit in Domino ; eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Poterat liberare, si vellet ; sed nolebat : quia volebat eum ad tempus morti exponere, ut nobis salutem procuraret, et sibi honorem. Unde impletum fuit quod dicitur in Hierem. cap. XV, 10 : *Omnes maledicunt mihi.*

Idipsum autem et latrones improperabant ei. Sed quid est quod dicitur hic quod ambo improperant ei ; in Luca autem XXIII, quod unus solus? Solvit Augustinus : quod aliquando consuetudo est in Scriptura quod plurale ponitur pro singulari, ut in Heb. II, 33 : *Obturaverunt ora leonum;* idest, obturavit, scilicet Daniel : et est loquendi modus, sicut dicitur : Isti rustici mihi sunt infesti ; etiam si unus solus sic infestet eum. Sic Matthæus loquitur. Vel aliter, secundum Hieronymum, quod a principio ambo improperaverunt ei ; sed unus videns miracula quæ faciebat, pœnituit. Et hoc, ut dicit Chrysostomus, divina dispensatione factum est : unde significantur illi qui post multa scelera ad Christum revertuntur.

A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram. Supra narra-

vit Evangelista quomodo Dominus passus est in cruce; hic quomodo operatus est magnifica : et primo ponit quæ operatus est ante mortem : secundo quæ post mortem, ibi, *Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.* Circa primum duo facit. Primo narrat obtenebrationem accidentem; secundo clamorem, ibi, *Et circa horam nonam clamavit Jesus.* Dicit ergo : *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram.* Sicut narrat Origenes, gentiles audientes Evangelistam hoc narrantem pro miraculo, deridebant eum, et dicebant hoc factum fuisse naturaliter : ideo credebant quod ut ignorans diceret, cum sol naturaliter pateretur. Sed non fuit hæc eclypsis naturalis, sed miraculosa. Sed si vultis videre, audite quod Dionysius dicit, qui erat vigintiquinque annorum, et studebat in astris in civitate Heliopolis. Et dum viderent, admirati sunt ipse et Apollonius; et videbatur eis quod non erat naturalis ; et consideraverunt quatuor miracula. Primum ex tempore; quia cum esset dies qua pascha debebat fieri, luna erat quintadecima, ubi luna est in oppositione ad solem ; sed naturalis eclypsis fit ex conjunctione lunæ ad solem. Secundum miraculum fuit quod quando sol in occidente est, luna debet esse in oriente; sed hic mutatus est cursus lunæ. Item tertium signum est quod semper obscuratio incipit a parte occidentis : quia omnes planetæ habent duplicem motum, proprium et communem. Luna quo ad proprium motum velocior est; et cum venit ad corpus solis, venit ab occidente; sed sic non fuit hic, quia ab oriente venit. Quartum miraculum fuit quod ab eadem parte incipit obscuratio et redit illuminatio; sed hoc tunc non fuit, quia illam partem quam primo occupavit, ultimo dimisit[1]; quia luna ab oriente venit usque ad corpus solis, et tunc retrocessit, unde illa pars primo fuit illuminata. Et ideo ista considerans, in adventu Pauli se convertit, et post convertit socium suum. Quintum miraculum, quod est majus, ut dicit, est quod quando naturalis eclypsis est, parum durat, non enim sol patitur, sed fit obscuratio per interpositionem lunæ, sed corpus lunæ non est majus quam solis; ideo moram non habet : sed istud duravit tribus horis, ideo magnum fuit miraculum.

Sed quærit Origenes : Si istud fuit ita magnum miraculum, quare aliquis astrologorum non descripsit? Respondit, et dixit, quod ista obscuratio non fuit universalis, sed circa terram Judææ. Vel dicitur quod *super universam terram*, scilicet Judæam. Similis modus loquendi est, cum dicitur : Non est gens aut regnum[2] etc,, intelligendum enim de illa gente; sic et hic. Chrysostomus vero dicit, quod intelligitur *super universam terram*, idest super totum mundum, quia moriebatur pro universo mundo : ideo voluit per signum passionis omnibus innotescere. Sed Dionysius dicit, quod erat in Ægypto, et ipse vidit; et sic poterat intelligere quod durabat usque in Asiam : unde magis est ei credendum. Narrat quidam astronomus de quadam eclypsi quæ facta fuit tempore Tiberii; sed non dicit quando, vel quantum duravit, vel quomodo : tamen potest dici, quod quia tunc non erat tempus eclypsis, non perpenderunt modum. Unde aliqui dixerunt, quod nubes multæ interpositæ fuerunt inter nos et solem; aliqui autem dixerunt, quod sol retraxit radios suos : unde Amos VIII, 9 : *Occidit eis sol in meridie.*

Sed est quæstio : quia hic dicitur quod crucifixus est hora sexta; Marcus vero dicit hora tertia, cap. XV. Dicendum, quod Matthæus historiam narrat, quod crucifixus est hora sexta, et mortuus est hora nona : et hoc mysterio competit, quia sol in meridie est in medio cœli; ideo competit Filio Dei, qui est verus sol. Malach. IV, 2 : *Vobis timentibus nomen Dei, orietur sol justitiæ.* Item competit transgressioni primi hominis : qui Adam post meridiem peccavit, Gen. III, ideo Christus satisfacere voluit illa hora.

Quare ergo dicit Marcus quod hora

[1] Al. : « divisit. »

[2] Al. : « vel quod dicitur, quod *super universam terram*, scilicet Judæam, similis modus loquendi est, cum gens aut regnum etc. »

tertia ? Dicendum, quod crucifixus fuit hora tertia lingua Judæorum, sed hora sexta manibus militum. Item tribus horis fuerunt tenebræ ; et fuit figuratum per id quod scribitur Exod. x, 22 : quod *Moyses tribus horis extendit manus suas in cælum, et factæ sunt tenebræ tribus diebus in universa terra Ægypti.* Sic Christus in cruce expandit manus suas, et factæ sunt tenebræ tribus horis, ad signandum quod privati erant lumine Trinitatis.

Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna. Hic ponit clamorem Christi. Et primo ponitur clamor ; secundo effectus, ibi, *Quidam autem de illic stantibus etc.* Dicit ergo : *Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna.* Secundum Origenem, Christus voce magna clamat, et signat multitudinem mysteriorum. Isa. iv, 3 : *Seraphim*[1] *clamabant alter ad alterum : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum.* Unde qui vult hoc intelligere quod tædio mortis clamavit, non intellexit mysterium : ideo non sic intelligendum est, sed quia voluit dare intelligere se æqualem Patri, lingua Hebræa dixit *Eli, Eli, lamasabactani* ? Item quia voluit signare quod prænuntiata est a prophetis, ideo dixit illud Psal.[2] xxi, 2 : *Deus meus respice in me : quare me dereliquisti ?* Unde dicit Hieronymus, quod impii sunt qui aliter Psalmum illum exponere volunt, quam de passione Christi.

Notate, quod quidam male intellexerunt : unde debetis scire, quod fuerunt duæ hæreses. Una, quæ in Christo non posuit Verbum unitum, sed quod Verbum fuit loco animæ ; et hoc posuit Arius. Alii vero, quod Verbum non fuit unitum naturaliter, sed per gratiam, sicut in aliquo justo, ut in prophetis ; et sic Nestorius. Unde exponebant : *Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me ?* Dicunt, quod hoc dicebat Verbum Dei, et vocat eum Deum, quia creatura sua est, et conqueritur, quod hoc Verbum fecit sibi uniri, et post dereliquit eum. Sed hæc est expositio impia, quia semper cum eo est : unde divinitas non dimisit carnem, nec animam : unde in Joan. viii, 29 : *Qui me misit, mecum est.* Quid ergo ? Dicendum, quod ex ipso modo loquendi manifestum est, quod de Christo debebat intelligi. Dicitur enim de eo, Joan. ult. 17 : *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum.* Patrem nominat, eo quod Deus est ; Deum nominat, eo quod homo est : ideo cum dicit : *Deus meus, Deus meus etc.*, manifestum est quod secundum quod est homo, loquitur ; ideo ingeminat, ut magnitudinem affectus humani designet. Et quod dicitur, *Dereliquisti me*, dicitur per similitudinem, quia quod habemus, a Deo habemus : unde sicut cum alicui malo exponitur, dicitur derelictus ; sic[3] quando Dominus dereliquit hominem cadere in malum pœnæ vel culpæ, dicitur derelictus : ideo Christus dicitur derelictus non quantum ad unionem, nec quantum ad gratiam, sed quantum ad passionem. Isa. liv, 7 : *Ad punctum dereliqui te.* Et dicit, *Ut quid ?* non quasi ex tædio ; sed potest designare compassionem ad Judæos : unde non dixit nisi postquam tenebræ essent : unde vult dicere : Quare voluisti ut passioni traderer, et isti obtenebrarentur ? Item signat admirationem : unde admirabilis est Dei caritas. Ad Rom. v, 8 : *Commendat Deus caritatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est.*

Tunc sequitur effectus : *Quidam autem illic stantes etc.* Et primo ponitur effectus communis in omnibus ; secundo in uno eorum, ibi, *Et continuo currens unus ex eis etc.* Dicit ergo : *Quidam autem illic stantes et audientes, dicebant : Eliam vocat iste.*

Qui fuerunt isti ? Credit Hieronymus, quod isti fuerunt milites, qui nescierunt linguam Hebræam ; et propter hoc credebant quod Eliam vocaret, quia Elias multum erat famosus, quia raptus fuit in cœlum, ut habetur IV Reg. iii. Vel potest dici quod illi fuerunt Judæi, et volunt per hoc ostendere quod Christus est homo et non Deus, qui auxilium alterius petit.

Tunc ostenditur effectus in uno : et

[1] Al. : « quod Seraphim. »

[2] Al. : « illum Psalmum. » — [3] Al. : « sicut. »

primo dicitur quid ipse fecerit ; secundo quid alii. Dicit ergo : *Unus autem ex eis acceptam spongiam implevit aceto.* Quare hoc fecerit, non dicitur hic, sed in Joan. XIX, 28 : quia Christus videns omnia consummata, dixit, *Sitio*, ideo iste volens ei satisfacere, dedit ei potum damnatorum. Unde impletum est quod in Psal. LXVIII, 22, dicitur : *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* Notandum, quod erat vinum myrrhatum, sed dictum est fel et acetum, quia habebat amaritudinem. Mystice per vinum myrrhatum significantur illi qui nihil debent de fide. Vel per acetum, quod fit per corruptionem vini, signatur corruptio humanæ naturæ. Istam autem amaritudinem Christus portavit. Vel per acetum, malitia Judæorum signatur. Et ponitur in spongia, quæ cavernosa est, et signat cautelas et versutias Judæorum. Sed imponunt[1] calamo. Per calamum sacra Scriptura signatur : unde suam malitiam per Scripturam confirmare volunt. Et potest esse quod iste ex compassione movebatur, unde volebat iste facere ei auxilium, alii autem nolebant ; ideo dicebant : *Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.*

Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Hic agitur de his quæ post mortem acta sunt : et primo ponitur mors Christi ; secundo quæ acta sunt ; tertio effectus. Secunda ibi, *Et ecce velum templi scissum est.* Tertia ibi, *Centurio autem etc.* Circa primum tangitur mors, et modus mortis. Causa mortis triplex assignatur. Una causa fuit ut ostenderet quantum nos amavit. Augustinus : Nulla major est ratio amoris, quam præveniri amando. Rom. v, 8 : *Commendat Deus caritatem suam in nobis, quoniam cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Item ut doceret nos contemnere mortem. Per mortem destruxit omnia peccata. Item ut pœnam peccati Adæ tolleret, ut scilicet liberaret a peccato Adæ. Dictum enim fuit ei, Gen. II, 16 : *Quæcumque hora comederitis, moriemini.* Ab hac morte nos liberavit. Item quia diabolus, qui est auctor mortis, invaserat eum qui non meruerat, ideo potestatem in aliis amisit ; ideo animam suam morti tradidit ut nostras liberaret. Item designatur conditio mortis. *Et clamans voce magna emisit spiritum.*

Quidam dixerunt, quod divinitas mortua fuerat : sed hoc est falsum, quia vita non potest mori ; sed Deus non solum est vivens, sed etiam vita. Aliqui dixerunt animam mori cum corpore ; quod esse non potest, quia non posset apprehendere immortalitatem. Item notandum, quod omnes moriuntur ex necessitate ; Christus autem propria voluntate : unde non dicit, Est mortuus, sed, *Emisit*, quia ex voluntate ; et hoc signat potestatem, sicut alibi dicitur, Joan. x, 18 : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.*

Et voluit mori cum magna voce, ad signandum quod ex potestate, et non necessitate moriebatur : unde animam suam posuit cum voluit, et accepit cum voluit : unde facilius fuit Christo ponere animam et recipere, quam alicui dormire et excitari. Sed quare imputatum est eis ? Quia fecerunt quod in eis fuit.

Et ecce velum templi scissum est etc. In parte ista agitur de effectu. Primo agitur de his quæ circa templum facta sunt ; secundo de his quæ in elementis ; tertio de his quæ in hominibus. Et videndum, quod Matthæus alio ordine narrat quam Lucas. Dicit Augustinus, quod Matthæus narrat ordinem historiæ : et hoc patet, quia dicit : *Et ecce velum templi scissum est.* In Luca autem nihil tale habetur.

Et notandum, quod in templo duplex velum erat, sicut in tabernaculo : quia erat velum intra sancta sanctorum, et erat velum aliud quod non erat in sanctis. Et ista duo duplicem velationem signabant : quia velum interius significabat velationem mysteriorum cœlestium quæ nobis revelabuntur[2] : tunc enim similes ei erimus, cum apparuerit gloria sua. Aliud quod exterius erat, significabat velationem mysteriorum quæ ad Ecclesiam pertinent. Unde istud exterius fuit scissum, alterum non, ad signandum

[1] Al. : « imponitur. »

[2] Al. : « revelabantur. »

quod mysteria manifestabantur per mortem Christi quæ ad Ecclesiam pertineat. Sed aliud non fuit divisum, quia secreta cœlestia adhuc remanent velata. Unde Apostolus II Corinth. III, 16 : *Cum autem Israel conversus fuerit ad Deum, auferetur velamen*. Unde per passionem omnia mysteria quæ in lege et prophetis scripta sunt, aperta fuerunt, ut habetur Luc. ult. 27 : *Incipiens a Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant*. Vel significabat dispersionem populi Judæorum ; et quia gloria eorum erat in velo, quod in passione Domini scissum est, significabatur quod tota gloria dividebatur ab eis.

Et terra mota est, et petræ scissæ sunt etc. Supra positum est miraculum quod factum est circa sacra templi ; hic ponit miraculum quod factum est circa elementa : et ista convenientia inveniuntur primo quantum [1] ad virtutem passionis ; secundo quantum ad effectum salutis ; tertio quantum ad judiciariam potestatem quam Christus patiendo meruit. Convenit quod terra mota est etc. : quia non potest præsentiam tantæ majestatis sine tremore sustinere. Unde in Psalm. CIII, 32 : *Qui respicit terram, et facit eam tremere. Et petræ scissæ sunt :* per quod signatum est quod nulla virtus potest ei resistere. III Reg. XIX, 11 : *Transit Dominus subvertens montes, et conterens petras. Et monumenta aperta sunt.* Monumenta sunt claustra corporum mortuorum : unde signatur quod vincula mortis disrumpit. Oseæ XIII, 14 : *Ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne.* Item I ad Corinth. XV, 54 : *Absorpta est mors in victoria.* [2] Item convenit quantum ad effectum. Commovetur terra dum quicquid terrenum est abjicitur. [3] Psal. LIX, 4 : *Commovisti terram et conturbasti eam ; sana contritiones ejus, quia commota est.* Item petræ scinduntur, quando duritia cordium ad compassionem movetur. Hier. XXIII, 29 : *Verba mea* scilicet passionis *quasi ignis, et quasi malleus conterens petras.* Item quod monumenta aperta sunt, significat quod mortui in peccatis debent resurgere. Ephe. V, 14 : *Surge* [4] *qui dormis, et exurge ex mortuis.* Item convenit venienti ad judicium : quia ipso veniente, terra movebitur. Aggæi II, 7 : *Adhuc unum modicum est, et ego movebo cœlum et terram.* Item petræ scinduntur, quia omnis altitudo virorum deprimetur. Item monumenta aperientur, quia mortui venient ad judicium. Joan. V, 28 : *Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.*

Consequenter tangitur miraculum in hominibus ; et primo tangit resurrectionem ; secundo manifestationem. Dicit ergo : *Et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt.*

De illis solet esse quæstio utrum resurrexerint iterum morituri, vel non morituri. Constat aliquos resurrexisse ut post morerentur, ut Lazarus. Sed de istis potest dici quod surrexerunt non iterum morituri, quia surrexerunt ad manifestationem resurrectionis Christi : certum autem est quod Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur. Item si surrexissent, non esset eis beneficium exhibitum, sed potius detrimentum. Ideo surrexerunt tamquam intraturi cum Christo in cœlum.

Et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem. Et notandum, quod licet istud dictum sit [5] in morte Christi, tamen intelligendum est per anticipationem esse dictum : quia post resurrectionem actum est : quia Christus *primogenitus mortuorum :* Apocalyp. I, 5. *Et venerunt in sanctam civitatem :* non quod modo [6] esset sancta, sed quia ante fuerat. Isa. I, 12 : *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii ?* Vel dicitur sancta, quia sancta ibi tractabantur. Vel, secundum Hieronymum, *in sanctam civitatem*, scilicet cœlestem : quia cum Christo venerunt in gloriam, *et apparuerunt multis* : sicut enim Christus potestatem habet se manifestandi quibus vult, sic intelligendum de corporibus glorificatis.

[1] Al. : « et ista convenientia invenitur quantum etc. »
[2] Al. : « in victoria sua. »
[3] Al. omittitur : « commovetur terra dum quicquid terrenum est abjicitur. »
[4] Al. : « exurge. »
[5] Al. : « licet istud dictum sit hoc. »
[6] Al. : « quomodo. »

Centurio autem etc. Hic agitur de effectu miraculorum : et primo in gentibus; secundo in mulieribus, ibi, *Erant autem ibi mulieres multæ.* Circa primum tria facit. Primo ponitur diligens consideratio; secundo timor; tertio vera confessio fidei, proveniens ex timore. Dicit ergo : *Centurio autem, et qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terrræ motu et his quæ fiebant, timuerunt valde.*

In Luca dicitur, quod iste terræmotus [1] fuit ex hoc quod Christus clamans expiravit; hic autem dicitur quod *viso terræmotu.* Et dicit Augustinus, quod non esset facile solvere, nisi diceret, *Et his quæ fiebant.* Iste autem signabat gentilem populum, qui salubri timore confessi sunt Dominum : unde Oseæ II, 24 : *Dicam non populo meo : Populus meus es tu. Et ipse dicet : Deus meus es tu. Vocabo gentem meam, non gentem meam.* Isa. XXVI, 18 : *A facie tua, Domine, concepimus, et peperimus spiritum salutis.*

Deinde ponitur vera confessio, ibi, *Vere Filius Dei erat iste.* In hoc confunditur Arius, qui eum existentem in cœlo [2] non confitetur esse vere Filium Dei, quem Centurio in morte confitetur. I Joan. V, 20 : *Hic est vere Filius Dei, et vita æterna.*

Sequitur devotio mulierum; *Erant autem ibi mulieres multæ etc.* Et primo describuntur quo ad præterita, et quod ad præsentia. In quo considerandum, quod populis recedentibus, mulieres adhæserunt, ita quod impletum est quod dicitur Isa. L, 2 : *Non remansit vir mecum.*

Sed considerandum, quod hic dicitur, quod steterunt a longe. Joannes autem XIX, 25. dicit, quod *stabant juxta crucem etc.* Augustinus dicit, quod potest dici quod aliæ mulieres essent quæ prope, et quæ longe, nisi diceretur utrobique, quod Maria Magdalena erat una. Ideo aliter dicendum, quod sicut multum et paucum dicuntur relative, sic prope et longe. Et sicut idem potest dici multum et paucum respectu diversorum, sic prope et longe. Sic considerandum, quod Centurio et Gentiles juxta crucem erant; sed mulieres post eos, turbæ vero magis a longe. Unde secundum diversam comparationem erant longe et prope. Longe, comparando ad Centurionem et Gentiles; prope, comparando ad turbas. Vel potest dici, quod primo steterunt prope; sed cum emisit spiritum, steterunt longe.

Item notate, quod dicit quod *secutæ erant eum a Galilæa, ministrantes ei.* Ipse enim cui Angeli ministrabant, permisit ut ministraretur ei a mulieribus. In hoc dedit documentum Apostolis sequentibus, quod reciperent temporalia ab his quibus ministrarent spiritualia. Et hæc erat consuetudo antiquitus quod doctores recipiebant necessaria ab eis quos docebant [3]. Sed Paulus, quia gentibus prædicabat, inter quos non erat hæc consuetudo; ne videretur quod pro pecunia prædicaret, recipere nolebat.

Inter quas erat Maria Magdalena, e Maria Jacobi etc. Ex isto verbo Elvidius assumpsit occasionem erroris, qui dixit, Jesum esse natum ex semine Joseph. Ad hoc dicit Hieronymus, quod duo fuerunt Jacobi. Major, qui dicitur frater Joannis; et minor, qui fuit Filius Alphæi, cujus mater erat mater etiam Joseph. Unde illa quæ fuit mater Jacobi majoris, non fuit mater Jacobi minoris : quia statim additur : *Et mater filiorum Zebedæi.*

Sed quid est quod dicitur : Maria Cleophæ, et Maria Alphæi? Solvit Hieronymus, quod potuit esse quod illa Maria habuit virum qui fuit binomius : unde vocabatur Cleophas, et Alphæus. Vel potest dici, quod primo Cleophæ nupsit, et mortuo [4] illo nupsit Alphæo. Vel potest dici, quod Cleophas fuit pater, et mater fuit vocata Salome, quia, *Maria* dicitur Marc. XV, 40 et *Salome :* unde Salome est nomen mulieris. Unde patet error Magistri in *Glossa* super II *capitulo ad Galatas,* quod fuit nomen viri. Et Magistri in *Historia :* quia in Græco habetur Salomei, quæ est terminatio feminea, quæ nullo modo invenitur in masculino.

Cum sero autem factum esset etc. In parte ista primo [5] agitur de sepultura; secundo de veneratione; tertio de custodia.

[1] Al. : « tertius. »
[2] Al. : « in cœlum. »

[3] Al. : « dicebant. »
[4] Al. : « quod mortuo. »
[5] Al. deest : « primo. »

Secunda ibi, *Accepto corpore involvit illud in sindone munda*. Tertia ibi, *Altera autem die etc*. Circa primum primo conditio ponitur sepelientis; secundo ejus petitio. Conditiones ponuntur quatuor : unde : *Cum sero factum esset* quia oportebat quod removeretur, ut non in sabbato remaneret *venit quidam homo dives ab Arimathæa*. Et describitur ex facultate, quia *dives*. Eccli. xxxi, 8 : *Beatus dives qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecuniæ thesauris*.

Sed quare dicit eum divitem? Dicendum, quod hoc non dicit propter ejus laudem vel jactantiam; sed ad hoc quod potuit impetrare a Pilato, quod non potuisset unus pauper.

Item describitur a patria, quia *ab Arimathæa*, quod idem est quod Ramatha, quæ fuit Samuelis. Et signat excelsum. et iste excelsus fuit. Item ex nomine, quia *Joseph*, qui accrescens signatur. Item ex religione, quia *et ipse discipulus erat Jesu* : quia ex fide non exciderat. Joan. xiii, 31 : *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*. Tunc agitur de impetratione : et primo ponitur petitio; secundo impetratio *Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu*. Et commendatur, quia accessit. Sequitur impetratio : *Tunc Pilatus jussit reddi corpus*. Sequitur de sepultura : *Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda*. Et agitur de cultu et sepultura. De cultu, fuit simplex cultus, quia simplici sindone : et ideo, secundum Hieronymum, vituperatur cultus nimius sepulturæ. Per istam sindonem secundum mysterium tria signantur. Primo signatur caro Christi munda. Fit enim de lino, quod per multam pressuram dealbatur : sic caro Christi per multam pressuram ad candorem resurrectionis pervenit. Luc. ult., 46 : *Sic oportuit Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die*. Vel signat Ecclesiam non habentem maculam neque rugam. Et hoc signatur per istud linteum, quod ex diversis filis est contextum. Item signatur munda conscientia, ubi Christus quiescit. *Et posuit eum in monumento suo novo*. Et quatuor dicit de isto monumento. Primo quod erat suum. Et satis conveniebat quod qui pro peccatis aliorum mortuus erat, quod in monumento aliorum sepeliretur [1]. Item dicit, *novo*, quia si alia corpora posita fuissent, nesciretur quis surrexisset. Item dicit, quod *in petra*, non in monumento ex diversis lapidibus constructo, ut omnis calumnia amoveretur.

Sed quare non sub terra? Ratio fuit ne crederetur quod discipuli per cavernas terræ extraxissent eum. Item dicit, quod *advolvit saxum magnum*. Et ideo quia magnum, non poterat a paucis revolvi, et maxime cum essent ibi custodes.

Tunc sequitur devotio mulierum. Unde mulieres, quæ ardentius amabant, secutæ sunt eum usque ad sepulcrum : unde dicitur : *Erat ibi Maria* : et non nominatur Maria Zebedæi, quæ non erat ibi, quia non ita ardenter amabat.

Altera autem die etc. Hic agitur de custodia sepulcri. Et tria facit. Primo ponitur petitio, secundo concessio; tertio executio. Circa primum ponitur tempus, et causa, et petitio, et periculum imminens. Tempus : *Altera autem die quæ est post Parasceven*. Parasceves præparatio dicitur : unde Judæi, quia in sabbato nihil agebant, præparabunt in præcedenti die; et ideo dicebatur. [2] Parasceves : unde quamvis aliquid solemnitatis haberent, tamen majoris observationis erat sabbatum : unde nihil in sabbato præparabant ex præcepto; Exod. xvi, ubi præcepit Dominus, quod die veneris colligerent de manna ad duos dies. *Tunc convenerunt principes sacerdotum :* unde multum intenti erant ipsum persequi, quia non sufficit persequi usque ad mortem, sed etiam post mortem : unde voluerunt impedire resurrectionem. Sed quare convenerunt? Sequitur causa : *Domine, recordati sumus, quod seductor ille*. Seductorem vocant illum; unde Joan. vii, 12, dicitur, quod *quidam ex eis dicebant, quia bonus est; alii autem non, sed seducit turbas. Post tres dies resurgam*. Istud habebant ex huc quod dixerat supra cap. xii, 40 : quod sicut *Jonas fuit*

[1] Al. : « sepelitur. »

[2] Al. deest : « dicebatur. »

in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. Et ponitur pars pro toto, sicut supra expositum est. Item ponitur petitio : *Jube ergo custodiri sepulcrum.* Ipsum studium Judæorum prodest nobis ad certitudinem; unde quanto magis nocere intendebant, tanto magis proficiebant ad salutem credentium. Job v, 13 : *Apprehendit sapientes in astutia eorum;* quia quod intendunt, Dominus in aliud convertit. Deinde ponitur intentio petitionis : *Ne forte discipuli ejus veniant, et furentur eum, et dicant plebi, Resurrexit a mortuis.* Et in hoc prophetaverunt; ideo magis peccaverunt, quia mirabilia viderunt, et tamen non crediderunt posse resurgere.

Sequitur concessio : *Ait illis Pilatus : Habetis custodiam;* idest, habeatis custodiam; quasi dicens : In vobis est ut custodiatis eum.

Sequitur executio : *Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.* Unde non suffecit quod custodes ponerent, sed etiam sigillaverunt. Nec suffecit eis quod milites hoc facerent, sed etiam ipsimet sigillaverunt. Psal. xxi, 17 : *Consilium malignantium obsedit me.*

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM

Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræmotus factus est magnus : Angelus enim Domini descendit de cœlo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, et vestimentum ejus sicut nix. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui. Respondens autem Angelus dixit mulieribus : Nolite timere vos : scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quæritis. Non est hic, surrexit enim sicut dixit. Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis ejus, quia surrexit, et ecce præcedet vos in Galilæam. Ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. Et exierunt cito de monumento cum timore, et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus, et ecce Jesus occurrit illis, dicens, Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Tunc ait illis Jesus : Nolite timere. Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt. Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes : Dicite quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, vobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit a Præside, nos suadebimus ei; et securos vos faciemus. At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem. Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem, ubi constituerat illis Jesus. Et videntes eum adoraverunt : quidam autem dubitaverunt. Et accedens Jesus, locutus est eis, dicens : Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.

Postquam complevit sacramenta dominicæ passionis, agit Evangelista de triumpho dominicæ resurrectionis. Et dividitur : quia primo ostenditur quomodo discipuli cognoverunt Christi resurrectionem per auditum; secundo quomodo per visum : ut per auditum et visum fiat testificatio certa. Circa primum primo ponitur quomodo per auditum a mulieribus; secundo quomodo a custodibus. Secunda ibi, *Quæ cum abiissent*[1], *ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem.* Circa primum duo facit. Primo dicit quomodo mulieres cognoverunt per Angelum; secundo per Christi visionem, ibi, *Et exierunt cito de monumento.* Circa primum tria. Primo ponuntur personæ quibus facta fuit revelatio; secundo Angelus revelans; tertio revelatio. Secunda ibi, *Et ecce terræmotus factus est magnus.* Tertia ibi, *Respondens autem Angelus dixit.* Circa primum tria facit. Primo designat tempus; secundo personas; tertio studium. Tempus, *Vespere autem sabbati.*

Et circa hoc duplex est dubitatio. Prima de hoc quod dicit, *Vespere;* secunda

[1] Al. : « *audissent etc.* »

de hoc quod dicit, *Lucescit*. Circa primum est dubitatio, quia videntur contrariari Matthæus et Joannes : quia Joannes dicit xx, 1 quod adhuc tenebræ erant. Quid ergo dicit hic : *Vespere autem sabbati?*

Hic est triplex solutio. Prima, Hieronymi, quod venerunt vespere et mane. Et quod hic dicit *Vespere*, ille autem[1] *Mane*, non est dissonantia, sed sedulitas sanctarum mulierun. Beda solvit sic, quod inceperunt venire in vespere, sed pervenerunt in mane. Sed numquid erat tantum spatium? Dicit quod non ; sed tunc dicitur aliquis facere, quando præparat se ad faciendum. Et hoc habetur in Luc. xxiii, 55, quod *videntes monumentum*, *et quemadmodum positum erat corpus ejus*, *revertentes paraverunt aromata.* In Parasceve emerunt aromata, et in sabbato quieverunt, et in vespere paraverunt se ad eundum. Tertia solutio est Augustini, qui dicit, quod modus consuetus in sacra Scriptura est quod sumitur pars pro toto. Unde intelligitur vespere pro tota nocte sabbati : unde : *Vespere autem sabbati*, idest quæ est post sabbatum : unde vespere quæ est initium primæ sabbati. Simile habetur Genes. i, 5, in commemoratione operum Dei : *Et factum est vespere et mane dies unus.* Unde venerunt vespere, quia in ultima parte noctis, Et hæc est *quæ lucescit in prima sabbati.* Vespere non lucescit, quia vespere tenebrescit. Unde venerunt quando lucescit, idest in prima hora diei. Notate, quod Judæi omnes ferias incipiunt a sabbato : unde prima sabbati dicitur dies dominica. Et si quæras ab Augustino quare Marcus utitur tali modo loquendi : dicet quod vespere paraverunt aromata, et mane venerunt : unde reddit in idem quod Beda dicit. Sed secundum Hieronymum, quomodo intelligendum quod dicit, *Quæ lucescit?* quia vespere tenebrescit. Sciendum, quod Judæis dies incipit esse a vespere. Et ratio est, quia a luna observabant dies : luna autem incipit lucere a sero ; ideo illa dies incipit a vespere, sed lucescit in prima sabbati. Similis modus loquendi Luc. xxiii, 54 : *Erat autem parasceves, et sabbatum illucescebat.* Et iste modus loquendi mysterio competit, primo ad solemnitatem dominicæ resurrectionis, quia nox illa fuit lucida. Psal. cxxxviii, 12 : *Et nox sicut dies illuminabitur.* Item competit humanæ restaurationi, quæ facta est per Christum. In primo enim homine fuit processus a die in noctem, scilicet peccati : et mutatus est status, scilicet a nocte in diem. Ad Ephe. v, 8 : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Item signatur quod quicquid erat tenebrosum in lege et prophetis, totum per resurrectionme Christi lucescit. *Tenebrosa aqua in nubibus aeris :* Psal. xvii, 12. Hoc autem in resurrectione illuminatur, ut habetur Luc. ult. 27 : *Incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.*

Consequenter agit de personis : *Venit Maria Magdalena et altera Maria* : et intelligitur mater Jacobi : Marcus addit tertiam, Et Salome : unde Salome est nomen mulieris. Sed non fuit sine mysterio, quod duæ ejusdem nominis venerunt : unde mulieri primo voluit apparere, quia in hoc quodammodo reparatur sexus mulieris : quia sicut mulier primo in loco vitæ prius audivit[2] mortem, sic in loco mortis per ordinationem divinam primo vidit vitam. Eccli. xxv, 33 : *A muliere initium peccati factum est.* Item ejusdem nominis ; quia per has, unitas signatur Ecclesiæ. Primo enim una fuit ex gentibus, una ex Judæis ; sed modo omnes sunt una Ecclesia. Cant. vi 8 : *Una est columba mea.* Item vocantur Mariæ : sicut enim de utero clauso Maria suscepit puerum, sic istæ exeuntem de tumulo clauso meruerunt videre eum : unde istæ venerunt videre sepulcrum ; et in hoc signatur devotio earum, quia non poterant satiari, ideo cum non possent eum videre, volebant saltem videre sepulcrum. *Ubi est thesaurus tuus, ibi et cor tuum est* : supra 6, 21 :

Et ecce terræmotus factus est magnus. Hic agitur de Angelo revelante : et primo tangitur adventus Angeli ; secundo opus ejus ; tertio dispositio ; quarto effectus. Secunda ibi, *Et accedens revolvit la-*

[1] Al. : « quidem. »

[2] Al. : « auxit. »

pidem. Tertia ibi, *Et sedebat super eum*. Quarta ibi, *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes*. Et circa primum primo præsignatur adventus; secundo tangitur adventus causa, ibi, *Angelus autem Domini descendit de cœlo*. Dicit ergo : *Et ecce terræmotus factus est magnus*. Hoc congruebat, et habet causam litteralem. Una ratio, secundum Chrysostomum, quia istæ de nocte venerant, et ideo esse potuit quod dormierunt; ideo ut excitarentur factus est terræmotus ad excitandum illas. Hieronymus dicit quod aliquid tactum erat de humanitate, ideo debebat aliquid tangi de divinitate ; ideo cum agitur de sepulcro quod erat humanitatis, fit terræmotus, ut signaretur quod talis mortuus non poterat teneri sub terra : *fuit enim inter mortuos liber* : Psalm. LXXXVII, 6. Mystice bis factus est terræmotus, ut per unum significetur motus cordium, quia per mortem ejus liberati sumus a peccato ; per alium translatio ad gloriam. Rom. IV, 25 : *Traditus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram*. Et in Psal. LIX, 4 : *Commovisti terram, et conturbasti eam*. Item hujus resurrectio est quædam præfiguratio resurrectionis futuræ. In futura autem erit tremor terræ. Psal. LXXV, 9 : *Terra tremuit et quievit cum exurgeret in judicio Deus*. Et quare? Subjungitur : *Angelus Domini descendit de cœlo*. Si terra non potuit Angelum sustinere, multo minus poterit adventum Christi ad judicium. Et dicit, *Descendit* : licet enim Angelus non circumscribatur loco, tamen definitur loco[1], secundum suam operationem ; ideo aliquis motus ei convenit. Item convenit quod per Angelum denuntietur resurrectio : tum propter gloriam illius per quem fit, ut dicit Paulus Actor. XIII, 30 : *Deus suscitavit eum a mortuis*. Ejus autem ministri sunt Angeli. Item ad denotandum dignitatem resurgentis. De isto dicitur supra IV, 11, quod *accesserunt Angeli, et ministrabant ei*. Item competit, quia per resurrectionem cœlestia terrestribus conjungebantur. Consequenter ponitur opus Angeli : *Et accedens revolvit lapidem etc*. Et hoc secundam litteram, ut panderet iter mulieribus, quia secundum veritatem jam surrexerat Christus. Sicut enim de utero clauso exivit, ita de signato sepulcro : unde hoc factum est ad manifestandum mulieribus : unde *revolvit*, idest iterato volvit, ad signandum gloriam resurgentis ; et hæc revolutio significabat manifestationem legis, quæ scripta erat in tabulis lapideis. Consequenter ponitur dispositio : et primo quo ad situm : secundo quantum ad aspectum ; tertio quo ad habitum. Quantum ad situm, quia *sedebat*, non ut fessus, ad signandum quod doctor esset divinæ resurrectionis. Item sedère est quiescentium, et per hoc signatur quies quam ex resurrectione habuit in gloria. Rom. VI, 9 : *Christus resurrexit ex mortuis, jam non moritur; mors illi ultra non dominabitur*. Item sedere est dominantis. Psalm. CIX, 1 : *Dixit Dominus Domino meo : sede a dextris meis*. Et iste sedet *Super lapidem*, scilicet diabolum, ad signandum quod jam dominabatur mortis et diaboli. *Erat autem aspectus ejus sicut fulgur*. Hic describitur ex aspectu, et in hoc patet quod apparuit in corpore assumpto. Sed quare *sicut fulgur?* Quia sicut fulgur claritatem habet, sic et Angeli cognitionem. Dan. X, 6 : *Et oculi ejus quasi lampas*. Sed Christus est qui *omnem venientem in hunc mundum illuminat* : Joan. I, 9. Item fulgur habet terrorem, sic aspectus Angeli : unde Luc. I, dicitur, quod territus fuit Zacharias ad vocem Angeli. Item describitur ex habitu : *Vestimenta ejus sicut nix*, per quod candor justorum. Mystice autem signatur gloria resurrectionis. Apoc. III, 5 : *Qui vicerit, vestietur vestimentis albis*. Item claritas vitæ, Eccle. IX, 8 : *Omni tempore vestimenta tua sint candida*. Item nota quod dicit quod *aspectus ejus erat sicut fulgur, et vestimenta ejus sicut nix* : quia in judicio erit terribilis malis, et demulcebit bonos. Joan. XVI, 22 : *Videbo vos, et gaudebit cor vestrum*. *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes*. Hic ponitur effectus apparitionis, quia in eorum cordibus extitit timor, et merito, quia ex mala conscientia serva-

[1] Al. : « in loco. »

bant eum ; et *semper timida est nequitia* : Sap. XVII, 10. *Et facti sunt quasi mortui*, qui Christum in morte quantum in ipsis fuit voluerunt detinere. Isa. XXXIII, 3 : *A voce Angeli fugerunt populi.*

Respondens autem Angelus dixit mulieribus etc. Hic sequitur denuntiatio[1] resurrectionis. Et primo mulieres confortat ; secundo studium commendat ; tertio gaudium indicat ; quarto officium injungit denuntiandi. Dicit ergo : *Respondens autem Angelus etc.* Sed ad quid respondet? Intentioni mulierum. Non legitur eas aliquid fuisse locutas præ timore : semper enim ita est quod homo semper turbatur in apparitione Angeli, sive bonus sive malus appareat Angelus : quia natura humana fragilis est. Sed sicut dicit B. Antonius, si bonus est Angelus, semper dimittit consolatum, ut patet in apparitione Zachariæ, et Virginis Mariæ : utrique dictum est : *Ne timeas etc.* Luc. I. Sic et istas confortat. Et si dimittat desolatum hominem, constat quod non fuit bonus Angelus. Ideo dixit, *Nolite timere vos;* quasi dicens : Vestrum non est timere, quia amatis Christum. *Non enim accepistis spiritum servitutis in timore* : Roman. VIII, 15. Non enim confortavit custodes, quia non digni erant. Tunc commendat studium : *Scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quæritis.*

Sed numquid Angeli cognoscunt cogitationes? Videtur quod non. Hier. XVII, 9 : *Pravum est cor hominis et inscrutabile : quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans corda et probans renes.* Dicendum est quod non, nisi per revelationem divinam, vel per signum, quia frequenter per gestus corporis habentur[3] indicia voluntatis.

Jesum quæritis. Nominat eum ut significet eumdem esse. Item crucifixum. Et in hoc innuit parvam fidem earum, quia quærebant eum in loco mortis, et credebant eum morte posse teneri.

Tunc annuntiat resurrectionem : *Surrexit*, scilicet propria virtute. Psal. III, 6 : *Ego dormivi et somnum cepi, et exsurrexi, quia Dominus suscepit me.* Et probat hoc per recordationem verbi Dei. *Sicut dixit* : quia supra cap. XX, 19, dixerat : *Et tertia die resurget.* Verbum enim Domini non potest deficere. Item indicat ex visu : *Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus.* Unde viderunt lapidem revolutum, et non viderunt Christum, quia surrexit clauso tumulo. Tunc indicit eis officium denuntiationis : *Et cito euntes dicite discipulis ejus quia surrexit.* Et tria indicit. Primo quia denuntient resurrectionem ; secundo quia locum ; tertio quia visionem eis promittant. Et sicut prima mulier primo locuta est diabolo, sic cum bono Angelo prima locuta est, ut omnia restaurarentur. Secundo innuitur locus : *Et præcedet vos in Galilæam.*

Et quare primo in Galilæam? Non enim prius visus est in Galilæa, sed in Hierusalem. Sed quare magis nominat Galilæam? Ad signandum quod ipse idem est qui solebat conversari in Galilæa. Item ut a timore liberarentur, quia securius habitabant in Galilæa quam in Judæa. Vel mystice dicitur Galilæa transmigratio, et potest signare transitum ad gentes : unde, videbitis in Galilæa ; idest, nuntiabitis nomen meum gentibus. Hoc autem non facerent, nisi præcederet eos.

Ibi eum videbitis, sicut prædixit vobis. Unde verbum Domini tantæ potestatis est quod non poterit aliter esse.

Sed hic est quæstio litteralis : quia hic dicitur quod viderunt eum sedentem super lapidem, in alio Evangelista Marc. XVI, 5 : quod *introeuntes in monumentum viderunt juvenem sedentem in dextris.* Solvit Augustinus, quod bis viderunt visionem Angelorum ; unde possibile fuit quod unum viderunt extra, alium intra. Vel potest dici, quod sepulcrum non solum dicitur[4] lapis excisus, sed erat ibi aliqua materies ubi includebatur monumentum, unde quod Marcus dicit loc. cit. *Introeuntes*[5] *in monumentum*, non est intelligendum de lapide illo, sed de spatio in quo includebatur : et hoc patet, quia dicitur hic quod *exierunt cito de monumento cum timore et gaudio etc.*

[1] Al. : « hic denuntiatio. »
[2] Al. : « habet. »
[3] Al. : « quia ipse elegit, quia. »
[4] Al. : « non dicitur. »
[5] Al. : « unde Marcus dicit, quod introeuntes. »

Supra nuntiata est resurrectio mulieribus; hic certificantur de ipsa per Christum. Et tria facit Evangelista. Primo describuntur mulieres, secundo Christi occursus; tertio injungitur denuntiationis officium. Secunda ibi, *Et ecce Jesus occurrit illis;* tertia ibi, *Nolite timere etc.* In prima tria notabilia est considerare. Primo mulierum statum; secundo affectum; tertio propositum. Status tangitur cum dicitur : *Exierunt cito de monumento.* Quantum ad litteram, monumentum non dicitur lapis excisus, sed illud spatium quod aliquo munimine erat firmum : secundum mysterium monumentum est locus mortuorum : et per hoc signatur status peccati. Psal. LXXXVII, 6 : *Sicut vulnerati dormientes in sepulcris.* Unde exire de monumento est exire de peccato. II ad Corinth. VI, 17 : *Propter hoc exite de medio eorum etc.* Et notate quod dicit, *Cito*, quia de peccato est cito exeundum, Eccli, V, 8 : *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem.* Item tangitur affectus duplex; scilicet timoris, et gaudii. Timor de Angeli visione, gaudium de resurrectione; timor ex fragilitate humana, gaudium a visione divina. Psal. XXIX, 6 : *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Sic peccator debet timere. Eccli. V, 5 : *De propitatio peccato noli esse sine metu.* Sed gaudere debet de spe resurrectionis. Psal. II, 11 : *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Tunc tangit propositum : *Currentes nuntiate discipulis etc.* Et istud pœnitentibus competit, quia currere debent et festinare ut proficiant in bonis. I ad Cor. IX, 24 : *Sic currite ut comprehendatis.* Et ad Heb. IV, 11 : *Festinemus ingredi in illam requiem.* Item tangit bonum propositum, quia voluit ut quod acceperant, aliis communicarent. I Petr. IV, 10 : *Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum administrantes.*

Et ecce Jesus occurrit illis. Hic ponitur occursus Christi : et primo ponitur occursus; secundo salutatio; tertio mulierum reverentia. Dicit ergo : *Et ecce Jesus occurrit illis.* Et recte dicit quod occurit quia ex insperato occurrit, dando gratiam Sap. VI, 14 : *Præoccupat qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.* Isa. LXIV, 5 : *Occurristi lætanti, et facienti justitiam.* Item salutavit eas, dicens, *Avete.* Avete in græco gaudium signat : unde dictum est supra, quod cum gaudio ibant. Unde spirituale gaudium semper augetur in justis, et hoc per spiritualem loquelam. Psal. LXXXIV, 5 : *Audiam quid loquatur in me Deus* Et hæc erant verba consolatoria : quia sicut prima mulier audivit maledictionem, sic istæ mulieres audierunt benedictionem; et maledictioni benedictio respondet. Et tunc *illæ accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.* Unde accedunt, tenent pedes, adorant. Sic anima peccatoris non debet gratiam Dei recipere in vanum. Et hoc signatur, quia *accesserunt.* Psal. XXXIII, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini.* Item debent firmiter adhærere, et hoc quod *tenuerunt pedes ejus.* Deut. XXXIII, 3 : *Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius.* Item tangit reverentiam in hoc quod dicit, *Et adoraverunt eum :* quia ipsum Deum recognoverunt. Psal, CXXXI, 7 : *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.*

Sed potest esse quæstio : quia Joan. ult., 17, dicitur ei : *Noli me tangere* : hic autem dicitur quod *tenuerunt pedes ejus.* Ideo intelligendum quod bis viderunt; et semel viderunt unum Angelum, ut dicit Augustinus, et alia vice duos, sed etiam bis Christum. Primo vidit Maria Magdalena plorans, ut habetur Joan. XX. Sed post aliis supervenientibus, occurrit eis, et tunc tenuerunt pedes ejus; sed Maria Magdalena primo non potuit tenere eum : et hoc, secundum Augustinum, quia primo dubitavit, et ideo digna non fuit; sed jam certificata, digna est effecta tangere Christum, ut tactus exterior concordaret interiori.

Consequenter injungit officium denuntiandi : et ubi hoc facit, primo excutit timorem, secundo officium injungit, ibi, *Ite nuntiate fratribus meis.* Dicit ergo : *Tunc ait Jesus eis. Nolite timere.* Et hoc[1] factum est convenienter : quia qui ad

[1] Al. : « de hoc. »

officium prædicationis ponuntur, non debent timere : unde Dominus mittens discipulos suos, dixit, *Nolite, timere*. Timor autem est duplex : scilicet servilis, et initialis, et hic est bonus. Psal. CXVIII, 120, *Confige timore tuo carnes meas*. Unde dixit, *Arete*, ut augeret caritatem in eis. Sed quia *perfecta caritas forat mittit timorem* : 1 Joan. IV, 18 ; ideo dicit, *Nolite timere*. Et primo dat annuntiandi officium secundo perfectam caritatem ad suos ostendit. Injungitur autem annuntiandi officiendum ; secundo perfectam caritatem ad suos ostendit. Injungitur autem annuntiandi officium mulieribus : ut sicut mulier tulit verba mortis ad virum, sic e contrario congruebat mulieri, ut esset nuntia salutis. Et primo tangitur denuntiatio ; secundo locus apparitionis. Dicit ergo : *Ite, nuntiate fratribus meis etc.*

Et quare dicit *meis*? Ad comprobandum veritatem naturæ : quia enim exierat de sepulcro et apparebat gloriosus, potest aliquis credere quod veram carnem non cepisset : ideo dicit, *Fratribus meis*. Item propter similitudinem gratiæ : quia frater noster fieri voluit propter justificationem nostram. Ad Rom. VIII, 29 : *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Item fratres, idest coheredes. *Heredes quidem Dei, coheredes autem Christi* : Rom. VIII, 17. Unde jam acquisita hereditate vocat fratres.

Ut eant in Galilæam. Hæc verba videntur sonare quod primo apparuit in Galilæa. Iste non facit mentionem de aliis apparitionibus ; sed Beda dicit, quod decem vicibus apparuit. Quinquies ipso die resurrectionis. Primo Mariæ Magdalenæ, ut Joan. XX. Secundo his duabus de quibus tangit hic Matthæus. Tertio apparuit Petro ; qualiter tamen et quando, non dicitur ; sed quod sit factum, non tacetur in Luca. Quarto duobus discipulis euntibus in Emaus. Quinto quando omnibus discipulis apparuit, excepto Thoma Verum post istas leguntur quinque aliæ. Prima post alias fuit quando die octava omnibus discipulis apparuit, et Thomæ. Secundo quando apparuit in piscatione, quando Petrus dixit, *Vado piscari*. Joan. ult. Alia, quæ hic dicitur. Alia quando exprobravit incredulitatem. Ultima quando in monte Oliveti, cum ascendit in cœlum : Marc. ult. Tamen aliæ fuerunt, sicut dicit Paulus I Cor. XV.

Sed quid est quod dicunt Angelus et Christus, quod præcedet vos in Galilæam? Chrysostomus dicit, quod hoc propter hoc dicit quia solebant ibi conversari. Item ut securi essent ibi, et secure eum expectarent. Tamen Augustinus secundum mysterium dicit, quod Galilæa transmigratio [1] dicitur : unde signat transmigrationem ad gentes, vel hujus mundi in gloriam. Apostolus, II Corinth. V, 6 : *Dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino*.

Quæ cum abiissent, ecce quidam etc. Hic agitur de denuntiatione quæ facta est per custodes. Et primo ponit denuntiationem ; secundo impedimentum, ibi, *Et congregati cum senioribus etc*. Dicit ergo : *Et cum abiissent etc*. Et quare tantum expectaverunt? Dicendum, quod dictum est, quod *præ timore exterriti sunt custodes*. Et forte hoc fecit Dominus, ne molestiam mulieribus inferrent. *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem et nuntiaverunt principibus sacerdotum*. Et quare principibus? Quia habebant familiaritatem : item quia ab eis acceperant pretium. Nihilominus nuntiaverunt Pilato : unde in quadam epistola quam misit Pilatus ad Tiberium scriptum est, quomodo custodes nuntiaverunt Pilato etc. *Et nuntiaverunt*. Jam signabatur quod per ora gentilium erat manifestanda Christi resurrectio.

Tunc ponitur malitia impedientium. Et primo tangitur malitia principum ; secundo corruptio custodum ; tertio plebis. Circa primum concurrunt quatuor ad exaggerandum malitiam istorum. Primo ponitur congregatio : unde dicit : *Et congregati cum senioribus etc.*, quia non unus tantum. Daniel. XII, 5 : *Egressa est iniquitas a senerioribus populi*. Item exaggeretur malitia ; quia hoc non fecerunt ex infirmitate, sed ex malitia, sive ex maligno consilio ; et hoc est consilium impiorum, de quo Psal. I, 1 : *Beatus vir*

[1] Al : « transfiguratio. »

qui non abiit in consilio impiorum. Item fraudem fecerunt, quia oblatam pecuniam expenderunt in usum mendacii : unde sciebant illud Eccle. x, 19, quod *pecuniæ obediunt omnia.* Sicut, ut dicit Hieronymus, similes sunt istis[1] qui bona ecclesiastica expendunt ad faciendam voluptatem. Item in hoc quod suaderunt mendacium. Et primo suadent : secundo impunitatem promittunt. Suadent mendacium : *Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum.* Hier. IX, 5 *Docuerunt linguam suam loqui mendacium.* In Psal. XXVI, 12 : *Mentita est iniquitas sibi.* Et vere, ut ait Hieronymus, mendacium ; quia discipuli ita stupefacti erant quod non ausi fuissent accedere. Item si debuissent accedere, accessissent primo die quando non aderant custodes. Item hoc patet, quia remanserunt linteamina ; unde si tulissent eum, non dimisissent. Item constat quod cum aromatibus sepultus est, unde linteamina adhærebant ut colla : unde vix potuissent amovisse. Item lapis erat magnus : unde non potuissent sine magno adjutorio et sine strepitu multo solvisse. Item arguit sic Augustinus. Aut venerunt vobis vigilantibus, aut dormientibus. Si vigilantibus, quare non ejecisti? Si dormientibus, quomodo vidistis? Et sic apparet quod mendacium fuit. Deinde impunitatem promittunt : unde possent dicere : Erimus puniti, si Præses audiret : unde dicit : *Si hoc auditum fuerit a Præside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus.* Et quomodo potuerunt illud facere? Dicendum, quod Præses non multum curabat. Item sciebant quod non puniret eos nisi ad petitionem eorum ; ideo sciebant quod etc. In hoc signatur cautela diaboli. *At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti.* Non est mirum si milites corrupti fuerunt pro pecunia, quia et unus de discipulis ejus corruptus erat. Eccli. x, 9 : *Avaro nihil est scelestius. Et divulgatum est :* et non solum usquequo fuit scriptum hoc, sed etiam usque nunc.

Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam etc. Supra auditum est quomodo notitia resurrectionis pervenit ad discipulos ex revelatione mulierum ; hic quomodo ex ejus visione. Et dividitur : quia primo ponitur Christi apparitio ; secundo apparentis instructio. Secunda ibi, *Et accedens Jesus locutus est eis.* Circa primum tria facit. Primo describitur locus visionis ; secundo visio ; tertio officium. Dicit ergo : *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam :* quia obedientes Christo abierunt in Galilæam. Quod dicit, *Undecim*, intelligendum quod Judas abierat. Joan. VI, 71 : *Duodecim elegi vos, et unus ex vobis diabolus est.* Sed duo sunt notanda, quod Christus videtur in Galilæa, et quod in monte. Galilæa interpretatur transmigratio. Per hoc signatur quod nullus potest videre Deum, nisi ex duplici transmigratione transferatur : scilicet a vitio ad virtutem ; supra V, 8 : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt :* item a mortalitate ad immortalitatem : unde dicit Apostolus Phil. I, 23 : *Coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Item visus est in monte, ad signandum quod qui vult videre Deum oportet quod tendat ad celsitudinem justitiæ. Psal. LXXXIII, 3 : *Ibunt de virtute in virtutem.* Item quod in monte, significat excellentiam illam, ad quam exaltatus est per resurrectionem : quia dum fuit in mundo, fuit in valle mortalitatis, et ascendit in montem immortalitatis per resurrectionem. Isa. II, 2 : *Elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes.*

Et notate, quod apparet eis *in loco ubi constituerant*, in quo signatur obedientia, quia soli obedientes veniunt ad visionem divinam. In Joan. XIV, 15 : *Si diligitis me, mandata mea servate.* Et sequitur vers. 21 : *Et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Psal. CXVIII, 104 : *A mandatis tuis intellexi* ; idest, ab observatione mandatorum : unde in veteri lege nemo poterat ascendere in montem : nova lex supplet. Et necessarium fuit quod eis apparuerit, quia testes debebant ad tantum opus dari. Sed ipse dedit testes non solum de auditu, sed etiam de visu. I, Joan. 1, 2 : *Quod vidimus et audivimus... hoc testamur.*

[1] Al. : « isti. »

Sed quæstio est quando fuit facta hæc apparitio : et secundum quod Augustinus dicit, in prima die resurrectionis non[1], quia in sero fuit visio, ubi Thomas non erat. Item nec infra octavam aut in octava die, quia in Hierusalem fuerunt octo diebus. Nec possumus dicere quod statim post octo dies : quia contradiceremus Joanni, qui dicit, quod quando manifestavit se ad mare Tiberiadis, jam tertio manifestatus est Jesus ; et hæc hic non est tertia, sed post hanc tertiam facta est.

Et videntes. Notandum, quod considerantium Dei magnalia duo sunt genera : quia quidam habent illa in reverentia : unde Abraham dixit, Gen. xviii, 27 : *Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis.* Et Job ix, 14 : *Quantus sum ego ut respondeam ei, et loquar verbis cum eo ?* Et sequitur : *Ideo me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.* Item hæc reverentia reperitur in Angelis. Apocalyp. vii, 11 : *Omnes Angeli ceciderunt in conspectu throni in facies suas, et adoraverunt Deum.* Et hoc est : quia quanto magis aliquis eum cognoscit, eo magis reveretur eum. Sed aliqui in infidelitatem vertuntur : volunt enim omnia adæquare suo intellectui : unde quæcumque non intelligunt, blasphemant. Sic fuit de discipulis : quia *et videntes eum adoraverunt :* Psalm. cxxxi, 7 : *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus* : *quidam autem dubitaverunt :* ideo Dominus tradidit se palpandum, ut dicitur Lucæ xxiv.

Et accedens Jesus locutus est eis. Hic ponitur instructio facta a Christo. Et tria sunt consideranda. Primo potestatem denuntiat ; secundo officium injungit ; tertio auxilium futurum promittit. Secunda ibi, *Euntes ergo docete omnes gentes.* Tertio ibi, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus.* Dicit ergo : *Et accedens Jesus locutus est eis.* Discipuli dispartiti erant : quia quidam eum in reverentiam habebant, quidam autem dubitabant : ideo indigebant utroque, scilicet quod manifestaret se, et quod confortaret eos. Si accessit ad totum populum. Isa. ix, 2 : *Populus gentium qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Item nuntiavit potestatem : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Et, sicut dicit Hieronymus, data est potestas ei qui a populo ante crucifixus est. Potentia Dei nihil aliud est quam omnipotentia; et hæc data non est Christo, quia non convenit Christo secundum humanitatem. Convenit autem ei aliquid et secundum quod homo, et secundum quod Deus : unde in Christo secundum quod homo, est scientia, voluntas, et liberum arbitrium ; et similiter secundum quod Deus. Duplex ergo in Christo est voluntas : scilicet creata, et increata. Potest ergo argui, quod duplex est potentia, et duplex scientia etc.

Est ergo quæstio : quare sicut communicatur ei omnis scientia, quare non omnipotentia. Ratio est ista. Scientia et cognitio est secundum assimilationem cognoscentis ad cognitum ; quia sufficit quod species cognitorum sint in cognoscente aliquo modo, vel ita quod per essentiam cognoscat, vel quod sint inditæ, vel ita quod accipiantur a rebus : qualitercumque sint, sufficit ad cognitionem : ideo non oportet quod essentia sit omnium, sed quod sit capax omnium. Hoc autem est esse receptionis infinitæ, sicut materia prima. Sed potentia activa sequitur actum, quia quantum est actu, tantum habet agere ; ideo qui habet omnipotentiam activam, habet potentiam ad actum omnium. Hoc autem non est nisi quia habet potentiam infinitam : quod non convenit Christo inquantum homo, sed solum in quantum Deum.

Quid ergo dicit quod *mihi est data omnis potestas in cœlo et in terra* ? Notandum, secundum Hilarium, quod datio potest intelligi sive quantum ad divinitatem, quia Pater ab æterno suam essentiam communicavit Filio ; et quia sua essentia est sua potentia, ideo ab æterno dedit suam potentiam : vel potest etiam referri ad Christum, secundum humanitatem. Sed intelligendum, quod humanitas Christi aliquid accepit gratia unionis, et hæc sunt omnia quæ sunt Deo propria ;

[1] Al. : « non fuit. »

[2] Al. : « quod omnes Angeli. »

aliquid autem accepit consequens unionem, ut plenitudinem gratiæ et hujusmodi, et est[1] quasi effectus unionis. Joan. I, 14 : *Vidimus eum quasi unigenitum a Patre, plenum gratiæ et veritatis.* In omnibus ergo his quæ insunt Christo gratia unionis, non oportet quod omnia dicantur secundum duplicitatem, sed in aliis quæ consequuntur. Unde dico quod potentia est data, non quia alia potentia sit data, sed data est secundum quod est unita Verbo, ut Filio Dei per naturam, sed Christo per gratiam unionis.

Sed quare magis dicit post resurrectionem, *Data est mihi omnis potestas,* quam ante resurrectionem? Dicendum, quod in Scriptura dicitur aliquid fieri quando primo innotescit, sic ergo ante resurrectionem non fuit ita manifestata omnipotentia, licet eam habuerit ; sed tunc fuit maxime manifestata, quando potuit totum mundum convertere. Possumus et aliter dicere : quod potestas significat quemdam honorem præsidentiæ, sicut dicimus homines in potestatibus ; et sic accipitur hic potestas. Constat autem quod Christus qui ab æterno habebat regnum mundi, ut Dei Filius, executionem accepit ex resurrectione ; quasi dicat : Jam sum in possessione. De ista habetur Daniel. VII, 26 : *Judicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem. Regnum autem et potestas et magnitudo regni detur populo sanctorum Altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei et obedient.* Unde intelligitur quædam præsidentia actualis : sicut si exaltaretur Filius ad exercitium potestatis quam naturaliter habebat. Apocalyp. V, 12 : *Dignus est agnus qui occisus est, accipere virtutem et divinitatem.*

Euntes ergo docete omnes gentes. Hic injungit officium ; et triplex injungit officium. Primo docendi ; secundo baptizandi ; tertio officium informandi quantum ad mores. Dicit ergo : *Euntes ergo docete omnes gentes.* Et hoc sic sequitur, quasi dicat : Data est mihi omnis potestas a Deo, quod non solum Judæi, sed etiam gentes convertantur ad me ; ideo quia tempus est, *euntes docete omnes gentes.* Joan. XX, 21 : *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Et Luc. XXII, 29 : *Ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Et dicit, *Euntes ergo docete :* quia hoc est primum in quo debemus instrui, scilicet in fide : quia *sine fide impossibile est placere Deo :* ad Hebr. XI, 6. Et ex hoc inolevit in Ecclesia quod primo catechizat baptizandos, idest instruit in fide. Et potestate accepta, mittit ad omnes gentes ; et hoc est quod dicit ; *Docete omnes gentes.* Isa. XLIX, 6 : *Dedi te in lucem gentium, ut sit salus mea usque ad extremum terræ.* Et postquam docti sunt de fide, dat officium baptizandi : *Baptizantes eos etc.* quasi diceret : Qui ad dignitatem promovetur, oportet quod primo notificetur ei dignitas ; ut ei post reverentia[2] habeatur. Ad Galat. III, 27 : *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Sed quæ est forma baptismi? *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* In Christo duo sunt : humanitas et divinitas. Humanitas est via, non finis : Joan. XIV : 6 : *Ego sum via, veritas, et vita :* veritas, tamquam finis contemplativæ, vita, tamquam finis activæ. Non volo quod in via, scilicet in humanitate, maneatis, sed ulterius transeatis ad divinitatem ; ideo oportebat quod duo signarentur, humanitas et divinitas[3]. Per baptismum humanitas : ad Rom. VI, 4 : *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem :* et per formam verborum, divinitas ; ita quod sanctificatio est per divinitatem ; et ideo dicit : *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Et ratio est, quia per baptismum fit regeneratio : et in regeneratione tria requiruntur. Primo cui fiat ; secundo per quem ; tertio quo. Cui, scilicet Deo Patri, ut dicit Apostolus Roman. VIII, 29 : *Quos præscivit, hos et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.* Et Joan. I, 12 : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine ejus.* Per quem, quia per Filium. Galat. IV, 4 : *Misit Deus Filium suum...*

[1] Al. : « et hæc est. »
[2] Al. : « in reverentia. »

[3] Al. : « Oportet quod signarentur et humanitas et divinitas. »

ut adoptionem filiorum reciperemus : quia per adoptionem ad naturalem filium sumus filii. Item quo, quia accepimus donum Spiritus sancti. Ad Roman. VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.* Ideo oportuit fieri mentionem de Patre, Filio, et Spiritu sancto. Et ista in baptismo Christi fuerunt : quia fuit Filius per quem, Pater a quo, et Spiritus sanctus in columba. Et dicitur, *In nomine*, idest in invocatione nominis, vel in virtute nominis, quia virtutem habet. Hierem. XIV, 9 : *Tu autem in nobis es Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos.* Item dicit, *in nomine*, non in nominibus, et confunduntur hæreses, quæ non ponunt distinctionem, in hoc quod dicit, *In nomine Patris et Filii.* Sed confunditur Arius per hoc quod in singulari dicit, *In nomine.*

Notandum, quod in primitiva Ecclesia baptizabatur in nomine Christi, et hoc ut redderetur nomen venerabile. Sed numquid modo sufficeret? Credo quod non, quia expressa requiritur invocatio Trinitatis. In Christo continetur implicite Trinitas : sic ergo inducit ut eos instrueret ad baptismum. Sed contra Apostolus dicit, quod non misit eum Deus baptizare, sed evangelizare, sed baptizare per alios, sicut Christus non baptizabat, sed discipuli ejus.

Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Sed numquid sufficit ad salutem credere et baptizari? Non ; immo etiam requiritur instructio morum ; ideo dicit : *Docentes servare omnia quæcumque mandavi vobis.* Psal. CXVIII, 4 : Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Et dicit, *Quæ mandavi*, non quæ consului. Unde infra x, 27 : *Quæ vobis dico, omnibus dico*[1].

Tunc ponit tertium : *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Hic promittit auxilium : quare respondet dicentibus : Tu mandas quod doceamus omnes, non sumus sufficientes. Non timeatis, quia *ego vobiscum sum.* Et notate quod sicut mandatum ponitur transire in omnes, sic et auxilium : quia promittit Apostolis, et aliis simile exequentibus : unde ipse ad Patrem orans dicit Joan. XVII, 20 : *Non pro eis autem rogo tantum*, scilicet discipulis, *sed et pro his qui credituri sunt per verbum eorum in me.* Unde omnibus communiter promittit. Joan. XIV, 12 : *Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet.* Item per omne tempus : unde dicit : *Omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Non sic dicit, ut quasi post non sit nobiscum, nisi usque ad consummationem sæculi, sed quia tunc erimus per consummationem in gloria. Apocalyp. XXI, 3 : *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis.* Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Unde etiam Isaiæ VII dicitur, quod vocabitur nomen ejus Emmanuel ; quod interpretatur Nobiscum Deus. *Usque ad consummationem sæculi :* quasi dicat : Generatio fidelium fortior est quam mundus. Non enim peribit mundus, donec omnia fiant, idest Ecclesia fidelium consummetur, et compleatur numerus electorum a Deo in vitam æternam, cui est honor et potestas per infinita sæcula sæculorum. Amen.

[1] Ibi : « *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine etc.* »

IN JOANNEM EVANGELISTAM EXPOSITIO

PROLOGUS S. THOMÆ

Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum ; et plena erat omnis [1] terra majestate ejus, et ea quæ sub ipso erant replebant templum.

Isa. 6, 1.

Verba proposita [2] verba sunt contemplantis ; et si capiantur quasi ex ore Joannis Evangelistæ prolata, satis pertinent ad declarationem hujus Evangelii. Ut enim dicit Augustinus in lib. *de Consensu Evangelist*... ceteri Evangelistæ informant nos in eorum Evangeliis, quantum ad vitam activam ; sed Joannes in suo Evangelio informat nos etiam quantum ad vitam contemplativam. In verbis autem propositis describitur contemplatio Joannis tripliciter, secundum quod [3] tripliciter Christi Domini divinitatem contemplatus est. Describitur autem alta, ampla et perfecta. Alta quidem : quia *vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum ;* ampla [4] vero : quia *plena est* omnis domus majestate ejus ;* perfecta : quia *ea quæ sub ipso erant replebant templum.* Circa primum sciendum, quod altitudo et sublimitas contemplationis consistit maxime in contemplatione et cognitione Dei. Isa. xl, 26 : *Levate in excelso oculos vestros, et videte quis fecit hæc.* Tunc ergo homo oculos contemplationis in excelso elevat, quando videt et contemplatur ipsum rerum omnium creatorem. Quia ergo Joannes transcendit quicquid creatum est, scilicet ipsos [5] nuntios, ipsos cœlos, apostolos, Angelos ; et pervenit ad ipsum creatorem omnium, ut dicit Augustinus ; manifestum est quod contemplatio sua altissima fuit ; et ideo dicit, *Vidi Dominum etc.* Et quia, sicut ipse Joannes dicit infra xii, 41 : *Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus*, scilicet Christi, *et locutus est de eo :* ideo Dominus sedens super solium excelsum et elevatum, Christus est. In hac autem contemplatione Joannis circa Verbum incarnatum quadruplex altitudo designatur [6], scilicet : auctoritatis, unde dicit, *Vidi Dominum ;* æternitatis, cum dicit, *Sedentem ;* dignitatis, seu nobilitatis naturæ, cum [7] dicit, *Super solium excelsum ;* et incomprehensibilis veritatis, cum dicit, *Et elevatum.* [8] Istis quatuor modis antiqui philosophi ad Dei cognitionem pervenerunt. Quidam enim per auctoritatem Dei in ipsius cognitionem pervenerunt [9]; et hæc est via efficacissima. Vi-

* *omnis terra.*

[1] Codd. : « *erat domus ejus a majestate,* » vel : « *erat omnis domus majestate.* »

[2] Parm. : « Verba proposita sunt. »

[3] Parm. : « Dominum Jesum est tripliciter contemplatus. » B. : « Domini Jesu. »

[4] Parm. : « quidem. »

[5] Parm. : « ipsos montes, ipsos Angelos. »

[6] Parm. : « designatur, auctoritatis. »

[7] Parm. : « unde dicit. »

[8] Parm. : « sitis enim. »

[9] B. : « Devenerunt ; et hæc est efficacissima via. »

demus enim ea quæ sunt in rebus naturalibus, propter finem agere, et consequi[1] utiles et certos fines; et cum intellectu careant, se ipsa dirigere non possunt, nisi ab aliquo dirigente per intellectum moveantur et dirigantur[2]: et inde[3] est quod ipse motus rerum naturalium in finem certum, indicat esse aliquod altius, quo naturales res diriguntur in finem, et gubernantur. Et ideo, cum totus cursus naturæ ordinate in finem procedat et dirigatur, de necessitate oportet nos ponere aliquod altius, quod dirigat ista, et sicut Dominus gubernet[4]; et hic est Deus[5]: et hæc gubernandi auctoritas in Verbo Dei ostenditur[6], cum dicit, *Dominum*. Unde in Psal. LXXXVIII, 10, dicitur : *Tu dominaris potestati maris; motum autem fluctuum ejus tu mitigas :* quasi dicat : Tu es Dominus, et universa gubernans[7]. Hanc cognitionem manifestat Joannes se habere de Verbo, cum dicit infra I, 11 : *In propria venit*, scilicet in mundum : quia totus mundus est suus proprius. Alii vero venerunt in cognitionem Dei ex ejus æternitate : viderunt enim quod quicquid est in rebus, est mutabile; et quanto aliquid est nobilius in gradibus rerum, tanto minus habet de mutabilitate[8]. Puta, inferiora corpora sunt secundum substantiam et secundum locum mutabilia : corpora vero cœlestia, quæ nobiliora sunt, secundum substantiam[9] quidem immutabilia sunt, et secundum locum tantum moventur. Secundum hoc ergo evidenter colligi potest, quod primum principium omnium rerum, et supremum et nobilius, sit immobile et æternum. Et hanc æternitatem Verbi Propheta insinuat, cum dicit, *Sedentem;* idest, absque omni moda[10] mutabilitate in æternitate præsidentem. Psal. XLIV, 6 : *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi*. Heb. ult. 8 : *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula*. Hanc æternitatem[11] ostendens Joannes dicit : *In principio erat Verbum*. Quidam autem venerunt in cognitionem Dei, ex dignitate ipsius Dei; et isti fuerunt Platonici. Consideraverunt enim, quod omne illud quod est secundum participationem, reducitur[12] ad aliquid quod sit illud per suam essentiam, sicut ad primum et ad summum; sicut omnia ignita per participationem, reducuntur ad ignem, qui est per essentiam suam talis. Cum ergo omnia quæ sunt, participent esse, et sint per participationem entia, necesse est esse aliquid in cacumine omnium rerum, quod sit ipsum esse per suam essentiam, idest quod sua essentia sit suum esse; et hoc est Deus, qui est sufficientissima et dignissima et perfectissima causa totius esse; a quo omnia quæ sunt, participant esse : et hujus dignitas[13] ostenditur, cum dicitur, *Super solium excelsum*, quod secundum Dionysium, ad divinam naturam refertur. Psal. CXII, 4 : *Excelsus super omnes gentes Dominus*. Hanc dignitatem ostendit nobis Joannes, cum dicit infra I, 1 : *Et Deus erat Verbum;* quasi, Verbum erat Deus, ut ly *Verbum* ponatur ex parte suppositi, et *Deus* ex parte appositi. Quidam autem venerunt in cognitionem Dei, ex incomprehensibilitate veritatis. Omnis enim veritas quam intellectus noster capere potest, finita est : quia, secundum Augustinum, omne quod scitur, scientis comprehensione finitur : et si finitum[14] est, est et determinatum et particulatum[15], et ideo necesse est primam et summam veritatem, quæ superat omnem intellectum, incomprehensibilem et infinitam esse; et hæc[16] est

[1] Al. : « videmus enim ea quæ sunt in rebus naturalibus propter finem, et agere, et consequi etc. »

[2] Parm. : « dirigantur et moveantur. »

[3] Parm. : « hinc. »

[4] Parm. : « dirigat ista : et sicut Dominus gubernat, hic est Deus. »

[5] Al. : « et hic est etc. »

[6] Al. : « demonstravit. Parm. : « demonstratur. »

[7] Parm. : « gubernans. »

[8] Al. : « et quando aliquis est nobilis in gradibus rerum, minus habet de mutabilitate. »

[9] In Parm. : (omisso : « quidam. ») : secundum autem locum. B. : « sed secundum. »

[10] Parm. : omni mutabilitate et æternitate.

[11] Parm. : Joannes ostendit dicens.

[12] Al. : « reducatur. »

[13] Parm. : dignitatis.

[14] Parm. : si finitur, est determinatum.

[15] Vox Latinitatis mediæ. In Parm. : particularizatum.

[16] Parm. : hoc.

Deus; unde in Psal. VIII, 2, dicitur: *Elevata est magnificentia tua super cœlos;* idest, super omnem intellectum creatum, non solum humanum, sed etiam angelicum[1]. Et hoc ideo, quia, ut dicit Apostolus I Tim. VI, 16, *lucem habitat inaccessibilem.* Hujus autem incomprehensibilitas veritatis ostenditur nobis, cum dicit, *Et elevatum*, scilicet super omnem cognitionem intellectus creati. Et hanc incomprehensibilitatem insinuat nobis Joannes, cum dicit infra I, 18: *Deum nemo vidit unquam.* Sic ergo contemplatio Joannis alta fuit et quantum ad auctoritatem, et quantum ad æternitatem, et quantum ad dignitatem, et quantum ad Verbi incomprehensibilitatem, quam nobis in suo Evangelio tradit[2]. Fuit etiam ampla: tunc enim contemplatio ampla est, quando in causa potest aliquis considerare omnes effectus ipsius causæ; quando scilicet non solum essentiam causæ, sed etiam virtutem ejus secundum quam se ad multa diffundit, cognoscit. De qua diffusione dicitur Eccli. XXIV, 35: *Qui implet quasi Phison sapientiam, et quasi Tigris in diebus novorum.* Psal. LXIV, 10: *Flumen Dei repletum est aquis.* Quia divina sapientia altitudinem habet quantum ad cognitionem omnium rerum. Sap. IX, 9: [3] *Ipse dedit mihi omnium quæ sunt, etc.* Quia ergo Joannes Evangelista elevatus in contemplationem naturæ divini Verbi et essentiæ est, cum dicit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum:* statim virtutem ipsius Verbi, secundum quod diffundit se ad omnia, nobis insinuat cum dicit: *Omnia per ipsum facta sunt.* Ideo contemplatio sua ampla fuit; et ideo in auctoritate præmissa, postquam dixerat Propheta, *Vidi Dominum sedentem*, subjungit de virtute[4] ejus: *Et plena erat omnis*[5] *domus majestate ejus;* idest, tota plenitudo rerum et universi est a majestate et virtute[6] Verbi Dei, per quem omnia facta sunt, et cujus lumine omnes homines venientes in hunc mundum illuminantur. Psal. XXIII, 1: *Domini est terra, et plenitudo ejus.* Fuit etiam contemplatio[7] Joannis perfecta: tunc enim[8] contemplatio perfecta est, quando contemplans perducitur et elevatur ad altitudinem rei contemplatæ. Si enim remaneret in infimis, quantumcumque alta ipse contemplaretur, non esset contemplatio perfecta. Ad hoc ergo quod sit perfecta, oportet quod ascendat, et consequatur ipsum finem rei contemplatæ, inhærendo et assentiendo per affectum et intellectum veritati contemplatæ. Job XXXVII, 16: *Numquid nosti semitas nubium* (idest contemplationes prædicantium) *quod perfectæ sint?* inquantum firmiter per affectum et intellectum inhærent summæ veritati contemplatæ. Quia ergo Joannes non solum docuit quomodo Christus Jesus, Verbum Dei, est Deus super omnia elevatus; et quomodo omnia per ipsum facta sunt; sed etiam quod per ipsum sanctificamur, et ei per gratiam quam nobis infundit, inhæremus, dicens[9] infra I, 16: *De plenitudine ejus omnes accepimus, gratiam pro gratia*[10]; ideo apparet quod sua contemplatio perfecta fuit; et hæc perfectio ostenditur cum subditur in auctoritate præmissa[11]: *Et ea quæ sub ipso erant replebant templum:* nam sicut dicitur I Corinth. XI, 3, *caput Christi Deus.* Quæ ergo sub Christo sunt, sacramenta sunt humanitatis, per quæ fideles replentur plenitudine gratiæ. Sic ergo *ea quæ sub ipso erant, replebant templum*, idest fideles, qui sunt *templum Dei* sanctum, sicut dicitur I Corinth, 3, inquantum per ipsa[12] sacramenta humanitatis, fideles Christi omnes de plenitudine gratiæ ipsius accipiunt. Fuit ergo Joannis contemplatio ampla, alta, et perfecta. Sed notandum, quod diversimode diversæ scientiæ istos tres modos contemplationis sortiuntur. Perfectionem namque contemplationis habet scientia moralis,

[1] Parm.: angelicum et humanum.
[2] Parm.: tradidit Joannes.
[3] Parm.: *ab initio est tecum sapientia, quæ novit opera tua.*
[4] Al.: « de veritate. »
[5] Parm.: *terra.*
[6] Parm.: majestate ejus, et virtute Dei.
[7] Parm.: ejus.
[8] Al.: « contemplatio ejus perfecta est. »
[9] Parm.: dicit.
[10] Parm.: *gratia.* Ideo.
[11] Parm.: cum subdit: *Et ea quæ* etc.
[12] Al.: « per ipsum. » Parm.: per ipsius.

quæ est de ultimo fine; plenitudinem autem scientia naturalis, quæ res a Deo procedentes considerat; altitudinem vero contemplationis inter scientias physicas habet Metaphysica. Sed Evangelium Joannis, quod[1] divisim scientiæ prædictæ habent, totum simul continet, et ideo est perfectissimum. Sic ergo ex præmissis colligitur materia hujus Evangelii : quia cum Evangelistæ alii tractent principaliter mysteria humanitatis Christi, Joannes specialiter et præcipue divinitatem Christi in Evangelio suo insinuat, ut supra dictum est; nec tamen prætermisit mysteria humanitatis : quod ideo factum est, quia postquam alii Evangelistæ sua Evangelia scripserunt, insurrexerunt hæreses circa divinitatem Christi; quæ erant, quod Christus erat purus homo, sicut Ebion et Cerinthus falso opinabantur. Et ideo Joannes Evangelista, qui veritatem divinitatis Verbi ad ipso fonte divini pectoris hauserat, ad preces fidelium, Evangelium istud[2] conscripsit, in quo doctrinam de Christi divinitate nobis tradidit, et omnes hæreses confutavit. Patet ergo ordo istius Evangelii ex verbis præmissis. Primo enim insinuat nobis *Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum*, in prima parte, cum dicit infra I, 1 : *In principio erat Verbum.* In secunda vero parte insinuat quomodo *omnis terra plena est majestate ejus*, cum dicit ibid. 3 : *Omnia per ipsum facta sunt.* In tertia parte manifestat quomodo *ea quæ sub ipso erant replebant templum*, cum ipse dicit ibid. 14 : *Verbum caro factum est.* Patet[3] ergo finis hujus Evangelii, qui est ut fideles templum Dei effecti[4] repleantur a majestate Dei. Unde et ipse Joannes, infra XX, 31 : *Hæc autem scripta sunt, ut credatis,*[5] *et ut credentes vitam habeatis.* Patet etiam materia hujus Evangelii, quod est cognitio divinitatis Verbi; patet ordo, patet et finis.

Sequitur conditio Auctoris, qui quidem describitur in præmissis quantum ad quatuor quantum ad nomen, quantum ad virtutem, quantum ad figuram, quantum ad privilegium. Quantum ad nomen, quia Joannes[6] hic auctor fuit; Joannes autem interpretatur, in quo est gratia : quia secreta divinitatis videre non possunt nisi qui gratiam Dei in se habent : unde[7] I Corinth. II, 11, dicit apostolus[8] : *Quæ sunt Dei nemo cognovit nisi spiritus Dei.* Joannes ergo vidit Dominum sedentem, quantum ad virtutem, quia fuit virgo : talibus enim competit videre Dominum. Matth. V, 8 : *Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt*[9]. Quantum ad figuram, quia Joannes designatur[10] per aquilam : et hoc, quia, cum alii tres Evangelistæ circa ea quæ Christus in carne est operatus, occupati, designantur per animalia quæ gradiuntur in terra, scilicet per hominem, vitulum, et leonem; Joannes vero supra[11] nubila infirmitatis humanæ velut[12] aquila volans, lucem incommutabilis veritatis[13], acutissimis atque firmissimis oculis cordis intuetur, atque ipsam Deitatem Domini nostri Jesu Christi, qua Patri æqualis est, intendens, eam in suo Evangelio, quantum inter[14] homines sufficere credidit, studuit præcipue commendare; et de hoc volatu Joannis dicitur Job. XXXIX, 27 : *Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila ?* idest Joannes[15]. Et infra ibid. : *Oculi ejus de longe prospiciunt;* quia[16] scilicet ipsum Verbum Dei in sinu Patris, oculo mentis intuetur. Quantum ad privilegium : quia inter ceteros discipulos Domini, Joannes magis fuit dilectus a Christo : *Iste est enim discipulus ille quem diligebat Jesus;* sicut ipsemet non exprimens nomen suum infra ult. 24 dixit; et ideo, quia amicis revelantur se-

[1] Al. : « quæ. »
[2] Parm. : scripsit.
[3] Parm. : « Etiam. »
[4] Parm. : efficiantur, et repleantur.
[5] Parm. : *ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei*; omisso : *et ut credentes vitam habeatis.*
[6] Parm. : Joannes, qui hujus Evangelii etc.
[7] Al. deest : « unde. »
[8] Parm. : dicitur.
[9] Parm. omittit : *quoniam ipsi Deum videbunt.*
[10] Parm. : figuratur.
[11] Parm. : nebulam.
[12] Parm. : sicut.
[13] Parm. : altissimis.
[14] Parm. : *omnes.*
[15] Al. : « Joannis. »
[16] Al. : « quasi. »

creta, ut dicitur ibid. xv, 15, *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis:* secreta sua huic discipulo specialiter dilecto specialiter[1] revelavit. Unde Job xxxvi, 32, dicitur : *Immanibus* idest superbis *abscondit lucem* Christus scilicet divinitatis suæ veritatem *et annuntiat de ea amico suo* scilicet Joanni *quod possessio ejus sit etc.*, quia ipse est, qui lucem Verbi incarnati excellentius videns, ipsam nobis insinuavit[2], dicens infra i, 9 : *Erat lux vera etc.* Patet ergo materia, ordo finis, et auctor hujus Evangelii Beati Joannis quod præ manibus habemus.

PROLOGUS S. HIERONYMI

IN EVANGELIUM JOANNIS

Huic autem Evangelio Hieronymus Prologum præmittit, dicens :

1. Hic[3] est Joannes Evangelista, unus ex discipulis Dei[4], qui virgo a Deo electus est, quem de nuptiis, volentem nubere, vocavit Deus.

2. Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur in Evangelio ; et quod præ ceteris dilectus a Deo dicitur ; et huic matrem suam pendens in cruce commendavit Dominus, ut virginem virgo servaret.

3. Denique manifestans in Evangelio, quod erat ipse incorruptibilis Verbi opus inchoans, solus Verbum carnem factum esse, nec lumen a tenebris comprehensum fuisse, testatur, primum signum ponens quod in nuptiis fecit Dominus : ostendens, quod ipse erat : ut legentibus demonstraret, quod ubi Dominus invitatus sit, deficere nuptiarum vinum debeat, et veteribus immutatis nova omnia, quæ a Christo instituuntur, appareant. Hoc autem Evangelium scripsit in Asia, posteaquam in Pathmo insula Apocalypsim scripserat : ut cui in principio Canonis incorruptibile principium prænotatur in Genesi, ei etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypsi redderetur dicente Christo : Ergo sum alpha et omega.

4. Et hic est Joannes, qui sciens supervenisse diem recessus sui convocatis discipulis suis in Epheso, per multa signorum experimenta promens Christum, descendens in defossum sepulturæ suæ locum, facta oratione positus est ad patres suos : tam extraneus a dolore mortis, quam a corruptione carnis invenitur alienus.

5. Tamen post omnes Evangelium scripsit, et hoc virgini debebatur. Quorum tamen vel scriptorum temporis dispositio, vel librorum ordinatio, ideo a nobis per singula non exponitur, ut sciendi desiderio collato, et quærentibus fructus laboris, et Deo magisterii doctrina servetur.

S. THOMÆ IN HUNC PROLOGUM EXPOSITIO

1. In quo duo[5] intendit, Hieronymus scilicet, describere : scilicet auctorem Evangelii, et ostendere quod ei scribere hoc Evangelium competebat. Dividitur ergo in duas partes. Primo ergo describit Joannem quantum ad vitam ; secundo quantum ad mortem, ibi, Et hic est Joannes. Circa primum duo facit. Primo describit auctorem operis, quantum ad dona in vita sibi collata : secundo ex illis ostendit idoneitatem ad Evangelium conscribendum, ibi, Denique manifestans in Evangelio. Circa primum duo facit. Primo[6] ponit præconia auctoris ; secundo

[1] Parm. : commendavit.
[2] Parm. : insinuat.
[3] Parm. omittit : Huic autem Evangelio etc. Parm.: Domini.
[4] Al. deest. : « duo. »
[5] Parm. intendit Hieronymus exprimere.
[6] Parm : ostendit.

probat, ibi. Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur Evangelio. Describit enim auctorem, quantum ad nomen, dicens : Hic est Joannes, in quo gratia. I Corinth. xv, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum.* Secundo quantum ad officium, cum dicit, Evangelista. Isai. xli, 27 : *Primus ad Sion dicet : Ecce adsum, et Hierusalem Evangelistam dabo.* Tertio quantum ad dignitatem, cum dicit. Ex discipulis Domini. Isa. liv, 13 : *Ponam universos filios tuos doctos a Domino.* Quarto quantum ad castitatis virtutem, cum dicit, Qui virgo. Quinto ab electione : Est electus ad Domino. Infra xv, 16 : *Non vos me elegistis.* [1] Et secundum quod hic Hieronymus dicit, hunc de nuptiis volentem nubere vocavit Deus, ab illis scilicet nuptiis ad quas est invitatus Jesus cum discipulis suis, ubi mutavit aquam in vinum.

Sed contra hoc videtur esse [2] est quod dicitur Matth. xiv, quod [3] vocatus est cum Jacobo fratre suo de navi ; non [4] ergo vocatus est de nuptiis, ut dicit Hieronymus. Ad quod dicendum est, quod diversæ fuerunt vocationes Apostolorum. Primo enim vocati fuerunt ad familiaritatem Christi : sed ultimo vocati ad discipulatum, [5] ut scilicet, relictis omnibus, Christum sequerentur. Quod ergo Hieronymus dicit, intelligendum est de prima vocatione, qua Joannes ad familiaritatem Christi de nuptiis est vocatus ; quod vero Matthæus dicit, intelligendum est de ultima vocatione, qua de navi vocatus [6] cum Jacobo fratre suo, scilicet relictis omnibus, secutus est Christum.

2. Consequenter cum dicit, Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur, probat præconium virginitatis Joannis duplici signo. Primo, signo majoris dilectionis : et quantum ad hoc dicit : Cui, scilicet Joanni, in hoc, scilicet Evangelio, duplex testimonium virginitatis datur in Evangelio, idest ex verbis [7] quæ continentur in Evangelio, quod et præ ceteris discipulis a Deo dilectus dicitur. Infra, xxi, 24 : *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his et scripsit hæc.* Causa autem hujus specialis dilectionis fuit munditia, quæ ad dilectionem provocat, ut dicitur Prov. xxii, 2 : *Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum, habebit amicum regem.* Secundo probat idem signo commendationis matris, cum dicit : Et huic, scilicet Joanni, Dominus [8] in cruce pendens, matrem [9] suam commendavit, ut dicitur Joan. xix, ut virgo, scilicet Joannes, virginem [10] scilicet Mariam congrue servaret.

3. Deinde cum dicit, *Denique manifestans in Evangelio etc.*, ostendit quod Joanni competebat Evangelium scribere ; et hoc quantum ad [11] tria. Primo quantum ad principium Evangelii quod incipit a Verbo incorruptibili, de quo non nisi incorruptum tractare oportuit ; et quantum ad hoc dicit : Denique manifestans, scilicet Joannes in Evangelio quod ipse erat incorruptibilis Verbi opus inchoans, solus Verbum carnem factum esse, nec lumen a tenebris comprehensum fuisse testatur [12]. Secundo quantum ad miraculorum exordium : incipit enim miraculorum ordinem texere a miraculo quod Deus in nuptiis ostendit, quando scilicet aquam mutavit in vinum, ut patet Joan. ii, in quibus vinum nuptiarum defecit, vino novo, scilicet virginitatis, [13] substituto. Et quantum ad hoc dicit : Primum signum, idest miraculum, quod in nuptiis fecit Dominus, ponens, scilicet in principio aliorum miraculorum, ostendens quod ipse erat, scilicet virgo, ut legentibus demonstraret quod ubi Dominus invitatus sit, deficere vinum nuptiarum, idest conjugii delectatio, debeat ; et veteribus immutatis, idest antiqua aqua in novum vinum, nova omnia quæ a Christo instituuntur, appareant : quia scilicet homines conversi ad Christum, debent exuere veterem, homi-

[1] Parm. : *Elegistis.* Sexto a modo vocationis, cum dicit, quod « de nuptiis vocavit, ab illis, etc. »
[2] Parm. « contra hoc est. »
[3] Al. : « qui. »
[4] Parm. : non autem de nuptiis.
[5] Parm. : quando... secuti sunt Jesum.
[6] Parm. : vocavit... quando.
[7] Parm. : Evangelii, sive quæ.
[8] Al. : « Deus. »
[9] Parm. omittit : suam.
[10] Parm. : virginem matrem.
[11] Sic codd. — Parm. : quatuor.
[12] Al. :« quod ipse erat vigro incorruptibilis fuisse testatur. »
[13] Parm. : restituto.

nem et induere novum ; ut dicitur Col. III, 10 : et Apocal. XXI, 5 : *Dicit qui sedebat in throno* : *Ecce nova facio omnia.*

Sed contra. Videtur per hoc quod dicit, quod ubi Dominus invitatus est, debeat deficere vinum nuptiarum, quod quicumque Deum [1] habet et diligit, debet cessare a conjugio : non ergo licet uxorem ducere.

Respondeo dicendum, quod homo invitatur a Deo dupliciter : quantum ad communem gratiam : et sic non est necesse deficere vinum nuptiarum : et quantum ad speciale contemplationis fastigium, et sic oportet deficere vinum nuptiarum. Cujus rationem Apostolus assignat I Corinth. VII, 34 : *Quia mulier quæ nupta est, cogitat quomodo placeat viro :* et ideo oportet quod ab actu contemplationis impediatur : *quæ autem nupta non est*, *cogitat quomodo placeat Christo.* Vel dicendum, quod diligentibus Deum et habentibus ipsum per gratiam, deficere debet vinum nuptiarum ab effectu vini, ut scilicet non inebrietur delectatione carnali, quæ tanta posset esse, et cum tanta libidine exerceri, quod etiam in conjugatis esset peccatum mortale.

Tertio quantum ab ordinem descriptionis libri : nam post omnes alios libros sacræ Scripturæ hoc Evangelium est scriptum. Cum enim canonica Scriptura incipiat a libro Genesis, et terminetur in Apocalypsim ; Evangelium istud conscriptum fuit, postquam Joannes revocatus est a Pathmos insula [2] in Asiam, ubi ad preces Episcoporum Asiæ hoc scripsit Evangelium. Non tamen ordinatur ultimo, licet ultimo scribatur : [3] ex quo congruentia scribendi Evangelium ostenditur [4]. Ut cui in principio canonis, idest sacræ Scripturæ : ubi dicitur. *In principio creavit Deus cœlum et terram* : incorruptibile principium prænotatur in Genesi ; ei etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypsi redderetur : quantum ad ordinem librorum, non quantum ad ordinem Scripturæ.

4. Deinde cum dicit, Et hic est Joannes ; describit auctorem : et circa hoc duo facit. Primo ponit præconia suæ laudis quantum ad mortem ; secundo concludit ex his congruentiam ordinis hujus Evangelii, ibi, Tamen post omnes Evangelium scripsit. Privilegium autem mortis admirabile et speciale est, quia nullum dolorem sensit in morte : et hoc Deo faciente, ut qui a corruptione carnis extitit penitus alienus, esset a dolore mortis extraneus.

5. Congruentiam auctoris ad finem [5] ostendit, dicens : *Tamen post omnes Evangelium scripsit.* In libris sacræ Scripturæ duplex ordo consideratur : unus scilicet temporis quo scripti fuerunt, et alius dispositionis quo in Biblia ordinantur.

EVANGELIUM JOANNIS

CAPUT PRIMUM

1. In principio erat Verbum, 2. et Verbum erat apud Deum, 3. et Deus erat Verbum. 4. Hoc erat in principio apud Deum.

1. Evangelista Joannes, sicut dictum est, intendit principaliter ostendere divinitatem Verbi incarnati ; et ideo dividitur istud Evangelium in partes duas. Primo enim insinuat Christi divinitatem ; secundo manifestat eam per ea quæ Christus in carne fecit : et hoc II cap., *Et die tertia.* Circa primum duo facit. Primo ponit Christi divinitatem ; secundo ponit modum quo Christi divinitas nobis innotuit, ibi, *Et vidimus gloriam ejus etc.* Circa pri-

[1] Parm. : amat et diligit.
[2] Parm. : Asiæ.
[3] Parm. : scripserit.
[4] Al. : « ostendit. »
[5] Al. : « ad fidem. »

mum duo facit. Primo agit de divinitate Christi ; secundo de Verbi Dei incarnatione, ibi, *Fuit homo missus a Deo*. Quia vero in unaquaque re sunt considerandu duo, scilicet esse, et operatio sive virtus ipsius ; ideo primo agit de esse Verbi quantum ad naturam divinam ; secundo de virtute seu operatione ipsius, ibi, *Omnia per ipsum facta sunt*. Circa primum quatuor facit. Primo ostendit[1] quod erat Verbum, quia *in principio erat Verbum*. Secundo ubi erat, quia *apud Deum* : unde dicit, *Et Verbum erat apud Deum*. Tertio quid erat :[2] *Et Deus erat Verbum*. Quarto quomodo erat, quia *hoc erat in principio apud Deum*. Prima duo pertinent ad quæstionem an est ; secunda vero duo pertinent ad quæstionem quid est. Circa primum autem videndum est quid sit hoc quod dicitur, *In principio erat Verbum* : ubi tria diligenter inquirenda concurrunt, secundum tres dictiones hujus orationis. Et primo quid sit hoc quod dicitur, *Verbum* ; secundo quid sit hoc quod dicitur, *In principio* ; tertio quid sit hoc quod dicitur, *Verbum erat in principio*. Ad intellectum autem hujus nominis *Verbum*, sciendum est, quod secundum Philosophum I *Perih.* lect. II, ea quæ sunt in voce, sunt signa earum quæ sunt in anima passionum. Consuetum est autem in Scriptura, quod[3] significatæ res sortiuntur vocabula signorum ; sicut illud I Corinth. x, 4 : *Petra autem erat Christus*. De necessitate autem oportet quod illud intrinsecum animæ nostræ, quod significatur[4] exteriori verbo nostro, verbum vocetur. Utrum autem per prius conveniat nomen verbi rei exteriori voce prolatæ, vel ipsi conceptioni animæ intrinsecæ[5], nihil refert ad præsens. Planum est tamen quod illud quod voce significatur, interius existens in anima, prius est quam ipsum verbum exteriori voce prolatum, utpote causa ejus existens. Si ergo volumus scire quid sit[6] interius verbum[7] in anima nostra, videamus quid significet quod exteriori voce profertur. In intellectu autem nostro sunt tria : scilicet ipsa potentia intellectus ; species rei intellectæ, quæ est forma ejus, se habens ad ipsum intellectum sicut species coloris ad pupillam ; et tertio ipsa operatio intellectus, quæ est intelligere. Nullum autem istorum significatur verbo exteriori voce prolato : nam hoc nomen *lapis* non significat substantiam intellectus, quia hoc non intendit dicere nominans ; nec significat speciem, quæ est quo[8] intellectus intelligit, cum etiam hoc non sit intentio nominantis ; non significat etiam ipsum intelligere, cum intelligere non sit actio exterius progrediens ab intelligente[9], sed in ipso manens. Illud ergo proprie dicitur verbum interius quod intelligens intelligendo format. Intellectus autem duo format, secundum duas ejus operationes : nam secundum operationem suam quæ dicitur indivisibilium intelligentia, format definitionem ; secundum vero operationem suam qua componit et dividit, format enuntiationem, vel aliquid hujusmodi : et ideo illud sic formatum et expressum per operationem intellectus, vel definientis vel enuntiantis, exteriori voce significatur. Unde dicit Philosophus, quod ratio quam significat nomen, est definitio. Istud ergo sic expressum, scilicet formatum in anima, dicitur verbum interius ; et ideo comparatur ad intellectum non sicut quo intellectus intelligit, sed sicut in quo intelligit : quia in ipso expresso et formato videt naturam rei intellectæ. Sic ergo habemus significationem hujus nominis[10] Verbum.[11] Ex his quæ dicta sunt duo de verbo[12] concipere possumus, quod verbum semper est aliquid[13] procedens ab intellectu in actu existente ; [14] secundo quod verbum semper est ratio et similitudo rei intellectæ. Et si quidem eadem res sit intelligens et intellecta, tunc ver-

[1] Parm. : quando.
[2] Parm. : quia Deus : unde subjungit.
[3] Parm. : significata nominantur nominationibus.
[4] Al. : « significat. »
[5] Parm. : est.
[6] Parm. : « conceptioni mentis, nihil. »
[7] Parm. : mentis... significat.
[8] Parm. : qua.
[9] Al. : « ab intelligere. »
[10] Al. : « quod est verbum.
[11] Parm. : secundo ex his.
[12] Parm. omittit : duo de verbo.
[13] Al. : « aliud. »
[14] Parm. : iterum.

bum est ratio et similitudo intellectus, a quo procedit; si autem sit aliud intelligens et intellectum, tunc verbum non est similitudo et ratio intelligentis, sed rei intellectæ; sicut conceptio quam aliquis habet de lapide, est similitudo lapidis tantum. Sed quando intellectus intelligit se, tunc hujusmodi verbum est similitudo et ratio intellectus. Et ideo Augustinus *de Trin.* lib. IX, cap. V, ponit similitudinem Trinitatis in anima, secundum quod mens intelligit seipsam, non autem secundum quod intelligit aliam [1]. Patet ergo, quod in qualibet natura intellectuali necesse est ponere verbum: quia de ratione intelligendi est quod intellectus intelligendo aliquid formet; hujus autem formatio dicitur verbum: [2] et ideo in omni intelligente oportet ponere verbum. Natura autem intellectualis est triplex; scilicet humana, angelica et divina; et ideo [3] est verbum humanum, de quo in Psal. XIII, 1: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Est et angelicum, sicut Zach.: Zach. I, 9, [4] *Dici angelus ad me*, et in multis Sacræ scripturæ locis patet. [5] Et est verbum divinum, de quo Genes. I, 5: *Dixit Deus, fiat lux etc.* De quo ergo verborum istorum declarat Evangelista cum dicit: *In principio erat Verbum*, constat quod non dicit de Verbo humano nec angelico: quia utrumque istorum verborum est factum, cum [6] Verbum non præcedat dicentem; homo autem et Angelus causam habeant et principium, sed verbum de quo hic Joannes loquitur non est factum sed *omnia per ipsum facta sunt.* Si ergo non dicitur de primis duobus, necesse est ut intelligatur de tertio scilicet de verbo Dei. [7]

Sciendum est autem, quod Verbum tres differentias habet ad verbum nostrum. Prima [8] differentia est, secundum Augustinum, quia verbum nostrum prius est formabile [9], quam formatum: nam cum volo concipere rationem lapidis, oportet quod ad ipsam ratiocinando perveniam; et sic est in omnibus aliis quæ a nobis intelliguntur; nisi forte in primis principiis, quæ cum sint [10] naturaliter nota, absque discursu rationis statim [11] cognoscantur: quamdiu ergo sic ratiocinando intellectus [12] discurrit jactatur hac atque illac, necdum formatio perfecta est, nisi quando ipsam rationem rei perfecte conceperit; et tunc primo habet rationem rei perfecte, et tunc primo habet rationem verbi. Et inde est quod in anima nostra est cogitatio, per quam significatur ipse discursus inquisitionis, et verbum, quod est jam formatum secundum perfectam contemplationem veritatis. Sic ergo verbum nostrum primo est in potentia quam in actu. Sed verbum Dei semper est in actu; et ideo nomen cogitationis Verbo Dei proprie non convenit. Dicit enim Augustinus, IV *de Trin.*, cap. XIV. Ita dicitur Verbum Dei, ut cogitatio non dicatur, ne quid quasi volubile credatur in Deo. Et ideo id [13] quod Anselmus dicit, scilicet: « Dicere summo spiritui nihil aliud est quam cogitando intueri, » improprie dictum est. Secunda vero differentia verbi nostri ad Verbum divinum est, quia verbum nostrum est imperfectum; sed Verbum divinum est perfectissimum: quia enim nos non possumus omnes nostras conceptiones uno verbo exprimere, ideo oportet quod sint plura verba imperfecta [14], per quæ divisim exprimamus omnia quæ in scientia nostra sunt. In Deo autem non est sic: cum enim intelligat et seipsum etiam, et quicquid intelligit per essentiam suam uno actu, unicum Ver-

[1] Parm.: alia.

[2] B. omittit: « Et ideo in omni intelligente oportet ponere verbum. »

[3] Parm.: triplex est verbum, scilicet.

[4] Parm.: de quo Zach., et in multis locis... dicitur: *Dixit Angelus.*

[5] Parm.: Tertium est.

[6] Parm. hæc omittens: cum homo et angelus habeant sui esse et operationis principium et causam.

[7] Parm.: verbum autem hominis vel Angeli, non potest præexistere eis. De quo autem verbo intellexerit Evangelista, declarat per hoc quod dicit, hoc verbum non esse factum, cum omnia sint facta per ipsum; hoc autem est Verbum Dei, de quo Joannes hic loquitur.

[8] Parm.: hoc verbum differt a nostro verbo in tribus

[9] Parm.: simpliciter.

[10] Parm.: sciuntur.

[11] Parm.: cum ergo Evangelista dicit... non intelligi potest de humano vel angelico verbo.

[12] Parm. omittit: discurrit

[13] Parm.: Id autem.

[14] A'. deest. « sint et legitur: » formemus.

bum divinum est expressivum totius quod in Deo est, non solum Patris [1], sed etiam creaturarum : alias esset imperfectum. Unde dicit Augustinus : Si quid minus esset in Verbo quam in dicentis scientia continetur, Verbum imperfectum esset ; sed constat quod est perfectissimum : ergo est tantum unum. Job III, 14 : *Semel loquitur Deus.* Tertia differentia est quod verbum nostrum non est ejusdem naturæ nobiscum ; sed Verbum divinum est ejusdem naturæ cum Deo ; et ideo est aliquid subsistens in natura divina. Nam ratio intellecta, quam intellectus noster [2] de aliqua re format, habet esse in anima nostra ; intelligibile tantum ; intelligere autem animæ [3] non est idem quod esse naturale [4] animæ, quia anima non est ipsa sua operatio ; et ideo verbum quod format intellectus noster, non est de essentia animæ, sed est accidens ei. In Deo autem idem est intelligere et esse ; et ideo Verbum intellectus divini, non est aliquid accidens, sed pertinens ad naturam ejus. Unde oportet quod sit subsistens : quia quicquid est in natura Dei, est Deus. Unde dicit Damascenus, quod Deus Verbum substantiale est, et in hypostasi ens : reliqua vero, verba nostra scilicet, virtutes sunt animæ.

Ex præmissis ergo tenendum est [5] quod Verbum, proprie loquendo, semper personaliter accipitur in divinis, cum non importet [6] nisi quid expressum ab intelligente. Item quod Verbum in divinis sit similitudo ejus a quo procedit ; et quod sit coæternum ei a quo procedit, cum non prius fuerit formabile [7] quam formatum, sed semper in actu ; et quod sit æquale Patri, cum sit perfectum, et totius esse Patris expressivum ; et quod sit coessentiale et consubstantiale Patri, cum sit subsistens [8] in natura ejus. Patet etiam quod, cum in qualibet natura illud quod procedit, habens similitudinem et naturam [9] ejus a quo procedit, vocetur filius ; et hoc Verbum procedat in similitudinem [10] naturæ ejus a quo procedit [11], dicitur Filius ; et productio ejus dicitur generatio. Sic ergo patet primum, scilicet quid sit hoc quod dicitur *Verbum.*

Circa hoc autem quatuor quæstiones occurrunt. Duæ sunt Chrysostomi. Prima est cur Joannes Evangelista Patrem dimittens, confestim incepit a Filio, dicens : *In principio erat Verbum.* Ad hoc autem est duplex responsio. Una est, quia Pater omnibus innotuerat in veteri testamento, quamvis non in ratione Patris, sed ut Deus ; Filius autem ignorabatur : et ideo in novo testamento, in quo agitur de cognitione Verbi, incipit a Verbo, sive Filio. Alia est, quia per Filium ducimur in notitiam Patris. Infra XVII, 16 : *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus, quos didisti mihi.* Volens ergo fideles in notitiam Patris ducere Evangelista, decenter incepit a Filio, statim subdens [12] de Patre, cum dicit : *Et Verbum erat apud Deum.*

Secunda quæstio est etiam Chrysostomi : cum enim, sicut dictum est, Verbum procedat ut Filius, quare dixit Joannes *Verbum*, et non Filius? Ad hoc [13] ex est duplex responsio. Primo quia Filius dicit aliquid genitum, et cum audimus generationem Filii, posset quis cogitare generationem illam talem esse qualem novit [14], scilicet materialem, et passibilem ; ideo ergo non dixit Filius, sed *Verbum*, quod importat intelligibilem processum, ut non intelligatur materialem, et passibilem generationem illam fuisse. Ostendens igitur Filium ex Deo impassibiliter produci [15], destruit vitiosam suspicionem per Verbi nuncupationem. Alia [16] ratio quia Evangelista tractaturus erat de Verbo, inquantum venerat ad manifestandum Patrem. Unde cum ratio mani-

[1] Parm. : personarum.
[2] Parm. : videtur formare.
[3] Parm. : in anima nostra .. non est idem quod est natura... quia anima non est sua.
[4] Al. : « naturale. »
[5] Parm. : etiam patet.
[6] Al. : « oportet. »
[7] Al. : « formale. »
[8] Parm. : substantia.
[9] Parm. : naturæ.
[10] Parm. : in similitudine et identitate.
[11] Parm. addit : convenienter et proprie.
[12] Parm. : subjungens.
[13] Parm. : etiam dupliciter respondetur.
[14] Parm. : comprehendere potest.
[15] Parm. : nasci.
[16] Parm. : aliter potest dici sic.

estationis magis importetur in nomine Verbi, quam in nomine Filii[1] ideo magis est usus nomine Verbi.

Tertia quæstio est Augustini in lib. LXXXIII. *Quæst., quæst*, LXIII, quæ talis est : In græco, ubi nos habemus *Verbum*, habetur *Logos :* cum ergo *Logos* significet in Latino et rationem et verbum, quare translatores transtulerunt verbum, et non rationem, cum etiam et ratio sit quid intrinsecum[2], quemadmodum etiam verbum? Respondeo dicendum, quod ratio proprie nominat conceptum mentis, secundum[3] quod in mente est: etsi quid[4] per illam exterius fiat; per verbum vero significatur respectus ad exteriora : et ideo, quia Evangelista per hoc quod dixit *Logos*, non solum intendebat significare respectum et[5] existentiam Filii in Patre, sed etiam operativam potentiam Filii, qua[6] per ipsum facta sunt omnia, magis antiqui[7] nostri trantulerunt verbum[8], quod importat respectum ad exteriora, quam ratio, quæ tantum conceptum mentis insinuat[9].

Quarta quæstio est Origenis, quæ talis est. In multis[10] locis Scripturæ, cum loquitur de Verbo Dei, ponitur Verbum, cum[11] hoc additione, quæ est Dei, dicendo Verbum Dei. Eccl. I, 5 : *Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis.* Et Apoc. XIX, 13 : *Et nomen ejus Verbum Dei.* Quare ergo Evangelista, cum loqueretur hic de Verbo Dei, non dixit : *In principio erat Verbum Dei;* sed dixit tantummodo, *Verbum?* Respondeo dicendum, quod licet sint multæ veritates participatæ, est tamen una veritas absoluta, quæ per suam essentiam est veritas, scilicet ipsum esse divinum : qua veritate omnia[12] sunt vera. Eodem modo est una sapientia absoluta supra omnia elevata, scilicet sapientia divina, per cujus participationem omnia[13] sapientia sunt. Et etiam est unum Verbum[14] absolutum, cujus participatione omnes habentes verbum, dicuntur dicentes. Hoc autem est Verbum divinum, quod per seipsum est verbum super omnia verba elevatum. Ut ergo Evangelista hanc supereminentiam divinam Verbi significaret, ipsum Verbum absque aliqua[15] additione nobis absolute proposuit : et quia Græci, quando volunt significare aliquid segregatum et elevatum[16] secundum esse ab omnibus aliis, consueverunt apponere articulum nomini, per quod illud significatur; sicut Platonici, volentes significare substantias separatas, puta bonum separatum, vel hominem separatum, vocabant illud ly per se bonum, vel ly per se hominem : ideo Evangelista volens significare segregationem et elevationem istius Verbi super omnia, apposuit articulum ad hoc nomen *Logos*, ut si dicatur[17] in latino, ly *Verbum.*

Secundo considerandum est quid significet hoc quod dicit, *In principio.* Sciendum est autem, quod principium, secundum Origenem, multis modis dicitur. Cum enim principium importet ordinem quemdam ad alia[18], in omnibus in quibus invenitur ordo invenitur et ratio principii. Invenitur autem ordo in quantitatibus : et secundum hoc dicitur principium[19] itineris et longitudinis, puta lineæ. Invenitur etiam ordo in tempore; et secundum hoc dicitur principium temporis vel durationis. Invenitur ordo in disciplinis; et hic est duplex : secundum naturam, et quo ad nos; et utroque modo dicitur principium. Heb. V, 12 : *Deberetis esse magistri propter*[20] *tempus*[21] *rursus indigetis ut doceamini.* Et hoc modo, secundum naturam quidem, in disciplina christiana initium et principium sapien-

[1] Al. : « quam Filii.

[2] B. : « sicut et Verbum.

[3] Al. : « sed. »

[4] Parm. : et si nihil

[5] Parm. : ad.

[6] Al. : « qua. »

[7] Parm. omittit : « nostri. »

[8] Al. : « transtulerunt per verbum. »

[9] Al. : « innuat. »

[10] Parm. : pluribus.

[11] Scriptura... loquens... nominat ipsum non absolute... sed... scilicet Dei, cum dicit... vel Domini.

[12] Parm. : omnia verba sunt verba.

[13] Parm. : omnes sapientes sunt sapientes.

[14] Al. : « et etiam est unum verbum. »

[15] Parm. : illa.

[16] Parm. omittit : secundum esse.

[17] Al. : « ut sic dicatur. »

[18] Parm. necesse est invenire principium in omnibus in quibus est ordo.

[19] Parm. : numeris et longitudine.

[20] Al. : « per. »

[21] Parm. omittit : *rursus indigetis ut doceamini.*

tiæ nostræ est Christus, inquantum est sapientia et Verbum Dei, idest secundum divinitatem. Quo ad nos vero, principium est ipse Christus, inquantum Verbum caro factum est, idest secundum ejus incarnationem. Invenitur etiam ordo in productione rei; et secundum hoc, principium dicitur ex parte generati, scilicet ipsa prima pars generati seu facti; sicut fundamentum dicitur principium domus. Vel ex parte facientis; et sic est triplex principium; scilicet intentionis, quod est finis, quod movet agentem; rationis, quod est ipsa forma in mente artificis; et executionis, quod est potentia operans. His igitur modis de principio inquirendum est, quomodo sumatur hic principium, cum dicit : *In principio erat Verbum.*

Dicendum est igitur, quod potest sumi tripliciter. Uno modo secundum quod principium supponit pro persona Filii, qui[1] principium est creaturarum secundum rationem virtutis activæ, et per modum sapientiæ, quæ est ratio eorum quæ fiunt. Unde dicitur I Cor. I, 24 : *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.* Unde et Dominus de se dicit infra, VIII, 25 : *Ego principium, qui et loquor vobis.* Sic ergo accipiendo principium, intelligendum est quod dicitur, *In principio erat Verbum*, ac si diceret : In Filio erat Verbum : ut sit sensus, ipsum Verbum est principium, ex modo loquendi, quo dicitur vita esse in Deo, quæ tamen non est aliud quam ipse Deus : et sic[2] exponit Origenes. Dicit ergo hic Evangelista, *in principio*[3], ut statim in principio divinitatem Verbi ostenderet, ut Chrysostomus dicit, dum asserit ipsum esse principium : quia secundum[4] æstimationem omnium, principium est honoratissimum. Secundo modo potest accipi principium, prout supponit pro persona Patris, quod est principium non solum creaturarum, sed[5] et Filii. Et sic accipitur[6] principium in Psal. CXIX, 3 : *Tecum principium in die virtutis tuæ.* Sic[7] ergo dicitur : *In principio erat Verbum*; ac si diceretur : In Patre erat Filius. Et[8] sic exponunt Origenes, ac etiam Augustinus. Dicitur autem Filius esse in Patre, quia ejusdem essentiæ est cum Patre. Cum enim Filius sit sui essentia; in quocumque est essentia Filii, est Filius : quia ergo in Patre est essentia Filii per consubstantialem, conveniens est quod Filius sit in Patre. Unde infra XIV, 10, dicitur : *Ego in Patre, et Pater in me est.* Tertio modo potest accipi principium pro principio durationis, ut sit sensus : *In principio erat Verbum*, idest Verbum erat ante omnia, ut Augustinus exponit : et designatur per hoc Verbi æternitas, secundum Basilium et Hilarium : per hoc enim quod dicitur, *In principio erat Verbum,* ostenditur quod quodcumque principium durationis accipiatur[9], sive temporis rerum corporalium, sive sæculi rerum æternarum, sive ætatis totius mundi, sive quodcumque imaginatum principium totius mundi, in illo principio jam erat Verbum. Unde Hilarius dicit VII *de Trin.* : Transeuntur tempora, transcenduntur sæcula, tolluntur ætates : pone aliquid, quod voles, tuæ opinionis principium; Verbum jam erat[9] unde tractatur. Et hoc est quod dicitur Prov. VIII, 22 *: Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret a principio.* Quod autem est ante durationis principium, est æternum. Sic igitur secundum primam expositionem, asseritur Verbi causalitas; secundum autem secundam, Verbi consubstantialitas ad Patrem, qui Verbum loquitur; secundum vero tertiam, Verbi coæternitas.

Considerandum est etiam hic, quod[11] verbum temporis præteriti imperfecti maxime videtur competere ad significandum æterna, si attendamus ad modum

[1] Parm. : quod. — [2] Parm. : et hæc est expositio Origenis. — [3] Al. omittitur : « in principio. » — [4] Parm. : determinationem. — [5] Parm. : omnis divini processus. — [6] Parm. omittit : principium. — [7] Parm. : secundum hoc. — [8] Parm. : et hæc est expositio Augustini, et etiam Origenis.

[9] Parm. : sive rerum temporalium, quod est tempus, sive æviternarum, quod est ævum, sive totius mundi, sive quodcumque imaginatum extensum per multa sæcula.— [10] Al. : « principium jam erat. »

[11] Parm. dicitur : verbum erat... et hoc maxime... ad designandum... naturam temporis, et eorum quæ sunt in tempore. Quod futurum est, nondum est... actu est et per hoc quod est actu præsens... jam determinatum, et jam defuisse... significat.. determinatum, nec defuisse.

eorum quæ temporaliter sunt. Nam futurum nondum ponitur esse in actu ; præsens autem ponitur esse in actu, sed non designatur fuisse præteritum ; præteritum autem perfectum designat aliquid extitisse, et esse jam terminatum, et desiisse : sed præteritum imperfectum designat aliquid fuisse, et non esse adhuc terminatum, nec desiisse, sed adhuc remanere : ideo signanter Joannes, ubicumque ponit aliquid æternum, dicit *erat;* ubi vero dicit aliquid temporale, dicit *fuit*, ut infra patebit. Sed quantum ad rationem præsentis competit maxime ad designandum æternitatem præsens tempus, quod signat aliquid esse in actu, quod semper convenit æternis : et ideo dicitur Exod. III, 14 : *Ego sum qui sum* : et Augustinus dicit, quod ille solus vere est, cujus esse non novit præteritum et futurum.

Est etiam considerandum, quod hoc verbum *erat*, secundum *Glossam,* non sumitur hic inquantum significat temporalesmotus, more aliorum verborum, sed secundum quod signat rei existentiam : unde et verbum substantivum dicitur.

Sed potest aliquis quærere, cum Verbum sit genitum a Patre, quomodo possit esse Patri coæternum : homo enim filius a patre homine genitus, est eo posterior. Ad quod dicendum est, quod principium originis invenitur esse prius duratione eo quod est ex principio, propter tria. Primo quidem quia principium originis alicujus rei, præcedit tempore actionem qua[1] producit rem cujus est pricipium ; sicut non statim quando homo est, incipit scribere, et ideo tempore præcedit scripturam. Secundo propter[2] hoc quod actio successionem habet : et ideo etiam si simul cum agente incipiat, tamen terminus actionis est post agentem ; sicut simul cum generatus est ignis in istis inferioribus, incipit sursum tendere ; prius tamen est ignis quam sit sursum, quia motus quo sursum tendit, quodam tempore mensuratur. Tertio modo eo quod ex voluntate principii determinatur initium durationis ejus quod est in principio, sicut ex voluntate Dei determinatur initium durationis creaturæ : unde prius fuit Deus quam creatura. Nihil autem horum trium in generatione divini Verbi invenitur : non enim Deus primo fuit quam inceperit[3] generare Verbum. Cum enim generatio Verbi nihil aliud sit quam intelligibilis conceptio, sequeretur quod Deus esset prius intelligens in potentia quam in actu, quod est impossibile. Similiter non potest esse quod ipsa Verbi generatio sit successiva : sic enim divinum Verbum prius esset informe quam[4] informatum, sicut accidit in nobis, qui cogitando verba formamus ; quod est falsum, ut jam dictum est. Similiter non potest dici quod Pater sua voluntate initium durationis Filio suo præstiterit, quia Deus Pater non generat Filium voluntate, ut Ariani dixerunt, sed naturaliter ; Deus enim Pater naturaliter[5] seipsum intelligendo, Verbum concipit : et ideo non ante fuit Deus Pater quam Filius, sicut quam cito fuit ignis habuit lucem aqua procedit splendor, non successive sed subito, nec voluntate sed naturaliter ; et ideo quam cito est ignis est splendor, unde si esset ignis æternus, splendor esset coæternus, propter quod Filius dicitur splendor Patris. Heb. I, 3 : *Qui eum sit splendor gloriæ etc.* Sed in hac similitudine deficit connaturalitas ; et ideo nominamus eum Filium, cum tamen in[6] filiis qui sunt apud nos, deficiat coæternitas : oportet enim ex multis similitudinibus sensibilium in divinam cognitionem pervenire, quia una non sufficit : et hoc est quod dicitur in lib. Ephesini Concilii, consistere semper[7] Patri Filium : splendor tibi[8] denuntiet impassibilitatem[9], nativitas ostendet Verbum, consubstantialitatem vero, Filii nomen insinuet. Nominamus ergo Filium diversis nominibus, ad exprimendum perfec-

[1] Al. : « quia. »
[2] Parm. : « Per. »
[3] Al. : « inceperat. »
[4] Parm. : formatum.
[5] Parm. omittit : naturaliter. — Parm. : hujus aliqualis similitudo apparet in igne, et in splendore procedente ab igne : procedit enim splendor naturaliter, et sine successione. Item si ignis esset æternus, splendor ejus coæternus esset.
[6] Parm. : humana filiatione.
[7] Al. : « consistere ergo semper. »
[8] Parm. : etiam denuntiat... ostendit, insinuat.
[9] Al. : « denunciat impassibilitatem nativitatis. »

tionem ejus, quæ uno nomine[1] non potest exprimi : ut enim ostendatur connaturalis Patri, dicitur Filius; ut ostendatur[2] omnino similis, dicitur imago ; ut ostendatur coæternus[3], dicitur splendor; ut ostendatur immaterialiter genitus, dicitur Verbum.

2. *Et Verbum erat apud Deum.* Hic ponitur secunda clausula, quam Evangelista ponit in sua narratione : ubi prius consideranda est significatio duorum verborum, quæ in prima clausula posita non fuerunt, scilicet *Deum*, et *apud*. Quid enim sit Verbum, et quid principium, jam expositum est. Hæc ergo quæ in hac secunda clausula ponuntur de novo, scilicet *Deum*, et *apud*, investigantes diligentius prosequamur. Et ut melius expositionem hujus secundæ clausulæ intelligamus, dicendum est aliquid de significatione utriusque, quantum ad propositum[4] spectat. Sciendum est ergo in primis, quod hoc nomen *Deus* significat divinitatem, sed in supposito, et concreto[5]; hoc vero nomen deitas significat deitatem[6] abstracte, et absolute : et ideo[7] hoc nomen Deitas non potest supponere pro persona divina, ex naturali virtute, et ex modo significandi, sed[8] pro natura tantum. Hoc vero nomen *Deus* habet naturaliter ex modo significandi quod supponat pro persona[9] quacumque divina: sicut hoc nomen homo supponit pro supposito humanitatis; et ideo[10] quotiescumque veritas locutionis vel ipsum prædicatum exigit ut hoc nomen *Deus* supponat pro persona, tunc supponit pro persona, ut cum dicimus, Deus generat Deum; et ita cum hic dicitur, *Apud Deum*[11], oportet quod *Deus* pro persona Patris supponat, quia apud est præpositio ipsius distinctionem significans.

Circa secundum[12] sciendum est, quod hæc præpositio « apud » quamdam conjunctionem rei significatæ per rectum, ad rem significatam per obliquum, importat, sicut hæc præpositio[13] « in ;» quia hæc præpositio « in » significat quamdam conjunctionem intrinsecam; hæc vero præpositio « apud » quodammodo extrinsecam conjunctionem importat : et ideo[14] utrumque dicimus in divinis, scilicet Filium esse in Patre, et esse apud Patrem : et intrinsecum quidem ad consubstantialitatem per tinet, extrinsecum vero[15] ut sic loqui liceat, cum improprie in divinis dicatur extrinsecum, non nisi ad distinctionem personalem refertur, cum Filius a Patre non nisi personaliter[16] distinguatur; et ideo per utrumque istorum, et consubstantialitas quidem, in natura designatur, et distinctio in personis : consubstantialitas quidem in quantum conjunctionem quamdam importat ; distinctio vero, inquantum distinctionem quamdam significat, ut superius dictum est. Et quia hæc præpositio « in » ut dictum est, principaliter consubstantialitatem designat, inquantum importat conjunctionem intrinsecam, et ex consequenti distinctionem personarum inquantum omnis præpositio est transitiva; hæc autem præpositio « apud[17] » consubstantialitatem quidem designat, in quantum quamdam conjunctionem importat, sed distinctionem personarum principalius inquantum conjunctionem quodammodo extrinsecam importat; ideo Evangelista in hoc loco specialiter ista præpositione « apud » usus est, ut distinctionem personæ Filii a Patre insinuaret, cum dixit : *Et Verbum erat apud Deum :* idest, Filius apud Patrem, ut alia persona apud aliam.

Sciendum est autem, quod per hanc præpositionem « apud » quatuor significantur, per quæ objectiones quatuor contra-

[1] Al. : « quæ nomine. »
[2] Parm. : in nullo dissimilis.
[3] Al. : « coæternus Patri. »
[4] Parm. : Pertinet.
[5] Parm. : concrete.
[6] Parm. : in abstracto.
[7] Parm. : Et inde est quod.
[8] Parm. : sed supponit solummodo.
[9] Parm. : pro aliqua personarum.
[10] Parm. : quandocumque.
[11] Parm. : necesse est.
[12] Parm. : Verbi, quod tamen non est distinguendum a natura Patris apud quem est. Sed a persona prima tantum per relationem originis; significat ergo Evangelista cum dicit *Deum* personam patris, et licet significet distinctionem in persona, non tamen in natura, cum eadem sit natura Patris et Filii. Evangelista igitur significare voluit Patris personam, per hoc quod dixit : *Deum*.
[13] Parm. : Sciendum est autem circa hoc.
[14] Parm. addit : sed differenter.
[15] Parm. omittit : ideo.
[16] Al. : « extrinsecum non. »
[17] Parm. : distinctionem, consubstantialitatem, inquantum quamdam conjunctionem.

riæ excluduntur. Significat enim hæc præpositio « apud[1] » subsistentiam in recto : non enim proprie dicitur : albedo est apud corpus, cum non sit subsistens; sed cum homo sit quid subsistens, proprie dicitur quod homo est apud hominem. Et ideo non proprie dicitur esse apud alium nisi aliquid subsistens. Secundo significat auctoritatem inobliquo : non enim proprie dicitur rex[2] est apud militem, sed proprie miles est apud regem. Tertio dicit distinctionem : non enim proprie dicitur aliquis esse apud seipsum, sed unus homo est apud alium. Quarto significat conjunctionem et societatem quamdam : cum enim dico[3] talis est apud[4] talem, quamdam socialem conjunctionem inter eos insinuo. Secundum autem istas conditiones importatas[5] convenienter Evangelista hanc clausulam, scilicet *Verbum erat apud Deum*, subjungit primæ clausulæ, scilicet *In principio erat Verbum*. Prætermissa namque una illarum trium expositionum hujus quod est, *In principio erat Verbum*, illa scilicet secundum quam principium ponitur pro Filio ; ad quamlibet aliarum expositionum, scilicet ad illam quæ principium dicit idem quod ante omnia, et ad illam secundum quam principium sumitur pro Patre, duplex objectio fit ab hæreticis ; et sic sunt quatuor objectiones, quas per quatuor conditiones hujus præpositionis « apud » supra positas excludere possumus.

Quarum prima talis est : Tu dicis, quod Verbum erat in principio, ante omnia : sed ante omnio nihil erat : ubi ergo erat Verbum, si ante omnia[6] erat? Hæc autem objectio procedit secundum imaginationem eorum qui ponunt omne quod est esse alicubi, et in loco[7] esse. Quæ quidem excluditur a Joanne, cum dicit, *Apud Deum*[8]; ut talis « apud » designet conjunctionem secundum ultimam dictarum conditionum, ut sit sensus, secundum Basilium : Ubi ergo erat Verbum ? Respondet, *Apud Deum* : non in aliquo loco, cum incircumscriptibile sit, sed apud Patrem, qui etiam neque in loco, neque circumscriptione aliqua continetur[9].

Secunda quæstio ad idem, est talis : Tu dicis, quod Verbum erat in principio, idest ante omnia : sed ea quæ sunt ante omnia non ex aliquo[10] videntur procedere ; non igitur hoc Verbum est procedens ab alio. Sed hæc[11] objectio excluditur a Joanne, cum dicit : *Verbum erat apud Deum*, ut ly *apud* accipiatur secundum secundam conditionem, secundum quam importat auctoritatem[12] ut sit sensus secundum Hilarium lib. II *de Trin*. A quo est Verbum, si est ante omnia? Evangelista respondet : *Verbum erat apud Deum* ; quasi dicat : Licet Verbum careat initio durationis, non tamen caret[13] auctore : erat enim apud Deum[14]. ut apud auctorem.

Tertia quæstio est, ad aliam expositionem, secundum quam principium accipitur[15] pro Patre ; quæ talis est : Tu dicis [16] : *In principio erat Verbum* : idest, Filius erat in Patre ; sed illud quod est in aliquo, non videtur esse subsistens[17] sicut albedo quæ est in corpore, non subsistit, non ergo verbum est subsistens neque hypostasis.[18] Sed hæc objectio solvitur per hoc quod dicit : *Verbum erat apud Deum* ; ut ly « apud » sumatur secundum primam conditionem per quam importat subsistentiam in recto ; et sic, secundum Chrysostomum, est sensus : *Verbum erat in principio*, non ut accidens ; sed *erat apud Deum*, ut subsistens, et hypostasis[19].

Quarta quæstio ad idem est talis : Tu

[1] Parm. : primo quia ea quæ subsistentiam per se non habent, non dicuntur proprie esse apud aliquid; sicut non dicimus albedinem esse apud corpus, et similiter de aliis quæ per se non subsistent : ea autem quæ per se subsistent, dicuntur proprie esse unum apud aliud ; sicut dicimus hominem esse apud hominem, et lapidem apud lapidem.

[2] Parm. : rex est, miles est. — [3] Parm. : aliquis esse apud alium, insinuatur quædam socialis conjunctio. — [4] Parm. addit : in significatione hujus præpositionis « apud. » — [5] Parm. : si ante omnia erat. — [6] Parm. omittit : esse. — [7] Parm. : *Deum* ; et designat. — [8] Parm. : nullo comprehenditur loco. — [9] Parm. : a nullo videntur. — [10] Parm. addit : cum illud a quo procedit aliquid prius esse videatur eo quod procedit ab ipso. Ergo verbum non. — [11] Parm. : hæc autem. — [12] Parm. : in causali. — [13] Parm. : principio, vel. — [14] Al. : « eum. » — [15] Parm. : supponit. — [16] Al. : « unde dicit. » — [17] Parm. : ut hypostasis. — [18] Parm. omittit : non ergo verbum est subsistens, neque, hypostasis. — [19] Parm. addit : divina.

dicis quod Verbum erat in principio, idest in Patre : quod autem est in aliquo, non est distinctum ab eo : ergo Filius non est distinctus a Patre. Sed hæc objectio excluditur per hoc quod dicit[1] : *Et Verbum erat apud Deum* ; ut ly « apud » sumatur secundum tertiam conditionem, secundum quam significat distinctionem ut sit sensus, secundum Alanum[2] et Bedam : *Verbum erat apud Deum* ; et sic erat in patre per consubstantialitatem naturæ, quod tamen est apud ipsum per distinctionem personæ. Sic in significatione hujus præpositionis; « apud : » ergo per hanc clausulam, *Et Verbum erat apud Deum*, ostenditur conjunctio Verbi ad Patrem in natura, secundum Basilium *homil. I, in Joan.*; distinctio autem in persona, secundum Alanum et Bedam ; subsistentia Verbi in natura divina, secundum Chrysostomum *homil II in Joan*[3].; auctoritas Patris ad Verbum, secundum Hilarium.

Notandum autem, secundum Origenem, quod per hoc quod dicit : *Verbum erat apud Deum*, ostendit Filium semper fuisse apud Patrem. In veteri enim testamento dicitur, factum esse verbum Domini ad Hieremiam, vel[4] ad aliquem alium, ut patet in multis Scripturæ locis ; non autem dicitur : Verbum Domini erat apud Hieremiam vel apud alium : quia ad illos fit verbum, qui incipiunt habere verbum postquam non habuerunt : unde Evangelista non dixit, Verbum factum esse apud Patrem, sed *erat apud Patrem :* quia ex quo Pater erat, Verbum apud eum erat.

3. *Et Deus erat Verbum.* Hic ponitur tertia clausula narrationis Joannis, quæ quidem secundum ordinem doctrinæ congruentissime sequitur. Quia enim Joannes dixerat de Verbo, quando erat, et in quo[6] erat ; restabat quærere, quid erat Verbum, ad quod tendens[7] *Verbum erat Deus*, ut ly *Verbum* ponatur ex parte subjecti[8], et ly *Deus* ex parte prædicati.

Sed cum prius quærendum sit de re quid est, quam ubi et quando sit, videtur quod Joannes hunc ordinem pervertat, insinuans primo de Verbo ubi et quando sit. Ad hanc autem quæstionem respondet Origenes, dicens, quod aliter dicitur esse Verbum Dei apud hominem, et aliter apud Deum. Nam apud hominem est ut perficiens ipsum : quia per illud homo efficitur sapiens et[9] prophetans. Sap. VII, 27 : *Amicos Dei et Prophetas constituit.* Apud Deum vero non ita dicitur esse Verbum, quasi Pater perficiatur per Verbum, et illustretur ab ipso ; sed sic est apud Deum, quod accipit[10] et obtinet a Deo quod sit Deus ; et sic Verbum habet quod sit Deus, per hoc quod est apud Deum. Et ideo necessarium erat primum ostendere, quod Verbum erat in Patre et apud Patrem, quam quod Verbum erat Deus.

Sciendum est autem, quod per hanc clausulam, *Deus erat Verbum*, responderi potest duabus objectionibus, quæ ex præcedentibus insurgunt. Quarum una insurgit ex nomine Verbi ; et est talis : Tu dicis, quod *Verbum erat in principio et apud Deum* : constat autem quod verbum secundum communem usum loquendi significat vocem aliquam et enuntiationem [11] negotiorum et manifestationem cogitationum ; sed ista transeunt et non subsistunt, posset ergo credi, quod de tali verbo Evangelista loqueretur[12]. Et hæc quæstio solvitur secundum Hilarium qui dicit[13] quod satis per prædicta objectio proposita excluditur, quia cum dicit *in principio erat Verbum* manifestum est quod verbum non accipitur pro locutione, quæ cum sit in motu, et transeat, non

[1] Al. deest : per hoc quod dicit. »

[2] Al. et in Parm. : Alcuinum. — Et item infra.

[3] Vel *homilia* XVI in illud : *In principio erat Verbum*.

[4] Parm. : quemcumque.

[5] Al. : « deinde cum dicit, » vel, deinde dicit : *Et Deus erat Verbum*.

[6] Parm. : « ubi. »

[7] Parm. : id est.

[8] Al. : « suppositi. »

[9] Parm. : bonus.

[10] Parm.: quod accipiat naturalem divinitatem ab ipso qui Verbum loquitur, a quo habet ut sit idem Deus cum eo. Ex eo ergo quod est per originem apud Deum, necesse fuit.

[11] Parm. : « necessariorum, manifestationem. »

[12] Parm.: « sed ista quæstio satis per prædicta excluditur, secundum Hilarium et Augustinum, *hom.* 1. *sup. Joannem.* »

[13] Parm.: « qui dicit manifestum esse, etc. »

posset dici quod *in principio erat Verbum.* [1] Item cum dicit. *Et Verbum erat apud Deum*, datur idem intelligi satis enim patet quod aliud est inesse, et aliud est adesse. Verbum enim nostrum, cum non subsistat, non adest, sed inest; Verbum autem Dei est subsistens, et ideo adest; et idcirco, Evangelista signanter dixit : *Verbum erat apud Deum.* Sed tamen, ut objectionis causa tollatur totaliter, naturam et esse Verbi subdit, dicens : *Et Verbum erat Deus.*

Alia quæstio insurgit ex hoc quod dixerat, *Apud Deum.* Cum enim ly « apud » dicat distinctionem, posset credi, quod *Verbum erat apud Deum*, scilicet Patrem ab ipso in natura distinctum. Et ideo ad hoc excludendum statim subdit consubstantialitatem Verbi[2] cum Patre dicens: *Et Verbum erat Deus*, quasi dicat, non[3] est separatus a natura divina[4]; sed Verbum est ipse Deus.

Nota etiam specialem modum[5] loquendi, quia dicit : *Verbum erat Deus,* absolute ponendo Deum : ut ostendat non eo modo Deum esse quo[6] creaturæ dicuntur Deus in sacra Scriptura[7]; sed simpliciter et absolute. Cum enim de aliqua creatura dicitur quod sit Deus in Sacra Scriptura, semper hoc manifestatur per aliquam additionem, sicut illud Exo. VII, 1 : *Ego constitui te Deum Pharaonis* : ad designandum quod non simpliciter est Deus sicut Verbum Dei, sed quod sit datus Deus Pharaoni ad puniendum et liberandum filios Israel; et ut est illud Psal. LXXXI, *Ego dixi, Dii estis;* quasi[8] secundum meam reputationem, non secundum rei veritatem, Dii estis, Aliud enim est[9] dari et dici Deum aliud esse Deum. Unde Verbum absolute dicitur Deus, quia est secundum essentiam suam Deus, et non[10] secundum participationem, sicut homines seu Angeli.

Sciendum est etiam, quod circa hanc clausulam Origenes turpiter erravit, ex modo loquendi qui in græco habetur, sumens occasionem sui erroris. Consuetudo enim est apud græcos quod cuilibet nomini apponunt articulum, ad designandum discretionem quamdam : quia ergo in Evangelio Joannis in Græco, huic nomini quod est Verbum, cum dicitur, *In principio erat Verbum*; et similiter huic nomini quod est Deus, cum dicitur, *Et Verbum erat apud Deum*, apponitur articulus, ut dicatur ly *Verbum*, et ly *Deus*, ad designandum eminentiam et discretionem Verbi ad alia verba, et principalitatem Patris in divinitate : ideo, cum in hoc quod dicitur, *Verbum erat Deus*, non apponatur articulus huic nomini *Deus*, quod supponit pro persona Filii, blasphemavit Origenes, quod Verbum non esset Deus per essentiam, licet sit essentialiter Verbum; sed dicitur per participationem Deus; solus vero Pater est Deus per suam essentiam : et sic ponebat Filium Patre minorem.

Quod autem non sit verum, probat Chrysostomus[11] ostendens Christum esse magnum Deum per duo verba apostoli scilicet per illud ad Titum II, 13 : *Expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei.*[12] Rom. IX, 5 : *Ex quibus Christus, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.*[13] Præterea in multis locis in Græco huic nomini Deus quando supponit pro patre non apponitur articulus. Præterea I Joan. ult., 20, dicitur : *Ut simus in vero Filio ejus Christo Jesu : hic est verus Deus, et vita æterna.* Christus ergo non est Deus[14] per participatio-

[1] Parm. addit. : « si verbum esset quid transiens et in motu. »

[2] Parm. : « non separatus a Patre per diversitatem naturæ, quia ipsum verbum est Deus.

[3] Parm. : « ad Patrem. »

[4] Parm. : « significandi. »

[5] Parm. : « nomen deitatis attribui dicitur. »

[6] Parm. : « quia cum additione aliqua aliquando hoc nomen creatura participat.

[7] Parm. : erat Deus simpliciter nec per naturam quia constituebatur Deus alicujus determinate.

[8] Parm. : « quasi dicat, per. »

[9] Parm. : « est Deum reputari, et. »

[10] Parm. : « participative. »

[11] Parm. :« Per hoc quod si articulus positus huic nomini *Deus* importaret majoritatem in Patre respectu Filii, nunquam apponeretur huic nomini *Deus* cum de alio prædicatur, sed solum quando prædicatur de Patre; et semper cum dicitur de Patre, apponeretur articulus. Invenimus autem contrarium per duas auctoritates Apostoli, qui notat Christum Deum cum appositione articuli, dicens in epistola. »

[12] Parm. : « Ibi enim Deus supponit pro filio, et apponitur ei articulus in græco : ergo Christus est Deus magnus. Item idem Apostolus. »

[13] Parm. : « Ibi similiter, » et omittit : Præterea in multis locis.

[14] Al. deest.: « Deus. »

nem, sed verus. Patet igitur esse falsum quod Origenes finxit.

Ratio autem quare Evangelista non apposuit articulum huic nomini Deus assignatur a Chrysostomo : scilicet quia jam bis nominaverat Deum cum appositione articuli, et ideo non oportebat[1] quod hic reiteraret[2] articulum, sed subintelligeretur. Vel dicendum, et melius, quod Deus ponitur hic in prædicato, et tenetur formaliter : consuetum est[3] autem quod nominibus in prædicato positis non ponitur articulus, cum discretionem importet. Si vero Deus poneretur hic ex parte subjecti pro quacumque persona supponeret, sive pro Filio, sive pro Spiritu sancto ; et tunc non est dubium[4] quod in græco ibi apponeretur articulus.

4. *Hoc erat in principio apud Deum.* Hic ponitur quarta clausula, quæ introducitur propter clausulam præcedentem. Ex hoc enim quod Evangelista dixerat, quod *Verbum erat Deus*, duplex falsus intellectus accipi poterat a non recte sentientibus. Unus a[5] Gentilibus, alius[6] ab Arianis ; Gentiles enim ponunt etc.; deorum multitudinem, et deorum diversitatem, contra quod Dominus dicit, Exod. xx. *Audi Israel* ponunt etiam contrariam voluntatem deorum, sicut illi qui fabulantur Jovem cum Saturno pugnasse, et Manichæi qui duo prima principia contraria fingunt. Quia ergo Evangelista dixerat : *Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum :* possent isti in fulcimentum sui erroris, istud adducere, intelligentes alium esse Deum[7], sive contrarium : quod est contra legem Evangelii. Et ideo ad hoc excludendum dicit : *Hoc erat in principio apud Deum ;* quasi dicat, secundum Hilarium : Ita dico quod Verbum est Deus, quod tamen non est habens divisam divinitatem, sed est apud Deum, scilicet in una natura[8] in qua ipse est. Item per hoc quod dicit, *Verbum erat Deus*, ne intelligeretur quod haberet contrariam voluntatem, addidit[9] hoc, scilicet *Verbum erat in principio apud Deum*, scilicet Patrem non divisum[10] ab ipso, non contrarium[11], sed habens cum eo[12] unitatem naturæ, et concordiam voluntatis : quæ quidem unio fit per communionem divinæ naturæ in tribus personis, et per nexum naturalis Amoris Patris et Filii[13].

[14] Ariani vero ponunt filium minorem Patre, propter hoc quod dicitur *Pater major me est* infra xiv, 28 : Dicunt enim Patrem majorem Filio et quantum ad æternitatem, et quantum ad naturæ divinitatem[15]. Sed duo ista dicit esse Evangelista in Verbo. Sed hoc excluditur per ea quæ sequuntur. Duo enim sunt proprio magni Dei, quæ Arius Deo Patri singulariter attribuebat, scilicet æternitas et omnipotentia. In quocumque ergo ista duo inveniuntur, ille est magnus Deus[16] ; ergo Verbum est magnus Deus, et non minor Patre. Æternitatem quidem dicit esse in Verbo per hoc quod dicit : *Hoc erat in principio apud Deum;* idest, Verbum ab æterno, non solum in principio creaturarum, ut Arius[17]

1 B. : « retractaret. »
2 Parm. : reiterare tertio, sed sub intelligitur.
3 Al. : « erat. »
4 Al. : « sive pro Spiritu sancto, non est dubium etc. »
5 Parm. omittit : alius ab Arianis. Gentiles enim.
6 Parm. : gentitibus qui ponunt pluralitatem et diversitatem deorum, et eorum contrarias dicunt esse voluntates ; sicut illi qui fabulantur, Jovem pugnasse cum Saturno ; et sicut Manichæi, qui ponunt duo contraria principia naturæ. Contra hunc errorem Dominus dixit Deut. vi, 4 : « Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est. »
7 Parm. : apud quem est Verbum, et alium ipsum Verbum, et cum hoc alterius sive contrariæ voluntatis.
8 Parm. addit : et eadem.
9 Al. : « addit. »
10 Al. : « divisum. »
11 Al. : « non enim contrarium. »
12 Parm.: identitatem.
13 Al.: « et per nexum naturalis amoris et Filii. »,
14 Parm.: alius etc. etc.
15 Parm. addit : Ut ergo Evangelista excludere addidit : *Hoc erat in principio apud Deum.* Arius enim primam clausulam, scilicet, *In principio erat Verbum*, admittit ; non tamen vult quod ibi principium accipiatur pro Patre, sed pro principio creaturarum : unde dicit, quod *Verbum erat in principio* creaturarum, et ideo nequaquam Patri est coæternus. Sed hoc excluditur, secundum Chrysostomum, per illam clausulam, *Hoc erat in principio*, non quidem creaturarum, sed *in principio apud Deum*, idest, ex quo Deus fuit : nunquam enim Pater solitarius fuit a Filio, sive Verbo; sed semper hoc, scilicet Verbum, apud Deum erat.
Item Arius confitetur, quod Verbum erat Deus, sed tamen minor Patre.
16 Parm.: Deus quo nullus est etc,
17 Parm.: (intellexit) erat, sed apud Deum, etc.

poterat intelligere per hoc quod dicitur : *Omnia per ipsum facta sunt.*

Origenes vero hanc eamdem clausulam satis pulchre exponens, dicit ipsam [1] non esse aliam a tribus primis; sed[2] ipsa est quasi epilogus præmissorum. Quia enim consuetum est quod cum satis dictum est de una materia, et transeundo ad aliam in fine dictorum recolligamus quasi in summa epilogando quæ dicta sunt antequam transeamus ad alia, ideo Evangelista postquam insinuaverat veritatem[3] esse Filii, transiturus ad ejus insinuandam virtutem,[4] prius colligit quasi in summa epilogando[5] quæ in primis tribus dixerat, in ista una clausula. Primo enim per hoc quod dicit, *Hoc*[6] ligit tertiam clausulam; per hoc vero quod dicit, *Erat in principio*, recolligit primam; per hoc vero quod subdit, *Erat apud Deum*, recolligit secundam : ut sic non intelligas aliud Verbum quod erat in principio, et quod erat Deus; sed hoc Verbum quod erat Deus, *erat in principio apud Deum.*

Si quis ergo recte consideret has quatuor propositiones, inveniet evidenter per eas destrui omnes hæreticorum et philosophorum errores. Quidam enim hæretici[7], videlicet Ebion et Cerinthus errantes[8], dicebant Christum non fuisse ante Virginem, sed ab ea durationis sumpsisse initium, eum purum hominem dicentes, et postmodum meruisse divinitatem per bona merita : quod etiam Photinus et Paulus Samosatenus eos secuti dixerunt. Horum errorem Evangelista excludit, dicens : *In principio erat Verbum;* idest, ante omnia, et in Patre ab æterno : ergo non sumpsit initium ex Virgine. Sabellius vero, licet fateretur quod Deus qui carnem suscepit ex Virgine non sumpsit initium, sed fuit ab æterno; tamen dicebat, quod non erat alia persona Patris, qui fuit ab æterno, et Filii, qui carnem assumpsit ex Virgine, sed idem erat Pater et Filius personaliter; Trinitatem personarum in divinis confundens. Contra hunc errorem dicit Evangelista : *Et Verbum erat apud Deum,* scilicet Filius apud Patrem, ut alius[9] apud alium. Eunomius vero posuit Filium omnino dissimilem esse Patri; et hoc consequenter Evangelista excludit; dicens : *Et Deus erat Verbum.* Si enim Verbum est[10] apud Deum, scilicet Patrem, et Deus est Verbum, idest Filius est Deus : Ergo filius est Similis Patri. Arius vero dicebat Filium Patre minorem; sed hoc excludit Evangelista, cum dicit : *Hoc erat in principio apud Deum* : quod supra fuit expositum.

Per hoc etiam excluduntur[11] omnes falsæ opiniones philosophorum. Quidam enim philosophorum antiqui, scilicet naturales, ponebant mundum non ex aliquo intellectu, neque per aliquam rationem, sed a casu fuisse; et ideo a principio rationem non posuerunt seu intellectum aliquam causam rerum, sed solam materiam fluitantem, utpote atomos, sicut Democritus posuit; et alia hujusmodi principia materialia, ut alii posuerunt. Contra hos est quod Evangelista dicit : *In principio erat Verbum*, a quo res scilicet principium sumpserunt, et non a casu. Plato autem posuit rationes omnium rerum factarum subsistentes separatas in propriis naturis, per quarum participationem res materiales essent : puta, per rationem hominis separatam, quam dicebat per se hominem, haberent quod sint homines. Sic ergo ne hanc rationem, per quam omnia facta sunt, intelligas separatam a Deo[12], ut Plato ponebat; addit Evangelista : *Et Verbum erat apud Deum.* Alii etiam Platonici, ut Chrysostomus refert, ponebant Deum Patrem eminentissimum et primum, sub quo ponebant mentem quamdam, in qua

[1] Al. : « dicit ipse. »

[2] Parm. : sed ipsam esse quemdam epilogum præmissorum. Et omittit : Quia enim consuetum est.

[3] Parm. : veritatem esse.

[4] Parm. : recolligit.

[5] Parm. omittit : quæ in est et habet : in quarta clausula.

[6] Parm. : intelligit.

[7] Parm. : sicut.

[8] Parm. : sicut Ebion etc.

[9] Al. : « ut aliud. »

[10] Parm. omittit : si enim est.

[11] Parm.: errores.

[12] Al. :« sic ergo hanc rationem per quam omnia facta sunt intelligas separatas a Deo etc.» — Parm. : rationes separatas n.

dicebant esse similitudines et ideas omnium rerum. Ne ergo sic intelligas, quod Verbum erat apud Patrem quasi sub eo, et minor eo; addit Evangelista : *Et Verbum erat Deus*. Aristoteles vero posuit in Deo rationes omnium rerum, et quod idem est in Deo intellectus, et intelligens, et intellectum; tamen posuit mundum coæternum sibi fuisse. Et contra hoc est quod Evangelista dicit : *Hoc*, scilicet Verbum solum, *erat in principio apud Deum :* ita quod ly *hoc* non excludit aliam personam; sed aliam naturam coæternam.

Nota etiam in prædictis differentiam[1] Joannis ab aliis Evangelistis, quomodo scilicet dignius Evangelium suum incepit quam alii. Ipsi enim annuntiaverunt Christum Filium Dei ex tempore natum. Matth. II, 1 : *Cum natus esset Jesus in Bethlehem*. Joannes vero dicit, eum ab æterno fuisse : *In principio*, inquit *erat Verbum*. Ipsi etiam dicunt, eum subito inter homines apparuisse. Luc. II, 29 : *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel.* Joannes vero dicit, eum apud Patrem semper fuisse : *Et Verbum,* inquit, *erat apud Deum.* Alii vero ipsum hominem. Matth, IX, 8 : *Glorificabant Deum, qui potestatem talem hominibus dedit;* Joannes vero dicit ipsum esse Deum : *Et Verbum*, inquit, *erat Deus*. Alii dixerunt eum fuisse cum hominibus conversatum, Matth. XVII, 21 : *Conversantibus autem illis in Galilæa, dixit illis Jesus etc.* Sed Joannes dicit eum apud Patrem semper fuisse : *Hoc*, inquit, *erat in principio apud Deum.*

Nota etiam, quod Evangelista signanter[2] quater recitat hoc verbum *erat,* ut ostendat Verbum Dei omnia tempora, scilicet præsens, præteritum et futurum excedere; quasi dicat, erat ultra tempus præsens, præteritum et futurum, secundum quod tangitur in *Glossa*.

LECTIO I

1. Omnia per ipsum facta sunt, 2. et sine ipso factum est nihil. 3. Quod factum est, in ipso vita erat.

1. Postquam Evangelista esse et naturam divini Verbi, secundum quod[3] dici potest ab homine, insinuaverat; consequenter procedit ad[4] ejus virtutem[5] insinuandam et primo insinuat; ejus[6] virtutem quantum ad omnia quæ in esse procedunt; secundo specialiter quantum ad homines, ibi, *Erat vita lux hominum.* Circa primum ponit tres clausulas, quas non distinguimus ad præsens : cum[7] secundum diversas expositiones Sanctorum, sunt diversimode distinguendæ. Prima ergo clausula est : *Omnia per ipsum facta sunt :* quæ inducitur ad ostendendum tria de Verbo. Et primo, secundum Chrysostomum *homil.* IV ad ostendendum æqualitatem Verbi ad Patrem : sicut enim dictum est supra, Evangelista excluserat errorem Arii, ostendens coæternitatem Filii ad Patrem per hoc quod dixerat : *Hoc erat in principio apud Deum* : hic vero eumdem errorem excludit, ostendendo omnipotentiam Filii, dicens : *Omnia per ipsum facta sunt.* Esse enim principium omnium factorum, proprium est Dei magni omnipotentis, juxta illud Psal. CXXXIV, 6 : *Omnia quæcumque Dominus voluit, fecit in cœlo et in terra.* Verbum ergo per quod facta sunt omnia, est Deus magnus, coæqualis Patri. Secundo ad ostendendum coæternitatem Verbi ad Patrem, secundum Hilarium II *de Trin.*, circa med. Quia enim per hoc quod dixerat[8], *In principio erat Verbum*, posset aliquis intelli-

[1] Al. : « non est in dictis differentia. »
[2] Parm. omittit : « quater. »
[3] Parm. : quantum.
[4] Parm. : manifestat.
[5] Parm. omittit : insinuandam.
[6] Parm. : ostendit.
[7] Parm. : quia.
[8] Parm. : hoc dictum fuisse de.

gere, cum[1] fuisse in principio creaturarum,[2] et fuisse tamen aliquod tempus ante ipsas creaturas, in quo Verbum non erat; ideo hoc excludens Evangelista, dixit : *Omnia per ipsum facta sunt.* Si omnia, ergo et ipsum tempus. Ex quo sic argumentatur : Si omne tempus ab ipso factum est, ergo nullum tempus fuit ante ipsum, nec[3] ipse in aliquo tempore fuit, sive in aliquo sæculo esse incœpit. Fuit ergo ab æterno coæternum Patri. Tertio secundum Augustinum I *de Trin.*, cap. ad ostendendam consubstantialitatem Verbi ad Patrem. Si enim[4] omnia per ipsum facta sunt non potest dici Verbum Dei factum, quia si factum est, oportet quod sit factum per aliquod Verbum, quia omnia per Verbum facta sunt. Oportet ergo esse aliud Verbum, per quod illud de quo hic loquitur Evangelista sit factum. Sed illud Verbum per quod istud factum est, illud dico unigenitum Dei filium per quod omnia facta sunt. Si autem Verbum istud per quod omnia facta sunt non est factum, nec creatura est; et si non est creatura, necesse est dicere ipsum esse ejusdem substantiæ cum Patre, cum omnis substantia præter essentiam divinam facta sit. Substantia autem quæ creatura non est, Deus est. Verbum ergo, per quod omnia facta sunt, consubstantiale est Patri, cum nec factum nec creatura sit. Sic ergo habes Verbi æqualitatem ad Patrem, secundum Chrysostomum; coæternitatem, secundum Hilarium; et consubstantialitatem, secundum Augustinum, per hoc quod dicit :*Omnia per ipsum facta sunt.*

Cavendi sunt autem[5] in hoc tres errores. Et primo error Valentini; ipse enim intellexit per hoc quod dicitur : *Omnia per ipsum facta sunt*, quod Verbum dederit causam creatori quod mundum crearet, ut dicantur omnia sic per Verbum facta, quasi ex Verbo processerit quod unius visibilis mundi conditor[6] mundum creavit; et hoc videtur[7] redire in opinionem[8] illorum qui dicebant Deum mundum fecisse propter aliquam exteriorem causam; quod est contra illud Prov. 15, 4 : *universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Sed hoc est falsum[9],sed e converso; quia, sicut Origenes dicit, si Verbum fuisset causa creatori præstans ei materiam ad faciendum, non dixisset : *Omnia per ipsum facta sunt;* sed e converso : Omnia facta sunt per creatorem a Verbo. Secundo vitandus est error Origenis, qui[10] in hoc quod dicit, *omnia per ipsum facta sunt* intellexit et Spiritum sanctum inter omnia factum esse per Verbum, ex quo sequitur ipsum esse creaturam; quod posuit Origenes. Sed hoc est hæreticum[11]; cum Spiritus sanctus ejusdem sit gloriæ et substantiæ et dignitatis cum Patre et Filio, juxta illud Matth. ult. 19 : *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti :* et juxta illud I Joan. v, 7 : *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt.* Cum ergo dicit Evangelista, *Omnia per ipsum facta sunt*, non est intelligendum simpliciter facta[12] esse omnia, sed in genere creaturarum, et rerum factarum; quasi dicat : Omnia quæ facta sunt, per ipsum[13] facta sunt; alias si simpliciter intelligatur, sequeretur Patrem et Spiritum sanctum factos per ipsum : quod falsum[14] est; igitur nec Pater,nec[15] aliquid consubstantiale[16] Patri, per Verbum factum est. Tertio vitandus est alius error ipsius Origenis. Ipse enim sic omnia facta esse per Verbum[17] voluit, sicut aliquid fit a majori per minorem; quasi minor scilicet[18] sit Filius per quam facta sunt omnia, et ut

[1] Parm. : Id est fuisse aliquod tempus ante omnem creaturam.
[2] Parm. : cum. ipso etc.
[3] Parm. : si enim facta.
[4] Parm. : Et illud Verbum.
[5] Parm. : hic.
[6] Parm. : Pater.
[7] Al. : « in oppositionem. »
[8] Parm. : ducere in positionem.
[9] Parm. omittit : sed e converso.
[10] Parm. : qui dicit Spiritum etc.
[11] Parm.addit : et blasphemum.
[12] Parm.omittit : esse.
[13] Al.: « per Christum. »
[14] Parm.: quod est blasphemum.
[15] Al. omittitur : « nec. »
[16] Parm.: substantiale.
[17] Parm.: dixit.
[18] Parm.omittit : per quem etc.

organum Patris[1]. Sed hoc falsum est ; nec sequitur quia in scripturis invenimus non solum aliqua esse facta per filium, sed etiam per Patrem, ut illud. I Corinth. I, 9 : *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus* [2]. Si ergo per Patrem vocati sumus in societatem Filii, et ille[3] per quem fit aliquid, habet superiorem agentem[4], ergo et Pater superiorem habebit ; hoc autem est falsum : ergo[5] falsum est quod Filius per quem omnia facta sunt minor sit Patre.

Ad majorem autem evidentiam hujus sciendum est[6], quod quando dicitur aliquid per aliquem fieri, hæc præpositio « per » denotat causalitatem in obliquo, respectu operationis, aliquo modo, sed diversimode. Cum enim operatio, secundum modum significandi, consideretur media inter operantem et operatum, ut cum dico : ædificator ædificat per se turrim, hæc operatio accipitur media inter operantem et operatum. Operatio enim dupliciter considerari potest. [7] Uno modo secundum quod exit ab operante, qui est causa ipsius actionis : alio modo secundum quod terminatur ad operatum. Quandoque ergo præpositio « per » significat causam operationis, secundum quod exit ab operante ; quandoque autem secundum quod terminatur ad operatum. Causam autem operationis, secundum quod exit ab operante, significat, quando illud quod significatur per obliquum, est causa operanti quod operetur, vel efficiens, vel formalis. Formalis quidem, sicut ignis calefacit per calorem : est enim calor causa formalis[8] igni, quia ignis calefacit calore. Causa vero movens, seu efficiens[9], ut si dicam, quod balivus[10] operatur per regem, rex est causa efficiens balivo quod operetur : et hoc modo intellexit Valentinus : *omnia*[11] *per ipsum facta sunt*. Causalitatem vero operationis, secundum quod terminatur ad operatum, importat hæc præpositio « per » quando illud quod significatur per ipsam causalitatem, non est causa[12] operanti : quod operetur, sed est causa operationis, secundum quod terminatur ad operatum. Sicut cum dico : Carpentarius facit scamnum per securim ; securis non est causa carpentario quod operetur, sed[13] potius est causa quod scamnum fiat ab operante. Sic ergo cum dico : *Omnia per ipsum facta sunt;* si ly « per » denotet efficientem causam, seu moventem Patrem ad operandum, dicendum est quod Pater nihil operatur per Filium, sed per seipsum omnia operatur, ut dictum est. Si vero ly « per » denotet causam formalem; sic cum Pater operetur per sapientiam suam, quæ est sua essentia, operatur per suam sapientiam, sicut operatur per suam essentiam ; et quia sapientia et virtus Patris attribuitur Filio, I Corinth. I, *dicimus Christum Dei virtutem et Dei sapientiam* : ideo appropriate dicimus, quod Pater omnia operatur per Filium, idest per sapientiam suam. Et ideo dicit Augustinus, quod hoc quod dicitur, Ex quo omnia, appropriatur Patri ; per quem omnia, Filio ; in quo omnia, Spiritui sancto. Si vero ly « per » denotet causalitatem ex parte operati, tunc hoc quod dicimus Patrem omnia[14] per Filium facere, non est appropriatum Verbo, sed proprium ejus ; quia hoc quod est causa creaturarum, habet ab alio, scilicet a Patre, a quo habet[15] ut sit; nec tamen propter hoc sequitur ipsum esse instrumentum Patris ; licet omne quod movetur ab alio ad aliquid operandum, rationem instrumenti[16] universaliter habeat. Cum autem dico aliquem operari per virtutem acceptam ab alio, potest dupliciter intelligi. Uno modo quod eadem numero

[1] Parm. : Sed quod per hanc præpositionem *per* non significetur minoritas in obliquo, scilicet Filio, seu Verbo, patet ex pluribus Scripturæ locis. Dicit enim.

[2] Parm. omittit : Si ergo per Patrem.

[3] Al. : « et ille. »

[4] Parm. omittit : agentem.

[5] Parm. : Per præpositionem *per* non significatur minoritas in Filio, cum dicuntur omnia facta per ipsum.

[6] Al. : « evidentiam sciendum est. »

[7] Parm. omittit : ut cum dico, etc.

[8] Parm. : formalis calefactionis ignis.

[9] Parm. addit : ut secundo etc.

[10] Al.: « bajulus, *et sic infra* : bajulo.

[11] Parm.: facta esse per Verbum.

[12] Parm. omittit : omnia operanti.

[13] Parm.: Ponimus.

[14] Parm.: operari.

[15] Parm.: esse.

[16] Parm. omittit : universaliter.

sit virtus et dantis et accipientis ; et hoc modo qui operatur per virtutem acceptam ab alio, non est minor, sed æqualis ei a quo accipit. Quia ergo Pater eamdem virtutem quam habet, dat Filio, per quam Filius operatur ; cum dicitur Pater operari per Filium, propter hoc Filius, non est dicendus minor Patre, neque instrumentum ejus. Sed hoc sequitur in illis qui non eamdem virtutem accipiunt ab aliquo, sed aliam, et creatam. Sic ergo patet, quod Spiritus sanctus[1] non est factus nec Filius[2] est causa conditori quod operetur, neque Patris minister, seu instrumentum, ut[3] dicebat[4] Origenes. Si autem recte considerentur verba prædicta, *Omnia per ipsum facta sunt,* evidenter apparet Evangelistam propriissime fuisse locutum. Quicumque enim aliquid facit, oportet quod illud præconcipiat in sua sapientia[5], alioquin numquam aliquis faceret aliquod, nisi præexistat actualis conceptio suæ sapientiæ quæ sit forma et ratio rei factæ, sicut forma arcæ in mente artificis præconcepta est ratio arcæ faciendæ. Sic ergo Deus nihil[5] operatur nisi per conceptum sui intellectus, qui est sapientia ab æterno concepta, scilicet Dei Verbum, et Dei Filius ; et ideo impossibile est quod aliquid faciat nisi per Filium. Unde Augustinus *de Trin.* dicit, quod Verbum est ars plena rationum viventium ; et sic patet quod omnia quæ Pater facit, facit per ipsum.

[6] Attende ergo secundum Chrysostomum, quod omnia quæ Moyses per multa enumerat in productione rerum a Deo, dicens Gen. I, *Dixit Dominus*, *Fiat lux*, *Fiat firmamentum etc.*, hæc omnia Evangelista excedens, uno verbo comprehendit, dicens : *Omnia per ipsum facta sunt.* Cujus ratio est : quia Moyses intendebat tradere[7] emanationem creaturarum a Deo, et ideo[8] eas enumerat ; Joannes vero ad altiorem festinans materiam, in hoc libro intendit nos inducere specialiter in cognitionem ipsius creatoris.

2. Deinde dicit : *Et sine ipso factum est nihil.* Hæc est secunda clausula, quam quidem quidam perverse intellexerunt, ut dicit Augustinus in lib. *de Nat. boni.* Nam ex hoc modo loquendi, quo Joannes hic utitur, ponens hoc quod dicitur *nihil*, in fine orationis crediderunt, ipsum *nihil* teneri affirmative, quasi *nihil* sit aliquid quod sine Verbo factum sit : unde voluerunt, quod hæc clausula posita sit ab Evangelista ad excludendum aliquid quod a Verbo non sit factum : unde dicunt, quod postquam Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, consequenter adjungit : *Et sine ipso factum est nihil*; quasi dicat : Ita dico omnia per ipsum facta esse, quod tamen sine ipso factum est aliquid, scilicet ipsum nihil.

Ex hoc autem processit triplex hæresis. Scilicet Valentini, qui, ut dicit Origenes, ponit multa principia, et ex illis principiis dicit procedere triginta sæcula. Ponit enim primo duo principia esse[9] ; scilicet Profundum, quod vocat Deum Patrem, et Silentium. Ex his duobus dicit processisse decem sæcula. Ex Profundo autem et Silentio dicit esse alia duo principia, scilicet Intellectum et Veritatem, ex quibus processerunt octo sæcula. Ex Intellectu autem et Veritate dicit esse alia duo principia, scilicet Verbum et Vitam, ex quibus procedunt duodecim sæcula, et sic sunt triginta sæcula. Ex Verbo autem et Vita, secundum ævum, processit homo Christus, et Ecclesia. Sic ergo Valentinus ponebat prolationem Verbi multa sæcula præcessisse[10] : et ideo dicit quod quia Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, ne aliquis intelligeret illa sæcula præcedentia esse perfecta per Verbum, consequenter[11] adjunxit : *Et sine ipso factum est nihil*, idest omnia sæcula præexistentia, et quæ

[1] Parm. omittit : non est factus.
[2] Parm. : Patri.
[3] Parm. omittit : alioquin, etc.
[4] Al. : « deliberavit. » Parm. : deliravit.
[5] Parm. : facit.
[6] Parm. : notandum autem.
[7] Parm. : volebat.
[8] Parm. : sigillatim.
[9] Parm. : Prima tamen principia quæ ponit sunt duo.
[10] Al.: « processisse. »
[11] Al.: « ideo consequenter. »

in eis fuerunt : quæ ideo Joannes vocat *nihil*, quia[1] rationem sunt supra nostram, et quod sunt ab intellectu nostro capi non potest. Secundus error ex hoc procedens fuit Manichæi, qui ponebat duo contraria principia. Unum scilicet rerum incorruptibilium, et aliud corruptibilium. Dicit ergo, quod postquam Joannes dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, ne intelligeretur[2] Verbum esse corruptibilium rerum causam, statim subjunxit : *Et sine ipso factum est nihil;* idest, corruptibilia[3], quasi diceret : omne quod vertitur in nihil, factum est sine ipso. Tertius error est aliorum qui volunt, quod per *nihil* intelligatur diabolus ; juxta illud Job XVIII, 15 : *Habitent in tabernaculo ejus socii ejus qui non est.* Dicunt ergo, omnia esse facta per Verbum, præter diabolum. Et ideo Joannes addidit[4] : *Sine ipso factum est nihil*, idest diabolus.

Sed omnes isti tres errores ex uno fonte procedentes, scilicet ex hoc quod[5] *nihil* affirmative appositum, accipitur excluduntur quia *nihil* non ponitur hic affirmative, sed negative tantum, ut[6] dicatur : *sine ipso...* idest ita dico quod omnia per ipsum facta sunt, quod nihil est factum sine ipso.

Sed forte instabit aliquis, et dicet quod cum hoc posset intelligi per hoc quod dicit : *omnia per ipsum facta esse*, non erat necessaria hæc clausula negativa. Fuit ergo aliqua specialis causa quare addita est particula[7]. Et ad hoc dicendum, quod secundum multos, introducta est hæc particula multipliciter[8]. Quarum una causa est, secundum Chrysostomum, ne aliquis legens in veteri testamento, et inveniens solum visibilia enumerata a Moyse in creatione rerum, crederet illa tantum facta esse per Verbum : ideo Evangelista, dum dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, quæ scilicet enumerat Moyses, consequenter[9] adjunxit : *Sine ipso factum est nihil;* quasi dicat : Nihil eorum quæ sunt, sive visibile, sive invisibile[10] est factum sine Verbo. Et hoc modo loquitur Apost. Col. I, dicens, omnia condita esse in Christo, sive visibilia, sive invisibilia. Ubi Apostolus specialiter mentionem facit de invisibilibus, quia de eis Moyses aperte mentionem non fecerat, propter ruditatem illius populi, qui supra sensibilia elevari non poterat. Introducitur etiam, secundum Chrysostomum, alio modo sic. Posset enim aliquis legens Evangelium, multa signa et miracula facta per Christum, sicut illud Matth. XI, 5 : *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur etc.* credere, per hoc quod dicit Joannes. *Omnia per ipsum facta sunt*, debere intelligi omnia illa tantum quæ in illis Evangeliis continentur, et nihil aliud factum per ipsum ; et ideo ne hoc suspicetur quis[11], consequenter Evangelista inducit : *Et sine ipso factum est nihil;* quasi dicat : Non solum ea quæ in Evangeliis continentur, sunt facta per ipsum, sed nihil eorum quæ facta sunt, est factum sine ipso. Et sic, secundum Chrysostomum, hæc particula introducitur ad ostendendum totalem causalitatem, et est quasi completiva præmissæ. Secundum Hilarium vero, introducitur hæc particula ad ostendendum quod Verbum habet virtutem operativam ab alio : quia enim Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, posset intelligi Patrem excludi ab omni causalitate ; ideo consequenter addit[12] : *Et sine ipso factum est nihil;* quasi dicat : Sic per eum facta sunt omnia, ut tamen Pater cum eo omnia fecerit. Nam tantum valet *sine eo* ac si dicatur non solus ; ut sit sensus : non ipse solus est per quem facta sunt omnia, sed ipse est alius, sine quo factum est nihil ; quasi dicat : *Sine ipso*, cum alio

1 Parm. : humanam rationem excedunt nec possunt capi per intellectum.
2 Parm. : crederetur.
3 Parm. : corruptioni subjecta, etc.
4 Parm. : exponunt.
5 Parm. : ipsum nihil volunt affirmative accipi.
6 Parm. : ut sit sensus, etc.
7 Parm. : Sed instabit forsitan aliquis, dicens, hanc clausulam superflue fuisse appositam, si intelligatur negative, eo quod Evangelista dicens, *Omnia per ipsum facta sunt*, sufficienter videtur dixisse non esse aliquid quod non sit factum per Verbum.
8 Parm. addit : et multis de causis.
9 Al. : « ideo consequenter. »
10 Al. : « intellectuale. »
11 Al. : « ne suspicetur quis. »
12 Al. : « addidit. »

operante, scilicet Patre, *factum est nihil;* juxta illud Prov. VIII, 30 : *Cum eo eram cuncta componens.*

In quadam autem Homilia, quæ incipit, *Vox spiritualis aquilæ*, et attribuitur Origeni, invenitur alia expositio satis pulchra. Dicitur enim ibi, quod in græco est *thoris*, ubi in latino habemus *sine; thoris* autem idem est quod foris, vel extra ; quasi dicat ; Ita *omnia per ipsum facta sunt*, quod extra ipsum factum est nihil ; et ideo hoc dicit ut ostendat per Verbum et in Verbo omnia conservari : juxta illud Hebr. I, 13 : *Portans omnia Verbo virtutis suæ.* Quædam enim sunt quæ non indigent [1] quodam agente nisi quantum [2] ad ipsum eorum fieri, cum possint subsistere postquam fuerunt facta absque agentis influxu ; sicut domus indiget quidem artifice quantum ad suum fieri, sed tamen persistit in suo esse absque artificis influentia. Ne ergo credat aliquis, omnia per Verbum sic facta esse quod sit causa eorum quantum ad fieri solum et non quantum ad conservationem in esse, ideo consequenter Evangelista subjunxit : *Et sine ipso factum est nihil*, hoc est, nihil factum est extra ipsum : quia ipse ambit omnia, conservans ea.

Exponitur autem hæc particula secundum Augustinum et Origenem (in expositione) et plures alios sic ut per nihil intelligatur peccatum. Quia ergo cum diceret, *Omnia per ipsum facta sunt*, posset intelligi, malum et peccatum per ipsum fieri, ideo consequenter adjunxit : *Et nihil*, idest peccatum, *est factum sine ipso* [3] *:* quia per artem non fit defectus aliquis, sed forma ; defectus autem non sunt causati per artem, sed excedentes a virtute actis, puta propter indispositionem materiæ, vel aliquid hujusmodi. Et ideo per Verbum quod est ars plena rationum viventium non fit aliquod inordinatum, nec aliquod malum seu peccatum quod dicitur non ens, secundum illud Apostoli : *Scimus quod idolum nihil est in mundo* ; unde idolum non est factum per Verbum inquantum est peccatum et malum, quamvis forma idoli inquantum est forma quædam sit per Verbum.

Sic ergo ista particula additur ad ostendendum ipsius Verbi universalem causalitatem, secundum Chrysostomum ; societatem ad Patrem, secundum Hilarium ; et virtutem Verbi in conservando, secundum Origenem. Item puritatem causalitatis : quia sic est causa bonorum quod non est causa peccati, secundum Augustinum [4].

5. Deinde dicit : *Quod factum est, in ipso vita erat.* Hic ponitur tertia particula : ubi cavendus est falsus intellectus Manichæi, qui ex hoc verbo motus est ad dicendum, quod omnia quæ sunt, vivunt [a], puta lapis, lignum, et homo, et quicquid aliud est in mundo : et punctabat sic : *Quod factum est in ipso*, distingue, *erat vita;* sed non erat vita, nisi viveret : ergo quicquid factum est in ipso, vivit. Vult etiam quod *in ipso* idem sit ac si dicatur per ipsum ; cum communiter in Scriptura in [5] ipso, id est [6] per ipsum accipiatur : sicut illud Col. I, 16 : *In ipso id est* [7] *per ipsum condita sunt omnia.* Sed hunc intellectum ipsa experientia [8] ostendit esse falsum. Potest tamen sine errore multipliciter exponi. Nam primo in illa homilia, *Vox spiritualis*, exponitur sic : *Quod factum est in ipso*, idest per ipsum, hoc vita [9] erat non in se ipso, sed in sua causa. In omnibus

[1] Parm. : « operante. »

[2] Parm. omittit : ad ipsum eorum.

[3] Parm. : nam sicut ars non est principium seu causa alicujus defectus in artificiatis, sed per se est causa perfectionis ipsorum, et formæ: ita et Verbum, quod est ars Patris plena rationum viventium, non est causa alicujus mali vel inordinationis in rebus, et præcipue mali culpæ, quod habet perfectam rationem mali ; sed hujus mali causa per se est voluntas creaturæ, sive hominis sive Angeli, libere declinans a fine, ad quem naturaliter ordinatur. Operans secundum artem, voluntarie errans, est causa defectuum incidentium in artificiatis, non per artem, sed per voluntatem : unde in talibus ars non est principium seu causa defectuum, sed voluntas ; et ideo malum est defectus voluntatis, et non artis alicujus ; et ideo inquantum tale, nihil est.

[4] Parm. addit : Et Origenem et plures alios.

[5] Al. deest : « in. »

[6] Parm. : vel.

[7] Parm. : et.

[8] Al. : « ista expositio. »

[9] Al. : « hæc vita. »

(a) Thomas Campanella in libro *De sensu rerum* contendit omnia non vivere quidem, sed sensum habere, quod absque vita fieri nequit.

enim causatis hoc commune est, quod effectus sive per naturam sive per intellectum[1] producti, sunt in suis causis non secundum proprium esse, sed secundum virtutem propriæ suæ causæ ; sicut effectus inferiores sunt in sole ut in causa, non secundum eorum esse, sed secundum virtutem solis. Quia ergo causa omnium effectuum productorum a Deo, est vita quædam, et ars plena rationum viventium ; ideo omne quod factum est in ipso, idest per ipsum, vita erat in sua causa, scilicet in ipso Deo. Augustinus autem[2] (in expositione) aliter legit, sic punctando : *Quod factum est*, distingue, *in ipso erat vita*. Res enim dupliciter considerari possunt : secundum scilicet quod sunt in seipsis, et secundum quod sunt in Verbo. Si considerentur secundum quod sunt in seipsis, sic non omnes res sunt vita, nec etiam viventes ; sed aliquæ carent vita, aliquæ vivunt ; sicut facta est terra, facta sunt etiam metalla, quæ nec vita sunt nec vivunt ; facta sunt animalia, facti sunt homines, quæ secundum quod sunt in seipsis, non sunt vita, sed vivunt solum. Si vero[3] considerentur secundum quod sunt in Verbo, non solum sunt viventes, sed etiam vita : nam rationes in sapientia Dei spiritualiter existentes, quibus res factæ sunt ab ipso Verbo, sunt vita : sicut arca facta per artificem, in se quidem nec vivit nec vita est ; ratio vero arcæ, quæ præcessit in mente artificis, vivit quodammodo, inquantum habet esse intelligibile in anima ipsius[4] artificis ; non tamen est vita, quia[5] ipsum intelligere artificis non est sua essentia neque suum esse. In Deo autem suum intelligere est sua vita et sua essentia ; et ideo quicquid est in Deo, quodam modo[6] non solum vivit, sed est ipsa vita, quia quicquid est in Deo, est sua essentia : unde creatura in Deo est creatrix essentia. Si ergo considerentur res secundum quod in Verbo sunt, vita sunt. Hanc expositionem habes alibi. Origenes vero *super Joannem* legit hoc aliter, punctando sic : *Quod factum est in ipso*, distingue, *vita erat*.

Ubi notandum est, quod de Filio Dei dicitur aliquid secundum se, sicut dicitur Deus omnipotens, et hujusmodi ; aliquid vero dicitur de eo per comparationem ad nos, sicut Salvator et Redemptor ; aliquid vero utroque modo, sicut Sapientia et Justitia. In omnibus autem quæ absolute et secundum se de Filio dicuntur, non dicitur quod sit factus, sicut non dicitur Filius factus Deus, neque omnipotens ; sed in illis quæ dicuntur in comparatione ad nos, seu utroque modo, potest, addi adjunctio facti, ut dicatur secundum illud I Corinth. I, 30 : *Qui factus est nobis a Deo sapientia et justificatio et sanctificatio et redemptio*. Et sic, licet semper fuerit in seipsa sapientia et justitia, tamen potest dici quod de novo factus est nobis justitia et sapientia. Secundum hoc ergo Origenes exponens dicit, quod quamvis in seipso sit vita, tamen nobis factus est vita per hoc quod nos vivificavit : juxta illud I Corinth. XV, 22 : *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in ipso omnes vivificabuntur*. Et ideo dicit quod Verbum *quod factum est* nobis vita, *in ipso vita erat*, ut quandoque nobis fieret vita ; et ideo statim subdit : *Et vita erat lux hominum*. Hilarius enim sic punctat : *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso ;* et postea dicatur, *vita erat*, quia (ipse dicit in II *de Trin.)* cum dicit Evangelista, *Et sine ipso factum est nihil*, posset suspicari quod[7] quædam alia ab iis quæ per ipsum facta sunt fuerunt facta non per ipsum, non tamen sine ipso ; sed in eis associavit facientem : et hanc clausulam esse additam ad correctionem præcedentis. Ne ergo hoc intelligeretur, ideo Evangelista, cum dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, subjungit : *Et sine ipso factum est nihil :* quod tamen factum est, *in ipso*, idest per ipsum : et ratio hujus est, quia *vita erat*. Manifestum est enim quod hoc modo omnia dicuntur per Verbum facta, inquantum Verbum ex Patre procedens est Deus. Ponamus autem quod aliquis pater

[1] Parm. : voluntatem.
[2] Al. deest : « autem. »
[3] Parm. : ergo.
[4] Parm. : mente.
[5] Parm. : quia per ipsum.
[6] Parm. omittit : quodammodo.
[7] Parm. : esse ambiguum an quædam alia adhuc.

filium habeat qui non sit perfecte habens operationes hominis, sed paulatim ad hoc perveniat : manifestum est quod multa faciet non per ipsum filium, licet non sine eo. Quia ergo Filius Dei eamdem vitam habuit ab æterno quam et Pater, secundum illud infra v, 26 : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso :* ideo non potest dici quod Deus Pater, etsi nihil fecerit sine Filio, tamen fecit aliqua non per ipsum, quia vita erat.[1] In vivente enim, contingere potest quod vita imperfecta præcedat vitam perfectam ; sed in ipsa vita per se, et absolute, nullo modo potest imperfectio aliqua esse. Quia ergo Verbum est per se vita, nunquam fuit in eo vita imperfecta, sed semper perfecta : et ideo ita *nihil factum est sine eo*, quod tamen[2] non sit factum *in ipso*, idest per ipsum. Chrysostomus autem alium modum legendi habet ; et punctat sic : *Et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Et ratio hujus est, quia aliquis posset credere quod Spiritus sanctus esset factus per Verbum ; et ideo Evangelista hoc volens excludere, dicit, *Quod factum est :* quia Spiritus sanctus non est quid factum : et postea sequitur : *In ipso vita erat :* quod introducitur propter duo. Unum est ut post productionem omnium rerum ostendatur indeficientia[3] causalitatis ad res non solum productas, sed etiam producendas ; quasi dicat : *In ipso vita erat,* qua scilicet non solum[4] omnia producere potuit, sed etiam quæ habet indeficientem fluxum et causalitatem absque mutationis dispendio ad res continue producendas, utpote fons vivus, non minoratur[5] ex fluxu continuo ; aqua vero collecta, et non viva, ex modico defluxu, minoratur et deficit. Unde dicitur in Psal. xxxv, 10 : *Apud te est fons vitæ.* Secundum est ut ostendatur gubernatio rerum esse per Verbum : quia enim *in ipso vita erat*, ostenditur quod non produxit res per necessitatem naturæ, sed per voluntatem et intellectum, quod res productas gubernat. Hebr. iv, 12 : *Vivus est sermo Dei etc.* Et quia apud græcos Chrysostomus est tantæ auctoritatis in suis expositionibus, quod ubi ipse aliquid exposuit in sacra Scriptura, nullam aliam expositionem admittant ; ideo in omnibus libris græcis invenitur sic punctatum sicut punctat Chrysostomus, scilicet hoc modo : *Sine ipso factum est nihil quod factum est.*

LECTIO II

1. Et vita erat lux hominum. 2. Et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt.

1. Evangelista supra insinuavit virtutem Verbi, secundum quod est omnium rerum productiva[6] ; hic vero insinuat ejus virtutem, secundum quam se habet ad homines, dicens, hoc Verbum esse lucem hominum : ubi primo introducit nobis lucem quamdam, cum dicit, *Et vita erat lux hominum*, secundo lucis irradiationem, cum dicit, *Et lux in tenebris lucet ;* tertio lucis participationem, cum dicit, *Et tenebræ eam non comprehenderunt.* Potest autem totum dupliciter exponi. Uno modo secundum influxum cognitionis naturalis ; alio modo secundum communicationem gratiæ. Dicit ergo quantum ad primum, quod *vita erat lux hominum.* Ubi primo considerandum est, quod, secundum Augustinum et plures alios, nomen lucis magis proprie dicitur in spiritualibus, quam in sensibilibus. Ambrosius tamen vult, quod splendor metaphorice dicatur de Deo. Sed in hoc non est magna vis facienda : nam de quocumque nomen lucis dicatur, ad manifestationem refertur, sive illa manifestatio sit in intelligibilibus, sive in sensibilibus. Si ergo comparentur manifestatio intelligibilis et sensibilis, secundum na-

[1] Parm. : In viventibus etc.
[2] Al. sine ipso : « eo quod tamen. »
[3] Al. ; « deficientia. »
[4] Al. : « quasi non solum. »
[5] Al. : « fons vivus non minoratur. »
[6] Parm. : quam omnia produxit in esse.

turam prius invenitur lux in [1] intelligibilibus, quo ad nos vero [2], per prius in sensibilibus [3]; sed si attendamus ad nominis impositionem e converso.

Ad evidentiam autem ejus quod dicitur, *Et vita erat lux hominum*, sciendum est quod multiplex [4] est gradus vitæ. Quædam namque vivunt, sed absque luce, quia nullam cognitionem habent, sicut sunt plantæ ; unde vita earum non est lux. Quædam vero vivunt et cognoscunt ; sed tamen eorum cognitio, cum sit sensus tantum, non est nisi particularium et materialium, sicut est in brutis ; et ideo hæc et [5] vitam habent, et lucem quamdam, sed non lucem hominum quædam vero et vivunt, et cognoscunt non solum ipsa vera, sed ipsius veritatis rationem, sicut sunt creaturæ rationales, quibus non solum manifestatur hoc vel illud, sed ipsa veritas, quæ manifestabilis est, et manifestativa omnium. Et ideo Evangelista loquens de Verbo, dicit, non solum esse vitam, sed etiam esse lucem, ne intelligas vitam sine agnitione : hominum autem, ne tantum cognitionem sensibilem suspiceris qualis est in brutis.

Sed cum [7] ista lux, scilicet Verbum, sit communis et Angelis et hominibus quæritur quare non dixit : erat lux hominum et Angelorum, seu rationabilium creaturarum ; sed dixit hominum tantum : Et ad hoc est duplex responsio. Chrysostomus enim dicit, quod Evangelista intendebat in isto Evangelio tradere nobis cognitionem de Verbo secundum quod ad salutem hominum ordinatur ; et ideo magis refert secundum suam intentionem ad homines quam ad Angelos. Origenes vero dicit, quod participatio hujus lucis pertinet ad homines, inquantum sunt rationalis naturæ [8] : Et quia homo est rationalis naturæ nomen ; ideo per hoc nomen homo, vult hic intelligi totam rationalem creaturam, ut dicatur : *Et ista erat, lux hominum,* idest totius rationalis creaturæ.

In hoc etiam ostenditur perfectio et dignitas hujus vitæ, quia est intellectualis seu rationalis. Cum enim illa dicantur viventia quæ se aliquo modo movent, illa dicuntur vitam habere perfectam quæ perfecte seipsa movent : movere autem seipsum perfecte et proprie in inferioribus creaturis solius hominis est. Nam etsi alia ex seipsis ab aliquo principio intrinseco [9], non tamen moventur libere, sed ut ab alio acta et determinata ad hoc vel illud. Homo vero, cum sit dominus sui actus, libere se movet ad omnia quæ vult ; et ideo homo habet vitam perfectam, et similiter quælibet rationalis sive intellectualis natura. Vita ergo Verbi, quæ est lux hominum, est vita perfecta. Attenditur etiam in præmissis verbis congruus ordo : nam in naturali rerum ordine, primo invenitur esse [10], sicut communissimum, secundo vivere, tertio intelligere. Congrue ergo Evangelista nobis Verbum describens primo ponit ejus esse, cum dicit : *In principio erat Verbum*, secundo ejus vitam, cum dicit : *In ipsa vita erat;* tertio ejus intelligentiam, cum dicit : Et vita *erat lux hominum.* Unde secundum Origenem, convenienter vitæ attribuit lucem, quia lux non nisi viventi attribui potest.

Sed tamen notandum est, quod lux ad viventem dupliciter comparari potest ; vel ut objectum, vel ut participata, ut patet in visu exteriori. Oculus enim lucem exteriorem cognoscit tamquam objectum, sed oportet ad hoc quod eam videat, quod participet aliquam lucem interio-

1 Parm. : spiritualibus.

2 Parm. : qui nomina, est.

3 Al. : « ex earum proprietatibus notis. »

4 Parm. : Quia prius impositum est a nobis hoc nomen ad significandum lucem sensibilem quam intelligibilem ; quamvis secundum virtutem prius et verius conveniat spiritualibus quam sensibilibus.

5 Parm. : multipliciter.

6 Al. : « et. »

7 Parm. omittit : cum ista lux, scilicet verbum etc.

8 Parm. omittit : Et quia homo, etc. et loco illius textus habet : Et ideo, etc.

9 Parm. : moveantur non tamen illud principium se habet ad opposita ; et ideo ex necessitate moventur, et non libere : mota igitur a tali principio magis aguntur quam agunt.

10 Parm. : invenitur esse, et hoc primo Evangelista insinuavit, dicens, *In principio erat Verbum ;* secundo vivere, et hoc est quod sequitur, *In ipso vita erat* ; tertio intelligere, et hoc consequenter adjunxit : *Vita erat lux hominum.*

rem, per quam aptetur et disponatur oculus ad lucem exteriorem videndam. Sic ergo quod hic dicit, *Et vita erat lux hominum*, dupliciter potest intelligi : ut dicatur lux hominum per modum objecti, quasi a solis hominibus conspicabilis : quia ipsam sola rationalis creatura conspicere potest, cum ipsa sola divinæ visionis sit capax. Job. xxxv, 11 : *Docet nos super jumenta terræ, et super volucres cœli erudit nos :* quia licet alia animalia cognoscant aliqua quæ vera sunt, solus tamen homo ipsam rationem veritatis cognoscit. Potest etiam dici lux hominum participata. Nunquam enim ipsum Verbum et ipsam lucem conspicere possemus, nisi per participationem ejus quæ in ipso homine est, quæ est superior pars animæ nostræ, scilicet lux intellectiva, de qua dicitur in Psal. ix, 7 : *Signatum est super nos lumen vultus tui*, idest Filii tui, qui est facies tua qua manifestaris.

2. Introduxit supra Evangelista lucem quamdam ; nunc vero agit de ipsius lucis irradiatione, cum dicit : *Et lux in tenebris lucet.* Quod quidem dupliciter potest exponi, secundum duplicem acceptionem tenebrarum. Primo vero accipiemus tenebras naturalem defectum[1] creatæ mentis : nam ita se habet mens ad lucem istam de qua hic loquitur Evangelista, sicut se habet aer ad lucem solis : quia licet aer capax sit lucis solis, tamen in se consideratus tenebra est ; et secundum hoc sensus est : *Lux*, idest vita illa quæ est lux hominum, *in tenebris lucet*, scilicet in animabus et mentibus creatis, irradiando semper omnes. Job. iii, 23 : *Viro cui abscondita est lux.* Sed *tenebræ eam non comprehenderunt;* idest inducere non potuerunt. Illud enim dicitur comprehendi cujus fines concluduntur et conspiciuntur. Quia sicut dicit Augustinus *de Verb. Domini*, *serm.* xxxviii, attingere Deum mente, magna beatitudo est, comprehendere vero impossibile est. *Tenebræ* ergo *eam non comprehenderunt.* Job. xxxvi, 26 : *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Hier. xxxii, 19 : *Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu*[2]. Et hæc expositio habetur in illa homilia, quæ incipit : *Vox spiritualis aquilæ.* Alio modo potest exponi accipiendo tenebras, secundum Augustinum, pro naturali insipientia hominum, quæ tenebra dicitur. Eccle. ii, 13 : *Vidi quia tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris.* Ex eo ergo aliquis insipiens est quod privatur lumine sapientiæ divinæ. Sicut ergo mentes sapientium participatione istius divinæ lucis et sapientiæ, lucidæ sunt ; ita ejus privatione tenebræ sunt. Quod ergo quidam tenebrosi sint, non est ex defectu istius lucis, quia inquantum est de se, in tenebris lucet, et omnes irradiat : sed ideo insipientes privati sunt ea luce, quia *tenebræ eam non comprehenderunt;* idest, non apprehenderunt, ad ipsius participationem, eorum insipientia pertingere non valentes, vel potius elati non curantes. Job. xxxvi, 32 : *Immanibus* idest superbis *abscondit lucem* idest lumen sapientiæ *et annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit, et ad eam possit ascendere.* Baruch. iii, 23 : *Viam autem sapientiæ nescierunt, neque commemorati sunt semitas ejus.* Licet autem aliquæ mentes sint tenebrosæ, idest sapida et lucida sapientia privatæ, nulla tamen adeo[3] tenebrosa est quin aliquid lucis divinæ participet ; quia quicquid veritatis a quocumque cognoscitur, totum est participatione istius lucis, quæ in tenebris lucet, quia omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est ; et tamen tenebræ, idest homines tenebrosi, *eam non comprehenderunt*, secundum veritatem. Sic ergo exponitur ista clausula, secundum naturalem influxum, secundum Origenem, et secundum Augustinum[5]. Alio modo ab illo loco, *Et vita erat lux hominum*, exponitur secundum[6] influxum gratiæ, qua irradiamur per Christum ; et continuatur sic ad præcedentia. Supra egit Evangelista de creatione rerum per Verbum ; hic vero trac-

[1] Parm. : defectum, ac.
[2] Al. : « cognitu. »
[3] Parm. : ut post elati non durantes.
[4] Al. : « a Deo. »
[5] Al. : « secundum Origenem, Augustinum. »
[6] Parm. : fluxum.

tat de restauratione rationalis creaturæ facta per Christum, dicens : *Et vita*, Verbi, *erat lux hominum*, communiter, et non Judæorum tantum : quia Filius Dei carnem assumere venit in mundum, ut illuminaret gratia et veritate omnes homines. Infra xviii, 37 : *In hoc natus sum et ad hoc veni ut testimonium perhibeam veritati*. Item infra ix, 5 : *Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi*[1]. Et ideo non dicit. Lux Judæorum : quia licet olim tantum in Judæa notus esset, tamen postea toti mundo innotuit. Isa. xlix, 6 : *Dedi te in lucem gentibus, ut sis salus mundo usque ad extremum terræ*. Congrue etiam conjungit lucem et vitam, dicens : *Et vita erat lux hominum* : ut ostendat ista duo, lucem scilicet et vitam, nobis provenisse per Christum. Vitam quidem per participationem gratiæ ; infra hoc cap. : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est;* lucem vero per cognitionem veritatis et sapientiæ. Hoc autem quod dicit, *Lux in tenebris lucet*, potest secundum hanc expositionem exponi tripliciter, secundum quod tripliciter possumus accipere tenebras. Uno modo pro pœna : nam quælibet tristitia et afflictio cordis tenebra quædam dici potest, sicut quodlibet gaudium lux. Mich. ult. 8 : *Cum sedero in tenebris et in afflictionibus, Dominus lux mea est*, idest gaudium et consolatio. Dicit ergo Origenes : Secundum hoc lux in tenebris lucet, idest Christus in mundum veniens, et corpus passibile et absque peccato habens in similitudinem carnis, secundum quod dicitur Rom. viii, *Luxit in carne* : quæ scilicet caro Christi, secundum quod in se habet *similitudinem carnis peccati*, tenebra dicitur : quasi dicat : Lux, idest Verbum Dei circumvelatum tenebris carnis, luxit in mundum, secundum illud Ezech. xxxii, 7 : *Solem nube tegam*. Secundo accipiendo per tenebras dæmones, juxta illud Ephes. ult. 12 : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem tantum, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum*. Secundum hoc dicit ; *Lux*, idest Filius Dei, *in tenebris lucet;* idest, in mundum descendit, ubi tenebræ, idest dæmones, dominabantur : infra xii, 31 : *Princeps hujus mundi ejicietur foras. Et tenebræ*, idest dæmones, *eam non comprehenderunt;* idest, eum obscurare non potuerunt tentando, ut patet Matth. iv. Tertio accipiendo tenebras errores sive ignorantias, quibus totus mundus ante adventum Christi plenus erat, secundum quod dicit Apostolus Ephes. v, 8 : *Eratis aliquando tenebræ*. Dicit ergo, quod *lux*, idest Verbum Dei incarnatum, *in tenebris lucet*, idest hominibus mundi, erroris et ignorantiæ tenebris obscuratis. Luc. i, 79 : *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent*. Et Isa. ix, 2 : *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam. Et tenebræ eum non comprehenderunt*, idest non vicerunt : quia quantumcumque homines peccatis obscurati, invidia excæcati, superbia tenebrosi, contra Christum pugnaverint, ut patet ex Evangelio, exprobando scilicet, injurias et contumelias inferendo, et tandem occidendo ; non tamen *eum comprehenderunt;* idest, non vicerunt eum obscurando, quin[2] potius ejus claritas per totum mundum fulgeret. Sap. vii, 30 : *Luci comparata invenitur prior : illi enim succedit nox; sapientiam autem* idest Filium Dei incarnatum *non vincit malitia*. Judæorum scilicet, et hæreticorum : quia, ut dicitur Sapien. x, 12, *Certamen forte dedit illi, ut vinceret, et sciret quoniam omnium potentior est sapientia*.

LECTIO III

Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes : hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.

[1] Al. : « *quamdiu in mundo sum lux mundi*. »

[2] Parm. quia ejus.

Supra Evangelista egit de Verbi divinitate; in parte vero ista incipit agere de Verbi incarnatione : et circa hoc duo facit. Primo agit de teste Verbi incarnati seu[1] præcursore ; secundo de adventu Verbi, ibi, *Erat lux vera.* Circa primum duo facit. Primo describit præcursorem in testimonium venientem ; secundo ostendit eum ad salvandum insufficientem, ibi, *Non erat ille lux.* Præcursorem autem describit quadrupliciter. Primo a naturæ conditione, cum dicit, *Fuit homo;* secundo ab auctoritate, cum dicit, *Missus a Deo;* tertio ab officii idoneitate, cum dicit, *Cui nomen erat Joannes;* quarto ab officii dignitate, ibi, *Hic venit.* Considerandum autem est circa primum, quod statim cum Evangelista incipit loqui de aliquo[2] temporali, mutat modum loquendi. Cum enim supra loqueretur de æternis, utebatur hoc verbo *Erat*, quod est præteriti imperfecti, ostendens per hoc, æterna interminata esse ; nunc vero, cum loquitur de temporalibus, utitur hoc verbo *Fuit*, ad ostendendum quod temporalia sic prætericrunt quod tamen terminantur. Dicit ergo, *Fuit homo :* per quod in principio excludit perversam opinionem hæreticorum, contra conditionem seu naturam Joannis, qui propter id quod Dominus, Matth. xi, 10 : dicit de Joanne : *Hic est de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum ante faciem meam :* et etiam Marc. i, dicitur de ipso : opinati sunt, quod Joannes fuisset natura Angelus : quod excludens Evangelista dicit, *Fuit homo,* natura, non Angelus. Eccle. vi, 10 : *Scitur quod sit homo, et quod non possit contra fortiorem se in judicio contendere.* Convenienter autem homo ad homines mittitur, per quem homines magis alliciuntur, utpote per sibi similem : unde dicitur Hebr. vii, 28 : *Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes.* Poterat enim Deus homines gubernare per Angelos ; sed maluit per homines, ut ipsorum exemplo magis instruerentur. Et ideo Joannes homo fuit, et non Angelus. Ex auctoritate quidem describitur, cum dicit, *Missus a Deo.* Equidem, licet Joannes natura non fuerit Angelus, fuit tamen officio, quia *Missus a Deo :* proprium enim Angelorum officium est, quod a Deo mittantur, et sint nuntii Dei. Hebr. i, 14 : *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi.* Unde Angelus, nuntius interpretatur. Possunt ergo homines qui a Deo ad aliquid annuntiandum mittuntur, Angeli dici, juxta illud Aggæi i, 13 : *Dixit Aggæus : Nuntius Domini ex nuntiis Domini.* Requiritur autem ad hoc quod aliquis testimonium de Deo perhibeat, quod sit a Deo missus : juxta illud Rom. x, 15 : *Quomodo prædicabunt nisi mittantur?* Et quia cum a Deo mittuntur, non sua quærunt, sed quæ Jesu Christi : II Corinth. iv, 5 : *Non enim prædicamus nosmetipsos, sed Jesum Christum* : qui vero mittitur a seipso, non a Deo, sua quærit, vel quæ sunt hominis, non autem quæ Christi : ideo hic dicitur : *Fuit homo missus a Deo :* ut intelligas quia non annuntiavit nisi divinum[3], non humanum.

Nota autem, quod tripliciter invenimus aliquos missos a Deo. Scilicet per internam inspirationem, sicut Isai. xlviii, 16 : *Et nunc misit*[4] *me Dominus, et spiritus ejus :* quasi dicat : Per interiorem spiritus inspirationem sum a Deo missus. Item per expressam et apertam jussionem sive corporalem sive imaginariam. Et sic iterum missus est Isaias ; unde dicit ibid. vi, 8 : *Audivi vocem Domini dicentis : Quem mittam, et quis ibit nobis? Et dixi : Ecce ego, mitte me.* Item per prælati injunctionem, qui gerit in hoc personam Dei. II Cor. ii, 10 : *Nam et ego, si quid donavi propter vos in persona Christi.* Et inde est quod qui mittuntur a prælato, mittuntur a Deo, sicut missi fuerunt ab Apostolo Barnabas et Timotheus.

Cum autem dicitur hic, *Fuit homo missus a Deo*, intelligendum est per interiorem inspirationem, vel etiam forte per exteriorem jussionem a Deo eum missum fuisse. Infra hoc cap. : *Qui misit me, ipse dixit : Super quem videris spi-*

[1] Al. : « suo. »
[2] Al. : « incepit de aliquo etc. »
[3] Al. : « Dominum. »
[4] Al. : « dimisit. »

ritum[1] *descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

Per hoc etiam quod dixit, *Fuit homo missus a Deo*, non est intelligendum sicut quidam hæretici ponebant, credentes, animas hominum ante corpus fuisse cum Angelis ab initio creatas, et mitti animam cujuscumque, quando nascitur, ad corpus ; et quod Joannes sit missus ad vitam, idest ejus anima ad corpus ; sed quod fuit missus a Deo ad officium baptizandi et prædicandi.

Ex idoneitate vero commendatur, cum dicit : *Cui nomen erat Joannes*. Ad officium namque testimonii requiritur idoneitas : nam nisi testis sit idoneus, qualitercumque mittatur ab alio, non est sufficiens testimonium ejus. Homo autem[2] efficitur idoneus ex gratia Dei. I Corinth. xv, 10 : *Gratia Dei sum id quod sum*. II Corinth. III, 6 : *Qui idoneos nos fecit ministros novi testamenti*. Satis ergo congrue Evangelista idoneitatem præcursoris insinuat ex ejus nomine, dicens : *Cui nomen erat Joannes :* quod interpretatur, in quo est gratia : quod quidem nomen non fuit frustra sibi impositum, sed ex divina præordinatione, et antequam nasceretur, ut patet Luc. I, 13 : *Et vocabis nomen ejus Joannem :* dixit Angelus ad Zachariam. Unde potest dicere illud Isa. XLIX, 1 : *Dominus ab utero vocavit me :* et Eccli. VI, 10 : *Qui futurus est jam vocatum est nomen ejus*. Quod etiam ostendit Evangelista ex modo loquendi, cum dicit, *Erat*, quantum ad Dei præordinationem.

Ex officii etiam dignitate describitur, cum dicit : *Hic venit in testimonium* : ubi primo ponitur officium ; secundo ratio officii, ibi, *Ut testimonium perhiberet de lumine*. Officium autem hujus est testificandi : unde dicit : *Hic venit in testimonium*.

Ubi notandum est, quod Deus, et homines et omnia quæ facit, propter se operatur. Prov. XVI, 4 : *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Non quidem ut aliquid ei accrescat, quia bonorum nostrorum non eget ; sed ut ejus bonitas manifestetur in omnibus a se factis, inquantum *per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur sempiterna ejus virtus et divinitas :* Rom. I, 20. Fit ergo quælibet creatura in testimonium Dei, inquantum quælibet creatura est testimonium quoddam divinæ bonitatis. Et quidem magnitudo creaturæ testimonium quoddam est divinæ virtutis et omnipotentiæ ; pulchritudo vero, divinæ sapientiæ. Speciali vero modo ordinantur a Deo quidam homines[3] et non solum materialiter inquantum sunt, sed etiam per sua bona opera universaliter Deo testimonium ferunt. Unde omnes sancti viri, testes sunt Dei, inquantum propter eorum bona opera Deus gloriosus apud homines efficitur. Matth. V, 16 : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*. Sed tamen illi qui participant non solum dona Dei in seipsis per gratiam Dei bene operando, sed etiam diffundunt ad alios dicendo, monendo[4] et exhortando, specialius sunt testes Dei. Isai. XLIII, 7 : *Omnem qui invocat nomen meum, in laudem meam creavi illum*. Joannes ergo venit in testimonium ad hoc ut in alios diffunderet dona Dei, et annuntiaret Dei laudem. Hoc autem officium Joannis, scilicet testificari, est valde magnum : quia nullus potest de aliquo testificari, nisi eo modo quo illud participat. Infra III, 11 : *Quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur*. Unde testimonium perhibere divinæ veritati, indicium est cognitionis ipsius veritatis. Et inde est quod etiam Christus hoc officium habuit. Infra XVIII, 37 : *Ad hoc veni et in hoc natus sum ut testimonium perhibeam veritati*. Sed aliter Christus et aliter Joannes,[5] quia aliter se habet ad veritatis cognitionem Joannes, et aliter Christus : Christus enim ut ipsum lumen comprehendens, immo ipsum lumen existens ; Joannes vero ut ipsum lumen participans tantum. Et ideo Christus perfecte testimonium perhibet, et perfecte manifestat veritatem ; Joannes vero, et alii sancti,

[1] Al. : « Spiritum Dei. »
[2] Al. : « enim. »
[3] Parm. : homines ; et non solum naturaler... : ... sed etiam spiritualiter per sua.
[4] Al. : « movendo. »
[5] Parm. omittit : quia aliter, etc.

inquantum ipsam veritatem divinam participant. Est ergo magnum officium Joannis et ex participatione divini luminis, et ex similitudine ad Christum, qui hoc officio usus fuit. Isai. LV, 4 : *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.*

Ratio autem hujus officii ponitur, cum dicit : *Ut testimonium perhiberet de lumine.* Ubi sciendum est, quod alicui rei testimonium perhibetur duplici de causa. Una causa potest esse ex parte rei cui testimonium adhibetur, puta si est dubia vel incerta ; alia causa est ex parte audientium, si sunt duri et tardi corde ad credendum. Joannes vero in testimonium quidem venit non propter ipsam rem cui testimonium perhibebat, quia lumen erat: unde dicit : *Ut testimonium perhiberet de lumine,* non de re obscura, sed de re manifesta : venit ergo in testimonium propter ipsos quibus testificabatur. *Ut omnes crederent per eum*, scilicet Joannem. Nam sicut lumen non solum in seipso et per se visibile est, sed etiam omnia alia per ipsum videri possunt : ita Verbum Dei non solum in se lumen est, sed etiam est omnia manifestans quæ manifestantur. Cum enim unumquodque manifestetur per suam formam, et cognoscatur ; omnes autem formæ sint per Verbum, quod est ars plena rationum viventium : est ergo [1] lumen, non solum in se, sed omnia etiam manifestans. Eph. V, 3 : *Omne quod manifestatur, lumen est.* Congrue autem Evangelista Filium dicit [2] lumen : *quia venit lumen ad revelationem gentium:* Luc. II, 32. Supra autem dixit Filium Dei Verbum, quo Pater dicit se, et omnem creaturam. Unde cum proprie sit lux hominum, et hic Evangelista de eo agat secundum quod venit ad salutem hominum procurandam, congrue intermittit hoc nomen Verbum, cum loquitur de Filio, et dicit illud lumen.

Sed si istud lumen sufficiens est per se omnia manifestare, non solum seipsum ; quid ergo indigebat ut testificaretur ? Non ergo necessaria sunt testimonia Joannis et Prophetarum de Christo. Respondeo dicendum, quod hæc objectio est Manichæorum, qui volunt destruere vetus Testamentum. Unde a Sanctis contra hos multiplex ratio assignatur quare Christus testimonium Prophetarum voluit habere. Origenes quidem assignat tres rationes ad hoc. Primo quod Deus vult aliquos testes habere : non quod [3] ipse eorum testimonio indigeat, sed ut eos nobilitet quos constituit testes ; sicut videmus etiam in ordine universi, quod Deus producit aliquos effectus per causas medias, non quia ipse impotens sit ad eos immediate producendos, sed quia ad nobilitandas ipsas causas medias eis causalitatis dignitatem communicare dignatur. Sic ergo etsi Deus potuerit omnes illuminare per se, et in cognitionem suam adducere ; ut tamen debitus ordo servaretur in rebus, et ut aliquos homines nobilitaret, voluit divinam cognitionem ad homines per aliquos homines devenire. Isai. XLIII, 10 : *Vere vos testes mei estis, dicit Dominus.* Secunda ratio est, quia Christus illuxit mundo per miracula : quæ quidem, quia in tempore facta erant, temporaliter transierunt, neque pervenerunt ad omnes. Verba vero Prophetarum commendata scripturæ, poterant non solum ad præsentes, sed etiam ad posteros pervenire. Voluit ergo Dominus homines ad cognitionem Verbi venire per testimonia Prophetarum, ut non solum præsentes, sed etiam futuri de ipso illuminarentur ; et ideo signanter dicit : *Ut omnes crederent per illum*, non solum præsentes, sed etiam futuri. Tertia ratio est, quia homines sunt diversæ conditionis, et diversimode ad veritatis cognitionem perducti et dispositi. Quidam namque ad veritatis cognitionem magis perducuntur per signa et miracula ; quidam vero magis per sapientiam. Unde I Cor. I, 22 : *Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt.* Ut ergo Dominus omnibus ostenderet viam salutis, utramque viam pandere voluit, scilicet signorum et sapientiæ ut qui non perducerentur ad viam salutis per miracula in veteri et novo

[1] Al. : « est ergo. »
[2] Al. : « fecit. »
[3] Al. : « non ut. »

Testamento facta, saltem per viam sapientiæ, ut in Prophetis, et aliis sacræ Scripturæ libris, ad veritatis cognitionem perveniant. Quarta ratio est Chrysostomi: quia scilicet homines infirmi intellectus, veritatem et cognitionem Dei in seipsos[1] capere non possunt : unde[2] voluit Deus eis condescendere, et illuminare quosdam homines de divinis præ aliis, ut ab eis humano modo cognitionem de divinis acciperent, quorum cognitionem in seipsis attingere non valebant ; et ideo dicit : *Ut omnes crederunt per illum ;* quasi dicat : *Venit in testimonium*, non propter ipsum lumen, sed propter ipsos homines, ut scilicet *crederent per illum.* Sic ergo patet idonea esse et congruentia testimonia Prophetarum, et ideo recipienda, utpote nobis necessaria ad veritatis cognitionem.

Dicit autem *crederent*, quia est duplex participatio divini luminis. Una scilicet perfecta, quæ est in gloria. Psal. xxxv, 10 : *In lumine tuo videbimus lumen :* alia est imperfecta, quæ scilicet habetur per fidem : *quia venit in testimonium.* De istis duobus modis dicitur I Cor. xiii, 12 : *Videmus nunc per speculum in ænigmate ; tunc autem facie ad faciem.* Et ibidem dicitur : *Nunc cognosco ex parte ; tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.* Istorum autem modorum prior est modus participationis per fidem, quia per ipsam pervenitur ad speciem[3]. Unde Isai. vii, 9, secundum aliam litteram : *Nisi credideritis, non intelligetis* : ubi nostra habet : *Si non credideritis, non permanebitis.* II Cor. iii, 18 : *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem* scilicet quam perdidimus *transformamur a claritate in claritatem. Glossa :* A claritate fidei, in claritatem speciei. Dicit ergo : *Ut omnes crederent per illum* : non ut omnes viderent illum perfecte statim, sed ut primo per fidem credendo, et postea per speciem[4] in patria perfruendo. Dicit autem, *Per eum*, ut ostendat differentiam ejus ad Christum. Christus enim venit ut omnes crederent[5] et per eum et in eum. Infra vii, 38 : *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Joannes vero *ut omnes crederent*, non quidem in eum, sed in Christum per eum.

Sed contra. Non omnes crediderunt per illum : si ergo venit ut omnes crederent per illum, frustra venit. Respondeo dicendum, quod[6] quantum est ex parte Dei mittentis, et ex parte Joannis venientis, sufficiens modus adhibitus est omnibus perveniendi ad fidem, sed ex parte eorum qui *oculos suos statuerunt declinare in terram.* Psal. xvi, 2 : et noluerunt videre ipsum lumen, defectus fuit, quia non omnes crediderunt. Licet autem Joannes, de quo tot dicta sunt, et quod missus a Deo, magnus sit ; nihilominus tamen ejus adventus non est sufficiens hominibus ad salutem : quia salus hominis in hoc consistit quod participet ipsam lucem : unde, etsi Joannes lux fuisset, suffecisset hominibus ad salutem ejus adventus ; sed ipse non erat lux : unde dicit : *Non erat ille lux.* Et ideo necessaria erat lux, quæ sufficeret hominibus ad salutem. Vel aliter, Joannes venit ut testimonium perhiberet de lumine. Consuetum est autem testificantem esse majoris auctoritatis quam ille cui perhibet testimonium : ne ergo credatur Joannes esse majoris auctoritatis quam Christus, dicit Evangelista : *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.* Testatur enim non quia major, sed quia notior, etiamsi sit minor.

Sed quæritur de hoc quod dicit, *Non erat ille lux.* Contra[7] dicitur Ephes. v, 8 : *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Et Matth. v, 14 : *Vos estis lux mundi.* Sunt ergo Joannes, et Apostoli, et omnes boni, lux.

Respondeo. Quidam dicunt, quod Joannes non erat lux cum articulo, quia hoc est solius Dei proprium ; sed si lux ponatur sine articulo, erant Joannes, et omnes sancti, facti lux : quod est dictu : Filius Dei est lux per essentiam ; Joannes vero et omnes Sancti, per participationem. Et

[1] Parm. : seipsa.
[2] Al. deest : « unde. »
[3] Al. : « ad spem. »
[4] Al. : « per spem. »
[5] Parm. omittit : et per eum. etc.
[6] Al. omittitur : « quod. »
[7] Al. : « consequenter. »

ideo quia Joannes participabat verum lumen, congruenter testimonium perhibebat de lumine. Ignis enim convenientius manifestatur per aliquid aliud; et color per coloratum.

LECTIO IV.

1. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est : 2. et mundus eum non cognovit.

1. Superius egit Evangelista de præcursore et teste Verbi incarnati ; in parte vero ista agit de ipso Verbo incarnato : et circa hoc tria facit. Primo ostendit adventus Verbi necessitatem ; secundo ex adventu Verbi collatam nobis utilitatem, ibi, *In propria venit;* tertio veniendi modum, ibi, *Et Verbum caro factum est etc.* Necessitas autem adventus Verbi videtur esse defectus divinæ cognitionis, quæ in mundo erat. Unde hanc necessitatem sui adventus assignat, dicens infra XVIII, 37 : *In hoc natus sum, et ad hoc veni.* Ad insinuandum ergo hunc divinæ cognitionis defectum, duo facit Evangelista. Primo ostendit quod iste defectus non est ex parte Dei, neque ex defectu Verbi; secundo ostendit quod est ex parte hominum, ibi, *Et mundus eum non cognovit.* Quod autem non fuerit defectus ex parte Dei et Verbi, quin homines Deum cognoscerent et illuminarentur a Verbo, ostendit ex tribus. Primo ex ipsius divinæ lucis efficacia : quia *erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* secundo ex ipsius divinæ lucis præsentia : quia *in mundo erat :* tertio ex ejus evidentia : quia *mundus per ipsum factus est.* Non fuit ergo defectus divinæ cognitionis in mundo ex parte Verbi, quia efficax est : unde primo ostendit rationem hujus efficaciæ : quia *erat lux vera;* secundo ipsam ejus efficaciam : quia *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Est enim efficax divinum Verbum ad illuminandum : quia *erat lux vera.* Quomodo autem Verbum sit lux et quomodo sit lux hominum ; quia supra satis explanatum est, superfluum est ad præsens reiterare. Istud tamen ad præsens est dicendum, quomodo sit *lux vera.* Notandum est ergo ad hujusmodi evidentiam, quod verum in Scriptura tribus opponitur. Aliquando enim dividitur contra falsum, sicut illud Ephes. IV, 25 : *Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Aliquando autem dividitur contra figurale, sicut illud infra I, 17 : *Lex per Moysen data est: gratia et veritas per Jesum Christum facta est :* quia veritas[1] figurarum legis facta est per Christum. Aliquando vero dividitur contra participans, sicut illud I Joan. ult., 20 : *Ut simus in vero Filio ejus :* qui scilicet non est filius per participationem. Fuit autem ante adventum Verbi in mundo quædam lux, quam scilicet philosophi se habere jactabant; sed hæc quidem falsa fuit : quia, ut dicitur Rom. I, 21 : *evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum ; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* Hier. X, 14 : *Stultus factus est omnis homo a scientia sua.* Fuit etiam quædam alia lux, quam gloriabantur se habere Judæi ex doctrina legis; sed hæc quidem lux erat lux figuralis. Heb. X, 1 : *Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Erat etiam in Angelis et in sanctis hominibus lux quædam, inquantum specialiori modo per gratiam Deum cognoscebant; sed hæc lux participata erat. Job XXV, 3 : *Super quem non resplendet lumen illius?* quasi dicat : Quicumque lucidi sunt, intantum lucent inquantum participant lumen illius, idest Dei. Sed Verbum Dei non erat lux falsa, non figuralis, non participata, sed *lux vera*, idest per essentiam suam : et ideo dicit, *Erat lux vera;* in quo qui-

[1] Al. : « necessitas »

dem verbo excluditur duplex error, scilicet Photini, qui Christum opinatus est ex Virgine initium sumpsisse : et ideo ne aliquis hoc suspicari posset, Evangelista loquens de incarnatione Verbi, dicit, *Erat lux vera*, scilicet ab æterno, non solum ante Virginem, sed ante omnem creaturam. Excluditur etiam error Arii et Origenis dicentium, Christum non fuisse verum Deum, sed per participationem tantum. Quod si verum esset, non esset lux vera, ut Evangelista dicit. Sicut enim dicitur I Joan. I, 4, *Deus lux est*, non per participationem, sed lux vera. Si ergo Verbum erat lux vera, manifestum est illud esse Deum verum. Patet ergo ratio efficaciæ divini Verbi ad divinam cognitionem causandam. Efficacia autem ipsius Verbi est, quia *illuminat omnem hominem venientem*. Omne enim quod est per participationem, derivatur ab eo quod est per essentiam suam tale : ut omne ignitum est hoc per participationem ignis, qui est ignis per suam naturam. Quia ergo Verbum est lux vera per suam naturam, oportet quod omne lucens luceat per ipsum, inquantum ipsum participat. Ipse ergo *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*.

Sciendum est autem ad horum intellectum, quod mundus in Scriptura accipitur tribus modis. Aliquando enim rationem suæ creationis, sicut hic inferius ait Evangelista[1] : *Mundus per ipsum factus est*. Aliquando autem ratione suæ perfectionis, ad quam per Christum pertingit, sicut illud II Corinth. v, 19 : *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*. Aliquando ratione suæ perversitatis, sicut illud I Joan. v, 19 : *Totus mundus in maligno positus* est. Illuminatio seu illuminari per Verbum, intelligitur dupliciter. Scilicet de lumine naturalis cognitionis, de quo dicitur in Psal. IV, 7 : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*. Item de lumine gratiæ, de quo dicitur Isai. XL, 1 : *Illuminare Hierusalem*. His duabus distinctionibus suppositis, facile solvitur dubitatio quæ ex istis oritur. Cum enim dicit Evangelista, *Illuminat omnem hominem*, videtur subesse falsum, cum adhuc multi sint in mundo tenebrosi. Si ergo nos memores dictarum distinctionum, accipiamus mundum, secundum quod ponitur ratione suæ creationis ; et illuminare, secundum quod accipitur pro lumine naturalis rationis : verbum Evangelistæ nullam habet calumniam : quia homines omnes venientes in hunc mundum sensibilem, illuminantur lumine naturalis cognitionis ex participatione hujus veræ lucis, a qua derivatur quicquid de lumine naturalis cognitionis participatur ab hominibus. Utitur autem Evangelista hoc modo loquendi, ut dicat, *Venientem in hunc mundum*, non quod homines vixissent aliquo temporis spatio extra mundum, et postea venirent in mundum, cum hoc sit contra sententiam Apostoli. Rom. IX, 11 : *Cum enim nondum nati essent, aut aliquid egissent boni aut mali*, ut secundum electionem propositum Dei maneret, *non ex operibus, sed ex vocante dictum est etc*. Unde cum non egissent aliquid antequam nati essent, manifestum est quod anima non est antequam corpori conjungatur. Dicit ergo, *Venientem in hunc mundum*, ut ostendat quod homines illuminantur a Deo, secundum hoc scilicet quod veniunt in mundum, idest secundum intellectum, qui est ab extrinseco : homo enim ex duplici natura constituitur, corporali scilicet[2] et animali seu sensibili, et intellectuali : et secundum corporalem quidem naturam, seu sensibilem, illuminatur homo lumine corporeo et sensibili ; secundum animam vero et intellectualem naturam, illuminatur lumine intellectuali et spirituali. Cum ergo homo secundum naturam corporalem non veniat in hunc mundum, sed sit ex hoc mundo ; sed secundum intellectualem naturam, quæ est ab extrinseco, ut dictum est, sit[3] a Deo per creationem : unde dicitur Eccle. XII, 7 : *Donec omnis caro in suam revertatur originem, et spiritus dirigatur ad Deum qui fecit illum* : ostendit Evangelista quod hæc illuminatio est secundum illud quod est ab extrinseco[4],

[1] Al. : « sicut Joan. I. »
[2] Parm. omittit : et animali seu sensibili.
[3] Al. : « scilicet. »
[4] Al. : « ab intrinseco. »

scilicet secundum intellectum, cum dicit: *Venientem in hunc mundum* Si vero accipiatur illuminari pro lumine gratiæ, sic hoc quod dicitur, *Illuminat omnem hominem*, potest tripliciter exponi. Uno modo, secundum Origenem in illa *hom. Aquila grandis*, exponitur hoc modo, ut accipiamus mundum ratione suæ perfectionis, ad quam perducitur homo reconciliatus per Christum; et tunc dicitur : *Illuminat omnem hominem venientem,* per fidem, *in hunc mundum,* spiritualem, scilicet Ecclesiam illuminatam lumine gratiæ. Alio modo, secundum Chysostomum, exponitur, accipiendo mundum ratione suæ creationis; et talis est sensus : *Illuminat*, scilicet Verbum, quantum de se est, quia ex parte sua nulli deest, immo *vult omnes salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire*, ut dicitur I Tim. II, 4 : *Omnem hominem venientem*, idest qui nascitur in hunc mundum sensibilem. Quod si aliquis non illuminatur, ex parte hominis est, avertentis se a lumine illuminante. Tertio modo, secundum Augustinum, exponitur, ut ly *omnem* sit distributio accomoda, ut sit sensus : *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, non simpliciter, sed *omnem hominem* qui illuminatur, scilicet quia nullus illuminatur nisi a Verbo. Dicit ergo, secundum Augustinum, *Venientem*, ut assignet rationem quare homo indiget illuminari; accipiendo tamen mundum ratione suæ perversitatis et defectus; quasi dicat : Ideo indiget illuminari, quia venit in hunc mundum, perversitate et defectibus tenebrosum, et ignorantia plenum. De mundo spirituali primi hominis Luc. I, 79 : *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent.*

Destruitur autem per verba prædicta error Manichæi ponentis, homines a principio [1]contrario, idest diabolo, in mundo creatos fuisse : quia si homo fuisset creatura diaboli, veniens in mundum, non illuminaretur a Deo, sive a Verbo : quia *Christus venit in mundum, ut dissolvat opera diaboli* : I Joan. III, 8.

Sic ergo patet ex efficacia divini Verbi, quod defectus cognitionis in hominibus non est ex parte ipsius Verbi : quia ad omnes illuminandos efficax est, cum sit *lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Sed ne credas defectum ipsum esse ex remotione seu absentia veræ lucis, hoc excludens Evangelista, subdit, *In mundo erat.* Simile huic habetur Act. XVII, 28 : *Non longe est ab unoquoque nostrum*, scilicet Deus : *in ipso enim vivimus, et movemur, et sumus*, Quasi dicat Evangelista : Verbum divinum efficax est, et præsens est[2] omnibus ad illuminandum.

Notandum vero, quod in mundo dicitur aliquid esse tripliciter. Uno modo per continentiam, sicut locatum in loco. Infra XVII, 11 : *Hi in mundo sunt.* Alio modo sicut pars in toto : nam pars mundi dicitur esse in mundo, etiamsi non sit locata; sicut substantiæ supernaturales, licet localiter non sint in mundo, tamen sunt ut partes. Psal, CXLV, 6 : *Qui fecit cœlum et terram; mare, et omnia quæ in eis sunt.* Neutro autem istorum modorum lux vera in mundo erat, quia nec localis est, nec pars universi; imo quodammodo ut ita liceat loqui totum universum est pars, bonitatem ejus partialiter participans. Erat ergo in mundo tertio modo, sicut causa efficiens et conservans, Hier. XXIII, 24 : *Cœlum et terram ego impleo.* Sed tamen aliter est de Verbo agente et causante omnia, et aliter de aliis agentibus. Nam alia agentia operantur ut extrinsecus existentia : cum enim non agant nisi movendo et alterando aliquo modo quantum ad ea quæ sunt extrinseca rei; ut extrinseca operantur. Deus vero operatur in omnibus ut interius agens, quia agit creando. Creare autem, est dare esse rei creatæ. Cum ergo esse sit intimum cuilibet rei, Deus, qui operando dat esse, operatur in rebus ut intimus agens. In mundo ergo erat ut dans essse mundo.

Consuetum est autem dici, Deum esse in omnibus per essentiam, præsentiam, et potentiam. Ad cujus intellectum, sciendum est, quod per potentiam dicitur esse aliquis in omnibus quæ subdun-

[1] Al. : « homines et mundum a principio etc. »

[2] Parm. omittit : omnibus.

tur potentiæ ejus ; sicut rex dicitur esse in toto regno sibi subjecto, per suam potentiam ; non tamen ibi est per præsentiam, neque per essentiam. Per præsentiam dicitur esse in omnibus quiæ sunt in conspectu ejus, sicut rex dicitur esse per præsentiam in domo sua. Per essentiam vero dicitur esse in illis rebus in quibus est sua substantia, sicut est rex in uno loco determinato. Dicimus enim Deum esse ubique per potentiam, quia omnia ejus potestati subduntur. Psal. cxxxviii, 8 : *Si ascendero in cælum, tu illic es... si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua.* Per præsentiam vero, quia *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus*, quæ sunt in mundo, ut habetur Hebr. iv, 13. Per essentiam autem, quia essentia sua intima est omnibus rebus : oportet enim de necessitate omne agens, inquantum agens, immediate conjungi suo effectui ; cum movens et motum oporteat simul esse. Deus autem actor est et conservator omnium, secundum esse unuscujusque rei. Unde, cum esse rei sit intimum in qualibet re, manifestum est quod Deus per essentiam suam, per quam omnia creat, sit in omnibus rebus.

Notandum autem, quod Evangelista signanter utitur hoc verbo *erat* cum dicit, *In mundo erat*, ostendens ab initio creaturæ semper ipsum fuisse in mundo, causans et conservans omnia : quia si ad momentum subtraheret Deus virtutem suam a rebus conditis, omnia in nihilum redigerentur, et esse desinerent. Unde Origenes satis ad hoc congruo exemplo utitur, dicens, quod sicut se habet vox humana ad verbum humanum in mente conceptum, sic se habet[1] tota creatura ad Verbum divinum : nam sicut vox nostra est effectus verbi concepta in mente nostra, ita et creatura est effectus Verbi in divina mente concepti. *Dixit enim et facta sunt* : Psal. cxlviii, 5. Unde, sicut videmus quod statim, deficiente verbo nostro, vox sensibilis deficit ; ita si virtus Verbi divini subtraheretur a rebus, statim res omnes in ipso momento deficerent ; et hoc, quia *est portans omnia verbo virtutis suæ* : Hebr. i, 3 : Sic ergo patet quod defectus divinæ cognitionis non est in hominibus ex Verbi absentia : quia *in mundo erat*. Non est etiam ex Verbi invisibilitate seu occultatione : quia fecit opus, in quo similitudo evidenter relucet, scilicet mundum. Sap. xiii, 5 : *A magnitudine speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit*[2] *eorum creator videri.* Rom i, 20 : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Et ideo statim Evangelista subjungit : *Et mundus per ipsum factus est* : ut scilicet in ipso lux ipsa manifestaretur. Sicut in artificio manifestatur ars artificis, ita totus mundus nihil aliud est quam quædam repræsentatio divinæ sapientiæ in mente Patris conceptæ. Eccli. i, 10 : *Sparsit illam super omnia opera sua.* Sic ergo patet quod defectus divinæ cognitionis non est ex parte Verbi, quia efficax est, cum sit *lux vera;* præsens est, quia *in mundo erat ;* evidens est, quia *mundus per ipsum factus est.*

2. Unde autem sit hujus defectus, ostendit Evangelista consequenter, cum dicit : *Et mundus eum non cognovit;* quasi dicat : Non est ex parte ipsius, sed ex parte mundi, qui *eum non cognovit.* Dicit autem *eum* in singulari, quia supra Verbum dixerat non solum lucem hominum, sed Deum : unde cum dicit *eum*, intelligit Deum. Ponatur autem hic mundus pro homine ; Angeli namque cognoverunt eum intelligendo, elementa cognoverunt eum obediendo ; sed *mundus*, idest homo habitator mundi, *eum non cognovit.* Et possumus hunc defectum cognitionis divinæ referre vel ad naturam hominis, vel ad culpam. Ad naturam quidem : quia licet omnia hæc prædicta auxilia data sint homini ut ducatur in cognitionem Dei, tamen ratio humana in se deficiens est ab hac cognitione. Job. xxxvi, 25 : *Unusquisque intuetur eum procul.* Et iterum ibi ver. 26 : *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Sed si aliqui eum cognoverunt, hoc fuit non inquantum fuerunt in mundo, sed in-

[1] Parm. omittit : tota.

[2] Al. : « poterat. »

quantum fuerunt unde[1] supra mundum, et tales quibus dignus non erat mundus : quia *mundus eum non cognovit*, perceperunt, hoc fuit inquantum non erant de hoc mundo. Si vero referatur ad culpam hominis, tunc hoc quod dicit, *Mundus eum non cognovit*, est quasi ratio quare ab hominibus Deus non cognoscitur : et sic accipitur mundus pro inordinato mundi amore ; quasi dicat : *Mundus eum non cognovit*, quia sunt mundi amatores : amor enim mundi, ut dicit Augustinus, maxime retrahit a Dei cognitione : quia *amor mundi inimicum Dei constituit :* Jac. IV, 4. Qui autem non diligit Deum, non potest eum cognoscere. 1 Cor. II, 14 : *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.*

Notandum autem, quod ex hoc solvitur quæstio Gentilium, qui vane quærunt : Si a paucis temporibus Filius Dei pro salute humana mundo innotuit, videtur quod ante tempus illud naturam humanam despiceret. Quibus dicendum est, quod non despexit, sed semper fuit in mundo ; et quantum in se est, cognoscibilis est ab hominibus : sed quod aliqui eum non cognoverunt, fuit eorum culpa, quia mundi amatores erant.

Notandum etiam, quod Evangelista loquitur de incarnatione Verbi, ut ostendat idem esse Verbum incarnatum, et quod *erat in principio apud Deum, et Deus.* Resumit quæ de ipso supra dixerat ibi enim dixerat, quod *Verbum erat lux hominum* ; hic vero dicit quod *erat lux vera.* Ibi, quod[2] *omnia per ipsum facta sunt* ; hic vero : *Et mundus per ipsum factus est.* Supra vero dixit, quod *sine ipso factum est nihil* ; idest, secundum unam expositionem, omnia conservans. Hic vero dicit, *in mundo erat* ; mundum et omnia creans et conservans. [3] ; Ibi dixit : *Et tenebræ eam non comprehenderunt* ; hic vero ; *Et mundus eum non cognovit.* Et ideo totum hoc quod sequitur ab illo loco, *Erat lux vera*, videtur quædam explicatio superiorum.

Possumus etiam ex prædictis accipere triplicem rationem quare Deus voluit incarnari. Una est perversitas hamanæ naturæ, quæ ex sui malitia jam obtenebrata erat vitiorum et ignorantiæ obscuritate. Unde supra dixerat, quod *tenebræ eam non comprehenderunt.* Venit ergo in carnem Deus, ut tenebræ possent apprehendere lucem, idest ad cognitionem ejus pertingere. Isai. IX, 2 : *Populus qui ambulat in tenebris, vidit lucem magnam.* Secunda propter insufficientiam prophetici testimonii. Tenerunt enim Prophetæ, venerat Joannes ; sed sufficienter illuminare non poterant, quia *non erat ille lux.* Unde necessarium erat ut post Prophetarum vaticinia, post Joannis adventum, lux ipsa veniret, et sui cognitionem mundo traderet ; et hoc est quod Apostolus dicit, Hebr. I, 1 : *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime locutus est nobis in Filio.* Et II, Pet. I, 19 : *Habetis propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes*[4], *donec dies illucescat.* Tertia propter creaturarum defectum, nam creaturæ insufficientes erant ad ducendum in cognitionem creatoris : unde *mundus per ipsum factus est*, et *ipsum non cognovit.* Unde necessarium erat ut ipse creator per carnem in mundum veniret, et per seipsum cognosceretur ; et hoc est quod Apostolus dicit, I Cor. I, 21 : *Nam quia in Dei sapientia mundus non cognovit per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.*

[1] Parm. erronee hic interserit : Et est quasi ratio quare ab hominibus Deus non cognoscitur ; et sic mundus accipitur pro inordinato mundi amore, quasi dicat : *Mundus eum non cognovit :* unde si aliquid æternum in mente.

[2] Al. deest : « quod. »

[3] Al. : « observat. »

[4] Al. : « Habetis firmiorem propheticum sermonem : benefacietis attendentes etc. »

[5] Al. : « namque. »

LECTIO V

1. In propria venit ; 2. et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, 3. dedit eis potestatem filios Dei fieri, 4. his qui credunt in nomine ejus : 5. qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

1. Assignata necessitate incarnationis Verbi, consequenter Evangelista manifestat utilitatem ex ipsa incarnatione ab hominibus consecutam : et primo insinuat lucis adventum, quia *in propria venit;* secundo hominum occursum, ibi, *Et sui eum non receperunt*: tertio fructum ex adventu lucis allatum, ibi, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Ostendit ergo quod lux, quæ erat præsens in mundo et evidens seu manifesta per effectum, non tamen cognoscebatur a mundo ; et ideo *venit in propria*, ut cognosceretur Sed ne, cum dicit, *Venit*, intelligeres motum localem hoc modo, ut scilicet venerit quasi desinens esse ubi[1] prius non erat ; dicit Evangelista, *In propria ;* idest in ea quæ erant sua, quæ ipse fecit[2]; et ubi ipse erat. Infra xvi, 28 : *Exivi a Patre, et veni in mundum. Venit* inquam *in propria*, idest in Judæam, secundum quosdam, quæ quidem speciali modo sua erat. Psal. LXXV, 2 : *Notus in Judæa Deus.* Isa. x. 7 : *Vinea Domini exercituum domus Israel est.* Sed melius est, ut dicatur *propria,* idest in mundum ab eo creatum. Psal. XXIII, 1 : *Domini est terra.*

Sed si prius erat in mundo, quomodo venit in mundum ? Respondeo dicendum quod venire in aliquem locum, dicitur dupliciter : scilicet vel quod aliquis veniat ubi nullo modo prius fuerat ; vel quod ubi aliquo modo prius fuerat, incipiat[3] esse quodam novo modo ; sicut rex, qui prius erat in civitate aliqua sui regni per potentiam, ad illam postmodum veniens personaliter, dicitur venire ubi prius erat : venit enim per suam substantiam ubi prius erat solum per suam potentiam. Sic ergo Filius Dei venit in mundum, et tamen in mundo erat. Erat quidem per essentiam, potentiam, et præsentiam ; sed venit per carnis assumptionem ; erat invisibilis, venit ut esset visibilis.

2. Deinde cum dicit, *Et sui eum non receperunt*, sequitur hominum occursus, qui differenter se habuerunt ad venientem : quia quidam eum receperunt, non[4] scilicet sui : unde dicitur : *Et sui eum non receperunt.* Sui sunt[5] omnes homines, quia ab eo formati. Genes. II, 7 : *Formavit Deus hominem.* Psal. XCIX, 3 : *Scitote quoniam Dominus ipse fecit nos*, quia ad ejus imaginem facti. Genes. I, 26 : *Faciamus hominem.* Sed melius est ut dicamus : *Sui,* idest Judæi, *eum non receperunt*, per fidem credendo, et honorando. Infra v, 43. *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me :* et infra VIII, 49 : *Ego honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me.* Sunt quidem Judæi sui, quia ab ipso in populum peculiarem electi. Deut. XXVI, 18 : *Elegit te Dominus in populum peculiarem.* Sui secundum carnem conjuncti. Rom, IX, 3 : *Ex quibus Christus, secundum carnem.* Item sui, ab eo beneficiis promoti. Isa, I, 2 : *Filios enutrivi et exaltavi.* Sed licet sui, Judæi eum non receperunt ; non defuerunt[6] tamen qui eum non receperunt : unde subdit : *Quotquot autem receperunt.* Utitur Evangelista hoc modo loquendi, dicens, *Quotquot*, ut ostendat ampliorem esse factam solutionem quam fuerit promissio, quæ facta fuit solum suis, scilicet Judæis. Isa XXXIII, 22 : *Dominus legifer noster, Dominus rex noster ipse salvabit nos.* Sed solutio non solum fuit facta suis, sed *quotquot receperunt eum*, idest omnibus in eum credentibus. Rom. XV, 8 : *Dico autem, Christum ministrum fuisse circumcisionis, propter ve-*

[1] Al. : « in hoc modo, scilicet venerit quasi desinens esse Verbi prius erat, at denuo incipiens esse Verbi etc. »
[2] Al. : « fecerit. »
[3] Al. : « incipiebat. »
[4] Parm. omittit : scilicet.
[5] Parm. omittit : omnes.
[6] Al. : « defecerunt. »

ritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum, idest patribus factas. Gentes autem super misericordia, quia misericorditer sunt recepti. Dicit, *Quotquot,* ut ostendat quod gratia Dei indifferenter datur omnibus recipientibus Christum. Actor. x, 45 : *Ergo in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.* Et non solum liberis, sed etiam servis ; non solum masculis, sed etiam feminis. Galat. III. 28 : *In Christo Jesu non est masculus nec femina, Gentilis vel Judæus, circumsisio et præputium etc.*

3. Deinde cum dicit, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri,* sequitur fructus ejus adventus : ubi primo ponitur fructus magnificentia, quia *dedit eis potestatem,* secundo ostendit quibus datur, quia *his qui credunt* ; tertio insinuat modum dandi, quia *non ex sanguinibus.* Est ergo fructus adventus Filii Dei magnus, quia homines fiunt per hoc filii Dei. Gal. IV, 5 : *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, ut adoptionem filiorum reciperemus.* Et hoc congrue : ut qui sumus filii Dei per hoc quod assimilamur Filio, reformemur per Filium. Dicit ergo : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Ad cujus evidentiam sciendum est, quod homines fiunt filii Dei per assimilationem ad Deum ; et ideo secundum triplicem assimilationem hominum ad Deum, homines sunt filii Dei. Primo enim per gratiæ infusionem : unde quicumque habet gratiam gratum facientem, efficitur filius Dei. Rom. VIII, 15 *: Non enim accepistis spiritum servitutis etc.* Gal IV, 6 : *Quoniam estis filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui.* Secundo assimilamur Deo per operum perfectionem, quia qui facit opera justitiæ, est filius. Matth. v, 44 : *Diligite inimicos vestros.* Tertio assimilamur Deo per gloriæ adeptionem, et quantum ad animam per lumen gloriæ : I Joan. III, 2 : *Cum apparuerit, similes ei erimus :* et quantum ad corpus. Phil. III, 21 : *Reformabit corpus humilitatis nostræ.* Unde de istis duobus dicitur Rom. VIII, 23 : *Adoptionem filiorum Dei expectantes.* Si ergo accipiamus potestatem filios Dei fieri, quantum ad operum perfectionem et gloriæ adeptionem, nullam difficultatem habebit sermo : quia cum dicit, *Dedit eis potestatem,* intelligitur de potestate gratiæ, qua habita, potest homo facere opera perfectionis, et adipisci gloriam : quia, ut dicitur Rom. VI, 23, *Gratia Dei, vita æterna.* Et secundum hunc modum dicitur *Dedit*[1] *eis,* qui eum receperunt, *potestatem,* idest infusionem gratiæ, [2] *filios Dei fieri,* bene operando, et gloriam acquirendo. Si vero intelligatur de gratiæ infusione, tunc dubitationem habet hoc quod dicitur, *Dedit eis potestatem ;* quia non est in potestate nostra fieri filios Dei, cum non sit in potestate nostra gratiam habere. Hoc ergo quod dicit, *Dedit eis potestatem* : aut intelligitur de potestate naturæ ; et hoc non videtur esse verum, quia infusio gratiæ est supra naturam nostram : aut intelligitur de potestate gratiæ, et tunc hoc ipsum est gratiam habere quod habere *potestatem filios Dei fieri ;* et sic non dedit potestatem filios Dei fieri, sed filios Dei esse. Ad quod dicendum, quod in datione gratiæ, requiritur in homine adulto ad justificationem suam consensus per motum liberi arbitrii ; unde quia in potestate hominis est ut consentiat et non consentiat, *dedit eis potestatem.* Dedit autem hanc potestatem suscipiendi gratiam, dupliciter. Præparando, et hominibus proponendo. Sicut enim qui facit librum, et proponit homini ad legendum, dicitur dare potestatem legendi ; ita Christus, per quem gratia facta est, ut dicitur infra, et *qui operatus est salutem in medio terræ,* ut dicitur in Psal. LXXIII, 12 : *dedit* nobis *potestatem filios Dei fieri,* per gratiæ susceptionem. Secundo, quia hoc non sufficit, cum etiam liberum arbitrium indigeat, ad hoc quod moveatur ad gratiæ susceptionem, auxilio gratiæ divinæ, non quidem habitualis, sed moventis ; ideo dat potestatem movendo liberum arbitrium hominis, ut consentiat ad susceptionem gratiæ : juxta illud Thren. ult. 21 : *Converte nos Domine ad te* movendo voluntatem nostram ad amorem tuum *et convertemur.* Et hoc modo vocatur interior vocatio, de qua dicitur Rom.

[1] Al. : « pro minimo. »

[2] Al. omittitur : « dedit. »

VIII, 30 : *Quos vocavit* interius voluntatem instigando ad consentiendum gratiæ *hos justificavit*, gratiam infundendo. Quia vero per hanc gratiam habet homo hanc potestatem conservandi se in divina filiatione, potest et aliter dici : *Dedit eis*, idest eum recipientibus, *potestatem Filios Dei fieri*, idest gratiam, per quam potentes sunt in divina filiatione conservari. I Joan. ult. 18 : *Omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed gratia Dei* per quam regeneramur in filios Dei *conservat eum*. Sic ergo *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, per gratiam gratum facientem, per operum perfectionem, per gloriæ adeptionem; et hæc præparando, movendo, et conservando gratiam.

4. Deinde cum dicit, *His qui credunt in nomine ejus*, ostenditur quibus conferatur fructus ejus adventus. Et hoc quidem potest accipi dupliciter : vel ut sit expositivum superiorum, vel determinativum. Expositivum quidem, quia Evangelista dixerat : *Quotquot autem receperunt eum*. Ut ergo ostendat quid est recipere eum, quasi exponendo, consequenter subjungit : *His qui credunt in nomine ejus*; quasi dicat : Hoc est recipere eum, in eum credere, quia per fidem Christus habitat in cordibus nostris, juxta illud Ephes. III, 17 : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris*. Illi ergo *receperunt eum qui credunt in nomine ejus*. Ut determinativum vero ponitur ab Origene in homilia, quæ incipit, *Vox spiritualis*. Hoc modo multi recipiunt Christum, dicentes se esse Christianos, qui tamen non fiunt filii Dei, quia non vere credunt in nomine ejus, falsa dogmata de Christo suggerendo, subtrahendo scilicet aliquid sibi de divinitate vel de humanitate, juxta illud I Joan. IV, 3 : *Omnis spiritus qui solvit Christum, ex Deo non est*. Et ideo Evangelista, quasi determinando, dicit, *Dedit eis*, scilicet recipientibus eum per fidem, *potestatem filios Dei fieri*, illis tantum *qui credunt in nomine ejus*; idest, qui nomen Christi integrum servant, ut nihil de divinitate vel humanitate Christi diminuant. Potest etiam hoc referri ad formationem fidei, ut dicatur, *His* scilicet *dedit potestatem filios Dei fieri*, *qui credunt in nomine ejus*, idest per fidem caritate formatam, opera salutis faciunt : illi enim qui habent solum fidem informem, non credunt in nomine ejus, quia non operantur ad salutem. Sed prima expositio, quia accipitur ut expositivum præmissorum[1], magis propria est.

5. Deinde cum dicit, *Qui non ex sanguinibus etc.*, ostenditur qualiter conferatur hominibus tam magnificus fructus : quia enim dixerat, quod fructus advenientis lucis est potestas fieri filios Dei hominibus data : filius autem dicitur aliquis, ex eo quod nascitur : ne æstimes eos materiali generatione nasci, dicit, *Non ex sanguinibus*. Ubi notandum est quod in carnali generatione duplex causa invenitur, scilicet materialis et motiva. Materialis quidem causa generationis est sanguis ; et ideo dicit : *Non ex sanguinibus*. Et[2] licet hoc nomen *sanguis* in latino non habeat plurale ; quia tamen in græco habet, ideo translator regulam grammaticæ servare non curavit, ut veritatem perfecte doceret. Unde non dicit, Ex sanguine, secundum latinos, sed *Ex sanguinibus* : quod intelligitur quicquid ex sanguine generatur, concurrens ut materia ad carnalem generationem. Semen autem, secundum Philosophum *de Gen. animal.*, cap. XVIII, est ultima superfluitas cibi sanguinei : unde sive semen viri sive menstruum mulieris intelligitur per sanguines. Causa vero motiva ad actum[3] generationis carnalis est voluntas se commiscentium, scilicet maris et feminæ : quia licet actus virtutis generativæ, secundum quod hujusmodi, non sit subjectus voluntati, præambula tamen ad ipsum voluntati subjiciuntur : et ideo dicit : *Neque ex voluntate carnis*, pro persona mulieris, *neque ex voluntate viri*, ut ex causa efficiente, *sed ex Deo nati sunt*, quasi dicat : Non carnaliter, sed spiritualiter filii Dei fiunt. Accipitur autem hic caro, secundum Augustinum, pro muliere : quia sicut caro obedit spiritui, sic mulier debet obedire viro. Gen. II, 23, dixit Adam de muliere : *Hoc nunc*

[1] Parm. : melior est.
[2] Parm. omittit : ubi notandum, etc.
[3] Parm. : ad actum carnalem.

os ex ossibus meis. Et attendendum, secundum Augustinum, quod sicut dissipatur possessio domus in qua principatur mulier et subjicitur vir, ita dissipatur homo, cum caro dominatur spiritui. Propter quod dicit Apostolus, Rom. VIII, 12 : *Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus.* De modo autem dictæ generationis carnalis dicitur Sap. VII, 1 : *In ventre matris figuratus sum caro.* Vel possumus dicere, quod motivum ad carnalem generationem est duplex[1]. Unum scilicet ex parte appetitus intellectivi, quæ est voluntas ; aliud a parte sensitivi, quod est concupiscentia. Ad designandum ergo materialem causam, dixit, *Non ex sanguinibus ;* sed ad designandum causam efficientem quantum ad concupiscentiam, dicit, *Neque ex voluntate carnis;* quamvis improprie voluntas dicatur concupiscentia carnis ; quo tamen modo dicitur Gal. v, 17 : *Caro concupiscit adversus spiritum etc.* Ad designandum vero appetitum intellectivum, dicit : *Non ex voluntate viri.* Sic ergo generatio filiorum Dei non est carnalis, sed est spiritualis, quia *ex Deo nati sunt.* I Joan. v, 4 : *Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum.*

Nota autem, quod hæc præpositio « de » semper denotat materialem causam, et efficientem, et etiam consubstantialem. Dicimus enim quod faber facit cultellum de ferro, et pater generat filium suum de seipso, quia aliquid sui concurrit[2] aliquo modo ad generationem filii. Hæc vero præpositio « a » semper denotat causam moventem. Hæc vero præpositio « ex » accipitur ut communius[3] quia importat causam materialem, et efficientem, non tamen consubstantialem. Unde, quia solus Filius Dei, qui est Verbum, est de substantia Patris, immo cum Patre est una substantia ; alii vero sancti, qui sunt filii adoptivi[4], non sunt de ejus substantia ; ideo Evangelista utitur hac præpositione « ex » dicens de aliis : *Ex Deo nati sunt;* de Filio vero naturali[5], singulariter dicit quod de Patre est natus.

Notandum est etiam, quod secundum ultimam expositionem carnalis generationis, possumus accipere differentiam carnalis generationis ad spiritualem. Quia enim illa est ex sanguinibus, ideo carnalis ; ista vero, quia non est ex sanguinibus, ideo spiritualis. Infra III, 6 : *Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Item quia materialis generatio est ex voluntate carnis, idest ex concupiscentia, ideo est immunda, et generat filios peccatores. Ephes. II, 3 : *Eramus natura filii iræ.* Item quia illa est *ex voluntate viri*, idest hominis, facit filios hominum; hæc vero, quia est ex Deo, facit filios Dei. Si vero hoc quod dicit, *Dedit eis potestatem*, voluit referre ad baptismum, propter quod in filios Dei regeneramur, possumus videre in hoc ordinem baptismi : ut scilicet primo requiratur fides, quod fit in catechumenis, qui debent primo instrui de fide, ut scilicet credant in nomine ejus ; deinde regenerentur per baptismum, non quidem ex sanguinibus carnaliter, sed ex Deo spiritualiter.

LECTIO VI

1. Et Verbum caro factum est, 2. et habitavit in nobis.

1. Posita necessitate adventus Verbi in carnem, et etiam utilitate, consequenter Evangelista modum veniendi manifestat, dicens : *Et verbum caro factum est.* Et secundum hoc continuatur ad hoc quod dixerat, *In propria venit ;* quasi dicat : Verbum Dei in propria venit. Sed ne credas ipsum venisse locum mutando, ostendit modum quo venit, scilicet per incarnationem : eo enim modo venit quo missus est a Patre, a quo missus est, inquantum factus est caro. Galat. IV, 4 : *Misit Deus Filium suum factum ex muliere etc.* : ubi dicit Augustinus : Eo mis-

[1] Al. : « dupliciter. »
[2] Al. : « occurrit. »
[3] Al. : « accipitur communius. »
[4] Al. : « sunt adoptivi. »
[5] P. rm. omittit : singulariter dicit.

sum quo factum. Secundum Chrysostomum autem, continuatur ad illud, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri :* quasi dicat : Si quæris unde potuit dare hanc potestatem hominibus ut filii Dei fierent ; respondet Evangelista : Quia *Verbum caro factum est*, dedit nobis quod possemus filii Dei fieri. Galat. IV, 5 : *Misit Deus Filium suum, ut adoptionem filiorum Dei reciperemus*. Secundum vero Augustinum, continuatur sic ad hoc quod dixerat. *Sed ex Deo nati sunt :* quasi enim dure videbatur ut homines ex Deo nascerentur ; ideo quasi in argumentum hujus dicti, ut scilicet Verbum esse credatur, subdit Evangelista illud de quo minus videtur, scilicet quod *Verbum caro factum est;* quasi dicat : Ne mireris si homines ex Deo sunt nati, quia *Verbum caro factum est* ; idest, Deus factus est homo [1].

Notandum, quod hoc quod dicitur, *Verbum caro factum est*, quidam male intelligentes, sumpserunt occasionem erroris. Quidam namque posuerunt Verbum ita carnem factum esse, ac si ipsum vel aliquid ejus sit in carnem conversum, sicut cum farina fit panis, et aer ignis ; et hic fuit Eutyches, qui posuit commixtionem naturarum in Christo, dicens in eo eamdem fuisse Dei et hominis naturam. Sed hujus opinionis falsitas manifeste apparet : quia, sicut est dictum supra, *Verbum erat Deus*. Deus autem immutabilis est, ut dicitur Malach. III, 6 *: Ego Deus, et non mutor :* unde nullo modo potest esse quod in aliam naturam convertatur. Est ergo dicendum contra Eutychem : *Verbum caro factum est :* Verbum carnem assumpsit, non quod ipsum Verbum sit ipsa caro : sicut si dicamus, Homo factus est albus, non quod ipse sit ipsa albedo, sed quod albedinem assumpsit. Fuerunt etiam alii qui, licet crederent Verbum non in carnem mutatum, sed quod eam assumpsit, ipsum tamen dixerunt assumpsisse carnem sine anima : nam si carnem animatam assumpsisset, dixisset Evangelista : *Verbum caro* cum anima *factum est*. Et hic fuit error Arii, qui dixit, quod in Christo non erat anima, sed Verbum Dei erat [2] ibi loco animæ. Et hujus positionis falsitas apparet : tum quia repugnat sacræ Scripturæ, quæ in pluribus locis mentionem facit de anima Christi, sicut illud Matth. XXVI, 38 : *Tristis est anima mea usque ad mortem* ; tum etiam quia quædam passiones animæ recitantur de Christo, quæ in Verbo Dei nullo modo esse possunt, nec etiam in carne sola, sicut illud Matth. XXVI, 17 : *Cœpit Jesus tædere et moestus esse :* tum etiam quia Deus non potest esse forma alicujus corporis : nec etiam Angelus corpori uniri potest per modum formæ, cum secundum naturam a corpore sit separatus ; anima autem unitur corpori sicut forma. Non igitur Verbum Dei corporis forma esse potest. Præterea constat quod caro non sortitur speciem carnis nisi per animam : quod patet, quia recedente anima a corpore hominis seu bovis, caro hominis vel bovis non dicitur caro nisi æquivoce. Si ergo Verbum non assumpsit carnem animatam, manifestum est quod non assumpsit carnem ; sed *Verbum caro factum est;* ergo carnem animatam assumpsit. Fuerunt autem alii qui ex hoc moti, dixerunt, Verbum carnem quidem animatam assumpsisse, sed anima sensitiva tantum, non intellectiva ; loco cujus, in corpore Christi dixerunt Verbum esse. Et hic fuit error Apollinaris, qui quandoque Arium secutus est, tandem propter auctoritates prædictas coactus fuit ponere aliquam animam in Christo, quæ posset harum passionum esse subjectum : ita tamen quod ratione et intellectu careret ; sed loco horum, Verbum esset in homine Christo. Sed hoc manifeste apparet esse falsum, quia repugnat auctoritati sacræ Scripturæ, in qua quædam dicuntur de Christo quæ nec in divinitate nec in anima sensitiva nec in carne inveniri possunt ; sicut illud quod admiratus est, ut dicitur Matth. VIII, admiratio autem est passio animæ rationalis et intellectivæ, cum sit desiderium cognoscendi causam occultam effectus visi. Sic igitur sicut tristitia cogit in Christo ponere partem animæ sensitivam, contra Arium ; ita

[1] Al. : « Verbum caro Deus factus est homo. »

[2] Al. deest : « erat. »

admiratio cogit ponere in ipso partem animæ intellectivam, contra Appollinarem. Idem etiam apparet per rationem : sicut enim non est caro sine anima, ita non est vera caro humana sine anima humana, quæ est anima intellectiva. Si ergo Verbum assumpsit carnem animatam anima sensitiva tantum, et non rationali, non assumpsit carnem humanam ; et ita non poterit dicit Deus factus est homo. Præterea ad hoc Verbum humanam naturam assumpsit ut eam repararet : ergo id reparavit quod assumpsit. Si ergo non assumpsit animam rationalem, non reparasset eam ; et sic nullus fructus proveniret nobis ex Verbi incarnatione : quod falsum [1] est. *Verbum* ergo *caro factum est;* idest, carnem animatam anima rationali assumpsit.

Sed forte dicis : Si Verbum carnem sic animatam assumpsit, quare Evangelista de anima rationali mentionem non fecit, sed de carne solum, dicens : *Verbum caro factum est?* Respondeo dicendum, quod propter quatuor rationes Evangelista hoc fecit. Primo ad ostendendum veritatem incarnationis contra Manichæos, qui dicebant Verbum non assumpsisse veram carnem, sed phantasticam tantum, cum non esset conveniens ut boni Dei Verbum assumeret carnem, quam ipsi dicebant diaboli creaturam. Et ideo Evangelista, ut hoc excluderet, fecit de carne specialiter mentionem, sicut et Christus, Luc. XXIV, 39, existimantibus discipulis eum esse phantasma, veritatem resurrectionis ostendit, dicens : *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Secundo ad demonstrandam Dei erga nos magnitudinem benignitatis. Constat enim quod anima rationalis magis conformis est Deo quam caro ; et quidem magnum pietatis sacramentum fuisset, si Verbum assumpsisset animam humanam, utpote sibi conformem. Sed assumere etiam carnem elongatam a simplicitate suæ naturæ, fuit multo amplioris, immo inæstimabilis pietatis indicium : secundum quod Apostolus dicit I ad Tim. III, 16 : *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum quod manifestatum* [2] *est in carne.* Et ideo ut hoc ostenderet Evangelista, solum dé carne mentionem fecit. Tertio ad demonstrandam veritatem et singularitatem unionis in Christo : aliis enim hominibus sanctis utitur quidem Deus, quantum ad animam solum. Unde dicitur Sap. VII, 27 : *Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et Prophetas constituens.* Sed quod Verbum Dei uniretur carni, hoc est singulare in Christo, secundum illud in Psal. CXL, 10 : *Singulariter sum ego donec transeam.* Job. XXVIII, 17 : *Non adæquabitur ei aurum.* Hanc ergo singularitatem unionis in Christo ostendere volens Evangelista, de carne solum mentionem fecit, dicens; *Verbum caro factum est.* Quarto ad insinuandum congruitatem humanæ reparationis : homo enim per carnem infirmabatur : et ideo Evangelista volens insinuare adventum Verbi congruum esse nostræ reparationi, mentionem de carne specialiter fecit, ut ostenderet quod caro infirma, per carnem Verbi reparata fuit ; et hoc est quod Apostolus dicit, Rom. VIII, 3 : *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne.*

Sed quæritur quare Evangelista non dixit : Verbum carnem assumpsit ; sed potius, *Verbum caro factum est.* Respondeo dicendum, quod hoc ideo fecit ut excluderet errorem Nestorii, qui dixit, in Christo fuisse duas personas, et duos filios, et alium esse Filium Dei, alium filium Virginis : unde non concedebat quod Beata Virgo esset mater Dei. Sed secundum hoc Deus non esset factus homo : quia impossibile est quod duorum singularium, quæ diversa sunt secundum suppositum, unum prædicetur de alio. Unde si alia est persona Verbi, seu suppositum, et alia persona hominis, seu suppositum in Christo ; tunc non erit verum quod dicit Evangelista : *Verbum caro factum est* : ad hoc enim fit aliquid ut sit. Si ergo Verbum non esset homo, non posset dici quod Verbum sit factum homo. Et ideo signanter Evangelista dixit, *Factum est;* et non dixit, Assumpsit, ut ostendat quod

[1] Al. : « factum est. »

[2] Al. : « manifestum. »

unio Verbi ad carnem non est talis qualis est assumptio Prophetarum, qui non assumebantur in unitatem suppositi, sed ad actum propheticum ; sed est talis quod Deum vere faceret hominem, et hominem Deum, idest quod Deus esset homo.

Fuerunt et alii, qui non intelligentes modum incarnationis, posuerunt quidem assumptionem prædictam esse terminatam ad veritatem personæ ; confitentes in Deo unam personam Dei et hominis ; sed tamen dicunt, in ipso fuisse duas hypostases, sive duo supposita, unum naturæ humanæ creatum et temporale, aliud divinæ increatum et æternum. Et talis est prima opinio quæ ponitur in III *Sent.*, dist. VI. Sed secundum hanc opinionem non habet veritatem ista propositio : Deus factus est homo, et homo factus est Deus. Et ideo hæc opinio damnata est tamquam hæretica in quinto Concilio, ubi dicitur : Si quis in Domino Jesu Christo unam personam et duas hypostases dixerit ; anathema sit. Et ideo Evangelista ut omnem assumptionem excluderet quæ non terminatur ad unitatem personæ, utitur hoc verbo, *Factum est*.

Si vero quæris quomodo Verbum est homo ? Dicendum, quod eo modo est homo quo quicumque alius est homo, scilicet habens humanam naturam : non quod Verbum sit ipsa humana natura, sed est divinum suppositum unitum humanæ naturæ. Hoc autem quod dicitur, *Verbum caro factum est*, non aliquam mutationem in Verbo, sed solum in natura assumpta de novo in unitatem personæ divinæ dicit. *Et Verbum caro factum est*, per unionem ad carnem : unio autem relatio quædam est ; relationes autem de novo dictæ de Deo in respectu ad creaturas, non important mutationem ex parte Dei, sed ex parte creaturæ novo modo se habentis ad Deum.

2. Sequitur : *Et habitavit in nobis* : quod quidem dupliciter distinguitur a præmissis. Primo ut dicatur quod supra Evangelista egit de Verbi incarnatione, dicens : *Verbum caro factum est* : hic vero modum incarnationis insinuat, dicens, *Et habitavit in nobis*. Secundum enim Chrysostomum et Hilarium, per hoc quod Evangelista dicit, *Verbum caro factum est*, posset aliquis intelligere quod sit conversum in carnem, et non sint in Christo duæ naturæ distinctæ, sed una tantum natura, ex humana et divina commixta. Ideo Evangelista hoc excludens subjunxit : *Et habitavit in nobis*, idest in nostra natura, ut tamen in sua maneret distinctum. Illud enim quod in aliquid convertitur, non manet ab eo in quod [1] convertitur, secundum naturam distinctum. Quod autem ab aliquo non distinguitur, non inhabitat illud : quia habitare, distinctionem inhabitantis et in quo habitat importat ; sed Verbum habitavit in nostra natura : ergo naturaliter est ab ipsa distinctum : et ideo inquantum humana natura a natura Verbi fuit in Christo distincta, dicitur habitaculum divinitatis, et templum, juxta illud infra I, 21 : *Hoc autem dicebat de templo corporis sui*. Et quidem quamvis a prædictis Sanctis hoc sane dicatur, [2] cavenda est calumnia quam posset habere. Nam dum antiqui doctores et Sancti contra aliquem errorem exortum loquuntur, sic exaggerant, verbis large acceptis, errorem quem impugnant, ut alii incauti ex verbis illis in alium errorem labantur ; et inde est quod ex verbis Augustini contra Manichæos qui libertatem arbitrii destruebant firmantis et extollentis arbitrii dignitatem, Pelagius occasionem sui erroris sumpsit, dicens quod homo non indiget gratia Dei

[1] Al. : « manifestum. »

[2] Parm. : cavenda est tamen calumnia quam aliqui ex hoc incurrunt. Nam antiqui Doctores et Sancti, emergentes errores circa fidem ita persequebantur ut interdum viderentur in errores labi contrarios ; sicut Augustinus contra Manichæos qui destruebant libertatem arbitrii taliter disputat quod videtur in hæresim Pelagii incidisse. Hoc igitur modo Evangelista Joannes, ne per hoc quod dixerat, *Verbum caro factum est*, intelligeretur in Christo confusio vel transmutatio naturarum, subjunxit : *Et habitavit in nobis* : ex quo verbo Nestorius occasionem sumens erroris, dixit, Filium Dei sic esse unitum homini ut tamen Dei et hominis non esset una persona : voluit enim quod Verbum per solam inhabitationem per gratiam fuerit humanæ naturæ unitum. Ex hoc autem sequitur, quod Filius Dei non sit homo.

ad vitandum peccata, et ad opera meritoria faciendum. Sic ergo sancti, confusionem naturarum in Christo vitare volentes; posuerunt inhabitationem ratione jam dicta. Ex quo quidem Nestorius sui erroris occasionem sumens dixit Filium Dei non sic esse unitum homini ut Dei et hominis fieret una persona, sed propter Filii Dei inhabitationem in Christo quæ est per gratiam. Et sic non sequeretur quod Filius Dei factus sit homo. Et ideo ad evidentiam prædictorum sciendum est quod in Christo duo considerare possumus : scilicet naturam, et personam. Secundum naturam autem attenditur in Christo distinctio, non secundum personam, quæ una et eadem est in duabus naturis : quia humana natura in Christo fuit assumpta in unitatem personæ. Inhabitatio ergo quam ponunt Sancti, referenda est ad naturam, ut dicatur, quod *habitavit in nobis*; idest, natura Verbi inhabitavit naturam nostram; non secundum hypostasim, seu personam, quæ est eadem utriusque naturæ in Christo.

Quod autem blasphemat Nestorius, auctoritate sacræ Scripturæ evidenter refellitur. Apostolus enim Phil. II, 6 : unionem Dei et hominis exinanitionem vocat, dicens de Filio Dei[1] : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo ; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.* Non autem dicitur Deus exinaniri ex eo quod creaturam rationalem per gratiam inhabitet : quia sic Pater et Spiritus sanctus exinanirentur, cum et ipsi inhabitare hominem dicuntur per gratiam. Dicit enim Christus de se et de Patre loquens, infra XIV, 23 : *Ad eum veniemus, et mansionem apud faciemus.* De Spiritu autem sancto dicit Apostolus, I Cor. III, 16 : *Spiritus Dei habitat in nobis.* Præterea, si Christus personaliter Deus non esset, præsumptuosissime dixisset infra X, 30 : *Ego et Pater unum sumus* : et ibid. VIII, 58 : *Antequam Abraham fieret, ego sum. Ego* autem personam loquentis demonstrat; homo autem erat, qui loquebatur[2] :

Potest etiam aliter continuari, ut dicatur, quod supra egit de Verbi incarnatione ; nunc autem agit de Verbi incarnati conversatione, dicens : *Et habitavit in nobis ;* idest, inter nos Apostolos conversatus est familiariter : secundum quod dicit Petrus, Act. I, 21 : *In omni tempore quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus.* Baruch. IV, 38 : *Post hæc in terris visus est.* Hoc autem Evangelista addidit propter duo. Primo, ut ostendat mirabilem conformitatem Verbi ad homines[3] in conversando. Posset enim aliquis credere quod, si verbum caro factum fuisset, Christus fuisset dissimilis aliis hominibus in conversatione ; et ideo dicit Evangelista : *Et habitavit in nobis*, id est, sic verbum caro factum est quod conversatus est inter nos sicut unus ex aliis hominibus. Phil. II : *Exinanivit semetipsum formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo.* Secundo, ut ostendat sui testimonii veritatem. Evangelista enim supra de Verbo[4] magna quædam dixerat, et adhuc multa de eo mirabilia dicturus erat : et ideo ut ejus testimonium credibilius[5] fieret, accepit quasi in veritatis argumentum, se cum Christo conversatum fuisse, dicens : *Et habitavit in nobis ;* quasi dicat : Bene possum testimonium perhibere de ipso, quia cum ipso conversatus sum. I Joan. I, 1 : *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ etc.* Et Act. X, 40 : *Dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo idest nobis, qui manducavimus et bibimus cum illo.*

[1] Al. deest : Dei.

[2] Parm. omittit : Est ergo, etc. et habet : Unum cum Patre præexistebat Abrahæ.

[3] Parm. : homines inter quos sic conversatus est ut videretur quasi unus ex eis. Non solum enim in natura voluit assimilari hominibus, sed etiam in convictu et familiari conversatione absque peccato, cum eis voluit esse simul, ut sic homines suæ conversationis dulcedine allectos traheret ad seipsum.

[4] Al. : in Verbo.

[5] Parm. : credibile.

LECTIO VII

1. Et vidimus gloriam ejus, 2. gloriam quasi Unigeniti a Patre, 3. plenum gratiæ, et veritatis.

1. Posita Verbi incarnatione, hic consequenter Evangelista insinuat Verbi incarnati evidentiam : et circa hoc duo facit : primo enim ostendit modum manifestationis Verbi incarnati ; secundo utrumque modum exponit, ibi, *De plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Innotuit autem Apostolis Verbum incarnatum dupliciter : velut notitiam verbi primo quidem per visum ; secundo per auditum ex testimonio Joannis Baptistæ. Primo ergo manifestat quid de Verbo viderint ; secundo quid a Joanne audierint, ibi, *Joannes testimonium perhibuit de ipso.* Dicit autem tria de Verbo. Primo ejus gloriæ manifestationem : unde dicit, *Et vidimus gloriam ejus ;* secundo ejus gloriæ singularitatem, cum subdit, *Quasi Unigeniti* ; tertio hujus gloriæ determinationem : quia *plenum gratiæ et veritatis.* Hoc autem quod dicit, *Vidimus gloriam ejus*, potest continuari ad præcedentia tripliciter. Primo ut sit[1] quasi argumentum ejus quod dixerat : *Verbum caro factum est* ; quasi dicat ; Et hoc habeo, et scio quod Verbum Dei est incarnatum, quia ego et alii Apostoli vidimus gloriam ejus. Infra III, 11 : *Quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur.* Et I Joan. I, 1 : *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris etc.* Secundo continuatur, secundum Chrysostomum, ut sit expressivum[2] multiplicati beneficii ; quasi dicat : Non solum hoc beneficium collatum est nobis per incarnationem Verbi, scilicet quod efficiamur filii Dei, sed etiam quod videamus gloriam Oculi enim debiles et infirmi lucem solis[3] ; et hoc est quod subdit : *et vidimus gloriam ejus ;* sed tunc eam videre possunt, cum in nube vel in aliquo corpore opaco resplendet. Ante incarnationem enim Verbi, mentes humanæ erant invalidæ ad[4] hominem, prout est in seipso ; et ideo ut ejus visionis gaudio non privarentur, ipsa lux, Verbum scilicet Dei, carnem indui voluit, ut a nobis videri posset, juxta illud Exodi. XVI : *Respexerunt ad solitudinem et viderunt gloriam Dei in nube*, idest, Verbum Dei in carne. Secundum Augustinum autem continuatur sic quod referatur ad beneficium gratiæ. Oculi enim hominum non solum naturaliter deficiebant a contemplatione divinæ lucis, sed etiam ex defectu peccati : secundum illud Psal. LVII, 9 : *Supercecidit ignis*, (scilicet concupiscentiæ) *et non viderunt solem*, scilicet justitiæ. Ut ergo ipsa divina lux posset a nobis videri, sanavit oculos hominum, faciens de carne, sua salutare collyrium, ut sic oculos ex concupiscentia carnis corruptos, Verbum collyrio suæ carnis curaret. Et inde est quod statim cum Verbum factum est caro, dixerunt : *Et vidimus gloriam ejus*[5].Dominus fecit lutum ex sputo, infra VI. Lutum quidem de terra est, sputum autem a capite derivatur : ita in persona Christi, natura quidem humana assumpta de terra est ; Verbum vero incarnatum a capite est, scilicet a Deo Patre. Hoc ergo lutum statim cum appositum fuit oculis hominum, *vidimus gloriam ejus.* Hunc autem gloriam[6] scilicet claritatem Verbi Moyses videre optavit, dicens (Exod. XXXII, 18 :) *Ostende mihi gloriam tuam.* Sed eam videre non meruit : immo dictum est a Domino (ibid. 23 :) *Posteriora mea videbis,* idest umbras et figuras. Apostoli vero ipsam claritatem[7] viderunt. II Cor. III, 18 :

[1] Parm. omittit : quasi.
[2] Parm. : multiplicis.
[3] Parm. omittit : Et hoc est subdit : *Et vidimus gloriam ejus.*
[4] Al. : ad videndum in seipsa lucem divinam quæ illuminat omnem perspiciendam actionalem naturam ; et ideo, ut a nobis facilius cerni, contemplarique posset, nube nostræ carnis se texit.
[5] Parm. omittit : quasi diceret : statim facto collyrio curati sunt oculi nostri.
[6] Parm. omittit : scilicet claritatem Verbi.
[7] Al. : « caritatem. »

Nos autem revelata facie gloriam Dei speculantes, in eamdem imaginem transformamur de claritate in claritatem[1]. Porphetæ vero hanc quidem claritatem viderunt, non tamen revelata specie, sed in figuris et ænigmatibus. *Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus.* Apostoli autem[2] revelata facie, id est absque figuris et ideo dicitur Luc. x, 23 : *Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Multi enim reges et Prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt.*

2. Consequenter cum dicit, *Gloriam quasi unigeniti*, ostendit gloriæ ejus singularitatem. Cum enim de quibusdam hominibus inveniatur quod fuerunt gloriosi, sicut de Moyse[3] legitur Exod. xxxiv, 29 : *Et facies ejus facta est splendida*, (vel cornuta, secundum aliam litteram ;) posset aliquis dicere, quod ex hoc quod viderunt eum gloriosum, non debet dici quod Verbum Dei sit factum caro. Sed hoc Evangelista excludit, dicens : *Gloriam quasi Unigeniti a Patre ;* quasi dicat : Gloria ejus non est sicut gloria Angeli, vel Moysis et Eliæ, vel Elisei, vel cujusque alterius ; sed *quasi Unigeniti :* quia, ut dicitur Heb. iii, 3 : *Ampliori gloria iste præ Moyse dignus est habitus;*[4] idest præ omnibus Sanctis et Angelis, est quia illi sunt gloriosi participatione, Verbum autem est ipsa gloria : *Quis similis Deo in filiis Dei.* Psal. lxxxviii, 7. Hoc autem quod dicitur *quasi* non ponitur sanctum ad designandum similitudinem filiationis divinæ secundum quod nos dicimus filii Dei, sed est expressivum veritatis, secundum Gregorium ; et est modus, ut Chrysostomus dicit, sicut si aliquis vidisset regem multiplici gloria incedentem et interrogatus ab aliquo, qualiter regem vidisset, volens se[5] breviter se expedire, illam multiplicem gloriam uno verbo exprimeret, dicens, quod ipse incedebat sicut rex ; idest, sicut regem decebat. Ita hic Evangelista, quasi interrogaretur ab aliquo, qualis esset gloria Verbi quam viderat, non valens eam per omnia[6] exprimere, dicit, eam esse *quasi Unigeniti a Patre*, id est talem qualem decet[7], Unigenitum Dei.

Attenditur autem singularitas gloriæ Verbi quantum ad quatuor. Primo quantum ad Patris testimonium, quod Filio reddidit : quia Joannes fuit unus de tribus qui viderunt Christum transfiguratum in monte, et audierunt vocem Patris dicentis Matth. xvii, 5 : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Et de ista gloria dicitur II Petr. i, 17 : *Accepit a Deo Patres honorem et gloriam, voce delapsa ad eum hujuscemodi a magnifica gloria : Hic est Filius meus dilectus.* Secundo quantum ad Angelorum ministerium : nam ante incarnationem Christi homines erant Angelis subjecti : postmodum vero, Christo subjecti ministraverunt. Matth. iv, 11 : *Tunc accesserunt Angeli, et ministrabant ei.* Tertio vero ad naturæ obsequium ; tota enim natura Christo obediens ei obsequebatur ad nutum, utpote ab ipso instituta : quia *omnia per ipsum facta sunt.* Quod quidem nec Angelis nec alicui alii creaturæ concessum est, nisi soli Verbo incarnato ; et hoc est quod dicitur Matth. viii, 27 : *Qualis est iste, quia mare et venti obediunt ei ?* Quarto quantum ad docendi seu operandi modum. Moyses enim et alii Prophetæ non propria auctoritate præcepta dabant et homines instruebant, sed Dei : unde dicebant : *Hæc dicit Dominus etc.* et *Locutus est Dominus ad Moysen etc.* Christus vero loquitur tanquam Dominus, et potestatem habens, idest propria virtute. Unde dicebat, Matth. v, 22 : *Ego dico vobis* etc.: propter quod in fine sermonis ejus in monte dicitur, quod erat docens quasi potestatem habens etc. Item alii Sancti operabantur miracula virtute non sua, Christus vero virtute propria. Unde dicitur Marc. i, 17 : *Quænam est hæc nova doctrina, quia in potestate etiam spiritibus*

[1] Parm. : Moyses enim et alii Prophetæ Verbi gloriam manifestandam mundo in fine temporum speculabantur in ænigmatibus et figuris. Unde dicit Apostolus (*infra* 12, 41).

[2] Parm. : ipsam Verbi etc.

[3] Al. : « et Moyses. »

[4] Parm. omittit : Id est præ omnibus.

[5] Parm. omittit : breviter.

[6] Parm. : plene.

[7] Parm. : decebat.

immundis imperat, et obediunt ei? Sic ergo singularis est gloria Verbi.

Nota autem, quod aliquando dicimus in Scriptura Christum unigenitum, sicut hic, et infra : *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Aliquando vero dicimus ipsum primogenitum. Heb. I, 6 : *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Quod ideo est, quod sicut totius sanctæ Trinitatis proprium est esse Deum, ita Verbo Dei proprium est quod sit Deus genitus. Et quandoque quidem nominamus Deum, secundum quod est in se ; et sic ipse solus singulariter est Deus per essentiam suam. Unde hoc modo dicimus quod est tantum unus Deus, secundum illud Exo. VI, 4 : *Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est.* Quandoque nomen deitatis derivamus etiam ad alios, secundum quod aliqua similitudo divinitatis ad homines derivatur ; et sic dicimus multos deos, secundum illud I Cor. VIII, 5 : *Siquidem sunt dii multi et domini multi.* Eodem modo ergo, si consideremus proprietatem Filii qua genitus est, quantum ad modum quo sibi ista filiatio attribuitur, scilicet per naturam, dicimus ipsum Unigenitum Dei ; quia cum ipse solus sit naturaliter genitus a Patre, unus tantum est genitus Dei. Si vero consideremus ipsum Filium, secundum quod per similitudinem ad ipsum, filiatio derivatur ad alios, sic sunt multi filii Dei per participationem. Et quia per ejus similitudinem dicuntur filii Dei, ideo ipse dicitur primogenitus omnium. Rom. VIII, 29 : *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Sic ergo Christus dicitur Unigenitus Dei per naturam ; primogenitus vero inquantum ab ejus naturali filiatione per quamdam similitudinem et participationem filiatio ad multos derivatur.

3. Consequenter cum dicit, *Plenum gratiæ et veritatis*, ipsam gloriam Verbi determinat ; quasi dicat : Talis est ejus gloria quod plenus est gratia et veritate [1]. Possunt autem hæc verba exponi de Christo tripliciter. Primo secundum unionem [2]. Secundo vero secundum animæ ejus perfectionem ; tertio, secundum capitis dignitatem. Secundum unionem quidem quia ad hoc datur gratia alicui ut per eam Deo conjungatur. Ille ergo gratia plenus est qui perfectissime Deo conjungitur [3]. Et alii quidem conjunguntur Deo per participationem similitudinis naturalis : Genes. I, 16 : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Alii per fidem. Eph. III, 17 : *Habitare per fidem Christum in nobis.* Alii per claritatem : quia, *qui manet in caritate, in Deo manet :* ut dicitur I Joan. IV, 16. Sed omnes isti modi particulares sunt : quia neque per participationem naturalis similitudinis perfecte aliquis Deo conjungitur, neque videtur Deus per fidem sicuti est, neque per caritatem amatur quantum amabilis est [4] : cum infinitum ametur finite a creatura rationali ; et ideo non est plena conjunctio. Sed in Christo est plena conjunctio secundum quod humana natura assumitur a Deo, ut homo sit ipse Deus per unitatem personæ. Fuit ergo plenus gratia, inquantum non accepit a Deo aliquod donum gratuitum speciale, sed quod esset ipse Deus. Phil. II, 9 : *Dedit illi nomen* (scilicet Deus Pater Filio) *quod est super omne nomen.* Roman. I, 4 : *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute.* Fuit etiam plenus veritatis, quia humana natura in Christo pervenit ad ipsam veritatem divinam, scilicet quod ille homo esset ipsa divina veritas. In aliis enim hominibus sunt multæ veritates participatæ, secundum quod ipsa veritas prima per multas similitudines in mentibus eorum relucet ; sed Christus est ipsa veritas : unde dicitur Coloss. II, 3 : quod *in ipso sunt absconditi omnes thesauri sapientiæ.* Inquantum anima Christi fuit plena gratia, quia omnia dona Spiritus Sancti absque mensura recepit. Infra III. *Non*

[1] Parm. : divinitate.

[2] Parm. omittit : secundo vero, etc.

[3] Parm. : unitur.

[4] Parm. : quia enim ipse est infinitum bonum, ideo sua amabilitas est infinita, ad quam infinite amandam non potest pertingere alicujus creaturæ amor ; et ideo non potest esse plena conjunctio. In Christo autem, in quo humana natura est unita divinitati in unitate suppositi, est invenire plenam et perfectam conjunctionem ad Deum : quia talis fuit illa unio ut omnes actus tam divinæ quam humanæ naturæ essent actus suppositi.

enim datus est Spiritus ad mensuram; et secundum quod dicit Augustinus : In singulis membris corporis est unus sensus communis, scilicet sensus tactus. In capite vero sunt omnes sensus, ita omnes gratiæ superabundanter sunt in capite Christo ; in aliis vero sanctis est unum gratuitum donum commune omnibus, scilicet charitas, alia vero aliis spiritualia, quia *divisiones gratiarum sunt*. I Cor. XII. Sed Christus habuit omnem gratiam Spiritus Sancti. *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini : spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis ; et replebit eum spiritus timoris Domini*[1]. Secundum capitis dignitatem exponitur, inquantum Christus est caput Ecclesiæ, et sic competit sibi gratiam in alios effundere, quam quidem gratiam refudit in nos et faciendo et docendo, secundum ; illud Act. I : *Cœpit Jesus facere et docere.* Videtur ergo plenus gratia, inquantum fecit gratiam justificando, nam lex vetus infirmabatur, nec justificare poterat. Sed Christus justificavit. Supra, eodem : *gratia*[2] *et veritas* etc. Rom. VIII, 2 : *Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne.* [3]Item veritatem fecit, inquantum figuras veteris legis et promissiones factas patribus adimplevit. Rom. XV, 8 : *Dico Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis ad confirmandas*[4] *promissiones patrum.* II Cor. I, 20 : *Quotquot promissiones Dei sunt in illo Est.* Item dicitur plenus gratia, quia[5] ipsam nobis effudit gratiosis verbis docendo : Psal.: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Unde dicitur Luc. XXI, 3 : *quod omnes mane ibant*[6] idest, mane ire studebant. Sed plenus veritate : quia non docebat in ænigmatibus et figuris.[7]

LECTIO VIII

1. Joannes testimonium perhibet de ipso, 2. et clamat dicens : 3. Hic erat quem dixi : 4. Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

1. Posita evidentia Verbi, secundum quod[8] ipsis Apostolis innotuit ipso Verbum accipientibus, consequenter Evangelista ponit ejus evidentiam, secundum quod Apostolis et aliis innotuit auditu, per testimonium Joannis etc.: et circa hoc tria facit : primo enim testis introducitur ; secundo testificandi modus insinuatur, ibi, *Et clamat*, tertio describitur testimonium ipsum, ibi, *Hic erat quem dixi etc.* Dicit ergo : *Nos quidem gloriam ejus vidimus, sicut Unigeniti a Patre*,

2. Deinde cum dicit, *Et clamat dicens*' ponitur modus testificandi, qui fit cum

[1] Parm.: Secundo possunt exponi. Secundum vero animæ perfectionem secundum quam dicitur plenus gratiæ et veritatis, secundum quod in anima ejus fuit plenitudo omnium gratiarum absque mensura aliqua. Infra III, 34 : *Non enim datus est spiritus ad mensuram;* qui tamen mensurate datus est omnibus creaturis rationalibus, tam Angelis quam hominibus ; nam, secundum Augustinum, sicut in singulis membris corporis est unus sensus communis, scilicet sensus tactus, in capite vero sunt sensus omnes ; ita in Christo, qui est caput omnis rationalis naturæ, et specialiter Sanctorum, qui ei uniuntur per fidem et caritatem, superabundanter omnes virtutes et dona inveniuntur ; in aliis vero Sanctis participationes sunt donorum et gratiarum, quamvis commune donum omnium Sanctorum sit caritas. De plenitudine gratiæ Christi dicitur Isa. XI. 1.

[2] Parm. addit : Fuit etiam Christus veritate plenus, quia ejus pretiosa et beata anima omnem veritatem tam divinam quam humanam ab instanti conceptionis cognovit. Unde dicit ei Petrus (infra ult. 17) : *Tu omnia scis.* Et in Psal. LXXXVIII, 25 : « Veritas mea (idest cognitio omnis veritatis) et misericordia mea (idest omnium gratiarum plenitudo) cum ipso. » Tertio modo possunt exponi.

[3] Parm. : Et sic sibi competit gratiam communicare aliis, tam in mentibus hominum operando virtutem per gratiæ infusionem, quam merendo per doctrinam et opera et passiones mortis superabundantem gratiam infinitis mundis, si essent. Inquantum igitur nobis largitus est perfectam justitiam, quam non poteramus habere per legem, quæ infirmabatur quæ nullum justificare posset, neque ad perfectum adducere, intantum gratia plenus est, ut dicitur.

[4] Parm. : fuit veritate plenus.

[5] Al. : « evacuandas. »

[6] Parm. : quia ejus doctrina.

[7] Al. : « manicabant. »

[8] Parm. : nec palpabat vitia hominum, sed veritatem et omnibus aperte, sine ulla fraude prædicabat. Infra XVI, 29 : *Ecce palam loqueris etc.*

clamore ; et ideo dicit, *Clamat*, inquantum libere sine timore. Isa. XL, 9 : *Exalta in fortitudine vocem tuam... Ecce Deus noster*. Ardenter, et ex magno fervore : quia, ut dicitur Eccli XLVIII, 1 : *Verbum ejus ut facula ardebat*. Isa. VI, 3 : *Seraphim clamabant alter ad alterum :* per quod intimior ardor mentis exprimitur. Per manifestationem etiam clamoris ostenditur, quod non sub figuris neque occulte ad paucos sermo testificantis dirigitur ; sed aperte et ostentive declaratur et denuntiatur veritas jam non paucis, sed multis. Isa. LVIII, 1 : *Clama ne cesses*.

3. Deinde cum dicit, *Hic erat quem dixi*, quid sit testificatus, subjungit : ubi duo facit : primo enim describit continuitatem sui testimonii ; secundo describit eum cui testimonium perhibet, ibi, *Qui post me venturus est, ante me factus est*. Fuit ergo testimonium Baptistæ continuum : quia non semel tantum, sed multoties ; et etiam antequam Christus ad ipsum venisset, Joannes testimonium ei perhibuit : et ideo dixit : *Hic erat quem dixi ;* idest, antequam vidissem eum corporaliter, testimonium ei perhibui. Luc. I, 76 *: Tu puer Propheta Altissimi vocaberis*. Et hoc ideo, quia præsentem et futurum ostendit. Est etiam ejus testimonium certum, quia non solum[1], sed absentem etiam indicavit, unde dicit : *Hic est* quasi eum digito ostendens infra eodem : præsentem *Ecce agnus*[2] *Dei :* nam solitus erat sæpe ad Joannem, antequam baptizaretur.

4. Describit autem consequenter eum cui testimonium perhibet, dicens : *Qui post me venturus est*, *ante me factus est*. Ubi notandum est, quod Joannes servat morem boni magistri qui non statim profundissima et occulta scientiæ tradit discipulis, sed paulatim et manifestis eis procedit ad profundiora doctrinæ sic et Joannes non statim dixit Christum esse Filium Dei, sed primo prætulit eum sibi ut ex hoc ad altiora duceret audientes. Erat enim Joannes tantæ famæ quod crederent eum homines esse Christum, et ideo a principio sufficiebat præferre eum sibi. Comparat autem Christum sibi primo quantum ad ordinem prædicationis ; secundo quantum ad ordinem dignitatis ; tertio quantum ad ordinem durationis. Quantum ad ordinem prædicationis[3]. Prior quidem fuit Joannes, unde dicit : *qui*, scilicet Christus, *post me venit*, vel venturus est non in mundum, dicendum quia jam Christus natus erat quando hæc dicit, sed ad prædicandum et in notitiam hominum. Et notandum, quod ly *venit* est temporis præsentis, quia in græco ponitur participium præsentis temporis. Præcessit autem Joannes Christum duplici ratione. Primo, secundum Chrysostomum quia Joannes erat consanguineus Christi secundum carnem. Luc. I, 16 : *Et ecce Elisabeth cognata tua* etc. Si ergo testimonium perhibuisset Christo postquam eum cognoverat, potuisset suum testimonium suspectum haberi ; et ideo Joannes venit ad prædicandum, nondum habens familiaritatem cum Christo, ut ejus testimonium efficacius esset. Unde dicebat infra hoc cap. *Ego nesciebam eum : sed ut manifestetur in Israel*, *propterea veni ego*, *in aqua baptizans*.[4] Secundo, quia in his quæ de potentia procedunt ad actum, imperfectum [5] oportet præcedere tempore perfectum : unde dicitur 1 Cor. 15, 46 : *Non prius quod spirituale est*, *sed quod animale*. Et ideo perfectam Christi doctrinam debuit præcedere imperfectior doctrina Joannis, quæ quodam modo fuit media inter doctrinam legis[6] quæ erat figuralis, et annuntiabat de longinquo Christum et doctrinam Christi quæ manifesta erat, et Christum mani-

[1] Parm. : nobis.

[2] Parm.: futurum, etc.

[3] Parm. addit : Ex quo insinuatur, etc.

[4] Parm. : non statim prædicat discipulis Christum esse Filium Dei, sed paulatim eos ad altiora provehit : primo præferens eum sibi, qui tamen tantæ famæ et auctoritas erat ut crederetur esse Christus, vel aliquis de magnis Prophetis.

[5] Parm. omittit : Prior quidem, etc. et loco illius textus habet : Joannes præcessit Christum sicut famulus dominum et sicut miles Regem, et sicut lucifer solem. Malach. 3, 1 : Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit « viam ante faciem meam. » *Qui* igitur *post me venit*, scilicet in notitiam hominum prædicando.

[6] Parm. : naturaliter præcedit.

[7] Parm. : et prophetarum quæ.

feste annuntiabat.[1] Quantum vero ad ordinem dignitatis Christus prior fuit Joanne et hoc est quod dicit : *ante me factus est*. Unde sciendum est, quod ex hoc Ariani sumpserunt occasionem erroris. Dicebant enim quod hoc quod dixit, *Post me venit*, intelligitur de Christo secundum carnem assumptam ; sed hoc quod addit *Ante me factus est*, non potest intelligi nisi de Verbo Dei, quod carni præexistebat ; et propterea Christum inquantum[2] est Verbum, factum esse, et non esse Patri coæternum. Sed hoc,[3] secundum Chrysostomum, insipienter dicitur : quia si hoc esset verum, non dixisset Baptista *Ante me factus est*, *quia prior me erat* : cum nullus ignoret, quod si prior eo erat ante eum factus est ; sed potius e converso dixisset : Prior me erat, quia factus est ante me. Et ideo, secundum Chrysostomum, intelligendum est de prioritate dignitatis, idest mihi prælatus est, et antepositus ; quasi dicat : Quamvis Jesus post me ad prædicandum venerit, tamen factus est ante me, idest dignior, et superior auctoritate, et hominum reputatione. Job. XXVIII, 17 : *Non adæquabitur ei aurum etc.* Vel *ante me factus est*, idest coram ut habetur in *Glossa* : et littera in græco hoc sonat ; quasi dicat, *coram me* idest in conspectum eo, quia mihi apparuit et innotuit.[4] Quantum vero ad ordinem durationis, Christus præcedit Joannem; unde dicit : [5] *Quia prior me erat*; quia : Ipse est ab æterno[6], ego ex tempore ; et ideo, licet eum prædicando præcesserim ; tamen rationabiliter prælatus est mihi[7], *quia prior me erat*, scilicet ab æterno. Heb. ult. 8 : *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula*. Et infra 8, 58 *Antequam Abraham fieret, ego sum*[8]. Sic ergo Christus secundum divinitatem præcedit duratione Joannem. Potest etiam exponi quod dictum est, *Ante me factus est*, ut referatur ad ordinem temporis secundum carnem : Christus enim in instanti suæ conceptionis fuit perfectus Deus et perfectus homo, habens rationalem animam perfectam virtutibus, et corpus omnibus lineamentis distinctum, non tamen secundum quantitatem perfectam. Hier XXXI, 22 : *Mulier circumdabit virum*. scilicet perfectum. Constat autem quod Christus ante fuit conceptus quam Joannes esset natus, et perfectus homo ;[9] et sic Christus fuit ante Joannem in sua humanitate perfectus, et ideo dicit : *Ante me factus est*, quia ipse prius fuit homo perfectus, quam natus fuisset ex utero.

LECTIO IX

1. Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, 2. et gratiam pro gratia : 3. quia lex per Moysen data est ; gratia et veritas per Jesum Christum facta est.

1. Verba ista usque ad locum illlum illum, *Et hoc est testimonium Joannis*, dupliciter inferuntur. Nam secundum Origenem, sunt [10] verba prolata a Joanne Baptista, et subduntur ab eo quasi[11] in argumentum præmissorum ; quasi dicat : Vere *prior me erat* : quia *de plenitudine ejus*, scilicet gratiarum, non solum ego, sed etiam *omnes*, Prophetæ et patres, *accepimus* :[12] ergo prior nobis erat. Et secundum hoc, ab illo loco, *Joannes testimonium perhibet, etc.*, incepit texere exordium suæ incarnationis. Secundum Augustinum autem et Chrysostomum, sunt verba [13] Joannis Evangelistæ et continuantur ad hoc quod dixerat : *Plenum gratiæ et veritatis* ; ut dicatur sic : Supra Evangelista ostendit evidentiam Verbi [14] incarnati et per visum et per auditum ; hic vero utrumque explicat : et primo

[1] Parm. : comparat sibi, etc.

[2] Al. : quod carni præexistebat Christum, inquantum etc.

[3] Parm. : hæc expositio stulta est.

[4] Parm. : Item comparat sum sibi.

[5] Parm. omittit : Christus præcedit, etc.

[6] Parm. addit : « Deus, » et infra : homo fragilis.

[7] Parm. : in fama, etc.

[8] Parm. omittit : sic Ergo Christus, etc.

[9] Parm. omittit : Et sic Christus, etc.

[10] Al. : « sicut. »

[11] Al. « qui. »

[12] Parm. omittit : ergo prior nobis erat, et habet : quia omnes, etc.

[13] Parm.: ab hoc, etc.

[14] Parm.: quæ innotuit.

quomodo Apostolis innotuit visu, quasi a Christo accipientibus ; secundo quomodo Joannes testificatus est de eo, ibi, *Et hoc est testimonium* [1] *Joannis*. Circa primum duo facit. Primo ostendit Christum esse [2] fontem [3] et originem [4] totius spiritualis gratiæ. Secundo ostendit derivationem gratiarum in nos a Christo esse, ibi, *Et gratiam pro gratia*. Dicit ergo primo : Experimento patet, quod vidimus eum plenum gratiæ et veritatis : quia *de plenitudine ejus nos omnes accepimus*.[5] et ideo possumus dicere eum plenum fuisse. Licet autem inveniamus in Scriptura aliquos plenos gratia, puta, sicut beatam virginem, Luc. I. : *Ave gratia plena*, et Stephanum, Act. VI. : I *Stephanus plenus gratia*, etc.,alia tamen est plenitudo Christi ab istis. Illud enim dicitur plenum in quo nihil est vacuum. Potest ergo impleri capacitas animæ gratiæ quantum ad sufficientiam, ut, scilicet nil desit ei de gratia ad bonos actus faciendos, et ista plenitudo fuit in Stephano. Potest etiam impleri non solum quantum ad sufficientiam, sed etiam quantum ad redundantiam, et ista plenitudo redundantiæ singulariter spiritualiter fuit in Christo, quia sic redundavit in alios ut esset gratiæ auctor et factor. Sed in B. Virgine fuit medio modo, quia etsi fuerit plenitudo alicujus redundantiæ in ea non tamen ipsa fuit redundatrix gratiæ in alios. Sed ab anima ejus redundabat gratia in carnem; nam per Spiritus sancti gratiam, non solum mens Virginis fuit Deo per amorem perfecte unita, sed ejus uterus a Spiritu sancto est[6] impprægnatus[7]. Et ideo statim cum dixisset Gabriel, *Ave gratia plena*, subjunxit de plenitudine ventris, dicens : *Dominus tecum*. Ut ergo Evangelista hanc singularem[8] plenitudinem redundantiæ et efficentiæ de Christo ostenderet, dixit : *De plenitudine ejus omnes accepimus*, scilicet omnes Apostoli et Patriarchæ et Prophetæ et justi, qui fuerunt, sunt, et erunt, et etiam omnes Angeli.

Nota, quod hæc præpositio « de » aliquando quidem denotat efficientiam[9], aliquando consubstantialitatem, sicut cum dicitur : Filius est de Patre; aliquando vero partialitatem, sicut cum dico : accipe de hoc, quasi partem, et non totum, et hæc tria dantur, cum dicit : *Et de plenitudine*, etc.; primo quidem denotat in Christo efficientiam gratiæ,seu auctoritatem qua plenitudo gratiæ quæ est in Christo est causa omnis gratiæ quæ est creaturis intellectualibus *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et de generationibus meis*, idest ab iis quæ ex me procedunt, *adimplemini*. Secundo verò consubstantialitatem quia licet dona habitualia alia sint in nobis quam in Christo, tamen spiritus sanctus qui est in Christo unus et idem replet omnes sanctos, I. Cor. XII. *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus*. Joel. II, 28 : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*. Rom. VIII, 9 : *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus*. Nam unitas Spiritus sancti facit in Ecclesia unitatem. Sap. I, 7 : *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*. Tertio vero partialitatem in nobis. Christus vero quantum ad dona habuit plenitudinem spiritus sancti quem non ad mensuram recepit. Sed nos participamus aliquid de

[1] Al. : « *et hoc testimonium*. »

[2] Al. : « gratiam esse etc. »

[3] Parm. : fontalem originem omnis.

[4] Parm. : derivatam, etc.

[5] Parm. : est autem plenitudo sufficientiæ, qua aliquis est sufficiens ad actus meritorios et excellentes faciendos, sicut in Stephano. Item est plenitudo redundantiæ, qua Beata Virgo excellit omnibus Sanctis, propter eminentiam et abundantiam meritorum. Est etiam plenitudo efficientiæ et efficientiæ, quæ soli homini Christo competit, quasi auctori gratiæ. Sic enim Beata Virgo redundavit gratiam in nos, ut tamen auctrix gratiæ nequaquam esset : sed ab anima ejus gratia redundavit in carnem.

[6] Parm. addit : supernaturaliter.

[7] Al. : « sed ejus virtus per Spiritum sanctum est supernaturaliter imprægnata. »

[8] Al. : « singulariter. »

[9] Parm. : seu originalem causam, sicut cum dicitur, Radius est vel procedit de sole ; et hoc modo denotat in Christo efficientiam gratiæ, seu auctoritatem; quia plenitudo gratiæ quæ est in Christo, est causa omnium gratiarum quæ sunt in omnibus intellectualibus creaturis. Eccl., XXIV, 26 : « Venite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis (quæ scilicet de me procedunt) adimplemini, » participatione sufficientis plenitudinis. Aliquando autem præpositio « de » denotat consubstantialitatem, ut cum dicitur, Filius est de patre ; et secundum hoc plenitudo Christi est Spiritus sanctus, quo procedit ab eo consubstantialis ei in natura, in virtute et majestate. Quamvis enim dona habitualia alia sint in anima Christi quam ea quæ sunt in nobis, tamen Spiritus sanctus, qui est in ipso, unus et idem replet omnes sanctificandos. I. Cor. XII. 2.

donis spiritus sancti quia ipsum ad mensuram recipimus. Ephes. IV, 7 : *Unicuique autem nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Chriti.*

2. Deinde cum dicit, *Et gratiam pro gratia,* ostendit derivationem gratiarum in nos per Christum ; ubi duo facit. Primo ostendit quod accepimus gratiam a Christo, eo auctore ; secundo accepimus ab eo sapientiam, ibi, *Deum nemo vidit unquam.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de plenitudine ejus accepimus ; secundo necessitatem accipiendi ostendit, ibi, *Quia lex per Moysen data est etc.* Dicit autem primo quod accepimus de plenitudine Christi hoc quod dico *Et gratiam pro gratia.* Sed per hoc quod ponitur, cogimur intelligere quod de plenitudine ejus accepimus gratiam, et pro illa gratia accepimus aliam ; et ideo videndum est quæ sit prima[1] et secunda gratia [2]. Secundum Chrysostomum autem, prima gratia, quam totum genus humanum accepit, fuit gratia veteris testamenti accepta in lege, quæ quidem magna fuit, juxta illud Prov. IV, 2 : *Donum bonum tribuam vobis etc.* Magnum enim fuit quod hominibus idololatris data sunt præcepta a Deo, et unius veri Dei vera cognitio. Rom. III, 1 : *Quid amplius Judæo*[3] *aut quæ utilitas circumcisionis? Multum quidem per omnem modum. Primum quidem quia credita*[4] *sunt eis eloquia Dei.* Pro gratia ergo ista, quæ prima fuit, secundam longe meliorem accepimus. Zach. IV, 7 : *Exæquabit gratiam gratiæ.*

Sed numquid non sufficiebat prima gratia? Respondeo dicendum, quod non : quia per legem solum cognitio peccati datur, non ablatio. *Neminem enim ad perfectum adduxit lex :* Hebr. VII, 19 : Et ideo erat necesse quod alia gratia peccata auferens, et reconcilians Deo, veniret; et ideo dicit : *Quia lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesus Christum.*

3. Ubi Evangelista præfert Christum legislatori Moysi, quem Baptista sibi prætulerat. Moyses autem reputabatur maximus Prophetarum. Deuter. ult. 10 : *Non surrexit ultra Propheta in Israel sicut Moyses.* Præfert autem eum Moysi, quantum ad excellentiam et dignitatem operum : *quia per Moysen lex data est ;* et horum duorum, tantum unum excellit alium, quantum figuratum excellit figuram, et veritas ipsam umbram. *Umbram enim habuit lex futurorum bonorum* etc.
enim habuit lex futurorum bonorum etc.
Heb. x, 1. Item excellit quantum ad modum operandi : quia lex data est per Moysen, sicut per promulgantem[5], non per facientem ; quia *solus Dominus est legifer noster* : Isai. XXXIII, 22 : *Gratia autem et veritas facta est per Christum*, sicut per dominum et auctorem veritatis et gratiæ, ut supra expositum est. Secundum Augustinum vero, prima est justificans et præveniens, quæ non datur nobis ex operibus. Rom. XI, 6 : *Si autem gratia, jam non ex operibus.* Pro ista ergo gratia, scilicet imperfecta, accipimus aliam gratiam consummatam, scilicet æternæ vitæ : et quamvis æterna vita aliquo modo meritis acquiratur, tamen quia principium merendi in omnibus est gratia præveniens, ideo vita æterna dicitur gratia. Rom. VI, 23 : *Gratia Dei vita æterna.* Et, ut breviter concludatur, quicquid prævenienti gratiæ de gratia additur, totum gratia pro gratia dicitur. Necessitas autem secundæ gratiæ est ex insufficentia legis, quæ ostendebat quid faciendum[6], Sed non juvabat ad implendum ; unde occasionaliter mortem inducebat. Unde dicitur ministra fuisse mortis. *Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria.* Item pro-

[1] Parm. : Tertio modo hæc propositio *de* denotat partialitatem, sicut cum dicimus, Accipe de hoc pane vel vino, idest partem accipe, et non totum : et hoc modo accipiendo, notat in accipientibus partem de plenitudine derivari. Ipse enim accepit omnia dona Spiritus sancti sine mensura, secundum plenitudinem perfectam ; sed nos de plenitudine ejus partem aliquam participamus per ipsum ; et hoc secundum mensuram, quam unicuique Deus divisit. — [2] Al. : « propria. »

[3] Parm. : prima gratia, pro qua, etc.

[4] Al. : « video. »

[5] Al. : « tradita. »

[6] Al. : « promittentem. » Parm. : proponentem.

[7] Parm. : Et quod cavendum erat ; sed ad implendum ea quæ præcipiebat non præbebat auxilium, immo per occasionem operabatur occasionaliter quæ tamen videbatur fuisse ad vitam Apostolus Rom. VII, et II. Corinth. III, 9, dicit legem ministram fuisse mortis.

mittebat auxilium gratiæ, sed non solvebat, quia *neminem ad perfectum adduxit lex* : ut dicitur Heb. vii, 19. Item per sacrificia et cæremonias veritatem novæ gratiæ figurabat [1], sed non manifestabat ; et ideo necesse fuit quod Christus veniret, qui fecit gratiam per mortem occidendo peccatum per mortem suam, et moriendo gratiam meruit, per quam juvaremur ad implendum præcepta Dei. Rom. vi, 6, *Vetus homo noster simul crucifixus est etc.* [2] Item qui fecit veritatem et umbratiles figuras legis implevit, promissiones Patribus factas adimplevit : *Quodquod promissiones dictæ sunt* etc., vel aliter : *Veritas per Jesum facta est*, quantum ad sapientiam quia docuit veritatem mundo occultam. Infra xviii, 37 : *In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.*

Sed si ipse Christus est veritas, ut infra xiv, dicitur, quomodo per ipsum facta est veritas, cum nihil possit fieri a seipso? Respondeo : Dicendum est, quod ipse est per suam essentiam veritas increata, quæ æterna est, et non facta, sed a Patre est genita ; sed per ipsum factæ sunt omnes veritates creatæ, quæ sunt quædam participationes et refulgentiæ primæ veritatis, quæ in animabus sanctis relucent.

LECTIO X

1 Deum nemo vidit unquam. 2. Unigenitus Filius, quia est in sinu Patris, 3. ipse enarravit.

1. Supra Evangelista ostendit quomodo gratiam Apostoli acceperunt a Christo, eo faciente ; hic ostendit quomodo acceperunt ab ipso eam docente : et circa hoc tria facit. Primo ostendit hujus doctrinæ necessitatem, dicens : *Deum nemo vidit unquam;* secundo doctoris ad docendum eam, facultatem, ibi, *Unigenitus qui est in sinu Patris* ; tertio ipsam doctrinam declarat, ibi, *Enarravit.* Necessitas autem hujus doctrinæ erat defectus sapientiæ in hominibus : quem quidem defectum Evangelista insinuabat per ignorantiam Dei, quæ in hominibus abundabat, dicens : *Deum nemo vidit unquam.* Et hoc facit, congrue ; nam sapientia proprie in cognitione Dei et divinorum consistit. Unde Augustinus dicit, quod sapientia est divinarum rerum cognitio, sicut et scientia humanarum.

Quod autem hic dicit Evangelista, *Deum nemo vidit unquam*, contrariari videtur pluribus auctoritatibus divinæ Scripturæ. Dicitur enim Isai. vi, 1 : *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.* II Reg. vi, 2, fere idem habetur, *Nomen Domini sedentis super Cherubim etc.* Matth. v 8, dicit Dominus : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Sed si aliquis responderet ad hoc ultimum, dicens, verum esse quod in præterito nullus vidit ; sed in futuro videbit, sicut Dominus promittit : Apostolus hoc excludit, dicens I Tim. ult. 16 : *Lucem habitat inaccessibilem, quam nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Sed quia Apostolus dicit, Nullus hominum vidit, posset aliquis dicere, quod si non ab hominibus videri possit, saltem videtur ab Angelis : præsertim cum Deus dicat Matth. xviii, 10 : *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris.* Sed nec isto modo dici potest : quia, ut dicitur Matth. xxii, 30, *Filii resurrectionis erunt sicut Angeli Dei in cœlo.* Si ergo Angeli vident Deum in cœlo, manifestum est etiam quod et filii resurrectionis eum vident. I Joan. iii, 2 : *Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est.* Quomodo ergo intelligendum est hoc quod dicit Evangelista : *Deum nemo vidit unquam ?*

Ad hujus ergo intellectum sciendum est, quod Deus dicitur videri tripliciter. Uno quidem modo per subjectam creaturam, visui corporali propositam ; sicut

[1] Parm. : figurabat, ipso suo vita clamans eam figuram, et ornatu ; sed non manifestabat.

[2] Parm. : Item ut manifestaretur veritas figurarum contentarum in lege, et ut promissionem factæ patribus solverentur : ii. Corinth. 1. Vel aliter, *Veritas per Christum facta est*, quantum ad sapientiam et veritatem occultam a sæculis, quam veniens in mundum aperte docuit.

creditur Abraham vidisse Deum, quando tres vidit, et unum adoravit, Gen. XVIII : unum quidem adoravit, quia tres, quos prius homines reputaverat, et postmodum Angelos credidit, recognovit mysterium[1] Trinitatis. Alio modo[2] per repræsentatam imaginationem ; et sic Isaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum. Plures visiones huic similes in Scripturis reperiuntur. Alio vero modo videtur per aliquam speciem intelligibilem a sensibilibus abstractam, ab his qui per considerationem magnitudinis creaturarum, intellectu intuentur magnitudinem creatoris, ut dicitur Sap. XIII, 5 : *A magnitudine speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit creator horam videri.* Rom. I, 20 : *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Alio modo per aliquod spirituale lumen a Deo infusum spiritualibus mentibus in contemplatione ; et hoc modo vidit Jacob Deum facie ad faciem, Gen. XXXII ; quæ visio, secundum Gregorium, facta est per altam contemplationem. Sed per nullam istarum visionem, ad visionem divinæ essentiæ pervenitur : nulla enim species facta, sive qua informatur sensus exterior, sive qua informatur imaginatio, sive qua informatur intellectus, est repræsentativa divinæ essentiæ sicut est. Illud autem homo per essentiam cognoscit quod speciem quam habet in intellectu, repræsentat ut est : per nullam ergo speciem ad visionem divinæ essentiæ pervenitur. Quod autem nulla creata species divinam essentiam repræsentet, patet : quia nullum finitum potest repræsentare infinitum ut est ; omnis autem species creata est finita : ergo etc. Præterea, Deus est suum esse ; et ideo ejus sapientia[3] et bonitas, et quæcumque alia, idem sunt : per unum autem creatum non possunt omnia ista repræsentari ; ergo cognitio qua Deus per creaturas videtur, non est ipsius essentia, sed ænigmatica et specularis, et a remotis, Job XXXVI, 25 : *Omnes homines vident eum* aliquo dictorum modorum, *sed unusquisque intuetur procul :* quia per omnes illas cognitiones non scitur de Deo quid est, sed quid non est, vel an est. Unde dicit Dionysius, *lib. mysticæ Theologiæ*, quod perfectus modus quo Deus in vita præsenti cognoscitur, est per privationem omnium creaturarum, et intellectorum a nobis.

Fuerunt autem aliqui dicentes, quod divina essentia nunquam videri[4] potest sed videtur ab Angelis et aliis beatis claritas Dei. Sed hoc ostenditur esse erroneum tripliciter. Primo quidem, quia contrariatur auctoritati divinæ Scripturæ. I Joan. III, 2 : *Videbimus eum sicuti* est. Et infra XVII, 3 : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum.* Secundo, quia claritas Dei non est aliud quam ejus substantia : non enim est lucens per participationem luminis, sed per seipsam. Tertio, quia impossibile est quod aliquis perfectam beatitudinem consequatur, nisi in visione divinæ essentiæ[5] : Nullus enim beatus esse potest nisi omnino quietetur ejus naturale desiderium. Naturale autem in est intellectuali creaturæ quod alicujus effectus si ignoret causam, admiretur, et de ea desideret scire an sit, sed etiam quid sit. Unde et secundum philosophum hoc movit homines ad philosophandum. Si ergo intellextus creatus videret omnia creata, constat quod nisi sciret causam, admiraretur, et naturaliter desideraret eam scire. Causa autem omnium rerum est ipse Deus. Quidquid ergo de creaturis intellectus creatus cognoscat, non quietatur ejus naturale desiderium, nisi ipsam essentiam divinam videat et cognoscat ; et ideo auferre hominibus visionem divinæ essentiæ est auferre eis beatitudinem. Necesse

[1] Al. : « ministerium. »

[2] Al. : « aliquo modo. »

[3] Al. : « et ideo est sapientia etc. »

[4] Parm. : videbitur ab aliquo intellectu creato ; et quod nec ab Angelis vel beatis videtur. Sed hæc positio ostenditur esse falsa et hæretica tripliciter.

[5] Parm. : quia naturale desiderium intellectus est cire et cognoscere causas omnium effectuum cognitorum ab eo ; quod non potest impleri nisi scita et cognita prima universali omnium causa, quæ non est composita ex effectu et causa, sicut causæ secundæ ; et ideo auferre possibilitatem visionis divinæ essentiæ ab hominibus, est auferre ipsam beatitudinem. Necesse est ergo ad beatitudinem intellectus creati, ut divina essentia videatur. Matth. v, 8 : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. »

est ergo ad beatitudinem intellectus creati quod divina essentia videntur. Unde Dominus dicit : *Beati mundo corde, etc.*

Quo ad visionem autem divinæ essentiæ, oportet tria attendere. Primo, quia nunquam videbitur oculo corporali, vel aliquo sensu, vel imaginatione, percipitur. Nam cum sensus corporalis et imaginatio sint virtutes organorum corporalium, nihil per eas cognosci potest nisi corporeum et materiale. Deus autem incorporeus et immaterialis est. Infra IV, 24 : *Deus spiritus est* : Et ideo non nisi ab immateriali et spirituali oculo, scilicet intellectu, videri potest, unde dicitur : *Spiritus est Deus. Qui adorant eum, in spiritu et veritate, oportet adorare.* Secundo quia intellectus humanus quamdiu corpori corruptibili conjungitur, essentiam Dei videre non potest. Nam intellectus corpori corruptibili conjunctus deprimitur ex occupatione sensuum, et aggravatur ne possit ad summum contemplationis pertingere ; et inde est quod anima quanto est magis depurata a passionibus corporalibus, et libera ab affectibus terrenorum, tanto altius in contemplatione veritatis ascendit, et gustat quam suavis est Dominus. Summus gradus autem contemplationis est videre Deum per essentiam ; et ideo quamdiu[1] aggravatur intellectus hominis per corruptionem corporis, idest, quamdiu in hac vita vivit, Deum non potest per essentiam videre. Exod. XXXIII, 20 : *Non videbit me homo et vivet.* Ad hoc ergo quod intellectus humanus divinam essentiam videat, necesse est ut totaliter deserat corpus : vel[2] per mortem ; sicut Apostolus dicit II Cor. V, 8 : *Audemus, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominus* : vel quod totaliter abstrahatur per raptum a corporis sensibus[3], ita quod nesciat sive in corpore sive extra corpus sit[4] sicut de Paulo legitur II Cor. IX. Tertio modo, quod nullus intellectus creatus quantumcumque abstractus fuerit, etiam sive per mortem a corpore separatus, videns divinam essentiam, ipsam nullo modo comprehendere potest. Et ideo communiter dicitur, quod licet divina essentia tota videatur a beatis, cum sit simplicissima et partibus carens ; tamen non videtur totaliter, quia hoc esset eam comprehendere. Hoc enim quod dico totaliter, dicit modum quemdam ; quilibet autem modus Dei est divina essentia : unde qui non videt eum totaliter, non comprehendit[5] eum. Comprehendere autem proprie dicitur aliquis aliquam rem cognoscendo, qui cognoscit rem illam quantum in se cognoscibilis est ; alias, quamvis cognoscat eam, non tamen eam comprehendit : sicut qui cognoscit hanc propositionem : Triangulus habet tres angulos æquales duobus rectis, syllogismo dialectico, non cognoscit eam quantum cognoscibilis est et ideo non cognoscit totaliter ; sed qui cognoscit eam syllogismo demonstrativo, totaliter scit eam. Unumquodque enim tantum cognoscibile est quantum habet de ente et veritate ; sed ipse cognoscens tantum cognoscit quantum habet de virtute cognoscitiva : omnis autem substantia intellectualis creata est finita : ergo finite cognoscit. Cum ergo Deus sit infinitæ virtutis et entitatis, et per consequens infinite cognoscibilis, a nullo intellectu creato cognosci potest quantum est cognoscibilis ; et ideo omni intellectui creato remanet incomprehensibilis Job XXXVI, 26 : *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Solus autem Deus se ipsum comprehendit,[6] quia tanta est ejus virtus in cognoscendo quanta est ejus entitas in essendo. Hier. XXXII, 18 : *Fortissime, magne, potens, Dominus exercituum nomen tibi, magnus consilio, incomprehensibilis cogitatu.*

Sic ergo secundum præmissa intelligi-

[1] Parm. : cum per sensus non percipiantur nisi sensata corporea ; Deus autem incorporeus est. Infra IV, 24 : *Deus spiritus est.* Secundo, quia intellectus humanus quamdiu corpori est conjunctus, Deum videre non potest, quia aggravatur a corruptibili corpore, ne possit ad summum contemplationis pertingere : et inde est quod anima quanto magis est a passionibus libera, et purgata ab affectibus terrenorum, tanto amplius in contemplationem veritatis ascendit, et gustat quam suavis est Dominus.

[2] Parm. : homo in corpore subjecto ex necessitate passionibus multis vivit.

[3] Al. deest : » vel. »

[4] Al. : « sensibilibus. »

[5] Parm. omittit : ista quod nesciat, etc.

[6] Al. : « apprehendit. »

[7] Parm. : ipse comprehendendo.

tur *Deum nemo vidit unquam.* Primo sic. *Nemo,* idest nullus hominum, *vidit* Deum, idest essentiam divinam, oculo corporali et imaginario. Secundo *nemo*, in hac mortali vita vivens, vidit divinam essentiam in seipsa. Tertio *nemo*, homo vel Angelus, *vidit Deum*, visione comprehensionis. Quod autem de aliquibus dicitur, quod Deum viderunt[1] viventes in hac vita, oculo corporali, vel sensu imaginario, intelligitur non per essentiam, sed per subjectam creaturam, ut dictum est. Sic ergo necessarium erat quod reciperemus sapientiam, quia *Deum nemo vidit unquam.*

2. Hujus autem sapientiæ sufficiens doctor nobis proponitur ab Evangelista, cum subdit : *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris :* in quo ostendit nobis doctoris ipsius facultatem per tria ; scilicet per naturalem similitudinem, et per singularem excellentiam, et per perfectissimam consubstantialitatem. Per naturalem similitudinem : quia filius naturaliter similitudinem patris habet. Et inde est etiam quod intantum aliquis dicitur filius Dei, inquantum similitudinem filii naturalis participat ; et intantum cognoscit, inquantum similitudinem ejus habet : quia cognitio fit per assimilationem. I Joan. III, 2 : *Nunc filii Dei sumus :* et sequitur : *cum apparuerit*, *similes ei erimus*, *et videbimus eum sicuti est.* Et ideo in hoc quod Evangelista dicit, *Filius*, importatur similitudo, et aptitudo ad cognoscendum Deum. Sed quia iste doctor specialius quam alii filii Deum cognoscit, ideo Evangelista hoc insinuat per excellentiam singularem, cum dicit, *Unigenitus ;* quasi dicat[2]. Licet alii Filii Dei Deum cognoscant, iste tamen quia singulariter Filius suus est, cum sit unigenitus, singulariter Deum cognoscit. Psal. : *Dominus dixit ad me. Filius meus es tu*, quasi singulariter quæ aliis. Quamvis autem singulariter cognosceret, posset tamen sibi deesse facultas docendi, si non cognosceret totaliter ; et ideo addit tertium, scilicet consubstantialitatem ejus ad Patrem, cum dicit, *In sinu Patris :* ut non accipiatur sinus prout in hominibus veste præcinctis[3] dici consuevit, sed pro Patris occulto. Illud enim in occulto gerimus quod in sinu portamus ; occultum autem Patris est quia superexcedit omnem virtutem et cognitionem, cum divina essentia sit infinita. In illo ergo sinu, idest in occultissimo paternæ naturæ et essentiæ, quæ excedit omnem virtutem creaturæ, est unigenitus Filius ; et ideo consubstantialis est Patri. Et quod Evangelista hic significavit per sinum, hoc David expressit per uterum, dicens, Psal. CIX, 3 : *Ex utero ante luciferum,* idest ex intimo et occulto meæ essentiæ, incomprehensibili omni intellectui creato, *genui te*, et consubstantialem mihi, et ejusdem naturæ et virtutis et potestatis et cognitionis. Et I Cor. II, 11 : *Quæ sunt hominis nemo novit nisi spiritus hominis... et quæ sunt Dei*, *nemo novit : nisi spiritus*[4] *Dei.* Comprehendit ergo divinam essentiam, quæ sua est. Anima autem Christi Deum cognoscendo non comprehendit, quia hoc non dicitur nisi de Unigenito, qui est in sinu Patris. Unde et Dominus dicit, Matth. XI, 27 : *Nemo novit Patrem nisi Filius*, *et cui voluerit Filius reuelare :* ut utrumque intelligatur de notitia comprehensionis, de qua hic[5] videtur loqui Evangelista. Nullus enim divinam comprehendit essentiam, nisi solus Deus Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Sic ergo patet facultas doctoris ad docendum.

Attende etiam[6], quod per hoc quod dicit, *Qui est in sinu Patris,* excluditur error quorumdam, dicentium Patrem invisibilem esse, Filium vero visibilem, et non visum fuisse in veteri testamento ; nam ex hoc quod est in abscondito Patris, manifestum est quod naturaliter invisibilis est, sicut Pater : et propter hoc dicebat de ipso Isai. XLV, 15 : *Tu es vere Deus absconditus.* Et ideo in Scriptura divina fit mentio de incomprehensibili-

[1] Parm. : oculo, seu viventes in corpore.

[2] Parm. : iste cognoscit Deum præ aliis filiis ; ideo dicitur *Unigenitus*, quia est Filius naturalis, eamdem habens cum Patre naturam et cognitionem. Psal. II, 7 : « Dominus dixit « ad me : Filius meus es tu. »

[3] Al. : « in hominibus vestitis et præcinctis. »

[4] Al. : « Christus Dei. »

[5] Al. : « hoc. »

[6] Parm. : notandum.

tate[1] Filii, Matth. II, 27 : *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius.* Prov. XXX, 4 : *Quod nomen Filii ejus, si nosti?*

3. Consequenter Evangelista modum tradendi ipsam doctrinam insinuat, cum dicit. *Ipse enarravit.* Olim enim unigenitus Filius manifestavit Dei cognitionem per Prophetas, qui eam intantum annuntiaverunt inquantum æterni Verbi fuerunt parcipes. Unde dicebant : *Factum est Verbum Domini etc.* Sed nunc *ipse unigenitus* Filius *enarravit* fidelibus. Isa. LII. 6 : *Ego ipse qui loquebar, ecce adsum.* Heb. I, 1 : *Multifarium multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio.* Et hæc doctrina omnibus aliis doctrinis supereminet dignitate, auctoritate et utilitate, quia ab unigenito Filio, qui est prima sapientia, immediate est tradita. Heb. II, 3 : *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.*

Sed quid narravit nisi unum Deum? Hoc ipsum et Moyses enarravit. Deut. VI. 4 : *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Quid ergo amplius Moyse? Multum per omnem modum : quia mysterium Trinitatis, et multa alia, quæ nec Moyses nec aliquis Prophetarum narravit.

LECTIO XI

1. Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judæi ab Hierosolymis sacerdotes et levitas ad eum, ut interrogarent eum : Tu quis es? Et confessus est, et non negavit, et confessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogaverunt eum : Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non. 2. Dixerunt ergo ei : Quis es? ut responsum demus his qui miserunt nos. Quid dicis de teipso? 3. Ait : Ego vox clamantis in deserto : Dirigite viam Domini : sicut dicit Isaias Propheta.

1. Supra ostendit Evangelista quomodo Christus innotuit testimonio Joannis ipsis Apostolis; hic plenius explicat ipsum testimonium; et primo ponit testimonium Joannis ad turbas; secundo vero testimonium quod perhibuit de Christo discipulis suis, ibi, *Altera die iterum stabat.* Si autem bene considerentur quæ dicta sunt, duplex testimonium Joannis ad Christum invenitur. Unum quod tulit Christo in ejus præsentia, aliud in ejus absentia : nisi enim in ejus præsentia testimonium Joannes tulisset, non dixisset, *Hic erat;* et nisi in ejus absentia, non diceret, *Quem dixi vobis.* Primo ergo Evangelista explicat testimonium Joannis quod tulit de Christo in ejus absentia; secundo quod tulit in ejus præsentia, ibi, *Altera die vidit.* Differunt autem hæc duo testimonia; quia primum tulit[2] interrogatus, alterum spontaneus; et ideo in primo testimonio non solum ponitur testimonium quod tulit, sed etiam ipsa interrogatio. Primo autem fuit interrogatus de persona; secundo de officio, ibi, *Et qui missi fuerant.* Ostenditur ergo primo quomodo Joannes confessus est se non esse quod non erat; secundo quomodo non negavit se esse quod erat, ibi, *Dixerunt ergo ei, Qui es?* Circa primum ponuntur tres interrogationes et tres responsiones, sicut patet in littera. In prima autem interrogatione est magna Judæorum reverentia ad Joannem, qui mittunt ad eum, ejus testimonium inquirentes : ubi magnitudo reverentiæ ex quatuor colligitur. Primo ex mittentium dignitate : non enim Galilæi miserunt, sed illi qui præcipui fuerunt in populo Israel, scilicet Judæi, qui sunt de tribu Juda, habitantes juxta Hierusalem. I Paral. V, de Juda elegit Dominus principes populi. Infra IV, 22 : *Salus ex Judæis est.* Secundo ex loci præeminentia, quia ab Hierusalem, quæ est civitas sacerdotalis, et divino cultui mancipata. Infra IV, 20 : *Vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet.* Isa. XIX, 21 : *Et colent eum in hostiis et in muneribus*[3].

[1] Parm. omittit : Patris etc.
[2] Al. : « intulit. »
[3] Al. : « Isa LV. Ante altare host. etc. »

Tertio ex nuntiorum auctoritate, qui solemnes erant, et sanctiores in populo, quia sacerdotes et levitæ. Isa. LXI, 6 : *Vos sacerdotes Domini vocabimini.* Quarto ex hoc quod miserunt ut Joannes de se testimonium perhiberet, quasi tantam fidem habentes dictis suis, ut crederent Joanni de seipso etiam testimonium perhibenti. Unde dicitur : *Ut interrogarent eum, Tu quis es?* quod Christo non faciebant : immo dicebant ei, Joan. VIII, 13 : *Tu testimonium perhibes de teipso etc.* Consequenter cum dicit, *Et confessus est, et non negavit*, ponitur Joannis responsio. Ideo autem Evangelista ingeminat hoc quod dicit. *Et confessus est*, ut ostendat humilitatem Joannis : quia licet esset tantæ auctoritatis apud Judæos ut eum crederent Christum, non tamen honorem sibi non debitum usurpabat : immo *confessus est, quia non sum ego Christus.*

Sed quid est hoc quod dicit : *Confessus est, et non negavit?* Videtur autem quod negavit, quia dicit se non esse Christum. Sed dicendum est, quod ideo non negavit veritatem, quia dixit se non esse Christum : alias negasset veritatem. Job. XXXI, 26 : *Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare; et lætatum est cor meum in abscondito, et osculatus sum manum meam ore meo : quæ est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum.* Non negavit ergo veritatem, quia quantumcumque haberetur magnus, non est elatus in superbiam, usurpans sibi honorem alienum : *Et confessus est, quia non sum ego Christus* : quia vere non erat. Supra hoc cap. : *Non erat ille lux etc.*

Sed cum hi qui missi erant non quærerent an esset Christus, sed quis esset; quare Joannes respondit : *Non sum ego Christus?* Sed dicendum, quod magis respondet ad mentem quærentium, quam ad quæstionem : et hoc potest accipi dupliciter. Secundum Origenem enim intelligendum est, quod sacerdotes et levitæ bona intentione venerant ad ipsum. Cognoverant enim ex Scripturis, et præcipue ex prophetia Danielis, quia jam venerat tempus adventus Christi. Unde videntes sanctitatem Joannis, suspicabantur eum esse Christum : unde miserunt ad Joannem, quasi scire volentes per hoc quod dicunt ei, *Tu quis es?* an ipse se Christum fateretur. Et ideo eorum respondit menti : *Non sum ego Christus.* Chrysostomus vero dicit, quod isti fraudulenter interrogabant : nam Joannes cognatus erat sacerdotum, utpote principis sacerdotum filius : erat etiam sanctus : et tamen testimonium perhibebat Christo, cujus genus humile videbatur. Unde et dicebant Matth. XIII, 35 : *Nonne iste est fabri filius?* et ignotus erat eis : et ideo cupientes magis habere magistrum Joannem quam Christum, mittunt ad eum volentes eum per blanditias allicere, et inducere [1] ut sibi honorem hunc attribuens, confiteatur se esse Christum. Quam quidem malitiam videns Joannes, dicit : *Non sum ego Christus.*

Secunda interrogatio ponitur consequenter, cum dicitur : *Et interrogaverunt eum : Quid ergo? Elias es tu?* Sciendum est autem, quod a populo Judæorum sicut expectabatur Dominus venturus, ita expectabatur Elias Christum præcessurus. Malach. ult. 5 : *Mittam vobis Eliam etc.* Et ideo videntes qui missi erant, quod Joannes non confitebatur se esse Christum, instant quod saltem confiteatur si est Elias. Et hoc est quod dicunt : *Quid ergo? Elias es tu?*

Quidam autem hæretici dicunt, quod animæ de corpore transmittuntur in corpus; et hoc dogma tunc temporis erat in auctoritate apud Judæos : unde credebant quod propter similitudinem operum Joannis ad Eliæ, anima Eliæ esset in corpore Joannis : et dicunt, quod quærebant isti a Joanne, an esset Elias : idest, an anima Eliæ esset in Joanne : et adducunt pro eis, quod dicit Dominus Matth. XI, 14 de Joanne : *Si vultis scire* [2], *ipse est Elias.* Sed tamen [3] contrariatur eis responsio Joannis dicentis : *Non sum Elias.*

Ad quod ipsi respondent, quod Joannes ex ignorantia respondit, nesciens, an

[1] Al. deest : « et inducere. »
[2] Al. : « credere. »
[3] Al. : « statim. »

anima sua esset anima Eliæ. Sed contra hoc dicit Origenes : quod valde irrationabile videtur, quod Joannes tamquam Propheta a spiritu illuminatus, et de Dei[1] Unigenito tanta narrans, ignoraret de seipso, an nunquam ejus anima fuerit in Elia.

Non hac ergo intentione quærebant : *Elias es tu?* sed quia habentes ex Scripturis IV Reg. II, quod Elias non fuit mortuus, sed vivus raptus est per turbinem in cœlum, credebant[2] eum subito inter eos apparuisse.

Sed contra hoc est quod Joannes ex notis parentibus natus erat, nativitas ejus omnibus nota erat. Unde dicit Luc. I, 63 : *quod mirati sunt universi, et ponebant in corde suo, dicentes : Quis putas puer iste erit?* Ad quod potest dici, quod non est incredibile quod ita æstimarent de Joanne sicut dictum est : quia et simile habetur Marc. XIV, quod Herodes credebat de Christo quod esset Joannes, quem ipse decollaverat : et tamen diu antequam Joannes decollatus esset, Christus prædicaverat, et mortuus[3] fuerat; et ideo ex simili amentia et crassitudine, Judæi quærebant a Joanne an ipse esset Elias.

Sed quid est hoc quod dicit Joannes, *Non sum*, scilicet Elias? cum Christus dixerit Matth. XII, 14 : *Ipse est Elias.* Hanc autem quæstionem solvit Angelus, Luc. I, 17 : *Ipse præcedet ante eum in spiritu et virtute Eliæ;* in suis scilicet operibus. Non fuit ergo Elias in persona, sed in spiritu et virtute : quia scilicet similitudinem Eliæ in suis operibus ostendebat. Potest autem attendi similitudo quantum ad tria. Primo quantum ad officium : quia sicut Elias secundum Domini adventum præveniet, ita iste præcessit primum etc. Unde et Angelus dixit : *ipse præcedet ante ipsum etc.* Secundo quantum ad vivendi modum : quia Elias in desertis morabatur, parco utebatur cibo, et duris vestibus operiebatur, ut dicitur III Reg. XIX, et IV Reg. I. Et Joannes in desertis erat, cibus ejus locustæ et mel silvestre, et zona ejus de pilis camelorum. Tertio quantum ad zelum : quia Elias maximi zeli fuit : unde dicebat III Reg. XIX, 10 : *Zelo zelatus sum pro Domino.* Sic et Joannes zelo veritatis mortuus est, ut patet Matth. XIV.

Consequenter cum dicit, *Propheta es tu?* ponitur tertia quæstio : ubi primo quæritur, cum dicatur Luc. I, 76 : *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis etc.,* quid est quod Joannes interrogatus si esset Propheta, respondit se non esse Prophetam? Ad quod tripliciter respondetur. Uno modo quod Joannes non est Propheta simpliciter, sed plusquam Propheta? alii namque Prophetæ solum futura prædicebant a remotis : Habac. II, 3 : *Si moram fecerit, expecta illum:* Joannes vero Christum præsentem annuntiavit, quasi digito ostendens. Infra hoc cap. : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Ideo Matth. XI, Dominus dicit eum esse plus quam Prophetam. Item alio modo, secundum Origenem : quia Judæi ex malo intellectu tres excellentes personas futuras credebant circa adventum Christi, scilicet ipsum Christum, Eliam, et quemdam alium maximus Prophetam : de quo Deut. XVIII, 15 : *Prophetam suscitabit nobis Dominus etc.* Et licet hic maximum Propheta, secundum veritatem, non sit alius quam Christus; tamen secundum Judæos alius est a Christo; et ideo non quærunt simpliciter utrum sit Propheta, sed an sit ille Propheta maximus : quod quidem ex ordine quæstionis apparet : nam primo quærunt an sit Christus; secundo an sit Elias; tertio an sit Propheta ille. Et ideo in græco ponitur hic articulus, ut dicatur ly Propheta, quasi antonomastice dictum. Tertio modo quia Pharisæi movebantur contra Joannem, quod sibi baptizandi officium præter ordinem legis et traditionem eorum assumpsisset. De tribus autem habetur in veteri Testamento, quibus competere poterat baptizare, scilicet de Christo : Ezech. XXXVI, 25, ex persona Christi dicitur : *Effundam super vos aquam mundam etc.* Item de Elia, de quo dicitur IV Reg. II, quod divisit aquas Jordanis, et transiens

[1] Al. : « Deo. »
[2] Al. : « unde credebant. »
[3] Al. : « notus. »

raptus est. Item de Eliseo, qui Naaman Syrum lavari fecit septies in Jordane, ut lavaretur a lepra : ut dicitur IV Reg. IV. Videntes ergo Judæi Joannem baptizare, credebant eum aliquem istorum esse, scilicet Christum, vel Eliam, vel Eliseum ; et ideo cum dicunt hic. *Propheta es tu?* interrogant an sit Eliseus. Et dicitur singulariter *Propheta*, propter multa miracula quæ fecerat : unde et ipse dicit IV Reg. V, 8 : *Sciat*[1] *prophetam esse in Israel.* Et secundum hoc respondet, *Non sum*, scilicet Eliseus.

2 Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei, Quis es ?* ostendit quomodo confessus est se esse quod erat. Et primo ponitur interrogatio nuntiorum ; secundo responsio : ibi, *Ego vox clamantis in deserto.* Dixerunt ergo : *Quis es tu ? ut responsum demus his qui miserunt nos* ; quasi dicant : Ad hoc missi sumus, ut sciamus quis es ; ideo dicas nobis : *Quid dicis de te ipso ?* Sed attende Joannis devotionem : jam implevit quod Apostolus dicit, Gal. II, 20 : *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus.* Et ideo non respondet : Ego sum filius Zachariæ, vel talis, et talis ; sed solum illud in quo Christum sequebatur.

3. Unde dicit : *Ego vox clamantis in deserto.* Dicit autem se vocem esse, quia vox origine posterior est verbo, sed notitia prior. Nam verbum in corde conceptum, per vocem prolatam cognoscimus, cum sit signum ejus. Deus autem pater præcursorem misit Joannem in tempore factum, ut Verbum suum ab æterno conceptum annuntiaretur ; et ideo congrue dicit, *Ego vox.* Quod autem addit, *Clamantis*, potest intelligi dupliciter ; ut scilicet sit vel Joannis in deserto clamantis et prædicantis, vel Christi clamantis in ipso, secundum illud II Corinth. ult. 3 : *An experimentum ejus quæritis qui in me loquitur Christus ?* Clamat autem propter quatuor. Primo namque clamor manifestationem importat : et ideo ut ostendat quod Christus in Joanne et in se manifeste loquebatur, clamat. Infra VII, 37 : *In novissimo die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat dicens : Si quis sitit, veniat ad me, et bibat.* In Prophetis autem non clamavit, quia prophetiæ in ænigmate et figuris datæ sunt : unde in Psal. XVII, 12, dicitur : *Tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Secundo, quia clamor fit ad distantes ; Judæi autem elongati erant a Deo ; ideo necesse erat quod clamaret. Psal. LXXXVII, 19 : *Elongasti a me amicum et proximum.* Tertio clamat, quia surdi erant. Isa. XLII, 19 : *Quis surdus, nisi servus meus ?* Quarto clamat, quia cum indignatione loquitur, quia ipsi iram Dei[2] meruerunt. Psal. II, 5 : *Loquetur ad eos in ira sua etc.* Sed attende quod clamat *in deserto :* quia Luc. III, 2, *Factum est verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto.* Et potest esse hujusmodi ratio et litteralis et mystica. Litteralis quidem, ut in deserto manens, immunis esset ab omni peccato, ut sic dignior esset Christo testimonium ferre ; et ex vita sua testimonium suum credibilius esset hominibus. Mystica autem causa duplex est : nam per desertum gentilitas designatur, juxta illud Isai. LIV, 1 : *Multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum.* Ut ergo ostenderet quod doctrina Dei de cetero non debet esse in Hierusalem tantum, sed in gentibus ; clamavit in deserto. Matth. XXI, 43 : *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Item per* desertum intelligitur Judæa, quæ jam deserta erat. Matth. XXIII, 38 : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Clamavit ergo *in deserto*, idest in Judæa, ut per hoc daretur intelligi, quod populus cui prædicabat, jam desertus erat a Deo. Psal. LXII, 3 : *In terra deserta et invia et inaquosa sic in sancto apparui tibi.* Sed quid clamat ? *Dirigite viam Domini :* quia ad hoc missus fuit. Luc. I, 76 : *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.* Via autem ad recipiendum Deum parata et recta, est via justitiæ : secundum illud Isai. XXVI, 7 : *Semita justi recta est etc.* Tunc enim semita justi est recta quando homo totus subjicitur Deo : ut scilicet intellectus per

[1] Al. : « ut autem sciat. »

[2] Al. : « quasi tam Dei etc. »

fidem, voluntas per amorem, operatio per obedientiam Deo subdantur : et hoc *sicut dicit Isaias Propheta* ; idest, sicut prædixit ; quasi dicat : Ego sum ille in quo ista complentur.

LECTIO XII

1. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis ; et interrogaverunt eum, et dixerunt ei : quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta ? Respondit eis Joannes, dicens : Ego baptizo in aqua : 2. Medius autem vestrum stetit quem vos nescitis : 3. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est : 4. Cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti. 5. Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

1. Supra Joannes interrogatus perhibuit testimonium Christo de seipso quantum ad personam ; hic vero quantum ad officium. Et circa hoc ponuntur quatuor. Primo interrogantes ; secundo interrogatio, ibi, *Et interrogaverunt eum* ; tertio responsio, in qua testimonium perhibuit, ibi, *Respondit eis Joannes etc.* ; quarto locus ubi hæc facta sunt, ibi, *Hæc in Bethania facta sunt etc.* Interrogantes autem sunt Pharisæi : unde dicit : *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.* Et quidem, secundum Origenem, quod dicitur ex hoc loco, ad aliud testimonium pertinet : et isti qui missi sunt ex Pharisæis, non sunt iidem cum sacerdotibus et levitis, qui missi sunt a Judæorum universitate ; sed alii specialiter missi a Pharisæis ; et secundum hoc dicitur, *Et qui missi sunt*, non a Judæis scilicet, sicut fuerunt sacerdotes et levitæ, sed alii, *erant ex Pharisæis* : et ideo dicit, quod quia sacerdotes et levitæ disciplinati erant et reverentes, humiliter et cum reverentia Joannem interrogant de ejus dignitate ; utrum scilicet Christus esset, an Elias, an Propheta : isti vero qui ex Pharisæis erant, secundum nomen suum divisi et importuni, contumeliosas voces prætendunt Baptistæ : unde *dixerunt ei : Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta ?* Secundum alios vero, Gregorium scilicet, Chrysostomum, et Augustinum, isti qui ex Pharisæis, sunt illi iidem qui missi fuerant a Judæis sacerdotes et levitæ. Quædam enim secta erat inter Judæos, qui propter exteriorem cultum divisi erant ab aliis : unde et Pharisæi, idest divisi, vocabantur : in qua quidem erant aliqui de sacerdotibus et levitis, et aliqui de populo. Ut ergo nuntii majoris auctoritatis essent, miserunt sacerdotes et levitas, qui erant ex Pharisæis, ut eis nec sacerdotalis ordinis dignitas, nec religionis deesset auctoritas. Ideo autem Evangelista addit hoc quod dicitur, *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis*, ut primo quidem rationem quæstionis baptismi Joannis, pro qua missi non fuerunt, assignet ; quasi dicat : Missi fuerunt, ut interrogarent a Joanne quis esset. Sed quod quærunt, *Quid ergo Baptizas* ? fecerunt, quia erant ex Pharisæis, quibus eorum religio ausum præbebat. Secundo, ut dicit Gregorius, ut ostendat qua intentione quæsierunt a Joanne, *Tu quis es* ? Pharisæi enim inter omnes alios insidiose et calumniose se habebant ad Christum. Unde ipsi dixerunt ei Matth. XII, 24 : *In Beelzebub principe dæmoniorum dæmonia ejicit.* Ipsi etiam *inierunt cum Herodianis consilium, ut caperent Jesum in sermone :* Matth. XXII, 15. Et ideo per hoc quod dicit, *Qui missi fuerant, erant ex Pharisæis*, ostendit, quod calumniose se habebant, et ex invidia eum interrogaverunt. Interrogatio autem est de officio baptizandi : unde dicitur : *Et interrogaverunt eum, et dixerunt ei : Quid ergo baptizas ? etc.* Unde notandum est, quod non quærunt ut sciant, sed ut impediant : quia enim videbant multitudinem populi ad Joannem currere, propter novum ritum baptizandi, et extraneum a ritu Pharisæorum et legis, invidebant Joanni, et conabantur pro posse, impedire baptismum ejus : et ideo se continere non valentes, suam manifestant invidiam, et dicunt : *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta ?* quasi dicant : Non debes baptizare, ex quo negas te

esse aliquem illorum trium in quibus præfiguratus est baptismus, ut dictum est supra : scilicet, *si tu non es Christus*, qui habiturus est fontem in ablutionem peccati ; et si non es Elias, sive Propheta, idest Eliseus, qui sicco[1] vestigio Jordanem transiverunt, ut dicitur IV Reg. II, quomodo audes baptizare ? Similes istis sunt invidi, animarum profectum impedientes : qui dicunt videntibus, *Nolite videre etc.* Isa. XXX, 10. Responsio autem est vera : unde dicit : *Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo in aqua;* quasi dicat : Non debetis mirari, si ego, qui non sum Christus nec Elias nec Propheta, baptizo : quia baptismus meus non est completivus, sed imperfectus. Nam ad perfectionem baptismi exigitur lotio corporis et animæ : et corpus quidem secundum naturam lavatur aqua, anima vero non nisi spiritu : unde, *Ego Baptizo in aqua* ; idest, corpore lavo corpus. Veniet autem alius, qui perfecte baptizabit, scilicet in aqua et Spiritu sancto, Deus et homo, qui et corpus aqua et spiritum lavabit, ita quod sanctificatio spiritus derivabitur ad corpus. Actor. I, 5 : *Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.*

2. Testimonium autem perhibet de Christo, cum dicit : *Medius autem vestrum stetit etc. :* et primo per comparationem ad Judæos : secundo per comparationem ad seipsum, ibi, *Ipse est qui post me venturus est.* Ad Judæos autem comparat eum, dicens : *Medius autem vestrum stetit;* quasi dicat : Ego imperfectum opus feci ; sed est alius qui perficiet opus meum, qui *medius vestrum stetit* :[2] quod quidem exponitur multipliciter. Uno siquidem modo, secundum Gregorium, Chrysostomum et Augustinum, ut referatur ad communem Christi conversationem inter homines : quia secundum naturam humanam aliis hominibus similis apparuit. Phil. II, 6 : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Et secundum hoc dicit : *Medius vestrum stetit;* idest, multoties conversatus est quasi unus ex vobis. Luc. XXII, 27 : *Ego in medio vestrum sum. Quem vos nescitis*, idest, hoc quod Deus factus est homo, capere non potestis. Item nescitis quam magnus sit secundum naturam divinam, quæ in eo latebat. Job XXXVI, 26 : *Ecce Dominus magnus vincens scientiam vestram.* Et ideo, ut Augustinus dicit, accensa est lucerna scilicet Joannes ut inveniatur Christus. Psal. XIII, 17 : *Paravi lucernam Christo meo.* Alio modo exponitur, secundum Origenem, et hoc dupliciter. Primo ut referatur ad Christi divinitatem ; et secundum hoc, *medius vestrum*, idest in medio omnium rerum, *stetit*, scilicet Christus ; quia ipse secundum quod Verbum, a principio creaturæ implevit universam creaturam. Hier. XXIII, 24 : *Cœlum et terram ego impleo. Quem tamen vos nescitis :* quia ut dicitur supra, *In mundo erat... et mundus eum non cognovit.* Alio modo ut referatur ad causalitatem humanæ sapientiæ, et dicatur : *Medius vestrum stetit;* idest, in intellectu omnium reducet : quia quicquid lucis et sapientiæ est in hominibus, provenit eis ex participatione Verbi. Et dicit, *In medio*, quia in medio hominis corporaliter est cor, cui attribuitur quædam sapientia et intellectus : unde licet intellectus non habeat organum corporale, tamen quia cor est principale organum, consuevit accipi pro intellectu : unde in medio stare dicitur secundum hanc similitudinem, inquantum *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum : quem* tamen *vos nescitis :* quia, ut dicitur supra, *lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt.* Quarto modo exponitur ut referatur ad propheticam Christi prænuntiationem, ut sic respondeatur principaliter pharisæis, qui continue Scripturas veteris Testamenti, in quibus prænuntiabatur Christus, inquirebant, et tamen eum non cognoscebant : et secundum hoc dicitur : *Medius vestrum stetit ;* idest, in sacra Scriptura, quam vos semper revolvitis. Infra V,

[1] Al. : « suo vestigio. »

[2] Al. : « *steterit.* »

39 : *Scrutamini scripturas. Quem tamen vos nescitis :* quia cor vestrum induratum est propter infidelitatem, et oculi vestri excæcati sunt, ut non agnoscatis præsentem, quem creditis futurum.

3. Comparat autem Christum ad se Joannes, cum dicit : *Ipse est qui post me venturus est :* ubi primo ponit excellentiam Christi ad seipsum ; secundo vero excellentiæ immensitatem ostendit, ibi, *Cujus non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti.* Excellentiam autem Christi ad seipsum ostendit et quantum ad ordinem prædicationis, et quantum ad ordinem dignitatis. Quantum quidem ad ordinem prædicationis, Joannes[1] primo innotuit ; et ideo dicit : *Ipse est qui post me venit*, ad prædicandum, et moriendum ; quia, ut dicitur Luc. I, 76. *Præibis ante faciem Domini, parare vias ejus.* Sed Joannes quidem præcessit Christum, sicut imperfectum perfectum et sicut dispositio formam ; sicut dicitur I Corinth. XV, 46 : *Non prius quod spirituale, sed quod animale.* Nam tota vita Joannis fuit quoddam præparatorium ad Christum ; unde dixit supra, *Ego vox clamantis in deserto.* Sed Christus præcessit Joannem et nos omnes, sicut perfectum imperfectum, et sicut exemplar exemplatum. Matth. XVI, 24 : *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem, et sequatur me.* I Pet. II, 21 : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Quantum vero ad ordinem dignitatis, cum dicit, *Qui ante me factus est :* idest, mihi prælatus est, et dignitate præpositus ; quia, ut dicit infra III, 30. *Me oportet minui, illum autem crescere.*

4. Immensitatem autem excellentiæ assignat cum dicit : *Cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti;* quasi dicat : Non intelligatis ipsum mihi in dignitate præpositum, sicut unus homo præferatur alteri ; sed tam excellenter, quod nihil sum in comparatione ad ipsum. Et hoc patet : quia *non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti ejus :* quod est minimum obsequium quod hominibus fieri potest. Ex quo patet quod Joannes multum accesserat ad Dei cognitionem, inquantum ex consideratione infinitæ magnitudinis Dei[2] se totaliter vilipendebat, et nihil se esse dicebat. Sicut Abraham, cum Deum cognovisset, dicebat, Gen. XVIII, 27 : *Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis.* Sic Job XLII, 7, cum Dominum vidisset, dixit : *Nunc oculus meus videt te ; idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinis.* Sic Isa. XL, 17, postquam vidit gloriam Dei dixit : *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo.* Et hæc quidem expositio est litteralis. Exponitur autem et mystice. Uno modo secundum Gregorium, ut per calceamentum, quod fit de pellibus mortuorum animalium, intelligatur humana natura mortalis, quam Christus assumpsit. Psal. LIX, 20 : *In Idumæam extendam calceamentum meum etc.* Corrigia autem calceamenti ejus, est ipsa unio divinitatis et humanitatis : quam nec Joannes nec aliquis potest solvere, nec potuit plene investigare ; cum talis esset quod hominem faceret Deum, et Deum hominem : et ideo dicit : *Cujus non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti;* idest, ut explicem mysterium incarnationis etc. Intelligendum est plene ei perfecte : nam quoquo modo et Joannes et alii prædicatores, licet imperfecte, solvunt corrigiam calceamenti. Alio modo exponitur : quia in veteri lege præceptum erat Deut. XXV, quod quando aliquis moriebatur sine liberis, frater defuncti uxorem defuncti recipere tenebatur, et ex ea semen fratri suo suscitaret : quod si nollet eam in uxorem recipere, tunc aliquis propinquus defuncti eam recipere volens, debebat eum discalceare in signum hujus cessionis, et illam in uxorem recipere, et domus ejus debebat vocari domus discalceati. Secundum hoc ergo dicit : *Cujus non sum dignus corrigiam calceamenti solvere ;* idest, non sum dignus habere sponsam, quæ sibi debetur, Ecclesiam ; quasi dicat : Non sum dignus ut vocer sponsus Ecclesiæ, quæ consecratur Christo in baptismo spiritus ; ego autem bap-

[1] Al. : « Joanni. »

[2] Al. omittitur : « Dei. »

tizo in aqua tantum. Infra III, 29 : *Qui habet sponsum, sponsus est etc.*

5. Locus autem ubi prædicta facta sunt, subditur consequenter, cum dicit : *Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem.* Sed circa hoc primo consurgit questio. Cum Bethania sit in monte Oliveti quod est juxta Hierusalem, sicut dicitur Joan. XI, et Matth. XVI, quomodo dicit quod facta sunt trans Jordanem, qui multum distabat ab Hierusalem? Sed dicendum, secundum Origenem et Chrysostomum, quod non debet dici Bethaniâ, sed Bethabora, quæ est quædam villa ultra Jordanem : et hoc quod dicit Bethania, corruptum est vitio scriptorum. Sed quia tam libri græci quam latini habent Bethania, ideo dicendum est aliter, quod est duplex Bethania : una quæ est prope Hierusalem in latere montis Oliveti, alia trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans. Quod autem mentionem facit de loco, habet rationem litteralem et mysticam. Litteralem quidem secundum Chrysostomum, quia Joannes scribebat Evangelium istud viventibus forte aliquibus qui et tempus quo ista facta sunt, et locum viderunt ; et ideo quasi ad majorem certitudinem illos testes facit illorum quæ viderant. Mysticam vero, quia hæc loca conveniunt baptismo : nam si dicatur Bethania, quæ domus obedientiæ interpretatur, significat quod necesse est per obedientiam fidei ad baptismum pervenire. Rom. I, 5 : *Ad obedientiam fidei omnibus gentibus.* Si vero dicatur Bethabora, quæ interpretatur domus præparationis, significat quod per baptismum præparatur homo ad vitam æternam. Nec vacat mysterio quod trans Jordanem sit : Jordanis enim interpretatur descensus eorum ; et, secundum Origenem, significat Christum, qui descendit de cœlis, ut dicit ipse infra VI, 38, *Descendi de cœlo, ut facerem voluntatem Patris mei.* Unde dicitur Eccli. XXIV, 41 : *Ego quasi fluvii Diorix.* Per ipsum autem omnes ingredientes in hunc mundum, mundari convenit, secundum illud Apocal. I, 5 : *Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Convenienter etiam Jordanis baptismum significat : ipse enim confinium est inter illos qui acceperunt sortes hereditatis a Moyse ex una parte Jordanis, et illos qui acceperunt a Josue ex alia ; et ita baptismus quasi quoddam confinium est inter Judæos et Gentiles, qui proficiscuntur illuc, ut se lavent ad Christum venientes, ut opprobrium peccati deponant : sicut enim[1] filios Israel terram promissionis intrantes oportuit transire Jordanem, ita et per baptismum oportet patriam cœlestem intrare. Dicit autem, *Trans Jordanem*, ut insinuet quod etiam transgressoribus et peccatoribus baptismum pœnitentiæ prædicabat Joannes : unde et Dominus, Matth. IX, 13 : *Non veni vocare justos, sed peccatores.*

LECTIO XIII

1. Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait : Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. 2. Hic est de quo dixit : Post me venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat. 3. Et ego nesciebam eum. Sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. 4. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens : Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, et mansit super eum. 5. Et ego nesciebam eum ; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit : Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.

1. Supra Joannes perhibuit testimonium Christo interrogatus : hic vero perhibet aliud testimonium Christo spontaneus : et primo quidem fert ipsum testimonium ; secundo testimonium latum confirmat, ibi, *Et testimonium perhibuit Joannes.* Circa primum autem primo quidem describuntur circumstantiæ testimonii ; secundo ponitur ipsum testimonium, ibi, *Ecce agnus Dei ;* tertio excluditur suspicio testis, ibi, *Et ego nesciebam eum.* Describuntur autem circumstantiæ. Una quidem ex parte temporis : unde

[1] Al. ; « sicut etiam. »

dicit, *Altera die* : in quo quidem commendatur Joannis constantia : quia non uno die, non semel tantum ; sed pluribus diebus et multoties Christo testimonium perhibebat. Psal. CXLIV, 1 : *Per singulos dies benedicam tibi.* Commendatur etiam ejus profectus : quia non debet nobis succedere una dies sicut alia ; sed quæ succedit debet esse altera, idest melior : juxta illud Ps. LXXXIII, 8 : *Ibunt de virtute in virtutem.* Alia circumstantia ponitur ex parte modi testificandi : quia *vidit Joannes Jesum* : in quo insinuatur certitudo : nam testimonium de visu certissimum est. Alia vero circumstantia ponitur ex parte ejus cui testimonium perhibetur : unde dicit : *Jesum ad se venientem*, scilicet de Galilæa, ut dicitur Matth. III, 13 : *Venit Jesus a Galilæa.* Nec tamen intelligendum est de adventu quo venit ad baptismum, de quo ibi loquitur Matthæus ; sed de alio adventu quo jam baptizatus, et circa Jordanem aliquandiu commoratus, venit ad Joannem : alias non dixisset : *Super quem videris spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi etc.* Jam ergo viderat eum, et spiritum super eum descendentem quasi columbam etc., ut infra dicit. Hujus autem Christi ad Joannem adventus post baptismum una causa fuit ut testimonium Joannis certificaretur : dixerat enim Joannes de Christo : *Ipse est qui post me venturus est* : nam aliquis posset errare in cognitione venturi, cum adesset ; venit ad Joannem, ab eo digito ostendendus, dicente Joanne : *Ecce agnus Dei etc.* Alia ratio ut excluderet errorem. Posset enim aliquis credere quod Christus prima vice, cum venit ad baptismum, venerit ad Joannem sicut a peccatis purgandus. Christus[1] ergo, ut hoc excluderet, venit etiam ad eum post baptismum : unde signanter dicit Joannes : *Ecce qui tollit.* Peccatum nullum fecit, sed venit peccatum tollere. Venit etiam ut præberet humilitatis exemplum : quia, ut dicitur Eccli. III, 20 : *Quanto majores, humilia te in omnibus.* Et advertendum, quod sicut Christo jam concepto, quando Virgo mater ascendit in montana cum festinatione, Elisabeth matrem Joannis visere, Joannes in utero matris existens, nec loqui valens, reverentiam Christo et tripudium faciens, exultavit in utero ; ita et nunc Christo ex humilitate ad eum venienti testimonium et reverentiam præbet, et in vocem prorumpit, dicens : *Ecce agnus Dei etc.* Ubi testimonium Joannis ponitur : in quo quidem ostendit virtutem Christi, et dignitatem ejus, ibi, *Hic est de quo dixi.* Virtutem quidem ostendit dupliciter. Primo proponendo figuram ; secundo exponendo eam, ibi, *Ecce qui tolit peccata mundi.* Circa primum sciendum est, quod, sicut dicit Origenes, in veteri lege consueverunt quinque animalia offerri in templo : tria de terrestribus, scilicet vitulus, capra, et ovis ; sed ovium quidem aries, ovis et agnus : de volatilibus vero duo, turtur scilicet, et columba : quæ quidem omnia præfigurativa[2] fuerunt veri sacrificii, quod est Christus, qui *semetipsum obtulit oblationem Deo* : ut dicitur Ephe. III, 2. Quare ergo Baptista Christo testimonium perhibens, agnum specialiter nominavit? Hujus ratio est, quia, sicut dicitur Numer. 24, licet alia fierent sacrificia in templo ceteris temporibus, unum tamen erat quotidianum, in quo jugiter unus agnus mane, et alius vespere offerebatur ; nec hoc mutabatur unquam, sed tamquam principale observabatur ; alia vero ex adjuncto : et ideo per agnum, qui erat principale sacrificium, significatur Christus, qui est principale sacrificium : nam licet omnes sancti, qui pro fide Christi passi sunt, prosint ad salutem fidelium, hoc tamen non habent nisi inquantum super oblationem agni, quasi oblatio adjuncta principali sacrificio, immolantur. Offertur quidem mane et vespere, quia per Christum patet aditus ad intelligibilia divinorum contemplanda et fruenda, quod pertinet ad cognitionem matutinam ; et instruimur quomodo utamur terrenis absque inquinamento, quod pertinet ad vespertinam ; et ideo dicit : *Ecce agnus Dei etc.*, idest per agnum significatus. Dicit autem, *Dei*, quia in Christo sunt duæ natu-

[1] Al. : « Joannes. »

[2] Al. : « præfigurata. »

ræ, humana scilicet et divina. Et quod hoc sacrificium esset virtuosum ad purgandum et sanctificandum a peccatis, habet ex virtute divinitatis : inquantum scilicet : *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi :* II Corinth. v, 19. Vel dicitur *Agnus Dei,* quasi oblatus a Deo, scilicet ab ipso Christo, qui est Deus ; sicut dicitur oblatio hominis, quam homo offert. Vel dicitur *agnus Dei*, scilicet Patris : quia ipse providit homini oblationem ad offerendum pro peccatis sufficientem, quod homo per se habere non potest. Unde Gen. xxii, 7 : cum Isaac quæreret ab Abraham : *Ubi est victima holocausti?* respondit : *Deus providebit sibi victimam holocausti.* Rom. viii, 32 : *Proprio Filio suo non pepercit Deus* ; *sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Dicitur autem Christus *agnus* primo propter puritatem. Exod. xii, 5 : *Erit agnus anniculus etc.* I Pet. i, 18 : *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis.* Secundo propter mansuetudinem. Isa. liii, 7 : *Quasi agnus coram tondente se obmutuit.* Tertio propter fructum. Prov. xxvii, 26 : *Agni sunt tibi ad vestimentum tuum.* Et hoc quantum ad indumentum, juxta illud Rom. xiii, 14 : *Induimini Dominum Jesum Christum.* Et quantum ad cibum, infra vi, 51 : *Caro mea est pro mundi vita.* Et ideo dicebat Isa. xvi, 1 : *Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ.*

Consequenter propositam figuram exponit cum dicit : *Qui tollit peccata mundi*, idest aufert ; quod in lege nec per alia sacrificia auferri poterat : quia, ut dicitur Heb. x, 6 : *Impossibile est per sanguinem taurorum et hircorum auferri peccata.* Sanguis iste *tollit,* idest aufert, *peccata mundi.* Oseæ ult. 3 : *Omnem aufert iniquitatem.* Vel *tollit*, idest in se accipit, *peccata* totius *mundi :* quia ut dicitur I Pet. ii, 14 : *Qui peccata nostra pertulit in corpore suo.* Isa. liii, 4 : *Dolores nostros ipse*[1] *tulit, et languores nostros ipse portavit.* Dicit autem, secundum *Glossam*, *Peccatum*, et non peccata, ut ostendat in universali, quod abstulit totum genus peccati. I Joan. ii, 2 : *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Vel quia pro uno peccato, scilicet originali, mortuus. Rom. v, 12 : *Per unum hominem peccatum intravit in mundum.*

2. Supra perhibuit Baptista testimonium Christo quantum ad ejus virtutem; hic vero perhibet testimonium[2] quantum ad ejus dignitatem, comparans eum sibi tripliciter. Et primo quantum ad officium, et ordinem prædicationis : unde dicit : *Hic*, scilicet agnus, digito eum demonstrans, *est* ille *de quo dixi*, scilicet in ejus absentia : *Post me venit vir*, ad prædicandum et baptizandum, qui post me venit nascendo. Dicitur autem vir Christus ratione perfectæ ætatis : quia quando incepit docere post baptismum, jam erat in ætate perfecta. Luc. iii, 23 : *Jesus erat incipiens quasi annorum triginta.* Item ratione perfectionis omnium virtutum, quæ in eo fuerunt. Isa. iv, 1 : *Apprehendent septem mulieres* idest virtutes *virum unum, scilicet* Christum perfectum. Zach. vi, 12 : *Ecce vir, oriens nomen ejus :* quia ipse est origo omnium virtutum in aliis. Item ratione desponsationis, quia ipse sponsus est Ecclesiæ. Oseæ ii, 16 : *Vocabis me virum etc.* II Cor. xi, 2 : Despondi vos uni viro. Secundo quantum ad ordinem dignitatis, cum dicit : *Qui ante me factus est*, quasi dicat : Licet post me venerit ad prædicandum, tamen *ante me factus est;* idest, prælatus est mihi dignitate[3]. Cant. ii, 8 : *Ecce iste venit saliens in montibus*[4], *transiliens colles.* Collis unus fuit Joannes Baptista, quem Christus transivit : qui, ut dicitur infra iii, 30, *Me oportet minui, illum autem crescere.* Tertio quantum ad ordinem durationis, cum dicit : *Quia prior me erat ;* quasi dicat : Non mirum si præfertur mihi dignitate, quia etsi posterior sit tempore, est tamen prior æternitate : *quia prior me erat.*

Ex hoc autem duplex error destruitur. Error Arii : quia non dicit, prior me factus est, ut sit creatura, sed *prior me erat*, ab æterno ante omnem creaturam. Prov. viii, 25 : *Ante omnes colles genera-*

[1] Al. : « in se. »
[2] Al. : « scilicet testimonium. »
[3] Al. : « tamen ante me, idest prælatus mihi factus est dignitate. »
[4] Al. : « transiens montes. »

rit me Dominus. Item error Pauli Samosateni : quia dixit, *Prior me erat*, ut ostendat, quod non ex Maria sumpserat exordium : nam, si essendi principium sumpsisset ex Virgine, non extitisset utique prior præcursore, qui Christum in sex mensibus secundum generationem præcedebat humanam.

3. Consequenter cum dicit, *Et ego nesciebam eum*, excludit falsam suspicionem a suo testimonio. Posset enim aliquis dicere Joannem testimonium perhibuisse Christo propter affectionem specialis familiaritatis quam ad ipsum habebat ; et ideo hoc excludens Joannes, dicit : *Ego nesciebam eum*, nam Joannes in deserto a pueritia sua conversatus est. Licet autem miracula multa facta sint in nativitate Christi, puta de Magis, et de stella, et hujusmodi, tamen non erant nota Joanni : tum quia infans erat secundum ætatem, tum quia ad desertum secedens, Christi familiaritatem non habuit : medio vero tempore a nativitate usque ab baptismum, nullum miraculum Christus operatus est ; sed conformis conversatione aliis erat, et sua virtus ignota omnibus existebat. Quod autem medio tempore non fuerit miracula operatus usque ad triginta annos, patet per hoc quod dicitur infra II, 11 : *Hoc fecit initium signorum Jesus etc.* Ex quo apparet falsitas libri *de infantia Salvatoris.* Ideo autem non fecit miracula medio tempore, ut non putaretur mysterium circumcisionis et incarnationis phantasma esse, si non se habuisset ætate sicut alii infantes. Et ideo demonstrationem scientiæ et virtutis suæ in aliud distulit tempus, in quo alii homines scientia et virtute vigere consueverunt : juxta quod dicitur Luc. II, 52 : *Puer autem proficiebat gratia et sapientia :* non quod ipse virtutem et sapientiam ante non habitam susciperet, cum in eis fuerit ab instanti suæ conceptionis perfectus ; sed quia virtus ejus et sapientia magis innotescebat hominibus. Isa. XLV, 15 : *Vere tu es Deus absconditus.* Ideo ergo Joannes nesciebat eum, quia nulla signa adhuc de eo viderat, neque aliis per signa innotuerat : unde subdit : *Sed ut manifestetur in Israel, propterea ego veni in aqua baptizans ;* quasi dicat : Totum ministerium meum est ad manifestationem. Supra : *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.* Dicit autem, *Veni in aqua baptizans*, ad differentiam baptismi Christi : quia Christus non in aqua solum baptizavit, sed in spiritu, conferens gratiam : unde et baptismus Joannis fuit significativum tantum, non effectivum. Manifestavit autem baptismus Joannis Christum tripliciter. Primo scilicet per Joannis prædicationem licet enim Joannes etiam sine baptismo potuisset prædicando parare viam Domino, et inducere turbas ad Christum, tamen propter novitatem officii plures ad eum concurrebant quam si sine baptismo prædicatio facta esset. Secundo profuit baptismus Joannis propter Christi humilitatem, quam demonstravit, baptizari volens a Joanne. Matth. III, 13 : *Venit Christus ad Joannem ut baptizaretur ab eo.* In quo quidem exemplum humilitatis præbuit, ut scilicet nullus, quantumcumque magnus, dedignetur a quocumque ad hoc ordinato, sacramenta suscipere. Tertio, quia Christo baptizato a Joanne, affuit virtus Patris in voce, et Spiritus sanctus in columba, per quam virtus Christi et dignitas magis manifestata fuit. Luc. III, 22 : *Et vox Patris intonuit : Hic est Filius meus dilectus.*

4. Consequenter cum dicit, *Et testimonium perhibuit Joannes*, ipse magna quæ testatus est de Christo quod totius orbis terrarum solus peccata tolleret, confirmat auctoritate Dei : et circa hoc tria facit. Primo proponit visionem ; secundo præbet de intellectu visionis instructionem, ibi, *Et ego nesciebam eum ;* tertio suam ex ipsa visione conceptionem ostendit, ibi, *Et ego vidi, et testimonium perhibui.* Visionem quidem proponit cum dicit : *Vidi spiritum descendentem quasi columbam de cœlo.* Quod quidem quando factum fuerit, Joannes Evangelista non refert ; sed Matthæus et Lucas dicunt hoc factum fuisse quando Christus baptizatus est a Joanne. Et quidem congruebat quod Spiritus sanctus adesset baptizato et baptismo. Baptizato namque congruebat : quia sicut Filius existens a Patre, manifestat Patrem : infra XVII, 6 : *Pater, manifestavi nomen tuum etc. :* ita et Spi-

ritus sanctus a Filio existens, Filium manifestat. Infra XVI, 14 : *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet etc.* Baptismo autem congruit : quia baptisma Christi est inchoativum et consecrativum nostri baptismatis. Nostrum autem baptisma consecratur per invocationem sanctæ Trinitatis. Matth. ult. 19, *Baptizantes eos in nomine Patri et Filii et Spiritus sancti etc.* Quod ergo nos invocamus in baptismo nostro, affuit baptismo Christi, scilicet Pater in voce. Spiritus sanctus in columba, Filius in humana natura. Dicit autem, *Descendentem*, quia cum descensus duos terminos habeat, scilicet principium sursum, et terminum deorsum ; quantum ad utrumque convenit baptismo. Est enim duplex spiritus, unus mundi, et alius Dei ; et spiritus quidem mundi est amor mundi, qui non est desursum ; sed ab inferiori ascendit in hominem, et eum descendere facit ; spiritus autem Dei, scilicet Dei amor, desursum descendit ad hominem, et eum ascendere facit. I Cor. II, 12 : *Nos autem non spiritum hujus mundi accipemus, sed spiritum Dei.* Quia ergo ille spiritus de supernis est, ideo dicit, *Descendentem.* Similiter etiam, quia impossibile est creaturam recipere Dei bonitatem in tanta plenitudine, secundum quod convenit Deo ; ideo bonitatis ipsius ad nos derivatio, est quasi quidam descensus. Jac. I, 17 : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Sed quia Spiritus sanctus in sua natura videri non potest, ut dicitur infra III, 8 : *Spiritus ubi vult spirat, et nescis unde veniat aut quo vadat;* spiritus etiam non est descendere, sed ascendere. Ezech. VIII, 3 : *Elevavit me spiritus etc.* ; ideo consequenter Evangelista modum visionis et descensus exponit, dicens, hic non fuisse in spiritu, idest natura, sed in specie columbæ, in qua apparuit : unde dicit, *Quasi columbam ;* et hoc quidem congrue, ut scilicet Filius per carnem mundo visibilis factus, manifestaretur per Spiritum sanctum visibili specie columbæ : quæ quidem columba non est assumpta a Spiritu sancto in unitatem personæ, sicut humana natura assumpta est a Filio Dei. Cujus ratio est, quia Filius apparuit non solum ut manifestator, sed ut salvator. Et ideo, secundum quod dicit Leo Papa, oportuit quod esset Deus et homo : Deus quidem, ut afferret remedium ; homo vero, ut præberet exemplum. Spiritus vero sanctus apparuit solum ad manifestandum ; ad quod sufficiebat speciem corporalem assumere solum ad significationem quamdam.

Utrum autem columba ille fuerit verum animal, et utrum præexistens apparitioni : sciendum, quod rationabiliter dicitur illa fuisse vera[a] columba : venit enim Spiritus sanctus ad manifestandum Christum ; qui cum sit veritas, non nisi per veritatem manifestandus erat. Quantum vero ad secundum, dicendum, quod non præextitit apparitioni ; sed tunc virtute divina absque commixtione maris et feminæ formata fuit, sicut et corpus Christi virtute Spiritus sancti conceptum, non ex virili semine : et tamen fuit vera columba, quia, ut Augustinus dicit in lib. *de Agone christiano.* Omnipotenti Deo, qui universam creaturam ex nihilo fabricavit, non erat difficile verum corpus columbæ sine aliarum columbarum ministerio figurare, sicut non fuit difficile verum corpus in utero B. Virginis sine naturali semine fabricare. Cyprianus in *libro de Unitate Ecclesiæ :* Idcirco et in columba dicitur Spiritus sanctus apparuisse[1] , quia columba simplex animal et innocens est, non felle amarum, non morsibus ferum, non unguium laceratione violentum : hospitia humana diligere, unius domus consortium nosse, cum generat simul filios edere, cum conveniat volantibus, invicem cohærere ; communi conversatione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimitatis implere.

Quare autem potius in columba quam

[1] Al. deest : « apparuisse. »

[a] Idem doctor in I. Sent. D. XVI, q. III. ad 3m. negat hanc fuisse veram columbam, et verum animal, et dicit quod fuit tantum similitudo columbæ ; sed in IIIa P. summæ Theologicæ. q. XLIII. a. 7. dicit, ut hic, quod fuit vera columba.

in alia specie apparuit, multipliciter ratio assignatur. Primo quidem propter columbæ simplicitatem : nam columba simplex est. Matth. x, 16 : *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*. Spiritus autem sanctus, quia facit respicere unum, scilicet Deum, simplices facit ; et ideo in specie columbæ apparet[1]. Et quidem, secundum Augustinum, apparuit etiam super discipulos congregatos per ignem : quia quidam sunt simplices, sed tepidi ; quidam autem ferventes, sed malitiosi. Ut ergo Spiritu sanctificati dolo careant, Spiritus in columbæ specie demonstratur ; et ne simplicitas frigiditate[2] tepescat, demonstratur in igne. Secundo propter caritatis unitatem : nam columba amore multum fervet. Cant. vi, 8 : *Una est columba mea*. Ut ergo ostendat Ecclesiæ unitatem, in specie columbæ Spiritus sanctus apparet[3]. Nec te moveat quod discipulis dispartitæ linguæ apparuerunt, quando sedit supra singulos eorum Spiritus sanctus, qui et dispartitus apparet, secundum diversa donorum officia, et tamen unit per caritatem ; et sic propter primum apparuit in dispartitis linguis, ut dicitur I Cor. xii, 4 : *Divisiones gratiarum sunt :* in columbæ specie propter secundum. Tertio propter gemitum : columba enim habet gemitum pro cantu ; sic Spiritus sanctus *postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus* : ut dicitur Rom. viii, 26 : et Nahum ii, 7 : *Ancillæ ejus mirabantur*. Quarto propter fecunditatem : columba enim[4] animal fecundissimum est : idcirco ad designandum fecunditatem gratiæ spiritualis in Ecclesia, in specie columbæ Spiritus sanctus apparuit. Hinc est quod Levit. v, Dominus pullos columbarum offerre præcepit. Quinto propter columbæ cautelam : sedet enim super rivos aquarum, in quibus respiciens, falconem volitantem conspicit, et sibi ab eo cavet. Cant. v, 12 : *Oculi tui sicut columbæ etc.* Unde, qui in baptismo est nostra tutela et defensio, congrue in specie columbæ Spiritus sanctus apparuit. Respondet igitur figuræ veteris testamenti : sicut enim columba deferens ramum virentis olivæ, ostendit signum clementiæ Dei his qui residui fuerant ex aquis diluvii ; ita et in baptismo veniens Spiritus sanctus in columbæ specie, ostendit signum divinæ clementiæ, quæ baptizatis et peccata remittit, et gratiam confert.

Dicit autem ; *Manentem super eum* : quia in mansione quies designatur. Et quod Spiritus sanctus in aliquo non quiescat, duplici de causa contingit. Una est ex peccato : omnes enim alii homines præter Christum, vel sauciantur vulnere peccati mortalis, per quod effugatur Spiritus sanctus, vel obfuscantur macula veniali, per quam aliqua operatio Spiritus sancti impeditur. In Christo autem neque mortale nec veniale nec originale peccatum fuit : unde nec in eo fuit Spiritus sanctus inquietatus ; sed super eum mansit, idest quievit. Alia causa, quia quantum ad gratias gratis datas, non semper adest aliis sanctis potestas operandi ; sicut non semper adest sanctis potestas operandi miracula, nec Prophetis spiritus prophetiæ. Christus vero semper habuit potestatem ad omnem operationem virtutum et gratiarum : et ideo ad hoc designandum, *super eum mansit*. Unde hoc proprium signum fuit agnoscendi Christum, ut dicitur in *Glossa Isa.* xi, 2 ; *Requiescet super eum Spiritus Domini*[5]. Quod intelligendum est de Christo inquantum est homo, secundum quod est minor Patre et Spiritu sancto.

5. Consequenter cum dicit, *Et ego nesciebam eum*, instruit de intellectu visionis prædicta. Quidam enim hæretici, scilicet Ebionitæ, dicebant, Christum a principio nativitatis suæ, neque Christum fuisse nec Filium Dei ; sed ex tunc Filius Dei et Christus esse incepit quando in baptismo oleo Spiritus sancti unctus fuit. Sed hoc est falsum : quia in ipsa hora nativitatis Angelus dixit pastoribus, Luc. ii, 11 : *Natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus in civitate David*. Ne ergo aliquis crederet, Spiritum sanctum in baptismo super Christum descendisse, quasi de novo Christus indige-

[1] Al. : « apparuit. »
[2] Al. : « frigiditatis. »
[3] Al. : « apparuit. »
[4] Al. : « hæc enim columba. »
[5] Al. : « Spiritus sanctus Domini. »

ret Spiritu ad sui sanctificationem : ideo causam sui descensus Baptista ostendit, dicens, quod non descendit propter sui necessitatem, sed propter nos, ut scilicet gratia ejus nobis manifestaretur : et ideo dicit : *Ego nesciebam eum. Sed ut manifestaretur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.*

Sed hic oritur quætio : dicit enim : *Qui misit me baptizare etc.* Si dicatur quod Pater misit eum, verum est. Similiter si dicatur quod Filius, manifestius, cum dicatur quod et Pater et Filius misit eum, quia Joannes non est de illis quibus dicitur Hier. XXIII, 21 : *Non mittebam eos, et ipsi currebant.* Quomodo ergo dicit, *Ego nesciebam eum*, si Filius misit eum ? Si dicatur, quod licet cognosceret eum secundum divinitatem, non tamen cognoscebat eum secundum humanitatem, nisi postquam vidit Spiritum descendentem super eum : contra : Spiritus enim sanctus descendit super Christum quando baptizatus est. Joannes autem cognovit Christum antequam baptizaretur : alias non dixisset : *Ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me?*

Est ergo dicendum, quod tripliciter potest ad hanc quæstionem responderi. Uno modo, secundum Chrysostomum, ut referatur ad cognitionem familiaritatis, ut sit sensus : *Ego nesciebam eum*, scilicet familiariter. Et si objiciatur, quod dicit Joannes : *Ego a te debeo baptizari etc.*: dicitur quod ista duo sunt ad diversa tempora referenda : ut hoc[1] quod dicit : *Ego nesciebam eum*, referatur ad tempus diu ante baptismum, in quo nondum Christo familiaris erat : hoc vero quod dicit, *Ego a te debeo baptizari*, referatur ad tempus illud in quo baptizatus est Christus, quando jam propter frequentem visitationem ejus, Christus familiaris erat. Alio modo, secundum Hieronymum, dicendum, quod erat Christus Filius Dei et salvator mundi : et hoc quidem sciebat Joannes ; sed nesciebat eum per baptismum mundi salvatorem : et ideo hoc quod nescivit addidit, scilicet quod *hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Sed melius dicendum est, secundum Augustinum, quod aliquid scivit et aliquid nescivit, et hoc quod nescivit addidit, scilicet quod potestatem baptizandi, quam potuit fidelibus suis communicare, sibi soli retinuit. Et hoc est quod dicit : *Qui misit me baptizare in aqua... hic est*, singulariter scilicet, et solus, *qui baptizat in Spiritu sancto,* et nullus alius : quia hanc potestatem sibi soli retinuit.

Notandum autem, quod triplex potestas Christi attenditur in baptismo. Una est efficentiæ, qua mundat interius animam a macula peccati ; quam quidem potestatem habet Christus inquantum est Deus, non autem inquantum homo ; et hæc potestas nulli alii potest communicari. Alia potestas est ministerii, quam quidem communicavit fidelibus. Matth. ult. 19 : *Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Et ideo sacerdotes, ut ministri, potestatem habent baptizandi, Christus autem, inquantum homo, minister dicitur, ut Apostolus dicit ; sed tamen caput est omnium ministrorum Ecclesiæ ; et quantum ad hoc habet singulariter potestatem excellentiæ in sacramentis : quæ quidem excellentia apparet in quatuor. Primo in sacramentorum institutione : quia nullus homo purus, nec etiam tota Ecclesia, posset sacramenta instituere[2], vel sacramenta mutare, aut a sacramentis absolvere : nam sacramenta invisibilem gratiam conferunt ex eorum institutione ; conferre autem gratiam solius Dei est : et ideo solus qui est verus Deus potest sacramenta instituere. Secundum est quantum ad meriti Christi efficaciam : nam ex merito passionis Christi sacramenta virtutem habent. Rom. VI, 3 : *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Tertium est quia Christus potest conferre effectum baptismi sine sacramento : quod solius Christi est. Quarto, quia aliquo tempore baptismus conferebatur ad invocationem nominis Christi ; sed modo non ita fit. Quæ quidem quatuor nulli hominum communicavit ; licet aliquid eorum communicare po-

[1] Al. : « in hoc. »

[2] Al. : « quod nullus homo purus, nec etiam posset sacramenta etc. »

tuisset, puta quod in nomine Petri vel alicujus alterius conferretur baptismus, et forte aliquid aliorum[1]. Sed hoc ideo non fuit factum ne fieret schisma in Ecclesia, si baptizati spem suam ponerent in illis in quorum nominationem baptizarentur : et ideo[2] didicit Joannes per hoc quod Spiritus sanctus descendit super eum, quod Christus solus est qui sua virtute interius baptizat[3]. Et forte posset dici, quod cum dixit, *Ego a te debeo baptizari etc.*, cognovit[4] eum per internam revelationem; sed cum vidit Spiritum sanctum descendentem super eum, cognovit eum per exterioris signi manifestationem : et ideo utrumque modum cognitionis tangit. Primum, cum dicit : *Qui me misit baptizare, ille mihi dixit ;* idest, interius revelavit. Secundum, quando addidit : *Super quem videris Spiritum descendentem... hic est qui baptizat.*

Consequenter ostendit quid Baptista ex hac visione intellexit, scilicet quod Christus esset Filius Dei ; et hoc est quod dicit, *Et ego vidi*, scilicet Spiritum descendentem super eum, *et testimonium perhibui, quia hic*, scilicet Christus, *est Filius Dei*, scilicet verus et naturalis. Filii enim adoptivi Patris fuerunt ad similitudinem Filii Dei naturalis. Rom. VIII, 29 : *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui.* Illè ergo debet filios Dei facere qui baptizat in Spiritu sancto, per quem filii adoptantur. Rom. VIII, 15 : *Non enim accepistis spiritum servitutis... sed spiritum adoptionis etc.* Quia ergo iste, scilicet Christus, est qui baptizat in Spiritu sancto, ideo recte concludit Baptista, quod est Filius Dei verus et purus. I Joan. ult. 20 : *Ut simus in vero Filio ejus etc.*

Sed si alii viderunt Spiritum sanctum descendentem super eum, quare non crediderunt? Respondeo, quia non erant dispositi ad hoc ; vel forte quia soli Baptistæ visio illa demonstrata est.

LECTIO XIV

1. Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo. Et respiciens Jesum ambulantem, dixit : Ecce agnus Dei. 2. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt Jesum. 3. Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis, Quid quæritis? 4. Qui dixerunt ei : Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas? 5. Dicit eis : Venite, et videte. Venerunt, et viderunt ubi maneret, et apud eum manserunt die illo : hora autem erat quasi decima. 6. Erat autem Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant a Joanne, et secuti fuerant eum. 7. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dicit ei: Invenimus Messiam (quod est interpretatum. Christus), et adduxit eum ad Jesum. 8. Intuitus autem eum Jesus dixit : Tu es Simon filius Joanna : tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

1. Supra Evangelista posuit testimonia Baptistæ ad turbas : hic consequenter ponit ejus testimonia ad discipulos Joannis. Et primo ponitur testimonium ; secundo ostenditur testimonii fructus, ibi, *Et audierunt eum duo discipuli loquentem etc.* Circa primum tria facit. Primo describitur testis ; secundo assignatur modus testificandi ; tertio ponitur ejus testimonium. Sed testis describitur, cum dicit : *Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo.*

In hoc autem quod dicit, *Stabat*, tria notantur circa Joannes. Scilicet doctrinæ ipsius modus, qui differens fuit a modo doctrinæ Christi, et discipulorum ejus. Christus enim circumeundo docebat : unde dicitur, Matth. IV, 23 : quod *circuibat Jesus totam Galilæam etc.* Similiter et Apostoli discurrendo per mundum, docebant. Matth. ult. 19 : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Sed Joannes stando docebat : unde dicitur : *Stabat Joannes*, scilicet in uno loco trans Jordanem, et instruebat de Christo omnes ad eum venientes. Ratio autem quare Christus et ejus discipuli discurrendo docebant, est quia prædicatio Christi facta erat credibilis per miracula ; et ideo circuibat diversa loca,

[1] Al. : « aliquorum aliorum. »
[2] Al. : « hoc ideo. »
[3] Al. : « solus interius est qui sua virtute baptizat. »
[4] Al. : « cognoscebat. »

ut miracula et virtutes Christo innotescerent. Prædicatio vero Joannis non est confirmata miraculis: unde dicitur infra x, 41: *Joannes signum fecit nullum :* sed merito et sanctitate vitæ; et ideo *stabat* in loco uno, ut diversi ad eum confluerent, et per ejus sanctitatem ducerentur ad Christum. Similiter etiam si Joannes sine miraculis discurrisset ad prænuntiandum Christum, ejus testimonium incredibilius redderetur, cum videretur importune, et quasi ingerendo se, hoc faceret. Secundo notatur Joannis constantia in veritate : quia Joannes non fuit arundo vento agitata, sed firmus in fide : secundum illud I Cor. x, 12 : *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Habac. II, 1 : *Super custodiam meam stabo.* Tertio allegorice notatur quod stare allegorice idem est quod deficere. IV Reg. VI, 4 : *Stetitque oleum*, idest defecit. Stabat ergo Joannes veniente Christo, quia cum venit veritas, defecit figura. Joannes stat, quia lex transit. Modus autem testificandi ponitur certus, quia cum aspectu : unde dicit : *Et respiciens Jesum ambulantem.* Ubi sciendum est, quod Prophetæ perhibuerunt testimonium Christo. Act. x. 43 : *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent.* Similiter et Apostoli per mundum discurrentes, Act. I, 8 : *Eritis mihi testes in Hierusalem et in omni Judæa etc.* Sed tamen non per visum, neque de præsente, sed de absente. Prophetæ quidem ut de futuro, Apostoli vero ut de præterito; sed Joannes, Christo sibi præsente, et a se viso, testimonium perhibuit : et ideo dicit, *Et respiciens*, oculis corporis et mentis, juxta illud Psal. LXXXIII, 10 : *Respice in faciem Christi tui.* Isa. LII, 8 : *Oculo ad oculum videbunt.* Sed dicit *ambulantem*, ut designet incarnationis mysterium, per quod Dei Verbum mutabilem naturam assumpsit. Infra 16, 28 : *Exivi a Patre, et veni in mundum*[1].

Consequenter ponit testimonium, cum dicit : *Ecce agnus Dei :* quod non solum est demonstrativum, sed admirativum virtutis ipsius. Isai. IX, 6 : *Vocabitur nomen ejus Admirabilis.* Et vere admirabilis virtutis est iste agnus, qui occisus, leonem interfecit : illum, inquam, leonem de quo dicitur I Petr. ult. 8 : *Adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret.* Et ideo ipse agnus leo vocari meruit, victor, et gloriosus. Apoc. v, 5 : *Ecce vicit leo de tribu Juda.* Breviter autem testimonium profert, dicens : *Ecce agnus Dei* : tum quia discipuli quibus hoc testimonium perhibebat, ex his quæ audierant a Joanne, jam satis instructi erant de Christo; tum etiam quia per hoc satis intelligitur tota intentio Joannis, quæ ad hoc solum erat ut eos ad Christum duceret. Nec dicit, Ite ad eum, ne videantur discipuli gratiam præstare Christo, si eum sequerentur; sed commendat Christi gratiam, ut quasi in beneficium sibi compulent, si Christum sequuntur : et ideo dicit : *Ecce agnus Dei;* idest, ecce in quo est gratia, et virtus purgativa peccatorum : agnus enim offerebatur pro peccatis, ut dictum est.

2. Consequenter ponitur fructus testimonii, cum dicit : *Et audierunt eum duo discipuli loquentem* : et primo ponitur fructus proveniens ex testimonio Joannis et discipulorum ejus, secundo vero ponitur fructus proveniens ex prædicatione Christi, ibi, *In crastinum autem voluit exire in Galilæa.* Circa primum primo ponitur fructus proveniens ex testimonio Joannis; secundo fructus proveniens ex prædicatione unius discipulorum ejus, ibi, *Erat autem Andreas frater Simonis Petri etc.* Circa primum duo facit. Primo ponitur inchoatio hujus fructus ex testimonio Joannis facta. Secundo ponitur consummatio facta per Christum, ibi, *Conversus autem Jesus etc.* Dicit ergo primo: *Et audierunt eum*, scilicet Joannem, *duo discipuli*, qui erant cum eo, *loquentem Ecce agnus Dei et secuti sunt Jesum*, ad litteram, euntes cum eo. Ubi quatuor, secundum Chrysostomum, considerari possunt. Primo, quia hoc quod Joannes loquitur, et Christus tacet, et verbo Joannis discipuli congregantur ad Christum, competit mysterio : Christus enim est sponsus Ecclesiæ. Joannes vero amicus et paranymphus sponsi. Officium au-

[1] Al. : « *Exivi a Patre in mundum.* »

tem paranymphi est, sponsam tradere sponso, et loquendo, pacta tradere; sponsi autem est quasi præ verecundia tacere, et de sponsa jam habita pro velle disponere. Sic ergo discipuli traduntur a Joanne Christo quasi desponsati per fidem. Joannes loquitur, Christus tacet; sed tamen susceptos diligenter instruxit. Secundo vero, quod cum Joannes dignitatem Christi commendans dixit, *Ante me factus est*, et quoniam *non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus*, nullus conversus est; sed quando humilia de Christo et incarnationis mysterio locutus est, tunc secuti sunt eum discipuli : quia humilia, et quæ pro nobis passus est Christus, magis movent nos : et ideo dicitur Cant. I, 2 : *Oleum effusum nomen tuum,* idest misericordia, qua salutem omnium procurasti; et ideo statim sequitur : *Adolescentulæ dilexerunt te nimis.* Tertio, quia verbum prædicationis est sicut semen cadens in diversas terras : in una quidem fructificat, in alia non. Ita et Joannes cum prædicat, non omnes discipulos convertit ad Christum, sed duos tantum, scilicet qui bene dispositi erant; alii vero e contrario invidia moventur ad Christum, unde et quæstionem ei movent, ut dicitur Matth. IX. Quartum est quod discipuli Joannis, audito ejus testimonio de Christo, non statim ingesserant se ad loquendum cum eo ex abrupto, sed quasi studiosi cum quadam verecundia singulariter loqui cum eo et in secreto loco studuerunt. Eccle. VIII, 6 : *Omni negotio tempus est et opportunitas.*

3. Consequenter ponitur consummatio fructus, cum dicit : *Conversus autem Jesus*, quod enim Joannes inchoavit, consummatur per Christum : quia *neminem ad perfectum adduxit lex* : ut habetur Heb. VII, 19. Et circa hoc Christus duo fecit : primo enim examinavit discipulos sequentes; secundo eos instruxit, ibi, *Dicit eis : Venite et videte.* Circa primum primo ponitur Christi examinantis interrogatio : secundo discipulorum examinatorum responsio, ibi, *Qui dixerunt ei : Rabbi ubi habitas?* Dicit ergo : *Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dixit eis.* Et quidem per litteralem sensum intelligendum est quod Christus eos præibat, et hi duo discipulo eum sequentes, faciem ejus minime videbant : et ideo Christus, ut daret eis fiduciam, convertit se ad eos : in quo datur nobis intelligi, quod omnibus qui Christum sequi incipiunt puro corde, dat fiduciam vel spem misericordiæ. Sap. VI, 14 : *Præoccupat eos qui se concupiscunt.* Convertit autem se Jesus ad nos, ut videatur a nobis : hoc erit in illa beata visione, quando ostendet nobis faciem suam, ut dicitur in Psal. LXXIX, 4 : *Ostende nobis faciem tuam, et salvi erimus.* Quamdiu enim in mundo isto sumus, videmus posteriora ejus, quia per effectus in ejus cognitionem venimus : unde dicitur Exod. XXXIII. 23 : *Posteriora mea videbis.* Item convertit se ut opem suæ misericordiæ nobis impendat. Hoc petebat Psal. LXXXIX, 13 : *Convertere Domine aliquantulum etc.* Quamdiu enim Christus opem suæ miserationis non impendit, videtur a nobis aversus. Conversus est ergo Jesus ad discipulos Joannis eum sequentes, ut faciem suam eis ostenderet, et gratiam eis infunderet. Examinat autem eos specialiter de intentione : sequentium namque Christum non eadem intentio est : quidam enim eum sequuntur propter bona temporalia; alii vero propter bona spiritualia; et ideo quid isti intendant, Dominus quærit, dicens : *Quid quæritis?* non quidem ut discat, sed ut rectam intentionem aperientes, magis familiares faciat, et ostendat eos auditione dignos.

Notandum autem, quod hoc est primum verbum quod Christus in isto Evangelio loquitur; et congrue; quia primum quod quærit Deus ab homine, est recta intentio. Et secundum Origenem, post sex verba quæ Joannes dixerat, Christus septimum locutus est. Primum namque Joannes Baptista locutus est, quando testimonium perhibens de Christo, clamabat dicens, *Hic est*[1] *de quo dixi.* Aliud quando dixit : *Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus.* Tertium quan

[1] Al. : « *erat.* »

do dixit : *Ego*[1] *baptizo in aqua, medius autem vestrum stetit quem vos nescitis.* Quartum : *Ecce agnus Dei.* Quintum : *Vidi spiritum descendentem quasi columbam etc.* Sextum, cum hic dicit : *Ecce agnus Dei.* Et Christus septimum loquitur, ut intelligas mystice, quod quies, quæ designatur per septimum diem[2], nobis est futura per Christum ; et quod in ipso est plenitudo septiformis gratiæ Spiritus sancti.

4. Consequenter respondent discipuli : *Qui dixerunt ei etc.* Et quidem interrogati de uno, duo respondent. Primo quidem quare Christum sequuntur, scilicet ut addiscant : unde et Magistrum eum vocant, *Rabbi quod dicitur interpretatum magister;* quasi dicerent : Quærimus, ut nos doceas, fam enim præcognoscebant quod dicitur Matth. xxiii, 10 : *Unus est magister vester Christus.* Secundo vero quod sequendo quærunt, scilicet *Ubi habitas?* Et quidem[3] litteraliter dici potest quod in veritate domum Christi quærebant : propter enim mira et magna, quæ a Joanne de eo audieram, nolebant eum perfunctorie interrogare, nec semel tantum, sed frequenter et seriose ; et ideo domum ejus scire volebant, ut frequenter ad eum accederent, juxta consilium Sapientis, Eccli. vi, 36 : *Si videris sensatum, evigila ad illum* : et Prov. viii, 34 : *Beatus qui audit me, et vigilat ad fores meas quotidie.* Allegorice autem in cœlis est habitaculum Dei, secundum illud Psal. cxxii, 1 *: Ad te levavi occulos meos qui habitas in cœlis.* Quærunt ergo ubi Christus habitet ; quia ad hoc debemus [4] Christum sequi ut per eum ducamur ad cœlos, idest ad gloriam cœlestem. Moraliter autem interrogant, *Ubi habitas?* quasi vellent scire quales debent esse homines qui digni sunt quod Christus habitet in eis ; de quo habitaculo dicitur Ephes. ii, 22 : *Ædificamini in habitaculum Dei :* et Cantic. i, 6 *: Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie.*

5. Consequenter cum dicit, *Venite et videte,* ponitur instructio discipulorum a Christo ; secundo commendatur discipulorum obedientia : *Venerunt et viderunt;* tertio determinatur[5] tempus, quia *hora erat quasi decima.* Dicit ergo primo : *Venite et videte*, scilicet ubi habitem.

Sed hic est quæstio. Cum Dominus dicat : Matth. viii, 20 : *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet :* quare dicit, *Venite et videte* ubi habito ? Respondeo dicendum, secundum Chrysostomum, quod per hoc quod dixit Dominus. *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet* : demonstravit quod non habuit proprium habitaculum : non quod in domo alicujus alterius non maneret. Et ad hanc videndam istos invitabat, dicens, *Venite et videte.* Mystice autem dicit, *Venite et videte*, quia habitatio Dei, sive gloriæ, sive gratiæ, agnosci non potest nisi per experientiam ; nam verbis explicari non potest. Apoc. ii, 17 : *In calculo nomen novum* etc. Et ideo dicit : *Venite et videte. Venite*, credendo et operando, *et videte*, experiendo et intelligendo.

Notandum autem, quod quatuor modis pervenitur ad hanc cognitionem. Primo per bonorum operum actionem : unde dicit, *Venite*, Psal. xli, 3 : *Quando veniam et apparebo ante faciem Domini.* Secundo per mentis quietem, seu vacationem. Psal. xlv. 11 : *Vacate et videte.* Tertio per divinæ dulcedinis gustationem. Psal. xxxiii, 9 : *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus.* Quarto per operationem devotionis. Thren. iii, 41 : *Levemus corda nostra cum manibus orando etc.* Et ideo dicit Dominus, Luc. xxiv, 39 : *Palpate, et videte etc.*

Consequenter ponitur discipulorum obedientia ; quia statim sequitur, *Venerunt et viderunt :* quia veniendo viderunt, et videntes non deseruerunt : unde dicitur : *Et manserunt ibi die illo :* quia, ut dicitur infra vi, 45, *omnis qui audit a Patre, et didicit, venit ad me.* Qui enim recedunt a Christo, non viderunt eum adhuc, sicut videre oportet. Isti autem qui perfecte credendo, eum viderunt, manserunt ibi die illo ; audientes, viden-

[1] Al. : « *ego autem.* »
[2] Al. : « per dies. »
[3] Al. : « quod quidem. »
[4] Al. : « deberemus. »
[5] Al. : « determinant. »

tes, beatum diem, beatam noctem duxerunt. III Reg, x, 8 : *Beati viri tui, et beati servi tui, qui*[1] *stant coram te semper.* Et ideo, ut dicit Augustinus *de Temp.*, ser. CCLV, ædificemus et nosmetipsi in corde nostro, et faciamus domum quo veniat ille, et doceat nos. Et dicit, *Die illo*, quia nox esse non potest ubi est lumen Christi, ubi est sol justitiæ.

Tempus autem determinatur consequenter, cum dicit : *hora autem erat quasi decima;* quod quidem Evangelista determinat, ut secundum litteram, insinuet commendationem Christi et discipulorum : hora enim decima est in occasu diei : ex quo et Christus commendatur, qui tam studiosus erat ad docendum, quod nec propter temporis tarditatem eos dicere distulit, sed in hora decima docuit eos Eccle. XI, 6 : *Mane semina semen tuum, et vespere ne cesset manus tua.* Similiter etiam commendatur et discipulorum temperantia : quia etiam hora decima qua consueverunt homines comedisse, et esse minus sobrii ad perceptionem sapientiæ, ipsi et sobrii, et apti erant ad sapientiam audiendam, nec propter cibum aut vinum impediebantur. Nec mirum, quia discipuli ejus fuerant, scilicet Joannis cujus potus erat aqua, esca autem locusta et mel silvestre. Secundum autem Augustinum, per horam decimam lex signatur, quæ in decem præceptis data est. Erat ergo hora decima quando isti venerunt : et manserunt cum Christo, et ab eo erudiuntur, ut impleretur lex per Christum quæ a Judæis impleri non poterat. Et ideo etiam in ipsa hora vocatus est *Rabbi*, idest magister.

6. Consequenter eum dicit, *Erat autem Andreas frater Simonis Petri etc.* ponitur fructus quem fecit discipulus Joannis conversus ad Christum. Et super hoc primo describitur discipulus ; secundo fructus ab ipso inchoatus, ibi, *Invenit hic primum fratrem suum Simonem ;* tertio ponitur consummatio fructus facta per Christum, ibi, *Intuitus autem eum Jesus dixit.* Describitur autem discipulus primo a nomine, cum dicit, *Erat autem Andreas;* idest virilis. Psal. XXX, 25 : *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum.* Exprimit[2] autem nomen, ut ostendatur ejus privilegium : tum quia prior conversus est ad fidem Christi perfecte ; tum etiam quia Christum prædicavit : unde sicut Stephanus fuit primus martyr post Christum, ita et Andreas fuit primus Christianus. Secundo describitur a cognatione :[3] quia *frater Simonis Petri* : quia junior erat ; et hoc quidem est ad commendationem suam, ut qui ætate posterior, fide efficiatur primus. Tertio a disciplina : quia *unus ex duobus qui audierant a Joanne.* Et hujus quidem nomen describitur ad ostendendum Andreæ privilegium quod insignis fuerit. Alterius enim nomen tacetur : aut quia ille alius fuit Joannes Evangelista, cujus consuetudo est in suo Evangelio, cum de eo agitur, nomen suum non exprimere propter humilitatem; aut, secundum Chrysostomum, non fuit aliquis insignis, nec fecit aliquid magnum ; unde non fuisset utilitas nomen ejus ponere. Sic enim et Lucas, cap. X, nomina septuaginta duorum discipulorum, quos Dominus binos misit ante faciem suam, non posuit : quia non erant solemnes personæ et insignes, sicut Apostoli fuerunt. Aut, secundum Alcuinum, ille discipulus fuit Philippus : et hoc patet, quia statim postquam Evangelista prosecutus est de Andrea, prosequitur de Philippo, dicens : *In crastinum autem voluit exire in Galilæam, et invenit Philippum etc.* Quarto commendatur a devotionis studio : unde dicitur : *Et secuti fuerant eum*, idest Jesum. Job XXIII, 2 : *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Fructus autem inchoatus per Andream ponitur, cum dicit, *Invenit hic primum Simonem fratrem suum.* Et primo insinuat apud quem fructum fecit, scilicet apud fratrem suum, ut commendet suæ conversionis perfectionem : sicut enim Petrus dicit in *itinerario Clementis*, evidens signum perfectæ conversionis alicujus est, cum conversus, quanto aliquis sibi est magis conjunctus, tanto magis satagit eum convertere ad Christum. Et ideo Andreas

[1] Al. : « Servituti etc. hi qui stant. »
[2] Al. : « imponitur. »

[3] Al. : « cognitione. »

perfecte conversus non detinuit apud seipsum inventum thesaurum ; sed festinat et currit cito ad fratrem, traditurus ei bona quæ suscepit.

7. Et ideo dicit : *Invenit hic*, scilicet Andreas *primum*, idest primo adverbialiter, *fratrem suum Simonem*, quem quærebat, ut sicut erat sanguine, ita faceret eum germanum fide. Prov. XVIII, 19 : *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma*. Apoc. ult. 17 : *Qui audit, dicat, Veni*. Secundo ponit verba quæ dicit Andreas : *Invenimus Messiam quod interpretatur Christus :* ubi, secundum Chrysostomum, tacite respondet cuidam quæstioni : scilicet si quis eum interrogaret de quo instructi fuissent a Christo, in promptu est responsio : scilicet quod per testimonia Scripturæ instruxit eum intantum quod cognosceret eum esse Christum : et ideo dicit, *Invenimus :* per quod etiam innuit, quod diu cum desiderio eum quæsierat. Prov. III, 13 : *Beatus homo qui invenit sapientiam. Messiam* hebraice, quod græce interpretatum est Christus, idest unctus latine : quia specialiter unctus est oleo invisibili, idest Spiritus sancti. Ideo signanter nomine isto manifestat eum : unde in Psal. XLIV, 8, dicitur : *Unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus*, idest præ omnibus sanctis : nam omnes sancti isto oleo unguntur ; sed iste singulariter unctus est, et singulariter sanctus : ideo, secundum Chrysostomum, non dicit *Messiam* simpliciter, sed cum abjectione articuli. Tertio ponit fructum quem fecit : quia *adduxit eum ad Jesum*, scilicet Petrum : in quo Petri obedientia commendatur. Confestim enim occurrit, in hoc non tardans. Et Andreæ devotionem considera : quia duxit eum ad Jesum, non ad se; sciebat enim se infirmum : et ideo eum ad Christum adducit, ut ipse eum instruat : instruens simul per hoc, quod hic debet esse prædicatorum conatus et studium, ut fructus prædicationis et studium non sibi vindicent, seu ad utilitatem et honorem proprium convertant, sed ut adducant ad Jesum, idest ad ejus gloriam et honorem referant. II Corinth. IV, 5 : *Non enim prædicamus nosmeptisos, sed Jesum Christum.*

8. Consummatio autem hujus fructus ponitur cum dicit : *Intuitus autem eum Jesus dixit etc. :* ubi Christus ad fidem divinitatis eum elevare volens, incipit quæ divinitatis sunt opera facere, occulta prædicans. Et primo quidem quantum ad occulta præsentia : unde *intuitus eum* ; idest, statim cum vidit eum virtute divinitatis, consideravit, et dixit ei nomen suum : unde dicit : *Tu es Simon*. Nec mirum, quia, ut dicitur I Reg. XVI, 17 : *homines vident ea quæ apparent*,[1] *Deus autem intuetur cor*. Congruit autem hoc nomen mysterio : nam Simon interpretatur obediens : ut insinuet quod obedientia necessaria est ei qui conversus est ad Christum per fidem. Act. V, 32 : *Dat Spiritum sanctum obedientibus sibi.* Secundo vero quantum ad occulta præterita : unde dicit, *Filius Joanna* : quia hoc nomine vocatus est Pater suus : vel secundum Matthæum, Filius Jona : cum dicit, *Simon Barjona :* et utrumque congruit mysterio. Joanna enim interpretatur gratia, ut insinuet quod homines per gratiam veniunt ad fidem Christi : Ephes. II, 5 : *Gratia salvati estis etc.* Jona vero interpretatur columba, ut insinuet quod per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, firmamur in amore Dei, ut dicitur Rom. V, 5 : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris*. Tertio vero quantum ad occulta futura : unde dicit : *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus*, et in græco caput : et congruit mysterio, ut ille qui debet esse aliorum caput, et Christi vicarius, firmitati inhæreret. Matth. XVI, 18 : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.*

Sed hic est quæstio litteralis. Et primo quare Christus imposuit ei in principio suæ conversionis nomen, et non voluit quod a principio nativitatis suæ hoc nomine vocaretur ? Ad hoc respondetur dupliciter, secundum Chrysostomum. Primo quidem, quia nomina divinitus imposita aliquam eminentiam gratiæ spiritualis designant. Quando autem Deus confert

[1] Al. : « aent. »

specialem[1] gratiam alicui, ab ipsa nativitate nomen gratiam illam significans imponitur : sicut patet de Joanne Baptista, qui ante a Deo est nominatus quam natus, quia fuit sanctificatus in utero matris. Aliquando autem aliter confertur eminentia gratiæ specialis tempore procedente : et talia nomina divinitus imponuntur non a principio nativitatis, sed in ipso processu temporis ; sicut patet de Abraham et Sara, quibus nomina mutata sunt quando promissionem multiplicandi germinis acceperunt. Eodem modo et Petrus nominatur divinitus quando ad fidem Christi et gratiam Apostolatus vocatur, et specialiter quia constitutus est Princeps Apostolorum totius Ecclesiæ ; quod in aliis Apostolis non est factum. Secundum Augustinum autem, quia si a principio fuisset nominatus Cephas, non apparuisset mysterium. Et ideo voluit Dominus quod tunc nomen haberet, ut mutatione nominis, Ecclesiæ mysterium appareret, quæ in confessione[2] fidei ejus fundata erat. Petrus enim a petra dicitur, petra autem erat Christus. In Petri ergo nomine figurata est Ecclesia, quæ supra firmam petram immobilem, idest Christum, ædificata est.

Secunda quæstio est, utrum hic fuerit impositum hoc nomen Simoni, an in Matth. XVI, 18, cum dicitur : *Tu es Petrus*. Et ad hoc respondet Augustinus dicens, quod istud nomen hoc loco fuit Simoni impositum ; sed quod dicit ei Dominus in Matth., *Tu es Petrus etc.*, non, est nominis impositio, sed impositi nominis commemoratio, ut quasi utatur illo nomine tanquam jam imposito. Alii autem dicunt, quod hoc nomen fuit impositum Simoni quando Dominus dixit ei loc. cit. : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Hic vero non imponit ei hoc nomen, sed præsignat quod sit ei postmodum imponendum.

Tertia quæstio est de vocatione Petri et Andreæ : quia hic dicitur, quod fuerunt vocati juxta Jordanem, quia fuerunt discipuli Joannis ; et Matth. IV, dicitur, quod Christus vocavit eos juxta mare Galilææ. Et ad hoc dicendum, quod triplex fuit vocatio Apostolorum. Prima fuit ad cognitionem seu familiaritatem, et fidem ; et de hac dicitur hic. Secunda fuit in officii præsignatione, de qua habetur Luc. V, 10 : *Ex hoc eris homines capiens*. Tertia fuit ad Apostolatum, de qua dicitur Matth. IV, quæ fuit perfecta, quia postea non redierunt ad propria.

LECTIO XV

1. In crastinum voluit exire in Galilæam; et invenit Philippum : et dicit et Jesus, Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andreæ et Petri. 2. Invenit Philippus Nathanaelem, et dicit ei : Quem scripsit Moyses in lege et Prophetis, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth. 3. Et dixit ei Nathanael : A Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit ei Philippus : Veni, et vide. 4. Vidit Jesus Nathanaelem venientem ad se, et dixit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dixit ei Nathanael : Unde me nosti? Respondit Jesus, et dixit ei : priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, et ait : Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. Respondit Jesus, et dixit ei : Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis : majus his videbitis. Et dixit ei : Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis.

1. Posito fructu qui provenit ex prædicatione Joannis, et ejus discipuli, consequenter Evangelista manifestat fructum qui provenit ex prædicatione Christi : et primo agit de conversione unius discipuli ad prædicationem Christi ; secundo de conversione aliorum ad prædicationem discipuli ad Christum conversi, ibi, *Invenit Philippus Nathanaelem etc*. Circa primum tria facit. Primo ponitur discipuli vocandi occasio ; secundo subditur ipsius discipuli vocatio ; tertio describitur vocati discipuli conditio, ibi, *Erat autem Philippus a Bethsaida*. Occasio quidem vocationis fuit exitus Jesu a Judæa : et ideo dicitur, *In crastinum* autem *voluit exire*, scilicet Jesus a Judæa, *in Galilæam ; et*

[1] Al. : « spiritualem. » sic etiam infra.

[2] Al. : « in concessione. »

invenit Philippum. Ratio autem exitus Jesu in Galilæam asssignatur triplex : duæ videlicet litterales, quarum una est quia postquam baptizatus fuerat a Joanne, volens honorem deferre Baptistæ, exivit in Galilæam, a Judæa recedens, ne sua præsentia offuscaret et minueret Joannis magisterium, dum adhuc statum haberet, docens nos honore invicem prævenire, ut dicitur Rom. XII. Secunda ratio est, quia in Galilæa non sunt insignes personæ. Intra VII, 52 : *A Galilæa Propheta non surgit etc.* : et ideo voluit exire illuc Jesus, et eligere inde principes orbis terræ, qui sunt Prophetis majores, ut per hoc suam virtutem ostendat. Ps. CVI, 35 : *Posuit desertum in stagna aquarum.* Tertia ratio est mystica : quia Galilæa interpretatur transmigratio. Voluit ergo exire a Judæa in Galilæam, ut insinuaret quod in crastinum, idest in die gratiæ, scilicet Evangelii, exiret a Judæa in Galilæam, idest ad Gentes salvandas. Infra VII, 35 : *Numquid hic iturus est in dispersionem gentium?* Vocatio ergo discipuli est ad sequendum : et ideo dicit : *Invenit Philippum, et dicit ei, Sequere me.*

Et nota, quod aliquando homo invenit Deum, sed quasi ignotum. Prov. VIII, 35 : *Qui invenerit*[1] *me, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino.* Aliquando Deus invenit hominem, sed ut eum manifestet et magnificet. Psal. LXXXVIII, 21 : *Inveni David servum meum.* Et sic Christus invenit Philippum, ut eum ad fidem et gratiam vocet : et ideo statim dicit, *Sequere me.*

Quæstio est quare Jesus a principio non vocavit discipulos. Ad quod respondet Chrysostomus, quod noluit a principio aliquem vocare, antequam aliquis spontaneus ei adhæreret per prædicationem Joannis : quia homines magis exemplo trahuntur quam verbis Exod. XXVI : *cortina trahit cortinam.*

Quæritur etiam quare Philippus statim ad unum verbum secutus est Christum, cum Andreas eum secutus fuerit, audiens a Joanne de Christo, Petrus autem ab Andrea. Ad hoc est triplex responsio. Una, quia Philippus jam instructus erat a Joanne : quia, secundum unam expositionem supra positam, ille alius, qui cum Andrea secutus est Christum, erat Philippus. Alia ratio est, quia vox Christi virtutem quamdam habebat ut non solum exterius, sed etiam interius cor moveret. Hier. XXIII, 19 : *Verba mea sunt quasi ignis.* Non enim vox Christi solum exterioribus dicebatur, sed fidelium interiora ad ejus inflammabat amorem. Tertio, quia forte Philippus jam de Christo fuerat instructus ab Andrea et Petro : quia ex eadem villa erant : quod Evangelista videtur innuere per hoc quod subdit : *Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreæ et Petri.* In quo discipuli vocati conditio exprimitur : quia erant a Bethsaida. Et sic congruit mysterio. Bethsaida enim domus venatorum interpretatur, ut ostendat quales tunc animo erant Philippus, Petrus et Andreas, et quod de domo venatorum, congrue venatores ad capiendas[2] animas ad vitam vocaret. Hier. XVI, 16 : *Mittam meos venatores etc.*

2. Consequenter ponitur fructus discipuli ad Christum conversi : et primo ponitur inchoatio fructus facta a discipulo ; secundo consummatio facta per Christum, ibi, *Vidit Jesus Nathanaelem etc.* Circa primum tria facit. Primo ponitur annuntiatio Philippi ; secundo responsio Nathanaelis, ibi, *Et dixit Nathanael;* tertio consequens admonitio Philippi, ibi, *Dicit ei Philippus.* Circa primum attende, quod sicut Andreas perfecte conversus studuit adducere fratrem suum ad Christum, ita et Philippus fratrem suum Nathanaelem : et ideo dicit : *Invenit Philippus Nathanaelem :* quem forte quærebat, sicut Andreas Petrum quæsierat : quod fuit signum perfectæ conversionis. *Et dixit ei.* Nathanael interpretatur donum Dei ; et quod aliquis ad Christum convertatur, ex dono Dei est. Annuntiat autem ei, omnes prophetias et legem complementum habere, et desideria sanctorum patrum non esse frustrata, sed esse verificata, et quod eorum desideriis erat promissum a Deo, jam adimpletum esse : *Quem scripsit Moyses in*

[1] Al. : « invenit. »

[2] Al. : « capiendas. »

lege et Prophetis, invenimus Jesum : per quod datur intelligi quod Nathanael erat satis peritus in lege, et quod etiam Philippus jam instructus de Christo, voluit Nathanaelem ex sibi notis, scilicet ex lege, et Prophetis, inducere ad Christum : et ideo dicit : *Quem scripsit Moyses etc.* Moyses enim de Christo scripsit. Infra v, 46 : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi : de me enim ille scripsit.* Similiter Prophetæ de Christo scripserunt. Act. x, 43 : *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent.* Etiam attende, quod tria dicit de Christo Philippus, legi et Prophetis consona. Primo quidem nomen : unde dixit : *Invenimus Jesum :* et hoc consonat Prophetis. Isa. xix, 20 : *Mittam eis salvatorem etc.* Habac. ult. 18 : *Exultabo in Deo Jesu meo.* Secundo vero genus unde duxit originem humanam, cum dicit, *Filium Joseph;* scilicet qui erat de domo David et familia. Et quamvis ex eo Christus originem non duxerit, tamen ex Virgine duxit, quæ erat de eadem progenie cum Joseph. Vocat autem filium Joseph, quia ejus filius æstimabatur esse, cui scilicet desponsata erat mater ejus. Unde dicitur Luc. iii, 23 : *Ut putabatur, filius Joseph.* Nec mirum, si Philippus vocabat eum filium Joseph, cum et mater ejus divinæ incarnationis conscia, ipsum ejus filium diceret. Luc. ii, 48 : *Pater tuus et ego dolentes quærebamus te.* Et si quidem aliquis filius alicujus vocatur, quia nutritur ab ipso, Joseph multo amplius pater Jesu dici poterat, licet secundum carnem pater non esset : quia et eum nutriverat, et sponsus matris virginis erat. Dicitur autem hic a Philippo non tanquam de commixtione Joseph et Virginis natus esset, sed quia sciebat Christum de generatione David nasciturum, de cujus domo et familia erat Joseph, cui desponsata erat Maria. Et hoc etiam consonat Prophetis. Hier. xxiii, 5 : *Suscitabo David germen justum etc.* Tertio commemorat patriam, dicens, *A Nazareth :* non quia in ea natus esset ; immo in Bethlehem ; sed quia in ea erat nutritus : quia enim nativitas ejus multis erat incognita, locus autem ubi nutritus erat, cognitus erat multis, ideo Philippus Bethlehem tacuit, et posuit Nazareth ; et hoc quidem consonat dictis Prophetarum : nam Isa. xi, 1 : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos* sive Nazaræus, secundum aliam litteram *de radice ejus ascendet.*

3. Consequenter cum dicit, *Et dixit ei Nathanael etc.*, ponitur responsio Nathanaelis : quod quidem potest legi et assertive et interrogative ; et utroque modo hujusmodi responsio congruit verbis Philippi. Si enim, secundum quod Augustinus vult, legatur assertive, est sensus : *A Nazareth potest aliquid boni esse;* idest, a civitate tanti nominis potest esse quod aliquid summæ gratiæ nobis oriatur, seu aliquis Doctor eximius, qui florem virtutum et munditiam sanctitatis nobis prædicet. Nazareth enim flos interpretatur. Ex quo datur intelligi, quod Nathanael doctissimus in lege, scrutatus Scripturas, prænoscit quod de Nazareth expectandus esset Salvator, quod non facile alii Scribæ et Pharisæi noverant ; et ideo, cum Philippus diceret, *Invenimus Jesum a Nazareth,* erectus in spem, respondit : Vere a Nazareth potest esse etc. Si vero legatur, secundum Chrysostomum, interrogative, tunc est sensus : *A Nazareth potest aliquid boni esse ?* quasi dicat : Omnia alia quæ dicis, credibilia videntur esse, quia et nomen et genus Prophetis consonat ; sed hoc quod dicis, *A Nazareth,* non videtur possibile : Nathanael enim habuerat per Scripturas, quod a Bethlehem oportet Christum venire, secundum illud Mich. ii, 6[1] : *Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel.* Et ideo non inveniens convenire enuntiationem Philippi cum prophetica prædicatione, prudenter et mansuete de veritate dicti interrogat : *A Nazareth potest aliquid boni esse ?*

Consequenter ponitur admonitio Philippi : *Dixit ei Philippus : Veni et vide :* quæ quidem admonitio utrique responsioni Nathanaelis convenit. Assertive

[1] Parm. : « Matth. »

quidem, ut dicatur : Tu dicis quod a Nazareth potest aliquid boni esse : sed ego dico, quod illud bonum quod tibi annuntio, tantum et tam magnificum est quod ego exprimere non valeo ; et ideo *veni*[1] *et vide*. Interrogative autem legitur sic. Tu admirando dicis : *A Nazareth potest aliquid boni esse ?* reputans hoc esse impossibile secundum Scripturas ; sed si experiri volueris quæ ego expertus sum, intelliges vera esse quæ dico ; et ideo *veni et vide*. Trahit quidem Philippus Nathanaelem ad Christum, ejus interrogationibus non fractus, qui scit de reliquo eum non contradicturum, si verba et doctrinam Christi gustaverit : et in hoc Philippus Christum secutus est ; qui superius interrogantibus eum de habitaculo, respondit : *Venite et videte*. Psal. xxxvi, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini.*

4. Consequenter cum dicit, *Vidit Jesus Nathanaelem*, ponitur consummatio fructus per Christum. Sciendum autem, quod aliqui dupliciter convertuntur ad Christum : quidam per miracula visa et experta in se sive in aliis ; quidam vero per spirationes internas, et per prophetiam et prænoscentiam occultorum futurorum. Sed efficacior est modus per prophetias et prænoscentiam futurorum converti, quam per miracula. Ipsi enim dæmones, et aliqui homines eorum auxilio, aliqua mira prætendere possunt ; sed futura prædicere solius divinæ virtutis opus est. Isa. xli, 23 : *Ventura quoque annuntiate et dicemus quod dii estis*. I Corinth. xiv, 22 : *Prophetiæ datæ sunt fidelibus*. Et inde est quod Dominus non per miracula, sed per prænuntiationem occultorum Nathanaelem ad fidem trahit ; et ideo dicit de eo : *Ecce vere Israelita in quo dolus non est :* ubi tria occulta ei insinuat, scilicet occulta præsentia, quæ sunt in corde, præterita facta, et futura cœlestia : quæ quidem tria scire, divinum est, non humanum opus. Occulta quidem præsentia insinuat ei, cum dicit : *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est :* ubi quidem primo ponitur Christi prænuntiatio ; secundo vero Nathanaelis inquisitio, ibi, *Unde me nosti ?* Dicit ergo primum : *Vidit Jesus Nathanaelem venientem ad se ;* quasi dicat , Antequam ad ipsum perveniret, *dixit de eo : Ecce vere Israelita etc.* Dixit autem hoc de eo antequam ad ipsum perveniret : quia si dixisset hoc postquam ad Jesum pervenisset, potuisset credere Nathanael quod hoc Jesus audivisset a Philippo. Dixit autem : *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est :* Israel autem duas interpretationes habet. Uno enim modo interpretatur rectissimus. Isa. xliv, 2 : *Noli timere, serve meus rectissime, quem elegi*, ubi dicit *Glossa*, quod Israel interpretatur rectissimus. Alio modo Israel interpretatur vir videns Deum. Et secundum utrumque, Nathanael est vere Israelita ; quia enim ille dicitur rectus in quo non est dolus, ideo dicitur[2] *vere Israelita, in quo dolus non est ;* quasi dicat : Vere repræsentas genus tuum, quia tu est rectus et sine dolo. Quia[3] vero per munditiam et simplicitatem homo Deum videt, ideo dixit : *Vere Israelita ;* idest, tu es vir vere videns Deum, quia tu es simplex et sine dolo. Dixit autem, *In quo dolus non est*, ne credatur quod malitiose dixerit : *A Nazareth potest aliquid boni esse ?* quasi interrogans[4]. Augustinus autem aliter exponit. Manifestum est enim quod omnes sub peccato nascuntur. Illi ergo dicuntur dolosi qui peccatum habentes in corde, exterius fingunt se justos ; qui vero peccator est et se peccatorem confitetur, non est dolosus. Dixit ergo : *Ecce vere Israelita, in quo duobus non est :* non quod peccatum non haberet, non quod illi medicus necessarius non esset, quia nemo sic natus est ut nullo medico indigeat ; sed in eo confessionem peccati laudavit.

Consequenter cum dicit, *Unde me nosti ?* ponitur Nathanaelis inquisitio. Admirans enim Nathanael virtutem Dei in occultorum manifestatione : quia hoc solius Dei est : Hier. xvii, 9 : *Pravum est cor hominis et inscrutabile, et quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et pro-*

[1] Al. : « et ideo dicit, *Veni etc.* »
[2] Al. deest : « ideo dicitur. »
[3] Al. : « quod. »
[4] Al. : « sed dubitans de veritate sollicitus. »

bans renes; et I Reg. xvi, 17 : *Homines vident ea quæ parent, Deus autem intuetur cor* : ideo quærit : *Unde me nosti?* in quo commendatur Nathanaelis humilitas : quia licet laudaretur, non est elatus, sed laudem propriam suspectam habuit : contra quod dicitur Isa. iii, 12 : *Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt*. Præterita vero [1] absentia insinuat, cum dicit, *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te* : ubi primo ponitur denuntiatio Christi ; secundo confessio Nathanaelis, ibi, *Respondit ei Nathanael, et ait, Rabbi, tu es Filius Dei*. Circa primum sciendum est, quod Nathanael posset habere duplicem suspicionem de Christo : unam quod dixisset Christus præmissa, volens ei blandiri, et ad amicitiam suam trahere ; aliam quod ea quæ dixit supra, ab alio cognovisset. Ut ergo suspicionem auferat, et ad altiora erigat, illa occulta manifestat quæ nullus nisi divinitus scire potuisset : ea videlicet quæ statim circa ipsum Nathanaelem contigerant : et hoc est quod dicit : *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*. Ad litteram enim, sub arbore fici fuerat Nathanael, cum a Philippo vocaretur : quod Christus virtute divinitatis conjecerat : quia, ut dicitur Eccl. xxiii, 28, *Oculi Domini multo lucidiores super solem*. Mystice autem per ficum designatur peccatum : tum quia invenimus arborem fici maledictam folia sola habentem, et non fructum, Matth. xxi, quod factum est in figuram peccati ; tum quia Adam et Eva cum peccassent, de foliis ficus perizomata fecerunt. Dicit ergo : *Cum esses sub ficus*; idest sub umbra peccati antequam ad gratiam vocatus esses, *Ego vidi te*, scilicet oculo misericordiæ : nam ipsa Dei prædestinatio oculo pietatis respicit prædestinatos sub peccatis viventes. Ephes. i, 4 : *Elegit nos ante mundi constitutionem etc*. Et de isto oculo loquitur hic, *Vidi te*, prædestinando scilicet ab æterno. Vel secundum Gregorium : *Cum esses sub ficu*, idest sub umbra legis, *vidi te*. Heb. x, 1 : *Umbram habens lex futurorum bonorum* etc. Statim autem Nathanael ad hoc conversus, et virtutem divinitatis in Christo cognoscens, in vocem confessionis et laudem prorumpit, dicens : *Rabbi, tu es Filius Dei* : ubi tria considerat de Christo. Scilicet plenitudinem scientiæ, cum dicit, *Rabbi*, quod interpretatur magister ; ac si dicat, perfectus es in scientia. Jam præsentiebat quod dicitur Matth. xxiii, 10 : *Magister vester unus est Christus*. Secundo excellentiam singularis gloriæ, cum dicit, *Tu es filius Dei*. Nam quod homo sit filius Dei per adoptionem, non est nisi gratiæ; et etiam esse [2] filium Dei per unionem, quod est proprium homini Christo, per gratiam est : quia non ex aliquibus præcedentibus meritis, sed per gratiam unionis homo ille est filius Dei. Tertio vero immensitatem potentiæ, cum dicit : *Tu es rex Israel*, idest expectatus ab Israel in regem et defensorem. Dan. vii, 14 : *Potestas ejus, potestas æterna etc*.

Sed circa hoc insurgit quæstio, secundum Chrysostomum. Cum Petrus, qui post multa miracula, post magnam doctrinam, confessus fuit quod hic confitetur Nathanael de Christo, *Tu es Filius Dei*, meruit beatificari, dicente Domino Matth. xvi, 17 : *Beatus es Simon Barjona etc.*; cur et Nathanael, qui simile dixerat ante visa miracula, et perceptam doctrinam, beatificatus non fuit? Et ad hoc respondet Chrysostomus, quod hujus causa est, quia licet eadem verba Nathanael et Petrus protulerit, non tamen fuit eadem intentio utriusque. Petrus quidem confessus fuit, Christum esse Filium Dei verum per naturam, ut scilicet sic esset homo [3] quod tamen esset verus Deus ; hic autem confessus est esse filium Dei per adoptionem, secundum illud Psal. lxxxi, 6 : *Ego dixi : Dii estis, et filii excelsi omnes*. Et hoc patet per verba sequentia. Si enim intellexisset eum esse Filium Dei per naturam non dixisset [4], *Tu es rex Israel*

[1] Al. : « præterea vero. »
[2] Al. : « et te esse. »
[3] Al. : « Petrus quidem confessus fuit Christum esse Filium Dei verum per naturam, non a semetipso loquens, sed paterna inspiratus gratia, totus spiritualis effectus est, ut scilicet sic esset homo etc. »
[4] Al. : « induxisset. »

solum, sed totius mundi. Hoc etiam patet, quia ad fidem Petri Christus nihil addit[1], quasi perfectam existentem ; sed Ecclesiam dixit se fabricaturum esse in confessione illius. Sed Nathanaelem, quasi majori parte suæ confessionis deficiente, elevat ad majora, scilicet ad cognitionem divinitatis suæ : unde dixit : *Majus his videbis.*

Ubi notatur tertium, scilicet insinuatio futurorum ; quasi dicat : Quia dixi tibi præterita, credis me esse Filium Dei per adoptionem, et regem Israel tantum ; sed ducam te ad majorem cognitionem, ut scilicet credas me Filium Dei naturalem, et regem omnium sæculorum. Et ideo sequitur : *Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis :* ubi, secundum Chrysostomum, vult probare Dominus quod sit verus[2] Dei Filius, et Deus. Angelorum enim est proprium ministrare, et subjici. Psal. LII : *Benedicite Domino omnes Angeli ejus, qui facitis voluntatem ejus.* Cum ergo videbitis quod Angeli administrabunt mihi, certum erit vobis quod sum verus Filius Dei. Heb. I, 6 : *Cum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes Angeli Dei.*

Sed quando viderunt hoc Apostoli? Viderunt, inquam, in passione, quando Angelus affuit illi, confortans eum, Luc. XXII. Item in resurrectione, quando Apostoli invenerunt duos Angelos stantes supra sepulcrum. Similiter in ascensione, quando dixerunt Apostolis, Act. I, 11 : *Viri Galilæi, quid admiramini aspicientes in cœlum ? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.*

Et quia de præteritis ei vera jam dixerat, magis ei credibile fuit quod prænuntiat de futuro cum dicit, *Videbitis;* evidens enim argumentum est vera dicere de futuris qui de occultis præteritis manifestaverat veritatem. Dicit autem : *Super Filium hominis Angelos ascendentes et descendentes ;* quia secundum carnem mortalem paulo minoratus est ab Angelis, et intantum Angeli ascendunt et descendunt super eum ; sed secundum quod est Filius Dei[3], ipse super Angelos est, ut dictum est. Secundum Augustinum autem, pulchre in verbis prædictis suam divinitatem manifestat. Legitur enim Gen. XXVIII, 12, quod *Jacob vidit scalam, et Angelos ascendentes et descendentes.* Et Jacob intelligens quid vidit, surgens unxit lapidem oleo, et deinde dixit : *Vere Dominus est in loco isto.* Lapis iste Christus est, quem reprobaverunt ædificantes ; et est unctus oleo invisibili Spiritus sancti ; sed erigitur in titulum, quia futurus erat Ecclesiæ fundamentum, ut dicitur I ad Corinth. III, 11 : *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est.* Angeli autem ascendunt et descendunt, inquantum ei adsunt obsequendo et ministrando. Dixit ergo : *Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum etc.*, quasi dicat : quia vere Israelita es, attende ad id quod Israel vidit, ut scilicet credas me illum esse qui est significatus per unctum lapidem a Jacob : nam tu etiam videbis super ipsum Angelos ascendentes et descendentes, vel Angeli sunt prædicatores, secundum Augustinum, prædicantes Christum. Isa. XVIII, 2 : *Ite veloces Angeli ad gentem convulsam et dilaceratam :* qui quidem ascendunt per contemplationem, sicut Paulus ascenderat usque ad tertium cœlum, ut dicitur II Corinth. XII, et descendunt per proximorum eruditionem : *super Filium hominis*, idest ad honorem Christi : quia, ut dicitur II Corinth. IV, 5 : *Non enim prædicamus nos ipsos, sed Jesum Christum Dominum nostrum.* Sed ut ascendant et descendant, apertum est cœlum[4] : quia oportet quod gratia cœlestis detur prædicatoribus, ut ascendant et descendant. Psal. LXVII, 9 : *Cœli distillaverunt etc.* Apoc. IV, 1 : *Postea vidi cœlum apertum etc.* Ratio autem quare Nathanael non eligitur in Apostolum post tantam fidei confessionem, ista est : quia Christus noluit quod mundi conversio ad fidem, ascriberetur humanæ sapientiæ, sed so-

[1] Al. : « in hoc addidit. »
[2] Al. : « vere. »
[3] Al. deest : « Dei. »
[4] Al. : « sed ut ascendant apertum est cœlum. »

lum potentiæ Dei. Et ideo non voluit Nathanaelem, in lege peritissimum, in Apostolum eligere; sed simplices et indoctos elegit; ut dicitur I Corinth. I, 26: *Non multi sapientes... Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus.*

CAPUT SECUNDUM

LECTIO I

1. Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ. 2. Et erat mater Jesu ibi. Vocatus est autem Jesus et discipuli ejus ad nuptias. 3. Et deficiente vino, dixit mater Jesu ad eum: Vinum non habent. 4. Dixit ei Jesus: Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea. 5. Dixit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. 6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas vel ternas. 7. Dixit eis Jesus: Implete hydrias aqua; et impleverunt eas usque ad summum. 8. Et dixit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclino. Et tulerunt. 9. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset (ministri autem sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus, et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est; tu autem servasti bonum vinum usque adhuc. 10. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ, et manifestavit gloriam suam; et crediderunt in eum discipuli ejus.

1. Supra Evangelista ostendit dignitatem Verbi incarnati et evidentiam ejus multipliciter; hic consequenter incipit determinare de effectibus et operibus quibus manifestata est[1] in mundo divinitas Verbi incarnati. Et primo narrat ea quæ Christus fecit in mundo vivendo[2], ad manifestationem suæ divinitatis; secundo quomodo Christus suam divinitatem demonstravit moriendo; et hoc a XII cap. et ultra. Circa primum duo facit. Primo ostendit Christi divinitatem quantum ad dominium quod habuit supra naturam; secundo quantum ad effectus gratiæ: et hoc in III cap., ibi, *Erat homo ex Pharisæis Nicodemus nomine etc.* Dominium autem Christi super naturam proponitur nobis per hoc quod naturam mutavit: quæ quidem mutatio facta est a Christo in signum primo discipulis ad confirmandum; secundo vero turbis ad credendum, ibi, *Post hoc descendit Capharnaum.* Mutatio autem naturæ ad confirmandos discipulos in nuptiis[3] facta est, in quibus convertit aquam in vinum; et hoc est quod dicit: *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ:* ubi primo describuntur nuptiæ; secundo illi qui nuptiis interfuerunt ibi, *Erat autem mater Jesu ibi;* tertio describitur ipsum miraculum patratum ibi, *Et deficiente vino etc.* Describit autem nuptias primo quidam quantum ad tempus: unde dicit: *Et die tertio nuptiæ factæ sunt*, scilicet postquam prædicta de vocatione discipulorum fecerat. Postquam enim manifestatus fuerat testimonio Joannis, voluit etiam seipsum manifestare. Secundo vero, quantum ad locum: unde dicit: *In Cana Galilææ.* Galilæa namque provincia est, Cana viculus quidam in ipsa provincia.

Quantum autem ad litteram pertinet, sciendum est, quod circa tempus prædicationis Christi est duplex opinio. Quidam namque dicunt, quod a baptismate Christi usque ad passionem ejus, fuerint duo anni et dimidius. Et secundum hos, hoc quod hic legitur de nuptiis, eodem anno factum est, quo Christus baptizatus est. Sed his contrariatur sententia et consuetudo Ecclesiæ; nam in festo Epiphaniæ trium miraculorum commemoratio fit: scilicet adorationis Magorum,

[1] Parm. omittit: « in. »
[2] Al.: « videndo. »
[3] Al.: « in quibusdam nuptiis. »

quæ fuit primo anno nativitatis dominicæ; et baptismi Christi, quo baptizatus est eodem die, revolutis triginta annis; et de nuptiis, quæ sunt factæ eodem die, revoluto anno. Ex quo sequitur quod ad minus unus[1] annus elapsus fuit a baptismo usque ad nuptias. In quo quidem anno nil aliud legitur Dominus fecisse nisi quod dicitur Matth. IV, de jejunio in deserto, et de tentatione a diabolo, et ea quæ hic Joannes refert de testimonio Baptistæ et conversione discipulorum. A nuptiis autem cœpit publice prædicare, et miracula facere usque ad passionem, ita quod duobus annis cum dimidio publice prædicavit.

Mystice autem per nuptias intelligitur conjunctio Christi et Ecclesiæ : quia, ut dicit Apostolus, Ephe. V, 32, *Sacramentum hoc magnum est : dico autem in Christo et Ecclesia.* Et illud quidem matrimonium initiatum fuit in utero virginali, quando Deus Pater Filio humanam naturam univit in unitate personæ : unde hujus conjunctionis thalamus fuit uterus virginalis. Psalm. XVIII, 6 : *In sole posuit tabernaculum suum.* De istis nuptiis dicitur Matth. XXII, 2 : *Simile est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo :* tunc scilicet quando Deus Pater humanam naturam Verbo suo copulavit in utero virginali. Publicatum autem fuit, quando Ecclesia sibi per fidem conjuncta est. Oseæ II, 20 : *Sponsabo te mihi in fide etc.* De istis nuptiis dicitur Apoc. XIX, 9 : *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt*[2]. Consummatum autem erit, quando sponsa, idest Ecclesia, introducetur in thalamum sponsi, in cœlestem scilicet gloriam. Nec vacat a mysterio quod die tertio nuptiæ factæ sunt. Primus namque dies est tempus legis naturæ; secundus, tempus legis scriptæ; tertius vero dies, tempus gratiæ, in quo Dominus in carne[3] natus nuptias celebravit. Oseæ VI, 2 : *Vivificavit nos*[4] *post duos dies etc.* Locus autem congruit mysterio : Cana enim interpretatur zelus; Galilæa vero transmigratio. In zelo ergo transmigrationis hæ nuptiæ celebrantur, ut denuntiet eos maxime Christi conjunctione dignos existere qui zelo piæ devotionis ferventes transmigrant de statu culpæ ad gratiam Ecclesiæ. Eccl. XXIV, 26 : *Transite ad me omnes qui concupiscitis me etc.* Et de morte ad vitam, idest de statu mortalitatis et miseriæ, ad statum immortalitatis et gloriæ. Apoc. XXI, 5 : *Ecce nova facio omnia.*

2. Consequenter cum dicit, *Erat autem mater Jesu ibi,* describuntur personæ invitatæ : ubi agitur de tribus : scilicet de matre, de Jesu, et de discipulis. De matre quidem, cum dicit : *Et erat mater Jesu ibi :* quæ quidem præmittitur, ut ostendatur quod Jesus adhuc ignotus erat, et non vocatus ad nuptias sicut insignis persona, sed ex quadam familiaritate, tamquam notus, et unus aliorum : sicut enim vocaverunt matrem, ita et filium[5]. Et ideo consequenter agitur de Jesu, cum sequitur : *Vocatus est Jesus.* Voluit autem Christus nuptiis interesse : primo quidem ut daret nobis humilitatis exemplum : neque enim ad dignitatem suam respiciebat; sed[6] qui non dedignatus est formam servi accipere, non dedignatur ad nuptias venire servorum : ut dicit Chrysostomus. Et ideo Augustinus : Erubescat homo esse superbus, quoniam factus est humilis Deus. Nam inter cetera humilia quæ fecit Filius Virginis, venit ad nuptias, qui eas, cum esset apud Patrem, instituit in paradiso. Et de hoc exemplo dicitur, Matth. XI, 21 : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde.* Secundo vero ut errorem quorumdam excluderet, qui nuptias damnant : quia, ut dicit Beda : Si thoro immaculato et nuptiis debita castitate celebratis, culpa inesset, nequaquam Dominus ad has venire voluisset. Quia ergo ad nuptias

[1] Al. deest : « annus. »

[2] Al. : « Beati qui ad cœnam nuptiarum agni etc. venerunt nuptiæ agni etc. »

[3] Parm. : incarnatus.

[4] Parm. omittit : post duos dies.

[5] Parm. : ita et filium. Vel forte prius invitatur mater, quia ambigebant de Jesu, an invitatus venturus esset ad nuptias, propter summam religiositatem quam videbant in eo, et quia non viderunt eum se immiscuisse conviviis : et ideo puto quod primo consuluerunt matrem, an Jesus esset vocandus. Et ideo signanter dixit Evangelista primo matrem adesse jam in nuptiis, et Jesum postmodum fuisse vocatum ; et hoc est quod sequitur.

[6] Parm. : quomodo dignatus, etc.

venit, insinuat quam[1] sit damnabilis eorum perfidia qui nuptiis detrahunt. I Corinth. VII, 36 : *Non peccat mulier, si nubat*. De discipulis vero agitur, cum dicit, *Et discipuli ejus*.

Mystice autem in nuptiis spiritualibus est mater Jesu, Virgo scilicet Beata, sicut nuptiarum consiliatrix, quia per ejus intercessionem conjungitur Christo per gratiam. Eccl. XXIV, 25 : *In me omnis spes vitæ et virtutis*. Christus autem, sicut verus animæ sponsus, ut dicitur infra 3 : *Qui habet sponsam, sponsus est*. Discipuli vero ut paranymphi, quasi conjungentes Ecclesiam Christo, de quo uno dicebatur[2], II Cor. XI, 2 : *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*.

3. Et quia in istis nuptiis materialibus aliquid de miraculo pertinet ad matrem, aliquid ad Christum, et aliquid ad discipulos : ideo consequenter cum dicit, *Et deficiente vino etc.*, ostendit quid pertineat ad matrem, quid ad Christum, et quid ad discipulos. Ad matrem quidem pertinet miraculi procuratio ; ad Christum autem miraculi consummatio : et hoc ibi, *Erant lapideæ hydriæ sex etc.* : ad discipulos vero miraculi contestatio, ibi, *Hoc fecit initium signorum Jesus*. Gessit ergo quantum ad primum mater Christi, mediatricis personam ; et ideo duo facit : primo enim interpellat ad filium ; secundo erudit ministros, ibi, *Et dicit mater ejus ministris etc.* Circa primum quidem duo ponuntur. Primo matris interpellatio ; secundo filii responsio, ibi, *Dixit ei Jesus : Quid mihi et tibi est, mulier?* In matre autem interpellante, primo quidem nota pietatem et misericordiam : ad misericordiam enim pertinet ut quis defectum alterius reputet quasi suum : misericors enim dicitur[3], qui miserum habet cor super miseria alterius[4]. II Corinth. XI, 29 : *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Quia ergo Virgo Beata misericordia plena erat, defectus aliorum sublevare volebat, et ideo dicit : *Deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum*. Secundo reverentiam ejus ad Christum : ex reverentia enim quam ad Deum habemus, sufficit nobis ei tantum defectus nostros exponere, secundum illud Psal. XXXVII, 10 : *Domine, ante te omne desiderium meum*. Qualiter autem nobis Deus subveniat, non est nostrum inquirere : quia, sicut dicitur Rom. VIII, 26 : *Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus*. Et ideo mater ejus defectum aliorum simpliciter exposuit, dicens : *Vinum non habent*. Tertio Virginis solicitudinem et diligentiam : quia usque ad extremam necessitatem non distulit ; sed *deficiente vino*, idest dum esset in deficiendo, juxta illud quod dicitur Psalm. IX, 10, de Deo[5] : *Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione*.

Sed quærit Chrysostomus : Quare ante non incitavit Christum ad miracula? nam de virtute ejus erat instructa per Angelum, et confirmata per multa quæ viderat circa ipsum fieri, quæ omnia conservabat, conferens in corde suo, ut dicitur Luc. II. Cujus ratio est, quia antea ut unus aliorum conversabatur : unde, quia non viderat tempus opportunum, hoc facere distulit. Nunc vero post Joannis contestationem, et post discipulorum conversionem, confidenter Christum ad miracula facienda provocat, gerens in hoc figuram synagogæ, quæ est mater Christi : nam familiare est Judæis miracula requirere : I Corinth. I, 12 : *Judæi signa petunt*[6].

Dicit ergo ei : *Vinum non habent*. Ubi sciendum est, quod ante incarnationem Christi, triplex vinum deficiebat : scilicet justitiæ, sapientiæ et caritatis, seu gratiæ. Vinum enim mordicat, et quantum ad hoc justitia dicitur vinum. Luc. X, Samaritanus vinum et oleum apposuit vulneribus sauciati, idest cum dulcedine misericordiæ severitatem justitiæ. Psal. LIX, 5 : *Potasti nos vino compunctionis*. Vinum etiam lætificat cor, juxta illud Psal. CIII, 15 : *Vinum lætificat cor hominis*. Et quantum ad hoc dicitur vinum sapientia[7], cujus meditatio maxime lætificat. Sap. VIII, 16 : *Non habet amaritudinem convictus illius*. Vinum similiter

[4] Parm. : quod.
[3] Al. : « de quibus unus dicebat. »
[4] Parm. : quasi miserum habens.
[4] Al. : « cor suum miseria alterius. »

[2] Al. : « de eo. »
[3] Al. : « quærunt. »
[4] Al. deest : « sapientia. »

inebriat. Cant. v, 1 : *Bibite amici, et inebriamini, carissimi :* et secundum hoc caritas dicitur vinum. Cant. v, 1 : *Bibi vinum meum cum lacte meo.* Et dicitur caritas etiam vinum ratione fervoris : Zach. IX, 17 : *Vinum germinans virgines.* Et quidem justitiæ vinum deficiebat in veteri lege, in qua justitia imperfecta erat. Sed Christus eam perfecit. Matth. v, 20 : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Deficiebat etiam vinum sapientiæ, quæ erat occulta et figuralis : quia ut dicitur I Corinth. x, 11, *Omnia in figura contingebant illis.* Sed Christus eam manifestavit[1]. Prov. XIII : *Viam sapientiæ demonstrabo.* Matth. VIII, 29 : *Erat enim docens eos, sicut potestatem habens.* Sed et vinum caritatis deficiebat ibi : quia acceperant spiritum servitutis tantum in timore. Sed Christus aquam timoris convertit in vinum caritatis, quando dedit *spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater :* ut dicitur Rom. VIII, 15 : et quando *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris :* ut[2] dicitur Rom. v, 5.

4. Consequenter cum dicit, *Dixit ei Jesus etc.*, ponitur responsio Christi : ex qua quidem responsione triplicis hæresis occasio sumpta est. Manichæi namque dicunt[3], Christum non habuisse verum corpus, sed phantasticum. Valentinus asserit[4], Christum attulisse corpus cœleste, dicens, quod quantum ad corpus, Christus nihil pertinet ad Virginem. Et hujus erroris fulcimentum sumit per hoc quod dicit ei Jesus : *Quid mihi et tibi est, mulier?* quasi dicat : Nihil a te suscepi. Sed hoc est contra auctoritatem sacræ Scripturæ : dicit enim Apostolus, Gal. ,v, 1[5] : *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere :* non enim posset dici ex ea factus, nisi ex ea aliquid sumpsisset. Arguit præterea contra eos[6] Augustinus, dicens : Quomodo scis, quod Dominus dixit : Quid mihi et tibi? Respondes, quia Joannes Evangelista hoc narrat. Sed ipse etiam Evangelista dicit de Virgine quod erat mater ejus. Si ergo credis Evangelistæ in eo quod narrat Jesum dixisse matri : *Quid mihi et tibi est, mulier?* credas etiam in hoc ei quod dicit : *Et erat mater Jesu ibi.* Ebion autem dicens ex virili semine Christum conceptum, et Elvidius, qui dicit quod Virgo post partum non permansit virgo, sumpserunt erroris fulcimentum ex hoc quod dicit, *Mulier*, quod videtur corruptionem importare. Sed hoc est falsum : quia mulier in sacra Scriptura quandoque importat solum sexum femineum, secundum illud Gal. IV, 4 : *Factum ex muliere* etc. Et hoc patet etiam per hoc quod Adam ad Deum loquens de Eva, dixit : *Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi :* Gen. III, 12. Constat enim tunc Evam adhuc virginem fuisse cum adhuc esset in paradiso, ubi non cognoverat eam. Unde hoc quod hic dicitur, *Mulier*, non importat corruptionem, sed determinat sexum. Sumpserunt etiam Priscillianistæ erroris occasionem ex hoc quod dixit, *Nondum venit hora mea;* dicentes omnia ex fato accidere, et facta hominum certis horis esse subjecta, et etiam Christi : unde propter hoc dixit : *Nondum venit hora mea.* Sed hoc est falsum de quolibet homine : cum enim homo liberam electionem habeat ; libera autem electio competat ei ex hoc quod rationem et voluntatem habet, quæ quidem sunt immaterialia : manifestum est quod homo quantum ad electionem nulli corpori subjicitur, sed potius dominatur : immaterialia enim nobiliora sunt materialibus : et ideo dicit Philosophus, quod sapiens dominatur astris. Præterea[7] hoc multo minus locum habet in Christo, qui est dominus et conditor siderum ; unde per hoc quod dixit : *Nondum venit hora mea*, intelligitur hora passionis, sibi, non ex necessitate[8], sed secundum divinam providentiam determinata. Contra eos etiam est quod dicitur Eccli. XXXIII, 7 :

[1] Parm. omittit : Prov. XIII. etc.
[2] Al. : « ita. »
[3] Al. : « dicentis. »
[4] Al. : « asserens. »
[5] Al. : « dicitur enim Galat. IV, etc. »
[6] Al. : « arguit autem primo contra eos. »
[7] Al. : « sed et præterea. »
[8] Al. : « hora passionis suæ, non ex necessitate etc. »

Quare dies diem superat[1] ? Respondet : *A Domini scientia separati sunt;* idest, divina providentia distincti sunt adinvicem, non a casu.

His ergo exclusis, investigemus hujus dominicæ responsionis causam. *Quid mihi et tibi est, mulier?* Et quidem, secundum Augustinum, in ipso sunt duæ naturæ, divina scilicet et humana ; et quamvis idem Christus sit in utraque natura, ea tamen quæ conveniunt ei secundum humanam naturam, distincta[2] sunt ab his quæ conveniunt ei secundum divinam. Miracula autem facere competit ei secundum divinam naturam quam accepit a Patre ; pati vero, secundum humanam, quam accepit a matre : et ideo matri exigenti miraculum, respondit dicens : *Quid mihi et tibi est, mulier?* ac si dicat : Illud quod in me facit miracula, non accepi a te, sed illud unde patior ; idest, secundum quod competit mihi pati, scilicet humanam naturam, a te accepi : et ideo tunc te recognoscam, cum ipsa infirmitas pendebit in cruce : et ideo subdit ; *Nondum venit hora mea;* quasi dicat : cum venerit hora passionis, ibi[3] *tuam infirmitatem* recognoscam. Unde et in cruce pendens matrem discipulo commendavit. Secundum Chrysostomum vero, aliter exponitur. Dicitur enim quod Beata Virgo fervens zelo honoris filii, voluit quod statim antequam opportunum esset, Christus miracula faceret ; et ideo Christus[4], matre haud dubio sapientior, eam repressit. Noluit[5] enim prius facere miraculum, quam sciretur defectus : quia ex hoc fuisset minus notum, et minus credibile[6] et ideo dicit, *Nondum venit hora mea;* idest, nondum cognitus sum his qui adsunt. Sed neque defectum vini sentiunt : sine ergo primo hoc sentire ; quia cum necessitatem cognoverint, majus reputabunt beneficium quod recipient[7]. Eccl. VIII : *Omni negotio tempus est.*

5. Quamvis autem mater repulsa sit, tamen de filii misericordia non diffidit ; ideo consequenter monet ministros, dicens : *Quodcumque dixerit vobis, facite.* In quo quidem consistit totius justitiæ perfectio. Perfecta namque justitia est Christo in omnibus obedire. Exod. XXIX, 35 : *Omnia quæ præcepit nobis Dominus faciemus.* Hoc autem verbum, *Omnia quæcumque dixerit vobis facite*, non convenit dici nisi de solo Deo : homo enim aliquando potest errare. Unde in talibus quæ sunt contra Deum, hominibus obedire non tenemur. Act. v, 29 : *Oportet obedire Deo magis quam hominibus.* Deo autem qui non errat nec falli potest, in omnibus obedire debemus.

6. Consequenter cum dicit, *Erant autem ibi lapideæ hydriæ*, ponitur consummatio miraculi per Christum ; circa quod primo describuntur vasa in quibus miraculum patratum est ; secundo designatur materia miraculi, ibi, *Dixit eis Jesus : implete hydrias aqua;* tertio insinuatur miraculi demonstratio et comprobatio, ibi, *Dixit eis Jesus, Haurite nunc.* Vasa autem in quibus miraculum patratum est, ponuntur sex : et hoc est quod dicit : *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex.* Ubi sciendum est, quod sicut Matth. VII dicitur, Judæi observabant multas ablutiones corporales, et baptismata calicum et vasorum : unde, quia erant in Palæstina, in qua est defectus aquarum, habebant vasa in quibus servabatur aqua purissima, qua se et vasa crebro lavarent : et ideo dicit, quod *erant ibi sex lapideæ hydriæ*, idest vasa ad conservandum aquam, ab hydor[8], quod est aqua dicta, *positæ secundum purificationem Judæorum*, idest ad usum purificationis, *capientes singulæ metretas*, idest mensuras, *binas vel ternas :* metros enim græce, mensura latine dicitur ; et, ut dicit Chrysostomus, vasa ista deferuntur ad tollendam miraculi suspicionem ; tum propter eorum puritatem, ne posset aliquis suspicari quod aqua saporem vini sumpsisset ex fæcibus vini prius in eis repositi ; nam vasa illa erant *secundum purificationem ;* et ideo

[1] Al. : « separat. »
[2] Al. omittitur : « distincta. »
[3] Parm. : te matrem.
[4] Al. : « et ideo Christus matrem hoc dubio sapientiori causa repressit. »
[5] Al. : « voluit. »
[6] Al. : « fuisset minus credibile. »
[7] Parm. omittit : *omni negotio* etc.
[8] Sic codd. Parm. : « hydros » et omittit : « dicta. »

purissima oportebat ea esse ; tum etiam propter vasorum quantitatem, ut evidenter pateat quod aqua tot vasorum in vinum mutari non potuisset, nisi virtute divina.

Mystice vero per sex hydrias significantur sex ætates veteris testamenti, in quibus erant corda hominum receptiva Scripturarum Dei parata, et proposita in exemplum vivendi, [1] et videndi ut dicit *Glossa.* Hoc vero quod dicit *metretas*, secundum Augustinum, refertur ad Trinitatem personarum. Et dicuntur binæ vel ternæ, quia quandoque in sacra Scriptura tres personæ distinctim ponuntur, secundum illud Matth. ult. 19 : *Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Quandoque vero duo tantum, scilicet Pater et Filius, in quibus intelligitur persona Spiritus sancti, qui est connexio amborum, secundum illud infra XIV, 23 : *Si quis diligit me sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus.* Vel binas propter duas conditiones hominum, Judæorum scilicet, et Gentilium, ex quibus propagata est Ecclesia ; ternas vero propter tres filios Noe, ex quibus propagatum est humanum genus post diluvium.

7. Consequenter cum dicit, *Dixit eis Jesus, implete hydrias aqua*, agitur de miraculi materia.

Sed circa hoc insurgit quæstio : quare non ex nihilo, sed ex materia præjacenti hoc miraculum factum est : ad quod triplex ratio assignatur. Una est secundum Chrysostomum, et litteralis, quia ex nihilo aliquid facere, majus est et mirabilius, quam facere aliquid ex subjecta materia ; sed non est ita evidens et credibile multis. Et ideo volens magis credibile esse quod fiebat, ex aqua fecit vinum, capacitati hominum condescendens. Alia ratio est, ad confutandum perversa dogmata. Quidam namque sunt ut Marcioni et Manichæi qui dixerunt alium esse conditorem mundi quam Deum, et omnia visibilia ab illo, idest diabolo, condita esse. Et ideo Dominus plura miracula etiam ex substantiis creatis et visibilibus fecit, ut ostendat ipsas substantias bonas esse, et a Deo creatas. Tertia ratio est mystica : ideo enim noluit ex nihilo vinum facere, sed ex aqua vinum fecit, ut ostenderet se non omnino novam doctrinam condere, et veterem reprobare, sed adimplere : ut dicitur Matth. v, 17 : *Non veni solvere legem, sed adimplere* : dum quod figurabat vetus lex et promittebat, Christus exhibuit et aperuit. Luc. ult. 45 : *Aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas.*

Voluit autem per ministros hydrias impleri aqua, ut eos, ejus quod fiebat, testes haberet : unde infra dicitur : *Ministri autem sciebant etc.*

8. Consequenter cum dicit : *Et dixit eis Jesus etc.*, ponitur miraculi publicatio : statim enim quod hydriæ impletæ sunt, aqua in vinum conversa est ; et ideo statim Dominus miraculum publicat, dicens : *Haurite nunc, et ferte architriclino* : ubi primo ponitur mandatum Christi examinatorem eligentis ; secundo sententiam architriclini degustantis, ibi, *Ut autem gustavit architriclinus etc.* Dixit ergo eis, scilicet ministris, *Haurite nunc*, scilicet vinum de hydriis, *et ferte architriclino.* Ubi sciendum est, quod triclinium est locus ubi sunt tres ordines mensarum : et dicitur triclinium a triplici ordine lectorum : clinem enim in græco lectum significat. Nam antiqui in lectis accumbentes consueverant comedere, ut Maximus Valerius narrat. Et ideo dicunt in Scripturis accumbere et recumbere. Architriclinus ergo dicitur primus et princeps inter convivas. Vel aliter, secundum Chrysostomum, architriclinus erat qui erat ordinator et dispensator totius convivii. Quia vero solicitus nondum aliquid gustaverat, voluit Dominus quod ipse judicaret de eo quod factum erat, et non convivæ, ne aliquis posset miraculo detrahere, dicens, eos ebrios esse, et eorum sensus per comestionem corruptos, ita quod non possent discernere an vinum esset vel aqua. Sed, secundum Augustinum, architriclinus erat major inter discumbentes, ut dictum est ; et ideo, ut ejus

[1] Parm. omittit ; vivendi.

sententia acceptabilior fieret, voluit in eo quod factum erat, habere sententiam præsidentis.

Mystice autem, qui hauriunt aquam sunt prædicatores. Isa. XII, 3 : *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Architriclinus autem est aliquis legisperitus, puta Nicodemus, Gamaliel et Paulus. Dum ergo talibus verbum Evangelii committitur, quod latebat in littera legis, quasi vinum de aqua factum architriclino propinatur : qui hoc degustans approbat fidem Christi.

9. Consequenter cum dicit, *Ut autem gustavit architriclinus*, ponitur examinantis judicium : ubi primo inquirit veritatem facti ; secundo profert sententiam, dicens : *Omnis homo primum bonum vinum ponit.* Dicit ergo : *Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam*, *et non sciebat unde esset :* quia ignorabat aquam vinum factam miraculo per Christum : *ministri autem sciebant* : cujus ratio est, quia *hauserant aquam : vocat sponsum architriclinus* : ut veritatem inquirat, et de vino sententiam proferat : unde subdit : *Omnis homo primum bonum vinum ponit etc.* Ubi, secundum Chrysostomum, hoc considerandum est in miraculis Christi, quod omnia perfectissima fuerunt : unde et socrui Petri perfectissimam sanitatem restituit, ut statim surgens ministraret, ut dicitur Marc. II, et Matth. IX. Paralyticum etiam ita perfecte sanitati restituit, quod statim surgens et sublato lecto iret in domum suam, ut dicitur infra V. Hoc etiam in isto miraculo apparet : quia non qualecumque vinum de aqua fecit, sed optimum quod poterat esse. Et ideo dicit architriclinus : *Omnis homo primum bonum vinum ponit*, *et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est*[1].

Competit autem mysterio : nam aliquis dicitur mystice primum bonum vinum ponere, qui alios decipere intendens, errorem quem intendit non proponit primo, sed quæ alliciant auditores, ut postquam inebriati et allecti fuerint ad consensum suæ intentionis, perfidiam manifestet ; et de isto vino dicitur Proverb. XXIII, 31 : *Ingreditur blande, et in novissimo mordebit sicut coluber.* Dicitur autem aliquis primo bonum vinum ponere, quia a principio suæ conversionis sancte et spiritualiter vivere incipiens, tandem in vitam carnalem degenerat. Gal. III, 3 : *Sic stulti facti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini ?* Christus vero non primo vinum bonum ponit : quia a principio amare et dura proponit. Matth. VII, 14 : *Arcta est via, quæ ducit ad vitam.* Sed quanto plus homo in ejus fide et doctrina procedit, tanto plus dulcoratur, et majorem suavitatem sentit. Proverb. IV, 11 : *Ducam te per semitam æquitatis ; quam cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui.* Item in mundo isto amaritudines et tribulationes patiuntur omnes qui pie volunt vivere in Christo. Infra XVI, 20 : *Amen amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos etc.* Sed in futuro delectationes et gaudia suscipient : unde et sequitur : *Tristitia vestra vertetur in gaudium.* Roman. VIII, 18 : *Existimo, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.*

10. Consequenter cum dicit, *Hoc fecit initium signorum Jesus*, ponitur miraculi contestatio per discipulos facta : ex quo habetur, quod falsa est Historia de infantia Salvatoris, in qua recitantur multa miracula facta a Christo adhuc puero existente. Si enim hoc verum esset, non utique Evangelista diceret : *Hoc fecit initium signorum Jesus.* Et ratio quare non in pueritia miracula fecit, assignata est supra : ne ea scilicet homines phantastica reputarent : ergo hac de causa hoc miraculum, scilicet de aqua vinum, fecit in Cana Galileæ Jesus, quod est initium signorum quæ fecit Jesus postea ; *et manifestavit gloriam suam*, idest potentiam qua gloriosus est. Psal. XXIII, 10 : *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. Et crediderunt in eo discipuli ejus.*

Sed quomodo crediderunt ? Jam enim discipuli erant, et ante crediderant. Sed dicendum est, quod aliquid dicitur esse aliquando non secundum quod nunc est,

[1] Parm. addit : quia minus bibunt, et quia vinum bonum in quantitate sumptum, cum quantitate cibi magis gravat ; quasi dicat : Unde est tale vinum, quod tu servasti usque adhuc ? contra consuetudinem scilicet faciens.

sed secundum quod futurum est[1]; sicut dicitur quod Paulus Apostolus natus est Tharso Ciliciæ non quod ibi sit natus Apostolus, sed quod futurus Apostolus, ibi natus fuit : ita dicitur hic : *Et crediderunt in eum discipuli ejus*, scilicet qui erant discipuli ejus. Vel dicendum, quod ante crediderunt ei sicut bono viro, justa et recta prædicanti ; sed modo crediderunt in eum tamquam in Deum etc.

LECTIO II

1. Post hoc descendit Capharnaum ipse, et mater ejus, et fratres ejus, et discipuli ejus ; et ibi manserunt non multis diebus. 2. Et prope erat pascha Judæorum. 3. Et ascendit Jesus Hierosolymam. 4. Et invenit in templo vendentes oves, et boves, et columbas, et nummularios sedentes. 5. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et nummulariorum effudit æs et mensas subvertit. 6. Et his qui columbas vendebant, dixit : Auferte ista hinc. 7. Et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis. 8. Recordati sunt vero discipuli ejus, quia scriptum est : Zelus domus tuæ comedit me.

1. Supra Evangelista posuit signum quod fecit Christus pertinens ad virtutem immutativam naturæ, ad discipulorum confirmationem ; hic consequenter agit de signo resurrectionis ad eamdem virtutem pertinente, quod proposuit Christus ad turbarum conversionem. Circa hoc ego miraculum duo facit Evangelista. Primo ponit miraculi proponendi occasionem ; secundo ipsius miraculi prænuntiationem, ibi, *Responderunt ergo Judæi etc.* Circa primum duo facit. Primo describit locum ; secundo narrat factum, quod fuit occasio miraculi proponendi, ibi. *Et invenit in templo vendentes oves et boves.* Locus autem in quo hoc fuit, est Hierosolyma : et ideo Evangelista gradatim ostendit quo ordine Hierusalem Dominus venerit. Primo ergo ostendit quomodo in Capharnaum descendit ; secundo vero quomodo Hierosolymam ascendit, ibi, Et *prope erat pascha.* Circa primum tria facit. Primo assignat locum quo descendit ; secundo, describit societatem quam habuit ; tertio innuit moram quam protraxit. Locus quidem quo descendit est Capharnaum : et ideo dicit : *Post hoc*, scilicet miraculum de vino, *descendit Capharnaum.*

Videtur, quantum ad historiam pertinet, huic dicto contrariari quod dicitur Matth. IV, scilicet quod Dominus descenderit Capharnaum post incarcerationem Joannis. Hoc autem quod hic refert Evangelista, totum factum est ante incarcerationem Joannis.[2] Unde dicitur infra, III : *nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.*

Respondeo dicendum, quod ad hujus quæstionis intelligentiam sciendum est, quod sicut ex ecclesiastica Historia habetur, reliqui Evangelistæ, scilicet Matthæus Marcus et Lucas narrationem evangelicam inceperunt ab eo tempore quo Joannes fuit inclusus in carcere. Unde statim Matth. IV, 12, post baptismum et jejunium et tentationem ejus, texere incepit suam narrationem[3] ad incarcerationem Joannis, dicens : *Cum audivisset Jesus quod traditus esset Joannes etc. :* et similiter Marcus : unde dicit I, 14 : *Postquam autem traditus est Joannes, venit Jesus in Galilæam etc.* Joannes vero Evangelista, qui supervixit aliis, cum trium Evangelistarum ad ipsum notitia pervenisset, dictorum fidem et veritatem probavit ; tamen, quia vidit aliqua deesse, illa scilicet quæ primo prædicationis suæ tempore, ante Joannis incarcerationem, Dominus gesserat, ideo ad preces fidelium ipse Evangelium suum altius inchoans, ea quæ prætcrierant, priora, ante traditionem Joannis, Domini gesta conscripsit, scilicet a primo anno quo baptizatus est ; ut in ejus Evangelii serie apparet. Secundum hoc ergo Evangelistæ non dissonant ; sed quia Dominus bis Capharnaum descendit, semel ante incarcerationem Joannis, de quo

[1] Al. : « aliquid dicitur esse aliquando non sed secundum quod futurum est etc. »

[2] Parm. omittit : unde dicitur, etc.

[3] Parm. : ante.

agitur hic, semel post incarcerationem ejus, de quo agitur Matth. IV, et Luc. IV.

Capharnaum autem interpretatur villa pulcherrima : et significat mundum istum, qui habet decorem ex ordine et dispositione divinæ sapientiæ. Psal. XLIX, 11 : *Pulchritudo agri mecum est.* Descendit ergo Dominus in Capharnaum, idest mundum istum, cum matre et fratribus et discipulis : nam in cœlis Dominus patrem habet sine matre, in terris matrem sine patre : et ideo signanter matrem solum nominat. In cœlis etiam fratres non habet ; sed est ipse *Unigenitus, qui est in sinu Patris :* supra I, 18. In terris vero est *primogenitus in multis fratribus*, ut dicitur Rom. VIII, 29. In terris habet discipulos quos doceat mysteria divinitatis, quæ ante hominibus non nota fuerant[1] : quia, ut dicitur Heb. I, 1, *Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio.* Vel Capharnaum interpretatur ager consolationis ; per quod signatur omnis homo qui fructum bonum facit. Gen. XXVII, 27 : *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni.* Et talis homo dicitur ager consolationis, quia Dominus consolatur et gaudet de profectu ejus. Isa. LXII, 5 : *Gaudebit Dominus super me etc.* quia de ejus bono Angeli gaudent. Luc. XV, 10 : *Gaudium est Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.* Dicit, *Ipse, et mater.* Societas ejus fuit primo matris ; unde dicit, *Et mater ejus :* quia enim ad nuptias venerat, et fuerat miraculi procuratrix, reducebat eam Dominus Nazareth, quæ erat villa in Galilæa, in qua Capharnaum metropolis erat. Secundo fuit fratrum : unde dicit, *Et fratres ejus etc.*

Ubi cavendi sunt duo errores : scilicet Elvidii dicentis, quod Beata Virgo post Christum alios filios habuit, et hos dicit fratres Domini : quod est hæreticum : quia fides nostra tenet, quod mater Christi sicut fuit virgo ante partum, ita et in partu et post partum virgo permansit. Item error quorumdam dicentium Joseph ex alia conjuge filios genuisse, et hos vocari fratres Domini ; quod Ecclesia non tenet. Et ideo Hieronymus eos improbat [2] : nam Dominus in cruce pendens Virginem matrem virgini discipulo[3] custodiendam dimisit. Cum ergo Joseph fuerit specialis custos Virginis, et etiam Salvatoris in pueritia, credibile est eum virginem fuisse. Et ideo sane intelligentes, fratres Domini dicimus consanguineos Virginis matris in quocumque gradu ; vel etiam : Joseph, qui putabatur pater ; et hoc quidem secundum consuetudinem Scripturæ, quæ communiter consanguineos fratres appellat. Unde Gen. XIII, 8 : *Ne quæso sit jurgium inter me et te, fratres enim sumus :* dicit Abraham ad Loth ; cum tamen esset nepos ejus. Et attende, quod separatim nominat fratres et discipulos : quia non omnes consanguinei Christi, ejus discipuli erant. Unde infra VII, 5, dicitur : *Nondum credebant in eum fratres ejus.*

Tertio socii ejus fuerunt discipuli sui : unde dicit, *Et discipuli ejus.*

Sed ex hoc insurgit quæstio, qui fuerint ejus discipuli. Videtur enim, secundum Matthæum, quod primi qui conversi sunt ad Christum, fuerint Petrus et Andreas, Joannes et Jacobus ; sed hi vocati sunt a Christo post incarcerationem Joannis, ut patet Matth. IV : non videtur ergo quod descenderint cum Christo in Capharnaum, ut hic habetur, cum hoc fuerit ante Joannis incarcerationem.

Sed ad hoc duplex est responsio. Una, secundum Augustinum de *consensu Evangelistarum*, quod Matthæus non servat ordinem historiæ, sed illud quod prætermiserat recapitulans, ea narrat post Joannis incarcerationem quæ ante facta fuerant. Unde sine ulla temporis consequentis differentia dixit IV 18 : *Ambulans Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres etc.*, non addens, Post hoc ; vel : In diebus illis. Alia est, secundum eumdem, quod discipuli Domini in Evangelio dicuntur[4] non solum illi duodecim quos elegit Dominus, et Apostolos nominavit, ut habetur Matth. X, sed etiam omnes qui in eum credentes, ejus ma-

[1] Al. : « non nota fuerint. »
[2] Al. : « Hieronymus sic improbat. »
[3] Al. : « matrem Domini discipulo. »
[4] Al. : « in Evangelio Domini. »

gisterio ad regnum cœlorum erudiebantur. Potuit ergo esse quod quamvis illi duodecim nondum eum secuti fuissent, nihilominus tamen aliqui alii qui sibi adhæserunt, hic ejus discipuli nominentur. Sed prima responsio melior est.

Moram autem contraxit ibi parvam : unde dicit : *Et ibi manserunt non multis diebus.* Hujus[1] ratio est, quia cives Capharnaum non se exibuerunt devotos ad suscipiendum doctrinam Christi, quia erant valde corrupti ; unde et Matth. xi, 23, Dominus eos objurgat, quod nec ad virtutes in eis factas nec ad doctrinam Christi pœnitentiam egerunt, dicens : *Et tu Capharnaum, numquid ad cœlum exaltaberis? Usque in infernum descendes ; quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te ; forte mansissent usque in hanc diem* Et tamen quamquam mali essent, descendit illuc, ut deduceret matrem, ad cujus consolationem, et honorem ibidem aliquamdiu moratur.

Mystice autem signatur per hoc quod aliqui[2] qui multis sermonibus Christi immorari non possunt, sed pauca ad eorum illuminationem de multis sufficiunt, propter intellectus eorum imbecillitatem. Unde apud tales Christus paucis documentis immoratur. ut Origenes dixit ; secundum illud infra xvi, 12 : *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo.*

2. Consequenter cum dicit, *Et prope erat pascha*, manifestat locum quo ascendit : et circa hoc duo facit. Primo innuit occasionem ascensus ; secundo ponit ascensum, ibi, *Et ascendit Jesus.* Occasio autem ascensus fuit pascha Judæorum[3] quod imminebat, et ideo dicit : *Et prope erat pascha* Exod. xxii, præcipitur, quod ter in anno omne masculinum præsentetur coram Domino : et inter illos terminos unus erat pascha Judæorum. Quia ergo Dominus venit ut doceret omnes humilitatis et perfectionis exemplum, voluit legem, quamdiu statum habuit, observare : non enim venit legem solvere, sed adimplere, ut ipse dicit Matth. v. Ex quo, quia pascha Judæorum imminebat, Hierusalem ascendit. Nos ergo ad ejus exemplum deberemus solicite divina præcepta servare. Si enim ipse Dei Filius decreta legis a se datæ implebat, celebrans solemnitates ; quanto studio bonorum operum deberemus nos eas et prævenire et celebrare?

Notandum est, quod in Evangelio Joannis in tribus locis fit mentio de pascha, scilicet hic, et infra vi, 4 : ubi fecit miraculum de panibus, ubi dicitur : *Erat autem proximum pascha, dies festus Judæorum :* et infra xiii, 1, ubi dicitur : *Ante diem festum paschæ.* Unde secundum hoc Evangelium, habemus, quod post miraculum de vino Christus prædicavit duobus annis, et quantum est a diebus baptismi usque ad pascha : nam hoc quod fecit hic, fuit prope pascha, ut hic dicitur ; et postea revoluto anno, prope aliud pascha fecit miraculum de panibus, et tunc Joannes fuit decollatus. Unde Joannes circa pascha decollatus fuit : quia, ut dicitur Matth. xiv, statim post decollationem Joannis, Christus secessit in desertum, et ibi fecit miraculum de panibus : quod quidem miraculum fuit factum prope pascha, ut dicitur infra vi. Sed tamen festum hujus decollationis celebratur eo die quo caput ejus inventum est. Postea in alio paschate passus est Christus. Secundum opinionem ergo illorum qui dicunt, quod miraculum factum in nuptiis, et ea quæ hic dicuntur, eodem anno gesta sunt quo baptizatus est Christus, a baptismo Christi usque ad ejus passionem fuerunt duo anni et dimidius : et ideo, secundum eos, Evangelista dicit, *Prope erat pascha Judæorum*, ut ostendat quod ante paucos dies fuerat baptizatus. Sed Ecclesia tenet contrarium. Credimus enim quod eodem die quo Dominus baptizatus est, revoluto anno, factum fuerit miraculum de vino ; et postea revoluto anno, prope pascha, Joannes fuerit decollatus ; et quod ab ipso paschate circa quod Joannes fuit decollatus, fuerit unus[4] annus usque ad pascha in quo Christus passus est : unde oportet

[1] Al. : « huic. »
[2] Parm. addit : qui.
[3] Parm. omittit : quod imminebat, etc.
[4] Al. : « fuerit decollatus, fuit unus etc. »

aliud pascha a baptismo Christi usque ad miraculum de vino intermedium esse, de quo nullus Evangelista facit mentionem : et sic, secundum quod Ecclesia tenet, Christus tribus annis et dimidio prædicavit.

[1] Addit autem, *Judæorum*, non quod alterius nationis homines pascha celebrarent; sed duplici de causa. Una, quia quando aliqui festum aliquod sancte et pure celebrant, dicitur illud Domino celebrare ; cum vero nec pure nec sancte celebrant, non Domino, sed sibi solemnizant. Isa. XI, 14 : *Kalendas vestras et festivitates vestras odivit anima mea;* quasi dicat : quia vobis et non mihi celebratis, non placent mihi. Zach. VII, 5. Cum jejunaretis numquid jejunium jejunatis mihi quasi dicat, non, sed vobis. Quia ergo isti Judæi depravati erant, et eorum pascha indebite celebrabant, ideo Evangelista non dicit : *Prope erat pascha* Domini, sed *Judæorum*. Vel hoc dicit ad differentiam nostri paschæ : nam pascha Judæorum erat figurale, utpote immolatione agni figuralis celebratum ; sed nostrum pascha verum est, in quo recolimus veram passionem agni immaculati. I Cor. v, 7 : *Pascha nostrum immolatus est Christus.*

3. Ascensus fuit in Hierusalem ; et ideo dicit : *Et ascendit Jesus Hierosolymam.*

Ubi nota, secundum ordinem historiæ, Jesum bis circa festum paschæ Hierosolymam ascendisse, et expulisse de templo ementes et vendentes. Semel quidem ante incarcerationem[2] Joannis, quod hic Evangelista commemorat ; alia vice, imminente paschate et tempore passionis, quod narrat Matthæus. Nam frequenter Dominus similia facta operatus est, sicut patet de duplici illuminatione cæcorum : una Matth. IX, et alia Mar. x, Et similiter bis ejecit ementes et vendentes de templo.

Mystice autem *ascendit Hierosolymam*, quæ interpretatur visio pacis ; et significat æternam beatitudinem : in quam ascendit, et suos transduxit. Sed non vacat a mysterio, quod in Capharnaum descendit, et postmodum Hierosolymam ascendit. Nisi enim descendisset primum, non competisset ei ascendere : quia, ut dicitur Ephes. IV, 10, *qui descendit, ipse est et qui ascendit*[3]. Non facit autem mentionem de discipulis in ascensu ad Hierosolymam : quia discipulorum ascensus est ex ascensu Christi, infra III, 13 ; *Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis.*

4. Consequenter cum dicit, *Et invenit in templo vendentes oves et boves etc.*, narrat Evangelista factum quod movit Christum ad signum resurrectionis proponendum : et circa hoc duo facit. Primo manifestat Judæorum vitium ; secundo innuit Christi remedium, ibi, *Et cum fecisset quasi flagellum etc.*; tertio subdit prophetiæ oraculum, ibi, *Recordati vero sunt discipuli etc.*

Circa primum sciendum, quod diabolus insidiatur his quæ Dei sunt, et ea nititur corrumpere. Inter cetera autem quibus sancta corrumpit, præcipuum est vitium avaritiæ : unde dicitur Isa LVI, 21 : *Pastores ejus nescierunt intelligentiam, omnes in viam suam declinaverunt : unusquisque ad avaritiam suam a summo usque ad novissimum.* Quod quidem ab antiquis temporibus diabolus fecit : nam sacerdotes veteris testamenti, qui instituti erant ut divinis vacarent, avaritiæ studebant. Præceptum autem erat a Deo in lege, quod in ceteris solemnitatibus Domino immolarent aliqua animalia : ad quod quidem præceptum implendum de prope venientes ad templum, secum[4], animalia ducebant ; illi autem qui a remotis veniebant, non valebant animalia ducere de domibus suis. Quia ergo oblationes hujusmodi cedebant in utilitatem sacerdotum, ne deessent animalia de remotis venientibus ad offerendum, providerunt ipsi sacerdotes ut animalia in templo venderentur ; et ideo faciebant ea in templo, idest in atrio templi, exponi ad vendendum. Et hoc est quod dicit : *Et invenit Dominus in templo vendentes oves et boves et columbas etc.* Ubi primo facit mentionem de duobus animalibus terrestribus, quæ secundum legem Domino of-

[1] Parm. : ait.
[2] Al. : « incarnationem. »
[3] Al. : « Qui ascendit, ipse est et qui descendit. »
[4] Parm. : secundum.

ferri poterant, scilicet de bove et ove. Tertium vero animal terrestre, quod offerebatur, capra scilicet, annumeratur cum ove : similiter etiam turtur annumeratur cum columba[1]; duo enim devolatilibus offerebantur Domino, columba scilicet et turtur. Et quia contingebat aliquando aliquos ad templum venire, qui nec animalia secum ducebant, nec pecuniam unde emere[2] habebant; ideo sacerdotes aliam avaritiæ artem adinvenerant, ut scilicet in templo constituerent nummularios et campsores, qui prædictis non habentibus pecuniam mutuarent. Et licet usuram inde non reciperent, quia hoc erat in lege prohibitum, loco tamen ejus quædam colibria[3], idest parva munuscula et vilia recipiebant. Et hæc ipsa in utilitatem sacerdotum cedebant; et hoc est quod dicit, *Et nummularios sedentes*, scilicet in templo, paratos ad pecuniam mutuandam.

Sed hoc quidem mystice tripliciter intelligi potest. Primo enim per vendentes et ementes significantur illi qui ecclesiasticas res vendunt vel emunt : nam bona ecclesiastica spiritualia et eis annexa significantur per oves et boves et columbas. Ipsa consecrata quidem et confirmata sunt ex doctrinis Apostolorum et Doctorum, qui significantur per boves, Prov. XIV, 4 : *Ubi plurimæ sunt segetes, ibi manifesta fortitudo bovis*. Item ex sanguine martyrum, qui significantur per oves. Unde in persona eorum dicitur in Psal. XLIII, et Rom. VIII, 36 : *Æstimati sumus ut oves occisionis*. Item dona Spiritus sancti, qui[4] significatur per columbas : quia, ut dicitur supra 1, Spiritus sanctus in specie columbæ apparuit : omnia ergo hæc vendunt, scilicet doctrinam Apostolorum, sanguinem Martyrum, et dona Spiritus sancti, quicumque bona ecclesiasitca spiritualia vel eis annexa vendere præsumunt. Secundo contingit aliquos prælatos, seu Ecclesiarum præpositos, etsi non manifeste per simoniam, occulte tamen per negligentiam boves et oves et columbas vendere : tunc scilicet quando tantum inhiant[5] temporalibus lucris, et occupantur in eis, et negligunt spiritualem salutem subditorum : nam per hoc vendunt oves et boves et columbas, idest tria genera hominum eis subditorum, scilicet prædicatores, et operatores, qui significantur per boves. Isa. XXXII, 20 : *Beati qui seminatis, super omnes aquas, imittentes pedem bovis et asini;* quia prælati debent ordinare boves, idest doctores et sapientes, cum asinis, idest rudibus et simplicibus; vendunt etiam activos, et ministeriis vacantes, qui significantur per oves. Infra X, 27 : *Oves meæ vocem meam audiunt etc.* II Reg. ult. 17 : *Isti qui oves sunt, quid fecerunt?* vendunt etiam et contemplativos, qui significantur per columbas. Ps. LIV, 7 : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? et volabo*. Tertio per[6] templum Dei potest intelligi spiritualis anima, ut dicitur I Cor. III, 17 : *Templum Dei sanctum est, quod estis vos*[7]. Tunc ergo homo vendit in templo oves et boves et columbas, quando in anima bestiales motus retinet, pro quibus homo vendit se diabolo. Nam per boves, qui agriculturæ deserviunt, significantur terrena desideria; per ovem, quæ est animal stultum, significatur hominis stoliditas; per columbas vero hominis instabilitas : quæ quidem Deus de cordibus hominum expellit.

5. Et ideo statim ponitur Domini remedium: cum dicit : *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo :* ubi Dominus apposuit remedium et operis et verbi, ut doceret eos qui curam habent Ecclesiæ, subditos facto et verbo debere corrigere. Et ideo circa hoc duo facit fata ; secunda remedium quod adhibuit. Primo ponitur remedium quod adhibuit verbo, ibi, *Et his qui vendebant columbas dixit etc*. Circa primum tria facit. Primo ejecit homines ; secundo oves et boves ; tertio effudit pecuniam. Ejecit quidem homines flagello ; et hoc est quod dicit : *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis;* quod quidem non potuit fieri nisi virtute divina : nam et

[1] Parm. omittit : duo enim, etc.
[2] Parm. : unde emere non valebant.
[3] Parm. : collibia.
[4] Parm. : quæ significantur.

[5] Al. : « iterum. »
[6] Al. : « quia. »
[7] Al. : « vos homines. »

Origenes dicit, quod divina potestas Jesu poterat cum volebat accensam iracundiam hominum suffocare, sicut sedare mentium turbines. Psal. xxxii, 10 : *Dominus dissipat cogitationes hominum*. Facit autem flagellum de funiculis, quia, ut dicit Augustinus de peccatis nostris sumit materiam unde nos puniat : ipsa enim protelatio peccatorum, secundum quod peccata peccatis adduntur, funiculi dicuntur. Prov. v, 22 : *Funibus peccatorum suorum constringitur*. Isa. v, 18 : *Væ qui trahitis iniquitatem funiculis etc.* Sicut ergo ejecit de templo negotiatores, ita nummulariorum æs effudit, et mensas subvertit. Attende, quod si ista, quæ videbantur aliquo modo licita, quasi ad cultum Dei ordinata, de templo ejecit ; quanto magis se invenisset aliqua illicita? Ideo autem eos ejecit, quia sacerdotes in hoc non intendebant honorem Dei, sed utilitatem propriam. Unde dicitur Ezech. xliv, 8 : *Posuistis custodes observationum mearum in sanctuario meo vobismetipsis*. Ostendit autem Dominus zelum ad ea quæ sunt legis, ut ex hoc ipso confutaret pontifices et sacerdotes, qui erant ei de lege calumniam illaturi. Per hoc etiam quod hujusmodi ejecit de templo, dedit intelligere quod appropinquabat tempus quo sacrificia legis cessare debebant, et verus Dei cultus ad gentes transferri. Matth. xxi, 43 : *Auferetur a vobis regnum etc.* Similiter etiam ut ostenderet eorum damnationem qui spiritualia vendunt. Act. viii, 20: *Pecunia tua tecum sit in perditionem*.

6. Consequenter cum dicit, *Et his qui columbas vendebant dixit etc.*, ponit remedium quod adhibuit verbo. Ubi notandum est, quod simoniaci primo quidem fugandi sunt de Ecclesia. Sed quia[1] adhuc dum vivunt, per liberum arbitrium possunt se convertere, et adjuti a Deo ad statum gratiæ redire, non sunt desperandi. Si vero non convertuntur, tunc quidem non fugantur, sed ligantur ab illis, quibus dicitur, Math. xxii, 13 : *Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores*. Et ideo Dominus hoc attendens, primo quidem admonet ; secundo rationem admonitionis inducit, ibi, *Et nolite facere etc.* Monet quidem venditores columbarum eos increpando, quia per eos signantur illi qui vendunt dona Spiritus sancti, scilicet simoniaci.

7. Rationem hujus inducit, cum dicit : *Et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis*. Isai. i, 16 : *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis*. Attende autem, quod Matth. xxi, 13, dicit : *Nolite facere domum meam speluncam latronum :* hic vero dicit, *Domum negotiationis :* quod Dominus ideo fecit ut, sicut bonus medicus, primo a levioribus incipiens, postea[2] dura proponeret. Hoc enim quod hic factum dicitur, primo factum fuit : unde[3] in ipso principio, non latrones, sed negotiatores eos vocat. Sed quia ex eorum duritia adhuc a tali negotiatione non cessabant, ideo Dominus alia vice eos expellens de quo agitur in Marc. xi, durius eos increpat, vocans latrocinium quod primo vocaverat negotiationem. Dicit autem, *Domum Patris mei,* ad excludendum errorem Manichæi, qui dicebat, quod Deus veteris testamenti non fuerat pater Christi, sed Deus novi. Sed si hoc verum esset, cum templum fuisset domus veteris testamenti, non utique Christus dixisset templum domum Patris sui.

Sed quare non sunt turbati Judæi de hoc quod hic vocat Deum[4] patrem suum, sicut dicitur infra v, quod propter hoc eum persequerentur ? Ad quod dicendum est, quod Deus est pater aliquorum per adoptionem, puta justorum : et hoc non erat novum apud Judæos. Hier. iii, 19 : *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabit*. Sed per naturam solius Christi[5] Pater est. Psal. xii, 7 : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu*, scilicet verus et naturalis ; et hoc inauditum erat apud eos. Et ideo, quia Christus se verum Dei Filium dicebat, Judæi persequebantur ipsum. Infra v, 18 : *Propter hoc persequebantur Judæi Christum, quia non solum solvebat sabbatum ; sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se*

[1] Al. deest : « quia. »
[2] Al. : « præterea. »
[3] Al. : « ut. »

[4] Al. omitttur : « Deum. »
[5] Parm. omittit : Pater est.

Deo faciens. Cum autem hic Deum vocat patrem, dicebant de eo quod esset per adoptionem.

Quod autem domus Dei non debeat fieri domus negotiationis, habetur Zach. ult. 21 : *Non erit ultra mercator in domo Domini exercituum in die illo.* Et in Psal. LXX, 16, secundum aliam litteram : *Quoniam non cognovi negotiationem introibo in potentias Domini.*

8. Consequenter cum dicit, *Recordati sunt vero discipuli ejus etc.*, ponit Prophetiæ oraculum, quod quidem scriptum est in Psal. LXVIII, 19 : *Zelus domus tuæ comedit me.* Ubi sciendum, quod zelus proprie dicit quamdam intensionem [1] amoris, qua intense diligens, nihil sustinet quod amori suo repugnet. Et inde est quod viri diligentes intense uxores, nec in eis sustinentes aliorum consortium, utpote amori eorum contrarium, zelotypi dicuntur. Ille igitur proprie zelum Dei habet qui nihil patienter sustinere potest contra honorem Dei quem maxime diligit. III Reg. XIX, 10 : *Zelo zelatus sum pro Domino exercituum etc.* Nos autem debemus diligere domum Domini, secundum illud Psal. XXV, 8 : *Domine, dilexi decorem domus tuæ.* Et intantum debemus diligere, quod zelus ejus nos comedat : dum si quid contrarium fieri videbimus, studeamus etiam, quantumcumque cari nostri sint qui hoc faciant, removere, nec timeamus propter hoc aliqua mala perpeti : unde dicitur in *Glossa :* Bonus zelus est fervor animi, quo quis mortis, abjecto timore, pro defensione veritatis accenditur [2]. Eo comeditur, qui quælibet prava quæ viderit, corrigere satagit ; et si nequit, tolerat, et gemit [3].

LECTIO III

1. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei : Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? 2. Respondit Jesus, et dixit eis : Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. 3. Dixerunt ergo Judæi : Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc ; et tu in tribus diebus excitabis illud? 4. Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt disciputi ejus quia hoc dicebat, et crediderunt Scripturæ et sermoni quem dixit Jesus. 5. Cum autem esset Hierosolymis in pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa quæ faciebat. 6. Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis : 7. Eo quod ipse nosset omnes et quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine ; ipse enim sciebat quid esset in homine.

1. Posita occasione signi exhibendi, hic consequenter Evangelista manifestat signum exhibendum ; et primo ponit signum quod exhibetur ; secundo ponit fructum factorum signorum, qui sequitur, ibi, *Cum autem esset Hierosolymis etc.* Circa primum tria facit. Primo ponitur signi postulatio ; secundo signi exhibitio, ibi, *Respondit Jesus, et dixit eis : Solvite templum hoc etc.*; tertio signi exhibiti intellectus, seu conceptio, ibi, *Dixerunt ergo ei : Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc etc.* Signum autem postulatur a Judæis ; et hoc est quod dixit : *Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei : Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?*

Ubi sciendum est, quod in ejectione negotiatorum de templo per Jesum, duo considerari poterant in Christo : rectitudo et zelus, quæ pertinent ad virtutem ; et potestas seu auctoritas. Sed de virtute et zelo Christi, quibus prædicta fecerat, non oportebat peti signum a Christo ; cum unicuique liceat operari secundum virtutem. De auctoritate tamen ejus, qua [4] eos de templo expulit [5], signum ab eo quæri poterat ; cum hoc non cuilibet liceret facere, sed auctoritatem habenti.

Prætermisso igitur Judæi zelo et virtute, signum petunt de ejus auctoritate ; et ideo dicunt : *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?* idest, quare cum tanta potestate et auctoritate nos expellis? Non videtur hoc esse tui officii. Si-

[1] Al. : « intentionem. »
[2] Al. : « occideretur. »
[3] Al. : « et si nequam tolerat, et gemit etc., nunc et semper. »
[4] Al. : « quia. »
[5] Parm. : expellit.

mile dicunt, Matth. xxi, 23 : *In qua potestate hæc facis? etc.* Signum autem quærunt : quia familiare erat Judæis, signum quærere, utpote per ea ad legem vocati. Deut. ult. 10 : *Non surrexit ultra Propheta in Israel, sicut Moyses, quem nosset Dominus facie ad faciem, in omnibus signis atque portentis.* Et I Cor. i, 22. *Judæi signa quærunt.* Ideo David in persona Judæorum conqueritur, dicens, Psal. LXXIII, 9 : *Signa nostra non vidimus.* Quærebant autem signum, non ut crederent, sed quasi[1] sperantes, quod signum ostendere non posset; et sic eum reprimerent et impedirent. Quia ergo prave quærebant, non dedit eis signum apertum, sed occultum in figura, scilicet signum de resurrectione.

2. Unde dicit : *Solvite templum, etc.* In quo ponitur signi postulati exhibitio. Ideo autem dat eis signum resurrectionis futurum, quia in hoc maxime virtus divinitatis ejus ostenditur. Non enim puri hominis est ut se excitaret a mortuis; sed solum Christus qui fuit inter mortuos liber, hoc virtute suæ divinitatis fecit. Simile etiam signum ostendit eis, Matth. xii, 39 : *Generatio prava*[2] *et adultera signum quærit; sed signum non dabitur ei nisi signum Jonæ Prophetæ.* Et licet utrobique dederit signum occultum et figurale; illud tamen manifestius, istud vero obscurius fuit.

Notandum autem, quod ante incarnationem dedit Deus signum futuræ incarnationis. Isai. vii, 14 : *Ipse Dominus dabit vobis signum : Ecce virgo concipiet, et pariet filium etc.* Similiter et ante resurrectionem dedit signum de resurrectione futura : quia istis duobus maxime virtus divinitatis commendatur in Christo : nihil enim mirabilius fieri potuit quam quod Deus factus est homo, et quod humanitas in Christo, post ejus resurrectionem, immortalitatis divinæ particeps effecta est. Rom. vi, 9 : *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur..., quod enim vivit : vivit Deo,* idest ad similitudinem Dei.

Sed attendenda sunt verba signi dati : nam Christus corpus suum templum dicit : cujus ratio est, quia templum dicitur in quo Deus inhabitat etc., secundum illud Psal. x, 5 : *Dominus in templo sancto suo.* Et inde est quod anima sancta, quam Deus inhabitat, dicitur templum Dei[3]. I Cor. iii, 17 : *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Quia ergo in corpore Christi divinitas[4] inhabitat, ideo corpus Christi est templum Dei, non solum secundum animam, sed etiam secundum corpus. Col. ii, 9 : *In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Et in nobis quidem habitat Deus secundum gratiam, scilicet secundum actum intellectus et voluntatis, qui non est actus corporis, sed animæ tantum; sed in Christo habitat secundum unionem in persona : quæ quidem unio non solum ipsam animam, sed et corpus includit; et ideo ipsum corpus Christi est templum Dei.

Ex hoc autem Nestorius sui erroris occasionem sumens, dicit, Verbum Dei unitum humanæ naturæ secundum inhabitationem tantum. Ex quo sequitur quod alia sit persona Dei, alia hominis in Christo. Et ideo dicendum est, quod inhabitatio Dei in Christo refertur ad naturam, quia alia est divina natura, alia humana in Christo; sed non ad personam, quæ est eadem in Christo Dei et hominis, scilicet persona Verbi, ut dictum est supra.

Hoc igitur supposito, circa hoc signum Dominus duo facit. Primo quidem prænuntiat suam mortem futuram; secundo vero resurrectionem. Mortem quidem prænuntiat cum dicit : *Solvite templum hoc*; Christus enim mortuus fuit[5] ab aliis occisus. Matth. xvii, 22 : *Et occident eum* : eo tamen volente : quia, ut dicitur Isa. liii, 7, *oblatus est quia ipse voluit.* Et ideo dicit : *Solvite templum hoc*, idest corpus meum.[6] Sed[7] non dicit, Solvetur : ne intelligas[8] mortem ejus naturalem, nec dicit : Solvam, ne intelligas eum seipsum occidisse; sed dicit, *Solvite*, quod non est imperantis, sed prænuntiantis et

[1] Parm. : desperantes.
[2] Al. : « mala. »
[3] Al. : « templum Dei est. »
[4] Al. : « divinitatis. »
[5] Parm. : et ab aliis.
[6] Parm. : Et. — [7] Al. : « sed. »
[8] Parm. omittit : mortem ejus naturalem, nec dicit : solvam, ne intelligas.

permittentis. Prænuntiantis quidem, ut sit sensus : *Solvite templum hoc*, idest solvetis[1] : permittentis vero, ut sit sensus : *Solvite templum hoc* ; idest, facite de corpore meo quod vultis, illud vobis expono, sicut dicit Judæ, infra XIII, 27, *Quod facis, fac citius :* non quidem imperans ei, sed eum ejus arbitrio derelinquens. Dicit autem, *Solvite*, quia mors Christi est solutio corporis ejus ; aliter tamen quam aliorum hominum : nam corpora aliorum hominum solvuntur per mortem usque ad incinerationem carnis et putrefactionem[2] : qualis quidem solutio non fuit in Christo ; quia, ut dicitur in Psal. XV, 10, *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Fuit ibi tamen solutio per mortem : quia anima separata est a corpore, ut forma a materia : et quia sanguis separatus est a corpore : et quia corpus ejus perforatum est clavis et lancea. Resurrectionem autem prænuntiat cum dicit : *Et in tribus diebus excitabo illud;* scilicet corpus ; idest, a mortuis suscitabo. Non autem dicit, Excitabitur, nec : Excitabit illud Pater ; sed ego *excitabo* : ut ostendat se propria virtute a mortuis resurgere. Nec tamen negamus quin Pater eum a mortuis suscitaverit : quia, ut dicitur Rom. V, 11, *Qui suscitavit Jesum a mortuis.* Et in Psal. XL, 11 : *Tu autem Domine, miserere mei, et resuscita me.* Sic ergo Deus Pater Christum suscitavit a mortuis, et Christus propria virtute resurrexit. Psal. III, 6 : *Ego dormivi et soporatus sum, et exsurrexi, quia Dominus suscepit me.*

Nec est in hoc contrarietas, quia eadem est virtus utriusque; unde *quæcumque Pater facit, hæc similiter et Filius*[3] *facit ;* infra V, 19. Nam si Pater eum suscitavit, et Filius. I Corinth. ult. IV, *Nam si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Dicit autem, *Et in tribus diebus ;* et non post tres dies[4] : quia non diebus tribus completis in monumento permansit ; sed, sicut Augustinus dicit, est synecdochica[5] locutio, in qua ponitur pars pro toto. Origenes autem hujus locutionis mysticam rationem assignat, dicens : Corpus Christi verum est templum Dei ; quod quidem corpus figurat corpus mysticum, idest Ecclesiam. I Corinth. XII, 27 : *Vos estis corpus Christi, et membra de membro.* Et sicut in corpore Christi habitat divinitas per gratiam unionis, ita et in Ecclesia per gratiam adoptionis. Et quamvis corpus istud mystice dissolvi videatur adversitatibus tribulationum quibus affligitur, tamen suscitatur in tribus diebus, scilicet in die legis naturæ, et in die legis scriptæ, et in die legis gratiæ ; quia, etsi in his diebus quantum ad aliquos corpus dissolvatur, quantum ad aliquos tamen vivit. Et ideo dicit, *In tribus diebus ;* quia hujus resurrectio spiritualis in tribus diebus perficitur. Sed post tres dies perfecte resuscitabimur, non solum quantum ad primam resurrectionem, sed etiam quantum ad secundam. Apoc. XX, 6 : *Beatus qui habet partem in resurrectione secunda.*

3. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Judæi etc.*, ponitur signi exhibiti intellectus : et primo quidem ponitur intellectus falsus, conceptus a Judæis ; secundo vero intellectus verus, conceptus ab Apostolis, ibi, *Ille autem dicebat de templo corporis suis.* Falsus autem intellectus Judæorum erat ; quia credebant quod Christus diceret hoc de templo materiali, in quo tunc erant ; et ideo secundum hunc intellectum, respondent de templo materiali, et dicunt[6] : *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc*, scilicet materiale, in quo sumus ; *et in tribus diebus excitabis illud ?*

Sed contra hoc est objectio litteralis. Nam templum in Hierusalem per Salomonem fuit ædificatum, et, ut habetur III Reg. VII, a Salomone fuit consummatum septem annis. Quid est ergo quod hic dicit : *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc ?* Respondeo dicendum, secundum quosdam, quod hoc non est intelligendum de prima ædificatione templi, quæ completa est a Salomone septem annis : nam templum quod Salomon ædificaverat, destructum fuit a Nabuchodonosor : sed intelligendum est

[1] Al. : « solvens. »
[2] Parm. : pulverationem.
[3] Al. : « alius. »
[4] Al. : « post multos. »
[5] Al.: est sine doctrina locutio. »
[6] Al. : « ei dicentes. »

de reædificatione facta sub Zorobabel, postquam reversi fuerunt a captivitate[1], sicut legitur in lib. Esdræ : quæ quidem multis impugnantibus undique inimicis[2], intantum impedita et dilata fuit quod non potuit consummari templum usque ad quadragesimum sextum annum. Vel dicendum, secundum Origenem, quod intelligitur de templo Salomonis : quod quidem dicitur ædificatum quadraginta et sex annorum tempore[3], ut numeretur tempus ab eo die quo David mentionem fecit de ædificatione templi, consulens super hoc Natham Prophetam, ut habetur II Reg. vii, usque ad consummationem perfectam per Salomonem ; nam ex illo die David incepit præparare materiam et necessaria ad ædificationem templi. Et si diligenter dictum tempus consideretur, ascendit ad numerum quadraginta sex annorum. Quamvis autem Judæi intentionem suam referrent ad templum materiale, tamen, secundum Augustinum, potest referri ad templum corporis Christi : quia, sicut ipse dicit in lib. LXXXIII *Quæst.*, conceptio et formatio humani corporis perficitur quadraginta quinque diebus hoc modo. Primis enim sex diebus corporis humani conceptio, quasi lactis habet similitudinem ; novem vero diebus sequentibus convertitur in sanguinem ; duodecim inde diebus solidatur in carnem ; sed decem et octo reliquis diebus formatur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum. Isto ergo numero sex, novem, duodecim et octodecim in unum coacto, exurgit numerus quadraginta et quinque[4], cui addito uno propter sacramentum unitatis, sunt quadraginta sex.

Sed ex hoc insurgit quæstio[5] : quia hujus processus formationis non videtur habere locum in corpore Christi, quia in ipso instante conceptionis formatum fuit et animatum. Sed dicendum, quod licet in corporis Christi formatione sit aliquid singulare : quia in ipso instanti corpus Christi fuit perfectum quantum ad omnia lineamenta membrorum, non tamen quantum ad debitam habitam[6] corporis quantitatem ; et ideo in utero Virginis tamdiu permansit quousque ad quantitatem debitam perveniret. Accipiamus autem dictum numerum suprapositum, scilicet senarium, qui primus erat, et quadraginta sex, qui erat ultimus ; et ducamus unum in alterum : ex eis surgunt ducenti septuaginta sex. Dividendo ergo tot dies in menses, dando cuilibet mensi triginta dies, sunt novem menses et sex dies. Recte ergo quadraginta et sex annis templum dicitur ædificatum esse, quod significabat corpus Christi, ut insinuet, quod tot anni fuerunt in fabricatione templi quot fuerunt dies in perfectione corporis Christi : nam ab octavo kal. aprilis in quo Christus fuit conceptus, et ut creditur passus, usque ad octavum kal. januarii sunt tot dies, scilicet ducenti septuaginta sex : quod numerus surgit ex senario ducto in quadraginta et sex.

Ex hoc etiam numero Augustinus ut patet per *Glossam* aliud intelligit mystice : dicit enim quod ex litteris nominis Adam multiplicatis, secundum numerum quem more Græcorum ipsæ litteræ important, surgit numerus quadraginta et sex. Nam A in Græco secundum numerum importat unum, cum sit prima littera in alphabeto ; D vero secundum ordinem importat quatuor. Addito ergo uno quod importat A, quadraginta quod importat M, habemus quadraginta et sex. In quo significatur quod corpus Christi assumptum est de corpore Adam. Item secundum græcos, ex primis litteris acceptis ex nominibus quatuor partium mundi componitur hoc nomen Adam ; scilicet Anathole, quod est oriens; Dicis[7] quod est occidens ; Arctos, quod est septentrio ; Mensembria, quod est meridies : in quo significatur quod Christus ex Adam carnem assumpsit, ut congreget electos suos a quatuor partibus mundi. Matth. xxiv, 31 : *Congregabit electos suos a quatuor ventis.*

4. Consequenter cum dicit ; *Ille autem*

[1] Al. : « postquam fuerunt in captivitate. »
[2] Al. : « munitis. »
[3] Al. : « quod dicitur ædificatum triginta et sex annorum tempore. »

[4] Parm. : qui.
[5] Al. : « sed hoc insurgit. »
[6] Parm. omittit : habitam.
[7] Parm. : dicis.

dicebat de templo corporis sui, ponitur intellectus signi verus,[1] conceptus a discipulis : et primo ponitur ipsorum intellectus ; secundo vero unde Apostoli hoc conceperunt, ibi, *Cum ergo surrexisset etc.* Dicit ergo : Judæi hoc dixerunt ignorantes : sed Christus non sic intelligebat ; immo intelligebat de templo corporis sui ; et hoc est quod dicit : *Ille autem dicebat de templo corporis sui.* Qua autem ratione corpus Christi dicatur templum, dictum est supra.

Et ex hoc Apollinaris occasionem erroris sumens, dixit, quod caro Christi esset materia inanimata, quia templum est res inanimata. Sed in hoc decipitur : quia cum dicitur quod corpus Christi est templum, est metaphorica locutio : in qua quidem locutione non attenditur similitudo quantum ad omnia, sed quantum ad aliquid, scilicet quantum ad inhabitationem, quod quidem refertur ad naturam, ut dictum est supra. Præterea hoc[2] manifeste apparet per auctoritatem sacræ Scripturæ cum dicit ipse Christus infra x, 18 : *Potestatem habeo ponendi animam meam.*

Unde autem Apostoli hunc verum intellectum conceperunt, ostendit consequenter Evangelista, cum subdit : *Cum ergo surrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus etc.*, nam ante resurrectionem difficile erat hoc intelligere : primo, quia per hoc ostendebatur, quod in corpore Christi erat vera divinitas, alias non potuisset dici templum ; et hoc tunc temporis intelligere, humanam capacitatem excedebat ; secundo, quia in hoc facit mentionem de passione et resurrectione, cum dicit : *Excitabo illud ;* quod[3] nullus discipulorum adhuc audierat. Unde quando Christus resurrectionem et passionem suam expressit Apostolis, Petrus hoc audiens, scandalizatus est, dicens Matth. xvi, 22 : *Absit a te Domine.* Sed post resurrectionem, quando jam plene cognoverant[4] Christum esse Deum, per ea quæ circa passionem et resurrectionem ostenderat, et quando sacramentum resurrectionis ipsius didicerant : *tunc recordati sunt discipuli ejus quia hoc dicebat de corpore suo, et tunc crediderunt Scripturæ*, scilicet Prophetarum. Oseæ vi, 3 : *Vivificabit nos post duos dies, et tertia die suscitabit me.* Jonæ ii, 1 : *Erat Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus.* Et inde est quod in ipsa die resurrectionis aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas. *Et sermoni ejus, quem dixit Jesus*, huic scilicet, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.*

Anagogice autem per hoc datur nobis intelligi, secundum Origenem, quod in ultima resurrectione naturæ, erimus Christi discipuli, quando in magna resurrectione totum corpus Jesu, idest Ecclesia ejus, certificabitur de his quæ nunc per fidem ænigmatice cognoscimus ; et tunc recipiemus fidei complementum, videndo per speciem quod nunc per speculum intuemur.

5. Consequenter cum dicit, *Cum autem esset Hierosolymis*, ponit fructum consecutum ex signis, scilicet conversionem aliquorum credentium : et circa hoc tria facit. Primo proponit ipsos credentes, propter miracula ; secundo ostendit quomodo Christus se habuit ad eos, ibi, *Ipse autem*[5] *Jesus non credebat semetipsum eis.* Tertio rationem assignat ad hoc, ibi, *Eo quod ipse nosset omnes.* Fructus autem qui provenit ex signis Jesu magnus est, quia multi crediderunt, et conversi sunt ad eum ; et hoc est quod dicit : *Cum autem esset Hierosolymis in pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine ejus*, idest in eum, *videntes signa quæ faciebat.*

Nota autem, quod dupliciter aliqui crediderunt. Quidam namque propter miracula visa ; quidam vero propter occultorum revelationem et prophetiam. Sed commendabiliores sunt qui propter doctrinam credunt, quia sunt magis spirituales, quam qui propter signa, qui sunt grossiores, et magis sensibiles. Isti autem qui conversi sunt, sensibiles ostenduntur per hoc quod non propter doctrinam, sicut discipuli ; sed *videntes si-*

[1] Al. : « sive. »
[2] Al. : « propter hoc. »
[3] Al. : « quem. »
[4] Al. : « cognoverunt. »
[5] Al. : « *enim.* »

qua quæ faciebat, crediderunt in nomine ejus. I Corinth. xiv, 22 : *Prophetiæ datæ sunt fidelibus etc*[1].

Sed quæritur hic quænam signa viderunt facta a Jesu ; cum nullum legamus eum tunc signum fecisse in Hierusalem. Ad hoc potest dupliciter responderi, secundum Origenem. Uno modo quod multa signa facta sint a Jesu ibi tunc temporis, quæ hic non habentur : nam Evangelistæ scienter multa prætermiserunt de miraculis Christi ; cum tot fecerit quod non possent de facili scribi. Infra, ult., 25 : *Multa quidem alia signa fecit Jesus : quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.* Et hoc signanter Evangelista ostendit cum dicit : *Videntes signa quæ faciebat :* quæ jam prætermissa sunt, quia non fuit intentio Evangelistarum omnia signa Jesu conscribere, sed tot quot necessaria erant ad Ecclesiam fidelium instruendam. Alio modo, quia inter alia miracula potest maximum signum reputari[2], quod cum flagello facto ex funibus, hominum multitudinem Jesus de templo solus ejecerit.

6. Qualiter autem ad credentes se habuit, ostendit dicens : *Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis*, scilicet qui crediderant in eum.

Sed quid est hoc quod homines credunt Deo, et ipse Jesus non credebat se eis? Numquid potuissent eum occidere, ipso nolente? Sed dicet aliquis, quod ideo non credebat se eis, quia sciebat eos ficte credere. Sed si hoc verum esset, non utique diceret Evangelista, quod multi crediderunt in nomine ejus, et tamen *non credebat se eis.* Et ratio est, secundum Chrysostomum, quia isti crediderunt in eum, sed imperfecte, quia nondum poterant attingere ad perfecta mysteria Christi : et ideo non credebat se eis ; idest, secreta sua mysteria eis nondum revelabat : nam et ipsis Apostolis multa non revelavit. Infra xvi, 12 : *Multa habeo vobis dicere ; sed non potestis portare modo.* I Corinth. iii, 1 : *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Et ideo notanter Evangelista, ut ostendat eos imperfecte credere, non dicit quod credebant in eum, quia nondum credebant ejus divinatem ; sed dicit, *In nomine ejus* : illud quod de eo, nomine tenus dicebatur, scilicet quod justus, vel hujusmodi. Vel, secundum Augustinum, isti gerunt in Ecclesia typum catechumenorum : qui etsi credant[3] in nomine Christi, Jesus tamen non credit se illis, quia Ecclesia non dat eis corpus Christi : quod quidem corpus, sicut nullus sacerdos conficere potest nisi in sacerdotem consecratus, ita nullus sumere debet nisi baptizatus.

7. Ratio autem hujus quod non credebat se eis, ostenditur ex perfecta Christi cognitione : unde dicit : *Eo quod ipse nosset omnes.* Licet autem homo ignorans debeat de quolibet præsumere bonum ; tamen postquam veritas innotescit de aliquibus, debet se homo habere ad eos secundum eorum conditionem. Et quia Christum nihil latebat eorum quæ sunt in homine, cum sciret eos imperfecte credere, non credebat se eis. Describitur autem cognitio Christi[4] universalis, quia non solum familiares, sed etiam alios extraneos cognoscebat ; et ideo dicit : *Eo quod ipse nosset omnes :* et hoc per potentiam divinitatis. Eccli. xxiii, 28 : *Oculi Domini multo plus lucidiores*[5] *sunt super solem.* Nam homo, et si cognoscat alios, non tamen certam cognitionem de eis potest habere : quia non videt nisi ea quæ apparent ; et ideo opus est ei testimonio aliorum. Christus autem certissime cognoscit, quia intuetur cor : et ideo *non erat ei opus ut quis testimonium perhiberet de homine ;* immo ipse testis est. Job xvi, 20 : *Ecce in cœlo est testis meus.* Perfecta, quia non solum quantum ad exteriora,[6] quorum est imperfecta cognitio, et qua etiam homines cognoscunt sed etiam quantum ad interiora sua cognitio se extendit[7] ; et ideo dicit : *Ipse enim*

[1] Ibi : *Linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus ; prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.*

[2] Al. : « reputare. »

[3] Al. : « qui credunt. »

[4] Al. deest : « Christi. »

[5] Al. omittitur : « sunt. »

[6] Parm. omittit : quorum est imperfecta etc.

[7] Al. : « quia non solum quantum ad exteriora sua cognitio se extendit etc. »

sciebat quid esset in homine, idest occulta cordis. Prov. xv, 11 : *Infernus et perditio coram Domino.*

CAPUT TERTIUM

LECTIO I

1. Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei : Rabbi, scimus quia a Deo venisti Magister : nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. 2. Respondit Jesus, et dixit ei : Amen, amen dico tibi : nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. 3. Dicit ad eum Nicodemus : Quomodo potest homo nasci cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, et renasci? 4. Respondit Jesus : Amen, dico tibi : nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. 5. Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est.

1. Supra ostendit Evangelista virtutem Christi quantum ad mutationem naturæ; hic vero ostendit eam quantum ad reformationem gratiæ, de qua principaliter intendit. Reformatio autem gratiæ fit per spiritualem generationem, et per beneficiorum regeneratis collationem. Primo ergo tractat de spirituali generatione; secundo de beneficiorum spiritualium regeneratis divinitus collatione; et hoc in 5 cap. ibi, *Post hæc erat dies festus Judæorum etc.* Circa primum duo facit. Primo agit de spirituali regeneratione quantum ad Judæos; secundo de propagatione fructuum hujus regenerationis etiam quantum ad externas nationes. Et hoc in 4 cap. ibi, *Ut ergo cognovit Jesus, quia audierunt Pharisæi etc.* Circa primum duo facit. Primo manifestat spiritualem regenerationem verbis : secundo implet eam factis, ibi, *Post hæc venit Jesus et discipuli ejus in terram Judæam etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit spiritualis regenerationis necessitatem; secundo ejus qualitatem, ibi, *Dicit ad eum Nicodemus : Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* tertio ejus modum et rationem, ibi, *Respondit ad eum Nicodemus, et dixit ei : Quomodo possunt hæc fieri?* Circa primum duo facit. Primo ostendit demonstrandæ necessitatis occasionem; secundo necessitatem hujus regenerationis, ibi, *Respondit Jesus, et dixit ei : Amen, amen dico tibi etc.* Occasio autem hujus necessitatis inducitur ex Nicodemo : et ideo dicit : *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine etc.* Quem describit ex persona, ex tempore, et ex confessione ipsius. Ex persona quidem describitur quantum ad tria. Scilicet quantum ad religionem, quia Pharisæus : unde dicit : *Erat homo ex Pharisæis.* Duplex namque secta erat apud Judæos : scilicet Pharisæorum et Sadducæorum. Sed Pharisæi magis conveniebant nobiscum in opinionibus[1], quia credebant resurrectionem, et dicebant esse creaturas aliquas spirituales. Sadducæi vero magis discordabant : quia nec resurrectionem futuram, nec spiritum esse credebant. Et dicebantur isti pharisæi, quasi ab aliis divisi. Et quia opinio [2] eorum probabilior erat, et magis propinqua veritati, ideo Nicodemus facilius conversus est ad Christum. Actor. xxvi, 5 : *Secundum certisssimam sectam religionis nostræ etc.* Item quantum ad nomen, cum dicit, *Nicodemus nomine* : quod interpretatur victor, seu victoria populi : per quam significantur illi qui ex Judæis ad Christum conversi, fide vicerunt mundum. I Joan. ult. 4 : *Hæc est victoria*

[1] Al. : « in oppositionibus. »

[2] Al. : « oppositio. »

quæ vincit mundum, fides nostra. Item tertio quantum ad dignitatem : unde dicit, *Princeps Judæorum.* A principio namque licet Dominus non elegerit sapientes, potentes aut nobiles, ne virtus fidei sapientiæ et potentiæ humanæ attribueretur ut dicitur I Corinth. I, 26 : *Non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus;* voluit tamen aliquos sapientes et potentes a principio ad se convertere : ne si doctrina sua solum ab ignobilibus et insipientibus reciperetur, haberetur contemptui : et ne credentium multitudo potius attribueretur rusticitati et insipientiæ conversorum, quam virtuti fidei. Nihilominus tamen voluit istos nobiles et potentes non multos esse ad eum conversos, ne ut dictum est humanæ potentiæ aut sapientiæ ascriberetur. Et ideo dicitur Joan. XII, 42, quod *aliqui ex principibus crediderunt in eum* : inter quos fuit iste Nicodemus. Psal. XLVI, 10 : *Principes populorum congregati sunt.* Ex tempore vero describit eum, cum dicit : *Hic venit ad Jesum nocte etc.* Circa quod sciendum est, quod qualitas temporis consuevit in Scriptura describi circa aliquos, ad insinuandum cognitionem mentis, seu conditionem actionis eorum. Describitur autem hic tempus istud obscurum : unde dicit, *Venit nocte :* nox enim obscura est; et competebat qualitati affectus Nicodemi, qui non cum securitate et libera propalatione, sed cum timore ad Jesum veniebat : nam erat de illis principibus, de quibus dicitur Joan. XII, 42, quod *crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non ejicerentur.* Non enim perfecte diligebant : unde subditur : *Dilexerunt enim magis gloriam hominum quam gloriam Dei.* Competit etiam nox ejus ignorantiæ, et imperfectæ cognitioni quam iste habebat de Christo. Rom. XIII, 12 : *Nox præcessit etc.* Psal. LXXXI, 5 : *Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Ex confessione vero describitur, cum subdit : *Et dixit ei : Rabbi, scimus quia Deo venisti magister.* Ubi confitetur Christi officium in docendo, cum dicit, *Rabbi etc.*, et ejus potestatem in agendo, ibi, *Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Et quidem in utroque verum dicit, licet parum confessus est. Verum enim est quod vocat eum *Rabbi*, idest magister : quia, ut dicitur infra XIII, 13, *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim.* Legerat enim Nicodemus, quod scriptum est Joel. II, 23 : *Filii Sion exultate, et lætamini in Domini Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ.* Sed parum dicit : quia dicit eum a Deo venisse magistrum; sed tacet eum Deum esse : nam venire a Deo magister, commune est omnibus bonis prælatis. Hier. III, 15 : *Et dabo vobis pastores juxta corneum; et pascent vos scientia et doctrina.* Unde hoc non est singulare Christo; quamquam aliter doceant homines, aliter Christus. Alii enim magistri docent tantum exterius, sed Christus etiam interius : quia, ut dicitur supra I, 9, *erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem :* et ideo ipse solus dat sapientiam. Luc. XXI. 15 : *Ego dabo vobis os et sapientiam.* Et hoc nullus purus homo dicere potest. Potestatem vero confitetur ex signis visis; quasi dicat : Credo quod a Deo venisti magister : *quia nemo potest hæc signa facere.* Et verum dicit : quia signa quæ Christus fecit, non possent fieri nisi divinitus, et quia Deus cum eo erat. Infra VIII, 29 : *Qui me misit, mecum est.* Sed parum dixit : quia credebat quod Christus non propria potestate signa faceret, quasi[1] indigens extranea virtute, ac si Deus non esset cum eo per unitatem essentiæ, sed per infusionem gratiæ solum. Quod quidem falsum est : quia non extranea virtute, sed propria, signa faciebat : nam eadem est potestas Dei et Christi. Simile[2] est quod dicit mulier Eliæ, III Reg. XVII, 24 : *In hoc facto cognovi quoniam vir Dei es tu.*

2. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus et dixit ei etc.*, ponit necessitatem spiritualis regenerationis provenientem

¹ Al. : « non quasi. »

² Al. : « similiter. »

ex ignorantia Nicodemi. Et ideo dicit : *Amen, amen.*

Ubi notandum est, quod hæc dictio *Amen* est Hebræa, qua frequenter Christus usus est : unde ob ejus reverentiam nullus translator tam græcorum quam Latinorum transferre voluit. Et quandoque quidem significat idem quod verum, aut idem quod vere ; quandoque vero idem quod fiat. Unde Psal. LXXI, LXXXVIII, et CVI, ubi nos habemus, Fiat, in hebræo est, *Amen, amen.* Sed hanc dictionem solus Joannes Evangelista ingeminat inter Evangelistas. Cujus ratio est, quia alii Evangelistæ ea principaliter tradunt quæ ad humanitatem Christi pertinent ; ad quæ, cum facilius credibilia sint, minor assertio necessaria erat : Joannes vero ea quæ ad divinitatem Christi pertinent, principaliter tractat ; quæ, cum occulta sint, et a cognitione hominum remota, majori assertione indigebant.

Deinde attendendum est, quod hæc responsio Christi videtur omnino inconsona propositis a Nicodemo, nisi diligenter consideretur. Quomodo namque convenire videtur quod dixit Nicodemus, *Rabbi, scimus quia a Deo venisti ;* cum[1] hoc quod respondit Dominus : *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei?* Sed notandum, sicut jam dictum est, quod Nicodemus imperfectam opinionem habens de Christo, confitebatur eum magistrum, et hæc signa facere, tanquam hominem purum. Vult ergo ei Dominus ostendere quomodo ad altiorem cognitionem Dei posset pervenire. Et quidem poterat de hoc Dominus disputare : sed quia hoc fuisset versum in contentionem, cujus contrarium de eo scriptum est. Isa. XLII, 2 : *Non contendet :* ideo cum mansuetudine voluit eum ad veram cognitionem perducere ; quasi diceret : Non mirum si purum hominem credis : quia illa secreta divinitatis non potest aliquis scire, nisi adeptus fuerit spiritualem regenerationem. Et hoc est quod dicit : *Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.*

Ubi sciendum, quod cum visio sit actus vitæ, secundum diversas vitas diversæ sunt visiones. Nam est quædam vita carnalis, qua communiter omnia alia vivunt : et hæc habet carnalem visionem, seu cognitionem. Est et vita spiritualis, qua homo conformatur Deo et spiritibus[2] sanctis : et hæc habet spiritualem visionem. Secundum carnalem quidem spiritualia videri non possunt : I Corinth. II, 14 : *Animalis homo*[3] *non percipit ea quæ sunt spiritus Dei :* sed percipiuntur visione spirituali : unde ibidem subditur : *Quæ Dei sunt, nemo novit nisi spiritus Dei.* Spiritus autem est qui regenerat : unde Apostolus. Rom. VIII, 15 : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore ; sed accepistis spiritum adoptionis.* Et hunc quidem spiritum per regenerationem spiritualem accipimus. Ad Tit. III, 5 : *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis Spiritus sancti.* Si ergo visio spiritualis non est nisi per Spiritum sanctum, et Spiritus infunditur nobis per lavacrum regenerationis spiritualis : ergo non possumus videre regnum Dei, nisi per lavacrum regenerationis : et ideo dicit : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei;* quasi dicat : Non est mirum si non vides[4] regnum Dei, quia nullus illud videre potest nisi accipiat Spiritum sanctum, per quem renascitur in filium Dei. Ad regnum autem non[5] solum pertinet regale solium, sed etiam quæ sunt ad regni gubernationem : scilicet regia dignitas, beneficia gratiarum, et via justitiæ, qua solidatur regnum. Et ideo dicit : *Non potest videre regnum Dei*, idest gloriam et dignitatem Dei, idest mysteria salutis æternæ, quæ per fidei justitiam inspiciuntur. Rom. XIV, 17, *Regnum Dei non est esca et potus.* In veteri autem lege fuit quædam regeneratio spiritualis, sed imperfecta et figuralis. I Cor. X, 2 : *Omnes in Moyse*[6] *baptizati sunt, in nube, et in mari ;* idest, in figura baptismum acceperunt. Et ideo mysteria regni Dei videbant, quidem, sed figuraliter tantum. Heb. XI, 13 : *A longe aspicientes.* In nova vero lege est manifesta re-

[1] Al. omittitur : « cum. »
[2] Al. : « et speciebus. »
[3] Al. : « animal homo. »
[4] Al. : « videres. »
[5] Al. omittitur : « non. »
[6] Al. : « sub Moyse. »

generatio spiritualis ; sed tamen est imperfecta : quia renovamur interius tantum per gratiam, sed non exterius per incorruptionem. II Cor. iv, 16 : *Licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem*. Et ideo videmus regnum Dei et mysteria salutis æternæ, sed imperfecte : quia, ut dicitur I Cor. xiii, 12, *Videmus nunc per speculum in ænigmate etc.* In patria vero est perfecta regeneratio : quia renovabuntur interius et exterius. Et ideo regnum Dei perfectissime videbimus : unde I Corinth. xiii, 12 : *Tunc autem videbimus facie ad faciem*. Et I Joan. iii, 2 : *Cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum secuti est*. Patet ergo quod sicut visionem corporalem non habet quis nisi natus, ita nec spiritualem habere potest nisi renatus. Et secundum triplicem regenerationem est triplex modus visionis.

Nota autem, quod in græco non habetur *denuo*, sed *anothe*, idest desuper, quod Hieronymus transtulit *denuo*, ut scilicet importet additionem ; et sic Hieronymus intellexit dicens : *Nisi renatus fuerit denuo ;* quasi dicat : Nisi renatus iterato per fraternalem generationem. Chrysostomus autem dicit, nasci desuper, esse proprium Filii Dei, quia ipse solus natus est desuper. Infra hoc cap., *Qui desursum venit, super omnes est*. Et dicitur Christus nasci desuper quantum ad tempus ut ita liceat loqui : quia ab æterno genitus. Psal. cxix, 3 : *Ante luciferum genui te*. Et quantum ad generationis principium, quia a patre cœlesti. Infra vi, 38 : *Descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me*. Quia ergo nostra regeneratio est ad similitudinem Filii Dei, secundum illud Rom. viii, 29 : *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui :* ideo, quia illa generatio desuper est, quantum ad tempus, per æternam prædestinationem : Eph. i, 4 : *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem :* et quantum ad donum Dei : infra vi, 44 : *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum*. Eph. ii, 5 : *Gratia Dei salvati estis etc.*

3. Consequenter cum dicit, *Dicit ad eum Nicodemus etc.:* ponit modum et rationem hujus spiritualis regenerationis : et circa hoc primo ponitur dubitatio Nicodemi ; secundo responsio Christi, ibi, *Respondit Jesus : Amen, amen dico tibi etc.* Circa primum sciendum est, quod, sicut dicitur I Cor. xxi, 14, *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei*. Et ideo, quia Nicodemus carnalis adhuc, et animalis erat, non potuit quæ dicebantur, nisi carnaliter intelligere. Et ideo ea quæ Dominus dixerat de regeneratione spirituali, ipse de regeneratione carnali intelligebat. Et hoc est quod dicit : *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* Ubi, secundum Chrysostomum, sciendum est, quod Nicodemus voluit objicere contra verba Salvatoris. Sed tamen objectio ejus derisibilis est, quia Christus loquitur de regeneratione spirituali, hic autem objicit de carnali. Similiter omnes rationes inductæ ad impugnandum ea quæ sunt fidei, derisibiles sunt, quia non sunt[1] secundum intentionem sacræ Scripturæ. Objicit autem Nicodemus contra verba Domini dupliciter, secundum quod dupliciter[2] videbatur dictum Domini impossibile, scilicet quod homo denuo renascatur. Uno modo scilicet propter irreversibilitatem humanæ vitæ : nam a senectute non potest homo redire ad pueritiam. Unde dicitur Job xvi, 23 : *Semitam*, scilicet vitam præsentem, *per quam non revertar, ambulo*. Et secundum hoc dicit : *Quomodo homo potest nasci, cum sit senex ?* quasi dicat : Numquid iterum efficietur puer[3] ut renascatur? Job vii, 10 : *Non revertetur ultra in domum suam, neque cognoscet eum amplius locus ejus*. Secundo ex modo carnalis generationis : nam homo in principio cum generatus est in parva quantitate, ita ut possit eum uterus maternus capere ; postmodum vero, cum jam natus est, ad continua crementa paulatim producitur, ita ut non possit[4] ; in materno utero contineri. Et ideo dicit :

[1] Parm. omittit : quia non sunt.
[2] Al. : « duplex. »

[3] Al. omittit : « puer. »
[4] Al. : « ita non posset. »

Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, et renasci? quasi dicat, non, quia non capit eum venter. Sed hæc locum non habent in generatione spirituali: quia homo, quantumcumque per peccatum spiritualiter inveteratus, secundum illud Psal. xxxi, 3: *Quoniam tacui, inveteraverunt omnia ossa mea:* potest per auxilium gratiæ divinæ ad novitatem venire, secundum illud Psal. cii, 5: *Renovabitur ut aquilæ juventus tua.* Potest et quantumcumque magnus, in uterum spiritualem, scilicet Ecclesiæ, per sacramentum baptismi introire. Quis autem sit uterus spiritualis, manifestum est; alias nunquam diceretur Psal. cix, 3: *Ex utero ante luciferum genui te.* Nihilominus tamen aliqualem similitudinem habet quod dicitur: nam sicut homo semel carnaliter natus, non potest iterum nasci, ita et semel per baptismum spiritualiter natus, non potest iterum nasci, quia non debet iterum baptizati. Eph. iv, 5: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.*

4. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus etc.*, ponitur responsio Christi. Et circa hoc tria facit. Primo solvit rationes Nicodemi, ostendendo qualitatem regenerationis; secundo manifestat solutionem per rationem, ibi, *Quod natum est ex carne, caro est etc.;* tertio per exemplum, ibi, *Non mireris etc.* Solvit ergo objectiones, ostendens quod regeneratio de qua loquitur, est spiritualis, et non carnalis: et hoc est quod dicit: *Amen, amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei:* quasi dicat: Tu intelligis de generatione carnali, sed ego loquor de spirituali. Sed attende quod supra dixerat: *Non potest videre regnum Dei:* hic vero dicit: *Non potest introire in regnum Dei:* quod idem est: nam quæ regni Dei sunt, nullus videt, nisi regnum Dei intret; et tantum videt quantum intrat. Apoc. ii, 17: *In calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit qui accipit.* Quod autem spiritualis regeneratio ex spiritu fiat, rationem habet: nam oportet generatum generari ad similitudinem generantis; nos autem regeneramur in filios Dei ad similitudinem veri Filii: oportet ergo quod regeneratio spiritualis fiat per id per quod assimilamur vero Filio; quod quidem est per hoc quod spiritum ejus habemus. Rom. viii, 9: *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* I Joan. iv, 13: *In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis etc.* Oportet ergo quod spiritualis regeneratio per Spiritum sanctum fiat. Rom. viii, 15: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum.* Infra vi, 63: *Spiritus est qui vivificat etc.* Est etiam huic regenerationi necessaria aqua propter tria. Primo quidem propter humanæ naturæ conditionem: homo enim ex anima et corpore constat; et si in ejus regeneratione esset[1] spiritus tantum, solum quod spirituale est hominis, ostenderetur regenerari. Ut ergo regeneretur etiam caro, oportet quod sicut est ibi spiritus, per quem regeneratur anima, ita sit ibi aliquid corporale, per quod regeneretur corpus; et hoc est aqua. Secundo propter humanam cognitionem: nam sicut Dionysius dicit, divina sapientia ita omnia ordinat ut unicuique provideat secundum modum suæ conditionis[2]; homo autem est naturaliter cognoscitivus: oportet ergo eo modo dona spiritualia hominibus conferri, ut ea cognoscant. I Cor. ii, 12: *Ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* Naturalis autem modus hujus cognitionis est ut spiritualia per sensibilia cognoscat, cum omnis nostra cognitio a sensu incipiat. Oportuit ergo ad hoc quod intelligamus id quod spirituale est in hac regeneratione, quod esset in ea aliquid sensibile et materiale, scilicet aqua: per quod intelligamus quod, sicut aqua lavat et purgat corporaliter exterius, ita et per baptismum homo lavatur et purgatur interius spiritualiter. Tertio propter causæ congruitatem: nam causa nostræ regenerationis est Verbum incarnatum. Supra i, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Congruit ergo quod in sacramentis, quæ efficaciam habent ex virtute

[1] Al.: « est. »

[2] Al.: « secundum suam conditionem. »

Verbi incarnati, sit aliquid correspondens Verbo, et aliquid correspondens carni, seu corpori. Et hoc est spiritualiter aqua in sacramento baptismi : ut scilicet per eam configuremur morti Christi, dum submergimur in ea, quando baptizamur, sicut Christus tribus diebus fuit in ventre terræ. Rom. VI, 4 : *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum*. Hoc etiam mysterium in prima rerum productione signatum est, Gen. I, quando spiritus Domini ferebatur super aquas. Sed per tactum mundissimæ carnis Christi major virtus collata est aquis : quia in principio producebant aquæ reptile animæ viventis ; sed ex quo Christus baptizatus est in Jordane, animas spirituales aqua reddit. Per hoc autem quod hic dixit, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, manifeste apparet Spiritum sanctum esse Deum. Supra enim I, 13, dicit : *Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis*[1], *neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*. Ex quo sic formatur ratio. Ille ex quo spiritualiter renascuntur homines, est Deus ; sed homines renascuntur spiritualiter per Spiritum sanctum, ut hic dicitur : ergo Spiritus sanctus est Deus.

Sed hic est duplex quæstio. Prima est. Si nullus intrat regnum Dei nisi renascatur aqua ; antiqui autem patres non sunt renati aqua, quia non baptizabantur : ergo non intraverunt regnum Dei. Alia est, quia cum sit triplex baptismus, scilicet fluminis, flaminis et sanguinis, et multi fuerint baptizati ultimis duobus : quos dicimus intrasse regnum Dei statim cum tamen non fuerint renati aqua : non videtur esse verum quod hic dicitur : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*.

Dicendum est quantum ad primum, quia regeneratio ex aqua et Spiritu sancto fit dupliciter : scilicet in veritate et figura. Antiqui autem patres, licet non fuerint regenerati regeneratione vera, fuerunt tamen regenerati regeneratione figurali, quia semper habuerunt[2] aliquod signum sensibile, in quo vera regeneratio præfigurabatur ; et secundum hoc renati intraverunt regnum Dei, soluto pretio. Quantum ad secundum dicendum, quod illi qui renascuntur baptismo sanguinis et flaminis, licet non habeant regenerationem in actu, habent tamen in voto : alias enim neque baptismus sanguinis aliquid valeret ; nec esse posset baptismus spiritus. Sic ergo ad hoc quod homo intret regnum Dei, oportet quod adsit baptismus aquæ in re, sicut est in omnibus baptizatis ; vel in voto, sicut est in martyribus et cathecumenis, qui morte præveniuntur antequam votum impleant ; vel in figura, sicut in antiquis patribus.

Ex hoc quod dicitur, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*. Pelagiani errantes dixerunt, quod pueri baptizantur, non quidem ut mundentur a peccatis quæ nondum habent[3] secundum eos, sed ut possint intrare regnum Dei. Sed hoc est falsum : quia, secundum quod[4] Augustinus dicit in lib. *de Baptismo parvulorum*, inconveniens est quod imago Dei, scilicet homo, subtrahatur a regno Dei, nisi propter aliquod impedimentum ; quod esse non potest nisi peccatum. Oportet ergo quod in pueris qui subtrahuntur a regno, sit aliquod peccatum, scilicet originale.

3. Consequenter cum dicit, *Quod natum est ex carne, caro est etc.*, probat per rationem, quod oportet nasci ex aqua et Spiritu sancto : et est ratio sua talis. Nullus potest pervenire ad regnum, nisi spiritualis efficiatur ; sed aliquis non efficitur spiritualis nisi per Spiritum sanctum : ergo nullus potest intrare regnum Dei nisi renatus ex Spiritu sancto. Dicit ergo : *Quod natum est ex carne, caro est :* idest, nativitas secundum carnem, facit nasci in vitam carnalem : I Cor. XV, 47 : *Primus homo de terra terrenus : et quod natum est ex spiritu,* idest ex virtute Spiritus sancti, *spiritus est*, idest spiritualis.

Nota autem, quod hæc præpositio « ex » quandoque[4] designat causam materialem ; sicut cum dico : Cultellus est ex fer-

[1] Al. omit. : « neque ex voluntate carnis. »
[2] Al. : « [illegible] »
[3] Parm. omittit : « secundum eos. »

[4] Al. : « quia quod. »
[4] Al. : « quandam. »

ro; quandoque causam efficientem, sicut: domus est ex ædificatore. Et secundum hoc, quod dicitur, *Quod natum est ex carne*, potest intelligi dupliciter : effective, et materialiter. Effective quidem : quia virtus quæ est in carne, est effectiva generationis ; materialiter vero, quia aliquod carnale in animalibus est materia generati. Sed ex spiritu non dicitur aliquid nasci materialiter cum spiritus immutabilis sit, materia vero sit subjectum transmutationis ; sed dicitur effective. Secundum hoc ergo, possumus accipere triplicem generationem. Unam quæ est ex carne materialiter et effective, quæ est communis omnibus qui carnalem statum habent. Alia est secundum spiritum effective ; secundum quam regeneramur in filios Dei per gratiam Spiritus sancti, et efficimur spirituales. Tertia est media : scilicet quæ est ex carne materialiter solum, et ex Spiritu sancto effective. Et hæc est singularis et propria Christi : quia materialiter est habens carnem ex carne matris natus, et effective est ex Spiritu sancto. Matth. I, 30 : *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Et ideo natus est sanctus. Luc. I, 35 : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.*

LECTIO II

1. Non mireris, quia dixi tibi : Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis ; sed nescis unde veniat aut quo vadat : sic est omnis qui natus est ex spiritu. 2. Respondit Nicodemus, et dixit ei : Quomodo possunt hæc fieri? 3. Respondit Jesus, et dixit ei : Tu es magister in Israel, et hæc ignoras ? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur ; et testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, et non creditis ; quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis ? 4. Et nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo. 5. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis : ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

1. Supra posuit Dominus rationem ad instruendam spiritualem generationem : hic ponit exemplum. Datur autem intelligi, quod Nicodemus, audito. *Quod natum est ex spiritu, spiritus est*, turbationem quamdam dubietatis incurrit ; et ideo Dominus dicit ei : *Non mireris, quia dixi tibi : Oportet vos nasci denuo.* Ubi sciendum est, quod duplex est admiratio. Una devotionis, secundum quod aliquis magnalia Dei considerans, cognoscit ea sibi incomprehensibilia esse : unde relinquitur admirationi locus, secundum illud Psal. XCII, 4 : *Mirabilis in altis Dominus :* et alibi CXVIII, 129 : *Mirabilia testimonia tua.* Et ad hanc homines sunt inducendi, non prohibendi. Alia est infidelitatis, dum quis ea quæ dicuntur non credens, miratur. Unde dicitur Matth. XIII, 57, quod *mirabantur in doctrina Christi :* et sequitur, quod *scandalizabantur in eo.* Et ab hac admiratione Dominus Nicodemum removet, inducens exemplum cum dicit : *Spiritus ubi vult spirat.* Quod quidem, eadem servata sententia, dupliciter quantum ad litteram exponi potest. Uno enim modo, secundum Chrysostomum, accipitur spiritus pro vento, sicut in Psal. CXLVIII, 8 : *Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus.* Et secundum hoc quatuor dicit de vento. Primo venti potestatem, cum dicit : *Spiritus ubi vult spirat* ; idest, ventus quo vult fiat. Et si dicas, quod ventus non habet voluntatem ; dicendum, quod voluntas sumitur pro appetitu naturali, qui nihil est aliud quam naturalis inclinatio, de qua dicitur Job. XXVIII, 25 : *Qui creavit ventis pondus.* Secundo ponitur venti indicium cum dicit : *Et vocem ejus audis :* et sumitur vox pro sono quem facit ventus ex percussione ad aliquod corpus : de quo dicitur in Psal. LXXXVI, 19 : *Vox tonitrui tui in rota.* Tertio ponit venti originem, quæ occulta est : unde dicit : *Et nescis unde veniat*, idest ubi oriatur. Psal. CXXXIV, 7 : *Qui producit ventos de thesauris suis.* Quarto ponit venti finem, qui similiter occultus est : unde dicit : *Aut quo vadat ;* supple, nescis, idest ubi persistat. Et hanc quidem similitudinem in-

ducit ad propositum, cum dicit : *Sic est omnis qui natus est ex spiritu ;* quasi dicat : Si ventus, qui est corporeus[1], habet occultam origenem, nec potest sciri ejus processus ; quomodo miraris, si tu non potest scire processum regenerationis spiritualis ?

Sed contra hanc expositionem objicit Augustinus dicens, quod Dominus non intellexit de vento, cum dixit : *Spiritus ubi vult spirat etc.*, nam de quolibet vento scimus, unde veniat, aut quo vadat : nam auster venit a meridie, et vadit ad aquilonem ; boreas vero e converso ab aquilone ad meridiem vadit. Quomodo ergo de spiritu corporeo dicit Dominus : *Nescis unde veniat aut quo vadat ?*

Sed ad hoc responderi potest, quod principium venti potest sciri dupliciter. Uno modo in generali ; et hoc modo scitur unde veniat, idest a qua parte mundi, sicut scitur quod auster venit a meridie ; et quo vadat, quia ad aquilonem. Alio modo in speciali ; et hoc modo nescitur unde veniat, idest in qua plaga determinate incipiat ; aut quo vadat, idest ubi determinate cesset. Et cum Chrysostomo ad hanc expositionem conveniunt omnes fere græci Doctores.

Alio modo exponitur de Spiritu sancto : et secundum hoc quatuor ponit de Spiritu sancto. Primo quidem ejus potestatem, cum dicit : *Spiritus ubi vult spirat* : qui pro libero potestatis arbitrio inspirat ubi vult et quando vult, corda[2] hominum illustrando. I Cor. xii, 11 : *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult.* Ex quo confutatur error Macedonii ponentis, Spiritum sanctum esse ministrum Patris et Filii. Non enim spiraret ubi ipse vellet, sed ubi ei mandaretur. Secundo vero ponit Spiritus sancti indicium, cum dicit : *Et vocem ejus audis.* Ps. xciv, 8 : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.*

Sed contra hoc objicit Chrysostomus dicens, quod non potest intelligi de Spiritu sancto. Dominus enim loquebatur Nicodemo, qui adhuc infidelis erat, cui non competebat audire vocem Spiritus sancti. Sed dicendum, secundum Augustinum, quod Spiritus sancti est duplex vox. Una, qua loquitur intus in corde hominis ; et hanc audiunt solum fideles et sancti : de qua dicitur in Psal. lxxxiv, 9 : *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Alia est, qua Spiritus sanctus loquitur in Scripturis, vel per prædicatores, secundum quod dicitur Matth. x, 20 : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus sanctus est qui loquitur in vobis.* Et hanc audiunt etiam infideles et peccatores.

Tertio ponit Spiritus sancti originem, quæ occulta est : unde dicit : *Et nescis unde veniat* ; licet vocem ejus audias : et hoc ideo quia venit a Patre et Filio. Infra xv, 26 : *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit.* Pater autem et Filius *lucem habitant inaccessibilem*, *quam nemo hominum vidit*, *sed nec videre potest :* ut dicitur I Tim. ult. 16. Quarto ponit Spiritus sancti finem, qui quidem occultus est ; et ideo dicit, *Aut quo vadat*, supple, nescis quia perducit ad occultum finem[3], scilicet ad beatitudinem æternam. Unde dicitur pignus hereditatis, Ephes. xv. Et I Cor. ii, 9 : *Oculus non vidit*, *nec auris audivit*, *nec in cor hominis ascendit*, *quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum.* Vel *nescis unde veniat*, idest quomodo hominem introeat, *aut quo vadat*, idest ad quam perfectionem illud adducat. Job. ix, 11 : *Si venerit ad me, non videbo eum. Sic est omnis qui natus est ex spiritu ;* idest, sicut Spiritus sanctus. Nec mirum : nam, sicut supra dixerat, *quod natum est ex spiritu*, *spiritus est ;* quia in viro spirituali sunt proprietates Spiritus sancti : sicut in carbone succenso sunt proprietates ignis. Sunt autem in eo qui natus est ex Spiritu sancto prædictæ quatuor proprietates spiritus. Primo namque habet libertatem. II Cor. xxxii, 17 : *Ubi Spiritus Domini*, *ibi libertas :* quia Spiritus Domini ducit ad id quod rectum est.

[1] Al. : « corpus. »
[2] Parm. omittit : hominum.

[3] Al. : « perducit ad occultum Dei. »

Psal. CXLII, 10 : *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam :* et liberat a servitute peccati et legis. Rom. VIII, 2 : *Lex spiritus vitæ in Christo liberavit me etc.* Secundo vero ejus indicium sumis per vocem verborum suorum, quam dum audis, cognoscis ejus spiritualitatem. Matth. XII, 34 : *Ex abundantia cordis os loquitur.* Tertio vero habet originem occultam, et finem, quia nullus potest spiritualem judicare. I Cor. II, 15 : *Spiritualis omnia judicat, et ipse a nemine judicatur.* Vel *nescis unde veniat*, principium spiritualis nativitatis ejus, quod est gratia baptismalis, *aut quo vadat*, idest quo dignus efficitur, idest vita æterna, quæ tibi adhuc occulta est.

2. *Respondit Nicodemus* hic ponitur causa et ratio spiritualis regenerationis : et primo ponitur interrogatio Nicodemi ; secundo responsio Domini : *Respondit Jesus, et dixit ei etc.* Apparet autem ex primo, quod Nicodemus adhuc rudis, et adhuc Judæus sensibilis existens, mysteria Christi, et per ea exempla, et per rationes proposita intelligere non poterat : et ideo dicit : *Quomodo possunt hæc fieri?* Dupliciter namque aliqui inquirunt. Quidam namque ex diffidentia, sicut Zacharias, Luc. I, 18 : *Unde hoc sciam? ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis* : et ideo punitus fuit. Isai. XL, 23 : *Qui dat scrutatores ejus quasi non sint.* Aliqui vero ex studio addiscendi, sicut Virgo Beata cum dixit Angelo. Luc. I, 34 : *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Et tales instruuntur. Quia ergo iste quæsivit ex studio addiscendi, ideo meruit instrui.

3. Et hoc est quod sequitur : *Respondit Jesus etc. :* ubi primo Dominus arguit ejus tarditatem ; secundo respondet ad quæstionem ipsius, ibi, *Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo.* Tarditatem ejus arguit ex tribus. Primo ex conditione personæ ejus cui loquitur, cum dicit : *Tu es magister* : ubi non reprehendit eum Dominus ut insultaret ei ; sed quia confidebat adhuc de magisterio suo præsumens de sua scientia, voluit eum humiliando efficere habitaculum Spiritus sancti. Isai. ult. 2 : *Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum et contritum spiritu?* Et dicit : *Tu es magister :* quia si aliquis simplex non potest profunda capere, tolerabile est ; sed hoc in magistro valde est reprehensibile ; et ideo dicit ei : *Tu es magister*, idest litteræ, quæ occidit, I Cor. III. *In Israel*; *et hæc*, scilicet spiritualia, *ignoras*? Hebr. V, 12: *Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini.*

Si dicas, quod Dominus juste argueret Nicodemum, si dixisset ei aliquid de veteri lege, et ipse non intellexisset ; sed dixit ei de nova lege : dicendum, quod ea quæ Dominus dicit de spirituali generatione, continentur in lege veteri ; sed sub figura ; secundum quod habetur I Corinth. X, 2 : *Omnes in Moyse*[1] *baptizati sunt, in nube et in mari.* Et Prophetæ etiam hoc dixerunt. Ezech. XXXVI, 25: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.*

Secundo vero arguit ejus tarditatem ex conditione dicentis. Quod enim non acquiescatur dictis alicujus hominis rudis tolerari potest : sed repugnare dictis hominis sapientis et magnæ auctoritatis, reprehensibile est : et ideo dicit : *Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur.* Requiritur enim ad idoneitatem testis ut perhibeat testimonium de auditu, vel visu. I Joan. I, 3 : *Quod vidimus et audivimus.* Et ideo Dominus utrumque dicit : *Quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur.* Scit autem Dominus, secundum quod homo, omnia. Infra ult. 17 : *Domine tu omnia nosti.* II Machab. VI, 30 : *Domine, qui habes sanctam scientiam, manifeste tu scis.* Sed et videt omnia cognitione divinitatis. Infra VIII, 38 : *Ego quæ vidi apud Patrem meum, hæc facio.* Dicit autem pluraliter, *Scimus et vidimus*, ut insinuet mysterium Trinitatis. Ideo *Pater in me manens, ipse facit opera :* infra. XIV, 10 : Vel *quod scimus*, ego, et alii spirituales effectis : quia, ut dicitur Matth. XI, 26 : *Nemo novit Patrem nisi Filius,*

[1] Al. : « sub Moyse. »

et cui voluerit Filius revelare : et tamen *testimonium*, ita probatum, ita firmum, *non accipitis*. Infra eodem : *Et testimonium ejus nemo accipit*. Tertio arguit ejus tarditatem ex conditione eorum quæ dicuntur. Quod enim aliqua difficilia non capiantur ab aliquo, non est mirum ; sed quod facilia quis non capiat, reprehensibilis est : et ideo dicit : *Si terrena dixi vobis, et non creditis ; quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis ?* quasi dicat : Si hæc quæ sunt levia, non capis ; quomodo capere poteris processum Spiritus sancti ? Sap. IX, 16 : *Quæ in terris sunt, difficile invenimus ; et quæ in cœlis sunt quis investigabit ?*

Sed contra. Non invenitur ex præmissis quod Dominus dixerit Nicodemo aliqua terrena. Et dicendum, secundum Chrysostomum hic : quod dicit Dominus, *Si terrena dixi vobis etc.* intelligitur de exemplo venti. Ventus enim cum sit generabilis et corruptibilis, numeratur inter res terrenas. Vel potest dici, secundum eumdem, quod spiritualis generatio, quæ est in baptismo, cœlestis quidem est quantum ad principium, quod sanctificat et regenerat, sed terrena quantum ad subjectum : quod enim regeneratur, scilicet homo, terrenus est. Vel dicendum, secundum Augustinum, quod intelligendum est de eo quod supra II, 19 dixerat : *Solvite templum hoc etc.*, quod ideo terrenum est, quia hoc dixit de templo corporis sui, quod de terra acceperat. *Si terrena dixi vobis, et non creditis ; quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis ?* quasi dicat : Si non creditis generationem spiritualem temporalem, quomodo credetis æternam Filii generationem ? Vel si non creditis quæ dico de potestate corporis mei, quomodo credetis de potestate divinitatis meæ, et de potestate Spiritus sancti ?

3. Et nemo ascendit ex. Hic respondet quæstioni ; et primo ponit causas spiritualis regenerationis ; secundo manifestat quod dicit, ibi, *Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret*. Causa autem spiritualis regenerationis est duplex : scilicet mysterium incarnationis Christi, et passionis ejus : et ideo primo agit de incarnatione ; secundo de passione, ibi, *Et sicut Moyses exaltavit serpentem etc.* Est autem considerandum primo, quomodo ista responsio Christi quæstioni Nicodemi satisfaciat. Dixerat enim supra Dominus, de spiritu loquens, quod *nescis unde veniat, aut quo vadat :* per quod dabatur intelligi, quod spiritualis regeneratio haberet occultum principium et occultum finem. Occulta autem nobis sunt quæ in cœlis sunt, secundum illud Sap. IX, 16 : *Quæ in cœlis sunt, quis investigabit ?* Quæstio ergo Nicodemi : *Quomodo possunt hæc fieri ?* sic debet intelligi : quomodo possit aliquid de occulto cœlorum venire, aut ad occultum cœlorum ire ? Unde[1] Dominus antequam quæstioni satisfaceret, hunc intellectum quæstionis explicavit, dicens : *Quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis ?* Et statim incipit ostendere, cujus sit in cœlum ascendere proprium : quia omnis qui de cœlo descendit ; secundum illud Ephes. IV, 10 : *Qui descendit, ipse est et qui ascendit*. Hoc enim et in rebus naturalibus invenitur quod unumquodque corpus tendit in locum, secundum suam originem vel naturam. Unde hoc modo potest fieri ut aliquis per spiritum vadat ad locum quem carnales nesciunt, ascendendo in cœlum, si hoc fiat per virtutem ejus qui descendit de cœlo : quia ad hoc descendit, ut ascendens, nobis viam aperiret. Mich. II, 13 : *Ascendit pandens iter ante eos*.

Sed quia dicit : *Qui descendit de cœlo Filius hominis*, quidam errandi sumpserunt occasionem. Cum enim Filius hominis designet humanam naturam, quæ componitur ex anima et corpore ; per hoc quod dicit, quod Filius descendit de cœlo, Valentinus accipere voluit, quod etiam corpus de cœlo detulisset, et transisset per Virginem, nihil ex ea accipiens, sicut aqua per fistulam : ergo non de terrena substantia, nec sumptum de Virgine : quod est contra Apostolum, Rom. I, 3 : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem*. Origenes vero dixit, quod descendit de cœlo secundum ani-

[1] Parm. omittit Dominus.

mam, quam dicit ab initio fuisse creatam cum Angelis, et Verbo unitam, et postmodum de cœlo descendisse assumendo carnem de Virgine. Sed et hoc repugnat catholicæ fidei, quæ animas dicit ante corpora non extitisse. Non ergo intelligendum est quod Filius hominis secundum humanam naturam de cœlo descenderit, sed secundum divinam [1]. Cum enim in Christo sit unum suppositum vel hypostasis vel persona duarum naturarum, divinæ scilicet et humanæ; et ex quacumque earum hoc suppositum nominetur : possunt ei attribui et divina et humana. Possumus enim dicere, quod Filius hominis creavit stellas et quod Filius Dei crucifixus est. Sed Filius Dei crucifixus est, non secundum divinam naturam, sed secundum humanam ; Filius autem hominis creavit stellas secundum divinam naturam. Ita [2] in his quæ de Christo dicuntur, non est attendenda distinctio quantum ad id de quo dicuntur ; quia indifferenter et divina et humana dicuntur de Deo et homine : sed est attendenda distinctio quantum ad id secundum quod dicuntur : quia divina dicuntur de Christo secundum divinam naturam, humana vero secundum humanam. Descendere ergo de cœlis dicitur de Filio hominis, non secundum humanam naturam, sed secundum divinam, secundum quam convenit ei ante incarnationem de cœlo fuisse, secundum illud Psal. cxiii, 16 : *Cœlum cœli Domino.*

Dicit autem descendisse, non motu locali quia sic non remaneret in cœlo : nihil enim localiter motum manet unde descendit. Et ideo, ad excludendum motum localem, subdit : *Qui est in cœlo;* quasi dicat : Sic descendit de cœlo, non quidem desinens esse sursum, sed assumens naturam quæ est deorsum : quæ, quia non includitur vel comprehenditur, corpore ejus existente in terra, ipse secundum divinitatem erat in cœlis et ubique : et ideo ad designandum, quod hoc modo dicitur descendisse quia assumpsit naturam, dixit, quod *descendit Filius hominis ;* idest, inquantum factus est [3] Filius hominis. Vel potest dici etiam, quod quantum ad corpus [4] descendit de cœlo, ut Hilarius dicit : non quod materia corporis Christi descenderit de cœlo; sed quod virtus formativa ejus de cœlo fuit.

Sed quid est quod dicit : *Nemo ascendit in cœlum nisi Filius hominis qui est in cœlo ?* Nonne Paulus et Petrus et alii sancti ascenderunt, secundum illud II Corinth. v, 1 : *Domum habemus non manufactam in cœlis etc.?* Respondeo dicendum, quod nemo ascendit in cœlum nisi Christus, et membra sua, idest justi fideles : propterea Filius Dei de cœlis descendit, ut nos faciendo membra sua, ad ascensum cœlorum præpararet; nunc quidem in spe, tandem vero in re. Ephes. ii, 6 : *Qui resuscitavit nos, et consedere nos fecit in cœlestibus in Christo Jesu.*

5. *Et sicut Moyses*, etc. Hic ponit mysterium passionis, cujus virtute baptismus efficaciam habet. Rom. vi, 3 : *Quicumque baptizati sumus* [5] *in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Et circa hoc tria facit : primo namque proponit passionis figuram; secundo passionis modum, tertio passionis fructum. Figuram quidem assumit de veteri lege, ut reducat ad intellectum Nicodemum : unde [6] dicit : *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto etc.*, quod quidem habetur Num. xxi, 5 : quoniam Dominus populo Judæorum dicenti : *Nauseat anima nostra super hoc cibo levissimo :* in ultionem misit serpentes : et postea concurrente populo ad Moysen, et ipso clamante ad Dominum, mandavit Dominus in remedium fieri serpentem æneum, qui quidem fuit et in remedium contra illos serpentes, et in figuram passionis dominicæ. Unde et dicitur ibid. 9 : *In signum posuit eum.* Proprium autem serpentis est habere venenum; sed serpens æneus venenum non habuit, sed figura fuit serpentis venenosi. Sic et Christus non habuit peccatum, quod est venenum [7] : quia, cum *consummatum fuerit, generat mortem :* ut dicitur Jacob. i, 15 : sed

[1] Al. : « secundum suam divinam. »
[2] Al. : « ita ut. »
[3] Al. omittitur : « est. »
[4] Al. : « inquantum corpus. »
[5] Al. : « sunt »
[6] Al. : « cum. »
[7] Al. : « venenosum. »

habuit similitudinem peccati. Rom. VIII, 3 : *Misit Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Ideo Christus habuit effectum serpentis contra motum concupiscentiarum ignitarum. Modum autem passionis ostendit, cum dicit : *Sic exaltari oportet Filium hominis* : quod intelligitur de exaltatione crucis. Unde infra XII, 34 : cum diceret ; *Oportet exaltari Filium hominis etc.*, sequitur : *Hoc dicebat significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Voluit autem mori exaltatus, primo ut purgaret cœlestia : jam enim per sanctitatem suæ conversationis purgaverat terram, restabat per mortem purgare aerea. Colos. I, 20 : *Pacificans per sanguinem suum quæ in cœlis, et quæ in terris.* Secundo ut triumpharet de dæmonibus, qui in aere bellum præparant. Eph. II, 2 : *Secundum principem potestatis aeris*[1] etc. Tertio ut corda nostra ad se traheret. Infra XII, 32 : *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Quarto, quia in morte crucis fuit exaltatus, inquantum ibi de inimicis triumphavit : unde mors non vocatur, sed exaltatio. Psal. CIX, *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput etc.* Quinto, quia crux fuit causa exaltationis ejus. Phil. II, 8 : *Factus est obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis : propter quod et Deus exaltavit illum.* Fructus autem passionis Christi est vita æterna : unde dicit : *Ut omnis qui credit in ipsum*, bene operando, *non pereat, sed habeat vitam æternam.* Et respondet hic fructus fructui figuralis serpentis. Quicumque enim respiciebant serpentem æneum, liberabantur a veneno, et præservabantur vitæ. Ille autem respicit Filium hominis exaltatum qui credit Christo crucifixo ; et sic liberatur a veneno et a peccato : infra 11, 26 : *Qui credit in me, non morietur in æternum* ; et præservatur ad vitam æternam : infra 22, 31 : *Hæc scripta sunt ut credatis, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.*

LECTIO III

1. Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. 2. Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. 3. Qui credit in eum, non judicatur. 4. Qui autem non credit, jam judicatus est : quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei. 5. Hoc est autem judicium : quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem : erant enim eorum mala opera. 6. Omnis enim qui male agit, odit lucem ; et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus 7. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.

1. Supra Dominus assignavit causam spiritualis regenerationis[2] quantum ad descensum Filii et exaltationem Filii hominis, et posuit fructum, scilicet vitam æternam : qui quidem fructus incredibilis videbatur hominibus habentibus necessitatem moriendi : et ideo Dominus hoc manifestat : et primo probat magnitudinem fructus ex magnitudine divini amoris ; secundo excludit quamdam responsionem, ibi, *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum.* Notandum est autem, quod omnium bonorum nostrorum causa est[3] divinus amor. Amare enim[4] proprie est velle alicui bonum. Cum ergo voluntas Dei sit causa rerum, ex hoc provenit nobis bonum, quia Deus amat nos. Et quidem amor Dei est causa boni naturæ. Sap. XI, 25 : *Diligis omnia quæ sunt* etc. Item est causa boni gratiæ. Hier. XXXI, 3 : *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te*, scilicet per gratiam. Sed quod sit etiam causa boni gloriæ, procedit ex magna caritate ; et ideo ostendit hic, hanc Dei caritatem esse maximam, ex quatuor. Primo namque ex persona amantis : quia Deus est qui diligit, et Immensus[5] : et ideo dicit : *Sic Deus dilexit.* Deut. XXXIII, 3 : *Dilexit populos : omnes sancti in manu il-*

[1] Al. : « secundum principem aeris. »
[2] Al. : « causam spiritualem hujus generationis. »
[3] Parm. addit : Dominus, etc.
[4] Al. deest. : « enim. »
[5] Parm. : Et immense.

lius sunt. Secundo ex conditione amati : quia homo est qui diligitur, mundanus scilicet, corporeus, idest in peccatis existens. Rom. v, 10 : *Commendat Deus suam caritatem in nobis : quoniam cum adhuc*[1] *inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus.* Et ideo dicit, *Mundum.* Tertio ex magnitudine munerum : nam dilectio ostenditur per donum : quia, ut dicit Gregorius, probatio dilectionis exhibitio operis est. Deus autem maximum donum nobis dedit, quia Filium suum unigenitum : et ideo dicit : *Ut Filium suum unigenitum daret.* Roman. viii, 32 : *Proprio Filio suo non perpecit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Et dicit *suum*, idest Filium naturalem, sibi consubstantialem[2], non adoptivum : de quibus in Psal. lxxxi, 6 : *Ego dixi, Dii estis.* Et per hoc patet falsitas Arii : quia si Filius Dei esset creatura, ut ipse dicebat, non posset in eo ostendi immensitas divini amoris, per susceptionem infinitæ bonitatis, quam nulla creatura recipere potest. Dicit etiam, *Unigenitum*, ut ostendat Deum non divisum amorem habere ad plures filios, sed totum in Filio, quem dedit ad comprobandum immensitatem sui amoris. Infra v, 20 : *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei.* Quarto ex fructus magnitudine, quia per eum habemus vitam æternam : unde dicit : *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æernam* : quam acquisivit nobis per mortem crucis.

Sed numquid ad hoc dedit eum ut moreretur in cruce? Dedit quidem eum ad mortem crucis, inquantum dedit voluntatem patiendi in ea : et hoc dupliciter. Primo, quia inquantum Filius Dei, ab æterno habuit voluntatem assumendi carnem et patiendi pro nobis, et hanc voluntatem habuit a Patre; secundo vero, quia animæ Christi inspirata est a Deo voluntas patiendi.

Nota autem, quod Dominus supra, loquens de descensu qui competit Christo secundum divinitatem, nominavit eum Filium hominis; hic vero loquens de eo dato in mortem vocat eum Filium Dei :[3] et hoc est ratione unius suppositi in duabus naturis, sicut supra dictum est. Et ideo divina possunt prædicari de supposito humanæ naturæ, et humana de supposito divinæ; non tamen secundum eamdem naturam; sed divina secundum divinam naturam, et humana secundum humanam. Specialis autem causa quare hic nominavit eum Filium Dei, est[4] quia ipse proposuit donum istud in signum divini amoris, per quem provenit nobis fructus vitæ æternæ. Tali ergo nomine nominandus erat, cui competeret indicare[5] virtutem factivam vitæ æternæ, quæ non est in Christo inquantum Filius hominis, sed inquantum Filius Dei. Joan. ult. 20 : *Hic est verus Deus, et vita æterna.* Supra i, 4 : *In ipso vita erat.*

Sed nota, quod dicit, *Non pereat.* Perire namque dicitur aliquid quod impeditur ne perveniat ad finem, ad quem ordinatur. Homo autem ordinatur ad finem qui est vita æterna; et quamdiu peccat, avertit se ab ipso fine. Et licet dum vivit, omnino non pereat, ita quod non possit restaurari; tamem quando moritur in peccato, tunc perit omnino. Psal. i, 7 : *Iter impiorum perivit.* In hoc autem quod dicit, *Habeat vitam æternam*, indicatur divini amoris immensitas : nam dando vitam æternam, dat seipsum. Nam vita æterna nihil aliud est quam frui Deo. Dare autem seipsum, magni amoris est indicium. Ephes. ii, 5 : *Deus autem, qui dives est in misericordia, convivificavit nos in Christo;* idest, fecit nos habere vitam æternam.

2. *Non enim misit*, etc. Hic excludit Dominus objectionem quæ posset fieri. In veteri enim lege promittebatur quod Dominus esset venturus ad judicandum. Isa. xiv : *Dominus ad judicium veniet* etc. Unde posset aliquis dicere, quod non venerat Filius Dei ut det vitam æternam, sed ut judicet mundum : et ideo hoc excludens Dominus, primo ostendit se non venisse ad judicandum; secundo probat, ibi, *Qui credit in eum, non judicatur.* Dicit ergo : Non enim venit Filius Dei ad judicandum : quia *non misit Deus Filium*

[1] Al. : « si enim adhuc. »
[2] Al. : « perconsubstantialem. »
[3] Parm. omittit : hominis, etc.
[4] Al. : « esse. »
[5] Al. : « judicare. »

suum, scilicet quantum ad primum adventum, *ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus*. Simile habetur infra XII, *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum*. Salus autem hominis est ut perveniat ad Deum. Psal. LXI, 8 : *In Deo salutare meum*. Pervenire autem ad Deum est consequi vitam æternam : unde idem est salvari quod habere vitam æternam. Nec debent homines esse pigri, et abutentes Dei misericordia, propter hoc quod dicit : *Non veni ut judicem mundum*, licentiam sibi indulgere peccandi : quia etsi in primo adventu non venerit ad judicandum, sed ad dimittendum; in secundo tamen veniet ad judicandum, sed non ad dimittendum; ut Chrysostomus dicit. Psal. LXXIV, 3 : *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo*.

Contra est quod dicitur, infra IX : *In judicium ego veni*. Sed dicendum est, quod duplex est judicium. Unum est discretionis : et ad hoc venit Filius Dei in primo adventu : quia eo veniente homines discreti sunt, quidam per cæcitatem, quidam vero per lumen gratiæ. Aliud est condemnationis; et in hoc, quantum de se, non venit.

3. *Qui credit*, etc. Hic probat quæ dixerat, quasi per locum a divisione, hoc modo : Quicumque judicabitur, aut erit fidelis, aut infidelis; sed non veni ad judicandum[1] fideles, quia non judicantur, nec ad judicandum infideles, quia jam judicati sunt : ergo a principio non misit Deus Filium suum ut judicet mundum. Primo ergo ostendit, quod fideles non judicantur; secundo quod nec infideles, ibi, *Qui autem non credit, jam judicatus est*. Dicit ergo : Non veni ut judicem mundum : quia non venit ad judicandum fideles : quia *qui credit in eum non judicatur*, scilicet judicio condemnationis, quo nullus credens in eum fide formata judicatur : infra V, 24 : *In judicium non venit, sed transit a morte in vitam :* sed judicabitur judicio præmiationis et approbationis : de quo dicit Apostolus, I Cor. IV, 4 : *Qui autem judicat me, Dominus est*.

Sed numquid multi fideles peccatores non damnabuntur? Respondeo dicendum quod quidam hæretici dixerunt quod nullus fidelis, quantumcumque peccator, damnabitur, sed salvabitur merito fundamenti, scilicet fidei, licet aliquam pœnam patiatur. Et erroris sui fundamentum sumunt ex hoc quod dicit Apostolus I Cor. III, 11 : *Fundamentum aliud nemo potest ponere :* et infra ibid. 15 : *Si cujusquam opus arserit, ipse tamen salvus erit, quasi per ignem*. Sed hoc manifeste est contra Apostolum, ad Gal. V, 19 : *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia* etc... *Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*. Dicendum est ergo, quod fundamentum idest fides Christi oportet esse salvum sed hoc fundamentum[2] non est fides informis, sed formata, quæ per caritatem operatur. Et ideo signanter non dicit Dominus, Qui credit ei; sed *qui credit in eum*; idest, qui credendo in eum, per caritatem tendit, *non judicabitur;* et hoc, quia non peccat mortaliter, per quod tollitur fundamentum. Vel, secundum Chrysostomum, omnis qui male agit, non credit : ad Tit. I, 16 : *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* : sed qui bene agit. Jacob. II, 18 : *Ostende mihi ex operibus fidem tuam :* et talis non judicatur idest non condemnatur, propter infidelitatem.

4. *Qui autem*. Hic ostendit quod infideles non judicantur. Et primo ponit suam sententiam; secundo manifestat eam[3], ibi, *Hoc autem est judicium etc.* Sciendum est autem circa primum, secundum Augustinum, quod non dicit Christus[4] : Qui non credit judicatur, quia jam judicatus est;[5] sed dicit[6] : Non judicatur : quod potest tripliciter exponi. Secundum Augustinum enim, qui non credit, non judicatur, quia jam judicatus est, non in re, sed in Dei præscientia; idest, jam præcognitus est apud Deum condemnandus. II Tim. II, 19 : *Novit Do-*

[1] Parm. omittit : fideles, quia, etc.
[2] Parm. omittit : id est fides, etc.
[3] Al. : « esse. »
[4] Al. : « Dominus. »
[5] Parm. omittit : quia jam judicatus est.
[6] Al. : « judicatur, quia jam judicatus est : sed dicit etc. »

minus qui sunt ejus. Alio modo, secundum Chrysostomum, *qui non credit jam judicatus est;* idest, hoc ipsum quod non credit, est sibi ad condemnationem : non credere enim, est non adhærere lumini, quod est esse in tenebris; et hæc est magna condemnatio. Sap. xvii, 17 : *Una catena tenebrarum omnes erant colligati.* Tob. v, 14 : *Quale gaudium mihi erit qui in tenebris sedeo, et lumen cœli non video?* Tertio modo, secundum eumdem, *qui non credit*, non judicatur; idest, jam condemnatus est; idest jam manifestam causam condemnationis habet. Et simile est ac si diceretur de aliquo qui manifestam causam mortis habet, ante etiam quam feratur sententia mortis contra eum, quia jam mortuus est. Unde Gregorius dicit quod in judicio duplex est ordo. Quidam etenim judicabuntur judicio discussionis : illi videlicet qui habent aliquid condemnationi repugnans, scilicet bonum fidei, scilicet fideles peccatores[1]. Sed infideles quorum damnatio est manifesta, absque discussione damnantur : et de istis dicitur : *Qui non credit, jam judicatus est.* Psal. i, 6 : *Non resurgent*[2] *impii in judicio*, scilicet dicussionis.

Sciendum est autem, quod judicari idem est quod condemnari; condemnari autem est a salute excidere, ad quam una sola via pervenitur, scilicet per nomen Filii Dei unigeniti[3]. Act. iv, 12 *Non est aliud nomen datum sub cœlo, in quo oporteat nos salvos fieri.* Et in Psal. liii, 3 : *Deus, in nomine tuo salvum me fac.* Qui ergo non credunt in Filium Dei, excidunt a salute, et manifesta est in eis causa damnationis.

5. *Hoc autem judicium.* Hic manifestat Dominus suam sententiam, scilicet quod causa condemnationis manifesta est in infidelibus : et primo ponit manifestans signum; secundo ostendit signi convenientiam, ibi, *Omnis enim qui male agit, odit lucem.* In signo autem proposito tria facit : primo enim proponit Dei beneficium; secundo perversitatem mentis infidelium; tertio perversitatis causam. Dicit ergo : Manifeste apparet quod qui non credit, jam judicatus est : quod apparet ex Dei beneficio : quia *lux venit in mundum.* Homines enim erant in tenebris ignorantiæ : quas quidem tenebras Deus destruxit, mittens lucem in mundum, ut homines cognoscerent veritatem. Infra viii, 12. *Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Luc. i, 78 : *Visitavit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent.* Sed ista venit in mundum, scilicet lux, quia homo ad eam accedere non poterat : *nam lucem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum vidit, sed nec videre potest :* I Tim. vi, 16. Apparet etiam ex perversitate mentis infidelium, qui *dilexerunt magis tenebras quam lucem;* idest, magis voluerunt esse in tenebris ignorantiæ quam instrui per Christum. Job xxiv, 13 : *Ipsi fuerunt rebelles lumini.* Isa. v, 20 : *Væ qui ponunt lucem tenebras etc.* Cujus quidem perversitatis causa est quia *erant eorum mala opera*[4] *:* quæ a luce dissonant, et tenebras quærunt. Rom. xiii, 12 : *Abjiciamus opera tenebrarum*, idest peccata, quæ tenebras quærunt. I Thessal. ult. 7 : *Qui dormiunt, nocte*[5] *dormiunt.* Job xxiv, 15 : *Oculus adulteri observat caliginem.* Ex hoc autem aliquis non credit luci, quod ei repugnat discedendo.

Sed numquid omnes infideles habent mala opera. Videtur quod non : nam multi gentiles secundum virtutem operati sunt; puta Cato, et alii plures. Sed dicendum, secundum Chrysostomum, quod aliud est bene operari ex virtute, aliud ex aptitudine et dispositione naturali. Nam aliqui ex dispositione naturali bene operantur, quia ex eorum dispositione non inclinantur ad contrarium; et hoc modo etiam infideles potuerunt bene operari : sicut quod aliquis caste vixit, quia non impugnabatur a concupiscentia; et sic de aliis. Ille autem ex virtute bene operantur, qui[6], etsi inclinentur ad vitium contrarium, tamen ex rectitudine rationis et bonitate voluntatis a virtute non declinant; et hoc est proprium fide-

[1] Al. : « fidelis peccatoris. »
[2] Al. : « resurgunt. »
[3] Parm. omittit : unigeniti.
[4] Al. : « *erant enim eorum etc.* »
[5] Al. : « morte. »
[6] Al. : « quia. »

lium. Vel dicendum, quod licet infideles bona facerent, non tamen faciebant, propter amorem virtutis, sed propter inanem gloriam, nec tamen usquaque omnia bene operabantur, quia Deo cultum debitum non reddebant.

6. Consequenter cum dicit, *Omnis enim qui male agit, odit lucem*, ostendit propositi signi convenientiam : et primo quidem quantum ad malos; secundo quantum ad bonos, ibi, *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem*. Dicit ergo : Ideo non dilexerunt lucem, quia erant eorum mala opera. Et hoc patet, quia *omnis qui male agit, odit lucem*. Non autem dicit, Egit, sed *agit :* quia si quis male egit, tamen pœnitens, et videns se male fecisse, dolet, non odit lucem, sed ad lucem venit. Sed *omnis qui male agit*, idest in malo perseverat, non dolet, nec ad lucem venit, sed eam odit : non inquantum veritatis quidem est manifestativa, sed inquantum per eam peccatum hominis manifestatur. Diligit enim malus homo cognoscere lucem et veritatem; sed odit per eam manifestari. Job XXIV, 17 : *Si subito apparuerit aurora, arbitratur umbram mortis*. Et ideo *non venit ad lucem ;* et hoc *ut non arguantur opera ejus :* nullus enim homo qui non vult malum deserere, vult reprehendi; sed fugit et odit. Amos V, 10 : *Odio habuerunt corripientem in porta*. Prov. XV, 12 : *Non amat pestilens eum qui se corripit*.

7. *Qui autem facit, etc*. Hic ostendit idem quantum ad bonos facientes veritatem, idest bona opera. Veritas enim non solum in cognitione et dictis consistit, sed et in factis. *Venit ad lucem*.

Sed numquid aliquis ante Christum fecit ita? Videtur quod non. Ille enim facit veritatem, qui non peccat; sed *ante Christum omnes peccaverunt :* ut dicitur Rom. III, 23. Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod ille facit veritatem in seipso, cui displicet malum quod fecit; et relictis tenebris, observat se a peccatis, et de præteritis pœnitens *venit ad lucem*, ad hoc ut specialiter *manifestentur opera ejus*.

Sed contra est, quod nullus debet publicare bona quæ facit : unde Pharisæi de hoc a Domino reprehenduntur. Dicendum est, quod licitum est velle manifestare opera sua coram Deo ut approbentur, secundum quod dicitur II Cor. XIX, 18 : *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat*. Et Job XIII, 20 : *Ecce in cœlo est testis meus*. Velle etiam manifestari in sua conscientia, ut gaudeat : secundum quod dicitur II Cor. I, 12 : *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ*. Velle autem manifestari hominibus ad laudem vel gloriam propriam, reprehensibile est. Nihilominus tamen sancti viri bona quæ faciunt, manifestari desiderant hominibus, propter honorem Dei, et propter utilitatem fidei. Matth. V, 16 : *Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*. Sed veniunt ad lucem ut manifestentur opera eorum, *quoniam in Deo sunt facta*, idest secundum mandatum Dei, vel per gratiam Dei. Quicquid boni facimus, sive vitando peccatum, seu pœnitendo de commissis, sive bona operando, totum est a Deo, juxta illud Isa. XXVI, 12 : *Omnia opera nostra operatus es in nobis*.

LECTIO IV

1. Post hæc venit Jesus et discipuli ejus in terram Judæam, et illic morabatur cum eis, et baptizabat. 2. Erat autem et Joannes baptizans in Ænnon juxta Salim : quia aquæ multæ erant illic : et veniebant, et baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem. 3. Facta est autem quæstio ex discipulis Joannis cum Judæis de purificatione. 4. Et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei : Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum.

1. Supra Dominus tradidit doctrinam de spirituali regeneratione per verba; hic vero doctrinam illam implet per opera, baptizando. Et primo inducitur du-

plex baptismus; secundo movetur quæstio de comparatione eorum, ibi, *Facta est ergo quæstio etc.* Circa primum duo facit. Primo inducitur baptismus Christi; secundo baptismus Joannis, ibi, *Erat autem Joannes baptizans etc.* Dicit ergo primo : *Post hæc*, scilicet quæ de doctrina spiritualis regenerationis præmissa sunt, *venit Jesus et discipuli ejus in terram Judæam.*

Sed hic est quæstio litteralis : nam supra dixerat Evangelista, quod Dominus de Galilæa venerat in Hierusalem; quæ est Judæa terra, ubi instruxerat Nicodemum. Quomodo ergo post instructionem Nicodemi, venit in Judæam, cum jam esset ibi? Ad quod est duplex responsio : nam secundum Bedam, Christus post verba Nicodemi, ivit in Galilæam, ibi aliquamdiu moratus rediit in Judæam : et ideo cum dicitur, *Post hæc venit Jesus*, non est intelligendum quod immediate venerit in Judæam post verba Nicodemi. Alio modo, secundum Chrysostomum, intelligendum est quod post hæc immediate venerit in terram Judæam. Christus enim volebat prædicare ubi multitudo conveniebat, ut multi converterentur. Psalm. xxxix, 10: *Annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna.* Et infra xviii, 20 : *Ego palam locutus sum etc.* Duo autem loca erant in Judæa, ad quæ confluebat multitudo Judæorum : scilicet Hierusalem, ad quam ibant ad festa, et Jordanis, ad quem concurrebant propter prædicationem et baptismum Joannis. Et ideo Dominus ista duo loca frequentans, statim completis diebus festis in Hierusalem, quæ est in una parte Judææ, venit in aliam partem Judææ, ubi Joannes baptizabat, scilicet in Jordanem.

Moraliter autem Judæa interpretatur confessio, ad quam venit Jesus, quia Christus confitentes sua peccata, vel divinam laudem, visitat. Psal. cxiii, 2 : *Facta est Judæa sanctificatio ejus.* Et illic moratur, quia tales non transitorie visitat. Infra xiv, 23 : *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Et illic baptizat, idest purgat a peccatis : quia nisi quis peccata sua confiteatur, remissionem non consequitur. Prov. xxviii, 13 : *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur.*

2. Deinde cum dicit, *Erat autem et Joannes baptizans in Ænnon*, introducit Evangelista baptisma Joannis : et circa hoc quatuor facit. Primo enim ponit personam baptizantis; secundo locum baptismi; tertio fructum; quarto tempus. Persona baptizans est Joannes; et ideo dicit : *Erat autem Joannes baptizans.*

Sed hic est quæstio : quia cum baptisma Joannis ordinaretur ad baptismum Christi, videtur quod, veniente baptismate Christi, Joannes cessare debuerit a baptizando, sicut veniente veritate cessat figura. Ad hoc est triplex responsio. Una, quantum ad personam Christi : nam Joannes baptizavit ut Christus baptizaretur ab eo : nec oportebat quod solus Christus ab eo baptizaretur, ne baptismus Joannis ex hujus singularitate, melior Christi baptismate videretur : et ideo expediens fuit ut alii ante Christum baptizarentur a Joanne : quia antequam Christi doctrina publicata esset, necessarium erat homines præparari ad Christum baptismo Joannis. Unde secundum hoc, ita se habet baptismus Joannis ad baptismum Christi sicut catechismus, in quo baptizandi instruuntur de fide et præparantur ad baptismum, se habet ad verum baptisma. Necessarium etiam fuit ut postquam Christus baptizatus fuerat a Joanne, alii baptizarentur ab eo, ne Joannis baptisma reprobandum videretur; sicut etiam non statim veniente veritate cessavit usus legalium, sed, secundum Augustinum, licuit Judæis determinato tempore legalia servare. Alio modo quantum ad personam Joannis : nam si Joannes statim cum Christus baptizare cœpit, destitisset a baptismo, potuisset credi quod hoc fecisset ex invidia vel ira. Et quia, ut dicitur Rom. xii, 17 : *Providere debemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus*[1] *hominibus* : ideo Joannes non statim cessavit. Alio modo quantum ad discipulos Joannis, qui jam incipiebant[2] se zelotypos habere ad Christum et ad discipulos ejus, quia

[1] Al. deest : « omnibus. »

[2] Al. : « qui non incipiebant. »

baptizabant. Unde si statim Joannes totaliter baptizare cessasset, dimisisset discipulos suos in majore zelo et controversia contra Christum et discipulos ejus. Jam enim etiam Joanne baptizante, ipsi ægre ferebant baptismum Christi : quod patet ex sequentibus : et ideo non statim cessavit. I Corinth. VIII, 6 : *Videte ne forte hæc licentia vestra*[1] *offendiculum fiat infirmis.*

Locus autem baptismi erat *in Ænnon juxta Salim : quia aquæ multæ erant ibi.* Salim[2] alio nomine dicitur Salem ; quæ est villa, unde Melchisedech rex fuit. Et dicitur hic *Salim*, quia apud Judæos, lector pro voluntate uti potest vocalibus litteris in medio dictionum : unde, sive dicatur Salim, sive Salem, non refert apud Judæos. Hoc autem quod addit, *Quia aquæ multæ erant ibi*, ponit ad exponendum hoc nomen loci, scilicet *Ænnon*, quod idem est quod aqua. Fructus autem baptismi est remissio peccatorum et ideo dicit : *Et veniebant, et baptizabantur*, idest mundabantur ; quia, ut dicitur[3] Matth. III, et Luc. III, multitudo magna ibat ad Joannem. Tempus ponitur ibi, *Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem :* quod ideo dicit, ut det intelligere quod ipse incepit narrationem de factis Christi ante alios Evangelistas. Alii namque inceperunt narrare opera Christi solum a tempore incarcerationis Joannis. Unde dicitur Matth. IV, 12 : *Cum audisset Jesus quia Joannes traditus esset, secessit in Galilæam.* Et ideo, quia omnia facta Christi ante Joannis incarcerationem præterierant, Joannes, qui ultimo Evangelium scripsit, defectum hunc supplevit ; et hoc insinuat, cum dicit : *Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.*

Sed nota, quod dispensatione divina factum est ut Joannes, Christo baptizante, non diu baptizaret et prædicaret, ne ex hoc fieret schisma in populo ; quantumvis hoc ei aliquo tempore permissum fuerit, ne reprobandus videretur, ut supra dictum est. Sic etiam dispensatione factum est ut post prædicationem fidei et conversionem fidelium, templum totaliter destrueretur, ut videlicet tota devotio et spes fidelium traheretur ad Christum.

3. Deinde cum dicit, *Facta est autem quæstio etc.*, inducitur quæstio baptismatum : et primo proponitur ipsa quæstio ; secundo relatio quæstionis ad Joannem, ibi, *Et venerunt ad Joannem ;* tertio ponitur quæstionis determinatio, ibi, *Respondit Joannes, et dixit eis etc.* Quia ergo duo baptizabant, ut dictum est, scilicet Christus et Joannes ; discipuli ipsius Joannis pro magistro suo zelantes, occasionem dissidii sumpserunt : et hoc est quod dicit : *Facta est quæstio,* idest controversia, *ex discipulis Joannis*, ipsis scilicet primo moventibus hac quæstionem, *cum Judæis* : quos reprehendebant discipuli Joannis, eo quod ad Christum magis currerent propter miracula quæ faciebat, quam ad Joannem, qui miraculum nullum faciebat. Et quæstio ista facta est *de purificatione*, idest de baptismo. Causam autem unde invidebant discipuli Joannis, et controversiam movebant, sumpserunt ex eo quod Joannes illos quos baptizabat, mittebat ad Christum ; Christus vero quos baptizabat non mittebat ad Joannem. Ex quo videbatur, et forte Judæi dicebant, Christum majorem esse Joanne : et ideo isti nondum spirituales de hoc[4] contendunt cum Judæis. I Corinth. III, 3 : *Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis ?*

4. Sed motam quæstionem referunt ad Joannem ; et ideo dicit : *Et venerunt ad Joannem.* Et si attenditur diligenter, conati sunt commovere Joannem contra Christum. Similes istis sunt[5] bilingues, et susurrones. Eccli. XXVIII, 15 : *Susurro et bilinguis maledictus : multos enim turbabit pacem habentes.* Proponunt autem quatuor, quæ commotionem in animo Joannis contra Christum causarent. Primo enim commemorant humilitatem status Christi præteriti ; secundo beneficium a Joanne impensum ; tertio officium assumptum a Christo ; quarto detrimentum[6] quod provenit Joanni ex Christi

[1] Al. : « ne hæc licentiæ nostræ. »
[2] Al. : « Salim enim. »
[3] Al. : « hoc dicitur. »

[4] Parm. : de baptismo.
[5] Parm. : isti bilinguibus et susurronibus.
[6] Al. : « decrementum. »

officio. Humilitatem autem status commemorant, cum dicunt, *Qui erat tecum*, quasi unus de discipulis; non autem tu cum illo, sicut cum magistro : nam si alicui majori honor exhibetur, non est tanta causa invidiæ; sed tunc quis invidet, quando minori se magis honor exhibetur. Eccle. xix, 7 : *Vidi servos in equis sedentes, et principes ambulantes super terram quasi servos*. Job. xix, 16 : *Servum meum vocavi, et non respondit*. Quia plus turbatur dominus aliquis de rebellione servi et subditi, quam alicujus alterius. Secundo commemorantes beneficium impensum a Joanne, non dicunt[1] : Quem tu baptizasti : quia in hoc confessi fuissent magnificentiam Christi, quæ in baptismo demonstrata est, et descensum Spiritus sancti super eum in specie columbæ, et vocem Patris sibi factam; sed dicunt? *Cui tu testimonium perhibuisti;* idest, quem tu clarum et circumspectum fecisti, talia tibi rependere audet, quod multum concitat exacerbationem. Psal. xl, 10 : *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem*. Sed quia quærentes propriam gloriam, et intendentes lucrum proprium in suo officio, dolens si alius officium illud assumat; ideo tertio isti addunt etiam, quod Christus Joannis officium sibi assumpsit, cum dicunt : *Ecce hic baptizat;* idest, officium tuum exercet : quod multum concitat ad turbationem : nam communiter videmus hic[2], homines ejusdem artis insidiose et invide se habere ad invicem. Figulus figulo invidet, non autem fabro. Sic etiam doctores proprium honorem quærentes, dolent si alius veritatem docet : contra quos dicit Gregorius : « Mens pii pastoris optat ut veritatem, quam solus docere non sufficit, alii doceant. » Sic et Moyses, Num. xi, 29 : *Quis det ut omnis hic populus prophetet?* Sed non solum sufficiebat istis concitare Joannem; sed quod magis movet, referunt : scilicet detrimentum quod Joanni ex assumpto officio a Christo provenire videbatur : quod quarto exponunt, cum dicunt : *Et omnes veniunt ad eum*, qui scilicet ad te venire solebant : quia[3] te dimisso et contempto, omnes ad baptismum ejus currunt. Quod autem ante consueverant ire ad Joannem, patet ex testimonio Matth. xi, 7 : *Quid existis in desertum videre? etc.* Tali invidia movebantur Pharisæi contra Christum : unde dicebant, infra xii, 19 : *Ecce totus mundus post eum vadit*. Sed ex his Joannes non fuit motus contra Christum : non enim erat arundo vento agitata, ut dicitur Matth. xi. Et hoc patet ex responsione Joannis, quæ sequitur in determinatione quæstionis sibi delatæ.

LECTIO V

1. Respondit Joannes, et dixit : Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cœlo. 2. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim : Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. 3. Qui habet sponsam, sponsus est. 4. Amicus autem sponsi, qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. 5. In hoc ergo gaudium meum impletum est. 6. Illum oportet crescere, me autem minui. 7. Qui desursum venit, super omnes est, 8. Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur. 9. Qui de cœlo venit, super omnes est; et quod vidit et audivit, hoc testatur.

1. Hic ponitur responsio Joannis super quæstione sibi delata a discipulis : quæ quidem quæstio duo continebat : scilicet querimoniam de officio assumpto : unde dicebant : *Ecce hic baptizat :* et de Christi profectu in fama et opinione hominum : unde dicebant : *Et omnes veniunt ad eum*. Et ideo Joannes dirigit responsionem suam ad hæc duo : et primo repondet ad querimoniam de officio assumpto; secundo vero ad querimoniam de profectu Christi, ibi, *Illum oportet crescere, me autem minui*. Circa primum tria facit. Primo ostendit officiorum Christi et sui originem; secundo ipsorum distinctionem, ibi, *Ipsi vos mihi testimonium perhi-*

[1] Al. : « ideo dicunt. »
[2] Al. : « hoc. »
[3] Al. : « quod. »

betis ; tertio ostendit habitudinem Christi et suam ad dicta officia, ibi, *Qui habet sponsam, sponsus est.*

Circa primum autem nota, quod discipuli Joannis licet maiitiose Joanni quæstionem proponant, et ex hoc sint reprehensione digni, Joannes tamen non eos vehementer increpat ; et hoc propter imperfectionem : timebat enim ne commoti ex reprehensione, recederent ab eo, et jungentes se Pharisæis, Christo publice insidiarentur : implens in hoc quod de Domino dicitur, Isa. XLII, 3 : *Calamum quassatum non confringet etc.* Similiter advertendum, quod a principio suæ responsionis non ardua et præclara de Christo asserit, sed humilia et plana propter ipsorum invidiam. Cum enim excellentia sit alterius invidiæ provocativa, si Joannes statim Christi excellentiam eis proposuisset, illorum invidiæ fomentum præstitisset ; et ideo humilia proponens, dicit : *Non potest homo a se accipere quicquam :* intendens in hoc eis terrorem incutere ; quasi dicat : Hoc quod omnes ad eum currunt, non est nisi a Deo : quia *non potest homo accipere quicquam*, scilicet perfectionis et boni, *nisi fuerit ei datum de cœlo*, et ideo si vos contradicitis, contradicitis Deo[1]. Actor. v, 38 : *Si ex hominibus est consilium hoc*[2] *aut opus istud, dissolvetur.* Et sic exponit Chrysostomus, referens hoc ad Christum. Augustinus autem refert ad ipsum Joannem, et melius. *Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cœlo ;* quasi dicat : Vos zelatis pro me, et vultis quod ego major sim quam Christus ; sed hoc non est mihi datum, nec ego volo mihi usurpare : secundum illud Hebr. v, 4 : *Nemo assumit sibi honorem etc.* Sic ergo patet officiorum origo.

2. Sequitur officiorum distinctio, cum dicit : *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis ;* quasi dicat : Ex testimonio meo, quod sibi perhibui, potestis scire officium mihi commissum a Christo : nam *ipsi vos mihi testimonium perhibetis*, idest perhibere potestis, *quod dixerim : Non sum ego Christus.* Supra I, 20 : *Confessus est, et non negavit.* Sed hoc dixi, *quia missus sum ante illum*, sicut præco ante judicem. Sic ergo ex testimonio meo scire potestis officium meum, quod est præcedere Christum, et præparare sibi viam. Supra I, 6 : *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes.* Sed officium Christi est judicare et præesse. Et si bene attenditur, Joannes more providi respondentis, proponentes ex verbis eorum arguit, secundum illud Luc. XIX, 22 : *Ex ore tuo te judico.*

3. Qualiter autem Joannes se habet ad officium suum, ostendit cum subdit : *Qui habet sponsam, sponsus est :* et primo ponit quamdam similitudinem ; secundo adaptat eam ad propositum, ibi, *In hoc autem gaudium meum impletum est.* Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem quantum ad id quod pertinet ad Christum ; secundo quantum ad id quod pertinet ad seipsum, ibi, *Amicus autem sponsi etc.* Circa primum notandum est, quod in rebus humanis disponere et dominari, et habere sibi sponsam, pertinet ad sponsum tantum ; et ideo dicit : *Qui habet sponsam*, idest ad quem pertinet habere sponsam, *sponsus est.* Iste autem sponsus est Christus. Psal. XVIII, 6 : *Tamquam sponsus procedens de thalamo suo.* Sponsa sua est Ecclesia, quæ conjungitur ei per fidem. Oseæ II, 20 : *Sponsabo te mihi in fide.* Et in hujus figuram dixit Sephora ad Moysen, Exod. IV, 25 : *Sponsus sanguinem tu mihi es.* Et de istis nuptiis dicitur Apoc XIX, 7 : *Venerunt nuptiæ agni.* Sic ergo, quia Christus sponsus est, etiam ad eum pertinet[3] habere sponsam, scilicet Ecclesiam ; sed ad me non pertinet nisi gaudere quod sponsam habet[4].

4. Unde dicit : *Amicus autem sponsi... gaudio gaudet.* Et licet supra dixerit quod non erat dignus solvere corrigiam calceamentorum Jesu, hic tamen vocat se ejus amicum, ut insinuet caritatis suæ[5] fidelitatem ad Christum. Nam servus ad ea quæ domini sui sunt, non movetur affectu caritatis, sed spiritu servitutis ; amicus vero ex amore, quæ amici

[1] Al. : « et ideo si vos contradicitis Deo. »
[2] Al. deest : « consilium hoc. »
[3] Al. : « Sic ergo quia sponsus, etiam ad eum pertinet etc. »
[4] Al. : « quod sponsus sponsam habet. »
[5] Al. omittitur : « suæ. »

sunt procurat, et fideliter. Unde servus fidelis est sicut amicus domini sui. Eccli. xxxiii, 31 : *Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua.* Et ex hoc patet fidelitas servi, quando gaudet de bonis domini, et quando non sibi, sed domino suo bona procurat. Sic ergo, quia Joannes sponsam sibi creditam, non sibi, sed sponso reservavit, servus fidelis fuit, et amicus sponsi. Et ideo ad hoc insinuandum, se amicum sponsi dicit. Simile debent facere homines amici veritatis, ut sponsam eis ad custodiendum commissam non ad propriam utilitatem et gloriam convertant, sed ad honorem et gloriam sponsi honorifice præservent : alias non essent amici sponsi, sed potius adulteri. Unde Gregorius dicit, quod adulterinæ cogitationis puer [1] reus est, si placere oculis sponsæ desiderat, per quem sponsus [2] dona transmittit. Quod non faciebat Apostolus : II Corinth. xi, 2 : *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Simile et Joannes faciebat, quia sponsam, scilicet populum fidelem, non sibi retinuit, sed ad sponsum, scilicet Christum, duxit. Sic ergo insinuat caritatis suæ fidelitatem per hoc quod dicit, *Amicus sponsi.* Item permanentiam, cum dicit, *Stat*, firmus in amicitia et fidelitate, non elevans se supra se. Habac. ii, 58 : *Super custodiam meam stabo.* I Corinth. xv, 58 : *Estote stabiles et immobiles.* Eccli. 6, 11 : *Amicus, si permaneat fixus, erit tibi quasi coæqualis.* Item attentionem, cum dicit, *Et audit eum;* idest, attente considerat modum quo sponsus sponsæ conjungitur. In quo, secundum Chrysostomum, explicat modum istorum sponsalium ; nam per fidem celebrantur : *fides autem ex auditu*, Rom. x, 17. Vel *audit*, idest reverenter obedit, disponendo de sponsa secundum imperium sponsi : Isa. l, 4 : *Audiam eum quasi magistrum :* quod est contra malos prælatos, qui non secundum Christi mandatum disponunt Ecclesiam. Item insinuat spiritualem jucunditatem, cum dicit : *Et gaudio gaudet propter vocem sponsi;* scilicet, cum sponsus sponsam suam alloquitur. Et dicit, *Gaudio gaudet*, ut ostendat veritatem et perfectionem sui gaudii. Qui enim non gaudet de bono, non vero gaudio gaudet. Et ideo, si ego dolorem ex hoc quod Christus, qui est verus sponsus, sponsæ [3], idest Ecclesiæ, prædicat ; non essem amicus sponsi : sed ego non doleo.

5. Immo *in hoc gaudium meum impletum est*, scilicet quod video quod diu desideravi, sponsum videlicet sponsam alloquentem. Vel *in hoc gaudium meum impletum est;* idest, ad perfectam et debitam mensuram pervenit, quando sponsa jam conjungitur sponso : quia jam habeo gratiam meam, et officium meum perfeci. Habac. iii, 18 : *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo.*

6. Consequenter cum dicit, *Illum oportet crescere, me autem minui*, solvit quæstionem quantum ad querimoniam de profectu gratiæ Christi. Et primo ponit hujus profectus convenientiam ; secundo rationem assignat, ibi, *Qui de sursum est, super omnes est.* Dicit ergo : Vos dicitis, quod omnes currunt ad eum, idest ad Christum ; et sic proficit in honore et fama populi : sed ego dico, quod hoc non est inconveniens : quia *illum oportet crescere*, non in se, sed quantum ad alios, inquantum ejus virtus magis ac magis innotescit ; sed *me oportet minui*, in reverentia et fama quo ad populum : nam honor et reverentia non debetur mihi sicut principali, sed Christo : et ideo ipso veniente, cessat exhibitio reverentiæ quantum ad me : sed crescit quantum ad Christum : sicut veniente principe, cessat officium legati. I Corinth. xiii, 10 : *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Et sicut in cœlo lucifer præcedit solem ad illuminandum, quo veniente, cessat ejus lux ; ita Joannes præcessit Christum : unde lucifero comparatur, Job xxxviii, 32 : *Numquid produces luciferum?* Significatur hoc etiam in nativitate Joannis, et in morte ejus. In nativitate quidem quia natus est Joannes eo tempore quo dies decrescere

[1] Al. : « pure. »
[2] Al. : « sponsa. »
[3] Al. deest : « sponsæ. »

incipiunt ; Christus vero quando dies crescere incipiunt, scilicet octavo kalendas januarii. Quantum ad mortem vero, quia Joannes mortuus minoratus per capitis abscissionem ; Christus vero sublimatus per crucis exaltationem.

Moraliter autem hoc debet esse in unoquoque nostrum. *Oportet illum*, idest Christum, in te *crescere*, ut scilicet in cognitione et amore ejus proficias : quia inquantum magis eum potes cognoscendo et amando percipere, tanto magis Christus crescit in te : sicut qui magis proficit in videndo[1] unam et eamdem lucem, reputat lucem magis crescere. Et ex hoc oportet homines sic proficientes minui in sua reputatione : quia quanto plus cognoscit quis de altitudine divina, tanto minorem reputat parvitatem humanam : unde Prov. xxx, 1, dicitur : *Visio quam locutus est vir, cum quo est Deus* : et sequitur : *Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum.* Et Job ult. 5 : *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te : idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.*

7. Consequenter cum dicit, *Qui desursum venit, super omnes est*, assignat rationem dictorum : et hoc dupliciter. Primo ex origine, secundo ex doctrina, ibi, *Qui de terra est, de terra loquitur.* Circa primum sciendum est, quod in rebus unumquodque[2] ad hoc quod sit perfectum, oportet venire ad terminum sibi debitum ex sua origine : sicut si aliquis ex rege oritur, oportet eum tamdiu crescere quousque fiat rex. Christus autem habet originem excellentissimam et æternam ; et ideo oportet illum crescere per manifestationem suæ virtutis, quantum ad alios, quousque innotescat, eum super omnes esse : et ideo dicit : *Qui desursum est*, scilicet Christus secundum divinitatem. Supra hoc cap. : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo.* Infra viii, 23 : *Vos de deorsum estis, ego autem de supernis sum.* Vel desursum venit secundum humanam naturam, idest de altitudine humanæ naturæ, assumendo eam in altitudine sua, secundum quod fuit in primo statu[3]. Consideratur enim secundum triplicem statum. Primus enim status humanæ naturæ est ante peccatum ; et de hoc assumpsit[4] puritatem, assumendo carnem non inquinatam[5] contagio culpæ originalis. Exod. xii, 5 : *Erit agnus anniculus absque macula.* Secundus status est post peccatum ; et de hoc assumpsit passibilitatem et mortem, assumendo similitudinem carnis peccati, quandum ad pœnam, non ipsum peccatum quantum ad culpam : secundum illud Rom. viii, 3 : *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Tertius est status resurrectionis et gloriæ ; et de hoc assumpsit impossibilitatem peccandi, et fruitionem animæ.

Sed cavendus est hic error quorumdam, dicentium, in Adam remansisse aliquod materialiter non inquinatum macula originali, et traductum in posteros,[6] purum usque ad Beatam Virginem ; et de hoc corpus Christi fuisse formatum : quod quidem hæreticum est : quia quicquid in Adam materialiter fuit, macula originalis peccati inquinatum est. Materia vero, de qua formatum est corpus Christi, depurata fuit virtute Spiritus sancti, scilicet Beatam Virginem sanctificantis.

Iste, inquam, *qui desursum venit* secundum divinitatem et secundum humanam naturam, *super omnes est*, et per eminentiam gradus, secundum illud Psal. cxii. 4 : *Excelsus super omnes gentes Dominus;* et per auctoritatem et potestatem[7], Ephes. i, 22 : *Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam.*

8. *Qui est de terra.* Hic ostendit rationem quantum ad doctrinam : et primo ostendit modum doctrinæ Christi, et ejus altitudinem ; secundo diversitatem recipientium vel non recipientium ipsam doctrinam, ibi, *Et testimonium ejus nemo accipit etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit conditionem doctrinæ Joannis ; secundo conditionem doctrinæ[8] Christi, ibi, *Qui de cœlo venit, super*

[1] Al. : « intendo. »
[2] Al. : « unumquemque. »
[3] Sic cod. — Parm. : in quolibet.
[4] Al. : « assumit. »
[5] Al. : « inquantum ; » et sic infra.
[6] Parm. : posteros, puta.
[7] Al. deest : « et potestatem. »
[8] Al. omittitur : « doctrinæ. »

omnes est. Circa primum sciendum est, quod homo per loquelam suam maxime cognoscitur. Matth. xxvi, 73 : *Loquela tua manifestum te facit :* et ibid. xii, 34 : *Ex abundantia cordis os loquitur.* Et inde est quod conditio doctrinæ attenditur secundum conditionem suæ originis. Sic ergo ad cognoscendum conditionem doctrinæ Joannis, consideremus primo conditionem suæ originis : unde dicit : *Qui est de terra*, scilicet Joannes, non solum materialiter, sed etiam active : quia corpus ejus virtute creata formatum fuit. Job. iv, 19 : *Qui habitant domos luteas, et terrenum habent fundamentum.* Secundo consideremus ejus conditionem, quæ terrena est : unde dicit, *De terra est*, idest terrenus. Et ideo tertio doctrina ejus describitur : unde dicit : *De terra loquitur*, idest de terrenis. Isa. xxix, 4 : *De terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum.*

Sed quomodo de terra loquitur qui fuit Spiritu sancto repletus adhuc ex utero matris suæ ? Respondeo, secundum Chrysostomum, dicendum, quod Joannes de terra se loqui dicit in comparatione ad Christi doctrinam ; quasi dicat : Ea quæ loquor, parva et humilia sunt, qualia decens est suscipere terrestrem naturam, in comparatione ad illum, *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei absconditi*, ut dicitur Colossen. ii. Isa. lv, 9 : *Sicut exaltantur cœli a terra, ita exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris.* Vel dicendum, secundum Augustinum, et melius, quod considerandum est in quolibet homine quid habeat ex se, et quid ex alio. Joannes autem et quilibet homo purus ex se habet quod sit de terra. Et ideo, quantum ad ipsum pertinet, non habet quod loquatur nisi de terra ; et si aliqua divina loquitur, hoc habet ex divina illuminatione. Eccli. xxxiv, 6 : *Cor tuum quasi phantasias patitur, nisi ab omnipotente fuerit emissa*[1] *visitatio.* Unde et Apostolus dicit, I Corinth. xv, 10 : *Non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Matth. x, 20 : *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Sic ergo, quantum ad Joannem pertinet, *de terra est, et de terra loquitur.* Si quid[2] autem divinum in eo fuit, non recipientis, sed illuminantis est.

9. *Qui de cœlo venit.* Hic proponit conditionem doctrinæ Christi : et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit conditionem originis quæ cœlestis est : unde dicit : *Qui de cœlo venit, super omnes est.* Licet enim corpus Christi materialiter de terra fuerit, active tamen de cœlo venit, inquantum virtute divina corpus ejus formatum fuit. Venit etiam de cœlo, quia persona æterna et increata Filii de cœlo venit per carnis assumptionem. Supra eodem : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo Filius hominis, qui est in cœlo.* Secundo ostendit dignitatem suæ conditionis, quæ altissima est : unde dicit : *Super omnes est* : et hoc expositum est supra[3]. Tertio concludit dignitatem doctrinæ suæ, quæ certissima est, quia *quod vidit et audivit, hoc testatur.* Christus enim, inquantum est Deus, est ipsa veritas : sed inquantum homo, est testis veritatis. Infra xviii, 37 : *In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati.* Ideo testimonium perhibet de seipso. Infra vii, 13 : *Testimonium perhibes de teipso*[4]. Sed testatur certa, quia quæ audivit apud Patrem. Infra viii, 26 : *Ego quæ audivi a Patre meo,*[5] *hæc loquor in mundo.* I Joan. i, 13 : *Quod vidimus et audivimus.*

Sed nota, quod aliter habetur cognitio rei per visum, et aliter per auditum ; nam per visum habetur cognitio rei per ipsam rem visam ; sed per auditum non cognoscitur res per ipsam vocem auditam, sed per intellectum loquentis. Quia ergo Dominus habet scientiam acceptam a Patre, ideo dicitur : *Quod vidit*, inquantum procedit de essentia Patris, *et audivit*, inquantum procedit ut Verbum intellectus paterni. Sed quia in rebus intelligentibus aliud est eorum esse, et aliud eorum intelligere ; ideo aliter accipitur ab eis cognitio per visum, et aliter per auditum.

[1] Al. : « evulsa. »
[2] Al. : « si quidem. »
[3] Al. : « et hoc expositum est, quia etc. »
[4] Al. : « infra vii, testimonium perhibet de seipso. »
[5] Al. : « quia quæ audivit. Infra viii : *Ego quæ vidi apud Patrem, et quæ audivi.* Infra viii : *Ego quæ audivi a patre meo etc.* »

Sed in Deo Patre idem est esse et intelligere ; ideo in Filio idem est videre et audire. Similiter etiam quia in vidente non est ipsa essentia rei in se, sed similitudo ejus, similiter et in audiente non est ipsa conceptio loquentis, sed signum ipsius ; ideo videns non est ipsa essentia rei in se, nec audiens est ipsum verbum[1]. Seu conceptio loquentis in Filio autem est ipsa essentia Patris accepta per generationem, et est ipsum Verbum ; et ideo in ipso idem est videre et audire.

Et hoc sic concludit Joannes, quod ex quo doctrina Christi altior et certior est quam mea, ideo magis audiendus est Christus quam ego.

LECTIO VI

1. Et testimonium ejus nemo accipit. 2. Qui autem acceperit ejus testimonium, signavit, quia Deus verax est. 3. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. 4. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. 5. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. 6. Qui credit in Filium, habet vitam æternam. 7. Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam ; sed ira Dei manet super eum.

1. Supra Joannes Baptista commendavit Christi doctrinam ; hic vero agit de diversitate recipientium : unde tractat de fide adhibenda ipsi doctrinæ ; et circa hoc tria facit. Primo ostendit caritatem credentium ; secundo credendi debitum, ibi, *Qui autem acceperit ejus testimonium etc.* ; tertio fidei præmium, ibi, *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Dicit ergo : Dico quod Christus certam scientiam habet, et vera loquitur. Tamen licet pauci testimonium ejus accipiant, non propter hoc doctrinæ ipsius derogatur, quia hoc non est ex parte ejus, sed ex parte eorum qui non recipiunt, scilicet discipulorum Joannis, qui nondum credebant, et Pharisæorum, qui ipsius doctrinæ detrahebant. Et ideo dicit, *Et testimonium ejus nemo accipit.* Hoc autem quod dicit, *Nemo*, potest dupliciter exponi. Uno modo, *nemo*, idest pauci, et si aliqui accipiant. Et quod aliqui accipiant, ostendit subdens : *Qui autem accepit ejus testimonium etc.* Hoc modo loquendi usus est Evangelista cum dixit, supra I, 11 : *In propria venit, et sui eum non receperunt :* quia pauci eum receperunt. Alio modo, quia accipere ejus testimonium est credere in Deum ; sed nullus potest credere ex seipso, sed ex Deo. Ephes. II, 8 : *Gratia salvati estis.* Et ideo dicit : *Nemo accipit*, scilicet ex se, nisi donetur sibi a Deo. Vel aliter consuetum est in Scriptura divina populo loqui de duobus. Quia quamdiu sumus in hoc mundo, mali sunt permixti bonis ; et ideo Scriptura aliquando loquitur de populo, referendo intentionem suam ad malos, aliquando ad bonos. Et hic modus loquendi habetur Hier. XXVI ; nam primo dicit : Omnis populus et sacerdotes quærebant occidere Hieremiam : referens intentionem suam ad malos : et postea statim dicit, quod omnis populus quærebat eum liberare, loquens de bonis. Eodem modo et Joannes Baptista habens oculos suos ad sinistram, idest ad malos, dicit : *Et testimonium ejus nemo accipit :* et ex alia referens ad dexteram, idest ad bonos, dicit ; *Qui autem acceperit ejus testimonium etc.*, ubi ostendit debitum fidei, quod est supponere se veritati divinæ.

2. Et circa hoc quatuor facit. Primo proponit divinam veritatem ; secundo subdit divinæ veritatis denuntiationem, ibi, *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur ;* tertio insinuat denuntiandi facultatem, ibi, *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum ;* quarto assignat facultatis rationem, ibi, *Pater diligit Filium etc.* Debitum autem fidei est ut homo veritati divinæ se supponat ; et ideo dicit, quod si pauci testimonium ejus accipiunt, tamen aliqui accipiunt ; unde dicit : *Qui autem acceperit ejus testimonium ;* idest quicumque sit ille *signavit*, idest signum quoddam in corde suo ponere debet, seu posuit, quod ipse Christus est Deus, et est verax ; quia ipse dicebat se esse Deum : quod si non esset

[1] Parm. omittit : seu conceptio loquentis.

non esset verax, cum tamen scriptum sit, Rom. III, 4 : *Est autem Deus verax etc.* De isto *signaculum super cor tuum.* Et II Tim. II, 9 : *Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum* etc. Vel, secundum Chrysostomum, *signavit* idest monstravit, *quia Deus*, scilicet Pater, *verax est* ; quia scilicet misit Filium suum, quem promisit mittendum. Quod ideo dicit Evangelista ut ostendat, eos qui non credunt Christo, veritatem Patris negare.

3. Et ideo statim subdit divinæ veritatis commendationem, dicens : *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur* ; quasi dicat : Hoc signavit, quod Christus, cujus testimonium accipit, *quem Deus misit, verba Dei loquitur* : et ideo qui credit ei, credit Patri. Infra, VIII, 26 : *Ego quæ audivi a Patre loquor in mundo.* Unde non loquebatur nisi Patrem, et verba Patris ; quia missus erat a Patre ; et quia ipse est Verbum Patris : unde etiam se[1] loqui Patrem dicit. Vel si hoc quod dicit, *Quod Deus verax est*, referatur ad Christum, datur intelligi distinctio personarum : cum enim Pater sit Deus verax Deus ; sequitur, quod verus Deus misit Deum verum, distinctum ab eo in persona, non in natura.

4. Denuntiandi autem facultas subest Christo maxima, quia non ad mensuram recipit spiritum ; et ideo dicit : *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.* Posses enim dicere, quod licet miserit eum Deus tamen non omnia a Deo loquitur, sed aliqua : nam et Prophetæ aliquando quidem locuti sunt ex spiritu suo, aliquando vero ex spiritu Dei. Sicut II, Reg. VII, legitur de Nathan Propheta, quod ex spiritu suo loquens, consuluit David, quod ædificaret templum ; quod quidem postmodum ex spiritu et nutu divino retractavit. Sed hoc ostendit Baptista locum non habere in Christo ; quia Prophetæ quidem accipiunt spiritum Dei mensurate scilicet quantum ad aliquid, non quantum ad omnia ; et ideo non quantum ad omnia, verba Dei loquuntur ; Christus autem, qui absque mensura et quantum ad omnia spiritum recepit, ideo quantum ad omnia, verba Dei loquitur.

Sed quomodo Spiritus sanctus datur ad mensuram, cum sit immensus, secundum Athanasium in suo symbolo[2] : *Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus?* Responsio. Dicendum, quod Spiritus sanctus datur ad mensuram, non quantum ad essentiam suam et virtutem ejus, secundum quod est infinitus ; sed quantum ad dona, quæ dantur mensurate. Ephes. IV, 7 : *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram.*

Notandum autem, quod hoc quod dicitur hic de Christo quod non ad mensuram dedit ei Deus Pater spiritum, potest dupliciter intelligi. Uno modo intelligitur de Christo secundum quod Deus ; alio modo secundum quod homo. Ad hoc enim datur alicui aliquid ut habeat illud : habere autem Spiritum sanctum, convenit Christo et inquantum homo ; et sic secundum utrumque habet Spiritum sanctum : sed inquantum[3] homo, habet Spiritum sanctum ut sanctificantem ; Isa. LXI, 1 : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me*, scilicet hominem : inquantum vero Deus habet Spiritum sanctum ut manifestantem tantum, secundum quod ab eo procedit. Joan. XVI, 14 : *Ille me clarificabit* : idest manifestabit, *quia de meo accipiet.* Sic ergo utroque modo, scilicet inquantum Deus, et inquantum homo Christus habet Spiritum sanctum non ad mensuram ; nam Christo inquantum Deus, dicitur Deus Pater dare Spiritum sanctum non ad mensuram, quia dat ei virtutem et potestatem spirandi Spiritum sanctum ; qui cum sit infinitus, in infinitum dat ei Pater : quem quidem Pater dat ei sicut ipse habet : ut scilicet sicut ab eo procedit, ita et Filio : et hoc dedit ei per æternam generationem. Similiter et Christus, inquantum homo, non ad mensuram habuit spiritum, nam hominibus datur Spiritus sanctus ad mensuram quia gratia ejus ad mensuram eis datur : sed Christus inquantum homo non ad mensuram recepit gratiam : et ideo non ad mensuram recepit Spiritum sanctum.

[1] Al. : « cum se. »
[2] Al. : « datus ad mensuram est, sic immensus secundum illudeant Athanasii etc. »
[3] Al. : « scilicet inquantum. »

Sed notandum, quod in Christo est triplex gratia : scilicet unionis ; singularis personæ, quæ est habitualis ; et capitis, quæ est influentiæ ; et quamlibet istarum recepit Christus non ad mensuram. Nam gratia unionis, quæ non est habitualis, sed quoddam gratuitum donum, datur Christo, ut scilicet in humana natura sit verus Filius Dei non per participationem, sed per naturam ; inquantum scilicet humana natura Christi unita Filio Dei in persona[1] sit : quæ quidem unio gratia dicitur, quia nullis præcedentibus meritis hoc habuit. Natura autem divina [2] infinita est : unde ex ipsa unione accepit donum infinitum. Sic ergo non ad mensuram recepit[3] Spiritum sanctum, idest donum et gratiam unionis, quæ Spiritu sancto attribuitur inquantum gratuita. Gratia autem habitualis dicitur, secundum quod anima Christi plena fuit gratia et sapientia, secundum quod dicitur supra I, 14 : *Vidimus eum quasi Unigenitum a Patre, plenum gratiæ etc.* De qua quidem gratia dubium esse potest an receperit eam non ad mensuram. Cum enim hujusmodi gratia sit donum creatum[4], confiteri oportet quod habet essentiam finitam : quod quidem quantum ad essentiam, secundum quod quid creatum est, ipsa gratia habitualis finita fuit. Sed tamen Christus dicitur eam recepisse non ad mensuram, triplici ratione. Primo quidem ex parte recipientis. Manifestum est enim, uniuscujusque naturæ capacitatem esse finitam : quia, etsi infinitum bonum recipere possit cognoscendo et amando et fruendo, tamen ipsum recipit fruendo finite. Est autem cujuslibet creaturæ, secundum suam speciem et naturam, determinata capacitatis mensura ; quæ tamen divinæ potestati non præjudicat quin posset aliquam creaturam facere majoris capacitatis ; sed jam non esset ejusdem naturæ secundum speciem ; sicut si ternario addatur unitas, erit alia species numeri. Quando igitur alicui naturæ non datur de bonitate divina quanta est capacitas naturalis speciei suæ, videtur ei secundum aliquam mensuram donatum : quando vero tota naturalis capacitas impletur[5], non videtur ei secundum mensuram donatum : quia etsi sit mensura ex parte recipientis[6], non est tamen mensura ex parte dantis, qui totum paratus est dare : sicut aliquis vas ad fluvium deferens, absque mensura invenit ibi aquam paratam, quamvis ipse cum mensura accipiat, propter vasis determinatam quantitatem. Sic igitur gratia Christi habitualis, finita quidem est secundum essentiam sed infinite et non secundum mensuram dicitur dari, quia tantum ei datur quantum natura creata capere potest. Secundo vero ex parte doni recepti : nam omnis forma seu actus secundum rationem suam consideratus, non est finitus eo modo quo finitur per subjectum in quo recipitur ; sed nihil prohibet illum secundum suam essentiam finitum esse, inquantum esse suum est in aliquo receptum. Illud enim secundum essentiam suam infinitum est, quod habet totam plenitudinem essendi : quod quidem soli Deo convenit, qui est summum esse. Si autem ponatur aliqua forma spiritualis esse non in subjecto existens, puta albedo vel color, non quidem haberet essentiam infinitam, quia essentia ejus esset determinata ad genus vel speciem : nihilominus tamen totam plenitudinem illius speciei possideret : unde secundum rationem speciei, absque termino vel mensura esset, habens quicquid ad illam speciem pertinere potest. Si autem in aliquo subjecto recipiatur albedo vel color, non habet semper totum quicquid pertinet ad rationem formæ hujus de necessitate et semper, sed solum quando sic habetur sicut perfecte haberi potest ; ita scilicet quod modus habendi adæquet rei habitæ potestatem. Sic igitur gratia Christi habitualis, finita quidem fuit secundum essentiam ; sed tamen dicitur absque termino et mensura fuisse, quia quicquid ad rationem gratiæ poterat pertinere, totum Christus accepit. Alii autem non totum accipiunt ; sed

[1] Al. : « ut scilicet humana natura Christi unita sit Filio Dei in persona etc. »
[2] Al. : « naturalis autem divinitas. »
[3] Al. : « recipit. »
[4] Al. : « sit domum tantum. »
[5] Al. : « non impletur. »
[6] Al. : « capacitatis. »

unus sic, et alius sic. *Divisiones enim gratiarum sunt :* I Corinth. xii, 4. Tertio autem ex patre causæ. In causa enim quodammodo habetur effectus. Cuicumque ergo adest causa infinitæ virtutis ad influendum, dicitur habere illud quod influitur, absque mensura, et aliquo modo infinite. Puta, si quis haberet fontem, qui aquam infinitam posset effluere[1], infinite diceretur et absque mensura aquam habere. Sic anima Christi, infinitam et absque mensura gratiam habet, ex hoc ipso quod habet Verbum sibi unitum, quod est totius emanationis creaturarum infinitum et indeficiens principium. Patet autem ex his quæ dicta sunt, quod gratia ipsius Christi, quæ dicitur capitis secundum quod Christus est caput Ecclesiæ, est infinita quantum ad influentiam. Ex hoc enim quod habuit[2] unde effunderet absque mensura Spiritus dona, accepit virtutem effundendi ipsa absque mensura ut scilicet gratia Christi non solum sufficiat ad salutem hominum totius mundi secundum illud I Joan. ii, 2 : *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, et non pro nostris tantum, sed etiam totius mundi ;* ac etiam plurium mundorum, si essent.

5. Habet etiam Christus denuntiandi veritatem divinam opportunam facultatem, quia omnia sunt in potestate ejus : unde dicit : *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus :* quod quidem potest referri ad Christum secundum quod homo, et secundum quod Deus ; sed aliter et aliter. Si enim, referatur ad Christum secundum naturam divinam, tunc *diligit* non designat principium, sed signum : non enim possumus dicere quod Pater omnia Filio dat, quia diligit eum, propter duo. Primo, quia diligere est actus voluntatis ; dare autem naturam Filio, est generare ipsum. Si ergo Pater daret voluntate naturam Filio, voluntas Patris esset principium generationis Filii ; et sic sequeretur quod Pater generaret Filium voluntate, et non natura : quod est hæresis Ariana. Secundo autem, quia dilectio Patris ad Filium est Spiritus sanctus. Si ergo dilectio Patris ad Filium esset ratio quare dedit omnia Pater in manu Filii, sequeretur quod Spiritus sanctus esset principium generationis Filii ; quod est inconveniens. Dicendum est ergo, quod ly *diligit* importat signum tantum, ut dicatur, quod dilectio perfecta, qua *Pater diligit Filium*, est signum quod Pater *dedit omnia in manu ejus*, quæ scilicet Pater habet. Matth. xi, 27 : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Infra xiii, 3 : *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus.* Si referatur autem ad Christum secundum quod homo, sic ly *diligit* dicit rationem principii, ut dicatur Pater omnia in manu Filii tradidisse, scilicet quæ in cœlis et quæ in terris sunt, secundum illud Math. ult. 18, *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Heb. i, 2 : *Quem constituit heredem universorum.* Et hujus traditionis ratio est, quia diligit eum : unde dicit : *Pater diligit Filium :* dilectio enim Patris ratio est creandi quamlibet creaturam. Sap. xi, 25 : *Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti.* De dilectione autem Filii habetur Luc. iii, et Matth. iii, 17 : *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui mihi.* Et Coloss. i, 13 : *Transtulit nos in regnum Filii dilectionis suæ*[3], idest Filii sui dilecti.

6. Consequenter cum dicit, *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*, ostendit fructum fidei : et primo ponit fidei præmium ; secundo infidelitatis supplicium, ibi, *Qui autem incredulus est etc.* Sed præmium fidei est inæstimabile, quia vita æterna ; et ideo dicit : *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Et hoc ex præmissis ostenditur. Si Pater omnia dedit Filio, scilicet quæ habet, et ipse habet vitam æternam : ergo et Filio dedit ut sit vita æterna. Infra v, 26 : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso :* quod quidem competit Christo inquantum est verus et naturalis Dei Filius. I Joan. ult. 20. *Ut sitis in vero Filio ejus Christo : hic est verus Deus, et vita æterna.* Qui credit in eum, habet illud in quod tendit,

[1] Al. : « extrahere. »
[2] Al. : « habet. »
[3] Al. : « Transtulit nos in regnum caritatis suæ. »

scilicet ipsum Filium in quem credit; sed ipse est vita æterna : ergo qui credit in eum, habet vitam æternam. Infra x, 17 : *Oves meæ vocem meam audiunt... et ego vitam æternam do eis.*

7. Supplicium autem infidelitatis est intolerabile et quantum ad pœnam damni, et quantum ad pœnam sensus. Quantum quidem ad pœnam damni, quia privatur vita : unde dicit : *Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam.* Non autem dicit, Non habebit ; sed *non videbit :* quia vita æterna in visione veræ vitæ consistit. Infra xvii, 3 : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum :* quam quidem visionem et cognitionem increduli non habebunt. Job. xx, 17 : *Non videat rivulos lactis etc.*, idest dulcedinem vitæ æternæ. Dicit autem, *Non videbit*, quia videre vitam ipsam, est proprium præmium fidei formatæ. Quantum vero ad pœnam sensus, quia graviter punitur : unde dicit : *Sed ira Dei manet super eum.* Ira enim in Scripturis pro afflictione qua Deus malos punit, accipitur : unde cum dicit, *Ira Dei* Patris *manet super eum*, idem est ac si dicat : Sentiet pœnam a Deo Patre. Et licet Pater omne judicium dederit Filio, ut dicitur infra v, tamen Baptista refert hoc ad Patrem, intendens per hoc Judæos reducere ad credendum Filio. Et de isto judicio dicitur Heb. x, 31 : *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Dicit autem, *Manet super eum*, quia ista pœna nunquam ab incredulis desistet ; et quia omnes qui nascuntur in ista vita mortali, habent secum iram Dei, quam accepit primus Adam. Eph. ii, 3 : *Eramus natura* idest per nativitatem *filii iræ.* Ab hac autem ira non liberamur nisi per fidem Christi ; et ideo qui non credunt in Christum Filium Dei, manet in eis ira Dei.

CAPUT QUARTUM

LECTIO I

1. Ut ergo cognovit Jesus quia audierunt Pharisæi quod Jesus plures discipulos facit et baptizat quam Joannes. 2. Quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus. 3. Reliquit Judæam. 4. Et abiit iterum in Galilæam. 5. Oportebat autem eum transire per Samariam. 6. Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, juxta prædium quod dedit Jacob filio suo Joseph. 7. Erat autem ibi fons Jacob. 8. Jesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. 9. Hora autem erat quasi sexta. 10. Venit mulier de Samaria haurire aquam. 11. Dixit ei Jesus : Da mihi bibere. 12. Discipuli enim ejus abierant in civitatem ut cibos emerent. 13. Dixit ergo ei mulier illa Samaritana ; Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana ? 14. Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.

1. Posita doctrina Christi de spirituali regeneratione, et quod Christus gratiam spiritualis regenerationis Judæis communicaverat, hic consequenter ostendit quomodo ipsa gratia etiam ad gentes derivata est per Christum. Salutaris autem gratia Christi derivata est dupliciter in gentibus : per doctrinam, et per miracula. Marc. ult. 20 : *Illi autem profecti prædicaverunt ubique*, ecce doctrina. *Domino cooperante, sequentibus signis :* ecce miracula. Primo ergo ostendit futuram gentium conversionem per doctrinam ; secundo futuram gentium conversionem per miracula, ibi, *Post duos autem dies exiit inde.* Circa primum duo facit. Primo præmittit quædam præambula ad doctrinam ; secundo proponit doctrinam, et ejus effectum, ibi, *Respondit Jesus, et dixit ei : Si scires donum Dei etc.* Quantum ad primum tria præambula præmit-

tit. Primum[1] ex parte ipsius docentis; secundum ex parte ejus de quo doctrina erat, ibi, *Erat autem ibi fons Jacob* : tertium ex parte personæ audientis, ibi, *Venit mulier de Samaria etc.* Ex parte autem docentis, præambulum est ejus accessus ad locum doctrinæ; et ideo dicit : *Ut ergo cognovit Jesus etc.* Ubi tria facit. Primo innuit terminum a quo recedit, quia a Judæa; secundo terminum ad quem accedit, in Galilæam : tertio insinuat medium per quod transit, quia per Samariam. Quantum ad primum ponit primo causam recessus de loco in quo erat; secundo exponit quædam dicta in causa assignata, ibi, *Quamquam Jesus non baptizaret etc.*, tertio describit recessum Christi a Judæa, ibi, *Reliquit Judæam etc.* Dicit ergo : *Ut cognovit Jesus quod audierunt Pharisæi etc.*, volens ostendere Evangelista, quod postquam Baptista repressit discipulorum invidiam, Christus declinavit Pharisæorum malitiam.

Sed cum dicatur Eccli. XXIII, 29 : *Domino nostro nota sunt omnia antequam fiant* : Et Heb. IV, 13 : *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus* : quærendum videtur quomodo Jesus dicitur aliquid de novo cognoscere. Ad quod dicendum est, quod Jesus virtute divinitatis suæ ab æterno cognovit omnia præterita, præsentia et futura, ut prædictæ auctoritates ostendunt; sed inquantum homo aliqua de novo cognovit, scientia experimentali; et de hac dicitur hic : *Ut cognovit Jesus*, postquam fuit ei nuntiatum, *quia audierunt Pharisæi etc.* : et hanc cognitionem Christus de novo accipere voluit dispensative, ad ostendendum veritatem humanæ naturæ; sicut et multa alia humanæ naturæ propria voluit facere et pati.

Sed quid est hoc quod dicit : *Quia audierunt Pharisæi, quod Christus plures discipulos facit et baptizat quam Joannes* : cum ad eos non pertineat? Nam ipsi Joannem persecuti sunt, nec ei credebant : quia, ut dicitur Matth. XXI, 26, cum Dominus quæreret baptismum Joannis unde esset, dicebant intra se : *Si dixerimus de cœlo, dicet nobis : Quare ergo non credidistis*? Non ergo crediderunt Joanni. Sed ad hoc est duplex responsio. Una : quod ipsi discipuli Joannis, qui supra quæstionem concitaverunt contra Christum, erant Pharisæi, vel Pharisæis confœderati : unde Matth. IX, dicitur, quod Pharisæi simul cum discipulis Joannis proposuerunt quæstiones contra discipulos Christi : et secundum hoc concludit Evangelista : *Ut ego cognovit Jesus quia audierunt etc.* : idest, postquam intellexit quæstionem, et commotionem discipulorum Joannis, qui erant Pharisæi, vel Pharisæis confœderati, super baptismo suo et discipulorum ejus : *reliquit Judæam.* Vel dicendum, quod Pharisæi propter invidiam turbati sunt de prædicatione Joannis : unde suaserunt Herodi ut caperet eum : et hoc patet Matth. XVII, 12, ubi cum Christus loqueretur de Joanne dicit : *Elias jam venit, et fecerunt in eum quæcumque voluerunt* : et postea subdit : *Sic et Filius hominis passurus est ab eis* : ubi *Glossa* dicit, quod Pharisæi incitaverunt Herodem ad incarcerationem Joannis et mortem. Videtur ergo probabile quod similiter moverentur contra Christum, ex hoc quod prædicabat. Et hoc est quod dicitur, *Audierunt*, scilicet ad persequendum Pharisæi invidi et persecutores Christi, *quia Jesus plures discipulos facit et baptizat quam Joannes.* De isto auditu dicitur Job XXVIII, 22 : *Perditio et mors dixerunt : Auribus nostris audivimus facta ejus.* Sed boni audiunt ad obediendum. Psal. CXXXI, 6 : *Ecce audivimus eum in Ephrata* : et postea sequitur : *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Audierunt, inquam, duo : scilicet quod plures discipulos faceret quam Joannes; quod quidem justum erat et rationabile : quia, ut dicitur supra III, Christum oportet crescere, et Joannem minui : aliud quod baptizabat ; et hoc merito, quia ipse mundat. Psal. L, 4 : *Lava me Domine ab injustitia mea.* Et alibi, Psal. VII, 7 : *Exurge Domine* scilicet baptizando *in præcepto quod*

[1] Al. : « unum. »

mundasti scilicet de baptismo : *et synagoga populorum* per[1] baptismum congregatorum *circumdabit te*.

2. Consequenter cum dicit, *Quamquam Jesus non baptizaret etc.*, exponit quod supra dixerat de baptismo Christi, *quod audierunt Pharisæi etc*.

Sed Augustinus dicit, hic apparere inconveniens : nam supra dixerat, *Et baptizat :* hic vero quasi corrigens id, utpote falsum, dicit : *Quamquam Jesus non baptizaret.* Et ad hoc est duplex responsio. Una Chrysostomi : quod hoc quod Evangelista dicit, verum est, quod Christus non baptizavit aliquem : illud autem quod supra dictum est, scilicet *baptizat*, intelligendum est secundum famam currentem ad Pharisæos, quod Christus baptizaret, quod aliqui venientes ad ipsos Pharisæos dicerent : Vos invidebatis Joanni quod discipulos habebat et baptizabat ; sed ecce quod hic, scilicet Jesus, plures discipulos facit et baptizat[2] quam Joannes. Quare ergo sustinetis eum ? Et ideo non dicit Evangelista ex se, quod baptizat, sed quod audierunt Pharisæi : et ideo falsum rumorem populi Evangelista corrigere volens, dicit : Verum est quod audierunt Pharisæi, quod Christus baptizat, sed est falsum : unde[4] subdit : *Quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus.* Ideo autem, secundum Chrysostomum, Christus non baptizavit, quia in omni baptismate, quo Joannes et discipuli baptizaverunt per totum tempus ante Christi passionem, non dabatur Spiritus sanctus ; sed ad hoc erat ut assuescerent homines ad baptismum Christi, et congregarentur ad prædicationem. Et ut ipse Chrysostomus dicit, inconveniens[3] esset quod Christus baptizaret, si non daretur in illo baptismo Spiritus sanctus, qui non dabatur ante Christi passionem : quia, ut dicitur infra VII, 39, *nondum erat Spiritus datus, quia nondum Jesus erat glorificatus*. Sed, secundum Augustinum, dicendum est, et verius, quod discipuli baptizabant baptismo Christi, aqua scilicet, et spiritu, qui in ipso baptismo dabatur : et etiam ipse Christus baptizabat, et non baptizabat. Baptizabat quidem quia ipse mundabat interius ; sed non baptizabat, quia ipse non tingebat aqua exterius : nam discipuli præbebant ministerium per ablutionem corporis ; Christus vero præbebat spiritum interius mundantem. Unde ipse proprie baptizabat. Supra I, 33 : *Supra quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat.* Ad hoc ergo quod Chrysostomus dicit, quod nondum erat Spiritus datus etc., dicendum, quod non erat datus visibilibus signis, sicut post resurrectionem Christi datus est discipulis ; sed tamen datus est, et dabatur, per internam sanctificationem, credentibus. Per hoc autem quod Christus non semper baptizavit, dat nobis exemplum, quod majores Ecclesiarum prælati in his quæ per alios fieri possunt, non occupentur, sed ea minoribus facienda relinquant. I Cor. I, 17 : *Non enim me misit Christus baptizare, sed evangelizare.*

Si autem quæritur an discipuli Christi baptizati fuerint ; dicendum, secundum Augustinum *ad Stelentium*[5], quod baptizati fuerunt baptismo Joannis, quia aliqui ex discipulis Christi fuerant discipuli Joannis : sive quod magis credibile est baptismo Christi : neque enim ministerio baptizandi defuisse creditur, ut haberet baptizatos servos, per quos ceteros baptizaret. Et hoc intelligendum est per hoc quod dicit Joan. XIII, 10 : *Qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavet.* Et postea sequitur : *Et ideo vos mundi estis, sed non omnes.*

3. Consequenter Christi recessum ponit, dicens : *Reliquit Judæam :* et hoc triplici de causa. Una, ut subtraheret se invidiæ Pharisæorum, qui ex his quæ audierant de Christo, turbabantur, et persecutionem parabant ; dans nobis exemplum, ut per mansuetudinem malis cedamus ad tempus. Eccli. VIII, 4 : *Nec strues ligna in ignem illius.* Alia de causa, ut ostenderet non esse peccatum persecutores fugere. Matth. X, 23 : *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam.* Tertia causa

[1] Al. omittitur : « populorum. »
[2] Parm. : facit quam Joannes, et baptizat.
[3] Al. : « tamen. »
[4] Al. deest : « autem. »
[5] In cod. : Celentiarium.

est, quia nondum venerat tempus suæ passionis. Infra VII, 6 : *Tempus meum nondum advenit etc.* Est autem et alia causa, propter mysterium : nam per hujusmodi recessum significavit quod discipuli propter persecutionem relicturi erant Judæos, et ituri ad Gentes.

4. Consequenter cum dicit, *Et abiit iterum in Galilæam*, ostendit locum ad quem accessit. Dicit autem, *Iterum*, quia supra II, fecerat mentionem de quodam alio descensu Christi in Galilæam, quo post miraculum nuptiarum descendit Capharnaum. Quia ergo alii tres Evangelistæ non faciunt mentionem de illo descensu primo ; ideo Evangelista, ut det intelligere quod alii Evangelistæ omnia quæ dixerant usque ad istud capitulum, dimiserunt, et ex hoc loco ipse historiam eis contemporaneam texere incepit, dicit, *Iterum*. Per Galilæam enim, secundum unam interpretationem, intelligitur gentilitas, ad quam Christus a Judæis vadit : interpretatur enim Galilæa transmigratio. Secundum aliam interpretationem, per Galilæam intelligitur cœlestis gloria, nam Galilæa revelatio interpretatur.

5. Consequenter cum dicit, *Oportebat autem eum transire per Samariam*, describit medium per quod transit : et primo in generali ; secundo in speciali, ibi, *Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar*. Medium autem quod transit abiens in Galilæam, est Samaria ; et ideo dicit : *Oportebat eum transire per Samariam*. Dicit autem, *Oportebat ;* ne videatur contrarius suæ doctrinæ : nam Matth. X, 5, præcepit discipulis, dicens : *In viam gentium ne abieritis*. Quia ergo Samaria terra gentium erat, ideo ostendit quod non ex proposito, sed ex necessitate illuc ivit. Dicit : *Oportebat :* et ratio hujus necessitatis erat, quia Samaria erat sita media inter Judæam et Galilæam. De ista Samaria sciendum est, quod Amri rex Israel [1], montem a quodam Somer emit, ut habetur III Reg, XVI, civitatemque quam in montis vertice construxerat, a vendentis nomine Samariam nuncupavit : hac deinde reges Israelitarum pro regia usi sunt, et tota regio ab hac civitate Samaria vocabatur. Unde hoc quod dicitur hic, *Oportebat eum transire per Samariam,* non est intelligendum per civitatem illam [2] transitum esse facturum, sed per regionem.

6. Et ideo speciale medium describens, subdit : *Venit ergo in civitatem Samariæ*, idest regionis Samariæ, *quæ dicitur Sichar :* Sichar enim idem est quod Sichem, secundum aliud nomen : de qua civitate habetur Gen. XXXIV, quod Jacob juxta eam tetendit tentoria sua, et propter raptum Dinæ filiæ suæ a filio regis Sichem, duo filii Jacob indignati, occiderunt homines civitatis illius ; et sic cessit in possessionem Jacob, et habitavit ibi fodiens in ea puteos. Postmodum vero circa mortem suam, dedit eam Joseph filio suo, secundum quod legitur Gen. XLVIII, 22 : *Do tibi partem unam extra fratres tuos*. Et hoc est quod dicit : *juxta prædium*, idest agrum, *quod dedit Jacob filio suo*. Ideo autem hæc omnia diligenter Evangelista narrat, ut ostendat quod omnia quæ contigerunt circa Patriarchas, fuerunt ducentia ad Christum ; et quod Christus signatus est per eos, et ab eis secundum carnem descendit.

7. Consequenter cum dicit, *Erat autem ibi fons Jacob ;* ponit præambulum doctrinæ ex parte rei de qua doctrina tradenda erat, et hoc congruenter : nam doctrina futura erat de aqua et fonte spirituali ; et ideo fit hic mentio de fonte materiali [3], ex quo sumitur occasio disputandi de fonte spirituali qui est Christus. Psal. XXXV, 10 : *Apud te est fons vitæ*, scilicet Spiritus sanctus, qui est spiritus vitæ. Item fons est baptismus, de quo dicitur Zach. XIII, 1 : *Erit fons patens domui Jacob in ablutionem peccatoris et menstruatæ*. Circa hoc tria facit. Primo describit ipsum fontem ; secundo sessionem Christi super eum ; et tertio

[1] Codd. habent : « Somer, rex Israel constituit civitatem in monte uno quod Samariam nominavit quæ erat quasi sedes regni et metropolis, et ideo tota regio ab hac civitate Samaria vocabatur : unde.

[2] Al. : « quod summus rex etc. »

[3] Al. : « illum. »

[4] Al. : « de fonte materiali, qui est Christus. »

sessionis tempus designat. Fontem quidem describit cum dicit : *Erat autem ibi fons Jacob.*

Sed contra. Inferius dicitur : *Puteus altus est* : non ergo erat fons. Sed dicendum, secundum Augustinum, quod fons erat, et puteus : omnis enim puteus fons est, sed non convertitur : nam ubi aqua de terra scaturit, fons est : et si quidem aqua in superficie terræ scaturit, fons tantum dicitur ; si vero in alto et in profundo scaturit, ita puteus vocatur ut nomen fontis non amittat. Dicitur autem fons Jacob, quia ipse puteum illum foderat in terra illa propter defectum aquæ, ut dicitur Gen. xxxiv.

8. Sessio autem Christi innuitur cum subdit : *Jesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.* Ostendit infirmitatem, quamquam esset virtutis immensæ ; non propter defectum virtutis, sed ut ostenderet veritatem naturæ assumptæ. Nam, secundum Augustinum, Jesus fortis est, quia supra i, 1 *in principio erat Verbum;* sed infirmus est, quia ibid 14, *Verbum caro factum est.* Christus ergo volens ostendere veritatem humanæ naturæ, permittebat eam agere et pati quæ sunt propria homini : volens etiam ostendere veritatem divinæ naturæ, faciebat et operabatur propria Dei. Unde quando retrahebat influxum virtutis divinæ a corpore, esuriebat et fatigabatur ; quando vero ipsam virtutem divinam corpori exhibebat, sine cibo non esuriebat, et in laboribus non fatigabatur. Matth. iv, 2 : *Jejunavit*[1] *quadraginta diebus et quadraginta noctibus, et postea esuriit.* Ex hoc autem quod Jesus fatigatus est ex itinere, datur nobis exemplum non refugiendi laborem propter salutem aliorum. Psal. lxxxvii, 16 : *Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea.* Similiter etiam datur exemplum paupertatis, quia *sedebat sic,* idest super nudam terram. Mystice autem sessio humilitatem passionis Christi significat. Psal. clviii, 2 : *Tu cognovisti*[2] *sessionem meam*, idest passionem, *et resurrectionem meam.* Item significat auctoritatem docendi, quia loquitur tamquam potestatem habens : unde dicitur Matth. v, quod sedens docebat eos.

9. Tempus autem determinatur, cum subdit : *Hora autem erat quasi sexta.* Et ratio hujus determinationis assignatur litteralis et mystica. Litteralis quidem, ut ostendat causam fatigationis : nam in calore, et sexta hora diei, homines magis fatigantur ex labore. Item ut ostendat causam sessionis : libenter enim homines in æstu et calore diei, juxta aquas quiescunt. Mystica autem causa assignatur triplex. Una, quia Christus in sexta ætate sæculi in mundum venit, carnem assumens. Alia, quia sexto die homo factus est, et in sexto mense conceptus est Christus. Tertia, quia in sexta hora sol in alto existit, et non restat nisi ut declinet. Sol autem, quantum ad hoc pertinet, temporalem prosperitatem significat, secundum illud Job. xxvi, 26 : *Si vidi solem cum fulgeret etc.* Tunc ergo Christus venit quando prosperitas mundi in alto erat ; idest, in cordibus hominum per amorem florebat ; sed per eum amor a cordibus hominum declinare debebat.

10. Consequenter cum dicit, *Venit mulier de Samaria,* ponitur præambulum doctrinæ [3] ex parte audientis : et circa hoc tria[4] facit. Primo ponitur persona cui exhibetur doctrina ; secundo innuitur præparatio ejus ad doctrinam, ibi, *Dixit ergo ei mulier illa Samaritana;* tertio ponitur interrogatio ipsius, ibi : *Dicit ergo ei mulier illa etc.* Persona autem cui exhibetur doctrina, est mulier Samaritana : unde dicit : *Venit mulier de Samaria haurire aquam.* Mulier ista significat Ecclesiam gentium nondum justificatam, quæ idololatria detinebatur ; sed tamen per Christum justificandam. Venit autem ab alienigenis, scilicet a Samaritanis, qui alienigenæ fuerant, licet vicinas terras incolerent : quia Ecclesia de gentibus, aliena a genere Judæorum, ventura erat ad Christum. Matth. viii,

[1] Al. : « quod jejunavit. »
[2] Al. : « tu vero cognovisti. »

[3] Parm. omittit : doctrinæ.
[4] Parm. : Duo.

11 : *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum.*

11. Hæc autem mulier preparatur ad doctrinam per Christum, cum dicit : *Da mihi bibere.* Et primo dat ei occasionem quærendi; secundo Evangelista interponit quærendi opportuninatem, ibi, *Discipuli autem ejus abierant.* Occasio autem et præparatio mulieris fuit petitio Christi : unde dicit : *Da mihi bibere.* Petit namque potum, et quia sitiebat aquam propter æstum diei, et quia sitiebat[1] salutem hominis propter amorem ejus : unde in cruce pendens dixit, Sitio.

12. Opportunitatem autem quærendi a muliere habuit Christus, quia non erant ibi discipuli ejus, a quibus quæreret aquam : et ideo dicit Evangelista : *Discipuli enim ejus abierant in civitatem.* Ubi tria de Christo nota : scilicet ejus humilitatem, in eo quod solus relinquebatur : dabat enim in hoc exemplum discipulis suis omnem superbiam conculcare.

Sed quæreret fortasse aliquis, quæ necessitas fuerat assuescere discipulos ad humilitatem, quia piscatores et humiles extiterant, et tabernaculorum factores. Sed advertere debent qui talia dicunt, quod repente piscatores hujusmodi facti sunt reverentiores omnibus regibus, facundiores philosophis et rhetoribus, et familiariores Domini orbis terrarum : et tales sic repente promoti consueverunt superbire, utpote inexpertes ad tantum honorem.

Secundo nota Christi parcimoniam : nam ita parum curabat de cibis quod nihil comestibile secum ferebat. Tertio etiam nota, quod dimiserunt eum solum in cruce. Isa. LXIII, 2 : *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum.*

13. *Dicit ei mulier illo.* Præparavit Dominus mulierem ad recipiendum spiritualem doctrinam, dando ei occasionem quærendi : hic consequenter ponitur quæstio ; secundo assignatur ratio quæstionis, *Non enim convertuntur Judæi Samaritanis.* Sciendum est autem, quod Dominus petierat a muliere potum, intendens magis de spirituali quam de corporali potu ; mulier vero, potum spiritualem nondum capiens, intendebat solum de corporali : et ideo respondet : *Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana?* Christus Judæus erat : quia et de Juda promissus : Gen. XLIX, 10 : *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est :* et de Juda natus. Heb. VII, 14 : *Manifestum est quod ex Juda ortus sit Dominus noster.* Cognoscebat autem mulier Christum esse Judæum ex habita; nam, sicut dicitur Num. XV, Dominus præcepit quod Judæi portarent fimbrias hyacinthinas in quatuor angulis vestium suarum, ut per eas discernerentur ab aliis populis.

14. Consequenter assignatur ratio quæstionis, sive ab Evangelista, secundum *Glossam*, sive a muliere, secundum Chrysostomum, cum dicit : *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.* Sciendum est autem circa hoc, quod sicut dicitur IV Reg. 18, propter peccata populi Israel, scilicet decem tribuum, qui colebant idola, ducti sunt in captivitatem a rege Assyriorum in Babylonem : et ne Samaria absque habitatoribus remaneret, fecit ibi gentes ex diversis locis ductas habitare : et cum ibi essent, volens Dominus ostendere, quod non propter imbecillitatem suæ virtutis, sed propter Judæorum malitiam tradidit eos, immisit ipsis gentibus leones, et sævas bestias, quæ eos lædebant. Quæ ubi nuntiata sunt regi Assyriorum, habito ex consilio, quod hoc ideo eis contingeret quia non servabant legitima Dei terræ, misit ad eos sacerdotem quemdam ex Judæis, traditurum eis Dei legem, secundum legem Moysi. Unde et isti, licet non essent ex populo Judæorum, servabant tamen legem Moysi ; sed cum Deo vero, colebant idola, nec Prophetis attendebant, et vocabant se Samaritanos a civitate Samariæ quæ erat sita in monte Somer ; III Reg. XVI. Revertentibus ergo Judæis ex captivitate in Hierusalem, semper infesti fuerunt et contrarii ; et sicut dicitur in Esdra,

[1] Al. : « et sitiebat. »

impediebant eos ædificare templum[1]. Et licet Judæi vitarent omnes alias nationes, specialiter tamen vitabant istos, nec in aliquo coutebantur eis; et hoc est quod dicit : *Non enim coutuuntur Judæi Samaritanis*. Non dicit quod Samaritani non coutantur Judæis, quia libenter voluissent adjungi et couti Judæis : sed Judæi eos repellebant, secundum illud Deut. VII, 2 : *Non inibis cum eis fœdus etc*.

Sed si non erat fas Judæis couti Samaritanis, quare Deus petebat a Samaritana potum? Ad quod, secundum quod dicit Chrysostomus, posset aliquis respondere, quod Dominus sciebat eam non sibi tradituram potum, ideo petivit. Sed hoc non sufficit : quia petens quod non licet, a peccato non est immunis, quantum in se est, quin scandalizet, etsi non detur ei quod ipse petit. Et ideo dicendum est, quod, sicut dicitur Matth. XII, 8 : *Filius hominis est dominus etiam sabbati*. Unde tamquam dominus legis poterat uti et non uti lege et observantiis et legalibus, secundum quod sibi expediens videbatur. Et quia imminebat tempus quo gentes vocarentur ad fidem, ipsis gentibus coutebatur[2].

LECTIO II

1. Respondit Jesus, et dixit ei : Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere ; tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. 2. Dixit ei mulier : Domine, neque in quo haurias, habes, et puteus altus est. Unde ergo habes aquam vivam? Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus? 3. Respondit Jesus, et dixit ei, Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. 4. Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. 5. Dixit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. 6. Dixit ei Jesus : Vade voca virum tuum, et veni huc. 7. Respondit mulier, et dixit, Non habeo virum. 8. Dixit ei Jesus : Bene dixisti, quia non habeo virum ; quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir, hoc vere dixisti. 9. Dixit ei mulier : Domine video quia Propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adoraverunt : et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. 10. Dixit ei Jesus; Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. 11. Vos adoratis quod nescitis ; nos adoramus quod scimus; quia salus ex Judæis est. 12. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. 13. Nam et Pater tales quærit qui adorent eum. 14. Spiritus est Deus : et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. 15. Dixit ei mulier : Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus. 16. Cum ergo veuerit ille, annuntiabit nobis omnia. 17. Dixit ei Jesus : Ego sum qui loquor tecum.

1. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus, et dixit ei etc*., narrat Evangelista ipsam doctrinam spiritualem. Et primo ponitur ipsa doctrina ; secundo effectus doctrinæ, ibi, *Et continuo venerunt discipuli ejus*. Circa primum duo facit. Primo ponit summariæ totam doctrinam; secundo explicat eam per partes, ibi, *Dixit ei mulier* : *Domine*, *neque in quo haurias habes*, *et puteus altus est*. Dixit ergo : Tu miraris quod ego Judæus potum petii a te Samaritana ; sed non debes mirari, quia ad hoc veni ut etiam gentibus potum darem. Et ideo dixit : *Si scires donum Dei*, *et quis est qui dicit tibi*, *Da mihi bibere*, *tu forsitan petisses ab eo*. Et, ut incipiamus ab ultimo, requirendum est quid intelligatur per aquam. Et dicendum, quod per aquam intelligitur gratia Spiritus sancti : quæ quidem quandoque dicitur ignis, quandoque aqua, ut ostendatur quod nec hoc nec illud dicitur secundum substantiæ proprietatem, sed secundum similitudinem actionis. Nam ignis dicitur, quia elevat cor per fervorem et calorem. Rom. XII, 6 : *Spiritu ferventes etc*., et quia consumit peccata : Cant VIII : *Lampades ejus*, *lampades ignis atque flammarum*. Aqua vero dicitur propter purgationem : Ezech. XXXVI, 25 : *Effundam super vos aquam mundam et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*. Et propter refrigerationem ab æsibus tentationum : Eccli. III, 33 : Ignem ardentem extinguit aqua. Et propter satietatem contra sitim terrenorum, et quorumcumque tempora-

[1] Parm. addit : et civitatem.

[2] Al. : « convertebatur. »

lium : Isa. LV, 1 : *Omnes sitientes venite ad aquas.* Est autem duplex aqua : scilicet viva, et non vivo. Non viva quidem est quæ non continuatur suo principio unde scaturit ; sed collecta de pluvia, seu aliunde, in lacunas et cisternas a suo principio separata servatur. Viva autem aqua est quæ suo principio continuatur, et effluit. Secundum hoc ergo gratia Spiritus sancti recte dicitur aqua viva, quia ita ipsa gratia Spiritus sancti datur homini quod tamen ipse fons gratiæ datur, scilicet Spiritus sanctus ; immo per ipsum datur gratia. Rom. v, 5 : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Nam ipse Spiritus sanctus est fons indeficiens, a quo omnia dona gratiarum effluunt. I Corinth. XII, 11, *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus etc.* Et inde est quod si aliquis donum Spiritus sancti habeat, et non Spiritum, aqua non continuatur suo principio, et ideo est mortua, et non viva. Jac, II, 20 : *Fides sine operibus mortua est.* Sic ergo patet quid per aquam intelligatur. Sed consequenter ostenditur, quod ad habendum aquam vivam, idest gratiam, in adultis per desiderium pervenitur, idest per petitionem. Psal. IX, 17 : *Desiderium pauperum exaudivit Dominus :* quia absque petitione et desiderio non datur alicui[1] gratia. Unde dicimus quod in justificatione impii requiritur liberum arbitrium ad detestandum peccata et ad desiderandum gratiam, secundum illud Matth. VII, 7 ; *Petite, et accipietis.* Intantum enim requiritur desiderium, quod etiam ipse Filius ad petendum inducitur. Psal. II, 8 : *Postula a me, et dabo tibi.* Unde nec aliquis contradicens gratiæ eam recipit, nisi prius reducatur ad desiderium gratiæ ; sicut patet in Paulo, qui antequam gratiam reciperet, reductus est ad desiderium gratiæ, dicens Actor, IX, 6 : *Domine, quid me vis facere?* Et inde est quod signanter dicitur : *Tu forsitan petisses ab eo.* Et dicitur *forsitan*, propter liberum arbitrium, quo homo aliquando desiderat et petit gratiam, aliquando non. Sed ad petendum gratiam incitatur desiderium hominis ex duobus : scilicet ex cognitione desiderandi boni, et ex cognitione datoris : et ideo duo cognoscenda proponit. Primo scilicet ipsum donum : unde dicit : *Si scires donum Dei*, quod est omne bonum desiderabile, quod est a Spiritu sancto. Sapien. VIII, 21 : *Scio quod non possum esse continens nisi Deus det.* Et hoc donum Dei est etc. Secundo proponit ipsum datorem : unde dicit : *Et quis est qui dicit tibi etc.*, scilicet, si scires eum qui dare potest, qui sum ego. Infra XV, 26 : *Cum venerit Paraclytus, quem ego mittam vobis a Patre... ille testimonium perhibebit de me.* Psal. LXVII, 19 : *Dedit dona hominibus.* Sic ergo hujus[2] doctrina est de tribus : scilicet de dono aquæ vivæ, de petitione ipsius doni et de datore ejus.

2. Et ideo cum dicit, *Dixit ei mulier etc.:* de ipsa doctrina tractat explicite quantum ad hæc tria : et primo quantum ad donum ; secundo quantum ad petitionem, ibi, *Dicit ei mulier : Domine, ut video, Propheta es tu ;* tertio quantum ad datorem, ibi, *Dicit ei mulier : Scio quia Messias venit etc.* Circa primum duo facit. Primo explicat donum, ostendendo ejus virtutem ; secundo agit de perfectione ipsius doni, ibi, *Dicit ei mulier : Domine, da mihi hanc aquam etc.* Circa primum duo facit. Primo ponitur inquisitio mulieris ; secundo responsio Christi, ibi, *Respondit Jesus, et dixit ei : Omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterum.* Circa primum sciendum est, quod mulier ista Samaritana, verba quæ Dominus spiritualiter intelligebat, carnaliter accipiebat : quia animalis, I Corinth. II, 14 : *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Et ideo verba quæ Dominus[3] dicebat, quasi inconvenientia et impossibilia, argumento quodam utens infringere conabatur hoc modo : Tu promittis mihi aquam vivam : aut ergo de isto puteo, aut de alio ; sed non de isto, quia *nec in quo haurias habes, et puteus altus est* : de alio autem non videtur credibile quod dare possis, quia non *major es patre nos*

[1] Al. : « aliter. »
[2] Al. omittitur : « hæc. »
[3] Al. deest : « Dominus. »

tro Jacob, qui dedit nobis puteum. Primo ergo prosequens primum, videamus hoc quod dicit I *Domine, neque in quo haurias habes*; idest, hauritorio cares, quo aquam de puteo extrahere possis : *et puteus altus est;* scilicet ut absque hauritorio manu non possis attingere. Per[1] altitudinem, seu profunditatem putei, intelligitur sacræ Scripturæ profunditas, et sapientiæ divinæ. Eccle. VII, 25 : *Alta profunditas, et quis inveniet eam?* Hauritorium autem quo aqua sapientiæ salutaris hauritur, est oratio, Jac. I, 5 : *Si quis indiget sapientia, postulet a Deo.* Secundum ostendit, cum dicit : *Numquid tu es major patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum etc.*: quasi dicat : Numquid meliorem aquam habes ad dandum nobis quam Jacob? Dicit autem patrem suum Jacob, non quod Samaritani de generatione sint Jacob, ut ex supradictis apparet; sed quia legem Moysi habebant, et quia intraverunt terram semini Jacob repromissam. Commendat autem mulier ista puteum istum ex tribus. Primo ex auctoritate dantis : unde dicit : *Patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum.* Secundo ex suavitate aquæ : et dicit, quod *ipse* Jacob *ex eo bibit, et filii ejus* : nisi enim fuisset suavis, non ipsi bibissent, sed pecoribus eam tradidissent. Tertio ex ubertate, cum dicit, *Et pecora ejus :* quia enim erat suavis, nisi fuisset uberrima, non dedissent eam pecoribus. Sic et sacra Scriptura magna est auctoritate, quia a Spiritu sancto est data; delectabilis est suavitate : Psalm. CXVIII, 130 : *Quam dulcia sunt faucibus meis eloquia tua!* Item fecunda est ubertate, quia non solum sapientibus, sed etiam insipientibus communicatur.

3. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus etc.* ponitur responsio Domini, ubi explicat virtutem suæ doctrinæ : et primo quantum ad hoc quod dixerat eam esse aquam; secundo quantum ad hoc quod dixerat, eam esse aquam vivam, ibi, *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Ostendit autem, quod doctrina sua sit optima aqua, ex hoc quod habet aquæ effectum, scilicet quod auferat sitim multo amplius quam aqua ista corporalis; ostendens se in hoc esse majorem quam Jacob. Et ideo dicit : *Respondit Jesus, et dixit ei;* quasi dicat : Tu dicis, quod Jacob dedit vobis puteum; sed ego dabo aquam meliorem, quia *omnis qui biberit ex hac aqua*, scilicet corporali vel carnalis cupiditatis et concupiscentiæ, licet ad horam sedetur appetitus, tamen *sitiet iterum*, quia insatiabilis est delectationis appetitus. Prov. XXIII, 35 : *Quando evigilabo, et rursus vina reperiam?* Sed *qui biberit ex hac aqua*, scilicet spirituali, *quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.* Isa. penul. X : *Servi mei bibent, et vos sitietis.*

Sed contra. Eccl. XXIV, 29, dicitur : *Qui bibunt me, adhuc sitient.* Quomodo ergo non sitiet in æternum qui biberit ex hac aqua, scilicet divina sapientia, cum ipsa sapientia dicat : *Qui bibunt me, adhuc sitient?* Sed dicendum, quod utrumque verum est : quia qui bibit ex aqua quam Christus dat, et sitit adhuc, et non sitit; sed qui bibit ex aqua corporali[2], sitiet iterum : et hoc propter duo. Primo, quia aqua materialis et carnalis non est perpetua, nec causam perpetuam habet, sed deficientem : unde et effectus oportet quod cesset. Sap. V, 9 : *Transierunt hæc omnia quasi umbra* etc. Aqua vero spiritualis causam perpetuam habet, scilicet Spiritum sanctum, qui est fons vitæ, nunquam deficiens : et ideo qui ex ea bibit, non sitiet in æternum; sicut qui haberet in ventre fontem aquæ vivæ, non sitiret unquam. Alia ratio est[3], quia differentia est inter rem spiritualem et temporalem : licet enim utraque generet sitim, tamen aliter et aliter : quia res temporalis habita, causat quidem sitim non sui ipsius, sed alterius rei : spiritualis vero tollit sitim alterius rei, et causat sui ipsius sitim. Cujus ratio est, quia res temporalis antequam habeatur, æstimatur magni pretii et sufficiens; sed postquam habetur, quia nec tanta nec sufficiens ad quietandum desiderium inveni-

[1] Al. : « propter. »
[2] Al. : « cœli. »
[3] Al. omittitur : « est. »

tur, ideo non satiat desiderium, quin ad aliud habendum moveatur. Res vero spiritualis non cognoscitur nisi cum habetur. Apocal. II, 17 : *Nemo novit nisi qui accipit.* Et ideo non habita, non movet desiderium ; sed cum habetur et cognoscitur, tunc delectat affectum et movet desiderium, non quidem ad aliud habendum ; sed quia imperfecte percipitur propter recipientis imperfectionem, movet ut ipsa perfecte habeatur. Et de hac siti dicitur in Psal. XLI, 3 : *Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum.* Sed hæc sitis in mundo isto usquequaque non tollitur, quia bona spiritualia perfecte[1] in vita ista percipere non possumus ; et ideo qui biberit ex hac aqua, adhuc quidem sitiet ejus perfectionem ; sed non sitiet in æternum, quasi ipsa aqua deficiat : quia, ut dicitur in Psal. XXXV, 9, *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ.* In vita autem gloriæ, ubi beati perfecte bibunt aquam divinæ gratiæ, non sitient in æternum. Matth. V, 6 : *Beati qui suriunt et sitiunt justitiam* scilicet in mundo isto, *quia saturabuntur* in vita gloriæ.

4. Consequenter cum dicit, *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, ostendit doctrinam suam esse aquam vivam ex motu ipsius aquæ : unde dicit, quod est fons decurrens, Psal. XLV, 5 : *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei.* Sed alius est cursus aquæ materialis, scilicet deorsum, alius istius spiritualis, quia ducit sursum : et ideo dicit : Dico, quod talis est aqua materialis quod non tollit sitim : sed aqua quam ego do, non solum sitim aufert, sed est viva : quia est conjuncta fonti : unde dicit, quod *fiet in eo fons :* fons, inquam, perducens per bono opera ad vitam æternam. Ideo dicit, *Aquæ salientis,* idest salire facientis, *in vitam æternam*, ubi non est sitis. Infra VII, 38 : *Qui credit in me, flumina*, scilicet bonorum desideriorum, *de ventre ejus*[2] *fluent aquæ vivæ.* Psalm. XXXV, 10 : *Apud te est fons vitæ.*

5. Consequenter cum dicit, *Dixit ad eum mulier*, agitur de petitione doni : et primo ponitur modus percipiendi ipsum donum ; secundo convincitur mulier, ibi. *Dixit ei Jesus Bene dixisti etc.* Modus percipiendi, ut dictum est, est per orationem et petitionem et ideo primo ponitur petitio mulieris ; secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Jesus. Vade etc.* Quantum ad primum notandum, quod mulier ista in exordio collationis mutuæ, Christum non vocavit Dominum, sed simpliciter Judæum, dicens : *Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis ?* hic vero statim cum audit eum fore sibi utilem, et aquam dare posse, Dominum eum vocat : unde *dixit ad eum mulier : Domine, da mihi hanc aquam.* Quia enim hoc carnaliter intelligebat, et duplici corporali necessitate tenebatur, scilicet sitis, et laboris, veniendo ad puteum, et portando : ideo aquam petens, hæc duo allegat, dicens quo ad primum. *Ut non sitiam ;* et quo ad secundum, *Neque veniam huc haurire.* Naturaliter enim homo laborem refugit. Ps. LXXII, 5 : *In labore hominum non sunt.*

6. *Dixit ei Jesus Vade*, et hic ponitur responsio Domini. Sed sciendum est, quod Dominus respondebat spiritualiter : sed mulier intellexit carnaliter : et ideo potest hoc dupliciter exponi. Uno modo secundum Chrysostomum, qui dicit, quod Dominus volebat dare aquam spiritualis doctrinæ non sibi soli, sed specialiter viro suo : quia, ut dicitur I Corinth. XI, 3, *caput mulieris vir :* et ideo voluit ut præcepta Dei ad mulieres per virum devenirent. I Corinth. XIV, 15, dicitur quod *si mulier aliquid addiscere vult, domi virum interroget.* Et ideo dicit, *Vade, voca virum tuum, et veni huc :* et tunc cum eo et per eum dabo tibi. Alio modo, secundum Augustinum, exponitur mystice. Nam sicut de aqua Dominus figurative loquebatur, ita de viro. Vir autem iste, secundum Augustinum, est intellectus : nam voluntas parit et concipit a vi apprehensiva movente eam : unde voluntas est sicut mulier ; ratio vero movens voluntatem est vir ejus. Quia ergo mulier, idest voluntas prompta erat ad recipiendum, sed non movebatur ab intellectu et

[1] Parm. omittit : perfecte.

[2] Al. : « *flumina de ventre ejus*, scilicet bonorum desideriorum, *de ventre ejus.* »

ratione ut specialiter hoc intelligeret, sed adhuc sub sensu detinebatur; ideo Dominus dixit ei : *Vade*, tu sensualis, *voca virum tuum*; idest, rationabilem intellectum advoca, quo spiritualiter et intelligibiliter intelligas quod modo carnaliter sapis; *et veni huc*, intelligendo ducta ratione.

17. *Respondit mulier, et dixit*, ex hic convincitur a Christo mulier. Et primo ponitur ejus responsio; secundo contestatio qua convincitur a Christo, ibi, *Bene dixisti*. Circa primum sciendum est, quod mulier turpitudinem suam occultare volens, et Christum sicut purum hominem credens, licet verum responderit Christo, tamen ficte et occulte dedecus suum tacebat : quia, secundum quod dicitur Eccl. IX, 10 [1], *Mulier fornicaria quasi stercus in via conculcabitur*. Et ideo *respondit et dixit : Virum non habeo :* et verum erat : quia licet ante plures habuerit, scilicet quinque, nunc vero non [2] legitimum habebat virum, sed cuidam adhæserat, et ideo convincitur a Domino.

8. Unde dicit : *Dixit ei Jesus : Bene dixisti quia non habeo virum*, scilicet legitimum : *quinque enim viros habuisti*, ante ipsum; *et nunc quem habes*, idest hoc modo uteris ut viro, *non est tuus vir*; *hoc vere dixisti :* quia virum non habes. Ideo autem dixit ei Dominus ea quæ ab ea non didicerat, et occulta sibi videbantur, ut mulierem ad spiritualem intelligentiam reducat et credat, in Christo aliquid divinum esse.

Mystice autem quinque viri sunt quinque libri Moysi, quia Samaritani, ut dictum est, eos recipiebant; et ideo dicit : *Quinque enim viros habuisti ; et nunc quem habes*, idest quem audis, scilicet Christum, *non est tuus vir*, quia non credis Sed, ut dicit Augustinus, hæc expositio non est bona : quia mulier ista dimissis quinque viris, venit ad hunc quem habebat : sed isti qui veniunt ad Christum non dimiserunt quinque libros Moysi. Et ideo aliter dicendum, quod *quinque viros habuisti*, idest quinque sensus, quibus usque modo utebaris; sed hunc quem habes, scilicet rationem errantem, qua spiritualiter dicta adhuc carnaliter intelligis, *non est tuus vir*, legitimus, sed adulter; et ideo tolle istum [3] adulterum errorem, qui te corrumpit, et *voca virum tuum*, idest intellectum, ut intelligas me.

8. *Dicit ei mulier etc.* Hic agitur de petitione qua donum acquiritur, quæ est oratio. Et primo ponitur quæstio mulieris de oratione; secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Jesus, Mulier crede mihi*. Circa primum duo facit mulier. Primo confitetur idoneitatem Christi ad respondendum quæstioni; secundo quæstionem proponit, ibi, *Patres nostri in monte hoc adoraverunt etc.* Mulier autem ista auditis quæ Christus de occultis ei manifestaverat, quem usque modo purum hominem credidit, nunc Prophetam confitetur, idoneum ad satisfaciendum de dubiis. Hoc est proprium Prophetarum, ut absentia et incognita annuntient. I Reg. IX, 9 : *Qui olim dicebatur Videns* [4], *nunc dicitur Propheta.* Et ideo dicit : *Domine, ut video, Propheta es tu*; quasi dicat : In hoc quod occulta mihi dicis, ostenderis Propheta. In quo, secundum Augustinum, patet quod cœpit ad eam venire vir, sed non plene venit : quia Dominum Prophetam putabat : licet enim Propheta esset, Matth. XIII, 57 : *Non est Propheta sine honore nisi in patria sua :* tamen erat plusquam Propheta, quia Prophetas ipse constituit. Sap. VII, 27 : *In animas sanctas per nationes se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit.* Consequenter ponit quæstionem de oratione, dicens : *Patres nostri in monte hoc adoraverunt; et vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet.* In quo admiranda est mulieris diligentia : quia mulieres, utpote curiosæ et infructuosæ, et non solum infructuosæ, sed et otiosæ, I Tim. V, non de mundanis, non de futuris eum interrogabat, sed de his quæ Dei sunt; secundum illud Matth. VI, 33 : *Primum quærite regnum Dei.* Et movet primo quæstionem de his quæ in terra illa ho-

[1] Al. : « quia hoc illud quod dicitur in Prov. »
[2] Al. omittitur : « non. »
[3] Al. : « justum. »
[4] Al. : « Judæus. »

mines movere consueverant, scilicet de loco orationis, de quo quæstio vertebatur inter Judæos et Samaritanos; et hoc est quod dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis etc.*

Circa quod sciendum est, quod Samaritani secundum legis mandata Deum colentes, fecerunt templum, in quo eum adorarent, non euntes in Hierusalem propter Judæos eis infestos: quod quidem templum fecerunt in monte[1] Garizim, Judæi vero in monte Sion. Unde quæstio vertebatur inter eos quis istorum montium esset convenientior locus orationi; et utrique adducebant rationes pro parte sua: Samaritani quidem dicebant magis in monte Garizim esse adorandum, quia antiqui patres adoraverunt ibi Dominum; et ideo dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt.*

Sed quomodo dicit mulier, *Patres nostri*[2], Patres isti possunt intelligi illi qui circa Abraham sunt; nam aiunt, secundum Chrysostomum, Abraham in monte illo filium obtulisse; licet alii dicant quod hoc fuit in monte Sion, de quo habetur Gen. XXII Vel potest dici, quod *patres nostri* intelliguntur Jacob et filii ejus, qui, ut habetur Gen. XXXIII, et dictum est supra, habitavit in Sichem, quæ est sita juxta montem Garizim, et forte ibi adoraverunt in monte Dominum. Vel potest dici, quod filii Israel adoraverunt in monte hoc, quando Moyses præcepit ut ascenderent in montem Garizim, ad benedicendum servantibus mandata Domini, ut dicitur Deut. VI.

[3]Judæi autem dicunt orandum esse in Hierusalem, auctoritate Domini, qui præcepit Deut. XII, 13: *Cave ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus:* qui quidem orationis locus primo fuit in Silo, postea vero auctoritate Salomonis et Nathan Prophetæ, arca Dei portata est de Silo in Hierusalem, et ibi factum est templum, secundum illud Psal. LXXVII, 60: *Repulit tabernaculum Silo.* Et postea sequitur: *Sed elegit tribum Juda, montem*[4] *Sion, quem dilexit.* Sic ergo Samaritani adducebant pro se auctoritatem patrum; Judæi vero auctoritatem Prophetarum, quos Samaritani non recipiebant. Hanc[5] ergo quæstionem mulier proponit: nec est mirandum a quo docta fuerit, quia communiter contingit ut in terris in quibus diversa sunt dogmata, etiam simplices in eis sint instructi. Unde, quia Samaritani fuerant in continuo jurgio cum Judæis, ideo mulieres et simplices in materia ista edocti erant.

11. Consequenter cum dicit, *Dixit ei Jesus etc.*, ponitur responsio Christi. Et primo distinguit trinam orationem; secundo comparat eas adinvicem, ibi, *Vos adoratis quod nescitis.* Circa primum reddit primo mulierem attentam, utpote grandia locuturus, dicens, *Crede mihi*, et fidem adhibe, quia ubique opus est fide. Heb. XI, 6: *Accedentem* ad Deum oportet credere. Isai. VII, 9: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Secundo proponit trinam adorationem, quarum duæ jam erant, alia vero expectabatur futura. Duarum autem quæ erant, una erat Samaritanorum, qua orabant in monte Garizim; et hanc exprimit dicens: *Venit hora quando neque in monte hoc*, scilicet Garizim, *adorabitis.* Alia est Judæorum qua orabant in monte Sion, scilicet in Hierusalem; et hanc exprimit dicens, *Neque in Hierusalem.* Tertia est futura, quæ expectatur, quæ est alia ab istis, et hanc insinuat excipiendo utramque adorationem: nam si veniat hora quando adorabunt, non tamen in monte Garizim neque in Hierusalem, manifestum est quod erit tertia adoratio[6] aliqua qua adorabunt. Et quidem oportebat quod adoratio Christi evacuaret utrorumque adorationem. Nam

[1] In Cod.: Garitemi quodam sed intra in eodem codice: Garizim.

[2] Parm.: cum Samaritani non essent ex semine Israel? Ad hoc est responsio, secundum Chrysostomum, quod aliqui dicunt Abraham in monte illo filium obtulisse: alii autem in monte Sion, ut.

[3] Parm. addit: Et vocat istos patres suos, vel propter legem datam filiis Israel, quam servabant Samaritani, vel propter terram eorum quam inhabitabant, ut dictum est supra.

[4] Al.: « in montem. »

[5] Al.: « nunc. »

[6] Parm. omittit: aliqua qua adorabunt. Et quidem oportebat quod adoratio Christi evacuaret.

si aliquis vellet duos populos in unum conjungere, oporteret in utroque removeri illud in quo abinvicem dissiderent, et aliquid eis commune in quo conveniant, concedere. Christus ergo volens conjungere Judæos et Gentiles, removit a Judæis cæremonias, et a Gentibus idolatriam, quæ duo erant sicut paries unus in quo uterque adinvicem dissidebant, et fecit ex utroque populo unum populum, secundum illud Ephes. II, 14 : *Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Sic ergo cessavit cæremonialis cultus, et idolatria gentium, et sic introductus est verus Dei cultus a Christo.

Mystice autem, secundum Origenem [1], per tres adorationes intelliguntur divinæ sapientiæ tres participationes. Quidam namque participant eam obnubilantes tenebris erroris, et isti adorant in monte : quia omnis error ex superbia causatur. Hier. LI, 25 : *Ecce ego ad te mons pestifer.* Quidam vero participant ipsam divinam sapientiam sine errore, sed imperfecte, quia in speculo et ænigmate ; et isti adorant in Hierusalem quæ significat præsentem Ecclesiam. Psal. CXLVI, 2 : *Ædificans Hierusalem Dominus etc.* Beati vero et sancti participant illam sine errore perfecte, quia vident Deum sicuti est, ut dicitur I Joan. III. Et ideo dicit, *Venit hora*, idest expectabitur, quando neque in erroribus, neque per speculum et in ænigmate participabitis divinam sapientiam ; sed sicuti est.

12. Consequenter cum dicit, *Vos adoratis quod nescitis*, comparat prædictas adorationes ad invicem : et primo comparat secundam ad primam ; secundo tertiam ad primam et secundam, ibi, *Sed venit hora.* Circa primum tria facit. Primo ostendit defectum primæ adorationis ; secundo veritatem secundæ ; tertio rationem utriusque assignat. Quantum ad primum dicit : *Vos adoratis quod nescitis.*

Sed videtur [2] alicui quod Dominus explicare debuisset veritatem quæstionis, et rationem mulieris exsolvere. Sed Dominus de hoc non curat, quia utraque adoratio cessare debebat.

Quantum autem ad hoc quod dicit, *Vos adoratis*, sciendum est, quod Philosophus dicit : Aliter [3] est cognitio in rebus compositis, et aliter in simplicibus : nam composita quidem possunt quantum ad aliquid cognosci, ita ut quantum ad aliquid in eis remaneant incognita : unde potest de his haberi falsa cognitio : sicut si aliquis habens veram cognitionem de animali quantum ad ejus substantiam, tamen potest errare circa cognitionem accidentis, utrum scilicet sit album vel nigrum ; et differentiæ, utrum scilicet sit alatum vel quadrupes. In simplicibus autem nullo modo potest esse falsa cognitio : quia aut perfecte cognoscuntur, inquantum scitur eorum quidditas : aut nullo modo cognoscuntur, si non possit ad eam attingi. Cum ergo Deus sit omnino simplex, non potest de eo haberi falsa cognitio per hoc quod aliquid de eo sciatur et aliquid nesciatur, sed per hoc quod non attingitur nescitur [4]. Unde quicumque credit Deum esse aliquid quod non est, puta corpus, vel aliquid hujusmodi, non adorat Deum, quia nescit eum, sed aliquid aliud. Samaritani autem falsam opinionem habebant de Deo dupliciter. Primo, quia æstimabant eum esse corporeum, unde et credebant ipsum in uno loco corporeo tantum determinate ibidem adorari oportere. Deinde, quia non credebant eum esse super omnia, sed æqualem aliquibus creaturis : unde simul cum eo et idola adorabant, quasi sibi æqualia. Et ideo nesciebant eum, quia non attingebant ad veram cognitionem ejus : et ideo dicit Dominus : *Vos adoratis quod nescitis*, idest, non adoratis Deum, quia nescitis ipsum ; sed phantasiam vestram, qua aliquid apprehenditis ut Deum. Ephes. IV, 17 : *Sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui etc.*

Quantum vero ad secundum, scilicet quantum ad diversitatem adorationis Judæorum, dicit : *Nos adoramus quod sci-*

[1] Al. omittitur : « secundum Origenem. »
[2] Al. : « videretur. »
[3] Al. : « alia. »
[4] Parm. omittit : nescitur.

mus. Et connumerat se Judæis, quia et Judæus erat secundum gentem, et etiam mulier opinabatur eum Prophetam Judæum; et ideo dicit[1] : *Nos adoramus quod scimus :* quia Judæi per legem et Prophetas veram cognitionem seu æstimationem de Deo habebant, in hoc quod non credebant ipsum esse corporeum, nec in uno loco determinato esse ; quasi ejus majestas a loco capi possit. III Reg. VIII, 27 : *Si enim cœli cœlorum te capere non possunt, quanto magis domus hæc quam ædificavi?* Nec etiam idola colebant ; et ideo in Psal. LXXV, 2, dicitur : *Notus in Judæa Deus.* Rationem autem hujus assignat cum dicit : *Quia salus ex Judæis est;* quasi dicat : Ideo vera notitia de Deo habebatur solum a Judæis, quia futurum erat quod salus ex Judæis proveniret : et sicut principium sanitatis debet esse sanum, ita principium salutis, quæ habetur per Dei veram cognitionem et verum cultum, oportet veram cognitionem de Deo habere : et ideo, quia ex eis principium salutis et causa, scilicet Christus, provenire debebat, secundum illud Gen. XXII, 18 : *In semine tuo benedicemur omnes gentes :* oportet Deum notum esse in Judæa. Provenit autem ex Judæis salus tripliciter. Primo quantum ad doctrinam veritatis : quia omnes gentes erant in erroribus ; Judæi autem in veritate permanebant. Rom. III, 2 : *Quid amplius est Judæo?... Quia tradita sunt eis eloquia Dei.* Secundo quantum ad spiritualia dicta : nam prophetia, et alia dona Spiritus sancti, prius eis data fuerunt, et ex eis devenerunt ad alios. Rom. XI, 17 : *Tu*, scilicet gentilis, *cum esses oleaster, insertus es in illis*, scilicet Judæis. Rom. XV, 27 : *Nam si spiritualium eorum*, scilicet Judæorum, *participes facti sunt gentiles, debent et in carnalibus ministrare illis.* Tertio quantum ad ipsum salutis auctorem, quia ex eis processit secundum carnem. Rom. IX, 8 : *Ex quibus Christus est secundum carnem.*

13. Consequenter cum dicit, *Sed venit hora etc.*, comparat aliam adorationem duabus primis : et primo ponit eminentiam ejus ad alias ; secundo præeminentiæ convenientiam, ibi, *Nam et Pater tales quærit.* Sed attendendum est circa primum, secundum Origenem, quod supra loquens de tertia adoratione, cum dixit, *Venit hora quando non in monte hoc neque in Hierosolymis adorabitis Patrem*, non addidit Dominus, *Et nunc est;* hic vero de ipsa loquens, dicit, *Venit hora, et nunc est :* quia tunc locutus est adoratione in patria, secundum quam perfectam Dei cognitionem participabimus, quæ nondum viventibus in hac carne mortali venit ; hic vero loquitur de ea quæ est in vita ista, quæ jam venit per Christum : et ideo dicit : *Venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.* Quod potest legi primo quidem, secundum Chrysostomum, ut per hoc totum ostendatur eminentia istius adorationis et adorationem Judæorum, ut sit sensus : sicut adoratio Judæorum præeminet adorationi Samaritanorum, ita adoratio Christianorum præeminet ei quæ est Judæorum ; et hoc in duobus. Primo, quia illa est secundum carnales ceremonias : Hebr. IX, 10 : *In justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis :* hæc vero est secundum spiritum. Secundo vero, quia illa est secundum figuras : nam Deo illæ victimæ, secundum quod sunt res quædam, non placebant : unde in Psal. XLIX, 13, dicitur : *Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?* Et alibi, Psal. L, 18 : *Sacrificium dedissem utique : holocaustis non delectaberis,* inquantum scilicet sunt res quædam ; sed delectabatur in eis inquantum erant figura veræ victimæ, et[2] veri sacrificii. Hebr. X, 1 : *Umbram habet lex futurorum bonorum, non rerum ipsam imaginem etc.* Hæc autem adoratio est in veritate, quia ipsa secundum se Deo placet. Supra I, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Et ideo quantum ad primum dicit, quod *veri adoratores adorabunt in spiritu*, non in ceremoniis carnalibus ; quantum ad secundum dicit, *In veritate*, non in figura. Secundo potest legi quod Dominus per hæc duo quæ di-

[1] Parm. omittit : et ideo dicit.

[2] Al. : « veteris. »

cit, scilicet, *In spiritu et veritate*, vult ostendere differentiam hujus adorationis, non tantum ad illam Judæorum, verum etiam ad eam quæ erat Samaritanorum. Ad illam quidem Judæorum, per hoc quod dicitur, *Et veritate :* nam illa, ut dictum est, cum errore erat, quia adorabant quod nesciebant ; ista vero est cum vera Dei cognitione. Tertio modo legitur ut per hoc quod dicit, *In spiritu et veritate*, ostendatur conditio veræ adorationis. Ad hoc enim quod adoratio vera sit, duo requiruntur. Unum, quod sit spiritualis : unde dicit in spiritu, idest in fervore spiritus. I Corinth. xiv, 25 : *Orabo spiritu, orabo et mente*. Ephes. v, 19 : *Psallentes in cordibus vestris Deo*. Aliud, quod sit in veritate. Primo quidem fidei, quia nullus fervor spiritualis desiderii est ad merendum idoneus, nisi adsit veritas fidei. Jac. i, 6 : *Postulet autem in fide nihil hæsitans*. Secundo vero *in veritate*, idest sine fictione et simulatione : contra quod dicitur Matth. vi, 5 : *Amant in angulis orare, ut videantur ab hominibus*. Sic ergo ad ipsam orationem requiritur fervor caritatis quantum ad primum, et veritas fidei quantum ad secundum, et rectitudo intentionis quantum ad tertium. Sed dicit *Patrem*, quia adoratio legis non erat Patris, sed Domini. Nos adoramus ut filii per amorem, illi vero adorabant ut servi per timorem. Sic ergo hoc quod dicit *veri*, opponitur contra tria, secundum dictas expositiones. Primo contra falsum adorationis ritum Samaritanorum. Ephes. iv, 25 : *Deponentes mendacium, loquimini veritatem*. Secundo contra vanum et transitorium quod erat in ceremoniis carnalibus. Psal. iv, 3 : *Ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Tertio contra figurale. Supra i, 17 : *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est*.

14. Consequenter, cum dicit, *Nam et Pater tales quærit*, ostendit convenientiam tertiæ adorationis ex duobus. Primo ex voluntate et acceptione ejus qui adoratur ; secundo ex ipsius natura, ibi, *Spiritus est Deus*. Circa primum sciendum est, quod ad hoc quod homo mereatur quod petit accipere, ea debet petere quæ non sint contra voluntatem dantis, et eo modo quo acceptum est danti ; et ideo cum oramus Deum, esse debemus quales Deus quærit : Deus autem tales quærit, qui scilicet eum adorenit in spiritu et veritate, et in fervore caritatis, et veritate fidei. Deut. x, 12 : *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, ut bene sit tibi?* Mich. vi, 8 : *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Deus requirat a te ; utique facere judicium, et diligere misericordiam, et solicitum ambulare cum Deo tuo*.

14. Hoc autem ostendit ex natura ipsius, dicens : *Spiritus est Deus :* nam, sicut dicitur Eccli. xiii, 19, *Omne animal diligit sibi simile*. Ergo Deus intantum diligit nos, inquantum ei assimilamur ; sed non assimilamur ei secundum carnalia, quia est incorporeus, sed secundum spiritualia, quia *Deus spiritus est*. Ephes. iv, 25 : *Renovamini spiritu mentis vestræ*. Hoc autem quod dicit. *Spiritus est Deus*, denotat in Deo incorporeitatem. Luc. ult. 39 : *Spiritus carnem et ossa non habet*. Item vivificationem, quia tota vita nostra est a Deo, ut a principio effectio. Est etiam Deus veritas. Infra xiv, 6 : *Ego sum via, veritas, et vita :* et ideo in spiritu et veritate oportet adorare eum.

15. Consequenter cum dicit, *Dixit ei mulier etc.*, agitur hic de datore doni : quod respondet ei quod Dominus dixerat : *Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, petisses utique*. Primo ponitur confessio mulieris ; secundo doctrina Christi, ibi, *Ego sum qui loquor tecum*. Circa primum duo facit : primo enim profitetur mulier fidem Christi venturi ; secundo perfectionem doctrinæ ejus, ibi, *Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia*. Sciendum est ergo, quod mulier eorum quæ dicta sunt altitudine fatigata, obstupuit, et ea capere non valens, dicit : *Scio quia Missus venit, qui dicitur Christus ;* quasi dicat : Ista verba non capio ; sed veniet tempus quando veniet Messias, et tunc sciemus omnia ista : Messias enim hebraice, unctus latine, græce Christus est. Scie-

bat autem mulier ista Messiam venturum, edocta per libros Moysi, ubi Christi adventus prænuntiatus est. Gen. penult. 10 : *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est*[1]. Sicut autem Augustinus dicit, hæc est prima locutio mulieris in quo nominat Christum : ut det intelligere, quod post quinque sensus corporeos, jam inciperet redire ad virum legitimum.

16. Hic autem Messias cum venerit, perfectam doctrinam proponet, cum dicit : *Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis.* Et hoc prædixerat Moyses, Deut. XVIII, 18 : *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem eis; et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi.* Et quia jam advocaverat mulier ista virum suum, intellectum scilicet et rationem, ideo Dominus aquam doctrinæ spiritualis ei propinat, opportune[2] manifestando se ei.

17. Et ideo dicitur : *Dixit ei Jesus : Ego sum qui loquor tecum*, scilicet Christus. Sap. VI, 14 : *Præoccupat eos qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.* Infra XIV, 21 : *Ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Non autem Deus manifestavit se mulieri a principio : quia forte credidisset, et visum fuisset sibi ex vanitate loqui. Nunc autem paulatim in cognitione Christi eam reducens, opportune revelavit se ipsum. Prov. XXV, 11 : *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Et quidem interrogatur a Pharisæis, utrum esset Christus, infra X, 24 : *Si tu es Christus, dic nobis palam :* et tamen eis non se manifeste revelavit, quia non ad discendum quærebant, sed pro injuriando[3]. Hæc vero simplici mente loquebatur.

LECTIO III

1. Et continuo venerunt discipuli ejus ; et mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit : Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem. 2. Et dicit illis hominibus : Venite et videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci. Numquid ipse est Christus? Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum. 3. Interea rogabant eum discipuli, dicentes : Rabbi, manduca. 4. Ille autem dixit eis. Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis. 5. Dicebant ergo discipuli adinvicem : Numquid attulit ei manducare?

1. Posita doctrina de aqua spirituali, hic agit de effectu ipsius doctrinæ : et primo proponit ipsum effectum ; secundo ipsum effectum manifestat, ibi, *Interea rogabant eum discipuli ejus.* Effectus autem hujus doctrinæ est fructus proveniens ex parte fidelium ; et ideo primo ponitur fructus proveniens ex parte discipulorum admirantium; secundo fructus proveniens ex parte mulieris virtutem Christi annuntiantis, ibi, *Reliquit ergo hydriam suam mulier.* Tria autem ponuntur quantum ad discipulos : scilicet eorum reditus ad Christum : unde dicit : *Et continuo venerunt discipuli ejus :* et, ut dicit Chrysostomus, satis opportune, postquam se Christus mulieri manifestavit, discipuli occurrerunt, ut ostendatur[4], omnia tempora, divina providentia dispensari. Sap. VI, 8 : *Unumquodque fecit Deus, quia pusillum et magnum ; et æqualiter est ei cura de omnibus... et in omni providentia occurret illis.* Eccle. VIII, 6 : *Omni negotio tempus est et opportunitas.* Secundo ponitur eorum admiratio de Christo : unde dicit : *Et mirabantur, quia cum muliere loquebatur.* Mirabantur quidem bonum ; sed non suspicabantur malum, ut Augustinus dicit. Mirabantur autem duo. Primo quidem superabundantem Christi mansuetudinem et humilitatem : quia Dominus orbis terrarum dignatus est cum inope muliere loqui, et diu, dans in hoc nobis exemplum humilitatis. Eccli. IV, 7 : *Congregationi pauperum affabilem te facito.* Secundo quia cum Samaritana et alienigena loquebatur, nescientes mysterium, quod mulier

[1] Al. : « qui mittitur. »
[2] Parm. : optime.
[3] Parm. : ad tentandum.
[4] Al. : « ostendant. »

typum Ecclesiæ gentium gereret, quam quærebat qui venit *quærere et salvum facere quod perierat* : Luc. xix, 10. Tertio ponitur eorum reverentia ad Christum, quæ ostenditur ex taciturnitate eorum. In hoc enim ostendimus reverentiam ad Deum quando facta ejus discutere non audemus. Prov. xxv, 2 : *Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem.* Et ideo dicit, quod licet mirarentur, *nemo tamen dixit : Quid quæris, aut quid loqueris cum ea ?* Eccl. xxxii, 9 : *Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona gratia.* Sed tamen sic eruditi erant discipuli ordinem servare, ex reverentia et timore filiali ad Christum, ut aliquando quidem confidenter eum interrogent de his[1] quæ ad eos pertinebant : scilicet quando Christus aliqua proponebat ad eos pertinentia, quæ eorum capacitatem transcendebant : Eccl. xxxii, 10 *Adolescens, vix loquere in causa tua :* aliquando vero eum non interrogent, in his[2] scilicet quæ ad eos non pertinebant, sicut hic.

Consequenter cum dicit, *Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem,* ponitur fructus proveniens ex parte mulieris, officium Apostolorum annuntiando assumentis : et ponuntur tria, quæ colligi possunt ex dictis et factis ejus scilicet devotionis affectus ; secundo prædicationis modus, ibi, *Dicit illis hominibus : Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci* ; tertio prædicationis effectus, ibi, *Et exierunt de civitate, et veniebant ad eum.* Affectus autem mulieris apparet ex duobus. Primo ex hoc quod præ magnitudine devotionis, illud pro quo specialiter venerat ad fontem, quasi oblita, dereliquit scilicet aquam[3] : unde dicit, quod *reliquit mulier hydriam suam, et abiit in civitatem,* annuntiare scilicet magnalia de Christo, non curans de corporeo commodo propter utilitatem aliorum : in quo sequitur Apostolorum exemplum, qui, ut dicitur Matth. iv, 20 : *Relictis retibus, secuti sunt Dominum.* Per hydriam autem intelligitur cupiditas sæculi, per quam de profundo tenebrarum, cujus imaginem puteus gerit, idest de terrena conversatione homines hauriunt voluptates. Qui ergo cupiditates sæculi propter Deum derelinquunt, hydriam derelinquunt. II Tim ii, 4 : *Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus.* Secundo vero apparet ex multitudine eorum quibus annuntiat : quia non uni tantum, nec duobus vel tribus, sed toti civitati : unde *abiit in civitatem* : in quo significatur Apostolorum officium, quibus committit Dominus, Matth. ult. 19 : *Euntes docete omnes gentes,* Infra, xv, 16 : *Posui vos ut eatis, et fructum afferatis.*

2. Prædicationis autem modus innuitur cum dicit : *Et dicit illis hominibus etc.*, ubi primo invitat ad Christi visionem cum dicit : *Venite, et videte hominem.* Audierat enim mulier ista a Christo, quod ego sum Christus ; sed non statim dixit quod venirent ad Christum, seu crederent, ne daret occasionem blasphemandi ; et ideo a principio dixit ea de Christo quæ credibilia erant et in propatulo, scilicet quod esset homo. Phil. ii, 7 : *In similitudinem hominum factus.* Nec dixit, Credite : sed *venite et videte :* quia manifeste noverat, quod si gustarent de illo fonte, eum videndo, eadem paterentur quæ et ipsa. Psal. lxv, 16 : *Venite, et narrabo quanta fecit animæ meæ.* Nihilominus tamen in hoc veri prædicatoris imitatur exemplum, non ad se homines, sed ad Christum vocando. II Cor. iv, 5 : *Non prædicamus nosmetipsos, sed Christum.* Secundo ponit divinitatis Christi indicium, cum dicit : *Qui dixit mihi omnia quæcumque feci,* scilicet quot viros habuerat. Hoc enim est divinitatis officium et indicium quod occulta et secreta cordium manifestet : et licet illa quæ fecerat, ad confusionem suam pertinerent, nihilominus tamen non est verecundata referre : nam, ut Chrysostomus dicit, anima cum ignita fuerit igne divino, ad nihil eorum quæ sunt in terra de reliquo respicit, neque ad gloriam nec ad verecundiam ; sed ad illam solam, quæ detinet eam, flammam. Tertio autem con-

[2] Al. : aliquando quidem, confidenter eum interrogant, idest de his etc.

[3] Al. : « interrogare. »

[4] Parm. addit : et hydriam.

cludit Christi majestatem, dicens : *Numquid ipse est Christus?* Non est ausa asserendo ostendere quod esset Christus, ne videretur alios velle docere : et ipsi ex hoc irati exire ad eum nollent. Neque tamen totaliter hoc siluit ; sed sub quæstione, quasi hoc eorum judicio committens, proposuit dicens : *Numquid non ipse est Christus?* Hic enim facilior modus est suadendi.

Per hanc autem mulierem, quæ infimæ conditionis est, signatur Apostolorum prædicantium modus : quia ut dicitur I Corinth. I, 26, non multi sapientes, non multi potentes secundum carnem... sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes. Unde Prov. IX, 3, ipsi Apostoli ancillæ dicuntur ; *Misit* inquit, sapientia divina, scilicet Filius Dei, *ancillas suas*, scilicet Apostolos, *vocare ad arcem*. Fructus autem prædicationis ponitur ibi, *Et exierunt de civitate*, ad quam iverat mulier, *et veniebant ad ipsum,* scilicet Christum : in quo datur intelligi, quod si ad Christum ire volumus, oportet nos exire de civitate ; idest, amorem carnalis cupiditatis deponere, Hebr. XIII, 13 : *Exeamus ad eum extra castra, improperium ejus portantes.*

3. Consequenter cum dicit, *Interea rogabant eum discipuli etc.*, manifestatur effectus spiritualis doctrinæ : et primo per doctrinam Christi ad discipulos ; secundo per effectum operis in alios, ibi, *Ex civitate autem illa multi crediderunt.* Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio manifestationis hujus fructus ; secundo ponitur ipsa manifestatio, ibi, *Ille autem dixit eis : Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis.* Occasio autem manifestationis sumitur ex instantia discipulorum, ad hoc ut Christus manducaret : ideo dicit : *Interea ;* idest, inter mulieris verba et locutionem Christi cum ea, et inter tempus adventus Samaritanorum : *rogabat eum,* scilicet Christum, *discipuli ejus, dicentes : Rabbi, manduca* : arbitrantes hoc tempus fore aptum ad prandium, antequam multitudo eorum concurreret. Non enim coram aliquo advena sibi escas propinabant : unde dicitur Matth. VI, 6, quod tanta multitudo confluebat ad eum, quod non habebat tempus manducandi.

4. Hunc autem fructum manifestat, data sibi occasione dicens : *Ille autem dixit eis etc.* ubi primo ponit fructum figurata[1] locutione ; secundo innuitur tarditas discipulorum ad intelligendum, ibi, *Dicebant ergo discipuli ejus ;* tertio exponit Dominus quæ dixerat ibi, *Dixit eis Jesus : Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me.* Fructus autem spiritualis doctrinæ proponitur sub figura cibi et refectionis ; et ideo dicit : *Ego cibum habeo manducare.* Et sciendum, quod sicut refectio corporalis non est perfecta nisi cibo jungatur potus, et e converso ; ita etiam ad spiritualem refectionem utrumque haberi debet. Eccl. XV, 3 : *Cibavit illum Dominus pane vitæ et intellectus*, ecce cibus, *et aqua sapientiæ salutaris*, ecce potus, *potavit illum.* Ideo congrue post poculi negotium, quo Samaritana potata fuerat, conveniens erat et de cibo disceptare : et sicut per aquam intelligitur sapientia salutaris, ita per cibum intelligitur operatio bona. Cibus autem iste quem Christus manducare habebat, est salus hominum, quam quærebat : ostendens per hoc quod dicit se cibum habere manducare, quantum desiderium habet salutis nostræ : sicut enim nobis cum esurimus, concupiscibile est manducare, ita et salvare nos. Prover. VIII, 31 : *Deliciæ meæ sunt esse cum filiis hominum.* Et ideo dicit : *Cibum,* idest conversionem gentium[2], *habeo manducare quem vos nescitis :* quia non poterant adhuc præcognoscere conversionem gentium. Vel aliter, secundum Origenem, contingit sicut de cibo corporali, ita et de spirituali : non enim eadem quantitas omnibus sufficit, sed uni quidem major quantitas necessaria est, alteri minor ; et uni quidem sanum est quod alteri nocet : eodem modo in spirituali refectione : non enim eadem qualitas seu quantitas doctrinæ spiritualis adhibenda est singulis, sed secundum dispositionis congruitatem et capacitatem hominum. Nam, secundum Apostolum II

[1] Al. : « signata. »

[2] Al. : « idest gentium. »

Pet. II, 2 : *Nuper geniti infantes rationabiles lac appetunt*. Perfectorum autem est solidus cibus : unde Origenes dicit, quod ille qui est altioris doctrinæ, et aliis in spiritualibus præest, potest hoc verbum dicere infirmis et debilioris intellectus existentibus : et sic Apostolus loquitur, I Cor. III, 1 : *Tanquam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam*. Et hoc multo amplius veridicus Jesus dicere potest : *Cibum habeo manducare*. Infra. 16, 12 : *Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo*. Tarditas autem intellectus discipulorum innuitur ex hoc quod ea quæ dixit Dominus de cibo spirituali, intelligebant de corporali adhuc enim et ipsi sine intellectu erant, secundum illud Matth. XV.

5. Et ideo *dicebant discipuli ad invicem etc*. Non est ergo mirum, si mulier illa Samaritana spiritualem aquam non intelligat : ecce enim quod discipuli Judæi spiritualem non intelligunt escam. In hoc autem quod dicunt adinvicem : *Numquid aliquis attulit ei?* consuetudinem Christi debemus attendere : quia cibos ab aliis oblatos solebat accipere : non quod bonis nostris indigeret, quia *bonorum nostrorum non indiget* ut dicitur in Psalm. XI, 2, nec esca hominum, quia dat escam omni carni.

Sed quare quærebat, et ab aliis accipiebat? Propter duo. Primo ut dantes et afferentes meritum consequerentur : secundo, ut daret Christus exemplum, quod vacantes spiritualibus non erubescant paupertatem, nec grave putent ab aliis nutriri. Proprium est enim doctoribus alios habere procuratores ciborum, ut ipsi de nullo curantes, verbi ministrationem solicite procurent, ut dicit Chrysostomus. Et hoc idem habetur in *Glossa* I Tim. V, 17 : *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina*.

LECTIO IV

1. Dicit eis Jesus : Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus. 2. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? Ecce dico vobis : Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem? Et qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam æternam : ut et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit. 4. In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, et alius qui metit. 5. Ego misi vos metere quod vos non laborastis. 6. Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.

1. Posita tarditate intellectus discipulorum circa figuratam locutionem, hic consequenter Dominus[1] explanat eam : et primo ponit explanationem figuratæ locutionis : secundo adhibet similitudinem, ibi, *Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* Circa primum sciendum est, quod sicut Christus supra explanavit mulieri, quod figuraliter ei proposuit de aqua, sic et Apostolis explanat quod figuraliter eis de cibo proposuit ; sed aliter et aliter : nam Apostolis tanquam capacioribus absque verborum involutione expositionem statim proponit ; mulierem autem, utpote minus capacem, per multa verba ad veritatis cognitionem perducit. Hoc autem quod dicit, *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam ejus opus*, satis rationabilem habet causam. Cum enim cibus corporalis sustentet hominem, et perficiat ipsum ; ille est spiritualis cibus animæ, et creaturæ rationalis quo sustentatur et perficitur. Hoc autem est ut conjungatur suo fini, et ut sequatur regulam superiorem ; quod David[2] intelligens dicebat, Psal. LXXII, 27 : *Mihi autem adhærere Deo bonum est*. Et ideo Christus, secundum quod homo, convenienter suum cibum esse dicit, ut Dei faciat voluntatem, et ut perficiat opus. Et hæc quidem duo possunt intelligi ut unum ; ita tamen quod secundum sit expositio primi. Vel possunt intelligi ut aliud et aliud. Si autem intelligantur ut unum, tunc est sensus : *Meus cibus est;*

[1] Al. : « licens. »

[2] Al. : « de Deo. »

idest, in hoc est firmitas et sustentatio mea *ut factam voluntatem ejus qui misit me*, secundum illud Psal. xxxix, 9 : *Facere voluntatem tuam, Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei.* Infra vi, 38 : *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus*[1] *qui misit me.* Sed quia facere voluntatem alicujus intelligitur dupliciter : uno modo ut faciat eum velle[2]; alio modo ut opere compleat illud quod scit eum velle : ideo Dominus exponens quid sit facere voluntatem ejus qui misit eum, dicit : Hoc scilicet est[3] *ut perficiam opus ejus;* idest, ut compleam opera quæ scio eum velle. Infra ix, 4 : *Me oportet operari opera ejus qui misit me donec dies est.* Si autem intelligatur ut aliud et aliud; sic sciendum est, quod Christus duo fecit in mundo isto. Primo docuit veritatem, invitando, et vocando ad fidem : et in hoc complevit voluntatem. Patris. Infra vi, 40 : *Hæc est voluntas Patris qui misit me, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam æternam.* Secundo consummavit ipsam veritatem, aperiendo per passionem suam in nobis januam vitæ, dando potestatem perveniendi ad consummatam veritatem. Infra xvii, 4 : *Opus consummavi quod dedisti ut faciam.* Sic ergo dicit : *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me*, vocando homines ad fidem, *ut perficiam opus ejus*, perducendo eos ad perfectum. Vel, secundum Origenem, omnis homo qui bene operatur, ad duo debet dirigere suam intentionem, scilicet ad honorem Dei, et ad utilitatem proximi : quia, sicut dicitur I Tim. i, 5 : *finis præcepti est caritas :* quæ continet amorem Dei et proximi. Et sic quando aliquid facimus propter Deum, finis præcepti est Deus; quando vero propter utilitatem proximi, finis præcepti est proximus. Secundum hoc ergo dicit Christus : *Meus cibus est ut faciam voluntatem Dei,* idest ut intentionem meam dirigam et regulem in his quæ sunt ad honorem Dei, *ut perficiam opus ejus;* idest, ea faciam quæ sunt ad utilitatem et perfectionem hominis.

Sed contra : Dei perfecta sunt opera ; non ergo convenienter dicitur opera perfici Dei. Respondeo dicendum, quod inter ceteras creaturas inferiores homo est speciales opus Dei, quia ad imaginem et similitudinem suam fecit illum. Gen. 1. Et hoc opus in principio quidem perfectum fuit, quia *Deus fecit hominem rectum*, ut dicitur Eccli. vii. Postmodum vero per peccatum hanc perfectionem amisit, et a rectitudine recessit. Et ideo ut hoc opus Domini perfectum esset, reparari indigebat : quod quidem perfectum est per Christum : quia dicitur Rom. v, 19 : *Sicut enim per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam justi constituentur multi.* Sic Christus dicit : *Ut perficiam opus ejus* ; idest, ut hominem ad perfectum deducam.

2. Consequenter cum dicit, *Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? etc.*, ponit similitudinem. Sed attende, quod Christus a muliere potum petivit, dicens : *Da mihi bibere* : et et ideo occasione hujus petitionis introduxit similitudinem de aqua. Hic vero discipuli inducunt Dominum ad manducandum : unde et occasione hujus introducit Dominus similitudinem de cibo spirituali : quia idem intelligitur per cibum et potum. Sic ergo sunt quidam a quibus Deus petit potum sicut a muliere; quidam vero Deo offerunt potum. Sed cibum nullus Deo offert nisi prius petierit ab eo Deus : tunc enim Deo cibum spiritualem offerimus quando ab eo poscimus salutem nostram, cum scilicet petimus Matth. vi, 10 : *Fiat voluntas tua sicut in cœlo, et in terra.* Salutem ex nobis ipsis consequi non possumus nisi præventi a gratia præveniente, secundum illud Thren. ult. 21, *Converte nos Domine ad te*[4], *et convertemur.* Ipse ergo prius petit[5] qui per prævenientem gratiam nos petere facit. In hac autem similitudine primo agit de messe : secundo de messoribus, ibi, *Et qui metit, mercedem accipit.* Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem de messe corporali; secundo de

[1] Al. deest : « ejus. »
[2] Parm. : ejus velle.
[3] Al. : « esse. »

[4] Al. omittitur : « ad te. »
[5] Al. deest : « petit. »

messe spirituali, ibi, *Ecce dico vobis : Levate oculos vestros etc.* Per hoc autem quod dicit, *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* datur intelligi quod Christus statim post captionem Joannis de Judæa recessit, sicut dicitur Matth. IV, et transivit per Samariam ; et quod hoc fuit in hieme : et Joannes similiter captus. Unde quia ibi tempestivius[1] messes perficiuntur[2], quatuor menses erant ab illo tempore usque ad messem. Dicit ergo : *Nonne vos dicitis*, loquendo de messe corporali, *quod adhuc quatuor menses sunt* qui extant futuri, *et messis venit?* idest, tempus collectionis messium. Sed *ecce dico vobis*, de spirituali messe loquens : *Levate oculos vestros, et videte regiones, quæ albæ sunt jam ad messem.* Ubi sciendum est, quod tempus messium dicitur tempus collectionis fructuum : et ideo omnis collectio fructuum comparatur tempori messium. Tempus autem collectionis fructuum duplex est. Nihil enim probibet in temporalibus et in spiritualibus, quin illud quod est fructus respectu præcedentium, sit etiam semen respectu sequentium : nam bona opera sunt fructus spiritualis doctrinæ, sicut fides, et hujusmodi ; quæ tamen sunt semina vitæ æternæ, quia per ea ad vitam æternam pervenitur. Eccli. XXIV, 23 : dicit Sapientia : *Flores mei* respectu fructus sequentis *sunt fructus honoris, et honestatis* respectu præcedentium. Secundum hoc ergo una est collectio messis spiritualis respectu fructuum æternorum, scilicet congregatio fidelium in vitam æternam : de qua dicitur Matth. XIII, 39 : *Messis est consummatio sæculi.* Et de ista non agitur hic. Alia est in præsenti. Et hoc potes intelligi dupliciter. Uno modo collectio fructuum, scilicet fidelium in Ecclesia congregandorum conversio ; alio modo ipsa cognitio veritatis, qua aliquis fructum veritatis in anima sua congregat : et de utraque secundum diversas expositiones hic agitur. De prima, secundum Augustinum et Chrysostomum, hoc modo. Vos dicitis, quoniam adhuc non est tempus corporalis messis : sed non sic est de messe spirituali ; immo *ecce dico vobis : Levate oculos vestros*, scilicet mentis per considerationem, vel oculos etiam corporis, *et videte regiones, quoniam albæ sunt jam ad messem* : quia scilicet tota regio plena eras Samaritanis ad Christum exeuntibus. Hoc autem quod dicit, *Albæ sunt*, metaphoricum est : cum enim segetes dealbatæ sunt, signum est quod sunt præparatæ ad messem. Nihil aliud per hoc significare voluit, quam quod homines ad salutem et susceptionem verbi parati erant ei. Unde dicit : *Videte regiones*, quia non solum Judæi, sed etiam Gentiles parati sunt ad fidem. Matth. IX, 37 : *Messis quidem multa, operarii autem pauci.* Et sicut messes dealbantur propter præsentiam solis æstivo tempore magis ferventis, ita et homines per adventum solis justitiæ, scilicet Christi, et prædicationem atque virtutem suam, præparabantur ad salutem. Et de isto sole dicitur Malach. IV, 2 : *Vobis timentibus nomen meum orietur sol justitiæ.* Et inde est quod tempus adventus ejus dicitur tempus plenitudinis. Gal. IV, 4 : *Cum ergo venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* De secunda autem collectione messis, idest veritatis in anima, exponit Origenes, qui dicit, quod tot fructus veritatis colligit in messe, quot quis veritates cognoscit. Et vult, quod totum hoc quod dicitur : *Nonne vos dicitis, quoniam adhuc quatuor menses sunt et messis venit? et ecce dico vobis : Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem :* intelligatur parabolice dictum. Et secundum hoc duo facit Dominus in verbis istis. Primo ponit falsam opinionem quorumdam ; secundo excludit eam, ibi, *Ego dico vobis.* Opinio namque quorumdam erat quod nulla veritas alicujus rei haberi possit ab homine : et ex hoc derivata est hæresis Academicorum dicentium, nihil pro certo sciri posse in vita ista : juxta quod dicitur Eccle. VII, 24 : *Cuncta tentavi in sapientia*[3]. *Dixit : Sapiens efficiar. Illa autem recessit a me multo magis quam*

[1] In uno cod. : tepescivius.
[2] Al. : « unde quia ibi tardiuscere messes prosperantur. »
[3] Al. : « cunctatus sum omnia in sapientia etc. »

fuerat. Hanc ergo opinionem tangit Dominus, dicens : *Nonne vos dicitis, quatuor menses sunt, et messis venit?* idest, tota vita præsens, in qua homo quatuor elementis deservit, finiri oportet, ut post eam collectio veritatis habeatur in alia vita. Sed hanc opinionem consequenter excludit cum dicit : Non est ita ; sed *ecce dico vobis : Levate oculos vestros.* Hoc enim in[1] sacra Scriptura dici consuevit, quandocumque aliquod subtile et altum considerandum præcipitur. Isa. XL, 26 : *Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit hæc.* Nam oculi quando non sunt elevati a terrenis, vel a concupiscentia carnali, non sunt idonei ad cognitionem spiritualis fructus : nam quandoque deprimuntur ad terrena, retracti a consideratione divinorum, secundum illud Psal. XVI, 11 : *Oculos suos statuerunt declinare in terram* : quandoque excæcantur per concupiscentiam. Dan. XIII, 9 : *Et declinaverunt oculos suos, ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum Dei.* Dicit ergo : *Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam albæ sunt jam ad messem* ; idest, ita dispositæ, quod ex eis veritas sciri potest : nam per regiones specialiter[2] intelliguntur omnia ex quibus veritas accipi potest. Et hæ specialiter sunt Scripturæ[3]. Infra 5, 39 : *Scrutamini Scripturas... quia ipsæ testimonium perhibent de me.* Et hæ regiones erant quidem in veteri testamento ; sed non erant albæ ad messem, quia homines non poterant ex eis spiritualem fructum accipere quousque Christus venit, qui eas dealbavit, aperiendo eorum intellectus. Luc. ult. 43 : *Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Item creaturæ sunt messes, ex quibus colligitur fructus veritatis. Rom. I, 20 : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sed tamen gentiles qui earum cognitioni insistebant, erroris potius quam veritatis fructus ex eis colligebant : quia, ut ibidem dicitur vers. 25, *Servierunt creaturæ potius quam creatori.* Et ideo nondum albæ erant ; sed Christo veniente, albæ factæ sunt ad messem.

3. Consequenter cum dicit, ***Et qui metit, mercedem accipit***, agit de messoribus : et circa hoc primo ponit messorum præmium ; secundo inducit proverbium, ibi, *In hoc enim est verbum verum* ; tertio exponit, idest adaptat ipsum, ibi, *Ego misi vos metere.* Quantum ad primum notandum est, quod Dominus exponens supra quod de aqua dixerat spirituali, proposuit conditionem, per quam aqua spiritualis differt a corporali : quia scilicet qui biberit ex aqua corporali, sitiet iterum : qui vero biberit ex aqua spirituali, non sitient in æternum. Eodem modo etiam hic exponens quod dicit de messe, proponit quod dissimile est inter messem corporalem et spiritualem : unde tria proponit. Unum quidem secundum quod attenditur similitudo utriusque messis : scilicet quod qui metit tam in corporali messe quam in spirituali, mercedem accipit. Ille autem metit spiritualiter, qui congregat fideles in Ecclesia, vel qui colligit fructus veritatis in anima sua. Et uterque mercedem accipit, secundum illud I Corinth. III, 8 : *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Duo alia proponit secundum quæ attenditur dissimilitudo. Primo quidem, quia fructus messoris qui metit messem corporalem, pertinet ad vitam corporalem ; sed fructus ejus qui metit messem spiritualem, pertinet ad vitam æternam. Et ideo dicit : ***Et congregat***, ille scilicet qui metit spiritualiter, *fructum in vitam æternam;* scilicet fideles qui ad vitam æternam pervenerint. Rom. VI, 22 : *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.* Vel ipsam cognitionem et expositionem veritatis, per quam homo acquirit vitam æternam. Eccli. XXIV, 31 : *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.* Secundo vero attenditur dissimilitudo : quia in messe corporali ad miseriam reputatur quod unus seminet et alius metat : unde qui seminat tristatur de hoc quod alius metit : sed in semine spirituali aliter est : quia *qui seminat simul gaudet, et qui metit.* Et quidem, secundum Chrysosto

[1] Al. deest : « in. »
[2] Al. : « spiritualiter »

[3] Al. : « et hæ specialiter duo, scilicet Scriptura. Item ... et hæ specialiter duæ sunt Scripturæ. »

mum et Augustinum, seminantes semen spirituale sunt patres veteris testamenti, et Prophetæ : nam ut dicitur Luc. viii, 11, *semen est verbum Dei* : quod Moyses et Prophetæ seminaverunt in Judæa ; sed Apostoli messuerunt ; quia ipsi quod intendebant, scilicet homines adducere ad Christum, efficere non potuerunt ; quod tamen Apostoli fecerunt. Et ideo utrique simul gaudent, scilicet Apostoli et Prophetæ, in una mansione gloriæ, de conversione fidelium. Isa. li, 3 : *Gaudium et lætitia invenietur*[1] *in ea, gratiarum actio, et vox laudis.* Et per hoc confutatur hæresis Manichæorum damnantium patres veteris testamenti ; cum tamen, ut hic Dominus dicit, simul gaudebunt cum Apostolis. Secundum Origenem vero, seminantes in qualibet facultatæ dicuntur illi qui quælibet[2] illius facultatis principia tradunt ; metentes vero qui ex illis procedunt ulterius : et hoc multo magis in ista, quæ est omnium scientiarum scientia. Prophetæ seminantes sunt, quia multa de divinis tradiderunt ; messores vero sunt Apostoli, qui ea quæ non manifestaverunt Prophetæ hominibus, prædicando et docendo revelaverunt. Ephes. iii, 5 : *Quod alii generationibus non est agnitum sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus.*

4. Consequenter cum dicit, *In hoc enim est verbum verum etc.*, inducitur proverbium, quasi dicat, quod *in hoc*, idest in isto facto, *verum est verbum*, idest impletur vulgare proverbium, quod erat apud Judæos : scilicet, unus seminat, et alius metit. Quod proverbium derivari videtur ex eo quod dicitur Levit. xxvi, 16 : *Seretis frustra segetem, quæ ab hostibus devorabitur.* Ex quo consueverunt Judæi, quando aliquis in re aliqua laborabat, et alius inde gaudebat, hujusmodi proverbium proferre. Hoc est ergo quod Dominus dicit : In hoc quod Prophetæ seminaverunt et laboraverunt, et vos metitis et gaudetis, impletur proverbium. Vel aliter. *In hoc verbum verum est*, scilicet quod ego dico, *quod alius est qui seminat, et alius qui metit* ; quia vos metetis fructus ex laboribus Prophetarum. Sed Prophetæ quidem et Apostoli alii sunt, non in fide[3] : quia et illi et isti fidem habuerunt, Rom. iii, 21 : *Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata a Lege et Prophetis.* Sunt tamen alii in conversatione : quia Prophetæ vivebant sub cæremoniis legalibus, a quibus Christiani et Apostoli liberi sunt. Gal. iv, 3 : *Et cum essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus servientes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.* Et licet disparis temporis labores habuerint Apostoli et Prophetæ, tamen gaudio pariter perfruentur, et mercedem accipient *in vitam æternam : ut simul gaudeat qui seminat, et qui metit.* Et hoc præfiguratum fuit in transfiguratione Christi : ubi omnes gloriam suam habuerunt, et patres veteris testamenti, scilicet Moyses et Elias, et patres novi testamenti, scilicet Petrus, Joannes et Jacobus : dans per hoc intelligere, quod in illa futura gloria simul gaudent novi et veteris testamenti justi.

5. Consequenter cum dicit, *Ego misi vos metere quod non laborastis*, adaptat proverbium ad propositum : et primo dicit[4] Apostolos esse messores ; secundo ostendit esse laboratores, ibi, *Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.* Quantum ad primum dicit : Dico quod alius est qui metit, quia vos estis messores ; alius est qui seminat, quia, *Ego misi vos metere quod non laborastis.* Non autem dicit, Mittam, sed *misi*, quia bis misit eos. Semel ante passionem suam ad Judæos, cum dixit eis : *In viam gentium ne abieritis... sed ite potius ad oves quæ perierunt domus Israel* : ut dicitur Matth. x, 5. Et quantum ad hanc missionem, missi fuerunt metere quod non laboraverunt, scilicet ipsos Judæos convertere, in quibus Prophetæ laboraverunt. Misit autem eos post resurrectionem ad gentes, dicens eis, Marc. ult. 15 : *Euntes in mundum universum prædicate Evan-*

[1] Al. : « Gaudium et lætitium obtinebant. »
[2] Al. [illegible] : « [illegible]. »

[3] Al. : « alii sunt in fide, et alii non. »
[4] Al. : « ponit. »

gelium omni creaturæ. In hac missione missi sunt de novo seminare : unde Apostolus, Rom. xv, 20, et 21 : *Sic autem prædicavi Evangelium, ubi non nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem; sed, sicut scriptum est : Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent.* Et ideo dicit, *Misi*, habens respectum ad primam missionem. Sic ergo Apostoli sunt messores, sed alii, scilicet Prophetæ, sunt seminatores.

6. Unde dicit : *Alii laboraverunt*, seminando primordia doctrinæ Christi, *et vos in labores eorum introistis*, ad colligendum fructus. Sap. III, 15 : *Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Laboraverunt, inquam, Prophetæ, ut adducerent homines ad Christum. Infra v, 46 : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi : de me*[1] *enim ille scripsit.* Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis? Sed non ipsi fructum messuerunt. Unde secundum hoc dicebat Isa. XLIX, 4 : *In vacuum laboravi, et sine causa : vane fortitudinem meam consumpsi.*

LECTIO V

1. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis : Quia dixit mihi omnia quæcumque. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. 2. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus : et mulieri dicebant : Quia non propter tuam loquelam credimus : ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est vere Salvator mundi.

1. Supra Dominus prænuntiavit Apostolis fructum qui Samaritanis provenerat[2] ex prædicatione mulieris; hic autem Evangelista agit de isto fructu : et primo ponitur fructus proveniens ex prædicatione mulieris; secundo insinuatur augmentatio ipsius fructus[3] facta per Christum, ibi, *Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus.* Fructus autem ex prædicatione mulieris proveniens ostenditur quantum ad tria. Primo quantum ad fidem, quia in Christum crediderunt : unde dicit : *Ex civitate autem illa*, ad quam scilicet abierat mulier, *multi* homines *crediderunt in eum Samaritanorum*, et hoc *propter verbum mulieris*, a qua Christus aquam petierat, *testimonium perhibentis*, hoc scilicet : *Quia dixit mihi omnia quæcumque feci :* quod quidem testimonium satis inducens erat ad credendum Christo. Cum enim[4] quæ Christus dixerat pertinerent ad defectuum suorum manifestationem; nisi ipsa commota fuisset ad credendum, talia non referret : et ideo statim ad auditum verborum suorum crediderunt. In quo significatur[5] quod fides est ex auditu. Secundo ostenditur fructus quantum ad eorum accessum ad Christum : nam ex fide sequitur desiderium rei creditæ : et ideo postquam crediderunt, accedunt ad Christum, ut perficiantur per eum : unde dicit : *Cum venissent ad illum Samaritani.* Ps. XXXIII, 6 : *Accedite ad eum, et illuminamini.* Matth. XI, 28 : *Venite ad me omnes qui laborastis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Tertio quantum ad desiderium : nam credenti non solum est necessarium venire ad Christum, sed quod habeat eum secum : unde dicit, quod *rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.* Manet autem Dominus nobiscum per caritatem. Infra XIV, 23 : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit;* et paulo post : *Et mansionem apud eum faciemus.* Sed manet duos dies, quia duo sunt præcepta caritatis, scilicet dilectionis Dei et proximi : in quibus *Lex pendet et Prophetæ*, ut dicitur Matth. XXII, 40. Tertia autem dies, est dies gloriæ : Osee VI, 3 : *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos.* Et in

[1] Al. : « divine. »
[2] Al. : « pro Samaritanis venerat. »
[3] Al. omittitur : « fructus. »
[4] Al. : « cum ea. »
[5] Al. : « significabatur. »

hac die non mansit ibi, quia Samaritani non erant adhuc capaces gloriæ.

2 Consequenter cum dicit, *Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus*, ponit Evangelista, quod fructus proveniens ex prædicatione mulieris, augmentatus est ex præsentia Christi : et hoc tripliciter. Primo ex multitudine credentium ; secundo ex modo credendi ; tertio ex veritate fidei. Ex multitudine credentium augmentatus est, quia propter mulierem multi crediderunt in eum ; sed *multo plures crediderunt propter sermonem ejus*, scilicet Christi : in quo significatur, quod licet multi crediderint per Prophetas, tamen multo plures conversi sunt ad fidem veniente Christo, secundum illud Psal. VII, 8 : *Exurge Domine in præcepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te*. Secundo augmentatus est fructus ex modo credendi : unde dicunt mulieri : *Quia jam non propter tuam loquelam credimus*.

Sed notandum, quod tria sunt necessaria ad perfectionem fidei, quæ hic per ordinem ponuntur. Primo ut sit recta ; secundo ut sit prompta ; tertio ut sit certa. Recta quidem est fides, cum veritati non propter aliquod aliud, sed ei propter seipsam obeditur : et quantum ad hoc dicit, quod *mulieri dicebant*, quod jam credimus veritati, *non propter tuam loquelam*, sed propter ipsam veritatem. Inducunt autem nos ad fidem Christi tria. Primo quidem ratio naturalis. Rom. I, 20 : *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Secundo testimonia Legis et Prophetarum. Rom. III, 21 : *Nunc autem justitia Dei sine lege manifestata est, testificata a lege et Prophetis*. Tertio prædicatio Apostolorum, et aliorum. Rom. X, 14 : *Quomodo credent sine prædicante ?* Sed quando per hæc homo manuductus credit, tunc potest dicere, quod propter nullum istorum credit : nec propter rationem naturalem, nec propter testimonia legis, nec propter prædicationem aliorum, sed propter ipsam veritatem tantum. Gen. XV, 6 : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam*. Prompta quidem est fides, si cito credit : et hoc erat in istis : quia ad solum auditum conversi erant ad Deum : unde dicunt : *Ipsi enim audivimus*, et tamen credimus ei [1], *et scimus quia hic est vere salvator mundi*, absque hoc quod miracula videremus, sicut Judæi viderunt. Et licet credere cito hominibus pertineat ad levitatem, secundum illud Eccli. XIX, 4 : *Qui facile credit, levis est corde :* tamen credere cito Deo, magis laus est, secundum illud Psalm. XVII, 45 : *In auditu auris obedivit mihi*. Debet fides esse certa, quia qui dubitat in fide infidelis est. Jac. I, 6 : *Postulet autem in fide nihil hæsitans*. Et ideo istorum fides certa erat : unde dicunt, *Et scimus*. Aliquando enim ipsum credere dicitur scire, sicut hic patet : quia scientia et fides conveniunt in certitudine : nam sicut scientia est certa, ita et fides : immo multo magis : quia certitudo scientiæ innititur rationi humanæ, quæ falli potest ; certitudo vero fidei innititur rationi divinæ, cui contrariari [2] non potest. Differunt tamen in modo : quia fides habet certitudinem ex lumine infuso divinitus ; scientia vero ex lumine naturali : nam sicut certitudo scientiæ habetur per prima principia naturaliter cognita, ita et principia fidei cognoscuntur ex lumine infuso divinitus. Ephes. II, 8 : *Gratia salvati estis per fidem ; et hoc non ex vobis, Dei enim donum est*. Tertio augmentatus est fructus ex veritate credendi : et ideo dicit : *Quia hic est vere salvator mundi :* ubi confitentur Christum Salvatorem singularem, verum et universalem. Singularem quidem, cum discretum eum ab aliis dicunt : *Hic est*, qui scilicet singulariter salvare venit. Isai. XLV, 15 : *Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator*. Actor. IV, 12 : *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat salvos fieri*. Verum autem, cum dicit, *Vere :* nam cum, secundum Dionysium, salus sit liberatio a malis et conservatio in bonis, est duplex salus : quædam vera, quædam non vera. Vera quidem salus,

[1] Al. : « Sed enim audivimus et credimus ei. »

[2] Al. : « connumerari. »

cum liberamur a veris malis, et conservamur in veris bonis. In veteri autem testamento licet missi fuerint aliqui salvatores, non tamen vere salvabant : quia liberabant a malis temporalibus, quæ non sunt vera mala, nec vera bona, quia sunt transitoria. Sed Christus est vere Salvator, qui liberat a veris malis, scilicet peccatis. Matth. I, 21 : *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Et præservat in veris bonis, idest spiritualibus. Universalem vero, quia non particularem, scilicet Judæorum tantum, sed *mundi*. Supra III, 17 : *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.*

LECTIO VI

1. Post duos autem dies exiit inde, et abiit in Galilæam. 2. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet. 3. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo : et ipsi enim venerant ad diem festum. 4. Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum.

1. Posita conversione gentium per viam doctrinæ, hic ponitur ipsorum conversio per viam miraculi : unde et quoddam miraculum a Christo perpetratum Evangelista inducit : circa quod primo ponitur locus ; secundo describitur miraculum, ibi, *Et erat quidam regulus etc.* ; tertio ponitur miraculi effectus, ibi, *Cognovit ergo pater etc.* Circa primum duo facit. Primo designat generalem locum miraculi, scilicet patriam ; secundo specialem, ibi, *Venit ergo iterum in Cana Galilææ.* Circa primum duo facit. Primo designat generalem locum miraculi ; secundo insinuat quomodo Christus fuit ibi receptus, ibi, *Cum ergo venisset in Galilæam.* Circa primum duo facit. Primo designat locum generalem ; secundo rationem assignat, ibi, *Ipse enim Jesus testimonium perhibuit etc.* Dicit ergo primo : Dico quod mansit Jesus apud Samaritanos per duos dies, *et post duos dies exiit inde*, idest de Samaria, *et abiit in Galilæam*, ubi nutritus fuerat : per quod significatur quod in fine sæculi, confirmatis gentibus in fide et veritate, revertetur ad Judæos convertendos, secundum illud Rom. II, 25 : *Donec omnis plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret.*

2. Et rationem assignat, dicens : *Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.*

Hic oritur dubitatio : una quidem de sententia litteræ ; alia vero de ejus continuatione. De sententia quidem litteræ dubitatur, quia non videtur verum esse quod hic dicitur, scilicet quod Propheta in patria sua honorem non habet : nam aliqui Prophetæ honorati leguntur in terra sua. Sed, secundum Chrysostomum, respondetur ad hoc, quia Dominus hic loquitur prout in pluribus accidit. Unde licet in aliquo singulari habeat instantiam, non tamen propter hoc debet reputari falsum : nam in naturalibus et in moralibus, regula eorum quæ ut in pluribus verificatur, est vera ; et si in aliquo particulari aliter sit, non reputatur falsa. Istud autem quod Dominus dicit, in pluribus Prophetarum verum erat : quia in veteri testamento vix invenitur aliquis Prophetarum, qui a suis contribulibus persecutionem passus non fuerit, secundum illud Actor. VII, 52 : *Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri ?* Et Matth. XXV, 37 : *Hierusalem, Hierusalem quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt.* Hoc etiam verbum Domini verificatur non solum in Prophetis apud Judæos, sed etiam, ut Origenes dicit, in pluribus apud Gentiles, quia a suis civibus sunt habiti contemptui, et ad mortem deducti : nam consueta conversatio cum hominibus, et nimia familiaritas, reverentiam minuit, et contemptum parit. Et ideo quos familiares magis habemus, minus revereri consuevimus ; et

quos familiares habere non possumus, magis reputamus. Cujus contrarium contingit de Deo : nam quanto aliquis Deo per amorem et contemplationem familiarior efficitur, tanto eum excellentiorem reputans, magis reveretur, et seipsum minorem reputat. Job xlii, 5 : *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te : idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.* Et hujus ratio est, quia in homine, cum sit infirmæ et fragilis naturæ, quando cum alio diu conversatur, cognoscit in eo aliqua infirma, et ex hoc diminuitur reverentia ejus ad eum. Sed cum Deus sit immense perfectus, quanto plus homo in cognitione ejus proficit, tanto magis perfectionis ejus excellentiam admiratur, et ex hoc eum magis reveretur.

Sed numquid Christus Propheta fuit ? Videtur quod non, quia prophetia importat ænigmaticam cognitionem. Num. xii, 6 : *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei.* Christus autem non habuit ænigmaticam cognitionem. Quod autem Propheta fuerit, patet per illud quod dicitur Deut. xviii, 15 : *Prophetam suscitabit Dominus de fratribus tuis et de gente tua sicut me : ipsum audies :* quod exponitur de Christo.

Respondeo dicendum, quod Propheta duplex habet officium : scilicet visionis : I Reg. ix, 9 : Qui nunc vocatur Propheta, olim dicebatur Videns : item annuntiationis ; et quantum ad hoc Christus Propheta fuit, quia veritatem de Deo annuntiavit. Infra xviii, 37 : *Ad hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Sed quantum ad primum, sciendum est, quod Christus fuit simul viator et comprehensor. Viator quidem, quantum ad humanæ naturæ passibilitatem, et ad omnia quæ ad eam pertinent ; comprehensor vero quantum ad unionem divinitatis, secundum quam Deo perfectissime fruebatur. Sed in visione prophetiæ duo sunt. Scilicet lumen intellectuale mentis ; et quantum ad hoc non habuit rationem prophetiæ : quia non habuit lumen defectivum, sed comprehensoris. Item est ibi visio imaginaria ; et quantum ad hoc habuit similitudinem cum Prophetis, secundum quod viator fuit, et poterat diversa formare imaginationem suam.

De continuatione dubitatur : non enim videtur Evangelista recte continuare hoc quod dicit, *Post duos autem dies abiit Jesus in Galilæam*, cum hoc quod dicitur : *Ipse enim testimonium perhibuit etc.* Videtur enim quod potius debuisset dicere quod non abiit in Galilæam, quia ipse Jesus testimonium perhibuit. Si enim sine honore erat ibi, videtur ratio esse quod non iret illuc.

Ad hoc, uno modo respondet Augustinus dicens: hoc Evangelistam dixisse respondendo quæstioni quæ posset fieri : Quare ibat illuc, cum in Galilæa diu moratus fuisset, et non fuerunt ad eum conversi Galilæi ; et Samaritani in duobus diebus conversi sunt? quasi dicat : Licet conversi non fuerint, nihilominus tamen ipse illuc abiit : *Quia ipse testimonium perhibuit, quod Propheta in sua patria honorem non habet.* Alio modo respondet Chrysostomus sic : *Post duos dies exiit inde, et abiit*, non in Capharnaum, quæ erat patria sua propter continuam commorationem, Bethleem autem propter originem, Nazareth vero propter educationem. Non ergo abiit in Capharnaum : unde Matth. xi, 23, hoc exprobat eis, dicens : *Et tu Capharnaum, numquid usque in cœlum exaltaberis? Usque in infernum descendes :* sed in Cana Galilææ. Et rationem assignat hic, quia male se habebant ad eum. Et hoc est, quod dicit : *Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quod Propheta in sua patria honorem non habet.*

Sed numquid Christus quærebat gloriam ab hominibus ? Videtur quod non : quia infra viii, 50, dicit : *Ego non quæro gloriam meam.* Respondeo dicendum, quod solus Deus est qui sine vitio gloriam suam quærit. Homo autem ab hominibus quærere non debet gloriam suam, sed gloriam Dei : Christus autem quærebat inquantum Deus convenienter gloriam suam, et inquantum homo gloriam Dei in seipso.

3. Consequenter cum dicit, *Cum ergo venisset in Galilæam etc.*, ostendit quod

honorifice fuerit Christus a Galilæis receptus magis quam ante, cum dicit : *Cum ergo venisset in Galilæam Jesus, exceperunt eum Galilæi* honorifice. Et hujus ratio est, quia viderunt omnia *quæ fecerat Hierosolymis in die festo : et ipsi enim venerunt ad diem festum*, secundum quod mandatur in lege.

Sed contra hoc est : quia supra non legimus Christum aliquod miraculum Hierosolymis fecisse. Respondeo dicendum, secundum Origenem, quod Judæi maximum miraculum reputaverunt hoc quod Christus cum tanta auctoritate expulit ementes et vendentes de templo. Vel dicendum, quod forte fecit ibi plura miracula quæ non scripta sunt, secundum illud infra ult. 25 : *Multa quidem et alia signa fecit Jesus... quæ non sunt scripta in libro hoc.*

Mystice autem per hoc datur nobis exemplum, quod si volumus in nobis recipere Christum Jesum, oportet nos ascendere in Hierusalem in die festo ; idest, captare quietem mentis, et videre singula quæ peragit ibi Jesus. Isa. XXXIII, 20 : *Respice Sion civitatem solemnitatis nostræ.* Psal. CLII, 5 : *Meditatus sum in omnibus operibus tuis.*

Attende autem, quod secundum quod homines inferiores erant[1] in ordine dignitatis, meliores erant quo ad Deum. Judæi autem digniores erant quam Galilæi. Infra VII, 52 : *Scrutare Scripturas, et vide, quia*[2] *Propheta a Galilæa non surrexit.* Galilæi vero digniores erant quam Samaritani. Supra hoc cap.: *Non coutuntur Judæi Samaritanis.* Sed e converso Samaritani meliores erant quam Galilæi, quia plures ex eis crediderunt in Christum in duobus diebus, et sine miraculo, quam de Galilæis in multis diebus, et etiam cum miraculo vini : non enim crediderunt in eum nisi ejus discipuli. Judæi vero pejores erant ipsis Galilæis : quia nullus ex eis crediderat, nisi forte Nicodemus.

4. Consequenter dicit[3] : *Venit ergo iterum in Cana Galilææ :* quod, secundum Chrysostomum, ponitur ut conclusio præmissorum ; quasi dicat : Quia non honorabatur in Capharnaum, ideo noluit ire illuc, ubi dehonorabatur. Sed in Cana Galilææ ire debebat : nam primo erat invitatus ad nuptias ; modo autem venit iterum non invitatus. Ideo autem de duplici adventu in Cana mentionem facit, ut ostendat eorum duritiam : nam in primo miraculo, scilicet de vino, soli discipuli ejus crediderunt in eum ; in secundo vero solus regulus, et domus ejus tota : sed Samaritani ad solum verbum crediderunt. Mystice autem per duplicem adventum in Cana, signatur duplex effectus verbi Dei in mentem. Primo enim lætificat : quia, ut dicitur Matth. XIII, 20 : *Cum gaudio suscipiunt verbum.* Et hoc signatur in miraculo vini, quod *Lætificat cor hominis*, ut dicitur in Psal. CIII. Secundo sanat. Sap. XVI, 12 : *Neque herba, neque malagma sanavit eos : sed sermo tuus, Domine, qui sanat omnia.* Et hoc significatur in cura infirmi. Item per hoc significatur duplex adventus Filii Dei. Scilicet primus, qui fuit mansuetudinis ad lætificandum. Isa. XII, 6 : *Exulta et lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israel.* Unde et Angelus ad pastores ait, Luc. II, 10 : *Annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie Salvator.* Et hoc signatur per vinum. Secundus adventus ejus in mundum erit majestatis, quando veniet tollere infirmitates et pœnalitates nostras, et configurare nos corpori claritatis suæ ; et hoc signatur in cura infirmi.

[1] Al. : « sunt. »
[2] Al. : « *Scrutamini Scripturas ; quia etc.* »
[3] Al. : « cum dicit. »

LECTIO VII

1. Erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. 2. Hic cum audisset quia Jesus adveniret a Judæa in Galilæam, abiit ad eum, et rogabat eum ut descenderet, et sanaret filium ejus : incipiebat enim mori. 3. Dixit ergo Jesus ad eum : Nisi signa et prodigia videritis, non creditis. 4. Dicit ad eum regulus : Domine, descende, priusquam moriatur filius meus. 5. Dicit ei Jesus : Vade : filius tuus vivit. Credidit homo sermoni quem dixit ei Jesus, et ibat. 6. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, et nuntiaverunt dicentes, quia filius ejus viveret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris. 7. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus, Filius tuus vivit : et credidit ipse et domus ejus tota. 8. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judæa in Galilæam.

1. Posito loco miraculi, consequenter agitur de ipso miraculo : ubi ponuntur tria, scilicet persona infirmans, persona interpellans, et persona sanans. Persona infirmans est filius reguli, persona interpellans est pater ejus, sed persona sanans est Christus. Circa personam infirmam primo ponitur ejus conditio, quia filius reguli ; secundo locus infirmitatis, quia Capharnaum : tertio conditio morbi quia febris. Quantum ad primum dicit : *Erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur*. Dicitur autem regulus multipliciter. Uno modo qui præest parvo regno : et hoc modo non accipitur hic : quia[1] tunc temporis nullus erat in Judæa. Infra xix, 15 : *Non habemus regem nisi Cæsarem*. Alio modo secundum Chrysostomum, aliquis de stirpe regia : nec hoc modo accipitur. Sed tertio modo regulus dicitur aliquis officialis regis ; et isto modo accipitur hic regulus. Unde, secundum quod Chrysostomus dicit, quidam eumdem ipsum æstimant Centurionem, de quo habetur Matth. viii. Sed hoc non est verum : nam quantum ad quatuor differunt. Primo quidem quantum ad genus infirmitatis : nam ille Centurionis erat paralyticus : unde dicitur ibid. 6 : *Puer meus jacet paralyticus in domo*. Filius autem reguli erat febricitans : unde dicit : *Heri hora septima reliquit eum febris*. Secundo quantum ad personam infirmatam, quia ille erat servus : unde dicit, *Puer meus :* iste vero erat filius : unde dicit, *Cujus filius*. Tertio quantum ad petitionem : nam Centurio Christum volentem ad domum suam ire, rogabat remanere, dicens : *Domine non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus*. Regulus vero eum rogabat descendere in domum suam, dicens : *Domine descende prius quam moriatur*. Quarto quantum ad locum : quia illud fuit in Capharnaum ; istud vero in Cana Galilææ. Ergo iste regulus non est idem quod Centurio ; sed erat quidam de familia Herodis Tetrarchæ, sive nuntius, sive officialis Imperatoris.

Allegorice autem regulus iste, Abraham, vel aliquis ex patribus veteris testamenti dicitur, ex eo quod adhæret magno regi per fidem, scilicet Christo : de quo dicitur in Psal. ii, 6 : *Ego autem constitutus sum rex ab eo*. Huic autem Abraham adhæsit, secundum illud infra viii, 56 : *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum*. Filius ejus est populus Judæorum. Infra viii, 33 : *Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus unquam*. Qui infirmatur pravis voluptatibus et dogmatibus, sed in Capharnaum, idest in abundantia, quæ fuit Judæis causa recedendi a Deo : secundum illud Deut. xxxii, 15 : *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit :* et sequitur : *dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo*.

Moraliter vero in regno animæ, rex est ipsa ratio, secundum illud Prov. xx, 8 : *rex qui sedet in solio suo*. Quare dicitur rex ? Quia totum corpus hominis per eam regitur, et affectus hominis ab ea dirigitur et informatur, nec non et aliæ vires animæ eam sequuntur. Sed quandoque dicitur regulus, quando scilicet diminuitur in cognitione, et obscurata[2],

[1] Al. : « quare ».

[2] Parm. : qua.

sequitur inordinatas passiones, et non resistit eis, secundum illud Ephes. IV, 17 : *Ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum.* Et ideo filius ejus, idest affectus, infirmatur, idest deviat a bono, et declinat ad malum. Si enim ratio fuisset rex, idest fortis, filius ejus non infirmaretur ; sed quia regulus est, ideo filius ejus infirmatur. Et hoc Capharnaum ; quia abundantia temporalium est causa spiritualis infirmitatis. Ezech. XVI, 49 : *Hæc fuit iniquitas sororis tuæ Sodomæ, abundantia, saturitas panis, et otium ipsius et filiarum ejus.*

2. Consequenter cum dicit, *Hic cum audisset etc.*, ponitur persona interpellans : et primo ponitur motivum ad interpellandum ; secundo ipsa interpellatio ; et tertio necessitas interpellandi. Motivum ad interpellandum fuit adventus Christi : unde dicit : *Hic*, scilicet regulus, *cum audisset quod Jesus adveniret a Judæa in Galilæam, abiit ad eum.* Nam quamdiu adventus Christi differebatur, spes hominum invalidior erat de sanatione a peccatis ; sed cum auditur adventus Christi appropinquare, spes sanitatis confortatur in nobis ; et tunc imus ad eum : nam ad hoc ipse venit in mundum, ut peccatores salvos faceret. Luc. XIX, 10 : *Venit Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat.* Sed, sicut dicit Eccli. XVIII, ante orationem animam parare debemus, quod fit occurrendo Deo per desiderium : et hoc fecit iste : unde dicitur quod *abiit ad eum.* Amos IV, 12 : *Præparare in occursum Dei tui Israel.* Petitio autem fit de sanatione filii sui : unde dicit : *Rogabat eum ut descenderet*, scilicet per misericordiam : Isa. LXIV, 1 : *Utinam dirumperes cœlos, et descenderes. Et sanaret filium ejus.* Sic et nos debemus rogare ut sanemur a peccatis, secundum illud Psal. XL, 5 : *Sana animam meam, quia peccavi tibi.* Nam nullus per se potest ad statum justitiæ redire, nisi a Deo sanetur[1], secundum illud Job. VI, 13 : *Non est auxilium mihi ex me.* Sic et patres veteris testamenti rogabant pro populo Israel. Unde de uno eorum dicitur II Machab. ult. 14 : *Hic est fratrum amator, quia multum orat pro sancta civitate et pro populo Israel. Hieremias Propheta Dei.* Sed necessitas interpellandi est urgens ; *incipiebat enim mori.* Quando enim homo tentatur, incipit infirmari ; sed quando tentatio prævalet ita ut inclinet ad consensum, est prope mortem ; sed quando jam consentit, incipit mori. Cum ergo consummat peccatum, moritur : quia, ut dicitur Jac. I, 15 : *Peccatum, cum consummatum fuerit, generat mortem.* De qua dicitur in Psal. XXXIII, 22 : *Mors peccatorum pessima* : quia hic incipit, et in futuro absque fine terminatur.

3. Consequenter cum dicit, *Dixit ergo Jesus ad eum ;* agitur de petitione sanitatis, quæ fit per Christum. Et primo ponitur reprehensio Domini ; secundo petitio reguli ; tertio impetratio petitionis. Reprehendit autem eum Dominus de infidelitate : unde dicit ad eum : *Nisi signa et prodigia videritis non creditis.*

Sed hoc habet quæstionem. Primo quidem videtur inconvenienter dictum de regulo ; *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis :* nisi enim eum Salvatorem credidisset, non petivisset ab eo sanitatem. Ad quod dicendum est, quod regulus iste adhuc non credebat perfecte : erat enim in eo duplex defectus fidei. Unus, quia licet crederet Christum esse verum hominem, non tamen credebat eum habere virtutem divinam ; alias credidisset eum absentem posse sanare, cum Deus ubique sit præsens, secundum illud Hier. XXIII, 24 : *Cœlum et terram ego impleo.* Et sic non rogasset eum quod descenderet in domum suam, sed quod mandaret tantum. Secundus defectus fuit, quia secundum Chrysostomum, dubitabat utrum Christus sanare posset filium suum : nam si pro certo hoc credidisset, non expectasset adventum Christi ad terram suam, sed ipse potius ivisset in Judæam. Sed modo quasi desperatus de salute filii, nolens negligere quicquid circa hoc[2] facere posset, abiit ad eum

[1] Al. : « sanaretur. »

[2] Al. : « creatura hic. »

more parentum, qui desperant de salute filiorum, etiam imperitos medicos consulunt.

Secundo vero, quia non videtur reprehendendus de hoc quod signa quærebat : nam fides per signa probatur. Et ad hoc dicendum est, quod aliter trahuntur ad fidem Christi infideles, et aliter fideles. Infideles non possunt trahi nec adduci auctoritate sacræ Scripturæ, quia ei non credunt ; nec per rationem naturalem, quia fides est supra rationem : et ideo ducendi sunt per miracula. I Corinth. XIV, 22 ; *Signa data sunt infidelibus, non fidelibus*. Fideles autem ducendi sunt et dirigendi in fidem auctoritate Scripturæ, cui acquiescere tenentur. In hoc ergo regulus redarguitur : quia cum esset nutritus inter Judæos, et de lege instructus, non per Scripturæ auctoritatem, sed per signa credere volebat : et ideo Dominus eum reprehendens dicit : *Nisi signa et prodigia*, idest miracula quæ sunt aliquando signa, inquantum sunt demonstrativa dominicæ veritatis : prodigia vero, vel quia certissime indicent, ut sic dicatur prodigium, quasi porrodicium[1] ; vel quia aliquid futurum portendit, ut sic dicatur prodigium quasi procul ostendens aliquem effectum futurum.

4. Consequenter ponitur instantia reguli : non enim ad reprehensionem Domini desistit[2], sed cum instantia dicit ad eum : *Domine descende priusquam moriatur filius meus*. Lucæ XVIII, 1 : *Oportet semper orare, et non deficere*. Ostenditur in hoc profectus fidei ejus quantum ad aliquid, quia scilicet vocat eum Dominum ; licet non totaliter in fide profecerit : adhuc enim corporalem præsentiam Christi ad salutem filii sui necessariam credens, rogabat eum ut descenderet. Sed quia oratio perseverans impetrat, ideo quod petit, conceditur ei a Domino : unde *dixit ei Jesus* : *Vade : filius tuus vivit*. Ubi primo ponitur annuntiatio sanitatis per Christum, qui eam fecit ; secundo[3] per servos qui eam factam viderunt, ibi, *Jam autem eo descendente etc*. Circa primum duo ponuntur, mandatum Domini, et obedientia reguli, ibi, *Credidit homo sermoni quem dixit ei Jesus*. Circa primum Dominus duo[4] facit. Primo quidem præcipit : secundo vero annuntiat. Præcipit autem ut vadat : unde dicit, *Vade ;* idest dispone te præparando ad gratiam per motum[5] liberi arbitrii in Deum. Isa. XLV, 22 : *Convertimini ad me et salvi eritis*. Et per motum liberi arbitrii in peccatum. Nam in justificatione impii quatuor exiguntur specialiter in adultis : scilicet infusio gratiæ et remissio culpæ, motus liberi arbitrii in Deum, qui est fides, et in peccatum, qui est contritio. Annuntiat autem salutem filii, quam petierat, dicens : *Filius tuus vivit*.

Sed quæritur cur Christus rogatus a regulo ut descenderet in domum suam, corporaliter ire recusat, ad servum vero Centurionis corporaliter ire pollicetur ? Hujus autem duplex ratio assignatur. Una secundum Gregorium, ut in hoc superbiam retundat[6], qui magnis hominibus nos ad serviendum offerimus, parvis autem servire recusamus : cum ipse, qui est Dominus omnium, ad servum Centurionis se iturum obtulit, ire vero ad filium reguli recusavit. Eccl. IV, 7 : *Congregationi pauperum affabilem te facito*. Alia ratio, secundum Chrysostomum, quia Centurio jam confirmatus erat in fide Christi, credens quod etiam abiens salvare posset ; et ideo ad fidem et devotionem ejus ostendendam Dominus ire promisit. Iste vero adhuc imperfectus erat, nondum noverat manifeste quod absens curare poterat : et ideo non accedit, ut eum imperfectionem suam cognoscere faciat.

5. Obedientia reguli ponitur quantum ad duo. Primo quia annuntianti credidit : unde dicit : *Credidit homo sermoni quem dixit Jesus*, scilicet *Filius tuus vivit*. Secundo vero, quia mandato obedivit : unde dicit, *Et ibat*, proficiendo in fide ; licet[7] adhuc neque integre neque sane, ut Origenes dicit. In quo signatur, quod ex fide

[1] Al. : « proroditium. »
[2] Al. : « consistit. »
[3] Al. : « per persona. Parm. : ponuntur personæ quæ. »
[4] Al. : « Deus. »
[5] Al. : « per modum. »
[6] Al. : « reprehendat. »
[7] Al. : « sed. »

justificari oportet. Rom. v, 1 : *Justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.* Oportet nos proficiendo ire : quia qui stat, exponit se periculo ut vitam gratiæ conservare non possit : in via enim Dei non proficere, deficere est.

6. Annuntiatio autem sanitatis facta per servos ponitur consequenter, cum dicit : *Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei etc.* Et primo ponitur denuntiatio salutis ; secundo fit inquisitio de tempore sanationis, ibi, *Interrogabat autem horam ab eis.* Dicit ergo : *Jam autem eo descendente*, a Cana Galilææ in domum suam, *servi occurrerunt ei :* ex quod patet quod regulus iste dives erat, habens multos servos : *et annuntiaverunt, dicentes quia filius tuus vivit :* et hoc ideo quia credebant Christum personaliter accedere, cujus præsentia jam curato filio superflua videbatur.

Mystice autem servi reguli, scilicet rationis, sunt opera hominis, quia homo[1] est dominus suorum actuum, et affectus sensitivæ partis, quia obediunt rationi imperanti et dirigenti[2]. Isti autem servi annuntiant quidem quod filius reguli, scilicet rationis, vivit, quando relucent in homine bona opera, et vires inferiores magis obediunt rationi, secundum illud Eccli. xix, 37 : *Amictus corporis et risus dentium et ingressus hominis annuntiant de illo.*

Sed quia regulus neque integre neque sane adhuc credebat, adhuc volebat scire utrum casu an præcepto Christi filius curatus esset : et ideo tempus curationis inquirit ; et hoc est quod dicitur : *Interrogabat ergo horam ab eis*, scilicet servis, *in qua melius habuerat*, scilicet filius suus ; et invenit quod illa hora curatus fuit statim quando Dominus dixit ei : *Vade, filius tuus vivit.* Nec mirum : quia ipse Christus est Verbum, quo factum est cœlum et terra, secundum Psal. cxlviii, 5 : *Ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit, et creata sunt.* Eccli x, 5[3] : *Facile est in conspectu Domini etc.* Et ideo *dixerunt ei*, scilicet servi, *quod heri hora septima reliquit eum febris.*

Mystice autem per horam septimam in qua puer a febre dimittitur, significantur, septem dona Spiritus sancti, per quem fit remissio peccatorum, secundum illud Joan. xx, 22 : *Accipite Spiritum sanctum : quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Per quem etiam vita spiritualis causatur in anima. Infra vi, 64 : *Spiritus est qui vivificat.* Etiam per horam septimam signatur tempus quieti conveniens, nam Dominus septimo die requievit ab omni opere quod patrarat : in quo significatur quod vita spiritualis hominis in quiete spirituali consistit, secundum illud Isa. xxx, 15 : *Si quieveritis, salvi eritis.* De malis dicit Isa. lvii, 20 : *Cor impii quasi mare fervens*[4], *quod quiescere non potest.*

7. Consequenter cum dicit, *Cognovit ergo pater etc.*, ponitur effectus miraculi : et primo ponitur miraculi fructus : secundo ipsum miraculum alteri miraculo continuatur, ibi. *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus.* Dixit ergo : *Cognovit ergo pater*, comparans horam nuntiantium servorum, horæ Christi prænuntiantis, *quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus : Vade, filius tuus vivit.* Ex hoc conversus est ad Christum, cognoscens miraculum ejus virtute factum : *Credidit ipse, et domus ejus tota*, scilicet servi et ministri : quia secundum conditionem dominorum, sive bonam sive malam, servi disponuntur : secundum illud Eccl. x, 2 : *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* Gen. xviii, 19 : *Scio enim quod præcepturus sit*[5] *filiis suis.* Patet autem ex hoc quod fides istius semper profecit : nam a principio quando interpellavit pro filio infirmo, debilis erat ; postea plus firmitatis habere cœpit, quando vocavit eum Dominum ; deinde quando credidit homo sermoni, et ibat, magis perfecta erat ; tamen non integre, quia adhuc dubitavit ; hic cognita manifeste Dei virtute in Christo, perficitur in ejus fide : quia, ut dicitur Prov iv, 18 :

[1] Al. deest : « homo. »
[2] Al. omittitur : « et dirigenti. »
[3] Eccli. x, 4 : « In manu Dei potestas terræ. »
[4] Al : « fluens. »
[5] Al. : « sicut. »

Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem.

8. Continuatur autem miraculum istud præcedenti miraculo, cum dicitur : *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus :* quod potest dupliciter intelligi. Uno modo, quod in isto eodem adventu de Judæa in Galilæam fecerit Dominus duo miracula, quorum primo non scripto, istud ponitur secundum. Alio modo, quod Jesus duo signa fecit in Galilæa diversis temporibus. Unum scilicet de vino, et istud secundum quod fecit circa filium reguli, veniens iterum a Judæa in Galilæam..... Ostenditur autem per hoc quod Galilæi pejores erant Samaritanis, qui nullum signum a Domino expectantes, verbo tantum ejus crediderunt multi ex eis ; sed ad istud miraculum non credidit Christo nisi regulus, et domus ejus tota : nam Judæi propter eorum duritiam paulatim convertebantur ad fidem, secundum illud Mich. vii, 1 : *Factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ ; et non est botrus ad comedendum ; præcoquas ficus desideravit anima mea.*

CAPUT QUINTUM

LECTIO I

1. Post hæc erat dies festus Judæorum ; et ascendit Jesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua : et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate. 2. Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua. 3. Hunc cum vidisset Jesus jacentem, et cognovisset quia jam multum tempus haberet, dixit ei : Vis sanus fieri? 4. Respondit ei languidus : Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Dum venio enim ego, alius ante me descendit. 5. Dixit ei Jesus : Surge, tolle grabatum tuum, et ambula. 6. Et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.

1. Supra Dominus egit de regeneratione spirituali ; hic agit consequenter de beneficiis quæ regeneratis spiritualiter conferuntur a Deo. Sed his qui carnaliter generantur tria conferuntur a parentibus carnalibus : scilicet vita, nutrimentum et doctrina sive disciplina ; et hæc tria a Christo etiam regenerati spiritualiter percipiunt. Primo quidem spiritualem vitam ; secundo vero spirituale nutrimentum ; tertio spiritualem doctrinam. Secundum hoc ergo de tribus hic agitur. Primo de collatione spiritualis vitæ ; secundo de collatione spiritualis cibi ; et hoc infra vi, ibi, *Post hæc abiit Jesus etc.;* tertio de spirituali doctrina, infra vii cap. *Post hæc ambulabat Jesus.* Circa primum tria facit. Primo proponit signum visibile, in quo manifestatur virtus Christi factiva et reparativa vitæ, secundum consuetudinem hujus Evangelii, in quo semper doctrinæ Christi adjungitur aliquod visibile factum, pertinens ad illud de quo est doctrina, ut sic ex visibilibus invisibilia innotescant. Secundo ponitur occasio doctrinæ proponendæ, ibi, *Erat autem sabbatum etc.* Tertio ponitur ipsa doctrina, ibi, *Respondit itaque Jesus : Amen amen dico vobis etc.* Circa primum tria facit. Primo describitur locus miraculi perpetrati ; secundo infirmitas, ibi, *Erat autem ibi homo etc.;* tertio restitutio sanitatis, ibi, *Dixit ei Jesus : Surge, tolle grabatum tuum, et ambula.* Locus autem miraculi describitur dupliciter, scilicet generalis et specialis. Gene-

ralis locus est Hierosolyma ; et ideo dicit : *Post hæc*, idest post miraculum in Galilæa factum, *erat dies festus judæorum;* scilicet Pentecostes, secundum Chysostomum : nam supra fit mentio de festo paschæ, quando ierat in Hierusalem : nunc ergo in sequenti festo Pentecostes *ascendit Jesus Hierosolymam*, iterato : nam, sicut legitur Exod. XXIII, 17, mandatum erat a Domino, ut omne masculinum generis Judæorum tribus vicibus in anno, scilicet in die festo Paschæ, Pentecostes, scenopegiæ, in templo præsentaretur. Et in istis festis Dominus in Hierusalem ascendit propter duo : scilicet ne videretur legi fore contrarius, sicut ipse dixerat, Matth. V, 17 : *Non veni legem solvere, sed adimplere* : et ut multitudinem populi illuc concurrentis in diebus festis ad Deum per signa et doctrinam trahat, secundum illud Psal. CVIII, 30 : *In medio multorum laudabo eum :* et alibi Psal. XXXIX, 10 *Annuntiabo justitiam tuam in ecclesia magna*. Unde et ipse dicit, infra XVIII, 20 : *Ego palam locutus sum mundo*. Locus autem specialis miraculi fuit probatica piscina ; et ideo dicit : *Est Hierosolymis probatica piscina etc.*: quæ quidem describitur ex quatuor : scilicet ex nomine, ex dispositione, ex inhabitatione, et ex virtute. Ex nomine quidem cum dicit, *Probatica piscina :* probaton[1] enim græce ovis dicitur. Probatica ergo piscina, quasi oviaria, vel pecuaria[2] dicitur, ex eo quod sacerdotes cadavera bestiarum, et præcipue ovium, quæ ut plurimum in sacrificiis offerebantur, ibi abluebant : et ideo hebraice cognominabatur *Bethsaida*, idest domus ovium. Erat enim prope templum ex aquis pluvialibus collecta.

Mystice autem, secundum Chrysostomum, hæc piscina baptismum præfigurabat : nam Dominus volens gratiam baptismalem in diversis præfigurare, primo quidem dedit aquam expurgantem corporis sordes, quæ erant ex tactu immundorum secundum legem, de qua habetur Num. 19. Secundo dedit virtutem huic piscinæ quæ repræsentat expressius quam aqua illa virtutem baptismi, non solum ab immunditiis carnis sanando, sed etiam ab infirmitatibus corporis salvando : nam quanto figuræ fuerunt propinquiores veritati, tanto expressiores erant. Signabat ergo virtutem baptismi : quia sicut aqua illa per hoc quod lavabat corpora, habebat virtutem ex Angelo, non natura propria[3], infirmitatem sanandi : ita aqua baptismi habet virtutem sanandi, et abluendi animam a peccatis. Apocalyp. I, 5 : *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris*. Et inde est quod passio Christi per sacrificia veteris legis præfigurata, in baptismo repræsentatur[4]. Rom. VI, 3 :*Quicumque baptizati estis in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati estis etc.* Secundum Augustinum vero, aqua illius piscinæ significabat statum populi Judæorum, secundum illud Apocal. XVII, 15 : *Aquæ multæ, populi multi*. Nam populus gentium non erat inclusus sub limite divinæ legis, sed unusquisque ambulabat secundum vanitatem cordis sui, secundum illud Ephes. IV. Populus vero Judæorum conclusus erat sub cultu unius Dei, secundum illud Galat. III, 23 : *Conclusi in eam fidem quæ revelanda erat*. Et ideo iste populus significabatur per aquam in piscina conclusam. Et dicitur *probatica*, quia ipsi erant speciales oves Dei ; secundum illud Psal. XCIV, 7 : *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus*.

Ex dispositione autem describitur, quia erat *quinque porticus habens*, scilicet per circuitum, ut multi sacerdotes absque impedimento commode starent ad lavandum cadavera bestiarum.

Per hos quinque porticus mystice significantur, secundum Chrysostomum, quinque vulnera corporis Christi : de quibus dicitur infra XX, 27 : *Mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis*. Secundum Augustinum vero, quinque libri Moysi.

Ex inhabitatione autem describitur, quia *in his*, scilicet porticibus, *jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum etc*. Cujus litteralis

[1] Al. : « probatio. »
[2] Al. : « peculiaris. »
[3] Al. : « ex Angelorum natura propria. »

[4] Al. : « præfigurata fuit, quæ est causa baptismi, quæ est repræsentatio mortis Christi. »

ratio est propter concursum omnium infirmorum ad virtutem aquæ : quæ quia continue non sanabat, nec multos simul, oportebat quod multi illic expectantes morarentur.

Per hoc autem mystice significatur, secundum Augustinum, quod lex non poterat peccata sanare, secundum illud Hebr. x, 4 : *Impossibile est per sanguinem hircorum aut taurorum peccata purgari.* Sed ostendebat ea tantum, secundum illud Rom. III, 20 : *Per legem enim cognitio peccati.* Et ideo jacebant in ea infirmi diversis infirmitatibus, curari non valentes. Quæ quidem describuntur quantum ad quatuor. Primo quidem quantum ad situm, quia jacebant prostrati, scilicet per peccata inhærendo terrenis : qui enim jacet, ex toto inhæret terræ. Matth. IX, 36 : *Misertus est eorum, quia erant vexati et jacentes, quasi oves non habentes pastorem.* Justi autem non jacent, sed recti ad cœlestia stant. Psalm. XIX, 9 : *Ipsi* scilicet peccatores *obligati sunt et ceciderunt* : *nos autem* scilicet justi *surreximus, et erecti sumus.* Secundo quantum ad numerum, quia multi : unde dicit, *Multitudo magna.* Eccl. I, 15 : *Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numeras.* Et Matth. VII, 13 : *Lata est via quæ ducit ad perditionem, et multi incedunt per eam.* Tertio quantum ad dispositionem seu habitum infirmorum. Et ponit quatuor quæ homo per peccatum incurrit. Primo enim homo ex hoc quod subjicitur passionibus peccatorum ei prædominantibus, efficitur languidus : et quantum ad hoc dicit, *Languentium.* Unde et a Tullio passiones animæ, puta iræ et concupiscentiæ, et hujusmodi, quædam ægritudines animæ dicuntur. Unde Psalm. VI, 3 : *Miserere mei Domine quoniam infirmus sum :* Secundo vero ex dominio passionum et victoria in homine excæcatur ratio per consensum : et quantum ad hoc dicit, *Cæcorum*, scilicet per peccata : secundum illud Sapient. II, 21 : *Excæcavit eos malitia eorum.* Psal. LVII, 9 : *Supercecidit ignis* scilicet iræ et concupiscentiæ *et non viderunt solem.* Tertio homo languens et cæcus efficitur instabilis in suis operibus, et est quasi claudus : unde dicitur Prov. XI, 18 : *Impius facit opus instabile* Et quantum ad hoc dicit, *Claudorum* III Reg. XVIII, 21 : *Usquequo claudicatis in duas partes ?* Quarto homo sic languidus, cæcus intellectu, claudus in effectu, efficitur aridus in affectu, inquantum exsiccatur in eo omnis pinguedo devotionis, quam petebat. Psal. LXII, 6 : dicens : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Et quantum ad hoc dicit, *Aridorum.* Psal. XXI, 16 : *Aruit tanquam testa virtus mea.* Sed sunt aliqui sic affecti languore peccati, qui non expectant aquæ motum, in peccatis suis requiescentes, secundum illud Sap. XIV, 22 : *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tanta mala pacem appellant.* De quibus dicitur Prov. II, 14 : *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Cujus ratio est quia non abborrent peccata ; nec peccant ex ignorantia, seu infirmitate, sed ex certa malitia. Isti autem, utpote non ex malitia peccantes, non quiescebant in peccatis ; sed per desiderium expectabant aquæ motum. Unde dicit, *Et expectantium.* Job XIV, 14 : *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.* Sic et illi qui erant in veteri testamento expectabant Christum, secundum illud Gen. penult. 18 : *Salutare tuum expectabo, Domine.*

Ex virtute vero describitur piscina, quia sanat ab omni infirmitate corporali, virtute Angeli descendentis ; et ideo dicit : *Angelus autem Domini secundum tempus descendebat in piscinam.* Et quidem virtus piscinæ in aliquo concordat quidem in duobus. Primo quidem in occultatione virtutis ; nam virtus aquæ hujus piscinæ non erat ex natura sua, alias semper sanasset : sed ex aliqua virtute occulta, scilicet ex Angelo ; unde dicitur, quod *Angelus Domini secundum tempus descendebat in piscinam.* Et similiter aqua baptismi : ex eo quod aqua non habet virtutem purgativam animarum, sed ex occulta virtute Spiritus sancti, secundum illud supra III, 5 : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Secundo concordat in effectu, quia sicut aqua baptismi sanat, ita et ista piscina sanabat : et ideo dicit : quod *qui prior*

descendisset, sanus fiebat. Ideo autem virtutem sanandi corpora aquæ istius piscinæ Deus contulit, ut homines abluendo, per salutem corporalem assuescerent quærere spiritualem. Differt autem quantum ad tria. Primo quantum ad id cujus virtute hoc fiebat : quia aqua piscinæ conferebat sanitatem virtute Angeli aqua vero baptismi virtute increata, non solum Spiritus sancti, sed etiam totius Trinitatis. Unde etiam, Matth. III, super Dominum baptizatum tota Trinitas affuit ; Pater in voce, Filius in persona, Spiritus sanctus in columbæ specie. Et inde[1] est quod in nostro baptismo fit invocatio Trinitatis. Secundo differt quantum ad efficaciam : quia aqua piscinæ non habuit virtutem sanativam continue, sed *secundum tempus,* idest determinato tempore ; aqua vero baptismi continuam abluendi virtutem habet, secundum illud Zachar. XIII, 1 : *Erit fons patens domui Jacob et habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ.* Tertio quantum ad multitudinem sanandorum : quia ad motum aquæ illius piscinæ, sanabatur tantum unus ; sed ad motum aquæ baptismi sanantur omnes. Nec mirum ; quia virtus illius aquæ, cum sit creata, finita est, et finitum habet effectum ; in hac vero aqua virtus est infinita ad infinitas animas si essent, abluendas. Ezech. XXXVI 25 : *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.*

Secundum vero Augustinum, per Angelum istum intelligitur Christus, secundum illud Isa. IX, 6, secundum litteram ; *Vocabitur magni consilii Angelus.* Sicut ille Angelus secundum tempus descendebat in piscinam, ita et Christus secundum determinatum tempus a Patre descendit in mundum. Isa. XIV, 1 : *Prope est ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur.* Gal. IV, 4 : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege.* Item sicut ille Angelus non videbatur nisi motu aquæ, ita etiam Christus secundum divinitatem non cognoscebatur : quia *si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent :* I Cor. II, 8. Nam Isa. XLV, 15, dicitur : *Vere tu es Deus absconditus.* Et ideo videbatur aqua turbata ; sed a quo turbaretur, non videbatur : quia infirmitatem Christi videntes, divinitatem ejus non cognoscebant. Et sicut ille qui descendebat in piscinam sanus fiebat ; ita et qui humiliter credit in Deum, ejus passione[2] sanatur. Rom. III, 24 : *Justificati per fidem per redemptionem quæ est in Christo, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius.* Sanabatur autem unus tantum, quia nullus sanari potest nisi in ecclesiastica unitate. Ephes. IV, 5 : *Unus Deus, una fides, unum baptisma.* Væ ergo illis qui oderunt unitatem, et partes sibi faciunt in hominibus.

2. Consequenter cum dicit, *Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos in infirmitate habens*, ponit infirmitatem ; et primo ponitur diuturna infirmitas ; secundo ostenditur causa diuturnæ infirmitatis, ibi, *Hunc cum vidisset ergo Jesus etc.* Infirmitas diuturna erat, *quia homo erat habens triginta octo annos in infirmitate sua.* Quod satis pulchre introducitur : homo qui curari non poterat a piscina, curandus tamen a Christo ; quia quos lex sanare non poterat, Christus perfecte sanat, secundum illud Rom. VIII 3 : *Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, mittens Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis.* Eccl XXXVI, 6 : *Innova signa, et immuta mirabilia.*

Congruit autem iste numerus infirmitati, ad languorem pertinens magis quam ad sanitatem : nam, secundum Augustinum, quadragenarius numerus conferebatur ad designandam perfectionem justitiæ quæ in observatione legis consistit. Lex autem in decem præceptis data est, et prædicanda erat in quatuor partibus mundi, vel[3] implenda per quatuor Evangelia, secundum illud Rom. X, 4 : *Finis legis Christus.* Quia ergo denarius per

[1] Al. : « et tamen. » Parm. omittit : totius.
[2] Al. : « passive. »

[3] Al. : « scilicet. »

quatuor multiplicatus pervenit ad quadragenarium, recte perfecta justitia designatur : subtractis ergo duobus a quadragenario numero efficiuntur triginta octo. Hæc autem duo sunt duo præcepta caritatis, quibus impletur omnis perfecta justitia. Et ideo homo iste languebat quia de quadraginta, duo minus habebat, idest imperfectam justitiam : quia, ut dicitur Matth. xxii, 40 : *In his duobus pendet Lex et Prophetæ.*

3. Consequenter cum dicit, *Hunc cum vidisset Jesus*, exquiritur causa diuturnæ infirmitatis. Et primo ponitur interrogatio Domini ; secundo responsio languidi, ibi, *Respondit ei languidus.* Dixit ergo : *Hunc*, scilicet hominem, *Cum vidisset Jesus jacentem*, non solum oculo corporis, sed etiam miserationis, qualiter videri petebat David dicens Psal. lxxxv, 16 : *Respice in me, Domine, et miserere mei : et cognovisset quia multum tempus haberet*, in infirmitate ; quod est contra cor Christi, et infirmi, secundum illud Eccl. x, 11 : *Languor prolixior gravat*[1] *medicum : dixit ei : Vis sanus fieri ?* non quasi ignorans, nam satis constare poterat quod sanus fieri volebat ; sed ut excitet desiderium infirmi, et ut ostendat patientiam, qui tot annis expectavit eripi ab ægritudine, non desistens ; et ex hoc[2] cognoscatur dignior ad sanandum. Psal. xxx, 25 : *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Deo.* Excitat autem desiderium ; quia stabilius tenetur quod cum desiderio percipitur ; et facilius acquiritur nobis. Matth. vii : *Pulsate* per desiderium *et aperietur vobis.*

Sed notandum, quod Dominus a ceteris fidem requirit. Matth. ix, 28 : *Creditis quod possum hoc facere vobis?* Sed in isto nihil tale facit : quia illi quidem audierant aliqua de miraculis Jesu, autem iste nondum ; et ideo fidem ab eo non requirit, nisi post factum miraculum.

4. Responsio languidi ponitur cum dicit : *Domine, hominem non habeo.* Et duo insinuat, quæ causa erant[3] diuturnæ infirmitatis : scilicet paupertatem et debilitatem. Quia enim pauper erat, non poterat habere hominem qui mitteret eum in piscinam : unde dicit : *Domine, hominem non habeo etc.* Et forte, secundum Chrysostomum, opinabatur sibi Christum utilem fore ad mittendum eum in aquam. Quia vero debilis erat, et festinanter ire non poterat, præveniebatur ab alio : unde dicit : *Dum venio enim ego, alius ante me descendit.* Et sic poterat dicere cum Job vi, 13 : *Ecce non est auxilium mihi in me.* Per hoc significatur quod non erat aliquis homo purus qui humanum genus salvare posset : quia omnes peccaverunt, et egerunt gratia Dei : quousque veniret Christus Deus et homo, per quem sanaretur.

5. Consequenter cum dicit. *Surge, tolle grabatum tuum*, ponitur restitutio sanitatis, seu perpetratio miraculi. Et primo ponitur mandatum Domini : secundo obedientia hominis, ibi, *Et statim sanus factus est homo etc.* Præcipit autem Dominus naturæ, et voluntati hominis : hæc enim duo sub potestate ejus sunt. Naturæ præcipit, cum dicit, *Surge* : non enim hoc voluntati præcipitur, quia hoc non erat in ejus potestate, sed naturæ, quam Dominus præcipiendo immutavit, dando ei virtutem qua surgere posset. Voluntati vero duo præcipit : scilicet, *Tolle grabatum tuum, et ambula.* Et quidem, quantum ad litteram, hæc duo præcepit, ut ostendat perfectam sanitatem homini restituam. In omnibus enim miraculis, secundum optimum illius naturæ, Dominus perfectum opus fecit Deut. xxxii, 4, dicitur : *Dei perfecta sunt opera.* Iste autem in duobus defecerat : scilicet in viribus propriis, se sustinere non valens, unde Dominus eum jacentem invenit ; et in subsidio aliorum : unde dicebat : *Hominem non habeo.* Ut ergo perfecta sanitas innotesceret, ei qui se sustinere non valebat, præcepit ut lectum suum tollat ; et ei qui ambulare non poterat, præcepit ut ambulet.

Nihilominus tamen hæc tria in justificatione Dominus præcepit. Primo quod

[1] Al. : « servat. »
[2] Al. : « et de hoc. »

[3] Al. : « quæ tamen erant. »

surgat recedendo a peccato. Ephes. v, 14 : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Secundo præcipitur : *Tolle grabatum*, satisfaciendo de commissis. Per grabatum enim, in quo homo requiescit, significatur peccatum. Tollit ergo homo grabatum suum, quando fert onus pœnitentiæ sibi pro peccato impositum. Mich. vii, 9 : *Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei.* Tertio ut ambulet proficiendo in bono, secundum illud Psal. LXXXIII, 8 : *Ibunt de virtute in virtutem.* Secundum Augustinum, duo deficiebant isti languido, scilicet præcepta geminæ caritatis : et ideo voluntati, quæ caritate perficitur, duo mandat ; scilicet tollere grabatum, et ambulare. Primum pertinet ad dilectionem proximi, quæ prior est ordine faciendi ; secundum ad dilectionem Dei, quæ prior est ordine præcipiendi. Dicit ergo quantum ad primum : *Tolle grabatum tuum :* quasi dicat : Quando infirmus es, proximus tuus sustinet te, et patienter fovet ut grabatus infirmum. Rom. xv, 1 : *Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis ipsis placere.* Quando ergo sanus factus es, *tolle grabatum tuum ;* idest, sustine et supporta proximum tuum, qui te infirmum portabat. Gal. vi, 2 : *Alter alterius onera portate.* Quantum vero ad secundum, dicit, *Ambula*, appropinquando ad Deum. Unde in Psal. LXXX, 8, dicitur : Ibunt de virtute in virtutem : et sequitur : *Videbitur Deus deorum in Sion.* Infra xii, 35 : *Ambulate dum lucem habetis.*

6. Consequenter cum dicit, *Et statim sanus factus est homo ille.* ponitur obedientia : et primo naturæ[1] : quia *statim factus est homo sanus.* Nec mirum, quia ipse est Verbum per quod cœlum et terra facta sunt. Psalm. CXLVIII, 5 : *Dixit, et facta sunt.* Et alibi Psal. XXXII, 6 : *Verbo Domini cœli firmati sunt.* Secundo voluntatis[2] : et primo, quia *sustulit grabatum suum ;* secundo, quia *ambulabat.* Exod, XXIV, 7 : *Omnia quæcumque præcepit Dominus faciemus, et erimus obedientes.*

LECTIO II

1. Erat autem sabbatum in die illo. 2. Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat : Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. 3. Respondit eis : Qui me sanum fecit, ille mihi dixit : Tolle grabatum tuum, et ambula. 4. Interrogaverunt ergo eum : Quis est ille homo qui dixit tibi : Tolle grabatum tuum, et ambula? Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset : Jesus enim declinavit a turba constituta in loco. 5. Postea invenit eum Jesus in templo, et dixit illi : Ecce sanus factus es : jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abiit ille homo, et annuntiavit Judæis, quia Jesus esset qui fecit eum sanum. 6. Propterea persequebantur Judæi Jesum, quia hæc faciebat in sabbato. 7. Jesus autem respondit eis : Pater meus usque modo operatur, et ego operor. 8. Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere : quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.

1. Posito miraculo visibili, per quod ostenditur virtus Christi ad reparandam vitam spiritualem, hic ponitur occasio doctrinæ Christi ; quæ quidem occasio sumitur ex persecutione Judæorum contra Christum nota ; cujus quidem persecutionis duplex causa fuit ex parte Judæorum invidentium Christo, Prima quidem operatio[3] pietatis ; secunda vero, doctrina veritatis, ibi, *Jesus autem respondit eis : Pater meus usque modo operatur etc.* Circa primum tria facit. Primo præmittitur occasio persecutionis ; secundo ponitur calumnia illata contra curatum, ibi, *Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus*[4] *fuerat etc.* ; tertio ponitur calumnia illata contra Christum, ibi, *Interrogaverunt eum : Quis est ille homo? etc.* Occasio autem persecutionis inductæ contra Christum sumitur ex eo quod in sabbato curavit ; et ideo dicit Evangelista : *Erat autem sabbatum in die illa*, quando miraculum fecit Jesus, quando grabatum tollere jussit. Assignatur autem triplex ratio quare Dominus sabbato operari incepit. Una ab Ambrosio *super Lucam* ; Christus enim ad hoc venit, ut opus crea-

[1] Al. : « vere. »
[2] Al. : « voluntas. »
[3] Al. : « comparatio. »
[4] Al. : « *sanus.* »

tionis, scilicet hominem, deformatum repararet. Inde autem incipere debebat, ubi auctor in creatione opus consummatum creverat : hoc autem fuit in die sabbati, ut dicitur Gen. I : et ideo, ut Christus ostenderet se reparatorem totius creaturæ, incepit in sabbato[1]. Alia ratio est, quia dies sabbati celebratur a Judæis in memoriam primæ creationis. Christus autem venit, ut quasi novam creaturam faceret, secundum illud Gal. ult., 15 : *In Christo Jesu neque circumcisio neque præputium aliquid valet ; sed nova creatio*[2]. Per gratiam quæ fit per Spiritum sanctum, secundum illud Psal. CIII, 30 : *Emittes spiritum tuum, et creabuntur : et renovabis faciem terræ.* Volens ergo Christus ostendere, per eum recreationem fieri, in sabbato operatur. Jac. I, 18 : *Ut simus initium aliquod creaturæ.* Tertia ratio est, ut ostenderet se facturum quod lex facere non poterat. Rom. VIII, 3 : *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Et infra ibid. : *Ut justificatio legis impleretur in nobis.* Judæi autem nihil operabantur in sabbato, in figura quod quædam quæ erant sabbati, consummanda erant, quæ per legem fieri non poterant. Et hoc patet in quatuor, quæ Deus erga diem sabbati ordinavit. Nam diem sabbati sanctificavit, diem sabbati benedixit, in eo opera[3] sua consummavit, et in eo requievit. Quæ quidem lex facere non potuit, nam sanctificare non poterat. Unde Psal. XI, 1, dicebat : *Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus.* Neque etiam benedicere ; quinimmo *qui sunt ex operibus legis, sub maledicto sunt*, ut dicitur Galat. III, 10. Nec consummare et perficere : quia *neminem ad perfectum adduxit lex* : Hebr. VII, 19. Nec etiam perfectam quietem præstare : quia, ut dicitur Hebr. IV, 8 : *Nam si eis Jesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur.* Hæc ergo quæ lex facere non potuit, Christus fecit : ipsum enim populum sanctificavit per passionem. Heb. XIII, 12 : *Jesus ut per suum sanguinem sanctificaret populum, extra portam passus est.* Ipse benedixit per gratiæ infusionem. Ephes. I, 3 : *Benedictus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo.* Ipse consummavit per perfectæ justitiæ instructionem[4]. Matth. V, 48 : *Estote perfecti, sicut et pater cælestis perfectus est.* Ipse introduxit in veram requiem. Hebr. IV, 3 : *Nos qui credimus, ingrediemur in requiem, quemadmodum dixit : Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Ipsi ergo competit in die sabbati operari, qui, quæ ad sabbatum pertinent, perficere potest, a quibus lex impotens quiescebat.

2. Consequenter ponit calumniam illatam contra curatum, cum dicit : *Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat etc.* Et primo ponitur calumniæ contra curatum illatio ; secundo subditur curati excusatio, ibi, *Respondit eis : Qui me sanum fecit etc.* Calumniam autem inferunt contra istum de hoc quod in sabbato grabatum portat, sed non de curatione : unde dicunt : *Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.* Cujus ratio multiplex potest assignari. Una, quia Judæi frequenter Christo de curatione in die sabbati calumniam inferentes, confutati erant a Christo, per hoc quod ipsi etiam jumenta de puteo in die sabbati eruebant et salvabant, ut habetur Luc. XIV. Et ideo de curatione tamquam de re utili et necessaria tacent ; de portatione vero lecti, quæ non necessaria videbatur, calumniantur ; quasi dicant : Si sanitas non erat differenda, quid erat necessarium lectum portare, seu portari præcipere ? Alia ratio est, quia Dominus dixerat, contra eos concludens, quod licet sabbato benefacere. Et ideo, quia curari non est benefacere, sed bene pati, curatum potius quam curantem calumniantur. Tertia ratio est, quia hoc in lege videtur prohibitum esse Judæis, ne aliquid in die sabbati operentur ; specialiter tamen portatio onerum in die sabbati prohibetur[3]. Hier. XVII, 21 : *Ne portetis*

[1] Al. : « a sabbato. »
[2] Al. : « sed nova creatura, et nova creatio. »
[3] Al. : « [illegible] »
[4] Al. : « consummavit justitiæ instructionem. »
[5] Al. : « specialiter cum portatio onerum in die sabbati prohibeatur. »

onera in die sabbati. Et ideo specialiter calumniati sunt portationem in die sabbati, utpote dicto Prophetæ contrariam, Sed hoc mandatum Prophetæ mysticum est : nam per onera non portanda intendebat eos inducere ut in die sabbati requiescerent ab oneribus peccatorum ; de quibus dicitur in Psal. xxxvii, 5 *Iniquitates meæ sicut onus grave gravatæ sunt super me.* Unde, quia jam erat tempus solvendi figuras occultas, mandat Christus isti grabatum tollere, idest proximum in infirmitate sustentare, secundum illud Gal. vi, 2 : *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.*

3. Consequenter ponitur excusatio curati, cum subditur : *Respondit eis : Qui me sanum fecit, ille mihi dixit.* Et quidem prudenter se excusat : nunquam enim adeo bene probatur doctrina esse divinitus, sicut per ostensionem miraculorum, quæ non nisi divinitus fieri possunt. Marc. ult. 20 : *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante, sequentibus signis.* Et ideo iste auctorem sanitatis suæ calumniantibus objiciebat, dicens : *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit :* quasi dicat : Vos dicitis prohibitum esse ne onus portetur in sabbato, et hoc auctoritate divina ; sed mihi eadem auctoritate est impositum ut tollam grabatum : nam *ille qui me salvum fecit*, et per sanitatem restitutam se divinam virtutem habere ostendit, *mihi dixit* : *Tolle grabatum tuum, et ambula.* Et ideo mandatis ejus qui tantæ est virtutis, et qui mihi tale beneficium contulit, merito teneor obedire. Ps. cxviii, 93 : *In æternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me.*

4. Consequenter dicit[1]. *Interrogaverunt ergo eum.* Quia curatum hominem calumniari non poterant, Christi curationem calumniari nituntur : per hunc enim se excusaverat homo ille. Et quia eum determinate quis esset, non indicaverat, maligne interrogabant ab eo quis esset. Et ideo circa hoc primo agitur de Christi inquisitione ; secundo de ejus inventione, ibi, *Postea invenit eum Jesus ;* tertio de ejus persecutione, ibi. *Propterea persequebantur Judæi Jesum.* Circa primum tria ponuntur : scilicet Judæorum inquisitio, curati ignorantia, et ignorantiæ causa. Quantum ad primum dicitur : *Interrogabant ergo eum Judæi;* scilicet non bona intentione, ut proficiant, sed maligno animo, ut persequantur et perdant. Infra viii, 21 : *Quæretis me, et in peccato vestro moriemini.* Et hanc eorum malitiam eorum verba manifestant. Cum enim Dominus et sanari languidum, et grabatum tolli jusserit ; primum divinæ virtutis ostensivum et irrefragabile signum subticent[2] ; aliud quod contra legem videtur, replicant, dicentes : *Quis est ille homo qui dixit tibi : Tolle grabatum tuum, et ambula ?* Eccli. xi, 33 : *Bona in mala pervertens insidiatur et in electis imponit* scilicet imponere nititur *maculam.* Quantum ad secundum dicit : *Qui autem sanus factus fuerat, nesciebat quis esset.* Sanus iste significat fideles per gratiam Christi sanatos. Ephes. ii, 8 : *Gratia salvati estis.* Qui quidem nesciunt Christum quis est, sed effectum tantum ejus cognoscunt. II Corinth. v, 6 : *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino : per fidem enim ambulamus, et non per speciem*[3]. Sed tunc cognoscemus Christum quis est, quando videbimus eum sicuti est. I Joan. iii, 2. Hujus autem ignorantiæ causam assignat quantum ad tria, cum dicit : *Jesus autem declinavit a turba constituta in loco.* Quod quidem causam habet litteralem, et mysticam. Litteralem quidem quantum ad duo. Primo ut daret nobis exemplum occultandi opera nostra bona, et non quærendi in eis hominum favorem, secundum illud Matth. vi, 1 : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.* Secundo ut declinemus et fugiamus oculos invidorum ab omnibus operibus nostris, ne ex hoc eorum invidia crescat. Eccli. viii, 14 : *Ne contra faciem stes contumeliosi, ne sedeat quasi insidiator ori tuo.* Mysticam vero quantum ad duo.

[1] Al. : « cum dicit. »
[2] Al : « subticetur. »
[3] Al : « spera. »

Primo, ut det intelligere quod Christus non de facili invenitur in hominum multitudine et in turbine curarum temporalium, sed in spirituali secreto. Osee II, 14 : *Ducam eum in solitudinem, et ibi loquar ad cor ejus.* Nam *verba sapientum audiuntur in silentio* : ut dicitur Eccle. IX, 17. Secundo ut insinuet quod Christus debebat declinare a Judæis ad gentes. Isa. VIII, 17 : *Abscondit faciem suam parumper a Jacob* ; idest, subtraxit veritatis suæ notitiam a domo Jacob[1].

5. Consequenter agitur de inventione Christi, cum dicit : *Postea invenit eum Jesus in templo.* Et primo dicit quod invenitur ; secundo insinuat quod inventus docet ; tertio quod post doctrinam manifestatur. Quantum ad inventionem duo ponit, scilicet modum inveniendi, et locum. Modus quidem est mirabilis, quia non invenitur nisi inveniat : unde dicit : *Postea*, scilicet quæ dicta sunt, *Invenit eum, Jesus* : nam homo sua virtute Christum invenire non potest, nisi ei se Chistus præsentet. Unde etiam Psal. CXVIII. 176, dicebat : *Require servum tuum.* Sap. VI, 14 : *Præoccupat eos qui se concupiscunt.* Locus autem in quo invenitur Christus, est venerabilis, quia *in templo*, secundum illud Psal. X, 5 : *Dominus in templo sancto suo.* Nam et mater ejus in templo eum invenit, Luc. II : et hoc quia in his quæ Patris sui sunt, oportebat eum esse. In quo datur nobis intelligi quod curatus iste non ad vanitatem, sed ad religionis studium conversus, templum frequentans, in ipso Christum cognoscit : quia si ad conditoris cognitionem venire volumus, et fugienda est turba pravorum affectuum et declinanda sunt malorum conventicula, et fugiendum est ad templum cordis nostri, quod Deus invisere et habitare dignatur. Consequenter inventus docet ; unde *et dicit illi : Ecce sanus factus es : jam noli peccare.* Ubi primo commemorat impensum beneficium ; secundo proponit sanum consilium ; tertio ostendit imminens periculum. Sed beneficium est admirabile, quia subita restitutio sanitatis. Unde dicitur : *Ecce jam sanus factus es.* Et ideo semper oportet in memoria teneri, secundum illud Isa. LXIII, 7 : *Miserationum Domini recordabor.* Consilium vero utile, quia *jam amplius noli peccare.* Eccli. XXI, 1 : *Fili peccasti, ne adjicias iterum.*

Quare Dominus isti paralytico et aliis quibusdam ab eo curatis mentionem facit de peccatis, et non aliis ? Ideo scilicet ut ostendat per hoc, infirmitates aliquibus, ex peccatis prioribus provenire, secundum illud I Corinth. XI, 30 : *Ideo multi imbecilles et infirmi, et dormiunt multi.* Per quod etiam se esse Deum ostendit, peccata et occulta cordium manifestans. Proverb. XV, 11 : *Infernus et perditio coram illo : quanto magis corda filiorum hominum ?* Istis ergo solis mentionem de peccatis facit, et non aliis ab eo curatis : quia non omnes infirmitates propter peccata priora proveniunt ; sed quædam ex naturali dispositione, quædam propter probationem, sicut in Job. Vel de istis tantum mentionem fecit, quia magis præparati erant ad correctionem. Prover. IX, 8 : *Noli arguere derisorem, ne oderit te : argue sapientem, et diliget te.* Vel in istis, omnibus aliis hoc mandavit.

Periculum autem imminens erat terribile : unde dicit : *Ne deterius tibi aliquid contingat.* Quod quidem dupliciter intelligi potest, secundum duo quæ in isto præcesserunt. Primo enim punitus fuit per prolixum morbum ; secundo consecutus fuit magnum beneficium. Et ideo ad utrumque referri potest quod dicitur. Ad primum quidem : quia cum aliquis pro peccato punitur, et ex ipsa pœna a peccato non retrahitur, justum est ut gravius puniatur. Et ideo dicit, *Noli amplius peccare* : quia si peccaveris, *deterius tibi continget.* Hier. II, 30 : *Frustra percussi filios vestros*[2] *: disciplinam non receperunt.* Ad secundum vero : quia qui post beneficia recepta ad peccata prolabitur, gravioris[3] supplicii reus efficitur propter ingratitudinem : secundum illud II Petr. II, 20 : *Melius erat eis viam veritatis non*

[1] Parm. : « populo Judæorum.
[2] Al. : « nostros. »

[3] Al. : « gravius. »

agnoscere, quam post agnitionem retrorsum converti. Similiter etiam quia postquam homo ad peccatum semel redierit, facilius peccat : secundum illud Matth. XII, 45 : *Fiunt novissima hominis illius pejora prioribus.* Hier. II, 20 : *A sæculo fregisti jugum, rupisti vinculum, dixisti, Non serviam.*

Consequenter ponitur inventi manifestatio, cum subditur : *Abiit ille homo et annuntiavit etc.* Et secundum quosdam posset intelligi, ut Chrysostomus dicit, quod ex malitia manifestasset eum ; sed hoc non videtur probabile, scilicet quod post tantum beneficium ita ingratus esset. *Nuntiavit* ergo *Judæis, quia Jesus esset qui fecit eum sanum*, ut manifestaret Christi virtutem ad sanandum. Psal. LXV, 16 : *Venite, et narrabo... quanta fecit Dominus animæ meæ.* Et hoc patet, quia illi interrogaverunt eum, quis jusserit grabatum tollere. Iste autem annuntiavit eis quod *Jesus fecit eum sanum.*

6. Consequenter cum dicit, *Propterea persequebantur Judæi Jesum*, ponitur persecutio contra Christum, quæ est propter quoddam opus pietatis in sabbato exhibitum : unde dicit : *Propterea persequebantur Judæi Jesum, quia hæc faciebat in sabbato.* Psal. CXVIII, 161 : *Principes persecuti sunt me gratis.*

7. Consequenter cum dicit, *Jesus autem respondit eis etc.*, ponitur secunda causa persecutionis, quæ sumitur ex doctrina. Et primo ponitur doctrina veritatis ; secundo persecutio Judaicæ pravitatis, ibi, *Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere.* Doctrinam autem veritatis proponit Dominus, excusando se de solutione sabbati.

Sed notandum est, quod Dominus de hujus solutione aliquando quidem excusavit se, aliquando discipulos suos. Et discipulos quidem, quia homines puri erant, excusavit per similitudinem hominum, scilicet per exemplum sacerdotum, qui operabantur in templo in die sabbati, et sabbatum non solvebant. Et David, qui sub Achimelech sacerdote in die sabbati a facie Saulis fugiens, panes propositionis accepit de templo[1], ut habetur I Reg. 21. Se vero, quia homo erat et Deus, aliquando per similitudinem hominum excusavit a solutione sabbati. Luc. XIV, 5 : *Quis vestrum, si ceciderit bos aut asinus suus in puteum, non continuo extrahet eum in die sabbati?* Aliquando vero, et præcipue in hoc loco, excusat se[2] per similitudinem Dei, dicens : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor ;* quasi dicat : Nolite putare quod in sabbato ita requieverit Pater meus, ut ex illo non operetur ; sed sicut ipse et nunc sine labore operatur, ita et ego operor. In quo excludit falsum intellectum Judæorum, qui volentes conformari Deo, nihil in die sabbati operantur, ac si Deus ipso die omnino destiterit operari. Et quidem licet in sabbato requieverit a novis creaturis condendis, nihilominus tamen semper et continue usque modo operatur, creaturas in esse conservando. Unde et signanter verbo requietionis Moyses est usus post opera Dei, a quibus condendis requievit, ut signaret spiritualem requiem quam Deus exemplo quietis suæ fidelibus postea qui bona fecerint opera, arcana significatione pollicebatur. Unde dici potest, illud mandatum in umbra futuri fuisse præceptum. Signanter autem dicit, *Usque nunc operatur ;* non autem, Operatus est, ut designet continuationem divini operis : nam possent imaginari Deum esse causam mundi sicut artifex est causa domus, quantum ad fieri tantum : ut sicut domus manet, etiam cessante operatione artificis ; ita et mundus subsistere posset, influxu divino cessante. Sed, secundum Augustinum, Deus ita est causa omnium creaturarum quod sit etiam causa subsistendi : quia si ejus potentia ad momentum cessaret, simul et illarum cessarent species omnes, quas natura continet : sicut si dicerem, quod aer tamdiu illuminatur quamdiu lumen solis manet in ipso. Cujus quidem ratio est, quia ea quæ causam habent quantum ad fieri solum cessante causa subsistere possunt : ea vero quæ non solum fieri, sed etiam subsistentiæ causam ha-

[1] Al. omittitur : « de templo. »

[2] Al. deest : « se. »

bent, continua conservatione causæ indigent.

Excludit etiam per hoc quod dicit, *Pater meus usque modo operatur*, opinionem quorumdam dicentium, quod Deus mediantibus secundis causis res produxit : quod est contra illud Isa. xxvi, 12 : *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine.* Sicut ergo *Pater meus*, in principio instituendo naturam, *usque modo operatur*, eadem operatione ipsam continendo et conservando, *et ego operor :* quia sum Patris Verbum, per quod omnia operatur. Gen. i, 3 : *Dixit Deus*[1], *Fiat lux*. Unde sicut primam institutionem rerum per Verbum operatus est, ita et ipsarum conservationem : et sic si ipse *usque modo operatur, et ego operor*, quia sum Verbum Patris, per quod omnia fiunt et conservantur.

9. Consequenter cum dicit, *Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere*, ponitur persecutio ex doctrina proveniens : quia propter ipsam doctrinam, *Judæi magis*, idest avidori animo, ferventiori zelo, *quærebant eum interficere.* Duo enim crimina in lege morte punita fuerunt : scilicet crimen solutionis sabbati : unde ille qui collegit ligna in sabbato, lapidatus est, Num. xv : et crimen blasphemiæ : unde dicitur Levit. xxiv, 14 : *Educ blasphemum extra castra... et lapidet eum omnis multitudo filiorum Israel.* Blasphemiam autem isti reputabant quod homo diceret se esse Deum. Infra x, 33 : *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia homo cum sis, facis teipsum Deum.* Et hæc duo crimina imponebant Christo : unum scilicet quia solvebat sabbatum ; aliud quia dicebat se æqualem Deo. Unde dicit, quod ideo *quærebant eum occidere, quia non solum solvebat sabbatum ; sed etiam Patrem suum dicebat Deum.* Sed quia etiam alii justi Deum patrem suum dicunt : Hierem. iii, 19 : *Patrem vocabis me :* ideo non solum dicunt quod *Patrem suum dicebat Deum*, sed addunt quod pertinet ad blasphemiam : *Æqualem se faciens Deo :* quod ex hoc colligunt quod dixit : *Pater meus operatur, et ego operor.* Deum Patrem suum dicit, ut det intelligere quod Pater ejus est per naturam, aliorum autem per adoptionem : secundum quem modum loquitur infra xx, 17 : *Vado ad Patrem meum*, scilicet per naturam, *et Patrem vestrum*, scilicet per gratiam. Item ad similitudinem ejus se operari dicit, solvens per hoc calumniam Judæorum de solutione sabbati : quæ non esset conveniens excusatio, nisi æqualis auctoritatis esset in operando cum Deo. Et ideo dicunt, quod facit se æqualem Deo. Et quidem magna est Arianorum cæcitas, qui in verbis Domini non possunt intelligere quod Judæi intelligunt, dicentes Christum Deo Patre minorem esse. Sed Ariani dicunt, quod Christus non fecit se æqualem Deo, sed Judæi, hoc suspicabantur. Sed per ea quæ dicta sunt in ipso textu, aliter etiam manifestum est : nam Evangelista dicit quod Judæi persequebantur Christum, quia solvebat sabbatum, et quia dicebat Patrem suum Deum, et quia faciebat se æqualem Deo. Aut ergo Christus est mendax, aut est æqualis Deo. Sed si est æqualis Deo, ergo Christus Deus est per naturam. Dicit autem Evangelista : *Se æqualem faciens Deo :* non quod ipse æqualem se Deo faceret, quia per æternam generationem æqualis erat Deo ; sed secundum intentionem Judæorum loquens, qui non credentes Christum esse Filium Dei per naturam, intellexerunt ex verbis ejus quod se diceret Dei Filium quasi volens se æqualem Deo facere, cum tamen hoc cum esse non crederent. Infra x, 33 : *Tu homo cum sis, facis te ipsum Deum ;* idest, dicis te esse Deum : quod interpretatur ac si tu ipse facias teipsum Deum.

[1] Al. : « Jesus. »

FINIS TOMI DECIMI NONI.

INDEX VOLUMINIS DECIMI NONI

In Isaiam.

In Jeremiam prophetam expositio

Prologus B. Hieronymi presbyteri in Jeremiam.

Jeremiæ Prophetæ.

In Threnos Jeremiæ expositio.

Threnorum Jeremiæ prophetæ.

In Matthæum evangelistam expositio.

Evangelium Matthæi.

In Joannem evangelistam expositio.

Sancti-Amandi (Cher). — Ex Typis. DESTENAY.